శ్రీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణే దేవకీనందనాయన మోనమః

శ్రీమద్భాగవతపురాణరత్నాంతర్గతకథానుక్రమసూచికా.

పుటసంఖ్య | పుటసంఖ్య

దశమస్కన్ధకథానుక్రమసూచికా.

శ్రీభగవదవతారకారణప్రవచనఘట్టః ౩
దేవకీహననోద్యుక్తంకంసం ప్రతివసుదేవకృతసామాద్యుపదేశః ౫
దేవకీగర్భస్థితశ్రీకృష్ణంప్రతి బ్రహ్మేశానాదిదేవగణైఃకృతస్తుతిః ౧౧
శ్రీకృష్ణావతారఘట్టః ౧౫
స్వస్వరూపేణావిర్భూతం భగవంతం ప్రతివసుదేవకృతస్తుతిః ౧౫
స్వస్వరూపేణావిర్భూతం శ్రీపరమపురుషం ప్రతిదేవకీకృతస్తుతిః ౧౮
పూతనాసంహారఘట్టః ౩౦
శకటాసురభంజనవృత్తాన్తః ౩౫
తృణావర్తనిరాకరణవృత్తాన్తః ౩౬
స్తన్యపానసమయేజృంభణవ్యాజమాత్రేణవిశ్వరూపప్రదర్శనఘట్టః ౩౭
బాలక్రీడాసువిశ్వరూపప్రదర్శనఘట్టః ౪౦
యమళార్జునభంజనకథాప్రారంభః ౪౪
శాపవినిర్ముక్తనలకూబరమణిగ్రీవకృతశ్రీకృష్ణస్తుతిః ౪౮
బృందావనప్రస్థానకథాప్రారంభః ౫౧
వత్సాసురవధఘట్టః ౫౩
బకాసురవధఘట్టః ౫౫
అఘాసురవధారంభఘట్టః ౫౬
వత్సాపహారఘట్టః ౬౦
వత్సాపహారేభగవన్మహిమాభిజ్ఞేనబ్రహ్మణాకృతస్తుతిః ౬౫
ధేనుకాసురభంజనఘట్టః ౭౬
కాళీయమర్దనఘట్టః ౭౯
కాళీయపత్నీకృతకృష్ణస్తుతిః ౮౩
దావాగ్నితోగోపసంరక్షణఘట్టః ౯౧
గ్రీష్మర్తువర్ణనప్రారంభః ౯౨
ప్రలంబవధఘట్టః ౯౩
దావాగ్నిపానవృత్తాన్తః ౯౪
వర్షర్తువర్ణనఘట్టః ౯౫
శరదృతువర్ణనమ్ ౯౯
గోపీవస్త్రాపహరణకథాప్రారంభః ౧౦౪
విప్రపత్న్యనుగ్రహఘట్టః ౧౦౮
ఇంద్రయాగభంజనగోవర్ధనాచలోద్ధరణఘట్టః ౧౧౨
గోవిందపట్టాభిషేకఘట్టః ౧౨౧
శ్రీకృష్ణస్యవరుణలోకగమనవృత్తాన్తః ౧౨౪
రాసక్రీడారంభఘట్టః ౧౨౬
గోపికాగీతాప్రారంభః ౧౩౬
రాసక్రీడారంభః ౧౪౧
జలవనక్రీడావర్ణనఘట్టః ౧౪౪
అహిరూపధారిణస్సుదర్శనాఖ్యగంధర్వస్యశాపమోక్షణమ్ ౧౪౬
శంఖచూడవధఘట్టః ౧౪౮
దివాకాలే శ్రీకృష్ణవిరహప్రయుక్తగోపవిలాపః ఇయమేవవేణుగీతా ౧౪౯
వృషభాసురవధఘట్టః ౧౫౨
నారదబోధితేనకంసేన రామకృష్ణాహ్వా నా[illegible] [illegible]ట్టః
[illegible]సంహారఘట్టః
శ్రీకృష్ణంప్రతినారదాగమనం ౧౫౮
వ్యోమాసురవధఘట్టః ౧౬౦
రామకృష్ణానయనార్థమక్రూరస్యనందగోకులప్రవేశఘట్టః ౧౬౧
అక్రూరకృతశ్రీకృష్ణస్తుతిః ౧౭౧
కృష్ణరామయోర్మధురానగరప్రవేశఘట్టః ౧౭౭
రజకవధవాయకసుధామత్రివక్రాదీనాంసమ్మానఘట్టః ౧౭౮
కువలయాపీడాఖ్యగజతన్నిషాదివధకథా ౧౮౩
చాణూరమల్లవధకథా ౧౮౪
కంసవధకథాఘట్టః ౧౮౯
పితృసాంత్వనఘట్టః ౧౯౦
శ్రీరామకృష్ణయోరుపనయనగురుకులవాసాదికథారంభఘట్టః ౧౯౨
గోకులంప్రతిఉద్ధవప్రేషణాదికథాప్రారంభఘట్టః ౧౯౪

పుటసంఖ్య			పుటసంఖ్యా
భ్రమరగీతాప్రారంభఘట్టః	౧౯౮	శిశుపాలవధఘట్టః	౩౧౭
జరాసంధయవనాగమనాదికథా	౨౧౪	సాల్వవధకథాప్రారంభఘట్టః	౩౨౩
ముచుకున్దస్యశ్రీకృష్ణదర్శనాదికథాప్రారంభఘట్టః	౨౨౨	బలరామకృతతీర్థయాత్రాసూతవధాదికథారంభఘట్టః	౩౩౦
రుక్మిణీవివాహకథాప్రారంభః	౨౩౦	కుచేలోపాఖ్యానం	౩౩౮
రుక్మిణీవివాహఘట్టః	౨౪౧	సూర్యోపరాగేకురుక్షేత్రంప్రతి శ్రీకృష్ణాదీనాం గమనకథా	
ప్రద్యుమ్నజననశంబరవధాదివృత్తాంతః	౨౪౨	ప్రారంభఘట్టః	౩౪౨
స్యమంతకోపాఖ్యానారంభః	౨౪౫	స్మరో ద్గీథాది నామక దేవకీ షడ్గర్భా నయన కథారంభ	
నరకాసురవధారంభః	౨౫౪	ఘట్టః	౩౬౦
శ్రీరుక్మిణీకృష్ణయోఃపరస్పరసల్లాపప్రవచనఘట్టః	౨౬౨	సుభద్రాహరణకథారంభః	౩౬౩
అనిరుద్ధవివాహేబలరామకృతరుక్మివధకథారంభః	౨౭౨	నారాయణమహర్షిణానారదోపదిష్ట శ్రుతిగీతోపాఖ్యానప్రా	
ఉషాపరిణయకథా	౨౭౫	రంభః	౩౬౮
బాణాసురయుద్ధకథారంభః	౨౭౬	విష్ణుసేనాప్రశస్త్యప్రతిపాదనఘట్టః	౩౮౬
నృగోపాఖ్యానారంభః	౨౮౧	శివద్రోహకర్తుః వృకాసురస్యవిష్ణుమాయాప్రభావేనవినాశ	
బలరామస్యపునర్నందవ్రజాగమనకథా	౨౮౫	ప్రాప్తిఘట్టః	౩౮౮
శ్రీకృష్ణకృతపౌండ్రకకాశిరాజవధాదికథారంభః	౨౮౭	త్రిమూర్తీనాం తారతమ్యపరీక్షార్థంఋషిభిస్తత్తల్లోకాన్ప్ర	
బలరామకృతద్వివిదవధకథారంభఘట్టః	౨౯౧	తిభృగుమహర్షిప్రేషణకథా	౩౯౦
బలరామకృతహస్తినాపురాకర్షణాదిఘట్టః	౨౯౩	మృతకపుత్రస్యబ్రాహ్మణస్యచింతాపనోదనకథా	౩౯౨
శ్రీకృష్ణంప్రతినారదాగమనకథా	౨౯౭	శ్రీకృష్ణమూర్తైశ్వర్యాంశానుక్రమాభివర్ణనఘట్టః	౩౯౫
యుధిష్ఠిరానుష్ఠీయమాన రాజసూయార్థ శ్రీకృష్ణ ప్రస్తావ			
ఘట్టః	౩౦౫		
దిగ్విజయజరాసంధవధాదిఘట్టః	౩౦౯		

దశమస్కన్ధస్థకథానుక్రమసూచికాసమాప్తా

శ్రీశుభమస్తు

శ్రీహయవదనపరబ్రహ్మణేనమోనమః

శ్రీమద్భాగవతపురాణరత్నాంతర్గతకథానుక్రమసూచికా.

పుటసంఖ్యా

ఏకాదశస్కంధస్థకథానుక్రమసూచికా

ఋషిశాపవశాన్ముసలోత్పత్తిప్రతిపాదకకథాఘట్టః ౧

వసుదేవాయనారదాభివర్ణితవిదేహర్షభసంవాదకథాప్రారంభఘట్టః ౪

ఋషభకుమారైః కవ్యంతరిక్షాదిభిరుపదిశ్యమానభాగవతార్థప్రారంభఘట్టః ౭

జగత్సృష్టిక్రమప్రవచనపురస్సరేణప్రళయానువర్ణనం ౧౧

ద్రిమిళేనోపదిష్టనరనారాయణోపాఖ్యానమ్ ౧౯

సూక్ష్మరూపేశావతారాణామనువర్ణనమ్ ౨౧

చమసకరభాజనకృతపరమార్థోపదేశః ౨౩

సాంఖ్యయోగాభివర్ణనద్వారామనోమోహానివర్తనప్రతిపాదనఘట్టః ౧౩౭

నైర్గుణ్యప్రతిపాదనచిత్తవృత్త్యాదీనామభివర్ణనఘట్టః ౧౪౧

సాధుసంగప్రభావోపష్టంభకతయాభివర్ణితైళగీతాద్యభివర్ణనఘట్టః ౧౪౬

చిత్తప్రసాదనహేతుకక్రియాయోగాభివర్ణనఘట్టః ౧౫౦

జ్ఞానయోగస్యపునస్సంగ్రహరూపేణాభివర్ణనఘట్టః ౧౫౫

పునస్సంగ్రహరూపేణభక్తియోగాభివర్ణనఘట్టః ౧౬౧

యదువంశనాశశ్రీకృష్ణనిర్యాణాద్యభివర్ణనఘట్టః ౧౬౬

ద్వాదశస్కంధస్థకథానుక్రమసూచికా.

శుభమస్తు

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీ దేవకీనందనాయనమః

అస్మద్గురుభ్యో నమః

శ్రీ వీరరాఘవీయ భూమికా

శ్రీమతే శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలమహాదేశికాయనమః

అరుణాబ్జరుచిరచరణం హరిణాఙ్కకులస్య దివ్యమాభరణమ్ । శరణగవిపదపహరణం తరుణం కఞ్చన వృణీమహే శరణమ్ ॥౧॥ స జయతు పారాశర్యస్స చ జయతు తదాత్మజశ్శుకాచార్యః । వక్తృప్రవక్తృభావాచ్ఛ్రీభాగవతం యయోర్జగన్మాన్యమ్ ॥౨॥ జీయాద్వాత్స్యోऽపి విదుషాం జీవాతుర్వీరరాఘవాచార్యః । నిర్మలితం యేన జగన్నిఖిలం భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికయా ॥౩॥ వ్యాసాచార్యప్రణీతామివ నిగమశిరోదేశికో భాష్యటీకాం వాత్స్యశ్శ్రీరాఘవార్యో ఽతివిపులతయా ఽస్మద్దేసం ప్రణీతామ్ । సర్వాం పర్యష్కరోచ్ఛ్రీశుకముఖజనుషో యః పురాణస్య టీకాం శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రాగ్రిమపదపరకాలార్యవర్యస్స జీయాత్ ॥౪॥ యచ్ఛ్రీభాగవతామృతాంశురుదభూద్వ్యాసాత్మభూసాగరాద్యచ్చాముష్య చకాస్తి రాఘవసుధీవ్యాఖ్యానయా చన్ద్రికా । సైషా భాగ్యపరంపరాపరిణతిస్సర్వాన్ధ్యనిర్వాపణీ భక్తిజ్ఞానవిరక్తితత్త్వపదవీస్వీకారమాకాఙ్క్షతామ్ ॥౫॥ గద్యం ॥ ఆసీదసీమజ్ఞాననిధిరధిగతసకలానవద్యవిద్యాస్థానరహస్యస్సర్వతన్త్రస్వతన్త్రశ్శ్రీవత్సాన్వయశిరోభూషణాయమానశ్శ్రీవీరరాఘవాచార్యో నామ విపశ్చిదపశ్చిమః ॥౬॥ అయం చ పఞ్చవింశతివత్సరాన్తరేవ వాత్స్యశ్రీశైలగురోరఖిలతత్త్వబోధజనకాన్నిజజనకాదేవ ఘనకారుణ్యాదధిగతసర్వతన్త్రరహస్యః [బద్దివెలి—లక్ష్మకపాళ్యం] ఇతి ప్రథానీరన్ధ్రయోరన్ధ్రదేశీయయోర్విపిధసస్య ప్రశస్య సీమయోర్గ్రామయోరవాత్సీద్వయసి పూర్వస్మిన్యథా విధినిర్వర్తిత పాఞ్చకాలికభగవత్సపర్యః పర్యాయశుకాచార్య ఆశ్చర్యచర్యః ॥౭॥ జాతుచిదయముత్తరాం దిశం ప్రతి సత్వోత్తరగఙ్గగఙ్గాది దివ్యతీర్థసార్థయాత్రార్థం సత్రా స్వపిత్రా ప్రస్థితో నిషేవ్య దివ్యాన్భాగవత చరణ నలినపరిచరణపరిపూతసదేశాన్భగవదభివ్యక్తిప్రదేశాంస్తాసు తాసు నదీషు స్నాతో నిష్ణాతః కంచన సమయం మధ్యవాస సమృద్ధి నివాసవసున్ధరాముదఞ్చితయదుధురంధరానన్దాం మధురాబృన్దావనప్రాన్తసీమాం నిస్సీమవైదుషీ విశేషవిభూషిత శ్రీరామానుజ సిద్ధాన్త పద్ధతిః కృతినాం వరేణ్యః ॥౮॥ తత్ర చ కుత్రచిత్త్రైలిఙ్గ్యచ్ఛాత్రసమూహైరాన్ధ్రైరాహైస్స్వాభావికవినయైశ్శ్రీభాగవతార్థం విశిష్టాద్వైతసిద్ధాన్తపద్ధత్యా శుశ్రూషుభిశ్శుశ్రూషుభిరత్యర్థమభ్యర్థితః పితురనుజ్ఞయా ప్రజ్ఞయా సమధిగత భాగవత హృదయస్సదయశ్శ్రావయామాస భావయన్సంప్రదాయమఖిలమపి తాన్ శ్రీభాగవతం యోగిహితమవహితమనాః ॥౯॥ తత్పితా చ శ్రీశైలగురుర్దగ్ధం దర్శం స్వతనయస్యాధిగతనయస్యాత్యద్భుతం విశిష్టాద్వైత సిద్ధాన్త ప్రక్రియయా శ్రీభాగవతార్థవర్ణన కౌశలమతిపేశలం విస్మయమానమానస ఈదృశార్థవర్ణన నైపుణీ చ భగవతో వైయాసకేర్మహర్షేరన్తరేణానుగ్రహం దుర్లభం శతగుణితేనాపి పురుషాయుషేణేతి సంచిన్త్య స్వాన్తే తమాహ స్మ శ్రీవీరరాఘవాచార్యమేవమవాదీత్ ॥౧౦॥ అయి వత్స త్వయి మన్యే భగవాన్ప్రసన్నో నన్దనన్దనః । యచ్చరితమిదం శ్రీభాగవతం నామ భాతి ప్రత్నం పురాణరత్నమ్ । స చ ప్రసన్నో భగవానృషివర్యః పారాశర్యః—యః ఖలు ॥ శ్లో ॥ "కృష్ణద్వైపాయనం వ్యాసం విద్ధి నారాయణం ప్రభుమ్ । కో హ్యన్యో భువి మైత్రేయ మహాభారతకృద్భవేత్" — ఇతి వివేద్యతే పురాణరత్నేన ॥ సోऽపి ప్రసన్నో భగవాన్వైయాసకిశ్శ్రీశుకః—యద్వదనారవిన్దస్యన్దమానం శ్రీభాగవతమకరన్దమాపరీక్షితమద్యాపి సర్వాణి మహాభాగవతమిళిన్దబృన్దాన్యాస్వాద్య విన్దన్త్యమన్దమానన్దమ్ ॥ యదేవం విధా త్వయ్యనితరసాధారణీ శ్రీభాగవతహృదయ ప్రకాశన

శ్రీవీరరాఘవీయభూమికా.

ధోరణీసకలజనచిత్తమత్తహస్తియదృచ్ఛావిహారసృణీభూతామసృణీభవతి ॥ ౧౧ ॥ ఈదృశంచజ్ఞానవైభవంశ్రీబ్రహ్మ
తన్త్రపరకాలగురువరకరుణాపరిణాహప్రసరణాధిగతంమనాగపివినాప్రబన్ధప్రణయనాన్న దేశకాలవ్యవహితా
నామపిజనతానాంకథమివభజతాంభోగ్యతాం-తకిదానీం శ్రీభాగవతతత్త్వార్థాన్యనిర్వాపణధూర్వహాం సర్వవిద్వ
దభ్యర్చనీయాంకాంచనలోకోత్తరాంటీకామారచయ్యావిరచయభగవతోయదుకులాభరణస్య ప్రీణనమితి ॥ ౧౨ ॥ తదేతత్ప్ర
తిగృహ్యాపితుశ్శాసనంశిరసాసాఞ్జలిబన్ధం శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికాప్రణేతృవ్యాసాచార్యవర్యవిరచితమితతమశుకపక్షీ
యాఖ్యవ్యాఖ్యాక్షరరేఖామేకామప్యనుల్లఙ్ఘ్యావహితమనాః ప్రణినాయ శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాంశ్రీభాగ
వతవ్యాఖ్యాం ద్వాదశభిర్వత్సరైః ॥ ౧౩ ॥ అత్రాన్తరేస్వనివాసభువం ప్రతినివర్తమానోవర్త్మన్యాం కృష్ణాగోదావ
రీమధ్యసమేధమానభాగ్యభాగ్యనగరదేశభూలలన్తికాయమానాం శ్రీరఙ్గపురనామాంరాజధానీంప్రాప్య తన్నాథే
నాష్టభాషాప్రఖ్యాతవైశద్యేనానవద్యసుగుణసాన్ద్రేణ రామచన్ద్రోదయాఖ్యసవ్యాఖ్యయమకకావ్యబాణాదిప్రబన్ధ
ప్రణయనప్రథితయశసామిహిరాధికతేజసాబహిరీగోపాలరాయసమాఖ్యావిఖ్యాతస్య క్షోణీపతిశ్రేణీశిరోమణేఃప్ర
పౌత్రేణాఖిలకృతికులప్రశంసాపాత్రేణవిశఙ్కటప్రథప్రజ్ఞేనవేంకటరెడ్డిసంజ్ఞేనప్రాజ్ఞేన రాజ్ఞాఽభ్యర్థితస్తదాస్థా
నీమనీషిమూర్ధన్యస్సంన్యవాత్సీత్ పఞ్చపఞ్చాశదుత్తరాష్టశతాధికచతుస్సహస్రతమాదారభ్యకలివత్సరాత్కతిచనవ
త్సరాన్ తత్సకాశే ॥ ౧౪ ॥ యఃఖలువేంకటగ్రామణీరగ్రణీర్ధరణీపతినాంనిజప్రపితామహేనమహతావితాయమానా
ప్రతిమానయశఃప్రతాపేనబహిరీగోపాలరాయమహారాజేననిర్మాపితామతిశర్మావహాం శ్రీరఙ్గపురాభిధానాంరాజధా
నీమధివసంస్తదభ్యాశదేశే ప్రకాశమానే తస్మిన్ స్థాపితస్యావధీరితసుధారుచిసుధాముఖనదసలిలపరిపూరితస్య భూరి
తరపాత్రసీమ్నశ్శ్రీరఙ్గసముద్రనామ్నస్తటాకస్య తటావనాస్ఫుటాత్మధామ్ని గరుడగిరినామ్ని శిఖరిణిప్రాదుర్భా
తస్యప్రతిష్ఠాపితస్య తేనైవరాజ్ఞా శ్రీపఞ్చరాత్రవర్త్మనా శ్రీరఙ్గనాథస్య భగవతస్సపర్యాచర్యాయామాదృతహృదయ
స్తదర్పితాఖిలరాజ్యభారోబభూవపరమభాగవతశిఖామణిః ॥ ౧౫ ॥ ఈదృశమహాభాగవతరాజాధిరాజసాంనిధ్యలబ్ధో
త్ప్రకర్షభవ్యదివ్యక్షేత్రనివాసలాభేనలేభేనితరామమన్దమానన్దం సవీరరాఘవసుధీమణిః ॥ ౧౬ ॥ ఏవమేవతన్నగరప్రా
గ్భాగసమేధమానేకస్మింశ్చిరమరవాయినామనిగ్రామేతదీశేనాభ్యర్థితఃకతిచనహాపయామాసహాయనాన్ ॥ ౧౭ ॥ అ
త్రాన్తరేసురపురాభిధాననగరమహారాజస్వామిభూపబహిరీవేంకటనృపాలాదిరాజకులాచార్యశ్శ్రీశైలబుక్కపట్ట
నకులజలధిశిశిరకిరణస్సకలకృతికులతిలకమకుటకటకఖచితరుచిరమణిగణఘృణిధారానీరాజ్యమానశుభచర్యశ్శ్రీశ్రీని
వాసార్యనామాధామనిధిధామామహార్ఘభూమాభూమానినీక్షౌమాయమాణకీర్త్యాభోగోమహాభాగ శ్రీభాగవతత
నామపురాణరత్నంచిరత్నమఖిలవిశయనిచయకలఙ్కకూలఙ్కషశ్లక్ష్ణతమవివరణశాణోల్లేఖనేనపరిష్కర్తుమి
యేషమనీషిమూర్ధన్యః ॥ ౧౮ ॥ శ్లో ॥ పరశ్శతావాపిపరస్సహస్రాయేనార్యవర్యేణకృతాఃప్రబన్ధాః॥ తేష్వేకమేకంపరిశీల
యన్తోభవన్తిసన్తః కృతినోమహాన్తః॥ ౧౯ ॥ గద్యం॥తథాహి॥యఃఖలుసకలధ్వాన్తసంతతిదూరోత్సారణోద్దణ్డతత్త్వ
మార్తణ్డ - విమతతిమిరచయద్యుమణి నయద్యుమణి - హరిగుణమణిదర్పణ-భేదదర్పణ - దేవతాప్రసాదదర్పణ - ప్రతిత
న్త్రదర్పణ-ప్రణవదర్పణ-ణత్వదర్పణ-జిజ్ఞాసాదర్పణ-షష్ఠీదర్పణ-సారదర్పణ - విరోధనిరోధ - గుణమీమాంసా-సిద్ధాన్త
చిన్తామణిపుచ్ఛబ్రహ్మవాదనిరాకరణానన్దతారతమ్యఖణ్డనోపసంహారవిజయపరాజయ-సఙ్గతిరత్నప్రకాశికాజ్ఞానరత్న
ప్రకాశికాదికానసంఖ్యకాన్ శ్రీరామానుజసిద్ధాన్తదివ్యసౌధశిఖరశేఖరాయమాణానత్యుదారగభీరమధురయుక్తిగర్భ
సందర్భానుద్భృతవాన్ శ్రీభాష్యశ్రుతప్రకాశికాదిప్రాచార్యసిద్ధాన్తతత్త్వనిర్ధారణకృతసంధాబన్ధాన్ప్రబన్ధానన్యాం
శ్చవివరణముఖాన్వ్యాకరణనిబన్ధానతుల్యానికల్యాణరాఘవప్రభృతీనిభవ్యానినాటకానికావ్యానిదత్తరత్నప్రదీపికాగ్ర
హణభుక్తిదీపికాదీన్ధర్మశాస్త్రనిబన్ధాంశ్చనిర్మాయాసేతుశీతాచలధరావలయపరిష్కరణైః శ్రీరామానుజసిద్ధాన్తబద్ధా
న్తఃకరణైరన్యైశ్చసకలలోకమాన్యైర్మనీషిమూర్ధన్యైర్ధన్యైరభినన్దితనిరవధికసర్వతన్త్రస్వతన్త్రధీవైభ
వః ప్రేక్షావద్భిస్సాక్షాన్నిగమాన్తదేశికఎవభూయోఽప్యవతీర్ణోధరణ్యామితిసోపపత్తికముత్ప్రేక్ష్యతే॥ ౨౦॥ యస్య

చానవద్యసర్వవిద్యాసముద్రపరతారిమాసేదుషో వైదుషీమహిమానంనిస్సీమానమభిధాతుం నేశితా నూనమీశితాఽపి
ఫణాభృతాం కిముతమితంపచవచసోఽస్మాదృశాః॥ ౨౧ ॥ అథైవం ప్రథావచర్యం శ్రీశ్రీనివాసార్యవర్యం శ్రీభాగవతం వ్యా
చిఖ్యాసుం శ్రోత్రాధ్వనీనం విధాయ నేత్రాధ్వనీనాం విధాతుం తస్యస్వప్రణీత శ్రీభాగవతచన్ద్రికాం శ్రీవీరరాఘవ
సూరిస్సురపురనగరం ప్రపేదే ప్రమోదేన సచ్ఛాత్రసముదయస్సముదయదతివేలకుతూహలః ॥ ౨౨ ॥ తత్రచకుత్రచిన్ని
వేశే కృతనివేశస్సమారచితరమానాథసపర్యాచర్యాదినిత్యకృత్యస్సోఽయం శ్రీ శ్రీనివాసార్యవర్యసదనమాససాద ॥ ౨౩॥
తత్ర చ పరస్పరం భూమావాకృతప్రణామావిరచితకుశలానుయోగౌ మహాభాగౌ, ,ముచ్చిత్తానుద్గతప్రాణాబాధయన్తః
పరస్పరమ్ । కథయన్తశ్చ మాం నిత్య ,, మిత్యుక్తప్రక్రియయా ప్రపఞ్చితబ్రహ్మమీమాంసాతత్త్వార్థామిథః ప్రసీదన్తాన్యా
షీదతాం ముహూర్తమ్॥ ౨౪ ॥ అథ వీరరాఘవసుధీశ్శ్రీనివాసార్యవర్యం ప్రతిదం విజ్ఞాపయామాస ప్రజ్ఞాపయోనిధిః ॥ ౨౫॥
తత్రభవన్తస్సర్వతన్త్రస్వతన్త్రాః శ్రీరామానుజసిద్ధాన్తనిర్ధారణబద్ధదీక్షాః ప్రేక్షావతాం శిరోభాగవతం సాక్షీశ్రీ
భాగవతం వ్యాచిఖ్యాసవ ఇతి కాంచన నిశమ్య కింవదన్తీమాసాదితవానయం భగవతాం సంనిధిమ్ ॥ ౨౬ ॥ ఇహ తావన్మ
హతా పరిశ్రమేణ క్రమేణాయం భాగవతదాసశ్శ్రీభాగవతవిషయే యథామతి విభవం కామపి శ్రీభాగవతచన్ద్రికాభి
ఖ్యాం కాంటీకామలిఖత్తామేతాం కృపయా త్రపయాభిభూతే దాసజనేఽస్మిన్ సావధానం ప్రపయ్య కటాక్షగోచర
తాం యుక్త్యాపాపరితోషాయ ప్రభవేదార్యమిశ్రాణామపి శ్రమ్య తాం తావదత్రభవతాం శ్రీభాగవతవ్యాచిఖ్యాసమే
త్యాచిఖ్యాసాదాసానుదాసస్యేతి ॥ ౨౭ ॥ నిశమ్య తద్వచనం సరససరచనం ప్రసన్నహృదయస్సదయమాదాయ తదీయం
తత్త్వార్థరత్నకోశం శ్రీకోశం ప్రస్థాప్య తం తదవతారనివాసం ప్రతివీరరాఘవసుధియం స్వయమాసూర్యోదయమ
పనీతనిద్రఙీకృత్య తద్వ్యాపారాన్తరముద్రః అవశ్యం వ్యాచిఖ్యాసితేషు దురవగాహార్థేష్వా ప్రథమస్కన్ధాగమ్యా దా
ద్వాదశమస్కన్ధాన్తం తేషు తేషు ప్రదేశేషు దర్శం దర్శం తల్లిఖితవ్యాఖ్యానకౌశలమతిపేశలం శ్లాఘం శ్లాఘమమోఘ
తమముత్థాయ నిర్వర్తితాభిగమనకృత్యః కృత్యవిదామగ్రణీస్స్వాన్తేవాసిసురపురస్వామినామభూమిపాలమాగమ
య్య పుష్కలచతురఙ్గబలమాంసలితోపాన్తః సుపాకాన్తసచ్ఛత్రచ్ఛత్రచామరాదిరాజలక్షణలక్షితశ్శ్రీవీరరాఘ
వార్య నివాసప్రదేశమాసాద్య శ్రీనివాసార్యవర్యస్తమారోప్య సాకం శ్రీభాగవతచన్ద్రికా శ్రీకోశేన ముదా మదావ
లోపరితనకనకమణ్డపముత్సవేన మహతా నిజనికేతమానాయ్య మానాధికేన విభవేన నిషాద్య హృద్యానవద్యపీఠే స
త్కృత్య శ్రీకోశం - తం చ సుధీశం లోకోత్తరోదారహారకేయూరాఙ్గులీయకకౌశేయవసనరాఙ్కవాదిభిరుదారమతి
నాథరాపతినాఽపిసత్కార్యశ్శ్రుత్వా తత్సభాసత్సు సమక్షం మహీంక్షిత ఏవమాచచక్షే॥ ౨౮ ॥ అహో ను ఖలు తత్రభవతా
మమీషాం వైదుష్యమదాహ్యం వాచస్పతినాఽపి నఖల్వేతే మానుషమాత్రాః కింతు సాక్షాన్మహర్షిః పరాశరస్య పారా
శర్యస్య వైయాసకేర్వా భగవద్రామానుజార్యస్య వ్యాసార్యస్య వాఽవతారభూతాః - నఖల్వత్ర సందేగ్ధవ్యం నా
మకించిదస్తి - అన్యథా సర్వతన్త్రస్వతన్త్రకల్పనానల్పప్రజ్ఞప్రాజ్ఞజనశిరస్పదమాననీయం విశిష్టాద్వైతసిద్ధాన్త
సారసర్వస్వనిర్వర్ణనముకురాయమాణమతిగభీరమతిమధురమతిలలితమతివిపులమసందిగ్ధమీదృశం శ్రీభాగవతవ్యా
ఖ్యానం కోనునామ ప్రణేయాదపి సాక్షాద్బృహస్పతిః ॥ ౨౯ ॥ ఈదృశవ్యాఖ్యానరచననిష్ణాతతామమీషాం విచిన్త్య వి
చిన్త్య నృత్యతితరాం మాస్మాకమన్తరఙ్గం సంతతమ్ ॥ ౩౦ ॥ నివృత్తాస్స్మో వయం శ్రీభాగవతవ్యాచిఖ్యాసాయాః - యదన
యైవ సిద్ధ్యన్తి సర్వేఽర్థాః - నాత్ర కించిదకథితం నామ కథనీయతయావశిష్యతే - యదిహాస్తి తదన్యత్ర యన్నేహాస్తి నత
త్క్వచిత్ - నేతః పరమస్త్యేతద్వ్యాచిఖ్యా సాకస్య చిదుదేతుమలం సచేద్విద్వన్నగ్నకుశలః ॥ ౩౧ ॥ ఇత్యభిదధానే శ్రీమతి శ్రీ
నివాసగురౌ శిరస్యాధాయాఞ్జలిం మేధావియూథాగ్రణీరనుగృహీతోఽస్మి తత్రభవద్భిః - యదనుక్షణసర్వదర్శననిర్వ
హణధురంధరప్రబన్ధసహస్రరచనప్రసాదితసకలవిబుధయూథానామాచార్యమిశ్రాణామస్యైవం మదీయవ్యాఖ్యాన
మాసీదతిహృదయంగమ తామిదానీమేవేదం వ్యాఖ్యానశబ్దస్యానుస్యూతవిత్యభిధేయతామహాభాగ్యమనితరభోగ్యం - నే
తః పరమపి కించిదస్తి మమాశాస్యం నామ - యన్మయి ప్రసన్నం సాక్షాన్నిగమాన్తదేశికానాం తత్రభవతామన్తర
ఙ్గమితి ప్రశస్య ప్రశస్య తమంతం తదభ్యర్థనేన తత్రైవ నిర్వర్తితభగవదిజ్యః ప్రాజ్యతమేన ప్రమోదేన తదనుగృహీతో
నిరవర్తత నిజావాసనగరీం ప్రతివీరరాఘవసుధీమణిః ॥ ౩౨ ॥ అయం చ వృత్తాన్తః ప్రాయశః పఞ్చపఞ్చాశదుత్తరాష్టశ

తాధికచతుస్సహస్రసంఖ్యేషు కలివర్షేషు గతేషు త్రిచతురవత్సరాన్తరాలే ప్రవృత్త ఇతి స్పష్టః। శ్రోత్రపరంపరాప్రవృత్త
యా వార్తయా శ్రుతిపథగోచరీకృతోఽస్మాభిః ॥ ౩౩ ॥ ఇదం చ వ్యాఖ్యానరచనామహిమ్నైవ ప్రగ్రస్తబహువత్సరసమయ
త్వాదలబ్ధావసరమేవ పునరపి తేన సూరిణా సవ్యాఖ్యం శోధ్య పరిష్కర్తుమితి చ ప్రవహతి జనశ్రుతిః ॥ ౩౪ ॥ ఉపలభ్యన్తే చ తత్తత్ర
తత్ర లబ్ధప్రచారేషు తల్లిఖితేషు చ కోశేషు ప్రాయేణ విప్రకీర్ణవర్ణవిపర్యస్తపఙ్క్తిక్రమం - వికలిత కథనీయా
ర్థముపేక్షితశబ్దశాస్త్రానుధావనక్లేశం పునరుక్తార్థం చ ॥ ౩౫ ॥ ఇదం చ సర్వం న మన్యామహే ఉపాధ్యాయస్తద్గ్రన్థ
రచనారభసభరాదభవదితి - అన్యథా సకలవిద్యావిశారదే కుశాగ్రనిశాతవిశాలమతివైభవే భవేద్వా తస్మిన్నపి జాతుచి
దపీదృశదుస్సంభావనావకాశః ॥ ౩౬ ॥ దృశ్యన్తే హి ప్రాయేణ గ్రన్థకృద్భిః ప్రాథమికరచనారభసభరాల్లిఖితేషు కోశేష్వీ
దృశో వ్యత్యయః । న తావతా తేషామేవ ప్రమాద ఏవేతి శక్యం నిర్ణేతుం స్వయం ప్రబన్ధరచనాధురన్ధరైర్బుద్ధిమద్భిః ॥ ౩౭ ॥
ప్రాయస్తదేతద్వ్యాఖ్యానం లేఖకదోషైరపి కించిదన్యథాభూతమితి ప్రతిభాతి ॥ ౩౮ ॥ కించ ॥ ఏతేన సుధీమణినా వేదాన్త
సారదీపా వ్యాఖ్యాతా। అన్యే చ ప్రబన్ధా బహవః ప్రణీతా ఇతి జాగర్తి కింవదన్తీ ॥ ౩౯ ॥ అవిశోధ్యైవ స్వవిరచితాం శ్రీభాగ
వతవ్యాఖ్యానమతీం చైతస్మిన్ షట్త్రింశదుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రతమాత్ కలివత్సరాదారభ్యాశశాస తాం సూగూ
రురాజధానీం వసుమతీం సుష్టభాషాగోపాలరాయభూపాలప్రపౌత్రస్య శ్రీవీరరాఘవాచార్యం నిజాస్థానవిద్వచ్ఛిరోమణిప
దే స్థాపితవతో భాగవతోత్తమస్య వెంకటరెడ్డిమహారాజస్య నప్తా గోప్తా సజ్జనానాం గోపాలరాయపౌత్రస్తన్నికటప్ర
దేశవర్తిన్యాం వనపర్తిరాజధాన్యాం రామకృష్ణరాయప్రభోరాత్మజో రామేశ్వరనామా భూమీశ్వరః ॥ ౪౦ ॥ యస్య
చ రాజ్ఞః ప్రభావస్సంగ్రహేణ వర్ణితో రాజవంశరత్నాకరాఖ్యే శ్రీమదాచార్యవర్యైః పూర్వాశ్రమే ప్రణీతే ప్రబన్ధే ॥ ౪౧ ॥
యథాహ ॥ శ్లో ॥ కర్తాఽత్యద్భుతకర్మణాం రిపుతతేర్హర్తాఽతిధూర్తాత్మనస్స్మర్తా శాస్త్రశ్రుతేశ్చ్యుతావళిసముద్ధర్తాఽప
హర్తాఽపదామ్ । సీమాతీతవదాన్యతాదిసుగుణశ్రీమానుదఞ్చద్యశా భూమీనేతురతోఽజనిష్ట శుభధీ రామేశ్వరక్ష్మాప
తిః ॥ ౪౨ ॥ నిర్గత్య శత్రువర్గాద్దుర్గాద్యోఽసౌ సురజ్ఞయోపాయాత్ । వ్యతనోదవార్యశౌర్యః ప్రతిపక్షాణాం మహద్భయం
భీమః ॥ ౪౩ ॥ గద్యం ॥ దిఙ్మాత్రమిదం చరిత్రమస్య ప్రదర్శితం । విస్తరేణ తు తత్ప్రణీతే రామేశ్వరవిజయాఖ్యే మహతి చమ్పూ
ప్రబన్ధే ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౪౪ ॥ అథ గతేషు సప్తషష్ట్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రేషు కలివర్షేషు ప్రవర్తమానే చైకోననవ
త్యుత్తరసప్తశతాధికైకసహస్రతమే శాలివాహనశకవత్సరే । స్వర్గతే చ తస్మిన్ క్షమానాథే సమారభ్య ప్రభవవత్సరాద
ధిరక్షతి స్మ ధర్మ్యాద్వర్త్మనః క్వచిదప్యస్ఖలన్తీ సకలమహీపాలజాలకోటీరకోటీరమణీయమణిశ్రేణిధోరణీనీరాజ్యమాన
రాజ్యానుశాసనవైభవా । నిఖిలదిశావిశోభితయశోభరపరాకృతశశాఙ్కబిమ్బా శఙ్కరామ్బా నామ తత్కుటుమ్బినీ మ
హాప్రాజ్ఞీ మహారాజ్ఞీమణిస్తాం ధరణిమ్ ॥ ౪౫ ॥ ఇయం చ నిజవల్లభస్య రామేశ్వరభూమీశ్వరస్య సురజ్ఞాన్నిర్గమాదికమతివిచిత్రం
చరిత్రం వసుంధరాయాం ప్రబన్ధముఖేన ప్రథయితుమనా మనాగితరసాహితీసౌహితికం శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణసారవి
దం త్రయ్యన్తసిద్ధాన్తస్వాన్తవేదినమధిగతతత్తచ్ఛాస్త్రార్థరహస్యం ప్రశస్యతమాతుల్యకల్యాణగుణధామ శ్రీమచ్ఛ్రీని
వాసదేశికేన్ద్ర బ్రహ్మతన్త్ర పరకాలగురువరకరుణాపరిణాహైకభాజనం సరసకవనానన్దితసకలసభాజనం శ్రీమన్మహీ
శూరరాజధానీమహారాజపరిపాల్యమానకర్ణాటదేశాన్తర్విరాజమాన ప్రత్యగ్రదుర్గాభిధానపుటభేదనాభిజనం సుజన
సార్వభౌమతాతాగ్ర్యవర్యకృష్ణామ్బాతనయం పినయఘనం ఘనగిరి శ్రీశైలకులకలశపయోరాశిరాకాశశాఙ్కం శశాఙ్క
తేజఙ్కలఙ్కదవీయాంసం వేఙ్కటాచార్యవర్యయవీయాంసం - బహువిధలిపిభాషాదివిజ్ఞాత్రా నానాదేశీయనానావి
ధవిద్వజ్జనసంగృహీత్రా తేభ్యో భూయిష్ఠవృత్తిప్రదాత్రా స్వభర్త్రా నిజాస్థానవిద్వదగ్రణీత్వేన ప్రతిష్ఠాపితమాత్మనా
ఽపి సమ్మాన్యమానం కృష్ణార్యనామానం కవిసార్వభౌమం సాభ్యర్థనం రామేశ్వరవిజయాభిధమతిగభీరమనోహరోదారశ
బ్దార్థసౌష్ఠవానుబన్ధం చమ్పూప్రబన్ధం కారయిత్వా । చారయిత్వా చ తం సబహుమానోత్సవపురస్సరం ద్విర
దోపరి పరిణద్ధశుద్ధకనకమణ్డపాన్తరే నిషాద్య ప్రతోళీముఖేషు ప్రతోషయామాస రత్నకుణ్డలగణ్డభేరుణ్డాం
కకనకకణ్ఠికాఙ్గులీయకాదివిభూషణవృత్తిభూమిసమర్పణాదినా సత్కారేణ ॥ ౪౬ ॥ యయా చావిదూర ఏవ వనపర్తిరా
జధాన్యాః [పెద్దగూడాభిధానే శుభగుణగ్రామే స్వగ్రామ ఏకసప్తత్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రతమే కలివ

ష్టే శుక్ల నామ్ని ప్రతిష్ఠాపితో భగవాన్మార్తణ్డకులవేదణ్డః కోదణ్డరామో దాశరథిస్సామోదాతిశయమనుగృహ్ణాతి
శ్రీపఞ్చరాత్రశాస్త్రపదవ్యా సపర్యామనుదినమనుపక్షమనుమాసమనువత్సరంచమహోత్సవాంశ్చ వివిధాన్దివ్య
నవత్యుత్తరసప్తశతాధికైకసహస్రతమాత్తస్మాదేవారభ్య శుక్ల నామ్నశ్శాలివాహనశకవత్సరాత్ ॥ ౪౭ ॥ యస్మైవ
తస్య భగవతో నిత్యకైంకర్యసంతానాయతదాలయసవిధఏవనిర్మాయాగ్రహారంసవృత్తిదానం ప్రతిష్ఠాపితాబహవో
విప్రకుటుమ్బినశ్శ్రోత్రియధర్మావలమ్బినః ॥ ౪౮ ॥ కించస్వకే రాష్ట్రే దేవమాతృకతాదోషమపాకుర్వాణయా ప్రతివ్రజం
ప్రతిఖేటం ప్రతిగ్రామంచనిర్మాపితా మధురతరాపాః కూపాః - నితాన్తశ్రాన్తపాన్థావాప్యా వాప్యః - ప్రవర్తితమహాన
దీతుల్యకుల్యాంచ్ఛటాకాస్తటాకాశ్చ తావన్తఇతిగణయితుం సహస్రకరేణాపివక్తుం సహస్రముఖేనాపినశక్యన్తేకి
ముతపృథగ్జనైః ॥ ౪౯ ॥ అపిచయయా కిసలయఫలకుసుమచ్ఛాయాఘనాని సహకారాదివనాని జనానుకూలాని వేలాతీతా
నిగ్రామేగ్రామే ప్రతిష్ఠాపితాన్యసూర్యంపశ్యానాతన్వతే తద్దేశ్యాన్స్నానవాన్ ॥ ౫౦ ॥ సైషా మహాప్రభావా నిజవిషయవి
భాసమానశ్రీరఙ్గపురపరిసరపరిస్ఫురదగ్రరుడశిఖరిశిఖరశేఖరాయమాణస్య కులదైవతస్య సకలదైవతసేవితస్య నిజ
కులీనప్రాచీనధరణీధురీణశ్రేణీవిరచితార్హణస్య భగవతశ్శ్రీరఙ్గనాయకస్య నిరతిశయశ్రేయోవిధాయకస్య వ్యా
జదయస్య దివ్యాలయం సప్తసప్తత్యుత్తరసప్తశతాధికచతుస్సహస్రకలివత్సరేభ్యః ప్రాక్ప్రాయేణవింశతివత్సరా
న్తరాళే జగద్విఖ్యాతవైదుషీవిశేషేణాష్టభాషాగోపాల రాయభూపాలేననిజాన్వయమహీపాల మణీహారమహా
నాయకరత్నేన చిరలగ్నేన ప్రయత్నేనసంకలితంసంకుచితచరం విశఙ్కటతయాపరివర్త్య నిర్మాయతస్య మహత్తర
మాఘట్టితసురపురవధూచరణనూపురంగోపుర మనర్ఘతమాంతచ్ఛిఖరసీమాయామవధీరితమయూఖమాలిమయూఖ
రేఖాంకనకకలశరేఖాం ప్రతిష్ఠాప్య తత్ర ప్రత్యగ్రదుర్గ కృష్ణార్యవర్యప్రణీతశ్లోకరేఖాంశిలాశాసనలేఖాంచతత్ప్రతి
హారభిత్త్యాంప్రత్యస్తాంవిధాయభగవతస్తస్యోత్తరఙ్గయతి ప్రతివాసరంప్రతివత్సరంచోత్సవపారంపరీమ్ ॥ ౫౧ ॥
నిర్మాపితశ్చానయాఽతిమహానమ్భోధిగమ్భీరశ్శిశిరమధురవిమలసలిలశమితతృషితజనతాఘనతాపమహోదన్యోమ
హావదాన్యస్సహ్యకన్యాతుల్యానర్ఘకుల్యాచతుష్టయప్రమృష్టతద్దేశదేవమాతృకతాకలఙ్కశ్శఙ్కరామ్బాసము
ద్రో నామభద్రతరోఽస్మిన్ద్రపద్మాకరః పద్మాకరః ప్రతిష్ఠాపితశ్చ భగవచ్ఛాస్త్రీవర్త్మనాసాకంతత్పరిసరవిభాసురవేఙ్క
టగిరినామశిఖరిశిఖరనివాస శ్రీనివాసదివ్యాలయగోపురశిఖరేణ కలశవిలసితేనపఞ్చాశత్యుత్తరనవశతాధికచతు
స్సహస్రతమేస్వభానునామ్ని కలివత్సరే ॥ ౫౨ ॥ దృశ్యతేహితత్తటాకసేతుస్థాపితేశిలాశాసనేఽయంశ్లోకశ్శ్రీమదాచా
ర్యప్రణీతః ॥ ౫౩ ॥ శ్లో ॥ శ్రీమత్స్వభానువర్షేచాన్ద్రోదక పిమితశాలివాహశకే । అస్థాపిశంకరామ్బాసముద్రనామా
తటాకఏషభువి ॥ ఇతి ॥ ౫౪ ॥ అపిచేయంతస్మాదేవవిద్వత్కవిసార్వభౌమాత్ప్రత్యగ్రదుర్గాభిజనాత్కృష్ణార్యాద్గు
రువర్యాచ్ఛ్రీమన్మహాభారతహరివంశరామాయణానీతిహాసాన్, శ్రీభాగవతవైష్ణవవిష్ణుధర్మోత్తరనారదీయాదీనిపు
రాణాని - మనుయాజ్ఞవల్క్యపరాశరాది ప్రణీతానిధర్మశాస్త్రాణి - శ్రీరంగాదిదివ్యక్షేత్రమాహాత్మ్యాని - మన్త్రార్థ
రహస్యాన్యాచార్యానుగృహీతానన్యాంశ్చసంప్రదాయప్రబన్ధానశ్రాన్తంశ్రావంశ్రావంతత్తత్ప్రబన్ధపరిసమాపనా
వసరేషుయథాచోదితశాస్త్ర్యాదిపురస్సరంతమతివేలరమణీయతరమణీమయాఙ్గులీయకచన్ద్రహారపీతామ్బరరాఙ్కవ
సువర్ణభూవృత్తిప్రముఖయథాభిలషితప్రీతిదానప్రతిపాదనైస్సవినయగౌరవమభ్యర్చ్యవిదితసకలశాస్త్రార్థాపిన్దత్యమన్ద
మానన్దమ్ ॥ ౫౫ ॥ అస్యాశ్చచరిత్రంవిచిత్రంవ్యస్తాగ్యతరామేశ్వరవిజయేచమ్పూప్రబన్ధే । సమగృహ్యతచరాజవంశరత్నాక
రే ॥ తత్రదిఙ్మాత్రమిదముదాహ్రియతే ॥ ౫౬ ॥ తథాహి ॥ శ్లో ॥ జాయాతస్యానవద్యా బుధనుతమహిమా రాజనీతిప్రగల్భా పా
తివ్రత్యైకసీమాశ్రుతవివిధపురాణేతిహాసార్థతత్త్వా । బ్రహ్మజ్ఞాసత్యవాదిన్యతివిమలయశానిర్మితానేకసత్త్రారాజ్ఞీ శ్రీశ
ఙ్కరామ్బాజగతివిజయతేరాజమూర్ధన్యరత్నమ్ ॥ ౫౭ ॥ పాత్రేనిక్షిప్యవిత్తంధరణిసురవరాన్ప్రవృత్తిభిః ప్రీణయిత్వా
కృత్వోద్యానానినానారమతనయముఖాదేవతాస్థాపయిత్వా । సత్రాణ్యవ్యంకారయిత్వా శుభతనయవతీరామకృష్ణక్షి
తిశాకృత్వా నూత్నంతటాకంనిరుపధినుయుతేసప్తసంతానలక్ష్మీమ్ ॥ ౫౮ ॥ యష్ట్వాఽత్యద్భుత శ్రీర్జగతివిజయతేశం

కరామ్బాసముద్రాభిఖ్యావిఖ్యాతభూమా ఽనిలవలితతరఙ్గచ్ఛటాకాన్తటాకః । గమ్భీరస్సుప్రసన్నశ్శ్రితజనపితతేర్జీవనం సంప్రయచ్ఛం స్తాం రాజ్ఞీం శంకరామ్బాం భృశమనువిదధద్గాధరూఢాత్మ సేతుః ॥ ౫౯ ॥ కుల్యాచతుష్టయభుజో ఽభివిరాజమానశ్శ్రీమత్స్యకూర్మవిభవప్రథితప్రకర్షః । కుత్రావనన్తభువనాని దధత్స ఏష నారాయణం తులయతి ప్రకటం తటాకః ॥ ౬౦ ॥ గఙ్గా యమునా కపిలా కావేర్యస్సారణీత్వమవలమ్బ్య । ఏనమిహ శంకరామ్బాసముద్రమాత్మాఖ్యమైవ సేవన్తే ॥ ౬౧ ॥ చాతుర్యే వినయే మనే మేరిపుజయే స్థైర్యే చ శౌర్యే తథా దార్ఢ్యే భక్తివిరక్తిశాన్తిభగవత్కైఙ్కర్యచర్యాసు వా । ఏతాదృఙ్మహిళా స్విహాస్తి న యుగే దృష్టా శ్రుతా వా ఽస్తు తథేదృష్టః పురుషేషు వా నిశమితః కశ్చిజ్జనాశ్శంసత ॥ ౬౨ ॥ యత్సింహప్రతిమానదర్పవిభవా తచ్ఛిజ్గమాం బేత్య సౌ సందత్తాం పితృధామ్ని నామకరణే సార్థాం వ్యధాత్స్వాభిధామ్ । అశ్రాన్తం కురుతే శమేవ విపులం యత్స్వాశ్రితానాం తతో భర్త్రా స్థానజనై రసౌ వ్యవహృతా శ్రీశంకరామ్బాఖ్యయా ॥ ౬౩ ॥ ఆచ శ్రీరామ

మాహాత్మ్యాభిధానం కించిదధికపఞ్చశతశ్లోకం కంచన ప్రపఞ్చ్య పఞ్చషఘటికాభిరేవ ప్రబన్ధం తథావిధాశుకవనధోరణీనైపుణీసర్వస్వనిర్వర్ణనచిత్రీయమాణచేతసా ప్రాచేతసావతారోఽయం నూనమితి తేన కృతప్రశంసస్సంసదివిదుషాం తత్త్వాదృశోత్తరరఙ్గమాహాత్మ్యప్రణయనోపకారప్రత్యాయచాయ తస్మై చ భగవతస్సంనిధౌ సార్వకాలికీం శ్రీపఞ్చశరకోపమాలాతీర్థప్రసాదదానాదికామాచార్యపురుషైకోచితామఖిలశ్లాఘితాం బహుమతిం లమ్భితస్స తత్రతశ్చ కనకరాజతవాహోదారకేదారమేదినీవృత్తిదానాదిభిస్తదభ్యర్థనశ్శైలీవశంవదస్తదాస్థానస్థాస్నునివాసేకృతాస్పదమానస్స్వదమానమానసోఽభూత్ ॥ ౨౮ ॥ తామేతాం బహిరీమహారాజరామేశ్వరరాయప్రవర్తితాముత్తమాం సర్వామపి మర్యాదామీదృశీం శ్రీకోదణ్డరామసంనిధౌ శ్రీశంకరామ్బయా నియమితాం చ తదనుజతత్తనుజాదీనాం తద్వంశజానామనూనాధికామధునాఽపి తత్త్వాత్ శ్రీరామేశ్వరధరణీసుత్రామాదాక్షిణ్యగాంభీర్యౌచిత్యసీమా నిరవధికౌదార్యభూమా ధీమానుత్తరోత్తరోత్తరఙ్గితామేవ విదధానస్తదాశిషాం భవతి భాజనమ్ ॥ ౨౯ ॥ ఏవమేవ తేనాభ్యర్థితో ధరణీసుత్రామ్ణా ద్విత్రాభిరేవ ఘటికాభిశ్చ పేటికాహతిస్తుతిరంగనాదసుప్రభాతమఙ్గళాశాసనప్రభృతీరనేకాః కృతీః కృతికులాగ్రణీరయం ప్రణీయ తస్యాసుపదమాతతాన విస్మయభరతరళీభూతం సహోత్తమాఙ్గమన్తరఙ్గమ్ ॥ ౩౦ ॥ తాని చ సుప్రభాతాదీన్యనవరతమనుసంధీయమానాని గరుడగిరిశృఙ్గశృఙ్గాటకశృఙ్గారాయమాణరఙ్గాధిశసంనిధౌ తన్వానోల్లాసముద్వేలయన్తి ॥ ౩౧ ॥ యశ్చ శ్రీకర్ణాటపృథ్వీపరిబృఢాచ్యుతకృష్ణదేవరాయకులీనేన విపులమతినా తిరుమలదేవరాయనరపతినా ఆనెగొంద్యపరాభిధానప్రాద్యానవద్యవిద్యానగరాధిపతినా నిజకులదైవతశ్రీరఙ్గరాజదివ్యోత్సవవర్ణనం చమ్పూప్రబన్ధేనారచయేత్యభ్యర్థితో రఙ్గరాజవిలాసాభిధానం సగద్యపద్యానుబన్ధం ప్రబన్ధం రీతిశయ్యాపాకాలంకారరసభావబన్ధురం ధురన్ధరస్సాహిత్యసామ్రాజ్యస్య ప్రాజ్యం సరసకవికులతిలకపూజ్యం విధాయ ముదావళీపరినిబద్ధశుద్ధచామీకరమణ్డపే నిషాద్య సద్య ఏవ తేన నరపతినా వ్యాధూయమానోభయచామరమశేషహృద్యవాద్యరవముఖరితదిగన్తరమఖిలాసు రాజవీథిషు ప్రదక్షిణీకార్య సబహుమానమభిసత్కృతస్తదాస్థాన్యామన్యాదృశవైభవాయాం మాన్యమేకిన్యాదివృత్తివితరణేనాసీదభితోషితస్సమ్మాన్యతేఽధునాపి తాం వృత్తిమనుపాలయతా నియతాత్మనా తత్పౌత్రేణ కృష్ణదేవరాయపుత్రేణ శ్రీరఙ్గదేవరాయనరపతినా దేవరాజగురుమతినా ప్రకాశితబహుమతినా ॥ ౩౨ ॥ యం చాత్మకూరునగరాధినేతా సీతారామభూపాలతిలకస్స్వకులదైవతం శ్రీకురుమూర్తిగిరినివాసం శ్రీనివాసమధికృత్య శ్రీనివాసవిలాసాభిధానాం సకలకావ్యగుణసంపత్పూర్ణాం చమ్పూం స్వాభ్యర్థనయా కృతవన్తం దన్తావలమారోప్య విధాయ మహోత్సవమఙ్గీకృత్య తం ప్రబన్ధం కనకరాజతవసనహారకేదారవృత్త్యాదిభిరభితోషయతి స్మ విస్మయమానమానసస్తదీయశ్లేషవాక్సౌష్ఠవాత్ ॥ ౩౩ ॥ యేన చానువత్సరప్రవర్త్యమానచాతుర్మాస్యకోటితులసీసమర్పణపూర్ణాహుతిమహోత్సవసమయసౌవర్ణతులాభారాన్వితశ్రీమచ్చెన్నకేశవకటాక్షసుధాధారాభివర్ధితసామ్రాజ్యభూమా శ్రీరామభూపాలరాయనామా భూమిపాలమణిః కార్తికోత్సవదీపికాభిధానం కంచన కారయిత్వా ప్రబన్ధం కుమ్భీసగ్రీసంభృతశాతకుమ్భఘుణ్టాపాశోపణోత్సవపూర్వకముదారహారభూవృత్తివివరణాదిభిరాగచన్ద్రతారకమనవరతం భజతే తదాశిషాం భాజనతామ్ ॥ ౩౪ ॥ యస్మై కవిస్మయనియకవనాయార్థిజనకల్పవిటపీ జటప్రోలుకొల్లాపురనగరాధినాథస్సుగభీరకులకలశామ్బుధినిశాకరశ్శ్రీవేఙ్కటజగన్నాథరాయనామా భూమినాథస్స్వేష్టదైవతస్య జటప్రోలుపురనిలయస్య మదనగోపాలస్య భగవతో వైభవప్రతిపాదకం మదనగోపాలమాహాత్మ్యం నామ కంచన ప్రబన్ధం శ్రీశిఙ్గవటగిరినిలయం నృసింహమధికృత్య నృసింహవిలాసాఖ్యం చమ్పూప్రబన్ధమతిగభీరార్థభావపదబన్ధబన్ధురం నిర్మాప్య స్తమ్బేరమారోపణమహోత్సవపురస్సరం కనకమణిచన్ద్రహారరాజతవాహికం శాలికేదారకృష్ణభూమ్యాదికం చ సీమాతీతమస్య భూమానమర్పయామాస ॥ ౩౫ ॥ యస్మాచ్చ తాం సర్వామపి మర్యాదామార్యాభినన్ద్యచర్యశ్శ్రీవేఙ్కటలక్ష్మణరాయనామా భూమిపతిరర్యస్తత్తనయోఽపి వినయోదవ్వాప్తబహుమన్వానోఽధునాపి విరహాయం గోపాయన్నిర్వ్నలేఽనన్యసామాన్యాం మాన్యాఖిలశ్రీపురశంవదత్వాత్ పరమాశిషమ్ ॥ ౩౬ ॥ యస్య చ ప్రథమైః ప్రబన్ధైరానన్దితసకలప్రపఞ్చస్స ప్రసఙ్గాచ్ఛతసంఖ్యాకాస్సం

వ్యాఖ్యాతా మధిసేతుః ॥ ౮౭ ॥ తేఽపి తేనానుతేస్సంగృహ్యన్తే । తథాహి ॥ శ్లో ॥ ఆన్యాసముప్పార్లలితా శ్రీమత్పరకాలగురువిజయ
నామా । అన్యాసులలితపదభాగుత్తరపరకాలగురువిజయచమ్పూః ॥ ౮౮ ॥ నరసింహరఙ్గరాజశ్రీవాసవిలాసచమ్పవస్తి
స్రః । రామేశ్వరవిజయాఖ్యా చమ్పూ రఘునాథవిజయచమ్పూశ్చ ॥ ౮౯ ॥ చమ్పూశ్చ కార్తికోత్సవదీపాఖ్యా కేశవాత్స
వాఖ్యాఽన్యా । ఆనన్దమకరన్దామృతనుతయస్స్తుతిః ప్రపన్నపూర్వపదాః ॥ ౯౦ ॥ శ్రీరామశ్రీవాసావధికృత్యద్వే చ వేదపాద
నుతీ । శ్రీదేశికేన్ద్రగురువరవిషయాఽన్యా వేదపాదఘటితనుతిః ॥ ౯౧ ॥ ఆచార్యవేదపాదస్తవస్తథాన్యస్తదీయటీకా చ ।
నవరత్నహారసంజ్ఞాస్తుతిరన్యాఽన్యా తదీయవివృతిశ్చ ॥ ౯౨ ॥ శ్రీరఙ్గేశచపేటాహతిస్తుతీ రామసుప్రభాతం చ । హయవదన
రఙ్గనాయకగోపాలానాం చ సుప్రభాతాని ॥ ౯౩ ॥ ప్రాబోధికస్తుతిర్ద్వే నిగమాన్తాచార్యవేఙ్కటేశ్వరయోః । శ్రీలక్ష్మీహ
యముఖయోర్లలితమేవఞ్చరత్ననామనుతీ ॥ ౯౪ ॥ ఆచార్యవర్యగద్యం లలితోఽలఙ్కారమణిహారః । కావేరీలహరీ స్తు
తిరతిమధురా మేఘమాలా చ ॥ ౯౫ ॥ సూర్యోపరాగదర్పణసమయామృతనామనీ చ లఘుకావ్యే । శ్రీరాజవంశరత్నాకర
నామాఽన్యచ్చ లఘుకావ్యమ్ ॥ ౯౬ ॥ శ్రీరామాయణవైభవముత్తరరఙ్గాధినాథమాహాత్మ్యమ్ । మదనోపపదాకలితశ్రీ
మద్గోపాలమాహాత్మ్యమ్ ॥ ౯౭ ॥ శ్లాఘ్యా చ సూర్యదణ్డకనామనుతిర్గీతమఞ్జరీ చ శుభా । విక్రాన్తరాఘవాఖ్యో వ్యాయోగ
శ్చాద్భుతస్సమగ్రాఙ్గః ॥ ౯౮ ॥ ఉన్మత్తపాణ్డవాఖ్యం ప్రేక్షణికం కరుణరసమనోహారి । చారుసుభద్రాపరిణయనాటక
మన్యత్సమగ్రాఙ్గమ్ ॥ ౯౯ ॥ రత్నప్రకాశికాఖ్యా శ్రీమల్లక్ష్మీసహస్రటీకా చ । వ్యాఖ్యా చ హంససన్దేశస్య రసాస్వాదినీతి
విఖ్యాతా ॥ ౧౦౦ ॥ శ్రీమత్కృష్ణజయన్తీ పౌర్వాపర్యస్య నిర్ణయశ్చాపి । శూద్రోక్తిరిష్టక్రీతిస్సరస్వతీ మూలధనమితి నిబ
న్ధః ॥ ౧౦౧ ॥ అన్యశ్చ శిష్టసిద్ధాన్తపద్ధతిర్నామకశ్చ నగ్రన్థః । కర్తృక్రమనిర్ణీతిః కావ్యాత్కస్య రక్షా చ ॥ ౧౦౨ ॥ సోద
ర్యకన్యకాద్వయవివాహనిర్ణీతినామకో గ్రన్థః । లముతరభగవత్పూజాసంగ్రహనామాపకశ్చ నగ్రన్థః ॥ ౧౦౩ ॥ స్వయం
వ్యక్తప్రతిష్ఠాయా అథ మాసోత్సవస్య చ । అతీతశ్రాద్ధకర్తవ్యకాలస్యాపి వినిర్ణయాః ॥ ౧౦౪ ॥ వివాహకాలనిర్ణీతిరిత్యా
ద్యాః కృతయోఽనఘాః । శ్రీశ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతిశితుః ॥ ౧౦౫ ॥ సప్తాధికపఞ్చాశద్గ్రన్థాహ్యస్యైవ వాదనే
నకృతాః । ఆపష్టితమాద్వర్షాదగ్రికతివాప్రణేష్యన్తే ॥ ౧౦౬ ॥ ఇతి ॥ గద్యం ॥ యస్మింశ్చ శ్రీమచ్ఛ్రీనివాసదేశికేన్ద్రరఙ్గ
నాథబ్రహ్మతన్త్రపరకాలదేశికానాం త్రయాణాం కృపాసుధాతరఙ్గిణ్యః ప్రయాగ ఇవ త్రిస్రోవేణ్యాస్సంగమ్య సమ్య
గుత్తరత్తరఙ్గార్గన్తి ॥ ౧౦౭ ॥ అయం హి శ్రీమాన్కృష్ణార్యనామా ధీమాన్ శ్రీమతీం తాం వనపర్తి మహారాజ్ఞీం ప్రాజ్ఞశి
రోమణిమఖిలక్షేమంకరగుణైకదమ్బాం శ్రీశకుఙ్కరామ్బాం మహాభాగవతీం శ్రీభాగవతం శ్రీవాత్స్యవీరరాఘవా
చార్యప్రణీతశ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యయా వ్యాఖ్యయా సహ సంశ్రావ్యైవమనుశశాస ॥ ౧౦౮ ॥ భవతి దేవీదం
మదీయమాశాసనం నిశమయితవ్యం సావధానేన హృదయేన తత్ర భవత్యా లోకోత్తరైతాదృశసవ్యాఖ్యశ్రీభాగవత
నిశమనమహాభాగ్యస్యానురూపమేతద్వ్యాఖ్యానప్రఖ్యాపనమేవ మహత్తరం కైఙ్కర్యమ్ ॥ ౧౦౯ ॥ న చైదృశీ వ్యాఖ్యా
ఽతితేన వాఽనాగతేన వా వర్తమానేన వా వాచస్పతికల్పేనానల్పప్రతిభేనాపి శక్యా నిర్మాతుం కేనచిదపి సుధీమణినా ॥ ౧౧౦ ॥
అయం చ తత్రభవాన్ వైదికకులశిరోమణేర్గోపాలరాయభూపాలమణేః ప్రపౌత్రస్య వెంకటగ్రామణీనామ్నః క్షితిపా
లశిరోదామ్నః పురస్తాత్సభాస్తారశిఖామణేస్సనుస్తప్రశస్తానవద్యగుణశేవధిస్సుధీమణిశ్రీమాన్వీరరాఘవాన్తర్వా
ణిః ॥ ౧౧౧ ॥ అతో నిజకులపూర్వజాస్థానవిద్వదగ్రణీప్రణీతవ్యాఖ్యానప్రఖ్యాపనం చ న్యాయ్యమేవ ధర్మ్యైవ వర్త్మని సంచర
న్త్యాస్తత్రభవత్యాః ॥ ౧౧౨ ॥ ఆశాస్మహే చ వయమేతాం యుద్రాక్షురమోద్రోతాం ఏం చమ్పూవ్యాఖ్యాం ప్రఖ్యాపయి
తుమ్ ॥ ౧౧౩ ॥ అతివిపులరచనాపరిశ్రమగ్రస్తసమస్తసమయతయా మాయస్సంశోధ్య పరిష్కర్తుమలబ్ధావసరే వదే
త్రభవాన్సబ్రహ్మనిష్ఠవరిష్ఠః ప్రతిష్ఠతాకృతికనగరీమితిశ్రుతేన తామస్మాకమపి భవదీయాస్థానవైదుష్యసమాసాదితత
దనుబన్ధతయా తదీయవ్యాఖ్యాం సంస్కృత్య పరమవ్యోమవిహరమాణస్యాపి తస్య మహాభాగవతకులమహాభరణ
స్యాన్వాగ్య్యమానన్దనమ్ । తథా హి భూయిష్ఠసమయవిప్రకర్షైపైకాధికరణ్యాభిమానశ్చ దుస్త్యజః కృతవిదామ్ ॥ ౧౧౪ ॥
న ఖల్విశోఽస్మాభిర్విధాతవ్యం నామైదృశవ్యాఖ్యానప్రణయనవిహితసకలలోకోపకారభూమ్నో లోకోత్తరకల్యా
ణగుణసీమ్నోఽస్మదాస్థానపూర్వవిరచితధామ్నో మహాభాగవతశిరోదామ్నస్తస్యాన్యదవశిష్యతే కైఙ్కర్యమ్ ॥ ౧౧౫ ॥

నాస్య తత్రభవత్యా సకలేతిహాసపురాణానాం శ్రవణకృతక్షణయా సౌశీల్యాదిభిస్సకలలలనాకలాపవిలక్షణయా నిరీతిరాజ్యర
క్షణవిచక్షణయా భగవద్భాగవతాచార్యకైంకర్యదక్షిణయా గురుదక్షిణానామైతచ్ఛ్రీవణనిషిక్తశ్రీయుతయా ప్రదే
యాఽస్మభ్యమవశిష్యతే ॥ ౧౧౬ ॥ యాని చ తత్రభవత్యా కలితాని వాపీకూపతటాకారామభగవదాలయబ్రహ్మప్రతిష్ఠా
గోభూకన్యాదానరూపాణి భగవత్కైంకర్యాణి సర్వాణ్యపి తాని ముద్రాక్షరముద్రణేనైతద్వ్యాఖ్యానప్రఖ్యాపన
లక్షణమహత్తనుకైంకర్యస్య నార్హన్తి కోటితమీమపి కలామ్ ॥ ౧౧౭ ॥ ఇతి తదుదీరితామమృతాసారసారణీం వీరరాఘవీ
యగుణవిస్తారణీం వాణీధోరణీం నిశమ్య సమ్యగానన్దతున్దిలాన్తఃకరణా దేవీ శఙ్కరామ్బా ఽహ్యనుగృహీతాస్మ్యనేన శ్రీ
భాగవతకైంకర్యానుశాసనేనేత్యాన్యాయ్యముద్రణోచితాన్ అతిస్థూరాన్ సౌధారాంశ్చన్నపట్టణాద్వ్యాఖ్యామి
మాంసమూలాం భద్రాం ముద్రాపయితుమున్నిద్రాతివేలకుతూహలా గతేషు సప్తోత్తరాష్టశతాధికైకసహస్రసం
ఖ్యాకేషు శాలివాహనశకాబ్దేషు పార్థివనామ్ని హాయనే నిజజ్యేష్ఠశుక్లపఞ్చమ్యామాజిజ్ఞపత్ప్రాజ్ఞపరిషన్మాననీయ
కౌశలభూమానమప్పాశేషగిరిరాయనామానమధికృతం కర్తవ్యకార్యావ్యవధికృతం నిజాస్థానస్థాపితాయాం బ్రహ్మ
విద్యావిలాసాభిధానాయాం స్వకీయముద్రాక్షరశాలాయాం విశాలాయామ్ ॥ ౧౧౮ ॥ తేన చ తదాజ్ఞావశంవదేన ప్రియం
వదేన శేషగిరిరాయేణ తదహరేవారేభే మహదిదం వీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసనాథం శ్రీభాగవతం సంముద్రయితుం భద్ర
ముద్రయితుం చ లోకానామ్ ॥ ౧౧౯ ॥ ఏవం సంముద్రయితుముపక్రాన్తాం వ్యాఖ్యాం విఖ్యాతసకలార్థపౌష్కల్యా
మతివైపుల్యాం కలికలుషవిశేషపరిమోషణకల్యాం కల్యాణతమాం మీమాంసావధానమానసశ్శోధయతి స్మ బోధవతా
మగ్రణీః ప్రత్యగ్రదుర్గకృష్ణార్యవర్యో యథాప్రతిశ్రుతం విశ్రుతవిస్తృతయశా దిశాం ముఖేష్వామాసద్వితయమాప్ర
థమస్కన్ధం తత్తద్దేశభూయఃప్రయత్నసమార్జితపఞ్చషవ్యాఖ్యానకోశపరిశీలనపురస్సరమతికౌతుకాత్ ॥ ౧౨౦ ॥ అ
త్రాన్తరే శ్రీమన్మహీశూరమహారాజధానీరాజాధిరాజకర్ణాటసింహాసనాధీశ్వరశ్రీమచ్చామరాజేన్ద్రమహారాజకు
లదేశికేన శ్రీమద్రఙ్గనాథబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్రమహాదేశికేన పరిపూర్ణమహావిభూతిపరబ్రహ్మానుబుభూష
యా పరమంవ్యోమప్రతిష్ఠాసమానేనాదావేవ నిరతిశయకరుణాపరిణాహగురుణా కటాక్షసుధాఝరేణ స్వాదసావితి
కృతాభిషేకోఽప్యసౌ శ్రీకృష్ణార్యవర్యశ్శ్రీబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్రమహాదేశికదివ్యాస్థానసింహాసనేఽప్యభిషి
షేచయిషయా మహీశూరరాజధానీం ప్రత్యాగన్తుమనుగృహీతస్తేన చ శ్రీమతా చామరాజేన్ద్రేణ నిజాన్వవాయమహా
దేశికాస్థానాచార్యకధౌరంధర్యచర్యావలమ్బనాయాభ్యర్థ్యతే స్మ పార్థివవత్సరశ్రావణికమాస్యేవ పార్థివసార్థ
మూర్ధన్యమణినా ఘృణినా గుణినాం శిఖామణినా ధరణీనళినీనభోమణినా ॥ ౧౨౧ ॥ నిశమ్య చైనముదన్తం మహాన్తమఖిల
పురాణేతిహాసధర్మశాస్త్రమన్త్రార్థరహస్యభూయశ్శ్రవణభావితాచార్యకస్య శ్రీకృష్ణార్యవర్యస్యాపి శ్లేషతో నిజా
స్థానీమపనీతముక్తాఫలామివ శుక్తిపుటీం పిదన్తీ సీదన్తీ సముపక్రాన్తముద్రణవీరరాఘవీయపరిసమాప్తిమహాన్తరాయ
సంభావనయా గమ్భీరాం భణతి స్మైవం భారతీం సారజ్ఞశిఖామణిః ॥ ౧౨౨ ॥ నన్వార్యపాదాః కథమిదమారబ్ధం శ్రీభా
గవతవ్యాఖ్యానముద్రణమేవమముద్రితం భవిష్యతి — యేనాధునా తత్రభవద్భిః ప్రాప్స్యతే శ్రీహయగ్రీవలక్ష్మీనారాయణ
చరణారవిన్దపరిచరణమహాసామ్రాజ్యభాజనతా — జనతా చేయం తత్రభవద్వదననిస్సరదుదారహారికథాసుధాసా
రదూరతాజనితాం ఘనతాపపారమ్పరీం మరుమరీచికాఝరీం ప్రవిశ్య మన్యే ఽధన్యతరా ప్రాప్స్యతి విసంస్థులతామ్ ॥ ౧౨౩ ॥
కః పునరితః పరమేతాం చన్ద్రికాం శక్నుయాత్పరిష్కృత్య ప్రవర్తయితుం దేశాన్తరముపేయుషి తత్రభవతి ద్విజరాజే
నన్వేతావతైవ మన్యే సమమేన భగవత్కథాసుధాస్వాదనభాగధేయమప్యస్మాకం విశ్రమిష్యతీతి ॥ ౧౨౪ ॥ ఏవముదీరి
తాముచాకతమభక్తివినయమేదురాం సాదరాం తద్గిరాం పరంపరామాకర్ణ్య ప్రతివాచమువాచ దారనుతః కృష్ణా
ర్యకృతిపతిః ॥ ౧౨౫ ॥ దేవి మా భూత్తత్రభవత్యా విక్లబమన్తరఙ్గం శ్రీవీరరాఘవీయచన్ద్రికాముద్రణాన్త
రాయాతిసంభావనయా — నిరుహ్యాత ఏవ యథాప్రతిశ్రుతమేతన్ముద్రణకైంకర్యమాచార్యకసామ్రాజ్యాభిషిక్తైరప్య
స్మాభిస్సమ్యగ్విశోధ్యామూలశిఖరమిమాం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాం నియోజ్య ముద్రాక్షరపిపర్యాసాదిశోధనేన పరిష్క
ర్తుమస్మదనుజన్మానం సన్మాననీయనయవినయాదిసుగుణోదన్తం వేదాన్తాచార్యనామానం జ్ఞానభక్తివైరాగ్యసీమానం భ

పదయా స్థానకృతధామానమితి॥ ౧౨౬ ॥ ఏవమాశ్వాస్య తామకలఙ్కాం శఙ్కరామ్బామనితరసాధారణశుభగుణపాళీ
కామనవ్యలీకామాశ్రితమసీషికులపాలికాం కులపాలికాశిరోమణిం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాసంశోధనసంముద్రణనిష్పాదన
విశయతిమిరవిధూననవిధూయమానప్రసరైర్మధూళీరుచిరైర్వాచాం విసరైః తదాత్వశూన్యయమాం శ్రీయామునస్తో
త్రరత్నశాస్త్రిమజ్జనసర్వస్వనావసరసమర్పితాం తస్యా మహారాజ్ఞీశిఖామణేస్సపర్యాచర్యామార్యాభినన్ద్యామభినన్ద్య
కృతప్రస్థానో మహీశూరరాజధానీముపేత్య ప్రత్యుద్గతో మహారాజచామరాజేన్ద్రేణ సబహుమానమానీయ నిజాస్థానీం
ప్రార్థితస్స్వాచార్యకథారంభస్య కృతే సత్కృతశ్చ తత్కాలోపయుక్తైరుపచారైః శ్రీహయగ్రీవలక్ష్మీనారాయణదివ్యా
స్థానమాస్థాయ పార్థివవత్సర భాద్రపదాసితదళనవమ్యాం శ్రీమద్రఙ్గనాథబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్ర మహాదేశికచ
రణారవిన్దద్వన్ద్వసన్నిధి సమధిగత మోక్షాశ్రమక్రమో ఽపరేద్యుస్సమక్షం శ్రీమచ్చామరాజేన్ద్ర క్షితిజానిసార్వభౌ
మస్య మహత్యాం సమిత్యాం సనాతనశ్రీమద్యతివరకురుకేశనిగమాన్తదేశికబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్ర పరంపరాని
రన్తరాధ్యుషితే చతుస్సప్తతి శ్రీవైష్ణవపీఠాచార్య పురుషకోటీరకోటీనీరాజ్యమానోపాన్తే శ్రీమతి మహతి నిరాకృతశార
దనీరదభాసనే రాజితసింహాసనే శ్రీరఘునన్దన ఇవ కులక్రమాగతే దివ్యరత్నసింహాసనే కులపరంపరాగతం మణికిరీటమివ
గురుపరంపరార్చితం శ్రీహయవదనం సలక్ష్మీనారాయణం నిషాద్యోత్తమాఙ్గే వసిష్ఠాదిభిర్మహర్షిభిరివ పరమహర్షిభి
ర్ఋత్విగ్గణైర్నిష్పాదితసామ్రాజ్యాభిషేకోఽభ్యుపగత శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్ర పరకాలయతీన్ద్ర నామా సీమాతీతభా
గ్యనామా శ్రీమానాచార్యకసామ్రాజ్యం సామ్రాజ్యమనుభవన్ననుదిననిష్ప్రత్యూహ నిర్వర్తిత శ్రీహయవదన లక్ష్మీ
నారాయణపాఞ్చకాలికసపర్యా చర్యతయా సర్వమప్యవన్ధ్యమేవ గమయన్సమయముపాదానస్వాధ్యాయ సమయ
పరికల్పితావకాశస్తదాప్రజ్ఞసత్కారకృతజ్ఞతయా యథాప్రతిజ్ఞం సముత్సార్య తత్ర తత్ర విద్యమానాన్ శబ్దదోషా
న్సంయోజ్య సాధుశబ్దాన్ సంఘటయ్యాఘటితార్థాని వాక్యాని యథార్థం సమీక్ష్య దృశ్యమానవ్యుత్క్రమాస్తత్రతత్ర
పఙ్క్తీః పరిష్కృత్య సజాతీయకతయా ఽఽ మూలశాఖం సావధానం వ్యతానీదిమాం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాం త్రయ్య
న్తసిద్ధాన్తనిర్ధారణ సౌగన్ధ్య బన్ధురాణాం మహాభాగవతధురంధరాణామతిభోగ్యాం శ్రీమన్నిగమశిఖరదేశికమణిరివ
మహతః ప్రయాసాద్వ్యాససార్యైః ప్రణీతామలబ్ధశోధనావసరతయా ఽవసానసమయే పరిష్కరణీయా సేయం భవద్భి
రితి తద్వితీర్ణాం శ్రీభాష్యటీకామివ శ్రుతప్రకాశికామ్ ॥౧౨౭॥ తథా గ్రన్థాన్తే చాచార్యప్రణీతా ఏతే శ్లోకాః ॥ సంముద్రితా
దృశ్యన్తే ॥ యథాహ ॥ శ్లో ॥ టీకా శ్రీరఘువార్యాభిధకృతిరచితా తైరసంశోధితత్వాత్ప్రాయశ్శబ్దార్థవాక్యాదిషు విషమగ
తిర్లేఖకానాం చ దోషాత్ । నానాదేశీయకోశైస్సమతిపిహితవతి శ్చాపి సంశోధితాసీచ్ఛ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రాదిమపదక
లితత్వం యమీన్ద్రేణ సైషా ॥ ౧౨౮ ॥ శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాశోధనకైఙ్కర్యవైభవేన హరిః । ప్రీణాతు హయగ్రీవో లక్ష్మీ
నారాయణస్స కృష్ణశ్చ ॥ ౧౨౯ ॥ భాగవతచన్ద్రికైషా వాత్స్యశ్రీవీరరాఘవార్యకృతా । శ్రీభాగవతసుధాంశుం ప్రసా
ధయన్తీ చిరాయ జయతు భువి ॥౧౩౦॥ ఇతి ॥ ఏవం శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలమహాదేశికపరిశోధితామేతాం శ్రీభాగవతచ
న్ద్రికాముపాదాయ వేదాన్తాచార్యస్తత్పూర్వాశ్రమసోదర్యః శ్రీమద్వనపర్తి నగరసామ్రాజ్యధురంధరశఙ్కరామ్బాని
దేశేన తత్పుత్ర శ్రీరామేశ్వర భూమీశ్వరానుమత్యా చాఽవహితమనా ముద్రణావసరస్ఖలితాన్యథా ఘటితవర్ణపఙ్క్త్యాదిస
మీకరణాదిభిర్వ్యశోధయత్ ప్రబోధవతాం వరేణ్యస్సంఖ్యావతామ్ ॥ ౧౩౧ ॥ ప్రథితమతికృతివరేణ్యాతతిగణ్యాతమపుణ్యా
శుభదాక్షిణ్యశరణ్యతాదిగుణశాలినామగ్రణ్యా శ్రీమతా సవై రాజాబహిరీబలవన్తబహదరు బిరుదస్ఫురదురుయశసా
రామేశ్వర భూమీశ్వరేణ నియుక్తస్సముద్రితే కృతపరితోషః పరికలితనయవినయముఖగుణపరిపోషశ్శ్లాఘనీయమతివిశేషశ్శేష
గిరిరాయశ్చ యథావసరం నియోజయన్ వర్ణఘటనాదిషు తాంస్తాన్నియోజ్యాననవరతమప్రమత్తో మహారాజమన్దిర
నివేశితాయాం బ్రహ్మవిద్యావిలాసముద్రాక్షరశాలాయామన్వర్థనామధేయశీలాయామఖిలామపి ముద్రణక్రియామ్ ॥౧౩౨॥
ఏవం పార్థివవత్సర నిజజ్యేష్ఠశుక్లపఞ్చమ్యాః ప్రభృత్యా దుర్ముఖివత్సరనిజజ్యేష్ఠశుక్లపఞ్చమ్యా తత్స వీరరాఘవీయచన్ద్రి
కం శ్రీభాగవతమాసీన్ముద్రితమ్ ॥ ౧౩౩ ॥ ఇత్థం కాలమతివిలమ్బితే ఽపి సమయే గ్రన్థసంశోధకాదయస్సర్వేపి యం కంచిద
ప్యప్రామాణ్యోపసర్గలవం నిరవర్తయన్నైతస్మ దక్షిణాభిధానం మహత్తరం శ్రీభాగవతకైఙ్కర్యమ్॥ ౧౩౪ ॥ హస్త ,, శ్రీ

యాంసి బహువిధాని ,, తేష్వానైకశ్చనఖల్వేతన్ముద్రణలక్షణేనిష్పాదితసకలలోకశర్మణి సత్కర్మణి కదాఽపిన్యధా త్పదం భగవతో యదుకులసార్వభౌమస్య శ్రీ హయవదన లక్ష్మీనారాయణయో శ్శ్రీమన్నాథయామునయతివరకురుకేశనిగమాన్తదేశికబ్రహ్మతన్త్రపరకాలాదిగురుపరంపరాయాశ్చ ఘనపరిణాహయాకరుణయా ॥ ౧౩౫ ॥ తామేతాం శ్రీ భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికా మభినిషేవ్యసుదూరవిధూనితభవదవతాపాటోపాస్సుఖ మాసతాం సతాంసముదయాస్స ముదయుద్ధయాసముదయాః ॥ ౧౩౬ ॥ దుర్లభతమ శ్రీ వీరరాఘవీయ వ్యాఖ్యాన లాభలక్షణ మహాగుణామృతార్ణవనిమగ్నా స్స్వాన్తానిసన్దధానాస్స్వభావశాన్తాశ్శ్రీమన్తో మహాభాగవత వతంసా అస్మిన్ముద్రితేమహతి ప్రబన్ధేముద్రణావసరరభస వశసంభావితవర్ణ విపర్యయాది దోషదర్శనకార్పణ్య సంజ్వరమలీమస మానసామాజాతు చిదపిభూవన్గుణగ్రహణైకజీ వాతవస్సకలజగదుజ్జీవనహేతవస్సంసారసాగర తారణసేతవ స్త్రయ్యన్తసిద్ధాన్తమహాసౌధపరిష్కరణకేతవస్స న్త్విత్యదృఢతరం ప్రతీమః ॥ ౧౩౭ ॥ శ్లో ॥ యద్భక్త్యపజ్ఞమిహ భాగవతస్య టీకా సేయంపిశోధ్యసముదీర్యతచన్ద్రికాఖ్యా । రామేశ్వరస్యనృతతేర్భువిశఙ్కరామ్బాపౌత్రస్యతస్యసుచిరాయవిభాతుకీర్తిః ॥ ౧౩౮ ॥ అయంహి ॥ యత్ర శ్రీపరకాలదేశికమణేర్మాలాగ్రతీర్థాదికా సమ్యగ్ఖ్యాతిసదాతనీబహుమతీ రామేశ్వరేన్ద్రాజ్ఞయా । స్వీయేకృష్ణపురేహరేర్వ్యపనుణోర్గోపాలకృష్ణస్యతజ్జీర్ణం మన్దిరముద్ధధారముఖతః కృత్వా శిలామణ్డపమ్ ॥ ౧౩౯ ॥ య ఇహ భగవాన్నాచ్చారమ్బాం పితామహమాతరంపిపదపనయాదిష్టార్థానాం తథా ప్రతిపాదనాత్ । వ్యతనుతసమృద్ధ్యర్థం తస్యాత్మనీనశుభేప్సయా యజనసదనం గోపాలస్యవ్యధాదుపలైర్నవమ్ ॥ ౧౪౦ ॥ సమ్యక్కొమ్మలగట్టునామనిగిరాయః ప్రాదురాసీత్పురాతత్రాద్య గ్వనపత్తిరాష్ట్రకశలాంధానాయమానాయకః । రమ్యాం పుష్కరిణీంవిధాయవితతాం తస్త్రీత మేతద్గిరామాసే కార్తికికేనుహోత్సవమపిప్రావర్తయద్వార్షికమ్ ॥ ౧౪౧ ॥ అసౌ దిక్పాలాళీమకుటమణిపాళీసఖయశాపిశాం సేతాహ్యేతాదృశ ఇహానభూతో నభవితా । ఇతి శ్లాఘ్యోఽనర్ఘప్రగుణగుణ వన్మాన్యచరితో వశీనానాభాషా లిపివచన లేఖాతి చతురః ॥ ౧౪౨ ॥ ప్రసన్నాత్మా నిత్యం విలసదసదృక్షైర్యమహిమా తుమాశాలీకాళీకృతరిపుజనాళీకఫలకః । దయాదాక్షిణ్యశ్రీనయవినయవిజ్ఞానజనిభూః ప్రధానాం మూర్ధన్యస్సుమతిరతిధన్యస్సరసవాక్ ॥ ౧౪౩ ॥ ప్రభుత్వేతారుణ్యేఘనకనకరత్నాదివిభవేమహోద్దామేసత్యప్యనధిగతగర్వాఙ్కురకథః । గభీరో దారాత్మా కులసముచితాత్యద్భుత గుణోల్లసద్భూపః రామేశ్వరధరణిపాలో విజయతామ్ ॥ ౧౪౪ ॥ శ్రీమద్భాగవతం యదాననసుధాస శ్రీశుకోభాసతాం తద్వ్యాఖ్యా యదుదీరితాసజయతాచ్ఛ్రీరాఘవార్యస్సుధీః । యస్తాం సాధువిశోధ్య సర్వవిదుషాం భోగ్యామతానీత్తరాం స శ్రీకృష్ణ కలిద్వి

షద్విజయతాం శ్రీ బ్రహ్మతన్త్రోగురుః ॥ ౧౪౫ ॥ పూర్వాత్ర మతనయేన శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకా
లగురోః । శ్రీశ్రీనివాసరాఘవకృతినాథాభాతుభూమికైషాలిఖితా ॥ ౧౪౬ ॥ శ్రీ వీరరాఘ
వీయవ్యాఖ్యామృతపూరసేకవికలఙ్కమ్ । భాగవతచన్ద్రబిమ్బం భాగ్యాజ్జగతాం
విజృమ్భతాం భవ్యమ్ ॥ ౧౪౭ ॥ శ్రీ హయవదనాయనమశ్శ్రీరామానుజ
యతీశ్వరాయనమః । నిగమాన్తార్యాయనమశ్శ్రీమత్పరకాలదేశి
కాయనమః ॥ ౧౪౮ ॥ ఇతి శ్రీ వీరరాఘవీయభూమికా.

శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు

శ్రీ శ్రీ హయవదన శ్రీనివాస ప్రసీద శ్రీ శ్రీ

శ్రీ శ్రీ కృష్ణ బ్రహ్మతంత్ర పరకాల మహాదేశికై రనుగృహీతోన గ్రహః

ఓం స్వామినః స్వస్తినం తాగ్రిధాస్య త్వాస్సనలాస్సంల్వితి భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ అనయోర్దంపత్యో
ర్వోహోక్తం దీర్ఘమాయుష్యం భూయాదితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ అద్యానుష్ఠితే వైవాహికేశు
భకర్మణి మంత్రలోపేతం తంత్రలోపే ద్రవ్యలోపే శ్రద్ధాలోపే సంభవత్యపి సర్వం యథావదనుష్ఠితం భూయాదితి తత్ర
భవంతో భవంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ ఇమౌ దంపతీ వందారుకబృందారకబృందాగ్రగణ్య కోటీరకోటితటఘటితచటులమణి
పటలవిస్మరసురుచిరమరీచివీచిపరిచుంబితచరణాంబుజస్య - కలశాంబుధిరాజన్య కన్యాస్తనస్తబకవాస్తవ్యలిప్తలక
స్తూరికామోద ప్రశస్తిసౌవస్తికకౌస్తుభాభరణస్య - రమాలోచనచకోరహారిణ కిరణస్య ఉమాచిత్తసరోజషట్చరణ
స్య లీలావిలాసవిహారశరణస్య - శరణాగతభరణాయత్తకరుణస్య నిఖిలభువనసుభగంకరణస్య - ఫణాధరధురీణధరణీధ
రాభరణస్య - జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాద్యనంతకల్యాణగుణవిలాసనివాసస్య శ్రీశ్రీనివాసస్య పరదైవతస్యానుగ్రహేణ - శచీపు
రందరావివాతిమాత్రసౌభాగ్యధురంధరౌ - సరస్వతీచతురాననావివసకలకలాచతురాననౌ - జానకీరఘునందనావివ
జగదానందనౌ - రోహిణీచంద్రమసావివపరస్పరప్రేమసాంద్రమనసౌ - అరుంధతీవసిష్ఠావివసదాచారనిష్ఠౌ - రతికుసుమ
చాపావివాన్యోన్యానురూపయౌవనౌ - రుక్మిణీవాసుదేవావివప్రవర్ధమానపుత్రపౌత్రాదిసంతానప్రభావౌ చ భూయాస్తా
మితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ అనయోర్దంపత్యోః - శ్రీమత్సరసిజాసనసరస్వతీయతిరాజకురుకేశని
గమాంతదేశిక బ్రహ్మతంత్ర పరకాలయతివరాదిగురుపరంపరాచిరకాలనిరంతరారాధితచరణారవింద్యస్య శ్రీహయగ్రీవ
స్యనిరవగ్రహేణానుగ్రహేణాతిసముద్రం గాంభీర్యమతిదేవాచార్యం మతిచాతుర్యం అతిజాహ్నవిపావనత్వమతిసూ
ర్యం తేజస్విత్వమతిచంద్రమాహ్లాదిత్వం చ భూయాదితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ అస్మిన్నైవ వైవాహి
కశుభోత్సవతదీయారాధనే - హరితతరకదళికాపత్రమరకతకభద్రాసనాధిరూఢేన శాణోల్లీఢహీరమణి రేఖాస్మేరయా
ఘృతధారయా సహధర్మచర్యాపరిగతేన - నిజగుణానురూపేణ సూపేన సచివేన - కందళితానందకందరసోద్దండ కూశ్మాం
డదుర్వారరసోర్వారుకమూర్తాంగవార్తాకరసజటాలపటోలశాకైరంగైః - గసైః షడ్భిర్గుణైః - సహకారామలకజంబీర
మయేనోపదంశేన శక్తిత్రయేణ - మాకందాదిఫలవితానైః ప్రధానైః అతిరసైరతిరసైర్మనోహరైర్మనోహరైర్నిఖిల
జనమోదకైర్మోదకైస్సంవర్ధిత పోలికాభిర్హాళికాభిరుజ్జృంభితరసాటోపైశ్శష్కుల్యాద్యపూపైః పరిజనకలాపైః - మా
ర్జికాదధిమార్జికాభ్యాం చామరగ్రాహికాభ్యాం మృణాళసూత్రసచ్ఛాత్రగోధూమపిష్టవిరచిత సేవాభిధానభక్ష్యవిశేషై
శ్చానుగైశ్చ పరిగతేన - అఖండమండదధిఖండవిమలవాససాపరివీతేన తారాపతిదీప్తదోరాహావధీరేణక్షీరేణాభిషిక్తే
న - పప్పళాభిధాననవళౌతపత్రపరిష్కృతేన - నిగృహీతతృష్ణాసహచరీపరిరబ్ధకుద్భారప్రతిపక్షరాజేనశాల్యోదనమ
హారాజేన శుద్ధాత్మనాఽన్నేనయజమానేనైవతోషితోఽశేషభాగవతాంతర్యామీ శేషగిరినివాసశ్శ్రీశ్రీనివాసస్సుప్రసన్నో
వరదో భూత్వా - అనయోర్దంపత్యోర్నిరంతరం క్షేమస్థైర్యవీర్యవిజయాయురారోగ్యభాగ్యాభివృద్ధిప్రదో భూయాదితి త
త్రభవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ అస్మిన్ శుభోత్సవే ఘనసార ఘనసార మృగమదఘుసృణమసృణితవివిధవం
దనగంధైః - అవికలవకుళముకుళమరువకకరవకమల్లీమతల్లీచంపకచాంపేయమందారకంచారవిందకటజకదంబమల్లు
మకదంబగుంఫితైః లోకోత్తరసౌరభకరంభితైర్మాల్యకదంబైః - ఏలాలవంగజాతీఫలకాశ్మీరజకర్పూరపరిమళపరిమిళిత
క్రముకదళసుధారససముద్ధస్నిగ్ధసుధాచూర్ణపేశలైస్తాంబూలైశ్చ పరితోషితానాం భాగవతానామశేషాణామమీషాం
తత్రభవతాం భవతామమోఘాభిరాశీర్భిరస్మిన్ కల్యాణగృహే శ్రీశ్రీనివాసదివ్యమహిషీమణేశ్శ్రీమహాలక్ష్మ్యాస్సౌమా
భాగ్యమానముద్ధామానమవలంబతామితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ సద్యస్సువృష్ట్యాసర్వేనదనదీత
టాకాస్సంపూర్ణా భూయాసురితి తత్రభవంతో భవంతో మహాంతోనుగృహ్ణంతు ॥ దేశోయం నిరుపద్రవోఽస్తు ॥ ***

రాజాధార్మికో విజయీచ భవతు ॥ సర్వేజనాస్సుఖినో భవంతు ॥ సమస్తసన్మం

గళాని భవంతు సత్యా ఏతా ఆశిషస్సంతు

శ్రీహయవదన పరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీరస్తు

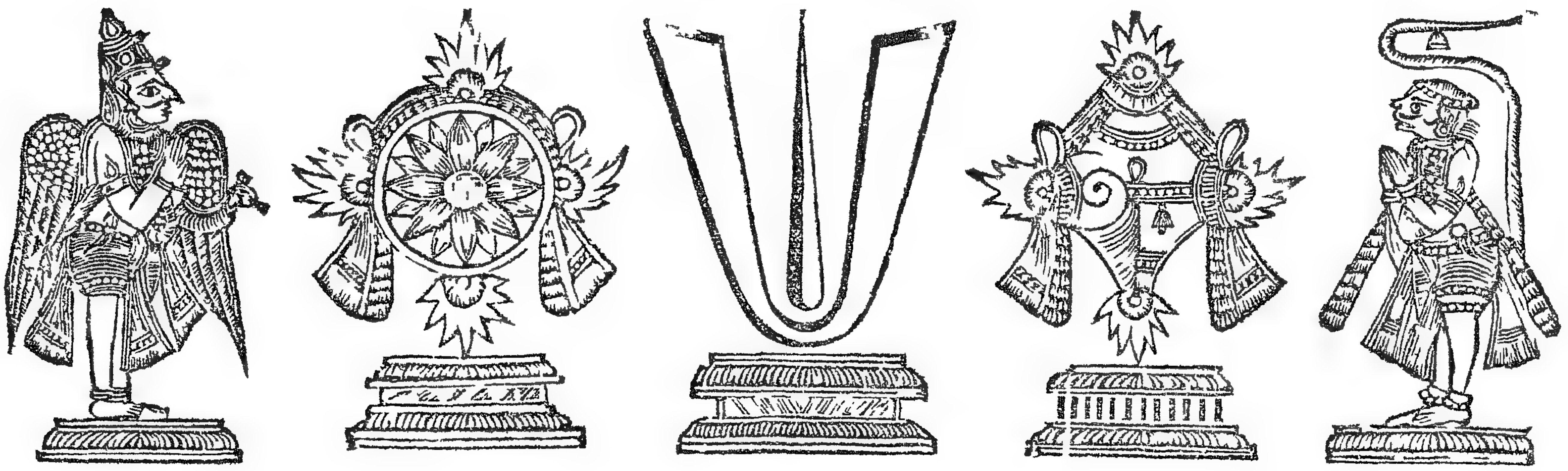

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితశ్రీమద్భాగవతమ్

ప్రథమస్కన్ధే- ప్రథమోఽధ్యాయః

శుక్లామ్బరధరంవిష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజమ్ ।ప్రసన్నవదనంధ్యాయేత్సర్వవిఘ్నోపశాన్తయే॥
యస్యద్విరదవక్త్రాద్యాః పారిషద్యాః పరశ్శతమ్ ।విఘ్నంనిఘ్నన్తిసతతంవిష్వక్సేనంతమాశ్రయే॥

మూలం ॥ హరిఃఓం ॥

జన్మాద్యస్యయతోఽన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వభిజ్ఞస్స్వరాట్తేనేబ్రహ్మహృదాయఆదికవయేముహ్యన్తియం సూరయః। తేజోవారిమృదాంయథావినిమయోయత్రత్రిసర్గోఽమృషాధామ్నాస్వేనసదానిరస్తకుహకం సత్యంపరంధీమహి॥

వ్యాఖ్యా॥వన్దేవాత్స్యమహాబలార్యతనయంవాత్సల్యవారాంనిధింశ్రీశైలేశగురుం శ్రియఃపతిమపిప్రాచార్యపారంపరీమ్॥తుర్యంవ్యూహమశేషహేతుమజితస్యాజంతదుత్సఙ్గజం దేవర్షిప్రవరంపరాశరసుతంవ్యాసంచవైయాసకిమ్ ॥ ౧ ॥ శ్రీశైలపూర్ణాదఖిలేతిహాసపురాణజాలంసమవాప్యయేన । ప్రాగ్వర్తిసందర్శయితేవశిష్యభావంమునింలక్ష్మణమాశ్రయే హమ్॥ ౨ ॥ శ్రీరామానుజయోగిపూర్ణకరుణాపాత్రంమహాన్తంతతస్సంప్రాప్తాఖిలవేదవిద్యమఖిలాన్యోద్ధారమిదాన్యక కరోత్ । వేదాన్తాక్కురుకేశ్వరంగుణనిధింశ్రీవిష్ణుచిత్తం గురుంవాత్స్యం తంవరదంచవాగ్విజయజంవ్యాసార్యమీడేమ హి॥ ౩ ॥ శ్రీమద్భాగవతంపురాణమఖిలంవ్యాఖ్యాతృభిర్వ్యాకృతంవ్యాసార్యైర్యతిరాజభాష్యవచసామర్థ్యాంబుధానాం ముదే । మన్దానామపమాద్యశామవగమాయాహంతదాదర్శితం పన్థానంసముపాశ్రితోవివృణుయాంమత్స్వాహసంక్షమ్య తామ్ ॥ ౪ ॥తత్రభవాన్పారాశర్యస్సత్యవత్యాంభగవదంశేనావతీర్ణోబాదరాయణోఽఖిలహేయప్రత్యనీకకల్యాణగుణ గణేనపరేణబ్రహ్మణా విరచితేఽస్మిన్బ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తే దేవమనుష్యపశుపాదపస్త్రీపుంసచాతుర్వర్ణ్యచాతురా శ్రమ్యాదిభేదభిన్నేజగతితదుపకల్పితతదారాధనోపయుక్తకరణకళేబరాణ్-చతుర్ముఖాదిపరంపరాప్రవర్తితతన్నిశ్వసి తరూపధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థచతుష్టయతత్సాధనావబోధ్యధీతవేదానపిస్వస్వకర్మవాసనానువర్తిబుద్ధ్యనుగుణ ప్రవృత్తకర్మానుగుణగర్భజన్మజరామరణాదిసాంసారికదుఃఖోపహతాన్-ననవగతవేదార్థాన్ జనానవలోక్యానుకమిత్వ

మనాస్తదుజ్జిజీవయిషయా తేషాం దురవబోధం ప్రతిజన్మ మాతోపదేశేన మాతాపితృసహస్రేభ్యోప్యతివత్సలతమం భాగద్వయాత్మకం వేదం వ్యాచిఖ్యాసుస్తావత్స్వశిష్యే భగవతా జైమినినామమహర్షిణా పూర్వభాగం వ్యాఖ్యాప్య స్వయముత్తరభాగం సమీచీనైశ్శారీరకనయైర్వ్యాఖ్యాయ పారియశః పూర్వభాగోపబృంహణాత్మకం పఞ్చమవేదత్వేన ప్రసిద్ధం శ్రీమహాభారతాఖ్యమితిహాసం నిర్మాయ ప్రాధాన్యేన వేదాన్తార్థోపబృంహణాత్మకం శ్రీమద్భాగవతాఖ్యం పురాణరత్నం చికీర్షుస్తావదిష్టదేవతోపాసనాత్మకం మఙ్గళమాచరతి ప్రథమశ్లోకేన॥ జన్మాదీత్యాదినా, యద్యపి కేచిదిదం పురాణం శుకకర్తృకమితి వదన్తి- యద్యపి చోపనిషద్భాగోపబృంహణపరేషు తత్రాపి సాత్త్వికతయా ప్రత్యక్షశ్రుత్యనుగుణార్థతయా చ ప్రబలేషు ప్రబన్ధేషు వాసిష్ఠపాత్రప్రత్యక్షశ్రుత్యభిప్రేతమపఞ్చమశ్రుతిప్రవర్తకభగవదంశపారాశర్యతనయపరమర్షిప్రణీతం పురాణం శ్రీమద్భాగవతమశేషజగత్ప్రథితం పరమనిశ్శ్రేయసాభ్యర్థిభిరత్యన్తముపాదేయమ్- యథాహి పాద్మే అమ్బరీషం ప్రతి గౌతమేనోక్తం- అమ్బరీష శుకప్రోక్తం శృణు భాగవతం సదా। పఠస్వ స్వముఖేనాపి యదీచ్ఛసి భవక్షయమితీతి శ్రీవ్యాసార్యశ్రీసూక్తేశ్చ శుకకర్తృకత్వమవగమ్యతే,, తథాపి, తత్ర ప్రణీతమిత్యస్య ప్రవర్తితమిత్యర్థః॥ పారాశర్యేత్యస్యాపి తేతి శేషః- తనమేతస్య తదిత్యాదిః, అన్యథా తత్పురాణస్థబహువచనవిరోధాపత్తేః,, తథాహి తావదస్మిన్నేవ స్కన్ధే తృతీయేఽధ్యాయే,, ఉత్తమశ్లోకచరితం చకార భగవానృషిః। నిశ్శ్రేయసాయ లోకస్య ధన్యం స్వస్త్యయనం మహత్ ॥ తదిదం గ్రాహయామాస సుతమాత్మవిదాంవరం,, మితి వ్యాసకర్తృకత్వం స్పష్టం ప్రతీయతే॥ తథా శ్రీనారదస్యాజ్ఞయా ఏతత్పురాణనిర్మాణం- తచ్చాస్మిన్నేవ స్కన్ధే స్పష్టీభవిష్యతి॥ అనర్థోపశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే। లోకస్యాజానతో వ్యాసశ్చక్రే సాత్వతసంహితామితి, తథా ద్వితీయే ప్రథమేఽధ్యాయే- ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితం। అధీతవాన్ ద్వాపరాదౌ పితుర్ద్వైపాయనాదహమితి, శుకోక్తేరపి తదవగమ్యతే, తథా నవమే ద్వావింశేఽధ్యాయే- యస్యాం పరాశరాత్సాక్షాదవతీర్ణో హరేః కలా- వేదగుప్తో మునిః కృష్ణో యతోఽహమిదమధ్యగామ్॥ హిత్వా స్వశిష్యాన్ పైలాదీన్ భగవాన్బాదరాయణః। మహ్యం పుత్రాయ శాన్తాయ పరం గుహ్యమిదం జగావితి శుకోక్తేశ్చ తదవగమ్యతే॥ ఉదాహృతవ్యాసార్యశ్రీసూక్తిగతహేతుభిరేవాస్య పురాణరత్నస్య ప్రామాణ్యం, మత ఏవోపాదేయత్వం చ స్పష్టమవగమ్యత ఇతి సతా ప్రస్తాభిః కార్యో యత్నః పురాణాన్తరసంవాదశ్చ తదనన్తరమేవ స్పష్టీభవిష్యతి- అత్ర గాయత్ర్యుపక్రమత్వం ప్రతీయతే ధీమహీతి శబ్దతః పదాన్తరైరర్థతశ్చ తదుపక్రమత్వప్రత్యభిజ్ఞానాత్- గాయత్ర్యుపక్రమత్వం చాస్య స్కాన్దే పురాణోత్తరఖణ్డే, గ్రన్థోష్టాదశసాహస్రో ద్వాదశస్కన్ధసమ్మితః॥ హయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యా యత్ర వృత్రవధస్తథా। గాయత్ర్యా చ సమారమ్భో యత్ర భాగవతం విదురితి ॥ తథాచోక్తం మాత్స్యే॥ ఆరభ్య యత్ర గాయత్రీం వర్ణ్యతే ధర్మవిస్తరః। వృత్రాసురవధశ్చాపి యత్ర భాగవతం విదురితి॥ తత్ర జన్మాద్యస్య యత ఇతి జగత్కారణత్వప్రతిపాదనేన తదర్థకసవితృశబ్దార్థ ఉక్తః- వేదాన్తప్రసిద్ధిం ద్యోతయితుం యత ఇతి పదేన తచ్ఛబ్దార్థశ్చ సూచితః- సూరయ ఇత్యనేన వరేణ్యశబ్దార్థ ఉక్తః,, ఉక్తం హి సర్వజ్ఞస్సావిత్రీవివరణే,, వరైర్వరేణ్యం వరేణ్యం తు వరాధ్యాతార ఈరితా ఇతి- తేన ఇత్యాదినా దేవశబ్దార్థ ఉక్తః- ద్యోతనస్సర్వభావానాం ద్యోతమానస్స్వయం సదా ॥ అజ్ఞానమఖిలం తుద్యన్ దేవ ఇతి తత్రోక్తం, ద్యక్ ఖణ్డయన్, దో అవఖణ్డనే, ద్యోతనః ప్రకాశకం జన్మాదీత్యనేన చ దేవశబ్దార్థ ఉక్తః జగద్వ్యాపారో హి తల్లీలా- ధామ్నేత్యాదినా భర్గశబ్దార్థ ఉక్తః- భర్గస్తేజస్సమాఖ్యాతం భర్జయత్యఖిలం కష్టమితి చ తత్రైవోక్తం- స్వరాట్ స్వతన్త్రః, ప్రేరకత్వేన ధీప్రచోదనం- ద్యోతనమ్ ధియో ధీపూర్వికాశ్చేష్టాః ప్రేరణం తు ప్రచోదన-మితి హి తత్రోక్తం, ఏవం ప్రదర్శితయా దిశా గాయత్ర్యుపక్రమత్వసిద్ధిః అథ పదాని యోజ్యన్తే- ప్రబన్ధస్య వేదాన్తార్థోపబృంహణరూపతాం దర్శయితుం ద్యోతయతి- జన్మాదీతి, యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్త ఇతి వేదాన్తార్థప్రత్యభిజ్ఞానాత్ శారీరకార్థసంగ్రహం చాత్ర ద్యోతయతి॥ శారీరకద్వితీయసూత్రస్యైవాదావుపాదానాత్- సూత్రార్థపరిజ్ఞానాదేవ పరం ధీమహీత్యత్ర బ్రహ్మేత్యధ్యాహారో బోధ్యః- అస్య చిదచిన్మయస్య జగతో యతో జన్మాదికం సత్యం పరం బ్రహ్మ ధీమహీత్యన్వయః కారణం తు ధ్యేయ ఇతి శ్రుతేరితి భావః- ఏవమన్యేషామపి యచ్ఛబ్దానాం- జన్మాదీతి తద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః- జన్మస్థితిలయమన్యపదార్థః అత ఏవ నపుంసకత్వమేకవచనత్వం చ, అతద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిత్వే సృష్టికారణత్వాసిద్ధిః తథా స్థితిలయయోరేవాన్యపదార్థత్వేన జన్మాదిశబ్దస్య ద్వివచనాన్తత్వే,, ఈదూదేద్ద్వివచనం,, మితి ప్రగృహ్యసంజ్ఞాయాం సన్ధ్యభావప్రసఙ్గః- తద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిపక్షే జన్మాదిత్రయాణాం సముదితానామన్యపదార్థత్వే జన్మాదిశబ్దస్య బహువచనాన్తత్వాపత్తిః ॥ జన్మన ఏవాన్యపదార్థత్వం సమస్యమానపదార్థత్వం చ విరుద్ధం, జన్మప్రత్యేవ తస్యాదిత్వానుపపత్తిశ్చ- అ

తోజన్మస్థితిలయసమాహారమన్యపదార్థంవివక్షిత్వా జన్మాదితితద్గుణసంజ్ఞానబహువ్రీహిః ప్రయుక్తః, తస్యాన్యపదార్థ
స్యగుణావిశేషణానిసమస్యమానపదార్థాఇతియావత్, తేషాం- సమిత్యేకీకారే, సంవిజ్ఞానంవిశేష్యభూతాన్యపదార్థా
న్తర్భావేనవిజ్ఞానంయస్మాద్బహువ్రీహేర్లమ్బకర్ణోఽగత ఇత్యాదేస్తద్గుణసంజ్ఞానబహువ్రీహిం-తద్విపరీతశ్చిత్రగురిత్యా
దిస్త్వతద్గుణసంవిజ్ఞానః, యతోజన్మాదితద్ధీమహీత్యనేనజన్మాదికారణత్వం బ్రహ్మలక్షణంవివక్షితం, యతోవాఇమా
నీత్యాదిశ్రుతౌ [illegible] త్వయుక్తైరనేకలక్షణవైయర్థ్యాచ్చజన్మాదిహేతుత్వసముదాయఏకంలక్షణం - నతు
జన్మకారణత్వంస్థితికారణత్వంలయకారణత్వంచేత్యేకైకంలక్షణం - అత్రహిసత్యంపరంబ్రహ్మధీమహీత్యేతావన్మా
త్రోక్తౌబ్రహ్మశబ్దస్యబృహన్మహదాదిశబ్దపర్యాయత్వాభిధానేనప్రకృతిజీవాదిపరత్వస్యాపిసంభవాత్తేషామేవాత్రధ్యే
యత్వంప్రసక్తం- తద్వ్యుదాసాయాత్రధ్యేయస్యబ్రహ్మణోనిరతిశయబృహత్త్వంస్వరూపగుణబృహత్త్వంతదేవబ్ర
హ్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తంప్రకృత్యాదిషుబ్రహ్మశబ్దస్త్వౌపచారికశ్చేతివక్తుమత్రలక్షణముచ్యతే॥ తత్రచైకేనైవసముదా
యలక్షణేనధ్యేయస్యబ్రహ్మణోనిరతిశయబృహత్త్వలాభాత్తతఏవప్రకృత్యాదివ్యుదాసాన్నానేకలక్షణత్వం-అన్యథాస్ర
ష్టికారణత్వమాత్రోక్తౌ తదనుకూలజ్ఞానశక్త్యాదిలాభేఽపిస్థిత్యాద్యనుకూలజ్ఞానశక్త్యాద్యలాభేననిరతిశయబృహత్త్వాసిద్ధిః
నచస్థితియోక్తావపిమోచకత్వోపయోగిజ్ఞానశక్త్యాద్యలాభఇతివాచ్యమ్। మోక్షస్యస్థితిలయాన్యతరాన్తర్భూతత్వేనత
త్కారణత్వోక్త్యైవతల్లాభాత్-స్థితిర్నామానిష్టపరిహారపూర్వకేష్టప్రాపణరూపా - మోచకత్వంచతాదృశమేవ-యది
వాయంమోక్షఆత్యన్తికనాశరూపఇష్టస్తర్హిలయాన్తర్భూతః-యతఇతిహేతౌపంచమీ-నతు"జనికర్తుఃప్రకృతి"రిత్యపా
దానసంజ్ఞాయాంపంచమీ।తథాసతిస్థితిప్రళయయోరనన్వయస్స్యాత్ - జనికర్తుఃప్రకృతిరితిసూత్రేహిప్రకృతిశబ్దఉపా
దానకారణవాచీ-జాయమానస్యోపాదానకారణముపాదానసంజ్ఞకమితితత్సూత్రార్థాత్ - అత్రతత్సూత్రవిహితాపా
దానసంజ్ఞానిమిత్తపంచమ్యభ్యుపగమేజన్మకారణత్వస్యలక్షణత్వలాభేఽప్యాదిశబ్దగ్రాహ్యస్థితిలయకారణత్వస్యలక్షణత్వా
లాభాత్తయోరనన్వయఃస్ఫుటఏవ-హేత్వర్థపంచమ్యాంతుహేతుత్వస్యనిమిత్తోపాదానసాధారణ్యాత్తదన్వయఉపప
న్నః॥తత్రభావ్యవస్థావిశేషవతఃప్రాగవస్థాయోగిత్వముపాదానత్వం- నిమిత్తత్వంనామకర్తృత్వం-ఏవంచాత్రజగజ్జ
న్మాదీన్ప్రత్యుపాదానత్వనిమిత్తత్వరూపోభయవిధకారణత్వం బ్రహ్మణోలక్షణంవివక్షితం॥ననులోకేమృత్కులాలయో
ర్విభిన్నయోరేవోపాదానత్వనిమిత్తత్వదర్శనాత్కథమేకస్యోభయవిధకారణత్వమిత్యత్రాహ॥అన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వి
తి-అర్థేషుకార్యభూతేష్వర్థేషుదేవమనుష్యాదిషు-అన్వయాదనువృత్తేరుపాదానత్వం,ఇతరతోవ్యతిరేకాదనన్వయాత్ప్ర
కృతిపురుషాభ్యాంవిలక్షణత్వేనతన్నియన్తృతయాపృథగేవావస్థానాన్నిమిత్తత్వంచైకస్యైవబ్రహ్మణఉపపన్నమిత్యర్థః
క్షేత్రజ్ఞలోకాదిషుమృత్కార్యేష్వనన్వయాన్నోపాదానత్వం,అచేతనాయామృదస్తువ్యతిరేకాభావాన్నని
మిత్తత్వంబ్రహ్మణస్తుప్రత్యక్షాదిప్రమాణాన్తరానవగతస్యకేవలవేదాన్తైకసమధిగమ్యస్యచిదచిద్విలక్షణస్యోభయవిధకా
ర్యత్వోపయుక్తసార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తియుక్తస్యాన్వయవ్యతిరేకయోర్వేదాన్తైరేవావగతత్వాదుభయవిధకారణత్వోపప
త్తిరితిభావః॥వేదాన్తాశ్చ,సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మ-ఐతదాత్మ్యమిదంసర్వం- అయమాత్మాబ్రహ్మ-తత్త్వమసీత్యాదయోఽన్వ
యప్రతిపాదకాః-తద్విక్షత-యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్పృథివ్యా అన్తరోయంపృథివీనవేదయస్యపృథివీశ[illegible]న్త
రోయమయతియఆత్మనితిష్ఠన్నాత్మనోఽన్తరోయమాత్మానవేదయస్యాత్మాశరీరంయఆత్మానమన్తరోయమయతీత్యాదయో
వ్యతిరేకప్రతిపాదకాః॥ యద్వా ॥ఏవంవిధానాముభయవిధకారణత్వనిర్వాహకాన్వయవ్యతిరేకప్రతిపాదకానాముభ
యవిధకారణత్వప్రతిపాదకానాం - సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదేకమేవాద్వితీయంతదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయేయసన్మూ
లాస్సోమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాఇత్యాదీనాంచవేదాన్తానాం బ్రహ్మణిప్రతిపాదకయాన్వయాత్, అర్థేషు ఇతరతోఽనన్వ
యాత్ప్రకృతిపురుషాదిషూభయవిధకారణత్వప్రతిపాదకత్వేనాన్వయాభావాచ్చబ్రహ్మైవోభయవిధంకారణమిత్యర్థః॥
యథాబ్రహ్మస్వరూపగుణాదికంశాస్త్రైకసమధిగమ్యంతద్వదుభయవిధంకారణత్వంబ్రహ్మణ్యేవశాస్త్రైకభ్యోఽవగతంన
తుప్రకృత్యాదిష్వితిభావః॥అస్మిన్పక్షేఅన్వయాదిత్యనేనసమన్వయాధ్యాయప్రథమపాదార్థఉక్తః- ఇతరతఇత్యనేనత్రిపా
ద్యర్థః।బ్రహ్మకారణమేవబ్రహ్మైవకారణమిత్యయోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదేనకారణత్వంహిసమన్వయాధ్యాయేసమర్థితం-
పూర్వవ్యాఖ్యానేతు - అనువృత్త్యననువృత్తిభ్యాముపాదానత్వనిమిత్తత్వనిర్వాహకాభ్యాంతదుభయవిధకారణత్వేసా
ధితేఅర్థాదేవప్రకృత్యాదీనామకారణత్వసిద్ధేరయోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదావర్థాదేవసిధ్యతః॥ యద్వా ॥ సమన్వయాదు

భయవిధకారణత్వస్య బ్రహ్మణ్యేవసంగతేః, అర్థేషు ప్రకృత్యాదిషు, ఇతరతోఽసంగతేశ్చ, బ్రహ్మణ ఏకకారణత్వమిత్యర్థః॥ ఏకమేవాద్వితీయమిత్యనేన హి కృత్స్నజగత ఏకమేవోభయవిధకారణమవగతం, తత్ర ప్రకృత్యాదిషూభయవిధకారణత్వోపయుక్తసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాద్యభావస్య బ్రహ్మణి తత్సద్భావస్య చ శ్రుతిభ్య ఏవ, యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్, సత్యకామస్సత్యసంకల్పః, పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ। జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ॥ అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణామిత్యాదిభ్యోఽవగమాదుభయవిధకారణం, బ్రహ్మైవేతి భావః, అస్మిన్పక్షే సార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తిత్వాదిగుణప్రతిపాదకత్వేన వేదాన్తానాం బ్రహ్మణ్యన్వయాత్తస్మిన్నుభయవిధకారణత్వోపపత్తిః - తదుపపత్తేశ్చ జన్మాదికారణత్వస్య లక్షణత్వసిద్ధిరవగన్తవ్యా, అస్మిన్నపి పక్షే అయోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదౌ శాబ్దౌ, యద్వా, బ్రహ్మ న లక్షణేన ప్రతిపత్తవ్యం, అనుమానేనాప్యవగన్తుం శక్యత్వాత్, అప్రాప్తే హి శాస్త్రమర్థవత్, శాస్త్రైకప్రమాణకత్వే వా తస్మిన్ప్రవృత్తినివృత్త్యుభయరూపరహితే అపురుషార్థస్వరూపే - న - వేదాన్తానాం బోధకత్వేనాన్వయః, పురుషార్థపర్యవసానాసంభవాన్న శాస్త్రం ప్రమాణమిత్యత ఆహ॥ అన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వితి॥ అత్రాన్వయాదిత్యనేన సమన్వయాధికరణసిద్ధాన్తార్థ ఉక్తః, శాస్త్రయోన్యధికరణసిద్ధాన్తార్థస్తు అర్థాదత్ర వివక్షితః శాస్త్రయోన్యధికరణస్య లక్షణాక్షేపపరిహారరూపత్వేన లక్షణపదనైయత్యాదాక్షేపపరిహారయోరప్యత్ర వివక్షితత్వప్రతీతేః - సమన్వయాధికరణం తు శాస్త్రయోన్యధికరణస్య లక్షణాక్షేపపరిహారరూపమితి తదన్వయాదిత్యనేన ప్రదర్శితం। అయంభావః। న తావదనుమానగమ్యం బ్రహ్మ తస్యాసంభవాత్, యద్యపి ఘటాదివత్సావయవత్వేన జగతః కార్యత్వమనుమీయతే। కార్యం చ తదభిజ్ఞకర్తృకమిత్యనభిజ్ఞజీవవ్యతిరిక్తః కృత్స్నజగన్నిర్మాణచతుర ఈశ్వరోఽనుమాతుం శక్యతే - తథాపి లాఘవాత్కార్యత్వాదిహేతునానుమీయమానో యః కశ్చిత్కర్తా జీవ ఏవ స్యాత్। తస్య దృష్టత్వాత్, తేన జీవకౢప్తౌ లాఘవ, మీశ్వరకౢప్తౌ గౌరవమితి నేశ్వరసిద్ధిః, నను జీవానామల్పజ్ఞత్వాత్కథం మహామహీధరాద్యర్థకర్తృత్వమితి చేన్న। తత్తత్పుణ్యవిశేషోపచితశక్తివిశేషాణాం విశ్వామిత్రాదీనామేవ తత్సంభవాత్। అస్త్వేకస్మిన్నప్యేవంవిశ్వామిత్రోఽన్యత్ర స నాస్తీతి చేన్న, అన్యత్రాప్యస్య స్యావిద్యమానత్వాత్। భవద్భిరనన్తా ఏవ యోగినః కల్ప్యన్తే సర్వజ్ఞాస్స్వశక్త్యా స్వేచ్ఛయా తైరేవ తత్ర తత్ర విశ్వసృష్టిః ప్రవర్త్యతాం, కిమనేన నిత్యజ్ఞానచికీర్షాప్రయత్నవత్తయా విజాతీయతయా పరికల్పితేన, తథా చాన్యథాసిద్ధిదూషితాని కార్యత్వాద్యనుమానానీశ్వరమనుమాతుం న ప్రభవన్తీతి, కిం చ సర్వం కార్యమేకకర్తృకం కార్యత్వాదితి సాధయామ ఇతి చేత్తర్హ్యనేకకర్తృకేషు ఘటపటాదిషు వ్యభిచారః, అన్యథాసిద్ధిర్వా, న హ్యేకకర్తృకత్వాభావే కోఽపి విరోధస్స్యాత్, అనేకకర్తృకం న భవతి కార్యత్వాదిత్యుక్తేప్యయమేవ దోషః, తస్మాదనుమానానామనేకదోషదుష్టత్వాద్వేదాన్తవాక్యానామప్రాప్తత్వలక్షణం తాత్పర్యలిఙ్గమస్తీత్యేతల్లక్షణముపపన్నమితి, నాపి ప్రవృత్తినివృత్త్యన్వయవిరహిణో బ్రహ్మణోఽపురుషార్థరూపత్వాత్తత్ర పురుషార్థపర్యవసాయినాం వేదాన్తానాం న తాత్పర్యమితి వాచ్యం, అన్వయాత్, వేదాన్తానాం నిరతిశయపురుషార్థరూపే బ్రహ్మణి తత్స్వరూపగుణాదితాత్పర్యకతయాన్వయాత్, ఇతరతః, తద్వ్యతిరిక్తేష్వర్థేషు పురుషార్థాభాసేషు స్వర్గాదిషు, ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయత ఇత్యాదిభిః పురుషార్థత్వప్రతిషేధాచ్చ తత్ర శాస్త్రం ప్రమాణమేవేతి, బ్రహ్మణః పురుషార్థరూపత్వం తు - ఆనన్దో బ్రహ్మ - కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మ, రసో వై సః రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వానన్దీ భవతి, యదేష ఆకాశ ఆనన్దో న స్యాత్, ఏష హ్యేవానన్దయాతీత్యాదిభిరవగతమ్, నిరతిశయసుఖస్యైవ పురుషార్థత్వాత్, అయోగవ్యవచ్ఛేదికాం కారణత్వోపయుక్తసార్వజ్ఞ్యాదిగుణవత్తామాహ॥ అభిజ్ఞ ఇతి॥ అభితస్సర్వదా సర్వత్ర సర్వం జానాతీత్యభిజ్ఞః, సర్వజ్ఞః, ఇదం చ సార్వజ్ఞ్యం నిమిత్తకారణత్వోపయుక్తమ్, తచ్చోపాదానకారణత్వోపయుక్తసర్వశక్తిత్వస్యాప్యుపలక్షణమ్ సర్వజ్ఞత్వాత్సర్వశక్తిత్వాత్తస్యోభయవిధం కారణత్వముపపన్నమితి భావః। నను సార్వజ్ఞ్యాదికం సుకృతహేతుకం స్యాదిత్యేవంరూపం కర్మవశ్యః కర్మవశ్యత్వమధ్యేయత్వాపాదకమాశఙ్క్యాహ॥ స్వరాడితి॥ స్వరాట్ స్వతన్త్రః అకర్మవశ్యః కర్మవశ్యానాం ప్రేరకః, తస్మాద్ధ్యేయ ఏవేతి భావః। యద్వా, సార్వజ్ఞ్యాదికం సుకృతహేతుకం చేత్ సుకృతస్య కస్మాల్లకసార్వజ్ఞ్యాదేశ్చ పరిమితత్వసంభావనయా కృత్స్నజగత్కారణత్వాసిద్ధిః, తతశ్చ కారణత్వా [illegible]

రాశఙ్కాపరిహారాయ తే- తేనే ఇత్యాదినా ॥ అత్రేయమాశఙ్కా-యద్యపీశ్వరః ప్రాక్సృష్టే రేకఏవసన్ సకలేతరవిలక్షణత్వే నసర్వార్థశక్తియుక్తస్స్వయమేవవిచిత్రంజగత్స్రష్టుంశక్నోతి-తథాపీశ్వరకారణత్వంనసమ్భవతి- ప్రయోజనవత్త్వాద్విచిత్రసృష్టేః - ఈశ్వరస్యచప్రయోజనాభావాత్-బుద్ధిపూర్వకారిణామారమ్భో ద్వివిధంహిప్రయోజనం-స్వార్థః పరార్థోవా-నహిపరస్యబ్రహ్మణస్స్వభావతఏవావాప్తసమస్తకామస్యజగత్సర్గేణకించిత్ప్రయోజనమనవాప్తమవాప్యతే-నాపిపరార్థః - అవాప్తసమస్తకామస్య పరార్థతాహిపరానుగ్రహేణభవతి-నచేదృశగర్భజన్మజరామరణనరకాదినానావిధానన్తదుఃఖబహులంజగత్కరుణావాన్ సృజతి - ప్రత్యుతసుఖైకతానమేవజనయేజ్జగత్కరుణయాహిసృజన్- అతః ప్రయోజనాభావాన్నబ్రహ్మణఃకారణత్వ ముపపద్యత ఇతిమాంచాశఙ్కా మర్థాదేవాపనయన్నాహ॥ తేనే ఇత్యాదినా। హృదా-సఙ్కల్పేన-ఆదికవయే-చతుర్ముఖాయ - బ్రహ్మ-ధర్మాదిపురుషార్థతత్సాధనాదికంనిరతిశయపురుషార్థరూపస్వస్వరూపగుణాదికంచావేదయతీతితథాతంవేదం-తేనే-విస్తృతవాన్ ప్రకాశితవాన్ప్రాదాదితియావత్ ,,యోబ్రహ్మాణంవిదధాతిపూర్వం యోవై వేదాంశ్చప్రహిణోతితస్మై ,,ఇతిశ్రుత్యర్థోఽత్రానుసన్ధేయః-శాస్త్రప్రవర్తనంహితార్థమ్- ఏవం చతుల్యన్యాయతయాజగత్సృష్టిరపిహితార్థైవేతిసూచితమ్ - తతశ్చకారుణ్యాచ్చేతనానామపవర్గోపయుక్తజ్ఞానప్రవృత్తినిష్పాదకకరణకళేబరప్రదానాయజగత్సృష్టిః - తదపిపరిపూర్ణత్వాదితిచఫలితం- గర్భజన్మాదిదుఃఖానుభవస్తుస్వస్వకర్మమూలక ఇతినేశ్వరస్యదోష ఇతిభావః । తేన ఇత్యాదినానామ ప్రపఞ్చసృష్టిరుచ్యత ఇతికేచిత్ తన్ననామకల్పనస్యసృష్ట్యన్తర్భావేన పృథగుక్త్యనపేక్షత్వాత్ - నామరూపవ్యాకరణం హి సృష్టిః - నామరూపే వ్యాకరవాణి - తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియతేతి శ్రుతేః - బ్రహ్మశబ్దస్య నామధేయపర్యాయత్వాభావాచ్చ- సహివేదపర్యాయశబ్దః -బ్రహ్మచసఏవ-మూలంకృష్ణోబ్రహ్మచబ్రాహ్మణాశ్చేతి ప్రయోగాత్-కవయఇత్యస్యాఽనన్వయాపత్తేశ్చ- యచ్ఛాస్త్రప్రవర్తనేనచికీర్షితంహితంతద్దర్శయితుంతత్ప్రవర్తనాభావేఽనర్థందర్శయన్విశినష్టి॥ముహ్యన్తియంసూరయఇతి॥సూరయోజ్ఞానవన్తఃఉపాసకాఃయంప్రతిముహ్యన్తి అపరిచ్ఛేద్యవైభవత్వాద్వ్యాకులీభవన్తీత్యర్థః । అపరిచ్ఛిన్నబ్రహ్మానుసన్ధానంహిశాస్త్రప్రవర్తనస్యపరమంప్రయోజనం- శాస్త్రప్రవర్తనాభావేఅపరిచ్ఛేద్యస్వరూపరూపగుణవిభూత్యాదీనామానన్త్యానవగమ్యాన్నిరతిశయపురుషార్థరూపానవగమస్తుమశక్తాస్సూరయోముహ్యేయుః - అతఏషాంమోహాపోహాయాదిత్యే తదర్థం బ్రహ్మతేనేఇత్యర్థః-యదితిపాఠేయద్యస్మాచ్ఛాస్త్రప్రవర్తనాభావేముహ్యన్తి - అతో బ్రహ్మతేనేఇత్యన్వయః ॥యద్వా॥ ఆశీర్నమస్క్రియావస్తునిర్దేశోవాపితన్ముఖమిత్యభియుక్తోక్తేశ్చికీర్షితకృత్స్నప్రబన్ధార్థరూపవస్తునిశ్శారీరకాధ్యాయచతుష్టయార్థరూపస్యాత్రప్రబన్ధాదౌనిర్దేష్టవ్యత్వేన తత్ర తావత్కవయఇత్యన్తేనసమన్వయాధ్యాయార్థరూపంవస్తునిర్దిష్టం - ముహ్యన్తీత్యాదినావిసిమయ ఇత్యన్తేన ద్వితీయాధ్యాయార్థరూపంవస్తునిర్దిశ్యతే। సూరయఇత్యనేనద్వితీయాధ్యాయాద్యధికరణార్థానాం-తేజోవారిమృదాంయతోవినిమయఇత్యనేనతదధ్యాయాన్త్యస్యసంజ్ఞామూర్తిక్లృప్త్యధికరణస్యచాత్రప్రత్యభిజ్ఞానాత్ - ఏవంచాయమర్థః - సూరయః-కపిలహిరణ్యగర్భకణభక్షాక్షపాదక్షపణకపశుపత్యాదయఃసాఙ్ఖ్యయోగాదితన్త్రప్రణేతారః - ప్రకృత్యాద్యుపాదానత్వనిమిత్తమాత్రేశ్వరవాదినోయంప్రతిముహ్యన్తి- ఈశ్వరస్యసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టస్యజగద్రూపేణపరిణామంతదుపయుక్తసర్వశక్త్యాదిగుణయోగంచాజానన్తఃప్రధానస్యోపాదానత్వం వదన్తస్తన్నిర్ణేతుంచాసమర్థావ్యాకులీభవన్తీత్యర్థః । యదితిపాఠే-యస్మిన్విషయభూతేబ్రహ్మణిముహ్యన్తీత్యర్థః। తేనేబ్రహ్మహృదాయ ఆదికవయ ఇత్యేతదపి ద్వితీయాధ్యాయార్థనిర్దేశపరమితికశ్చిత్సంప్రదాయః-తత్రనప్రయోజనవత్త్వాధికరణార్థప్రత్యభిజ్ఞానాత్ ॥ యద్వా ॥ ప్రతిపిపాదయిషితార్థప్రామాణ్యజిజ్ఞాసాయాంవేదాన్తానామేవతత్ప్రమాపకత్వంవక్తుంకృత్స్నస్యవేదస్యానాదినిధనావిచ్ఛిన్నసంప్రదాయాసంభావ్యమానదోషగన్ధతాంపూర్వతన్త్రనిర్ణీతాంస్మారయితుం తేనేబ్రహ్మహృదాయఆదికవయఇత్యుక్తమ్ - ఏవంకారణత్వసంబన్ధవ్యవచ్ఛేదరూపోఽయోగవ్యవచ్ఛేదఉక్తః - అథాన్యేషుప్రధానాదిషుకారణత్వసంబన్ధవ్యవచ్ఛేదరూపాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదాక్షేపపరిహారౌసూచయన్ధ్యేయంపరమాత్మానంవిశినష్టి॥ తేజోవారిమృదాంయతోవినిమయఇతి-అత్రేదమాశఙ్క్యతే-తావత్పురుషస్యాకారణత్వం నోపపద్యతేకారణత్వావగమాత్-తథాహితావత్-హన్తాహమిమాస్తిస్రో దేవతా అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణితాసాం త్రివృతంత్రివృతమేకైకాంకరవాణీతిత్రివృత్కరణనామరూపవ్యాకరణేసమానకర్తృకేప్రతీయేతే- త్రివృత్కరణంచహిరణ్యగర్భరూపసమష్టిజీవకర్తృకం - చతుర్ముఖసృష్టేష్వణ్డాన్తర్వర్త్యగ్న్యాదిష్వుపదేశాత్। యదగ్నేర్లోహితంరూపం తేజసస్తద్రూపమిత్యాదిభిస్త్రివృత్కరణమగ్న్యాదిత్యచన్ద్ర

విద్యుత్సు - ఏవం చ త్రివృత్కర్తృకకర్తృకం నామరూపవ్యాకరణమప్యణ్డాధిపతిచతుర్ముఖకర్తృకమేవేతి తమిమమాక్షేపమభిప్రేత్య సమాధత్తే। తేజోవారిమృదాం యథా వినిమయ ఇతి-వినిమయః పరస్పరం మిశ్రీకరణం-తేజోవారిమృదాం తేజోఽన్నానాం-వినిమయః-యతో బ్రహ్మణః - న తచ్చతుర్ముఖాదిత్యర్థః- అయంభావః-తావత్త్రివృత్కరణం హ్యణ్డసృష్ట్యర్థమ్॥ నానావీర్యాః పృథగ్భూతాస్తతస్తే సంహతిం వినా॥ నాశక్నువన్ ప్రజాస్స్రష్టుమసమాగమ్య కృత్స్నశః॥ సమేత్యాన్యోన్యసంయోగం పరస్పరసమాశ్రయాః॥ మహదాద్యా విశేషాన్తా హ్యణ్డముత్పాదయన్తి త ఇత్యాదిభిర్వర్ణవాదివచనైస్తస్యావగమాత్-అణ్డసృష్ట్యనన్తరం చతుర్ముఖోత్పత్తిః-తదణ్డనుభవద్ధైమం-తస్మిన్ జజ్ఞే స్వయం బ్రహ్మేతి స్మరణాత్॥ ఏవం చాణ్డోత్పత్తేః ప్రాక్తనం త్రివృత్కరణం పరమాత్మకర్తృకమేవేతి తత్కర్తృకకర్తృకం నామరూపవ్యాకరణమపి పరమాత్మకర్తృకమేవేతి తస్యైవ జగత్కారణత్వం-న తు జీవప్రధానయోరితి తర్హి యదగ్నే రోహితమిత్యాది త్రివృత్కరణోపదేశపరశ్రుతివిరోధ ఇతి చేన్నైవం తత్ర హ్యణ్డాన్తర్వర్తిష్వగ్న్యాదిషు న త్రివృత్కరణప్రదర్శనం-కింతు శ్వేతకేతోశ్శుశ్రూషోరణ్డాన్తర్వర్తిత్వేన తస్య బహిష్ఠవస్తుషు త్రివృత్కరణప్రదర్శనాయోగాత్-త్రివృత్కృతానాం భూతానాం కార్యభూతేష్వగ్న్యాదిషు త్రివృత్కృతభూతకార్యత్వప్రదర్శనాయాగ్న్యాదీనాం భూతత్రయాత్మకత్వమాత్రముపదిశ్యతే-యథేతి పాఠే-యథావినిమయః యథాయథావత్ వినిమయః-యత ఇతి పూర్వస్మాదనుషఙ్గః। నన్వేవమపి బ్రహ్మోపాదానకారణం-లబ్ధి - అథ పరా యయా తదక్షరమధిగమ్యతే, నిష్కలం నిష్క్రియం శాన్తం నిరవద్యం నిరఞ్జనం, మిత్యాదిభిర్నిర్వికారమవగతం-ఉపాదానకారణత్వం చ భావ్యవస్థావిశేషవతః ప్రాగవస్థాయోగిత్వరూపం-తచ్చ బ్రహ్మణి నోపపద్యతే। తథా సతి బ్రహ్మణో వికారాశ్రయత్వాపత్తేరుక్తశ్రుతివిరోధప్రసఙ్గాదిత్యాశఙ్కామభిప్రేత్యాహ॥ యత్ర త్రిసర్గో మృషేతి॥ త్రయాణాం సత్త్వరజస్తమసాం-సర్గః-సృజ్యత ఇతి సర్గః-కర్మణి ఘఞ్-గుణత్రయస్య సృష్టః ప్రపఞ్చో యత్ర యస్మిన్ యత్స్వరూపే-మృషా మిథ్యా-నాస్తీతి యావత్। త్రిసర్గస్య సత్త్వాదిగుణగతత్వేన న తస్య బ్రహ్మస్వరూపగతత్వమితి వికారాభావాన్న నిర్వికారశ్రుతివిరోధ ఇతి భావః। నను వికారాశ్రయత్వరూపం కారణత్వం నిర్వికారత్వం చేత్యుభయం పరస్పరవిరుద్ధం కథమేకస్మిన్నుచ్యత ఇతి చేచ్ఛృణు తావత్ - ఈశ్వరప్రధానయోస్స్వరూపభేదస్సర్వసిద్ధాన్తసంప్రతిపన్నః-తథా జీవేశ్వరయోరపి, క్షరం ప్రధానమమృతాక్షరం హరః-క్షరాత్మానావీశతే దేవ ఏకః-ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిర్గుణేశః-స కారణం కరణాధిపాధిపో న చాస్య కశ్చిజ్జనితా న చాధిపః పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరగ్ం శాశ్వతం శివమచ్యుతమ్-జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ-నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్॥ భోక్తా భోగ్యం ప్రేరితారం చ మత్వా-తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి-పృథగాత్మానం ప్రేరితారం చ మత్వా జుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతి, అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం, మిత్యాదిభిశ్శ్రుతిభిః స్వరూపస్వభావభేదశ్శ్రావితః-ఏవం స్వరూపతస్స్వభావతశ్చాత్యన్తవిలక్షణయోః కార్యకారణోభయావస్థయోః ప్రకృతిపురుషయోః పరమాత్మానం ప్రతిశరీరత్వం, యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్, య ఆత్మని తిష్ఠన్ యోఽవ్యక్తమన్తరే సంచరన్ యస్యావ్యక్తం శరీరం యోఽక్షరమన్తరే సంచరన్ యస్యాక్షరం శరీరం, మిత్యాదిభిశ్శ్రావితమ్, ఏవం సర్వావస్థావస్థితచిదచిద్వస్తుశరీరతయా తత్ప్రకారః పరమపురుష ఏవ కార్యావస్థకారణావస్థజగద్రూపేణావస్థిత ఇతి మమర్థం జ్ఞాపయితుం కాశ్చన శ్రుతయః కార్యావస్థం కారణావస్థం చ జగత్స ఏవేత్యాహుః, సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజోఽసృజతేత్యారభ్య, సన్మూలాస్సోమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాస్సదాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠా ఐతదాత్మ్యమిదగ్ం సర్వం తత్సత్యం స ఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో, ఇతి, తథా, సోఽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి స తపోఽతప్యత స తపస్తప్త్వా ఇదగ్ం సర్వమసృజతేత్యారభ్య సత్యం చానృతం చ సత్యమభవదిత్యాద్యాః, తదేవం భోక్తృభోగ్యనియన్తౄణాం విభక్తస్వభావాన్ప్రతిపాద్య భోగ్యగతముత్పత్త్యాదికం భోక్తరి జీవే ప్రతిషిధ్య తస్య నిత్యతాం చ ప్రతిపాద్య భోగ్యభూతప్రధానగతముత్పత్త్యాదికం భోక్తృగతం చాపురుషార్థాశ్రయత్వం నియన్తరి ప్రతిషిధ్య తస్య నియన్తృత్వం నిరవద్యత్వం సర్వదా సర్వజ్ఞత్వం తస్య సంకల్పత్వం కరణాధిపాధిపత్వం విశ్వస్య పతిత్వం చ ప్రతిపాద్య సర్వావస్థావస్థితయోశ్చిదచితోస్తం ప్రతిశరీరత్వం తస్య చాత్మత్వం ప్రతిపాదితం, అతస్సర్వదా చిదచిద్వస్తుశరీరతయా తత్ప్రకారం బ్రహ్మ, తత్కదాచిత్స్వస్మాద్విభక్తవ్యపదేశానర్హాతిసూక్ష్మదశాపన్నచిదచిద్వస్తుశరీరం తిష్ఠతి - తత్కారణావస్థం బ్రహ్మ, కదాచిచ్చ విభక్తనామరూపస్థూలచిదచిద్వస్తుశరీరం, తచ్చ కార్యావస్థం, తత్ర కారణావస్థస్య కార్యావస్థాపత్తావచిదంశస్య కారణావస్థాయాం శబ్దాదివిహీనస్య భోగ్యత్వాయ శబ్దాదిమత్తయా స్వరూపాన్యథాభావరూపవికారో భవతి। చిదంశస్య చ సఙ్కుచితజ్ఞానస్య కర్మ

ఫలవిశేషభోక్తృత్వాయ తదనురూపజ్ఞానవికాసాత్మకస్వభావాన్యథాభావాత్మకవికారో భవతి। ఉభయత్ర ప్రకారవిశిష్టే నియన్తృత్వాంశే తదవస్థతదుభయవిశిష్టతారూపవికారో భవతి ॥ కారణావస్థాయా అవస్థాన్తరాపత్తిరూపో వికారః ప్రకారద్వయే ప్రకారిణి చ సమానః, అత ఏవైకస్యావస్థాన్తరాపత్తిరూపవికారాపేక్షయా యేనాశ్రుతం శ్రుతమిత్యేకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాయ చ తదాదిదృష్టాన్తో యథా సోమ్యైకేనేత్యాదినా నిదర్శితః, ఈదృశజ్ఞానసంకోచవికాసకరతత్త్వదేహసంబన్ధవియోగాభిప్రాయా జీవస్యోత్పత్తిమరణవాదిన్యః, ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజతేత్యాద్యాః శ్రుతయః అచిదంశవత్స్వరూపాన్యథాత్వాభావాభిప్రాయాః। ఉత్పత్తిప్రతిషేధవాదిన్యో నిత్యత్వవాదిన్యశ్చ "న జాయతే మ్రియతే" ఇత్యాద్యాః, నిత్యో నిత్యానామిత్యాద్యాశ్చ శ్రుతయః స్వరూపాన్యథాత్వజ్ఞానసంకోచవికాసరూపోభయవిధానిష్టవికారాభావాభిప్రాయాః। నిష్క్రియం నిష్కలం, స వా ఏష మహానజ ఆత్మాఽజరోఽమృతో నిత్యో నిత్యానామిత్యాద్యాః పరమాత్మవిషయాః శ్రుతయః, అతః స్థూలసూక్ష్మచిదచిత్ప్రకారకం బ్రహ్మైవ కార్యం కారణం చేతి బ్రహ్మోపాదానం జగత్, సూక్ష్మచిదచిద్వస్తుశరీరకం బ్రహ్మైవ కారణమితి బ్రహ్మోపాదానత్వేఽపి సంఘాతస్యోపాదానత్వేన చిదచితోః బ్రహ్మణశ్చ స్వభావాసంకరోఽప్యుపపన్నతరః, యథా శుక్లకృష్ణరక్తతన్తుసంఘాతోపాదానత్వేఽపి చిత్రపటస్య తత్తత్తన్తుప్రదేశ ఏవ తత్తచ్ఛౌక్ల్యాదిసంబన్ధ ఇతి కార్యావస్థాయామపి న సర్వత్ర వర్ణసంకరః, తథా చిదచిదీశ్వరసంఘాతోపాదానత్వేఽపి జగతః కార్యావస్థాయామపి భోక్తృత్వభోగ్యత్వనియన్తృత్వాద్యసంకరః, ఇయాం స్తు విశేషః, తన్తూనాం పృథక్స్థితానామేవ పురుషేచ్ఛయా కదాచిత్సంహతానాం కారణత్వం కార్యత్వం చ, ఇహ తు చిదచితోః సర్వావస్థయోః పరమపురుషశరీరత్వేన తత్ప్రకారతయైవ పదార్థత్వాత్తత్ప్రకారః పరమపురుషః సర్వదా సర్వశబ్దవాచ్య ఇతి స్వభావభేదస్తదసంకరశ్చ దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోస్తుల్యః- ఏవం చ సతి పరస్య బ్రహ్మణః కార్యానుప్రవేశేఽపి స్వరూపాన్యథాభావాభావాదవికృతత్వముపపన్నతరమ్, స్థూలావస్థస్య నామరూపవిభాగవిభక్తస్య చిదచిద్వస్తునః ఆత్మతయాఽవస్థానాత్కార్యత్వముపపన్నతరమ్, అవస్థాన్తరాపత్తిరేవ హి కార్యతేతి సర్వమనవద్యమితి, తత్ర జన్మాదిత్యానేన జగదుపాదానత్వం సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మనిష్ఠం, తేన ఇత్యాదినా మృషేత్యన్తేన నిమిత్తకారణత్వం విశేష్యభూతశుద్ధస్వరూపనిష్ఠమితి చ సూచితం, శాస్త్రప్రవర్తనత్రివృత్కరణనామరూపవ్యాకరణత్రిసర్గస్రష్టృత్వాదేర్విశేష్యనిష్ఠత్వప్రతీతేః, ఏవమేకస్యైవ బ్రహ్మణో విశిష్టాకారేణ జగదుపాదానత్వం శుద్ధస్వరూపేణ నిమిత్తకారణత్వం చేత్యుభయవిధకారణత్వం సమర్థితం, ఏవం చ జన్మాదికారణత్వం విశిష్టబ్రహ్మణోఽపి విశేషణ ... లక్షణం విశుద్ధస్వరూపస్య తూపలక్షణతయా లక్షణమితి నవ నవమ్.

న్తరేణాపి న సిధ్యతి, కారణత్వవన్నిరుపాధికధామనిరస్తకుహకత్వాదేరప్యజాతిరూపత్వాత్, తస్మాద్ధామనిరస్తకుహకత్వాదివత్కారణత్వమపి స్వేతరసర్వవ్యావర్తకమితి శబ్దేనోచ్యతే, వైజాత్యం హి తద్వ్యావృత్తిధర్మయోగరాహిత్యమ్, తచ్చ వ్యావృత్తిబాధకకారణత్వబలాన్న సిధ్యతి న హి ధర్మిభేదగ్రాహకసామగ్ర్యేవ తద్ధర్మాభావగ్రాహికా, కించ సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టస్య బ్రహ్మణో లక్షణమిదం జగజ్జన్మాదికారణత్వమితి తతో విశిష్టస్యేతరవ్యావృత్తితద్వైజాత్యసిద్ధావపి కేవలవిశేష్యస్య విశేషణభూతచిదచిత్సాజాత్యశఙ్కాయాం తద్వారణార్థం ధామనిరస్తకుహకత్వాదికం స్వరూపలక్షణం, వస్తుతస్తు- యతో వేత్యాదిశ్రుత్యా బ్రహ్మణ్యుపాదానత్వస్యాప్యవగమాత్ తస్య చ మృదాదౌ పికారాదౌ దోషసహచరితత్వదర్శనాద్బ్రహ్మణ్యపి తత్ప్రయుక్తదోషశఙ్కావారణార్థం నిరుపాధికధామనిరస్తకుహకత్వాదివిశేషణత్రయమితి న తద్వైయర్థ్యశఙ్కేతి- అత్ర ధామ్నేత్యాదివిశేషణత్రయేణ సత్యం జ్ఞానమనన్తమితి శ్రుత్యుక్తం విశేషణత్రయం ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే, ధామపదేన జ్ఞానపదస్య - పరపదేనాధిక్యవాచినాఽనన్తపదస్య - సత్యపదేన తస్య చ ప్రత్యభిజ్ఞానాత్, ధామ్నా తేజసా నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానరూపేణ, స్వేన స్వాభావికేన నిరుపాధికేనేతి యావత్। నిరస్తం కుహకం వఞ్చకమవిషయభూతం వస్త్వితి యావత్, తద్యస్య తం నిత్యనిరుపాధికాసఙ్కుచితధర్మభూతజ్ఞానేనానవగతవస్తురహితమిత్యర్థః - అనేన ముక్తజీవా వ్యావృత్తాః, తేషాం ముక్తిదశాయామసఙ్కుచితజ్ఞానత్వేపి తస్య పరమాత్మప్రసాదాయత్తత్వేన సోపాధికత్వాత్, బద్ధదశాయామభావేన నిత్యత్వాభావాచ్చ- తస్య పదం నిరుపాధికసత్తాయోగినం పరమపురుషమాహ। తేన వికారాస్పదమచేతనం తత్సంసృష్టశ్చేతనశ్చ వ్యావృత్తః- నామాన్తరభజనావస్థాన్తరయోగేన తయోర్నిరుపాధికసత్తాయోగరహితత్వాత్, పరశబ్ద ఆధిక్యవాచీ స చ స్థానప్రమాణాదపరిచ్ఛిన్నాధిక్యపరః అనన్తమిత్యర్థః, ఆనన్త్యం చాత్ర దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరహితత్వరూపం- తచ్చ సగుణత్వాత్స్వరూపస్య స్వరూపేణ గుణైశ్చాభిప్రేతమ్ అనేన పూర్వపదద్వయవ్యావృత్తకోటిద్వయవిలక్షణాః సాతిశయస్వరూపస్వగుణాః నిత్యసిద్ధా వ్యావృత్తాః - విశేషణానాం వ్యావర్తకత్వాత్ - సత్యాదివాక్యస్యాత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానాదేవ విశేష్యసమర్పకం బ్రహ్మపదమధ్యాహ్రియతే ఏవం చ జగజ్జన్మాదినా లక్షణేనావగతస్వరూపం బ్రహ్మ సకలేతరవస్తువిజాతీయమితి లబ్ధం- తత్ర దేశపరిచ్ఛేదో నామ సర్వదేశావర్తిత్వరూపః- ఇదమత్ర భవత్యత్ర తు న భవతీత్యేవంవిధః - కాలపరిచ్ఛేదస్త్విదమిదానీం భవతి- ఇదానీం తు న భవతీత్యేవంవిధః - వస్తుపరిచ్ఛేదో నామ సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యాభావః స్వాపేక్షయోత్కృష్టవస్తుసద్భావో వా - తదభావో వస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యం - తత్రాద్యవస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యం బ్రహ్మస్వరూపస్యైవ, న తు తద్గుణానాం - తత్స్వరూపస్య సర్వవస్తుశరీరకత్వేన సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యసత్త్వేపి తద్గుణానామసమ్భవాత్ - ద్వితీయం తు తద్గుణానామపి తత్సంభవతి బ్రహ్మగుణాపేక్షయోత్కృష్టగుణానామభావాదితి వివేకః సామానాధికరణ్యం ద్వివిధం - శబ్దసామానాధికరణ్యమర్థసామానాధికరణ్యం చేతి, తత్ర శబ్దసామానాధికరణ్యం నామ- భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తానాం శబ్దానామేకస్మిన్ విశేష్యే పర్యవసానమ్ - అభిధానమిత్యర్థః, యథా నీలోత్పలశబ్దయోః - అర్థసామానాధికరణ్యం తు భిన్నార్థానామేకస్మిన్నర్థే వృత్తిః- యథా నీలోత్పలాదీనాం - అత్ర విశేష్యసమర్పణాయాధ్యాహృతో బ్రహ్మశబ్దః స్వభావతో నిరస్తాఖిలదోషమనవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణం పురుషోత్తమమాహ॥ తథా చాభాషి భగవద్భిః శ్రీరామానుజమునిభిః - బ్రహ్మశబ్దేన చ స్వభావతో నిరస్తనిఖిలదోషోఽనవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణః పురుషోత్తమోఽభిధీయతే, బృహత్త్వగుణయోగేన హి బ్రహ్మశబ్దః, బృహత్త్వం చ స్వరూపేణ గుణైశ్చ యత్రానవధికాతిశయం సోఽస్య ముఖ్యోఽర్థ ఇతి- తత్ర స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహత్త్వం బ్రహ్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం - స్వభావత ఇత్యాదివిశేషణద్వయం తు బ్రహ్మశబ్దస్య పురుషోత్తమపరత్వప్రతిపాదనోపయోగితయోక్తం న తు ప్రవృత్తినిమిత్తతయా- బృహత్త్వస్య నిరతిశయత్వం నామానన్త్యం- నను బృహతి బృంహయతి తస్మాదుచ్యతే- పరం బ్రహ్మ- బృహత్త్వాద్బృంహణత్వాచ్చ తద్బ్రహ్మేత్యభిధీయతే - ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం బృహత్త్వబృంహణత్వే ఉభే చ ప్రవృత్తినిమిత్తతయావగతే కథమిహ బృహత్త్వమాత్రం ప్రవృత్తినిమిత్తముచ్యతే- గుణతో బృహత్త్వే బృంహణత్వస్యాప్యన్తర్గతత్వాదితి భావః- స చానన్త్యాయ కల్పత ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధం- సకలసంకోచనివృత్తిపూర్వకనిరవధికజ్ఞానవికాసరూపానన్త్యావహత్వం హి బృంహణత్వం - తద్ధి సకలహేయప్రత్యనీకత్వజ్ఞానశక్త్యాదిమోక్షప్రదత్వోపయికగుణవత్త్వం - బ్రహ్మశబ్దశ్చ యోగరూఢిభ్యాం శ్రీనివాసమభిధత్తే తథా చ స్మర్యతే- శ్రీమతి గారుడే పురాణే॥ వేదే భూరిప్రయోగాచ్చ గుణయోగాచ్చ శార్ఙ్గిణి। తస్మిన్నేవ బ్రహ్మశబ్దో ముఖ్యవృత్తో మహామునే ఇత్యారభ్య, యస్మిన్ ప్రయుజ్యమానే తు గుణయోగస్సుపుష్కలః। తస్మైవము

ఖ్యావృత్త్యాయమన్యత్రహ్యుపచారితఇతి - అనేనజగత్కారణభూతవస్తువిశేషజిజ్ఞాసాయాందేవతావిశేషావగమశ్చసిద్ధః-ఉక్తప్రకారేణసర్వవిలక్షణం-శ్రియఃపతింధీమహీఉపాసిషీమహీత్యర్థః-ధియంకుర్యామిత్యర్థేతివిగ్రహేధీశబ్దాత్తత్కరోతీతి ణిచిధ్యవద్భావాత్ప్రకృత్యైకాజితి ప్రకృతిభావాట్టిలోపాభావేతస్మాదాశిషిలిజి-ణిచశ్చేత్యాత్మనేపదే ఆగమశాస్త్రస్యానిత్యత్వాదార్షత్వాద్వాసీయడిటోరభావాణ్ణేరనిటీతిణిలోపేచధీమహీతిరూపంవేదనోపాసనధ్రువానుస్మృతిచిన్తాస్మృతిభక్త్యాదిశబ్దపర్యాయస్యధీశబ్దస్యధ్యానమర్థః-లిఙ్స్త్వలభ్యలిప్సారూపాఆశీః-అనేనాశీర్నమస్క్రియావస్తునిర్దేశోవేత్యభియుక్తోక్తాశీశ్చకృతాభవతి - అతోభక్తవిశేషణవిశిష్టస్యధ్యేయస్యబ్రహ్మణోధ్యాతుస్స్వస్మాదుత్కృష్టత్వావగమాత్స్వస్యచతతోపకృష్టత్వావగమాత్ప్రహ్వీభావావగమాన్నమస్క్రియాపకృతాభవతి - పూర్వోక్తప్రతిపాద్యార్థరూపవస్తుసంగ్రహస్తుజన్మాదీత్యాదినావినిమయఇత్యన్తేనకృతఃపురస్తాదేవదర్శితః-యత్రత్రిసర్గోమృషేత్యనేనప్రకృతిపురుషగతదోషప్రసఙ్గపరిహారపరేణజీవదోషకీర్తనపరతాశ్రీయప్రథమపాదార్థః-తేనేసత్యమిత్యాదివిశేషణేనచఉభయలిఙ్గపాదార్థశ్చనిర్దిష్టః-ధామనిరస్తకుహకత్వాద్యనేకగుణవిశిష్టబ్రహ్మణోధ్యేయత్వోక్త్యాగుణోపసంహారపాదార్థశ్చసూచితః-ధీమహీత్యుక్తస్యోపాసనస్యానేకసాధనత్వాపేక్షత్వప్రసిద్ధ్యాఅఙ్గపాదార్థశ్చసూచితః- అధ్యాహృతబ్రహ్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తభూతబృహత్త్వాన్తర్భూతబృంహణత్వేనాభిప్రేతేనతుర్యఫలాధ్యాయార్థశ్చసూచితఃఏవమభియుక్తాభిమతంత్రివిధం-మఙ్గళంమనసాకర్తుంశక్యమపిశిష్యశిక్షాయైగ్రన్థాదౌశబ్దతోపికృతమిత్యవగన్తవ్యం-యత్రత్రిసర్గోమృషాధామ్నేత్యాదినాపరమిత్యన్తేననిరస్తనిఖిలదోషత్వకల్యాణగుణాకరత్వకీర్తనాత్సగుణనిర్గుణశ్రుత్యోర్విషయభేదశ్చప్రదర్శితః ॥౧॥ అథవిషయప్రయోజనసంబన్ధాధికారిరూపమనుబన్ధచతుష్టయమాహద్వితీయశ్లోకేన॥ధర్మఃప్రోజ్ఝితకైతవఇత్యాదినా॥ విషయోనామప్రధానప్రతిపాద్యవస్తురూపః -సచాత్రధర్మస్సోపిసాధ్యస్సిద్ధశ్చేతిద్వివిధః- సిద్ధరూపేవస్తునిధర్మశబ్దప్రయోగోమహాభారతేదృష్టః॥యథా-యేచవేదవిదోవిప్రాయేచాధ్యాత్మవిదోజనాః। తేవదన్తిమహాత్మానంకృష్ణంధర్మంసనాతనమితి॥తథాభియుక్తైశ్చాలౌకికత్వేసతిశ్రేయస్సాధనత్వంధర్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తంమన్వానైస్సిద్ధరూపేఽర్థేధర్మశబ్దఃప్రయుక్తః॥ద్రవ్యక్రియాగుణాదీనాంధర్మత్వంస్థాపయిష్యతే। తేషామైన్ద్రియకత్వేపితాదర్థ్యేణధర్మతేతి॥తత్రసిద్ధధర్మఃపరమాత్మా - అమృతస్యైషసేతురిత్యాదిశాస్త్రేణతస్యాలౌకికత్వేసతిశ్రేయస్సాధనత్వావగమాత్ - సాధ్యధర్మస్తుపరమాత్మారాధనాత్మికాభక్తిః- తత్రసతామిత్యన్తేనసాధ్యధర్మఉచ్యతే-వేద్యమిత్యాదినాతాపత్రయోన్మూలనమిత్యన్తేనసిద్ధధర్మః-ఈశ్వరఇత్యాదినాప్రయోజనముచ్యతే-తచ్చాపిద్వివిధమ్-వ్యవహితమవ్యవహితంచేతి-తత్రాద్యన్తేనహృదీశ్వరావస్థాపనవ్యవహితంఫలమ్-తాపత్రయనివృత్తిస్తుభగవదనుభవపరమ్పరయావ్యవహితంఫలమ్ - సంబన్ధోపిద్వివిధః-సాధ్యసాధనభావరూపఃప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావరూపశ్చేతి-తత్రప్రయోజనోక్త్యాసాధ్యసాధనభావరూపః-విషయోక్త్యాప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావరూపశ్చార్థతోవివక్షితః -ఏవంసిషాధయిషుఃప్రతిపిత్సురూపోముముక్షురధికార్యర్థతోవివక్షితోవేదితవ్యః-తత్రసాధ్యధర్మమాహ ॥ ధర్మ ఇతి ॥ అత్ర అస్మిన్పురాణే-ప్రోజ్ఝితకైతవఃపరమోనిర్మత్సరాణాంసతాంధర్మఃసాధ్యతయోచ్యతఇతిశేషః॥కైతవంవఞ్చనమ్-ప్రోజ్ఝితంనితరాంత్యక్తంకైతవంయస్మిన్-అనేనవిప్రలిప్సామూలబాహ్యాగమోక్తచైత్యవన్దనాదివ్యావృత్తిః ॥ నిర్మత్సరాణాంసతామితిసంబన్ధసామాన్యేషష్ఠీనిర్మత్సరాణాంసతాంసంబన్ధిధర్మోఽత్రసాధ్యతయోచ్యతఇత్యర్థః ॥ సంబన్ధశ్చానుష్ఠేయానుష్ఠాతృభావరూపః-నిర్మత్సరాణాంసతాంధర్మఇత్యనేనవేదోక్తాభిచారాదివ్యావృత్తిః-అభిచారాదయోహిమత్సరాదిమతామనుష్ఠేయాః-పరమః-సర్వోత్కృష్టః- అనేనక్షుద్రఫలప్రదకామ్యకర్మవ్యావృత్తిః-యద్వా-మత్సరశబ్దఃకామాదీనాంప్రదర్శనార్థః- శమదమాద్యుపేతానాంముముక్షూణాంధర్మః-అనేనస్వర్గాద్యర్థకర్మవ్యావృత్తిః - పరమః-సర్వేషామేవధర్మాణాముత్తమోవైష్ణవోవిధిరిత్యుక్తప్రకారేణభగవత్సన్తోషైకఫలత్వాత్పరమః-ఏవంసాధ్యధర్మరూపోవిషయఉక్తః - అథైవంవిధమోక్షైకప్రయోజనకసాధ్యధర్మమారాధ్యమేతత్పురాణవేద్యంపరబ్రహ్మాత్మకంసిద్ధధర్మరూపంవిషయమాహ॥వేద్యమితి॥ సతామిత్యేతత్సాకాఙ్క్షిన్యాయాదత్రాపిసంబధ్యతే॥అత్రఅస్మిన్మహామునికృతే-శ్రీమద్భాగవతేశ్రీమద్భాగవతాఖ్యేపురాణే - అన్వర్థమిదంనామభగవతస్స్వరూపరూపగుణవిభూతిప్రతిపాదకత్వేనభగవతఇదంభాగవతమితివ్యుత్పత్తేః-సతాంవేద్యంవస్తువాస్తవంశివదంతాపత్రయోన్మూలనంవాస్తవత్వాదిగుణవిశిష్టమిత్యన్వయః-మహామునినాబాదరాయణేనకృతేమునేర్మహత్త్వమత్రాసంభావ్యమానపౌరుషేయదోషగన్ధాపౌరుషేయప్రత్యక్షశ్రుతివాక్యేన - సహోవాచవ్యాసఃపారాశర్యఇత్యనేనాప్తతమతయాశ్రావితత్వ

రూపంవివక్షితం-అనేనాస్యపురాణస్యవక్త్రవైలక్షణ్యావత్త్వంసిద్ధమ్-అతఏవప్రమాణతమత్త్వంచ-ఇతరదేవతావామ సద్గుణారోపేణస్తోతవ్యత్వాత్తద్వ్యావృత్త్యర్థంవాస్తవమిత్యుక్తం-వస్తునోభావోవాస్తవం యువాదిత్వాద్ధాయనాన్తయువాదిభ్యోఽణిత్యణ్-తతోమత్వర్థీయోచ్-స్వాభావికధర్మ్యయుక్తమిత్యర్థః - శివదమ్ మఙ్గళదమ్-మోక్షానన్దప్రదమ్-అనేనేష్టప్రాపకత్వముక్తమ్-తాపత్రయోన్మూలనం ఆధ్యాత్మికాదితాపత్రయోచ్ఛిత్తికరమ్-అనేనానిష్టనివర్తకత్వముక్తమ్-యద్వా - వాస్తవశబ్దేనశాస్త్రాన్తరాభ్యుపేతాబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రప్రధానాదేర్వైలక్షణ్యమభిప్రేతం-అబ్రహ్మాత్మకప్రధానాదీనామప్రామాణికత్వాత్-ఇతరవిశేషణద్వయేన క్షుద్రోపద్రవశతోపప్లుతపరిమితసుఖప్రదదేవతాన్తరవ్యావృత్తిః-ఏవంమోక్షసాధనధర్మస్తత్సమారాధ్యపరదేవతాచాస్యప్రబన్ధస్యవిషయఇత్యుక్తమ్-యతఏవవేదమీదృశవిశిష్టవిషయకమ్-అతఏవనశాస్త్రాన్తరైఃప్రయోజనమస్తీత్యాహ॥కింవాపరైరితి॥అపరైః-శాస్త్రైః-కింవా-నకించిదపిప్రయోజనమస్తీత్యర్థః-అథప్రయోజనమాహ- ఈశ్వరఇత్యాదినా-శుశ్రూషుభిః-శ్రవణేచ్ఛామాత్రవద్భిః-అతఏవతత్క్షణాత్-కృతిభిర్ధన్యైః-సద్యః-ఏతత్పురాణశ్రవణానన్తరమేవ-హృదీశ్వరోఽవరుధ్యతే శ్రుతిపథేనహృదయంప్రవిశతీత్యర్థః- యత్నేనచిత్తేవినివేశయేతిన్యాయేనదుర్గ్రహస్యేశ్వరస్యాయత్నేనహృద్యవస్థానమవ్యవహితంఫలమ్-తాపత్రయనివృత్తిశ్చభగవదనుభవపరంపరయాఫలమిత్యుక్తంభవతి - ప్రయోజనేనసాధ్యసాధనభావరూపః-విషయేణప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావరూపశ్చసంబన్ధోఽధికారీచార్థసిద్ధఇతిపురస్తాదేవోక్తమ్ ॥౨॥ ఏవంవిషయప్రయోజనకథనేపిప్రామాణ్యానిశ్చయంవివాశ్రవణంనోపపద్యతఇత్యాశఙ్క్యవేదాన్తమూలత్వంవదంశ్ఛేకానానభిముఖయతితృతీయేనశ్లోకేన॥నిగమేత్యాదినా॥ హేరసికాః రసజ్ఞాః-భావుకాః భగవత్సంశీలనపరాః నిగమో వేదస్సఏవకల్పతరుః-తస్యఫలం ఫలరూపమిదం-భాగవతంపురాణమ్-ఆలయమ్-ఆమరణమ్-ముహుః-పునఃపునః-పిబత-నిగమస్యకల్పతరుత్వ రూపణంధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థచతుష్టయతత్సాధనావబోధనద్వారాధర్మాదిఫలజనకత్వాత్-భాగవతస్యతత్ఫలత్వ రూపణంనిగమసారాంశరూపత్వాత్-ఖాదతే

ధర్మః ప్రోజ్ఝితకైతవోఽత్రపరమోనిర్మత్సరాణాంసతాంవేద్యంవాస్తవమత్రవస్తుశివదంతాపత్రయోన్మూలనమ్।శ్రీమద్భాగవతేమహామునికృతేకింవాపరైరీశ్వరస్సద్యోహృద్యవరుధ్యతేఽత్రకృతిభిశ్శుశ్రూషుభిస్తత్క్షణాత్॥౨॥నిగమకల్పతరోర్గళితంఫలంశుకముఖాదమృతద్రవసంయుతమ్।పిబతభాగవతంరసమాలయంముహురహోరసికాభువిభావుకాః॥౩॥నైమిశేఽనిమిషక్షేత్రేఋషయశ్శౌనకాదయః।సత్రంస్వర్గాయలోకా

త్యనుక్త్వాపిబతేతివదన్నేతత్సూచయతి॥నామ్రాదిఫలేష్వివానుపాదేయాంశత్వగ్బీజాదిరూపఃకల్పతరుఫలేఽస్తి కింతు-కేవలంపేయఃకృత్స్నోఽపిరసఏవసన్నపివాత్వగ్బీజాదిరప్యుపాదేయఏవ-ఏవమస్మిన్నపిపురాణేనానుపాదేయాంశోవిద్యతే-అపితుసర్వోఽప్యుపాదేయఏవేతి నిగమద్రుఫలత్వం చాస్యపురాణస్యప్రధానప్రతిపాద్యనిరతిశయానన్తబ్రహ్మానన్దసాధనమాత్రభక్తిద్వారాఽవగన్తవ్యమ్॥ ఏవమమృతద్రవసంయుతమిత్యాదీన్యపివిశేషణాని-నిగమద్రుమఫలత్వంస్వర్గాదితత్సాధనావబోధివేదపూర్వభాగోపబృంహణాత్మకకల్పసూత్రాదేరప్యస్తీతితద్వ్యుదాసాయాహ। అమృతద్రవసంయుతమితి॥అమృతంమోక్షః-ముక్తిఃకైవల్యనిర్వాణశ్రేయోనిశ్శ్రేయసామృతమితిముక్త్యాదిశబ్దపర్యాయత్వస్మరణాత్ ॥ సఏవద్రవఃసారాంశః-తేనసంయుతం-రసంరసవత్-గుణవచనేభ్యోమతుబాలుగిష్టఇతిలుక్-భగవదనుభవానన్దవత్-అనేనభక్తిరూపత్వంసిద్ధమ్-భక్తిర్నామ-స్నేహపూర్వమనుధ్యానంభక్తిరిత్యభిధీయతఇతిస్మరణాత్-ప్రీతిమద్భగవత్స్మరణంఫలమత్రసమ్యగ్జ్ఞానాత్మకంవివక్షితమ్-శుకముఖాద్గళితంఅత్యుచ్ఛస్థఫలంశుకాఖ్యపక్షిముఖపాతితంసుగ్రహంస్యాత్తద్వద్వేదవృక్షశాఖాగ్రగతంజ్ఞానఫలంశుకముఖసంబన్ధాత్సులభతమిత్యర్థః ॥ ద్వాసుపర్ణాసయుజాసఖాయాసమానంవృక్షంపరిషస్వజాతే॥ఇతిశ్రుత్యనుసారేణబాదరాయణేశ్శుకాఖ్యపక్షిత్వరూపణమ్।ఆలయాదితిపాఠే-ఆమరణాదిత్యర్థః- నిగమద్రుఫలత్వరూపణేనవేదమూలత్వంశుకముఖాద్గళితమిత్యనేనకేవలనివృత్తిధర్మపరాయణాస్వాదితత్వప్రతీత్యాశిష్టపరిగృహీతత్వంచతఏవప్రామాణ్యంముముక్షుభిరితీవోపాదేయత్వంచేత్యాదిఫలితమ్యద్యప్యేతత్ప్రబన్ధనిర్మాణోపక్రమదశాయామస్యశుకముఖాస్వాదితత్వంనవిద్యతే॥తథాపి-భవిష్యదభిప్రాయేణత్రైకాల్యజ్ఞస్యనిర్మాతురేవముక్తిః ॥౩॥ తదేవమనుష్ఠితత్రివిధమఙ్గళఃప్రదర్శితానుబన్ధచతుష్టయప్రామాణ్యోభగవాన్బాదరాయణస్త్రైకాల్యజ్ఞోఽస్యచికీర్షితస్యవేదార్థోపబృంహణరూపస్యపురాణస్యపరీక్షిచ్ఛౌనకశుకసూతాదిప్రవృత్తిప్రతివక్తృప్రశ్నోత్తరముఖేనభావినీంప్రవృత్తిమాలోచ్యతత్రతేషాంప్రశ్నోత్తరరూపాన్ శ్లోకాన్స్వయమేవతత్రతత్రనిర్మితుస్సత్తావతదుపోద్ఘాతరూపేఽస్మిన్ప్రథమస్కన్ధేప్రథమప్ర

ష్టుః పరీక్షితః ప్రతివక్తుశ్శుకస్య చైకత్రసమావేశం ప్రతివక్తుశ్శుకస్యసమాగమం పరీక్షితః ప్రష్టుః ప్రశ్నోద్యోగహేతుం ప్రాయోపవేశం తన్నిమిత్తవిప్రశాపం చ వివక్షుః ప్రాయోపవేశాత్ప్రాక్తనం జన్మావధికం పారీక్షితం వృత్తాన్తం, తతః ప్రాక్తనం తత్పితాదివృత్తాన్తం, తథైవ తత్ప్రబన్ధకర్తుస్స్వస్యైతన్నిర్మాణనిమిత్తం తద్గ్రన్థసమాగతదేవర్షేశ్చ సంవాదం, తదాజ్ఞయైతత్ప్రబన్ధనిర్మాణం చ- శౌనకసూత ప్రశ్నోత్తరముఖేన వివక్షుస్తావచ్ఛౌనకాది ప్రశ్నప్రకారం వక్తుం తదుపోద్ఘాతమాహ॥ నైమిశ ఇతి॥ అత్ర కేచిచ్ఛౌనకాదిప్రశ్నాదిరూపాశ్శ్లోకాస్తదర్వాచీనైర్నిర్మాయాత్ర తత్ర తత్ర నిబద్ధాః, పరీక్షిదాదిప్రశ్నాదిరూపాస్తు సూతేనైవేతి వదన్తి, తదసారం, త్రైకాల్యజ్ఞస్య ప్రబన్ధప్రబన్ధురేవ తన్నిర్మాణోపపత్తేః, న హి సద్విద్యాన్యాసవల్లీప్రతర్దనవిద్యాదిషు శ్వేతకేతుర్హారుణేయ ఆస తగ్ం హ పితోవాచ శ్వేతకేతో- భృగుర్వై వారుణిః వరుణం పితరముపససార, అధీహి భగవో బ్రహ్మేతి - ప్రతర్దనో హ వై దైవోదాసిరిన్ద్రస్య ప్రియం ధామోపజగామేత్యాదీనాం ప్రశ్నప్రతివచనాదిరూపాణాం శ్రుతివచసామాధునికత్వం వక్తుం యుక్తమ్। నను వేదకర్తురభావాత్స్వయమేవ వేదః ప్రశ్నోత్తరరూపేణ ప్రతిపిపాదయిషితానర్థాన్ ప్రతిపాదయతి, అత్ర తు పౌరుషేయేఽన్యకర్తృకాణామపి వచసాం సన్దర్భస్తత్ర తత్ర న దోషావహ ఇతి చేన్న, ఏవమపి కృత్స్నప్రబన్ధస్యైకకర్తృకత్వాసిద్ధేః, కృత్స్నస్య పురాణప్రపఞ్చస్య ప్రశ్నోత్తరరూపత్వేన కాని గ్రన్థకర్తృవచాంసి కాని చేతరేషామితి విభాగస్యాశక్యత్వాచ్చ, తస్మాద్యథోక్తమేవ యుక్తమ్- శౌనకాదిర్ఋషీణాం తే మునయః, బ్రహ్మణా విసృష్టస్య చక్రస్య నేమిశ్శీర్యతే కుణ్ఠీభవతి- యత్రేతి తన్నైమిశం, తదేవ నైమిశం, తచ్చ వాయుపురాణే ప్రసిద్ధమ్, నైమిశ ఇతి పాఠే నిమిశస్తత్ర మహర్షయ ఇతి నిమిశం- తదేవ నైమిశమిత్యన్వర్థం నామ నైమిశాఖ్యేఽనిమిషక్షేత్రే దేవక్షేత్రే భగవత్ప్రాప్తిసిద్ధ్యతీతి భావః॥ స్వర్గాయ లోకాయ, స్వర్గో నిరతిశయానన్దః తాదృశో లోకః పరమపదం, తస్మై- తత్ప్రాప్తయె - తత్సాధనం సత్త్రం సహస్రసమం సహస్రసంవత్సరం, ఆసత- అనుష్ఠితవన్తః, స్వర్గో లోకోఽత్ర పరమపదమేవ, అనన్తే స్వర్గే లోకే జ్యేయే ప్రతితిష్ఠతీతి, స్వర్గే లోకే అమృతత్వం భజన్త ఇతి శ్రుత్యనురోధా

య సహస్రసమమాసత ॥౪॥ త ఏకదా తు మునయః ప్రాతర్హుతహుతాగ్నయః। సత్కృతం సూతమాసీనం పప్రచ్ఛురిదమాదరాత్ ॥౫॥ ఋషయ ఊచుః ॥ త్వయా ఖలు పురాణాని సేతిహాసాని చానఘ। ఆఖ్యాతాన్యప్యధీతాని ధర్మశాస్త్రాణి యాన్యుత ॥౬॥ యాని వేదవిదాం శ్రేష్ఠో భగవాన్బాదరాయణః। అన్యే చ మునయస్సూత పరావరవిదో విదుః॥౭॥ వేత్థ త్వం సౌమ్య తత్సర్వం తత్త్వతస్తదనుగ్రహాత్। బ్రూయుస్స్నిగ్ధస్య శిష్యస్య గుర

నాస్యానిర్దేశాత్, అన్యథా శౌనకాదయ ఇత్యనఘటతే, దశాశ్వమేధీ పునరేతి జన్మ కృష్ణప్రణామీ న పునర్భవాయేతి వదతః పరమభాగవతస్య శౌనకస్య ప్రసిద్ధస్వర్గాద్యర్థిత్వాయోగాత్ - ఋత్విజ ఏవ యత్ర యజమానాస్తత్సత్రం- యద్వా, అత్ర సత్రశబ్దేన భగవద్గుణానుభవాత్మకం బ్రహ్మసత్రం వివక్షితమ్॥ తథా చ తల్లక్షణం వక్ష్యతి దశమే శ్రుతిగీతాధ్యాయే॥ తుల్యశ్రుతతపశ్శీలాస్తుల్యస్వీయారిమధ్యమాః॥ అపి చక్రుః ప్రవచనమేకం శుశ్రూషవోఽపర ఇతి॥ అత ఏవాసీనా దీర్ఘసత్రేణేతి వక్ష్యమాణోపపత్తిః ॥౪॥ త ఇతి- తే మునయః శౌనకాదయః కదాచిత్ప్రాతః హుతహుతాగ్నయః, హుతైర్హుతాగ్నయః, హుతైర్హార్దైర్ఘృతం-హుతేన హోమార్హద్రవ్యేణ పయస్సర్పిరాదినా సాదనేన - హుతాః - అగ్నయః ఆహవనీయాదయో యైస్తథాభూతాః- సత్కృతం యథోచితం బహుమతం ఆసీనం ఉపవిష్టం చ సూతం- ఇదం వక్ష్యమాణం ఆదరాత్- ఆదరపూర్వకం పప్రచ్ఛుః ॥౫॥ ప్రశ్నమేవాహ త్వయేత్యాదినాయావదధ్యాయపరిసమాప్తి - తావద్యుష్మత్ప్రశ్నోత్తరం వక్తుం నాహం సమర్థ ఇత్యాశఙ్కాం నిరాకుర్వన్త ఆహుః॥ త్వయేతి త్రిభిః ॥ హే అనఘ - శాస్త్రార్థాజ్ఞాననిమిత్తకర్మరూపపాపరహిత- జాతిప్రయుక్తావమత్వరూపాఘరహితేతి వా॥ త్వయా, ఇతిహాససహితాని సర్వపురాణాని - ఉత అపి చ- యాని ధర్మశాస్త్రాణి మానవాదీని- తాని సర్వాణ్యధీతాన్యాఖ్యాతాని కథితాని శ్రావితాని చ ॥౬॥ కాని తాని పురాణధర్మశాస్త్రాణీత్యత ఆహ॥ యానీతి॥ హే సూత - వేదవిదాం స్వరూపతోఽనుష్ఠానపర్యన్తార్థతశ్చ వేదం విదన్తీతి తథా- తేషాం మధ్యే శ్రేష్ఠో భగవాన్బాదరాయణః- తథావిధా అన్యే చ మునయః పరాశరాదయో మన్వాదయశ్చ - పరావరవిదః- పరం పరమాత్మతత్త్వం- అవరం- ప్రకృతిపురుషతత్త్వం తద్విదః తత్త్వత్రయయాథాత్మ్యవిదః- యాని పురాణాని ధర్మశాస్త్రాణి చ విదుః- తాన్యధీతాన్యాఖ్యాతాని చేతి పూర్వేణాన్వయః॥ వేదవిచ్ఛ్రేష్ఠో బాదరాయణోఽన్యే చ మునయః యాని విదురిత్యనేన, స్మృతీతిహాసపురాణానాం వేదమూలత్వమత ఏవ ప్రామాణ్యం చ దర్శితమ్ ॥౭॥ నన్వపశూద్రాధికరణన్యాయేన అనధికృతశారీరకోఽహమితిహాసపురాణాద్యధ్యయనజాం తత్ప్రతీతిమాత్రసిద్ధం బ్రహ్మవిదాం యుష్మాకం ప్రశ్నస్యోత్తరం వక్తుం ప్రభురితి మా మా శఙ్క్యాః

వాదయన్త ఆహుః॥ వేత్థేతి॥ హేసౌమ్య సదనుగ్రహాత్, సతో వ్యాసస్యానుగ్రహాద్ధేతోః, తత్సర్వం ఇతిహాసపురాణాదిప్రధానప్రతిపాద్యం వస్తు, తత్త్వతస్త్వం వేత్థ జానాసి, అనధికృతశారీరకో పి త్వం సదనుగ్రహాదితిహాసపురాణాద్యర్థరూపం వస్తు యథావద్వ్యాఖ్యాతవానితి భావః ॥ సదనుగ్రహాదపి కథం శారీరకాధ్యయనని ర్ణేతవ్యం వస్తు తత్త్వమహం వదామీత్యత్రాహుః- బ్రూయురితి, స్నిగ్ధస్యానురక్తస్య- శిష్యస్యత్వాదృశస్య- గురవో బాదరాయణాదయః గుహ్యమప్యుత గుహ్యమపి బ్రూయుః- శారీరకముఖేనానుక్త్వా కేవలముపదిశేయురితి భావః ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ ఏవం తస్య ప్రతివచనసామర్థ్యమావిష్కృత్య ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛన్తి॥ తత్ర తత్రేతి॥ హే ఆయుష్మన్- పుంసాం ఏకాన్తతో నియమేన- నిరతిశయం శ్రేయ ఇతి వా యత స్సాధనాత్ శ్రేయో భవేత్ తద్భవతా తత్ర తత్ర పురాణాదిషు- నిశ్చితం నిర్ణీతం- నః అస్మభ్యం, శంసితుం ప్రస్తోతుమర్హసి॥ ఏవం ముక్తిసాధనభూతో ధర్మః పృష్టః కిం నిరతిశయం శ్రేయః కో వా తత్సాధనభూతో ధర్మ ఇతి ప్రశ్నార్థః ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ అథ త్రివర్గసాధనానామశ్రోతవ్యత్వం సూచయన్తస్తన్నిష్ఠానాం దౌర్భాగ్యం త్రైశ్రోతవ్యానాం బహుత్వం చ వదన్తస్సర్వశాస్త్రార్థసారభూతం ముక్తిసాధనమేవ పృచ్ఛన్తి ప్రాయేణేతి సార్ధాభ్యామ్। హే సభ్య- అస్మిన్ కలౌ యుగే జనాః మానవాః ప్రాయేణాల్పాయుషః అనియతశతవర్షాయుషః- అనేన కృతాదియుగేష్వివ యథేష్టం భోగానన్తరం ముముక్షోదయాసమ్భవ ఉక్తః- మన్దాః మన్దప్రకృతయః - సుమన్దమతయః నితరాం మన్దబుద్ధయః- ఉపద్రుతాః తాపత్రయవర్గత్రయతృష్ణాభ్యామితి శేషః- సుమన్దమతయ ఇత్యనేన రుచిరితి శ్రేయస్తత్సాధనానవగమస్సూచితః- మన్దా ఇత్యనేన శ్రేయస్సాధనోపసంహారాసామర్థ్యం సూచితమ్ - ఉపద్రుతా ఇత్యనేన క్వచిచ్ఛ్రేయస్సాధనోద్యోగస్యానేకాన్తరాయవిహతత్వం- అత ఏవ తే జనా మన్దభాగ్యాః దుర్భగా ఇత్యర్థః- హి యస్మాత్- ఉపద్రుతాః అత ఏవ త్రైర్విభాగశః - స్వస్వాపేక్షితధర్మాదిసాధనభేదేన శ్రోతవ్యాని భూరికర్మాణి ఆయాసబహులాని కర్మాణి భూరీణి బహూని సన్తి - పౌణ్డరీకవాజపేయాదిభేదేన భూరీణి- ఏకైకస్మి

వో గుహ్యమప్యుత ॥౮॥ తత్ర తత్రాఞ్జసాయుష్మన్భవతా యద్వినిశ్చితమ్- పుంసామేకాన్తతశ్శ్రేయస్తన్నశ్శం
సితుమర్హసి ॥౯॥ ప్రాయేణాల్పాయుషస్సభ్య కలావస్మిన్యుగే జనాః। మన్దాస్సుమన్దమతయో మన్దభాగ్యా హ్యు
పద్రుతాః॥౧౦॥ భూరీణి భూరికర్మాణి శ్రోతవ్యాని విభాగశః। అతస్సాధోఽత్ర యత్సారం సముద్ధృత్య మ
నీషయా। బ్రూహి నశ్శ్రద్దధానానాం యేనాత్మా సంప్రసీదతి॥౧౧॥ సూత జానాసి భద్రం తే భగవాన్సాత్వ

న్ననేకేతి కర్తవ్యతాకలాపవత్త్వేన భూరికర్మాణీతి వా - యత ఏవమతోఽత్ర శ్రోతవ్యేషు మధ్యే యత్సారం అనిష్టనివర్తకమిష్టప్రాపకం చ సారం సాధనం, తన్మనీషయా సూక్ష్మయా ధియా, సముద్ధృత్య దధ్నో ఘృతమివోద్ధృత్య శ్రద్దధానానాం శ్రద్ధాం కుర్వతాం నోఽస్మాకం బ్రూహి- సారం విశింషన్తి యేనేతి॥ యేన సారేణాత్మా చిత్తం- సంప్రసీదతి రాగాదిభిరకలుషితస్స్యాత్, తత్సారం బ్రూహీత్యన్వయః- ప్రాయేణేత్యేతదల్పాయురాదిభిః ప్రత్యేకం సంబధ్యతే, ప్రాయేణాల్పాయుషః ప్రాయేణ మన్దా ఇత్యేతేన మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే - ఇతి భగవద్వచనార్థస్స్మారితః- యేనాత్మా సంప్రసీదతీత్యనేన, ఆత్మప్రసాదార్థమేవ తావన్ముముక్షుభిర్యతితవ్యం, సతి చాత్మప్రసాదే- ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హానిరస్యోపజాయతే। ప్రసన్నచేతసో హ్యాశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతీత్యుక్తరీత్యా దుఃఖహాన్యాదిరర్థాదేవ భవతీతి సూచితమ్- యద్వా యేన సారభూతేన సాధనేన- ఆత్మా పరమాత్మా - ప్రసీదతి ప్రసన్నో భవతీత్యర్థః ఏవం- కిమలభ్యం భగవతి ప్రసన్నే శ్రీనికేతనే, ఇతి వక్ష్యమాణరీత్యా తతస్సర్వం సంపత్స్యత ఏవేతి భావః, భూరీణి భూరికర్మాణి శ్రోతవ్యాని సన్తి తత్ర సారం బ్రూహీత్యనేన భూరికర్మాణి న శ్రోతవ్యానీతి ప్రతీయతే ॥ యద్యపి కర్మాణ్యపి ఫలద్వారా హానాయ స్వరూపేణోపాదానాయ చ శ్రోతవ్యాన్యేవ - అన్యథా సాంసారికఫలనిర్వేదాసంభవేన నిశ్శ్రేయససాధనావబోధ్యధ్యాత్మశాస్త్రశుశ్రూషాయా ఏవాసంభవాత్, పరమాత్మోపాసనస్యానభిసంహితఫలకర్మోపకార్యత్వజ్ఞానాభావప్రసఙ్గాచ్చ - తథాప్యైశ్వర్యైహికాన్యసర్వాణి కర్మాణి ఫలతస్త్యాజ్యాని, ఉపాసనాఙ్గతయా యథాశక్త్యనుష్ఠేయానీత్యేతావదేవ శ్రోతవ్యం - ముముక్షుభిరిత్యభిప్రాయేణైవముక్తమ్ ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ ఏవం ముక్తిసాధనం పృష్ట్వా అథ తదనుగ్రాహకేషు ప్రధానతమమ్ శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోస్స్మరణమిత్యాదిషు ప్రథమోపాత్తం భగవచ్చరిత్రశ్రవణం చికీర్షవస్తత్రాపి సాధుపరిత్రాణాయావతీర్ణ సమనన్తరశ్రీకృష్ణావతారచరిత్రం పృచ్ఛన్తి సూతేత్యాదిభిష్షడ్భిః - హే సూత తుభ్యం భద్రం కల్యాణమస్తు- సాత్వతాం భక్తానాం పతిః పాలయితా భగవాన్ వసుదేవస్య, అపాదానస్య సంబన్ధవివక్షయా షష్ఠీ, వసుదేవాత్తద్భార్యాయాం దేవక్యాం యస్య చి

క్షేమాయ యత్కార్యం కర్తుమిచ్ఛయా జాతోఽవతీర్ణః తత్సర్వం త్వం జానాసి ॥౧౨॥ తచ్ఛ్రీకృష్ణచరిత్రం, శ్రోతుమిచ్ఛతామస్మాకమ్-వర్ణితుం అర్హసి-హే సూత-అర్హసి జానాసి అర్హసి ఇత్యనేన సదనుగృహీతః కార్త్స్న్యేన తచ్చరిత్రవేదితృత్వం వక్తృత్వం ప్రభుః ఇతి సూచితమ్ ॥౧౩॥ మహోపకర్తృత్వాత్ తదవతారచరిత్రమవశ్యం శుశ్రూషితవ్యమిత్యభిప్రాయేణ తదవతారం విశింషన్తి ॥ యస్యేతి ॥ యస్య భగవతోఽవతారః శ్రీకృష్ణరూపః భూతానాం-విభవాయ-యోగాపరపర్యాయేష్టోదయాయ-క్షేమాయ-తత్పాలనాయ చ భక్తానామిత్యనుక్త్వా భూతానామితి వదతామయమభిప్రాయః ॥ శత్రూణామపి దమనపూర్వకమపవర్గదాయిత్వేన మహోపకర్తేతి కిము వక్తవ్యం, తదవతారో భూతానాం యోగక్షేమార్థ ఇతి-అత స్తన్నామ్నైవానిష్టపరిహారేష్టప్రాపణక్షమమిత్యభిప్రాయేణాహుః ॥ ఆపన్న ఇతి-ఘోరాం గర్భజన్మజరామరణాదిరూపాం సంసృతిమాపన్నః ప్రాప్తః పుమాన్ శత్రురపి వివశోఽపి పారవశ్యేనాపీత్యర్థః ॥ యస్య శ్రీకృష్ణస్య-యచ్ఛబ్దానాం కో వా భగవత స్తస్యేత్యుత్తరత్రాన్వయః-నామ గృణన్ ఉచ్చరన్-దేహావసాన ఇతి శేషః ॥ తతః సంసృతేః సద్య ఏవ విముచ్యేత-ముక్తో భవేత్-కథం పారవశ్యేనాప్యుచ్చారణమాత్రేణాపి శత్రురపి ముచ్యేతేత్యతో ఉచ్చారణం విశింషన్తి-యద్బిభేతి స్వయం భయ ఇతి-యన్నామోచ్చారణం ప్రతి భవస్సంసారః-స్వయం బిభేతి-భయమితి పారేపి-జన్మమరణాదిభయహేతుత్వాద్భవ ఏవ భయశబ్దేన వివక్షితః-దేహావసానకాలిక భగవన్నామోచ్చారణస్యావ్యవధానేన ముక్తిసాధత్వమితరకాలికస్య తు కర్మజ్ఞానయోగాదివత్ భక్తియోగానుగ్రాహకత్వేన తద్ద్వారేతి వివేకః ॥ ఏతచ్చ షష్ఠేఽజామిళోపాఖ్యానే ప్రపఞ్చయిష్యతే ॥౧౪॥ ఆస్తాం తావదవతారనామమాహాత్మ్యం తదీయానాం మాహాత్మ్యమేవ వాఙ్మనసాగోచరమిత్యభిప్రాయేణాహుః ॥ యత్పాదేతి ॥ హే సూత-యస్య భగవతః-పాదసంశ్రయాః పాదావేవ ప్రాప్యత్వేన ప్రాపకత్వేన సంశ్రయ స్త ఇతి తథా-మునయః-తత్పాదారవిన్దమననశీలాః-ప్రశమాయనాః శమదమాదిగుణానామాశ్రయాః తదీయాః-ఉపస్పృష్టాః-పాదయోరితి శేషః-పాదస్పర్శమాత్రే

తాం పతిః । దేవక్యాం వసుదేవస్య జాతో యస్య చికీర్షయా ॥౧౨॥ తన్నశ్శుశ్రూషమాణానామర్హస్యఙ్గానువర్ణితుమ్ ॥౧౩॥ యస్యావతారో భూతానాం క్షేమాయ చ భవాయ చ । ఆపన్నస్సంసృతిం ఘోరాం యన్నామ వివశో గృణన్ । తతస్సద్యో విముచ్యేత యద్బిభేతి స్వయం భయః ॥ ౧౪ ॥ యత్పాదసంశ్రయాస్సూత మునయః ప్రశమాయనాః । సద్యః పునన్త్యుపస్పృష్టాస్స్వర్ధున్యాపోఽనుసేవయా ॥ ౧౫ ॥ కో వా భగవతస్తస్య పుణ్యశ్లోకేడ్యకర్మణః । శుద్ధికామో న శృణుయాద్యశః కలిమలాపహమ్ ॥ ౧౬ ॥ తస్య కర్మాణ్యుదారాణి పరిగీతాని సూరిభిః । బ్రూహి నః శ్రద్దధానానాం లీలయా దధతః కలాః ॥ ౧౭ ॥ అథాఖ్యాహి హరేర్ధీమన్నవతారకథాశ్శుభాః ।

ణాపీతి భావః-సద్య ఏవ పునన్తి-స్పృష్టానితి శేషః-ఏవం తత్పాదసంబన్ధిన్యాః స్వర్ధున్యాః గఙ్గాయాః-ఆపోఽపి అనుసేవయా స్నానపానాదిరూపయా సేవయా కాలేన పునన్తి-స్వర్ధున్యాప స్తు అనుసేవయా పునన్తి-మునయ స్తదీయాస్తూపస్పర్శమాత్రేణాపి పునన్తీతి కేచిద్వ్యాచక్షతే । యథా స్వర్ధున్యాపోఽనుసేవయా పునన్తి తథా మునయోఽప్యుపస్పృష్టాః పునన్తీతి దృష్టాన్తో వాఽభిప్రేతః ॥౧౫॥ ఉక్తైరన్యైశ్చ గుణైః స్తం విశింషన్త స్తచ్చరిత్రమవశ్యమాత్మశుద్ధిమిచ్ఛద్భిః శ్రోతవ్యమిత్యభిప్రాయేణాహుః ॥ కో వేతి ॥ తస్యోక్తవిధస్య-పుణ్యాః-శృణ్వతాం వదతాం చ పుణ్యావహాః-శ్లోకాః శ్లోక్యత ఇతి శ్లోకో యశః యస్య-అత ఏవ స చాసౌ-ఈడ్యం స్తుత్యం కర్మ చరిత్రం యస్య సః-తస్య భగవతో యశః-కలిమలాపహం-కలప్రయుక్తపాపహన్తృ-చిత్తశుద్ధికామః కో వా పుమాన్న శృణుయాత్-సర్వోఽపి శృణుయాదేవేత్యర్థః ॥౧౬॥ తస్యేతి-అతో లీలయా-న కర్మణేతి భావః కలాః మూర్తీః అవతారాన్తరరూపాః దధత స్తస్య-ఉదారాణి విపులాని-సూరిభిః నారదపరాశరపారాశర్యాదిభిః-పరిగీతాని చ-కర్మాణి చరితాని-శ్రద్దధానానాం నః-అస్మాకం బ్రూహి-లీలయేత్యనేనావతారాణామకర్మమూలత్వముక్తమ్-కలా దధత ఇత్యనేన శ్రీకృష్ణస్యావతారత్వప్రతీత్యా పూర్ణావతారత్వం సూచితమ్ ॥ తేనైవావతారాన్తరకథాప్రశ్నశ్చ కృతః ॥౧౭॥ లీలయేత్యనేన అవతారాణామకర్మమూలత్వముక్తమ్-అథావతారచేష్టితానామప్యకర్మమూలత్వం వదన్తః కార్త్స్న్యేన తదవతారచరిత్రాణి పృచ్ఛన్తి ॥ అథేతి ॥ హే ధీమన్ ఆత్మమాయయా-ఆత్మనః స్వస్య మాయయా-ఆశ్చర్యశక్తియోగేన-ఆశ్చర్యత్వం మాయాశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేన వా మాయా చ వయునం జ్ఞానమితి నైఘణ్టుకాః ॥ మాయయా సతతం వేత్తి ప్రాణినాం చ శుభాశుభమిత్యభియుక్తైర్జ్ఞానపర్యాయత్వేన మాయాశబ్దః ప్రయుక్తః-స్వైరం యథా తథా లీలాశ్చేష్టాః-విదధతః కుర్వతః-ఈశ్వరస్య సర్వనియన్తుః-హరేరాశ్రితదురితహరస్య భగవతః శుభాః-శృణ్వతాం వదతాం చ శుభావహాః అవతారకథాః-అథ కార్త్స్న్యేన-ఆఖ్యాహి కథయ ॥ మఙ్గళానన్తరారమ్భప్రశ్నకార్త్స్న్యేష్వథో అథేతి నైఘణ్టుకాః ॥ ఆత్మ

మాయయా స్వైరం లీలా విదధత ఇత్యనేన దేవమనుష్యాదిసజాతీయానామవతారచేష్టానామాత్మీయసఙ్కల్పమూలత్వమకర్మవశ్యత్వప్రయుక్తత్వంచ సూచితమ్ ❀॥౧౮॥ ❀వయన్త్వాభిజ్ఞ్యేన శ్రుతా ఏవ భగవదవతారకథా భవద్భిః - అతస్తాః కిమర్థం పృచ్ఛథేత్యత్రాహుః॥ వయంత్వితి॥ ఉత్తమైః బ్రహ్మాదిభిః శ్లోక్యత ఇత్యుత్తమశ్లోకో యస్యేతి వా తస్య - విక్రమే చరితే విషయే న వయం తృప్యామః - అతృప్తౌ హేతుం వదన్తశ్చరిత్రం విశింషన్తి యదితి - యత్ ఉత్తమశ్లోకచరితం - శృణ్వతామపి రసజ్ఞానాం పదే పదే క్షణే క్షణే పునః పునర్వా - స్వాదుస్వాదు - రుచిజనకం భవతి - పూర్వపూర్వశ్రవణాపేక్షయోత్తరోత్తరశ్రవణేఽతీవ రుచికరమేవ భవతీతి శ్రుతమపి పునః పునరభినవమేవ భవతీతి భావః - యద్యస్మాత్పదే పదే స్వాదుస్వాదు తస్మాదుత్తమశ్లోకవిక్రమే న వితృప్యామ ఇత్యన్వయః ❀॥౧౯॥ ❀యదుక్తం చైతదిత్యభిప్రాయేణాహుః॥ కృతవానితి॥ కపటమానవం ఛద్మమానవః మనుష్యవత్ప్రతీయమాన ఇత్యర్థః॥ ఏవమపి భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యః - తథాపి గూఢః తత్త్వతోఽయమీశ్వర ఇతి కేనాప్యవిజ్ఞాతః - కేశవః - క ఇతి బ్రహ్మణో నామ ఈశోఽహం సర్వదేహినామ్। ఆవాం తవాఙ్గే సమ్భూతౌ తస్మాత్కేశవనామవానితి - రుద్రనిరుక్తకేశవపదప్రవృత్తినిమిత్తాశ్రయః శ్రీకృష్ణః - రామేణ బలరామేణ సహ - అతిమర్త్యాని అతిమానుషాణి మనుష్యైః కర్తుమశక్యానీతి యావత్। వీర్యాణి చేష్టితాని కృతవాన్ - కిలేతి ప్రసిద్ధిః, మానుషాణి హి కర్మాణి సకృచ్ఛ్రుతాని పునః పునశ్శుశ్రూషాం న జనయేయుః॥ భగవద్వీర్యాణి అతిమానుషత్వాద్విలక్షణవిషయత్వాదేవ స్వవిషయాం శుశ్రూషామనుప్రవృత్తోత్తరాదికాం విలక్షణాం జనయన్తి అతస్తత్ర న వితృప్యామ ఇతి భావః ❀॥౨౦॥ ❀నను భగవద్వీర్యాణి బహూని మహతా కాలేన శ్రోతవ్యాని - భవతాం తు నిత్యం తపశ్చరతాం కోఽవసర ఇత్యత్రాహుః॥ కలిమితి॥ కలిం తపోవిఘ్నకరం కలిమాగతం ప్రవృత్తం విజ్ఞాయాలక్ష్య, వయం ఉపాయాన్తరేణ కలిం జేతుమశక్తాః। హరేః కలికృతదోషహరస్య భగవతః, కథాయాం

లీలా విదధతస్స్వైరమీశ్వరస్యాత్మమాయయా ॥ ౧౮ ॥ వయం తు న వితృప్యామ ఉత్తమశ్లోకవిక్రమే। యచ్ఛృణ్వతాం రసజ్ఞానాం స్వాదుస్వాదు పదే పదే ॥ ౧౯ ॥ కృతవాన్ కిల వీర్యాణి సహ రామేణ కేశవః। అతిమర్త్యాని భగవాన్ గూఢః కపటమానవః ॥౨౦॥ కలిమాగతమాజ్ఞాయ క్షేత్రేఽస్మిన్వైష్ణవే వయమ్। ఆసీనా దీర్ఘసత్రేణ కథాయాం సక్షణా హరేః॥౨౧॥ త్వం నస్సందర్శితో ధాత్రా దుస్తరం నిస్తితీర్షతామ్। కలిం సత్త్వహరం పుంసాం కర్ణధార ఇవార్ణవమ్॥౨౨॥ బ్రూహి యోగేశ్వరే కృష్ణే బ్రహ్మణ్యే ధర్మవర్మణి। స్వాం కాష్ఠామధునోపేతే ధర్మః కం శరణం గతః॥౨౩॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ప్రథమోఽధ్యాయః

వ్యాస ఉవాచ॥ ❀ఇతి సంప్రశ్నసంహృష్టో విప్రాణాం రౌమహర్షణిః। ప్రతిపూజ్య వచస్తేషాం ప్రవక్తుము

నిమిత్తభూతాయాం కథాశ్రవణార్థమిత్యర్థః॥ సక్షణాః సావసరాః లబ్ధావసరా ఇతి యావత్ - అస్మిన్వైష్ణవే విష్ణోస్సంబన్ధిని తత్సాన్నిధ్యవతి - క్షేత్రే నైమిశాఖ్యే - దీర్ఘసత్రేణ - సహస్రసంవత్సరపర్యన్తేన బ్రహ్మసత్త్రేణ - అధ్యయనేన వసతి తివర్ధత్వర్ద్వేతి ప్రియాదీర్ఘసత్రార్థమిత్యర్థః, ఆసీనా ఉపవిష్టాః ❀॥౨౧॥ ❀కించ॥ పుంసాం సత్త్వహరం - తపఆదిసారహరం, అత ఏవ దుస్తరం ఉపాయాన్తరైస్తరితుం జేతుమశక్యం, కలిం నిస్తితీర్షతాం నితరాం తరితుమిచ్ఛతాం, నః, అస్మాకం - అర్ణవం సాగరం, నిస్తితీర్షతాం జనానాం కర్ణధార ఇవ, త్వం - ధాత్రా ఈశ్వరేణ, సందర్శితః ఉపాయత్వేనేతి శేషః - దైవవశాదిదం సంపన్నమితి భావః ❀॥౨౨॥ ❀స్వస్వవర్ణాశ్రమధర్మైస్సైన కలిం తరత - కిం హరికథాశ్రవణేనేతి శఙ్కాం నిరాకుర్వన్తః ప్రశ్నముపసంహరన్తి॥ బ్రూహీతి॥ బ్రహ్మణి బ్రహ్మకులే సాధుః బ్రహ్మణ్యః తస్మిన్ ధర్మవర్మణి - ధర్మస్య వర్మ వత్కవచవల్పాలకే - యోగేశ్వరే భక్తియోగారాధ్యే శ్రీకృష్ణే - అధునా స్వాం కాష్ఠాం - అభియోగప్రకర్షం, స్వాం దిశం వా వైకుణ్ఠలోకమితి యావత్ - ఉపేతే గతే సతి - ధర్మః వర్ణాశ్రమానుకూలః - కం కృష్ణాదన్యం - శరణం రక్షితారం - గతః గచ్ఛేత్ న కమపీత్యర్థః - అధునా ధర్మగోప్తురభావాత్, కలినాభిభూతో ధర్మస్తం జేతుమప్రభుః - అతః కేవలం కలిఘ్నం భగవచ్చరితమేవ బ్రూహీత్యర్థః॥౨౩॥ - ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేశ్చక్రవర్తినః శ్రీశైలగురోస్సుతేన తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసాదితతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీభాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాం శ్రీమద్భాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే ప్రథమోఽధ్యాయః.

ఏవం సంపృష్టనిశ్శ్రేయససాధనతదనుగ్రాహక ప్రధానతమ శ్రీకృష్ణ చరిత్రస్సూతశ్శౌనకాదీనాం ప్రశ్నాన్నభి

౧॥శ్లో॥పా ❀ఇతిసంప్రశ్నసంపృష్టః

నన్ద్యయం స్తేషాముత్తరరూపం శ్రీభాగవతాఖ్యం పురాణమాహేత్యాహ బాదరాయణిః ॥ ఇతి ॥ అత్ర శ్రీసూత ఉవాచ ఇతి సంప్రశ్నసంపృష్ట ఇతి క్వచిత్పాఠో దృశ్యతే, స చాసంగతః - ఇతీత్యాదిశ్లోకస్య సూతోక్తిత్వాభావాత్ - యం ప్రవ్రజన్తమిత్యాదిర్హి సూతోక్తిః, అతస్తతః ప్రాగేవ సూత ఉవాచేతి పఠితుం యుక్తమ్ - ఇహ తు వ్యాస ఉవాచేతి, ఇతీత్థం విప్రాణాం శౌనకాదీనాం సంప్రశ్నైః సమీచీనైః ప్రశ్నైః సంపృష్టో రౌమహర్షణిః, రోమహర్షణస్యాపత్యం పుమాన్ సూతః తేషాం విప్రాణాం వచః ప్రశ్నాత్మకం వచః - ప్రతిపూజ్య అభినన్ద్య ప్రతివక్తుం ప్రతివచనరూపం పురాణమిదం వక్తుమ్ - ఉపచక్రమే ఆరేభే - విప్రాణామిత్యనేన సాపేక్షస్యాపి సంప్రశ్నశబ్దస్య నిత్యసాపేక్షత్వాద్దార్ఢ్యత్వాద్వా అసమాసః, తేషాం విప్రాణాం వచః ప్రతిపూజ్యేత్యన్వయః, సంప్రశ్నసంపృష్ట ఇతి పాఠాన్తరం, తదా సమీచీనః ప్రశ్నో యస్య తస్మై ప్రతివచనాయ - సంపృష్టః ప్రత్యుత్తరం వక్తుం పృష్ట ఇత్యర్థః - యద్వా - విప్రాణామిత్యస్య వచ ఇత్యనేనైవాన్వయః - సు శోభనాః - ప్రశ్నా యేషాం తైః - శౌనకాదిభిః సంపృష్ట ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ ప్రశ్నానాముత్తరరూపమిదం పురాణం శుశ్రూవ ఋషయస్తైరపి శ్రావయిష్యాభిరేవం కార్యమితి సూచయితుమేతత్పురాణప్రథమప్రవర్తకత్వరూపమహోపకర్తృబాదరాయణిరూపగురునమస్కారతచ్చరణవరణాత్మకం మఙ్గళమాచరతి సూతః ॥ యం ప్రవ్రజన్తమితి ద్వాభ్యామ్ - ద్వైపాయనః శ్రీవ్యాసః, విరహకాతరస్సన్ యం పుత్రేత్యాజుహావ ఆహూతవాన్ - తదా తన్మయతయా తరవోఽభినేదుః - తం సర్వభూతహృదయం మునిం ఆనతోఽస్మీత్యన్వయః - కథం భూతం ప్రవ్రజన్తమ్, తద్వైవపిత్రాదీన్ పరిత్యజ్య ప్రవ్రజన్తమ్, అనుపేతం ఉపేతరహితం అసహాయమిత్యర్థః, అపేతం కృత్యం యస్య తం కర్తవ్యాంశరహితం నిష్పన్నబ్రహ్మోపాసనత్వాత్కృతకృత్యమితి భావః ॥ ప్రవ్రజన్తమిత్యనేన దేహానుబన్ధిత్యాగ ఉక్తః, అనేన మమతారాహిత్యం ఫలితం - అనుపేతమిత్యనేనాసహాయత్వముక్తమ్ ॥ అనేన దేహపోషకసహాయాన్తరరాహిత్యం సూచితమ్ - తేన చ దేహాత్మభ్రమరూపాహంకారరాహిత్యం ఫలితం, ద్వైపాయనో విరహకాతర ఆజుహావేత్యనేన ద్వైపాయనాద

ప్రచక్రమే ॥ ౧ ॥ సూత ఉవాచ ॥ యం ప్రవ్రజన్తమనుపేతమపేతకృత్యం ద్వైపాయనో విరహకాతర ఆజుహావ ।
పుత్రేతి తన్మయతయా తరవోఽభినేదుస్తం సర్వభూతహృదయం మునిమానతోఽస్మి యస్స్వానుభావమఖి ॥ ౨ ॥
ల శ్రుతిసారమేకమధ్యాత్మదీపమతితితీర్షతాం తమోఽన్ధమ్ । సంసారిణాం కరుణయాహ పురాణగుహ్యం తం

ప్యతిశయితజ్ఞానవత్త్వం సూచితమ్ - యద్యపి పుత్రేత్యస్య దూరాదాహ్వానవిషయవాక్యస్థత్వాద్దూరాద్ధూతే చేతి ప్లుతప్రగృహ్యా అచి నిత్యమితి ప్రకృతిభావే చ సతి సన్ధిర్దుర్లభః, తథాపి „ గురోరనృత ఇత్యత్ర ప్రాచామితి యోగం విభజ్య సర్వస్య ప్లుతస్య వైకల్పికత్వాభ్యుపగమాత్ - అప్లుతవదుపస్థితే చేతి సూత్రే „ సర్వః ప్లుతస్సాహసమనిచ్ఛతా విభాషాకర్తవ్య, ఇతి మహాభాష్యకారోక్తేశ్చ ప్లుతాభావపక్షే సన్ధిస్సులభ ఏవేతి బోధ్యమ్ - సాహసం శాస్త్రత్యాగః - తదనిచ్ఛతా శాస్త్రమనురున్ధానేనేత్యర్థ ఇతి హరదత్తో వ్యాఖ్యదితి కేచిత్, వస్తుతస్త్వితిశబ్దస్యైవ వాక్యాన్తత్వేన - పుత్రశబ్దే ప్లుతప్రసఙ్గ ఏవ నాస్తి అనుకార్యస్య పుత్రశబ్దస్య సంబోధనవిషయత్వే పుత్రానుకరణస్య తస్య తదభావాచ్చ - తన్మయేత్యత్ర మయట్ - ప్రాచుర్యే సంబన్ధమాత్రే వా - తత్ప్రచురతయా తత్సంబన్ధితయా వా - తరవోఽభినేదుః - శుకాత్మకా వయమిత్యేవంరూపేణ ప్రతిదధ్వనురిత్యర్థః - తత్ప్రాచుర్యం చ తరూణాం తేన శుకేన జ్ఞానవ్యాప్త్యాధిష్ఠితత్వాదవగన్తవ్యమ్ - సంబన్ధమాత్రమయట్పక్షేపి జ్ఞానద్వారా అధిష్ఠాత్రధిష్ఠేయభావరూప ఏవ సంబన్ధోఽత్ర బోధ్యః స్వరూపేణ సర్వాధిష్ఠాతృత్వాసంభవాత్ - ఏషోఽణురాత్మా - ఆరాగ్రమాత్రో హ్యవరోపి దృష్ట - ఇత్యాదిభిశ్శ్రుతిభిః - జీవస్వరూపస్యాణుత్వావగమాత్తత్స్వరూపేణానేకాధిష్ఠాతృత్వాసంభవాత్, యద్యపి ధర్మభూతజ్ఞానస్యాపి, స చానన్త్యాయ కల్పత ఇత్యాదిశ్రుతిభిర్ముక్తిదశాయామేవ త్వానన్త్యమవగతం - తథాపి శుకస్య పరినిష్పన్నబ్రహ్మోపాసనత్వేన ముక్తప్రాయమివ నివృత్తజ్ఞానసంకోచకకర్మరూపావరణత్వాదపరిచ్ఛిన్నధర్మభూతజ్ఞానద్వారా అనేకతర్వధిష్ఠాతృత్వముక్తమ్ - యత ఏవ తన్మయతయా తరవోఽభినేదుః - అత ఏవ సర్వభూతహృదయం - సర్వభూతానాం హృత్ అయతే గచ్ఛతి జ్ఞానద్వారా వ్యాప్నోతీతి సర్వభూతహృదయస్తం - అయ గతావితి ధాతుః - యద్వా సర్వభూతానాం హృదయం యస్య జ్ఞానద్వారా వ్యాప్యం స సర్వభూతహృదయస్తం, యద్వా హృదయశబ్దేన ధర్మభూతం జ్ఞానం లక్ష్యతే హృదయస్య జ్ఞానసాహచర్యాత్, సర్వభూతేషు హృదయమ్, ధర్మభూతం జ్ఞానం అధిష్ఠాతృ యస్య సః - తం మునిం స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్య మననశీలం శ్రీశుకమితి విశేష్యమధ్యాహార్యమ్ - ఆనత ఇతి కర్తరి క్తః నమస్కృతవానస్మీత్యర్థః ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ య ఇతి ॥ యః కరుణయా పురాణగుహ్యం - విశేషణం విశేష్యేణ బహులమితి బహుళ

గ్రహణాత్-విశేష్యస్యాపి పురాణశబ్దస్య పూర్వనిపాతః-గుహ్యం పురాణం-యద్వా పురాణగతం గుహ్యమాహ- తం మునీనామపి గురుం వ్యాససూనుముపయామి, శరణం వ్రజామి పురాణం కథంభూతం, స్వానుభావం స్వేన శుకేన అనుభావం-కర్మణి ఘఞ్ ప్రిదమనుమాతమిత్యర్థః ॥ అఖిలానాం శ్రుతీనాం సారో యస్మిన్ ప్రతిపాద్యస్తత్తథా, వేదపూర్వభాగార్థభూతకర్మణామప్యత్ర పురాణే భగవదారాధనరూపతయా ప్రతిపాదనాదఖిల శ్రుతిసారమిత్యుక్తమ్, ఏకం స్వతుల్యాదికపురాణాన్తరరహితం అధ్యాత్మదీపం ఆత్మనీత్యధ్యాత్మమితి విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః-స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యప్రకాశనే దీపతుల్యమిత్యర్థః॥ అతితీర్షతాం సంసృతిం తరితుమిచ్ఛారహితానామపి సంసారిణాం - తమోన్ధం తమస్సంసృతిరుచిజనకమజ్ఞానమన్ధయతి తిరోధాపయతి నివర్తయతీతి తథా ॥ 3 ॥ ఏవం శ్రావయితృభిరాదౌ మహోపకర్తుర్బాదరాయణేర్నమస్కారాత్మకం మఙ్గళమనుష్ఠేయమితి సూచితమ్, న కేవలం బాదరాయణిరేవ నమస్కార్యః-అపి త్వన్యేపి నారాయణాదయ ఇత్యభిప్రాయేణాహ॥ నారాయణమితి ॥ నారాయణాదీన్నమస్కృత్య తతో జయముదీరయేత్, కథయేత్-శ్రావయేదితి యావత్, జయమితి, అస్యైవ పురాణస్యాన్వర్థనామాన్తరం-అఖిలదురితజయావినాభూతత్వాజ్జయమితి-తత్ర నరనారాయణయోర్బదర్యాశ్రమవాసినోర్భగవదవతారభూతయోః యో వై భారతవర్షేస్మిన్ క్షేమాయ స్వస్తయే నృణామ్ ॥ ధర్మజ్ఞానశమోపేతమాకల్పాదాస్థితస్తప ఇతి-వక్ష్యమాణరీత్యా శిష్యాచార్యరూపేణ స్వానుష్ఠానద్వారాఽఖిలధర్మప్రవర్తకత్వేన నారదాదిముఖేనాఖిలాధ్యాత్మశాస్త్రప్రవర్తకత్వేన చ గురుత్వేన చ మహోపకర్తృత్వాత్తన్నమస్కృతిరవశ్యం కార్యేతి భావః । వాగధిష్ఠాతృదేవతాత్వాత్సరస్వతీ నమస్కార్యేత్యభిప్రాయేణ సరస్వతిమిత్యుక్తమ్-దేవస్య చతుర్ముఖస్య స్త్రీ దేవీ, తాం, పుంయోగాదాఖ్యాయామితి జీష్, అత్ర సరస్వత్యాశ్చతుర్ముఖసంబన్ధప్రత్యాయకదేవీత్వవిశేషణేన చతుర్ముఖనమస్కృతిరపి కార్యేతి సూచితమ్, చతుర్ముఖో హి, అనిరుద్ధాఖ్యభగవత్తురీయవ్యూహనాభికమలసంభూతస్తపస్తోషితానిరుద్ధోపదిష్టభాగవతచతుశ్శ్లోకీం కృత్స్నైతత్పురాణనిధాన

వ్యాససూనుముపయామి గురుం మునీనామ్ ॥ 3 ॥ నారాయణం నమస్కృత్య నరం చైవ నరోత్తమమ్। దేవీం సరస్వతీం వ్యాసం తతో జయముదీరయేత్ ॥ ౪ ॥ మునయస్సాధు పృష్టోహం భవద్భిర్లోకమఙ్గళమ్। యత్కృతః కృష్ణసంప్రశ్నో యేనాత్మా సుప్రసీదతి ॥ ౫ ॥ స వై పుంసాం పరో ధర్మో యతో భక్తిరధోక్షజే। అహైతుక్యప్రతి

భూతాం నారదాయోపదిదేశ, అతస్సోపి మహోపకర్తైవ గురుశ్చేతి నమస్కార్య ఇత్యభిప్రాయః, అనేనైవానిరుద్ధనారదయోరపి నమస్కార్యత్వమర్థసిద్ధం వేదితవ్యమ్ । అనిరుద్ధాచ్చతుశ్శ్లోక్యధిగమో నారదాయ తదుపదేశశ్చ ద్వితీయే స్పష్టీభవిష్యతి-నారదాచ్చతుశ్శ్లోకీమధిగమ్య కార్త్స్న్యేనైతత్పురాణనిర్మాతృత్వేనోపకర్తృతమత్వాద్వ్యాసో నమస్కార్య ఇత్యభిప్రాయేణ వ్యాసమిత్యుక్తమ్, తత్రాయం క్రమో వివక్షితః, తావన్నమస్కార్యశ్శుకస్తతో వ్యాసస్తతో నారదస్తతస్సరస్వతీ తద్వల్లభస్తతోఽనిరుద్ధస్తతశ్చ నరనారాయణావితి ॥ ౪ ॥ తదేవం మఙ్గళాచారయుక్తానాం నిత్యం చ ప్రయతాత్మనామ్- జపతాం జుహ్వతాం నిత్యం వినిపాతో న విద్యత ఇత్యుక్తరీత్యా కృతగురుదేవతోపాసనాత్మకమఙ్గళస్తత్ప్రశ్నమభినన్దతి ॥ మునయ ఇతి ॥ హే మునయః భవద్భిః సాధు యథా భవతి తథా ॥ లోకమఙ్గళం ప్రత్యహం పృష్టః-పృచ్ఛతిర్ద్వికర్మకః-వక్తృకర్మకో వాచ్యకర్మకశ్చేతి, తత్ర లోకమఙ్గళమితి వాచ్యకర్మోచ్యతే-తస్యానభిహితత్వాద్ద్వితీయా - వక్తృకర్మణస్త్వహంశబ్దార్థస్య క్తప్రత్యయేనాభిహితత్వాత్ప్రథమా ప్రయుక్తా-లోకమఙ్గళమితి ప్రశ్నసాధుత్వహేతుః- లోకమఙ్గళవిషయకత్వాత్ప్రశ్నస్సాధురిత్యర్థః, కథం ప్రశ్నస్య లోకమఙ్గళవిషయకత్వమిత్యత ఆహ ॥ యత్కృతః కృష్ణసంప్రశ్న ఇతి ॥ యద్యస్మాత్, కృష్ణవిషయకః సంప్రశ్నః కృతః మఙ్గళానాం చ మఙ్గళమిత్యుక్తరీత్యా నిరతిశయమఙ్గళస్వరూపకృష్ణవిషయకసంప్రశ్నః కృతః తతో లోకమఙ్గళమహం పృష్ట ఇత్యర్థః ॥ కృష్ణసంప్రశ్నస్య లోకమఙ్గళవిషయత్వమేవోపపాదయతి ॥ యేనేతి ॥ యేన కృష్ణేన తద్విషయకసంప్రశ్నేన వా హేతునా-ఆత్మా చిత్తం -సుష్ఠు ప్రసన్నం భవతి, ప్రశ్నోత్తరాభ్యాం సస్వ

పాసనాత్మికా, విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితా, ప్రత్యక్షతాపన్నా-ప్రీత్యాత్మికా తద్భక్తిరేవ తస్యాప్రవృత్తిశ్చానభి
సంహితఫలైర్వర్ణాశ్రమధర్మైర్జ్ఞానయోగశమదమాదిభిః సత్సఙ్గాదిప్రణాడ్యా చ భగవద్గుణశ్రవణాదిరుచిజననద్వారా భ
వతీతి వక్తుం తావద్భక్తియోగానుగ్రాహక ఏవ వర్ణాశ్రమప్రయుక్తో ధర్మః శ్రేష్ఠః తదన్యస్త్వభిసంహితఫలః పునస్సంసృ
తిహేతుత్వేనానర్థావహ ఇత్యాహ ॥ స వా ఇతి త్రిభిః ॥ యతోఽనభిసంహితఫలాద్ధర్మాద్వర్ణాశ్రమానుగుణాత్, స్వనుష్ఠితా
త్పుంసామధోక్షజే భక్తిర్భవతి - స ఏవ ధర్మః పరమః ఉత్కృష్టః భక్తిమపి విశినష్టి-అహైతుకీ ఫలోపాధిరహితా అప్రతిహ
తా అన్తరాయానుపహతా-అవ్యవహితేతి పాఠాన్తరమ్ ॥ తదా విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితా - యయా భక్త్యాఽఽ
త్మా సుప్రసీదతి-పూర్వావ్యభక్తిరుత్తరభక్తిప్రకర్షాపాయికమనోనైర్మల్యహేతురిత్యర్థః ॥ యద్వా-యయాత్మా సుప్రసీదతీ
త్యనేన ప్రీత్యాత్మకత్వముచ్యతే-అనుకూలజ్ఞానేనైవ హి చిత్తప్రసాదః, ప్రతికూలేన తు చిత్తవిక్షేప ఏవ - అనుకూలజ్ఞానమే
వ హ్యానన్దః సుఖం ప్రీతిశ్చేతి పర్యాయాన్తరైరుచ్యతే, అవ్యవహితేత్యనేన తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపత్వ
ముక్తమ్ ॥ ౬ ॥ నన్వవ్యవహితేత్యయుక్తం-శబ్దాదివిషయాసక్తమనసో కామేనాపి మధ్యేమధ్యే విషయాన్తరాను
ధ్యానవ్యవహితత్వప్రసఙ్గాదితి శఙ్కాం నిరాకుర్వన్నుక్తభక్తేరేవ విశేషణాన్తరమాహ ॥ వాసుదేవ ఇతి ॥ భగవతి షాడ్గు
ణ్యపరిపూర్ణే-వాసుదేవే, ప్రయోజితో భక్తియోగః వైరాగ్యమాశు జనయతి ॥ సర్వత్రాసౌ సమస్తం చ వసత్యత్రేతి వై యతః
తతస్స వాసుదేవేతి విద్వద్భిః పరిగీయత ఇతి - నిరుక్తవాసుదేవశబ్దేన సర్వాన్తరాత్మత్వం సర్వాధారత్వం భగవచ్ఛబ్దేన షా
డ్గుణ్యపూర్తిశ్చోక్తా, సర్వాన్తరాత్మకత్వేన నిరతిశయప్రియత్వం లబ్ధమ్, ఆత్మైవ హి నిరతిశయప్రియః ఏవమనేన పదద్వయేన
శబ్దాదిలౌకికవిషయేభ్యో వైలక్షణ్యమభిప్రేతమ్-ఏవం చ విషయస్య విలక్షణత్వాదేవ తదనుధ్యానరూపో భక్తియోగశ్శబ్దాది
విషయేష్వనాసక్తిరూపం వైరాగ్యమాశు జనయతి-కస్మింశ్చిద్విషయే విలక్షణే అనురాగాతిశయస్య విషయాన్తరవైతృష్ణ్యా
వహత్వదర్శనాత్, తస్మాద్భక్తియోగనిష్ఠమనసః, శనైర్విషయాన్తరవైతృష్ణ్యస్యార్థాదేవోదయాద్విషయాన్తరానుధ్యా

హతా యయాత్మా సుప్రసీదతి ॥ ౬ ॥ వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగః ప్రయోజితః । జనయత్యాశు వైరాగ్యం
జ్ఞానం చ యదహైతుకమ్ ॥ ౭ ॥ ధర్మస్స్వనుష్ఠితః పుంసాం విష్వక్సేనకథాసు యః । నోత్పాదయేద్యది రతిం శ్ర
మ ఏవ హి కేవలమ్ ॥ ౮ ॥ ధర్మస్య హ్యాపవర్గ్యస్య నార్థోఽర్థాయోపకల్పతే । నార్థస్య ధర్మైకాన్తస్య కామో లాభా

నావ్యవహితత్వం భక్తేస్సంపత్స్యత ఏవేతి భావః ॥ తథా, యదహైతుకం "నాహం వేదైర్న తపసా" ఇత్యుక్తరీత్యా భక్తి
వ్యతిరిక్తహేత్వన్తరాలభ్యం జ్ఞానం సాక్షాత్కారాత్మకం తచ్చ జనయతి, అనేన భక్తేస్సాక్షాత్కారాత్మకత్వం విశేషణ
ముక్తమ్ ॥ ౭ ॥ తదేవం శ్లోకద్వయేనోక్తవిధభక్త్యనుగ్రాహక ఏవానభిసంహితఫలవర్ణాశ్రమప్రయుక్తధర్మశ్శ్రే
ష్ఠ ఇత్యుక్తమ్ ॥ అథాన్యథా ధర్మస్య భగవద్గుణశ్రవణాదిరుచిజననద్వారా భక్తియోగానుగ్రాహకత్వం వదన్నభిసంహితఫల
ధర్మస్య శ్రమఫలకత్వమాహ ॥ ధర్మ ఇత్యేకేన ॥ యస్స్వనుష్ఠితో ధర్మః, పుంసాం, విష్వక్సేనస్య భగవతః కథాసు, రతిం రు
చిం-యది నోత్పాదయేత్-తర్హి-స ధర్మః కేవలం శ్రమ ఏవ శ్రమఫలక ఏవ - సంసృతిరూపానర్థావహ ఏవేత్యర్థః ॥ రతిం నోత్పా
దయేదిత్యనేన రత్యేకప్రయోజనతయానుష్ఠితో ధర్మః పరః-ఐహికాముష్మికఫలార్థస్తు శ్రమఫలక ఇతి ప్రతీతేః, ఫలాభిసన్ధ్య
భిసన్ధిభ్యాం ధర్మస్యోత్కృష్టత్వాపకృష్టత్వే వేదితవ్యే ॥ ౮ ॥ తదేవమనభిసంహితఫలో భగవద్గుణశ్రవణాదిరుచిజన
నద్వారా భక్తియోగానుగ్రాహక ఏవ ధర్మః-పరః-అన్యస్తు శ్రమఫలక ఇత్యుక్తమ్ ॥ అథోక్తవిధధర్మానుగ్రాహ్యభగవద్భ
క్తియోగసాధ్యమోక్షస్యైవ నిరతిశయపురుషార్థత్వమితి దర్శయితుం ధర్మార్థకామానాం స్వతః పురుషార్థత్వం- ధర్మస్యా
ర్థార్థత్వం అర్థస్య కామార్థత్వం కామస్యేన్ద్రియతృప్త్యర్థత్వమిన్ద్రియతృప్తేర్జీవనార్థత్వం జీవనస్య పునర్ధర్మార్థత్వమి
త్యాదిరూపాం చక్రవత్పరివృత్తిం లౌకికాభిమతాం చ నిరస్య ధర్మాదీనామపి పరంపరయా నిరతిశయపురుషార్థరూపమోక్ష
సాధనభక్తియోగానుగ్రాహకత్వమాహ ॥ ధర్మస్యేతి త్రిభిః ॥ తత్ర ధర్మస్య ఫలమర్థః అర్థఫలం కామః కామఫలమిన్ద్రియతృప్త
రితి లౌకికమతం - తత్ర ధర్మఫలత్వమర్థస్య నిరస్యతి - ధర్మస్యేత్యర్ధేన - ఆపవర్గ్యస్య అపవర్గసాధనస్య అనభిసంహితఫ
లత్వే సతి పరంపరయా నిరతిశయపురుషార్థరూపమోక్షసాధనీభవిష్యతో ధర్మస్య - అర్థాయ ప్రయోజనాయ, అర్థః ధ
నం న ప్రకల్పతే-ధనం ధర్మస్య ఫలం న భవతీత్యర్థః ॥ ధర్మస్యార్థఫలకత్వరూపలౌకికమతానువాదేనైవ స్వతః పురుషార్థ
త్వమపి నిరస్తం వేదితవ్యం - ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యం-ఏకస్యైవ దానయాగాదిరూపస్య ధర్మస్య ఫలాభిసన్ధ్యభిసన్ధి
రూపాకారభేదేనోత్కృష్టాపకృష్టఫలసాధనత్వే సతి తత్రానభిసంహితఫలత్వరూపాకారానాదరేణ సహేతరపురుషా

ర్థరూపార్థార్థత్వవాదరూపం లౌకికానాం మతమతీవ సాదరణీయమితి భావః॥ అథ కామస్యార్థఫలత్వం నిరస్యతి, నార్థస్యేతి॥ ధర్మైకాన్తస్య ధర్మైకప్రయోజనకస్య-అర్థస్య విత్తస్య లాభాయ ప్రయోజనాయ కామో న స్మృతః-అర్థస్య ప్రయోజనం న కామో భవతీత్యర్థః, అత్ర కామశబ్దేన కామ్యత ఇతి కామ ఇతి వ్యుత్పత్త్యాఽన్నపానాదిరుచ్యతే ॥౯॥ అథ కామస్యేన్ద్రియతృప్తిఫలకత్వం నిరస్యతి కామస్యేతి, యావతాన్నపానాదినా కామేన కామ్యమానేన వస్తునా జీవతి తావతోఽన్నాదేర్భోగ్యవస్తునః-లాభః- ఫలం నేన్ద్రియతృప్తిః, కింతు-దేహధారణమేవాన్నపానాదికామఫలమిత్యర్థః, అథ జీవనస్య పునర్ధర్మార్థత్వం నిరస్యతి, జీవస్యేతి, జీవస్య జీవనస్య ప్రయోజనం తత్త్వజిజ్ఞాసైవ- న తు ఇహ లోకే యః కర్మభిః స్వాధ్యో ధర్మస్సోఽర్థః ప్ర

[illegible]

పిహరితోషహేతుత్వమేవయుక్తమితి చేత్ - శృణు - ప్రాపకప్రతిబన్ధకం ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకం చేతి ద్వివిధం దురితం తత్ర ప్రాప
కస్య భక్తియోగస్యోత్పత్తిప్రతిబన్ధకం దురితం తద్ధర్మాపనోద్యం - ఏవం ధర్మనిరస్తప్రతిబన్ధకే భగవత్ప్రాపకే భక్తియో
గే నిష్పన్నే తేన యద్భగవత్ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకం దురితం తదపనోద్యతే - తదభిప్రాయకాణి జ్ఞానాగ్నిరిత్యాదీని వచనాని ॥౧౩॥
ఏవం వర్ణాశ్రమధర్మస్య భక్తియోగోపకారస్తత్ప్రకారశ్చ భక్తియోగప్రతిబన్ధనిరసనేన భగవద్గుణాదిశ్రవణరుచిజననద్వా
రా చేతి ద్విధా సందర్శితః - అథ తుల్యన్యాయతయా భగవద్గుణశ్రవణాదీనామపి భక్తియోగోపకారకత్వముప
కారప్రకారం చ వక్తుం తేషామవశ్యకర్తవ్యతాం తావదాహ ॥ తస్మాదితి ద్వాభ్యామ్ ॥ తస్మాత్ - ధర్మస్య భక్తియోగానుగ్రాహ
కత్వతత్ప్రకారప్రదర్శనాదేవ - తత్తుల్యన్యాయతయా భగవద్భక్తియోగోపకారకత్వేన - సాత్వతాం భక్తానాం పతిర్భగ
వాన్ - ఏకేన - ఏకాగ్రేణ - మనసా - నిత్యదా శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యః ధ్యేయః స్మర్తవ్యః పూజ్యశ్చ - ధ్యానమత్ర శ్రుతార్థప్రతిష్ఠాప
నాత్మకం మననాపరపర్యాయం స్మరణం వివక్షితం - భక్త్యాత్మకస్య ధ్యానస్య శ్రవణాద్యనన్తరభావిత్వం హ్యవశ్య
తే ॥౧౪॥ యస్య భగవతః - అనుధ్యా - అనుధ్యానం - భక్తిః సైవాసిః ఖడ్గస్తేన యుక్తాః సహితాః కుశలాః - కర్మైవ గ్రన్థిస్త
ద్రూపం నిబన్ధసంబన్ధనం ఛిన్దన్తి - కర్మణో గ్రన్థిత్వరూపణం గ్రన్థివద్దుర్మోచత్వాత్ - గ్రన్థివద్దుర్మోచేన కర్మణా నిబధ్యత ఇతి ని
బన్ధనం - కర్మాయత్తస్సంసారః తం ఛిన్దన్తీతి వా - తస్య కథాసు రతిం కో వా ప్రమాన్న కుర్యాత్ - సర్వోపి కుర్యాదేవేత్యర్థః -
యస్య భక్తిరనర్థావహసంసృతినిరాసహేతుస్తస్య మహోపకర్తుర్భక్తియోగస్యానుగ్రాహకతయా తత్కథాసు రతిం
సర్వోపి జనః కుర్యాదేవేత్యర్థః ॥౧౫॥ యద్యపి "ధర్మస్స్వనుష్ఠితః పుంసాం" ఇతి ధర్మస్య వాసుదేవకథారుచిజననద్వా
రా భక్తియోగానుగ్రాహకత్వోక్త్యైవ కథారుచిజనకత్వమప్యుక్తమేవ భవతి - తథాపి న సాక్షాదేవ ధర్మః కథారతిహేతుః -

---

అతః పుంభిర్ద్విజశ్రేష్ఠా వర్ణాశ్రమవిభాగశః । స్వనుష్ఠితస్య ధర్మస్య సంసిద్ధిర్హరితోషణమ్ ॥ ౧౩ ॥ తస్మాదేకేన
మనసా భగవాన్ సాత్వతాం పతిః । శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ ధ్యేయః పూజ్యశ్చ నిత్యదా ॥౧౪॥ యదనుధ్యాసినా
యుక్తాః కర్మగ్రన్థినిబన్ధనమ్ । ఛిన్దన్తి కోవిదాస్తస్య కో న కుర్యాత్కథారతిమ్ ॥౧౫॥ శుశ్రూషోః శ్రద్దధానస్య
వాసుదేవకథారుచిః । స్యాన్మహత్సేవయా విప్రాః పుణ్యతీర్థనిషేవణాత్ ॥౧౬॥ శృణ్వతాం స్వకథాః కృష్ణః
పుణ్యశ్రవణకీర్తనః । హృద్యన్తస్థో హ్యభద్రాణి విధునోతి సుహృత్సతామ్ ॥౧౭॥ నష్టప్రాయేష్వభద్రేషు నిత్యం
భాగవతసేవయా । భగవత్యుత్తమశ్లోకే భక్తిర్భవతి నైష్ఠికీ ॥ ౧౮ ॥ తదా రజస్తమోభావాః కామలోభాదయ
శ్చ యే । చేత ఏతైరనావిద్ధం స్థితం సత్త్వే ప్రసీదతి ॥ ౧౯ ॥ ఏవం ప్రసన్నమనసో భగవద్భక్తియోగతః । భగవ

అపి తు సత్సఙ్గాదిద్వారా హేత్వన్తరేణ చేత్యాహ ॥ శుశ్రూషోరితి ॥ శ్రోతుమిచ్ఛోః స్వధర్మనిరస్తశుశ్రూషాప్రతిబన్ధకస్యేత్య
ర్థః - శ్రద్ధాయుక్తస్య పుంసః వాసుదేవకథాయాం రుచిః హే విప్రాః మహతాం సేవయా - పుణ్యతీర్థానాం గఙ్గాదీనాం నిషేవ
ణాచ్చ భవతి ॥౧౬॥ శ్రవణాదీనాం భక్తియోగోపకారప్రకారం దర్శయతి ॥ శృణ్వతామితి ద్వాభ్యామ్ ॥ పుణ్యం - శృణ్వ

క్త్యా అహమేవంవిధోఽర్జున। జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరన్తపేతి వచనాత్ ॥ ౨౦ ॥ ఏవం సాక్షాత్కారపర్యన్తభగవద్భక్తియోగసాధ్యం ఫలమాహ ॥ భిద్యత ఇతి ॥ ఆత్మని పరమాత్మని, ఈశ్వరే భగవతి, దృష్ట ఏవ దృష్టమాత్రే సత్యేవ, అస్య ద్రష్టుః పుంసః, సర్వకర్మాణి భగవత్ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకాని ఉత్తరపూర్వాఘరూపాణి - క్షీయన్తే నశ్యన్తి - అత ఏవ తస్మాత్ సర్వే సంశయా నశ్యన్తి - సర్వశబ్దో నాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానాజ్ఞానసంగ్రహః - తత స్తస్మాత్ హృదయగ్రన్థిర్వదనిర్మోచ్యోఽహం మమాభిమానః - భిద్యతే సమూలా సంసృతిర్నివర్తతే - తన్నివృత్త్యా చ బ్రహ్మప్రాప్తిస్తదనుభవశ్చ యత్నసిద్ధ ఇతి భావః ॥ ౨౧ ॥ ఉక్తార్థస్యానుష్ఠానం దర్శయతి ॥ అత ఇతి ॥ యతో మోక్ష ఏవ నిరతిశయపురుషార్థస్తత్సాధనం తు భక్తిరేవ, అతః కవయః నిరతిశయశ్రేయస్తత్సాధనాభిజ్ఞాః - పరయా ముదా - భగవతి వాసుదేవే - భక్తిమాత్మప్రసాదనీం, కుర్వన్తి, ఆత్మప్రసాదనీం భక్తిం కుర్వన్తీత్యనేనారబ్ధభక్తియోగస్య చిత్తప్రసాదోఽపి శనైశ్శనైర్భక్తియోగాదేవ భవతీతి సూచితమ్ ॥ ౨౨ ॥ నను సృష్ట్యాదికారణేషు బ్రహ్మరుద్రాదిదేవేషు సత్సు కథం వాసుదేవభక్తిరేవ మోక్షోపాయత్వేనోచ్యత ఇతి శఙ్కాయామాహ ॥ సత్త్వమిత్యాదినాఽధ్యాయసమాప్తి ॥ తత్ర భగవాన్ వాసుదేవ ఏవ - హిరణ్యగర్భరుద్రాఖ్యజీవశరీరకతయా, స్వావతారరూపేణ చ, జగత్సృష్టిస్థితిలయకారణభూతః - తత్ర సాక్షాద్వాసుదేవభక్తిరేవ మోక్షోపాయమతా - తచ్ఛరీరభూతహిరణ్యగర్భాదిభక్తిస్తు "యో యో యాం యాం తనుం భక్త" ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా, అన్తవత్తల్లోకాదిప్రాప్త్యుపాయః - యద్యపి, హిరణ్యగర్భాదిజీవశరీరకతయా తద్రూపేణావస్థితః - పరమాత్మైవ, తథాపి, కర్తృత్వభోక్తృత్వాదికం జీవగతమేవ, న తు పరమాత్మగతం, న హి శరీరగతధర్మాణాం శరీరిణి ప్రసక్తిరిత్యయమర్థోఽత్ర ప్రతిపాద్యతే॥ సత్త్వమితి॥ సత్త్వాదయస్త్రయః, ప్రకృతేర్గుణాః, ప్రకృతేరితి సావధారణం వివక్షితం - ప్రకృతేరేవ గుణాః - న తు జీవస్య పరస్య చేత్యర్థః, తైస్సత్త్వాదిభిర్యుక్తః - పరః, పురుషః, పరమపురుషః, యోగోఽత్ర శరీరాత్మభావో వివక్షితః, ఏకః సృష్టేః ప్రాగితి శేషః॥ సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదిత్యాదిశ్రుత్యనురోధాత్ - ఏకత్వం చ కార్యదశావస్థనామరూపవిభాగప్రయుక్తబహుత్వప్రతిసమ్బన్ధినామరూపవిభాగాభావప్రయుక్తవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకత్వరూపం వివక్షి

తత్త్వవిజ్ఞానం ముక్తసఙ్గస్య జాయతే॥ ౨౦ ॥ భిద్యతే హృదయగ్రన్థిశ్ఛిద్యన్తే సర్వసంశయాః। క్షీయన్తే చాస్య
కర్మాణి దృష్ట ఏవాత్మనీశ్వరే॥ ౨౧॥ అతో వై కవయో నిత్యం భక్తిం పరమయా ముదా। వాసుదేవే భగవతి కుర్వ
న్త్యాత్మప్రసాదనీమ్ ॥ ౨౨ ॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి ప్రకృతేర్గుణాస్తైర్యుక్తః పరః పురుష ఏక ఇహాస్య ధత్తే। స్థి

తమ్ - సృష్టేః ప్రాక్ నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకతయా ఏక ఏవ సన్నిత్యర్థః। అస్య స్థూలచిదచిదాత్మకస్య జగతః, స్థిత్యాదయే - స్థితిసృష్టిలయార్థం - స్థితిః ప్రాథమ్యం, భగవత్ప్రీత్యపి వక్ష్యమాణా, పరమపురుష ఏవ బ్రహ్మరుద్రరూపేణ తన్మధ్యే స్వావతారరూపేణ స్థితిసృష్ట్యాదికృత్, హరివిరిఞ్చిహరేతి సంజ్ఞాః విష్ణుబ్రహ్మరుద్రసంజ్ఞాః, ఇతిశబ్దః ప్రకారార్థః, తేనయోపసంగ్రహః హర్యాదిరూపాణి తద్వాచకాని హర్యాదినామాని చ, న ధత్తే బిభర్తి - తత్ర - సత్త్వం తనుః శరీరమధిష్ఠేయం యస్య తస్మాత్ - సత్త్వప్రవర్తకాద్విష్ణోరేవ - తద్భజనాదేవ - నృణాం భజతాం, శ్రేయాంసి జ్ఞాననిష్పత్తిభవనివృత్తిపరప్రాప్తిరూపాణి స్యుః ఖలు - సర్వకారణత్వాత్ సర్వస్మాత్పరత్వాత్ సమ్యగ్జ్ఞానవర్ధకసత్త్వప్రవర్తకత్వాచ్చ వాసుదేవభక్తిరేవ మోక్షప్రదేత్యర్థః, నన్వేక ఏవ హర్యాదిసంజ్ఞా ధత్త ఇత్యనేన హర్యాదీనాం పరస్పరసంజ్ఞాభేద ఏవ, న వస్తుభేద ఇతి ప్రతీత్యా త్రయాణామైక్యమేష్టవ్యం, తథా చ శ్రూయతే। బ్రహ్మా నారాయణః శివశ్చ నారాయణ ఇతి - స్మర్యతే చ, బ్రహ్మనారాయణాఖ్యోఽసౌ కల్పాదౌ భగవాన్ యథా। ప్రజాస్ససర్జ భగవాన్ బ్రహ్మా నారాయణాత్మకః। తతస్స భగవాన్ విష్ణూరుద్రరూపధరోఽవ్యయః ॥ తతః కాలాగ్నిరుద్రోఽసౌ భూత్వా సర్వహరో హరిః॥ సర్గస్థిత్యన్తకరణీం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికామ్। స సంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దన ఇతి ॥ తతశ్చ వాసుదేవస్య సర్వస్మాత్పరత్వం నోపపద్యతే కిం చైక ఏవ హర్యాదిసంజ్ఞా ధత్త ఇత్యనేన హర్యాదిభ్యః పరం తత్త్వమస్తీత్యవగమ్యతే - యుక్తం చైతత్ - అత ఏవ హి విష్ణుర్బ్రహ్మాదయః కాలః, యస్మిన్బ్రహ్మా విష్ణూ రుద్రశ్చ ప్రాప్తైస్తే సర్వే సంప్రసూయన్తే నేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వం తతో యదుత్తరతరం తదరూపమనామయం య ఏతద్విదురమృతాస్తే భవన్తీతి విష్ణోరపి పరతత్త్వాపేక్షిత్వం తత ఉత్పత్తిః, పురుషశబ్దనిర్దిష్టనారాయణాతిరిక్తతత్త్వస్య మోక్షహేతుత్వమిత్యాదికం సర్వం శ్రూయమాణం సంగచ్ఛతే, కిం చ, అమృతస్యైష సేతురితి సేతువద్భగవతోఽన్యప్రాపకత్వోక్తేశ్చ త్రిమూర్త్యతీర్ణమేవ సర్వజగత్కారణమితి నారాయణస్య న పరత్వం, నాపి తద్భజనాన్ముక్తిః - కారణం తు ధ్యేయ ఇతి శ్రుతివిరోధప్రసఙ్గాదితి చేత్తత్రోచ్యతే, న తావత్త్రిమూర్త్యైక్యముపపన్నమ్ -

నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే నారాయణాద్రుద్రో జాయతే నారాయణాద్ద్వాదశాదిత్యా రుద్రా వసవస్సర్వాణిచ్ఛ
న్దాగ్ంసి - నారాయణాదేవ సముత్పద్యన్తే - ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశానః - ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న
బ్రహ్మా న చ శంకరః - స మునిర్భూత్వా సమచిన్తయత్ - తత ఏతే వ్యజాయన్త విశ్వో హిరణ్యగర్భోఽగ్నిర్యమవరుణరుద్రేన్ద్రాః,
యస్మాద్విపద్మాదభవత్స మహాత్మా ప్రజాపతిః తత్ర బ్రహ్మా చతుర్ముఖోఽజాయత సోఽగ్రే భూతానాం మృత్యుమసృజత్ త్ర్య
క్షం త్రిశిరస్కం త్రిపాదం ఖణ్డపరశుం బ్రహ్మణః పుత్రాయ జ్యేష్ఠాయ - బ్రహ్మా దక్షాదయః కాలస్తథైవాఖిలజన్తవః॥ విభూ
తయో హరేరేతే జగతస్సృష్టిహేతవః ॥ రుద్రః కాలాన్తకాద్యాశ్చ సమస్తాశ్చైవ జన్తవః॥ చతుర్విధాశ్చ తే సర్వే జనార్దన
విభూతయః ॥ ఆద్యో నారాయణో దేవస్తస్మాద్బ్రహ్మా తతో భవః, పరో నారాయణో దేవస్తస్మాజ్జాతశ్చతుర్ముఖః ॥ తస్మాద్రు
ద్రోఽభవద్దేవి - క ఇతి బ్రహ్మణో నామ ఈశోఽహం సర్వదేహినామ్ ॥ ఆవాం త్వదఙ్గే సంభూతౌ తస్మాత్కేశవనామభాక్॥ త
వాన్తరాత్మా మమ చ యే చాన్యే దేహిసంజ్ఞితాః। సర్వేషాం సాక్షిభూతోఽసౌ న గ్రాహ్యః కేనచిత్క్వచిత్॥ ఏతావ్ద్వౌ విబుధ
శ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధజౌ స్మృతౌ॥ తదాదర్శితపన్థానౌ సృష్టిసంహారకారకౌ ॥ విష్ణురాత్మా భగవతో భవస్యామితతేజసః॥
సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే - హరో హరతి తద్వశ ఇత్యాదిభిః శ్రుతిస్మృతిభ్యః బ్రహ్మరుద్రయోః పరమపురు
షసృజ్యత్వ తద్విభూతిత్వ తదవమత్వ తత్ప్రసాదాయత్తజ్ఞానవత్త్వ తచ్ఛరీరత్వాదిధర్మాణాం తదైక్యవిరుద్ధానామవగత
త్వాత్ బ్రహ్మా నారాయణః శివశ్చ నారాయణ ఇత్యాదిసామానాధికరణ్యస్య చ - సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజా
పతే - హరో హరతి తద్వశ ఇత్యాదిప్రమాణాన్తరానుగుణ్యేనాన్తరాత్మతయా ఆకృత్యధికరణన్యాయేన శరీరవాచినాం శ
రీరిపర్యన్తత్వేనాప్యుపపత్తేః బహుప్రమాణావగతభేదస్య నిర్వాహాసంభవాచ్చ - నాపి నారాయణాదుత్తీర్ణం తత్త్వాన్త
రమస్తి - విశ్వమేవేదం పురుషస్తద్విశ్వముపజీవతి, పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరం - యమన్తస్సముద్రే కవయో వయన్తి, న తస్యేశే
కశ్చన తస్య నామ మహద్యశః - పరాత్పరం యన్మహతో మహాన్తమ్ - న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే, అగ్నిరవమో దేవానాం
విష్ణుః పరమః - మత్తః పరతరం నాన్యత్కించిదస్తి ధనంజయ ॥ ఆభూతసంప్లవే ప్రాప్తే ప్రలీనే ప్రకృతౌ మహాన్॥ ఏకస్తిష్ఠ
తి విశ్వాత్మా స తు నారాయణస్స్మృతః ॥ న పరః పుణ్డరీకాక్షాద్దృశ్యతే పురుషర్షభః॥ పరం హి పుణ్డరీకాక్షాన్న భూతం న భ
విష్యతి ॥ న విష్ణోః పరమో దేవో విద్యతే నృపసత్తమ ॥ న వాసుదేవాత్పరమస్తి దైవతం న వాసుదేవం ప్రణిపత్య సీదతి। దేశతః
కాలతో వ్యాప్తిస్తేషు దత్వం తథైవ చ॥ హరేర్విభూతిమాత్రం తు కేవలం సంప్రభాషితమ్ ॥ న దైవం కేశవాత్పరమ్॥ రాజా
ధిరాజస్సర్వేషాం విష్ణుర్బ్రహ్మమయో మహాన్ ॥ పరః పరాణాం సకలా న యత్ర క్లేశాదయస్సన్తి పరావరేశే - ఇత్యాదిభి
ర్బహుభిః ప్రమాణైః విష్ణోస్సర్వాధికత్వప్రదర్శనపూర్వకం తదధికదేవతాన్తరనిషేధాత్, బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేన్ద్రాస్తే సర్వే
సంప్రసూయన్తే ఇత్యత్ర విష్ణోరుత్పత్తిరవతారరూపా స్వసంకల్పమూలోచ్యతే - న తు బ్రహ్మరుద్రాదీనామివ కర్మమూలా -
కారణవాక్యేష్వేకస్యైవ కృత్స్న జగత్కారణత్వావగమాత్ త్రయాణాం సముచ్చిత్య కారణత్వానుపపత్తేః - కారణ
త్వోపాస్యత్వబోధకవాక్యగతానాం శివశంభ్వాదిసామాన్యశబ్దానాం భాగపశున్యాయేన విశేషవాచి నారాయణశబ్దా
ర్థపర్యవసానోపపత్తేః, అచితస్సర్వకారణత్వానుపపత్తేరీక్షణాద్యర్థవిరోధాచ్చ - రుద్రాదీనాం, అనపహతపాప్మావా
అహమస్మీత్యాదినా కార్యత్వకర్మవశ్యత్వశ్రవణాద్వాసుదేవాదిపదవాచ్యస్య కుత్రాపి కర్మవశ్యత్వాశ్రవణాత్, తదు
త్పత్తేశ్చ, అజాయమానో బహుధా విజాయత ఇత్యవతారయాపత్యశ్రవణాత్ అజాయమాన ఇతి కర్మాయత్తోత్పత్తినిషేధా
చ్చ కర్మకృతత్వస్యాపాదితత్వాచ్చ తదుత్పత్తేస్తదపవాదకాభావాచ్చ - తతో యదుత్తరతరమిత్యనేన కిముచ్యత ఇతి చేత్ -
ఉచ్యతే - త్రిమూర్తిమధ్యే గణకత్వేనావతీర్ణస్య నారాయణస్య, అస్యేశానా జగతో విష్ణుపత్నీత్యాదినావగతస్య, అధ్యభ
వ్యం భూత ఇత్యత్ర పూర్వానువాకోక్తం మహాపురుషత్వం వేదాహమేతమిత్యనేనైవ వాక్యేన ప్రత్యభిజ్ఞాప్య తస్య శ్రియః ప
తిత్వమహాపురుషత్వాది శ్రవణాత్తమేవ సర్వోత్తరం మహాపురుషం, యస్మాత్పరం నాపరమస్తి కించిత్ యస్మాన్నాణీయో న
జ్యాయోఽస్తి కశ్చిత్ - వృక్ష ఇవ స్తబ్ధో దివి తిష్ఠత్యేకస్తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమితి ప్రత్యభిజ్ఞాప్య, ఉపరి సర్వాననశి
రోగ్రీవస్సర్వభూతగుహాశయః - సర్వవ్యాపీ చ భగవానితి సహస్రశీర్షత్వాదిధర్మాన్ ప్రత్యభిజ్ఞాప్య, అనయోర్వాక్యయోర్మ
ధ్యే ప్రయుక్తస్య, తతో యదుత్తరతరమితి వాక్యస్య సందంశన్యాయేన నారాయణపరత్వస్యావశ్యకత్వాత్ తత ఇత్యస్య శ
బ్దతోఽర్థతశ్చ ప్రత్యభిజ్ఞాపితతద్ధర్మపరామర్శిత్వస్యైవ న్యాయ్యత్వాత్, అన్యథా యస్మాత్పురుషాదపరం వ్యతిరిక్తం పర
ముత్కృష్టం నాస్తీతి పూర్వవాక్యోక్తపురుషమేవ పరామృశ్య తద్వ్యతిరిక్తస్యోత్తరత్వప్రతిపాదనే పూర్వాపరవా

మాత్రప్రసక్తాచ్చ తత ఉక్తహేతుభ్యః సత్త్వ, రజశ్శబ్దవాచ్యం తత్త్వం తదేవోత్తరోత్తరం తత్త్వమితి, అన్యథా సైవ్యైష సేతురిత్యా నేనాపి విష్ణోర్నతత్వాన్తరసాపేక్షకత్వముచ్యతే, అపితు స్వప్రాప్తౌ స్వయమేవ హేతురితి దిక్ ॥ ౨౩ ॥ నను ప్రకృతిగుణత్వే సమానేపి కథం సత్త్వం మోక్షహేతుః కథమితరౌ గుణౌ తద్ధేతూ న స్యాతామపి మోక్షహేతుర్నస్యాదితి శఙ్కాయాం దృష్టాన్తేన గుణానాం వైషమ్యముపపాదయతి ॥ పార్థివాదితి ॥ దారుణ ఇతి పఞ్చమి, పార్థివాత్, పృథివీపరిణామరూపాద్దారుణః కాష్ఠాత్తావద్ధూమ ఉత్పద్యతే, తస్మాద్ధూమాత్, అనన్తరమిత్యధ్యాహార్యతే- ధూమోహ్యగ్నేః పూర్వముత్పద్యతే, తస్మాద్ధూమాదనన్తరం అగ్నిరుత్పద్యతే, సచ త్రయీమయః, యథా పార్థివదారూత్పన్నత్వావిశేషేపి ధూమో న ప్రకాశకః నచ స్వర్గసిద్ధ్యుపయికః అగ్నిస్తు ప్రకాశకః త్రయీ ప్రతిపాద్య క్రతురూపేణ స్వర్గప్రదశ్చేతి తయోర్దృష్టాదృష్టకార్యవైషమ్యసిద్ధిః ॥ ఏవముక్తస్య పురుషస్య తమోగుణాదనన్తరం ప్రవర్తకం రజః తదనన్తరం మనసో నావిలత్వహేతుత్వాత్సత్త్వం తదేవ బ్రహ్మదర్శనసాధనమితి కార్యవైచిత్ర్యోపపత్తిరిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ యతస్సత్త్వస్యైవ బ్రహ్మదర్శనసాధనత్వం యతశ్చ సత్త్వప్రవర్తకాద్విష్ణోరేవ నృణాం శ్రేయాంస్యత ఏవ సత్త్వతనుం విష్ణుం మునయోఽభజన్నిత్యాహ ॥ భేజిర ఇతి ॥ అథ తస్మాత్పూర్వకాలే మునయః విశుద్ధం రజస్తమోభ్యామననువిద్ధం, సత్త్వం సత్త్వశరీరకం తత్ప్రవర్తకం భగవన్తమధోక్షజం భేజిరే ఉపాసాంచక్రిరే, ఏవమిహ తాన్మునీననుసృత్య, యే- తద్వత్సత్త్వతనుం భగవన్తం యేజనా ఉపాసత ఇత్యర్థః- తే క్షేమాయ కల్పన్తే శ్రేయోయుక్తా భవన్తీత్యర్థః - రజస్తమః ప్రధానా బ్రహ్మరుద్రౌ భజన్తస్తు న క్షేమాయ కల్పన్తే అపి త్వన్తవత్ఫలభాజో భవన్తీతి భావః ॥ ౨౫ ॥ నను కేచిద్బ్రహ్మరుద్రాద్యుపాసకా అపి దృశ్యన్తే సర్వేపి విష్ణుమేవ కిం న భజన్త ఇతి శఙ్కాయాముపాసకానాం స్వస్వగుణానుసారేణైవోపాస్యదేవతావిషయకోపాసనాయాం రుచిర్జాయత ఇత్యాహ॥ ముముక్షవ ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ ముముక్షవస్సత్త్వగుణప్రధానాః అనసూయ

త్యాదయో హరివిరిఞ్చిహరేతి సంజ్ఞాః శ్రేయాంసి తత్ర ఖలు సత్త్వతనోర్నృణాం స్యుః॥ ౨౩॥ పార్థివాద్దారుణో ధూమస్తస్మాదగ్నిస్త్రయీమయః। తమసస్తు రజస్తస్మాత్సత్త్వం యద్బ్రహ్మదర్శనమ్॥ ౨౪॥ భేజిరే మునయోఽథాగ్రే భగవన్తమధోక్షజం। సత్త్వం విశుద్ధం క్షేమాయ కల్పన్తే యేఽను తానిహ॥ ౨౫॥ ముముక్షవో ఘోరరూపాన్హిత్వా భూతపతీనథ। నారాయణకలాశ్శాన్తా భజన్తి హ్యనసూయవః॥ ౨౬॥ రజస్తమః ప్రకృతయస్సమశీలాన్భజన్తి వై। పితృభూతప్రజేశాదీన్ శ్రియైశ్వర్యప్రజేప్సవః ॥ ౨౭॥ వాసుదేవపరా వేదా వాసుదేవ

వః ఘోరరూపాన్- భూతపతీన్ రుద్రాదీన్ తమః ప్రధానాన్ హిత్వా శాన్తాః శుద్ధసత్త్వప్రవర్తికాః - నారాయణస్య కలాః అవతారాన్ భజన్తి అనసూయవ ఇత్యనేన విష్ణుభక్తానాం దేవతాన్తరేషు తదుపాసకేషు చాసూయారాహిత్యం దేవతాన్తరభక్తానాం తు విష్ణౌ తత్పరేషు చాసూయావత్త్వం చాస్తీతి సూచితమ్ ॥ ౨౬ ॥ రజస్తమస్స్వభావాస్తు జనాః సమశీలాన్ రజస్తమస్స్వభావాన్ పితౄన్ భూతేశాన్ రుద్రాదీన్ ప్రజేశాన్ హిరణ్యగర్భాదీన్ ఆదిశబ్దేన సంకీర్ణదేవతాః సరస్వతీప్రభృతీన్, ప్రేతాన్ భూతగణాంశ్చాన్యేయజన్తే తామసాజనా ఇత్యుక్తాన్భజన్తి, కథం భూతాః శ్రీః సంపచ్చ ఐశ్వర్యమాధిపత్యం చ ప్రజాః పుత్రాదయశ్చ ఈప్సన్తి ఆప్తుమిచ్ఛన్తి, తథా భూతాః అనేన విష్ణుభక్తానాం అనన్యప్రయోజనత్వం అనన్తస్థిరఫలప్రాప్తిః- అన్యేషాం త్వన్తవత్ఫలప్రాప్తిశ్చేతి సూచితమ్ ॥ ౨౭ ॥ అథ సర్వే వేదాయత్ప్రదమామనన్తి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తి, ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః - తదేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదు చన్ద్రమాః, వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యః- యో యో యాం యాం తనుం భక్త ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యుక్తరీత్యా భాగద్వయాత్మకవేదవేద్యశ్చతుర్ముఖరుద్రాదిశరీరకస్తదన్తర్యామితయాఽన్తవచ్ఛ్రియైశ్వర్యఫలదశ్చ వాసుదేవ ఏవేత్యభిప్రాయేణాహ॥ వాసుదేవపరా ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ వేదాః పూర్వోత్తరభాగద్వయాత్మకాః వేదాః వాసుదేవపరాః వాసుదేవః పరస్తాత్పర్యభూమిర్యేషాం తథా భూతాః, నన్వగ్న్యాదిదేవతోద్దేశ్యక యాగహోమాదికర్మప్రతిపాదక వేదపూర్వభాగస్య కథం వాసుదేవపరత్వమిత్యత ఆహ॥ వాసుదేవపరా మఖా ఇతి ॥ మఖాః అగ్న్యాదిదేవతాపూజాత్మకాః యాగాదయః వాసుదేవపరాః వాసుదేవః పరః ప్రధానః ప్రధానతయా ఆరాధ్యో యేషాం తథా భూతాః అగ్న్యాదిశరీరకతయా తద్రూపో వాసుదేవ ఏవ మఖైరారాధ్య ఇత్యర్థః ॥ కేవలమగ్న్యాదిదేవతాపూజామాత్రత్వాభిమానేన యే మఖాననుతిష్ఠన్తి తేషామపి తత్ఫలమీహితం ఫలం తైరవిజ్ఞాతోపి వాసుదేవోఽగ్న్యాద్యన్తర్యామితయా ఆరాధితః ప్రయచ్ఛతీతి భావః ॥ ఏవమారాధితోఽనన్తవత్ఫలం ప్రయచ్ఛతీతి చ భావః॥ తథా చోక్తమ్ ॥ అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభు

రేవచ। నతు మామభిజానన్తి తత్త్వేనాతశ్చ్యవన్తి త ఇతి ॥ ఏవం తుల్యన్యాయతయా వేదాస్తేషు క్వచిత్క్వచిత్కాలాగ్నీన్ద్రరుద్రాదిపదవిషయత్వప్రతీతావపి తద్వ్యవిద్యావిషయదేవతాద్యుపాసనాత్మకా యోగా అపి రుద్రాదిశరీరకవాసుదేవవిషయా ఇత్యాహ ॥ వాసుదేవపరా యోగా ఇతి॥ వాసుదేవః పరో విషయో యేషాం త ఇత్యర్థః, ప్రాయశో వేదాన్తేషు విహితా యోగాః వాసుదేవవిషయా ఏవ, ప్రాయశస్తేష్వేవ క్వచిదాపాతతో రుద్రాదివిషయత్వేన ప్రతీయమానా అపి తత్తత్ప్రకరణగతైర్లిఙ్గై రుద్రాదిద్వ్యసమ్భావ్యమానై స్తచ్ఛరీరకవాసుదేవవిషయత్వేనైవ నిశ్చీయన్త ఇతి భావః॥ ఏవం నిఖిలనిగమవేద్యో వాసుదేవ ఏవేత్యుక్తమ్ అనతత్ప్రాగ్భాగోపబృంహణాత్మకతన్త్రాలకస్మృత్యాదిప్రతిపాద్యాః స్మార్తక్రియారాధ్యశ్చ స ఏవేత్యాహ ॥ వాసుదేవపరాః క్రియా ఇతి॥ క్రియాః, స్మార్తక్రియాః, శ్రౌతే నాస్తు మఖా ఇత్యుక్తత్వాత్ , పూర్వవదర్థః ॥ ౨౮ ॥ అథ వేదాన్తార్థోపబృంహణార్థతయా ప్రవృత్తకపిలాద్యాగమోక్తప్రకృతిపురుషవిషయకజ్ఞానమపి ప్రకృతిపురుషశరీరకపరమాత్మవిషయకమేవేత్యాహ॥ వాసుదేవపరం జ్ఞానమితి, జ్ఞానం ప్రకృతిపురుషవిషయకం వాసుదేవపరం వాసుదేవవిషయకం-విశేషణవిశిష్టయోర్విశేష్యపర్యన్తత్వాదితి భావః॥ కపిలాదిభిస్తుత ధ్యానబుద్ధ్యుతి చ భావః, తథా వేదాన్తార్థోపబృంహణపరమన్వాదిస్మృత్యుక్తకృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణానశనాదితపశ్చ వాసుదేవారాధనరూపమిత్యాహ॥ వాసుదేవపరం తప ఇతి-కిం బహునా సర్వే వైదికాః స్మార్తాశ్చ ధర్మాస్తత్ప్రాప్యగతయశ్చ వాసుదేవాధీనా ఇత్యాహ॥ వాసుదేవపరో ధర్మో వాసుదేవపరా గతిరితి ॥ ౨౯ ॥ కథం వేదాదీనాం వాసుదేవపరత్వమిత్యాశఙ్కాయాం-తదాత్మానగ్ని స్వయమకురుతేత్యుక్తరీత్యా సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టం స్వాత్మానం జగద్రూపేణ పరిణమయ్య తత్తద్రూపేణ వాసుదేవస్యైవావస్థానాద్వాసుదేవాత్మకత్వస్వభావాదిత్యాహ॥ స ఏవేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్ స ఏవ వాసుదేవ ఏవ - నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకతయావస్థిత ఇత్యర్థః ॥ ఏవకారేణ తచ్ఛబ్దపరామృష్టపూర్వప్రస్తుతభగవద్వాచకవాసుదేవశబ్దావయవార్థేన చేదం లబ్ధం భవతి, యద్వా ఇదం పరిదృశ్యమానం జగత్, అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్ స ఏవాసీదిత్యధ్యాహారః-సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదితి స్థా

పరా మఖాః। వాసుదేవపరా యోగా వాసుదేవపరాః క్రియాః॥ ౨౮ ॥ వాసుదేవపరం జ్ఞానం వాసుదేవపరం తపః। వాసుదేవపరో ధర్మో వాసుదేవపరా గతిః ॥ ౨౯ ॥ స ఏవేదం ససర్జాగ్రే భగవానాత్మమాయయా। సదసద్రూపయా చాసౌ గుణమయ్యాఽగుణో విభుః॥ ౩౦ ॥ తయా విలసితేష్వేషు గుణేషు గుణవానివ। అన్తః ప్రవిష్ట ఆభాతి విజ్ఞానేన విజృమ్భితః ॥ ౩౧ ॥ యథా హ్యవహితో వహ్నిర్దారుష్వేకః స్వయోనిషు। నానేవ భాతి విశ్వా

న్ప్రమాణాత్ ఏవ చ ఇదమిత్యనేన నామరూపవిభాగభిన్నం జగన్నిర్దిశ్యతే తస్య వాసుదేవరూపేణావస్థానోక్త్యా వియదాదివస్తుస్వావ్యావర్తకైవకారప్రయోగేణ చ, ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి ఇతి స్మృత్యనుగోధాచ్చ, అన్యథా నతత్త్వావిభాగావితి చేన్న, నాదిత్వావిత్యుక్తన్యాయేనాకృతాభ్యాగమకృతవిప్రణాశాదిదోషప్రసఙ్గాచ్చ, సూక్ష్మచిదచిద్వైశిష్ట్యం లబ్ధం, సృష్టేః ప్రాగేవమవస్థితో భగవానాత్మనః స్వస్య మాయయా స్వశరీరభూతయా మాయయా గుణమయ్యా సత్త్వాదిగుణప్రచురయా సదసద్రూపయా మహదాదిపృథివ్యన్తకార్యకారణరూపేణ పరిణమమానయా - విభుర్వ్యాపకః సదసద్రూపేష్వన్తరాత్మతయానుప్రవిష్ట ఇత్యర్థః ॥ అథాప్యగుణః వ్యాప్యగతగుణైరస్పృష్టః ఇదం జగత్ససర్జ ॥ ౩౦ ॥ ఏవం సమష్టివ్యష్ట్యవస్థాచిదన్తర్యామితయా తత్కారణతయా చ తద్రూపేణావస్థానముక్తమ్, అథో భయావస్థప్రకృతిసంసృష్టజీవశరీరకతయా తదన్తరాత్మతయా తద్రూపేణ వాసుదేవస్యైవావస్థితిమాహ ॥ తయేతి ॥ తయా ఆత్మమాయయా-విలసితేషు రచితేషు- ఏషు పరిదృశ్యమానేషు గుణేషు-గుణశబ్దో లాక్షణికః-గుణకార్యభూత బ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తశరీరేష్విత్యర్థః॥ విజ్ఞానేన జీవేన-విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే య ఆత్మని తిష్ఠన్ యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్ ఇతి శ్రుతిప్రయోగాత్ - తేన విజృమ్భితః విశిష్టః-తచ్ఛరీరక ఇత్యర్థః॥ యస్య విజ్ఞానం శరీరమితి శ్రుతేః-యద్వా విజ్ఞానరూపేణ విజృమ్భితః భాసమానః తచ్ఛరీరకతయా తదన్తరాత్మతయా చ తద్రూపేణ ప్రకాశమాన ఇత్యర్థః ॥ అన్తః ప్రవిష్టః జీవద్వారా దేవాదిశరీరేష్వనుప్రవిష్టః-గుణవానివ సాక్షాద్దేవాదిశరీరతచ్ఛరీరకజీవగతధర్మవానివాభాతి॥ ఇవశబ్దస్యాయమభిప్రాయః-కారిన్యవానోఽభిభర్తి-నృసింహరూపీ భగవానశ్వేత ఇత్యత్ర తకారిన్యశైత్యాదివచ్ఛరీరభూతజీవే హేయసమ్బన్ధః, నతు శరీరిణి వాసుదేవ ఇతి, తథా తస్యైకస్యైవ దేవాదిశరీరభేదేనానేకధావస్థితిశ్చేతి ॥ ౩౧ ॥ ఏతదేవ దృష్టాన్తముఖేనోపపాదయతి॥ యథేతి॥ అభివ్యక్తిస్థానమత్ర యోనిశబ్దేనోక్తమ్-నతూపాదానం-నహి ప్రకృతిర్జీవస్యోపాదానం నవావహ్నేర్దారూపాదానం-కిన్తు నిమిత్తం-వాయోరగ్నిః అగ్నేరాప ఇతి హి సృష్టిక్రమః-యథా దారుష్వవహితో వహ్నిరవహితః వ్యతిరిక్త ఏవాభివ్యక్త ఏవ నానా

సన్-స్వయోనిషుస్వాభివ్యక్తిస్థలేషు-దారుషు-నానేవానేక ఇవ-భాతిజ్వలతి - అగ్నేస్స్వస్యైకరూపత్వేపితార్ణపర్ణశాఖాదిభేదవాన్భాతి, ఏవం ప్రకృతిపరిణామరూపదేహేష్వభివ్యక్తోజీవో జ్ఞానానన్దరూపత్వేనైకరూపోపిదేవోహంమనుష్యోహమితిదేవాదిభేదభిన్నోభాతీత్యర్థః,పుంశబ్దోజీవవాచీతచ్ఛరీరకపరమాత్మపర్యన్తః, పుమాన్విశ్వాత్మా, జీవశరీరకస్సర్వేశ్వరఏకఏవ- దేవాదిరూపేణనానాభాతీత్యర్థః ॥ దారుషుభూతేష్వితిదృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోరధిష్ఠేయబహుత్వోక్త్యాయథాహ్యస్వత్వస్థూలత్వవక్రత్వాదిభేదశ్చదారుగతఏవ-నాగ్నిగతః - తథాదేవత్వాజ్ఞత్వదుఃఖిత్వాదిభేదోపినవిశ్వాత్మగతః-కింతుతచ్ఛరీరకజీవగతఇతిసూచితమ్-వహ్నిర్విశ్వాత్మేత్యేకత్వనిర్దేశేనవహ్నివద్విశ్వాత్మనోపి సర్వత్రావస్థితస్యస్వరూపతఃస్వభావతోవానావస్థాన్తరాపత్తిరితిసూచితమ్,ఇయాంస్తుపిశేషః-దారుష్వగ్నిస్స్వరూపేణాభివ్యక్తోనానాభాతిదార్ష్టాన్తికేతుజీవద్వారాదేవాదిరూపేణనానాభాతీతి,జీవవిశిష్టదేవాదిశరీరాణామేవాధిష్ఠేయత్వాత్ ॥ ౩౨ ॥ యథావిశ్వాత్మనః స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషద్వారాదేవాదిరూపేణనానాభానం - ఏవంసుఖదుఃఖాదిభోక్తృత్వంతన్నిమిత్తంకర్తృత్వంచస్వశరీరభూతజీవద్వారైవ-స్వతస్తుతదుభయరహితఇత్యాహ ॥అసావితి। అసౌవిశ్వాత్మా,గుణమయైః,సత్త్వాదిగుణపరిణామరూపత్వేనతత్ప్రచురైఃభూతసూక్ష్మాదిరూపైః, భావైఃపదార్థైః,తత్రభూతాని-పృథివ్యాదీనిసూక్ష్మాణిగన్ధాదీని,ఇన్ద్రియాణిశ్రోత్రాదీనిజ్ఞానేన్ద్రియాణివాగాదికర్మేన్ద్రియాణిచ,ఆత్మా, అన్తఃకరణంజీవోవా, ఏభిః, స్వేనైవకర్త్రానిర్మితేషు,భూతేషుదేవాదిషు,నివిష్టఃజీవద్వారాఽనుప్రవిష్టః, తద్గుణాన్గన్ధాదీన్విషయాన్భుఙ్క్తే, జీవద్వారావిషయాన్భుఙ్క్తే, నతుస్వతఇత్యర్థః, భోక్తృత్వసమవ్యాప్తంకర్తృత్వమప్యత్రవివక్షితం,జీవద్వారాపుణ్యాపుణ్యరూపాణికర్మాణిచకరోతీత్యర్థః- అత్రవిశ్వాత్మన్యుచ్యమానంభోక్తృత్వంకర్తృత్వంచప్రయోజకత్వరూపంవివక్షితమ్ ॥ ౩౩ ॥ యద్వా,యథాసత్త్వంరజస్తమఇతిప్రకృతేర్గుణాఇత్యాదినా సర్వకారణాత్పరమపురుషాదేవోపాస్యమానాత్,నృణాంశ్రేయాంసి,కారణత్వోపాస్యత్వమోక్షదత్వాదీనాం, కారణంతుధ్యేయః,అమృతస్యైషసేతు,రిత్యాదిప్రమాణైరేకనిష్ఠత్వావగమాత్, నతుబ్రహ్మరుద్రాదిభ్యః, తేషాంకర్మవశ్యత్వపరమపురుషసృజ్యత్వసుఖదుఃఖాదిభోక్తృ

త్మాభూతేషుచతథాపుమాన్ ॥ ౩౨ ॥ అసౌగుణమయైర్భావైర్భూతసూక్ష్మేన్ద్రియాత్మభిః। స్వనిర్మితేషుని

త్వాదినోపాసకతుల్యత్వాదిభిస్సూచితమ్, అథతదుపపాదనాయసర్వజీవానాంపరమపురుషసృష్టకర్మానుగుణకరణకళేబరాదిసమ్బన్ధం,తత్ప్రయుక్తంకర్తృత్వంభోక్తృత్వం, మేషాంకర్మవశ్యత్వప్రయుక్తత్వేనౌపాధికత్వం,స్వభావతస్తుజ్ఞానైకాకారత్వంచేత్యాహ-సఏవేదమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః,సఏవేదమిత్యస్యయథోక్తఏవార్థః ॥ ౩౦ ॥ తయేతి॥ తయాఆత్మమాయయావిలసితేషు,రచితేషుఏషుగుణేషుగుణకార్యేషుబ్రహ్మాదిశరీరేషు,అన్తఃప్రవిష్టో-జీవఇతిశేషః-పుమానిత్యస్యోత్తరశ్లోకాదపకర్షోవా,విజ్ఞానేన,స్వధర్మభూతజ్ఞానేన,విజృమ్భితఃదేహమాత్మత్వేనాభిమన్యానఇత్యర్థః॥గుణవానివదేవత్వాదిధర్మవానివ, ఆభాతి, దేవోహంమనుష్యోహంకృశోహంస్థూలోహమిత్యభిమన్యతఇత్యర్థః, ఇవశబ్దేనవస్తుతోదేహవిలక్షణస్తద్గతధర్మైరస్పృష్టఏవేతిసూచ్యతే ॥ ౩౦ ॥ తదేవోపపాదయతి॥యథేతి,యథైకఏవవహ్నిఃస్వయోనిషుస్వాభివ్యక్తిస్థానేషుతృణపర్ణాదిష్వభివ్యక్తోనానేవభాతితార్ణత్వపార్ణత్వాదిభేదేనభాతి,ఇవశబ్దేనవస్తుతోవహ్నిత్వేనరూపేణైకరూపఏవ, ఏవంవిశ్వాత్మావిశ్వస్యాచేతనజాతస్యాత్మాపుమాన్జీవోపి,భూతేషుదేవాదిశరీరేషు,నానేవభాతిదేవోహంమనుష్యోహమిత్యాదిరూపేణనానాభాతి,వస్తుతోజ్ఞానైకాకారేణఏకరూపఏవేత్యర్థః, పుమానితిజాత్యభిప్రాయకఏకత్వనిర్దేశః,ఏకోవ్రీహిస్సుసంపన్నస్సుభిక్షంకురుతేప్రజాఇత్యత్రవ్రీహిశబ్దవత్,ఏవంచజీవైకత్వభ్రమోనకార్యః, దృష్టాన్తేపివహ్నిత్వేనైకత్వేపితద్వ్యక్తిభేదోభిప్రేతః, నహ్యేవమేకైకస్యజీవస్యదేవాదిశరీరస్యయుగపన్నానాప్రతిభానాభావఇతివాచ్యమ్ , ఏకైకఏవజీవఃక్రమేణదేవమనుష్యాదిశరీరాణ్యుపాదదానఃదేవోహంమనుష్యోహమిత్యాద్యాకారేణైవభిప్రాయాత్,నహిదృష్టాన్తేపితార్ణత్వపార్ణత్వేనభానమస్తి ॥ ౩౨ ॥ అసౌజీవః,గుణమయైఃసత్త్వాదిగుణత్రయాత్మకభగవన్మాయాపరిణామరూపైఃపృథివ్యాదిభూతగన్ధాదితన్మాత్రజ్ఞానేన్ద్రియకర్మేన్ద్రియాన్తఃకరణైః,భావైఃపదార్థైః, స్వనిర్మితేషుస్వకర్మానుసారేణనిర్మితేషు,భూతేషుదేవాదిశరీరేషు,నివిష్టః, గుణాన్శబ్దాదివిషయాన్భుఙ్క్తే, తన్నిమిత్తానికర్మాణిచపుణ్యాపుణ్యరూపాణికరోతీతిచవివక్షితంవేదితవ్యమ్,యద్వా, తయావిలసితేష్విత్యాదిభిః, కేవలంపరమాత్మైవప్రతిపాద్యతే,తదావిజ్ఞానేనేత్యస్యసఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనేత్యర్థః - పుమాన్పరమపురుషః గుణాన్భుఙ్క్తఇత్యస్యలీలారస

రూపాన్ గుణాన్భుఙ్క్త ఇత్యర్థః ॥౩౩॥ తదేవంపుంసామేకాన్తతశ్శ్రేయస్తన్నశ్శంసితుమర్హసీత్యస్యోత్తరముక్తమ్,అథయత్సౌతజానాసిభద్రంతఇత్యాదినాశ్రీకృష్ణావతారతచ్చరిత్రైతదితరావతారతచ్చరిత్రాదికంచపృష్టం,తత్రశ్రీకృష్ణావతారతచ్చరిత్రాదికంవివక్ష్యదశమైకాదశస్కన్ధాభ్యాం, సర్వావతారాన్ తచ్చరిత్రాణిచవివక్ష్యతత్రతత్రతృతీయాదిషు వివక్షుస్తావత్సమాసతః,సర్వావతారసాధారణంప్రయోజనమాహ,భావయన్నితి,ఏషసర్వేశ్వరోలోకస్రష్టృత్వేనలోకాన్స్వాభావయన్ కర్మవశ్యాన్ చేతనానుజ్జీవయితుంసత్త్వేనోపలక్షితః,శుద్ధసత్త్వమూర్తిః తిర్యఙ్నరసురాదిషులీలావతారైస్స్వనురతోభవతి,భావయతీతిపాఠే,లోకభావనఃలోకస్రష్టా ఏషసర్వేశ్వరః తిర్యగాదిషుమత్స్యాదిషుమధ్యేలీలయావతారాన్ స్వేష్వనురతం,లీలావతారైఃభక్తేష్వనురతోవా,సత్త్వేనలోకాన్భావయతిత్రాసయతిసాధుపరిత్రాణాయమత్స్యాద్యవతారంధత్త ఇత్యర్థః ॥౩౪॥ ఇతిశ్రీభాగవతప్రథమస్కన్ధటీకాయాంద్వితీయోఽధ్యాయః ॥ ***

తదేవంప్రథమేఽధ్యాయేప్రశ్నః కృతః-ద్వితీయేతుసత్త్వప్రవర్తకభగవద్భక్తైరేవమోక్షప్రదత్వాద్భగవదీయప్రబన్ధ ఏవశ్రోతవ్య ఇతిస్థాపితం - అవతారప్రయోజనంచోపక్షిప్తం- అథభగవదవతారవిశేషతచ్చరితానివిస్తరేణోపరివివక్షితాని తేన-భగవతోఽనేకేవతారాస్సన్తీతిప్రతిపాద్యతేతృతీయేఽధ్యాయే - జగృహ ఇత్యాదినా-తత్రావతారాశ్చద్వివిధాః-అనుప్రవేశావతారాః-స్వేనరూపేణావతారాశ్చేతి-అకర్మహేతుత్వావిశేషాదుభయత్రావతారశబ్దప్రయోగః కృతః ద్వివిధానపి తాన్వక్తుంతదుపయోగిత్వేనప్రథమంచేతనమిశ్రంప్రకృతిప్రాకృతజాతమేకం - శుద్ధసత్త్వమయంపరంచేతిరూపద్వయంభగవతోఽస్తీతివివక్షుస్పూర్వంప్రకృతిప్రాకృతాత్మరూపపరిగ్రహమాహ॥ జగృహ ఇతి॥పురుషాః-క్షేత్రజ్ఞాః - తత్సంబన్ధిపౌరుషంతన్మిశ్రమిత్యర్థః- ఏకాదశేన్ద్రియపఞ్చభూతాత్మకాః షోడశకలాయస్మిన్ స్తత్తథా-మ

ర్విష్టోభుఙ్క్తేభూతేషుతద్గుణాన్ ॥ ౩౩ ॥ భావయన్నేషసత్త్వేనలోకాన్వైలోకభావనః। లీలావతారానురతో దేవతిర్యఙ్నరాదిషు ॥ ౩౪ ॥ ***

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ద్వితీయోఽధ్యాయః ॥ ***

సూతఉవాచ ॥ జగృహేపౌరుషంరూపంభగవాన్మహదాదిభిః । సంభూతంషోడశకలమాదౌలోకసిసృక్షయా॥౧॥ యస్యామ్భసిశయానస్యయోగనిద్రాంవితన్వతః । నాభిహ్రదామ్బుజాదాసీద్బ్రహ్మావిశ్వసృజాంపతిః॥౨॥ యస్యావయవసంస్థానైఃకల్పితోలోకవిస్తరః । తద్వైభగవతోరూపంవిశుద్ధంసత్త్వమూర్జితమ్॥౩॥ పశ్యన్త్యదోరూపమదభ్రచక్షుషాసహస్రపాదోరుభుజాననాద్భుతమ్।సహస్రమూర్ధశ్రవణాక్షినాసికం

హదాదిభిస్సంభూతంరూపం - అణ్డకారణంసమష్టితత్త్వజాతమిహరూపశబ్దేనవివక్షితం - సముదాయస్యమహదాదిభిస్సంపాద్యత్వాన్మహదాదిభిస్సంభూతమిత్యుక్తమ్ - లోకసిసృక్షయాజగృహే - బ్రహ్మాణ్డతదన్తర్వర్తికార్యజాతసిసృక్షయారూపంజగృహ ఇత్యర్థః ॥౧॥౨॥ అథస్యాసాధారణంరూపమాహ॥ యస్యేతి॥ప్రథమస్యయస్యేతిపదస్యయోఽర్థస్సతద్వా ఇతితచ్ఛబ్దేనపరామృశ్యతే॥ ద్వితీయంతుయస్యేతిపదంచతుర్ముఖపరం - చతుర్ముఖశరీరాది దేవమనుష్యాదిసృష్టిః పురాణాన్తరేషుదృష్టా-యస్యావయవసంస్థానైః యచ్ఛరీరావయవపరిణామైః - దేవమనుష్యాదిలోకవిస్తరః - సబ్రహ్మా - విశ్వసృజాంమరీచ్యాదీనాం-పతిః-యస్యామ్భసిశయానస్యయోగనిద్రాంవితన్వతః-అనిరుద్ధస్య-నాభిహ్రదామ్బుజాదాసీత్తద్భగవతోరూపం-ఊర్జితం-విశుద్ధం సత్త్వంశుద్ధసత్త్వమయమితిశ్లోకద్వయమేకవాక్యమ్। ఏతస్యరూపస్యజ్ఞానదృశ్యత్వమపరిచ్ఛేద్యత్వంసర్వావతారనిదానత్వంచాహ॥ పశ్యన్తీతిసార్ధశ్లోకేన ॥ యద్వా ॥ జగృహ ఇత్యాదిశ్లోకానామేవమర్థః-అజదేహేష్వనుప్రవేశరూపేణస్వేనరూపేణచద్వివిధేఽవతారేతత్రప్రథమస్యదేవాదిష్వనుప్రవేశరూపత్వాత్తత్రవక్తవ్యాంశాభావాత్-స్వేనరూపేణావతారోపయోగిదివ్యమఙ్గళవిగ్రహయోగ ఉచ్యతే - ఆదౌమహదాదిభిర్లోకసిసృక్షయా-షోడశకలంభూతేన్ద్రియాభిమానిదేవతాశ్రయం-పౌరుషంపరమపురుషసంబన్ధిరూపమనిరుద్ధాఖ్యరూపం-సంభూతమావిర్భూతం - జగృహే పరిజగ్రాహ-యస్యామ్భసీతిస్ఫుటమ్-యస్యావయవేతి-యస్యానిరుద్ధస్యఅవయవసంస్థానైః - శరీరభూతప్రకృత్యేకదేశపరిణామైః - లోకవిస్తరఃకల్పితః - తస్యభగవతోరూపంశుద్ధసత్త్వమయమూర్జితముత్కృష్టమిత్యర్థః ॥౩॥ పశ్యన్తీతి॥అదః-ఏతదనిరుద్ధాఖ్యంరూపం - అదభ్రచక్షుషాఅనల్పజ్ఞానేనమనసా-పశ్యన్తి-మనసాతువిశుద్ధేన-దృశ్యతేత్వగ్ర్యయాబుద్ధ్యాసూక్ష్మయాసూక్ష్మదర్శిభిరిత్యాద్యుక్తరీత్యాయోగపరిశుద్ధమనసాపశ్యన్తీత్యర్థః - ప్రత్యేకం

---

౩౪ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ భావయత్యేషసత్త్వేన.

సహస్రసఙ్ఖ్యాకైః పాదాదిభిరద్భుతమ్-తథా ప్రత్యేకం సహస్రం మూర్ధాదయో యస్మిన్-తత్ర శ్రవణం శ్రోత్రం-సహస్రేణ మౌళిభిః కిరీటైః అమ్బరైశ్చ కుణ్డలైశ్చోల్లసత్ ॥ ౪ ॥ ఏతదనిరుద్ధాఖ్యం రూపం నానావిధానామవతారాణాం నిదానం మూలకారణం-బీజం-కృత్స్నజగద్బీజభూతం కృత్స్నజగత్సృష్టౌ చతుర్ముఖోత్పత్తిస్థానత్వాదితి భావః- అవ్యయం-అపక్షయాదివికారరహితం-అనేన అప్రాకృతత్వముక్తమ్ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య భగవతోఽనిరుద్ధస్య-అంశాంశేన శరీరభూతచిదచిత్తత్త్వైకదేశేన దేవాదయస్సృజ్యన్తే ॥ ౫ ॥ స ఏవ-పరమపురుష ఏవ-బ్రహ్మా-చతుర్ముఖశరీరకస్సన్-ప్రథమం కౌమారం సనత్కుమారాదిసర్గం - ఆస్థితః సనకాదిరూపేణావతీర్ణ ఇత్యర్థః - అఖణ్డితం నిర్విఘ్నం-బ్రహ్మచర్యం ఊర్ధ్వరేతస్కత్వోపేతం భగవదుపాసనం-చచార చకార-తే చ కుమారాః ప్రథమావతారరూపాః - ప్రథమమితి విశేషణాద్ద్వితీయమిత్యాద్యుత్తరోక్తేశ్చ - ఇమే కుమారాః - అనుప్రవేశావతారరూపాః-తథా చతుర్ముఖోపి బ్రహ్మరూపధరః - బ్రహ్మనారాయణాత్మక ఇత్యాదిభిస్సృష్ట్యాదికాలే తదాత్మకతయా యోగిభిశ్చిన్త్యత్వవచనాత్ - భగవతా శానకేన చ, ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తా జగదన్తర్వ్యవస్థితాః ॥ ప్రాణినః కర్మజనితసంసారవశవర్తినః ॥ యతస్తతో న తే ధ్యానే ధ్యానినాముపకారకాః ॥ అవిద్యాన్తర్గతాస్సర్వే తే హి సంసారగోచరాః । పశ్చాదుద్భూతబోధాస్తే ధ్యానే నైవోపకారకాః ॥ నైసర్గికో నైవ బోధస్తేషామప్యన్యతో యత ఇతి, చతుర్ముఖసనకాదీనాం జగదన్తర్వర్తినామవిద్యావేష్టితత్వేన శుభాశ్రయత్వానర్హతా ముక్తావబద్ధానామేవ సతాం పశ్చాద్యోగేనోద్భూతబోధానాం స్వస్వరూపాపన్నానాం చ, స్వతశ్శుద్ధివిరహేణ ముముక్షూపాస్యత్వనిషేధాత్ , సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే ఇతి శ్రీజన్మరహస్యవచనైకార్థ్యాచ్చ , తదేవం చతుర్ముఖసనకాదయో భగవదనుప్రవేశావతారః ప్రథమశ్చేత్యుక్తం భవతి , బ్రహ్మచర్యం చ

సహస్రమౌల్యమ్బరకుణ్డలోల్లసత్ ॥ ౪ ॥ ఏతన్నానావతారాణాం నిదానం బీజమవ్యయమ్ । యస్యాంశాంశేన సృజ్యన్తే దేవతిర్యఙ్నరాదయః ॥ ౫ ॥ స ఏవ ప్రథమం దేవః కౌమారం రూపమాస్థితః । చచార దుశ్చరం బ్రహ్మా బ్రహ్మచర్యమఖణ్డితమ్ ॥ ౬ ॥ ద్వితీయం తు భవాయాస్య రసాతలగతాం మహీమ్ । ఉద్ధరిష్యన్నుపాదత్త యజ్ఞేశస్సౌకరం వపుః ॥ ౭ ॥ తృతీయమృషిసర్గం వై దేవర్షిత్వముపేత్య సః । తన్త్రం సాత్వతమాచష్ట నైష్కర్మ్యం కర్మణాం యతః ॥ ౮ ॥ తుర్యే ధర్మకలాసర్గే నరనారాయణావృషీ । భూత్వాత్మోపశమోపేతమకరోద్దుశ్చరం తపః ॥ ౯ ॥ పఞ్చమః కపిలో నామ సిద్ధేశః కాలవిప్లుతమ్ । ప్రోవాచాసురయే సాంఖ్యం తత్త్వగ్రామవినిర్ణయమ్ ॥ ౧౦ ॥ షష్ఠమత్రేరపత్యత్వం వృతః ప్రాప్తోఽనసూయయా । ఆన్వీక్షికీమలర్కాయ ప్రహ్లాదాదిభ్య ఊ

నాశేత్యవతారప్రయోజనముక్తమ్, ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౬ ॥ అథ ద్వితీయావతారమాహ ॥ ద్వితీయం త్వితి ॥ అస్య జగతః భవాయ అభ్యుదయాయ , రసాతలగతాం మహీం పృథివీముద్ధరిష్యన్ యజ్ఞేశో భగవాన్ ద్వితీయం సౌకరం వారాహం వపురుపాదత్త జగృహే, వరాహాఖ్యో ద్వితీయావతార ఇత్యర్థః , అయం చ స్వేనరూపేణైవావతారః, యజ్ఞేశ ఇత్యనేన యజ్ఞారాధ్యత్వతత్ఫలదత్వతచ్ఛరీరకత్వాద్యుక్తేః , వపురాదత్తేతి వపుర్మాత్రపరిగ్రహోక్తేః, అస్య భవాయేతి క్షితిలసాధుపరిత్రాణార్థత్వసూచనాచ్చ ॥ ౭ ॥ తృతీయమితి ॥ తృతీయం వపురుపాదానమ్, ఋషిసర్గః ఋషిరూపజన్మేత్యర్థః, తత్ర తృతీయేఽవతారే స భగవాన్ దేవర్షిత్వం నారదరూపత్వమాపద్య నారదాఖ్యజీవమనుప్రవిశ్యేత్యర్థః , సాత్వతం తన్త్రం పఞ్చరాత్రశాస్త్రమాచష్ట అవోచత్ , ప్రవర్తయామాసేత్యర్థః, తన్త్రం విశినష్టి, యతస్తన్త్రాత్, కర్మణాం నివృత్తిధర్మవతాం నైష్కర్మ్యం ప్రవృత్తిధర్మవిరహః, ప్రవృత్తిధర్మాణామకర్తవ్యతాఽవగమ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౮ ॥ తుర్య ఇతి ॥ ధర్మకలాసర్గే ధర్మాత్పితుః కలాసర్గే, దేహజన్మరూపే , తుర్యే చతుర్థావతారే, నరనారాయణాఖ్యావృషీ భూత్వా ఆత్మోపశమః ఇన్ద్రియనిగ్రహః , తేనోపేతం దుశ్చరమితరైశ్చరితుమశక్యం తపశ్చకార ॥ ౯ ॥ పఞ్చమ ఇతి, పఞ్చమోఽవతారం కపిలో నామ కపిలాఖ్యః , సిద్ధానాం ఆత్మయాథాత్మ్యానుసన్ధానయోగేన సిద్ధానాం స్వస్వరూపాపన్నానామీశః, కాలేన ప్రవర్తయితృరహితేన కాలేన, విప్లుతం తిరోహితం సాంఖ్యం , కథంభూతం - తత్త్వానాం ప్రకృతిమహదాదీనాం గ్రామస్య కలాపస్య వినిర్ణయో యాథాత్మ్యనిర్ణయో యస్మాత్తథాభూతమ్ , ఆసురయే ప్రోవాచ, ఆసురిర్నామ సిద్ధేషు ప్రధానస్తస్మై ॥ ౧౦ ॥ షష్ఠమితి ॥ అత్రేః ప్రజాపతేః అపత్యత్వం ప్రతివృతః మమ పుత్రో భవేత్యత్రిణా వృత ఇత్యర్థః, అనసూయయా అత్రేర్భార్యయా ప్రాప్తః - తస్యాః , పుత్రో దత్తాత్రేయాఖ్యో భూత్వేత్యర్థః- అలర్కాయ ప్రహ్లాదాదిభ్యశ్చ, ఆన్వీక్షికీం అధ్యాత్మవిద్యాం , ఊచివాన్, యదూచివాన్ తం షష్ఠమవతారం విద్యాత్ ఇతి యత్తచ్ఛబ్దాధ్యాహారే

ణ్యాయః-షష్ఠం షష్ఠరూపం త్వితివా ❀ ॥౧౧॥ ❀ తత ఇతి, తతస్సప్తమే ఽవతారే, రుచేస్తద్భార్యాయామాకూత్యాం, వ్యజాయత, స చ యజ్ఞ ఇతి ప్రసిద్ధః, సః, యజ్ఞః యామ ఆద్యో యేషాం తైః సురగణైస్సహ స్వాయమ్భువమన్వన్తరమ్, అపాత్-పాలయామాస ❀॥౧౨॥ ❀ అష్టమే ఽవతారే ఉరుక్రమో భగవాన్, నాభేః స్వాయమ్భువమనుపౌత్రస్య భార్యాయాం మేరుదేవ్యాం, జాతః, స చ ఋషభాఖ్యః - ధీరాణాం యోగీశ్వరాణాం - వర్త్మ అనుష్ఠేయం ధర్మమార్గం, దర్శయన్ దర్శయితుం జాత ఇత్యర్థః-వర్త్మ విశినష్టి, సర్వైరాశ్రమైః - ఆశ్రమస్థైః-నమస్కృతం పూజితమ్-ఆశ్రమధర్మవర్త్మభ్య ఉత్కృష్టమితి భావః ❀॥౧౩॥ ❀ ఋషిభిరితి-హుంకారైర్వేనం హతవద్భిః-ఋషిభి, ర్యాచితో జగత్పాలనార్థం యాచితో భగవాన్-నవమం-పార్థివం పృథోస్సంబన్ధి-వపుః - భేజే, ప్రాప్తః-అంశేనానుప్రవిష్టః- పృథ్వాఖ్యజీవానుప్రవేశేన పృథురూపేణావతీర్ణ ఇత్యర్థః- హే విప్రాః- స ఇమాం పృథివీం గోరూపధరాం ఉశతీమ్-ఓషధీః- దుగ్ధ దుదోహ-అత ఏవ ఆర్షః-గుణతో ఽదుగ్ధ తేన కారణేన స పృథురుశత్తమః సర్వేషామపీష్టతమో బభూవ ❀ ॥౧౪॥ ❀ రూపమితి॥ చాక్షుషాన్తరం చాక్షుషమన్వన్తరం-తత్ర యస్సంప్లవః-ప్రలయః - తస్మిన్స భగవాన్ మాత్స్యం దశమం రూపం జగృహే-అవతారప్రయోజనమాహ॥ నావీతి॥ వైవస్వతం మనుం వైవస్వతమనురూపేణ జనిష్యమాణం సత్యవ్రతం - మహీమయ్యాం పృథ్వీరూపాయాం నావి-ఆరోప్య-అపాత్ రరక్ష ❀ ॥౧౫॥ ❀ ఏకాదశే త్వవతారే-విభుర్భగవాన్. సురాసురాణాం ఉదధిం-అమృతార్థం మథ్నతాం సతాం-కమఠరూపేణ కూర్మరూపేణ పృష్ఠే మన్దరాఖ్యం అచలం దధ్రే ధృతవాన్ ❀॥ ౧౬ ॥ ❀ ద్వాదశమం

చివాన్ ॥ ౧౧ ॥ తతస్సప్తమ ఆకూత్యాం రుచేర్యజ్ఞో ఽభ్యజాయత । స యామాద్యైస్సురగణైరపాత్స్వాయంభువాన్తరమ్ ॥ ౧౨ ॥ అష్టమే మేరుదేవ్యాం తు నాభేర్జాత ఉరుక్రమః। దర్శయన్వర్త్మ ధీరాణాం సర్వాశ్రమనమస్కృతమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఋషిభిర్యాచితో భేజే నవమం పార్థివం వపుః। దుగ్ధేమా మోషధీర్విప్రాస్తేనాయం స ఉశత్తమః ॥ ౧౪ ॥ రూపం స జగృహే మాత్స్యం చాక్షుషాన్తరసంప్లవే। నావ్యారోప్య మహీమయ్యామపాద్వైవస్వతం మనుమ్ ॥౧౫॥ సురాసురాణాముదధిం మథ్నతాం మన్థనాచలమ్। దధ్రే కమఠరూపేణ పృష్ఠ ఏకాదశే విభుః ॥ ౧౬ ॥ ధాన్వన్తరం ద్వాదశమం త్రయోదశమమేవ చ। అపాయయత్సురానన్యాన్మోహిన్యా మోహయన్స్త్రియా ॥ ౧౭ ॥ చతుర్దశం నారసింహం బిభ్రద్దైత్యేన్ద్రమూర్జితమ్। దదార కరజైరూరావేరకాం కటకృద్యథా ॥ ౧౮ ॥ పఞ్చదశం వామనకం కృత్వాగాదధ్వరం బలేః। పదత్రయం యాచమానః ప్రత్యాదిత్సుస్త్రివిష్టపమ్ ॥ ౧౯ ॥ అవతారే షోడశమే పశ్యన్బ్రహ్మద్రుహో నృపాన్। త్రిస్సప్తకృత్వః కుపితో నిఃక్షత్రామకరోన్మహీమ్ ॥ ౨౦ ॥ తతస్సప్తదశే జాతస్సత్యవత్యాం పరాశరాత్। చక్రే వేదతరోశ్శాఖా దృష్ట్వా పుంసో ఽల్పమేధసః॥౨౧॥ నరదేవత్వమాపన్నస్సురకార్యచికీర్షయా। సముద్రనిగ్రహాదీని చక్రే వీర్యాణ్యనేకశః॥౨౨॥ఏ

వపుస్తు-ధాన్వన్తరం ధన్వన్తర్యాఖ్యజీవానుప్రవేశరూపమిత్యర్థః - త్రయోదశమం రూపం తు - యన్మోహిన్యాఖ్యయా- స్త్రియా-అన్యాన్-అసురాన్-మోహయన్-సురానమృతమపాయయత్- తదేవ మోహినీరూపం-త్రయోదశమమిత్యర్థః ॥౧౭॥ ❀ నారసింహం చతుర్దశం రూపం బిభ్రత్ - ఊర్జితం బలిష్ఠం దైత్యేన్ద్రం హిరణ్యకశిపుం వక్షసి - కరజైర్నఖైః-దదార-యథా కటకృత్-ఏరకాన్-తదర్థతృణవిశేషాన్- విదారయతి తద్వత్ ❀ ॥౧౮॥ ❀ వామనకం వామనాఖ్యం-పంచదశం వపుః కృత్వా ధృత్వా బలేరధ్వరం యజ్ఞవాటం - అగాత్ జగామ॥ ప్రయోజనమాహ॥ త్రివిష్టపం ప్రత్యాదిత్సుః - ఆహృత్యేన్ద్రాయ దాతుమిచ్ఛుః, పదత్రయం పదత్రయవ్యాజేన త్రిలోకీం, యాచమానో యాచిష్యమాణః, అధ్వరమగాదిత్యన్వయః ❀ ॥ ౧౯ ॥ ❀ షోడశే త్వవతారే భార్గవరామాఖ్యే, నృపాన్ కార్తవీర్యాదీన్, బ్రహ్మద్రుహః, బ్రాహ్మణద్రోహకాన్, పశ్యన్ కుపితః, త్రిస్సప్తకృత్వః ఏకవింశతివారం, మహీం నిఃక్షత్రాం క్షత్రబీజరహితామ్, అకరోత్ ❀॥౨౦॥❀ తతస్సప్తదశే ఽవతారే పరాశరాత్, సత్యవత్యాం జాతో బాదరాయణ ఇతి ప్రసిద్ధః-అల్పమేధసః కృత్స్నవేదతదర్థావగమోపయుక్తబుద్ధిశూన్యాన్॥ పుంసః, పురుషాన్ దృష్ట్వా వేద ఏవ తరుస్తస్య శాఖాశ్చక్రే ఋగ్యజుస్సామాదిభేదేన తదవాన్తరభేదేన చ విభక్తవానిత్యర్థః ❀ ॥ ౨౧ ॥ ❀ అతః పరమష్టాదశే ఽవతార ఇత్యర్థః, సురకార్యం రావణవధరూపం- కర్తుమిచ్ఛయా-నరదేవత్వం-క్షత్రియత్వం, ప్రాప్తః, శ్రీరామరూపేణావతీర్ణ ఇత్యర్థః, సముద్రవిషయకో నిగ్రహ ఆదిర్యేషాం తాని వీర్యాణి కర్మాణి చక్రే ❀ ॥ ౨౨ ॥ ❀ ఏకోనవింశే వింశతితమే ఽవతారే, భగవాన్ వృష్ణిషు యాదవేషు-రామకృష్ణావితి జన్మనీ రామః బలరామః కృష్ణశ్చేతి ద్వే జన్మనీ ప్రాప్య భువో భారమహరత్, రామస్త్వేకోనవింశః, కృ

ష్ణస్తు వింశతితమోఽవతార ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౨౩ ॥ ❀ తతః కలౌ యుగే సంప్రవృత్తే సతి సురద్విషాం, అర్హతానామసురాణాం, వా, సంమోహార్థం, భగవాన్ కీకటేషు దేశేషు, జినస్య సుతో భవిష్యతి - నామ్నా బుద్ధ ఇతి ప్రసిద్ధః - అయమేకవింశోఽవతారః ❀ ॥ ౨౪ ॥ ❀ అథాసౌ జగత్పతిః భగవాన్ యుగయోః కలికృతయుగయోః, సంధ్యాయాం సంధౌ, రాజసు దస్యుప్రాయేషు చోరప్రాయేషు కేవలాధర్మబహులేషు సత్సు, తద్వధార్థం విష్ణుయశసో జనితా విష్ణుయశసః పుత్రరూపేణావతరిష్యతి, స చ నామ్నా కల్కిరితి ప్రసేత్స్యతి ❀ ॥ ౨౫ ॥ ❀ దిఙ్మాత్రమేతద్దర్శితమిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ అవతారా ఇతి ॥ హే ద్విజాః, సత్వనిధేః శుద్ధసత్వమూర్తేర్భగవతోఽనిరుద్ధాదేతేఽవతారా అన్యేఽప్యసంఖ్యేయాః, స్యుః ప్రవర్తన్తే - యథా అవిదాసినోఽశోష్యాత్సరసః సహస్రశః కుల్యాః, స్యుః, స్యన్దన్తే, తద్వత్, కుల్యాః క్షుద్రనద్యః ❀ ॥ ౨౬ ॥ ❀ కేత ఇత్యత ఆహ ॥ ఋషయ ఇతి ॥ ఋషయో మన్త్రద్రష్టారో వసిష్ఠాదయః, మునయః కేవలస్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యమననశీలాః శుకాదయః, దేవాః ఇన్ద్రాదయః, మనుపుత్రాః ప్రియవ్రతాదయః, మహారాజసః మహాప్రభావాః, సప్రజాపతయః దక్షాదిభిస్సహితాః ప్రజాపతయశ్చేత్యర్థః ॥ త ఏతే సర్వే హరేరేవ కలాస్స్మృతాః భగవదంశైర్వసమ్భూతా ఇత్యర్థః - తథా చోక్తం భగవతా ॥ యద్యద్విభూతిమత్సత్వం శ్రీమదూర్జితమేవ వా ॥ తత్తదేవావగచ్ఛ త్వం మమ తేజోంఽశసమ్భవమితి ❀ ॥ ౨౭ ॥ ❀ ఏతద్వచనార్థమేవాహ ॥ ఏత ఇతి ॥ ఏతే ఋషిప్రభృతయస్తు పుంసోఽనిరుద్ధాఖ్యస్య, అంశకలాః అంశాంశసంభూతాః, కృష్ణస్తు భగవాన్స్వయమితి శ్రీకృష్ణస్య పూర్ణావతారత్వముక్తం, ఉదాహృతభగవద్గీతావచనేన విభూత్యాదిమతాం జన్తూనాం మమ త్వేననిర్దిష్ట శ్రీకృష్ణస్య తేజోంఽశసంభవత్వం శ్రీకృష్ణస్య తు పూర్ణత్వం చావగతం. అత్రాపి భగవానిత్యనేన కృష్ణస్య పూర్ణషాడ్గుణ్యత్వమవగతం యద్వా అత్ర, ఏత ఇత్యనేన పూర్వోక్తేషు హయగ్రీవ సనకాదిషు కేషాంచిద్వరాహనారాయణమత్స్య

కోనవింశే వింశతిమే వృష్ణిషు ప్రాప్య జన్మనీ । రామకృష్ణావితి భువో భగవానహరద్భరమ్ ॥ ౨౩ ॥ తతః కలౌ
సంప్రవృత్తే సంమోహాయ సురద్విషామ్ । బుద్ధో నామ్నా జినసుతః కీకటేషు భవిష్యతి ॥ ౨౪ ॥ అథాసౌ యు
గసంధ్యాయాం దస్యుప్రాయేషు రాజసు । జనితా విష్ణుయశసో నామ్నా కల్కిర్జగత్పతిః ॥ ౨౫ ॥ అవతారా
హ్యసంఖ్యేయా హరేస్సత్వనిధేర్ద్విజాః । యథాఽవిదాసినః కుల్యాస్సరసస్స్యుస్సహస్రశః ॥ ౨౬ ॥ ఋషయః
మనవో దేవా మనుపుత్రా మహౌజసః । కలాస్సర్వే హరేరేవ సప్రజాపతయస్తథా ॥ ౨౭ ॥ ఏతే చాంశకలాః
పుంసః కృష్ణస్తు భగవాన్స్వయమ్ । ఇన్ద్రారివ్యాకులం లోకం మృడయన్తి యుగే యుగే ॥ ౨౮ ॥ జన్మ గుహ్యం
భగవతో య ఏతత్ప్రయతో నరః । సాయం ప్రాతర్గృణన్భక్త్యా దుఃఖగ్రామాద్విముచ్యతే ॥ ౨౯ ॥ ఏతద్రూ

కూర్మమోహినీనృసింహవామనశ్రీరామావతారాణాం పూర్ణానాం సత్త్వేపిచ్ఛత్రిన్యాయేన సర్వేప్యవతారాః పరామృశ్యన్తే తత్ర పూర్ణత్వం నామ షాడ్గుణ్యపూర్ణేన స్వేన రూపేణ సాక్షాదవతీర్ణత్వం అంశాంశసంభూతత్వం నామ - తత్తజ్జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య షాడ్గుణ్యపూర్ణస్య భగవతః కేనాప్యైశ్వర్యవీర్యాదిగుణలేశేన జీవద్వారాఽఽవిర్భూతేన విశిష్టతయా సంజాతత్వం, నిరంశస్య బ్రహ్మస్వరూపస్యైకదేశభేదేనావిర్భావాసంభవాత్, నను తర్హి స్వరూపైకదేశవాచినోంఽశశబ్దస్య కథం గుణపరత్వమితి చేన్న, అపృథక్సిద్ధవిశేషణస్యాప్యంశశబ్దవాచ్యత్వాద్విశిష్టవస్త్వేకదేశత్వస్యైవాంశపదప్రవృత్తినిమిత్తత్వాత్, విశిష్టవస్త్వేకదేశత్వస్యైవాంశపదప్రవృత్తినిమిత్తత్వాత్, విశిష్టవస్త్వేకదేశత్వం చ, విశేషణవిశేష్యయోరేకదేశతయా ద్వయోరప్యవిశిష్టం - వరాహాద్యవతారాణాం పూర్ణత్వం తు తత్తత్పురాణాదిభ్య ఏవావగన్తవ్యమ్ - సర్వావతారసాధారణం ప్రయోజనముపసంహరతి ॥ ఇన్ద్రేతి ॥ ఇన్ద్రారిభిరసురాదిభిః - వ్యాకులం ఉపద్రుతం - లోకం - యుగే యుగే ప్రతియుగం - మృడయన్తి సుఖయన్తి ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ అవతారకీర్తనాదిఫలమాహ ॥ జన్మ గుహ్యమితి ॥ యః కశ్చిన్నరో - భగవతః - ఏతజ్జన్మ గుహ్యం అవతారరహస్యం - సాయం ప్రాతః సమాహితచిత్తో భక్త్యా గృణన్ కీర్తయన్ దుఃఖజాతాద్విముచ్యతే సంసారాన్ముక్తో భవతీత్యర్థః - జన్మ గుహ్యమిత్యనేన భగవజ్జన్మ - న జీవజన్మవత్కర్మమూలమ్ - అపితు స్వసంకల్పమూలమిత్యభిప్రేతమ్ ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ తదేవ దర్శయిష్యన్ రూపప్రసఙ్గాన్న కేవలమవతీర్ణమేవ రామకృష్ణాద్యాఖ్యం భగవతో రూపం - అపి తు పరిదృశ్యమానం ప్రకృతిగుణవైషమ్యమూలమహదాదికృతజగదపి తద్రూపమిత్యాహ ॥ ఏతద్రూపమితి ॥ చిదాత్మనః, జ్ఞానస్వరూపస్య - అత ఏవ అరూపస్య - అమూర్తస్వరూపస్య భగవతః - మాయాగుణైః - గుణపరిణామరూపైః - మహదాదిభిః - ఆత్మని ఆధారభూతే స్వస్మిన్ - ఏతత్ పరిదృశ్యమానం జగదాత్మకం రూపం - విరచితం - ఆత్మనీత్యనేన రూపశబ్దేన చ జగతో భగవద్రూపత్వముపపాదితం, శరీరస్యాత్మనాధార్యత్వనియ

మాత్ ॥౩౦॥ - ఏవం జగదన్తర్గతదేవమనుష్యాదిశరీరాణామపి భగవద్రూపత్వే సతి జీవానాం కేవలం దేవోఽహం మనుష్యోఽహమిత్యభిమానో భ్రమ ఏవేత్యాహ ॥ యథేతి ॥ యథా మేఘసమూహః, నభస్యాకాశే - అబుద్ధిభిః ఆకాశయాథాత్మ్యావిద్భిః - ఆరోపితాః, యథా చ పృథివ్యాస్సంబన్ధీ రేణుః ధూళిః - అనిలే - తద్యాథాత్మ్యావిద్భిరారోపితా - ఏవమబుద్ధిభిః ప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యావిద్భిః - ద్రష్టరి జీవే దృశ్యత్వమారోపితం - దేవాదిశరీరజాతమహం మమాభిమానవిషయత్వేనారోపితమిత్యర్థః - అతో న దేవాదిశరీరజాతం జీవస్వరూపమితి భావః, యద్యపి దేవాదిశరీరస్య తదభిమానిజీవేన ధార్యత్వాత్తం ప్రతి రూపత్వమస్త్యేవ, తథాపి య ఆత్మని తిష్ఠన్ - యస్యాత్మా శరీర - మిత్యాద్యుక్తరీత్యా జీవస్యాపి పరమపురుషధార్యత్వాన్ముఖ్యధారకత్వం పరమాత్మనిష్ఠమేవేతి తం ప్రత్యేవ దేవాద్యచేతనజాతం ముఖ్యం రూపం - దేహాత్మనోరుభయోరపి పరమపురుషధార్యత్వజ్ఞానం న భ్రమరూపం - ప్రకృతిపురుషయోర్బ్రహ్మాత్మకత్వజ్ఞానం, ప్రకృతావాత్మాభిమానః, స్వాతన్త్ర్యాభిమానః - ప్రకృతేః ప్రత్యగాత్మైకధార్యత్వాభిమానశ్చ బుద్ధికృత ఇత్యభిప్రాయః ॥౩౧॥ నను దృశ్యధర్మస్తస్మిన్నారోపితశ్చేత్స జీవః కీదృశ ఇత్యత్రాహ ॥ అత ఇతి ॥ అతః అచిదాత్మకదృశ్యప్రపఞ్చాత్ - పరం విలక్షణం తత్త్వం, స జీవః, పరత్వమేవ దర్శయితుం విశినష్టి, అవ్యక్తం చాక్షుషాదిప్రత్యక్షైర్ద్రష్టుమశక్యం, కుత ఇత్యపేక్షాయాం హేతు - రదృష్టాశ్రుతవస్తుత్వాదితి, తత్ర హేతుమాహ, అవ్యూఢగుణబృంహితమితి ॥ వ్యూఢైః బహుధా విభక్తైః, గుణైః బృంహితం స్థూలీకృతం - యన్న భవతి తదవ్యూఢగుణబృంహితం - అనేనాచిద్వ్యావృత్తిః కారణదశాయామస్థూలమచేతనం - కార్యదశాయాం హి వ్యూఢైర్గుణైస్సత్త్వాదిభిశ్చాస్థితం స్థూలీభవతి, న తథేత్యర్థః - అత ఏవాదృష్టాశ్రుతవస్తుత్వం, తదన్యార్థేన ఇతరదృష్టం కార్యావస్థమచిద్ద్రవ్యమ్, శ్రుతం తు కారణావస్థం - అచేతనా పరార్థా చ నిత్యా సతతవిక్రియేత్యాదిశాస్త్రైః శ్రుతమ్, తదుభయవిలక్షణవస్తుత్వాదవ్యక్తమ్, అవ్యక్తోఽయమచిన్త్యోఽయమవికార్యోఽయముచ్యత ఇతి హి భగవతా గీయతే, ఏవంభూతం యద్వస్తు స జీవః, యః పునర్భవః ప్రకృతిసఙ్గాత్పునః పునర్జన్మభాగిత్యర్థః - యత్పునరితి పాఠే, యతో యత్సంబన్ధాత్పునర్భవః తతః పరమిత్యన్వయః ॥౩౨॥

పం భగవతో రూపస్యచిదాత్మనః । మాయాగుణైర్విరచితం మహదాదిభిరాత్మని ॥ ౩౦ ॥ యథా నభసి
మేఘౌఘో రేణుర్వా పార్థివోఽనిలే । ఏవం ద్రష్టరి దృశ్యత్వమారోపితమబుద్ధిభిః ॥ ౩౧॥ అతః పరం యదవ్యక్త
మవ్యూఢగుణబృంహితమ్ । అదృష్టాశ్రుతవస్తుత్వాత్స జీవో ❁ యః పునర్భవః ॥ ౩౨ ॥ యత్రేమే సదసద్రూపే
ప్రతిషిద్ధే స్వసంవిదా । అవిద్యయాత్మని కృతే ఇతి తద్బ్రహ్మదర్శనమ్ ॥ ౩౩॥ యద్యేషోపరతా దేవీ మాయా వై

తర్హి జ్ఞానోపాయేన ప్రకృతిసఙ్గమూలకపునర్భవస్య నివృత్తిః - కీదృశం వా నివృత్తపునర్భవం జీవస్వరూపమిత్యత్రాహ ॥ యత్రేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ సదసచ్ఛబ్దౌ కార్యకారణపరౌ - అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ తతో వై సదజాయతేతి ప్రయోగాత్ - కారణావస్థా చ ప్రళయదశా, తతశ్చాయమర్థః యత్రాత్మని - ఇమే - అచిద్గతే సదసద్రూపే, ఉత్పత్తివినాశావిత్యర్థః, అవిద్యయా అజ్ఞానేన, ఆత్మని కృతే ఆరోపితే చ తస్మిన్నాత్మని, స్వసంవిదా స్వశరీరకపరమాత్మవిషయసమ్యగ్జ్ఞానేన - ప్రతిషిద్ధే నివృత్తే భవతః అనేన స్వసంవిదేవ పునర్భవనివృత్తిహేతురితి దర్శితమ్, ఇతిశబ్దః ప్రకారవాచీ, ఇతి - ఏవంవిధం స్వసంవిన్నివృత్తోత్పత్తివినాశమిత్యర్థః, అత ఏవ - దర్శనం, జ్ఞానం - ప్రకృతిసఙ్గవియుక్తం కేవలపరిశుద్ధజీవాత్మస్వరూపజ్ఞానం, యత్ - తద్బ్రహ్మ గుణతో బృహత్వాత్ బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం ముక్తాత్మస్వరూపం బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే - బ్రహ్మణో హి ప్రతిష్ఠాహ, మితి ముక్తాత్మన్యపి బ్రహ్మశబ్దప్రయోగో దృశ్యతే ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ యదీతి ॥ యది యదా - ఏషా వైశారదీ మహదాదికార్యముఖేన విప్రులా, ఏషా మాయా - తన్మూలా మతిరభిమతిః - దేహాత్మాభిమానాదిరూపా చ - ఉపరతా భవతి నివృత్తా భవతి, ఉపరతిరత్ర సంబన్ధవిరహః, నిత్యా సతతవిక్రియా - గౌరనాద్యన్తవతీతి మాయాశబ్దవాచ్యాయాః ప్రకృతేర్నిత్యత్వాదాగమేన వినాశాయోగాత్ ఏవేత్యస్య తదేత్యాదిః, తదైవ - సంపన్నే పరమాత్మప్రాప్త్యాభివ్యక్తే, స్వే స్వకీయే, మహిమ్ని, గుణాష్టకరూపే, ముక్తైశ్వర్యాత్మకే మహిమ్ని మహీయతే, మహః పూజా, మహశబ్దాదాచారక్యజన్తాత్కర్మణ్యాత్మనేపదం, స్వకీయమహిమలబ్ధ్యా హేతునా పరమవ్యోమవాసిభిర్బహుమతో భవతీతి విదుః, ముక్తాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యవిదః, యద్వా, సంపన్న ఇతి ప్రథమాన్తతయాచ్ఛేదః - స్వే మహిమ్ని ముక్తైశ్వర్యే - సంపన్నః తల్లబ్ధ్యా సమృద్ధః, మహీయతే, ఇతి నిరవశేషత్వేన ప్రకృతిసంబన్ధతత్కార్యనివృత్తావావిర్భూతగుణాష్టకయుక్తః, పరబ్రహ్మానుభవన్ పరమవ్యోమనివాసిభిర్బహుమతోఽవతిష్ఠత ఇత్యర్థః - అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకరూప మహిమ్నః - ప్రకాశ్యమానేన జన్య

౩౨॥ శ్లో॥ ❁ పా॥ యత్పునర్భవః ।

న్త ఇత్యాదిశాస్త్రేభ్యస్స్వాభావికత్వావగమాత్స్వమహిమ్నీత్యుక్తమ్ ॥ ౩౭ ॥ తదేవం ప్రసక్తానుప్రసక్తతయా జీవస్య రూపం కథితం, అథ పరమప్రస్తుతస్య భగవజ్జన్మనో జీవజన్మవిలక్షణత్వమాహ ॥ ఏవమితి ॥ అజనస్య జీవవత్కర్మాయత్తజననరహితస్య, అకర్తుః-తద్వదేవ పుణ్యపాపాత్మకకర్మరహితస్య, హృత్పతేః హృదయకమలమధ్యావస్థానేన, పాతి సర్వాణి భూతాని నియమయతీతి వ్యుత్పత్తిః-తస్య, సర్వాన్తరాత్మనో భగవతః, ఏవముక్తవిధాని జన్మాని కర్మాణి, కవయో, వేదగుహ్యాని వర్ణయన్తి - కవయో జ్ఞానాధికాః, న ముహ్యేచ్ఛిన్తయన్కవిరితి ప్రయోగాత్ వేదగుహ్యాని వేదరహస్యాని వర్ణయన్తి, అజాయమానో బహుధా విజాయతే తస్య ధీరాః పరిజానన్తి యోనిమిత్యాదిశ్రుతివేదాన్తవాక్యవృత్త్యా విషయవిభాగప్రదర్శనపూర్వకం యాదృశాని భావయతి తాదృశాని వర్ణయన్తి తత్ర హ్యజాయమాన ఇత్యనేన జీవస్య యా కర్మాయత్తోత్పత్తిః, సైవాస్య ప్రతిషిధ్యతే, బహుధా విజాయత ఇత్యనేనాకర్మాయత్తా స్వసంకల్పమూలా చోత్పత్తిరుచ్యతే, న హింస్యాద్భూతాని పశుమాలభేతేత్యాదివత్, విధినిషేధయోర్భిన్నవిషయత్వావశ్యంభావాత్, తయోరేకవిషయత్వే పూర్వోత్తరవ్యాహతాపత్తేః, ఏవముత్సర్గాపవాదసామాన్యవిశేషన్యాయాదిభిర్నిర్ణేతవ్యమిమమర్థం కవయ ఏవ జానన్తీత్యభిప్రాయేణోక్తం తస్య ధీరాః పరిజానన్తి యోనిమితి, తస్య ప్రస్తుతస్య భగవతో యోనిమధిష్ఠేయం శరీరమ్, ధీరాః పరిజానన్తి, అకర్మాయత్తత్వస్వేచ్ఛోపాత్తత్వాజహత్స్వభావత్వాదిరూపేణ ధీరా ఏవ జానన్తీత్యర్థః - అకర్తుః కర్మాణి వేదగుహ్యానీత్యనేన, కర్మవిధినిషేధవాదినోః, నిష్క్రియం నిష్కలం-యస్య చైతత్కర్మ స వై వేదితవ్య ఇత్యాదిశ్రుత్యోర్గతికవిభిన్నవిషయత్వాద్విషయవిభాగో ద్రష్టవ్య ఇతి సూచితమ్ - ఇదం సగుణనిర్గుణసశరీరాశరీరవికారావికారజీవబ్రహ్మభేదాభేదశ్రుతివిషయవిభాగస్యాప్యుపలక్షణమ్- ఏవం చ జన్మకర్మగుణశరీరవికారభేదప్రతిపాదకానాం వేదాన్తవాక్యానాం తత్ప్రతిషేధపరైర్వాక్యైర్బాధ్యత్వం మృషావాదిభిరుక్తమనాదరణీయమితి భావః, తథా చోక్తం వాత్స్యవరదగురుభిః, యద్బ్రహ్మణో గుణశరీరవికారభేదకర్మాదిగోచరధియః ప్రతిషేధవా

శారదీమతిః । సంపన్న ఏవేతి విదుర్మహిమ్ని స్వే మహీయతే ॥ ౩౭ ॥ ఏవం జన్మాని కర్మాణి హ్యకర్తురజనస్య చ । వర్ణయన్తి స్మ కవయో వేదగుహ్యాని హృత్పతేః ॥ ౩౫ ॥ స వా ఇదం విశ్వమమోఘలీలస్సృజత్యవత్యత్తి న సజ్జతేఽస్మిన్ । భూతేషు చాన్తర్హిత ఆత్మతన్త్రః షాడ్వర్గికం జిఘ్రతి షడ్గుణేశః ॥ ౩౬ ॥ న చాస్య కశ్చిన్నిపుణేన ధా

చః-అన్యోన్యభిన్నవిషయా న విరోధగన్ధమర్హన్తి తన్నవిధయః ప్రతిషేధబాధ్యా ఇతి - అకర్తుః కర్మాణి వేదగుహ్యానీత్యనేన-భగవచ్చేష్టితానాం జగద్వ్యాపారాదిరూపాణాం జీవచేష్టితసజాతీయతయా చిన్తయితుమశక్యాని-కింతు తద్వైజాత్యేన వేదాదేవావగన్తవ్యాని- తథైవ చ కవిభిరపవర్ణ్యన్త ఇతి చోక్తం - కవయో వర్ణయన్తీత్యనేన కవీనాం భగవజ్జన్మకర్మయాథాత్మ్యవేదనామూలకతద్వర్ణయితృత్వోక్త్యా కుబుద్ధీనాం భగవజ్జన్మకర్మాదియాథాత్మ్యావేదిత్వం చ సూచితమ్ ॥ ౩౫ ॥ తదేవోపపాదయితుం తావద్భగవతస్తచ్చేష్టితస్య జీవతచ్చేష్టితాభ్యాం వైజాత్యం దర్శయతి ॥ స వా ఇతి ॥ స వై భగవాన్-అమోఘలీలః అమోఘా అవితథా లీలా యస్య సః ఇదం పరిదృశ్యమానం చిదచిదాత్మకం జగత్-సృజతి - అవతి-రక్షతి-అత్తి సంహరతి-న చాస్మిన్ జగతి సజ్జతే చ-లీలాశబ్దేన జగద్వ్యాపారస్య లీలాత్వముక్తమ్- అనేన ప్రాచీనకర్మవాసనానుగుణప్రవృత్తబుద్ధ్యనుగుణకేవలసుఖదుఃఖాద్యర్థజీవకర్మవ్యావృత్తిః - అమోఘపదేన లీలాయా నిర్విఘ్నసమాప్తిం వదతాప్యనేకాన్తరాయోపహతజీవకర్మవైజాత్యముక్తమ్-సముదాయేన జీవవైజాత్యం విశ్వం సృజత్యవత్యత్తీత్యనేన-సర్గాదికర్మణః కృత్స్నజగద్విషయకత్వోక్త్యాఽనల్పత్వమవగతం-అనేనాత్యల్పజీవకర్మవ్యావృత్తిః-అస్మిన్న సజ్జత ఇతి సఙ్గనిషేధేన-సఙ్గహేతుకరాగద్వేషాదిరాహిత్యం లబ్ధం- తేన చ వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాభావః-ఏవం చ జీవవ్యావృత్తిః కైశ్చ-భూతేషు చిదచిదాత్మకేషు-న హింస్యాద్భూతానీత్యాదావివాత్ర భూతశబ్దోఽచేతనసంసృష్టచేతనవాచీ-అన్తర్హితః అన్తరాత్మతయావస్థితోఽపి-భూతైరవిజ్ఞాత ఇత్యర్థః-జీవస్త్వనుమాపకైర్లక్షణైర్విజ్ఞాయత ఇతి తతో వ్యావృత్తిః ఆత్మతన్త్రః స్వతన్త్రః-జీవస్తు కాలకర్మదైవాదిపరతన్త్రః-షడ్గుణేశః జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజసాం షణ్ణాం గుణానామీశః అధిపతిః- ఆశ్రయ ఇతి యావత్-జీవస్తు తద్విపరీతగణాశ్రయః-షాడ్వర్గికమ్-షడిన్ద్రియవేద్యం శబ్దాదికమ్ - భుఙ్క్తే తేన లీలారసమనుభవతి-జీవస్తు సుఖ్యతి దుఃఖ్యతి ముహ్యతి చేతి భావః ॥ ౩౬ ॥ నేతి ॥ యత ఏవమత ఏవ- అస్య-మనసా సఙ్కల్పేన-వచోభిర్వేదాత్మకైశ్చ-నామాని దేవమనుష్యాదినామాని-రూపాణి దేవాదిరూపాణి చ-నటచర్యామివ-వితన్వతః విదధతః ధాతురీశ్వరస్య-ఊతీః గతీః -అవతారగతీశ్చేష్టాః-పదవీః-ప్రకారానితి యావత్ -నిపుణేన భావప్రధానో నిర్దేశః-నైపుణ్యేనాపి-జన్తుః-నావైతి నావగచ్ఛతి- అనవగ

తాం హేతుం వదన్ జన్తుం విశినష్టి-కుత్సితా మనీషా బుద్ధిర్యస్య-శబ్దాదివిషయాసక్తబుద్ధిః - అజ్ఞః అహంమమాభిమానాభ్యాం స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యానభిజ్ఞః- మనోవచోభిః-నామాని రూపాణి చ వితన్వత ఇత్యత్ర-మనసా సఙ్కల్పేన రూపసృష్టిః- వేదవచోభిర్నామకల్పనమితి వివేకః-నామరూపం చ భూతానాం కృత్యానాం చ ప్రపఞ్చనమ్ - వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ దేవాదీనాం చకార స ఇతి వచనాత్-నటచర్యామివేతి చిదచిద్గతదోషరాహిత్యం వివక్షితం యద్వా- నటచర్యామివ-నటో యథా విచిత్రవేషానుపాదత్తే తద్వదూర్ధ్వ్ ప్రాణిమత్స్యకూర్మాదీని తన్నామాని చ సన్తన్వతో బిభ్రతోఽస్య ధాతుర్జగత్స్రష్టురీశ్వరస్యోతీర్గతీర్జన్తుర్మనసా వచోభిశ్చ నిపుణేన తత్రైవ ప్రత్యేని చ నావైతీత్యర్థః- అత్ర పక్షే నటచర్యామివేతి దృష్టాన్తేనేదం వివక్షితం-నటస్యానేకవేషపరిగ్రహేఽపి యథా స్వస్వభావాత్యాగః-వేషాణాం చేష్టామూలచర్యాయాశ్చ లీలాత్వం- తద్వదస్యాపీతి-కుమనీషోఽజ్ఞో జన్తుర్నావైతీత్యనేన-శబ్దాదిషు విరక్తః స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యమననశీలస్త్వవైతీతి సూచితమ్ ✲॥౩౭॥✲ స వేదేత్యాహ స ఇతి॥ పుమాన్-అమాయయా మాయాగుణకామాదిరహితయా-సన్తతయా- అనువృత్త్యా దురన్తవీర్యస్య అపారవీర్యస్య రథాఙ్గపాణేః అనువృత్త్యా సేవయా-తస్య రథాఙ్గపాణేః-పాదసరోజగన్ధం-భజేత అనుభవేత్-సః-ధాతుః-రథాఙ్గపాణేః-పదవీం- వేద జానాతి-తథా చోక్తం భగవతా- భక్త్యా త్వనన్యయా శక్యః అహమేవంవిధోఽర్జున-జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరన్తపేతి ✲॥౩౮॥✲ ఏవమయోపపాదితం భగవదవతారాదిరహస్యమమాయికావిచ్ఛిన్నభగవద్భక్తియోగనిష్ఠా భవన్తో జానన్త్యేవాత్ర న విప్రతిపత్తిరితి సూచయితుం-శ్రోతౄణాం శౌనకాదీనాం కృతార్థతాం సహేతుకామావిష్కరోతి॥ అథేతి ॥ భగవన్త ఇతి॥ సమ్బోధనం-యూయమిత్యధ్యాహారః-యద్వా- సామునయః-భగవన్తః పూజ్యాః భవన్తః-ధన్యాః-కృతార్థాః-కుతః-హి-యస్మాత్-ఇహ లోకే-అఖిలలోకనాథే వాసుదేవే-సర్వాత్మకం సర్వప్రకారం-కరణత్రయేణాపీత్యర్థః- సర్వాత్మక ఇతి పాఠే-సర్వస్యాత్మని సర్వశరీరకే వేతి వాసుదేవవిశేషణం-ఆత్మభావం-భావో భక్తియోగః-

తురవైతి జన్తుః కుమనీష ఊతీః। నామాని రూపాణి మనోవచోభిస్సన్తన్వతో ✲ నటచర్యామివాజ్ఞః॥౩౭॥ స వేద ధాతుః పదవీం పరస్య దురన్తవీర్యస్య రథాఙ్గపాణేః। యోఽమాయయా సన్తతయానువృత్త్యా భజేత తత్పాదసరోజగన్ధమ్॥ ౩౮ ॥ అథేహ ధన్యా భగవన్త ఇత్థం యద్వాసుదేవేఽఖిలలోకనాథే। కుర్వన్తి † సర్వాత్మకమాత్మభావం న యత్ర భూయః పరివర్త ఉగ్రః॥౩౯॥ ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్। ఉత్తమశ్లోకచరితం చకార భగవానృషిః॥౪౦॥ నిశ్శ్రేయసాయ లోకస్య ధన్యం స్వస్త్యయనం మహత్। తదిదం గ్రాహ

ఆత్మనో భావః-ఆత్మకర్తృకః-సర్వాత్మన ఇతి పాఠే-ఆత్మనా మనసా-యో భావో భక్తిః-తం కుర్వన్తి తతో ధన్యా ఇత్యర్థః-కథం, భక్తియోగమాత్రకర్తృత్వేన ధన్యతేత్యపేక్షాయామాత్మభావం విశినష్టి॥ యత్ర యస్మిన్నాత్మభావే-సతి-ఉగ్రః- గర్భజన్మజరామరణాదిదుఃఖహేతుత్వేన ఘోరః పరివర్తః సంసారపరివృత్తిః భూయో న భవతి ✲॥౩౯॥✲ తదేవం-పుంసామేకాన్తతశ్శ్రేయస్తన్నశ్శంసితుమర్హసీత్యాదీనాం శౌనకాదిప్రశ్నానాం సంగ్రహేణోత్తరాణ్యభిధాయ-అథైతచ్ఛుశ్రూషితభాగవతాఖ్యపురాణముఖేన తాన్యేవ విస్తరతః ప్రతిపిపాదయిషుః - స్తావదేతత్పురాణనిర్మాణప్రకారం-నిర్మాతుర్బాదరాయణస్య నిర్మాణప్రవృత్తినిమిత్తం, నిర్మితస్య పునశ్శుకం ప్రత్యధ్యాపనం, తేనాధీతస్య రాజ్ఞే శ్రవణం చ సహేతుకం ప్రష్టుమవసరప్రదానాయ భగవాన్బాదరాయణస్తదిదం పురాణం నిర్మాయ పుత్రేణ మద్యాప్య తన్ముఖేన ప్రవర్తయామాస - తదాహం తన్ముఖేనాధిగతమిదం పురాణం-వః, శ్రావయిష్యామీత్యాహ సూతః ॥ ఇదమితి॥ ఇదం భాగవతమితి ప్రసిద్ధం పురాణం, బ్రహ్మసమ్మితం బ్రహ్మ, వేదస్తేన సమ్మితం సమీకృతం వేదతుల్యమిత్యర్థః - యద్వా- బ్రహ్మపరం బ్రహ్మ, తత్సమ్యక్ మీయతేఽనేనేతి బ్రహ్మసమ్మితం - బాహులకాత్కరణే క్తః పరబ్రహ్మప్రమాపకమిత్యర్థః - యద్వా, సమ్యక్ మీయతే ప్రమీయత ఇతి కర్మణ్యేవ క్తః - బ్రహ్మ-సమ్మితం యస్మాత్తద్బ్రహ్మసమ్మితం - సంపూర్వాదిగ్న్యాహితాదిత్వాద్వా కర్మణి క్తః- జమోహాత్స్వాదచిజముణ్ణిత్యమితి జముడాగమః-బ్రహ్మ సమ్యక్, ఇతం, అవగతం - యేన యస్మాద్వా తద్బ్రహ్మసమ్మితం-తత్ర హేతుం వదన్ విశినష్టి, ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతః చరితం చరితప్రతిపాదకం ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకయోరభేదవివక్షయోత్తమశ్లోకచరితమిత్యుక్తం, ఏవంవిధం పురాణం-భగవానృషిః నిఖిలనిగమద్రష్టా వ్యాసశ్చకార ✲॥ ౪౦ ॥✲ కిమర్థం-లోకస్య శృణ్వతో జనస్య-నిశ్శ్రేయసార్థం ముక్త్యర్థం, తదేవ దర్శయితుం విశినష్టి-ధన్యం సమ్యక్ జ్ఞానజననద్వారా కృతార్థత్వావహం-స్వస్త్యయనం మఙ్గళాస్పదం, పవిత్రాణాం పవిత్రం యో మఙ్గళానాం చ మఙ్గళమిత్యుక్తరీత్యా నిరతిశయమఙ్గళావహం భగవత్స్వ

౩౭॥శ్లో॥ పా ✲ సంతన్వతో నటచర్యాం. ౩౯॥శ్లో॥ పా † సర్వాత్మక ఆత్మభావమ్. † పా॥ సర్వాత్మన ఆత్మభావమ్.

రూపరూపాదిప్రతిపాదకత్వేనముఖ్యశబ్దాస్పదమిత్యర్థః ॥ తత్ - ఉక్తవిధం - ఇదంపురాణం, ఆత్మవతాం ప్రజ్ఞానవతాం శ్రేష్ఠం - సుతం శ్రీశుకం - గ్రాహయామాస అధ్యాపయామాస ॥ ౪౧ ॥ పురాణమేవ విశినష్టి ॥ సర్వేషాం పూర్వోత్తరభాగాత్మకానాం వేదానాం - ఇతిహాసానాంచ సారం సారం సముద్ధృతం, ఏతత్పురాణరూపేణేతి శేషః, సారం, స్థిరాంశః, సమీచీనన్యాయైః పరిష్కృతోఽర్థ ఇతి యావత్ - సారం సారం సముద్ధృతమిత్యనేన వేదేతిహాసాదిసిద్ధస్యార్థశరీరస్య క్రమవిశేషనివేశనం - వేదాద్యర్థపరిష్కరణంచ - వ్యాసబుద్ధ్యధీనమిత్యవగమ్యతే - సతు - అధీతైతత్పురాణశ్శుకస్తు - పరీక్షితం మహారాజం - ఇదం శ్రావయామాస శృణోతేశ్శబ్దకర్మణోఽణ్యన్తే, కర్తుః పరీక్షితో, ణౌ, గతిబుద్ధీతి కర్మసంజ్ఞాయాం ప్రాప్తి, యా ఏవం గ్రాహయామాస సుతమిత్యత్రాపి, తత్ర గ్రహేరగతిశబ్దకర్మత్వాత్ ॥ ౪౨ ॥ పరీక్షితం కథంభూతం, గఙ్గాయాం ప్రాయోపవిష్టం అనశనవ్రతదీక్షితం - ఋషిభిః పరీతం పరివేష్టితం, తత్ర పరీక్షితస్సన్నిధౌ భూరితేజసో, విప్రర్షేశ్శుకస్య కీర్తయతః శ్రావయతస్సతః, హే విప్రాః ॥ ౪౩ ॥ తత్ర నివిష్టోఽహం - తదనుగ్రహాత్ శుకానుగ్రహాత్, అధ్యగమం అధీగతవానస్మి పురాణమితి శేషః, గమేర్లృదిత్వాదఙ్యధ్యగమమితి రూపం - సః తదనుగ్రహాదధిగతైతత్పురాణోఽహంచ, యథాధీతం యథావదధీతం, యద్వా అధీతమితి భావే క్తః, యథాధ్యయనం అధ్యయనమనతిక్రమ్య అధ్యయనానుసారేణేత్యర్థః, యథామతి శ్రావయిష్యామి, యథామతీత్యనేన పురాణస్య దురవబోధ్యత్వం సూచ్యతే ॥ ౪౪ ॥ పురాణం స్తౌతి ॥ కృష్ణ ఇతి ॥ కృష్ణే భగవతి ధర్మజ్ఞానాదిభిస్సహ, స్వధామ, స్వలోకం, గతవతి, అత ఏవ కలౌ యుగే నష్టదృశాం నష్టప్రజ్ఞానాం జనానాం - దృష్టిప్రదానక్షమః, ఏష పురాణరూపోఽర్కః సూర్యోఽధునోదితః యథా రాత్రౌ నష్టదృష్టీనామర్కోదయే సతి, దృష్టి

యామాస సుతమాత్మవతాం వరమ్ ॥ ౪౧ ॥ సర్వవేదేతిహాసానాం సారం సారం సముద్ధృతమ్ । స తు సంశ్రావ
యామాస మహారాజం పరీక్షితమ్ ॥ ౪౨ ॥ ప్రాయోపవిష్టం గఙ్గాయాం పరీతం పరమర్షిభిః । తత్ర కీర్తయతో వి
ప్రా విప్రర్షేర్భూరితేజసః ॥ ౪౩ ॥ అహం చాధ్యగమం తత్ర నివిష్టస్తదనుగ్రహాత్ । సోఽహం వశ్శ్రావయిష్యామి
యథాధీతం యథామతి ॥ ౪౪ ॥ కృష్ణే స్వధామోపగతే ధర్మజ్ఞానాదిభిస్సహ । కలౌ నష్టదృశామేష పురాణా
ర్కోఽధునోదితః ॥ ౪౫ ॥ * * *

* * * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, తృతీయోఽధ్యాయః. * * *

శ్రీవ్యాస ఉవాచ ॥ ఇతి బ్రువాణం సంస్తూయ మునీనాం దీర్ఘసత్రిణామ్ । వృద్ధః కులపతిస్సూతం బహ్వృచశ్శౌన
కోఽబ్రవీత్ ॥ ౧ ॥ సూత సూత మహాభాగ వద నో వదతాం వర । కథాం భాగవతీం పుణ్యాం యదాహ భగవా

స్వవిషయగ్రహణసమర్థా భవతి, ఏవం రాత్రిరూపే కలౌ నష్టప్రజ్ఞానాం పునరేతత్పురాణార్కోదయే సప్రజ్ఞా ప్రవర్తత ఇత్యర్థః ॥ ౪౫ ॥ ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయః, శ్రీవీరరాఘవలిఖితాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాం ప్రథమస్కన్ధే తృతీయోఽధ్యాయః * * *

ఇత్థం లబ్ధావసరశ్శౌనకః పృచ్ఛతీత్యాహ వ్యాసః ॥ ఇతీతి ॥ అత్ర వ్యాస ఉవాచేతి పఠ్యతే, యుక్తం చైతత్, కృత్స్నప్రబన్ధస్య వ్యాసోక్తిరూపత్వే పరీక్షిచ్ఛుకశౌనకసూతప్రశ్నోత్తరరూపేణ ప్రణీతత్వాత్తత్ర తత్ర పరీక్షిదాదిప్రశ్నోత్తరత్వజ్ఞాపనాయ రాజోవాచ శుక ఉవాచేత్యాదీనాం పాఠవత్ శౌనకసూతప్రశ్నోత్తరప్రకారానుకారరూపశ్లోకా దృశ్యన్తే, తేషాం సర్వేషామాదౌ శౌనకసూతప్రశ్నోత్తరత్వజ్ఞాపనాయ తేషాం వ్యాసోక్తిత్వజ్ఞాపనాయ చ తదాదౌ వ్యాస ఉవాచేత్యస్య పాఠావశ్యంభావాత్, క్వచిత్తదభావేఽప్యర్థతస్తస్య వివక్షితత్వాత్ శౌనకాదర్వాచీనస్య నియతప్రష్ట్రుత్తరాదరభావాదేవాముక ఉవాచేతి పాఠాయోగాత్, ఏతేనాత్రైవ వ్యాస ఉవాచేతి పఠ్యతే న క్వాప్యన్యత్రాస్మిన్పురాణే తత్ర మూలం మృగ్యమితి కేషాంచిదాశఙ్కా పరాస్తా, ఇత్థం బ్రువాణం సూతం, సంస్తూయ, దీర్ఘసత్రిణాం బ్రహ్మసత్రేణ దీక్షితానాం మునీనాం కులస్య సమూహస్య పతిః, కులశబ్దస్య నిత్యసాపేక్షత్వాద్దైవదత్తస్య గురుకులమిత్యాదావివ సమాసః, వృద్ధః జ్ఞానేన వయసా చ వృద్ధః, బహ్వృచః ఋగ్వేదీ, శౌనకోఽబ్రవీత్ ॥ ౧ ॥ తదేవాహ ॥ సూత సూతేత్యాదిర్ద్వాదశభిః ॥ హే సూత సూత, ఆదరాత్సంభ్రమాద్వా ద్విరుక్తిః, హే మహాభాగ భాగ్యవన్, భాగ్యమత్ర నిఖిలతత్త్వజ్ఞానిత్వరూపం, హే వదతాం వర, భాగవతీం శ్రీమద్భాగవతపురాణప్రతిపాద్యాం కథాం, నః, అస్మభ్యం, వద, భాగవతం విశినష్టి, యద్భాగవతం, భగవాన్ శుక ఆహ, పరీక్షిత ఇతి శేషః, ప్రవృత్తిస్యాసి భాగవతస్య బుద్ధ్యా నిష్కృష్టస్య యదిత్యనేన పరామ

ర్షిః ❀॥౨॥❀ ఏవంసామాన్యతఃపృష్ట్వావిశేషతఃపృచ్ఛతి॥ కస్మిన్నితి॥ ఇయంభాగవతీకథాకస్మిన్యుగేప్రవృత్తా, ఇత్యేకః
ప్రశ్నః-కస్మిన్స్థానఇత్యపరః- కేనహేతునేతితృతీయః, కుతఃకస్మాద్ధేతోః, కేనపుంసాసంబోధితఃకృష్ణోమునిర్ద్వైపాయ
నః-ఇమాంసంహితాంభాగవతరూపాంకృతవానితిచతుర్థః ❀॥౩॥❀ యదుక్తం, సతుసంశ్రావయామాసమహారాజం
పరీక్షితమితితదఘటమానమివాభిప్రేత్య, తద్ధేతుభూతైర్విశేషణైశ్శుకంవిశినష్టి॥ తస్యేత్యాదిభిఃపఞ్చభిః॥ తస్యకృష్ణ
స్యమునేఃపుత్రఃశుకోమహాయోగీయోగిశ్రేష్ఠః, శ్రేష్ఠత్వమేవాహ, సమదృక్, సర్వదేవమనుష్యాదిశరీరజాతంప్రధానపరి
ణామరూపత్వేనపరార్థత్వేనచ, జీవవర్గంజ్ఞానైకాకారత్వేన, సర్వత్రానుస్యూతంపరమాత్మానంసత్యజ్ఞానాదికల్యా
ణగుణాకరత్వేనచ, త్యేవంరూపంసమంపశ్యతీతిసమదృక్, ఏవంవిధమేవసమదర్శిత్వం, విద్యావినయసమ్పన్నేబ్రాహ్మణే
గవిహస్తిని॥శునిచైవశ్వపాకేచపణ్డితాస్సమదర్శినఇత్యాదావప్యగీయత, నిర్వికల్పకఃభేదానుసంధానరహితః॥ దేహగ
తవికల్పానాం-దేవమనుష్యత్వాదీనామాత్మనినారోపయితా, యద్వా, అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుజ్ఞానరహితః, ఏకాన్త
మతిః, ఏకాన్తాఅవ్యభిచారిణీనిశ్చితేతియావత్, మతిర్భగవతి, తథాభూతః, ఉన్నిద్రఃజాగరూకః, యానిశాసర్వభూతా
నాంతస్యాంజాగర్తిసంయమీ, త్యుక్తవిధజాగరయుక్తఇత్యర్థః, గూఢఃస్వమాహాత్మ్యానావిష్కరణశీలః, మూఢోఽజ్ఞఇ
వ, ఈయతేప్రతీయతే, దృశ్యతఇత్యర్థః ❀॥౪॥❀ తస్యజ్ఞానాధిక్యమేవవ్యఞ్జయన్కంచిదితిహాసమాహ-దృష్ట్వేత్యనేన॥
కదాచిత్క్వచిత్, దేవస్త్రియఃనగ్నాఃజలేవిహరన్త్యః, పురతోగచ్ఛన్తంశుకమాలోక్యవాసాంసినపరిదధుః, తతఃపృష్ఠ
తఆయాన్తంశ్రీవ్యాసమాలోక్యహ్రియాపరిదధుః, తదిదంచిత్రమవలోక్యశ్రీవ్యాసోఽపృచ్ఛత్, శుకమవలోక్యాపివాసాం
సికింనపరిధత్తేతి, తదాతాఊచుః, తవతుస్త్రీపురుషవివేకోఽస్తి, త్వత్సుతస్యతుపరమాత్మనిష్ఠైకమనసస్తద్వ్యతిరిక్తజ్ఞా

ఇచ్ఛుకః॥౨॥ కస్మిన్యుగేప్రవృత్తేయంస్థానేవాకేనహేతునా।కుతస్సంచోదితఃకృష్ణఃకృతవాన్సంహితాం
మునిః॥౩॥తస్యపుత్రోమహాయోగీసమదృఙ్నిర్వికల్పకః।ఏకాన్తమతిరున్నిద్రోగూఢోమూఢఇవేయతే॥౪॥ దృ
ష్ట్వానుయాన్తమృషిమాత్మజమప్యనగ్నందేవ్యోహ్రియాపరిదధుర్నసుతస్యచిత్రమ్। తద్వీక్ష్యపృచ్ఛతిము
నౌజగదుస్తవాస్తిస్త్రీపుంభిదానతుసుతస్యవివిక్తదృష్టేః॥౫॥కథమాలక్షితఃపౌరైస్సంప్రాప్తఃకురుజాఙ్గ
లాన్।ఉన్మత్తమూకజడవద్విచరన్గజసాహ్వయే॥౬॥ కథంవాపాణ్డవేయస్యరాజర్షేర్మునినాసహ।సం
వాదస్సమభూత్తాతయత్రైషాసాత్వతీశ్రుతిః॥౭॥ సగోదోహనమాత్రంహిగృహేషుగృహమేధినామ్।అ
వేక్షతేమహాభాగస్తీర్థీకుర్వంస్తదాశ్రమమ్॥౮॥ అభిమన్యుసుతంసూతప్రాహుర్భాగవతోత్తమమ్।తస్యజ
న్మమహాశ్చర్యంకర్మాణిచగృణీహినః॥౯॥ ససమ్రాట్కస్యవాహేతోఃపాణ్డూనాంమానవర్ధనః।ప్రాయో

నాభావేనస్త్రీపుంవిభాగోనాస్తి, అతస్తనుమవలోక్యాపలజ్జారహితా, నపరిదధిమ, త్వాంత్వవలోక్యపరిదధీమేతి, సోఽయము
త్రోచ్యతే॥ఆత్మజమనుయాన్తమనగ్నమప్యృషింవ్యాసందృష్ట్వా, దేవ్యోదేవానాంస్త్రియః, హ్రియాలజ్జయా, పరిద
ధుః, వాసాంసీతిశేషః-సుతస్య-నగ్నస్యసుతస్యదర్శనే, నపరిదధుః-తద్విచిత్రంవీక్ష్యమునౌవ్యాసేపృచ్ఛతిసతి-జగదుః-దే
వ్యఇత్యనుషఙ్గః-కిమితి- తవ-స్త్రీపుంభిదాస్త్రీపుంసభేదోఽస్తి - త్వత్సుతస్యతు, నాస్తి, తత్రహేతుః, వివిక్తేప్రకృతిపురు
షవిలక్షణే, పరమాత్మన్యేవదృష్టిర్యస్య, తథాభూతత్వాత్, తస్యదర్శనేచాపి, నాస్మాకంలజ్జాబభూవేతి ❀॥౫॥❀ ఏవం
భూతః, సదాకురూన్జాఙ్గలాంశ్చ- ఉన్మత్తవన్మూకవజ్జడవచ్చవిచరన్ - కథంవాగజసాహ్వయేహస్తినాఖ్యేపురే-సం
ప్రాప్తః, కథంవాపౌరైర్జనైరాలక్షితః ❀॥౬॥❀ కథంవాపాణ్డవేయస్యరాజర్షేఃపరీక్షితోమునినాశుకేనసంవాదస్సం
బభూవ, యత్రసంవాదేఏషాసాత్వతీ- సాతయతిసుఖయతీతిసాత్, పరమాత్మా, సాతేస్సుఖార్థాత్సాత్రాద్ధాతోర్హేతుమ
ణ్ణ్యన్తాద్వాసరూపవిధినా, అనుపసర్గాల్లిమ్పవిన్దేత్యాదినాశప్రత్యయాభావపక్షేక్విపిసాదితివ్యుత్పత్తేః, సః ప్రతిపా
ద్యతయాఅస్యామస్తీతిసాత్వతీ, మతుప్యుగిత్త్వాత్ఙీప్, శ్రుతిఃశ్రుతితుల్యాప్రవృత్తా ❀॥౭॥❀ సంవాదస్యాసంభావనాంవ్యఞ్జ
యన్నాహ॥సఇతి॥ సమహాయోగీశుకః, గృహమేధినాంగృహాశ్రమిణాం, గృహేషు, గోదోహనమాత్రం, యావతాకాలే
నగౌర్దుహ్యతేతావన్తంకాలం - అవేక్షతేప్రతీక్షమాణస్తిష్ఠతి, నత్వధికమిత్యర్థః- విరక్తత్వాదితిభావః, కదమవేక్షతే, తే
షాంగృహమేధినాంఆశ్రమంతీర్థీకుర్వన్పవిత్రీకర్తుమిత్యర్థః ॥౮॥ అన్యచ్చపృచ్ఛతి॥అభిమన్యుసుతమితి॥ హేసూతఅభి
మన్యోస్సుతంపరీక్షితం, మహాభాగవతంప్రాహుః, అతస్తస్యమహాశ్చర్యంజన్మ, కర్మాణిచ, నోఽస్మాకం, గృణీహికథ
య ❀॥౯॥❀ పాణ్డూనాంపాణ్డువంశజానాం, మానంప్రాశస్త్యంవర్ధయతీతివర్ధనః, నన్ద్యాదిత్వాత్కర్తరిల్యుః, స

సామ్రాట్ సార్వభౌమః, స పరీక్షిత్, కస్య హేతోః కస్మాద్ధేతోః, అధిరాట్ఛ్రియం ఆధిరాజ్యసంపదం, అనాదృత్య గఙ్గాయాం ప్రాయోపవిష్టః ॥౧౦॥ శత్రవః, ఆత్మనశ్శివాయ ఆత్మనాం యోగక్షేమాయ, ధనాని హానీయ ఆదాయ, సమర్ప్యేత్యర్థః, యస్య పరీక్షితః పాదనికేతం పాదపీఠం నమన్తి, ప్రహ్వీభవన్తి, స వీరః పరీక్షిత్, యువా సన్నపి దుస్త్యజాం శ్రియం అధిరాట్ఛ్రియం, అసుభిః ప్రాణైస్సహోత్స్రష్టుం త్యక్తుం, ఐషత ఐచ్ఛత్, అహో ఆశ్చర్యమేతత్ ✽ ॥౧౧॥ ✽ నను భాగవతం ప్రాహురిత్యేవమేవోక్తత్వాద్భాగవతానాం చ దేహతదనుబన్ధిషు విరక్తేస్స్వాభావికత్వాచ్చ నేదమాశ్చర్యమిత్యత ఆహ॥ శివాయేతి॥ యద్యపి భాగవతా విరక్తాః, తథాపి ఉత్తమశ్లోకో భగవానేవ పరమయనం, ప్రాప్యః ప్రాపక ఆధారశ్చ యేషాం తే జనాః, భాగవతాః, నాత్మార్థం జీవన్తి, కిన్తు, లోకస్య, శివాయ మఙ్గళాయ, భూతయే శ్రియై, భవాయ తస్యాభ్యుత్తరోత్తరోదయాయ చ, జీవన్తి ఏవం పరాశ్రయం, పరైర్లోకైః శివాద్యర్థమాశ్రయణీయం, పరోపకారకమిత్యర్థః, కళేబరం, కుతో హేతోః, నిర్విద్య హేయం మత్వా, ముమోచ త్యాజ ✽ ॥౧౨॥ ✽ ప్రశ్నముపసంహరతి॥ తదితి॥ నః, అస్మాభిః పృష్టస్త్వం - తదేతత్పృష్టం సర్వం - సమ్యగాచక్ష్వ ఆఖ్యాహి - యదిహ కిఞ్చన - పృష్టమస్తి - తదపి సమాచక్ష్వ - యదపీతి పాఠే - యదస్మాభిః పృష్టస్త్వం - తతః పృష్టం తదేతత్సర్వం, అన్యదపి కిఞ్చిత్సమాచక్ష్వ త్వాం అన్యత్ర ఛాన్దసాత్, వేదవాక్యం వినా - వాచాం ఇతిహాసపురాణాదిరూపాణాం విషయే - స్నాతం పారంగతం, అధికృతం వా - మన్యే, వేదవాక్యవ్యతిరిక్తేతిహాసపురాణాదిశ్రావణే త్వామేవాధికారిణం వ్యాసానుగృహీతరోమహర్షణసుతం మన్య ఇత్యర్థః ✽ ॥౧౩॥ ✽ ఏవమాపృష్టస్సూతః కస్మిన్యుగే ప్రవృత్తేయమిత్యాదిప్రశ్నాన్ప్రతివివక్షుస్తావత్తదుపోద్ఘాతరూపం జన్మప్రభృతి తత్పురాణ

ప్రవిష్టో గఙ్గాయామనాదృత్యాధిరాట్ఛ్రియం॥ ౧౦ ॥నమన్తి యత్పాదనికేతమాత్మనశ్శివాయ హానీయ ధనాని శత్రవః। కథం స వీరశ్శ్రియమఙ్గ దుస్త్యజాం యువైషతోత్స్రష్టుమహో సహాసుభిః॥౧౧॥ శివాయ లోకస్య భవాయ భూతయే య ఉత్తమశ్లోకపరాయణా జనాః। జీవన్తి నాత్మార్థమసౌ పరాశ్రయం ముమోచ నిర్విద్య కుతః కళేబరమ్॥౧౨॥ తత్సర్వం నస్సమాచక్ష్వ పృష్టో ✽ యదిహ కిఞ్చన। మన్యే త్వాం విషయే వాచాం స్నాతమన్యత్ర ఛాన్దసాత్॥౧౩॥ సూత ఉవాచ॥ ద్వాపరే సమనుప్రాప్తే తృతీయే యుగపర్యయే। జాతః పరాశరాద్యోగీ వాసవ్యాం కలయా హరేః॥౧౪॥ స కదాచిత్సరస్వత్యా ఉపస్పృశ్య జలం శుచిః। వివిక్త ఏక ఆసీన ఉదితే రవిమణ్డలే॥౧౫॥ పరావరజ్ఞస్స ఋషిః కాలేనావ్యక్తరంహసా। యుగధర్మవ్యతికరం ప్రాప్తం భువి యుగే యుగే॥౧౬॥ భౌతికానాం చ భూతానాం శక్తిహ్రాసం చ తత్కృతమ్। అశ్రద్దధానాన్నిస్సత్త్వాన్దుర్మేధాన్ హ్రసితాయుషః॥౧౭॥ దుర్భగాంశ్చ జనాన్వీక్ష్య మునిర్దివ్యేన చక్షుషా। సర్వవర్ణాశ్రమాణాం యద్దధ్యౌ హితమమోఘ

యోగావధికం శ్రీవ్యాసచరిత్రం తదనుప్రయుక్తం శ్రీనారదవృత్తాన్తం చాహ॥ ద్వాపర ఇత్యాదినా ॥ యావత్షష్ఠాధ్యాయసమాప్తి - ద్వాపరే యుగే సమనుప్రాప్తే తత్రాపి తృతీయస్య యుగస్య పర్యయే అవసానే, పరాశరాత్, వాసవ్యాం ఉపరిచరవసుబీజజాతాయాం సత్యవత్యాం - హరేః కలయా అంశేన, యోగీ వ్యాసో - జాతః జజ్ఞే ✽ ॥ ౧౪॥ ✽ స వ్యాసః కదాచిత్ సరస్వత్యాం, శుచి పవిత్రం జలముపస్పృశ్యాచమ్య, ఇదం నిత్యకర్మోపలక్షణం, రవిమణ్డలే ఉదితే సతి, ఏకోఽసహాయః, వివిక్తే నిర్జనే దేశే, ఆసీన ఉపవిష్టః ✽ ॥౧౫॥ ✽ ఋషిర్నిఖిలనిగమద్రష్టా, పరావరజ్ఞః ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథాత్మ్యద్రష్టా ప్రకృష్టతత్త్వయాథాత్మ్యదర్శీ, సః, వ్యాసః, అవ్యక్తం రంహః వేగో యస్య తేన, దుర్నిరీక్ష్యవేగేన కాలేన హేతునా, భువి భూలోకే - ప్రతియుగం ప్రాప్తం - ధర్మవ్యతికరం ధర్మవ్యత్యాసం - కృతాదియుగక్రమేణ ప్రాప్తం ధర్మస్య వృద్ధిహ్రాసాదికమిత్యర్థః ॥ ౧౬॥ ✽ తథా తత్కృతం ధర్మవ్యతికరకృతం, భౌతికానాం ఆకాశాదిభూతపరిణామరూపాణాం దేవాదిశరీరాణాం, భూతానాం తత్సంసృష్టానాం జీవానాం చ - శక్తిహ్రాసం శక్తిక్షయం చ - తథా జనాన్ వీక్ష్య, కథం భూతాన్ - అశ్రద్దధానాన్ శ్రద్ధాం అకుర్వాణాన్, స్వస్వవర్ణాశ్రమానుగుణధర్మానుష్ఠానవిషయకత్వరారహితాన్, నిస్సత్త్వాన్ దుర్బలాన్, సత్త్వానుష్ఠానశ్రద్ధాయాం దుర్బలాన్, సత్త్వపక్షే దుర్మేధాన్, హ్రసితం సంకుచితం ఆయుర్యేషాం తాన్, అనుష్ఠానోపయుక్తజ్ఞానాయూరహితాన్ ✽ ॥ ౧౭ ॥ ✽ అత ఏవ దుర్భగాన్ భాగ్యహీనాన్, మునిః పరమాత్మయాథాత్మ్యమననశీలః అత ఏవ - అమోఘదృక్ అవితథసంకల్పః, దివ్యేన చక్షుషా యోగపరిశుద్ధేన మనసా, సర్వేషాం వర్ణానాం, ఆశ్రమిణాం చ-

---

౧౩॥ శ్లో॥ పా ✽ యదపి కిఞ్చన॥

హితం దధ్యౌ చిన్తితవాన్, చిన్తాపూర్వకం చకారేత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ తదేవాహ, ప్రజానాం త్రైవర్ణికానాం సమ్బన్ధి-తాసాం శ్రేయస్సాధనతయాఽనుష్ఠేయం, వైదికం వేదపూర్వభాగబోధ్యం, అత ఏవ-విశుద్ధం భ్రమప్రమాదవిప్రలిప్సాదిప్రకదోషాస్పృష్టవిధిబోధితం- చాతుర్హోత్రం చాతుర్హోత్రశబ్దవాచ్యమన్త్రప్రకాశ్యం కర్మ-వీక్ష్య ప్రజానామనుష్ఠేయమాలోచ్య, తావత్ - యజ్ఞానాం సంతత్యై కర్తవ్యయజ్ఞకలాపవిషయకబోధార్థం - తద్బోధకం పూర్వమేకరూపేణావస్థితం వేదం ఋగ్యజుస్సామాథర్వభేదేన చతుర్విధం, వ్యధాత్ వ్యభాంక్షీత్ ॥ ౧౯ ॥ చాతుర్విధ్యేన విధానమేవ దర్శయతి ॥ ఋగితి ॥ ఋగాద్యాశ్చత్వారో వేదాః-ఉద్ధృతాః మిశ్రమూలవేదరాశేరుద్ధృత్య సన్నివేశవిశేషేణ యోజితా ఇత్యర్థః -తథా, ఇతిహాసః, పురాణాని చ, ఉద్ధృతానీత్యనుషఙ్గః-కాలేన విప్లుతాని మాత్స్యాదిపురాణానీతిహాసాంశ్చోద్ధృతా ఇత్యర్థః- ఇతిహాసపురాణాని విశిష్య పఞ్చమో వేద ఉచ్యతే, పఞ్చమవేదత్వేన ప్రసిద్ధ్యన్త ఇత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ తత్ర ఋగాదీనాం మధ్యే, ఋగ్వేదధరః పైలః, అధ్యయనపూర్వమృగ్వేదం పైలో మునిర్దధారేత్యర్థః-కవిర్విద్వాన్ - జైమినిస్తు, సామగః అధ్యయనపూర్వకం ఋగాధారాణి సామాని జగావిత్యర్థః, వైశమ్పాయన ఏక ఏవ ఋషిః - యజుషాం నిష్ణాతః పారంగతః, మతః స్మృతః, అవాన్తరభేదాభిప్రాయేణ యజుషామిత్యుక్తమ్ ॥ ౨౧ ॥ ఏవమథర్వాఙ్గిరసామిత్యత్రాపి తేషాం, నిష్ణాతః, దారుణః - దరుణోఽపత్యం దారుణిః - సుమన్తుర్నామ మునిరాసీత్ - అథర్వాఖ్యాన్యఙ్గిరాంసి తేషాం, ఇతిహాసానాం పురాణానాం చ నిష్ణాతస్తు - మే మమ సూతస్య - పితా రోమహర్షణః ॥ ౨౨ ॥ సర్వ ఏవైతే భగవతో వ్యాసస్యానుగ్రహాదేవ నిష్ణాతా బభూవురిత్యుక్తతో ద్రష్టవ్యం, తతస్త ఏతే, పైలాదయః, స్వం స్వం వేదం, శిష్యైః ప్రశిష్యైః

చాతుర్హోత్రం కర్మ శుద్ధం ప్రజానాం వీక్ష్య వైదికమ్ ॥ వ్యదధాద్యజ్ఞసంతత్యై వేదమేకం చతుర్విధమ్ ॥ ౧౯ ॥ ఋగ్యజుస్సామాథర్వాఖ్యా వేదాశ్చత్వార ఉద్ధృతాః । ఇతిహాసం పురాణం చ పఞ్చమో వేద ఉచ్యతే ॥ ౨౦ ॥ తత్రర్గ్వేదధరః పైలస్సామగో జైమినిః కవిః । వైశమ్పాయన ఏవైకో నిష్ణాతో యజుషాముత ॥ ౨౧ ॥ అథర్వాఙ్గిరసామాసీత్సుమన్తుర్దారుణో మునిః । ఇతిహాసపురాణానాం పితా మే రోమహర్షణః ॥ ౨౨ ॥ త ఏత ఋషయో వేదం స్వం స్వం వ్యస్యన్ననేకధా । శిష్యైః ప్రశిష్యైస్తచ్ఛిష్యైర్వేదాస్తే శాఖినోఽభవన్ ॥ ౨౩ ॥ త ఏవ వేదా దుర్మేధైర్ధార్యన్తే పురుషైర్యథా । ఏవం చకార భగవాన్వ్యాసః కృపణవత్సలః ॥ ౨౪ ॥ స్త్రీశూద్రద్విజబన్ధూనాం త్రయీ న శ్రుతిగోచరా । కర్మశ్రేయసి మూఢానాం శ్రేయ ఏవం భవేదిహ ॥ ఇతి భారతమాఖ్యానం కృపయా మునినా కృతమ్ ॥ ౨౫ ॥ ఏవం ప్రవృత్తస్య సదా భూతానాం శ్రేయసి ద్విజాః । సర్వాత్మకేనాపి యదా నాతుష్యద్ధృదయం తతః ॥ ౨౬ ॥ నాతిప్రసీదద్ధృదయస్సరస్వత్యాస్తటే శుచౌ । వితర్కయన్వివిక్తస్థ ఇదం ప్రోవాచ ధర్మవిత్ ॥ ౨౭ ॥ ధృతవ్రతేన హి మయా ఛన్దాంసి గురవోఽగ్నయః । మానితా నిర్వ్యలీకేన గృహీతం చా

శిష్యాణామపి శిష్యైస్తేషామపి శిష్యైశ్చ శిష్యాదిద్వారేత్యర్థః, అనేకధా - వ్యస్యన్ వ్యభాంక్షురిత్యర్థః తతస్తే వేదాశ్శాఖినోఽభవన్, వ్యస్తశాఖా అభవన్-తత్ర ఋగ్వేదః ఏకవింశతిశాఖాభేదం ప్రాప్తః, యజుర్వేదస్తు, ఏకశతధా-సామవేదస్తు సహస్రధా, అథర్వణస్తు నవధేతి వివేకః ॥ ౨౩ ॥ కిమర్థమేవమాత్మనా శిష్యాదిముఖేన చ వ్యభాంక్షీదిత్యపేక్షాయాం ప్రయోజనం దర్శయన్ వ్యాసనామ నిర్వక్తి ॥ త ఇతి ॥ దుర్మేధైః-అల్పప్రజ్ఞైః పురుషైః-త ఏతే వేదా యథా ధార్యన్తే యథా సన్నివేశితేషు ధార్యన్తే, ఏవం-తథా-చకార భగవాన్ వ్యాసః, తత్ర హేతుః-కృపణేషు వత్సలః వాత్సల్యయుక్తః యతో వేదాన్ వ్యస్యత్ వ్యభాంక్షీత్-అత ఏవ వ్యాస ఇతి ప్రసిద్ధో బభూవేతి భావః ॥ ౨౪ ॥ ఏవం కృతవతాపి పునర్మునినా వ్యాసేన-స్త్రీణాం-శూద్రాణాం చ ద్విజబన్ధూనాం-త్రైవర్ణికాభాసానాం చ-శ్రుతిగోచరా శ్రవణవిషయా త్రయీ ఋగాదిభిన్నో వేదః-న భవతి-అధ్యయనస్యోపనయనాఙ్గకత్వాదుపనయనస్య చ త్రైవర్ణికాధికారిత్వాత్ స్త్రీశూద్రాదీనాం వేదాధ్యయనయోగ్యతా నాస్తి- అత ఏవ కర్మశ్రేయసి వైదికకర్మసాధ్యే శ్రేయసి మూఢానాం పురుషార్థచతుష్టయతత్సాధనవిషయకజ్ఞానవిధురాణాం - అన్యథా శ్రేయో న భవేదిత్థం తు భవేదితి హేత్వాలోచయతా-కృపయా భారతమాఖ్యానం కృతమ్ ॥ ౨౫ ॥ హే ద్విజాః-ఏవం సర్వాత్మకేన-కేనప్రకారేణాపి-భూతానాం లోకానాం-శ్రేయసి నిమిత్తే-సదా ప్రవృత్తస్యాపి-బాదరాయణస్య - హృదయం మనో-యదా నాతుష్యత్ న జహర్ష- తతస్తదా-నాతిప్రసీదత్-ప్రసన్నం హృదయం యస్య తథాభూతః-శుచౌ పరిశుద్ధే-సరస్వత్యాస్తటే-వివిక్తే నిర్జనదేశే- స్థితః వితర్కయన్ అసంతోషహేతుః కో వేతి విచారయన్ ధర్మవిద్బాదరాయణః-ఇదం స్వగతం వక్ష్యమాణమువాచ ॥ ౨౬-౨౭ ॥ తదేవాహ ధృతవ్రతేనేత్యాదిభిశ్చతుర్భిః-ధృతం వ్రతం ఛన్దోగుర్వగ్నిసేవా

పయుక్తం యేన-తేనమయా-ఛన్దాంసి ఛన్దోధిదైవతాని-గురవోఽగ్నయశ్చ-నిర్వ్యలీకేన నిష్కపటభావేన మానితాః బహుమానితాః పూజితా ఇతియావత్-ఛన్దఆదీనాం-అనుశాసనం గృహీతం కృతంచ ॥ ౨౮ ॥ కించ భారతవ్యపదేశేన భారతవ్యాజేన-ఆమ్నాయానాం వేదానాం - అర్థశ్చ దర్శితః-భారతం విశినష్టి-యత్ర-భారతే-స్త్రీశూద్రాదిభిరపి-ధర్మో-దృశ్యతే-స్వస్వాపేక్షిత శ్రేయస్సాధన స్స్వాధికారానురూపో ధర్మో దృశ్యతే అవగమ్యతే ॥ ౨౯ ॥ అథాప్యేవమపి-బతేతి ఖేదే మమ దైహ్యః దేహస్థః-విభుః ప్రభుః-ఆత్మా ప్రత్యగాత్మా-ఆత్మనా అన్తఃకరణేన సహ యద్వా-దైహ్యో విభురాత్మా-అన్తఃకరణం-ఆత్మనాస్వయం - బ్రహ్మవర్చసి-స్వ వృత్తస్వాధ్యాయనిమిత్తే తేజసి-సమాసాన్తవిధేరనిత్యత్వాత్ బ్రహ్మహస్తిభ్యాం వర్చస ఇత్యజభావః-ఉత్తమః-శుద్ధతమోఽపి-అసంపన్న ఇవ-అసమృద్ధ ఇవ-ఆభాతి-అసత్తమ ఇతిపాఠే-బ్రహ్మవర్చసి- అసంపన్న ఇవ బ్రహ్మవర్చసరహిత ఇవ-ఆభాతి-యథా అసత్తమః అసజ్జనతమ ఆభాతి తద్వత్ ॥ ౩౦ ॥ ఏవం వితర్క్య సూక్ష్మదర్శిత్వాదసన్తోషహేతుముత్ప్రేక్షతే॥ కింవేతి॥ యతో భాగవతధర్మాః ప్రాయశో మయా న నిరూపితాః-తతో వాఽనాత్మన స్సన్తోషః-పారిశేష్యాదయమేవాసన్తోషహేతుర్భవితుమర్హతీత్యభిప్రాయేణ అనిరూపణస్యాసన్తోషహేతుత్వముపపాదయతి-ప్రియా ఇతి-సర్వాన్తరాత్మని భగవతి ప్రీతే సతి హి-తన్నియామ్యస్యమనస స్తోషః-సచభగవాన్-భాగవతేషు తుష్టేషు సత్సు-స్వయం తుష్యతి-తేషాంచ సన్తోషహేతవః-త ఏవ-భాగవతధర్మా ఏవ - తదనిరూపణాదుచిత ఏవాసన్తోష ఇతిభావః-ప్రాయేణేత్యనేన-క్వచిత్ క్వచిదేవ భారతే భాగవతధర్మనిరూపణమితి సూచితమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఏవమిత్థమాత్మానం ఖిన్నం దూనం మన్యమానస్య-అత ఏవ ఖిద్యతస్తస్య కృష్ణస్య వ్యాసస్య-ప్రాగుదాహృతం పూర్వముక్తం సరస్వతీతటస్థమాశ్రమం ప్రతి నారదోఽభ్యా

నుశాసనమ్॥ ౨౮ ॥ భారతవ్యపదేశేన హ్యామ్నాయార్థశ్చ దర్శితః। దృశ్యతే యత్ర ధర్మాదిః స్త్రీశూద్రాదిభిరప్యుత॥ ౨౯ ॥ అథాపి బత మే దైహ్యో హ్యాత్మా చైవాత్మనా విభుః। అసంపన్న ఇవాభాతి బ్రహ్మవర్చస్యసత్తమః॥ కింవా భాగవతా ధర్మా న ప్రాయేణ నిరూపితాః। ప్రియాః పరమహంసానాం త ఏవ హ్యచ్యుతప్రియాః ॥ ౩౧ ॥ తస్యైవం ఖిన్నమాత్మానం మన్యమానస్య ఖిద్యతః। కృష్ణస్య నారదోఽభ్యాగాదాశ్రమం ప్రాగుదాహృతమ్॥ తమభిజ్ఞాయ సహసా ప్రత్యుత్థాయాగతం మునిః। పూజయామాస విధివన్నారదం సురపూజితమ్॥ ౩౩ ॥

॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, చతుర్థోఽధ్యాయః ॥

అథ తం సుఖమాసీన ఉపాసీనం బృహచ్ఛ్రవాః। దేవర్షిః ప్రాహ విప్రర్షిం వీణాపాణిస్స్మయన్నివ॥ ౧ ॥ నారద ఉవాచ॥ పారాశర్య మహాభాగ భవతః కచ్చిదాత్మనా। పరితుష్యతి శారీర ఆత్మా మానస ఏవ వా॥ ౨ ॥ జిజ్ఞాసితం సుసంపన్నమపి తే మహదద్భుతమ్। కృతవాన్ భారతం యస్త్వం సర్వార్థపరిబృంహితమ్ ॥ ౩ ॥ జిజ్ఞాతస్సమధీతం చ బ్రహ్మ యత్తత్సనాతనమ్। తథాపి శోచస్యాత్మానమకృతార్థ ఇవ ప్రభో॥ ౪ ॥ వ్యాస ఉవాచ ॥ అస్త్యేవ మే సర్వమి

గాత్ అభ్యాగచ్ఛత్ ॥ ౩౨ ॥ తమాగతమభిజ్ఞాయ చిహ్నైర్నారదం మునిం జ్ఞాత్వా-సహసా త్వరయా విధివత్పూజయామాస-కథంభూతం సురైః పూజితం-పూజ్యమానం-మతిబుద్ధిపూజార్థేభ్యశ్చేతి వర్తమానే క్తః ॥ ౩౩ ॥ ఇతి శ్రీవాత్స్య వీరరాఘవసూరిలిఖితాయాం ప్రథమస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థోఽధ్యాయః ॥

అథ యథావత్పూజానన్తరం సుఖమాసీనః బృహత్ శ్రవః కీర్తిర్యస్య, వీణా పాణౌ యస్య స, దేవర్షిర్నారదః, స్మయన్నివ, స్వాజ్ఞయా ఉపాసీనముపవిష్టం, విప్రర్షిం వ్యాసం ప్రాహ ॥ ౧ ॥ తదేవాహ॥ పారాశర్యేతి త్రిభిః॥ అసంతోషమాలక్ష్యాహ, కచ్చిదితి, ఇష్టప్రశ్నే, హే పారాశర్య, హే మహాభాగ, భగవతస్తవ, ఆత్మనాస్వయం, శారీర ఆత్మా క్షేత్రజ్ఞః, మానసః మనస్సంబన్ధీ మనః కరణకః, సమనస్క ఇతియావత్, పరితుష్యత్యేవ వా పరితుష్యత్యేవ హి కచ్చిత్ ॥ ౨ ॥ తే త్వయా జిజ్ఞాసితం జ్ఞాతుమిష్టం, సర్వం సుసంపన్నమపి, అపిశబ్దః ప్రశ్నద్యోతకః, జ్ఞాతమేవ హీత్యర్థః, పదగతాగత్యర్థా బుద్ధ్యర్థాః, యత్, యస్మాత్ సర్వార్థైః పరిబృంహితం, సర్వార్థాః పరిబృంహితాః ఉపబృంహితా యేన తదితి వా అత ఏవ మహద్విపులం అద్భుతం శబ్దతోఽర్థతశ్చ చిత్రమ్, భారతం కృతవాన్, అతస్సుసంపన్నం జిజ్ఞాసితమితి భావః ॥ ౩ ॥ కించ యత్సనాతన, మనాదినిధనావిచ్ఛిన్న సంప్రదాయం, బ్రహ్మ వేద, స్తదధీతం జిజ్ఞాసితంచ, సన్నర్థస్స్వ వివక్షితః, విచారితమిత వా, పూర్వోత్తరమీమాంసయోః, ప్రణయనప్రణయనాభ్యామితి భావః, తథాప్యేవం కృతకృత్యోఽపి, త్వమకృతార్థః, అకృతకృత్య ఇవ, హే ప్రభో, శోచసి శోచన్నివ లక్ష్యస ఇత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ఏవమాపృష్ట ఆహ వ్యాసః॥ అస్తీత్యాదిభిస్త్రిభిః, త్వయా

౩౦ ॥ పా ॥ బ్రహ్మవర్చస్యసత్తమః॥

క్తం సర్వమిదం, జిజ్ఞాసితం సుసంపన్నమిత్యాదినోక్తమ్, మయాప్యేవ, తథాపి, మమాత్మా, న పరితుష్యతే, తస్యాసన్తోషస్య, మూలం నిమిత్తం, అవ్యక్తం న మయా జ్ఞాతం, అతః, త్వా, త్వామేవ, అగాధబోధం అపారజ్ఞానం సర్వజ్ఞమితి యావత్, ఆత్మభవో బ్రహ్మా, తస్యాత్మనశ్శరీరాదుత్సఙ్గాత్, భూతం, పృచ్ఛామహే ॥౫॥ నాహం జానామీతి మా వోచ ఇత్యభిప్రాయేణాహ॥ సవా ఇతి॥ స వై జ్ఞానినామగ్రణీర్భవాన్, సమస్తం గుహ్యం, దేహినామన్తర్గతం, వేద జానాతి, కుతః, యద్యస్మాత్త్వయా పురాణః పురుషః, సర్వజగత్కారణభూతః, సర్వజ్ఞః పరమపురుషః, ఉపాసితః, కథం పరమపురుషోపాసనమాత్రేణాహం జానీయామిత్యత్రాహ,, పరావరేశః,, పరే బ్రహ్మాదయః అవరే యస్మాత్, స నాసావీశః, సర్వనియన్తా భగవాన్, మనసైవ సఙ్కల్పమాత్రేణైవ, విశ్వం సృజత్యవతి అత్తి సంహరతి చ, అథాపి, గుణైస్సత్త్వాదిభిః, న సజ్జత ఇత్యసఙ్గః స్వసఙ్కల్పకృతజగదుదయవిభవలయలీలస్య సర్వజ్ఞస్య సర్వనియన్తుస్సర్వప్రాణ్యన్తర్గతవస్తువేదిత్వాత్, యథాక్రతురస్మిన్లోకే పురుషో భవతీతి న్యాయేనైశ్వర్యవత్సర్వం ముక్తప్రాయస్త్వమపి జానాస్యేవేతి భావః॥౬॥ ఏతదేవోపపాదయన్నసన్తోషనిమిత్తం వదేత్యాహ॥ త్వమితి॥ త్వమర్క ఇవ సూర్య ఇవ, త్రిలోకీం పర్యటన్, బహిర్ద్రష్టవస్తుద్రష్టా, వాయురివాన్తశ్చరః, జ్ఞానవ్యాప్త్యా సర్వేషామన్తశ్చరన్, ఆత్మసాక్షీ, ఆత్మనోఽన్తఃకరణస్య సాక్షీ సాక్షాద్ద్రష్టా, హృద్గతార్థవేదీత్యర్థః, అతః, పరం చావరం చ తయోస్సమాహారస్తస్మిన్, బ్రహ్మణి పరే బ్రహ్మణి, తదావేదకే వేదాఖ్యే బ్రహ్మణి చ విషయే, ధర్మతః, నిష్ణాతస్య, వ్రతైః కాణ్డవ్రతాదిభిశ్చ, స్నాతస్య పారంగతస్య, సమాప్తధర్మవ్రతస్యేత్యర్థః, మమ, న్యూనమసన్తోషరూపం, అలం విచక్ష్వ, న్యూనశబ్దస్తద్ధేతావుపచారాద్వర్తతే, న్యూనహేతుం విచక్ష్వ, చక్షిర్దర్శనేఽపి వర్తతే, పశ్య ఆలోచయేత్యర్థః, అలం ద్రష్టుం సమర్థస్త్వం,, యద్వా,, న్యూనమితి భావప్రధానో నిర్దేశః, అలమధికం, న్యూనం న్యూనత్వం, విచక్ష్వ,, అథవా,, చక్షిర్వ్యాపనార్థ ఏవ, న్యూనతాహేతుం విచక్ష్వేత్యర్థః ॥౭॥ ఇత్థం ప్రచోదిత ఆహ భగవాన్నారదో యావదధ్యాయ

దం త్వయోక్తం తథాపి నాత్మా పరితుష్యతే మే । తన్మూలమవ్యక్తమగాధబోధం పృచ్ఛామహే త్వాత్మభవాత్మభూతమ్॥౫॥ స వై భవాన్వేద సమస్తగుహ్యముపాసితో యత్పురుషః పురాణః। పరావరేశో మనసైవ విశ్వం సృజత్యవత్యత్తి గుణైరసఙ్గః॥౬॥ త్వం పర్యటన్నర్క ఇవ త్రిలోకీమన్తశ్చరో వాయురివాత్మసాక్షీ। పరావరే బ్రహ్మణి ధర్మతో వ్రతైః స్నాతస్య మే న్యూనమలం విచక్ష్వ ॥ ౭ ॥ నారద ఉవాచ॥ భవతాఽనుదితప్రాయం యశో భగవతోఽమలమ్। యేనైవాసౌ న తుష్యేత మన్యే తద్దర్శనం ఖిలమ్॥౮॥ యథా ధర్మాదయశ్చార్థా మునివర్యానుకీర్తితాః। న తథా వాసుదేవస్య మహిమా హ్యనువర్ణితః ॥ ౯ ॥ న తద్వచశ్చిత్రపదం హరేర్యశో జగత్పవిత్రం

సమాప్తి॥ కిం వా భాగవతా ధర్మా న ప్రాయేణ నిరూపితా ఇతి తదుత్ప్రేక్షితమేవ తావదసన్తోషహేతుమాహ॥ భవతేతి ద్వాభ్యామ్॥ అమలం శృణ్వతాం వదతాం చాఖిలదురితాపహం, భగవతో యశః, భవతానుదితప్రాయం ప్రాయేణావర్ణితమిత్యర్థః, ప్రాయగ్రహణేన భారతే ప్రాసఙ్గికతయా అప్రాధాన్యేన భగవద్యశః క్వచిత్క్వచిదుదితం, న తు కృత్స్నప్రబన్ధానుస్యూతత్వేన ప్రాధాన్యేనోదితమితి సూచ్యతే యేన భగవద్యశోఽననువర్ణనేనైవ - అసౌ తవాత్మా - న తుష్యేత - అసౌ భగవాన్వా - న తుష్యేత - భగవదపరితోషే సతి తన్నియామ్యం త్వదీయమన్తఃకరణమపి న తుష్యత్యేవేతి భావః ,, యద్వా,, యేనైవకారణేన న తుష్యేత - అసౌ తవాత్మా - భగవాన్వా - తత్కారణం కిమితి చేత్ - ఖిలం న్యూనం - తద్దర్శనమేవ భగవద్దర్శనమేవ - భగవత్స్వరూపరూపగుణవిభూతియాథాత్మ్యజ్ఞానపూర్వకం ప్రాధాన్యేన తద్వర్ణనాభావ ఏవేతి - మన్యే ఇత్యర్థః ॥ ౮॥ ప్రాయశబ్దాభిప్రేతం వ్యనక్తి - హే మునివర్య - ధర్మాదయః - ధర్మార్థకామాదయః - అర్థాః పురుషార్థాః - యథా - సహ సాధనైరనుకీర్తితాః - భారత ఇతి శేషః - తథా వాసుదేవస్య మహిమా - తే - త్వయా - నానువర్ణితః ॥౯॥ ఏవం తదుత్ప్రేక్షితమేవాసన్తోషహేతుం దృఢీకృత్య - అథ ప్రియాః పరమహంసానాం త ఏవ హ్యచ్యుతప్రియా ఇతి తదుత్ప్రేక్షితమేవ దృఢీకర్తుం భాగవతధర్మప్రతిపాదకస్య ప్రబన్ధస్య పరమహంసైరనాదరణీయత్వమాహ॥ నేతి॥ తత్ - చిత్రాణి పదాని యస్మిన్నర్థవైచిత్ర్యస్యోపలక్షణమేతత్ - ఏవంవిధమపి యద్వచో వాక్యం ప్రబన్ధ ఇతి యావత్ - పవిత్రం శృణ్వతాం వదతాం చ పవిత్రత్వాపాదకం - హరేర్యశః - క్వచిదపి - న ప్రగృహీత - నోపాదదీత చేత్ - న ప్రగృణీతేతి పాఠే - న వదేచ్చేత్ - ప్రబన్ధయితృగతం వదనం ప్రబన్ధ ఆరోప్య న ప్రగృణీతేత్యుక్తం ,, యద్వా,, చిత్రపదమపి వచస్తత్ర హరేర్యశో న ప్రగృణీత చేత్ - ప్రబన్ధకర్తేతి శేషః - తద్వచః ప్రబన్ధం - వాయసం తీర్థం - ముశన్తి వాయసతీర్థతుల్యమిచ్ఛన్తి,, తీర్థం పిశింషన్నిచ్ఛా ఫలమాహ॥ యత్ర వాయసే తీర్థే - మానసా హంసాః - ఉశిక్షయాః కమనీయనివాసాః - న నిరమన్తి - మానసాఖ్యసరోవరకమనీయనివాసస్థానవిహారిణో మానసహంసా యే

ధావాయసతీర్థముచ్ఛిష్టపాత్రాదియుతరథ్యోదకయుక్తం క్షేత్రంవాయససంచారయోగ్యం- ఉశన్తీచ్ఛన్తి-మన్యన్తఇతి యావత్-యత్రననిరమన్తిననితరాంరమన్తే-క్షణమాత్రమపనతత్రావతిష్ఠన్తఇత్యర్థః- తథా-ఉశిక్ కమనీయం-నిరతిశయప్రియంబ్రహ్మైవ-క్షయఆశ్రయోయేషాం-మానసాః-మనసఇమేమానసాః - బ్రహ్మానన్దానుభావుకాః-హంసాః-విశుద్ధాన్తఃకరణాఃపరమహంసా ఇతియావత్ - తద్వచః-వాయసంతీర్థముశన్తి-వాయసతుల్యానాంకాముకానామనుభవయోగ్యం మన్యన్తే-యత్రననిరమన్తినాద్రియన్తే-నతత్రకర్ణందత్వాశృణ్వన్తీత్యర్థః-ఉశిక్షయేతిపాఠే- ఉశబ్దోఽవధారణే-పరప్రేరణయాపీత్యర్థః॥౧౦॥ * తదేవంభగవద్యశోనఙ్కితస్యప్రబన్ధస్యశబ్దతోఽర్థతశ్చచిత్రపదస్యాపిభాగవతానుపాదేయత్వముక్తం- అథతదఙ్కితస్యవైచిత్ర్యరహితస్యాపిప్రత్యుతశబ్దతోఽర్థతశ్చదుష్టస్యాప్యతీవతదుపాదేయత్వమాహ ॥తదితి॥ ప్రతిశ్లోక,మబద్ధవత్యపిశబ్దతోఽర్థశ్చదోషవత్యపి-యస్మిన్ప్రబన్ధేఅనన్తస్యభగవతో-యశసా-అఙ్కితానిచిహ్నితాని-భగవద్గుణప్రఖ్యాపకాని-నామానినారాయణవాసుదేవకృష్ణాదినామాని దృశ్యన్తఇతిశేషః తద్వాగ్విసర్గః-సఏవవాక్ప్రవృత్తిరూపః ప్రబన్ధఃజనతా-జనానాంసమూహః-గ్రామజనబన్ధుభ్యస్తలితిసమూహార్థేతల్ప్రత్యయః - తలన్తంస్త్రియామితిస్త్రీత్వం- తస్యాఃఅఘంపాపంవిప్లవః- అన్తర్భావితణ్యర్థాత్ప్లవేఃపచాదిత్వాదచ్ ,,యద్వా,, భావేఋదోరబిత్యప్-జనతాఅఘస్య విప్లవోనాశోయస్మాత్సతథా అతఏవభాగవతా ఉపాదదతఇతివదన్ విశినష్టి ,,యచ్ఛృణ్వన్తీతి,, యద్వాగ్విసర్గంసాధవశ్శృణ్వన్తి-శ్రావయిత్రుసద్భావేగృణన్తికదయన్తిశ్రోతృసద్భావే-తదుభయాభావేకేవలంస్వయంగాయన్తి-సామాన్యాభిప్రాయేణయత్తదితిచనపుంసకనిర్దేశః- శబ్దదోషోనామఅనుపస్థాప్యార్థాభిప్రాయేణప్రయోగః-యథా-స్వే-ఇత్యస్యజ్ఞాతిధనాభిప్రాయేణప్రయోగః-అర్థదోషోనామ-అనుపస్థాపకశబ్దోపస్థాప్యత్వం-యథాఆత్మాత్మీయయోఃస్వాశబ్దోపస్థాప్యత్వం- తదేవంత్రివర్గతత్సాధనప్రతిపాదకంప్రబన్ధంభాగవతానుపాదేయంనిన్దిత్వాభగవద్యశఃప్రతిపాదకస్యైవతదుపాదేయత్వముక్తం ※॥౧౧॥※ ననుధర్మాదితత్సాధనానామపిపురుషాభిలషితత్వేనహితత్వాత్తన్నిరూపణమప్యర్థవదేవేత్యాశ

※ప్రగృహీతకర్హిచిత్ ।తద్వాయసంతీర్థముశన్తిమానసానయత్రహంసా†నిరమన్త్యుశిక్షయాః॥ ౧౦ ॥తద్వాగ్విసర్గోజనతాఘవిప్లవోయస్మిన్ప్రతిశ్లోకమబద్ధవత్యపి । నామాన్యనన్తస్య యశోఙ్కితానియచ్ఛృణ్వన్తిగాయన్తిగృణన్తిసాధవః॥ ౧౧ ॥నైష్కర్మ్యమప్యచ్యుతభావవర్జితంనశోభతేజ్ఞానమలంనిరఞ్జనమ్।కుతః పునశ్శశ్వదభద్రమీశ్వరేనచార్పితంకర్మయదప్యకారణమ్ ॥ ౧౨ ॥ అథోమహాభాగభవానమోఘదృక్ఛుచి

జ్ఞాయాంవిషమిశ్రపయఃప్రశంసాతుల్యం తన్నిరూపణమిత్యభిప్రాయేణైశ్వర్యకైవల్యతత్సాధనానాంపురుషార్థత్వతత్సాధనత్వంప్రతిక్షిపతి,,నైష్కర్మ్యమితి,,నిర్గతంకర్మణోనిష్కర్మ-నిష్కర్మైవనైష్కర్మ్యం-స్వార్థేష్యఞ్ - కర్మణోబహిర్భూతం-కర్మేతరదాత్మయాథాత్మ్యోపాసనాత్మకజ్ఞానమిత్యర్థః - తన్నిరఞ్జనం-రాగద్వేషాద్యఞ్జనరహితం-రాగాదిభిరనుపప్లుతమప్యచ్యుతస్యభగవతోభావేనభక్తియోగేనవర్జితంచ- జ్ఞానమలంజ్ఞానానాంమధ్యేఽషలవద్ధీనం-అతఏవనశోభతే- యద్వా-నైష్కర్మ్యం-నిరఞ్జనం-జ్ఞానమప్యచ్యుతభావవర్జితంచే-న్నాలంశోభతే-నాతివశోభతఇత్యర్థః - సర్వైశ్చ్యావనధర్మాణఃప్రతిబుద్ధస్తుమోక్షభాగితికేవలినోపిపునశ్చ్యవనధర్మోక్తేస్తావత్కైవల్యస్యనపురుషార్థత్వం-నాపితత్సాధనజ్ఞానయోగస్యపురుషార్థసాధనత్వమితిభావః-యతోనైష్కర్మ్యజ్ఞానమేవనశోభతే-కుతఃపునస్తత్కర్మశోభతే-కింయత్ ,, తత్కర్మ ఈశ్వరే నచార్పితం-అభిసంహితార్థకామాదిఫలమచ్యుతభావవర్జితంచేత్యర్థః-అతఏవ-శశ్వత్ సదాఅనుభవదశాయామనుష్ఠానదశాయాంవా అభద్రందుఃఖంయస్మింస్తత్-అనుష్ఠానదశాయామభద్రవత్త్వంకాయక్లేశావహత్వేనదృష్టమేవ ఫలదశాయామపి-పునఃపతనభయశఙ్కయాఽభద్రవత్త్వమవగన్తవ్యం- యదప్యకారణంనిష్కామకర్మాప్యచ్యుతభావవర్జితంచేన్నశోభతేఅయమర్థః॥ జ్ఞానయోగఃకర్మయోగశ్చభగవద్భక్తివర్జితోనశోభతేకామ్యంకర్మనశోభతఇతికైముత్యన్యాయసిద్ధమితి ※॥౧౨॥※ తదేవంలోకహితార్థంప్రవృత్తస్యతవకేవలత్రివర్గతత్సాధననిరూపణమనుచితమిత్యుక్తంభవతి-యతస్త్రైవర్గికకర్మణోఽనర్థగర్భత్వంఅతస్త్వమఖిలానిష్టపరిహారేష్టప్రాపణక్షమభగవద్భక్తియోగనిష్పాదకతచ్చేష్టితజ్ఞానజనకంప్రబన్ధంకుర్విత్యాహ॥ హేమహాభాగభాగ్యమత్రభగవదంశభూతత్వమఖిలనిగమద్రష్టృత్వంచ-భవాన్ సత్యరతః-సత్యంభూతహితంతస్మిన్ రతః-నకేవలంసత్యరతఏవ-అపిత్వమోఘదృక్-సత్యమూలమమోఘమవితథంపశ్యతీతితథాభూతహితాచరణోపయుక్తజ్ఞానసమ్పన్నశ్చేత్యర్థః॥ నకేవలమమోఘదృగేవఅపితు-ధృతవ్రతఃధృతంసఙ్కల్పితంవ్రతంసత్యార్థ

---

౧౦ ॥ శ్లో॥ పా॥ ※ప్రగృణీతకర్హిచిత్. †పా॥నిరమన్త్యుశిక్షయాః.

దీక్షారూపంయేనసః, భూతహితాచరణాయబద్ధదీక్షఇత్యర్థః- కథమేవమహంజ్ఞాయేఇత్యతోవిశినష్టి, శుచిశ్రవాః, శుచివిశుద్ధం-శ్రవఃలోకహితార్థమవతీర్ణోవ్యాసఇత్యేవంవిధాప్రథా-యస్యసః- హేతుగర్భాణ్యేతానివిశేషణాని, ఏవంవిధస్యానర్థగర్భత్రివర్గికనిరూపణమనుచితమితిభావః, ఉక్తవిధస్త్వ- మురుక్రమస్య, ఉరవఃవిపులాఃక్రమాఃపాదన్యాసాస్త్రిలోకిసంగ్రాహకాయస్య, తస్యభగవతో, యద్విచేష్టితం, తత్, తదేవనృణామఖిలానాంబన్ధానాంగర్భజన్మమరణాదిరూపాణాంముక్తయే, బన్ధేభ్యోముక్తయేవా, సమాధినాఽనుస్మర, సమ్యగాలోచనపూర్వకంప్రబధానేత్యర్థః ✻ ॥౧౩॥ ✻

ఏవంచేత్త్వదాత్మన్యసంతోషోనివర్తతేనాన్యథేత్యాహ ॥ అతఇతి ॥ అతోఽన్యథాఉరుక్రమచేష్టాకథనాదన్యథావైపరీత్యేన, తత్కృతరూపనామభిః, పృథగ్దృశఃపృథగ్భూతాన్- సంబన్ధరహితానర్థాన్, వివక్షతఃవర్ణయతస్తవ-అతఏవ, దుస్థితామతిః, కదాచిదపి, యత్కించిదప్యాస్పదంప్రతిష్ఠాం, అవ్యాకులతామితియావత్, నలభేత, ప్రత్యుతవ్యాకులైవభవతీత్యర్థః, యద్వా, అతోఽన్యథా, యత్కించనవివక్షసే, తత్, నానావిధశాస్త్రార్థదర్శినస్తేమతిః, క్వాపితత్కృతరూపనామభిఃకృతమితిభావేక్తః, కర్మేత్యర్థః, తస్యోరుక్రమస్యకర్మరూపనామభిస్తైతుభిః, ఆస్పదంప్రతిష్ఠాంనలభతే-బుద్ధేరవ్యాకులత్వంనానా. భగవత్కర్మరూపనామగోచరత్వం, తన్నసిధ్యతీత్యర్థః-యథా-వాతేనవాయునాఆహతాఉత్పథంనీతా-నౌః, ఆస్పదంనలభతేతద్వత్ - యద్వా, అతః - ఉరుక్రమాత్-అన్యథాఅన్యత్వేన-ఉరుక్రమానాత్మకత్వేన, అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుత్వేనేతియావత్- యత్కించనవస్తు- వివక్షతఃవర్ణయితుమిచ్ఛతః-అతఏవ-తత్కృతైః, రురుక్రమకృతైర్దేవమనుష్యాదిరూపనామభిః - పృథగ్దృశఃపృథగ్దృష్టేఃతవ-అతఏవ, దుస్థితామతిః, క్వాపికర్హిచిదప్యాస్పదంనలభతే, యత్కించనవివక్షితంచేత్తదురుక్రమాత్మకతయాతద్విభూతిత్వేనైవవర్ణనీయంచేత్తవమతి-స్స్వస్థానత్వాస్పదంలభతే-అతదాత్మకతయాస్వతన్త్రవస్తుత్వేనవర్ణయితుముద్యుక్తశ్చే- త్తర్హ్యతఏవపృథగ్దృష్టేస్తవదుస్థితాసతీమతిరాస్పదంనలభతఇత్యర్థః- ప్రాధాన్యేనోరుక్రమచేష్టితంవర్ణనీయం, తత్ప్రసఙ్గాదపియత్కించిద్వస్తువర్ణయితుమి

శ్రవాస్సత్యరతోధృతవ్రతః। ఉరుక్రమస్యాఖిలబన్ధముక్తయేసమాధినాఽనుస్మరతద్విచేష్టితమ్॥౧౩॥ అతోఽన్యథాకించనయద్వివక్షతఃపృథగ్దృశస్తత్కృతరూపనామభిః। నకర్హిచిత్క్వాపిచదుస్థితామతిర్లభేతవాతాహతనౌరివాస్పదమ్॥౧౪॥ జుగుప్సితంధర్మకృతేఽనుశాసతస్స్వభావరక్తస్యమహాన్వ్యతిక్రమః। యద్వాక్యతోధర్మఇతీతరస్స్థితోనమన్యతేతస్యనివారణంజనః॥౧౫॥ విచక్షణోఽస్యార్హతివేదితుంవిభోరనన్త

ష్టంతదపతద్విభూతిత్వేనైవవర్ణనీయం-ఏవంచేన్మతిరవ్యాకులా-అన్యథాతు-వ్యాకులాభవతీతిభావః ✻ ॥౧౪॥ ✻ భూతహితాచరణార్థంప్రవృత్తస్త్వమహితమేవకృతవానసీత్యాహ ॥ జుగుప్సితమితి ॥ స్వభావరక్తస్యేత్యస్యార్థకామయోరిత్యాదిః। అర్థకామయోస్స్వభావతఏవరక్తస్యజనస్య-ధర్మకృతే - అర్థకామసాధనధర్మార్థం- అనుశాసతఃభారతనిర్మాణద్వారాబోధయతస్తవ-అయంమహాన్వ్యతిక్రమః - చికీర్షితవిపరీతానుష్ఠానరూపఆపతితః, భూతహితంచికీర్షితమభూన్నాతద్విపరీతమేవకృతమిత్యయంమహాన్వ్యతిక్రమఇత్యర్థః - అతఇదంజుగుప్సితంనిన్దితమ్- స్వభావతఏవార్థకామపారవశ్యమూలకతాపత్రయాభిహతంజనంప్రతిపునరర్థకామసాధనమేవానుతిష్ఠేత్యనుశాసనంనిన్దితమితిభావః। నను-నమయైవమనుశాసనేకృతేపి- స్వరుచ్యనుసారాల్లోకోనిశ్శ్రేయససాధనఏవప్రవర్తతాం-భారతేపక్వచిదర్థకామయోర్హేయత్వేనోక్తత్వాన్నదోషశ్చేత్యత్రాహ॥యద్వాక్యతఇతి॥పరః - కృత్స్నవేదితుస్త్వత్తోఽర్వాచీనోఽకృత్స్నవిజ్ఞః, యస్యతవ, వాక్యాదర్థకామసాధనమేవధర్మఇతిస్థితః - అర్థకామావేవనిరతిశయపురుషార్థౌ, తత్సాధనమేవనిరతిశయధర్మఇత్యధ్యవసాయయుక్తః-తస్యత్రివర్గస్యనివారణంనమన్యతే-త్వయాత్రివర్గస్యవిస్తరేణప్రతిపాదితత్వాత్- త్రివర్గస్యనివారణంత్వదభిప్రేతమితిజనోనజానాతీత్యర్థః ✻ ॥౧౫॥ ✻ నన్వకృత్స్నవిజ్ఞోనజానాతునామ-కృత్స్నవిత్తమమాభిప్రాయంజానాత్యేవేత్యతఆహ॥విచక్షణఇతి॥యద్యపి -అస్యవిభోర్భగవతఃఅనన్తపారస్య-కర్మణిషష్ఠీయం-అపారంచేష్టితం-విచక్షణఃనిపుణబుద్ధిః- నివృత్తిధర్మతఃనివృత్తిధర్మనిష్ఠతయా - సుఖంయథావేదితుమర్హతి-నివృత్తిధర్మనిష్ఠోభగవద్వైభవాభిజ్ఞోదుర్లభఇతిభావః-తథాపి-గుణైఃరజఆదిగుణమూలకైరాగాదిభిః - ప్రవర్తమానస్య-అనాత్మనఃఆత్మజ్ఞానరహితస్యజనస్య-విభోశ్చేష్టితం, దర్శయప్రబన్ధనిర్మాణేనదర్శయేత్యర్థః - శాసనంనామాజ్ఞాతజ్ఞాపనరూపం, తత్రార్థకామయోఃక్వచిదపిహేయత్వానుక్తావపివిచక్షణోజానాత్యేవ- అతస్సంప్రతిక్వచిదప్యర్థకామయోర్హేయత్వజ్ఞాపనంవ్యర్థమేవ-అవిచక్షణంత్వదభిప్రాయానభిజ్ఞంప్రత్యపితద్వ్యర్థమేవ - అతోవిచక్షణజనస్యాపిసుఖప్రతిపత్తయే-అర్థకామయోర్హేయ

త్వం-భగవచ్చేష్టితజ్ఞానస్య నిరతిశయపురుషార్థసాధనత్వంచ- విపులప్రబన్ధనిర్మాణేన దర్శయేతి భావః ॥౧౬॥ యదుక్తం కుతః పునశ్శశ్వదభద్రమీశ్వరే న చార్పితం కర్మేతి కర్మణోఽభద్రగర్భత్వం, భగవద్భక్తియోగస్య తు శశ్వద్భద్రగర్భత్వంచ-తదుభయముపపాదయతి॥ త్యక్త్వేతి॥ పతేదితి శరీరపాతోక్తిః-ఈశ్వరే-న చార్పితం-స్వధర్మం స్వసమీహితఫలసాధనం ధర్మం-త్యక్త్వా- హరేశ్చరణామ్బుజం, భజన్ భజనోద్యతస్సన్ - అపక్వః అపక్వకషాయః-పతేత్ మ్రియేత యది అముష్య యత్ర క్వాపి-కిమభద్రం భవిష్యతి - న కించిదపీత్యర్థః - నహి కల్యాణకృత్కశ్చిద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతి-ప్రాప్య పుణ్యకృతాల్లోకానుషిత్వా శాశ్వతీస్సమాః॥ శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టోఽభిజాయతే - అథవా యోగినామేవ కులే భవతి ధీమతామితి భగవదుక్తేరితి భావః - అభజతామితిచ్ఛేదః - హరేశ్చరణామ్బుజమభజతాం - యద్వా-స్వధర్మత ఇతి సార్వవిభక్తికస్తసిః-స్వధర్మం భజతాం స్వధర్మమనుతిష్ఠతాం -కర్తరి షష్ఠీయం-కో వార్థః ఆప్తః ప్రాప్తః-న కోపీత్యర్థః- తే తం భుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలం క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశన్తీతి భగవదుక్తేః - అన్తవదేవాస్య తద్భవతి, తద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయతే, ప్లవా హ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపా ఇత్యాదిశ్రుతేశ్చేతి భావః ॥౧౭॥ ఏవం భగవద్భక్తిస్వధర్మయోః శశ్వద్భద్రగర్భాభద్రగర్భత్వే ప్రతిపాదితే-అథ, తత్ఫలయోరుపాయాన్తరాలభ్యత్వలభ్యత్వే వదన్నుపాయాన్తరాలభ్యసుఖసాధనోపయుక్తమేవ ఘాతహితం కార్యమిత్యాహ॥ తస్యైవేతి॥ ఉపరి బ్రహ్మలోకాదిషు-అధః పాతాళాదిషు, భ్రమతాం జీవానాం, యత్సుఖం పరబ్రహ్మానన్దానుభవాత్మకం-న లభ్యతే-తస్యైవ హేతోః తత్సుఖసాధనోపయుక్తోపాయప్రదర్శనార్థమేవ-కోవిదో నిపుణబుద్ధిస్తాదృశో-యతేత, ఏవం చేద్ఘాతహితకారిత్వం, నాన్యథేతి భావః, తత్సుఖం, వైషయికసుఖం తు, సర్వత్ర ఉపర్యధశ్చ, గభీరరంహసా దుర్లక్ష్యవేగేన, కర్మణేత్యుపలక్షణమిదం, భ్రమతామిత్యనుషఙ్గః, కాలేన, తదుద్బోధితేన ప్రాచీనేన కర్మణా చ - భ్రమతాం జాయమానానాం జనానా

పారస్య నివృత్తితస్సుఖమ్। ప్రవర్తమానస్య గుణైరనాత్మనస్తతో భవాన్దర్శయ చేష్టితం విభోః॥౧౬॥ త్యక్త్వా
స్వధర్మం చరణామ్బుజం హరేర్భజన్నపక్వోఽథ పతేత్తతో యది। యత్ర క్వ వాఽభద్రమభూదముష్య కిం కో
వాఽర్థ ఆప్తోఽభజతాం స్వధర్మతః ॥౧౭॥ తస్యైవ హేతోః ప్రయతేత కోవిదో న లభ్యతే యద్భ్రమతాముపర్యధః। తల్లభ్యతే దుఃఖవదన్యతస్సుఖం కాలేన సర్వత్ర గభీరరంహసా॥౧౮॥ న వై జనో జాతు కథంచనావ్రజేన్ముకున్దసేవ్యన్యవదఙ్గ సంసృతిమ్। స్మరన్ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యుపగూహనం పునర్విహాతుమిచ్ఛేన్న రసగ్రహో యతః॥

మిత్యర్థః, అన్యతః ఉపాయాన్తరాదేవ, కాలకర్మాదిరూపాల్లభ్యతే, దుఃఖవత్ , యథా దుఃఖం-తద్వత్ అప్రార్థితమపి దుఃఖం, కాలకర్మాదిహేత్వన్తరేణ ప్రయత్నాన్తరేణైవ భవతి, తద్వద్వైషయికసుఖమపీత్యర్థః,, యద్వా,, భక్తిసాధ్యనైశ్రేయససుఖస్య ఘాతపూర్వత్వదుఃఖాసంభిన్నత్వజ్ఞాపనాయ భక్తివ్యతిరిక్తోపాయాన్తరసాధ్యస్య సర్వస్యాపి దుఃఖమిశ్రత్వమాహ॥ తదితి ॥ అన్యతః అనభిసంహితఫలవర్ణాశ్రమధర్మోపకృతభగవద్భక్తివ్యతిరిక్తోపాయాత్, యత్సుఖం, మహతా కాలేన సర్వత్ర లభ్యతే, తద్దుఃఖవత్-దుఃఖమిశ్రమేవ, దుఃఖాసంభిన్నం తు ప్రాగుక్తోపాయాదేవేత్యర్థః ॥౧౮॥ యత్ర క్వ వాఽభద్రమభూదముష్యేతి కాక్వా సూచితమభిప్రాయం సింహావలోకనన్యాయేన వివృణోతి ॥ న వా ఇతి॥ అఙ్గ, హే బాదరాయణ, ముకున్దసేవీ ముకున్దభక్తో జనః, కథంచిదపి, సంసృతిం, నావ్రజేత్, కింతు , తతో ముచ్యత ఏవేత్యర్థః- ఇదం నిష్పన్నభక్తియోగనిష్ఠపురుషాభిప్రాయకం,, తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్య ఇతి శ్రుతేః, అనిష్పన్నభక్తియోగోపి జనః, అన్యవత్- కేవలకామ్యకర్మివత్, న సంసృతిం వ్రజేత్ - నహి కల్యాణకృత్కశ్చిదిత్యాద్యుక్తరీత్యా కర్మివిలక్షణమేవ, జన్మ ప్రాప్నోతీతి భావః, తదేవ విశదయతి॥ స్మరన్నితి ॥ ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యుపగూహనం, గుహూ సంవరణ ఇతి ధాతుః, ముకున్దాఙ్ఘ్రియోః, సంవరణం సమ్యగ్వరణం-ప్రపదనమితి యావత్ తత్స్మరన్-పూర్వదైహికం స్మరన్నిత్యర్థః-తత్పునర్విహాతుం త్యక్తుం నేచ్ఛేత్-కుతః-యతో ముకున్దసేవిజనః, రసగ్రహః-రసో వై సః - రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వాఽనన్దీ భవతీత్యాదినిరతిశయానన్దాత్మకరసరూపపరమాత్మా సంగృహీతవానిత్యర్థః॥ తథా చోక్తం భగవతా - తత్ర తం బుద్ధిసంయోగం లభతే పౌర్వదైహికమ్॥ యతతే చ తతో భూయస్సంసిద్ధౌ కురునన్దన ॥ పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ హ్రియతే హ్యవశోపి స ఇత్యాదినా ॥౧౯॥ నను త్వల్లికే తే భగవద్గుణా-యేన యావర్ణనీయా ఇత్యపేక్షాయాం - తేషామానన్త్యాన్నిశ్శేషోపదేష్టుం-సాకల్యేన త్వయా వర్ణయితుం వా-శక్యాః-కింతు-సంగ్రహేణ తాన్ దర్శయామీత్యాహ॥ ఇదమితి ॥ యతో యస్మాజ్జగత్స్థితిసంహారసర్గాః ప్రవర్తన్తే-స భగవాన్-ఇదం విశ్వం - ఏవమపీతర ఇవ-, ఇతర ఏవ-వద్వా యథా తథైవమితి వ శబ్దస్యా

ష్యైవశబ్దపర్యాయత్వానుశాసనాత్, విశ్వాభిన్నోఽపి విశ్వవిలక్షణ ఇత్యర్థః - యత ఇతి జన్మాద్యస్య యత ఇత్యత్రేవ హేతౌ పఞ్చమీ, భగవానిదమిత్యనేన - సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శ్రుత్యర్థోఽభిప్రేతః - ఏవం జగదుపాదానత్వజగన్నిమిత్తత్వతదుభయాక్షిప్తసర్వశక్తిత్వసర్వజ్ఞత్వస్థానకారణత్వాక్షిప్తసర్వాన్తరాత్మత్వచిదచిద్విశిష్టత్వతన్మూలకజగద్విశేష్యత్వతన్మూలకతద్విలక్షణత్వనిరోధకారణత్వాక్షిప్తోపాస్యత్వమోక్షదత్వాదయో గుణాస్సామర్థ్యాదత్ర ఫలితాః - ఏవమాదయస్త్వయా వర్ణనీయా ఇతి భావః - తద్ధి ఉక్తగుణాదిజాతం - భవాన్, స్వయమాత్మనా - వేద - తథాపి - మే మయా, భవతః, ప్రాదేశమాత్రం - ప్రదేశ ఏవ ప్రాదేశః - స్వార్థేఽణ్, ప్రాదేశ ఏవ ప్రాదేశమాత్రం - గుణానామేకదేశమాత్రమేవ దర్శితం, యద్యపి జగదుపాదానత్వాదీనాం భగవద్గుణానామానన్త్యం భవాన్ జానాత్యేవ, తథాపి - పృష్టేన మయా దిఙ్మాత్రం ప్రదర్శితమిత్యర్థః ❋ ॥ ౨౦ ॥ ❋ నాహం జానామీతి మా వోచ ఇతి వక్తుం త్వమాత్మానం భగవదంశసంజాతం జానీహీత్యాహ ॥ త్వమితి ॥ అమోఘదృక్ - అమోఘం సత్యం సర్వం యథావత్పశ్యతీత్యమోఘదృక్, త్వం, పరస్య పుంసః, పరమపురుషస్య కలాం - అంశజమపి - అజం కర్మాయత్తోత్పత్తిరహితం - అథాపి జగతశ్శివాయ హితాయ, స్వేచ్ఛయా జాతం, ఆత్మానమాత్మనా స్వయమేవావేహి, కలాశబ్దస్య నిత్యస్త్రీత్వాత్ స్త్రీపుంసయోరపి విశేషణవిశేష్యభావ ఉపపన్నః, యతోఽమోఘదృక్ భగవదంశసంభూతశ్చ - తత్తస్మాదేవ, ఏతేన త్వయా, మహానుభావస్య భగవతోఽభ్యుదయః, జన్మకర్మగుణాదీనాముపలక్షణమిదం, జన్మకర్మగుణాదిః, అధిగణ్యతాం కథ్యతాం - ప్రబధ్యతామితి యావత్ - ఏవం చేత్కృతకృత్యస్య తవాత్మనస్సంతోషో నిశ్శేషం నివర్తత ఇతి భావః ❋ ॥ ౨౧ ॥ ❋ నను మహానుభావాభ్యుదయాధిగణనామాత్రేణ కథం కృతకృత్యత్వం కథం తరామసంతోషనివృత్తిశ్చేత్యత ఆహ ॥ ఇదమితి ॥ ఉత్తమశ్లోకస్య గుణానామనువర్ణనమితి యత్తదిదమేవ కృతార్థీ

ఇదం హి విశ్వం భగవానివేతరో యతో జగత్స్థాననిరోధసమ్భవాః । తద్ధి స్వయం వేద భవాంస్తథాపి మే ప్రాదేశమాత్రం భవతః ప్రదర్శితమ్ ॥ ౨౦ ॥ త్వమాత్మనాత్మానమవేహ్యమోఘదృక్పరస్య పుంసః పరమాత్మనః కలామ్ । అజం ప్రజాతం జగతశ్శివాయ తన్మహానుభావాభ్యుదయోఽధిగణ్యతామ్ ॥ ౨౧ ॥ ఇదం హి పుంసస్తపసశ్శ్రుతస్య వా స్విష్టస్య పూర్తస్య చ బుద్ధదత్తయోః । అవిచ్యుతోఽర్థః కవిభిర్నిరూపితో యదుత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనమ్ ॥ ౨౨ ॥ అహం పురాతీతభవేఽభవం మునే దాస్యాస్తు కస్యాశ్చన వేదవాదినామ్ । నిరూపితో బాలక ఏవ వాదినాం శుశ్రూషణే ప్రావృషి నిర్వివిక్షతామ్ ॥ ౨౩ ॥ తే మయ్యపేతాఖిలచాపలేఽర్భకే దాన్తే

భవితుమిచ్ఛతః పుంసస్సంబన్ధినాం తపఆదీనాం, అవిచ్యుతశ్చ్యవనరహితః ప్రతిహతిరహితః - అర్థః ప్రయోజనం - కవిభిర్నిరతిశయప్రయోజనయాథాత్మ్యవిద్భిర్నిరూపితః - తత్ర తపోఽనశనాది, మన్త్రజపో వా - శ్రుతమధ్యయనం, స్విష్టం యాగాది, పూర్తం వాపీకూపతటాకఖననాది - బుద్ధం జ్ఞానం - దత్తం దానం - భారతాదేరతివిస్తృతత్వాత్తత్ర సారగ్రహణం జలధిమన్థనాత్సుధాగ్రహణకల్పమవిచక్షణైర్దుష్కరం - తస్మాన్ముముక్షూణామతీవ సేవ్యం సారమర్థజాతం సంకలయ్య దర్శయ,, ఏతావత్కర్తవ్యమిత్యుక్తం భవతి ॥ ఉత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనం - శ్రవణస్యాప్యుపలక్షణం, తపఆదీననుతిష్ఠతః పుంసో యద్యుత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనశ్రవణయోరుచిర్జాయేత తదైవ తేషాం సాఫల్య,, మన్యథా తు తపఆదీనాం వైయర్థ్యమేవేత్యుక్తమ్ ❋ ॥ ౨౨ ॥ ❋ నను భగవద్గుణవర్ణనాదేరపి తపఆదివత్క్రియారూపస్య న స్వతః పురుషార్థరూపత్వమితి కథం తస్యావిచ్యుతార్థత్వమితి శఙ్కాయాం, స్వతః ప్రయోజనరూపత్వాభావేఽపి భగవద్భక్తియోగరుచిజననద్వారా తన్నిష్పాదనద్వారా చ నిశ్శ్రేయససాధనత్వాదవిచ్యుతార్థత్వమస్త్యేవేతి వక్తుం తత్ర దృష్టాన్తతయా స్వస్య పౌర్వదైహికం వృత్తాన్తమాహ ॥ అహమిత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ హే మునే - పురా పూర్వస్మిన్కల్పే, అతీతభవే పూర్వజన్మని - అహం - కస్యాశ్చిద్వేదవాదినాం దాస్యాః - అభవం, పుత్ర ఆసమిత్యర్థః, వేదవాదినాం గృహేషు, ప్రావృషి వర్షర్తౌ - నిర్వివిక్షతాం నితరాం వస్తుం ప్రవేష్టుమిచ్ఛతాం చాతుర్మాస్యదీక్షాం ప్రవేష్టుమిచ్ఛతాం, యోగినాం సన్న్యాసినాం - శుశ్రూషణే నిమిత్తే శుశ్రూషణార్థం, బాలక ఏవ సన్నహం వేదవాదిభిర్నిరూపితః నియోజితః ❋ ॥ ౨౩ ॥ యద్యపి తే యోగినస్తుల్యదర్శనాః సమదర్శినస్తథాపి - మయి కృపాం చక్రుః, కృపాకరణే హేతుం వదన్నాత్మానం విశినష్టి - అర్భకే, అథాప్యపేతం త్యక్తం అఖిలం చాపలం జైహ్మ్యాదికం యేన, అస్పృష్టక్రీడనక ఇతిచ్ఛేదః - అస్పృష్టాన్యపరిగృహీతాని క్రీడనకాని బాలక్రీడాసాధనాని - భావే వాల్యట్ క్రీడా వా - యేన, అనువర్తిని - అనుకూలే, శుశ్రూషమాణే ఆదేశానుశాసన

శుశ్రూషాపూర్వకం సవాం కుర్వతి, అల్పభాషిణి మితభాషిణి ❀ ॥ ౨౪ ॥ ❀ కృపాఫలం వదన్నాత్మానం విశినష్టి ॥ ఉచ్ఛిష్టే
తి ॥ ద్విజైర్యోగిభిరనుమోదితః- తైర్దత్తానుచ్ఛిష్టలేపాన్ భుక్తావశిష్టాన్నాదీన్, సకృద్భుఞ్జే స్మ, భుక్తవానస్మి, తేన భోజనేనా
పాస్తాని కిల్బిషాణి భాగవతధర్మరుచిప్రతిబన్ధకాని యస్య తథాభూతః, ఆసం, ఏవం భాగవతశుశ్రూషణే ప్రవృత్తస్య- అతఏ
వ- విశుద్ధం భాగవతధర్మరుచిప్రతిబన్ధకరహితం చేతో యస్య తస్య, మమ, తద్ధర్మ ఏవ, ఆత్మని అన్తఃకరణే, రుచిః ప్రజాయతే
ప్రాజాయత ❀ ॥ ౨౫ ॥ తత్రేత్యత్ర రుచౌ జాతాయాం సత్యాం, మన్వహమనుదినం, కృష్ణస్య భగవతః కథాః ప్రగాయతాం యో
గినాం- అనుగ్రహేణ మనోహరాః అతిమనోజ్ఞాః- కృష్ణకథా, అశృణవం శ్రుతవానస్మి, తాః కృష్ణకథాః, అనుసవం ప్రతికా
లం శ్రద్ధయా విశృణ్వతో మమ, అఙ్గ హే వ్యాస- ప్రియం శ్రోత్రాణాం ప్రీత్యావహం శ్రవః కీర్తిర్యస్య తస్మిన్ భగవతి, రతిర
నురాగో, బభూవ ❀ ॥ ౨౬ ॥ ❀ తదా తస్మిన్ ప్రియశ్రవసి- లబ్ధా రుచిర్యేన తస్య- మమ, హే మహామునే, ప్రియశ్రవసి, మతి,
రస్ఖలితా స్థిరా- బభూవ,, అస్ఖలితాం మతిం విశినష్టి,, యయా మత్యా పరే బ్రహ్మణి పరబ్రహ్మాధారే మయి, వర్తమాన- మేత
త్సదసత్- కార్యకారణాత్మకం జగత్, స్వమాయయా స్వసంబన్ధిన్యా ప్రకృత్యా, కల్పితం నిష్పాదితం, వస్తుస్వత ఇత్యర్థః ప
శ్యే దృష్టవానస్మి తథా,, రథస్యారేషు నేమిరర్పితా నాభావరా అర్పితా ఏవమేవైతా భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాస్వ,
ర్పితాః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణేఽర్పితాః - జీవభూతాం మహాబాహో యయేదం ధార్యతే జగత్,, ఇత్యుక్తప్రకారేణ, ప్రకృ
తిశ్చేతనధార్యా, చేతనః పరమాత్మధార్య ఇతి దేహాత్మభేదమాత్మపరమాత్మసంబన్ధం చ జ్ఞాతవానస్మీత్యర్థః ❀ ॥ ౨౭ ॥ ❀
ఇత్థం శరత్ప్రావృషికౌ శరత్ప్రావృషౌ ఋతూ, అనుసవం, అమలం మహాత్మభిర్మునిభిస్సంకీర్త్యమానం హరేర్యశో, విశృ

ఽధృతక్రీడనకేఽనువర్తిని। చక్రుః కృపాం యద్యపి తుల్యదర్శనాః శుశ్రూషమాణే మునయోఽల్పభాషిణి ॥ ౨౪ ॥
ఉచ్ఛిష్టలేపాననుమోదితో ద్విజైః సకృత్స్మ భుఞ్జే తదపాస్తకిల్బిషః। ఏవం ప్రవృత్తస్య విశుద్ధచేతసస్తద్ధర్మ ఏ
వాత్మరుచిః ప్రజాయతే ॥ ౨౫ ॥ తత్రాన్వహం కృష్ణకథాః ప్రగాయతామనుగ్రహేణాశృణవం మనోహ
రాః। తాః శ్రద్ధయా మేఽనుసవం విశృణ్వతః ప్రియశ్రవస్యఙ్గ మమాభవద్రతిః ॥ ౨౬ ॥ తస్మింస్తదా లబ్ధరు
చేర్మహామునే ప్రియశ్రవస్యస్ఖలితా మతిర్మమ। యయాఽహమేతత్సదసత్స్వమాయయా పశ్యే మయి బ్రహ్మణి
కల్పితం పరే ॥ ౨౭ ॥ ఇత్థం శరత్ప్రావృషికావృతూ హరేర్విశృణ్వతో మేఽనుసవం యశోఽమలమ్। సంకీర్త్య
మానం మునిభిర్మహాత్మభిర్భక్తిః ప్రవృత్తాఽఽత్మరజస్తమోఽపహా ॥ ౨౮ ॥ తస్యైవం మేఽనురక్తస్య ప్రశ్రిత
స్య హతైనసః। శ్రద్దధానస్య బాలస్య దాన్తస్యానుచరస్య చ ॥ ౨౯ ॥ జ్ఞానం గుహ్యతమం యత్తత్సాక్షాద్భగవ
తోదితమ్। అన్వవోచన్గమిష్యన్తః కృపయా దీనవత్సలాః ॥ ౩౦ ॥ యేనైవాహం భగవతో వాసుదేవస్య వేధసః।
మాయానుభావమవిదం యేన గచ్ఛన్తి తత్పదమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఏతత్సంసూచితం బ్రహ్మంస్తాపత్రయచికిత్సితమ్। యదీ

ణ్వతో మమ, ఆత్మని, యే రజస్తమసీ, తయోరపహా, భక్తిః ప్రవృత్తా బభూవ ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ తస్య ప్రవృత్తభక్తేరనురక్తస్య
బాలస్య ప్రశ్రితస్య వినీతస్య, హతం నష్టమేనః పాపం యస్య- శ్రద్ధాయుక్తస్య దాన్తస్య జితేన్ద్రియస్య అనుచరస్య అనువర్తినో
మే మహ్యమ్ ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ యద్భగవతా సాక్షాదుదితం జ్ఞానం తత్- గమిష్యన్తః గన్తుముద్యతాః- దీనవత్సలాః యోగినః కృప
యా అన్వవోచన్, ఉపదిదిశుః ❀ ॥ ౩౦ ॥ ❀ జ్ఞానం విశినష్టి,, యేన జ్ఞానేన- అహం భగవతో వేధసః విశ్వవిధాతుర్వాసుదేవ
స్య, మాయానుభావం త్రిగుణాత్మకప్రకృతిమహిమానం, మవిదం జ్ఞాతవానస్మి, అనేన విరోధిస్వరూపజ్ఞానముక్తం, యేన చ
జ్ఞానేన- తస్య వాసుదేవస్య, పదం స్థానం, గచ్ఛన్తి, అనేన ప్రాప్యప్రాపకవిషయజ్ఞానముక్తం, అర్థపఞ్చకజ్ఞానముపదిది
శురితి ఫలితమ్ ॥ ౩౧ ॥ ❀ ఏవం స్వపూర్వజన్మవృత్తాన్తదృష్టాన్తేన భగవద్గుణశ్రవణాదేస్తద్భక్తియోగసాధనత్వముక్తం,,
భక్తియోగస్య శశ్వద్భద్రగర్భత్వం పూర్వమేవ ప్రతిపాదితం- ధర్మకృతేనుశాసతస్స్వభావరక్తస్యేనేన త్రైవర్గికకర్మ
మూలకతాపత్రయాభిహతజనోద్దేశేన పునస్త్రైవర్గికధర్మానుశాసనం తాపత్రయనిమిత్తధర్మార్థత్వేన నిన్దితమిత్యుక్తమ్ ॥
తేన చ ఈశ్వరేణ చార్పితం కర్మేత్యనేన చానభిసంహితఫలస్య కర్మణో, భక్తియోగనిష్పాదనద్వారా, తాపత్రయనివృత్తిహే
తుత్వం వదన్- త్రైవర్గికస్య కర్మణః, పునః పునస్తాపత్రయహేతుత్వమేవ, సదృష్టాన్తముపపాదయతి ॥ ఏతదితి త్రిభిః ॥ హే బ్ర
హ్మన్- తాపత్రయచికిత్సితం- తాపానామాధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికానాం దుఃఖానాం త్రయం తాపత్రయం- తచ్చికి
త్సితం ప్రతికృతం భవతి యేన తాపత్రయచికిత్సితం, తాపత్రయప్రతికారకమిత్యర్థః ॥ తదేతదేవ సంసూచితం, శ్రుతిస్మృ
త్యాదిభిరితి శేషః- కిం యద్బ్రహ్మణి ఈశ్వరే భగవతి భావితం సమర్పితం కర్మేతి- ఈశ్వరార్పితం కర్మైవ తాపత్రయచికిత్సితమి

తిసూచితమిత్యర్థః-ధర్మేణపాపమపనుదతి-అవిద్యయామృత్యుంతీర్త్వే-త్యాదికాశ్రుతిః-స్మృతిశ్చ-యజ్ఞదానతపఃకర్మ
పావనానిమనీషిణామిత్యాదికా,, తాపత్రయంహిపాపమూలకం,అనభిసంహితఫలేనధర్మేణపాపేనివృత్తే,భక్తియోగని
ష్పత్తిద్వారాతాపత్రయంనివర్తతఇతిశ్రుతిస్మృతిభిస్సూచ్యతే॥౩౨॥ త్రైవర్గికకర్మణస్తాపత్రయహేతుత్వంవక్తుంతా
వద్దృష్టాన్తమాహ॥ఆమయఇతి॥ యద్యప్యుదాహృతశ్రుతిస్మృతివచోభిః, పాపస్యైవతాపత్రయమూలత్వంసూచితం-త
థాపి,త్రైవర్గికకర్మణోఽన్తతోఽనిష్టావహత్వేన- పాపవదనిష్టసాధనత్వా,త్తదపితాపత్రయనిమిత్తమేవ, హేసువ్ర
త-యథా-యేనఅపథ్యాన్నాదినా-భూతానాం-యఆమయోరోగో - జాయతే-తదామయకారణంద్రవ్యం,చికిత్సితమపి
ప్రతికారత్వేనసేవితమపి - ఆమయం-నపునాతినశోధయతి-చికిత్సితోపివ్యాధిరపథ్యాదినాపునర్వర్ధతఇత్యర్థః, చికిత్సిత
మిత్యామయవిశేషణం వా,ఆమయకారణేన-చికిత్సితంప్రతికృత-మప్యామయంవ్యాధిం-తదామయకారణంద్రవ్యం-నపు
నాతీత్యర్థః॥౩౩॥దృష్టాన్తేనాభిమతమర్థందార్ష్టాన్తికేనానుగమయతి॥ఏవమితి॥ఏవమపథ్యాన్నాదే-రామయకారణత్వా
న్నృణాం-సర్వేక్రియాయోగాఅనభిసంహితఫలకర్మవ్యతిరిక్తాస్సర్వేత్రైవర్గికాంక్రియాయోగాః- సంసృతేర్హేతవః-తఏ
వపరస్మిన్నాత్మనిఅకల్పితాఃఅసమర్పితాః,ఆత్మవినాశాయకల్పన్తే-ఆత్మనః - అన్తతఃస్థావరత్వరూపవినాశాయకల్పన్తే
సంపన్నాభవన్తి॥౩౪॥ తర్హిపరస్మిన్కల్పితాఃక్రియాయోగాఃకింవాసాక్షాన్నిశ్శ్రేయసహేతవః న-భక్తియోగనిష్పా
దనద్వారేత్యాహ॥యదితి॥భగవాన్పరితుష్యతేభక్తియోగోత్పత్తిప్రతిబన్ధకనిరసనోపయుక్తపరితోషయుక్తోభవతి- యేన
తదారాధనరూపేణకర్మణా-తద్భగవత్పరితోషణం-యత్కర్మాత్రక్రియతే,,అనుక్రియఇతిపాఠే,,అనుస్యూతతయా-ఆశరీర
పాతంక్రియతే-తదధీనంతత్కర్మాధీనం-తన్నిష్పాద్యమేవ-భక్తియోగసమన్వితం-జ్ఞానమత్రధ్యానసాధ్యందర్శనాత్మకంవివక్షి
తం భక్త్యాత్వనన్యయాశక్యఅహమేవంవిధోఽర్జున- జ్ఞాతుంద్రష్టుంచతత్త్వేనప్రవేష్టుంచేత్యుక్తత్వాత్॥౩౫॥ నకేవలంభ

శ్వరేభగవతికర్మబ్రహ్మణిభావితమ్ ॥ ౩౨ ॥ ఆమయోయేనభూతానాంజాయతేయశ్చసువ్రత।తదేవహ్యామ
యంద్రవ్యంనపునాతిచికిత్సితమ్॥ ౩౩॥ ఏవంనృణాంక్రియాయోగాస్సర్వేసంసృతిహేతవః।తఏవాత్మవినా
శాయకల్పన్తేఽకల్పితాఃపరే॥ ౩౪॥ యదత్రక్రియతేకర్మభగవత్పరితోషణమ్।జ్ఞానంయత్తదధీనంహిభ
క్తియోగసమన్వితమ్॥౩౫॥కుర్వాణాయత్రకర్మాణిభగవచ్ఛిక్షయాఽసకృత్।గృణన్తిగుణనామానికృష్ణస్యా
నుస్మరన్తిచ॥౩౬॥ఓంనమోభగవతేతుభ్యంవాసుదేవాయధీమహి।ప్రద్యుమ్నాయానిరుద్ధాయనమస్సం
కర్షణాయచ॥౩౭॥ఇతిమూర్త్యభిధానేనమన్త్రమూర్తిమమూర్తికమ్। యజతేయజ్ఞపురుషంససమ్యగ్దర్శ

గవత్పరితోషణాత్మకకర్మైవభక్తియోగానుగ్రాహక-మపితు-భగవద్గుణశ్రవణాదికమపీత్యాహ॥కుర్వాణాఇతి॥భగవచ్ఛి
క్షయా,,యత్కరోషియదశ్నాసియజ్జుహోషి,,మయిసర్వాణికర్మాణిసంన్యస్య,,త్యాద్యుక్తభగవచ్ఛిక్షయా-అసకృ-త్క
ర్మాణివర్ణాశ్రమానురూపాణి-కుర్వాణాః కృష్ణస్యభగవతః-గుణాన్నామానిచ-కల్యాణగుణప్రకాశకానినామానిచ-గృ
ణన్తి-అనుస్మరన్తిచ-నామానిగృణన్తిగుణాననుస్మరన్తిచేత్యర్థః- భక్తియోగనిష్పత్తికామాఇతికర్తృపదమధ్యాహర్త
వ్యం - యథాభగవచ్ఛిక్షయా-అసకృత్కృతానికర్మాణి భక్తియోగానుగ్రాహకాణి తథా-గుణనామానుస్మరణాదికమితి
భావః ॥౩౬॥ గుణనామస్మరణాదిపూర్వకమనభిసంహితఫలకర్మానుష్ఠానప్రకారమేవదర్శయంస్తథాకుర్వాణఏవో
త్తమాధికారీత్యాహ॥ఓమితి ద్వాభ్యామ్॥ఓంబ్రహ్మణః-ఓంతత్సదితినిర్దేశోబ్రహ్మణస్త్రివిధఃస్మృత-ఇతిభగవదుక్తేః-వాసుదే
వాదివ్యూహచతుష్టయరూపేణావస్థితాయభగవతే-నమోనమ ఇతినామోచ్చారణప్రకారప్రదర్శనం-ధీమహి ఓమాదిశబ్ద
ప్రకాశితకల్యాణగుణవిశిష్టంపరమాత్మానంధ్యాయేమస్మరేమే-తిగుణస్మరణప్రకారప్రదర్శనం-తత్రావతేర్ధాతో-రిన్ప్ర
త్యయోమిత్యనేనసర్వరక్షకత్వం-అకారోకారమకారాణాంసంహితావస్థా-న్నిష్పన్నోమిత్యనేనతు-సర్వకారణత్వసర్వ
శేషిత్వాదికం - ఉభయవిధేనోమిత్యనేన - ప్రత్యభిజ్ఞాపితబ్రహ్మశబ్దేన-స్వరూపతోగుణతశ్చకల్యాణగుణానన్త్య-మబృహ
తామపిబృహత్త్వవహత్త్వంచ-వాసుదేవపదేనసర్వాధారత్వంసర్వాన్తరాత్మత్వంచ - ప్రద్యుమ్నశబ్దేన,,నతత్రసూ
ర్యోభాతీ,,త్యుక్తవిధనిరతిశయదీప్తియుక్తత్వం-అనిరుద్ధపదేనసర్వవ్యాపకత్వం-సఙ్కర్షణపదేనార్థిన్యార్థవిషయ
కజ్ఞానాపాదకత్వంచ-ఫలితం - ఉపలక్షణమిదం-ఏతత్ప్రభృతియోగురూఢోఽనుసంధేయాఇత్యర్థః-సంకర్షణశబ్దనిరుక్తిఃప
శ్చమేవక్ష్యతే॥౩౭॥ఇత్థం-అమూర్తికంకర్మవశ్యప్రాకృతమూర్తిరహితం-మన్త్రమూర్తిం - ఓమిత్యాద్యుక్తమ

౩౫॥శ్లో॥పా॥యదనుక్రియతేకర్మ.

న్త్రిప్రకాశ్యామూర్తిరప్రాకృతాఽకర్మమూలాస్వేచ్ఛోపాత్తాచ యస్యతం మన్త్రిశరీరకంవా- అభిధ్యాయన్-ఓమాది నామాన్యనుగృణంశ్చ-యజ్ఞారాధ్యం పరమపురుషం-యోయజతేస్వధర్మైరారాధయతి-సఏవపుమాన్ సమ్యగ్దర్శనః ,,జ్ఞానీ త్వాత్మైవమేమత,,మిత్యుక్తవిధోఽధికారీత్యర్థః * ॥ ౩౮ ॥ * ఏవంయజతామాశుభక్తియోగోనిష్పద్యతఇత్యభిప్రాయేణాత్మానందృష్టాన్తయతి॥ఇమమితి॥ హేబ్రహ్మన్-మదనుష్ఠితమిమంస్వస్యభగవతో-నిగమమనుశాసనమవేత్యదృష్ట్వా- కేశవః-స్వస్మిన్ భావంభక్తిం-తత్సాధ్యందర్శనాత్మకంజ్ఞానమైశ్వర్యంచదేవర్షిత్వోచితమదాత్ * ॥ ౩౯ ॥ * ఉత్తరముపసంహరతి॥త్వమితి॥ హేఅదభ్రశ్రుత అనల్పకీర్తే-త్వం విభోర్భగవతో-విశ్రుతంయశః- ప్రఖ్యాహి ప్రబధాన-యేనవిశ్రుతప్రఖ్యానేన-విదాంబోద్ధౄణాం-బుభుత్సితంబోద్ధుమిష్టం - సమాప్యతే ఆపూర్యతే-ననిరవశిష్యతఇతియావత్-యచ్ఛ్రితస్య-జిజ్ఞాసితవ్యం-నావశిష్యతే-తథావిధమాఖ్యానంకుర్విత్యర్థః -కించ దుఃఖైస్త్రిభిస్తాపైః-ర్ముహుర్ముహురర్దితైః పీడితైః-ఆత్మా మనో-యేషాం తేషాంయత్క్లేశనిర్వాణం-క్లేశా ఆధ్యాత్మికాదయః-నిర్వాప్యన్తే అపనోద్యన్తేయేన - అన్యథా -ఉపాయాన్తరేణతు-ననిర్వాప్యన్తే-తథావిధం-యుధోశన్తి అతివాదియన్తే-తాదృశంప్రఖ్యాహీత్యన్వయః * ॥ ౪౦ ॥ * ఇతిశ్రీభాగవతచన్ద్రిచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే పఞ్చమోఽధ్యాయః ॥ ***

అన్వవోచన్గమిష్యన్తః కృపయాదీనవత్సలాఇత్యుక్తం- తతఉపరితనం దేవర్షివృత్తాన్తంజిజ్ఞాసుఃపృచ్ఛతివ్యాసఇత్యాహసూతః॥ఏవమితి॥ఇత్థంవర్ణితం-దేవర్షేర్జన్మ-కర్మ చ-పౌర్వదైహికం నిశమ్య-సత్యవత్యాస్సుతో భగవాన్వ్యాసః- తం దే

నః పుమాన్॥ ౩౮ ॥ ఇమంస్వనిగమం బ్రహ్మన్నవేత్యమదనుష్ఠితమ్। అదాన్మేజ్ఞానమైశ్వర్యం స్వస్మిన్భావంచ కేశవః॥ ౩౯ ॥ త్వమప్యదభ్రశ్రుత విశ్రుతంవిభోస్సమాప్యతే యేనవిదాంబుభుత్సితమ్। ప్రఖ్యాహిదుఃఖైర్ముహురర్దితాత్మనాం సంక్లేశనిర్వాణముశన్తి నాన్యథా ॥ ౪౦ ॥ ***

*** ఇతిశ్రీభాగవతే,మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, పఞ్చమోఽధ్యాయః. ***

సూతఉవాచ॥ఏవంనిశమ్యభగవాన్దేవర్షేర్జన్మకర్మచ। భూయఃపప్రచ్ఛతంబ్రహ్మన్వ్యాసస్సత్యవతీసుతః॥ ౧ ॥ వ్యాసఉవాచ॥భిక్షుభిర్విప్రవసితే విజ్ఞానాదేష్టృభిస్తవ। వర్తమానోవయస్యాద్యే తతఃకిమకరోద్భవాన్॥ ౨ ॥ స్వాయంభువకయావృత్త్యావర్తితం తేపరం వయః। కథంచేదముదస్రాక్షీః కాలేప్రాప్తే కళేబరమ్ ॥ ౩ ॥ ప్రాక్కల్పవిషయామేతాం స్మృతింతే మునిసత్తమ। నహ్యేషవ్యవధాత్కాల ఏషసర్వనిరాకృతిః॥ ౪ ॥ నారదఉవాచ॥భిక్షుభిర్విప్రవసితే విజ్ఞానాదేష్టృభిర్మమ। వర్తమానోవయస్యాద్యే తతఏతదకారిషమ్॥ ౫ ॥ ఏకాత్మజామేజననీ యోషిన్మూఢాచకింకరీ। మయ్యాత్మజేఽనన్యగతౌ చక్రేస్నేహానుబన్ధనమ్ ॥ ౬ ॥ సాఽస్వతన్త్రా నకల్పాసీద్యోగక్షేమంమమేచ్ఛతీ । ఈశస్యహివశేలోకో యోషాదారుమయీయథా ॥ ౭ ॥ అహంచతద్బ్రహ్మ

వర్షిం- హేబ్రహ్మన్ శౌనక-భూయఃపునఃపప్రచ్ఛ * ॥ ౧ ॥ * ప్రశ్నమేవాహ॥భిక్షుభిరితి॥త్రిభిః- తేతవ-విజ్ఞానాదేష్టృభిః-భిక్షుభిస్సంన్యాసిభిః - విప్రవసితే చాతుర్మాస్యాన్తే అన్యత్రగతేసతి-తతఃపశ్చాద్భవాన్ - ఆద్యేవయసి వర్తమానః కింకృతవాన్ * ॥ ౨ ॥ * హేస్వాయంభువ-తేత్వయా-పరంవయః భిక్షువిప్రవాసప్రభృతి- కయావృత్త్యా-వర్తితంనీతం-కథంవా-ప్రాప్తేకాలే- ఇదంకళేబర-ముదస్రాక్షీః ఉత్సృష్టవానసి-ప్రాక్కల్పీయమపికళేబరం-వృత్తాన్తకథనముఖేన ప్రస్తుతత్వాదిదమితిసన్నిహితతయాపరామృశ్యతే * ॥ ౩ ॥ * హేమునిసత్తమ-ప్రాక్కల్పవిషయాంపూర్వకల్పీయా-మేతాంభిక్షూపదేశప్రాప్తాంభగవత్స్మృతి-మేషకాలో-నవ్యవధాత్ నతిరోహితవాన్- అడభావఆర్షః - ఆగమశాస్త్రస్యానిత్యత్వాద్వ్యవధాత్కిమితిప్రశ్నో వివక్షితః-వ్యవధాయకత్వసూచనాయకాలం విశినష్టి,,సర్వనిరాకృతిః సర్వవినాశకః * ॥ ౪ ॥ * ఇత్థమాపృష్టః - యథావద్వక్తుమారేభేనారదః॥భిక్షుభిరితి॥తతఇత్యన్తస్యపూర్వవదేవార్థః ఏతద్వక్ష్యమాణమకార్షం కృతవానితి * ॥ ౫ ॥ * తదేవాహ-ఏకాత్మజేత్యాదినా కల్పాన్తఇత్యతఃప్రాక్తనేన గ్రన్థేన ॥ ఏకోఽహమాత్మజః-పుత్రోయస్యాస్సా-మమ-జననీమాతా-యోషిదితిస్వభావోక్తిః-జననీత్యనేనైవ స్త్రీత్వోక్తేః - అతఏవ మూఢాకింకరీ-అనేనపరాధీనత్వముక్తం-అనన్యగతౌ గతిః పోషణోపాయః అనన్యపోషకే-మయ్యాత్మజే- స్నేహానుబన్ధనం స్నేహపారవశ్యం-చక్రే * ॥ ౬ ॥ సామమజననీ-అస్వతన్త్రా కింకరిత్వాత్-అతఏవ-మమయోగక్షేమ-మిచ్ఛత్యపి-నకల్పానసమర్థా బభూవ-యోగశ్చక్షేమశ్చ తయోస్సమాహారః। యోగోఽలబ్ధలాభః-లబ్ధపరిరక్షణం-రక్షితవివర్ధనంతస్యపాత్రేప్రతిపాదనంచ-క్షేమః * ॥ ౭ ॥ * అహంతు-తదాపఞ్చహాయనః-పఞ్చవర్షవయస్కో-బాలకః-అతఏవ-దిగ్దేశకాలావ్యుత్పన్నః దిగ్దేశకాలస్వభావానభిజ్ఞః-తదవేక్ష

యామాత్రవేక్షయా-తద్దేహావసానప్రతీక్షణేన హేతునేత్యర్థః-తస్మిన్ బ్రహ్మకులే బ్రాహ్మణగృహే-ఉషితవానస్మి ॥౮॥ ఏవం స్థితే-కదాచిన్నిశి-గేహాన్నిర్గతాం-తాం దుహన్తీం దోగ్ధుం ప్రవృత్తాం-కృపణాం,మమమాతరం, పథిమార్గే, పదా పాదేన,స్పృష్టః, కాలచోదితః కాలశరీరకేణ దైవేన చోదితః, సర్పః అదశత్, దదంశ, సాఽమ్రియతేత్యర్థతో గ్రష్టవ్యమ్ ॥౯॥ తదాఽహం,తత్,మరణం,భక్తానాం,శం,సుఖ,మభీప్సతః,కామయమానస్యేశస్య, భగవతోఽనుగ్రహరూపం,మన్యమానః,ఉత్తరాందిశం ప్రతి,ప్రాతిష్ఠం ప్రస్థితవానస్మి ॥౧౦॥ తత్ర ప్రస్థానే స్ఫీతాన్, సమృద్ధాన్,జనపదాన్ దేశాన్,ద్వితీయాన్తానామలియాతథ ఇత్యుపరిష్టాదన్వయః,పురాణి పట్టణాని, గ్రామాన్ అట్టరహితాన్, వ్రజాన్ గోపాలనివాసాన్,ఆకరాన్ రత్నాద్యుత్పత్తిస్థానాని,ఖేటాన్ కృషీవలగ్రామాన్, ఖర్వటాన్ నిషాదగ్రామాన్,వాటీః పుష్పవాటికాః,వనాన్యరణ్యరూపాణి, ఉపవనాని కృత్రిమవనానిచ ॥౧౧॥ తథా చిత్రైః నానావిధైర్ధాతుభిర్గైరికాదిభి, ర్విచిత్రానద్రీన్పర్వతాన్,ఇభైర్గజైః భగ్నాః భిన్నాః భుజాః శాఖాః యేషాం తాన్ ద్రుమాన్,శివాని పిశుద్ధాని జలాని యేషు తాన్, జలాశయాన్ సరాంసి, తథా సురైస్సేవితాః క్రీడితాః,నలినీః పద్మాకరాన్ ॥౧౨॥ కదంభూతాః,చిత్రాణి నానావిధాని స్వనాని యేషాం తైః,పత్రరథైః పక్షిభిః సఙ్కులా ఇతి శేషః,భ్రమద్భిర్భ్రమరైః శ్రీశ్శోభా యాసాం తాః ॥౧౩॥ అతియాతోఽతిక్రాన్తః, ఏకోఽసహాయ ఏవాహం,నలాదిభిర్గహ్వరం,మహ, ద్విపినం వన,మద్రాక్షం దృష్టవానస్మి,తత్ర నలో గ్రన్థిపర్ణీ, వేణవః స్థూలవంశాః,సశబ్దాః కీచకాః - [సూక్ష్మాస్సచిత్రాః] శరస్తమ్బాః అశ్వవాలాః,కుశాః ప్రసిద్ధాః,విపినమేవ పిశినష్టి, ఘో

కులఊషివాం స్తదపేక్షయా। దిగ్దేశకాలావ్యుత్పన్నో బాలకః పఞ్చహాయనః ॥౮॥ ఏకదానిర్గతాంగేహాద్దుహన్తీంనిశిగాంపథి। సర్పోఽదశత్పదాస్పృష్టః కృపణాంకాలచోదితః॥౯॥ తదాతదహమీశస్యభక్తానాంశమభీప్సతః। అనుగ్రహంమన్యమానః ప్రాతిష్ఠందిశముత్తరామ్॥ ౧౦ ॥స్ఫీతాన్జనపదాంస్తత్ర పురగ్రామవ్రజాకరాన్। ఖేటఖర్వటవాటీశ్చవనాన్యుపవనానిచ॥౧౧॥ చిత్రధాతువిచిత్రాద్రీనిభభగ్నభుజద్రుమాన్। జలాశయాఞ్ఛివజలాన్నలినీస్సురసేవితాః॥౧౨॥ చిత్రస్వనైః పత్రరథైర్విభ్రమద్భ్రమరశ్రియః। నలవేణుశరస్తమ్బకుశకీచకగహ్వరమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఏకఏవాతియాతోఽహమద్రాక్షంవిపినంమహత్। ఘోరం ప్రతిభయాకారం వ్యాళోలూకశివాజిరమ్॥౧౪॥ పరిశ్రాన్తేన్ద్రియాత్మాఽహంతృట్పరీతో బుభుక్షితః। స్నాత్వాపీత్వాహ్రదేనద్యా ఉపస్పృష్టో గతశ్రమః॥౧౫॥ తస్మిన్నిర్మనుజేఽరణ్యే పిప్పలోపస్థ ఆశ్రితః। ఆత్మనాత్మానమాత్మస్థం యథాశ్రుతమచిన్తయమ్ ॥ ౧౬ ॥ ధ్యాయతశ్చరణామ్భోజం భావనిర్జితచేతసా। ఔత్కణ్ఠ్యాశ్రుకలాక్షస్య హృద్యాసీన్మేశనైర్హరిః ॥ ౧౭ ॥ ప్రేమాతిశయనిర్భిన్నపులకాఙ్గోఽతినిర్వృతః। ఆనన్దసంప్లవేలీనో నాపశ్యముభయంమునే॥౧౮॥ రూపంభగవతోయత్తన్మనఃకాన్తంశుచాపహమ్। అపశ్యన్సహసోత్తస్థే వైక్ల

రం ఉగ్రం దుష్ప్రవేశం,అత ఏవ,వ్యాళానాం దుష్టగజానామజగరాఖ్యసర్పవిశేషాణాంవా, ఉలూకానాం,ఘూకానాం, శివానాం సృగాలవిశేషాణాంచ,అజిరం క్రీడాస్థానం,అతివ ప్రతిభయాకారం ప్రతిముఖంగచ్ఛతాం భయోత్పాదకమ్ ॥౧౪॥ తత్రాహం పరిశ్రాన్తాని ఇన్ద్రియాణి ఆత్మా దేహశ్చ యస్య, తృషా పిపాసయా-పరీతో వ్యాప్తః - బుభుక్షితం క్షుధితశ్చ-నద్యాః హ్రదే స్నాత్వా-ఉపస్పృష్టః -కృతాచమనః-ఆచాన్తః-పీత్వా జలమితి శేషః-గతః శ్రమో యస్య తథాభూతః ॥౧౫॥ తస్మిన్నిర్మనుష్యేఽరణ్యే-పిప్పలస్యాశ్వత్థస్య-ఉపస్థే మూలే ఆశ్రితః ఉపవిష్టః ఆత్మస్థం జీవాత్మని స్థితం-హృదయకమలస్థితం వా-ఆత్మానం పరమాత్మానమాత్మనా మనసా-అచిన్తయం ధ్యాతవానస్మి ॥౧౬॥ భావనిర్జితేన అభ్యాసవశీకృతేన చేతసా-చరణామ్భోజం ధ్యాయతశ్చిన్తయతః-ఔత్కణ్ఠ్యాత్ ప్రేమపూర్వకానుధ్యానాద్ధేతో రశ్రూణామానన్దజనేత్రజలానాం-కలాబిన్దవో-యయోస్తే-అక్షిణీ యస్య తస్య-మేమమ-హృది శనైర్హరిరాసీత్ ఆవిరాసీత్ ॥౧౭॥ తదా ప్రేమాధిక్యేన హేతునా నిర్భిన్నా అభివ్యక్తాః పులకాః రోమాఞ్చా యస్మిన్ తదఙ్గం శరీరం యస్య సః- అతీవనిర్వృతః సుఖితః-ఆనన్దసంప్లవే ఆనన్దపరీవాహే లీనో మగ్నః-హేమునే-ఉభయం దేహమాత్మానంచ-నాపశ్యం నదృష్టవానస్మి ॥౧౮॥ యత్-ఆవిర్భూతం-మనః కాన్తం మనసోఽతీవ ప్రియం-అతఏవ-శుచాపహం-శుచాయాః శోకస్య అపహన్తృ-భగవతోరూపం-తత్పునరపశ్యన్-వైక్లబ్యాద్దర్శనకృతాదధార్ష్ట్యాత్-దుఃఖితమనాః-సహసా ఆశు-ఉత్తస్థౌ ఉత్థితవానస్మి,, వైక్లవ్యాదితిపాఠాన్త

౧౯॥శ్లో॥పా॥ వైక్లవ్యాద్దుర్మనా ఇవ.

రం,,తదా,,అసహాయత్వాత్ ॥౧౯॥ తద్రూపం పునః-ద్రష్టుమిచ్ఛన్నహం-హృది-మనః ప్రణిధాయ స్థిరీకృత్య-వీక్షమాణశ్చిన్తయన్నపి, నాపశ్యం-అతఏవాతురఇవ విషయాతురఇవ-అవితృప్తోఽభవమ్ ॥౨౦॥ ఏవం ద్రష్టుం ప్రయతః పునర్యతన్తం యతమానం కుర్వన్తం మాముద్దిశ్య-గిరామగోచరః ,,యతో వాచో నివర్తన్తే,, ఇత్యుక్తరీత్యా-వాగవిషయః-అపరిచ్ఛేద్యత్వాదితి భావః॥ అదృశ్యస్సన్నిత్యర్థః తాత్పర్యం-భగవానితి విశేష్యమధ్యాహర్తవ్యం గగనే-గమ్భీరయా వాచా-శుచః శోకాన్ ప్రశమయన్నివాహ ॥౨౧॥ ఉక్తిమేవాహ॥ హన్తేతి చతుర్భిః॥ ఇహలోకే-అస్మిన్ జన్మని భవాన్-మాం ద్రష్టుం-నార్హతి నార్హతి-నాశక్నోతీత్యర్థః-అతో మా జిజ్ఞాసీతి భావః-దర్శనానర్హత్వే హేతుం వదన్నాత్మానం విశినష్టి-అవిపక్వః అవినష్టః కషాయః వశ్యవ ప్రతిబన్ధకః పుణ్యపాపాత్మకః కషాయః కషాయవద్దురపనేయః కర్మ్మ యేషాం-తేషాం కుయోగినాం మహం దుర్దర్శః దుఃఖేనాపి ద్రష్టుమశక్యః ॥౨౨॥ తర్హి సకృత్ కథం దృష్టోసీత్యత్రాహ॥ సకృదితి॥ హే అనఘ సకృద్రూపం మదీయం దర్శితమితి యత్-తత్-మత్కామాయ మద్విషయకదిదృక్షాయై ,,ఏతత్కామాయతే,, ఇతి పాఠాన్తరం, తత్ర-తే, తుభ్యం-సకృద్దర్శితం రూపం-ఏతత్, కామయ-ద్రష్టుమిచ్ఛేతి శేషః, నివృత్తిపేరణాత్ స్వార్థేణిజన్తాత్ మేర్లోట్మధ్యమైకవచనం పరస్మైపదం కిం కామమాత్రేణేత్యత ఆహ॥ మత్కామః మాం ద్రష్టుం కామయమానః-సాధుః సాధురితః పుమాన్ శనైః సర్వాన్-హృచ్ఛయాన్ హృద్గతాన్ రాగాదిదోషాన్-ముఞ్చతి నిరస్యతి ॥౨౩॥ యత-స్తేత దీర్ఘయా-అల్పకాలికైవ-సతాం సేవయా-మయి-దృఢామతిర్జాతా-తతస్త్వమిమమవద్యం, లోక్యత ఇతి లోకో దేహస్తం-శూద్రదేహమిత్యర్థః, హిత్వా త్యక్త్వా-మజ్జనతాం మద్భృత్యతాం-గన్తాగమిష్యసి-కల్పాన్తరే ఇతి శేషః ॥౨౪॥ మద

దృష్ట్యాన్తర్హితాఇవ ॥౧౯॥ తద్దిదృక్షురహం భూయః ప్రణిధాయ మనో హృది। వీక్షమాణోఽపి నాపశ్యమవితృప్త ఇవాతురః॥౨౦॥ ఏవం యతన్తం విజనే మామాహాగోచరో గిరామ్। గమ్భీరశ్లక్ష్ణయా వాచా శుచః ప్రశమయన్నివ॥౨౧॥ హన్తాస్మిన్ జన్మని భవాన్మా మాం ద్రష్టుమిహార్హతి। అవిపక్వకషాయాణాం దుర్దర్శోఽహం కుయోగినామ్॥౨౨॥ సకృద్యద్దర్శితం రూపం మత్కామాయతవానఘ। మత్కామశ్శనకైస్సాధుస్సర్వాన్ముఞ్చతి హృచ్ఛయాన్॥౨౩॥ సత్సేవయాఽదీర్ఘయాఽపి జాతా మయి దృఢా మతిః। హిత్వావద్యమిమం లోకం గన్తా మజ్జనతామసి॥౨౪॥ మతిర్మయి నిబద్ధేయం న విపద్యేత కర్హిచిత్। ప్రజాసర్గనిరోధేఽపి స్మృతిశ్చ మదనుగ్రహాత్॥ ఏతావదుక్త్వోపరరామ తన్మహద్భూతం నభోలిఙ్గమలిఙ్గమీశ్వరమ్। అహం చ తస్మై మహతాం మహీయసే శీర్ష్ణావనామం విదధేఽనుకమ్పితః॥౨౬॥ నామాన్యనన్తస్య గతత్రపః పఠన్ గుహ్యాని భద్రాణి కృతాని చ స్మరన్। గాం పర్యటంస్తుష్టమనా గతస్పృహః కాలం ప్రతీక్షన్ విమదో విమత్సరః॥౨౭॥ ఏవం కృష్ణమతేర్బ్రహ్మన్నాసక్తస్యామలాత్మనః। కాలః ప్రాదురభూత్కాలే తటిత్సౌదామనీ యథా॥౨౮॥ ప్రయుజ్యమానే మయి

నుగ్రహాద్ధేతోః, కర్హిచిదపి ప్రజాసర్గనిరోధే ప్రళయకాలేఽపి - తవ-నిబద్ధా నిశ్చితేయం - మతిః స్మృతిశ్చ- నవిపద్యేత-ననశ్యేత్,, కర్హిచిన్మయి నిబద్ధా మతిః ప్రజాసర్గనిరోధేఽపి - మయి స్మృతిశ్చ-నవిపద్యేతేతి వాన్వయః ॥౨౫॥ అలిఙ్గం కర్మకృతదేహరహితం, నభోలిఙ్గం, నభః ఆకాశశరీరకమీశ్వరం సర్వనియన్తృ, ఐశ్వర్యమితిపాఠే, ఈశ్వరశబ్దవాచ్యం- తన్మహత్ సర్వవ్యాపకం-భూతం స్వాధీనసత్తాదిమత్-బ్రహ్మ ,, తస్య హవా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్శ్వసితమితి శ్రుతేః,, ఏతావదుక్త్వా - విరరామతూష్ణీమాస, తతో మహతాం తేజస్వినామపి, మహీయసే తస్మై మహతే భూతాయ, తేనానుకమ్పితోఽహం, అవనామం ప్రణామం విదధే కృతవానస్మి ॥౨౬॥ తతోఽనన్తస్య భగవతో నామాని, అహం గతలజ్జః, పఠన్-భద్రాణి లోకానాం మఙ్గళావహాని, గుహ్యాని వేదగహ్యాని - జన్మాని- కర్మాణి చ, స్మరన్- గాం భూమిం పర్యటన్-తుష్టం మనో యస్య గతా స్పృహా శబ్దాదివిషయా యస్య- విగతో మత్సరో భూతవిషయకో యస్య-విగతః మదో దేహపారవశ్యరూపో యస్య సః, అపదఇతి పాఠే, అనికేతః-కాలం దేహావసానకాలం, ప్రతీక్షన్- ఆసమితి క్రియాపదమధ్యాహార్యం, యావత్కాలావసానం జీవితవానస్మీత్యర్థః ॥౨౭॥ హే బ్రహ్మన్, కృష్ణే భగవత్యేవ మతిర్యస్య-అతఏవ, అమలో విశుద్ధ ఆత్మా మనో యస్య, అతఏవ, శబ్దాదివిషయేష్వసక్తస్య, మమ - కాలే తద్దేహారమ్భకప్రారబ్ధావసానకాలే, కాలః మృత్యుకాలః, ప్రాదురభూత్ ఉపస్థితో బభూవ, మృత్యుకాలస్య క్షణికత్వద్యోతనాయ దృష్టాన్తమాహ ॥ సౌదామనీ, సుదామ్నః పర్వతస్యాదూరభవా సౌదామనీ, చాతుర్థికేఽణి, అన్యేతిప్రకృతిభావే, అణ్ణన్తత్వాన్ఙీప్॥ సౌదామనీత్యపపాఠః ॥౨౮॥ తదా, తాం

ప్రసిద్ధాం, సర్వశ్రీపలయాధారభూతాం, శుద్ధాం అప్రాకృతీం - భాగవతీం, మనిరుద్ధాఖ్యాం - తనుం ప్రతి - మయి, ప్రయుజ్యమానే సంశ్లిష్యమాణే, ఽయం ప్రారబ్ధముక్త్యై సతీత్యర్థః ॥ ఆరబ్ధకర్మణః - తద్దేహావస్థితిమాత్రస్య ప్రారబ్ధకర్మణః, నిర్వాణమవసానం యస్యస పాఞ్చభౌతికో దేహః, న్యపతత్ ❁ ॥౨౯॥ ❁ ఏవం ప్రాక్కల్పీయవృత్తాన్తం కథితః - అథ, తత ఉపరితనం వృత్తాన్తమాహ॥ కల్పాన్త ఇత్యాదినా॥ తదా కల్పాన్తే - ఇదం జగత్, ఆదాయ - స్వస్మిన్ ప్రవిలాప్య, ఉదన్వతః ప్రళయార్ణవస్య, అమ్భసి, శయానేఽనిరుద్ధాఖ్యభగవతి, శిశయిషోః - తన్నాభిపద్మే శిశయిషోః విధాతుశ్చతుర్ముఖస్యాన్తః ప్రాణం, అనుప్రవిశే అనుప్రవిష్టవానస్మి, సహర్ధస్స్వపివక్షితః ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ సహస్రయుగావసానే, ఉత్థాయ నాభికమలాదితి శేషః, ఇదం వ్యష్టిసృష్టం జగత్ - సిసృక్షోశ్చతుర్ముఖస్య - ప్రాణేభ్యః ప్రాణాదిభ్యః, మరీచిసహితాః - ఋషయో వసిష్ఠాదయః అహం నారదశ్చ - జజ్ఞిరే ఉద్బభూవుః - అహం జజ్ఞే ఇతి పురుషవిపరిణామేనాన్వయః ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ తతో మహావిష్ణోరనుగ్రహాత్, క్వచిదప్యవిఘాతా, అప్రతిహతా గతిర్యస్య, అస్కన్దితమఖణ్డితం వ్రతం బ్రహ్మచర్యం యస్య సోహం - త్రీన్ లోకాన్ అన్తర్బహిశ్చ, పర్యేమి - పరితస్సంచరామి ❁ ॥౩౨॥ ❁ దేవేన భగవతా బ్రహ్మణా వా దత్తాం స్వరాః - నిషాదర్షభగాన్ధారషడ్జమధ్యమధైవతపఞ్చమాఖ్యాస్సప్త, త ఏవ బ్రహ్మ - తేన విభూషితాం - స్వరైస్సన్నిధాపితేన బ్రహ్మణా భగవతా వా విభూషితాం - ఇమాం ప్రశస్తాం - వీణాం - మూర్చ్ఛయిత్వా వాదయిత్వా - మూర్చ్ఛా వీణావాదనం - వాదనే మూర్చ్ఛా వాచ్ఛేతి వైజయన్తీకోశాత్ - హరికథాం గాయమానోఽహమేవం చరామి ❁ ॥౩౩॥ ❁ ప్రియం భక్తానాం ప్రీత్యావహం శ్రవః యశో యస్య - తీర్థపవిత్రగఙ్గాదితీర్థాశ్రయౌ పాదౌ యస్య, తీర్థం పాదయస్యేతి వా, స భగవాన్, స్వవీర్యాణి యశాంసి - ప్రగాయ

తాం శుద్ధాం భాగవతీం తనుమ్ । ఆరబ్ధకర్మనిర్వాణో న్యపతత్పాఞ్చభౌతికః॥౨౯॥ కల్పాన్త ఇదమాదాయ శయానేఽమ్భస్యుదన్వతః। శిశయిషోరనుప్రాణం వివిశేఽన్తరహం విభోః॥ ౩౦॥ సహస్రయుగపర్యన్త ఉత్థాయేదం సిసృక్షతః॥ మరీచిమిశ్రా ఋషయః ప్రాణేభ్యోఽహం చ జజ్ఞిరే॥౩౧॥ అన్తర్బహిశ్చ లోకాంస్త్రీన్పర్యేమ్యస్కన్దితవ్రతః। అనుగ్రహాన్మహావిష్ణోరవిఘాతగతిః క్వచిత్॥ ౩౨ ॥ దేవదత్తామిమాం వీణాం స్వరబ్రహ్మవిభూషితామ్। మూర్చ్ఛయిత్వా హరికథాం గాయమానశ్చరామ్యహమ్॥౩౩॥ ప్రగాయతః స్వవీర్యాణి తీర్థపాదః ప్రియశ్రవాః। ఆహూత ఇవ మే శీఘ్రం దర్శనం యాతి చేతసి॥ ౩౪ ॥ ఏతద్ధ్యాతురచిత్తానాం మాత్రాస్పర్శేచ్ఛయా ముహుః। భవసిన్ధుప్లవో దృష్టో హరిచర్యానువర్ణనమ్॥ ౩౫॥ యమాదిభిర్యోగపథైః కామలోభహతో ముహుః। ముకున్దసేవయా యద్వత్తథాత్మాద్ధా న శామ్యతి॥ ౩౬ ॥ సర్వం తదిదమాఖ్యాతం యత్పృష్టోఽహం త్వయాఽనఘ। జన్మకర్మరహస్యం మే భవతశ్చాత్మతోషణమ్॥౩౭॥ సూత ఉవాచ॥ ఏవం సమ్భాష్య భగవాన్నారదో వాసవీసుతమ్। ఆమన్త్ర్య వీణాం రణయన్యయౌ యాదృచ్ఛికో మునిః॥౩౮॥ అహో దేవర్షిర్ధన్యోఽయం

తః, మే, చేతసి ఆహూత ఇవ శీఘ్రం దర్శనం యాతి, దృష్టో భవతీత్యర్థః ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ తదేవమాపృష్టం యథావదనువర్ణ్య అథ సర్వథాత్వం హరిచరిత్రాణ్యేవానువర్ణయేత్యభిప్రాయేణ, తాపత్రయాతురజనానాం, భగవద్గుణవర్ణనానుశ్రవణమన్తరేణ తాపత్రయవిఘాతుకం నోపాయాన్తరమస్తీత్యాహ॥ ఏతదితి ద్వాభ్యాం॥ అసకృన్మాత్రాః ప్రస్పర్శేచ్ఛయా మాత్రాః, శబ్దాదివిషయాః, తాసాం స్పర్శేచ్ఛయా అనుభవతృష్ణయా, ఆతురం పీడితం చిత్తం యేషాం తేషాం జనానాం భవసిన్ధోః ప్లవః పూరః, సః, హియస్మాత్కారణాత్, తదృష్టేన దృష్టో భవతి, తదేతదేవ, ఇం హరిచర్యాయా అనువర్ణనమితి ❁ ॥౩౫॥ ❁ ముహుః, కామలోభాభ్యాం హతః, ఆత్మా, మనో యద్వత్ యథా - ముకున్దసేవయా, గుణానుశ్రవణాదిరూపయా, అద్ధా, స్ఫుటం, శామ్యతి కామాదిరహితో భవతి, తథా, యమాదిభిర్యోగమార్గైః, న శామ్యతి ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ ప్రశ్నస్యోత్తరముపసంహరతి॥ సర్వమితి॥ హే అనఘ - త్వయాఽహం - యత్ప్రతిపృష్టః తదేతత్సర్వమాఖ్యాతం - ఆఖ్యాతమేవ సంగృహ్య దర్శయతి, మే మమ, జన్మకర్మణోః రహస్యం, తథా - భవతస్తవాత్మా మనః తుష్యతే యేన తచ్చ - తత్సర్వమాఖ్యాతమిత్యన్వయః ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ వ్యాసనారదసంవాదముపసంహరతి, సూతః॥ ఏవమితి॥ ఏవమిత్థం సంభాష్య - భగవాన్నారదో మునిః, వాసవీసుతం, ఉపరిచరవసువీర్యజాయాః సత్యవత్యాస్సుతం, వ్యాసం - ఆమన్త్ర్య ఆపృచ్ఛ్య - వీణాం రణయన్ ధ్వనయన్, యాదృచ్ఛికః - స్వేచ్ఛానుచారీ యయౌ ❁ ॥౩౮ ॥ ❁ దేవర్షిం స్తౌతి॥ అహో ఇతి॥ ధన్యస్స్వం స్వస్య పరస్య చ సుఖోత్పాదకత్వం తదేవాహ - యో దేవర్షిః - శార్ఙ్గధన్వనో భగవతః - కీర్తిం గాయన్, తన్త్ర్యా వీణయా మాద్యన్, మదం ప్రాప్నువన్, స్వయం

వీణాస్వనజహర్షమగ్నస్సన్నిత్యర్థః-ఆతురం తాపత్రయాతురం-జగదపి- రమయతి సుఖయతి ॥౩౯॥ ఇతి శ్రీవాత్స్యవీరరాఘవసూరిలిఖితాయాం శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాం ప్రథమస్కన్ధే షష్ఠోఽధ్యాయః. * * * * *

వాసవీసుతమామన్త్ర్య నారదో యయావిత్యుక్తం -తత ఉపరితనం వ్యాసవృత్తాన్తం పృచ్ఛతి శౌనకః॥ నిర్గత ఇతి॥ హే సూత, తదభిప్రేతం, కిం వా భాగవతధర్మాన్ ప్రాయేణ నిరూపితా,, ఇత్యుక్తప్రకారమేవ - నారదస్యాభిప్రేతం-శ్రుతవాన్ భగవాన్ బాదరాయణో-నారదే నిర్గతే సతి తతః కిమకరోత్ ॥౧॥ ఇత్థం పృష్ట ఆహ సూతః॥ బ్రహ్మనద్యామిత్యాదిభిస్సప్తభిః॥ బ్రహ్మనద్యాం సరస్వత్యాఖ్యాయాం, పశ్చిమే తటే, శమ్యాప్రాస ఇతి ప్రసిద్ధో వ్యాసస్యాశ్రమః, స చ ఋషీణాం సత్రవర్ధనః సత్రాణి వర్ధన్తే అస్మిన్నితి తథా ॥౨॥ తస్మిన్ బదరీణాం షణ్డైర్మణ్డితే ఆశ్రమే, శమ్యాప్రాసే వ్యాసః, అప ఉపస్పృశ్య ఆచమ్య-స్వయమాత్మనా-మనః ప్రణిదధ్యౌ, విషయాన్తరేభ్యః ప్రత్యాహృత్యాత్మస్థమకరోదిత్యర్థః ॥౩॥ భగవద్భక్తియోగేనామలే మనసి-సమ్యక్ప్రణిహితే సమాహితే, పూర్ణం తావత్పురుషం, పరమపురుషమపశ్యత్, తత స్తదపాశ్రయాం పురుషాపాశ్రయాం-తదాధారాం తచ్ఛరీరభూతామితి యావత్ ॥౪॥ మాయాం విశినష్టి॥ యయేతి॥ పరోఽపి మాయాఖ్యప్రకృతేర్విలక్షణోఽపి- జీవో-యయా మాయయా మోహితః త్రిగుణాత్మకం-గుణత్రయపరిణామాత్మకం-శరీరమేవాత్మానం, మనుతే-తత్కృతం దేహాత్మభ్రమకృతం -అనర్థం చ తాపత్రయరూపం-ప్రతిపద్యతే ॥౫॥ అనర్థోపశమం తాపత్రయరూపానర్థోపశామకం - ఉపాయం అజానతో లోకస్య, అధోక్షజే-భక్తియోగ

కీర్తిం శార్ఙ్గిధన్వనః। గాయన్మాద్యన్నిదం తన్త్ర్యా రమయత్యాతురం జగత్॥౩౯॥ * * * * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, షష్ఠోఽధ్యాయః. * * *

శౌనక ఉవాచ॥ నిర్గతే నారదే సూత భగవాన్బాదరాయణః। శ్రుతవాం స్తదభిప్రేతం తతః కిమకరోద్విభుః॥౧॥ సూత ఉవాచ॥ బ్రహ్మనద్యాం సరస్వత్యామాశ్రమః పశ్చిమే తటే। శమ్యాప్రాస ఇతి ప్రోక్త ఋషీణాం సత్రవర్ధనః॥౨॥ తస్మిన్స్వ ఆశ్రమే వ్యాసో బదరీషణ్డమణ్డితే। ఆసీనోఽప ఉపస్పృశ్య ప్రణిదధ్యౌ మనస్స్వయమ్॥౩॥ భక్తియోగేన మనసి సమ్యక్ప్రణిహితేఽమలే। అపశ్యత్పురుషం పూర్ణం మాయాం చ తదపాశ్రయామ్॥౪॥ యయా సంమోహితో జీవ ఆత్మానం త్రిగుణాత్మకమ్। పరోఽపి మనుతేఽనర్థం తత్కృతం చాభిపద్యతే॥౫॥ అనర్థోపశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే। లోకస్యాజానతో విద్వాంశ్చక్రే సాత్వతసంహితామ్॥౬॥ యస్యాం వై శ్రూయమాణాయాం కృష్ణే పరమపూరుషే। భక్తిరుత్పద్యతే పుంసాం శోకమోహభయాపహా॥౭॥ స సంహితాం భాగవతీం కృత్వాఽనుక్రమ్య చాత్మజమ్। శుకమధ్యాపయామాస నివృత్తినిరతం మునిమ్॥౮॥ శౌనక ఉవాచ॥ స వై నివృత్తినిరతస్సర్వత్రోపేక్షకో మునిః। కస్య వా బృహతీమేతామాత్మారామస్సమభ్యసత్॥౯॥ సూత

మేవానర్థోపశమనం - వ్యాసోఽపశ్యదిత్యనుషఙ్గః-భగవద్భక్తియోగమేవానర్థోపశమనోపాయత్వేన నిశ్చితవానిత్యర్థః తతస్సాత్వతసంహితాం భాగవతరూపాం సంహితాం చక్రే- సంహితా - సన్దర్భవిశేషః, సాత్వతశబ్దస్తు ప్రాగస్మాభిరేవ నిరుక్తః ॥౬॥ తాం విశినష్టి యస్యామితి॥ యస్యాం సాత్వతసంహితాయాం శ్రూయమాణాయాం, మోహాద్యపహర్తరి, పరమపురుషే-కృష్ణే, భక్తిరుత్పద్యతే, తత్ర, మోహో నామ,, అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిః అస్వే స్వమితి యా మతిః,, రిత్యుక్తవిధః, శోకో బాహ్యక్లేశం, దుఃఖమాన్తరః, భయమాగామిదుఃఖదర్శనజం ప్రతికూలజ్ఞానం ॥౭॥ స వ్యాసః, అనుక్రమ్య వివక్షితార్థాన్ క్రమవిశేషేణ విన్యస్య, తదనుక్రమేణైవ, ఇమాం సంహితాం, కృత్వా సుతం శుకం-అధ్యాపయామాస, ప్రశ్నావసరదానాయ శుకం విశినష్టి, నివృత్తినిరతం, సాంసారికధర్మవైముఖ్యద్వారా కైవల్యనిష్ఠైకాగ్ర్యవహన్నద మాదిర్నివృత్తిః-తత్ర నిరతం, మునిం పరబ్రహ్మయాథాత్మ్యమననశీలం ॥౮॥ తత్ర లబ్ధావసరః పృచ్ఛతి శౌనకః॥ స వా ఇతి॥ వై ఇత్యవధారణే, నివృత్తినిరతం, మునిః, -తత ఏవ, సర్వత్ర విషయేషూపేక్షకః ఆదరరహితః, ఆత్మారామః పరమాత్మైకపరః, ఏవం విధః, కస్య వా, హేతోరితి శేషః, కస్మాద్ధేతోః, బృహతీం విపులాం, ఏతాం సంహితాం, అభ్యసత్ అధీతవాన్, కథమేకాగ్రచిత్తో భగవన్మననపరస్తద్విరోధినీమేతాం బృహతీం సంహితామభ్యసదితి ప్రశ్నాశయః ॥౯॥ నేయం సంహితా భగవన్మననవిరోధినీ, ప్రత్యుత తదుపయుక్తా, భగవత్స్వరూపరూపగుణవివరణరూపత్వాత్, అతోఽధీతవానిత్యుత్తరం వక్తుం, తద్భక్తైస్స్వరూపగుణవిషయకతామాహ సూతః॥ ఆత్మారామా ఇతి॥ యద్యపి, మునయః, ఆత్మారామాః, పరమాత్మైకనిష్ఠాః అత ఏవ, నిర్గ్రన్థాః లౌకికార్థప్రబన్ధధారణరహితాః, ఆనిర్గ్రన్థ్యా ఇతి పాఠే,, అశిక్షణీయాః

అపరశ్రైష్ఠ్యాః నిరపేక్షాః ఇత్యర్థః, తథాపి, తే-ఉరుక్రమే, భగవతి, అహైతుకీం, అనన్యప్రయోజనాం, భక్తిం కుర్వన్తి, స
విషయాయా భక్తేస్స్వరూపమాహ॥ ఇత్థంభూతగుణో హరిరితి॥ ఇత్థంభూతాః ఏవంవిధాః గుణాః యస్య, తథాభూతో, హ
రిః, రితి, ఏవంవిధాం భక్తిం కుర్వన్తీత్యన్వయః, హరిరేవంవిధగుణకః, ఏతత్స్వరూపక- ఇతి తద్ధ్యానుధ్యానాత్మకత్వాద్భక్తే
స్తత్ర భజనీయస్వరూపగుణవిషయకజ్ఞానస్యాపేక్షితత్వాత్ తద్వివరణరూపామిమాం సంహితామధీతవానిత్యభా
వః * ॥౧౦॥ * తదేవాహ॥ హరేరితి॥ హరేర్గుణైః క్వేదాన్తేభ్యోఽవగతై రనుభూయమానైర్గుణైః, రాక్షిప్తా, అకృష్టా
మతిర్యస్య సః భగవాన్ బాదరాయణిః శుకః- నిత్యం విష్ణుజనప్రియః, మహ-దిదమాఖ్యానం, మధ్యగాత్, అధీతవాన్-హరేర్గుణా
క్షిప్తమతి ర్విష్ణుజనప్రియ ఇతి విశేషణద్వయం - హేతుగర్భం-విష్ణోర్జనా భక్తాః ప్రియా యస్యేతి బహువ్రీహిః, అయం
భావః,, యద్యప్యనుభావ్యా భగవద్గుణా వేదాన్తేభ్యోఽవగతాః, స్తథాపి, స్వాధ్యాయాద్యోగమాసీతి యోగాత్స్వాధ్యా
యవాన్వ వే,, ఇత్యుక్తరీత్యా భగవద్గుణప్రతిపాదకప్రబన్ధసంశీలనస్యావశ్యాపేక్షితత్వాత్ తత్రాప్యన్యేభ్యోఽస్య ప్రబన్ధస్య
భగవద్గుణప్రతిపాదకత్వాత్ సావతారతద్గుణకసవిభూతికసభక్తతద్గుణస్యైవ, భగవతోఽనుభావ్యత్వాత్, తదవతార
తద్గుణభక్తతద్గుణానాం, విశిష్య, వేదాన్తేభ్యోఽనవగతానాం, వేదాన్తావగతగుణేభ్యోఽప్యతిశయితానాం-అస్మాదా
ఖ్యానాదవగమాత్, ఇదమధ్యగాదితి, అనేన ప్రబన్ధప్రాశస్త్యం సూచితమ్ * ॥౧౧॥ * తదేవం-కస్మిన్యుగే ప్రవృత్తేయమి
త్యాది ప్రశ్నానాముత్తరముక్తం,, అథ,, తస్య పుత్రో మహాయోగీత్యాది ప్రశ్నస్యోత్తరం, వివక్షిష్యం, స్తావత్, అభిమన్యు
సుతం సూత ప్రాహుర్భాగవతోత్తమమ్, తస్య జన్మ మహాశ్చర్యం కర్మాణి చ గృణీహి న, ఇత్యాది ప్రశ్నానాముత్తరం సోపో
ద్ఘాతం, వక్తుం ప్రతిజానీతే॥ పరీక్షిత ఇతి॥ పరీక్షిద్రాజర్షేః, ర్జన్మకర్మాణి చ, విలాపనం విలయం చ, తేషాం సమాహార,

---

ఉవాచ॥ ఆత్మారామాశ్చ మునయో * నిర్గ్రన్థా అప్యురుక్రమే। కుర్వన్త్యహైతుకీం భక్తిమిత్థంభూతగుణో
హరిః॥౧౦॥ హరేర్గుణాక్షిప్తమతిర్భగవాన్బాదరాయణిః। అధ్యగాన్మహదాఖ్యానం నిత్యం విష్ణుజనప్రియః॥
పరీక్షితోఽథ రాజర్షేర్జన్మకర్మవిలాపనమ్। †సంస్థానం పాణ్డుపుత్రాణాం వక్ష్యే కృష్ణకథోదయమ్॥౧౨॥
యదా మృధే కౌరవసృఞ్జయానాం వీరేష్వథో వీరగతిం గతేషు। వృకోదరావిద్ధగదాభిమర్శభగ్నోరుదణ్డే ధృ
తరాష్ట్రపుత్రే॥౧౩॥ భర్తుః ప్రియం ద్రౌణిరితి స్మ పశ్యన్ కృష్ణాసుతానాం స్వపతాం శిరాంసి। ఉపాహరద్వి
ప్రియమేవ తస్య జుగుప్సితం కర్మ విగర్హయన్తి॥౧౪॥ మాతా శిశూనాం నిధనం సుతానాం నిశామ్య ఘోరం పరిత

స్తదుపోద్ఘాతరూపం-పాణ్డుపుత్రాణాం - సంస్థానం స్థితిం, వృత్తాన్తమితి యావత్ తదేతత్సర్వం కృష్ణస్య భగవతః, క
థాయా ఉదయః అనుప్రసక్తిర్యస్మిన్, తద్వక్ష్యే,, సంస్థాం చ, కృష్ణకథోదయాం, మితి చ పాఠాన్తరం, తదా కృష్ణకథోద
యామితి సంస్థావిశేషణం-సంస్థాశబ్దస్య యథోక్త ఏవార్థః, తత్ర పాణ్డుపుత్రాణాం సంస్థానం-పరీక్షిజ్జన్మకర్మాద్యుపోద్ఘా
తరూపం, పరీక్షిజ్జన్మకర్మాదికం త్వితః ప్రభృతి ప్రధానతః ప్రతిపాద్యం, తదుభయానుప్రసక్తా కృష్ణకథా, సర్వోఽయం
స్కన్ధః కృత్స్నప్రబన్ధోపోద్ఘాతయా ఇతి వివేకః * ॥౧౨॥ * తావత్పరీక్షితో జన్మకర్మాదికం వక్తుం, పాణ్డుపుత్రాణాం
సంస్థానమాహ॥ యదేత్యాదినా యావత్ షష్ఠదశాధ్యాయసమాప్తి॥ తత్ర పరీక్షితో జన్మ, ఉపోద్ఘాత ఏవాన్తర్భావ్యోచ్య
తే, కర్మాదికం తు, తత ఉపరితనగ్రన్థే నేతి వివేకః, యదేత్యస్య, తదేతి ప్రతిమేనాన్వయః, మృధే యుద్ధే, కౌరవాణాం సృ
ఞ్జయానాం చ, వీరేషు, వీరగతిం వీరాణాం గతిం, స్వర్గతిం, గతేషు ప్రాప్తేష్వ సత్సు, ధృతరాష్ట్రపుత్రే దుర్యోధనే, వృ
కోదరేణ భీమేనాపవిద్ధాయాః ప్రయుక్తాయాః, గదాయాః, అభిమర్శేనాఘాతేన, భగ్నౌ ఊరూ ఏవ దణ్డౌ యస్య తథాభూ
తే సతి * ॥౧౩॥ * ద్రౌణిః అశ్వత్థామా, స్వచికీర్షితం-భర్తుర్ధృతరాష్ట్రస్యాప్రియమపి, ప్రియమితి పశ్యన్, మన్యమా
నః, స్వపతాం శయానానాం, కృష్ణాయాః, ద్రౌపద్యాః - సుతానాం - శిరాంసి, అపాహరత్ ఛిత్వాఽఽనీతవాన్, ఇదం క
ర్మ, తస్య ధృతరాష్ట్రస్య, విప్రియమేవ,, యద్వా తస్య అశ్వత్థామ్నః, కర్మ, విప్రియమేవ-సర్వలోకస్యాపీతి శేషః అత ఏవ,
జుగుప్సితం, విగర్హయన్తి, అనునాపవినిన్దన్తి * ॥౧౪॥ * యద్యేవం- తదా మాతా ద్రౌపదీ శిశూనాం సుతానాం - ఘో
రం-నిధనం మరణం-నిశామ్య దృష్ట్వా- పరితప్యమానా - బాష్పైః ఆకులే అక్షిణీ యస్యాః స్తథాభూతా-బభూవేతి శేషః-త
దా తాం ద్రౌపదీం, సాన్త్వయన్ ఉపచ్ఛన్దయన్, కిరీటమాలీ, కిరీటానాం రాజాన్తరకిరీటానాం-మాలా సేవమానా,

---

౯॥శ్లో॥పా * ఽనిర్గ్రన్థ్యా అప్యురుక్రమే. ౧౨॥శ్లో॥పా † సంస్థాం చ పాణ్డుపుత్రాణాం వక్ష్యే కృష్ణకథోదయాత్.

అస్యాస్తీతి కిరీటమాలీ, వ్రీహ్యాదేరాకృతిగణత్వాద్వ్రీహ్యాదిభ్యశ్చేతి మత్వర్థీయ ఇనిః, ఇదం వక్ష్యమాణమాహ ❁॥౧౫॥ ❁ తదేవాహ ॥ హే భద్రే, బ్రహ్మబన్ధోర్బ్రాహ్మణాధమస్య, ఆతతాయినః,, అగ్నిదో గరదశ్చైవ శస్త్రపాణిర్ధనాపహః॥ క్షేత్రదారాపహర్తా చ షడేతే హ్యాతతాయిన,, ఇత్యేకశస్త్రపాణేరాతతాయిత్వేన స్మరణాదాతతాయిన ఇత్యుక్తం, శస్త్రపాణిర్నామ, శస్త్రధారణేన నిరపరాధిప్రాణిఘాతుకః, తస్య శిరో, గాణ్డీవేన ముక్తైర్విశిఖైర్బాణైః, యత్, యదా, ఆహరేయం, యత్, యదా, చాహృతం శిరః, పాదేనాక్రమ్య, దగ్ధపుత్రా త్వం స్నాస్యసి, తదా, తే తవ శుచః, విమృజామి మార్జయాని ❁॥౧౬॥ ❁ ఇతీత్థం వల్గుభిః సున్దరైర్విచిత్రైశ్చ జల్పైః భాషణైః, ప్రియాం ద్రౌపదీం, సాన్త్వయిత్వా అచ్యుతః కృష్ణో మిత్రం సూతః సారథిశ్చ యస్య సారథీకృతాచ్యుత ఇత్యర్థః దంశితః కవచితః, ఉగ్రం ధనుర్గాణ్డీవం యస్య, కపిధ్వజః, హనుమచ్చిహ్నితః ధ్వజో యస్య, సోఽర్జునః, రథేన సాధనేన, గురోర్ద్రోణాచార్యస్య పుత్రం అశ్వత్థామానం, అన్వాద్రవత్ అన్వధావత్ ❁॥౧౭॥ ❁ ఆపతన్తమర్జునం, దూరాదేవాభిలక్ష్య ప్రత్యభిజ్ఞాయ కుమారహా కుమారఘాతీ- సోఽశ్వత్థామా- ఉద్విగ్నం భీతం మనో యస్య తథాభూతః- ప్రాణపరీప్సుః ప్రాణాన్ప్రాప్తుమిచ్ఛుః జిజీవిషురిత్యర్థః- ఉర్వ్యాం భూమౌ యావద్గమం యావద్గన్తుం శక్యం - తావ - ద్రథేన సాధనేన-పరాద్రవత్ పలాయితవాన్-కో దక్షః-యథా రుద్రభయాత్ - తద్వత్ ❁॥౧౮॥ ❁ యదా-అశరణం రక్షకరహితం శ్రాన్తా వాజినో యస్య త-మాత్మాన- మైక్షత పర్యాలోచితవాన్-తదా-స ద్విజాత్మజో-ద్రౌణి-రాత్మా త్రాయతేఽనేనేత్యాత్మత్రాణం-స్వరక్షణోపాయం - బ్రహ్మశిరోనామకమస్త్రం మేనేఽబుధ్యత-బ్రహ్మశిరోస్త్రేణార్జునం హత్వాఽఽత్మానం రక్షిష్యామీత్యధ్యవసితవానిత్యర్థః ❁॥౧౯॥ ❁ అథ-సలిల-ముపస్పృశ్యా

హ్యమానా। తదా తు తద్బాష్పకలాకులాక్షీం తాం సాన్త్వయన్ప్రాహ కిరీటమాలీ॥౧౫॥ తదా శుచస్తే ప్రమృజామి భద్రే యద్బ్రహ్మబన్ధోశ్శిర ఆతతాయినః। గాణ్డీవముక్తైర్విశిఖైరుపాహరే త్వాక్రమ్య యత్స్నాస్యసి దగ్ధపుత్రా॥౧౬॥ ఇతి ప్రియాం వల్గువిచిత్రజల్పైస్స సాన్త్వయిత్వాఽచ్యుతమిత్రసూతః। అన్వాద్రవద్దంశిత ఉగ్రధన్వా కపిధ్వజో గురుపుత్రం రథేన॥౧౭॥ తమాపతన్తం స విలక్ష్య దూరాత్కుమారహోద్విగ్నమనా రథేన। పరాద్రవత్ప్రాణపరీప్సురుర్వ్యాం యావద్గమం రుద్రభయాద్యథా కః॥౧౮॥ యదాఽశరణమాత్మానమైక్షత శ్రాన్తవాహనమ్। అస్త్రం బ్రహ్మశిరో మేన ఆత్మత్రాణం ద్విజాత్మజః॥౧౯॥ అథోపస్పృశ్య సలిలం సందధే తత్సమాహితః। అజానన్నపి సంహారం ప్రాణకృచ్ఛ్ర ఉపస్థితే॥౨౦॥ తతః ప్రాదుష్కృతం తేజః ప్రచణ్డం సర్వతో దిశమ్। ప్రాణాపదమభిప్రేక్ష్య విష్ణుం జిష్ణురువాచ హ॥౨౧॥ అర్జున ఉవాచ॥ కృష్ణ కృష్ణ మహాబాహో భక్తానామభయఙ్కర। త్వమేకో దహ్యమానానామపవర్గోఽసి సంసృతేః॥౨౨॥ త్వమాద్యః పురుషస్సాక్షాదీశ్వ

చమ్య-సమాహితః అస్త్రప్రయోగోపయుక్తమనః ప్రణిధానయుక్తః-సంహార-మస్త్రోపసంహార-మజానన్నపి-ప్రాణాపద్యుపస్థితాయాం-తద్బ్రహ్మశిరోఽస్త్రం-సన్దధే ప్రయుయోజ ❁॥౨౦॥ ❁ తత-స్సర్వతో దిశం-సర్వదిక్షు-ప్రాదుష్కృతం ప్రాదుర్భూతం-ప్రచణ్డం ఉగ్రం-తేజః-ప్రాణాపద మభిప్రేక్ష్య-ప్రాణవిపత్తికారిత్వేనోత్ప్రేక్ష్య-జిష్ణురర్జునో-విష్ణుం కృష్ణమువాచ ❁॥౨౧॥ ❁ తదేవాహ కృష్ణేత్యాదిపఞ్చభిః॥ ప్రాదుష్కృతతేజో యాథాత్మ్యం తదుపసంహారానభిజ్ఞః - తదుభయజ్ఞాపనాయ భగవన్తం కృష్ణం ప్రష్టుకామో నాహమపి వేద్మీతి మాఽవోచ ఇత్యభిప్రాయేణ-తావద్భగవన్తం - స్వాభావికైర్గుణైస్స్తౌతి చతుర్భిః ॥ హే కృష్ణ కృష్ణ॥ కృషిర్భూవాచకశ్శబ్దో ణశ్చ నిర్వృతివాచకః, ఇతి నిరుక్తకృష్ణశబ్దోపస్థాపిత సర్వలోకసుఖావహత్వరూపగుణానుసన్ధానకృతసమ్భ్రమాద్ద్విరుక్తిః - హే మహాబాహో,, బాహూ రాజన్యః కృత-ఇత్యుక్తరీత్యా రాజన్యకులప్రభవ హే బాహో భక్తానామభయఙ్కరేతి తథాభూత - స్తస్య సంబోధనం-దహ్యమానానాం తాపత్రయేణ దహ్యమానానాం జనానాం సంసృతే-రపవర్గః పాశభూతః-సంసారాద్విమోచక ఇతి యావత్ -త్వ-మేక ఏవ,, కృత్స్నజగత్సుఖావహస్య-తత్రాపి భక్తాభయఙ్కరస్య-సంసృతిరూపమహాభయక్షేపణక్షమస్య- తవ-కియా-నేతదుపస్థితభయాపనయనే ప్రయాస ఇతి భావః ❁॥౨౨॥ ❁ నన్వేవం-విధ- స్త్వీశ్వరో నాహ-మిత్యత ఆహ॥ త్వమితి॥ త్వమేవ సాక్షాదీశ్వరః,, యుకిం-చిదీశితవ్యవస్త్వపేక్షయా సర్వోఽపి లోక ఈశ్వర ఏవే-త్యనితరసాధారణైర్ధర్మై- రభిప్రేతమీశ్వర-మితరస్మాద్వ్యావర్తయతి-ఆద్యః-ఆదౌ భవః ఆద్యః-నిఖిలజగత్కారణత్వేనావస్థితః-పురుషః - సర్వాన్తరాత్మతయా సర్వప్రశాసితృత్వేన సర్వహృదయాన్తర్వర్తీత్యర్థః - అథాపి-ప్రకృతేః పరః ,, భూమిరాపోఽనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవ చ,, అపరేయమితస్త్వన్యా,, మిత్యాదిశ్లోకద్వయోక్తప్రకృతిద్వయాద్విలక్షణః పురుషశబ్దేన,, పూస్సంజ్ఞే వై శరీరేఽస్మిన్ శయనాత్పురుషో హరిః,,

రితినిరుక్తేన-సర్వాన్తరాత్మత్వం సర్వాధారత్వంచ సలితం-పర ఇత్యనేన-ప్రకృతిగతధర్మాస్పృగ్త్వశ్చ,, నన్వీశ్వరస్సర్వధారకశ్చే-త్తస్యకిం ధారకం దేహాద్విలక్షణస్యాపిజీవస్య -దేహోహం మనుష్యోహమితి దేహధర్మస్పర్శదర్శనా-త్కథంతస్యప్రకృతిధర్మాస్పృగ్త్వశ్చే -త్యతోవిశినష్టి - చిచ్ఛక్త్యేశక్తిశబ్దస్సర్వత్రకార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచీ చిచ్ఛక్త్యాజ్ఞానశక్త్యా-నిత్యావిర్భూతాపరిచ్ఛిన్నధర్మభూతజ్ఞానశక్త్యా-మాయాం- ప్రకృతిం-చేతనాచేతనాత్మికాం-వ్యుదస్య-మాయాశబ్దోఽత్రోపచారాన్మాయాధర్మపరః-మాయాధర్మాన్ వ్యుదస్య మాయాధర్మైరస్పృష్టఇత్యర్థః-కేవలఏవ కైవల్యః-స్వార్థేష్యఞ్-కేవలేఆత్మని-స్థితః ,, స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత-ఇత్యుక్తరీత్యా ఆధారాన్తరానపేక్ష ఇత్యర్థం జీవస్తు కర్మణాసఙ్కుచితజ్ఞానత్వాద్దేహాత్మభ్రమేణ దేహధర్మానాత్మన్యధ్యస్యతి - ఈశ్వరస్తు చిచ్ఛక్త్యా-తాన్ వ్యుదస్య-తత్ర జీవాన్తరాత్మతయా తత్ర జీవకర్మానుగుణానుగ్రహం-ప్రయచ్ఛ-న్నపి తద్ధర్మాన్నోపతిష్ఠత ఇతి భావః ❁॥౨౩॥ ❁ తదేవాహ॥స ఏవేతి॥ఉక్తవిధ ఈశ్వర ఏవ-త్వం-మాయయా-దేహాత్మభ్రమస్వతన్త్రాత్మభ్రమాదిరూపమాయాకార్యేణ మోహితం చేతో యస్య తస్య-జీవలోకస్య-ధర్మాదిలక్షణం ధర్మార్థకామమోక్షరూపపురుషార్థచతుష్టయరూపం- శ్రియ-స్తద్విపర్యయరూపమశ్రేయశ్చ-తత్తత్కర్మానుగుణ్యేన-స్వేన వీర్యేణ-స్వాభావికేనాప్రచ్యుతేన మాహాత్మ్యేనోపలక్షితః-విధత్సే ప్రయచ్ఛసి ❁॥౨౪॥ ❁ న కేవలమస్తిరాత్మికతయైవం విధత్సే - అపి త్వవతారముఖేనాపీత్యభిప్రాయేణాహ॥తథేతి॥భువో భారభూతానాం-దుష్కృతాం-జిహీర్షయా సంహర్తుమిచ్ఛయా-అనన్యభావానాం -అనన్యప్రయోజనభక్తియోగనిష్ఠానాం-స్వానాం స్వకీయానాం-అసకృదనుధ్యానాయ చాయం తవావతారః ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ ఏవం సంస్తుత్య ప్రకృతం పృచ్ఛతి॥కిమిదమితి॥ఇదం తేజః-కింస్విదితి-

ఽకృతేః పరః। మాయాం వ్యుదస్య చిచ్ఛక్త్యా కైవల్యే స్థిత ఆత్మని॥౨౩॥స ఏవ జీవలోకస్య మాయామోహితచేతసః।విధత్సే స్వేన వీర్యేణ శ్రేయో ధర్మాదిలక్షణమ్॥ ౨౪ ॥ తథాఽయం చావతారస్తే భువో భారజిహీర్షయా । స్వానాం చానన్యభావానామనుధ్యానాయ చాసకృత్॥ ౨౫ ॥కిమిదం స్విత్కుతో వేతి దేవదేవ న వేద్మ్యహమ్।సర్వతోముఖమాయాతి తేజః పరమదారుణమ్॥౨౬॥శ్రీభగవానువాచ॥ వేత్థేదం ద్రోణపుత్రస్య బ్రాహ్మమస్త్రం ప్రదర్శితమ్ । నైవాసౌ వేద సంహారం ప్రాణబాధ ఉపస్థితే॥౨౭॥న హ్యస్యాన్యతమం కించిదస్త్రం ప్రత్యవకర్శనమ్।జహ్యస్త్రతేజ ఉన్నద్ధమస్త్రజ్ఞో హ్యస్త్రతేజసా ॥౨౮ ॥ సూత ఉవాచ॥శ్రుత్వా భగవతా ప్రోక్తం ఫల్గునః పరవీరహా । స్పృష్ట్వాపస్తం పరిక్రమ్య బ్రాహ్మం బ్రాహ్మాయ సందధే॥౨౯॥సంహత్యాన్యోన్యముభయోస్తేజసీ శరసంవృతే।ఆవృత్య రోదసీ ఖం చ వవృధాతేఽర్కవహ్నివత్॥ ౩౦ ॥ దృష్ట్వాస్త్రతేజస్తు తయోస్త్రీన్ లోకాన్ ప్రదహన్మహత్ ।దహ్యమానాః ప్రజాస్సర్వాస్సాంవర్తకమమంసత ॥౩౧॥ ప్రజోపప్లవమాలక్ష్య లోకవ్యతికరం చ తమ్।మతం చ వాసుదేవస్య సంజహారార్జునో ద్వయమ్॥౩౨॥తత ఆసాద్య తరసా దా

యాథాత్మ్యప్రశ్నః-కుతో వేతి హేతుప్రశ్నః-కుతో వా ఆగచ్ఛతి-కుతశ్చ శమిష్యతీ-త్యర్థః - స్వస్య తదజ్ఞానమావేదయతి-న వేద్మ్యహమితి-తర్హి కిం-జానాసీత్యత్రాహ-సర్వతోముఖం పరమదారుణం తేజ-ఆయాతీత్యేతావదేవ వేద్మీత్యర్థః ❁॥౨౬॥ ❁ ఇత్థం సంస్తుతో విజ్ఞాపితశ్చ భగవాన్ తత్సర్వజ్ఞ ఆహ॥వేత్థేతి ద్వాభ్యామ్॥ప్రాణబాధే- ఉపస్థితే సతి ద్రోణపుత్రస్యేత్యకర్తరి షష్ఠీ-తేన ప్రదర్శితం-ప్రయుక్తం-బ్రాహ్మమస్త్రమిదం తేజో-వేత్థజానీహి-అసౌ ద్రోణపుత్రః-సంహారం - ప్రయుక్తబ్రహ్మాస్త్రోపసంహారం-న వేద న జానాతి ❁॥౨౭॥ ❁ తర్హి కిమిత్యుపసంహర్తవ్యమిత్యత్రాహ- అస్య ద్రోణపుత్రప్రదర్శితస్య బ్రహ్మాస్త్రస్య-ప్రత్యవమర్శనం-ప్రతిభటమస్త్రం-తతోఽన్యతమం-కించిదపి-న విద్యతే-అతోఽస్త్రజ్ఞః బ్రహ్మాస్త్రప్రయోగోపసంహారాభిజ్ఞ - స్త్వ-మస్త్రతేజసా బ్రహ్మాస్త్రతేజసైవ ఉన్నద్ధముద్రిక్తమస్త్రతేజః - బ్రహ్మాస్త్రతేజో-జహి-త్వమపి బ్రహ్మాస్త్రేణైవ తదభిభావయేత్యర్థః ❁॥౨౮॥ ❁ ఇత్థం భగవతా ప్రోక్త-మస్త్రోపసంహారోపాయం, శ్రుత్వా-పరవీరహా, ఫల్గునః అర్జునః, అపః ఆచమ్య, తం కృష్ణం పరిక్రమ్య ప్రదక్షిణీకృత్య, బ్రాహ్మాయ, ప్రతిభటం బ్రాహ్మమేవాస్త్రం, సందధే ప్రయుయోజ ❁॥౨౯॥ ❁ తతస్తయోరుభయోరస్త్రయోస్తేజసీ శరైర్వ్యాప్తే, అన్యోన్యం, సంహత్య సంగత్య, రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ, ఖ, మాకాశం చావృత్య వేష్టయ్య, అర్కవహ్నీ ఇవ వవృధాతే ❁॥౩౦॥ ❁ తతస్త్రీన్ లోకాన్, ప్రదహత్, తయోర్ద్రౌణ్యర్జునయోః, అస్త్రతేజః, తత్ప్రయుక్తాస్త్రతేజో, దృష్ట్వా, తేన దహ్యమానాః, సర్వాః ప్రజాః, సాంవర్తకం ప్రళయాగ్నిం, మమంసత అమన్యన్త ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ లోకవ్యతికరం లోకోపమర్దనరూపం, ప్రజోపద్రవం- వాసుదేవస్య మతమభిప్రాయం చాలక్ష్య, అర్జునః ద్వయం బ్రహ్మాస్త్రద్వయం, సంజహార ఉపసంహృతవాన్ ❁॥౩౨॥ ❁ తత ఆసాద్య సమీపమేత్య,

దారుణం ఉగ్రం, గౌతమ్యాః ద్రోణపత్న్యాః కృప్యాః సుతం చ హ్రీణ, అమర్షణక్రోధనతా తామ్రే అక్షిణీ యస్య సోఽర్జునః, తరసా బలేన, బబన్ధ - యథా రజ్జ్వా పశుః తద్వత్ ❀ ॥౩౩॥ ❀ రిపుం ద్రోణిం, బలాత్, రజ్జ్వా బద్ధ్వా, శిబిరాయ రాజనివేశాయ, శిబిరం ప్రతి నినీషన్తం నేతుమిచ్ఛన్తం అర్జునం భగవానమ్బుజేక్షణః కృష్ణః, ప్రకుపిత ఆహ, ధర్మపరీక్షార్థమితి భావః ॥౩౪॥ తదేవాహ మైనమితి పఞ్చభిః॥ హే పార్థ ఇమం బ్రహ్మబన్ధుం, త్రాతుం జీవయితుం, నైవార్హసి కిన్తు జహి, ఆతతాయినమాయాన్తం హన్యాదేవావిచారయన్, ఇతి స్మృతేరితి భావః, తదేవాహ, యోఽసౌ బ్రహ్మబన్ధుః, నిశి బాలకాన్ - తత్రాపి సుప్తాన్ - అవధీత్ ❀ ॥౩౫॥ ❀ ధర్మవిత్పుమాన్, మత్తాదిరూపం రిపుం - న హన్తి, ఏవం తు - ధర్మస్థితిరిత్యర్థః, తత్ర, మత్తం, మధునా, ప్రమత్తం, అనవహితం ఉన్మత్తం పిత్తాదినా జడం, కేవలమజ్ఞమ్ ❀ ॥౩౬॥ ❀ అఘృణః నిష్కృపః, అత ఏవ, ఖలో దురాత్మా, యః పుమాన్, పరేషాం ప్రాణైః, స్వప్రాణాన్ ప్రపుష్ణాతి, తస్య వధః, తస్యైవ శ్రేయస్కరః, అన్యథా, యస్మాదకృతప్రాయశ్చిత్తాద్దోషాత్ పుమాన్, అధః నరకే - పతతి ❀ ॥౩౭॥ ❀ కిఞ్చ, మమ శృణ్వతః సతో, భవతా, పాఞ్చాల్యై ద్రౌపద్యై, ప్రతిశ్రుతం ప్రతిజ్ఞాతం, కిమితి, హే మానిని, యస్తవ పుత్రహన్తా, తస్య శిర, ఆహరిష్యే ఆహరిష్యామీతి ❀ ॥౩౮॥ ❀ తత్తస్మాత్ అసౌ పాపాత్మా, ఆతతాయీ - ఆత్మనస్తవ - బన్ధు హా కుమారఘాతీ, హే వీర, భర్తుః స్వకృతరాష్ట్రస్య - విప్రియమిదం కర్మ, కృతవాన్, కులపాంసనః కులదూషకశ్చ, అతో వధ్యతామ్ ❀ ॥౩౯॥ ❀ ఇత్థం ధర్మం పరీక్షతా, ధర్మపరీక్షార్థమేవం బ్రువతా - కృష్ణేన చోదితోఽపీత్యర్థః॥ అర్జున, ఆత్మజహనమపి సుతహనమపి, తం గురుసుతం హన్తుం నై

రుణం గౌతమీసుతమ్। బబన్ధామర్షతామ్రాక్షః పశుం రశనయా యథా॥౩౩॥ శిబిరాయ నినీషన్తం రజ్జ్వా బద్ధ్వా రిపుం బలాత్। ప్రాహార్జునం ప్రకుపితో భగవానమ్బుజేక్షణః ॥౩౪॥ మైనం పార్థార్హసి త్రాతుం బ్రహ్మబన్ధుమిమం జహి। యోఽసావనాగసస్సుప్తానవధీన్నిశి బాలకాన్॥౩౫॥ మత్తం ప్రమత్తమున్మత్తం సుప్తం బాలం స్త్రియం జడమ్। ప్రపన్నం విరథం భీతం న రిపుం హన్తి ధర్మవిత్॥౩౬॥ స్వప్రాణాన్యః పరప్రాణైః ప్రపుష్ణాత్యఘృణః ఖలః। తద్వధస్తస్య హి శ్రేయో యద్దోషాద్యాత్యధః పుమాన్ ॥౩౭॥ ప్రతిశ్రుతం చ భవతా పాఞ్చాల్యై శృణ్వతో మమ। ఆహరిష్యే శిరస్తస్య యస్తే మానిని పుత్రహా॥౩౮॥ తదసౌ వధ్యతాం పాప ఆతతాయ్యాత్మబన్ధుహా। భర్తుశ్చ విప్రియం వీర కృతవాన్కులపాంసనః॥౩౯॥ ఏవం పరీక్షతా ధర్మం పార్థః కృష్ణేన చోదితః। నైచ్ఛద్ధన్తుం గురుసుతమప్యాత్మజహనం మహాన్॥ ౪౦॥ అథోపేత్య స్వశిబిరం గోవిన్దప్రియసారథిః। న్యవేదయత్తం ప్రియాయై శోచన్త్యా ఆత్మజాన్హతాన్ ॥౪౧॥ తథాహృతం ❀ పశువత్పాశబద్ధమవాఙ్ముఖం కర్మజుగుప్సితేన। నిరీక్ష్య కృష్ణాపకృతం గురోస్సుతం వామస్వభావా కృపయా ననామ చ॥౪౨॥ ఉవాచ చాసహన్త్యస్య బన్ధనానయనం సతీ। ముచ్యతాం ముచ్యతామేష బ్రాహ్మణో నితరాం గురుః॥౪౩॥ సరహస్యో ధనుర్వేదస్సవిసర్గోపసంయమః। అస్త్రగ్రామశ్చ భవతా శిక్షితో యదనుగ్రహాత్॥౪౪॥ స ఏష భగవాన్ద్రోణః ప్రజారూపేణ వర్తతే। త

చ్ఛత్, యతోఽర్జునో, మహాన్ గురుకృతోపకారాభిజ్ఞః ❀ ॥౪౦॥ ❀ తతో గోవిన్దః ప్రియః సారథిర్యస్య, సోఽర్జునః, స్వశిబిరమాగత్య, హతానాత్మజాన్ ప్రతి, శోచన్త్యై, ప్రియాయై ద్రౌపద్యై, తం ద్రోణిం న్యవేదయత్ ❀ ॥౪౧॥ ❀ ఆహృతం ఆనీతం - పశునా తుల్యం పశువత్, పాశేన బద్ధం, పశుర్యథా పాశేన బధ్యతే తద్వద్బద్ధం - కర్మణః స్వకృతస్య, జుగుప్సితేన, జుగుప్సాశబ్దాత్ స్వార్థసన్నన్తాద్భావే క్తః, నిన్దయా హేతునా, అవాఙ్ముఖమధోముఖం - అపకృతం అపకారిణం - అర్జునేనాపకృతం వా - గురోస్సుతం అశ్వత్థామానం, నిరీక్ష్య దృష్ట్వా, ద్రౌపదీ, వామస్వభావా - హేతుగర్భమిదం, మృదుస్వభావత్వాత్, ననామ ❀ ॥౪౨॥ ❀ అస్య గురుసుతస్య బన్ధనేనానయనం బన్ధనపూర్వకమానయనం - బన్ధనం - చానయనం చ వా - అస్యార్జునస్య అర్జునకర్తృకం బన్ధనానయనమితి వా - అసహన్తీ సతీ ద్రౌపదీ - ఉవాచ, ఉక్తిమేవాహ - ముచ్యతామిత్యాదిభిస్సార్ధైః పఞ్చభిః, ఏష ముచ్యతాం ముచ్యతాం - త్వరయా ద్విరుక్తిః - మోచనీయత్వే హేతుం దర్శయన్తీ విశినష్టి బ్రాహ్మణః - తత్రాపి గురుః ❀ ॥౪౩॥ ❀ నన్వ్యేష గురు - రపి త్వస్యాయం పితేత్యత్రాహ, సరహస్య ఇతి, భవతా, యస్యానుగ్రహాత్, రహస్యేన సహితో ధనుర్వేదః, సవిసర్గోపసంయమః, ప్రయోగోపసంహారసహితోఽస్త్రగ్రామః అస్త్రసముదాయశ్చ శిక్షితః ❀ ॥౪౪॥ ❀ స భగవాన్, ద్రోణ ఏవ, ఏషః, ప్రజారూపేణ వర్తతే, ఏతచ్ఛబ్దో ద్రోణస్యైవాకారాన్తరేణావస్థితిపరామర్శకః, ఆత్మా వై పుత్ర, ఇతి శ్రుతేరితి భావః, పుత్రవిషయాపకారేణ పిత్రైవాపక్రియత ఇతి భావః, నను, సః, స్వర్గత ఇత్యత్రాహ॥ తస్యేతి॥ తస్య ద్రోణస్యాత్మనః శరీరస్యార్ధం, అర్ధాంశరూపా, తత్పత్నీ కృపీ, వీరసూః పుత్రవతీ సతీ, ఆ

స్తై, నాన్వగా, న్వానుమరణంకృతవతీ, అర్ధమితిసమాంశాభిప్రాయేణనపుంసకనిర్దేశః, , అర్ధోవాఏషఆత్మనోయత్పత్నీ,, ఇతిశ్రుత్యభిప్రాయేణార్ధమిత్యుక్తం, ద్రోణస్యస్వర్గతత్వేపి, తదర్ధశరీరభూతాతత్పత్న్యవర్తతఏవేతిభావః ॥౪౫॥ తత్తస్మాత్, హేధర్మజ్ఞ, మదుక్తధర్మాభిజ్ఞ, హేమహాభాగ, గుర్వవమానరాహిత్యరూపమహాభాగ్యయుక్త, భవద్భిర్గురూణాంబహుమన్తృభిః, గౌరవంకులం, గురోస్సంబన్ధికులం, వృజినందుఃఖం-ప్రాప్తుంప్రాపయితుం, భవద్భిస్తైస్తుభిర్వృజినంప్రాప్తుమితివా, నార్హతి, కింతు, అభీక్ష్ణశః పౌనఃపున్యేన, పూజ్యంవన్దనీయంచ, భవద్భిరిత్యనుషఙ్గః, ॥౪౬॥ ఏతద్విషయాపత్యా-కృపీ-నితరామహమివదుఃఖితాస్యాత్, తత్తవానుచితమిత్యభిప్రాయేణాహ॥మృతవత్సాః పుత్రాఃయస్యాస్సా-అతఏవార్తా-అహంముహుర్ముహురశ్రుముఖీ-యథారోదిమి-తథాస్యబ్రాహ్మణస్యజననీ-పతిరేవదేవతాయస్యాస్సా-గౌతమీగౌతమస్యదుహితా-కృపీ-మారోదీత్ ॥౪౭॥ కించేదంకర్మాస్మత్కులస్యాప్యనర్థకారీత్యాహ॥యైరితి॥ అజితాత్మభిః - అజితః - క్రోధపరవశఆత్మామనోయేషాంతైః-యైఃరాజన్యైః-బ్రహ్మకులం, విప్రకులం, కోపితంకోపవిషయీకృతం, అతఏవ - శుచాశోకేనార్పితం - ప్రాపితం, దుఃఖితంసదిత్యర్థః-తేషాంరాజన్యానాంకులం- సానుబన్ధంఅనుబన్ధిసహితం - ఆశుదహతి - అత్రప్రదహనక్రియాకర్తృ - బ్రహ్మకులం-కర్మతురాజన్యకులమ్ ॥౪౮॥ హేద్విజాః-ఇత్థం-ధర్మ్యంధర్మాదనపేతం - న్యాయ్యంన్యాయాన్నీతేరనపేతంన్యాయ్యం-సకరుణంకరుణాయుక్తం-నిర్వ్యలీకంఅనృతాప్రియరహితం, సమంఅవిషమం-అనురూపంమహత్-ఆశయగాంభీర్యంచ-రాజ్ఞ్యాద్రౌ

స్యాత్మనోఽర్ధంపత్న్యాస్తైనాన్వగాద్వీరసూఃకృపీ ॥౪౫॥ తద్ధర్మజ్ఞ మహాభాగభవద్భిర్గౌరవంకులమ్।
వృజినంనార్హతిప్రాప్తుంపూజ్యంవన్ద్యమభీక్ష్ణశః॥౪౬॥మారోదీదస్యజననీగౌతమీపతిదేవతా।యథాహం
మృతవత్సార్తారోదిమ్యశ్రుముఖీముహుః॥౪౭॥యైఃకోపితంబ్రహ్మకులంరాజన్యైరజితాత్మభిః।తత్కులం
ప్రదహత్యాశుసానుబన్ధంశుచార్పితమ్॥౪౮॥సూతఉవాచ॥ధర్మ్యంన్యాయ్యంసకరుణంనిర్వ్యలీకంసమం
మహత్।రాజాధర్మసుతోరాజ్ఞ్యాఃప్రత్యనన్దద్వచోద్విజాః॥౪౯॥ నకులస్సహదేవశ్చయుయుధానోధనం
జయః।భగవాన్దేవకీపుత్రోయేచాన్యే యాశ్చయోషితః ॥౫౦॥ తత్రాహామర్షితోభీమ స్తస్యశ్రేయాన్వధ
స్మృతః।నభర్తుర్నాత్మనశ్చార్థేయోఽహన్సుప్తాన్శిశూన్వృథా॥౫౧॥నిశమ్యభీమగదితంద్రౌపద్యాశ్చచ
తుర్భుజః।ఆలోక్యవదనంసఖ్యురిదమాహస్మయన్నివ॥౫౨॥ శ్రీభగవానువాచ॥బ్రహ్మబన్ధుర్నహన్తవ్యఆతతా
యీవధార్హణః।మయైవోభయమామ్నాతంపరిపాహ్యనుశాసనమ్॥౫౩॥ కురుప్రతిశ్రుతంసత్యంయత్త
త్సాన్త్వయతాప్రియామ్।ప్రియంచభీమసేనస్యపాఞ్చాల్యామహ్యమేవచ॥౫౪॥ అర్జునస్సహసాఽజ్ఞాయ
హరేర్హార్దమథాసినా। మణింజహారమూర్ధన్యంద్విజస్యసహమూర్ధజమ్॥౫౫॥విముచ్యరశనాబద్ధంబాల

పద్యాః-వచోనిశమ్య-ధర్మసుతోయుధిష్ఠిరః-ప్రత్యనన్దత్ ॥౪౯॥ తథానకులాదయః- యేచాన్యేతద్వ్యతిరిక్తాఃపురుషాఃయాశ్చస్త్రియః -సర్వేతేప్రత్యనన్దన్నితిచవచనవిపరిణామేనపూర్వేణాన్వయః ॥౫౦॥ తత్రభీమస్త్వమర్షితఆహ-కిమితి-తస్యబ్రహ్మబన్ధోర్ద్రౌణేః-వధఏవశ్రేయాన్స్మృతః-కుతః-యతోఽయంభర్తుఃస్వతరాష్ట్రస్య-ఆత్మనఃస్వస్యచార్థే-ప్రయోజనాయ, సుప్తాన్శిశూన్, నాహన్-నహతవాన్, కింతువృథైవహతవానితి ॥౫౧॥ భీమస్యద్రౌపద్యాశ్చగదితంవచఃశ్రుత్వాచతుర్భుజోభగవాన్ శ్రీకృష్ణఃసఖ్యుఃఅర్జునస్యవదనమాలోక్యస్మయన్ ఈషద్ధసన్నివేదంవక్ష్యమాణమాహ ॥౫౨॥ తదేవాహ॥బ్రహ్మబన్ధురితిద్వాభ్యామ్॥బ్రహ్మబన్ధురితిహేతుగర్భం, బ్రహ్మబన్ధుత్వాదయంనహన్తవ్యః
ఆతతాయీత్యపిహేతుగర్భం, ఆతతాయిత్వాదయంవధార్హణః, వధమర్హతీతివధార్హణః, నన్ద్యాదిత్వాత్కర్తరిల్యుః,
మయైవ, ఉభయమామ్నాతం, వధార్హత్వమనర్హత్వంచేత్యుభయమపసహేతుకముక్తం, అనుశాసనంమదనుశాసనంన
బ్రాహ్మణంహన్యాత్, ఆతతాయినమాయాన్తంహన్యాదేవావిచారయన్నిత్యాదిశాస్త్రానుమత, మిదముభయం, పాహి
పాలయ-నాతిక్రమస్వ, యథైతదుభయంపాలితంస్యాత్తథాకుర్విత్యర్థః ॥౫౩॥ తత్రాన్యతరకరణేఽప్యతరదకృ
తంస్యాత్, తత్తవానుచితమిత్యభిప్రాయేణాహ॥కుర్వితి॥ప్రియాంద్రౌపదీంసాన్త్వయతాత్వయా, యత్ప్రతిశ్రుతంప్రతి
జ్ఞాతం, శిరశ్ఛిన్ద్యామితి, తదపి, సత్యంయథార్థం, కురు, భీమాదీనాంప్రియంచకురు ॥౫౪॥ తతఏవముక్తోఽర్జునోథావ
జ్ఞో, హరేఃహార్దంహృద్గతమభిప్రాయమాజ్ఞాయ, సినాఖడ్గేనసాధనేన, ద్విజస్యమూర్ధన్యంమూర్ధ్నిధారితం, మణిం
మూర్ధజైఃకేశైఃసహితంయథాతథా, జహారహృతవాన్ ॥౫౫॥ తతోరశనాంవిముచ్య, పూర్వమేవబాలానాంహ

త్యలయా హతా ప్రభా యస్య తం, తేజసా, తేజః ప్రదేన మణినా చ, హీనం రహితం, సుతరాం హతప్రభం, శిబిరాన్నిరయాపయత్ బహిర్నిస్సారయామాస ॥ ౫౬ ॥ నన్వేవమపి, స్వప్రతిశ్రుతం, భీమగదితం చ నకృతమేవేత్యాశఙ్కమానం శౌనకం ప్రత్యాహ సూతః ॥ వపనం ముణ్డనం, ద్రవిణాదానం ధనాపహరణం — స్థానాన్నిర్యాపణం చేత్యేష ఏవ హి, బ్రహ్మబన్ధూనాం వధః, అన్యో దైహికః, శిరశ్ఛేదాది చ్ఛేదనయాపకః, నాస్తి హి, తథైవ త్రిభిస్త్రియమపి కృతమేవేతి, తేనైవ వధోఽపి కృతప్రాయ ఏవేతి భావః ॥ ౫౭ ॥ తతస్సర్వే పాణ్డవా యుధిష్ఠిరాదయః, కృష్ణయా ద్రౌపద్యా సహ, శోకపీడితాస్సన్తః, మృతానాం స్వానాం పుత్రబన్ధూనాం యత్కర్తవ్యం నిర్హరణాదికం తచ్చక్రుః ॥ ౫౮ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధటీకాయాం సప్తమోఽధ్యాయః ॥

అథ తే పాణ్డవాః సమ్పరేతానాం మృతానాం స్వానాం, ఉదకం, తిలోదకం ఏతచ్ఛ్రాద్ధాదీనామప్యుపలక్షణం ఇచ్ఛతాం పితృరూపేణ కామయమానానాం, దాతుం ఉదకం దాతుం, స్త్రియః ద్రౌపద్యాదిస్త్రీః పురస్కృత్య కృష్ణేన సహ తాః గఙ్గాం యయుః ॥ ౧ ॥ తత్ర తే సర్వే పాణ్డవాదయో భృశం పునః పునః — విలప్య, సమ్పరేతానామ్ — ఉదకం నినీయ ప్రదాయ — హరేః కృష్ణస్య — పాదాబ్జయోః రజసా పూతే — సరితః గఙ్గాయాః జలే — ఆప్లుతాః స్నాతాః ఆప్లుత్య శుద్ధా బభూవురిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ తత్ర గఙ్గాతీరే ఆసీనమ్ ఉపవిష్టం — సహానుజం — కురూణాం పతిం ధృతరాష్ట్రం — పుత్రశోకార్తామితి గాన్ధారీకృష్ణయోర్విశేషణం — తత్ర గాన్ధారీ ధృతరాష్ట్రభార్యా — పృథా కున్తీ కృష్ణా ద్రౌపదీ — మాధవః కృష్ణః సాన్త్వయామాసేత్యుత్త

హత్వా హతప్రభమ్ । తేజసా మణినా హీనం శిబిరాన్నిరయాపయత్ ॥ ౫౬ ॥ సూత ఉవాచ ॥ వపనం ద్రవిణాదానం స్థానాన్నిర్యాపణం తథా । ఏష హి బ్రహ్మబన్ధూనాం వధో నాన్యోఽస్తి దైహికః ॥ ౫౭ ॥ పుత్రశోకాతురాస్సర్వే పాణ్డవాస్సహ కృష్ణయా । స్వానాం మృతానాం యత్కృత్యం చక్రుర్నిర్హరణాదికమ్ ॥ ౫౮ ॥

ఇతి శ్రీభాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, సప్తమోఽధ్యాయః ॥

సూత ఉవాచ ॥ అథ తే సమ్పరేతానాం స్వానాముదకమిచ్ఛతామ్ । దాతుం సకృష్ణా గఙ్గాయాం పురస్కృత్య యయుస్స్త్రియః ॥ ౧ ॥ తే నినీయోదకం సర్వే విలప్య చ భృశం పునః । ఆప్లుతా హరిపాదాబ్జరజఃపూతే సరిజ్జలే ॥ ౨ ॥ తత్రాసీనం కురుపతిం ధృతరాష్ట్రం సహానుజమ్ । గాన్ధారీం పుత్రశోకార్తాం పృథాం కృష్ణాం చ మాధవః ॥ ౩ ॥ సాన్త్వయామాస మునిభిర్హతబన్ధూన్ శుచార్పితాన్ । భూతేషు కాలస్య గతిం దర్శయన్న ప్రతిక్రియామ్ ॥ ౪ ॥ సాధయిత్వాఽజాతశత్రోః స్వం రాజ్యం కితవైర్హృతమ్ । ఘాతయిత్వాఽసతో రాజ్ఞః కచస్పర్శక్షతాయుషః ॥ ౫ ॥ యాజయిత్వాఽశ్వమేధైస్తం త్రిభిరుత్తమకల్పకైః । తద్యశః పావనం దిక్షు శతమన్యోరివాతనోత్ ॥ ౬ ॥ ఆమన్త్ర్య పాణ్డుపుత్రాంశ్చ శైనేయోద్ధవసంయుతః । ద్వైపాయనాదిభిర్విప్రైః పూజితైః ప్రతిపూజితః ॥ ౭ ॥ గన్తుం కృతమతిర్బ్రహ్మన్ ద్వారకాం రథమాస్థితః । ఉపలేభేఽభిధావన్తీము

రేణాన్వయః ॥ సహానుజమిత్యత్రానుజశబ్దః పాణ్డుసుతధర్మరాజాదీనాముపలక్షకః — తేషామపి పుత్రశోకార్తత్వేన సాన్త్వనీయత్వాత్ ॥ న తు విదురపరః, తస్య పూర్వమేవ ధృతరాష్ట్రేణ నిర్యాపితత్వాత్ — యాదవక్షయానన్తరమాగామినస్తదానవస్థానాసమ్భవాత్ ॥ ౩ ॥ హతాః బన్ధవో యేషాం తాన్ — అత ఏవ — శుచా అర్పితాన్ గ్రస్తాన్ ధృతరాష్ట్రాదీన్ బన్ధూన్ భూతేషు — న విద్యతే ప్రతిక్రియా ప్రత్యుపాయో యస్యాస్తాం — కాలస్య గతిం జన్మమరణాద్యాపాదనరూపాం — దర్శయన్ — మునిభిస్సహ సాన్త్వయామాస, మాధవ ఇత్యనుషఞ్జనీయం — ఏవముత్తరత్రాపి ॥ ౪ ॥ కితవైరక్షద్యూతాద్యుపాయేన వఞ్చకైర్దుర్యోధనాదిభిర్హృతమజాతశత్రోర్యుధిష్ఠిరస్య — స్వరాజ్యం — సాధయిత్వా — రాజ్ఞ్యాః ద్రౌపద్యాః — కచస్పర్శేన కేశపాశగ్రహణేనైవ — క్షతం క్షీణం — ఆయుర్యేషాం తాన్ — అసతో దుష్టాన్ — దుశ్శాసనాదీన్ — ఘాతయిత్వా అర్జునాదిభిరితి శేషః ॥ ౫ ॥ ఉత్తమకల్పకైర్ముఖ్యకల్పైః అన్యూనమన్త్రదక్షిణైః — త్రిభిరశ్వమేధైః — తం యుధిష్ఠిరం యాజయిత్వా — పావనం పవిత్రం — తస్య యుధిష్ఠిరస్య — యశః శతమన్యోః శక్రస్య — యశ ఇవ వ్యతనోత్ విస్తారయామాస ॥ ౬ ॥ తతః పాణ్డుపుత్రాన్ — చశబ్దాదన్యాంశ్చ — ఆమన్త్ర్య ఆపృచ్ఛ్య — శైనేయః శినేర్నప్తా సాత్యకిః, శైనేయోద్ధవాభ్యాం సాత్యక్యుద్ధవాభ్యాం సహితః — ఆత్మనా పూజితైః — ద్వైపాయనః ఆదిర్ముఖ్యో యేషాం తైర్విప్రైః — ప్రతిపూజితః ॥ ౭ ॥ ద్వారకాం ప్రతి గన్తుం కృతమతిర్నిశ్చితమతిః — హే బ్రహ్మన్ రథమాస్థితః అధిష్ఠితః తదా అభిధావన్తీం అనుధావన్తీం, భయేన విహ్వలాం — ఉత్తరామ్ అభిమన్యుపత్నీం, ఇత్థం విజ్ఞాపయన్తీమితి శేషః — ఉపలేభే పథి దదర్శేత్యర్థః ,, యద్వా,, అభిధావన్తీం

విజ్ఞాపనపూర్వకమనువర్తమానాముపలేభ ఇత్యన్వయః ✽ ॥ ౮ ॥ ✽ విజ్ఞాపనమేవాహ॥ పాహీతి ద్వాభ్యామ్॥ హే దేవానాముపదేవ- హే జగత్పతే నిఖిలజగత్త్రాతః- హే మహాయోగిన్ సూక్ష్మార్థదర్శిన్- పాహి పాహి- న విద్యతే భయం యస్మాత్తథాభూతం- త్వత్- త్వత్తో- ఽన్యం- న పశ్యే అదర్శనే హేతుం వదన్- అన్యాన్ విశినష్టి॥ యత్ర- త్వద్వ్యతిరిక్తేషు- పరస్పరం- మృత్యుః- మృత్యుగ్రస్తా ఇత్యర్థః- సహాస్వాయం మృత్యువశ్యో ఽన్యం మృత్యోస్త్రాతుం ప్రభురితి భావః ✽ ॥ ౯ ॥ ✽ నను కిం తవ భయముపస్థితం యస్మాత్త్వం మయా రక్షణీయేత్యత ఆహ॥ అభిద్రవతీతి॥ హే ఈశ- విభో- తప్తశ్చాసావాయసో ఽయసో వికారః- శరః మామభిద్రవతి మదభిముఖమాగచ్ఛతి- హే నాథ- స శరో మాం కామం యథేచ్ఛం దహతు- మే మమ గర్భస్తు- యథా మా నిపాత్యతాం తథానుగృహాణేత్యర్థః ✽ ॥ ౧౦ ॥ ✽ తస్యా ఉత్తరాయా వచో వచనమాకర్ణ్య- భక్తవత్సలో భగవాన్ అబుధ్యత అన్వబుధ్యత్ -కిమితి- అపాణ్డవం పాణ్డవాభావం- కర్తుం ఇదం శరరూపేణ ద్రవత్, ద్రౌణేరస్త్రం, ద్రౌణిప్రయుక్తం బ్రహ్మాస్త్రమితి ✽ ॥ ౧౧ ॥ ✽ యదా భగవానేవమబుధ్యత తర్హి తదైవ- హే భృగుశ్రేష్ఠ శౌనక- పాణ్డవా అపి ఆత్మనో ఽభిముఖాన్- అభిముఖమాగచ్ఛతః- దీప్తాన్ పఞ్చ సాయకాన్ శరానాలక్ష్య అస్త్రాణి ఉపాదదుః జగృహుః ✽ ॥ ౧౨ ॥ ✽ తథా అనన్యవిషయః ఆత్మా మనో యేషాం అనన్యరక్షకాణాం పాణ్డవానాం- తద్వ్యసనం దుఃఖం అవలోక్య- విభుః శ్రీకృష్ణః- స్వాసాధారణేన సుదర్శనేనాస్త్రేణ స్వానాం పాణ్డవానాం రక్షామకరోత్- సుదర్శనేన తాన్ సాయకాన్ నిరస్య పాణ్డవాన్ రరక్షేత్యర్థః ✽ ॥ ౧౩ ॥ ✽ తతః- అన్తస్థః సర్వాన్తరాత్మతయా ఽవస్థితః- ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకశ్చ, భగవాన్ స ఏవ, యోగేశ్వరః నిరతిశయసూక్ష్మార్థదర్శీ- ఉత్తరాగర్భప్రవిష్టపాణ్డవాస్త్రదర్శీతి భావః - హరిః కృష్ణః- కురుతన్తవే కురువంశవిస్తారార్థం-

---

త్తరాం భయవిహ్వలామ్ ॥ ౮ ॥ పాహి పాహి మహాయోగిన్ దేవదేవ జగత్పతే। నాన్యం త్వదభయం పశ్యే ✽
యత్ర మృత్యుః పరస్పరమ్॥ ౯ ॥ అభిద్రవతి మామీశ శరస్తప్తాయసో విభో। కామం దహతు మాం నాథ మా మే గ
ర్భో నిపాత్యతామ్॥ ౧౦ ॥ సూత ఉవాచ॥ ఉపధార్య వచస్తస్యా భగవాన్ భక్తవత్సలః। అపాణ్డవమిదం కర్తుం
ద్రౌణేరస్త్రమబుధ్యత ॥ ౧౧ ॥ తర్హ్యేవాథ మునిశ్రేష్ఠ పాణ్డవాః పఞ్చ సాయకాన్। ఆత్మనో ఽభిముఖాన్ దీప్తా
నాలక్ష్యాస్త్రాణ్యుపాదదుః ॥ ౧౨ ॥ వ్యసనం వీక్ష్య తత్తేషామనన్యవిషయాత్మనామ్। సుదర్శనేన స్వాస్త్రేణ
స్వానాం రక్షాం వ్యధాద్విభుః ॥ ౧౩ ॥ అన్తస్థస్సర్వభూతానామాత్మా యోగేశ్వరో హరిః। స్వమాయయావృ
ణోద్గర్భం వైరాట్యాః కురుతన్తవే ॥ ౧౪ ॥ యద్యప్యస్త్రం బ్రహ్మశిరస్త్వమోఘం చాప్రతిక్రియమ్। వైష్ణవం
తేజ ఆసాద్య సమశామ్యద్భృగూద్వహ ॥ ౧౫ ॥ మా మంస్థా హ్యేతదాశ్చర్యం సర్వాశ్చర్యమయే ఽచ్యుతే। య
ఇదం మాయయా దేవ్యా సృజత్యవతి హన్త్యజః॥ ౧౬ ॥ బ్రహ్మతేజోవినిర్ముక్తైరాత్మజైస్సహ కృష్ణయా। ప్ర
యాణాభిముఖం కృష్ణమిదమాహ పృథా సతీ॥ ౧౭ ॥ కున్త్యువాచ॥ నమస్యే పురుషం త్వాద్యమీశ్వరం ప్రకృతేః

వైరాట్యాః విరాటపుత్ర్యాః ఉత్తరాయాః- గర్భం స్వయమాత్మనైవ ఆవృణోత్॥ వైరాట్యా ఉదరం స్వయం ప్రవిశ్య తద్గర్భం యథా బ్రహ్మాస్త్రేణ న హన్యేత తథా ఆవృణోత్ గర్భమాచ్ఛాద్య సుదర్శనేనాస్త్రం చిచ్ఛేదేత్యర్థః ✽ ॥ ౧౪ ॥ ✽ కథమప్రతిభటం సుదర్శనేనాపి నిరస్తమితి శౌనకాభిప్రేతం చోద్యమనూద్య తత్ప్రతివక్తి యద్యపీతి॥ బ్రహ్మశిరో నామకమస్త్రం అప్రతిక్రియం కేనాప్యనివార్యం అత ఏవామోఘం అప్రతిహతం- తథాపి- హే భృగూద్వహ- వైష్ణవం విష్ణోస్సంబన్ధి- తేజః తేజోరూపం- సుదర్శనమాసాద్య సమ్యగశామ్యత్- సుదర్శనేతరాప్రతిక్రియం బ్రహ్మాస్త్రం- సుదర్శనమేవ సర్వాప్రతిక్రియమితి భావః ✽ ॥ ౧౫ ॥ ✽ అత్ర న విస్మయః కార్య ఇత్యాహ॥ మేతి॥ సర్వేభ్యో ఽప్యాశ్చర్యేభ్యో ఽప్యాశ్చర్యమయే ఆశ్చర్యశక్తిప్రచురే- అచ్యుతే- స్వాశ్రితాస్త్రభూషణగుణవిభూత్యాదీన్ న చ్యావయతి న విహాతా న చ్యోతీత్యచ్యుతః- తస్మిన్ భగవత్యేతత్సుదర్శనేన బ్రహ్మాస్త్రం నిరస్తమిత్యేతదాశ్చర్యం- మా మంస్థాః- నను తస్య- సర్వాశ్చర్యమయత్వమేవ వ్యఞ్జయితుం విశినష్టి॥ యో భగవానచ్యుతః- అజః- స్వయం కర్మాయత్తోత్పత్త్యాదిషడ్భావవికారరహితః- ఇదం చిదచిదాత్మకం- కృత్స్నం జగత్- మాయయా- దేవ్యా దేవస్య స్వస్య సంబన్ధిన్యా- మాయయా ఆశ్చర్యశక్త్యా- సృజత్యవతి హన్తి చ- కృత్స్నజగత్సృష్టిస్థితిలయలీలస్య కిముతైతత్సుదర్శననిరస్తం బ్రహ్మాస్త్రమితి- అతో నాశ్చర్యం కార్యమిత్యర్థః ✽ ॥ ౧౬ ॥ ✽ తతః- బ్రహ్మతేజసా బ్రహ్మాస్త్రేణ- వినిర్ముక్తైరాత్మజైర్యుధిష్ఠిరాదిభిః- కృష్ణయా ద్రౌపద్యా చ సహ- సతీ పృథా కున్తీ- ప్రయాణాభిముఖం కృష్ణమిదం వక్ష్యమాణమాహ ✽ ॥ ౧౭ ॥ ✽ తదేవాహ॥ నమస్య ఇతి షడ్వింశత్యా॥ ప్రయాణాభిముఖం కృష్ణమవలోక్య తద్విశ్లేషమసహమానా- తం- తతో నివర్తయితుం- లౌకికో ఽపి కశ్చిద్గుణాఢ్యః పుమానాశ్రితాన్ హాతుముత్సహతే- పరమకారణస్య సర్వాన్తరా

త్మనోఽచిన్త్యవివిధవిచిత్రశక్తేః స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతాశ్చర్యదివ్యతనోరాశ్రితవాత్సల్యజలధేరాశ్రితార్తిహరస్యనిరతిశయసుఖదస్యయోగపరిశుద్ధమనస్సైవగోచరస్యావిజ్ఞాతచికీర్షితస్యసర్వశరణ్యస్యసర్వసుహృదోఽచిన్త్యవివిధవిచిత్రచేష్టితస్య-అవతరిష్యత్యవతారస్యతవపదామ్బుజమన్తరేణనాస్మాకంశరణమస్తి- అతఃకథమనన్యాత్మనోఽస్మాన్విహాయగన్తుముద్యుఙ్క్షే ఇతివిజ్ఞాపయతి-తత్రతావల్లౌకికపురుషవైజాత్యజ్ఞాపనాయానితరసాధారణైర్ధర్మైర్విశిష్టంనమస్కరోతి॥ఆద్యంసర్వజగత్కారణం-ప్రకృతేఃపరం-పురుషమీశ్వరం-త్వాం-నమస్యేనమస్కరోమి-నమస్కారేణపూజయామీత్యర్థః-నమశ్శబ్దాత్-శబ్దవైరకలహాభ్రకణ్వమేఘేభ్యఃకరణే-ఇత్యతఃకరణే ఇత్యనువర్తమానే నమోవరివశ్చిత్రఙః క్యజితికరోత్యర్థేక్యచ్-ఆర్షత్వాదాత్మనేపదం-సాఙ్ఖ్యాభిమతపురుషవ్యావృత్త్యర్థమీశ్వరమిత్యుక్తం - సాపేక్షమీశ్వరత్వంబ్రహ్మాదిసాధారణమితితద్వ్యావృత్త్యర్థంసర్వభూతానామన్తర్బహిశ్చావస్థితమిత్యుక్తం - అనేన,,యచ్చకిఞ్చిజ్జగత్సర్వందృశ్యతేశ్రూయతేపివా।అన్తర్బహిశ్చతత్సర్వంవ్యాప్యనారాయణస్స్థిత,,ఇతిశ్రుతిరుపబృంహితాభవతి- అనేనదేవతావిశేషత్వంచపలితం-సర్వభూతానాంబ్రహ్మాదిస్థావరాన్తానాం - అన్తర్బహిశ్చవ్యాప్యనియన్తృతయావస్థితమిత్యర్థః - ప్రకృతేఃపరత్వేహేతు-రలక్ష్యఇతి - ప్రకృతివన్నలక్ష్యతేనదృశ్యతఇత్యలక్ష్యః ,,యద్వా,, అన్తర్బహిశ్చావస్థితమప్యలక్ష్యం అదృశ్యమ్ *॥౧౮॥* తత్రహేతుఃమాయాయవనికాచ్ఛన్నం-మాయైవయవనికానేపథ్యా - తద్వత్తిరోధాయకత్వాత్-తయాజీవవాజ్ఞానరూపయాహేతుభూతయా-ఛన్నంతిరోహితం-ఇన్ద్రియావిషయమితియావత్॥కింసర్వేషామప్యతీన్ద్రియం-నేత్యాహ॥అజ్ఞాధోక్షజమితి॥అక్షజాఇన్ద్రియవృత్తయః - అధఃఅధోభూతాఃఅక్షజాయస్మాత్సోఽధోక్షజః-ఇన్ద్రియవృత్త్యవిషయః అజ్ఞానామనుపాసకానామధోక్షజం అజ్ఞాధోక్షజంతత్రహేతు-రవ్యయమితి-నవ్యేతివివిధంవికారంగచ్ఛతీత్యవ్యయం-వివిధవికారభాగేవహ్యజ్ఞాధోక్షజవిషయః-త్వం త్వవ్యయత్వాదజ్ఞాధోక్షజఇత్యర్థః - అనేనైతత్సూచ్యతే యోగవి

పరమ్। అలక్ష్యంసర్వభూతానామన్తర్బహిరవస్థితమ్॥౧౮॥మాయాయవనికాచ్ఛన్నమజ్ఞాఽధోక్షజమవ్యయమ్। నలక్ష్యసేమూఢదృశానటోనాట్యధరోయథా॥ ౧౯ ॥తథాపరమహంసానాంమునీనామమలాత్మనామ్।భక్తియోగవిధానార్థంకథంపశ్యేమహి*స్త్రియః॥౨౦॥కృష్ణాయవాసుదేవాయదేవకీనన్దనాయచ।నన్దగోపకుమారాయగోవిన్దాయనమోనమః॥౨౧॥నమఃపఙ్కజనాభాయనమఃపఙ్కజమాలినే। నమఃపఙ్కజనేత్రాయనమస్తేపఙ్కజాఙ్ఘ్రయే॥౨౨॥యథాహృషీకేశఖలేనదేవకీకంసేనరుద్ధాతిచిరంశుచార్పితా। వి

శుద్ధమనసాతుగ్రాహ్య ఇతి-తథాచశ్రూయతే॥నచక్షుషాపశ్యతికశ్చనైనం ,,నమాంసచక్షురభివీక్షతేతం,, దృశ్యతేత్వగ్ర్యయాబుద్ధ్యాసూక్ష్మయాసూక్ష్మదర్శిభిః॥హృదామనీషామనసాభిక్లృప్తోయఏనంవిదు,,రిత్యాది॥తదేవాహ॥నలక్ష్యసేమూఢదృశేతి,,యోగాపరిశుద్ధధియానలక్ష్యసేనదృశ్యసే,,నను,, సర్వైరపిదృశ్యఏవాహమిత్యత్రాహ॥నటోనాట్యధరోయథేతి॥ నాట్యధరోనటోయథాదృశ్యతేతథాదృశ్యసఇత్యర్థః ,,యద్వా,, మూఢదృశానటయాదాత్మ్యనజానతాపుంసా-నాట్యధరోనటోయథానలక్ష్యతే- అయమేవంవిధఇతినజ్ఞాయతే కింతునాట్యోపయుక్తవేషవిశిష్టతయైవదృశ్యతే-తద్వదనేనాజ్ఞాధోక్షజఇత్యనేనచ-యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యేసాఽపరిశుద్ధమనసాత్వగ్రాహ్యఇతి,, తత్రనలక్ష్యసఇత్యనేనాగ్రాహ్యత్వముపపాదితమ్*॥౧౯॥* అథపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వంవదన్తీయోగానధికారిణ్యోఽపరిశుద్ధమనసఃస్త్రియోవయం కథంజానీమఇత్యాహ॥తథేతి॥తథా-తథాహీత్యర్థః-మునీనాంసదాత్వత్స్వరూపమననశీలానాం- అమలాత్మనాంవిశుద్ధమనసాం-పరమహంసానాం-భక్తియోగవిధానార్థం - అర్థశబ్దోత్రవిషయభూతపదార్థవాచీ- భక్తియోగవిధానస్యభక్తియోగప్రపఞ్చస్యార్థంవిషయభూతం-భక్తియోగదృశ్యం త్వాం స్త్రియోవయంకథంపశ్యేమహిజానీమహి *॥౨౦॥* తర్హికింజానాసీత్యపేక్షాయాంనటంనాట్యధరంనాట్యోపయుక్తనామరూపాదివిశిష్టతయైవజానతే-నతుతత్త్వతోఽయమేతజ్జాతినామరూపగుణకఇతి - తదస్మిన్నవతారేయానికృష్ణవాసుదేవదేవకీనన్దనాదినామాని - యచ్చపఙ్కజనాభాద్యవయవోపేతం- తాన్యేతాన్యేవసర్వేషామవధాసమానానికేవలంజానీమఇత్యభిప్రాయేణోక్తనామరూపవిశిష్టంనమస్కరోతి॥కృష్ణాయేతి॥శ్లోకద్వయంనిగదేనైవవ్యాఖ్యాతమ్ *॥౨౨॥* నన్వవతారదశాయామయోగపరిశుద్ధమనోభిరపిసర్వైర్దృశ్యమానస్యభగవతఃకథమలక్ష్యత్వ- మజ్ఞాధోక్షజమవ్యయం నలక్ష్యసేమూఢదృశేత్యుక్తం-నమాంసచక్షురభివీక్షతేతం-నచక్షుషాపశ్యతికశ్చనైన-మిత్యాదిభిః-శ్రుతంచాదృశ్యత్వమితిచేన్న -సర్వైర్దేవమనుష్యత్వాదిసాజాత్యేనదృశ్యమానత్వేపితద్విలక్షణత్వేనాదృశ్యత్వాత్ -విలక్షణదర్శనమేవహ్యలక్ష్యమిత్యాదిభిఃప్రతిషిధ్యతే-నటదృష్టాన్తేనాప్యేతదేవావగతం-

జానన్త్యా అపి కథం పశ్యేమహ్యస్త్రీ యఇత్యుక్తిః - శ్లోకపరిపాట్యభిప్రాయికా - యతస్త్వం సాక్షాత్ప్రకృతేః పరః పరమపురుష ఈశ్వరస్తత ఏవాస్మాభిరవతారదశాయామపి స్వస్వభావమజహత్ స్వాసాధారణాన్ ధర్మాన్ దర్శయసీత్యభిప్రాయేణాహ॥ యథేతి॥ హే హృషీకేశ ఖలేన దురాత్మనా కంసేన చిరం శుచా శోకేనార్పితా నితరాం పీడితా - శోకం ప్రాపితేతి యావత్ - రుద్ధా చ - దేవకీ యథా విమోచితా, తథాఽహమపి సపుత్త్రా, హే విభో సర్వశక్తే, త్వయైవ నాథేన, విపదాం గణాన్ముహుర్ముహుర్విమోచితా కింకిమిత్యస్య నేత్యాదిభిర్విమోచితైవేత్యర్థః అనేన స్వార్థనిరపేక్షపరదుఃఖనిరాచికీర్షారూపం కృపాళుత్వం ఆశ్రితానిష్టపరిహర్తృత్వం నిమ్నోన్నతానాదరేణాశ్రితమాత్రపక్షపాతిత్వం చ ప్రదర్శితమితి ఫలితమ్ ✻॥౨౩॥✻ కోఽసౌ విపద్గణః యస్మాత్త్వం విమోచితేత్యత్రాహ॥ విషాదితి॥ మహాగ్నేః లాక్షాగృహాగ్నేః, పురుషాదానాం రాక్షసానాం దర్శనాత్ దర్శనజాత్, భయాత్, వనవాసకృచ్ఛ్రతః వనవాసక్లేశాత్, మృధే మృధే ప్రతియుద్ధం మహారథానామస్త్రేభ్యః, ద్రౌణేరస్త్రతః బ్రహ్మాస్త్రాచ్చ, హే హరే, రక్షితాః స్మ, అభవామ, విషాదిభ్యో రక్షణప్రకారో మహాభారతాదవగన్తవ్యః॥ విస్తరభయాన్నాత్ర లిఖ్యతే ✻॥౨౪॥✻ యదేతద్విపద్గణనివారకత్వం తదేతత్తవ కియదర్థాదేవ తన్నివృత్తైరిత్యభిప్రాయేణాహ॥ విపద ఇతి॥ హే జగద్గురో - తత్ర తత్ర, శశ్వత్సదా, తాః, త్వయా నిరసనీయాః, నః, ఆశ్రితానాం విపదః, సన్తు, ఆసతాం చ తన్నిరసనాయ యతన్త త్వయా కార్య ఇతి భావః, యద్యది, అపునర్భవదర్శనం, భవతో దర్శనం స్యాత్, న విద్యతే పునర్భవస్య సంసృతేః దర్శనం యస్మాత్ తథాభూతం, భవద్దర్శనం, యది స్యాత్, సంభావనాయాం లిఙ్, సకలాపన్మూలసంసృతిపరిహారక్షమం, తద్యది స్యాత్, విపదస్సన్తు నామ అగ్రాదేవ తన్నివృత్తేరితి భావః ✻॥౨౫॥✻ నన్వహమీశ్వరశ్చేత్తర్హి, స్వామివ సర్వేపి త్వామేవం విధం కిం న వదన్తీత్యత ఆహ॥ జన్మేతి ఐశ్వర్యశబ్దో ధనపరః, శ్రుతశబ్దో విద్యాపరః, జన్మైశ్వర్యశ్రుతానాం సత్కులప్రసవధనవిద్యానాం - శ్రీభిస్సమృద్ధిభిః, ఏధమానో మదో యస్య, సః పుమాన్, త్వామభిధాతుం నచార్హతి, త్రివిధోన్మత్తత్వే

మోచితాహం చ సహాత్మజా విభో త్వయైవ నాథేన ముహుర్విపద్గణాత్ ॥౨౩॥ విషాన్మహాగ్నేః పురుషాదదర్శనాదసత్సభాయా వనవాసకృచ్ఛ్రతః। మృధే మృధేఽనేకమహారథాస్త్రతో ద్రౌణ్యస్త్రతశ్చాస్మ హరేఽభిరక్షితాః॥౨౪॥ విపదస్సన్తు నశ్శశ్వత్తత్ర తత్ర జగద్గురో। భవతో దర్శనం యత్స్యాదపునర్భవదర్శనమ్॥౨౫॥ జన్మైశ్వర్యశ్రుతశ్రీభిరేధమానమదః పుమాన్। నైవార్హత్యభిధాతుం వై త్వామకించనగోచరమ్॥౨౬॥ నమోఽకించనవిత్తాయ నివృత్తగుణవృత్తయే। ఆత్మారామాయ శాన్తాయ కైవల్యపతయే నమః॥౨౭॥ మన్యే త్వాం కాలమీశానమనాదినిధనం విభుమ్। సమం చరన్తం సర్వత్ర భూతానాం యన్మిథః కలిః॥౨౮॥ న వేద కశ్చిద్భగవంశ్చి

స్య పరయాథాత్మ్యవివేకాభావాదితి భావః॥ అనర్హతామేవ సూచయితుం విశినష్టి॥ అకించనగోచరం నాస్తి కించన యేషాం తే అకిఞ్చనాః నిష్కామాస్తేషాం గోచరమ్ ✻॥౨౬॥✻ అన్యేభ్యశ్చిదచిద్భ్యో వ్యావర్తకైరీశ్వరాసాధారణధర్మైర్విశింషన్నీ నమస్కరోతి॥ నమ ఇతి॥ అకిఞ్చనానాం విత్తాయ, విదుౢలాభ ఇతి ధాతుః, విద్యతే లభ్యత ఇతి విత్తః తస్మై, నివృత్తాః, గుణానాం రజఆదీనాం వృత్తయః కామక్రోధాదయో యస్య తస్మై, అనేనాచిద్వ్యావృత్తిః, శాన్తాయ షడూర్మిషట్కరహితాయ॥ అశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యవష్షడూర్మయః, అనేన బద్ధజీవవ్యావృత్తిః, తత్ర హేతుః, ఆత్మారామాయ స్వానుభవైకపదాయ, కైవల్యం ప్రకృతిసంబన్ధరాహిత్యం, మోక్ష ఇతి యావత్॥ తస్య పతిస్తస్మై మోక్షప్రదాయ, అనేన ముక్తనిత్యజీవవ్యావృత్తిః ✻॥౨౭॥✻ నను బ్రహ్మరుద్రేన్ద్రాద్యన్యతమః కశ్చిత్త్వదుక్తవిధో న త్వహమిత్యత్రాహ॥ మన్యే త్వామితి॥ ఈశానం బ్రహ్మాదీనపి స్వవశీకుర్వాణం, కాలం త్వాం మన్యే కాలశరీరకం త్వాం మన్య ఇత్యర్థః॥ అత ఏవ కాలకృతజన్మమరణాదిరహితం, నన్వహమపి ప్రాకృతవద్వైషమ్యాదిమానేవేత్యతః కాలం విశినష్టి॥ సర్వత్ర సమం చరన్తం కాలయన్తం, యత్ యస్మాత్, త్వత్కాలాన్నిమిత్తాద్భూతానాం మిథః కలిః కలహః, భవతి,, సమం చరన్తమిత్యనేన కాలశరీరకస్య తవ న వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదికమస్తీతి సూచితం॥ యన్మిథః కలిరిత్యనేనాఽఽపాదితత్తజ్జీవకర్మానుసారేణ సుఖదుఃఖానీక్ప్రతి నిమిత్తమాత్రత్వమస్తీతి సూచితమ్ ✻॥౨౮॥✻ నన్వహమపి కాంశ్చిదనుగృహ్ణన్ కాంశ్చిన్నిగృహ్ణన్ కథం వైషమ్యాదిరహిత ఇత్యత ఆహ॥ నేతి హే భగవన్ - నృణాం విడమ్బనమనుకారమీహమానస్య కుర్వాణస్య, తవ చికీర్షితమ్ - న కోఽపి వేద క్వచిన్నిగ్రహస్యాన్తతోఽనుగ్రహరూపతయా ఫలతీతి న వైషమ్యాదికమస్తి, పూతనాశకటయమళార్జునధేనుకకేశికువలయాపీడచాణూరముష్టికకోసలకంసాదివిషయస్య నిగ్రహస్యాపి తత తేషాం నిరతిశయపురుషార్థరూపముక్తిహేతుత్వదర్శనాదితి భావః॥ యత ఏవ, మత ఏవ, త్వయి వైషమ్యాదిరహితే, తదాపాదయతాం నృణాం, మతిరేవ విషమేత్యాహ॥ నయస్యేతి॥ కర్హిచిదపిదయి

తః ప్రియో, ద్వేష్యశ్చ, నాస్తి యస్మిన్, నృణాం మతిర్విషమా, రజస్తమోన్వయాదయథార్థా, భవతి, నృణాం విడమ్బనమిహమానస్యేత్యనేన, నరచేష్టానుకారమాత్రమేవ, నతు సర్వదా తత్సజాతీయచేష్టితం,, జన్మ కర్మ చ మే దివ్యం, మితి భగవతైవోక్తత్వాదితి సూచితమ్ ॥ ౨౯ ॥ విడమ్బనత్వమేవాన్యథాఽనుపపత్త్యా ప్రథయతి ॥ జన్మేతి ॥ అజస్య జన్మరహితస్య కర్మాయత్తోత్పత్తిరహితస్య, అకర్తుః ప్రాచీనకర్మానురూపప్రవృత్త్యుద్ధ్యధీనకర్మరహితస్య, ఆత్మనః సర్వాన్తరాత్మనస్తవ తిర్యగాదిషు - జన్మ - తత్సజాతీయం కర్మ చేతి - యత్ తదత్యన్తవిడమ్బనమేవ - అన్యథా అజస్యాకర్తురాత్మనశ్చ తన్నఘటత ఇతి భావః తత్ర తిర్యక్షు వరాహాదిషు - ఋషిషు భార్గవాత్రేయకార్దమాదిషు - నృషు రాఘవయాదవాదిషు - యాదస్సు మత్స్యకూర్మాదిషు జలౌకస్సు ॥ ౩౦ ॥ విడమ్బనమాత్రం న చేదిదం న ఘటత ఇత్యభిప్రాయేణాహ ॥ గోపీతి ॥ తావద్యదా త్వయి కృతాగసి ఉపరాధో యేన - తథా భూతే సతి - గోపీ యశోదా - దామ రజ్జుం, యదా దదే త్వద్బన్ధనార్థం పరిజగ్రాహ - తదా ఽశ్రుభిః కలిలం కలుషితమఞ్జనం యయోస్తే - సంభ్రమే భయసూచకాటోపయుక్తే అక్షిణీ యస్య తద్వక్త్రం - నినీయ అవనమ్య, యద్వా అశ్రుకలిలేత్యాది క్రియావిశేషణం వా - అశ్రుకలిలాఞ్జనసంభ్రమాక్షం, యథా తథా - వక్త్రం నినీయ - ప్రాపయ్యేత్యర్థః - యస్మాత్త్వత్తో, భీరపి బిభేతి, తస్య తవ భయభావనయా, భయాభినయేన - స్థితస్య, యా దశా - సా మాం విమోహయతి ॥ అత్ర భీశబ్దేన సర్వేషాం భయహేతుర్మృత్యుర్లక్ష్యతే ॥ భీషాస్మాద్వాతః పవతే భీషోదేతి సూర్యః ॥ భీషాస్మాదగ్నిశ్చేన్ద్రశ్చ మృత్యుర్ధావతి పఞ్చమ ఇత్యుక్తవిధస్యాసంభావితభయస్య తవేత్యర్థః, తావద్విమోహయతి, మూఢాం కరోతి, పశ్చాత్తు నరచేష్టానుకారమాత్రమిదమితి జ్ఞాపయతీతి తావచ్ఛబ్దాశయః ॥ ౩౧ ॥ యతో విడమ్బనమాత్రం న తు తాత్త్వికం, అత ఏవ, త్వదవతార

కీర్షితం తవేహమానస్య నృణాం విడమ్బనమ్। న యస్య కశ్చిద్దయితోఽస్తి కర్హిచిద్ద్వేష్యశ్చ యస్మిన్విషమా మతిర్నృణామ్ ॥ ౨౯ ॥ జన్మ కర్మ చ విశ్వాత్మన్నజస్యాకర్తురాత్మనః। తిర్యఙ్నృషిషు యాదస్సు తదత్యన్తవిడమ్బనమ్ ॥ ౩౦ ॥ గోప్యాదదే త్వయి కృతాగసి దామ తావద్యా తే దశాశ్రుకలిలాఞ్జనసంభ్రమాక్షమ్। వక్త్రం నినీయ భయభావనయా స్థితస్య సా మాం విమోహయతి భీరపి యద్బిభేతి ॥ ౩౧ ॥ కేచిదాహురజం జాతం పుణ్యశ్లోకస్య కీర్తయే। యదోః ప్రియస్యాన్వవాయే మలయస్యేవ చన్దనమ్ ॥ ౩౨ ॥ అపరే వసుదేవస్య దేవక్యాం యాచితోఽభ్యగాత్। అజస్త్వమస్య క్షేమాయ వధాయ చ సురద్విషామ్ ॥ ౩౩ ॥ భారావతారణాయాన్యే భువో నావ ఇవోదధౌ। సీదన్త్యా భూరిభారేణ జాతో హ్యాత్మభువార్థితః ॥ ౩౪ ॥ భవేఽస్మిన్ క్లిశ్యమానానామవిద్యాకామకర్మభిః। శ్రవణస్మరణార్హాణి కరిష్యన్నితి కేచన ॥ ౩౫ ॥ శృణ్వన్తి గాయన్తి గృణన్త్యభీక్ష్ణశః స్మరన్తి నన్దన్తి తవేహితం జనాః। త ఏవ పశ్యన్త్యచిరేణ తావకం భవప్రవాహోపరమం పదామ్బుజమ్ ॥ ౩౬ ॥ అప్యద్య నస్త్వం స్వకృ

ప్రయోజననిమిత్తం చేదమేవేతి నిశ్చేతుమశక్తాస్తన్నానాతర్కయన్తీత్యాహ ॥ కేచిదితి పఞ్చభిః । కేచిత్త్వదవతారప్రయోజననిర్ణయాయ ప్రవృత్తానాం మధ్యే, అజమపి త్వాం - ప్రియస్య భక్తస్య పుణ్యశ్లోకస్య యదోః కీర్తయే, తద్వంశే జాతమాహుః, యదువంశకీర్తిజననాయ - తత్ర త్వాం జాతమాహురిత్యర్థః, యథా మలయస్య పర్వతస్య కీర్తయే చన్దనం జాతం వదన్తి తద్వత్ ॥ ౩౨ ॥ అపరే తు అస్య సాధులోకస్య క్షేమాయ సురద్విషాం వధాయ చాజస్త్వం, వసుదేవస్య దేవక్యాం తాభ్యాం పూర్వజన్మని యాచితం, అభ్యగాత్ పుత్రత్వం ప్రాప్త ఇత్యాహుః - వసుదేవస్యేత్యపాదానస్యైవ శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ ॥ ౩౩ ॥ అన్యే తు ఉదధౌ అర్ణవే నావ ఇవ, భూరిభారేణ సీదన్త్యాః క్లిశ్యన్త్యాః భువో భారాపహారాయ, ఆత్మభువా చతుర్ముఖేనాభ్యర్థితో, భగవాన్ జజ్ఞ ఇత్యాహుః ॥ ౩౪ ॥ కేచన తు అస్మిన్ లోకే అవిద్యాదిభిః క్లిశ్యమానానాం జనానాం, శ్రవణస్మరణాద్యర్హాణి చేష్టితాని కరిష్యన్ కర్తుం జాత ఇత్యాహురిత్యర్థః - అవిద్యా - దేహాత్మభ్రమాదేర్నిమిత్తమజ్ఞానం - కామస్తన్మూలకశబ్దాదివిషయాభిలాషః, కర్మాణి తత్తదనుకూలవ్యాపారాత్మకాని ॥ ౩౫ ॥ అవిద్యాదిభిః క్లిశ్యమానానాం జనానాం శ్రవణాద్యర్హాణీత్యనేన భగవచ్చేష్టితానాం క్లేశాపహన్తృత్వం సూచితమ్ - తచ్చ, న సాక్షాత్, కిం తు - సంసృతినివర్తకభగవచ్చరణారవిన్దసాక్షాత్కారావహభక్తియోగనిష్పాదనద్వారేత్యభిప్రాయేణ భగవచ్చేష్టితశ్రవణాదిపరాణామేతచ్చరణామ్బుజసాక్షాత్కారో నాన్యేషామిత్యాహ ॥ శృణ్వన్తీతి ॥ యే జనాస్తవేహితం చేష్టితం - శృణ్వన్తి వక్తృసాన్నిధ్యే, గృణన్తి, శ్రోతృసాన్నిధ్యే, తదుభయాసన్నిధౌ చ - స్వయం గాయన్తి స్మరన్తి నన్దన్తి - త ఏవ, భవప్రవాహస్య సంసారప్రవాహస్యోపరమో యస్మాత్తస్మాత్తావకం త్వదీయం పదామ్బుజమచిరేణ పశ్యన్తి ॥ ౩౬ ॥ తదేవం సంస్తుత్యాధునా ప్రయాణముపసంహరేతి సూచయితుం త్వత్పదామ్బుజైకశరణానస్మాన్ - హాతుం, ఉత్సహసే కిమితి కాక్వా

వ॥ అపీతి షడ్భిః ॥ స్వకృతే పార్థత్వమపి హితః - ఈహితః కిం - ప్రవృత్తః కిమిత్యర్థః, యద్యస్మాత్, హే ప్రభో, సుహృదోఽను జీవినో భృత్యాంశ్చ, నోఽస్మాన్ ధూర్తానపహాసస్వేత్ - హాతుమిచ్ఛసి హి - త్యాగానర్హతాం సూచయితుమాత్మనో విశినష్టి

జ్ఞాప్య-ప్రేమ్ణా-రాజ్ఞాయుధిష్ఠిరేణచ-నివారితః - గజసాహ్వయంహాస్తినపురమేవప్రావిశత్ ॥ ప్రవిశ్యేతిపాఠే,ప్రవిశ్యతైర్నివర్తితఃకించిత్కాలమువాసేతిశేషః ॥ ౪౫ ॥ తదా ఈశ్వరేహాజ్ఞైః ఈశ్వరచేష్టాభిజ్ఞైః వ్యాసాద్యైః-అద్భుతంకర్మచేష్టితంయస్య తేన,కృష్ణేనభగవతాచ, ఇతిహాసైఃప్రతిబోధితోధర్మసుతః - శుచార్పితఃబన్ధునాశజశుచార్పితఃబన్ధునాశజశుచార్పితః నాన్వబుధ్యత, కాలస్యగతిరీదృశీతినవిజజ్ఞౌ ॥ ౪౬ ॥ కింతు హేవిప్రాః బన్ధుషు స్నేహమోహయోఃవశంప్రాప్తం,అతఏవ,ప్రాకృతేనదేహతదనుబన్ధ్యాదిప్రవణేనా-త్మనామనసా, సుహృదాంవధమేవచిన్తయన్ధర్మసుతోరాజాఽబ్రవీత్ ॥ ౪౭ ॥ తదేవాహ యావత్సమాప్తి॥అహోమేదురాత్మనోమమ-హృదిరూఢమజ్ఞానంపశ్యత,,తదేవదర్శయతి పారక్యస్యశ్వసృగాలాదిభక్ష్యస్య-దేహస్యైవ దేహసుఖార్థమేవ - మే మయా - బహ్వ్యఃఅక్షౌహిణ్యఃఅక్షౌహిణ్యో,హతాః ॥ ౪౮ ॥ బాలాదిద్రుహఃబాలాదిహన్తుర్మమ,వర్షాయుతానామయుతైరపి-నిరయాన్మోక్షోనహిభవేత్ ॥ ౪౯ ॥ నను,,శౌర్యంతేజోధృతిర్దాక్ష్యంయుద్ధేచాప్యపలాయనమ్,,ధర్మ్యాద్ధియుద్ధాచ్ఛ్రేయోఽన్యత్క్షత్రియస్యనవిద్యతే॥ఇత్యాదిశాస్త్రైర్ధర్మ్యయుద్ధస్యధర్మత్వావబోధనా,త్తత్రహతాన్ప్రతికింశోచసీత్యతఆహ ॥ నేతి॥ప్రజాభర్తుః ప్రజాపోషణాధికృతస్య,రాజ్ఞో, ద్విషాంవధో,ధర్మాదనపేతః,నైనఃనపాపంకింతు, ధర్మమేవేతియదనుశాసనాత్మకంవచోభగవద్వచ,స్తన్మమబోధాయవివేకాయ-నకల్పతే-వివేకంజనయితుంనసమర్థమిత్యర్థః - ధర్మ్యయుద్ధస్యధర్మత్వేపి-తదనుబన్ధితయామహతఃపాపస్యైవప్రాప్తత్వాదితిభావః ॥ ౫౦ ॥ ననుధర్మార్థంయతమానస్యావర్జనీయతయాప్రసక్తమపి

స్త్రియశ్చస్వపురంయాస్యన్ప్రేమ్ణారాజ్ఞానివారితః ॥ ౪౫ ॥ వ్యాసాద్యైరీశ్వరేహాజ్ఞైఃకృష్ణేనాద్భుతకర్మణా।ప్రబోధితోపీతిహాసైర్నాబుధ్యతశుచార్పితః ॥ ౪౬ ॥ ఆహరాజాధర్మసుతశ్చిన్తయన్సుహృదాం వధమ్ । ప్రాకృతేనాత్మనావిప్రాః స్నేహమోహవశంగతః ॥ ౪౭ ॥అహోమేపశ్యతాజ్ఞానంహృదిరూఢం దురాత్మనః।పారక్యస్యైవదేహస్యబహ్వ్యోమేఽక్షౌహిణీర్హతాః ॥ ౪౮ ॥బాలద్విజసుహృన్మిత్రపితృభ్రాతృగురుద్రుహః।నమేస్యాన్నిరయాన్మోక్షోహ్యపివర్షాయుతాయుతైః ॥ ౪౯ ॥ నైనోరాజ్ఞఃప్రజాభర్తు

స్వర్ణభూషితై రథైః రన్వగచ్ఛన్ తథా। హే విప్రాః, వ్యాసధౌమ్యాదయశ్చాన్వగచ్ఛన్ ✻ ॥ ౨॥ ✻ హే విప్రర్షే సధనం
జయః సార్జునో భగవాన్ శ్రీకృష్ణోఽపి రథేనాన్వగచ్ఛత్॥ తదా స నృపో యుధిష్ఠిరో వ్యరోచత- యథా గుహ్యకైర్యక్షైః కుబేర-
స్తద్వత్ ✻ ॥౩॥ ✻ దివః స్వర్గాత్ చ్యుతమమరమివ స్థితం భూమౌ నిపతితం భీష్మం దృష్ట్వా సానుగాః సభృత్యాః పాణ్డవాశ్చ
క్రిణా శ్రీకృష్ణేన సహ ప్రణేముః ✻ ॥ ౪ ॥ ✻ స[illegible] భరతపుఙ్గవం భరతవంశశ్రేష్ఠం భీష్మం ద్రష్టుం దేవర్షిప్రభృతయః ఆసన్ ఆ
గస్త్యస్థితవన్తః ✻ ॥ ౫ ॥ ✻ తానేవ కాంశ్చిదాహ॥ పర్వత ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్॥ రేణుకాసుతో భార్గవరామః, కౌశికోపి విశ్వామి
త్రః ✻ ॥ ౬ ॥ ॥ ✻ హే బ్రహ్మన్ అన్యే బ్రహ్మరాతః శుకః ఆదిర్యేషాం తే అమలా మునయః- శిష్యైరుపేతాః కశ్యపాదయ
శ్చాజగ్ముః ✻ ॥ ౭ ॥ ✻ తాన్ బ్రహ్మర్షిప్రభృతీన్ సర్వాన్ సమేతాన్ సమునిపతానుపలభ్యాభిజ్ఞాయ ధర్మజ్ఞో దేశకాలవిభాగ
జ్ఞశ్చ వసూత్తమో భీష్మః, యథార్హం పూజయామాస, పూర్వజన్మని వసుత్వాద్వసూత్తమ ఇత్యుక్తమ్ ✻ ॥ ౯ ॥ ✻ తథా
కృష్ణం చ- తత్ప్రభావాభిజ్ఞో హృదిస్థం పూజయామాస ధ్యానేన హృదిస్థం కృత్వా హృదనస్థైరుపచారైః పూజయామాసేత్య
ర్థః కథం భూతమ్- ఆసీనం అగ్రత ఉపవిష్టం - జగదీశ్వరం - మాయయా సంకల్పరూపజ్ఞానేనోపాత్తో విగ్రహో యస్య
తమ్ ✻ ॥ ౧౦ ॥ ✻ తత ఉపాసీనాన్ ఉపవిష్టాన్, అనువర్తమానాన్ వా, ప్రశ్రయేణ వినయేన ప్రేమ్ణా చ, సంగతాన్ పాణ్డు
పుత్రాన్, అనురాగాస్రైరనురాగజైరశ్రుబిన్దుభిః అన్ధీభూతేన చక్షుషా, అభ్యాచష్ట- వదన్నేవాచ నచ తైరుభయాగ్రక

య స్తథా॥ ౨ ॥ భగవానపి విప్రర్షే రథేన సధనంజయః। స తైర్వ్యరోచత నృపః కుబేర ఇవ గుహ్యకైః ॥ ౩॥ దృ
ష్ట్వా నిపతితం భూమౌ దివశ్చ్యుతమివామరమ్। ప్రణేముః పాణ్డవా భీష్మం సానుగాః సహ చక్రిణా॥౪॥ తత్ర బ్ర
హ్మర్షయస్సర్వే దేవర్షయశ్చ సత్తమ। రాజర్షయశ్చ తత్రాసన్ ద్రష్టుం భరతపుఙ్గవమ్ ॥ ౫ ॥ పర్వతో నారదో ధౌ
మ్యో భగవాన్ బాదరాయణః। బృహదశ్వో భరద్వాజస్సశిష్యో రేణుకాసుతః ॥ ౬॥ వసిష్ఠ ఇన్ద్రప్రమదస్త్రితో
గృత్సమదోఽసితః। కక్షీవాన్ గౌతమోఽత్రిశ్చ కౌశికోఽథ సుదర్శనః ॥ ౭ ॥ అన్యే చ మునయో బ్రహ్మన్ బ్రహ్మ
రాతాదయోఽమలాః। శిష్యైరుపేతా ఆజగ్ముః కశ్యపాఙ్గిరసాదయః ॥ ౮ ॥ తాన్ సమేతాన్ మహాభాగానుపల
భ్య వసూత్తమః। పూజయామాస ధర్మజ్ఞో దేశకాలవిభాగవిత్ ॥ ౯ ॥ కృష్ణం చ తత్ప్రభావజ్ఞ ఆసీనం జగదీశ్వ
రమ్। హృదిస్థం పూజయామాస మాయయోపాత్తవిగ్రహమ్ ॥౧౦॥ పాణ్డుపుత్రానుపాసీనాన్ ప్రశ్రయప్రే
మసంగతాన్। అభ్యాచష్టానురాగాస్రైరన్ధీభూతేన చక్షుషా ॥ ౧౧ ॥ అహో కష్టమహోఽన్యాయ్యం
యద్యూయం ధర్మనన్దనాః। జీవితుం నార్హథ క్లిష్టం విప్రధర్మాచ్యుతాశ్రయాః ॥ ౧౨॥ సంస్థితేఽతిరథే పాణ్డౌ
పృథా బాలప్రజా వధూః। యుష్మత్కృతే బహూన్ క్లేశాన్ ప్రాప్తా తోకవతీ ముహుః॥౧౩ ॥ సర్వం కాలకృ
తం మన్యే భవతాం చ యదప్రియమ్। సకాలో యద్వశే లోకో వాయోరివ ఘనావలిః ॥ ౧౪ ॥ యత్ర ధర్మసుతో
రాజా గదాపాణిర్వృకోదరః। కృష్ణోఽస్త్రీ గాణ్డివం చాపం సుహృత్కృష్ణస్తతో విపత్ ॥ ౧౫ ॥ నహ్యస్య క

త్వాదత్ర తత్తైర్నోభయమపి వివక్షితమ్ ✻ ॥౧౧॥ ✻ తదుక్తిమాహ॥ అహో ఇతి ద్వాదశభిః॥ హే ధర్మనన్దన, అహో ఇదం
కష్టం జీవనం అన్యాయ్యమితిచ్ఛేదః, సన్ధిస్త్వార్షః- ఒదితి ప్రకృతిభావాచిత్వాత్, యద్యస్మాత్ -విప్రాః ధర్మో ఽచ్యుతో భగవాం
శ్చ ఆశ్రయో యేషాం తే- విప్రాద్యనువర్తినో యూయం క్లిష్టం కృచ్ఛ్రం యథా తథా జీవితుం నార్హథ ✻ ॥౧౨॥ ✻ అతిరథే పా
ణ్డౌ సంస్థితే ప్రేతే సతి బాలాః ప్రజాః పుత్రాః యస్యాస్సా- వధూశ్చ- పృథా కున్తీ- తోకవతీ అపత్యవతీ సత్యపి- ముహుర్ముహు
ర్బహూన్ క్లేశాన్ ప్రాప్తా హా ✻ ॥ ౧౩ ॥ ✻ భవతాం యదప్రియం దుఃఖ- మభూదేతత్సర్వం కాలకృతం మన్యే కోసౌ కాల-
యత్కృతమప్రియం తత్రాహ॥ వాయోర్వశే మేఘపఙ్క్తిరివ- యస్య వశే సర్వో లోకో వర్తతే స ఏవ కాలః ✻ ॥ ౧౪ ॥ ✻ అ
త్యన్తాసమ్భావితమిదమభవదితి విస్మయతే॥ యత్రేతి॥ యత్ర ధర్మసుతాదయస్తత్రాపి విపదితి తచ్చిత్రమిత్యర్థః - ఆద్యః కృష్ణశ
బ్దో అర్జునపరః - ద్వితీయస్తు భగవత్పరః- తద్విశేషణం సుహృదితి- ధర్మసుతాదీనాం సుహృత్ - శ్రీశబ్దేన కృష్ణ శ్రీ ప్రాప
దీవిశేషితా ధర్మసుతాదీనాం స్వతమ ఏవ సర్వవిపత్సు శరణత్వమేసతి సమ్భావ్యమానా స్వేషామవస్థా నైవ విపదభవదిత్యేతదతి
చిత్రమితి- ఇదం సర్వం కాలకృతమేవేతి భావః- సుహృత్కృష్ణ ఇత్యనేన- సుహృదపి కృష్ణః- కాలమేవానువర్తతేతి సూచితమ్,
దైవ్యం కర్మ చ కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ॥ యదనుగ్రహతస్సన్తి నసన్తి యదుపేక్షయా,, ఇత్యుక్తవిధస్య- తత్రాపి భవతాం వతీ
వ సుహృదః కృష్ణస్యాపి ఈదృశకాలానువర్తిత్వాదేవ అపాయసఙ్గతిః నాన్యథేత్యాశయః ✻ ॥ ౧౫ ॥ ✻ సను
యద్వశే లోకస్సకలోపి- శ్రీకృష్ణో యత్ర సత్త్రాదిమాంశ్చ- త్వర్హి కాలానువృత్త్యా కిమస్య చికీర్షితమిత్యత్రాహ॥ న హీతి॥

హే రాజన్ అస్య కృష్ణస్య విధిత్సితం చికీర్షితం - న కోఽపి పుమాన్ వేద - అవేద్యత్వజ్ఞాపనాయ విధిత్సితం విశినష్టి ॥ యస్య విధిత్సితస్య - జిజ్ఞాసయా యుక్తాః సహితాః - విధిత్సితం జ్ఞాతుం ప్రవృత్తాః - కవయో బ్రహ్మాదయోఽపి - ముహ్యన్తి ॥ ౧౬ ॥ అస్త్వేవం ప్రకృతే కిమిత్యత ఆహ ॥ తస్మాదితి ॥ తస్మాత్సర్వలోకస్య కాలాయత్తసుఖాదిమత్త్వాత్ - తత్ర కాలాదేశ్చ కృష్ణాయత్తత్వాత్ తత్ర కృష్ణస్య కాలాద్యనువర్తిత్వాచ్చ - హే భరతర్షభ - ఇదం సుఖదుఃఖాదికం సర్వం - దైవతన్త్రం దైవాయత్తం - వ్యవస్య నిశ్చిత్య - నైవమత్ర కాలకర్మాదయో వ్యాధయితారః తదనువర్తీ చేశ్వరః కృష్ణో వివక్షితః - తస్య దైవస్యానువిహితః తస్యేతి కర్తరి షష్ఠీ - తేనానువర్తితస్త్వం - హే ప్రభో హే నాథ - అనాథాః ప్రజాః పాహి పాలయ ॥ ౧౭ ॥ ఏవం తదనుశాస్యలోకానుగ్రహకామ్యయా శ్రీకృష్ణయాథాత్మ్యమావేదయతి ॥ ఏష ఇతి ॥ ఏషః శ్రీకృష్ణః - సాక్షాద్భగవాన్ సాడ్గుణ్యపరిపూర్ణః - ఆద్యో జగత్కారణభూతః - పరమపురుషో నారాయణ ఏవ సన్ - మాయయా - లోకం మోహయన్ గూఢతరో భాషితస్వకీయవేషః వృష్ణిషు యాదవేషు - చరతి కశ్చిద్యాదవ ఇవానుకరోతి ॥ ౧౮ ॥ త్వమేవ ఇదమిత్థం జానాసి - కిముతాన్యేఽపీత్యత ఆహ ॥ అస్యేతి ॥ అస్య కృష్ణస్య - గుహ్యతమమనుభావం మాహాత్మ్యం - హే నృప - భగవాన్ ఉత్పత్త్యాదివిషయాద్యభిజ్ఞః - శివో వేద - తథా దేవర్షిర్నారదో భగవాన్ కపిలశ్చ - వేద ॥ ౧౯ ॥ శివాదయస్త్వేవం విదుః త్వం త్వస్య రాజా నాసి తథాపి న తస్య తత్కృతం వైషమ్యమస్తీత్యాహ ॥ యమితి ద్వాభ్యామ్ ॥ యం కృష్ణం - మాతులేయం మాతులపుత్రం - ప్రియం ప్రీతివిషయం చ - మిత్రం స్వతుల్యం చ - సుహృత్తమం మహోపకారకం చ - మన్యసే యం చ - త్వం - సచివం మన్త్రిణం చ కదాచిద్దూతం కదాచిత్సౌహృదాతిశయాత్ సారథిం - చాకరోః కృతవానసి । తస్యానుభావం భగవాన్ శివో వేదేతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౨౦ ॥ యద్యప్యేవమన్యసే అకరోశ్చ - తత్కృతం దౌత్యసారథ్యాదిక్రియాకృతం - మతివైషమ్యం కదాచిదప్యస్య న విద్యతే । మతివైషమ్యాభావే

ర్హిచిద్రాజన్పుమాన్వేదవిధిత్సితమ్ । యద్విజిజ్ఞాసయాయుక్తాముహ్యన్తికవయోఽపిహి ॥ ౧౬ ॥ తస్మాదిదం దైవతన్త్రం వ్యవస్య భరతర్షభ । తస్యానువిహితోఽనాథా నాథ పాహి ప్రజాః ప్రభో ॥ ౧౭ ॥ ఏష వై భగవాన్సాక్షాదాద్యో నారాయణః పుమాన్ । మోహయన్మాయయా లోకం గూఢశ్చరతి వృష్ణిషు ॥ ౧౮ ॥ అస్యానుభావం భగవాన్వేద గుహ్యతమం శివః । దేవర్షిర్నారదస్సాక్షాద్భగవాన్కపిలో నృప ॥ ౧౯ ॥ యం మన్యసే మాతులేయం ప్రియం మిత్రం సుహృత్తమమ్ । అకరోస్సచివం దూతం సౌహృదాదథ సారథిమ్ ॥ ౨౦ ॥ సర్వాత్మనస్సమదృశో హ్యద్వయస్యానహంకృతేః । తత్కృతం మతివైషమ్యం నిరవద్యస్య న క్వచిత్ ॥ ౨౧ ॥ తథాప్యేకాన్తభక్తేషు పశ్య భూపానుకమ్పితమ్ । యన్మేఽసూంస్త్యజతస్సాక్షాత్కృష్ణో దర్శనమాగతః ॥ ౨౨ ॥ భక్త్యావేశ్య మనో య

హేతుం వదన్ విశినష్టి ॥ సర్వాత్మన ఇతి ॥ సర్వాత్మనః మాతులేయాదీనన్యానన్యగూతం సారథిం వదుర్వృత్తస్తవాస్య న్తరాత్మతయా అవస్థాయ దూతత్వాదికరణాయ త్వామపి చోదయత ఇతి భావః ॥ అథాస్య - నవద్యస్య నియామ్యగతావద్యాసంస్పృష్టస్య - తత్ర హేతుః అనహంకృతేః దేహాత్మభ్రాన్తిరహితస్య - కిఞ్చ - అద్వయస్య ద్వితీయవస్తురహితస్య - స్వవ్యాప్యస్వతన్త్రవస్తురహితస్యేత్యర్థః ॥ అత ఏవ సమదృశః - సర్వమపి ప్రకృతిపురుషాద్యాత్మకముచ్చావచం స్వశరీరతయా స్వనియామ్యతయా హ్యైకరూపం పశ్యతః - ఉక్తగుణవిపరీతస్యైవ హి పుంసో - మతివైషమ్యమితి భావః ॥ ౨౧ ॥ సర్వాత్మన ఇత్యనేన సర్వస్య తత్ప్రీతివిషయత్వమనుగతం శరీరం హ్యాత్మనః ప్రీతివిషయం - యద్యపి సర్వం చిదచిదాత్మకం జగచ్ఛరీరభూతం ప్రియం కృపావిషయం చ - తథాపి క్షేత్రజ్ఞానుజిఘృక్షయా - జగద్వ్యాపారే ప్రవృత్తస్య స్వస్య వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిపరిహారాయ వ్యాజమాత్రాపేక్షిణః స్వానువర్తినో నితరాం ప్రియాః కృపావిషయాశ్చేతి - తదేవ దర్శయితుం భక్తస్య మమ మూర్ధ్నా అనువర్తిష్వి షయం గత ఇత్యాహ ॥ తథాపీతి ॥ యద్యపి - సర్వాత్మా సమదర్శీ చ - తథాపి - హే భూప - ఏకాన్తభక్తేషు అనన్యప్రయోజనభక్తేషు అనుకమ్పితం అనుకమ్పాస్య సంజాతేత్యనుకమ్పితః తారకాదిత్వాదితచ్ ॥ అనుకమ్పాయుక్తం - పశ్య అవేహి తత్ర లిఙ్గమాహ - యద్యస్మాత్ కృష్ణః అసూన్ ప్రాణాన్ త్యజతః త్యక్తుముద్యుక్తస్య - మమ సాక్షాద్దర్శనం ప్రాప్తః ॥ ౨౨ ॥ కిం తత్ప్రతత్దర్శనజం ఫలమిత్యత ఆహ ॥ భక్త్యేతి ॥ యస్మిన్ భక్త్యా మనో నివేశ్య - వాచా - యస్య భగవతో నామమాత్రమేవ కీర్తయన్ - కళేబరం త్యజన్ - యోగీ - కామకర్మభిః కామ్యన్త ఇతి కామాః శబ్దాదివిషయాః - తైః ప్రాప్తం - నిమిత్తమాత్రైః కర్మభిః - పుణ్యపాపాత్మకైః - కామైః కర్మభిశ్చ ఇవా - ముచ్యతే సంసృతిబద్ధాన్ముచ్యత ఇత్యర్థః - యచ్ఛబ్దస్య - స కృష్ణ ఇత్యధ్యాహృతతచ్ఛబ్దవతా పూర్వేణాన్వయః - స దేవ ఇత్యుత్తరేణ వా - నామకీర్తనమేవ - కామకర్మవిమోచనద్వారా నిశ్శ్రేయసఫలకం - కిము సాక్షాద్ద

ర్థనమితి భావః ॥ ౨౩ ॥ యత ఏవమతో యావత్ప్రియాణాం భగవాన్ప్రతీక్షతామితి ప్రార్థయతే స ఇతి ॥ యావదిదం కళేబరం హినోమి త్యజామి యావద్బిభర్మీతి భావః తావత్ప్రసన్నహాసేన అరుణలోచనాభ్యాం చ ఉల్లసన్ముఖామ్బుజం యస్య సః చతుర్భుజః భగవాన్కృష్ణః దేవః ధ్యానపథం ధ్యానవిషయభూతస్సన్ ప్రతీక్షతాం చక్షుష్పథత్వం ప్రాప్త ఏవేతి ధ్యానపథోఽపి భవత్విత్యభిప్రాయేణ ధ్యానపథ ఇత్యుక్తం, యద్వా, ద్విభుజత్వేన ధ్యానపథో భవత్విత్యభిప్రాయేణ తదుక్తిః తత్ర త్వాం ద్విభుజత్వేన చక్షుష్పథోఽపి స్వస్య చతుర్భుజత్వేన చక్షుష్పథ స్తేనైవ రూపేణ ధ్యానపథోఽప్యస్త్విత్యభిప్రాయేణ వా ధ్యానపథశ్చతుర్భుజ ఇత్యుక్తమ్ ॥ ౨౪ ॥ తద్భీష్మవచో నిశమ్య యుధిష్ఠిరశ్శరపఞ్జరే శయానం భీష్మం ఋషీణాం శృణ్వతాం సతాం నానావిధాన్ధర్మానపృచ్ఛత్ ॥ ౨౫ ॥ ధర్మాన్విశినష్టి పురుషస్వభావః జ్ఞత్వాజ్ఞత్వశక్తత్వాశక్తత్వాదిరూపస్తదనురూపేణ విహితాన్కర్తవ్యతయా విధీయమానాన్ యథావర్ణం యథాశ్రమం బ్రాహ్మణాదివర్ణానాం బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమాణాం చ యోగ్యాన్ యోగ్యార్థే యథాశబ్దస్యాప్యయ్యర్థో భావః వైరాగ్యరాగావనుకామకాతావేవోపాధీ తాభ్యాం ఆమ్నాతాన్ ఉభయలక్షణాన్ ఉభయవిధాన్ ప్రవృత్తినివృత్తిభేదభిన్నాన్ యథైకస్యైవాగ్నిహోత్రాదికర్మణో ఽగ్నిహోత్రం జుహుయాత్స్వర్గకామః యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ ఇతి స్వర్గాధికారజీవనాధికారరూపాభ్యాముపాధిభ్యామేవ భేదః ఏవం వైరాగ్యరాగోపాధిభ్యాం ప్రవృత్తినివృత్తినిష్ఠత్వేన చామ్నాతాన్ వస్తుత ఏకరూపాన్ వర్ణాశ్రమాదిధర్మానిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ ఆమ్నాతానిత్యనేన వైదికధర్మానపృచ్ఛదితి సూచితం తథా స్మార్తధర్మానపృచ్ఛదిత్యభిప్రాయేణాహ దానధర్మానితి ॥ రాజధర్మాః నీతిశాస్త్రోక్తాః మోక్షధర్మాః

స్మిన్నావాచయన్నామకీర్తయన్ । త్యజన్కళేబరం యోగీ ముచ్యతే కామకర్మభిః ॥ ౨౩ ॥ స దేవదేవో భగవాన్ప్రతీక్షతాం కళేబరం యావదిదం హినోమ్యహమ్ । ప్రసన్నహాసారుణలోచనోల్లసన్ముఖామ్బుజో ధ్యానపథశ్చతుర్భుజః ॥ ౨౪ ॥ సూత ఉవాచ ॥ యుధిష్ఠిరస్తదాకర్ణ్య శయానం శరపఞ్జరే । అపృచ్ఛద్వివిధాన్ధర్మానృషీణాం చానుశృణ్వతామ్ ॥ ౨౫ ॥ పురుషస్వభావవిహితాన్యథావర్ణం యథాశ్రమమ్ । వైరాగ్యరాగోపాధిభ్యామామ్నాతోభయలక్షణాన్ ॥ ౨౬ ॥ దానధర్మాన్రాజధర్మాన్మోక్షధర్మాన్విభాగశః । స్త్రీధర్మాన్భగవద్ధర్మాన్సమాసవ్యాసయోగతః ॥ ౨౭ ॥ ధర్మార్థకామమోక్షాంశ్చ సహోపాయాన్యథా మునే । నానాఖ్యానేతిహాసేషు వర్ణయామాస తత్త్వవిత్ ॥ ౨౮ ॥ ధర్మాన్ప్రవదతస్తస్య స కాలః ప్రత్యుపస్థితః । యో యోగినశ్ఛన్దమృత్యోర్వాఞ్ఛితస్తూత్తరాయణః ॥ ౨౯ ॥ తదోపసంహృత్య గిరస్సహస్రణీర్విముక్తసఙ్గం మన ఆదిపూరుషే । కృష్ణే లసత్పీతపటే చతుర్భుజే పురస్స్థితేఽమీలితదృగ్వ్యధారయత్ ॥ ౩౦ ॥ విశుద్ధయా ధారణయా హతాశుభస్తదీక్షయైవాశుగ

పఞ్చరాత్రాదిశాస్త్రోక్తాః తత్రాప్యవాన్తరభేదాభిప్రాయేణ పురుషస్వభావభేదాభిప్రాయేణ వా విభాగశ ఇత్యుక్తమ్ భగవద్ధర్మాస్తచ్ఛ్రవణకీర్తనాదయః సమాసవ్యాసయోగతః సంక్షేపవిస్తారాభ్యాం యుక్తాః శాస్త్రేషు ప్రతిపాద్యత ఇతి సమాసవ్యాసయోగాః సార్వవిభక్తికస్తసిః సమాసవ్యాసయోగాన్, యద్వా, సమాసవ్యాసయోగాత్ సంక్షేపయోగాద్విస్తరయోగాచ్చాపృచ్ఛత్ సంక్షిప్తత్వేన విస్తృతత్వేన చాపృచ్ఛదిత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ద్వితీయాన్తానాం వర్ణయామాసేత్యత్రాన్వయః హే మునే సహోపాయాన్ సాధనాని ధర్మార్థకామమోక్షానపి యథావన్నానావిధాఖ్యానేష్వితిహాసేషు చ, యస్తత్త్వం, తద్విత్, భీష్మో వర్ణయామాస ॥ ౨౮ ॥ ఏవం పృష్టాన్ధర్మాన్, ప్రవదతః యోగినః ఛన్దమృత్యోః స్వచ్ఛన్దానుసారిమృత్యోస్తస్య తథా భీష్మస్య, యో వాఞ్ఛిత, ఉత్తరాయణః సకాలం ప్రత్యుపస్థితః, యద్వా, తస్య స కాలః ప్రత్యుపస్థితః, యః ఛన్దమృత్యోర్యోగినః, వాఞ్ఛితః, స చాసికః, ఉత్తరాయణ ఇతి వాన్వయః ॥ ౨౯ ॥ తదేతి ॥ యదా స కాలః ప్రత్యుపస్థితః, తదా సహస్రణీః సహస్రాణాం పురుషాణాం వా వివిధాణాం నాయకః, సహస్రం స్వవంశ్యానాం నయతి సద్గతిం ప్రాపయతీతి వా సభీష్మః గిరః ఉపసంహృత్య విరమ్య, విముక్తః సఙ్గో దేహతదనుబన్ధిషు సఙ్గో యస్య, తన్మనః పురఃస్థితే లసన్పీతాపరశ్చాపటో యస్య, తస్మిన్కృష్ణే వ్యధారయత్, కథం భూతః అమీలితే దృశౌ దృష్టీ యేన సః, నిమేషణమకుర్వన్కృష్ణమేవ పశ్యన్ తద్విగ్రహధ్యానైకప్రవణం చిత్తమకరోదిత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ విశుద్ధయా ధారణయా భగవద్విగ్రహవిషయధ్యానాత్మికయా, హతం నిరస్తం అశుభం భగవత్ప్రాప్తివిరోధి పాపం యస్య, తదీక్షయైవ భగవద్దర్శనేనైవ ఆశు గతా నిరస్తా యుధప్రహారజా వ్యథా యస్య నివృత్తాః సర్వే ప్రాణేన్ద్రియాణాం వృత్తయోఽపి భ్ర

వశిష్టాత్తాదిప్రవిష్టేయస్య సః, భీష్మో జన్యం శరీరం, విసృజన్ జనార్దనం తుష్టావ ॥౩౧॥ స్తుతిమేవాహ ॥ ఇతీత్యాదిభి
రేకాదశభిః ॥ తావత్ప్రకమవ్యోమస్థం వేదాన్తవేద్యం దివ్యాత్మస్వరూపం ప్రకృత్యవతారరూపం తత్ప్రీత్యై జనం చానుస
న్ధాయ స్మిన్ శ్లోకస్య మతిదార్ఢ్యం ప్రార్థయతే ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణ-మమ, మతిః-భగవతి-వితృష్ణా-అనలం-బుద్ధి
రహితా సతి ఉపకల్పితా ప్రేక్షితా భవతు,, యద్వా ,, ఇతి స్థితా, మతిర్వితృష్ణా-ఇతి యస్మాత్ తస్మాద్భగవత్యుపకల్పితా,
భవత్విత్యర్థః, కథంభూతే-సాత్వతపుఙ్గవే సాత్వతానాం యాదవానాం పుఙ్గవే శ్రేష్ఠే, భాగవతానాం-నాయకే వా-విభూ
మ్నివిలక్షణే భూమ్ని, వాగాదిభ్యః ప్రాణశబ్ద వాచ్యాజ్జీవాచ్చ విలక్షణే- అపరిచ్ఛిన్నే భూమశబ్ద వాచ్య ఇత్యర్థః,, భూమా
త్వేవ విజిజ్ఞాసితవ్యః యో వై భూమా తత్సుఖం నాల్పే సుఖమస్తీ,, తి హి శ్రూయతే, తదాహ, స్వసుఖముపగత ఇతి ॥ స్వం స్వా
భావికం - సుఖం, ఉపగతవతి-అపరిచ్ఛిన్న స్వాభావికానన్ద శాలినీత్యర్థః, క్వచిద్దేశే-విహర్తుం- ప్రకృతిం ప్రగృహ్య, ముపే
యుషి,, యతో,, భవప్రవాహః యస్మాత్ భవప్రవాహః సంసారప్రవాహో- భవతి- యత్సంకల్పమూలా స్త్రిజ్ఞానాం సంసా
రప్రవృత్తి స్తస్మిన్నిత్యర్థః ॥౩౨॥ ప్రకృతం రూపమనుసంధాయ మతిదార్ఢ్యం ప్రార్థయతే ॥ త్రిభువనకమనమితి ॥ త్రిభువ
నకమనం త్రిభువనకమనీయం - తద్వపు-ర్దధానే - విజయసఖే అర్జునసఖే- శ్రీకృష్ణే-అనవద్యా సిద్ధుష్టా అనన్యప్రయోజనేతి
యావత్ - తమరతిరనురాగోఽస్తు - కథం భూతం వపుః- తమాలస్యేవ వర్ణో నీలో యస్య-రవేః కరః కిరణసముదాయ ఇవ గౌ
రం వరం చామ్బరం యస్మిన్ -అలకకులైః కున్తలజాలైః ఆవృతమాననాబ్జం యస్య తథాభూతం ॥౩౩॥ యుద్ధదశావ
స్థితమనుసన్ధాయ ప్రార్థయతే ॥ యుధీతి ॥ కృష్ణే భగవతి-మమాత్మా మనః, అస్తు-దృఢమవతిష్ఠతు-కథంభూతే యుధి యుద్ధే-తు
రగరజోభిః అశ్వశఫోద్ధతరజోభిః-విధూమ్రైః ధూసరితైః-విష్వగ్విలమ్బమానైః-కచైః అలకైః-లులితైః శ్రమవద్భిః, శ్రమవారి

తాయుధవ్యథః । నివృత్తసర్వేన్ద్రియవృత్తివిభ్రమస్తుష్టావ జన్యం విసృజన్ జనార్దనమ్ ॥౩౧॥ శ్రీభీష్మ ఉవాచ ॥
ఇతి మతిరుపకల్పితా వితృష్ణా భగవతి సాత్వతపుఙ్గవే విభూమ్ని । స్వసుఖముపగతే క్వచిద్విహర్తుం ప్రకృతిము
పేయుషి యద్భవప్రవాహః ॥౩౨॥ త్రిభువనకమనం తమాలవర్ణం రవికరగౌరవరామ్బరం దధానే । వపురలక
కులావృతాననాబ్జం విజయసఖే రతిరస్తు మేఽనవద్యా ॥౩౩॥ యుధి తురగరజోవిధూమ్రవిష్వక్కచలులితశ్ర
మవార్యలంకృతాస్యే । మమ నిశితశరైర్విభిద్యమానత్వచి విలసత్కవచేఽస్తు కృష్ణ ఆత్మా ॥౩౪॥ సపది సఖివ
చో నిశమ్య మధ్యే నిజపరయోర్బలయో రథం నివేశ్య । స్థితవతి పరసైనికాయురక్ష్ణా హృతవతి పార్థసఖే రతి
ర్మమాస్తు ॥౩౫॥ వ్యవహితపృతనాముఖం నిరీక్ష్య స్వజనవధాద్విముఖస్య దోషబుద్ధ్యా । కుమతిమహరదాత్మ
విద్యయా యశ్చరణరతిః పరమస్య తస్య మేఽస్తు ॥౩౬॥ స్వనిగమమపహాయ మత్ప్రతిజ్ఞామృతమధికర్తుమవ

భిః శ్రమస్వేదబిన్దుభిః-అలంకృతమాస్యం యస్య, నిశితైః శరైర్విభిద్యమానా త్వక్ యస్య, అత ఏవ-విలసన్- క్షతజేన విలస
త్కవచో యస్మిన్ ॥౩౪॥ యుద్ధప్రారమ్భదశావస్థం రూపమనుసన్ధాయ ప్రార్థయతే ॥ సపదీతి ॥ యుద్ధప్రారమ్భసమయే-
సఖ్యురర్జునస్య వచః,, సేనయోరుభయోర్మధ్యే రథం స్థాపయ మేఽచ్యుతేతి ॥ యావదేతాన్నిరీక్షేఽహం యోద్ధుకామానవస్థితా,,
నిత్యాదిరూపం వచో నిశమ్య నిజపరయోః పాణ్డవకౌరవయోర్బలయోః, మధ్యే రథం-నివేశ్య స్థాపయిత్వా -స్థితవతి అక్ష్ణైవ దృ
ష్టిమాత్రేణైవ, పరసైనికానామాయుర్హృతవతి, పార్థస్యార్జునస్య సఖే తస్మిన్ మమ రతిరస్తు ॥౩౫॥ గీతోపనిషదుపదే
శదశావస్థం రూపమనుసన్ధాయ ప్రార్థయతే ॥ వ్యవహితేతి ॥ వ్యవహితాయాః నాతిదూరస్థాయాః పృతనాయాః శత్రుసేనా
యాః ముఖం పురోభాగం, అవలోక్య-దోషబుద్ధ్యా-స్వజనవధాద్విముఖస్య-అర్జునస్యాపి శోచ్యమధ్యాహర్తవ్యం, కుమ
తిం,, దృష్ట్వేమం స్వజనం కృష్ణ,, ఇత్యాదినా తేనైవావిష్కృతం బన్ధుహత్యయా పాపమాశఙ్కమానాం కుమతిం, ఆత్మవి
ద్యయా గీతోపనిషదుపదేశేన యోఽపహృతవాన్, తస్య, పరమస్య,, పరో మా యస్మాత్ స పరమః, సర్వాభ్యధికస్య- భగవ
తశ్చరణయోః రతిర్మమాస్తు ॥౩౬॥ జిఘాంసయా స్వస్యోపర్యాధావనదశాయామవస్థితం రూపమనుసన్ధాన స్తమే
వ తత్ప్రీత్యై ప్రార్థయతి ॥ స్వనిగమమిత్యాది శ్లోకద్వయమేకాన్వయమ్ ఆతతాయినః ప్రహరతో, మే మమ, తావత్
శితైర్విశిఖైః ర్బాణైః క్షతస్తాడితః, అత ఏవ- విశీర్ణః శిథిలో దంశః కవచో యస్య సః, క్షతజేన రుధిరేణ పరిప్లుతః వ్యాప్తగాత్ర
స్సన్ -స్వనిగమం, ఆయుధం న గృహ్ణామీతి స్వప్రతిజ్ఞా, మపహాయ మయా యుద్ధే శస్త్రం గ్రాహయామీత్యేవంవిధాం మత్ప్రతిజ్ఞామ్, ఋతం
సత్యం, కర్తుం, స్వప్రతిజ్ఞామపేత్య భక్తప్రతిజ్ఞామేవ యథార్థాం కర్తుమిత్యర్థః ॥ రథస్థః, తతోఽవప్లుతః, ధృతః రథచర
ణః సుదర్శనాఖ్యం చక్రం యేన సః, చలన్తీ గౌర్భూమిర్యస్మాత్, భూమిం చాలయన్, గతం గచ్ఛన్ ఉత్తరీయం యస్య సః, ఇభం గ

ఽంహన్తుం, హరిం సింహ ఇవ, బలాన్మద్వధార్థం, మభిససార మదభిముఖమాగతవాన్-స ముకున్దో మోక్షదో భగవాన్మే, గ
తిః స్వప్రాప్త్యుపాయో భవతు ॥ ౩౭॥ ౩౮ ॥ సారథ్యదశావస్థితం తద్రూపమనుసంధాయ-తస్మిన్ రతిదార్ఢ్యం ప్రా
ర్థయతే విజయేతి ॥ విజయస్యార్జునస్య రథః కుటుమ్బః కుటుమ్బవద్రక్షణీయో యస్య, ఆత్తం తోత్రం వేత్రం
యేన ధృతా హయానామశ్వానాం రశ్మయః ప్రగ్రహా యేన-తస్మిన్, తచ్ఛ్రియా తోత్రహయరశ్మిగ్రహణజశోభయా, ఈక్ష
ణీయే అతివేక్షితుమర్హే, భగవతి, ముమూర్షోర్మే రతిరస్తు తస్య, మమ రతిరస్తు ద్వన్ద్వయుద్ధే, యం నిరీక్ష్య, హతాః, తే
చ-స్వరూపం స్వాభావికం రూపం, అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టం రూపం, ముక్తిమితి యావత్, గతాః ప్రాప్తాః
తస్మిన్ భగవతి రతిరస్త్విత్యన్వయః, సరూపమితి పాఠే, సమానరూపం సాధర్మ్యమితి యావత్ ॥౩౯॥ న కేవలం తం నిరీక్ష్య యు
ద్ధే హతా ఏవ స్వరూపం గతాః, అపితు, తత్కామేన తమనువర్తమానా అపీత్యాహ ॥ లలితేతి ॥ లలితయా సున్దరయా గత్యా వి
లాసేన, వల్గుహాసేన సున్దరతరహాసేన మన్దస్మితేన, ప్రణయనిరీక్షణేన చ, కల్పితః, ఉరుః, అధికః మానః బహుమానః యాసాం
తాః, గోపవధ్వః, ఉన్మదేన ఉద్రిక్తకామేన, అన్ధాః, స్వపరవివేకరహితాః, కృష్ణం సామాన్యం మన్యమానా ఇత్యర్థః, అత
ఏవ, కృతం భగవత్కృతం, చేష్టితం, భగవతశ్చేష్టితం, పూతనానిరాసాదికమితి యావత్, అనుకృతవత్యః అనుకుర్వత్య
స్సత్యః, ఏవం చ, స్ఫుటీభవిష్యతి, యస్య ప్రకృతిం స్వభావం సాధర్మ్యం-అగన్-అగమన్-కిలేతి ప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే, తస్మిన్
భగవతి రతిరస్త్వితి పూర్వేణాన్వయః ॥౪౦॥ యుధిష్ఠిరరాజసూయసభాస్థం రూపమనుసన్ధాయ తస్య స్వచక్షుర్విష
యతాం ప్రార్థయతే ॥ మునీతి ॥ యుధిష్ఠిరరాజసూయే, మునీనాం గణైః, నృపశ్రేష్ఠైశ్చ, సంకులే, అన్తస్సదసి సభామధ్యే,
యః, ఏషాం యుధిష్ఠిరకృతం మునిగణాద్యభిమతం చ, అర్హణం అగ్రపూజాదికం, ముపపేదే ప్రాప్తః, ఏష ఈక్షణీయో మదన్తరా
త్మా, కృష్ణః, మమ దృశి, గోచరో దృష్టివిషయస్సన్, ఆవిర్భవతు, యావత్తనుత్యాగమవతిష్ఠత్వితి భావః॥ యద్వా॥ ఆవిరాత్మా

ప్లుతో రథస్థః। ధృతరథచరణోఽభ్యయాచ్చలద్గుర్హరిరివ హన్తుమిభం గతోత్తరీయః॥౩౭॥ శితవిశిఖహతో విశీ
ర్ణదంశః క్షతజపరిప్లుత ఆతతాయినో మే। ప్రసభమభిససార మద్వధార్థం స భవతు మే భగవాన్ గతిర్ముకు
న్దః॥౩౮॥ విజయరథకుటుమ్బ ఆత్తతోత్రే ధృతహయరశ్మిని తచ్ఛ్రియేక్షణీయే। భగవతి రతిరస్తు మే ముమూర్షో
ర్యమిహ నిరీక్ష్య హతా గతాః స్వరూపమ్ ॥ ౩౯ ॥ లలితగతివిలాసవల్గుహాసప్రణయనిరీక్షణకల్పితోరుమా
నాః। కృతమనుకృతవత్య ఉన్మదాన్ధాః ప్రకృతిమగన్కిల యస్య గోపవధ్వః॥౪౦ ॥ మునిగణనృపవర్యసంకులే
ఽన్తస్సదసి యుధిష్ఠిరరాజసూయ ఏషామ్। అర్హణముపపేద ఈక్షణీయో మమ దృశిగోచర ఏష ఆవిరాత్మా॥౪౧॥
తమిమమహమజం శరీరభాజాం హృది హృది ధిష్ఠితమాత్మకల్పితానామ్। ప్రతిదృశమివ నైకధార్కమేకం స

ప్రకాశస్వరూపః, దృశిగోచరోఽస్త్విత్యన్వయః ॥౪౧॥ అథ సర్వాన్తరాత్మానమనుసన్ధాయ ఉక్తవిధం భగవన్తం ప్రా
ప్తోఽస్మీత్యాహ ॥ తమితి ॥ తం ఉక్తవిధం ఆత్మనా, భగవతా స్వేనైవ, తత్తత్కర్మానురూపం, కల్పితానాం, దేహభాజాం,
హృది హృది ప్రతిహృదయం, వస్తుత ఏకమేవ, ప్రతిదృశం, నైకధా అనేకధావస్థితం, అర్కం సూర్యమివ, ధిష్ఠితమధిష్ఠితం
సమధిగతోఽస్మి సంప్రాప్తోఽస్మి, కథంభూతః - విధూతః భేదమోహః అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుభేదజ్ఞానాత్మకో మోహః,
ఏకరూపే ఆత్మని, దేవమనుష్యాదిభేదమోహశ్చ, యస్య, తథాభూతః, యథా దివిష్ఠస్సూర్యః ఏక ఏవ సన్-ప్రతిదృశం, స్వ
శాద్దృశౌ, వారిగతేనాపనయనేనాత్మాభిముఖం జలాదౌ భాసమానః, జలాదిగతవృద్ధిహ్రాసాదిదోషాగోచరః, వ్యాప్య న స్తు
తద్దోషసఙ్గరహితోఽర్కః, తమివ హృదాదిధిష్ఠితమితి దృష్టాన్తార్థః, అన్యథా అర్కదృష్టాన్తో న ఘటతే అతోఽయం నిర్దోషత్వే దృ
ష్టాన్తః "వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వమన్తర్భావాదుభయసామఞ్జస్యాదేవం దర్శనాచ్చ" ఇతి సూత్రితం, తత్ర హి "న స్థానతోఽపి
పరస్యోభయలిఙ్గం" ఇత్యనేన పృథివ్యాదిష్వన్తరాత్మతయావస్థితస్యాపి పరమాత్మనో నిరస్తనిఖిలదోషత్వసమస్తకల్యా
ణగుణాకరత్వరూపోభయలిఙ్గశ్రవణాత్పృథివ్యాదిగతదోషసంస్పర్శాభావమభిధాయ "అత ఏవ చోపమా సూర్యకా
దివత్" ఇత్యనేన యతో నానావిధేషు స్థానేషు స్థితస్యాపి, పరస్య బ్రహ్మణో, న తత్ప్రయుక్తదోషభాక్త్వమత ఏవ, జలదర్ప
ణాదిప్రతిబిమ్బితసూర్యాదివత్, పరమాత్మా తత్ర తత్రావస్థితోఽపి, నిర్దోష ఇతి, శాస్త్రైరుపమా క్రియతే, "ఆకాశమేకం
హి యథా ఘటాదిషు పృథగ్భవేత్। తథాత్మైకోఽప్యనేకస్థో జలాధారేష్వివాంశుమాన్॥ ఏక ఏవ హి భూతాత్మా భూతే భూ
తే వ్యవస్థితః॥ ఏకధా బహుధా చైవ దృశ్యతే జలచన్ద్రవత్" ఇత్యాదిష్విత్యభిధాయ-పునః, "అమ్బువదగ్రహణాత్తు న త
థాత్వమ్" ఇత్యనేన సూత్రేణామ్బుదర్పణాదిషు యథా సూర్యముఖాదయో గృహ్యన్తే, న తథా, పృథివ్యాదిషు స్థానేషు పర

౩౯॥ శ్లో॥ పా॥ గతాస్స్వరూపమ్.

హృత్స్థో గృహ్యతే, అప్సు ద్వారేషు వా - సూర్యాదయో భ్రాన్త్యా తత్రస్థా ఇవ గృహ్యన్తే, న పరమార్థతస్తత్రస్థాః, ఇహ తు, యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్, యోఽప్సు తిష్ఠన్ - య ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యేవమాదినా, పరమార్థత ఏవ, పరమాత్మా, పృథివ్యాదిషు స్థితో, గృహ్యతే, అతస్సూర్యాదేరబ్దర్పణాదిప్రయుక్తదోషాననుషఙ్గస్తత్ర తత్రస్థిత్యభావాదేవ, అతో, న తథాఽయం పరమాత్మేతి కస్య న దృష్టాన్తతుల్యత్వమితి పరిచోద్య, వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వమిత్యాదిసూత్రేణ, పృథివ్యాదిస్థానాన్తర్భావాత్ స్థానినః, పరస్య బ్రహ్మణః, స్వరూపతో గుణతశ్చ, పృథివ్యాదిస్థానగతవృద్ధిహ్రాసాదిదోషభాక్త్వమాత్రం, సూర్యాదిదృష్టాన్తేన నిరస్యతే కథమిత్యనువగవ్యతే, ఉభయసామఞ్జస్యాదేవం, ఉభయదృష్టాన్తసామఞ్జస్యాదేవమితి నిశ్చీయతే, ఆకాశమేకం హి యథా ఘటాదిషు పృథగ్భవేత్, జలాధారేష్వివాంశుమాన్, నీతిదోషవత్స్వనేకేషు, వస్తుతోఽవస్థితస్యాకాశస్య, వస్తుతోఽనవస్థితస్యాంశుమతశ్చోభయస్య- దృష్టాన్తస్యోపాదానం హి- పరమాత్మనః పృథివ్యాదిగతదోషభాక్త్వనివర్తనమాత్రే-ప్రతిపాద్యే-సమఞ్జసం భవతి ఘటకరకాదిషు యథా వృద్ధిహ్రాసభాక్షు, పృథక్పృథక్-సంయుజ్యమానమప్యాకాశం-వృద్ధిహ్రాసాదిదోషైర్న స్పృశ్యతే-యథా చ జలాధారేషు విషమేషు - దృశ్యమానోఽప్యంశుమాన్ తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిభిర్న స్పృశ్యతే-తథాయం - పరమాత్మా - పృథివ్యాదిషు నానాకారేష్వచేతనేషు చేతనేషు చ-స్థితః-తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిదోషైరసంస్పృష్టః-సర్వత్ర వర్తమానోఽపి-ఏక ఏవాస్పృష్టదోషగన్ధః కల్యాణగుణాకర ఏవ - యథా జలాదిషు వస్తుతోఽనవస్థితస్యాప్యంశుమతో-హేత్వభావాజ్జలాదిదోషానభిష్వఙ్గస్తథా పృథివ్యాదిష్వవస్థితస్యాపి పరమాత్మనో, దోషప్రత్యనీకాకారతయా - దోషహేత్వభావాన్న దోషగన్ధ ఇతి భాషితమ్ ✽ ॥ ౪౨ ॥ ✽ ఇత్థం భగవతి-కృష్ణే పరమాత్మని మనోవాగ్దృష్టీనాం-వృత్తిభిర్వ్యాపారైరాత్మానం ప్రత్యగాత్మానమావేశ్య, తేన సంయుక్తమనుసన్ధాయేత్యర్థః-సభీ

మధిగతోఽస్మి విధూతభేదమోహః ॥ ౪౨ ॥ సూత ఉవాచ ॥ కృష్ణ ఏవం భగవతి మనోవాగ్దృష్టివృత్తిభిః । ఆత్మన్యాత్మానమావేశ్య సోఽన్తశ్శ్వాస ఉపారమత్ ॥ ౪౩ ॥ సమ్పద్యమానమాజ్ఞాయ భీష్మం బ్రహ్మణి నిష్కలే । సర్వే బభూవుస్తే తూష్ణీం వయాంసీవ దినాత్యయే ॥ ౪౪ ॥ తత్ర దున్దుభయో నేదుర్దేవమానవవాదితాః । శశంసుస్సాధవో రాజ్ఞాం ఖాత్పేతుః పుష్పవృష్టయః ॥ ౪౫ ॥ తస్య నిర్హరణాదీని సమ్పరేతస్య భార్గవ । యుధిష్ఠిరః కారయిత్వా ముహూర్తం దుఃఖితోఽభవత్ ॥ ౪౬ ॥ తుష్టువుర్మునయో హృష్టాః కృష్ణం తద్గుహ్యనామభిః । తతస్తే కృష్ణహృదయాస్స్వాశ్రమాన్ ప్రయయుః పునః ॥ ౪౭ ॥ తతో యుధిష్ఠిరో గత్వా సహకృష్ణో గజాహ్వయమ్ । పితరం సాన్త్వయామాస గాన్ధారీం చ తపస్వినీమ్ ॥ ౪౮ ॥ పిత్రా చానుమతో రాజా వాసుదేవానుమోదితః । చకార రాజ్యం ధర్మేణ పితృపైతామహం విభుః ॥ ౪౯ ॥ ✽✽✽✽✽✽✽✽

✽✽✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః ॥ ✽✽✽✽✽✽

శౌనక ఉవాచ ॥ హత్వా స్వరిక్థస్పృధ ఆతతాయినో ✽ యుధిష్ఠిరో ధర్మభృతాం వరిష్ఠః ✽ । సహానుజైః

ష్మః-అన్తశ్శ్వాసః అన్తర్లీనః ప్రాణవాయుర్యస్య-స తథాభూతః, ఉపారమత్, శరీరం విహాయార్చిరాదినా గత్వా పరమపురుషం ప్రాప్త ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౪౩ ॥ ✽ తదా భీష్మం-నిష్కలే నిర్దోషే-బ్రహ్మణి-సమ్పద్యమానం, సర్వోపాధివిధూననపూర్వకం బ్రహ్మ ప్రాప్నువన్తం, ప్రత్యభిజ్ఞాయ-సర్వే తత్రత్యాః, తూష్ణీం బభూవుః, యథా, దినాత్యయే రాత్రౌ, వయాంసి పక్షిణస్తద్వత్ ✽ ॥ ౪౪ ॥ ✽ తత్ర తదా దేవైర్మానవైశ్చ వాదితా దున్దుభయో నేదుః దధ్వనుః సాధవో భాగవతాః, శశంసుః-భగవద్భీష్మస్య భాగ్యం మాహాత్మ్యం చానితరసాధారణమితి తుష్టువుః, రాజ్ఞాం పుష్పవృష్టయః రాజభిః కారితాః పుష్పవృష్టయః, ఖాదుపరిదేశాత్, పేతుః పతితవత్యః ✽ ॥ ౪౫ ॥ ✽ హే భార్గవ, సమ్పరేతస్య పరలోకం ప్రాప్తస్య, భీష్మస్య నిర్హరణాదీని దాహాదికర్మాణి, కారయిత్వా, యుధిష్ఠిరః-ముహూర్తం-దుఃఖితో బభూవ ✽ ॥ ౪౬ ॥ ✽ తథా మునయో హృష్టాః కృష్ణం-తస్య కృష్ణస్య గుహ్యం స్వరూపరూపయాథాత్మ్యం వేదాన్తవేద్యం-తత్ప్రకాశకైర్నామభిః, తుష్టువుః, తతస్తే మునయః కృష్ణ ఏవ హృదయం యేషాం - తథాభూతాః పునరాశ్రమాన్ ప్రయయుః ॥ ౪౭ ॥ ✽ తతః కృష్ణేన సహితో యుధిష్ఠిరో-హాస్తినపురం-గత్వా-పితరం ధృతరాష్ట్రం-తపస్వినీం పతివ్రతాం గాన్ధారీం చ సాన్త్వయామాస ✽ ॥ ౪౮ ॥ ✽ తతః పిత్రా ధృతరాష్ట్రేణానుజ్ఞాతో - వాసుదేవేన భగవతాఽనుమోదితశ్చ, విభుర్యుధిష్ఠిరః-పితృపితామహక్రమప్రాప్తం రాజ్యం-ధర్మేణ చకార, శశాస ✽ ॥ ౪౯ ॥ ✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రికాయాం ప్రథమస్కన్ధే నవమోఽధ్యాయః ✽✽✽✽✽✽

ధర్మేణ రాజ్యం చకారేత్యుక్తం-తదేవ విస్తరతో బుభుత్సురుక్తానువాదపూర్వకం పృచ్ఛతి శౌనకః ॥ హత్వేతి ॥ స్వరిక్థ

౧॥ శ్లో॥ పా † స్వరిక్తస్పృధ ॥ శ్లో॥ పా ✽ గ్రపిషతో

స్పృహః స్వదాయలిప్సూన్ - స్పృధ ఇతి పాఠేపి స ఏవార్థః - హకారాగస్య ధకార ఆర్షః అత ఏవాతతాయినః, దుర్యోధనాదీన్ హత్వా, ప్రత్యవరుద్ధం ప్రత్యధిగతం ప్రతిప్రాప్తం, భోజనం రాజ్యం - యేన - స ధర్మభృతాం వరిష్ఠః, యుధిష్ఠిరః,, గవిష్ఠిర ఇతి పాఠే,, గవి వచసి స్థిరః - యుధిష్ఠిరః - అనుజైః భీమాదిభిస్సహ, కథం ప్రవృత్తః రాజ్యశాసన ఇతి శేషః తతో రాజ్యశాసనానన్తరం కిమకార్షీదితి ప్రశ్నద్వయమ్ ॥ ౧ ॥ తత్ర తావత్కథం ప్రవృత్త ఇతి ప్రశ్నస్యోత్తరం వివక్షుస్సూతః ప్రాఖ్యాతతయా భగవతః కృతకృత్యత్వమాహ ॥ వంశమితి ॥ వంశదవాగ్నినా వేణువనసఙ్ఘర్షణజదవాగ్నితుల్యేన కులకలహేన - దగ్ధమపి నష్టం - కురోర్వంశం సంరోహయిత్వా పరీక్షిద్రూపేణోత్పాద్య, భవభావనః - భవో జగత్ తం భావయతి వర్ధయతీతి భవభావనః - హేతుగర్భమిదం - భవభావనత్వాత్సంరోహయిత్వా - హరిరీశ్వరః శ్రీకృష్ణో యుధిష్ఠిరం నిజరాజ్యే నివేశయిత్వా - ప్రీతమనా బభూవ - కృతకృత్యత్వాదితి భావః ॥ ౨ ॥ ప్రశ్నస్యోత్తరమాహ ॥ నిశమ్యేతి చతుర్భిః ॥ భీష్మోక్తమచ్యుతోక్తం చ నిశమ్య ప్రవృత్తేన సుప్రతిష్ఠితేన - విజ్ఞానేన - దేహాత్మవివేకాదిరూపేణ, విధూతః విభ్రమో దేహాత్మాభిభ్రమో యస్య అనుజైర్భీమాదిభిః అనువర్తితో - యుధిష్ఠిరః ఇన్ద్ర ఇవ - అచ్యుత ఏవాశ్రయో యస్య - అచ్యుతమాశ్రయతే సేవతే భజత ఇతి వా - తథాభూతః - పరిధ్యుపాన్తాం దిగన్తావధిం, చతుస్సముద్రాన్తాం, పృథివీం శశాస ॥ ౩ ॥ అజాతశత్రౌ రాజ్ఞీత్యేతత్కామమిత్యాదిపూర్వోక్తశ్లోకద్వయేప్యపకర్షణీయం అజాతశత్రౌ యుధిష్ఠిరే రాజ్ఞి సతి - పర్జన్యః కామం యథేష్టం వవర్ష - సర్వాన్ కామాన్ దోగ్ధి ప్రపూరయతీతి తథా - మహ్యభూత్, గావః పయసా క్షీరేణ, ఊధస్వతీరూధస్వత్యః, భూమ్న్యత్ర మతుప్, పృథూధస ఇత్యర్థః -

ప్రత్యవరుద్ధభోజనః కథం ప్రవృత్తః కిమకార్షీత్తతః ॥ ౧ ॥ సూత ఉవాచ ॥ వంశం కురోర్వంశదవాగ్నినిర్హృతం సంరోహయిత్వా భవభావనో హరిః । నివేశయిత్వా నిజరాజ్య ఈశ్వరో యుధిష్ఠిరం ప్రీతమనా బభూవ హ ॥ ౨ ॥ నిశమ్య భీష్మోక్తమథాచ్యుతోక్తం ప్రవృత్తవిజ్ఞానవిధూతవిభ్రమః । శశాస గామిన్ద్ర ఇవాచ్యుతాశ్రయః పరిధ్యుపాన్తామనుజానువర్తితః ॥ ౩ ॥ కామం వవర్ష పర్జన్యః సర్వకామదుఘా మహీ । సిషిచుస్స్మ వ్రజాన్ గావః పయసోధస్వతీర్ముదా ॥ ౪ ॥ నద్యస్సముద్రా గిరయస్సవనస్పతివీరుధః । ఫలన్త్యోషధయస్సర్వాః కామమన్వృతు తస్య వై ॥ ౫ ॥ నాధయో వ్యాధయః క్లేశా దైవభూతాత్మహేతవః । అజాతశత్రావభవన్ జన్తూనాం రాజ్ఞి కర్హిచిత్ ॥ ౬ ॥ ఉషిత్వా హాస్తినపురే మాసాన్ కతిపయాన్ హరిః । సుహృదాం చ విశోకాయ స్వసుశ్చ ప్రియకామ్యయా ॥ ౭ ॥ ఆమన్త్ర్య చాభ్యనుజ్ఞాతః పరిష్వజ్యాభివాద్య తమ్ । ఆరురోహ రథం కైశ్చిత్పరిష్వక్తోఽభివాదితః ॥ ౮ ॥ సుభద్రా ద్రౌపదీ కున్తీ విరాటతనయా తథా । గాన్ధారీ ధృతరాష్ట్రశ్చ యుయుత్సుర్గౌతమో యమౌ ॥ ౯ ॥ వృకోదరశ్చ ధౌమ్యశ్చ స్త్రియో మాత్స్యసుతాదయః । న సేహిరే విముహ్యన్తో విరహం శార్ఙ్గధన్వనః ॥ ౧౦ ॥ సత్సఙ్గాన్ముక్తదుస్సఙ్గో హాతుం నోత్సహతే బుధః । కీర్త్యమానం యశో యస్య సకృదాకర్ణ్య రోచనమ్ ॥ ౧౧ ॥ తస్మిన్న్యస్తధియః పార్థాస్సహేరన్ విరహం కథమ్ । దర్శనస్పర్శసల్లాపశయనాసనభోజనైః ॥ ౧౨ ॥ సర్వే తేఽనిమి

ముదా వ్రజాన్ వ్రజస్థాన్, ప్రతి, సిషిచుః క్షీరం దుదుహుః ॥ ౪ ॥ తస్య యుధిష్ఠిరస్య సమ్బన్ధిన్యః, నద్యాదయః, స్వసర్త్మా న్నతత్యజురితి శేషః, వనస్పతిభిః, వీరుద్భిశ్చ, సహితాః - సర్వా ఓషధయః, అన్వృతు, ఋత్వనుకూలం, ఫలన్తి ఫలయుః ॥ ౫ ॥ అజాతశత్రౌ రాజ్ఞి సతి, జన్తూనాం ప్రాణినాం, కదాచి, దాధయో మానసికాః, వ్యాధయో దైహికాశ్చ, క్లేశాః - తానేవాహ - దైవభూతాత్మహేతవః, ఆధిదైవికాః, ఆధిభౌతికాః, ఆధ్యాత్మికాః - నాభవన్ ॥ ౬ ॥ కిమకార్షీత్తత ఇత్యస్యోత్తరం వివక్షుః ప్రాక్ప్రస్తుతస్య నివృత్తప్రయాణస్య భగవతో వృత్తాన్తమాహ ॥ ఉషిత్వేత్యాదినా యావదేకాదశాధ్యాయపరిసమాప్తి ॥ సుహృదాం యుధిష్ఠిరాదీనాం - విశోకాయ - శోకాభావాయ - స్వసుః స్వభగిన్యాః సుభద్రాయాః - ప్రియకామ్యయా చ - హాస్తినపురే కతిపయాన్మాసానుషిత్వాఽవస్థాయ ॥ ౭ ॥ తం యుధిష్ఠిరమామన్త్ర్య పృష్ట్వా తేనాభ్యనుజ్ఞాత - స్తం పరిష్వజ్యాభివాద్య చ - కైశ్చిన్న్యూనవయస్కైః పరిష్వక్తః ఆలిఙ్గితః - అభివాదితశ్చ - హరిః కృష్ణో - రథమారురోహ ॥ ౮ ॥ తదా సుభద్రాప్రభృతయః - విముహ్యన్తో మోహం గతాః - శార్ఙ్గధన్వనః కృష్ణస్య - విరహం విశ్లేషం - న సేహిరే నాసహన్త ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ యుక్తం చైతదిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ సత్సఙ్గాదితి ద్వాభ్యామ్ ॥ సతాం సాధూనాం - సఙ్గాద్ధేతోః - ముక్తః దుస్సఙ్గః దురాత్మసఙ్గో యేన - స బుధః పుమాన్ - యస్య - రోచనం రుచికరం కీర్త్యమానం - యశ ఏవ - సకృదాకర్ణ్య - హాతుం నోత్సహతే ॥ ౧౧ ॥ తస్మిన్ భగవతి - కృష్ణే దర్శనాదిభిర్న్యస్తా ధీర్యేషాం తే - పార్థాః - తస్య విరహం - కథం సహేరన్ న సహేరన్నేవేత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ తే పార్థాదయస్సర్వే స్నేహశ్చ సమ్బన్ధశ్చ తయోస్సమాహార - స్తస్మాత్ - స్నేహాత్ శరీరసం

బన్ధాచ్చ-అనుద్రుతం అనుసృతం చేతో యేషాం-తథాభూతాస్సన్తో-ఽనిమిషైరనిమేషరహితైః-రనన్యపరైః-రక్షైరక్షిభిః అ
క్షిశబ్దఇన్నన్త్రియవాచ్యర్చిత్వాచ్చక్షుః పరం-తమేవవీక్షన్తః తత్రతత్ర విచేలుః పరిబభ్రముః ॥౧౩॥ ఇతి వాచాన్తవాః కున్తి
ప్రభృతయః స్త్రియః-అగారాద్గృహాన్ దేవకీసుతే నిర్యాతి నిర్యాతే సతి-అభద్రంవ స్యాదితి బుద్ధ్యా - ఔత్కణ్ఠ్యాత్ప్రేమపూ
ర్వకానుధ్యానా-దుద్గలదపి-బాష్పం-న్యరున్ధన్ ॥౧౪॥ మృదఙ్గాదయః సమం యుగపన్నేదుః దధ్వనుః ॥౧౫॥ కు
రూణాం నార్యః - కృష్ణం ద్రష్టుమిచ్ఛవః-ప్రాసాదశిఖరారూఢాః-ప్రేమాదీని ఆసాం సన్తీతి తథా-ద్వన్ద్వాన్తత్వర్దియోఽ
ర్శఆద్యచ్ "ప్రేమాదిపూర్వకమీక్షణం యాసాం తా-ఇతి వా" కృష్ణే కుసుమైర్వవర్షుః ॥౧౬॥ ప్రియః ప్రీతివిషయో గుడా
కేశోఽర్జునః-ప్రియతమస్య కృష్ణస్య - సితాతపత్రం శ్వేతచ్ఛత్రం-జగ్రాహ-కథంభూతం-ముక్తానాం దామభిః సర్వైః-ర్విభూ
షితం-రత్నమయో దణ్డో యస్య తత్ ॥౧౭॥ ఉద్ధవస్సాత్యకిశ్చోభౌ-పరమే శ్రేష్ఠే అద్భుతే చ-వ్యజనే-జగృహతుః-పథి-కు
సుమైర్వికీర్యమాణో-మధుపతి-ర్యదుపతిః- రేజే రరాజ ॥౧౮॥ నిర్గుణస్య సత్త్వాదిప్రాకృతగుణరహితస్య - గుణాత్మనః
జ్ఞానశక్త్యాదిషాడ్గుణ్యస్వభావస్య "సత్త్వాదయో న సన్తీశే" "తేజోబలైశ్వర్య" ఇత్యాదివచనాత్-నానురూపాః అవాప్త
సమస్తకామత్వాత్ - అనురూపాః-భక్తిస్నేహకారితత్వాత్-తత్రతత్ర ద్విజైరీరితాః-అత ఏవ-సత్యాః ఆశిషః అశ్రూయ
న్త ॥౧౯॥ ఉత్తమశ్లోకే కృష్ణ ఏవ చేతాంసి యాసాం-తాసాం కౌరవేన్ద్రపురస్త్రీణాం-అన్యోన్యం-సర్వేషాం శ్రుతి
నాం మనోహరః సుఖకరః శ్రోత్రాణి మనాంసి హరతి వశీకరోతీతి తథా వా సంజల్పః సంవాద ఆసీత్ ॥౨౦॥ సంజల్పమేవా
హ॥ సవై కిలేత్యాభిర్దశభిః॥ తావత్ప్రళయదశాయాం కృత్స్నజగదుపాదానత్వేన నిమిత్తత్వేన చ య ఏకోఽవస్థితః-యశ్చ-

---

పైరస్తైస్తమనుద్రుతచేతసః । వీక్షన్తః స్నేహసంబన్ధాద్విచేలుస్తత్ర తత్ర హ ॥౧౩॥ న్యరున్ధన్నుద్గలద్బా
ష్పమౌత్కణ్ఠ్యాద్దేవకీసుతే । నిర్యాత్యగారాన్నోఽభద్రమితి స్యాద్బాన్ధవస్త్రియః ॥౧౪॥ మృదఙ్గశఙ్ఖభేర్యశ్చ
వీణాపణవగోముఖాః । ధున్ధుర్యానకఘణ్టాద్యా నేదుర్దున్దుభయస్తథా ॥౧౫॥ ప్రాసాదశిఖరారూఢాః కురునా
ర్యో దిదృక్షయా । వవృషుః కుసుమైః కృష్ణం ప్రేమవ్రీడాస్మితేక్షణాః ॥౧౬॥ సితాతపత్రం జగ్రాహ ముక్తాదా
మవిభూషితమ్ । రత్నదణ్డం గుడాకేశః ప్రియః ప్రియతమస్య హ ॥ ౧౭ ॥ ఉద్ధవస్సాత్యకిశ్చైవ వ్యజనే పరమా
ద్భుతే । వికీర్యమాణః కుసుమై రేజే మధుపతిః పథి ॥ ౧౮ ॥ అశ్రూయన్తాశిషస్సత్యాస్తత్ర తత్ర ద్విజేరితాః । నాను
రూపానురూపాశ్చ నిర్గుణస్య గుణాత్మనః ॥౧౯॥ అన్యోన్యమాసీత్సంజల్ప ఉత్తమశ్లోకచేతసామ్ । కౌరవేన్ద్ర
పురస్త్రీణాం సర్వశ్రుతిమనోహరః ॥౨౦॥ స వై కిలాయం పురుషోఽద్వితీయో య ఏక ఆసీదవిశేష ఆత్మని । అగ్రే
గుణేభ్యో జగదాత్మనీశ్వరే నిమీలితాత్మన్నిశి సుప్తశక్తిషు ॥ ౨౧ ॥ స ఏవ భూయో నిజవీర్యచోదితాం స్వజీవ

తతో "బహు స్యాం ప్రజాయేయ" "నామరూపే వ్యాకరవాణి" ఇతి సఙ్కల్పపూర్వకం నామరూపవ్యాకర్తా-యశ్చ "తస్య హ
వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్శ్వసితమేతద్యదృగ్వేదః" "యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి త
స్మై" ఇతి వేదావిష్కర్తృత్వేన-తత్ప్రవర్తకత్వేన చ-ప్రసిద్ధః- యశ్చ - ముముక్షుభిర్ధ్యేయో-దృశ్యశ్చ-యశ్చ వేదాన్తవేద్య
స్వరూపస్వభావః-యశ్చ-జగత్సర్గస్థితిలయలీలః-స ఏవాయం కృష్ణ ఇతి-జల్పన్తి- చతుర్భిః "నిశి ప్రళయదశాయాం-గుణేభ్య
స్సత్త్వాదిగుణోన్మేషాత్ప్రాక్ - సుప్తశక్తిషు సతీషు-కర్మరూపశక్తిషు సుప్తాసు ఫలప్రదానాయాప్రవృత్తాస్విత్యర్థః-ఆ
త్మని స్వస్మిన్ జగదాత్మని-సూక్ష్మచిదచిద్రూపజగచ్ఛరీరకే-కార్యదశాయాం జగదన్తరాత్మనీతి వా-ఈశ్వరే నియన్తరి నిమీ
లితాత్మన్-ఆత్మా మతిః-నివృత్తసర్గాదిసఙ్కల్పే - స్వస్మిన్నవిశేషే సతి-విశేషాః పృథివ్యాదిభూతాని "మహదాద్యా విశే
షాన్తా" ఇతి ప్రయోగాత్ తచ్చ ప్రదర్శనార్థం - కార్యవర్గరహితే సతి-నామరూపవిభాగరహితే సతి వా-య ఏకోఽద్వి
తీయః-ఏకః అవిభక్తచిదచిచ్ఛరీరకతయైకః-ఉపాదానభూతః - అవిభక్తనామరూపతాఽప్యుపాదానతా-అద్వితీయః-ని
మిత్తాన్తరరహితః ఏక ఇత్యనేనోపాదానత్వోక్త్యా నిమిత్తస్యాపి తదీయత్వా-దద్వితీయ ఇత్యనేన నిమిత్తాన్తరనిషేధః-ఏవంవిధో
య ఆసీత్స ఏవాయం కిల శ్రీకృష్ణ ఇత్యన్వయః ॥౨౧॥ స ఏవ భూయ ఇతి॥ య ఏకోఽద్వితీయశ్చ భూత్వా-మాయాః-నిజవీర్య
చోదితాం "బహు స్యాం" ఇత్యాదిస్వసఙ్కల్పప్రేరితాం స్వజీవమాయాం స్వశేషభూతజీవతిరోధాయికాం ప్రకృతిం పి
కృతిం ప్రతి-సిసృక్షతిం స్రష్టుమున్ముఖీం ఈక్షతే-స హి అన్తరాత్మతయా ప్రవిశ్య-నామరూపే వ్యాకరోత్-కథంభూతః- అనామ
రూపాత్మని-న విద్యతే నామరూపే యస్య తస్మిన్-ఆత్మని జీవే రూపనామని నామరూపే-విదిత్సమానః చికీర్షుః శాస్త్రకృద్వా

దప్రవర్తకో, యః, స ఏవాయం శ్రీకృష్ణః ॥ ౨౨ ॥ స వా అయం యత్పదమితి ॥ నిర్జితానీన్ద్రియాణి అన్తర్బాహ్యాని యైః, నిర్జితః మాతరిశ్వా ప్రాణో యైః, తే, సూరయః, భక్త్యా ఉత్కలితం సంయుక్తమత ఏవామలం చేత, స్తేన, యస్య పదం స్వరూపం పశ్యన్తి, యోఽయం చ, సత్త్వం అన్తఃకరణం, పరిమార్ష్టుం శోధయితుం, అర్హతి ॥ స ఏవాయం కృష్ణః ॥ ౨౩ ॥ స వా అయమితి ॥ హే సఖి, గుహ్యేషు వేదేషు, వేదాన్తేషు, గుహ్యేష్వితి విశేషణాత్, గుహ్యవాదిభిర్వేదాన్తగుహ్యరూపస్వరూపగుణయాథాత్మ్యోపదేష్టృభిశ్చానుగీతా, అనుగీయమానా, సతి విశుద్ధా, కథా, యస్య, యశ్చేశ్వర, ఏక ఏవ సన్, ఆత్మనః స్వస్య, లీలయా లీలార్థం, జగత్, సృజతి, అవతి రక్షతి, అత్తి సంహరతి, తత్ర జగతి, న సజ్జతే, జగదన్తరాత్మతయా స్థితస్తద్గతదోషైర్న సజ్యతే చ, న పక్షపాతీతి వా, స ఏవాయం శ్రీకృష్ణః ॥ ౨౪ ॥ నన్వేవంవిధశ్చేత్, కిమర్థం యాదవాన్యతమరూపేణావతిష్ఠత, ఇత్యాశఙ్కాయాం, దుష్కృద్వినాశాయ సాధుపరిత్రాణాయ చ, ప్రతియుగమవతీర్య, అధునైవంరూపేణావతీర్ణ ఇత్యభిప్రాయేణ జల్పన్తి ॥ యదా హీతి ॥ యదా తమోధియో నృపాః, తమోజుష ఇతి చ పాఠః, తామసాః, అత ఏవాధర్మేణ జీవన్తి, తత్ర తదా, ఏష ఉక్తవిధో భగవాన్, భవాయ దుష్కృద్వినాశపూర్వకం సాధూనామభ్యుదయాయ, సత్త్వతః, శుద్ధసత్త్వమయాని రూపాణి, యుగే యుగే దధత్ బిభ్రాణః, భగమైశ్వర్యం, సత్యం వాచికం, ఋతం పుణ్యం కర్మ, దయాం, యశశ్చ, ధత్తే, స్వాభావికైర్ధర్మైరనపేత ఏవావతిష్ఠత ఇత్యర్థః, ఋతశబ్దః పుణ్యవాచీ, ఏవం పుణ్యస్య కర్మణో దూరాద్గన్ధోఽపీతి, అత్ర ఏవమనలతాదాత్మ్యానం జుగుప్సే, ఇతి పుణ్యప్రతియోగిత్వేనానృతశబ్దప్రయోగాత్, భగవత్కర్మణః పుణ్యత్వం నామ, వదతాం శ్రోత్రా

మాయాం ప్రకృతిం సిసృక్షతీమ్ । అనామరూపాత్మని రూపనామనీ విధిత్సమానోఽనుససార శాస్త్రకృత్ ॥ ౨౨ ॥
స వా అయం యత్పదమత్ర సూరయో జితేన్ద్రియా నిర్జితమాతరిశ్వనః । పశ్యన్తి భక్త్యుత్కలితామలాత్మనా
నన్వేష సత్త్వం పరిమార్ష్టుమర్హతి ॥ ౨౩ ॥ స వా అయం సఖ్యనుగీతసత్కథో వేదేషు గుహ్యేషు చ గుహ్యవాదిభిః ।
య ఏక ఈశో జగదాత్మలీలయా సృజత్యవత్యత్తి న తత్ర సజ్జతే ॥ ౨౪ ॥ యదా హ్యధర్మేణ తమోధియో నృపా
జీవన్తి తత్రైష హి సత్త్వతః కిల । ధత్తే భగం సత్యమృతం దయాం యశో భవాయ రూపాణి దధద్యుగే యుగే ॥ ౨౫ ॥
అహో అలం శ్లాఘ్యతమం యదోః కులమ్ అహో అలం పుణ్యతమం మధోర్వనమ్ । యదేష పుంసామృషభః శ్రి
యః పతిః స్వజన్మనా చఙ్క్రమణేన చాఞ్చతి ॥ ౨౬ ॥ అహో బత స్వర్యశసస్తిరస్కరీ కుశస్థలీ పుణ్యయశస్కరీ
భువః । పశ్యన్తి నిత్యం యదనుగ్రహేషితం స్మితావలోకం స్వపతిం స్మ యత్ప్రజాః ॥ ౨౭ ॥ నూనం వ్రతస్నాన
హుతాదినేశ్వరః సమర్చితో హ్యస్య గృహీతపాణిభిః । పిబన్తి యాః సఖ్యధరామృతం ముహుర్వ్రజస్త్రియః సం

ణాం చ పుణ్యావహత్వం ॥ ౨౫ ॥ యతో భగవానుక్తవిధః శ్రీమన్నారాయణ ఏవ, శ్రీకృష్ణరూపేణ యదుకులేఽవతీర్య మధువనే విహృత్య, ద్వారకామధివసన్, ప్రజాః పాలయన్, నష్టభిర్మహిషీభిరన్యాభిశ్చ విహరత్యతో యదుకులమధువనద్వారకామహిష్యాదీనాం, భాగ్యం తపశ్చైతావదితి, వాచా మనసా చావగన్తుమశక్యమిత్యభిప్రాయేణ జల్పన్తి, అహో ఇత్యాదిభిష్షడ్భిః ॥ యదోః కులం, అలమితరాం శ్లాఘ్యతమం, మధోర్వనమలమితరాం పుణ్యతమం చ, కుతః, యత్, యస్మాత్, పుంసాం సాత్త్వతానాం, ఋషభో నాయకః, శ్రియో లక్ష్మ్యాః పతిః, ఏష భగవాన్ శ్రీకృష్ణః, స్వజన్మనా యదుకులం, చఙ్క్రమణేన, పునః పునస్సంచారేణ, మధువనం చ, అఞ్చతి ప్రశస్తం కరోతీత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ అహో బతేతి ॥ కుశస్థలీ ద్వారకా, స్వర్యశసః, కర్మణి షష్ఠీ, స్వర్లోకయశః, తిరస్కరోతీతి తథా, భువో భూమేః, పుణ్యం యశశ్చ కరోతి ఆవహతీతి తథా, తదేవ వ్యఞ్జయితుం విశింషన్తి ॥ యత్ప్రజాః, యత్ యస్యాం కుశస్థల్యాం ప్రజాః, యత్ యస్మాత్, అనుగ్రహేణ ఉషితం అధివసన్తం స్మితయుక్తో అవలోకో యస్య తం, స్వపతిమాత్మనాయకం, నిత్యం పశ్యన్తి స్మ, యదనుగ్రహార్థం యత్ప్రజావిషయకానుగ్రహార్థం, ఉషితమితి వాన్వయః ॥ ౨౭ ॥ నూనమితి ॥ అస్య, కర్తరి షష్ఠీ, అనేన కృష్ణేన, గృహీతాః పాణయో యాసాం, తాభిః, కర్త్రీభిః, వ్రతైరుపవాసాదిభిః, స్నానైః పుణ్యజలానాం, హుతైర్హోమైః, ఆదిశబ్దేన దానాదిభిశ్చ, వ్రతాదీనాం సమాహారద్వన్ద్వే ఏకత్వం, ఏభిస్సాధనైర్నూనమీశ్వరః సమర్చితః, పూర్వజన్మనీతి శేషః, కుత ఏతదనుమీయత ఇత్యతో విశింషన్తి ॥ యాః, అస్య గృహీతపాణయః, స్త్రియః, హే సఖి, అధరామృతం, ముహుర్ముహుః పిబన్తి — అనారాధితేశ్వరాణామేతద్దుర్లభమితి భావః, కస్యాధరామృతం, యస్మిన్నాశయో మనో యాసాం తాః, వ్రజస్త్రియః, సమ్ముముహుః, తస్య శ్రీకృష్ణస్యాధరా

౨౫ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ తమోజుషః.

వృతమిత్యన్వయః ॥౨౮॥ ❀యా ఇతి॥ యా ఇత్యస్య ఏతా ఇత్యుత్తరేణాన్వయః, శుష్మిణో మత్తాన్, చైద్యప్రముఖాన్ శిశుపాలప్రభృతీన్ స్వయంవరే-ప్రమథ్య మథనపూర్వకం విజిత్య-వీర్యమేవ శుల్కం-ముపాయనత్వేన దేయం ద్రవ్యం- తేన-యా ఆహృతాః-ప్రద్యుమ్నసామ్బప్రసవాదయః స్త్రియః-తత్ర-ప్రద్యుమ్నప్రసవా రుక్మిణీ సామ్బప్రసవా జామ్బవతీ-ఆదిశబ్దేన సత్యాభామాదిసఙ్గ్రహః- తథాఽపరాశ్చాన్యాశ్చ-యాః స్త్రియో-భౌమవధే నరకాసురవధే సహస్రశం-షోడశసహస్రసఙ్ఖ్యాకాః-ఆహృతాః ❀॥౨౯॥❀ ఏతాస్సర్వాః-నిరస్తం శౌచం పవిత్రతా-యేన-అపాస్తం-పేశలం మార్దవం-యేన-తథాభూతమపి-స్త్రీత్వం-పరం కేవలం-సాధు యథాతథా-కుర్వతే కుర్వన్తి బత-తదేవ దర్శయితుం విశింషన్తి-యాసాం స్త్రీణాం-గృహాన్-పతిః పుష్కరాక్షః-కదాచిదపి-నాపైతి న త్యజతి-కదంభూతస్సన్-ఆహృతిభిః-హే రుక్మిణి-ఏహీత్యాదిభిరాహ్వానైః హృది స్పృశన్ హృదయంగమస్సన్ ❀॥౩౦॥❀ వదన్తీనాం జల్పన్తీనాం పురయోషితాం-ఏవంవిధాః-గిరః ఉక్తీః సస్మితేనైవ నిరీక్షణేనాభినన్దన్ సహరిర్యయౌ ❀॥౩౧॥❀ తదా-అజాతశత్రుః-పరేభ్యశ్శత్రుభ్యః-శఙ్కితః స్నేహాత్-మధుద్విషః కృష్ణస్య-గోపీథాయ రక్షణాయ చతురఙ్గిణీం హస్త్యశ్వరథపదాతిరూపాణ్యఙ్గాని అస్యాస్సన్తీతి తథా తాం సేనాం-ప్రాయుఙ్క్త-సమయుఙ్క్త ❀ ॥౩౨॥ ❀అథ విరహేణ విశ్లేషేణ-తురాన్ దుఃఖితాన్-నత ఏవ-దూరమాగతాన్-కౌరవాన్ యుధిష్ఠిరాదీన్-

---

ముముహుర్యద్దాశయాః ॥ ౨౮ ॥ యా వీర్యశుల్కేన హృతాః స్వయంవరే ప్రమథ్య చైద్యప్రముఖాన్ హి శుష్మిణః ।
ప్రద్యుమ్నసామ్బప్రసవాదయోఽపరా యాశ్చాహృతా భౌమవధే సహస్రశః ॥ ౨౯ ॥ ఏతాః పరం స్త్రీత్వమపాస్తపేశలం నిరస్తశౌచం బత సాధు కుర్వతే । యాసాం గృహాన్ పుష్కరలోచనః పతిర్న జాత్వపైత్యాహృతిభిర్హృది స్పృశన్ ॥ ౩౦ ॥ ఏవంవిధా గదన్తీనాం స గిరః పురయోషితామ్ । నిరీక్షణేనాభినన్దన్ సస్మితేన యయౌ హరిః ॥ ౩౧ ॥ అజాతశత్రుః పృతనాం గోపీథాయ మధుద్విషః । పరేభ్యశ్శఙ్కితస్స్నేహాత్ప్రాయుఙ్క్త చతురఙ్గిణీమ్ ॥ ౩౨ ॥ అథ దూరాగతాన్ శౌరిః కౌరవాన్ విరహాతురాన్ । సన్నివర్త్య దృఢం స్నిగ్ధాన్ ప్రాయాత్స్వనగరీం ప్రియైః ॥ ౩౩ ॥ కురుజాఙ్గలపాఞ్చాలాన్ శూరసేనాన్ సయామునాన్ । బ్రహ్మావర్తం కురుక్షేత్రం మత్స్యాన్ సారస్వతానథ ॥ ౩౪ ॥ మరుధన్వమతిక్రమ్య సౌవీరాభీరయోః పరాన్ । ఆనర్తాన్ భార్గవోపాగాచ్ఛ్రాన్తవాహో మనాగ్విభుః ॥ ౩౫ ॥ తత్ర తత్ర హ తత్రత్యైర్హరిః ప్రత్యుద్యతార్హణః । సాయం భేజే దిశం పశ్చాద్గవిష్ఠో గాం గతస్తదా ॥ ౩౬ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః.

సూత ఉవాచ ॥ ఆనర్తాన్ స ఉపవ్రజ్య స్వృద్ధాన్ జనపదాన్ స్వకాన్ । దధ్మౌ దరవరం తేషాం విషాదం శమయన్నివ ॥ ౧ ॥ స ఉచ్చకాశే ధవళోదరో దరోఽప్యురుక్రమస్యాధరశోణశోణిమా । దాధ్మాయమానః కరకఞ్జసమ్పుటే యథాబ్జషణ్డే కలహంస ఉత్స్వనః ॥ ౨ ॥ తముపశ్రుత్య నినదం జగద్భయభయావహమ్ । ప్రత్యుద్యయుః ప్రజాస్స

దృఢం స్నిగ్ధమనురాగో యేషాం తాన్-సమ్యక్ సాన్త్వనేన నివర్త్య-ప్రియైస్సహ-స్వనగరీం ద్వారకాం-ప్రాయాత్ ప్రయయౌ ❀ ॥ ౩౩ ॥ ❀ కుర్వాదిమరుధన్వాన్తాన్ దేశాన్-అతిక్రమ్య-తత-స్సౌవీరాభీరయోః పరాన్-పశ్చాదవస్థితాన్-ఆనర్తాన్ ద్వారకాసన్నజనపదాన్-విభుర్హరిః కృష్ణః ఉపాగాత్-కథంభూతః-హే భార్గవ - మనాగీషత్-శ్రాన్తా వాహా అశ్వా యస్య ❀॥౩౪॥౩౫॥ ❀ తత్రస్థైస్తద్దేశస్థైః- స్తత్ర తత్ర ప్రత్యుద్యతం శిరస్యాధాయాభిముఖమానీత-మర్హణం పూజాసాధనం-యస్య తథాభూతః-యదా- ఆనర్తానుపాగాత్తదా-గవిష్ఠస్సూర్యః-గోభిః కిరణైస్తిష్ఠతీతి వ్యుత్పత్తేః-పశ్చాద్దిశం ప్రతి-సాయం భేజే ప్రాప్తం - గాం ఉదకం గతశ్చ "సాయముపస్రప్స్యతి" ఇతి శ్రుతేః ❀ ॥ ౩౬ ॥ ❀ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే దశమోఽధ్యాయః

ఆనర్తానితి॥ స భగవాన్, స్వృద్ధాన్ సమృద్ధాన్, స్వకాన్, ఆనర్తాన్, జనపదాన్, ఉపవ్రజ్య, తత్రత్యానాం, విషాదం స్వవిశ్లేషజం, శమయన్నివ, దరవరం శఙ్ఖశ్రేష్ఠం పాఞ్చజన్యం, దధ్మౌ ధ్వనయామాస ❀॥౧॥ ❀ స తదా, దాధ్మాయమానో దరః-స్వతో, ధవళముదరం యస్య, తథాభూతోఽపి, దామోదరస్య భగవతః, అధరశోణేన శోణిమా యస్య సః, భగవత్కరకమలయోస్సమ్పుటే, ఉచ్చకాశే నితరాం చకాశే, యథా, అబ్జషణ్డే రక్తకమలసమూహే, ఉత్స్వన ఉచ్చైస్స్వనో యస్య స, హంసస్తద్వత్ ❀॥౨॥ ❀ జగతో భయం యేభ్యస్తేషాం, భయమావహతీతి తథా - తం నినదముపశ్రుత్య, సర్వాః ప్రజాః,

భర్తుర్భగవతో, దర్శనే, లాలసాః ఆసక్తచిత్తాః, ప్రత్యుద్యయుః ప్రత్యాజగ్ముః ✽ ॥౩॥ ✽ తత్రోపనీతాః ఆదరయుక్తాః, రవేర్దీపమివ- ఆత్మానం జగచ్చ ప్రకాశయతః ప్రకాశాన్తరానపేక్షస్య సూర్యస్య, దీపమివ, ఉపనీతః బలిః పూజార్హద్రవ్యం, యాభిస్తాః, ప్రీత్యుత్ఫుల్లాని వికసితాని ముఖామ్బుజాని యాసాం, తథాభూతాః, ప్రజాః, హర్షేణ గద్గదయా అకుణ్ఠితయా, గిరా, తం ప్రోచుః, రవిదృష్టాన్తాభిప్రేతం వ్యఞ్జయన్తి॥ నిజలాభేన, నిత్యనిరవధికస్వానన్దానుభవలాభేన, పూర్ణకామమవాప్తసమస్తకామం, ఆత్మారామం- స్వానుభవైకనిష్ఠం, బల్యనపేక్షమితి భావః- కే- క- మివోచుః, సర్వేషు పుత్రేషు- సుహృదం సౌహార్దయుక్తం, అవితారం రక్షితారం, పితరం, మర్త్యకాః శిశవః పుత్రా ఇవ ✽ ॥౪॥౫॥ ✽ ఉక్తిమేవాహ॥ నతాః స్మేతి చతుర్భిః॥ హే నాథ తవాఙ్ఘ్రిపఙ్కజం ప్రణతాః, స్మ- కథంభూతం, విరిఞ్చవైరిఞ్చ్యసనకాదిభిః, సురేన్ద్రైరిన్ద్రాదిభిశ్చ వన్దితం నమస్కృతం, ఇహ- క్షేమం నిఃశ్రేయసమిచ్ఛతాం -పరముత్కృష్టం, పరాయణం క్షేమసాధనభూతం- పరమితి క్షేమవిశేషణం వా - యత్ర పదారవిన్దే- పరేషాం బ్రహ్మాదీనామపి- ప్రభుః- తానపి వశీకుర్వన్, కాలోఽపి, న ప్రభవేత్ న సమర్థో భవేత్- యత్ర త్వయి విషయే, పరః ప్రభుః కాలోఽపి- న ప్రభవేత్, తస్య తవ పదామ్బుజమిత్యన్వయః ॥ సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశానః, న తస్యేశే కశ్చన, ఇత్యాదిశ్రుత్యర్థోఽత్రానుసంధేయః ॥౬॥ హే విశ్వభావన, విశ్వం జగద్భావయతి సత్తాస్థితిప్రవృత్తిమత్కరోతీతి తథాభూత, త్వం, నః, అస్మాకం, భవాయ అభ్యుదయాయ, భవ, మాతా పితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం సుహృద్గతిర్నారాయణః, తం దైవతానాం పరమం చ దైవతం పతిం పతీనాం పరమం పరస్తాత్, న తస్య

ర్యాభర్తృదర్శనలాలసాః॥౩॥ తత్రోపనీతబలయో రవేర్దీపమివాదృతాః। ఆత్మారామం పూర్ణకామం నిజలాభేన నిత్యదా ॥౪॥ ప్రీత్యుత్ఫుల్లముఖాః ప్రోచుర్హర్షగద్గదయా గిరా। పితరం సర్వసుహృదమవితారమివార్భకాః॥౫॥ నతాః స్మ తే నాథ తవాఙ్ఘ్రిపఙ్కజం విరిఞ్చవైరిఞ్చ్యసురేన్ద్రవన్దితమ్। పరాయణం క్షేమమిహేచ్ఛతాం పరం న యత్ర కాలః ప్రభవేత్పరః ప్రభుః ॥౬॥ భవాయ నస్త్వం భవ విశ్వభావన త్వమేవ మాతాఽథ సుహృత్పతిః పితా। త్వం సద్గురుర్నః పరమం చ దైవతం యస్యానువృత్త్యా కృతినో బభూవిమ ॥౭॥ అహో సనాథా భవతా స్మ యద్వయం త్రైవిష్టపానామపి దూరదర్శనమ్। ప్రేమస్మితస్నిగ్ధనిరీక్షణాననం పశ్యేమ రూపం తవ సర్వసౌభగమ్॥౮॥ యర్హ్యమ్బుజాక్షాపససార భో భవాన్ కురూన్మధూన్వాథ సుహృద్దిదృక్షయా। తత్రాబ్దకోటిప్రతిమః క్షణో భవేద్రవిం వినాక్ష్ణోరివ నస్తవాచ్యుత॥౯॥ ఇతి చోదీరితా వాచః ప్రజానాం భక్తవత్సలః। శృణ్వానోఽనుగ్రహం దృష్ట్యా వితన్వన్ప్రావిశత్పురమ్॥౧౦॥ మధుభోజదశార్హార్హకుకురాన్ధకవృష్ణిభిః। ఆత్మతుల్యబలైర్గుప్తాం నాగైర్భోగవతీమివ॥ ౧౧॥ సర్వర్తుసర్వవిభవపుణ్యవృక్షలతాశ్రమైః। ఉద్యానోపవనారామైర్వృతపద్మాకరశ్రియమ్॥ ౧౨॥ గోపురద్వారమార్గేషు కృతకౌతుకతోరణామ్। చిత్రధ్వజపతాకా

కశ్చిత్పతిరస్తి లోకే న చేశితా నైవ చ తస్య లిఙ్గం, యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి, ఇత్యాదిశ్రుత్యర్థమనుసన్ధాయోచుః, త్వమేవ మాతేత్యాది, లౌకికస్తు బన్ధు- రేక ఏవ, త్వం తు, సర్వవిధబన్ధురితి భావః, యస్య తవ, అనువృత్త్యా సేవయా, వయం, కృతినః కృతార్థాః- కృతకృత్యాః- బభూవిమ- స త్వం- నః- భవాయ భవేత్యన్వయః ✽ ॥౭॥ ✽ అహో ఇతి ॥ భవతా త్వయా- వయం, అహో- సనాథాః, స్మ- నిరతిశయసుఖప్రదనాథవన్తః, బభూవిమ - కుతః- యద్యస్మాత్ -తవ- రూపం పశ్యేమ- కథంభూతం త్రైవిష్టపానాం దేవానామపి, దూరదర్శనం దుర్దర్శం - ప్రేమపూర్వకం స్మితం- స్నిగ్ధం సానురాగం ఈక్షణం చ- యస్మిన్- తత్ ఆననం యస్య- తత్ సౌభగం సున్దరమ్ ✽ ॥౮॥ ✽ యర్హీతి॥ భో అమ్బుజాక్ష- భవాన్- సుహృద్దిదృక్షయా- యదా కురూన్- మధూన్వా- జనపదాన్ అపససార- జగామ- తత్ర తదా, హే అచ్యుత, నః అస్మాకం- త్వామపశ్యతాం- రవిం వినా- రవిం వినేవ- అక్ష్ణాం- క్షణకాలోఽబ్దకోటిప్రతిమః- సంవత్సరకోటికాలతుల్యః- భవేత్ ✽ ॥౯॥ ✽ ఇతీత్థం ప్రజానాం- ఉదీరితా వాచః, శృణ్వానః- భక్తవత్సలః- భగవాన్ అవలోకనేనానుగ్రహం వితన్వన్- పురం ప్రావిశత్- పూశ్శబ్దోఽయం నపురశబ్దః ✽ ॥౧౦॥ ✽ కథంభూతాం మధ్వాదయో యాదవావాన్తరవిశేషాః- తైః -ఆత్మతుల్యబలైః కృష్ణతుల్యబలైః నాగైః కాద్రవేయాదిభిః- భోగవతీమివ- గుప్తాం రక్షితాం- భోగవతి నాగానాం పురీ ✽ ॥ ౧౧ ॥ ✽ సర్వర్తుషు యుగపత్ప్రవృత్తేషు- యస్సర్వో విభవః- ఫలపుష్పాదిసమృద్ధి- ర్యేషాం తే- పుణ్యా వృక్షాశ్చ- మన్దారపారిజాతాదయః - లతాస్తదధస్తనాః- ఆశ్రమాశ్చ- యేషు తైః -ఉద్యానోపవనారామైః- వృతానాం పద్మాకరాణాం- శ్రీశ్శోభా యస్యాం- తత్రోద్యానం, రాజ్ఞాం క్రీడాస్థానం ఉపవనం వనసమీపస్థం- ఆరామః కృతకః ✽ ॥౧౨॥ ✽ గోపురాకారాణాం ద్వారాణాం మార్గేషు, కృతాని మఙ్గళార్థాని తో

రణానిజన్యాన్యామ్రపల్లవాదినిర్మితాని - యస్యాం - చిత్రాణాంధ్వజానాంపతాకానాంచాగ్రైః ప్రతిహతోనిరస్త ఆతపోయస్యాం ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ సంమార్జితామహామార్గాదయోయస్యాం - మహామార్గా రాజపథాః - రథ్యా ఉపవీథయః - ఆపణకాః వణిజాం క్రయవిక్రయాదిగృహాణి - చత్వరాః గజాశ్వాదిశాలాః - గన్ధోదకైః సిక్తాం - ఫలాదిభిరుప్తాం వికీర్ణాం ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ ప్రతిద్వారం, దధ్యాదిభిః - జలపూర్ణకుమ్భైః బలిభిః పూజాద్రవ్యైః - ధూపైర్దీపైశ్చాలంకృతాం - ఏవంభూతాంపురమితిపూర్వత్రాన్వయః ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ ప్రేష్ఠం నిరతిశయప్రియతమం - భగవన్తమాయాన్తం నిశమ్యాకర్ణ్య మహామనాః వసుదేవః - అక్రూరాదయశ్చ ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ ప్రకృష్టో హర్షస్తస్య వేగేన ఔత్కణ్ఠ్యేన ఉచ్ఛ్వసితాని వ్యుదస్తాని త్యక్తానీతియావత్, శయనాదీని యైస్తథాభూతాః ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ వారణేన్ద్రం గజేన్ద్రం, పురస్కృత్య పురోవస్థాప్య - సుమఙ్గలైః స్వస్తివాచనసహితైః బ్రాహ్మణైః - శఙ్ఖానాంతూర్యాణాంచ నినాదేన - బ్రహ్మఘోషేణ వేదఘోషేణచ - సహ ఉద్యతాః ఆదరయుక్తాః ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ ప్రత్యుజ్జగ్మురితి ॥ హే బ్రహ్మన్, ప్రణయేన హేతునా - ఆగతం సాధ్వసం సంభ్రమం యేషాం, తథాభూతాస్సన్తో - రథైర్గమనసాధనైః ప్రత్యుజ్జగ్ముః అభిముఖం యయుః - తథా, వారముఖ్యాః గణికాశ్శ్రేష్ఠాశ్చ - లసద్భ్యాం కుణ్డలాభ్యాం నిర్భాతౌ కపోలౌ యేషు - తేషాం వదనానాం శ్రీః శోభా యాసాం తాః - తద్దిదృక్షయా - యానైః గమనసాధనైః ప్రత్యుజ్జగ్ముః - నటాదయోఽద్భుతాని ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతశ్చరితాని - జగుః - తత్ర నటాః అభినేతారః

గైః ప్రతిహతాతపామ్ ॥ ౧౩ ॥ సంమార్జితమహామార్గరథ్యాపణకచత్వరామ్ । సిక్తాం గన్ధజలైరుప్తాం ఫలపుష్పాక్షతాఙ్కురైః ॥ ౧౪ ॥ ద్వారి ద్వారి గృహాణాంచ దధ్యక్షతఫలేక్షుభిః । అలంకృతాం పూర్ణకుమ్భైర్బలిభిర్ధూపదీపకైః ॥ ౧౫ ॥ నిశమ్య ప్రేష్ఠమాయాన్తం వసుదేవో మహామనాః । అక్రూరశ్చోగ్రసేనశ్చ రామశ్చాద్భుతవిక్రమః ॥ ౧౬ ॥ ప్రద్యుమ్నశ్చారుదేష్ణశ్చ సామ్బో జామ్బవతీసుతః । ప్రహర్షవేగోచ్ఛ్వసితశయనాసనభోజనాః ॥ ౧౭ ॥ వారణేన్ద్రం పురస్కృత్య బ్రాహ్మణైస్ససుమఙ్గలైః । శఙ్ఖతూర్యనినాదేన బ్రహ్మఘోషేణ చాదృతాః ॥ ౧౮ ॥ ప్రత్యుజ్జగ్మూ రథైర్హృష్టాః ప్రణయాగతసాధ్వసాః । వారముఖ్యాశ్చ శతశో యానైస్తద్దర్శనోత్సుకాః ॥ ౧౯ ॥ లసత్కుణ్డలనిర్భాతకపోలవదనశ్రియః । నటనర్తకగన్ధర్వాస్సూతమాగధవన్దినః ॥ గాయన్తి చోత్తమశ్లోకచరితాన్యద్భుతాని చ ॥ ౨౦ ॥ భగవాంస్తత్ర బన్ధూనాం పౌరాణామనువర్తినామ్ । యథావిధ్యుపసంగమ్య సర్వేషాం మానమాదధే ॥ ౨౧ ॥ ప్రహ్వాభివాదనాశ్లేషకరస్పర్శస్మితేక్షణైః । ఆశ్వాస్య చాశ్వపాకేభ్యో వరైశ్చాభిమతైర్విభుః ॥ ౨౨ ॥ స్వయంచ గురుభిర్విప్రైస్సదారైస్స్థవిరైరపి । ఆశీర్భిర్యుజ్యమానోఽన్యైర్వన్దిభిశ్చావిశత్పురమ్ ॥ ౨౩ ॥ రాజమార్గం గతే కృష్ణే ద్వారకాయాః కులస్త్రియః । హర్మ్యాణ్యారురుహుర్విప్ర తదీక్షణమహోత్సవాః ॥ ౨౪ ॥ నిత్యం నిరీక్షమాణానాం యదపి ద్వారకౌకసామ్ । నవితృప్యన్తి హి దృశః శ్రియో ధామాఙ్గమచ్యుతమ్ ॥ ౨౫ ॥ శ్రియో నివాసో యస్యోరః పానపాత్రం ముఖం దృ

నర్తకాః స్త్రీణాం నృత్తశిక్షకాః - గన్ధర్వాః గాయకాః సూతాః పౌరాణికాః - మాగధాః వంశావళిపాఠకాః - వన్దినః మఙ్గళవాదినః - స్తోత్రపాఠకాశ్చ ❁ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ❁ తత్ర భగవాన్ - యథావిధి - నమస్కారాలిఙ్గనకరస్పర్శస్మితావలోకనాదిభిర్యథాయోగ్యం వసుదేవాదిభిరుపసంగమ్య - సర్వేషాం పౌరాణామనువర్తినాం భృత్యానాంచ - మానమాదదే సంమాననంచకార - విభుర్భగవాన్ - శ్వపాకపర్యన్తేభ్యః - చతుర్థ్యన్తమిదం - ఆశ్వాస్యోపచ్ఛన్ద్యాభిమతైః వరైః, మానమాదధ ఇత్యన్వయః ❁ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ❁ స్వయంచ సదారైర్గురుభిః - స్థవిరైర్వృద్ధైః - విప్రైరన్యైర్వన్దిభిశ్చ - కర్తృభిః - ఆశీర్భిర్యుజ్యమానః - పురమావిశత్ ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ ద్వారకాయాః, రాజమార్గం, కృష్ణే గతే సతి, తత్ర తత్ర, స్త్రియః, తస్య కృష్ణస్య ఈక్షణమేవ మహానుత్సవో హర్షో యాసాం తాః - హే విప్ర - హర్మ్యాణి సౌధాన్యారురుహుః ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ నిత్యం నిరీక్షమాణానామపి అతృప్తో దిదృక్షా బభూవేత్యాహ ॥ నిత్యమితి ॥ యద్యస్మాన్నిత్యం శ్రియో ధామాఙ్గం లక్ష్మీనివాసదేహం, శ్రియో ధామాఙ్గమితి చ పాఠః అచ్యుతం నిత్యం నిరీక్షమాణానామపి - ద్వారకౌకసాం ద్వారకా ఓకః స్థానం యాసాం తాసాం - స్త్రీణాం దృశః - నవితృప్యన్తి, తత్ - తస్మాత్తదీక్షణమహోత్సవా - హర్మ్యాణ్యారురుహురిత్యర్థః - హిశబ్దేనాతృప్తేః ప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే ॥ ౨౫ ॥ ఉచితాచైషాహ్యతృప్తిరిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ శ్రియ ఇతి ॥ యస్యేత్యస్య - ఉరోముఖబాహుపాదామ్బుజైః ప్రత్యేకమన్వయః - యస్యోరః - శ్రియో నివాసః స్థానం ఉరోలావణ్యానుభవాయ తదేవావాసమాశ్రితవతీ శ్రీరిత్యభిప్రాయః - య

స్యముఖం-దృశాం పశ్యజ్జనదృశాం-పానపాత్రం తల్లావణ్యరసపానపాత్రం -యస్యచబాహవో-లోకపాలానాంపాన పాత్రం-తల్లావణ్యరసపానపాత్రం యస్యపదాంబుజం-సారంగాణాం సారంగచ్ఛతాం, సారగ్రాహిణాం-మునీనాం-తల్లావణ్యపానపాత్రం-సారంగాయన్తీతి సారంగాః-సారతమార్థవక్తార ఇతివా, తమచ్యుతం, నిత్యంనిరీక్షమాణానామపి దృశోనవితృప్యన్తీతియుక్తమేవేత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ సితేతి॥ పథి, సితాతపత్రంచవ్యజనేచ, తైరుపస్కృతః, సితాతపత్రేణావృతః, వ్యజనాభ్యాం వీజ్యమాన-ఇత్యర్థః-పిశఙ్గవాససీయస్య, సభగవాన్, వనమాలయాబభౌ-కథం యథార్కాదిభిః యుగపత్సముదితైః - ఘనోనీలాంబుద-స్తద్వత్ అభూతోపమైషా-నహ్యర్కోడుపయోస్సహావస్థానమస్తి-తత్రార్కాదిస్థానీయాః కటకవనమాలావస్త్రభూషణాదయః-విద్యుదేవవైద్యుతం-ఉడుపశ్చన్ద్రః-యద్వా ఉడుపగ్రహణం గురుశుక్రయోరన్యేషాం నక్షత్రాణామప్యుపలక్షణం-తత్రోడుపస్థానీయంసితాతపత్రం-గురుశుక్రస్థానీయేవ్యజనే - నక్షత్రస్థానీయానిప్రసూనాని, ఇన్ద్రధనుస్థానీయావనమాలా-విద్యుత్స్థానీయం పిశఙ్గవస్త్రం-అర్కస్థానీయంమకుటమితి- సితాతపత్రాద్యుపస్కృతత్వాదివిశేషణసామర్థ్యాత్ ॥ ౨౭ ॥ తతస్తు పితోర్దేవకీవసుదేవయోః - గృహం ప్రవిష్టో భగవాన్ మాతృభిర్దేవకీరోహిణ్యాదిభిః, పరిష్వక్త ఆలిఙ్గితః-దేవకీప్రముఖామాతౄః - ముదాశిరసావవన్దే ॥ ౨౮ ॥ తాదేవక్యాదయః-పుత్రం కృష్ణ-మఙ్కమారోప్య - స్నేహేనస్నుతౌ ప్రస్రవన్తౌపయోధరౌ స్తనౌ యాసాం- హర్షేణ విహ్వలితఆత్మానుర్యాసాం-తథాభూతా నేత్రజైర్జలై రానన్దబాష్పైః-స్సిషిచుః ॥ ౨౯ ॥ అథ-తతస్స్వ భవనంస్వగృహం ప్రావిశత్ - కథంభూతం సర్వేకామాః కామ్యమానాః భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానాదయో యస్మిన్-నాస్త్యుత్తమం

ణామ్ । బాహవో లోకపాలానాం సారఙ్గాణాం పదామ్బుజమ్॥ ౨౬ ॥ సితాతపత్రవ్యజనైరుపస్కృతః ప్రసూనవర్షైరభివర్షితః పథి। పిశఙ్గవాసా వనమాలయా బభౌ ఘనో యథార్కోడుపచాపవైద్యుతైః ॥ ౨౭ ॥ ప్రవిష్టస్తు గృహం పిత్రోః పరిష్వక్తస్స్వమాతృభిః। వవన్దే శిరసా సప్త దేవకీప్రముఖా ముదా ॥ ౨౮ ॥ తాః పుత్రమఙ్కమారోప్య స్నేహస్నుతపయోధరాః। హర్షవిహ్వలితాత్మానస్సిషిచుర్నేత్రజైర్జలైః॥ ౨౯ ॥ అథావిశత్స్వభవనం సర్వకామమనుత్తమమ్ । ప్రాసాదా యత్ర పత్నీనాం సహస్రాణి చ షోడశ ॥ ౩౦ ॥ పత్న్యః పతిం ప్రోష్య గృహానుపాగతం విలోక్య సంజాతమనోమహోత్సవాః । ఉత్తస్థురారాత్సహసాసనాశయాత్సాకం వ్రతైర్వ్రీడితలోచనాననాః ॥ ౩౧ ॥ తమాత్మజైర్దృష్టిభిరన్తరాత్మనా దురన్తభావాః పరిరేభిరే పతిమ్। నిరుద్ధమప్యాస్రవదమ్బు నేత్రయోర్విలజ్జతీనాం భృగువర్య వైక్లబాత్ ॥ ౩౨ ॥ యద్యప్యసౌ పార్శ్వగతో రహోగతస్తథాపి తస్యాఙ్ఘ్రియుగం నవం నవమ్ । పదే పదే కా విరమేత తత్పదాచ్చలాపి యచ్ఛ్రీర్న జహాతి కర్హి

చిత్-యస్మాత్-యత్రపత్నీనాం షోడశసహస్రాణి ప్రాసాదాస్తథాభూతం ॥ ౩౦ ॥ తదా-ప్రోష్య ప్రవాసంకృత్వా గృహాన్-ఉపాగతం ప్రియం- దూరాద్విలోక్య-పత్న్యః రుక్మిణ్యాదయః - సంజాతో మనసిమహోత్సవో హర్షో యాసాం-వ్రీడితేలోచనేయేషు-తాన్యాననాని-యాసాంతథాభూతాః-వ్రతైస్సహ- ఆసనాశయా - త్సహసా ఆసూత్తస్థుః-తత్రవ్రతేభ్య ఉత్థానం నామ-భర్తాగమనార్థ వ్రతత్యాగః- ఆసనాదుత్థానం ప్రసిద్ధం-ఆశయాదభిప్రాయాదుత్థానం దిదృక్షోత్కణ్ఠ్యత్యాగః దర్శనస్యజాతత్వాత్ ॥ ౩౧ ॥ తమితి॥ దురన్తః అగాధః భావః స్నేహో యాసాం తాః - పత్న్యః-సమాగతం-పతి-మాత్మజైః-దృష్టిభిరన్తరాత్మనాచ-పరిరేభిరే- ఆలిఙ్గితవత్యః-శారీరపరిరమ్భస్యరహఃకాలికత్వాత్తం నసాక్షాచ్చక్రుః అపితుపుత్రైః ప్రద్యుమ్నాదిపుత్రద్వారేణేత్యభిప్రాయేణపుత్రైరిత్యుక్తం మనసాచక్షుషాచసమంసాక్షాదేవచక్రురిత్యభిప్రాయేణాన్తరాత్మనా దృష్టిభిశ్చేత్యుక్తం॥ హేభృగువర్య, విలజ్జతీనాం తాసాం-మతఏవ- నేత్రయోరమ్బునిరుద్ధమపి-వైక్లబాదధార్ఢ్యాదస్రవత్ ॥ ౩౨ ॥ వ్రతైస్సాకమాసనాశయాదుత్తస్థుః తమాత్మజైరిత్యాభ్యాంచ తాసాం తద్విరహాసహిష్ణుత్వం సూచితం, తదేవోపపాదయతి॥ యద్యపీతి॥ యద్యప్యసౌ-భగవాన్కృష్ణః- తాసాం పార్శ్వగతః-రహోగతశ్చ-తథాపి తస్యాఙ్ఘ్రియుగం తాసాం నవంనవమేవాభూత్, యతఏవమత, స్తత్పదాత్తస్య పాదారవిన్దాత్కా-విరమేత-విశ్లిష్యావస్థాతుముత్సహేత, నకాపీత్యర్థః, తదేవదర్శయితుం విశినష్టి-చలాఇతరత్ర పఞ్చలా శ్రీర్లక్ష్మీరపి-కదాపి-యదఙ్ఘ్రిం నజహాతి, తత్పదాత్కావిరమేతేత్యన్వయః-తదాపీతి పాఠాన్తరం-తత్ర-యద్యపియదాపి-పార్శ్వగతోరహోగతశ్చ - తదా

ప-తస్యాక్షిప్రియుగం నవం నవం కింపునః కదాచిదప్యతీతం నవం నవమితి-కైముత్యన్యాయసిద్ధమితి భావః, ఉత్తరార్ధస్తు యథోక్తార్థ ఏవ ॥ ౩౩ ॥ అథోపరితనం వృత్తాన్తం సంగృహ్య వివక్షురుక్తం వృత్తాన్తం సమాసతోఽనువదతి॥ ఏవమితి॥ క్షితేర్భారస్య జన్మ ఉదయో యేభ్యః అక్షౌహిణీభిః-పరివృత్తం పరితో వ్యాప్తం తేజః శౌర్యం యేషాం తేషాం నృపాణాం కౌరవాణాం పాణ్డవానాంచ-మిథః-వైరం, శ్వసనో వాయు, రనలమగ్నిమివ, విధాయ వర్ధయిత్వా, స్వయం- నిరాయుధ ఏవ-తేషాం, మిథో, వధేన వధాత్, య, ఉపరతః ఉపరరామ, ఉపసంహృతవాన్, స ఏష, ఇత్యుత్తరేణాన్వయః స్వయం, నిరాయుధ ఏవ సన్-తేషాం-మిథో వధం కారయన్-యః స్వయం తూష్ణీం వ్యవస్థిత ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ స ఏష స్వమాయయా ఆత్మీయేన సంకల్పేన-అస్మిన్నరలోకేఽవతీర్ణో భగవాన్ స్త్రీరత్నాని-తేషాం కూటే సముదాయే-స్థితః-రేమే చిక్రీడ - యథా ప్రాకృతః-స్త్రీవశ్యస్తద్వత్, ప్రాకృతో యథేత్యనేన స్త్రీవశ్యత్వానుకారమాత్రమేవ, నతు, పరమార్థతస్తదస్తీతి సూచితమ్ ॥ ౩౫ ॥ తదేవ స్పష్టయితుం విశినష్టి॥ తాః ప్రమదోత్తమాః, కుహకైర్వ్యాజైర్నోపాయైః - యస్యేన్ద్రియం ప్రమథితుం-న శేకుః న ప్రాభవన్-తమయమిత్యుత్తరేణాన్వయః - సుకరాం పారవశ్యాభావసూచనాయ ప్రమదోత్తమా- విశినష్టి॥ యాసా-ముద్దామభావాదిభిః నిహతస్సన్-మదనోపి సమ్ముహ్య మోహం ప్రాప్య- స్వీయం చాపం-ధను-రజహాత్ తత్యాజ-తాః ప్రమదోత్తమా ఇత్యన్వయః॥ ఉద్దామ ఉదారోఽగాధ ఇతి యావత్-భావోఽభిప్రాయ-స్తేన పిశునం సూచి-తాత్పర్యసూచకః-అమలః సున్దరశ్చ - హాస-స్తేన చ-వ్రీడాపూర్వకావలోకనేన చ-నిహతః అభిభూతః ॥ ౩౬ ॥ ఏవంవిధం తం-యః - స్త్రీవశ్యం మన్యతే సోఽజ్ఞ ఇత్యాహ॥ తమితి॥ మనుజం వ్యాపృణ్వానం-మనుజవచ్చేష్టమానం-మనుష్యభావేన స్వ

చిత్ ॥ ౩౩ ॥ ఏవం నృపాణాం క్షితిభారజన్మనామక్షౌహిణీభిః పరివృత్తతేజసామ్। విధాయ వైరం శ్వసనో యథానలం మిథో వధేనోపరతో నిరాయుధః ॥ ౩౪ ॥ స ఏష నరలోకేఽస్మిన్నవతీర్ణస్స్వమాయయా। రేమే స్త్రీరత్నకూటస్థో భగవాన్ ప్రాకృతో యథా ॥ ౩౫ ॥ ఉద్దామభావపిశునామలవల్గుహాసవ్రీడావలోకనిహతో మదనోపి యాసామ్। సంముహ్య చాపమజహాత్ప్రమదోత్తమాస్తా యస్యేన్ద్రియం విమథితుం కుహకైర్న శేకుః ॥ ౩౬ ॥ తమయం మన్యతే లోకో హ్యసఙ్గమపి సఙ్గినమ్। ఆత్మౌపమ్యేన మనుజం వ్యాపృణ్వానం యతోఽబుధః ॥ ౩౭ ॥ ఏతదీశనమీశస్య ప్రకృతిస్థోపి తద్గుణైః। న యుజ్యతే సదాత్మస్థైర్యథా బుద్ధిస్తదాశ్రయా ॥ ౩౮ ॥ తం మేనిరేఽబలా మూఢాస్స్త్రైణం చానువ్రతం రహః। అప్రమాణవిదో భర్తురీశ్వరం మతయో యథా ॥ ౩౯ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ఏకాదశోఽధ్యాయః.

యాథాత్మ్యమాచ్ఛాదయన్తమిత్యర్థః-వస్తుతో నిస్సఙ్గమపి-సఙ్గినమివ భాసమానం-తమిమం భగవన్తం- యో-లోకో జన-ఆత్మౌపమ్యేన స్వతుల్యత్వేన-మన్యతే-సోఽయం లోకః-అతో హేతోః-అబుధో నితరామజ్ఞః ॥ ౩౭ ॥ అదవిషయైరనాకృష్టత్వమీశ్వరస్యానాశ్చర్యమిత్యభిప్రాయేణేశ్వరత్వం నిర్వక్తి॥ ఏతదితి॥ ప్రకృతిస్థోపి మూలప్రకృతివ్యాపకోపి తద్గుణైస్సత్త్వాదిభిః, ఆత్మస్థైర్జీవగతై, రవిద్యాస్మితారాగద్వేషాదిభిశ్చ, గుణైః, సదా, న యుజ్యత ఇతి యత్, ఏతదేవ, ఈశ్వరస్యేశనమిత్యన్వయః, సదేత్యనేన ముక్తవ్యావృత్తిః, స హి పూర్వం తైర్యుక్తః, హేయగుణాస్పర్శోదాహరణమాహ॥ యథేతి॥ తదాశ్రయా-ఈశాశ్రయా, బుద్ధిస్తజ్జ్ఞానం యథా తత్త్వాదిభిర్న యుజ్యతే, న హి, స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చే, త్యుక్తవిధం స్వతస్సర్వగతస్య తస్య జ్ఞానం, సత్త్వరజస్తమోన్వయాధీనసమ్యక్త్వాసమ్యక్త్వయుక్తం, ఏవం సర్వప్రకారేణాపి చిదచిద్గతహేయరహిత ఇతి, ఏతదేవ హి, ఈశ్వరస్యేశ్వరత్వమిత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ యథైవమజ్ఞో లోకస్తముక్తవిధమీశ్వర, మాత్మతుల్యం మన్యతే, తథా, తాస్స్త్రియో, ప్యజ్ఞానాదాత్మవశ్యమమన్యన్తేత్యాహ॥ తమితి॥ సంసారిణాం, బుద్ధిప్రసూతా మతయో యథేశ్వరం, న జానన్తి, కింతు మౌఢ్యాదన్యథా మన్యన్త ఏవం మూఢాస్తా అబలాస్స్త్రియోపి, తం భగవన్తం, రహః స్త్రైణం స్త్రీసమూహం, అనువ్రజన్తం, స్త్రీసమూహానువర్తినం, మేనిరే, తత్ర హేతుః, భర్తు, రప్రమాణవిదః, ప్రమీయత ఇతి ప్రమాణం స్వరూపం, తత్స్వరూపమజానత్యః ॥ ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవత, చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే, ఏకాదశోఽధ్యాయః.

యద్యపిపరీక్షిజ్జన్మకర్మాదికంపురస్తాదేవపృష్టం- యద్యపిచ-తద్వక్తుమేవతదుప- క్రమాయాపి-యుంప్రపఞ్చః ప్రవ
త్తః-కిమకార్షీత్తతఇతిప్రకృతప్రశ్నస్యోత్తరంచాశు(తం ఏవంచానన్తరాపునస్తత్ప్రశ్నానుపపత్తిః-తథాపి-కిమకార్షీ
త్తతఇతిపృష్టస్యరాజ్యశాసనానన్తరభావినోయుధిష్ఠిరవృత్తాన్తస్యపరీక్షిజ్జన్మానన్తరకాలికత్వాత్తదనన్తరమేవతచ్ఛు
శ్రూషు - స్తావ ‚‚త్వయమేవాప్నుణోద్గర్భం వై రాట్యాః కురుతన్తవ„ ఇతిప్రక్రమ్యా-పరిసమాపితంసావశేషం-శుశ్రూ
షుః పృచ్ఛతిశౌనకః॥అశ్వత్థామ్నేతి॥ అశ్వత్థామ్నా ఉపయుక్తేన - ఉర్వధికందుస్సహంప్రభూతంచతేజోయస్య-తేన-బ్ర
హ్మశీర్ష్ణా బ్రహ్మశిరోనామకేనాస్త్రేణ-తావదుత్తరాయాగర్భోహతః-తతఃపునరీశేనకృష్ణేనఆజీవితఇత్యుక్తానువాదః*॥౧॥*
తతఉపరితనం తస్యోత్తరాతనయస్య - మహాత్మనః-యజ్జన్మాని-తదిదం-హేమహాబుద్ధే-శ్రోతుమిచ్ఛామి-నిధనంమరణంయ
థైవాసీ-త్ప్రేత్యమృత్వా-యథాగతవాన్-యాంగతింప్రాప్తవాన్-తదిదమిత్యన్వయః ❁॥౨॥❁ యదిగదితుమన్యసే-వ
క్తుమిష్టంయోగ్యంచ-మన్యసే-చేత్తర్హి-శ్రద్దధానానాంనోఽస్మాకంబ్రూహి కుతోవస్తజ్జన్మాదిశుశ్రూషా శ్రద్ధాబభూ
వే-త్యతస్తం విశినష్టి‚‚యస్యపరీక్షిత-శ్శుకో - జ్ఞానంపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం- అదా-దుపదిష్టవాన్-మహాభాగవత
త్వాత్తజ్జన్మాదిశుశ్రూషానస్సముభవదితిభావః - అత్రజన్మైవప్రాధాన్యేనపృచ్ఛ్యతే - తస్యకర్మాదికంతు-యుధిష్ఠిరవృత్తాన్తా
నన్తరకాలికత్వాత్తచ్ఛ్రవణానన్తరమేవవిశేషతః ప్రష్టవ్యమపి - జన్మకాలికజాతకద్వారాసామాన్యతోబుభుత్సునా-జ
న్మనాసహోపాత్తం - అతఏవోత్తరేపి-జాతకద్వారైవ-తత్కర్మాదికంప్రదర్శ్యతఇత్యనగన్తవ్యమ్❁ ॥ ౩ ॥ ❁పరీ
క్షితోజన్మప్రకారంవక్తుం తావత్తాదాత్వికంయుధిష్ఠిరావస్థానప్రకారమాహ ॥ అపపలదితిత్రిభిః ॥ అపీలపలత్ అపాల

శౌనకఉవాచ ॥ అశ్వత్థామ్నోపయుక్తేనబ్రహ్మశీర్ష్ణోరుతేజసా ।ఉత్తరాయాహతోగర్భ ఈశేనాజీవితఃపు
నః॥౧॥తస్యజన్మమహాబుద్ధేకర్మాణిచమహాత్మనః। నిధనంచయథైవాసీత్సప్రేత్యగతవాన్యథా॥౨॥తదిదంశ్రో
తుమిచ్ఛామిగదితుంయదిమన్యసే।బ్రూహినశ్శ్రద్దధానానాంయస్యజ్ఞానమదాచ్ఛుకః॥ ౩ ॥సూతఉవాచ॥
అపీపలద్ధర్మరాజఃపితృవద్రఞ్జయన్ప్రజాః। నిస్పృహస్సర్వకామేభ్యఃకృష్ణపాదానుసేవయా॥౪॥సమ్పదః
క్రతవోలోకామహిషీభ్రాతరోమహీ।జమ్బూద్వీపాధిపత్యంచయశశ్చత్రిదివంగతమ్॥౫॥ కింతేకామాస్సు
రస్పార్హాముకున్దమనసోద్విజ।అధిజహ్రుర్ముదంరాజ్ఞః క్షుధితస్యయథేతరే ॥ ౬॥ మాతుర్గర్భగతోవీరస్సత
దాభృగునన్దన।దదర్శపురుషంకంచిద్దహ్యమానోఽస్త్రతేజసా ॥ ౭ ॥అఙ్గుష్ఠమాత్రమమలంస్ఫురత్పురటమౌ
ళినమ్।అపీచ్యదర్శనంశ్యామంతటిద్వాససమచ్యుతమ్॥౮॥శ్రీమద్దీర్ఘచతుర్బాహుంతప్తకాఞ్చనకుణ్డలమ్।క్ష
తజాక్షంగదాపాణిమాత్మానంపరితోదిశమ్॥ పరిభ్రమన్తముల్కాభాంభ్రామయన్తంగదాంముహుః॥౯॥అ

యత్-కథంభూతః-కృష్ణపాదయోరనుసేవయాఽనుధ్యానేనహేతునా - సర్వేభ్యఃకామేభ్యోనిర్గతాస్పృహాయస్యతథా
భూతఃకృష్ణపాదానుసేవకత్వాన్నిస్పృహస్సన్నిత్యర్థః❁ ॥ ౪ ॥ ❁తత్సైవాయాఃస్పృహాభావహేతుత్వమేవసదృష్టా
న్తమాహ ॥ సంపదఇతిద్వాభ్యామ్ ॥ యథాక్షుధితస్యఅశనాయాయుక్తస్యపుంసః - ఇతరేస్రక్చన్దనాదయో-నముదమా
వహన్తి-కింత్వశనమేవ-తథా-హేద్విజ-యేసంపదాదయః-తే-కామాః-సురస్పార్హాస్సురాణామపిస్పృహణీయా-అపి- ము
కున్దఏవమనోయస్యతస్య - రాజ్ఞోయుధిష్ఠిరస్య - ముద-మధిజహ్రుః కిం-సంపాదితవన్తః కిం-నసంపాదితవన్తఏవేత్యర్థః-త
త్రసమ్పదోభోగ్యభోగోపకరణాదిసమృద్ధయః - క్రతవస్స్వర్గాదిసుఖసాధనాని అశ్వమేధరాజసూయాదీని-లోకాఃపర
ప్రిదాజనాః-మహిష్యః పత్న్యః భ్రాతరోదిగ్విజయినోభీమాదయః-మహీనిష్కణ్టకాపృథివీ - త్రిదివంగతంత్రిదివపర్య
న్తవ్యాప్తంయశశ్చ ❁ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ❁ అథపరీక్షితోజన్మవక్తుంతావత్తస్యమాతృోదరావస్థానదశామాహ ॥ మాతు
రితి సార్ధపఞ్చభిః ॥ హే భృగునన్దన - వీరః ఉత్తరాతనయో - మాతు - గ్గర్భగతః ఉదరగతః - బ్ర
హ్మాస్త్రతేజసాదహ్యమానః-కంచిత్పురుషందదర్శ❁॥౭॥ ❁కథంభూతం,అఙ్గుష్ఠపరిమితామాత్రాఉన్నాహోయస్యన
విద్యతేమలందేహజంయస్య , స్ఫురత్పురటోహిరణ్మయోమౌళిః కిరీటంయస్య , అపీచ్యంహృష్టపుష్టాఙ్గతయాస్పృహణీ
యందర్శనంయస్య,తటిదివాస్వరంవస్త్రంయస్య, ఆశ్రితాన్నచ్యావయతీతితథా❁ ॥౮॥ ❁శ్రీమన్తఃవృత్తత్వాదిగుణైః
శోభావన్తోదీర్ఘాఆజానులమ్బినశ్చత్వారోబాహవోయస్య - తాపేననిర్మలీకృతేకాఞ్చనమయేకుణ్డలేయస్య, క్షతజేరక్తేఅ
క్షిణీయస్య,గదాపాణౌయస్యతం- పరిభ్రమన్తం - ఉల్కాస్యాఙ్గారస్యేవాభాయస్యాస్తాం-గదాం-ముహుర్ముహుఃపరి
తఃసర్వతః-దిశంభ్రామయన్తం,మాత్మానంధారకం ❁॥౯ ॥ ❁గోపతింసూర్యమివ-నీహారం-స్వగదయాబ్రహ్మాస్త్రతేజో-

విధమన్తం నాశయన్తం - సన్నికర్షే స్థిత - మేవంవిధం పురుషం - కోఽసావితి - పర్యైక్షత - పర్యాలోచితవాన్ - యతః పర్యైక్షత - తత ఏవ ప్రవృత్తినిమిత్తాత్పరీక్షిచ్ఛబ్దవాచ్యశ్చ బభూవేతి భావః ✽ ॥౧౦॥ ✽ తత్ బ్రహ్మాస్త్రతేజో, విధూయ నిరస్య, అమేయాత్మా అపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావః - ధర్మగోప్తా - విభుస్సర్వగః - హరి, ర్దశమమాసి - తస్య గర్భస్థశిశో - ర్మిషతః పశ్యత స్తత్రైవాన్తర్హితవాన్ ✽ ॥౧౧॥ ✽ తతః - సర్వగుణోదర్కే - సర్వగుణాధిక్యే - తదేవాహ ॥ సానుకూల్యగ్రహోదయ ఇతి। ఆనుకూల్యేన సహితానాం గ్రహాణాం భృగ్వఙ్గిరఆదీనాముదయో యస్మిన్ - లగ్న ఇతి విశేష్యమధ్యాహర్తవ్యం,, సానుకూల్యగ్రహో యస్మిన్ - తస్మిన్ ఉదయే లగ్నే వా ,, పాణ్డోర్వంశధరః - వంశవర్ధనః, పునరోజసా పాణ్డురివ - పాణ్డుసదృశో జజ్ఞే ✽ ॥౧౨॥ ✽ తతః ప్రీతం హృష్టం మనో యస్య - స రాజా యుధిష్ఠిరః - ధౌమ్యకృపాదిభిర్విప్రైస్సమం సుమఙ్గళం స్వాశిషం - వాచయిత్వా - జాతకం జాతకర్మ - కారయామాస ✽ ॥౧౩॥ ✽ తతో నృపతిర్యుధిష్ఠిరో - హిరణ్యాదీనన్యాంశ్చ, వరాన్ కామాన్ - యథాయోగ్యం యథాభిలాషం చ, కామం - ప్రాదా - దర్థిభ్యః, ప్రాయచ్ఛత్ - స - తీర్థవిత్ దానపాత్రవిత్ - రాజా - ప్రజాతీర్థే - ప్రజోత్పత్తినిమిత్తస్నానకాలే - స్వన్నం సుసంస్కృతమన్నం చ విప్రేభ్యః ప్రాదాత్ ✽ ॥౧౪॥ ✽ హిరణ్యాదిభిస్తుష్టా బ్రాహ్మణా - స్తం, ప్రశ్రయేణ వినయేన అవనతం నమ్రం - రాజానమూచుః, తదేవాహ ॥ ఏష హీతి సార్ధద్వయేన ॥ పూరూణాం భవతాం ప్రజాతన్తౌ ప్రజాసన్తానే నిమిత్తే - శుక్లే గర్భపిణ్డే - సంస్థాం నాశ - ముపేయుషి సతి హి, యస్మాదేష జాతః - అప్రతిఘాతేన ప్రతిఘాతరహితేన - దైవేన - ప్రభవిష్ణునా సమర్థీభవనశీలేన - విష్ణునా, వో, యుష్మాక, మనుగ్రహార్థాయ-

---

స్త్రతేజస్స్వగదయా నీహారమివ గోపతిః । విధమన్తం సన్నికర్షే పర్యైక్షత క ఇత్యసౌ ॥ ౧౦ ॥ విధూయ తదమేయాత్మా భగవాన్ధర్మగుబ్విభుః । మిషతో దశమాస్యస్య తత్రైవాన్తర్దధే హరిః ॥ ౧౧ ॥ తతస్సర్వగుణోదర్కే సానుకూల్యగ్రహోదయే । జజ్ఞే వంశధరః పాణ్డోర్భూయః పాణ్డురివౌజసా ॥౧౨॥ తస్య ప్రీతమనా రాజా విప్రైర్ధౌమ్యకృపాదిభిః । జాతకం కారయామాస వాచయిత్వా సుమఙ్గళమ్ ॥౧౩॥ హిరణ్యం గాం మహీం గ్రామాన్ హస్త్యశ్వాన్నృపతిర్వరాన్ । ప్రాదాత్స్వన్నం చ విప్రేభ్యః ప్రజాతీర్థే స తీర్థవిత్ ॥౧౪॥ తమూచుర్బ్రాహ్మణాస్తుష్టా రాజానం ప్రశ్రయానతమ్ । ఏష హ్యస్మిన్ప్రజాతన్తౌ పూరూణాం పౌరవర్షభ ॥౧౫॥ దైవేనాప్రతిఘాతేన శుక్లే సంస్థాముపేయుషి । రాతో వోఽనుగ్రహార్థాయ విష్ణునా ప్రభవిష్ణునా ॥౧౬॥ తస్మాన్నామ్నా విష్ణురాత ఇతి లోకే బృహచ్ఛ్రవాః । భవిష్యతి న సందేహో మహాభాగ మహాభాగవతో మహాన్ ॥౧౭॥ యుధిష్ఠిర ఉవాచ ॥ అప్యేష వంశ్యాన్రాజర్షీన్ పుణ్యశ్లోకాన్మహాత్మనః । అనువర్తితా స్విద్యశసా సాధువాదేన సత్తమాః ॥౧౮॥ బ్రాహ్మణా ఊచుః ॥ పార్థ ప్రజాఽవితా సాక్షాదిక్ష్వాకురివ మానవః । బ్రహ్మణ్యస్సత్యసన్ధశ్చ రామో దాశరథిర్యథా ॥౧౯॥ ఏష దాతా శరణ్యశ్చ యథా హ్యౌశీనరశ్శిబిః । యశో వితనితా స్వానాం దౌష్యన్తిరివ యజ్వనామ్ ॥౨౦॥ ధన్వినామగ్రణీరేష తుల్యశ్చార్జునయోర్ద్వయోః । హుతాశ ఇవ దుర్ధర్షస్సముద్ర ఇవ దుస్త

రాతో రక్షితః, తస్మాద్విష్ణునా రాతత్వరూపాత్ప్రవృత్తినిమిత్తాత్, నామ్నా, వాచకేన శబ్దేన - లోకే, విష్ణురాత ఇతి ప్రసిద్ధో, బృహచ్ఛ్రవాః విపులకీర్తి, ర్గుణైర్మహాన్, మహాభాగవతశ్చ, భవిష్యతి, నాత్ర సందేహః ✽ ॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥ ✽ విప్రైరేవముక్తో యుధిష్ఠిరః - తస్య భావినో గుణాన్ - బుభుత్సుః పృచ్ఛతి ॥ అపీతి ॥ అపిస్విదిత్యేతద్ద్వయం సముదితం ప్రశ్నద్యోతకం - హే సత్తమాః - ఏష జాతశ్శిశుః - సాధువాదేన సాధూనాముపదేశేన హేతునా - మహాత్మనః, పుణ్యశ్లోకాన్ - వంశ్యాన్, రాజర్షీన్పాణ్డ్వాదీన్, యశసా, అనువర్తితా స్విత్ అనువర్తిష్యతే కిం, పాణ్డ్వాదివద్యశస్వీ భవిష్యతీతి ప్రశ్నః, సాధూనాం వాదో యస్మిన్విషయభూతే, తేన యశసా అనువర్తితా స్విదితి వాఽన్వయః ✽ ॥౧౮॥ ✽ ఏవమాపృష్టా జాతకకోవిదా బ్రాహ్మణా, స్తస్య భావినో గుణాన్వర్ణయన్తి ॥ పార్థేత్యాదిభిర్దశభిః,, న కేవలమనితరసాధారణైకగుణమేకమేవానువర్తితా - అపి తు, తత్తదసాధారణగుణాన్సర్వానపీత్యాహుః,, హే పార్థ - మానవః మనోర్వైవస్వతస్య సుత - ఇక్ష్వాకురివ, సాక్షాత్ప్రజాపితా ప్రజానామవితా రక్షితా, యథా, దాశరథిః దశరథపుత్రశ్శ్రీరామ, స్తద్వద్బ్రహ్మణ్యః బ్రహ్మకులే సాధుః - సత్యావికసంధా దృఢాభిసంధిర్యస్య తథాభూతశ్చ ✽ ॥ ౧౯॥ ✽ ఏష దాతా అర్థపర్యన్తదాతా, శరణ్యశ్శరణం రక్షణోపాయముపేతీతి శరణ్యః - యథా, ఔశీనరః ఉశీనరసుత, శ్శిబిశ్చక్రవర్తీ, తద్వత్, దౌష్యన్తిరివ భరత ఇవ, యజ్వనాం యష్టౄణాం, యశో వితనితా యశో విస్తారయితా ✽ ॥౨౦॥ ✽ ధన్వినాం ధనుష్మతాం, అగ్రణీః శ్రేష్ఠః, తత్ర ద్వయోరప్యర్జునయోః కార్తవీర్యపార్థయో, స్తుల్యః తాభ్యాం తుల్య ఇత్యర్థః, హుతాశోఽగ్నిరివ దుర్ధర్షః ప్రసాధుమశక్యః, సముద్ర ఇవ దుస్తరః అగా

ధారయః ॥౨౦॥ సింహాఇవవిక్రాన్తః-కర్తరి క్తః, పరాక్రమీ-పాదపక్షే పదాభ్యాం, హిమవానివ, నిషేవ్యః సూతానా ముపజీవ్యః, అసౌశిశుః-వసుధేవ మాతేవ, తితిక్షుః-ప్రసహిష్ణుః-పితరావివ-మాతాపితరావివ- సహిష్ణురపరాధసహిష్ణుః ॥౨౧॥ సామ్యేసర్వభూతసమత్వే, పితామహేన-బ్రహ్మణాసమస్తుల్యః-ప్రసాదేజ్ఞానప్రసాదే-అనుగ్రహేవా గిరిశోపమః-రుద్రతుల్యః-సర్వభూతానాంపురుషార్థలిప్సూనాం- ఆశ్రయః-ఆశ్రయితుంయోగ్యః, యథారమాశ్రయః శ్రీనివాసః-తద్వత్ ॥౨౩॥ సర్వైస్సద్గుణైః-నిర్దుష్టాగుణాస్తత్కల్యాణయన్మాహాత్మ్యంయస్మిన్, కృష్ణంభగవన్తం, మనువ్రతః-అనువర్తితా, కృష్ణతుల్యసద్గుణమాహాత్మ్యయుక్తఇత్యర్థః, రన్తిదేవఇవోదారః త్యాగీ ॥౨౪॥ ధృత్యాధైర్యేణబలిసమః యయాతిరోజనితుల్యః, ప్రహ్లాదఇవ-కృష్ణే భగవతి, భక్తఇతిశేషః-సద్గ్రాహః సతాంగ్రాహకశ్చ-ఏషశిశుః అశ్వమేధానామాహర్తా అనుష్ఠాతా, వృద్ధానాంజ్ఞానేనవయసాస్థానేనచవృద్ధానాం - పర్యుపాసకః యథోచితసేవకః ॥౨౫॥ రాజర్షీణాంజనమేజయాదీనాం-జనయితా, ఉత్పథగామినాంధర్మమార్గాఽపవర్తినాం, శాస్తా, ఘవఃపృథ్వ్యాః హేతోః, ధర్మస్య కారణాన్నిమిత్తాద్ధర్మార్థంచేత్యర్థః-ఏషకలేర్నిగ్రహీతాకలింనిగ్రహీష్యతి ॥౨౬॥ ద్విజపుత్రేణోపసర్పితాత్ శాపద్వారానియోజితా- త్తక్షకాదాత్మనః స్వస్య-మృత్యుంమరణ - ముపశ్రుత్యాకర్ణ్య, ముక్తోదేహతదనుబన్ధిషుసఙ్గోయేన తథాభూతో-హరేః-పదంస్థానం, ప్రపత్స్యతేప్రాప్స్యతి ॥౨౭॥ ముక్తసఙ్గోహరేఃపదంప్రపత్స్యత ఇత్యేత దేవోపపాదయతి॥ వ్యాససుతాన్మునేః-శుకాత్, జిజ్ఞాసితంవిచారితంనిర్ణీత-మితియావత్, ఆత్మయాథాత్మ్యంప్రత్యగాత్మపరమా-

రః॥౨౦॥ మృగేన్ద్రఇవవిక్రాన్తో నిషేవ్యో హిమవానివ। తితిక్షుర్వసుధేవాసౌ సహిష్ణుః పితరావివ॥౨౧॥ పితామహసమస్సామ్యే ప్రసాదే గిరిశోపమః। ఆశ్రయస్సర్వభూతానాం యథా దేవో రమాశ్రయః ॥ ౨౨ ॥ సర్వసద్గుణమాహాత్మ్య ఏష కృష్ణమనువ్రతః। రన్తిదేవఇవోదారో యయాతిరివ ధార్మికః ॥ ౨౩ ॥ ధృత్యా బలిసమః కృష్ణే ప్రహ్లాదఇవ సద్గ్రహః। ఆహర్తైషోఽశ్వమేధానాం వృద్ధానాం పర్యుపాసకః॥౨౪॥ రాజర్షీణాం జనయితా శాస్తా చోత్పథగామినామ్। నిగ్రహీతా కలేరేష భువో ధర్మస్య కారణాత్॥౨౫॥ తక్షకాదాత్మనో మృత్యుం ద్విజపుత్రోపసర్జితాత్। ప్రపత్స్యత ఉపశ్రుత్య ముక్తసఙ్గః పదం హరేః॥ ౨౬ ॥ జిజ్ఞాసితాత్మయాథాత్మ్యో మునేర్వ్యాససుతాదసౌ। హిత్వేదం నృప గఙ్గాయాం యాస్యత్యద్ధాఽకుతోభయమ్ ॥౨౭॥ ఇతి రాజ్ఞ ఉపాదిశ్య విప్రా జాతకకోవిదాః। లబ్ధాపచితయస్సర్వే ప్రతిజగ్ముస్స్వకాన్ గృహాన్॥౨౮ ॥ స ఏష లోకవిఖ్యాతః పరీక్షిదితి యత్ప్రభుః। పూర్వదృష్టమనుధ్యాయన్ పరీక్షేత నరేష్విహ॥౩౦॥ స రాజపుత్రో వవృధ ఆశు శుక్ల ఇవోడుపః। ఆపూర్యమాణః పితృభిః కాష్ఠాభిరివ సోఽన్వహమ్॥ ౩౧॥ యక్ష్యమాణోఽశ్వమేధేన జ్ఞాతిద్రోహజిహా

త్మస్వరూపస్వభావతత్త్వం దేహతదనుబన్ధిసఙ్గహేతుభూతం యేన - సోఽసౌపరీక్షిత్, హేనృప, ఇదంశరీరం-గఙ్గాయాం-త్యక్త్వా, నాస్తికుతశ్చిద్భయంయస్మాత్-తద్ధరేః పద - మద్ధాస్ఫుటం, యాస్యతి ॥౨౭॥ ఇత్థంరాజ్ఞే యుధిష్ఠిరాయ, తద్గుణకర్మాదిక, ముపాదిశ్యఆవేద్య, జాతకే, జాతకముత్పన్నమధికృత్యప్రవృత్తేజ్యోతిశ్శాస్త్రే, కోవిదానిపుణాః, విప్రాస్సర్వే, లబ్ధాఅపచితిర్బహుమతిర్యైస్తథాభూతాః, స్వకాన్, గృహాన్స్వగృహాన్ప్రతిజగ్ముః ॥౨౮॥ స, జాతకకోవిదై, రనువర్ణితధార్మికగుణః ఏషఉత్తరాసుతః, పరీక్షిదితిలోకేవిఖ్యాతః, యత్-యస్మాత్-ప్రభుఃరయ-ముత్తరాసుతో గర్భేమాతురుదరే, దృష్టంపురుషం - ధ్యాయన్ - ఇహలోకేనరేషుతంపురుషం, పరీక్షేత, పరీక్షితవా-నన్వేషితవానితి యావత్- పరీక్ష్యశ్రీకృష్ణమధ్యవస్యదిత్యర్థః -తతఃప్రవృత్తినిమిత్తాత్పరీక్షచ్ఛబ్దవాచ్యోవిఖ్యాతఇత్యర్థః, పూర్వంపరీక్షితకఇత్యసావితిగర్భావస్థాయాంపరీక్షణమపి - తచ్ఛబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమితిసూచితమ్, పరిపూర్వాదీక్షతేశ్శతరిపరీక్షదితిరూపం, పరీక్షిదితిచప్రాయికఃపాఠోదృశ్యతే, తదాహ్యస్పృరుహాయుషిభ్యఇనిరిత్యాణాదికసూత్రే-ఈక్షతేర్గ్రహణాభావేపిబాహులకాదిత్ప్రత్యయోహరిత్సరిదాదిశబ్దవద్వ్యుత్పాద్యః ॥౩౦॥ సపరీక్షిదితిప్రసిద్ధోరాజపుత్రః, ఏకస్తచ్ఛబ్దఃప్రసిద్ధిద్యోతకః-అపరస్తుప్రకృతపరామర్శక, ఇత్యతోనపౌనరుక్త్యం, పితృభిర్హేతుభూతైః, అన్వహమాశువవృధ యథాశుక్లేపక్షే, ఆపూర్యమాణాభిః, కాష్ఠాభిః, కలాభిః, ఉడుపశ్చన్ద్రో వర్ధతేతద్వత్ ॥౩౧॥ అథయదకార్షీతత్తత్ప్రశ్నస్యోత్తరంసోపోద్ఘాతమాహ ॥ యక్ష్యమాణఇత్యాదినాయావత్పఞ్చదశాధ్యాయపరిసమాప్తి,, జ్ఞాతిద్రోహజిహాసయాజ్ఞాతివధప్రయుక్తదోషపరిజిహీర్షయా, అశ్వమేధేన ,, తరతతరతిబ్రహ్మహత్యాంయోఽశ్వమేధేనయజ

తే,, ఇతి బ్రహ్మహత్యాదీనామపి పరిహారకతయా శ్రుతేన ,, బ్రహ్మహత్యాశ్వమేధాభ్యాం నాపరం పుణ్యపాపయోః,, రితి నిరతిశయపుణ్యత్వేన చ ప్రసిద్ధేనాశ్వమేధేన , యక్ష్యమాణో , భగవన్తమారాధయితుకామో , రాజా యుధిష్ఠిరః , అన్యత్ర కరదణ్డయోః, కరః స్వామిగ్రాహ్యః, దణ్డః, ప్రసిద్ధః, తయోరన్యత్ర, తాభ్యాం వినేత్యర్థః, అలబ్ధధనః ఉపాయాన్తరేణాప్రాప్తధనః, మనో, దధ్యౌ చిన్తితవాన్ - కరదణ్డాభ్యాం లబ్ధం ధనం యాగానర్హం, ఉపాయాన్తరేణ తు న ప్రాప్తం ధనమతః కథం యక్ష్యామీతి చిన్తావ్యాకులో బభూవేత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ తస్య యుధిష్ఠిరస్యాభిప్రేతమాలక్ష్య , అచ్యుతేనాహూతేన శ్రీకృష్ణేన , చోదితా ఆదిష్టాః , ఆహూతో భగవానితి వక్ష్యమాణత్వాత్, భ్రాతరో భీమాదయః , ఉదీచ్యాం దిశి ప్రహీణం, పరాజితై రాజభిస్త్యక్తం , ధనం భూరిశః ఆజహ్రుః ॥ ౩౩ ॥ తేన ధనేన సంభృతాస్సంచితాస్సంభారాః యాగసాధనాని యస్య సః, అత ఏవ లబ్ధకామః, యుధిష్ఠిరః , త్రిభిర్వాజిమేధైః, క్రతోర్మన్త్రతన్త్రద్రవ్యలోపాదిభ్యో భీతః నిశ్ఛిద్రం యథా తథేతి భావః, హరిం సమ్యగారాధితవాన్ ॥ ౩౪ ॥ భగవాన్ కృష్ణోఽపి , రాజ్ఞా ఆహూతః ద్విజైః, నృపం యుధిష్ఠిరం యాజయిత్వా, సుహృదాం ప్రీతిం కర్తుమిచ్ఛయా, కతిచిన్మాసాన్, ఉవాస ॥ ౩౫ ॥ తతో బన్ధుభిస్సహ, రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ - కృష్ణయా ద్రౌపద్యా, చానుజ్ఞాతో , అర్జునేన సహితో, యదుభిశ్చ పరివృతో , హే బ్రహ్మన్ - ద్వారవతీం యయౌ ॥ ౩౬ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే ద్వాదశోఽధ్యాయః ॥

కురుపాణ్డవయుద్ధాత్ప్రాగేవ మన్త్రాయ ధృతరాష్ట్రేణాహూత - స్తత్పుత్రేణ పరాభూతో - విదుర - స్తీర్థయాత్రా

సయా । రాజాఽలబ్ధధనో దధ్యావన్యత్ర కరదణ్డయోః ॥ ౩౨ ॥ తదభిప్రేతమాలక్ష్య భ్రాతరోఽచ్యుతచోదితాః । ధనం ప్రహీణమాజహ్రురుదీచ్యాం దిశి భూరిశః ॥ ౩౩ ॥ తేన సంభృతసంభారో లబ్ధకామో యుధిష్ఠిరః । వాజిమేధైస్త్రిభిర్భీతో యజ్ఞైః సమయజద్ధరిమ్ ॥ ౩౪ ॥ ఆహూతో భగవాన్రాజ్ఞా యాజయిత్వా ద్విజైర్నృపమ్ । ఉవాస కతిచిన్మాసాన్ సుహృదః ప్రీతికామ్యయా ॥ ౩౫ ॥ తతో రాజ్ఞాభ్యనుజ్ఞాతః కృష్ణయా సహ బన్ధుభిః । యయౌ ద్వారవతీం బ్రహ్మన్ సార్జునో యదుభిర్వృతః ॥ ౩౬ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే , మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ద్వాదశోఽధ్యాయః

సూత ఉవాచ ॥ విదురస్తీర్థయాత్రాయాం మైత్రేయాదాత్మనో గతిమ్ । జ్ఞాత్వాగాద్ధాస్తినపురం తయావాప్తవిధిత్సితః* ॥ ౧ ॥ యావతః కృతవాన్ప్రశ్నాన్ క్షత్తా కౌషారవాగ్రతః । జాతైకభక్తిర్గోవిన్దే తేభ్యశ్చోపరరామ హ ॥ ౨ ॥ తం బన్ధుమాగతం దృష్ట్వా ధర్మపుత్రస్సహానుజః । ధృతరాష్ట్రో యుయుత్సుశ్చ సూతశ్శారద్వతః పృథా ॥ ౩ ॥ గాన్ధారీ ద్రౌపదీ బ్రహ్మన్ సుభద్రా చోత్తరా కృపీ । అన్యాశ్చ జామయః పాణ్డోర్జ్ఞాతయస్ససుతాః స్త్రియః ॥ ప్రత్యుజ్జగ్ముః ప్రహర్షేణ ప్రాణం తన్వ ఇవాగతమ్ ॥ ౪ ॥ అభిసంగమ్య విధివత్పరిష్వఙ్గాభివాదనైః ముముచుః ప్రేమబాష్పౌఘం విరహౌత్కణ్ఠ్యకాతరాః ॥ ౫ ॥ రాజా తమర్హయాంచక్రే కృతాసనపరిగ్రహమ్ ।

యాం నిమిత్తభూతాయాం - గతేః - తత్త్వాత్మనః పరమాత్మనో - గతిం యాథాత్మ్యం - మైత్రేయాదృష్టే - జ్ఞాత్వా - తయా ఆత్మగత్యా జ్ఞానవిషయభూతయా - అవాప్తవిధిత్సితః కృతకృత్యః,, వివిత్సిత ఇతి పాఠే,, విదితవేద్యః,, యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవత్యమతం మతమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతం,, ఆత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విదిత ఇదం సర్వం విజ్ఞాతం భవతి,, ఇతి శ్రుతేః,, పునర్హాస్తినపురం ప్రాగాత్ ॥ ౧ ॥ తయావాప్తవిధిత్సిత ఇత్యేతదేవోపపాదయతి ॥ యావత ఇతి ॥ క్షత్తా విదురః - కౌషారవో మైత్రేయః కుషారవగోత్రప్రసూతత్వాత్ - తస్యాగ్రతః - యావతః ప్రశ్నాన్ - కృతవాన్ తత్ర కతిపయానామేవ ప్రశ్నానాముత్తరైః - గోవిన్దే జాతా ఏకా అవ్యభిచారిణీ అనన్యప్రయోజనా భక్తిర్యస్య తథాభూతః, తేభ్యోఽవశిష్టప్రశ్నేభ్య , ఉపరరామ, అవశిష్టప్రశ్నానాముత్తరాణి న శుశ్రావేత్యర్థః - జాతైకభక్తిరిత్యనేన కృతకృత్యత్వముక్తమ్ ॥ ౨ ॥ తం - మాగతం బన్ధుం - విదురం, జ్ఞాత్వా, సహానుజో, ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః - ధృతరాష్ట్రాదయః, సూతస్సంజయః - శారద్వతః కృపః - అన్యాశ్చ జామయః, అన్తఃపురస్త్రియః, ససుతాః , పాణ్డోర్జ్ఞాతయశ్చ - హే బ్రహ్మన్ , ప్రహర్షేణ ప్రత్యుజ్జగ్ముః అభిముఖం యయుః యథా ఆగతం ప్రాణం, తన్వశ్శరీరాణి - తద్వత్ - ప్రాణమాగతమివ - తం ప్రత్యుజ్జగ్మురిత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ పరిష్వఙ్గాభివాదనైః, విధివద్యథోచితం, అభిసంగమ్య - విరహప్రయుక్తౌత్కణ్ఠ్యేన కాతరాః - ప్రేమబాష్పౌఘం ఆనన్దాశ్రుసమూహం ముముచుః ॥ ౫ ॥ కృత ఆసనపరిగ్రహో యేన తం, విదురం, రాజా యుధిష్ఠిరః - అర్హయామాస పూజయామాస ॥ తతో

*౧ శ్లో॥ పా॥ వివిత్సితః

భుక్తవన్తం విశ్రాన్తమాసనే సుఖమాసీనం తం విదురం, స్వాన్ తాంశ్శృణ్వతాం సతాం, ప్రశ్రయేణావనతః ప్రాహ ❋ ॥ ౭ ॥ ❋ అపీతి ద్వాభ్యామ్ ॥ అపి స్మరథ ఇత్యాదిభిశ్చతుర్భిః, యుష్మత్పక్షయోః పరిగ్రహరూపయోః, ఛాయాం సమేధితాః - నోఽస్మాన్, నపి స్మరథ-స్మరథ కిం, ఆత్మనాం తత్పక్షచ్ఛాయాసమేధితత్వం స్మారయతి, సమాతృకాః మాత్రా సహితాః, వయం, విషాగ్న్యాదిరూపాద్విపద్గణాత్, యైః-భవద్భిః, విమోచితాః ❋ ॥ ౮ ॥ ❋ క్షితిమణ్డలం చరద్భిః-కయా వృత్త్యా వర్తితం, ఇహ భూతలే కాని తీర్థాని, భగవత్క్షేత్రముఖ్యాని చ-భవద్భిస్సేవితాని ❋ ॥ ౯ ॥ ❋ నహి కృతకృత్యానాం భవతాం తీర్థయాత్రయా స్వప్రయోజనమస్తీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ భవద్విధా ఇతి ॥ హే విభో, భవాదృశాః భాగవతాః, స్వయమేవ, తీర్థభూతాః పవిత్రభూతాః, అతస్తీర్థయాత్రాకృతం పవిత్రత్వం నాపేక్షితమితి భావః-తర్హి కిమర్థం తీర్థాన్యటన్తీత్యత్రాహ ॥ తీర్థీకుర్వన్తీతి ॥ స్వాన్తస్స్థేన-గదాభృతా భగవతా, తీర్థాన్యపి-తీర్థీకుర్వన్తి-తీర్థాన్యపి తీర్థీకర్తుం తాన్యటన్తీతి భావః, వస్తుతః పరిశుద్ధాన్యేవ గఙ్గాదితీర్థాని తథాపి-పాపిభిస్తేషు పరిహృతాని పాపాన్యాదాయ-తాన్యపి పవిత్రీకుర్వన్తి-స్వగతాని తు -స్వాన్తరాత్మతయావస్థితో గదాభృన్నాశయతి-తస్య త్వఘప్రతిభటత్వాన్న తస్మిన్ పాపసమావేశప్రసక్తిరితి భావః-ఏతదభిప్రాయేణైవ గదాభృతేత్యుక్తం-తథా చ నవమే, కిం చాహం న భువం యాస్యే నరా మయ్యామృజన్త్యఘమ్। మృజామి తదఘం క్వాహం రాజంస్తత్ర విచిన్త్యతామ్, ఇతి గఙ్గయోక్తో భగీరథ ఆహ ॥ సాధవో న్యాసినశ్శాన్తా బ్రహ్మిష్ఠా లోకపావనాః ॥ హరన్త్యఘం తేఽఙ్గసఙ్గాత్తేష్వాస్తే హ్యఘభిద్ధరిరితి ❋ ॥ ౧౦ ॥ ❋ అపి న ఇతి ॥ హే తాత-కృష్ణ ఏవ దేవతా యేషాం తే-నోఽస్మాకం-సుహృదో బాన్ధవాశ్చ - యాదవాః - దృష్టాః - అథవా స్వపుర్యాం ద్వారకాయాం - సుఖమాసత ఇతి శ్రుతాః కిం ❋ ॥ ౧౧ ॥ ❋

తం భుక్తవన్తమాసీనం విశ్రాన్తం సుఖమాసనే ॥ ప్రశ్రయావనతో రాజా ప్రాహ తేషాం చ శృణ్వతామ్ ॥ ౭ ॥
యుధిష్ఠిర ఉవాచ ॥ అపి స్మరథ నో యుష్మత్పక్షచ్ఛాయాసమేధితాన్ । విపద్గణాద్విషాగ్న్యాదేర్మోచితా యత్స
మాతృకాః ॥ ౮ ॥ కయా వృత్త్యా వర్తితం వశ్చరద్భిః క్షితిమణ్డలమ్ । తీర్థాని క్షేత్రముఖ్యాని సేవితానీహ భూ
తలే ॥ ౯ ॥ భవద్విధా భాగవతాస్తీర్థభూతాస్స్వయం విభో । తీర్థీకుర్వన్తి తీర్థాని స్వాన్తస్స్థేన గదాభృ
తా ॥ ౧౦ ॥ అపి నస్సుహృదస్తాత బాన్ధవాః కృష్ణదేవతాః । దృష్టాశ్శ్రుతా వా యదవస్స్వపుర్యాం సుఖమాస
తే ॥ ౧౧ ॥ ఇత్యుక్తో ధర్మరాజేన సర్వం తత్సమవర్ణయత్ । యథానుభూతం క్రమశో వినా యదుకులక్షయమ్ ॥
నన్వప్రియం దుర్విషహం నృణాం స్వయముపస్థితమ్ । నావేదయత్సకరుణో దుఃఖితాన్ ద్రష్టుమక్షమః ॥ ౧౩ ॥ కం
చిత్కాలమథావాత్సీత్సత్కృతో దేవవత్సుఖమ్ । భ్రాతుర్జ్యేష్ఠస్య శ్రేయస్కృత్సర్వేషాం ప్రీతిమావహన్ ॥
అబిభ్రదర్యమా దణ్డం యథావదఘకారిషు । యావద్దధార శూద్రత్వం శాపాద్వర్షశతం యమః ॥ ౧౫ ॥ యుధిష్ఠి
రో లబ్ధరాజ్యో దృష్ట్వా పౌత్రం కులన్ధరమ్ । భ్రాతృభిర్లోకపాలాభైర్ముముదే పరయా శ్రియా ॥ ౧౬ ॥ ఏవం గృ

ఇతీత్థం ధర్మరాజేనోక్తః విదురో యదుకులక్షయం వినాన్యత్సర్వం - యథానుభూతం, దృష్టం శ్రుతం చానతిక్రమ్య - క్రమశస్సమవర్ణయత్ ❋ ॥ ౧౨ ॥ ❋ యదుకులక్షయం కుతో నావర్ణయదిత్యత్రాహ ॥ నన్వితి ॥ నను హే శౌనక దుర్విషహం సోఢుమశక్యం, స్వయముపస్థితం స్వయమేవోపస్థాస్యదప్రియం - యదుకులక్షయాత్మకం - నావేదయత్-కుతః-యతస్సకరుణః దయావాన్-అత ఏవ-దుఃఖితాన్ దుఃఖిష్యమాణాన్-ద్రష్టుమక్షమః అసహిష్యమాణః ❋ ॥ ౧౩ ॥ ❋ అయం దేవవదీశ్వరవత్, సత్కృతో బహుమతః - కించిత్కాలం జ్యేష్ఠస్య భ్రాతుః - ధృతరాష్ట్రస్య, శ్రేయస్కృత్ - సర్వేషాం ధర్మరాజాదీనాం ప్రీతిమావహన్, సుఖమవాత్సీత్ ఉవాస- శ్రేయః కర్తుం ప్రీతిమావోఢుం చావాత్సీదిత్యర్థః భ్రాతుశ్శ్రేయస్కరణమత్ర-తస్య మరణజ్ఞాపనపూర్వకం ముక్త్యుపాయప్రవర్తనరూపం వివక్షితమ్ ❋ ॥ ౧౪ ॥ ❋ కథం తస్య తత్ప్రావనసామర్థ్యమితి శఙ్కావ్యుదాసాయ సర్వప్రాణిమృత్యుకాలజ్ఞస్తద్దణ్డధరశ్చ యో యమ-స్స ఏవాయం విదుర ఇతి-వదన్ శఙ్కాన్తరం చ నిరాహ ॥ అబిభ్రదితి ॥ శాపాన్మాణ్డవ్యశాపాద్ధేతోః-యమో-యావచ్ఛూద్రత్వం విదురరూపశూద్రభావం-దధార-తావద్వర్షశతమర్యమా సూర్యః - అఘకారిషు పాపిషు-యథాఘం తత్పాపానురూపం-దణ్డమబిభ్రత్ ధారయామాస - అనేన యమ ఏవ విదురశ్చే - ద్యమాధికారం కః కృతవానిత్యాశఙ్కా వ్యుదస్తా-యమాధికారం స్వాధికారం చ-అర్యమైవాకరోదితి భావః ❋ ॥ ౧౫ ॥ ❋ భ్రాతుశ్శ్రేయస్క్రియామేవ ప్రపఞ్చయితుం తావత్తాదాత్వికం యుధిష్ఠిరాదిసంస్థానప్రకారమాహ ॥ యుధిష్ఠిర ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ లబ్ధం రాజ్యం యేన స-యుధిష్ఠిరః-కులధరం కులనిర్వాహకం-పౌత్రం పరీక్షితం దృష్ట్వా-ఇన్ద్రాదిలోకపాలసదృశైర్భ్రాతృభిః పరమయా శ్రియా వా ముముదే ❋ ॥ ౧౬ ॥ ❋ ఏవం గృహేష్వాసక్తానాం

దీహయా గార్హస్థ్యచేష్టయా ప్రమత్తానామవిదితమృత్యుకాలానాం-కర్తరిషష్ఠీ-తైః-రవిజ్ఞాతః-పరమః-సర్వంవశీకుర్వన్-అతఏవదుస్తరః కస్యాప్యవశ్యః కాలోఽత్యక్రామత్ అతిక్రాన్తవాన్-తదీహయా-అవిజ్ఞాతఇతివాన్వయః-యుధిష్ఠిరాదీనాం-విషయానుభవకాలో-వ్యతిక్రాన్తోఽభూదిత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ భ్రాతుస్స్నేహసిక్తయా ప్రకారం ప్రపఞ్చయతి, విదుర ఇత్యాదిభిర్దశభిః॥తం-కాలాతిక్రమ-మభిప్రేత్య-విదురోధృతరాష్ట్రమభాషత-తదేవాహ,, రాజన్నిత్యాదిసార్ధై రష్టభిః,, హేరాజన్-ఇతః శీఘ్రం నిర్గమ్యతాం-త్వయేతి శేషః-ఆగతముపస్థిత-మిదంభయం-పశ్యఆలోచయ ॥ ౧౮ ॥ కింతత్రాహ॥ప్రతిక్రియేతి॥కుతశ్చిదపి హేతోః-కదాచిదపి యస్య-ప్రతికారః నివారణం-నాస్తిసఏషభగవాన్-భగవన్నియామ్యః-స్సర్వేషాం-నః-అస్మాకం-కాలోమృత్యుకాలః-సమాగతస్సముపస్థితః ॥ ౧౯ ॥ గృహాసక్తిం త్యాజయితుం కాలం విశింషన్నాహ॥యేనేతి॥అయంపరిదృశ్యమానోజనః-యేనమృత్యుకాలేనాభిపన్నః అభిపద్యమానః - ప్రియతమైర్నిరతిశయప్రియైః ప్రాణైరపి-సద్యోముచ్యేత త్యజ్యేత-అన్యైః ప్రాణానుబన్ధిభిర్ధనాదిభిర్ముచ్యేతేతికిముత వక్తవ్యం-సకాలస్సమాగతఇత్యన్వయః ॥ ౨౦ ॥ విరక్తిముత్పాదయితుం తస్యావస్థాం వర్ణయతి॥పిత్రిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః,,తవపిత్రాదయో-హతాఃవృత్తాః-వయోయౌవనం-చాపగతం-ఆత్మా దేహో-జరయాగ్రస్తః - తథాపి-పరేషాం శత్రూణాం-గేహముపాససే జీవనార్థమితి శేషః ॥ ౨౧ ॥ జీవితాశాం త్యాజయితుం విస్మయమానఆహ॥అహోమహీయసీతి॥అహోజన్తోర్జీవితాశా-మహీయసీ బలవతీ,యయాజీవితాశయా , భవాన్,భీమేనావర్జితం పరిహాయదత్తం,పిణ్డంకబళం,మాదత్తేస్వీకరోతి , అత్తీతియా

హో షుసక్తానాం ప్రమత్తానాం తదీహయా। అత్యక్రామదవిజ్ఞాతః కాలః పరమదుస్తరః ॥ ౧౭ ॥ విదురస్తదభిప్రేత్య ధృతరాష్ట్రమభాషత। రాజన్నిర్గమ్యతాం శీఘ్రం పశ్యేదం భయమాగతమ్ ॥ ౧౮ ॥ ప్రతిక్రియా న యస్యేహ కుతశ్చిత్కర్హిచిత్ప్రభో। స ఏష భగవాన్కాలస్సర్వేషాం నస్సమాగతః॥౧౯॥ యేన చైవాభిపన్నోఽయం ప్రాణైః ప్రియతమైరపి। జనస్సద్యో వియుజ్యేత కిముతాన్యైర్ధనాదిభిః॥౨౦॥ పితృభ్రాతృసుహృత్పుత్రా హతాస్తే విగతం వయః। ఆత్మా చ జరయా గ్రస్తః పరగేహముపాససే॥౨౧॥ అహో మహీయసీ జన్తోర్జీవితాశా యయా భవాన్। భీమేనావర్జితం పిణ్డమాదత్తే గృహపాలవత్॥౨౨॥ అగ్నిర్నిసృష్టో దత్తశ్చ గరో దారాశ్చ దూషితాః। హృతం క్షేత్రం ధనం యేషాం తద్దత్తైరసుభిః కియత్॥౨౩॥ తస్యాపి తవ దేహోఽయం కృపణస్య జిజీవిషోః। పరైత్యనిచ్ఛతో జీర్ణో జరయా వాససీ ఇవ ॥ ౨౪ ॥ గతస్వార్థమిమం దేహం విరక్తో ముక్తబన్ధనః। అవిజ్ఞాతగతిర్జహ్యాత్స వై ధీర ఉదాహృతః ॥౨౫॥ యస్స్వకాత్పరతో వేహ జాతనిర్వేద ఆత్మవాన్। హృది కృత్వా హరిం గేహాత్ప్రవ్రజేత్స నరోత్తమః॥౨౬॥ అథోదీచీం దిశం యాతు స్వైరజ్ఞాతగతిర్భవాన్। ఇతోఽర్వాక్ప్రాయశః కాలః

వత్,గృహపాలః,శ్వా,తద్వత్ ॥ ౨౨ ॥ పిణ్డస్యభీమాపవర్జితత్వఖ్యాపనాయభీమాదీనాంశత్రుత్వం ప్రఖ్యాపయుంస్తదపవర్జితపిణ్డేన ప్రాణధారణమత్యన్తం నిహీనమిత్యాహ॥ అగ్నిరితి॥యేషామిత్యస్యాగ్న్యాదిభిః ప్రత్యేకమన్వయః-యేషామగ్నిర్నిసృష్టః- లాక్షాగృహేష్వితి శేషః-యేషాం-గరోవిషం-దత్తం- యేషాంచ,దారాఃద్రౌపదీ,దూషితాః కచగ్రహణవస్త్రాపహరణాదిభిర్దూషితాః,యేషాం-ధనం,క్షేత్రం,రాజ్యం, చాపహృతం, సర్వంత్వయేతి బోధ్యం, తత్రత్వత్పుత్రైరితి కర్తృపదం తద్దత్తైస్తదపవర్జితైః,పిణ్డదానాయ త్యక్తైః, తద్దత్తైరిత్యుక్తం,అసుభిః ప్రాణైః,కియత్ నకించిత్,నిహీనమిదంజీవితమిత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ కింపిధేయం ప్రారబ్ధమనుభావ్యమేవేత్యత్ర జీవితాశాం త్యాజయితుమేవ విశింషన్నాహ॥తస్యేతి॥తస్యతద్దత్తాసోః,కృపణస్య,జీవితుమిచ్ఛోరపి,అనిచ్ఛతః, దేహత్యాగమనిచ్ఛతోఽపి,తవ,దేహఇతి శేషః జీర్ణే,వాససీఇవ,జరయా,దేహం పరైతి,అపగమిష్యత్యేవ ॥ ౨౪ ॥ తర్హి జ్ఞాతిసన్నిధావత్రైవ పరైత్విత్యత్రాహ॥గతేతి॥గతః స్వార్థః స్వాపేక్షితపురుషార్థో యస్మాత్తమిమం, దేహం, యో, జహ్యాత్ త్యజేత్, కథంభూతః,విరక్తః దేహాదిషు రాగరహితః, ముక్తానిబన్ధనాని సంసృతిబన్ధాధాయకాని పుణ్యపాపాత్మకాని యేన, అవిజ్ఞాతా జ్ఞాతిభిరజ్ఞాతా గతిః దేహత్యాగలోకాన్తరప్రాప్తి ప్రకారరూపా యస్య-సఏవ,ధీరః యోగీ,ఉదాహృతః ॥ ౨౫ ॥ కిఞ్చ,స్వకాత్ స్వస్మాత్,పరతః అన్యస్మాత్ దన్యోపదేశాద్వా,ఇహ,జాతో నిర్వేదః వైరాగ్యం యస్య సః, యః పుమాన్, ఆత్మవాన్ జితేన్ద్రియః,హరిం ఆశ్రితానాం సంసృతిబన్ధహరం,భగవన్తం, హృది కృత్వా నిధాయ,ధ్యానేన సన్నిధాప్య, గేహాత్ప్రవ్రజేత్ నిర్గచ్ఛేత్,సఏష నరోత్తమః, త్వమేవం కుర్విత్యభిప్రాయః ॥ ౨౬ ॥ తదేవాహ ॥ అథేతి॥అతః స్వైర్జ్ఞాతిభిః, అజ్ఞాతా గతిర్యస్య, స భవాన్, ఉదీచీం దిశం, యాతు,

తత్ర హేతుమాహ॥ఇతోఽర్వాగితో౽నన్తరం, కాలః, ప్రాయశః,పుంసాంగుణానాత్మగుణాన్,నక్రోధాదీన్,వికర్షతిఅపనుదతితితథాభూతః,,నన్ద్యాదిత్వాల్ల్యుః,,యద్వా,,ఇతోఽనన్తరకాలఃఅర్వాక్,గదరః,నికృష్టః,కలికాలఇతియావత్,అర్వాక్త్వమేవాహ॥గుణవికర్షణఇతి॥గుణవికర్షణఃఉక్తోఽర్థః ❀ ॥ ౨౭ ॥ ❀ ఏవమిత్థం,అనుజేనవిదురేణ,బోధితః,ఆజమీఢః,అజమీఢవంశజః,ఏతచ్చనవమేస్ఫుటం,,ప్రజ్ఞైవచక్షుర్యస్య,అన్ధఇతిభావః,యద్వా,, అన్ధత్వేపిప్రజ్ఞయాచక్షుస్థానీయయాసర్వంసాక్షాత్కుర్వాణః-రాజా-ధృతరాష్ట్రః- భ్రాత్రావిదురేణసన్దర్శితఃఅధ్వాగన్తవ్యదేశాధ్వాయస్యసః అనేనవిదురోవితేనైవసహనిరగాదితిసూచ్యతే॥ద్రఢిమ్నః- నితరాందృఢాన్-దృఢమూలాన్-స్వేషుదేహతదనుబన్ధ్యాదిషు-స్నేహఃఅనురాగాస్తఏవపాశాఃపాశవద్బన్ధనహేతుత్వాత్-తాన్-ఛిత్వా-నిశ్చక్రామ-గృహాదితిశేషః ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ పతిమితి॥సుబలస్య-పుత్రీగాన్ధారీ న్యస్తన్యస్తదణ్డోమాతవోఽహిమాద్యైస్తేషాం-సర్వభూతసుహృదాంయోగినాం - ప్రహర్షంహర్షకరం-హిమాలయంప్రతి-యాన్తంగచ్ఛన్తం - పతిమనుజగామ-యుక్తంచైతదిత్యభిప్రాయేణతంవిశినష్టి॥పతివ్రతాసాధ్వీచేతి॥మనస్వినామివేతి॥సధృతరాష్ట్రనిర్గమఇత్యధ్యాహారః సనిర్గమః-మనస్వినాంవివేకినాం-సంప్రహారఇవస-న్నవస్థితః-మనస్వినాముద్బోధకఇవావర్తతేత్యర్థః ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ తతోఽజాతశత్రుః-హుతాఃఅగ్నయఃఆహవనీయాదయోయేనతథాభూతః - అనేనరాత్రావేవధృతరాష్ట్రోనిరగాదితిసూచితమ్-తిలాదిభిస్సహద్రవ్యైః- విప్రాన్నత్వా-పితోఃకృతంమైత్రంయేనసః, అతఏవ,గుర్వోఃగాన్ధారీధృతరాష్ట్రయోః,వన్దనాయతయోర్గృహంప్రవిష్టః, పితరౌసౌబలీంచగాన్ధారీంచ,నాపశ్యత్నదదర్శ, పితరావితిద్వివచనేనవిదురోవివక్షితః,సౌబల్యాఃపృథగుపాదానాత్ ❀ ॥ ౩౦ ॥ ❀ తత్రతత్ర

పుంసాంగుణవికర్షణః॥౨౭॥ఏవంరాజా ❀ విదురేణానుజేనప్రజ్ఞాచక్షుర్బోధితఆజమీఢః।ఛిత్వాస్వేషుస్నేహపాశాన్ద్రఢిమ్నోనిశ్చక్రామభ్రాతృసన్దర్శితాధ్వా॥౨౮॥ పతింప్రయాన్తంసుబలస్యపుత్రీపతివ్రతాచానుగతాచసాధ్వీ। ❀ హిమాలయంన్యస్తదణ్డప్రహర్షంమనస్వినామివసత్సంప్రహారః॥౨౯॥అజాతశత్రుఃకృతమైత్రోహుతాగ్నిః ❀ ర్విప్రాన్నత్వాతిలగోభూమిరుక్మైః ❀ గృహంప్రవిష్టోగురువన్దనాయ ❀ నచాపశ్యత్పితరౌసౌబలీంచ॥౩౦॥తత్రసఞ్జయమాసీనంపప్రచ్ఛోద్విగ్నమానసః॥౩౧॥గావల్గణేక్వనస్తాతోవృద్ధోహీనశ్చనేత్రయోః।అమ్బావాహతపుత్రార్తాపితృవ్యఃక్వగతస్సుహృత్॥౩౨॥అపిమయ్యకృతప్రజ్ఞేహతబన్ధుస్సభార్యయా। ఆశంసమానశ్శమలంగఙ్గాయాందుఃఖితోఽపతత్॥౩౩॥పితర్యుపరతేపాణ్డౌసర్వాన్నస్సుహృదశ్శిశూన్। అరక్షతాంవ్యసనతఃపితృవ్యౌక్వగతావితః॥౩౪॥సూతఉవాచ॥కృపయాస్నేహవైక్లబ్యాత్సూతోవిరహకర్శితః।ఆత్మేశ్వరమచక్షాణోనప్రత్యాహాతిపీడితః॥౩౫॥విమృజ్యాశ్రూణిపాణిభ్యాంవిష్టభ్యాత్మానమాత్మనా।అజాతశత్రుంప్రత్యూచేప్రభోఃపాదావనుస్మరన్॥౩౬॥సఞ్జయఉవాచ॥నాహంవేదవ్యవసితం

తత్రాష్ట్రిగృహేష్వాసీనంఉపవిష్టం,సఞ్జయం,మజాతశత్రుఃపప్రచ్ఛ,కథంభూతః,ఉద్విగ్నంభీతంమానసంయస్యతథాభూతః ❀ ॥ ౩౧ ॥ ❀ ప్రశ్నమేవాహగావల్గణఇత్యాదిభిస్త్రిభిః॥హేగావల్గణే,సఞ్జయ,నోఽస్మాకం, తాతఃపితా, నేత్రయోర్నేత్రాభ్యాం, హీనోరహితః, వృద్ధశ్చ, క్వగతః, హతాఃపుత్రాఃయస్యాస్సా, అతఏవ, ఆర్తాదుఃఖితా, అమ్బాగాన్ధారీచ,క్వగతా, తథా,పితృవ్యఃపితుర్భ్రాతా,సుహృచ్చ, విదురః,క్వగతః ❀ ॥ ౩౨ ॥ ❀ అపీత్యపిశబ్దసంభావనాద్యోతకః, ప్రశ్నద్యోతకోవా,హతాఃమయాహతాఃబన్ధవఃపుత్రాః యస్యసః, అతఏవ,దుఃఖితో,భార్యయాసహ, అకృతప్రజ్ఞేవివేకహీనే, మయి,శమలందోష, మపరాధమితియావత్, ఆశంసమానఃచిన్తయన్, గఙ్గాయాం, అపతత్పతితివాన్స్యాత్,పతితవాన్కిమితివార్థః ❀ ॥౩౩॥ ❀ వాత్సల్యయుక్తత్వాత్స్వాపరాధేష్వపిదోషమనవేక్ష్యోపకారమప్యుపకారత్వేనచిన్తయన్పృచ్ఛతి॥పితరీతి॥పితరిపాణ్డౌఉపరతేమృతేసతి,సర్వాన్,నోఽస్మాన్, సుహృదఃపుత్రాన్ శిశూన్-వ్యసనతఃఆపద్భ్యః, యావరక్షతాం, తౌపితృవ్యౌపితుర్భ్రాతరౌ-ధృతరాష్ట్రవిదురౌ-పితఃక్వగతౌ, ఛత్రిన్యాయేన-విదురాభిప్రాయాద్వా, వ్యసనతోఽరక్షతామిత్యుక్తమ్ ❀ ॥ ౩౪ ॥ ❀ ఏవముక్తస్సూత-స్సఞ్జయః, ఆత్మనఃస్వస్యేశ్వరంప్రభుంధృతరాష్ట్రం,అచక్షాణఃఅపశ్యన్,అతఏవ,అతివపీడితోదుఃఖితః-తద్విరహేణకర్శితః-క్షుణ్ణాదేవకృశీభూతస్సన్కృపయాస్నేహకృతవైక్లబ్యాద్ధార్ష్ట్యాచ్చ,తావన్నప్రత్యాహ, ప్రత్యుత్తరంవక్తుంనప్రబభూవేత్యర్థః ❀ ॥ ౩౫॥ ❀ తతశ్శనైఃపాణిభ్యామశ్రూణివిమృజ్య,ఆత్మనావివేకాత్మికయాధియా,ఆత్మానంసఙ్కల్పవికల్పాత్మకంమనో, విష్టభ్యప్రతిబధ్య,స్థిరీకృత్య,ప్రభోర్ధృతరాష్ట్రస్య-పాదావనుస్మరన్-అజాతశత్రుంప్రత్యూచే ❀ ॥ ౩౬ ॥ ❀ ఉక్తిమేవాహ॥నాహమితి॥

హే కురునన్దన-వః-యుష్మాకం-పిత్రోః విదురధృతరాష్ట్రయోః గాన్ధార్యాశ్చ-వ్యవసితం నిశ్చితం-నాహం వేద్మి-హే మహాబాహో-త్వమివాహమపి-మహాత్మభిస్తైర్ముషితోఽస్మి వఞ్చితోఽస్మి ॥౩౭॥ అథ తస్మిన్నేవ సమయే-తుమ్బురుణా సహితో భగవాన్నారదః-తత్రాజగామ తమవలోక్య-సానుజో యుధిష్ఠిరః ప్రత్యుత్థాయాభివాద్యాభ్యర్చ్య చ ఇదమాహ ॥౩౮॥ ఉక్తమేవాహ॥ నాహం వేదేతి ద్వాభ్యామ్॥ హే భగవన్-పిత్రోర్గతిం-నాహం వేద-అహం న జానే-తౌ-పితరౌ క్వ గతౌ-తథా-హతపుత్రా ఆర్తా చ-తపస్వినీ పతివ్రతా చ-మాతా క్వ గతా ॥౩౯॥ దిష్ట్యేత్యానన్దద్యోతకమవ్యయం-చాదేరాకృతిగణత్వాన్నిపాతసంజ్ఞాయాం "స్వరాదినిపాతమవ్యయ" మిత్యవ్యయసంజ్ఞా॥ వ్యసనార్ణవే పితృవిశ్లేషజదుఃఖార్ణవే మగ్నానామస్మాకం-కర్తరిషష్ఠీ-నోఽస్మాభిర్భగవాంస్త్వం-దిష్ట్యా-దృష్టః-త్వద్దర్శనేన వ్యసనమపగతమేవ-ఆనన్దశ్చ భవిష్యతీతి భావః-కథం దృష్టః అపారే మహాపారే-సముద్రే-తత్తారయితా కర్ణధార ఇవ నావిక ఇవ-అతస్త్వం-పిత్రోర్గతిం-బ్రూహి మహ్యం చ మాతుశ్చేత్యభిప్రాయేణ తం విశినష్టి॥ పారదర్శనః సర్వస్యాప్యవధిదర్శనః-సర్వజ్ఞ ఇతి యావత్ ॥౪౦॥ హే భార్గవ-ఇత్థం, ధర్మపుత్రేణ యుధిష్ఠిరేణ, పృష్టః, సర్వజ్ఞో భగవాన్ మునిశ్రేష్ఠో నారదస్తమాబభాషే ॥౪౧॥ భాషణమేవాహ॥ మాకంచనేతి వింశత్యా॥ యత్పృష్టం పిత్రోర్గతిం బ్రూహీతి తత్త్వమితి తస్యోత్తరం వివక్షుస్తావత్తత్తజ్జీవకర్మానుగుణసుఖదుఃఖాదిఫలప్రదానప్రవృత్తైశ్వరాయత్తత్వాత్కృత్స్నస్య జగతస్తదన్తర్గతిస్త్వం, కర్మాయత్తదేహతదనుబన్ధ్యాదిసంశ్లేషవిశ్లేషనిమిత్తం శోకం, మాకుర్వితి వైరాగ్యోత్పాదనాయాహ చతుర్భిః॥ హే రాజన్, కంచన-దేహం-తదనుబన్ధినం వా-కంచిదపి-మాశుచః శోకం మాకార్షీః, కుతః, యద్-యస్మాదిదం జగదీశ్వరవశం-కర్మానుగుణఫలదానప్రవృత్తేశ్వరాయత్తం-తన్నియామ్యమిత్యర్థః-కోఽసావీశ్వర ఇత్యత్రాహ॥ సపాలాః ఇన్ద్రాదిలోకపాలైస్సహితాః-లోకాః వి

పిత్రోర్వః కులనన్దన। గాన్ధార్యా చ మహాబాహో ముషితోఽస్మి మహాత్మభిః॥౩౭॥ అథాజగామ భగవాన్నారదస్సహతుమ్బురుః। ప్రత్యుత్థాయాభివాద్యాహ సానుజోఽభ్యర్చయన్నివ॥౩౮। యుధిష్ఠిర ఉవాచ॥ నాహం వేద గతిం పిత్రోర్భగవన్ క్వ గతావితః। అమ్బా వా హతపుత్రాఽఽర్తా క్వ గతా సా తపస్వినీ॥ ౩౯ ॥ దిష్ట్యా నో భగవాన్ దృష్టో మగ్నానాం వ్యసనార్ణవే। కర్ణధార ఇవాపారే భగవాన్ పారదర్శనః ॥౪౦ ॥ ఇత్థం పృష్టస్స దేవర్షిర్ధర్మపుత్రేణ భార్గవ। తమాబభాషే భగవాన్నారదో మునిసత్తమః॥౪౧॥ మా కంచన శుచో రాజన్ యదీశ్వరవశం జగత్॥ లోకాస్సపాలా యస్యేమే వహన్తి బలిమీశితుః ॥౪౨॥ స సంయునక్తి భూతాని స ఏవ వియునక్తి చ ॥ యథా గావో నసి ప్రోతాస్తన్త్ర్యాం బద్ధాశ్చ దామభిః। వాక్తన్త్ర్యాం నామభిర్బద్ధా వహన్తి బలిమీశితుః॥౪౩॥ యథా క్రీడోపస్కరాణాం సంయోగవిగమావిహ। ఇచ్ఛయా క్రీడితుస్స్యాతాం తథైవేశేచ్ఛయా నృణామ్॥

శ్చ ప్రభృత్య కించనపర్యన్తాః-ఇమే జనాః- యస్య, ఈశితుర్బలిం పూజాం-వహన్తి-కిం శరాభనస్తీత్యర్థః ॥౪౨॥ బలివహనమేవ సదృష్టాన్తముపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ తన్త్రీ-దీర్ఘా నామ మహతీ రజ్జుః-తద్బద్ధాః క్షుద్రరజ్జవః- ఉపదామాని-యద్వా, తన్త్రీ నామ-నాసారజ్జుః, తత్సంబద్ధా ఆకర్షణపాశాః- దామాని-యథా గావః, చతుష్పాదః, నసి, రన్ధ్రీకృతాయాం నాసికాయాం-ప్రోతాః సంయుక్తరజ్జవస్సన్తః-తన్త్ర్యాముపదామభిర్బద్ధాః-స్వపదే-కింకర్వన్తి, తథా-వాక్తన్త్ర్యాం వేదాఖ్యతన్త్ర్యాం-నామభిర్వర్ణాశ్రమవిశేషాన్వయాత్మకనామభిరుపదామస్థానీయైర్బద్ధాస్సపాలాః-లోకాః, ఈశితురీశస్య బలిం వహన్తి ॥౪౩॥ కిం దేహతదనుబన్ధ్యాదీనినిత్యాన్మత్వా శోచసి, కిం వా, అనిత్యాన్, వధవోభయథా, తథాపి-న, తే శోకవిషయాః, ఇతి వక్తుం, తావన్దేహాదివిశ్లేషవిశ్లేషౌ, క్రీడార్థం, జగద్వ్యాపారే ప్రవృత్తస్యేశ్వరస్యేచ్ఛయా, తత్తత్కర్మానుగుణ్యేన- సంపద్యేతే ఇతి సదృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి ॥ యథా-ఇహ లోకే, కస్యచిత్క్రీడితుః పుంసః-ఇచ్ఛయా, క్రీడోపస్కరాణాం క్రీడాసాధనానాం- సంయోగవియోగౌ - భవతః-యథా క్రీడోపస్కరాః క్రీడితురిచ్ఛయా-కదాచిత్సంశ్లిష్య-పునస్తదిచ్ఛయైవ-విశ్లిష్టాశ్చ భవన్తి, తథా - ఈశ్వరేచ్ఛయా, నృణామపి- సంయోగవియోగౌ, స్యాతామ్ ॥ ౪౪ ॥ ఉక్తం శిరస్త్రయం అనువాదపూర్వకం ప్రతిక్షిపతి॥ యదితి॥ యది లోకం, ధ్రువం స్థిరం మన్యసే, "యద్వా, అధ్రువం, "అథవోభయం", తత్ర తావత్తృతీయః కల్పోఽసంభవాదేవ నిరస్త ఇత్యభిప్రాయేణాహ॥ న చోభయమితి-నవాదాత్మకం వస్తు-దృష్టం శ్రుతం చేత్యర్థః, పరస్పరవిరుద్ధయోః ధ్రువత్వాధ్రువత్వయోరేకత్ర సమావేశోఽసంభవన్నిరస్త ఇతి భావః, త- దభ్యుపగమ్యాపి - తేన సహేతరచ్చిరోద్వయం ప్రతిక్షిపతి। సర్వథేతి ॥ ధ్రువత్వే - అధ్రువత్వే చా, భయవిధత్వే చ - తే దేహాదయః, తత్త్వమేవేతి న శోచ్యాః-తత్త్వాదేవ న శోచ్యాః, న హా-వస్తుతో యావదాత్మ భా

విధర్మః, కేనాప్యపనేతుం శక్య ఇతి భావః- ఏవం సతి - తచ్ఛోకహేతుః- కేవలం దేహాత్మభ్రమమూలకో- దేహాదిష్వనురాగ ఏవేత్యభిప్రాయేణ - స్నేహాదన్యత్ర మోహజాదితి - మోహజాద్దేహాత్మభ్రమజాత్- స్నేహా-దన్యత్ర అన్యస్మిన్- శోకహేతుత్వం నాస్తీతి శేషః, ॥౪౫॥ తస్మాదఙ్గ హే రాజన్ -అజ్ఞానకృతం దేహాత్మభ్రమకృతం- ఆత్మనః స్వస్య, మనసో వా, వైక్లబ్యం దైన్యం- జహి అపనయ - తదభిప్రేతం ప్రశ్నోత్తరం- సర్వజ్ఞత్వాత్స్వయమేవావిష్కృత్య, ప్రతివక్తి॥ కథమితి సార్ధద్వయేన॥ తత్ర- కథమిత్యర్ధేన- ప్రశ్నావిష్కారః- తతశ్శ్లోకద్వయేన తస్య ప్రతివచనమితి వివేకః- మాం- వినా- అనాథాః రక్షకహీనాః- అతఏవ- దీనాస్తే- కథం జీవేరన్, ఇతి శబ్దోఽత్రాధ్యాహర్తవ్యః- కథం జీవేరన్నితి- పృచ్ఛసి చేదిత్యర్థః ॥౪౬॥ తావత్తత్తుల్యయోగక్షేమే స్వస్మిన్- తద్రక్షకత్వాభిమానం, త్యజేత్యభిప్రాయేణాహ॥ కాలేతి॥ కర్మ అదృష్టం, గుణాస్సత్త్వాదయః- పృథివ్యాదిపఞ్చభూతారబ్ధోఽయం దేహః- కాలాద్యధీనః - అయమిత్యనేన, త్వద్దేహోఽప్యేవంవిధ ఏవేతి సూచితమ్, స్వయమేవంవిధదేహః, అదమన్యాన్ గోపాయేత్ రక్షేత్ - న రక్షేదేవేత్యర్థః, యథా స్వయం సర్పగ్రస్తోఽన్యాన్, తద్గ్రస్తాన్ న గోపాయేత్ తద్వత్ ॥౪౭॥ అస్త్వేవం, తథాపి- జీవికావతి, గృహే, స్థితానామస్మాకం జీవనం సుశకం, కదమితోగతానాం తేషాం జీవనం స్యాదిత్యత ఆహ ॥ అహస్తానీతి॥ అహస్తాని భూతాని, సహస్తానాం తేషాం- జీవనం, యథాలాభం, యథాయోగ్యం- ఓషధిఫలమూలపశుమృగాదీని, జీవనమిత్యర్థః, తథా, హస్తరహితానామపి - చతుష్పదాం, అపదాని అవిద్యమానపాదాని, భూతాని, జీవనం, తత్రాప్యుపదేశ ఏవ, మహతాం, అజగరాదీనాం భూతానాం, ఫల్గూని క్షుద్రాణి భూతాని- జీవనం, కిం బహునా, జీవస్య సజీవస్య భూతస్య- జీవ ఏవ జీవనం, జీవనశబ్దో భక్ష్యపరః ॥౪౮॥ సర్వత్ర వనే గృహే వా భగవానేవ రక్షితేత్యభిప్రాయేణ, తదుపయుక్తతయా, భగవతస్సార్వాత్మ్యం, కృత్స్నజగతస్తదాత్మకతయా తదనన్య

యన్మన్యసే ధ్రువం లోకమధ్రువం వా న చోభయమ్। సర్వథా న హి శోచ్యాస్తే స్నేహాదన్యత్ర మోహజాత్ ॥
తస్మాజ్జహ్యఙ్గ వైక్లబ్యమజ్ఞానకృతమాత్మనః। కథం త్వనాథాః కృపణా జీవేరంస్తే మాం వినా॥౪౬॥ కాలకర్మగుణాధీనో దేహోఽయం పాఞ్చభౌతికః। కథమన్యాంస్తు గోపాయేత్సర్పగ్రస్తో యథా పరమ్ ॥౪౭॥ అహస్తాని సహస్తానామపదాని చతుష్పదామ్। ఫల్గూని తత్ర మహతాం జీవో జీవస్య జీవనమ్॥౪౮॥ తదిదం భగవాన్రాజన్నేక ఆత్మాఽఽత్మనాం స్వదృక్। అన్తరోఽనన్తరో భాతి పశ్య తం మాయయోరుధా॥౪౯॥ సోఽయమద్య మహారాజ భగవాన్భూతభావనః। కాలరూపోఽవతీర్ణోఽస్యామభావాయ సురద్విషామ్ ॥౫౦॥ నిష్పాదితం

త్వం చాహ॥ తదిదమితి॥ హే రాజన్, తత్ -ఈశ్వరవశత్వేనోక్తం, ఇదం, పరిదృశ్యమానం చిదచిదాత్మకం జగత్- భగవానేక ఏవ- స్వహృదయం ఘట ఇతివత్ ॥ స్వరూపాభేదశఙ్కాం వారయితుం విశినష్టి॥ ఆత్మనాం దేవమనుష్యాదిదేహభృతాం జీవానాం, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనధారకత్వాభ్యామవస్థితిః, ఆత్మశబ్దస్యైతదేవ హి ప్రవృత్తినిమిత్తం యదన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనధారకత్వాభ్యామవస్థానం, అనేన శరీరాత్మభావనిబన్ధనం జగద్బ్రహ్మణోరనన్యత్వమిత్యుక్తం భవతి - శరీరాత్మభావనిబన్ధనశ్చానన్యత్వవ్యపదేశో దృష్టచరః, ఆత్మా దేవో జాతః, మనుష్యో జాత ఇతి, వ్యాప్యవస్తుగతదోషసంస్పర్శశఙ్కాం నిరాకుర్వన్ విశినష్టి॥ స్వదృక్, ఆత్మనాఽఽత్మతయాఽవస్థితోఽపి స్వాత్మయాథాత్మ్యదర్శీ, అతో నాస్య దోషసంస్పర్శ ఇతి భావః, తథా చ శ్రూయతే॥ అనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీతి, న కేవలమన్తరాత్మైవ, అపి తు, అన్తరోఽప్యనన్తరో భాతి, బహిశ్చ భాతి- నన్వేకస్య కథం దేవమనుష్యాదిరూపేణ బహుభావస్థానమిత్యత్రాహ॥ పశ్య తం మాయయోరుధేతి॥ మాయయా - దేవమనుష్యాదిరూపేణ పరిణతయా శరీరమాత్రయా జీవసంస్పృష్టయా ప్రకృత్యా - తం భగవన్తం ఉరుధా బహుధా పశ్య - చిదచిదాత్మకదేవాదిశరీరభేదేనైక ఏవావస్థిత ఇతి విజానీహీత్యర్థః ॥౪౯॥ న కేవలం త్వత్పితరస్సార్థమేవ నిర్గతాః- అపి తు యుష్మాభిరప్యేవమేవ నిర్గన్తవ్యమితి -భవతాం ప్రదర్శనార్థమపీత్యభిప్రాయేణాహ॥ సోఽయమితి ద్వాభ్యామ్॥ హే మహారాజ- సః నిఖిలజగదన్తరాత్మా -వశీకృతలోకత్రయః కాలశరీరకోఽయం- భగవాన్ శ్రీకృష్ణ, భూతాని స్వాజ్ఞానువర్తీని భావయతి అభ్యుదయయుక్తాని కరోతీతి తథా- హేతుగర్భమిదం- సాధుపరిత్రాతృత్వాదితి భావః - సురద్విషాం దుష్కృతాం, అభావాయ నాశాయ, కాలరూపో మృత్యురూపో, అస్యాం భువ్యవతీర్ణః కాలరూపత్వేనావతీర్ణః ॥౫౦॥ తేన చ- దేవకృత్యం- దేవార్థం, కర్తవ్యం కృత్యం ప్రయోజనం తద్విపక్షక్షపణరూపం -నిష్పాదితం। అధునా త్వయం భగవాన్ అవశేషం కర్తవ్యప్రయోజనావశేషం- స్వకులవినాశాత్మకమితి గూఢాభిసన్ధిః- ప్రతీక్షతే, అతో యావదిహ భూమౌ, భగ

వానీశ్వరః కృష్ణో భవేద్వర్తేత - తావదేవ, యూయమవేక్షధ్వం, తథాపత్యుపిఽర్గచ్ఛత ఇత్యభిప్రాయః ॥౫౧॥ భ్రాతృత్వమితి పృష్టకృతప్రశ్నస్యోత్తరమాహ ॥ ధృతరాష్ట్ర ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ స్వభార్యయా గాన్ధార్యా - భ్రాత్రా విదురేణ చ సహ - ధృతరాష్ట్రః - హిమవతో దక్షిణేన - ఋషీణామాశ్రమం గతః - హిమవతో దక్షిణపార్శ్వేన వర్తమానమాశ్రమం గత ఇత్యర్థః, ఏనబన్యతరస్యామదూరేఽపఞ్చమ్యాః, ఇత్యేవధ్యవధిమతో స్వామిన్యేనప్ప్రత్యయో వ్యుత్పన్నమిదం - దక్షిణేనేత్యవ్యయమ్ ॥౫౨॥ కోఽసావాశ్రమ ఇత్యత్రాహ ॥ స్రోతోభిరితి ॥ యం సప్తస్రోత ఇతి ప్రచక్షతే - తమాశ్రమం గత ఇత్యన్వయః - తత్ర తస్య నామ్నః ప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ యా వై ప్రసిద్ధా - స్వర్ధునీ స్వర్గనదీ గఙ్గా - సప్తానామృషీణాం ప్రీతయే - యతః, సప్తభిః - స్రోతోభిః ప్రవాహైః - నానా బహుధా - తదేవాహ ॥ సప్తధా వ్యధాత్, సువిభక్తా బభూవ, అతస్తం దేశం సప్తస్రోత ఇత్యాచక్షతే - యమేవమాచక్షతే తం గత ఇత్యర్థః ॥౫౩॥ తత్ర కిం కరిష్యతి కథం వా వర్తిష్యత ఇత్యత్రాహ ॥ స్నాత్వేతి ॥ తత్ర - అనుసవనం త్రిసంధ్యం - స్నాత్వా, అగ్నీన్ యథావిధి హుత్వా చ - అబ్భక్షః అప ఏవ భక్షయన్, ఉపశాన్తః కామాద్యకలుషితః ఆత్మా మనో యస్య - విగతా ఏషణాః దారేషణార్థేషణాపుత్రేషణాః యస్య - తథాభూతః ఆస్తే ఆసిష్యతే ॥౫౪॥ జితమాసనం యేన సః - చిరమాసీనోఽపి క్లమరహిత ఇత్యర్థః, జితాః శ్వాసాః ప్రాణాదివాయవో యేన - ప్రత్యాహృతాని శబ్దాదివిషయేభ్యో నియమితాని షడిన్ద్రియాణి యేన, హరిభావనయా భగవద్ధ్రువానుస్మృత్యా, ధ్వస్తాని నిరస్తాని - రజఆదిగుణత్రయకార్యాణి - ముక్తిప్రతిబన్ధకాని పుణ్యాపుణ్యాదిరూపాణి, మలాని యస్య తథాభూతః ॥౫౫॥ విజ్ఞానాత్మనీతి విజ్ఞానస్వరూపే క్షేత్రజ్ఞే ప్రత్యగాత్మని, సంయోజ్య - పూర్వప్రస్తుతానీన్ద్రియాణీత్యర్థాత్సిద్ధం, ఇన్ద్రియాణి సంయోజ్య ఇన్ద్రియైరనాకృష్టచిత్త ఇత్యర్థః - తమాత్మానం క్షేత్రజ్ఞం ఆధారే ధారకే బ్రహ్మణి - విలాప్య విలీనం కృత్వా - ఉపాధివిధూన

దేవకృత్యావశేషం ప్రతీక్షతే । తావద్యూయమవేక్షధ్వం భవేద్యావదిహేశ్వరః ॥౫౧॥ ధృతరాష్ట్రస్సహ భ్రాత్రా గాన్ధార్యా చ స్వభార్యయా । దక్షిణేన హిమవత ఋషీణామాశ్రమం గతః ॥౫౨॥ స్రోతోభిస్సప్తభిర్యా వై స్వర్ధునీ సప్తధా వ్యధాత్ । సప్తానాం ప్రీతయే నానా సప్తస్రోతః ప్రచక్షతే ॥౫౩॥ స్నాత్వాఽనుసవనం తస్మిన్ హుత్వా చాగ్నీన్ యథావిధి । అబ్భక్ష ఉపశాన్తాత్మా స ఆస్తే విగతైషణః ॥౫౪॥ జితాసనో జితశ్వాసః ప్రత్యాహృతషడిన్ద్రియః । హరిభావనయా ధ్వస్తరజస్సత్త్వతమోమలః ॥౫౫॥ విజ్ఞానాత్మని సంయోజ్య క్షేత్రజ్ఞే ప్రవిలాప్య తమ్ । బ్రహ్మణ్యాత్మానమాధారే ఘటామ్బరమివామ్బరే ॥౫౬॥ ధ్వస్తమాయాగుణోదర్కో నిరుద్ధకరణాశయః । నివర్తితాఖిలాహార ఆస్తే స్థాణురివాధునా ॥౫౭॥ తస్యాన్తరాయో

నేన బ్రహ్మసమానాకారతయా అనుసన్ధాయేత్యావత్ - తత్ర దృష్టాన్తమాహ ॥ ఘటామ్బరమివామ్బర ఇతి ॥ మహాకాశే ఘటాకాశమివ - బ్రహ్మణి అజ్ఞానం ప్రవిలాప్య - స్థాణురివాస్త ఇత్యుత్తరేణాన్వయః - అమ్బరదృష్టాన్తేన జీవబ్రహ్మణోః స్వరూపైక్యమనుసంధాయేతి న భ్రమితవ్యం - ఘటాద్యుపాధ్యపగమేన - ఘటాకాశస్య మహాకాశసంశ్లేషేఽపి - స్వరూపభేదసద్భావాత్ - పఞ్చీకరణస్మరణాదాకాశేఽప్యంశభేదస్య వేదాన్తిభిరవశ్యాఙ్గీకార్యత్వాత్ - యదా, ఆకాశేఽంశభేదో నాభ్యుపగమ్యేత, తదా కృత్స్నస్యాప్యాకాశస్య ఘటాద్యుపహితత్వప్రసఙ్గం - న చేష్టాపత్తిః - ఘటాకాశమహాకాశయోర్వ్యాప్యవ్యాపకభావవైపరీత్యాపాతాత్ - కార్త్స్న్యేనాకాశస్య ఘటోపహితత్వే హి, తత్పరిచ్ఛిన్నాకాశస్య వ్యాప్యత్వం సుస్పష్టం అతః స్సంశ్లేషదశాయామపి - ఘటాకాశమహాకాశయోః ప్రదేశభేదోఽస్త్యేవ ఉపాధ్యపగమేన సమానాకారత్వమాత్రాభిప్రాయక ఏవాయం దృష్టాన్త ఇత్యవగన్తవ్యమ్ ॥౫౬॥ ధ్వస్తం - మాయాగుణానాం రజఆదీనాం ఉదర్కః - రాగద్వేషాదికార్యద్వారోత్తరోదయో యస్య - నిరుద్ధాని - కరణాని - ఇన్ద్రియాణి - ఆశయో వాసనా - అన్తఃకరణం వా - యేన - నివర్తితాః, అఖిలాః సర్వే - ఆహారాః అబ్భక్షణాదయోఽపి - యేన తథాభూతః - స్థాణురివాచలో నిశ్చల ఆస్తే ఆసిష్యతే - ప్రత్యాహృతషడిన్ద్రియ ఇత్యనేన - ఇన్ద్రియాణాం విషయేభ్య ఆకర్షణమాత్రముక్తం - నిరుద్ధకరణాశయ ఇత్యనేన తు - పునర్విషయేషు ప్రవృత్తిప్రతిబన్ధ ఉక్తః - అతో న పౌనరుక్త్యం - తథా ధ్వస్తరజస్సత్త్వతమోమల ఇత్యనేన - పుణ్యాపాపాద్యభావ ఉక్తః ధ్వస్తమాయాగుణోదర్క ఇత్యనేన పుణ్యాపుణ్యమూలకరాగద్వేషాద్యభావ ఉక్తః తథా తావదబ్భక్షణస్తతో నివర్తితాఖిలాహార ఇతి ॥౫౭॥ కథంచిత్తమానయిష్యామీతి - యుధిష్ఠిరాభిప్రాయమాలక్ష్యాహ ॥ తస్యేతి ॥ సంన్యస్తాని త్యక్తాని అఖిలాని దేహధారణార్థాన్యపి కర్మాణి యేన - తస్య ధృతరాష్ట్రస్యాన్తరాయో విఘ్నభూతః - త్వం - మా భూః న భవ - హే రాజన్ - స ధృతరాష్ట్రః - అద్యతనాద్వర్తమానదినాదారభ్య - పరతః - పఞ్చమేఽహని - స్వం కళేబరం - హాస్యతి వై నూనం త

ష్యతి-తచ్చకళేబరంయోగాగ్నినైవభస్మీభవిష్యతి ✽ ॥ ౫౮।౫౯ ॥ ✽ తలిస్సహోటజేపర్ణశాలాసహితే- భర్తుర్దేహే, అగ్నిభిర్దహ్యమానేసతి-తస్యపత్నీ-సాధ్వీపతివ్రతా గాన్ధారీబహిస్థితా-తమగ్ని-మనువేక్ష్యతి అనుప్రవేక్ష్యతి ✽ ॥౬౦॥ ✽ హేకురునన్దన-తత స్తదాశ్చర్యం-నిశామ్య దృష్ట్వా-విదురః- హర్ష శోకాభ్యాం- భ్రాతుర్ముక్తివిశ్లేషజాభ్యాం-యుక్తః - తస్మాద్దేశా- త్తీర్థాని-నిషేవకః సేవితుమిచ్ఛన్- గన్తాగమిష్యతి ✽ ॥ ౬౧ ॥ ✽ ఇత్యేతదుక్త్వా- సతుమ్బురుర్భగవాన్నారదః స్వర్గమారుహత్-స్వర్గంప్రత్యూర్ధ్వంజగామేత్యర్థః యుధిష్ఠిర స్తుతస్య నారదస్యవచః-హృదికృత్వానిధాయ- శుచః శోకాన్-అజహాత్ తత్యాజ ✽ ॥ ౬౨ ॥ ✽ ఇతిశ్రీవీరరాఘవవిదుషావిలిఖితాయాంశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాంప్రథమస్కన్ధే త్రయోదశో ఽధ్యాయః

సంప్రస్థిత ఇతి॥ బన్ధూనాంయదూనాం- దిదృక్షయా, ఉత్తమశ్లోకస్య -విచేష్టితంజ్ఞాతుంచ జిష్ణావర్జునే - ద్వారకాయాంసంప్రస్థితే ప్రస్థానపూర్వకంద్వారకాయాంప్రవిష్టేసతి-ద్వారకాయాంబన్ధూనాందిదృక్షయేత్యన్వయః ॥ ౧ ॥ కతిచిన్మాసా-వ్యతిక్రాన్తాబభూవుః, తథాపి తతో ద్వారకాతో ఽర్జునో-నాగచ్ఛత్ - తదాకురూద్వహో యుధిష్ఠిరో-ఘోరరూపాణి-నిమిత్తానిదుఃఖనిమిత్తాన్యరిష్టాని-దదర్శ ✽ ॥ ౨ ॥ ✽ విపరీతాబుతూనాంవసన్తాదీనాంధర్మా యస్యతస్య - కాల

స్యైవాభూవన్సంన్యస్తాఖిలకర్మణః। సవాఅద్యతనాద్రాజన్ పరతః పఞ్చమేఽహని॥ కళేబరంహాస్యతివై తచ్చభస్మీభవిష్యతి ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ దహ్యమానేఽగ్నిభిర్దేహే పత్యుః పత్నీసహోటజే। బహిఃస్థితా పతింసాధ్వీతమగ్నిమనువేక్ష్యతి ॥ ౬౦ ॥ విదుర స్తుతదాశ్చర్యం నిశామ్యకురునన్దన। హర్షశోకయుత స్తస్మాద్గన్తాతీర్థనిషేవకః ॥ ౬౧ ॥ ఇత్యుక్త్వాథారుహత్స్వర్గంనారదస్సహతుమ్బురుః। యుధిష్ఠిరోవచ స్తస్యహృదికృత్వాఽజహాచ్ఛుచః ॥ ౬౨ ॥ ✽ ✽ ✽ ✽ ✽ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, త్రయోదశోఽధ్యాయః ✽ ✽

సూతఉవాచ॥ సంప్రస్థితేద్వారకాయాంజిష్ణౌబన్ధుదిదృక్షయా। జ్ఞాతుంచపుణ్యశ్లోకస్యకృష్ణస్యచవిచేష్టితమ్॥ వ్యతీతాః కతిచిన్మాసా స్తదానాయా త్తతోఽర్జునః। దదర్శఘోరరూపాణినిమిత్తానికురూద్వహః ॥ ౨ ॥ కాలస్యచగతింరౌద్రీంవిపరీత ర్తుధర్మిణః। పాపీయసీంనృణాంవార్తాంక్రోధలోభానృతాత్మనామ్ ॥ ౩ ॥ జిహ్మప్రాయంవ్యవహృతంశాఠ్యమిశ్రంచసౌహృదమ్ । పితృమాతృసుహృద్భ్రాతృదంపతీనాంచకల్కనమ్॥ ౪॥ కన్యావిక్రయికంతాతంసుతంపిత్రోరపోషకమ్ । బ్రాహ్మణాన్వేదవిముఖాన్ శూద్రాంశ్చ బ్రహ్మవాదినః ॥ ౫ ॥ నిమిత్తాన్యత్యరిష్టానికాలేత్వనుగతేనృణామ్। లోభాద్యధర్మప్రకృతిందృష్ట్వోవాచానుజంనృపః॥౬॥ యుధిష్ఠిరఉవాచ॥ సంప్రేషితోద్వారకాయాంజిష్ణుర్బన్ధుదిదృక్షయా। జ్ఞాతుంచపుణ్యశ్లోకస్యకృష్ణస్యచవిచేష్టితమ్ ॥ ౭ ॥ గతాస్స ప్తాఽధునామాసాభీమసేనతవానుజః । నాయాతికస్యవాహేతోర్నాహంవేదేదమఞ్జసా ॥ ౮ ॥ అపిదేవర్షిణాఽఽదిష్టస్సకాలోఽయముపస్థితః । యదాత్మనోఽఙ్గమాక్రీడంభగవానుత్సిసృక్ష

స్య-రౌద్రీంఘోరాం గతించ - ద్వితీయాన్తానాందదర్శేతిపూర్వేణదృష్ట్వేత్యుత్తరేణవాఽన్వయః, క్రోధాదిప్రవణఆత్మామనోయేషాంతేషాం-నృణాం- పాపీయసీంవార్తాంజీవనార్థప్రవృత్తిమ్ ✽ ॥ ౩ ॥ ✽ జిహ్మప్రాయంకౌటిల్యప్రచురం-వ్యవహృతంవ్యవహారం- శాఠ్యమిశ్రం - మాయయాయుక్తం - సౌహృదంచపిత్రాదీనాంపరస్పరంకల్కనం - రాగాదిదోషంచ ✽ ॥ ౪ ॥ ✽ కన్యాంవిక్రీణాతీతితథా-తంతాతంపితరం, పిత్రోర్మాతాపిత్రో-రపోషకం, సుతంచ- వేదేభ్యోవిముఖాన్ బ్రాహ్మణాన్-బ్రహ్మవాదినోవేదపారకాన్ శూద్రాంశ్చ ✽ ॥ ౫ ॥ ✽ తథాఽత్యరిష్టానినిమిత్తానిదుఃఖసూచకాని, కాలేత్వనుగతే-నిమిత్తే-నిమిత్తభూతవిపరీతకాలానుసారమిత్యర్థః, నృణాం-లోభాద్యధర్మస్వభావం-దృష్ట్వా-లోభాదీత్యాదిశబ్దేనక్రోధాదిసంగ్రహః-నృపోయుధిష్ఠిరః-అనుజంభీమంప్రోవాచ ✽ ॥ ౬॥ ✽ తదేవాహ-సంప్రేషితఇతిషోడశభిః॥ ద్వారకాయాంయేబాన్ధవాః- తేషాందిదృక్షయా-కృష్ణస్యవిచేష్టితంజ్ఞాతుంచ- జిష్ణుః-సంప్రేషితః ప్రస్థాపితః ✽ ॥ ౭ ॥ ✽ హేభీమసేన, సప్తమాసాః వ్యతిక్రాన్తాః, అధునాపి-కస్మాద్ధేతో- స్తవానుజోఽర్జునో-నాయాతి-ఇదమనాగమననిమిత్తం అహమఞ్జసా నవేద్మి అఞ్జసేత్యవ్యయంతత్త్వశీఘ్రార్థయోర్వర్తతే ✽ ॥ ౮ ॥ ✽ అపీతి॥ అపిశబ్దస్సంభావనాద్యోతకః, దేవర్షిణానారదేనాదిష్టః సూచితస్సకాలోఽధునా-ఉపస్థితోఽపి-ఉపస్థితస్స్యాత్కిమిత్యర్థః, కోసౌ- యస్మిన్ కాలే- భగవాన్ కృష్ణఆత్మనస్స్వస్యాక్రీడంక్రీడార్థం, మఙ్గ -ముత్సిసృక్షతీత్యుక్తమిచ్ఛతి-సకాలః, ఆక్రీడంక్రీడార్థంమనుష్యసంస్థానం, అఙ్గం, స

ద్వసత్త్వమయమప్రాకృతం శరీరం, ఉత్స్రక్ష్యతి మా మోర్వి శ్లేషయితుమిచ్ఛతీత్యర్థః ❁ ॥౯॥ ❁ భగవన్తం విశినష్టి ॥ యస్మాదితి ॥ యస్మాద్భగవతో హేతోః, నోఽస్మాకం, సంపదాదయో బభూవుః, యస్య చానుగ్రహాత్ లోకాః పుణ్యలోకాః భవిష్యన్తి, స భగవాన్ - ఉత్స్రక్ష్యతీత్యన్వయః ॥ సంపదః భోగ్యభోగోపకరణాదిసమృద్ధయః - సపత్నవిజయః శత్రువిజయః ❁ ॥౧౦॥ ❁ హే నరవ్యాఘ్ర, దివ్యాన్ దివిభవాన్, భౌమాన్ భువిభవాన్, దైహాన్ దేహభవాన్ - దారుణాన్ ఘోరాన్, అచిరాత్సమనన్తరమేవ - నోఽస్మాకం, బుద్ధిం మోహయతీతి తథాభూతం - భయం శంసతః సూచకాన్, ఉత్పాతాన్ పశ్య ॥౧౧॥ తావద్దైహికానుత్పాతాన్ దర్శయతి ॥ ఊర్వితి ॥ అఙ్గ హే భీమ, మే వామోర్వ్వాదయః, పునఃపునః, స్ఫురన్తి చలన్తి హృదయే, వేపథుః కమ్పశ్చ, భవతి, తాన్యేతాన్యూర్వాదిస్ఫురణాని - ఆరాత్ ॥ సమనన్తరకాలమేవ, మహ్యం, మమ, విప్రియం దాస్యన్తి - మమ విప్రియప్రాప్తిసూచకాని భవన్తీత్యర్థః ❁ ॥౧౨॥ ❁ ఏషా శివా, సృగాలవిశేష, అనలవజ్జ్వలదాననం యస్యాస్సా - ఆదిత్యమభి, ఆదిత్యాభిముఖం - రౌతి, అఙ్గ, హే భీమ, అయం, సారమేయః శ్వా - మమాభిముఖం, అభీరువత్, అభీతవత్, రోదితి రోదనం కరోతి ❁ ॥౧౩॥ ❁ శస్తాః ప్రశస్తా గవాశ్వాదయః - పశవో, మాం, సవ్యం, ఆత్మానం సవ్యపార్శ్వస్థం, కుర్వన్తి, అపరే, అప్రశస్తాః ఖ నుహాపాదయస్తు, దక్షిణం కుర్వన్తి, హే పురుషవ్యాఘ్ర, మమ వాహాన్ గజాశ్వాదీన్, రుదతో రోదనం కుర్వాణాన్, లక్షయే ❁ ॥౧౪॥ ❁ అయముల్లూకో ఘూకః, మృత్యోర్దూతః తద్వదనిష్టకరః, స చ, ప్రత్యుల్లూకశ్చ, తదభిముఖమన్యశ్చోలూకః,

తి ॥ ౯ ॥ యస్మాన్నస్సంపదో రాజ్యం దారాః ప్రాణాః కులం ప్రజాః । ఆసన్ సపత్నవిజయో లోకాశ్చ యదను
గ్రహాత్ ॥ ౧౦ ॥ పశ్యోత్పాతాన్నరవ్యాఘ్ర దివ్యాన్ భౌమాన్ సదైహికాన్ । దారుణాన్ శంసతోఽదూరా
ద్భయం నో బుద్ధిమోహనమ్ ॥ ౧౧ ॥ ఊర్వక్షిబాహవో మహ్యం స్ఫురన్త్యఙ్గ పునఃపునః । వేపథుశ్చాపి హృద
యే ఆరాద్దాస్యన్తి విప్రియమ్ ॥ ౧౨ ॥ శివైషోద్యన్తమాదిత్యమభిరౌత్యనలాననా । మామఙ్గ సారమేయోఽయమ
భిరోదిత్యభీతవత్ ॥ ౧౩ ॥ శస్తాః కుర్వన్తి మాం సవ్యం దక్షిణం పశవోఽపరే । వాహాంశ్చ పురుషవ్యాఘ్ర లక్ష
యే రుదతో మమ ॥ ౧౪ ॥ మృత్యుదూతః కపోతోఽయముల్లూకః కమ్పయన్మనః । ప్రత్యుల్లూకశ్చ కుహ్వానైరని
ద్రౌ శూన్యమిచ్ఛతః ॥ ౧౫ ॥ ధూమ్రా దిశః పరిధయః కమ్పతే భూః సహాద్రిభిః । నిర్ఘాతశ్చ మహాంస్తాత సాకం చ స్త
నయిత్నుభిః ॥ ౧౬ ॥ వాయుర్వాతి ఖరస్పర్శో రజసా విసృజంస్తమః । అసృగ్వర్షన్తి జలదా బీభత్సమివ సర్వ
తః ॥ ౧౭ ॥ సూర్యం హతప్రభం పశ్య గ్రహమర్దం మిథో దివి । ససఙ్కులైర్భూతగణైర్జ్వలితే ఇవ రోదసీ ॥ ౧౮ ॥
నద్యో నదాశ్చ క్షుభితాః సరాంసి చ మనాంసి చ । న జ్వలత్యగ్నిరాజ్యేన కాలోఽయం కిం విధాస్యతి ॥ ౧౯ ॥ న పిబన్తి
స్తనం వత్సా న దుహ్యన్తి చ మాతరః । రుదన్త్యశ్రుముఖా గావో న హృష్యన్త్యృషభా వ్రజే ॥ ౨౦ ॥ దైవతాని రు
దన్తీవ స్విద్యన్తీవోచ్చలన్తి చ ॥ ౨౧ ॥ ఇమే జనపదా గ్రామాః పురోద్యానాకరాశ్రమాః । భ్రష్టశ్రియో నిరానన్దాః
కిమఘం దర్శయన్తి నః ॥ ౨౨ ॥ మన్య ఏతైర్మహోత్పాతైర్నూనం భగవతః పదైః । అనన్యపురుషశ్రీభిర్హీనా భూర్హ

తాపితా పనిద్రౌ నిద్రారహితౌ, కుహ్వానైః కుహు ఇత్యేవం విధైః హ్వానైః శబ్దైరితి తచ్ఛబ్దానుకారః, ఇమం దేశం శూన్యమిచ్ఛతః సూచయతః ❁ ॥౧౫॥ ❁ దిశో ధూమ్రాః, పరిధయశ్చ దృశ్యన్త ఇతి శేషః, అద్రిభిస్సహ, భూః పృథివీ, కమ్పతే, స్తనయిత్నుభిః ఘోరైః కాలికైస్సహ, మహాన్ నిర్ఘాతః, అశనినిర్ఘాతశ్చాసీత్ ❁ ॥౧౬॥ ❁ ఖరః కర్కశః స్పర్శో యస్య స వాయుః, రద్ధ్వాశ్యాతమః, విసృజన్నపి శేషేణ సృజన్, వాతి, జలదాః మేఘాః, సర్వతో బీభత్సమివ, సృక్ రుధిరం, వమన్తి ముఞ్చన్తి ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ హతా ప్రభా యస్య తథాభూతం, సూర్యం పశ్య, దివి గ్రహాణాం భృగ్వఙ్గారకాదీనాం, పరస్పరం, విమర్దం కలహం పశ్య, ససఙ్కులైః, భూతానాం పిశాచానాం గణైః, రోదసీత్యవ్యయం ద్యావాపృథివ్యోర్వర్తతే, జ్వలితే ఇవ దృశ్యేతే ❁ ॥౧౮॥ ❁ నద్యః ప్రాక్స్రోతసః, నదాః ప్రత్యక్స్రోతసః, సరాంసి, భూతానాం మనాంసి చ, క్షుభితాః సంచలితాః, భవన్తి సమ్యగ్భవన్తి ఆవా అగ్నిరాహవనీయాదిః ఆజ్యేన న జ్వలతి, అయం కాలః కిం దుఃఖం విధాస్యతి అహం తు న వేద్మీతి భావః ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ వత్సాః, స్తనం స్తన్యం, న పిబన్తి, మాతరశ్చ, వత్సాన్ప్రతి, న దుహ్యన్తి, స్తన్యమితి శేషః, గావః, అశ్రూణి ముఖే యాసాం తాః, రుదన్తి, వ్రజే గోష్ఠే ఋషభాః న హృష్యన్తి చ ❁ ॥౨౦॥ ❁ దైవతాని దేవప్రతిమాః, రుదన్తీవ, స్విద్యన్తి గాత్రప్రస్వేదం ముఞ్చన్తి, ఉచ్చలన్తీవోత్ప్లుత్య పతన్తీవ దృశ్యన్తే ❁ ॥౨౧॥ ❁ పురాదీనామాశ్రమాః, ఇమే జనపదాః దేశాః, గ్రామాశ్చ, భ్రష్టాః శ్రియో యేభ్యః, నిర్గత ఆనన్దో యేభ్యస్తథాభూతాః, దృశ్యన్తే, నోఽస్మాకం, కిమఘం, అఘమూలకం దుఃఖం, దర్శయిష్యన్తి, వయం తు న విద్మ ఇతి భావః ❁ ॥౨౨॥ ❁ ఇదం త్వహముద్భావయామీత్యాహ ॥ మన్య ఇతి ॥ ఏతైర్మహోత్పాతైః, ఇదం త్వహం,

మన్యేఉద్భావయామి,కిం,అనన్యపురుషశ్రీభి,ర్నవిద్యతేఅన్యపురుషేషుశ్రీర్యేషుతైః,అన్యపురుషేష్వసమ్భావికాన్తిభి,ర్భ
గవతఃకృష్ణస్య, పదైః పాదవిన్యాసైః,హీనారహితా,అతఏవ,గతంసౌభగంసౌన్దర్యంయస్యాంతథాభూతా,భూఃపృ
థివీ-నూనంభవిష్యతి ॥౨౩॥ ఇతీత్థం,దృష్టానిజ్ఞాతానిఅరిష్టానియేనతేన-చేతసా రాజ్ఞఃతస్యయుధిష్ఠిరస్య-చిన్తయత
స్సతః హేబ్రహ్మన్-కపిధ్వజోఽర్జునః-యదుపుర్యాః ద్వారకాయాః-ప్రత్యాగమత్-ఆగతవాన్ ॥౨౪॥ తమాగతం పా
దయోర్నిపతితం- అనుజమర్జునం-నృపోయుధిష్ఠిరః విలోక్యఉద్విగ్నంభీతంహృదయంయస్యతథాభూతో-నారదోక్తం
సంస్మరన్-సుహృదాంమధ్యే-పృచ్ఛతిస్మ అపృచ్ఛత్-కథంభూతం - అయథాపూర్వంపూర్వవదనవస్థితం- ఆతురందుఃఖి
తం-అధోవదనమవాఙ్ముఖం-నయనాబ్జయోరశ్రుబిన్దూన్-ఉత్సృజన్తంముఞ్చన్తం-విచ్ఛాయంవిగతకాన్తిమ్ ॥౨౫॥౨౬॥ ప్ర
శ్నమేవాహ॥కచ్చిదానర్తపుర్యామిత్యాదినాఽధ్యాయసమాప్తి॥కచ్చిదితీష్టప్రశ్నద్యోతకమవ్యయం-తావత్సా
మాన్యతస్సర్వాన్-నిష్టాన్ బన్ధూన్ పృచ్ఛతికచ్చిదితి॥మధ్వాదయోయాదవావాన్తరవిశేషాః-తచ్చనవయస్ఫుటం-నోఽస్మాకం-
స్వజనాః బన్ధవః ఆనర్తపుర్యాం ద్వారకాయాం సుఖంయథాతథా-ఆసతేకచ్చిత్- ఆసతేకిం తచ్చముదిష్టమితికచ్చిచ్ఛబ్దం
ప్రయుఞ్జానస్యభావః ఏవముత్తరత్రాపిద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౨౭ ॥ అథోక్తవిధార్జునదర్శనేనకృష్ణనిర్యాణంసమ్భావ్య-త
చ్ఛ్రవణజోవిషాదఃపశ్చాదేవభవిష్యత్యభిప్రాయేణ-తావత్ప్రియశోవిశేషేణపృచ్ఛతి - శూరఇత్యాదినా।అస్మాకం-మా
తామహః-శూరః- హేమారిష- హేపార్థ- సవిసర్గపాఠేశూరవిశేషణం-మారిషశబ్దస్సాన్యశబ్దపర్యాయః-స్వస్తియథాత

తసౌభగా॥౨౩॥ఇతిచిన్తయతస్తస్యదృష్టారిష్టేనచేతసా।రాజ్ఞఃప్రత్యాగమద్బ్రహ్మన్ యదుపుర్యాఃకపిధ్వజః॥
తంపాదయోర్నిపతితమయథాపూర్వమాతురమ్।అధోవదనమబ్బిన్దూన్సృజన్తంనయనాబ్జయోః॥౨౫॥వి
లోక్యోద్విగ్నహృదయోవిచ్ఛాయమనుజంనృపః।పృచ్ఛతిస్మసుహృన్మధ్యేసంస్మరన్నారదేరితమ్ ॥ ౨౬ ॥క
చ్చిదానర్తపుర్యాంనస్స్వజనాస్సుఖమాసతే।మధుభోజదశార్హార్హసాత్వతాన్ధకవృష్ణయః॥౨౭॥శూరో
మాతామహఃకచ్చిత్స్వస్త్యాస్తేవాఽథమారిష ।మాతులస్సానుజఃకచ్చిత్కుశల్యానకదున్దుభిః॥౨౮॥సప్త
స్వసారస్తత్పత్న్యోమాతులాన్యస్సహాత్మజాః । ఆసతేసస్నుషాఃక్షేమందేవకీప్రముఖాస్స్వయమ్॥౨౯॥క
చ్చిద్రాజాఽఽహుకోజీవత్యసత్పుత్రోఽస్య చానుజః । హృదికస్ససుతోఽక్రూరోజయన్తగదసారణాః ॥
ఆసతేకుశలంకచ్చిద్యేచశత్రుజిదాదయః । కచ్చిదాస్తేసుఖంరామోభగవాన్సాత్వతాంప్రభుః॥౩౧॥ప్రద్యు
మ్నస్సర్వవృష్ణీనాంసుఖమాస్తేమహారథః।గమ్భీరరయోఽనిరుద్ధోవర్ధతేభగవానుత॥ ౩౨ ।సుషేణశ్చా
రుదేష్ణశ్చసామ్బోజామ్బవతీసుతః।అన్యేచకార్ష్ణిప్రవరాస్సపుత్రాఋషభాదయః॥౩౩॥తథైవాఽనుచరా
శ్శౌరేశ్శ్రుతదేవోద్ధవాదయః ।సునన్దనన్దశీర్షణ్యాయేచాన్యేసాత్వతర్షభాః॥౩౪॥అపిస్వస్త్యాసతేసర్వే

థా-ఆస్తేకచ్చిత్-తథా-నో-మాతులః-ఆనకదున్దుభిర్వసుదేవః-సానుజః-కుశలీకుశలమస్యాస్తీతితథాభూత-ఆస్తేకచ్చిత్-
వసుదేవస్యానుజాస్తు-దేవభాగో-దేవశ్రవాః-ఆనక-స్సృఞ్జయః-శ్యామకః-కఙ్కః-శమీకో-వత్సకో-వృక-శ్చేతినవ ॥౨౮॥
సప్తేతి॥స్వసారః-ఉగ్రసేనస్యేతిశేషః-ఉగ్రసేనస్యభగిన్యస్సప్తతస్యానకదున్దుభేఃపత్న్యః-మాతులాన్యః-అస్మన్మాతులస్య
వసుదేవస్యస్త్రియః,, ఇన్ద్రవరుణభవశర్వరుద్రేత్యానుగాగమే-జీషిచ-మాతులానీతిశబ్దోవ్యుత్పాదితః - ఆత్మజైస్సహితాః-
స్నుషాభిఃసుతభార్యాభిస్సహితాః-దేవకీప్రభృతయః-దేవకీ - శ్రుతదేవా-శాన్తిదేవా-ఉపదేవా-శ్రీదేవా-దేవరక్షితా-స
హదేవాఖ్యాస్స్వయంక్షేమంయథాతథాఆసతేకచ్చిత్ ॥ ౨౯ ॥ అసద్దురాత్మాకంసఃపుత్రోయస్య-సచాహుకఃఉ
గ్రసేనో-రాజా-జీవతికచ్చిత్ - అస్యాహుకస్యా - నుజోదేవకశ్చ - జీవతికచ్చిదిత్యన్వయః - హృదికస్యశ్వఫల్కస్య-సు
తోఽక్రూరః,జయన్తాదయః, యేచశత్రుజిదాదయోవసుదేవపుత్రాః-తే , సర్వే,కుశలమాసతేకచ్చిత్ -సాత్వతాంభక్తా
నాంపతిః,సాత్వచ్ఛబ్దోభగవద్భక్తవాచకః- సాత్వతశబ్దస్తుయాదవవాచకఇతివివేకః , భగవాన్బలరామఃసుఖమాస్తే
కచ్చిత్ ॥౩౦॥౩౧॥ అథశ్రీకృష్ణపుత్రాన్పృచ్ఛతి ॥ సర్వవృష్ణీనాంమహారథఃప్రద్యుమ్నస్సుఖమాస్తేకచ్చిత్-తథా
భగవాన్గమ్భీరవేగోఽనిరుద్ధశ్చవర్ధతేఉత ॥౩౨॥ జామ్బవతీసుతఇతిసామ్బస్యవిశేషణం, సుషేణాదయః-అన్యేచ
ఋషభాదయః- కార్ష్ణిప్రవరాఃశ్రీకృష్ణసుతశ్రేష్ఠాః , సపుత్రాః-అపిసుఖమాసతఇత్యుపరిష్టాదన్వయః ॥౩౩॥ తథై
వ-శౌరేర్భగవతోఽనుచరాః,శ్రుతదేవోద్ధవాదయః-యేచాన్యే,సాత్వతర్షభాఃయాదవశ్రేష్ఠాస్సునన్దాదయః ॥౩౪॥

౨౮॥శ్లో॥పా॥ మారిషః

కృష్ణరామయోర్భుజావేవ ఆశ్రయో యేషాం తే - సర్వేఽపి స్వస్త్యాసతే - బద్ధసౌహృదాః దృఢసౌహృదాః తే సర్వే - అస్మాకమపి - కుశలం స్మరన్తి కిమిత్యర్థః ❁॥౩౫॥ ❁ అథ భగవతః కుశలం పృచ్ఛతి॥ భగవానితి॥ భగవాన్ కృష్ణః, పురే, సుధర్మాయాం, సుహృద్భిర్వృతః సుఖమాస్తే కచ్చిత్ ❁॥౩౬॥ ❁ బ్రహ్మణ్యో భక్తవత్సల ఇతి విశేషణద్వయాభిప్రేతం స్వేష్టం యః పృచ్ఛతి॥ మఙ్గలాయేతి॥ లోకానాం జనానాం - మఙ్గలాద్యర్థం - అనన్తస్య సఖా అనన్తసఖః - ఆద్యః పుమాన్ పరమపురుషః యదుకులామ్భోధౌ - వాస్తే కచ్చిత్ - అనన్తసఖ ఇత్యనేన - బలరామ - సహిత ఆస్తే కిమితి పృష్టం భవతి, క్షేమో లబ్ధసుఖపరిపాలనం భవో యోగః, స చాలబ్ధసుఖలాభరూపః - తదుభయవిధాయ మఙ్గలాయేత్యర్థః ❁॥౩౭॥ ❁ తదేవ ప్రపఞ్చయతి యద్బాహ్వితి త్రిభిః। యస్య కృష్ణస్య భగవతో బాహుదణ్డగుప్తాయాం - పుర్యాం - అర్చితాస్సర్వైర్లోకైర్బహుమతా - యదవః - పరమానన్దం యథా తథా - క్రీడన్తి - మహాపౌరుషికా ఇవ యక్షా ఇవ ❁॥౩౮॥ ❁ యస్య భగవతః పాదయోశ్శుశ్రూషణం సగ చరణం ముఖ్యం కర్మ, తేన హేతునా - సత్యభామాదయః షోడశసహస్రయోషితః - సంఖ్యే యుద్ధే, త్రిదశాన్ దేవాన్ - నిర్జిత్య - యాః - వజ్రమాయుధం యస్య స ఇన్ద్రః తద్వల్లభః ప్రియో యాసాం, తాసాం శచ్యాదీనాం ఉచితాః - ఆశిషః అభీష్టార్థాః - పారిజాతాదయః - భగవతా - ఆహృతా ఇతి శేషః - తదిత్యవ్యయం, సామాన్యాభిప్రాయమేకత్వం నపుంసకత్వం వా - తాః ఆశిషః - హరన్తి స్వీకుర్వన్తి ❁॥౩౯॥ ❁ యస్య భగవతో బాహుదణ్డ ఏవ ప్రమర్ద్యేషాం తే, తదుపజీవినస్తద్భృత్యాః - యదుప్రవీ

కృష్ణరామభుజాశ్రయాః। అపి స్మరన్తి కుశలమస్మాకం బద్ధసౌహృదాః॥౩౫॥ భగవానపి గోవిన్దో బ్రహ్మణ్యో భక్తవత్సలః। కచ్చిత్పురే సుధర్మాయాం సుఖమాస్తే సుహృద్వృతః॥౩౬॥ మఙ్గలాయ చ లోకానాం క్షేమాయ చ భవాయ చ। ఆస్తే యదుకులామ్భోధావాద్యోఽనన్తసఖః పుమాన్॥౩౭॥ యద్బాహుదణ్డగుప్తాయాం స్వపుర్యాం యదవోఽర్చితాః। క్రీడన్తి పరమానన్దం మహాపౌరుషికా ఇవ॥౩౮॥ యత్పాదశుశ్రూషణముఖ్యకర్మణా సత్యాదయో ద్వ్యష్టసహస్రయోషితః। నిర్జిత్య సంఖ్యే త్రిదశాంస్తదాశిషో హరన్తి వజ్రాయుధవల్లభోచితాః॥౩౯॥ యద్బాహుదణ్డప్రభవోఽనుజీవినో యదుప్రవీరా హ్యకుతోభయా ముహుః। అధిక్రమన్త్యఙ్ఘ్రిభిరాహృతాం బలాత్సభాం సుధర్మాం సురసత్తమోచితామ్॥౪౦॥ కచ్చిత్తేఽనామయం తాత భ్రష్టతేజా విభాసి మే। అలబ్ధమానోఽవజ్ఞాతః కింవా తాత చిరోషితః॥౪౧॥ కచ్చిన్నాభిహతోఽభావైః శబ్దాదిభిరమఙ్గలైః। న దత్తముక్తమర్థిభ్య ఆశయా యత్ప్రతిశ్రుతమ్॥౪౨॥ కచ్చిత్త్వం బ్రాహ్మణం బాలం గాం వృద్ధం రోగిణం స్త్రియమ్। శరణోపసృతం సత్త్వం నాత్యాక్షీః శరణప్రదః॥౪౩॥ కచ్చిత్త్వం నాగమోఽగమ్యాం గమ్యాం వాఽసత్కృతాం స్త్రియమ్। పరాజితో వాథ భవాన్నోత్తమైర్నాఽసమైః పథి॥౪౪॥ అపి స్విత్పర్యభుఙ్క్థాస్త్వం సభోజ్యాన్వృద్ధబాలకాన్। జుగుప్సితం కర్మ కిఞ్చిత్కృతవాన్న కిమక్షమమ్॥౪౫॥ కచ్చిత్ప్రేష్ఠతమేనాథ హృద

రాః - న విద్యతే కుతోఽపి భయం యేషాం తథాభూతాస్సన్తః - సురసత్తమానామిన్ద్రాదీనాముచితాం తాన్నిర్జిత్య బలాదాహృతాం - సుధర్మాఖ్యాం సభాం - అఙ్ఘ్రిభిః - ముహుర్ముహురధిక్రమన్తి - అధ్యాక్రమన్తే ❁॥౪౦॥ ❁ తతః - తస్య నిస్తేజస్కత్వాదిహేతూన్ వికల్పయన్ పృచ్ఛతి॥ హే తాత - తవ - అనామయం ఆరోగ్యం - కచ్చిత్ - మే మనసి - భ్రష్టం తేజో యస్మాత్, తథాభూతోఽపి భాసి లక్ష్యసే - హే తాత - త్వం - తత్ర చిరముషితః - హేతుగర్భమిదం చిరముషితత్వాదలబ్ధః - మానస్సంమానో యేన - తథాభూతః కిం - అథవా తైరవజ్ఞాతః అవమతః కిం ❁॥౪౧॥ ❁ అభావైరితి చ్ఛేదః - న విద్యతే భావః సద్భావః యేషాం తైః అమఙ్గలైర్వా - శబ్దాదివిషయైః - నాభిహతః కచ్చిత్ - ఆశయా - అర్థిభ్యో యాచమానేభ్యః - యత్ప్రతిశ్రుతం దాస్యామీతి ప్రతిజ్ఞాతం - తత్ - తేభ్యః కింవా న దత్తమ్ ❁॥౪౨॥ ❁ బ్రాహ్మణాదీన్ప్రతి - శరణోపసృతం శరణాగతం - సత్త్వం జన్తుం - శరణప్రదః రక్షకః - త్వం - నాత్యాక్షీః కచ్చిత్ ❁॥౪౩॥ ❁ అగమ్యాం స్త్రియం - త్వం, నాగమః న గతవాన్ కచ్చిత్। గమ్యామప్య - సత్కృతాం వా - నాగమః కచ్చిత్, అథ - నను - భవాన్, పథి ఉత్తమైః - రథైర్వాజనైః పరాజితో వా కిమ్ ❁॥౪౪॥ ❁ సభోజ్యాన్ సహ భోక్తుం యోగ్యాన్, వృద్ధాన్, బాలకాంశ్చ, పరివర్జనే, పరిత్యజ్య, త్వమేకః అపి - భుక్తవాన్ కిం నోఽస్మాకం - అక్షమం అసహ్యం కించిన్నిన్దితం కర్మ కృతవాన్ కిమ్॥౪౫॥ హృద్యేన హృదయంగమేన - నిత్యం ప్రియతమేనాత్మబన్ధునా శ్రీకృష్ణేన, రహితః - అత ఏవ, శూన్యో నిరానన్దోఽస్మీతి మన్యసే కచ్చిత్ అన్యథా ఉక్తహేతూనామన్యతమస్యాప్యభావే, తే తవ - రుక్ రోగః ఆధిర్న స్యాత్ ; యద్వా ; రుక్ దీప్తిః - అన్యథా - న - ప్రాగివ నాస్తి - అతః - కేనచిదుక్తాన్యతమేన హేతునా భవితవ్యమిత్య

ర్థః ॥౪౪॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే చతుర్దశోఽధ్యాయః.

ఏవమితి॥ ఇత్థం కృష్ణస్య భగవతస్సఖా, కృష్ణోఽర్జునో, భ్రాత్రా రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ - నానావిధానాం శఙ్కానామాస్పదం నిమిత్తం - రూపం - తేజోహీనం స్వకీయం రూపం ప్రతి - వికల్పితః - కృష్ణస్య భగవతః విశ్లేషేణ కర్శితః ॥౧॥ తద్విశ్లేషజశోకేన - శుష్యద్వదనం హృదయకమలం యస్య, సః - అత ఏవ హతా ప్రభా యస్య తథాభూతః - తమేవ - విభుం శ్రీకృష్ణమభిధ్యాయన్ - ప్రతిభాషితుం ప్రతివక్తుం, నాశక్నోత్ న శశాక ॥౨॥ తతః కృచ్ఛ్రేణ మహతా ప్రయత్నేన - శుచః శోకాన్ సంస్తభ్య నేత్రయోః - నేత్రే, కర్మణి షష్ఠీ - పాణినా - ఆమృజ్య "యద్వా" సంస్తభ్య, మన ఇతి వా శేషః - నేత్రయోః, శుచః శోకాశ్రూణి - పాణినా సంమృజ్య - పరోక్షేణ అపసమున్నద్ధః ఉత్కటః - ప్రణయః స్నేహః - ఔత్కణ్ఠ్యం ప్రేమపూర్వకానుధ్యానం విరహాసహత్వం దశా వా - తాభ్యాం కాతరః అధీరః ॥౩॥ బాష్పగద్గదయా కుణ్ఠీభూతయా, గిరా - అగ్రజం నృపతిం - ఇత్థం వక్ష్యమాణరీత్యా - ఆహేత్యన్వయః - కథం భూతస్సన్ - సారథ్యాదిషు కర్మసు - సఖ్యాదీన్, సంస్మరన్ - తత్ర, సౌహృదం హితైషిత్వం, మిత్రత్వం ప్రియైషితా - సమానశీలత్వం సఖిత్వం - నియోగాదికరణార్హత్వం వా మిత్రత్వం ॥౪॥ ఉక్తిమేవాహ॥ వఞ్చితోఽహమితి త్రయోవింశత్యా॥ హే మహారాజ అహం బన్ధురూపిణా బన్ధురూపతాం ప్రాప్తేన - హరిణా ఆశ్రితార్తిహరేణ - సాక్షాద్భగవతా - వఞ్చితోఽస్మి రహితోఽస్మీత్యర్థః - యేనేత్యాదీనాం యచ్ఛబ్దానాం - తేనాహమస్మి ముషితః పురుషేణ భూమ్నేత్యుపరిష్టాదన్వయః, దేవానామపి విస్మాపనం ఆశ్చర్యకరం - యత్ - మహత్ - మమ తే

యేనాత్మబద్ధనా। శూరాన్యోఽస్మి రహితో నిత్యం మన్యసే తేఽన్యానానఘ ॥౪౪॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, చతుర్దశోఽధ్యాయః

సూత ఉవాచ ॥ ఏవం కృష్ణసఖః కృష్ణో భ్రాత్రా రాజ్ఞా వికల్పితః। నానాశఙ్కాస్పదం రూపం కృష్ణవిశ్లేషకర్శితః ॥౧॥ శోకేన శుష్యద్వదనహృత్సరోజో హతప్రభః। విభుం తమేవానుధ్యాయన్నాశక్నోత్ప్రతిభాషితుమ్॥ కృచ్ఛ్రేణ సంస్తభ్య శుచః పాణినాఽఽమృజ్య నేత్రయోః। పరోక్షేణ సమున్నద్ధప్రణయౌత్కణ్ఠ్యకాతరః ॥౩॥ సఖ్యం మైత్రీం సౌహృదం చ సారథ్యాదిషు సంస్మరన్। నృపమగ్రజమిత్యాహ బాష్పగద్గదయా గిరా ॥౪॥ అర్జున ఉవాచ ॥ వఞ్చితోఽహం మహారాజ హరిణా బన్ధురూపిణా। యేన మేఽపహృతం తేజో దేవవిస్మాపనం మహత్ ॥౫॥ యస్య క్షణవియోగేన లోకో హ్యప్రియదర్శనః। ఉక్థేన రహితో హ్యేష మృతకః ప్రోచ్యతే యథా ॥౬॥ యత్సంశ్రయాద్ద్రుపదగేహముపాగతానాం రాజ్ఞాం స్వయంవరముఖే స్మరదుర్మదానామ్। తేజో హృతం ఖలు మయాఽభిహతశ్చ మత్స్యః సజ్జీకృతేన ధనుషాఽధిగతా చ కృష్ణా ॥౭॥ యత్సంనిధావహమ ఖాణ్డవమగ్నయేఽదామిన్ద్రం చ సామరగణం తరసా విజిత్య। లబ్ధా సభా మయకృతాఽద్భుతశిల్పమాయా దిగ్భ్యోఽహరన్నృపతయో బలిమధ్వరే తే ॥౮॥ యత్తేజసా నృపశిరోఙ్ఘ్రిమహన్మఖార్థమార్యోఽనుజస్తవ గజాయుతసత్త్వవీ

ర్యో - యేన - అపహృతం "దేవే"తి యుధిష్ఠిరస్య సంబోధనం వా ॥౫॥ యస్య చ భగవతః క్షణమాత్రవియోగే చాస్య, అప్రియం దర్శనం యస్య తథాభూతోఽయం, మత్ప్రభృతిలోకో - భవతి - యథైష - లోకః దేహః - ఉక్థేన ప్రాణేన రహితః, మృతకశ్శవః - ప్రోచ్యతే అపిశబ్దాద్దర్శనాయోగ్యశ్చ ప్రోచ్యతే తద్వత్ ॥౬॥ యత్సంశ్రయాదితి॥ అస్మదీయశౌర్యవీర్యాదికం యదధీనం తేన వఞ్చితోఽస్మీతి సముదాయార్థః - ద్రుపదగేహే - ద్రౌపద్యాస్స్వయంవరస్య ముఖే - స్వయంవరప్రారమ్భే, స్మరేణ కామేన హేతునా దుష్టో మదో యేషాం తేషాం ఉపాగతానాం రాజ్ఞాం, తేజో - మయా యస్య భగవతస్సంశ్రయాద్ధేతోః - అపహృతం ఖలు - తథా సజ్జీకృతేన సమారోపితజ్యావాణకేన, ధనుషా - మత్స్యో మత్స్యాకారో యన్త్రవిశేషశ్చాభిహతః ఛిన్నః - కృష్ణా ద్రౌపదీ చ అధిగతా లబ్ధా చ ॥౭॥ యత్సంనిధావితి॥ యస్య భగవతస్సంనిధౌ - హేతుభూతే, అమరగణైస్సహితమిన్ద్రం - జవేన - విజిత్య ఖాణ్డవాఖ్యం వనం - మహ్యమగ్నయే - అదామ దత్తవానస్మి - అహం, ఉ, ఇతి చ్ఛేదః - ఉశబ్దో నిపాతో విస్మయద్యోతకః - అత్యాశ్చర్యమేవంవిధం కర్మ కృతవానస్మీతి భావః - తథా - మయకృతా నిర్మితా అద్భుతాన్యాశ్చర్యభూతాని శిల్పాని ప్రతిమాదీని - మాయా అత్యాశ్చర్యాణి - యస్యాం - సా సభా - మయా లబ్ధా "అద్భుతా నిశిల్పాని పాణిపాదాదినైపుణాని యస్సు తా మాయాః ఆశ్చర్యరూపాః ప్రతిమాదయో యస్యామితి వా" తథా యత్సన్నిధౌ - తే తవ - అధ్వరే అశ్వమేధే - నృపతయో - దిగ్భ్యో బలిముపాహరన్ - ఆహృత్య సమర్పయామాసుః ॥౮॥ తవానుజో - భీమః - అగ్రజః గజానామయుతస్య సత్త్వం బలం తత్తుల్యం సత్త్వం యస్య - సభీమః తవ మఖార్థం యజ్ఞార్థం - యస్య భ

గవతః సంశ్రయాద్ధేతోః, నృపస్య జరాసంధస్య,, శిరోఙ్ఘ్రి ఇతి పాఠేఽగ్రతో వాతస్వమూర్ధాన్వం చైకత్వే,, శిరోఙ్ఘ్రి
నాహనత్ - తేనస్మ పేశాల్యా తాన్నృపా - స్తతో విమోచితా స్తన్ధొయత్ప్రమదరాధస్య గుప్తస్య భైరవస్యవా , మఖా
యకల్పార్థం, సంభృతంధనం - త- స్తనాభ్వ రే,బలింకర, మనయదానీతవ న్తం - నృపాణాంశిరస్సు అఙ్ఘ్రిర్యస్యతం,
జరాసంధమితివా ॥ ౯ ॥ పత్న్యా ఇతి॥ తవపత్న్యాః వోఽపద్యాః,అభిముఖం,రాజసూయాఖ్యే మఖే విభ క్త్యర్దేఽ
స్యాయితా వా॥ క్లృప్తః కారితః యోమహాభిషేకః , తేనశ్లాఘిష్ఠం అత్యన్తశ్లాఘ్యం- చారుసున్దరం-కబరంధమ్మిల్లం,వికీర్య
విక్షిప్య, మైర్దుశ్శాసనాదిభిస్స్పృష్టం, తేషాం స్త్రియః, హతాః పృతాః ఈశాః పతయో యాసాం తాశ్చ, విముక్తాః కేశా
యాసాం తాశ్చ తథాభూతాః - యోఽకృతకృతవాన్ - సతవానుజోఽస్మాన్ పరిరక్షితి మహానిఖిలపూర్వోక్తాన్వయః, కథం
భూతాయాః పత్న్యాః, పదయోర్దుశ్శాసనస్య భగవతోఽపాపదయోః , పతితాయాః అశ్రూణిముఖేయస్యాశ్చ,తథాభూ
తాయాః ॥౧౦॥ యోనఇత్యాది- యోఽయుతాగ్రభుక్ అయుతైనవిప్రాణామయుతేనసహాగ్రభుజి అతిధావా-అయుత
స్యాగ్రేవా-తస్మాత్-అరిణా దుర్యోధనేనవిహితాత్-ప్రేషితాత్-దుర్వాససః హేతోః ఆగతాత్-దురన్తకృచ్ఛ్రాత్ అపారస
ఙ్కటాత్, యోభగవాన్, నోఽస్మాన్, శాకాన్నకాన్నావశిష్టలేప-ముపభుజ్యభుక్త్వా, జుగోప, యతశ్శాకావశిష్ట-ముపభు
క్తవతో భగవతో హేతోః స్సలిలేవినిమగ్నాః సంమోహమానసంఘరూపోదేహోయస్య, సదుర్వాసా- స్త్రిలోకిం అధిత్రప్తా
మమం స్తతమన్యత, తేనభగవతా ముషితోఽస్మీత్యన్వయః ॥ ఏషా వాత్రకథాసూచ్యతే॥ శ్లో ॥ దుర్వాసామునివర్యోదదుర్యో
దనగృహంగతః ॥ తంరాజాపూజయామాసస్సార్ఘ్యపాద్యాసనాదిభిః ॥౧॥ నిమన్త్రయామాససతంభోజనాయనరాధి
పః। తంచాహమితిహామన్త్ర్యకృత్వానిత్యాహ్నికాంక్రియాః ॥౨॥ బుభుక్షైవన్నంబహుగుణంచాపిహస్త్వా క్షైస్సహధర్మవిత్।అబ్ర
వీచ్చ పరాజానంభుక్త్వాతుష్టమనామునిః ॥౩॥వరంవరయ భద్రంతేవరదోఽస్మి నరాధిప॥యాచయామ్యద్యకిమహంవరమేతం

ర్యః। తేనాహృతాః ప్రమథనాదమఖాయభూపాయన్మోచితా స్తవనయన్బలిమధ్వరే తే॥౯॥పత్న్యాస్తవాధి
మఖక్లృప్తమహాభిషేకశ్లాఘిష్ఠ చారుకబరంకితవైస్సభాయామ్।స్పృష్టం వికీర్యపదయోః పతితాశ్రుముఖ్యా
యైస్తత్స్త్రియో ఽకృతహతేశవిముక్తకేశాః ॥౧౦॥ యోనోజుగోపవనఏత్యదురన్తకృచ్ఛ్రాద్దుర్వాససో
ఽరివిహితాదయుతాగ్రభుగ్యః। శాకాన్నశిష్టముపయుజ్యయతస్త్రిలోకీంతృప్తామమంస్తసలిలేవినిమగ్నస
ఙ్ఘః ॥ ౧౧ ॥యత్తేజసాథభగవాన్యుధిశూలపాణిర్విస్మాయితస్సగిరిశోఽస్త్రముదాన్నిజంమే।అన్యేఽపిచాహ

మునీశ్వరమ్ ॥౪॥ఇతిచిన్తాంసమాపన్నో రాజాదుర్యోధనస్తదా। ముహూర్తంచిన్తయిత్వాఽథప్రతిపేదేమనోగతమ్॥౫॥
వనవాసంగతాయేతుపాణ్డవాశ్శంసితవ్రతాః। తేషామస్యమునేశ్శాపజనవేయత్నవాన్నృపః ॥ ౬ ॥ మద్గృహే సుస్తకస
దృశంయదావాఞ్ఛతిభోజనమ్।తన్నదాతుంశక్నువన్తితేవనేక్లేశభాగినః ॥ ౭ ॥ తదాకోపపరీతాత్మాశాపందాస్యత్యసం
శయః।ఇత్యేవందురభిప్రాయోవరంవవ్రేసుదారుణమ్ ॥ ౮ ॥వనేమేభ్రాతరస్సన్తిపాణ్డవాదుఃఖభాగినః।భోక్తవ్యంద్గృత
హేబ్రహ్మన్మద్గృహేమన్తవాన్యదా ॥ ౯ ॥ తథేతిమునిరుక్త్వాతంగత్వాఽయాచతభోజనమ్ । అయుతబ్రాహ్మణాగ్రా
మాంభోజయాశుయుధిష్ఠిరః॥౧౦॥శ్రుత్వైతద్వచనంరాజాహృదిసంజాతవేపథుః।మత్తమస్మాభిరధునాశిష్టమన్నంనవిద్య
తే॥ ౧౧ ॥ తథాసవాహ్మణాస్సన్తిపాదుర్గ్రీచకదాచన।యద్యహంనదదామ్యన్నంశాపందాస్యతికోపనః॥౧౨॥తథాప్యే
తంనిమన్త్ర్యైనముపాయంమృగయేఽధునా।ఇత్యేవంమనసాధ్యాత్వారాజామునిమథాబ్రవీత్॥౧౩॥భగవన్నిత్యకర్మాది
కృత్వాస్నానాదికంమునే।శీఘ్రమాగమనంకార్యంసిద్ధంసర్వంతథాస్తు మే ॥ ౧౪॥ తతఓమిత్యనుజ్ఞాయగత్వాచాప్సువివేశహ
తత్రాఘమర్షణంకుర్వన్దధ్యౌతద్భ్రిహ్మనిష్కళమ్ ॥౧౫ ॥ ఏతస్మిన్నేవకాలేతుభగవాన్యదునన్దనః। అజగామకురుశ్రేష్ఠస
న్నిధౌక్లేశనాశనః॥ ౧౬॥విషణ్ణవదనాన్దృష్ట్వాపాణ్డవాన్మధుసూదనః।ఉవాచరాజన్కిందీర్ఘంధ్యాయసేక్లేశభాగివ॥౧౭॥
సోఽస్మైన్యవేదయత్సర్వం మునేరాగమనాదికమ్॥శ్రుత్వైతద్భగవాన్కృత్స్నందుర్యోధనవిచేష్టితమ్॥ ౧౮ ॥ శ్రుత్వోవా
చావశిష్టంతదన్నంకించిదస్తివా।నాకమాత్రావశిష్టామేపాకఇత్యబ్రవీన్నృపః ॥ ౧౯ ॥ఉవాచభగవాఞ్శిష్టంపాకేసూ
క్ష్మయతామితి।ఆనీతంభక్షయామాసరాజ్ఞోదుఃఖోపశాన్తయే ॥ ౨౦ ॥దుర్వాసాస్తుమునిశ్రేష్ఠస్తృప్తంస్థావరజఙ్గమమిత్యా
దికా ॥౨౧॥ "యత్తేజసేతి॥యస్యభగవత స్తేజసా-మయ్యాహితేనహేతునా,సభగవాన్ - శూలపాణిః శమ్భుః కిరాతరూ
పీ యుద్ధేవిస్మాయితః-మమేతిశేషః-విస్మయంప్రాపితః-సచగిరిశోరుద్రః-మేమహ్యం-అస్త్రంపాశుపతాఖ్యందదౌతథా
న్యేఽపిచ-శక్రాదయోవిస్మాయితాఇత్యర్థః- తదాహ - మమునైవ-అధునాతేనోహీనేనకళేబరేణైవ-మహేన్ద్రస్యభవనే

మహేన్ద్రాసనస్యార్ధం-ప్రాప్తః - ఇన్ద్రాసనస్యార్ధమధిష్ఠితవానస్మీత్యర్థః-మహదితిపృథక్పదమ్ - అన్యథా,, ఆన్మహత,, ఇత్యాత్వాపత్తిః , ఆర్షత్వాత్తదభావే - మహతఆసనస్యేత్యన్వేతుంశక్యమ్ ॥ ౧౨ ॥ తత్రైవమహేన్ద్రభవనే, విహరతోమమ - గాణ్డీవలక్షణంగాణ్డీవేనసహలక్ష్యత ఇతితథా - యేనభగవతా , అనుభావితంప్రభావం ప్రతినీతం-భుజదణ్డయోర్యుగ్మం - సేన్ద్రా దేవా - అరాతివధాయకాలకేయనివాతకవచాద్యసురవధార్థం శ్రితాఃసహాయత్వేనాశ్రితాః-హేఆజమీఢ-తేనభూమ్నాఅపరిమితానన్తరూపేణపరమపురుషేణశ్రీకృష్ణేన-అహంముషితోస్మివఞ్చితోస్మి మాం విహాయస్వలోకంజగామేత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ యద్బాన్ధవ ఇతి ॥ యచ్ఛబ్దానాంఅధ్యాహృతతచ్ఛబ్దనతాలున్తిహృదయం మమమాధవస్యేత్యనేనాన్వయః-యోభగవాన్బాన్ధవో యస్య,,సోహం,,మేకఏవ-అవార్యం దుస్తరంసత్వంబలంయస్య-తమనన్తపారంపరమధికం-కురూణాంబలరూపమబ్ధిం-రథేనసాధనేన- తతరేతీర్ణవానస్మి -ఆర్షత్వా,, త్త్రాగలభజత్రపక్షే ,, త్వేర్త్యాభ్యాసలోపాభావ ఆత్మనేపదంచ-తథాయద్బాన్ధవేనమయా-పరేషాంశత్రూణాం - బహుధనంప్రత్యాహృతంతథాతేషాంశిరోభ్యః- తేజః పదం తేజసఃపదమాశ్రయః-మణిమయంముకుటాత్మకంరత్నంప్రత్యాహృతమ్ ॥ ౧౪ ॥ యఇతి॥ హేవిభో అదభ్రాణామనల్పవీర్యాణాంబహూనాంరాజన్యశ్రేష్ఠానాంరథజాలైః-మణ్డితాసుభీష్మాదీనాంసేనాసు-యోభగవాన్॥మమాగ్రేచరఃఅవస్థితః-దృశాదృష్టిమాత్రేణరథయూథపానాం - మోజసాసహాయుర్మనాంసిచ - ఆర్చ్ఛత్ హృతవాన్ ॥ ౧౫ ॥ యద్దోష్వితి॥యస్యభగవతోదోష్షుబాహుషు-ప్రణిహితంప్రణిధాపితం, త్వయేతిశేషః - త్వయా-యు

మమునైవకళేబరేణప్రాప్తోమహేన్ద్రభవనేమహదాసనార్ధమ్ ॥ ౧౨ ॥ తత్రైవమేవిహరతోభుజదణ్డ
యుగ్మంగాణ్డీవలక్షణమరాతివధాయదేవాః । సేన్ద్రాశ్శ్రితాయదనుభావితమాజమీఢ తేనాహమద్యముషి
తఃపురుషేణభూమ్నా ॥౧౩॥ యద్బాన్ధవఃకురుబలాబ్ధిమనన్తపారమేకోరథేనతతరేఽహమవార్యసత్వమ్।
ప్రత్యాహృతంబహుధనంచమయాపరేషాం తేజఃపదంమణిమయంచహృతంశిరోభ్యః ॥౧౪॥ యోభీష్మకర్ణ
గురుశల్యచమూష్వదభ్రరాజన్యవర్యరథమణ్డలమణ్డితాసు । అగ్రేచరోమమవిభోరథయూథపానామాయు
ర్మనాంసిచదృశాసహఓజఆర్చ్ఛత్ ॥ ౧౫ ॥ యద్దోష్షుమాంప్రణిహితంగురుభీష్మకర్ణనప్తృత్రిగర్తశల్యసై
న్ధవబాహ్లికాద్యైః।అస్త్రాణ్యమోఘమహిమానినిరూపితానినోపస్పృశుర్నృహరిదాసమివాసురాణి ॥
సౌత్యేవృతఃకుమతినాత్మదఈశ్వరోమే యత్పాదపద్మమభవాయభజన్తిభవ్యాః । మాంశ్రాన్తవాహమర
యోరథినోభువిష్ఠంనప్రాహరన్యదనుభావనిరస్తచిత్తాః॥౧౭॥నర్మాణ్యుదారరుచిరస్మితశోభితానిహేపా
ర్థహేఽర్జునసఖేకురునన్దనేతి । సఞ్జల్పితానినరదేవహృదిస్పృశానిస్మర్తుర్లుఠన్తిహృదయంమమమాధవస్య॥
శయ్యాసనాటనవికత్థనభోజనాదిష్వైక్యాద్వయస్య ఋతవానితివిప్రలబ్ధః। సఖ్యుస్సఖేవపితృవత్తనయ

ద్భుజైకశరణత్వేనకృతంమామిత్యర్థః గురుర్ద్రోణః, తత్ప్రభృతిభిః,నిరూపితానిప్రయుక్తాని , అప్రతిహతమహిమాన్యస్త్రాణినోపస్పృశన్-యథాఅసురాణిఅసురేణహిరణ్యకశిపునాకారితాన్యస్త్రశస్త్రాదీని,నృసింహదాసంప్రహ్లాదంనాస్పృశన్తద్వత్ ॥౧౬॥ సౌత్యఇతి॥ యస్యభగవతఃపాదపద్మం-భవ్యాఃసాధవః , అభవాయముక్తయేభజన్తి।యఆత్మదఃఆత్మపర్యన్తప్రదాన్యః ,, యఆత్మదాబలదాఏకోబహూనాంయోవిదధాతికామాన్ ,, ఇతిశ్రుతేఃఈశ్వరస్సర్వనియన్తా-కుబుద్ధినా-మేమయా-సౌత్యేసారథ్యేనిమిత్తేవృతః-శ్రాన్తైర్వాహైస్సహితం, మతఏవ , భువిష్ఠమపి - మాం - యస్యభగవతఃప్రభావేననిరస్తంవిమోహితంచిత్తంయేషాన్తేనృపాఃనప్రాహరన్॥నప్రహృతవన్తః ॥౧౭॥ నర్మాణీతి॥ హేనరదేవతస్యమాధవస్యశ్రీకృష్ణస్య-ఉదారేణరుచిరేణసున్దరేణచస్మితేనశోభితానినర్మాణిపరిహాసవాక్యాని-హేపార్థేత్యాదిరూపాణిసంబోధనాత్మకానిజల్పితానిచ-స్మరతోమమ-హృదయంలుఠన్తిభిన్దన్తి ॥ ౧౮ ॥ శయ్యేతి॥శయ్యాదివ్యాపారేష్వైక్యంసాధారణ్యంసామ్యమితియావత్ - తేన-నవిద్యతేద్వయంద్వైవిధ్యంఅన్యతరస్యవ్యాపారాన్తరంయస్యతస్య-కుమతేర్మమ-సఖ్యురఘంసఖేవ-తనయస్యాఘంపితృవత్ సేహేఏవ- ఇత్థంద్విప్రకారేణవిప్రలబ్ధోఽధిక్షిప్తః-ఋతవాన్ ఋతవోఽభవాస్తద్వాన్-ధనవానితివత్-దేవానాంస్వామిత్యర్థః ॥ మహామహితయామహానుభావత్వాత్ ,,మహాన్మహితయేతిపాఠే,, మహితామాహాత్మ్యం, తేనమహాన్-సర్వం-మఘమపరాధం-సేహేసోఢవాన్ ,,ఋతవానితిపాఠే,,ఋతంస

౧౯॥శ్లో॥పా॥ ఋతవానితి   పా॥ మమహాన్మహితయా

త్యం వాచికం కాయికం చాపి వివక్షితం-తత్త్వం సత్యవాదీకిలేత్యాదియా సేహే విప్రలబ్ధోఽపీత్యర్థః ॥౧౯॥ సోఽహమితి॥
సఖ్యాద్వయోఽహం-హే నృపేన్ద్ర-సఖ్యా మిత్రేణ-ప్రియేణ నిరతిశయప్రీతివిషయేణ హృద్యయా తంగచ్ఛతీతి హృదయః-
అయగతావితి ధాతుః-హృదయంగమేన-సుహృదా హితైషిణా-పురుషోత్తమేన-హీనోఽహం రహితః- అఙ్గ హే రాజన్ అధ్వని
ఉరుక్రమస్య శ్రీకృష్ణస్య-పరిగ్రహం కళత్రమణ్డలం-రక్షన్-గోపైరేవ అసద్భిః దుర్జనైః-అబలేవ యోషిదివ-నిర్జితోఽస్మి- ॥౨౦॥
తదితి॥ యే-భగవతస్సహావస్థానదశాయాం ధనురాదయః- త ఏవాధునాపి-రథీ చాహం స ఏవాధునాపి-యతో-యేభ్యో ధను
రాదిభ్యో-నృపతయః- ఆనమన్తి విశిష్టం రథినం మాం నమన్తి ఇత్యర్థః - యద్యప్యేవం-తథాపి తత్సర్వం ధనురాదికమీశరి
క్తం శ్రీకృష్ణరహితం సత్-క్షణేన - అసదసత్ప్రాయమభూత్-యథా భస్మన్ భస్మని-హుతం-యథా చ-కుహకరాద్ధం-
దోషవద్విప్రస్యారాద్ధం రాధనం-దానాదిసత్కారః-యథా చ ఊషే ఊషరభూమావుప్తం బీజం తద్వత్ ॥౨౧॥ హే రా
జన్ సుహృత్పురే ద్వారకాయాం-త్వయాభిపృష్టానాం నోఽస్మాకం సుహృదాం మధ్యే-చతుఃపఞ్చావశేషితాః చత్వారః ప
ఞ్చ వా అవశిష్టాః అన్యేతు-సర్వే వినష్టా ఇత్యర్థః-తత్ర హేతుం వదన్ స్తాన్విశినష్టి॥ విప్రశాపవిమోహితచి
త్తానామ్॥ వారుణీమితి ॥వారుణీం మదిరాం సురాం పీత్వా- తేనోన్మథితం విభ్రాన్తం చేతో యేషాం-అతఏవాన్యోన్యమజాన
తామిమిథో ముష్టిభిర్నిఘ్నతామ్ ॥౨౨॥౨౩॥ తన్మిథో హననమపి-ప్రాయశః ఈశ్వరస్య కృష్ణస్య-విచేష్టిత-మేతత్సఙ్క
ల్పమూలకమేవేతి భావః తదేవ సదృష్టాన్తమాహ॥ యద్-యథా-యత్సఙ్కల్పాన్ మిథో-భూతాని భావయన్తి వర్ధయామాసుః-

స్య సర్వం సేహే మహాన్మహితయా కుమతేరఘం మే॥౧౯॥ సోఽహం నృపేన్ద్ర రహితః పురుషోత్తమేన సఖ్యా
ప్రియేణ సుహృదా హృదయేన శూన్యః। అధ్వన్యురుక్రమపరిగ్రహమఙ్గ రక్షన్ గోపైరసద్భిరబలేవ వినిర్జితోఽస్మి॥
తద్వై ధనుస్త ఇషవః స రథో హయాస్తే సోఽహం రథీ నృపతయో యత ఆనమన్తి। సర్వం క్షణేన తదభూదసదీశ
రిక్తం భస్మన్ హుతం కుహకరాద్ధమివోప్తమూష్యామ్ ॥౨౧॥ రాజంస్త్వయాభిపృష్టానాం సుహృదాం నః సు
హృత్పురే। విప్రశాపవిమూఢానాం నిఘ్నతాం ముష్టిభిర్మిథః ॥౨౨॥ వారుణీం మదిరాం పీత్వా మదోన్మథితచేత
సామ్। అజానతామివాన్యోన్యం చతుఃపఞ్చావశేషితాః॥౨౩॥ ప్రాయేణైతద్భగవత ఈశ్వరస్య విచేష్టితమ్। మి
థో నిఘ్నన్తి భూతాని భావయన్తి చ యన్మిథః ॥౨౪॥ జలౌకసాం జలే యద్వన్మహాన్తోఽదన్త్యణీయసః। దుర్బ
లాన్బలినో రాజన్మహాన్తో బలినో మిథః॥౨౫॥ ఏవం బలిష్ఠైర్యదుభిర్మహద్భిరితరాన్విభుః। యదూన్ యదుభిరన్యో
న్యం భూభారాన్ సఞ్జహార హ ॥ ౨౬ ॥ దేశకాలార్థయుక్తాని హృత్తాపోపశమాని చ । హరన్తి స్మరతశ్చిత్తం
గోవిన్దాభిహితాని మే॥౨౭॥ ఏవం చిన్తయతో జిష్ణోః కృష్ణపాదసరోరుహమ్। సౌహార్దేనాతిగాఢేన శాన్తాసీద్వి
మలా మతిః॥౨౮॥ వాసుదేవాఙ్ఘ్ర్యనుధ్యానపరిబృంహితరంహసా। భక్త్యా నిర్మథితాశేషకషాయధిషణోఽ
ర్జునః॥౨౯॥ గీతం భగవతా జ్ఞానం యత్తత్సఙ్గ్రామమూర్ధని। కాలకర్మతమోరుద్ధం పునరధ్యగమద్విభుః॥౩౦॥

తథా-తత్సఙ్కల్పాదేవ మిథో నిఘ్నన్తి వినిఘ్నన్తి ॥౨౪॥ యుక్తం చైతత్తస్య భూభారాపహారాయావతీర్ణస్యే
త్యభిప్రాయేణ స్వయముదాసీన ఏవ సన్ భూభారం సంజహారేత్యాహ॥ జలౌకసామితి ద్వాభ్యామ్॥ తత్ర వివక్షితార్థోపయో
గితయా దృష్టాన్తమాహ॥ జలౌకసామితి॥ జలే-జలౌకసాం మత్స్యాదీనాం మధ్యే - యథా- అణీయసః సూక్ష్మాన్-జలౌకసో-మ
హాన్తః తేఽదన్తి భక్షయన్తి-యథా చ-దుర్బలాన్-తాన్-బలినో-ఘ్నన్తి యథా చ- హే రాజన్ -మహాన్తో బలినశ్చ- తే మిథో
నిఘ్నన్తి ॥౨౫॥ ఏవం విభుః బలిష్ఠైర్మహద్భిశ్చ యదుభి-రితరాన్ దుర్బలాన్ అన్యాంశ్చ భూతాన్-తతోఽన్యోన్యం-య
దుభిర్యదూనేవ-మిథో-భూభారరూపాన్-సఞ్జహార సంహృతవాన్ ॥౨౬॥ దేశకాలార్థం- దేశకాలానుగుణం కర్త
వ్యం ప్రయోజనం-తద్యుక్తాని తత్ప్రకాశకాని-శృణ్వతాం-హృదయగతదుఃఖోపశమనాని - గోవిన్దస్యాభిహితాని - భావే
క్తః- భాషణాని గిలావిరూపాణి-స్మరతో మమ-చిత్తం హరన్తి ॥౨౭॥ ఇత్థ-మతిగాఢేనాపారేణ సౌహార్దేన-కృష్ణస్య
పాదసరోరుహం-చిన్తయతోఽర్జునస్య-అతఏవ-విమలా-శాన్తా రాగాద్యకలుషితా చ-మతిర్బభూవ ॥౨౮॥ వాసుదేవ
స్యాఙ్ఘ్ర్యోరనుధ్యానేన పరిబృంహితం వర్ధితం రంహః వేగః-ప్రావణ్యం-యస్యాః-తయా-వాసుదేవభక్త్యా అవిచ్ఛిన్నస్మృ
తిసన్తానరూపయా ప్రీత్యాత్మికయా నిర్మథితాః నిరస్తాః అశేషాః కషాయాః కషాయవద్దుర్గ్రహాః రాగాదయో యస్యాస్సా-ధి
షణా బుద్ధి-ర్యస్య సోఽర్జునః ॥౨౯॥ సఙ్గ్రామమూర్ధని యుద్ధారమ్భే-య- ద్భగవతా గీతం-గీతోపనిషన్ముఖేనోపదిష్టం జ్ఞా
నం - స్వాత్మపరమాత్మతత్ప్రాప్తిసాధనాదియాథాత్మ్యగోచరం జ్ఞానం-తన్మహతా కాలేన-కర్మణా తమోగుణేన-చా

పద్మపం-లోకోహితమపి-విముక్తాత్మావధారణసమ్మర్దః-అత్రనిర్మథితాశేషకషాయత్వం హేతుః,పునరప్యగ్యగమత్ అధ్యాపస్యత్ ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ బ్రహ్మసంపత్త్యా ,,పదగత్యా,, గత్యర్థో బుద్ధ్యర్థః , బ్రహ్మవిషయకసమ్యగ్జ్ఞానేన,హ్యార్జునస్తదావిర్భూయుక్తః, దేనోపలక్షితోవా,యద్వా, తేనహేతునాచిన్నద్వైతసంశయః, ఆత్మని దేహాగత దేవాదిభేదభ్రమరహితఇతిగీతోపనిషత్ప్రావ్యపదేశోక్తయుద్ధ్యర్థ్యః బ్రహ్మ-సంపత్త్యేతిమధ్యమపదలోపిజ్ఞానోక్తపద ఉక్తః ,,యద్వా,, బ్రహ్మసంపత్త్యా సంచిన్నద్వైతసంశయః బ్రహ్మజ్ఞానేనసంచిన్నదేవాదిద్వైతస్యనిష్ఠద్వైతసంశయఇత్యర్థః , అలిఙ్గత్వాదితిస్థూలదేహావిగమానుసన్ధానముక్తం, లీనప్రకృతినైర్గుణ్యాత్,విన్యస్తసూక్ష్మప్రకృతితియోగత్రయవిరహాత్,తదనుసన్ధానాదిత్యర్థః, దేహాపక్రమాపత్త్వాదర్జునస్య-అసమ్భవః,అతఏవ,పునర్జన్మరహితః,తతో విశోకోభవదిత్యర్థః-విశోకగ్రహణమపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకయుక్తస్వరూపోపలక్షణమ్ ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ భగవతోమార్గంస్వలోకగమనప్రకారం,యదుకులస్యసంస్థాం,ము స్తం,నాశంచేతియావత్,తచ్ఛ్రుత్వా,యుధిష్ఠిరో,నిభృతాత్మాసమాహితచిత్తః, స్వఃపథాయ,స్వశ్శబ్దస్సుఖపరః,నిరతిశయసుఖరూపలోకమార్గాయ మతించక్రే ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ అర్జునోదితంయదూనాంనాశం-తాంభగవతోగతించ శ్రుత్వా-కున్త్యపి,భగవత్యధోక్షజే,ఽనన్యప్రయోజనయాభక్త్యా,నివేశిత ఆత్మామనోయయాతథాభూతా,సంసృతేరుపరరామనిరక్తాబభూవ ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ భగవన్మార్గమితిభగవద్గతిమిత్యనేన-చోక్తాభగవతః స్వలోకంప్రతిగతిఃకింకృష్ణాఖ్యతనుత్యాగపూర్వికా,ఉతతథైవదేహే,తిశౌనకాభిప్రేతంవికల్ప,మాలక్ష్య, తత్రస్వాభిప్రేతంవిశదయతి॥యయేతి ॥ అజోభగవా,న్యయాతన్వా, భువోభార, మహరత్, తాంతనుం,విజహౌ,మనుష్యసంస్థానంవిజహౌ,స్వాసాధారణయా-చతుర్భుజాదిమత్యాతన్వాఽవతీర్యపితోఽపిప్రార్థనయాయాంమనుష్యసంస్థానస్థితాంతనుంభూభారముపనేతుంజగ్రాహ, తాంతనుంతిరోధా

విశోకోబ్రహ్మసంపత్త్యాసంఛిన్నద్వైతసంశయః।లీనప్రకృతినైర్గుణ్యాదలిఙ్గత్వాదసమ్భవః ॥ ౩౦ ॥ నిశమ్యభగవన్మార్గంసంస్థాంయదుకులస్యచ।స్వఃపథాయమతించక్రేనిభృతాత్మాయుధిష్ఠిరః॥ ౩౧ ॥ పృథాప్యనుశ్రుత్యధనఞ్జయోదితంనాశంయదూనాంభగవద్గతించతామ్ । ఏకాన్తభక్త్యాభగవత్యధోక్షజేనివేశితాత్మోపరరామసంసృతేః ॥ ౩౨ ॥ యయాఽహరద్భువోభారంతాంతనుంవిజహావజః । కణ్టకంకణ్టకేనేవద్వయంచాపీశితుస్సమమ్॥ ౩౩ ॥ యథామత్స్యాదిరూపాణిధత్తేజహ్యాద్యథానటః। భూభారఃక్షపితోయేనజహౌతచ్చకళేబరమ్॥ ౩౪ ॥ యదాముకున్దోభగవానిమాంమహీంజహౌస్వతన్వాశ్రవణీయసత్కథః । తదాహరేవాప్రతిబుద్ధచేతసామభద్రహేతుఃకలిరన్వవర్తత ॥ ౩౫ ॥ యుధిష్ఠిరస్తత్పరిసర్పణంబుధఃపురేచరాష్ట్రేచగృహే

యస్వాసాధారణతన్వాజగామేత్యర్థః॥ మనుష్యసంస్థానస్యభూభారాపనోదనాసాధికత్వేనయావదుపాధితత్సంస్థానాన్నోద్యమపనుద్య , స్వాసాధారణైవజగామేతిభావః,మనుష్యసంస్థానేనైవకింనజగామేత్యాకాంక్షాయాంతత్రదృష్టాన్తముఖేనోత్తరమాహ॥ యథాకణ్టకవిద్ధచరణఃపుమా,న్స్వవత్తదపనోదం,కణ్టకాన్తరంపరిగృహ్య, తేన,తదపనుద్య,తేనోపనుత్త,మపనోదకమపికణ్టకం,ద్వయమపిజహాతి,తద్వదీశితుః,భగవతః-ద్వయమపిసమం,, అపనోద్యందుష్కృచ్ఛరీరజాల-మపనోదకంమనుష్యసంస్థానంచోభయమపిసమం,హాతవ్యత్వేనసమం,అపనోదకశరీరస్యాపియావదుపాధిదార్ఢ్యత్వాఽజితభావః , ఈశితురుభయమిత్యనేన,దుష్కృచ్ఛరీరేష్వప్యన్తఃప్రవిశ్యనియన్తుర్భగవతః,తాన్యపిశరీరాణిస్వస్యైవేతిసూచితం,కణ్టకదృష్టాన్తేనచైతదభిప్రేతం,యథోభయోఃకణ్టకయోఃకణ్టకత్వమవిశిష్ట,మేవముభయోరపిశరీరయోస్స్వశరీరత్వమవిశిష్టమితి ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ ఇదమేవప్రసిద్ధదృష్టాన్తాన్తరేణాప్యాహ॥యథేతి॥యథానటో,నాట్యోపయుక్తానివేషాన్తరాణిపరిగృహ్యనాట్యానన్తరం- స్వేనరూపేణైవావతిష్ఠతే-తథావ-భగవానపితత్తత్ప్రయోజనాయమత్స్యాదిరూపాణి-యావత్ప్రయోజనం-ధత్తే - తదనన్తరంపునర్జహ్యాత్ హిత్వాస్వకీయరూపేణైవావతస్థే-తథాయేనశరీరేణభూభారఃక్షపితోనిరస్తః-తత్కళేబరంజహౌ-తత్తిరోధాయస్వాసాధారణేనైవజగామేత్యర్థః ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ యదేతి॥శ్రోత్రవ్యాస్సత్యాఃకథాయస్యసభగవా-న్ముకున్దః - స్వతన్వాస్వాసాధారణదివ్యమఙ్గళవిగ్రహేణోపేతః-మహీం-యదాయస్మిన్నహని-జహౌ-తదాహరేవతస్మిన్నహన్యేవా-వివేకినా-మభద్రహేతుఃఅశుభహేతుః-కలి-రన్వవర్తత ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ తతోయుధిష్ఠిరః - పురేరాష్ట్రేగృహేఆత్మనిజనానాందేహేషుచ-తస్యకలేఃపరిసర్పణమనువర్తనం-బుధఃజానన్-తన్మూలకంలోభాద్యధర్మాణాం - చక్రంజాల - మవలోక్య - గమనాయగృహాన్నిర్గమనాయ - పర్యధాత్ పరిహితః - ఉద్యుక్తోబభూవేత్య

ర్థః ॥ ౩౬ ॥ తతస్స్వరాట్ రాజా యుధిష్ఠిరః గుణైః ఆత్మనః స్వస్య సుసమం వినయినం పౌత్రం పరీక్షితం హాస్తినపు
రే తోయనీవ్యాః సముద్రమేఖలాయాః భూమేః పతిం అభ్యషిఞ్చత్ అభిషిక్తవాన్ ,, వినినయమాత్మనోసవమంగుణైః ,, వి
నియయంవినియయాత్మాం సప్పాఠం ఆననమనుద్యానమిత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ తథా మథురాయాం వజ్రాఖ్యం యదుకులకుమా
రం శూరసేనానాం జనపదానాం పతిం అభ్యషిఞ్చత్ తతః ప్రాజాపత్యాం ప్రజాపతిదేవతాకాం ఇష్టిం నిరుప్య కృత్వా
ఈశ్వరో యుధిష్ఠిరః అగ్నీన్ ఆహవనీయాదీన్ అపిబత్ ఆత్మన్యారోపితవాన్ ॥ ౩౮ ॥ తత్ర స్వగృహ ఏవ తత్ప్రసిద్ధం దు
కూలాదికం త్యక్త్వా, వాచం జుహావేత్యన్వయః ఏం హుతేః నిర్మమః దేహబన్ధుషు స్వకీయత్వాభిమానరహితః నిరహంకారః
దేహాత్మభ్రమరహితః, సంఛిన్నాని అశేషాణి బన్ధనాని ప్రకృత్యాదీని యేన సః, తథాభూతః ప్రకృత్యాదిమోక్షః ఉపసంహా
రవానిత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ తత్ప్రకారమాహ ॥ వాచమిత్యాదినా । వాచంచాగాదికర్మజ్ఞానోభయేన్ద్రియవ్యాపారం, మన
సి జుహావ, మనోఽధీనమకరోత్, మనసః ఇన్ద్రియప్రవృత్త్యాధారాదయమేవార్థః తన్మనం ప్రాణే జుహావ మనః ప్రవృత్తిం
ప్రాణాదీనాం మనే తథా వాఙ్మనసంవాదాదిషు దర్శనాత్ అతఏవ హి తస్య ముఖ్యప్రాణత్వం ప్రాణాదీనాం లయానుస
న్ధానప్రకారమాహ ॥ ఇతరే చేతం మృత్యావపానం సోత్సర్గమితి ॥ తం ప్రాణమితరే ఇతరస్మిన్ అపానే తం సోత్సర్గమపా
నం ఉపాస ఇతి శేషః ఉత్సర్గశబ్దో వృత్తిపఞ్చకప్రదర్శనార్థః స్వస్వవృత్తివిశిష్టానామేవ తేషు తేషు లయమనుసంహిత
వానిత్యర్థః తత అస్త ముదానం, మృత్యౌ మృత్యుసంజ్ఞకే సమానే తం సమానం పఞ్చత్వే ప్రాణాదిపఞ్చకకారణే వాయౌ
విన్యస్తవానిత్యర్థః, తదితి పాఠే వ సుజాతిమిత్యర్థః అవస్థావిశేషవాయుర్హి ప్రాణః నవాయుమాత్రం సచైకోపప్రాణాద్యావృత్తిపఞ్చ

తథాత్మని । విభావ్య లోభానృతజిహ్మహింసనాద్యధర్మచక్రం గమనాయ పర్యధాత్ ॥ ౩౬ ॥ స్వరాట్ పౌత్రం
వినయినమాత్మనస్సుసమం గుణైః । తోయనీవ్యాః పతిం భూమేరభ్యషిఞ్చద్గజాహ్వయే ॥ ౩౭ ॥ మథురా
యాం తథా వజ్రం శూరసేనపతిం తతః । ప్రాజాపత్యాం నిరూప్యేష్టిమగ్నీనపిబదీశ్వరః ॥ ౩౮ ॥ విసృజ్య తత్ర తత
త్సర్వం దుకూలవలయాదికమ్ । నిర్మమో నిరహఙ్కారస్సఞ్ఛిన్నాశేషబన్ధనః ॥ ౩౯ ॥ వాచం జుహావ మనసి తత్
ప్రాణ ఇతరే చ తమ్ । మృత్యావపానం సోత్సర్గం + తం పఞ్చత్వే హ్యజోహవీత్ ॥ ౪౦ ॥ త్రిత్వే హుత్వా చ ప
ఞ్చత్వం తచ్చైకత్వేఽజుహోన్మునిః । సర్వమాత్మన్యజుహవీద్ బ్రహ్మణ్యాత్మానమవ్యయే ॥ ౪౧ ॥ చీరవాసా
నిరాహారో బద్ధవాఙ్ముక్తమూర్ధజః । దర్శయన్నాత్మనో రూపం జడోన్మత్తపిశాచవత్ ॥ ౪౨ ॥ అనవేక్షమా
ణో నిరగాదశృణ్వన్బధిరో యథా । ఉదీచీం ప్రవివేశాశాం గతపూర్వాం మహాత్మభిః ॥ ౪౩ ॥ హృది బ్రహ్మ పరం ధ్యా
యన్నావర్తేత యతో గతః ॥ సర్వే తమనునిర్జగ్ముర్భ్రాతరః కృతనిశ్చయాః ॥ కలినాఽధర్మమిత్రేణ దృష్ట్వా స్పృ

కభేదాత్ పఞ్చవిధః అతో వృత్తిపఞ్చకవిశిష్టేన ప్రాణస్య తత్కారణే వాయౌ లయానుసన్ధానప్రకార ఉక్తః ॥ ౪౦ ॥ ఏవ
మిన్ద్రియవర్గప్రాణతద్వృత్తినిరోధానుసన్ధానముక్తం అథ వాయునా సహితాని పఞ్చ మహాభూతాని ఇన్ద్రియగణశ్చాహఙ్కా
రకార్యమితి తదుభయం త్రిత్వే సాత్త్వికరాజసతామసరూపత్రివిధాహఙ్కారే జుహావేత్యర్థః సర్వత్ర తత్త్వప్రత్యయ
స్స్వార్థే । యథాయథమిన్ద్రియాణాం సాత్త్వికాహఙ్కారే లయః భూతానాం తామస ఇతి వివేకః తచ్చాహఙ్కార
త్రయం ఏకత్వే ఏకస్మిన్ ప్రకృతితత్త్వే మహత్తత్త్వద్వారా జుహావేత్యర్థః సర్వం వాగాదిప్రవృత్త్యన్తం ఆత్మని జీవే అజు
హోత్ చేతనాధీనా హ్యచేతనప్రవృత్తిః అతఏవముక్తం నహి జీవః ప్రకృతేరుపాదానం ఆత్మానం జీవమవ్యయే బ్రహ్మణి
అజుహోత్ జీవస్య బ్రహ్మాధీనప్రవృత్తిత్వాత్ తస్మిన్ తం సమర్పితవానిత్యర్థః ॥ ౪౧ ॥ చీరవాసా ఇతి ॥ తతశ్చీరం వల్కలం వా
సో వస్త్రం యస్య సః నిరాహారః బద్ధవాక్ మౌనీ ముక్తా విసృష్టాః మూర్ధజాః కేశా యేన సః జడాదివత్ ఆత్మనః స్వస్య రూ
పమాకారం దర్శయన్ లోకస్యేతి శేషః ॥ ౪౨ ॥ యథా బధిరః అశృణ్వన్ అన్ధ ఇవానవేక్షమాణః నిరగాద్గృహా
దితి శేషః, పూర్వం గతాం గతపూర్వాం యతో యాం గతః పునర్నావర్తేత తాం మహాత్మభిః పితృభిర్గతపూర్వాం ఉదీ
చీమాశాం దిశం హృది పరం బ్రహ్మ ధ్యాయన్ ప్రవివేశ తం యుధిష్ఠిరమనుసృత్య తద్భ్రాతరస్సర్వే కృతనిశ్చయాః
గమనాయ కృతో నిశ్చయో యైస్తే కృతవివేకా వా నిర్జగ్ముః తే భ్రాతరో యుధిష్ఠిరాదయో వా అధర్మః మిత్రం యస్య తేన క
లినా స్పృష్టాః ప్రజాః భువి దృష్ట్వా ॥ అసాధుకృతా స్వీకృతాః సర్వే అర్థా దేహతదనుబన్ధ్యాదయో యైస్తథాభూ
తాః ఆత్మనో దేహస్యాత్యన్తికం మరణం జ్ఞాత్వా భగవచ్చరణాంబుజం మనసా ధారయామాసుః యుధిష్ఠిరాద

౩౭ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ వినిమయమాత్మనోసవమం గుణైః.   పా + తత్పఞ్చత్వే.

షః ॥౪౪॥౪౫॥౪౬॥ తస్యైవైకుణ్ఠస్య పదామ్బుజస్య ధ్యానేన ఉద్రిక్తయా ఉత్కటయా భక్త్యా విశుద్ధధిషణాః విశుద్ధబుద్ధయస్తేషాం తే నారాయణపదవాచ్యే పరమపురుషే ఏకాన్తా మతిర్యేషాం మతేరేకాన్తత్వం నామ విజాతీయప్రత్యయానవ్యవధానం విషయేషు శబ్దాదిషు ప్రవణ ఆత్మా మనో యేషాం తైః అసద్భిః దురాత్మభిః దుష్ప్రాప్యామశక్యాం గతిం ముక్త్యాత్మికామవాపుః తదేవోపపాదయతి విధూతాని నిరస్తాని కల్మషాణి భగవత్ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకాని పూర్వోత్తరాఘాని యేషాం తే విరజేన రజస్తమోరహితేన ఉత్తమేనాత్మనా స్వరూపేణ స్థానం నారాయణస్య స్థానమవాపురిత్యనుషఙ్గః ॥౪౭॥౪౮॥ విదురోఽపి కంచిత్కాలం తీర్థాని అటిత్వా పాణ్డవాదీనాం గతిమాకర్ణ్య ఆత్మవాన్ భగవతి సమాహితచిత్తః ప్రభాసే దేహం పరిత్యజ్య కృష్ణావేశేన కృష్ణ ఏవ సమాధానేన తచ్చిత్తః కృష్ణైకవిషయకచిత్తః పితృదేవతాభిస్సహ స్వక్షయం స్వస్థానం యయౌ పునర్యమ ఏవ సన్ తత్స్వకం లోకం యయావిత్యర్థః కృష్ణోపవేశ ఇతి పాఠే, యదుకులసంహారానన్తరం యత్ర కృష్ణః ప్రవిష్టస్తస్మిన్దేశే ప్రభాస ఇత్యర్థః పునరథ పదనాభావాత్పాణ్డవాదీనాం ముక్త్యైకకథనం తేహి ప్రారబ్ధకర్మావసానే విమోక్ష్యన్త ఏవ అతో న విరోధః ॥౪౯॥ ద్రౌపద్యపి పతినా అనపేక్షితా ఆజ్ఞామాజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా వాసుదేవే భగవతి ఏకాన్తా విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితా మతిర్యస్యాస్సా తథాభూతా తం వాసుదేవమవాప ॥౫౦॥ శ్రీకృష్ణాదీనాం ప్రయాణశ్రవణాదిఫలమాహ ॥ య ఇతి ॥ ఇతీత్థం నితరాం స్వస్త్యయనం శ్రేయస్కరం తాం పరతాం

స్వస్తాః ప్రజా భువి ॥౪౫॥ తే సాధుకృతసర్వార్థా జ్ఞాత్వాత్యన్తికమాత్మనః। మనసా ధారయామాసుర్వైకుణ్ఠచరణామ్బుజమ్ ॥౪౬॥ తద్ధ్యానోద్రిక్తయా భక్త్యా విశుద్ధధిషణాః పరే। తస్మిన్నారాయణపదే ఏకాన్తమతయో గతిమ్ ॥౪౭॥ అవాపుర్దురవాపాం తే అసద్భిర్విషయాత్మభిః। విధూతకల్మషా స్థానం విరజేనాత్మనైవ హి ॥౪౮॥ విదురోఽపి పరిత్యజ్య ప్రభాసే దేహమాత్మవాన్। కృష్ణావేశేన తచ్చిత్తః పితృభిస్స్వక్షయం యయౌ ॥౪౯॥ ద్రౌపదీ చ తదాజ్ఞాయ పతీనామనపేక్షతామ్। వాసుదేవే భగవతి హ్యేకాన్తమతిరాప తమ్ ॥౫౦॥ యశ్శ్రద్ధయైతద్భగవత్ప్రియాణాం పాణ్డోస్సుతానామితి సంప్రయాణమ్। శృణోత్యలం స్వస్త్యయనం పవిత్రం లబ్ధ్వా హరౌ భక్తిముపైతి సిద్ధిమ్ ॥౫౧॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, పఞ్చదశోఽధ్యాయః.

సూత ఉవాచ ॥ తతః పరీక్షిద్ద్విజవర్యశిక్షయా మహీం మహాభాగవతశ్శశాస హ। యథా హి సూత్యామభిజాతకోవిదాస్సమాదిశన్విప్ర మహద్గుణస్తథా ॥౧॥ స ఉత్తరస్య తనయాముపయేమ ఇరావతీమ్। జనమేజయాదీంశ్చతురస్తస్యాముత్పాదయత్సుతాన్ ॥౨॥ ఆజహారాశ్వమేధాంస్త్రీన్గఙ్గాయాం భూరిదక్షిణాన్। శారద్వతం గురుం కృత్వా దేవా యత్రాక్షిగోచరాః ॥౩॥ నిజగ్రాహౌజసా వీరః కలిం దిగ్విజయే క్వచిత్। నృపలిఙ్గధ

చ శుభావహం పవిత్రం చ భగవతః ప్రియాణాం పాణ్డోస్సుతానాం సంప్రయాణం చ యః పుమాన్ శ్రద్ధయా శృణోతి సః హరౌ భగవతి భక్తిం లబ్ధ్వా సిద్ధిం ముక్తిముపైతి ॥౫౧॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, ప్రథమస్కన్ధే, పఞ్చదశోఽధ్యాయః

తదేవం సంస్థానం పాణ్డుపుత్రాణాం వక్ష్యే కృష్ణకథోదయమితి ప్రతిజ్ఞాతం పాణ్డుపుత్రసంస్థానం పరీక్షిజ్జన్మోపేతముపపాద్య అథ పరీక్షితః కర్మాణి, పరీక్షితోఽథ రాజర్షేర్జన్మకర్మవిలాపనమితి ప్రతిజ్ఞాతాని వర్ణయతి ॥ తత్ర జన్మ పాణ్డవపుత్రవృత్తాన్త ఏవ ప్రాగ్వ్యాహృతం, విలాపనం ద్వాదశస్కన్ధే వక్ష్యతి, ఇతః పరం చతురధ్యాయ్యా కర్మాణి వర్ణ్యన్త ఇతి వివేకః ॥ తత ఇతి ॥ తతః పితృనిర్గమనానన్తరం మహాన్ భాగో యస్య సః పరీక్షిత్ హే ద్విజ సూత్యాం జన్మదినే, జాతకకోవిదాః విప్రాః యథా సమాదిశన్ తథైవ ద్విజవర్యశిక్షయా, మహాభాగవతస్సన్, మహీం శశాస పాలయామాస ॥౧॥ స పరీక్షిత్ ఉత్తరస్య మాతులస్య, తనయామిరావతీం, ఉపయేమే ఉదువాహ తత్ర తస్యామిరావత్యాం జనమేజయాదీంశ్చతురస్సుతానుదపాదయత్ అథ భావ అర్థః ఆగమశాస్త్రస్యానిత్యత్వాద్వా ॥౨॥ శారద్వతం కృపం, గురుం కృత్వా వృత్వా గఙ్గాయాం గఙ్గాతీరే, త్రీనశ్వమేధాన్, ఆజహార యత్ర యేష్వశ్వమేధేషు, దేవా ఇన్ద్రాదయః, అక్షిగోచరా బభూవుః తానాజహారేత్యర్థః ॥౩॥ కదాచిద్దిగ్విజయనిమిత్తం చరన్ వీరః పరీక్షిత్, క్వచి

---

౪౯ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ కృష్ణోపవేశే తచ్చిత్తః.

శ్చ, పదాపాదేన, గోమిథునం స్త్రీపుంసయోర్గవోర్యుగ్మం ఘ్నన్తం తాడయన్తం-శూద్రం చ, నృపచిహ్నధరం-నృపవేషధరం-ఓజసా పరాభిభవసామర్థ్యాత్మకేన-నిజగ్రాహ నిగృహీతవాన్ ॥౪॥ తత్ర లబ్ధప్రశ్నావసరః పృచ్ఛతి శౌనకః "కస్య హేతోరితి" నృపః పరీక్షిద్దిగ్విజయే-కస్మాద్ధేతోః-కలిం నిజగ్రాహ తత్రైకః ప్రశ్నః, యో-గాం-పదాఽహనత్తతాడ-అసౌ నృపచిహ్నధరశ్శూద్రః క ఇత్యపరః - యద్యపి నృపలిఙ్గధరం శూద్రం కలిమితి సామానాధికరణ్యనిర్దేశేన కలిరేవ నృపవేషచిహ్నధృక్ శూద్ర ఇతి జ్ఞాత ఏవేతి ప్రశ్నోఽనుపపన్నః-తథాపి-క ఇత్యస్య కింగుణక ఇత్యభిప్రాయః అతః ప్రశ్నోపపత్తిః ॥౫॥ - ధృతకలినిగ్రహాదికం కేవలమస్మాభిః పృష్టమిత్యేవ న వర్ణయ - కింతు-హే మహాభాగ-యది, విష్ణుకథాశ్రయం భగవత్కథోపేతం-అథవా అస్య విష్ణోః పదామ్బుజమకరన్దాస్వాదినాం-సతాం-సాధూనాం-కథాశ్రయం స్యాత్తర్హి కథ్యతాం ॥౬॥ తత్ర హేతుం వదన్ విష్ణుతద్భక్తకథానాశ్రయాణామశ్రోతవ్యత్వమవర్ణనీయత్వం చాహ॥ కిమన్యైరితి॥ అఙ్గ, హే సూత, యత్, యేభ్యః, ఆయుషోఽసద్వ్యయః నిరర్థకః క్షయో-భవతి-తైః-క్షుద్రాయుషామల్పాయుషాం-ఋతం కర్మఫలమిచ్ఛతాం-మర్త్యానాం మరణశీలానాం-నృణాం-సమ్బన్ధిభిరన్యైర్విష్ణుతద్భక్తజన్మకథానాశ్రయైరత ఏవాసద్భిః, ఆలాపైః కిం, వర్ణితైః శ్రుతైర్వా, న కించిత్ప్రయోజనం, కింతు-కేవలమాయుర్వ్యయ ఏవేతి భావః యద్వా, ఋతం, సత్యం పరం బ్రహ్మ, ఇచ్ఛతాం, తత్ప్రాప్తిం కామయమానానాం, మరణశీలానాం అల్పాయుషాం నృణాం అస్మాకం-అన్యైరసదాలాపైః కిం-న కించిత్ప్రయోజనమస్తి-యతో యేభ్యః కేవలమాయుషోఽసద్వ్యయో భవతీత్యన్వయః ॥౭॥ నను క్షుద్రాయుషాం మర్త్యానామస్మాకం-యావత్త్వత్పృష్టవర్ణనశ్రవణం-జీవనమధ్యవస్థాతుం న శక్యమిత్యత్రాహ॥ ఇహోపేతి॥ ఇహ-నైమిశక్షేత్రే-శామిత్రకర్మణి సత్రకర్మణి, శమితృశబ్దః పశుసంజ్ఞపయితృవాచీ శమయితా చ భవాన్ త్వేతి శ్రుతేః స చేహ,

~~~

రం శూద్రం ఘ్నన్తం గోమిథునం పదా॥౪॥ శౌనక ఉవాచ॥ కస్య హేతోర్నిజగ్రాహ కలిం దిగ్విజయే నృపః। నృదేవచిహ్నధృక్ శూద్రః కోఽసౌ గాం యః పదాఽహనత్॥౫॥ తత్కథ్యతాం మహాభాగ యది విష్ణుకథాశ్రయమ్। అథవాఽస్య పదామ్భోజమకరన్దలిహాం సతామ్॥౬॥ కిమన్యైరసదాలాపైరాయుషో యదసద్వ్యయః। క్షుద్రాయుషాం నృణామఙ్గ మర్త్యానామృతమిచ్ఛతామ్॥౭॥ ఇహోపహూతో భగవాన్మృత్యుశ్శామిత్రకర్మణి। న కశ్చిన్మ్రియతే తావద్యావదాస్త ఇహాన్తకః॥౮॥ ఏతదర్థం హి భగవానాహూతః పరమర్షిభిః। అహో నృలోకే పీయేత హరిలీలామృతం వచః॥౯॥ మన్దస్య మన్దప్రజ్ఞస్య వయో మన్దాయుషశ్చ వై। నిద్రయా హ్రియతే నక్తం దివా చ వ్యర్థకర్మభిః॥౧౦॥ యదా పరీక్షిత్కురుజాఙ్గలేఽవసత్కలిం ప్రవిష్టం నిజచక్రవర్తితే। నిశమ్య వార్తామనతిప్రియాం తతశ్శరాసనం సంయుగశౌణ్డ ఆదదే॥౧౧॥ స్వలంకృతం శ్యామతురంగయోజితం రథం మృగ

~~~

పాపాపనోదకభగవద్గుణానుభవితృపరః-తత్సమ్బన్ధేకర్మణి భగవద్గుణవర్ణనశ్రవణాత్మకబ్రహ్మసత్రఇత్యర్థః-భగవాన్ మృత్యురాహూతః స చాన్తకో యావదిహాస్తి-తావదత్ర న కశ్చిన్మ్రియతే న మరణమేతి ॥౮॥ కిమర్థమాహూత ఇత్యత్రాహ॥ ఏతదర్థం, అత్రావస్థితానామమరణార్థమేవ హి - పరమర్షిభిర్భగవాన్మృత్యు-రాహూత ఇత్యర్థః, మృత్యురపస్వవ్యాపారం విహాయ భగవద్గుణశ్రవణాయ, ఇహ న కంచిదపహన్యాదిత్యభిప్రాయేణాహూత ఇతి భావః-అతః కథ్యతాం మహాభాగ-ఇత్యాదిశ్లోకద్వయే - విష్ణు తద్భక్తకథాశ్రయస్యైవ వర్ణనీయత్వం శ్రోతవ్యత్వం చోక్తం, తదేవ సహేతుకముపపాదయతి, అహో ఇత్యర్ధేన॥ నృలోకే హరేర్లీలా యస్మిన్ప్రతిపాద్యాస్తద్ధరిలీలం-తదమృతతుల్యం, వచః, పీయేత పాతవ్యం, శ్రోతవ్యమితి యావత్, యే పిబన్తి, తానభినన్దతి "అహో ఇతి" తేషాం భాగ్యం ఏతావదితి వక్తుమశక్యమితి భావః ॥౯॥ కుతః-యద్యస్మాన్మన్దస్య మన్దచేష్టస్య మన్దప్రజ్ఞాయస్య మన్దమల్ప - మాయుర్యస్య, తస్య-హరిలీలామృతం-వచః-అశృణ్వతో వయః, కేవలం-నక్తం రాత్రౌ-నిద్రయా హ్రియతే - దివా అహని తు-వ్యర్థైః పురుషార్థసాధనైః-కర్మభి-స్సాంసారికకర్మభిః-హ్రియతే, హరిలీలామృతం వచః పిబత స్తు-వయస్సఫలమితి భావః ॥౧౦॥ ఇత్థమాపృష్టస్స హేతుకం కలినిగ్రహాదికం వర్ణయతి సూతః, యదేత్యాదినా యావత్సప్తదశాధ్యాయసమాప్తి॥ యదా, పరీక్షిద్దిగ్విజయార్థం గతః కురుజాఙ్గలేషు జనపదేషు, వసన్, నిజచక్రేణ స్వాజ్ఞాచక్రేణ, వర్తితే అనుశిష్టే దేశే, స్వసేనాధిష్ఠితే దేశే వా ప్రవిష్టం-కలిం-తత్ప్రవేశరూపా-మత్యన్తమప్రియాం వార్తాం - నిశమ్యాకర్ణ్య, తతః సంయుగే యుద్ధే, శౌణ్డః ప్రవీణో రాజా, శరాసనం ధను-రాదదే జగ్రాహ-నిజచక్రవర్తితే కురుజాఙ్గలేఽవసదితి వాన్వయః ॥౧౧॥ తతస్స్వలంకృతం, శ్యామైస్తురంగైః యోజితం, మృగేన్ద్ర-స్సింహః ధ్వజే-యస్మిన్, తం రథమాశ్రితో ఽధిష్ఠితః, రథాదిచతురఙ్గయు

క్తయా సేనయా-పరివృతో-దిగ్విజయాయ నిర్గతః-కురుజాఙ్గలాదితి శేషః ॥ ౧౨ ॥ భద్రాశ్వాదివర్షాణి నిర్జిత్య బలిం కరం జగృహే ॥ ౧౩ ॥ తత్ర తత్ర దేశేషు-స్వస్య పూర్వేషాం యుధిష్ఠిరాదీనాం-మహాత్మనాం కృష్ణస్య భగవతో మాహాత్మ్యస్య సూచకం-ప్రగీయమానం యశః ॥ ౧౪ ॥ అశ్వత్థామ్నో బ్రహ్మాస్త్రతేజసా-పరిత్రాతమాత్మానంచ-వృష్ణీనాం పార్థానాంచ-కేశవే కృష్ణే, స్నేహమనురాగంచ, తథా తేషాం తస్మిన్ భక్తించోపశృణ్వానః ॥ ౧౫ ॥ నితరాం హృష్టః-ప్రీత్యోజ్జృమ్భితే లోచనే యస్య సః-మహామనాః ఉదారబుద్ధిర్భగవాన్ రాజా, తేభ్యో గాయిత్రుభ్యః, మహాధనాని బహుమూల్యద్రవ్యాణి-వాసాంసి హారాన్ ముక్తాహారాంశ్చ, దదౌ ॥ ౧౬ ॥ స్నిగ్ధేష్వనురక్తేషు-పాణ్డుషు యుధిష్ఠిరాదిషు, కృష్ణః స్వ- సారథ్యాదికం - జగత్కృతం ప్రణామం చ-స్మృత్వేతి శేషః-నృపతిః పరీక్షిత్-విష్ణోః- శ్చరణారవిన్దే - భక్తింకరోతిస్మ చకార ఇత్యర్థః తత్ర సారథ్యం ప్రసిద్ధం-పారిషదం సభ్యత్వం-సేవనం భృత్యకర్మ-దౌత్యం దూతస్య కర్మ-వీరాసనానుగమనం-నృపాసనాధిష్ఠితం ప్రత్యనువర్తనం- స్తవనం స్తుతికర్మ ప్రణామో నమస్కారః-విష్ణుకర్తృకాన్ పాణ్డువిషయానేతాన్ స్మృత్వేత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ తస్య పరీక్షితః-పూర్వేషాం యుధిష్ఠిరాదీనాం-వృత్తిమన్వహం-వర్తమానస్యానువర్తమానస్య సతః-తస్య, నాతిదూరే సన్నికృష్టదేశే, యన్మహాశ్చర్యమాసీత్- తత్కథయిష్యతో మే-మత్తః శృణు ॥ ౧౮ ॥ ధర్మ ఇతి ॥ ధర్మః ధర్మాధిదేవో-వృషరూపధరః-ఏకేన-పాదేన పాదేన, చరన్-విచ్ఛాయాం నిస్తేజస్కాం

ధ్వజమాస్థితః పురాత్ । వృతో రథాశ్వద్విపపత్తియుక్తయా స్వసేనయా దిగ్విజయాయ నిర్గతః ॥ ౧౨ ॥ భ

హరేః-అధునాఽన్తర్హితస్య శ్రీకృష్ణస్య, హరేరితి కర్తరి షష్ఠీ, తేన, విసృష్టా త్యక్తా సతి, తస్య కర్మాణి చేష్టితాని-నిర్వాణవిల మ్బితాని స్మరతి - త్వం శోచసి- నిర్వాణే మోక్షే విశేషేణ లమ్బితాని సన్నిహితాని సాక్షాత్కృతానీతి యావత్- యద్వా-నిర్వాణం సుఖం విలమ్బితం-అధునా న్తరితం యేభ్యస్తాని ॥ ౨౪ ॥ హే వసున్ధరే-తవా హేతుమూలమిదముపస్థితం-మహ్యమాచక్ష్వ ఆఖ్యాహి-యేనాపి కర్శితా కృశత్వం ప్రాప్తాసి- తస్యాధేర్మూలమిత్యర్థః- హే అమ్బ, సురైరపి బహుమన్తవ్యం-తవ సౌభగం స్పృహణీయం సౌన్దర్యం-బలినామపి బలీయసా, కాలేన కిం వాపహృతమ్ ॥ ౨౫ ॥ ఏవముక్తా ధరణ్యాహ। భవానిత్యాదిభిర్దశభిః । తన్మమాధిమూలం సర్వం, నునూనం భవాన్ వేద జానాస్యేవ, కుతః- యత్ యస్మాత్-ధర్మాన్ పృచ్ఛసి-అజానతో ధర్మప్రశ్నోఽనుపపన్న ఇతి భావః - అథాపి కింతదితి చేత్, యేన కారణేన - త్వం, లోకానాం సుఖావహైశ్చతుర్భిః పాదైస్త్వ వర్తసే అవర్తథాః, అధునా-యేన కారణేన విన్యైకపాదేన వర్తసే, తదేవ మమాప్యాధిమూలమిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ కారణవిశేషజిజ్ఞాసాయాం తదుపపాదయతి ॥ సత్యమిత్యాదిపఞ్చభిః, సత్యాదయోఽన్యే చ బహవో, మహత్త్వమిచ్ఛద్భిర్జనైః, ప్రార్థనీయాః- గుణాః - నిత్యాః కదాచిదపి యస్మిన్నవియన్తి న వ్యవన్తి, తేన, గుణానాం పాత్రేణ ముఖ్యాశ్రయేణ, శ్రీనివాసేన శ్రీకృష్ణేన, సాంప్రతమధునా, రహిత, మత ఏవ, పాప్మనా పాపేన, కలినా, ఈక్షితం, లోకం, ప్రత్యహం శోచామీత్యన్వయః, తత్ర సత్యం భూతహితత్వం, వాచికం వా శౌచం హేయప్రతిభటత్వం, క్షాన్తిః స్వాపరాధజనసహిష్ణుతా, త్యాగః, అనాదరః పూర్ణకామత్వప్రయుక్తః, తథా చ శ్రూయతే, సర్వమిదమభ్యాత్తోఽవాక్యనాదర ఇతి, ఆత్మపర్యన్తవదా

రిభారావతారకృతావతారస్యహరేర్ధరిత్రి। అన్తర్హితస్యస్మరతీవిసృష్టాకర్మాణినిర్వాణవిలమ్బితాని॥౨౪॥
ఇదంమమాచక్ష్వతవాధిమూలంవసుంధరే యేనవికర్శితాసి । కాలేనవా తే బలినాంబలీయసాసురార్చితంకిం
హృతమమ్బసౌభగమ్॥౨౫॥ధరణ్యువాచ॥భవాన్హివేదతత్సర్వంయన్మాంధర్మానుపృచ్ఛసి।చతుర్భిర్వర్తసే
యేనపాదైర్లోకసుఖావహైః॥౨౬॥ సత్యంశౌచందయాక్షాన్తిస్త్యాగస్సంతోషఆర్జవమ్।శమోదమస్తప
స్సామ్యంతితిక్షోపరతిశ్శ్రుతమ్॥ ౨౭ ॥ జ్ఞానంవిరక్తిరైశ్వర్యంశౌర్యంతేజోబలంస్మృతిః।స్వాతన్త్ర్యం
కౌశలంకాన్తిర్ధైర్యంమార్దవమేవచ॥ ౨౮ ॥ ప్రాగల్భ్యంప్రశ్రయశ్శీలంసహఓజోబలంభగః।గామ్భీర్యం
స్థైర్యమాస్తిక్యంకీర్తిర్మానోఽనహంకృతిః॥౨౯ ॥ఏతేచాన్యేచభగవన్నిత్యాయత్రమహాగుణాః।ప్రార్థ్యామ
హత్త్వమిచ్ఛద్భిర్నవియన్తిస్మకర్హిచిత్ ॥౩౦॥ తేనాహంగుణపాత్రేణశ్రీనివాసేనసాంప్రతమ్।శోచామిర
హితంలోకంపాప్మనాకలినేక్షితమ్॥౩౧॥ఆత్మానంచానుశోచామిభవన్తంచామరోత్తమమ్।దేవాన్పితౄనృ
షీన్సాధూన్సర్వాన్వర్ణాంస్తథాశ్రమాన్॥౩౨॥బ్రహ్మాదయోబహుతిథంయదపాఙ్గమోక్షకామాస్తపస్స

స్యత్వం వా త్యాగః, సంతోషః కర్హిచిదపి క్లేశరాహిత్యం, ఆర్జవం మనోవాక్కాయానామైకరూప్యం, శమో మనోనిగ్రహః, దమో బాహ్యేన్ద్రియనిగ్రహః, తపః ఆలోచనం జగద్వ్యాపారోపయుక్తం, సామ్యం అశనాయాదిరాహిత్యం, తితిక్షా ద్వన్ద్వాప్రతిహతత్వం, ఉపరతిర్వృథా వ్యాపారోపరతిః, శ్రుతం సర్వం శాస్త్రార్థం యాథాత్మ్యవిత్త్వం ॥ ౨౭ ॥ జ్ఞానం ఆశ్రితానిష్టపరిహారేష్టప్రాపణోపయుక్తం-విరక్తిర్విషయేషు నిస్పృహత్వం - విషయానాకృష్టచిత్తత్వం వా-ఐశ్వర్యం స్వవ్యతిరిక్తసర్వనియన్తృత్వం-శౌర్యం యుద్ధేష్వవైముఖ్యం - తేజోఽప్రధృష్యతా-బలం ప్రసిద్ధం-స్మృతిః సత్స్వపి విపులేష్వపరాధేషూపకారస్మరణం స్వాతన్త్ర్యం అన్యానపేక్షత్వం-కౌశలం నైపుణ్యం-కాన్తిః-నత్రత్ర సూర్యోభాతీతి శ్రుత్యుక్తవిధా దీప్తిః-ధైర్యం వీర్యం - తచ్చ యుద్ధేష్వగ్రహ ఇవ ప్రవేశసామర్థ్యం, మార్దవమకౄరతా స్వాతన్త్ర్యం సౌభగం కాన్తిరితి పాఠే-సౌభగం సౌభాగ్యం, స్పృహణీయత్వం ॥ ౨౮ ॥ ప్రాగల్భ్యం సభాసు ధార్ష్ట్యం-ప్రశ్రయో మహత్సు వినయః-శీలం సద్వృత్తిః- సహః ప్రాణస్య స్వాభావిక సామర్థ్యం - ఓజః అన్నాదిజనితం బలం-ధారణా సామర్థ్యం-భగో జ్ఞానాద్యుత్కర్షః, గామ్భీర్యం దురవగాహాభిప్రాయత్వం - స్థైర్యం క్రోధనిమిత్తైరవికారః-ఆస్తిక్యం శాస్త్రార్థవిశ్వాసః-కీర్తిర్యశః-మానః పూజార్హతా-అనహంకృతిః దేహాత్మాభిమానరాహిత్యం ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ శ్రీయతే బ్రహ్మాదిభిరితి శ్రీర్లక్ష్మీః తస్యాః నివాసః-శ్రీనివాసః తేనేత్యభిప్రేతమ్ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ తదేవ విశదయతి॥ బ్రహ్మాదయ ఇతి॥ చతుర్ముఖప్రభృతయః యస్యాః అపాఙ్గమోక్షః ఈషత్తిర్యగ్దృగ్విప్రసార-స్తద్విషయత్వం - ఆత్మనాం కామయమానాః-బహుతిథం బహుకాలం-తపస్సమచరన్ వకుః-సా శ్రీః-కమలవనం స్వనివాసం-విహాయ - భగవన్తమేవ-ప్రపన్నా వసతి

యస్య-పాదయోః-సౌభగం సౌన్దర్యమేవా-లం నితరాం, భజతే సేవతే ॥33॥ తస్య భగవతః-అబ్జాదీనాం-కేతూనాం చిహ్నానాం, కేతైః ఆశ్రయభూతైః, పదైః పాదవిన్యాసైః-అలంకృతమఙ్గం యస్యాస్సాహం - తతః, అత ఏవ-విభూతిం లక్ష్మీం, ఉపలభ్య, త్వయా స్యైవం భాగ్యం న లబ్ధమిత్యధిక్షిప్య-విభూతిం సర్వసమృద్ధిం ప్రాప్యేతి వా - త్రీనపి లోకాన్-స్వర్గోచ-త్రిలోకీమతిక్రమ్య తతోఽప్యధికం దీప్తిమత్యస్మి, ఏవ-ముత్స్మయతీం గర్వితాం, మాం, స భగవాన్ తదన్తే అవతారప్రయోజనాన్తే-వ్యసృజత్ ॥34॥ యోవా ఇతి॥ మమాతివ భారరూపం-ఆసురవంశే ఆసురసంపద్యుక్తే వంశే, జాతానాం రాజ్ఞాం అక్షౌహిణీనాం శతం, అపానుదత్ అపనీతవాన్-తథా-యశ్చాత్మతన్త్రః స్వతన్త్రః-ఊనపదం - ఊనంపదం పాదద్వయం యస్య తం-అత ఏవ, దుస్థం దుఃఖితం, త్వాం, ఆత్మని స్వస్మిన్, యత్పౌరుషం సామర్థ్యం-తేన - సంపాదయన్ పాదచతుష్టయసమ్పన్నం కుర్వన్నిత్యర్థః, యదుషు రమణీయం అఙ్గం శరీరమబిభ్రత్ ధృతవాన్ ॥35॥ యస్య ప్రేమపూర్వకావలోకనేన రుచిరేణ, సున్దరేణ-స్మితేన, సున్దరైర్భాషణైశ్చ-మధుమానినీనాం యాదవస్త్రీణాం, స్థైర్యం ఇతరావశ్యత్వం, సమ్యక్, హృతవాన్, యస్యాఙ్ఘ్రిభ్యాం విటఙ్కితాయాః అలంకృతాయాః, మమ, రోమోత్సవో రోమోద్గమో - బభూవ-తస్య పురుషోత్తమస్య శ్రీకృష్ణస్య-విరహం, కావా-మాదృశీ సహేత- న కాపి సహేతేత్యర్థః ॥36॥ ఇత్థం తయోః పృథివీధర్మయోః కథయతోర్మిథః సంభాషమాణయోస్సతోస్తదా, పరీక్షిన్నామ రాజర్షిః ప్రాచీం సరస్వతీం ప్రభాసతీర్థం ప్రా

మచరన్ భగవత్ప్రపన్నా। సా శ్రీస్స్వవాసమరవిన్దవనం విహాయ యత్పాదసౌభగమలం భజతేఽనురక్తా॥
తస్యాహమబ్జకులిశాఙ్కుశకేతుకేతైః శ్రీమత్పదైర్భగవతస్సమలంకృతాఙ్గీ। త్రీనత్యరోచముపలభ్య తతో విభూతిం లోకాన్స మాం వ్యసృజదుత్స్మయతీం తదన్తే॥ 34 ॥ యో వై మమాతిభరమాసురవంశరాజ్ఞామక్షౌహిణీశతమపానుదదాత్మతన్త్రః। త్వాం దుస్థమూనపదమాత్మని పౌరుషేణ సంపాదయన్యదుషు రమ్యమబిభ్రదఙ్గమ్॥35॥ కా వా సహేత విరహం పురుషోత్తమస్య ప్రేమావలోకరుచిరస్మితవల్గుజల్పైః। స్థైర్యం సమానమహరన్మధుమానినీనాం రోమోత్సవో మమ యదఙ్ఘ్రివిటఙ్కితాయాః ॥36॥ తయోరేవం కథయతోః పృథివీధర్మయోస్తదా। పరీక్షిన్నామ రాజర్షిః ప్రాప్తః ప్రాచీం సరస్వతీమ్॥37॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, షోడశోఽధ్యాయః.

సూత ఉవాచ॥ తత్ర గోమిథునం రాజా హన్యమానమనాథవత్। దణ్డహస్తం చ వృషలం దదృశే నృపలాఞ్ఛనమ్॥ వృషం మృణాళధవళం మేహన్తమివ బిభ్యతమ్। వేపమానం పదైకేన సీదన్తం శూద్రతాడితమ్॥2॥ గాం చ ధర్మదుఘాం దీనాం భృశం శూద్రపదాహతామ్। వివత్సామశ్రువదనాం క్షామాం యవసమిచ్ఛతీమ్॥ 3 ॥ పప్రచ్ఛ రథమారూఢః కార్తస్వరపరిచ్ఛదః। మేఘగమ్భీరయా వాచా సమారోపితకార్ముకః ॥4॥ కస్త్వం మచ్ఛరణే లోకే బలాద్ధంస్యబలాన్బలీ। నరదేవోఽసి వేషేణ నటవత్కర్మణాఽద్విజః॥5॥ యస్త్వం కృష్ణే గతే దూరం సహగాణ్డీ

ప్తః ॥37॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, వీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాయాం, ప్రథమస్కన్ధే, షోడశోఽధ్యాయః.

తత్రేతి ॥ తత్ర ప్రాచ్యాం సరస్వత్యాం - పూర్వోక్త-మనాథవద్ధన్యమానం-గోమిథునం-నృపస్యేవ లాఞ్ఛనానియస్య-దణ్డో హస్తే యస్య తం-వృషలం చ-రాజా పరీక్షి-ద్దదర్శ ॥1॥ తత్ర గోమిథునే పుమాంసం విశినష్టి॥ వృషమితి॥ వృషం మృణాళవద్ధవళం-మేహన్తమివ మూత్రం ముఞ్చన్తమివ-బిభ్యతముద్విజన్తం-ఏకేన పాదేన-కమ్పమానం-శూద్రేణ తాడితం-అతః సీదన్తం క్లిశ్యన్తమ్ ॥2॥ స్త్రియం విశినష్టి ॥ గామితి॥ ధర్మదుఘాం ధృతపయోరూపక్షీరద్రవ్యదోగ్ధ్రీం-శూద్రస్య వామపాదేన తాడితాం-అత ఏవ-భృశం దీనాం-వత్సరహితాం-అశ్రుసహితం వదనం యస్యాస్తాం-కృశాం కర్శితాం-యవసం తృణ-మిచ్ఛతీం కామయమానాం-గాం చ-చకారాద్వృషలం చ-పప్రచ్ఛేత్యన్వయః ॥3॥ కార్తస్వరాః స్వర్ణప్రాయాః పరిచ్ఛదాః పరికరాః యస్మిన్-తం రథ-మారూఢః-సమారోపితం సజ్జీకృతం కార్ముకం ధనుర్యేన-స పరీక్షి- న్మేఘగమ్భీరయా గిరా పప్రచ్ఛ ॥4॥ ప్రశ్నమేవాహ॥ కస్త్వమిత్యాదిభి రేకాదశభిః, తావద్వృషలం ప్రతి ప్రశ్నమాహ॥ కస్త్వమితి ద్వాభ్యామ్॥ కస్త్వం త్వం క ఇతి ప్రశ్నః-కిమర్థం పృచ్ఛసీత్యత్రాహ॥ అహమేవ శరణం రక్షితా యస్య తస్మిన్ అస్మిన్లోకే-బలీ సన్-త్వం-అబలాన్ దుర్బలాన్-బలా-ద్ధంసి-అతః పృచ్ఛామీతి భావః-నృపోఽహమిత్యత్రాహ॥ నట -వన్నరదేవోఽసి కర్మణా-త్వం-అద్విజః శూద్రః ॥5॥ గాణ్డీవధన్వనా అర్జునేన సహ-శ్రీకృష్ణే-దూరం స్వలోకం ప్రతి గతే సతి-

త్వ-మశోచ్యాన్ శోకానర్హా-న్రహసి-ప్రహర-న్వధమర్హసి-అతిశోచ్యోసి-స్వజనేనేతి శేషః ॥౬॥ అథవృషంపృచ్ఛతి॥ త్వమితి॥ హేమృణాళధవళ-పద్భిస్త్రిభిర్న్యూనః-పదైకేనచరన్-త్వంవాకో-నోఽస్మాన్- వృషరూపేణ-పరిఖేదయన్ కిం వాకశ్చిద్దేవః ॥౭॥ కౌరవేన్ద్రాణాం-దోర్దణ్డైః-పరిరమ్భితే ఆశ్లిష్టే-పాలితఇతియావత్-అస్మిన్భూతలే-తేవినాత్వాంవి నా-కేషాంచిదపిప్రాణినాం-శుచఃశోకాశ్రుబిన్దవః-కదాచిదపినపతన్తి ॥౮॥ హేసౌరభేయ-వృష మాఽనుశుచఃశోకం మాకార్షీః-తేతవ వృషలాదస్మాత్ శూద్రాద్భయం-వ్యేతునశ్యతు గామాశ్వాసయన్నాహ॥ మేతి॥ హేఅమ్బ-ఖలానాందు రాత్మనాం-శాస్తరిదణ్డధరే-మయి తిష్ఠతిసతి-త్వం-మారోదీః రోదనంమాకార్షీః-తేతవ-భద్రంసుఖమేవభవిష్యతి ॥౯॥ హేసాధ్వి-యస్యరాజ్ఞో-రాష్ట్రే- దురాత్మభిస్సర్వాఃప్రజాః - త్రస్యన్తిబిభ్యతి అసాధుభిరితికరణత్వవివక్షయాతృతీయా ప్రయుక్తా-అతోన ‘‘భీత్రార్థానా’’ మిత్యపాదానత్వం-తస్యమత్తస్యరాజ్ఞః కీర్త్యాదయోనశ్యన్తిభగోభాగ్యం-గతిఃపర లోకగతిః ॥౧౦॥ ఆర్తానాందుఃఖితానాం-ఆర్తిపరిహారఇతియ ఏషఏవ-రాజ్ఞాం-పరఉత్కృష్టో-ధర్మః-యతఏ వ-మతః, భూతద్రోహకారిణమతఏవ, సత్తమమేనం, వధిష్యామి ॥౧౧॥ పునర్వృషంపృచ్ఛన్నాశ్వాసయతి॥ కఇతిసా ర్ధైశ్చతుర్భిః॥ హేసౌరభేయ,చతుష్పద-స్తవ-త్రీన్ పాదాన్,కో,వృశ్చత్ అచ్ఛినత్,కృష్ణానువర్తినాంరాజ్ఞాంఅస్మాకం- రాష్ట్రే-త్వాదృశాఃదుఃఖితాః,మాభూవన్నస్తు ॥౧౨॥ హేవృష,వః,భద్రమేవభవిష్యతి,కింతు,అకృతాగసాంశిర

వ నన్వనా । శోచ్యోస్యశోచ్యాన్రహసిప్రహరన్వధమర్హసి ॥ ౬ ॥ త్వంవామృణాళధవళపాదైర్న్యూనః
పదాచరన్ । వృషరూపేణకింకశ్చిద్దేవానః పరిఖేదయన్ ॥ ౭ ॥ నజాతుకౌరవేన్ద్రాణాందోర్దణ్డపరిరమ్భితే।
భూతలేనపతన్త్యస్మిన్వినాతేప్రాణినాంశుచః ॥౮॥ మాసౌరభేయాఽనుశుచోవ్యేతుతేవృషలాద్భయమ్।
మారోదీరమ్బభద్రన్తేఖలానాంమయిశాస్తరి ॥౯॥ యస్యరాష్ట్రేప్రజాస్సర్వాస్త్రస్యన్తేసాధ్వ్యసాధుభిః।
తస్యమత్తస్యనశ్యన్తికీర్తిరాయుర్భగోగతిః ॥౧౦॥ ఏషరాజ్ఞఃపరోధర్మోహ్యార్తానామార్తినిగ్రహః। అతఏ

నమేవ క్లేశకారణమాహుః, అన్యే తు, దైవం, అపరే తు, కర్మ ప్రోక్తవన్తః, ఇతరే తు, స్వభావం, అపరే తు, ప్రభుం తత్ర, దైవంచ వాదృష్టమితి భావః ప్రకృతేః పరిణామస్వభావం, ప్రభవిష్ణుః ॥౧౯॥ కేచిత్తు, అప్రతర్క్యాత్ తర్కాగోచరాత్, అనిర్దేశ్యాద్వక్తుమశక్యాత్, తర్కస్యాప్యగోచరాత్ క్లేశ ఇత్యాహుః, ఇత్థం, కేష్వపి నిశ్చయః, నైత్యేవ్యాహారః యద్వా, తత్తదభిమానానాగనారేశైర్నిశ్చయ ఇత్యర్థః, తత్రైవం క్లేశకారణేషు వికల్పితేషు, హే రాజర్షే, అనురూపం, ప్రకృతక్లేశానుగుణం కారణం, తత్, స్వమనీషయా సూక్ష్మయా ధియా, విమృశ విచారయ ॥౨౦॥ ఇత్థం ధర్మే ప్రవదతి సతి హే ద్విజసత్తమాః, స, సమ్రాట్ సార్వభౌమః, పరీక్షిత్, విగతఖేదః, సమాహితేన మనసా, తం ధర్మస్యాభిప్రాయం, ప్రత్యక్షవత్ పర్యచష్ట, దృష్టవాన్, ఆలోచ్య నిర్ణీతవానిత్యర్థః ॥౨౧॥ నిర్ణీతమేవ తదభిప్రాయం తం ప్రత్యాహ। ధర్మమిత్యాదిభిః ద్వాభిః। తత్ర క్లేశబీజావహో ప్రరుషే సన్నిహితేఽపి, యదుక్తం, క్లేశబీజాని యతస్స్యుస్తం పురుషం న జానీమ ఇతి, తత్ర తదభిప్రాయం నిర్ణీతమాహ॥ధర్మమితి॥ హే ధర్మజ్ఞ, సాక్షాత్ త్వం వృషరూపధృక్, ధర్మ ఏవాసి, అత ఏవాపక్షపాతి, ధర్మానుష్ఠానపరాయణ ఇతి, ధర్మమేవ బ్రవీషి, అధర్మకారిణం పురుషం సన్నిహితేఽప్యధర్మసూచకం వచస్త్వధర్మ్యమేవేత్యర్థః, కుతః, యః, ద్యస్మాత్ అధర్మకృతోఽధర్మకారిణః స్థానం ప్రాప్యం స్థానం, యత్, సూచకస్యాప్యధర్మసూచకస్యాపి, తత్స్థానం, భవేత్, పతితం పతిత ఇత్యుక్త్వా పతిత్యతీతి స్మృతేరితి భావః ॥౨౨॥ అథ విమృశస్వమనీషయేతి యదుక్తం తదభిప్రాయమాహ॥అథవేతి॥దేవమాయాయాః ఈశ్వరసఙ్కల్పస్య "మాయా వయునం జ్ఞానమితి", జ్ఞానపర్యాయోఽత్ర మాయాశబ్దః "మాయయా సతతం వేత్తి ప్రాణినాం చ శుభాశుభం", మితి ప్రయోగాచ్చ, గతిర్భూతానాం, చేతసో వచసశ్చ, గోచరః అవిషయభూతా, ఇత్యాని

భుమ్॥౧౯॥అప్రతర్క్యాదనిర్దేశ్యాదితి కేష్వపి నిశ్చయః। అత్రానురూపం రాజర్షే విమృశ స్వమనీషయా॥౨౦॥ ఏవం ధర్మే ప్రవదతి స సమ్రాడ్ద్విజసత్తమాః। సమాహితేన మనసా విఖేదః పర్యచష్ట తమ్॥౨౧॥ధర్మం బ్రవీషి ధర్మజ్ఞ ధర్మోఽసి వృషరూపధృక్। యదధర్మకృతః స్థానం సూచకస్యాపి తద్భవేత్ ॥౨౨॥ అథవా దేవమాయాయా నూనం గతిరగోచరా। చేతసో వచసశ్చాపి భూతానామితి నిశ్చయః ॥౨౩॥తపశ్శౌచం దయా సత్యమితి పాదాః ప్రకీర్తితాః।అధర్మాంశైస్త్రయో భగ్నాః స్మయసఙ్గమదైస్తవ॥౨౪॥ఇదానీం ధర్మ పాదస్తే సత్యం నిర్వర్తయేద్యతః। తం జిఘృక్షత్యధర్మోఽయమనృతేనైధితః కలిః॥౨౫॥ ఇయం చ భూమిర్భగవతా న్యాసితోరుభరా సతీ। శ్రీమద్భిస్తత్పదన్యాసైస్సర్వతః కృతకౌతుకా ॥ ౨౬ ॥శోచత్యశ్రుకలా సాధ్వీ దుర్భగేవోజ్ఝితా సతీ।అబ్రహ్మణ్యా నృపవ్యాజాశ్శూద్రా భోక్ష్యన్తి మామితి ॥ ౨౭ ॥ ఇతి ధర్మం మహీం చైవ సాన్త్వయిత్వా మహారథః।

శ్చయః, న జానీమ ఇతి, విమృశస్వేతి చ పదతాత్పర్యం-అయం పాపకృదితి సూచనమధర్మః-ఈశ్వరసఙ్కల్పశ్చ వాఙ్మనసాగోచర ఇతి వా-దర్శితమిత్యర్థః ॥౨౩॥ ధర్మోఽసీత్యనేన త్వం సాక్షాద్ధర్మాదిదేవతైవేత్యుక్తం-యత ఏవ-మత ఏవ-తవ పాదా అపి-న లౌకికవృషభపాదసజాతీయాః-అపి తు విశిష్టాశ్చేతి-వదన్-తద్వ్యఞ్జకాన్ దర్శయతి ॥ తప ఇతి ॥ ధర్మాదిదేవస్య తవ-పాదాః-తప ఆదయశ్చత్వారః-ప్రకీర్తితాః-తత్ర త్రయః పాదాః అధర్మస్యాంశైః-త్రిభిః-స్మయాదిభిర్భగ్నాః-తత్ర స్వస్మిన్నుత్కర్షధీః స్మయః-స చ తపో నాశహేతుః-సఙ్గశ్చ శౌచవిరోధీ-మదో దయావిరోధీ చి త్తవికారోఽపి వికాసమత్వరూపః మనసోనార్ద్రతా మార్దవమపశ్యన్నదయాం కురుతే ॥౨౪॥ అథ వృషలం తచ్ఛికర్షితం చ నిశ్చిత్యాహ॥ఇదానీమితి॥ హే ధర్మ-యస్తవ-తురీయపాదః-సత్యం-త-ద్యతో-నిర్వర్తయేత్-యస్మాద్ధేతోర్నిష్పద్యేత-తమిదానీ-మనృతేనైధితః ప్రవృద్ధోఽయమధర్మరూపః కలిర్జిఘృక్షతి-గ్రహీతుమిచ్ఛతి-తప ఆదీనాం-క్రమేణ నిర్వర్తకాః స్మయసఙ్గమదాన్యతమానవ భావాః నన్వపి హి-తప ఆదీని-స్మయాదిభిర్భజ్యన్తే ॥౨౫॥ అథ-గాం తత్క్లేశహేతుం చ-నిశ్చిత్యాహ॥ ఇయమితి ద్వాభ్యామ్॥ఇయం గౌః-నాథోద్భూః పృథ్వీ-భగవతా శ్రీకృష్ణేన-న్యాసితోఽపనీతః ఉరుభరో యస్యాస్తథాభూతా-శ్రీమద్భిర్ధ్వజాదిచిహ్నైః శ్రీశోభైషామస్తీతి తైః-తస్య భగవతః-పాదన్యాసైః-సర్వత్ర-కృతం కౌతుకముత్సవో యస్యాస్సా-భూమా వ ॥౨౬॥ అధునా తు-భగవతా-ఉజ్ఝితా త్యక్తా సతీ సాధ్వీ మా-రత ఏవ-భాగ్యహీనైవ-అబ్రహ్మణ్యా బ్రహ్మకులాసాధకాః-నృపవ్యాజాః నృపవేషమాత్రధరాః-శూద్రాః-మాం భోక్ష్యన్తీతి హేతోః-గమ్రాశ్రుకణాన్వహో యస్యాస్తథాభూతా-శోచతి ॥౨౭॥ ఇత్థం-ధర్మం మహీం చ-సాన్త్వయిత్వా-మహారథః పరీక్షిత్-అధర్మహేతవే-కలయే-తద్వధార్థం

నిశాతం తీక్ష్ణం-ఖడ్గమాదదే ఉద్ధృతవాన్ ❁॥౨౮॥ ❁తం పరీక్షితం జిఘాంసుం హన్తుమిచ్ఛుం-అభిప్రేత్యాలక్ష్య-కలిర్నృపలా ఞ్ఛనాని కిరీటాదీని-విహాయాపనీయ భయేన-విహ్వలగాత్రః చలద్గాత్రః శిరసా-తస్య పరీక్షితః పాదమూలం-సమగాత్ ప్రాప్తవాన్ ❁॥౨౯॥ ❁పాదయోః పతితం తం-కలిం-వీరో దీనవత్సలః-శరణమర్థయతి శరణ్యః శ్లోక్యః ప్రశస్యో-రాజా-కృపయా-నావధీత్ న హతవాన్ కింతు-హసన్నివ ఇదం వక్ష్యమాణమాహ ❁॥౩౦॥ ❁తదేవాహ॥ నేత్యాదిభిశ్చతుర్భిః॥ గుడాకేశయశోధరాణాం అర్జునకీర్తివర్ధనానాం-అస్మాకం-సన్నిధావితి శేషః-బద్ధాఞ్జలే-స్తే తవ-కించిదపి-భయం-నాస్తి-కింతు-అస్మదీయే క్షేత్రే-కథంచన భవతా-న వర్తితవ్యం కుతః యతః-త్వం-అధర్మస్య బన్ధురనుబన్ధీ ❁॥౩౧॥ ❁తదేవ ప్రపఞ్చయతి॥ త్వామితి॥ నరదేవానాం దేహేషు వర్తమానం-త్వా-మనుసృత్య-ప్రవృత్తో భవత్యయమధర్మసముదాయః-కో౽సావధర్మయూథః ఇత్యత్రాహ॥ లోభ ఇతి॥ అనార్యం శౌర్యం-అంహః పాపం జ్యేష్ఠా అలక్ష్మీః - మాయా-మాయాగుణకార్యం రాగద్వేషాదికం-మహద్భ్యో వా దమ్భో ధ్వజ్ఞ్చనమ్ ❁॥౩౨॥ ❁తత్-తస్మాత్-హే అధర్మబన్ధో-ధర్మేణ సత్యేన చ వర్తితవ్యే-అస్మిన్ బ్రహ్మావర్తే క్షేత్రే త్వయా న వర్తితవ్యం "సరస్వతీదృషద్వత్యోర్దేవనద్యోర్యదన్తరం తద్బ్రహ్మావర్తమ్" తథా-యత్ర-యజ్ఞవితానవిజ్ఞాః యజ్ఞానుష్ఠానకోవిదాః-యజ్ఞైర్యజ్ఞేశ్వరం పరమపురుష-మారాధయన్తి-తత్ర బ్రహ్మావర్తే- న వర్తితవ్యం భ

నిశాతమాదదే ఖడ్గం కలయే౽ధర్మహేతవే॥౨౮॥ తం జిఘాంసుమభిప్రేత్య విహాయ నృపలాఞ్ఛనమ్। తత్పాదమూలం శిరసా సమగాద్భయవిహ్వలః॥౨౯॥ పతితం పాదయోర్వీరః కృపయా దీనవత్సలః। శరణ్యో నావధీచ్ఛ్లోక్య ఆహ చేదం హసన్నివ ॥౩౦॥ రాజోవాచ॥ న తే గుడాకేశయశోధరాణాం బద్ధాఞ్జలేర్వై భయమస్తి కించిత్। న వర్తితవ్యం భవతా కథంచన క్షేత్రే మదీయే త్వమధర్మబన్ధుః ॥ ౩౧ ॥ త్వాం వర్తమానం నరదేవదేహేష్వనుప్రవృత్తో౽యమధర్మపూగః। లోభో౽నృతం చౌర్యమనార్యమంహో జ్యేష్ఠా చ మాయా కలహశ్చ దమ్భః ॥౩౨॥ న వర్తితవ్యం తదధర్మబన్ధో ధర్మేణ సత్యేన చ వర్తితవ్యే । బ్రహ్మావర్తే యత్ర యజన్తి యజ్ఞైర్యజ్ఞేశ్వరం యజ్ఞవితానవిజ్ఞాః ॥ ౩౩ ॥ యస్మిన్హరిర్భగవానిజ్యమాన ఇజ్యాత్మమూర్తిర్యజతాం శం తనోతి । కామానమోఘాన్స్థిరజఙ్గమానామన్తర్బహిర్వాయురివైష ఆత్మా॥ ౩౪॥ సూత ఉవాచ॥ పరీక్షితైవమాదిష్టః స కలిర్జాతవేపథుః। తముద్యతాసిమాహేదం దణ్డపాణిమివోద్యతమ్॥౩౫॥ యత్ర క్వ వాథ వత్స్యామి సార్వభౌమ తవాజ్ఞయా। లక్షయే తత్ర తత్రాపి త్వామాత్తేషుశరాసనమ్॥ ౩౬ ॥ తన్మే ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ స్థానం నిర్దేష్టుమర్హసి। యత్రైవ నియతో వత్స్య ఆతిష్ఠంస్తే౽నుశాసనమ్॥౩౭ ॥ సూత ఉవాచ॥ అభ్యర్థితస్తదా తస్మై స్థానాని కలయే దదౌ। ద్యూతం పానం స్త్రియః సూనా యత్రాధర్మశ్చతుర్విధః॥౩౮॥ పునశ్చ యాచమానాయ జా

వతా ❁॥౩౩॥ ❁కిం బహునా, యస్మిన్ దేశే హరిర్భగవాన్, ఇజ్యా ఆరాధ్యా ఇన్ద్రాదయస్తే మూర్తిః శరీరం యస్య సః-యజ్ఞైరిజ్యమానో, వాయురివ, స్థావరాణాం జఙ్గమానాం చ భూతానాం, అన్తర్బహిశ్చ, వ్యాప్యేతి శేషః, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనధారణకర్తృత్వాత్, యజతామారాధయితౄణాం, అమోఘాన్, కామాన్ ఇష్టార్థాంశ్చ, శం సుఖం మోక్షాఖ్యం చ-తనోతి ప్రయచ్ఛతి, తత్ర సర్వత్రాపి న భవతా వర్తితవ్యమ్ ❁॥౩౪॥ ❁ఇత్థం పరీక్షితా౽నుశిష్టః కలిః, జాతవేపథుః సంజాతగాత్రకమ్పః ఉద్యత ఉద్ధృతో౽సిః ఖడ్గో యేన తం దణ్డపాణిం యమమివ, ఉద్యతముద్యుక్తం- ఇదం వక్ష్యమాణం, మాహ ❁॥౩౫॥ ❁తదేవాహ యత్రేతి ద్వాభ్యామ్॥ హే సార్వభౌమ, తవాజ్ఞయా యత్ర క్వాపి వత్స్యామి, యత్, స్థానం భవాన్నిదిశతి, తత్ర క్వచిద్వత్స్యామి, కింతు, తత్ర త్వామేవ గృహీతశరాసనమాలక్షయే ❁॥౩౬॥ ❁అత, స్త్వం, ఏవం విధం, నయ త్రిలక్షయే, హే ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ, తవానుశాసనం ఆజ్ఞాం, ఆతిష్ఠన్ అనుపాలయన్, నియమేన వత్స్యే, తత్స్థానం నిర్దేష్టుం త్వమర్హసి ❁॥౩౭॥ ❁ఇత్థమభ్యర్థితో రాజా, తదా, తస్మై కలయే, వాసస్థానాని దదౌ, తాన్యేవాహ॥ ద్యూతమితి॥ యేషు స్థానేషు, ద్యూతాదిరూపః, చతుర్విధో౽ధర్మః, స్థాని, దదావిత్యర్థః॥ తత్ర, ద్యూతమక్షైర్దేవనం, పానం మద్యపానం, స్త్రియః స్త్రీణాం సఙ్గః, సూనా ప్రాణిహింసా ❁॥౩౮॥ ❁పునశ్చ స్థానాన్తరం యాచమానాయ కలయే, ప్రభుః పరీక్షిత్ - జాతరూపం సువర్ణం, స్థానమదాత్ - తతః పునరపి - స్థానాన్తరాణి యాచమానాయ, అనృతాదీని-పఞ్చ యేషు-తాని స్థానాని దదౌ-త

ఽః కోఽన్యః ❁॥౩౯॥ ❁ ప్రభవత్యస్మాదితి ప్రభవః, అధర్మస్య ప్రభవః, కలిః, ఔత్తరేయేణ పరీక్షితా దత్తాన్యమూని పఞ్చస్థానాన్యనృతాదీని, పూర్వోక్తాని ద్యూతాదీని చ, తస్యౌత్తరేయస్యాజ్ఞామనువర్తీ సకలిస్తేష్వవసత్ ❁॥౪౦॥ ❁ యతో ద్యూతాదీని కలేరావాసస్థానాని, అథ అతః, బుభూషుః భవితుమిచ్ఛుః, ఆత్మసత్తాం లబ్ధుమిచ్ఛుః, పుమాన్ ఏతాని ద్యూతాదీని న సేవేత ॥ బుభూషురిత్యనేన, ఏతాని సేవమానోఽనిత స్థావరతాం ప్రాప్నువన్నసత్ప్రాయో భవేదితి సూచితం, రాజా తు విశేషత ఏతాని న సేవేత, కుతః, యతోఽయం ధర్మశీలః, ధర్మ ఏవ శీలం వృత్తం యస్య సః, తచ్చ కుతః, లోకపతిః లోకానాం జనానాం పతిః పాలయితా, అన్యథా, రాజానమవలోక్య, ప్రజా అపి తథా కుర్వీరన్ నశ్యేయురితి భావః, ఏతచ్చ, రాజ్ఞోఽనుచితమిత్యభిప్రాయేణ శిక్షయతి ॥ గురుర్హితోపదేష్టా ❁॥౪౧॥ ❁ తతో, వృషస్య వృషరూపధర్మస్య, నష్టాన్, తపఆదిరూపాన్ త్రీన్ పాదాన్, ప్రతిసన్దధే సంయోజయామాస, పరీక్షిదితి శేషః, తథా, మహీం చాశ్వాసయిత్వా, సమ్యగవర్ధయత్ పుపోష ॥ ❁॥౪౨॥ ❁ సఏష ఇతి ॥ స ఏష ప్రథితప్రభావ ఏష పరీక్షిత్ । ఏతర అద్య...

భయం మోహో వా నాస్తీత్యర్థః - నేతి - తస్యోత్తమశ్లోకస్య - కథామృతం - జుషతాం సేవమానానాం - తత్పదామ్బుజం స్మర
తాం అన్తకాలేఽపి సంభ్రమస్స్యాత్ ॥౪॥ సింహావలోకనన్యాయేన యస్య పాలయతః క్షణమపి న వాధ ప్రేతముపపాదయ
తి ॥ తావదితి ॥ ఇహలోకే సర్వత్ర ప్రవిష్టోఽపి కలిః, యావదుర్వ్యాం - ఆభిమన్యవః - ఏకరాట్ స్వతన్త్రో రాజా నిరరహతిః, ఈశ్వ
రోఽధిపతిః, స్యాత్ - తదాజ్ఞయా - యావదయం వృత్తో బభూవ - తావత్ - కలిః న ప్రభవేత్ న సమర్థో బభూవ ॥౫॥ కదా
ప్రవిష్ట ఇత్యత ఆహ ॥ యస్మిన్నహనీతి ॥ యర్హ్యేవ యస్మిన్ క్షణే భగవాన్ కృష్ణః - గాం భూమిం ఉత్ససర్జ త్యాజ తస్మిన్నేవాహని క్షణే
చ - అసావధర్మప్రభవః - కలిః అనుప్రవృత్తః ప్రవిష్టో బభూవ ॥౬॥ నను కలిం కుతో న హతవానిత్యత ఆహ ॥ నేతి ॥ స
మ్రాట్ సార్వభౌమః, పరీక్షిత్ - కలిం నానుద్వేష్టి - తన్మరణపర్యన్తం ద్వేషం న కృతవానిత్యర్థః - వర్తమానసామీప్యే లట్ - కు
తః - యతః - సారఙ్గ ఇవ భృఙ్గవత్ - సారభుక్ సారానుభవితా - సారగ్రాహీతి యావత్ - సారం గో యథా కమలగతం సారం
మకరన్దం గృహ్ణాతి - నతు - తచ్ఛాశయతి - తద్వత్ - కలిగతసారగ్రాహిత్వాన్నతం జఘానేత్యర్థః ॥ కోఽసౌ తద్గతస్సారః - యజ్జిఘృ
క్షుస్తం నాద్వేడిత్యత ఆహ ॥ కుశలానీతి ॥ యత్ - యస్మిన్ కలౌ - కృతాని, కుశలాని భగవన్నామకీర్తనాదిరూపాణి పుణ్యకర్మా
ణ్యాశు సిధ్యన్తి భగవత్ప్రాప్తిరూపఫలవన్తి ఇతరాణ్యకుశలకర్మాణి - పాపానీతి యావత్ - తాన్యాశు న సిధ్యన్తి న ఫలదాని భ
వన్తి - ఏతత్సారమనుస్మృత్య నానుద్వేష్టి - అనేన కృతాదియుగేషు కుశలానాం చిరేణ ఫలదత్వమితరేషాం త్వాశ్వితి సూచితమ్ ॥౭॥
నను కలినాఽభిభూతైర్జనైః కుశలాని న కృతాన్యేవ స్యుః - యేనాశు సిధ్యేయురిత్యత ఆహ ॥ కింన్వితి ॥ బాలేషు మూర్ఖేషు విషయ
భూతేషు, శూరేణ, ధీరేషు వివేకిషు తు - భీరుణా, కలినా, కిం న కృతం స్యాత్ - న కోఽప్యనర్థః కృతస్స్యాదిత్యర్థః - తదేవ దృష్టాన్తే

నోత్తమశ్లోకవార్తానాం జుషతాం తత్కథామృతమ్ । స్యాత్సంభ్రమోఽన్తకాలేఽపి స్మరతాం తత్పదామ్బు
జమ్ ॥౪॥ తావత్కలిర్న ప్రభవేత్ప్రవిష్టోఽపీహ సర్వతః । యావదీశో మహానుర్వ్యామాభిమన్యవ ఏకరాట్ ॥౫॥
యస్మిన్నహని యర్హ్యేవ భగవానుత్ససర్జ గామ్ । తస్మిన్నేవానువృత్తోఽసావధర్మప్రభవః కలిః ॥౬॥ నానుద్వేష్టి క
లిం సమ్రాట్సారఙ్గ ఇవ సారభుక్ । కుశలాన్యాశు సిధ్యన్తి నేతరాణి కృతాని యత్ ॥౭॥ కిం ను బాలేషు శూరేణ క
లినా ధీరభీరుణా । అప్రమత్తః ప్రమత్తేషు యో వృకో నృషు వర్తతే ॥౮॥ ఉపవర్ణితమేతద్వః పుణ్యం పారీక్షితం
మయా వాసుదేవకథోపేతమాఖ్యానం యదపృచ్ఛత ॥౯॥ యా యాః కథా భగవతః కథనీయోరుకర్మణః ।
గుణకర్మాశ్రయాః పుమ్భిః సంసేవ్యాస్తా బుభూషుభిః ॥౧౦॥ శౌనక ఉవాచ ॥ సూత జీవ సమాస్సౌమ్య శాశ్వ
తీర్విశదం యశః । యస్త్వం శంససి కృష్ణస్య మర్త్యానామమృతం హి నః ॥౧౧॥ కర్మణ్యస్మిన్ననాశ్వాసే ధూ
మధూమ్రాత్మనాం భవాన్ । ఆపాయయతి గోవిన్దపాదపద్మాసవం మధు ॥౧౨॥ తులయామ లవేనాపి న స్వర్గం

న దర్శయన్విశినష్టి ॥ యః కలిః అపి తు - వృక ఇవ, ప్రమత్తేష్వేవ జనేషు - అప్రమత్తో వర్తతే ॥౮॥ యదాఖ్యానమపృచ్ఛత - త
దేతత్, వాసుదేవస్య కథయోపేతం - మయైవ, శృణ్వతాం వదతాం చ - పుణ్యావహం - ఏతత్, పరీక్షితస్సంబన్ధ్యాఖ్యానం, వో -
వః, యుష్మభ్యం, ఉపవర్ణితమ్ ॥౯॥ పృచ్ఛిషామద్వో థయితుమేవ సాక్షాన్న భగవత్కథానాం శ్రోతవ్యతామా
హ ॥ యా యా ఇతి ॥ కథనీయాన్యురూణి బహూని కర్మాణి చేష్టితాని యస్య - తస్య భగవతః - గుణాః కర్మాణి చ ఆశ్రయా విష
యా యాసాం తాః - యా యాః కథాః, తాః - బుభూషుభిః పుమ్భిః సంసేవ్యాః ॥౧౦॥ , యదుక్తం, ,, ఉత్సృజ్య సర్వతస్సఙ్గం విజ్ఞాతా
జితసంస్థితిః ॥ వైయాసకేర్జహౌ శిష్య,, ఇతి శుకోపదిష్టేతత్పరాజన్యజ్ఞానేన ముక్తో బభూవేతి తద్వైయాసక్యుపదిష్టప
రీక్షచ్ఛ్రవణద్వారా - తజ్జన్యజ్ఞానలిప్సుః పృచ్ఛతి శౌనకః సూతేత్యాదిభిస్సప్తభిః ॥ తావజ్జన్మమరణాద్యనన్తదుఃఖావహాదు
స్సహసంసృతిక్షపణద్వారా నిరతిశయానన్దరూపపరబ్రహ్మప్రాప్తిహేతుం - తత్కథామృతం పాయయన్తం మహోప
కర్తారం సూతమాశాస్తే ॥ సూతేతి ॥ హే సూత - హే సౌమ్య త్వం, శాశ్వతీః - సమాః వత్సరాన్, జీవ ,, కాలాధ్వనోరత్యన్త
సంయోగే,, ఇతి ద్వితీయా - కుత ఏవమాశాస్య ఇత్యత్ర తం విశినష్టి ॥ యస్త్వం - కృష్ణస్య విశదం విమలం - అమృతమమృతతుల్యం
యశః, మర్త్యానాం - నః - అస్మభ్యం - శంససి - అతో హర్షాతిశయాదాశాస్య ఇతి భావః ॥౧౧॥ తదేవ వ్యనక్తి కర్మణ
తి ॥ అనాశ్వాసే అవిశ్వసనీయే - నిర్ఫలత్వానిమిత్తే అస్మిన్ యజ్ఞాదికర్మణి, నిష్ఠితానామితి శేషః - ధూమధూమ్రాత్మనాం
అజ్ఞానావృతమనసాం, యద్వా - ధూమేన యజ్ఞీయేన - ధూమ్ర ఆత్మా శరీరం యేషాం, కేవలకర్మజడానామితి భావః, భవాన్
గోవిన్దస్య పాదపద్మయోరాసవమమృతం, మధు మధురం, పాయయతి ॥౧౨॥ యత ఏవ - మత ఏవ - స్వర్గమోక్షావదయో

పి-నభగవత్సఙ్గిసఙ్గలేశేనాపితుల్యా ఇత్యభిప్రాయేణాహ॥ తులయామేతి॥ భగవత్సఙ్గినస్తావద్భక్తస్య-యస్సఙ్గః, తస్య-లవేన లేశమాత్రేణాపి, స్వర్గ-మపునర్భవం మోక్షమపి-నతులయామ నతుల్యం మన్యామహ ఇత్యర్థః-యతస్తేన స్వర్గమోక్షావపి నతులయామః, కింపునర్మర్త్యానా-మాశిషోఽర్థకామాదీన్, న్తులయామేతి ॥ ౧౩॥ నన్వశ్రుతభగవద్గుణకర్మవక్తారం పృచ్ఛసితత్రాహ॥ కోనామేతి॥ మహత్తమానాం - ఏకాన్తం పరముత్కృష్టం అయనం ప్రాప్యః ప్రాపక ఆధారశ్చ-ఈయత ఇత్యయనం-యన్త్యనేనేత్యయనం, యన్త్యస్మిన్నిత్యయన - మితి త్రిధావ్యుత్పన్నానామయనశబ్దానామంత న్త్రైగ్నిన్ద్ర శాత్-తస్యభగవతః, కథాయాం విషయభూతాయాం-రసజ్ఞస్సే, తోకానామపుమాన్, తృప్యేత, నకోఽపీత్యర్థః-ననశ్రుతానామేవభగవద్గుణకర్మణాం పునశ్శ్రవణేనకోవారసోనిష్పద్యత ఇత్యాశఙ్కాం నిరాకుర్వన్ భగవన్తం విశినష్టి ॥ యస్య, అగుణస్య హేయగుణరహితస్య, గుణానామన్తమవధిం-రుద్రచతుర్ముఖాదయో యోగీశ్వరా అపి, నజగ్ముః, అశ్రుతానామపి గుణకర్మణామానన్త్యాత్ శ్రుతానా-మపి నవనవాయమానత్వాచ్చనకోపతృప్యేదితిభావః ॥ ౧౪॥ యత ఏవ, మతో మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య-హరేః-రుదారం విపులం-ఆచరితం చేష్టితం, విశుద్ధం శృణ్వతాం వదతాం చ విశుద్ధ్యావహం భగవానేవ ప్రధానో ముఖ్యాశ్రయో యస్య-స భవాన్, హేవిద్వన్, భగవద్గుణకర్మయాథాత్మ్యాభిజ్ఞ శ్రోతుమిచ్ఛతాం-నోఽస్మభ్యం - వితనోతు విస్తరతః కథయతు ॥ ౧౫ ॥ సంప్రతిప్రష్టవ్యం పృచ్ఛతి ॥ సవా ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ సఉక్తవిధో, మహాభాగవతో-అనల్పబుద్ధిః-పరీక్షిత్, యేన-వైయ్యాసకిశబ్దితేన శుకోపదిష్టపురాణశ్రవణ-జ్ఞానేన - గరుడధ్వజస్య భగవతః-పాదమూలం భేజే ప్రాప ॥౧౬॥ తదాఖ్యానం పురాణం-నోఽస్మభ్యం-మాఖ్యాహి కథయ-కథంభూతం, వదతాం శృణ్వతాం చ-పరం పుణ్యం నిరతిశయపుణ్యావహం, యద్వా - పరముత్కృష్టం-స్వతుల్యాధికపురాణాన్తరరహితం-అసద

నాపునర్భవమ్। భగవత్సఙ్గిసఙ్గస్య మర్త్యానాం కిముతాశిషః ॥ ౧౩॥ కోనామతృప్యేద్రసవిత్కథాయాం మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య। నాన్తం గుణానామగుణస్యజగ్ముర్యోగేశ్వరా యే భవపాద్మముఖ్యాః॥౧౪॥ తన్నో భవాన్వై భగవత్ప్రధానో మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య। హరేరుదారం చరితం విశుద్ధం శుశ్రూషతాం నో వితనోతు విద్వన్ ॥ ౧౫॥ సవై మహాభాగవతః పరీక్షిద్యేనాపవర్గాఖ్యమదభ్రబుద్ధిః। జ్ఞానేన వైయాసకిశబ్దితేన భేజే ఖగేన్ద్రధ్వజపాదమూలమ్ ॥౧౬॥ తన్నః పరం పుణ్యమసంవృతార్థమాఖ్యానమత్యద్భుతయోగనిష్ఠమ్। ఆఖ్యాహ్యనన్తాచరితోపపన్నం పారీక్షితం భాగవతాభిరామమ్ ॥ ౧౭ ॥ సూత ఉవాచ॥ అహో వయం జన్మభృతోఽద్య హాస్మ వృద్ధానువృత్త్యాపి విలోమజాతాః। దౌష్కుల్యమాధిం విధునోతి శీఘ్రం మహత్తమానామభిధానయోగః ॥ ౧౮ ॥ కుతః పునర్గృణతో నామ తస్య మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య। యోఽ

వృతార్థః అసంకుచితార్థః స్పష్టార్థా వా అర్థా ముముక్షూణాముపాదేయాః శాస్త్రార్థాః ప్రతిపాద్యా యస్మిన్- అత్యద్భుతా భగవ ద... [illegible]-అన న్తస్యాపరిచ్ఛిన్నస్య ఆపన్నభావస్య భగవత, ఆచరితైశ్చేష్టితైః ప్రతిపాద్యే... -రుపప

నామ గృణత ఇత్యన్వయః-అనన్తోఽనన్తగుణత్వాచ్చేత్యనేన-తస్మిన్స్వరూపతో గుణతశ్చానన్త్య మనన్తపదప్రవృత్తినిమిత్తమితి సూచితమ్ - అనేనస్వభక్తాభిధానయోగస్య దౌష్కుల్యాద్యపనోదనోపయుక్తానేకగుణాశ్రయత్వముక్తం-గుణానాం మహత్త్వం నామానన్త్య - మనితరసాధారణ్యం చ అనితరసాధారణానవధికగుణత్వాదిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ మహద్గుణశబ్దాభిప్రేతమేవ విశదయం స్తత్సంగృహ్యాదర్శయామీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ ఏతావతేతి ॥ గుణైః నవిద్యతే సామ్యం యస్య - నవిద్యతేఽతిశాయనమతిశయో యస్య అసామ్యశ్చాసావనతిశాయనస్తస్య నిస్సమాభ్యధికగుణస్యేత్యర్థః, సూచితేన దిఙ్మాత్రం ప్రదర్శితేనైతావతా మహిమ్నా అలం బహునా-కిం తద్దర్శనీయమితి భావః కియతాపి భూతిర్లక్ష్మీః ప్రార్థయమానానపి - తరాన్ బ్రహ్మాదీన్-హిత్వా- ఽనభీప్సోరకామయమానస్యాపి యస్య భగవతోఽఙ్ఘ్రిరేణుం జుషతే సేవతే, ఇతి యతాశ్రయః పతిత్వమేతన్మాత్రదర్శనాయాలమిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ అన్యాన్నపి తన్మాహాత్మ్యవిశేషం దర్శయామీత్యభిప్రాయేణాహ॥ అథాపీతి ద్వాభ్యామ్ ॥ అథాపి అపిచ పునరపి వేత్యర్థః యస్య భగవతః వామపాదాఙ్గుష్ఠనఖాదవసృష్టమర్ఘ్యార్థం ప్రసృతం - విరిఞ్చేన బ్రహ్మణా-ఉపహృతం సమర్పితమర్హణాయ మోఽర్ఘ్యజలం గఙ్గాత్మకం కర్తృ సేశం ఇన్ద్రాదిలోకపాలైస్సహితం - జగత్పునాతి - శ్యైతానతా సూచితేన మహిమ్నాఽలమిత్యర్థః, ఏవంవిధమహాగుణగణయుక్తాత్, శ్రీనివాసాత్, తీర్థపదాత్, ముకున్దాదన్యః కోవా, లోకే భగవత్పదార్థః భగవత్పదాభిధేయః, జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజః ప్రభృత్యసంఖ్యేయకల్యాణగుణపౌష్కల్యవదభిధాయకేన భగవచ్ఛబ్దేన, ప్రవృత్తినిమిత్తానామాశ్రయః పురుషోత్తమాదన్యః, కోవాఽభిధీయతే, నకోపీత్యర్థః - ఏతేనయోఽనన్తశక్తిర్భగవానిత్యత్ర కోసౌ భగవానిత్యాకాఙ్క్షా శామితా ॥ ౨౧ ॥ యత్రేతి ॥ యత్ర యస్మిన్భగవతి ము

న్తశక్తిర్భగవాననన్తో మహద్గుణత్వాద్యమనన్తమాహుః ॥ ౧౯ ॥ ఏతావతాలం ననుసూచితేన గుణైరసామ్యానతిశాయనస్య। హిత్వేతరాన్ప్రార్థయతో విభూతిర్యస్యాఙ్ఘ్రిరేణుం జుషతేఽనభీప్సోః॥ ౨౦ ॥ అథాపి యత్పాదనఖావసృష్టం జగద్విరిఞ్చోపహృతార్హణామ్భః। సేశం పునాత్యన్యతమో ముకున్దాత్కోనామలోకే భగవత్పదార్థః॥ ౨౧॥ యత్రానురక్తాస్సహసైవ ధీరా వ్యపోహ్య దేహాదిషు సఙ్గమూఢమ్। వ్రజన్తి యత్పారమహంస్యమన్త్యం యస్మిన్నహింసోపశమస్స్వధర్మః॥ ౨౨॥ అహం హి పృష్టోఽర్యమణో భవద్భిరాచక్ష ఆత్మావగమోఽత్ర యావాన్। నభః పతన్త్యాత్మసమం పతత్త్రిణస్తథా సమం విష్ణుగతిం విపశ్చితః॥ ౨౩॥ ఏకదా ధనురుద్యమ్య విచరన్మృగయాం వనే। మృగాననుగతశ్శ్రాన్తస్తృషితః క్షుధితోభృశమ్॥ ౨౪। జలాశయమచ

కున్దే - అనురాగయుక్తాస్సన్తో ధీరాం జితేన్ద్రియాః-సహసా అకస్మాదేవ-దేహే - ఆదిశబ్దాత్తదనుబన్ధ్యాదిషు చోఢం రూఢమూలం-సఙ్గ-మపోహ్య-తత్పారమహంస్య-మన్త్యం తురీయం-పరమహంసాశ్రమం-వ్రజన్తి- యస్మిన్పారమహంస్యే ఆశ్రమే అహింసా-ఉపశమశ్చ-స్వానురూపో ధర్మః దమాదిరస్తి ॥ ౨౨॥ ఏవంవిధానన్తమాహాత్మ్యశాలినో భగవతో మాహాత్మ్యం వర్ణయితుమహం నప్రభు-రథాపి-యథామతి వర్ణయామీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ అహమితి ॥ అర్యమణః హే జ్ఞానాధికాః-యుగతౌ-గత్యర్థాః బుద్ధ్యర్థాః - అత్ర భగవన్మాహాత్మ్యే - భవద్భిః పృష్టోహం-యద్వా- హే ఆర్యమణః సూర్యాః త్రయీమూర్తయ ఇతివా- యావా-నాత్మనో బుద్ధేరవగమః ప్రసరః-యావాన్మహిమా మద్బుద్ధివిషయో భవతి తావన్తం - మహిమాన-మాచక్షే వర్ణయామి,, తథాహి,, యథా పతత్త్రిణః పక్షిణో-బాణావా - ఆత్మసమం స్వబలానురూపమేవ-నభః ప్రతిపతన్తి ఉద్గచ్ఛన్తి-తథా విపశ్చితోపి-సమం స్వబుద్ధిబలానురూపం-విష్ణుగతిం భగవన్మహిమానం- పతన్తి విషయీకుర్వన్తి-న హి పతత్త్రిణో నభస్యుద్గచ్ఛన్తో నభసోఽభావాన్నివర్తన్తే-కింతు స్వబలక్షయాన్నివర్తన్తే -ఏవం విపశ్చితో మతిక్షయాదేవ నివర్తన్తే - నతు భగవన్మహిమ్నః క్షయాదిత్యర్థః ॥ తథాచోక్తమన్యత్రాపి ॥ శ్లో॥ ఇషుక్షయాన్నివర్తన్తే నాన్తరిక్షక్షితిక్షయాత్। మతిక్షయాన్నివర్తన్తే న గోవిన్దగుణక్షయాదితి ॥ ౨౩॥ అథ తత్ప్రష్టం భాగవతాఖ్యం పురాణం పరీక్షిచ్ఛుకసంవాదరూపం శుశ్రావయిషు - స్తావత్సంవాదప్రవృత్తిం తదుపోద్ఘాతరూపం పరీక్షిచ్ఛుకయోస్సఙ్గమం పరీక్షితః ప్రాయోపవేశం తన్మూలం విప్రశాపం తన్నిమిత్తం చాహ ॥ ఏకదేత్యాదినా యావత్సమాప్తి-తావచ్ఛాపనిమిత్తమాహ షడ్భిః॥ ఏకదేతి॥ కదాచి-త్పరీక్షి-ద్ధనురుద్యమ్యోద్ధృత్య - వనే మృగయాం చరన్-మృగాననుసృత్య గతః శ్రాన్తః-నితరాం తృషితః-క్షుధితః-తృషా సంజాతా-క్షుదస్య సంజాతేతి తథా-తారకాదిత్వాదితచ్ ॥ ౨౪ ॥ క్వచిదపి-జలాకర-మపశ్యమానస్తమాశ్రమం ప్రవివేశ-ఆఙ్గిరసస్యాశ్రమం ప్రవిష్టవానిత్యర్థః-తత్ర మునిమాఙ్గిరసం దదర్శ కథం భూతం- ఆసీనముపవిష్టం-

శాన్తం ప్రసన్నం - మీలితలోచనే యేన ॥౨౫॥ ప్రతిరుద్ధాని నిర్వ్యాపారితానీన్ద్రియాదీని యేన తం - అతఏవోపారతం బాహ్యవ్యాపారాదుపరతం - స్థానత్రయాజ్జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిరూపావస్థాత్రయాత్ - పరం స్వాత్మానం - ప్రాప్తం అనుసన్దధతం - బ్రహ్మభూతం బ్రహ్మవిషయకభావనయాన్వితం - అవిక్రియం ద్వన్ద్వప్రయుక్తవికారరహితమ్ ॥౨౬॥ విప్రకీర్ణాభిర్విశిష్టాభిర్జటాభిః - ఛన్నమావృతం - రౌరవేణ రురుర్మృగస్తస్య సంబన్ధినా చర్మణా - ఛన్నం - ఏవంభూతం మునిం - విశుష్యన్తీ తాలునీ వదనం చ యస్య - తథాభూతో - రాజా - జలమయాచత ॥౨౭॥ న లబ్ధం తృణం - భూమిః - ఆదిశబ్దాదన్యచ్చోపవేశార్థం యేన అసంప్రాప్తమర్ఘ్యం సూనృతం చ మధురవాక్చ యేన తథాభూతో ఽత ఏవావజ్ఞాతమవహేళితమివాత్మానం మన్యమానో రాజా చుకోప ॥౨౮॥ క్షుత్తృడ్భ్యామర్దితః పీడిత ఆత్మా శరీరం యస్య - తస్య రాజ్ఞో ఽత ఏవ - అభూతపూర్వః పూర్వం భూతో భూతపూర్వః న భూతపూర్వో ఽభూతపూర్వః - కదాచిదపి పూర్వం న జాత ఇత్యర్థః - మత్సరో మన్యుశ్చ - హే బ్రహ్మన్ - బ్రాహ్మణం మునిం ప్రతి - అభూత్ బభూవ - మన్యుః క్రోధః అనుగ్ర ఇతి యావత్ - మత్సరో ద్రోహః అపచికీర్షేతి యావత్ ॥౨౯॥ తతస్స తు రాజా నిర్గచ్ఛన్ నిర్గన్తుముద్యుక్తో - రుషా బ్రహ్మర్షేరంసే ధనుష్కోట్యా ధనుషోఽగ్రభాగేన - గతప్రాణం సర్పం - నిధాయ పురం యయౌ ॥౩౦॥ కిమర్థం నిహితవానిత్యత్ర రాజ్ఞస్తాత్పర్యమావిష్కరోతి ॥ ఏష ఇతి ॥ కిమేష మునిః - నిభృతాని నియమితాన్యశేషాణి కరణానీన్ద్రియాణి యేన మీలితే ఈక్షణే లోచనే యేన - తథాభూతః యథార్థసమాధినిష్ఠః - ఆహోస్విత్క్ష

శాన్తం ప్రవివేశ తమాశ్రమమ్ । దదర్శ మునిమాసీనం శాన్తం మీలితలోచనమ్ ॥౨౫॥ ప్రతిరుద్ధేన్ద్రియప్రాణమనోబుద్ధిముపారతమ్ । స్థానత్రయాత్పరం ప్రాప్తం బ్రహ్మభూతమవిక్రియమ్ ॥౨౬॥ విప్రకీర్ణజటాచ్ఛన్నం రౌరవేణాజినేన చ । విశుష్యత్తాలురుదకం తథాభూతమయాచత ॥౨౭॥ అలబ్ధతృణభూమ్యాదిరసంప్రాప్తార్ఘ్యసూనృతః । అవజ్ఞాతమివాత్మానం మన్యమానశ్చుకోప హ ॥౨౮॥ అభూతపూర్వస్సహసా క్షుత్తృడ్భ్యామర్దితాత్మనః । బ్రాహ్మణం ప్రత్యభూద్బ్రహ్మన్మత్సరో మన్యురేవ చ ॥౨౯॥ స తు బ్రహ్మఋషేరంసే గతాసుమురగం రుషా । వినిర్గచ్ఛన్ధనుష్కోట్యా నిధాయ పురమాగమత్ ॥౩౦॥ ఏష కిం నిభృతాశేషకరణో మీలితేక్షణః । మృషాసమాధిరాహోస్విత్కిం ను స్యాత్క్షత్రబన్ధుభిః ॥౩౧॥ తస్య పుత్రోఽతితేజస్వీ విహరన్ బాలకోఽర్భకైః । రాజ్ఞాఘం ప్రాపితం తాతం శ్రుత్వా తత్రేదమబ్రవీత్ ॥౩౨॥ అహో అధర్మః పాలానాం పీవ్నాం బలిభుజామివ । స్వామిన్యఘం యద్దాసానాం ద్వారపానాం శునామివ ॥౩౩॥ బ్రాహ్మణైః క్షత్రబన్ధుర్హి ద్వారపాలో నిరూపితః । స కథం తద్గృహే ద్వాస్స్థస్సభాణ్డం భోక్తుమర్హతి ॥౩౪॥ కృష్ణే గతే భగవతి శాస్తర్యుత్పథగామినామ్ । తాన్భిన్నసేతూనద్యాహం శాస్మి పశ్యత మే బలమ్ ॥౩౫॥ ఇత్యుక్త్వా రోషతామ్రాక్షో వయస్యానృషిబాలకాన్ । కౌశిక్యప ఉపస్పృశ్య వాగ్వజ్రం విససర్జ హ ॥౩౬॥ ఇతి లఙ్ఘితమర్యాదం తక్షకస్సప్తమేఽహని । దఙ్క్ష్యతి స్మ కులాఙ్గారం చోదితో మే తతద్రుహమ్ ॥౩౭॥ తతోఽభ్యేత్యాశ్రమం బాలో గలే సర్పకలేబరమ్ । పితరం వీక్ష్య దుఃఖార్తో

త్రబన్ధుభిరస్మాకం కిం ప్రయోజనం విద్యత ఇతి బుద్ధ్యా మిథ్యాభిభూతః సమాధిర్యస్య తథాభూత ఏవాస్తే - ఇత్యభిప్రాయేణ నిధాయ గత ఇత్యర్థః ॥౩౧॥ తతస్తస్య మునేః పుత్రః - అతితేజస్వీ బ్రహ్మతేజస్సంపన్నో బాలకోఽర్భకైస్సహ క్రీడన్ - తాతం పితరం - రాజ్ఞా అఘం ప్రాపితం అపరాధవిషయీకృతం శ్రుత్వా - తత్ర ఇదం వక్ష్యమాణమబ్రవీత్ ॥౩౨॥ తదేవాహ ॥ అహో ఇతి పఞ్చభిః ॥ బలిభుజాం శునాం వాయసానామివ వా - పీవ్నాం మేదితానాం పాలానాం రాజ్ఞాం - మహాన్ - అధర్మః పశ్యత - కోఽసావధర్మః - ద్వారపానాం శునామివ - దాసభూతానాం రాజ్ఞాం - స్వామిని బ్రాహ్మణే - అఘమపరాధ ఇతి యత్ - ఏష ఏవాధర్మః ॥౩౩॥ తదేవోపపాదయతి ॥ క్షత్రబన్ధుర్హి బ్రాహ్మణైః - ద్వారపాలత్వేన - శ్వేవ - నియోజితః - స ద్వాస్స్థః క్షత్రబన్ధుః - తద్గృహే బ్రాహ్మణగృహే - శ్వేవ - కథం సభాణ్డం ఏకపాత్రం యథా తథా భోక్తుమర్హతి యోగ్యో భవేత్ ॥౩౪॥ ఉత్పథం ప్రతిపన్నానాం - శాస్తరి దణ్డయితరి - కృష్ణే భగవతి - స్వలోకం ప్రతి గతే సతి - తాన్ - భిన్నమర్యాదాన్ - అహమద్య, శాస్మి శిక్షయే - మమ బలం పశ్యత ॥౩౫॥ వయస్యాన్ బాలాన్ ప్రతి, ఇత్థముక్త్వా - రోషేణ, తామ్రే రక్తే అక్షిణీ యస్య సః - ఋషిబాలకః - కౌశిక్యా నద్యాః అపః - ఉపస్పృశ్య ఆచమ్య - వాగ్వజ్రం శాపాత్మకవాగ్రూపం వజ్రం విససర్జ ప్రా

చ్చైస్స్వరయుక్త ఇత్యర్థః, రురోద ❁ ॥౩౮॥ ❁ తతో, హే బ్రహ్మన్, స వై ఆంగిరసః సుతస్య విలాపనం శ్రుత్వా- శనైశ్శనై స్తే నేత్రే- ఉన్మీల్య, అంసే మృత మురగం దృష్ట్వా ❁ ॥౩౯॥ ❁ తం పరిహృత్య పుత్రం పప్రచ్ఛ॥ ప్రశ్నమేవాహ॥ వత్స- కస్మాద్ధి రోదిషి, కేన వా పకృతమితి- హే వత్స, కస్మాద్ధేతో స్త్వం రోదిషి, కేన వాఽపకృతం, భావే క్తః- ఇతి త్థ ముక్తో, బాలకః- సర్వం వృత్తం న్యవేదయత్ కథయామాస ❁ ॥౪౦॥ ❁ తతోఽ తదర్హాం శాపానర్హం, రాజానం శప్తమాకర్ణ్య, బ్రాహ్మణ ఆఙ్గిరసః పుత్రం నాభ్యనన్దత్- తదేవ దర్శయతి॥ అహో ఇతి సార్ధైస్సప్తభిః॥ హే అజ్ఞ, తే త్వయా, సుమహ- దంహః పాప- మహో కృతం- బత కిం తత్, అల్పీయసి ద్రోహే అల్పాపరాధనిమిత్తే, ఉరు- ర్దమో దణ్డో ధృతః కృత ఇత్యేతత్ ❁ ॥ ౪౧॥ ❁ అపకృతేనాపి రాజా నాపకార్య ఇత్యాహ॥ న వై- ఇతి ॥ హే అవిపక్వబుద్ధే- నృభిరపకృతై రపి నరై- ర్నరదేవో నాపకార్యః- అత స్త్వం- నరదేవం పరాఖ్యం నరదేవాఖ్యం పరమపురుషమితి సామర్థ్యలబ్ధోఽర్థః, నరదేవనామ్ని రథాఙ్గపాణావపి తి వక్ష్యమాణాచ్చ గుణ్యాత్॥ నరదేవ ఇత్యాఖ్యామాత్రమేవ- స తు సాక్షాదీశ్వర ఏవేతి భావః- తం సంమాతుమేవార్హసి- నత్వపకర్తుం, తత్ర హేతుమాహ॥ యద్యస్మాత్, యద్విషయానపకారాత్, తస్య, దుర్విషహేణ శత్రుభిరసోఢవ్యేన- తేజసా- గుప్తాః ప్రజాః- కుతశ్చిదపి భయరహితాః, భద్రాణి మఙ్గళాని- సుఖానీతి యావత్- విన్దన్తి లభన్తే, తస్మాల్లోకసుఖావహో నరదేవో నహన్తవ్య ఇతి భావః ❁ ॥ ౪౨ ॥ ❁ విపర్యయేఽనర్థమాహ॥ అలక్ష్యమాణ ఇతి త్రిభిః॥ నరదేవాఖ్యే చక్రపాణౌ విష్ణౌ, అలక్ష్యమాణే అవిద్యమానే సతి, అఙ్గ, హే పుత్ర, తదా హ్యయం లోకః- అరక్ష్యమాణః- అత ఏవ, చోరభూయిష్ఠస్సన్, వృకప్రచురావిసంఘవ

ముక్తకణ్ఠో రురోద హ॥ ౩౮॥ స వా ఆంగిరసో బ్రహ్మన్ శ్రుత్వా సుతవిలాపనమ్। ఉన్మీల్య శనకై ర్నేత్రే దృష్ట్వా

ఽద్రాంసే మృతోరగమ్॥ ౩౯ ॥ ...

గహా తేన బాలేన- కృతం పాపమిదం తు సన్తుమర్హతి ॥౪౭॥ సామాన్యద్విషయాపరాధః కదంచిన్న చ్చరణావరణాదినా స హ్యస్స్యాత్, స్వభక్తవిషయాపరాధస్తు, న కదంచిదపి - కింతు- తైరేవ సహ్య ఇత్యేవంవిధం-భగవదభిప్రాయమాలోచ్య, తా నైవ క్షమాపయన్తి॥ తిరస్కృతా ఇతి॥ తిరస్కృతాః పరిభూతా అపి-విప్రలబ్ధాః ప్రతారితా అపి-శప్తా అపి, క్షిప్తా నిన్దితా అపి, హతాస్తాడితా - అపి, తద్భక్తాః భగవద్భక్తాః - ప్రభవోఽపి ప్రత్యపకర్తుం సమర్థా అపి- అస్య తిరస్కారకర్తుః, తత్, తత్కృతతిరస్కారాదికం ప్రతి- న ప్రతికుర్వన్తి కంతు కేవలం సహన్తి ॥౪౮॥ ఇతీత్థం, స - మహామునిః, పుత్రకృతేనాఘేనా - సుతప్తః పశ్చాత్తప్తః-రాజ్ఞా - స్వయం విప్రకృతోఽపకృతోఽపి-తత్ - ద్విజకృత- మఘమపరాధం- నైవచిన్తితవాన్ ॥౪౯॥ కుతో నాచిన్తయదిత్యత్రాహ॥ ప్రాయశ ఇతి॥ లోకే-పరైః ద్వన్ద్వేషు శీతోష్ణసుఖదుఃఖాదిషు- యోజితాః సంయోజితా అపి - సాధవః, ప్రాయేణ న వ్యథన్తి- న హృష్యన్తి-యథా సుఖే యోజితా న హృష్యన్తి తథా దుఃఖే యోజితా అపి న వ్యథన్తీత్యర్థః, కుతః, యతః - ఆత్మా తేషాం మనః, గుణాశ్రయః శీలాశ్రయః- యద్వా, అగుణాశ్రయ ఇతి చ్ఛేదః- గుణకార్యరాగద్వేషాద్యనాశ్రయః ॥౫౦॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే, అష్టాదశోఽధ్యాయః.

మహీపతిస్త్వితి॥ అథ స్వపురప్రవేశానన్తరం, మహీపతిః పరీక్షిత్-ఆత్మకృతం స్వకృతం-తత్ -ఉరగనిధానరూపం గర్హ్యం కర్మ చిన్తయన్, సుదుర్మనాః ఆత్మనిన్దాపరో, బభూవేత్యర్థః। తదేవ దర్శయతి అహో ఇతి సార్ధద్వయేన॥ అహో,

---

పంకృతం తద్భగవాన్ సర్వాత్మా క్షన్తుమర్హతి॥౪౭॥ తిరస్కృతా విప్రలబ్ధాశ్శప్తాః క్షిప్తా హతా అపి। నాస్య తత్ప్రతికుర్వన్తి తద్భక్తాః ప్రభవోఽపి హి ॥౪౮॥ ఇతి పుత్రకృతాఘేన సోఽనుతప్తో మహామునిః। స్వయం విప్రకృతో రాజ్ఞా నైవాఘం తదచిన్తయత్॥౪౯॥ ప్రాయశస్సాధవో లోకే పరైర్ద్వన్ద్వేషు యోజితాః। న వ్యథన్తి న హృష్యన్తి యత ఆత్మాగుణాశ్రయః॥ ౫౦॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే అష్టాదశోఽధ్యాయః

సూత ఉవాచ॥ మహీపతిస్త్వథ తత్కర్మ గర్హ్యం విచిన్తయన్నాత్మకృతం సుదుర్మనాః। అహో మయా నీచమనార్యవత్కృతం నిరాగసి బ్రహ్మణి గూఢతేజసి॥౧॥ ధ్రువం తతో మే కృతదేవహేళనాద్దురత్యయం వ్యసనం నాతిదీర్ఘాత్। తదస్తు కామం త్వఘనిష్కృతాయ మే యథా న కుర్యాం పునరేవమద్ధా॥౨॥ అద్యైవ రాజ్యం బలమృద్ధకోశం ప్రకోపితబ్రహ్మకులానలో మే। దహత్వభద్రస్య పునర్న మేఽభూత్ పాపీయసీ ధీర్ద్విజదేవగోభ్యః॥ ౩ ॥ స చిన్తయన్నిత్థమథాశృణోద్యథా మునేస్సుతోక్తో నిరృతిస్తక్షకాఖ్యః। స సాధు మేనే న చిరేణ తక్షకానలం ప్రసక్తస్య విరక్తికారణమ్॥౪॥ అథో విహాయేమమముం చ లోకం విమర్శితౌ హేయతయా పుర

మయా - పూర్వవత్-నిరాగసే నిరపరాధే- గూఢమనభివ్యక్తం తేజస్సామర్థ్యం యస్మిన్, బ్రహ్మణి బ్రాహ్మణవిషయే- అనార్యవన్నికృష్టం కర్మ, కృతం, అహో నీచం పాపం ॥౧॥ తతో మమ మత్కృతాత్, దేవహేళనరూపాత్కర్మణో నిమిత్తాత్, న కేవలం మయా బ్రాహ్మణోఽవహేళితః - కింతు సాక్షాద్దేవో భగవానేవేత్యభిప్రాయేణ దేవహేళనాదిత్యుక్తం, మే మమ- నాతిదీర్ఘాత్, స్వల్పకాలమేవ-దురత్యయమతివర్తితుమశక్యం- వ్యసనం దుఃఖం ధ్రువం నూనం- భవిష్యతి తత్ స్వస్య హితమేవ మన్యతే॥ తదితి॥ తద్వ్యసనం-మమ, అఘనిష్కృతాయ పాపవిశుద్ధయే, కామం ప్రకామమస్తు, కిమనిష్టం ప్రార్థయస ఇత్యత్రాహ॥ యథా, పునరేవంవిధమఘం న కుర్యాం, అద్ధా, న కుర్యామేవ, అద్ధేతి స్ఫుటావధారణయోర్ద్యోతకమవ్యయం, ఇష్టార్థమస్త్వితి భావః- అస్త్వద్ధా అస్త్వేవేతి వాన్వయః ॥౨॥ అద్యేతి॥ ప్రకోపితం కోపం ప్రాపితం, యద్బ్రహ్మకులం బ్రాహ్మణకులం-తత్కర్తృకనిగ్రహాత్మకో, ఽనలోఽగ్ని - రద్యైవ - మమ రాజ్యం-బలం సైన్యం-ప్రభూతధనకోశం చ, దహతు - యథా పునరభద్రస్య మమ - ద్విజేభ్యో - దేవేభ్యో, గోభ్యశ్చ, అపచికీర్షాయుక్తా చైవం పాపీయసీ బుద్ధిర్నాభూత్, తథా శీఘ్రం దహత్వితి భావః ॥ ౩॥ ఇత్థం స చిన్తయన్, రాజా - యథా యేన ప్రకారేణ తక్షకాఖ్యో, నిరృతిర్మృత్యుః మునేస్సుతేనోక్తః- శాపాత్మకోక్త్యా ప్రచోదితః, తస్తథైవ శుశ్రావ-తతస్స రాజా, ప్రసక్తస్య, విషయేష్వితి శేషః విషయాసక్తస్య స్వస్య, విరక్తికారణం- హేతుగర్భమిదం-విరక్తికారణత్వాత్, తమచిరేణ తక్షకరూపమనలం సాధు యథా తథా మేనే ॥౪॥ అథో తతః, ఇమమముం చ లోకం-విహాయ, లోక్యత ఇతి లోకః ఫలం సుఖమితి యావత్ -ఐహికాముష్మికసు

ఖస్పృహాం విహాయేత్యర్థః, ఇమమముం చ లోకం విశినష్టి ॥ స్వేన-పురస్తాత్పూర్వమేవ, హేయతయా విమర్శితౌ విచారపూర్వకం హేయత్వేన నిశ్చితౌ, ఇమమముం చ లోకం-విహాయేత్యన్వయః - తతః కృష్ణస్య భగవతోఽఙ్ఘ్రిసేవాం, అధిమన్యమానః నిరతిశయపురుషార్థసాధనతయా మన్యమానః, అమర్త్యనద్యాం దేవనద్యాం గఙ్గాయాం-ప్రాయమనశనవ్రతం, ఉపావిశత్, అనశనవ్రతేన దీక్షితోఽభూదిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ స్వగృహేఽన్యత్ర వా ప్రాయముపవిశ్య కిం విశేషేణామర్త్యనద్యామేవ ప్రాయముపావిశదిత్యత్ర తాం విశింషన్నాహ ॥ యా వా ఇతి ॥ లసన్త్యా శ్రియా తులస్యా విమిశ్రో యః కృష్ణస్యాఙ్ఘ్రిరేణుస్తేనాభ్యధికస్య ప్రశస్తస్యామ్భసో నేత్రీ ప్రవహన్తీ, యా అమర్త్యనదీ - ఉభయత్ర ఇహాముత్ర చ సేశాన్ లోకపాలైః సహితాన్-లోకాన్ జనాన్-పునాతి తాం నదీం-మరిష్యమాణః కో వా పుమాన్ న సేవేత - సర్వోఽపి సేవేతేత్యభిప్రాయేణ తస్యామేవ ప్రాయముపావిశదిత్యర్థః - లసచ్ఛ్రీతులసీవిమిశ్రకృష్ణాఙ్ఘ్రిరేణునా హేతునా- అభ్యధికం స్వాధికరహితం, అమ్బు తస్య నేత్రీతి వార్థః ॥ ౬ ॥ స పాణ్డవేయః పరీక్షిత్ ఇత్థం విష్ణుపద్యాం గఙ్గాయాం - ప్రాయోపవేశం ప్రతి-వ్యవచ్ఛిద్య వినిశ్చిత్య, సఙ్కల్ప్య, ముక్తః సమస్తేషు దేహతదనుబన్ధ్యాదిషు సఙ్గో యేన - మునీనాం వ్రతం యస్య, న విద్యతేఽన్యో భావో భావనా చిన్తా యస్య సః- ముకున్దాఙ్ఘ్రిం దధ్యౌ ధ్యాతవాన్ ॥ ౭ ॥ తదా తత్ర రాజ్ఞస్సన్నిధౌ మహానుభావాః-సశిష్యా మునయో - లోకం, పునానాః పవిత్రీకుర్వన్తః-ఆజగ్ముః - భువనం పునానా ఇత్యేతదేవోపపాదయతి-ప్రాయేణ సన్తస్సాధవస్తీర్థయాత్రావ్యాజైః-స్వయమేవ తీర్థాని-పునన్తి హి - యథా చ పునన్తి-తథోపపాదితం పురస్తాత్, తీర్థీకుర్వన్తి తీర్థానీత్య

స్మాత్ । కృష్ణాఙ్ఘ్రిసేవామధిమన్యమాన ఉపావిశత్ప్రాయమమర్త్యనద్యామ్ ॥ ౫ ॥ యా వై లసచ్ఛ్రీతులసీవిమిశ్రకృష్ణాఙ్ఘ్రిరేణ్వభ్యధికామ్బునేత్రీ । పునాతి లోకానుభయత్ర సేశాన్కస్తాం న సేవేత మరిష్యమాణః ॥ ౬ ॥ ఇతి వ్యవచ్ఛిద్య స పాణ్డవేయః ప్రాయోపవేశం ప్రతి విష్ణుపద్యామ్ । దధ్యౌ ముకున్దాఙ్ఘ్రిమనన్యభావో మునివ్రతో ముక్తసమస్తసఙ్గః ॥ ౭ ॥ తత్రోపజగ్ముర్భువనం పునానా మహానుభావా మునయస్సశిష్యాః । ప్రాయేణ తీర్థాభిగమాపదేశైస్స్వయం హి తీర్థాని పునన్తి సన్తః ॥ ౮ ॥ అత్రిర్వసిష్ఠశ్చ్యవనశ్శరద్వానరిష్టనేమిర్భృగురఙ్గిరాశ్చ । పరాశరో గాధిసుతోఽథ రామ ఉతథ్య ఇన్ద్రప్రమదేధ్మవాహౌ ॥ ౯ ॥ మేధాతిథిర్దేవల ఆర్ష్టిషేణో భారద్వాజో గౌతమః పిప్పలాదః । మైత్రేయ ఔర్వః కవషః కుమ్భయోనిర్ద్వైపాయనో భగవాన్నారదశ్చ ॥ ౧౦ ॥ అన్యే చ దేవర్షిబ్రహ్మర్షివర్యా రాజర్షివర్యా అరుణాదయశ్చ । నానార్షేయప్రవరాన్సమేతానభ్యర్చ్య రాజా శిరసా వవన్దే ॥ ౧౧ ॥ సుఖోపవిష్టేష్వథ తేషు భూయః కృతప్రణామస్స్వచికీర్షితం యత్ । విజ్ఞాపయామాస వివిక్తచేతా ఉపస్థితోఽగ్రేఽభిగృహీతపాణిః ॥ ౧౨ ॥ పరీక్షిదువాచ ॥ అహో వయం ధన్యతమా నృపాణాం మహత్తమానుగ్రహణీయశీలాః । రాజ్ఞాం కులం బ్రాహ్మణపాదశౌచాద్దూరాద్విసృష్టం బత గర్హ్యకర్మ ॥ ౧౩ ॥ త

ర్థీ ॥ ౮ ॥ కే చ తే మునయ ఇత్యత్ర తాన్ దర్శయతి ॥ అత్రిరితి సార్ధద్వయేన ॥ గాధిసుతో విశ్వామిత్రః రామో భార్గవః కుమ్భయోనిరగస్త్యః ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ అన్యే చ దేవర్షిశ్రేష్ఠా-బ్రహ్మర్షిశ్రేష్ఠా-రాజర్షివర్యా-అరుణాదయశ్చ-ఋషయ-స్తాన్ నానార్షేయప్రవరాన్-నానావిధార్షేయప్రవరాన్-సమేతాన్ సఙ్ఘీభూతాన్-అభ్యర్చ్య-రాజా శిరసా వవన్దే ॥ ౧౧ ॥ అథ తేషు సుఖం యథా తథోపవిష్టేషు సత్సు - పునరపి కృతః ప్రణామో యేన, స రాజా - ఉపస్థితస్తేషాం సమీపే తిష్ఠన్ - అభిగృహీతపాణిర్బద్ధాఞ్జలిః, వివేకయుక్తం చేతో యస్య తథాభూతః, స్వచికీర్షితం యత్త-ద్విజ్ఞాపయామాస ॥ ౧౨ ॥ తదేవాహ ॥ అహో ఇతి చతుర్భిః, నృణాం మధ్యే, వయం - మహో ధన్యతమాః - ఖలు - ధన్యతమత్వే హేతుం వదన్నాత్మనో విశినష్టి ॥ మహత్తమైర్భవద్భిః - అనుగ్రహణీయం అనుగ్రహీతుం యోగ్యం శీలం యేషాం - యద్వా, మహత్తమానుగ్రహణీయం మహత్తమానుగ్రహలభ్యం శీలం యేషాం తథాభూతాః - అనేవంభూతం రాజకులం నిన్దతి ॥ రాజ్ఞామితి ॥ బ్రాహ్మణానాం భవతాం పాదశౌచాత్ పాదసేవామూలకవిశుద్ధేః, దూరాద్విసృష్టం దూరాత్త్యక్తం, యద్రాజ్ఞాం కులం- తత్ - గర్హ్యం నిన్ద్యం కర్మ యస్య తథాభూతం - భవతి - బతేతి ఖేదే ॥ ౧౩ ॥ నను మహత్తమానుగ్రహణీయశీలస్య తవ - కథమధునా తస్మిన్ గ్రహప్రవృత్తిరిత్యత్ర - తస్మిన్ గ్రహోఽప్యనుగ్రహరూప ఏవేత్యాహ ॥ తస్యే ॥ తస్యైవ మహత్తమానుగ్రహణీయశీలస్యైవ అభీక్ష్ణం పునః పునర్గృహేషు వ్యాసక్తం చిత్తం యస్య తస్య - మ ఘస్య స్వకృతబ్రహ్మవిదపచారరూపస్య- పరిహారక ఇతి శేషః నిర్వేదమూలః దేహతదనుబన్ధ్యాదిషు వైరాగ్యం చ మూలో

హేతుర్ద్విజశాపరూపః పరావరేశో భగవానేవ ప్రసక్తః ప్రవృత్తః మామనుగ్రహీతుం భగవత్సంకల్ప ఏవ ద్విజశాపవ్యాజేన ప్రవృత్త ఇత్యర్థః కథం తస్యానుగ్రహరూపత్వమిత్యత ఆహ॥ యత్రయస్మిన్మయి ప్రసక్తో ద్విజశాపరూపః పరావరేశః ఆశు అభయం ధత్తే ఆదధాతి బ్రహ్మవిదపచారపరిహారహేతుత్వాన్నిర్వేదమూలత్వాత్ తత్సఙ్గద్వారా ముక్త్యాధాయకత్వాచ్చానుగ్రహరూప ఏవేత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ అస్త్వేవం ప్రకృతే కిమిత్యత్రాహ॥ తమితి ॥ సోఽహం విప్రాః భవన్తః ఇయం దేవీ గఙ్గా చ ఈశే భగవతి ధృతం చిత్తం యేన తథాభూతం తము క్తవిధం మాముపయాన్తం అనువర్తినం ప్రతియన్తు హేయోపాదేయశుశ్రూషుం జానన్త్విత్యర్థః ద్విజేనోపసృష్టః ప్రచోదితః తక్షకః కుహకః మాం దశ్యతు అలంకృతం దశతు నాహం బిభేమీతి భావః కింతు యూయం విష్ణోర్గాథాః కథాః గాయత కథయత అలం గాయతేతి వా వ్యాఖ్యేయం ॥ ౧౫ ॥ పునశ్చ కించ మమ భగవత్యనన్తే రతిర్భక్తిః తదాశ్రయేషు భగవద్భక్తేషు సఙ్గశ్చ స్యాత్ ఏవమనుగృహ్ణీతేతి భావః కించ యాం యాం సృష్టిం యద్యజ్జన్మ ప్రాప్నోమి తత్ర సర్వత్ర జన్మని మహత్సు భవాదృశేషు మైత్రీ అనుకూల్యమస్తు ద్విజేభ్యో వో నమః ॥ ౧౬ ॥ ఇతి ఇత్థం వ్యవసితః నిశ్చయయుక్తో రాజా ధీరః స్వసుతే జనమేజయే న్యస్తోఽనిహితో రాజ్యభారో యేన తథాభూతః సముద్రపత్న్యాః గఙ్గాయాః దక్షిణకూలే దక్షిణతీరే ప్రాచీనమూలేషు ప్రాచీనాగ్రేషు దర్భేషు ఆస్తే స్మ ఉపవిష్టవాన్ ॥ ౧౭ ॥ ఇత్థం తస్మిన్నరదేవానాం దేవే తస్మిన్పరీక్షితి ప్రాయోపవిష్టే సతి దివి

స్యైవమేఽఘస్య పరావరేశో వ్యాసక్తచిత్తస్య గృహేష్వభీక్ష్ణమ్। నిర్వేదమూలో ద్విజశాపరూపో యత్ర ప్రసక్తో భయమాశు ధత్తే ॥౧౪॥ తం మోపయాతం ప్రతియన్తు విప్రా గఙ్గా చ దేవీ ధృతచిత్తమీశే। ద్విజోపసృష్టః కుహకస్తక్షకో వా దశత్వలం గాయత విష్ణుగాథాః ॥౧౫॥ పునశ్చ భూయాద్భగవత్యనన్తే రతిః ప్రసఙ్గశ్చ తదాశ్రయేషు। మహత్సు యాం యాముపయామి సృష్టిం మైత్ర్యస్తు సర్వత్ర నమో ద్విజేభ్యః ॥౧౬॥ ఇతి స్మ రాజాఽధ్యవసాయయుక్తః ప్రాచీనమూలేషు కుశేషు ధీరః। ఉదఙ్ముఖో దక్షిణకూల ఆస్తే సముద్రపత్న్యాః స్వసుతేన్యస్తభారః ॥౧౭॥ ఏవం చ తస్మిన్నరదేవదేవే ప్రాయోపవిష్టే దివి దేవసంఘాః। ప్రశస్య భూమౌ వ్యకిరన్ప్రసూనైర్ముదా ముహుర్దున్దుభయశ్చ నేదుః ॥౧౮॥ మహర్షయో వై సముపాగతా యే ప్రశస్య సాధ్విత్యనుమోదమానాః। ఊచుః ప్రజానుగ్రహశీలసారా యదుత్తమశ్లోకగుణాభిరూపమ్ ॥ ౧౯ ॥ న వా ఇదం రాజర్షివర్య చిత్రం భవత్సు కృష్ణం సమనువ్రతేషు। యేఽధ్యాసనం రాజకిరీటజుష్టం సద్యో జహుర్భగవత్పార్శ్వకామాః ॥ ౨౦ ॥ సర్వే వయం తావదిహాస్మహేఽద్య కలేవరం యావదసౌ విహాయ। లోకం పరం విరజస్కం విశోకం యాస్యత్యయం భాగవతప్రధానః ॥ ౨౧ ॥ ఆశ్రుత్య తదృషివచః పరీక్షిత్సమం మధుచ్యుద్గురు చావ్యలీకమ్। ఆభాషతైనానభినన్ద్య యుక్తాన్ శుశ్రూషమాణశ్చరితాని విష్ణోః ॥ ౨౨ ॥ సమాగతాస్సర్వత ఏవ సర్వే

వి, సర్వదేవసంఘాః తం ప్రశస్య ప్రస్తూయ ముదా ప్రసూనైః కుసుమైః ముహుర్ముహుర్భూమౌ వ్యకిరన్ దున్దుభయశ్చ నేదుః దధ్వనుః ॥ ౧౮ ॥ యే సమాగతా మహర్షయస్తే సర్వే ఉత్తమశ్లోకస్య ప్రశంసనీయాః గుణాస్తైరభిరూపం రాజానం ప్రశస్య సాధు సాధ్విత్యనుమోదమానాః ఊచుః కుతః యద్యతస్తే ప్రజాస్వనుగ్రహ ఏవ శీలం స్వభావః స ఏవ సారో యేషాం తే తథాభూతత్వాత్ ప్రశస్యానుమోదమానా ఊచురిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ న వా ఇతి॥ హే రాజర్షివర్య నిత్యం శ్రీకృష్ణమనువ్రతేషు అనువర్తిషు భవత్స్విదం విచిత్రం న వై న భవతి హి కిం తత్ యే భవన్తః భగవతః పార్శ్వం కామయమానాస్సన్తో రాజ్ఞాం కిరీటైర్జుష్టం సేవితమధ్యాసనం సార్వభౌమసింహాసనం సద్యో జహుః త్యక్తవన్తః ఇత్యేతత్ ॥ ౨౦॥ ఏవం రాజానముక్త్వా అథేదమాహుః సర్వ ఇతి, యావత్ భాగవతానాం ప్రధానః నిత

ర్థమిహ సమాగతా ఇతి భావః,, తదేవ వ్యనక్తి ॥ సమాగతానాం-వః-పరానుగ్రహ-మాత్మశీలం వినా-ఇహాముత్ర చ లోకే-ఉ-ర్థః ప్రయోజనం - కశ్చిదపి నాస్తీహ-పరేషు మాదృశేషు అనుగ్రహాత్మకమాత్మశీలం స్వస్వభావం స్వవృత్తం వా వినాఽస్య-దాగమనకారణం నాస్తీత్యర్థః ❀ ॥ ౨౩ ॥ ❀ యతో భగవదాగమనమస్మదనుగ్రహైక ప్రయోజనం-తతో - హే విప్రాః- వో యుష్మాన్-విస్రభ్య విశ్వస్య-ఇతి కృత్యతాయామితి కర్తవ్యతాయాం - ప్రష్టవ్య-మిమం వక్ష్యమాణం-పృచ్ఛామి-కర్తవ్యవ్యాపార ప్రకార ఇతి కృత్యతా-తస్యాం నిమిత్తభూతాయాం, ఇతి కర్తవ్యతాజ్ఞానార్థం ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛామీత్యర్థః పృచ్ఛ్యమేవ దర్శయన్ తత్ప్రశ్నం నిర్ణయ కథయతేత్యాహ ॥ మ్రియమాణైర్ముమూర్షుభిః జనైః- సర్వాత్మనా సర్వప్రకారైః కరణత్రయేణ కర్తవ్యం-శుద్ధం సంసృతి నిమిత్తం చ-యత్తత్కృత్యం-తత్రాభియుక్తాః తద్విమర్శనాభిముఖ్యయుక్తాః-సన్తో యూయం ఆమృశత, విమృశ్య-తదుపదిశత-హే అభియుక్తా ఇతి సంబోధనం వా ❀ ॥ ౨౪ ॥ ❀ తత్రైవం పృచ్ఛతో రాజ్ఞః స్వైరం భగవాన్ వ్యాసస్య పుత్రః శ్రీశుకోఽభవత్ ఆగత్య తస్థౌ-కథంభూతః-యదృచ్ఛయా-గాం భూమిం- అటమానః-తత్ర హేతుః అనపేక్షః కృత్యాపేక్షారహితః-తత్ర హేతుః-నిజలాభేన బ్రహ్మాత్మకస్వానుభవేనైవ-తుష్టః అలక్ష్యం ఋషిరితి జ్ఞాతుమశక్యం-లిఙ్గం రూపం యస్య సః-తత్ర హేతు- రవధూతవేషః అభిభావ్యవేషః-అత ఏవ-బాలైర్వృతః పరివృతః ❀ ॥ ౨౫ ॥ ❀ తమితి ॥ తమాగతం-గూఢం మషీసంవృతమణివత్తిరోహితం వర్చో యస్య తథాభూతమపి, తస్య శుకస్య చిహ్నాభిజ్ఞా మునయః- స్వాసనేభ్యః ప్రత్యుత్థితా బభూవురిత్యన్వయః-కథంభూతం-ద్వ్యష్టవర్షం షోడశవర్షవయస్కమివ స్థితం-ద్విరావృత్తాని అష్టద్వ్య

వేదా యథా మూర్తిధరాస్త్రిపృష్ఠే। నేహాథవాఽముత్ర చ కశ్చనార్థ ఋతే పరానుగ్రహమాత్మశీలమ్॥ ౨౩ ॥
తతశ్చ వః పృచ్ఛ్యమిమం విపృచ్ఛే విస్రభ్య విప్రా ఇతి కృత్యతాయామ్। సర్వాత్మనా మ్రియమాణైశ్చ కృత్యం శుద్ధం చ తత్రామృశతాభియుక్తాః ॥ ౨౪ ॥ తత్రాభవద్భగవాన్ వ్యాసపుత్రో* యదృచ్ఛయా గామటమానోఽనపేక్షః*। అలక్ష్యలిఙ్గో నిజలాభతుష్టో వృతశ్చ బాలైరవధూతవేషః ॥ ౨౫ ॥ తం ద్వ్యష్టవర్షం సుకుమారపాదకరోరుబాహ్వంసకపోలగాత్రమ్। చార్వాయతాక్షోన్నసతుల్యకర్ణసుభ్ర్వాననం కమ్బుసుజాతకణ్ఠమ్॥ ౨౬ ॥ నిగూఢజత్రుం పృథుతుఙ్గవక్షసమావర్తనాభిం వలివల్గూదరం చ। దిగమ్బరం వక్త్రవికీర్ణకేశం ప్రలమ్బబాహుం స్వమరోత్తమాభమ్॥ ౨౭॥ శ్యామం సదాపీచ్యవయోఽఙ్గలక్ష్మ్యా స్త్రీణాం మనోజ్ఞం రుచిరస్మితేన। *ప్రత్యుత్థితాస్తే మునయః స్వాసనేభ్య* స్తల్లక్షణజ్ఞా అపి గూఢవర్చసమ్॥ ౨౮॥ స విష్ణురాతోఽతిథయ ఆగతాయ తస్మై సపర్యాం శిరసాజహార। తతో నివృత్తా హ్యబుధాః స్త్రియోఽర్భకా మహాసనే సోపవివేశ పూజితః॥ ౨౯ ॥ స సంవృతస్తత్ర మహాన్ మహీయసాం బ్రహ్మర్షిరాజర్షిదేవర్షిసఙ్ఘైః। వ్యరోచతాలం భగ

ష్ట వర్షాణి యస్య తమితి సమాసః-సుకుమారాః పాదాదయో యస్మిన్ తద్గాత్రం శరీరం యస్య-చారుణీ సున్దరే ఆయతే విశాలే అక్షిణీ యస్మిన్ - ఉదగ్రా నాసికా యస్మిన్ - తుల్యౌ సమౌ కర్ణౌ యస్మిన్, శోభనే భ్రువౌ యస్మిన్ - తత్తస్తేషాం కర్మధారయః, తదాననం యస్య, కమ్బువచ్ఛఙ్ఖవద్వర్తులః రేఖాత్రయోపేతశ్చ కణ్ఠో యస్య ❀ ॥ ౨౬ ॥ ❀ నిగూఢే మాంసలత్వేనాప్రకాశే జత్రుణీ అంసద్వయసన్ధిగతాస్థినీ యస్య, పృథు విశాలం తుఙ్గమున్నతం వక్షో యస్య - ఆవర్తః ఆవర్తవద్వర్తులా వివిక్తరన్ధ్రయుక్తా చ నాభిర్యస్య - వలిభిస్త్రిభిర్వల్గు సున్దరం ఉదరం యస్య - దిగమ్బరం దిగేవామ్బరం యస్య-చీవరదరత్వేన ప్రశస్తామ్బరరహితమిత్యర్థః- ఉపరివాససాగహితం వా-అన్యథా మోక్షధర్మాదిషూక్తప్రకారవిరోధాత్-వక్త్రే వికీర్ణాశ్చ కేశా యస్య-ప్రలమ్బా ఆజానులమ్బా బాహూ యస్య- స్వమరోత్తమస్యామరశ్రేష్ఠస్యేవాభా యస్య ❀ ॥ ౨౭ ॥ ❀ అపీచ్యం కమనీయం వయో యస్మిన్-తస్యాఙ్గస్య శరీరస్య-లక్ష్మ్యా కాన్త్యా-సున్దరస్మితేన చ-సదా- స్త్రీణాం మనోజ్ఞం స్పృహణీయమ్ ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ అథ స విష్ణురాతః పరీక్షిత్-ఆగతాయాతిథయే-తస్మై శుకాయ శిరసా-నమ్రేణేతి శేషః-సపర్యాం పూజాం-జహార చకార-శిరసా ప్రణామపూర్వకం పూజాం చక్ర ఇత్యర్థః - తదా తమనుసృత్యాగతా- అజ్ఞా బాలకాః-ప్రతినివృత్తా బభూవుః-తతః స పూజితః-స్సశుకో మహాసనే మహతి రాజ్ఞా సమర్పితే ఆసనే ఉపవివేశ ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ తత్రాసనే ఉపవిష్టః-సః-మహీయసాం పి మహాన్-మాహాత్మ్యయుక్తః-భగవాన్ శుకః-బ్రహ్మర్షిప్రభృతీనాం సఙ్ఘైః- రలం నితరాం-వ్యరోచత-యథా గ్రహాదీనాం నికరైః సమూహైః - పరివృతశ్చన్ద్రస్తద్వత్ గ్రహా అఙ్గారకాదయః - ఋక్షాణి అశ్విన్యాదీని నక్షత్రాణి-తదుభ

మేతరాస్తారాః ॥౩౦॥ ప్రశాన్తం సాత్త్వికవేషం అకుణ్ఠా ఆవరణరహితా మేధా ధీర్యస్య తం-యద్యపి "నిత్యమసిచ్ప్రజామేధయోః" ఇత్యత్ర నఞ్దుస్సుభ్య ఏవ తథాపి నియమ-స్తథాప్యార్షత్వాదసిచ్ - ఆసీనముపవిష్టం-మునిం శుక-మభిముఖం సమీపమాగత్య-మహాభాగవతో నృపః పరీక్షిత్-మూర్ధ్నా ప్రణమ్య - బద్ధాఞ్జలి-రవహిత స్తదుక్తిశ్రవణోపయుక్తావధానయుక్తః-సూనృతయా మధురయా-గిరా అన్వపృచ్ఛత్ ॥౩౧॥ తదేవాహ॥ అహో ఇతి॥ యావత్సమాప్తి "తావ త్తత్సమాగమనేనాత్మనః కృతార్థతామావిష్కరోతి॥ అహో ఇ॥ హే బ్రహ్మన్-వయం క్షత్రబన్ధవోఽప్యద్య-హో సత్సేవ్యా-స్సన్తస్సేవ్యాః యేషాం తథాభూతా-అభూమ-యద్వా-సతాం వ-స్సేవ్యాః అనుగ్రాహ్యాః అభూమ-తత్ర హేతుమాహ ॥ కృపయా భగవద్భి-రతిథిరూపేణాతిథివ్యాజేన-వయం-తీర్థకాః కృతాః పవిత్రీకృతాః ॥౩౨॥ కథమతిథిరూపేణాస్మదాగమనరూపేణ వ స్తీర్థీభూతత్వేఽత్రత త్రైముత్యన్యాయేన దర్శయతి॥ యేషామితి॥ యేషాం భవతాం-స్మరణాదేవ-సద్యః- పుంసాం స్మర్తౄణాం-గృహాః-శ్శుధ్యన్తి-కింపునర్భవతాం దర్శనాదిభి శ్శుధ్యన్తీతి వక్తవ్యం పాదశౌచం పాదజలమ్ "॥౩౩॥ యత ఏవమతో హే మహాయోగిన్-తవ సాన్నిధ్యాదేవ హేతోః పుంసాం మాదృశానాం-మహాన్త్యపి సర్వాణి పాతకాని - సద్య ఏవ నశ్యన్తి యథా విష్ణో-స్సురేతరా అసురా-నశ్యన్తి తద్వత్ ॥౩౪॥ కించ-భగవతః శ్రీకృష్ణస్యానుగ్రహకారిత భవద్దర్శనాదికం-అన్యథా తద్దుర్లభమిత్యాహ॥ అపీతి ద్వాభ్యామ్॥ తావత్తదనుగ్రహ స్త్వస్మాకం సులభ ఇతి సమ్భావయామీత్యభిప్రాయేణాహ॥ అపీతి॥ అపిశబ్దస్సమ్భావనాద్యోతకః-మమ-భగవాన్ కృష్ణః - ప్రీతః ప్రసన్నస్స్యాత్-తత్ర హేతుం వదం

వాన్యథేన్దుర్గ్రహర్క్షతారానికరైః పరీతః ॥ ౩౦॥ ప్రశాన్తమాసీనమకుణ్ఠమేధసం మునిం నృపో భాగవతోఽభ్యుపేత్య। ప్రణమ్య మూర్ధ్నాఽవహితః కృతాఞ్జలిర్నత్వా గిరా సూనృతయాఽన్వపృచ్ఛత్ ॥౩౧॥ అహో అద్య వయం బ్రహ్మన్ సత్సేవ్యాః క్షత్రబన్ధవః। కృపయాఽతిథిరూపేణ భవద్భి స్తీర్థకాః కృతాః॥౩౨॥ యేషాం సంస్మరణాత్పుంసాం సద్యశ్శుధ్యన్తి వై గృహాః। కిం పునర్దర్శనస్పర్శపాదశౌచాసనాదిభిః॥౩౩॥ సాన్నిధ్యాత్తే మహాయోగిన్పాతకాని మహాన్త్యపి। సద్యో నశ్యన్తి వై పుంసాం విష్ణోరివ సురేతరాః॥౩౪॥ అపి మే భగవాన్ప్రీతః కృష్ణః పాణ్డుసుతప్రియః। పైతృష్వసేయప్రీత్యర్థం తద్గోత్రస్యాత్తబాన్ధవః॥౩౫॥ అన్యథా తేఽవ్యక్తగతేర్దర్శనం నః కథం నృణామ్। నితరాం మ్రియమాణానాం సంసిద్ధస్య వనీయసః॥౩౬॥ అతః పృచ్ఛామి సంసిద్ధిం యోగినాం పరమం గురుమ్। పురుషస్యేహ యత్కార్యం మ్రియమాణస్య సర్వథా ॥ ౩౭ ॥ యచ్ఛ్రోతవ్యమథో జప్యం య

స్తం విశినష్టి-పాణ్డుసుతాః ప్రియా యస్య సః-పాణ్డుసుతానాం చ ప్రియః అస్తు పాణ్డుసుతప్రియః-త్వత్ప్రియ స్తు కథమిత్యతో భయతోఽనుగతం హేతుం వదన్విశినష్టి ॥ పితుర్భగినీ పితృష్వసా కున్తీ - తస్యాః అపత్యాని పైతృష్వసేయాః- తేషాం ప్రీత్యర్థం-తద్గోత్రస్య పైతృష్వసేయసన్తానస్యా - త్తబాన్ధవః పితృష్వసుః ప్రియ- స్తత్ప్రీత్యర్థం తత్పుత్రేషు - పున స్తత్ప్రీత్యర్థం తత్పుత్రాదిష్వి-త్యేవం యావ త్తత్సన్తానం ప్రియ ఇత్యర్థః "ఆత్తబాన్ధవ ఇతి పాఠే" ఆత్తః ఉపాత్తః పరిగృహీతో బాన్ధవ ఇష్టబాన్ధవ ఇత్యర్థః-భగవత్ప్రసాదేన త్వద్దర్శనం జాతం-తత్ప్రసాద స్తు-తత్పితృష్వసుః సన్తానప్రభవత్వాదితి భావః ॥౩౫॥ అన్యథా భగవతః ప్రీతత్వాభావే - అవ్యక్తగ తేస్స్వాం పారికై రలక్ష్యగతేః-వనీయసః అతిశయేన వనవాసినః-సంసిద్ధస్య కృతకృత్యస్య - తే తవ-దర్శనం-నృణాం- సంసారిణాం-తత్రాపి-నితరాం మ్రియమాణానాం-నోఽస్మాకం కథం స్యాత్ -వనమస్యాస్తీతి వనీ వనవాసీ-ప్రకృతఋషిసఙ్ఘాపేక్షయాఽతిశయేన వనీ వనీయాన్-తస్య వనీయసః ॥౩౬॥ యతో దుర్లభమపి త్వద్దర్శనమభూత్ -అతో-యోగినామపి పరమం గురుం-త్వాం-సంసిద్ధిం పృచ్ఛామి। సంసిద్ధిశబ్దో ముక్తిసాధనోపచరితః-ముక్తిసాధనం పృచ్ఛామీత్యర్థః - తదేవ విశదయతి - ఇహ లోకే-పురుషస్య ముముక్షోః సర్వదా-తత్రాపి మ్రియమాణస్య- యత్కర్తవ్యం మనోవాక్కాయైః కర్తవ్యం- ముక్తిసాధనతయేతి శేషః-తత్పృచ్ఛామీత్యన్వయః- తచ్ఛ్రోత్యుత్తరేణాన్వయః ॥౩౭॥ కర్తవ్యమేవ విభజ్య పృచ్ఛతి స్త ద్విపర్యయమకర్తవ్యం చ బ్రూహీత్యాహ ॥ యదితి॥ హే ప్రభో-నృభిర్ముముక్షుభిః-తత్రాపి ముమూర్షుభి-ర్యత్ శ్రోతవ్యాదికం-యచ్చ విపర్యయ-మశ్రోతవ్యాది చ తత్సర్వం-బ్రూహి కథయ-యత్కర్త

వ్యమిత్యపేక్షితాదికరణవ్యతిరిక్తకరణవ్యాపారప్రశ్నః - స్మర్తవ్యం మన్తవ్యం - భజనీయం ప్రీతిపూర్వకమనుధ్యే
యం - అతోఽనపాసరుక్త్యం అథోఽపచేత్యర్థః ॥౩౮॥ యావత్తదుత్యాగమేతిత్పృష్టం ప్రతివదతాఽనియతావస్థానే
నాపిత్వయాఽవస్థాతవ్యమిత్యభిప్రాయేణ తదవస్థానమనియతత్వేన స్తౌతి ॥ నూనమితి ॥ హే బ్రహ్మన్ - గృహమేధినాం గృహస్థా
మిశ్రాం - గృహేషు క్వచిదపి - భగవతస్తవావస్థాన - గోదోహనమపి - గార్హస్త్యే యావతా కాలేన తావానాకాలో గోదోహ
నశబ్దేన వివక్షితః - తావత్కాలమపి - నలక్ష్యతే హి న దృశ్యతే హి ॥౩౯॥ ఏవమితి ॥ ఇత్థం రాజ్ఞా - అభాషితః - అహో అద్య వ
యం బ్రహ్మన్నిత్యాదినోక్తః - పృష్టః - అతః పృచ్ఛామి సంసిద్ధిమిత్యాదినా పృష్టశ్చ - స భగవాన్ - ధర్మజ్ఞః ముముక్షూణాం

ష్టే స్మర్తవ్యం నృభిః ప్రభో। స్మర్తవ్యం భజనీయం వా బ్రూహి యద్వా విపర్యయమ్ ॥౩౮॥ నూనం భగవతో బ్రహ్మన్
గృహేషు గృహమేధినామ్। న లక్ష్యతే హ్యవస్థానమపి గోదోహనం క్వచిత్ ॥౩౯॥ సూత ఉవాచ ॥ ఏవమాభాషి
తః పృష్టః స రాజ్ఞా శ్లక్ష్ణయా గిరా। ప్రత్యభాషత ధర్మజ్ఞో భగవాన్ బాదరాయణిః ॥ ౪౦ ॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ఏకోనవింశోఽధ్యాయః।

సమాప్తః ప్రథమస్కన్ధః।

ముముక్షూణాం కర్తవ్యధర్మయాథాత్మ్యాభిజ్ఞో - బాదరాయణిః శుకః శ్లక్ష్ణయా విశుద్ధయా మృద్వ్యా - గిరా - ప్రత్యభాషత
ప్రశ్నానాముత్తరాణ్యవాచేత్యర్థః ॥౪౦॥

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోస్సు
తేన తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృద
యేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా విలిఖితాయాం శ్రీమద్భా
గవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే ఏకోనవింశోఽధ్యాయః

సమాప్తా ప్రథమస్కన్ధవ్యాఖ్యా

శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యానప్రారమ్భః

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితశ్రీమద్భాగవతమ్

వేదాన్తార్థోపబృంహణపరేఽస్మిన్ పురాణే ఉపోద్ఘాతరూపప్రథమస్కన్ధాన్తే ప్రసఙ్గాచ్ఛుకాగమ ఉక్తః - సచ శుకః శ్రోతవ్యాద్యర్థానశ్రోతవ్యాదీంశ్చ ప్రతిరాజ్ఞా పృష్టశ్చ - ఇదానీం రాజ్ఞః ప్రశ్నమభినన్దతి ॥ వరీయానితి ॥ హే నృప తే - త్వయా - పుంసాం శ్రోతవ్యాదిషు శ్రోతవ్యమనుస్మర్తవ్యం నిదిధ్యాసితవ్యాద్యర్థేషు - పర గోచరః శ్రోతవ్యాద్యర్థతత్త్వవిషయః "లోకహితమితి పాఠే," ప్రతీతి శేషః - లోకహితం ప్రతి - కృతః యః ఏష ప్రశ్నః - వరీయాన్ శ్రేష్ఠః - కుత ఇత్యత ఆహ ॥ య - ద్యతః ఆత్మవిత్సమ్మతః ఆత్మజ్ఞానినాం సమ్మతః "నను నాయమాత్మవిషయకశ్రవణమననాదిప్రశ్నః," యచ్ఛ్రోతవ్యమథో జాప్యం బ్రూహి యద్వా విపర్యయ "మితి సామాన్యేన పృష్టత్వాత్ - అతః కథమాత్మవిత్సమ్మత్యా ప్రశ్నాభినన్దనమితి చేన్నైవం," కిమయం ప్రష్టా - ఆత్మవిషయకశ్రవణాదీనాం ముక్తిసాధనత్వం జానాతి - నవా - న జానాతి చే - న్మ్రియమాణస్య యత్కర్తవ్యం యచ్ఛ్రోతవ్యమితి పురుషవిశేషకర్తృకప్రశ్నాయోగాత్," జానాతి చేత్ప్రశ్నానుపపత్తిః - అతః - సామాన్యాకారేణాత్మశ్రవణాదీనాం ముక్తిసాధనత్వం జానతో విశేషత ఆత్మనశ్శ్రవణాదీనాం చ స్వరూపమజానతోఽయం ప్రశ్న ఇతి ప్రశ్నస్య విశేషనిష్ఠత్వాత్ - ఆత్మవిత్సమ్మతత్వాభినన్దనోపపత్తిః ※॥౧॥ ※అథ "బ్రూహి యద్వా విపర్యయ," మిత్యస్య ప్రశ్నస్య శ్లోకత్రయేణోత్తరమాహ ॥ శ్రోతవ్యాదీనీతి॥ హే రాజేన్ద్ర గృహమేధినాం నృణాం శ్రోతవ్యాదీని - సహ

హరిః ఓమ్॥ వరీయానేష తే ప్రశ్నః కృతో ※లోకహితో నృప । ఆత్మవిత్సమ్మతః పుంసాం శ్రోతవ్యాదిషు యః పరః ॥ ౧ ॥ శ్రోతవ్యాదీని రాజేన్ద్ర నృణాం సన్తి సహస్రశః। అపశ్యతామాత్మతత్త్వం గృహేషు గృహమేధినామ్॥ ౨॥ నిద్రయా హ్రియతే నక్తం వ్యవాయేన చ వా వయః। దివా చార్థేహయా రాజన్ కుటుమ్బభరణేన వా॥ ౩॥ దేహాపత్యకలత్రాదిష్వాత్మసైన్యేష్వసత్స్వపి। తేషాం ప్రమత్తో నిధనం పశ్యన్నపి న పశ్యతి॥ ౪॥ తస్మాద్భార

స్రశస్సన్తి - ముముక్షోస్తు బ్రహ్మైకమేవేత్యభిప్రాయః ॥ తదనుబన్ధిత్వేన తూపాసకాదీనాం శ్రవణమర్థసిద్ధం - గృహమేధినాం తద్గతపఞ్చసూనాపరాణాం - మేధతి హింసార్థః "యద్వా," మేధః బుద్ధిః - గృహేషు మేధ ఏషామస్తీతి గృహమేధినః - గృహాసక్తాః "యద్వా," మేధః పశుః "ఉపనయత మేధ్యా దుర ఆశాసానా మేధపతిభ్యాం మేధ," మితి వైదికప్రయోగాత్ - తత్సమ్బన్ధివ్యాపారోఽప్యుపచారాన్మేధః - స ఏషామస్తీతి గృహమేధినః - పశుర్హి యజ్ఞాఙ్గభూత ఇన్ద్రాదీనాం ప్రతిజనకః - స్తద్వదేతేఽపి కేవలకర్మానుష్ఠానాసక్తాస్తత్ప్రీతిసమ్పాదకా ఇతి పశుసామ్యముచ్యతే - కేవలైహికాముష్మికఫలాసక్తాః గృహస్థా ఇతి యావత్ - అత ఏవ ఆత్మతత్త్వమాత్మయాథాత్మ్యమపశ్యతామజానతాం గృహేషు - సహస్రశస్సన్తి అనేన "బహుశాఖా హ్యనన్తాశ్చ బుద్ధయోఽవ్యవసాయినా," మితినీత్యా - సాంసారికఫలసాధనానామానన్త్యం చాభిప్రేతమ్ ※॥ ౨ ॥※ ఏతైశ్చ నృణామాయుర్వ్యాపృతమిత్యాహ॥ నిద్రయేతి॥ నక్తం రాత్రౌ - యద్వయః - స్తన్నిద్రయా - వ్యవాయేన మిథునీభావేన వా - హ్రియతే యాప్యతే - దివా యద్వయః - స్తదర్థేహయా అర్థార్జనానుకూలచేష్టయా - సమ్పాదితేనార్థేన కుటుమ్బభరణేన కుటుమ్బపోషణేన చ కారావనుక్తసముచ్చయార్థౌ - ఉక్తాతిరిక్తవ్యాపారాన్తరేణాపీత్యర్థః ※॥౩॥ ※నను - నశ్వరకుటుమ్బాద్యర్థం కథమాయుర్వ్యయస్స్యాదిత్యత్రాహ॥ దేహేతి॥ ఆత్మసైన్యేషు ఆత్మనస్స్వస్య పరిజనేషు - అసత్స్వనన్తవత్స్వపి - దేహాపత్యకలత్రాదిషు ప్రసక్తః - అన్యేషాం నిధనమన్తవత్త్వం - దృష్టాన్తత్వేన పశ్యన్నపి - తేషాం దేహాదీనామన్తవత్త్వం స్వాత్మని - న పశ్యతి నానుసన్ధత్తే ※॥౪॥ ※విపర్యయప్రశ్నస్యోత్తరముక్త్వా శ్రోతవ్యాదిప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥ తస్మాదితి॥ హే భారత భరతవంశ్య - సర్వాత్మా సమస్తజీవానామన్తర్యామి "అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానా," మితి శ్రుతిప్రత్యభిజ్ఞానాత్ - జనశబ్దస్యాచేతనమాత్రేఽస్వారస్యాత్ - హరిః ఆశ్రితదురితహర్తా - అనేనోపాసకానాం స్వప్రాప్తివిరోధిదురితనివర్తకత్వముక్తం భవతి - భగవానిత్యనేన - దేవతావిశేష ఉక్తః "భగవానితి శబ్దోయ," మిత్యాదిస్మరణాత్ - ఈశ్వరః కార్య

౧॥శ్లో॥పా ※లోకహితమ్.

కారణావస్థచేతనాచేతననియన్తా- అనేన కారణత్వమభిప్రేతం ,,కారణంతు ధ్యేయః,, ఇతిశ్రుతేః- ఈదృశోహరిః- అభయం మోక్షమిచ్ఛతా కామయమానేన- శ్రోతవ్యఇత్యాది- శ్రవణాదివిషయీకర్తవ్యః- స్వరూపరూపగుణవిభూతివిశిష్టపరమాత్మవిషయకశ్రవణాదికమేవ ముముక్షుణా కార్యం నాన్యవిషయకమిత్యర్థః॥ ఆత్మావాఽరే ద్రష్టవ్యః ,,తమేవైకం జానథాత్మానమన్యావాచోవిముఞ్చథేతి,, శ్రుతేః- ఏవంచ శారీరకశాస్త్రార్థప్రతిజ్ఞాపరాథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి ప్రథమసూత్రార్థోఽనుసంహితోభవతి॥ ॥౫॥ ఏతత్సాధనంతు- రవం- నా సీతాంహ ॥ ఏతావానితి॥ ...

రాజే-శ్రద్దధతాం-శ్రద్ధాంకుర్వతాం-ముకున్దేమోక్షప్రదే-భగవతి-సతీఅహైతుకీ-మతిఃభక్తిః-స్యాత్ ❁॥౧౦॥❁ ముముక్షూణాంనాతఃపరమన్యన్మోక్షసాధనమిత్యాహ॥ఏతదితి॥ తాపత్రయాభిహతిహేతుకనిర్వేదంప్రాప్తానా-మకుతోభయం మోక్ష-మిచ్ఛతాంయోగినాం అనభిసంహితఫలకర్మయోగనిష్ఠానాం హేనృప-హరే-ర్నామానుకీర్తనం-స్వరూపాదిచిన్తనాదేగఫ్యఫలక్షణం - ఇదం- తన్నామానుకీర్తనం-తత్స్వరూపాదిచిన్తనంచేత్యేతదేవ-ముక్తిసాధనం-నాన్యదితిభావః ❁॥౧౧॥❁ అల్పమేవాయురవశిష్టంకిమహంసాధయేయమితిమాశుచఇత్యాహ॥కింప్రమత్తస్యేతి॥ ప్రమత్తస్యదేహాపత్యకళత్రాదిష్వాసక్తస్య - పరోక్షైరజ్ఞాతతత్త్వైవగతైః-ర్బహుభి-ర్హాయనైస్సంవత్సరైః-కం-కింప్రయోజనం-నకిమపీత్యర్థః - విదితంవృథాయాతీతిజ్ఞాతం-ముహూర్తమేవ-వరంయుతం-యేనవిదితేనముహూర్తేన శ్రేయసే-ఘటేతయత్నంకుర్యాత్ ❁॥౧౨॥❁ విదితస్యముహూర్తస్యశ్రేయోఘటకత్వే ఇతిహాసమాహ॥ ఖట్వాఙ్గఇతి॥ ఖట్వాఙ్గోహిదేవపక్షేస్థిత్వాదైత్యానజయత్-తతఃప్రసన్నైర్దేవైఃవరంవృణీష్వేత్యుక్తేతేనోక్తం- ప్రథమంమమాయుఃకథ్యతామితి-తతోదేవైరుక్తం-ముహూర్తమాత్రమస్తీతి-తతోఽతిశీఘ్రంవిమానేనభువమాగత్య-హరింశరణంగతః-ఖట్వాఙ్గోనామరాజర్షి, రాయుష-ఇయత్తాంఏతావత్తాం-జ్ఞాత్వా-ఇహాస్మిన్లోకే-సర్వందేహాదిష్వాత్మీయత్వాద్యభిమాన-ముత్సృజ్యహిత్వా-అభయంభయప్రతిభటం హరిం-గతవాన్ప్రాప్తః ❁॥౧౩॥❁ కైముత్యన్యాయేనాహ॥తవేతి॥ అపిస్విదర్థః- తవాప్యర్థః-హేకౌరవ్య-తవతు-ఏతర్హి ఇదానీమపి జీవితావధిఃజీవితస్యఅవధిఃపరిమాణం-సప్తాహంసప్తదినపర్యన్తం-తావత్తావతాసప్తాహేనకాలేన-సాంపరాయికంపరలోకహితం-యు- త్తత్సర్వం-ఉపకల్పయసంపాదయ ❁॥౧౪॥❁ తా

త్రశ్రద్దధతామాశుస్యాన్ముకున్దేమతిస్సతీ॥౧౦॥ఏతన్నిర్విద్యమానానామిచ్ఛతామకుతోభయమ్।యోగినాంనృపనిర్ణీతంహరేర్నామానుకీర్తనమ్॥౧౧॥కింప్రమత్తస్యబహుభిఃపరోక్షైర్హాయనైరిహ।వరంముహూర్తం విదితంఘటేతశ్రేయసేయతః॥౧౨॥ఖట్వాఙ్గోనామరాజర్షిర్జ్ఞాత్వేయత్తామిహాయుషః।ముహూర్తాత్సర్వము

ధ్యానమాహ । తత్రేతి ॥ అవ్యుచ్ఛిన్నేన సమగ్రశుభాశ్రయాదియుక్తేన, చేతసా చిత్తేన ఏకావయవం ప్రధానాఙ్గం ముఖాకారం - ధ్యాయేత్ - అనేనాస్య చిన్తాయాః పూర్వభావిత్వం సిద్ధం - పూర్ణధ్యానాశక్తః ఏకావయవం స్మరేదిత్యర్థః ॥ సమాధిమాహ ॥ మన ఇతి ॥ నిర్విషయం బాహ్యవిషయానుభవరహితం - మనో, యుక్త్వా సమాధాయ - కించన బాహ్యవిషయానుభవాదికం - న స్మరేదిత్యర్థః ॥ ఆనన్దసంప్లవే లీనత్వాన్నకించిత్స్మర్తుం ద్రష్టుం వా క్షమత ఇతి చార్థః * ॥ ౧౯ ॥ * శుభాశ్రయస్వరూపమాహ ॥ పదమితి ॥ యత్ర మనః ప్రసీదతి - యస్మిన్ స్వరూపే చిన్త్యమానే - మనః రాగాద్యకలుషితం భవతి, తదేవ విష్ణోః - పరమం - పరం మా యస్మాత్ - తత్పరమం - సర్వోత్కృష్టం పదం స్వరూపమిత్యర్థః - కదాచిద్రాగాదికాలుష్యసంభావనామాశఙ్క్యాహ ॥ రజస్తమోభ్యామితి ॥ రజసా ఆక్షిప్తం తమసా విమూఢం - ఆత్మనః స్వస్య మనః - ధారణయా యచ్ఛేత్ - ధారణామాహాత్మ్యమాహ ॥ యా - ధారణా - తత్కృతం రజస్తమోభ్యాం కృతం - మలం రాగాదికం - హన్తి నివర్తయతి - యస్యాం ధారణాయాం - సంధార్యమాణాయాం - పాకం పచతీతివన్నిర్దేశః, ధారణాయాం క్రియమాణాయామిత్యర్థః భక్తిలక్షణో యోగః "ప్రీతిపూర్వమనుధ్యానం భక్తిరిత్యభిధీయతే" ఇత్యుక్తలక్షణో యోగః - భద్రం శుభం - ఆశ్రయం - ఈక్షతః ధ్యాతుః - ఆశు - సంపద్యతే సంపన్నో భవతి - ఏతాదృశమాహాత్మ్యవతీ ధారణేత్యభిప్రాయః * ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ * ఏవం సంగ్రహేణాష్టాఙ్గయుక్తే యోగ ఉపదిష్టే పునర్విస్తరశుశ్రూషయా పృచ్ఛతి ॥ యథేతి ॥ అత్రేతి ధారణావిషయప్రశ్నః - యాదృశీతి ధారణాదశావిశేషప్రశ్నః - యథేతి యత్నక్రమప్రశ్నః - నను - ధారణాయా ఏవ దశావిశేషాదీనాం విశేషేణ ప్రశ్నః - న తు ప్రధానభూతధ్యానస్యేతి చేన్న - ధారణాపూర్వకత్వాద్ధ్యానస్య ధారణానుసారేణైవ ధ్యానాచ్చ తత్ప్రశ్నేనైవ గతార్థ

తత్రైకావయవం ధ్యాయేదవ్యుచ్ఛిన్నేన చేతసా । మనో నిర్విషయం యుక్త్వా తతః కించన న స్మరేత్ ॥ ౧౯ ॥
పదం తత్పరమం విష్ణోర్మనో యత్ర ప్రసీదతి । రజస్తమోభ్యామాక్షిప్తం విమూఢం మన ఆత్మనః ॥ ౨౦ ॥ యచ్ఛే
ద్ధారణయా ధీరో హన్తి యా తత్కృతం మలమ్ । యస్యాం సంధార్యమాణాయాం యోగినో భక్తిలక్షణః ॥ ఆశు
సంపద్యతే యోగ ఆశ్రయం భద్రమీక్షతః ॥ ౨౧ ॥ రాజోవాచ ॥ యథా సంధార్యతే బ్రహ్మన్ ధారణా యత్ర సం
మతా । యాదృశీ వా హరేదాశు పురుషస్య మనోమలమ్ ॥ ౨౨ ॥ శ్రీశుక ఉవాచ ॥ జితాసనో జితశ్వాసో జితసఙ్గో
జితేన్ద్రియః । స్థూలే భగవతో రూపే మనః సంధారయేద్ధియా ॥ ౨౩ ॥ విశేషస్తస్య దేహోఽయం స్థవిష్ఠశ్చ స్థ
వీయసామ్ । యత్రేదం దృశ్యతే విశ్వం భూతం భవ్యం భవచ్చ యత్ ॥ ౨౪ ॥ అణ్డకోశే శరీరేఽస్మిన్ సప్తావరణసం
యుతే । వైరాజః పురుషో యోఽసౌ భగవాన్ ధారణాశ్రయః ॥ ౨౫ ॥ పాతాళమేతస్య హి పాదమూలం పఠన్తి

త్వాత్ - ఏవముత్తరత్రాప్యనుసంధేయమ్ * ॥ ౨౨ ॥ * తత్ర "ఏకం వా సంయోగరూపచోదనాఖ్యావిశేషాత్", "నానా శబ్దాదిభేదాత్" ఇత్యాదిన్యాయేన - ఉపాస్యబ్రహ్మరూపాణాం నానాత్వేనోపాసనానామపి నానాత్వాత్ప్రథమం సమస్తజగచ్ఛరీరకస్యోపాసనమాహ ॥ జితాసన ఇతి ॥ జితాసనః ఆసనకృతాయాసరహితః, జితప్రాణః స్వవశీకృతప్రాణః, జితసఙ్గః జితాన్తఃకరణః - జితేన్ద్రియః - జితబాహ్యేన్ద్రియః - స్థూలే స్థవిష్ఠే, భగవతో రూపే - స్వీయం మనః - సారథిభూతయా ధియా - ధారయేత్ * ॥ ౨౩ ॥ * చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చస్య భగవచ్ఛరీరకత్వకథనపూర్వకం తస్య ధారణావిషయత్వమాహ ॥ విశేష ఇత్యాదినా ॥ విశేషః - కార్యకారణాత్మకః పృథివ్యాదిభూతమయప్రపఞ్చః - తస్య దేహః - స్థవీయసాం స్థూలతరాణామపి మధ్యే, స్థవిష్ఠః స్థూలతరః - యత్ర దేహే - విశ్వం సమస్తం, భూతం భవ్యం భవచ్చ భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలగోచరం సమష్టివ్యష్ట్యాత్మకం పదార్థజాతం - దృశ్యతే అన్తర్గతత్వేనోపాస్యతే * ॥ ౨౪ ॥ * ఏతచ్ఛరీరకోఽనిరుద్ధాంశభూతః పురుషో విషయ ఇత్యాహ ॥ అణ్డకోశ ఇతి ॥ సప్తావరణసంయుతే పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశాహంకారమహత్తత్త్వాని సప్తావరణాని - తైర్యుక్తే - అణ్డకోశాఖ్యశరీరే, వైరాజః - విరాట్ - అనిరుద్ధస్తదంశసంభూతః పురుషో వైరాజః - న చతుర్ముఖః తస్య, ఏవం పురా ధారణయాత్మయోనిరిత్యేతద్ద్రూహోపాసకత్వావగమాత్ - అసౌ వైరాజః పురుషో భగవాన్ - ధారణాశ్రయః ధారణావిషయః * ॥ ౨౫ ॥ * ఏవం చతుర్దశభువనాత్మకాణ్డకోశస్య తచ్ఛరీరత్వం సామాన్యేనోక్త్వా, అణ్డకోశాన్తర్గతపదార్థాన్విభజ్య పాదాద్యవయవత్వేనోపాసనామాహ ॥ పాతాళమితి ॥ ఏతస్య వైరాజపురుషస్య - పాదతలం పాదస్యాధోభాగః - పాతాళం - పఠన్తి - పాదతలత్వేన పాతాళముపాస్యం వదన్తీత్యర్థః ॥ ఏవమగ్రేఽపి - పార్ష్ణిశ్చ ప్రపదం చ పార్ష్ణిప్రపదే - పార్ష్ణిః పాదమూలం - ప్రపదం పాదాగ్రం ఏతదుభయం - రసాతలమిత్యర్థః - విశ్వసృజః విశ్వస్రష్టుః, ద్వావపి గు

గుల్ఫౌ-మహాతలం, ద్వే అపజఙ్ఘే, తలాతలమ్ ॥౨౬॥ విశ్వమూర్తేః-ద్వే జానునీ-సుతలం-తలమతలం చోరుద్వయం, హేమ హీప తేన మహీతలం భూలోకం-తస్య-జఘనం కట్యోః పురోభాగం-నభస్థలం భువర్లోకం-నాభిసరసః-తత్త్వేనాస్య గృణన్తి-వదన్తి ॥౨౭॥ అస్య వై రాజస్య, ఉరస్థలం ఉరఃప్రదేశం, జ్యోతిరనీకం జ్యోతిశ్చక్రం, గ్రీవా త్వేన-మహర్లోకః అస్యేత్యర్థః- అస్య వదనం జనో లోకః ఆదిపుంసః, రరాటం లలాటం, తపోలోకం విదుః, సహస్రశీర్ష్ణః సహస్రశిరసః, శీర్షాణి శిరాంసి సస్యం సత్యలోకం, విదురిత్యర్థః ॥౨౮॥ ఇన్ద్రాదయః-ఉస్రాః-దేవాః, బాహవ ఇత్యాహుః ॥ అముష్య కర్ణౌ-శ్రోత్రేన్ద్రియాధిష్ఠానమాత్రకర్ణబిలే-దిశః, తదధిష్ఠేయః శ్రోత్రేన్ద్రియం తు, శబ్దః ధ్వన్యాత్మకో వర్ణాత్మకశ్చ ॥ ఏవమగ్రేపి ॥ పరమస్య సమాభ్యధికరహితస్య- నాసే నాసాపుటే - నాసత్యదస్రౌ అశ్వినౌ, గన్ధః ఘ్రాణగ్రాహ్యదిరూపేణ నానావిధో గన్ధః తదిన్ద్రియః- ఇద్ధః దీప్తః, అగ్నిస్తస్య ముఖమ్ ॥౨౯॥ ద్యౌర్ద్యులోకం, అక్షిణీ - నేత్రగోళకం-తత్ర చక్షురిన్ద్రియం, పతఙ్గః సూర్యః-విష్ణోః వైరాజస్య, పక్ష్మాణి, ఉభే అహనీ, అహోరాత్రం, తస్య వైరాజస్య, భ్రూవిజృమ్భః భ్రూవినామః భ్రూవిలాస ఇతి యావత్, పరమేష్ఠిధిష్ణ్యం పరమేష్ఠినః చతుర్ముఖస్య స్థానం, అస్య వైరాజస్య తాలు ఆపః తదభిమానీ వరుణః, అస్య జిహ్వా రస ఏవ ॥౩౦॥ అనన్తస్య త్రివిధపరిచ్ఛేదశూన్యస్య, శిరః, ఛన్దాంసి, గృణన్తి, దంష్ట్రా, యమః, ద్విజాని దన్తాః-అష్టాంశపుంసకత్వం, స్నేహకలాః స్నేహస్య కలాః, అంశాః, అస్మదాదీనాం స్నేహకలాః, వైరాజస్య దన్తా ఇత్యర్థః, త

పార్ష్ణి ప్రపదే రసాతలమ్ ॥ మహాతలం విశ్వసృజోఽథ గుల్ఫౌ తలాతలం వై పురుషస్య జఙ్ఘే ॥ ౨౬ ॥ ద్వే జానునీ సుతలం విశ్వమూర్తేరూరుద్వయం వితలం చాతలం చ । మహీతలం తజ్జఘనం మహీపతే నభస్థలం నాభిసరో గృణన్తి ॥ ౨౭ ॥ ఉరస్థలం జ్యోతిరనీకమస్య గ్రీవా మహర్వదనం వై జనోఽస్య । తపో రరాటం విదురాదిపుంసః సత్యం తు శీర్షాణి సహస్రశీర్ష్ణః ॥ ౨౮ ॥ ఇన్ద్రాదయో బాహవ ఆహురుస్రాః కర్ణౌ దిశః శ్రోత్రమముష్య శబ్దః । నాసత్యదస్రౌ పరమస్య నాసే ఘ్రాణోఽస్య గన్ధో ముఖమగ్నిరిద్ధః ॥ ౨౯ ॥ ద్యౌరక్షిణీ చక్షురభూత్పతఙ్గః పక్ష్మాణి విష్ణోరహనీ ఉభే చ । తద్భ్రూవిజృమ్భః పరమేష్ఠిధిష్ణ్యమాపోఽస్య తాలూ రస ఏవ జిహ్వా ॥ ౩౦ ॥ ఛన్దాంస్యనన్తస్య శిరో గృణన్తి దంష్ట్రా యమః స్నేహకలా ద్విజాని । హాసో జనోన్మాదకరీ చ మాయా దురన్తసర్గో యదపాఙ్గమోక్షః ॥ ౩౧ ॥ వ్రీడోత్తరోష్ఠోఽధర ఏవ లోభో ధర్మః స్తనోఽధర్మపథోఽస్య పృష్ఠః । కస్తస్య మేఢ్రం వృషణౌ చ మిత్రౌ కుక్షిః సముద్రా గిరయోఽస్థిసంఘాః ॥ ౩౨ ॥ నద్యోఽస్య నాడ్యోఽథ తనూరుహాణి మహీరుహా విశ్వతనోర్నృపేన్ద్ర । అనన్తవీర్యః శ్వసితం మాతరిశ్వా గతిర్వయః కర్మ గుణప్రవాహః ॥ ౩౩ ॥ ఈశస్య కేశాన్విదురమ్బువాహాన్వాసస్తు సన్ధ్యాం కురువర్య భూమ్నః । అవ్యక్తమాహుర్హృదయం మనశ్చ స చన్ద్రమాః సర్వవికారకోశః ॥ ౩౪ ॥ విజ్ఞానశక్తిం మహిమామనన్తి సర్వాత్మనోఽన్తఃకరణం గిరిత్రమ్ । అశ్వాశ్వత

స్య, హాసః హసనం, జనోన్మాదకరీ జనానాం మోహకరీ, మాయా-ఆశ్చర్యశక్తిః "మాయాశబ్దస్య సర్వత్రానుగతం ప్రవృత్తినిమిత్తమాశ్చర్యమేవ," తస్య తచ్చ విస్మయనీయత్వరూపం, తచ్చ నానావిధకార్యకరత్వాత్, యస్యాపాఙ్గమోక్షః కటాక్షః, దురన్తసర్గః అపారసర్గః ॥౩౧॥ వ్రీడా లజ్జా, ఉత్తరోష్ఠః, అధరః అవరోష్ఠః, లోభః, ధర్మః స్తనః, అధర్మపథః, అధర్మమార్గః, తస్య పృష్ఠభాగః, తస్య వైరాజస్య, మేఢ్రం కః ప్రజాపతిః, వృషణౌ, మిత్రౌ మిత్రావరుణౌ, సముద్రాః, కుక్షిః ఉదరం, అద్రయః, అస్యాస్థిసంఘాః ॥ ౩౨ ॥ నద్యో గఙ్గాయమునాదయోఽస్య నాడ్యః, తనూరుహాణి రోమాణి, మహీరుహాః వృక్షాః, విశ్వతనోః విశ్వశరీరకస్య, హే నృపేన్ద్ర-అనన్తవీర్యః శ్వసితం అనన్తవీర్యస్య అపారవీర్యస్య, శ్వసితం ప్రాణః మాతరిశ్వా వాయుః, గతిర్గమనం, వయః కాలః, తస్య కర్మ, గుణప్రవాహః, గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం ప్రవాహః, గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం ప్రవాహః, కార్యం, ప్రాణినాం సంసార ఇత్యర్థః ॥౩౩॥ ఈశస్య భగవతః కేశాన్-అమ్బువాహాన్ మేఘాన్, విదుః, హే కురువర్య, భూమ్నః విభోః, వాసః వస్త్రం, సన్ధ్యాం సాయం ప్రాతస్సన్ధ్యా తస్య హృదయం హృదయకమలం, అవ్యక్తం ప్రధానం, ఆహుః, సః ప్రసిద్ధః, సర్వవికారకోశః, సర్వౌషధివికారహేతుః, చన్ద్రమాః, తదీయం మన ఇత్యర్థః, మనో హి సర్వవికారాశ్రయభూతమ్ ॥౩౪॥ తస్య విజ్ఞానశక్తిం వ్యవసాయశక్తిం, తాం మహిమాం, మహత్తత్త్వం-ఆమనన్తి ఉపాసతే, సర్వాత్మనః సర్వాన్తర్యామిణః గిరిత్రం రుద్రం, అన్తఃకరణం అహఙ్కారం, అత ఏవ రుద్రో వత్స చిత్తాభవదితి విశ్వేయత్యా పేకథితం, అహఙ్కారశ్చానాత్మన్యాత్మాభిమానహేతురితి మోహకస్య గిరిత్రస్య

తదాత్మకత్వంయుక్తమ్॥ రాసభాశ్చ వడబాయాముత్పన్నాఅశ్వతరీ - అశ్వాశ్వతర్యుష్ట్రగజాః, తస్యనఖాఇత్యర్థః। సర్వేమృగాః, పశవశ్చ, తస్యశ్రోణిదేశే ఉపాస్యాః, తత్త్వేనానుసంధేయాఇత్యర్థః ॥ ౩౫॥ వయాంసివేదాత్మకతిత్తిర్యాదయఃపక్షిణః, తస్యవ్యాకరణం నామరూపేవ్యాకరవాణీతిశ్రుత్యుక్తం, అద్భుతంశిల్పనైపుణ్యం, మనుర్మన్త్రీ, తస్యమనీషాబుద్ధిః, మనుష్యవర్గః, తన్నివాసస్థానం - గన్ధర్వ్యాదీనాంద్వంద్వైక్యం, గన్ధర్వాదయస్సగోష్ఠీవర్గః - అస్యస్వరః, షడ్జాదిస్వరః - తేషాంగానాద్యన్వయాత్తత్స్వరత్వంయుక్తం, అసురానీకవర్యః, అసురసమూహశ్రేష్ఠః ప్రహ్లాదః, తస్యసత్త్వం ॥ ౩౬॥ బ్రహ్మబ్రాహ్మణాః, తస్యాననం, మహాత్మా, వైరాజః, క్షత్రభుజః - క్షత్రం క్షత్రియః భుజో యస్యసః - విట్ వైశ్యః - ఊరూయస్యసతథోక్తః, అఙ్ఘ్రిశ్రితకృష్ణవర్ణః, అఙ్ఘ్రిశ్రితఆశ్రితః కృష్ణవర్ణశ్శూద్రోయస్యసః, కృష్ణవర్ణస్తదఙ్ఘ్రిత్వేనానుసంధేయఇత్యర్థః॥ నానాభిధాభిజ్యగుణః నానానామకా, అభిజ్యాః యష్టవ్యావసురుద్రాదయః, తైషాంగణైరుపపన్నోయుక్తః, ద్రవ్యాత్మకో, హవిస్సాధ్యః - వితానయోగః యజ్ఞాదియోగః, సతస్యారాధనరూపంకర్మేత్యర్థః ॥ ౩౭॥ ఈశ్వరవిగ్రహస్యవైరాజవిగ్రహస్యయస్సన్నివేశోఽవయవసంస్థానం, మయా - తేతుభ్యం, కథితః - అసౌ ఇయానేతావానేవ, స్థవిష్ఠే, అస్మిన్ వైరాజసంబన్ధినివపుషి స్వకీయబుద్ధ్యా, ముముక్షుభిర్మనస్సంధార్యతే, యతః యస్మాత్, ఈశ్వరశరీరాత్ - అన్యత్ బహిర్భూతం, నాస్తి, సర్వం తచ్ఛరీరాన్తర్భూతమిత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ ఏతదేవాహ॥ ససర్వఇతి॥ దృశ్యతేశరీరయతేపివేత్తి, ధీరిత్యర్థ ఉచ్యతే॥ స, సర్వధీవృత్తిభిః ప్రత్యక్షానుమానాదిసర్వవిధజ్ఞానైరనుభూతాస్సర్వేయేపదార్థాస్తే, అన్తర్బహిశ్చాధిష్ఠేయతయాయస్యతథోక్తః, ఏవంపతిదధిష్ఠేయపదార్థానాంతచ్ఛరీరత్వమర్థసి

ర్యుష్ట్రగజానఖానిసర్వేమృగాః పశవశ్శ్రోణిదేశే॥ ౩౫ ॥ వయాంసితద్వ్యాకరణంవిచిత్రంమనుర్మనీషామనుజోనివాసః। గన్ధర్వవిద్యాధరచారణాప్సరస్స్వరస్మృతీరసురానీకవర్యః॥ ౩౬॥ బ్రహ్మాఽఽననంక్షత్రభుజోమహాత్మావిడూరురఙ్ఘ్రిశ్రితకృష్ణవర్ణః। నానాభిధాభీజ్యగుణోపపన్నోద్రవ్యాత్మకఃకర్మవితానయోగః॥ ౩౭॥ ఇయానసావీశ్వరవిగ్రహస్యయస్సన్నివేశఃకథితోమయాతే।సంధార్యతేఽస్మిన్వపుషిస్థవిష్ఠేమనస్స్వబుద్ధ్యానయతోఽస్తికించిత్॥ ౩౮ ॥ ససర్వధీవృత్త్యనుభూతసర్వఆత్మాయథాస్వప్నజనేక్షితైకః॥ తంసత్యమానన్దనిధింభజేతనాన్యత్రసజ్జేద్యతఆత్మపాతః॥ ౩౯ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, ప్రథమోఽధ్యాయః

శ్రీశుకఉవాచ। ఏవంపురాధారణయాఽఽత్మయోనిర్నష్టాంస్మృతింప్రత్యవరుధ్యతుష్టాత్। తథాససర్జేదమమో

ఘం - తత్రదృష్టాన్తమాహ॥ యథాఏకఆత్మాజీవః, స్వప్నజనేక్షితా - స్వప్నజనద్రష్టాహ్యాత్మా, స్వకీయసుకృతదుష్కృతానుసారేణ, పరమాత్మసృష్టాన్ స్వైనైవానుభావ్యాన్ తత్కాలమాత్రావసానాన్ పదార్థానధిష్ఠాయ, రాజ్యాభిషేకశిరశ్ఛేదాదిసుఖదుఃఖాదికమనుభవతి - తథాఽఽత్మైకస్యానేకపదార్థేషు, అధిష్ఠాతృత్వమాత్రేదృష్టాన్తః - ఏవందృష్టశ్రుతచేతనాచేతనశరీరకత్వేపిశరీరగతదోషాసంస్పర్శిత్వమాహ ॥ సత్యమితి॥ సత్యం స్వరూపతో గుణతశ్చనిర్వికారం - తస్యపురుషార్థత్వమాహ॥ ఆనన్దనిధిమితి॥ ఆనన్దాశ్రయమిత్యర్థః - ఆనన్ద [illegible], ఆనన్దంబ్రహ్మణోవిద్వాన్, విజ్ఞానమానన్దం, మిత్యుభయతాపిశ్రవణాత్ - భజేతఉపాసీత, యద్వా, సర్వమితిఆచిద్వ్యావృత్తిః ఆనన్దనిధిమితిక్షేత్రజ్ఞవ్యావృత్తిః - అన్యత్ర, నసజ్జేత్ అబ్రహ్మాత్మకంస్వతన్త్రంవస్తుకించిత్పరికల్ప్య, తత్రాసక్తోనభవేత్ - యతః, తదాసక్తాత్ ఆత్మపాతః, ఆత్మనఃస్వస్య - పాతః సంసారస్స్యాత్ - తస్మాన్నసజ్జేదిత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంద్వితీయస్కన్ధేప్రథమోఽధ్యాయః -

ఏవం వైరాజధారణాముక్త్వా, ముముక్షోర్హృదయే - ఉపాస్యంరూపం - తదుపాసనానిష్ఠస్యార్చిరాదినాగతించవక్ష్యన్ - ఉక్తాయావైరాజధారణాయాఏవ - తావన్మాహాత్మ్యమాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవం - యా - ధారణా - తయా - తుష్టాద్ధరేః పురా ప్రళయసమయే - నష్టాం పూర్వకల్పచతుర్ముఖేనసహవినష్టాం - స్మృతింసర్గవిషయకంజ్ఞానం, ప్రత్యవరుధ్యలబ్ధ్వా వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిః స్మృతివిషయవ్యవసాయరూపజ్ఞానః, అతఏవాఽమోఘదృష్టిః అమోఘాయథావస్థితార్థదృష్టిస్తత్తద్వస్తువిషయకజ్ఞానంయస్యసతథోక్తః - ఆత్మయోనిశ్చతుర్ముఖః - అవ్యయాత్ ప్రళయాత్ - ప్రాక్ - యథా - తథా - ససర్జ - పూర్వకల్పపదార్థసజాతీయానేవపదార్థాన్ససర్జేత్యర్థః, అత్రయద్యపి - పూర్వకల్పేవినష్టాంస్మృతింప్రత్యవరుధ్యేత్యనేన - పూర్వకల్పే

యశ్చతుర్ముఖస్స ఏవాస్మిన్ కల్పే పతిః ప్రతీయతే తథాపి ప్రతికల్పం చతుర్ముఖానాం భేద ఏవ న్యాయ్యః, తత్తత్కల్పస్థ చతుర్ముఖస్య "బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే॥ తే బ్రహ్మలోకే తు పరాన్తకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యన్తి సర్వే" ఇతి, ముక్త్యవగమేన పునరావృత్త్యసంభవాత్ భగవత్పూర్ణకృపాపాత్రస్య పునస్సంసారాయోగాచ్చ తథా హ వక్ష్యతి భగవాన్ "ఋషిం హృద్యం న బధ్నాతి పాపీయాంస్త్వాం రజోగుణః॥ నాత్మావసీదత్యస్మింస్తే వర్షీయాన్ మదనుగ్రహః" ఇ॥ అతః ప్రతికల్పం భిన్నా ఏవ చతుర్ముఖాః అత ఏవ యద్యపి పూర్వానుభూతవస్తువిషయకజ్ఞానపరః స్మృతిశబ్దః, తథాపీహ సర్గవిషయకజ్ఞానమాత్రపరః స్మృతిశబ్దప్రయోగస్తు జ్ఞానస్య జ్ఞేయజ్ఞానాన్తరసాజాత్యాభిప్రాయకృతః పూర్వదృష్టాశ్వాన్తరసజాతీయే గవాన్తరే, స ఏవాయం గౌరితి ప్రత్యభిజ్ఞావత్, నను వైరాజధారణయా విశ్వసృష్టిసామర్థ్యం విశ్వసృష్టౌ చ సత్త్యాం స్రష్టవ్యానాం పాతాలాదీనాం వైరాజపాదతలాదిరూపేణ ధారణేతి తదేతదాశ్రయవదాఘాతి నచ ప్రత్యక్షప్రమాణపదార్థవిషయకజ్ఞానసద్భావేన పాతాలాదీనామవయవత్వకల్పనం యుక్తమ్ స్మృతిం ప్రత్యవరుద్ధ్యేత్యనేన జ్ఞానస్యాపి ధారణాతో లభ్యత్వావగమాత్ సత్యం భగవన్నాభికమలాచ్చతుర్ముఖోత్పన్నే తదీయతపశ్చర్యయా భగవతి చ ప్రసన్నే "భూయస్త్వం తప ఆతిష్ఠ విద్యాం చైవ మదాశ్రయామ్॥ తాభ్యామన్తర్హృది బ్రహ్మన్ లోకాన్ ద్రక్ష్యస్యపావృతాన్॥ తత ఆత్మని లోకే చ భక్తియుక్తస్సమాహితః ద్రష్టాసి మాం తతం బ్రహ్మన్ మయి లోకాంస్త్వమాత్మన" ఇతి వక్ష్యమాణరీత్యా ప్రత్యక్షమాణేషు సర్వేషు పదార్థేషు దృష్టేషు తేషాం చ పదార్థానాం భగవదవయవత్వేన ధారణయా సృష్టివిషయజ్ఞానసామర్థ్యయోర్లాభస్యోక్తత్వాభిధానాత్ దైనందినకల్పాభిప్రాయం వా ఏవం చ ప్రపఞ్చశరీరకతదాశ్రయభగవద్ధ్యానాద్బ్రహ్మణః సృష్టిక్షమత్వలాభ ఉక్తః॥౧॥ అథ ముముక్షోర్హృదయ ఉపాస్యం రూపం వక్ష్యన్ "యావానర్థ ఉదపానే సర్వతస్సంప్లుతోదకే" ఇతి న్యాయేన వేదేషు ముముక్షోస్సాకల్యేనార్థానామనుపాదేయత్వమాహ॥ శాబ్దస్యేతి॥ శాబ్దస్య శబ్దాత్మకస్య బ్రహ్మణో వేదస్య ఏష పన్థాః ఏష వైదిక ఇత్యర్థః ఆహ॥ యదితి॥ అపార్థైః అపగతపరమపురుషార్థైః నామభిః స్వ

ఘదృష్టిర్యథాఽప్యయాత్ప్రాగ్వ్యవసాయబుద్ధిః॥౧॥ శాబ్దస్య హి బ్రహ్మణ ఏష పన్థా యన్నామభిర్ధ్యాయతి ధీరపార్థైః। పరిభ్రమంస్తత్ర న విన్దతేఽర్థాన్ మాయామయే వాసనయా శయానః॥౨॥ అతః కవిర్నామసు యావదర

ర్థాదివిషయశబ్దైః ధీః బుద్ధిః ధ్యాయతి చిన్తాం కరోతీతి యత్ స్వర్గాదిసంక్రాన్తేతరదీః ప్రవణా స్యాదిత్యర్థః నామ్నామసారత్వం వక్తుమాహ ఇతి ద్యోతనార్థం నామపదప్రయోగః తృతీయా చాధ్యయనేన వసతీత్యాదివదిత్థంభూతే నామమాత్రసారభూతస్వర్గాద్యర్థం కర్మణి బుద్ధిప్రావణ్యాపాదనమితి యదయం వేదమార్గ ఇత్యర్థః స్వర్గాదీనామపార్థత్వమేవాహ॥ పరిభ్రమన్నితి॥ మాయామయే ప్రపఞ్చే వాసనయా అనాదికర్మవాసనయా శయానో వర్తమానః తత్ర స్వర్గాదివిషయే పరిభ్రమన్ అర్థాన్ మోక్షతదుపాయాదీన్ న విన్దతే న లభతే॥౨॥ నను, మాతాపితృసహస్రేభ్యోఽపి వత్సలతరో వేద అతోఽప్యవేద్యప్రవృత్తిః కథం నామమాత్రసారభూతస్వర్గాద్యర్థకర్మబోధయన్ ప్రతారయేదిత్యాశఙ్కాం పరిహరన్ ముముక్షోరపేక్షితాంశస్యోపాదేయతామాహ॥ అత ఇతి॥ అతః, వేదోక్తస్య సాకల్యేనానుపాదేయత్వాత్, కవిః త్యాజ్యోపాదేయవిభాగవిషయకవివేకాన్ అనేనోక్తాశఙ్కా పరిహృతా, వేదో హి తమః ప్రచురాణాం రజః ప్రచురాణాం సత్త్వప్రచురాణాం చ లోకానాం వత్సలతరైక, హితమేవ బోధయతి యద్యేషాం స్వగుణానుగుణ్యేన స్వర్గాదిసాధనమేవ హితం నావబోధయతి, తద్వైతే రజస్తమః ప్రచురతయా సాత్త్వికఫలమోక్షవిముఖాః స్వాపేక్షితఫలమజానన్తః కామప్రావణ్యాదివశా అనుపాయ ఉపాయభ్రాన్త్యా ప్రణష్టా భవేయురితి గుణత్రయప్రచురాణాం స్వర్గాదీని ఫలాని తత్సాధనాని చావబోధయతి కేవలసాత్త్వికస్య తు ముముక్షోః తాని పరిత్యాజ్యాని పరిగృహీతాని వా తత్తత్ఫలాని పరిత్యజ్య సర్వాణి కర్మాణి మోక్షైకఫలతయా అనుష్ఠేయానీతి వివేకసంపన్నః అప్రమత్తః కదాచిద్దేహధారణాద్యర్థతయా పరిగృహ్యమాణేష్వప్యన్నపశ్వాదిష్వనాసక్తః, వ్యవసాయబుద్ధిః స్వర్గాదీనాం క్షయిష్ణుత్వసాతిశయత్వనిశ్చయాత్మకజ్ఞానవాన్ నామసు నామమాత్రసారభూతేషు భోగ్యేషు, యావదర్థం స్యాత్ యావత్ప్రయోజనవాన్ స్యాత్ నతు ప్రయోజనాభాసేషు రతస్స్యాదిత్యర్థః॥ నానావిధేషు ఫలేషు తత్సాధనభూతేషు బహులకర్మసు వేదబోధితేషు సత్స్వపి యావతా దేహధారణముపాసనానిర్వృత్తిశ్చ భవతి తావత్పరిగ్రహవాన్ స్యాదిత్యర్థః దేహధారణార్థం క్షుద్రఫలేష్వపి యతితవ్యమిత్యత ఆహ॥ సిద్ధ ఇతి॥ అర్థే అపేక్షితేఽర్థే అన్యథా పూర్వకర్మానురూపం సిద్ధే సతి తత్ర క్షుద్రఫలతదుపాయేష్వపి న యతేత కథం భూతో న యతేత, త

త్రయత్నైః క్రియమాణైః - పరిశ్రమం సమీక్షమాణః భవితవ్యమేవ భవతి పరిశ్రమస్తు సఫల ఇత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ❀ అన్యథాసిద్ధం వివృణోతి సత్యామిత్యాదినా ద్వయేన ॥ క్షితౌ సత్యాం కశిపోః శయ్యాయాః పర్యఙ్కాదేః ప్రయాసైః తదార్జనానుకూలప్రయత్నైః కిం న కిమపి, కిం తు పరిశ్రమ ఏవేత్యర్థః స్వతస్సిద్ధే బాహౌ సతి ఉపబర్హణైరుపధానైః కిం - అఞ్జలౌ సతి - పురుధాన్నపాత్ర్యా నానావిధభోజనపాత్ర్యా, కిం దిగ్వల్కలాదౌ సతి, దిక్షు ఆత్తాగీయస్థానీయాసు సతీషు వల్కలేషు అన్తరీయస్థానీయేషు సత్సు నతు వల్కలాభావే దిక్షు సతీష్విత్యర్థః స్వరసః,, అపవిత్రకరో నగ్నః ,, ఇతి నగ్నస్య కర్మానర్హత్వస్మరణాత్ - ముముక్షోరవశ్యకానామనుష్ఠేయత్వాత్ - దుకూలైః క్షౌమైః కిమ్ ❀ ॥ ౪ ॥ ❀ నను - వల్కలమన్నం తోయం వాసస్థానం చ యాచ్ఞాదిప్రయత్నం వినా కథం ప్రాప్యేత - తత్రాహ ॥ చీరాణీతి ॥ జీర్ణవస్త్రఖణ్డాని - పథి మార్గే న సన్తి కిం - పరభృతః పరాన్ బిభ్రతి పుష్ణన్తి ఫలాభిః క్యాః - తే పరభృతోఽఙ్ఘ్రిపాః వృక్షాః భిక్షాం న దిశన్తి వా కిం, న ప్రయచ్ఛన్తి కిమిత్యర్థః - సరితో నద్యః - అశుష్యన్ కిం, గుహాః పర్వతబిలాని రుద్ధాః నిరుద్ధాః కిం నను - కదాచిదేషామలాభే కిం కార్యం స్యాత్తత్రాహ ॥ అజిత ఇతి ॥ ఉపపన్నాన్ శరణాగతాన్ - అజితస్సర్వేశ్వరః, నావతి న రక్షతి కిం - కవయో ధనేన యో దుర్మదస్తేనాన్ధాన్ కార్యాకార్యానభిజ్ఞాన్ కస్మాద్ధేతోర్భజన్తి - కవిభిరన్నాద్యర్థమపి ధనదుర్మదాన్ధా న భజనీయా ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౫ ॥ ❀ ఇతరే దుస్సేవ్యాః - హరిస్తు సేవ్యః - ఉక్తరీత్యాఽవస్థితస్యేతరవైతృష్ణ్యాద్భగవత ఏవ ప్రీతివిషయత్వాదిత్యాహ ॥ ఏవమితి ॥ స్వచిత్తే స్వకీయచిత్తే, ఏవం సిద్ధే ఉక్తానుసన్ధానపరే సతి - విషయాన్తరవిరక్తచిత్తవిషయభూతో - య ఆత్మత్వాదిగుణకః - యత్ర చ యస్మిన్ - సేవ్యమానే సంసారహేతూపరమశ్చ - బన్ధహేతుభూతావిద్యానివృత్తిశ్చ - భవతి, తం భజేతేత్యన్వయః - భజనీయత్వోపయికగుణానాహ ॥ ఆత్మేత్యాది, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకః - ధార్యస్య శరీరస్య జీవాత్మనః - ధారకపరమాత్మానువర్తిత్వం

ర్థస్యాప్యదభ్రమత్తో వ్యవసాయబుద్ధిః । సిద్ధేఽన్యథార్థే న యతేత తత్ర పరిశ్రమం తత్ర సమీక్షమాణః ॥ ౩ ॥ సత్యాం
క్షితౌ కిం కశిపోః ప్రయాసైర్బాహౌ స్వసిద్ధే హ్యుపబర్హణైః కిమ్ । సత్యఞ్జలౌ కిం పురుధాఽన్నపాత్ర్యా దిగ్వల్కలా
దౌ సతి కిం దుకూలైః ॥ ౪ ॥ చీరాణి కిం పథి న సన్తి దిశన్తి భిక్షాం నైవాఙ్ఘ్రిపాః పరభృతః సరితోఽప్యశు
ష్యన్ । రుద్ధా గుహాః కిమజితోఽవతి నోపపన్నాన్ కస్మాద్భజన్తి కవయో ధనదుర్మదాన్ధాన్ ॥ ౫ ॥ ఏవం స్వచిత్తే
స్వత ఏవ సిద్ధ ఆత్మా ప్రియోఽర్థో భగవాననన్తః । తం నిర్వృతో నియతార్థో భజేత సంసారహేతూపరమశ్చ
యత్ర ॥ ౬ ॥ కస్తాం ❀ త్వనాదృత్య పరానుచిన్తామృతే పశూనసతీం నామ కుర్యాత్ । పశ్యన్ జనం పతితం వై
తరణ్యాం స్వకర్మజాన్ పరితాపాన్ జుషాణమ్ ॥ ౭ ॥ కేచిత్స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రం

యుక్తమిత్యభిప్రాయః యత ఆత్మా, అత ఏవ ప్రియః నిరతిశయప్రీతివిషయః ఆత్మసమ్బన్ధాదేవ హి - దేహాపత్యకళత్రాదికం సర్వం ప్రియవదాభాతి - ఆత్మనోఽప్యాత్మా హరిః ప్రియ ఇతి కిము వక్తవ్యం ప్రియ ఇతి నిరతిశయసుఖస్వరూపత్వస్యాప్యుపలక్షణం - అత ఏవ, అర్థః నిరతిశయపురుషార్థస్వరూపః నిరతిశయసుఖమేవ హి పరమపురుషార్థః - పురుషార్థస్వరూపస్యాపి దురవభగత్వేఽభజనీయత్వం స్యాదత ఆహ ॥ భగవాన్ హేయప్రతిభటసమగ్రజ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజస్సమ్పన్నః, స్వరూపస్య జ్ఞానాదిగుణానాం చ పరిచ్ఛిన్నత్వశఙ్కాం వ్యావర్తయతి ॥ అనన్త ఇతి ॥ తముక్తవిధం స్వప్రాప్తివిరోధిభూతావిద్యానివర్తకమాత్మానం - నిర్వృతః ఇతరవిషయవైతృష్ణ్యాన్నిరతిశయసుఖరూపపరమాత్మోపాసనాచ్చ సుఖితః - నియతార్థః నియమితప్రయోజనః - ఫలాన్తరనివృత్త ఇత్యర్థః భజేత ఉపాసీతేత్యర్థః ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ ఏతదేవార్థాన్తరచిన్తాం నిన్దయా ద్రఢయతి ॥ క ఇతి ॥ తమీశ్వరమనాదృత్య,, తామితి పాఠే, ఈశ్వరచిన్తామనాదృత్యేత్యర్థః, కః లోకః, ఋతే పశూన్, పశూన్వినా - పరానుచిన్తామ్ అర్థాన్తరచిన్తామ్ - అసతీమ్ అశోభనామ్ - కుర్యాన్నామ పశురేవ తథా కుర్యాత్, తథా కుర్వన్ పశురిత్యర్థః - పరానుచిన్తయా - వైతరణ్యాం యమలోకసిన్ధౌ - తత్సదృశే సంసార ఇత్యర్థః, పతితం - తత్ర చ స్వకర్మజాన్ ఆధ్యాత్మికాదిక్లేశాన్ - జుషమాణం సేవమానం - పశ్యన్ - కః కుర్యాదితి పూర్వేణ సమ్బన్ధః ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ ఏవం ఫలాన్తరతదుపాయనివృత్తస్య భగవద్ధ్యానప్రకారమాహ ॥ కేచిదిత్యాదినా ॥ భగవదుపాసనాబాహుళ్యేనోపాసకబాహుళ్యాత్ కేచిదిత్యుక్తిః - న తు - స్వాసమ్మతత్వేన - స్వదేహస్యాన్తర్మధ్యే - యో హృదయావకాశః, తత్ర వసన్తం - ప్రాదేశమాత్రం, ప్రాదేశసమ్బన్ధిమాత్రా - వపుః పరిమాణం - యస్య తం - హృదయాన్తః ప్రదేశసమ్బ

---

౭ ॥ శ్లో ॥ పా ❀ కస్తాం త్వనాదృత్య

మాత్రయాపరిచ్ఛిన్నం "యస్త్వేతమేవం ప్రాదేశమాత్రమభివిమానమాత్మానం వైశ్వానరముపాస్తే" ఇతి త్రైలోక్యశరీరకే, త్యుపాసనానుగ్రహాయ, ఉపాసనాప్రదేశసంబన్ధిమాత్రయాపరిచ్ఛిన్నత్వశ్రవణాత్, హృదయకమలస్యాఙ్గుష్ఠమాత్రత్వాచ్చ, ఏతేన, తర్జన్యఙ్గుష్ఠవిస్తారః, ప్రాదేశ, స్తత్పరిమిత ఇత్యయుక్తమితి బోద్ధవ్యం, కంజం కమలం, రథాఙ్గం చక్రం, దక్షిణబాహుభ్యాం వామాభ్యాం శఙ్ఖగదే బిభ్రతమిత్యర్థః, ఏవంవిధం పురుషం, కేచిద్యోగీశ్వరాః ధారణయా స్మరన్తి ధారణాపూర్వకముపాసత ఇత్యర్థః ॥౮॥ ఏతమేవ పురుషం విశినష్టి ॥ ప్రసన్నవక్త్రమితి ॥ అనుగ్రహోన్ముఖముఖం - నలినం పద్మం తద్వత్ప్రసన్నే ఆయతే దీర్ఘే ఈక్షణే యస్య - కదమ్బకుసుమస్య కిఞ్జల్కః కేసరః తద్వత్పిశఙ్గే వాససీ యస్య - లసన్తి మహార్హరత్నాని యేషు తాని హిరణ్మయాఙ్గదాని యస్య - స్ఫురన్తి మహారత్నాని తన్మయాని కిరీటకుణ్డలాని యస్య తం ॥ ఉన్నిద్రం వికసితం, యద్ధృత్పఙ్కజం హృదయకమలం - తస్య కర్ణికైవాలయః స్థానం - తస్మిన్ - యోగీశ్వరైః ఆస్థాపితౌ ధ్యానవిషయీకృతౌ పాదపల్లవౌ యస్య - శ్రీర్లక్ష్మీరేవ లక్ష్మ చిహ్నం యస్యాస్తీతి శ్రీలక్ష్మణః, పామాదివిహితమత్వర్థీయో న ప్రత్యయః, తస్యాకృతిగణత్వాత్ - కౌస్తుభరత్నం కంధరాయాం యస్య, అత్ర కంధరాశబ్దః తదాసన్నవక్షఃపరః, అమ్లానా లక్ష్మీశ్శోభా యస్యాస్తయా వనమాలయా ఆచితం వ్యాప్తమ్ ॥౧౦॥ మేఖలయా కటిసూత్రేణ - మహాధనై రత్నైరఙ్గులీయకైః - నూపురకఙ్కణాదిభిశ్చ, విభూషితం విశేషేణాలంకృతం - స్నిగ్ధత్వాదివిశిష్టైః కున్తలైర్విరోచమానేన ఆననేన యో హాసః - తేన పేశలం సున్దరమ్ ॥ ౧౧ ॥ అదీనముదారం, యల్లీలాహసితం - తేనయుక్తం - యదీక్షణం - తేన - ఉల్లసన్తో యే భ్రూభఙ్గాః భ్రూవిక్షేపాః - తైస్సంసూచితో భూర్యనుగ్రహో యేన తం - చిన్తామయం చి

పురుషం వసన్తమ్ ॥ చతుర్భుజం కంజరథాఙ్గశఙ్ఖగదాధరం ధారణయా స్మరన్తి ॥౮॥ ప్రసన్నవక్త్రం నలినాయతేక్షణం కదమ్బకిఞ్జల్కపిశఙ్గవాససమ్ ॥ లసన్మహారత్నహిరణ్మయాఙ్గదం స్ఫురన్మహారత్నకిరీటకుణ్డలమ్ ॥ ఉన్నిద్రహృత్పఙ్కజకర్ణికాలయే యోగేశ్వరాస్థాపితపాదపల్లవమ్ । శ్రీలక్ష్మణం కౌస్తుభరత్నకంధరం, అమ్లానలక్ష్మ్యా వనమాలయాచితమ్ ॥ ౧౦ ॥ విభూషితం మేఖలయాఙ్గులీయకైర్మహాధనైర్నూపురకఙ్కణాదిభిః । స్నిగ్ధామలాకుఞ్చితనీలకున్తలైర్విరోచమానాననహాసపేశలమ్ ॥౧౧॥ అదీనలీలాహసితేక్షణోల్లసద్భ్రూభఙ్గసంసూచితభూర్యనుగ్రహమ్ । ఈక్షేత చిన్తామయమేనమీశ్వరం యావన్మనో ధారణయావతిష్ఠతే ॥ ౧౨ ॥ ఏకైకశోఽఙ్గాని ధియానుభావయేత్పాదాది యావద్ధసితం గదాభృతః । జితం జితం స్థానమపోహ్య ధారయేత్పరం పరం శుద్ధ్యతి ధీర్యథా యథా ॥ ౧౩ ॥ యావన్న జాయేత పరావరేఽస్మిన్విశ్వేశ్వరే ద్రష్టరి భక్తియోగః । తావత్స్థవీయః పురుషస్య రూపం క్రియావసానే ప్రయతస్స్మరేత ॥ ౧౪ ॥ స్థిరం సుఖం

న్తావిషయం - చిన్తాప్రచురమీక్షేతేతి క్రియావిశేషణం వా, ఏవంవిధమీశ్వరం - యావద్ధారణయా మనోఽవతిష్ఠతే - తావదీక్షేత ఉపాసీతేత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ యుగపత్కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరధ్యానాసక్తస్య తదుపాయభూతం ఉక్తరూపస్యైవ ధ్యానక్రమవిశేషమాహ ॥ ఏకైకశ ఇతి ॥ గదాభృతః పరమాత్మనః - పాదాది పాదప్రభృతి - యావద్ధసితం మన్దస్మితావధి - అఙ్గాని, ఏకైకశః ప్రత్యేకం - ధియా అనుభావయేత్, చిన్తయేత్, జితం జితం - భావనయా స్ఫురితం - ప్రతిష్ఠితమితి యావత్ - స్థానం పాదగుల్ఫాద్యవయవ - మపోహ్య త్యక్త్వా - విశేషాకారేణేతి భావః - సామాన్యాకారేణ కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరజ్ఞానస్యాపేక్షితత్వాత్ - పరం పరం, జఙ్ఘాజాన్వాదిస్థానం - ధీర్యథా శుద్ధ్యతి ప్రసీదతి - అనాకులీభవతి తథా ధారయేత్ ॥ ౧౩ ॥ కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరభక్తియోగోత్పత్తేః పూర్వ - మిదమవయవశో విభావనం - యత్నేన కర్తవ్యం - ఉత్పన్నాయాం తు భక్తౌ సహసా యోగాత్ - అతస్తత్పూర్వం యత్నేన ధ్యేయమవయవశ ఇత్యాహ ॥ యావదితి ॥ పరావరే బ్రహ్మాదయోఽవరే యస్మాత్స పరావరస్తస్మిన్ - విశ్వనియన్తరి సర్వజ్ఞే - అస్మిన్ ఉక్తవిగ్రహవిశిష్టపురుషే - భక్తియోగః - విశేషాకారేణ కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరః ప్రీతిపూర్వకోఽవిచ్ఛిన్నో ధ్యానయోగః - యావన్న జాయేత నోత్పద్యేత - తావత్ - క్రియావసానే ఆవశ్యకానుష్ఠానాన్తే - పురుషస్య - ప్రాదేశమాత్రం పురుషమిత్యుక్తస్య పురుషస్య - స్థవిష్ఠం రూపం దివ్యాత్మస్వరూపాపేక్షయా స్థవిష్ఠం విగ్రహం - ప్రయతస్సమాహితః - అవయవశః స్మరేదిత్యర్థః - స్థవిష్ఠం రూపం వైరాజస్య పూర్వోక్తం రూపమితి తు మన్దం - రూపాన్తరోపాసనాయాః ఏతద్విగ్రహోపాసనాఽనుపయుక్తత్వాత్ ॥౧౪॥ ఏవమేకైకమవయవం శిక్షయిత్వా పశ్చాదేకైకాఙ్గధ్యానపూర్వకం

కృత్స్నోఽధ్యాయార్థ్యాహుఉక్తః - అథేదృశోపాసనానిష్ఠస్య దేహత్యాగప్రకారంవక్ష్యన్ - స్వాత్మనః పరమాత్మనిసమర్పణప్రకారమహ॥స్థిరమితి॥యతిః యోగీ - యదాపరిపూర్ణభక్తియోగసంపాదకశరీరావస్థితిహేతుభూతప్రారబ్ధావసానకాలే - అఙ్గహేరాజన్ - ఇమంలోకంప్రాకృతంలోకం - జిహాసుర్హాతుమిచ్ఛుః - భవతి - తదాగఙ్గాతీరోత్తరాయణాదిదేశకాలాదిషు - మనోనసజ్జేత్ - సక్తంనకుర్యాత్ - కిం తుజితాసుఃజితప్రాణః - స్థిరం నిష్కమ్పదేశస్థం, సుఖంమృదు - ఆసన - మాస్థితః - మనసాప్రాణాన్ఇన్ద్రియాణి - నియచ్ఛేత్ అనన్యపరాణికుర్యాత్ ॥౧౫॥ స్వబుద్ధ్యానిశ్చయాత్మికయాబుద్ధ్యా- అమలయాభగవదుపాసనేననిర్ధూతమలయా - మనఃనియమ్యబుద్ధివ్యాపారమాత్రరతంకృత్వా - ఏతాంబుద్ధిం - క్షేత్రజ్ఞేజీవేవినయేత్ నియచ్ఛేత్ - తం క్షేత్రజ్ఞం, ఆత్మనిపరమాత్మని। అవరుధ్యసమర్ప్య। లబ్ధోపశాన్తిఃప్రాప్తనిర్వృతిస్సన్। కృత్యాద్విరమేత్ ॥ అన్తకాలేపరమాత్మనిస్వాత్మసమర్పణావధి - కర్మ - నత్యాజ్యమితి - కృత్యాద్విరమేతేత్యనేనావగమ్యతే, ఆప్రయాణాత్తత్రాపిహిదృష్ట,,మితిన్యాయేనోపాసనాయాఆప్రయాణాదనువర్తనీయత్వేనతన్నిష్పాదకకృత్యస్యాప్యాప్రయాణాదనువర్తనీయత్వాత్ - నహిముముక్షోఃకృత్యవిరతిర్విధేయా - స్వతఏవవిరతేః - అత్రయద్యపి,,యదాజిహాసురిమమఙ్గలోక,,మిత్యనేనయోగినాంస్వచ్ఛన్దమరణానాంకృత్యమేవప్రతీయతే - తథాపి,,తస్యతావదేవచిరంయావన్నవిమోక్ష్యేఽథసంపత్స్యస,, ఇతికృత్స్నయోగశరీరారమ్భకప్రారబ్ధావసానఏవపరమాత్మసంపత్తిశ్రవణాన్నతేషామిదంకృత్యమ్,,నచముముక్షోరనవహితకరణత్వేనాశక్తత్వాన్నసజ్జేన్నియచ్ఛేద్విరమేతేత్యాదివిధివిషయత్వాఽనుపపత్త్యాస్వచ్ఛన్దమరణకృత్యమేవేదమితివక్తుంయుక్తం,, యోగప్రభావాతిశయేనకరణానాం స్వాయత్తత్వాత్ - యేచయోగమాహాత్మ్యాదపినష్టఏవప్రారబ్ధేమ్రియన్తే తేషాంపునస్సంసారఏవ - అతఏవభీష్మాదీనాముత్తరాయణాదికాలప్రతీక్షా - ప్రారబ్ధస్యావినష్టత్వాత్ - అతోఽయ

చాసనమాస్థితోయతిః యదాజిహాసురిమమఙ్గలోకమ్। కాలేచదేశేచమనోనసజ్జేత్ప్రాణాన్నియచ్ఛేన్మనసాజితాసుః ॥౧౫॥ మనస్స్వబుద్ధ్యాఽమలయానియమ్యక్షేత్రజ్ఞఏతాంనినయేత్తమాత్మని। ఆత్మానమాత్మన్యవరుధ్యధీరోలబ్ధోపశాన్తిర్విరమేతకృత్యాత్ ॥౧౬॥ నయత్రకాలోఽనిమిషాం ప్రభుఃపరఃకుతోనుదేవాజగతాంయఈశిరే। నయత్రసత్త్వంనరజస్తమశ్చనవైవికారోనమహాన్ప్రధానః॥౧౭॥పరంపదంవైష్ణవమామనన్తితద్యన్నేతినేతీత్యతదుత్సిసృక్షవః। విసృజ్యదౌరాత్మ్యమనన్యసౌహృదాహృదోపగూహ్యార్హపదంపదేపదే ॥౧౮॥ఇత్థం మునిస్తూపరమేద్వ్యవస్థితోవిజ్ఞానదృగ్వీర్యసురన్ధితాశయః। స్వపార్ష్ణినా

దేత్యస్యప్రారబ్ధావసానఇత్యుక్తఏవార్థస్సాధుః ॥౧౬॥ అస్యప్రాప్యంపరమాత్మస్వరూపంవక్ష్యన్ - తస్మిన్స్వాత్మసమర్పణావధికర్మనత్యాజ్యమిత్యాహ॥నయత్రేతి॥యత్రవైష్ణవేపదే-కాలోన-ప్రభుః-కిమపికర్తుంనసమర్థః-అతఏవదేవానప్రభవఇత్యాహ॥అనిమిషాంబ్రహ్మాదిదేవానాం-పరఃప్రభుఃకాలో-యత్ర-నప్రభుః-తత్ర-కుతోనుదేవాఃప్రభవస్స్యుః-దేవనియామ్యానాంజగతాంప్రాణినాంకావార్తేత్యాహ ॥ జగతామితి ॥ జగతాంప్రాణినాం-యే-ఈశిరేజగన్తి యేన్యయమయన్-దేవా -స్తే - కుతోనుప్రభవః-తన్నియామ్యానాంజగతాంత్వప్రభుత్వంకైముత్యన్యాయసిద్ధమిత్యర్థః-సత్త్వైరనియామ్యంసర్వనియన్తృత్యర్థః-కిఞ్చ యత్రపదే-ప్రధానం-తద్గుణాస్సత్త్వాదయః- ప్రధానకార్యభూతాఃమహదహంకారాదయశ్చ-స్వకీయకార్యజననక్షమానభవన్తి ॥౧౭॥ యత్ విష్ణోస్సంబన్ధిపరంసర్వోత్కృష్టం-పదంప్రాప్యంస్వరూపం-పద్యతేగమ్యతఇతిహివ్యుత్పత్తిః-ఆమనన్తివేదాన్తాఇతిశేషః-కింకర్తుమిచ్ఛవఆమనన్తి- యత్-యస్మిన్-అతత్-నేతినేతీతి - ఉత్సిసృక్షవః- తద్వ్యతిరిక్తముత్స్రష్టుమిచ్ఛవః వ్యావర్తయితుమిచ్ఛవః-అబ్రహ్మాత్మకంస్వతన్త్రంవస్తునేతినేతిబాధయన్తః-కాలాదిభిరనియామ్యంకాలాదీనాంచనియన్తృ-మత్సత్త్వాదికార్యాస్పృష్టంచ-వైష్ణవం-ప్రాప్యంస్వరూపం-వేదాన్తాఆమనన్తిదౌరాత్మ్యంరాగాద్యుపహతచిత్తత్వం-విసృజ్యత్యక్త్వా-తదర్హపదంఅర్హస్యఆరాధనీయస్యభగవతఃపదం- అనన్యసౌహృదా- అనన్యసౌహృదయ్యేన-హృదయస్యహృదాదేశః-యద్వా-అనన్యసౌహృదావేదాన్తాఆమనన్తీతిపూర్వేణాన్వయఃఅనన్యతాత్పర్యకాఇత్యర్థః-హృదాహృదయేన - ఉపగూహ్యపదేపదేక్షణేక్షణేఆశ్లిష్యకృత్యాద్విరమేత-తదాకృతకృత్యోభవేదితిపూర్వేణాన్వయః ॥౧౮॥ అథదేహాదుత్క్రాన్తిప్రకారమాహ॥ ఇత్థమితి॥మునిః-ఇత్థంతూపరమేత్-దేహాదితిశేషః-తుశబ్దఃకృత్యాద్విరతేర్దేహాదుపరామస్యవైషమ్యద్యోతకః-ఇత్థంవక్ష్యమాణప్రకారేణ-ఏతదేవోపపాదయతి॥విజ్ఞానేతి॥సర్వంబ్రహ్మాత్మకమితివ్యవస్థితమతిః-విజ్ఞానంభగవదుపాసనాత్మకంజ్ఞానం-

తదేవదృక్-దర్శనాత్మకం-సాక్షాత్కారతాపన్నం-ప్రత్యక్షతాపన్నమిత్యర్థః-తాదృశస్యజ్ఞానస్యయద్వీర్యంసామర్థ్యం తేనసురన్ధితఃనాంసితఃనిశ్శేషనివృత్తః-ఆశయోవాసనా-యస్యతథోక్తః-యోగీ-స్వపార్ష్ణినాస్వపాదమూలేన-గుదంమూలాధార-మాపీడ్యనిరుధ్య - తతఆపీడానన్తరం- అనిలంప్రాణం-షట్సునాభ్యాదిషువక్ష్యమాణేషుస్థానేషు-ఉన్నమయేత్-జితఃక్లమోయేననివృత్తశ్రమఇత్యర్థః ॥౧౯॥ నాభ్యామితి మణిపూరకే-స్థితం-ప్రాణం హృదిఅనాహతాఖ్యేహృదయకమలే-అధిరోప్య-తస్మాత్ హృదః-ఉదానగత్యాఉదానస్యఉదానవాయోర్గత్యాసంచారప్రకారేణ-ఉరసికణ్ఠాదధోదేశస్థితే విశుద్ధచక్రే-తంప్రాణం నయేత తత-ఉరసః ధియా-అనుసంధాయస్వగన్తవ్యమనుసన్ధాయ-మనస్వీయతచిత్తః- స్వతాలుమూలంస్వజిహ్వాగ్రమూలం-పూర్వచక్రస్యైవఅగ్రభాగం-శనకైః- స్తతోబహుభాగమనసంభవాచ్ఛనకైరిత్యుక్తం - నయేతప్రాపయేత్ ॥౨౦॥ తస్మాదితి॥తస్మాత్ స్వతాలుమూలాత్-భ్రువోరన్తరంభ్రూమధ్యస్థాజ్ఞాచక్రం-ప్రతి-ఉన్నయేతఊర్ధ్వంనయేత-కథంభూతః-నిరుద్ధసప్తాయతనోనిరుద్ధానిసప్తాయతనానిశ్రోత్రద్వయాక్షిద్వయనాసారన్ధ్రద్వయస్వరూపాణిస్థానానియేనసః - విషయాన్తరనిరపేక్షః-భ్రూమధ్యేముహూర్తార్ధం స్థిత్వా - అకుణ్ఠదృష్టిః స్వగన్తవ్యవిషయాప్రతిహతజ్ఞానసంపన్నః - పరంపరమాత్మానం-ప్రాప్తః అనుసందధత్-మూర్ధమూర్ధానం ‹‹సుషాంసులు›› గితిసుపో లుక్-నిర్భిద్య ‹‹శీర్ష్ణకపాలంభిత్త్వా›› తిశ్రుతిస్మారితా-విసృజేత్ స్థూలదేహమితిశేషః ॥౨౧॥ అథముముక్షోర్గన్తవ్యమర్చిరాదిమార్గం వక్ష్యన్-తస్యముముక్షోర్ధూమాదిమార్గస్యహేయత్వజ్ఞాపనాయధూమాదిమార్గేణగతానాంగన్తవ్యలోకానాహ॥యదీతి॥ ‹‹ఏతేస్మృతీతేనృపవేదగీతే›› ఇతిమార్గద్వయస్యవక్ష్యమాణత్వాత్- అస్మిన్న అధ్యాయేధూమాదిమార్గవిషయగ్రన్థాన్తరాభావాచ్చ ‹‹తాసాంమూర్ధానమభినిస్సృతైకాతయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతివిష్వఙ్ఞ్న్యాఉత్క్రమణేభవన్తీతిశ్రుతేః›› మూర్ధ్నానిష్క్రాన్తస్యార్వాచీనలోకగత్యనుపపత్తేశ్చ - యదీత్యాదిశ్లోకద్వయంధూమాదిమార్గగ

స్వపార్ష్ణ్యాపీడ్యగుదంతతోఽనిలంస్థానేషుషట్సూన్నమయేజ్జితక్లమః॥౧౯॥నాభ్యాంస్థితంహృద్యధిరోప్యతస్మాదుదానగత్యోరసితంనయేన్మునిః।తతోనుసన్ధాయధియామనస్వీస్వతాలుమూలంశనకైర్నయేత ॥ ౨౦ ॥ తస్మాద్భ్రువోరన్తరమున్నయేతనిరుద్ధసప్తాయతనోఽనపేక్షః । స్థిత్వాముహూర్తార్ధమకుణ్ఠదృష్టిర్నిర్భిద్యమూర్ధన్విసృజేత్పరంగతః ॥ ౨౧ ॥ యదిప్రయాస్యన్నృపపారమేష్ఠ్యంవైహాయసానాముతయద్విహా

తానాంగన్తవ్యలోకప్రదర్శనపరమేవ ‹‹నను›› యదాసర్వేప్రముచ్యన్తేకామాయేఽస్యహృదిశ్రితాః। అథమర్త్యోఽమృతోభవత్యత్రబ్రహ్మసమశ్నుతే ‹‹ఇతిసద్యోముక్తిరేకాప్రతీయతే›› తేఽర్చిషమభిసమ్భవన్త్యర్చిషోఽహరహ్న ‹‹ఇత్యాదినాక్రమముక్తిరన్యాప్రతీయతే-అతోఽపి›› విసృజేత్పరంగత ‹‹ఇతిసద్యోముక్తి›› ర్వైశ్వానరంయాతి›› తిక్రమముక్తిశ్చప్రతీయతే-అతఃక్రమముక్తిసద్యోముక్తిరూపమార్గద్వయస్యైవ ‹‹ఏతేస్మృతీతే›› [illegible]-న - ధూమాదిమార్గగతగన్తవ్యప్రదర్శనపర-మిదంశ్లోకద్వయమితిచే-దుచ్యతే॥ సద్యోముక్తిస్తావదప్రామాణికైవ ‹‹యేచేమేఽరణ్యేశ్రద్ధాంతప ఇత్యుపాసతే తేఽర్చిషమభిసంభవన్తి›› త్యాది ‹‹సఏనాన్బ్రహ్మగమయతి›› త్యన్తేన-బ్రహ్మోపాసీనానామర్చిరాదిగతానామేవబ్రహ్మప్రాప్త్యవగమాత్ ‹‹వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వా›› దితిన్యాయేన-సర్వబ్రహ్మవిద్యానామేకఫలత్వేనార్చిరాదిగతేస్సర్వబ్రహ్మవిద్యానిష్ఠానాంసమత్వా-చ్ఛాస్త్రప్రతిపాద్యాయాస్సద్యోముక్తేరభావాత్-అథబ్రహ్మణస్సర్వగతత్వేన తత్ప్రాప్తయేదేశాన్తరగమనాపేక్షేతి-చే- త్సత్యం బ్రహ్మణోనిత్యత్వాత్సర్వదాతత్ప్రాప్తేః కింనస్యా- దథ-కాలవిశేషఏవ నిశ్శేషావిద్యానివృత్తిరితిమన్యసే - ఏవందేశవిశేషఏవనిశ్శేషావిద్యానివృత్తిరితివిభావ్యతామ్ ‹‹అత్రబ్రహ్మసమశ్నుతే నతస్యప్రాణాఉత్క్రామన్తిబ్రహ్మైవసన్బ్రహ్మాప్యేతి›› త్యాదేః కోఽర్థఇతిచే-దుచ్యతే-అత్రాస్మిన్లోకే-ఉపాసనాదశాయాం, [illegible]-తస్యబ్రహ్మప్రేప్సోః ప్రాణాః-నోత్క్రామన్తి-తంవిహాయనగచ్ఛన్తి-కింతూపాసనాఫలభూతబ్రహ్మప్రాప్తయేతదధిష్ఠితలోకాన్తరగమనాయసహైవతిష్ఠన్తీత్యర్థః-ఇతి ‹‹అతోధూమాదిగతానాంగన్తవ్యప్రదర్శనపరమిదంశ్లోకద్వయమ్›› హేనృప - పారమేష్ఠ్యంచతుర్ముఖలోకం, వైహాయసానాంఖేచరాణాంసిద్ధానాం- యద్విహారస్థానం, కీదృశం-అష్టాధిపత్యంఅణిమాద్యష్టైశ్వర్యసంపన్నం యది-ప్రయాస్యన్గమిష్యన్, భవతి, తదా-గుణసంనివాయేమరణే, మనసా, ఇన్ద్రియైశ్చసహైవగచ్ఛేత్-స్థూలదేహస్యైవభస్మీభావా- త్సూక్ష్మదేహేనైవగచ్ఛతీత్యర్థః - అర్వాచీనలోకాన్గచ్ఛతాంభూతసూక్ష్మేన్ద్రియాత్మకలిఙ్గశరీరేణైవసహగమనం ‹‹బ్రహ్మప్రేప్సోస్తు, కంచిద్దూరంగచ్ఛతోమధ్యేవిశ్లేష

ఇతి విశేషః ॥ ౨౨ ॥ యోగేశ్వరాణామితి। యోగేశ్వరాణాం భగవద్భక్తివ్యతిరిక్తయోగనిష్ఠానాం, మద్బ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రజీవోపాసకానాం, త్రిలోక్యాః అన్తః, బహిః జనలోకాదిషు - పవనాన్తరాత్మనా, పవనస్యాన్తరాత్మా పవనాన్తరాత్మా, తేన, వాయుభూతసూక్ష్మదేహేన - గతిమాహురిత్యర్థః - యద్వా, వాయుమనుప్రవిశ్య గచ్ఛతీతి వాయుతుల్యవేగో వా గచ్ఛతీత్యాహురిత్యర్థః - భగవద్భక్తియోగనిష్ఠవ్యతిరిక్తానాం గతిరితరైర్న లభ్యత ఇత్యాహ ॥ నేతి॥ విద్యా - శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం, తపః కర్మ, యోగః - యోగో యమనియమాదిః - సమాధిః అబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మస్వరూపానుసంధానం, ఏతాన్భజన్తి - యే - తేషాం యోగేశ్వరాణాం - తాం గతిం బ్రహ్మాణ్డాన్తర్గతాపేక్షితలోకగతిం - కర్మభిరభిసంహితఫలైః కర్మభిర్న ప్రాప్నువన్తి - కేవలకర్మిభ్యోఽధికో యోగీ - కేవలయోగిభ్యోఽధికో భగవదుపాసక - ఇత్యభిప్రాయః॥ యద్వా॥ భగవద్భక్తానాం గతిః కర్మభిర్నావాప్యత ఇత్యాహ॥ యోగేశ్వరాణామితి॥ భగవద్భక్తియోగనిష్ఠానామిత్యర్థః - త్రిలోక్యాః త్రిలోకాన్తర్భూతచతుర్దశభువనాత్మకాణ్డకోశాత్, బహిః - సమాధిః పరమాత్మోపాసనమితి భేదః - ఏవం హేయత్వేన ధూమాదిమార్గగతిరుక్తా ॥ ౨౩ ॥ అథ ముముక్షోరర్చిరాదిమార్గమాహ ॥ వైశ్వానరం యాతీతి॥ ఛాన్దోగ్యే॥ తద్యథా పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యన్త ఏవమేవంవిది పాపం కర్మ న శ్లిష్యత॥ ఇత్యుపక్రమ్య - బ్రహ్మవిద్యాముపదిశ్యామ్నాతః॥ అథ యదు చాస్మిఞ్ఛవ్యం కుర్వన్తి యదు చ నార్చిషమేవాభిసంభవన్త్యర్చిషోఽహరహ్న ఆపూర్యమాణపక్షమాపూర్యమాణపక్షాద్యాన్షడుదఙ్ఙేతి మాసాంస్తాన్మాసేభ్యస్సంవత్సరం సంవత్సరాదాదిత్యమాదిత్యాచ్చన్ద్రమసం చన్ద్రమసో విద్యుతం తత్పురుషోఽమానవస్స ఏనాన్బ్రహ్మ గమయత్యేష దేవపథో బ్రహ్మపథ ఏతేన ప్రతిపద్యమానా ఇమం మానవమావర్తం నావర్తన్తే॥ ఇత్యామ్నాతా శ్రుతిః॥ స వై పునర్నేహ విషజ్జతే జగ్మిత్యన్తేనాభిమతా - అత్రానుక్తాఽహరాదిప్రదేశస్త్వర్థసిద్ధో వేదితవ్యః - శీర్షకపాలభేదనానన్తరమేవ వైశ్వానరప్రాప్త్యసంభవాత్ - శ్రుతావపి - వరుణేన్ద్రప్రజాపత్యాదయోఽన్యత్రశ్రు

రమ్। అష్టాధిపత్యం గుణసంనివాయే సహైవ గచ్ఛేన్మనసేన్ద్రియైశ్చ ॥ ౨౨ ॥ యోగేశ్వరాణాం గతిమాహురన్తర్బహిస్త్రిలోక్యాః పవనాన్తరాత్మనామ్। న కర్మభిస్తాం గతిమాప్నువన్తి విద్యాతపోయోగసమాధిభాజామ్॥
వైశ్వానరం యాతి విహాయసా గతస్సుషుమ్నయా బ్రహ్మపథేన శోచిషా। విధూతకల్కోఽథ హరేరుదస్తాత్ప్రయాతి చక్రం నృప శైంశుమారమ్॥ ౨౪ ॥ తద్విశ్వనాభిం త్వతివర్త్య విష్ణోరణీయసా విరజేనాత్మనైకః।

తా అర్థసిద్ధా ఇతి వేదితవ్యమ్॥ బ్రహ్మపథేనేతి - సుషుమ్నావిశేషణం - బ్రహ్మప్రేప్సోః మార్గభూతయా - శోచిషా ప్రకాశమానయా - సుషుమ్నయా సుషుమ్నాఖ్యనాడ్యా - దేహాన్నిర్గతః, శోచిషేత్యనేన॥ తేన ప్రద్యోతేనైష ఆత్మా నిష్క్రామతీ॥ తి శ్రుత్యుక్తసుషుమ్నాసంబన్ధిహృదయకమలాగ్రస్య ప్రకాశనం స్మారితం॥ తదోకోఽగ్రజ్వలనం తత్ప్రకాశితద్వారో విద్యాసామర్థ్యాత్తచ్ఛేషగత్యనుస్మృతియోగాచ్చ హార్దానుగృహీతశ్శతాధికయా॥ ఇతి సూత్రకారః॥ తదోకః తస్య బ్రహ్మప్రేప్సోః జీవస్య స్థానభూతం - యత్ హృదయకమలం - తస్యాగ్రం సుషుమ్నాఖ్యనాడీద్వారం - తస్య జ్వలనం ప్రకాశనం భవతి, అయం జీవః హార్దానుగృహీతః - హృదయకమలస్థపరమాత్మానుగృహీతః - తేన పరమాత్మనా ప్రకాశితసుషుమ్నాద్వారో విద్యాయాః బ్రహ్మవిద్యాయాః - సామర్థ్యాత్, బ్రహ్మవిద్యాఙ్గభూతార్చిరాదిగతిస్మృతియోగాచ్చ, శతాధికయా సుషుమ్నయా గచ్ఛతీతి సూత్రార్థః - ఏవంభూతసుషుమ్నయా గతః - విహాయసా శీర్షకపాలబహిష్ఠాకాశేన - వైశ్వానరం అర్చిశ్శబ్దవాచ్యమగ్నిమాతివాహికం దైవతం - యాతి ॥ అర్చిర్జ్యోతిరహశ్శుక్లః షణ్మాసా ఉత్తరాయణమ్। అర్చిషమభిసంభవన్తీత్యనేనైకార్థ్యాత్ - అస్యైవ మోక్షమార్గత్వం సూచయతి - విధూతకల్క - ఇతి॥ పుణ్యపాపే విధూయ నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతి ॥ అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ పాపం చన్ద్ర ఇవ రాహోర్ముఖాత్ప్రముచ్య ధూత్వా శరీర, మితి హి శ్రూయతే, న హి ధూమాదిమార్గగతానాం పుణ్యపాపప్రహాణం శ్రూయతే, విధూతకల్కః నివృత్తపుణ్యపాపః, అత్రాహరాదిప్రవేశో వేదితవ్యః, హరేరాదిత్యస్య, ఉదస్తాదుపరిష్టాత్, స్థితం, శైంశుమారం చక్రం - ప్రయాతి - హే నృప - శైంశుమారచక్రస్వరూపం తు పఞ్చమే వక్ష్యతే ॥ ౨౪ ॥ విశ్వనాభిం విశ్వస్య గ్రహతారకనక్షత్రాదేః కృత్స్నస్యాశ్రయభూతం విష్ణోస్స్థానమితి శేషః - విరజేన ప్రణష్టపుణ్యపాపేన - అణీయసా సూక్ష్మతరేణ, ఆత్మనా లిఙ్గశరీరేణ - ఏకః అసహాయః - నమస్కృతం బ్రహ్మవిదాం - బ్రహ్మవిద్భిః నమస్కృతం, ఇదం శింశుమారచక్రవిశేషణం - తదతివర్త్యేత్యన్వయః, అనేన చన్ద్రప్రాప్తిరపి సిద్ధా - తస్యావ్యవహితత్వాచ్ఛింశుమారః - యత్ యత్ర కల్పాయుషః విబుధాః కల్పాన్తాయుషో విబుధాః దేవాః - రమన్తే, తం జనలోక,

ముపైతి ప్రయాతి ॥౨౪॥ అదః అధస్తాత్ స్థితస్య, అనన్తస్య ముఖానలేన - అవాన్తరప్రళయే శేషముఖోద్భూతరుద్రగణఫాలానలేన - దన్దహ్యమానమితి మస్తకస్థాయీహ మృత్యురిత్యాసత్త్యభిప్రాయో వర్తమానవనిర్దేశః, నిరీక్ష్య త్రికాలజ్ఞానవత్త్వాదపరోక్షం దృష్ట్వేత్యర్థః - జనలోకస్థిత్వా - కల్పాన్తే, తతఊపైతి త్యయమర్థోఽనుపపన్నః - పుణ్యాపాపనిర్ధానస్యోక్తత్వేనతత్రావస్థితిసోతుభూతకర్మాభావాత్ - తేషు లోకేషుస్థిత్యయోగాత్ - అతో దోషం దృష్ట్వా - ద్వైపరార్ధ్యం ద్విపరార్ధస్థాయి, సిద్ధేశ్వరైః జుష్టాని ధిష్ణ్యాని విమానానియస్మిన్ - తత్ - దు, శ్రేష్ఠం పారమేష్ఠ్యం చతుర్ముఖసంబన్ధిస్థానం - యాతి నిర్యాతీత్యర్థః, వరుణేన్ద్రాదిప్రాప్తిస్త్వర్థసిద్ధా ॥౨౫॥ చతుర్ముఖలోకస్య స్వర్గాద్యపేక్షయా చిరకాలస్థాయిత్వమభిప్రయన్నాహ ॥ నయత్రేతి ॥ యత్రేత్యస్య తత్ర దురన్తదుఃఖప్రభవానుదర్శనాదిత్యుపరితనేనాన్వయః, ఆర్తిః దుఃఖం - ఉద్వేగో మనఃక్షోభః - భయం ఆగామిదుఃఖదర్శనజం జ్ఞానం, కుతశ్చిదిత్యస్య భయమిత్యనేనాన్వయః - కుతశ్చిత్ శీతాతపవాతవర్షాదిభ్యః - ఏవం విధేపి చతుర్ముఖలోకే - బ్రహ్మవిదాం నిర్వేదమాహ ॥ యచ్చిత్తత ఇతి ॥ యద్యస్మాదిత్యర్థః - అనిదంవిదాం ఇదంశబ్దవాచ్యపరిదృశ్యమానప్రపఞ్చవిలక్షణపరబ్రహ్మవిదాం - క్రియయా కర్మణా - హేతుభూతేన - దురన్తదుఃఖప్రభవానుదర్శనాత్ - దురన్తమపారం యద్దుఃఖం - తస్య ప్రభవః - ప్రభవత్యస్మాదితి ప్రభవః, దుఃఖహేతుభూతస్సంసారః, తస్యానుదర్శనం ఉత్ప్రేక్షణం తస్మాత్ - చిత్తతః చిత్తేన, అదః, దురన్తదుఃఖమితి - యత్ - చతుర్ముఖలోకేపి బ్రహ్మవిద్భిః కర్మహేతుకం దురన్తదుఃఖం చిత్తేనానమీయత ఇతియ - త్తత ఏవ హేతోర్విశేషం ప్రతిపద్యేత్యుత్తరత్రాన్వయః - అర్థాన్తరపరత్వమనుపపన్నం - అధ్యాహారబాహుళ్యాత్ - యస్య హైరణ్యగర్భస్య, చిత్తతః ఉపాసనాత్ - అదః - తస్య స్థానం - ఉపాసకైర్లభ్యత ఇతి శేషః - ఇతి, యదా యోజనా - తదా ఉపాసకైర్లభ్యత ఇత్యధ్యాహార్యం, అనిదంవిదాం హైరణ్యగర్భోపాసనరహితానాం - దురన్తదుఃఖప్రభవానుదర్శనాత్ - తదుపాసకానామేవ దుఃఖనివృత్తిస్థానం బ్రహ్మలోకాఖ్యం లభ్యత ఇ

నమస్కృతం బ్రహ్మవిదాముపైతి కల్పాయుషో విబుధాయేన్ద్రమన్తే ॥౨౪॥ అధో అనన్తస్యముఖానలేనద
న్దహ్యమానం సనిరీక్ష్య విశ్వమ్। నిర్యాతి సిద్ధేశ్వరజుష్టధిష్ణ్యం యద్ద్వైపరార్ధ్యం తదుపారమేష్ఠ్యమ్ ॥౨౫॥
నయత్ర శోకో నజరా న మృత్యుర్నార్తిర్నచోద్వేగభయం కుతశ్చిత్ । యచ్చిత్తతోఽదః క్రియయాఽనిదంవి
దాం దురన్తదుఃఖప్రభవానుదర్శనాత్ ॥౨౬॥ తతో విశేషం ప్రతిపద్య నిర్భయస్తేనాత్మనాఽపోఽనలమూ
ర్తిమత్వరన్ । జ్యోతిర్మయో వాయుముపేత్య కాలే వాయ్వాత్మనా ఖం బృహదాత్మలిఙ్గమ్ ॥ ౨౭ ॥ ఘ్రాణేనగ

తినోపపద్యతే - హైరణ్యగర్భస్థానస్యాపి దుఃఖనివృత్తిహేతుత్వాభావాత్ - చతుర్ముఖలోకం గతస్య రాజ్ఞః పునర్భవమాగమ్య ప్రతిదినం స్వీయశవభక్షణం ప్రసిద్ధం ఆవృత్తేర్దర్శనాచ్చ, ,నను - బ్రహ్మలోకస్థయోగినాం నపునరావృత్తిదుఃఖభయం - తత్ర మోక్ష్యమాణత్వనిశ్చయా - దితి చేన్న - భూతలస్థయోగినామపి మోక్షమాణత్వనిశ్చయాన్నపునరావృత్తిభయమితి ముముక్షూణాం మహీతలచతుర్ముఖలోకయోః కో విశేషః, ,ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోర్జున ,, ఇతిహి స్మర్యతే, తచ్చద్వైపరార్ధ్యమిత్యనేన సూచితం, అతో యథోక్త ఏవార్థః ॥౨౬॥ తతః విశేషం పృథివీమయమణ్డకటాహం - ప్రతిపద్య వ్యాప్యేత్యర్థః, అనేన, ,పృథివిమణ్డంభినత్తి ,, తి శ్రుతిర్వ్యాఖ్యాతా - విశేషశబ్దః పృథివీవాచకః, ,మహదాద్యావిశేషాన్తా ఇతి ప్రయోగాత్ - అత్రాపి ,, విశేషస్తువికుర్వాణాదమ్భసో గన్ధవానభూ ,, దితి వక్ష్యమాణత్వాచ్చ - విశేషం ప్రతిపద్య నిర్యాతీత్యనుషఙ్గః, యద్వా, ఉత్తరత్ర ఉపైతీత్యనేనాన్వయః - తేనాత్మనా స్వరూపేణోపలక్షితః, అపః ఆవరణజలం - ప్రతిపద్యేత్యన్వయః, ఆవరణాగ్నివ్యాప్తిమాహ ॥ అనలమూర్తిమితి ॥ మూర్తిభూతావరణాగ్నిం - ప్రతిపద్య - అత్వరన్ త్వరామకుర్వన్ - క్లేదదాహాదిశఙ్కాభావాదిత్యభిప్రాయః - జ్యోతిర్మయః, అగ్నిరూపత్వా ,,దభవద్భవతి ,, తివత్సంశ్లేషాభిప్రాయో జ్యోతిర్మయశబ్దః - వాయుం ఆవరణవాయుముపేత్య కాలే పూర్వపూర్వావరణాత్యయానన్తరకాలే - వాయ్వాత్మనా వాయుసంశ్లిష్టరూపేణోపలక్షితః - బృహత్ స్వకార్యభూతవాయ్వాద్యపేక్షయా బృహత్, ఆత్మలిఙ్గం స్వాసాధారణాశబ్దలిఙ్గకం - ఖం ఆవరణాకాశ - ముపేత్య ఆత్మలిఙ్గమిత్యత్ర - ఆత్మా స్వాసాధారణగుణశ్శబ్దః లిఙ్గం ఆత్మానాత్మనోః ప్రమాణం - యస్య - తదిత్యర్థః - లిఙ్గం యదధిష్ఠితదృశ్యయోరితి వక్ష్యమాణత్వాత్ - ఇదమావరణాన్తరేష్వపి తత్తద్గన్ధాదిగుణవిశిష్టపృథివ్యాదిసంశ్లేషప్రదర్శనార్థముక్తమ్ ॥౨౭॥ ఏవమాకాశంభిత్త్వాన్తఃపరిత్యర్థ ఉక్తః - గచ్ఛతో ముక్తస్య సూక్ష్మదేహస్థైరిన్ద్రియైస్తత్తద్భూతగుణగ్రహణమాహ ॥ ఘ్రాణేనేత్యాదినా ॥ బ్రహ్మలోకపర్యన్తేష్వేవశబ్దాదిష్వనాదరోఽభిప్రేతః, ఆవరణభూతగుణానాంత్వనితరభోగ్యత్వాత్తత్తద్గతగన్ధాదీన్ గృహ్ణాతీత్యభిప్రాయః - ఘ్రా

తేన స్వీయఘ్రాణేన్ద్రియేణ, గన్ధం ఆవరణపృథివీగుణభూతం గన్ధం - ఏవం, రసనేన్ద్రియేణ రసం, దృష్ట్యా చక్షురిన్ద్రియేణ రూపం, తేజోగుణం, త్వచా త్వగిన్ద్రియేణ - ఏవకారస్సాఙ్కర్యాభావద్యోతకః, శ్వసనం వాయుగుణం స్పర్శమ్, శ్రోత్రేన్ద్రియేణ నభోగుణత్వం, స్వార్థే త్వః ఆర్షః, ప్రాణేనాన్తఃకరణేన ఆకూతిమభిప్రాయం "సమాపీవ ఆకూతి" రితి శ్రుతిః అత్ర ప్రాణశబ్దేనేన్ద్రియవృత్తిహేతుమాత్రముఖ్యప్రాణో న వివక్షితః - తేనాకూతిగ్రహణాసంభవాత్ - అతోఽన్తఃకరణం వివక్షితం, అతః అన్తఃకరణప్రసూతో హ్యభిప్రాయః, ఏవం ఘ్రాణాదిభిర్గన్ధాదీనుపేత్య - తత్తద్భూతభేదనదశాయాం, తత్తద్గుణాన్ గృహ్ణన్నుపైతీత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ అథాహంకారమహత్ప్రకృతీనామతిక్రమమాహ ॥ స ఇతి ॥ సః యోగీ - గత్యా గమనేన - వికార్యం స్వకార్యరూపేణ పరిణామినమహంకారం, సంసాద్యేత్యన్వయః - వికార్యమేవ విశినష్టి - దేవమయం దిగ్వాతాదిదేవాధిష్ఠేన్ద్రియకారణం, మనోమయం మనఃకారణం, భూతసూక్ష్మేన్ద్రియసంనికర్షం, భూతాన్యాకాశాదీని భూతాని, తత్సూక్ష్మాణి, శబ్దాదీనీన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణి, తేషాం సంనికర్షం కారణం, భూతసూక్ష్మసంనికర్షత్వేన్ద్రియసంనికర్షత్వాభ్యాం త్రివిధాహంకారభేదౌ తామససాత్త్వికాహంకారావుక్తౌ, "మనోమయం దేవమయ" మితి చ - సాత్త్వికాహంకారకార్యప్రదర్శనం, దేవమయమిత్యేతావతైవ సిద్ధే, తత్కార్యప్రదర్శనే - ఇన్ద్రియసంనికర్షత్వమనోమయత్వోక్తిరిన్ద్రియస్రష్టావనుగ్రాహకరాజసాహంకారగ్రహణాయ, అత ఏవ, రాజసాహంకారస్య న పృథక్కార్యప్రదర్శనం - తస్యానుగ్రాహకమాత్రత్వే న పృథక్కార్యాక్షమత్వాత్, ఏతచ్చాగ్రే స్ఫుటీభవిష్యతి, తేనాతిక్రాన్తాహంకారేణ సహోపలక్షితః - విజ్ఞానతత్త్వం మహాన్తం యాతి "విజ్ఞానసారథిర్యస్తు" "బుద్ధిం తు సారథిం" "మహాన్ స్వబుద్ధిలక్షణః" ఇతి వచనానామైకార్థ్యాత్ - గుణసామ్యావస్థప్రకృత్యతిక్రమణమాహ - గుణసంనిరోధమితి ॥ గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం సంనిరోధః సామ్యం - యస్మిన్ - తత్ప్రధానం యాతీత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ ...

న్ధం రసనేన వై రసం ॥ రూపం చ దృష్ట్యా శ్వసనం త్వచైవ । శ్రోత్రేణ చోపేత్య నభోగుణత్వం ప్రాణేన చాకూతిముపైతి యోగీ ॥ ౨౯ ॥ స భూతసూక్ష్మేన్ద్రియసంనికర్షం మనోమయం దేవమయం వికార్యమ్ । సంసాద్య గత్యా సహ తేన యాతి విజ్ఞానతత్త్వం గుణసంనిరోధమ్ ॥ ౩౦ ॥ తేనాత్మనాఽఽత్మానముపైతి శాన్తమానన్దమానన్దమయోఽవసానే । ఏతాం గతిం భాగవతీం గతో యస్స వై పునర్నేహ విషజ్జతేఽఙ్గ ॥ ౩౧ ॥ ఏతే సృతీ తే నృప వేదగీతే త్వయాభిపృష్టే చ సనాతనే చ । యే వై పురా బ్రహ్మణ ఆహ తుష్ట ఆరాధితో భగవాన్వాసుదేవః ॥ ౩౨ ॥ న హ్యతోఽన్యః శివః పన్థా విశతస్సంసృతావిహ । వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగో యతో భవేత్ ॥

తేనేతి ॥ అవసానే ప్రకృతేరవధౌ, "గౌరనాద్యన్తవతీ" "సా జనిత్రీ" "నిత్యా సతతవిక్రియే" తి ప్రకృతేర్నిత్యత్వాద్దేశావధిరవసానశబ్దోక్తః స్వకీయభూతసూక్ష్మేన్ద్రియాణాం స్వకారణేషు లయో వ్యవసానశబ్దవివక్షితః తేనాత్మనా - విరజసా స్వరూపేణోపలక్షితః - శాన్తమూర్మిషట్కరహితం - ఆనన్దం నిరతిశయానన్దస్వరూపం ఆత్మానం పరమాత్మానం - ఆనన్దమయః - పరమాత్మసామ్యాపత్త్యా ఆనన్దమయః స్వయం నిరతిశయానన్దప్రచురః - ఉపైతి, ఆత్మానన్దశబ్దాభ్యాం "ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతః" "ఆనన్దో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్" ఇత్యుపక్రమోపసంహారగతవాక్యద్వయం స్మారితం - ఏవం "క్షయన్తమస్య రజసః పరాకే" "ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్" "తదక్షరే పరమే వ్యోమన్" ఇత్యుక్తప్రకృతిపురుషాతీతపరమాకాశస్థభగవత్ప్రాప్తిరర్చిరాదినా గతస్యోక్తా - ఏవం "స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతీ" త్యస్యార్థ ఉక్తః అథ ధూమాద్యర్చిరాదిమార్గయోః ప్రామాణికత్వం కథయన్ "ఏతేన ప్రతిపద్యమానా" ఇత్యంశస్యార్థమాహ ॥ ఏతామితి ॥ భాగవతీం భగవదుద్దేశ్యాం - గతిం అర్చిరాదిమార్గం ॥ యో గతః, స పునరిహ ప్రకృతిమణ్డలే - అఙ్గ కర్మాధీనదేహం - ప్రతి - న విషజ్జతే నాసక్తో భవతి ॥ ౩౧ ॥ అథ మార్గద్వయం నిగమయతి ॥ ఏతే ఇతి ॥ ఏతే సృతీ ఇమౌ మార్గౌ అర్చిరాదిధూమాదిరూపౌ - వేదగీతే, "యే చేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాం తప ఇత్యుపాసతే తేఽర్చిషమభిసంభవన్తి అథ య ఇమే గ్రామ ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యుపాసతే తే ధూమమభిసంభవన్తి" త్యాది వేదబోధితే అత ఏవ, సనాతనే స్థితే - తే ఏవ సృతీ హే నృప - త్వయా అభిపృష్టే "యచ్ఛ్రోతవ్య" మిత్యనేనార్చిరాదిమార్గస్యైవ - ధూమాదిమార్గస్యాపి పృష్టత్వాత్ - చకారాన్మయా కథితే చేత్యర్థః సనాతనత్వం విశదయతి ॥ య ఇతి ॥ యే వై యే సృతీ పురా కల్పాదౌ - బ్రహ్మణే చతుర్ముఖాయ ఆరాధితః, సమ్యగుపాసనయా ప్రీతః - వాసుదేవః సర్వభూతాన్తరాత్మా భగవాన్ - ఆహ ॥ ఉవాచ తస్మాత్సనాతనే ఇత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ సంసారిణోఽర్చిరాదిప్రాప్తౌ భక్తియోగాదన్య ఉపాయో నాస్తి - అర్చిరాదిగతిచిన్తాపి భక్తియోగోపాయ ఇత్యాహ ॥ న హీతి ॥ అతః అర్చిరాదేః అన్యః అపరః - సంసృతౌ సంసా

దేవః పన్థాః కల్యాణరూపో మార్గః - నవిశ్రుతః విశేషేణన శ్రుతః - యతః అర్చిరాదిమార్గచిన్తనాత్ - వాసుదేవే సర్వాన్తరాత్మని - భగవతి పరమాత్మని - భక్తిర్భవేత్ - తస్మాత్తచ్చిన్తా చ కార్యా, తథా చ సూత్రకారః,, యోగినః ప్రతిస్మర్యేతే స్మార్తే చైతే,, ఇతి - యోగినో యోగః స్మార్త ప్రతి - స్మార్తే స్మృతివిషయభూతే స్తః ద్వే దేవయాన పితృయాణాఖ్యే గతి - స్మర్యేతే యోగాఙ్గతయాఽనుదినం,, నైతే సృతీ పార్థ జానన్యోగీ ముహ్యతి కశ్చన। తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు యోగయుక్తో భవార్జున,, ఇతి స్మరణాదితి సూత్రార్థః ॥౩౩॥ కథం వాసుదేవే భక్తిరేవార్చిరాదిగతావుపాయ ఇత్యత్రాహ॥ భగవానితి॥ ఏవమేష మహాశబ్దో మైత్రేయ భగవానితి,, త్యాది ప్రకారేణ భగవచ్ఛబ్దశబ్దితో వాసుదేవ ఏవ - బ్రహ్మజగత్కారణం - తద్భక్తిరేవ మోక్షోపాయః కథమిత్యత్రాహ ॥ కార్త్స్న్యేనేతి॥ మనీషయా బుద్ధ్యా - కార్త్స్న్యేన త్రిరన్వీక్ష్య కృత్స్నం ప్రమాణజాతం ముహుర్ముహురాలోచ్య,, ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి విచార్య చ పునః పునః, రతిః భవేత్ - తదధ్యవస్యత్ - తన్నిశ్చిత్యాస్తికః, కిమధ్యవస్యదిత్యత ఆహ - కూటస్థే నిర్వికారే పరమాత్మని - రతిః ముక్తావానన్దం నిరతిశయానన్దపరమాత్మానుభవజనితసర్వావస్థోచితాశేషశేషత్వైకరతిః యతః భక్తియోగాద్భవేత్ - స ఏవ భక్తియోగో ముక్త్యుపాయ ఇతి నిశ్చిత్య - నిపుణతరో లోకః స్థిత ఇత్యర్థః ॥౩౪॥ నస్వాత్మని యోగభగవతి కథం భక్తిరుత్పద్యతే, కథం తరాం రతిరిత్యాశఙ్క్య పరిశుద్ధమనోవిషయత్వాదుభయమపి సంభవతీత్యాశయేనాహ॥ భగవానితి॥ స్వాత్మయోగపరిశుద్ధమనసా, సర్వభూతేషు భగవాన్, లక్షితః సాక్షాత్కార్యః,, మనసా తు విశుద్ధేన,, మనసాభిక్లృప్తః,, ఇతి శ్రుతేః - తర్హి కిం ఘటాదివద్దృశ్య ఏవేత్యత ఆహ। ద్రష్టా సర్వజ్ఞః న కేవలం యోగపరిశుద్ధమనోవిషయ ఏవ - ప్రమాణాన్తరవిషయోఽపీత్యాహ॥ దృశ్యైరితి॥ దృశ్యైర్బుద్ధ్యాదిభిః - మహదాదిభిః - మహాన్వై బుద్ధిలక్షణ ఇతి వచనాత్ - కార్యభూతైర్మహదాదిభిః, ద్రష్టా తత్కారణమాత్రోఽనుమీయత ఇత్యర్థః - న కేవలమనుమానవిషయ ఏవ, కిం తు - శాస్త్రవిషయోఽపీత్యాహ। లక్షణైరనుమాపకైరితి పదద్వయేన - లక్ష్యన్తే ఇతి లక్షణాని వేదాన్తవాక్యాని,, సత్యం జ్ఞానమనన్తం

భగవాన్ బ్రహ్మ కార్త్స్న్యేన త్రిరన్వీక్ష్య మనీషయా। తదధ్యవస్యత్కూటస్థో రతిరాత్మన్యతో భవేత్॥౩౪॥
భగవాన్ సర్వభూతేషు లక్షితః స్వాత్మనా హరిః। దృశ్యైర్బుద్ధ్యాదిభిర్ద్రష్టా లక్షణైరనుమాపకైః॥౩౫॥
తస్మాత్సర్వాత్మనా రాజన్హరిః సర్వత్ర సర్వదా। శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్మర్తవ్యో భగవాన్నృణామ్॥
పిబన్తి యే భగవత ఆత్మనః సతాం కథామృతం శ్రవణపుటేషు సంభృతమ్। పునన్తి తే విషయవిదూషితాశయం
వ్రజన్తి తచ్చరణసరోరుహాన్తికమ్॥౩౭॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, ద్వితీయోఽధ్యాయః.

ఓం॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఏవమేతన్నిగదితం పృష్టవాన్యద్భవాన్మమ। నృణాం యన్మ్రియమాణానాం మనుష్యేషు మ

బ్రహ్మ,, యతో వా ఇమాని భూతాని,, త్యాదీని - తథా - తదుపజీవ్యకారణత్వప్రతిపాదకాని,, సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీ,, దిత్యాదీని - తైః అనుమాపకైః స్మృతివచనైః స్మృతీనాం శ్రుత్యనుమాపకత్వాత్ - శ్రుతిస్మృతిభ్యాముపలక్షితః అనేన, కేవలానుమానగమ్యత్వవాదినో వైశేషికా నిరస్తాః, తన్నిరాసప్రకారస్తు,, శాస్త్రయోనిత్వా,, దిత్యధికరణసాధ్యః బుద్ధ్యా కార్యవస్తైర్లక్షితః జగత్కారణతయా శాస్త్రైః ప్రతిపన్నః తత్స్వరూపం తు యోగపరిశుద్ధమనసా సాక్షాత్కార్యమిత్యాగమోత్థ వివేకజన్య జ్ఞానద్వయవిషయత్వముక్తం భవతి ॥౩౫॥ యచ్ఛ్రోతవ్యమిత్యాది ప్రశ్నోత్తరముపసంహరతి ॥ తస్మాదితి ॥ స్పష్టోఽర్థః ॥౩౬॥ అస్తు యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వం యోగారమ్భో వా కథం స్యాదిత్యత్రాహ॥ పిబన్తీతి॥ భగవత - ఆత్మనః పరమాత్మనః - కథామృతం - యే పిబన్తి - తే - విషయవిదూషితాశయం పునన్తీత్యన్వయః - కథామృతం వా కథం లభ్యత ఇత్యత ఆహ॥ సతామితి॥ సతామితి కర్తరి షష్ఠీ - సద్భిః కర్ణపుటేషు సంభృతం పూరితం - అనేన సత్సేవయా ప్రథమం భవితవ్యమిత్యుక్తం భవతి - సత్సేవయా ప్రాప్తహరికథాశ్రవణేన - విషయైః శబ్దాదిభిర్విదూషితం కలుషితమాశయం అన్తఃకరణం పునన్తి - సత్సేవాదిభక్తియోగాన్తస్య ఫలమాహ - వ్రజన్తీతి - తస్య భగవతః - చరణసరోరుహయోః - అన్తికం సమీపం - వ్రజన్తి ప్రాప్నువన్తి - ప్రథమం - సత్సేవా - తతః శ్రవణం తతో యోగారమ్భః - తత ఆగమోత్థవివేకాదిసాధనసప్తకజన్యజ్ఞానాభ్యామనుగృహీతా ప్రత్యక్షతాపన్నా భక్తిరిత్యయం క్రమః - అత్రోక్తః ॥౩౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధే ద్వితీయోఽధ్యాయః.

ఏవం ముముక్షోర్భగవచ్ఛ్రవణాదికం కర్తవ్యమిత్యుక్తం - అథ తద్దేవవ్యతిరేకముఖేన ద్రఢయితుమన్యదేవతానాం తుచ్ఛఫలప్రదత్వం వక్ష్యన్ పూర్వోక్తమనువదతి॥ ఏవమితి॥ మనుష్యేషు - కదాచిద్దైవవశాన్మనుష్యత్వం ప్రాప్తేషు జీవేషు - యే మ

నీషిణః-తేషాం-తత్రాపి-మ్రియమాణానాం విశేషతో యత్కర్తవ్యం పురా మాం ప్రతిపృష్టవాన్-తద్భగవచ్ఛ్రవణాదికమేవే-త్యేవం నిగదితం ఉక్తమిత్యర్థః ॥౧॥ కామఫలప్రాప్త్యర్థమన్యేషాం దైవతానాం భజనమాహ॥ బ్రహ్మవర్చస ఇత్యాదినా॥ బ్రహ్మవర్చసం కామయమానః బ్రహ్మణస్పతిం వేదపతిం-యజేత భజేత-ఇన్ద్రియకామః-ఇన్ద్రియసామర్థ్యకామః-ఇన్ద్రం భజేతేత్యనుషఙ్గః॥ ఏవమగ్రేఽపి-ప్రజాపతీన్ దక్షాదీన్ ॥౨॥ దేవీం దేవస్య విష్ణోస్సమ్బన్ధినీం-మాయాం విస్మాపయనీయశక్తిం-విభావసుం అగ్నిం-వసుకామః అర్థకామః-వసూన్ యజేత-వీర్యకామస్తు రుద్రాన్ యజేత-యజనఫలమాహ॥ వీర్యవానితి-భవేదితి శేషః-ఇదం సర్వత్ర తత్తత్ఫలావాప్తేరుపలక్షణమ్ ॥ ౩ ॥ అన్నం భోజ్యం ఆద్యం భక్ష్యం "ఖరం విశదమభ్యవహార్యం" ఖరం కఠినం విశదం వివిక్తావయవం-భక్ష్యమితి శేషః-తదుభయకామోఽదితిం యజేత-అదితేస్సుతాన్ దేవాన్ ఆదిత్యాన్వా-దిశాం సంసాధకః దిక్పతిత్వకామః ॥౪॥ పుష్టిర్దేహబలం తత్కామః-ఇలాం పృథ్వీం యజేత-ప్రతిష్ఠాకామః స్థానాదప్రచ్యుతికామః రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ-తయోస్సర్వలోకాధారత్వాల్లోకమాతృత్వమ్ ॥౫॥ రూపమభికామయమానః అప్సరాశ్చాప్యుర్వశీం చ తాం సర్వేషామాధిపత్యకామః ॥౬॥ యజ్ఞం విష్ణుం-కోశో వసుసంచయః-వసుకామ ఇత్యత్ర ధనమాత్రమితి భేదః-ప్రచేతసం వరుణం-విద్యాకామః జ్ఞానకామః-దాంపత్యార్థం దంపత్యోరన్యోన్యప్రీత్యర్థం-సతీమిత్యుమావిశేషణం-పతివ్రతాముమామిత్యర్థః ॥ ౭ ॥ ఉత్తమశ్లోకం విష్ణుం-తన్తుం సన్తానం తన్వన్ విస్తారయన్-సన్తానవృద్ధికామ ఇత్యర్థః - రక్షాకామః బాధనివృత్తికామః-పుణ్యజనాన్ యక్షాన్-ఓజస్కామః బలకా

నీషిణామ్ ॥ ౧ ॥ బ్రహ్మవర్చసకామస్తు యజేత బ్రహ్మణస్పతిమ్। ఇన్ద్రమిన్ద్రియకామస్తు ప్రజాకామః ప్రజాపతీన్॥౨॥ దేవీం మాయాం తు శ్రీకామస్తేజస్కామో విభావసుమ్। వసుకామో వసూన్ రుద్రాన్ వీర్యకామస్తు వీర్యవాన్॥౩॥ అన్నాద్యకామస్త్వదితిం స్వర్గకామోఽదితేస్సుతాన్। విశ్వాన్ దేవాన్ రాష్ట్రకామస్సాధ్యాన్ సంసాధకో దిశామ్॥౪॥ ఆయుష్కామోఽశ్వినౌ దేవౌ పుష్టికామ ఇలాం యజేత్ । ప్రతిష్ఠాకామః పురుషో రోదసీ లోకమాతరౌ॥౫॥ రూపాభికామో గన్ధర్వాన్ స్త్రీకామోఽప్సర ఉర్వశీమ్। ఆధిపత్యకామస్సర్వేషాం యజేత పరమేష్ఠినమ్ ॥ ౬ ॥ యజ్ఞం యజేద్యశస్కామః కోశకామః ప్రచేతసమ్। విద్యాకామస్తు గిరిశం దాంపత్యార్థ ఉమాం సతీమ్ ॥౭॥ ధర్మార్థ ఉత్తమశ్లోకం తన్తుం తన్వన్ పితౄన్ యజేత్। రక్షాకామః పుణ్యజనానోజస్కామో మరుద్గణాన్॥౮॥ రాజ్యకామో మనూన్ దేవాన్ నిరృతిం త్వభిచారకః। కామకామో యజేత్సోమమకామః పురుషం పరమ్॥౯॥ అకామస్సర్వకామో వా మోక్షకామ ఉదారధీః। తీవ్రేణ భక్తియోగేన యజేత పురుషం పరమ్॥౧౦॥ ఏతావానేవ యజతామిహ నిశ్శ్రేయసోదయః। భగవత్యచలో భావో యద్భాగవతసఙ్గతః॥ ౧౧॥ జ్ఞానం యదాప్రతినివృత్తగుణోర్మిచక్రమాత్మప్రసాద ఉభయత్ర గుణేష్వసఙ్గః । కైవల్యసమ్మతపథస్త్వథ భక్తియోగః కో నిర్వృతో హరికథాసు రతిం న కుర్యాత్॥౧౨॥ శౌనక ఉవాచ॥ ఇత్యభివ్యాహృతం రాజా నిశమ్య

మః ॥౮॥ రాజ్యకామః-మనురూపాన్ దేవాన్-అభిచరన్ శత్రుమరణమిచ్ఛన్-నిరృతిం రాక్షసం-కామకామః భోగేచ్ఛుః, అకామః వైరాగ్యకామః-పరం పురుషం పరమపురుషం "యో యో యాం యాం తనుం భక్తః" ఇతిరీత్యా ఇన్ద్రాదిరూపేణాపి పరమపురుషస్యైవావాన్తరఫలప్రదత్వాత్ తత్తత్ఫలేప్సుభిరిజ్యమానః పరమపురుష ఏవావాన్తరఫలాని ప్రయచ్ఛతి "అనన్యాశ్చిన్తయన్తో మాం" ఇతిరీత్యా తు భజమానస్య- స ఏవ ముక్తిం ప్రయచ్ఛతీత్యభిప్రాయః ॥ ఉదారధీరితి ॥ మోక్షకామవిశేషణం-తీవ్రేణావిచ్ఛిన్నేన భక్తియోగేన ॥౯॥౧౦॥ ఏవం భజద్భిః కదా మోక్షోఽవాప్స్యత ఇత్యత ఆహ ॥ ఏతావానితి॥ ఇహాస్మిన్ లోకే భజతాం నిశ్శ్రేయసస్య మోక్షస్య ఉదయో లాభః- ఏతావాన్ ఏతదవధికః-భాగవతసఙ్గాత్-భగవత్యచలో భావ ఇతి యత్ - భాగవతసఙ్గాద్భగవత్యచలే భావే సతి - నిశ్శ్రేయసోదయస్సిద్ధ ఏవ - తస్మాద్భాగవతసఙ్గాదచలో భావ ఏవ సమ్పాద్య ఇతి భావః ॥ ౧౧ ॥ యద్భాగవతసఙ్గత ఇత్యనేన సూచితాం హరికథాం ప్రస్తౌతి ॥ జ్ఞానమితి॥ యాసు హరికథారతిషు-జ్ఞానాదీని సంపన్నాని- తాసు హరికథాసు-రతిం కో న కుర్యాదిత్యన్వయః-యథా హరికథాదశాయాం-ప్రతినివృత్తా-గుణాః సత్త్వాదికార్యాణి-ఊర్మయః - అశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యవో-యస్మాత్తథాభూతం-జ్ఞానం - ఆత్మప్రసాదశ్చిత్తనైర్మల్యం - ఉభయత్ర లోకద్వయే-గుణేషు శబ్దాదిషు విషయేషు-అసఙ్గో వైరాగ్యం-కైవల్యముక్తా-సమ్మతం పన్థాః ఉపాయః - కైవల్యసమ్మతపథ- స్తథాభూతో భక్తియోగశ్చేత్యేతే సంపన్నాస్తే-తథాభూతాసు హరికథాసు నిర్వృతః సుఖితః-రతిమాసక్తిం-కో న కుర్యాత్-సర్వోఽపి కుర్యాదేవేత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ ఏవం హరికథాప్రథావే

త్తైపునర్జగద్వ్యాపారాదిరూపహరికథాబుభుత్సయా మునినృపయోస్సంవాదమవతారయితుం శౌనకః పృచ్ఛతి “ఇత్యభివ్యాహృతమిత్యాదినా॥ ఇత్యభిపూర్వోక్తప్రకారేణాభివ్యాహృతం భాషితం-నిశమ్య శ్రుత్వా - భరతర్షభః భరతవంశశ్రేష్ఠః-రాజా పరీక్షిత్-ఋషిం పరబ్రహ్మదర్శినం-కవిం శబ్దబ్రహ్మనిష్ణాతం-వైయాసకిం వ్యాసపుత్రం - శ్రీశుకం ప్రతి-అన్యత్కిం పృష్టవాన్ ❀॥౧౩॥❀ శుశ్రూషతాం శ్రోతుమిచ్ఛతాం-నః అస్మాకం-హే సూత హే విద్వన్-భాషితుం వక్తుం-అర్హసి-తత్ప్రశ్నే ప్రశ్నైతవకో లాభ ఇతి చేత్తత్రాహ॥ కథా ఇతి॥ హరికథైవ ఉదర్కాః ఉత్తరఫలం యాసాం తాః-హరికథోదర్కాః హరికథాప్రధానా ఇత్యర్థః - తథాభూతాః కథాః సతాం భగవద్భక్తానాం-సంసది సభాయాం-స్యుః-ధ్రువం నిశ్చయః-అతో భగవత్కథాశ్రవణమేవ లాభ ఇతి భావః ❀॥౧౪॥❀ రాజశుకయోర్భగవద్భక్తత్వమేవాహ॥ స ఇతి సార్ధేన॥ పాణ్డవేయో మహారథో రాజా-మహాభాగవతః-యో రాజా-బాలక్రీడనకైః బాలక్రీడాదిభిః క్రీడన్-కృష్ణక్రీడాం శ్రీకృష్ణపూజారూపాం క్రీడా-మాదదే తస్య బాలక్రీడాఽపి శ్రీకృష్ణపూజారూపైవ-అతః ఆబాల్యాద్భాగవత ఇత్యభిప్రాయః ❀॥౧౫॥❀ ఏవం భగవాన్ “ఉత్పత్తిం ప్రళయం చైవ భూతానా”మిత్యాదిగుణవిశిష్టః - వైయాసకిః-వాసుదేవపరాయణః వాసుదేవః పరాయణం పరమప్రాప్యం పరమోపాయశ్చ యస్య-స తథోక్తః ఏవముభయోరపి భాగవతత్వాత్ తత్సంవాద ఏవ ప్రష్టవ్య ఇత్యాహ-హి-యస్మాత్-సతాం భాగవతానాం-సమాగమే సఙ్గతౌ-ఉరుగాయస్య భగవతో గుణైరుదారాః మహత్యః-కథాః-స్యుః-ప్రవృత్తా భవేయుః ❀॥౧౬॥❀ కిఞ్చ-వక్ష్యమాణమాయుర్హరికథాయామేవ సఫలం కుర్విత్యాశయేనాహ॥ ఆయురితి త్రిభిః॥ ఆ

భరతర్షభః। కిమన్యత్పృష్టవాన్భూయో వైయాసకిమృషిం కవిమ్॥౧౩॥ ఏతచ్ఛుశ్రూషతాం విద్వన్సూత నోఽర్హసి భాషితుమ్। కథా హరికథోదర్కాః సతాం స్యుస్సదసి ధ్రువమ్॥౧౪॥ స వై భాగవతో రాజా పాణ్డవేయో మహారథః। బాలక్రీడనకైః క్రీడన్కృష్ణక్రీడాం య ఆదదే॥౧౫॥ వైయాసకిశ్చ భగవాన్వాసుదేవపరాయణః। ఉరుగాయగుణోదారాః కథాస్స్యుర్హి సమాగమే॥౧౬॥ ఆయుర్హరతి వై పుంసాముద్యన్నస్తం చ యన్నసౌ। తస్యర్తే యత్క్షణో నీత ఉత్తమశ్లోకవార్తయా॥౧౭॥ తరవః కిం న జీవన్తి భస్త్రాః కిం న శ్వసన్త్యుత। న ఖాదన్తి న మేహన్తి కిం గ్రామ్యాః పశవోఽపరే॥౧౮॥ శ్వవిడ్వరాహోష్ట్రఖరైస్సంస్తుతః పురుషః పశుః। న యత్కర్ణపథోపేతం జాతు నామ గదాభృతః॥౧౯॥ బిలే బతోరుక్రమవిక్రమాన్యే న శృణ్వతః కర్ణపుటే నరస్య। జిహ్వాఽసతీ దార్దురికేవ సూత న చోపగాయత్యురుగాయగాథాః॥౨౦॥ భారః పరం పట్టకిరీటజుష్టమప్యుత్తమాఙ్గం న నమేన్ముకున్దమ్। శావౌ కరౌ నో కురుతస్సపర్యాం హరేర్లసత్కాఞ్చనకఙ్కణౌ వా॥౨౧॥ బర్హాయితే తే నయనే నరాణాం లిఙ్గాని విష్ణోర్న నిరీక్షతో యే। పాదౌ నృణాం తౌ ద్రుమజన్మభాజౌ క్షేత్రాణి నానువ్రజతో హరేర్యౌ॥

సౌ సూర్యః- ఉద్యన్ ఉదయం ప్రాప్నువన్-అస్తం చ-యన్-తిరోధానం ప్రాప్నువన్-నిమ్లోచన్నిత్యర్థః ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతో వార్తయా కథయా-యత్క్షణో నీతః యః క్షణో నీతః-తస్య ఋతే-తం క్షణం వినా-ఆయుర్హృతం-స తు క్షణో న హృతః-సఫల ఇత్యర్థః ❀॥౧౭॥❀ ననుజీవనమేవ తదాయుషః ఫలమస్తు తత్రాహ॥ తరవ ఇతి॥ ఉత్పత్తినాశమధ్యస్థితిర్జీవనం-నను తేషాం శ్వాసో నాస్తి తత్రాహ॥ భస్త్రా ఇతి॥ చర్మకోశా న శ్వసన్తి కిం-వాయుమూర్ధ్వం న నిస్సారయన్తి కిం-నను తాసామాహారాదికం నాస్తి తత్రాహ॥ గ్రామ్యాః పశవః అపరే చ-ఆయుర్వ్యయం కుర్వన్తః-న ఖాదన్తి నాశ్నన్తి-న మేహన్తి న రేతస్సిఞ్చన్తి-మైథునం న కుర్వన్తి కిమిత్యర్థః ❀॥౧౮॥❀ తమపి నరాకారం పశుం మత్వాహ॥ శ్వేతి॥ విడ్వరాహః గ్రామసూకరః-శ్వాదిభిః-స్వసదృశైర్వా నసంస్తుతో నిరూపితః-స క ఇత్యత ఆహ॥ నేతి॥ జాతు కదాచిదపి-గదాభృతో భగవతో-నామ-యస్య కర్ణపథముపేతం యత్కర్ణపథోపేతం-యస్య కర్ణమార్గం న ప్రాప్నోతి-స ఇత్యర్థః ❀॥౧౯॥❀ తమేవ నిన్దతి॥ బిలే ఇతి॥ ఉరుక్రమస్య భగవతో-విక్రమాన్ వ్యాపారాన్-న శృణ్వతః అశృణ్వతో నరస్య-యే కర్ణపుటే బిలే వృథారన్ధ్రే - హే సూత-ఉరుగాయగాథాః భగవత్కథాః న చోపగాయతి-తస్య జిహ్వా-అసతీ దుష్టా దార్దురికేవ మణ్డూకజిహ్వేవ ❀॥౨౦॥❀ యది ముకున్దం న నమేత్ న నమస్కుర్యాత్- తదుత్తమాఙ్గం శిరః, పట్టకిరీటజుష్టం పట్టేన నవోష్ణీషేణ-కిరీటేన వా జుష్టమపి - పరం కేవలం-భారః-హరేస్సపర్యాం- నో కురుతః న కురుతశ్చేత్తౌ కరౌ హస్తౌ లసత్కాఞ్చనకఙ్కణౌ యద్యపి తథాభూతావపి - శావౌ శవసంబన్ధినావివ ❀॥౨౧॥❀ విష్ణోర్లిఙ్గాని మూర్తీః-న నిరీక్షతశ్చేత్-తే నయనే-బర్హాయితే మయూరపిఞ్ఛనేత్రతుల్యే-హరేః క్షేత్రాణి శ్రీరఙ్గాదీని-నానువ్రజతశ్చేత్-తౌ పాదౌ ద్రుమజన్మభాజౌ ద్రుమజన్మ భజత ఇతి తథా-వృక్షమూలతుల్యావిత్యర్థః ❀॥౨౨॥❀

భాగవతాఙ్ఘ్రిరేణుం-జాతుకదాచిదపి-యస్తు-నాభిలషేత- అభితో నస్పృశేత్ నధారయేత్-సజీవన్ శవః జీవన్నపి శవతు ల్యః-శ్రీవిష్ణుపద్యాః-శ్రీవిష్ణుపదలగ్నాయాః-తులస్యాః-గన్ధం- యస్తుమనుజో-నవేద అభిఘ్రాయనాభినన్దేదిత్యర్థః-సశ్వసన్ శవః ప్రాణయుక్తశ్శవతుల్యః ॥ ౨౩ ॥ గృహ్యమాణైః శ్రవణకీర్తనాదిభిః గృహ్యమాణైః భగవన్నామభిః, యదీయం హృదయం, నవిక్రియేత వికారం నప్రాప్నుయాత్, అథ ముఖే, వికాసః, నేత్రే జలం ఆనన్దాశ్రుబిన్దవః, గాత్రరుహేషు హర్షః రోమాఞ్చశ్చ, నస్యాత్, తద్ధృదయం, అశ్మసారం కాలాయసం, బత ఇతి ఖేదే, యదా మనోవికారో భవతి, తదా ఆనన్దాశ్రురోమాఞ్చశ్చ స్యాదిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ భాగవతప్రధానః త్వం మనసోనుకూలం ప్రియం, భాషసే, అథ, అతః, ఆత్మవిద్యాయాం విశారదః నిపుణః, వైయాసకిః శ్రీశుకః, సాధుపృష్టస్సన్, నృపతిం ప్రతియదాహ, తదభిధేహీత్యన్వయః ॥ ౨౫ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధే తృతీయోఽధ్యాయః.

ఏవమాపృష్టస్సూతో రాజ్ఞః ప్రశ్నం కథయితుం తస్యప్రక్తనీం స్థితిమాహ॥ వైయాసకేరితి॥ వైయాసకేః శ్రీశుకస్య ఆత్మన- స్తత్త్వనిశ్చయం యథావస్థితస్వరూపనిశ్చాయకం వచః-ఇతి ఉక్తప్రకారేణ-ఉపధార్య శ్రుత్వా, ఔత్తరేయః ఉత్తరాపుత్రో రాజా-శ్రీకృష్ణే-సతీం మతిం-వ్యధాత్ అకరోత్ ॥ ౧ ॥ కించ॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మా దేహః-అగారం-ద్రవిణం ధనం, ఆత్మాదిషు, అవికలే నిరుపద్రవే, రాజ్యే చ-నిరూఢాం నిత్యరూఢాం మమతాం అహంమమత్వాభిమతిం తత్యాజ ॥ ౨ ॥

జీవఞ్ఛవో భాగవతాఙ్ఘ్రిరేణుం న జాతు మర్త్యోఽభిలషేత యస్తు। శ్రీవిష్ణుపద్యా మనుజస్తులస్యాశ్శ్వసఞ్ఛవో యస్తు న వేద గన్ధమ్॥ ౨౩॥ తదశ్మసారం హృదయం బతేదం యద్గృహ్యమాణైర్హరినామధేయైః। న విక్రియేతాథ ముఖే వికాసో నేత్రే జలం గాత్రరుహేషు హర్షః॥ ౨౪ ॥ అథాభిధేహ్యఙ్గ మనోఽనుకూలం ప్రభాషసే భాగవతప్రధానః। యదాహ వైయాసకిరాత్మవిద్యావిశారదో నృపతిం సాధు పృష్టః॥ ౨౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, తృతీయోఽధ్యాయః.

శ్రీసూత ఉవాచ॥ వైయాసకేరితి వచస్తత్త్వనిశ్చయమాత్మనః। ఉపధార్య మతిం కృష్ణే ఔత్తరేయస్సతీం వ్యధాత్॥ ౧॥ ఆత్మజాయాసుతాగారపశుద్రవిణబన్ధుషు। రాజ్యే చావికలే నిత్యం నిరూఢాం మమతాం జహౌ॥ ౨॥ పప్రచ్ఛ చేమమేవార్థం యన్మాం పృచ్ఛథ సత్తమాః। కృష్ణానుభావశ్రవణే శ్రద్దధానో మహాయశాః ॥ ౩ ॥ సంస్థాం విజ్ఞాయ సన్న్యస్య కర్మ త్రైవర్గికం చ యత్। వాసుదేవే భగవతి స్వాత్మభావం పరం గతః ॥ ౪॥ రాజోవాచ॥ సమీచీనం వచో బ్రహ్మన్ సర్వజ్ఞస్య తవానఘ। తమో విశీర్యతే మహ్యం హరేః కథయతః కథాః॥ ౫ ॥ భూయ ఏవ వివిత్సామి భగవానాత్మమాయయా। యదిదం సృజతే విశ్వం దుర్విభావ్యమధీశ్వరైః ॥ ౬॥ యథా గోపాయతి విభుర్యథా సంయచ్ఛతే పునః। యాం యాం శక్తిముపాశ్రిత్య పురుశక్తిః పరః పుమాన్ ॥ ఆత్మానం క్రీడయన్ క్రీడన్కరోతి వికరోతి చ ॥ ౭॥ నూనం భగవతో బ్రహ్మన్ హరేరద్భుతకర్మణః। దుర్విభావ్యమివాభాతి కవిభి

హే సత్తమాః, శౌనకాదయః-ఇమమేవ హరికథాలక్షణమేవ- అర్థం పప్రచ్ఛ-మాం ప్రతి యత్పృచ్ఛథ యూయం కథంభూతః పప్రచ్ఛ-కృష్ణానుభావశ్రవణే శ్రద్ధధానః-అత ఏవ, మహాయశాః ॥ ౩ ॥ సంస్థాం మృత్యుం, విజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా, త్రైవర్గికం ధర్మార్థకామసాధనం కర్మ, సంన్యస్య త్యక్త్వా, భగవతి వాసుదేవే - స్వాత్మభావం స్వస్యాత్మత్వం, మమాత్మా వాసుదేవ ఇతి బుద్ధివిశేషం- పరం దృఢం, గత ఇత్యర్థః, ఏవంవిధః పప్రచ్ఛేతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౪ ॥ స్వాభిమతం ముపపాదయితుం మునివచనమభినన్దతి॥ సమీచీనమితి ॥ హే బ్రహ్మన్, అనఘ, మహ్యం, హరేః కథాః కథయతః-సర్వజ్ఞస్య తవ-వచః-సమీచీనం, యతస్తమోఽజ్ఞానం విశీర్యతే నశ్యతి ॥ ౫ ॥ అభిమతం పృచ్ఛతి॥ భూయ ఇతి॥ భూయః పునః- వివిత్సామి వేదితుమిచ్ఛామి-అధీశ్వరైః బ్రహ్మాదిభిః-దుర్విభావ్యం అప్రతర్క్యం-ఇదం విశ్వం- యథా సృజతి ॥ ౬॥ యథా గోపాయతి రక్షతి, యథా పునస్సంయచ్ఛతే సంహరతి- పురుశక్తిః అనన్తశక్తిః-పరః పుమాన్ పరమపురుషః, యాం యాం బ్రహ్మాదిరూపాం-శక్తిం శరీరం, ముపాశ్రిత్య అధిష్ఠాయ, ఆత్మానం బ్రహ్మరుద్రాదిరూపిణం స్వాత్మానం, క్రీడయన్ సృష్ట్యాదివ్యాపారవిశేషాభినివిష్టం కుర్వన్-స్వయం క్రీడన్-స్థిత్యాదివ్యాపారం కుర్వన్- కరోతి స్వయమేవ తత్తదన్తరతయా సృష్ట్యాదివ్యాపారం కరోతి - వికరోతి తత్తదన్తరతయా విరుద్ధం కరోతి, ఇయం జగద్వ్యాపారరూపా క్రీడా-స్వాతన్త్ర్యమూలా-సతు-బాలాదీనామివ కర్మమూలేత్యభిప్రాయః ॥ ౭ ॥ ఉపసంహరతి॥ హే భగవన్, అద్భుతకర్మణః విస్మయనీయవ్యాపారస్య-హ

రేః, విచేష్టితం-కవిభిర్జ్ఞానాధికైరపి-దుర్విభావ్యమప్రతర్క్యమివాభాతి ప్రతీయతే ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ అన్యదపి పృచ్ఛతి॥ స్వయమేకః-జన్మభిరవతారైః-భూరిశః-కర్మాణి చేష్టితాని-కుర్వన్-ప్రకృతేర్గుణాన్ సత్త్వాదీన్-యుగపత్, అథవా, క్రమశః-యథా బిభర్తి, అత్ర యథా సృజతీతి - నిమిత్తోపాదానాధికరణానాం ప్రశ్నః- యథా గోపాయతీత్యనేన, రక్షితుస్స్వస్య సంస్పృష్ట్యాదావివ రక్షణేఽపి జీవాన్తర్యామిత్వేన, ఉత స్వావతారేణైవ- రక్షణమితి ప్రశ్నః-యథా సంయచ్ఛత ఇత్యనేన, సంయమాధికరణప్రశ్నః, నారదీయానాం ప్రశ్నానాం తత్రైవావతరిష్యమాణత్వాత్, యథా గుణాంస్త్విత్యనేన, భగవదవతారస్య గుణత్రయాత్మకత్వం, ఉతవా త్రయాణామేవాన్యతమగుణాత్మకత్వం, అథవాఽప్రాకృతత్వమేవేతి ప్రశ్నః, అత్ర యద్యపి న తృతీయపక్షః ప్రశ్నారూఢః, తథాపి ప్రష్టురభిప్రేతః, తస్యైవ సిద్ధాన్తకోటిత్వాత్ ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ విచికిత్సితమితి॥ ఏతత్పూర్వోక్తం, మే మమ-విచికిత్సితం విచారయితుమిష్టం, భగవాన్ భవాన్ - యథా, యథావత్ బ్రవీతు కథయతు-త్వమేవ కథయితుం సమర్థ ఇత్యాహ॥ శాబ్దేతి ॥ శాబ్దే బ్రహ్మణి శబ్దాత్మకే బ్రహ్మణి-నిష్ణాతః పరినిష్ఠితః-కృత్స్నశాస్త్రార్థవిత్-పరస్మింశ్చ బ్రహ్మణి నిష్ణాతః ఖల్వీత్యన్వయః॥ అనేన బ్రహ్మవిషయయోగజన్యజ్ఞానసంపత్తిరుక్తా ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ హరేః గుణానుకథనే, ఇత్యుక్తప్రకారేణ, రాజ్ఞా ఉపామన్త్రితః ప్రార్థితః, హృషీకేశం భగవన్తం, సర్వేన్ద్రియనియన్తారం, అనుస్మృత్య, ప్రవక్తుం దేవతాగురునమస్కారాదిరూపముపక్రమం కృతవాన్ ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ తదేవాహ। నమ ఇతి॥ పరస్మై ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాయ, తత్ర హేతుః, భూయసే స్వరూపతో గుణతశ్చాన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్య వర్తమానాయ - తదేవ దర్శయతి, సతః ప్రపఞ్చస్య, ఉద్భవః ఉత్పత్తిః - స్థానం పాలనం, నిరోధస్సంహారః, త ఏవ లీలా, తయా- గృహీతశక్తిత్రితయాయ, గృహీతం హిరణ్యగర్భస్వావతారశంకరరూపశక్తిత్రితయం, యేన తస్మై, అనేన వైలక్షణ్యముక్తం, భూయస్త్వ

శ్చ విచేష్టితమ్॥ ౮॥ యథా గుణాంస్తు ప్రకృతేర్యుగపత్క్రమశోఽపి వా। బిభర్తి భూరిశస్త్వేకః కుర్వన్ కర్మాణి జన్మభిః॥ ౯॥ విచికిత్సితమేతన్మే బ్రవీతు భగవాన్ యథా। శాబ్దే బ్రహ్మణి నిష్ణాతః పరస్మింశ్చ భవాన్ ఖలు॥ ౧౦॥ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ ఇత్యుపామన్త్రితో రాజ్ఞా గుణానుకథనే హరేః। హృషీకేశమనుస్మృత్య ప్రవక్తుముపచక్రమే॥ ౧౧॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ నమః పరస్మై పురుషాయ భూయసే సదుద్భవస్థాననిరోధలీలయా। గృహీతశక్తిత్రితయాయ దేహినామన్తర్భవాయానుపలభ్యవర్త్మనే॥ ౧౨॥ భూయో నమస్సద్వృజినచ్ఛిదేఽసతామసంభవాయాఖిలసత్త్వమూర్తయే। పుంసాం పునః పారమహంస్య ఆశ్రమే వ్యవస్థితానామనుమృగ్యదాశుషే॥ ౧౩॥ నమో న

మాహ ॥ అన్తర్భవాయ అన్తరాత్మనే, అనేన, సర్వస్య వ్యాప్యత్వాత్, తదపేక్షయా స్వస్య వ్యాపకత్వముక్తం, అనుపలభ్యం వర్త్మ యస్య - తస్మై, వర్త్మశబ్దో, గన్తవ్యమార్గపరోఽప్యత్రోపాసనారూపజ్ఞానవిషయీభూతభగవత్స్వరూపాదిపరః, ఉపచారాత్, అనేన ప్రాకృతకరణాగోచరత్వముక్తమిదమపి వైలక్షణ్యసంపాదకమ్ ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ అనుపలభ్యవర్త్మత్వేఽనుపాస్యత్వం స్యాదిత్యత ఆహ॥ భూయ ఇతి॥ సద్వృజినచ్ఛిదే సతాం పాపచ్ఛిదే, అసతాం దుష్కృతాం, అసంభవాయ వినాశాయ, అఖిలసత్త్వమూర్తయే-అఖిలం పూర్ణం సత్త్వమేవ మూర్తిర్యస్య తస్మై ఉపాత్తపూర్ణసత్త్వదేహాయేత్యర్థః-స్వతోఽనిన్ద్రియత్వేఽపి, సౌలభ్యాతిశయేన - సాధుపరిత్రాణాయ దుష్కృద్వినాశాది కుర్వన్, అఖిలమనుజనయనవిషయతాం రామకృష్ణాదిరూపేణ గత ఇత్యర్థః, ప్రకృతిపురుషవిలక్షణత్వాత్ సర్వజగత్కారణత్వాద్వాసత్త్వాదిగుణవత్త్వాచ్చ ముముక్షోరుపాస్యత్వం, మోక్షప్రదత్వం చాహ, పారమహంస్యే పరమహంసానాం సంబన్ధిని చతుర్థాశ్రమ ఇత్యర్థః, తస్మిన్-వ్యవస్థితానాం ఇదం ముముక్షుమాత్రోపలక్షణం - పరమహంసానాం ప్రాయశో ముముక్షుత్వాత్తదాశ్రమనిర్దేశః, బ్రహ్మవిద్యాఙ్గత్వేన తత్తదాశ్రమప్రయుక్తకర్మానుష్ఠానపరాణాం, అనుమృగ్య దాశుషే - అనుమృగ్యో లబ్ధుమిష్టోఽర్థస్తస్య దాశుషే దానశీలాయ ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ సౌలభ్యవిశిష్టమేవ నమస్కరోతి॥ సాత్వతాం యదూనాం, ఋషభాయ శ్రేష్ఠాయ ఆశ్రితవాత్సల్యాతిరేకాత్ సాత్వతశ్రేష్ఠత్వేనావతీర్ణాయేత్యర్థః - ఏవంభూతోఽపి-దుర్యోగినాం దుర్లభ ఏవేత్యాహ॥ విదూరేతి॥ కుయోగినాం కుత్సితయోగినాం - భగవద్భక్తియోగవిధురయోగనిష్ఠానాం, విదూరకాష్ఠాయ విదూరా దూరతరా కాష్ఠా దిక్ యస్య తస్మై, దుర్యోగిభిః యస్య దిగపి దుర్జ్ఞేయా తథావిధాయేత్యర్థః, తదేవం వైషమ్యప్రతీతావపి, నిర్దోషత్వాయాచిన్త్యైశ్వర్యమాహ॥ నిరస్తేతి॥ స్వరాధసా స్వతేజసా, నిరస్తం సామ్యం అతిశయశ్చ యస్య, తేన-తేజసా ఉపలక్షి

తే - స్వధామని ,, స్వేమహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత ,, ఇతిశ్రుత్యుక్తరీత్యా స్వప్రతిష్ఠే, స్వయంజ్యోతిషివా, రంస్యతే నమమానాయ తేతుభ్యం, నమోనమోఽస్తు ... స్తాకారోద్దేశేననమస్కృతే: హానం పున్యంనిస్సమాభ్యధికస్వకీయతేజసా పలక్షితే స్వస్మిన్నేవరమమాణస్యనకించిదపిపైషమ్యేః ప్రయోజనమితి,, నహికల్పద్రుమస్యభజతామభీష్టాన్దదతోవైషమ్యమస్తీతివక్తుంయుక్తమ్ ॥౧౪॥ ... తైశ్వర్యవత్త్వేనవైషమ్య-మతఏవతత్కీర్తనస్మరణాదేస్సమస్తదురితనివర్తకత్వమిత్యాహ॥యత్కీర్తనమితి॥ఈక్షణం అర్చావిగ్రహాదినిరీక్షణం - అర్హణంపూజనం, యత్కీర్తనాదినిష్ఠస్యలోకస్య - కల్మషం దురితం - విధునోతిసద్యోపివాశయతి - తస్మై - సుభద్రశ్రవసే సుభద్రం సుమఙ్గళం శ్రవః కీర్తిర్యస్యతస్మై - నమః ॥౧౫॥ నకేవలంశ్రవణాదిభిర్దురితనివృత్తిరేవ, కీర్తనాదిభిర్విశుద్ధనాత్మనాపరిపూర్ణభక్తియోగం తతోబ్రహ్మాపిప్రాప్నువన్తీత్యాహ॥ విచక్షణాఇతి॥యచ్చరణోపసాదనాత్ యచ్చరణయోరుపసాదనాత్, ఉపసత్తేర్భజనాదిత్యర్థః, తస్మాదన్తరాత్మనో మనసః, ఉభయత్ర ఇహాముత్ర చ - సఙ్గం వ్యుదస్య, గతక్లమాః నివృత్తసాంసారికతాపత్రయాః బ్రహ్మగతిం బ్రహ్మాఖ్యాం గతిం, పరమప్రాప్యాం విన్దన్తి ప్రాప్నువన్తి, హీతి ప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి,, బ్రహ్మవిదాప్నోతిపర,, మితిశ్రుతిప్రసిద్ధిః, తస్మైసుభద్రశ్రవసేనమ ఇత్యర్థః ॥౧౬॥ భక్తిశూన్యానాం సర్వాణ్యపిసాధనానినిష్ఫలానీత్యాహ॥తపస్వినఇతి॥తపస్వినః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదితపోనిష్ఠాః మనస్వినః మనఆదీన్ద్రియనిగ్రహపరాః - మన్త్రవిదః మన్త్రజాపపరాః సుమఙ్గళాః సదాచారపరా అపి తేసర్వే - తపఆదేః యదర్పణం యస్మిన్ భగవతి సమర్పణం - యదుపాసనాఙ్గత్వేనానుష్ఠానం వినేతియావత్ - క్షేమం

నమో నమస్తేఽస్త్వృషభాయ సాత్వతాం విదూరకాష్ఠాయ ముహుః కుయోగినామ్। నిరస్తసామ్యాతిశయేన రాధసా స్వధామని బ్రహ్మణి రంస్యతే నమః ॥ ౧౪ ॥ యత్కీర్తనం యత్స్మరణం యదీక్షణం యద్వన్దనం యచ్ఛ్రవణం యదర్హణమ్। లోకస్య సద్యో విధునోతి కల్మషం తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమో నమః ॥౧౫॥ విచక్షణా యచ్చరణోపసాదనాత్సఙ్గం వ్యుదస్యోభయతోఽన్తరాత్మనః । విన్దన్తి హి బ్రహ్మగతిం గతక్లమాస్తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమో నమః ॥౧౬॥ తపస్వినో దానపరా యశస్వినో మనస్వినో మన్త్రవిదస్సుమఙ్గళాః। క్షేమం న విన్దన్తి వినా యదర్పణం తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమో నమః॥౧౭॥ కిరాతహూణాన్ధ్రపులిన్దపుల్కసా ఆభీరకఙ్కా యవనాః ఖసాదయః॥ యేఽన్యే చ పాపా యదుపాశ్రయాశ్రయాశ్శుధ్యన్తి తస్మై ప్రభవిష్ణవే నమః ॥౧౮॥ స ఏష ఆత్మాఽఽత్మవతామధీశ్వరస్త్రయీమయో ధర్మమయస్తపోమయః । గతవ్యలీకైరజశఙ్కరాదిభిర్వితర్క్యలిఙ్గో భగవాన్ప్రసీదతామ్ ॥౧౯॥ శ్రియః పతిర్యజ్ఞపతిః ప్రజాపతిర్ధియాంపతిర్లోకపతిర్ధరాపతిః। పతిర్గతి

తత్తత్తపఆదేః పరమంఫలం - నవిన్దన్తి - నలభన్తే - యద్యపియత్కించిద్దురితనివృత్త్యాదిరూపం ఫలమాప్నువన్తి తథాపి ... ప్నువన్తి - భక్తియోగాఙ్గత్వేనతపఆదికుర్వాణాస్తు - నిరతిశయఫలం ప్రాప్నువన్తీత్యభిప్రాయః - తస్మై ... ॥౧౭॥ ... క్తవ్యం భాగవతా ఆత్మానం విశోధ్య బ్రహ్మప్రాప్నువన్తీతి - భాగవతాశ్రితా హీనజాతీయా అపిప్రాప్నువన్తీత్యాహ॥కిరాతేతి॥కిరాతాదయోహీనజాతయః అన్యేచ యేపాపాః పాపజాతయః - యదుపాశ్రయాశ్రయాః, యం పరమపురుషం ఉపాశ్రితాః - యదుపాశ్రయాః భాగవతాః - తదాశ్రయాః భాగవతాశ్రితాః శుధ్యన్తి అసంభావనాశఙ్కాం పరిహరతి, ప్రభవిష్ణవే ప్రభవనశీలాయ పూర్వోక్తతపఆదీనాంఫలప్రదాయేత్యర్థః - అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవచే,, తి భగవద్వచనాత్ , సర్వకర్మఫలప్రదత్వేన సర్వసాధనానాం తత్సమర్పణమేవ యుక్తమితి భావః ॥౧౮॥ ఏతదేవోపపాదయతి ॥ సఇతి॥ సః ప్రసిద్ధః ఏష ఆత్మా పరమాత్మా - ఆత్మవతాం కేవలభక్తియోగనిష్ఠానాం - అధీశ్వరః - యోగఫలప్రదః త్రయీమయః పూర్వభాగోక్తకర్మారాధ్య - స్తత్ఫలప్రదఇత్యర్థః ధర్మమయః స్మార్తదానాదిధర్మారాధ్య - స్తత్ఫలదఇత్యర్థః తపోమయః ఉపనిషద్భాగోక్తోపాసనాత్మకజ్ఞానమయః - తజ్జానప్రాప్యవేద్య స్తత్ఫలప్రదఇత్యర్థః, తత్తద్దేవానాం తత్తత్ఫలదాతృత్వశ్రవణాత్కథం తస్యైవసర్వకర్మారాధ్యత్వమిత్యతఆహ॥ గతవ్యలీకైః గతదోషైః అజశఙ్కరాదిభిర్బ్రహ్మరుద్రాదిభిః వితర్క్యలిఙ్గః నిశ్చేతుమశక్యం - లిఙ్గంలక్షణం చిహ్నం యస్య - సః బ్రహ్మదయోపియదీయలక్షణానివితర్కయన్తి తథాభూతస్తేషామప్యన్తరాత్మత్వేనోపాస్యఏవ - తత్తద్బ్రహ్మాదిరూపేణఫలదఇతిహృదయం - ఏవంవిధభగవత్ప్రసాదం స్వస్యప్రార్థయతే॥భగవానితి॥ అనేన దేవతావిశేషశ్చ వివక్షితః ॥ ౧౯ ॥ స

ర్వపాలకత్వమనుస్మరన్నాహ॥ శ్రియఃపతిః లక్ష్మ్యాః పతిః భర్తేత్యర్థః యజ్ఞపతిః వైదికధర్మమర్యాదాపాలకః- ప్రజాప
తిః ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తప్రజాపాలకః ధియాం ధ్యానానాం ఉపాసనానాం పతిః తన్మర్యాదాపాలకః- యజ్ఞపతిర్ధియాం
పతిరితి - భాగద్వయాభిప్రాయేణోక్తం - లోకపతిః సమస్తభువనానాం పాలకః భువనానాం తదన్తర్గతానాం చ పాల
నాభిప్రాయేణ, లోకపతిః ప్రజాపతిరితి చోక్తం, ధరాపతిః భూపాలకః- ధరాయాః లోకాన్తర్గతత్వేఽపి ధర్మబాహు
ళ్యాత్ పృథగుక్తిః- కృష్ణాదిరూపేణ భూలోకేఽవతీర్య దుష్కృద్వినాశం కుర్వన్ విశేషేణ మర్యాదాపాలక ఇత్యర్థః అవతా
రప్రయోజనమాహ॥ పతిర్గతిరితి॥ అన్ధకాదయో యాదవప్రభేదాః- తేషామక్రూరోద్ధవాదీనాం, సాధూనాం చ, పతిర్గతిశ్చ,
పాలకః ప్రాప్యశ్చ, పతిర్గతిశ్చేత్యుభయోపాదానేన, సాధుపరిత్రాణమేవావతారకృత్యం, దుష్కృద్వినాశనం త్వానుషఙ్గి
కమితి వ్యఞ్జితం, న కేవలం స్వకులీనానామేవ సతాం పతిః, కిన్త్వన్యేషామపి సతామిత్యాహ। సతాం పతిః, గతిశ్చేత్యపి ష
ష్ఠ్యన్తే ఏవం విధో భగవాన్- మే మహ్యం ప్రసీదతు ❀॥౨౦॥❀ జ్ఞానప్రదత్వేన సతాం పతిత్వమేవ వ్యక్తీకుర్వన్ తత్ప్రసాదం
ప్రార్థయతే। యదిత్యాది వ్యాఖ్యా॥ యస్యాఙ్ఘ్ర్యోరభిధ్యానమేవ సమాధిః - తేన ధౌతయా శోధితయా ధియా - ఆత్మనః త
త్త్వం యాథాత్మ్యం- కవయః- స్వయం పశ్యన్తి జానన్తి- అన్యేభ్యశ్చ- యథారుచం యథామతి రుక్- ప్రతిభా, వదన్తి వదన్త్యుపది
శన్తీత్యర్థః స భగవాన్- మహ్యం ప్రసీదతామ్ ❀॥౨౧॥❀ కిం చ పురా కల్పాదౌ- అజస్య బ్రహ్మణః- హృది స్మృతిం సృష్టివిష
యాం స్మృతిం- వితన్వతా విస్తారయతా- యేన పరమాత్మనా- ప్రచోదితా సంచోదితా - సరస్వతీ త్రయీరూపా- స్వలక్ష
ణా స్వరవిశేషాదిస్వాసాధారణచిహ్నవతీ, ఆస్యతః ముఖతః, ప్రాదురభూత్ ప్రాదుర్భూతవతీ, సః ప్రచోదయితా- ఋషీ
ణాం జ్ఞానప్రదానాం, ఋషభః శ్రేష్ఠః మే ప్రసీదతామ్ ❀॥౨౨॥❀ ఇదానీం భగవానేవ సర్వవాచాం ప్రతిపాద్యస్స్యాదితి

శ్చాన్ధకవృష్ణిసాత్వతాం ప్రసీదతాం మే భగవాన్ సతాం పతిః॥౨౦॥ యదఙ్ఘ్ర్యభిధ్యానసమాధిధౌతయా
ధియాఽనుపశ్యన్తి హి తత్త్వమాత్మనః। వదన్తి చైతత్కవయో యథారుచం స మే ముకున్దో భగవాన్ ప్రసీద
తామ్ ॥౨౧॥ ప్రచోదితా యేన పురా సరస్వతీ వితన్వతాఽజస్య సతీం స్మృతిం హృది। స్వలక్షణా ప్రాదు
రభూత్కిలాస్యతః స మే ఋషీణామృషభః ప్రసీదతామ్ ॥౨౨॥ భూతైర్మహద్భిర్య ఇమాః పురో విభుర్ని
ర్మాయ శేతే యదమూషు పూరుషః। భుఙ్క్తే గుణాన్ షోడశ షోడశాత్మకః సోఽలఙ్కృషీష్ట భగవాన్ వచాంసి
మే ॥౨౩॥ నమస్తస్మై భగవతే వాసుదేవాయ వేధసే। పపుర్జ్ఞానమయం సౌమ్యా యన్ముఖామ్బురుహాస
వమ్॥౨౪॥ ఏతదేవాత్మభూ రాజన్ నారదాయ విపృచ్ఛతే। వేదగర్భోఽభ్యధాత్పూర్వం యదాహ హరిరా

ప్రార్థయతే॥ భూతైరితి॥ స భగవాన్- మే వచాంసి- అలఙ్కృషీష్ట అలఙ్కరోతు ప్రతిపాద్యస్స్యాదిత్యర్థః, వాచాం భగవ
త్ప్రతిపాదనమేవ హ్యలఙ్కారః యథోక్తం,, తద్వాగ్విసర్గో జనతాఘవిప్లవ,, ఇత్యాది,, నను భవతోచ్చార్యమాణానాం
నానావిధశబ్దానాం కథం స ఏవ ప్రతిపాద్యస్స్యాదిత్యత ఆహ॥ మహద్భిర్భూతైః మహదాదిపృథివ్యన్తైర్భూతైః ఇమాః, పు
రః పురాణి- శరీరాణి నిర్మాయ- విభుః స్వయం తత్తజ్జీవాన్తర్వ్యాపనస్వభావః అమూషు ఆసు పురీషు- శేతే అత ఏవ పురుషః పురి
శయనాత్పురుషశబ్దవాచ్యః అవతిష్ఠతే న కేవలం శేతే కిన్తు - లీలారసమనుభవతీత్యాహ। షోడశ గుణాన్ శబ్దాదివిష
యాన్ పఞ్చ- పఞ్చ వాగాదివ్యాపారాన్- ప్రాణాదివాయువృత్తీః పఞ్చ, ఏకం మనోగుణం సంకల్పాదిం - ఏతాన్ షోడశ గు
ణాన్- స్వయం షోడశాత్మకః ఏకాదశేన్ద్రియ-పఞ్చభూతాత్మమాతః భుఙ్క్తే లీలారసమనుభవతీత్యర్థః, జీవాన్తర్యామిత్వే
న గుణాన్ గృహ్ణతో భగవతో గుణగ్రహణం లీలారసః, జీవస్య తు కర్మాయత్తో భోగ ఇతి భావః, ఏవం చ - దేవాదినామరూపా
ణాం పరమాత్మపర్యన్తత్వా,, న్నతాస్సర్వవచసాం ప్రతిష్ఠా యత్ర శాశ్వతీ,, తి న్యాయేన మద్వచసాం స ఏవ విషయస్స్యా
దితి యుక్తా ప్రార్థనా ❀॥౨౩॥❀ ఏవం భగవన్తం నమస్కృత్యాథ స్వగురుం పితరం చ వ్యాసం నమస్కరోతి॥ నమ ఇతి॥ వ్యా
సస్యాపి వాసుదేవావతారత్వాద్వాసుదేవాయేత్యుక్తిః, వేధసే సర్వజ్ఞాయ, సౌమ్యాస్తచ్ఛిష్యాః, జ్ఞానమయం, యన్ముఖా
మ్బురుహాసవం యస్య ముఖామ్భోజే యో మకరన్దః, తం, పపుః తస్మై నమ ఇత్యర్థః ❀॥౨౪॥❀ ఏవం గురుదేవతే నమస్కృత్య ప్రకృ
తప్రశ్నస్యోత్తరమవతారయిష్యన్ తస్య సాంప్రదాయికత్వసూచనాయ నారదహిరణ్యగర్భయోః ప్రశ్నోత్తరే సంవాద
యతి॥ ఏతదేవేతి॥ త్వయా- యత్పృష్టం, మే తదేవ- విపృచ్ఛతే పృష్టవతే- వేదగర్భః వేదో యస్య గర్భః అన్తస్థః స వేదగర్భశ్చతు
ర్ముఖః - అభ్యధాత్ - కిమిత్యత ఆహ। హరిర్భగవాన్- ఆత్మనః స్వస్మై యదాహ భగవాంశ్చతుర్ముఖాయ యదువాచ, స చ

నారదాయ-తదేవాహం భవతేఽభిధాస్యామీత్యభిప్రాయః ॥౨౫॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థోఽధ్యాయః ॥

నారదాయ పృచ్ఛతే వేదగర్భోఽభ్యధాదిత్యుక్తం-తత్ర నారదప్రశ్నమాహ॥ దేవదేవేతి॥ హే దేవదేవ-హే భూతభావన భూతస్రష్టః, అత ఏవ-పూర్వజ ఆత్మతత్త్వస్య-నిదర్శనం నితరాం ప్రకాశకం, యజ్జ్ఞానం-తద్విజానీహి, అన్తర్భావితణిజర్థః, విశేషేణ జ్ఞాపయేత్యర్థః॥౧॥ ఇదం కార్యం జగత్-యద్రూపం యస్య రూపం అయం నిమిత్తప్రశ్నః యతస్సృష్టం యత ఉపాదానభూతాత్సృష్టం-యదుపాదానకమితి యావత్ - యదధిష్ఠానం యత్సంస్థం యత్పరమితి చ బహువ్రీహిః-య ఆధారో యస్య తద్యదధిష్ఠానం-యదాధారకమిత్యాధారప్రశ్నః-యస్మిన్ సంస్థా లయః యస్య తద్యత్సంస్థం - అయం లయాధారప్రశ్నః-యత్పరం యోఽస్మాత్సర్గో విలక్షణస్తద్యత్పరం-యదధీనమిత్యర్థః-యచ్చ-యదప్యన్యత్-యదుపకరణత్వాదికమస్తి తత్తత్త్వం-తస్య యాథాత్మ్యం-తత్త్వతో వదేత్యర్థః॥౨॥ న జానామీతి న వక్తవ్యమిత్యాహ॥ సర్వమితి॥ యత్పృష్టం-తదేతత్సర్వం- భవాన్వేద జానాతి-కుత ఇత్యత ఆహ-భూతభవ్యభవత్ప్రభుః భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలగోచరకృత్స్నస్యైవ సుజాతస్య-ప్రభుః ఉత్పాదకః-కిఞ్చ- తవ త్వయా-విశ్వం జగత్-విజ్ఞానేన భగవత్ప్రసాదలబ్ధజ్ఞానేన-అవసితం నిశ్చితం-కరస్థామలకవత్ ॥౩॥ ఏవం జగద్విషయప్రశ్నః కృతః-ఆస్తాం తావదిదం-త్వామేవ త్వం కథమిత్యాహ॥ యద్విజ్ఞాన ఇతి॥ యస్మిన్విషయే తవ విజ్ఞానమస్తీతి సప్తమీపూర్వపదబహువ్రీహిః-యతో విజ్ఞానం యస్య యద్విజ్ఞానః కస్తవ విజ్ఞానద ఇతి వా-యదాధారః య ఆధారో యస్య యదాధారః-కస్తవాశ్రయః-యః పరో యస్య యత్పరః-కస్స్వత్తః పర ఇత్య

త్మనః ॥౨౫॥ *** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, చతుర్థోఽధ్యాయః ॥ ***
నారద ఉవాచ ॥ దేవదేవ నమస్తేఽస్తు భూతభావన పూర్వజ । తద్విజానీహి విజ్ఞానమాత్మతత్త్వనిదర్శనమ్ ॥౧॥ యద్రూపం యదధిష్ఠానం యతస్సృష్టమిదం ప్రభో । యత్సంస్థం యత్పరం యచ్చ తత్తత్త్వం వద తత్త్వతః ॥౨॥ సర్వం హ్యేతద్భవాన్వేద భూతభవ్యభవత్ప్రభుః । కరామలకవద్విశ్వం విజ్ఞానావసితం తవ ॥౩॥ యద్విజ్ఞానో యదాధారో యత్పరస్త్వం యదాత్మకః । ఏకస్సృజతి భూతాని భూతైరేవాత్మమాయయా ॥౪॥ ఆత్మన్ భావయసే తాని న పరాభావయన్ స్వయమ్ । ఆత్మశక్తిమవష్టభ్య ఊర్ణనాభిరివాక్లమః ॥౫॥ నాహం వేద పరం త్వస్మిన్నాపరం న సమం విభో । నామరూపగుణైర్భావ్యం సదసత్కిఞ్చిదన్యతః ॥౬॥ స భవానచరద్ఘోరం యత్తపస్సుసమాహితః । తేన ఖేదయసే నస్త్వం పరశఙ్కాం ప్రయచ్ఛసి ॥౭॥ ఏతన్మే పృచ్ఛతస్సర్వం

ర్థః-యదాత్మకః-య ఆత్మా యస్య- స యదాత్మకః - కస్తవాత్మేత్యర్థః-మను త్వమేవ స్వతన్త్రః పరమేశ్వర ఇతి ప్రతిభాతి-తపశ్చరణేన తు పరశఙ్కయా పృచ్ఛామీత్యాహ॥ సార్ధైశ్చతుర్భిః॥ ఏకః అసహాయః-ఆత్మమాయయా ఆత్మనస్సఙ్కల్పేన-మాత్రైః పృథివ్యాదిమాత్రైః-భూతాని దేవాదిభూతాని-సృజతి ॥౪॥ తాని-సృష్టాని భూతాని ఆత్మన్ ఆత్మని-స్వస్మిన్నిత్యర్థః-స్వయం న పరాభావయన్ స్వాత్మానం పరిభవమప్రాపయన్- అమోఘవాఞ్ఛ ఇత్యర్థః-భావయసే పాలయసి-ఊర్ణనాభిః సూత్రనాభిః కీటకవిశేషః-తద్వ-దాత్మనశ్శక్తిం ప్రకృతిమవష్టభ్య- అక్లమః అస్పృష్టశ్రమః-సృజసి-పాసి-సంహరసి-

ష్యమాణం-యథైవ-బుధ్యేఽజానే-తథైవ-తత్సర్వం పృచ్ఛతో-మేమహ్యం- విజానీహి విశేషేణజ్ఞాపయ ❀॥౮॥ ❀అథబ్రహ్మా యథాప్రశ్నముత్తరయిష్యంస్తావత్ప్రశ్నమభినన్దతి॥సమ్యగితి॥ హేవత్సపుత్ర-కారుణికస్య మయికరుణావతః-తే త్వయా-ఇదం-సమ్యగ్విచికిత్సితం జ్ఞాతుమిష్టం-కుత ఇత్యత ఆహ-యదస్మాదహం భగవద్వీర్యదర్శనే భగవత్ప్రభావజ్ఞాపనరూపే ధర్మే, ప్రవర్తితః ❀॥౯॥ ❀అభిమతాంశ్చ జిజ్ఞాసుకయా ప్రశ్నం వివినక్తి॥నానృతమితి॥భో-హేనారద-మాం ప్రతియథాబ్రవీషి ‹‹ఏకస్సృజతి భూతాని,, త్యాదినాయత్పృచ్ఛసి-తచ్చాపి-తవ-త్వదీయంవచః-నానృతంఅతీవ నాసత్యం-కింతుమత్తః-పరం భగవన్తమజ్ఞాత్వాబ్రవీషి-అజ్ఞానహేతుమాహ మమఏతావత్త్వంఏతావన్మహామహత్త్వం- యతః పరమకారుణికాత్-భవతి-తం-మత్తః పరమజ్ఞాత్వాబ్రవీషీత్యర్థః ❀॥౧౦॥ ❀తర్హి కోఽసావీశ్వర ఇత్యపేక్షాయాం భక్త్యానమస్కరిష్యన్నాహ॥ యేనేతి॥ అర్కాదయో భగవత్తేజసారోచితం విశ్వం తత్తేజోలేశముపజీవ్యస్వయం రోచయన్తీతి స్వాత్మానమభిమన్యన్తే-ఏవమహమపీత్యర్థః ‹‹నతత్రసూర్యో భాతి,, ఇతి శ్రుతిరత్రానుసంధేయా ❀॥౧౧॥ ❀తస్మై వాసుదేవాయ-నమో ధీమహి నమస్కుర్మహే ‹‹యద్వా,, ధీమహీత్యత్ర తమితి శేషః జేతుమశక్యయా-యస్య భగవతో మాయయా-మాం జగద్గురుం వదన్తి ‹‹బ్రహ్మాద్యాస్సకలా దేవా మనుష్యాః పశవస్తథా। విష్ణుమాయామహావర్తగర్తాన్ధతమసావృతా,, ఇతి న్యాయేన-మాయయా మాం జగద్గురుం వదన్తి-నతు-తత్త్వవిద ఇత్యర్థః ❀॥౧౨॥ ❀ఇతరేషాం మాయయా దుర్జయత్వం భగవతస్తదసంస్పర్శం చాహ॥ విలజ్జమానయేతి॥ యస్య భగవతః ఈక్షాపథే దృష్టిపథే-స్థాతుం- విలజ్జమానయా-తస్మిన్ స్వకార్యమకుర్వత్యా-అముయా-మాయయా-విమోహితాస్సన్తో-మమాహమితి దుర్ధియః-వికత్థన్తే ❀॥౧౩॥ ❀వికత్థనమేవాహ॥ ద్రవ్యమితి॥ ద్రవ్యం పృథివ్యాది

సర్వజ్ఞ సకలేశ్వర। విజానీహి యథైవేదమహం బుధ్యేఽనుశాసితః ॥౮॥ బ్రహ్మోవాచ॥ సమ్యక్కారుణికస్యేదం వత్స తే విచికిత్సితమ్। యదహం చోదితస్సౌమ్య భగవద్వీర్యదర్శనే ॥౯॥ నానృతం తవ తచ్చాపి యథా మాం ప్రబ్రవీషి భోః। అవిజ్ఞాయ పరం మత్త ఏతావత్త్వం యతో హి మే ॥౧౦॥ యేన స్వరోచిషా విశ్వం రోచితం రోచయామ్యహమ్। యథాఽర్కోఽగ్నిర్యథా సోమో యథర్క్షగ్రహతారకాః ॥౧౧॥ తస్మై నమో భగవతే వాసుదేవాయ ధీమహి। యన్మాయయా దుర్జయయా మాం బ్రువన్తి జగద్గురుమ్ ॥౧౨॥ విలజ్జమానయా యస్య స్థాతుమీక్షాపథేఽముయా। విమోహితా వికత్థన్తే మమాహమితి దుర్ధియః ॥౧౩॥ ద్రవ్యం కర్మ చ కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ। వాసుదేవాత్పరో బ్రహ్మన్న చాన్యోఽర్థోఽస్తి తత్త్వతః ॥౧౪॥ నారాయణపరా వేదా దేవా నారాయణాఙ్గజాః। నారాయణపరా లోకా నారాయణపరా మఖాః ॥౧౫॥ నారాయణపరో యోగో నారాయణపరం తపః। నారాయణపరం జ్ఞానం నారాయణపరా గతిః ॥౧౬॥ తస్యాపి ద్రష్టురీశస్య కూటస్థస్యాఖిలాత్మనః। సృజ్యం సృజా

భూతమేవ కారణమితి కేచిత్-కర్మేత్యపరే-కాల ఇత్యన్యే - స్వభావ ఇత్యపరే-కర్మాధీనత్వాజ్జీవ ఏవ కారణమిత్యపరే-ఏవం-యన్మాయయా మోహితాస్సన్తో-వికత్థన్త ఇత్యర్థః-ఏవం తైస్స్వతన్త్రతయాఽభిమతాః పదార్థాం భగవదధీనా ఇత్యాహ॥ వాసుదేవాదితి॥ హే బ్రహ్మన్-ద్రవ్యాదిష్వర్థేషు-వాసుదేవాత్పరో-ఽన్యోఽర్థో నాస్తి- యథా వాసుదేవాత్పరో నాస్తి-తద్వదతదాత్మకమతత్పరతన్త్రఞ్చ నాస్తీత్యుక్తవక్ష్యమాణేషు సూచితమ్ ❀॥౧౪॥ ❀ఏతదేవోపపాదయతి॥ నారాయణపరా ఇతి॥ వేదాః నారాయణపరాః-నారాయణః పరః కారణం యేషాం తే తథోక్తాః ‹‹తస్య హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద,, ఇత్యాదిశ్రుతేః ‹‹యద్వా,, నారాయణః పరః ప్రతిపాద్యో యేషాం తే తథోక్తాః ‹‹సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి,, ఇతి శ్రుతేః-దేవాః ఇన్ద్రాదయః-నారాణయస్యాఙ్గజాతా - స్తచ్ఛరీరభూతాశ్చేత్యపి వివక్షితం ‹‹చన్ద్రమా మనసో జాతః,, స ఆత్మా అఙ్గాన్యన్యా దేవతా ‹‹ఇత్యాది శ్రుతేః-లోకాః నారాయణపరాః-నారాయణః పరః స్వామీ యేషాం తే తథోక్తాః-మఖాః క్రతవో నారాయణపరాః నారాయణః పర ఆరాధ్యో యేషాం తే తథోక్తాః ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀యోగః వివేకాదిజన్యఉపాసనాత్మకో యోగో, నారాయణపరః- నారాయణః పరో ధ్యేయో యస్య స తథోక్తః-తపః విద్యాఙ్గభూతం కర్మ, నారాయణపరం-నారాయణః పరః పర్యవసానసమర్పణభూమిర్యస్య తత్తథోక్తం-జ్ఞానం శాస్త్రజన్యం, యోగస్య పూర్వముక్తేః-తదపి - నారాయణః పరో ధ్యేయో యస్య తత్తథోక్తం , గతిర్యోగఫలం అర్చిరాదికా-సాపి నారాయణః పరో గన్తవ్యో యస్యాస్తథాభూతా-ఏవం సర్వం తదధీనమితి కథనేన, నాహం వేదపరం త్వస్మిన్నిత్యం శస్యోత్తరముక్తం భవతి ❀॥౧౬॥ ❀తర్హి త్వం కింకరోషీత్యపేక్షాయామాహ॥ తస్యాపీతి॥ అఖిలాత్మనః సర్వాన్తర్యామిణః-అభిద్రష్టుస్సర్వజ్ఞస్య ఈశ్వరస్య సర్వం స్వవశీకృత్య నియన్తుః - కూటస్థస్య నిర్వికారస్య- ఈక్షయైవ సంకల్పరూపజ్ఞానేనైవ-సృష్టోఽహం-తే

నచోదితః-సృజ్యం సృజామీత్యన్వయః- సత్రప్రయో జకం - అహంత్వప్రయోజ్యఇతి భావః ॥౧౭॥ నను-కథం నియోజ్యని
యోజకభావః కుతో వా తస్య సర్వజ్ఞత్వాదయో ధర్మాః- స్వస్య తు తద్విపరీతా - ఇత్యపేక్షాయాం పారమేశ్వరత్వమాయావ
శ్యత్వాభ్యామిత్యాహ॥ సత్వమితి॥ నిర్గుణస్య హేయగుణరహితస్య, కల్యాణగుణానాం సమనన్తరమేవో క్తత్వాత్-విభోః
వ్యాపకేన-భగవతా-మాయయాప్రకృతిద్వారా, స్థితిసర్గనిరోధేషు నిమిత్తేషు, స్థిత్యాద్యర్థమిత్యర్థః- సత్వాదయ, స్త్రయో
గుణాః- గృహీతాః స్వనియామ్యత్వేన పరిగృహీతాః - సృష్టిస్థితిసంహారరూపలీలాపరికరత్వేన సత్వాదయ ఈశ్వరేణ
పరిగృహీతా ఇత్యభిప్రాయః ॥౧౮॥ ఏవం గుణానామీశ్వరలీలాపరికరత్వముక్త్వా జీవబన్ధకత్వమాహ॥ కార్యేతి॥ కా
ర్యం శరీరం-కారణమిన్ద్రియం-తాభ్యాం - కర్తృత్వేనిమిత్తే- పుణ్యపాపనిష్పాదనార్థం-గుణాస్సత్వాదయః స్వరూప
తోఽవ్యయం, మాయినం, మాయావశ్యం-సంబన్ధమాత్రేణేనిః- పురుషం జీవం నిత్యదా బధ్నన్తీత్యన్వయః॥ గుణాన్విశినష్టి॥
ద్రవ్యేతి॥ మోహనప్రకాశనప్రవర్తనస్వభావాః-ద్రవ్యశబ్దస్య మోహనవాచిత్వం పారిశేష్యాదవగమ్యతే, అత ఏవాస్మిన్న
ధ్యాయే బహుశః ప్రయోగాశ్చ ॥ సత్వం రజస్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతిసంభవాః ॥ నిబధ్నన్తి మహాబాహో దేహే దేహినమ
వ్యయమ్॥ తత్ర సత్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమనామయమ్ ॥ సుఖసఙ్గేన బధ్నాతి జ్ఞానసఙ్గేన చానఘ॥ రజో రాగాత్మకం వి
ద్ధి తృష్ణాసఙ్గసముద్భవమ్॥ తన్నిబధ్నాతి కౌన్తేయ కర్మసఙ్గేన దేహినమ్॥ తమస్త్వజ్ఞానజం విద్ధి మోహనం సర్వదేహి
నామ్॥ ప్రమాదాలస్యనిద్రాభిస్తన్నిబధ్నాతి భారత, ఇతి గీతావచనాన్యత్ర స్మారితాని ॥౧౯॥ ఏవం గుణానాం జీవబన్ధ
కత్వముక్తం-అథ స్వలీలాపరికల్పితమాయః పరమేశ్వర-స్సర్వేషాం మమ చేశ్వర ఇత్యాహ ॥ స ఇతి॥ లిఙ్గైస్సత్వాదిగుణైః శ
రీరభూతప్రకృతిస్థై-రుపలక్షితః-స్వలక్షితగతిః- స్వలక్షితా స్వచ్ఛన్దా గతిర్యస్య స తథోక్తః- నతు-తదాపన్నతపన్థా నావి

మిస్సృష్టోఽహమీక్షన్నైవాభిచోదితః॥౧౭॥ సత్వం రజస్తమ ఇతి నిర్గుణస్య గుణాస్త్రయః। స్థితిసర్గనిరోధేషు
గృహీతా మాయయా విభోః ॥ ౧౮ ॥ కార్యకారణకర్తృత్వే ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాశ్రయాః। బధ్నన్తి నిత్యదా ము
క్తం మాయినం పురుషం గుణాః॥౧౯॥ స ఏష భగవాన్ లిఙ్గైస్త్రిభిరేతైరధోఽక్షజః। స్వలక్షితగతిర్బ్రహ్మన్
సర్వేషాం మమ చేశ్వరః॥౨౦॥ కాలం కర్మ స్వభావం చ మాయేశో మాయయా స్వయా। ఆత్మన్యదృచ్ఛయా
ప్రాప్తం విబుభూషురుపాదదే॥౨౧॥ కాలాద్గుణవ్యతికరాత్పరిణామస్స్వభావతః। కర్మణో జన్మ మహతః పురు
షాధిష్ఠితాదభూత్॥౨౨॥ మహతస్తు వికుర్వాణా [illegible] హితాత్। తమఃప్రధానస్త్వభవద్ద్రవ్య
జ్ఞానక్రియాత్మకః॥౨౩॥ సోఽహంకార ఇతి ప్రోక్తో వికుర్వన్ సమభూత్త్రిధా। వైకారికస్తైజసశ్చ తామస

పదన్యదర్శితమార్గః- స ఏషః - ఏవం విధైశ్వర్యసంపన్నో భగవాన్ హే బ్రహ్మన్ నారద - సర్వేషాం మమ చ ఈశ్వరః నియ
న్తా ॥౨౦॥ ఏకస్సృజతి భూతానీతి ప్రశ్నోత్తరముక్త్వా, యద్రూపమిత్యాదిప్రశ్నస్యోత్తరం వదం స్తావత్సృష్టిప్ర
కారమాహ॥ కాలమితి॥ మాయేశో మాయాధిపతిః - స్వమాయయా స్వసంకల్పేన - యద్వా-ద్వారభూతయా ప్రకృత్యా, వి
బుభూషుః ప్రకృతిద్వారా నానానామరూపభాక్ భవితుమిచ్ఛుః- యదృచ్ఛయా అహేతుకం-అపరప్రేరణోఽకర్మపరవశః-
ఆత్మని ప్రాప్తం సంగతం-యుక్తం-కాలం, కర్మ- స్వభావం-చోపాదదే - కాలో గుణవైషమ్యరూపగుణక్షోభహేతుః-
కర్మ జీవాదృష్టం-స్వభావః ప్రకృతేః పరిణామస్వభావః-ఏతేషాముపాదానం నామ స్వకార్యోన్ముఖ్యాపాదనమ్॥ ౨౧॥
కాలకర్మస్వభావోపాదానఫలం దర్శయన్ మహతస్సృష్టిమాహ॥ కాలాదితి॥ కాలాత్ హేతుభూతా-ద్గుణవ్యతికరాత్-కా
లకృతగుణవైషమ్యాదిత్యర్థః - పరిణామస్వభావతః ప్రకృతేః పరిణామస్వభావాత్, కర్మణో జీవాదృష్టాచ్చ హేతోః, పర
మపురుషాధిష్ఠితా, దవ్యక్తా- న్మహతో మహత్తత్వస్య - జన్మ ఉత్పత్తిః, రభూదిత్యర్థః, తదధిష్ఠితత్వం తదాహితస్వకార్యజ
ననసామర్థ్యవత్త్వం-అత్ర అవ్యక్తాదిత్యధ్యాహారః-పురుషాధిష్ఠితత్వాచ్చ - అవ్యక్తానుగ్రహేణ చేతి దర్శనాత్-వ్యతికరః
మిశ్రణం - సమానానాం గుణానాం విషమత్వాపత్తిః - యద్వా, గుణానాం వ్యతికరో యస్మిన్నితి బహువ్రీహిః-అవ్యక్తాది
త్యర్థః ॥౨౨॥ మహతోఽహంకారోత్పత్తిమాహ॥ మహతస్త్వితి॥ వికుర్వాణాద్విక్రియమాణాద్రజస్సత్వోపబృంహి
తాదిత్యుక్తం-మహతః ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మకః మోహనప్రకాశనప్రవర్తనస్వభావః, తమః ప్రధానః తమోగుణప్రధా
నః అభూత్ - మహతస్త్రిగుణాత్మకత్వేపి- క్రియాశక్తిజ్ఞానశక్తిప్రధానత్వాద్రజస్సత్వోపబృంహితాదిత్యుక్తం ఏవమ
హంకారస్య తమః కార్యప్రధానత్వాత్తమఃప్రధాన ఇత్యుక్తిః - అత ఏవాహంకారకార్యేషు తామసం బహు, రాజసం సా
త్త్వికం చాల్ప-మేవం మహత్కార్యేషు తావ సనల్పం, [illegible]హ్యేతి మన్తవ్యమ్ ॥౨౩॥ తమఃప్రధానస్యేకిం

నామధేయమిత్యత ఆహ॥ సఇతి॥ తస్య త్రైవిధ్యమాహ ॥ వైకుర్వాణరూపాన్తరం గచ్ఛన్-అహంకారః-త్రిధా సమభూత్-యద్భిదా, యస్యాహంకారస్య భిదా-వైకారిక-స్తైజసశ్చ తామసశ్చేతి - సాత్త్వికరాజసతామసానామహంకారాణాం క్రమేణ నామాని ॥ ౨౪॥ తేషాం ప్రతినియతస్వభావానాహ ॥ ద్రవ్యశక్తిరితి॥ ప్రోక్తలక్షణాస్త్రయాణాం స్వభావప్రదర్శనం-ద్రవ్యశక్తిః, వియదాదిమహాభూతాఖ్యద్రవ్యోత్పాదనశక్తిస్సామర్థ్యం యస్య తథోక్తః-క్రియాశక్తిః-సాత్త్వికాహంకారగ్రాహకత్వరూపా, యా క్రియా, తస్యాశ్శక్తిర్యస్య స తథోక్తః-ప్రవర్తనమేవ హి రజఃకార్యం-జ్ఞానశక్తిః-శబ్దాదివిషయజ్ఞానసాధనేన్ద్రియోత్పాదనశక్తిర్యస్య-స తథోక్తః - ఏకాదశానామిన్ద్రియాణాం సాత్త్వికాహంకారకార్యత్వాత్, రాజసస్య తు తదనుగ్రాహకత్వాత్- ఏవమహంకారస్య త్రైవిధ్యముక్తం-అథ తామసాహంకారాచ్ఛబ్దాదితన్మాత్రక్రమేణాకాశాదిమహాభూతసృష్టిమాహ॥ తామసాదితి॥ భూతాదిరితి॥ తామసాహంకారస్యైవ నామాన్తరం- విక్రియమాణాద్భూతాదినామకాత్తామసాహంకారాన్నభః- అభూత్-శబ్దద్వారా నభ ఉదపద్యతేత్యర్థః-ఏవమేవ స్పర్శాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం-ఏతదేవ శబ్దస్వభావం కథయన్నుపపాదయతి। లిఙ్గమితి॥ ద్రష్టృదృశ్యయోః ఆత్మానాత్మనోః-యల్లిఙ్గం ప్రమాణం-తస్య నభసో మాత్రా సూక్ష్మం రూపం - గుణః వ్యావర్తకోఽసాధారణో ధర్మశ్చ యశ్శబ్దః, సోఽస్య భూదిత్యర్థః-యద్వా-తస్య నభసః-మాత్రా గుణః-అసాధారణగుణః-శబ్దస్య లక్షణం లిఙ్గమితి ద్రష్టృదృశ్యయోరాత్మానాత్మనోః-లిఙ్గం ప్రమాణం యత్-స శబ్ద ఇత్యర్థః-శబ్దో హి శాస్త్రాత్మనా ఆత్మానాత్మనోః ప్రమాణం,, యదాహ సూత్రకారః॥ శాస్త్రయోనిత్వాదితి॥ యదితి నపుంసకత్వం లిఙ్గాపేక్షయా ॥ ౨౫ ॥ వికుర్వాణాదూపాన్తరం గచ్ఛతో, నభసః-స్పర్శగుణోఽనిలః వాయురభూత్-స్పర్శతన్మాత్రద్వారా అభూదిత్యర్థః॥ పరాన్వయాత్ కారణనభోగుణానువృత్తేః శబ్దవాంశ్చ వాయురిత్యర్థః, స్పర్శ

శ్చేతి యద్భిదా ॥ ౨౪॥ ద్రవ్యశక్తిః క్రియాశక్తిర్జ్ఞానశక్తిరితి ప్రభో। తామసాదపి భూతాదేర్వికుర్వాణాదభూన్నభః। తస్య మాత్రా గుణశ్శబ్దో లిఙ్గం యద్ద్రష్టృదృశ్యయోః॥ ౨౫ ॥ నభసోఽథ వికుర్వాణాదభూత్స్పర్శగుణోఽనిలః। పరాన్వయాచ్ఛబ్దవాంశ్చ ప్రాణ ఓజస్సహో బలమ్॥ ౨౬॥ వాయోరపి వికుర్వాణాత్కాలకర్మస్వభావతః। ఉదపద్యత తేజో వై రూపవత్స్పర్శశబ్దవత్ ॥ ౨౭ ॥ తేజసస్తు వికుర్వాణాదాసీదమ్భో రసాత్మకమ్। రూపవత్స్పర్శవచ్చామ్భో ఘోషవచ్చ పరాన్వయాత్॥ ౨౮ ॥ విశేషస్తు వికుర్వాణాదమ్భసో గన్ధవానభూత్॥ పరాన్వయాద్రసస్పర్శశబ్దరూపగుణాన్వితః ॥ ౨౯॥ వైకారికాన్మనో జజ్ఞే దేవా వైకారికా దశ। దిగ్వాతార్కప్రచేతోఽశ్వివహ్నీన్ద్రోపేన్ద్రమిత్రకాః॥ ౩౦ ॥ తైజసాత్తు వికుర్వాణాదిన్ద్రియాణి దశాభ

వాంశ్చ॥ వాయోర్లక్షణమాహ, ప్రాణః అవస్థావిశేషోపపన్నో వాయుః ప్రాణం- ఓజస్సహో బలమితి ధర్మిప్రధానో నిర్దేశః-ఓజ ఆదివిశిష్ట ఇత్యర్థః- ఓజః ప్రవృత్తశక్తిః- సహో వేగః-బలం ధారణసామర్థ్యం- ఓజస్సహో బలానీన్ద్రియమనశ్శరీరాణాం పాటవాని- తేషాం హేతురితి కేచిత్ ॥ ౨౬ ॥ కాలకర్మస్వభావతో హేతో, ర్వికుర్వాణాద్వాయోరూపవత్ కారణభూతాకాశవాయుగుణానువృత్తేః రూపవత్- స్పర్శశబ్దవచ్చ- తేజ ఉదపద్యత-కాలకర్మస్వభావత ఇతి సర్వత్రానుసన్ధేయమ్ ॥ ౨౭ ॥ విక్రియమాణాత్తైజసః-రసాత్మకం, పరాన్వయాత్ రూపస్పర్శశబ్దవచ్చామ్భ ఆసీత్ ఘోషవత్ శబ్దవత్ ॥ ౨౮॥ అథ వికుర్వాణాదమ్భసో-గన్ధవాన్ - పరాన్వయాద్రసస్పర్శశబ్దరూపగుణాన్వితశ్చ-విశేషః పృథివీ-అభూత్ ॥ ౨౯॥ సర్వేషామిన్ద్రియాణాం సాత్త్వికాహంకారాదుత్పత్తిమాహ॥ వైకారికాదితి॥ వైకారికనామ్నస్సాత్త్వికాహంకారా-ద్దిగాదయః శ్రోత్రాద్యధిష్ఠాతృదేవతాః- తాభిరధిష్ఠితానీన్ద్రియాణి మనశ్చ జజ్ఞిర ఇత్యర్థః,, అగ్నిర్వాగ్భూత్వే,, త్యాదివ, దధిష్ఠాత్రధిష్ఠేయయోరభేదోపచారాత్సామానాధికరణ్యాద్దేవా వైకారికా ఇత్యుక్తం॥ దేవతాగణయతి॥ దిగితి ॥ దిశశ్చ వాతశ్చ అర్కశ్చ ప్రచేతాశ్చ అశ్వినౌ చ ఏతే పఞ్చ-శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణానామధిష్ఠాతారః-వహ్నిశ్చ ఇన్ద్రశ్చ ఉపేన్ద్రశ్చ మిత్రశ్చ కశ్చ ప్రజాపతిః, ఏతే పఞ్చ వాక్పాణిపాదపాయూపస్థానామధిష్ఠాతారః, మనసస్త్వధిష్ఠాతా చన్ద్రమాః-ఏభిర్దశభిః-అధిష్ఠితాని శ్రోత్రాదీని-జాతానీత్యభిప్రాయః ॥ ౩౦॥ తైజసాహంకారకార్యమాహ॥ తైజసాత్త్వితి॥ తైజసాత్ తేజస్సంబన్ధినః రాజసాహంకారానుగృహీతాత్సాత్త్వికాహంకారాదిత్యర్థః-అన్యథా పూర్వగ్రన్థవ్యాఘాతాత్-పూర్వగ్రన్థే ఽభిమానిదేవతాసృష్టిరితి చేన్న-ఇన్ద్రియైర్వినా దేవతా దేహారమ్భాయోగాచ్చ తుష్టిఖసృష్టత్వేనాత్ర వక్ష్యమాణానామాదిత్యేన్ద్రాదీనా - మణ్డసృష్టేః ప్రాక్సృష్ట్యయోగాచ్చ, న చాసృష్టానామేవాధిష్ఠాతృత్వమప్యనుపపన్నమితి వాచ్యం, పరమాకాశస్థానాం భగవత్సంకల్పానుగృహీతానామధిష్ఠాతృత్వోపపత్తేః - కో

యం పరమాకాశ ఇతి చేత్, వైకుణ్ఠాఖ్యో లోకః - అత ఏవ ‘‘వృతం చతుష్షోడశపఞ్చశక్తిభి’’రితి వక్ష్యతే, న చ పరమాకాశస్థాభిరేవాధిష్ఠానోపపత్తేశ్చతుర్ముఖకర్తృకాదిగాదిసృష్టిర్వ్యర్థేతి వాచ్యం - వ్యష్టీన్ద్రియాధిష్ఠాతౄణాం దిగాదిసృష్టేరావశ్యకత్వాత్ - అతః పరమాకాశే సత్త్వేఽప్యేవం గన్తవ్యం - అత ఏవ - ఏభిరధిష్ఠాతృభిః పరమాత్మానం ప్రత్యక్షీయమాణా స్తుతిరప్యుపపద్యతే - అన్యథా అణ్డోత్పత్త్యనన్తరం వక్ష్యమాణానామేషామణ్డోత్పత్తేః పూర్వమభావాత్తత్కర్తృకాస్తుతిరనుపపన్నా స్యాత్ - న స్వేషాం సర్వేన్ద్రియాధిష్ఠాతృత్వే తదిన్ద్రియాణాం కేఽధిష్ఠాతార ఇతి చేదుచ్యతే - తదిన్ద్రియాణామపి దగానామధిష్ఠాతారస్సన్త్యేవ - ఏకైకమిన్ద్రియం త్వధిష్ఠాతృశూన్యమవతిష్ఠతే - తత్ర స్వపరనిర్వాహకత్వన్యాయేన స్వస్యైవ వా - పరమాత్మనా వా, అధిష్ఠీయత ఇతి నానవస్థాప్రసఙ్గ ఇతి ‘‘యద్వా’’ తైజసాత్త్రివృత్పత్తెర్న్తరోక్తేః - పత్తిద్వయస్యావిరోధమాహ ॥ జ్ఞానశక్తిరితి ॥ ప్రాణశబ్ద ఇన్ద్రియపరః జ్ఞానశక్తిః ప్రాణః, జ్ఞానేన్ద్రియగణః క్రియాశక్తిశ్చ ప్రాణః - కర్మేన్ద్రియగణః బుద్ధిరన్తఃకరణచతుష్టయం చ తైజసః - రాజసాహంకారాన్వితసామగ్రీప్రసూతః - జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణామన్తఃకరణస్య చ స్వకార్యప్రవృత్తిమత్త్వ - తత్త్వారణేనాపి రజోగుణాన్వితేన భవితవ్య - మిత్యేతత్తాత్పర్యకత్వాత్తైజసత్వవాదస్య - సర్వేన్ద్రియాణాం రాజసాహంకారానుగృహీతసాత్త్వికాహంకారకార్యత్వమేవేతి - న పత్తిద్వయవిరోధ ఇత్యర్థః - ఏవం భూతాదేరపీన్ద్రియస్యాప్యనుగ్రాహక స్తైజస ఇతి వేదితవ్యమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఇన్ద్రియాణి గణయతి ॥ శ్రోత్రమితి ॥ దోః పాణిః - మేఢ్రముపస్థః, క్రమస్త్వత్ర న వివక్షితః ॥ ౩౨ ॥ యదేతి ॥ యదా ఏతే భూతానీన్ద్రియాణి మనశ్చ తేషాం గుణాః తన్మాత్రాణి విషయాశ్చ - శబ్దాదయ ఏతే సర్వే, అసంహతా అమిళితాః ఆసన్, అత ఏవ యదాయతనస్య బ్రహ్మాణ్డాఖ్య భగవచ్ఛరీరస్య - నిర్మాణే, హే బ్రహ్మవిత్తమ - న శేకుః నాశక్నువన్ ॥ ౩౩ ॥ తదా భగవచ్ఛక్త్యా చోదితాః - ప్రేరితాః సంహత్య పఞ్చీకరణో

వన్ । జ్ఞానశక్తిః క్రియాశక్తిర్బుద్ధిః ప్రాణస్తు తైజసాత్ ॥ ౩౧ ॥ శ్రోత్రం త్వగ్ఘ్రాణదృగ్జిహ్వావాగ్దోర్మేఢ్రాఙ్ఘ్రిపాయవః ॥ ౩౨ ॥ యదైతేఽసంహతా భావా భూతేన్ద్రియమనోగుణాః । యదాయతననిర్మాణే న శేకుర్బ్రహ్మవిత్తమ ॥ ౩౩ ॥ తదా సంహత్య చాన్యోన్యం భగవచ్ఛక్తిచోదితాః । సదసత్త్వముపాదాయ చోభయం ససృజుర్హ్యదః ॥ ౩౪ ॥ వర్షపూగసహస్రాన్తే తదణ్డముదకేశయమ్ । కాలకర్మస్వభావస్థో జీవోఽజీవమజీవయత్ ॥ ౩౫ ॥ స ఏష పురుషస్తస్మాదణ్డం నిర్భిద్య నిర్గతః । సహస్రోర్వఙ్ఘ్రిబాహ్వక్షః సహస్రాననశీర్షవాన్ ॥ ౩౬ ॥ యస్యేహావయవైర్లోకాన్ కల్పయన్తి మనీషిణః । కట్యాదిభిరధస్సప్త సప్తోర్ధ్వం జఘనా

క్త ప్రకారేణ పరస్పరేణ మిళిత్వా, సదసత్త్వం, సత్త్వం పఞ్చీకరణేన స్థూలత్వం - అసత్త్వం సూక్ష్మత్వం, నోభయం అనుభయం - పూర్వోక్త కాలకర్మస్వభావాంశ్చ - ఉపాదాయ అదః - బ్రహ్మాణ్డం - ససృజుః, ‘‘యద్వా’’, అనుభయమిత్యదశ్శబ్దనిర్దిష్ట బ్రహ్మాణ్డవిశేషణం - అనుభయం కార్యకారణభావానన్వితం । అదః బ్రహ్మాణ్డం ససృజురిత్యర్థః - కార్యమప్యణ్డం హ్యాకాశకార్యవాయువన్న తత్త్వాన్తరం - న చ తత్త్వాన్తరారమ్భకం - అతస్తత్త్వాన్తరతయా కార్యం - తత్త్వాన్తరాపేక్షయా కారణం చ న భవతీత్యనుభయం బ్రహ్మాణ్డముక్తం - చతుర్ముఖోత్పత్త్యాదికమన్యత్ర విస్తరేణ వక్ష్యమాణమత్రాప్యర్థసిద్ధమనుసంధేయమ్ ॥ ౩౪ ॥ వర్షపూగసహస్రాన్తే ప్రళయకాలావసాన ఇత్యర్థః, అన్యథా ‘‘సక్రమేణ వివృద్ధం తజ్జలబుద్బుదవత్సమ’’ మితి విరోధాత్, జీవః దేవాద్యపేక్షయా సమష్టిపురుష బ్రహ్మాఖ్య జీవశరీరకః పరమపురుషః - కాలకర్మస్వభావాశ్రితస్సన్ అజీవమచేతనం ఉదకేశయమణ్డం అజీవయత్ చేతయతిస్మ - అత్రోదకేశయమిత్యనేనాణ్డస్యోత్పత్తేః పూర్వం గర్భోదకసంజ్ఞికాసృష్టిరర్థసిద్ధానుసంధేయా - పరోక్షనిర్దేశశ్చ చతుర్ముఖాన్తరసామ్యాభిప్రాయః ॥ ౩౫ ॥ స ఏష పురుషః - చతుర్ముఖరూపేణావస్థితః పరమపురుషః అణ్డం నిర్భిద్య - తస్మాన్నిర్గతః అణ్డభేదనావకాశలాభాదనుపరుద్ధసంచారాదిమానభూదిత్యర్థః, చతుర్ముఖస్య భగవదాత్మకత్వం సామానాధికరణ్యేనాహ ॥ సహస్రేతి ॥ యశ్చతుర్ముఖశరీరకత్వేనావస్థితః, స ఏవ ‘‘సహస్రశీర్షా పురుషస్సహస్రాక్షస్సహస్రపాత్’’ ‘‘సర్వతః పాణిపాదం తత్సర్వతోఽక్షిశిరోముఖం సర్వతశ్శ్రుతిమ’’ దిత్యాదినోక్తస్సర్వతః పాణిపాదాదికార్యకర్తా పరమపురుష ఇత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ యస్య సర్వతః పాణిపాదాదికార్యకర్తురైశ్వరాజపురుషస్యావయవైః పాదతలాద్యవయవైః, లోకాన్ పాతాళాదీన్, మనీషిణః ఉపాసకాః, కల్పయన్తి లోకాన్ యదవయవత్వేన రచయన్తీత్యర్థః, తత్తదవయవప్రభవానాం తత్తదవయవత్వేనోపాసనం యుక్తం - తదవయవైర్లోకరచనామాహ ॥ కట్యాదిభిరితి ॥ కటిరూరుమూలయోః పశ్చాద్భాగః - జఘనం పురోభాగః, అధస్సప్తలోకాన్ అతలా-

దీన్, ఊర్ధ్వం భూరాదీన్ సప్త కల్పయతీత్యన్వయః ॥౩౭॥ వర్ణానాం తత్త్వభూతిత్వాయ చాతుర్వర్ణ్యరూపేణావస్థితా స్తత ఉక్తం తచ్చాతుర్వర్ణ్యమితి ॥ పురుషస్యేతి ॥ బ్రహ్మ బ్రాహ్మణాః-ముఖమితి కార్యకారణయోరభేదవివక్షయోక్తం-బాహవ ఇతి-క్షత్రియాః ॥౩౮॥ ఇదానీముపాసనార్థం లోకకల్పనాభేదం దర్శయంశ్చతుర్దశలోకపక్షమాహ చతుష్టయేన ॥ భూర్లోకః పాతాళమారభ్య - పద్భ్యాం కటిపర్యన్తాభ్యాం కల్పితః- భువర్లోకః -నాభితః నాభిమారభ్య స్తనద్వయాత్-హృదయం-కమలాకారం, తదూర్ధ్వభాగ ఉరః - బ్రహ్మలోకస్సనాతన ఇతి సత్యలోకవిశేషణం-సనాతనత్వం చ భూరాద్యపేక్షయా,, యద్వా,, బ్రహ్మలోకో వైకుణ్ఠాఖ్యో లోకః, సనాతనః-చతుస్సృజ్యప్రపఞ్చాన్తర్గత ఇత్యర్థః ॥౩౯॥౪౦॥౪౧॥౪౨॥ ఇదానీం సంగ్రహేణ లోకత్రయక్లృప్తిమాహ ॥ భూర్లోకః కల్పిత ఇత్యాది,, పాదతలమారభ్య నాభితః నాభిపర్యన్తం, నాభిమారభ్య మూర్ధతః మహర్లోకః, మూర్ధ్నా స్వర్లోకః కల్పితః, అతలాదీనాం భూరాదిష్వన్తర్భావాత్ ॥౪౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం పఞ్చమోఽధ్యాయః ***

ఏవం కృత్స్నప్రపఞ్చస్య మహదాదిక్రమేణ సృష్టస్య వైరాజవిభూతిత్వమభిధాయ-తదేవ పురుషసూక్తసంవాదేన దృఢీకుర్వన్ యదుక్తమిత్యాదేరుత్తరమాహ ॥ వాచ ఇతి ॥ వాచో వాగిన్ద్రియస్య -తదధిష్ఠాతృదేవతాభూతాగ్నేశ్చ, భగవన్ముఖం స్థానమాశ్రయః-ఛన్దసాం గాయత్ర్యుష్ణిగ్బృహతిపఙ్క్తిజగతిత్రిష్టుబనుష్టుభాం సప్తానాం ఛన్దసాం-సప్త ధాతవః

దిభిః ॥ ౩౬ ॥ పురుషస్య ముఖం బ్రహ్మ క్షత్రమేతస్య బాహవః । ఊర్వోర్వైశ్యో భగవతః పద్భ్యాం శూద్రో వ్యజాయత ॥ ౩౭ ॥ భూర్లోకః కల్పితః పద్భ్యాం భువర్లోకస్తు నాభితః । హృదా స్వర్లోక ఉరసా మహర్లోకో మహాత్మనః ॥ ౩౮ ॥ గ్రీవాయాం జనలోకశ్చ తపోలోకస్స్తనద్వయాత్ । మూర్ధభిస్సత్యలోకస్తు బ్రహ్మలోకస్సనాతనః ॥ ౩౯ ॥ తత్కట్యాం చాతలం క్లృప్తమూరుభ్యాం వితలం విభోః । జానుభ్యాం సుతలం సృష్టం జఙ్ఘాభ్యాం తు తలాతలమ్ ॥ ౪౦ ॥ మహాతలం తు గుల్ఫాభ్యాం ప్రపదాభ్యాం రసాతలమ్ । పాతాళం పాదతలత ఇతి లోకమయః పుమాన్ ॥ ౪౧ ॥ భూర్లోకః కల్పితః పద్భ్యాం భువర్లోకోఽస్య నాభితః । స్వర్లోకః కల్పితో మూర్ధ్నా ఇతి వా లోకకల్పనా ॥ ౪౨ ॥ ******

****** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ద్వితీయస్కన్ధే పఞ్చమోఽధ్యాయః ******

బ్రహ్మోవాచ ॥ వాచో వహ్నేర్ముఖం స్థానం ఛన్దసాం సప్త ధాతవః । హవ్యకవ్యామృతాన్నానాం జిహ్వా సర్వరసస్య చ ॥ ౧ ॥ సర్వాసూనాం చ వాయోశ్చ తన్నాసే పరమాయనే । అశ్వినోరోషధీనాం చ ఘ్రాణో మోదప్రమోదయోః ॥ ౨ ॥ రూపాణాం తేజసాం చక్షుర్దివస్సూర్యస్య చాక్షిణీ । కర్ణౌ దిశాం చ తీర్థానాం శ్రోత్రమాకాశశబ్దయోః ॥౩॥ తద్గాత్రం వస్తుసారాణాం సౌభాగ్యస్య చ భాజనమ్ । త్వగస్య స్పర్శవాయోశ్చ సర్వమేధస్య చైవ హి ॥౪॥ రోమాణ్యుద్భిజ్జజాతానాం యైర్వా యజ్ఞస్తు సంభృతః । కేశశ్మశ్రునఖాన్యస్య శిలాలోహాభ్రవిద్యుతామ్ ॥౫॥ బాహవో లోకపాలానాం ప్రాయశః క్షేమకర్మణామ్ । విక్రమో భూర్భువస్స్వశ్చ క్షే

త్వగాదిసప్తధాతుస్థానీయా భగవద్విగ్రహావయవాః - స్థానం హవ్యం దేవానామన్నం - కవ్యం పితౄణాం-అమృతం తదుభయశేషం మనుష్యాణాం - ఏషామన్నానాం - సర్వరసస్య చ మధురాదేష్షడ్విధస్య , చకారాదస్మదాదిరసనేన్ద్రియస్య తదధిష్ఠాతుర్వరుణస్య చ తస్య జిహ్వా క్షేత్రం - ఏవం సర్వత్రోక్తమున్నేయమ్ ॥౧॥ సర్వాసూనామస్మదాదిప్రాణానాం - వాయోశ్చ తన్నాసే నాసాపుటే పరమాయనే ఉత్తమస్థానే । తం. అశ్వినోరోద. ప్రమోదయోః ...

వచఃరాన్తం-భూరాదీనాం త్రయాణాంలోకానాం-విక్రమః తస్య త్రివిధపాదవిన్యాసః స్థానం-క్షేమస్య ప్రాప్తరక్షణస్య-శర ణస్య అనిష్టనివారణస్య-సర్వేషాం కామానాం వరస్య శ్రేష్ఠస్యాపి హరేశ్చరణః పాదః- ఆస్పదం ఆశ్రయః అపాం వీర్యస్య శు క్లస్య-సర్గస్య సృష్టేః పర్జన్యస్య-ప్రజాపతేశ్చ-పుంసో భగవతశ్శిశ్నః - ఉపస్థేన్ద్రియాధిష్ఠాన-మాస్పదమిత్యర్థః-ప్రజాత్యా నన్దః సన్తానార్థం సంభోగ-స్తేనయా నిర్వృతిస్తాపహానిః-తస్యాస్తదుపస్థేన్ద్రియమాశ్రయః ॥౬॥౭॥ యమస్య మిత్రస్య- పరిమోక్షస్య మలత్యాగస్య చ-తస్య పాయ్విన్ద్రియమాశ్రయః-హింసాదీనాం తద్గుద ఆశ్రయః పాయురిన్ద్రియం గుదమధి ష్ఠానమ్ ॥౮॥ పరాభూతేరలక్ష్మ్యాః-అధర్మస్య తామసస్యాజ్ఞానస్యాపి-పశ్చిమః తత్పృష్ఠభాగః ఆశ్రయః-నదనదీనాం తన్నాడ్యః స్థానం-గోత్రాణాం గిరీణాం తదస్థిసఙ్ఘః స్థానమ్ ॥౯॥ అవ్యక్తం ప్రధానం-రసోఽన్నాదిరసః-సిన్ధవస్సము ద్రాః- తేషాం భూతానాం నిధనస్య లయస్య చ-తదుదరం స్థానం విదితం-మనసః సర్వదేహిమనస్తత్త్వస్య- పుంస ఈశ్వరస్య యద్ధృదయం-తత్పదం స్థానమ్ ॥౧౦॥ ధర్మస్య-మమ చతుర్ముఖస్య-యుష్మాకం తవ-కుమారాణాం సనకాదీనాం-భవస్య రు ద్రస్య చ-విజ్ఞానస్య చ తత్త్వస్య మహత్తత్త్వస్య-పరస్య భగవత - ఆత్మా అన్తఃకరణం-పరాయణం-శిష్టస్థానమ్ ॥౧౧॥ ఏవం పరమాత్మనో జాతం కృత్స్నం జగత్తద్విభూతిభూతం తచ్ఛరీరత్వేన తతోఽనతిరిక్తం - ఏతదేవ పురుషసూక్తార్థకథనే న ప్రథయతి॥ సహస్రశీర్షేత్యర్థస్య బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖమాసీదిత్యాదేశ్చార్థః పూర్వాధ్యాయే కథితః-పురుష ఏవేదగ్ం స ర్వమిత్యస్యార్థమాహ॥ అహమిత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః॥ అహమితి॥ అహం చతుర్ముఖః-భవాన్నారదః-భవో రుద్రః-అగ్రజా మున యః సనకాదయః విద్యాధ్రాః విద్యాధరాః జలం స్థలం నభశ్చ ఓకాంసి స్థానాని యేషాం తేన భౌకస ఇతి స న్ధిరార్షః-గ్రహాః సూ

మస్య శరణస్య చ ॥౬॥ సర్వకామవరస్యాపి హరేశ్చరణ ఆస్పదమ్। అపాం వీర్యస్య సర్గస్య పర్జన్యస్య ప్రజాపతేః। పుంసః శిశ్న ఉపస్థస్తు ప్రజాత్యానన్దనిర్వృతేః ॥౭॥ పాయుర్యమస్య మిత్రస్య పరిమోక్షస్య నారద। హింసాయా నిరృతేర్మృత్యోర్నిరయస్య గుదస్స్మృతః ॥౮॥ పరాభూతేరధర్మస్య తమసశ్చాపి పశ్చిమః। నాడ్యో నదనదీనాం చ గోత్రాణామస్థిసంహతిః ॥౯॥ అవ్యక్తరససిన్ధూనాం భూతానాం నిధనస్య చ। ఉదరం విదితం పుంసో హృదయం మనసః పదమ్ ॥౧౦॥ ధర్మస్య మమ తుభ్యం చ కుమారాణాం భవస్య చ। విజ్ఞానస్య చ తత్త్వస్య పరస్యాత్మా పరా యణమ్ ॥౧౧॥ అహం భవాన్ భవశ్చైవ య ఇమే మునయోఽగ్రజాః। సురాసురనరా నాగాః ఖగా మృగసరీసృ పాః ॥౧౨॥ గన్ధర్వాప్సరసో యక్షా రక్షోభూతగణోరగాః। పశవః పితరస్సిద్ధా విద్యాధ్రాశ్చారణా ద్రుమాః॥ అన్యే చ వివిధా జీవా జలస్థలనభౌకసః। గ్రహర్క్షకేతవస్తారాస్తటితస్స్తనయిత్నవః ॥౧౩॥ సర్వం పురుష ఏవే దం భూతం భవ్యం భవచ్చ యత్। తేనేదమావృతం విశ్వం వితస్తిమధితిష్ఠతా ॥౧౪॥ స్వధిష్ణ్యం ప్రతపన్ ప్రా

ర్వాదయః - ఋక్షాణి నక్షత్రాణి కేతవః కేతుసదృశాని నక్షత్రాణి-తారా అపి నక్షత్రాణ్యేవ భిదా-తటితః విద్యుతః స్తనయి త్నవో మేఘాః-గర్జితాని వా ॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥ కిం బహునా-యచ్చ కాలత్రయవర్తి వస్తుజాతం విదితం సర్వం పురుష ఏవ- కాలత్రయవర్తి కృత్స్నవస్తుజాతశరీరకత్వాద పురుషశరీరభూతం స్వతన్త్రవస్తునాస్తీత్యర్థః - నామరూపవిభాగాన ర్హాతిసూక్ష్మప్రకృతిపురుషకాలశరీరకస్య పరమపురుషస్యైవ విభక్తనామరూపప్రకృతిపురుషశరీరక పరమాత్మాత్మకజ గదాకారేణావస్థానాదయమైక్యోపదేశ ఉపపన్నః- సర్వత్ర వేదాన్తేష్వేవమేవ హ్యైక్యం "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" "అయ మాత్మా బ్రహ్మ" "తత్త్వమసి" "ఇత్యాదిభిరుపదిశ్యతే" "పురుష ఏవేద" "మితి సామానాధికరణ్యస్య వ్యాప్తినిబన్ధనత్వమాహ॥ తేనే దమితి॥ అధోనిష్ట్యా వితస్త్యాన్తే నాభ్యాముపరితిష్ఠతి ॥ హృదయం తద్విజానీయాద్విశ్వస్యాయతనం మహత్" "ఇతి శ్రుత్యుక్తది శా నాభ్యా ఉపరి వితస్తిపరిచ్ఛిన్న-ప్రదేశాన్తే స్థితం-హృదయం- అధితిష్ఠతా తేన పరమాత్మనా-ఇదం విశ్వం ఆవృతం వ్యా ప్తమ్ ॥౧౪॥ అసౌ హృదయాన్తర్వర్తీ-ప్రాణః పరమాత్మా-స్వధిష్ణ్యం స్వవాసస్థానం శరీరం-ప్రతపన్ అన్తర్వ్యా ప్త్యా ప్రశాసనాధీనం కుర్వన్-బహిశ్చ - స్వధిష్ణ్యాద్బహిష్ఠమపి వస్తుజాతం ప్రశాసనాధీనం యథా కరోతి- ఏవం విరాజం వి రాట్ఛబ్దవాచ్యానిరుద్ధకార్యం ప్రపఞ్చం ప్రశాసనాధీనం కుర్వన్ - అన్తర్బహిశ్చ ప్రశాసనాధీనం కరోతీత్యర్థః అత్ర కార్యే కారణోపచారాద్విరాట్ఛబ్దో బ్రహ్మాణ్డపరః - ఏతేన అపరిచ్ఛిన్నత్వప్రతిపాదకం "స భూమిం విశ్వతో వృత్వా" ఇత్యర్థశ్చ వ్యాఖ్యాతం భవతి-సః పరమాత్మా-భూమిం బ్రహ్మాణ్డరూపం ప్రపఞ్చం- విశ్వతః సర్వతః-వృత్వా వ్యాప్య-భూమిం-దశాఙ్గుల మత్యతిష్ఠత్-అతిక్రమ్య స్థితః-అత్యతిష్ఠద్దశాఙ్గులమిత్యాధిక్యమాత్రం వివక్షితం-న ప్రమాణం- అనుపయోగాదపరిచ్ఛిన్నత్వా

శ్చేతి తస్యార్థః॥౧౬॥ *జీవాన్తరాత్మత్వేనావసతోఽపి పరస్య చాభోక్తృత్వం మోక్షప్రదత్వం చ ప్రతిపాదయన్ ''సోఽమృతస్య'' ఇత్యస్యార్థమాహ॥ స ఇతి॥ న విద్యతే భయం యస్మాత్తస్యాఽమృతస్య మోక్షస్య ఈశః ప్రదాతా - యత్ యస్మాత్ - మర్త్యం అనిత్యం - అన్నం భోగ్యం కర్మఫలం - అత్యగాత్ ''తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యోఽభిచాకశీతి'' ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా - అసంభావితకర్మఫలసంబన్ధత్వాత్ - పరమాత్మా మోక్షద ఇత్యర్థః శరీరాన్తఃస్థితిర్హి జీవవైలక్షణ్యం చేత్యనుపపన్నమిత్యాశఙ్కాయాం ''మహిమైష'' ఇత్యస్యార్థమాహ॥ మహిమైష ఇతి॥ పురుషస్య కృత్స్నచిదచిదాత్మకప్రపఞ్చస్యాన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్య సర్వం స్వప్రకాశనాధీనం కుర్వతః పరమాత్మనః - ఏష మహిమా అమృతత్వానన్త్యరూపో మహిమా దురత్యయః అపారః - కృత్స్నప్రపఞ్చాత్మకత్వేనావస్థితస్యాపి ప్రపఞ్చగతదోషాసంస్పర్శిత్వమభోక్తృత్వం చేత్యేతదనుపపద్యమానమపి - తస్య మహిమ్నా ఉపపద్యత ఇత్యభిప్రాయః ॥౧౭॥ అపారమహిమత్వమేవ ప్రతిపాదయన్ ''పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని'' ఇతి వాక్యస్యార్థమాహ॥ పాదేష్వితి॥ తిష్ఠన్త్యేభిరితి స్థితయో భూరాదయో లోకాః - త ఏవ పాదా ఇవ పాదా అంశా యస్య సః - తస్య పాదేష్వంశభూతేషు లోకేషు - సర్వభూతాని దేవాదిచతుర్విధభూతాని - విదుః - ఏతేన ''పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని'' ఇతి సామానాధికరణ్యమధిష్ఠానాధిష్ఠేయభావవివక్షయా - పాదశబ్దస్యైకవచనం సామాన్యాభిప్రాయేణేతి వ్యాఖ్యాతం భవతి - బద్ధముక్తయోరసాంఖ్యేన ప్రాప్యస్థానానాం తద్విభూతిత్వప్రతిపాదకస్య ''త్రిపాదస్యామృతం దివి'' ఇత్యాదేరర్థమాహ॥ అమృతమితి॥ అస్యేశ్వరస్య సంబన్ధి - త్రిపాత్ త్రివిధమమృతం - అక్షయ్యసుఖం దివి - ప్రకృతిమణ్డలాద్బహిరిత్యర్థః అత్ర త్రిపాదశబ్దోక్తత్రైవిధ్యం దర్శయన్నాహ - అమృతం జరాదివికారరాహిత్యం - అభయం తత్కార్యభయరాహిత్యం - క్షేమం ఇష్టప్రాప్తిరూపలక్షణం - నిరతిశయానన్దప్రాప్తిమిత్యర్థః అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావిర్భావరూపం ముక్తైశ్వర్యం కోటిత్రయేణ సంగృహీతం - అమృతమితి విజరో విమృత్యో

ణో బహిశ్చ ప్రతపత్యసౌ। ఏవం విరాజం ప్రతపంస్తపత్యన్తర్బహిః పుమాన్॥౧౬॥ సోఽమృతస్యాభయస్యే

శో మర్త్యమన్నం యదత్యగాత్। మహిమైష తతో బ్రహ్మన్ పురుషస్య దురత్యయః ॥ ౧౭ ॥ పాదేషు సర్వభూ

తాని పుంసః స్థితిపదో విదుః। అమృతం క్షేమమభయం త్రిమూర్ధ్నోఽధాయి మూర్ధసు॥౧౮॥ పాదాస్త్రయో బహి

శ్చాసన్నప్రజానాం య ఆశ్రమాః। అన్తస్త్రిలోక్యాస్త్వపరో గృహమేధోఽబృహద్వ్రతః॥౧౯॥ సృతీ విచక్ర

శ్శబ్దార్థ ఉక్తః - క్షేమమితి సత్యకామత్వాద్యనువృత్తిరుక్తా - అభయమిత్యపహతపాప్మా విశోక ఇతి శబ్దార్థ ఉక్తః - పాప్మా హి భయహేతుః - భయమితి చ శోకాదిసర్వదుఃఖప్రదర్శనం - ఏవం త్రిమూర్ధ్నః త్రివిధమైశ్వర్యం - మూర్ధని ఉపరిష్టాదిత్యర్థః - తమసః పరస్తాదితివత్ - ఏవంవిధాత్ తేః పరస్తాదమృతం క్షేమమభయం చ - అధాయి - నిహితమిత్యర్థః - మూర్ధస్వితి పాఠే ఉపరిష్టాద్వర్తమానేషు త్రిపాదేష్విత్యర్థః ॥౧౮॥ బద్ధేభ్యో ముక్తజీవానాం బహుత్వం - తత్ప్రాప్యస్థానానన్త్యముభయోస్తద్విభూతిత్వం - బద్ధానామల్పీయస్త్వం - తత్ప్రాప్యస్థానం తస్యాపి తద్విభూతిత్వం చ ప్రతిపాదయన్ ''త్రిపాదూర్ధ్వః'' ఇత్యాదేరర్థమాహ ॥ పాదా ఇతి॥ త్రిపాత్ త్రయః పాదా యస్య సః త్రిపాత్ - పురుషః పరమపురుషః - ఊర్ధ్వః ప్రకృతిప్రాకృతేభ్య ఉపరిష్టాత్ - ఉదైత్ ఉదయం గతః - స్వేచ్ఛయా తత్ర దివ్యమఙ్గళవిగ్రహస్సమస్తముక్తనిత్యభోగ్య ఆస్త ఇత్యర్థం అత్ర పాచ్ఛబ్దః పాదవదంశత్వేనావస్థితానాం ముక్తానాం తత్ప్రాప్యస్థానస్య చ భాగానాహ - ఏవం చ త్రయః పాదాః ముక్తజీవవర్గస్య తత్ప్రాప్యస్థానస్య చ భాగాః విభూతిత్వేన - యస్య సః - త్రిపాత్ - బద్ధజీవతత్ప్రాప్యస్థానాపేక్షయా ముక్తతత్ప్రాప్యస్థానానాం త్రిభాగత్వకథనమనన్తత్వతాత్పర్యకం - అస్య పరమపురుషస్య పాదః - విభూతిభూత ఏకో భాగః ఇహ ప్రకృతిమణ్డలే - అభవత్ - బద్ధస్తత్ప్రాప్యస్థానాని ''ఏకాంశేన స్థితో జగత్'' ''యస్యాయుతాయుతైకాంశకాంశే విశ్వం విచిత్రచిదచిత్ప్రవిభాగవృత్తం'' ఇత్యుక్తప్రకారేణ తద్విభూత్యేకదేశ ఇతి శ్రుత్యర్థః॥ ఏతదేవ వ్యాచష్టే పాదా ఇతి॥ త్రయః పాదాః - బహిః ప్రకృతేః ప్రాకృతేభ్యో బహిరాసన్ యే తస్య పాదాః - తే అప్రజానాం జన్మరహితానాం ముక్తానాం - ఆశ్రయాః ప్రాప్యా ఇత్యర్థః - ఏకస్య పాదస్య బహుత్వమాహ॥ అన్తరితి॥ అపరః సాంసారికక్షేత్రజ్ఞవర్గప్రాప్యస్థానరూపః పాదః - త్రిలోక్యా అన్తరిత్యర్థః - తమేవ పాదం విశినష్టి - గృహమేధః - అహఙ్కారమమకారాదిమాన్ వర్ణాశ్రమాస్థిత ఇత్యర్థః - బృహద్వ్రతః కర్మవశ్యః - ఉపచారాత్ప్రాప్తే ప్రాప్తృధర్మవ్యపదేశః॥౧౯॥ *ఏవమపారమహిమత్వముపపాద్యాథ ప్రపఞ్చోత్పత్తిముముక్షూణాం చ భగవల్లీలావిభూతిత్రిపాద్విభూతిగతిహేతుమార్గద్వయప్రతిపాదకం ''తతో విష్వఙ్'' ఇతి వాక్యం వ్యాచ

ష్టై॥స్యలఇ ॥ ఏవివిధంసుష్ఠుఅర్చ్యలఅన్వయ - ఆఅర్ష - న్యఃధూమాద్యర్చిరాదిమార్గ-పచక్ర మెఅక్రమత, ఆక్రాన్తానిత్యర్థః

ఫలసాధకం - దేవతానుక్రమః దేవతానామనుక్రమణముద్దేశః, యద్వా-దేవతైరపృథక్పదం-స చానుక్రమః అనుసారః-ఆనుపూర్వీ-కల్పః ప్రయోగవిధిః - స్సంకల్పః కర్తవ్యాధ్యవసాయః - తన్త్రం క్రియాకలాపః-గతయో విష్ణుక్రమాద్యాః-మతయః దేవతాధ్యానాని- శ్రద్ధా కర్తవ్యవిషయాత్వరా - ప్రాయశ్చిత్తం వైకల్యసమాధానం-సమర్పణం దేవతాం ప్రతి సమర్పణం, మయా- పురుషావయవైస్సంభారాః యజ్ఞసాధనాని సంభృతాని సంపాదితాని ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ఇతీత్థం సంభృతాస్సంపాదితాస్సంభారా యేన-సోఽహం - తమేవ పురుషం నియన్తారం యజ్ఞం విష్ణుం, తేనైవ యజ్ఞేనైవ-ఆయజం ఇష్టవానస్మి -అనేన,,యజ్ఞేన యజ్ఞమయజన్త,,ఇతి శ్రుత్యుక్తం ॥ ౨౭ ॥ తేన దేవా అయజన్త,,త్యస్యార్థం సంప్రపఞ్చయతి॥ తత ఇతి ద్వాభ్యామ్। తత ఏవ, భ్రాతరః మరీచ్యాదయో, నవ ప్రజాపతయః-సుసమాహితచిత్తాః, వ్యక్తమిన్ద్రియగ్రాహ్యరూపేణ-అవ్యక్తం స్వతః-పురుషం పరమపురుష-మయజన్ ఇష్టవన్తః ॥ ౨౮ ॥ కాలే స్వే స్వే అవసరే-మన్వాదయః క్రతుభిర్విభుమ్ ఈజిర ఇత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ ఏవం యద్రూపమిత్యాది ప్రశ్నానాం పురుషసూక్తసంవాదేనోత్తరాణ్యభిధాయ, యదధిష్ఠానమిత్యేతత్ప్రశ్నస్యోత్తరార్ధముపసంహరతి ॥ నారాయణ ఇతి॥ ఆహితమవస్థితం-ఏవం-స్వస్మిన్నేవ సూక్ష్మరూపేణావస్థితం - విశ్వం- స్వశరీరభూతేన మయా స్సృజతి - రుద్రరూపేణ హరతి, పురుషరూపేణ తం పాతీత్యుపసంహరతి॥ గృహీతేత్యాది - స్వతః అగుణః సత్త్వాదిగుణరహితః - ప్రత్యగాత్మస్వరూపం హి స్వతస్సత్త్వాదిరహితం-అగుణోఽప్యహం- గృహీతాః మాయయా ఉరవో గుణాః యేన తథాభూత - స్సర్గాదౌ తన్నియుక్తః, తన్నియోజ్యస్సన్ సృజామి। హరో రుద్రః- తద్వశః తదధీనః- విశ్వం హరతి - పురుషరూపేణ స్వావతారరూపేణ, పాతి, అత్ర తన్నియుక్తః,

---

చ। దేవతానుక్రమః కల్పస్సంకల్పస్తన్త్రమేవ చ॥ ౨౫ ॥ గతయో మతయశ్శ్రద్ధా ప్రాయశ్చిత్తం సమర్పణమ్।
పురుషావయవైరేతే సంభారాస్సంభృతా మయా॥ ౨౬ ॥ ఇతి సంభృతసంభారః పురుషావయవైరహమ్। త
మేవ పురుషం యజ్ఞం తేనైవాయజమీశ్వరమ్॥ ౨౭ ॥ తతస్తే భ్రాతర ఇమే ప్రజానాం పతయో నవ। అయజన్వ్య
క్తమవ్యక్తం పురుషం సుసమాహితాః॥ ౨౮ ॥ తతశ్చ మనవః కాల ఈజిరే ఋషయోఽపరే । పితరో విబు
ధా దైత్యా మనుష్యాః క్రతుభిర్విభుమ్॥ ౨౯ ॥ నారాయణే భగవతి తదిదం విశ్వమాహితమ్। గృహీతమాయోరు
గుణస్సర్గాదావగుణస్స్వతః॥ ౩౦ ॥ సృజామి తన్నియుక్తోఽహం హరో హరతి తద్వశః। విశ్వం పురుషరూపేణ పరి
పాతి త్రిశక్తిధృక్॥ ౩౧ ॥ ఇతి తేఽభిహితం తాత యథేదమనుపృచ్ఛసి। నాన్యద్భగవతః కించిద్భావ్యం సదసదా
త్మకమ్॥ ౩౨ ॥ న భారతీ మేఽఙ్గ మృషోపలక్ష్యతే న వై క్వచిన్మే మనసో మృషా గతిః। న మే హృషీకాణి పతన్త్యసత్ప
థే యన్మే హృదౌత్కణ్ఠ్యవతా ధృతో హరిః ॥ ౩౩ ॥ సోఽహం సమామ్నాయమయస్తపోమయః ప్రజాపతీనా

తద్వశ ఇత్యనేన, బ్రహ్మరుద్రయోస్తన్నియామ్యత్వప్రతీతేః - పురుషరూపేణేత్యత్ర తత్తద్ప్రతీతేశ్చ, సృష్టిసంహారౌ బ్రహ్మరుద్రాఖ్యజీవాన్తర్యామిత్వేన కరోతి - పాలనం తు స్వయమేవేతి వేదితవ్యమ్ ॥ అత త్రిశక్తిధృత్ సృష్టిస్థితిసంహారసామర్థ్యరూపశక్తిత్రయయుక్త ఏవేత్యర్థః ॥ ౩౦॥ ౩౧ ॥ యద్రూపమిత్యాదిప్రశ్నానాం యదాత్మకత్వమిత్యేవమాదిసర్వప్రశ్నానాం చ సాధారణ్యేనోత్తరం యదుక్తం ,, వాసుదేవాత్పరో బ్రహ్మన్ న చాన్యోఽర్థోఽస్తి తత్త్వతః ,, ఇతి ,, పురుష ఏవేదగ్ం సర్వమితి,, శ్రుత్యా చ తద్వ్యధీకృతం - తదుపసంహరతి ॥ఇతీతి॥ హే తాత-ఇదం విశ్వం ప్రతి - యథా అనుపృచ్ఛసి- విశ్వవిషయప్రశ్నం కరోషి - తస్య ప్రశ్నస్యోత్తరం - చేతనాచేతనాత్మకం కృత్స్నం జగత్ కించిదపి-భగవతః అన్యత్ పృథగ్భూతం భావ్యం నానుసంధేయం - ఇతి తే తుభ్య - మభిహితమిత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ యదుక్తం,, మేతావత్త్వం యతోఽహమేతస్య విజ్ఞాయమానీశ్వరం బ్రవీషీతి - తదుపపాదయితుముపసంహరతి ॥నేతి॥ మే భారతీ వాక్, మృషా మిథ్యా - న దృశ్యతే-మే మనసో - గతిః వృత్తిః న మృషా-హృషీకాణీన్ద్రియాణి, అసత్పథే అసద్విషయే - న పతన్తి న ప్రవర్తన్తే, యద్యస్మాత్, మే మయా ఔత్కణ్ఠ్యం ఆశా,తద్వతా హృదయేన హరి-ర్ధృతః, ధ్యాతః ,అఙ్గ హే నారద అతో మే వాఙ్మనసేన్ద్రియాణాం వృత్తయః - సత్యార్థాః - న తు మృషా భవన్తీత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ అతో మమాపి జ్ఞానప్రదోఽదచిత్స్వరూపస్వభావస్యైశ్వర్యో మత్తోఽన్యోఽస్తీత్యాహ ॥ సోఽహమితి॥ సమామ్నాయమయః సమామ్నాయప్రచురః-తపోమయః తపః ప్రచురః, విద్యాతపోభ్యాం సర్వోత్కృష్ట ఇత్యర్థః ప్రజాపతీనాం మరీచ్యాదీనాం - అభివన్దితః తైర్గుణసత్కృతః, తేషాం పతిశ్చ - ఆత్మనః సంభవః ఉత్పన్నః, తత్కృపాలబ్ధజ్ఞానసంపన్నోఽహం - సమాహితస్సన్-నిపుణం నిర్విఘ్నం - యోగం సమాస్థాయ స్వమాయావిభవం స్వయం గతః-తం పరమాత్మానం, యతో నాధ్యగచ్ఛం , స్వరూ

పతో గుణతస్తైతావానితినజ్ఞాతవాక్ , ❀ అత- స్తచ్చరణం ప్రతి కేవలం నతోస్మీత్యాహ, శరం భూతంచరణం సమీయుషాం శరణాగతానాం - భవచ్ఛిదం సంసృతినివర్తకం స్వస్త్యయనం మఙ్గలానామాశ్రయం - సుమఙ్గళం సుసేవ్యం అనవగమేదృష్టాన్తః యథానభస్వన్తమితిదోషాస్పర్శాయదుగ్రహత్వా యచనభస్వద్రష్టాన్తః,, దుస్పర్శః పాణి- నావాయు,,రితినహా భారతోక్తేః - స్వమాయావిభవం స్వయం గత ఇత్యనేనయవనికాం గత ఇతివదన్యాను పలభ్యత్వము క్తం, నతుమాయావశ్యత్వం , ఆత్మమాయావిభవేనాన్యానుపలభ్యత్వం గత ఇత్యర్థః ఏవంవిధం పరమాత్మానము క్తవిధో హ్యహమేవనాధ్య గచ్ఛం అన్యే - నాధిగచ్ఛన్తీతికిమువక్తవ్యమిత్యాహ ॥ అథేతి ॥ అపరేదేవాః కుతో హేతోర్విదురిత్య ర్థః ॥౩౪॥౩౫॥ ఏతదేవోపపాదయతి॥ నాహమితి॥ యూయమితి సనకాద్యభిప్రాయేణ బహువచననిర్దేశః వామదేవో వామ కశ్చిదృషిశ్శంకరో వా,, నచాహం నచశంకరః జానన్తి,, తివైష్ణవీయవతుర్ముఖవాక్యాన్తరాత్ యద్వృత్తాం యస్య పరమాత్మ నః ఋతాం సత్యాం, గతిం స్వరూపయాపయావావస్థితిం బలీతర్గమితిపారాన్తరం,, అస్మదాదమోనవిదుః, కైముత్య నయేనాహ॥ కిముతేతి॥ కుతో నవిదురిత్యత ఆహ॥ తన్మాయయేతి॥ త్రస్య భగవతో మాయయా,, దైవీహ్యేషా గుణమయీ,, త్యు క్తవిధయా మాయయా- మోహితా బుద్ధిర్యేషాం తేతన్మాయయా మోహితబుద్ధిత్వా - దేతేనవిదురిత్యర్థః తర్హి కింవిదుఃరి త్యత ఆహ। తేనైవవినిర్మితమిదమచేతనం శరీరం - స్వాత్మసమం ఆత్మానం దేహ కారం మన్యామహ ఇత్యర్థః దేహాత్మవిభా గమప్యజానతాం కథం పరమాత్మ వేదనమితిభావః ❀॥౩౬॥ ❀ తర్హి మాయాతరణేకఉపాయ ఇత్యత ఆహ ॥ యస్యేతి॥ య స్య భగవతః అవతారాణాం కర్మాణి చేష్టితాని- అస్మదాదయశ్చతుర్ముఖాదయో మేగాయన్తి-యం, తత్త్వేనయాథాత్మ్యే నవిన్దన్తి నజానన్తి, కింతు తస్మై భగవతే నమః కుర్వన్తి తస్య గుణకర్మానుకీర్తనమేవ మాయాతరణోపాయ ఇత్యభిప్రా

మభివన్దితః పతిం। ఆస్థాయ యోగం నిపుణం సమాహితస్తం నాధ్యగచ్ఛం యత ఆత్మసంభవః ॥ ౩౪ ॥ నతో స్మ్యహం తచ్చరణం సమీయుషాం భవచ్ఛిదం స్వస్త్యయనం సుమఙ్గళమ్। యో హ్యాత్మమాయావిభవం స్వ యం గతో యథానభస్వన్తమథాపరే కుతః ॥ ౩౫ ॥ నాహం నయూయం ❀ యదృతాం గతిం విదుర్న వామ దేవః కిముతాపరే సురాః। తన్మాయయా మోహితబుద్ధయస్త్విదం వినిర్మితం స్వాత్మసమం విచక్ష్మహే ॥ ౩౬॥ యస్యావతారకర్మాణి గాయన్తి హ్యస్మదాదయః। నయం విన్దన్తి తత్త్వేన తస్మై భగవతే నమః ॥ ౩౭ ॥ సఏష ఆద్యః పురుషః కల్పే కల్పే సృజత్యజః। ఆత్మాత్మన్యాత్మనాఽఽత్మానం సంయచ్ఛతి చ పాతి చ ॥ ౩౮ ॥ విశుద్ధం కేవ లం జ్ఞానం ప్రత్యక్సమ్యగవస్థితమ్ సత్యం పూర్ణమనాద్యన్తం నిర్గుణం నిత్యమద్వయమ్॥ ౩౯॥ ఋషే విన్దన్తిక

యః ❀ ॥౩౭॥ ❀ కేఽవతారాః కాని చేష్టితాని - యదనుకీర్తనేనమాయాతీర్యత ఇత్యాశఙ్కాయామవతారాం స్తత్క ర్మాణి చవక్ష్యన్ యదూర్ధ్వమిత్యాది ప్రశ్నానాముత్తరాణ్యుపసంహరతి॥ సఏష ఇతి ॥ కర్మాధీనజగతః ఏష - ఆద్యః కారణ భూతః - పరమపురుషః కల్పే కల్పే ప్రతికల్పం - ఆత్మన్యేవ ఆధారే ఆత్మనా ఉపకరణభూతేన, ఆత్మానం ఉపాదానభూతం ఆత్మైవ కర్తా సృజతి సంయచ్ఛతి సంహరతి- పాతిచ ❀ ॥ ౩౮ ॥ ❀ నన్వయం జగద్వ్యాపారో భగవతః కింకర్మాధీన ఇత్యాశ ఙ్క్యానేత్యాహ॥ విశుద్ధమితి॥ పుణ్యపాపరూపకర్మరహితం- అతో నజగద్వ్యాపారః కర్మాధీన ఇత్యర్థః - ఏవంచ కర్మాధీన వ్యాపారజీవస్వరూపాద్వైలక్షణ్యముక్తం భవతి-జీవవిలక్షణం చేతత్ర్రిం-జడమిత్యత ఆహ। కేవలం జ్ఞానం, స్వ చిదప్యజడ మిత్యర్థః తర్హి కిం ఘటపటాద్యాకారవృత్తిజ్ఞానమిత్యత ఆహ। ప్రత్యక్-స్వస్మై భాసమానం- వను జీవోప్యేవంరూప ఇత ఆహ, సమ్యగవస్థితం అర్థాన్తరానపేక్షస్థితిం జీవస్తు పరమాత్మదార్య ఇత్యభిప్రాయః - అన్యానపి చేతనాచేతనవిలక్ష ణాకారానాహ। సత్యం స్వరూపతో ధర్మతశ్చ నిర్వికారం - అనేనస్వరూపతో వికార్యచేతనద్రవ్యం స్వభావతోపి కారీచే తనశ్చ వ్యావృత్తః-పూర్ణం అవాప్తసమస్తకామం - నిర్గుణం సత్త్వాదిరహితం అనాద్యన్తం ఉత్పత్తివినాశరహితం, అత ఏవ నిత్యం కాలానవచ్ఛిన్నం - అద్వయం సమాభ్యధికరహితం - ఏతేయథాసంభవం చేతనాచేతనవ్యావర్తకత్వేనాను సంధేయాః ❀ ॥౩౯॥ ❀ అత్రవిద్వదనుభవం ప్రమాణయతి॥ ఋషే ఇతి॥ హే ఋషే నారద ఆత్మా అన్తఃకరణం ఆశయో వా స నా, ప్రశాన్తా ఆత్మేన్ద్రియాశయా యేషాం తే, కవయః - తత్ ఉక్తవిధం పరమాత్మస్వరూపం జానన్తి, కవయస్సమీచీనత ర్కైర్వివిచ్యతత్స్వరూపం చేతనాచేతనవిలక్షణం శోధయన్తి, కుతర్కైర్దుర్జ్ఞేయత్వమాహ॥ అసత్తర్కైరగసతాం

౩౬॥శ్లో॥ పా ❀ బలితర్గతింవిదుః,

త్రైర్ణికైః సతామేవవా హేతువాదైర్యదా విప్లుతముపద్రుతం - స్యాత్తదా తిరోధీయతేత్యర్థః ॥౮౦॥ అథావతారాం స్తత్కర్మాణి చ విభూతీరాదిమావతారమాహ ॥ఆద్య ఇతి॥ పురుషః విరాట్పురుషః పరస్య విష్ణో రాద్యోఽవతార ఇత్యర్థః ఆద్యత్వం మత్స్యకూర్మాద్యపేక్షయా - అస్య విభూతీరాహ। కాల ఇత్యాదికాలాదయః, రూపవతస్స్వరూపమిత్యుత్తరత్రాన్వయః - రూపవతః అకర్మకృతరూపస్య స్వరూపం స్వీయం రూపం శరీరం కాలాదయ స్తన్నియామ్యవర్గరూపవిభూతిరితి పరం తత్త్వం కాలాదీనాం పరం యాథాత్మ్యమిత్యర్థః - స్వభావః, ప్రకృతిగతపరిణామస్వభావః సదసచ్చేతనమచేతనం స్థూలసూక్ష్మం వా ద్రవ్యం - పృథివ్యాదివికారో మహదహంకారాదిః గుణస్సత్త్వాదిః, ఇన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మాత్మకాని, విరాడన్తరిక్షం - స్వరాట్ స్వర్గః,, అయం లోకస్తు వై సమ్రాడన్తరిక్షం విరాట్స్మృతం। స్వరాడసౌ స్మృతో లోక ,, ఇత్యుక్తేః, స్థాస్ను స్థావరం - చరిష్ణు జఙ్గమం చ రూపాణి భూమవతో భగవతః ॥౮౧॥ కిం బహునా సంక్షేపేణ శృణ్విత్యాహ॥ అహమితి॥ అహం బ్రహ్మా - భవో రుద్రః, యజ్ఞో విష్ణుః, యద్యప్యయం విభూతిమధ్యే పరిత స్తథాపి న విభూతిః అర్థాన్తరాభావాత్ పాలనాధికృతవిష్ణ్వవతారగతపాలనానుగుణం యత్సామర్థ్యం, తస్య విభూతిత్వద్యోతనాయ యజ్ఞోఽపి విభూతిషు పరితః విభూతిత్వం నామ - నియామ్యత్వం సర్వభూతానాం ప్రవర్తనరూపం నియమనమాత్మతయాఽవస్థానాత్, ఆత్మా హి నామ శరీరస్య సర్వాత్మనా ఆధారో నియన్తా శేషీ చ - భగవతస్స్వవిభూతిభూతేషు సర్వేష్వాత్మతయాఽవస్థానమేవ క్వచిత్తత్తచ్ఛబ్దసామానాధికరణ్యనిర్దేశే హేతుః, భగవత్యాత్మతయాఽవస్థితే హి - సర్వే శబ్దాస్తస్మిన్నేవ పర్యవస్యన్తి - యథా దేవమనుష్యపక్షివృక్షాదయశ్శబ్దాః శరీరాణి ప్రతిపాదయన్తస్తత్తదాత్మని పర్యవస్యన్తి - దక్షాదయో - మె ఇమె, ప్రజా

క్షితితలోద్ధరణార్థం, సమస్తయజ్ఞావయవాం క్రోడీం వారాహీం తనుం బిభ్రత్సన్ ఉద్యతః అనన్తః - అపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావో భగవాన్-దంష్ట్రయా-అన్తర్మహార్ణవం సముద్రస్యాన్తః, ఉపాగతం సమాగతం, హిరణ్యాక్షఇతిప్రసిద్ధం, ఆదిదైత్యం దితేః ప్రథమం పుత్రం-దదార విదారితవాన్, తత్ర దృష్టాన్తః వజ్రధరః ఇన్ద్రః అద్రిమివేత్యర్థః ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ సుయజ్ఞావతారమాహ ॥ జాతఇతి ॥ రుచేః ప్రజాపతేః సకాశాత్తద్భార్యాయాం ఆకూతౌ సూనుః సుయజ్ఞో నామ జాతః, స చ స్వభార్యాయాం దక్షిణాయాం-సుయమాన్ సుయమాఖ్యగుణయుక్తాన్ యామాన్ దేవానిత్యర్థః,, యజ్ఞస్య దక్షిణాయాం తు పుత్రా ద్వాదశ జజ్ఞిరే-యామా ఇతి సమాఖ్యాతాః,, ఇతి వచనాత్ అజనయత్ ఉత్పాదయామాస - ఆకూతేస్సూనుస్స ఏవేన్ద్రస్సన్-యదా ఆర్తిం, మహరత్-తదా పూర్వం సుయజ్ఞ ఇత్యుక్తోపి అనుపశ్చాత్ స్వాయమ్భువమనునా మాతామహేన-హరిరిత్యుక్తః అనేన దేవోత్పాదనం లోకత్రయార్తిహరణం చ కర్మ దర్శితం-ఏవం సర్వత్రావతారస్తత్కర్మ చ జ్ఞేయమ్ ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ కపిలావతారమాహ ॥ జజ్ఞ ఇతి ॥ కర్దమప్రజాపతేర్గృహే తద్భార్యాయాం దేవహూత్యాం, హే ద్విజ - నారద-నవభిః స్త్రీభిర్భగినీభిస్సహ జజ్ఞే జాతః-స చ స్వమాత్రే-ఆత్మగతిం ఆత్మజ్ఞానం-మోక్షమార్గం వా-ఊచివాన్-యయా ఆత్మగత్యా-సా దేవహూతిః-ఆత్మశమలం మలినీకరణరూపం-అస్మిన్ దేహే జాతం-గుణసఙ్గపఙ్కం గుణత్రయసఙ్గ ఏవ పఙ్కః-తం-విధూయ కపిలస్య గతిం-కపిలోక్తగతిం-ప్రాప్తవతి ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ దత్తాత్రేయావతారమాహ ॥ అత్రేరితి ॥ అపత్యం పుత్రం-అభికాఙ్క్షమాణాత్ అత్రేః-తుష్టః-మయా-అహమేవ-తుభ్యం దత్త ఇతి యత్ యతః-ఆహ-తతః-స భగవాన్-నామ్నా దత్త ఇతి జాతః-స్వభక్తేభ్యో యోగైశ్వర్యదానం తచ్చరిత్రం దర్శయతి-యస్య పాదపఙ్కజయోః-పరాగైః-తైః పవిత్రితా దేహా యేషాం తే- హైహయాద్యాః

హార్ణవముపాగతమాదిదైత్యం తం దంష్ట్రయాఽద్రిమివ వజ్రధరో దదార ॥ ౧ ॥ జాతో రుచేరజనయత్సుయమాన్ సుయజ్ఞ ఆకూతిసూనురమరానథ దక్షిణాయామ్ । లోకత్రయస్య మహతీమహరద్యదాఽఽర్తిం స్వాయమ్భువేన మనునా హరిరిత్యనూక్తః ॥ ౨ ॥ జజ్ఞే చ కర్దమగృహే ద్విజ దేవహూత్యాం స్త్రీభిస్సమం నవభిరాత్మగతిం స్వమాత్రే । ఊచే యయాఽఽత్మశమలం గుణసఙ్గపఙ్కం సాఽస్మిన్విధూయ కపిలస్య గతిం ప్రపేదే ॥ ౩ ॥ అత్రేరపత్యమభికాఙ్క్షత ఆహ తుష్టో దత్తో మయాఽహమితి యద్భగవాన్స దత్తః । యత్పాదపఙ్కజపరాగపవిత్రదేహా యోగర్ద్ధిమాపురుభయీం యదుహైహయాద్యాః ॥ ౪ ॥ తప్తం తపో వివిధలోకసిసృక్షయా మే ఆదౌ సనాత్స్వతపసస్స చతుస్సనోఽభూత్ । ప్రాక్కల్పసమ్ప్లవవినష్టమిహాత్మతత్త్వం సమ్యగ్జగాద మునయో యదచక్షతాత్మన్ ॥ ౫ ॥ ధర్మస్య దక్షదుహితర్యజనిష్ట మూర్త్యాం నారాయణో నర ఇతి స్వతపఃప్రభావః । దృష్ట్వాఽఽత్మనో భగవతో నియమావలోపం దేవ్యస్త్వనఙ్గపృతనా ఘటితుం న శేకుః ॥ ౬ ॥ కామం దహ

హైహయప్రభృతయః-యత్ యతః దత్తాత్-ఉభయీం ఐహికామాముష్మికీం యోగర్ద్ధిం యోగైశ్వర్యం - అణిమాద్యష్టైశ్వర్యరూపామైహికీం-ముక్తిరూపామాముష్మికీం చ-యోగర్ద్ధిమాపుః ప్రాపుః-ఊః ప్రసిద్ధా ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ కుమారావతారమాహ ॥ తప్తమితి ॥ నానావిధలోకానాం స్రష్టుమిచ్ఛయా-మే మయా-యత్తపస్తప్తం-తస్మాత్స్వతపసః మహాతపసో హేతోః-స హరిః-ఆదౌ సనాత్ దీర్ఘ ఆర్షః సనన్నామకః-అభూత్-చతుస్సనః చతుర్థస్సనకో యస్య సః చతుస్సనః- అభూత్-సనాతనసనన్దనౌ ద్వితీయతృతీయావభూతామిత్యభిప్రాయః-యద్వా-చతుస్సన-శ్చత్వారస్సనశ్శబ్దా-నామసు యస్య సః-చతుస్సనః-అస్మిన్పక్షే - ఆదౌ కల్పాదౌ-సనాదితి తపోవిశేషణం-అఖణ్డితాదిత్యర్థః-యద్వా-తపస ఇతి షష్ఠ్యన్తం - తపసః-సనాత్ సమర్పణాదిత్యర్థః - షణుదానే-స చ-జాతో హరిః పూర్వకల్పసమ్ప్లవే ప్రళయే-వినష్టం విచ్ఛిన్నసమ్ప్రదాయం- ఆత్మతత్త్వం-ఇహ-అస్మిన్కల్పే-సమ్యక్-జగాద ఉక్తవాన్-సమ్యక్త్వం దర్శయతి-యద్గదితమాత్రమేవ మునయః-ఆత్మన్ ఆత్మని, మనసి-మునయః, అచక్షత సాక్షాదపశ్యన్, యద్వా, యద్గదితమేవ, ఆత్మని, తత్త్వం, మునయః అచక్షత అన్యేభ్యోప్యుక్తవన్తః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ నరనారాయణావతారమాహ ॥ ధర్మస్యేతి ॥ ధర్మస్య పత్న్యాం, దక్షదుహితరి మూర్తిసంజ్ఞాయాం నారాయణో నర ఇతి మూర్తిద్వయేన, స హరిరభవజ్జాతః, కథమ్భూతః, స్వః అసాధారణః తపః ప్రభావో యస్య సః, యద్వా, స్వవిషయకం యత్తపస్తస్య ప్రభావో యస్య సః, ఉపాస్యాన్తరాభావాత్, ప్రభావమేవాహ । అనఙ్గపృతనాః మన్మథసేనాః, దేవ్యః అప్సరసః, ఆత్మనః, పరమాత్మనో భగవతః, అనియమావలోపం నియమలోపాభావం, దృష్ట్వా, ఘటితుం తం స్వవశీకర్తుం, న శేకుః సమర్థా న బభూవుః, ఏతదాఖ్యానమేకాదశే స్ఫుటమ్ ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ యత్ర, కామవిజయీ క్రోధోపి బిభేతి, తత్ర కామో న ప్రభవతీతి కిం వక్తవ్యమిత్యాహ ॥ కామమితి ॥ నను హే నారద, కృతినో రుద్రాదయః, రోషదృష్ట్యా, రోషయుక్తయా దృ

ష్ట్వా కామం దహన్తి, తే, రోషం త్వాత్మానం దహన్తం, అసహ్యం సోఢుమశక్యం, న దహన్తి నాభిభవన్తి-కింతు తేనైవాభిభూయన్త ఇత్యర్థః సోయం రోషః, యదన్తరం యస్య భగవతో మనః, ప్రతి ప్రవిశన్, అలం బిభేతి ప్రవేష్టుమధికం బిభేతీత్యర్థః, అస్య మనః, కామం, కథం నుశ్రయేత, న కథమపీత్యర్థః, కామజేతారోప్యజేయం రోషం జితవతో మనః కామః కథం శ్రయేదిత్యర్థః ॥ ౭ ॥ చరిత్రైర్ధ్రువమస్యావతారం సూచయతి ॥ విద్ధ ఇతి ॥ రాజ్ఞః ఉత్తానపదః, అన్తి అన్తికే, మాతుస్సపత్న్యాః సురుచేః, ఉదితాన్యేవ వాక్యాన్యేవ పత్త్రిణో బాణాః, తైర్విద్ధః తాడితః, బాలోపి సన్, తపసే తపశ్చర్తుం వనాని యో ధ్రువో గతః, తస్మై గతవతే, ధ్రువాయ, గృణతే స్తువతే, ప్రసన్నః, యో హరిః, ధ్రువగతిం, స్థాయిపదం, అదాత్, సోప్యేకోఽవతార ఇత్యర్థః, ధ్రువగతిం విశినష్టి ॥ యదుపరి యద్ధ్రువగతేరుపరి, యతః అధస్తాచ్చ, దివ్యాః మునయః సప్తర్షిప్రభృతయః, స్తువన్తి ధ్రువగతిప్రభావం ప్రశంసన్తీత్యర్థః ॥ ౮ ॥ పృథ్వవతారమాహ ॥ య ఇతి ॥ యః పృథుః, ఋషిభిః అర్థితః, వేనం త్రాత్వా, జగతి పుత్రపదం లేభే, సోప్యేకోవతార ఇత్యర్థః, పుత్రపదం ,,పున్నామ్నో నరకాద్యస్మాత్పితరం త్రాయతే సుతః। తస్మాత్పుత్ర ఇతి ప్రోక్తస్స్వయమేవ స్వయంభువా,, ఇతి స్మరణాత్, పుదాఖ్యాన్నరకాత్పితరం వేనం, సంరక్ష్య, పుత్రపదవాచ్యతాం ప్రాప్తవానిత్యర్థః, కథంభూతం వేనం, నిరయే నరకే పతన్తం, తత్కుతః, ద్విజానాం మునీనాం, శాప ఏవ వజ్రం, తేన, విప్లుష్టౌ విశేషేణ దగ్ధౌ, పౌరుషం భగ ఐశ్వర్యం చ, యస్య తం, ద్విజశాపః కుత ఇత్యత ఆహ ॥ ఉత్పథగతం అసన్మార్గవర్తినం, ఏతదాఖ్యానం చతుర్థే స్ఫుటం, ఏతస్యైవ చరిత్రాన్తరమాహ ॥ యేన పృథునా, వసుధా భూమి, స్సర్వాణి, వసూని అన్నాదిద్రవ్యాణి దుగ్ధా అదుహ్యత, దుహ ధాతుర్ద్వికర్మకః ॥ ౯ ॥ ఋషభావతారమాహ ॥ నాభేరితి ॥ యద్ద్విష్ట్వా, పా

స్తి కృతినో ననురోషదృష్ట్యా రోషం దహన్త్యుత తేన దహన్త్యసహ్యమ్ । సోయం యదన్తరమలం నివిశన్ బిభేతి కామః కథం ను పునరస్య మనశ్శ్రయేత ॥ ౭ ॥ విద్ధస్సపత్న్యుదితపత్త్రిభిరన్తి రాజ్ఞో బాలోపి సన్నుపగతస్తపసే వనాని। తస్మాదదాద్ధ్రువగతిం గృణతే ప్రసన్నో దివ్యాస్స్తువన్తి మునయో యదుపర్యధస్తాత్ ॥ ౮ ॥ యో వేనముత్పథగతం ద్విజశాపవజ్రవిప్లుష్టపౌరుషభగం నిరయే పతన్తమ్ । త్రాత్వాఽర్థితో జగతి పుత్రపదం చ లేభే దుగ్ధా వసూని వసుధా సకలాని యేన ॥ ౯ ॥ నాభేరసావృషభ ఆస సుదేవిసూనుర్యో వై చచార సమదృగ్జడయోగచర్యామ్। యత్పారహంస్యమృషయః పదమామనన్తి స్వస్థః ప్రశాన్తకరణః పరిముక్తసఙ్గః ॥ ౧౦ ॥ సత్రే మమాస భగవాన్ హయశీర్ష ఏష సాక్షాత్స యజ్ఞపురుషస్తపనీయవర్ణః । ఛన్దోమయో మఖమయోఽఖిలదేవతాత్మా వాచో బభూవురుశతీశ్శ్వసతోఽస్య నస్తః ॥ ౧౧ ॥ మత్స్యో యుగాన్తసమయే మనునోపలబ్ధః క్షోణీమయో నిఖిలజీవనికాయకేతః । విస్రంసితానురుభయే సలిలే ముఖాన్మ ఆదాయ తత్ర విజహార హ వేదమా

రహాంస్యం పరమహంసప్రాప్యం, పదం స్వరూపం, ఋషయో వేదా, ఆమనన్తి, తే, దసౌ హరిః, కపిలాదివత్ స్వాంశేన, ఋషభాఖ్యో రాజా, నాభేరాగ్నీధ్రపుత్రాత్, సుదేవ్యాస్సూను, రాస, మేరుదేవ్యా ఏవ సుదేవీత్యపి సంజ్ఞా, యో జాతః, ఋషభః, జడవద్యోగచర్యాం చచార, తత్ర హేతుః, సమదృక్ సర్వస్యాపి స్వాత్మకత్వేన సమదర్శనః, తస్యాన్యాత్మకత్వం వ్యావర్తయతి, స్వస్థః ,,స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత,, ఇతి శ్రుతేః స్వస్మిన్నవస్థితః, న త్వాత్మాన్తరధార్యః, జడయోగచర్యాచరణే హేత్వన్తరమాహ ॥ ప్రశాన్తకరణం ప్రశాన్తేన్ద్రియః, తత్కుతః, పరిముక్తసఙ్గః, పరితః శబ్దాదిషు ముక్తః త్యక్తస్సఙ్గః ఆసఙ్గో యేన సః ॥ ౧౦ ॥ హయగ్రీవావతారమాహ ॥ సత్ర ఇతి ॥ స ఏవ సాక్షాద్భగవాన్-మమ బ్రహ్మణః సత్రే-హయశీర్ష-ఆస-సకరం మాతః-తపనీయం సువర్ణం తద్వద్వర్ణో యస్య సః- ఛన్దోమయో వేదమయః వేదోత్పాదకత్వేన తత్ప్రచుర ఇత్యర్థః-మఖమయః యజ్ఞారాధ్యః- అఖిలదేవతాత్మా అఖిలానాం దేవతానాం ఆత్మా ,,స ఆత్మా అఙ్గాన్యన్యా దేవతా,, ఇతి శ్రుతేః-శ్వసతః నిశ్వసతః అస్య హయగ్రీవస్య-నస్తః-నాసికాతః - ఉశతీః శుద్ధాః-వాచః వేదవాచః-బభూవుః-తస్య హవా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద,, ఇత్యాది శ్రుతేః - వేదానాం తద్విహితకర్మణాం తదారాధ్యదేవతానాం-తత్ప్రవర్తకత్వ తదారాధ్యత్వ తదాత్మకత్వాన్యుక్తాని ॥ ౧౧ ॥ మత్స్యావతారమాహ ॥ మత్స్య ఇతి ॥ మత్స్యః భావినా వైవస్వతమనునా దృష్టః - క్షోణీమయః - ఆగామిసృష్ట్యుపయోగిపార్థివద్రవ్యమయః-పార్థివద్రవ్యాశ్రయ ఇత్యర్థః-అత ఏవ నిఖిలజీవనికాయానాం సమస్తజీవసమూహానాం కేతః నిలయః- మే మమ-ముఖాత్-విస్రంసితాన్-వేదమార్గాన్-వైదికప్రమాణాని, ఆదాయ సమర్ప్య-మహ్యమితి శేషః - వేదరూపప్రమాణప్రదానమేవాస్యావతారస్య కృత్యం-తత్ర, ఉ

రుభయే అతిభయంకరే - యుగాన్తసలిలే - విజహార విహృతవాన్ - హేతిసర్గే - ఏతదాఖ్యానమష్టమే స్పష్టమ్ ❁ ॥౧౨॥ ❁ కూర్మావతారమాహ ॥ క్షీరోదధావితి ॥ క్షీరసముద్రే అమృతలబ్ధయే అమృతలాభార్థం - అమరదానవయూథపానాం సురాసురశ్రేష్ఠానాం, ఉన్మథ్నతాం మథనం కుర్వతాం సతాం - ఆదిదేవో భగవాన్ - కచ్ఛపవపుః, ధృతకూర్మతనుః, పృష్ఠేన పృష్ఠభాగేన - గోత్రం మన్దరపర్వతం, విదధార ధృతవాన్ - కథంభూతో విదధార - నిద్రాక్షణః నిద్రాయాః క్షణః అవసరః ఉత్సవో యస్య సః - అద్రిపరివర్తకషాణకణ్డూః యస్య - స తథోక్తః - కషాణ ఇతి దీర్ఘ ఆర్షః - మన్దరభ్రమణసంఘర్షితకణ్డూరిత్యర్థః ❁ ॥౧౩॥ ❁ నృసింహావతారమాహ ॥ త్రైపిష్టపేతి ॥ త్రివిష్టపే భవాః త్రైపిష్టపాః దేవాః - తేషాం ఉరుభయం తద్ధరతీతి త్రైపిష్టపోరుభయహారి, తథావిధం నృసింహరూపం - కృత్వా ధృత్వా, కథంభూతం - భ్రమన్త్యో భ్రుకుట్యో దంష్ట్రాశ్చ యస్మింస్తథాభూతం, కరాళం భయంకరం వక్త్రం యస్మింస్తత్, ఆరాత్ సమీపే, ఆశు శీఘ్రం, గదయా ఉపలక్షితం, అభిముఖమాపతన్తం దైత్యేన్ద్రం హిరణ్యకశిపుం స్ఫురన్తం చలన్తం - ఊరౌ స్వస్యోరౌ, నిపాత్య పాతయిత్వా నఖైర్విదదార విదారితవాన్ ❁ ॥౧౪॥ ❁ హరిసంజ్ఞకావతారమాహ ॥ అన్తరితి ద్వయేన ॥ యూథపతిః గజయూథస్య పతిః గజేన్ద్రః, అన్తస్సరసి ఉరుబలేన అధికబలేన - గ్రాహేణ మకరేణ, పదే, గృహీతః - అతఏవార్తః దుఃఖితః అమ్బుజం హస్తే యస్య సః - ధృతామ్బుజోద్ధృతహస్తస్సన్నిదమాహ । కిమిత్యత ఆహ, ఆదిపురుష హే కారణపురుష, హే తీర్థశ్రవః, తీర్థం విశుద్ధం శ్రవః, కీర్తిర్యస్య సః - హే శ్రవణమఙ్గళనామధేయ, శ్రవణేనైవ మఙ్గళం కల్యాణసంపాదకం నామధేయం యస్య సః, ఈదృశః త్వం - రక్షితా భవేత్యాహేత్యర్థః ❁ ॥౧౫॥ ❁ తత్ శ్రుత్వా గజేన్ద్రవచః శ్రుత్వా - అరణార్దినం శరణార్థినం, హస్తే శుణ్డా

ర్గాన్ ॥౧౨॥ క్షీరోదధావమరదానవయూథపానామున్మథ్నతామమృతలబ్ధయ ఆదిదేవః । పృష్ఠేన కచ్ఛపవపుర్విదధార గోత్రం నిద్రాక్షణోఽద్రిపరివర్తకషాణకణ్డూః ॥౧౩॥ త్రైపిష్టపోరుభయహారి నృసింహరూపం కృత్వా భ్రమద్భ్రుకుటిదంష్ట్రకరాళవక్త్రమ్ । దైత్యేన్ద్రమాశు గదయాఽభిపతన్తమారాదూరౌ నిపాత్య విదదార నఖైః స్ఫురన్తమ్ ॥౧౪॥ అన్తస్సరస్యురుబలేన పదే గృహీతో గ్రాహేణ యూథపతిరమ్బుజహస్త ఆర్తః । ఆహేదమాదిపురుషాఖిలలోకనాథ తీర్థశ్రవః శ్రవణమఙ్గళనామధేయ ॥౧౫॥ శ్రుత్వా హరిస్తమరణార్థినమప్రమేయశ్చక్రాయుధః పతగరాజభుజాధిరూఢః । చక్రేణ నక్రవదనం వినిపాట్య తస్మాద్ధస్తే ప్రగృహ్య భగవాన్ కృపయోజ్జహార ॥౧౬॥ జ్యాయాన్ గుణైరవరజోఽప్యదితేస్సుతానాం లోకాన్ విచక్రమ ఇమాన్ యదథాధియజ్ఞః । క్ష్మాం వామనేన జగృహే త్రిపదచ్ఛలేన యాచ్ఞామృతే పథి చరన్ ప్రభుభిర్న చాల్యః ॥౧౭॥ నార్థో బలేరయమురుక్రమపాదశౌచమాపః శిఖాధృతవతో విబుధాధిపత్యమ్ । యో వై ప్రతిశ్రుతమృతే న చికీర్షదన్యదాత్మానమఙ్గ శిరసా హరయేఽభిమేనే ॥౧౮॥ తుభ్యం చ నారద భృశం భగవాన్ వివృద్ధభావేన సాధు పరితు

యాం - ప్రగృహ్య, భగవాన్, కృపయా, తస్మాద్గ్రాహాత్, ఉజ్జహార ఉద్ధృతవాన్, కిం కృత్వా - చక్రేణ సుదర్శనేన, నక్రస్య గ్రాహస్య వదనం - వినిపాట్య, విదార్య, కథంభూతో భగవాన్, పతగానాం పక్షిణాం రాజా గరుడః, తస్య భుజయోః అధిరూఢః, చక్రాయుధధరః, అప్రమేయః అపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావః ❁ ॥౧౬॥ ❁ వామనావతారమాహ ॥ జ్యాయానితి ॥ అదితేస్సుతానాం ద్వాదశాదిత్యానాం మధ్యే, అధియజ్ఞః యజ్ఞాధిపతిర్భగవాన్, అవరజః కనీయానపి, గుణైర్జ్యాయాన్ జ్యేష్ఠః, గుణానేవాహ ॥ యత్ యతః, ఇమాన్ లోకాన్, విచక్రమే పాదవిన్యాసైః క్రాన్తవాన్, అథ - ప్రతిశ్రుతాదన్తరమేవ, అత్ర హే

మితి॥ హే నారద, భృశం-వివృద్ధ భావేన ప్రవృద్ధ స్నేహేన, త్వయా, సాధు, పరిపృష్టః సాకల్యేన పృష్టో, భగవాన్, హంస రూపేణేతి శేషః, యోగం అనభిసంహితఫలకర్మ యోగం, జ్ఞానం భాగవతం పాదనస్తకానుగృహీతభగవదుపాసనాత్మకజ్ఞానం, ఆత్మసు ప్రకృతివివిక్తాత్మసు య, త్తత్త్వం యాథాత్మ్యం తస్య, దీపవత్ప్రకాశకం జ్ఞానయోగం చ, సాధు యథా తథా - తుభ్యమువాచ - ఏతదాఖ్యానమేకాదశే స్ఫుటం-య ఏవ హంసోక్తమేవ యోగాదికం-వాసుదేవశరణాః, బహూనాం జన్మనామన్తే, ఇత్యుక్తరీత్యా ఉపాయత్వేనోపేయత్వేన వాసుదేవం శరణం గతాః, అఞ్జసా సుఖేన విదుః-హంసోక్తమేవజ్ఞాత్వాఽనుతిష్ఠన్తీత్యర్థః ॥౧౯॥ తత్తన్మన్వన్తరావతారమాహ॥ చక్రమితి॥ మనువంశధరః మనువంశపాలకస్సన్, మన్వన్తరేషు- దశసు దిక్షు -అవిహతం అనభిభావ్యం-స్వతేజః స్వప్రతాపబృంహితం-చక్రం ఆజ్ఞారూపచక్రం, బిభర్తి-కించ-దుష్టేషు గర్వితేషు-రాజసు-దమం దణ్డం, వ్యదధాత్॥ వ్యధత్త, కథం భూతస్సన్-త్రిపృష్ఠే ఇత్యుపలక్షితేస్యాం దివి, సత్యే సత్యలోకే, చరిత్రైః, ఉశతీం కమనీయాం-కీర్తిం, ప్రథయన్ విస్తారయన్-వ్యదధాదిత్యర్థః ॥౨౦॥ ధన్వన్తర్యవతారమాహ॥ ధన్వన్తరిరితి॥ భగవాన్, లోకే ధన్వన్తరిరూపేణావతీర్య, పురురుజాం భూరిదుఃఖానాం మహారోగిణాం, నృణాం-స్వనామ్నైవ, రుజో రోగాన్, హన్తి, కథంభూతః - స్వయమేవ కీర్తిరితి కీర్త్యతిశయోక్తిః, అమృతం మరణశూన్యమాయుర్యస్మాత్సః, రుద్ధం పూర్వం దైతేయైః ప్రతిషిద్ధం, యజ్ఞే భాగం, అవాపలేభే, ఆయుర్విషయం-వేదం-చానుశాస్తి ప్రవర్తయతి ॥౨౧॥ పరశురామావతారమాహ ॥ క్షత్రమితి ॥ విధినా దైవేన, క్షయాయ మృత్యవే, ఉపభృతం సమర్పితం, బ్రహ్మధ్రుక్ బ్రాహ్మణేభ్యో ద్రుహ్యతీతి తథాభూతః- ఉజ్ఝితః త్యక్తః పన్థాః వేదమార్గో యేన తత్, అత ఏవ నరకార్తిం నారకం

ష్ట ఉవాచ యోగమ్ । జ్ఞానం చ భాగవతమాత్మసుతత్త్వదీపం యద్వాసుదేవశరణా విదురఞ్జసైవ ॥ ౧౯ ॥ చక్రం చ దిక్ష్వవిహతం దశసు స్వతేజో మన్వన్తరేషు మనువంశధరో బిభర్తి । దుష్టేషు రాజసు దమం వ్యదధాత్స్వకీర్తిం సత్యే త్రిపృష్ఠ ఉశతీం ప్రథయంశ్చరిత్రైః ॥ ౨౦ ॥ ధన్వన్తరిశ్చ భగవాన్స్వయమేవ కీర్తిర్నామ్నా నృణాం పురురుజాం రుజ ఆశు హన్తి । యజ్ఞే చ భాగమమృతాయురవావరుద్ధ ఆయుష్యవేదమనుశాస్త్యవతీర్య లోకే ॥ ౨౧ ॥ క్షత్రం క్షయాయ విధినోపభృతం మహాత్మా బ్రహ్మధ్రుగుజ్ఝితపథం నరకార్తిలిప్సు । ఉద్ధన్త్యసావవనికణ్టకముగ్రవీర్యస్త్రిస్సప్తకృత్వ ఉరుధారపరశ్వధేన ॥ ౨౨ ॥ అస్మత్ప్రసాదసుముఖః కలయా కలేశ ఇక్ష్వాకువంశ అవతీర్య గురోర్నిదేశే । తిష్ఠన్వనం సదయితానుజ ఆవివేశ యస్మిన్విరుధ్య దశకంధర ఆర్తిమార్ఛత్ ॥ ౨౩ ॥ యస్మా అదాదుదధిరూఢభయాఙ్గవేపో మార్గం సపద్యరిపురం హరవద్దిధక్షోః । దూరే సుహృన్మథితరోషసుశోణదృష్ట్యా తాతప్యమానమకరోరగనక్రచక్రః ॥ ౨౪ ॥ వక్షస్స్థలస్పర్శరుగ్ణమహేన్ద్రవాహదన్తైర్విడమ్బితకకుబ్జుష ఊఢహాసమ్ । సద్యోఽసుభిస్సహ వినేష్యతి దారహర్తుర్విస్ఫూర్జితైర్ధనుష ఉచ్చరతోఽధిసై

దుఃఖం లిప్సు లబ్ధుమిచ్ఛు, ఏవం భూతం, అవనేః కణ్టకం కణ్టకతుల్యం, క్షత్రం క్షత్రియకులం అసౌ మహాత్మా, భార్గవరామరూపో హరిః ఉరుధారపరశ్వధేన దీర్ఘతీక్ష్ణధారేణ పరశునా, త్రిస్సప్తకృత్వః ఏకవింశతివారం, ఉగ్రవీర్యః అసహ్యవీర్యస్సన్, ఉద్ధన్తి ఉత్పాటయతి ॥౨౨॥ రామావతారమాహ॥ అస్మదితి॥ అస్మదనుగ్రహే సుముఖః-అస్మద్దత్తవరాభిమోదేనావతీర్ణ ఇతి భావః-కలేశః ప్రకృతిపురుషయోరధిపతిః-కలయా భరతాదిరూపయా సహ - ఇక్ష్వాకుకులే అవతీర్య, గురోర్దశరథస్య-నిదేశే ఆజ్ఞాయాం, తిష్ఠన్ ఆజ్ఞాం పాలయన్నిత్యర్థః, సదయితానుజః సీతాలక్ష్మణాభ్యాం సహితః వనమావివేశ, యస్మిన్ రామే-విరుధ్య విరోధం కృత్వా-దశకంధరో రావణః-ఆర్తిం నాశం-ఆర్ఛత్ ప్రాప్తః ॥౨౩॥ యస్మై శ్రీరామాయ ॥ ఉదధిస్సముద్రః-మార్గం అదాత్ దత్తవాన్- కిం భూతో ఽదాత్, సపదిశీఘ్రం-హరో రుద్రః-యథా త్రిపురం, దిధక్షుః దగ్ధుమిచ్ఛుః-తద్వదితి-పురం లఙ్కాం-దిధక్షోః శ్రీరామాద్ధేతోః - ఊఢభయాఙ్గవేపః ఊఢం ప్రాప్తం-యద్భయం, తేనాఙ్గవేపః కమ్పో, యస్య-దూరే ఏవ స్థితమానా - సుహృత్సీతా-తయా నిమిత్తభూతయా మథితం-క్షుభితః-యో రోషః-తేన సుశోణా దృష్టిః శ్రీరామసంబన్ధినీ-తయా-తాతప్యమానం మకరాణాం ఉరగాణాం నక్రాణాం చ క్రం సమూహో యస్మిన్ సః, ఏవం భూతో మార్గమదాదిత్యర్థః ॥౨౪॥ కించ యుద్ధే-రావణస్య వక్షస్స్థలస్పర్శేన-రుగ్ణాః భగ్నాః- యే-మహేన్ద్రవాహస్య ఐరావతస్య, దన్తాః - తైర్విడమ్బితాః స్వధవళిమ్నా ధవళీకృతాః- తత్తద్దిక్షు పతితైః-వక్షశ్చూర్ణితసురగజదన్తచూర్ణైః ప్రకాశితా ఇత్యర్థః - ఏవంభూతాః-యాః కకుభః దిశః, తాసాం, జోజయా, తేన, రూఢః ఉత్పన్నః-యో హాసః, అహో మత్సమః కో న్యోఽస్తీతి గర్వేణ ప్రాప్తహాసః, తం, సైన్యమధ్యే-ఉత్కర్షేణ చరతో, దారహర్తుః రావణస్య,

అసుభిః ప్రాణైః సహ-సద్యః శీఘ్రం-విసేష్యతి అపనేష్యతి-కైః-ధనుషా విష్ఫూర్జితైః స్ఫురితైః శరైరిత్యర్థః ❁ ॥౨౫॥ ❁ కృష్ణావతారమాహ॥ భూమేరితి॥ సురేతరాః అసురసంపత్త్యా జాతా రాజానః- తేషాం - వరూథైః సైన్యైః-విమర్దితాయాః భారేణ పీడితాయాః, భూమేః - క్లేశనాశనాయ భారాపహరణార్థమిత్యర్థః, సితకృష్ణకేశః- భగవాన్ కలయా బలభద్రేణ సాకం, జాతః అవతీర్ణః - సితకృష్ణౌ కేశౌ యస్య సః సితకృష్ణకేశః, శోభార్థం హి భగవతా సితకృష్ణకేశౌ ధృతౌ, అవికారిత్వేన - వయఃపరిణామాసంభవాత్ ,, యత్తు శ్రీవిష్ణుపురాణే ,, ఉజ్జహారాత్మనః కేశౌ సితకృష్ణౌ తథా మునే ఇతి॥ భారతేపి॥ స చాపి కేశౌ హరిరుజ్జహార శుక్లమేకమపరం చాపి కృష్ణమ్ ॥ తౌ చాపి కేశౌ విశతాం యదూనాం కులే స్త్రియౌ రోహిణీం దేవకీం చ॥ తయోరేకో బలభద్రో బభూవ యోఽసౌ శ్వేతస్తస్య దేవస్య కేశః । కృష్ణో ద్వితీయః కేశవస్సంబభూవ కేశో యోఽసౌ వర్ణతః కృష్ణవర్ణ ఇతి,, తత్తు న కేశమాత్రావతారాభిప్రాయం, కింతు - భూభారావతారణరూపం కార్యం కియదేతత్ మత్కేశావపి తత్కర్తుం శక్తావితి ద్యోతనార్థం, రామకేశవయోర్వర్ణస్తవనార్థం చ కేశోద్ధరణమితి గమ్యతే,, అన్యథా- తత్రైవ పూర్వాపరవిరోధాపత్తేః ,, కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయ,,మిత్యేతద్విరోధాచ్చ జాతశ్చ భగవాన్, జనైరనుపలక్ష్యో మార్గో గతిర్యస్య , స తథా భూతః , ఆత్మనః స్వస్య , మహిమా ఉపనిబధ్యతే అభివ్యజ్యతే యేషు తాని-స్వమహాత్మ్యప్రకాశకానీత్యర్థః, కర్మాణి చేష్టితాని-కరిష్యతి ❁ ॥౨౬॥ ❁ కర్మణాం పరమేశ్వరత్వప్రకాశకత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి॥ తోకేనేతి॥ తోకేన బాలేన సతా, ఉలూకికాయాః పూతనాయాః, జీవహరణం యత్ - పూతనా ఉలూకరూపేణాగతేతి పురాణాన్తరప్రసిద్ధిః త్రైమాసికస్య త్రిమాసవయస్కస్య , పదా పాదేన-శకటస్య శకటరూపేణాగతస్య అసు

న్యమ్॥ ౨౫॥ భూమేస్సురేతరవరూథవిమర్దితాయాః క్లేశవ్యయాయ కలయా సితకృష్ణకేశః । జాతః కరిష్యతి జనానుపలక్ష్యమార్గః కర్మాణి చాత్మమహిమోపనిబన్ధనాని॥ ౨౬ ॥ తోకేన జీవహరణం యదులూకికాయాస్త్రైమాసికస్య చ పదా శకటోఽపవృత్తః । యద్రిఙ్గతాఽన్తరగతేన దివిస్పృశోర్వా ఉన్మూలనం త్వితరథాఽర్జునయోర్న భావ్యమ్ ॥ ౨౭ ॥ యద్వై వ్రజే వ్రజపశూన్విషతోయపీతాన్ బాలానజీవయదనుగ్రహదృష్టివృష్ట్యా। తచ్ఛుద్ధయేఽతివిషవీర్యవిలోలజిహ్వముచ్చాటయిష్యదురగం విహరన్ హ్రదిన్యామ్ ॥ ౨౮ ॥ తత్కర్మ దివ్యమివ యన్నిశి నిశ్శయానం దావాగ్నినా శుచివనే పరిదహ్యమానే। ఉన్నేష్యతి వ్రజమతోఽవసితాన్తకాలం నేత్రే పిధాయ్య సబలోఽనధిగమ్యవీర్యః॥ ౨౯॥ గృహ్ణీత యద్యదుపబన్ధమముష్య మాతా శుల్బం సుతస్య న తు తత్తదముష్య మాతి । యజ్జృమ్భతోఽస్య వదనే భువనాని గోపీ సంలక్ష్య శఙ్కితమనాః ప్రతిబోధితాఽఽసీత్॥ ౩౦॥ నన్దం చ మోక్ష్యతి భయాద్వరుణస్య పాశాద్గోపాన్ బిలేషు పిహితాన్మయసూనునా చ। అహ్న్యాపృ

రస్య, అపవృత్తిః పరావృత్తిరితి యత్-రిఙ్గతా జానుభ్యాం గచ్ఛతా-దివిస్పృశోరర్జునవృక్షయోః-అన్తరగతేన మధ్యం ప్రాప్తేన-ఉన్మూలనమితి యత్-తత్సర్వం కర్మ -దివ్య-మిత్యుత్తరత్రాన్వయః - ఇతరథా-దివ్యం న చేత్ - న భావ్యం న భవితవ్యం అతీశ్వరత్వే తత్సర్వమనుపపన్నమిత్యర్థః ❁ ॥౨౭॥ ❁ కించ-వ్రజే వసన్-విషతోయపీతాన్ విషజలస్య పీతం పానం యేషాం తాన్-పశూన్-తత్పాలాంశ్చ, అనుగ్రహదృష్టిః కృపాదృష్టిః-తస్యాః వృష్ట్యా సుధావర్షేణ, అజీవయదితి యత్-హ్రదిన్యాం యమునాయాం విహరన్-తచ్ఛుద్ధయే హ్రదిన్యాః నిర్విషత్వాయ-అతివిషవీర్యేణ విలోలా చఞ్చలా జిహ్వా యస్య , తమురగం కాళియాఖ్యం సర్పం ఉచ్చాటయిష్యత్ పలాయయిష్యతీతి యత్ ❁ ॥౨౮॥ ❁ తదపి కర్మ , దివ్యమివ అమానుషమివేతి లోకోక్తిః, కించ-దావాగ్నినా-శుచివనే శుష్కవనే-పరిదహ్యమానే సతి-అతో దావాగ్నేర్హేతోః-అవసితో నిశ్చితో- ఽన్తకాలో యస్య తం నిశి రాత్రౌ-నిశ్శయానం నితరాం స్వపన్తం, వ్రజం, ఉన్నేష్యతి ఉద్ధరిష్యతి-నేత్రే, పిధాయ పిహితే కారయిత్వా-అనేన-వ్రజస్య పశ్చాజ్జాగరణం సూచితం - సబలః బలభద్రేణ సహితః అనధిగమ్యవీర్యః అనధిగమ్యం దుర్జ్ఞేయం వీర్యం యస్య తథాభూతః, ఉన్నేష్యతి-అగ్నిం పీత్వా వ్రజముద్ధరిష్యతీత్యర్థః ॥౨౯॥ కించ గృహ్ణీతేతి॥ అముష్య శ్రీకృష్ణస్య మాతా యశోదా యద్యదుపబన్ధం బన్ధనసాధనం శుల్బం ముఞ్జాదినిర్మితరజ్జుం, గృహ్ణీత గ్రహీష్యతి-తత్తచ్ఛుల్బం-అముష్య ఉదరం-న మాతి న పర్యాప్తమిత్యర్థః, కించ-జృమ్భతోఽస్య భగవతో, వదనే ముఖే భువనాని చతుర్దశభువనాని , సంలక్ష్య దృష్ట్వా, గోపీ యశోదా-శఙ్కితమనాస్సతీ-పశ్చాత్ ప్రతిబోధితా జ్ఞాపితైశ్వర్యా , ఆసీదితి యత్ , తచ్చ కర్మ-దివ్యమివేతి పూర్వేణాన్వయః ❁ ॥౩౦॥ ❁ అపి చ-వరుణస్య పాశాత్, యద్భయం-తస్మాన్నన్దం స్వపితరం నన్దం-మోచయిష్యతి। మయసూనునా వ్యోమాసురేణ-బిలేషు పిహితాన్ తిరోధాపితాన్, గోపాంశ్చ, మోక్ష్యతీత్యర్థః, కించ, అహ్ని దివసే-అతిశ్రమేణ ఆవృతం వ్యా-

పాశగ్రస్తం, నిశి శయానం - గోకులం గోకులవాసిజనం, దృష్ట్వా - తేషు స్వావ్యక్తజనితకృపయా, వికుణ్ఠం నిత్యలోకం - నిరతిశయానన్దలోకం, ఉపనేష్యతి ప్రాపయిష్యతి అత్యర్థః స్మేత్యార్షః ॥౩౧॥ గోపైరితి ॥ గోపైః, మఖే ఇన్ద్రయాగే ప్రతిహతే విహతే సతి - మఖవిప్లవాయ పర్వతయాగనాశార్థం, దేవే ఇన్ద్రే, అభివర్షతి పశూన్ - కృపయా రిరక్షుః రక్షితుమిచ్ఛుః సప్తవర్షః సప్తవర్షాణి వయో యస్య సః తథాభూతః, అనఘైకకరే అనఘే శ్రమరహితే ఏకస్మిన్నేవ కరే అనఘేతి నారదసంబోధనం వా - సలీలం యథా తథా - మహీధ్రం గోవర్ధనాఖ్యమద్రిం - సప్తదినాని, ఉచ్ఛిలీన్ధ్రమివ, ధర్తా ధరిష్యతి - ఉచ్ఛిలీన్ధ్రం ఉద్గతచ్ఛత్రాకమిత్యర్థః ॥౩౨॥ క్రీడన్నితి ॥ నిశాకరశ్చన్ద్రః తస్య రశ్మిభిః, గౌర్యాం ధవళాయాం - రాత్రౌ - వనే క్రీడన్ విహరన్ - కలాని మధురాణి పదాని యస్మిన్ - తత్ - ఆయతం దీర్ఘం, మూర్ఛితం ఆలాపవిశేషయుక్తం, గీతం - తేన - ఉద్దీపితః స్మరః కామ ఏవ రుక్ రోగో యాసాం - తాసాం వ్రజభృద్వధూనాం - వ్రజం బిభ్రతి వ్రజభృతో గోపాః - తేషాం వధూనాం గోపీనాం - హర్తుః గోపీశ్చోరయతో, ధనదానుగస్య కుబేరభృత్యస్య శఙ్ఖచూడాఖ్యస్య, శిరో హరిష్యతి ॥౩౩॥ యే చేతి ॥ యే చ ప్రలమ్బాదయః - తే సర్వే - హరిణా హేతుభూతేన - తదీయం హరిసంబన్ధి - అదర్శనం ప్రాకృతేన్ద్రియావిషయం - వైకుణ్ఠం నిలయం లోకం - యాస్యన్తి అలం తద్వర్ణనేన - తచ్చేష్టితానామనన్తత్వాన్న తద్వర్ణనేన సమాప్యమితి భావః - ఖరో ధేనుకః - దర్దురో బకః ఇభః కువలయాపీడః - కుజో నరకః - కపిః ద్వివిదః సప్తోక్షాణః బలీవర్దాః నృపేయుద్ధే - యే వా ఆత్తచాపాః ధృతధన్వానో రాజానః - సమితిశాలినః సమితౌ సంగ్రామే శాలన్తే శ్లాఘన్త ఇతి సమితిశాలినః - కామ్బోజాదిదేశా

తం నిశి శయానమతిశ్రమేణ లోకం వికుణ్ఠముపనేష్యతి గోకులం స్మ ॥౩౧॥ గోపైర్మఖే ప్రతిహతే మఖవిప్లవాయ దేవేఽభివర్షతి పశూన్ కృపయా రిరక్షుః । ధర్తోచ్ఛిలీన్ధ్రమివ సప్తదినాని సప్తవర్షో మహీధ్రమనఘైకకరే సలీలమ్ ॥౩౨॥ క్రీడన్వనే నిశి నిశాకరరశ్మిగౌర్యాం రాసోన్ముఖః కలపదాయతమూర్ఛితేన । ఉద్దీపితస్మరరుజాం వ్రజభృద్వధూనాం హర్తుం హరిష్యతి శిరో ధనదానుగస్య ॥౩౩॥ యే చ ప్రలమ్బఖరదర్దురకేశ్యరిష్టమల్లేభకంసయవనాః కుజపౌణ్డ్రకాద్యాః । అన్యే చ సాల్వకపిబల్వలదన్తవక్త్రసప్తోక్షశమ్బరవిదూరథరుక్మిముఖ్యాః ॥౩౪॥ యే వా మృధే సమితిశాలిన ఆత్తచాపాః కామ్బోజమత్స్యకురుకైకయసృంజయాద్యాః । యాస్యన్త్యదర్శనమలం బలపార్థభీమవ్యాజాహ్వయేన హరిణా నిలయం తదీయమ్ ॥౩౫॥ కాలేన మీలితధియామవమృశ్య నౄణాం స్తోకాయుషాం స్వనిగమో బత దూరపారః । ఆవిర్హితస్త్వనుయుగం స హి సత్యవత్యాం వేదద్రుమం విటపశో విభజిష్యతి స్మ ॥౩౬॥ దేవద్విషాం నిగమవర్త్మని నిష్ఠితానాం పూర్భిర్మయేన రచితాభిరదృశ్యతూర్భిః । లోకాన్ ఘ్నతాం మతివిమోహమతిప్రలోభం వేషం విధాయ బహు భాష్యత ఔపధర్మ్యమ్ ॥౩౭॥ యర్హ్యాలయేష్వపి సతాం న హరేః కథాః స్యుః పాషణ్డినో ద్విజజనా వృషలా నృదేవాః । స్వాహా స్వధా వషడితి

ధిపతయః, తను ప్రలమ్బాదయో బలభద్రేణ హతాః - కామ్బోజాదయశ్చ భీమార్జునాదిభిః శమ్బరః ప్రద్యుమ్నేన - యవనో ముచుకున్దేన - న తు హరిణా - తత్రాహ । బలభీమపార్థా ఇతి వ్యాజాః కపటాః ఆహ్వయాః నామాని యస్య - తేన బలభీమాదిరూపేణాయమేవ హరిస్సర్వసంహర్తేత్యర్థః - సప్తోక్షాణస్తు - తేన దమితాః కాలాన్తరే యాస్యన్తీతి భావః - ఏతచ్చ సర్వమపి కర్మ దివ్యమేవ - తచ్చాన్యథా న భావ్యమితి పూర్వేణాన్వయః ॥౩౪॥౩౫॥ వ్యాసావతారమాహ ॥ కాలేనేతి ॥ కాలేన మీలితధియాం సంకుచితబుద్ధీనాం స్తోకమల్పమాయుర్యేషాం తేషాం - నృణాం - స్వనిగమః స్వకృతో వేదో బత అహో - దూరపారః దూరే పారం యస్య స దూరపారః - దుర్గమ - ఇత్యవమృశ్య విచార్య - సత్యవత్యామావిర్హితః ఆవిర్భూతః - స హరిః - అనుయుగం యుగానురూపం - వేదద్రుమం - విటపశః శాఖాభేదేన - విభజిష్యతి విభక్తం కరిష్యతి ॥౩౬॥ బుద్ధావతారమాహ ॥ దేవద్విషామితి ॥ నిగమవర్త్మని వైదికమార్గే - నిష్ఠితానాం నితరాం స్థితానాం - లోకాన్ - మయేన కల్పితాభీ రచితాభిః - అదృశ్యతూర్భిః అలక్ష్యవేగాభిః - పూర్భిః పురీభిః - ఘ్నతాం నాశయతాం - దేవద్విషాం దైత్యానాం - మతివిమోహం చ అతిప్రలోభం - మతేర్విమోహో యస్మాత్తన్మతివిమోహం - మతేః ప్రలోభో యస్మాత్తన్మతిప్రలోభం - మతివిమోహం చ తన్మతిప్రలోభం చ - మతివిమోహకం మతిప్రలోభకం చేత్యర్థః - ఏవంభూతం వేషం - పాషణ్డవేషం - విధాయ విరచయ్య - ఔపధర్మ్యం ధర్మాభాసం పాషణ్డధర్మం - స్వార్థే ష్యఞ్ బహు అధికం భాష్యతే భాషిష్యత ఇత్యర్థః ॥౩౭॥ కల్క్యవతారమాహ ॥ యర్హీతి ॥ సతాం ఆలయేష్వపి గృహేషు - యర్హి యదా - హరేః కథాః - న స్యుః - ద్విజజనాః త్రైవర్ణికాః - పాషణ్డినః - స్యుః - నృదేవాః రాజానః - శూద్రాః స్యుః - తథా - యత్ర త్రైవర్ణికాలయేషు - స్వాహా స్వధా వషడితి గిరో న స్యుః - స్వాహా వషడితి దైవం కర్మోపలక్ష్యతే స్వధేతి పిత్ర్యం - తథా యు

గానైకలియుగాన్తే-భగవాన్ కలౌ నాస్తాభవిష్యతి ॥ అత్ర బ్రహ్మనారదసంవాదాత్ప్రాగ్భూతవరాహాదయః-మన్వన్తరావతారాశ్చ భూతభావినః ధన్వన్తరిపరశురామౌ తాత్కాలికౌ - శ్రీరామాదయస్తు భావినః-తత్ర తత్ర క్వచిద్భూతావినిర్దేశ ఆర్ష ఇతి ద్రష్టవ్యం ,,అత్రేదం తత్త్వం,, భగవతోఽవతారా ద్వివిధాః-అనుప్రవేశావతారాః-స్వేనరూపేణావతారాశ్చేతి-అకర్మహేతుత్వావిశేషాదుభయత్రావతారశబ్దప్రయోగః-తత్ర ధాతస్యరూపమపి ద్వివిధం-ప్రకృతిప్రాకృతవస్తుజాతమేకం-శుద్ధసత్త్వమయమపరం చేతి॥ తత్ర షోడశకలభూతేన్ద్రియాభిమానిదేవతాశ్రయం పౌరుషం రూపం-తదనిరుద్ధరూపం-తదేవ ,,సహస్రోర్వఙ్ఘ్రిబాహ్వక్షః-ఆద్యోఽవతారః పురుషః పరస్య,, త్యాదిషూచ్యతే- అనుప్రవేశావతారో నామ-జీవేషు స్వస్యానుప్రవేశేన స్వీయజ్ఞానశక్త్యాదీనామన్యతమాభివ్యఞ్జనం స ఏవాంశావతార ఇత్యపి కథ్యతే - స చ గౌణః శాక్తః ఆవేశ ఇత్యనేకధా,, ఉక్తేష్వవతారేషు వరాహనారాయణధ్రువానుగ్రాహకహయగ్రీవమత్స్యకూర్మనృసింహవామనశ్రీరామశ్రీకృష్ణకల్క్యవతారాః స్వేనరూపేణావతారాః ఇతరే త్వనుప్రవేశావతారా ఇతి ❁ ॥౩౮॥ ❁ సృష్ట్యాదికార్యభేదేన భగవతో విభూతీరాహ ॥ సర్గ ఇతి ॥ తపః పూర్వజగత్సర్గాలోచనం-అహం బ్రహ్మా-ప్రజేశాః ప్రజాపతయో నవ-ఋషయో మరీచ్యాదయః-మాయావిభూతయః విస్మయనీయ భగవన్నియామ్యవర్గాః - స్థానే పాలనే-ధర్మశ్చ మఖశ్చ విష్ణుః-విష్ణోరనన్యత్వాత్తద్గతం పాలనానురూపం సామర్థ్యం మఖశబ్దేన వివక్షితం-మనవశ్చామరాశ్చేన్ద్రాదయః-అవనీశాశ్చ భూపాలాః-ఏతే-స్థానే భగవన్నియామ్యవర్గాః-అన్తే సంహారే అధర్మశ్చ రుద్రశ్చ-మన్యువశాః సర్పాశ్చ - అసురాద్యాశ్చ-పురుశక్తిభాజః అపరిమితాశ్చర్యశక్తిధారిణో భగవత ఇమా మాయావిభూతయః ఆశ్చర్యవిభూతయ ఇత్యర్థః ❁॥౩౯॥❁ భగవదవతారాంస్తచ్చేష్టితాని సాకల్యేనాభిధాతుం న కోఽప్యలమిత్యాహ ॥ విష్ణోరితి ॥ యః-కవిః బుద్ధిమాన్ పురుషః-పార్థివాని పృథివీసంబన్ధీని రజాంసి-విమమే గణితవాన్-తాదృశోఽపి-నో ను-విష్ణోః వీర్యగణనాం కర్తుమర్హతి - యో భగవాన్ యస్మాత్ అస్ఖలతా ప్రతిహతిశూ

స్మగిరోఽనయత్ర శాస్త్రాభవిష్యత కలేర్భగవాన్యుగాన్తే ॥౩౮॥ సర్గే తపోఽహమృషయో నవ యే ప్రజేశాః స్థానే
చ ధర్మమఖమన్వమరావనీశాః। అన్తే త్వధర్మహరమన్యువశాసురాద్యా మాయావిభూతయ ఇమాః పురుశక్తి
భాజః ॥౩౯॥ విష్ణోర్ను వీర్యగణనాం కతమోఽర్హతీహ యః పార్థివాన్యపి కవిర్విమమే రజాంసి। చస్కమ్భ య
స్స్వరభసాఽస్ఖలతా త్రిపృష్ఠం యస్మాత్త్రిసామ్యసదనాదురుకమ్పమానాత్ ॥౪౦॥ నాన్తం విదామ్యహమమీ
మునయోఽగ్రజాస్తే మాయాబలస్య పురుషస్య కుతోఽపరే యే। గాయన్గుణాన్ దశశతానన ఆదిదేవశ్శేషో-
ఽధునాపి సమవస్యతి నాస్య పారమ్॥౪౧॥ యేషాం స ఏష భగవాన్ దయయేదనన్తస్సర్వాత్మనాఽఽశ్రితపదో యది

స్తేన-స్వరభసా స్వపాదవిన్యాసవేగేన - ఉరు అధికం-కమ్పమానాత్ కమ్ప్యమానాత్-సదనాత్ తత్తత్స్వనివాసస్థానాత్-స్ఖలతః ప్రాణినో నిశామ్య వృష్టేవ్యత్యర్థః- త్రిపృష్ఠం సత్యలోకం-చస్కమ్భ స్తమ్భయామాస-శ్రుతావపి ,,యోఽస్కభాయదుత్తరం సధస్థం విచక్రమాణ,, ఇత్యస్యాయమర్థః - త్రేధా త్రిప్రకారేణ-విచక్రమాణః పాదవిన్యాసం కుర్వాణః ఉరుగాయో భగవాన్-తిష్ఠన్తీతి స్థాః దేవాః సహ స్థైః సధస్థైర్దేవైస్సహితం-ఉత్తరం సత్యలోకం- అస్కభాయత్ అవష్టబ్ధవానిత్యర్థః-ప్రవాహో చం ప్రవచ్యాదిత్యర్థః- ఏవంవిధసర్వశక్తేరపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావస్య వీర్యాణి సాకల్యేన వర్ణయితుం కః ప్రభవేదిత్యర్థః ❁॥౪౦॥❁ ఏవమవతారగుణప్రయోజనాన్యుక్త్వా ,,నాహం న యూయం,, మితి పూర్వప్రస్తుతముపసంహరతి-మాయాబలస్యాద్భుతబలస్య-బలం సేనా - ప్రకృత్యాఖ్యపరికర ఇతి వా-పురుషస్య పరమపురుషస్య అన్తం స్వరూపస్వభావయోరవధిం-అహం చతుర్ముఖః-న విన్దామి- తే అగ్రజాః సనకాదయః-న విన్దన్తి - అన్యే కుతో జానీయుః కిం బహునా-దశశతాని ఆననాని యస్య స దశశతాననః సహస్రముఖః- ఆదిదేవః శేషః-ద్విసహస్రజిహ్వాభిశ్చ-అనన్తః-గుణాన్ గాయన్నధునాప్యస్య భగవతః పారం-న సమవస్యతి నాధ్యవస్యతి ❁॥౪౧॥❁ నను కైరప్యజ్ఞాతస్వరూపస్వభావావధిత్వే కథం తద్భజనేన ముచ్యేరన్నిత్యాశఙ్క్య అపరిచ్ఛిన్నవస్తునోఽపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవ జ్ఞానం ముక్తిసాధనం-న తు పరిచ్ఛిన్నత్వేన - తస్యాన్యథాజ్ఞానరూపత్వాత్-అతః పరమాత్మస్వరూపమపరిచ్ఛిన్నత్వేన జానన్తో భజమానా ముచ్యన్త ఏవేత్యాహ ॥ యేషామితి॥ నిర్వ్యలీకం నిరపరాధం యథా తథా-యేషాం-సర్వాత్మనా ఉపాయోపేయత్వబుద్ధ్యా - ఆశ్రితపదః సంశ్రితపదో-యది భవేత్-స ఏష భగవాన్-దయయేత్-తే భగవద్దయయా-దుస్తరాం తరితుమశక్యాం-దేవస్య విష్ణోః- మాయాం-అతితరన్తి నిశ్శేషం తరిష్యన్తి - చకారాత్తత్స్వరూపస్వభావాదికమపి యథావస్థితత్వేన జానన్తి - ఏవం సర్వాత్మనా భగవత్ప్రపన్నానాం ,,ఆత్మసమం విచక్ష్మహే,, ఇత్యుక్తదేహాత్మభ్రమో వినివర్తత ఇత్యాహ ॥ నైషామితి ॥ ఏషాం సర్వాత్మనా భగవన్తమా

శ్రితానాం శ్వసృగాలాదీనాం భక్షణయోగ్యకళేబరే-మమాహమితి ధీః ,,అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వే స్వమితి యా మతిః,,
రితిస్థానోక్తధీః నాస్తీత్యర్థః ॥౪౨॥ కే మేవంవిధా భగవత్ప్రపన్నాస్సన్తీత్యత ఆహ॥ వేదేతి॥ అఙ్గ హే నారద-అహం వే
ద జానామి-భగవన్తమితి శేషః-పరమస్య భగవతో-యోగమాయాం ,,దైవీ హ్యేషా గుణమయీ,, త్యుక్తప్రకారాం-స్వదే
హేన్ద్రియాదిరూపేణ సంయుజ్యమానాం విచిత్రసర్గకరీం ప్రకృతిం-తరిష్యామీతి శేషః-యూయమిత్యాదీనాం విదన్తి అతిత
రన్తి చేత్యుపరితనేనాన్వయః-యూయమితి సనకాద్యభిప్రాయేణ బహువచననిర్దేశః - భవో రుద్రః - భగవానితి రుద్రవిశేష
ణం-దైత్యవర్యః ప్రహ్లాదః-మనోః పత్నీ శతరూపా-స చ స్వాయంభువో మనుశ్చ- తదాత్మజాః మన్వాత్మజాః-పుత్రాః దుహిత
రశ్చ-పుత్రాః ఉత్తానపాదః ప్రియవ్రతశ్చ-దేవహూత్యాదయో దుహితరశ్చ- ప్రాచీనబర్హిః-విసర్గలోప ఆర్షః- అఙ్గో వేనస్య
పితా- ఉత అపి చ ,గయనాహుషాద్యా యేషాం తే-శతధన్వనశ్చ సన్ధిరార్షః - దేవవ్రతో భీష్మః-విభీషణాదయశ్చ-వ
ర్యా ముఖ్యా యేషాం తే-భవదాదయో యే ; తే సర్వే విదన్తి పరమాత్మానం-దేవమాయాం దేవస్య విష్ణోర్గుణమయీం మా
యాం-అతితరన్తి కిం బహునా-భాగవతసఙ్గేన తిర్యఞ్చోఽప్యతరిష్యన్తీత్యాహ॥ అద్భుతాః క్రమాః పాదవిన్యాసాః యస్య సః
అద్భుతక్రమో భగవాన్ త్రివిక్రమః-స ఏవ పరాయణం ఉత్కృష్టం ప్రాప్యం ప్రాపకమాధారశ్చ యేషాం-తేషాం భాగవతా
నాం-శీలే శిక్షా వాసనా యేషాం-తథాభూతా యది భవేయుః-తర్హి-తిర్యగ్జనా అపి-తరన్తీత్యనుషఙ్గః-శ్రుతే ఽర్థధారణా యే
షాం-తే మనుష్యాః బ్రాహ్మణాదయః-తిరశ్చాం శ్రుతార్థధారణా నాస్తీతి జ్ఞాపనార్థమిదం, బ్రాహ్మణాదయస్తరన్తీతి కిము వ
క్తవ్యమిత్యర్థః ॥౪౩॥౪౪॥౪౫॥౪౬॥ నను కీదృశం తత్స్వరూపం-యద్భవదాదయో జానన్తీత్యపేక్షాయాం, తత్స్వరూ
పం చిదచిద్విలక్షణత్వేన విశోధ్య తత్స్వరూపానుచిన్తనపరాణాం స్వర్గాద్యర్థానుష్ఠానోపకరణత్యాగ ఆర్థిక ఇత్యాహ ద్వ

నిర్వ్యళీకమ్। తే దుస్తరామతితరన్తి చ దేవమాయాం నైషాం మమాహమితి ధీః శ్వసృగాలభక్ష్యే॥౪౨॥ వేదా
హమఙ్గ పరమస్య హి యోగమాయాం యూయం భవశ్చ భగవానథ దైత్యవర్యః। పత్నీ మనోస్స చ మనుశ్చ తదా
త్మజాశ్చ ప్రాచీనబర్హిరృభురఙ్గ ఉత ధ్రువశ్చ॥౪౩॥ ఇక్ష్వాకురైలముచుకున్దవిదేహగాధిరఘ్వమ్బరీషసగరా గయ
నాహుషాద్యాః। మాన్ధాత్రలర్కశతధన్వనురన్తిదేవా దేవవ్రతో బలిరమూర్త్తరయో దిలీపః ॥౪౪॥ సౌభ
ర్యుతఙ్కశిబిదేవలపిప్పలాదసారస్వతోద్ధవపరాశరభూరిషేణాః। యేఽన్యే విభీషణహనూమదుపేన్ద్ర
దత్తపార్థార్ష్టిషేణవిదురశ్రుతదేవవర్యాః॥౪౫॥ తే వై విదన్త్యతితరన్తి చ దేవమాయాం స్త్రీశూద్రహూణ
శబరా అపి పాపజీవాః। యద్యద్భుతక్రమపరాయణశీలశిక్షాస్తిర్యగ్జనా అపి కిము శ్రుతధారణా యే ॥౪౬॥ శ

యేన॥ శశ్వదితి॥ విశోకం దుఃఖాసంభిన్నం, అజస్రసుఖం నిత్యానన్దమయం, యద్బ్రహ్మేతి విదుః ,,సత్యం జ్ఞానమనన్తం,, విజ్ఞా
నమానన్దం ,,విశోకో విజరః,, ఇత్యాదయో వేదాన్తా ఆమనన్తి, తదేవ పరమస్య పుంసః పరమపురుషస్య భగవతః పదం స్వరూ
పమిత్యర్థః, నను కింవిశేషేణ వేదాన్తవేద్యత్వముచ్యతే, న ప్రమాణాన్తరవిషయత్వమిత్యత ఆహ ॥ మాయా జడాత్మికా మా
యా, అభిముఖే అవస్థాతుమితి శేషః, విలజ్జమానా సతీ, పరైతి తిరోధత్తే- మాయాకార్యాణి మన ఆదీన్ద్రియాణి, తత్స్వరూప
మవగన్తుమసమర్థానీత్యభిప్రాయః, న కేవలం లౌకికప్రమాణావిషయత్వమేవ, అలౌకికప్రమాణభూతవేదైకదేశపూర్వభా
గావిషయత్వమపీత్యాహ॥ శబ్ద ఇతి॥ పురుకారకః సాధ్యసాధనాద్యనేకకారకాన్వితః- క్రియార్థకః, క్రియాప్రతిపాదకః, శబ్దః వే
దపూర్వభాగోఽపి, యత్ర, స్వరూపేణ, న, సాక్షాన్న బోధక ఇత్యర్థః ,,సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి,, తి తు సర్వకర్మారాధ్యబ్ర
హ్మస్వరూపపర్యవసానవృత్త్యా ఆమనన్తీత్యేతత్తాత్పర్యకం అత ఏవ ,,తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తీత్యుక్తం- తపాంసి తపః
ప్రధానాః ఉపనిషద్భాగాః, వదన్తి సాక్షాద్బోధయన్తీత్యర్థః, నను జీవస్యాపి స్వరూపమజస్రసుఖమేవేత్యత ఆహ ॥ పరమా
త్మతత్త్వమితి॥ సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ ,,విజ్ఞానమానన్దం బ్రహ్మ,, తి వాక్యప్రత్యభిజ్ఞానేన, అజస్రసుఖస్యానన్తత్వేన వి
శేషితత్వా-దపరిచ్ఛిన్న దుఃఖాసంభిన్న నిత్యసుఖరూపత్వం పరమాత్మన ఏవ స్వరూపమిత్యర్థః, నను జీవవదస్యాపి కర్మాధీన
సుఖదుఃఖసంబన్ధస్స్యాదిత్యాశఙ్కాం వారయతి॥ శుద్ధమితి॥ అకర్మవశ్యమిత్యర్థః-అత ఏవ, సదసతః చిదచితోః, పరం విలక్షణం,
అకర్మవశ్యతా కుత ఇత్యత ఆహ॥ సమమితి॥ ఏకరూపమిత్యర్థః, చిదచిదన్తర్యామిత్వేనావస్థితస్యాపి తత్తద్వస్తుగతదోషాసం
స్పర్శాదకర్మవశ్యతోపపన్నేతి భావః, నన్వామ్రాదిఫలానాం తత్తత్ప్రదేశభేదేనామ్లమధురాదిరసవత్సుఖాపరపర్యా
యానుకూలజ్ఞానస్వరూపస్య బ్రహ్మణః ప్రదేశభేదేన జడరూపతా స్యాదిత్యాశఙ్కాం వారయతి, ప్రతిబోధమాత్రమితి, ప్ర
తిబోధ ఏవ ప్రతిబోధమాత్రం, మాత్రచా క్వాపి జడత్వవ్యావృత్తిః ,,విజ్ఞానఘన ఏవ ప్రజ్ఞానఘన ఏవ,, తి శ్రుతేః, మోక్షప్రద

త్వేనుష్యస్యాసాధారణధర్మ ఇత్యాహ, అభయంనవిద్యతేభయం యస్మాత్తదభయం, సంసారనివర్తకమిత్యర్థః-శతుకతః-
శశ్వత్ప్రశాన్తం శశ్వత్ సదా ప్రశాన్తం, అశనాయాపిపాసాద్యూర్మిషట్కరహితం-అతస్త-దుపాసకానామపిశాన్తి
సంపాదకమితిభావః॥ "పరమం సామ్యముపైతి,, "మమసాధర్మ్యమాగతా॥ ఇతిహిశ్రుతిస్మృతియతయః ఏవంభూతభగవ
త్స్వరూపచిన్తనే ప్రయుతమనసః, సధ్ర్యఙ్ సహాఞ్చతీతి, సధ్ర్యఙ్, సహస్యసధ్ర్యాదేశః, జీవసహచరం, మనః, నియమ్య,
యత్ యతోర్క్తరూపేనియతంకృత్వా, అకర్తృహేతుం, కృత్యన్తైశ్ఛిద్యన్తే అనేనసంశయాఇతికర్తృ, జ్ఞానం॥ "భిద్యన్తే స
ర్వసంశయాః,, ఇతిశ్రుతేః॥ కృతిచ్ఛేదనే,, తదితరత్ అకర్తృ, స్వర్గాదిఫలసాధనంకర్మేత్యర్థః, తస్యహేతుముపకరణం, జ
హ్యుః, తత్రదృష్టాన్తః స్వరాట్ వర్షప్రదః ఇన్ద్రః, నిపానఖనిత్రమివ నితరాంపిబన్త్యస్మిన్నితి నిపానంకూపః, తస్యఖనిత్రం
ఖననసాధనమివ, స్వర్గాద్యర్థానుష్ఠానోపకరణమర్థాదేవత్యజన్తీత్యర్థః*॥౪౭॥౪౮॥*నను స్వర్గాదిఫలేప్సూనాంతత్సాధనో
పకరణోపాదానమావశ్యకమిత్యతఆహ॥ స శ్రేయసామితి॥ భావస్వభావవిహితస్య-భావాః బ్రాహ్మణాదివర్ణాశ్రమాదయ-
స్తేషాం, స్వభావేనఆనుగుణ్యేన-విహితస్యకర్మణః, ప్రసిద్ధిః ఫలసిద్ధిర్యతః, సభగవాన్ శ్రేయసాం స్వర్గాదిఫలానామపి, వి
భుః ప్రభుః తత్ఫలప్రదాతేత్యర్థః, అన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య పరమాత్మన ఏవ స్వర్గాద్యర్థకర్మస్వపి ప్రవర్తకత్వాత్తదా
రాధ్యత్వాత్తత్ఫలదత్వాచ్చ తద్భజనేనైవేప్సితస్వర్గాదిఫలస్యాపిసిద్ధేః కామిభిరపిస ఏవ భజనీయ ఇత్యర్థః, భగవతస్సర్వా
న్తర్యామిత్వే శరీరభూతచేతనాచేతనగతదోషసంస్పర్శమాశఙ్క్యాహ॥ దేహ ఇతి॥ స్వధాతువిగమే స్వధాతూనాం స్వ
దేహారమ్భకభూతసూక్ష్మాణాం విగమే వియోగే సతి-అనుపశ్చాత్, విశీర్యమాణే దేహే దేహే తత్రస్థః పురుషః పరమపురుషః, గగన

శశ్వత్ప్రశాన్తమభయం ప్రతిబోధమాత్రం శుద్ధం సమం సదసతః పరమాత్మతత్త్వమ్। శబ్దో న యత్ర పురుకార
కవాన్ క్రియార్థో మాయా పరైత్యభిముఖే చ విలజ్జమానా ॥౪౭॥ తద్వై పదం భగవతః పరమస్య పుంసో బ్రహ్మేతి
యద్విదురజస్రసుఖం విశోకమ్। సధ్ర్యఙ్నియమ్య యతయో యమకర్తృహేతుం జహ్యుస్స్వరాడివ నిపానఖ
నిత్రమిన్ద్రః॥౪౮॥ స శ్రేయసామపి విభుర్భగవాన్యతోఽస్య భావస్వభావవిహితస్య సతః ప్రసిద్ధిః। దేహే స్వ
ధాతువిగమేఽనువిశీర్యమాణే వ్యోమేవ తత్ర పురుషో న విశీర్యతేఽజః॥౪౯॥ సోఽయం తేఽభిహితస్తాత భగ
వాన్విశ్వభావనః। సమాసేన *హరేర్నాన్యదన్యత్తత్సదసచ్చ యత్॥౫౦॥ ఇదం భాగవతం నామ యన్మే భగవ
తోదితమ్। సంగ్రహోఽయం విభూతీనాం త్వమేతద్విపులీకురు॥౫౧॥ యథా హరౌ భగవతి నృణాం భక్తిర్భవి
ష్యతి। సర్వాత్మన్యఖిలాధార ఇతి సంకల్ప్య వర్ణయ॥౫౨॥ నృజన్మని వ తుష్యేత *కృతేన భగవాన్యది। ధర్మార్థ

మివ న విశీర్యతే, కుతః, అజః కర్మాధీనోత్పత్త్యాదిశూన్యః అత్రదేహశబ్దశ్చేతనస్యాపి ప్రదర్శనార్థః, చిదచిద్గతదోషాస్పృ
ష్ట ఇత్యర్థః, అస్యోత్తరార్ధస్య జీవపరత్వవర్ణనంత్వశోభనం, కృత్స్నస్యాపి ప్రకరణస్య పరమాత్మపరత్వేన మధ్యే జీవప్ర
స్తుత్యభావాత్, జీవస్యాపిశరీరద్వారా ఉత్పత్తివినాశయోః, "విజ్ఞానఘన ఏవైతేభ్యో భూతేభ్యస్సముత్థాయ తాన్యేవాఽ
నువినశ్యతి,, ఇతిశ్రుత్యైవాభిధానాచ్చ *॥౪౯॥ *అధ్యాయత్రయార్థముపసంహరతి॥ సోఽయమితి॥ హే తాత నారద, సో
ఽయం పూర్వప్రతిపాదితాకారః, విశ్వభావనః విశ్వకారణభూతః-భగవాన్ జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాదిసంపన్నో వాసుదేవః,
సమాసేన సంగ్రహేణ - తేతుభ్యం, అభిహితః, మయేతిశేషః, సంగ్రహమేవాహ॥ యత్సదసత్ -చిదచిదాత్మకం వస్తుఅ
స్యాత్ అతదాత్మకం-స్వనిష్ఠమివభాతి తద్ధరేర్నాన్యత్, తదాత్మకమేవేత్యర్థః, హరేర్నాన్యదన్యత్తత్సదసచ్చయదితిపాఠః,,
నాన్యదన్యస్మాత్సదసచ్చయ ,, దితిపాఠేతు అన్యస్మాత్సదసద్విలక్షణాదపి హరేః, సదసదాత్మకం, నాన్యత్, కింతు, తదాత్మ
కమేవేత్యర్థః *॥౫౦॥ *స్వోక్తస్య సంగ్రహస్యపారిమాణికత్వం కథయన్, త్వమస్యైతద్వివర్తమిత్యాహ॥ భగవ
ద్విభూతినామయం సంగ్రహ ఇతి యత్, ఇదంభాగవతంభగవద్విషయత్వాద్భగవతాప్రోక్తత్వాద్వాభాగవతనామకం-
మే మహ్యం భగవతోదితం, ఎతత్-ఇదంభాగవతంత్వం విపులీకురు *॥౫౧॥ *వైపుల్యప్రకారమేవాహ॥ యథేతి॥ సర్వా
త్మని సర్వాన్తరాత్మని, అతఏవ సర్వాధారే భగవతి, నృణాంభక్తిః యథాభవిష్యతి, యాదృశవర్ణనేన భవిష్యతి-తథా సం
కల్ప్యవర్ణయేత్యర్థః *॥౫౨॥ *నను త్రివర్గో యథాభవేత్తథావర్ణయేతికింనోచ్యతఇత్యత ఆహ ॥ నృజన్మనీతి॥ మనుష్యజ
న్మని, కృతేనసాధనకలాపేన, భగవాన్నతుష్యేతయది, తర్హి, నశ్వరైర్ధర్మార్థాదిభిః, కింకార్యం కింప్రయోజనం, నకిమపీత్య

౫౦॥ శ్లో॥ పా *హరేర్నాన్యదన్యస్మాత్సదసచ్చయత్,

ర్థః ॥౫౩॥ తస్మిన్ స్వయం హ్యపవర్గ ఇత్యస్య - పూర్వోక్తరీత్యా పరస్పరం భగవద్భక్త్యా ప్రయుజ్యమానానామేవ సాఫల్యం, కే
వలానాం తు వైఫల్యం - మన్వయవ్యతిరేకాభ్యామాహ॥ కృష్ణ ఇతి॥ కంసస్యాపి బ్రహ్మాదేః పూర్వోత్తరార్ధాభ్యాం సంబధ్యతే, అ
నపాయినీ అవ్యభిచారిణీ॥ సముస్తదురితనివర్తకే ఉత్తమశ్లోకః స్తవో యస్య సః ఉత్తమశ్లోకః, తస్మిన్ననౌ చేదేవ కీర్తనే చే,
ద్వన్ద్వశ్రమాచారాదిభిః కిం స్యాత్, న కిమపీత్యర్థః ॥౫౪॥ భగవన్మాయావర్ణనాదిఫలమాహ॥ మాయామితి॥ అ
ముష్యేశ్వరస్య, మాయాం ప్రకృతిం జగత్సృష్ట్యాదిప్రకారమిత్యర్థః॥ వర్ణయతః॥ అనుమోదతః, శ్రద్ధయా నిత్యం శృణ్వత
శ్చ తస్యాన్తఃకరణం, మాయయా మాయాగుణైః సత్త్వాదిభిః, న ముహ్యతీత్యర్థః ॥౫౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రిచ
న్ద్రికాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం సప్తమోఽధ్యాయః॥

ఏవమేవ పిపృచ్ఛిషుర్విష్ణ్వుక్తం పిపుష్కరణం రాజా పృచ్ఛతి॥ బ్రహ్మణేతి॥ హే బ్రహ్మన్ శుక - దేవదర్శనః పరమాత్మదర్శీ,
నారదః, బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన - అగుణస్య సత్త్వాదిప్రాకృతగుణరహితస్య - భగవతః - గుణాన్ వ్యాఖ్యానేన గుణానుకథనే, చోదితః
ప్రవర్తితః, యస్మై యస్మై - ప్రశ్నాయేతి శేషః - యథా, పృచ్ఛతే ఇతి - యథా ప్రాహ - యాదృశమిత్యర్థః ఏతన్నారదేనవి
స్తరేణ వర్ణితం - వేదితుమహమిచ్ఛామీతి - తత్తస్మాత్ - హే వేదవిదాం వర - త్వం అద్భుతవీర్యస్య హరేః - లోకసుమఙ్గళాః
లోకస్య మఙ్గళకరాః కథాః కథయస్వ హే మహాభాగ, యద్ధి మమ - సర్వాన్తరాత్మని కృష్ణే - నిస్సఙ్గం మనో నివేశ్య - కళేబరం
త్యక్ష్యే, భగవత్కథాః శృణ్వన్ - తమేవావసానే స్మరన్ - దేహం త్యక్ష్యామి - అతః కథయస్వేత్యర్థః ॥౧॥౨॥౩॥ అల్పకా

కామైః కిం తర్హి కార్యం సిధ్యతి నశ్వరైః ॥౫౩॥ కృష్ణే యద్యపవర్గేశే భక్తిః స్యాదనపాయినీ। కిం స్యాద్ద్వన్ద్వస
మాచారైః కిం దానైః కిం తపశ్శ్రితైః। సర్వాసు హ్యుత్తమశ్లోకే నో చేద్భక్తిరథాకుశ॥౫౪॥ మాయాం వర్ణయ
తోఽముష్య ఈశ్వరస్యానుమోదతః। శృణ్వతశ్శ్రద్ధయా నిత్యం మాయయాఽఽత్మా న ముహ్యతి॥౫౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, అవతారానుకీర్తనం నామ సప్తమోఽధ్యాయః॥

రాజోవాచ॥ బ్రహ్మణా చోదితో బ్రహ్మన్ గుణాఖ్యానేఽగుణస్య చ। యస్మై యస్మై యథా ప్రాహ నారదో దేవద
ర్శనః॥౧॥ ఏతద్వేదితుమిచ్ఛామి తత్త్వం తత్త్వవిదాం వర। హరేరద్భుతవీర్యస్య కథా లోకసుమఙ్గళాః॥౨॥ క
థయస్వ మహాభాగ యథాఽహమఖిలాత్మని। కృష్ణే నివేశ్య నిస్సఙ్గం మనస్త్యక్ష్యే కళేబరమ్ ॥౩॥ శృణ్వత
శ్శ్రద్ధయా నిత్యం గృణతశ్చ స్వచేష్టితమ్। కాలేన నాతిదీర్ఘేణ భగవాన్విశతే హృది॥౪॥ ప్రవిష్టః కర్ణరన్ధ్రే
ణ స్వానాం భావసరోరుహమ్। ధునోతి శమలం కృష్ణః సలిలస్య యథా శరత్॥౫॥ ధౌతాత్మా పురుషః కృష్ణపా
దమూలం న ముఞ్చతి। ముక్తసర్వపరిక్లేశః పాన్థస్స్వశరణం యథా ॥౬॥ యదధాతుమతో బ్రహ్మన్ దేహా
రమ్భోఽస్య ధాతుభిః। యదృచ్ఛయా హేతునా వా భవన్తో జానతే యథా ॥౭॥ ఆసీద్యదుదరాత్పద్మం లోక

లకథాశ్రవణేన కథనవసానే స్మృత్వా సంపద్యత ఇత్యత ఆహ॥ శృణ్వత ఇతి॥ భగవాన్ - స్వచేష్టితం - నిత్యం శ్రద్ధయా శృణ్వ
తో - గృణతశ్చ - హృదయే - నాతిదీర్ఘేణాల్పేన కాలేన, విశతి - శృణ్వతో గృణతశ్చ చిత్తం - తత్స్మరణప్రవణమేవ భవతీత్య
ర్థః ॥౪॥ భగవతో హృదయప్రవేశే ఫలమాహ॥ ప్రవిష్ట ఇతి॥ కర్ణరన్ధ్రేణ - కథాశ్రవణద్వారా - స్వానాం భక్తానాం - భా
వసరోరుహం హృదయకమలం - ప్రవిష్టః కృష్ణః - హృదయగతం - శమలం రాగాదిరూపం మలం - ధునోతి నిరస్యతి - యథా - శరత్
శరత్కాలః, సలిలస్య మలం - ధునోతి - తద్వదిత్యర్థః ॥౫॥ తతశ్చ కృతార్థో భవతీత్యాహ॥ ధౌతాత్మేతి॥ ధౌతాత్మా శుద్ధమనాః
పురుషః - కృష్ణస్య - పాదమూలం న ముఞ్చతి - తదేవ స్మరతీతి భావః - కదం మాతో న ముఞ్చతి - ముక్తసర్వపరిక్లేశః - ముక్తాస్స
ర్వే రాగద్వేషాదయః పరిక్లేశా యేన సః - యథా పాన్థః ప్రవాసాదాగతః - స్వశరణం స్వగృహం - న ముఞ్చతి తద్వదిత్య
ర్థః ॥౬॥ ఏవం శ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కృత్య - అజ్ఞాతానర్థాన్ ప్రష్టవ్యాన్ క్రమేణ ప్రవక్ష్యమాణస్తావత్సందిగ్ధార్థాన్
పృచ్ఛతి॥ యదితి॥ హే బ్రహ్మన్ - అధాతుమతః స్వరూపతో భౌతికదేహహీనస్య - అస్య జీవస్య - దేహారమ్భః ధాతుభిరేవ స్యా
దితి తు జ్ఞాతమిత్యర్థః, ఇదం తు సంశయవిషయమిత్యాహ, స చ దేహారమ్భః, కిం, యదృచ్ఛయా అహైతుకః - హేతునా వా స
హేతుకో వేత్యర్థః - ఏతద్భవన్తో యథావజ్జానతే - అతః కథయన్త్వితి శేషః ॥౭॥ యోఽసావీశ్వరస్సోఽపి జీవవద్దేహతుల్యదే
హవాన్ ప్రాకృతః - అతస్తస్య కోఽపి శేషః - యతస్తద్భజనాత్పదే పదే మోక్ష ఇత్యుక్తం ఇత్యాశయేన పృచ్ఛతి - ఆసీదితి సార్ధద్వ
యేన,, లోకానాం సంస్థానం విన్యాసో యస్మిన్ స్తత్ - తదేవ లక్షణం స్వరూపం యస్య తత్ - జగదాకారం పద్మమిత్యర్థః -
త్రైలోక్యాత్మకం పద్మం - యస్యోదరాదాసీత్ - పృథగ్విభక్తైరియత్తాయుక్తావయవైః - రయం పురుషః లౌకికః పురుషః - యా

వాక్ యావత్ప్రమాణ- స్తావత్పరిమాణ ఏవాసావీశ్వరః ప్రోక్తస్స్యాత్ - పరిచ్ఛిన్నత్వేన ప్రోక్త ఇతి భావః - స్వసంస్థానయవానితి చ ,, తజ్జలాన్ ,, ఇతివదయం నిర్దేశః - స్వసంస్థానభూతై రవయవైః, అస్ జీవక్ - సంసారీ పరిచ్ఛిన్న స్తద్వదిత్యర్థః అతో జీవపరయోర్విశేషః కథనీయ ఇత్యర్థః ॥౮॥ అన్యదపి పృచ్ఛతి ॥ అజ ఇతి॥ భూతానాం వ్యష్టిభూతానాం ఆత్మాని యన్నా- యద్వా - స్వయంభూతారబ్ధదేహః - నాభిపద్మసముద్భవః - అసౌ బ్రహ్మా - యదనుగ్రహాత్ యస్యానిరుద్ధస్యానుగ్రహాత్ - భూతాని వ్యష్టిభూతాని - సృజతి - యేన వ చతుర్ముఖేన - తద్రూపం తదనిరుద్ధరూపం ,దదృశే దృష్టమ్ ॥౯॥ స భగవాన్ విశ్వస్థిత్యుద్భవాప్యయః విశ్వస్థిత్యుద్భవాప్యయా యస్మాత్తథాభూతః - మాయాయాః నియన్తా, ఆత్మమాయాం ముక్త్వా ప్రకృతిమతీత్య, జగద్వ్యాపారాదుపరతః, సర్వగుణాశ్రయః ,పూర్ణషాడ్గుణ్యః - యత్ర - శేతే వసతి - తం దేశం కథయస్వేత్యన్వయః ॥౧౦॥ యస్యేహావయవై ర్లోకాన్ కల్పయన్తి ,, పాతాలమేతస్య హి పాదమూలమ్,, ఇత్యుభయథా శ్రవణాత్తస్య కల్పభేదేనోపపత్తిం మన్వాన ఆశఙ్కతే,, పురుషే త్యాది,, పురుషావయవై రనిరుద్ధాదుత్పన్నచతుర్ముఖాఖ్యపురుషావయవైః - స్సపాలాః లోకాః పూర్వకల్పితాః - పూర్వస్మిన్ కల్పే కల్పితాః, ఇదానీమత ఇతి శుశ్రుమేత్యాహ ॥ సపాలై ర్లోకై రముష్యపురుషస్యావయవాః కల్పితా ఇతి శుశ్రుమ - ఏవం చ ,, ధాతా యథాపూర్వమకల్పయత్ ,, ఇతి శ్రుతివిరోధ ఇత్యభిప్రాయః ॥౧౧॥ అథాఽజ్ఞాతానర్థాన్ బహూన్ పృచ్ఛతి ॥ యావానిత్యాది,, కల్పో మహాకల్పః యావాన్ యావత్పరిమాణః - వికల్పః అవాన్తరకల్పకాలభాగః - యావాన్ - భూతభవ్యభవదాదిశబ్దవాచ్యః కాలో యథాఽనుమీయతే - గ్రహసంచారాదినేతి

సంస్థానలక్షణమ్ । యావానయం వై పురుష ఇయత్తావయవైః పృథక్ ॥ ౮ ॥ అజస్సృజతి భూతాని భూతాత్మా యదనుగ్రహాత్ । దదృశే యేన తద్రూపం నాభిపద్మసముద్భవః ॥ ౯ ॥ స చాపి యత్ర పురుషో విశ్వస్థిత్యుద్భవాప్యయః । ముక్త్వాఽఽత్మమాయాం మాయేశః శేతే సర్వగుణాశ్రయః ॥ ౧౦ ॥ పురుషావయవై ర్లోకాస్సపాలాః పూర్వకల్పితాః । లోకై రముష్యావయవాస్సపాలై రితి శుశ్రుమ ॥౧౧॥ యావాన్ కల్పో వికల్పో వా యథా కాలోఽనుమీయతే । భూతభవ్యభవచ్ఛబ్ద ఆయుర్మానం చ యత్సతః ॥ ౧౨ ॥ కాలస్యానుగతిర్యా తు లక్ష్యతేఽణ్వీ బృహత్యపి । యావత్యః కర్మగతయో యాదృశీర్ద్విజసత్తమ ॥ ౧౩ ॥ యస్మిన్ కర్మసమావాపో యథా యేనోపగృహ్యతే । గుణానాం గుణినాం చైవ పరిణామం సవిస్తరమ్ ॥ ౧౪ ॥ భూపాతాలకకుబ్వ్యోమగ్రహనక్షత్రభూభృతామ్ । సరిత్సముద్రద్వీపానాం సంభవశ్చైతదోకసామ్ ॥ ౧౫ ॥ ప్రమాణమణ్డకోశస్య బాహ్యాభ్యన్తరవస్తునః । మహతాం చానుచరితం వర్ణాశ్రమవినిశ్చయః ॥ ౧౬ ॥ అవతారానుచరితం యదాశ్చర్యతమం హరేః । యుగాని యుగమానం చ ధర్మో యశ్చ యుగే యుగే ॥ ౧౭ ॥ నృణాం సాధారణో ధర్మస్సవిశేషశ్చ యాదృశః । శ్రేణీనాం రాజర్షీణాం చ ధర్మః కృచ్ఛ్రేషు జీవతామ్ ॥ ౧౮ ॥ తత్త్వానాం పరిసం

భావః - సతః కార్యస్య - దేవపత్యమనుష్యాదేః - ఆయుర్మానం ఆయుః పరిమాణం చ యత్ - తదప్యుదాహర్తుమర్హసీత్యన్వయః ॥౧౨॥ కాలస్య - యా, అణ్వీ సూక్ష్మా - నిమేషాదిరూపా - బృహతీ సంవత్సరాదిరూపా చ - యా, అనుగతిః ప్రవృత్తిర్లక్ష్యతే - సాపి కథనీయేత్యర్థః, కర్మగతయః కర్మణాం ప్రాప్యాని ఫలాని - యావత్యః యావత్సంఖ్యాకాః, యాదృశ్యః యత్ప్రకారకాః - హే ద్విజసత్తమ ॥౧౩॥ యస్మిన్ దేశే కర్మసమావాపః కర్మణాం ఫలనిష్పాదనం , యేన దేవాదిభూతేన - యథా ఉపగృహ్యతే, యాదృశం కర్మఫలం - ప్రాప్యతే, తచ్చ కథయేత్యర్థః - గుణానాం సత్త్వాదీనాం - గుణినాం జీవానాం చ - పరిణామం పరిణామహేతుం - గుణినాం పరిణామో దేవాదిశరీరపరిగ్రహహేతుః , సవిస్తరం పరిణామం వక్తుమర్హసి ॥౧౪॥ కకుభః దిశః - భూభృతః పర్వతాః - భూపాతాలాదీనాం సంభవః - ఏతాని భూవాదీని ఓకాంసి యేషాం తేషాం చ ప్రాణినాం సంభవః - యథేతి సర్వత్రానుషజ్యతే ॥౧౫॥ అణ్డకోశస్య తద్బాహ్యాభ్యన్తరవస్తునశ్చ - ప్రమాణం - అణ్డాద్బాహ్యావస్తు ఆవరణం - మహతాం భాగవతానాం - అనుచరితం చరిత్రం - వర్ణానామాశ్రమాణాం చ - వినిశ్చయః తత్స్వభావేన నిర్ధారః ॥౧౬॥ హరేరాశ్చర్యమవతారానుచరితం చ యత్తదపి యుగాని యుగస్వరూపం, యుగపరిణామం, యుగే యుగే ప్రతియుగం, యో ధర్మః ॥౧౭॥ సాధారణః - మనుష్యమాత్రసాధారణః సవిశేషః వర్ణాశ్రమవిశేషనిబన్ధనరూపవిశేషయుక్తః - శ్రేణీనాం తత్తద్వ్యవహారోపజీవినాం - ధర్మః వ్యవహారనియమలక్షణో ధర్మః - రాజర్షీణాం ప్రజాపాలనాధికారిణాం - కృచ్ఛ్రేష్వాపత్సు జీవతాం - యో ధర్మః ॥ ౧౮ ॥ తత్త్వానాం మహదాదీనాం - పరిసంఖ్యానం సంఖ్యా - లక్షణం స్వరూపం - హేతులక్షణం తత్త్వకారణలక్షణం - పురుషారాధనవిధిః పరమపురుషారాధనప్రకారః, ఆ

ధ్యాత్మికస్య ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపవిషయస్య, యోగస్య జ్ఞానయోగస్య - ప్రకారః ॥౧౯॥ యోగేశ్వరాణామైశ్వర్యాణ్యణిమాదీని - తేషాం - గతిః స్వరూపం - యోగినాం లిఙ్గభఙ్గశ్శరీరపాతః - వేదాః ఋగ్వేదాదయః, ఉపవేదాః ధనుర్వేదాదయః, తదుక్తార్థధర్మాశ్చ - తేషామితిహాసపురాణయోశ్చ గతిః ॥౨౦॥ సర్వభూతానాం సంప్లవః అవాన్తరప్రళయః ఉత్పత్తిర్వా, వివిధక్రమః విక్రమః స్థితిః - ప్రతిసంక్రమః సంహారః - మహాప్రళయః - ఇష్టం వైదికం కర్మ - పూర్తం స్మార్తం, త్రివర్గస్య ధర్మార్థకామానాం - విధిః ప్రకారః ॥౨౧॥ అనుశాయినాం భుక్తశేషకర్మణా సహ పరలోకభ్రష్టానాం, సర్గః, ఉత్పత్తిప్రకారః - పాషణ్డస్య పాషణ్డధర్మస్య - సంభవః ఉత్పత్తిః - ఆత్మనో జీవస్య - బన్ధమోక్షప్రకారః - స్వరూపతోఽవస్థానం ముక్తిదశాయామవస్థానం తత్ప్రకార ఇత్యర్థః ॥౨౨॥ ఆత్మతన్త్రః స్వతన్త్రః - విభుస్సర్వాన్తరో భగవాన్ - ఆత్మమాయయా స్వవిభూత్యా మాయయా - యథా విక్రీడతి - ప్రనశ్చ మాయాం విసృజ్య - యథా యేన ప్రకారేణ సాక్షివత్ సాక్షాద్ద్రష్టృవత్ - ఉదాస్తే ప్రళయే ఉదాసీన ఆస్తే ॥౨౩॥ ఏతత్సర్వం, చకారాదపృష్టమపి గుహ్యం - యత్ - తచ్చ - పృచ్ఛతే, ప్రపన్నాయ చ - మే మహ్యం, హే భగవన్ - హే మహామునే, తత్త్వతః - ఉదాహర్తుం ఉత్తరం వక్తుం, త్వమర్హసి - అర్హణార్హో ద్యోతకమిదం విశేషణద్వయం భగవన్ మహామున ఇతి చ, ఉత్పత్తిం చ వినాశం చ భూతానామాగతిం గతిం । వేత్తి విద్యామవిద్యాం చ స వాచ్యో భగవానితి, హే మహామతే మహామతిత్వం చ త్రైకాలిక వస్తువిషయయా దాత్మజ్ఞానవ

ఖ్యానం లక్షణం హేతులక్షణమ్ । పురుషారాధనవిధిర్యోగస్యాధ్యాత్మికస్య చ ॥ ౧౯ ॥ యోగేశ్వరైశ్వర్యగతిర్లిఙ్గభఙ్గశ్చ యోగినామ్ । వేదోపవేదధర్మాణామితిహాసపురాణయోః ॥ ౨౦ ॥ సంప్లవస్సర్వభూతానాం విక్రమః ప్రతిసంక్రమః । ఇష్టాపూర్తస్య కామానాం త్రివర్గస్య చ యో విధిః ॥ ౨౧ ॥ యో వాఽనుశాయినాం సర్గః పాషణ్డస్య చ సమ్భవః । ఆత్మనో బన్ధమోక్షౌ చ వ్యవస్థానం స్వరూపతః ॥ ౨౨ ॥ యథాత్మతన్త్రో భగవాన్విక్రీడత్యాత్మమాయయా । విసృజ్య వా యథా మాయాముదాస్తే సాక్షివద్విభుః ॥ ౨౩ ॥ సర్వమేతచ్చ భగవన్పృచ్ఛతో మేఽనుపూర్వశః । తత్త్వతోఽర్హస్యుదాహర్తుం ప్రపన్నాయ మహామతే ॥ ౨౪ ॥ అత్ర ప్రమాణం హి భవాన్పరమేష్ఠీ యథాఽఽత్మభూః । అపరే చానుతిష్ఠన్తి పూర్వేషాం పూర్వజైః కృతమ్ ॥ ౨౫ ॥ న మేఽసవః పరాయన్తి బ్రహ్మన్ననశనాదమీ । పిబతోఽచ్యుతపీయూషమన్యత్ర కుపితాద్ద్విజాత్ ॥ ౨౬ ॥ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ స ఉపామన్త్రితో రాజ్ఞా కథాయామితి సత్పతేః । బ్రహ్మరాతో భృశం ప్రీతో విష్ణురాతేన సంసది ॥ ౨౭ ॥ ఆహ భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్ । బ్రహ్మణే భగవత్ప్రోక్తం బ్రహ్మకల్ప ఉపస్థితే ॥ ౨౮ ॥ యద్యత్పరీక్షిదృషభః పాణ్డూనామనుపృచ్ఛతి । ఆనుపూర్వ్యేణ తత్సర్వమాఖ్యాతుముపచక్రమే ॥ ౨౯ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ద్వితీయస్కన్ధే అష్టమోఽధ్యాయః ॥

శ్రీశుక ఉవాచ ॥ ఆత్మమాయామృతే రాజన్పరస్యానుభవాత్మనః । న ఘటేతార్థసమ్బన్ధః స్వప్నద్రష్టురివాఞ్జ

త్త్వమ్ ॥౨౪॥ యోగ్యతామేవోపపాదయతి ॥ అత్రేతి ॥ అత్ర పృష్టేష్వర్థేషు - భవాన్ ప్రమాణం సమ్యగ్జ్ఞాతా ॥ తత్ర దృష్టాన్తః - ఆత్మనః పరమాత్మనః - భూః జాతః - పరమేష్ఠీ బ్రహ్మా యథా ప్రమాణం - తద్వత్ - బ్రహ్మనారదవ్యాసక్రమేణ సంప్రదాయోఽప్యస్తీత్యాహ ॥ పూర్వేషామపి పూర్వజైః కృతం - అపరే అర్వాఞ్చః - అనుతిష్ఠన్తి ॥౨౫॥ నను తవానశనద్విజకోపాభ్యాం వ్యాకులస్య కుతశ్శ్రవణం తత్రాహ ॥ నమ ఇతి ॥ అత్ర త్వత్సన్నిధౌ - అచ్యుతపీయూషం అచ్యుతకీర్తిరూపమమృతం - పిబతో మే అమీ అసవః ప్రాణాః - కుపితాద్ద్విజాత్ - అనశనాదపి - హేతోః - న పరాయన్తి నాపగచ్ఛన్తి - న వ్యాకులీభవన్తీత్యర్థః ॥౨౬॥ ఇతి - ఇత్థం - సత్పతేః సతాం పత్యుః - భగవతః - కథాయాం - రాజ్ఞా విష్ణురాతేన పరీక్షితా - ఉపామన్త్రితః ప్రవర్తితః బ్రహ్మరాతః బ్రహ్మవిషయకజ్ఞానం రాతి దదాతీతి బ్రహ్మరాతః - సభాయాం - భాగవతం నామ పురాణం ప్రాహ - కథంభూతం పురాణం - బ్రహ్మసమ్మితం వేదతుల్యం - పరబ్రహ్మప్రమాపకం వా - బ్రహ్మకల్పే సృష్ట్యుపక్రమే - ఉపాగతే ప్రాప్తే సతి - బ్రహ్మణే చతుర్ముఖాయ - భగవతా ప్రోక్తం చేత్యర్థః - పాణ్డూనాం - ఋషభః శ్రేష్ఠః పరీక్షిత్ - యద్యదనుపృచ్ఛతి అన్వపృచ్ఛత్ - తత్సర్వం అనుపృష్టం సర్వమానుపూర్వ్యేణ ప్రస్తావక్రమేణ, న ప్రశ్నక్రమేణ, ఆఖ్యాతుం, భాగవతాఖ్యానేనైవ ప్రశ్నానాముత్తరం వక్తుముపచక్రమే ॥ ఉపక్రాన్తవాన్ ॥౨౭॥౨౮॥౨౯॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధే అష్టమోఽధ్యాయః

అథ రాజ్ఞః ప్రశ్నానాముత్తరం వక్తుం భాగవతాఖ్యానమారప్స్యమాణస్తావజ్జీవస్య దేహారమ్భస్య హేతుర్యోని

స్మైతుకో వే ప్రశ్నస్య - జీవ దేహతుల్యపరిణామావయవత్వేన జీవతుల్యత్వప్రయుక్తా భజనీయత్వాభావమాత్రప్రదత్వప్రశ్నస్య-యుక్త్వాఽఽత్మమాయాం యత్ర శేతే తం వదేశం కథయస్వేతి,, ప్రశ్నస్యోత్తరం, నవమేనాధ్యాయేనోచ్యతే॥ తత్ర సహేతుకత్వనిష్ఠామకత్వప్రశ్నస్యోత్తరం వదన్ - శ్రీపాద్విభూతివిశిష్టస్య భగవతః కాలమాయావశ్యత్వాభావం వక్తుం సంసారిచేతనానాం కాలమాయావశ్యత్వమాహ॥ ఆత్మేతి॥ అనుభవాత్మనః అనుభవో జ్ఞానం తదాత్మా స్వరూపం యస్య అత ఏవ, పరస్య దేహాదిభ్యో విలక్షణస్య జీవస్య - అర్థసంబన్ధః భోగ్యభూతశబ్దాదివిషయేషు భోక్తృతయా సమ్బన్ధః, ఆత్మమాయాం పరమాత్మనియామ్యాం మాయాం ప్రకృతిం, ఋతే వినా - అఞ్జసా సామీచీన్యేన - నఘటేత న సంగచ్ఛేత। తత్ర దృష్టాన్తః స్వప్నద్రష్టురివేతి, యథా స్వప్నద్రష్టుః,, న తత్ర రథా న రథయోగా న పన్థానో భవన్త్యథ రథాన్ రథయోగాన్ పథస్సృజతే,, కామం కామం పురుషో నిర్మిమాణః,, ఇతి శ్రుత్యుక్తరథాదిపదార్థసంబన్ధస్తత్తదర్థభగవన్మాయయా,, నృతే నోపపద్యతే-తద్వదిత్యర్థః॥ ప్రకృతితిరోహితస్వపరరూపత్వాత్ప్రాకృతేషు భోగ్యబుద్ధిరిత్యుక్తం భవతి॥ ఏవం చ ప్రకృత్యా తిరోహితస్వరూపత్వమేవ దేహారమ్భే హేతురితి సహేతుకత్వం నిరస్తమ్ ॥౧॥ ❁ ఉక్తం వివృణోతి॥ బహ్వితి॥ బహురూపయా విచిత్రపరిణామిన్యా, భగవన్మాయయా - తిరోహితజ్ఞానానన్దస్వరూపో జీవః, దేవమనుష్యాద్యాకార, మాత్మన్యారోప్య-బహురూప ఇవాభాతీత్యర్థః, అస్యాః మాయాయాః గుణేషు సత్త్వాదిగుణకార్యేషు శబ్దాదిషు, రమమాణః శబ్దాదీన్భుఞ్జానః, మమాహమితి మన్యతే అహంకారమమకారాభ్యాం బద్ధో భవతీత్యర్థః॥ ౨॥ ❁ జీవప్రస్తావాద్వ్యవస్థానం స్వరూపతః జీవవిషయప్రశ్నాన్తరస్యోత్తరం వదన్ - స్వరూపసాక్షాత్కారే సతి శబ్దాదిప్రావణ్యనివృత్తిరిత్యాహ॥ యర్హీతి॥ యర్హి యదా ముక్తావిత్యర్థః - స్వే స్వాభావికే కాలమాయయోః పరస్మిన్ - కాలమాయాకార్యాసంస్పృష్టమహిమ్ని - అపహతపాప్మత్వాదిసత్యసఙ్కల్పపర్యన్తగుణాష్టకలక్షణే - పరమాత్మశేషత్వైకరసస్య స్వాత్మనో మహిమ్ని - యద్వా - కాలమాయయోః పరస్మిన్ నియన్తరి-మహ

సా ॥ ౧ ॥ బహురూప ఇవాభాతి మాయయా బహురూపయా। రమమాణో గుణేష్వస్యా మమాహమితి మన్యతే॥
యర్హి వాఽయం మహిమ్ని స్వే పరస్మిన్ కాలమాయయోః। రమేత గతసంమోహస్త్యక్త్వోదాస్తే తదోభయమ్॥ ౩॥ ఆత్మతత్త్వవిశుద్ధ్యర్థం యదాహ భగవానృతమ్। ❁ బ్రహ్మణే దర్శయన్రూపమవ్యలీకవ్రతాదృతః॥
స ఆదిదేవో జగతాం పరో గురుస్స్వధిష్ణ్యమాస్థాయ సిసృక్షయైక్షత। తాం నాధ్యగచ్ఛద్దృశమత్ర సమ్మతాం
ప్రపఞ్చనిర్మాణవిధిర్యయా భవేత్ ॥ ౫ ॥ సంచిన్తయన్ ద్వ్యక్షరమేకదామ్భస్యుపాశృణోద్ద్విర్గదితం వచో వి

మ్ని ఉక్తవిధపరమాత్మమహిమ్ని - మహిమ్నో నియన్తృత్వం మహిమవద్ద్వారా - రమేత కథం భూతో రమేత గతసంమోహః నిర్గతాహంకారమమకారః - తదా - ఉభయం ప్రకృతికాలవశ్యత్వం - త్యక్త్వా విహాయ - ఉదాస్తే శబ్దాదిషు భోగ్యసిద్ధ్యర్థప్రవృత్తిశూన్యో భవతీత్యర్థః - అనేనావిర్భూతగుణాష్టకవిశిష్టత్వేనావస్థితిరేవ స్వరూపతో వ్యవస్థానం - తాదృశస్వరూపస్యాపి స్వాత్మన ఆత్మభూతనిరతిశయానన్దపరబ్రహ్మానుభవః పరబ్రహ్మశరీరభూతత్వేన స్వాత్మానుభవో వా శబ్దాది ప్రాప్తిమాన్త్యనివర్తక ఇత్యేతచ్చోక్తం భవతి ❁ ॥౩॥ ❁ యచ్చోక్తం భగవతో జీవవద్దేహసమ్బన్ధావిశేషాత్కథం తద్భజనేన ముక్తిరితి - తస్యోత్తరం - కాలమాయావశ్యస్య జీవస్య కర్మాధీనం ప్రాకృతో దేహః - ఈశ్వరస్య త్వప్రాకృతస్స్వేచ్ఛోపాత్తదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవత్త్వ - మిత్యేవంరూపం వక్ష్యన్ కాలమాయావశ్యజీవలక్షణభగవత్స్వరూపవిశోధనం కథం జ్ఞాయత ఇత్యత్రాహ ॥ ఆత్మతత్త్వేతి॥ అవ్యలీకవ్రతాదృతః నిర్దుష్టవ్రతేనాదృతః ఆరాధితః - భగవాన్ బ్రహ్మణే చతుర్ముఖాయ - రూపం అప్రాకృతం స్వీయం రూపం దర్శయన్ - ఆత్మతత్త్వవిశుద్ధ్యర్థం జీవవిలక్షణపరమాత్మయాథాత్మ్యవిశోధనార్థం - ఋతం సత్యం - యద్వచనమాహ॥ తద్వక్ష్యామీతి శేషః - అదర్శయద్రూపమితి పాఠే,, యథా అదర్శయత్తథా ఆహేత్యర్థః ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ ఆత్మతత్త్వవిశోధకం భగవదుక్తమేవోపపాదయితుమితిహాసమాహ ॥ స ఇతి ॥ జగతాం వ్యష్టిభూతానాం - పరః ప్రభుః గురుః ధర్మోపదేష్టా చ - ఆదిదేవశ్చతుర్ముఖః - స్వధిష్ణ్యం భగవన్నాభిపద్మరూపం స్వస్థానమాస్థాయ అధిష్ఠాయ - తస్యాధిష్ఠానస్యాన్వేషణాయ పూర్వం జలే నిమగ్నః - పశ్చాత్పరావృత్య - స్వధిష్ణ్యే స్థిత్వేత్యర్థః ॥ సిసృక్షయా స్రష్టుమిచ్ఛయా - ఐక్షత - కథం స్రష్టవ్యమిత్యాలోచితవాన్ - ఏవమీక్షమాణో బ్రహ్మా యయా దృష్ట్యా ప్రపఞ్చనిర్మాణవిధిః జగద్రచనాప్రకారం - భవేత్ జ్ఞాతో భవేత్ - అత్ర సృష్టివిషయే - సమ్మతాం - తాం దృశం ప్రజ్ఞాం - నాధ్యగచ్ఛత్ న ప్రాప్తవాన్ ❁ ॥౫॥ ❁ సంచిన్తయన్నితి॥ సంచిన్తయన్ ప్రజ్ఞాప్రాప్త్యుపాయం చిన్తయన్ - ఏకదా కదాచిత్ - ద్విర్గదితం ద్విరుక్తం - ద్వ్యక్షరం వచః - అమ్భసి జలే ఉపాశృణోత్ ఉప

---

౪ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ బ్రహ్మణేఽదర్శయద్రూపం.

ఽప్యుపశ్రుతవాన్ - తౌ అక్షరౌ వర్ణయతి - కాదయో మావసానాస్స్పర్శాః - తేషు షోడశం తకారః - యచ్చైకవింశం పకారః ప -శాం, స్త్రీశాఖ్యం తదర్థమాహ ॥ సోన్నృప - నిష్కించనానాం త్యక్తధనానాం ధనం - యస్స్వమః - యేన తపోధనా ఇతి ప్రసిద్ధాః - తచ్ఛ్వ ద్విర్గదితం తప తపేతి లోకేద్వ్యక్షరమేకవచనం - తస్యవిద్వాం సాదరవిదిరూపా మశృణోదిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ నిశమ్యేతి ॥ తప తపేతి వచోనిశమ్య శ్రుత్వా - తస్య వచసో - యో వక్తా - తద్దిదృక్షయా ద్రష్టుమిచ్ఛయా - తతః ప్రచలితస్సన్ - దిశో విలోక్య - తత్ర వక్తురన్యద్వస్త్వన్తర మపశ్యమానః పునస్స్వధిష్ణ్యమాస్థాయ - ఉపాదిష్ట ఇవ - కేనచిత్ప్రత్యక్షం నియుక్త ఇవ - తద్ధ్యాత్మనో హితం విమృశ్య - తపసి - మన చిత్తమాదధే ధృతవాన్ ॥ ౭ ॥ దివ్యమితి - తతశ్చ స బ్రహ్మా - అఖిల లోకానాం తాపనం ప్రకాశనం యస్మాత్తథాభూతం తపః - దివ్యం సహస్రాబ్దం దేవమానేన సహస్రాబ్దపర్యన్తం - అ తప్యత తస్మ తపః కృతవాన్ - కథంభూతోఽతప్యత - తపతాం తపస్వినాం మధ్యే - తపీయానత్యన్తతపస్సంయుక్తః - అమోఘ దృష్టిః - స్వచరితవ్యాపస్యవ్యర్థాదృష్టిః సజిత - అనిలః ప్రాణః - జ్ఞానం యస్య సః - జితః అనిలః ఆత్మా మనశ్చ యేన సః - విజితాన్యుభయే ద్రియాణి జ్ఞానకర్మాత్మకాని యేన సః - ఏవంభూతోఽతప్యత స్మేత్యర్థః ॥ ౮ ॥ తస్మా ఇతి ॥ స బాజితః తపసా సమ్యగా రాధితో భగవాన్ - పరం అన్య - ద్యస్మాత్ - పరం ఉత్కృష్టం - నాస్తి - తథాభూతం లోకం వర్ణయత్ పఞ్చభిః । వ్యపేత సంక్లేశవిమోహసాధ్వసం - సంక్లేశా అవిద్యాదయః సాధ్వసం భయం - వ్యపేతాస్సంక్లేశాదయో యస్మాత్తం - స్వదృష్టవ ద్భిః స్వశరీరకపరమాత్మానమనుభవద్భిః - విబుధైః విశేషేణ బుధ్యన్త ఇతి విబుధాః జ్ఞానాదికానిత్యముక్తాశ్చ - తైరధిష్ఠి తమ్ ॥ ౯ ॥ క్లేశమోహాద్యభావహేతుమాహ ॥ ప్రవర్తత ఇతి రజస్తమసీ - తయోః తాభ్యాం - మిశ్రం సత్త్వం చ - యత్ర వైకు

మః । స్పర్శేషు యత్షోడశమేకవింశం నిష్కించనానాం నృప యద్ధనం విదుః ॥ ౬ ॥ నిశమ్య తద్వక్తృదిదృక్షయా దిశో విలోక్య తత్రాన్యదపశ్యమానః । స్వధిష్ణ్యమాస్థాయ విమృశ్య తద్ధితం తపస్యుపాదిష్ట ఇవాదధే మనః ॥ ౭ ॥ దివ్యం సహస్రాబ్దమమోఘదర్శనో జితానిలాత్మా విజితోభయేన్ద్రియః । అతప్యత స్మాఖిలలోకతాపనం తపస్తపీయాంస్తపతాం సమాహితః ॥ ౮ ॥ తస్మై స్వలోకం భగవాన్సభాజితస్సందర్శయామాస పరం న యత్పరమ్ । వ్యపేతసంక్లేశవిమోహసాధ్వసం స్వదృష్టవద్భిర్విబుధైరధిష్ఠితమ్ ॥ ౯ ॥ ప్రవర్తతే యత్ర రజస్తమస్తయోస్సత్త్వం న మిశ్రం న చ కాలవిక్రమః । న యత్ర మాయా కిముతాపరే హరేరనువ్రతా యత్ర సురాసురార్చితాః ॥ ౧౦ ॥ శ్యామావదాతాశ్శతపత్రలోచనాః పిశఙ్గవస్త్రాస్సురుచస్సుపేశసః । సర్వే చతుర్బాహవ ఉన్మిషన్మణిప్రవేకనిష్కాభరణాస్సువర్చసః ॥ ౧౧ ॥ ప్రవాళవైదూర్యమృణాళవర్చసః పరిస్ఫురత్కుణ్డలమౌళిమాలినః । భ్రాజిష్ణుభిర్యః పరితో విరాజతే లసద్విమానావళిభిర్మహాత్మనామ్ ॥ ౧౨ ॥ విద్యోతమానః ప్రమదోత్తమాద్యుభిస్సవిద్యుదభ్రావళిభిర్యథా నభః । శ్రీర్యత్ర రూపిణ్యురుగాయపాదయోః కరోతి మానం విధాపి భూతిభిః ॥ ౧౩ ॥

ణ్ఠాఖ్యే లోకే - న ప్రవర్తతే - అవిద్యాఽస్మితా రాగద్వేషాభినివేశా హి క్లేశాః రజస్తమోవిరహాత్ రాగద్వేషాదికం మోహ నం చ నాస్తి - తన్మిశ్రసత్త్వాభావాత్ కదాచిదప్రకాశశ్చ నాస్తి - తస్మాచ్ఛుద్ధసత్త్వమయ ఇత్యర్థః - కాలవిక్రమః కాలస్య యోఽపక్రమః పరిణామహేతుత్వం - తచ్చ నేత్యర్థః - మాయా సత్త్వరజస్తమ ఆశ్రయా ప్రకృతిః - యత్ర న - అప్రాకృత ఇత్యర్థః - ఆనేన లోకస్య మాయాకల్పితత్వశఙ్కా చ నిరస్తా యత్ర లోకే సురాసురైరర్చితాః - హరేరనువ్రతా ఉపాసకాః - దృశ్యన్త ఇతి శేషః ॥ ౧౦ ॥ కథంభూతా దృశ్యన్త ఇత్యపేక్షాయాం సారూప్యమాహ ॥ శ్యామేత్యాదినా ॥ శ్యామాశ్చ తే అవదాతా ఉజ్జ్వ లాశ్చ - శ్యామావదాతాః - శతపత్రలోచనాః పద్మదళాయతేక్షణాః - పిశఙ్గవస్త్రాః పీతామ్బరధరాః - సురుచః దీప్తిమన్తః - సుపే శసః అతిసుకుమారాః - ఉన్మిషన్తి దీప్యమానాః మణయో యేషు తాని - ప్రవేకాని శ్రేష్ఠాని - నిష్కాని కనకమయాన్యాభరణాని యే షాం తే - సువర్చసః అతిలావణ్యవన్తః ॥ ౧౧ ॥ ప్రవాళాదివద్వర్చో వర్ణో యేషాం తే, పరిస్ఫురన్తి కుణ్డలాని మౌళయః మకు టాని మాలాశ్చ యేషాం సన్తి తథాభూతాః ॥ భ్రాజిష్ణుభిరిత్యాదినా - అత ఇతి తత్పరకరణాత్ - భ్రాజిష్ణుభిః దేదీప్యమానాభిః, మహాత్మనాం దివ్యముక్తానాం, ప్రకాశమానవిమానపఙ్క్తిభిః - యో లోకః పరితో విరాజతే ॥ ౧౨ ॥ యశ్చ ప్రమదోత్త మానాం దివః కాన్తయః - తాభిర్విద్యోతమానః - తం సందర్శయామాసేతి పూర్వేణాన్వయః । తత్ర దృష్టాన్తః - తత్ర రేణవా, త త్ర దృష్టాన్తః - విద్యుద్భిస్సహ వర్తమానాస్సవిద్యుతః - అభ్రాణాం మేఘానాం, ఆళయః పఙ్క్తయః - తాభిః నభో యథా విరా జతే - తద్వదిత్యర్థః - విద్యుత ఇవ స్త్రియః - అభ్రపఙ్క్తయ ఇవ విమానాని - నభ ఇవ లోకః, శ్రీః మహాలక్ష్మీః, యత్ర లోకే, రూపి ణీ పశ్యన్తమూర్తిమతీ ఉరుగాయస్య భగవతః - పాదయోః - మానం పూజాం - విభూతిభిః, భూశీళాదిభిస్సహ, కరోతి ॥ ౧౩ ॥

కథంభూతా తాం కరోతి, యా శ్రీః, ప్రేఙ్ఖం డోలాం, శ్రితా - కుసుమాకరానుగైః, శుకకోకిలభృఙ్గాదిభిః వివిధం గీయమానా, స్వయం తు, ప్రియస్య భగవతః కర్మ గాయతి భవతి, సా శ్రీః - మానం కరోతీత్యర్థః - ఏవంభూతే లోకః - తత్ర - శ్రియః పతిం దదర్శేత్యన్వయః - కథంభూతం - యజ్ఞపతిం తపఆదియజ్ఞానాం ప్రవర్తకం ఆరాధ్యం ఫలప్రదం చ - జగత్పతిం చిదచిదాత్మకజగతశ్శేషిణం, అఖిలానాం సాత్వతధర్మనిష్ఠానాం పతిం స్వలోకప్రాపణేన రక్షకం - సాత్వతం పాఞ్చరాత్రమ్ ※ ॥ ౧౪ ॥ ※ సునన్దాదిభిః స్వపార్షదశ్రేష్ఠైః, పరితస్సేవితం, విభుం సర్వోత్తరం - భృత్యేషు యః ప్రసాదోఽనుగ్రహః తస్మిన్నభిముఖం దృగాసవం దృశి ఆసవోఽమృతం యస్య తం । యద్వా - దృగాసవమివ యస్య అమృతకల్పకటాక్షమిత్యర్థః - ప్రసన్నహాసం అరుణలోచనం చ ఆననం చ యస్య తమ్ ※ ॥ ౧౫ ॥ ※ వక్షసి స్థితయా శ్రియా లక్షితం అలఙ్కృతమిత్యర్థః, అభ్యర్హణీయం ఆరాధనీయం, పరం ఉత్కృష్టం, ఆసనం, అధిష్ఠితం, చతుష్షోడశపఞ్చశక్తిభిః పఞ్చవింశతితత్త్వాధిష్ఠాతృశక్తిభిః, అస్త్రభూషణాధ్యాయోక్తప్రకారస్సూరితః - భగైః ఐశ్వర్యవీర్యయశశ్శ్రీజ్ఞానవైరాగ్యాధిష్ఠాతృదేవతావిశేషైః స్వైః స్వాభావికైః విశేషణమాత్రైరిత్యర్థః, ఇతరత్ర సంసారిషు, కర్మతారతమ్యానుగుణం, అధ్రువైః - సంసారిష్వైశ్వర్యాద్యధిష్ఠాతృణాం మదిష్ఠేయద్వారా అధ్రువత్వం బోధ్యం - ఏవంభూతైః భగైర్యుక్తం - ధామన్ ధామని, స్వస్వకీయే క్షేత్రజ్ఞైః రమమాణం అత ఏవ ఈశ్వరం నియన్తారం - దదర్శేత్యర్థః ※ ॥ ౧౬ ॥ ※ తదితి, తస్య భగవతో దర్శనేన య ఆహ్లాదః, తేన పరిప్లుతం సమన్తతో వ్యాప్తం - అన్తరం హృదయం యస్య సః, హృష్యత్తనుః పులకితతనుః, ప్రేమ్ణా యో భరః, తేన అశ్రూణి లోచనేషు యస్య సః

ప్రేఙ్ఖం శ్రితా యా కుసుమాకరానుగైర్విగీయమానా ప్రియకర్మ గాయతీ । దదర్శ తత్రాఖిలసాత్వతాం పతిం శ్రియః పతిం యజ్ఞపతిం జగత్పతిమ్ ॥ ౧౪ ॥ సునన్దనన్దప్రబలార్హణాదిభిస్స్వపార్షదముఖ్యైః పరిసేవితం విభుమ్ । భృత్యప్రసాదాభిముఖం దృగాసవం ప్రసన్నహాసారుణచారులోచనమ్ ॥ ౧౫ ॥ కిరీటినం కుణ్డలినం చతుర్భుజం పీతామ్బరం వక్షసి లక్షితం శ్రియా । అభ్యర్హణీయాసనమాస్థితం పరం వృతం చతుష్షోడశపఞ్చశక్తిభిః । యుక్తం భగైస్స్వైరితరత్ర చాధ్రువైః స్వ ఏవ ధామన్రమమాణమీశ్వరమ్ ॥ ౧౬ ॥ తద్దర్శనాహ్లాదపరిప్లుతాన్తరో హృష్యత్తనుః ప్రేమభరాశ్రులోచనః । ననామ పాదామ్బుజమస్య విశ్వసృడ్యత్పారమహంస్యేన పథాఽధిగమ్యతే ॥ ౧౭ ॥ తం ప్రీయమాణం సముపస్థితం తదా ప్రజావిసర్గే నిజశాసనార్హణమ్ । బభాష ఈషత్స్మితశోచిషా గిరా ప్రియః ప్రియం ప్రీతమనాః కరే స్పృశన్ ॥ ౧౮ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ త్వయాఽహం తోషితస్సమ్యగ్వేదగర్భ సిసృక్షయా । చిరం భృతేన తపసా దుస్తోషః కూటయోగినామ్ ॥ ౧౯ ॥ వరం వరయ భద్రం తే వరేశం మాఽభివాఞ్ఛితమ్ ॥ ౨౦ ॥ బ్రహ్మన్ శ్రేయః పరిశ్రామః పుంసాం మద్దర్శనావధిః । మనీషితానుభావోఽయం మమ లోకావలోకనమ్ ॥ ౨౧ ॥ యదుపశ్రుత్య రహసి చకర్థ పరమం తపః । ప్రత్యాదిష్టం మయా తత్ర త్వయి కర్మవి

ఆపన్నాశ్రుపూర్ణనయనః విశ్వసృట్ బ్రహ్మా - పారమహంస్యేన పరమహంసైరనుష్ఠేయేన, పథా భక్తిమార్గేణ - యత్పాదామ్బుజమధిగమ్యతే ప్రాప్యతే - తదస్య భగవతః పాదామ్బుజం - ననామ నమస్కృతవాన్ ※ ॥ ౧౭ ॥ ※ ప్రజావిసర్గే ప్రజాసృష్టివ్యాపారే - సముపస్థితం సముద్యతం - నిజశాసనార్హణం స్వనియోగార్హణం - ప్రీయమాణం స్వస్మిన్నిరతిశయప్రీతిమన్తం బ్రహ్మాణం, కరే హస్తే స్పృశన్ కరం గృహీత్వేత్యర్థః, ప్రీతమనాః తస్మిన్నిరతిశయప్రీతియుక్తాన్తఃకరణః - భగవాన్ - ఈషత్స్మితేన మన్దహాసేన శోచిర్దీప్తిః శోభా యస్యాః - తయా, గిరా - ప్రియం యథా తథా, బభాషే భాషితవాన్ ※ ॥ ౧౮ ॥ ※ త్వయేతి హే వేదగర్భ, సిసృక్షయా హేతునా, చిరం భృతేన చీర్ణేన, తపసా సాధనభూతేన - త్వయా కర్త్రా, అహం - సమ్యక్తోషితః, కూటయోగినాం దామ్భికయోగినాం, దుస్తోషః తోషయితుమశక్యోఽహమ్ ※ ॥ ౧౯ ॥ ※ వరేశం వరప్రదం - మాం, ప్రతి, అభివాఞ్ఛితం అభీష్టం, వరం వరయ, తే తుభ్యం - భద్రం మఙ్గలమస్త్వితి శేషః ※ ॥ ౨౦ ॥ ※ హే బ్రహ్మన్ - పుంసాం శ్రేయః పరిశ్రామః శ్రేయసాం ఫలానాం పరిశ్రామః సాధనప్రయాసః, మద్దర్శనావధిః మమ దర్శనమవధిర్యస్య సః మల్లోకదర్శనం తు తత్ప్రసాదాదేవ భవతీత్యాహ ॥ మనీషితేతి - లోకస్య వైకుణ్ఠాఖ్యలోకస్య అవలోకనమిత్యయం, మమ మే - మనీషితానుభావః మత్సఙ్కల్పానుభావ ఇత్యర్థః, అనుభావః ప్రభావః ※ ॥ ౨౧ ॥ ※ మమైవ తపోబలేన ప్రాప్తం లోకావలోకనమిత్యాశఙ్కాయాం తపః ప్రవృత్తేరేవ మత్కృతత్వాన్న తవ స్వాతన్త్ర్యమిత్యాహ ॥ యదితి, రహసి యదుపశ్రుత్య తప తపేతి వచః ఉపశ్రుత్య పరమం తపశ్చకర్థ - తదపి - త్వయి కర్మణి విమోహితే సతి - మయైవ ప్రత్యాదిష్టం ప్రత్యాభిముఖ్యేన ఉపదిష్టం, అతో మ

మై హాన భావ ఇతి భావః ❁ ॥౨౧॥ ❁ తపః ప్రశంసతి ‘‘తపో మే’’ ఇత్యాదినా,, ‘‘తపసైవ ‘‘సోఽతప్యత,, ‘‘యస్య జ్ఞానమయం తపః ‘‘ఇత్యాది శ్రుత్యుక్త పూర్వజగదాకారం పర్యాలోచనజ్ఞానరూపతపసైవ - ఇదం జగత్సృజామి- తేనైవ తపసా గ్రసామి సంహరామి బిభర్మి పాలయామి- విశ్వం- దుశ్చరం తపః, మే- వీర్యం ప్రభావః ❁ ॥౨౩॥ ❁ ఏవం భగవతాఽనుగృహీతో బ్రహ్మా, స్వబుభుత్సితమర్థద్వయం తస్మై నివేదయతి॥ భగవన్నితి॥ హే భగవన్- సర్వభూతానాం- గుహాం హృదయగుహాం, అవస్థితః అధిష్ఠితః- అత ఏవ, అధ్యక్షః సర్వద్రష్టా - అత ఏవ- అప్రతిరుద్ధేన ప్రతిహతిశూన్యేన- ప్రజ్ఞానేన, చికీర్షితం సాక్షాదస్మదాదిపరంపరయా వా కర్తుమిష్టం- వేద హ- వేదజానాసి- హి- ప్రసిద్ధౌ ❁ ॥౨౪॥ ❁ తథాపి- నాథమానస్య- యాచమానస్య- హే నాథ- నాథితం ప్రార్థితం, నాథయ పూరయ - నాథితమేవాహ॥ పరావరే॥ పరం దివ్యాత్మస్వరూపం- అవరం రూపం చిదచిదాత్మకం - అరూపిణః కర్మాయత్తప్రాకృతరూపరహితస్య - తే తవ - పరావరే రూపే, యథా జానీయాం, తథా మనీషాం దేహీత్యన్వయః ॥౨౫॥ ❁ ద్వితీయం నాథితమాహ॥ యథేతి॥ నానాశక్త్యుపబృంహితః,, ‘‘పరాఽస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ,, ఇతి శ్రుత్యుక్తజ్ఞానబలాదిభిరుపబృంహిత యుక్తః- ద్వితీయాన్త పాఠే- నానాశక్తిభిః పఞ్చవింశతితత్త్వాత్మకశక్తిభిరుపబృంహితం అభివ్యఞ్జితం, విశ్వం, ఆత్మమాయాయోగేన స్వాత్మీయాశ్చర్యశక్తియోగేన, ఆత్మనా నిమిత్తభూతేనాత్మనా - ఆత్మానం సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టముపాదానం,, ‘‘తదాత్మానగ్ం స్వయమకురుత,, ఇతి శ్రుత్యా ఆత్మానమిత్యుపాదానత్వస్య- అకురుతేతి నిమిత్తత్వస్య- చాభిధానాత్॥ విలుమ్పన్నితి॥ సృష్టేః పూర్వసంహారః, గృహ్ణన్నితి పాశ్చాత్యసంహార, విసృజన్- అస్మదాదిరూపేణ, బిభ్రత్ పుష్ణన్, అమోఘసంకల్పః సత్యసంకల్పః త్వం-

---

మోహహతే॥౨౨॥ తపో మే హృదయం సాక్షాదాత్మాఽహం తపసోఽనఘ। సృజామి తపసైవేదం గ్రసామి తపసా పునః। బిభర్మి తపసా విశ్వం వీర్యం మే దుశ్చరం తపః॥౨౩॥ బ్రహ్మోవాచ। భగవన్సర్వభూతానామధ్యక్షోఽవస్థితో గుహామ్। వేద హ్యప్రతిరుద్ధేన ప్రజ్ఞానేన చికీర్షితమ్॥౨౪॥ తథాపి నాథమానస్య నాథ నాథయ నాథితమ్। పరావరే యథా రూపే జానీయాం తే త్వరూపిణః॥౨౫॥ యథాఽఽత్మమాయాయోగేన నానాశక్త్యుపబృంహితః। విలుమ్పన్విసృజన్గృహ్ణన్బిభ్రదాత్మానమాత్మనా॥౨౬॥ క్రీడస్యమోఘసంకల్ప ఊర్ణనాభిర్యథోర్ణుతే। తథా తద్విషయాం ధేహి మనీషాం మయి మాధవ॥౨౭॥ భగవచ్ఛిక్షితమహం కరవాణి హ్యతన్ద్రితః। నేహమానః ప్రజాసర్గం బధ్యేయం యదనుగ్రహాత్॥౨౮॥ యావత్సఖా సఖ్యురివేశ తే కృతః ప్రజావిసర్గే విభజామి భో జనమ్। అవిక్లబస్తే పరికర్మణి స్థితో మా మే సముఌద్ధమదోఽజమానినః॥౨౯॥ శ్రీభగవానువాచ॥ జ్ఞానం పరమగుహ్యం మే యద్విజ్ఞానసమన్వితమ్। సరహస్యం తదఙ్గం చ గృహాణ గదితం మయా॥౩౦॥ యావానహం

ఊర్ణనాభిః యథా- తన్తూనూర్ణుతే ఆచ్ఛాదయతి- సృజతీతి యావత్, తద్వద్యథా క్రీడసి తథా- తద్విషయాం సృష్టివిషయాం, మనీషాం బుద్ధిం, హే మాధవ- మయి ధేహి ❁ ॥౨౬॥౨౭॥ ❁ అన్యదపి ప్రార్థయతే॥ భగవదితి॥ హే భగవన్ శిక్షితం త్వయా ప్రదర్శితప్రకారం- ప్రజాసర్గం, అతన్ద్రితః అనలసస్సన్ - కరవాణి - ఏవమీహమానః కుర్వాణః, యదనుగ్రహాత్ యస్య భగవతోఽనుగ్రహాత్, న బధ్యేయం బద్ధో న భవేయం, తథా అనుగృహాణేత్యర్థః ❁ ॥౨౮॥ ❁ అవశ్యం ప్రజాస్సృజతో మే మదో భవితా, స మా భూదితి ప్రార్థయతే॥ యావదితి॥ భో - హే భగవన్ తే త్వయా- లౌకికస్య సఖ్యుః, సఖేవాహం కృతః కరస్పర్శాదినా సమ్మానితస్సన్, ప్రజావిసర్గే ప్రజాసర్గరూపే- పరికర్మణి పరిచర్యాయాం, అవిక్లబః ధీరః అవ్యాకుల ఏవ, యావ- జ్జనం విభజామి ఉత్తమమధ్యమాదిభేదేన సృజామి- తావత్ త్వత్పరిచర్యావిధౌ, అజమానినః జగత్స్రష్టారం మాం మన్యమానస్య- మే మమ- సముఌద్ధమదః ప్రభూతమదః, మా భూత్ త్వత్ప్రసాదాన్మా భూదిత్యర్థః ❁ ॥౨౯॥ ❁ ఏవం ప్రార్థితో భగవాంస్తమనుగృహ్ణన్ పరావరరూపప్రకాశకం చతుశ్శ్లోక్యాత్మకం భాగవతమాహ॥ జ్ఞానమితి॥ జ్ఞానం ప్రాధాన్యేన జ్ఞాతవ్యభగవత్స్వరూపవిషయకం జ్ఞానం, తదఙ్గం ప్రధానతయా జ్ఞాతవ్యచిదచిత్స్వరూపవిషయకం చ జ్ఞానం మయా గదితం- మే ముత్తః గృహాణ॥ కథంభూతం జ్ఞానం- పరమగుహ్యం అతిగోప్యం - విజ్ఞానసమన్వితం - విజ్ఞాయతే అనేనేతి విజ్ఞానం శాస్త్రం- తజ్జన్యం జ్ఞానమపి విజ్ఞానం- యోగశ్చ, తాభ్యాం సహితం- సరహస్యం, సమన్త్రకమ్ ❁ ॥౩౦॥ ❁ కార్త్స్న్యేన త్వద్గదితగ్రహణే, నాహం ప్రభురిత్యాశఙ్కమానం ప్రత్యాహ॥ యావానితి॥ అహం ‘‘సత్యం జ్ఞానం,, ‘‘యస్సర్వజ్ఞః ‘‘ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తజ్ఞానస్వరూపజ్ఞానగుణకోఽహం, యావాన్ యత్పరిమాణః అపరిచ్ఛిన్నః, యథాభావః యాదృక్స్వభావః,, స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చేత్యుక్తసార్వజ్ఞ్యాదిగుణకః, యద్రూపగుణకర్మకః రూపం చిదచిద్వస్తు, గుణస్తయోర్గు

ణః, స చ, సద్వారకో భగవద్గుణః, కారిణ్యాన్యో విభక్తిః, తద్వత్, కర్మ జగద్వ్యాపారః యాని రూపగుణకర్మాణి యస్య స ఇతి బహువ్రీహిః, తథైవ తత్త్వవిజ్ఞానం మత్స్వరూపరూపగుణవిభూతియాథాత్మ్యవిజ్ఞానం - మదనుగ్రహాన్మత్ప్రసాదాద్ధేతోః, తే తవ - అస్తు భవతు ॥ ౩౧ ॥ మోహమిత్యస్యార్థమేవ స్ఫుటయన్ ప్రాధాన్యతయా జ్ఞాతవ్యపరశబ్దోక్తం భగవత్స్వరూపమాహ ॥ అహమితి ॥ సదసత్పరం చేతనాచేతనవిలక్షణం, యద్వస్తు, తదహమేవ, ఆసం అభవం, అన్యత్ చిదచిద్వస్తులక్షణం న భవతి, అన్యత్సర్వం చిదచిదన్తర్గతం, అహమేవ తద్విలక్షణ ఇత్యర్థః, అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్ - య - ద్యద్వస్తు - పశ్చాత్సృష్టికాలే - జాత, స్త్వ, మేతత్కార్యజాతం చ, తదప్యహం, కార్యచిదచిద్రూపశ్చాహమిత్యర్థః - పునః - సంహారకాలే - యోఽవశిష్యేత సంహ్రియతే, సోఽప్యహమేవేత్యర్థః - ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్తచ్ఛరీరకశ్చాహమేక ఏవ సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిస్సర్వేశ్వరస్సృష్టేః ప్రాగవిభక్తనామరూపసూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకస్సృష్టికాలే విభక్తనామరూపప్రకృతిపురుషశరీరకస్స్వపర్యన్తనామరూప ఆసం, సంహారవిషయోఽప్యహమేవేత్యర్థః, ఏవం కారణావస్థాయామవిభక్తనామరూపప్రకృతిపురుషశరీరకత్వేన - కార్యావస్థాయాం విభక్తనామరూపప్రకృతిపురుషశరీరకత్వేనావస్థితస్యాపి పరమాత్మనస్స్వశరీరభూతచేతనాచేతనగతాజ్ఞత్వదుఃఖిత్వకర్మవశ్యత్వపరిణామిత్వజడత్వాదిభిర్వికారైర్జీవాత్మనస్తచ్ఛరీరగతబాలత్వయువత్వస్థవిరత్వాదిభిరివాస్పర్శాచ్చేతనాచేతనవైలక్షణ్యమవిహతమేవావతిష్ఠతే - కార్యత్వం కారణత్వం చ స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషద్వారోపపన్నమిత్యస్యాత్ర భాష్యాదిషు విస్తరతో ద్రష్టవ్యః ॥ ౩౨ ॥ ఏవం చిదచిద్విలక్షణస్య పరమాత్మనస్స్వరూపముక్తం - అథావరశబ్దనుజ్ఞతయా జ్ఞాతవ్యం చిదచిద్రూపమాహ ॥ ఋతేఽర్థమితి ॥ అర్థం నిరతిశయపురుషార్థభూతచిత్తత్త్వం - ఋతే వినా, యదచిద్వస్తు ప్రతీయేత ప్రతీయతే - ప్రకృత్యనుసంధానవేలాయామాత్మస్వరూపం న యథావత్ప్రకాశత ఇత్యర్థః, ఆత్మని చేతనస్వరూపే ప్రతీయమానే, సా నిశా పశ్యతో మునేః, ఇతి న్యాయేన - యదచేతనం న ప్రతీయతే, తదాత్మనః పరమాత్మనః, మాయాం విద్యాది

యథా భావో యద్రూపగుణకర్మకః। తథైవ తత్త్వవిజ్ఞానమస్తు తే మదనుగ్రహాత్ ॥ ౩౧ ॥ అహమేవాసమేవాగ్రే నాన్యద్యత్సదసత్పరమ్। పశ్చాదహం యదేతచ్చ యోఽవశిష్యేత సోఽస్మ్యహమ్ ॥ ౩౨ ॥ ఋతేఽర్థం యత్ప్రతీయేత న ప్రతీయేత చాత్మని। తద్విద్యాదాత్మనో మాయాం యథాఽఽభాసో యథా తమః ॥ ౩౩ ॥ యథా మహాన్తి భూతాని భూతేషూచ్చావచేష్వను। ప్రవిష్టాన్యప్రవిష్టాని తథా తేషు న తేష్వహమ్ ॥ ౩౪ ॥ ఏతావదేవ జి

త్యర్థః, అన్యతరస్య ప్రకాశే అన్యతరస్యాప్రకాశేన విరుద్ధాకారత్వాదిత్యభిప్రేత్య తత్ర దృష్టాన్తమాహ ॥ యథాఽఽభాసో యథా తమ ఇతి, భాసో భాసనం - ప్రాశస్త్యాబహులవచనాన్నో వా, న హి తేజసి తమో భాతి - న చ తమసి తేజో భాతి - తదుదితంగః

స్య యోగవ్యవచ్ఛేదాభ్యాం-జిజ్ఞాస్యమిత్యర్థః-ఇదం జిజ్ఞాస్యమేవేత్యన్వయః, నాన్యజ్జిజ్ఞాస్యమితివ్యతిరేకః,, యద్వా,, అన్వ యాత్సద్భావా-చ్చిదచిచ్ఛరీరకపరమాత్మన ఏవకార్యాత్మనా కారణాత్మనా చ సద్భావాత్-వ్యతిరేకాచ్చిదచిచ్ఛరీరకపర మాత్మాతిరిక్తవస్త్వన్తరాభావాత్, తదేవం యాతపరమాత్మవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానాత్ జ్ఞాతవ్యాన్తరాభావాచ్చైతావదేవ జిజ్ఞాస్యమిత్యర్థః-సాధ్యాన్యైన జ్ఞేయం భగవతస్స్వరూపం, చేతనమచేతనం చ తద్విభూతిభూతమితి, తజ్జ్ఞానస్య భగవజ్జ్ఞానేఽన్తర్భావాదాత్మన స్తత్త్వమిత్యుక్తం-సంగ్రహేణ-ప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యమాహ। యత్స్యాదితి,, యః, ఆత్మనస్తత్త్వం మత్స్వరూపం-సర్వదా స్యాత్, ఇత్యవిచ్ఛిన్నా వృత్తిః అచితః ప్రతిక్షణపరిణామిత్వేన పిణ్డత్వఘటత్వకపాలత్వచూర్ణత్వరజస్త్వాణుత్వాద్యవస్థాసు పూర్వపూర్వావస్థానాం వ్యక్త్యస్యోత్తరోత్తరావస్థాప్రాప్త్యభావాత్సర్వదా నాస్తిశబ్దార్హత్వాత్-సర్వత్రేతి జీవవ్యావృత్తిః । తస్యావికృతిత్వేన సర్వదా స్యాదితి వక్తుం శక్యత్వేఽపి,, వాలాగ్రశతభాగస్య,, ఇత్యాద్యుక్తప్రకారేణ జీవస్వరూపస్యాణుపరిమాణత్వేన సర్వత్ర స్యాదితి వక్తుమశక్యత్వాత్, ఏవమవికారిత్వానన్తత్వకథనేన,, సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ,, ఇత్యుక్తబ్రహ్మస్వరూపలక్షణమభిసంహితం భవతి ॥ ౩౫॥ ఏవం పరావరయాథారూప్యే జ్ఞానీయా, మిత్యస్యోత్తరముక్తం, నేహమానః ప్రజాసర్గం బధ్యేయమిత్యస్యోత్తరమాహ ॥ ఏతదితి॥ పరమేణ సమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ ఏతన్మతం-సమ్యగనుతిష్ఠ, భవానితి సంహారాద్యధికర్తృరుద్రాదేరప్యుపలక్షణం -కల్పవికల్పేషు సృష్టిసంహారేషు - కల్పః కల్పనం, వికల్పో విపరీతకల్పనం సంహారః - కర్హిచిత్ కదాచిదపి-న విముహ్యతి-అస్మదధీనత్వానుసన్ధానసముత్పన్నమదోపహతో న భవిష్యసీత్యర్థః, అనేనైవ తద్విషయాం దేహీ మునిసామిత్యస్యాప్యుత్తరముక్తం భవతి ॥ ౩౬॥ సం ప్రదిశ్యేతి అజనః కర్మాయత్తోత్పత్తిశూన్యః, హరిః భగవాన్, జనానాం వ్యష్టిభూతా

జ్ఞాస్యం తత్త్వజిజ్ఞాసునాఽఽత్మనః। అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం యత్స్యాత్సర్వత్ర సర్వదా ॥ ౩౫ ॥ ఏతన్మతం సమాతిష్ఠ పరమేణ సమాధినా । భవాన్కల్పవికల్పేషు న విముహ్యతి కర్హిచిత్ ॥ ౩౬ ॥ సంప్రదిశ్యైవమజనో జనానాం పరమేష్ఠినమ్ । పశ్యతస్తస్య తద్రూపమాత్మనో న్యరుణద్ధరిః ॥ ౩౭ ॥ అన్తర్హితేన్ద్రియార్థాయ హరయే విహితాఞ్జలిః । సర్వభూతమయో విశ్వం ససర్జేదం స పూర్వవత్ ॥ ౩౮ ॥ ప్రజాపతిర్ధర్మపతిరేకదా నియమాన్యమాన్ । భద్రం ప్రజానామన్విచ్ఛన్నాతిష్ఠత్స్వార్థకామ్యయా ॥ ౩౯ ॥ తం నారదః ప్రియతమో రిక్థాదానామనువ్రతః । శుశ్రూషమాణః శీలేన ప్రశ్రయేణ దమేన చ ॥ ౪౦ ॥ మాయాం వివిదిషన్విష్ణోర్మాయేశస్య మహామునిః । మహాభాగవతో రాజన్పితరం పర్యతోషయత్ ॥ ౪౧ ॥ తుష్టం నిశామ్య పితరం లోకానాం ప్రపితామహమ్ । దేవర్షిః పరిపప్రచ్ఛ భవాన్యన్మాఽనుపృచ్ఛతి ॥ ౪౨ ॥ తస్మా ఇదం భాగవతం పురాణం దశలక్షణమ్ । ప్రో

నాం, పరమేఽధిపత్యే స్థితం పరమేష్ఠినం-ఏవముక్తప్రకారేణ-సంప్రదిశ్యోపదిశ్య-తస్య పరమేష్ఠినః పశ్యతస్సతః-తస్య చతుర్ముఖాయ ప్రదర్శితం-ఆత్మనస్స్వస్య-రూపం, న్యరుణత్ అన్తర్భావయామాస ॥ ౩౭॥ అన్తర్హితేతి తిరోధాపితః ఇన్ద్రియార్థం స్వచక్షురిన్ద్రియవిషయః ప్రత్యక్షరూపం యేన తస్మై హరయే, విహితః రచితః అఞ్జలిర్యేన సః సర్వభూతమయః సర్వభూతప్రచురః-స్రక్ష్యమాణదేవాదిభూతానాం బుద్ధిస్థత్వేన భూతవిషయకర్మజ్ఞానప్రచుర ఇత్యర్థః సః బ్రహ్మా ఇదం విశ్వం పూర్వవత్ పూర్వకల్పవత్ ససర్జ ॥ ౩౮ ॥ తదనన్తరం పూర్వోక్తో బ్రహ్మనారదసంవాదః ప్రవృత్త ఇత్యాహ ॥ ప్రజాపతిరితి షడ్భిః॥ ధర్మపతిః భాగవతధర్మాణాం ప్రవర్తనేన గోప్తా-ప్రజాపతిః బ్రహ్మా, ప్రజానాం భద్రం మఙ్గళం, అన్విచ్ఛన్ విమృశన్-నైవ స్వార్థకామ్యయా స్వప్రయోజనేచ్ఛయా - కదాచిద్యమాన్నియమాంశ్చ- అన్వతిష్ఠత్ అనుష్ఠితవాన్ ॥ ౩౯ ॥ తమనుతిష్ఠన్తం పితరం-రిక్థాదానాం దాయాదానాం మరీచ్యాదిపుత్రాణాం-మధ్యే- ప్రియతమో-నారదః-శీలాదిభిః పర్యతోషయదిత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ప్రియతమత్వమేవాహ ॥ అనువ్రతః పితరం సేవమానః-శుశ్రూషమాణః శుశ్రూషుకామః-శీలేన స్వభావేన-ప్రశ్రయేణ వినయేన-దమేన బాహ్యేన్ద్రియనియమేన- చకారాచ్ఛమేన అన్తరిన్ద్రియనిగ్రహేణ చ మాయామితి॥ కిమిచ్ఛన్ మాయాధిపస్య విష్ణోః మాయాం తన్నియామ్యాశ్చర్యశక్తిం- వివిదిషుః వేత్తుమిచ్ఛన్ ॥ ౪౦॥౪౧॥ తుష్టమితి॥ లోకానాం ప్రపితామహం-స్వస్య పితరం- బ్రహ్మాణం-తుష్టం స్వపరిచర్యయా సంతుష్టం-నిశామ్య జ్ఞాత్వా దేవర్షిర్నారదః-భవాన్ మాం సంప్రతి-యదనుపృచ్ఛతి అనుపృష్టవాన్-తదేవ పరిపప్రచ్ఛ ॥ ౪౨॥ తస్మై పృష్టవతే పుత్రాయ నారదాయ ఇదం భగవతా చతుశ్శ్లోక్యాత్మనా సంక్షేపేణోక్తం-దశలక్షణం ఉపరితనాధ్యాయోక్తైర్దశభిర్లక్షణైః చిహ్నైః-ఉపేతం-పురాణం,, చతుశ్శ్లోక్యామపి సర్గాదయో దశార్థాస్సంగ్రహేణ సూచితాః,, తథాహి,, అహమేవాసమితిశ్లోకేన భగవతస్సృష్టిస్థితిసంహార

కారణత్వోక్త్యా ఆశ్రయసర్గపోషణనిరోధానాముక్తిః- అనేనైవ సర్వకారణత్వరూపసర్వాతిశాయిత్వోక్త్యా వైకుణ్ఠవిజయరూపస్థితిరప్యుక్తా- పశ్చా,,దహం యదేతచ్చే,,త్యనేన కార్యచిదచిద్రూపవ్యష్టిసర్గస్యాపి వక్తుర్ముఖశరీరకస్య కారణత్వోక్త్యా విసర్గోఽపి సంగృహీతః- పరస్పరం వివిక్తత్వేన ప్రకృతిపురుషస్వరూపశోధకే ,,ఋతేఽర్థమితి,, శ్లోకే ఆత్మస్వరూపాప్రతీతిదశాయాం మాయాస్వరూపప్రతీతికథనాదాత్మస్వరూపాప్రతీతిహేతుమాయాప్రతీత్యాఽనాదికర్మవాసనాయాస్తత్ప్రతీతేః కర్మవాసనారూపా ఊతయోఽపి సూచితాః,, యథా మహాన్తి భూతానీ,,తి శ్లోకే సర్వాన్తరాత్మతయా ప్రశాసితృత్వరూపపాలకత్వోక్త్యైవ పాలనాధికృతభగవదవతారకథానాం భగవదనువర్తిమన్వాదికకథానామపి సూచితత్వేన మన్వన్తరేశానుకథే అపి సూచితే- పరమపురుషశరీరప్రకృతివిలక్షణజీవస్వరూపశోధనేనైవ ప్రకృతివినిర్ముక్తాపహతగుణాష్టకపరమాత్మాత్మకస్వరూపేణావస్థితిరూపా ముక్తిరిత్యపి సూచితం - ఏవం దశార్థాస్సంగ్రహేణ చతుశ్శ్లోక్యా ఉపసూచితాః- అత ఏవ తద్వివరణరూపే ద్వాదశస్కన్ధాత్మకే పురాణే దశార్థానాం ప్రతిపాదనముపపద్యతే భూతకృద్విష్ణుః ప్రీతః ప్రాహ ॥ ౪౩ ॥ స చ నారదః సరస్వత్యాః నద్యాస్తటే- పరమం బ్రహ్మ - ధ్యాయతే ధ్యానం కుర్వతే అపరిమితతేజసే మునయే వేదశాస్త్రార్థతత్త్వవక్త్రే వ్యాసాయ- ప్రాహ ప్రోక్తవాన్- వ్యాసస్తు మహ్యం ప్రోక్తవానిత్యేతత్తు - అధీతవాన్ద్వాపరాదౌ పితుర్ద్వైపాయనాదహమితి పూర్వమేవోక్తమ్ ॥ ౪౪ ॥ ఏవం సత్సంప్రదాయాగతశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యానేనైవ త్వత్కృతప్రశ్నానాముత్తరాణ్యభిధాస్యామీత్యాహ ॥ యదుతేతి ॥ ఇదం విశ్వం- వైరాజాత్ విరాడాఖ్యానిరుద్ధసృష్టాచ్చతుర్ముఖాత్- యథాఽఽసీదితి- యత్ త్వయా అహం పృష్టః ,,అజస్సృజతి భూతాని భూతాత్మా యదనుగ్రహా,,దిత్యాదినా తదుపాఖ్యాస్యే- భాగవతోపాఖ్యానేనోత్తరయామి అన్యాంశ్చ ప్రశ్నాన్ కార్త్స్న్యేనోపాఖ్యాస్య ఇత్యర్థః - ఏవం యత్ర శేత ఇ

క్తం భగవతా ప్రాహ ప్రీతః పుత్రాయ భూతకృత్ ॥ ౪౩ ॥ నారదః ప్రాహ మునయే సరస్వత్యాస్తటే నృప ।
ధ్యాయతే బ్రహ్మ పరమం వ్యాసాయామితతేజసే ॥ ౪౪ ॥ యదుతాహం త్వయా పృష్టో వైరాజాత్పురుషాదిదమ్ ।
యథాఽఽసీత్తదుపాఖ్యాస్యే ప్రశ్నానన్యాంశ్చ కృత్స్నశః ॥ ౪౫ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ ॥ అత్ర సర్గో విసర్గశ్చ స్థానం పోషణమూతయః । మన్వన్తరేశానుకథా నిరోధో ముక్తిరాశ్రయః ॥ ౧ ॥
దశమస్య విశుద్ధ్యర్థం నవానామిహ లక్షణమ్ । వర్ణయన్తి మహాత్మానః శ్రుతేనార్థేన చాఞ్జసా ॥ ౨ ॥ భూతమాత్రే
న్ద్రియధియాం జన్మ సర్గ ఉదాహృతః । బ్రహ్మణో గుణవైషమ్యాద్విసర్గః పౌరుషస్స్మృతః ॥ ౩ ॥ స్థితిర్వైకుణ్ఠవిజ

త్యస్యోత్తరముక్తం భవతి-పరమవ్యోమైకదేశాత్ - అప్రాకృతశుద్ధసత్త్వమయలోకస్థవిగ్రహకథనేన ఈశ్వరస్య జీవవద్ధాతుభిర్దేహారమ్భప్రశ్నః ప్రత్యుక్తః అన్యత్ర వ్యాప్తికథనాత్పరిచ్ఛిన్నత్వమపి పరిహృతమ్ ॥ ౪౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, ద్వితీయస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః.

అథ వైరాజాత్పురుషాదిదం యథాఽఽసీత్తదుపాఖ్యాస్యే ,,ఇతి ప్రతిజ్ఞాతం సమష్టిపురుషచతుర్ముఖావయవైర్దేవాదిక్లృప్తిమభిధాస్యంస్తావత్పురాణం దశలక్షణం ప్రోక్తం భగవతేతి ప్రస్తుతాన్దశార్థానాహ ॥ అత్రేతి ॥ అత్ర అస్మిన్పురాణే సర్గాదయ ఆశ్రయాన్తా దశార్థాః ప్రతిపాద్యా ఇత్యర్థః - మన్వన్తరేశానుకథాః మన్వన్తరకథనమీశ్వరచేష్టాకథనం చేత్యర్థః ॥ ౧ ॥ నన్వేవం ప్రతిపాద్యానాం బహుత్వాత్ప్రతిపాద్యభేదాచ్ఛాస్త్రభేదస్స్యాదిత్యాశఙ్క్యాహ ॥ దశమస్యేతి ॥ ఇహ పురాణే- దశమస్యాశ్రయభూతస్య పరబ్రహ్మణః విశుద్ధ్యర్థం శోధనార్థం సమ్యక్ప్రతిపత్త్యర్థం- నవానాం సర్గాదీనాం లక్షణం- మహాత్మానః పరావరయాథాత్మ్యజ్ఞాః శ్రుతేనార్థేన యథాశ్రుత-మఞ్జసా సుఖేన వర్ణయన్తి ఏవం చ దశమస్యైవ ప్రాధాన్యాత్తదర్థత్వేనేతరేషాం ప్రతిపాదనాన్న శాస్త్రభేద ఇత్యర్థః ॥ ౨ ॥ ప్రత్యేకం దశానాం లక్షణమాహ ॥ భూతేతి ॥ భూతాన్యాకాశాదీని- మాత్రాస్తన్మాత్రాణి శబ్దాదీని- ఇన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణి ధీశబ్దోఽన్తఃకరణభూతబుద్ధిశబ్దవాచ్యమహత్తత్త్వపరః మహదాదిపృథివ్యన్తానామిత్యర్థః- ఏతేషాం తత్త్వానాం- యజ్జన్మ ఉత్పత్తిః- తత్సర్గ ఇత్యుదాహృతః కథిత ఇత్యర్థః - బ్రహ్మణః పరస్మాద్విష్ణోః ప్రయోజనకర్తుః గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం- వైషమ్యాద్ధేతోః- పౌరుషశ్చతుర్ముఖకర్తృక ఇత్యర్థః- ఏవంభూతస్సర్గో విసర్గస్స్మృతః ॥ ౩ ॥ వైకుణ్ఠవిజయః, వైకుణ్ఠస్య హరేస్సర్వోత్కర్షః శత్రువిజయాదిరూపః- స్థితిః- తస్య వైకుణ్ఠస్య యోఽనుగ్రహః జగద్రక్షణరూపః- స పోషణమిత్యర్థః- సద్ధర్మాః సతాం వైకుణ్ఠానుగృహీతానాం మన్వన్తరాధిపతీనాం యో ధర్మః మన్వన్తరానుకథనం- కర్మవాసనాః కర్మణాం వాసనాః సంస్కారాః ఊ

తయ ఇత్యుచ్యన్తే క్రమస్త్వవివక్షితః ❀ ॥ ౪ ॥ ❀ ఈశానుకథాం వివృణోతి ॥ అవతారేతి ॥ హరేరవతారానుచరితం తదను వర్తినాం హర్యనువర్తినాం పుంసాం చ - నానాఖ్యానోపబృంహితాః విచిత్రకథాభిర్యుక్తాః సత్కథాశ్చ - ఈశానుకథా ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౫ ॥ ❀ నిరోధలక్షణమాహ ॥ నిరోధ ఇతి ॥ అస్య జీవాత్మనః - సహ శక్తిభిః కర్మశక్తిభిస్సహ - అనుశయనం సూక్ష్మావస్థాపన్నతావస్థితిర్నిరోధ ఇత్యర్థః - ముక్తిల్లక్షణమాహ ॥ ముక్తిరితి ॥ అన్యథాభావం దేవాదిరూపం హిత్వా - స్వరూపేణ ఆవిర్భూతాపహతపాప్మత్వాద్యష్టకవిశిష్టేన రూపేణావస్థానమేవ ముక్తిరిత్యర్థః ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ ఆశ్రయమాహ ॥ ఆభాస ఇతి ॥ ఆ - సమన్తాద్భాసనమాభాసః, జగత ఆవిర్భావః, నిరోధః ప్రళయశ్చ యతః పరబ్రహ్మణః, అధ్యవసీయతే జ్ఞాయతే, ప్రమాణైర్వా పగమ్యతే ‹‹ ఆవిర్భావతిరోభావజన్మనాశవికల్పవ ›› దిత్యుక్తేః యచ్చ పరబ్రహ్మాదిశబ్దైశ్శబ్ద్యతే అభిధీయతే స ఆశ్రయ ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ అథాశ్రయస్య పరమాత్మనః కారణత్వోపయికం సార్వజ్ఞ్యం వక్తుం జ్ఞాతృజ్ఞేయజ్ఞానకారణానాం భగవదాత్మకత్వమాహ ॥ య ఇతి ॥ ఆత్మని జీవే - జ్ఞాతరి నియన్తృతయా వర్తమాన - ఆధ్యాత్మిక - య పురుషః పరమపురుషః - సోఽసావేవాధిదైవికః దేవేషు జ్ఞానకారణచక్షురాదీన్ద్రియాభిమానిష్వాదిత్యాదిషు వర్తమానశ్చ - స ఏవోభయవిచ్ఛేదః ఉభయవిధః విచ్ఛేదో యస్య సః ఉభయవిచ్ఛేదః - జ్ఞాతృజ్ఞానకారణవిలక్షణో జ్ఞేయశ్శబ్దాది - రాకాశాదిమాత్రేషు వర్తమాన - స్తత్ర యశ్శబ్దాద్యన్తరతయా వర్తమానో యస్స ఆధిభౌతికస్స్మృత ఇత్యర్థః ॥ జ్ఞాతా - కరణం - శబ్దాది జ్ఞేయం చ - భగవదాత్మకమిత్యర్థః ॥ ౮ ॥ ❀ ఏవం త్రయాణాం భగవదాత్మకత్వమభిధాయ - తస్య సర్వజ్ఞతాం వక్తుం జీవానామసర్వజ్ఞతామాహ ॥ ఏకమితి ॥ యదా ఏకతరాభావే చక్షురాదికరణాభావే ఏకం విషయం నోపలభామహే నసాక్షాత్కుర్మహే - చక్షురాదికరణాభావే సన్నిహితమపి విషయం న పశ్యామః - క్షేత్రజ్ఞా స్త్రివిధసన్నికర్షవత్సు పదార్థేషు కరణాధీనజ్ఞానాః - న తు సూక్ష్మవ్యవహితాదిజ్ఞానవన్తః నచక

యః పోషణం తదనుగ్రహః। మన్వన్తరాణి సద్ధర్మ ఊతయః కర్మవాసనాః ॥ ౪ ॥ అవతారానుచరితం హరేశ్చాస్యానువర్తినామ్। పుంసామీశకథాః ప్రోక్తా నానాఖ్యానోపబృంహితాః ॥ ౫ ॥ నిరోధోఽస్యానుశయనమాత్మనస్సహ శక్తిభిః। ముక్తిర్హిత్వాన్యథారూపం స్వరూపేణ వ్యవస్థితిః ॥ ౬ ॥ ఆభాసశ్చ నిరోధశ్చ యతస్త్వధ్యవసీయతే। స ఆశ్రయః పరం బ్రహ్మ పరమాత్మేతి శబ్ద్యతే ॥ ౭ ॥ ఆధ్యాత్మికోఽయం పురుషస్సోఽసావేవాధిదైవికః। యస్తత్రోభయవిచ్ఛేదస్స స్మృతో హ్యాధిభౌతికః ॥ ౮ ॥ ఏకమేకతరాభావే యదా నోపలభామహే। త్రితయం తత్ర యో వేద స ఆత్మా ❀ స్వాశ్రయాశ్రయః ॥ ౯ ॥ పురుషోఽణ్డం వినిర్భిద్య యదాఽసౌ స వినిర్గతః। ఆత్మనోఽయనమన్విచ్ఛన్నపోఽస్రాక్షీచ్ఛుచిశ్శుచీః ॥ ౧౦ ॥ తాస్వవాత్సీత్స్వసృష్టాసు సహస్రపరివత్సరాన్। తేన నారాయణో

రణానపేక్షజ్ఞానాశ్చేత్యర్థః - పరమాత్మా తు కోటిత్రయసాక్షాత్కర్తేత్యాహ ॥ త్రితయమితి ॥ తత్ర తదా - త్రితయం జ్ఞాతృకరణజ్ఞేయానాం త్రయం యో వేద సాక్షాత్కుర్యాత్ - స త్వాత్మా - ఆశ్రయాశ్రయః అచిదాశ్రయజీవస్యాప్యాశ్రయః ‹‹ యథారాన్నాభౌ రేషు నేమిరర్పితా నాభావరా అర్పితా ఏవమేవైతా భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాస్వర్పితాః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణేఽర్పితా ఇతి శ్రుతేః ॥ స్వాశ్రయాశ్రయ ఇతి పాఠే ‹‹ స్వస్యాప్యాశ్రయః అన్యేషామప్యాశ్రయ ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ ఏవమాశ్రయపర్యన్తాన్ దశార్థానభిధాయ ‹‹ యథాసీత్తదుపాఖ్యాస్యే ›› ఇతి - ప్రతిజ్ఞాతచతుర్ముఖసృష్టిప్రకారం వక్తుమారభతే ॥ పురుష ఇతి ॥ పురుషశ్చతుర్ముఖరూపీ - అసౌ పరమాత్మా - అణ్డం బ్రహ్మాణ్డం - వినిర్భిద్య యదా వినిర్గతః అణ్డభేదాదనుపరుద్ధసంచార ఇత్యర్థః - తేన బహిర్గమనముక్తం - యద్యపి నిర్గతః కాలాన్తర్యాభిప్రాయః - చతుర్ముఖసృష్ట్యాసన్నకాలే హి జలసృష్టిరిత్యర్థః - తదా - సః - అనిరుద్ధః పరమాత్మా - ఆత్మనస్స్వస్య - అయనం స్థానం - మన్విచ్ఛన్ విమృశన్ - యతస్స్వయం శుచిః - అత ఏవ - శ్శుచిశ్శుద్ధా - అపః జలాని అస్రాక్షీత్ సృష్టవాన్ ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ స్వసృష్టాసు తాసు అప్సు సహస్రపరివత్సరాన్ - సహస్రం పరివత్సరాన్ - బహువత్సరాన్ - అవాత్సీత్ ఉవాస ॥ ఏతదేవ నారాయణశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమిత్యాహ ॥ తేనేతి ॥ యస్మాత్పురుషోద్భవాః పురుషాత్పరమపురుషాన్నారాయణాదుద్భవాః ఉత్పన్నాః - పురుషాదుద్భవో యాసామితి వా - నారా ఆపః అయనం యస్యేతి శేషః - తేనైవ వ్యుత్పత్తిలభ్యేన అయనత్వేన నిమిత్తేన నారాయణో నారాయణశబ్దవాచ్యోఽభూదిత్యర్థః - నామేతి స్మృత్యన్తరప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి ॥ తథాహి స్మర్యతే ॥ ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తా ఆపో వై నరసూనవః। అయనం తస్య తాః పూర్వం తేన నారాయణస్స్మృత ఇతి ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ అస్యైవ ప్రభావమాహ ॥ ద్రవ్యమితి ॥ ద్రవ్యాదయః యదనుగ్రహతః స నారాయణ ఇత్యన్వయః - ద్రవ్యం మహదాదిపృథివ్యన్తభూతవర్గః ॥ కర్మ - జీవాదృష్టం - కాలః గుణవైషమ్యహేతుః - స్వభావః ప్రకృతేః పరిణా

---

౯ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ ❀ స ఆత్మా స్వాశ్రయాశ్రయః

మస్వభావః - యదనుగ్రహాత్ - యస్యానుగ్రహాత్ - సన్తి యదుపేక్షయా న సన్తి - ద్రవ్యాదయో యత్సఙ్కల్పానువిధాయిసత్తాస్థితిప్రవృత్తికా ఇత్యర్థః ॥౧౨॥ ఏవంభూతో నారాయణః ఏకః అవిభక్తనామరూపసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకత్వేనైకః - నానాత్వమన్విచ్ఛన్ దేవమనుష్యాదిరూపేణ నానాభవితుమిచ్ఛన్ యోగం స్వాత్మానుభవరూపో యోగః స ఏవ తల్పం శయ్యా తస్మాత్సముత్థితః దేహం స్వశరీరభూతం - హిరణ్మయం రమణీయం - విర్యం చిదచిదాత్మకం కారణద్రవ్యం - మాయయా - చతుర్ముఖరూపేణ - త్రిధా వ్యష్ట్యాత్మకకరణజ్ఞాతృజ్ఞేయరూపేణ - వ్యసృజత్ - మాయాశబ్దస్త్రిగుణరజఃప్రచురచతుర్ముఖపరః - సఙ్కల్పపరో వా - సఙ్కల్పేన చతుర్ముఖరూపీభూత్వా తాన్వ్యసృజదిత్యర్థః ॥౧౩॥ త్రైవిధ్యం వివృణోతి ॥ అధిదైవమితి ॥ అధిదైవం దిగాదిదేవతాధిష్ఠితైకాదశేన్ద్రియరూపకరణవర్గః అధ్యాత్మం జ్ఞాతృవర్గః - అధిభూతమితి పృథివ్యాదిభూతస్థగన్ధాదిజ్ఞేయవర్గ ఉక్తః - ఇతి - త్రిధా - ప్రభుర్వ్యసృజదిత్యర్థః జ్ఞాతృసృష్టిర్నామ చ - జీవానాం తత్తద్దేవాదిదేహయోగసంపాదనమేవ, తథా హి, "అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య" ఇతి తత్ర శబ్దోపలక్షితభూతసూక్ష్మపరిణామదేవాదిశరీరవిశిష్టత్వేనాకారేపి సమసర్జేత్యర్థః ॥ అథ సంగ్రహేణోక్తం దేవాదివ్యష్టిశరీరస్థానాం ప్రాణేన్ద్రియాదీనాం చతుర్ముఖశరీరస్థప్రాణేన్ద్రియాణి సమష్టితః ఉత్పత్తిప్రకారం ప్రతిపాదయితుం ప్రతిజానీతే "యథేతి" పౌరుషం సమష్టిపురుషచతుర్ముఖదేహగతం - పురుషాధిష్ఠితం వా ఏకం సమష్టిరూపేణైకం - బీజం వ్యష్టికారణం ద్రవ్యం, త్రిధా, కరణభోక్తృవిషయరూపేణ - దేవాదివ్యష్టీనాం - యథా నిరభిద్యత ఉదపద్యత - తచ్ఛృణ్విత్యర్థః ॥౧౪॥ ఏవం ప్రతిజ్ఞాయ వ్యష్టీన్ద్రియసృష్టివిభాగం వక్తుమిన్ద్రియాశ్రయప్రాణవ్యష్టిసృష్టిమాహ ॥ అన్తరితి ॥ పురుషస్య చతుర్ముఖస్య, విచేష్టతః ప్రాణవ్యాపారం కుర్వతస్సతః చతుర్ముఖే ప్రాణవ్యాపారం కుర్వతి సతీత్యర్థః - అన్తశ్శరీరే తచ్ఛరీరాన్తః - స్థితాదాకాశాదాకాశకార్యవాయువిశేషాత్ ప్రాణాత్ - ఓజస్సహోబలం జజ్ఞే, ఓజః ప్రవృత్తిసామర్థ్యం - సహో వేగసామర్థ్యం - బలం ధారణసామర్థ్యం, ఏతే భర్తా

నామయదాపః పురుషోద్భవాః ॥౧౧॥ ద్రవ్యం కర్మ చ కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ । యదనుగ్రహతస్సన్తి న సన్తి యదుపేక్షయా ॥౧౨॥ ఏకో నానాత్వమన్విచ్ఛన్యోగతల్పాత్సముత్థితః । వీర్యం హిరణ్మయం దేహం మాయయా వ్యసృజత్త్రిధా ॥౧౩॥ అధిదైవమథాధ్యాత్మమధిభూతమితి ప్రభుః । యథైకం పౌరుషం బీజం త్రిధాఽభిద్యత తచ్ఛృణు ॥౧౪॥ అన్తశ్శరీర ఆకాశాత్పురుషస్య విచేష్టతః । ఓజస్సహోబలం జజ్ఞే తతః ప్రాణో మహానసుః ॥౧౫॥ అనుప్రాణన్తి యం ప్రాణాః ప్రాణన్తం సర్వజన్తుషు । అపానన్తమపానన్తి నరదేవమివానుగాః ॥ ప్రాణేనాక్షిపతా క్షుత్తృడన్తరా జాయతే ప్రభోః । పిపాసతో జక్షతశ్చ ప్రాఙ్ముఖం నిరభిద్యత ॥౧౬॥ ముఖత

అభవన్నిత్యర్థః, తతశ్చతుర్ముఖశరీరగతౌజస్సహోబలధర్మిప్రాణాత్ - ప్రాణాఖ్యః - మహాన్ ముఖ్యః - అసుః ప్రాణనహేతుః - జజ్ఞే, ఇతరేషాం శరీరాన్తర్వర్తిప్రాణా అభవన్నిత్యర్థః, ప్రాణ ఇత్యేకవచనమార్షం, జాత్యభిప్రాయకం వా ॥౧౫॥ తస్య మహత్త్వమేవాహ ॥ అనుప్రాణన్తీతి ॥ ప్రాణాః ఇన్ద్రియాణి - సర్వజన్తుషు - యం ప్రాణం, ప్రాణన్తం చేష్టాం కుర్వన్తం, అనుపశ్చాత్, ప్రాణన్తి చేష్టాం కుర్వన్తి - అపానన్తం చేష్టాం త్యజన్తం ప్రాణమనుపశ్చాత్, త ఏవ ప్రాణాః, అపానన్తి చేష్టాం త్యజన్తి నరదేవం రాజానం - అనుగాః భృత్యా ఇవ స - ర్వాణ్యపీన్ద్రియాణి ప్రాణాధీనవృత్తీనీత్యర్థః ॥ యద్వా ॥ వ్యష్టిప్రాణానాం కారణస్వభావానువర్తిత్వమాహ ॥ అనుప్రాణన్తీతి ॥ యం చతుర్ముఖశరీరస్థం సమష్టిప్రాణమను అనుసృత్య, తత్స్వభావానువర్తినః ఓజఆదిసామర్థ్యయుక్తా ఏవ, వ్యష్టిప్రాణాః ప్రాణాపానాదివ్యాపారం కుర్వన్తీత్యర్థః ॥౧౬॥ అశనాదిపానసంపాదకతయా సవిషయసంజిహీర్షన్ద్రియస్తోత్రమేవ రుక్షుప్రాణహేతుకత్వం ...

జ్ఞాయతే* ॥౧౮॥ *వాగ్వ్యష్ట్యుత్పత్తిమాహ॥ వివక్షోరితి వక్తుమిచ్ఛతః, భూమ్నః భూమవతః చతుర్ముఖరూపిణో భగవతః, ముఖతః ముఖాత్ - వహ్నిః వాగభిమానిదేవతా - వాక్ ఇన్ద్రియం - తయోరిన్ద్రియతదభిమానిదేవతయోః, వ్యాపారరూపం వ్యాహృతం ఉక్తిశ్చాభూదిత్యర్థః॥ ఏవం సర్వత్ర బ్రహ్మశరీరాత్సమష్టిభూతాద్వ్యష్ట్యవయవవిశేషవిభాగ ఉచ్యతే,, న చేదం చతుర్ముఖస్యైవేన్ద్రియోత్పత్తిపరం ప్రకరణమితి వక్తుం యుక్తం - ఉపరి - హస్తౌ రురుహతురితి హస్తద్వయోత్పత్తికథనేన చతుర్ముఖస్య ద్విబాహుత్వాభావాత్ - దేవాదిశరీరస్థహస్తాదివ్యష్టియుగ్మవిభాగస్య సూచితత్వాత్, ఘ్రాణేన్ద్రియవ్యష్ట్యుత్పత్తిమాహ॥ జల ఇతి ॥ ఏతస్య బ్రహ్మణః, జలే కదాచిత్ సుచిరం - నిరోధః, వాయోరితి శేషః, వాయోర్నిరోధస్సమజాయతేత్యర్థః,, జలే ఇతి పాఠే - నభస్వతి ఇత్యన్వయః *॥౧౯॥ *నిరోధాన్నభస్వతి వాయౌ - దోధూయతి అత్యన్తం ప్రచలతి సతి - నాసికే నిరభిద్యేతాం వాయువ్యాపారం కుర్వతో బ్రహ్మణశ్శరీరే, వాయుపూరితే, నాసికే నిరభిద్యేతాం, బ్రహ్మశరీరే వాయుస్తైమిత్యాన్నాసావివరాన్నాసావ్యష్టయోఽభవన్నిత్యర్థః॥ ఘ్రాణాభిమానిదేవతోత్పత్తిమాహ॥ తత్రేతి॥ వాయుః ప్రాణో భూత్వా నాసికే ప్రావిశదితి శ్రుతేః॥ గన్ధవహః ఘ్రాణగ్రాహ్యగన్ధప్రాపకః - నసి నాసికాయాం జిఘృక్షతః గన్ధమితి శేషః గన్ధం గ్రహీతుమిచ్ఛతః - ఘ్రాణః ఇన్ద్రియం, నిరభిద్యతేత్యర్థః *॥౨౦॥* చక్షుర్వ్యష్టిమాహ॥ యదేతి॥ యదా ఆత్మని దేహే నిరాలోకం, అర్థాభావేఽవ్యయీభావః అలోకాభావః, ఆసీదితి శేషః - తదా - ఆత్మానం దేహం చకారాదన్యచ్చ వస్తు, దిదృక్షత - స్తస్య బ్రహ్మణః - అక్షిణీ అధిష్ఠానం - నిర్భిన్నే చక్షురిన్ద్రియస్య వ్యష్టియుగాన్యుత్పన్నానీత్యర్థః చక్షుశ్చక్షురిన్ద్రియం - గుణగ్రహః రూపగుణగ్రాహకం జ్యోతిః, ఆదిత్యోత్పన్న ఇత్యర్థః - స హి చక్షురభిమానీ,, ఆదిత్యశ్చక్షుర్భూత్వా అక్షిణీ ప్రావిశ,, దితి శ్రుతేః * ॥౨౧॥ *శ్రోత్రవ్యష్టిమాహ॥ బోధ్యమానస్యేతి॥ ఋషిభిర్వేదైః - బోధ్యమానస్య ప్ర

స్తాలు నిర్భిన్నం జిహ్వా తతోఽప్యజాయత। తతో నానారసో జజ్ఞే జిహ్వయా యోఽధిగమ్యతే॥౧౮॥ వివక్షోర్ముఖతో భూమ్నో వహ్నిర్వాగ్వ్యాహృతం తయోః। జలే చైతస్య సుచిరం నిరోధస్సమజాయత॥౧౯॥ నాసికే నిరభిద్యేతాం దోధూయతి నభస్వతి। తత్ర వాయుర్గన్ధవహో ఘ్రాణో నసి జిఘృక్షతః॥ ౨౦ ॥ యదాఽఽత్మని నిరాలోకమాత్మానం చ దిదృక్షతః। నిర్భిన్నే అక్షిణీ తస్య జ్యోతిశ్చక్షుర్గుణగ్రహః॥౨౧॥ బోధ్యమానస్య ఋషిభిరాత్మనస్తజ్జిఘృక్షతః। కర్ణౌ చ నిరభిద్యేతాం దిశశ్శ్రోత్రం గుణగ్రహః॥ ౨౨ ॥ వస్తునో మృదుకాఠిన్యలఘుగు*ర్వోష్ణశీతతామ్। జిఘృక్షతస్త్వఙ్నిర్భిన్నా తస్యాం రోమమహీరుహాః॥ ౨౩ ॥ తత్ర చాన్తర్బహిర్వాతస్త్వచా

బోధ్యమానస్య, తత్ ప్రబోధం గ్రహీతుమిచ్ఛతః, ఆత్మనో బ్రహ్మణః, కర్ణావధిష్ఠానం - దిశః శ్రోత్రాభిమానీ దేవతాః - గుణగ్రహః శబ్దగ్రహణహేతుః శ్రోత్రమిన్ద్రియం నిరభిద్యన్తేత్యర్థః - శ్రోత్రేన్ద్రియవ్యష్టియుగ్మాన్యభవన్నితి భావః॥ ౨౨॥ త్వగిన్ద్రియస్య వ్యష్ట్యుత్పత్తిమాహ॥ వస్తున ఇతి॥ వస్తునః ద్రవ్యస్య మృదుత్వం, కాఠిన్యం చ లఘుత్వం చ గురుత్వం చ, ఔష్ణ్యం ఈషదుష్ణత్వం చ, అత్యుష్ణత్వస్య గ్రహణాయోగ్యత్వాదౌష్ణ్యమిత్యుక్తం, గుర్వుష్ణేతి పాఠే యథాదేశశ్ఛాన్దసః - శీతతాం చ, ఏతాన్ గుణాన్ జిఘృక్షతః - గ్రహీతుమిచ్ఛతః త్వగిన్ద్రియవ్యష్టిరుత్పన్నేత్యర్థః - వస్తునిష్ఠైర్నానాతోలితేలఘుత్వగురుత్వయోర్గ్రహణాత్తయోరపి త్వగిన్ద్రియవిషయత్వమితి జ్ఞేయం,, అత్రేదం తత్త్వం బోద్ధవ్యం,, త్వగిన్ద్రియస్య సూక్ష్మస్థూలరూపబాహ్యాభ్యన్తరచర్మణీ ద్వే స్థానే, స్థానభేదాచ్చ కణ్డూస్పర్శశ్చేతి విషయభేదః - విషయభేదాచ్చ - మహీరుహాః వాయుశ్చేతి దేవతాద్వయం॥ త్వచమస్య వినిర్భిన్నం వివిశుర్ధిష్ణ్యమోషధీః, అంశేన రోమభిః కణ్డూం యైరసౌ ప్రతిపద్యతే॥ నిర్భిన్నాన్యస్య చర్మాణి లోకపాలోఽనిలోఽవిశత్॥ ప్రాణేనాంశేన సంస్పర్శం యేనాసౌ ప్రతిపద్యత,, ఇతి తృతీయే స్పష్టమభిధాస్యమానత్వాత్,, ఏవంచైకమేవ త్వగిన్ద్రియం బాహ్యచర్మగతలోమసువ్యాప్తమోషధిదేవతాకం కణ్డూగ్రాహకం - ఏతదేవాన్తర్బహిశ్చ స్పర్శం గృహ్ణద్వాయుదైవతకమితి॥ ఏతదేవ సంగృహ్ణాహ॥ తస్యామితి ॥ తస్యాం త్వచి త్వగిన్ద్రియే నిర్భిన్నే - తత్స్థానం రోమాణి అధిష్ఠాతృదేవతా మహీరుహాశ్చ - ఉత్పన్నా ఇత్యర్థః *॥౨౩॥ *అథస్పర్శగ్రాహిణస్తస్యైవ త్వగిన్ద్రియస్య వాయ్వధిష్ఠితత్వమాహ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర చ తస్మిన్ త్వగిన్ద్రియే వాతో వాయుః - వృతః అధిష్ఠితవాన్ - కథం భూతః - త్వచాస్యాధిష్ఠేయత్వగిన్ద్రియేణ సాధనేన అన్తర్బహిశ్చ, లబ్ధగుణః లబ్ధః స్పర్శగుణో యేన సః - అన్తర్బహిశ్చ స్పర్శసంపాదక ఇత్యర్థః॥ పాణివ్యష్టిసృష్టిమాహ॥ హస్తావితి ॥ నానాకర్మ ఆదానాదికర్మ - చికీర్షతః కర్తుమిచ్ఛత - స్తస్య బ్రహ్మణః - హస్తౌ రురుహ

౨౩॥ శ్లో॥ పా॥ * గుర్వుష్ణశీతతామ్.

తః - బ్రహ్మగతహస్తసమష్టితః హస్తయుగ్మవ్యష్టయోఽభూవన్నిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ తత్రస్థానేన్ద్రియాధిష్ఠాతృకర్మా
ణ్యాహ ॥ తయోరితి ॥ వృత్తిస్తృతీయే స్పష్టా, తయోర్హస్తయోః స్థానభూతయోః - బలవాన్ పాణీన్ద్రియాపరపర్యాయబల
సహితః - ఇన్ద్రః అధిష్ఠాతేత్యర్థః ఉభయాశ్రయం హస్తద్వయస్యాశ్రయం - ఆదానం కర్మ - విషయస్త్విన్ద్రియహస్తద్వ
యగతత్వాదాదానమపి హస్తద్వయాశ్రయమిత్యర్థః - పాదేన్ద్రియవ్యష్టిమాహ ॥ గతిమితి ॥ అభికామికాం ఇచ్ఛానుసా
రాం, గతిం - జిగీషతః గ్రహీతుమిచ్ఛతః - బ్రహ్మణః - పాదౌ రురుహాతే నిర్భిన్నావిత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ అధస్థానేన్ద్రియాదీన్యా
హ ॥ పద్భ్యామితి ॥ యజ్ఞో విష్ణుః ,, యజ్ఞో వై విష్ణుః ,, ఇతి శ్రుతేః - యజ్ఞస్స్వయమేవ - ఇన్ద్రియస్య పాదద్వయస్థత్వాత్ప
ద్భ్యామితి ద్వివచననిర్దేశః - పద్భ్యాం గతిసామర్థ్యపాదకపాదేన్ద్రియేణ సహ - పాదయోరధిష్ఠితవానిత్యర్థః - నృభిః - క
ర్మభిః గమనాగమనాదిభిః, కర్మభిః - హవ్యం హవిరర్హం ద్రవ్యం - క్రియతే సంపాద్యత ఇత్యర్థః, గమనాదికం కర్మ, హవ్యం వి
షయ - ఇత్యుక్తం ॥ ఉపస్థవ్యష్టిసర్గమాహ ॥ నిరభిద్యతేతి ॥ ప్రజానన్దామృతార్థినః, ప్రజా అపత్యం - ఆనన్దో రతిః, ఆనన్దహే
తుత్వాత్ స్త్రియాః - తాభ్యాం - యదమృతం అమృతతుల్యం సుఖం - అర్థయతః, యద్వా ప్రజాం రత్యానన్దరూపమమృతం చా
ర్థయతో బ్రహ్మణః - సమష్ట్యుపస్థతో వ్యష్ట్యుపస్థస్థానం - నిరభిద్యత ఆసీదిత్యర్థః, శిశ్నః శిశ్నగ్రహణం యోషిల్లిఙ్గస్యా
ప్యుపలక్షణం - శిశ్నోఽధిష్ఠానమ్ ॥ ౨౬ ॥ ఉపస్థ ఇన్ద్రియం - ప్రజాపతిరధిష్ఠాతా - రతిః కర్మ, ఆనన్దో విషయ, శ్చాసీదిత్య
నుక్తమప్యూహ్యం - కామానాం స్త్రీసంభోగాదీనాం - ప్రియం సుఖం ఉభయాశ్రయం ఇన్ద్రియదేవతాశ్రయమిత్యర్థః,
యద్వా, ఉభయాశ్రయం స్త్రీపుంలిఙ్గాశ్రయమిత్యర్థః, ఇన్ద్రియతత్స్థానాశ్రయమితి వా,, పాయువ్యష్ట్యుత్పత్తిమాహ ॥

లబ్ధగుణో వృతః । హస్తౌ రురుహతుస్తస్య నానాకర్మచికీర్షతః ॥ ౨౪ ॥ తయోస్తు బలవానిన్ద్ర ఆదానముభ
యాశ్రయమ్ । గతిం చికీర్షతః పాదౌ రురుహాతేఽభికామికామ్ ॥ ౨౫ ॥ పద్భ్యాం యజ్ఞస్స్వయం హవ్యం
కర్మభిః క్రియతే నృభిః । నిరభిద్యత శిశ్నో వై ప్రజానన్దామృతార్థినః ॥ ౨౬ ॥ ఉపస్థ ఆసీత్కామానాం ప్రియం
తదుభయాశ్రయమ్ । ఉత్సిసృక్షోర్ధాతుమలం నిరభిద్యత వై గుదమ్ ॥ తతః పాయుస్తతో మిత్ర ఉత్సర్గ ఉభయా
త్మకః ॥ ౨౭ ॥ ఆసిసృప్సోః పురః పుర్యా నాభిద్వారమపానతః । తత్రాపానస్తతో మృత్యుః పృథక్త్వముభ
యాశ్రయమ్ ॥ ౨౮ ॥ ఆదిత్సోరన్నపానానామాసన్ కుక్ష్యన్త్రనాడయః । నద్యస్సముద్రాశ్చ తయోస్తు
ష్టిః పుష్టిస్తదాశ్రయే ॥ ౨౯ ॥ నిదిధ్యాసోరాత్మమాయాం హృదయం నిరభిద్యత । తతో మనశ్చన్ద్ర ఇతి సం
కల్పః కామ ఏవ చ ॥ ౩౦ ॥ త్వక్చర్మమాంసరుధిరమేదోమజ్జాస్థిధాతవః । భూమ్యప్తేజోమయాస్సప్త ప్రా
ణో వ్యోమామ్బువాయుభిః ॥ ౩౧ ॥ గుణాత్మకానీన్ద్రియాణి భూతాదిప్రభవా గుణాః । మనస్సర్వవికారా

ఉత్సిసృక్షోరితి ॥ ధాతుమలం భుక్తానాం అన్నాదీనాం అసారాంశం, త్యక్తుమిచ్ఛోః గుదం పాయ్విన్ద్రియస్థానం - నిరభిద్య
త - తతో గుదతః - పాయురిన్ద్రియం - మిత్రోఽధిష్ఠాతా - చాభూత్ - ఉత్సర్గస్త్యాగః, ఉభయాత్మకః ఉభయాశ్రయః - ఇన్ద్రి
యతత్స్థానాశ్రయో ధాతుమలత్యాగ ఇత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ఏవం జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియవ్యష్టిసృష్టిమభిధాయాన్యాసా
మపి నాభ్యాదివ్యష్టీనాం తత్సమష్టితః ఉత్పత్తిమాహ ॥ ఆసిసృప్సోరితి - పుర్యాః దేహాత్, పురం దేహాన్తరం - ఆసిసృప్సోః వ్యా
ప్తుమిచ్ఛోః - బ్రహ్మణః - అపానతః సమష్ట్యపానవాతాత్ - నాభిద్వారమపానవ్యష్టిస్థానం - తత్ర నాభావపాన ఇన్ద్రి
యస్థానీయస్తదధిష్ఠాతా మృత్యుశ్చాభూదిత్యర్థః, పృథక్త్వం మరణం - ఉభయాశ్రయం ప్రాణాపానాశ్రయం - ప్రా
ణాపానవాయువియోగ మరణస్య పురాణాన్తరప్రసిద్ధేః ॥ ౨౮ ॥ ఆదిత్సోరితి,, అన్నపానానాం, ఆదిత్సోః సంగ్రహే
చ్ఛోః కుక్ష్యన్త్రనాడయః ఆసన్ అభవన్ - కుక్షిరధిష్ఠానం - ఆన్త్రాణ్యన్నసంగ్రహకరణమిన్ద్రియస్థానీయాని - నా
డ్యస్తు పానసంగ్రహే - తయోరాభ్యన్తరవర్గయోః, క్రమేణ - నద్యస్సముద్రాశ్చ దేవతే, తుష్టిరలంబుద్ధిః, పుష్టిర్దేహ
పోషః, తదాశ్రయే నదీసముద్రాశ్రయే - సస్యాదిహేతుత్వాత్ ॥ ౨౯ ॥ మనోవ్యష్టిసృష్టిమాహ ॥ ఆత్మమాయాం స్వ
రూపతిరోధాయకప్రకృతిం - నిదిధ్యాసోః నిరూపయతః - హృదయం కమలాకారమధిష్ఠానం - తతో మన ఇన్ద్రియం - చన్ద్రః
అభిమానీ - సంకల్పాదిమనోవ్యాపారశ్చ - భూదిత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ ఏవం బ్రహ్మశరీరాత్సమష్టేర్వ్యష్ట్యవయవవిశేషవి
భాగమభిధాయ తేషాం సార్వభౌతికత్వేఽపి తత్తద్భూతాంశభూయస్త్వనిబన్ధనం తదాత్మకత్వమాహ ॥ త్వగితి ॥ చర్మ - స్థూ
లమన్తస్త్వక్ - తదుపరిస్థితం సూక్ష్మం చర్మ - త్వక్ - త్వగాదయోఽస్థ్యన్తాః - ద్వన్ద్వైకవద్భావేన నిర్దిష్టాః ఏతే సప్తధా
తవః - భూమ్యప్తేజోమయాః - ప్రాణాస్తు వ్యోమామ్బువాయుభి - రారబ్ధా ఇతి శేషః ॥ ౩౧ ॥ ఇన్ద్రియాణి గుణాత్మకా

ణస్థాదిగుణ ప్రధానాస్స్వభావాః-గుణాయదాత్మకాఇత్యర్థః ఆహ॥ భూతాదిరహంకారః తత్ప్రభవాశ్శబ్దాదయో గుణా ఇన్ద్రియాణ్యపి తత్ప్రభవత్వాత్తదాత్మకాన్యేవేత్యభిప్రాయః - మన - స్సర్వవికారాణాం కామసంకల్పాదీనాం ఆత్మాశ్రయః - బుద్ధిః - విజ్ఞాయతేఽనేనేతి విజ్ఞానం మహత్తత్వరూపిణీ,, మహాన్ బుద్ధిలక్షణఇతివచనాత్ ❁॥౩౨॥❁ ఉపసంహరతి॥ఏతదితి॥ఏతత్ చేతనాచేతనాత్మకం దేవాదివ్యష్టి సముజాతగర్భం, ఏతచ్ఛబ్దోఽణ్డకటాహపరః - పృథివ్యప్తేజో వాయ్వాకాశాహంకారమహదవ్యక్తరూపైరష్టభిరణ్డావరణైః - ర్బహిరావృతం,,తోయాదిభిశ్చావరణైస్సప్తభిర్బహిరావృతమ్,,మితిపాఠాన్తరం-భగవతః స్థూలంరూపం - తే తుభ్యం-మయావ్యాఖ్యాతం సమ్యగభిహితమ్ ॥౩౩॥ ఇతో విలక్షణంరూపాన్తరమప్యస్తీత్యాహ॥అతఃపరమితి॥ అయంశ్లోకో జీవపరః - అవ్యక్తస్యోక్తత్వాత్ అన్యథాఽష్టసంఖ్యానుపపత్తేః-అతఃస్థూలరూపాత్, పరం పరత్వేనావస్థితం-సూక్ష్మం సూక్ష్మతమం,,వాలాగ్రశతభాగస్య,,ఇతిశ్రుత్యుక్తం ముక్తాత్మస్వరూపంరూపాన్తరమపి భగవతోఽస్తీతి శేషః - సూక్ష్మత్వం కుతః - అవ్యక్తం చక్షురాదిభిరనభివ్యక్తమిత్యర్థః - వ్యక్తం చక్షురాద్యగ్రాహ్యం-తత్కుతః -నిర్విశేషణం శబ్దస్పర్శరూపాదిగుణాభావాత్ - శబ్దాదివిశేషవదేవ చక్షురాదిగ్రాహ్యమితి భావః-నిర్విశేషత్వం కుతః-వాఙ్మనసః పరం -దేవమనుష్యాదిబుద్ధిశబ్దాగోచరం - తదపి కుతః - అనాదిమధ్యనిధనం ఆదిరుత్పత్తిః-నిధనం వినాశః - మధ్యముత్పత్తినిధనయోరన్తరాళావస్థా - ఏతదవస్థాత్రయశూన్యమిత్యర్థః - తదపి కుతః-నిత్యం కాలాపరిచ్ఛిన్నం-కాలపరిచ్ఛిన్నమేవావస్థాత్రయవదితి భావః ॥౩౪॥ ఏవం ప్రకృతిమణ్డలోత్తీర్ణం ముక్తాత్మస్వరూపం విశోధ్య సంసృష్టాసంసృష్టయోరుభయోస్సంసృష్టస్యావిద్యావేష్టితత్వాన్ముక్తస్వరూపస్యానిష్పన్నయోగ్యతయా యోగయుఙ్మనసోఽనాలమ్బనతయా శుభాశ్రయత్వం ప్రతిషేధతి॥అమునీ ఇతి॥ తే తుభ్యం- మయాఽనువర్ణితే-భగవతః అమునీ స్థూలసూక్ష్మరూపే న గృహ్ణన్తి నోపాసతే ఉపాసకా ఇతి శేషః-ఉపాసకాః ఉపాస్యశుభాశ్రయత్వేన న గృహ్ణన్తీత్యర్థః-కుతః-విపశ్చితః సర్వజ్ఞస్య బ్రహ్మణో-మాయాసృష్టైః సంకల్పసృష్టేః, భగవత్సంకల్పాయత్తత్వాద్బన్ధమోక్షయోరి

త్మా బుద్ధిర్విజ్ఞానరూపిణీ ॥ ౩౨ ॥ ఏతద్భగవతో రూపం స్థూలం తే వ్యాహృతం మయా । ❁మహ్యాదిభిశ్చావరణైరష్టభిర్బహిరావృతం ॥ ౩౩ ॥ అతః పరం సూక్ష్మతమమవ్యక్తం నిర్విశేషణమ్ । అనాదిమధ్యనిధనం నిత్యం వాఙ్మనసః పరమ్ ॥ ౩౪ ॥ అమునీ భగవద్రూపే మయా తే హ్యనువర్ణితే । ఉభే అపి న గృహ్ణన్తి మాయాసృష్టే విపశ్చితః ॥ ౩౫ ॥ స వాచ్యవాచకతయా భగవాన్ బ్రహ్మరూపధృత్ । నామరూపక్రియా ధత్తే సకర్మాఽకర్మకః పరః ॥ ౩౬ ॥ ప్రజాపతీన్మనూన్దేవానృషీన్పితృగణాన్పృథక్ । సిద్ధచారణగన్ధర్వాన్విద్యాధ్రా

త్యర్థః -ముక్తస్యాసంసృష్టిచేతనస్యావిద్యావేష్టితత్వేనాశుద్ధత్వాన్ముక్తస్వరూపస్యస్వతశ్శుద్ధివిరహాచ్చనోపాసనావిషయత్వం - కింత్వాదిత్యవర్ణమిత్యాదివేదాన్తసిద్ధం పరమాత్మనో మూర్తం రూపమేవోపాస్యమిత్యర్థః -తథాచ శౌనక నచతుర్ముఖసనకాదీనాం జగదన్తర్వర్తినామవిద్యావేష్టితత్వేన శుభాశ్రయతానర్హతా ముక్తాన్ - బద్ధానామేవ పశ్చాద్యోగినోద్భూతబోధానాం స్వస్వరూపాసన్నానాం చస్వతశ్శుద్ధివిరహాచ్ఛుభాశ్రయతా ప్రతిషేధ ఉక్తః॥ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తా జగదన్తర్వ్యవస్థితాః । ప్రాణినః కర్మజనితసంసారవశవర్తినః॥యతస్తతో న తే ధ్యానే ధ్యానినాముపకారకాః।అవిద్యాన్తర్గతాస్సర్వే తే హి సంసారగోచరాః॥పశ్చాదుద్భూతబోధాశ్చ ధ్యానే నైవోపకారకాః। నైసర్గికో నైవ బోధస్తేషామప్యన్యతో యతః ॥ తస్మాత్తదమలం బ్రహ్మనిసర్గాదేవ బోధవ,, దిత్యాదినా ప్రాణిధాన్యేనోపాస్యత్వనిషేధః - భగవద్విభూతిత్వేనోపాసనం త్విష్టమేవ ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁స్థూలస్య భగవద్రూపత్వమేవోపపాదయితుం భగవత ఏవ బ్రహ్మాదిరూపేణ సృష్ట్యాదికమాహ॥ స ఇతి ॥ స భగవాన్-వాచ్యవాచకతయాఽవస్థితః - జగచ్ఛరీరకత్వాద్వాచ్యతయాఽవస్థితః-ఆకాశశరీరకత్వాచ్చ వాచకాకాశగుణశబ్దరూపేణావస్థితః - బ్రహ్మరూపధృత్ చతుర్ముఖరూపధృత్ నామరూపక్రియాః-ధత్తే- బ్రహ్మరూపధృదిత్యనేన - ప్రాగుక్తవ్యష్టిసృష్టిశ్చతుర్ముఖశరీరకాదిత్యవగమ్యతే - నామ , దేవాదినామ-రూపం దేవాదిరూపం- క్రియాః తేషాం కృత్యాని-ధత్తే - స్వపర్యన్తాః నామరూపక్రియాః వ్యాకరోతి - యథా, నామరూపం చ భూతానాం కృత్యానాం చ ప్రపఞ్చనమ్-వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ దేవాదీనాం చకార స,, ఇతి, ,కథంభూతోపి ధత్తే - అకర్మకః అకర్మవశ్యః - సకర్తా సంకల్పమాత్రవ్యాపారః ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁నామరూపక్రియాధానమేవ ప్రపఞ్చయతి ప్రజాపతీనిత్యాదినా ॥ ప్రజాపతీనిత్యాదిద్వితీయాన్తానాం ధత్త ఇత్యనేనాన్వయః తత్ర ప్రజాపత్యాదీని నామాని తద్వాచ్యానిరూపాణి తత్కర్మాణి చ జ్ఞేయాని పృథక్ తత్తదవాన్తరభేదేన-గిరీనిత్యస్యానన్తరం-నృపేతిసంబోధ

నమ్ ❁ ॥౩౭, ౩౮॥౩౯॥ ❁ చతుర్విధాం జరాయుజాణ్డజస్వేదజోద్భిజ్జరూపేణ చతుర్విధాః, «పురుషాన్ దేవాన్ సనరాన్ పశు న్ద్విపదాః ॥ చతుర్విధాశ్చ ఖేచరా య», ఇత్యుక్తదేవాదిరూపేణ చతుర్విధాః । యే ద్వివిధాః స్థావరజఙ్గమరూపేణ ద్వివిధాః- జలస్థలనభాంస్యోకాంసి స్థానాని యేషాం తే-తానపి ధత్త ఇతి పూర్వేణైవాన్వయః ॥ నన్వేకరూపాణాం తేషాం కథం వైచిత్ర్యమిత్యత ఆహ ॥ కుశలేత్యాది ॥ కర్మణాం క్షేత్రజ్ఞపుణ్యాపుణ్యరూపాణాం కర్మణాం, పరమాప్త్యా-గతయః ఫలాని కుశలాః ఉత్తమాః- అకుశలాః నీచాః మిశ్రాః మధ్యాః, కర్మణాం విచిత్రత్వాత్ తత్ఫలానామపి వైచిత్ర్యమితి భావః ❁ ॥౪౦॥ ❁ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి సార్ధేన ॥ సత్త్వమితి ॥ సత్త్వం సాత్త్వికకర్మఫలరూపా-దేవత్వప్రాప్తిః, ఉత్తమా-సుఖప్రాచుర్యాత్, రజో గతిర్మనుష్యతా, మిశ్రా, నారకత్వం స్థావరాద్యుపలక్షకం, తమోగతిర్నారకా ఇతి చేత్యర్థః, తత్రాపి సాత్త్వికరాజసతామససురనృనారకాసు గతిష్వపి, యదా ఏకైకతరః సాత్త్వికాదిస్స్వభావః, ఇతరాభ్యామవశిష్టాభ్యాం స్వభావాభ్యాం, ఉపహన్యతే అనువిధ్యతే అభిభూయత ఇత్యర్థః, తదా, ఏకైకం త్రిధా గతయో భిద్యన్తే, యథా రజః ప్రచురా ఏవ నరాః కేచిత్కేవలరజః ప్రచురాః, కేచిత్సత్త్వప్రచురాః, కేచిత్తమః ప్రచురాః, ఏవం సాత్త్వికతామసా అపి ప్రత్యేకం త్రిధేత్యర్థః, ఏతేన, యావత్యః కర్మగతయ ఇత్యస్యాప్యుత్తరముక్తం భవతి ❁ ॥౪౧॥ ❁ ఏవం బ్రహ్మాన్తర్యామిత్వేన స్రష్టృత్వమభిధాయ సాక్షాత్పాలయితృత్వమాహ ॥ స ఇతి ॥ జగద్ధాతా జగత్స్రష్టా, స ఏవ భగవాన్, తిర్యఙ్నరసురాదిభిః, తిర్యఞ్చో వరాహమీనకచ్ఛపహంసాదయః, నరాః రామకృష్ణాదయః, సురాః వామనసుయజ్ఞాదయః, ఏతైరవతారైః, ఇదం విశ్వం, స్థాపయన్ పాలయన్, ధర్మరూపధృక్ ధర్మశరీరకస్సన్, పుష్ణాతి సంవర్ధయతి ❁ ॥౪౨॥ ❁ రుద్రశరీరకత్వేన సంహర్తృత్వమాహ ॥ తత ఇతి ॥ కాలాగ్నిరుద్రాత్మా కాలాగ్నిరుద్రః ఆత్మా శరీరం యస్య సః, కాలాగ్నిరుద్రస్యాత్మభూత ఇతి వా, స భగవాన్, ఆత్మన ఉపాదానభూతాత్, సృ

సురగుహ్యకాన్ ॥ ౩౭ ॥ కిన్నరాప్సరసో నాగాన్సర్పాన్కింపురుషానపి । మాతౄ రక్షః పిశాచాంశ్చ ప్రేత
భూతవినాయకాన్ ॥౩౮॥ కూష్మాణ్డోన్మాదవేతాలాన్యాతుధానాన్గ్రహానపి । ఖగాన్మృగాన్పశూన్వృక్షాన్
గిరీన్నృపసరీసృపాన్ ॥ ౩౯ ॥ ద్వివిధాశ్చతుర్విధా యేఽన్యే జలస్థలనభౌకసః । కుశలాకుశలా మిశ్రాః కర్మ
ణాం గతయస్త్విమాః ॥౪౦॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి తిస్రస్సురనృనారకాః । తత్రాప్యేకైకశో రాజన్భిద్యన్తే
గతయస్త్రిధా ॥ యదైకైకతరోఽన్యాభ్యాం స్వభావ ఉపహన్యతే ॥౪౧॥ స ఏవేదం జగద్ధాతా భగవాన్ధర్మరూ
పధృక్ । పుష్ణాతి స్థాపయన్విశ్వం తిర్యఙ్నరసురాదిభిః ॥౪౨॥ తతః కాలాగ్నిరుద్రాత్మా యత్సృష్టమిదమాత్మ
నః । సంనియచ్ఛతి తత్కాలే ఘనానీకమివానిలః ॥ ౪౩ ॥ ఇత్థంభావేన కథితో భగవాన్భగవత్తమః । నేత్థంభావేన
హి పరం ద్రష్టుమర్హన్తి సూరయః ॥౪౪॥ నాస్య కర్మణి జన్మాదౌ పరస్యానువిధీయతే । ❁ కర్తృత్వం ప్రతిషేధా

ష్టం, యత్, విశ్వం, తత్కాలే కల్పాన్తే, సంనియచ్ఛతి సంహరతి, అనిలో వాయుః, మేఘసమూహమివేతి దృష్టాన్తః ❁ ॥౪౩॥ ❁ ఉక్తద్వ్యాపారస్య జీవవద్భగవతః కర్తృత్వమాశఙ్క్య నేత్యాహ ॥ ఇత్థంభావేనేతి ॥ ఇత్థం భావేన ప్రకృతస్రష్టృత్వాదిభావేన, యుక్తః, భగవత్తమః జ్ఞానాదిపూర్ణతమః, భగవాన్, కథితః సంప్రతిపాదితః, సూరయో బ్రహ్మవిదః, ఇత్థంభావేనైవ చిద్రూపేణ, పరం కేవలం, ద్రష్టుం, నార్హన్తి, కిన్తు, తద్విలక్షణత్వేన ద్రష్టుమర్హన్తి, భగవాన్భగవత్తమ ఇతి చ విశేషణద్వయం జీవవైలక్షణ్యప్రతిపాదకం, జీవస్యాభగవత్త్వాత్ తద్వ్యాపారకర్తాయత్తః, పరమాత్మనః కర్తృత్వమకర్తాయత్తమితి భావః ❁ ॥౪౪॥ ❁ నను «స ఏవ సృజ్యస్స చ సర్గకర్తా», యో మామజమనాదిం చ «తస్య కర్తారమపి మాం విద్ధ్యకర్తారమవ్యయమ్», ఇత్యాదినా, సృజ్యత్వమసృజ్యత్వం కర్తృత్వమకర్తృత్వం చావగమ్యతే, తత్కథం ఘటత ఇత్యాశఙ్క్య, విధినిషేధయోర్విషయవ్యవస్థాం దర్శయతి ॥ అస్య జగతః, కర్మణి సృష్ట్యాం, పరస్య పరమాత్మనః, జన్మాదిర్నానువిధీయతే, పరమాత్మా న స్వరూపేణ సృజ్యః, అపితు, సృజ్యవస్త్వన్తరాత్మతయా తద్విశిష్టత్వాత్సృజ్య ఇత్యుచ్యతే, తస్మాదజత్వం స్వరూపేణ, సృజ్యత్వం తు సద్వారకమిత్యవిరోధ ఇత్యర్థః, కర్తృత్వాకర్తృత్వవిరోధం పరిహరతి ॥ కర్తృత్వమితి ॥ మాయయా ప్రకృత్యా, జీవేష్వారోపితం, ప్రాకృతకరణకళేబరసాపేక్షం జీవగతకర్తృత్వం, యత్, తదేవ, ప్రతిషేధార్థం ప్రతిషేధవిషయం, సఙ్కల్పమాత్రేణ కర్తృత్వం తు విధీయత ఇత్యవిరోధ ఇత్యర్థః «కామాచ్చ నానుమానాపేక్షా» ప్రకృత్యధికర్తృత్వాభావో హి సూత్రితః, ప్రతిషేధార్థమిత్యత్ర, అర్థశబ్దో విషయపరః «అర్థస్స్యాద్విషయే మోక్షే» ఇతి ప్రసిద్ధేః, కర్మణి జన్మాదౌ, పరస్య నవిధీయతే, కర్తృత్వప్రతిషేధార్థ«మిత్యపి పాఠః, తత్రాయమర్థః, నను జీవవిలక్షణత్వేన పశ్యన్తీత్యుక్తం కథమేతదుపపద్యతే, జనవదస్యాపి జన్మకర్మాదర్శనాదిత్యత ఆహ ॥ నాస్యేతి ॥ అస్య చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చస్య, జన్మాదౌ, కర్మణి వ, యద్వా, జ

౪౫ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ కర్తృత్వప్రతిషేధార్థం.

స్థావిరూపేకర్మణిసతి, అనుసృత్య, ప్రపఞ్చనాశజన్మాదికమిత్యర్థః, పరస్యపరమాత్మనోఽనవధియత్వే, ప్రపఞ్చవత్తదాత్మ యస్తజన్మాదికంపరమాత్మనో, నవిధియతేన ప్రతిపాద్యతే ॥ అజాయమానోబహుధావిజాయతే ॥ ఇత్యాదివేదాన్తవా క్యైరితిశేషః, పరమాత్మనోజన్మాదికమకర్మాయత్తమితిభావః ఉపగచ్ఛ తదిచ్ఛయాత్రాహ, కర్తృత్వేత్యాది ॥ హియస్మాత్, త జ్జన్మకర్మాదికం- మాయయాస్వకీయసంకల్పరూపజ్ఞానేన, మాయావయునంజ్ఞానం ॥ మితిజ్ఞానపర్యాయోఽత్రమాయాశ బ్దః ॥ మాయయాసతతంవ్రతిపాలితాంచసభాయనం ॥ మిత్రప్రయోగాత్, కర్తృత్వే పతత్తదర్థంకర్మాయస్తకర్తృత్వ

[illegible]

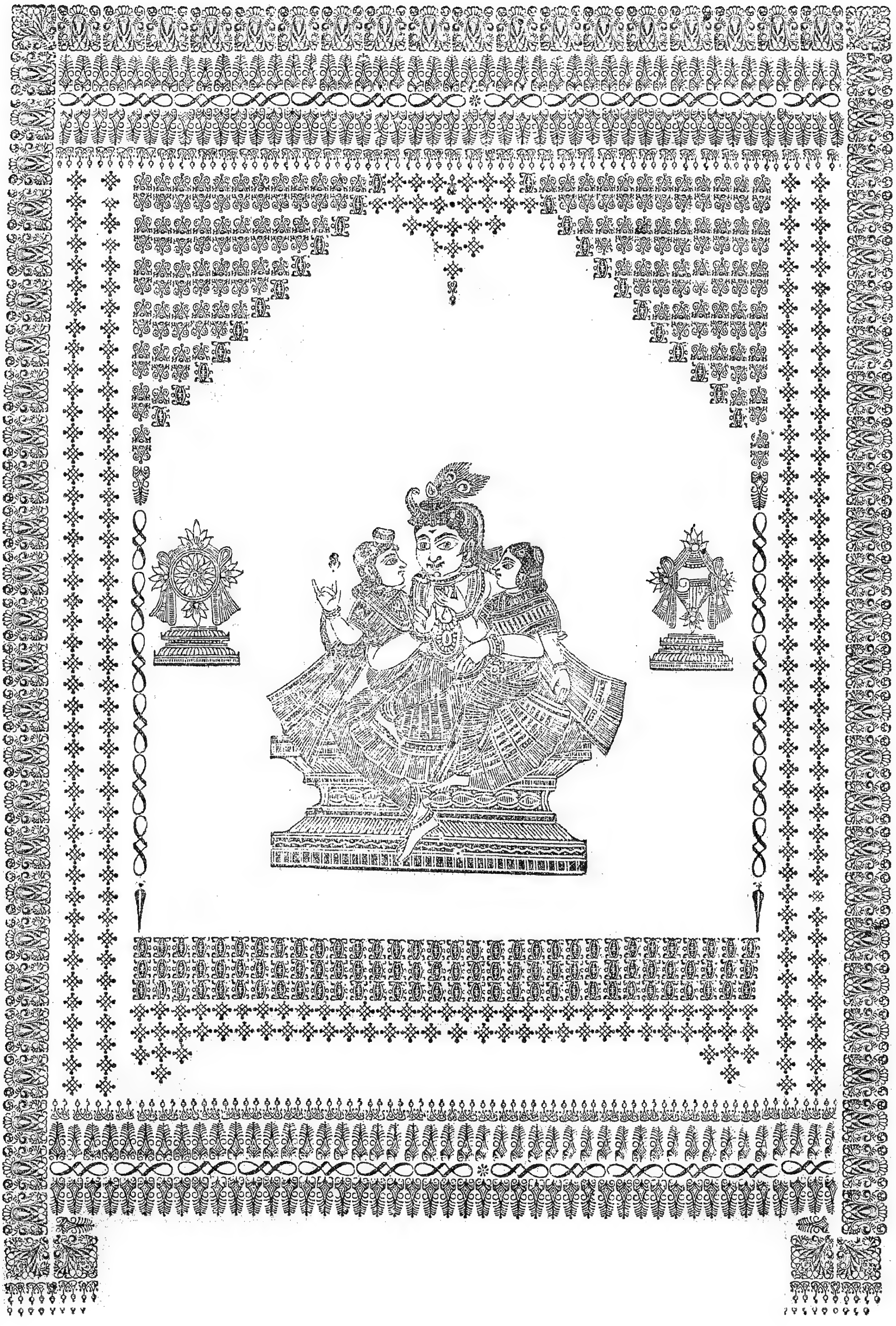

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

స్వపుత్రకర్తృకంకర్మ-నవారయామాస-న,తదా యాదిత్యన్వయః- కథంభూతాయాః-కురుదేవదేవ్యాః-ఆత్మనఃస్నుషా
యాః-స్వాస్రైః-స్వీయైరశ్రుభిః-కుచకుఙ్కుమాని-స్వకుచగతకుఙ్కుమాని-హరన్త్యాః-అపహరన్త్యాః ॥౭॥ ద్యూతఇతి॥
తమోజుషాణః-తమఃప్రధానో-రాజా-యద్యదా-సమయేనప్రతిజ్ఞాతావసరేణ-దాయంరిక్థం-యాచతోఽజాతశత్రోః-నా
దాన్నదదౌ-తదాఽయాదిత్యన్వయః-కథంభూతస్యాజాతశత్రోః-వనాగతస్యవనాత్ప్రత్యాగతస్య - సత్యావలమ్బస్యస
త్యంధర్మఏవఅవలమ్బఆశ్రయోయస్య-సాధోస్సాధులక్షణలక్షితస్య-ద్యూతే-జ్ఞాతిభిరధర్మేణజితస్యపరాజితస్య ॥౮॥
యదేతి॥ పార్థేనయుధిష్ఠిరేణ ప్రహితఃప్రేషితః జగతాంగురుఃధర్మోపదేష్టా-భగవాన్ శ్రీకృష్ణః - సభాయాం-యాని-పుం
సాంభీష్మాదీనాం-అమృతాయనానిఅమృతస్రావీణి, వచాంసి జగాద-తానివచాంసి-యదాచ-రాజాధృతరాష్ట్రఃనోరుమే
నేనబహుమేనే-తదాఽయాత్-కథం-భూతోరాజా,క్షతపుణ్యలేశఃక్షతోవినష్టఃపుణ్యస్యలేశోయస్యసః ॥౯॥ యదేతి॥
యదా-పూర్వజేనధృతరాష్ట్రేణ-మన్త్రాయ-ఉపహూతఃఉపసమీపేహూతఆహూతః-భవనేగృహే-ప్రవిష్టః-పశ్చాన్మ
న్త్రంఆలోచనంప్రతి-పృష్టః-మన్త్రదృశాంమన్త్రవిదాంమధ్యే-వరీయాన్ శ్రేష్ఠః-విదురః-అథప్రశ్నానన్తరం-ఉవాచ-
మన్త్రవిద్వరీయస్త్వమేవాహ॥యదితి॥యద్యతో వైదురికంవిదురోక్తమేవమన్త్రం-మన్త్రిణఃఇతరేసర్వేమన్త్రిణః-వద
న్తి ॥౧౦॥ పృష్టఃకిమాహేత్యతఆహ ॥ అజాతశత్రోరితి ॥ దుర్విషహంసోఢుమశక్యం-తవఆగఃఅపరాధం-తితిక్షతః
మృష్యతః-అజాతశత్రోః- దాయంప్రతియచ్ఛ అసమర్థైఃపరంతితిక్షైవభవితవ్యమిత్యతఆహ ॥ సహానుజఃఅర్జునాదిభిస్స
హితః-వృకోదరోభీమః-సఏవాహిఃసర్పః-రుషాశ్వసన్ - యత్రఅజాతశత్రుసన్నిధౌ-వర్తతే-యత్ యస్మాత్వృకోదరా-

నవారయామాసనృపస్స్నుషాయాస్స్వాస్రైర్హరన్త్యాఃకుచకుఙ్కుమాని ॥ ౭॥ ద్యూతేత్వధర్మేణచతస్య
సాధోస్సత్యావలమ్బస్యవనాగతస్య । నయాచితోఽదాత్సమయేనదాయం తమోజుషాణో*యదజాతశ
త్రోః॥౮॥ యదాచపార్థప్రహితస్సభాయాంజగద్గురుర్యానిజగాదకృష్ణః । నతానిపుంసామమృతాయనాని
రాజోరుమేనేక్షతపుణ్యలేశః॥౯॥యదోపహూతోభవనంప్రవిష్టోమన్త్రాయపృష్టఃకిలపూర్వజేన । అథాహ
తన్మన్త్రదృశాంవరీయాన్యన్మన్త్రిణోవైదురికంవదన్తి ॥౧౦॥ శ్రీవిదురఉవాచ॥ అజాతశత్రోఃప్రతియచ్ఛ
దాయంతితిక్షతోదుర్విషహంతవాగః । సహానుజోయత్రవృకోదరాహిశ్శ్వసన్రుషాయ* త్త్వమలంబిభే
షి॥౧౧॥పార్థాంస్తుదేవోభగవాన్ముకున్దోగృహీతవాన్సక్షితిదేవదేవః । ఆస్తేస్వపుర్యాంయదుదేవదేవోవి
నిర్జితాశేషనృదేవదేవః॥౧౨॥సఏషదోషఃపురుషద్విడాస్తేగృహాన్ప్రవిష్టోయమపత్యబుద్ధ్యా। పుష్ణాసికృష్ణా
ద్విముఖోగతశ్రీ* స్త్యజాశ్వసైవంకులకౌశలాయ॥౧౩॥ ఇత్యూచివాంస్తత్రసుయోధనేనప్రవృద్ధకోపస్ఫు

త్త్వ-మలంనితరాం-బిభేషి ,,యంత్వమిత్యపిపాఠః,, తదా,యంప్రతి,బిభేషీత్యర్థః ॥౧౧॥ భగవత్సహాయానాంపా
ర్థానాంబలీయస్త్వంకిమువక్తవ్యమిత్యాహ॥పార్థానితి॥ దేవః భగవాన్ సమగ్రజ్ఞానశక్త్యాదిసమ్పన్నః-ముకున్దః శ్రీకృష్ణః
పాణ్డవాన్-గృహీతవాన్ ,,మమప్రాణాహిపాణ్డవా,,ఇత్యభిమానవిశేషేణపరిగృహీతవాన్-గృహ్ణాతుభగవాంస్తతోపి
కిమిత్యతఆహ-సభగవాన్ క్షితిదేవదేవః-క్షితిదేవాఃబ్రాహ్మణాః తేషాందేవఃబ్రహ్మణ్యఇత్యర్థః యత్రభగవాన్ బ్రహ్మణ్యోవ
ర్తతే,,తత్రశ్రీర్విజయోభూతి,, రితిన్యాయేన-తత్రైవవిజయఇత్యర్థః దూరస్థేనభగవతాకింభవితవ్యమితి చేదాహఇ
త్యాహ॥స్వపుర్యామేవాస్తే-ఆస్తాంస్వపుర్యాంతథాప్యేకేనకింభవితవ్యమిత్యత్రాహ-యదుదేవదేవః,యదూనాందేవాః
యదుశ్రేష్ఠాఃసాత్యకిప్రద్యుమ్నానిరుద్ధాదయః-తేషాందేవః ప్రభుః-యాదవాస్తత్సన్నిధావేవాసతఇత్యర్థః - యాదవతు
ల్యామోద్ధారోమత్సన్నిధావపిసన్తీత్యతఆహ - వినిర్జితాశేషనృదేవదేవః నృదేవాఃరాజానః-వినిర్జితాఅశేషానృదేవా
యైస్తే-తేషామపిదేవఇత్యర్థః-సమస్తదిగ్విజేతౄణాంరాజ్ఞామపిప్రభుః ॥౧౨॥ ఏవంభగవత్సహాయానాంపార్థానా
మజేయత్వమభిధాయస్వకులవినాశకోభగవద్ద్వేషీత్వత్పుత్రోదుర్యోధనోనిరాస్యతామిత్యాహ ॥సఇతి॥ యందుర్యోధన
మపత్యబుద్ధ్యా-త్వంపుష్ణాసి-సఏషదుర్యోధనః-దోషఃదోషప్రచురః-త్వదీయపాపరాశిరేవాపత్యరూపేణమూర్తస్సన్ గృ
హాన్ప్రవిష్టః కుతః యతః-పురుషద్విట్ భగవద్ద్వేషీ-ఆస్తే-కథంభూతఃకృష్ణాద్విముఖః అతఏవగతశ్రీఃఅతః-ఆశ్వేనందు
ర్యోధనం-కులకౌశలాయ,,త్యజేదేకంకులస్యార్థే,,ఇతిన్యాయేన-స్వకులాభివృద్ధయే త్యజజహీహి ,,ఆశ్వైథైనం,,ఆ
శ్వసేవ్య,,మిత్యపిపాఠః-ఆద్యేఏనందుర్యోధనమాశుత్యజేత్యర్థ - ద్వితీయేఅసేవ్యంమూర్ఖం-త్యజేత్యర్థః ॥౧౩॥*

౧౧॥శ్లో॥ పా* యంత్వమలంబిభేషి॥ ౧౩॥శ్లో॥ పా* త్యజాశ్వథైనం॥ పా॥ త్యజాశ్వసేవ్యం.

ఇతీత్థం-ఊచివాన్-విదుర ఇతి శేషః- అథైతస్యగృహత్యాగంవక్ష్యన్నేతస్మిన్ సాక్షాత్పరకృతాభిభవమాహ॥ తత్రవిదురే నైవముచ్యమానే ప్రవృద్ధకోపస్ఫురితాధరేణ ప్రవృద్ధః-యః కోపః- తేన-స్ఫురితః చఞ్చలః అధరోయస్య, తేన-సకర్ణానుజసౌబలేన, కర్ణదుశ్శాసనశకునిసహితేన, సుయోధనేన-సద్భిఃస్పృహణీయంశీలంయస్యసః క్షత్తా, అసత్కృతః తిరస్కృతః ❁ ॥౧౪॥ ❁ తిరస్కారప్రకారమేవాహ ॥క ఇతి॥ దాస్యాస్సుతం-జిహ్మం కుటిలాత్మాన-మేనం-అత్రమన్త్రి, క ఉపజుహావ ఆహూతవాన్-జిహ్మత్వం స్ఫుటయతి-యద్బలినామేషామస్మాకంబలినా- యస్యమమబలినా అన్నేనైవ-పుష్టః సంవర్ధితః, తస్మిన్నస్మయి-ప్రతీపః ప్రతికూలః, పరకృత్యేపరేషాం శత్రూణాం కృత్యే కార్యే, ప్రదమాన్తత్వే వ్యధికరణబహువ్రీహిః-శత్రుకార్యపరః- ఆస్తేవర్తతే-అతః శ్మశానః శూద్రః ,,పద్యుహవా ఏతచ్ఛ్మశానం యచ్ఛూద్ర,, ఇతి శ్రుతేః-పురాన్నిరాస్యతాం నిర్యాప్యతామ్ ❁ ॥౧౫॥ ❁ సవిదురః-అత్యుల్బణైః కరిణైః- శ్రోతుః పురః కర్ణయోః బాణవదాపతద్భిః-వాక్యైః- తీక్ష్ణైః-మర్మసుతాడితోవ్యథితోఽపి-గతవ్యథః ,,యంహినవ్యథయన్త్యేతే పురుషం పురుషర్షభ,, ఇత్యుక్తరీత్యా - గతవ్యథః- అతఏవ-స్మయన్ ఈషద్ధసన్ ,,స్వీయమితి పాఠే,, ధనుర్విశేషణం-ధనుశ్శరాసనం-ద్వారినిధాయ-తద్ధాన్యటిమ్యతోమమకింధనుషేతి బుద్ధ్యా - నిధాయ - మాయాంసర్వజనసమ్మోహినీం భగవన్మాయాం - ఉరుమానయానః అహోమాయా యామాహాత్మ్యమితిబహుమన్యమానః - అయాన్నిర్గతః-గృహాదితి శేషః ❁ ॥౧౬॥ ❁ ఏవంగృహత్యాగహేతూన్ - తత్త్యాగంచాభిధాయతస్యతీర్థాటనప్రకారమాహాష్టభిః ॥ స ఇతి॥ కౌరవపుణ్యలబ్ధః కౌరవాణాంపుణ్యేనలబ్ధః-సః విదురః-గజాహ్వయాత్ పట్టణాన్నిర్గతః-కౌరవపుణ్యలబ్ధ ఇత్యనేన-తేషాంభాగ్యమేవ తేనరూపేణనిర్గతమితిసూచితం-తీర్థం పాదేయస్యతస్యహ

రితాధరేణ।అసత్కృతస్సన్ స్పృహణీయశీలః క్షత్తా సకర్ణానుజసౌబలేన॥౧౪॥క ఏనమత్రోపజుహావజిహ్మం
దాస్యాస్సుతంయద్బలినైవపుష్టః। తస్మిన్ప్రతీపః పరకృత్యఆస్తేనిరాస్యతామాశుతతశ్శ్వసానః॥౧౫॥సఇత్థ
మత్యుల్బణకర్ణబాణైర్భ్రాతుఃపురోమర్మసుతాడితోఽపి। ❁ స్వయంధనుర్ద్వారినిధాయమాయాంగతవ్యథోఽ
యాదురుమానయా*నః॥౧౬॥సనిర్గతః కౌరవపుణ్యలబ్ధో గజాహ్వయాత్తీర్థపదః పదాని। అన్వాక్రమత్పుణ్య
చికీర్షయోర్వ్యామధిష్ఠితోయానిసహస్రమూర్తిః॥౧౭॥ పురేషుపుణ్యోపవనాద్రికుఞ్జేష్వపఙ్కతోయేషుసరి
త్సరస్సు। అనన్తలిఙ్గైస్సమలంకృతేషుచచారతీర్థాయతనేష్వనన్యః ॥౧౮॥ గాంపర్యటన్మేధ్యవివిక్తవృత్తిస్స
దాప్లుతోఽధశ్శయనోఽవధూతః।అలక్షితస్స్వైరవధూతవేషోవ్రతానిచేరేహరితోషణాని ॥౧౯॥ఇత్థంవ్రజ
న్భారతమేవవర్షం కాలేనయావద్గతవాన్ప్రభాసమ్ । తావచ్ఛశాసక్షితిమేకచక్రామేకాతపత్రామజితేన
పార్థః॥౨౦॥తత్రైవశుశ్రావసుహృద్వినష్టింవనంయథావేణుజవహ్నిసంశ్రయమ్*।సంస్పర్ధయాదగ్ధమథా

రేః-పదాని స్థానాని పుణ్యంకర్తుమిచ్ఛయా-అన్వాక్రమత్-అనుచచార-కానిపదాని- ఉర్వ్యాంభూమ్యాం - యానిపదాని-సహస్రమూర్తిః సహస్రాణి బహూని మూర్తయః రఙ్గేశవేఙ్కటేశహస్తిశాద్యర్చారూపాణి - యస్య తథాభూతో భగవా - నధిష్ఠితః అధిష్ఠాయస్థితః ❁ ॥౧౭॥ ❁ పురేష్వితి॥ పురేషు,పుణ్యానిచ ఉపవనానిచ అద్రయశ్చ కుఞ్జానిచయేషు తేషు- అపఙ్కానినిర్మలానితోయానియేషు తేషు,సరిత్సరస్సుసరితశ్చసరాంసిచ- తేషు-అనన్తస్య భగవతః లిఙ్గైః మూర్తిభి-స్సమ్యగలంకృతేషు-తీర్థాయతనేషుతీర్థస్థానేషు అనన్యః అవ్యభిచరితభగవద్భక్తియోగనిష్ఠః చచారపర్యాటత్ ❁ ॥౧౮॥ ❁ గామితి॥ గాంభూమిం-పర్యటన్- మేధ్యైః శుచిభిః వివిక్తైః-జాత్యాశ్రయనిమిత్తాదుష్టైరన్నాదిభిః - వృత్తిరాజీవనంయస్యసః-సదా-ఆప్లుతః స్నాతః,అధశ్శయనంయస్యసః-అవధూతః అభ్యఙ్గోద్వర్తనాది దేహసంస్కారరహితః-స్వైః స్వదేహసమ్బన్ధిభి-రలక్షితః అస్పృష్టః అవధూతానాం వేషోవల్కలాజినధారణాదిరూపో యస్యసః -హరితోషణానిహరిస్తోష్యతేఏభిరితిహరితోషణాని-వ్రతాని-చేరే ఆచరత్ ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ ఇత్థమితి ॥ భారతవర్షమేవ-ఇత్థంవ్రజన్ పర్యటన్ - కాలేనయావత్-యావతాకాలేన-ప్రభాసంప్రభాసతీర్థంప్రతి-గతవాన్విదురః-తావన్తంకాలం-పార్థోయుధిష్ఠిరః-అజితేనఅర్జునేనసాకం-శ్రీకృష్ణేన సెంతునావా-ఏకాతపత్రాం ఏకమాతపత్రం శ్వేతాతపత్రంయస్యాం తాం-ఏకచక్రాం ఏకస్సైన్యచక్రం సైన్యంయస్యాం తాం-క్షితిం-శశాస అనుశిష్టవాన్ ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ తత్రేతి ॥ అథప్రభాసతీర్థంప్రతిగమనానన్తరం - తత్రప్రభాసతీర్థసమీపే-సంస్పర్ధయా పరస్పరసంఘర్షేణ-సుహృదాం కౌరవాదీనాం-వినష్టిం శుశ్రావ అశృణోత్ -పరస్పరసంస్పర్ధయావినాశదృష్టాన్తః - వేణుభ్యోజాతోయోవహ్నిః- స్తస్యసంశ్రయమాశ్రయం-వనంయథాదగ్ధం-తద్వత్ - అథసుహృద్వినష్టిశ్రవ

౧౬॥శ్లో॥ పా ❁ స్వీయంధనుర్ద్వారి

ణానన్తరం - అనుశోచన్ - ప్రత్యక్ పశ్చిమాభిముఖం-సరస్వతీంనదీంప్రతి-తూష్ణీ-మియాయగతవాన్ ❀॥౨౧॥❀ తస్యామితి॥ తస్యాంసరస్వత్యాంత్రితస్యత్రితేనసేవితం-తీర్థమిత్యర్థః - త్రితాదీనామేకాదశతీర్థాని-తత్తన్నామ్నాప్రసిద్ధాని ఆసిషేవేఆసేవితవాన్ ❀॥౨౨॥❀ అన్యానీతి॥ద్విజదేవాఋషయః-త్రై-ర్దేవైశ్చ-కృతానివినిర్మితాని-విష్ణోర్నానాయతనానిబహువిధానిస్థానానియద్దర్శనాద్యేషామాయతనానాందర్శనాత్ - కృష్ణమనుస్మరన్తి - కృష్ణస్మారకానీత్యర్థః-ప్రత్యఙ్గాన్యాయుధాని-తేషాంముఖ్యంచక్రం- తేనాఙ్కితాని - మూర్ధన్యహేమకుమ్భేషుచిహ్నితాని-మన్దిరాణియేషు-తాన్యన్యాన్యప్యాసిషేవఇతిపూర్వేణాన్వయః ❀॥౨౩॥❀ తతఇతి॥తతఃసరస్వత్యాః,ఋద్ధంసమృద్ధం,సురాష్ట్రదేశం సౌవీరాదీంశ్చదేశా-నతివ్రజ్యఅతిక్రమ్య-యావదుద్ధవఃప్రాప్త-స్తావ-త్స్వయమపి-కాలేన,యమునా,ముపేత్య, తత్రయమునాతీరే,భాగవతముద్ధవందదర్శ ❀॥౨౪॥❀ సఇతి॥సఃవిదురః,వాసుదేవానుచరంవాసుదేవమనుచరన్తం,,యేనయేనధాతాగచ్ఛతితేనతేనసహగచ్ఛతీ,,త్యుక్తముక్తవత్ప్రబుద్ధభగవదాయత్తసత్తాస్థితిప్రవృత్తిమన్తం,ప్రశాన్తంశమదమాదిసంపన్నం-బృహస్పతేస్సకాశాత్, ప్రాప్తనయంప్రాప్తోనయోనీతిశాస్త్రంయేన,తం, ప్రీతంప్రఖ్యాతం,ఉద్ధవం, ప్రణయేనగాఢంయథాతథాఆలిఙ్గ్య,స్వానాంస్వసమ్బన్ధినాం,భగవత్ప్రజానాంపుత్రపౌత్రాదీనా, మన్యేషాంతత్పోష్యాణాంచ,భద్రంకుశలంఅపృచ్ఛత్ ❀॥౨౫॥❀ ప్రథమంతావద్రామకృష్ణయోఃకుశలంపృచ్ఛతి॥కచ్చిదితి॥ కచ్చిదితికుశలప్రశ్నద్యోతక

నుశోచన్సరస్వతీంప్రత్యగియాయతూష్ణీమ్॥౨౧॥ తస్యాంత్రితస్యోశనసోమనోశ్చ పృథోరథాగ్నేరసితస్య
వాయోః।తీర్థంసుదాసస్యగవాంగుహస్యయచ్ఛ్రాద్ధదేవస్యసఆసిషేవే॥౨౨॥అన్యానిచైవంద్విజదేవదేవైః
కృతానినానాయతనానివిష్ణోః। ప్రత్యఙ్గముఖ్యాఙ్కితమన్దిరాణియద్దర్శనాత్కృష్ణమనుస్మరన్తి॥౨౩॥ తత
స్త్వతివ్రజ్యసురాష్ట్రమృద్ధంసౌవీరమత్స్యాన్కురుజాఙ్గలాంశ్చ। కాలేనయావద్యమునాముపేత్యతత్రోద్ధ
వంభాగవతందదర్శ॥౨౪॥సవాసుదేవానుచరంప్రశాన్తంబృహస్పతేఃప్రాప్తనయంప్రతీతమ్। ఆలిఙ్గ్యగా
ఢంప్రణయేనభద్రంస్వానామపృచ్ఛద్భగవత్ప్రజానామ్॥౨౫॥కచ్చిత్పురాణౌపురుషౌస్వనాభ్యపాద్మాను
వృత్త్యేహకిలావతీర్ణౌ।ఆసాత*ఉర్వ్యాఃకుశలంవిధాయకృతక్షణౌ*కుశలంశూరగేహే॥౨౬॥ కచ్చిత్కు
రూణాంపరమస్సుహృన్నో భామస్సఆస్తేసుఖమఙ్గశౌరిః। యోవైస్వసౄణాం పితృవద్దదాతివరాన్వదా
న్యోవరతర్పణేన॥౨౭॥కచ్చిద్వరూథాధిపతిర్యదూనాంప్రద్యుమ్నఆస్తేసుఖమఙ్గవీరః।యంరుక్మిణీ*భగవ
తోఽభిలేభఆరాధ్యవిప్రాన్స్మరమాదిసర్గే॥౨౮॥ కచ్చిత్సుఖంసాత్వతవృష్ణిభోజదశార్హకాణామధిపస్సఆ
స్తే।యమభ్యషిఞ్చచ్ఛతపత్రనేత్రోనృపాసనాశాంపరిహృత్యదూరాత్॥౨౯॥కచ్చిద్ధరేస్సౌమ్యసుతస్సదృక్ష
ఆస్తేఽగ్రణీ*రథినాంసాధుసామ్బః। అసూతయంజామ్బవతీవ్రతాఢ్యా దేవంగుహంయోఽమ్బికయాధృ

మవ్యయం-స్వస్యనాభౌభవఃస్వనాభ్యః-సచాసౌ,పాద్మఃపద్మసమ్భవోబ్రహ్మా,తస్యానువృత్త్యాప్రార్థనయా - ఇహభూలోకేఅవతీర్ణౌ,పురాణౌపురుషౌ-ఉర్వ్యాః-కుశలంసుఖం,విధాయకృత్వా, కృతక్షణౌలబ్ధావసరావాసన్తౌ, శూరగేహేవసుదేవగృహే,కుశలంసుఖం-కచ్చిదాసాతేకిల ❀॥౨౬॥❀ వసుదేవస్యకుశలంపృచ్ఛతి॥ కురూణాం-నః-పరమస్సుహృత్-భామః[భావః]భద్రఃపూజ్యోవా-యద్వా,భగినీపతిః-కున్తీవసుదేవస్యభగినీ - అతోదేవకీపాణ్డోర్భగినీతిలోకవ్యవహారః- సఃప్రసిద్ధః-శౌరిఃశూరస్యాపత్యంవసుదేవః, అఙ్గహేఉద్ధవ-సుఖమాస్తేకచ్చిత్ - కథంభూతశ్శౌరిః,యశ్శౌరిః,వదాన్యోఽత్యుదారః-స్వసౄణాంభగినీనాం,వరతర్పణేనవరాణాంతత్పతీనాంతర్పణేనతృప్తికరవస్తుజాతప్రదానేన, సహ,వరానభీష్టానర్థాన్,పితృవద్దదాతిఅదాత్ ❀॥౨౭॥❀ ప్రద్యుమ్నమాపృచ్ఛతి॥కచ్చిదితి॥యదూనాం,వరూథాధిపతిఃసేనాధిపతి,ర్వీరఃప్రద్యుమ్న,స్సుఖమాస్తేకచ్చిత్,అఙ్గహేఉద్ధవ,కథంభూతఃప్రద్యుమ్నః - రుక్మిణీ-విప్రాన్,ఆరాధ్య, ఆదిసర్గేపూర్వజన్మని,స్మరంకామం,సుతంపుత్రం,యంప్రద్యుమ్నం,భగవత్తఃభగవతస్సకాశాత్, లేభేలబ్ధవతీ ❀॥౨౮॥❀ ఉగ్రసేనంపృచ్ఛతి॥సాత్వతాదీనామధిపః,సఉగ్రసేనః,సుఖమాస్తేకచ్చిత్,శతపత్రనేత్రఃపుణ్డరీకాక్షోభగవాన్,స్వయం,నృపాసనాశాంనృపాసనస్యఆశాం-అభిలాషం,దూరాత్పరిహృత్య, యముగ్రసేన,మభ్యషిఞ్చత్ అభిషిక్తవాన్ ❀॥౨౯॥ ❀సామ్బంపృచ్ఛతి॥ హేసౌమ్య,రథినాంరథికానాం,అగ్రణీశ్శ్రేష్ఠః,హరేశ్శ్రీకృష్ణస్య,సుత,స్సదృక్షఃహరిణాసమానః,సామ్బః-సాధు, ఆస్తేకచ్చిత్, జామ్బవతీ,వ్రతాఢ్యావ్రతనిష్ఠాసతీ,దేవంగుహంపూర్వజన్మనిదేవంకార్తికేయం,యంసామ్బం, అ

సూత ప్రసూతవతి, యో గుహః, అగ్రే పూర్వజన్మని, అమ్బికయా భవాన్యా, ధృతః, గర్భ ఇతి శేషః ✿॥౩౦॥✿ సాత్యకిం పృచ్ఛతి॥ క్షేమమితి॥ యుయుధానః సాత్యకిః, క్షేమం కుశల, మాస్తే కచ్చిత్, యః యుయుధానః, ఫల్గునాదర్జునాత్, లబ్ధం ధనూరహస్యం ధనుర్వేదో, యేనసః, అధోక్షజస్య శ్రీకృష్ణస్య, సేవయైవ తదీయామధోక్షజసంబన్ధినీం, యతిభిరపి దురాపాం - గతిం అఞ్జసా సుఖేనైవ, లేభే ప్రాప్తవాన్ ✿॥౩౧॥ అక్రూరం పృచ్ఛతి॥ బుధో విజ్ఞాతతత్త్వః, అతఏవ, అనమీవః అపాపః, భగవత్ప్రపన్నః భగవన్తం శరణం గతః - శ్వఫల్కపుత్రః అక్రూరః, స్వస్తి కుశలం - ఆస్తే కచ్చిత్ - యః శ్వఫల్కతనయః, కృష్ణస్య పాదాభ్యామఙ్కితః చిహ్నితః, యో మార్గ - స్తస్య, పాంసుషు రజస్సు, ప్రేమ్ణా - కృష్ణపాదాఙ్కితమార్గదర్శనజనితప్రీత్యతిశయేన - విభిన్నం ధైర్యం యస్య సః అవేష్టత వ్యలుఠత్ ✿॥౩౨॥ ✿ దేవకీం కుశలం పృచ్ఛతి॥ దేవకనామా యో భోజస్తస్య పుత్ర్యాః - విష్ణుః శ్రీకృష్ణః - ప్రజా అపత్యం యస్యాస్తస్యాః - దేవక్యాః - దేవమాతురదితేరివ, శివం కుశలం - కచ్చిత్, యా దేవకీ, స్వగర్భేణ, దేవం భగవన్తం, దధార, తత్ర దృష్టాన్తః త్రయీ వేదః - యజ్ఞవితానరూపమర్థం, యథా ప్రకాశకతయా బిభర్తి, తద్వదిత్యర్థః ✿॥౩౩॥ ✿ అనిరుద్ధకుశలం పృచ్ఛతి॥ అపిస్విదితి॥ సాత్వతాం భక్తానాం వః యుష్మాకం - కామదుఘః అభీష్టప్రపూరకః, భగవాన్ - అనిరుద్ధః, సుఖమాస్తే - అపిస్విత్ - అపిస్విమత స్విదాదయః కచ్చిత్పర్యాయాః - యమనిరుద్ధం శబ్దయోనిం శాస్త్రప్రమాణకం - సత్త్వతురీయతత్త్వం - సత్త్వం భగవాన్ తస్య - తురీయం తత్త్వం చతుర్థాంశం - ఆమనన్తి - శబ్దయోనిత్వాత్కుతః - మనోమయం యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యం - లౌకికప్రమాణావిషయమిత్యర్థః ✿॥౩౪॥ ✿ అవశిష్టసర్వయాదవానాం కుశలం యుగపత్పృచ్ఛతి॥ అపిస్విదితి॥ నిజాత్మదైవం స్వకీయాత్మదైవతం భగవన్తం - అనన్యవృత్త్యా ఏకాన్తభక్త్యా - సమనువ్రతాః సమ్యగనువర్తకాః - హృదీకాదయః - తే సర్వే - హే సౌమ్య ఉద్ధవ, స్వస్తి కుశలం, చరన్త్యపిస్విత్ ✿॥౩౫॥ ✿ ఏవం యాదవానాం కుశలం పృష్ట్వా, అథ పాణ్డవానాం పృచ్ఛతి॥ అపీతి॥ స్వదోర్భ్యాం, స్వభుజతుల్యాభ్యాం, విజయాచ్యుతాభ్యాం అర్జునకృష్ణాభ్యాం సహ, ధర్మో యుధిష్ఠిరః, ధర్మేణ వేదశాస్త్రావిరోధేన, సేతుం వర్ణాశ్రమాదిమర్యాదాం, పరిపాత్యపి, అపిస్విత్, యత్సభాయాం యస్య యుధిష్ఠిరస్య సభాయాం, విజయానువృత్త్యా విజయోఽర్జునస్తత్కర్తృకా, యా, అనువృత్తిస్సేవా, తయా హేతుభూతయా, యా, సామ్రాజ్యలక్ష్మీ, స్తయా, దుర్యోధనః, అతప్యత, యమనువర్తతే విజయ, స్తమేవ సామ్రాజ్యలక్ష్మీరప్యనువర్తత ఇతి బుద్ధ్వాఽతప్యతేత్యర్థః ✿॥౩౬॥ ✿ కిం వేతి॥ కృతాఘేషు కృతాపరాధేషు తత్కర్తృక, మఘం అపరాధం, కథంభూతం, దీర్ఘతమం బహుకాలానుచిన్తితం, అహావ, దత్యమర్షీ అసహిష్ణుః, భీమో, వ్యముఞ్చత్కిం వా, అమర్ష మితి శేషః అమర్ష ముత్యజత్కిమిత్యర్థః, యస్య భీమస్యాఙ్ఘ్రిపాతం పాదఘాతం, రణభూమిర్న సేహే, కథంభూతస్య, గదాయాః విచిత్రం మార్గం గతిం, చరతః, గదాం విచిత్రం భ్రామయత ఇత్యర్థః ॥౩౭॥ ✿ కచ్చిదితి॥ రథయూథపానాం మధ్యే యశోధాః కీర్తిధారీ ఉపరతారిః ఉపరతాః నివృత్తాః అరయో యస్మాత్సః ఉపరతారిః, గాణ్డీవధన్వా అర్జునః ఆస్తే కచ్చిత్ - యస్య గాణ్డీవధన్వనః, శరకూటేన బాణసమూహేన, గూఢస్సంవృతం, అతివేతరైరలక్షితః, మాయాకిరాతః మాయయా కిరాతవేషధరః, గిరిశో రుద్రః, తుతోష సంతుష్టః ✿ ॥౩౮॥ ✿ నకులసహదేవౌ పృచ్ఛత్యేకేన॥ యమావితి॥ పార్థైః యుధిష్ఠిరభీమార్జునైః, పక్ష్మభిః, రక్షిణీ ఇవ, వృతౌ రక్షితౌ, అక్షిణీ వేతి ప్రగృహ్యత్వాభావ ఆర్షః, పృథా

తోఽగ్రజః ॥౩౦॥ క్షేమం స కచ్చిద్యుయుధాన ఆస్తే యః ఫల్గునాల్లబ్ధధనూరహస్యః । లేభేఽఞ్జసాఽధోక్షజసేవయైవ గతిం తదీయాం యతిభిర్దురాపామ్ ॥౩౧॥ కచ్చిద్బుధస్స్వస్త్యనమీవ ఆస్తే శ్వఫల్కపుత్రో భగవత్ప్రపన్నః । యః కృష్ణపాదాఙ్కితమార్గపాంసుష్వవేష్టత ప్రేమవిభిన్నధైర్యః ॥౩౨॥ కచ్చిచ్ఛివం దేవకభోజపుత్ర్యా విష్ణుప్రజాయా ఇవ దేవమాతుః । యా వై స్వగర్భేణ దధార దేవం త్రయీ యథా యజ్ఞవితానమర్థమ్ ॥౩౩॥ అపిస్విదాస్తే భగవాన్ సుఖం వో యః సాత్వతాం కామదుఘోఽనిరుద్ధః । యమామనన్తి స్మ హి శబ్దయోనిం మనోమయం సత్త్వతురీయతత్త్వమ్ ॥౩౪॥ అపిస్విదన్యే చ నిజాత్మదైవమనన్యవృత్త్యా సమనువ్రతా యే । హృదీకసత్యాత్మజచారుదేష్ణగదాదయస్స్వస్తి చరన్తి సౌమ్య ॥౩౫॥ అపిస్వదోర్భ్యాం విజయాచ్యుతాభ్యాం ధర్మేణ ధర్మః పరిపాతి సేతుమ్ । దుర్యోధనోఽతప్యత యత్సభాయాం సామ్రాజ్యలక్ష్మ్యా విజయానువృత్త్యా ॥౩౬॥ కిం వా కృతాఘేష్వఘమత్యమర్షీ భీమోఽహివద్దీర్ఘతమం వ్యముఞ్చత్ । యస్యాఙ్ఘ్రిపాతం రణభూర్న సేహే మార్గం గదాయాశ్చరతో విచిత్రమ్ ॥౩౭॥ కచ్చిద్యశోధా రథయూథపానాం గాణ్డీవధన్వోపరతారిరాస్తే । అలక్షితో యచ్ఛరకూటగూఢో మాయాకిరాతో గిరిశస్తుతోష ॥౩౮॥ యమావుతస్విత్ తనయౌ పృథాయాః పార్థైః

యాః కున్త్యాః, స్తనపౌ స్తనాపతవన్తౌ, యమౌ యుగపజ్జాతౌ, నకులసహదేవౌ, మృధే యుద్ధే, స్వరిక్థం పరాచ్ఛతోఽరిభ్యః ఉత్థా
యలబ్ధ్వా, రేమాతే ఉత తస్విత్, పరాత్స్వరిక్థలాభాద్దృష్టాన్తః, వజ్రివక్త్రాత్ ఇన్ద్రముఖాత్, సుపర్ణావివ గరుడావివ, య
థాద్వౌ గరుడావమృతమానయేతాం, తద్వదిత్యర్థః, అభూతోపమేయమ్ ❀ ॥౩౯॥ ❀ పృథాయాః కుశలం, కిం పృచ్ఛేయం-
యత స్తస్యాః పాణ్డుం వినా ప్రాణధారణమేవాశ్చర్యమిత్యాహ ॥ అపీతి ॥ తేన ప్రసిద్ధేన, రాజర్షివర్యేణ పాణ్డునా
వినాపి, అర్భకార్థే అర్భకపోషార్థం, పృథా కుస్త్రీ ధ్రియతే అవతిష్ఠతే, అపీత్యాశ్చర్యే, యస్తు పాణ్డుః ఏకవీరః అసహాయ
వీరః, ధనురేవ ద్వితీయం యస్య సః, అతిరథః ఏవం భూతః, చతస్రః కకుభః దిశః విజిగ్యే జితవాన్, ఏవం భూతేన పాణ్డునాపి వినా
పృథా జీవనమాశ్చర్యమేవ ❀ ॥౪౦॥ ❀ ధృతరాష్ట్రమనుశోచతి ॥ సౌమ్యేతి ॥ హే సౌమ్య ఉద్ధవ- పరేతాయ పరలోకం గతా
య, భ్రాత్రే పాణ్డవే, యో విదుద్రుహే, తత్పుత్రేభ్యో ద్రోహకరణేన, తస్మా ఏవం ద్రోహం కృతవానిత్యర్థః, అత ఏవ, అధః నర
కే, పతన్తం, ధృతరాష్ట్రం, అనుశోచే, యేన ధృతరాష్ట్రేణ, సుహృన్మిత్రం, మహ్యం, పురాన్నిర్యాపితః, యేన కథం భూతే
న, స్వస్య పుత్రాన్ దుర్యోధనాదీన్, సమ్యగనువ్రతేన స్వపుత్రానుసారిణేత్యర్థః ❀ ॥౪౧॥ ❀ ఏవం యాదవపాణ్డవకౌరవా
ణాం కుశలం పృష్ట్వా, మదస్యావస్థానప్రకారమాహ ॥ స ఇతి ॥ సోఽహం తేన నిర్యాపితోఽహం, మర్త్యవిడమ్బనేన ఐశ్వర్యాచ్ఛా
దకమర్త్యానుకారేణ- నృణాం దృశః- దృష్టీశ్చిత్తవృత్తీః- తాః- చాలయతో భ్రామయతః- విధాతుః జగన్నియన్తుః- హరేః శ్రీకృ
ష్ణస్య- ప్రసాదాత్ అనుగ్రహాత్- పదవీం తద్విభూతిం- జగత్ పశ్యన్- అత ఏవ- గతవిస్మయః నివృత్తాశ్చర్యః- అత్ర భూతలే- నా
న్యోపలక్ష్యః ప్రచ్ఛన్నః- శ్చరామి ❀ ॥౪౨॥ ❀ నన్వయం శ్రీకృష్ణో విధాతా భక్తానుగ్రహీతా చేతి కిమితి పార్థాన్ స్వభక్తాన్నా

ర్వృతౌ పక్ష్మభిరక్షిణీవ । రేమాత ఉద్ధృత్య మృధే స్వరిక్థం సుధాం సుపర్ణావివ వజ్రివక్త్రాత్ ॥౩౯॥ అహో
పృథాపి ధ్రియతేఽర్భకార్థే రాజర్షివర్యేణ వినాపి తేన । యస్త్వేకవీరోఽతిరథో విజిగ్యే ధనుర్ద్వితీయః కకుభ
శ్చతస్రః ॥౪౦॥ సౌమ్యానుశోచే తమధః పతన్తం భ్రాత్రే పరేతాయ విదుద్రుహే యః । నిర్యాపితో యేన సు
హృత్స్వపుర్యా అహం స్వపుత్రాన్ సమనువ్రతేన ॥౪౧॥ సోఽహం హరేర్మర్త్యవిడమ్బనేన దృశో నృణాం చాల
యతో విధాతుః । నాన్యోపలక్ష్యః పదవీం ప్రసాదాచ్చరామి పశ్యన్ గతవిస్మయోఽత్ర ॥౪౨॥ నూనం నృపాణాం
త్రిమదోత్పథానాం మహీం పునశ్చాలయతాం చమూభిః । వధాత్ప్రపన్నార్తిజిహీర్షయేశోఽప్యుపైక్షతాఘం
భగవాన్ కురూణామ్ ॥౪౩॥ అజస్య జన్మోత్పథనాశనాయ కర్మాణ్యకర్తుర్గ్రహణాయ పుంసామ్ । నత్వన్యథా
కోఽర్హతి దేహయోగం పరో గుణానాముత కర్మతన్త్రమ్ ॥౪౪॥ తస్య ప్రపన్నాఖిలలోకపానామవస్థితానా
మనుశాసనే స్వే । అర్థాయ జాతస్య యదుష్వజస్య వార్తాం సఖే కీర్తయ తీర్థకీర్తేః ॥౪౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ప్రథమోఽధ్యాయః

నుజగ్రాహ- కిమితి వా కౌరవాన్ స్వస్మిన్ ద్వేషిణో న నిగృహీతవాన్- ఇత్యత ఆహ ॥ నూనమితి ॥ త్రిమదః- అభిజనవిత్తవిద్యామదః-
యద్వా- ధనైశ్వర్యసేనామదః- తేన, ఉత్పథానాం ఉద్వృత్తానాం- చమూభిః సేనాభిః మహీం, పునః పునః- శ్చాలయతాం కమ్ప
యతాం నృపాణాం- వధాద్ధేతోః, ప్రపన్నానాం పాణ్డవానాం, ఆర్తేః పీడాయాః, జిహీర్షయా హర్తుమిచ్ఛయా, ఈశోఽప్యఘ
సమయ ఏవ హన్తుం సమర్థోఽపి- భగవాన్- కురూణాం, అఘమపరాధం ఉపైక్షత- తదానీమేవ తేషాం వధే అసద్వృత్తిరాజ
న్యవధో న స్యాదిత్యాశయేన ప్రతీక్షితవానిత్యర్థః నూనం నిశ్చితమ్ ❀ ॥౪౩॥ ❀ నను జగన్నియన్తుర్భగవతః కిం మర్త్యవిడమ్బనే
న ప్రయోజనమిత్యత ఆహ ॥ అజస్యేతి ॥ అజస్య కర్మాయత్తోత్పత్తిరహితస్య- జన్మ- అకర్మాయత్తతాప్రాకృతైచ్ఛికదివ్యవిగ్ర
హపరిగ్రహరూపం జన్మ- ఉత్పథానాం నాశాయ, అకర్తుః కర్మాధీనకరణాయత్తవ్యాపారరహితస్య- కర్మాణి, పుంసాం గ్ర
హణాయ, లోకసంగ్రహణాయేత్యర్థః - అన్యథా, దుష్కృద్వినాశాద్యర్థం జన్మాదికం న చేత్, నను హే ఉద్ధవ, గుణానాం
సత్త్వాదీనాం, పరః నియన్తా, అగుణవశ్య ఇత్యర్థః- దేహం కర్మకృతం దేహం- కర్మతన్త్రం కర్మ కృతకర్మవిస్తారం చ, కోఽర్హ
తి కథమర్హతి - అతో న కర్మకృతం జన్మ కర్మాదికం, అపితూత్పథనాశాద్యర్థమిత్యర్థః ❀ ॥౪౪॥ ❀ ఏవం సాధుపరిత్రాణాద్య
ర్థమవతీర్ణస్యాశ్రితవాత్సల్యజలధేర్వార్తాం కథయేతి వదన్నుపసంహరతి ॥ తస్యేతి ॥ స్వే స్వకీయే- అనుశాసనే ఆజ్ఞాయాం, అ
వస్థితానాం ఆజ్ఞానుల్లఙ్ఘినామిత్యర్థః, ప్రపన్నాః, యే, అఖిలలోకపాః ఇన్ద్రాదయః, తేషామర్థాయ ప్రయోజనాయ, యదు
షు జాతస్యావతీర్ణస్య, అజస్య కర్మాయత్తోత్పత్తిశూన్యస్య, తీర్థకీర్తేః పవిత్రకీర్తేః తస్య భగవతః శ్రీకృష్ణస్య, వార్తాం,
వృత్తాన్తం- హే సఖే ఉద్ధవ, కీర్తయ కథయ ❀ ॥౪౫॥ ❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యా
యాం తృతీయస్కన్ధే ప్రథమోఽధ్యాయః

ఏవంవిదురేణపృష్టఉద్ధవేతస్యభగవతోఽవతారప్రభృతితత్సమాప్త్యవధిదివ్యచేష్టితవర్ణనానురూపము త్తరంవ క్ష్యం స్తావదుద్ధవస్యభగవద్విరహశోకాత్కణ్ఠ్యావేశేనప్రతివచనాసామర్థ్యమాహబాదరాయణిః॥ఇతీత్యాదిషడ్భిః॥ క్షత్త్రావిదురేణ, ప్రియాశ్రయాంప్రియభగవద్విషయాం,వార్తాంప్రతి,ఇత్యుక్తప్రకారేణ,పృష్టః,భాగవతఃఉద్ధవః,ఔత్కణ్ఠ్యాత్ స్నేహవిశేషాత్ ,స్మారితఃఈశ్వరఃకృష్ణోయస్యసః,ప్రతివక్తుంఉత్తరంవక్తుం, నచోత్సేహేనసమర్థోఽభూత్ ✽॥౧॥ ఏతదేవకైముత్యన్యాయేనప్రపఞ్చయతిద్వాభ్యామ్॥యఇతి॥పఞ్చహాయనఃపఞ్చవర్షః - యః-ఉద్ధవః-మాత్రాజనన్యా-ప్రాతరాశాయప్రాతర్భోజనార్థం - యాచితఃప్రార్థితః-తంప్రాతరాశం-నైచ్ఛత్ -కథంభూతస్సన్-అస్యశ్రీకృష్ణస్య సపర్యాంపూజాం-బాలలీలయారచయన్ - బాలక్రీడయాశ్రీకృష్ణంకించిత్పరికల్ప్యపరికల్పితైరేవసాధనైఃపరిచర్యాంకుర్వన్నిత్యర్థః ✽॥౨॥ ✽ ఏవంబాల్యప్రభృతితస్యభగవతస్సేవయా-కాలేన-జరసంజరాం-గతఃప్రాప్తః-సఉద్ధవః-వార్తాంప్రతిపృష్టః,భర్తుఃశ్రీకృష్ణస్య-పాదావనుస్మరన్,కథంపరిబ్రూయాత్ ॥౩॥ ✽ ఏవంప్రత్యుత్తరాసామర్థ్యమభిధాయ,అథతస్యపరిపూర్ణభక్తియోగేనపరవశస్యమహతాప్రయత్నేనసామర్థ్యమాహ॥సఇతి॥కృష్ణాఙ్ఘ్రిసుధయా, సాధునిర్వృతః-తీవ్రేణభక్తియోగేన,నిమగ్నఃపరవశః-సఉద్ధవః-ముహూర్తమాత్రంతూష్ణీమభూత్ ✽ ॥౪॥ ✽ పులకైనరోమాఞ్చైనోద్భిన్నంవ్యాప్తంసర్వమఙ్గంయస్యసః-మీలద్దృశానిమీలితదృష్ట్యా-శుచఃఆనన్దాశ్రూణి- ముఞ్చన్, స్నేహప్రసరసంప్లుతఃభగవతియస్స్నేహః - తస్యప్రసరేణవ్యాప్త్యా - సంప్లుతఃఆర్ద్రచిత్తః - ఉద్ధవః- తేనవిదురేణ-పూర్ణార్థఃకృతకృత్యఃలక్షితః ✽॥౫॥ ✽ శనకైరితి ॥ భగవానేవలోకః-తస్మాన్నృలోకందేహానుసన్ధానం-శనకైః-పునరాగతః-నేత్రేవిమృజ్యసంమృ

శ్రీశుకఉవాచ ॥ ఇతిభాగవతఃపృష్టఃక్షత్త్రావార్తాంప్రియాశ్రయామ్ । ప్రతివక్తుంనచోత్సేహఔత్కణ్ఠ్యాత్స్మారితేశ్వరః ॥ ౧ ॥ యఃపఞ్చహాయనోమాత్రాప్రాతరాశాయయాచితః । తన్నైచ్ఛద్రచయన్యస్యసపర్యాంబాలలీలయా॥౨॥సకథంసేవయాతస్యకాలేనజరసంగతః । పృష్టోవార్తాంప్రతిబ్రూయాద్భర్తుఃపాదావనుస్మరన్॥౩ ॥సముహూర్తమభూత్తూష్ణీంకృష్ణాఙ్ఘ్రిసుధయాభృశమ్ । తీవ్రేణభక్తియోగేననిమగ్నస్సాధునిర్వృతః॥౪ ॥పులకోద్భిన్నసర్వాఙ్గోముఞ్చన్మీలద్దృశాశుచః।పూర్ణార్థోలక్షితస్తేనస్నేహప్రసరసంప్లుతః॥౫॥శనకైర్భగవల్లోకాన్నృలోకంపునరాగతః। విమృజ్యనేత్రేవిదురంప్రత్యాహోద్ధవఉత్స్మయన్॥౬॥ ఉద్ధవఉవాచ॥కృష్ణద్యుమణినిమ్లోచేగీర్ణేష్వజగరేణహ। కింనునఃకుశలంబ్రూయాంగతశ్రీషుగృహేష్వహమ్॥౭॥దుర్భగోబతలోకోఽయంయదవోనితరామపి । యేసంవసన్తోనవిదుర్హరింమీనాఇవోడుపమ్॥౮॥ఇఙ్గితజ్ఞాఃపురుప్రౌఢాఏకారామాశ్చసాత్వతాః । సాత్వతామృషభంసర్వేభూతావాసమమంసత ॥ ౯ ॥ దేవస్యమాయయాస్పృష్టాయేచాన్యేఽసదాశ్రయాః । భ్రామ్యతేధీర్నతద్వాక్యైరాత్మన్యుప్తాత్మనాంహ

జ్య-ఉత్స్మయన్ భగవచ్చాఖ్యలోకస్యజ్ఞాతత్వాద్విస్మయంప్రాప్నువన్- ఉద్ధవఃవిదురంప్రత్యాహ॥ప్రత్యభాషత ✽॥౬॥ ✽ తదుత్తరమేవాహ॥ కృష్ణేత్యాదినా॥కృష్ణఏవద్యుమణిఃసూర్యః-తస్యనిమ్లోచేఅస్తమయేసతి-అజగరేణకాలరూపమహాసర్పేణ-నఃఅస్మాకంగృహేషు-గీర్ణేషుగ్రస్తేషు,గతశ్రీషుభ్రష్టభగేషుసత్సు - కుశలంత్వత్పృష్టానాంకుశలం - అహంకింనుబ్రూయామ్ ✽॥౭॥ ✽ గతశ్రీత్వమేవాహ॥దుర్భగఇతి॥బతేతిఖేదే-అయంలోకఃజనః-దుర్భగః।యదవస్తు- నితరామపిదుర్భగాః-యేయదవః-సంవసన్తఃకృష్ణేనసహావసన్తోఽపి,హరింభగవన్తం - నవిదుః-కిన్తుస్వసదృశఏవాయమపీతివిదుః-తత్రదృష్టాన్తః,మీనాఃమత్స్యాఃఉడుపంప్లవమివ-మీనాహ్యుడుపమయమపికశ్చిజ్జలచరఇతిజానన్తి-నతూత్తరణహేతురయమితి ఏవంయదవోఽప్యయంశ్రీకృష్ణస్స్వాశ్రితదురితాన్యపహరన్ సంసారపారంతారయతీతినజానన్తి-కిన్తుకశ్చిద్యాదవఏవేతి ✽॥౮॥ ✽ ఏతదేవాహ ॥ ఇఙ్గితజ్ఞాఇతి॥ఇఙ్గితజ్ఞాఃపరచిత్తవృత్తిజ్ఞాఃఅతఏవపురుప్రౌఢాఃబహునిపుణాః- ఏకారామాఃఏకస్థానవర్తినశ్చ - సాత్వతాఃయాదవాః-సర్వే- సాత్వతామృషభంయాదవానాంశ్రేష్ఠంశ్రీకృష్ణం- భూతావాసంక్షేత్రజ్ఞమేవా-మన్యన్త ✽॥౯॥ ✽ నకేవలంయాదవాఏవభూతావాసమమంసతఅన్యేఽపీత్యాహ॥దేవస్యేతి॥దేవస్యభగవతోమాయయా-స్పృష్టాఃమోహితాః- అతఏవా-స-దచేతనంశబ్దాదికం-భోగ్యత్వేనాశ్రితాః-అన్యేచ,యేశిశుపాలాదయస్తేసర్వేఽపి,భూతావాసమమంసతేతిపూర్వేణాన్వయః ॥ తర్హిభవదాదయోఽపిమాయాస్పర్శావిశేషాన్నజానీయురిత్యతఆహ॥భ్రామ్యతఇతి॥ఆత్మనిపరమాత్మనిహరౌ-ఉప్తాత్మనాంసమర్పితమనసాం-మాదృశానాం-ధీః- తద్వాక్యైః- భగవన్మాయామోహితానాంజీవోఽయమిత్యాదివాక్యైర్నభ్రామ్యతే॥ దదామిబుద్ధియోగంతంయేనమాముపయాన్తితే,, ఇతిభగవద్వైవగీ

తత్త్వాదిభావః ॥౧౦॥ భవత్త్వేవం,, అజస్యవార్తాం సఖేకర్తుమేత్యస్యకిముత్తర-మిత్యత ఆహ ॥ ప్రదర్శ్యేత్యాదినా॥ యః భగవాన్-తప్తం తపః యైః- తేషామవితృప్తాః దృశః యేషాం తేషాం - నృణాం, లోకలోచనం లోకైరవలోకనీయం- కర్మణిల్యుట్, అతిసున్దరం, స్వస్య, బిమ్బం వపుః ప్రదర్శ్య దర్శయిత్వా, ఆదాయ స్వబిమ్బం గృహీత్వా - అన్తరధాత్ అన్తర్దధే॥ ఆదాయాన్తరధాదిత్యనేన స్వబిమ్బేనైవ సహ స్వలోకగమనం, నతు ప్రాకృతవదితి సూచితమ్ ॥౧౧॥ లోకలోచనమిత్యనేన సూచితమేవ పురుషస్సౌన్దర్యం వర్ణయతి త్రిభిః॥ యదితి॥ మర్త్యలీలాసు మనుష్యలీలాసు ఔపయికం యోగ్యం, స్వస్య యా- యోగమాయా ఆశ్చర్యశక్తిః- తస్యాః- బలం దర్శయతా, లోకస్యేతి శేషః- గృహీతం ఉపాత్తం - స్వస్య చ స్వస్యాపి, విస్మాపనం ఆశ్చర్యకరం, సౌభగర్ద్ధేః సౌభాగ్యసమృద్ధేః - పరం పదం పరాకాష్ఠాభూతం, భూషణభూషణాఙ్గం భూషణానామాభరణాదీనికౌస్తుభాదీని భూషయన్త్యలంకుర్వన్తీతి భూషణభూషణాన్యఙ్గాని ఉరః ప్రభృతీని, యస్మింస్తత్-ఏవంభూతం- యద్వపుః, తదాదాయాన్తరధాదితి పూర్వేణాన్వయః ॥౧౨॥ యదితి॥ ధర్మసూనోః యుధిష్ఠిరస్య, రాజసూయే యాగే, త్రిలోకః త్రిభువనస్థో లోకః, దృశాం స్వస్త్యయనం పరమానన్దకరం, యద్వపుః - నిరీక్ష్య, విధాతుః బ్రహ్మణః, అర్వాక్సృతౌ అర్వాచీనమనుష్యసృష్టౌ, యత్కౌశలం నైపుణం తత్కార్త్స్న్యేన సాకల్యేన, ఇహ వపుషి, అద్య ఇదానీం, గతం పర్యవసిత-మిత్యమంస్త మేనే- విధాతుః కౌశలం కార్త్స్న్యేనాస్మిన్నేవ వపుష్యుపక్షీణం- నాతః పరం తస్య కౌశలమస్తీత్యేవం మేన ఇత్యర్థః, తద్వపుషో విధాతృసృష్టత్వమపి లోకదృష్టిరియముక్తా ॥౧౩॥ యస్యేతి॥ యస్య భగవతః అనురాగేణ, ప్లుతో వ్యాప్తః, హాసో హసనం- రాసః క్రీడా- లీలావలోకశ్చ, తైః సాధనైః, ప్రతిలబ్ధః, మానో బహుమానో- యాభిస్తాః వ్రజస్త్రియః- దృగ్భిస్సహ - సమ్ప్రవృత్తధియః అనుప్రవృత్తాః గచ్ఛన్తమేవానుగతాం ధియో యాసాం తాః- భగవద్గృహే చ వర్త్యన్తర్బా

రౌ ॥౧౦॥ ప్రదర్శ్యాతప్తతపసామవితృప్తదృశాం నృణామ్ । ఆదాయాఽన్తరధాద్యస్తు స్వబిమ్బం లోకలోచనమ్ ॥౧౧॥ యన్మర్త్యలీలౌపయికం స్వయోగమాయాబలం దర్శయతా గృహీతమ్ । విస్మాపనం స్వస్య చ సౌభగర్ద్ధేః పరం పదం భూషణభూషణాఙ్గమ్ ॥౧౨॥ యద్ధర్మసూనోర్బత రాజసూయే నిరీక్ష్య దృక్స్వస్త్యయనం త్రిలోకః । కార్త్స్న్యేనయతోఽపగతం విధాతురర్వాక్సృతౌ కౌశలమిత్యమంస్త ॥౧౩॥ యస్యానురాగప్లుతహాసరాసలీలావలోకప్రతిలబ్ధమానాః । వ్రజస్త్రియో దృగ్భిరనుప్రవృత్తధియోఽవతస్థుః ఖిలకృత్యశేషాః ॥౧౪॥ ప్రశాన్తరూపేష్వితరైస్స్వరూపైరభ్యర్ద్యమానేష్వనుకమ్పితాత్మా । పరావరేశో మహదంశయుక్తో హ్యజోఽపి జాతో భగవాన్యథాగ్నిః ॥౧౫॥ మాం ఖేదయత్యేతదజస్య జన్మ విడమ్బనం యద్వసుదేవగేహే । వ్రజే చ వాసోఽరిభయాదివ స్వయం పురాద్వ్యవాత్సీద్యదనన్తవీర్యః ॥౧౬॥ ధునోతి చేతస్స్మరతో మమైతద్యదా

హ్యాన్ద్రియవృత్తయ ఇత్యర్థః॥ అత ఏవ- ఖిలకృత్యశేషాః ఖిలః త్యక్తః కృత్యస్య శేషో యాసాం తాః, కృత్యాకృత్యవివేకశూన్యాస్సత్యోఽవతస్థుః ॥౧౪॥ నన్వీదృశం భువనసున్దరం వపుః కిమర్థమన్తర్ధాపితవానీతి మాం శఙ్కాం పరిహరన్వపుః పరిగ్రహనిమిత్తం వపుషస్స్వేహాం చాహ॥ ప్రశాన్తరూపేష్వితి॥ అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి,, నామరూపయోర్నిర్వహితా తే యదన్తరా తద్బ్రహ్మ,, సత్యం చానృతం చ సత్యమభవ,, దిత్యాదిశ్రుత్యుక్తరీత్యా- సర్వాణి సత్త్వప్రచురాణి రజస్తమః ప్రచురాణి చ యాని స్వస్యైవ శరీరాణి- తత్ర, ప్రశాన్తరూపేషు సత్త్వోత్తరేషు రూపేషు- ఇతరస్వరూపైర్ఘోరరూపైరభ్యర్ద్యమానేషు పీడ్యమానేషు సత్సు- అనుకమ్పితం ఆత్మా చిత్తం యస్య సః - సర్వోత్తరేష్వనుకమ్పాపరః- పరావరేశః సర్వాధిపతిః భగవానజోఽపి కర్మాయత్తోత్పత్తిశూన్యోఽపి- మహదంశయుక్తః మహతా అంశేన- బలరామరూపేణ- యుక్తః సహితః, జాతః అకర్మాయత్తస్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యవిగ్రహవిశిష్టోఽవతీర్ణ ఇత్యర్థః- యథాగ్నిః - దార్వాదిష్వావిర్భవన్ స్వస్వభావమజహదేవావిర్భవతి తథా- అయమపి భగవాన్- దేవమనుష్యాదియోనిష్వావిర్భవన్నిరస్తనిఖిలదోషానవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణాకరత్వస్వభావమజహదేవావతీర్ణ ఇతి దృష్టాన్తాభిప్రాయః ॥౧౫॥ అజహత్సర్వజ్ఞత్వసత్యసంకల్పత్వజ్ఞానశక్త్యాదిస్వభావస్యైవ పునర్మర్త్యలీలానుకారబలైశ్వర్యాచ్ఛాదకో నకర్మాయత్త ఇత్యాహ॥ మామితిద్వయేన॥ అజస్య భగవతః- వసుదేవగేహే బన్దనాగారే- యజ్జన్మ నః విడమ్బనమనుకరణం- నతు నృసింహవదకస్మాదావిర్భావః- పశ్చాత్స్వయమప్యమితవీర్యః - కంసభయాదివ- వ్రజే- వాసః- కాలయవనాదిభయాదివ- పురాత్ మథురాయాః, వ్యవాత్సీత్ ప్రోషితవానితి చ యత్- ఏతద్ద్వయం ఖేదయతి। మచ్చిత్తం వ్యామోహయతి ఏతత్సర్వమైశ్వర్యాచ్ఛాదకమేవేత్యర్థః ॥౧౬॥ ధునోతీతి॥ పిత్రోః దేవకీవసుదేవయోః- పాదావభివన్ద్య నమస్కృత్య- హే తాత హే పితః- హే అ

ష్ణుమాతః-కంసాదురుఅధికం-శఙ్కితానాం,భీతానాం-అకృతనిష్కృతీనాంఅకృతశుశ్రూషాణాం-నోఽస్మాకం-యువాం ప్రసీదతంప్రసాదంకురుత,మితియదాహ-ఏతత్స్మరతోమమ,చిత్తంకష్టం ధునోతిఖేదయతి ✽ ॥౧౬॥ ✽ ఏవంతర్హ్యనీశ్వర ఏవాయంకిన్తస్యాశిత్యాశఙ్కా-పరిహారాయమర్త్యలీలామనుకుర్వన్పునఃపునరైశ్వర్యమపి ప్రకాశితవానితివదన్నతిశయవాత్సల్యాదిగుణవత స్తస్య విరహోఽతిదుస్సహ ఇత్యాహ స ప్తభిః॥కోవేతి॥అముష్యశ్రీకృష్ణదేవస్య, అఙ్ఘ్రిసరోజరేణుం-విజఘ్రివాన్-కోవాపుమాన్ తంపస్మర్తుమి శక్నుయాత్-యఃకృష్ణఃవిస్ఫురద్భ్రూవిటపేన-భ్రూరేవవిటపఃలతా,విస్ఫురన్ చలన్,యోభ్రూవిటపః-తేనభ్రూభఙ్గానువర్తినా-కృతాన్తేనమృత్యునా- భూమేః-భారం-తిరశ్చకార అపహృతవాన్-భ్రూభఙ్గేనభూభారాపహరణమైశ్వర్యప్రకాశకమ్ ✽ ॥౧౭॥ ✽ దృష్టేతి॥ రాజసూయే-కృష్ణం-ద్విషతోపి చైద్యస్య శిశుపాలస్య,సిద్ధిః భగవత్ప్రాప్తిః, భవద్భిర్దృష్టా,నను కథంమాతాసిద్ధిః-యాంసిద్ధిం యోగినఃభక్తియోగనిష్ఠాః-సమ్యగ్యోగేనఏకాన్తభక్తియోగేన-సంస్పృహయన్తివాఞ్ఛన్తి, తస్యద్విషతోపి-నిరతిశయపురుషార్థరూపముక్తిం ప్రయచ్ఛతో-వాత్సల్యనిధేఃకృష్ణస్యవిరహంకస్సహేత ✽ ॥౧౮॥ ✽ నకేవలంద్విషతాంభజతాంచస్వపదప్రాపకఃఉదాసీనానామపీత్యాహ ॥ తథైవేతి ॥ ఆహవేయుద్ధే - నయనాభిరామంనయనానన్దకరం-శ్రీకృష్ణముఖకమలం-నేత్రైః పిబన్తోఽనుభవన్తః-పార్థాస్త్రపూతాఃపార్థస్యార్జునస్యాస్త్రైః పూతాఃపవిత్రితాః- అస్యభగవతః పదంస్థానం - ఆపుః ప్రాపుః ✽ ॥౨౦॥ ✽ ఏవంమర్త్యలీలామనుకుర్వతోభూభారావతరణముక్తిప్రదత్వాదికమైశ్వర్యప్రకాశకమభిధాయ-పునరైశ్వర్యంప్రకాశయతోమర్త్యలీలానుకృతిమాహద్వాభ్యామ్ ॥ స్వయమితి॥అసామ్యాతిశయఃసమాభ్యధికరహితః-అ

హసాన్నావభివన్ద్యపత్రోః । తాతామ్బకంసాదుమశఙ్కితానాంప్రసీదతంనోఽకృతనిష్కృతీనామ్ ॥౧౬॥
కోవాఅముష్యాఙ్ఘ్రిసరోజరేణుంవిస్మర్తుమీశేతపుమాన్విజిఘ్రన్। యోవిస్ఫురద్భ్రూవిటపేనభూమేర్భా
రంకృతాన్తేనతిరశ్చకార॥౧౭॥దృష్టాభవద్భిర్నమురాజసూయేచైద్యస్యకృష్ణంద్విషతోఽపిసిద్ధిః।యాంయో
గినస్సంస్పృహయన్తిసమ్యగ్యోగేనకస్తద్విరహంసహేత॥౧౮॥ తథైవచాన్యేనరలోకపాలాయఆహవే
కృష్ణముఖారవిన్దమ్ । నేత్రైఃపిబన్తోనయనాభిరామంపార్థాస్త్రపూతాఃపదమాపురస్య॥౨౦॥ స్వయంత్వ
సామ్యాతిశయస్త్ర్యధీశస్స్వారాజ్యలక్ష్మ్యాప్తసమస్తకామః ।బలింహరద్భిశ్చిరలోకపాలైః-కిరీటకోట్యే
డితపాదపీఠః॥౨౧॥తత్తస్యకైఙ్కర్య ✽ ముపాశ్రితానోవిగ్లాపయత్యఙ్గయదుగ్రసేనమ్। తిష్ఠన్నిషణ్ణంప
రమేష్ఠిధిష్ణ్యేన్యబోధయద్దేవనిధారయేతి॥౨౨॥అహోబకీయంస్తనకాలకూటంజిఘాంసయాఽపాయయద
ప్యసాధ్వీ । లేభేగతింధాత్ర్యుచితాంతతోఽన్యంకంవాదయాలుంశరణంభజేమ॥౨౩॥ మన్యేసురాన్భాగవ
తాంస్త్ర్యధీశేసంరమ్భమార్గాభినివిష్టచిత్తాన్ । యేసంయుగేఽచక్షతతార్క్ష్యపుత్ర మంసేసునాభాయుధ

తఏవ-త్ర్యధీశః ప్రకృతిపురుషకాలానామీశః-యద్వా,త్రిలోకాధిపలః-సత్త్వాదిగుణేశో వా- అతఏవ-స్వారాజ్యలక్ష్మ్యా స్వరాడనన్యాయత్తః- స్తస్యభావస్స్వారాజ్యం-తేన-యా-లక్ష్మీః ఐశ్వర్యవిర్యయశఆదిసంపత్తి - స్తయాఆప్తాస్సమస్తాఃకామాయస్యసః నిత్యంసన్నిహితభోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానసమృద్ధ ఇత్యర్థః ।బలింపూజాం-హరద్భిఃస్వీకుర్వద్భిః-చిరలోకపాలైఃచిరంలోకాన్పాలయద్భిః-కిరీటానాంకోటిభిః - ఈడితఃసేవితం-పాదపీఠంయస్యసః స్వయమేవంభూతోపి-భగవాన్ ✽,అఙ్గహేవిదుర-పరమేష్ఠిధిష్ణ్యేసార్వభౌమసింహాసనే-నిషణ్ణముపవిష్టం-ఉగ్రసేనంప్రతి-స్వయంతిష్ఠన్-హేదేవ-నిధారయ నిధారయ,అవధారయేతి-యన్న్యబోధయత్ విజ్ఞాపితవాన్-తద్విజ్ఞాపనవచః,తస్యభగవతః-కైఙ్కర్యం కిఙ్కరభావ, ముపాశ్రితానాపన్నాన్ ,,అలంభృతాన్,, నితిపాఠేప్యయమేవార్థః-నఃఅస్మాన్ - విగ్లాపయతిపీడయతీత్యర్థః ✽ ॥౨౧॥౨౨॥ ✽ పునరైశ్వర్యం దయాలుతాంచాహ॥అహోఇతి ॥ అహోఇత్యాశ్చర్యే,ఇయంబకీపూతనా- స్తనకాలకూటం స్తనయోస్సంభృతంకాలకూటంవిషం-జిఘాంసయాహన్తుమిచ్ఛయా,అపాయయత్, ఏవమసాధ్వీదుష్టాపి-ధాత్ర్యాః యశోదాయాః,ఉచితాంతత్సంబన్ధినీంగతిం-లేభేప్రాప్తవతి - ఏవమపరాధవత్యాఅపిముక్తింయోదత్తవాన్-తతోభగవతోఽన్యందయాలుంకంపురుషంశరణంభజేమవ్రజేమ ✽ ॥౨౩॥ ✽ నను,,నాన్యఃపన్థాఅయనాయవిద్యతే,, ఇతిభగవతోభక్తియోగప్రాప్యత్వశ్రవణాత్ కథముదాసీనానాంద్విషతాంచముక్తింప్రాయచ్ఛదిత్యతఆహ॥మన్యఇతి॥త్ర్యధీశే త్రిలోకేశే-భగవతి-యేసంరమ్భమార్గాభినివిష్టచిత్తాః, సంరమ్భఃక్రోధావేశః- తేనమార్గేణా-భినివిష్టంచేతోయేషాంతే-

---

౨౨ ॥ శ్లో॥పా ✽ మలంభృతానో.

యేచ-సంయుగేయుద్ధేపాపిష్ఠాం స్త్ర్యక్ష్యన్తః-తార్క్ష్యపుత్రస్యగరుత్మతోంసేఘసే,ఆపతన్తంఅధిష్ఠన్తం,సునాభం చక్రమాయుధం-యస్యసః-తంసునాభాయుధంచక్రాయుధధరం-భగవన్తం,అచక్షతఅపశ్యన్-తాన్సర్వాన్సురాన్-దైవసమ్పత్త్యాజాతా-న్భాగవతాన్ భగవద్భక్తానేవ మన్యే ,,తస్మాత్తేనాప్యుపాయేనమనఃకృష్ణేనివేశయే,,దితివత్స్యమాణరీత్యాభక్తియోగనిష్ఠతుల్యాఏవద్విషదాదయోపీతిభావః ॥౨౪॥ అథాఽవతారప్రభృతిదివ్యచేష్టితానిసంగ్రహేణ వర్ణయతి॥వసుదేవస్యేత్యాదినా॥భోజేన్ద్రః కంసః-తస్య-బన్ధనేకారాగృహే,వసుదేవస్యతద్భార్యాయాందేవక్యాం-జాతఃఅవతీర్ణః-కథంభూతో-భగవాన్- సమగ్రజ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాదిసంపన్నః అజేనబ్రహ్మణా-ఽభియాచితఃప్రార్థితః-అస్యాఃభూమేః,శంసుఖం చికీర్షుఃకర్తుమిచ్ఛుః-ఏవంభూతోఽవతీర్ణ ఇత్యర్థః ॥౨౫॥ కంసాద్విబిభ్యతాఅతిభీతేన,పిత్రావసుదేవేననిమిత్తభూతేన-నన్దవ్రజ-మితంగతః ఏకాదశ-సమాఃవత్సరాన్-తత్రనన్దవ్రజే-గూఢార్చిః అనభివ్యక్తైశ్వర్యః-సబలఃసరామః-అవసత్ ఉషితవాన్ ॥౨౬॥ కింకుర్వన్నవసదిత్యాహ ॥ పరిత ఇతి ॥ వత్సపైఃవత్సపాలైస్సహ-వత్సాన్-పరితః-చారయన్,కూజద్భిః-ద్విజైఃపక్షిభిః,సంకులితాఃవ్యాప్తాః-అఙ్ఘ్రిపాః-యస్మింస్తస్మిన్-యమునాయాః ఉపవనేప్రాన్తవనేస్వయంవిభుఃసర్వాన్తర్యామీసన్-కౌమారీం,వనవాసినాం, ప్రేక్షణీయాంచేష్టాం,దర్శయన్ - స్వయంహసన్నేవ-రుదన్నివ,ముగ్ధస్నిగ్ధ ...... బాలసింహః ...... తస్స్యైవావలోకనంయస్యసః వ్యహరత్ ఆక్రీడ-దితిశ్లోకద్వయమేకాన్వయమ్ ॥౨౭॥౨౮॥ ప్రయుక్తానితి॥ భోజరాజేనకంసేన, ప్రయుక్తాన్ ప్రేషితాన్-మాయినఃఇచ్ఛాకామరూపిణః

~~~

మాపతన్తమ్॥౨౪॥ వసుదేవస్యదేవక్యాంజాతో భోజేన్ద్రబన్ధనే। చికీర్షుర్భగవానస్యాశ్శమజేనాభియాచితః॥౨౫॥తతోనన్దవ్రజమితఃపిత్రాకంసాద్విబిభ్యతా। ఏకాదశసమాస్తత్రగూఢార్చిస్సబలోఽవసత్॥౨౬॥
పరితోవత్సపైర్వత్సాంశ్చారయన్వ్యహరద్విభుః। యమునోపవనేకూజద్ద్విజసంకులితాఙ్ఘ్రిపే॥ ౨౭॥
కౌమారీందర్శయంశ్చేష్టాం ప్రేక్షణీయాంవ్రజౌకసామ్। రుదన్నివహసన్ముగ్ధ బాలసింహావలోకనః॥౨౮॥
[సఏవాధివయోలక్ష్మ్యానికేతంసితగోవృషమ్। చారయన్ననుగాన్గోపాన్రణద్వేణురరీరమత్]॥ప్రయుక్తాన్భోజరాజేనమాయినఃకామరూపిణః। లీలయావ్యనుదత్తాంస్తాన్ బాలఃక్రీడనకానివ॥౨౯॥విపన్నాన్విషపానేన నిగృహ్యభుజగాధిపమ్। ఉత్థాప్యాపాయయద్గావస్తత్తోయంప్రకృతిస్థితమ్॥ ౩౦ ॥అయాజయద్గోసవేన గోపరాజంద్విజోత్తమైః। విత్తస్యచోరుభారస్యచికీర్షుస్సద్వ్యయంవిభుః॥౩౧॥వర్షతీన్ద్రేవ్రజఃకోపాద్భగ్నమానేఽతివిహ్వలః। గోత్రలీలాతపత్రేణత్రాతోభద్రానుగృహ్ణతా॥౩౨॥ శరచ్ఛశికరైర్మృష్టంమానయన్రజనీముఖమ్। గాయన్కలపదంరేమేస్త్రీణాంమణ్డలమణ్డనః॥౩౩॥ *********
*** ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,మహాపురాణే,తృతీయస్కన్ధే,విదురోద్ధవసంవాదే, ద్వితీయోఽధ్యాయః. - **
ఉద్ధవఉవాచ॥తతస్సఆగత్యపురంస్వపిత్రోశ్చికీర్షయాశంబలదేవసంయుతః। నిపాత్యతుఙ్గాద్రిపుయూథ

~~~

రూపిణఃస్వేచ్ఛానురూపవేషధారిణః-తాంస్తాన్,శకటధేనుకారిష్టాదీన్ - వ్యనుదత్ అహనత్,బాలఃక్రీడనకానివేత్యనాయాసేదృష్టాన్తః-క్రీడనకాన్ క్రీడార్థంస్వకల్పితోపకరణానీవేత్యర్థః ॥౨౯॥ విపన్నానితి॥ విషతోయేనకాళియహ్రదతోయేన-విపన్నానాపన్నాన్-మూర్ఛితానిత్యర్థః-దృష్ట్వేతి శేషః-భుజగాధిపంకాళియం-నిగృహ్యవిపన్నానుత్థాప్య, ప్రకృతిస్థితంత్యక్తవిషం-తత్తోయంకాళియహ్రదజలం,గాః,అపాయయత్ పానమకారయత్ ॥౩౦॥ అయాజయదితి॥ఉరుభారస్యబహుభారస్య,సంభృతస్య,విత్తస్య, సద్వ్యయంసమీచీనోపయోగం-చికీర్షుః,ప్రభుః-ద్విజోత్తమైస్సహితః-గోసవేనగోసవాఖ్యయాగేన-గోపరాజంనన్దం,అయాజయత్ ॥౩౧॥ వర్షతీతి॥భగ్నమానేవిహతపూజే,ఇన్ద్రే,కోపాద్వర్షతిసతి, హేభద్రవిదుర-అతివిహ్వలఃఅత్యాపన్నః,వ్రజః - అనుగృహ్ణతాప్రసాదయతా, గోత్రః, పర్వతఏవ-లీలాతపత్రం-తేన-త్రాతఃరక్షితః ॥౩౨॥ శరదిత్యాది॥ శరచ్ఛరత్కాలే,యశ్శశిచన్ద్రమాః,తస్యకరైఃకిరణైఃమృష్టంఉజ్జ్వలం-రజనీముఖంప్రదోషం-మానయన్కృతార్థతాంతస్యాపాదయన్నిత్యర్థః - స్త్రీణాంగోపనారీణాం-మణ్డలంమణ్డయతిభూషయతీతిమణ్డలమణ్డనః-కలాన్యవ్యక్తమధురాణి-పదాన్యక్షరాణియస్మిన్కర్మణితత్తథా,గాయన్, రేమేఅరమత ॥౩౩॥*
ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్ధేద్వితీయోఽధ్యాయః॥ ******
ఏవంనన్దవ్రజేబృన్దావనేచకృతానిచేష్టితానిసంగ్రహేణావర్ణయత్, అథవ్రజాన్మధురామేత్య భగవతాకృతానితతోద్వారకామేత్యకృతానిచసంగ్రహేణవర్ణయత్యధ్యాయద్వయేన॥తతఇతి॥ స్వపిత్రోః దేవకీవసుదేవయోః శంసుఖం-చికీ

ర్షయా కర్తుమిచ్ఛయా, బలదేవసంయుతః, తతః వ్రజాత్, పురీం మథురాపురీ-మాగత్య, హతం స్వేనేతి శేషః- రిపుయూథనాథం కంసం, వ్యసుం గతప్రాణం ఓజసా బలేన తుఙ్గా ద్రాజమఞ్చా, దుర్వ్యాం మహ్యాం, నిపాత్య, వ్యకర్షత్ విచకర్ష ॥౧॥ సాందీపనేరితి॥ సాందీపనేః ఉపాధ్యాయాత్, సకృత్ప్రోక్తం, సవిస్తరం షడఙ్గోపేతం, బ్రహ్మ వేద-మధీత్య, తస్మై సాందీపనయే, మృతం పుత్రం, వరం మృతపుత్రప్రదానరూపం వరం «పఞ్చజనోదరాత్» పఞ్చజనోదరవిదారణద్వారా పుత్రమానీయ, ప్రాదాత్ ॥౨॥ సమాహుతా ఇతి॥ శ్రియః శ్రియ- స్సవర్ణేన సమానరూపేణ - యుక్తమితి శేషః భీష్మకకన్యయా రుక్మిణ్యా- నిమిత్తభూతయా- తదుద్వాహార్థ మిత్యర్థః- యే శిశుపాలాదయ- స్సమాహుతాః సమ్యగాహూతాః- రుక్మ్యాదిభిరితి శేషః- తేషాం చైద్యాదీనాం-మిషతాం పశ్యతాం-మూర్ధ్ని -పదం-దధత్ దధానః- తానభిభూయేత్యర్థః- గాన్ధర్వవృత్త్యా పరస్పరసంకేతితరూపయా వృత్త్యా, బుభూషయా భర్తుముద్వోఢుమిచ్ఛయా సుపర్ణః శోభమానరథః- స్వభాగం రుక్మిణీం «రాఘవత్వేఽభవత్సీతా రుక్మిణీ కృష్ణజన్మని॥ అన్యేషు చావతారేషు విష్ణోరేషాఽనపాయినీ॥» ఇత్యుక్తరీత్యా స్వాంశభూతాం నిత్యానపాయినీం-జహార హృతవాన్ ॥౩॥ కకుద్మిన ఇతి॥ అవిద్ధనసః అచ్ఛిద్రనాసికాన్-కకుద్మినః వృషభాన్-దమిత్వా భిన్ననాసికాన్ కృత్వా-నాగ్నజితీం నగ్నజితః కన్యాం-స్వయంవరే-ఉవాహ ఉదవహత్-తద్భగ్నమానాన్- తేన కకుద్మిదమనేన, భగ్నః మానః బలినో వయమిత్యభిమానో, యేషాం, తానపి, గృధ్నూన్ కామయమానాన్-నాగ్నజితీమిత్యనుషజ్యతే-అత ఏవాజ్ఞాన్ మూర్ఖాన్, శస్త్రభృతః శస్త్రధారిణో నృపాన్-స్వయం తచ్ఛస్త్రైః- రక్షతః, జఘ్నివాన్ జఘాన ॥౪॥ చరిత్రాన్తరమాహ ॥ ప్రియమితి॥ స్వయం ప్రభుః స్వతన్త్ర ఏవ - గ్రామ్య ఇవ స్త్రీపరతన్త్ర ఇవ గ్రామ్యభవజ-

నాథం హన్తవ్యకర్షద్వ్యసుమోజసోర్వ్యామ్॥౧॥ సాందీపనేస్సకృత్ప్రోక్తం బ్రహ్మాధీత్య సవిస్తరమ్ । తస్మై ప్రాదాద్వరం పుత్రం మృతం పఞ్చజనోదరాత్॥౨॥ సమాహుతా భీష్మకకన్యయా యే శ్రియస్సవర్ణేన బుభూషయైషామ్ । గాన్ధర్వవృత్త్యా మిషతాం స్వభాగం జహార పదం మూర్ధ్ని దధత్సుపర్ణః॥౩॥ కకుద్మినోఽవిద్ధనసో దమిత్వా స్వయంవరే నాగ్నజితీమువాహ । తద్భగ్నమానానపి గృధ్నతోఽజ్ఞాన్ జఘ్నేఽక్షతశ్శస్త్రభృతస్స్వశస్త్రైః॥౪॥ ప్రియం ప్రభుర్గ్రామ్య ఇవ ప్రియాయా విధిత్సురార్చద్ద్యుతరుం యదర్థే। వజ్ర్యాద్రవత్తం సగణో రుషాన్ధః క్రీడామృగోఽయం రచితో వధూనామ్ ॥౫॥ సుతం మృధే ఖం వపుషా గ్రసన్తం దృష్ట్వా సునాభోన్మథితం ధరిత్ర్యా। ఆమన్త్రితస్తత్తనయాయ శేషం దత్త్వా తదన్తఃపురమావివేశ॥౬॥ తత్రాహృతాస్తా నరదేవకన్యాః కుజేన దృష్ట్వా హరిమార్తబన్ధుమ్। ఉత్థాయ సద్యో జగృహుః ప్రహర్షవ్రీడానురాగప్రహితావలోకైః ॥౭॥ ఆసాం ముహూర్త ఏకస్మిన్నానాగారేషు యోషితామ్ । సవిధం జగృహే పాణీననురూపస్స్వమాయయా ॥౮॥ తాస్వపత్యాన్యజనయదాత్మతుల్యాని సర్వశః । ఏకైకస్యాం దశ దశ ప్రకృతేర్విబుభూష

సన్నివ-ప్రియాయాస్సత్యభామాయాః-ప్రియం - విధిత్సుః కర్తుమిచ్ఛుః ద్యుతరుం పారిజాతం- ఆర్చ్ఛత్ -హృతవాన్-కథంభూతం-యదర్థే యస్య పారిజాతస్య అర్థే నిమిత్తే-తద్విమోచనార్థ మిత్యర్థః-వజ్రీ ఇన్ద్రః-సగణః మరుద్గణసహితః-రుషా క్రోధేన-అన్ధః-తం పారిజాతాపహర్తారం భగవన్తం, ప్రత్యాద్రవత్ -స్త్రీప్రేరితో యోద్ధుమభిముఖమాపతత్ -తం తథాభూతమిత్యర్థః కృత్స్నస్య శ్రీకృష్ణశేషతామజానానం స్త్రీపరతన్త్రం వజ్రిణం నిన్దతి - అయం వజ్రీ-వధూనాం స్త్రీణాం-క్రీడామృగః క్రీడార్థం సంపాదితమృగ ఇవ-భగవాంస్తు «పతిం విశ్వస్యేతి» శ్రుత్యుక్తరీత్యా, విశ్వశేషిత్వాత్తస్య స్వశేషభూత పారిజాతాపహరణం యుక్తమేవ-నైతావతా స్త్రీపారతన్త్ర్యం, ఇన్ద్రస్య తు «అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వే స్వమితి యా మతిః» ఇత్యుక్తరీత్యా-పారిజాతే స్వత్వమభిమన్యమానస్యాజ్ఞానమేవేతి భావః ॥౫॥ అవ్యదపేదివ్య చేష్టితమాహ॥సుతమితి॥ మృధే యుద్ధే-వపుషా, ఖమన్తరిక్షం-గ్రసన్తమివ స్థితం-సునాభేన చక్రాయుధేన-ఉన్మథితం ఛిన్నం-సుతం స్వసుతం నరకం-దృష్ట్వా ధరిత్ర్యా నరకమాత్రా భూమ్యా-ఆమన్త్రితః ప్రార్థితః, తత్తనయాయ నరకస్య సుతాయ, శేషం స్వపరిగృహీతాదవశిష్టం కోశరాజ్యాదికం, దత్త్వా-తస్య నరకస్యా- న్తఃపుర-మావివేశ ప్రవిష్టవాన్ ॥౬॥ తత్రేతి॥ తత్ర అన్తఃపురే, కుజేన భూపుత్రేణ నరకేణ-ఆహృతా ఆనీతాః, నరదేవకన్యాః రాజకుమార్యః-ఆర్తబన్ధుం హరిం-దృష్ట్వా-సద్యస్తదైవ-ఉత్థాయ ప్రహర్షశ్చ వ్రీడా చ అనురాగశ్చ, తైః-ప్రహితాః ప్రేరితాః యేఽవలోకాస్తైః, జగృహుః స్వీకృతవత్యః ॥౭॥ ఆసాం స్వీకృతవతీనాం యోషితాం, పాణీన్, నానాగారేషు ప్రతియోషిద్విభిన్నేషు గృహేషు-ఏకస్మిన్నేవ ముహూర్తే - స్వమాయయా స్వీయసంకల్పేన-స్వయమపి బహురూపః, సవిధం సవిధి, యథావిధి, జగృహే గృహీతవాన్ ॥౮॥ తాసు గృహీతపాణిషు స్త్రీషు-ఏకైక

స్యాం చారుదేష్ణాద్యాన్ ప్రద్యుమ్నప్రముఖాన్ సుతాన్, ఆత్మతుల్యాన్, పుత్రాన్, దశదశ - అజనయత్ ఉత్పాదయామాస కింకర్తుమి చ్ఛయా - ప్రకృతేః, బహుమాయయా భజేతుమిచ్ఛయా ప్రకృతిచ్ఛయా మే ఇత్యర్థః నన్నిత్యామాయాయాం ప్రకృతేః స్వప్రద్ధిరీదృశీతి ప్రకా శయితుమిచ్ఛయా వత్ ✻॥౯॥✻ కాలేత్యాది ॥ కాలం కాలయవనం, మాగధం జరాసన్ధః - కాలప్రభృతీన్ - అనీకైః సైన్యైః, పురీం, రున్ధతః ఆవృణ్వతః, స్వయమజీఘనత్ ఘాతితవాన్ । స్వపుంసాం భీమార్జునాదీనాం - దివ్యం తేజః - తేజః - ఆదిశన్ దత్త వాన్ భీమాదిద్వారా స్వయమేవ తేషాం సామర్థ్యప్రదానేన హతవానిత్యర్థః ✻॥౧౦॥✻ ఏతదేవాహ ॥ శమ్బరమితి ॥ శమ్బరద్వివి దబాణమురబల్వలాన్ - అన్యానపి కాంశ్చిద్దన్తవక్త్రాదీన్ స్వయమవధీత్, కాంశ్చిద్ భీమాదిభిర్ఘాతయత్ - అడభావ ఆర్షః - ఘాతితవాన్, ఘాతయన్నితి వా పాఠః, ద న్తవక్త్రాదీన్ స్వయమేవావధీత్ ✻॥౧౧॥✻ అథేతి ॥ తేతవ, భ్రాతాః పాణ్డుధృతరాష్ట్రయోః పుత్రా యుధిష్ఠిరాదయో దుర్యోధనాదయశ్చ - తేషాం పక్షయోః - పతితాన్ ప్రాప్తాన్ - నృపాన్ - అఘాతయదిత్యనుషజ్యతే, కథం భూతాన్ - నృపాన్ యేషాం - కురుక్షేత్రం ప్రత్యాపతతాం - నృణాం - బలైః సైన్యైః భూస్సర్వాపి భూమిః, చచాల ✻॥౧౨॥✻ ఏవం స్వయమభి హత్య ఘాతయిత్వా చ స్వకులం సంజిహీర్షుస్తద్ధార్తరాష్ట్రపుత్రతత్పక్షపాతినాం చ వధేన న భువో భారః క్షపిత ఇత్యమంస్తేత్యా హ ॥ స ఇతి ॥ స భగవాన్, కర్ణాదీనాం - కుమన్త్రపాకేన - స్వోపిష్టావమర్శాలోచనఫలేన - హతా - శ్రీః సంపత్, ఆయుశ్చ, య స్య తం - భగ్నావూరూ యస్య తం భగ్నోరుం - ఉర్వ్యాం భూమ్యాం, శయానం, సానుచరం సుయోధనం - పశ్యన్నపి నననన్ద సంతోషం న ప్రాప ✻॥౧౩॥✻ అసంతోషహేతుం వదం స్తత్ప్రకారమేవాహ ॥ కియానితి ॥ మదంశైః మచ్ఛరీరభూతైః ద్రో

యః ॥౯॥ కాలమాగధసాల్వాదీననీకై రున్ధతః పురమ్ । అజీఘనత్స్వయం కాంశ్చిత్స్వపుంసాం తేజ ఆదిశన్ ॥ శమ్బ రం ద్వివిదం బాణం మురం బల్వలమేవ చ । అన్యాంశ్చ దన్తవక్త్రాదీనవధీత్కాంశ్చ ✻ ఘాతయత్ ॥౧౧॥ అథ తే భ్రా తృపుత్రాణాం పక్షయోః పతితాన్నృపాన్ । చచాల భూః కురుక్షేత్రం యేషామాపతతాం బలైః ॥౧౨॥ స కర్ణ దుశ్శాసనసౌబలానాం కుమన్త్రపాకేన హతశ్రియా✻యుషామ్✻ । సుయోధనం సానుచరం శయానం భగ్నో రుమూర్వ్యాం న ననన్ద పశ్యన్ ॥౧౩॥ కియాన్భువోఽయం క్షపితోరుభారో యద్ద్రోణభీష్మార్జునభీమమూలైః । అ ష్టాదశాక్షౌహిణికో మదంశైరాస్తే బలం దుర్విషహం యదూనామ్ ॥౧౪॥ మిథో యదైషాం భవితా వివాదో మాధ్వ్యామదాతామ్రవిలోచనానామ్ । నైషాం వధోపాయ ఇయానతోఽన్యో మయ్యుద్యతేఽన్తర్దధతే స్వ యం స్మ ॥౧౫॥ ఏవం సంచిన్త్య భగవాన్ స్వరాజ్యే స్థాప్య ధర్మజమ్ । నన్దయామాస సుహృదస్సాధూనాం వ ర్త్మ దర్శయన్ ॥౧౬॥ ఉత్తరాయాం ధృతః పూరోర్వంశస్సాధ్వభిమన్యునా । స వై ద్రౌణ్యస్త్రసంప్లుష్టః పునర్భ గవతా ధృతః ॥౧౭॥ అయాజయద్ధర్మసుతమశ్వమేధైస్త్రిభిర్విభుః । సోఽపి క్ష్మామనుజై రక్షన్ రేమే కృష్ణమనువ్ర

ణభీష్మార్జునభీమాః మూలమాదిర్యేషాం తైః మదంశైః - భీమార్జునాదిభిః - రష్టాదశాక్షౌహిణీకః అష్టాదశాక్షౌహిణీసంఖ్యా యుక్తః - క్షపితః నిరస్తః - స చాసావురుభారశ్చ - క్షపితోరుభారః సోఽయం కియాన్ అల్పః అల్ప ఇత్యర్థః - భీష్మాదిద్వారా ఘాతయా భూభారో హానిస్వల్పోనావతారితః - యతః - యత్ యస్మాత్ - దుర్విషహం సోఢుమశక్యం - యదూనాం బలమాస్తే తిష్ఠతి ✻॥౧౪॥✻ ఏవమనభినన్ద్య స్వకులసంహారోపాయం సంచిన్తితవానిత్యాహ ॥ మిథ ఇతి ॥ మాధ్వ్యాః సురాయాః - మదాత్ - తామ్రాణి విలోచనాని యేషాం తేషాం - ఏషాం యదూనాం - యదా - విప్రశాపనిమిత్తాన్ నిష్టపరిజిహీర్ష యా ప్రభాసతీర్థగమనానన్త రం - వివాదః - భవితా భవిష్యతి - తదా - ఇయాన్ ఏవైషాం వధోపాయః - నాతోఽన్యోస్తీత్యాశయః - నాస్త్యన్య ఇత్యాహ ॥ మయి - సర్వాన్త రాత్మని సర్వసంహర్తరి మయి - ఉద్యతే మల్లోకం గన్తుముద్యుక్తే సతి - స్వయమేవ తే - వివాదేన - అన్తర్దధతే అన్తర్ధిగన్ - న ష్టా స్యుః - స్మ ✻॥౧౫॥✻ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తరీత్యా - సంచిన్త్య - భగవాన్ - స్వరాజ్యే - స్వస్య ధర్మజస్య రాజ్యం - తస్మిన్ - ధ ర్మజం యుధిష్ఠిరం - స్థాప్య స్థాపయిత్వా - ల్యబాద్యోఽసమాసత్వాత్ - సాధూనాం - వర్త్మ వర్ణాశ్రమమర్యాదాం - దర్శయన్ స్వానుష్ఠానేన లోకమనుష్ఠాపయన్ - సుహృదః మిత్రాణి - నన్దయామాస సంతోషయామాస ✻॥౧౬॥✻ ఉత్తరాయామితి ॥ అ భిమన్యునా - స్వభార్యాయాముత్తరాయాం - పూరోర్వంశః - సాధు ధృతః, పూరోర్వంశవర్ధకః పరీక్షిదుత్పాదితః - స వై పరీ క్షిత్ - ఉత్తరాగర్భస్థః, ద్రౌణేరశ్వత్థామ్నోఽస్త్రేణ బ్రహ్మశిరోఽస్త్రేణ, సంప్లుష్టః పునర్భగవతా శ్రీకృష్ణేన - ధృతః పరి రక్షితః ✻॥౧౭॥✻ అయాజయదితి ॥ సోఽపి ధర్మసుతోఽపి - కృష్ణమనువ్రతస్సేవమానః - అనుజైస్సహ - క్ష్మాం పృథ్వీం - రక్షన్ - రే

౧౧ ॥ శ్లో॥ పా ✻ ఘాతయన్.

మే ॥౧౮॥ భగవానితి॥ విశ్వాత్మా విశ్వస్యాన్తః ప్రవిశ్య ధారకః - భగవాన్ శ్రీకృష్ణోపి - లోకవేదపథానుగః శాస్త్రతస్తార్థస్థాననువర్తమానః - ద్వారవత్యాం పుర్యాం - కామాన్ సిషేవే - కదంభూతం - సాంఖ్యం - సంఖ్యాబుద్ధి, స్తయాగమ్యం సాంఖ్యం, ముముక్షూపాస్యం, స్వాత్మానమాస్థితః స్వానన్దమేవానుభవన్నిత్యర్థః - అతఏవా - సక్తః శబ్దాదిష్వనాసక్తః - అత్ర కామ్యన్త ఇతి కామాః కల్యాణగుణాః - తాన్ - సిషేవే స్వకీయకల్యాణగుణసంశీలనపర ఏవాసీదిత్యర్థః - నతు శబ్దాదివిషయానుభవో వివక్షితః, యద్వా, కామాననుభవన్నివావతస్థావిత్యర్థః ॥౧౯॥ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి॥ స్నిగ్ధేత్యాదినా॥ స్నిగ్ధః కృపాయుక్తో యస్స్మితావలోకః మన్దహాసయుక్తావలోకః - తేన - పీయూషమమృతం - తత్తుల్యయా వాచా - అనవద్యేన నిర్దుష్టేన - చారిత్రేణ - శ్రియో లక్ష్మ్యాః నికేతేన ఆశ్రయేణ - ఆత్మనా శరీరేణ చ ఇమం భూలోకం - అముం ఉపరిలోకాంశ్చ - రమయన్ - అస్మిన్ లోకే యదూన్ స్తువతః రమయన్ - క్షణదయా రాత్ర్యా - దత్తం - క్షణం క్షణమాత్రం, స్త్రీణాం - మిథోరూపం సౌహృదం - యేన సః - దత్తక్షణస్త్రీక్షణసౌహృదః - రేమే ॥౨౦॥౨౧॥ తస్యేతి॥ ఇత్థమనాసక్త్యా - బహూన్ వత్సరగణాన్ - రమమాణస్య తస్య భగవతః - గృహమేధేషు గృహాశ్రమప్రయుక్తేషు - యోగేషు ధర్మేషు - విరాగః ఉపసంజిహీర్షయా అనాదర - స్సమజాయత ॥౨౨॥ ఏతదేవ కైముత్యన్యాయేనాహ ॥ దైవాధీనేష్వితి ॥ యోగేశ్వరం యోగఫలప్రదం - భగవన్తం - యోగేన భక్తియోగేన - అనువ్రతః సేవమానః స్వయం దైవాధీనః దైవాయత్తః - కః పుమాన్ - దైవాయత్తేషు కామేషు -

తః ॥౧౮॥ భగవానపి విశ్వాత్మా లోకవేదపథానుగః । కామాన్ సిషేవే ద్వార్వత్యామాసక్తస్సాంఖ్యమాస్థితః॥౧౯॥ స్నిగ్ధస్మితావలోకేన వాచా పీయూషతుల్యయా । చారిత్రేణానవద్యేన శ్రీనికేతేన చాత్మనా॥౨౦॥ ఇమం లోకమముం చైవ రమయన్ సుతరాం యదూన్। రేమే క్షణదయా దత్తక్షణస్త్రీక్షణసౌహృదః॥౨౧॥ తస్యైవం రమమాణస్య సంవత్సరగణాన్ బహూన్। గృహమేధిషు యోగేషు విరాగస్సమజాయత॥౨౨॥ దైవాధీనేషు కామేషు దైవాధీనస్స్వయం పుమాన్। కోపి సజ్జేత యోగేన యోగేశ్వరమనువ్రతః॥౨౩॥ పుర్యాం కదాచిత్క్రీడద్భిర్యదుభోజకుమారకైః । కోపితా మునయశ్శేపుర్భగవన్మతకోవిదాః॥౨౪॥ తతః కతిపయైర్మాసైర్వృష్ణిభోజాన్ధకాదయః। యయుః ప్రభాసం సంహృష్టా రథైర్దైవవిమోహితాః॥౨౫॥ తత్ర స్నాత్వా పితౄన్ దేవానృషీంశ్చైవ తదమ్భసా । తర్పయిత్వాఽథ విప్రేభ్యో గావో బహుగుణా దదుః॥౨౬॥ హిరణ్యం రజతం శయ్యాం వాసాంస్యజినకమ్బలాన్। యానాన్ రథానిభాన్ కన్యా ధరాం వృత్తికరీమపి॥౨౭॥ అన్నం చారురసం తేభ్యో దత్త్వా భగవదర్పణమ్ । గోవిప్రార్థాసవశ్శూరాః ప్రణేముర్భువి మూర్ధభిః॥౨౮॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, తృతీయోఽధ్యాయః

ఉద్ధవ ఉవాచ ॥ అథ తే తదనుజ్ఞాతా భుక్త్వా పీత్వా చ వారుణీమ్ । తయా విభ్రంశితజ్ఞానా దురుక్తైర్మర్మ పస్పృశుః ॥౧॥ తేషాం మైరేయదోషేణ విషమీకృతచేతసామ్ । నిమ్లోచతి రవావాసీద్వేణూనామివ మర్దన

పి సజ్జేత విశ్వసేత్ - న కోపీత్యర్థః, కిముత భగవాన్ న విశ్వసేదిత్యభిప్రాయః ॥౨౩॥ అథ స్వకులం సంజిహీర్షోర్భగవతోఽభిప్రాయానుసారేణ విప్రశాపప్రవృత్తిం యదుకులసంహృతిం చ సంగ్రహేణాహ ॥ పుర్యామితి ॥ పుర్యాం ద్వారకాయాం - కదాచి - ద్భగవత్స్వకులసంజిహీర్షానన్తరకాలే - క్రీడద్భిః రమమాణైః - యదుభోజకుమారకైః, కోపితాః కోపం ప్రాపితాః - మునయః, భగవన్మతకోవిదాః భగవదభిప్రాయాభిజ్ఞాః, శేపుః శాపం దత్తవన్తః ॥౨౪॥ తతః శాపానన్తరం కతిపయైర్మాసైః, నానావిధారిష్టదర్శనానన్తరం, వృష్ణ్యాదయో, దైవవిమోహితాః, అతఏవ, సంహృష్టాస్సన్తో, రథైస్సహ, ప్రభాసతీర్థం యయుః ॥౨౫॥ తత్ర ప్రభాసే స్నాత్వా, తదమ్భసా ప్రభాసామ్భసా, పితౄదీన్, తర్పయిత్వా, బహుగుణాః వయశ్శీలాదిగుణోపేతాః, గావః గాః, విప్రేభ్యో దదుః ॥౨౬॥ హిరణ్యాదీన్, వృత్తికరీం జీవనకరీం, ధరాం భూమిం చ - దదురితి పూర్వేణాన్వయః - యద్వా, దత్త్వేత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౨౭ ॥ చారురసం మృష్టరస - మన్నం, తేభ్యో విప్రేభ్యో, భగవదర్పణం యథా భవతి తథా, దత్త్వా, భగవత్ప్రీణనకరమన్నం దత్త్వేతి వా - గోవిప్రార్థాసవః గోవిప్రార్థప్రాణాః - శూరాః - యదవః - మూర్ధభిః విప్రేభ్యః భువి, ప్రణేముః నమస్కృతవన్తః ॥౨౮॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, తృతీయస్కన్ధే తృతీయోఽధ్యాయః

అథ స్నానదానాద్యనన్తరం - తే యదవ - స్తదనుజ్ఞాతాః విప్రైరనుజ్ఞాతాః - భుక్త్వా, వారుణీం పైష్టీం సురాం - పీత్వా, తయా వారుణ్యైవ - విభ్రష్టస్వపరవిజ్ఞానాస్సన్తో, దురుక్తైర్మర్మస్థానాని పస్పృశుః ॥౧॥ తతః - మైరేయస్య మద్య

స్య, దోషేణ మదజన విషమీకృతాని విభ్రంశితాని చేతాంసి యేషాం - తేషాం రవౌ సూర్యే, నిమ్లోచతి అస్తం గచ్ఛతి సతి - వే
ణూనామివ - మర్దనం పరస్పర సంఘర్షణమాసీత్ ❁ ॥౨॥ ❁ భగవాంస్త్వితి ॥ స భగవా-నాత్మనో-మాయాయాః-ప్రాక్తనసం
కల్పస్య-గతిం-ఫలరూపాం-తాం-స్వకులసంహృతిమవలోక్య-సరస్వతీముపస్పృశ్య సరస్వత్యాం స్నాత్వా-వృక్షమూలమ
శ్వత్థవృక్షమూల-ముపావిశత్ ప్రావిశత్ ❁ ॥౩॥ ❁ అహమితి ॥ ప్రపన్నార్తిహారేణ స్వకులసంజిహీర్షుణా-భగవతా-త్వం-
బదరీం బదరికాశ్రమం ప్రతి- ప్రయాహి గచ్ఛ-ఇత్యుక్తోఽహమ్ ❁ ॥౪॥ ❁ తథాప్యేవముక్తోఽప్యహం-తదభిప్రేతం కులసంహా
రాదికం-జానన్-హే అరిన్దమ-విదుర-భర్తుర్భగవతః-పాదవిశ్లేషణే అక్షమః-తమేవ-పృష్ఠతోఽన్వగమం అన్వవర్తే ॥౫॥ ❁
ఏవమనుగచ్ఛన్నహం తమేవ విచిన్వన్ మనసా విచిన్తయన్ అద్రాక్షం చక్షుషా చ దృష్టవానస్మి, కదం భూతం ఏకం అసహాయం
దయితం నిరతిశయప్రియతమం-పతిం నిరుపాధిక శేషిణం, శ్రీనికేతం శ్రీనివాసం, సరస్వత్యాం సరస్వతీతీరే కృతకేతం కృత
నివాసం స్వతః అకేతనం అనాశ్రయం-తస్యైవ సర్వాశ్రయత్వాత్ ❁ ॥౬॥ ❁ శ్యామావదాతం నీలశ్వేతవర్ణం-విరజం నిర్మ
లం-ప్రసన్నే అరుణే లోచనే యస్య తం-చతుర్భిర్దోర్భిర్భుజైః-పీతకౌశామ్బరేణ-కౌశం కౌశేయం-పీతకౌశేయామ్బరేణ చ-
విదితం లక్షితమ్ ❁ ॥౭॥ ❁ దక్షిణపాదసరోరుహం-వామే ఊరౌ-అధిశ్రిత్య ఉపరి స్థాపయిత్వా-ఉపాశ్రితః పృష్ఠతోఽవష్టబ్ధః అ
ర్భకో బాలః కోమలోఽశ్వత్థో యేన తం-త్యక్తపిప్పలం త్యక్తకర్మఫలం- అతఏవా-కృశం కర్మాయత్తకార్శ్యస్థౌల్యాధివ్యాధ్యా
దిరహితమ్ ❁ ॥౮॥ ❁ తస్మిన్నితి ॥ తత్ర తస్మిన్ భగవత్సన్నిధౌ-ద్వైపాయనసుహృత్సఖా- ద్వైపాయనో వ్యాసః-తస్య సు

మ్ ॥౨॥ భగవాంస్త్వాత్మమాయాయా గతిం తామవలోక్య సః । సరస్వతీముపస్పృశ్య వృక్షమూలముపావిశత్ ॥
అహం చోక్తో భగవతా ప్రపన్నార్తిహరేణ హ । బదరీం త్వం ప్రయాహీతి స్వకులం సంజిహీర్షుణా ॥౪॥ తథాపి
తదభిప్రేతం జానన్నహమరిందమ । పృష్ఠతోఽన్వగమం భర్తుః పాదవిశ్లేషణాక్షమః ॥౫॥ అద్రాక్షమేకమాసీ
నం విచిన్వన్దయితం పతిమ్ । శ్రీనికేతం సరస్వత్యాం కృతకేతమకేతనమ్ ॥౬॥ శ్యామావదాతం విరజం ప్రసన్నా
రుణలోచనమ్ । దోర్భిశ్చతుర్భిర్విదితం పీతకౌశామ్బరేణ చ ॥౭॥ వామ ఊరావధిశ్రిత్య దక్షిణాఙ్ఘ్రిసరోరుహ
మ్ । ఉపాశ్రితార్భకాశ్వత్థమకృశం త్యక్తపిప్పలమ్ ॥౮॥ తస్మిన్మహాభాగవతో ద్వైపాయనసుహృత్సఖా ।
లోకాననుచరన్ సిద్ధ ఆససాద యదృచ్ఛయా ॥౯॥ తస్యానురక్తస్య మునేర్ముకున్దః ప్రమోదభావానతకన్ధరస్య ।
ఆశృణ్వతో మామనురాగహాససమీక్షయా విశ్రమయన్నువాచ ॥౧౦॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ వేదాహమన్తర్మనసీ
ప్సితం తే దదామి యత్తద్దురవాపమన్యైః । సత్రే పురా విశ్వసృజాం వసూనాం మత్సిద్ధికామేన వసో త్వయేష్టః ॥
స ఏష సాధో చరమో భవానామాసాదితస్తే మదనుగ్రహోఽయమ్ । యన్మాం నృలోకాన్రహ ఉత్సృజన్తం ది
ష్ట్యా దదృశ్వాన్ విశదానువృత్త్యా ॥౧౨॥ పురా మయా ప్రోక్తమజాయ నాభ్యపద్మే నిషణ్ణాయ మమాదిసర్గే । జ్ఞా

హృన్మిత్రం-సఖా చ-సౌహార్దం సహాధ్యాయిత్వం చోభయమపి వివక్షితం-మహాభాగవతో భాగవతాగ్రగణ్యః- అత ఏవ-సిద్ధః
కృతకృత్యః-మైత్రేయః-లోకా-ననుచరన్-యదృచ్ఛయా ఆగతః ❁ ॥౯॥ ❁ తస్యేతి ॥ ప్రమోదేన భగవద్దర్శనజనితసంతోషే
ణ-భావేన భక్త్యా చ- ఆనతా కంధరా-యస్య, అనురక్తస్య భగవత్యనురాగయుక్తస్య, తస్య మునేర్మైత్రేయస్య, ఆశృణ్వత
స్తతః-ముకున్దో భగవాన్-అనురాగహాససమీక్షయా - అనురాగహాసాన్వితవిలోకనేన-విశ్రమయన్ శ్రమహానిం జనయన్,
మాం ప్రత్యువాచ ❁ ॥౧౦॥ ❁ భగవద్భక్తిమేవాహ ద్వయేన ॥ వేదేతి ॥ హే వసో ఉద్ధవ-పూర్వజన్మాభిప్రాయేణేదం సంబోధ
నం-విశ్వసృజాం ప్రజాపతీనాం-వసూనాం చ-సత్రే - పురా పూర్వజన్మని-మత్సిద్ధికామేన మత్ప్రాప్తికామేన-త్వయా వసు
నా-అహ, మిష్టస్సమ్యగారాధితః-అతః-తే తవ-అన్తర్మనసా అన్తఃకరణేన-ఈప్సితం యత్, త్వదహం జానామి-అన్యైః అనా
రాధితమచ్చరణైః-దురవాపం దుఃఖేనాప్యాప్తుమశక్యం, తద్దదామి దాస్యామి ❁ ॥౧౧॥ ❁ స ఇతి ॥ హే సాధో ఉద్ధవ-భవా
నాం-జన్మనాం మధ్యే, స ఏష భవః-చరమః అన్తిమః, కుతః-యద్యస్మాత్, తే త్వయా-మదనుగ్రహః-ఆసాదితః లబ్ధః, యస్మాచ్చ,
పునః, నృలోకాన్మర్త్యలోకాన్-రహ ఏకాన్తే, ఉత్సృజన్తం త్యజన్తం, మర్త్యలోకాద్వైకుంఠం గచ్ఛన్తం, మాం, విశదా
నువృత్త్యా ఏకాన్తభక్త్యా, దదృశ్వాన్ దృష్టవానసి-ఏతద్దిష్ట్యా జాతమిత్యర్థః ❁ ॥౧౨॥ ❁ కిం తదాసీత్యపేక్షాయాం దేయం ని
ర్దిశతి ॥ పురేతి ॥ ఆదిసర్గే సృష్ట్యుపక్రమే, నాభ్యే నాభౌ భవం నాభ్యం-తస్మిన్-పద్మే కమలే-నిషణ్ణాయోపవిష్టాయ - అజాయ-
పురా పూర్వకాలే, మయా ప్రోక్తం-మమ మహిమా అవభాస్యతే ప్రకాశ్యతే అనేనేతి మన్మహిమావభాసం, యత్, దేవ, సూర

యో భాగవతమితి వదన్తి-తత్పరమం జ్ఞానం తదా మిత్యనుషఙ్గః ॥౧౩॥ ఏవం భగవతోక్తమ్ మైవముక్తమిత్యాహ ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి ఇత్థ-మాదృతోక్తః ఆదృతశ్చాసావుక్తశ్చ-పరమస్య పుంసః పరమపురుషస్య- ప్రతిక్షణం కృపావలోకనమనుగ్రహశ్చ తయోః పాత్రభూతః, స్నేహోత్థా రోమా స్నేహేన ఊర్ధ్వా విపులకితాని రోమాణి యస్య సః-స్ఖలితాక్షరః గద్గదవాగహం, శుచః ఆనన్దాశ్రూణి, ముఞ్చన్, ప్రాఞ్జలిః, తం ప్రత్యాబభాషే ఆభాషితవానస్మి ❁ ॥౧౪॥ ❁ కిమాభాషితవానసీత్యత ఆహ ॥ క ఇతి ॥ హే ఈశ, తే తవ, పాదసరోజభాజాం పాదకమలం భజమానానాం, ఇహ పురుషాణాం, చతుర్షు అర్థేషు ధర్మార్థకామమోక్షేషు, కో ను సుదుర్లభః న కోఽపి దుర్లభ ఇత్యర్థః, పురుషార్థచతుష్టయస్య సులభత్వేఽపి, హే భూమన్ విభో, నాహం-ప్రవృణోమి, పురుషార్థచతుష్టయమితి శేషః, కథంభూతోఽహం, భగవత్పదామ్బుజయోః నిషేవణే ఔత్సుక్యం యస్య సః,, తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త,, ఇత్యుక్తవిధజ్ఞాన్యహమ్ ❁ ॥౧౫॥ ❁ నిత్యయోగవిరోధినం ధర్మాదికం, న వృణోమి, కింత్వఘటనఘటనాసామర్థ్యరూపాం భవదీయాం శక్తిం, స్మరతాం, చిత్తం, పారవశ్యం యాతీత్యబ్రువమిత్యాహ ॥ కర్మాణీతి ॥ అనీహస్య నిర్వ్యాపారస్య-తవ, కర్మాణి అభవస్య జన్మరహితస్య - భవః, కాలాత్మనః కాలశరీరకస్య-దుర్గాశ్రయః ద్వారకారూపజలదుర్గాశ్రయణం-యచ్చ-అరిభయాత్ కాలయవనాదిభయాత్పలాయనం స్వాత్మరతేః- ప్రమదాయుతాశ్రమః బహ్వీభిః ప్రమదాభిః స్త్రీభిః-యుక్తః-యః ఆశ్రమః గృహస్థాశ్రమ-ఇతి చ యత్-ఇహ అస్మిన్ విషయే-విదాం విదుషామపి-ధీః - ఖిద్యతి పారవశ్యం యాతి ❁ ॥౧౬॥ ❁ కించ-మన్త్రేషు ప్రస్తుతేషు సత్సు - మాం-ముపహూయ వై ఆహూయైవ పృచ్ఛేః పృష్టవానసి-కథంభూతస్త్వం అకుణ్ఠితాఖణ్డసదాత్మబోధః అకుణ్ఠితః ఆవరణరహితః-అఖణ్డః అపరిచ్ఛిన్నః ఆత్మనః స్వస్య-బోధః-యస్య సః-అనా

నం పరం యన్మహిమావభాసం యత్సూరయో భాగవతం వదన్తి ॥౧౩॥ ఇత్యాదృతోక్తః పరమస్య పుంసః ప్రతి క్షణానుగ్రహభాజనోఽహమ్ । స్నేహోత్థరోమా స్ఖలితాక్షరస్తం ముఞ్చఞ్ఛుచః ప్రాఞ్జలిరాబభాషే ॥౧౪॥ కో న్వీశ తే పాదసరోజభాజాం సుదుర్లభోఽర్థేషు చతుర్ష్వపీహ । తథాపి నాహం ప్రవృణోమి భూమన్ భవత్పదామ్భోజనిషేవణోత్సుకః ॥౧౫॥ కర్మాణ్యనీహస్య భవోఽభవస్య తే దుర్గాశ్రయోఽథారిభయాత్పలాయనమ్ । కాలాత్మనో యత్ప్రమదాయుతాశ్రమః స్వాత్మన్రతేః ఖిద్యతి ధీర్విదామిహ ॥౧౬॥ మన్త్రేషు మాం వా ఉపహూయ యత్త్వమకుణ్ఠితాఖణ్డసదాత్మబోధః । పృచ్ఛేః ప్రభో ముగ్ధ ఇవాప్రమత్తస్తన్నో మనో మోహయతీవ దేవ ॥౧౭॥ జ్ఞానం పరం స్వాత్మరహఃప్రకాశం ప్రోవాచ కస్మై భగవాన్సమగ్రమ్ । అపి క్షమం నో గ్రహణాయ భర్తర్వదాఞ్జసా యద్వృజినం తరేమ ॥౧౮॥ ఇత్యావేదితహార్దాయ మహ్యం స భగవాన్పరమ్ । ఆదిదేశారవిన్దాక్ష ఆత్మనః పరమాం స్థితిమ్ ॥౧౯॥ స ఏవమారాధితతీర్థపాదాదధీతతత్త్వాత్మవిబోధమార్గః ।

వృతాపరిచ్ఛిన్నాత్మజ్ఞాన ఇత్యర్థః-అత ఏవాప్రమత్తః-స్వయమేవంభూతోఽపి-ముగ్ధ ఇవ మూఢ ఇవ యత్పృష్టవానసి-తన్నో-మనో-మోహయతీవ మోహం ప్రాపయతీవ వర్తతే-ఇవశబ్దేన పరమార్థత ఏతత్సర్వముపపన్నమేవేతి సూచ్యతే-తథాహి-అకర్మాయత్తక్రియస్య లీలయా కర్మాణి అకర్మాయత్తభవస్య స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళాస్పదవిగ్రహపరిగ్రహరూపో భవశ్చ-ఉపపద్యతే-దుర్గాశ్రయాదికం నృత్యలీలయోపపద్యతే,, యో వై బాలాక ఏతేషాం పురుషాణాం కర్తా యస్య చైతత్కర్మ,, అజాయమానో బహుధా విజాయతే,, లోకవత్తు లీలాకైవల్య,, మిత్యాదిశ్రుతిసూత్రాదిభ్యః ❁ ॥౧౭॥ ❁ ఏవముక్త్వా హార్దమపి నివేదితవానస్మీత్యాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ స్వాత్మనస్తవ-రహః యాథాత్మ్యం, తస్య ప్రకాశకం-పరం జ్ఞాతవ్యేషు ప్రధానభూతం సమగ్రమఙ్గోపేతం- యత్ జ్ఞానం- భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యో భగవాన్-కస్మై కాయ- బ్రహ్మణే-సర్వనామత్వమార్షం-ప్రోవాచ ఉచివాన్-తత్-జ్ఞానం-హే భర్తః స్వామిన్-నః అస్మాకం-గ్రహణాయ గ్రహీతుం-క్షమం యోగ్యం-అపి చేత్-వద-యత్ యస్మాత్ జ్ఞానాత్-వృజినం దుఃఖాత్మకసంసారం-అఞ్జసా సుఖేన-తరేమ అతివర్తేమహి ❁ ॥౧౮॥ ❁ ఏవం స్వాభిప్రాయేనివేదితే నుహ్యం స భగవాంస్తత్త్వముపదిదేశేత్యాహ ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి ఇత్థం- ఆవేదితం నివేదితం హార్దం అభిప్రాయః యేన-తస్మై-మహ్యం-స భగవా-నరవిన్దాక్షః-ఆత్మనః స్వాత్మనః-పరమాం-పరో జ్ఞాతవ్యో-మా-న-యస్యాస్తాం పరమాం - జ్ఞాతవ్యాన్తరరహితాం-స్థితిం యాథాత్మ్యావగతిం-ఆదిదేశ ఉపదిదేశ ❁ ॥౧౯॥ ❁ ఉపసంహరతి ॥ స ఇతి ॥ ఆరాధితపాదతీర్థాత్-తీర్థశబ్దః పావనవాచీ ఆరాధితపవిత్రపాదాదిత్యర్థః- యద్వా-పాదే తీర్థం యస్య సః-ఆరాధితశ్చాసౌ పాదతీర్థశ్చ-తస్మాద్భగవతః-ఏవం- అధీతతత్త్వాత్మవిబోధమార్గః-తత్త్వాత్మకః పరమాత్మయాథాత్మ్యావగతిరూపో బోధ-స్సన్మృగ్యతే పరిశీల్యతే అనేనేతి తత్త్వాత్మవిబోధమార్గః-ఆత్మయాథాత్మ్యావగతిప్రకాశకం శాస్త్రం- అధీతస్తత్త్వాత్మవిబోధమార్గో యే

న-సోఽహం-పాదౌ భగవతశ్చరణౌ-ప్రణమ్య-దేవం-పరివృత్య ప్రదక్షిణీకృత్య-తద్విరహేణ భగవద్విశ్లేషేణ- ఆతురః ఖిన్నః ఆత్మా చిత్తం యస్య సః-ఏవంభూతస్సన్నిహాగతోఽస్మి ❀॥౨౦॥❀ ఇహాగతస్త్వం క్వ గమిష్యసీత్యత ఆహ॥ సఇతి॥ సోఽహం-బదరీం త్వం ప్రయాహీత్యాజ్ఞప్తోఽహం-తస్య భగవతో-దర్శనేన-యోఽయమాహ్లాదః-వియోగేనార్తిశ్చ-తాభ్యాం యుతస్సన్-ప్రభోర్భగవతః-తస్య, దయితం ప్రియం-బదర్యాశ్రమమణ్డలం గమిష్యే ❀॥౨౧॥ ఆశ్రమం ప్రస్తౌతి॥ యత్రేతి॥ యత్ర బదర్యాశ్రమమణ్డలే-ఋషిస్సర్వజ్ఞో-నారాయణో-నరశ్చ-మృదు-లోకానాం క్షేమస్వస్త్యాదికరం-తీవ్రం దుశ్చరం-దీర్ఘం ఆకల్పాన్తం-తపః-తేపాతే వక్రాన్తే-కథంభూతౌ తేపాతే-లోకభావనౌ లోకానుగ్రాహకౌ ❀॥౨౨॥❀ ఏవముద్ధవాదుపశ్రుతవృత్తాన్తస్య క్షత్తురవస్థితిప్రకారమాహ బాదరాయణిశ్శ్లోకద్వయేన॥ ఇతీతి॥ క్షత్తా-బుధః విద్వాన్- ఇతి ఉక్తప్రకారేణ-ఉద్ధవాదుద్ధవముఖాత్- జ్ఞాతీనాం-దుస్సహం సోఢుమశక్యం - అత్యన్తదుఃఖజనకమిత్యర్థః - వధం నాశ-ముపాకర్ణ్య శ్రుత్వా-ఉత్పతితముత్పన్నం-శోకం-జ్ఞానేన స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన-అశమయత్ ❀॥౨౩॥❀ సఇతి॥ సః కౌరవర్షభః విదురః-వ్రజన్తం ప్రవ్రజిష్యన్తం-బదర్యాశ్రమం ప్రతీతి శేషః-మహాభాగవతం భాగవతశ్రేష్ఠముద్ధవం-విస్రమ్భాద్విశ్వాసాత్ - ఇదమభ్యధత్త అనుసంహితవాన్-నిశ్చితవానిత్యర్థః - కిం-కృష్ణపరిగ్రహే కృష్ణానుగ్రహే అయముద్ధవో ముఖ్య ఇతి కృష్ణపరిగ్రహవిషయాణాం మధ్యే-అయం ముఖ్య ఇతి-విశ్వాసపూర్వకం నిశ్చితవానిత్యర్థః ❀॥౨౪॥❀ అథ శ్రుతభగవద్వృత్తాన్తం తదుపదిష్టతత్త్వజిజ్ఞాసుః క్షత్తా పృచ్ఛతి॥ జ్ఞానమితి॥ యోగేశ్వరః యోగఫలప్రద - ఈశ్వరో భగవాన్-తే తుభ్యం-స్వాత్మరహఃప్రకాశం-పరం-యత్ జ్ఞానమాహ, తత్ జ్ఞానం, భవాన్, నః అస్మభ్యం, వక్తుమర్హతి-యద్యస్మాత్, విష్ణోర్భృత్యాః

ప్రణమ్య పాదౌ పరివృత్య దేవమిహాగతోఽహం విరహాతురాత్మా॥౨౦॥ సోఽహం తద్దర్శనాహ్లాదవియోగార్తి
యుతః ప్రభోః। గమిష్యే దయితం తస్య బదర్యాశ్రమమణ్డలమ్॥౨౧॥ యత్ర నారాయణో దేవో నరశ్చ భగవా
నృషిః। మృదు తీవ్రం తపో దీర్ఘం తేపాతే లోకభావనౌ॥౨౨॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఇత్యుద్ధవాదుపాకర్ణ్య సుహృదాం
దుస్సహం వధమ్। జ్ఞానేనాశమయత్ క్షత్తా శోకముత్పతితం బుధః॥౨౩॥ స తం మహాభాగవతం వ్రజన్తం కౌరవర్ష
భః। విస్రమ్భాదభ్యధత్తేదం ముఖ్యం కృష్ణపరిగ్రహే॥౨౪॥ జ్ఞానం పరం స్వాత్మరహఃప్రకాశం యదాహ యో
గేశ్వర ఈశ్వరస్తే। వక్తుం భవాన్నోఽర్హతి తద్ధి విష్ణోర్భృత్యాః స్వభృత్యార్థకృతశ్చరన్తి॥౨౫॥ ఉద్ధవ ఉవాచ॥
నను తే తత్త్వసంరాధ్య ఋషిః కౌషారవోఽన్తి మే। సాక్షాద్భగవతాదిష్టో మర్త్యలోకం జిహాసతా॥౨౬॥ ఇతి
సహ విదురేణ విశ్వమూర్తేర్గుణకథయా సుధయా ప్లావితోరుతాపః। క్షణమివ పులినే యమస్వసుస్తాం సముషిత
ఔపగవిర్నిశాం తతోఽగాత్॥౨౭॥ రాజోవాచ॥ నిధనముపగతేషు వృష్ణిభోజేష్వధిరథయూథపయూథపేషు
ముఖ్యః। స తు కథమవశిష్ట ఉద్ధవో యద్ధరిరపి తత్యజ ఆకృతిం త్ర్యధీశః॥౨౮॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ బ్రహ్మశాపాపదే

స్వభృత్యార్థకృతః స్వభృత్యప్రయోజనకారిణః, చరన్తి హి ❀॥౨౫॥❀ తత్త్వజిజ్ఞాసునా క్షత్త్రా పృష్ట ఉద్ధవ ఆహ॥ నన్వితి॥ నను హే విదుర, తే త్వయా-ఋషిః తత్త్వదర్శీ, కౌషారవో మైత్రేయః-తత్త్వసంరాధ్యః తత్త్వోపదేశార్థ - మారాధనీయః పూజ్యః న త్వహం, కథంభూతః కౌషారవిః, మర్త్యలోకం, జిహాసతా హాతుమిచ్ఛతా, భగవతా-మే-అన్తి - మత్సమీపే, సాక్షాదాదిష్టః ఆజ్ఞప్తః-తీర్థాన్యటిత్వా భవన్తముపసన్నాయ క్షత్త్రే త్వముపదిశేత్యాదిష్ట ఇత్యర్థః ❀॥౨౬॥❀ విదురోద్ధవసంవాదముపసంహరతి వైయాసకిః॥ ఇతీతి॥ ఇతీత్థం విదురేణ సహ-విశ్వమూర్తేః విశ్వశరీరకస్య భగవతో, గుణకథారూపయా సుధయా, ఆప్లుతః నిరస్తః-ఉరుతాపో, యస్య సః-ఔపగవిరుద్ధవః, యమస్వసుః యమునాయాః పులినే, తాం నిశాం రాత్రిం, క్షణమివ, సముషితః సమ్యగ్భగవద్గుణకథయా తాం రాత్రిం క్షణమివ నీత్వా, తతః యమునాయాః - అగాత్-బదర్యాశ్రమం ప్రతీతి శేషః ❀॥౨౭॥❀ అథోద్ధవవిషయే, కించిద్రాజా పృచ్ఛతి॥ నిధనమితి॥ వృష్ణిభోజేషు నిధనం బ్రహ్మశాపేన నాశముపగతేషు సత్స్వుద్ధవస్తు కథమేకోఽవశిష్టః-అస్యాపి విప్రశాపవిషయత్వాదిత్యభిప్రాయః - కిముపక్తవ్యం వృష్ణ్యాదయో నిధనముపగతా ఇతి-యత్-యతః-అతిరథానాం యూథం పాన్తీత్యతిరథయూథపాః - తేషామపి-యే, యూథపాః, తేష్వపి, ముఖ్యః, త్ర్యధీశో లోకత్రయేశః-హరిరపి, ఆకృతిం మనుష్యసజాతీయసంనివేశం, తత్యాజ, తిరోభావయామాస, అత్ర భూతాత్యాగ ఏవ వివక్షితః "సర్వే నిత్యాశ్శాశ్వతాశ్చ దేహాస్తస్య మహాత్మనః" ఇతి స్మరణాత్ ❀॥౨౮॥❀ విప్రశాపాదేస్సర్వస్య భగవత్సంకల్పానువిధాయిత్వాత్ తత్సంకల్పేనాయం శాపవిషయోఽప్యుద్ధవ ఇహైవ స్థాపిత ఇత్యుత్తరమాహ॥ వైయాసకిః॥ బ్రహ్మేత్యాది బ్రహ్మశాపాపదేశేన విప్రశాపవ్యాజేన-కాలేన స్వసంకల్పితకాలేన, అమోఘం వాఞ్ఛితం యస్య సః, సత్యసంకల్ప ఇ

త్యర్థః, ఏవంభూతో భగవాన్, స్మితం సమ్యగ్ధర్మ-స్వకులం, సంహృత్య, దేహాంస్వదేహం, త్యక్ష్యన్ తిరోభావయిష్యన్, ఇదమచిన్తయత్ ❋॥౨౯॥❋ చిన్తామేవాహ॥ అస్మాదితి॥ అస్మాల్లోకాత్ మర్త్యలోకాత్, మయ్యుపరతే స్వలోకం గతే సతి-మదాశ్రయం అహమాశ్రయో విషయో యస్య తత్, మదాశ్రయం, మద్విషయకం, జ్ఞానం ప్రతి, సంప్రతీదానీం, ఉద్ధవ ఏవ, జ్ఞాతత్త్వేన, సాక్షాత్ అర్హతి స్వయం గ్రహీతుమన్యాన్ గ్రాహయితుం చ ఉద్ధవ ఏవ యోగ్యః, కథం భూత ఉద్ధవః, ఆత్మవతాం స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానవతాం మధ్యే, వరః ముఖ్యః ❋॥౩౦॥❋ ఏతదేవాహ॥ నేతి॥ ఉద్ధవః అణ్వపి మన్న్యూనః, ముక్తః మ్యానః-న భవతి ''నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతి,, జగద్వ్యాపారవర్జం ''భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ,, మమ సాధర్మ్యమాగతా,, ఇత్యాది శ్రుతిసూత్రస్మృత్యాది ప్రతిపన్నం భోగసామ్యం వివక్షితం। ముక్తో మయా సహ సమానభోగయోగ్య ఇత్యర్థః॥ కుతః, యద్యస్మాత్-గుణైః రజస్తమోమిశ్రసత్త్వైః, స్తతోఽర్యశబ్దాదివిషయైర్నార్దితః న పీడితః - అత ఏవ ప్రభుః స్వవశీకృతేన్ద్రియః, అనేన ముక్తిసాధనసమగ్రసంపత్తిస్సూచితా, అతః ఆత్మవద్వరత్వాత్, మద్విషయనం మద్విషయం జ్ఞానం, లోకం గ్రాహయన్, ఇహ మర్త్యలోకే, తిష్ఠతు ముక్తిపర్యన్తమితి శేషః ❋॥౩౧॥❋ ఉపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ ఏవం ఇత్థం, త్రిలోకగురుణా, శబ్దయోనినా శాస్త్రప్రమాణగమ్యేన-భగవతా, సందిష్టః ఆజ్ఞప్తః-బదర్యాశ్రమమాసాద్య, సమాధినా జ్ఞానయోగేన-హరిం భగవన్తమీజే ఇష్టవాన్ ❋॥౩౨॥❋ విదుర ఇతి॥ విదురః-క్రీడయా క్రీడార్థం, ఉపాత్తదేహస్య స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యవిగ్రహస్య పరమాత్మనః శ్రీకృష్ణస్య, కర్మాణి శ్లాఘితాని చరిత్రాణి చ, ఉద్ధవాచ్ఛ్రుత్వా, తస్యైవ భగవతః, ధీరాణాం యోగినాం, ధైర్యవర్ధనం యోగవర్ధకం, విక్లబాత్మనాం అధీరచిత్తానాం, పశూనాం చ జ్ఞానినాం, దు

శేన కాలేనా మోసువాఞ్ఛితం। సంహృత్య స్వకులం స్ఫీతం త్యక్ష్యన్దేహమచిన్తయత్ ॥౨౯॥ అస్మాల్లోకాదుపరతే మయి జ్ఞానం మదాశ్రయమ్। అర్హత్యుద్ధవ ఏవాద్ధా సంప్రత్యాత్మవతాం వరః॥౩౦॥ నోద్ధవోఽణ్వపి మన్న్యూనో యద్గుణైర్నార్దితః ప్రభుః। అతో మద్వయునం లోకం గ్రాహయన్నిహ తిష్ఠతు॥౩౧॥ ఏవం త్రిలోకగురుణా సందిష్టశ్శబ్దయోనినా। బదర్యాశ్రమమాసాద్య హరిమీజే సమాధినా॥౩౨॥ విదురోఽప్యుద్ధవాచ్ఛ్రుత్వా కృష్ణస్య పరమాత్మనః। క్రీడయోపాత్తదేహస్య కర్మాణి శ్లాఘితాని చ॥౩౩॥ దేహన్యాసం చ తస్యైవ ధీరాణాం ధైర్యవర్ధనమ్। అన్యేషాం దుష్కరతరం పశూనాం విక్లబాత్మనామ్। ౩౪॥ ఆత్మానం చ కురుశ్రేష్ఠ కృష్ణేన మనసేక్షితమ్। ధ్యాయన్గతే భాగవతే రురోద ప్రేమవిహ్వలః॥౩౫॥ కాళిన్ద్యాః కతిభిస్సిద్ధోఽహోభిర్భాగవతర్షభః। ప్రాపద్యత స్వస్సరితం యత్ర మిత్రాసుతో మునిః॥౩౬॥ ❋ ❋ ❋ ❋ ❋ ❋ ❋ ❋ ❋ ❋

❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే విదురోద్ధవసంవాదో నామ చతుర్థోఽధ్యాయః ❋

శ్రీశుక ఉవాచ ॥ ద్వారి ద్యునద్యా ఋషభః కురూణాం మైత్రేయమాసీనమగాధబోధమ్। క్షత్తోపసృత్యాచ్యుత

దుష్కరతరం, దేహన్యాసం చ దేహత్యాగప్రకారం చ ❋ హే కురుశ్రేష్ఠ రాజన్, కృష్ణేన భగవతా కర్త్రా, మనసా కరణేన-ఈక్షితం దృష్టం, ఆత్మానం స్వాత్మానం చ శ్రుత్వా భాగవతే ఉద్ధవే, గతే సతి, తమేవ కృష్ణమేవ, ధ్యాయన్ ప్రేమవిహ్వలః నితిశయభగవత్ప్రేమపరవశః-రురోద ❋॥౩౩॥❋॥౩౪॥❋॥౩౫॥❋ కాళిన్ద్యా ఇతి॥ భాగవతర్షభః భాగవతశ్రేష్ఠో-విదురః-స్వయం సిద్ధః పరినిష్పన్నయోగనిష్ఠ ఏవ, కతిభి-రహోభిర్దినైః, కాళిన్ద్యాః యమునాయాస్సకాశాత్-స్వస్సరితం గఙ్గాం-ప్రాపద్యత ప్రాప్తః - యత్ర గఙ్గాతీరే-హరిద్వారే-మిత్రాసుతో మైత్రేయః - ఆస్తే తత్ప్రాపద్యతేత్యర్థః ❋॥౩౬॥❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే విదురోద్ధవసంవాదో నామ చతుర్థోఽధ్యాయః

ఏవం ''కుత్ర క్షత్తుర్భగవతో మైత్రేయేణాస సఙ్గమః। కదా వా సహసంవాద,, ఇత్యస్యోత్తరముక్తం - అథేతః ప్రభృతి తృతీయచతుర్థస్కన్ధాభ్యాం విదుర మైత్రేయసంవాదం వివక్షిష్యం స్తావద్విదురస్య మైత్రేయోపసత్తి ప్రకారం తత్పృష్ట భగవల్లీలారూపమహదాదిసృష్టిప్రకారం చాహానేన పఞ్చమేనాధ్యాయేన ॥ తావద్యదా విధిషత్తుర్మైత్రేయోపసత్తిమాహ ద్వైయాసకిః॥ ద్వారీతి॥ ద్యునద్యాః గఙ్గాయాః-ద్వారి ద్వారే ఆసీనం నిషణ్ణం - అగాధబోధం-అగాధః అపారః బోధః ఆత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం యస్య తం ''శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠ,, మిత్యాద్యుక్తాచార్యలక్షణలక్షితమిత్యర్థః-ఏవంభూతం మైత్రేయ-ముపసృత్య ''స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణి,, రిత్యాద్యుక్తరీత్యా - ఉపసమిపే-ప్రాప్య-క్షత్తా-పప్రచ్ఛ-కథంభూతః క్షత్తా-అచ్యుతభావః పరమాత్మభక్తిః-తేన శుద్ధః నిర్మలచిత్తః-అనేన ''ప్రశాన్తచిత్తాయ శమాన్వితాయ,, త్యస్యార్థ ఉక్తః-సౌశీల్యగుణాభివృత్తః-సౌశీల్యం మహతో మన్దైస్సహ నీరన్ధ్రసంశ్లేషస్వభావత్త్వం-మైత్రేయస్య-సౌశీ

ల్యగుణేనాభితృప్తం-సత్యార్జవదయాదానాహింసాదీనామప్యుపలక్షణం-తైరప్యభితృప్తః-ఏతేనాచార్యత్వపూర్తిరభిప్రేతా ❀॥౧॥❀ కింపృష్టవానిత్యపేక్షాయాంతావ "సుఖాయ కర్మాణి కరోతి లోకః" నిత్యస్యార్థంసూచయన్-తత్ప్రశ్నమేవాహ ॥ సుఖాయేత్యాదినా॥లోకఃజనః సుఖాయసుఖార్థం-సుఖలిప్సయేత్యర్థః-కర్మాణికృష్యాదీనిలౌకికాని-శ్రౌతస్మార్తానిచ-కరోతి, తైః కర్మభిః,సుఖంవానిరతిశయసుఖంవా అన్యదుపారమంవా- అన్యస్యదుఃఖస్యోపారమం ఆత్యన్తికనివృత్తింవా-నవిన్దతనవిన్దతే-కింతు-తతఃతైఃకర్మభిః,మాయఃపునఃపునః-దుఃఖమేవ-విన్దేత, అత్ర-నిరతిశయసుఖప్రాప్త్యాత్యన్తికదుఃఖనివృత్త్యోశ్చ సాధనత్వేన-యద్యుక్తంకర్తవ్యం-తత్-నఃఅస్మభ్యం-భగవాన్ఉత్పత్త్యాదిజ్ఞానసంపన్నఃత్వం- వదేత్వదేత్యర్థః "తద్యథేహకర్మచితోలోకఃక్షీయత ఏవమేవాముత్రపుణ్యచితోలోకఃక్షీయత" ఇత్యుక్తరీత్యా-కర్మణామాత్యన్తికదుఃఖనివృత్తిపూర్వకనిరతిశయసుఖప్రాప్తిసాధనత్వానుపపత్తిం పరీక్షమాణాయ-నిరతిశయసుఖసాధనవివిత్సావతేమహ్యముపదిశేత్యర్థః ❀॥౨॥❀ నివృత్తబాహ్యాభ్యన్తరకరణవ్యాపారస్యభగవత్ప్రవణైకచిత్తస్యమే-కింభవత్కృత్యప్రశ్నానంతరప్రతివచనేనప్రయోజన-మిత్యాశఙ్కాయాంశమయం స్తస్యప్రతివచనౌత్సుక్యమావిష్కరోతి ॥జనస్యేతి॥ దైవాత్ పూర్వకర్మవశాత్-అధర్మశీలస్యఅధర్మనిరతస్య "పాపంప్రజ్ఞాంనాశయతిక్రియమాణంపునఃపునః। నష్టప్రజ్ఞఃపాపమేవనిత్యమారభతేజన" ఇతివచనాత్-అతఏవ-కృష్ణాద్విముఖస్యపరాఙ్ముఖస్య-అతఏవ-సుదుఃఖితస్యఅతిదుఃఖితస్య- జనస్యఅనుగ్రహాయ-భవ్యానిభద్రాణి-జనార్దనస్యవిష్ణోర్భూతానివిష్ణుభక్తాః-భవన్తఇత్యర్థః,ఇహమర్త్యలోకే చరన్తి - కృపాళూనాంభవతాంలోకానుజిఘృక్షయైవమర్త్యలోకేసంచరణమిత్యర్థః ❀॥౩॥❀ బుభుత్సితానిక్రమశఃపృచ్ఛతి ॥తదితి॥ హేసాధువర్య-

భావశుద్ధఃప్రపచ్ఛసౌశీల్యగుణాభితృప్తః॥౧॥ శ్రీవిదురఉవాచ॥సుఖాయకర్మాణికరోతిలోకోనతైస్సుఖంవాన్యదుపారమంవా। విన్దేతభూయస్తతఏవదుఃఖంయదత్రయుక్తంభగవాన్వదేన్నః ॥౨॥ జనస్యకృష్ణాద్విముఖస్యదైవాదధర్మశీలస్యసుదుఃఖితస్య। అనుగ్రహాయేహచరన్తినూనంభూతానిభవ్యానిజనార్దనస్య॥౩॥ తత్సాధువర్యాదిశవర్త్మశంనస్సంసాధితోయేనభగవాన్యేనపుంసామ్। హృదిస్థితోయచ్ఛతిభావపూతేజ్ఞానంసతత్త్వాధిగమంపురాణమ్॥౪॥ కరోతికర్మాణికృతావతారోయాన్యాత్మతన్త్రోభగవాంస్త్ర్యధీశః। యథాససర్జాగ్రఇదంనిరీహస్సంస్థాప్యవృత్తింజగతోవిధత్తే॥౫॥ యథాపునస్స్వేఖఇదంనివేశ్యశేతేగుహాయాంసనివృత్తవృత్తిః। యోగేశ్వరాధీశ్వరఏకఏతదనుప్రవిష్టోబహుధాయథాసీత్॥౬॥ క్రీడన్విధత్తేద్విజగోసురాణాంక్షేమాయకర్మాణ్యవతారభేదైః। మనోనతృప్యత్యపిశృణ్వతాంనస్సుశ్లోకమౌళేశ్చరితామృతాని॥౭॥యైస్తత్త్వభేదైరధిలోకనాథోలోకానలోకాన్సహలోకపాలాన్। అచీక్లృపద్యత్రహిసర్వసత్త్వ

శంసుఖసంపాదకం తద్వర్త్మ ఉపాయం నః-ఆదిశకథయ-కథంభూతంవర్త్మ - యేనవర్త్మనా- ఆరాధితః-సఃభగవాన్-పుంసాం-భక్తిపూతేభక్తియోగేనపవిత్రితే-హృదిహృదయే-స్థితః-తత్త్వాధిగమం-తత్త్వమధిగమ్యతేయేనతత్తత్త్వావభాసకం-పురాణంఅనాదివేదప్రమాణకంజ్ఞానం-యచ్ఛతి-తద్వర్త్మాదిశేత్యర్థః ❀॥౪॥❀ కరోతీతి॥ త్ర్యధీశఃత్రిలోకేశః-భగవాన్-స్వతన్త్రః అకర్మవశ్య ఏవ-కృతావతారఃబ్రహ్మాదిరూపేణకృతానుప్రవేశావతారః-యానికర్మాణి-కరోతి - అగ్రేసృష్టేఃపూర్వం-నిరిహఃనిర్వ్యాపారఏవ-స్వయ-మిదంవిశ్వం-యథాయేనప్రకారేణ-ససర్జ - యథాసంస్థాప్యసమ్యక్స్థితింరక్షాంకృత్వా,జగతఃవృత్తింజీవికాం,విధత్తేకరోతి-ఏతద్వర్ణయేత్యుపరితనేనాన్వయః, ఏవమగ్రేపి ❀॥౫॥❀ యథేతి॥ సభగవాన్- స్వశరీరభూతే-ఖేసూక్ష్మావస్థాకాశాదికారణభూతే "అక్షరంతమసిలీయత" ఇత్యుక్తతమశ్శబ్దవాచ్యప్రకృతిద్రవ్యే- ఇదంకార్యంప్రపఞ్చంనివేశ్యసంహృత్య - నివృత్తవృత్తిఃనివృత్తజగద్వ్యాపారః-గుహాయాంపరమాకాశే-వైకుణ్ఠఇత్యర్థః-శేతేవసతి-హేయోగీశ్వరాధీశ్వర-యోగీశ్వరశ్రేష్ఠఏక,స్స్వయం-ఏతచ్చిదచిదాత్మకంజగదనుప్రవిష్టఃస్వప్రశాసనాధీనంకుర్వన్-ధారకతయాస్థితఃబహుధాదేవమనుష్యాదిబహునామభాక్-యథా - ఆసీత్ బభూవ ❀॥౬॥❀ యథావ-ద్విజగోసురాణాంబ్రాహ్మణగోదేవతానాం- క్షేమాయ-అవతారభేదైఃరామకృష్ణాద్యవతారభేదైః - భేదశబ్దోగౌణావేశశక్త్యాద్యవతారాణాం ప్రదర్శనార్థః,స్వయంక్రీడన్నేవ - కర్మాణిదుష్కృద్వినాశసాధుపరిత్రాణాదిరూపకర్మాణి-విధత్తేకరోతి॥ అన్యదపిప్రక్ష్యమాణః-అన్తరా-స్వస్యప్రతివచనశ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కరోత్యర్ధేన॥ మనఇతి॥సుశ్లోకమౌళేః-సుష్ఠుశ్లోక్యన్తేకీర్త్యన్తఇతిసుశ్లోకాఃపవిత్రకీర్తిమన్తః- తేషాంమౌళిరివప్రధానః-తస్యభగవతః-చరితామృతాని అమృతతుల్యానిచరిత్రాణి-శృణ్వతామపి-నః మనః-నతృప్యతి ❀॥౭॥❀ పృచ్ఛతి॥యైరితి॥ అధిలోకనాథః లోకాధిపతిః-యై

స్తత్త్వభేదైః మహదాదిభిరిత్యర్థః - సహలోకపాలాన్ సహవిద్యమానాః లోకపాలాః యేషాం తాన్ - లోకాన్ - అలోకాన్ లోకాలోకబహిర్భాగాన్-నరకాన్వా, అచీక్లృపత్ కల్పయామాస - తాన్వర్ణయేత్యర్థః - యత్ర యేషు లోకాదిషు-సర్వాణి-యాని సత్త్వాని ప్రాణినః-తేషాం-నికాయాః సమూహాః-స్తేషాం-భేదం భిదా- అధికృతః కర్మానుగుణాధికారవాన్ ప్రతీతః ప్రతీయతే ॥౮॥ యేనేతి॥ ఉతశబ్దశ్చ, ఆత్మయోనిః ఆత్మైవ యోనిః కారణం యస్య స ఆత్మయోనిః-కారణాన్తరశూన్య ఇత్యర్థః - విశ్వస్రష్టా నారాయణః - ప్రజానాం వ్యష్టిభూతానాం- ఆత్మకర్మరూపాభిధానాం, ఆత్మానో జ్ఞానేన్ద్రియగణః - కర్మ కర్మేన్ద్రియగణః-రూపాణి దేవమనుష్యాదిరూపాణి - అభిధాః దేవో మనుష్య ఇత్యాద్యభిధాః - ఆసాం-భిదాం-యేన-యేన ప్రకారేణ-వ్యధత్త అకరోత్-కిం సాక్షాత్పరంపరయా వేత్యభిప్రాయః-ఏతత్పృష్టం-చకారాదపృష్టమపి-నో౽స్మభ్యం హే విప్రప్రవర్య వర్ణయ ॥౯॥ నను-బహుశ్రుతస్య తవ కిమనయా శుశ్రూషయేత్యత ఆహ ॥ పరావరేషామితి॥ హే భగవన్ మైత్రేయ-పరైస్త్రైవర్ణికాః-అవరైః స్త్రీశూద్రాదయః-స్తేషాం-వ్రతాని-వ్యాసముఖాత్-అభీక్ష్ణం పునః పునః - మే మయా-శ్రుతాని-భగవత్కథామృతపూరాత్-వినా-క్షుల్లసుఖావహానాం అల్పసుఖసంపాదకానాం-తేషాం వ్రతానాం-శ్రవణేనేతి శేషః, అతృప్నుమః తృప్తాః అభూమ-భగవత్కథామృతశ్రవణేన తు నితృప్తా ఇత్యర్థః ॥౧౦॥ ఏతదేవాహ॥ క ఇతి॥ వః యుష్మాకం-సత్రేషు-సూరిభిః విద్వద్భిః-ఈడ్యమానాత్ ప్రస్తూయమానాత్-తీర్థపదో భగవతః - అభిధానాత్ చరిత్రాత్-కః శుశ్రూషమాణః పురుషః-తృప్నుయాత్ న కో౽పి తృప్నుయాదిత్యర్థః-యః-తీర్థపాత్-పురుషస్య శృణ్వతః పుంసః-కర్ణనాడీం-శ్రోత్రబిలం-యాతః గతః-కథాశ్రవణేన శ్రోత్రబిలద్వారేణ హృదయం ప్రవిష్టః-భవప్రదాం సంసృతిసంపాదికాం-గేహరతిం దేహాపత్యకళత్రాదిష్వాసక్తిం-ఛినత్తి-న హ్యేవం వ్రతానాం తాపత్రయాభిహతిసామర్థ్యమస్తీతి భావః ॥౧౧॥

కాయభేదాధికృతః ప్రతీతః॥౮॥ యేన ప్రజానాముత ఆత్మకర్మరూపాభిధానాం చ భిదాం వ్యధత్త। నారాయ
ణో విశ్వసృగాత్మయోనిరేతచ్చ నో వర్ణయ విప్రవర్య॥౯॥ పరావరేషాం భగవన్ వ్రతాని శ్రుతాని మే వ్యాసము
ఖాదభీక్ష్ణమ్ । అతృప్నుమః క్షుల్లసుఖావహానాం తేషామృతే కృష్ణకథామృతౌఘాత్॥౧౦॥ కస్తృప్నుయాత్తీ
ర్థపదో౽భిధానాత్సత్రేషు వః సూరిభిరీడ్యమానాత్ । యః కర్ణనాడీం పురుషస్య యాతో భవప్రదాం గేహర
తిం ఛినత్తి॥౧౧॥ మునిర్వివక్షుర్భగవద్గుణానాం సఖాపి తే భారతమాహ కృష్ణః । అస్మిన్నృణాం గ్రామ్యసు
ఖానువాదైర్మతిర్గృహీతా౽నుహరేః కథాయామ్॥౧౨॥ సా శ్రద్దధానస్య వివర్ధమానా విరక్తిమన్యత్ర కరో
తి పుంసః। హరేః పదానుస్మృతినిర్వృతస్య సమస్తదుఃఖాప్యయమాశు ధత్తే॥౧౩॥ తాన్ శోచ్యశోచ్యానవిదో
౽నుశోచే హరేః కథాయాం విముఖానఘేన। క్షిణోతి దేవో౽నిమిషస్తు యేషామాయుర్వృథావాదగతిస్మృ

నను భగవత్కథాయా ఏవ తాపత్రయాత్మకసంసృతివిచ్ఛేదకత్వే-సైవ ప్రాధాన్యేన భగవతా బాదరాయణేన మహాభారతే కిమితి నానువర్ణితా-కిమితి వా ప్రాయశో వ్రతాన్యేవ వర్ణితాని-త్యాశఙ్క్య - న్యాయోహవాదన్యాయేన - శ్రీమహాభారతస్యాపి భగవద్గుణానువర్ణనే తాత్పర్యమిత్యాహ ॥ మునిరితి॥ తే-సఖా మునిః కృష్ణః కృష్ణద్వైపాయనః-భగవద్గుణానాం వివక్షుః భగవద్గుణాన్ వక్తుమిచ్ఛుః-భారతం-మాహ-యస్మిన్ భారతే-గ్రామ్యసుఖానువాదైః ద్వారభూతైః-అనుపశ్చాద్ధరేః కథాయాం నృణాం మతిః-గృహీతా అవతారితేత్యర్థః - శాఖాచన్ద్రన్యాయేన భగవత్కథాయాం బుద్ధ్యవతారార్థం భారతే గ్రామ్యసుఖానువాదః కృతః-న హి తావతా తత్రైవ తత్తాత్పర్యమితి వక్తుం యుక్తమ్॥ తదుక్తమితిహాససముచ్చయే॥ కామినో వర్ణయన్ కామాన్ లోభం లుబ్ధస్య వర్ణయన్॥ నరః కిం ఫలమాప్నోతి కూపే౽న్ధమివ పాతయన్॥ లోకచిత్తావతారార్థం వర్ణయిత్వా తు తేన తౌ॥ ఇతిహాసైః పవిత్రార్థైః పునరత్రైవ సన్నితౌ॥ అన్యథా ఘోరసంసారబన్ధహేతూ జనస్య తౌ॥ వర్ణయేత్స కథం విద్వాన్ మహాకారుణికో మునిరితి॥ అతో భారతాభిప్రాయో దురవగమ ఇత్యర్థః ॥౧౨॥ భగవత్కథాయాం మతిప్రవేశస్య ఫలమాహ ॥ సేతి॥ సా కథా హరికథా - అహరహః శ్రవణేన-వృద్ధిం ప్రాప్తా సతీ శ్రద్ధధానస్య కథాశ్రవణే శ్రద్ధాం కుర్వతః పుంసః- అన్యత్ర శబ్దాదౌ విరక్తిం కరోతి-తతః కిమత ఆహ-హరేః భగవతః-పాదయోః అనుస్మృత్యా అనుధ్యానేన-నిర్వృతస్య సుఖితస్య-సమస్తదుఃఖానామప్యయం నాశం విధత్తే - సా హరికథేతి శేషః-హరికథైవ స్వస్యాం శ్రద్ధధానస్య శుశ్రూషోః శబ్దాదివిషయేషు విరక్తిం భగవత్పాదారవిన్దభక్తిం చ జనయతి - తాపత్రయాభిహతిం చ విధత్తే ॥౧౩॥ అత ఏవం విధప్రభావవత్యాం హరికథాయాం యే విముఖాస్తాన్ శోచతి ॥ తానితి॥ శోచ్యశోచ్యాన్ శోచ్యానామపి శోచ్యాన్-అత్యన్తశోచ్యానిత్యర్థః, కుతః, అవిదః అజ్ఞాన్, తాన్ శోచేత్, తే కే, హరేః, కథాయాం ఉక్తగుణశాలిన్యాం, అఘేన పాపేన,

యే, విముఖాః పరాఙ్ముఖాః, అత ఏవ, యేషాం హరికథావిముఖానాం, ఆయుః, అనిమిషో దేవో రవిః, క్షిణోతి క్షపయతి, కిమిదముచ్యతే, యతః కథాశ్శృణ్వతోఽప్యాయుః క్షిణోతీత్యాశఙ్క్యాంశమయుక్ విముఖాన్ విశినష్టి॥ వృథావాదగతిస్మృతీనామితి॥ వాదో వాగ్వ్యాపారః-గతిర్దేహవ్యాపారః, స్మృతిర్మనోవ్యాపారః-వృథా వ్యర్థాః వాదగతిస్మృతయో యేషాం- తేషాం-భగవతః కథాశ్శృణ్వతస్తు-వాదగతిస్మృతయస్సఫలా ఇత్యర్థః-ఆయుః క్షపణం తు తుల్యమేవ ॥౧౪॥ ప్రశ్నముపసంహరతి ద్వాభ్యామ్॥ తదితి॥ తత్ తస్మాత్-హరికథాయా ఏవ సమస్తదుఃఖవ్యయకరత్వాద్ధేతోః-హే కౌషారవ-మైత్రేయ శర్మదాతుః సుఖప్రదస్య-పవిత్రకీర్తేః-అస్య హరేః కథామేవ-కథాసు-సారం సారభూతాం-ఉద్ధృత్య, పుష్పేభ్యో మధుకరో మధ్విన, నః-శివాయ హే ఆర్తబన్ధో తాపత్రయాభిపీడితానాం సుఖకర-కీర్తయ కథయ ॥౧౫॥ భగవత్కథాస్వపి ప్రాధాన్యేన శ్రీకృష్ణకథైవ కథనీయేత్యాహ॥ స ఇతి॥ యో భగవాన్-విశ్వస్య-జన్మస్థితిసంయమార్థే సృష్టిస్థితిసంహారార్థం, ప్రగృహీతశక్తిః-ప్రగృహీతా ఉపాత్తా-శక్తిః బ్రహ్మాదిరూపా శక్తిః-యేన సః-శక్తితన్వంశవిభూతిశరీరాదయశ్శబ్దాః పర్యాయాః-పాలనాధికృతస్యావతారరూపవిష్ణుగతపాలనానుకూలసామర్థ్యస్య స్వశక్తిత్వం బోధ్యం॥ యః-ఏవంభూతః-స ఏవేశ్వరః-కృతావతారః అతిపూరుషాణి-అతిమానుషాణి-దివ్యాని-కర్మాణి, చకార, తాని, మహ్యం-కీర్తయ కథయ ॥౧౬॥ ఏవం క్షత్త్రా పృష్టో మైత్రేయ ఆహేత్యాహ వైయ్యాసకిరేకేన॥ ఏవమితి॥ భగవాన్ ఉత్పత్త్యాదిజ్ఞానసంపన్నః-సః-కుషారవసుతో మైత్రేయః-ఏవం క్షత్త్రా విదురేణ పుంసాం-నిశ్శ్రేయసార్థాయ మోక్షోదయాయ-స్వస్య తు సంసిద్ధత్వాన్న స్వనిశ్శ్రేయసార్థాయేత్యర్థః, ఏవమాపృష్టం, తం క్షత్తారం-బహుమానయన్ సమ్మానయన్-ఉవాచ ॥౧౭॥ పుంసాం నిశ్శ్రేయసార్థేత్యనేన సూచితమేవ క్షత్తుర్లోకానుగ్రహకారిత్వమావిష్కుర్వంస్తావత్ప్రశ్నమభినన్దతి మైత్రేయః॥ సాధ్వితి॥ హే సాధో విదు

తీర్థానామ్॥౧౪॥ తదస్య కౌషారవ శర్మదాతుర్హరేః కథామేవ కథాసు సారమ్। ఉద్ధృత్య పుష్పేభ్య ఇవార్తబన్ధో శివాయ నః కీర్తయ తీర్థకీర్తేః॥౧౫॥ స విశ్వజన్మస్థితిసంయమార్థే కృతావతారః ప్రగృహీతశక్తిః। చకార కర్మాణ్యతిపూరుషాణి యానీశ్వరః కీర్తయ తాని మహ్యమ్॥౧౬॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఏవం స భగవాన్ పృష్టః క్షత్త్రా కౌషారవో మునిః। పుంసాం నిశ్శ్రేయసార్థాయ తమాహ బహుమానయన్॥౧౭॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ సాధు పృష్టం త్వయా సాధో లోకాన్ సాధ్వనుగృహ్ణతా। కీర్తిం వితన్వతా లోక ఆత్మనోఽధోక్షజాత్మనః॥౧౮॥ నైతచ్చిత్రం త్వయి క్షత్తర్బాదరాయణవీర్యజే। గృహీతోఽనన్యభావేన యత్త్వయా హరిరీశ్వరః॥౧౯॥ మాణ్డవ్యశాపాద్భగవాన్ ప్రజాసంయమనో యమః। భ్రాతుః క్షేత్రే భుజిష్యాయాం జాతస్సత్యవతీసుతాత్॥౨౦॥ భవాన్ భగవతో నిత్యం సమ్మతస్సానుగస్య హి। యస్య జ్ఞానోపదేశాయ మాఽఽదిశద్భగవాన్ వ్రజన్॥౨౧॥ అథ తే భగవల్లీలా

ర, త్వయా-సాధు సమ్యక్-పృష్టం-త్వయా కథంభూతేన-లోకాన్-సాధు అనుగృహ్ణతా-అధోక్షజాత్మనః - అధోక్షజ ఆత్మా యస్య తస్య-ఆత్మనః స్వస్య-అధోక్షజచిత్తస్య స్వస్యేతి వా-కీర్తిం-లోకే-వితన్వతా విస్తారయతా ॥౧౮॥ హరికథాప్రశ్నస్త్వయి న చిత్రమిత్యాహ॥ నైతదితి॥ హే క్షత్తః-బాదరాయణవీర్యజే వ్యాసవీర్యసంభూతే-త్వయి-ఇదం హేతుగర్భవిశేషణం-ఏతత్-హరికథాప్రశ్న ఇత్యేతత్-న చిత్రం-న కేవలం బాదరాయణవీర్యజత్వమాత్రమేవ-కిం తు - యత్ యస్మాత్-అనన్యభావేన ఏకాన్తభావేన-ఈశ్వరో హరిః- త్వయా గృహీతః ॥౧౯॥ బాదరాయణవీర్యజత్వం చ స్పష్టయతి॥ మాణ్డవ్యశాపాదితి॥ ప్రజానాం అభాగవతానాం ప్రజానాం, సంయమః దణ్డయితా, యమః, వైవస్వతః, మాణ్డవ్యస్య మునేః, శాపాత్, భ్రాతుః సత్యవతీసుతభ్రాతుః విచిత్రవీర్యస్య, క్షేత్రే క్షేత్రత్వేన పరిగృహీతాయాం, భుజిష్యాయాం దాస్యాం, సత్యవతీసుతాత్ బాదరాయణాత్-జాతః ఉత్పన్నః, యమ ఏవ త్వం జాతోఽసీత్యర్థః ॥ కిం చ, భవానితి॥ సానుగస్య స భాగవతస్య, భగవతః శ్రీకృష్ణస్య, భవాన్, నిత్యం, [illegible] జ్ఞానోపదేశాయ, మాం, భగవాన్, వ్రజన్ భువం త్యక్ష్యన్, ఆదిశత్ ఆదిష్టవాన్, సమీపే అసన్తమపి భవన్తం స్మృత్వా జ్ఞానోపదేశార్థం మామాజ్ఞప్తవాన్, ఏతేన భగవన్నిరతిశయప్రీతివిషయత్వమవగమ్యతే, ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమితి స్మరణాత్ ॥౨౦॥౨౧॥ అతో నిరతిశయప్రీతివిషయాయ తే యథాప్రశ్నం వర్ణయామీతి ప్రతిజానీతే॥ అథేతి॥ అథ నను, భగవల్లీలాః వర్ణ్యమానాః సంబన్ధః, కథంభూతాః, యోగమాయోపబృంహితాః, యుజ్యత ఇతి యోగః, స చాసౌ మాయా చ ఆశ్చర్యశక్తిః, తయా, ఉపబృంహితాః భగవన్నిష్ఠయా ఆశ్చర్యశక్త్యా పరికల్పితాః, అన్తస్సంహారః, అన్తో మోక్షః, విశ్వస్య స్థిత్యాదయో యాసాం తాః, ఏవంభూతాః, లీలాః, యథావ్యాఖ్యాతం, అర్థశబ్దస్స్వరూపపరః, వస్తున్యర్థశబ్దప్రయోగాత్, అన్తశబ్దేన సంహారో మోక్షశ్చ వివక్షితః ॥ యా

ష్ట్రాద్యస్త్యభిసంవిశన్తి,, ఇతిశ్రుతేః, విశ్వస్యస్థిత్యాదయోఽర్థాః స్వరూపంయాసాంతాః, లీలాః క్రీడాచేష్టాః, ఆనుపూర్వ్యశః ప్రశ్నానుసారేణ, వర్ణయామికథయామీత్యర్థః ॥ యద్వా ॥ సృష్టిలీలాదిక్రమేణేత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ ప్రథమంసృష్టిలీలాంవర్ణయితుంసృష్టేఃపూర్వంకారణత్వేనావస్థితవస్తుస్వరూపమాహత్రయేణ ॥ భగవానితి ॥ ఇదం, పరిదృశ్యమాననామరూపవిభాగార్హస్థూలచిదచిదాత్మకంజగత్-అగ్రేసృష్టేః-పూర్వకాలే-ఆత్మనాంజీవానాం, ఆత్మాఅన్తఃప్రవిశ్యధారకః-విభుఃస్వామీ-ఏకఃఅవిభక్తనామరూపసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకః-భగవానేవాసీదిత్యర్థః-సఏవభగవాన్, ఆత్మేచ్ఛానుగతౌఆత్మనఃస్వస్య, ఇచ్ఛానుగతౌ-ఆత్మనఃస్వస్య, ఇచ్ఛా, సృష్ట్యుపయోగిసఙ్కల్ప-స్తస్యాఅనుగతౌఉన్మేషేసతి-నానామత్యుపలక్షితఃదేవాదినానానామరూపవిషయబుద్ధిహీనః, పూర్వస్మిన్కల్పే, ఆసీత్, కుతః, ఆత్మాఆత్మపర్యన్తత్వాన్నామరూపవిషయమతీనామిత్యభిప్రాయః-ఏకఏవభగవాన్కదాచిద్విభక్తనామరూపచిదచిచ్ఛరీరకఃకార్యావస్థోనానా-సఏవ-కదాచిన్నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకఃపరమాత్మాకారణావస్థఇత్యర్థః। యద్వా అనానామత్యుపలక్షితఇతిచ్ఛేదః-ఆత్మేచ్ఛానుగతౌసంహారవిషయాత్మీయసఙ్కల్పోన్మేషేసతి, అనానామత్యుపలక్షితఃదేవాదినామరూపవిషయబుద్ధ్యనుపలక్షితః-కుతః ఆత్మా, దేవాదినామరూపభాక్త్వంతదభావశ్చాత్మనఏవేత్యర్థః-నచైవంవికారిత్వప్రసఙ్గః-సద్వారకత్వాన్నామరూపసంస్పర్శస్యేత్యభిప్రాయాత్, అత్రేదంశబ్దేనస్థూలచిదచిచ్ఛరీరకఃపరమాత్మైవోచ్యతే-తస్యైవస్థూలావస్థాప్రహాణేనసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకతయాఽవస్థితస్యకారణత్వముచ్యతే-నచచిదచిచ్ఛరీరకత్వస్యాత్మాప్రతిరేకఏవేత్యనేనసజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదశూన్యంబ్రహ్మైవజగత్కారణమిత్యుచ్యతఇతిభ్రమితవ్యం, అగ్రఇతికాలస్యనిర్దేశాద్విజాతీయభేదస్య, ఆత్మనామాత్మేతివ్యతిరేకనిర్దేశేనసజాతీయభేదస్యభగవానిత్యనేనకారణత్వోపయికసార్వజ్ఞసర్వశక్తిత్వసత్యసఙ్కల్పత్వాదిస్వగతభేదస్యచాత్రైవప్రతిపన్నత్వాత్-తర్హ్యేకఇత్యనేనకిముచ్యతఇతిచేత్-ఉచ్యతే ॥ మహదాదిసృష్టిక్రమేణవక్ష్య

యోగమాయోపబృంహితాః। విశ్వస్థిత్యుద్భవాన్తార్థావర్ణయామ్యానుపూర్వశః ॥ ౨౨ ॥ భగవానేకఆసేదమగ్రఆత్మాఽఽత్మనాంవిభుః। ఆత్మేచ్ఛానుగతావాత్మానానామత్యుపలక్షితః ॥ ౨౩ ॥ సవాఏషతదాద్రష్టానాపశ్యద్దృశ్యమేకరాట్। మేనేఽసన్తమివాత్మానంసుప్తశక్తిరసుప్తదృక్ ॥ ౨౪ ॥ సావాఏతస్యసద్రష్టుశ్శక్తిస్సదసదాత్మికా। మాయానామమహాభాగయయేదంనిర్మమేవిభుః ॥ ౨౫ ॥ కాలవృత్త్యాతుమాయాయాంగుణ

మాణనాత్వప్రతిసమ్బన్ధిహ్యేకత్వమేకఇత్యనేనోచ్యతే, ఇతినామరూపవిభాగాభావాభిప్రాయః ॥ తద్ధేదంతర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్తన్నామరూపాభ్యాంవ్యాక్రియత,, ఇతిశ్రుతేః,, ప్రకృతిపురుషకాలశరీరకస్యసార్వజ్ఞాదికల్యాణగుణాకరస్యైవకారణత్వంప్రపఞ్చయిష్యన్వ్యాఖ్యామ్ ॥ ౨౩ ॥ సవాఏషఃసోయంభగవాన్ తదాప్రళయదశాయాం-ద్రష్టాసర్వజ్ఞః, తత్రహేతుఃఅసుప్తదృక్అసఙ్కుచితజ్ఞానః తత్కుతః-ఏకరాట్ఏకరూపప్రకాశః నతుజీవవత్కర్మాయత్తకాదాచిత్కసఙ్కోచవికాసభాగ్జ్ఞానసమ్పన్నః-సుప్తశక్తిః సూక్ష్మావస్థచిదచిదాఖ్యస్వశక్తిః, తన్వాదిపర్యాయశ్శక్తిశబ్దఇత్యుక్తం-దృశ్యంకార్యం-నాపశ్యత్। కిన్తు అసన్తంవ్యవహారార్హనామరూపరహితమివాత్మానం-మేనేఅనుమత-ఇవశబ్దేనతస్యసూక్ష్మదర్శిత్వాత్స్వశరీరభూతసూక్ష్మావస్థచిదచిద్విషయజ్ఞానసమ్పత్తిస్సూచ్యతే-అనేనసార్వజ్ఞాదిగుణసమ్పత్తిః-నామరూపవిభాగాభావ-శ్చోక్తః ॥ ౨౪ ॥ అథచిదచిచ్ఛరీరకత్వమాహ ॥ సేతి ॥ సద్రష్టుఃసతాం ద్రష్టుః, సత్తాయోగిసకలపదార్థంద్రష్టుః, శక్తిఃఅపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతమాయానామప్రకృతిః-సదసదాత్మికా, చేతనాచేతనాత్మికా,, భూమిరాపోఽనలోవాయుః,, అపరేయమితస్త్వన్యాంప్రకృతింవిద్ధి, ఇతిచేతనయోరుభయోరపపరస్పరవిలక్షణప్రకృతిత్వాభిధానాత్-యయాసదసదాత్మికయాప్రకృత్యా, ఇదంకార్యావస్థచేతనాచేతనాత్మకంజగత్-స్వయంవిభుఃజగద్గతదోషాసంస్పృష్టః-నిర్మమేసృష్టవాన్-సైషామాయా-విభోశ్శరీరత్వేనసూక్ష్మావస్థయాఆసేదిత్యర్థః,, భగవానేకఏవేదమగ్రఆసీ,,దిత్యనేన-సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టస్యోపాదానత్వం,, యయేదంనిర్మమేవిభు,,రిత్యనేనకేవలనిష్ప్రపఞ్చస్వరూపస్యనిమిత్తత్వంచాభిహితమ్ ॥ ౨౫ ॥ అథమహదాదిక్రమేణసృష్టింవక్తుంస్వశరీరభూతజీవానుప్రవేశేనాహితసృష్టిసామర్థ్యాయాఏవప్రకృతేర్మహదాదిరూపేణపరిణామోనతుకేవలాయాఇత్యాహ ॥ కాలవృత్త్యామితి ॥ కాలవృత్త్యాం కాలానుగుణవృత్తిమత్యాం- అతఏవ-గుణమయ్యాంసామ్యాపన్నసత్త్వాదిగుణప్రచురాయాం-మాయాయాం - ఆత్మభూతేనస్వశరీరభూతేన-పురుషేణజీవేన-వీర్యంసృష్టిసామర్థ్యం-స్వయంవీర్యవాన్అవికృతఏవ-ఆధత్తసమ్పాదితవాన్

మాయాభిమానీస్వాత్మజీవానుప్రవేశేనమాయాఽసృజ్యన్ముఖామకగోదిత్యర్థః ॥౨౬॥ మహతస్సృష్టిమాహ॥ తతఇతి॥
తతః-ఆ గాతవిర్యాత్-కాలచోదితాత్ కాలప్రేరితాత్-అవ్యక్తాత్ స్వాత్మకాదవ్యక్తాత్ -స్వయమేవ-విజ్ఞానాత్మా,,విజ్ఞా
నం యజ్ఞంతనుత,,ఇత్యుక్తరీత్యా జీవాన్తరాత్మా-ఆత్మదేహస్థంస్వశరీరభూతప్రకృతిగతం-విశ్వం కార్యజాతం-వ్యఞ్జన్
ప్రకాశయన్-ప్రకాశయితుమిత్యర్థపర్యవసానంబోధ్యం - తమోనుదః తమశ్శబ్దవాచ్యసూక్ష్మావస్థప్రకృతిప్రేరకో భగ
వాన్-మహత్తత్త్వమభవదిత్యర్థః-ప్రకృతిపురుషశరీరకో భగవానేవమహచ్ఛరీరకోఽభూదిత్యర్థః ॥౨౭॥ మహతో
హంకారస్యసృష్టిమాహద్వాభ్యామ్ ॥సోపీతి॥సోపిసమహానపి-అంశగుణకాలాత్మా,అంశో జీవః,,అంశో నానావ్యపదే
శాత్,,మమైవాంశో జీవలోక,,ఇతిప్రయోగాత్,గుణాస్సత్త్వాదయః-కాలశ్చ-తైరుపలక్షితఃఆత్మాస్వరూపంయస్యసః-
కాలవశ్యోగుణమయో జీవగర్భశ్చేత్యర్థః- భగవద్దృష్టిగోచరఃభగవతోదృష్టిస్సంకల్పరూపంజ్ఞానం - తస్య గోచరఃవిష
యః-ఆత్మాపరమాత్మాత్మకః-సోప-ఆత్మేతిసామానాధికరణ్యంశరీరాత్మభావనిబన్ధనం-ఏవంభూతో మహాన్-అస్యవిశ్వ
స్య,సిసృక్షయాఽహంకారాదీన్స్రష్టుమిచ్ఛయా,ఆత్మానంస్వాత్మానం-వ్యకరోత్ వికృతమకరోత్ ॥౨౮॥ మహత్త
త్త్వాదితి॥వికుర్వాణాద్విక్రియమాణాన్మహత్తత్త్వాత్ అహంతత్త్వమహంకారః అజాయత-ఉత్పన్నోఽభూత్ కథం
భూతః-కార్యకారణకర్త్రాత్మా-కార్యంశరీరం-కారణమిన్ద్రియం-తయోః-కర్త్రాత్మాకర్తృరూపః,కారణరూపఇత్యర్థః
తద్వివృణోతి-భూతేన్ద్రియమనోభవః, భూతేన్ద్రియమనసాంభవః భవత్యస్మాదితిభవః,,భూతేన్ద్రియమనోమయ,,
ఇత్యస్మిన్పాఠే-భూతేన్ద్రియాదిరూపేణపరిణామస్వభావప్రచురః ॥౨౯॥ అహంకారంవిభజతే॥ వైకారికఇతి॥
వైకారికఃసాత్త్వికాహంకారః-తైజసోరాజసాహంకారః- తామసస్తామసాహంకార- స్తస్యైవభూతాదిరితినామాన్త

మయ్యానుధోఽక్షజః।పురుషేణాత్మభూతేనవీర్యమాధత్తవీర్యవాన్ ॥౨౬॥తతోఽభవన్మహత్తత్త్వమ
వ్యక్తాత్కాలచోదితాత్ । విజ్ఞానాత్మాఽఽత్మదేహస్థంవిశ్వంవ్యఞ్జంస్తమోనుదః ॥౨౭॥ సోఽప్యంశగుణ
కాలాత్మా భగవద్దృష్టిగోచరః । ఆత్మానంవ్యకరోదాత్మా విశ్వస్యాస్యసిసృక్షయా ॥౨౮॥ మహత్తత్త్వా
ద్వికుర్వాణాదహంతత్త్వమజాయత । కార్యకారణకర్త్రాత్మా భూతేన్ద్రియమనోభవః ॥౨౯॥ వైకా
రికస్తైజసశ్చతామసశ్చేత్యహంత్రిధా । అహంతత్త్వాద్వికుర్వాణాన్మనోవైకారికాదభూత్ ॥౩౦॥ వై
కారికాశ్చయేదేవాఅర్థాభివ్యఞ్జనంయతః । తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవజ్ఞానకర్మమయానిచ ॥౩౧॥ తామసో
భూతసూక్ష్మాదిర్యతస్స్యాల్లిఙ్గమాత్మనః । కాలమాయాంశయోగేనభగవద్వీక్షితంనభః ॥౩౨॥ నభసోఽ
నుసృతంస్పర్శంవికుర్వన్నిర్మమేఽనిలమ్ । అనిలోపివికుర్వాణోనభసోరుబలాన్వితః॥ససర్జరూపతన్మాత్రం

రం।వైకారికాహంకారకార్యమాహ॥అహంతత్త్వాదితి॥వికుర్వాణాద్విక్రియమాణాత్- వైకారికాత్సాత్త్వికాదహం
తత్త్వా-దహంకారాత్-మనోఽభూత్ -ఉదభూత్ యేదేవాః-దిగాదిదేవాధిష్ఠేయానీన్ద్రియాణీత్యర్థః-నతుదిగాదిదేవాః-
తేషాంచతుర్ముఖస్రక్ష్యమాణతయాఽణ్డోత్పత్తేఃపూర్వముత్పత్త్యసంభవా -దతోదేవశబ్దేనతదధిష్ఠేయానీన్ద్రియాణ్యే
వవివక్షితాని, యేదేవాస్తేఽపివైకారికాస్సాత్త్వికాహంకారకార్యభూతాఇత్యర్థః ॥౩౦॥ కథంభూతాదేవాః-
యతఃదేవేభ్యః - అర్థాభివ్యఞ్జనం - శబ్దస్పర్శరూపరసాదీనామర్థానామభివ్యఞ్జనముపలమ్భోభవతి, ఏవంభూతాదేవా
వైకారికాఅభూవన్నిత్యర్థః- జ్ఞానకర్మమయాని,జ్ఞానేన్ద్రియాణికర్మేన్ద్రియాణిచ , ఇన్ద్రియాణితైజసాన్యేవతైజసా
హంకారసహకృతసాత్త్వికాహంకారకార్యాణ్యేవేత్యర్థః-తైజసస్యవైకారికతామసయోరనుగ్రాహకత్వేనపృథక్కా
ర్యాభావాత్-అనుగ్రాహకత్వైవహితైజసస్యకార్యతా ॥౩౧॥ అథతామసాహంకారకార్యమాహ ॥ తామసఇతి॥
తామసః,భూతసూక్ష్మాదిః, భూతానాంఆకాశాదీనాంతత్సూక్ష్మాణాంశబ్దాదీనాంచఆదిఃకారణం-ఏతదేవోపపాదయ
తి॥యతఇతి॥యతఃభూతాదేస్సకాశా-దాత్మనోబ్రహ్మణో-యల్లిఙ్గంప్రమాపకంశబ్దస్స,తతో లిఙ్గాత్ తితం,ఖమాకాశం
చాభూదిత్యర్థః-బ్రహ్మణశ్శబ్దైకప్రమాణకత్వంశాస్త్రయోన్యధికరణసిద్ధం ॥ నభఃకార్యమాహ ॥ కాలేత్యాది-మాయా,స
త్త్వాదిగుణాః,,సోప్యంశగుణకాలాత్మే,,తిపూర్వముక్తత్వాత్-అంశో జీవః - కాలాదియోగేన - హేత్వర్థేతృతీయా, కా
లాదియోగేనహేతునా,భగవద్వీక్షితంభగవత్సంకల్పరూపజ్ఞానవిషయం,నభోఽభూత్ ॥౩౨॥ ఏవం భూతాన్నభ
సోఽనుసృతం ఉద్భూతం - స్పర్శంస్పర్శతన్మాత్రం - వికుర్వత్ విక్రియమాణంసత్ - అనిలం - నిర్మమేఅసృజత్-స్పర్శా

౨౯॥శ్లో॥ పా॥మనోమయః॥

దుత్పన్నోఽనిలో వాయురపి-వికుర్వాణః- నభసా నభోగుణేన శబ్దేన, సహితః-స్వయంచోరుబలాన్వితః అధికబలయుక్తః-బలమితి ప్రాణౌజస్సహసామప్యుపలక్షణం, రూపతన్మాత్రం ససర్జ, రూపతన్మాత్రంచ, లోకస్యాలోచనం ప్రకాశకం జ్యోతిస్తైజసం - ససర్జ ❀ ॥ ౩౩ ॥ ❀ తచ్చ జ్యోతిరనిలేనాన్వితం స్పర్శగుణేనాన్వితం, అనిలేతి నభసోప్యుపలక్షణం-ఏవమగ్రిమే-శబ్దస్పర్శాభ్యాం స్వకారణభూతగుణాభ్యాం, స్వగుణేన రూపేణ చాన్వితం- జ్యోతిర్భగవత్సంకల్పవిషయంసత్, కాలమాయాంశయోగతో హేతోః-రసమయం రసగుణకం - అమ్భః జలం - అథ త్త అసృజత్-భగవద్వీక్షణకాలమాయాంశయోగా సర్వత్రాన్వేతవ్యా, రసమయమమ్భస్ససర్జేత్యనేన-ప్రథమం రసతన్మాత్రం- తతోఽమ్భ ఇతి క్రమో వేదితవ్యః ❀ ॥ ౩౪ ॥ ❀ తచ్చామ్భః, జ్యోతిషా జ్యోతిస్స్పర్శశబ్దైః, అనుసంసృష్టం అనుసంహితం బ్రహ్మసంకల్పవిషయం, కాలాదియోగతో హేతోః, గన్ధగుణాం మహీం, మాధాత్-ప్రథమం గన్ధం, తతో మహీంచాధాత్ అసృజత్ ❀ ॥ ౩౫ ॥ ❀ హే భవ్య విదుర, నభ ఆదీనాం భూతానాం-మధ్యే, యద్యత్పరాత్పరంచోత్తరోత్తరం భూతం-తత్తత్, పరానుసంసర్గాత్ కారణద్రవ్యగుణానువృత్త్యా, యథాసంఖ్యం-గుణాన్విదుః - ప్రథమస్యైకో గుణః, ద్వితీయస్య భూతస్య ద్వౌ-తృతీయస్య త్రయః, చతుర్థస్య చత్వారః, పఞ్చమస్య పఞ్చ గుణా, ఇత్యేవం విదుః ❀ ॥ ౩౬ ॥ ❀ అథైతాని మహదాదిపృథివ్యన్తాని తత్త్వాని, పరస్పరపఞ్చీకరణరూపసంమేళనాభావాద్బ్రహ్మాణ్డరచనాయామసమర్థా ఈశ్వరం తుష్టువురిత్యాహ ॥ ఏత ఇతి ॥ నను "భగవద్దృష్టిగోచరః" భగవద్వీక్షితం నభః "పరవీక్షితం" బ్రహ్మవీక్షిత" ఇత్యేషాం తత్త్వానాం భగవత్సఙ్కల్పరూపజ్ఞానవిషయతోక్త్యా సృష్టిసామర్థ్యావగమాత్పునస్స్తుతిప్రీతపరమేశ్వరానుప్రవేశకృతసామర్థ్యోక్తిర్విరుధ్యతే -నచాన్య ఏవ వక్ష్యమాణోఽనుప్రవేశ ఇతి వక్తుం శక్యం - విభోరీశ్వరస్య జ్ఞానేనైవ వానుప్రవేశస్యానాద్యత్వాత్ - తావతైవ తేషాం శరీరత్వోపపత్తేః ఆధేయత్వవిధేయత్వశేషత్వానాం శరీరత్వనిర్వాహకత్వాత్, "యస్య చేతనస్య యద్ద్రవ్యమాధేయం విధేయం శేషంచ తత్త

జ్యోతిర్లోకస్యాలోచనమ్ ॥ ౩౩ ॥ అనిలేనాన్వితం జ్యోతిర్వికుర్వత్పరవీక్షితమ్ । ఆధత్తాఽమ్భో రసమయం కాలమాయాంశయోగతః ॥ ౩౪ ॥ జ్యోతిషాఽమ్భోఽనుసంసృష్టం వికుర్వద్బ్రహ్మవీక్షితమ్ । మహీం గన్ధగుణామాధాత్కాలమాయాంశయోగతః ॥ ౩౫ ॥ భూతానాం నభఆదీనాం యద్యద్భవ్యపరావరమ్ । తేషాం పరానుసంసర్గాద్యథాసంఖ్యం గుణాన్విదుః ॥ ౩౬ ॥ ఏతే దేవాః కలా విష్ణోః కాలమాయాంశలిఙ్గినః । నానాత్వాత్స్వక్రియానీశాః ప్రోచుః ప్రాఞ్జలయో విభుమ్ ॥ ౩౭ ॥ దేవా ఊచుః ॥ నమామ తే దేవ పదారవిన్దం ప్రపన్నతాపో

స్య శరీరమితి హి శరీరలక్షణం ॥ మైవం ॥ పూర్వం మహదాదీనాం స్వస్వకార్యోత్పాదనసామర్థ్యావహేశ్వరానుప్రవేశస్యోక్తత్వేప్యేభిస్సర్వైస్సంహత్యాణ్డోత్పాదనసామర్థ్యాపాదకానుప్రవేశస్యానుక్తత్వేనైవంవిధానుప్రవేశాయ-స్తుతే- స్తుతిప్రీతపరమాత్మనోఽనుప్రవేశస్య - తతోఽణ్డసృష్టేశ్చోపపత్తేః - ఏతే మహదాదయో దేవాః-దేవస్య భగవతశ్శరీరత్వా - ద్దేవా ఇత్యుక్తిః- యథా "హన్తాహమిమాస్తిస్రో దేవతా" ఇత్యాదౌ-కాలమాయాంశలిఙ్గినః- కాలమాయాంశరూపాణి లిఙ్గాన్యేషాం సన్తీతి కాలమాయాంశలిఙ్గీ- తస్య కాలగుణజీవశరీరకస్యేత్యర్థః । విష్ణోర్భగవతః-కలాః శరీరభూతాః-నానాత్వాత్ పృథగ్భూతత్వాత్ - పరస్పరసంబన్ధాభావా -త్స్వక్రియాయాం బ్రహ్మాణ్డరచనాయాం - అనీశా అసమర్థాస్సన్తః - విభుం భగవన్తం-ప్రాఞ్జలయో బద్ధాఞ్జలయః - ప్రోచుః తుష్టువుః-నన్వచేతనానాం మహదాదీనాం స్తోతృత్వానుపపత్తిః - నవ తదధిష్ఠాతౄణామనుపపన్నమితి శఙ్క్యం -అణ్డసృష్ట్యనన్తరం చతుర్ముఖస్రక్ష్యమాణాదిత్యేన్ద్రాదీనామణ్డసృష్టేః ప్రాక్తదనుపపత్తేః - నచ తత్తచ్ఛరీరకపరమాత్మనస్స్తోతృత్వముపపన్నమితి వాచ్యం - స్తుత్యత్వస్తోతృత్వయోరేకస్మిన్నసంగతత్వా - బ్రహ్మణస్సర్వోపాదానత్వేన సర్వవికారాశ్రయత్వేపి-సద్వారకవికారాశ్రయత్వేన తస్య జీవద్వారైవ స్తోతృత్వాత్ ॥ ఉచ్యతే ॥ పరమాకాశవర్తిన్యస్తత్తత్త్వాభిమానిదేవతాస్తత్త్వాన్యధిష్ఠాయ తుష్టువుః "వృతం చతుష్షోడశపఞ్చశక్తిభి" రితి పరమాకాశే తత్త్వాభిమానిదేవతాస్థిత్యవగమాత్ యద్వా "పురుషేణాత్మభూతేన వీర్యమాధత్త వీర్యవా" నితి జీవద్వారైవ పరమాత్మనో మాయాదిపృథివ్యన్తతత్త్వేష్వనుప్రవేశకథనా- త్పరమాత్మాత్మకాదృష్టవిశేషసచివజీవానుప్రవేశసంపాదితసృష్టిసామర్థ్యానాం తత్త్వానాం స్వస్వకార్యోత్పాదకత్వవత్ , స్తోతృత్వోపపత్తేరితి ❀ ॥ ౩౭ ॥ ❀ ప్రథమం కారణత్వవ్యాప్త్యోపాస్యత్వమోక్షప్రదత్వగుణవిశిష్టం ప్రణమన్తి ॥ నమామేతి ॥ హే దేవ భగవన్ - తే తవ - పదారవిన్దం - నమామ నమస్కుర్మః - కథంభూతం పదారవిన్దం - ప్రపన్నతాపోపశమాతపత్రం-ప్రపన్నాః శరణాగతాః, తేషాం యే తాపాః ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికాః, స్తేషాం, ఉపశమే నిర్హరణే, ఆతపత్రం ఛత్ర

మివవర్తమానం, అనేన తాపత్రయార్తుర్గోపాస్యత్వముక్తం, యన్మూలకేతాః యత్పాదారవిన్దమూలమేవ కేతం ఆశ్రయో యేషాం తే- యతయః మనోనియమనే ప్రయతమానాః- అఞ్జసా సుఖేన, సంసారదుఃఖం-అనేన మోక్షప్రదత్వముక్తం, బహిర్గ్రాహకత ఏవ ఉత్క్షిపన్తి త్యజన్తి, సాంసారికసుఖమపి దుఃఖశబ్దేన వివక్షితం, ముముక్షోరిష్టప్రాప్తివిరోధిత్వాత్సుఖస్యాపి దుఃఖశబ్దవాచ్యత్వాత్ ॥ ౩౮ ॥ ఏతద్వ్యతిరేకముఖేనాపి కథయన్తో నమస్కుర్వన్తి ॥ ఋతేఇతి ॥ హేఈశ, అస్మిన్భవే సంసారే, యద్ఋతే యద్భగవత్పాదామ్బుజం వినా, భగవత్పాదారవిన్దోపాసనం వినా, తాపత్రయేణాభిహతాః జీవాః, ఆత్మన్ ఆత్మని, సంబోధనం వా, శర్మ సుఖం, న లభన్తే, అతోఽన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం భగవత్పాదామ్బుజోపాసనస్యైవ తాపత్రయనివృత్తిపూర్వకముక్తిసాధనత్వాద్ధేతోః, హేభగవన్, తవాఙ్ఘ్రిచ్ఛాయాం, సవిద్యాం-ఆశ్రయేమ, విద్యాముక్త్యుపాయభూతోపాసనా తత్సహితాం, అఙ్ఘ్రిచ్ఛాయాం ముక్తిం, ఆశ్రయేమ ఉపాసనాని కృత్వా ముక్తిం ప్రాప్నువామేత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ ననుకథం మత్పాదామ్బుజోపాసనమాత్రేణాత్యన్తికసాంసారికసుఖదుఃఖనివృత్తిరుచ్యతే, యతస్తత్సుఖదుఃఖోత్పాదకపుణ్యాపాపరూపకర్మణాం అవినష్టత్వాదిత్యాశఙ్కాయాం తదుపాసనస్యైవాత్యన్తికకర్మవినాశకత్వమపేతి సూచయన్తస్తద్భగవత్పాదామ్బుజస్యైవ ముముక్షూపాస్యత్వాద్వయమపి తదేవ శరణం గతా ఇత్యాహుః, మార్గన్తీతి ॥ తీర్థపదస్తవపాదామ్బుజం వయం ప్రపన్నాః శరణం గతా ఇత్యన్వయః - తీర్థపదః పవిత్రపాదస్య-స్వాశ్రితదురితనివర్తకపాదకమలస్యేత్యర్థః కథంభూతం త్వత్పాదామ్బుజం, యత్-అఘమర్షోదసరిద్వరాయాః అఘమర్షాణి పాపక్షపణకాని ఉదాని ఉదకాని యస్యాః, తాసు - సరిత్సు మధ్యే-వరాయాః శ్రేష్ఠాయాః - గఙ్గాయాః-పరం పదముత్కృష్టముత్పత్తిస్థానం - ఏతేనాసేవమానసమస్తజనదురితనివర్తకసరిద్వరాయా ఏవ దురితనివర్తకత్వాత్తదుత్పత్తిస్థానభగవత్పాదామ్బుజస్యోదకదురితనివర్తకత్వం కైముత్యన్యాయసిద్ధం ‚‚ యథా పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యన్త ఏవమేవంవిది పాపం

పశేమాతపత్రమ్। యన్మూలకేతా యతయోఽఞ్జసోరుసంసారదుఃఖం బహిరుత్క్షిపన్తి ॥ ౩౮ ॥ ఋతేయదస్మిన్భవ ఈశ జీవాస్తాపత్రయేణాభిహతా న శర్మ। ఆత్మన్లభన్తే భగవంస్తవాఙ్ఘ్రిచ్ఛాయాం సవిద్యామత ఆశ్రయేమ ॥ ౩౯ ॥ మార్గన్తి యత్తే ముఖపద్మనీడైశ్ఛన్దస్సుపర్ణైరృషయో వివిక్తే। యచ్చాఘమర్షోదసరిద్వరాయాః పదం పరం తీర్థపదః ప్రపన్నాః ॥ ౪౦ ॥ యచ్ఛ్రద్ధయా శ్రుతవత్యా చ భక్త్యా సంమృజ్యమానే హృదయేఽవధార్య। జ్ఞానేన వైరాగ్యబలేన ధీరా వ్రజేమ తత్తేఽఙ్ఘ్రిసరోజపీఠమ్ ॥ ౪౧ ॥ విశ్వస్య సర్గస్థితిసంయమాయ

కర్మ న శ్లిష్యతే ‚‚ ఇత్యాదికా శ్రుతిరత్రానుసంధేయా ఉపాసకానామాత్యన్తికపుణ్యాపాపనివృత్తిపూర్వకనిరతిశయసుఖప్రాపకత్వాదేవ త్వత్పాదామ్బుజమృషయ ఉపాసత ఇత్యాహ ॥ మార్గన్తీతి ॥ తేతవ, ముఖపద్మనీడైః ముఖకమలనిలయైః, ముఖకమలే ఉత్పన్నైరితి యావత్ ‚‚ తస్య హవా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్శ్వసితమేతద్యదృగ్వేద,, ఇతి శ్రుతేః, భవన్ముఖకమలోత్పత్తిస్థానైః, ఛన్దస్సుపర్ణైః వేదపక్షిభిః ‚‚ నీడం శకున్తా ఇవ జాతపక్షా ,, ఇతి న్యాయేన సామ్యం బోధ్యం, యథా నీడే జాతపక్షాః పక్షిణ ఉడ్డీనా ఇతస్తతః పరిభ్రమ్య పునస్తత్రైవ ప్రవిశన్తి, తథా వేదా అపి త్వన్ముఖాదుద్గతాస్త్వయ్యేవ పర్యవస్యన్తీత్యభిప్రాయః ఏవంవిధైశ్ఛన్దస్సుపర్ణైః, వివిక్తే నిస్సఙ్గే, మనసి ఋషయః, మార్గన్తి పరిశీలయన్తి, వేదోక్తకర్మజ్ఞానోపాసనాప్రవృత్తియోగ్యా యథాకథఞ్చిన్నిత్యత్పాదారవిన్దం వయం ప్రపన్నా ఇత్యన్వయః ॥ ౪౦ ॥ ననుకథం మార్గన్తి, విషయప్రవణచిత్తైః కథం వా మనసోఽసఙ్గస్సంపాదనీయః, యేన వివిక్తే మార్గన్తీత్యుచ్యతే త్యాశఙ్క్య త్వత్ప్రసాదానుగృహీతత్వాద్భక్త్యైవ సర్వం సంపత్స్యత ఇత్యాహుః ॥ యదితి ॥ శ్రద్ధయా శ్రద్ధాయుక్తయా, శ్రద్ధానామాస్తిక్యం స్వచికీర్షితత్వాదావిలశేషః, శ్రుతవత్యా శ్రుతివిహితపఞ్చమహాయజ్ఞాదియాపాస్యజకర్మయోగయుక్తయా భక్త్యా ఉపాసనయా, వైరాగ్యం శబ్దాదిష్వనాసక్తిః, తదేవ బలం, యస్య, తేన, జ్ఞానేన ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన, జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీతభక్తియోగేన సంమృజ్యమానే బోధ్యమానే, హృదయే, అవధార్య అవధారణావిషయం కృత్వా, ధీరాః జితేన్ద్రియాః, యదన్వేషయన్తి, తత్తవాఙ్ఘ్రిసరోజపీఠం శరణం ప్రపద్యేమ, అనేన మార్గణప్రకార ఉక్తః ॥ ౪౧ ॥ అథ భగవతో భక్తానుగ్రాహకత్వం స్మరన్త ఆహుః ॥ విశ్వస్యేతి ॥ హేఈశ, యత్తే పదామ్బుజం-స్వప్రపన్నానాం స్వభక్తానాం, అభయం శబ్దాదిభిరప్రతిహతం, స్మృతం, భావే క్తః, ధ్రువానుస్మరణం ‚‚ యద్వా,, అభయం న విద్యతే భయం సంసారో యస్మాత్తథాభూతం, స్మృతం, ప్రయచ్ఛతి దదాతి, నిర్వర్తయతీత్యర్థః తత్త్వత్పదామ్బుజం, వయం సర్వే, శరణం ప్రపద్యేమ, కథంభూతస్య తే- విశ్వస్య జగతః, సర్గస్థితిసంయమార్థే సృష్టిస్థితిసంహారార్థం, కృతావతారస్య

కృతబ్రహ్మరుద్రానుప్రవేశస్యావతారస్య-ఇదమేవహిస్వభక్తానుగ్రాహకత్వం-యత్తాపత్రయాభిహతినివర్తకనిత్యనిరతిశయానన్దసాధనభూతధురివాహుస్మృతినిర్వర్తకత్వం- స్వభక్తానాం స్మృతంప్రయచ్ఛతీత్యనేనాభక్తాననుగ్రాహిత్వంసూచితమ్॥౪౨॥ ❁తత్పదేతిపాదయన్తశ్శరణంప్రవ్రజన్తి॥యదితి॥సానుబన్ధైఅచఒభ్యన్తఇత్యనుబన్ధాఃపుత్రదారాదయఃపాత్రవస్త్రాదయఃదేహానుబన్ధినోగృహానుబన్ధినశ్చ-తైస్సహతే,అసతిఅచేతనపరిణామరూపే-దేహగేహే-సమాహారద్వందేవైకత్వం- మమాహం-దేవోహంమనుష్యోహమిత్యాదిరూఢఃదురాగ్రహాఃదేహాదేరభిమానోయేషాం-తేషాం-పుంసాం పుర్యాంశరీరే-హృదయగుహాయామిత్యర్థః-వసతోపవాత్సల్యాతిరేకాత్పురీమధితిష్ఠతోపి-తేతవ-హేభగవన్-యత్పదామ్బుజం-సుదూరంఅతివిప్రకృష్టం-తత్పదామ్బుజం-శరణంప్రవ్రజేమేత్యర్థః ❁॥౪౩॥ ❁ అహంమమాభిమానగ్రస్తచిత్తానాంత్వజ్ఞతిరేవదుర్లభా-కుతస్తత్వజ్ఞతిశుశ్రూషావాశ్యోపసత్తిప్రణిధ్యాభవత్పదామ్బుజోపాసనానిర్వృత్తిస్స్యాదిత్యాహ॥తానితి॥హేపరేశ-పరేషాంబ్రహ్మాదీనామీశనియన్తః- అసద్వృత్తిభిఅచేతనపరిణామరూపశబ్దాదిప్రవణైః,రక్షీభిరిన్ద్రియైః,పరాహృతందూరమపకృష్టంఅన్తస్థంమనోయేషాంతే-యేలోకాస్తాన్నపశ్యన్తి-వైప్రసిద్ధం,కే,నపశ్యన్తీత్యత ఆహ॥ హేఉరుగాయబహుగేయ-తేతవ-పదన్యాసవిలాసలక్ష్మ్యాః- పదయోః-యోన్యాసంస్వాత్మసమర్పణం - తస్యవిలాసోవిలసితం-యేషాంతేశమాదయోగుణా - స్తేషాంలక్ష్మీఃసంప-ద్యేషాంతే-భవత్పాదారవిన్దాత్మసమర్పణవిలసితశమాదిగుణసంపత్సమృద్ధాఇత్యర్థః ,,లక్ష్మేతితృతీయాన్తపాఠే,, తయాఽపలక్షితాఇత్యర్థః అథోఅతఏవ-నపశ్యన్తినవీక్షన్తే-కిముతత్వత్సంగతింనకుర్వన్తీతి ,,పథఇతిపాఠే,, భ్రష్టానిత్యధ్యాహర్తవ్యం- పథఃమార్గాద్భ్రష్టాన్నపశ్యన్తీత్యర్థః ,,లక్ష్మీనితిద్వితీయాన్తపాఠే, పథఇతిపాఠేచ ,, అపదన్యాసవిలాసలక్ష్మీనితిపదచ్ఛేదః-పదన్యాసవిలాసలక్ష్మీ

మార్థేకృతావతారస్యపదామ్బుజంతేవ్రజేమసర్వేశరణం యదీశస్మృతంప్రయచ్ఛత్యభయంస్వపుంసామ్॥
యత్సానుబన్ధేసతిదేవదేహేమమాహమిత్యూఢదురాగ్రహాణామ్।పుంసాంసుదూరంవసతోపిపుర్యాంవ్రజామతత్తేభగవన్పదాబ్జమ్॥౪౩॥తాన్వాఅసద్వృత్తిభిరక్షిభిర్యేపరాహృతాన్తర్మనసఃపరేశ ❁ । అథోనపశ్యన్త్యురుగాయనూనంయేతేపదన్యాసవిలాసలక్ష్మ్యాః ॥ ౪౪ ॥ పానేనతేదేవకథాసుధాయాఃప్రవృద్ధభక్త్యావిశదాశయాయే।వైరాగ్యసారంప్రతిలభ్యబోధంయథాఞ్జసాఽన్వీయురకుణ్ఠధిష్ణ్యమ్ ॥ ౪౫ ॥ అథాపరేచాత్మసమాధియోగబలేనజిత్వాప్రకృతింబలిష్ఠామ్। త్వామేవధీరాఃపురుషంవిశన్తి తేషాంశ్రమస్స్యా

రహితాన్- అతఏవ-పథఃమార్గాద్భ్రష్టాన్ ,,మార్గన్తీయత్తి,, ఇతిపూర్వప్రస్తుతాభగవదుపాసకానపశ్యన్తీత్యర్థః ,,త్వాంవేత్యపపాఠః,, అస్మిన్పాఠేమమాహమిత్యూఢదురాగ్రహాణాంపుంసాం-భగవత్పదామ్బుజంసుదూరమిత్యుక్తం-తేషామప్యుపసద్యాధికృతానాంసంనికృష్టంస్యాదిత్యాశఙ్కాయాముపాసనాధికార ఏవదుర్లభఇత్యాహ ॥ త్వామితి॥ అస్మిన్పాఠేభ్రష్టాఇతిప్రథమాన్తాధ్యాహారః-యేఅసద్వృత్తిభిఃపరాహృతాన్తర్మనసో ,,ఽతఏవ,, సన్మార్గభ్రష్టా-ఏతే-త్వాంనపశ్యన్తినోపాసతే-తర్హికేఉపాసతఇత్యతఆహ॥యేఇతి॥త్వత్పదన్యాసవిలాసలక్ష్మ్యస్తుపశ్యన్తీత్యర్థః,,లక్ష్మ్యా ఇతిపఞ్చమ్యన్తపాఠే,, పథఇత్యస్యవిశేషణం,పదన్యాసవిలాసలక్ష్మీరూపాత్పథోభ్రష్టాఃనపశ్యన్తి-అస్మిన్పాఠే, అథో ఇతిపాఠాభ్యుపగమే,లక్ష్మ్యాభ్రష్టాఃఅథోఽతఏవనపశ్యన్తీత్యర్థః ❁ ॥౪౪॥ ❁ఏవమనుగ్రాహకత్వాఽననుగ్రాహకత్వే ఉక్త్వా,అథానుగ్రహవిషయేష్వపిభగవత్కథాశ్రోతౄణాంసమాధిపరేభ్యస్సౌకర్యమాహద్వాభ్యామ్॥పానేనేతి॥హే దేవ, తే,కథాసుధాయాఃఅమృతతుల్యకథాయాః, పానేన,శ్రవణేన -ప్రవృద్ధభక్త్యాప్రవృద్ధప్రేమాత్మకజ్ఞానేన-విశదాశయాఃనిర్మలాన్తఃకరణాః, అనేనోపాయోత్పత్తిప్రతిబన్ధకపూర్వపాపనివృత్తిరుక్తాభవతివైరాగ్యసారంవైరాగ్యే సారభూతం-వైరాగ్యంనామ,విమోకాపరపర్యాయంకామేష్వలాలసత్వరూపంకామానభిష్వఙ్గిత్వం - ఇదంచవివేకాదీనామప్యుపలక్షణం,వివేకాదిసాధనసప్తకానుగృహీతం,బోధంతైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతానరూపంప్రత్యక్షతాపన్నంప్రేమాత్మకంజ్ఞానం-ప్రతిలభ్య - అఞ్జసాసుఖేన - అకుణ్ఠధిష్ణ్యం కాలసత్వాదిగుణాదిభిరప్రతిహతంవైకుణ్ఠాఖ్యంముక్తప్రాప్యంస్థానం-యథా-ఽన్వీయుఃప్రాప్నుయుః ❁ ॥౪౫॥ ❁అథ ఇవ రేచఅన్యేపి- ఆత్మసమాధియోగబలేనఆత్మనోఽన్తఃకరణస్య-యస్సమాధిస్స్థైర్యం- సఏవయోగఃఉపాయ - స్తస్యబలేన యద్వా - ఆత్మనఃపరమాత్మనః-యస్సమాధిఃపరమాత్మ విషయకస్సమాధిః- సఏవయోగః - తస్యబలేననిష్పాదనేన పరిపక్వభగవత్సమాధినా-బలిష్ఠాందుస్త

౪౪॥ శ్లో॥ పా ❁ పథోనపశ్యన్తి పా॥ త్వాంవానపశ్యన్తి॰ పా॥లక్ష్మ్యా॥పా॥లక్ష్మీన్॥పా॥లక్ష్మ్యాః॰

రాం - ప్రకృతింభగవన్మాయాం-జిత్వాతీర్త్వా - ధీరాఃజితేన్ద్రియా - పురుషంపరమపురుషం - త్వామేవ - విశన్తిప్రాప్నువన్తి - తథాపి - తేషాంశ్రమ - స్స్యాత్-అష్టాఙ్గయుక్తభక్తియోగనిష్ఠానాంశ్రమస్స్యాత్-ఏకైకస్యాఙ్గస్యైవదుస్సంపాదత్వాత్-నతుసేవయాతే - కథాశ్రవణాదిరూపత్వత్సేవయోపలక్షితానాంతునశ్రమఇత్యర్థః ॥ ౪౮ ॥ ॥ తదేవం స్తుత్వాఽథస్వాభిప్రాయమావిష్కుర్వన్తీత్యాహుః ॥తదిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః॥ నః అస్మాకం-శరణాగతత్వాన్నాథతోః-హే ఆద్యపరమకారణ-తేవయంత్వత్సంబన్ధినోవయం లోకసిసృక్షయాలోకాన్ స్రష్టుమిచ్ఛయా-త్వయా-త్రిభిస్సత్త్వాదిభిర్గుణైః-స్వేఆత్మని-ఆధారభూతే-సృష్టాః ,,ఆత్మభిస్స్వేతిపాఠే,, ఆత్మభిఃశరీరభూతైస్త్రిభిరిత్యర్థః- అనుసృష్టాఃమహదాద్యనుక్రమేణసృష్టాః - సర్వే-వియుక్తాఃపరస్పరమసంమిళితాః-తేతుభ్యం - స్వవిహారతన్త్రంస్వాధికారనిర్వహణం -ప్రతిహర్తవే ప్రత్యుపకర్తుం- త్వల్లీలోపకరణబ్రహ్మాణ్డరచనారూపప్రత్యుపకారార్థం- నశక్నుమః ॥ ౪౯ ॥ ప్రతిహరణాసామర్థ్యమేవప్రపఞ్చయతి ॥ యావదితి ॥ హేఅజ-కాలేతత్తదవసరే-తేతవ-బలిం ఆరాధనం-యథా-హరామసమర్పయామ-కరవామేతియావత్-వయంచభవతీక్రీడోపకరణభూతాఃవయమపి - అన్నం శబ్దాదిభోగ్యం - యథా - అదామఅనుభవామ-యథాచ - ఇమేలోకాఃస్రక్ష్యమాణాదేవాదయోలోకాః - ఉభయేషాంజ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణాంబలింశబ్దాదీన్గన్ధాదీంశ్చవిషయాన్-హరన్తఃఉపస్థాపయన్తః - అనూహాఃనిస్సంశయాః -అన్నమదన్తిసుఖమనుభవన్తి తథాకర్తుంనశక్నుమఇత్యర్థః - యావచ్ఛబ్దోఽవధారణే-నశక్నుమోయావత్ - నశక్నుమఏవేత్యర్థః ॥ ౫౦ ॥ ఏవం బ్రహ్మాణ్డసృష్టావాత్మనామసామర్థ్యమావేద్య - తత్సామర్థ్యం ప్రార్థయిష్యన్తః స్త్వమేవతత్ప్రదానసమర్థఇత్యాహుః॥త్వంనఇతి॥ సాన్వయానాంసకార్యాణాం-సురాణాం-నఃఅస్మాకం-త్వమాద్యఃకారణభూతోఽసి,ఆద్యత్వేనవికారాశ్రయత్వమాశఙ్క్యాహుః ॥ కూటస్థఃనిర్వికారః-తర్హ్యాద్యత్వమయుక్తమిత్యాశఙ్క్యోక్తం ॥ పురుషఇతి ॥ పురిశేత

న్నతుసేవయాతే ॥ ౪౮ ॥ తత్తేవయంలోకసిసృక్షయాఽఽద్యత్వయాఽనుసృష్టాస్త్రిభిరాత్మనిస్వే । సర్వేవియుక్తాస్స్వవిహారతన్త్రంనశక్నుమస్తత్ప్రతిహర్తవే,తే ॥ ౪౯ ॥యావద్బలింతేఽజహరామకాలే యథావయంచాన్నమదామయత్ర। యథోభయేషాంతఇమేహిలోకాబలింహరన్తోఽన్నమదన్త్యనూహాః॥ త్వంనస్సురాణామసిసాన్వయానాంకూటస్థఆద్యఃపురుషఃపురాణః । త్వం దేవశక్త్యాంగుణకర్మయోనౌరేతస్త్వజాయాంకవిమాదధేఽజః ॥ ౫౦ ॥ తత్తేవయంసత్ప్రముఖాయదర్థేబభూవిమాత్మన్కరవామకింతే।

ఇతిపురుషః - తత్తదన్తరాత్మతయాఽవస్థితః - నతుతత్తద్వస్తుగతవికారాశ్రయఇత్యర్థః - తస్యాపికారణాన్తరమాశఙ్క్యోక్తం ॥ పురాణఇతి ॥ సర్వాపేక్షయాత్వమేవపురాణః-నతుత్వదపేక్షయాపురాణమస్తీత్యభిప్రాయః।ఏవంభూతోఽజస్త్వం, హేదేవ-గుణకర్మయోనౌశబ్దాదిగుణగ్రాహకజ్ఞానేన్ద్రియాణాంకర్మేన్ద్రియాణాంచ యోనౌకారణభూతాయాం - శక్త్యాంస్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాయా-మజాయాం ప్రకృతౌ- రేతఃసృష్టిసామర్థ్యం - కవింసమష్టిపురుషం బ్రహ్మాణంచా-దధేనిహితవాన్ ,,పురుషేణాత్మభూతేనవీర్యమాధత్తవీర్యవా,, నితిపూర్వముక్తత్వాత్ ॥ ౫౧ ॥ తదితి ॥ తత్తస్మాత్తవైవపరమకారణత్వాత్ - సత్ప్రముఖాఃసమష్టిపురుషప్రభృతయఃతేవయంత్వచ్ఛరీరభూతావయం - యదర్థేయదర్థం - బభూవిమ-త-త్కింతేకార్యంకరవామ-సృష్టిమితిచేత్తత్రాహుః - తర్హి - నోఽస్మభ్యం - హేదేవ - త్వంక్రియార్థేసృష్ట్యర్థం - స్వచక్షుఃస్వాధికారానురూపంవిజ్ఞానం శక్త్యాసామర్థ్యేనసహ - యదనుగ్రహాణామితి ॥ యస్యానుగ్రహోయేషాంతేషామితివ్యధికరణబహువ్రీహిః - యస్యతవానుగ్రహభాజామస్మాకందేహీత్యర్థః - యద్వా- అనుగృహ్యన్తేయేనభవతేత్యనుగ్రహాః-సంసారిణాంఫలనిష్పత్త్యావనుగ్రాహకతయాఽనుగృహీతాః-తేషాం-నః - క్రియార్థేస్వస్వప్రవృత్తయే-య-చ్చక్షుర్జ్ఞానం- త- ద్దేహీత్యర్థః ,,అత్రేదంతత్త్వం,, పురుషేణాత్మభూతేనవీర్యమాధత్తవీర్యవాన్ ,, రేతస్త్వజాయాంకవిమాదధేఽజ,, ఇతిపరమాత్మాత్మకసమష్టిపురుషసంసృష్టాయామాయాయాఃమహదాద్యారమ్భకత్వమవగమ్యతే-తత్రమహదాదిపృథివ్యన్తాఃఅవస్థావిశేషాః-తత్రాఖణ్డితాయాఏవమాయాయాఃప్రదేశభేదేనమహదాద్యాపత్త్యాపరిణామః॥ఏవంమహతోప్యఖణ్డితాత్ప్రదేశభేదేనాహంకారరూపపరిణామః-ఏవమహంకారాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం - నతుకార్త్స్న్యేన మహదాదీనాముత్తరోత్తరకార్యరూపపరిణామః - తథాసత్యుత్తరోత్తరకార్యరూపేణకృత్స్నస్యాపి మహదాదేఃపరిణతత్వాన్మహదాదీనాంపృథక్స్థిత్యనుపపత్త్యా ,, పృథివ్యప్సుప్రలీయ

౪౯ ॥ శ్లో ॥ పా॥ స్త్రిభిరాత్మభిస్స,

త ,, ఇత్యారభ్య ,,మహానవ్యక్తేలీయత ,, ఇత్యన్తేనలయశ్రవణంవిరుద్ధ్యేత-అయమేవహిలయః-యత్పూర్వపూర్వావస్థయాఽవస్థితేనద్రవ్యేణతదేకదేశస్యోత్తరోత్తరావస్థామాపన్నస్యతదవస్థాప్రహాణేనసంశ్లేషః - ఏవంచపఞ్చీకరణోపపత్తిః-అన్యథాపృథక్తత్త్వానామభావాత్తదనుపపన్నంస్యాత్ , ఏవంచమహత్త్వాహంకారత్వాకాశత్వాదిపృథివీత్వపర్యన్తావస్థామాపన్నస్యప్రధానద్రవ్యస్య , పరమాత్మాత్మకసమష్టిపురుషబ్రహ్మానుప్రవేశేన , పరమాత్మశరీరత్వవ్యపదేశఉపపన్నః - కార్యావస్థకారణావస్థద్రవ్యస్యైకత్వేన,తత్రైవానుప్రవేశమాత్రేణ ,, యస్యపృథివీశరీర,,మిత్యాదీనాముపపత్తిః - నతుపృథివీత్వాద్యవస్థాస్వనుప్రవేశఉపపన్నః, నచైవం ,,యస్యావ్యక్తంశరీర,,మిత్యేతావతైవమహదాదిపృథివ్యన్తానాంశరీరత్వసిద్ధేః,పృథ,,గ్యస్యపృథివీశరీరం,, యస్యాపశ్శరీర,,మితిపృథివ్యాదీనాంశరీరత్వకథనంవ్యర్థమితివాచ్యం ,, పరస్పరమవస్థానామవస్థావస్థావతోశ్చభేదేఽప్యవస్థావద్ద్రవ్యాణామేకత్వాత్సర్వావస్థద్రవ్యస్యపరమాత్మశరీరత్వమేవ,నతువైశేషికమతరీత్యాకార్యకారణయోర్భిన్నద్రవ్యత్వేనాశరీరత్వమితిప్రతిపాదనార్థత్వాత్, నచమహదాదీనాంకేవలాచేతనపరిణామరూపత్వేవిశిష్టోపాదానత్వాసిద్ధిః , ప్రకృతిపురుషవిశిష్టస్యపరమాత్మనఉపాదానత్వంహివిశిష్టోపాదానత్వం,భావ్యవస్థావిశేషాశ్రయత్వంహ్యుపాదానత్వమితివాచ్యం ,, విశిష్టోపాదానత్వేపిత్రయాణామసాంకర్యేణకార్యతాభ్యుపగమేనవిరోధాభావాత్ - అచేతనమచేతనంప్రతి-చేతనశ్చేతనంప్రతి,ఈశ్వరఈశ్వరంప్రతి-కారణమిత్యఙ్గీక్రియతే, తత్రాచేతనస్యకార్యతామహదాదిపృథివ్యన్తావస్థాశ్రయతారూపా,స్వరూపాన్యథాభావలక్షణా,,చేతనస్యకార్యతాతు సంకుచితజ్ఞానస్యతద్వికాసరూపా- స్వభావాన్యథాభావలక్షణా,సైవాగ్రిమాధ్యాయేప్రతిపాదయిష్యతే-తత్రహి ,, అథతస్యాభితప్తస్యకతిచాయతనానీ,,త్యుపక్రమ్య,జీవసంఘాతసంశ్లిష్టస్యసమష్టిపురుషస్యచతుర్ముఖస్యవాగాదీన్ద్రియేభ్యోవ్యష్టిభూతానాందేవాదీనామిన్ద్రియోత్పత్తిం , చాతుర్వర్ణ్యోత్పత్తిం,చాభిధాయ ,,ఏతేవర్ణాస్స్వధర్మేణయజన్తిస్వగురుంహరిం । శ్రద్ధయాఽఽత్మవిశుద్ధ్యర్థంయజ్జాతాస్సహవృత్తిభి,,రితి

~~~~~~

త్వంనస్స్వచక్షుఃపరిదేహిశక్త్యాదేవక్రియార్థేత్వదనుగ్రహాణామ్ ॥ ౫౦ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, పఞ్చమోఽధ్యాయః

మైత్రేయః॥ఇతితాసాంస్వశక్తీనాంసతీనామసమేత్యసః।ప్రసుప్తలోకతన్త్రాణాంనిశామ్యగతిమీశ్వరః॥౧॥కాలసంజ్ఞాంతదాదేవీంబిభ్రచ్ఛక్తిమురుక్రమః। త్రయోవింశతితత్త్వానాంగణంయుగపదావిశత్॥౨॥సోఽను

~~~~~~

ప్రళయదశాయాంసంకుచితజ్ఞానానామచేతనప్రాయాణాం జీవానాంభగవదారాధనోపయుక్తకరణకళేబరోత్పత్తిద్వారావిజ్ఞానవికాసరూపకార్యతాప్యభిధాస్యతే , కార్యావస్థ చేతనాచేతననియమనరూపాద్వారకావస్థాశ్రయతారూపా, చేతనాచేతనగతకార్యతానిర్వాహకత్వరూపాసద్వారకావస్థాశ్రయతా-చేత్యుభయవిధావస్థాశ్రయతేశ్వరస్యానుప్రవేశే - చేతనాచేతనసామానాధికరణ్యాదిభిరస్మిన్శాస్త్రేబహుధాప్రతిపాద్యతే,,అతోఽస్మిన్నధ్యాయేఽచేతనంప్రతిపరిణామపరంపరామాత్రమభిహితమితి ॥ ౫౦ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవత,చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం,శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం,తృతీయస్కన్దే, పఞ్చమోఽధ్యాయః.

ఏవంనివేదితహార్దానాంతత్త్వానామన్తఃప్రవేశేనాహితసృష్టిసామర్థ్యానాంబ్రహ్మణస్సృష్టిః , తత్రసమష్టిపురుషచతుర్ముఖోత్పత్తిః, స్తత్సమష్టీన్ద్రియాదిభ్యోవ్యష్టీన్ద్రియోత్పత్తిశ్చకథ్యతేషష్ఠేనాధ్యాయేన , తత్రతావదసంహతానాంపరమాత్మానుప్రవేశేనసృష్టిసామర్థ్యమాహ॥ ఇతీతిత్రిభిః ॥ ఇతీతి ॥ ఈశ్వరోభగవాన్-ఇత్యుక్తరీత్యా,సమేత్యమిళిత్వా, సతీనాంవర్తమానానాం ,స్వశక్తీనాం ,,యస్యపృథివీశరీరం ,, యస్యాత్మాశరీరం ,,యస్యచక్షుశ్శరీర,,మిత్యాదిప్రకారేణశరీరభూతానాం , ప్రసుప్తంఅనుద్బుద్ధం - లోకతన్త్రంలోకరచనాసామర్థ్యం,యాసాంతాసాం-సమష్టిచేతనప్రముఖమహదాదితత్త్వానాం,గతింస్థితిం ,నిశామ్యదృష్ట్వా-గణమావిశదిత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౧॥ కాలసంజ్ఞామితి ॥ తతఃనిశామనానన్తరం , కాలసంజ్ఞాంకాలాఖ్యాందేవీం,దేవస్యస్వస్య-సంబన్ధినీం,శక్తింఅపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాం- రూపాన్తరమిత్యర్థః ॥ బిభ్రత్అన్తఃప్రవిశ్యప్రశాసనేనధారయన్,త్రయోవింశతితత్త్వానాంమహదహంకారపఞ్చభూతపఞ్చతన్మాత్రైకాదశేన్ద్రియరూపాణాంతత్త్వానాం - గణంసమూహం,ఉరుక్రమోవిస్తృతపాదవిన్యాసస్త్రివిక్రమోభగవాన్-యుగపత్ఏకదా-ఆవిశత్అనుప్రవిష్టవాన్ ॥ ౨ ॥ సఇతి ॥సభగవాన్, చేష్టారూపేణప్రేరణాత్మకచేష్టోపలక్షితేః-భిన్నమసంహతం-తంగణంత్రయోవింశతితత్త్వగణం,సంయోజయామాససంయు

క్తన కరోత్-భూతానాం పఞ్చీకరణం, ఇన్ద్రియాణాం భూతైరాప్యాయనం చోక్తం భవతి-కథం భూతః, సుప్తం కర్మ త
ద్వ్యాపారం-ప్రబోధయన్ ఉద్బోధయన్ ॥౩॥ ఆహితసామర్థ్యస్య తత్త్వగణస్య బ్రహ్మాణ్డోత్పత్తిద్వారా చతుర్ముఖశరీరా
రమ్భకత్వం సంగ్రహేణాహైకేన ॥ ప్రబుద్ధకర్మేతి ॥ దైవేన భగవత్సంకల్పేన, ప్రబుద్ధముద్బుద్ధం-కర్మ స్వవ్యాపారో, యస్య సః
త్రయోవింశతితత్త్వాత్మకో గణః-ప్రేరితః-దైవేనేత్యనుషఙ్గః-స్వాభిర్మాత్రాభిరంశైః అధిపూరుషం బ్రహ్మాణం, అజనయత్
అసృజత్ ॥౪॥ కదమజనయదిత్యపేక్షాయాం తదేవ వివృణోతి ॥ పరేణేతి ॥ మాత్రయా-అంశభూతసంకల్పరూపజ్ఞానేన స్వ
స్మిన్నివిశతా అనుప్రవిష్టేన, పరేణ భగవతా-ఉపలక్షితైః, సోఽతో వా తృతీయా, విశ్వసృడ్గణః విశ్వం సృజతీతి విశ్వసృడ్గణః,
త్రయోవింశతితత్త్వజాతం - యస్మిన్గణే, చరాచరాః స్థావరజఙ్గమాః - లోకాః కార్యత్వే నావస్థితాః - ఏవంభూతో
గణః-అన్యోన్యం పరస్పర-మాసాద్య సంహత్య- చుక్షోభ పరిణతోఽభూత్, సమష్టిపురుషగర్భబ్రహ్మాణ్డరూపేణ పరిణతోఽ-
మాదిత్యర్థః ॥౫॥ హిరణ్మయ ఇతి ॥ హిరణ్మయ ఇత్యణ్డకోశవిశేషణం-సపురుషః సమష్టిపురుషసహితః, యద్వా-అప్స్వవర్త
మానే అణ్డకోశే, హిరణ్మయః స్వర్ణమయాణ్డకోశావృతత్వాద్ధిరణ్మయః, సపురుషః-సః ప్రసిద్ధః-సమష్టిపురుషశ్చతుర్ముఖః-
దేవాదిసర్వసత్త్వైః-రుపబృంహితః యుక్తః - సహస్రం పరివత్సరాన్-యావదణ్డస్య పరిపాక-స్తావ-దువాస ఉషితవాని-
త్యర్థః-అత్ర అప్స్వావాసేత్యనేన, అణ్డకోశోత్పత్తేః పూర్వమపాం స్థిత్యవగమాత్ "ఉదాప్లుతం విశ్వమిదం తదాసీ" దితివ
క్ష్యమాణత్వాచ్చావరణజలస్య సృష్టిరణ్డోత్పత్తేః పూర్వమవగన్తవ్యా-సర్వసత్త్వోపబృంహిత ఇత్యనేన, చతుర్ముఖస్య సమ
ష్టిపురుషత్వమావేదితం - ఏతేనావరణజలేశయానస్య భగవతో నాభ్యాః ప్రసూతత్వాద్ధపద్మకోశరూపబ్రహ్మాణ్డోత్పత్తి
రర్థసిద్ధా వేదితవ్యా "సపద్మకోశస్సహసోదతిష్ఠ" దితి వక్ష్యమాణైకార్థ్యాత్ ఏవం తత్త్వానాం సమష్టిపురుషశరీరారమ్భక
త్వముక్తం, సమష్టిపురుషత్వం నామ-భూత- సంఘాతారబ్ధస్వసంశ్లిష్టజీవసంఘాతమనః ప్రాణేన్ద్రియారమ్భకశరీరవ

ప్రవిష్టో భగవాంశ్చేష్టారూపేణ తం గణమ్ । భిన్నం సంయోజయామాస సుప్తం కర్మ ప్రబోధయన్ ॥ ౩ ॥
ప్రబుద్ధకర్మా దైవేన త్రయోవింశతికో గణః । ప్రేరితోఽజనయత్స్వాభిర్మాత్రాభిరధిపూరుషమ్ ॥ ౪ ॥ పరే
ణావిశతా స్వస్మిన్మాత్రయా విశ్వసృడ్గణః । చుక్షోభాన్యోన్యమాసాద్య యస్మిన్లోకాశ్చరాచరాః ॥ ౫ ॥
హిరణ్మయస్స పురుషస్సహస్రపరివత్సరాన్ । అణ్డకోశ ఉవాసాప్సు సర్వసత్త్వోపబృంహితః ॥ ౬ ॥ స వై విశ్వ
సృజాం గర్భో దైవకర్మాత్మశక్తిమాన్ । విబభాజాత్మనాత్మానమేకధా దశధా త్రిధా ॥ ౭ ॥ ఏష హ్యశేషస

త్త్వం, న చ పుత్రాదిశరీరారమ్భకశరీరవత్త్వాత్ పిత్రాదీనాం సమష్టిపురుషత్వశఙ్కా-కార్యా "పఞ్చమ్యామాహుతావా
పః పురుషవచసో భవన్తి", తదన్తరప్రతిపత్తౌ రంహతి సంపరిష్వక్తః ప్రశ్ననిరూపణాభ్యాం, "శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చా
ప్యుత్క్రామతీశ్వరః । గృహీత్వైతాని సంయాతి వాయుర్గన్ధానివాశయా" దిత్యాదిశ్రుతిసూత్రస్మృత్యాదిప్రమాణ్యే
న, మన ఆదీన్ద్రియసంశ్లేషాభావేన పిత్రాదిశరీరాణాం తదారమ్భకత్వాభావాత్ తదిన్ద్రియాద్యధిష్ఠానమాత్రత్వాత్ ॥౬॥
ఏవం సమష్టిపురుషోత్పత్తిమభిధాయాథాస్మాత్సమష్టిపురుషశరీరాద్వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాణాముత్పత్తిం వక్ష్యం స్తావదస్య
సమష్టిపురుషత్వం వదన్-కరణభోక్తృవిషయరూపేణ త్రిధా విభాగం - కరణాంశే ఏకాదశధా చ విభాగం స్వకర్తృకమా
హ ॥ స ఇతి ॥ విశ్వసృజాం మహదాదీనాం-గర్భః అపత్యరూపః - దైవం భగవత్సంకల్పః - కర్మాత్మశక్తిః-కర్మరూపా ఆ
త్మనాం జీవానాం, శక్తిః, "అవిద్యా కర్మసంజ్ఞాన్యా తృతీయా శక్తిరిష్యతే", ఇత్యుక్తేః - తద్వానిత్యర్థః-యద్వా- దైవం భగ
వత్సంకల్పః-కర్మ జీవానాం కర్మ, ఆత్మానో జీవాః, శక్తిః జీవసంఘశరీరాద్యారమ్భకాచిచ్ఛక్తిః, శ్చ యస్య సన్తీతి తద్వాన్, అ
నేన సమష్టిపురుషత్వముక్తం-ఏవంభూతస్స వై సమష్టిపురుషః-ఆత్మనా కర్త్రా ఆత్మానం-ప్రథమం-త్రిధా, కరణభోక్తృవి
షయరూపేణ, తత్రాపి కరణాంశే - ఏకధా దశధా - మనః పర్యన్తేన్ద్రియరూపేణ ఏకాదశధేత్యర్థః, విబభాజ విభక్తమక
రోత్ । స్వసంశ్లిష్టజీవసంఘం, భోక్తృత్వేన-స్వేన్ద్రియైకదేశం తస్తద్భోగ్యకరణత్వేనాకారేణ-కరోదిత్యర్థః ॥౭॥
అస్యైవంవిధవిభాగసామర్థ్యమాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ ఏష బ్రహ్మ -అశేషసత్త్వానాం సమస్తవ్యష్టిపదార్థానాం-ఆత్మా ఆధారః-
తచ్ఛరీరకపరమాత్మదృష్ట్యేదముక్తం-పరమాత్మనోఽంశః అపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతః, నన్విదం సర్వజీవసాధారణమ
త ఆహ ॥ ఆద్య ఇతి ॥ ఆద్యః ప్రథమః-అవతారః - పరమాత్మన ఇత్యనుషఙ్గః, పరమాత్మన ఆవేశావతారో బోధ్యః "సృష్టిం
తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే", ఇత్యుక్తేః- యత్ర పరమాత్మాత్మకే సమష్టిపురుషే పరమాత్మాంశావతారభూ

తే-అసౌ భూతగ్రామః వ్యష్టిపదార్థజాతం-విభావ్యతే వివిధముత్పాద్యతే అతః ఈదృశవిభాగసమర్థ ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౮ ॥ ✽ ప్రస్తుతత్రివిధైకాదశవిధవిభాగావుపపాదయన్ సమష్టిపురుషస్యైవోపపాదయతి - సాధ్యాత్మ ఇతి ॥ వివిధం రాజతీతి వ్యష్టిరూపేణ భాతీతి విరాట్ - యద్యపి విరాట్ఛబ్దోఽనిరుద్ధపరః, తథాపీహ సమష్టిపురుషాద్విభక్తవ్యష్ట్యుత్పత్తిప్రకరణాచ్చతుర్ముఖపరః - స బ్రహ్మా - సాధ్యాత్మః అధ్యాత్మసహితః - సమష్టిరూపేణ స్వశరీరాన్తర్గతభోక్తృవర్గసహితః - ఆత్మని దేహే వర్తమానో జీవో హ్యధ్యాత్మశబ్దోక్తః - స చావిభక్తరూపస్సమష్ట్యవస్థః - సాధిభూతః మహాభూతేషు వర్తమానశబ్దాదివిషయసహితః, బ్రహ్మశరీరారబ్ధభోగ్యజాతమధిభూతమిత్యర్థః, సాధిదైవః ఇన్ద్రియసమష్టిసహితః ఆదిత్యమణ్డలాదిషు స్థానేషు వర్తమానా ఆదిత్యాదయో దేవశబ్దవాచ్యాః, తదధిష్ఠేయానీన్ద్రియవర్గ ఇహాధిదైవశబ్దోక్తః సమష్ట్యవస్థస్య శరీరాన్తర్గతభోక్తృభోగ్యకరణాన్యపి త్రివిధానీత్యర్థః అత్రాధిదైవాంశం వివృణోతి ॥ ప్రాణ ఇతి ॥ ప్రాణశబ్ద ఇన్ద్రియపరః - తముత్క్రాన్తం సర్వే ప్రాణా అనుత్క్రామన్తీతి శ్రుతిప్రయోగాత్। దశవిధః శ్రోత్రాదిరూపేణ-ఏకధా - హృదయేన మనసా-వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాదీనాం బ్రహ్మణో విభక్తత్వం వక్ష్యతే ✽ ॥ ౯ ॥ ✽ తత్తు న స్వాతన్త్ర్యేణ కృతం, కింతు, భగవదనుప్రవేశాదిత్యాహ ॥ స్మరన్నితి ॥ ఈశః నియన్తా అధోక్షజో భగవాన్, విశ్వసృజాం మహదాదితత్త్వానాం, విజ్ఞాపితం ‘‘యావద్బలిం తేఽజ హరామ’’ ఇత్యాదినా విజ్ఞాపితం, స్మరన్, ఏషామిన్ద్రియాదీనాం, వివృద్ధయే వ్యష్టిరూపేణ విస్తారాయ, స్వేనస్వీయేన-తేజసా జ్ఞానేన విరాజం బ్రహ్మాణం-అతపత్ ఆలోచయత్-తప ఆలోచనే - అయం వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియవిభాగసామర్థ్యవాన్ యథా భవేత్తథా ఇమసంకల్పయదిత్యర్థః ✽ ॥ ౧౦ ॥ ✽ వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాణాం బ్రహ్మణస్సకాశాద్విభాగప్రతిపాదనం ప్రపఞ్చయతే ॥ అథేతి ॥ అథ ఆలోచనానన్తరం, అభితప్తస్య ఉక్తసంకల్పవిషయస్య - తస్య, తస్మాద్బ్రహ్మణ ఇత్యర్థః-నటస్య

త్వానామాత్మాంశః పరమాత్మనః। ఆద్యోఽవతారో యత్రాసౌ భూతగ్రామో విభావ్యతే ॥ ౮ ॥ సాధ్యాత్మస్సాధిభూతశ్చ సాధిదైవ ఇతి త్రిధా। విరాట్ప్రాణో దశవిధ ఏకధా హృదయేన చ ॥ ౯ ॥ స్మరన్విశ్వసృజామీశో విజ్ఞాపితమధోక్షజః। విరాజమతపత్స్వేన తేజసైషాం వివృత్తయే ॥ ౧౦ ॥ అథ తస్యాభితప్తస్య కతిచాయతనాని హ। నిరభిద్యన్త దేవానాం తాని మే గదతః శృణు ॥ ౧౧ ॥ తస్యాగ్నిరాస్యం నిర్భిన్నం లోకపాలోఽవిశత్పదమ్। వాచా స్వాంశేన వక్తవ్యం యయాఽసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౨ ॥ నిర్భిన్నం తాలు వరుణో లోకపాలోఽవిశద్ధరేః। జిహ్వయాంశేన చ రసం యయాఽసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౩ ॥ నిర్భిన్నే అశ్వినౌ నాసే విష్ణోరావిశతాం పదమ్। ఘ్రాణేనాంశేన గన్ధస్య ప్రతిపత్తిర్యతో భవేత్ ॥ ౧౪ ॥ నిర్భిన్నే అక్షిణీ త్వష్టా లోకపాలోఽవిశద్విభోః। చక్షుషాంశేన రూపాణాం ప్రతిపత్తిర్యతో భవేత్ ॥ ౧౫ ॥ నిర్భిన్నాన్యస్య చర్మాణి లోకపాలోఽ

శృణోతీతి వత్తృణ్ణస్యార్థస్య ఏతద్సామాన్యపరతయా షష్ఠ్యా వివక్షితః - దేవానాం వ్యష్టీన్ద్రియాణాం, కతిచాయతనాని స్థానాని-నిరభిద్యన్త ఉద్భిన్నాన్-తాని స్థానాని-గదతః, మేమత్తః, శృణ్విత్యర్థః ✽ ॥ ౧౧ ॥ ✽ విభాగమాహ ॥ తస్యేత్యాదిచతుర్దశభిః ॥ అత్ర, అత్ర ప్రతిశ్లోకం ప్రస్తుతస్సమష్టిభూతో భగవదాత్మకశ్చతుర్ముఖస్తస్యేత్యాదిషష్ఠ్యన్తైః పరామృశ్యతే। తస్య భగవదాత్మకస్య చతుర్ముఖస్య నిర్భిన్నం విభక్తముత్పన్నమితి యావత్, వ్యష్టిభూతజాతస్య-ఆస్యం-పదం స్థానం, ఆస్యరూపం స్థానం, స్వాంశేన స్వాధిష్ఠేయభూతేన-వాచా వాగిన్ద్రియేణ-సహ - లోకపాలోఽగ్నిః, ఆవిశత్ ప్రావిశత్। కథంభూతయా వాచా-అసౌ వ్యష్టిజీవః-యయా వాచా - వక్తవ్యం ఉచ్చార్యం శబ్దం, ప్రతిపద్యతే ఉచ్చారయతీత్యర్థః-సమష్టిపురుషాద్విభక్తోఽగ్నిస్తత్స్థానవిభక్తస్య వ్యష్టిజీవస్య విభక్తమాస్యం విభక్తేన వాగిన్ద్రియేణ సహ ప్రావిశదిత్యర్థః ఏవమగ్రేఽప్యూహ్యం, సర్వత్రాపి త్రిప్రదర్శనమధ్యాత్మపరం - వాగాద్యాదిల్వేన్ద్రియాన్తమధిదైవతసమర్పకం వక్తవ్యమిత్యాది ప్రతిపత్తవ్యం - శబ్దాదికమధిభూతసమర్పకం వేదితవ్యమ్. ॥ ౧౨ ॥ నిర్భిన్నమితి ॥ నిర్భిన్నం పృథగ్విభక్తం-తాలుస్థానం లోకపాలో వరుణః-అంశేన స్వాధిష్ఠేయేన జిహ్వయేన్ద్రియేణ-అవిశత్-అసౌ వ్యష్టిజీవః - యయా జిహ్వయా- రసాన్ అమ్లమధురాదిరసాన్-ప్రతిపద్యతే జానాతి ✽ ॥ ౧౩ ॥ ✽ నిర్భిన్నే ఇతి ॥ హరేః హర్యాత్మకాత్సమష్టిపురుషాన్నిర్భిన్నే-నాసే స్థానే-అశ్వినౌ దేవతే - అంశేన స్వాధిష్ఠేయేన ఘ్రాణేన్ద్రియేణ సహ-విశతాం, యతః ఘ్రాణేన్ద్రియేణ-గన్ధస్య సుగన్ధదుర్గన్ధాదేః-ప్రతిపత్తిర్జ్ఞానం-భవేత్ ✽ ॥ ౧౪ ॥ ✽ నిర్భిన్నే ఇతి ॥ విభోర్బ్రహ్మణస్సకాశాన్నిర్భిన్నే-అక్షిణీ స్థానే - లోకపాలస్త్వష్టా ఆదిత్యః - స్వాధిష్ఠేయేన చక్షురిన్ద్రియేణ సహ - అవిశత్ - రూపాణాం నీలపీతాదీనాం రూపాణాం- ప్రతిపత్తిర్యతః యేన చక్షుషా భవేత్ ✽ ॥ ౧౫ ॥ ✽ నిర్భిన్నానీతి ॥ అస్య బ్రహ్మణః - నిర్భిన్నాని చర్మాణి - లోకపాలోఽని

లః వాయుః, అంశేన ప్రాణేన, త్వగిన్ద్రియేణ ప్రాణవత్ కృత్స్నదేహవ్యాపినేత్యర్థః అవిశత్ - అసౌ వ్యష్టిజీవః - యేన త్వగిన్ద్రియేణ, సంస్పర్శం మృదుత్వకఠినత్వశైత్యోష్ణ్యాదిసంస్పర్శం - ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౬ ॥ కర్ణావస్యేతి ॥ అస్య బ్రహ్మణః వినిర్భిన్నౌ కర్ణౌ - స్వధిష్ణ్యం స్వస్థానం, దిశః దేవతాః - శ్రోత్రేణాంశేన శ్రోత్రేన్ద్రియేణ - సహ వివిశుః - శబ్దస్య సిద్ధిః జ్ఞానం - యేన శ్రోత్రేణ, ప్రతిపద్యతే ప్రాప్నోతి ॥ ౧౭ ॥ త్వచమితి ॥ అస్య బ్రహ్మణః, విభిన్నాం త్వచం ఓషధీః ఓషధ్యభిమానిదేవతాః - విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః - రోమభిః అంశేన రోమరూపస్వాధిష్ఠేయేన్ద్రియేణ - వివిశుః ప్రావిశన్ - అసౌ వ్యష్టిజీవః - యైః రోమభిః - కణ్డూం - ప్రతిపద్యతే జానాతి - త్వగిన్ద్రియస్యైవ స్థానభేదేన విషయద్వయం కణ్డూః స్పర్శశ్చ - తత్రాయం నామభేదేన దేవతాభేదశ్చేతి ద్వితీయ ఏవ వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ ౧౮ ॥ మేఢ్రమితి ॥ తస్య బ్రహ్మణః - వినిర్భిన్నం మేఢ్రం ఉపస్థేన్ద్రియస్థానం - స్వధిష్ణ్యం స్వస్థానం - కః ప్రజాపతిః - రేతసాంశేన రేతోరూపస్వాధిష్ఠేయేన్ద్రియేణ - ఉపావిశత్ - యేన రేతసా - అసౌ వ్యష్టిజీవః ఆనన్దం రతిసుఖం జానాతి ॥ ౧౯ ॥ గుదమితి ॥ పుంసో బ్రహ్మణః - వినిర్భిన్నం - గుదం పాయ్విన్ద్రియస్థానం - లోకేశః మిత్రః - పాయునాంశేన పాయ్విన్ద్రియేణ సహ - ఆవిశత్ - యేన పాయునా - విసర్గం పురీషత్యాగం - ప్రతిపద్యతే కరోతి ॥ ౨౦ ॥ హస్తావితి ॥ అస్య బ్రహ్మణః - వినిర్భిన్నౌ - హస్తౌ కరౌ - స్వర్పతిః స్వర్గస్య పతిరిన్ద్రః - వార్త్తయా కృష్యాదివ్యాపారరూపవృత్తిసాధనేన - అంశేన పాణీన్ద్రియేణ - ఆవిశత్ - పురుషో వ్యష్టిజీవః - యయా వృత్తిసాధనపాణీన్ద్రియేణ - వృత్తిం జీవనప్రకారం, ప్రతిపద్యతే ప్రాప్నోతి అత్ర - హస్తావిత్యనేన అక్షిణీ ఇతి ద్వివచనేన చ - ఏషాం గోలకానాం

నిలోఽవిశత్ । ప్రాణేనాంశేన సంస్పర్శం యేనాసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౬ ॥ కర్ణావస్య వినిర్భిన్నౌ ధిష్ణ్యం స్వం వివిశుర్దిశః । శ్రోత్రేణాంశేన శబ్దస్య సిద్ధిం యేన ప్రపద్యతే ॥ ౧౭ ॥ త్వచమస్య వినిర్భిన్నాం వివిశుర్ధిష్ణ్యమోషధీః । అంశేన రోమభిః కణ్డూం యైరసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౮ ॥ మేఢ్రం తస్య వినిర్భిన్నం స్వధిష్ణ్యం క ఉపావిశత్ । రేతసాంశేన యేనాసావానన్దం ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౯ ॥ గుదం పుంసో వినిర్భిన్నం మిత్రో ధిష్ణ్యం స్వమావిశత్ । పాయునాంశేన యేనాసౌ విసర్గం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౦ ॥ హస్తావస్య వినిర్భిన్నావిన్ద్రః స్వర్పతిరావిశత్ । వార్త్తయాంశేన పురుషో యయా వృత్తిం ప్రపద్యతే ॥ ౨౧ ॥ పాదావస్య వినిర్భిన్నౌ స్వధిష్ణ్యం విష్ణురావిశత్ । గత్యా స్వాంశేన గన్తవ్యం యయాఽసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౨ ॥ హృదయం చాస్య నిర్భిన్నం చన్ద్రమా ధిష్ణ్యమావిశత్ । మనసాంశేన యేనాసౌ విక్రియాం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౩ ॥ బుద్ధిం చాస్య వినిర్భిన్నాం వాగీశో ధిష్ణ్యమావిశత్ । బోధేనాంశేన బోద్ధవ్యప్రతిపత్తిర్యతో భవేత్ ॥ ౨౪ ॥ ఆత్మానం చాస్య నిర్భిన్నమభిమానోఽవిశత్పదమ్ । కర్మణాంశేన యేనాసౌ కర్త్తవ్యం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౫ ॥ సత్త్వం చాస్య వినిర్భిన్నం మహాన్ ధిష్ణ్యముపావిశత్ । చిత్తేనాంశేన యేనాసౌ విజ్ఞానం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౬ ॥ శీర్ష్ణోఽస్య ద్యౌర్ధరా పద్భ్యాం ఖం నాభేరుదపద్యత । గుణా

చతుర్ముఖశరీరాద్విభక్తవ్యష్టిదేహవిషయత్వం స్పష్టం - న తు తస్యైవ హస్తాద్యుత్పత్తిపరత్వం - చతుర్ముఖస్యాపి చతుష్టయనేత్రాదిప్రసక్తసద్భావాత్ ॥ ౨౧ ॥ పాదావితి ॥ అస్య వినిర్భిన్నౌ - పాదౌ చరణౌ - లోకేశో విష్ణుః గత్యా గతిసాధనేన - అంశేన స్వాధిష్ఠేయ పాదేన్ద్రియేణ సహ - ఆవిశత్ ॥ ౨౨ ॥ యేన మనసా అసౌ వ్యష్టిజీవః - విక్రియాం సంకల్పవికల్పరూపాం - ప్రతిపద్యతే - ఏకస్యైవాన్తఃకరణస్య - విక్రియాబోధాభిమానవివేకరూపవృత్తిభేదేన మనోబుద్ధ్యహంకారచిత్తభేదస్య చన్ద్రవాగీశరుద్రప్రజాపతయోఽధిష్ఠాతారో బోధ్యాః - తత్ర సంకల్పవికల్పాత్మకవృత్త్యవచ్ఛిన్నస్యాన్తఃకరణభేదస్య చన్ద్రమసాఽధిష్ఠితస్య సమష్టిపురుషాద్విభాగ ఉక్తం ॥ ౨౩ ॥ అథ బుద్ధ్యాదివిభాగమాహ ॥ బుద్ధిమిత్యాదిచాత్ర యేన ॥ అస్య బ్రహ్మణః - వినిర్భిన్నాం బుద్ధిం - ధిష్ణ్యం స్థానం వాగీశః బృహస్పతిః, బోధేన నిశ్చయాత్మకజ్ఞానజననసామర్థ్యేన సహ ఆవిశత్ - యతః బోధేన - బోద్ధవ్యస్య - ప్రతిపత్తిర్జ్ఞానం - భవేత్ ॥ ౨౪ ॥ ఆత్మానమితి ॥ ఆత్మానం అహంకారం - అస్య బ్రహ్మణో నిర్భిన్నం - పదం స్థానం అభిమానః అభిమన్యతేఽనేనేత్యభిమానః - అనాత్మన్యాత్మాభిమానకృద్దేవతా - రుద్రః ॥ "సర్వాత్మనోఽన్తఃకరణం గిరిత్రమ్" ఇతి ప్రాగుక్తత్వాత్ । కర్మణా దేహాభిమానేన అంశేనావిశత్ । యేన కర్మణా - అసౌ జీవః - కర్త్తవ్యం అభిమానవిషయం - ప్రతిపద్యతే అభిమనుతే ॥ ౨౫ ॥ సత్త్వమితి ॥ అస్య బ్రహ్మణో వినిర్భిన్నం, సత్త్వం దేహాత్మవివేకజ్ఞానహేతుం బుద్ధ్యాఖ్యమన్తఃకరణం బుద్ధిచిత్తయోరభేదేనాయం నిర్దేశః - ధిష్ణ్యం స్థానం, మహాన్ ప్రజాపతిః, చిత్తేనాంశేన - సమ్యగర్థచిన్తనరూపేణ మనసా - ఉపావిశత్ - యేన చిత్తేనాంశేన - అసౌ జీవః - విజ్ఞానం సమ్యక్ చిన్తయితవ్యార్థవిషయజ్ఞానం, ప్రతిపద్యతే లభతే ॥ ౨౬ ॥ ఏవం వ్యష్టీన్ద్రియవిభాగముక్త్వాఽథ దేవాదీనాం భోగ్యస్థానవిభాగమాహ ॥ శీర్ష్ణ ఇతి ॥ అస్య

బ్రహ్మాణః-శీర్ష్ణః శిరసః ద్యౌః-పద్భ్యాం పాదాభ్యాం-ధరా భూమిః-అస్య నాభేః ఖం అన్తరిక్షలోకః - ఉదపద్యత ఉదభూత్- యేషు ద్యుధరాఖేషు-గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం - వృత్తయః వృత్తిమన్తః దేవమనుష్యాదయః వృత్తిశబ్దోఽజహల్లక్షణయా వృత్తిమత్పరః, ప్రతీయన్తే దృశ్యన్తే - తే దేవాదయః ఉదపద్యన్తేత్యన్వయః ॥౨౭॥ గుణానాం వృత్తయ ఇత్యేతదేవ ప్రపఞ్చయతి ద్వాభ్యామ్ ॥ ఆత్యన్తికేనేతి ॥ ఆత్యన్తికేన ఉత్కటేన-ఔత్పత్తికేనేత్యపి పాఠః తదా నైసర్గికేణేత్యర్థః-సత్త్వేన సత్త్వగుణేన, ఉపలక్షితాః దేవాః-దివం స్వర్గం స్వకర్మానుష్ఠానసమ్పాదితఫలభోగానుయోగ్యం లోకం - ప్రపేదిరే ప్రాప్తాః - పణయః-పణ వ్యవహారే పణన్తే ఆయుస్సాధనాయ వ్యవహరన్తి జీవన్తీతి పణయో మనుష్యాః - తాననుసృత్య - యే తదుపకరణభూతా గవాదయః- తే సర్వే - రజస్స్వభావేనోపలక్షితాః-రాజసకర్మఫలభోగానుకూలాం-ధరాం భూమిం - ప్రపేదిరే- హే క్షత్తరేవాత్ర తృతీయ--సాత్త్వికాదిస్వభావేన హేతునా ద్యుపృథివ్యాదీన్లోకాన్ దేవాదయః ప్రాప్తవన్త ఇత్యర్థః ॥౨౮॥ తార్తీయేనేతి ॥ తృతీయం తమః-తస్యేదం తార్తీయం తేన తమస్స్వభావేన భగవన్నాభిం భగవతః వైరాజదారకరూపిణః నాభిస్థలం నాభిసరోగృహన్తి,, భూమిః పాదౌ యస్య నాభిర్వియత్ ఇత్యాదిభిర్నాభిత్వేనానుసన్ధీయమానం-యద్వా, భగవన్నాభిం భగవతశ్చతుర్ముఖశరీరస్య భగవతః నాభిజం,, నాభ్యా ఆసీదన్తరిక్షం,, మిత్యత్ర తు హేతౌ,ఉపచారాత్ నాభ్యేకకారణత్వాత్- ఉభయోర్ద్యావాపృథివ్యోః - రన్తరం మధ్యస్థం, అన్తరిక్షం వ్యోమ- రుద్రపారిషదాం గణాః భూతప్రేతపిశాచాద్యాః ఆశ్రితాః ॥౨౯॥ జాతుర్వర్ణ్యోత్పత్తిమాహ ॥ ముఖత ఇతి ॥ పురుషస్య సమష్టిపురుషస్య ముఖతః బ్రహ్మ, యద్వా బ్రహ్మణస్తు త్రిరగ్నయనాది-తన్ముఖతో,ఽవర్తత ప్రవృత్తం-ఏతదేవ హి బ్రాహ్మణానాం బ్రహ్మముఖోద్భూతత్వం నామ-యస్తన్ముఖవ్యాపారభూతాధ్యాపనాదివృత్త్యాశ్రితత్వం - ఏవం క్షత్రియాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం। హే కురూద్వహ విదుర-యస్తస్మాద్బ్రాహ్మణః-త

నాం వృత్తయో యేషు ప్రతీయన్తే సురాదయః॥౨౭॥ ఆత్యన్తికేన సత్త్వేన దివం దేవాః ప్రపేదిరే। ధరాం రజస్స్వభావేన పణయో యే చ తానను ॥ ౨౮ ॥ తార్తీయేన స్వభావేన భగవన్నాభిమాశ్రితాః। ఉభయోరన్తరం వ్యోమ యే రుద్రపారిషదాం గణాః ॥ ౨౯ ॥ ముఖతోఽవర్తత బ్రహ్మ పురుషస్య కురూద్వహ । యస్తున్ముఖత్వాద్వర్ణానాం ముఖ్యోఽభూద్బ్రాహ్మణో గురుః ॥ ౩౦ ॥ బాహుభ్యోఽవర్తత క్షత్రం క్షత్రియస్తదనువ్రతః। యో జాతస్త్రాయతే వర్ణాన్ పౌరుషః కణ్టకక్షతాత్ ॥ ౩౧ ॥ విశోఽవర్తన్త తస్యోర్వోర్లోకవృత్తికరీర్విభోః। వైశ్యస్తదుద్భవో వార్తాం నృణాం యస్సమవర్తయత్ ॥ ౩౨ ॥ పద్భ్యాం భగవతో జజ్ఞే శుశ్రూషా ధర్మసిద్ధయే। తస్యాం జాతః పురా శూద్రో యద్వృత్త్యా తుష్యతే హరిః ॥౩౩॥ ఏతే వర్ణాస్స్వధర్మేణ యజన్తి స్వగురుం హరిమ్। శ్రద్ధయాఽఽత్మవిశుద్ధ్యర్థం యజ్జాతాస్సహ వృత్తిభిః ॥ ౩౪ ॥ ఏతత్క్షత్తర్భగవతో దైవకర్మాత్మరూపిణః।క

న్ముఖత్వాత్ - తన్ముఖోద్భవత్వాత్ తన్ముఖోద్భూతాధ్యాపనాదిముఖవ్యాపారత్వాత్, వర్ణానాం ముఖ్యః ముఖమివ ప్రధానః గురుశ్చాభూత్ ॥ ౩౦॥ బాహుభ్య ఇతి ॥ క్షత్రం క్షత్రియధర్మః పాలనరూపా వృత్తిః-తద్బాహుభ్యోఽవర్తత-తదనువ్రతః క్షత్రమనువ్రతః-క్షత్రియశ్చ-స్వవృత్తిద్వారా బాహుభ్యోఽవర్తత-యో -బ్రహ్మణో బాహుభ్యః-జాతః-పౌరుషః సమష్టిపురుషాంశః క్షత్రియః కణ్టకక్షతాత్ కణ్టకవల్లోకోపద్రవకారిణశ్చోరాదయః-తేభ్యో జాతం యత్క్షతం ఉపద్రవః- తస్మాత్ వర్ణాన్ త్రాయతే రక్షతి ॥౩౧॥ విశ ఇతి ॥ తస్య విభోః ప్రభోః బ్రహ్మణః ఊర్వోః-ఉపాదానస్యైవ శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ-లోకవృత్తికరీః క్రయవిక్రయకృష్యాదిలోకజీవికాహేతవః విభక్తిలిఙ్గవ్యత్యయావార్షౌ ॥ విశః వైశ్యాః, అవర్తన్త-తదుద్భవం బ్రహ్మణ ఊరుభ్యాం, యో వైశ్యః, నృణాం వార్తాం ఆజీవికాం-సమవర్తయత్ సమ్పాదితవాన్ ॥౩౨॥ పద్భ్యామితి ॥ భగవతః భగవదాత్మకస్య, బ్రహ్మణః, పద్భ్యాం, శుశ్రూషాధర్మసిద్ధయే వర్ణత్రయశుశ్రూషారూపధర్మసిద్ధ్యర్థం ,జజ్ఞే,కథంభూతా శుశ్రూషేత్యత ఆహ ॥ తస్యామితి ॥ యద్వృత్త్యా యస్య శూద్రస్య వృత్త్యా,హరిస్తుష్యతే,తస్యాం తాదృశశుశ్రూషావృత్తౌనిమిత్తభూతాయాం - శూద్రో జాతః , భగవత్తుష్ట్యాపాదకస్వపూర్వవర్ణశుశ్రూషావృత్తినిమిత్తకం శూద్రజన్మేత్యర్థః - అనేన స్వవృత్త్యా భగవత్సన్తోషజననమేవ పరో ధర్మ ఇతి సూచితమ్ ॥ ౩౩ ॥ తదేవోపపాదయతి ॥ ఏత ఇతి ॥ ఏతే వర్ణాః బ్రాహ్మణాదయశ్చత్వారో వర్ణాః, స్వధర్మేణ స్వవర్ణోచితధర్మేణ, శ్రద్ధయా-ఆత్మవిశుద్ధ్యర్థం-ఆత్మనః అనాదిపాపవాసనాదూషితస్యాన్తఃకరణస్య,విశుద్ధ్యర్థం, స్వగురుం స్వజనకం, హరిం స్వాశ్రితసంసారబన్ధహరం హరిం,యజన్తి యజేయురిత్యర్థః,కథంభూతం హరిం -యజ్జాతాః, యద్యస్మాచ్చతుర్ముఖశరీరకాత్పరమాత్మనో హేతోస్సకాశాత్, వృత్తిభిస్సహ జాతాః, తం హరిం యజన్తీత్యర్థః ॥౩౪॥ ఏవం సృష్టిలీలాం వర్ణయిత్వా పునః ప్రశ్నావసరప్ర

దానాయాపారమహిమ్నో భగవతస్సాకల్యేన మహిమానముపవర్ణయితుం న కోఽపి శక్త ఇతి వదన్నుపసంహరతి ॥ ఏతదితి ॥ దైవకర్మాత్మరూపిణః - దైవం కాలః, దేవనియామ్యత్వేన తత్సంబన్ధిత్వాత్, కర్మశబ్దేన జీవాదృష్టస్య పృథగుపాదానాత్, ఆత్మనః కాలకర్మవశ్యా జీవాః, దైవాదిరూపాణి శరీరాణ్యస్య సన్తీతి దైవకర్మాత్మరూపీ, తస్య భగవతః పూర్ణషాడ్గుణ్యస్య, యోగమాయాబలోదయం యుజ్యత ఇతి యోగా - అధిష్ఠేయా - సా చాసౌ మాయా, తస్యాః - బలం జననసామర్థ్యం - తస్యోదయః విభవో యస్మిన్ - తదేతద్విశ్వం - హే క్షత్తః ఉపాకర్తుం సాకల్యేన వ్యాకర్తుం - వర్ణయితుమితి యావత్, కః పుమాన్ - శ్రద్దధ్యాత్ శ్రద్ధాం కుర్యాత్ - న కోఽపీత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ కస్యాప్యశక్తౌ కథం భవతా వర్ణ్యత ఇత్యత ఆహ ॥ అథాపీతి ॥ అథాపి కార్త్స్న్యేన వర్ణయితుం కస్యాప్యశక్తావపి - యథాశ్రుతం గురుముఖాచ్ఛ్రుతమనతిక్రమ్య - తథాపి - యథామతి యావత్స్వబుద్ధివిషయమనతిక్రమ్య - హరేః కీర్తిం - అఙ్గ హే విదుర - కీర్తయామి - న హ్యహం సాకల్యేన వర్ణయామీతి ప్రతిజ్ఞాతవానస్మీత్యభిప్రాయః - తర్హి కిమేకదేశవర్ణనేన ప్రయోజనమిత్యత ఆహ ॥ స్వాం స్వీయాం, అన్యాభిధా - హరివ్యతిరిక్తార్థాభిధానం - తయా - అసతీం దుష్టాం - గిరం వాచం - సత్కర్తుం పవిత్రీకర్తుమిత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ ఏతదేవోపపాదయతి ॥ ఏకాన్తలాభమితి ॥ సుశ్లోకమౌలేః శ్లోకనీయప్రధానస్య భగవతో - గుణవాదం గుణకథనమేవ - పుంసాం వచసః ఏకాన్తలాభం ఏకాన్తఫల - మాహుః - శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణతజ్జ్ఞాః - విద్వద్భిరుపాకృతాయాం ఉపవర్ణితాయాం - కథాసుధాయాం - ముపసంప్రయోగం సన్నిధాపనం శ్రవణసంబన్ధమిత్యర్థః ॥ శ్రుతేః శ్రోత్రేన్ద్రియస్య - ఏకాన్తలాభమాహురిత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ న కేవలమస్మాభిరేవ భగవన్మహిమా కార్త్స్న్యేన దుర్జ్ఞేయః - కింతు బ్రహ్మాదిభిరపి జ్ఞాతాధికైరిత్యాహ ॥ ఆత్మన ఇతి ॥ హే వత్స విదుర ఆదినా కవినా చతుర్ముఖేన, ఆత్మనో భగవతో - మహిమా - సహ

శ్రద్దధ్యాదుపాకర్తుం యోగమాయాబలోదయమ్ ॥ ౩౫ ॥ అథాపి కీర్తయామ్యఙ్గ యథామతి యథాశ్రు
తమ్ । కీర్తిం హరేస్స్వాం సత్కర్తుం గిరమన్యాభిధాసతీమ్ ॥ ౩౬ ॥ ఏకాన్తలాభం వచసో ను పుంసాం సుశ్లోకమౌ
లేర్గుణవాదమాహుః । శ్రుతేశ్చ విద్వద్భిరుపాకృతాయాం కథాసుధాయాముపసంప్రయోగమ్ ॥ ౩౭ ॥ ఆత్మ
నోఽవసితో వత్స మహిమా కవినాదినా । సంవత్సరసహస్రాన్తే ధియా యోగవిపక్వయా ॥ ౩౮ ॥ అతో
భగవతో మాయా మాయినామపి మోహినీ । యత్స్వయం చాత్మవర్త్మాత్మా న వేద కిము తాపరే ॥ ౩౯ ॥ యతోఽ
ప్రాప్య న్యవర్తన్త వాచశ్చ మనసా సహ । అహం చాన్య ఇమే దేవాస్తస్మై భగవతే నమః ॥ ౪౦ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, షష్ఠోఽధ్యాయః ।

సంవత్సరాన్తే యోగవిపక్వయా ధియా - అవసితః కిమితి కాకాక్వా ఏతావానితి న జ్ఞాత ఏవేత్యుక్తం - ఉత స్వా - అవసితః అపరిచ్ఛిన్నత్వేనేత్యధ్యాహారః ॥ ౩౮ ॥ న కేవలమాదికవిరేవాపరిచ్ఛిన్నత్వేన వేద - కింతు, భగవానపి స్వయం తథైవ వేదేత్యాహ ॥ అతో ఇతి ॥ భాగవతీ భగవతస్సంబన్ధినీ - మాయా ఆశ్చర్యశక్తిః, మాయినామపి ఆశ్చర్యశక్తిమతామపి - మోహినీ ఆశ్చర్యజనయిత్రీ, అతో ఇత్యాశ్చర్యే - యద్యస్మాత్ - ఆత్మవర్త్మాత్మా - ఆత్మవర్త్మనః స్వప్రాపకమార్గభూతస్య వేదస్య - ఆత్మా వేదమూర్తిః, న వేద ఇయత్తయా న వేద - అపరే బ్రహ్మాదయః, న విదురితి, కిము త కిము వక్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ నను వాఙ్మనసే అతీన్ద్రియార్థదర్శినో ఋషయో దేవాశ్చ జానీయురేవ - సర్వోపాయాభిదుర్జ్ఞేయత్వేఽనుపాస్యత్వప్రసఙ్గాదిత్యత ఆహ ॥ యత ఇతి ॥ వాచో వేదవచాంసి - మనః యోగపరిశుద్ధం మనః - తేన సహ అహం అతీన్ద్రియార్థదర్శినోఽస్మత్ప్రభృతయః ఋషయః, దేవాః బ్రహ్మరుద్రాదయశ్చ - అప్రాప్య కార్త్స్న్యేన యన్మహిమానమనవగమ్య యతో భగవతో న్యవర్తన్త తస్మై భగవతే - నమః - న హి కార్త్స్న్యేన వాఙ్మనసాదయో విదుః - కింతు, తన్మహిమానమపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవ విదుః - న చానుపాస్యత్వప్రసఙ్గః - తత్స్వరూపరూపగుణవిభూతీనామపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవోపాసనోపపత్తేః - అత ఏవ న భగవతోఽపి కార్త్స్న్యేన స్వస్వరూపాద్యజ్ఞానేన సర్వజ్ఞతాహానిః - అపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవ జ్ఞానస్య సర్వజ్ఞతానిర్వాహకత్వాత్ - యద్వస్తు యథావిధం ప్రమితం - తస్య తథాత్వజ్ఞానం హి సర్వజ్ఞతాపాదకం - న హ్యపరిచ్ఛిన్నస్య పరిచ్ఛిన్నతాజ్ఞానం పరిచ్ఛిన్నస్య వా అపరిచ్ఛిన్నతాజ్ఞానం సర్వజ్ఞత్వం నిర్వోఢుమలం - అత ఏవ " యస్యామతం తస్య మతం మతం యస్య న వేద సః । అవిజ్ఞాతం విజానతాం విజ్ఞాతమవిజానతామ్ ॥ యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ । ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్" ఇతి వేదనాభిధిప్రతిషేధయోరుపపత్తిః అపరిచ్ఛిన్నత్వపరిచ్ఛిన్నత్వాభ్యాం తయోర్వ్యవస్థితవిషయత్వాత్ ॥ ౪౦ ॥

ఇతి శ్రీభాగవతే, చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం - శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, తృతీయస్కన్ధే, షష్ఠోఽధ్యాయః ॥

ఏవం ప్రకృతిపురుషకాలనియన్తృపరమేశ్వరాధిష్ఠితాత్ప్రధానాన్మహదాదిపృథివ్యన్తతత్త్వేషు సృష్టేషు తేషు స్వానుప్రవేశాహితసృష్టిసామర్థ్యేషు - అబణ్డచతుర్ముఖశరీరారమ్భద్వారా సమష్ట్యవస్థయాఽవస్థితేషు కథితేషు-పునస్తేభ్య ఏవ వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాదివిభాగే పరమాత్మాత్మకచతుర్ముఖకర్తృకేఽభిహితే, పునః క్షత్తా కాంశ్చిత్ప్రక్ష్యమాణః-ప్రథమం భగవతో జగదుపాదానత్వప్రయుక్తదోషసంస్పర్శశఙ్కాపరిహారబుభుత్సయా పప్రచ్ఛేత్యాహ వైయాసకిః॥ ఏవమితి ॥ ద్వైపాయనసుతః శ్రీభగవద్బాదరాయణపుత్రః, బుధః తత్త్వదర్శీ-విదురః, భారత్యా స్వగిరా- ప్రీణయన్నివ ప్రీతిం జనయన్నివ-ఏవముక్తప్రకారేణ-బ్రువన్తం కథయన్తం-మైత్రేయం, ప్రత్యభాషత ॥ ౧ ॥ ప్రథమం భగవతస్స్రష్టృత్వముపాదానత్వం చాక్షిపతి ॥ బ్రహ్మన్నితి ద్వాభ్యామ్ ॥ హే బ్రహ్మన్ మైత్రేయ-భగవతః పూర్ణషాడ్గుణ్యస్య-చిన్మాత్రస్య జ్ఞానైకరసస్య, మాత్రచ్ఛబ్దాపేజడత్వవ్యావృత్తిః - అత ఏవావికారిణః అపరిణామినః, అత ఏవ, నిర్గుణస్య సత్త్వాదిగుణరహితస్య, గుణా గుణకార్యభూతాః క్లేశాదయః । క్రియాః పరిణామాదయశ్చ, లీలయా వాపి-కథం యుజ్యేరన్నిత్యన్వయః, అయమభిప్రాయః, భగవతస్స్రష్ట్యాదికర్తృత్వం జగదాకారేణ పరిణామశ్చ లీలయైవేతి వక్తవ్యం, న తు కర్మణా, అపహతపాప్మేత్యాదిశ్రుతేః- ఏతదేవ హి న ప్రయోజనవత్త్వాధికరణే, లోకవత్తు లీలాకైవల్యమిత్యనేన సూత్రేణ సిద్ధాన్తితం- ఏవం చైకస్యైవ కర్తృత్వోపాదానత్వయోర్లీలైకప్రయోజనయోరభ్యుపగమ్యమానయోర్నిర్వికారిణో నిర్గుణస్య పరిణామాదయః క్రియాః గుణకార్యగర్భజన్మజరామరణక్లేశాదయశ్చ దుర్వారా ఆపతిష్యన్తి, అతః పదం జగత్కారణత్వమితి, అనేన - న ప్రయోజనవత్త్వాధికరణసిద్ధాన్తే దూషణముక్తం భవతి। తత్ర హి సప్తద్వీపవతీం మేదినీమధితిష్ఠతో మహారాజస్యైకస్తుకాద్యారమ్భవత్పూర్ణషాడ్గుణ్యమూర్తేరవాప్తసమస్తకామస్య స్వపరప్రయోజనరహితస్యాపి భగవతః కేవలలీలైకప్రయోజనో జగద్వ్యాపార ఉపపన్న ఇతి స్థాపితం, తత్రాపి విషమోఽయం దృష్టాన్తః, మహారాజస్యాపి

శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఏవం బ్రువాణం మైత్రేయం ద్వైపాయనసుతో బుధః । ప్రీణయన్నివ భారత్యా విదురః ప్రత్యభాషత॥౧॥ విదుర ఉవాచ॥ బ్రహ్మన్ కథం భగవతశ్చిన్మాత్రస్యావికారిణః। లీలయా వాపి యుజ్యేరన్నిర్గుణస్య గుణాః క్రియాః॥౨॥ క్రీడాయాముద్యమోఽర్భస్య కామశ్చిక్రీడిషాఽన్యతః। స్వతస్తృప్తస్య చ కథం నివృత్తస్య సదాఽన్యతః॥౩॥ అస్రాక్షీద్భగవాన్విశ్వం గుణమయ్యాఽఽత్మమాయయా। తయా సంస్థాపయత్యేతద్భూయః ప్రత్యపిధాస్యతి॥ ౪ ॥ దేశతః కాలతో యోఽసావవస్థాతః స్వతోఽన్యతః। అవిలుప్తావబోధాత్మా స యుజ్యేతా

డ్గుణ్యపూర్ణత్వేనావాప్తసమస్తకామత్వాత్సత్త్వాదిగుణవశత్వాద్వికారిత్వాద్దృష్టాన్తస్త్వపరితత్వాదుక్తదోషాపాతాచ్చేతి ॥౨॥ దృష్టాన్తాన్తరమప్యనుపపన్నమిత్యాహ ॥ క్రీడాయామితి ॥ అర్భస్య బాలకస్య, క్రీడాయాం, ముద్యమః ప్రయత్నః- తద్ధేతుభూతః కామః, అన్యతః, క్రీడోపకరణైః, బాలాన్తరప్రవర్తనేన వా, చిక్రీడిషా క్రీడేచ్ఛా చ, స్యాత్, ఈశ్వరస్య తు - స్వతస్తృప్తస్య స్వానుభవేనైవ తృప్తస్య, కథం - కామః, స చాన్యతః స్వవ్యతిరిక్తస్వతన్త్రక్రీడోపకరణక్రీడాప్రవర్తకపురుషాన్తరైశ్చ- నివృత్తస్య విరహితస్య, చిక్రీడిషా చ, కథం స్యాత్, అతోఽర్భకదృష్టాన్తోఽనుపపన్న ఇతి భావః ॥౩॥ నన్విదం దోషాపాదనమయుక్తం - యదుపాదానత్వే పరిణామిత్వక్లేశాద్యాశయత్వమితి, యతః ప్రకృతిపురుషశరీరకస్య కారణత్వాభ్యుపగమేన, గుణక్రియాణాం స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషగతత్వాదితి మాం శఙ్కాం, భగవానేక ఏవైష ఇతి పూర్వార్ధేన [అత్ర వ్యాఖ్యాయాం గ్రన్థః కించిద్గలిత ఇవ ప్రతిభాతి] అముష్య దుర్భగత్వ, మిత్యుత్తరార్ధేన, దేశతః కాలత, ఇతి శ్లోకే చ - దోషాన్తరాపాదనేన పరిహరతి ॥ అస్రాక్షీదిత్యాది-గుణమయ్యా సత్త్వాదిగుణప్రచురయా, ఆత్మసంబన్ధిన్యా మాయయా-భగవాన్-విశ్వం, అస్రాక్షీత్-తయా మాయయా ఉపలక్షితః-తద్విశ్వం, సంస్థాపయతి సమ్యక్స్థాపయతి, ప్రతిష్ఠాపయతి పాలయతీతి యావత్, పునర్భూయః, ప్రత్యపిధాస్యతి ప్రతిలోమ్యేనాపిధాస్యతి-అపిధాస్యతీతి తిరోహితం కరిష్యతి - అపిపూర్వో ధాతుస్తిరోధానే వర్తతే- స్వాధిష్ఠేయాం గుణమయీం మాయాం మహదాదిరూపేణ పరిణమయ్య స్వయం గుణత్రయయుక్తత్రిమూర్తిరూపేణ సృష్ట్యాదీన్ కరోతి ॥ ౪ ॥ అతః పరిణామాదయస్స్వాధిష్ఠేయమాయాగతాః - న స్వగతా ఇతి చేత్తత్రాహ ॥ దేశత ఇతి ॥ యోఽసౌ పరమాత్మా-దీపప్రభాయా ఇవ దేశతః, విద్యుత ఇవ కాలతః స్మృతేరివావస్థాతః-స్వప్నవత్ స్వతః, జీవవదన్యతః, ప్రకృత్యాదిభిః అవిలుప్తావబోధాత్మా, విశేషేణ లుప్తజ్ఞానరూపో న భవతి-సర్వగతత్వాత్-నిత్యత్వాత్-అవిక్రియత్వాత్-అనితరానుభావ్యత్వత-త్కాలమాత్రావసాయిత్వాభావా- త్కర్మవశ్యత్వాభావాత్ అత, ఈదృశస్స పరమాత్మా-అజయా మాయయా-కథం యుజ్యేత, యది మే స కేనా

పిదేశాదినాలుప్తావబోధోభవేత్, తత్రాప్యవిద్యాసంబన్ధస్సమ్భవిష్యత్-అతస్తదభావాత్కథమజయాయుజ్యేతేతిశఙ్కాభిప్రాయః ॥౫॥ ఏవంజీవశరీరకత్వేతద్గతక్లేశాద్యనాశ్రయత్వమర్థేనాశఙ్క్యార్థేనపరిహరతి॥భగవానితి ॥ ఏషభగవాన్-ఏకఏవ,సర్వక్షేత్రేషుసమస్తశరీరేషు, అవస్థితః జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితః,,అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తాజనానాం,, యఆత్మనితిష్ఠన్నాత్మనోన్తరః,,ఇత్యాదిశ్రుతేః-అతోదుఃఖిత్వసంసారిత్వాదయోగుణకార్యామాతానపరమాత్మానంస్పృశన్తీతిచేత్తత్రాహ॥అముష్యేతి॥అముష్యభగవతః,దుర్భగత్వం-కర్మభిఃక్లేశోవా-కుతస్స్యాదిత్యర్థః ,, అయమభిప్రాయః,, యదిపరమాత్మనస్సర్వత్రవ్యాప్తిరుచ్యతే,తర్హి-జాగరస్వప్నసుషుప్తిమూర్ఛాత్మికాస్వవస్థాసు-జీవస్యతత్తత్సంప్రయుక్తామేదోషాస్తైతదన్తర్యామిణఃపరస్యబ్రహ్మణోపిసంభవన్తి-నచపరమాత్మనోఽకర్మవశ్యత్వేనదోషాభావఇతివాచ్యం కర్మణాందేహసంబన్ధాపాదనద్వారాక్లేశాద్యపురుషార్థజనకత్వేనదేహసంబన్ధస్యాప్యపురుషార్థత్వా - దన్యథాకర్మణామేవదుఃఖాదిజనకత్వేనదేహసంబన్ధస్యప్రయోజనశూన్యతాపత్తిశ్చ-పరమాత్మనఃకర్మవశ్యత్వాభావేపి ,, సర్వక్షేత్రేష్వవస్థిత,,ఇతిదేహసంబన్ధాభ్యుపగమా- న్నానావిధాశుచిదేహసంబన్ధస్యైవాపురుషార్థత్వాత్-అతఏవ-తన్నియమనార్థంస్వేచ్ఛయాతత్ప్రవేశేప్యపురుషార్థసంబన్ధోఽవర్జనీయః-పూయశోణితాదిమజ్జనంహి - స్వేచ్ఛాకారితమప్యపురుషార్థఏవ ॥ ౬ ॥ అతోయద్యపి జగదేకకారణంసర్వజ్ఞత్వాదికల్యాణగుణాకరంచపరంబ్రహ్మ-తథాపి ,,యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్ ,,యఆత్మనితిష్ఠ,,న్యశ్చక్షుషితిష్ఠన్ ,, యోరేతసితిష్ఠ,,న్నిత్యాదివచనాత్తత్రతత్రావస్థితస్యతత్సంబన్ధరూపాపురుషార్థాస్సన్తీతిప్రశ్నముపసంహరతి॥ఏతస్మిన్నితి॥ హేవిద్వన్మైత్రేయ-ఏతస్మిన్-అజ్ఞానసంకటఇతిపదచ్ఛేదం-అజ్ఞానరూపసంకటే-మేమనః-ఖిద్యతేతస్మాత్ హేవిభోమైత్రేయ-నఃఅస్మాకంమానసంమనస్సంబన్ధి-మహత్కశ్మలంఖేదం-పరాణుదఅపాకురు ॥ ౭ ॥ ఏవమాపృష్టోమైత్రేయఆహేత్యాహసూతః ॥ సఇతి ॥తత్త్వజిజ్ఞాసునాక్షత్త్రా ఇత్థముక్తిరిత్యా-

జయార్థమ్॥౫॥భగవానేకఏషసర్వక్షేత్రేష్వవస్థితః॥అముష్యదుర్భగత్వంవాక్లేశోవాకర్మభిఃకుతః॥౬॥
ఏతస్మిన్మేమనోవిద్వన్ఖిద్యతేఽజ్ఞానసంకటే । తన్నఃపరాణుదవిభోకశ్మలంమానసంమహత్ ॥ ౭ ॥ శ్రీశుకఉవాచ ॥ సఇత్థంచోదితఃక్షత్త్రాతత్త్వజిజ్ఞాసునామునిః । ప్రత్యాహభగవచ్చిత్తస్స్మయన్నివగతస్మయః॥ ౮ ॥
మైత్రేయఉవాచ ॥ సేయంభగవతోమాయాయన్నయేనవిరుధ్యతే । ఈశ్వరస్యవిముక్తస్యకార్పణ్యముతబన్ధనమ్ ॥ ౯ ॥ యదర్థేనవినాఽముష్యపుంసఆత్మవిపర్యయః । ప్రతీయతఉపద్రష్టుస్స్వశిరశ్ఛేదనాది

చోదితఆపృష్టో,మునిర్మైత్రేయఃభగవచ్చిత్తఃభగవత్యేవచిత్తంయస్యసః - గతస్మయఃతత్త్వదర్శిత్వేనవిగతస్మయః-స్మయన్నివ-ప్రశ్నస్యసుపరిహరత్వాదితిభావః॥ప్రత్యాహప్రత్యువాచ ॥ ౮ ॥ యదుక్తం-చేతనాచేతననియమనార్థం తదన్తరాత్మతయాస్వేచ్ఛయావస్థితస్యతత్సంబన్ధప్రయుక్తపరిణామిత్వదుఃఖిత్వాద్యపురుషార్థసంబన్ధోఽవర్జనీయఇతి-నైతద్యుక్తంనహ్యాచిద్వస్తుస్వభావతోఽపురుషార్థస్వరూపం-కర్మవశ్యానాంతు - కర్మస్వభావానుగుణ్యేనపరమపురుషసంకల్పా-దేకమేవవస్తు-కాలభేదేనపురుషభేదేనచ - సుఖాయదుఃఖాయచభవతి-వస్తుస్వరూపప్రయుక్తత్వేతుతాదృగ్రూప్యే,సర్వంసర్వదాసర్వస్యసుఖాయదుఃఖాయైవవాస్యాత్ - నచైవందృశ్యతే॥ తథాచోక్తం॥నరకస్వర్గసంజ్ఞేవైపాపపుణ్యేద్విజోత్తమ।వస్త్వేకమేవదుఃఖాయసుఖాయేర్ష్యాగమాయచ ॥ కోపాయచయతస్తస్మాద్వస్తువస్త్వాత్మకంకుతః॥తదేవప్రీతయేభూత్వాపునర్దుఃఖాయజాయతే ॥ తదేవకోపాయతతఃప్రసాదాయచజాయతే। తస్మాద్దుఃఖాత్మకంనాస్తినచకించిత్సుఖాత్మకమితి ॥ అతోజీవస్యకర్మవశ్యత్వాత్తత్కర్మానుగుణ్యేనతత్తద్వస్తుసంబన్ధఏవాపురుషార్థస్స్యాత్-పరస్యతుబ్రహ్మణోనిరస్తనిఖిలదోషస్యసమస్తకల్యాణగుణాకరస్యస్వాధీనస్యవివిధవిచిత్రస్వాభావికశక్తిమతోఽపురుషార్థాశ్రయచేతనాచేతనసంబన్ధ-తద్విచిత్రనియమనరూపలీలారసాయైవస్యాత్ - జీవస్యాప్యవిద్యాసంబన్ధోఽపురుషార్థజననాయస్యాదిత్యాహ॥సేయమితిత్రిభిః ॥ ఈశ్వరస్యకృపణత్వం-ముక్తస్యబన్ధనంచ-యేనహేతునా-నవిరుధ్యతే-సేయంభగవతో - మాయాఆశ్చర్యశక్తిః-జీవత్వావ్యాపినోభగవతోవ్యాప్యకృపణబద్ధజీవగతదోషాస్పర్శహేతుభూతాశ్చర్యశక్తియోగా-ద్వ్యాప్యవస్తుగతదోషాస్పర్శకారిహేతోర్నవిరోధఇత్యర్థః,,పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ,,ఇతిశ్రుతేః - వివిధవిచిత్రానన్తశక్తియోగాత్తత్తద్వస్తువస్థానప్రయుక్తతద్గతదోషాస్పర్శఉక్తః ॥ ౯ ॥ అసత్యేవ ,, బ్రహ్మన్కథంభగవతఇతికారణత్వాక్షేపోపిపరిహృతః-గుణక్రియాణాంచేతనాచేత

సద్వారకత్వేన బ్రహ్మణి తత్సంస్పర్శాభావాత్ ప్రకృతిపురుషవిశిష్టస్య కారణత్వాభ్యుపగమేన ప్రకృతిపురుషగతవికారా ణాం సుఖదుఃఖస్పర్శకత్వద్వారకత్వే విశేషాత్ కార్యాకార్యస్థితాంత తచ్ఛరీరత్వాదినా తత్సంయుక్తప్రదేశే కాన్తస్థితేవ శరీరగత బాల్యయౌవనాదీనామాత్మన్యస్పర్శవచ్చ-పరమాత్మని ప్రసక్త్యభావాత్-అతస్సర్వక్షేత్రేష్వవస్థితస్యాపి పరమాత్మనో న క్షేత్రగతదోషసంస్పర్శః-జీవస్యతు-స్వతోఽపహతపాప్మత్వాదివిశిష్టత్వేపి తత్స్వరూపస్యానాద్యవిద్యాకర్మవాసనా రుచిప్రకృతిసంబన్ధాదిభిస్తిరోహితత్వేన-కర్తృత్వాదిదేహాత్మాభిమానేనాపురుషార్థసంబన్ధోఽపరిహార్యఇ తిసదృష్టాన్తమాహ ॥ యదర్థేనేతి ॥ యస్యతః, అముష్య కర్మవశ్యస్య-పుంసోజీవస్య-అర్థేనపురుషార్థభూ తేనాత్మస్వరూపేణ, వినా-ఆత్మవిపర్యయః ఆత్మనః విపర్యయః దేవమనుష్యత్వాదిధర్మకః, తత్ప్రయు క్తః, స్వశిరశ్ఛేదనాదికః స్వశిరశ్ఛేదనాదికః స్వశిరసశ్ఛేదనమిత్యాదికశ్చ-ఉపద్రష్టుః-దే హాద్యాత్మతాదాత్మ్యాభిసంధతః-ప్రతీయతేఽనుమీయతే-సేయంభగవతో మాయేత్యర్థః ❀॥౧౦॥❀ ఏతదేవదృష్టా న్తేనోపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ యథా-జలే-చన్ద్రమసః స్వతశ్చన్ద్రస్య-సన్నపి-తత్కృత జలాద్యుపాధికృతః కమ్పాదిశ్చల నాదిరూపో-గుణః, దృశ్యతే-ఏవ-మాత్మనోఽసన్నపి అవిద్యమానోపి-అనాత్మనో దేహస్య-గుణః ఉపద్రష్టుర్దేహస్యాత్మ తాదాత్మ్యమభిమన్యమానస్య-దృశ్యతే-కర్మవశ్యస్యజీవస్యానాద్యవిద్యాసంబన్ధేనస్వరూపాప్రతిపత్తిర్దేహాత్మభ్రాన్తి-స్త యాచ శోకమోహాదయః-పరమార్థతస్తు, న దేహగతైర్ధర్మైస్స్పృశ్యత ఇత్యభిప్రాయః పరమాత్మనస్త్వవిద్యయాఽతి రోహితస్వరూపస్య ప్రకృతిపురుషయోర్నియన్తృత్వాద్విద్యాతత్కార్యప్రసజ్ఞఇత్యర్థః-ఏతదేవ ,, భుక్తభోగాపరిత్యక్తాదృ ష్టదోషాకరిష్యతే । నేశ్వరస్యాసుఖంవక్తేస్సుఖంప్రదిశేస్య చే,, త్యుక్తం-జీవేశయోరుభయోరపిప్రకృతిసంబన్ధేఽపిజీ వః,,ఇయాంస్తుభేదః,,ప్రకృతేరీశ్వరస్య వశ్యస్యాసుఖంవ క్తే,అన్యస్యతుస్వయం తృప్తిలీలోపకరణాయభవతి ॥ తథాచ శ్రుతిః॥ అస్మాన్మాయీసృజతేవిశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యో మాయయాసంనిరుద్ధః ॥ మాయాంతుప్రకృతింవిద్యాన్మాయినంతుమ హేశ్వరమితి ॥ మాయామాయేశ్వరః ❀॥౧౧॥❀ అత్ర,, యథాహ్యవనిపాయుష్యోత్పవాం ,, ఇత్యాద్యనుసన్ధేః, పరమాత్మ

కః॥౧౦॥ యథా జలే చన్ద్రమసః కమ్పాదిస్తత్కృతో గుణః । దృశ్యతేఽసన్నపి ద్రష్టురాత్మనోఽనాత్మనో గుణః ॥
స వై నివృత్తిధర్మేణ వాసుదేవానుకమ్పయా । భగవద్భక్తియోగేన తిరోధత్తే శనైరిహ ॥౧౨॥ ❀ యదేన్ద్రియో

నోవ్యాప్యచిదచిద్గతదోషాస్పర్శేదృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి ॥ యథాఅముష్యజీవస్య, అర్థేనవినాపురుషార్థభూతస్వస్వరూ పేణవినా ఆత్మస్వరూపాప్రతిపత్తిదశాయామిత్యర్థః-ఆత్మవిపర్యయః ఆత్మనః జీవస్యవిపర్యయః-దేహాకారః-ప్రతీయతే-ఉప ద్రష్టుస్తస్యైవదేహతాదాత్మ్యమభిమన్యమానస్య-శిరశ్ఛేదాదికోఽపురుషార్థశ్చప్రతీయతే పురుషార్థభూతస్యాత్మప్ర తిపత్తిదశాయాంతు-నవిపర్యయః శిరశ్ఛేదాదికోవాప్రతీయతే-తస్యదేహవిలక్షణత్వాత్-తస్యదేహాత్మబుద్ధిభ్రాన్తత్వాద్దే హాదిగిరికర్తృత్వసిద్ధిః-ఏవంజీవస్యాపిపరమాత్మశరీరత్వాత్తస్యచతద్గతదోషస్పర్శఇత్యర్థః ❀॥౧౦॥❀ దృష్టాన్తాన్తరమాహ॥ యథేతి ॥ యథాచన్ద్రమసోజలాద్యుపాధికృతఃకల్పితఃకమ్పాదిర్నపరమార్థతోఽస్తి-కింతు భ్రాన్త్యా, తథాద్ర ష్టుస్సర్వజ్ఞస్య-ఆత్మనఃపరమాత్మనః-అనాత్మనః అపరమాత్మనః-గుణః అపరమాత్మనో చేతనాచేతనగతోధర్మః, అస న్నపి-భ్రాన్త్యా-ప్రతీయతే-పరమాత్మనశ్చేతనాచేతనగతదోషసంస్పర్శశఙ్కామూలమజ్ఞానంబుద్ధిభ్రాన్తిరిత్యర్థః ॥౧౧॥ ❀ నకేవలంభగవతస్తదీయాకరజీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్యదోషస్పర్శాభావరూపకల్యాణగుణ ఏవప్రతిపాదితః-కిం తు తస్యజీవగతమోహనివర్తకత్వంచేత్యాహ ॥ సవై ఇతి ॥ సవైమోహః-కర్మయోగానుగృహీతభగవద్భక్తిజన్యభగవ త్కృపయాతిరోధత్తఇత్యర్థః-యద్భక్త్యామోహనివృత్తిస్తస్యమోహప్రసక్తిరేవనసిద్ధ్యేదితి ❀ ॥౧౨॥ ❀ యత్ప్రత్యక్ష్యస్థ క్త్యామోహనివృత్తిరిత్యతఆహ॥ యదేతి ॥ యదాఅర్వాక్ శబ్దాదీన్ ప్రతిఇన్ద్రియోపరతిరిన్ద్రియనివృత్తిః-స్తదా-పరేప్రకృతి పురుషవిలక్షణే-హరౌవాశ్రితబన్ధహారిణి-ఆత్మనిపరమాత్మని, భూమ్నో వ్యక్తభక్త్యా, దృష్టేసాక్షాత్కృతేసతి, దృష్టేఆత్మనీతి పదద్వయం అయమేవశయలోపేచాన్వయోగుణః, కృత్స్నశః-క్లేశావిలీయన్తఇత్యర్థః,, తస్మిన్ దృష్టేపరావరఇతి,,శ్రుతేః, తేషా మస్థిరత్వేదృష్టాన్తమాహ॥ సంసుప్తస్యేతి ॥ ఏషఃసంసుప్తస్యకార్యేష్వనుగుణవిషయ నిద్రా-తస్యైవజాగ్రతఃపునఃక్లేశాశ్ర యత్వాత్-దృష్టాత్మనీత్యపిపాఠః-తదా అర్వాక్ దృష్ట్వా-ఇన్ద్రియోపరతిఃఇన్ద్రియాణామవిక్రుతిః యథా-తథా-పరేహ రౌ-ఆత్మనిజీవేస్థితే సతిక్లేశవిలయఇత్యర్థః-అదద్రష్టాత్మనీత్యపిపాఠః-తదా-సర్వజ్ఞేఆత్మనిహరౌ-ఇన్ద్రియాణామపరా

౧౩॥ శ్లో॥ పా॥ ❀ యథేన్ద్రియోపరామోఽర్వాగ్దృష్ట్వాత్మనిపరేహరౌ । వియుజ్య నైతథా । పా॥ అథద్రష్ట్రాత్మని.

మోనైశ్చల్యం, యథాఽథ అనన్తరం ప్రత్యక్షతాపన్నాత్మికాధ్రివానుస్మృతిర్భవతి-తదాకార్త్స్న్యేన క్లేశవిలయ ఇత్యర్థః ॥౧౩॥ సాక్షాత్కారపర్యన్తభగవద్భక్తేః కైముత్యన్యాయేన క్లేశనివర్తకత్వమాహ॥అశేషేతి॥ హరేర్గుణానువాదశ్రవణం,అనువాదః అనువర్ణనం-శ్రవణంచ తాభ్యామ్-ఉభయమేవా-శేషక్లేశశమం-విధత్తే కరోతి కింవా పునఃకింపునః-ఆత్మలబ్ధామనసాలబ్ధా,తస్యభగవతశ్చరణారవిన్దయోః,యఃపరాగః,తస్య సేవారతిః, తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతతిరితియావత్-అశేషక్లేశశమంవిధత్త ఇతివక్తవ్యమిత్యర్థః ॥౧౪॥ స్వాభిప్రేతమావిష్కుర్వన్నుత్తరమభినన్దతి విదుర॥సంఛిన్న ఇతి॥సంశయఃఈశ్వరస్యకారణత్వవిషయకస్సంశయః-హేవిభో మైత్రేయ-మహ్యం - తవత్వదీయేన సూక్తాసినాసూక్తం సోపపత్తికంవాక్యం - తదేవాసిః ఖడ్గః- తేన-మదుపదేశ్యేన త్వయాభిహితవాక్యఖడ్గేన-సంఛిన్నస్సమూలంఛిన్నః - అపితు - ఉభయత్ర-గుణానువాదశ్రవణే చరణారవిన్దపరాగసేవాయాంచ-మేమనః,సంప్రధావతి ప్రవణం భవతి - అనేన స్వాభిప్రేతమావిష్కృతమ్ ॥ ౧౫ ॥ ఉత్తరమేవప్రపఞ్చయన్నభినన్దతి॥సాధ్వితి॥ఆత్మా జీవః-మాయా ప్రకృతిం-ఉభయమేవ అయనం హరేస్తస్యవాసస్థాన - మిత్యేతత్సాధువ్యాహృతమిత్యర్థః - పూర్వం వా శరీరం గతశ్చేదనాదేరాత్మనస్సర్వం దృష్టా స్త్రీకృత్య హి శరీరభూతచిదచిదతదోషాభావః పరమాత్మన ఉక్తః - అత స్తస్యభగవతశ్చిదచిద్వ్యాప్తిః పూర్వార్ధేనానూరీకృతా-కథంచేతనాచేతనం తస్యాయనం-నహీదం జగత్తదాత్మకత్వేన ప్రతీయత ఇత్యత్రాహ ॥ యద్భాతీతి ॥ విశ్వమూలం విశ్వకారణం, యద్బ్రహ్మ, నయద్బహిః యస్యజగతో బహిర్న - అన్తః ప్రవిష్టం - తదిదంజగత్-నిర్మూలంమూలభూతపరబ్రహ్మరహితం - అతదాత్మకం -భాతీతియత్ తదిదమపార్థం అర్థశూన్యం నిర్విషయం - భ్రాన్తిరూపమితియా

పరామోఽర్థాన్ దృష్ట్వాత్మని పరేహరౌ। విలీయన్తే తదా క్లేశాస్సంసుప్తస్యేవ కృత్స్నశః ॥౧౩॥ అశేషసంక్లేశశమం విధత్తే గుణానువాదశ్రవణం మురారేః। కింవా పునస్తచ్చరణారవిన్దపరాగసేవారతిరాత్మలబ్ధా॥
విదురఉవాచ॥సంఛిన్నస్సంశయో మహ్యం తవ సూక్తాసినా విభో। ఉభయత్రాపి భగవన్ మనో మే సంప్రధావతి॥ ౧౫ ॥సాధ్వేతద్వ్యాహృతం విద్వన్నాత్మమాయాయనం హరేః।యద్భాత్యపార్థం నిర్మూలం విశ్వమూలం నయద్బహిః॥ ౧౬ ॥యశ్చమూఢతమో లోకే యశ్చబుద్ధేః పరంగతః। తావుభౌ సుఖమేధేతే క్లిశ్యత్యన్తరితో జనః॥౧౭॥అర్థాభావం వినిశ్చిత్య ప్రతీతస్యాపి నాత్మనః। తాంచాపి యుష్మచ్చరణసేవయాఽహం పరాణుదే॥
యత్సేవయా భగవతః కూటస్థస్య మధుద్విషః। రతిరాసో భవేత్తీవ్రః పాదయోర్వ్యసనార్దనః ॥ ౧౯ ॥ దురాపాహ్యల్పతపసా సేవా వైకుణ్ఠవర్త్మసు।యత్రోపగీయతే నిత్యం దేవదేవో జనార్దనః ॥ ౨౦ ॥ సృష్ట్వాఽగ్రే మ

వత్-అనేనాబ్రహ్మాత్మకత్వప్రతిభాసో మిథ్యారూప ఇత్యుక్తమ్ ॥ ౧౬ ॥ ఏవం దేహాత్మప్రతీతిరపి భ్రాన్తిస్త్యురూపేతివన్న బ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రాత్మభ్రమదేహాత్మభ్రమవతాం క్లేశిత్వమాహ ॥ యశ్చేతి ॥ యశ్చలోకే మూఢతమః-యశ్చబుద్ధేః-పరంవిలక్షణం - బ్రహ్మాత్మకంస్వాత్మానం-గతః కర్తరిక్తః అవగతవాన్-తావుభౌ మూఢతమాత్మస్వరూపాభిజ్ఞౌ - సుఖ-మేధేతేవర్ధేతే - మూఢతమస్యాపి మౌఢ్యమేవ కించిత్సుఖజనకమిత్యభిప్రాయః - ఇదంచాన్తరితస్యసర్వథాక్లేశిత్వాభిప్రాయకం - అన్తరితః నామూఢతమో నాపిబుద్ధేః పరంగతః-కింతుసంశయాత్మాజనః- క్లిశ్యతి ॥ ౧౭ ॥ దేహాత్మప్రతీతేర్భ్రాన్తిత్వం వదంస్తన్నివర్తనే మూలకారణమాహ॥అర్థాభావమితి॥ప్రతీతస్యాపి ఆత్మతాదాత్మ్యేన ప్రతీయమానస్యాపి-నాత్మనః అనాత్మనః దేహస్య-నిషేధార్థకో నశ్శబ్దః- అర్థాభావం ఆత్మత్వాభావం-వినిశ్చిత్య-తాంచాపి దేహాత్మప్రతీతమపి యుష్మచ్చరణసేవయా సత్సేవాప్రణాడ్యేత్యర్థః - అహం-పరాణుదే అపాకరోమీత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ సత్సేవాయా ఏవప్రథమకారణమాహ ॥ యత్సేవయేతి ॥యత్సేవయా యేషాం సతాం సేవయా-కూటస్థస్యనిర్వికారస్య,మధుద్విషః భగవతః, పాదయోః- తీవ్రః విఘ్నానుపహతః-వ్యసనార్దనః తాపత్రయనివర్తకః రతిరాసః రతేరుల్లాసః - అనురాగోల్లాసః-భవేత్ ॥౧౯॥ సత్సేవాపి బహుతపోలభ్యేతివ్యతిరేకముఖేనాహ ॥ దురాపేతి ॥ అల్పతపసః తపోహీనస్య-వైకుణ్ఠవర్త్మసు ప్రాపకేషు భాగవతేషు, సేవా, దురాపా హి దుర్లభా హీత్యర్థః - కథం మాతేషు -యత్ర వైకుణ్ఠవర్త్మసు-దేవదేవః - బ్రహ్మాదీనామపి దేవః-జనార్దనః - ఉపగీయతే । అనేనసత్సేవాయాః శ్రవణాదిప్రణాడ్యైవభక్త్యుత్పాదకత్వమితిసూచితమ్ ॥౨౦॥ అథార్థాన్తరాణి ప్రష్టుకామస్తదుక్తమనువదతి ॥ సృష్ట్వేతి ॥ వికారైరిన్ద్రియాదిభిస్సహితాని సవికారాణి-మహదాదీని -అగ్రేవ్యష్టిసృష్టేః పూర్వం సృష్ట్వా- తేభ్యో మహదాదిభ్యః- విరాజం వ్యష్టిరూపైర్వివిధం రాజతీతి విరాట్ బ్రహ్మా-తం-ఉద్ధృ

త్యలబ్ధస్సృష్టిద్వారం త్వాద్య, విధుర్భగవాన్, తం విరాజం, అనుప్రావిశత్, కదంభూతో, విభుః ॥ ౨౧ ॥ యం పురుషశబ్దవాచ్యం, ఆద్యం సర్వకారణకారణం, సహస్రాఙ్ఘ్ర్యూరుబాహుకం-ఆహుః "సహస్రశీర్షా పురుష" ఇత్యాద్యాశ్శ్రుతయః-సోఽనుప్రావిశదిత్యన్వయః ॥ యద్వా ॥ తద్విభూతీర్వదస్వ ఇత్యనేనాన్వయః ॥ తమేవ-విశినష్టి ॥ యత్రేతి ॥ యత్ర చతుర్ముఖశరీరకే-విశ్వే సర్వే, ఇమే లోకాః వ్యష్టిలోకాః-స్సవికాస-చసంకోచేన-సమాసతే తిష్ఠన్తి ॥ ౨౨ ॥ యస్మిన్నితి ॥ దశవిధః ప్రాణాపానాదయః పఞ్చ, నాగకూర్మకృకరదేవదత్తధనఞ్జయాః పఞ్చోపప్రాణాః - ఇన్ద్రియార్థాశ్శబ్దాదయః- ఇన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మోభయాత్మకాని, తత్సహితో య-స్త్రివృత్ త్రిగుణాత్మకం ప్రాణః-యస్మిన్ వైరాజే-సమాస్తే- యతశ్చ వైరాజా - త్త్వయేరితా స్త్వదుక్తా వర్ణాః బ్రాహ్మణాదయోఽభూవన్-తద్విభూతీ స్తస్య వైరాజస్య విభూతీః-ప్రాధాన్యేన నియామ్యవర్గాన్, నః అస్మభ్యం, వదస్వ వర్ణయ, ॥ ౨౩ ॥ "ద్వితీయేఽష్టమేఽధ్యాయే "యదధాతుమతో బ్రహ్మా" ఇత్యాదినా రాజకృతప్రశ్నానాం కేషాంచిదుత్తరాణ్యభిధాయావశిష్టానాముత్తరాణ్యభిధాతుం విదురమైత్రేయసంవాదః ప్రస్తావితః "ఏవమేతత్పురాపృష్ట" ఇత్యాదినా, ఇదానీం తేషామేవ ప్రశ్నానాముత్తరవివక్షయా తానేవ విదురకృతప్రశ్నానిత్యాహ యావదధ్యాయపరిసమాప్తి ॥ యత్రేతి ॥ యత్ర బ్రహ్మాణ్డే పుత్రాదిభిస్సహ-ప్రజాః-విచిత్రాకృతయః నానావిధదేహాః-ఆసన్-యాభిః ప్రజాభిః-ఇదం బ్రహ్మాణ్డం - తతం వ్యాప్తమ్ ॥ ౨౪ ॥ ప్రజాపతీనాం మరీచ్యాదీనాం-పతి -స బ్రహ్మా కాన్ ప్రజాపతీన్-చక్లృపే సృష్టవాన్-తదేతత్సర్వం వర్ణయేత్యుపరితనేనాన్వయః సమష్టిపురుషేణైవ ప్రజాపతిసృష్టిద్వారా తత్పు

హదాదీనిసవికారాణ్యనుక్రమాత్ । తేభ్యో విరాజముద్ధృత్య తమనుప్రావిశద్విభుః ॥ ౨౧ ॥ యమాహురాద్యం పురుషం సహస్రాఙ్ఘ్ర్యూరుబాహుకమ్ । యత్ర విశ్వ ఇమే లోకాస్సవికాసం సమాసతే ॥ ౨౨ ॥ యస్మిన్దశవిధః ప్రాణస్సేన్ద్రియార్థేన్ద్రియస్త్రివృత్ । త్వయేరితో యతో వర్ణాస్తద్విభూతీర్వదస్వ నః ॥ ౨౩ ॥ యత్ర పుత్రైశ్చ పౌత్రైశ్చ నప్తృభిస్సహ గోత్రజైః । ప్రజా విచిత్రాకృతయ ఆసన్యాభిరిదం తతమ్ ॥ ౨౪ ॥ ప్రజాపతీనాం స పతిశ్చక్లృపే కాన్ప్రజాపతీన్ । సర్గాంశ్చైవానుసర్గాంశ్చ మనూన్మన్వన్తరాధిపాన్ ॥ ౨౫ ॥ ఏతేషామపి వంశాంశ్చ వంశానుచరితాని చ । ఉపర్యధశ్చ యే లోకా భూమేర్మిత్రాత్మజాసతే ॥ తేషాం సంస్థాం ప్రమాణం చ భూర్లోకస్య చ వర్ణయ ॥ ౨౬ ॥ తిర్యఙ్మానుష్యదేవానాం సరీసృపపతత్త్రిణామ్ । వద నస్సర్గసంవ్యూహం గార్భస్వేదాణ్డజోద్భిదామ్ ॥ ౨౭ ॥ గుణావతారైర్విశ్వస్య సర్గస్థిత్యప్యయాశ్రయమ్ । సృజతశ్శ్రీనివాసస్య వ్యాచక్ష్వోదారవిక్రమమ్ ॥ ౨౮ ॥ వర్ణాశ్రమవిభాగాంశ్చ రూపశీలస్వభావతః । ఋషీణాం జన్మకర్మాణి వేదస్య చ వికర్షణమ్ ॥ ౨౯ ॥ యజ్ఞస్య చ వితానాని యోగస్య చ పథః ప్రభో । నైష్కర్మ్యస్య చ సాంఖ్యస్య

త్రాదిభిరిదం బ్రహ్మాణ్డమాపూరితం యథాకరోత్, తత్ప్రకారం వర్ణయేత్యర్థః ॥ తథా సర్గాన్ వక్ష్యమాణనవవిధప్రాకృతసర్గాన్ - అనుసర్గాన్ చతుర్ముఖసర్గాత్పాశ్చాత్యసర్గాన్, మనూన్ స్వాయంభువాదీంశ్చతుర్దశమనూన్-మన్వన్తరేషు యేఽధిపాః, స్తాన్ ॥ ౨౫ ॥ తేషాం మనుమన్వన్తరాధిపానాం యే వంశాస్తాన్-వంశానామనుచరితాని చ-హే మిత్రాత్మజ మైత్రేయ-భూమేరుపర్యుపరిష్టా-దధః అధస్తాచ్చ-యే లోకా-ఆసతే-తాంశ్చ-తేషాం లోకానాం సంస్థాం అవయవవిన్యాసం-ప్రమాణం పరిమాణం-భూలోకస్య సంస్థాం పరిమాణం చ వర్ణయ కథయేత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ తిర్యగితి ॥ తిరశ్చాం పశ్వాదీనాం-మనుష్యాణాం దేవానాం-సరీసృపానాం సర్పగోధాదీనాం-పతత్త్రిణాం పక్షిణాం-గార్భాణాం జరాయుజానాం-స్వేదజానాం, అణ్డజానాం, ఉద్భిదాం చ, సర్గసంవ్యూహం సర్గవికల్పనం-నః అస్మభ్యం-వద కథయ ॥ ౨౭ ॥ "గుణావతారైః రజఆదిగుణప్రధానై రావేశావతారైర్బ్రహ్మాదిభి-స్సృజతో జగద్వ్యాపారం కుర్వతః -శ్రీనివాసస్య-ఉదారవిక్రమం ఉదారవ్యాపార-మాచక్ష్వ - కథంభూత ముదారవిక్రమం-విశ్వస్య-సర్గస్థిత్యప్యయాశ్రయం సర్గస్థితిసంహారాణామాశ్రయం హేతుభూతం-సర్గాదయ ఆశ్రయో విషయో యస్య తమితి వా ॥ ౨౮ ॥ తథా-రూపశీలస్వభావతః-రూపం లిఙ్గం-శీలమాచారః-స్వభావశ్శమాదిః-తృతీయార్థే తసిః-రూపాదిభిస్సహ వర్ణాశ్రమవిభాగాంశ్చ - వర్ణాదీనాం పరస్పరవివిక్తస్వరూపం చ - ఆఖ్యాహీత్యుత్తరేణాన్వయః - ఏవమగ్రేపి ద్వితీయాన్తానాం తేనైవాన్వయః - వేదస్య వికర్షణం వ్యాసం విభాగమితి యావత్ ॥ ౨౯ ॥ యజ్ఞస్య వితానాని విస్తారాన్, యోగస్య అనభిసంహితకర్మయోగస్య, పథః మార్గాన్ - నైష్కర్మ్యస్య ప్రవృత్తిధర్మత్యాగస్య, సాంఖ్యస్య జ్ఞానయోగస్య చ-వితానాని-పథ ఇతి వా, యద్వా, జ్ఞానయోగాదీనాం ప్రతిపా

దకం, యద్భగవతాస్మృతం-తన్త్రం సాత్వతమ్ ❋ ॥౩౦॥ ❋ పాషణ్డానాం వేదవైదికబహిష్కృతానాం, పన్థాః ప్రవృత్తిః - తస్యాః వైషమ్యం ప్రతిలోమనివేశనం - వర్ణప్రతిలోమజానాం ప్రతికల్పనం, జీవానాం స్వత్వాదిగుణధర్మజాః- యాః గతయః ఫలాని తాశ్చ ❋ ॥౩౧॥ ❋ ధర్మాదీనాం, అవిరోధతః పరస్పరావిరోధేన, నిమిత్తాన్యుపాయాన్-వార్తాయాః కృష్యాదివ్యాపారస్య -దణ్డనీతేశ్చ, దణ్డోఽఘకారిలోకశిక్షా, తద్విషయాయాః, నీతేః న్యాయస్య, శ్రుతస్య శ్రుతిహితస్య- సన్ధ్యోపాసనాదేశ్చ, పృథక్ ప్రవిభక్తం, విధిమ్ ❋ ॥౩౨॥ ❋ హే బ్రహ్మన్ మైత్రేయ, పితౄణాం అర్యమాదీనాం, సర్గం గ్రహాః సూర్యాదయో నవగ్రహాః, నక్షత్రాణి అశ్విన్యాదీని, తారాణి తదితరాణి నక్షత్రాణి, తేషాం కాలావయవసంస్థితిం కాలావయవావచ్ఛేదకతయాఽస్థితిమ్ ❋ ॥౩౩॥ ❋ దానస్య, తపసః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదేః, ఇష్టాపూర్తయోః శ్రౌతస్మార్తకర్మణోశ్చ యత్ఫలం, తదపి, ప్రవాసస్థస్య దేశాన్తరగతస్య, యోఽనుష్ఠేయో ధర్మస్తం, ఉత అపి చ, పుంసః ఆపది విపది, యశ్చానుష్ఠేయో ధర్మస్తం చ ❋ ॥౩౪॥ ❋ ధర్మప్రవర్తకో, జనార్దనః జనానామన్తరాత్మా, భగవాన్, యేన మార్గేణ-తుష్యేత్- యేషాం యాదృశానాం వా, సంప్రసీదతి, తదేతత్సర్వం, మే మహ్యం, మాఖ్యాహి కథయ, హే అనఘ మైత్రేయ ❋ ॥౩౫॥ ❋ తస్య అన్తరా పృష్టప్రతివచనౌత్సుక్యమాపాదయన్నన్యదపి పృచ్ఛతి॥ అనువ్రతానామిత్యాదినా॥ హే ద్విజోత్తమ-అనువ్రతానాం సేవమానానాం, శిష్యాణాం, పుత్రాణాం చ, అనాపృష్టమపి బ్రూయుః-చో హేతౌ-యతో-గురవో-దీనవత్సలాః దీనేషు వాత్సల్యవన్తః- పుత్రాణామితి దృష్టాన్తార్థం - యథా పుత్రేభ్యోఽపృష్టమపి బ్రూయుః, స్తథా శి

తన్త్రం వా భగవత్స్మృతమ్ ॥ ౩౦ ॥ పాషణ్డపథవైషమ్యం ప్రతిలోమనివేశనమ్। జీవానాం గతయో యాస్తు యావతీర్గుణకర్మజాః॥౩౧॥ ధర్మార్థకామమోక్షాణాం నిమిత్తాన్యవిరోధతః। వార్తాయా దణ్డనీతేశ్చ శ్రుతస్య చ విధిం పృథక్ ॥౩౨॥ శ్రాద్ధస్య చ విధిం బ్రహ్మన్ పితౄణాం సర్గమేవ చ। గ్రహనక్షత్రతారాణాం కాలావయవసంస్థితిమ్॥౩౩॥ దానస్య తపసో వాపి యచ్చేష్టాపూర్తయోః ఫలమ్। ప్రవాసస్థస్య యో ధర్మో యశ్చ పుంస ఉతాపది॥ యేన వా భగవాంస్తుష్యేద్ధర్మయోనిర్జనార్దనః। సంప్రసీదతి వా యేషామేతదాఖ్యాహి మేఽనఘ॥ ౩౫॥ అనువ్రతానాం శిష్యాణాం పుత్రాణాం చ ద్విజోత్తమ। అనాపృష్టమపి బ్రూయుర్గురవో దీనవత్సలాః॥ ౩౬ ॥ తత్త్వానాం భగవంస్తేషాం కతిధా సంప్రతిక్రమః। తత్రేమం క ఉపాసీరన్ క ఉస్విదనుశేరతే॥౩౭॥ పురుషస్య చ సంస్థానం స్వరూపం వా పరస్య చ। జ్ఞానం చ నైగమం యత్తద్గురుశిష్యప్రయోజనమ్ ॥ ౩౮ ॥ నిమిత్తాని చ తస్యేహ ప్రోక్తాన్యనఘసూరిభిః। స్వతో జ్ఞానం కుతః పుంసాం భక్తిర్వైరాగ్యమేవ వా॥౩౯॥ ఏతాన్మే పృచ్ఛతః ప్రశ్నాన్ హరేః కర్మవివిత్సయా। బ్రూహి మేఽజ్ఞస్య మిత్రత్వాదజయా నష్టచక్షుషః॥౪౦॥ సర్వే వేదాశ్చ య

ష్యేభ్యోఽపీత్యర్థః, అపృష్టోఽపరహస్యార్థః కశ్చిదస్తి చేత్సోఽపి వక్తవ్య ఇత్యర్థః ❋ ॥ ౩౬ ॥ ❋ హే భగవన్ మైత్రేయ-తత్త్వానాం పృథివ్యాదీనాం, ప్రతిసంక్రమః ప్రళయః, కతిధా కతిప్రకారః, కిం పృథివ్యాదీని సర్వాణి సంహృత్య స్వపరమకారణే లీయన్తే ఉతోత్తరోత్తరేషాం పూర్వపూర్వస్మిన్ లయః - ఉతోభయవిధోఽపీత్యాదిసంశయానాం ప్రవృత్తేః కతిధేత్యుక్తిః, తత్ర ప్రళయే- ఇమం పరమాత్మానం - కే ఉపాసీరన్ అనుపసంహృతాస్సన్త ఏవ ముక్తా ఇత్యర్థః, క ఉస్విత్ కే వా-అనుశేరతే ఉపసంహ్రియన్త ఇత్యర్థః ❋ ॥ ౩౭ ॥ ❋ పురుషస్య జీవస్య, సంస్థానం స్వాసాధారణప్రకారం స్వరూపం-ధర్మిస్వరూపం చ, తథా-పరస్య పరమాత్మనః, సంస్థానం స్వరూపం చ, నైగమం శాస్త్రజన్యం, జ్ఞానం చ-కథంభూతం-యద్గురుశిష్యయోః ప్రయోజనభూతం జ్ఞానమ్ ❋ ॥౩౮॥ ❋ తస్య జ్ఞానస్య నిమిత్తాని సాధనాని, యాని, సూరిభిః ప్రోక్తాని, తాని-చ- హే అనఘ, బ్రూహీత్యర్థః॥ గురూపదేశమన్తరేణ సర్వమేతన్న సంపత్స్యత ఇత్యాహ ॥ స్వత ఇతి ॥ స్వతః గురూపదేశమన్తరా-పుంసాం జ్ఞానం శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం-తతో భక్తిః, తతో వైరాగ్యం చ-కుతస్స్యాత్ ❋ ॥౩౯ ॥ ❋ తతో జ్ఞానభక్తివైరాగ్యాదేర్గురూపదేశమన్తరేణాసంపత్తేః, హరేః కర్మవివిత్సయా భగవద్విచేష్టితబుభుత్సయా, ఏతాన్ ప్రశ్నాన్ ప్రశ్నవిషయానర్థాన్- పృచ్ఛతః - అజయా ప్రకృత్యా నష్టచక్షుషః - హృతజ్ఞానస్య అత ఏవాజ్ఞస్య-మే మహ్యం-బ్రూహి అన్వయశ్చేదాన్న - మే పదస్య పౌనరుక్త్యమ్ ❋ ॥ ౪౦ ॥ ❋ భవభయభీతస్య తత్త్వోపదేశేనాభయప్రదానాన్నోత్తమో ధర్మోఽస్తీత్యాహ॥ సర్వ ఇతి ॥ వేదాః వేదాధ్యయనాధ్యాపనార్థజ్ఞానాని వేదశబ్దేన వివక్షితాని- యజ్ఞాదయో వేదార్థానుష్ఠానరూపాః-యజ్ఞాః పఞ్చమహాయజ్ఞాదయః, తపః అనశనాది-జ్ఞానం ఉపాసనం-ఏతాని సర్వాణి జీవాభయప్రదానస్య జీవస్య సంసారనివృత్త్యుపా

ణోపదేశరూపాభయప్రదానధర్మస్య, కలామపి కలామాత్రామపి-నకుర్వీరన్ ॥ ౪౧ ॥ విదురకృతప్రశ్నానుపసంహారం స్తేషాముత్తరప్రదానాయ మైత్రేయః ప్రారభత ఇత్యాహ వైయాసకిః ॥ స ఇతి ॥ ఇత్థం పూర్వోక్తప్రకారేణ, ఆపృష్టపురాణకల్పః-కల్ప్యత ఇతి కల్పః పురాణార్థః-మన్త్రకల్ప ఇతివత్ -రహస్యప్రకాశకతయా కల్ప ఇత్యుక్తం-ఆపృష్టః-ఆ-సమన్తాత్-పృష్టః పురాణకల్పః యస్య సః - మునిప్రధానః మునిశ్రేష్ఠః-మైత్రేయః - కురుప్రధానేన విదురేణ, భగవత్కథాయాం సంచోదితః ప్రవర్తితః-అత ఏవ, ప్రవృద్ధహర్షః ఉత్కటహర్షః-ప్రహసన్నివ-ప్రశ్నానాం సుకరత్వాత్సుఖేనోత్తరయితుం శక్యత్వాత్ప్రహసన్నివ తం ప్రత్యాహేత్యర్థః,, అత్రేదం జ్ఞేయం,, తావద్ద్విజప్రశ్నానాం విదురప్రశ్నానాం చైకరూప్యం ప్రతీయతే-ఉభయత్రోభయేషాం ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ - అప్రత్యభిజ్ఞాతాస్తూపలక్షణతయా యుక్తాః, అత్రైషాం కేషాంచిత్ప్రశ్నానాం మైత్రేయోక్తాన్యుత్తరాణి తృతీయతురీయాభ్యాం స్కన్ధాభ్యామాహ వైయాసకిః, అన్యేషాం తు స్వయమేవ తత్తదాఖ్యానప్రవర్తనేనోపరితనైస్స్కన్ధైరాచచక్షే - మైత్రేయస్య కార్త్స్న్యేన ప్రశ్నానాముత్తరానభిధానం తు విదురస్య మహాత్మనో భగవద్ధర్మప్రవర్తకస్యోత్తరితప్రశ్నైరేవ బుభుత్సాయాశ్శాన్తత్వాదుపపద్యత ఇతి ॥ ౪౨ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే సప్తమోఽధ్యాయః

ఏవం భగవత్కథాయాం క్షత్త్రా ప్రవర్తితో మైత్రేయస్తత్కృతప్రశ్నానాముత్తరాణ్యభిధాస్యమానః ప్రథమం భగవన్నాభేర్బ్రహ్మణ ఉత్పత్తిం భగవన్తమజానతస్తస్యైవ జలే బిభ్యతస్తపసా భగవత్తోషణం చాష్టమేనాధ్యాయేనాహ। తత్ర భగవత్కథాయాం ప్రవర్తయితారం శ్రోతారం క్షత్తారమభినన్దతి ॥ సత్సేవనీయ ఇతి ॥ బత అహో - పూరువంశః-సత్సేవనీయః సద్భిస్సమ్మాననీయః-యద్యస్మాద్భగవత్ప్రధానః భగవానేవ ప్రాప్యతయా ఉపాయతయా చ ప్రధానః యస్య

జ్ఞాశ్చ తపోజ్ఞానాని చానఘ। జీవాభయప్రదానస్య న కుర్వీరన్ కలామపి ॥ ౪౧ ॥ శ్రీశుక ఉవాచ ॥ స ఇత్థమాపృష్టపురాణకల్పః కురుప్రధానేన మునిప్రధానః। ప్రవృద్ధహర్షో భగవత్కథాయాం సంచోదితస్తం ప్రహసన్నివాహ ॥ ౪౨ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, సప్తమోఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సత్సేవనీయో బత పూరువంశో యల్లోకపాలో భగవత్ప్రధానః। బభూవిథేహాజితకీర్తిమాలాం పదే పదే నూతనయస్యభీక్ష్ణమ్ ॥ ౧ ॥ సోఽహం నృణాం క్షుల్లసుఖాయ దుఃఖం మహద్గతానాం విరమాయ తస్య। ప్రవర్తయే భాగవతం పురాణం యదాహ సాక్షాద్భగవానృషిభ్యః ॥ ౨ ॥ ఆసీనముర్వ్యాం భగవన్తమా

సః-లోకపాలః ధర్మరాజాంశభూతత్వాద్విదురో లోకపాల ఇత్యుచ్యతే- ఏవంభూతస్త్వం - ఇహ పూరువంశే బభూవిథ ఉత్పన్నోఽభూః। అతస్సత్సేవనీయ ఇత్యర్థః భగవత్ప్రాధాన్యమేవ విశదయతి ॥ అజిత ఇతి ॥ అజితః పరమపురుషః-తస్య కీర్తీనాం యశసాం। యా-మాలా పఙ్క్తిః-స్తాం-పదే పదే పునః పునః-అభీక్ష్ణం భృశం- నూతనయసి నవాం నవాం కరోషి ॥ ౧ ॥ ఏవమభినన్ద్య - త్వత్కృతప్రశ్నాన్ కేవలమస్మద్బుద్ధిగోచరైరేవోత్తరయామ్యపి తు సత్సంప్రదాయాదాగతశ్రీభాగవతాఖ్యానేనైవేత్యాహ ॥ సోఽహమితి ॥ సః భగవతా పృష్టః, అహం సదాచార్యశ్రీపరాశరకృపయా పరావరతత్త్వదర్శీ, భవత్కృతప్రశ్నోత్తరవివక్షయా-భాగవతాఖ్యం పురాణం ప్రవర్తయే,, ప్రవర్తనాఫలమాహ ॥ క్షుల్లసుఖాయ అల్పసుఖాయ-అల్పసుఖసంపాదనార్థం-మహత్ అధికం-దుఃఖం- గతానాం ప్రాప్తానాం - లోకానాం, తస్య మహతో దుఃఖస్య-విరమాయ నాశాయ-అనేన లోకోజ్జిజీవిషయైవాయం సంవాదః ప్రవృత్త ఇత్యవగమ్యతే- ఉభయోరపి బహుజ్ఞత్వేన ప్రష్టవ్యవక్తవ్యాన్తరాభావాత్-కథంభూతం పురాణం-యద్భాగవతం పురాణం - భగవాన్ సంకర్షణః ఋషిభ్యస్సనకాదిభ్యః-సాక్షాదాహ-తథాభూతమిత్యర్థః ,, ద్వేధా హి భాగవతసంప్రదాయః ,, ఏకం హి భగవన్తమారభ్య చతుర్ముఖనారదకృష్ణద్వైపాయనపర్యన్తం చతుశ్శ్లోకీరూపేణ ప్రవృత్తం- తదేవ వ్యాసేన వివృతం- దశలక్షణం - శ్రీశుకేనాధీతం-రాజ్ఞ ఉపదిష్టమష్టాదశసహస్రాత్మకం - అపరం తు - భాగవతం సంకర్షణమారభ్య సనత్కుమారసాంఖ్యాయనపరాశరమైత్రేయపర్యన్తపరంపరయా చతుశ్శ్లోకీరూపేణైవ ప్రవృత్తం మైత్రేయేణ వివృతం విదురాయోపదిష్టం చ, ఏతదేవ ద్వైపాయనేన స్కన్ధద్వయాత్మనా స్వవిస్తరిష్యమాణైస్త్వర్భావ్య ద్వాదశస్కన్ధాత్మకం పురాణం చక్ర ఇతి బోధ్యమ్ ॥ ౨ ॥ అస్య సాంకర్షణభాగవతస్య సంకర్షణప్రభృతిస్వపర్యన్తసత్సంప్రదాయప్రవృత్తిమభిధాస్యమానస్సనకాదీనాం విధివత్సంకర్షణోపసత్తిమాహ చతుర్భిః ॥ ఆసీనమిత్యాదినా ॥ ఉర్వ్యాం పాతాళతలే - ఆసీనం ఉపవిష్టం

భగవన్తం, ఆద్య, మకుణ్ఠసత్త్వం రజస్తమోభ్యామప్రతిహతం సత్త్వం యస్య తం, శుద్ధసత్త్వమయదివ్యమఙ్గళవిగ్ర
హవిశిష్టమిత్యర్థః ఏవంభూతం, సంకర్షణం దేవం, కుమారముఖ్యాః సనత్కుమారప్రభృతయః - చత్వారో మునయః
అన్వపృచ్ఛన్ విధివదుపసత్త్యా అనుపృష్టవన్తః కథంభూతా మునయః - అతః చేతనాచేతనాత్మకజగతః, పరస్య విలక్షణ
స్య, పరమాత్మనః తత్త్వం యాథాత్మ్యం, వివిత్సవః వేత్తుమిచ్ఛవః ❁॥౩॥❁ తమేవ సంకర్షణం విశినష్టి॥స్వమితి॥ యం వాసు
దేవాభిధం వాసుదేవశబ్దవాచ్యం-ఆమనన్తి, తం, స్వధిష్ణ్యం స్వావాసభూతం స్వకారణం, భగవన్తమిత్యర్థః, బహుమా
నయన్తం సర్వోత్కర్షేణ పూజయన్తం ప్రత్యగ్ధృతాక్షామ్బుజకోశం ప్రత్యక్ ఆత్మని, ఆభిముఖ్యేన నిమిత్తేన-ధృతం ముకుళి
తం, యన్నేత్రామ్బుజకోశం, తద్విబుధోదయాయ విదుషాం అభ్యుదయాయ - ఈషదల్పం, ఉన్మీలయన్తం అన్వపృచ్ఛన్నితి
పూర్వేణాన్వయః ❁॥౪॥❁ మునీన్విశినష్టి సార్ధేన॥స్వర్ధున్యుదార్ద్రైరితి॥ స్వర్ధున్యాః గఙ్గాయాః- ఉదకేనార్ద్రైః-స్వజటాకలా
పైః శ్రీభాగవతశ్రవణార్థం సత్యలోకాత్పాతాళమవతరన్తో నిరన్తరం గఙ్గామధ్యత ఏవావతీర్ణా ఇతి తత్సఙ్గేనార్ద్రా జటా
కలాపా ఇతి భావః-ఏవంభూతైర్జటాకలాపైః-చరణోపధానం చరణావుపధీయేతే ఏతస్మిన్పద్మ ఇతి తచ్చరణోపధానం-
పాదపీఠం-ఉపస్పృశన్తః నమస్కుర్వన్తస్సన్తః-కథంభూతం చరణోపధానం, యత్పద్మం - అహిరాజకన్యాః అహిరాజ
స్య సంకర్షణస్య కన్యాః-వరార్థాః పతికామాః-సప్రేమ ప్రేమసహితం యథా భవతి తథా, నానాబలిభిః నానోపహారైః - అ
ర్చన్తి-తథాభూతమిత్యర్థః ❁॥౫॥❁ అస్య భగవతః-కృతాని కర్మాణి-తజ్జ్ఞాః తాని జానన్తీతి తద్విచేష్టితాభిజ్ఞాః- అనురాగేణ
ప్రేమాతిశయేన-స్ఖలన్తి-పదాని-యస్మిన్-తేన వచసా-ముహుర్గృణన్తః గాయన్తః- మునయః-కిరీటానాం మకుటానాం-స

ద్యం సంకర్షణం దేవమకుణ్ఠసత్త్వమ్ । వివిత్సవస్తత్త్వమతః పరస్య కుమారముఖ్యా మునయోఽన్వపృచ్ఛన్ ॥౩॥
స్వమేవ ధిష్ణ్యం బహు మానయన్తం యం వాసుదేవాభిధమామనన్తి । ప్రత్యగ్ధృతాక్షామ్బుజకోశమీషదున్మీ
లయన్తం విబుధోదయాయ ॥౪॥ స్వర్ధున్యుదార్ద్రైః స్వజటాకలాపైరుపస్పృశన్తశ్చరణోపధానమ్ । పద్మం
యదర్చన్త్యహిరాజకన్యాస్సప్రేమనానాబలిభిర్వరార్థాః ॥౫॥ ముహుర్గృణన్తో వచసాఽనురాగస్ఖలత్ప
దేనాస్య కృతాని తజ్జ్ఞాః । కిరీటసాహస్రమణిప్రవేకప్రద్యోతితోద్దామఫణాసహస్రమ్ ॥౬॥ ప్రోక్తం కిలైతద్భ
గవత్తమేన నివృత్తధర్మాభిరతాయ తేన । సనత్కుమారాయ స చాహ పృష్టస్సాంఖ్యాయనాయాఙ్గ ధృతవ్రతా
య ॥౭॥ సాంఖ్యాయనః పారమహంస్యముఖ్యో వివక్షమాణో భగవద్విభూతీః । జగాద సోఽస్మద్గురవేఽన్వి
తాయ పరాశరాయాథ బృహస్పతేశ్చ ॥౮॥ ప్రోవాచ మహ్యం స దయాళురుక్తో మునిః పులస్త్యేన పురాణమాద్య
మ్ । సోఽహం తవైతత్కథయామి వత్స శ్రద్ధాళవే నిత్యమనువ్రతాయ ॥౯॥ ఉదాప్లుతం విశ్వమిదం యదాసీత్

హస్రమేవ సాహస్రం-తస్మిన్ యే మణిప్రవేకాః మణ్యుత్తమాః-తైః-ప్రద్యోతితం- ఉద్దామఫణానాం ఉదారఫణానాం-స
హస్రం యస్య తం-సంకర్షణమన్వపృచ్ఛన్నితి పూర్వేణాన్వయః ❁॥౬॥❁ ఏవం విధివదాచార్యోపసత్తిమభిధాయోపప
న్నేభ్యస్తేభ్యశ్శ్రీభాగవతముపదిదేశేతి వదంస్తదర్వాచీనామప్యాచార్యపారంపరీమాహ॥ప్రోక్తమితి॥ నివృత్తధర్మాభిర
తాయ మోక్షధర్మేష్వాసక్తాయ సనత్కుమారాయ భగవత్తమేన తేన, సంకర్షణేన - తద్భాగవతం ప్రోక్తం కిల-సనత్కు
మారాయేత్యేకత్వం సఙ్ఘాభిప్రాయకం-స చ సనత్కుమారః-పృష్టః విధివదుపసత్త్యా పృష్టః-సాంఖ్యాయనేనేతి శేషః-ధృత
వ్రతాయ ధృతాని వ్రతాని శిష్యధర్మాః యేన తస్మై ❁॥౭॥❁ పారమహంస్యే ధర్మే - ముఖ్యః ప్రధానః సాంఖ్యాయనః భగవద్వి
భూతీర్వివక్షమాణః వక్తుమిచ్ఛుః బ్రూహీత్యాదేశస్య వచేరుభయపదిత్వాద్వివక్షమాణ ఇత్యాత్మనేపదం-అన్వితాయానుగతా
య-అనువర్తమానాయేతి యావత్-అస్మద్గురవే పరాశరాయ అథ బృహస్పతేశ్చ-ఉవాచ ❁॥౮॥❁ దయాళుః, స మునిః-ప
రాశరః-పులస్త్యేనోక్తం-త్వం పరదేవతాపారమార్థ్యజ్ఞానవాన్ పురాణవక్తా చ భవేతి దత్తవరః «ఏవం హ్యాఖ్యాయికా»
పితరం రాక్షసభక్షితం శ్రుత్వా పరాశరో రాక్షససత్త్రే ప్రవృత్తః-తతః పులస్త్యేన స్వసంతతిరక్షణాత్తుష్టేన వరో దత్తః॥ పు
రాణసంహితాకర్తా భవాన్వత్స భవిష్యతి । దేవతాపారమార్థ్యం చ యథావద్వేత్స్యతే భవానితి॥ ఏవంభూతః పరాశరః-
మహ్యం పురాణం-ప్రోవాచ-సోఽహం శ్రీపరాశరేణోపదిష్టశ్రీభాగవతపురాణోఽహం- హే వత్స విదుర - శ్రద్ధాళవే-నిత్యమను
వ్రతాయ చ, తవ తుభ్యం-నిత్యమితి పూర్వపరాన్వయి-తవేతి విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః - ఏతత్ శ్రీభాగవతం కథయామి ❁॥౯॥❁
ఏవం సంకర్షణాత్సంప్రదాయప్రవృత్తిం ప్రదర్శ్య వస్తుతః ప్రశ్నానాముత్తరాణి వివక్షుః పూర్వోక్తామేవ మహదాదిపృథి
వ్యన్తతత్త్వసృష్టిముపజీవ్య బ్రహ్మాణ్డరూపపద్మోత్పత్తిం వక్ష్యన్నన్తరా జగద్వ్యాపారాధికృతానిరుద్ధరూపి భగవదవస్థి

శ్చ ప్రకారమాహ॥ ఉదాప్లుతమితి ద్వాభ్యామ్॥ యత్ యదా, అహీన్ద్రతల్పే శేషశయ్యాయాం-శయానః-ఏకః అసహాయః-కృతక్షణః తాత్కాలికజగద్వ్యాపారాదుపరతత్వేన లబ్ధయోగనిద్రావసరః-స్వాత్మరతౌ స్వానుభవసుఖే - అహీనః-పూర్ణః- అనీహ ఇత్యపిపాఠః-తదా స్వాత్మరతౌ కృతక్షణః అనీహః నిష్క్రియః నిద్రయా స్వాత్మానుభవరూపయోగనిద్రయా న్యమీలయత్-లోచనే ఇతి శేషః-తదా- ఇదం విశ్వం చేతనాచేతనాత్మకం జగత్, ఉదా- ఆవరణోదకేన-ఆప్లుతం వ్యాప్తమిత్యర్థః- అస్య బ్రహ్మాణ్డరూపపద్మోత్పత్తేః వక్ష్యమాణత్వాయోగాత్- ఇదముదాప్లుతమితి నైతత్కాలికావస్థయావస్థితస్యోదాప్లుతత్వముచ్యతే- అపి త్వేతత్కారణభూతజాతస్యావరణజలసృష్టిద్వారా స్వకార్యోదకవ్యాప్తిరుచ్యతే-ఆవరణజలపర్యన్తం సృష్ట్వా, తస్మిన్నావరణజలే శయితవానిత్యుక్తం భవతి ✿॥౧౦॥✿ పునస్తమేవ విశినష్టి॥ స ఇతి॥ అన్తశ్శరీరే శరీరాన్తః, అర్పితభూతసూక్ష్మః అర్పితాని నిహితాని భూతసూక్ష్మాణి యేన సః దివ్యవిగ్రహస్య భోక్తృకరణవిషయనిరూపకశక్తిత్రయాశ్రయత్వాత్కారణత్వాన్నాంతదన్తర్గతత్వం యుక్తం - కాలాత్మికాం శక్తిం స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతం కాలం-ఉదీరయానః ప్రేరయన్-కాలశక్తిప్రేరణం-పునస్సృష్ట్యవసరే ప్రబోధనార్థం- స్వే స్వకీయే-పదే స్థానే-సలిలే-విష్ణోరాయతనం హ్యాప ఇతి హి స్మర్యతే-ఉవాస ఉషితవాన్-బహిర్వ్యాపారాభావే దృష్టాన్తః॥ యథానల ఇతి॥ దారుణి కాష్ఠే-నలోఽగ్నిః రుద్ధవీర్యః నిరుద్ధప్రకాశకత్వపింగళత్వదాహకత్వాదిస్వభావోఽవతిష్ఠతే- ఏవం సోపి స్వేచ్ఛయైవానావిష్కృతస్రష్టృత్వాదిసామర్థ్య ఆసేత్యర్థః ✿॥౧౧॥✿ ఏవమన్తరావస్థితిప్రకారమభిధాయ-తస్య బ్రహ్మాణ్డసృష్ట్యౌన్ముఖ్యమాహ॥ చతుర్యుగానామితి॥ సహస్రశబ్దోఽనన్తవాచీ అనేకకాలమిత్యర్థః చతుర్యుగానాం కృతాదీనాం, సహస్రం-అప్సు-స్వపన్-అత ఏవానాపాదితలోకతన్త్రః అసంపాదితలోకరచనః-స్వయోగేరితయా స్వసఙ్కల్పప్రేరితయా - స్వశక్త్యా స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూత

న్నిద్రయామీలితదృఙ్న్యమీలయత్ ✿ । అహీన్ద్రతల్పేఽధిశయాన ఏకః కృతక్షణస్స్వాత్మరతౌ ✿ అహీనః ॥
సోఽన్తశ్శరీరేఽర్పితభూతసూక్ష్మః కాలాత్మికాం శక్తిముదీరయానః । ఉవాస తస్మిన్సలిలే పదే స్వే యథా-
నలో దారుషు రుద్ధవీర్యః ॥౧౧॥ చతుర్యుగానాం చ సహస్రమప్సు స్వపన్స్వయోగేరితయా స్వశక్త్యా । కాలా
ఖ్యయాఽసాదితకర్మతన్త్రో లోకానపీతాన్దదృశే స్వదేహే ॥౧౨॥ తస్యార్థసూక్ష్మాభినివిష్టదృష్టేరన్తర్గ
తోఽర్థో రజసా తనీయాన్ । గుణేన కాలానుగతేన విద్ధస్సూష్యంస్తదాఽభిద్యత నాభిదేశాత్ ॥౧౩॥ స పద్మ
కోశస్సహసోదతిష్ఠత్కాలేన కర్మప్రతిబోధనేన । స్వరోచిషా తత్సలిలం విశాలం విద్యోతయన్నర్క ఇవా
త్మయోనిః ॥౧౪॥ తల్లోకపద్మం స ఉ ఏవ † విష్ణుః ప్రావీవిశత్సర్వగుణావభాసమ్ । తస్మిన్స్వయం వేద

యా-కాలరూపశక్త్యా- హేతుమాత్రయా-తయోపలక్షిత ఇతి వా-నిపతాన్ అర్పితాన్-లోకాన్-స్వదేహే-దదృశే-లోకకారణభూతాన్ భూతసూక్ష్మరూపానర్థాన్ దృష్టవానిత్యర్థః-స్వదేహ ఇత్యస్య దివ్యవిగ్రహాశ్రయత్వాధిష్ఠితే ప్రధాన ఇత్యర్థః॥ "శ్రీవత్ససంస్థానధరమనన్తే చ సమాశ్రితం ప్రధాన" మితి హి పరాశరవచనం- దేహశబ్దస్య దివ్యమఙ్గళవిగ్రహపరత్వం-అర్పితత్వం-సద్వారకం, దేహశబ్దః ప్రధానపరో వా- "యస్యావ్యక్తం శరీర" మితి హి శ్రుతిః- అత్ర చతుర్యుగానాం సహస్రం స్వపత ఇత్యుక్త్వా "నాభిదేశాత్స పద్మకోశస్సహసోదతిష్ఠ" దిత్యభిధానేన క్రమేణ చ వివృద్ధం తజ్జలబుద్బుదవత్సమమితి వచనార్థస్స్మారితో భవతి -అణ్డసృష్టౌ ప్రారబ్ధాయాం గృహగోపురాదినిర్మాణేష్వివ విలమ్బో నేతి హి తస్యార్థః ✿॥౧౨॥✿ అథ బ్రహ్మణ ఉత్పత్తిమాహ ద్వాభ్యామ్॥ తస్యేతి॥ అర్థసూక్ష్మాభినివిష్టదృష్టేః భూతసూక్ష్మే ప్రవర్తకసఙ్కల్పరూపజ్ఞానస్య-తస్య భగవతోఽన్తర్గతం దేహాన్తర్గతః-తనీయాన్ సూక్ష్మతరః-అర్థః భూతసూక్ష్మవర్గః, కాలానుగతేన కాలవశాదున్మిషితేన రజసా గుణేన-విద్ధః స్పృష్టః- సూష్యన్ ఉద్భవిష్యన్-నాభిదేశాన్నిరభిద్యత ఉదభూదిత్యర్థః ఉద్రిక్తరజసా-భూతసూక్ష్మజాతం జగత్పద్మరూపేణ పరిణతమిత్యర్థః-రజశ్శబ్దేన పద్మరాగసమాధిశ్చ సూచ్యతే ✿॥౧౩॥✿ కథం భూతోఽసావభిద్యతేత్యత ఆహ॥ స ఇతి॥ తనీయానర్థః- ఆత్మయోనిః ఆత్మా యోనిః కారణం యస్య స ఆత్మయోనిః-పరమాత్మసృష్టః-పద్మకోశః లోకాత్మకపద్మరూపః-కర్మ, జీవాదృష్టం - తత్ప్రతిబోధ్యతేఽనేనేతి తథా, కాలేన, సహసా, న క్రమేణేత్యర్థః । ఉదతిష్ఠత్ । కథంభూతః పద్మకోశః-స్వరోచిషా-విశాలం-తత్సలిలమావరణజలం-సూర్య ఇవ విద్యోతయన్ ✿ ॥౧౪॥ ✿ అథ భగవన్నాభిదేశాదుత్పన్నబ్రహ్మాణ్డరూపపద్మకోశే చతుర్ముఖోత్పత్తిముత్పన్నస్య తస్య వ్యాపారం చ వక్ష్యంస్తస్య తదధిష్ఠితపద్మస్య చ భగవదాత్మకత్వమాహార్ధేన॥ తదితి॥ ఉ ఇతి సంబోధనే-విష్ణురేవ-సర్వగుణావభాసం సర్వగుణాన్ జీవోపభో

౧౦॥ శ్లో॥ పా ✿ అనీహః.   ౧౫॥ శ్లో॥ పా † ధిష్ణ్యం ప్రావీవిశత్.

గ్యానర్థానవభాసయతేతి తథా - తల్లోకపద్మం - సవైయస్మాజ్జాతం స ఏవ-విష్ణుః - ప్రావివిశత్ అన్తర్యామితయా ప్రవిష్టోఽభూత్-నివృత్తప్రేరకాద్విశేషణిచ్-ధిష్ణ్యమితిపాఠాన్తరం - తథాసత్వేగుణాః స్రష్టృత్వోపయికాగుణాః - తైరప చాస్యతఇతి తథాభూతం-స్వాత్మకంజీవవిశేషం-లోకపద్మరూపం-ధిష్ణ్యం -ప్రావిక్ప్రవిష్టమకరోత్-నాభిసరసి జౌస్థాపయామాసేత్యర్థః ॥ కోఽసౌస్వాత్మకోజీవఇత్యపేక్షాయాం తద్విశదయం స్తస్యతతోత్పత్తిమాహ ॥తస్మిన్నితి॥యంస్వయంభువం - ప్రవదన్తి-సవేదమయోవేదప్రచురః-విధాతా స్రష్టాతస్మిన్పద్మే, అభూత్ ఉత్పన్నః ॥ఉదాప్లుతమిత్యాద్యశ్లోకాః అవాన్తరప్రళయపరావావర్ణనియాః-తదానీమర్థస్సుగమః ॥ తథాహి ॥ పూర్వం సర్గాం శ్చైవానుసర్గాంశ్చేతి ఖాత్పూర్వోత్తరసృష్ట్యోః పృష్టత్వాత్తత్ర ,, భగవానేకఆసేదమగ్రఆత్మాఽఽత్మనాంవిభు ,, రిత్యాదిమహాప్రళయకథనపూర్వకంచతుర్ముఖాత్ప్రాక్తనసర్గస్య కథితత్వాత్తదుపజీవ్యేదానీమవాన్తరప్రళయకథనపూర్వకమవాన్తరసర్గః చతుర్ముఖపాశ్చాత్యః దైనందినః కథ్యతే ,, తత్ర దైనందినసర్గాణాంతత్ప్రళయానాంచబహుత్వాత్తత్కథనస్యాశక్యత్వాత్ పూర్వపరార్ధాన్తిమం పాద్మాఖ్యం కల్పమేతత్కల్పాపేక్షయాసన్నిహితత్వాత్కథయితుం ప్రళయపూర్వకత్వాత్సృష్టేఃసృష్టిప్రకరణేషు సదేవసౌమ్యేదమిత్యాది ప్రళయకథనపూర్వకమేవసృష్టికథనాచ్చప్రథమంపాద్మకల్పాత్ప్రాక్తనంప్రళయమాహ॥ఉదాప్లుతమితి॥నిశాయాంమనువృత్తాయాం నిర్ముక్తశశిభాస్కర,,మిత్యారభ్య ,,ప్లావయిష్యత్కటాటోపచణ్డవాతేరితోర్మయ,,ఇత్యన్తంవక్ష్యమాణరీత్యా - విశ్వంత్రిలోక్యాత్మకంజగత్ ఉదాప్లుతమాసీదిత్యర్థః - అన్యత్పూర్వవత్ ఏవంప్రళయమభిధాయసర్గం వక్తుమారభతే ॥ తస్యేత్యాదినా ॥ ప్రాక్కల్పాన్తేధాతా భగవతోయోగనిద్రాయాం త్రిలోక్యాసహభగవతితిరోహితః-తస్మింశ్చప్రబుద్ధే,తతఏవపాద్మేకల్పేపద్మద్వారేణాభివ్యక్తింప్రాప్తఇతికథయితుంపద్మోద్భవమాహ ॥ తస్యేతివ్యాఖ్యామ్ ॥ ధిష్ణ్యం ప్రావిశత్ । స్వస్థానప్రవిష్టమకరోత్ నాభిసరసి

మయోవిధాతాస్వయంభువంయంప్రవదన్తిసోఽభూత్॥ ౧౫ ॥తస్యాం సచామ్భోరుహకర్ణికాయామవస్థితోలోకమపశ్యమానః।పరిక్రమన్వ్యోమ్నివివృత్తనేత్రశ్చత్వారిలేభేఽనుదిశంముఖాని ॥ ౧౬ ॥తస్మాద్యుగాన్తశ్వసనావఘూర్ణజలోర్మిచక్రాత్సలిలాద్విరూఢమ్।ఉపాశ్రితఃకఞ్జములోకతత్త్వం నాత్మానమద్ధాఽవిదదాదిదేవః ॥ ౧౭ ॥ కఏషయోఽసావహమబ్జపృష్ఠఏతత్కుతోవాఽబ్జమనన్యదప్సు।అస్తిహ్యధస్తాదిహకించనైతదధిష్ఠితంయత్రసతాఽనుభావ్యమ్॥౧౮॥ సఇత్థముద్వీక్ష్యతదబ్జనాళనాడీభిరన్తర్జలమావివేశ । నార్వాగ్గతస్తత్ఖరనాళనాళనాభింసవైవిచిన్వంస్తదవిన్దతాజః॥ ౧౯ ॥ తమస్యపారేవిదురాత్మసర్గంవిచిన్వతోఽ

స్థాపయామాసేత్యర్థః అన్యత్ పూర్వవత్ ❁॥౧౫॥❁ అస్యచతుర్ముఖాఖ్యజీవవిశేషస్యకర్మణాసంకుచితజ్ఞానస్యభగవదుపాసనయైవావిర్భూతజ్ఞానక్రియాశక్తేస్త్రైలోక్యకర్తృకత్వం నస్వతఇతివక్తుంతస్యప్రథమంమోహనమాహ ॥తస్యామిత్యాదినాద్వాభ్యామ్ ॥ సచస్వయంభూః-తస్యాంజగత్పద్మకర్ణికాయాం, అవస్థితః తిష్ఠన్,లోకంప్రపఞ్చం,నపశ్యమానః తద్దర్శనార్థం, వ్యోమ్నివివృత్తైర్విస్ఫారితైర్నేత్రైర్యస్యసః -పరిక్రమన్ కమలమధ్యేచతుర్దిక్షుపరిభ్రమన్,చత్వారిముఖాని-లేభే ప్రాప్తవాన్ ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁తస్మాత్తతంయుగాన్తేప్రళయాన్తే,యశ్శ్వసనంపవనం, తేనావఘూర్ణంభ్రమద్యన్మహోర్మీణాం అత్యుచ్చతరఙ్గాణాం,చక్రంతద్యస్య,తస్మాత్సలిలాద్విరూఢం,కంజంజగత్పద్మం , ఉపాశ్రితః అధిష్ఠితః , ఆదిదేవశ్చతుర్ముఖః,లోకతత్త్వంలోకాత్మకపద్మతత్త్వం, ఆత్మానంచ, అద్ధాతత్త్వేననవేద ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁అవేదనమేవప్రపఞ్చయతి ॥ కఇతి ॥అబ్జపృష్ఠేకమలకర్ణికాయాంస్థితో,యోఽసావహమిత్యేషః,కః,అనన్యత్ అద్వితీయం,ఏతదబ్జమప్సు,కుతోవాజాతం॥ఏవమబ్జస్యతస్యతర్కమాహ॥అస్తీతి॥ అత్రాధిష్ఠానే-ఏతత్పద్మం-అధిష్ఠితంతదధిష్ఠానభూతం-కించనవస్తు-అధస్తాదస్తిహి-యస్మాత్సతైవానుభావ్యం,విద్యమానాధిష్ఠానేనైవాధిష్ఠేయేనపద్మేనభవితవ్యం- అధిష్ఠానాభావేఽధిష్ఠేయస్యపద్మస్యాసంభవాదిత్యర్థః ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ సఃబ్రహ్మా , ఇత్థం ఉక్తప్రకారేణ - ఉద్వీక్ష్యప్రతర్క్య , తదబ్జనాభనాడీభిస్తల్లోకపద్మనాళచ్ఛిద్రైః అన్తర్జలంజలస్యాన్తః , ప్రవివేశ , ప్రవిష్టశ్చ - అజఃబ్రహ్మా -ఖరం కఠినంనాళంయస్యతస్య - పద్మస్య - నాభింఅధిష్ఠానం-విచిన్వన్నన్విష్య - నర్వాగ్గతోపి-తదా-తదధిష్ఠానం,నావిన్దతలేభే ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ తమసీతి ॥ హేవిదుర-అపారేతమసి-తమోవద్దూరపదర్శనప్రతిబన్ధకేజలే - ఆత్మసర్గం-సృజ్యతేఽనేనేతికర్తరేవకరణత్వవివక్షాయాంవా-అధికరణేవా ఘఞ్ - ఆత్మకారణమిత్యర్థః ॥ విచిన్వతస్సతః-త్రినేమిఃన్యూనాధికసమదివసరూపనేమిత్రయయుక్తః-మహాన్దీర్ఘః-సఃకాలః -అభూత్ -సంవత్సరశతమతిక్రాన్తమిత్యర్థః,కథంభూతోసౌత్రిణేమిః-యః-అజస్యభ

గవతః - హేతిః కాలచక్రం - సుదర్శనరూపం శస్త్రం - దేహభాజాం దేహధారిణాం భయమీరయన్ ఉత్పాదయన్ ఆయుః పరిక్షిణోతి ॥ ౨౦ ॥ ఏవం లోకపద్మాధిష్ఠానభూతః పరమాత్మా నాన్వేషణాదవగతః - కిం తు సాక్షాన్మయైవేత్యాహ ॥ తత ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ స దేవః బ్రహ్మా - అప్రతిలబ్ధకామః - న ప్రతిలబ్ధః కామః అధిష్ఠానదర్శనరూపమనోరథః యేన సః, తతోన్వేషణాత్ ప్రతినివృత్య, పునః స్వధిష్ణ్యం కమలకర్ణికా - మాసాద్య శనైః - జితాః శ్వాసాః ప్రాణాః, నివృత్తం విషయవిముఖీకృతం చిత్తం చ - యేన సః - అత ఏవ - ఆరూఢసమాధియోగః - ఆరూఢః ఆశ్రితః సమాధిరేవ యోగః యేన తథాభూతస్సన్ - న్యషీదత్ ఉపవిష్టవాన్ ॥ ౨౧ ॥ కాలేనేతి ॥ సోఽజః బ్రహ్మా - పురుషాయుషా - కాలేన - శతసంవత్సరపర్యన్తకాలేన - అభిప్రవృత్తో యో యోగః సమాధియోగ - స్తేన - విరూఢ ఉత్పన్నో బోధో యస్య సః - యత్పూర్వం విచిన్వన్ జలే నాపశ్యత్ - తత్స్వయమేవాన్తర్హృదయేఽవభాతమపశ్యత్ ॥ ౨౨ ॥ తద్వర్ణయతి మృణాలేత్యాదిభిః ॥ నవస్వప్యస్త్యేవ తస్యైవానుషఙ్గః, మృణాలవత్పద్మతన్తువద్గౌరశ్చాసావాయతశ్చ - యశ్శేషస్య భోగ - స్స ఏవ పర్యఙ్క, స్తస్మిన్ - శయానమేకం పురుష - మపశ్యత్ - కుత్రస్థితే పర్యఙ్కే - ఫణా ఏవాతపత్రాణి - తై - రాయుతాః సర్వతో యుక్తా - యే మూర్ధాన - స్తేషాం - రత్నాని కిరీటస్థాని, తేషాం ద్యుభిః ప్రభాభిః - హతం నిరస్తం - ధ్వాన్తం అన్ధకారం యస్మిన్ తస్మిన్ - యుగాన్తతోయస్థితే ఇత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ కథంభూతం పురుషం - హరితోపలాద్రేః మరకతశిలామయపర్వతస్య - ప్రేక్షాం శోభాం - క్షిపన్తం స్వలావణ్యాతిశయేన తిరస్కుర్వన్తం - కథంభూతస్య - హరితోపలాద్రేః - సంధ్యాభ్రమేవ నీవిః పరిధానం యస్య, సంధ్యాభ్రస్య, శోభాం - పీతామ్బరేణ క్షిపన్తమిత్యర్థః, ఉరురుక్మమూర్ధ్నః భూయిష్ఠకనకశృఙ్గస్య, కిరీటైః, కనకశృఙ్గశోభాం -

---

మాత్సమహం త్రినేమిః । యో దేహభాజాం భయమీరయాణః పరిక్షిణోత్యాయురజస్య హేతిః ॥ ౨౦ ॥ తతో నివృత్తోఽప్రతిలబ్ధకామస్స్వధిష్ణ్యమాసాద్య పునస్స దేవః । శనైర్జితశ్వాసనివృత్తచిత్తో న్యషీదదారూఢసమాధియోగః ॥ ౨౧ ॥ కాలేన సోఽజః పురుషాయుషాభిప్రవృత్తయోగేన విరూఢబోధః । స్వయం తదన్తర్హృదయేఽవభాతమపశ్యతాపశ్యత యన్న పూర్వమ్ ॥ ౨౨ ॥ మృణాలగౌరాయతశేషభోగపర్యఙ్క ఏకం పురుషం శయానమ్ । ఫణాతపత్రాయుతమూర్ధరత్నద్యుభిర్హతధ్వాన్తయుగాన్తతోయే ॥ ౨౩ ॥ ప్రేక్షాం క్షిపన్తం హరితోపలాద్రేస్సంధ్యాభ్రనీవేరురురుక్మమూర్ధ్నః । రత్నోదధారౌషధిసౌమనస్యవనస్రజో వేణుభుజాఙ్ఘ్రిపాఙ్ఘ్రేః ॥ ౨౪ ॥ ఆయామతో విస్తరతస్స్వమానదేహేన లోకత్రయసంగ్రహేణ । విచిత్రదివ్యాభరణాంశుకానాం కృతశ్రియోపాశ్రితవేషదేహమ్ ॥ ౨౫ ॥ పుంసాం స్వకామాయ వివిక్తమార్గైరభ్యర్చతాం కామదుఘాఙ్ఘ్రిపద్మమ్ । ప్రదర్శయన్తం కృపయా నఖేన్దుమయూఖభిన్నాఙ్గులిచారుపత్రమ్ ॥ ౨౬ ॥ ముఖేన లోకార్తిహరస్మితేన పరిస్ఫురత్కుణ్డలమణ్డితేన । శోణాయితేనాధరబిమ్బభాసా ప్రత్యర్హయన్తం సునసేన

క్షిపన్తమిత్యర్థః, రత్నాని చ, ఉదకధారాశ్చ, ఓషధయః పుణ్యజ్యోతింషి చ, సౌమనస్యాని పుష్పాణి - సుమనసాం సమూహా ఏవ వా - తేషాం - వనస్రజో వనమాలాశ్చ, యస్య, వేణవ ఏవ భుజాః, అఙ్ఘ్రిపాః వృక్షా ఏవ అఙ్ఘ్రయః పాదాః, యస్య, స్వేషు రత్నతులసీముక్తాపుష్పదామభిః, మహైరఙ్ఘ్రిభిశ్చ, హరితోపలాద్రేః రత్నాదీనఙ్ఘ్రిపాన్తాన్, క్షిపన్తమిత్యర్థః, యది మరకతాద్రేః రత్నాదయో వనమాలా ఇవ, వేణవో భుజా ఇవ, వృక్షాశ్చ పాదా ఇవ - వర్తేరన్, తర్హి తస్య శోభాం స్వీయరత్నాదిభిః క్షిపన్తమివేత్యభూతోపమేయమ్ ॥ ౨౪ ॥ కించ - ఆయామతః దైర్ఘ్యేణ, విస్తరతః విస్తారేణ చ, స్వమానదేహేన స్వానురూపప్రమాణదేహేన, అత ఏవ, లోకత్రయసంగ్రహేణ లోకత్రయం సంగృహ్య తేనేనాస్మిన్నితి వా లోకత్రయసంగ్రాహ, స్తేన చిత్రాణి అద్భుతాని, దివ్యాని అమానుషాణి, ఆభరణాన్యంశుకాని చ, యేషాం, తేషాం తృతీయార్థే షష్ఠీ, తైః, కృతా సంపాదితా శ్రీః శోభా యస్య, తేనేతి దేహవిశేషణం, యద్వా, ఆభరణాంశుకైః కృతా, యా శ్రీ, స్తయా, లోకత్రయసంగ్రాహకస్వమానదేహేన చ, ఉపాశ్రితవేషదేహః, ఉపాశ్రితః స్వీకృతః, వేషో యేన స ఉపాశ్రితవేషః, ఏవంభూతో దేహో యస్య తమితి, బహువ్రీహిగర్భో బహువ్రీహిః ॥ ౨౫ ॥ పుంసామితి ॥ స్వకామాయ స్వాభిలషితఫలాయ - వివిక్తమార్గైః రసంకీర్ణైర్వర్ణాశ్రమాదిధర్మైః అభ్యర్చతాం ఆరాధయతాం - పుంసాం, కామాన్ సమీహితఫలాని, దోగ్ధీతి కామదుఘం, య, దఙ్ఘ్రిపద్మం - త, త్కృపయా ప్రదర్శయన్తం, పురుష, మపశ్యత్, కథంభూతమఙ్ఘ్రిపద్మం - నఖా ఏవేన్దవః, తేషాం - మయూఖైః కిరణైః, భిన్నాః సంభిన్నాః వ్యాప్తా ఇత్యర్థః, తే చా - ఙ్గుళయ ఏవ, చారూణి సున్దరాణి పత్రాణి యస్య తత్ ॥ ౨౬ ॥ ముఖేనేతి ॥ లోకానాం ఉపాసకానాం - ఆర్తిహరం దుఃఖహరం, స్మితం యస్మిన్, తేన పరిస్ఫురద్భ్యాం కు

ణ్డలాభ్యాన్మణ్డితేన , అధరబిమ్బదీప్త్యా , శోణాయితేనశోణవదాచరితేన - సునసాశోభననాసికాయుక్తేన, సుభ్రువాచ, ఆననేన , ప్రత్యర్హయన్తంఉపాసకాన్త్సంమానయన్తమ్ ✽ ॥ ౨౭ ॥ ✽కించకదమ్బకిఞ్జల్కవత్పిశఙ్గవర్ణేన,వాససా, మేఖలయాచ , నితమ్బేస్వలంకృతం - హేవత్సవిదుర,అనన్తధనేనబహుమూల్యేన,శ్రీవత్సయుక్తంయద్వక్షస్థలం.తస్య వల్లభేన-స్తనరతరభూషణభూషితేనహారేణ-స్వలంకృతమ్ ✽ ॥ ౨౮ ॥ ✽పునశ్చ-చన్దనవృక్షరూపేణరూపయితుంతంవిశినష్టి॥పరార్ధ్యానికేయూరాణిఅఙ్గదానిమణిప్రవేకాఃమణ్యుత్తమాఃతైఃపర్యస్తాఃవ్యాప్తాః - యేదోర్దణ్డాఃభుజదణ్డాఏవ సహస్రమనన్తాఃశాఖా-యస్యతం - వృక్షోపికేయూరాదితుల్యైఃపుష్పఫలాదిభిర్వ్యాప్తశాఖోభవతి.అవ్యక్తంబ్రహ్మ-మూలం-యస్యతం-బ్రహ్మాభివ్యక్తిరూపత్వాత్ - వృక్షస్యాపిమూలమవ్యక్తం-భువనాఙ్ఘ్రిపేన్ద్రం భువనకారణ-మఙ్ఘ్రిపేన్ద్రం-వృక్షశ్రేష్ఠం-అహీన్ద్రస్యానన్తస్యభోగైఃఫణైఃదేహావయవైర్వా-అధివీతాస్సంవేష్టితాః - వల్శాఃస్కన్ధా-యస్యతంవృక్షోపిమహాసర్పవేష్టితోభవతి ✽ ॥ ౨౯ ॥ ✽ప్రేక్షాంక్షిప్తమిత్యత్రైవపర్వతరూపేణరూపితమపివిశేషణాన్తరైఃపునారూపయతి॥ చరాచరేత్యాది॥భగవానేవమహీధ్రఃపర్వతః తం - కథంభూతం-చరాచరాణామోకఃస్థానం-పర్వతోపితథా,అహీన్ద్రస్యశేషస్యబన్ధుం-పర్వతోప్యహీన్ద్రాణాంబన్ధుః- సలిలోపగూఢంజలేనావృతం,పర్వతోపిమైనాకాదిస్తథా-కిరీటానాంసాహస్రమేవహిరణ్యశృఙ్గాణియస్యతం మేర్వాదిస్తథా , ఆవిర్భవత్స్పష్టందృశ్యమానంకౌస్తుభరత్నం,గర్భేమూర్తిమధ్యే-యస్యతం-పర్వతస్యాపిహిగర్భేక్వచిద్రత్నమావిర్భవతి ✽ ॥ ౩౦ ॥ ✽కించ॥వనమాలయా నివీతంకణ్ఠబిమ్బవ్యాప్తం-కథంభూతయావనమాలయా , ఆమ్నాయమధువ్రతశ్రియా ఆమ్నాయావేదాః, తఏవమధువ్ర

సుభ్ర్వా ✽ ॥ ౨౭ ॥ ✽కదమ్బకిఞ్జల్కపిశఙ్గవాససా స్వలంకృతంమేఖలయానితమ్బే । హారేణచానన్తధనేనవత్సశ్రీవత్సవక్షస్థలవల్లభేన ॥ ౨౮ , పరార్ధ్యకేయూరమణిప్రవేకపర్యస్తదోర్దణ్డసహస్రశాఖమ్। అవ్యక్తమూలంభువనాఙ్ఘ్రిపేన్ద్రమహీన్ద్రభోగైరధివీతవల్శమ్ ॥ ౨౯ ॥ చరాచరౌకోభగవన్మహీధ్రమహీన్ద్రబన్ధుంసలిలోపగూఢమ్ । కిరీటసాహస్రహిరణ్యశృఙ్గమావిర్భవత్కౌస్తుభరత్నగర్భమ్ ॥ ౩౦ ॥ నివీతమామ్నాయమధువ్రతశ్రియాస్వకీర్తిమయ్యావనమాలయాహరిమ్ । ✽సూర్యేన్దువాయ్వగ్న్యగమం✽త్రిధామభిఃపరిక్రమత్ప్రాధనికైర్దురాసదమ్ ॥ తర్హ్యేవతన్నాభిసరస్సరోజమాత్మానమమ్భశ్శ్వసనంవియచ్చ । దదర్శదేవోజగతోవిధాతానాతఃపరంలోకవిసర్గదృష్టిః ॥ ౩౨ ॥ సకర్మబీజంరజసోపరక్తఃప్రజాస్సిసృక్షన్నియదేవదృష్ట్వా।అస్తౌద్విసర్గాభిముఖస్తమీడ్యమవ్యక్తవర్త్మన్యభివేశితాత్మా॥౩౩॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతేమహాపురాణేతృతీయస్కన్ధేఅష్టమోఽధ్యాయః.

తాభ్రమరాస్తైఃశ్రీర్యస్యాస్తయా - స్వకీర్తిమయ్యాస్వకీర్తిప్రచురయా, స్వకీర్తింగాయద్భిర్వేదరూపభ్రమరైరాహితశోభయేత్యర్థః సూర్యేన్దువాయ్వగ్న్యగమంసూర్యాదిభిరగమంఅగమ్యం , స్వవ్యాపారైరాకలయితుమశక్యమిత్యర్థః॥ సూర్యేన్దుతారాగ్న్యగమమిత్యపిపాఠః,,తదాసూర్యాదిభిరప్రకాశ్యమిత్యర్థః॥తథాచశ్రుతిః॥నతత్రసూర్యోభాతినచన్ద్రతారకమిత్యాదికా ,,త్రిధామభిఃత్రిషులోకేషుధామస్ఫూర్తిర్యేషాంతైః- రక్షణార్థంపరిక్రమద్భిః - ప్రాధనికైఃప్రధనంసంగ్రామః-తత్ప్రయోజనకైః,సుదర్శనాదిహేతిభిః,దురాసదందుష్ప్రాపమ్ ✽ ॥ ౩౧ ॥ ✽తర్హీతి ॥ యదైవహరిమపశ్యత్-తర్హ్యేవతదైవ-లోకవిసర్గదృష్టిఃలోకసృష్ట్యర్థంజ్ఞానంయస్యసః - జగతాంవ్యష్టీనాం-కర్తాస్రష్టా, దేవఃబ్రహ్మా తస్యభగవతః-నాభిసరసిసరోజం-శ్వసనంప్రళయకాలవాయుం , తాత్కాలికమమ్భః,ఆత్మానంస్వాత్మానంచ-దదర్శ, తస్సరోజాదిభ్యః-పరమన్యత్,సృష్టిప్రకారాదికం-నదదర్శేత్యర్థః ✽ ॥ ౩౨॥ ✽అథాలబ్ధజగత్సృష్టిజ్ఞానస్తల్లబ్ధయేభగవన్తంతుష్టావేత్యాహ॥సఇతి॥సఃబ్రహ్మా-రజసారజోగుణేన-ఉపరక్తఃయుక్తః , అతఏవ-ప్రజాః , సిసృక్షన్స్రష్టుమిచ్ఛన్ ఇయదేవనాభిసరోజాదిపఞ్చకమేవదృష్ట్వా,విసర్గాభిముఖఃవిసర్గేఅభిముఖః-ఉన్ముఖః,సిసృక్షుర్విసర్గాభిముఖఇత్యాభ్యామిచ్ఛాప్రయత్నావుక్తావితినపౌనరుక్త్యం ,అవ్యక్తవర్త్మన్యనభివ్యక్తగతౌపురుషోత్తమే-అధివేశితఃనివేశితఃఆత్మాచిత్తంయస్యసః,ఈడ్యంస్తుత్యం,కర్మబీజంక్రియతఇతికర్మజగత్ ,, యస్యచైతత్కర్మ ,, ఇతిశ్రుతేః-తస్యబీజంకారణం-భగవన్తమస్తౌత్ స్తుతవాన్ ✽ ॥ ౩౩ ॥ ✽ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం,శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం,తృతీయస్కన్ధేఅష్టమోఽధ్యాయః

౩౧॥శ్లో॥పా॥ ✽సూర్యేన్దుతారాగ్న్యగమం.

అథ స్తుతిప్రకారాన్తరేణ ప్రసన్నస్య భగవతోఽనుగ్రహవిశేషం చాహ నవమేన ॥ తత్ర కృత్స్నస్య చిదచిదాత్మకస్య ప్రపఞ్చస్య భగవచ్ఛరీరత్వేన జ్ఞాతవతః స్వస్య కృతార్థతామాహ విషయాన్తరవ్యావృత్తిద్యోతకజ్ఞానవిధురాన్నిన్దన్ అబ్రహ్మాత్మకవస్త్వన్తరాభావముపపాదయతి ॥ జ్ఞాతోఽసీతి ॥ నను హే భగవన్ - సుచిరాద్బహుకాలాపార్జితాత్తపస ఇతి శేషః, మే మయా, అద్య అధునా - జ్ఞాతోఽసి యథావస్థితత్వేన దృష్టోఽసి - కార్యావస్థకారణావస్థకృత్స్నచిదచిద్వస్త్వన్తర్యామిత్వస్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతస్వేచ్ఛోపనిషన్నయదివ్యమఙ్గలవిగ్రహవిశిష్టత్వజ్ఞానసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వసత్యసఙ్కల్పత్వాశ్రితవాత్సల్యైకజలధిత్వాద్యాకారవిశిష్టత్వేన - సత్యజ్ఞానానన్దస్వరూపత్వమత్ర వివక్షితం ,, తస్మై నమో భగవతే భువనద్రుమాయ - తిర్యఙ్మనుష్యవిబుధాదిషు - నాతః పరం పరమ - త్యాదినా స్పష్టమేవ ప్రపఞ్చయిష్యతి । ఈదృశజ్ఞానవిధురాన్నిన్దతి ॥ భగవతః షాడ్గుణ్యపూర్ణస్య - తవ గతిః స్వరూపం, న జ్ఞాయత ఇతి యత్ - ఏతదేవ, దేహభాజాం కర్మాయత్తప్రకృతిపరిణామరూపశరీరభాజాం క్షేత్రజ్ఞానాం అవద్యం దోషః - అబ్భక్షో వాయుభక్ష ఇత్యాదివత్ భగవత ఏవేత్యవధారణం వివక్షితం ,, ఆత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాతే ఇదం సర్వం విజ్ఞాతం భవతి ,, యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవతి ,, స బ్రహ్మవిద్యాం సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠాం ,, మితి చ భగవజ్జ్ఞానేనైవ కృత్స్నస్య జ్ఞాతత్వశ్రవణాత్ - అబ్రహ్మాత్మకస్య స్వతన్త్రవస్తునోఽభావాత్ ,, తమేవ విదిత్వాఽతిమృత్యుమేతి ,, ఇతి బ్రహ్మజ్ఞానస్యైవ మృత్యుతరణోపాయత్వశ్రవణాచ్చ భగవానేవ జ్ఞాతవ్య ఇతి తజ్జ్ఞానవిధురా దుష్టా ఇత్యభిప్రాయః ॥ ఏతదేవోపపాదయతి నాన్యదితి ॥ హే భగవన్ పూర్ణషాడ్గుణ్య మూర్తే - త్వత్ త్వత్తః అన్యత్ - అత్వదాత్మకం - నాస్తి - సర్వస్య త్వదాత్మకత్వాత్ త్వజ్జ్ఞానేనైవ సర్వస్య జ్ఞాతత్వాత్ జ్ఞాతవ్యాన్తరాభావాత్ త్వమేవ జ్ఞాతవ్య ఇత్యభిప్రాయః ॥ నను స్వతన్త్రత్వేనైవ దేవమనుష్యాదివస్తు ప్రతీతే స్త్వదన్యన్నాస్తీతి కథముచ్యతే, అత ఆహ ॥ అపి - స్వతన్త్రత్వేన ప్రతీతమపి - తద్దేవాదివస్తు - న శుద్ధం నాబాధితం - అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రబుద్ధిర్భ్రాన్త్యైవేత్యర్థః - కుత ఏతదిత్యత ఆహ ॥ మాయేతి ॥ యద్యతః -

ఽఽఽ

బ్రహ్మోవాచ ॥ జ్ఞాతోఽసి మేఽద్య సుచిరాన్నను దేహభాజాం న జ్ఞాయతే భగవతో గతిరిత్యవద్యమ్ । నాన్యత్త్వదస్తి భగవన్నపి తన్న శుద్ధం మాయాగుణవ్యతికరాద్యదురుర్విభాసి ॥ ౧ ॥ రూపం యదేతదవబోధరసోదయేన శశ్వన్నివృత్తతమసస్సదనుగ్రహాయ । ఆదౌ గృహీతమవతారశతైకబీజం యన్నాభిపద్మభవనా

ఽఽఽ

న్మాయాయాః ప్రకృతేః గుణానాం వ్యతికరాద్వైషమ్యాత్పరిణామాదిత్యర్థః - త్వమేవ - ఉరుః బహుధా - విభాసి ప్రకాశసే - ఏకస్సన్ బహుధా విభాసి ,, బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి ,, తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్ - తదనుప్రవిశ్య, సచ్చ త్యచ్చాభవత్ ,, ఇతి ప్రక్రమ్య సత్యం చానృతం చ సత్యమభవత్ ,, దితి శ్రుత్యుక్తరీత్యా, స్వయమపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానానన్దస్వభావోఽత్యన్తసూక్ష్మతయా సఙ్కల్ప్య, స్వలీలోపకరణచిదచిద్వస్తుశరీరతయా తిష్ఠన్ యః పరమాత్మా పవిత్రతాన న్తక్రీడనకోపావిత్సయా స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషసమష్టిపరమ్పరయా మహాభూతపర్యన్తమాత్మానం తత్తచ్ఛరీరకం పరిణమయ్య తస్మాద్ యః - పునః సత్యచ్ఛబ్దవాచ్య విచిత్రచిదచిన్మిశ్రదేవాదిస్థావరాన్తజగద్రూపో భవసీత్యర్థః బహిష్ఠా తిజగద్రూపతయా - విక్రియమాణేపత్వప్రకారభూతాచిదంశగతాస్సర్వే వికారాస్సత్ప్రకారమాత క్షేత్రజ్ఞగతాశ్చాపురుషార్థాః - బ్రహ్మాతు - నిరస్తనిఖిలదోషగన్ధమపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానానన్దమేకస్వరూపమేవాభవదితి వివేకః ॥ ఏవం కృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మనో భగవత ఏవ జ్ఞానస్య ముక్తిసాధనత్వం ,, తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సమ్పత్స్యే ,, ఇతి శ్రుతం, తస్య, సర్వం బ్రహ్మాత్మకత్వేనోపాసీనస్యేత్యర్థః । తథా చ శ్రుత్యన్తరం ,, సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాన్త ఉపాసీతేతి ✻ ॥ ౧ ॥ ✻ అథ ,, జన్మ కర్మ చ మే దివ్యమేవం యో వేత్తి తత్త్వతః । త్యక్త్వా దేహం పునర్జన్మ నైతి మామేతి సోఽర్జున ,, ఇతి భగవదవతారరహస్యజ్ఞానస్యాపి మోక్షసాధనత్వస్మరణాదవతారయాథాత్మ్యమపి శోధయతి ॥ రూపమితి ॥ అవబోధరసోదయస్య - అవబోధరూపస్య రసస్యోదయః స్వాభావికావిర్భావో యస్యేతి బహువ్రీహిః - నిరుపాధికనిత్యావిర్భూతాపరిచ్ఛిన్నానన్దరూపజ్ఞానవత ఇత్యర్థః అత ఏవ - శశ్వన్నివృత్తతమసః శశ్వత్ సదా, నివృత్తం తమోఽజ్ఞానం యస్మాత్తస్య - అనేన విశేషణద్వయేన - త్రివిధచేతనాచేతనవ్యావృత్తిః - ఆద్యేనాచేతనవ్యావృత్తిః - ద్వితీయేన చేతనవ్యావృత్తిః - బద్ధానామనివృత్తతమస్త్వాత్ ముక్తానామపి సంసారదశాయాం తమస్సమ్బన్ధాచ్ఛశ్వన్నివృత్తతమస్త్వాభావాత్ - నిత్యానాం తథాత్వేఽపి పరసఙ్కల్పాయత్తత్వేన సోపాధికత్వాత్ - ఏవంభూతస్వరూపస్య తవ - యద్ - రూపం విగ్రహః - కదంభూతం - అవతారశతైకబీజం అవతారశతానాం ఏకబీజం మూలం - తదేవ ప్రదర్శయతి । యస్య పరిగృహీతైవంవిధరూపస్య - తవ - నాభిపద్మమేవ భవనం గృహం - తస్మాదహం త్వదావేశావతారరూపోఽహం ,, సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే ,, ఇతి చతుర్ముఖస్య భగవదావేశా

వతారరూపత్వప్రసిద్ధేః - ఏవద్రూపం - ఆదౌసర్గాదౌ - సదనుగ్రహాయ - సత్సుఅనుగ్రహాయసాధూనాంపరిత్రాణా మిత్యర్థః, గృహీతమావిష్కృతం - నతుజీవవత్కర్మాయత్తసుఖదుఃఖోపభోగాయగృహీతమిత్యర్థః - తథాచశ్రుతిస్మృతీ-అజాయమానోబహుధావిజాయతే,,అజోఽపిసన్నవ్యయాత్మాభూతానామీశ్వరోఽపస, ,న్నిత్యాదికే ॥౨॥ ఏవంచిదచిద్విలక్షణత్వేనశోధితస్వరూపస్య జీవశరీరవిలక్షణత్వేనశోధితరూపస్య చోభయోరేవోపాస్యత్వం వదన్ పునరన్యైరపిధర్మైరూపరూపే-విశినష్టి॥నాతఇతి॥ హేపరమ-పరోమానవిద్యతేయస్మాత్సఃపరమః తస్యసంబుద్ధిః-భవతస్తవ-యత్స్వరూపం-కథంభూతం - ఆనన్దమాత్రం - మాత్రచాదుఃఖసంభేదనిరాసః, అవికల్పంజాతిగుణాదిరహితం-ఆత్మ్యాంచిదచిద్వ్యావృత్తిః-అవిద్ధవర్చః-అవిద్ధంఅప్రతిహతంవర్చఃసంకల్పరూపజ్ఞానంయస్యతత - దేవంభూతం స్వరూపం-యచ్చావిశ్వంవిశ్వవిలక్షణం-విశ్వసృజంవిశ్వస్యకారణం-భూతేన్ద్రియాత్మకంపఞ్చోపనిషన్మన్త్రప్రతిపాద్యాప్రాకృతభూతేన్ద్రియాత్మకంరూపంచేతియత్-అతఃఅస్మాత్పరంవిలక్షణం-స్వరూపం-రూపంచ-నపశ్యామిఅతః-అదఃఏతదుభయమేవ-ఆత్మన్-హేపరమాత్మన్ఉపాశ్రితోఽస్మిసమ్యగనువృత్త్యాశరణంగతోఽస్మి ॥౩॥ పునరుక్తాకారవిశిష్టస్యభగవతోభక్త్యైకలభ్యత్వంవదంస్తమేవనమస్కరోతి ॥ యద్వేతి ॥ హేభువనమఙ్గళవిశ్వస్యమఙ్గళరూప-యత-స్త్వయా, ఉపాసకానాం-నోఽస్మాకం-ధ్యానేన,మఙ్గళాయఅస్మదభ్యుదయాయ-యద్వా- వేదాన్తేషుప్రసిద్ధంఇదంరూపందర్శితం-తస్మైఈదృశస్వరూపరూపగుణవిభూతిమతే-భగవతేపూర్ణషాడ్గుణ్యమూర్తయే-తుభ్యం- నమోఽనువిధేమ నమస్కుర్మహే,యస్త్వం,అసత్ప్రసఙ్గైః,అసత్సుశబ్దాదిషుప్రకృష్టస్సఙ్గోయేషాంతైః, రతఏవ,నరకభాగ్భిర్దేహిభిఃనాదృతఃనాభాజి ॥౪॥ ఆదరేణత్వామభజన్తోనరకభాజస్త్వామాదరేణభజన్తస్తుకృతార్థాఇత్యాహ॥యేత్వితి॥శ్రుతి

దహమావిరాసమ్॥౨॥ నాతఃపరంపరమయద్భవతస్స్వరూపమానన్దమాత్రమవికల్పమవిద్ధవర్చః। పశ్యామి విశ్వసృజమేకమవిశ్వమాత్మన్భూతేన్ద్రియాత్మకమదస్తఉపాశ్రితోఽస్మి ॥౩॥ యద్వాఇదంభువనమఙ్గళమఙ్గళాయధ్యానేస్మనోదర్శితంత్వదుపాసకానామ్। తస్మైనమోభగవతేఽనువిధేమతుభ్యంయోనాదృతోనరకభాగ్భిరసత్ప్రసఙ్గైః ॥౪॥ యేతుత్వదీయచరణామ్బుజకోశగన్ధంజిఘ్రన్తికర్ణవివరైశ్శ్రుతివాతనీతమ్। భక్త్యాగృహీతచరణఃపరయాచతేషాంనాపైషినాథహృదయామ్బురుహాత్స్వపుంసామ్॥౫॥ తావద్భయం ద్రవిణగేహసుహృన్నిమిత్తంశోకస్స్పృహాపరిభవోవిపులశ్చలోభః। తావన్మమేత్యసదవగ్రహఆర్తిమూలంయావన్నతేఽఙ్ఘ్రిమభయంప్రవృణీతలోకః॥౬॥ దైవేనతేహతధియోభవతఃప్రసఙ్గాత్సర్వాశుభోపశ

శ్రవణంతదేవవాతఃపవనః-తేననీతంప్రాపితం,త్వదీయచరణామ్బుజకోశస్యగన్ధంకర్ణవివరైః, యేతుజిఘ్రన్తి, యేషాంచ-పరయాఽవ్యభిచారిణ్యా-భక్త్యా-గృహీతౌచరణౌయస్య- సతథాభూతోభవాన్-భవతి-తేషాంస్వపుంసాంస్వభక్తానాం - హృదయామ్బురుహాత్హృదయకమలాత్ -హేనాథ-నాపైషినాపసరసి,యేత్వత్కథాశ్రవణమత్యాదరేణకుర్వన్తఏకాన్తభక్త్యాత్వాంప్రపన్నాస్తేషాంహృదిభవాన్నిత్యంసంనిహితోభవతీత్యర్థః ॥౫॥ భవత్తుమత్వాంనిశ్చిత్యమేతావతాకథంతేషాంకృతార్థతేత్యతఆహ ॥ తావదితి ॥ తేతవ-అభయంనవిద్యతేభయంయస్మాత్తదభయం,సంసృతినివర్తక-మఙ్ఘ్రిం- లోకోయావన్నప్రవృణీత-నిరతిశయప్రియతమత్వేననోపాసీత-తావదేవ-భయాదయఇత్యన్వయః-ఆగామిదుఃఖదర్శనజంజ్ఞానంభయం,తచ్చద్రవిణగేహసుహృన్నిమిత్తం - ద్రవిణంధనం-సుహృన్మిత్రం-భావిద్రవిణాదివిపత్తినిమిత్తదుఃఖవిషయంజ్ఞానంభయమిత్యర్థః - శోకఃఅతీతపుత్రమరణాదిస్మరణవిషయంజ్ఞానం-శోకః,తాదాత్వికప్రతికూలవిషయవిషయంవాజ్ఞానం - స్పృహాఅనుకూలవిషయేష్విచ్ఛా-పరిభవస్తిరస్కారః-విపులఃవిస్తృతః-లోభః-తృష్ణాఅసదవగ్రహః-అనాత్మభూతేశరీరేఅవగ్రహఃఆత్మత్వాభిమానః- అయంచోక్తానాంభయాదిరూపాణామార్తీనాంమూలంకారణం - ఏతేసర్వేతావత్కాలమేవయావన్నతావద్భవచ్చరణారవిన్దప్రవరణావధి-అనువర్తన్తఇత్యర్థః।త్వచ్చరణవరణేనతుసాంసారికభయాదినివృత్త్యాఆవిర్భూతాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టఃకృతార్థీభవతీత్యభిప్రాయః ॥౬॥ ఏవంభగవతోభక్త్యైకలభ్యత్వమభిధాయ ,,యోనాదృతోనరకభాగ్భిరసత్ప్రసఙ్గై రితిప్రస్తుతాన్విషయలాలసాన్నిన్దన్స్తానేవశోచతి ॥ దైవేనేతిద్వాభ్యామ్ ॥ సర్వాశుభోపశమనాత్సర్వాణ్యశుభానిభయశోకాదీన్యుపశామ్యన్తేఽనేనేతితథాభూతాద్భగవతస్తవ - ప్రసఙ్గాత్దర్శనశ్రవణాదిరూపాత్-విముఖానీన్ద్రియాణిచక్షుశ్శ్రోత్రాదీనియేషాంతే - అకుశలాన్యక్షేమకరాణి-కర్మాణి-శశ్వన్నిరన్తరంకామసుఖానిశబ్దాదివిషయసుఖాని - తేషాంలవాయ-లోభేనతృష్ణాతిశయే

సఅభిభూతంమనోయేషాం తే- అతఏవ-దీనాః-కుర్వన్తి-తే-దైవేనహతాఃప్రతిహతాఃధియోయేషాం తేతథోక్తాః-మన్దభాగ్యాఇత్యర్థః ॥ ౭ ॥ క్షుత్తృడిత్యాది,,క్షుత్ అశనాయా-తృట్ పిపాసా - ఇమే శోకమోహజరామృత్యూనామప్యుపలక్షణం-క్షుదాదిషడూర్మిభిః - త్రిధాతవఃవాతపిత్తశ్లేష్మాణః - తైశ్చ - తదాశీతాదిభిః - ఇతరేతరైఃపరస్పరైశ్చ -కామాగ్నినాకామఏవాగ్నిః తేన-కథంభూతేన-సుదుర్భరేణ - అచ్యుతరుషాచ అప్రచ్యుతక్రోధేనచ - అచ్యుతేతి సంబోధనంవా-ఏతైర్ముహుఃపునఃపున-రర్ద్యమానాఃప్రజాః - సంపశ్యతో-మే-మనః-హేఉరుక్రమ-సీదతెక్లిశ్యతి ॥ ౮ ॥ అసదవగ్రహఆర్తిమూలమితిదేహాత్మభ్రమస్యార్తిమూలత్వముక్తముపపాదయతి ॥ యావదితిద్వాభ్యామ్ ॥ భగవతస్తవ-మాయయా- తస్యాః -బలంబలకారితం-ఇన్ద్రియార్థంబాహ్యేన్ద్రియవిషయభూతం-పృథక్త్వం దేవమనుష్యాదిదేహగతపృథక్త్వం - ఆత్మనఃఆత్మసంబన్ధితయా - జనఃయావత్పశ్యేత్ - హేఈశ - తావ-దసౌసంసృతిః - నప్రతిసంక్రమేతననివర్తేత-నకేవలమనివృత్తిరేవ-కింతు - క్రియార్థా - క్రియాఅర్థఃప్రయోజనంయస్యాస్సాక్రియార్థా - సంసృతిః-వ్యర్థాపరమపురుషార్థశూన్యాపి-దుఃఖనివహందుఃఖసమూహం -వహతిప్రాపయతి - అహంకారమూలాసంసృతిరుత్తరోత్తరకర్మార్జనహేతు-స్తస్మాన్మోక్షవిరోధినీదుఃఖావహాచేత్యర్థః ॥ ౯ ॥ అహన్యాతి ॥ అహన్యాపృతార్థకరణాః, అహనివ్యాపృతాని అర్థకరణానిశబ్దాదివిషయేన్ద్రియాణియేషాం తే- ఆర్తేతిపాఠే , వ్యాపృతాని ఆర్తానిదుఃఖితానికరణాని యేషాంతఇత్యర్థః - నిశిరాత్రౌ - నిశ్శయానాఃనితరాంశయానాః,నివృత్తబాహ్యేన్ద్రియవ్యాపారాః -విషయసుఖలవోపినాస్తీత్యభిప్రాయః - నానాభూతేషుమనోరథేషు-ధియాస్వప్నదర్శనేనేత్యర్థః - క్షణేక్షణేభగ్నానిద్రాయేషాం తే- దైవాహతార్థరచనాఃదైవేనఆహతాఃవితథీకృతాః అర్థరచనాఃప్రయోజనవిషయవ్యాపారాఃయేషాం తే - ఋషయోపి

మనాద్విముఖేన్ద్రియా యే।కుర్వన్తి కామసుఖలేశలవాయదీనాలోభాభిభూతమనసోఽకుశలానిశశ్వత్॥ ౭॥
క్షుత్తృట్త్రిధాతుభిరిమాముహురర్ద్యమానాశ్శీతోష్ణవాతవర్షైరితరేతరాచ్చ।కామాగ్నినాఽచ్యుతరు
షాచసుదుర్భరేణసంపశ్యతోమనఉరుక్రమసీదతేఽమే ॥ ౮ ॥ యావత్పృథక్త్వమిదమాత్మనఇన్ద్రియార్థం
మాయాబలంభగవతోజనఈశపశ్యేత్।తావన్నసంసృతిరసౌప్రతిసంక్రమేతవ్యర్థాపిదుఃఖనివహంవహతి
క్రియార్థా॥౯॥ అహన్యాపృతార్తకరణానిశినిశ్శయానానానామనోరథధియాక్షణభగ్ననిద్రాః।దైవాహ
తార్థరచనాఋషయోపిదేవయుష్మత్ప్రసఙ్గవిముఖాఇహసంసరన్తి॥ ౧౦ ॥త్వంభావయోగపరిభావితహృ
త్సరోజఆస్సేశ్రుతేక్షితపథోననునాథపుంసామ్।యద్యద్ధియాతఉరుగాయవిభావయన్తితత్తద్వపుఃప్రణయ
సేసదనుగ్రహాయ॥౧౧ ॥ నాతిప్రసీదసితథోపచితోపచారైరారాధితస్సురగణైర్హృదిబద్ధకామైః।యత్స

త్వద్భక్తివిరహితాశ్చేదేవంవిధాభూత్వాసంసరన్తీత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ ఏవందేహాత్మమానినాంభగవద్భక్తివిధురాణాంసంసృత్యనివృత్త్యభిధానేనభక్త్యేకలభ్యత్వమేవసుద్రఢయ్యనిష్కామేషూపాసకేషుభగవత్సౌలభ్యమాహ ॥ త్వమితిద్వాభ్యామ్ ॥ హేనాథ-పుంసాంస్వభక్తానాం-భావయోగోభక్తియోగ - స్తేనపరిభావితేశోధితే - హృత్సరోజేహృదయకమలే - శ్రుతేక్షితపథః- శ్రుతంశాస్త్రజన్యం జ్ఞానం - ఈక్షితంవివేకాదిజన్యముపాసనాత్మకం - ఈక్షితమితిభావేక్తః - శ్రుతేక్షితేపన్థాఃఉపాయోయస్యప్రాప్తౌసశ్రుతేక్షితపథః - ఏవంభూతస్త్వం- ఆస్సేతిష్ఠసి- హేఉరుగాయ-తేస్వపుమాంసఃధియా- తేతవ-యద్యద్వపుః - ధ్యాయన్తితత్తద్వపు-స్తత్స అనుగ్రహాయ - ప్రణయసేప్రకటయసే-యాదృశవిగ్రహవిశిష్టంత్వాంవిశేషతోభావయన్తితాదృశవిగ్రహవిశిష్టోభవసీత్యర్థఃఅనేనసౌలభ్యముక్తమ్ ॥౧౧ ॥ నిష్కామానామేవభవాన్సులభఇత్యాహ ॥ నేతి॥సురగణైరనుకూలజనైః॥విష్ణుభక్తిపరోదైవో విపరీతస్తథాసుర,,ఇతివచనాత్ । కథంభూతైః,,హృదిబద్ధకామైః ప్రసక్తకామైః - సకామాపిభగవద్భక్తిరాసురప్రకృతీనాంనసంభవతీత్యభిప్రాయః,ఏవంభూతైస్సురగణైఃకర్తృభిః,ఉపచితోపచారైః పుష్కలోపచారైః, రారాధితోభగవాన్నాతిప్రసీదసి- అత్యన్తంప్రసన్నోనభవసి , నిరతిశయమోక్షసుఖప్రదోనభవసికింత్వల్పసుఖప్రదోభవసీత్యర్థః॥కుతఇత్యతఆహ॥యద్యస్మాత్ అసదలభ్యయాఅసద్భిఃదేహమాత్మతయాఽనుసంధధద్భిః - లబ్ధుమశక్యయాసర్వభూతదయయా - సర్వేషుభూతేష్వాత్మతయాఽవస్థితేసతి-త్వయి-కస్మిన్నపిభూతేకృతోద్రోహస్త్వయ్యేవకృతోభవతితిబుద్ధ్యాసర్వేషుభూతేషుక్రియమాణయాస్వార్థనిరపేక్షపరదుఃఖనిరాచికీర్షాపరపర్యాయయాదయయాభవాన్ప్రసీదతి - సర్వభూతానామీశ్వరశరీర

---

౧౦ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ అహన్యాపృతార్తకరణా.

త్వానుసన్ధానపరాణామేవ సులభ ఇతి భావః - శరీరాత్మభావమేవోపపాదయతి । నానాజనేషు సమస్తజనేషు-అవహితం, స్థితం, కథమవస్థితం - అన్తరాత్మా జీవాన్తః ప్రవేశనేపి తద్గతదోషైరస్పృష్టః ప్రశాసితృత్వేన ధారకత్వేన స్థితః, అత ఏవ, సుహృత్ - కామనాపూర్వకాద్యజ్ఞానకర్మణోపి సర్వభూతదయాత్వాత్ప్రసాదహేతురిత్యర్థః ॥౧౨॥ యతోఽభిసంహితఫలైరుపచారైర్నాతిప్రసన్నః, అత ఏవ సత్కర్మణామీశ్వరారాధనవేషేణానుష్ఠానం కార్యమిత్యాహ ॥ పుంసామితి ॥ అతః, అభిసంహితఫలానాం కర్మణామీశ్వరాప్రసత్తిహేతుత్వాత్సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనస్యైవ తత్ప్రసాదహేతుత్వాచ్చ హేతోః, పుంసాం భగవన్తమారాధయితౄణాం సంబన్ధిభిః, అధ్వరాద్యైః యజ్ఞాదిభిః, నానావిధశాస్త్రోక్తకర్మభిః, దానాదయః ప్రదర్శనార్థాః, తపః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిః, వ్రతచర్యా వ్రతానుష్ఠానం - ఏభిః-భగవతస్తవ, య-దారాధనం-త-త్సత్క్రియార్థః, సత్క్రియాణాం సత్కర్మణాం, అర్థః ప్రయోజనం, త్వదారాధనైకప్రయోజనవేషేణ సర్వాణి కర్మాణ్యనుష్ఠేయానీత్యర్థః ॥ ఏవంవిధకర్మానుష్ఠానస్యాక్షయిష్ణుఫలసాధనత్వమాహ ॥ ధర్మః యజ్ఞాదిరూపః-యత్ర యస్మిన్ త్వయి అర్పితః తత్సత్కారైకప్రయోజనః- నతు స్వర్గాదిఫలద - ఇతి బుద్ధ్యా త్వయ్యర్పితః, కర్హిచిత్ కదాచిత్ కథంచిదపి, న మ్రియతే న వినశ్యతి - భగవదుపాసనాద్వారా నిత్యపురుషార్థహేతుర్భవతీత్యర్థః । తథా చ గీతం భగవతా ॥ నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి ప్రత్యవాయో న విద్యతే । స్వల్పమప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాదితి ॥౧౩॥ ఏవమనభిసంహితఫలకర్మయోగస్య భగవదారాధనరూపస్యాక్షయిష్ణుఫలసాధనత్వమభిధాయ తస్యైవ ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానపూర్వకానుష్ఠేయత్వముభయోరపి భగవదుపాసనాఙ్గత్వముపాసనస్య కారణవిషయత్వం చాభిప్రయన్నమస్కరోతి ॥ శశ్వదితి ॥ శశ్వత్ సదా - స్వరూపమహసైవ ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేనైవ, భేదః దేవమనుష్యాదిభేదః- మోహః దేహాత్మభ్రమస్వతన్త్రాత్మభ్రమాదినిమిత్తమజ్ఞానం, ఆదిశబ్దేన తత్ప్రయుక్తశోకాదయో వివక్షితాః, నిరస్తాః

ర్వభూతదయయాఽసదలభ్యాయైకో నానాజనేష్వవహితః సుహృదన్తరాత్మా ॥౧౨॥ పుంసామతో వివిధకర్మభిరధ్వరాద్యైర్దానేన చోగ్రతపసా వ్రతచర్యయా చ । ఆరాధనం భగవతస్తవ సత్క్రియార్థో ధర్మోఽర్పితః కర్హిచిన్మ్రియతే న యత్ర ॥౧౩॥ శశ్వత్స్వరూపమహసైవ నిషిద్ధభేదమోహాయ బోధధిషణాయ నమః పరస్మై । విశ్వోద్భవస్థితిలయేషు నిమిత్తలీలారాసాయ తే చకృమ హ నమ ఈశ్వరాయ ॥౧౪॥ యస్యావతారగుణకర్మవిడమ్బనాని నామాని యేఽసువిగమే వివశా గృణన్తి । తేఽనేకజన్మశమలం సహసైవ హిత్వా సంయాన్త్య

భేదాదయో యేషాం యోగినాం, తేషాం, యోఽవబోధః స్వస్వరూపవిషయకం జ్ఞానం, ధిషణా భగవదుపాసనాత్మికా బుద్ధిః, ఏతే స్వప్రాప్త్యుపాయభూతే యస్య తస్మై, ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞాననిరస్తభేదమోహప్రభృతిసాంసారికధర్మయోగ్యుపసంహృతజ్ఞానయోగకర్మయోగాఙ్గకోపాసనావిషయభూతాయేత్యర్థః, యద్వా చతుర్థ్యన్తపాఠే-స్వస్వరూపావిర్భావేన స్వస్మిన్నసంస్పృష్టదేవమనుష్యాదిభేదరూపమోహాయ- అన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్యాప్యనాత్మగతదోషాస్పృష్టాయేత్యర్థః - అత ఏవ, పరస్మై ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాయ- తత్ర హేతుః, విశ్వస్య జగతః, స్థితిలయేషు నిమిత్తభూతా - యా-లీలా క్రీడా, తస్యాః, రాసో రసో, యస్య తస్మై ఈశ్వరాయ నియన్త్రే, ప్రకృతిపురుషయోరసంభావితస్వలీలైకప్రయోజనజగద్వ్యాపారాయేత్యర్థః - అనేన ప్రకృతిపురుషవిలక్షణతన్నియన్తృజగత్కారణవిషయకోపాసనమేవ ముక్తిసాధనమిత్యభిప్రేతం, ఏవంభూతాయ- తే తుభ్యం-నమశ్చకృమ హ నమః కరవామ ॥౧౪॥ ననుపరిపూర్ణస్యావాప్తసమస్తకామస్య లీలార్థమపి జగద్వ్యాపారో నోపపద్యత ఇత్యాశఙ్క్య భవభయాభీతస్సాంసారికజీవానుజిఘృక్షయా సంఘటత ఇత్యభిప్రయంస్తదవతారగుణకర్మణామనువచనస్య ప్రాప్త్యుపాయతామావిష్కుర్వఞ్ఛరణం వ్రజతి ॥ యస్యేతి ॥ యస్య తవ, అవతారగుణకర్మణాం విడమ్బనాని అనుకరణాని, యేషు తాని, నామాని దేవకీనన్దన, దాశరథే, సర్వజ్ఞ, భక్తవత్సల గోవర్ధనధర, కంసారాతే - రావణాన్తకేత్యాదీని, అసువిగమే ప్రాణోత్క్రమణకాలే, వివశాః పరవశా అపి, యే, గృణన్తి ఉచ్చారయన్తి, తే, అనేకజన్మార్జితం, శమలం పుణ్యపాపరూపం, సహసా అచిరేణ-హిత్వా విధూయ-అపావృతం నిరస్తావరణం, ఋతం బ్రహ్మ, సంయాన్తి ప్రాప్నువన్తి, త, మజం కర్మాయత్తోత్పత్త్యాదిరహితం, త్వాం. శరణం ఉపాయం, ప్రపద్యే అధ్యవస్యామి - అనేన, భక్త్యాఽసువిగమానుస్మరణాదీనాం తత్ప్రసత్తిమాత్రహేతుత్వం ఉపాయత్వం తు భగవత ఏవేత్యభిప్రేతం ॥ తథా వక్ష్యతే - అమృతస్యైష సేతురితి ॥ సేతుః ప్రాపకః-స్వకీయావతారగుణకర్మప్రతిపాదకనామాద్యనుస్మరణాదిమేఽతితరేయు - రిత్యనుజిఘృక్షయైవ భగవతో జగద్వ్యాపార ఇతి భా

వః ❀॥౧౫॥ ❀ భవతు భగవద్గుణానుకీర్తనాదేస్తత్ప్రీత్యుపాయత్వమథాపి స్వసృష్ట్యాదివ్యాపారాణాం చతుర్ముఖాదికర్తృకత్వశ్రవణాత్కృదం "విశ్వోద్భవస్థితిలయేషు నిమిత్తలీలారాసాయ" ఇత్యుక్తమత ఆహ॥ యఇతి॥ ప్రథమమేకః అవిభక్తనామరూపః, స్థిత్యుద్భవప్రలయానాం హేతవః కర్తారః స్వయం విభుః భగవాన్ - అహం బ్రహ్మా- గిరిశో రుద్రశ్చ, యో వై భగవానేవేత్యర్థః హిరణ్యగర్భరుద్రతన్మధ్యవర్త్యవతారరూపవానిత్యర్థః స్వయమిత్యనేన, స్థితిం స్వావతారరూపేణ - సృష్టిసంహారౌ బ్రహ్మరుద్రాఖ్యజీవాన్తః ప్రవేశేన కరోతీతి ద్యోతితం "సృష్టిం తతః కరిష్యామి" తేస్మరణాత్ - స్థిత్యుద్భవప్రళయహేతవ ఇతి చతుర్థ్యన్తం వా - భావప్రధానో నిర్దేశః - స్థిత్యాదికర్తృత్వాయ హిరణ్యగర్భరుద్రస్వావతారరూపో భూత్వేత్యర్థః - ఆత్మమూలం ఆత్మైవ మూలం యస్య తదాత్మమూలం - అకార్యమిత్యర్థః - ఏవంభూతం - త్రిపాత్ నిత్యవిభూతిం - మత్వా అతీత్య "భిత్త్వేత్యపి పాఠే" అయమేవార్థః - యద్వా - స్థిత్యాదిహేతుమాత్స్వావతారాదిరూపైస్త్రిపాత్ త్రిస్కన్ధః - ఆత్మమూలం ప్రధానం, భిత్త్వా మహదాదిసమష్టిప్రభృతివ్యష్టిపర్యన్తం పరిణమయ్య - ఉరుప్రరోహః, ఉరవః ప్రరోహాః దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిస్థావరాదిరూపాశ్శాఖోపశాఖపత్రపుష్పఫలాదయో యస్య సః - ఏవంభూతో యః ప్రవవృధే - తస్మై భువనద్రుమాయ - భగవతే నమః, హిరణ్యగర్భాదిరూపేణ సృష్ట్యాదివ్యాపారస్త్వయైవ క్రియత ఇత్యభిప్రాయః ❀॥౧౬॥ ❀ ఏవ "మూర్ధ్వమూలమధశ్శాఖ" మిత్యాదినా నిరూపితవృక్షం భగవన్తమాకారాన్తరేణాప్యక్షరూపం నమస్కృత్య, ప్రకృతం తస్య భక్తానుగ్రాహకత్వమేవాహ॥ లోకఇతి॥ యో భగవాన్ - త్వదుదితే వేదాత్మికయా వాచా త్వయాగదితే, భవదర్చనే భవదారాధనరూపే - స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితే, కుశలే క్షేమంకరే కర్మణి, యోయం లోకః అప్రమత్తః ప్రమాదరహితః, అవికర్మనిరతః - వికర్మ అసత్కర్మ అతన్నిరతశ్చ భవతి - తస్య లోకస్య, జీవితాశాం సంసార

పావృతమ్వృతం తమజం ప్రపద్యే॥౧౫॥ యో వా అహం చ గిరిశశ్చ విభుస్స్వయం చ స్థిత్యుద్భవప్రళయహేతవ
ఆత్మమూలమ్। ❀ మత్వా త్రిపాద్వవృధ ఏక ఉరుప్రరోహ స్తస్మై నమో భగవతే భువనద్రుమాయ॥ ౧౬ ॥ లో
కోఽవికర్మనిరతః కుశలేఽప్రమత్తః కర్మణ్యయం త్వదుదితే భవదర్చనే స్వే। యస్తావదస్య బలవానిహ జీవితా
శాం సద్య † శ్ఛినత్త్యనిమిషాయ నమోఽస్తు తస్మై॥౧౭॥ యస్మాద్బిభేమ్యహమపి ద్విపరార్ధధిష్ణ్యమధ్యాసిత
స్సకలలోకనమస్కృతం యత్। తేపే తపో బహుసవోఽవరురుత్సమాన స్తస్మై నమో భగవతేఽ+ధిమఖాయ
తుభ్యమ్॥౧౮॥ తిర్యఙ్మనుష్యవిబుధాదిషు జీవయోనిష్వాత్మేచ్ఛయాఽఽత్మకృతసేతు_పరిప్సవాయ। రేమే నిర

శ్రద్ధాం - సద్యః అచిరేణ, ఛినత్తి - కుతః - బలవాన్ సర్వశక్తిత్వాదిత్యర్థః, తస్మై సర్వశక్తయే అనిమిషాయ వైరాగ్యోత్పాదనావసరాపేక్షాయ - భగవతే - తుభ్యం నమోఽస్తుస్తాత్, అనభిసంహితఫలస్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మైరారాధయతాం సాంసారికధర్మశ్రద్ధాం ఛిన్దన్ వైరాగ్యోత్పాదనేనానుగృహ్ణాతీత్యర్థః "యద్వా" వికర్మనిరతః ప్రమత్త ఇత్యేవచ్ఛేదః, అత్ర వ్యతిరేకముఖేన భక్తానుగ్రాహకత్వమాహ॥ వికర్మసు స్వోపాసనానుబన్ధిషు - అహం మమాభిమానగర్భేషు వైషయికసుఖసాధనేషు - నిరతః - త్వదారాధనరూపే తు కర్మణి - యో లోకః - ప్రమత్తః - స్తస్య అభక్తలోకస్య, జీవితాశాం జీవనేచ్ఛాం - కాలశరీరకో యో భగవాన్ - ఛినత్తి - తస్మై నిమిషాయ కాలరూపిణే - నమః, అనేన భక్తానుగ్రాహకత్వమర్థసిద్ధం - స్వానురూపభగవదారాధనరూపకర్మభిరారాధితో భగవానుపాసనాం నిర్వర్తయన్నిరతిశయమోక్షాఖ్యఫలం ప్రయచ్ఛతీత్యుక్తమ్ ❀ ॥ ౧౭ ॥ ❀ ఇమమేవార్థం స్వదృష్టాన్తేన ద్రఢయన్నమస్కరోతి॥ యస్మాదితి॥ యద్ద్విపరార్ధధిష్ణ్యం ద్విపరార్ధకాలస్థాయిస్థానం సత్యాఖ్యలోకం - కథంభూతం సకలలోకనమస్కృతం సకలైరర్వాచీనలోకైర్నమస్కృతం, సమ్మానితం - అధ్యాసితః ఆరూఢోఽప్యహం - యస్మాత్కాలశరీరకాత్త్వత్తః - బిభేమి "భీషాస్మాద్వాతః పవత" ఇత్యుక్తరీత్యా త్వదధీనః స్వాధికారేఽప్రమత్తోఽహమపీదమపి ధిష్ణ్యం ద్విపరార్ధావసానే వినఙ్క్ష్యతీతి బిభేమీతి - యం త్వామేవావరురుత్సమానః అవరోద్ధుమిచ్ఛన్ - ప్రేప్సురిత్యర్థః - బహుసవః బహవస్సవాః త్వదారాధనరూపా యాగా యస్య స ఏవంభూతః - స్తపస్తేపే కరోమి - పాకం పచతీతివన్నిర్దేశః - తస్మై భగవతే అధిమఖాయ మఖారాధ్యాయ - మఖఫలప్రదాత్రే చ - నమః "అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ" ఇతి గీతత్వాత్ "విసఖాయేతి పాఠాన్తరం" విదా - అసహాయాయేత్యర్థః ❀ ॥ ౧౮ ॥ ❀ ఏవం నమః పరస్మై - ఇత్యాదినా పరత్వభక్తానుగ్రాహకత్వాదివిశిష్టం భగవ

౧౫॥శ్లో॥పా ❀ భిత్త్వా. ౧౬॥శ్లో॥పా+ ఛినత్తి నిమిషాయ. ౧౮॥శ్లో॥పా+ విసఖాయ. ౧౯॥శ్లో॥పా_ పరిప్సవే హ.

న్తం నమస్కృత్య పరత్వప్రయుక్తోపాస్యత్వనిర్వాహకసౌశీల్యసౌలభ్యగుణవిశిష్టం నమస్కరోతి ॥ తిర్యగిత్యాదినా॥ సౌశీల్యం హి నామ మహతో మన్దైస్సహ నైరన్ధ్ర్యేణ సంశ్లేషస్వభావవత్త్వం, సౌలభ్యం నామ-స్వతో వాఙ్మనసాగోచరస్య సకలమనుజనయనవిషయతాంగతత్వం-ఏతద్ద్వయం సూపాస్యత్వాపాదకమవతారకథనేనోపపాదయతి॥ తిర్యగాదిషు జీవయోనిషు - ఆత్మేచ్ఛయా-ఆత్మీయసంకల్పేనైవ-న తు కర్మణేత్యర్థః । అవరుద్ధదేహః స్వీకృతమూర్తిః, రేమే, కిమర్థం, ఆత్మకృతసేతుపరిప్లవాయ స్వకృతమర్యాదానాం పరిప్లవాయ ఉన్మజ్జనాయ, రక్షణాయేత్యర్థః॥ పరిప్లవమేతి పారే,, అధ్యయనేన వసతీతివద్ధేత్వర్థే తృతీయా, పరిప్లవో రక్షా, తదర్థమిత్యర్థః ।స్వయం కథంభూతోఽపి, నిరస్తరతిరపి, నిరతిశయానన్దస్వస్వరూపానుభవేనైవ కదాచిదప్యస్పృష్టవైషయికసుఖోఽపి - రేమే- తిర్యగాదిసజాతిచేష్టితాని కుర్వన్ రేమే, తిర్యక్ష్వవతారా మత్స్యకూర్మవరాహహంసాదయః, మనుష్యేషు రామకృష్ణాదయః, విబుధేషు వామనాదయః, ఏవం స్వసంకల్పేనైవ స్వస్వభావమజహదేవ తత్తద్యోనిష్వవతీర్య తత్సజాతీయదివ్యచేష్టితాని కుర్వన్నక్రూరోద్ధవమాలాకారగుహశబరీప్రముఖాననవధికదయాసౌహార్దానురాగభావావలోకనాలాపామృతదానేనాప్యాయయన్ సకలమనుజనయనవిషయతాం ప్రాప్నోతీత్యభిప్రాయః, ఏవంభూతాయ భగవతే పురుషోత్తమాయ త్రివిధచేతనాచేతనవిలక్షణాయ, తే, నమః ॥ ౧౯ ॥ ఏవం స్వరూపరూపగుణవిభూతివిశిష్టం భగవన్తం నమస్కృత్యాథ స్వమనీషితం విజిజ్ఞాపయిషుస్తాత్కాలికం పరిదృశ్యమానమనిరుద్ధరూపం ప్రస్తువన్నమస్కరోతి ॥ యోవిద్యయేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ దశార్ధం పఞ్చ వృత్తయో యస్యాస్తయా - తామిస్రాన్ధతామిస్రమోహమహామోహతమోరూపాః పఞ్చావిద్యావృత్తయః-వృక్షగుల్మలతావీరుత్తృణగతాః పఞ్చ పర్వాజ్ఞానవృత్తయః- తమో మోహాదయ ఇతి కేచిత్-జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిమూర్ఛామరణేష్వజ్ఞానవృత్తయ ఇతి కేచిత్-ఏవంభూతయా-అవిద్యయా-నిద్రాహేతుభూతయా-అనుపహతోఽపి-అనభిభూతోఽపి-యోగనిద్రాం

న్తరతిరప్యుపలబ్ధదేహస్తస్మై నమో భగవతే పురుషోత్తమాయ॥౧౯॥ యోఽవిద్యయానుపహతోఽపి దశార్ధవృత్త్యా నిద్రామువాహ జఠరీకృతలోకయాత్రః । అన్తర్జలేఽహికశిపుస్పర్శానుకూలాం భీమోర్మిమాలిని జనస్య సుఖం వివృణ్వన్॥ ౨౦ ॥ యన్నాభిపద్మభవనాదహమాసమీడ్య లోకత్రయోపకరణో యదనుగ్రహేణ। తస్మై నమస్త ఉదరస్థభవాయ యోగనిద్రావసానవికసన్నళినేక్షణాయ॥౨౧॥సోఽయం సమస్తజగతాం సుహృదేక ఆత్మా సత్త్వేన యన్మృడయతే భగవాన్ భగేన । తేనైవ మే దృశమనుస్పృశతాద్యథాఽహం స్రక్ష్యామి పూర్వవదిదం ప్రణతప్రియోఽసౌ ॥ ౨౨ ॥ ఏష ప్రసన్నవదనో రమయాఽఽత్మశక్త్యా యద్యత్కరిష్యతి గృహీతగు

ణావతారః। తస్మిన్ స్వవిక్రమమిదం సృజతోఽపి చేతో యుఞ్జీత కర్మశమలం చ యథా విజహ్యామ్॥ ఉవాహ ప్రాప్తవాన్-తస్మై నమ ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ॥కథంభూత ఉవాహ- జఠరీకృతలోకయాత్రః ఉదరే నివేశితజగద్వృత్తాన్తః-అహారనన్త ఏవ-కశిపుః శయ్యా-తయా స్పర్శోఽనుకూలో యస్యాః-తాం నిద్రాం - భీమానామూర్మీణాం మాలాః విద్యన్తే యస్మిన్నన్తర్జలే-నిద్రాణస్యావివేకినో జనస్య, నిద్రాసుఖమీదృగితి-వివృణ్వన్ ప్రదర్శయన్నివేత్యర్థః ॥౨౦॥ కించ, యస్య నాభిపద్మమేవ భవనం -తస్మాల్లోకత్రయోపకరణః లోకత్రయముపకరణం యస్య స లోకత్రయోపకరణః త్రైలోక్యపతిరిత్యర్థః, ఏవంభూతోఽహం -యదనుగ్రహేణ యస్య భగవతోఽనుగ్రహేణ-ఆసం ఆవిరభవం-తస్మై ఉదరస్థభవాయ ఉదరస్థః భవః కార్యవర్గో యస్య తస్మై యోగనిద్రావసానే వికసన్నళినవదీక్షణం యస్య తస్మై తే-నమ ఇత్యర్థః ॥౨౧॥ ఏవం స్తుత్వా మనీషితాని ప్రార్థయతే॥సోఽయమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః॥సమస్తజగతాం చేతనాచేతనానాం-ఆత్మా -అత ఏవ సుహృత్-సోఽయం భగవాన్-యేన సత్త్వేన జ్ఞానేన-విజ్ఞానసత్త్వమయవిగ్రహేణ వా-భగేన ఐశ్వర్యేణ చ - విశ్వం-మృడయతే సుఖయతే- తేనైవైశ్వర్యేణ-మే దృశం ప్రజ్ఞాం, అనుస్పృశతాత్-యోజయతాత్ దత్తాదితి యావత్, యథా, ఇదం విశ్వం పూర్వకల్పవత్స్రక్ష్యామి-సృష్టిక్షమాం పయికీం ప్రజ్ఞామనుస్పృశతాదిత్యర్థః-ప్రార్థనాయా నైష్ఫల్యశఙ్కాం వారయతి-అసౌ సమస్తసుహృత్సర్వాన్తర్యామీ భగవాన్-ప్రణతేషు ప్రియః నిరతిశయప్రీతియుక్తః॥ ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః,, ఇతి గీతత్వాత్, ప్రణతప్రియత్వాత్ప్రణతార్థితార్థపరిదానదీక్షిత ఇత్యభిప్రాయః॥౨౨॥ నను విశ్వసృష్ట్యర్థమేవ సృష్టస్త్వం స్వబన్ధకరీం విశ్వసృష్ట్యుపయుక్తాం ప్రజ్ఞాం ప్రార్థయితుం నార్హసీత్యాశఙ్కాం నిరాకుర్వన్నన్యదపి ప్రార్థయతే॥ ఏష ఇతి॥ఏష భగవాన్ ప్రసన్నవదనః- ఆత్మశక్త్యా ఆత్మనస్స్వస్యాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా -రమయా లక్ష్మ్యా సాకం -గృహీతాః అపరిత్యక్తాః-గుణాః స్వాభావికసర్వజ్ఞత్వాపహతపాప్మత్వాదయః జ్ఞానశక్త్యాదయశ్చ గుణాః - యేషు తథాభూతా అవతారాః యస్య సః-యద్యత్కరిష్యతి-యద్యద్దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిసజాతీయచేష్టితం-కరోతి-తస్మిన్ కర్మణి, మే - చేతః చి

త్తం - యుఞ్జీత, తత్తదవతారగుణకర్మానుభవయుక్తం స్యాత్ - కరం భూతస్యాపి మే స్వవిక్రమం స్వస్య తవ విక్రమః ప్రభావో యస్మిన్ - తదిదం - విశ్వం - సృజతోఽపి తవాజ్ఞయా త్వద్విభూతిభూతమిదం విశ్వం సృజతోఽపి మే - చేతః త్వద్గుణకర్మానుభవం యథా భవేత్ తథాఽనుగృహాణేత్యర్థః - కేం గుణకర్మానుభవాసక్తిప్రార్థనే నేతి శఙ్కానిరాసాయాహ - యథా చేదురితనివర్తకగుణకర్మానుభవాసక్త్యా కర్మశమలం సంసృతిహేతుమాత్మనోఽనాదిపుణ్యపాపరూపమాలిన్యం - విజహ్యాం త్యజేయం - భవదనుగ్రహేణ త్వదవతారగుణకర్మాణ్యనుభవన్ త్వద్విభూతిభూతం జగత్ త్వత్కైఙ్కర్యవేషేణ సృజతో మే త్వత్కైఙ్కర్యప్రార్థనాయుక్తైవేతి భావః ॥ ౨౩ ॥ ఏవం సృష్ట్యుపయికీం ప్రజ్ఞాం మనసస్తదవతారగుణకర్మాసక్తిం చ సంప్రార్థ్య, అథ తత్స్వరూపరూపగుణవిభూతిప్రతిపాదకవేదరాశ్యవిస్మరణం ప్రార్థయతే ॥ నాభిహ్రదాదితి ॥ ఇహాఽమ్భసి అస్మిన్నుదకే, సతః శయానస్య - యస్య, అనన్తశక్తేః అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానబలక్రియాశక్తేః - పుంసస్తవ - నాభిహ్రదాద్విజ్ఞానశక్తిః విజ్ఞానం శక్తిరపృథక్సిద్ధవిశేషణం యస్య సః, జ్ఞానగుణకోఽహం, ఆసం, జాతః, అస్య భగవతః తవ - విచిత్రం అద్భుతం రూపం శరీరం - ఇదం చిదచిదాత్మకం జగత్, విస్తారయతో - మే, నిగమస్య వేదస్య, గిరాం వేదావయవభూతానాం వాచాం విసర్గః ప్రసరః, ఉచ్చారణమితి యావత్ - మా రీరిషీష్ట - మా క్షీణః స్యాత్ - తథాఽనుగృహాణేత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ అథాఽభిముఖ్యేన తత్సంభాషణం, ప్రార్థితస్య సర్వస్య నిదానమాత్రం ప్రార్థయతే ॥ స ఇతి ॥ అదభ్రకరుణః అనల్పకృపః, పురాణః పురుషః - సోఽసౌ భగవాన్, వివృద్ధప్రేమస్మితేన - వివృద్ధః ప్రేమా యస్మిన్ తథాభూతేన స్మితేన, నయనామ్బురుహం, విజృమ్భన్ ఉల్లాసయన్ - వికాసయన్నితి యావత్, విశ్వస్య విజయాయ ఉద్భవాయ, చకారాదస్మదనుగ్రహాయ చ - ఉత్థాయ, మాధ్వ్యా

ణావతారః । తస్మిన్ స్వవిక్రమమిదం సృజతోఽపి చేతో యుఞ్జీత కర్మ శమలం చ యథా విజహ్యామ్ ॥ ౨౩ ॥ నాభిహ్రదాదిహ సతోఽమ్భసి యస్య పుంసో విజ్ఞానశక్తిరహమాసమనన్తశక్తేః । రూపం విచిత్రమిదమస్య వివృణ్వతో మే మా రీరిషీష్ట నిగమస్య గిరాం విసర్గః ॥ ౨౪ ॥ సోఽసావదభ్రకరుణో భగవాన్వివృద్ధప్రేమస్మితేన నయనామ్బురుహం విజృమ్భన్ । ఉత్థాయ విశ్వవిజయాయ చ నో విషాదం మాధ్వ్యా గిరాఽపనయతాత్పురుషః పురాణః ॥ ౨౫ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ స్వసంభవం నిశామ్యైవం తపోవిద్యాసమాధిభిః । యావన్మనోవచః స్తుత్వా విరరామ స ఖిన్నవత్ ॥ ౨౬ ॥ అథాభిప్రేతమాలక్ష్య బ్రహ్మణో మధుసూదనః । విషణ్ణచేతసస్తస్య కల్పవ్యతికరామ్భసా ॥ ౨౭ ॥ లోకసంస్థానవిజ్ఞాన ఆత్మనః పరిఖిద్యతః । తమాహాఽగాధయా వాచా కశ్మలం శమయన్నివ ॥ ౨౮ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ మా వేదగర్భ గాస్తన్ద్రీం సర్గ ఉద్యమమావహ । తన్మయాఽఽపాదితం హ్యగ్రే యన్మాం ప్రార్థయతే భవాన్ ॥ ౨౯ ॥ భూయస్త్వం తప ఆతిష్ఠ విద్యాం చైవ మదాశ్రయామ్ । తాభ్యామన్తర్హృది బ్రహ్మన్ లోకాన్ ద్రక్ష్యస్యపావృతాన్ ॥ ౩౦ ॥ తత ఆత్మని లోకే చ భక్తియుక్తః సమాహితః । ద్రష్టాసి

మధురయా, గిరా - నః, విషాదం, అపనయతాత్ నిరాకుర్యాత్ ॥ ౨౫ ॥ స్తుతిముపసంహరతి ॥ స్వసంభవమితి ॥ స్వస్య సంభవో యస్మాత్ తం - భగవన్తం - తపోవిద్యాసమాధిభిః కృతజ్ఞానభక్తిభిః, నిశామ్య దృష్ట్వా, ఏవముక్తప్రకారేణ, యావన్మనోవచః స్వమనోవాగనుసారేణ, యథాశక్తి - స్తుత్వా, న తు సాకల్యేనేత్యర్థః ॥ ఇషుక్షయాన్నివర్తన్తే నాన్తరిక్షక్షితిక్షయాత్ । మతిక్షయాన్నివర్తన్తే న గోవిన్దగుణక్షయాత్,, ఇతి వచనాత్ ఖిన్నవత్ శ్రాన్తవత్ - విరరామ ॥ ౨౬ ॥ ఆత్మనః స్వస్య, లోకసంస్థానవిజ్ఞానవిషయే పరిఖిద్యతః - కల్పవ్యతికరామ్భసా - విషణ్ణచేతసః, బ్రహ్మణో హిరణ్యగర్భస్య - అభిప్రేతం - అన్వీక్ష్య, మధుసూదనస్తం బ్రహ్మాణం - అగాధయా గమ్భీరయా, వాచా కశ్మలం మోహం - శమయన్నివాహ - ఉవాచేతి ద్వయోరన్వయః ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ వచనమేవాహ ॥ మేతి ॥ హే వేదగర్భ బ్రహ్మన్ - తన్ద్రీం విషాదకృతపారవశ్యం, మా గాః మా ప్రాప్నుహి - కిం తు - సర్గే సృష్టౌ, ఉద్యమం ప్రయత్నం, మా వహ కురు - భవాన్ - యత్,, తేనైవ మే దృశమనుస్పృశతాత్,, ఇత్యాదినా ప్రార్థయతే, తదగ్రే పూర్వమేవ - మయా ఆపాదితం సంపాదితమ్ ॥ ౨౯ ॥ తర్హి కిం కరవాణి సృష్టిప్రకారం న జానామీత్యత ఆహ ॥ భూయ ఇతి ॥ భూయః పునః, తపః కర్మయోగం - మదాశ్రయాం మద్విషయాం చ, విద్యాం ఉపాసనాం - తత్ర జ్ఞానయోగోఽపి విద్యాశబ్దేన వివక్షితః ఆతిష్ఠ కురు, తాభ్యాం తపోవిద్యాభ్యాం, అన్తర్హృది హృదయకమలమధ్యే, హే బ్రహ్మన్ - అపావృతాన్ లోకాన్ - యథావద్ద్రక్ష్యసి ॥ ౩౦ ॥ తతః యథావల్లోకదర్శనానన్తరం - మద్భక్తియుక్తః సమాహితచిత్తస్త్వం - ఆత్మని స్వస్మిన్ - లోకే చ సర్వస్మింశ్చేతనాచేతనాత్మకే జగతి చ - తతం వ్యాప్తం - మాం - మయ్యాత్మనీతి - సామానాధికరణ్యం,, ఆత్మన ఇతి పాఠే,, ఆత్మనో జీవానిత్యర్థః - యద్వా

ఆత్మనో మమ, లోకాన్ శరీరభూతాన్ - యద్వా - ఆత్మనో మత్తః - ప్రసూతాన్ - లోకాన్ - మయి - యథావద్దృష్టాసి ద్రష్టుమర్హసీత్యర్థః, సర్వచేతనాచేతనాన్తర్యామిణం ధారకం మాం మద్వ్యాప్యాన్ ధార్యాన్ లోకాంశ్చ పశ్యసీత్యర్థః - సర్వాత్మకబ్రహ్మసాక్షాత్కారేణ మోహో నివర్తత ఇత్యభిప్రాయః ॥ ౩౧ ॥ ఇదమేవ కృత్స్నచిదచిద్విలక్షణత్వేన తదన్తర్యామితయా చోపాసనం "కశ్మలం చ యథా విజహ్యా" మిత్యర్థితముక్త్యుపాయోఽపీత్యాహ ॥ యదా త్వితి ॥ దారుష్వగ్నిమివ, సర్వభూతేషు స్థితం - మాం - లోకః - యదా తు ప్రతిచక్షీత పశ్యేత్ - దారుష్వగ్నిమివేతి దృష్టాన్తస్సామర్థ్యాద్విలక్షణాకారయోగోఽభిప్రేతః - కౌటిల్యదైర్ఘ్యాదిధర్మో హి దారుగతో నత్వగ్నిగతః - ఏవం కృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మతయావస్థితే పరమాత్మని చేతనాచేతనగతకర్మవశ్యత్వసృజ్యత్వపాల్యత్వనియామ్యత్వ శేషత్వ శరీరత్వాదయో న సంగచ్ఛన్త ఇత్యభిప్రాయః - తస్యైవ ప్రకృతిపురుషవిలక్షణతయా తదన్తరాత్మతయా చ దర్శనానన్తరమేవ, కశ్మలం దుఃఖం - మోహం వా - జహ్యాత్ ॥ ౩౨ ॥ ఏవం సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనస్య సాధనత్వమభిధాయ బ్రహ్మశరీరతయా ప్రకృతివిలక్షణతయా చ స్వాత్మోపాసనమపి తత్సాధనమిత్యాహ ॥ యదేతి ॥ భూతాని పృథివ్యాదీని - ఇన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణి - ఆశయో వాసనా - అన్తఃకరణం వా - ఏతైర్విరహితం - తత్సంబన్ధే సతి తదభావాసంభవాదేభ్యో విలక్షణమిత్యర్థః - స్వరూపేణ "సత్యం జ్ఞానమనన్త" మితి శ్రుత్యుక్తస్వరూపేణ, మయా ఆత్మనాధారేణ - ఉపేతం వ్యాప్తం, ఆత్మీయం ధార్యం, ఆత్మానం జీవాత్మానం - పశ్యన్ ఉపాసీనః - స్వారాజ్యం అకర్మవశ్యత్వం, ఋచ్ఛతి ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ నన్వస్తు సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనబ్రహ్మశరీరభూతస్వాత్మోపాసనయోర్ముక్తిసాధనత్వమేవమపి కథం మే సృష్టిరూపవ్యాపారాన్తరాసక్తస్య సర్వాత్మకబ్రహ్మానుసంధానం స్యాదితి శోచన్తమనుగృహ్ణాతి ॥ నానేత్యాది ॥ నానాకర్మణాం జీవసంబన్ధ్యనాదిపుణ్యపాపరూపకర్మణాం, వితానేన విస్తారేణ - అనాదికర్మవాసనానుసారేణ, బహ్వీః బహువిధాః - విచిత్రా ఇత్యర్థః, ప్రజాః దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాది

మాం పరం బ్రహ్మ మయి జీవాంస్త్వమాత్మనః ॥ ౩౧ ॥ యదా తు సర్వభూతేషు దారుష్వగ్నిమివ స్థితమ్ । ప్రతిచ
క్షీత మాం లోకో జహ్యాత్తర్హ్యేవ కశ్మలమ్ ॥ ౩౨ ॥ యదా రహితమాత్మానం భూతేన్ద్రియగుణాశయైః । స్వ
రూపేణ మయోపేతం పశ్యన్ స్వారాజ్యమృచ్ఛతి ॥ ౩౩ ॥ నానాకర్మవితానేన ప్రజా బహ్వీస్సిసృక్షతః । నాత్మా
వసీదత్యస్మింస్తే వర్షీయాన్మదనుగ్రహః ॥ ౩౪ ॥ ఋషిమాద్యం న బధ్నాతి పాపీయాంస్త్వాం రజోగుణః । య
న్మనో మయి నిర్బద్ధం ప్రజాస్సంసృజతోఽపి తే ॥ ౩౫ ॥ జ్ఞాతోఽహం భవతా త్వద్య దుర్విజ్ఞేయోఽపి దేహి
నామ్ । యస్మాత్త్వం మన్యసేఽయుక్తం భూతేన్ద్రియగుణాత్మభిః ॥ ౩౬ ॥ తుభ్యం మద్విచికిత్సాయామాత్మా

రూపాః - సిసృక్షతః - తే తవ - ఆత్మా చిత్తం - నావసీదతి న మోహం ప్రాప్నోతి - కింతు, మత్స్వరూపరూపగుణవిభూత్యనుసంధానాసక్తమేవ భవతి - కుత ఏతదత ఆహ - మదనుగ్రహః వర్షీయాన్ బలవత్తర ఇత్యర్థః, వ్యాసఙ్గాన్తరాసక్తస్యాపి తవ చేతో మత్స్వరూపరూపగుణవిభూత్యనుసంధానాసక్తమేవ స్యాదిత్యనుగృహ్ణామీత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ అనేన "తస్మిన్ స్వవిక్రమమిదం సృజతోఽపి చేతో యుఞ్జీత" ఇతి, విజ్ఞాపితమనుగృహీతం - అనుగ్రహస్య వర్షీయస్త్వమేవ దర్శయన్ ॥ ఋషిమితి ॥ ఆద్యం ఆదౌ భవమాద్యం, ఋషిం మత్స్వరూపరూపగుణవిభూతిప్రతిపాదకకృత్స్నవేదరాశిద్రష్టారం - త్వాం - పాపీయాన్ బన్ధకః - రజోగుణః - న బధ్నాతి న సంసారయతి - కుతః యస్మాన్మదనుగ్రహాత్ - ప్రజాస్సంసృజతోఽపి - తే, మనః మయి నిర్బద్ధం నితరామాసక్తమ్ ॥ ౩౫ ॥ ఏవమనుగ్రహస్య వర్షీయస్త్వం ప్రదర్శ్య, మత్స్వరూపాదివిషయకం జ్ఞానం మద్విషయకస్తవనం చేత్యేతత్సర్వం మదనుగ్రహాదేవ సంపన్నమిత్యాహ ॥ జ్ఞాతోఽహమితి త్రిభిః ॥ దేహినాం దేహాసక్తానాం, అభక్తానామిత్యర్థః, దుర్విజ్ఞేయోఽపి దుఃఖేనాపి విజ్ఞాతుమశక్యోఽప్యహం, మద్య అధునా, భవతా జ్ఞాతః, యథావత్స్వరూపరూపగుణవిభూతివిశిష్టత్వేన జ్ఞాతః, మయా జ్ఞాత ఇతి కథం జ్ఞాయత ఇత్యత ఆహ ॥ యద్యస్మాత్, త్వం - భూతేన్ద్రియగుణాత్మభిః - గుణాస్సత్త్వాదయః - ఆత్మా మనః - ప్రాకృతైర్భూతాదిభి - రయుక్తం - మాం మన్యసే "సర్వకర్మా సర్వకామస్సర్వగన్ధస్సర్వరస" ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తగీత్యా ప్రాకృతశుద్ధసత్త్వపఞ్చోపనిషన్మయభూతేన్ద్రియాదియుక్తం మన్యస ఇత్యర్థః - రూపం యదేతదవబోధరసోదయేనేత్యాదినా తథైవ ప్రతిపాదనాత్, యద్వా "యుక్తమి" త్యేవచ్ఛేదః ఆత్మానో జీవాః భూతాదిభిరచేతనై - రాత్మభిశ్చేతనైశ్చ - విశిష్టం మాం, మన్యసే మచ్ఛేషతయా మచ్ఛరీరతయా మత్సృజ్యపాల్యసంహార్యతయా చ చేతనాచేతనవిశిష్టం మాం, సర్వజ్ఞత్వసత్యసఙ్కల్పత్వసత్యకామత్వప్రకృతిపురుషవిలక్షణత్వాద్యనన్తాకారవిశిష్టం మన్యస ఇత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ కించ ॥ మద్విచికిత్సాయాం " అస్తీత్యాధస్తాదిహ కిం న నైతదధిష్ఠితం యత్ర సతానుభావ్య " మిత్యేవం రూపాయాం మ

ద్విషయాయాం విచారణాయాం నిమిత్తభూతాయాం, సలిలే పుష్కరస్య - మూలమధిష్ఠానం - నాలేన మార్గేణ, విచిన్వతః అన్వేషతే, తుభ్యం - మయా, ఆత్మా విగ్రహః దర్శితః ॥౩౭॥ కించ, అఙ్గ హే బ్రహ్మన్, మత్కథాభ్యుదయాఙ్కితం - మత్కథాభ్యుదయైస్తైరాఙ్కితం - మత్స్తోత్రం మద్విషయకం స్తోత్రం చకర్థ కృతవానసీతి యత్ యద్వా - యచ్చ - తే తవ తపసి నిష్ఠా చేతి యత్, తత్సర్వం, స ఏష మదనుగ్రహః ॥౩౮॥ సర్వస్య మదనుగ్రహకారితత్వాత్ త్వయ్యహం ప్రసన్న ఇత్యాహ ॥ ప్రీతోఽహమితి ॥ యద్ గుణమయం కల్యాణగుణప్రచురం, నిర్గుణం హేయగుణరహితం, మామాం, అనువర్ణయన్, త్వం, లోకానాం, విజయేచ్ఛయా సర్గేచ్ఛయా, అస్తౌషీః స్తుతవాన్, అతోఽహం, ప్రీతోఽస్మి నిరతిశయప్రీతియుక్తోఽస్మి, తే తుభ్యం, భద్రమస్త్విత్యర్థః ॥౩౯॥ తవ ప్రీత ఇతి కిం వక్తవ్యమిత్యాహ ॥ య ఇతి ॥ ఏతేన భవత్కృతేన, స్తోత్రేణ, పుమాన్ నరః, నిత్యం స్తుత్వా మాం భజేత్ తస్య పుంసోఽపి, ఆశు అహం, సర్వేషాం, కామ్యమానానాం, వరాణాం, ఈశ్వరః దాతా - సంప్రసీదేయం ప్రసన్నో భవామి - తవ ప్రసన్న ఇతి కిము వక్తవ్యమిత్యాశయః ॥ ౪౦ ॥ మత్ప్రీతేరధికమన్యచ్ఛ్రేయో నాస్తీత్యాహ ॥ పూర్తేతి ॥ పూర్తం స్మార్తం పూర్తాదిభిః రాద్ధం సిద్ధం - నిశ్శ్రేయసఫలం "రాజ్యమితి పాఠే", రాజ్యాని శ్రేయసం చ, మత్ప్రీతిః యజ్ఞాదిజన్యమత్ప్రీతినిబన్ధనౌ భోగమోక్షావిత్యర్థః ॥ ఇతి తత్త్వవిదాం మతమ్ ॥౪౧॥ ఏతదేవ సహేతుకముపపాదయతి ॥ అహమితి ॥ హే ధాతః బ్రహ్మన్, ఆత్మనాం జీవానాం, అహం, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకః, అత ఏవ, ప్రేయసామపి ప్రీతివిషయాణామపి మధ్యే, ప్రేష్ఠః నిరతిశయప్రీతివిషయస్సన్ - స్థితః, యస్మిన్ సంబన్ధాత్ స్వస్య ప్రయో... దాధాతి - తస్య ప్రియతమత్వం కైముత్యన్యాయసిద్ధం, అతః ఆత్మత్వాత్ ప్రేష్ఠత్వాచ్చ మయ్యేవ రతిం భక్తిం కుర్యాత్, ప్రియః ప్రి-

మే దర్శితో బహిః । నాలేన సలిలే మూలం పుష్కరస్య విచిన్వతః ॥ ౩౭ ॥ యచ్చకర్థాఙ్గ మత్స్తోత్రం మత్కథాభ్యుద
యాఙ్కితమ్ । యద్వా తపసి తే నిష్ఠా స ఏష మదనుగ్రహః ॥ ౩౮ ॥ ప్రీతోఽహమస్తు భద్రం తే లోకానాం విజయేచ్ఛ
యా । యదస్తౌషీర్గుణమయం నిర్గుణం మాఽనువర్ణయన్ ॥ ౩౯ ॥ య ఏతేన పుమాన్నిత్యం స్తుత్వా స్తోత్రేణ మాం
భజేత్ । తస్యాశ్వహం ప్రసీదేయం సర్వకామవరేశ్వరః ॥ ౪౦ ॥ పూర్తేన తపసా యజ్ఞైర్దానైర్యోగైస్సమాధి
నా । రాద్ధం నిశ్శ్రేయసం పుంసాం మత్ప్రీతిస్తత్త్వవిన్మతమ్ ॥ ౪౧ ॥ అహమాత్మాఽఽత్మనాం ధాతః ప్రేష్ఠస్స
న్ప్రేయసామపి । అతో మయి రతిం కుర్యాద్దేహాదిర్యత్కృతే ప్రియః ॥ ౪౨ ॥ సర్వవేదమయేనేదమాత్మనాఽఽ
త్మాత్మయోనినా । ప్రజాస్సృజ యథాపూర్వం యాశ్చ మయ్యనుశేరతే ॥ ౪౩ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ తస్మా ఏవం
జగత్స్రష్ట్రే ప్రధానపురుషేశ్వరః । వ్యజ్యేదం స్వేన రూపేణ కఞ్జనాభస్తిరోదధే ॥ ౪౪ ॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః.
విదుర ఉవాచ ॥ అన్తర్హితే భగవతి బ్రహ్మా లోకపితామహః । ప్రజాస్ససర్జ కతిధా దైహికీర్మానసీర్వి

యత్వేన పరిగృహీతో దేహాదిరపి యత్కృతే యదర్థం, రత్యర్థం భవతి, మద్భక్తిరేవ జన్మనో లాభ ఇత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ మదనుగ్రహవిషయతయా కృతార్థస్త్వం మదాజ్ఞారూపజగత్సర్గం కుర్విత్యాహ ॥ సర్వవేదమయేనేతి ॥ ఆత్మాత్మయోనినా ఆత్మనాం జీవానాం ఆత్మా పరమాత్మా యస్య యోనిః కారణం తేన - మదాత్మనేత్యర్థః - సర్వవేదమయేన మదుపదిష్టసర్వవేదప్రచురేణ, ఆత్మనా జ్ఞానేన - ఆత్మశబ్దోఽత్ర మతివాచీ - మదాజ్ఞానేనేత్యర్థః ఇదం జగత్ ఏతదన్తర్గతాః ప్రజాః - దేవాదీన్, యథా పూర్వం పూర్వకల్పవత్ సృజ - కథం వస్థితాః ప్రజాః - యాశ్చ యాః ప్రజాః - మయ్యనుశేరతే ఉపసంహృతాస్తిష్ఠన్తి తాస్సృజేత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ భగవద్బ్రహ్మసంవాదముపసంహరతి ॥ తస్మా ఇతి ॥ ప్రధానపురుషేశ్వరః ప్రకృతిపురుషయోర్నియన్తా కఞ్జనాభః జగదాత్మకం పద్మం నాభౌ యస్య సః - ఏవంభూతో భగవాన్ - తస్మై జగత్స్రష్ట్రే, ఇదం జగత్సర్గప్రకారాదికం - వ్యజ్య జ్ఞాపయిత్వా, స్వేన రూపేణ తిరోదధే - స్వకీయదివ్యమఙ్గళవిగ్రహం తిరోహితమకరోదిత్యర్థః ॥౪౪॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే నవమోఽధ్యాయః.

ఏవం భగవన్నాభికమలసముద్భూతచతుర్ముఖకృతస్తుతిప్రకారః - స్తుతిప్రీతభగవదనుగ్రహశ్చ - చతుర్ముఖవిషయోఽభిహితే, "యత్ర విశ్వ ఇమే లోకాస్సవికాసం సమాసతే", ఇత్యాదినా కృతప్రశ్నోత్తరశుశ్రూషయా విదురః పృచ్ఛతి ॥ అన్తర్హిత ఇతి ॥ అత్ర ప్రశ్నోత్తరయోః క్రమస్త్వ [illegible] - బ్రహ్మాణమనుగృహ్యాన్తర్ధానం గతే సతి - లోకానాం పితామహః, బ్రహ్మా చతుర్ముఖః, ప్రభుః వశీకృతేన్ద్రియః - వ్యష్టీనాం ప్రభుః స్వామీతి వా - దైహికీః దేహజాః - మానసీ

౪౧ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ రాజ్యం.

స్సంకల్పజాశ్చ - ప్రజాః-కతిధా-ససర్జసృష్టవాన్ ॥ ౧ ॥ యే చేతి ॥ హే భగవన్ మైత్రేయ-మేమయా-యే చాన్యేప్పృష్టాస్తాన్త్సంశయవిషయాన్-పృష్టాన్ ప్రశ్నాన్ ఆనుపూర్వ్యేణ ఏకైకశః-నతు ప్రశ్నక్రమానుసారేణ-ఉత్తరేషు తస్యాదర్శనాత్ - అద్ధాతత్త్వేన-వదస్వ ఉత్తరయ-కథమేతివా- హే బ్రహ్మవిత్తమ బ్రహ్మవిదగ్రేసర-నః అస్మాకం, సర్వసంశయాన్ ఛిన్ధి,, ఛిద్యన్తే సర్వసంశయా ఇతి శ్రుతేః,, స్వపరసంశయచ్ఛేదనం బ్రహ్మవిద స్తవయుక్తమిత్యభిప్రాయేణ బ్రహ్మవిత్తమేత్యుక్తమ్ ॥ ౨ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తప్రకారేణ తేన క్షత్త్రా, విదురేణ-సంచోదితః ఉత్తరదానే ప్రవర్తితః-కౌషారవః మైత్రేయః మునిః-ప్రీతః నిరతిశయప్రీతిరూపభగవద్భక్తిజనకప్రశ్నవిశేషేణ స్వయం నిరతిశయప్రీతియుక్తః- హే భారతరాజన్-హృదిస్థాన్ తాన్ ప్రశ్నాన్-ప్రత్యాహ ప్రత్యభాషత ఉత్తరయామాసేత్యర్థః - హృదిస్థానిత్యనేన-భూతప్రశ్నాస్తే-నవిస్మృతా ఇత్యభిప్రాయః ॥ ౩ ॥ ఏవం పృష్టో మైత్రేయః స్తుతిప్రీతభగవదనుగృహీతచతుర్ముఖస్య నాభికంజస్థస్య తాదాత్త్వికం కర్మ-సంగ్రహేణాహ ॥ విరిఞ్చోపీత్యాదిభిష్షడ్భిః ॥ భగవాన్ షాడ్గుణ్యపూర్ణః-అజః జన్మక్షయాదివికారశూన్యః- యథాహ,, భూయస్త్వం తప ఆతిష్ఠ విద్యాం చైవ మదాశ్రయాం,, మితి యథాహ-తథా-విరిఞ్చోపి బ్రహ్మాపి- ఆత్మని పరమాత్మని-ఆత్మానం మనః-ఆవేశ్య స్థిరీకృత్య-దివ్యం దేవమానమితం వర్షశతం వత్సరశతం-తపశ్చక్రే చకార ॥ ౪ ॥ తదిత్యాదిశ్లోకద్వయమేకాన్వయమ్ ॥ అబ్జసంభూతో బ్రహ్మా- యదధిష్ఠితః యత్పద్మమధిష్ఠాయస్థితః-కర్తరిక్తః తత్పద్మ-మమ్భశ్చ-విలోక్య కరంభూతం పద్మమమ్భశ్చ-తత్కాలకృతవీర్యేణ- తేన ప్రళయకాలేన కృతవీర్యేణ ఉత్పన్నవ్యాపారేణ, వాయునా-కమ్పితం- తత్పద్మమమ్భశ్చ - విలోక్యాత్మసంస్థయా పరమాత్మవిషయయా-విద్యయా ఉపాసనయా- ఏధమానేన ఉత్తరోత్తరప్రవృద్ధేన-తపసా కర్మయోగేన చ-వివృద్ధం - విజ్ఞానం వివిధసృష్టివిషయజ్ఞానమేవ బలం యస్య తథాభూతః, అమ్భసా సహ-వా

భో ॥ ౧ ॥ యే చ మే భగవన్పృష్టాస్త్వమద్ధా బహువిత్తమ । తాన్ వదస్వానుపూర్వ్యేణ ఛిన్ధి నస్సర్వసంశయాన్ ॥
శ్రీశుక ఉవాచ ॥ ఏవం సంబోధిత స్తేన క్షత్త్రా కౌషారవో మునిః । ప్రీతః ప్రత్యాహ తాన్ప్రశ్నాన్ హృదిస్థానేవ భారత ॥ ౩ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ విరిఞ్చోపి తథా చక్రే దివ్యం వర్షశతం తపః । ఆత్మన్యాత్మానమావేశ్య యథాఽఽహ భగవానజః ॥ ౪ ॥ తద్విలోక్యాబ్జసంభూతో వాయునా యదధిష్ఠితః । పద్మమమ్భశ్చ తత్కాలకృతవీర్యేణ కమ్పితమ్ ॥ ౫ ॥ తపసా హ్యేధమానేన విద్యయా చాత్మసంస్థయా । వివృద్ధవిజ్ఞానబలో న్యపాద్వాయుం సహామ్భసా ॥ ౬ ॥ తద్విలోక్య వియద్వ్యాపి పుష్కరం యదధిష్ఠితః । అనేన లోకాన్ప్రాగ్లీనాన్ కల్పితాఽస్మీత్యచిన్తయత్ ॥ పద్మకోశం తదావిశ్య భగవత్కర్మచోదితః । ఏకం వ్యభాఙ్క్షీదురుధా త్రిధా భావ్యం ద్విసప్తధా ॥ ౮ ॥ ఏతావాన్ జీవలోకస్య సంస్థాభేదస్సమాహృతః । ధర్మస్య హ్యనిమిత్తస్య విపాకః పరమేష్ఠ్యసౌ ॥ ౯ ॥ విదుర ఉవాచ

యుం న్యపాత్ పీతవాన్ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ స వాయ్వమ్భసః పానానన్తరకర్మాహ ॥ తదితి ॥ యదధిష్ఠితః యత్పద్మమధిష్ఠాయస్థితః-తద్వియద్వ్యాపి అన్తరిక్షవ్యాపి - అత్యున్నతమిత్యభిప్రాయః, పద్మం పుష్కరం-విలోక్య - అనేన పుష్కరేణ-ప్రాగ్లీనాన్ పూర్వకల్పాన్తే లీనాన్-లోకాన్-కల్పితాస్మి స్రక్ష్యామీతి-అచిన్తయత్ చిన్తితవాన్ ॥ ౭ ॥ పద్మకోశమితి ॥ భగవత్కర్మచోదితః భగవతా-స్వయం కరణీయే కర్మణి-చోదితో నియుక్తస్సన్-తత్పద్మకోశ, మావిశ్య అధిష్ఠాయ-తమేవైకం పద్మకోశం-వ్యభాఙ్క్షీత్ విభభాజ ఉరుధా బహుధా-విభాగమేవ వివృణ్వన్నేకేనకమలముకులేన కథం త్రిలోకీసృష్టిరిత్యసంభావనాం నివారయితుం తస్య విశాలతామప్యాహ ॥ భావ్యం చతుర్దశలోకాత్మనా భవితుం యోగ్యం - అతోనేన త్రిలోకీకరణం న చిత్రమిత్యర్థః - త్రిధా- దేవాదిభోక్తృరూపేణ- శబ్దాదిభోగ్యరూపేణ, జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాత్మకకరణరూపేణేత్యేవం త్రిధా వ్యభాఙ్క్షీదిత్యర్థః ॥ ౮ ॥ కృత్స్నం జగదేతత్కమలాన్తర్భూతమిత్యాహ ॥ ఏతావానితి ॥ జీవలోకస్య కార్యవర్గస్య-సంస్థాభేదః సన్నివేశవిశేషః - ఏతావాన్ విభక్తభోక్తృభోగ్య భోగోపకరణ భోగస్థానాన్తర్గత ప్రపఞ్చాత్మకః-పద్మకోశః ఉక్త ఇత్యర్థః- నను పరమేష్ఠినస్తత్స్థానస్య వకార్యవర్గాన్తర్గతత్వాత్ప్రత్యహం సృష్టిః త్రిలోకీవత్కిం న స్యాదిత్యాశఙ్కాం నిరస్యతి ॥ ధర్మస్యేతి ॥ అనిమిత్తస్య నిష్కామస్య, ధర్మస్య-అసౌ పరమేష్ఠీ -విపాకః ఫలభూతః -పరమేష్ఠీతి పరమేష్ఠిలోకోప్యుచ్యతే తేన తస్యాధిష్ఠితత్వాత్-యద్వా - భావప్రధానో నిర్దేశః, పరమేష్ఠిత్వమిత్యర్థః. న హ్యనిమిత్తధర్మస్య ముక్తిరేవ ఫలం - న తు పరమేష్ఠిత్వం - తల్లోకప్రాప్తిర్వా- మైవం ,, తే బ్రహ్మలోకే తు పరాన్తకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యన్తి సర్వే,, బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసఞ్చర ఇతి,, బ్రహ్మణస్తత్రత్యానాం చ ద్విపరార్ధావసానే ప్రాయశో ముక్త్యభిధానాత్ ॥ ౯ ॥ ఏవం జగన్నిర్మాణప్రకారే సంగ్రహేణాభిహితే-విదుర,, స్తత్కాలకృతవీర్యేణ కమ్పిత,, మితి ప్రళ

మేపి కాలసద్భావాభిధానేన నిత్యత్వాపాతప్రతీతే-స్తన్నిత్యత్వజిజ్ఞాసయా తత్స్వరూపం పృచ్ఛతి ॥ యదితి॥ చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చరూపస్య, అద్భుతకర్మణః అచిన్త్యవ్యాపారస్య, హరేః-సమ్బన్ధి-యః-కాలాఖ్యం, లక్షణం రూపం-అర్థ ఉక్తవాన్, తత్కాలకృతవిశ్వేణకమ్పిత "మిత్యనాదిత్వేన కథితవాన్ -త- త్కాలాఖ్యం భగవచ్ఛరీరం- హే బ్రహ్మన్, నః అస్మభ్యం యథాయథావ-ద్వర్ణయ, హే ప్రభో, వర్ణయితుం త్వం సమర్థ ఇత్యభిప్రాయః, కిం కాలః కల్ప్యః ఉతాకల్ప్యః, కిం వా తస్య స్థూలం సూక్ష్మం చ రూప-మిత్యాదియథావద్వర్ణయేత్యభిప్రాయః ॥౧౦॥ ఏవమాపృష్టో మునిః-కాలస్వరూపం వక్తుం, తావత్కాలకార్యవస్తుసృష్టి మనువదతి ॥ గుణవ్యతికరేత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తి॥ తత్ర ప్రథమం పరమాత్మన ఏవ కర్తృత్వం కారణత్వం కార్యతాం చాహ ॥ గుణవ్యతికరేతి॥ గుణైర్వ్యతికరః పరిణామో యస్య గుణవ్యతికరం ప్రధానం, త-దాకారో రూపం శరీరం యస్య స తథోక్తః, నిర్విశేషః పృథివ్యాదిరహితః, అప్రతిష్ఠితః కారణాన్తరరహిత ఇత్యర్థః॥ కార్యాణాం హి కారణే ప్రతిష్ఠా ప్రలయ-స్తదభావాత్కారణాన్తరరాహిత్యం ఫలితం, ఏవం విధః పరమపురుషః, త-దుపాదానం ఉపాదానభూతం యస్యేతి బహువ్రీహిః, ఉపాదానభూతేన ప్రధానేన విశిష్ట మాత్మానం జగద్రూపేణాసృజదిత్యర్థః । అత్ర గుణవ్యతికరాకారోఽసృజదిత్యనేన - చేతనాచేతనయోర్నియన్తుః పరమపురుషస్య విశిష్టస్య నిమిత్తత్వం, తదుపాదానమాత్మానమిత్యనేన, ప్రకృతిపురుషకాలవిశిష్టస్య కారణోపాదానత్వం చోక్తం భవతి । తథా చ శ్రూయతే "తదాత్మానగ్గ్ స్వయమకురుతేతి,, సూత్రితం చ "సాక్షాచ్చోభయామ్నా,, దితి ॥౧౧॥ ఏకస్యైవ బ్రహ్మణశ్చిదచిద్విశిష్టస్యావస్థాభేదేన కార్యకారణభావావుపపాదయన్ సృష్టేః ప్రాగవస్థామాహ ॥ విశ్వమితి॥ విశ్వం బ్రహ్మేత్యనేన "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ ,, ఇతి శ్రుతిః స్మారితా । అత్ర చ సామానాధికరణ్యేన నిర్దేశః కార్యకారణభావనిబన్ధన ఇతి భాష్యే ప్రపఞ్చితః। ఏవం చ-విశ్వం [illegible] తన్మాత్రం ప్రకృత్యవస్థామాత్రవిశిష్టం, సంస్థితం సంహృతం, న తు, మహదా[illegible]ం, విష్ణుమాయయా భగవత్సంకల్పేన - యః, కార్యావస్థాయాం స్థూలచిదచిద్విశిష్టం బ్రహ్మ-విశ్వాకారం,

---

యదాత్థ బహురూపస్య హరేరద్భుతకర్మ[illegible]న్యథావర్ణయ నః ప్రభో ॥ ౧౦ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ గుణవ్యతికరాకారో నిర్విశేషోఽప్రతిష్ఠితః । పురుష స్తదుపాదాన మాత్మానం లీలయాఽసృజత్ ॥ ౧౧ ॥ విశ్వం యద్బ్రహ్మ తన్మాత్రం సంస్థితం విష్ణుమాయయా । ఈశ్వరేణ పరిచ్ఛిన్నం కాలేనావ్యక్తమూర్తినా ॥౧౨॥ యథేదానీం తథాగ్రే చ పశ్చాదప్యేతదీదృశమ్। సర్గో నవవిధ స్తస్య ప్రాకృతో వైకృతశ్చ

తత్సంహరవిషయస్వకీయసంకల్పేన ప్రకృతిత్వావస్థామాత్రావశేషిత్వేనోపసంహృతమిత్యర్థః, ఏకస్యైవ మృద్ద్రవ్యస్య కాలభేదేన పిణ్డత్వ ఘటత్వాద్యవస్థాద్వయయోగేన కార్యకారణభావవదేకస్యైవ బ్రహ్మణశ్చిదచిద్విశిష్టస్య స్థౌల్యసౌక్ష్మ్యావస్థాభ్యాం కార్యకారణభావ ఉపపన్నః - తన్నిబన్ధన ఏవ- మృదయం ఘట ఇత్యాదివత్సామానాధికరణ్యనిర్దేశ ఇత్యభిప్రాయః॥ ప్రళయేపి కాలసాన్నిధ్యమాహ ॥ ఈశ్వరేణేతి ॥ కాలేన వినా సృష్ట్యాద్యయోగాత్తస్యేశ్వరత్వం, ఈశ్వరశరీరత్వాద్వాతస్యేశ్వరత్వవ్యపదేశః, కాలస్యేశ్వరశరీరత్వం "ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి ముహూర్తా అర్ధమాసా ఋతవస్సంవత్సరా విధృతాస్తిష్ఠన్తీ,, త్యాది శ్రవణాత్-యావత్స్వత్వం స్వశక్యా నియన్తవ్యస్వభావత్వమేవ హి శరీరత్వం అత ఏవ శరీరశరీరిభావేన సామానాధికరణ్యనిర్దేశా ఉపపన్నాః - అవ్యక్తమూర్తినా, ప్రత్యక్షేణానభివ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తం, మూర్తిః రూపం యస్య-తేన-అనుమేయేన - కాలేన - పరిచ్ఛిన్నం ప్రళయదశాయాం సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్ట కాలపరిచ్ఛిన్నం సదేవస్థితమిత్యర్థః ॥౧౨॥ సృష్టిసంహారదశాసు సర్వత్ర కాలస్యానుగతిమాహార్ధేన ॥ యథేతి॥ ఇదానీం సృష్టిదశాయాం, యథా-సర్వం కాలపరిచ్ఛిన్నం-తథా, అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్- ప్రళయే పశ్చాదపి, భావిప్రళయస్సృష్ట్యోరపి, ఏతత్ జగత్ ఈదృశం కాలపరిచ్ఛిన్నమేవేత్యర్థః నచ కాలపరిచ్ఛిన్నత్వే నానిత్యత్వం శఙ్క్యం, అవస్థానాం కాలపరిచ్ఛిన్నత్వేప్యవస్థావతో ద్రవ్యస్య నిత్యత్వాత్ ॥ తథా చ వైష్ణవం వచః ॥ తదేతదక్షయం నిత్యం జగత్సానవరజజ్ఞనమ్। ఆవిర్భావతిరోభావజన్మనాశవికల్పవదితి ॥ ఏవం సర్వస్యాపి పరిచ్ఛేదకః కాల ఇతి సామాన్యతః కాలస్య రూపమప్యుక్తం భవతి॥ ఏవం కాలకార్యవస్తుసృష్టిమనూద్యాథ తత్సర్గభేదాన్ ప్రలయభేదాంశ్చ కాలాదీననువదతి "సర్గో నవవిధ ఇత్యాదినా,, దశైతే విదురాఖ్యాతా,, ఇత్యన్తేన, తస్య కాలకార్యస్య వస్తునః -ప్రాకృతో వైకృతశ్చ, యః, ఉభయాత్మకః సర్గః స నవవిధః-ఆద్యో మహత్సర్గః-ద్వితీయ స్త్వహంకారసర్గః- భూతసర్గ స్తృతీయః, ఇన్ద్రియసర్గ శ్చతుర్థః-మనస్సర్గః పఞ్చమః-అజ్ఞసర్గ షష్ఠః, ఏతే షట్సర్గాః ప్రాకృతాః-తస్థుషాం సర్గ స్సప్తమః-తిరశ్చాం సర్గోఽష్టమః, నృణాం సర్గో నవమః-

తేత్రయమేవైకృతాః-మిళిత్వానవవిధ ఇత్యర్థః ॥౧౩॥ అథప్రలయాన్విభజతి॥కాలేత్యర్ధేన॥అస్యకాలః కాల్యస్య-ప్రతిసం
క్రమః ప్రళయః , కాలద్రవ్యగుణైస్త్రివిధః , కాలేనాస్మిన్నాకాలేఽస్య మృతిరితినియతేన కాలేన , ప్రలయోనిత్యప్ర
లయాఖ్యః , కాలికఏకః - ద్రవ్యేణసంకర్షణముఖాగ్న్యాదినాప్రలయోనైమిత్తికలయాఖ్యః - ద్రవ్యప్రలయోద్వితీయః -
గుణైస్సత్త్వాదిభిస్సామ్యావస్థైర్జాతః ప్రాకృతప్రలయాఖ్యస్తృతీయః - నవ విధానేవ సర్గాన్ప్రపఞ్చయతి ॥ ఆద్యఇ
త్యాదినా।అర్వాక్స్రోతస్తునవమఇత్యన్తేన। ఆత్మనః కార్యోన్ముఖప్రకృతిపురుషశరీరకాత్ పరమాత్మనస్సకాశాద్గుణ
వైషమ్యాకృతో-యోమహత్తత్త్వస్యసర్గ-స్సఆద్యః - వైషమ్యాపన్నగుణత్రయాత్మకప్రకృతివికారవిశేషోమహత్సర్గః ప్ర
దమఇత్యర్థః ॥౧౪॥ అహమః అహంకారస్య - ద్రవ్యజ్ఞానక్రియోదయః - ద్రవ్యంభూతపఞ్చకం, జ్ఞానక్రియాశబ్దా
భ్యాంజ్ఞానకర్మేన్ద్రియోక్తిః-ఆదిశబ్దాన్మనస్తన్మాత్రాణిచోక్తాని-ఏతే-యత్రయస్మాదహమః-ఉత్పన్నాః, స్తస్యాహమస్స
ర్గోద్వితీయఇత్యర్థ॥భూతసర్గస్తృతీయః॥తమేవోపపాదయతి-తన్మాత్రద్రవ్యశక్తిమానితి ॥ తన్మాత్రాణిశబ్దాదీనిపఞ్చద్ర
వ్యాణ్యాకాశాదీనిపఞ్చ-ఏతాన్యేవశక్తయోఽస్యసన్తీతితద్వాన్ -తన్మాత్రద్రవ్యాణాంభగవచ్ఛరీరత్వాచ్ఛక్తి--శబ్దేనో
క్తిఃయథా,,పరస్యబ్రహ్మణశ్శక్తిస్తదేవమఖిలంజగత్,,యస్యపృథివీశరీర,,మిత్యాది-తద్వత్ - తన్వంశశక్త్యాదిశబ్దాః
పర్యాయాఇతిపురస్తాదేవోక్తం -అత్రనతుప్రత్యయేనావగతసంబన్ధసామాన్యంవిషయవిషయిభావరూపసంబన్ధవిశే
షేపర్యవసన్నం,యథాగామానయేత్యుక్తే,గోపదస్యవివక్షితప్రకృతగోవ్యక్తివిశేషపర్యవసానం,,తథాచాయమర్థః
భగవచ్ఛరీరభూతతన్మాత్రద్రవ్యవిషయకసర్గస్తృతీయ ఇతి ,, తన్మాత్రోద్రవ్యశక్తిమా,, నితిపాఠేతు,తృతీయోభూతస
ర్గోద్వివిధః , తన్మాత్రః శబ్దాదితన్మాత్రసర్గః-ద్రవ్యశక్తిమాన్ ద్రవ్యశక్తివిషయశ్చేతి - సమాసవ్యాసరూపేణవ్యాఖ్యే
యమ్ ॥౧౫॥ జ్ఞానకర్మక్రియాత్మకః జ్ఞానకర్మేన్ద్రియవిషయః-యస్త్వైన్ద్రియస్సర్గస్సచతుర్థఇత్యర్థః॥వైకారికస్స
త్త్వోద్రిక్తః-దైవసర్గః ఇన్ద్రియాభిమానిదిగ్వాతాదిదైవసర్గోయ, స్సపఞ్చమః-యన్మయంమనః-యద్వైకారికాహంకార

యః॥౧౩॥కాలద్రవ్యగుణైరస్యత్రివిధఃప్రతిసంక్రమః । ఆద్యస్తుమహతస్సర్గోగుణవైషమ్యమాత్మనః॥౧౪॥
ద్వితీయస్త్వహమోయత్రద్రవ్యజ్ఞానక్రియోదయః।భూతసర్గస్తృతీయస్తు తన్మాత్రద్రవ్యశక్తిమాన్॥౧౫॥
చతుర్థఐన్ద్రియస్సర్గోయస్తుజ్ఞానక్రియాత్మకః।వైకారికోదేవసర్గః పఞ్చమోయన్మయంమనః॥౧౬॥షష్ఠస్తు

కార్యంమనః-తద్వైకారికాహంకారోద్రిక్తోదైవసర్గః పఞ్చమఇత్యర్థః , యద్యపీన్ద్రియాభిమానిదేవతానాంసర్గస్యాణ్డ
సృష్ట్యనన్తరంచతుర్ముఖకర్తృకత్వేనవైకారికసర్గాన్తర్భావః-అతఏవ,,వైకృతాస్త్రయఏవైతే దేవసర్గశ్చసత్తమేతి
దేవసర్గస్యవైకృతత్వంవక్ష్యతే,తథాపీన్ద్రియప్రసఙ్గాద్బుద్ధిస్థతయాతేషాంకథనం,నతువైకారికత్వవివక్షయా,సర్వే
షామిన్ద్రియాణాంవైకారికాహంకారాదేవోత్పత్తేర్దిగాదిదేవతాధిష్ఠేయశ్రోత్రాదీన్ద్రియోత్పత్త్యభిప్రాయేణవా,
దేవసర్గఇత్యుక్తం,ననుసర్వేన్ద్రియాణాం వైకారికత్వే , కథంచతుర్థస్త్వైన్ద్రియస్సర్గోయస్తుజ్ఞానక్రియాత్మక,,ఇతి
పఞ్చమసర్గాన్తర్భావేనచతుర్థసర్గత్వకథనమితిచేన్న, అన్తరిన్ద్రియత్వబాహ్యేన్ద్రియత్వరూపవైధర్మ్యేణ - మనస
శ్చేన్ద్రియవర్గసర్గయోః పృథగ్గణనాత్,నచైతావతేన్ద్రియాణామవైకారికత్వశఙ్కా-కార్యా-తైజసస్యవైకారికభూ
తాద్యనుగ్రాహకత్వేన-స్వతఇన్ద్రియోత్పాదకత్వస్యవ్యవస్థితేరనిరస్తత్వాత్ ॥౧౬॥ షష్ఠస్త్వితి॥ తామసః తమశ్శ
బ్దేనప్రకృతిమణ్డలాత్మకముచ్యతే,,ఆదిత్యవర్ణంతమసఃపరస్తా,, దిత్యాదౌతమశ్శబ్దేనప్రకృతిమణ్డలాభిధానాత్,తద్వి
షయసర్గస్తామసః షష్ఠః,తమేవవిశినష్టి,అబుద్ధికృతః ప్రభోరితి - ప్రభోశ్చతుర్ముఖస్య-అబుద్ధికృతః తదన్తర్యామిపరమాత్మ
నస్సంకల్పకృతఇత్యర్థః , తామసస్యాబుద్ధికృతత్వకథనం పూర్వేషామప్యుపలక్షణం షణ్ణామపిచతుర్ముఖసృష్టేః ప్రాక్తన
త్వేనచతుర్ముఖబుద్ధిపూర్వకకృతత్వాభావాత్-షష్ఠస్తుతమసస్సర్గ ఇతిపఠిత్వా,అబుద్ధిజీవానామావరణంనిక్షేపశ్చతాంక
రోతీత్యబుద్ధికృ-త్తస్యతమసః-పఞ్చపర్వణోయస్సర్గస్సషష్ఠఇత్యర్థవర్ణనంత్వయుక్తం - విష్ణుపురాణేస్థావరాదిసృష్టేశ్చతు
ర్ముఖాబుద్ధికృతత్వప్రదర్శనేనఇహాపితదైకార్థ్యస్యన్యాయ్యత్వా-చ్చతుర్ముఖాబుద్ధికృతత్వమేవైష్టవ్యం - ననుస్థావరాది
సృష్టేరప్యబుద్ధిపూర్వకత్వముక్తం,శ్రీవిష్ణుపురాణే , ఇహప్రాకృతానాంషణ్ణామేవాబుద్ధికృతత్వంకథముక్తమితిచేదుచ్య
తే - సాధకామనుష్యాఇతితద్వ్యతిరిక్తానాంసృష్టిరబుద్ధిపూర్వికేతిభగవత్పరాశరాభిప్రాయః, స్థావరతిరశ్చాంయజ్ఞో
పకరణత్వాద్దేవానాంకర్మారాధ్యత్వాచ్చ మనుష్యవద్యజ్ఞోపయికత్వమస్తీతిస్థావరాదిసృష్టిరపిబుద్ధిపూర్వికేతిభగ
వతోద్వైపాయనస్యాభిప్రాయః , అతోనవిరోధః ॥ ననుచతుర్ముఖసృష్టిష్వేవస్థావరేషుతదబుద్ధికృతత్వంతద్బుద్ధికృ

తత్త్వం చ పరస్పరవిరుద్ధముభయం కథముపపద్యత ఇతి చేత్ - యజ్ఞానుపయుక్తస్థావరాదిప్రాయకత్వాత్తామసత్వోక్తిః, యజ్ఞానుపయుక్తేః చతుర్ముఖస్య సిసృక్షాయా అభావే పితరస్తిర్యఙ్మనుష్యాస్సంకల్పాదేవ తత్సృష్ట్యుపపత్తేః,, ప్రాకృతసర్గాన్నిగమయన్ వైకృతసర్గవిభాగమవతారయతి ॥ షడితి ॥ ఇమే షట్, ప్రాకృతాస్సర్గాః, అనుక్రమితా ఇతి శేషః - మేమత్తః - వైకృతానపి సర్గాననుక్రమిష్యమాణాన్, శృణు ॥౧౭॥ నన్వవిద్యావిశిష్టవిచిత్రవచనయా బ్రహ్మణః క్లేశస్స్యాదిత్యాశఙ్క్యానుభిరాహ ॥ రజో భాజ ఇతి ॥ చతుర్ముఖశరీరకత్వాద్రజో భాజం రజ ఉద్రిక్తస్య భగవతో హరిమేధసః - మేధసా బుద్ధ్యా - హరతి సాంసారికక్లేశమితి హరిమేధాః, యద్విషయబుద్ధిః సంసారక్లేశాన్ హరతి, స హరిమేధా ఇత్యుచ్యతే - తస్య హరేః - ఇయం సృష్టిర్లీలా, న తు తస్యాం క్లేశ ఇత్యర్థః, వైకృతసర్గాననుక్రమంస్తేషాం స్థావరసర్గస్య పూర్వానుకారిత్వం ప్రాకృతసర్గాపేక్షయా సప్తమత్వమాహ ॥ సప్తమ ఇతి ॥ ఓషధయః ఫలపాకాన్తాః, లతాః ఆరోహణాపేక్షాః, త్వక్సారాః కదళీవేణ్వాదయః - వీరుధః గుల్మరూపాః - ద్రుమాః పుష్పఫలాః - తేషాం సాధారణలక్షణమాహ । ఉత్స్రోతస ఉత్స్రోతస్స్రోతసః - గతేరాహారాద్వా, గతిశూన్యాః ఆహారశూన్యా వా - తమఃప్రాయాః అవ్యక్తచైతన్యాః, అన్తస్స్పర్శా అవిశేషిణ ఇత్యేకం పదం, అన్తఃస్పర్శాః శీతోష్ణాదిసుఖదుఃఖదాః స్పర్శా యేషాం, తే చ తే అవిశేషిణశ్చ బాహ్యవిశేషానభిజ్ఞాశ్చ, అన్తర్గతానేవ స్పర్శాన్ జానన్తి న తు బాహ్యానిత్యర్థః ॥౧౯॥ తిర్యక్సర్గస్యాష్టమత్వం కథయన్ పునస్తస్యాష్టావింశద్విధత్వమాహ ॥ తిరశ్చామితి ॥ తిరశ్చాం తిర్యగ్గచ్ఛతాం - యస్సర్గస్సోఽష్టమః - స చ పునరష్టావింశద్విధో, మతః జ్ఞాతః, తేషాం సాధారణం లక్షణమాహ ॥ అవిద ఇతి ॥ హ్యస్తనాద్యతనశ్వస్తనాదిజ్ఞానశూన్యాః - భూరితమసః కేవలాహారని

తమసస్సర్గో యస్త్వబుద్ధికృతః ప్రభోః । షడిమే ప్రాకృతాస్సర్గా వైకృతానపి మే శృణు ॥౧౭॥ రజోభాజో భగవతో లీలేయం హరిమేధసః । సప్తమో ముఖ్యసర్గస్తు షడ్విధస్తస్థుషాం చ యః ॥౧౮॥ వనస్పత్యోషధిలతాత్వక్సారా వీరుధో ద్రుమాః । ఉత్స్రోతసస్తమఃప్రాయా అన్తస్స్పర్శా అవిశేషిణః ॥౧౯॥ తిరశ్చామష్టమస్సర్గః అష్టావింశద్విధో మతః । అవిదో భూరితమసో ఘ్రాణజ్ఞా హృద్యవేదినః ॥౨౦॥ గౌరజో మహిషః కృష్ణస్సూకరో గవయో రురుః । ద్విశఫాః పశవశ్చేమే అవిరుష్ట్రశ్చ సత్తమ ॥౨౧॥ ఖరోఽశ్వోఽశ్వతరో గౌరశ్శరభశ్చమరీ తథా । ఏతే చైకశఫాః క్షత్తశ్శృణు పఞ్చనఖాన్ పశూన్ ॥౨౨॥ శ్వా సృగాలో వృకో వ్యాఘ్రో మార్జారశ్శశశల్యకౌ । సింహః కపిర్గజః కూర్మో గోధా చ మకరాదయః ॥౨౩॥ కఙ్కగృధ్రబకశ్యేనాశ్చ భాసభల్లూకబర్హిణః । హంససారసచక్రాహ్వాః కాకోలూకాదయః ఖగాః ॥౨౪॥ అర్వాక్స్రోతస్తు నవమస్సర్గ ఏకవిధో నృణామ్ । రజోఽధికాః కర్మకరా దుఃఖే చ సుఖమానినః ॥౨౫॥ వైకృతాస్త్రయ ఏవైతే దేవసర్గశ్చ సత్తమ । వైకారికస్తు యః

ష్ఠా మైథునమాత్రనిష్ఠాః ఘ్రాణజ్ఞాః ఘ్రాణేనైవ ఇష్టమర్థం జానన్తీతి ఘ్రాణజ్ఞాః ,, గన్ధేన గావః పశ్యన్తీతివత్ - హృద్యవేదినః హృద్గతసుఖాద్యభిజ్ఞాః - దీర్ఘానుసన్ధానరహితా ఇతి భావః, తథా చ శ్రుతిః ,, అథాపరేషాం పశూనామశనాయాపిపాసే ఏవ విజ్ఞానం న విజ్ఞాతం వదన్తి న విజ్ఞాతం పశ్యన్తి న విదుః శ్వస్తనం న లోకాలోకావితి ॥౨౦॥ అష్టావింశతిభేదానాహ ॥ గౌరితి ॥ గవాదయః ఉష్ట్రాన్తాః ద్విశఫాః - నవ - ఖరాదయశ్చమర్యన్తాః ఏకశఫాః - షట్ - శ్వాదయో గోధాన్తాః పఞ్చనఖాః ద్వాదశ - మిళిత్వా భూచరాస్సప్తవింశతిః - మకరాదయో జలచరాః - కఙ్కాదయశ్చ ఖగాః భూచరభేదేనైకీకృత్య గృహీతాః - ఏవమష్టావింశతిభేదాః - మకరాదిషు స్వస్వజాతిభిన్నేష్వప్యభూతచరత్వోపాధ్యవచ్ఛిన్నత్వేనైకకోటిత్వం బోధ్యం, గవాదిషు పరిగణితౌ రురుగౌరౌ మృగవిశేషౌ ఛత్రిన్యాయేన పశవశ్చేమ ఇతి నిర్దేశం, ఏవమన్యత్రాపి ॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥ అథ నవమం సర్గమాహ ॥ అర్వాక్స్రోత ఇతి ॥ అర్వాక్ అధస్స్రోతః గతిరాహారో వా యస్య సః అర్వాక్స్రోతః ప్రాస్వత్వమార్షం - హే క్షత్తః, నృణాం - అర్వాక్స్రోతో యస్సర్గః - ఏకవిధః - న తు ఖగానామివ నానావిధః, స నవమస్సర్గః - అర్వాక్స్రోత ఇతి క్రియావిశేషణం వా, అర్వాక్స్రోతో యథా భవతి తథా - యో నృణాం సర్గ ఇతి - నృణాం సాధారణం లక్షణమాహ ॥ రజోఽధికా ఇతి ॥ రజోఽధికాః రజః ప్రచురాః - అత ఏవ - కర్మకరాః ॥౨౫॥ త్రయ ఏతే వైకృతా ఏవ - న తు కౌమారవదుభయాత్మకా ఇత్యర్థః - దేవసర్గేత్యాదిష్వోక్త ఇత్యన్తమేకాన్వయః ప్రాకృతేషు యో దేవసర్గః - ప్రసఙ్గాత్ వైకారికోఽభిహిత - స్స చ వైకృతాన్తర్భూత ఏవేత్యర్థః - హే సత్తమ విదుర, వైకృతదేవసర్గాన్తర్భూతకౌమారసర్గస్యోభయాత్మకత్వమాహ ॥ కౌమారస్త్వితి ॥ వైకృతసర్గాన్తర్భూతస్య కౌమారసర్గస్య ప్రాకృతత్వం కథమితి చేత్ కుమారాణామాదావేవ బ్రహ్మణాఽసృష్టత్వాత్ప్రాకృతాన్తర్భావః కుమారేష్వన్తర్భూతో నీలలోహితస్తు సనకాదిభిస్సహాసృష్టోపి ప్రతికల్పం సృజ్యతే - అతస్త

స్యవైకృతత్వమిత్యనయాత్మక ఇత్యభిప్రాయాత్ ॥౨౬॥ దేవసర్గస్యాష్టవిధత్వం ప్రతిజానంస్తద్భేదానాహ॥ దేవసర్గ ఇతి॥ విబుధాః పితరశ్చైకకోటిః-వైదికకర్మారాధ్యత్వాత్-అసురా ఏకకోటిః, గన్ధర్వాప్సరసశ్చైకకోటిః-సిద్ధా ఏకకోటిః, యక్షరక్షాంస్యేకకోటిః-చారణా ఏకకోటిః-భూతప్రేతపిశాచా ఏకకోటిః-కిన్నరాదయ ఇత్యాదిశబ్దేన- అశ్వముఖాః కింపురుషాదయశ్చ గృహ్యన్తే కిన్నరా ఆదయో ఏషాం తే-విద్యాధరా ఏకకోటిః-ఏవమష్టవిధత్వం- అముకాన్స్త్రీన్సర్గాన్నిగమయతి॥ దశేతి॥ సర్గో నవవిధ ఇత్యుపక్రమే కథితం - అవాన్తరవిభాగాభిప్రాయేణ దశేత్యుపసంహార ఇత్యవిరోధః -హే విదుర-విశ్వసృజా చతుర్ముఖరూపేణ-కేవలేన స్వాత్మనా చ-కృతా ఏతే దశ సర్గాః-తే తుభ్యమాఖ్యాతాః కథితాః ॥౨౭॥౨౮॥ సర్గాంశ్చైవాను సర్గాంశ్చ మనూన్ మన్వన్తరాణి చేతి చతుర్ముఖసృష్టే పూర్వాపరేషు సృష్టేషు సర్గేషు కథితేష్వన్తర సృష్టేషు మనుమన్వన్తరేషూత్తరత్ర వక్తవ్యతయానుకార్యా। సంగతి విశేషేణ తాన్యపి కథయిష్యామీత్యాహ॥ అతః పరమితి॥ అతః పరం సర్వవస్తుపరిచ్ఛేదకకాలస్వరూపకథనానన్తరం మనూన్మన్వన్తరాణి చ ప్రవక్ష్యామి॥ పురుషస్తదుపాదానమాత్మానం లీలయాఽసృజదిత్యుపక్రాన్తమేకస్యైవ బ్రహ్మణ ఉపాదానత్వం నిమిత్తత్వం చోపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ కల్పాదిషు-స్రష్టా-ఆత్మభూః, స్థాణీః చతుర్ముఖశరీరకో హరిః-రజఃప్లుతశ్చతుర్ముఖద్వారా రజ ఉద్రిక్తః-అమోఘసఙ్కల్పః సత్యసఙ్కల్పః- ఇదం సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదేరుపలక్షణం-ఆత్మానమేవ ఆత్మనైవ-ఆత్మైవ సృజతి। అమోఘసఙ్కల్ప ఇత్యనేన లోకపరిదృష్టనిమిత్తోపాదానభూతమృత్కులాలభేదన్యాయస్యాత్రానవతార ఉక్తః-కులాలస్యాసర్వశక్తిత్వాన్నోపాదానత్వం - మృదస్త్వజ్ఞత్వాన్న నిమిత్తత్వం - ఇహ త్వస్మిన్నుభయోః ప్రతిపన్నత్వాన్న కర్త్రన్తరకర్మాన్తరకరణాన్తరాద్యపేక్షేతి భావః॥౨౯॥ ఉక్తనవవిధసర్గాణాం మధ్యే అణ్డసృష్టిర్యుగపత్, న త్వాకాశాదీనామివ క్రమేణేత్యాహ॥ గుణవ్యత్యయ ఇతి॥ గుణవ్యతికరాత్మకే ఏతస్మిన్నణ్డే, పౌర్వాపర్యం నేచ్ఛన్తి, సృష్టే మహదాదితత్త్వే-బ్రహ్మాణ్డసృష్టిర్యుగపదిత్యర్థః- తత్కు

ప్రోక్తః కౌమారస్తూభయాత్మకః॥౨౬॥ దేవసర్గశ్చాష్టవిధో విబుధాః పితరోఽసురాః । గన్ధర్వాప్సరసస్సిద్ధా యక్షరక్షాంసి చారణాః॥౨౭॥ భూతప్రేతపిశాచాశ్చ విద్యాధ్రాః కిన్నరాదయః । దశైతే విదురాఖ్యాతాస్సర్గాస్తే విశ్వసత్కృతాః॥౨౮॥ అతః పరం ప్రవక్ష్యామి మనూన్మన్వన్తరాణి చ । ఏవం రజఃప్లుతస్స్రష్టా కల్పాదిష్వాత్మభూర్హరిః । సృజత్యమోఘసఙ్కల్ప ఆత్మైవాత్మానమాత్మనా ॥౨౯॥ గుణవ్యత్యయ ఏతస్మిన్నాయావిత్వాదధీశితుః । న పౌర్వాపర్యమిచ్ఛన్తి నద్యాం భ్రామ్యద్భ్రమేరివ॥౩౦॥ దేవాసురాదయః ప్రోక్తాః కల్పేఽస్మిన్యే ప్రకీర్తితాః । త ఏవ నామరూపాభ్యామాసన్మన్వన్తరాన్తరే ॥౩౧॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః

తః అధీశితుః అధీశస్య-స్రష్టుః పరమాత్మనో-మాయావిత్వాత్ ఆశ్చర్యశక్త్యుపేతత్వాత్, అణ్డసృష్టిర్యుగపదేవేత్యర్థః, నత్వాకాశాదిష్వపి యౌగపద్యం శఙ్క్యం, ఆకాశాద్వాయుర్వాయోరగ్నిరిత్యాదేర్విరోధాత్ ॥౩౦॥ యుగపదుత్పత్తౌ దృష్టాన్తమాహ॥ నద్యామితి॥ భ్రమిశబ్దః ఆవర్తబుద్బుదాదిపరః-నద్యాం భ్రమత ఆవర్తబుద్బుదాదేర్యథా యుగపదేవోత్పత్తిస్తథేత్యర్థః-నను ప్రతికల్పమిన్ద్రాదయో భిన్నాః- ఉతైతత్కల్పస్థానామేవ జీవానామిన్ద్రత్వాద్యైశ్వర్యభాజాం పునః కల్పాన్తరేఽనువృత్తిరితి సంశయం నిరాహ॥ దేవాసురాదయ ఇతి॥ ప్రోక్తాః- నామరూపాభ్యాం ఇన్ద్రాదినామ్నా-సహస్రాక్షత్వాదిరూపేణ-అస్మిన్కల్పే యే దేవాసురాదయః ప్రకీర్తితాః, త ఏవ మన్వన్తరాన్తరేఽ ఆసన్నిత్యర్థః-యద్వా- య ఇదానీం దేవాసురాదయః, త ఏవ-మన్వన్తరాన్తరే-నామాన్తరరూపాన్తరాభ్యాముపలక్షితా ఆసన్నిత్యర్థః-అన్యథా ప్రతిమన్వన్తరమిన్ద్రాదిపృథక్కరణపరాశరవచనవిరోధాత్- అనేన శ్లోకేన ఇన్ద్రాద్యైశ్వర్యవతామనాదిత్వం పునరావృత్తిశ్చ జ్ఞాప్యతే ॥౩౧॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, తృతీయస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః ॥

ఏవం కాలకార్యసృష్టిముక్త్వా కాలస్వరూపం తస్య స్థౌల్యసౌక్ష్మ్యరూపప్రకర్షాపకర్షరూపకాష్ఠే ప్రతిపిపాదయిషుస్తావత్కాలపరిచ్ఛేద్యవస్తునః ప్రకర్షాపకర్షకాష్ఠే నిరూపయతి॥ చరమ ఇతి శ్లోకద్వయేన॥ నను కాలపరిచ్ఛేద్యవస్తునః ప్రకర్షాపకర్షనిరూపణం కిమర్థ-మప్రకృతత్వాదితి చేన్న-కాలో హి పరమాణ్వాదిసంవత్సరాన్తః స్థూలసూక్ష్మరూపస్సూర్యగత్యా లక్ష్యతే- యత్ర సూర్యో యావత్పరమాణుదేశమతిక్రామతి-తావత్కాలః పరమాణుః-యావతా చ ద్వాదశరాశ్యాత్మకం భువనకోశమతిక్రామతి-స పరమమహాన్ సంవత్సరాత్మకః, ఏవం చ సూర్యగతివిషయదేశప్రకర్షాపకర్షనిరూపణమన్తరేణ సూర్యగత్యనుమేయకాలప్రకర్షాపకర్షనిరూపణాయోగాత్ యుక్తం తావత్కాలకార్యస్యైవ వస్తునో నిరతిశయస్థౌల్య

సౌక్ష్మ్యనిరూపణం-తత్ర ప్రథమం కాలపరిచ్ఛేద్యస్య నిరతిశయసౌక్ష్మ్యరూపాపకర్షకాష్ఠామాహ ॥ చరమ ఇత్యేకేన॥ కేచిదిమం శ్లోకం వైశేషికోక్తపరమాణుసద్భావపరమాహుః, తదయుక్తం- వేదాన్తోపబృంహణపరే ప్రబన్ధే పరమాణుసద్భావాభ్యుపగమాసంభవాత్-పరమాణ్వాదినా సంవత్సరావసానేనేతి వక్ష్యమాణత్వాచ్చ-సద్విశేషాణాం సతః కార్యస్య విశేషాణాం అంశానాం-యశ్చరమోऽన్త్యాంశః అత్యల్పః, [illegible] స్తి స ఇత్యర్థః । తమేవ విశినష్టి । అనేకః-కార్యావస్థామప్రాప్తః, అసంయుతః సముదాయావస్థాం చాప్రాప్తః, అత ఏవ కార్యసముదాయావస్థయోరనపగమేऽప్యస్తి స పరమాణు-ర్విజ్ఞేయో నృణాం, యతః కాలాపకర్షాత్, ఐక్యభ్రమః ఈదృశం సూక్ష్మం విభాగమజ్ఞాత్వా అనేకేషు కాలాంశేష్వేకః కాల ఇతి భ్రమస్తీత్యర్థః, ఏవమపకర్షకాష్ఠాభిహితా ❋ ॥౧॥ ❋ అథ ప్రకర్షకాష్ఠామాహ॥ సత ఇతి॥ యస్య కార్యస్య చరమోంశః పరమాణుః, తస్యైవ సతః కార్యావస్థయా [illegible] స్థితస్య - స్వరూపావస్థితస్య వికారాన్తరరహితస్య పదార్థస్య, యత్కైవల్యం కేవలం స్వరూపం, స ఏవ పరమమహాన్ నిరతిశయప్రకర్షః, తమేవ విశినష్టి- అవిశేషః పునః ప్రకర్షాన్తరరహితః, నిరన్తరః స్వసమవేతాగృహీతభేదావయవః ❋ ॥౨॥ ❋ కాలపరిచ్ఛేద్యపదార్థేషూపపాదితే ప్రకర్షాపకర్షకాష్ఠే కాలేప్యతిదిశతి॥ ఏవమితి ద్వాభ్యామ్॥ ఏవం పరిచ్ఛేద్యప్రకర్షాపకర్షకాష్ఠావత్, కాలోऽపి సౌక్ష్మ్యే పరమాణ్వాదిరూపే అపకర్షే-స్థౌల్యే సంవత్సరాదిరూపే ప్రకర్షే చ-సంస్థానభుక్త్యా అవచ్ఛేద్యార్థగతావస్థావిశేషసంయోగలక్షణయా, యద్వా, స్వావచ్ఛేదకాణుత్వాద్యవస్థారూపసంస్థానవిశేషసంయోగలక్షణయా భుక్త్యా, అనుమితః-కథంభూతః భగవాన్ భగవదాత్మకః-స్వయమవ్యక్తః, వ్యక్తభుగ్విభుః-వ్యక్తవస్తుపరిణామహేతుః ❋ ॥౩॥ ❋ అతిదిష్టామేవాపకర్షకాష్ఠాముపపాదయత్యర్ధేన॥ స ఇతి॥ పరమాణుతాం అత్యన్తాల్పతాం-యః కాలః భుఙ్క్తే భజతి-స కాలః పరమాణుర్జ్ఞేయః॥ ప్రకర్షకాష్ఠామాహ సత ఇత్యర్ధేన॥ సతః నిరతిశయసూక్ష్మావస్థయా స్థితస్య స్వస్య-యో విశేషం, నిరతిశయస్థూలసంవత్సరాత్మకత్వవిశేష - స్తం భజతీతి విశేష

చరమస్సద్విశేషాణామనేకోऽసంయుతస్సదా । పరమాణుస్స విజ్ఞేయో నృణామైక్యభ్రమో యతః ॥౧॥ సత ఏవ పదార్థస్య స్వరూపావస్థితస్య యత్ । కైవల్యం పరమమహానవిశేషో నిరన్తరః ॥౨॥ ఏవం కాలోऽప్యనుమితస్సౌక్ష్మ్యే స్థౌల్యే చ సత్తమ । సంస్థానభుక్త్యా భగవానవ్యక్తో వ్యక్తభుగ్విభుః ॥౩॥ స కాలః పరమాణుర్వై యో భుఙ్క్తే పరమాణుతామ్ । సతోऽవిశేషభుగ్యస్తు స కాలః పరమో మహాన్ ॥౪॥ అణుర్ద్వౌ పరమాణూ స్యాత్త్రసరేణుస్త్రయస్స్మృతః । జాలార్కరశ్మ్యవగతః ఖమేవానుపతన్నగాత్ ॥౫॥ త్రసరేణుత్రయం భుఙ్క్తే యః కాలస్సా త్రుటిస్స్మృతా । శతభాగస్తు వేధస్స్యాత్తైస్త్రిభిస్తు లవస్స్మృతః ॥౬॥ నిమేషస్త్రిలవో జ్ఞేయ ఆమ్నాతస్తే త్రయః

భుగ్యః కాలః స పరమో మహాన్ నిరతిశయప్రకర్ష ఇత్యర్థః-సంవత్సరాత్మకత్వమేవ హి కాలస్థౌల్యం - ద్విపరార్ధత్వం తు తస్యైవ సంవత్సరస్యావృత్త్యా యుగమన్వన్తరాదిక్రమేణ భవతీతి న తత్స్థౌల్యమ్ ❋ ॥౪॥ ❋ ఏవమపకర్షప్రకర్షావుపపాద్యావాన్తరకాలవిశేషావచ్ఛేదకావస్థాః ప్రతిపాదయతి ॥ అణుర్ద్వావితి॥ పరమాణూ స్యాదిత్యాదినా-ద్వౌ తావృతుష్షడయనం దక్షిణం చోత్తరం దివిత్య[illegible] వైశేషికప్రక్రియయోక్తిః కిన్తు - తైస్తైర్వ్యపగతవస్తుషు పరిభాషితానాం శబ్దానాం కాలావయవేషు ప్రయోగమాత్రం - పరమాణ్వాదినా సంవత్సరావసానేనేతి హి వక్ష్యతే - ద్వాభ్యాం పరమాణుభ్యా-మణురిత్యేకః కాలస్స్యాదిత్యర్థః త్రిభిరణుభిస్త్రసరేణురిత్యేకః కాలస్స్యాత్ - త్రసరేణుసంజ్ఞికాత్కాలాత్పూర్వోక్తకాలాంశానామత్యన్తసూక్ష్మతయా తదవచ్ఛేదకకథనస్యాశక్యత్వాత్ త్రసరేణుసంజ్ఞికకాలస్యావచ్ఛేదకమాహ॥ జాలార్కేతి॥ జాలకరన్ధ్రప్రవిష్టాదిత్యరశ్మిషు దృష్టః, ఖం ఆకాశమేవ-అనుపతన్ గచ్ఛన్-న భూమిం, అనుపతన్-పాంసుర్యస్సః, త్రసరేణుకాల ఇత్యన్వయః ❋ ॥౫॥ ❋ అవచ్ఛేద్యస్య కాలస్య అవచ్ఛేదకపాంసురూపపదార్థస్య చోపచారాత్సామానాధికరణ్యం, జాలార్క-రశ్మ్యవగతపాంసోరీషత్స్పన్దనావచ్ఛిన్నః కాలః త్రసరేణుసంజ్ఞక ఇత్యర్థః - త్రసరేణుసంజ్ఞకకాలాంశత్రికం-భుఙ్క్తే వ్యాప్నోతి-యః కాల[illegible] త్రుటిరిత్యర్థః, త్రసరేణుకాలత్రయం త్రుటిరిత్యుక్తం భవతి-సా త్రుటి[illegible] వేధాఖ్యస్య కాలస్య-శతభాగః శతగుణః, కాల ఏకస్తత్ర వేధావచ్ఛిన్నైస్త్రిభిస్తైర్వేధైః లవ ఏకః కాలస్స్మృతః ❋ ॥౬॥ ❋ లవత్రయం నిమేష ఇత్యాహ॥ నిమేష ఇతి॥ శతభాగస్తు వేధ ఇతి శ్రుతిశతశబ్దోऽనేకవాచీ॥ తథా సతి॥ నిమేషశతభాగస్య సహస్రాంశం తుణోऽన్యప-తస్యాప్యయుతభాగాంశైర్బపత్యుపచయోన్యణా,, మితిసానకవచనైకార్థ్యం స్యాత్, ఈదృశకాలవిభాగః కథమవగమ్యత ఇతి చేత్-ఏకక్షణే విద్యుదాలోకాదయోऽనేకయోజనం వ్యాప్నువన్తి ఏకస్మిన్ క్షణే ఆదిత్యరథస్యానేకయోజనగతిశ్చ స్మర్యతే తత్రైకయోజనప్రదేశే సముదితాః కేశాస్స్పర్శపాశ్చనశక్యాస్సంఖ్యాతుం - తతశ్చ కేశాదివత్సరిమిత

శత్వాత్ప్రత్యవచ్ఛిన్నాః కాలావయవాః ఏకక్షణవత్ప్రతిపన్నా అప్యసంఖ్యేయాస్సన్తీత్యుపపన్నమేతత్ - తత్ర యోనిమేషా - ఏకం క్షణం స్యాత్ - పఞ్చక్షణాః - కాష్ఠాం విదుః - తాః కాష్ఠాః - పంచదశ - ఏకా లఘు తా లఘ్వాఖ్య ఏకః కాలః ॥౭॥ పఞ్చదశలఘూని - ఏకా నాడికా సమామ్నాతా - ద్వే తే నాడికే - ఏకో ముహూర్తః - షణ్ణాడికాస్సప్త వా ప్రహరః - స ఏవ యామో దినస్య రాత్రేశ్చ చతుర్థో భాగః - హ్రాసే షట్ - వృద్ధౌ సప్త - సంధ్యాముహూర్తద్వయం వినేతి జ్ఞాతవ్యం - తత్రాపి నియమార్థో - వా శబ్దః - నృణామిత్యనేనానుష్యమానముక్తం - ప్రత్యహం తద్భేదానాం గణయితుమశక్యత్వాత్ ॥౮॥ నాడికాయా మానం జ్ఞాపయితుం ప్రస్థలక్షణమాహ ॥ ద్వాదశార్ధేతి ॥ ద్వాదశార్ధపలోన్మానం - ఉన్మీయతే అనేనేత్యున్మానం - పాత్రం - తచ్చ ద్వాదశార్ధపలం అర్ధాధిక ద్వాదశపలపరిమితతామ్రరచితం - ఏకపఞ్చగుఞ్జాః మాషః - తైశ్చతుర్భిస్స్వర్ణమయమాషైశ్చతురఙ్గులాయామశలాకారూపేణ రచితైః - కృతమూలచ్ఛిద్రం - తేన చ్ఛిద్రేణ ప్రస్థపరిచ్ఛిన్నజలభరణయోగ్యత్వాత్ప్రస్థశబ్దవాచ్యం పాత్రం - జలే ప్లుతం స్థాపితం - యావతా కాలేన - నిమజ్జతి స నాడికేత్యర్థః - మాషచతుష్టయమితస్వర్ణకృత చతురఙ్గులసూచ్యా కృతచ్ఛిద్రమర్ధాధిక ద్వాదశపలపరిమితం ప్రస్థపరిమితజలభరణేనైవ నిమజ్జత్పాత్రం ప్రస్థం - తన్నిమజ్జనావచ్ఛిన్నః కాలో నాడికేతి సమవాయార్థః - అత్ర పలచ్ఛిద్రయోరాధిక్యే శీఘ్రం నిమజ్జేత్ - అల్పత్వే చ విలమ్బేనేతి పలశలాకయోర్నియమః ॥౯॥ చత్వారశ్చత్వారః అష్టావిత్యర్థః, అష్టౌ యామాః మర్త్యానాం - ఉభే అహనీ - అహోరాత్రం - పఞ్చదశాహాని - అహోరాత్రాత్మకాన్యహాని - శుక్లః కృష్ణః పక్షః - పఞ్చదశాహాని శుక్లః పక్షః, పునః పఞ్చదశాహాని కృష్ణః పక్ష ఇత్యర్థః హే మానద ॥౧౦॥ తయోః శుక్లకృష్ణయోః పక్షయోః - సముచ్చయః సముదాయః - ఏకో మాసః నృణామిత్యనుషఙ్గః ॥ పిత్ర్యాణాం విశేషమాహ ॥ పిత్ర్యాణామితి ॥ త - త్పూర్వోక్తో మాసః - పిత్ర్యాణామహర్నిశం అహోరాత్రం యత్తదోరని

క్షణః । క్షణాన్ పంచ విదుః కాష్ఠాం లఘు తా దశ పఞ్చ చ ॥౭॥ లఘూని వై సమామ్నాతా దశ పఞ్చ చ నాడికా । తే ద్వే ముహూర్తః ప్రహరష్షడ్యామస్సప్త వా నృణామ్ ॥౮॥ ద్వాదశార్ధపలోన్మానం చతుర్భిశ్చతురఙ్గులైః । స్వర్ణమాషైః కృతచ్ఛిద్రం యావత్ప్రస్థం జలప్లుతమ్ ॥౯॥ యామాశ్చత్వారశ్చత్వారో మర్త్యానామహనీ ఉభే । పక్షం పఞ్చదశాహాని శుక్లః కృష్ణశ్చ మానద ॥౧౦॥ తయోస్సముచ్చయో మాసః పిత్ర్యాణాం తదహర్నిశమ్ । ద్వౌ తావృతుష్షడయనం దక్షిణం చోత్తరం దివి ॥౧౧॥ అయనే అహనీ ప్రాహుర్వత్సరో ద్వాదశస్స్మృతః । సంవత్సరశతం నృణాం పరమాయుర్నిరూపితమ్ ॥౧౨॥ గ్రహర్క్షతారాచక్రస్థః పరమాణ్వాదినా జగత్ । సంవత్సరావసానేన పర్యేత్యనిమిషో విభుః ॥౧౩॥ సంవత్సరః పరివత్సర ఇలావత్సర ఏవ చ । ఇద్వత్సరో వత్సరశ్చ విదురైవం ప్రభాష్యతే ॥౧౪॥ యస్సృజ్యశక్తిమురుధోచ్ఛ్వసయన్స్వశక్త్యా పుంసోఽభ్రమాయ దివి ధావతి భూతభేదః ।

యమేనోద్దేశ్యవిధేయాన్యతరలిఙ్గత్వాత్తదితి నపుంసకనిర్దేశః - తౌ పూర్వోక్తౌ, ద్వౌ మాసౌ - నృణాం - ఋతుః - షణ్మాసాస్త్వయనమిత్యుచ్యతే - తచ్చాయనం దక్షిణోత్తరభేదేన ద్వివిధం - షణ్మాసాః దక్షిణాయనం పునష్షణ్మాసా ఉత్తరాయణం ॥ దేవానాం విశేషమాహ ॥ అయనే దక్షిణోత్తరాయణే దివి - అహనీ, ప్రాహుః, దేవానామహోరాత్రమిత్యర్థః - ద్వాదశ, పూర్వోక్తాః ద్వాదశ మాసాః - నృణాం, వత్సరః స్మృతః - ప్రసఙ్గాన్నృణామాయుః పరిమాణమప్యాహ ॥ సంవత్సరశతమితి ॥ స్పష్టార్థః ॥ నృణామిత్యుపలక్షణమన్యేషామపి స్వస్వమానేన శతసంవత్సరాయుషః - అనేన క్రమేణాసౌ సూర్యో నిత్యమాయుః క్షిపతీత్యాహ ॥ గ్రహర్క్షేత్యాదినా ॥ అనిమిషః నిత్యజాగరూకః - విభుస్సూర్యః - గ్రహర్క్షతారాచక్రస్థః గ్రహాశ్చన్ద్రాదయః - ఋక్షాణ్యశ్విన్యాదీని - తారా అన్యాని నక్షత్రాణి - తదుపలక్షితం యత్కాలచక్రం - తత్స్థితః - జగత్ ద్వాదశరాశ్యాత్మకం భువనకోశం - పరమాణ్వాదినా సంవత్సరాన్తేన కాలేన - పర్యేతి పర్యటతి ॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥ ఉక్తస్యైవ వత్సరాత్మక కాలస్య సూర్యాది గతిభేదేన నామభేదమాహ ॥ సంవత్సర ఇత్యేకేన శ్లోకేన ॥ ఆదిత్యగత్యా సంవత్సరః - బృహస్పతిగత్యా పరివత్సరః - త్రింశద్దివసైర్మాసైరాదిత్యగతి విశేషాదిలావత్సరః - చాన్ద్రనక్షత్రగతిభ్యాం ఇద్వత్సరవత్సరౌ ఇత్యేవం ప్రభాష్యతే కథ్యతే ॥౧౪॥ ఏవం సూక్ష్మత్వేన చ సర్వస్యావచ్ఛేదకత్వేన కాలస్వరూపం నిరూప్యోక్తవిధకాలశరీరకస్య కాలకాల్యస్య సూర్యాత్మనః పరమాత్మన ఉపాసనమకాలకాల్యత్వమిచ్ఛద్భిః కర్తవ్యమిత్యాహ ॥ య ఇతి ॥ భూతాని భినత్తీతి భూతభేదః - భూతవికారకః - స పరమాత్మా - కాలాఖ్యయా - స్వశక్త్యా స్వతన్త్రా - సృజ్యానాం కర్మశక్తిం పరిణమయన్ - పుంసో జీవస్య - భ్రమాయ - భ్రమో మోహః - తన్నివృత్తయే - తత్తత్కాలానుష్ఠేయధర్మవిషయమోహం నివర్తయితుమిత్యర్థః ॥ క్రతుభిస్సాధ్యం - య - ద్గుణమయం సత్త్వాదిగుణభేదేన త్రిగుణాత్మకం,

కలం-వితన్వన్ విస్తారయన్-దివి అన్తరిక్షే-ధావతి సూర్యాన్తస్స్వస్తి నూత్నాపర్యటతి-తస్మై సూర్యశరీరాయ, వత్సరపఞ్చకాయ పూర్వోక్తసంవత్సరాదిపఞ్చకాత్మనే-బలిం హరత పూజాం కురుతేత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ ఏవం కాలకాల్యస్వరూపే ఆయుః పరిమాణే కాలస్యైవ యస్తు సూర్యాన్తరస్యోపాసనేకర్తవ్యేఽభిహితే, పిత్రాదీనాంతదపహర్త్రేనందిపి అయనే అహనీ ప్రాహుః - సంవత్సరశతం నృణాం పరమాయుర్నిరూపితమితి త్రైలోక్యాన్తర్వర్తినామేవ పితృదేవమనుష్యాణామాయుః పరిమాణం కథితం - త్రైలోక్యాద్బహిర్భూతానాం తు కియదాయుః పరిమాణమిత్యభిమత్స్యా పృచ్ఛతి పిదుర ఇతి, పితృదేవమనుష్యాణాం పరమాయుః ఇదం స్వస్వమానేన వర్షశతం స్మృతం-పరేషాం గతిం ఆయుర్మానం - ఆచక్ష్వ-తే క ఇత్యత్రాహ ॥ కల్పాత్ కల్పావస్థాత్ త్రైలోక్యాత్, బహిః-యే స్యుః సన్తి విదుః-తేషామిత్యర్థః - విద ఇతి పాఠాన్తరం, తత్ర కల్పాద్బహిర్భూతా యే జ్ఞానినః తేషామిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ అహం న జానామీతి మా వోచ ఇత్యాహ ॥ భవానితి ॥ భగవదాత్మకస్య కాలస్య, గతిం, భావినమపి గతిం-భవాన్-వేద జానాతి-నను హే మైత్రేయ - నిశ్చయేన అహం కథం జానీయామిత్యత ఆహ-ధీరాః భవాదృశా జ్ఞానినః-యోగరాద్ధేన యోగసిద్ధేన, చక్షుషా, విశ్వం జగత్ -విచక్షతే పశ్యన్తి - యోగిప్రత్యక్షావిషయం న కించిదస్తీత్యర్థః ॥ ఏవమాపృష్టో మునిః, త్రైలోక్యాద్బహిరవస్థితానాం మహాచతుర్ముఖాత్సర్వేషాం యుగసాహస్రం దినపరిమాణం - ఏవంవిధషష్ట్యుత్తరత్రిశతదినాత్మకవర్షశతమాయుః పరిమాణమితి కథయితుం తావద్యుగపరిమాణం యుగస్వరూపం యుగేషు ధర్మానువృత్తితారతమ్యం చాహ ॥ కృతమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ॥ తత్ర ద్వాభ్యాం యుగపరిమాణమాహ ॥ కృతమితి ॥ కృతాదిచతుర్యుగం సావధానం అవధీరయత ఇత్యవధానం, సంధ్యాంశాంశశ్చ తత్సహితం ప్రత్యేకం, దివ్యైర్దేవమానసమితైః, ద్వాదశసాహస్రైర్వర్షైర్నిరూపితం-అపి చ-కృతాదిషు చ-యథాక్రమం చత్వారి త్రీణి ద్వే చైకం చేతి సహస్రాణి

కాలాఖ్యయా గుణమయం క్రతుభిర్వితన్వం స్తస్మై బలిం హరత వత్సరపఞ్చకాయ ॥ ౧౫ ॥ శ్రీవిదుర ఉవాచ ॥ పితృదేవమనుష్యాణామాయుః పరమిదం స్మృతం । పరేషాం గతిమాచక్ష్వ యే స్యుః కల్పాద్బహిర్విదః ॥ ౧౬ ॥ భగవాన్వేద కాలస్య గతిం భగవతో నను । విశ్వం విచక్షతే ధీరా యోగరాద్ధేన చక్షుషా ॥ ౧౭ ॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ ॥ కృతం త్రేతా ద్వాపరం చ కలిశ్చేతి చతుర్యుగమ్ । దివ్యైర్ద్వాదశభిర్వర్షైస్సావధానం నిరూపితమ్ ॥ ౧౮ ॥ చత్వారి త్రీణి ద్వే చైకం కృతాదిషు యథాక్రమమ్ । సంఖ్యాతాని సహస్రాణి ద్విగుణాని శతాని చ ॥ ౧౯ ॥ సంధ్యాసంధ్యాంశయోరన్తర్యః కాలశ్శతసంఖ్యయోః । తమేవాహుర్యుగం తజ్జ్ఞా యత్ర ధర్మో విధీయతే ॥ ౨౦ ॥ ధర్మశ్చతుష్పాన్మనుజాన్కృతే సమనువర్తతే । స ఏవాన్యేష్వధర్మేణ ప్రతిపాదేన వర్ధతా ॥ ౨౧ ॥ త్రైలోక్యాద్యుగసాహస్రం బహిరాబ్రహ్మణో దినమ్ । తావత్యేవ నిశా తాత యన్నిమీలతి విశ్వసృట్ ॥ ౨౨ ॥ నిశావసానఆం

ణి సంఖ్యాతాని-శతాని తు ద్విగుణాని సంఖ్యాతానీత్యర్థః, అయమర్థః, తావత్కృతయుగస్య దేవమానేన ద్వాదశ చత్వారి చేతి వత్సరాణి, సంధ్యాసంధ్యాంశయోశ్చత్వారి చత్వారి శతానీత్యష్టౌ శతాని-దేవమానేనాష్టశతోత్తర షోడశ సాహస్ర వత్సరాః-ససంధ్యాంశస్య కృతస్య పరిమాణం, త్రేతాయాస్తు పఞ్చదశ సాహస్రాణి పట్ త్రాణీత్యేవం ససంధ్యాంశాయాస్త్రేతాయాష్షట్ఛతోత్తర పఞ్చదశ సాహస్రవర్షపరిమితిః, ద్వాపరస్య తు ససంధ్యాంశస్య చతుశ్శతోత్తర చతుర్దశ సాహస్రాణి కలేస్తు ససంధ్యాంశస్య ద్విశతోత్తర త్రయోదశ సాహస్రాణి - యుగస్యాదౌ సంధ్యా, యుగాన్తే సంధ్యాంశః, సహస్రాణాముపర్యుక్తాని-క్రమేణ తత్తత్సంధ్యాంశయోః పరిమాణమిత్యవగన్తవ్యం - నను ససంధ్యాంశస్యైవ యుగత్వముత తాభ్యామన్తరేణ మధ్యస్యైవేతి సంశయం నిరాకుర్వన్ చతుర్ష్వపి యుగేషు తత్తద్వర్ణాశ్రమధర్మాణామనువర్తనప్రకారమాహ ॥ సంధ్యాంశయోరితి ॥ శతసంఖ్యయోః ఉక్తాని శతానిసంఖ్యాయయోస్తయోః - స్సంధ్యాంశయోరన్తరం మధ్యే-యః కాలః-తమేవ కాలం యుగమితి-యుగజ్ఞాః ప్రాహురిత్యర్థః-యత్ర యుగే - ధర్మో నిత్యనైమిత్తికకార్యభేదేన త్రివిధోపధర్మః నిధీయతే కర్తవ్యత్వేన చోద్యత ఇత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ కృతే చతుష్పాద్ధర్మస్యానువృత్తిం త్రేతాదిషు తత్సంకోచం చాహ ॥ ధర్మ ఇతి ॥ కృతయుగే మనుజాన్ చతుష్పాద్ధర్మోఽనువర్తతే-అన్యేషు త్రేతాదిషు-ఏకైకేన పాదేన-వర్ధతా-అధర్మేణ హేతునా ధర్మో వ్యేతి అవగచ్ఛతీత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ అథ త్రైలోక్యాద్బహిస్స్థానాం దినపరిమాణమాహ ॥ త్రైలోక్యాదితి ॥ త్రైలోక్యాద్బహిః స్థితానాం ఆబ్రహ్మణః బ్రహ్మపర్యన్తానాం సర్వేషాం-యుగసాహస్రం-దినమహరిత్యర్థః-హే తాత, తావతీ రాత్రిః-మిళితం దినం-యత్ యస్యాం-రాత్రౌ-విశ్వసృట్ బ్రహ్మా-నిమీలతి స్వపితి ॥ ౨౨ ॥ బహిస్స్థానామహోరాత్రగతానాం స్థితిమాహ ॥ నిశావసాన ఇత్యాదినా ॥ అన్తస్సలిల ఇత్యన్తేన, నిశావసానే నిశాయాః రా

త్రేః-అవసానేఅత్యయే-నిశాయామవగతాయామిత్యర్థః,ఆరబ్ధోయోలోకకల్పః-కల్పావచ్ఛిన్నోలోకః - యద్వా,కల్పనం కల్పః-సర్గ ఇత్యర్థే,లోకసర్గఃచతుర్దశమనూన్,భుఞ్జన్ పరిచ్ఛిన్దన్,భగవతోబ్రహ్మణోయావద్దినమనువర్తతే ॥ ౨౩॥ మన్వాయుఃపరిమాణమాహ॥స్వం స్వమితి॥సాధికాం కిఞ్చిదధికాం- యుగానామేకసప్తతిం-స్వం స్వం కాలం, మనుర్భుఙ్క్తేఅనుభవతీత్యర్థః-మన్వన్తరగతాం స్థితిమాహ ॥ మన్వన్తరేష్వితి ॥ మనూనామన్తరాణిమన్వన్తరాణి,పూర్వ పూర్వ మనుమారభ్యోత్తరమనుపర్యన్తామధ్యకాలాస్తేషు , మనవః మనువంశ్యాఃపృథివీపాలకాఃరాజానః - ఋషయఃసురాశ్చసురేశాఇన్ద్రాదయః - తాననువర్తన్తే , ఏతేసర్వే యుగపత్ - భవన్తి - ప్రభవన్తి- త్రిలోకీం పరిపాలయన్తీత్యర్థః ॥౨౪॥ అథైవం త్రైలోక్య బహిష్ఠమానమితతత్తద్దినకాలావచ్ఛిన్నసర్గస్యదైనందినసర్గత్వం వదన్ మన్వాదిభిర్ద్వారభూతైర్భగవానేవవిశ్వమవతి-నతుమన్వాదయఃస్వయమవితారఇత్యాహ ॥ ఏషఇతి ॥ బ్రాహ్మశ్చతుర్ముఖకర్తృకః , ఏషః - దినం దినంక్రియమాణోయస్సర్గః-సఏషదైనందినసర్గః-కథంభూతః - త్రైలోక్య వర్తనఃత్రైలోక్యస్య వర్తనంవృత్తిర్యస్మిన్నస్తీతిత్రైలోక్య వర్తనః ,, వర్ధనఇతిపాఠాన్తరం ,, తత్త్రైలోక్యం వర్ధయతీతితథా - యత్రయస్మిన్దైనందినేసర్గే - తిరశ్చాంనృణాం పితౄణాందేవానాంచ కర్మభిఃపుణ్యపాపరూపైఃకర్మభి-స్సంభవఃఉత్పత్తిర్భవతి ॥ ౨౫ ॥ మన్వన్తరేషుభగవాన్స్వమూర్తిభిః సత్త్వంశుద్ధసత్త్వంబిభ్రత్ శుద్ధసత్త్వమయమూర్తిభిర్బిభ్రాణఇత్యర్థః:ఉదితపౌరుషఃఆవిష్కృతపురుషాకారస్సన్-మన్వాదిభిర్ద్వారభూతై -రిదంవిశ్వ-మవతిరక్షతి- అతోన భగవతోరక్షకత్వవిహతిరిత్యభిప్రాయః ॥౨౬॥ దినగతాంస్థితిమభిధాయాథరాత్రిగతాంస్థితిమాఖ్యాతుముపక్రమతే॥

భూర్లోకకల్పోఽనువర్తతే।యావద్దినంభగవతోమనూన్ భుఞ్జంశ్చతుర్దశ॥౨౩॥ స్వంస్వంకాలంమనుర్భుఙ్క్తే

సాధికాంహ్యేకసప్తతిమ్।మన్వన్తరేషుమనవస్తద్వంశ్యాఋషయస్సురాః॥ భవన్తిచైతేయుగపత్సురేశా

శ్చానుయేచతాన్॥౨౪॥ఏషదైనందినస్సర్గోబ్రాహ్మస్త్రైలోక్యవర్తనః । తిర్యఙ్నృపితృదేవానాంసంభవో

యత్రకర్మభిః ॥ ౨౫ ॥ మన్వన్తరేషుభగవాన్బిభ్రత్సత్త్వంస్వమూర్తిభిః । మన్వాదిభిరిదంవిశ్వమవత్యుదిత

పౌరుషః ॥ ౨౬ ॥ తమోమాత్రాముపాదాయప్రతిసంరుద్ధవిక్రమః । కాలేనానుగతాశేషఆస్తేతూష్ణీందినా

త్యయే ॥ ౨౭ ॥ తమేవాన్వపిధీయన్తేలోకాభూరాదయస్త్రయః ।నిశాయామనువృత్తాయాంనిర్ముక్తశశిభా

స్కరమ్॥౨౮॥త్రిలోక్యాందహ్యమానాయాంశక్త్యాసంకర్షణాగ్నినా । యాన్త్యూష్మణామహర్లోకాజ్జనం

భృగ్వాదయోఽర్దితాః॥౨౯॥తావత్త్రిభువనంసద్యఃకల్పాన్తైధితసిన్ధవః ।ప్లావయన్త్యుత్కటాటోపచణ్డవా

తేరితోర్మయః॥ ౩౦॥అన్తస్సతస్మిన్సలిలఆస్తేనన్తాసనోహరిః।యోగనిద్రానిమీలితాక్షస్స్తూయమానోజనాల

యైః॥ ౩౧ ॥ ఏవంవిధైరహోరాత్రైఃకాలగత్యోపలక్షితైః । అపక్షితమివాస్యాపి ఆయుర్వర్షశతంప

తమోమాత్రామితి॥తమసో-మాత్రాం లేశ-ముపాదాయస్వీకృత్య - ప్రవిష్టతమస్క-ఇత్యర్థః - ప్రతిసంరుద్ధఃనివృత్తఃవిక్రమోవ్యాపారోయస్యసః:కాలేనానుగతంఅనుప్రవిష్టంఅశేషంయస్యసః-కాలోప్యేనమనుసరతీత్యర్థః- బ్రహ్మా-దినాత్యయే దినాన్తేతూష్ణీమాస్తేఉపవిశతి ॥౨౭॥ అనుగతాశేషత్వమేవదర్శయతి ॥తమేవేతి॥ తమేవానుగతంకాలమేవానుపశ్చాద్భూరాదయః-త్రయోలోకాః,అపధీయన్తేతిరోహితాభవన్తీత్యర్థః ॥కథమపిధీయన్తఇత్యతఆహ॥ నిశాయాంఅనువృత్తాయాంప్రవర్తమానాయాంసత్యాం - నిర్ముక్తఃశశీచసూర్యశ్చయథాభవతితథాఽపిధీయన్తఇత్యర్థః ॥౨౮॥ పునస్తమేవాపిధానప్రకారమాహ ॥ త్రిలోక్యామితిద్వాభ్యామ్ ॥శక్త్యాభగవచ్ఛక్తిరూపేణ-సంకర్షణాగ్నినాసంకర్షణముఖోద్భూతరుద్రగణాగ్నినా-త్రిలోక్యాం దహ్యమానాయాంసత్యాం,తస్యాగ్నేరూష్మణాఅర్దితాఃపీడితాః-మహర్లోకవాసినోభృగ్వాదయః, తస్మాల్లోకాజ్జనలోకంయాన్తి ॥౨౯॥ తావత్తదా,సంకర్షణాగ్నినాదగ్ధంత్రిభువనం,కల్పాన్తైధితాఃప్రవృద్ధాః, సిన్ధవ,ఉత్కటఃఆటోపఃక్షోభఃయేషాం- తేచతే-చణ్డవాతేరితోర్మయశ్చ,సద్యఃప్లావయన్తిసంప్లావయన్తి ॥౩౦॥ ఏవంత్రిలోక్యపిధానమభిధాయ, తస్మిన్ప్రలయామ్భసిభగవతోఽవస్థానమాహ॥తస్మిన్సలిలే,అన్తఃమధ్యేఅనన్తశ్శేషఏవఆసనంయస్య, సహరిః-యోగస్స్వానుభవరూపః-సఏవనిద్రా, తయామీలితేఅక్షిణీయస్యసః-జనాలయైర్జనలోకఃఆలయోయేషాంతైఃస్తూయమానఃఆస్తే ॥౩౧॥ ఏవంత్రైలోక్యబహిస్స్థానామాయుఃపరిమాణమభిధాయ,,ఏతేవైనిరయాస్తాతస్థానస్యపరమాత్మన,,ఇత్యుక్తరీత్యాబ్రహ్మభువనాన్తానాంహేయత్వమాఖ్యాతుంబ్రహ్మాయుషోప్యపక్షయమాహ॥ కాలగత్యాపరమాణ్వాదిసంవత్సరాన్తరూపగత్యా,ఉపలక్షితైః,రేవంవిధైఃపూర్వోక్తపరిమాణపరి

చ్ఛిన్నైరహోరాత్రైర్యస్య బ్రహ్మణః పరంప్రాణినామాయుషః పర, మధికం- వయశ్శతం స్వమానేన సంవత్సరశతాత్మకం-యదాయుః-తదపి, అపక్షతమివ అపక్షీణమివేత్యర్థః ఇవశబ్దేన కించిదాయురపక్షీణం కించిదవశిష్టమితి సూచ్యతే॥౩౨॥ తత్ర, కియదపక్షీణం-కియదవశిష్టమిత్యత్రాహ॥యదితి॥ తస్య బ్రహ్మణో, య, దాయుః తన్మానేన సంవత్సరశతాత్మకం, తస్యాయుషః, అర్ధం, పరార్ధమితి కథ్యతే, తస్య ద్విపరార్ధాత్మకస్యాయుషః, పూర్వః పరార్ధో ఽపక్రాన్తః, అవగతః, అపరః ఉత్తరపరార్ధః, అద్య అధునా, ప్రవర్తతే॥౩౩॥ పూర్వోత్తరయోః పరార్ధయోః, ప్రతిద్వన్దినకల్పం, నామభేదో ఽస్తినేతి సంశయం నిరాకుర్వన్, కల్పానాం బహుత్వాత్పూర్వపరార్ధస్యార్ధం, తయోః కల్పయోరుత్తరపరార్ధాద్యకల్పస్య చాన్వర్థాని నామాన్యాహ॥పూర్వస్యేత్యాదిభిస్త్రిభిః, పూర్వస్య పరార్ధస్యాదౌ, బ్రాహ్మో నామ బ్రహ్మాఖ్యః మహాన్ కల్పః, అభూత్, నామ్నోఽన్వర్థతాం వదన్ మహత్త్వం చాహ॥యత్ర పూర్వాపరార్ధాద్యకల్పే, బ్రహ్మ అభవత్, ఇదమేవాన్వర్థతానిమిత్తం, కోఽసౌ బ్రహ్మ, యత్సంబన్ధాత్కల్పస్య బ్రహ్మత్వ, మతఆహ॥యం, శబ్దబ్రహ్మేతి వేదమయ ఇతి, ఏమః, ఇదమేవ హి మహత్త్వనిమిత్తం, య, త్పరబ్రహ్మ తదుపాసన తదారాధనప్రకాశక వేదమయబ్రహ్మణో యతో ఽభ్యుత్పత్తిరిత్యర్థః॥౩౪॥ తస్యైవ చ పూర్వపరార్ధస్యాన్తే, యం కల్పం, పాద్మమిత్యాచక్షతే-మనీషిణ ఇతి శేషః, సకల్పో ఽభూత్-తస్య పాద్మాఖ్యత్వే నిమిత్తమాహ॥ యత్ యత్ర కల్పే, హరేర్భగవతో ఽనిరుద్ధస్య, నాభిరేవ సర, స్తస్మాత్, లోకసరోరుహం భువనకోశాత్మకం కమల, మాసీత్ ఉదపద్యత॥౩౫॥ ద్వితీయస్యాపి ద్వితీయపరార్ధస్యాపి, అయం కల్పః కథితః ''కోఽసావిత్యత ఆహ,, వారాహ ఇతి విఖ్యాతః ప్రసిద్ధః, అన్వర్థతానిమిత్తమాహ॥యత్రాస్మిన్ హరిః సూకరరూప ఆసీత్॥౩౬॥ నను చతుర్ముఖపర్యన్తానాం కాలకాల్యత్వముక్తం, తద్వత్పరమాత్మనోఽపి కాలకాల్యత్వమస్తీత్యాశఙ్కాం నేత్యాహ॥ కాలోఽయమిత్యాదినా॥ ద్విపరార్ధా

రమ్॥౩౨॥ యదర్ధమాయుషస్తస్య పరార్ధమభిధీయతే। పూర్వః పరార్ధో ఽపక్రాన్తః పరో ఽద్య ప్రవర్తతే॥
పూర్వస్యాదౌ పరార్ధస్య బ్రాహ్మో నామ మహానభూత్। కల్పో యత్రాభవద్బ్రహ్మా శబ్దబ్రహ్మేతి యం విదుః॥౩౪॥
తస్యైవ చాన్తే కల్పో ఽభూద్యం పాద్మమభిచక్షతే। యద్ధరేర్నాభిసరస ఆసీల్లోకసరోరుహమ్॥ ౩౫ ॥అయం
తు కథితః కల్పో ద్వితీయస్యాపి భారత। వారాహ ఇతి విఖ్యాతో యత్రాసీత్సూకరో హరిః ॥౩౬॥కాలో ఽయం ద్వి
పరార్ధాఖ్యో నిమేష ఉపచర్యతే। అవ్యాకృతస్యానన్తస్య అనాదేర్జగదాత్మనః ॥౩౭॥ కాలో ఽయం పరమా
ణ్వాదిర్ద్విపరార్ధాన్త ఈశితుః। నైవేశితుం ప్రభుర్భూమ్న ఈశ్వరో ధామమానినామ్ ॥౩౮॥వికారైః షోడశైర్యు
క్తో పి శేషాదిభిరావృతః। అణ్డకోశో బహిరయం పఞ్చాశత్కోటివిస్తృతః॥౩౯॥దశోత్తరాధికైర్యత్ర ప్రవిష్టః
పరమాణువత్ । లక్ష్యతే ఽన్తర్గతాశ్చాన్యే కోటిశో హ్యణ్డరాశయః॥౪౦॥తదాహురక్షరం బ్రహ్మ సర్వకార

ఖ్యో ఽయం కాలః, అనాదేర్భగవతో, నిమేష ఉపచర్యతే నిమేష ఇవాపతిష్ఠత ఇత్యర్థః, నిమేష ఇత్యుక్తే కాలపరిచ్ఛిన్నత్వం స్యాదిత్యాశఙ్క్య ఉపచర్యత ఇత్యుక్తమ్, అనాదిత్వాన్న తస్య కాలకాల్యత్వమిత్యభిప్రాయేణానాదేరిత్యుక్తమ్, అనాదేరపి హిరణ్యగర్భాదిక్షేత్రజ్ఞస్య కాలపరిచ్ఛిన్నతా త్వయాభిహితా, తద్వత్పరస్యాపి స్యాదిత్యత ఆహ॥అవ్యాకృతస్యాప్రకృతనామరూపరహితస్య, హిరణ్యగర్భాదీనాం ప్రాకృతనామరూపభాక్త్వవాదిమత్త్వమిత్యభిప్రాయః, కరన్తస్య నామరూపరాహిత్యం, ఉపాదానకారణత్వేన నామరూపభాక్త్వస్యావర్జనీయత్వాదిత్యత ఉక్తమ్, జగదాత్మన ఇతి, జగదాత్మన ఇతి, జగదాత్మన ఆత్మతయా నామరూపనిర్గోఢృత్వేనోపాదానత్వేపి స్వతో నామరూపభాక్త్వాభావాత్ ॥కాల ఇతి॥ పరమాణ్వాదిర్ద్విపరార్ధాన్తో ఽయం, కాలాత్మా ఽయం, ఈశ్వరశరీరత్వేన తన్నియామ్యత్వాత్, కాలః, అన్యేషాం ధామమానినాం, ఉజ్జ్వలం మన్యమానానాం బ్రహ్మరుద్రాదీనా, మీశ్వరః ప్రభురపి, ఈశితుః స్వేశితుః, భూమ్నః త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితస్య భగవతో, న ప్రభుః ॥౩౭॥౩౮॥ భూమత్వమేవాహ॥వికారైరితి త్రిభిః॥ షోడశభిః, శబ్దాదివిషయాః పఞ్చ, వాగాదివ్యాపారాః పఞ్చ, ప్రాణాదివాయువృత్తయః పఞ్చ, ఏకో మనోవికారః సంకల్పాదిః, ఏతైః షోడశభిర్వికారైర్యుక్తః, విశేషాదిభిః పృథివ్యాదిభిః పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశాహంకారమహత్ప్రకృతిభిః కథం భూతైర్విశేషాదిభిః, దశోత్తరాధికైః దశగుణముత్తరోత్తరమధికైః, బహిరావృతః, పఞ్చాశత్కోటియోజనవిస్తృతః, అయమణ్డకోశః॥౩౯॥ యత్ర మూలప్రకృతౌ, ప్రవిష్టః, పరమాణువద్దృశ్యతే ఏవంవిధాశ్చాన్యే, అణ్డరాశయః, కోటిశః ప్రవిష్టాః, పరమాణువద్దృశ్యన్తే॥౪౦॥ తత్, సర్వేషాం కారణానాం మహదాదీనామపి కారణం మూలప్రధానం, మహాత్మనః పురుషస్య, యస్య విష్ణోః, ధామ శరీరం, ఆహురిత్యన్వయః ''యస్యావ్యక్తం శరీరం'' మితి శ్రుతేః, ఏవమపి న్యవివిధవిభవమూలప్రకృ

తిశరీరకస్య చ పరమాత్మనః కథం కాలః ప్రభుస్స్యాదిత్యభిప్రాయః ॥ ౪౧ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకాదశోఽధ్యాయః ****

ఏవం కాలస్వరూపం సప్రపఞ్చమభిధాయ, ప్రకృతమనుసర్గమేవ విశేషేణ ప్రతిపిపాదయిషుః తమేవానుసర్గకథనం వృత్తకథనపూర్వకం ప్రతిజానీతే ॥ ఇతితి ॥ హే క్షత్తః, పరమాత్మనః కాలాఖ్యో మహిమా, తే తుభ్యం, ఇతి ఉక్తప్రకారేణ, వర్ణితః, అథ అనన్తరం, వేదగర్భః బ్రహ్మా, యథా అస్రాక్షీత్, తథా తత్ప్రకారం, వర్ణ్యమానం, మే మత్తః, నిబోధ శృణు ॥ ౧ ॥ ప్రథమమజ్ఞానపఞ్చకపర్వసృష్టిమాహ ॥ ససర్జేతి ॥ అగ్రే వ్యష్టిసృష్టేః ప్రాక్, ఆదికృత్ ఆదికర్తా బ్రహ్మా, అన్ధతామిస్రాదీని, ససర్జ - ఏతేఽజ్ఞానవృత్తయః, వృక్షగుల్మలతావీరుత్తృణగతపఞ్చపర్వాజ్ఞానవృత్తయః, తమో మోహాదయ ఇతి కేచిత్, జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిమూర్ఛామరణేష్వజ్ఞానవృత్తయ ఇతి కేచిత్, పాతఞ్జలోక్తా అవిద్యాస్మితారాగద్వేషాభినివేశా ఇత్యన్యే, తథైవోక్తం వైష్ణవే "తమోఽవివేకో మోహస్స్యాదన్తఃకరణవిభ్రమః । మహామోహస్తు విజ్ఞేయో గ్రామ్యభోగసుఖైషణా । మరణం హ్యన్ధతామిస్రస్తామిస్రః క్రోధ ఉచ్యతే । అవిద్యా పఞ్చపర్వైషా ప్రాదుర్భూతా మహాత్మన ఇతి ॥ తమః స్వరూపాప్రకాశః మోహో దేహాదిష్వహంబుద్ధిః, మహామోహో విషయభోగేచ్ఛా - తామిస్రస్తత్ప్రతిఘాతే క్రోధః । అన్ధతామిస్రః తన్నాశే అహమేవ వినష్టోఽస్మీతి బుద్ధిః " ఉపభోగ్యే హీనాస్సైతే తేఽజ్ఞానేఽజ్ఞానమానినః । అహంకృతా అహంమానా అవేదిన" ఇతి విశేషణోక్తా అజ్ఞానవృత్తయ ఇతి కేచిత్, అవేదినః స్వరూపానభిజ్ఞాః, అహంకృ

ణకారణమ్ । విష్టార్ధామపరం సాక్షాత్పురుషస్య మహాత్మనః ॥ ౪౧ ॥ ****

**** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే ఏకాదశోఽధ్యాయః ****

శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి తే వర్ణితో రాజన్ కాలాఖ్యః పరమాత్మనః । మహిమా వేదగర్భోఽథ యథాస్రాక్షీన్నిబోధ మే ॥ ౧ ॥ ససర్జాగ్రేఽన్ధతామిస్రమథ తామిస్రమాదికృత్ । మహామోహం చ మోహం చ తమశ్చాజ్ఞానవృత్తయః ॥ ౨ ॥ దృష్ట్వా పాపీయసీం సృష్టిం నాత్మానం బహ్వమన్యత । భగవద్ధ్యానపూతేన మనసాఽన్యాం తతోఽసృజత్ ॥ ౩ ॥ సనకం చ సనన్దం చ సనాతనమథాత్మభూః । సనత్కుమారం చ మునీన్నిష్క్రియానూర్ధ్వరేతసః ॥ ౪ ॥ తాన్ బభాషే స్వభూః పుత్రాన్ ప్రజాస్సృజత పుత్రకాః । తన్నైచ్ఛన్మోక్షధర్మాణో వాసుదేవపరాయణాః ॥ ౫ ॥ సోఽవధ్యాతస్సుతైరేవం ప్రత్యాఖ్యాతానుశాసనైః । క్రోధం దుర్విషహం జాతం నియన్తుముపచక్రమే ॥ ౬ ॥ ధియా నిగృహ్యమాణోఽపి భ్రువోర్మధ్యాత్ప్రజాపతేః । సద్యోఽజాయత తన్మన్యుః కుమారో నీలలోహితః ॥ ౭ ॥ స వై రురోద దేవానాం పూర్వజో భగవాన్ భవః । నామాని కురు మే ధాతః స్థానాని చ జగద్గు

తాః దేహే అహంబుద్ధిమన్తః, అహంమానాః స్వతన్త్రాభిమానవన్తః, అన్యత్స్పష్టమ్ ॥ ౨ ॥ పాపీయసీమజ్ఞానవృత్తీనాం నిరయప్రాదనత్వేన పాపీయస్త్వం తత్సృష్టేః పాపీయస్త్వం, సృష్టిం పాపీయసీం, దృష్ట్వా జ్ఞాత్వా, ఆత్మానం పాపీయస్సృష్టారం స్వాత్మానం, న బహ్వమన్యత న సమీచీనమమన్యతేత్యర్థః । తతః ఆత్మనోఽబహుమాననానన్తరం, భగవద్ధ్యానేన పూతం, యన్మనస్తేన అన్యాం అసృజత్ ॥ ౩ ॥ తామాహ ॥ సనకం చేతి ॥ ఆత్మభూః బ్రహ్మా, సనకాదీన్, మునీన్ శుభాశ్రయసంశీలనపరాన్, నిష్క్రియాన్ నివృత్తిధర్మపరాయణాన్, ఊర్ధ్వరేతసః జితేన్ద్రియాన్, అసృజత్ ॥ ౪ ॥ స్వభూః బ్రహ్మా, తాన్ సనకాదీన్ పుత్రాన్, బభాషే, భాషణమేవాహ ॥ హే పుత్రకాః, ప్రజాః సృజతేతి, తే, సనకాదయః, మోక్షధర్మాణః నివృత్తిధర్మనిష్ఠాః, వాసుదేవ ఏవ పరమయనం ప్రాప్యం ప్రాపకం చ యేషాం తే తథోక్తాస్సన్తో, నైచ్ఛన్ తత్ అనుజ్ఞాతాం సృష్టిం కర్తుం నైచ్ఛన్నిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ సః బ్రహ్మా, ప్రత్యాఖ్యాతం అనఙ్గీకృతం అనుశాసనమాజ్ఞా యైస్తైః, సుతైః, ఏవం అవధ్యాతః అవజ్ఞాతః, దుర్విషహం దుస్సహం, జాతం, ఉత్పన్నం, క్రోధం, నియన్తుం, ఉపచక్రమే ఉపక్రాన్తవాన్ ॥ ౬ ॥ ధియా బుద్ధ్యా, నిగృహ్యమాణోఽపి విష్టభ్యమానోఽపి, తన్మన్యుః తస్య బ్రహ్మణో మన్యుః క్రోధః, ప్రజాపతేః బ్రహ్మణః భ్రువోర్మధ్యాత్, నీలలోహితః, కుమారః, అజాయత, నిగృహ్యమాణోఽప్యనిగృహీతం నా భ్రువోర్మధ్యాన్నిర్గత్య తస్మాన్నీలలోహితకుమారరూపేణ అజాయత ॥ ౭ ॥ కోఽసౌ నీలలోహితః కుమారః, యో జాతో భ్రువోర్మధ్యాత్, జాతశ్చ కిమకరోదిత్యత ఆహ ॥ స వా ఇత్యాది ॥ ఏవమాత్మభువాఽదిష్టః పరిక్రమ్య గిరాం పతిః, మిత్యస్సైన ॥ దేవానాం సృజ్యమానానాం దేవానాం, పూర్వజో, భగవాన్ భవః సదాశివః, స చ జాతో రురోద, రోదనప్రకారమేవాహ నామాని

త్యాదినా ॥౮॥ ఇతీతి॥ మా రోదీః రోదనం మా కురు, తే తవ, తత్, దాక్తం, కరోమీతి ॥౯॥ నామకరణమేవాహ॥ యదితి॥ హే సురశ్రేష్ఠ, సోద్వేగః భయసహితో, బాలక ఇవ, యత్ యస్మాత్, త్వం, అరోదీః రోదనమకార్షీః, తతః రోదనాన్నిమిత్తమాత్, రుద్ర ఇతి నామ్నా, ప్రజాః- త్వామభిధాస్యన్తి అభివక్ష్యన్తి ॥౧౦॥ స్థానకరణమాహ॥ హృదిత్యాదినా॥ అహంకారాధిదేవతాత్వేన రుద్రస్య హృత్స్థత్వం, సర్వాన్తరాత్మతయా- అసుః ప్రాణః- హృదాదీని స్థానాని- అగ్రే పూర్వమేవ- మయా కృతాని ॥౧౧॥ ఏకాదశస్థానస్థస్య మహత్స్థానభేదాన్నామభేదానాహ॥ మన్యురితి ॥౧౨॥ ధీరాదయో రుద్రాణ్యః ఏకాదశ- హే రుద్ర- తే, స్త్రియః పత్న్యః ॥౧౩॥ సయోషణః సస్త్రీకః, ఏతాని, నామాని స్థానాని చ, గృహాణ, ఏభిః స్థానైర్నామభిశ్చ, యుక్త, స్త్వ, మాభిః స్త్రీభిస్సహ, బహ్వీః ప్రజాః, సృజ, యతః- ప్రజాసర్గాత్, త్వమపి ప్రజానాం పతిః, రసి భవసి ॥౧౪॥ గురుణా పిత్రా, భగవాన్ ఉత్పత్తిప్రలయాదిజ్ఞానవాన్, నీలలోహితః కుమారః- ఇత్యుక్తప్రకారేణ, ఆదిష్టః ఆజ్ఞాపితః, సత్త్వమాకృతిర్యస్య తేన । స్వాభావికేన స్వభావేన - ఆత్మనా, సమాః తుల్యాః, ప్రజాః, ససర్జ ॥౧౫॥ రుద్రేణ నీలలోహితకుమారేణ, సృష్టానాం రుద్రాణాం కథంభూతానాం- జగత్ విశ్వం- సమన్తాద్గ్రసతాం, యూథాన్ సఙ్ఘాన్- అసంఖ్యశః, నిశామ్య దృష్ట్వా, ప్రజాపతిః, అశఙ్కత- ఆశఙ్కాఞ్చక్ర ఇత్యభిప్రాయః ॥౧౬॥ ఉక్తిమేవాహ అలమితి త్రిభిః॥ హే సురోత్తమ రుద్ర, ఈదృశీభిః స్వతుల్యాభిః, సృష్టాభిః, ఉల్బణైశ్చక్షుర్భిర్మయా సహ, దిశో

రో॥౮॥ ఇతి తస్య వచః పాద్మో భగవాన్పరిపాలయన్ । అభ్యధాద్భద్రయా వాచా మా రోదీస్తత్కరోమి తే॥౯॥
యదరోదీస్సురశ్రేష్ఠ సోద్వేగ ఇవ బాలకః । తతస్త్వామభిధాస్యన్తి నామ్నా రుద్ర ఇతి ప్రజాః॥ ౧౦ ॥ హృదిన్ద్రి
యాణ్యసుర్వ్యోమ వాయురగ్నిర్జలం మహీ । సూర్యశ్చన్ద్రస్తపశ్చైవ స్థానాన్యగ్రే కృతాని మే॥౧౧॥ మన్యుర్మ
నుర్మహినసో మహాఞ్ఛివ ఋతధ్వజః । ఉగ్రరేతా భవః కాలో వామదేవో ధృతవ్రతః॥౧౨॥ ధీర్వృత్తిరుశనోమా
చ నియుత్సర్పిరిలామ్బికా । ఇరావతీ సుధా దీక్షా రుద్రాణ్యో రుద్ర తే స్త్రియః ॥ ౧౩ ॥ గృహాణైతాని నామాని స్థా
నాని చ సయోషణః । ఏభిస్సృజ ప్రజా బహ్వీః ప్రజానామసి యత్పతిః॥౧౪॥ ఇత్యాదిష్టస్స గురుణా భగవాన్నీల
లోహితః । సత్త్వాకృతిస్వభావేన ససర్జాత్మసమాః ప్రజాః॥౧౫॥ రుద్రాణాం రుద్రసృష్టానాం సమన్తాద్గ్రస
తాం జగత్ । నిశామ్యాసంఖ్యశో యూథాన్ ప్రజాపతిరశఙ్కత॥౧౬॥ అలం ప్రజాభిస్సృష్టాభిరీదృశీభిస్సురో
త్తమ । మయా సహ దహన్తీభిర్దిశశ్చక్షుర్భిరుల్బణైః॥ ౧౭ ॥ తప ఆతిష్ఠ భద్రం తే సర్వభూతసుఖావహమ్ । తప
సైవ యథా పూర్వం స్రష్టా విశ్వమిదం భవాన్ ॥౧౮॥ తపసైవ పరం జ్యోతిర్భగవన్తమధోక్షజమ్ । సర్వభూ
తగుహావాసమఞ్జసా విన్దతే పుమాన్॥౧౯॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఏవమాత్మభువాఽఽదిష్టః పరిక్రమ్య గిరాంప
తిమ్ । బాఢమిత్యముమామన్త్ర్య వివేశ తపసే వనమ్॥౨౦॥ అథాభిధ్యాయతస్సర్గం దశ పుత్రాః ప్రజజ్ఞిరే । భగ
వచ్ఛక్తియుక్తస్య లోకసంతానహేతవః॥౨౧॥ మరీచిరత్ర్యఙ్గిరసౌ పులస్త్యః పులహః క్రతుః । భృగుర్వశిష్ఠో

దహన్తీభిః ప్రజాభిః అలమ్ ॥౧౭॥ అత స్త్వం తపః, ఆతిష్ఠ చర, తే, భద్రమస్తు, తపః కదంభూతం, సర్వేషాం భూతానాం సుఖమావహతీతి ప్రాపయతీతి తథోక్తం । తపః ప్రశంసతి । తపసైవేతి సార్ధేన । భవాన్ త్వం, ఇదం విశ్వం- యథా పూర్వం, తపసైవ- స్రష్టా స్రక్ష్యతీతి తపసైవ- పుమాన్- అఞ్జసా సుఖేన - భగవన్తం విన్దతే ప్రాప్నోతి- కథంభూతం అధోక్షజం అధః కృతేన్ద్రియవ్యాపారం - నిరస్తప్రాకృతేన్ద్రియవ్యాపారమిత్యర్థః- సర్వభూతగుహావాసం సర్వేషాం భూతానాం, గుహానాం కల్యాణగుణానాం చ - ఆవాసం ఆశ్రయం, అత్రాధోక్షజశబ్దేన అప్రాకృతేన్ద్రియతద్వ్యాపారతద్విషయసంపత్తిస్సూచ్యతే। తథా హి శ్రూయతే " సర్వకర్మా సర్వకామస్సర్వగన్ధస్సర్వరస ఇతి॥ అనేన భోగ్యతాతిశయస్సూచ్యతే, గుణశబ్దేన ప్రాప్యత్వోపయికాః జ్ఞానశక్త్యాదయః కల్యాణగుణా వివక్షితాః, భగవచ్ఛబ్దేన ప్రాప్యవిశేషనిర్దేశః, భూతావాసశబ్దేన తదుపాసనస్య స్వస్వరూపానుగుణత్వం వ్యజ్యతే ॥౧౮॥ ౧౯ ॥ ఏవమాదిష్టో రుద్రః కిమకరోదిత్యత్రాహ॥ ఏవమితి॥ ఆత్మభువా బ్రహ్మణా- ఏవముక్తప్రకారేణా- దిష్టః, గిరాంపతిం బ్రహ్మాణం- పరిక్రమ్య ప్రదక్షిణీకృత్య, అముం గిరాంపతిం- బాఢం చ - మిత్యామన్త్ర్య భవదాజ్ఞామఙ్గీకరోమీత్యుక్త్వేత్యర్థః, తపసే తపశ్చర్తుం, వనమరణ్యం, వివేశ ప్రవిష్టవాన్ ॥౨౦॥ అథ రుద్రాజ్ఞాపనానన్తరం - పునస్సర్గం, ధ్యాయతశ్చిన్తయతః, దశ పుత్రాః, ప్రజజ్ఞిరే జాతాః, ధ్యాయతః కథంభూతస్య, భగవచ్ఛక్తియుక్తస్య భగవతో యా శక్తిః లోకరచనాసామర్థ్యం తేన యుక్తస్య। పుత్రాన్ విశినష్టి। లోకసంతానహేతవః లోకసంసృతివృద్ధికరాః, ఏతే దశ పుత్రాః ॥౨౧॥ కః కస్మాజ్జాత ఇత్యత్రాహ॥ మరీచిరిత్యా

దిభిస్త్రిభిః ॥ * భృగుః- త్వచి త్వచం-చర్మ శో భృగుర్జాత ఇత్యర్థః, కరాత్ హస్తాత్ * నాభితః నాభేః, కర్ణయోః కర్ణాభ్యాం, పులస్త్యఋషిర్జాతః ముఖతః ముఖాత్, అక్ష్ణః నేత్రాత్, అత్రిర్జాతః * ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ * ధర్మ ఇతి ॥ పునస్సర్గం ధ్యాయత ఇత్యనుషఙ్గః, దక్షిణతః స్తనాత్ ధర్మో జాతః, కథంభూతః, యత్ర ధర్మే, నారాయణః, స్వయంస్థితః తదధిదేవతేత్యర్థః ॥ ధర్మస్య ప్రభురచ్యుత, ఇతి వచనాత్, పృష్ఠతః పృష్ఠాత్, జజ్ఞే-కథంభూతః, యస్మాత్ యత్ర అధర్మే, లోకభయంకరో, మృత్యుస్తిష్ఠతి, మృత్యురధర్మదేవతేత్యర్థః * ॥ ౨౫ ॥ * హృది హృదయాత్, కామః, భ్రువోః భ్రూభ్యాం, క్రోధః, అధరచ్ఛదాత్ అధరోష్ఠాత్, లోభః, ఆస్యాత్ ముఖాత్ వాక్ వాగధిష్ఠాతృదేవతా, మేఢ్రాత్, సిన్ధవః, పాయోర్గుదాత్, అఘాశ్రయః పాపాధిష్ఠాతా-నిరృతిః * ॥ ౨౬ ॥ * ఛాయాయాః దేహచ్ఛాయాయాః, కర్దమః, కథంభూతః, దేవహూత్యాః స్వాయంభువమనుకన్యాయాః పతిః, ప్రభుః-జితేన్ద్రియః ॥ అవాన్తరకథాం స్తోతుముపసంహరతి ॥ మనస ఇతి ॥ మనసో-దేహతశ్చ, ఏవముక్తరీత్యా, విశ్వకృతః బ్రహ్మణస్సకాశాత్-జగజ్జజ్ఞే * ॥ ౨౭ ॥ * వాక్ప్రసఙ్గాదవాన్తరకథాం స్తౌతి, వాచమిత్యాదినా, తాం దిశ ఇత్యన్తేన- స్వయంభూః బ్రహ్మా, స్వదుహితరం, తన్వీం స్త్రీరూపాం, మనశ్చిత్తం, హరన్తీం స్వయమకామయమానాం, వాచం వాగధిష్ఠాయినీం దేవతాం, స్వయం సకామః, చకమే ఐచ్ఛత్-ఇతి-నః-అస్మాభిః, శ్రుతమ్ * ॥ ౨౮ ॥ * అధర్మే దుహితృకామనారూపే ప్రత్యవాయకరే కర్మణి, కృతా ఉత్పన్నా మతిర్యస్య తం-పితరం బ్రహ్మాణం-విలోక్య, మరీచిప్రభృతయః పుత్రాః, మునయః, సప్రశ్రయాత్ పితరి విశ్వాసాధిక్యాత్, పితరం ప్రత్యబోధయన్ జ్ఞాపితవన్తః * ॥ ౨౯ ॥ * అవ

దక్షశ్చేద్దశమస్తత్ర నారదః ॥ ౨౨ ॥ ఉత్సఙ్గాన్నారదో జజ్ఞే దక్షోఽఙ్గుష్ఠాత్స్వయంభువః । ప్రాణాద్వసిష్ఠస్సంభూతో భృగుస్త్వచి కరాత్క్రతుః ॥ ౨౩ ॥ పులహో నాభితో జజ్ఞే పులస్త్యః కర్ణయోరృషిః । అఙ్గిరా ముఖతోఽక్ష్ణోఽత్రిర్మరీచిర్మనసోఽభవత్ ॥ ౨౪ ॥ ధర్మస్స్తనాద్దక్షిణతో యత్ర నారాయణస్స్వయమ్ । అధర్మః పృష్ఠతో యస్మాన్మృత్యుర్లోకభయంకరః ॥ ౨౫ ॥ హృది కామో భ్రువః క్రోధో లోభశ్చాధరదచ్ఛదాత్ । ఆస్యాద్వాక్సిన్ధవో మేఢ్రాన్నిరృతిః పాయోరఘాశ్రయః ॥ ౨౬ ॥ ఛాయాయాః కర్దమో జజ్ఞే దేవహూత్యాః పతిః ప్రభుః । మనసో దేహతశ్చేదం జజ్ఞే విశ్వకృతో జగత్ ॥ ౨౭ ॥ వాచం దుహితరం తన్వీం స్వయంభూర్హరతీం మనః । అకామాం చకమే క్షత్తః సకామ ఇతి నశ్శ్రుతమ్ ॥ ౨౮ ॥ తమధర్మే కృతమతిం విలోక్య పితరం సుతాః । మరీచిముఖ్యా మునయో విస్రమ్భాత్ప్రత్యబోధయన్ ॥ ౨౯ ॥ నైతత్పూర్వైః కృతం త్వద్య న కరిష్యన్తి చాపరే । యత్త్వం దుహితరం గచ్ఛేరనిగృహ్యాఙ్గజం విభుః ॥ ౩౦ ॥ తేజీయసామపి హ్యేతన్న సుశ్లోక్యం జగద్గురో । యద్వృత్తమనుతిష్ఠన్వై లోకః క్షేమాయ కల్పతే ॥ ౩౧ ॥ తస్మై నమో భగవతే య ఇదం స్వేన రోచిషా । ఆత్మస్థం వ్యఞ్జయామాస స ధర్మం పాతుమర్హతి ॥ ౩౨ ॥ స ఇత్థం గృణతః పుత్రాన్పురో దృష్ట్వా ప్రజాపతీన్ । ప్రజాపతిపతిస్తన్వం తత్యాజ వ్రీడితస్తదా ॥ ౩౩ ॥ తాం దిశో జగృహుర్ఘోరాం నీహారం యద్విదుస్తమః । కదాచిద్ధ్యాయతస్స్రష్టుర్వేదా ఆసంశ్చతు

బోధనప్రకారమేవాహ ॥ నైతదితి ॥ పూర్వైః పూర్వైరేతన్న కృతం - అద్య న కృతం, అద్య న కుర్వన్తి అపరే భావినో లోకాః, న కరిష్యన్తి, కిం తదిత్యత ఆహ ॥ స్వయం, ప్రభుః ధర్మమర్యాదాపాలనసమర్థస్త్వం, అఙ్గజం కామం, అనిగృహ్య, స్వాం దుహితరం గచ్ఛేదితి యత్ * ॥ ౩౦ ॥ * తేజీయసాం అస్మాకం నైతత్ప్రత్యవాయకరమిత్యత ఆహ ॥ తేజీయసామితి ॥ హే జగద్గురో జగన్మర్యాదాపాలక, తేజీయసాం తేజిష్ఠానామపి, ఏతత్, న సుశ్లోక్యం న శ్లాఘ్యం, కుతః-హి యస్మాత్, ఏషాం శ్రేష్ఠానాం, వృత్తమాచారం, అనుతిష్ఠన్, లోకః జనః- క్షేమాయ కల్పతే ॥ తథా చ గీయతే ॥ యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః ॥ స యత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తత ఇతి * ॥ ౩౧ ॥ * ఏవం పితరం ప్రబోధ్య తమేతస్మాద్దుర్మార్గాన్నివర్తయితుం భగవానేవ సమర్థః నాన్య ఉపాయోఽస్తీతి తస్మై నమస్కుర్వన్తస్తస్మై విజ్ఞాపయామాసురిత్యాహ ॥ తస్మై నమ ఇతి ॥ తస్మై భగవతే నమః, యో భగవాన్, ఆత్మస్థం ఆత్మని నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మదశావత్త్యా స్థితం, చేతనాచేతనాత్మకం, ఇదం జగత్ స్వేన రోచిషా సంకల్పరూపజ్ఞానేన, వ్యఞ్జయామాస విభక్తనామరూపాపన్నత్వేన వ్యక్తమకరోత్-సః కృత్స్నజగత్కారణభూతః, పరమాత్మా, ధర్మం అధర్మాన్నివృత్తిరూపం ధర్మం, పాతుం రక్షితుం, అర్హతి * ॥ ౩౨ ॥ * ఏవముక్తవత్సు పుత్రేషు పితా కిమకరోదిత్యత ఆహ ॥ స ఇతి ॥ ఇత్థముక్తరీత్యా, పురః అగ్రే, గృణతః భాషమాణాన్ ప్రజాపతీన్-పుత్రాన్, దృష్ట్వా, ప్రజాపతీనాం మరీచ్యాదీనాం-పతిః, బ్రహ్మా, వ్రీడితః లజ్జితః-తదా తన్వం తనుం-తత్యాజ త్యక్తవాన్ * ॥ ౩౩ ॥ * తాం త్యక్తాం, ఘోరాం తనుం-దిశః, జగృహుః గృహీతవత్యః । కుత ఏతత్ జ్ఞాయత ఇత్యత్రాహ ॥ యద్వ్యక్తాం తనుమేవ-తమోరూపం నీహారం-విదుః జానీయుః, అ

త్రితయత్యాగో నామ - కాముకత్వభావత్యాగ ఏవ, తద్గ్రహణం నామ - తద్భావగ్రహణమేవ - భావస్య తనుశబ్దేన నిర్దేశస్తు, తనువద్విశేషణతయా వేదిత్వమితి త్యాగానన్తరం బ్రహ్మా కిమకరోదిత్యత్రాహ॥ కదాచిదితి॥ సమవేతాన్ సంగతాన్ లోకాన్ - యథా పూర్వా పూర్వకల్పవత్ - కథమహం స్రక్ష్యామీతి - కదాచిద్ధ్యాయతః - చతుర్ముఖాద్వేదా ఋగాదయ, ఆసన్ ఆవిర్భూతాః, చాతుర్హోత్రం చతుర్హోతృశబ్దవాచ్యమన్త్రవేద్యం క్రతుర్ణాం హోత్రాణాం సంబన్ధి వా, స్రష్టః, కర్మతన్త్రం, యజ్ఞవిస్తారః, ఉపవేదాః ఆయుర్వేదాదయః - తైశ్చ - న్యాయ్యాశ్చ తైస్సహ - ధర్మస్య, చత్వారః పాదాః ‹‹ తపస్సత్యం దయా శౌచమితి ›› ప్రథమస్కన్ధోక్తాః పాదాః, ఆశ్రమాః, తద్వృత్తయశ్చ, ఆసన్నితి పూర్వేణాన్వయః ❋ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ❋ ఏవం సామాన్యేన వేదాదీనాం సర్గేఽభిహితే - తేషాం మధ్యే కస్య కస్మాన్ముఖాదుత్పత్తిరితి విశేషేణ పృచ్ఛతి విదురః ॥ స వా ఇతి॥ విశ్వసృజాం ప్రజాపతీనామీశః పతిస్సః బ్రహ్మా, వేదాదీన్ముఖతోఽసృజతి, జ్ఞాతమస్మాభిః, ఇదం తు న జ్ఞాయతే - దేవః బ్రహ్మా, యేన యేన - యద్యదసృజదితి - హే తపోధన - తన్మే మహ్యం, వద ❋ ॥ ౩౬ ॥ ❋ ఏవమాపృష్టో మునిః క్రమేణ పూర్వాదిభ్యో ముఖేభ్యః ఋగాదీనసృజదిత్యాహ॥ ఋగిత్యాది॥ పూర్వాదిభిర్ముఖైర్ముఖేభ్యః చాతుర్హోత్రక్రమమాహ ॥ శస్త్రమితి ॥ శస్త్రమప్రగీతమన్త్రస్తోత్రం, తత్ - హౌత్రికర్త్విక్త్వేన హౌత్రమిత్యుచ్యతే, ఇజ్యా ఆధ్వర్యవం, స్తుతిస్తోమం, స్తుతిస్సగీతిరూపం స్తోత్రం, స్తోమం తదర్థమృక్సముదాయం ‹‹ త్రివృత్స్తోమో భవతి ›› ఇత్యాదివిహితం - తదుద్గాత్రప్రయోజ్యత్వేనౌద్గాత్రమిత్యుచ్యతే, స్తుతయస్తోమమితి చ తద్ధీసమాసః - ప్రాయశ్చిత్తం బ్రహ్మణా ప్రయోజ్యం, ఏతాని చత్వారి - క్రమాత్పూర్వాదిముఖేభ్యో, వ్యధాత్ అసృజత్ ❋ ॥ ౩౭ ॥ ❋ ఉపవేదక్రమమాహ ॥ ఆయుర్వేదమితి ॥ ఆయుర్వేదం భిషక్తన్త్రం, ధనుర్వేదం ధనుర్విద్యాం, గాన్ధర్వం భరతతన్త్రం, స్థాపత్యం వేదం శిల్పశాస్త్రం, పూర్వాదిభిర్ముఖైః, క్రమాదసృజత్ ❋ ॥ ౩౮ ॥ ❋ పఞ్చమవేద

ర్ముఖాత్। కథం స్రక్ష్యామ్యహం లోకాన్ సమవేతాన్ యథా పురా ॥ ౩౪ ॥ చాతుర్హోత్రం కర్మతన్త్రముపవేదనయైస్సహ। ధర్మస్య పాదాశ్చత్వారస్తథైవాశ్రమవృత్తయః ॥ ౩౫ ॥ విదుర ఉవాచ॥ స వై విశ్వసృజామీశో వేదాదీన్ముఖతోఽసృజత్। యద్యద్యేనాసృజద్దేవస్తన్మే బ్రూహి తపోధన ॥ ౩౬ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఋగ్యజుస్సామాథర్వాఖ్యాన్ వేదాన్పూర్వాదిభిర్ముఖైః। శస్త్రమిజ్యాం స్తుతిస్తోమం ప్రాయశ్చిత్తం వ్యధాత్క్రమాత్॥ ౩౭ ॥ ఆయుర్వేదం ధనుర్వేదం గాన్ధర్వం వేదమాత్మనః। స్థాపత్యం చాసృజద్వేదం క్రమాత్పూర్వాదిభిర్ముఖైః॥ ౩౮ ॥ ఇతిహాసపురాణం చ పఞ్చమం వేదమీశ్వరః। సర్వేభ్య ఏవ వక్త్రేభ్యస్ససృజే సర్వదర్శనః ॥ ౩౯ ॥ షోడశ్యుక్థౌ పూర్వవక్త్రాత్పురీష్యగ్నిష్టుతావథ। ఆప్తోర్యామాతిరాత్రౌ చ వాజపేయం సగోసవమ్ ॥ ౪౦ ॥ విద్యా దానం తపస్సత్యం ధర్మస్యేతి పదాని చ। ఆశ్రమాంశ్చ యథాసంఖ్యమసృజత్సహ వృత్తిభిః ॥ ౪౧ ॥ సావిత్రం ప్రాజా

స్య తు సర్వేభ్యో ముఖేభ్య ఉత్పత్తిమాహ ॥ ఇతిహాసేతి ॥ ఇతిహాసాశ్చ పురాణాని చ తేషాం సమాహారః - పఞ్చమం వేదాఖ్యమితిహాసపురాణం, సర్వదర్శనః సర్వజ్ఞః - ఈశ్వరో బ్రహ్మా - సర్వేభ్యో ముఖేభ్యస్ససృజే ❋ ॥ ౩౯ ॥ ❋ కర్మతన్త్రమాహ॥ షోడశ్యుక్థావితి ॥ షోడశ్యుక్థౌ షోడశ్యుక్థ్యనామకసంస్థావిశిష్టకర్మపరౌ, పురీషీచయనః - అగ్నిష్టుత్ - అగ్నిష్టోమః, ఆప్తోర్యామశ్చ అతిరాత్రశ్చ తౌ కర్మవిశేషౌ, గోసవేన సహితం సగోసవం - వాజపేయం - షోడశ్యుక్థౌ పూర్వముఖాత్, పురీష్యగ్నిష్టుతౌ దక్షిణముఖాత్, ఆప్తోర్యామాతిరాత్రౌ పశ్చిమాత్ - గోసవవాజపేయావుత్తరతః - అసృజదిత్యర్థః ❋ ॥ ౪౦ ॥ ❋ ధర్మస్య పాదానామాశ్రమాణాం చ క్రమమాహ ॥ విద్యాదానాదీని ధర్మస్య చత్వారి పదాని - బ్రహ్మచర్యాదీంశ్చతుర ఆశ్రమాంశ్చ - యథాసంఖ్యం వృత్తిభిస్సహ పూర్వాదిభ్యో ముఖేభ్యః అసృజత్॥ నను, తపస్సత్యం దయా శౌచమితి ప్రథమస్కన్ధే దయాశౌచయోః పాదత్వం కీర్తితం - అత్ర తు విద్యాదానయోరితి విరోధః ‹‹ మైవం ›› దయాశౌచయోర్విద్యాదానకార్యత్వాత్ కారణశబ్దం కార్యే ఉపచర్య తథోక్తమిత్యవిరోధాత్, శౌచం హీశ్వరజ్ఞానకార్యం, ‹‹ క్షేత్రజ్ఞస్యేశ్వరజ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమా మతా ›› ఇతి స్మృతేః॥ ఏవం ‹‹ మాతా భయప్రదానస్య కలాం నార్హన్తి షోడశీం ›› ఇతి పూర్వోక్తరీత్యా దయాయా ఏవ హి భూతాభయప్రదానం, అతో న విరోధః ❋ ॥ ౪౧ ॥ ❋ కా ఏతా వృత్తయః, యా ఆశ్రమైస్సహ జాతా ఇత్యపేక్షాయాం వృత్తీర్వదంస్తాసామవాన్తరభేదాంశ్చాహ ॥ సావిత్రమితి ద్వాభ్యామ్॥ సావిత్రం బ్రహ్మచర్యం స్త్రీసఙ్గవిరహాదిరూపం, ఉపనయనాదారభ్య గాయత్రీమధీయానస్య త్రిరాత్రం ప్రాజాపత్యం, వ్రతాన్యాచరతస్సంవత్సరం బ్రాహ్మం, వేదగ్రహణాన్తం బృహత్ - నైష్ఠికం, ఏతాః బ్రహ్మచర్యాశ్రమవృత్తయః, వార్తా అనిషిద్ధకృష్యాదివృత్తిః, సంచయో యావజ్జీవనం వృత్తిః, శాలీనమయాచితవృత్తిః, శిలం కణికాద్యార్జనం - ఉఞ్ఛః కణశ ఆదానం, ఉభయమేకా వృత్తిః, ఏకవచనమార్షం, సమాహా

రద్వాన్నైవ తుష్టం స్త్వవహార్యం వేదితవ్యం, ఏతే గృహే గృహాశ్రమవృత్తయ ఇత్యర్థః ❁॥ ౪౨ ॥ ❁వనస్థితాశ్చతుర్విధా ఇత్యాహ ॥ వైఖానసా ఇత్యాదినా ॥ వైఖానసాః అకృష్టపచ్యాశినః - వాలఖిల్యాః లబ్ధేన వనే నవేఽన్నే లబ్ధే పురాణపరిత్యాగినః ఉదుమ్బరాః ప్రాతరుత్థాయ యాం దిశం ప్రథమం పశ్యన్తి తత ఆహృతైః ఫలాదిభిర్జీవన్తః - ఫేనపాః స్వయంజీర్ణాశినః - వనే ఏతే వనవాసిన ఇత్యర్థః - తుర్యాశ్రమస్థానాం చాతుర్విధ్యమాహ ॥ న్యాస ఇతి ॥ కుటీచకః స్వాశ్రమధర్మప్రధానః - బహూదకః కర్మోపసర్జనీకృత్య జ్ఞానప్రధానః - హంసో జ్ఞానాభ్యాసనిష్ఠః నిష్క్రియః పరమహంసః ప్రాప్తతత్త్వః - ప్రవృత్తిధర్మహీనత్వాన్నిష్క్రియ ఇత్యుక్తం - న తు నివృత్తిధర్మరాహిత్యమప్యనేనోచ్యతే, విద్యాఙ్గత్వేన తస్యావశ్యమనువర్తనీయత్వాత్, న్యాసే - ఏతే సంన్యాసాశ్రమే స్థితాః ❁ ॥ ౪౩ ॥ ❁యానదీనాం పూర్వోక్తవదుత్పత్తిక్రమేణోత్పత్తిమాహ ॥ ఆన్వీక్షికీతి ॥ ఆత్మానాత్మవివేకవిద్యా మోక్షఫలా, త్రయీ కర్మవిద్యా స్వర్గాదిఫలా, వార్తా కృష్యాదిరూపా జీవనఫలా, దణ్డనీతిః అర్థఫలా ॥ అథ వ్యాహృతీనాం క్రమమాహ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం పూర్వాదిముఖక్రమేణైవ, వ్యాహృతయశ్చాసన్నిత్యర్థః - భూర్భువస్సువరితి వ్యస్తాస్తిస్రో వ్యాహృతయః - సమస్తా చతుర్థీ వ్యాహృతిః, తథా చాహాశ్వలాయనః ,, ఏవం వ్యాహృతయః ప్రోక్తా వ్యస్తాస్సమస్తా ఇతి,, యద్వా,, మహ ఇతి చతుర్థీ వ్యాహృతిః ॥ తథా చ శ్రుతిః ,, భూర్భువస్సువరితి వా ఏతాస్తిస్రో వ్యాహృతయః, తాసాము హ స్మైతాం చతుర్థీం, మహాచమస్యః ప్రవేదయతే, మహ ఇతి,, ఏవం ముఖోత్పన్నానాం పూర్వాదిముఖక్రమమభిధాయాథాన్యేభ్యోఽపి శరీరగదేశేభ్యోఽన్యేషాముత్పత్తిమాహ ॥ ప్రణవో హ్యస్య దహ్రత ఇత్యాదినా ॥ యస్య బ్రహ్మణః, దహ్రతః హృదయాకాశాత్, ప్రణవ ఆస ❁ ॥ ౪౪ ॥ ❁తస్య బ్రహ్మణః, లోమభ్యః - ఉష్ణిగాఖ్యం ఛన్ద ఆసీత్, అక్షరాణామీశ్వరాత్ - ఛన్దః - విభోర్బ్రహ్మణః, త్వచః, గాయత్రీ ఛన్దః - మాంసాత్ త్రిష్టుప్, స్నాయోః, అనుష్టుప్, ప్రజాపతేః అస్థ్నః జగతీ ❁ ॥ ౪౫ ॥ ❁మ

పత్యాం చ బ్రాహ్మం చాథ బృహత్తథా। వార్తాసంచయశాలీనశిలోఞ్ఛ ❁ ఇతి వై గృహే ॥ ౪౨ ॥ వైఖానసా వాలఖిల్యౌదుమ్బరాః ఫేనపా వనే। న్యాసే కుటీచకః పూర్వం బహ్వోదో హంసనిష్క్రియా ॥ ౪౩ ॥ ఆన్వీక్షికీ త్రయీ వార్తా దణ్డనీతిస్తథైవ చ। ఏవం వ్యాహృతయశ్చాసన్ప్రణవో హ్యస్య దహ్రతః ॥ ౪౪ ॥ తస్యోష్ణిగాసీల్లోమభ్యో గాయత్రీ చ త్వచో విభోః। త్రిష్టుమ్మాంసాత్స్నుతోఽనుష్టుబ్జగత్యస్థ్నః ప్రజాపతేః ॥ ౪౫ ॥ మజ్జాయాః పఙ్క్తిరుత్పన్నా బృహతీ ప్రాణతోఽభవత్। స్పర్శస్తస్యాభవజ్జీవః స్వరో దేహ ఉదాహృతః ॥ ఊష్మాణమిన్ద్రియాణ్యాహురన్తస్థా బలమాత్మనః। స్వరాస్సప్త విహారేణ భవన్తి స్మ ప్రజాపతేః ॥ ౪౭ ॥ శబ్దబ్రహ్మాత్మనస్తస్య వ్యక్తావ్యక్తాత్మనః పరః। బ్రహ్మావభాతి వితతో నానాశక్త్యుపబృంహితః ॥ ౪౮ ॥ తతోఽపరాముపాదాయ స సర్గాయ మనో దధే ॥

జ్జాయాః పఙ్క్తిః ఉత్పన్నా, ప్రాణతః ప్రాణాత్, బృహతీ అభవత్, తస్య బ్రహ్మణః, జీవః స్పర్శః, కాదయః శబ్దాః కార్యే ఉపచరితః - ఏవమగ్రేపి దేహః స్వరః, దేహాత్స్వర ఉత్పన్నః ❁ ॥ ౪౬ ॥ ఇన్ద్రియాణి ఇన్ద్రియేభ్యః ఊష్మాణః, ఆత్మనో బ్రహ్మణః, బలం అన్తస్థాః తస్మాత్తే ఉత్పన్నా ఇత్యర్థః ,, కాదయో మావసానాస్స్పర్శాః, అచస్స్వరాః, శషసహా ఊష్మాణః, యరలవా అన్తస్థా,, ఇతి వైయాకరణోక్తరీత్యా స్పర్శాదయశ్శబ్దాః ప్రయుక్తాః - ప్రజాపతేర్విహారేణ క్రీడయా, సప్తస్వరాః షడ్జఋషభగాన్ధారమధ్యమపఞ్చమధైవతనిషాదాః, భవన్తి స్మ అభవన్నిత్యర్థః ❁ ॥ ౪౭ ॥ ❁ఏవం వర్ణానాముత్పత్తిమభిధాయాథ తస్మాదేతద్బ్రహ్మణానురూపమన్నం చ జాయత ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా శబ్దార్థరూపప్రపఞ్చాత్మకే బ్రహ్మణి అర్థరూపస్య బ్రహ్మణో దేవాదిరూపేణ యథా వితతత్వమేవం బ్రహ్మణ ఉత్పన్నాకారాదివర్ణసంఘాతాత్మకశబ్దబ్రహ్మణోపి వితతత్వమస్తీత్యాహ ॥ శబ్దబ్రహ్మాత్మన ఇతి ॥ శబ్దాత్మకం బ్రహ్మ ఆత్మా శరీరం యస్య, తస్మాచ్ఛబ్దబ్రహ్మాభివ్యక్తిస్థానస్య తచ్ఛరీరత్వాచ్ఛబ్దబ్రహ్మేతి తచ్ఛరీరమేవేత్యభిప్రాయేణ శబ్దబ్రహ్మాత్మన ఇత్యుక్తం, వ్యక్తావ్యక్తాత్మనః చతుర్ముఖశరీరేప చతుర్వింశతితత్త్వసంభవాద్వ్యక్తావ్యక్తత్వం, ఏవంభూతాచ్చతుర్ముఖాత్, హే తాత, పరః అర్థాత్మకాదన్యః, బ్రహ్మ శబ్దాత్మకో బ్రహ్మాపి వితతః శ్రుతిస్మృతీతిహాసాదిరూపేణ ప్రకృతిప్రత్యయపదవాక్యాదిరూపేణ తత్తచ్ఛాఖారూపేణ చ విస్తృతః - నానాశక్త్యుపబృంహితః అత్ర శక్తిశబ్దేనార్థోపమానసామగ్ర్యరూపాభిధాలక్షణాగౌణ్యాదిరూపా వృత్తయ ఉచ్యన్తే - నానాశక్తిభిః అభిధాదిభిః, ఉపబృంహితః ❁ ॥ ౪౮ ॥ ❁వర్ణస్య రసర్గానన్తరం కిమకరోదిత్యత్రాహ ॥ తత ఇత్యర్ధేన ॥ శబ్దబ్రహ్మాత్మకతన్వాః - అపరాం తనుం - ఉపాదాయ స్వీకృత్య - సృష్ట్యర్థం మనో దధే ధృతవాన్, మనసా అచిన్తయదిత్యర్థః ❁ ॥ ౪౯ ॥ ❁ కేయమపరా తనుః - యాముపాదాయ మనో దధే - కీదృశీ వా సా చిన్తేత్యపేక్షాయాం ,, ఋషీణామి

త్యాదినా, స్త్రీ యాసీచ్ఛతరూపాఖ్యేత్యన్తేన తత్ప్రపఞ్చయతి - తాం సృష్టిప్రకారమాహ ॥ ఋషీణామితి ॥ భూరివీర్యం ప్రజననసామర్థ్యం యేషాం - తేషామపి ఋషీణాం - సర్గమవిస్తృతం - జ్ఞాత్వా దృష్ట్వా - తద్వృద్ధయే సర్గవృద్ధయే - భూయః పునః, చిన్తయామాస - హే కౌరవ ॥ ౫౦ ॥ చిన్తాప్రకారమాహ ॥ అహో ఇతి ॥ నిత్యదా సర్వదా వ్యాపృతస్యాపి ప్రజాసర్గే వ్యాపారం కుర్వతోఽపి మమ సకాశాత్ - ప్రజాః న హ్యేధన్తే న వర్ధన్తే - ఏతత్ - అద్భుతమహో ఆశ్చర్యం ఏవ - అత్ర ప్రజావృద్ధౌ, దైవం విఘాతుకం ప్రతిబన్ధకం నూనం నిశ్చయః ॥ ౫౧ ॥ ఏవం యుక్తకృతః ఉచితచిన్తనరూపయుక్తం కుర్వతః - దైవం దేవానుకూల్యం - చావేక్షతః అపేక్షమాణస్య, తస్య - కస్య బ్రహ్మణో, రూపం ద్వేధా అభూత్ ప్రాక్తనేన రూపేణ సత్యేవ ద్వితీయం రూపమభూత్ - ప్రాక్తనేన సహ ద్వే రూపే భవత ఇత్యభిప్రేత్య ద్విధా మానిత్యుక్తం - రూపస్య ద్విధాభవనం దేవాసురాదిసృష్టౌ ప్రభావత్వలోలుపత్వాదిభావగ్రహణవన్నభావగ్రహణం కిన్తు తస్య శరీరమేవ ద్విధాభూతమిత్యావేదయితుం రూపం విశినష్టి ॥ యత్కాయమితి ॥ యత్ యద్రూపం - కాయం శరీరమితి - అభిచక్షతే వ్యాహరన్తి ॥ ౫౨ ॥ తాభ్యాం రూపస్య విభాగాభ్యాం విభక్తాభ్యాం రూపాభ్యామిత్యర్థః ॥ మిథునం స్త్రీపుంసాత్మకం ద్వన్ద్వం సమభూదిత్యర్థః ॥ తత్ర మిథునే - యః పుమాన్ - సః మనుః స్వాయంభువః స్వాయంభువమన్వాఖ్యః - స్వరాట్ సార్వభౌమః, అభూత్ - యా స్త్రీ - సా - అస్య మహాత్మనః మహాబుద్ధేః స్వాయంభువమనోః మహిషీ భార్యా, శతరూపాఖ్యా - అభూత్ ॥ ౫౩ ॥ తతః ప్రభృతి కిమాసీజ్జాతశ్చ మనుః కిమకరోదిత్యత్రాహ । తదేత్యాదియావదధ్యాయపరిసమాప్తి ॥ తదా మనుశతరూపాప్రాదుర్భావప్రభృతికాలే - మైథునధ

ఋషీణాం భూరివీర్యాణామపి సర్గమవిస్తృతమ్ । జ్ఞాత్వా తద్వృద్ధయే భూయశ్చిన్తయామాస కౌరవ ॥ ౫౦ ॥
అహో అద్భుతమేతన్మే వ్యాపృతస్యాపి నిత్యదా । న హ్యేధన్తే ప్రజా నూనం దైవమత్ర విఘాతుకమ్ ॥ ౫౧ ॥
ఏవం యుక్తకృతస్తస్య దైవం చావేక్షతస్తదా । కస్య రూపమభూద్ద్వేధా యత్కాయమభిచక్షతే ॥ ౫౨ ॥ తాభ్యాం రూపవిభాగాభ్యాం మిథునం సమపద్యత । యస్తు తత్ర పుమాన్ సోఽభూన్మనుః స్వాయంభువః స్వరాట్ ॥
స్త్రీ యాసీచ్ఛతరూపాఖ్యా మహిష్యస్య మహాత్మనః ॥ తదా మిథునధర్మేణ ప్రజా హ్యేధాం బభూవిరే । స చాపి శతరూపాయాం పఞ్చాపత్యాన్యజీజనత్ ॥ ౫౪ ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ తిస్రః కన్యాశ్చ భారత । ఆకూతిర్దేవహూతిశ్చ ప్రసూతిరితి సత్తమ ॥ ౫౫ ॥ ఆకూతిం రుచయే ప్రాదాత్కర్దమాయ తు మధ్యమామ్ । దక్షాయాదాత్ప్రసూతిం చ యత ఆపూరితం జగత్ ॥ ౫౬ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ద్వాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుక ఉవాచ ॥ నిశమ్య వాచం వదతో మునేః పుణ్యతమాం నృప । భూయః పప్రచ్ఛ కౌరవ్యో వాసుదేవకథాదృతః ॥ ౧ ॥ స వై స్వాయంభువః సమ్రాట్ ప్రియః పుత్రః స్వయంభువః । ప్రతిలభ్య ప్రియాం పత్నీం కిం చకార తతో మునే ॥ ౨ ॥ చరితం తస్య రాజర్షేరాదిరాజస్య సత్తమ । బ్రూహి మే శ్రద్దధానాయ విష్వక్సేనాశ్రయో హ్య

ర్మేణ, ప్రజాః ఏధాం బభూవిరే అవర్ధన్తేత్యర్థః ॥ స చేతి ॥ స చాపి స్వాయంభువమనురపి, శతరూపాయాం స్వభార్యాయాం, అపత్యాని పఞ్చ అజీజనత్ జనయామాస ॥ ౫౪ ॥ అపత్యశబ్దస్య సాధారణత్వాత్తత్ర స్త్రీపుంసవిభాగమాహ ॥ ప్రియవ్రతేతి । ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ పుత్రౌ - ఆకూతిదేవహూతిప్రసూత్యాఖ్యాస్తిస్రః కన్యాశ్చ అజీజనదితి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౫౫ ॥ రుచయే రుచ్యాఖ్యాయ మునయే - ప్రథమాం, కర్దమాయ మధ్యమాం, దేవహూతిం - దక్షాయ ప్రసూతిం అదాత్ దత్తవాన్ - యతః యాభ్యః ఆకూత్యాదిభ్యః - ఉత్పన్నాభిః ప్రజాభిః, కృత్స్నం జగత్ - ఆపూరితం - బహుసన్తానకర్త్ర్యః కన్యా ఇత్యర్థః ॥ ౫౬ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ద్వాదశోఽధ్యాయః

ఏవమతీతాధ్యాయాన్తే సహజానేర్మనోర్జన్మని తచ్చరిత్రే చ సంగ్రహేణాభిహితే - స్వాయంభువః స్వరాట్ మహాత్మన ఇతి విశేషణసూచితతచ్చరితవిస్తారవివిత్సయా విదురః పృచ్ఛతీత్యాహ శుకః ॥ నిశమ్యేతి ॥ వదతః గదతః - మునేః మైత్రేయస్య పుణ్యతమాం వాచం - నిశమ్య శ్రుత్వా - హే నృప రాజన్ - కౌరవ్యో విదురః, వాసుదేవకథాయాం ఆదృతః - కర్తరి క్తః - ఆదరణయుక్తః భూయః పునః - పప్రచ్ఛ పృష్టవాన్ ॥ ౧ ॥ విదురప్రశ్నప్రకారమేవాహ ॥ స వా ఇతి త్రిభిః ॥ స్వాయంభువో బ్రహ్మణః ప్రియః పుత్రః - పుత్రాణాం మధ్యే అయం నిరతిశయప్రీతివిషయ ఇతి భావః, సమ్రాట్ సార్వభౌమః, సః స్వాయంభువః మనుః - ప్రియాం పత్నీం శతరూపాం - ప్రతిలభ్య లబ్ధ్వా - తతః కిమకరోత్ - హే మునే మైత్రేయ ॥ ౨ ॥ ప్రకృతమనుసర్గప్రశ్నం విహా

యుక్తమితి మనుచరితం పృచ్ఛసీత్యాశఙ్కాం నిరాకుర్వన్ పృచ్ఛతి॥ చరితమితి॥ హే సత్తమ-ఆదిరాజస్య తస్య రాజర్షేర్మనోశ్చ
రితం శ్రద్దధానాయ శ్రద్దధతే-మే మహ్యం-బ్రూహి కథయ, వాయస్మాత్ - అసౌ మనుః విష్వక్సేనాశ్రయః విష్వక్సేనో హరి
స్స ఏవాశ్రయో యస్య తథోక్తం-భగవద్భక్తత్వాత్తచ్చరిత్రమవశ్యం శ్రోతవ్యమితి తచ్చరిత్రం ప్రష్టవ్యమేవేతి భావః ❁॥౩॥
నన్వేవం తర్హి సాక్షాద్భగవచ్చరిత్రమేవ ప్రష్టవ్యం కిం భాగవతచరితానుప్రశ్నేనేత్యాశఙ్క్యాహ॥ శ్రుతస్యేతి॥ సుచిరశ్రమ
స్య సుచిరం శ్రమో యస్మిన్ తస్య-చిరకాలపరిశ్రమార్జితస్య-పుంసాం-శ్రుతస్య అధ్యయనస్య అర్థః ప్రయోజనం-సూరిభిః విద్వ
ద్భిరయమేవేతి ఈడితః స్తుతః-కిం తత్ యత్సూరిభిరీడితమిత్యత ఆహ। యేషాం హృదయేషు ముకున్దపదారవిన్దము పాస్యతే-
తేషాం భాగవతానాం గుణానుశ్రవణమితి య - త్తదిత్యర్థః - భగవద్గుణవద్భాగవతగుణా అపి శ్రోతవ్యా ఏవేత్యభిప్రా
యః ❁॥౪॥ ❁ఏవం వైదురికప్రశ్నమాత్రశ్రుత్యా మునిరభ్యభాషతేత్యాహ శుకః॥ ఇతీతి॥ ఇతి ఉక్తప్రకారేణ-ఋషిణాం పృచ్ఛ
స్తం వినీతం వినయాదిసమ్పన్నం, సహస్రశీర్ష్ణః పరమపురుషస్య "సహస్రశీర్షా పురుషః" ఇతి శ్రుతేః-చరణౌ ఉపధీయేతే అ
స్మిన్నితి చరణోపధానం భగవత్పాదపీఠం, భగవత్ప్రియోఽసౌ విదురః-అత-స్తస్య శిరస్యుపరి, భగవాన్ శ్రీపాదౌ ప్రసార
యతీత్యర్థః-ఏవంభూతం విదురం ప్రతి మునిర్మైత్రేయః-అభ్యచష్ట-అభ్యభాషత-కథంభూతః-భగవత్కథాయాం - ప్రణీయ
మానః ప్రవర్త్యమానః-అత ఏవ ప్రహృష్టాని ఉదఞ్చితాని రోమాణి యస్య స తథోక్తం ❁॥౫॥ ❁అభిభాషణమేవాహ॥ యదే
త్యాదినా, యదా, స్వభార్యయా శతరూపయా సహ-యం స్వాయంభువో మను,రుత్పన్న స్తదాఽయం మనుః-ప్రణతః నమ్రో
భూత్వా ప్రాఞ్జలి, రేనం వేదగర్భం బ్రహ్మాణం ప్రతి-అభాషత ❁॥౬॥ ❁త్వమితి॥ సర్వేషాం భూతానాం-త్వమేక ఏవ - పితా

సా॥౩॥ శ్రుతస్య పుంసాం సుచిరశ్రమస్య నన్వఞ్జసా సూరిభిరీడితోఽర్థః। తత్తద్గుణానుశ్రవణం ముకున్ద పాదార
విన్దం హృదయేషు యేషామ్॥౪॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఇతి ఋషిణాం విదురం వినీతం సహస్రశీర్ష్ణశ్చరణోపధానమ్। ప్ర
హృష్టరోమా భగవత్కథాయాం ప్రణీయమానో మునిరభ్యచష్ట॥౫॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ యదా స్వభార్యయా
సాకం జాతస్స్వాయంభువో మనుః। ప్రాఞ్జలిః ప్రణతశ్చేదం వేదగర్భమభాషత॥౬॥ త్వమేవ ❁ఏకో భూతా
నాం జన్మకృద్వృత్తిదః పితా। అథాపి నః ప్రజానాం తే శుశ్రూషా కేన వా భవేత్॥౭॥ తద్విధేహి నమస్తుభ్యం క
ర్మస్వీడ్యాత్మశక్తిషు। ❁యత్కృత్వేహ యశో విష్వగముత్ర చ భవేద్గతిః॥౮॥ బ్రహ్మోవాచ॥ ప్రీతస్తుభ్యమహం
తాత స్వస్తి స్తాద్వాం క్షితీశ్వర। యన్నిర్వ్యళీకేన హృదా శాధి మేత్యాత్మనార్పితమ్॥౯॥ ఏతావత్యాత్మజైర్ధీ
రకార్యా హ్యపచితిర్గురౌ। శక్త్యాప్రమత్తైర్గృహ్యేత సాదరం గతమత్సరైః॥౧౦॥ స త్వమస్యామపత్యాని స
దృశాన్యాత్మనో గుణైః। ఉత్పాద్య శాస ధర్మేణ గాం యజ్ఞైః పురుషం యజ॥౧౧॥ పరం శుశ్రూషణం మహ్యం
స్యాత్ప్రజారక్షయా నృప। భగవాంస్తే ప్రజాభర్తుర్హృషీకేశోఽనుతుష్యతి॥౧౨॥ యేషాం న తుష్టో భగవా

జన్మకృత్-వృత్తిదః పోషకశ్చ-అతో, యద్యప్యనాపేక్షా నాస్తి-తథాప్యస్మాకం, తే-శుశ్రూషా పరిచర్యా-కేన కర్మణా భవే
త్ ❁తద్విధేహీత్యుత్తరేణాన్వయః-హే ఈడ్య-ఆత్మశక్తిషు ఆత్మశక్త్యనురూపేషు కర్మసు మధ్యే-యత్కృత్వా- యస్మిన్ క
ర్మణి కృతే సతి, యత్కృత్వేతి పాఠాన్తరం-తదాప్యయమేవార్థః-ఇహ అస్మిన్ లోకే, విష్వక్ సర్వత్ర చ- యశః-అముష్మిన్ పర
లోకే-గతిశ్చ భవేత్-తద్విధేహీత్యన్వయః ❁॥౭॥౮॥ ❁ఏవం మనునా పృష్టో బ్రహ్మాహ॥ ప్రీత ఇతి॥ హే తాత-తుభ్యమహం ప్రీ
తః క్షితీశ్వర, వాం యువయోః-స్వస్తి-స్తాత్ భూయాత్-కుత ఇత్యత ఆహ॥ యద్యస్మాత్- నిర్వ్యళీకేన నిర్దుష్టేన, హృదా మన
సా-మా-మాం, శాధి అలం నక్షమేతి-ఆత్మనా స్వయమేవార్పితం ఆవేదితమ్ ॥౯॥ ❁హే ధీర - గురౌ పితరి ఆత్మజైః పుత్రైః-
ఏతావతీ-అపచితిః పూజా-కర్తవ్యా-కియతీ చాసౌ అపచితిః-యా కర్తవ్యత్వేన చోద్యత ఇత్యత ఆహ॥ శక్త్యేతి॥ అప్రమత్తైః ని
ర్మత్సరైః, శక్త్యా శక్త్యనురూపేణ-సాదరం గృహ్యేత-అజ్ఞేతి శేషః-యథాశక్తి పితురాజ్ఞా గ్రాహ్యేత్యేతావత్యేవ పితృ
శుశ్రూషేత్యర్థః ❁॥౧౦॥ ❁తర్హి కా వా పితుస్తవాజ్ఞా, యా-మయా కర్తవ్యా-చోద్యత ఇత్యత ఆహ॥ సత్వమితి॥ సః మచ్ఛరీ
రాదుత్పన్న స్త్వ-మస్యాం స్వమహిష్యాం ఆత్మనస్తవ, గుణైస్సదృశాన్యపత్యాని-ఉత్పాద్య-గాం భూమిం- ధర్మేణ-శాస
అనుశిక్షస్వ-యజ్ఞైః, పురుషం పరమపురుషం-యజ ఆరాధయ-ఇదమేవ మహ్యం పరం శుశ్రూషణం స్యాత్ ❁॥౧౧॥ ❁అనేన
భగవానపి తుష్యతీత్యాహ॥ హే నృప-ప్రజారక్షయా-భగవాన్ హృషీకేశః-ప్రజాభర్తుస్తే- ప్రజాభర్త్రే తుభ్యమిత్యర్థః-
ప్రజారక్షమేతివాన్వయః॥ అనుతుష్యతి సంతుష్టో భవతి ❁॥౧౨॥ ❁కిం భగవత్సంతోషేణేత్యత ఆహ॥ యేషామితి॥ యజ్ఞ

౮॥ శ్లో॥ పా❁ యత్కృత్వేహ-యశో.

జ్ఞః యజ్ఞమూర్తిః-సనాతనో భగవాన్-యేషాం న తుష్టః-తేషాం శ్రమః-అపార్థాయ విప్రయోజనాయ-భవతీత్యర్థః। యత్ యతః-ఆత్మా భగవాన్-స్వయం-నాదృతః ఉపేక్షితః ఇతి యావత్ ॥౧౩॥ ఏవముక్తో మనుః కిమువాచేత్యత్రాహ॥ ఆదేశ ఇతి॥ హే అమీవసూదన పాపనాశన, భగవతః తవ-ఆదేశే ఆజ్ఞాయాం-వర్తేయ-కిన్తు హే ప్రభో ప్రజానాం-మమచ- ఇహ అస్మిన్ లోకే-స్థానం-నివాసస్థానం- అనుజానీహి అనుజ్ఞాపయ ప్రదర్శయేత్యర్థః ॥౧౪॥ ననుభూమావేవ సర్వభూతానాం స్థానం-కిముచ్యతే స్థానమనుజానీహీతి తత్రాహ॥ యదితి॥ సర్వసత్త్వానాం సర్వభూతానాం-యత్-ఓకః స్థానం సా-స్థానభూతా-మహీ భూమిః-మహాంభసి మహతి జలే-మగ్నా అన్తర్గతా, ఆసీత్, అతోఽస్యాం దేవ్యాః-భూమేరుద్ధరణే యత్నః-హే దేవ-విధీయతాం క్రియతామ్ ॥౧౫॥ ఏవముక్తో బ్రహ్మా కిమకరోదిత్యత్రాహ ॥పరమేష్ఠీతి॥ పరమేష్ఠీ బ్రహ్మా-తదా, అపాం మధ్యే- ఆసన్నాం నిమగ్నాం, గాం అవేక్ష్య జ్ఞాత్వా, ఏనాం భూమిమహం కథం సమున్నేష్యే ఉద్ధరిష్యామి ఇతి ధియా-చిరం దధ్యౌ చిన్తయామాస ॥౧౬॥ చిన్తామేవ ప్రపఞ్చయతి॥ పీతమితి॥ సర్వం కృత్స్నం, జలం ప్రాలయికం జలం-మయా-పీతం, తతః పృథివీ చ, నివేశితా స్థాపితా-తతో దేవాసురాదీన్ ప్రజాః-మే మమ-సృజతస్సతః-వార్భిః జలైః - ప్లావ్యమానా నిమజ్జ్యమానా-రసాం రసాతలం-గతా ప్రాప్తా ॥౧౬॥౧౭॥ అథ అనన్తరం-సర్గే, యోజితైః ప్రయుక్తైః-అస్మాభిః, కిమనుష్ఠేయం కిం విధేయం, యస్య భగవతో-హృదయాత్ సంకల్పాత్ - అహమాసం ఉదభూవం-స ఈశో భగవాన్, మే, విదధాతు అనుష్ఠేయం సంపాదయతు ॥౧౮॥ చిన్తాం నిగమయన్ వరాహావతారం ప్రస్తౌతి॥ఇతీతి॥ఇతి ఉక్తరీత్యా- అభిధ్యాయతశ్చిన్తయ

స్యజ్ఞలిఙ్గో జనార్దనః। తేషాం శ్రమో హ్యపార్థాయ యదాత్మా నాదృతస్స్వయమ్॥౧౩॥ శ్రీమనురువాచ॥ ఆదేశేఽహం భగవతో వర్తేయామీవసూదన। స్థానం త్విహానుజానీహి ప్రజానాం మమ చ ప్రభో॥౧౪॥ యదోకస్సర్వసత్త్వానాం మహీ మగ్నా మహామ్భసి। అస్యా ఉద్ధరణే యత్నో దేవ దేవ్యా విధీయతామ్॥౧౫॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ పరమేష్ఠీ త్వపాం మధ్యే తదాఽఽసన్నామవేక్ష్య గామ్। కథమేనాం సమున్నేష్య ఇతి దధ్యౌ ధియా చిరమ్॥ పీతం జలం మయా సర్వం పృథివీ చ నివేశితా। ప్రజా దేవాసురపితౄన్ మనుష్యాన్ పశుపక్షిణః॥౧౬॥ సరీసృపాన్ నాగాన్ భూతాన్యుచ్చావచాని చ। సృజతో మే క్షితిర్వార్భిః ప్లావ్యమానా రసాం గతా ॥౧౭॥ అథాత్ర కిమనుష్ఠేయమస్మాభిస్సర్గయోజితైః। యస్యాహం హృదయాదాసం స ఈశో విదధాతు మే॥౧౮॥ ఇత్యభిధ్యాయతో నాసావివరాత్సహసాఽనఘ। వరాహతోకో నిరగాదఙ్గుష్ఠపరిమాణకః॥౧౯॥ తస్యాభిపశ్యతః ఖస్థః క్షణేన కిల భారత। గజమాత్రః ప్రవవృధే తదద్భుతమివాభవత్॥౨౦॥ మరీచిప్రముఖైర్విప్రైః కుమారైర్మనునా సహ। దృష్ట్వా తత్సౌకరం రూపం తర్కయామాస చిత్రధా॥౨౧॥ కిమేతత్సౌకరవ్యాజం సత్త్వం దివ్యముపస్థితమ్। అహో బతాశ్చర్యమిదం నాసాయా మే వినిస్సృతమ్॥౨౨॥ దృష్టోఽఙ్గుష్ఠశిరోమాత్రః క్షణాద్గణ్డశిలాసమః। అపిస్విద్భగవానేష యజ్ఞో మే ఖేదయన్మనః॥౨౩॥ ఇతి మీమాంసతస్తస్య బ్రహ్మణస్సహ సూనుభిః। భగవాన్ య

తః-బ్రహ్మణో, నాసావివరాత్ నాసికావివరాత్-వరాహతోకః వరాహపోతః-అఙ్గుష్ఠపరిమాణః- ప్రాతిపదికార్థే కః నిరగాత్ నిర్గతో భూత్- హే అనఘ విదుర నచానేన-చతుర్ముఖ ఏవ వరాహరూపోఽభవదితి శఙ్కనీయం, "తర్కయామాస చిత్రధా", "కిమేతత్సౌకరవ్యాజం సత్త్వం దివ్య"మితి చతుర్ముఖేనాప్యజ్ఞాయమానతయా విచారితత్వవచనాత్ ॥౧౯॥ తస్య చతుర్ముఖస్య-అభిపశ్యతస్సతః-సూక్ష్మో వరాహః-ఖస్థః ఆకాశే స్థితస్సన్-క్షణేన-గజమాత్రః-గజపరిమాణః- ప్రవవృధే-తదుత్పత్తి-రాకాశారోహణం వృద్ధిశ్చేత్యేతత్-పశ్యతామాశ్చర్యమివాభూత్-ఇవ శబ్దేన పశ్యతామేవాశ్చర్యం-నతు భగవతో వరాహస్యేతి సూచితమ్ ॥౨౦॥ తతో మరీచిప్రభృతిభిః, పుత్రైః కుమారైస్సనకాదిభిః, మనునా సహ-తత్సౌకరం వారాహం-రూపం-దృష్ట్వా-బ్రహ్మా-చిత్రధా బహుధా-తర్కయామాస ॥౨౧॥ తర్కమేవ ప్రపఞ్చయతి॥ కిమితి ద్వాభ్యామ్॥ దివ్యం దివి భవం దివ్యం-పరమవ్యోమనిలయం, సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయం, పరబ్రహ్మ-సూకరవ్యాజం సూకరః-వ్యాజశ్ఛద్మవేషో, యస్య-తదేతత్-ఉపస్థితం-కింశబ్దో విచారద్యోతకః- మే మమ, నాసాయాః - ఇదం వారాహరూపం, వినిస్సృతం వినిర్గతం-అహో బతాశ్చర్యమ్ ॥౨౨॥ అఙ్గుష్ఠస్య శిరః ఊర్ధ్వం పర్వ-తదేవ మాత్రా ప్రమాణం యస్య సః- ప్రథమం దృష్టః-పశ్చాత్, క్షణేన-గణ్డశిలాసమః స్థూలపాషాణమాత్రో, దృష్టః-యజ్ఞః విష్ణుః "యజ్ఞో వై విష్ణు" రితి శ్రుతేః- మే మనః ఖేదయన్ సౌకరరూపతిరోధానేన మోహయన్-ఏష-భగవానపిస్విత్-ఏష వరాహమూర్తిర్భగవానపిస్విత్ - అపిస్విచ్ఛబ్దః సమ్భావనాయాం-భగవాన్ స్యాదిత్యర్థః ॥౨౩॥ తర్కముపసంహరన్ వారాహతనోర్భగవతశ్చరిత్రం సంగ్రహేణాహ॥ యావద

ధ్యాయపరిసమాప్తి॥ ఇతి॥ ఇత్యుక్తరీత్యా-సూనుభిర్మన్వాదిభిస్సహ-తస్య బ్రహ్మణః-మీమాంసతస్తర్కయతస్సతః- అగేన్ద్రసన్నిభః గిరీన్ద్రసదృశో-భగవాన్ యజ్ఞపురుషః అగర్జత్ ❁ ॥౨౪॥ ❁ బ్రహ్మాణమితి॥ సవిభుర్భగవాన్-హరిః-కకుభః దిశః-ప్రతిస్వనయతా ప్రతిధ్వనయతా-గర్జితేన-బ్రహ్మాణం-తాంశ్చద్విజోత్తమాన్-ప్రహర్షయామాస ❁ ॥౨౫॥ ❁ నిశమ్యేతి॥ మాయామయసూకరస్య ఆశ్చర్యప్రచురసూకరతనోః-ఘుర్ఘురితం, తజ్జాతీయానుకారఘుర్ఘురితధ్వనిం నిశమ్య- తే-జనస్తపస్సత్యలోకనివాసినః-జనస్తప ఇత్యత్ర సుడాగమ ఆర్షః- మునయః-కథంభూతం ఘుర్ఘురితం-స్వఖేదక్షయిష్ణు, స్వేషాం స్వసంబన్ధినాం యః ఖేదః, తం క్షపయతి-తచ్ఛీలం-ఆశ్రితదుఃఖనిరసనస్వభావం, తే మునయః-పవిత్రైః త్రిభిః ఋగ్యజుస్సామసూక్తైః అగృణన్ స్మ అస్తువన్ ఖలు-తత్ ఇతి పునరుక్తిః ప్రసిద్ధిఖ్యాపనాయ ❁ ॥౨౬॥ ❁ తేషామితి॥ వేదవితానమూర్తిః వేదైర్వితన్యత ఇతి వేదవితానః-వేదప్రతిపాదితో యజ్ఞః-స ఏవ మూర్తిర్యస్య-స భగవాన్-తేషాం సతాం మరీచ్యాదీనాం- ఆత్మనో యే గుణాః కల్యాణగుణాః తాననువదత ఇతి తత్-బృహ్మ వేద, మవధార్య శ్రుత్వా - భూయః-వినద్య ఘుర్ఘురితం కృత్వా-విబుధానాం బ్రహ్మాదీనాం ఉదయాయ శ్రేయసే-జలమావివేశ, కథంభూతః-గజేన్ద్రస్యేవ లీలా యస్య సః ❁ ॥౨౭॥ ❁ పునః కథంభూతో వివేశేత్యపేక్షాయాముత్క్షిప్త ఇతి ద్వాభ్యాం విశినష్టి, ఉత్క్షిప్తః వాలః పుచ్ఛం యేన ఖచరః ఆకాశచారీ-కఠోరాః కఠినాః సటాః కంధరస్థాః కేశాః-తాః విధున్వన్ కమ్పయన్-ఖరాణి రోమాణి యస్యాం సా-త్వక్ యస్య సః-ఖురైః ఆహతాన్యభ్రాణి యేన సః-సితదంష్ట్రో యస్య సః-ఈక్షా నిరీక్షణమేవ జ్యోతిః ఆలోకో యస్య-ప్రకాశమాననేత్ర ఇత్యర్థః - మహీధ్రః మహ్యాః ఉద్ధర్తా-భగవాన్ బభాసే ❁ ॥౨౮॥ ❁ కించ-క్రోడాపదేశః వరాహచ్ఛద్మా-అతస్స్వయమధ్వరాఙ్గోఽపి-పశురివ-ఘ్రాణేన-పృథ్వ్యాః పద

~~~~~~

జ్ఞపురుషో జగర్జాగేన్ద్రసన్నిభః॥౨౪॥ బ్రహ్మాణం హర్షయామాస హరిస్తాంశ్చ ద్విజోత్తమాన్। స్వగర్జితేన కకుభః ప్రతిస్వనయతా విభుః॥౨౫॥ నిశమ్య తే ఘుర్ఘురితం స్వఖేదక్షయిష్ణు మాయామయసూకరస్య। జనస్తపస్సత్యనివాసినస్తే త్రిభిః పవిత్రైర్మునయోఽగృణన్ స్మ॥౨౬॥ తేషాం సతాం వేదవితానమూర్తిర్బ్రహ్మావధార్యాత్మగుణానువాదమ్। వినద్య భూయో విబుధోదయాయ గజేన్ద్రలీలో జలమావివేశ॥౨౭॥ ఉత్క్షిప్తవాలః ఖచరః కఠోరః సటా విధున్వన్ ఖరరోమశత్వక్। ఖురాహతాభ్రస్సితదంష్ట్ర ఈక్షాజ్యోతిర్బభాసే భగవాన్ మహీధ్రః॥ ఘ్రాణేన పృథ్వ్యాః పదవీం విజిఘ్రన్ క్రోడాపదేశస్స్వయమధ్వరాఙ్గః। కరాళదంష్ట్రోఽప్యకరాళదృగ్భ్యాముద్వీక్ష్య విప్రాన్ గృణతోఽవిశత్కమ్॥౩౦॥ స వజ్రకూటాఙ్గనిపాతవేగవిశీర్ణకుక్షిస్స్తనయన్నుదన్వాన్। ఉత్సృష్టదీర్ఘోర్మిభుజైరివార్తశ్చుక్రోశ యజ్ఞేశ్వర పాహి మేతి॥౩౧॥ ఖురైః క్షురప్రైర్దరయంస్తదాప ఉత్పారపారం త్రిపరూ రసాయామ్। దదర్శ గాం తత్ర సుషుప్సురగ్రే యాం జీవధానీం స్వయమభ్యధత్త॥౩౨॥ స్వదంష్ట్రయోద్ధృత్య మహీం విలగ్నాం స ఉత్థితస్సంరురుచే రసాయాః। తత్రాదిదైత్యం గదయాపతన్తం సు

వీం-జిఘ్రన్ అన్వేషయన్నివేత్యర్థః-కరాళభయంకరే దంష్ట్రే యస్య తథాభూతో-ప్యకరాళదృగ్భ్యాం సౌమ్యదృష్టిభ్యాం గృణతః స్తోత్రాన్ విప్రాన్, ఉద్వీక్ష్య ఊర్ధ్వం వీక్ష్య-కం, జలమావిశత్ ❁ ॥౩౦॥ ❁ తదానీంతనం సముద్రధ్వనిముత్ప్రేక్షతే॥ స వజ్రేతి॥ సః ఉదన్వాన్ సముద్రః-వజ్రకూటో వజ్రపర్వత-స్తద్వదఙ్గం యద్భగవత-స్తస్య నిపాతవేగేన విశీర్ణా విలులితా కుక్షిర్యస్య సః-అతఏవ-ఆర్త ఇవ- స్తనయన్ శబ్దం కుర్వన్-భో యజ్ఞేశ్వర-మాం పాహి మా మాభి న్ధీత్యేవం-చుక్రోశ॥ ఆర్తసాదృశ్యమాహ॥ ఉత్సృష్టాః ప్రసారితాః దీర్ఘా ఊర్మయ ఏవ భుజాః, తైర్విశిష్టః ❁ ॥౩౧॥ ❁ జలం ప్రవిష్టో భగవాన్ కిమకరోదిత్యత్రాహ॥ ఖురైరితి॥ త్రిపరూః త్రీణి పరూంషి, సవనాత్మకాని పర్వాణి యస్య త్రిపరూః-యద్వా-త్రీణి పరూంషి రేఖాః కకుత్స్థలే యస్య త్రిపరూః-ఉత్పారపారః ఉత్పారశ్చాసౌ పారశ్చ- ఉత్పారః ఉద్వేల ఇవ పారమతిక్రాన్తః, పారః సంసారాత్పారయితా చేత్యర్థః, ఉత్పారపార,, మితి ద్వితీయాన్తోఽపి పాఠః, తదా-ఉత్పారపారం, దరయన్నితి క్రియావిశేషణత్వేన యోజ్యం, - ఉత్పారాణాం పారశూన్యానాం అపాం పారమవసానం యథా భవతి తథా-అపః జలాని, ఖురైః-తదా దరయన్ విదళయన్, కథంభూతైః ఖురైః క్షురప్రైః క్షురప్రాయైః, రసాయాం రసాతలే-గాం భూమిం-దదర్శ-కథంభూతాం గాం-అగ్రే ప్రళయసమయే-తత్ర, తాస్వప్సు సుషుప్సుః శిశయిషుస్సన్-జీవధానం జీవాః ధీయన్తే యస్యాం-ప్రాణ్యాశ్రయభూతాం-యాం గాం-స్వయ, మభ్యధత్త ఆభిముఖ్యేన దధార, జఠరే ధృతవాన్ తామిత్యర్థః ❁ ॥౩౨॥ ❁ స్వస్య దంష్ట్రయా-విలగ్నాం మహీం-ఉద్ధృత్య సః, భగవాన్, రసాయాః సకాశాత్-ఉత్థితః సంరురుచే-తత్రాప్యప్సు సిగదయా ఆపతన్తం గదాముద్యమ్య ఆగచ్ఛన్తం- రు

౩౨॥ శ్లో ॥ పా ❁ ఉత్పారపారం త్రిపరూ
~~~~~~

స్థానం ప్రతిబధ్నన్తం అసహ్యః విక్రమః యస్య తం, ఆదిదైత్యం హిరణ్యాక్షం సునాభేన సందీపితః ఉజ్జ్వలన్, సచాసౌ తీవ్రమన్యుశ్చ, సభగవాన్, మృగరాట్ సింహః, ఇభమివ గజమివ లీలయా, జఘాన హతవాన్ - యథా గజేన్ద్రః జగతీం వప్రాదిభూమిం క్రీడయా విభిన్దన్ విదారయన్ గైరికయా అరుణగణ్డతుణ్డో భవతి, తద్వ-త్తస్య రక్తమేవ పఙ్కం, తేనాక్తౌ తౌ గణ్డౌ తుణ్డం చ యస్య, స-జఘానేతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౩౩,౩౪ ॥ తమాలవన్నీలం, సితయా దన్తకోట్యా దంష్ట్రాగ్రేణ క్ష్మాం మహీం-గజస్యేవ లీలయా-ఉత్క్షిపన్తం ఉద్ధరన్తం ఈశం భగవన్తం-ప్రాజ్ఞాయ ఆలక్ష్య, అజ్గహెంవినర, విరిఞ్చిప్రభృతయః, బద్ధాఞ్జలయస్సన్తః, అనువాకైః, అనువాకో వైదికం సూక్తం, తత్సదృశైర్వాక్యైః, ఉపతస్థుః సమీపస్థిత్వా అభిదధుః తుష్టువురిత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ ఉపస్థానప్రకారమేవాహ ॥ జితమిత్యాదినా ॥ హే అజిత, తే త్వయా జితం సర్వోత్కర్షేణ వర్తితం, జితం జితమితి సంభ్రమాద్వీప్సా, హే యజ్ఞభావన, యజ్ఞైర్భావ్యతే సంభావ్యత ఇతి యజ్ఞభావనః, యజ్ఞారాధ్య ఇత్యర్థః. యద్వా, యజ్ఞాన్ భావయతి నిర్వర్తయతీతి తథా, యజ్ఞాధిపత ఇత్యర్థః ॥ యద్వా ॥ యజ్ఞైర్భావ్యతే సంభావ్యతే యజ్ఞావయవత్వేన ఉపాస్యత ఇతి, తథేతి యావత్, "అతఏవహ్యుత్తరత్ర యజ్ఞావయవాన్ ఛన్దఆదీంస్తదవయవత్వేన కల్పయిత్వా స్తుతిర్వక్ష్యతే", త్రయీం వేదమయీం, త్రయీవిహితయజ్ఞమయత్వేనోపాసనాత్తదారాధ్యత్వం, యద్వా, త్రయీమయత్వం తన్వా స్తనుం స్వాం స్వకీయాం తనుం, పరిధున్వతే పరితః సర్వతః కమ్పయతే-తుభ్యం నమః - బహుమకల్యాణగుణేషు సత్సు-కింవిశేషణతను పరిధూననమేవ స్తూయత ఇత్యత్రాహ ॥ యద్రోమేతి ॥ య-ద్యస్యాం తన్వాం-రోమాణి- తేషాం గర్తేషు రన్ధ్రేషు-అబ్ధయస్సముద్రాః, విలిల్యుః లీనా బభూవుః, అత ఇదమత్యాశ్చర్యమితి తదేవ ప్రథమం స్తూయత ఇతి భావః ॥ అతఏవ, కారణసూకరాయ జగత్కారణభూతాయ అప్రాకృత సూకరరూపిణే, "యద్వా", కారణాత్ క్షిత్యుద్ధరణనిమిత్తాత్, సూకరరూపధారిణ ఇత్యర్థః, నహిప్రాకృతసూకరస్యేదృశం సామర్థ్యం దృష్టమిత్యభిప్రాయః, ఏవంభూతాయతస్మై తే నమః ॥ ౩౬ ॥ రూప

నాభసందీపితతీవ్రమన్యుః ॥ ౩౩ ॥ జఘాన రున్ధానమసహ్యవిక్రమం స లీలయేభం మృగరాడివామ్భసి । తద్రక్తపఙ్కాఙ్కితగణ్డతుణ్డో యథా గజేన్ద్రో జగతీం విభిన్దన్ ॥ ౩౪ ॥ తమాలనీలం సితదన్తకోట్యా క్ష్మాముత్క్షిపన్తం గజలీలయాఙ్గ । ప్రజ్ఞాయ బద్ధాఞ్జలయోఽనువాకైర్విరిఞ్చిముఖ్యా ఉపతస్థురీశమ్ ॥ ౩౫ ॥ ఋషయ ఊచుః ॥ జితం జితం తేఽజిత యజ్ఞభావన త్రయీం తనుం స్వాం పరిధున్వతే నమః । యద్రోమగర్తేషు విలిల్యురద్ధయస్తస్మై నమః కారణసూకరాయ తే ॥ ౩౬ ॥ రూపం తవైతన్నను దుష్కృతాత్మనాం దుర్దర్శనం దేవ యదధ్వరాత్మకమ్ । ఛన్దాంసి యస్య త్వచి బర్హిరోమస్వాజ్యం దృశి త్వఙ్ఘ్రిషు చాతుర్హోత్రమ్ ॥ ౩౭ ॥ స్రుక్తుణ్డ ఆ

స్యాప్రాకృతత్వం వదన్నుక్తయజ్ఞభావనత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ రూపమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ॥ హే దేవ - య-దధ్వరాత్మకం తవ రూపం, తదేతద్దుష్కృతాత్మనాం దుష్కృతేన మలినః ఆత్మా మనః యేషాం తేషాం, అయోగినాం, దుర్దర్శనం దర్శనావిషయం, ప్రాకృతం హి రూపం ప్రాకృతమనోగ్రాహ్యం, ఇదం తు రూపం "దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః" ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తవిధయా, యోగశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వాదప్రాకృతమిత్యర్థః నన్వయోగిభిరపి తాదాత్వికైర్భగవతో విభవరూపం దృశ్యత ఏవ, కథమేతదుచ్యతే-దుష్కృతాత్మనాం దుర్దర్శనమితి, ఉచ్యతే, నహ్యయోగినో భగవతో విభవరూపమప్రాకృతం పఞ్చోపనిషన్మయం స్వేచ్ఛయైవోపాత్తమితి యథావజ్జానన్తి, కిం తు, తిర్యగాదిసజాతీయం ప్రాకృతమిత్యేవ జానన్తి, అతో న విరోధః, అత్ర యజ్ఞాఙ్గానాం ఛన్దఆదీనాం భగవదవయవత్వేనానుసంధానరూపదృష్ట్యుపాసనవిధానార్థం పూర్వోక్తయజ్ఞభావనత్వం యదధ్వరాత్మకమిత్యనూద్యతే, ఇదం ఛన్దఆదీనాం భగవత్త్వగాదిత్వరూపణం దృష్ట్యుపాసనార్థమేవ, "నామ బ్రహ్మ మనో బ్రహ్మ", ఇత్యాదివత్, నహి కాలత్రయవర్తినాం ఛన్దఆదియజ్ఞాఙ్గానాం సంభూతస్య తాత్కాలికభగవద్వరాహతనుత్వసంభవః, యద్యపి, భగవతస్సర్వశరీరకత్వాద్యజ్ఞావయవానామపి తదఙ్గత్వం సంభవతి, తథాపి ప్రాకృతానాం యజ్ఞావయవానామప్రాకృతతదవయవత్వాసంభవ ఏవ, తస్య సర్వశరీరకత్వేన యజ్ఞావయవానాం తచ్ఛరీరత్వేఽపి, ప్రత్యేకమేవ యజ్ఞావయవానాం తచ్ఛరీరత్వాత్తేషాం తచ్ఛరీరావయవత్వోక్తేరనుపపన్నత్వే తస్మాద్దృష్ట్యుపాసనవిధానమేవేతి మన్తవ్యం, అతఏవ-ఛన్దాంసి త్వచి బర్హిరోమసు, ఇత్యాదిష్వచిద్వ్యతిరేకనిర్దేశః-క్వచిదగ్నిహోత్రం వర్ణ్యణం, ఉపసదః శిరోధర-మిత్యభేదనిర్దేశశ్చోపపన్నః, యస్య తవ, త్వచి ఛన్దాంసి గాయత్రీత్రిష్టుబాదీని యజ్ఞాఙ్గాని ఛన్దాంసి, ఆసన్నిత్యపకృష్టక్రియాపదవిపరిణామేనాన్వయః, రోమసు, బర్హిః కుశాః, బర్హిరోమస్విత్యత్రార్షత్వాద్ద్విలోప ఇతి దీర్ఘాభావః, దృశి దృష్టౌ, ఆజ్యం, అఙ్ఘ్రిషు, చాతుర్హోత్రం చతుర్హోతృశబ్దవాచ్యమన్త్రనివేద్యం కర్మ ॥ ౩౭ ॥

స్రుక్ జుహూః, తుణ్డే ముఖాగ్రే, ఆసీత్ స్రువః ఇతరదర్వీ, నాసికయోః, ఆసీదిత్యనుషఙ్గః-ఏవముత్తరత్రాపి, ఇడా హవిర్భక్షణపాత్రమ్, ఉదరే, చమసాః గ్రహాశ్చ సోమపాత్రాణి చ, తత్ర, చమసాః కర్ణరన్ధ్రే ఆసన్ ప్రాశిత్రం బ్రహ్మభాగపాత్రం, ఆస్యే ముఖే, ఆసీత్, గ్రహాః, గ్రసనే, గ్రస్యతేఽనేనేతి గ్రసనం, ముఖాన్తర్వర్తిచ్ఛిద్రం, తస్మిన్, ఆసన్, హే భగవన్, యత్, అగ్నిహోత్రమ్ అగ్నిహోత్రనామకం కర్మ, తత్, తే తవ, చర్వణం భక్షణమాసీత్ ॥ ౩౮ ॥ దీక్షా దీక్షణీయేష్టిః-తవానుజన్మ-వారంవారమభివ్యక్తిః, ఉపసదః ఉపసదాఖ్యా ఇష్టయః, తవ శిరోధరం గ్రీవా-ప్రాయణీయః ఆరమ్భేష్టిః-ఉదయనీయః అవసానేష్టిః-ప్రాయణీయోదయనీయా దంష్ట్రే యస్య స త్వం, ప్రవర్గ్యః మహావీరః, జిహ్వా ఆసీత్, సభ్యో హోమరహితోఽగ్నిః, అవసథ్యః ఔపాసనాగ్నిః, తయోర్ద్వన్ద్వైక్యం క్రతోః క్రతురూపస్య తవ - శీర్షకం శిరః, చితయః ఇష్టకాబన్ధనవిశేషాః తే తవ, అసవః ప్రాణాః ॥ ౩౯ ॥ సోమస్తు, తవ రేతః, సవనాని ప్రాతస్సవనాదీని, తవ, అవస్థితిరవస్థానం, బాల్యాద్యవస్థా వా, సంస్థావిభేదాః, "అగ్నిష్టోమోఽత్యగ్నిష్టోమ ఉక్థ్యష్షోడశీ వాజపేయోఽతిరాత్రోఽప్తోర్యామ" ఇతి సప్త సంస్థాభేదాః, తవ-దేహ-ధాతవః, త్వఙ్మాంసాదిసప్తధాతవః, సత్రాణి బహుయజమానకాని కర్మాణి, సర్వాణి, తవ శరీరసన్ధయః, త్వం సర్వయజ్ఞక్రతుః అసోమాః యజ్ఞాః, ససోమాః క్రతవః, తద్రూపస్త్వమిత్యర్థః, "యద్వా" యజ్ఞరూపః క్రతుః-క్రతుశబ్దోఽనుష్ఠేయమాత్రపరః, ఉపాసనేష్వపి క్రతుశబ్దప్రయోగాత్-తతశ్చ-యజ్ఞరూపః క్రతుః అనుష్ఠేయం కర్మ యస్యారాధనం - స సర్వయజ్ఞక్రతుస్త్వమిత్యర్థః ఇష్టిర్యాజమానమనుష్ఠానం, తదేవ బన్ధనం మధ్యకాయప్రదేశో యస్య స త్వమిత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ ఏవం భాగద్వయాత్మకవేదపూర్వభాగవిహితయజ్ఞతదఙ్గాని స్తవ్యత్వేన ప్రకృతభగవద్వరాహతన్వవయవత్వేన రూపయిత్వాఽథ భగవతో భాగద్వయాత్మకవేదతదుపబృంహణరూపస్మృతివేద్యతాం ప్రతిపిపాదయిషయా పూర్వభాగోదితయజ్ఞతదవయవానాం భగవచ్ఛరీరతాం తదారాధనరూపతాముత్తర

స్రుక్తుణ్డ ఆసీత్స్రువ ఈశ నాసయోరిడోదరే చమసాః కర్ణరన్ధ్రే । ప్రాశిత్రమాస్యే గ్రసనే గ్రహాస్తు తే యచ్చర్వ
ణం తే భగవన్నగ్నిహోత్రమ్ ॥ ౩౮ ॥ దీక్షానుజన్మోపసదః శిరోధరం త్వం ప్రాయణీయోదయనీయదంష్ట్రః । జి
హ్వా ప్రవర్గ్యస్తవ శీర్షకం క్రతోః సభ్యావసథ్యం చితయోఽసవో హి తే ॥ ౩౯ ॥ సోమస్తు రేతః సవనాన్యవస్థి
తిః సంస్థావిభేదాస్తవ దేహ ధాతవః । సత్రాణి సర్వాణి శరీరసన్ధిస్త్వం సర్వయజ్ఞక్రతురిష్టిబన్ధనః ॥ ౪౦ ॥
నమో నమస్తేఽఖిలమన్త్రదేవతాద్రవ్యాయ సర్వక్రతవే క్రియాత్మనే । వైరాగ్యభక్త్యాత్మజయానుభావి

భాగోదితన్యాసోపాసనానాం తత్ప్రసాదహేతుత్వేన తస్యాపి భాగస్య భగవత్పరతాం వదన్తో నమస్కుర్వన్తి ॥ నమో నమ ఇతి ॥ తే తుభ్యం, నమో నమః ఆదరాద్ద్విరుక్తిః "యద్వా" పూర్వభాగవేద్యత్వతదుపబృంహణవేద్యత్వరూపగుణభేదవిశిష్టాకారభేదాత్తదపేక్షయా నమోద్వ్యుక్తిః, కథంభూతాయ, తే, క్రియాత్మనే క్రియా ఆత్మా శరీరం యస్య తస్మై "యద్వా" క్రియాయాః ఆత్మా తస్మై ఇత్యర్థః, అనేన, స్మార్తదానాదిక్రియాత్మత్వముక్తం, సర్వక్రతవే సర్వక్రతుశరీరాయేత్యర్థః, అనేన శ్రౌతయజ్ఞాత్మత్వముక్తం, యజ్ఞసాధనానామపి తదాత్మకత్వముచ్యతే, అఖిలమన్త్రదేవతాద్రవ్యాయేతి, మన్త్రాః ద్రవ్యదేవతాప్రకాశకాని వేదవాక్యాని, దేవతాః ఉద్దేశ్యవిశేషాః ఇన్ద్రాదయః, ద్రవ్యాణి ఆజ్యదధిపయస్సోమాదీని, అఖిలాని మన్త్రదేవతాద్రవ్యాణి యస్య, తస్మై, అఖిలమన్త్రాదిశరీరాయేత్యర్థః, తత్తన్మన్త్రప్రకాశితతత్తద్ద్రవ్యదేవతానిష్పాద్యయాగహోమాదిక్రియాబోధకపూర్వభాగస్య శరీరవాచిశబ్దస్య శరీరపర్యన్తత్వన్యాయేన భగవత్పరత్వముక్తం భవతి, యజ్ఞానాం భగవచ్ఛరీరత్వం బృహదారణ్యకే మాధ్యన్దినపాఠే "యస్యాత్మా శరీరం" ఇత్యారభ్య "యస్య యజ్ఞాః శరీరం" ఇతి శ్రుతం - గుణక్రియాణామపి శరీరత్వమాశ్రయద్వారోపపన్నమిత్యన్యదేతత్ ఏవం పూర్వభాగస్య భగవత్పరత్వముక్తం, అథోత్తరభాగస్య తత్పరత్వం వక్తుం విశినష్టి ॥ వైరాగ్యేతి ॥ వైరాగ్యం శబ్దాదివిషయేష్వనాసక్తిః భక్తిః శ్రవణకీర్తనస్మరణార్చనవన్దనాదిరూపా సాధనభక్తిః, ఆత్మజయో-అన్తఃకరణజయః, ఏతైరనుభావితం నిష్పాదితం-జ్ఞానం ధ్రువానుస్మృతిరూపం జ్ఞానం, యస్య తస్మై, అన్యపదార్థప్రధానబహువ్రీహిబలలభ్యసంబన్ధసామాన్యస్య ప్రసాదయితృత్వప్రసాదనీయత్వరూపవిశేషే పర్యవసానం, తతశ్చ, వైరాగ్యాదినిష్పాద్యధ్రువానుస్మృత్యాత్మకం జ్ఞానం యత్ప్రసాదహేతుస్తస్మై ఇత్యర్థః, అత్ర వైరాగ్యశబ్దేన వివేకాదిసాధనసప్తకాన్తర్భూతవిమోక ఉచ్యతే-భక్తిశబ్దేన క్రియా, ఆత్మజయశబ్దేనానుద్ధర్షః, ఇయం చ-కేషాంచిదుక్తిరన్యేషామప్యుపలక్షణార్థా- ఏవం చానేన పదేన వివేకాదిసాధనసప్తకానిష్పాద్యభగవత్ప్రసాదహేతుభూతధ్రువానుస్మృతిబోధకస్యోత్తరభాగస్య భగవత్పరత్వం సిద్ధం-విద్యాగురవ ఇత్య

నేన, న్యాసవిద్యాప్రతిపాదకోత్తరభాగైకదేశతదుపబృంహణ...తత్ప్రదర్శనముక్తం - విద్యాగురవే న్యాసవిద్యాప్రదర్శినే ఇత్యర్థః - న్యాసవిద్యాప్రదర్శిత్వం - భగవద్వరాహరామకృష్ణాద్యవతారాణాం వారాహపురాణశ్రీరామాయణశ్రీభగవద్గీతాదిషు ప్రసిద్ధం - అత్రాపి...జైవవిశిష్టాకారభేదానుసన్ధేయః ॥౪౧॥ ఏవం వాగద్వయాత్మకవేదవేద్యం భగవన్తం తం నమస్కృత్యాథ స్వాభిప్రేతం విజ్ఞాపయిష్యన్తః ప్రకృతవరాహావతారచరిత్రం తదవతారసౌష్ఠవం చ విజ్ఞాపయన్తి ॥ దంష్ట్రాగ్రేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ హే భగవన్, త్వయా కర్త్రా, దంష్ట్రాగ్రకోట్యా కరణేన, సభూధరా సపర్వతా, భూః మహీ, ధృతా సతీ, విరాజతే, హే భూధర భూభర్తః, తత్ర దృష్టాన్తః, యథా, వనాత్ జలాత్, నిస్సరతో నిర్గచ్ఛతః, మతఙ్గజస్య గజశ్రేష్ఠస్య, దతా దన్తేన, ధృతా, పత్రయుక్తపద్మినీ, విరాజతే, తద్వదిత్యర్థః, అమాత్రోపమేయం - నహి క్వచిదపి పద్మినీ గజదన్తేనోద్ధృతా దృష్టా ❀॥౪౨॥ ❀ త్రయీమయమితి ॥ హే నాథ, దతా దన్తేన, ధృతేన భూమణ్డలేన, తే తవ, ఇదం, త్రయీమయం అవయవత్వేన రూపితవేదవిహితకర్మప్రచురమిదం సౌకరం రూపం - చకాస్తి శోభతే అత్ర దృష్టాన్తః. భూయసా విపులేన, శృఙ్గోఢఘనేన, శృఙ్గైః ఊఢో ధృతో యో ఘనో మేఘస్తేన కులాచలేన్ద్రస్య కులాచలశ్రేష్ఠస్య - విభ్రమో విలాసో యథా, తద్వదిత్యర్థః ❀॥౪౩॥ ❀ స్వాభిప్రేతం విజ్ఞాపయన్తో నమస్కుర్వన్తి ॥ సంస్థాపయేతి ॥ సతస్థుషాం స్థావరాణాం, జగతాం జఙ్గమానాం, లోకాయ స్థాపనార్థం, తవ పత్నీం, జగతాం మాతరం, ఏనాం మహీం - సంస్థాపయ ప్రతిష్ఠాపయ - యతస్త్వం, జగతాం, పితాసి పాలకో జనకశ్చాసి, ఏవం సతి - తత్రస్థితాస్సన్తో వయం - పిత్రా త్వయా సహ - అస్యై మాత్రే, నమసా విధేమ నమస్కరిష్యామః, నమస్కారేణ పరిచరేమేతి వా, స్వతేజో ధారణశక్తిం - యాజ్ఞికాః ఇవ

తజ్జ్ఞానాయ విద్యాగురవే నమో నమః ॥౪౧॥ దంష్ట్రాగ్రకోట్యా భగవంస్త్వయా ధృతా విరాజతే భూధర భూస్సభూధరా । యథా వనాన్నిస్సరతో దతా ధృతా మతఙ్గజేన్ద్రస్య సపత్రపద్మినీ ॥౪౨॥ త్రయీమయం రూపమిదం చ సౌకరం భూమణ్డలేనాథ దతా ధృతేన తే । చకాస్తి శృఙ్గోఢఘనేన భూయసా కులాచలేన్ద్రస్య యథైవ విభ్రమః ॥౪౩॥ సంస్థాపయైనాం జగతాం సతస్థుషాం లోకాయ పత్నీమసి మాతరం పితా । విధేమ చాస్యై నమసా సహ త్వయా యస్యాం స్వతేజోఽగ్నిమివారణావధాః ॥౪౪॥ కః శ్రద్దధీతాన్యతమస్తవ ప్రభో రసాం గతాయా భువ ఉద్విబర్హణమ్ । న విస్మయోఽసౌ త్వయి విశ్వవిస్మయే యో మాయయేదం ససృజేఽతివిస్మయమ్ ॥ విధూన్వతా వేదమయం నిజం వపుర్జనస్తపస్సత్యనివాసినో వయమ్ । సటాశిఖోద్ధూతశివామ్బుబిన్దుభిర్విమృజ్యమానా భృశమీశ పావితాః ॥౪౬॥ స వై బత భ్రష్టమతిస్తవైష తే యః కర్మణాం పారమపారకర్మణః । యద్యోగమాయాగుణయోగమోహితం విశ్వం సమస్తం భగవన్ విధేహి శమ్ ॥ ౪౭ ॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్థు

న్త్రితోఽగ్నిం, అరణౌ ఇవ మన్థనకాష్ఠ ఇవ, యస్యాం భూమౌ, అధాః నిహితవానసి, ఏవం స్వాభిప్రేతం విజ్ఞాప్య స్వకృతార్థతామావిష్కరిష్యన్తస్తస్య భగవతోఽనన్యాచిన్త్యవివిధవిచిత్రశక్తేస్స్తవకర్తైతస్మై రచిన్త్యమిత్యాహుః ॥ క ఇతి ॥ హే ప్రభో - అన్యతమః ఇతరః ప్రాకృతః - కః పురుషః - తవ - రసాం రసాతలం ప్రతి - గతాయాః భువః, ఉద్విబర్హణం ఉద్ధరణం శ్రద్దధీత ఇదమిత్థమితి చిన్తయితుముత్సహేత - అత్యాశ్చర్యత్వేన న కోఽపి నిర్వక్తుం ప్రభవేదిత్యర్థః - త్వయి పునరసౌ విస్మయో న భవతి యతః విశ్వవిస్మయః విశ్వస్య విస్మయాః యస్మిన్, విశ్వస్య విస్మయో యస్మాత్ స విశ్వవిస్మయ ఇతి వా, ఏవంభూతః భవాన్, స్వస్య మాయయా ఆశ్చర్యశక్త్యా, అతివిస్మయం అత్యాశ్చర్యం, ఇదం జగత్, ససృజే, సృష్టవాన్, అచిన్త్యవివిధవిచిత్రసన్నివేశజగత్స్రష్టుస్తవేదం భువ ఉద్విబర్హణం కియదాశ్చర్యకరమితి భావః ❀॥౪౪॥౪౫॥ ❀ స్వకృతార్థతామావిష్కుర్వన్తి ॥ విధూన్వతేతి ॥ హే ఈశ, వేదమయం నిజం, వపుః శరీరం విధూన్వతా కమ్పయతా, త్వయా కర్త్రా, సటానాం శిఖాభిరగ్రైః, ఉద్ధూతాః ఉచ్ఛలితాః, తే చ తే, శివామ్బుబిన్దవః, తైః కరణైః - విమృజ్యమానాః విశేషేణ శుధ్యమానాః - జనస్తపస్సత్యనివాసినో, వయం, పావితాః పవిత్రీకృతాః - కృతార్థా అభూమేతి భావః ❀॥౪౬॥ ❀ ఏవం కృతార్థతాం విజ్ఞాప్యాథ ప్రకృతం భగవత్కర్మణోఽచిన్త్యత్వం వ్యతిరేకముఖేన వదన్తస్తస్య భగవతోఽనుగ్రహం ప్రార్థయన్తే ॥ స వా ఇతి ॥ అపారకర్మణః జగత్సృష్ట్యాద్యనన్తవ్యాపారస్య, తవ - కర్మణాం, పారం అవధిం - యః, ఏష తే కాఙ్క్షతి జ్ఞాతుమిచ్ఛతీత్యర్థః, స వై భ్రష్టమతిః, అపారాణాం కర్మణాం పారం జిజ్ఞాసుర్బుద్ధిహీన ఇత్యర్థః, హే భగవన్ - యస్య తవ - యా - యోగమాయా సమ్బన్ధినీ విచిత్రసర్గకారిణీ శక్తిస్తస్యాః, ఏ గుణాః సత్త్వాదయః - తేషాం యోగేన సమ్బన్ధేన మోహితం - సమస్తం విశ్వం. శం సుఖం నిశ్శేషం సుఖం యథా భవతి తథా విధేహి - క్రియావిశేషణం వా - విధేహి కురు ❀॥ ౪౭ ॥❀ ఏవం స్తుతః ప్రార్థితో భగవాన్ స్తుతః కిమకరోదిత్యత్రాహ ॥ ఇత్థమితి ॥ వైర్య

ష్టవాదిభిః-వేదతుల్యవాక్యాని భాషద్భిః,ర్మునిభిర్మరీచ్యాదిభి , ఇతిఉక్తప్రకారేణ,ఉపస్థీయమానః:సమీపస్థితైస్తూయమా
నః, అవితారక్షితా-భగవాన్,స్వఖురాక్రాన్తే సలిలే,అవనింభూమిం, ఉపాధత్తస్థాపయామాసేత్యర్థః.స్వఖురాక్రాన్త
ఇత్యనేనవిగ్రహస్యాత్యున్నతత్వంసూచ్యతే ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ వరాహావతారకథాముపసంహరతి॥సఇత్థం॥ప్రజాపతిః ప్రజా
నాంసంరక్షకః-భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యః,విష్వక్సేనః-స.వరాహః:హరిః,లీలయా క్రీడయా-రసాయాస్సకాశాత్-ఉన్నీతాం
ఉద్ధృతా-ముర్వీంభూమిం-అప్సు- న్యస్య ప్రతిష్ఠాప్య-యయౌఅన్తర్దధ ఇత్యర్థః ❀॥౨౯॥ ❀ ఏతత్కథాశ్రవణఫలమాహ॥
యఇతి ॥ వర్ణనీయాశ్చర్యశక్తిమతః-హరి మేధసః-యద్విషయామేధాహరతిసంసారంతస్య , హరేర్భగవతోవరాహస్య-
సుభద్రాంసుమఙ్గళా-ముశతీంకమనీయాం-పవిత్రాం - ఏతాంకథాం - ఏవముక్తప్రకారేణ-యః,పురుషఃశృణ్వీతశృణు
యాత్-శ్రవయేతశ్రావయేతవా-తస్యహృది-జనార్దనః-ఆశు-ప్రసీదతి ప్రసన్నో భవేత్ ❀ ॥ ౩౦ ॥ ❀ కింతత్ప్రసాదేనేత్య
త్రాహ॥తస్మిన్నితి॥సకలాశిషాంసర్వపురుషార్థానాం - ప్రభౌదాతరి-తస్మిన్ భగవతి ప్రసన్నే సతిదుర్లభంఅలభ్యం-కిము
క్తికిపినాస్తీత్యర్థః-అతో-లవాత్మభిఃఅల్పరూపాభిః-తుచ్ఛరూపాభిరిత్యర్థః - తాభిరాశీర్భిః-అలం-యద్యపిసులభా-స్తథా
పినప్రార్థనీయాఇతిభావః-నచైతావతాతద్భజనస్యవిఫలత్వంశఙ్కనీయమిత్యాహ - అనన్యదృష్ట్యాఏకాన్తభక్త్యా-స్వా
త్మశరీరకబుద్ధ్యేత్యర్థః-భజతాంసేవమానానాం-గుహాశయః,హృదయగుహాన్తర్నివిష్టః-పరఃపరమపురుషః స్వయం-పరాం
నిరతిశయాం-స్వగతింస్వప్రాప్తిం-విధత్తేసంపాదయతి ❀॥౩౧॥ ❀ అతోనిరతిశయపురుషార్థసాధనభూతాంకర్ణరసాయ
నంపవిత్రాంకథాంశ్రుణ్వన్నరేతరంపినాకోనామతృప్యేదిత్యాహ॥ కోనామేతి ॥పురుషార్థానాంధర్మాదీనాంసారంవేత్తి

పస్థీయమానస్తైర్మునిభిర్వ్రీష్టవాదిభిః।సలిలేస్వఖురాక్రాన్తఉపాధత్తాఽవితావనీమ్॥౨౮॥సఇత్థంభగవా
నుర్వీంవిష్వక్సేనఃప్రజాపతిః।రసాయాలీలయోన్నీతామప్సున్యస్యయయౌహరిః॥౨౯॥ యఏవమేతాంహరి
మేధసోహరేఃకథాంసుభద్రాంకథనీయమాయినః। శృణ్వీతభక్త్యాశ్రవయేతవోశతీంజనార్దనోఽస్యాశు
హృది ప్రసీదతి॥౩౦॥తస్మిన్ప్రసన్నేసకలాశిషాంప్రభౌకిందుర్లభంతాభిరలంలవాత్మభిః। అనన్యదృష్ట్యాభజ
తాంగుహాశయస్స్వయంవిధత్తేస్వగతింపరః పరామ్॥౩౧॥కోనామలోకేపురుషార్థసారవిత్పురాకథానాం
భగవత్కథాసుధామ్।ఆపీయకర్ణాఞ్జలిభిర్భవాపహామహోవిరజ్యేతవినానరేతరమ్॥౩౨॥ ❀

❀ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,మహాపురాణే,తృతీయస్కన్ధే, పృథివ్యాఉద్ధరణంనామ,త్రయోదశోఽధ్యాయః. ❀

శ్రీశుకఉవాచ॥నిశమ్యకౌషారవిణోపవర్ణితాంహరేఃకథాంకారణసూకరాత్మనః । పునస్సపప్రచ్ఛసముద్ధ
తాఞ్జలిర్నచాతితృప్తోవిదురోధృతవ్రతః ॥౧॥ తేనైవసమునిశ్రేష్ఠహరిణాయజ్ఞమూర్తినా।ఆదిదైత్యోహిర
ణ్యాక్షోహతఇత్యనుశుశ్రుమ ॥౨॥తస్యచోద్ధరతఃక్షోణీంస్వదంష్ట్రాగ్రేణలీలయా।దైత్యరాజస్యచబ్రహ్మన్క

తితథా,,ధర్మస్యహ్యాపవర్గ్యస్యనార్థోఽర్థాయోపకల్పతే,, ఇతిప్రథమస్కన్ధోక్తరిత్యాపురుషార్థసారాభిజ్ఞఃకోనామ పు
రాకథానాంపూర్వవృత్తాన్తానాంమధ్యే-భగవత్కథైవసుధా-తాం-కర్ణావేవాఞ్జలయః-తైరాపీయసమన్తాత్పీత్వా-కదం
భూతాం-భవాపహాంసంసారనివర్తినీం నరేతరంపశుంవినా,విరజ్యేత-పశుంవినానకోపివిరక్తోభవేదిత్యర్థః॥అహోఇతి ॥
భగవచ్చరిత్రస్యాశ్చర్యద్యోతకమవ్యయమ్ ❀॥౩౨॥ ❀ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యా
యాంతృతీయస్కన్ధేత్రయోదశోఽధ్యాయః. ❀

ఏవంసంగ్రహేణశ్రుతవరాహావతారచరితోభగవాన్ విదురః,పునస్తచ్చరిత్రాన్తర్భూతహిరణ్యాక్షవధవృత్తాన్త
విస్తరంబుభుత్సయాఽపృచ్ఛదిత్యాహభగవాన్ శుకః ॥నిశమ్యేతి॥కౌషారవిణామైత్రేయేణ - ఉపవర్ణితాంకారణసూకరా
త్మనోహరేః కథాం-నిశమ్యశ్రుత్వా - ధృతవత్ధృతంవ్రతంనిరన్తరభగవత్కథాశుశ్రూషారూపంవ్రతంయేన -అతఏ
వ-నచాపితృప్తఃసంక్షేపతస్తత్కథాశ్రవణేనతృప్తిమలభమానః-సముద్ధృతఃహస్తద్వయమేకత్రకృత్వోద్ధృతఃఅఞ్జలిః,,అఞ్జ
లిఃపరమాముద్రాక్షిప్రందేవప్రసాదనీ,,త్యుక్తవిధో-యేనసః,విదురః,సప్రపచ్ఛపృష్టవాన్ ❀ ॥ ౧ ॥ ❀ ప్రశ్నప్రకారమేవా
హతేనైవేతిద్వాభ్యామ్॥శ్రుతోపజీవనేనప్రశ్నావతారద్యోతనాయోక్తమనువదన్ పృచ్ఛతీత్యాహ॥తేనేతి॥హేమునిశ్రేష్ఠ
మైత్రేయ-తేనైవ-యేనభూమిరుద్ధృతాతేనైవ-యజ్ఞశరీరకేణ-హరిణాఆదివరాహేణ-ఆదిదైత్యోదైత్యానాంప్రథమః-
వరాహకల్పస్థాపేక్షయాప్రాథమ్యమత్రవివక్షితం-హిరణ్యాక్షః-హతఃఆదివరాహేణనిహతఇతి- అనుశుశ్రుమవ్యతృప్తి
తవన్తోవయమ్ ❀॥౨॥ ❀ ప్రష్టవ్యంపృచ్ఛతి॥తస్యేతి॥స్వదంష్ట్రాగ్రేణ-క్షోణీంభూమిం-లీలయా- ఉద్ధరతః-తస్యఆదివరాహ

స్య-దైత్యరాజస్యహిరణ్యాక్షస్యచ-మృధః,యుద్ధం కస్మాద్ధేతోరభూత్-యుద్ధనిమిత్తంకిమిత్యర్థః ❁ ॥ ౩॥ ❁ ఏవమాపృష్టో మైత్రేయస్సవిస్తరంతత్కథాం ప్రస్తోష్యంస్తావత్ప్రశ్నమభినన్దతిసాధ్వితిద్వాభ్యామ్- హేవీర-త్వయా-సాధుపృష్టం-సాధుత్వం కుతః-యత్,-మర్త్యానాంమరణశీలానాం-మృత్యుపాశంవిశాతయతి మోచయతీతిమృత్యుపాశవిశాతనీం-హరేరవతారకథాం-త్వంపృచ్ఛసి ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ యయా మునినానారదేనగీతయాభగవత్కథయా-ఉత్తానపాదపుత్రోఽర్భకోధ్రువః-మృత్యోర్మూర్ధ్ని అఙ్ఘ్రింకృత్వపాదంవిన్యస్య-హరేర్భగవతః-పదంస్థానంప్రతి - ఆరోహ ఆరూఢవాన్ ఈదృశీభగవత్కథాప్రశ్నస్సాధీయ ఇత్యభిప్రాయః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ ఏవం ప్రశ్నమభినన్ద్యహిరణ్యాక్షోత్పత్తిప్రభృతివృత్తాన్తంవక్ష్యన్ తద్వృత్తాన్తస్యసాంప్రదాయికత్వమాహ ॥ అథేతి- హేవిదుర- అత్రాపిత్వయాపృష్టేఽర్థేపి,అయంఇతిహాసః మేమయా-శ్రుతః-దేవానామపిదేవేనబ్రహ్మణాచతుర్ముఖేన- అనుపృచ్ఛతాందేవానాం-పురాపూర్వకాలే-వర్ణిత-స్సఏవపరంపరయామయాశ్రుతశ్చేత్యర్థః ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ దేవబ్రహ్మసంవాదరూపమితిహాసంప్రస్తోష్యం స్తదుపోద్ఘాతరూపమన్యమితిహాసంప్రస్తౌతి॥ దితిరిత్యాదినా॥ దాక్షాయణీదక్షస్యాపత్యంస్త్రీ-దితిఃదితినామ్నీ- హేక్షత్తః-మారీచంమరీచేఃపుత్రంకాశ్యపం-పతింభర్తారం,స్వయమపత్యంకామయమానా-హృచ్ఛయఃకామః- తేనార్దితాపీడితా-సంధ్యాయాం-చకమేకామితవతి-అహా ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ కథంభూతంచకమ ఇత్యత్రాహ ॥ హుత్వేతి॥ యజుషాంయజ్ఞానాంపతిం,పురుషంపరమపురుషం , అగ్నిజిహ్వంఅగ్నిశరీరకం , అర్కేసూర్యే,నిమ్లోచతిఅస్తంగతేసతి , అగ్న్యగారే అగ్నిహోత్రశాలాయాం , ఆసీనంఉపవి

స్మాద్ధేతోరభూన్మృధః॥౩॥ మైత్రేయఉవాచ॥ సాధువీరత్వయాపృష్టమవతారకథాంహరేః। యత్త్వంపృచ్ఛసిమర్త్యానాంమృత్యుపాశవిశాతనీమ్॥౪॥ యయోత్తానపదఃపుత్రోమునినాగీతయాఽర్భకః। మృత్యోఃకృత్వైవమూర్ధ్న్యఙ్ఘ్రిమారురోహహరేఃపదమ్॥ ౫ ॥ అథాత్రాపీతిహాసోయంశ్రుతోమేవర్ణితఃపురా। బ్రహ్మణాదేవదేవేనదేవానామనుపృచ్ఛతామ్॥౬॥ దితిర్దాక్షాయణీక్షత్తర్మారీచంకాశ్యపంపతిమ్। అపత్యకామాచకమేసంధ్యాయాంహృచ్ఛయార్దితా॥౭॥ హుత్వాగ్నిజిహ్వంపయసాపురుషంయజుషాంపతిమ్। నిమ్లోచత్యర్కే ఆసీనమగ్న్యగారేసమాహితమ్॥౮॥ దితిరువాచ॥ ఏషమాంత్వత్కృతేవిద్వన్కామఆత్తశరాసనః। దునోతిదీనాంవిక్రమ్యరమ్భామివమతఙ్గజః॥౯॥ తద్భవాన్దహ్యమానాయాంసపత్నీనాంసమృద్ధిభిః। ప్రజావతీనాంభద్రంతేమయ్యాయుఙ్క్తామనుగ్రహమ్॥ ౧౦ ॥ భర్తర్యాప్తోరుమానానాంలోకానావిశతేయశః। పతిర్భవద్విధోయాసాంప్రజయాహ్యనుజాయతే॥౧౧॥ పురాపితానోభగవాన్దక్షోదుహితృవత్సలః। కంవృణీతవరంవత్సఇత్యపృచ్ఛతనఃపృథక్ ॥ ౧౨ ॥ సవిదిత్వాఽఽత్మజానాంనోభావంసంతానభావనః। త్రయోదశాదదత్తాసాంయాస్తేశీలమనువ్రతాః॥౧౩॥ అథమేకురుకల్యాణంకామంకఞ్జవిలోచన। ఆర్తోపసర్పణంభూమన్నమోఘం

ష్టంసమాహితచిత్తంవ ❁ ॥౮॥ ❁ ఉక్తిమేవాహ॥ ఏషమామిత్యాది-అథమేకుర్విత్యన్తేన- హేవిద్వన్-కాశ్యప-ఆత్తంఉపాత్తంశరాసనంధనుర్యేనసః,ఏషః,కామః,మన్మథః,త్వత్కృతేత్వదర్థం,త్వయాసహసఙ్గత్యర్థం,దీనాంకృపణాం,మాం, విక్రమ్య, దునోతిపరితాపయతి,పీడయతివా-తత్రదృష్టాన్తః, రమ్భాంకదళీంమతఙ్గజోగజఇవేతి ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ తత్తస్మాత్ప్రజావతీనాంపుత్రవతీనాం, సపత్నీనాం, సమృద్ధిభిః, దహ్యమానాయాంమయి-భవాన్, అనుగ్రహంఆయుఞ్జ్యాంకుర్యాత్, తేతుభ్యం,భద్రంమఙ్గళమస్తు ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ భర్తరి,భర్తుస్సకాశాత్,విభక్తివ్యత్యయఆర్షః,ఆప్తోరుమానానాంప్రాప్తబహుమానానాంస్త్రీణాం,యశఃలోకాన్ప్రత్యావిశతే-లోకేషువిస్తృతంభవతీత్యర్థః-కీదృశస్తత్సన్మానఇత్యపేక్షాయాంతద్విశదయతి-భవద్విధఃభవాదృశః-పతిఃభర్తా,యాసాంయాదృశస్త్రీణాం, ప్రజయాప్రజారూపేణ,అనుజాయతే, హిశబ్దః "తజ్జాయాభవతియదస్యాం జాయతేపునః" రితిశ్రుతిప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి , ఇదమేవతత్సన్మానంయత్స్వభార్యాయాంపతిఃప్రజారూపేణజాయతఇతిభావః ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ కించపురాపూర్వకాలే, అస్మాకంపితా-దుహితృషుప్రేమవత్సు వాత్సల్యవాన్-దక్షఃనః అస్మాన్ప్రతి-పృథక్- హేవత్సే,కంవరంవృణీత,ఇతి,అపృచ్ఛత్ ❁ ॥౧౨॥ ❁ సఃసంతానంభావయతివర్ధయతీతిసంతానభావనో,దక్షః, ఆత్మజానాందుహితౄణాం,నః,భావమభిప్రాయం, విదిత్వాజ్ఞాత్వా,తాసామాత్మజానాంమధ్యే, యాస్తవశీలంస్వభావం, అనువ్రతాః,తాః, అస్మాన్త్రయోదశ,అదదత్,త్రయోదశానామస్మాకంత్వయిభావసామ్యేసతివైషమ్యాచరణమనుచితమిత్యభిప్రాయః ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ అథహేకాశ్యప-హేకల్యాణమఙ్గళరూప-మేమమ-కామంఅభిలషితం-కురు- హేకఞ్జవిలోచన- హేభూమన్-మహత్తమ-మహీయసిమహత్తరే పురుషే - ఆర్తానా-ముపసర్ప

ణం-అనుచ్ఛన్దనం-మోఘం న భవతి హి ॥ ౧౪ ॥ ఏవముక్తః కాశ్యపః కిమాహేత్యత్రాహ ॥ ఇతితి ॥ ఇతి ఉక్తరీత్యా-బహు భాషిణీం-కృపణాం దీనాం-దితిం ప్రతి-వీరమారీచః జితేన్ద్రియః కాశ్యపః - ప్రవృద్ధానఙ్గకశ్మలాం ప్రవృద్ధానఙ్గేన కశ్మలం మోహో యస్యాస్తాం-వాచా అనునయన్ సాన్త్వయన్ ప్రత్యాహ ప్రత్యువాచ ॥ ౧౫ ॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ ఏషఇత్యాదినా ॥ బ్రహ్మాదయో యత్కృతసేతుపాలా ఇత్యన్తేన ॥ తత్ర సన్ధ్యాకాలక్షేపాయ భార్యాం ప్రశంసతి-ఏషతఇతి పఞ్చదశభిః- హే భీరు-యదిచ్ఛసి తత్ - ప్రియం ప్రీతివిషయం-తే తుభ్య - మహం-విధాస్యామి కరిష్యామి-తస్యాస్తాదృశ్యా భార్యాయాః-కామమభిలషితం కో న కుర్యాత్-సర్వోపి కుర్యాదేవేత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ కీదృశీ చాసౌ యస్యాః కామం సర్వోపి కుర్యాదిత్యత్రాహ ॥ సిద్ధిరితి ॥ యతః యస్యాః పత్న్యాస్సకాశాత్-త్రైవర్గికీ ధర్మార్థకామరూపా-సిద్ధిః ఫలం-భవేదిత్యర్థః - పరంపరయా తురీయపురుషార్థోపి భార్యాతస్సిధ్యతీత్యాహ ॥ కళత్రవాన్ భార్యావాన్ పురుషః - స్వాశ్రమేణ గృహస్థాశ్రమేణ - సర్వాశ్రమాన్ ఇతరాన్ త్రీనాశ్రమస్థాన్-ఉపాదాయ ఉపకృత్య - సర్వాశ్రమోపకారకో గృహస్థాశ్రమ ఇతి భావః - వ్యసనమిన్ద్రియాణాం విషయప్రావణ్యరూపం దుఃఖమేవార్ణవ-స్తం - అత్యేతి తరతి - తత్ర దృష్టాన్తః - జలయానైర్నౌభిరర్ణవం సముద్రం యథేతి - ఇన్ద్రియజయాదిద్వారా తురీయపురుషార్థసాధనభూతా పత్నీత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ శ్రేయస్కామస్య స్వర్గాపవర్గాఖ్యశ్రేయస్కామస్య - ఆత్మనస్స్వస్య - అర్ధం అర్ధశరీరం - ఆత్మనశ్శరీరార్ధమితి వా - యాం పత్నీం - ఆహుః-శ్రుతయ ఇతి శేషః ,, అర్ధో వా ఏష ఆత్మనో యః పత్నీ ,, త్యాదయః-శ్రేయస్కామస్యాత్మనోఽర్ధమాహురిత్యనేన, స్వర్గాపవర్గసాధనేషు ధర్మేషు, ద్వయోస్సహాధికారత్వం సూచ్యతే, యచ్ఛద్దానాం తాంత్వామితి తృతీయశ్లోకస్థతచ్ఛ

హానపహ్నాయసి ॥ ౧౪ ॥ ఇతి తాం వీరమారీచః కృపణాం బహుభాషిణీమ్ । ప్రత్యాహానునయన్వాచా ప్రవృద్ధానఙ్గకశ్మలామ్ ॥ ౧౫ ॥ ఏష తేఽహం విధాస్యామి ప్రియం భీరు యదిచ్ఛసి । తస్యాః కామం న కః కుర్యాత్సిద్ధిస్త్రైవర్గికీ యతః ॥ ౧౬ ॥ సర్వాశ్రమానుపాదాయ స్వాశ్రమేణ కళత్రవాన్ । వ్యసనార్ణవమత్యేతి జలయానైర్యథార్ణవమ్ ॥ యామాహురాత్మనో హ్యర్ధం శ్రేయస్కామస్య మానిని । యస్యాం స్వధురమధ్యస్య పుమాంస్తరతి విజ్వరః ॥ ౧౮ ॥ యామాశ్రిత్యేన్ద్రియారాతీన్దుర్జయానితరాశ్రమైః । వయం జయేమ హేలాభిర్దస్యూన్దుర్గపతిర్యథా ॥ ౧౯ ॥ న వయం ప్రభవస్తాం త్వామనుకర్తుం గృహేశ్వరి । అప్యాయుషా వా కార్త్స్న్యేన యే చాన్యే గుణగృధ్నవః ॥ ౨౦ ॥ అథాపి కామమేతం తే ప్రజాత్యై కరవాణ్యలమ్ । యథా మాం నాతిశోచన్తి ముహూర్తం ప్రతిపాలయ ॥ ౨౧ ॥ ఏషా ఘోరతమా వేలా ఘోరాణాం ఘోరదర్శనా । చరన్తి యస్యాం భూతాని భూతేశానుచరాణి హ ॥ ౨౨ ॥ ఏతస్యాం సాధ్వి సంధ్యాయాం భగవాన్ భూతభావనః । పరీతో భూతపర్షద్భిర్వృషేణాటతి భూతరాట్ ॥

ర్దైనాస్వయః, యస్యాం పత్న్యాం - స్వస్య ధురం దృష్టాదృష్టకర్మభారం-అధ్యస్య నిక్షిప్య-విజ్వరో నిశ్చిన్తః, పుమాన్-తరతి ॥ ౧౮ ॥ యాం పత్నీ-మాశ్రిత్య-ఇతరాశ్రమైః బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమైః, దుర్జయాన్ జేతుమశక్యాన్-ఇన్ద్రియాణ్యేవారాతయశ్శత్రవ, స్తాన్ హేలాభిర్లీలాభిః-వయం -జయేమ, తత్ర దృష్టాన్తః, దుర్గపతిః, దస్యూన్ దుష్టజీవాన్ చోరాదీన్ యథేతి ॥ ౧౯ ॥ తాముక్తవిధోపకర్త్రీం-త్వాం , కార్త్స్న్యేన, అనుకర్తుం ప్రత్యుపకర్తుం- హే గృహేశ్వరి-పురుషాయుషా వా-వయం-న ప్రభవః న సమర్థాః ఏవమన్యేపి-యే- గుణగృధ్నవః గుణకాఙ్క్షిణః గుణధర్మిణ ఇతియావత్ - తేఽపి పూర్ణేనాప్యాయుషా, వాశబ్దాజ్జన్మాన్తరైరపి, న ప్రభవ ఇత్యుక్తమ్ ॥ ౨౦ ॥ అథాపి, త్వదుపకారానురూపేణోపకర్తుమశక్తత్వేపి-తే, ప్రజాత్యై ప్రజననాయ-పుత్రోత్పత్తయ ఇతి యావత్ , యః కామః-తమేతం కామం అలం పర్యాప్తం కరవాణి, యథా-కృతే, మాం ప్రతి, త్వం-నాతిశోచన్తీ భవసి-తథా కరవాణ్యేవ-కింతు-ముహూర్తం ముహూర్తకాలం, ప్రతిపాలయ ప్రతీక్షస్వ ॥ ౨౧ ॥ కిమర్థం ముహూర్తప్రతీక్షణమిత్యాశఙ్కాయాం, తస్య ముహూర్తస్య రత్యనుపయుక్తతాం కథయతి, ఏషేత్యాదినా ॥ ఏషా వేలా- ఘోరతమా ఉగ్రతమా- ఘోరాణామపి ఘోరదర్శనా ఘోరం దృశ్యత ఇతి తథా-యస్యాం సంధ్యావేలాయాం, భూతేశో రుద్ర- స్తస్యానుచరాణి - భూతాని ప్రమథాఖ్యభూతాని-చరన్తి సంచరన్తి అకోపి నాయముపసర ఇతి భావః ॥ ౨౨ ॥ చరన్తి చేద్భూతాని తర్హి తత్సంచారవిషయః ప్రదేశో వర్జనీయ ఇత్యత్రాహ ॥ ఏతస్యామితి ॥ హే సాధ్వి, ఏతస్యాం సంధ్యాయాం , భూతభావనో భూతానాం భావయతి సుఖమితి తథా, భగవాన్, భూతరాట్ రుద్రః, భూతపరిషద్భిః ప్రమథగణైః, పరితః పరివేష్టితః, వృషేణ స్వవాహనభూతేన వృషభేణ నన్దికేశ్వరేణ సహ- అటతి చరతి ॥ ౨౩ ॥ కించ, శ్మశానేషు యశ్చక్రానిలో వాత్యా-తేన యో ధూళిః, తేన ధూమ్రాః, వికీర్ణాః విక్షిప్తాః-విద్యో

తాశ్చ, యాః-జటాః, తాసాం కలాపో యస్య సః, భస్మనా, అవకుణ్ఠితః అవలిప్తః-అమలః, రుక్మవద్దేహో యస్య సః, దేవః రుద్రః, త్రిభిః, నయనైరితి శేషః, పశ్యతి పాఙ్క్షాత్కరోతి, అత స్తద్దర్శనావిషయప్రదేశో నాస్తీతి భావః ॥ ౨౮ ॥ పశ్యతు దేవర స్తథాపి తను నాదృత్యేత్యత్ర ఆహ నయస్యేతి ॥ యస్య రుద్రస్య - స్వజనః, పరః అస్వజనో వా, లోకే-నాస్తి, నాప్యతివాదరణీయ విషయః, కశ్చిద్విగర్హణీయో పి-న-ఉత-నాస్త్యేవ-ప్రాకృతస్య హి విషమదృష్టేః స్వావద్ధానేన స్వజనాదివిభాగః- అస్యతు సమదృష్టేరుపేక్షిత సాంసారికలోకతద్వ్యవహారస్య న స్వజనాదివిభాగో స్తీతి భావః ॥ ఏతదేవాహ ॥ వయమితి ॥ సాంసారికలోకాభిప్రాయేణ వయమిత్యుక్తం-తత్త్వదర్శినోఽపి-స్వస్య తన్మణ్డలస్థత్వాత్-వయం, సంసారిణో లోకాః, యస్య రుద్రస్య, వరశాల్యా, ముపభుఙ్గ్యాం నిర్మాల్యవద్దూరతః పరిత్యక్తాం, తేన ముక్తభోగాం-అజాం మాయాం- తన్మయీం విభూతిం, వ్రతైర్జ్ఞానావిర్భావైర్యస్య సాధనైర్వ్రతైః, ఆశాస్మహే ప్రార్థయామహే ॥ ౨౫ ॥ నను శ్మశానేషు పిశాచవచ్చరతోఽస్య చేరస్మాకమాశంకన ఇత్యత్రాహ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య రుద్రస్యానవద్యం నిర్దుష్టం-ఆచరితం చరిత్రం మనీషిణః బుద్ధిమన్తః అవిద్యాయాః, పటలమావరణం, భిభిత్సవః భేత్తుమిచ్ఛవః, జ్ఞానార్థిన ఇత్యర్థః, గృణన్తి కీర్తయన్తి ॥ ఆరోగ్యం భాస్కరాదిచ్ఛేచ్ఛ్రియమిచ్ఛేద్ధుతాశనాత్, శంకరాజ్జ్ఞానమన్విచ్ఛేన్మోక్షమిచ్ఛేజ్జనార్దనాత్, ఇత్యుక్తరీత్యా సకలవిశేషార్థిభిరుపాస్యత్వాత్, తైః కశ్చిత్, జ్ఞానార్థిభిస్తచ్చరిత్రముపాదేయమితి, న పిశాచవచ్చరతీతి సనిన్దనీయ ఇతి భావః, తర్హి కిమర్థం పిశాచవచ్చరతి, తత్రాహ ॥ స్వయమితి ॥ నిరస్తసామ్యాతిశయోఽపి నిరస్తం సామ్యమతిశయశ్చ యస్మాత్తథాభూతోఽపి, సతాం గతిః జ్ఞానోపాయస్సన్, పిశాచచర్యాం, చరతి స్వోపాసకైర

శ్మశానచక్రానిలధూళిధూమ్రవికీర్ణవిద్యోతజటాకలాపః । భస్మావకుణ్ఠామలరుక్మదేహో దేవస్త్రిభిః పశ్యతి దేవరస్తే ॥ ౨౮ ॥ నయస్య లోకే స్వజనః పరో వా నాత్యాదృతో నోత కశ్చిద్విగర్హ్యః ॥ వయం వ్రతైర్యచ్చరణాపవిద్ధామాశాస్మహేఽజాం బత భుక్తభోగామ్ ॥ ౨౫ ॥ యస్యానవద్యం చరితం మనీషిణో గృణన్త్యవిద్యాపటలం బిభిత్సవః । నిరస్తసామ్యాతిశయోఽపి యస్స్వయం పిశాచచర్యామచరద్గతిస్సతామ్ ॥ ౨౬ ॥ హసన్తి యస్యాచరితం హి దుర్భగాస్స్వాత్మన్ రతస్యావిదుషస్సమీహితమ్ । యైర్వస్త్రమాల్యాభరణానులేపనైశ్శ్వభోజనం స్వాత్మతయోపలాలితమ్ ॥ ౨౭ ॥ బ్రహ్మాదయో యత్కృతసేతుపాలా యత్కారణం

విజిజ్ఞాసుభిరేవం వర్తితవ్యమితి, తచ్ఛిక్షార్థం పిశాచచర్యాం చరతీతి భావః ॥ తథా చ శ్రుతిః ॥ యథాక్రతురస్మిన్ లోకే పురుషో భవతీతి, నిరస్తసామ్యాతిశయత్వం చ జ్ఞానప్రదత్వేవేదితవ్యం ప్రకరణాత్ ‹‹ యద్వా ›› ఏతత్సర్వం రుద్రశరీరకపరమాత్మదృష్ట్యోక్తమితి వేదితవ్యమ్ ॥ ౨౬ ॥ ఏవమన్వయముఖేన తచ్చరిత్రస్యానిన్ద్యత్వమభిధాయ వ్యతిరేకముఖేనాప్యాహ ॥ హసన్తీతి ॥ స్వాత్మన్ రతస్య స్వాత్మానుభవైకనిరతస్య-సమీహితం చేష్టితం-అవిదుషః, ఆప్తత్వాద్వ్యత్యయేన ద్వితీయా, అవిద్వాంసః యస్య రుద్రస్య, ఆచరితం-హసన్తి నిన్దన్తి-తే-దుర్భగాః, కే తే అవిద్వాంసః యే-తస్యాచరితం హసన్తీత్యత్రాహ, యైః కర్తృభిః-వస్త్రాదిభిః కరణైశ్శ్వభోజనం శ్వాంభోజ్యం-స్వశరీరం, స్వాత్మతయా స్వాత్మాభిన్నత్వేన- ఉపలాలితం-అయమాత్మేతి బుద్ధ్యా దేహం యైర్వస్త్రాదిభిరుపస్కృతం, తే అవిదుష ఇత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ఏవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం తచ్చరిత్రమనిన్ద్యమిత్యభిధాయ తస్య పిశాచచర్యావిడమ్బనమాత్రమేవేత్యాహ ॥ బ్రహ్మాదయ ఇతి ॥ బ్రహ్మాదయో యత్కృతసేతుపాలా ఇత్యాద్యుక్తిః, మదగ్రిశం సాధ్వ్యోఽపి- బ్రహ్మాదయ ఇత్యతద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః, చిత్రగుమానయేతివత్- బ్రహ్మణోఽర్వాచీనా ఇత్యర్థః, అన్యథా-పూర్వాపరవిరోధాత్- బ్రహ్మణః సృష్టత్వం తద్భర్తృనామధేయస్థానత్వం చ ప్రాగుక్తం- తేన బ్రహ్మణో న మత్కార్యత్వం చ వక్ష్యతే అతో యథోక్త ఏవార్థః ‹‹ యద్వా ›› బ్రహ్మాదయః పులస్త్యపులహమరీచ్యాదయః ‹‹ సర్వే బ్రహ్మణ ఇత్యేతే పురాణే నిశ్చయం గతాః ›› ఇతి తేషాం బ్రహ్మశబ్దవాచ్యత్వావగమాత్ ‹‹ యద్వా ›› రుద్రశరీరకపరమాత్మదృష్ట్యేదముక్తమిత్యవగన్తవ్యం - బ్రహ్మాదయః, యేన రుద్రేణ - కృతాస్సేతవః మర్యాదాః-తాసాం పాలయన్తీతి తథా-ఇదం విశ్వం-యత్కారణం -యో రుద్రః కారణం యస్య తదితి బహువ్రీహిః, విశ్వం యత్కారణకమిత్యర్థః-రుద్రస్య విశ్వసంహర్తృత్వాత్తదభిప్రాయేణ విశ్వం యత్కారణమిత్యుక్తం - మాయా చ యస్యాజ్ఞాకరీ - మాయా అహంకృతిః తత్కార్యత్వాత్-యస్యాజ్ఞాకరీ, అధిష్ఠాతృత్వాత్-తస్య -విభూమ్నో రుద్రస్య-పిశాచచర్యా పిశాచచర్యారూపచరితం-విడమ్బనమా

నుకరణమాత్రమేవ-అహో-ఇత్యాశ్చర్యే-స్వతఏవంవిధస్యమహీయసః పిశాచచర్యానుకరణమాశ్చర్యమిత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ ఏవముక్తాదితిస్తతఃకిమకరోదిత్యత్రాహ ॥ భర్త్రా కాశ్యపేన-ఏవముక్తప్రకారేణ-సంవేదితే జ్ఞాపితేసతి-మన్మథేనఉన్మథితానిఉద్దీపితానీన్ద్రియాణియస్యాస్సా - అతఏవవృషలీవవేశ్యేవ- గతత్రపానిర్లజ్జాసతీ, విప్రర్షేఃకాశ్యపస్య-వాసః,వస్త్రం-జగ్రాహ- వాసోగృహీత్వావిచకర్షేతిభావః ॥ ౨౯ ॥ సఃకాశ్యపః-స్వభార్యాయాదితే-ర్వికర్మణిసంధాయాంప్రతిషిద్ధరతికర్మణినిర్బన్ధంవాసోగ్రహణరూపంనిర్బన్ధం - విదిత్వాదృష్ట్వా- దిష్టాయదైవరూపాయేశ్వరాయ నత్వా,తయాభార్యయాసహ-రహసిఏకాన్తే,ఉపవివేశ-హ-జత - ఉపవివేశేత్యనేనమైథున్యంలక్ష్యతే ॥ ౩౦ ॥ అథఉపవేశానన్తరం , సలిలముపస్పృశ్యసలిలేస్నాత్వేత్యర్థః , ప్రాణానాయమ్య - వాగ్యతఃధృతమౌనః ,విరజంనిర్వికారం - జ్యోతిఃజ్ఞానస్వరూపం - సనాతనంనిత్యం - బ్రహ్మ,ధ్యాయన్-అత్రవిరజశబ్దేనసత్యపదస్యార్థః,జ్యోతిశ్శబ్దేనజ్ఞానపదస్యార్థః , సనాతనశబ్దేనానన్తపదస్యార్థస్స్ఫురితః , విరజశబ్దేనరజఃకార్యవికారరాహిత్యస్య - జ్యోతిశ్శబ్దేనప్రకాశరూపత్వస్య , సనాతనశబ్దేనకాలపరిచ్ఛేదరాహిత్యస్య - చోక్తత్వాత్ . జజాప,ఏవంవిధబ్రహ్మప్రతిపాదకంప్రణవంజజాపేత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ అథాధ్యాయశేషాదితికాశ్యపయోరుత్తరప్రత్యుత్తరరూపేణప్రవృత్తస్తత్రతావద్దితిరువాచేత్యాహ ॥ దితిస్త్వితి ॥ తేనకర్మావద్యేనకర్మణోదోషేణ,వ్రీడితాలజ్జితా,దితిః, హేభారతవిదుర-ఉపసంగమ్య సమీపేఆగత్య, అధోముఖీసతి- విప్రర్షింకశ్యపంప్రత్య , భ్యభాషతఉక్తవతి ॥ ౩౨ ॥ భాషణమేవాహ ॥ మేతి ॥ హే

విశ్వమిదంహిమాయా।ఆజ్ఞాకరీయస్యపిశాచచర్యా అహోవిభూమ్నశ్చరితంవిడమ్బనమ్ ॥౨౮॥ సైవం సంవేదితేభర్త్రామన్మథోన్మథితేన్ద్రియా।జగ్రాహవాసోబ్రహ్మర్షేర్వృషలీవగతత్రపా॥౨౯॥ సవిదిత్వా స్వభార్యాయాస్తంనిర్బన్ధంవికర్మణి।నత్వాదిష్టాయరహసితయాథోపవివేశహ॥౩౦॥అథోపస్పృశ్యసలిలంప్రాణానాయమ్యవాగ్యతః। ధ్యాయన్జజాపవిరజంబ్రహ్మజ్యోతిస్సనాతనమ్॥౩౧॥దితిస్తువ్రీడితాతేనకర్మావద్యేనభారత।ఉపసంగమ్యవిప్రర్షిమధోముఖ్యభ్యభాషత॥౩౨॥మామేగర్భమిమంబ్రహ్మన్భూతానామృషభోవధీత్।రుద్రఃపతిర్హిభూతానాంయస్యాకరవమంహసమ్॥ ౩౩ ॥ నమోరుద్రాయమహతేదేవాయోగ్రాయమీఢుషే।శివాయన్యస్తదణ్డాయధృతదణ్డాయమన్యవే॥౩౪ ॥ సనఃప్రసీదతాద్భామోభగవానుర్వనుగ్రహః।వ్యాధస్యాప్యనుకమ్ప్యానాంస్త్రీణాందేవస్సతీపతిః ॥ ౩౫ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥స్వసర్గస్యాశిషంలోక్యామాశాసానాంప్రవేపతీమ్।నివృత్తసంధ్యానియమోభార్యామాహప్రజాపతిః॥౩౬॥కాశ్యప ఉవాచ॥ అప్రాయత్యాదాత్మనస్తేదోషాన్మౌహూర్తికాదుత । మన్నిదేశాతిచారేణదేవానాంచాపిహేళ

బ్రహ్మన్కాశ్యప - భూతానాం- ఋషభఃపతిః ,రుద్రః, మేమమ- ఇమంగర్భం -మావధీత్ , మాహన్యాత్హియతః, భూతానాం - రుద్రః- పతిః , యతః - యస్యరుద్రస్య , అంహసమపరాధం , అహమకరవంకృతవతీ , అతోమావధీదిత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ ఏవంస్వాభిప్రేతమావేద్యనమస్కుర్వన్తీరుద్రంప్రసాదయతి ॥ నమఇతిద్వాభ్యామ్ ॥ రుద్రాయనమః,కథంభూతాయ,మహతేదేవాయమహాదేవాయేత్యర్థః , విశ్వసంహర్తృత్వాదిన్ద్రాద్యపేక్షయామహత్త్వం వివక్షితం - ఉగ్రాయఉగ్రరూపిణే - మీఢుషేసకామేషుఫలసేచనకర్త్రే ,, యద్వా,, రేతస్సేకక్షమాయ- నిష్కామేషుశివాయ - న్యస్తోన్యస్తదణ్డాయ - క్రుద్ధేషుధృతదణ్డాయ-సంహారేమన్యవే ॥ ౩౪ ॥ భామోభగిన్యాభర్తా,ఉరురనుగ్రహోయస్య,సత్యాఉమాయాఃపతిః,భగవాన్సదేవోరుద్రః , వ్యాధస్యాప్యనుకమ్ప్యానాందయనీయానాం-స్త్రీణాం, నఃఅస్మాకం - ప్రసీదతాత్ప్రసన్నోభూయాత్ ॥ ౩౫ ॥ ఏవమాభాషమాణాంకశ్యపఆహేత్యాహమైత్రేయః॥ స్వసర్గస్య -లోక్యాంలోకనీయాం ,సాధ్వీం, ఆశిషంశుభం, ఆశాసానాంప్రార్థయన్తీం , ప్రవేపతీంపరితపన్తీం, భార్యాం - నివృత్తఃసంధ్యాయాం - యోనియమఃస -యస్యసః , ప్రజాపతిఃకాశ్యపః ,ఆహఉవాచ ॥ ౩౬ ॥ ఉక్తిమేవాహచతుర్భిః॥ తే , ఆత్మనఃచిత్తస్య - అప్రాయత్యాత్అశుద్ధభావాత్ - మౌహూర్తికాత్సంధ్యాముహూర్తసంబన్ధినోదోషాత్ -ఉతఅపి , మమ,యోనిర్దేశఃఆజ్ఞా , తస్య-యోఽతిచారోఽతిక్రమ - స్తేన, దేవానాంరుద్రాదీనాం, హేళనాదపవారణాదపి ॥ అభద్రౌలోకామఙ్గళకరౌ-అతఏవ-జారరాధమౌపుత్రౌధమౌ-హేఅభద్రే,తవ,భవిష్యతః- జారరయోరభద్రత్వమేవవిశదయత్యర్థేన , చణ్డౌక్రుద్ధౌ-సపాలాన్లోకపాలైస్సహితాన్-త్రీన్లోకాన్-ముహుఃపునః

పునః-ఆక్రన్ద యిష్యతః రోదయిష్యతః ✽ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ✽ప్రాణినాం హన్యమానానాం సతాం-కదంభూతానాం, దీనానాం కృపణానాం-అకృతం ఆగః అపరాధో యైస్తేషాం-స్త్రీణాం చ నిగృహ్యమాణానాం సతీనాం, మహాత్మసు కోపితేషు సత్సు ✽ ॥ ౩౯ ॥ ✽ తదా క్రుద్ధః కోపితః-విశ్వేశ్వరః-లోకం భావయతి సుఖయతీతి లోకభావనో ఽసౌ-భగవాన్ - అవతీర్య వరాహనృసింహరూపాభ్యామావిర్భూయ-హనిష్యతి తత్ర దృష్టాన్తః - అద్రీన్ పర్వతాన్-శతపర్వధృత్ వజ్రాయుధధరః ఇన్ద్రః యథేతి ✽ ॥ ౪౦ ॥ ✽ ఏవముక్తే పునర్దితిరాహ ద్వాభ్యామ్-సునాభం చక్రం, తేన ఉదారః సున్దరో బాహుర్యస్య, తేన భగవతా-సాక్షాన్మృత్యుం మమ-పుత్రయోర్వధం ఆశాసే అనుమన్యే- కింతు హే ప్రభో - క్రుద్ధాద్బ్రాహ్మణాద్వధం తు-నానుమన్యే, కోపితేషు మహత్సు చేత్యుక్తత్వాత్ - కోపితాద్బ్రాహ్మణాద్వధమాశఙ్కమానా - ఏవం-ప్రార్థయతే క్రుద్ధాద్బ్రాహ్మణాన్మాభూదితి ✽ ॥ ౪౧ ॥ ✽నన్వస్తు బ్రాహ్మణాదన్యతో వా కుతశ్చిత్తద్వధస్తత్ర కో విశేష ఇత్యత్రాహ ॥ నేతి ॥ బ్రహ్మదణ్డదగ్ధస్య బ్రాహ్మణశాపహతస్య- భూతానాం భయసంపాదకస్య చ-నారకా అపి నరకవాసినో ఽపి-నానుగృహ్ణన్తి - అనుగ్రహం న కుర్వన్తి-నరకవాసినో హి సర్వస్మై లోకాయ స్వదుఃఖం మాభూదితి వన్యన్తే తే ఽప్యేతయోః కృపాం న కుర్వన్తి- అతోఽతిపాపినౌ బ్రహ్మదణ్డదగ్ధౌ భూతభయదావిత్యర్థః-కించ-యాం యోనిం-అసౌ బ్రహ్మదణ్డదగ్ధో-లోకభయదశ్చ- గతః ప్రాప్తో భవతి-తత్రస్థా అపి నానుగృహ్ణన్తీత్యర్థః ✽ ॥ ౪౨ ॥ ✽ ఏవముక్తః పునరాహ కశ్యపస్సప్తభిః ॥ కృతాపరాధేత్యాదిభిః ॥ కృతో యో ఽపరాధస్తస్మాత్-యో ఽనుతాపః- తేన-సద్యః - ప్రత్యవమర్శనాత్ యుక్తాయుక్తవిచారాత్ -భగవతి పరమపురుషే-

నాత్ ॥ ౩౭ ॥ భవిష్యతస్తవాభద్రావభద్రే జాఽరరాధమౌ । లోకాన్సపాలాంస్త్రీంశ్చణ్డి ముహురాక్రన్దయిష్యతః ॥ ౩౮ ॥ ప్రాణినాం హన్యమానానాం దీనానామకృతాగసామ్ । స్త్రీణాం నిగృహ్యమాణానాం కోపితేషు మహాత్మసు ॥ ౩౯ ॥ తదా విశ్వేశ్వరః క్రుద్ధో భగవాన్ లోకభావనః । హనిష్యత్యవతీర్యాసౌ యథాఽద్రీన్ శతపర్వధృత్ ॥ ౪౦ ॥ దితిరువాచ ॥ వధం భగవతా సాక్షాత్సునాభోదారబాహునా । ఆశాసే పుత్రయోర్మృత్యుం మా క్రుద్ధాద్బ్రాహ్మణాత్ప్రభో ॥ ౪౧ ॥ న బ్రహ్మదణ్డదగ్ధస్య న భూతభయదస్య చ । నారకాశ్చానుగృహ్ణన్తి యాం యాం యోనిమసౌ గతః ॥ ౪౨ ॥ కాశ్యప ఉవాచ ॥ కృతాపరాధతాపేన సద్యః ప్రత్యవమర్శనాత్ । భగవత్యురుమానాచ్చ భవే మయ్యపి చాదరాత్ ॥ ౪౩ ॥ పుత్రస్యైవ తు పుత్రాణాం భవితైకస్సతాం మతః । గాస్యన్తి యద్యశశ్శుద్ధం భగవద్యశసా సమమ్ ॥ ౪౪ ॥ యోగైర్హేమేవ దుర్వర్ణం భావయిష్యన్తి సాధవః । నిర్వైరాదిభిరాత్మానం యచ్ఛీలమనువర్తితుమ్ ॥ ౪౫ ॥ యత్ప్రసాదాదిదం విశ్వం ప్రసీదతి యదాత్మకమ్ । సస్వదృగ్భగవాన్యస్య తోష్యతేఽనన్యయా దృశా ॥ ౪౬ ॥ స వై మహాభాగవతో మహాత్మా మహానుభావో మహతాం మహిష్ఠః । ప్రవృద్ధభక్త్యాఽనువిభావితాశయే ప్రవేశ్య వైకుణ్ఠమతద్విహాస్యతి ॥ ౪౭ ॥ అలంపటశ్శీలధరో గుణాకరో హృష్టః పర

ఉరుమానాత్ బహుమానాచ్చ - భవే రుద్రే-మయ్యపి - ఆదరాచ్చ హేతోః ✽ పుత్రాణాం - ఆర్షత్వాద్బహువచనం-పుత్రయోర్మధ్యే-ఏకస్య పుత్రస్య హిరణ్యకశిపోః- ఏకః సతాం మతః సంమతః-ప్రహ్లాదః- పుత్రో భవితా భవిష్యతి తమేవ వర్ణయతి- గాస్యన్తీతి సార్ధైః పఞ్చభిః-యస్య త్వత్పౌత్రస్య - యశః భగవద్యశసా సమం-సహ-సదృశం వా-గాస్యన్తి స్తోష్యన్తి యచ్ఛబ్దస్య స వా ఇత్యుత్తరత్రాన్వయః ✽ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ✽ కించ యస్య త్వత్పౌత్రస్య - శీలమనువర్తితుం-నిర్వైరాదిభిర్గుణైః - ఆత్మానం అన్తః కరణం-సాధవో-భావయిష్యన్తి-తత్ర దృష్టాన్తః - యోగైః క్షారాదిసంయోగైః-దుర్వర్ణం - హేమ-సువర్ణమివేతి ✽ ॥ ౪౫ ॥ ✽ కించ-యస్య భగవతః-ప్రసాదాత్ అనుగ్రహాత్ - ఇదం విశ్వం- ప్రసీదతి-భగవదనుగ్రహవిశేష ఏవ కృత్స్నం విశ్వమపి ప్రసాదమేవ కుర్యాదిత్యర్థః-యదాత్మకం-యో భగవానేవాత్మా యస్య తత్-ద్విశ్వం- య-త్త - ద్భగవదాత్మకం-సః స్వదృక్ స్వేనైవ పశ్యతీతి స్వదృక్-కరణనిరపేక్షం సర్వం సాక్షాత్కర్తా ఇత్యర్థః- భగవాన్-యస్య త్వత్పౌత్రస్య- అనన్యయా అవ్యభిచారిణ్యా - దృశా భక్త్యా - తోష్యతే సంతోషం ప్రాప్నోతి ✽ ॥ ౪౬ ॥ ✽ స వై త్వత్పౌత్రః- మహాభాగవతః నిరతిశయభగవద్భక్తః - మహానుభావః-మహాప్రభావః-మహాత్మా నిర్మలాన్తఃకరణః-మహతాం మాహాత్మ్యవతామపి మధ్యే - మహిష్ఠః నిరతిశయమాహాత్మ్యవాన్ - ప్రవృద్ధయా భక్త్యా - అనుభావితే సంశోధితే - ఆశయే చిత్తే- వైకుణ్ఠం భగవన్తం-నివేశ్య అవస్థాప్య-అతత్ -భగవద్వ్యతిరిక్తమైశ్వర్యాదికం-విహాస్యతి త్యక్ష్యతి ✽ ॥ ౪౭ ॥ ✽ కించ-అలమ్పటః అలోలుపః, శీలధరః సుస్వభావః, గుణానామాకరః పరర్ధ్యా పరేషాం బుద్ధిస్సమృద్ధిః, తయా-హృష్టః- దుఃఖితేషు పరేషు దుఃఖితేషు-సత్సు- స్వయమపి-వ్యథితః దుఃఖితః-న భూతో న జాతః శత్రుర్యస్య సో ఽభూతశత్రుః - జగతః శోకం హరతీతి తథా-తత్ర

దృష్ట్వాన్తః - నైదాఘికం-నిదాఘో గ్రీష్మకాలః తత్రభవం తాపం - ఉడురాజశ్చన్ద్రో యథాహరతీతి ॥ ౪౮ ॥ కిం-చ ॥ తవ పాత్రం - శ్రీలలనాలలామం - శ్రీః లక్ష్మీరేవ లలనా తస్యాః లలామం భూషణం ‹‹ భర్తా నామ పరం నార్యా భూషణం భూషణాదపి ›› ఇత్యుక్తరీత్యా- భూషణభూతం - ప్రియం పతిం, అన్తః స్వహృదయకమలమధ్యే, బహిశ్చ, ద్రష్టా ద్రక్ష్యతి, కథంభూతః- శ్రీలలనాలలామం-స్ఫురన్తీ యే కుణ్డలే-తాభ్యాం - మణ్డితం భూషితం - ఆననం ముఖం-యస్య తం-కుణ్డలయోశ్శ్రోత్రాలంకారత్వేపి- గణ్డస్థలాదిషు తత్ప్రతిఫలనవశాన్ముఖస్యాపి శోభాతిరిచ్యతే-స్వపూరుషాం స్వభక్తాః - తేషామిచ్ఛాను రూపం-గృహీతం-రూపం అప్రాకృతదివ్యశరీరం-యేన తం-అబ్జనేత్రం కమలనేత్రం, అమలం నిరస్తహేయగుణమ్ ॥ ౪౯ ॥ ఇతి కాశ్యపయోః ప్రశ్నోత్తరే నిగమయతి ॥ దితిః భాగవతం పౌత్రం-జనిష్యమాణం - శ్రుత్వా- భృశం, ముమోద తజ్జహర్ష -కృష్ణాద్భగవతః-పుత్రయోర్వధం చ భావినం - విదిత్వా జ్ఞాత్వా - మహామనాః-హరిణా సహాయుద్ధేన పుత్రయోర్మరణాత్కీర్తిస్సద్గతిశ్చ భవేదితి మహోత్సవచిత్తా ఆసీత్ ॥ ౫౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే చతుర్దశోఽధ్యాయః

ఏవం దేవ బ్రహ్మసంవాదరూపేతిహాసోపోద్ఘాతరూపమితిహాసాన్తరం ప్రస్తుత్య, ఇదానీం బ్రహ్మనారదసంవాదం ప్రస్తోతుం తావద్దేవానాం బ్రహ్మణస్సన్నిధావుపసత్తిహేతుం వదన్, వృత్తమితిహాసం వర్తిష్యమాణేనేతిహాసేన సంగమయతి మైత్రేయః ॥ పరతేజోహనం పరేషాం తేజో హన్తీతి తథా-ప్రాజాపత్యం కశ్యపసంబన్ధి - తేజోవీర్యం- దితి-రసురార్దనాత్ ఇన్ద్రాచ్ఛఙ్కమానా-ఇన్ద్రః కదాచిత్కింకుర్యాదితి శఙ్కమానా సతి, శతం వర్షాణి, దధార, గర్భం ధృతవతీత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తేన

ర్భావ్యథితో దుఃఖితే షు । అథభూతశత్రుర్గ్గతశ్శోకహర్త్రా నైదాఘకం తాపమివోడురాజః ॥ ౪౮ ॥ అన్తర్బహిశ్చామలమబ్జనేత్రం స్వపూరుషేచ్ఛానుగృహీతరూపమ్ । పౌత్రస్తవ శ్రీలలనాలలామం ద్రష్టా స్ఫురత్కుణ్డలమణ్డితాస్యమ్ ॥ ౪౯ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ శ్రుత్వా భాగవతం పౌత్రమమోదత దితిర్భృశమ్ । పుత్రయోశ్చ వధం కృష్ణాద్విదిత్వాసీన్మహామనాః ॥ ౫౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, చతుర్దశోఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ప్రాజాపత్యం తు తత్తేజః పరతేజోహనం దితిః । దధార శతవర్షాణి శఙ్కమానాఽసురార్దనాత్ ॥ ౧ ॥ లోకే తేన హతాలోకే లోకపాలా హతౌజసః । న్యవేదయన్విశ్వసృజే ధ్వాన్తవ్యతికరం దిశామ్ ॥ ౨ ॥ దేవా ఊచుః ॥ త్వమేవైతద్విభో వేత్థ సంవిగ్నా యద్వయం భృశమ్ । నహ్యవ్యక్తం భగవతః కాలేనాస్పృష్టవర్త్మనః ॥ ౩ ॥ దేవదేవ జగద్ధాతర్లోకనాథశిఖామణే । పరేషామపరేషాం త్వం భూతానామసి భావవిత్ ॥ ౪ ॥ నమో వి

గర్భతేజసా-హతాలోకే నిరస్తసూర్యాదిప్రకాశే-లోకే, హతౌజసో హతప్రభావాః, లోకపాలాః, దిశాం ధ్వాన్తేన అన్ధతమసేన వ్యతికరం వ్యత్యాసం-ఇయం పూర్వాదిగియం పశ్చిమేతి జ్ఞానాభావం-విశ్వసృజే చతుర్ముఖాయ, న్యవేదయన్ -బ్రహ్మసమీపమాగత్య తస్మై విజ్ఞాపయామాసురిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ నివేదనమేవాహ ॥ త్వమేవేతి ॥ హే విభో బ్రహ్మన్ -త్వమేవ-ఏతత్-వేత్థ జానాసి-కిం తదిత్యత్రాహుః, యత్ యస్మాత్, వయం, భృశం, సంవిగ్నాః భీతాః, తత్త్వమేవ వేత్థేత్యర్థః, అహమపి త్వాదృశ ఏవ-అతః కథం జానామీత్యాశఙ్కాయాం పరమాత్మన ఆవేశావతారత్వాత్త్వం సర్వం జానాసీత్యభిప్రేత్యాహుః ॥ నహీతి ॥ కాలేన అస్పృష్టం వర్త్మ జ్ఞానం యస్య-కాలవశాదసంకుచితజ్ఞానినో భగవతః ‹‹ సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ›› ఇత్యుక్తస్య- త్వయా- అవ్యక్తమవిదితం-భగవచ్ఛరీరభూతస్య-తవ నహ్యస్తీత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ఏతదేవ విశదయన్తి ॥ హే దేవ దేవ-దేవానామిన్ద్రాదీనామపి దేవ-హే జగద్ధాతః జగన్నిర్మాతః- లోకనాథశిఖామణే లోకానాం నాథానాం శిఖామణే - పరేషామపరేషాం అస్మదపేక్షయా పూర్వేషాం అర్వాచీనానాం చ-భావవిత్ -అభిప్రాయజ్ఞః, అసి ॥ ౪ ॥ ఏవం పరమాత్మావేశావతారత్వేన బ్రహ్మశరీరకపరమాత్మదృష్ట్యా తస్య సర్వజ్ఞతామభిధాయ-పునస్తద్దృష్ట్యా తద్ధర్మైర్విశిష్టత్వేన నమస్కుర్వన్తి ॥ నమ ఇతి ॥ తే తుభ్యం-నమః-కథంభూతాయ తే, వ్యక్తయోనయే వ్యక్తం కార్యావస్థం జగత్తస్య యోనయే కారణాయ నాహం వ్యక్తయోనిః కింతు పరమాత్మేత్యత్రాహ ॥ గృహీతగుణభేదాయ, గుణానాం భేద రజోగుణో యస్య స గుణభేదః బ్రహ్మా-గృహీతః శరీరత్వేన, గుణభేదః రజోగుణప్రధానః బ్రహ్మా యేన తస్మై, రజోగుణప్రధానబ్రహ్మశరీరకపరమాత్మా, యో, జగత్స్రష్టా, స త్వమేవేత్యర్థః ॥ నేదం త్వద్రూపేణావస్థానం పరమాత్మనః, కర్మాయత్తమిత్యాహ ॥ మాయయా సంకల్పరూపజ్ఞానేనైవ-ఇదం బ్రహ్మాఖ్యం శరీరం ఉపేయుషే గతాయ-ఏతదుపపాదకత్వేన విశినష్టి ॥ విజ్ఞానవీర్యాయేతి ॥ విజ్ఞానమేవ వీ

ర్యం బలం యస్య తస్మై ॥౫॥ ఏవం విదస్య తవ ప్రజానాం త్వన్నిదేశవర్తినామస్మాకమసురైః పరిభవోఽనుచిత ఇతి సూచయన్తో నమస్కుర్వన్తి త్రిభిః॥ యే త్వేతి॥ ఆత్మభావనం ఆత్మనో జీవాన్ దేవమనుష్యాదిరూపేణ భావయతీత్యాత్మభావనస్తం - ఆత్మని స్వాత్మన్యేవ ప్రోతం సందర్శితం భువనం యేన తం - అత ఏవ సదసదాత్మకం కార్యకారణరూపం వస్తుతః స్వాఖ్యాం, పరం విలక్షణం - త్వాం యే - అనన్యేన అవ్యభిచారేణ - భావేన భక్త్యా భావయన్తి ఉపాసతే ॥౬॥ తేషాం - కథంభూతానాం జితశ్వాసేన్ద్రియాత్మనాం - జితాః శ్వాసాః ప్రాణాః, ఇన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణి, ఆత్మా అన్తఃకరణం చ, యైస్తేషాం, అత ఏవ, సుపక్వయోగినాం - సుపక్వః పరిపక్వః, యోగః భక్తియోగో యేషాం తేషాం - అత ఏవ లబ్ధయుష్మత్ప్రసాదానాం భవదనుగ్రహః యైస్తేషాం, కుతశ్చిదపకస్మాదపి, పరాభవో నాస్తి ॥౭॥ యస్యేతి॥ యస్య తవ వాచా వేదాత్మికయా, సర్వాః ప్రజాః - తన్త్యా దామన్యా, గావ ఇవ, యన్త్రితాః సంబద్ధాః - ఆయత్తాః త్వదధీనాః సత్యః - బలిం త్వత్పూజాం - హరన్తి కుర్వన్తి, తస్మై ముఖ్యాయ శ్రేష్ఠాయ - తే - నమః - అనేన స్వసంబన్ధినాం స్వాదేశవర్తినామసురైః పరిభవోఽనుచిత ఇతి సూచితం భవతి ॥౮॥ ఏవం నమస్కృత్యాఽథ స్వాభీప్సితం ప్రార్థయన్తే॥ స త్వమితి॥ హే భూమన్ - స ఉక్తవిధస్త్వం - తమసా అహోరాత్రవిభాగాభావేన, లుప్తాని కర్మాణి యేషామస్మాకం, శం సుఖం, విధత్స్వ కురు, ఆపన్నాన్ ఆపద్గతాన్, నః, అదభ్రా అనల్పా, దయా - యస్యాం తయా, దృష్ట్యా, ఈక్షితుం ద్రష్టుమర్హసి ॥౯॥ కిమిదానీం భవతాం వ్యసనముపస్థితమిత్యత్రాహుః॥ ఏష ఇతి॥ హే దేవ - దితేర్గర్భే అర్పితం నిహితం కాశ్యపం కశ్యపసంబన్ధి, ఓజః వీర్యం, సర్వాః దిశః - తిమిరయత్ అన్ధీకుర్వత్, ఏధసి దారునిచయే, అగ్నిరివ, ఏధతే వర్ధతే ॥౧౦॥ ఏవం దేవైరుక్తో బ్రహ్మా తాన్ ప్రత్యాహేత్యాహ మునిః॥ స ఇతి॥ శ

జ్ఞానవిజ్ఞానవీర్యాయ మాయయేదముపేయుషే । గృహీతగుణభేదాయ నమస్తేఽవ్యక్తయోనయే ॥౫॥ యే త్వానన్యభావేన భావయన్త్యాత్మభావనమ్ । ఆత్మని ప్రోతభువనం పరం సదసదాత్మకమ్ ॥౬॥ తేషాం సుపక్వయోగానాం జితశ్వాసేన్ద్రియాత్మనామ్ । లబ్ధయుష్మత్ప్రసాదానాం న కుతశ్చిత్పరాభవః ॥౭॥ యస్య వాచా ప్రజాస్సర్వా గావస్తన్త్యేవ యన్త్రితాః । హరన్తి బలిమాయత్తాస్తస్మై ముఖ్యాయ తే నమః ॥౮॥ స త్వం విధత్స్వ శం భూమంస్తమసా లుప్తకర్మణామ్ । అదభ్రదయయా దృష్ట్యా ఆపన్నానర్హసీక్షితుమ్ ॥౯॥ ఏష దేవ దితేర్గర్భ ఓజః కాశ్యపమర్పితమ్ । దిశస్తిమిరయన్సర్వా వర్ధతేఽగ్నిరివైధసి ॥౧౦॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ స ప్రహస్య మహాబాహో భగవాఞ్ఛబ్దగోచరః । ప్రత్యాచష్టాత్మభూర్దేవాన్ప్రీణన్రుచిరయా గిరా ॥౧౧॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ మానసా మే సుతా యుష్మత్పూర్వజాః సనకాదయః । చేరుర్విహాయసా లోకాల్లోకేషు విగతస్పృహాః ॥౧౨॥ త ఏకదా భగవతో వైకుణ్ఠస్యామలాత్మనః । యయుర్వైకుణ్ఠనిలయం సర్వలోకనమస్కృతమ్ ॥౧౩॥ వసన్తి యత్ర పు

బ్దగోచరః వేదవేద్యః - స భగవాన్ స్వభూః బ్రహ్మా - ప్రహస్య విహస్య - హే మహాబాహో విదుర - మధురయా గిరా, ప్రీణన్ తర్పయన్, దేవాన్ ప్రత్యాచష్ట ఉక్తవాన్ ॥౧౧॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ ఇత ఆరభ్యానేనాధ్యాయశేషేణాగ్రిమేణాధ్యాయేన॥ మానసా ఇతి॥ హే మానసాః మనస్సముత్పన్నాః, యుష్మత్పూర్వా యుష్మదపేక్షయా పూర్వం జాతాః - మే సుతాః సనకాదయః లోకేషు - విగతాస్పృహా విషయాభిలాషో యేషాం తథోక్తా అపి, లోకాన్ - విహాయసా, నభోమార్గేణ - చేరుః సంచరితవన్తః ॥౧౨॥ తే సనకాదయః - ఏకదా ఏకస్మిన్ కాలే - అమలాత్మనః శుద్ధసత్త్వమయదివ్యమఙ్గళవిగ్రహస్య, వైకుణ్ఠస్య అప్రతిహతైశ్వర్యస్య భగవతః - వైకుణ్ఠస్య సంబన్ధి నిలయం స్థానం ప్రతి - కథంభూతం - సర్వలోకనమస్కృతం సర్వైర్వరర్వాచీనైర్లోకాలోకవాసిభిః నమస్కృతం - యయుర్గతవన్తః - తత్ర వైకుణ్ఠనిలయమితి విష్ణులోకే ఉపరిస్థానముచ్యతే - న తు నిత్యవిభూతిః॥ అష్టమస్కన్ధే ‘‘వైకుణ్ఠః కల్పితో యేన లోకో లోకనమస్కృతః’’ ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ - బ్రహ్మణాపి సమాధిగమ్యస్య పరమాకాశస్య ప్రకృతియుక్తైర్గన్తుమశక్యత్వాత్ ‘‘స్వశ్చూడామణిమాత్మధిష్ణ్యం’’ ఇతి స్వర్గలోకచూడామణిత్వేన వక్ష్యమాణత్వాచ్చ ‘‘వైకుణ్ఠమివ మూర్తిమత్’’ ఇతి వక్ష్యమాణత్వేన - ముక్తప్రాప్యభూమిత్వాభావావగమాచ్చ - వైకుణ్ఠశబ్దవాచ్యత్వం పి వైకుణ్ఠస్య భగవతః స్థానత్వాదుపపన్నమితి జ్ఞేయం ॥౧౩॥ తదేవ వైకుణ్ఠస్థానం వర్ణయతి॥ వసన్తీత్యాదినా ద్వాదశభిః॥ యత్ర వైకుణ్ఠే - అనిమిత్తనిమిత్తేన - నిమిత్తం ఫలం అనిమిత్తం అప్రవర్తకం, నిమిత్తం ఫలం యస్మిన్ తేన - కామాదినిమిత్తరహితేనేత్యర్థః - ధర్మేణ - హరిం - ఆరాధయన్ ఆరాధయన్తో - యే పురుషా వసన్తి, తే సర్వే వైకుణ్ఠస్య భగవత ఇవ మూర్తిరాకారో యేషాం, తే తథోక్తాః - ఆరాధయన్వసన్తీత్యనేన విష్ణులోకవాసినామపి భగవదుపాసకత్వముక్తం ‘‘ధర్మధురీణా యాస్తిష్ఠన్తి యత్ర తే లోకసాక్షిణః’’ ఇత్యాదినా ఐకార్థ్యాత్ - పూర్వమారాధ్య, ఇహాగత్య వసన్తీత్యర్థే పి న విరోధః, న న్వకామేన

ధర్మేణ భగవన్తమారాధయతాం నిత్యవిభూతిరేవ ప్రాప్యా, నత్వసావణ్డాన్తర్వర్తి వైకుణ్ఠలోకః - సత్యం, తఏవ కుతశ్చిత్ప్రతిబన్ధాత్ప్రథమం నిత్యవిభూతిమనవాప్య - ఇమం వైకుణ్ఠమాగత్య - తత్ర భగవదనుభవేన నిరస్తప్రతిబన్ధాకల్పాన్తే తతో నిత్యవిభూతిం గమిష్యన్తీత్యవిరోధః - అత్ర యత్రేత్యాదీనాం లోకపరాణాం యచ్ఛబ్దానాం,, తద్విశ్వగుర్వధికృత,, మిత్యుత్తరత్రాన్వయః * ॥౧౪॥ * యత్ర చ శ్రీవైకుణ్ఠే - శబ్దగోచరః శాస్త్రైకప్రమాణకః, భగవాన్ షాడ్గుణ్యపరిపూర్ణః - ఆద్యం పరమకారణభూతః, వృషః శ్రేష్ఠః - పుమాన్ పరమపురుషః - విరజం రజోగుణేనాననువిద్ధం - సత్వం శుద్ధసత్వమయం, దేహం విష్టభ్య ధృత్వా - స్వానాం నః - స్వకీయానస్మాన్, మృడయన్ సుఖయన్నాస్తే * ॥౧౫॥ * యత్ర శ్రీవైకుణ్ఠే, నిశ్శ్రేయసం నామ నిశ్శ్రేయసాఖ్యం - వనమస్తి - కథంభూతం నిశ్శ్రేయసం - సర్వర్తుశ్రీభిః సర్వేషు ఋతుషు యాః శ్రీః పుష్పాదిసమ్పత్తయ ఏషాం - తైః కామదుఘైః, అభీష్టానివర్షద్భిః - ద్రుమైః - ర్విభ్రాజత్ విశేషేణ భ్రాజమానం - పునర్మూర్తిమత్కైవల్యమివ స్థితం * ॥౧౬॥ * పునస్తమేవ వనం వర్ణయతి త్రిభిః॥ వైమానికాః విమానారూఢాః, సలలనాస్సస్త్రీకాః, యత్ర నిశ్శ్రేయసే వనే, లోకభర్తుర్భగవతో - లోకానాం - యాని శమలాని పాపాని - తాని - క్షపయన్తి నిరస్యన్తీతి తథా - చరితాని చరిత్రాణి - గాయన్తి కథంభూతాస్సన్తో గాయన్తి - అన్తర్జలే - అనువికసదనుస్యన్దమానం - మధుమకరన్దో - యాసాం - మాధవీనాం వాసన్తికమాధవీపుష్పాణాం - గన్ధేన సుగన్ధేన పిణ్డితా అన్తరితా ధీర్యేషాం - తథాభూతా అపి - అనిలం తద్గన్ధప్రాపకం వాయుం, క్షిపన్తస్తిరస్కుర్వన్తశ్చరితాని గాయన్తీత్యర్థః * ॥౧౭॥ * అనేన భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థాన సాన్నిధ్యేప్యతదనాదరేణ తల్లోకస్థానాం భగవద్గుణానుభవ ఏవ నిరతిశయాభిలాష స్సూచితః, కిముత ద్వనస్థానాం పురుషాణాం గుణానుభవాసక్తిరితి, యతస్తిరశ్చాం స్థావరాణామపి తద్వనస్థానాం భగవత్పరతాస్తీత్యాహ॥ పారావతా ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ ప్రథమం తిరశ్చాం భగవత్పరతామాహ॥ పా

యషాస్సర్వే వైకుణ్ఠమూర్తయః। యేఽనిమిత్తనిమిత్తేన ధర్మేణారాధయన్హరిమ్॥౧౪॥ యత్ర చాద్యః పుమానాస్తే భగవాఞ్ఛబ్దగోచరః। సత్వం విష్టభ్య విరజం స్వానాం నో మృడయన్వృషః॥౧౫॥ యత్ర నిశ్శ్రేయసం నామ వనం కామదుఘైర్ద్రుమైః। సర్వర్తుశ్రీభిర్విభ్రాజత్కైవల్యమివ మూర్తిమత్॥౧౬॥ వైమానికాస్సలలనాశ్చరితాని యత్ర గాయన్తి లోకశమలక్షపణాని భర్తుః। అన్తర్జలేఽనువికసన్మధుమాధవీనాం గన్ధేన ఖణ్డితధియోఽప్యనిలం క్షిపన్తః॥౧౭॥ పారావతాన్యభృతసారసచక్రవాకదాత్యూహహంసశుకతిత్తిరిబర్హిణాం యః। కోలాహలో విరమతేఽచిరమాత్రముచ్చైర్భృఙ్గాధిపే హరికథామివ గాయమానే * ॥౧౮॥ మన్దారకున్దకురవోత్పలచమ్పకార్ణపున్నాగనాగబకులామ్బుజపారిజాతాః। * గన్ధేఽర్చితే తులసికాభరణేన తస్యా యస్మింస్తపస్సుమనసో బహుమానయన్తి॥౧౯॥ యత్సంకులం హరిపదానతిమాత్రదిష్టైర్వైదూర్యమారక

రావతాదయశ్శకునివిశేషాః - అన్యభృతాః కోకిలాః - దాత్యూహాశ్చాతకాః బర్హిణో మయూరాః పారావతాదీనాం - యః - కోలాహలః కలకలధ్వనిః - భృఙ్గాధిపే భృఙ్గశ్రేష్ఠే - హరికథామివ - ఉచ్చైర్గాయమానే గానం కుర్వతి సతి - అచిరమాత్రం క్షణమాత్రం - విరమతే సమాప్తో భవతి - వనస్థాః పారావతాదయః కోలాహలం కుర్వన్తో భృఙ్గధ్వనిమాత్రశ్రుత్యైవ యం భృఙ్గరాజో హరికథాం గాయతీత్యభిప్రాయేణ స్వకోలాహలం త్యక్త్వా క్షణమాత్రం భృఙ్గధ్వనిమేవోపశృణ్వన్తీత్యర్థః॥౧౮॥ వనస్థానాం స్థావరాణామపి భగవత్పరతామాహ॥ మన్దారేతి॥ మన్దారపారిజాతౌ సురతరువిశేషౌ - కున్దోఽతిముక్తలతా - కురవకః తిలకవృక్షవిశేషః - ఉత్పలం రాత్రివికాసి - అమ్బుజం దివావికాసి, నాగో నాగకేసరః - అర్ణః పుష్పవృక్షవిశేషః - మన్దారాదయస్సుమనసస్సుగన్ధయోఽపి - తులసికా శ్రీతులసీ - ఆభరణం యస్య - తేన - తులస్యాలఙ్కృతేన భగవతా - గన్ధే తులసీసుగన్ధే - అర్చితే సమ్మానితే సతి - యస్మిన్ వనే - తస్యాః తులస్యాః - తపః బహుమానయన్తి - తద్వనస్థాః పారిజాతాదయో మాదృశేషు సుగన్ధిపుష్పేషు సత్స్వపి - తులస్యాలఙ్కృతో భగవాన్ తులసీమేవ బహుమనుతే -, అహో తులస్యాః పురాకృతం తప ఇతి తులసీమేవ మాత్సర్యముత్సార్య బహుమానయన్తీత్యర్థః,, అత్ర గన్ధైర్వినా తులసికాభరణేనేత్యపపాఠః,, యత్ర స్వగన్ధసదృశగన్ధరహిత తులస్యాః - ఆభరణేన భగవదాభరణం దృష్ట్వా - తస్యాః తులస్యాః - తపో - మహత్పురాకృతమితి బహుమానయన్తీత్యర్థః * ॥౧౯॥ * ఏవం నిశ్శ్రేయసవనమనువర్ణ్య పునస్తమేవ లోకం వర్ణయతి॥ యత్సంకులమితి॥ యద్వైకుణ్ఠం - భక్తానాం విమానైః - స్సంకులం వ్యాప్తం - కథంభూతైర్విమానైః హరేర్భగవతః - పదయోః పాదయోః - యా - ఆనతిః ప్రహ్వీభావః - అనేన, తత్పూర్వికా భక్తిర్లక్ష్యతే - ఆనతిమాత్రేణ విష్టైః - న కర్మయోగాదిభిః ప్రాప్తైరిత్యర్థః - వైదూర్యాదీనాం వికారైః - యేషాం తద్విమానా

౧౯॥ శ్లో॥ పా * గన్ధైర్వినా తులసికా.

రూఢానాం-కృష్ణాత్మనాం బృహన్తి కటితటాని యాసాం-స్మితేన శోభీని ముఖాని యాసాం-తా అపి స్త్రియః-ఉత్స్మయాద్యైః పరిహాసాదిభిః, రజః కామం, నాదధుః నజనయామాసుః - కృష్ణాత్మనామితి హేతుగర్భం విశేషణం కృష్ణే భగవత్యేవ ఆత్మా చిత్తం యేషాం తేషాం, భగవత్యేవనిహితచిత్తత్వాన్న కామమాదధురిత్యర్థః ✻ ॥ ౨౦ ॥ ✻ శ్రీరితి ॥ లక్ష్మీ రూపిణీ విగ్రహధారిణీ- హరిసద్మని యత్ వైకుణ్ఠలోకస్థే భగవద్వేశ్మని-లీలాంబుజేన లీలార్థ-ధృతేన కమలేన, స్వకీయం చరణారవిన్దం క్వణయతీ, సమ్మార్జతీవ సమ్మార్జనం కుర్వతీవ సంలక్ష్యత ఇవ-కథం భూతా శ్రీః-చరణారవిన్దం క్వణయతి నూపురశబ్దయన్తీ - ముక్తదోషా ముక్తా దోషాః రాగాదిదోషా యయా సా, యద్వా ముక్తకోశేన లీలాంబుజస్య విశేషణం-ముక్తః ప్రసారితః-దోషః భుజో-యస్య తేనేతి, కస్మిన్ హరిసద్మని స్ఫటికమయాని కుడ్యాని యస్మిన్-ఉపేత హేమ్ని శోభార్థమస్యాత్ర తత్ర ఉపేతం సంయుక్తం హేమ సువర్ణం యస్మిన్ ఈదృశే భగవద్వేశ్మని, యద్యస్యాః శ్రియః అనుగ్రహేణ, యస్యాః శ్రియః అనుగ్రహాయ మే, శ్రీరస్మాన్ అనుగ్రహం కుర్యాదితి బుద్ధ్యా, అన్యేషాం బ్రహ్మాదీనాం యత్నః ఆరాధనరూపో యత్నః, సాస్యేత్యర్థః-యద్యపి భగవద్వేశ్మని సమ్మార్జనీయరజో నాస్త్యేవ-తథాపి-స్వర్ణపట్టికాలాఞ్ఛితస్ఫటికమయభిత్తిభాగేషు హేమమార్జనీవ లీలాపద్మపరాగపుఞ్జైర్విచిత్రకరశార్దం సమ్మార్జయన్తీ నిరతిశయనిర్మలాసు స్ఫటికమయభిత్తిషు ప్రతిఫలితా సతీ తత్రైవ సంలక్ష్యత ఇవాభూదితి భావః ✻ ॥ ౨౧ ॥ ✻ వాపీష్వితి ॥ అఙ్గ హే దేవాః-యద్-యత్ర లోకే, శ్రీః-భగవతా ఉచ్ఛేషితం చుమ్బితమితి అమత - అమన్యత కిం కుర్వతీ-కిం కృత్వా - విద్రుమమయాని తటాని యాసాం తాసు-అమలాః నిర్మలాః, అమృతతుల్యాః, ఆపః, యాసు తాసు-వాపీషు-నిజవనే స్వకీయ క్రీడావనే-ప్రేష్యాభిః స్వపరిచారికాభిః స్త్రీభిః-అన్వితా-తులసీభిః-ఈశం భగవన్తమభ్యర్చతీ పూజయన్తీ, తదా ఉదకే ప్రతిబిమ్బితం, స్వలకం శోభనా అలకాః చూర్ణకున్తలాః యస్య, ఉన్నతా నాసికా యస్య, తత్-స్వవక్త్రం, వీక్ష్య దృష్ట్వా, నిరతిశయవిమలాసు, వా

తహేమమయైర్విమానైః । యేషాం బృహత్కటితటాః స్మితశోభిముఖ్యః కృష్ణాత్మనాం న రజ ఆదధురుత్స్మయాద్యైః ॥ ౨౦ ॥ శ్రీరూపిణీ క్వణయతి చరణారవిన్దం లీలాంబుజేన హరిసద్మని ముక్తదోషా । సంలక్ష్యతే స్ఫటికకుడ్య ఉపేతహేమ్ని సమ్మార్జతీవ యదనుగ్రహణేఽన్యయత్నః ॥ ౨౧ ॥ వాపీషు విద్రుమతటాస్వమలామృతాప్సు ప్రేష్యాన్వితా నిజవనే తులసీభిరీశమ్ । అభ్యర్చతీ స్వలకమున్నసమీక్ష్య వక్త్రముచ్ఛేషితం భగవతేత్యమతాఙ్గ యచ్ఛ్రీః ॥ ౨౨ ॥ యన్న వ్రజన్త్యఘభిదో రచనానువాదాచ్ఛృణ్వన్తి యేఽన్యవిషయాః కుకథా మతిఘ్నీః । యాస్తు శ్రుతా హతభగైర్నృభిరాత్తసారాస్తాంస్తాన్ క్షిపన్త్యశరణేషు తమస్సు హన్త ॥ ౨౩ ॥ యేఽభ్యర్థితామపి చ నో నృగతిం ప్రపన్నా జ్ఞానం చ తత్త్వవిషయం సహధర్మ యత్ర । నారాధనం భగవతో వితరన్త్యముష్య సమ్మోహితా వితతయా బత మాయయా తే ॥ ౨౪ ॥ యచ్చ వ్రజన్త్యనిమిషామృషభానువృ

పీనామప్సు, తులసీభిరీశమర్చయన్తీ-లక్ష్మీః -ఉదకసమీపే స్వముఖం సనిధాయ, తత్ర ప్రతిబిమ్బితం స్వముఖం భగవన్ముఖమనుసన్ధాయ, అహో భగవాన్మమ్మ్ ముఖం చుమ్బితి ఇతి మేన ఇత్యర్థః - అనేన లక్ష్మ్యా సౌభాగ్యం సూచ్యతే ✻ ॥ ౨౨ ॥ ✻ పునః కథం భూతం తద్వైకుణ్ఠస్థానమిత్యత ఆహ ॥ యదితి ॥ యత్, యద్వైకుణ్ఠస్థానం తే-న వ్రజన్తి-న ప్రాప్నువన్తి, కే తే ఇత్యత ఆహ ॥ అఘభిదః, అఘం పాపం భినత్తి నిరస్యతీత్యఘభిత్, హరిః, తస్మాత్, అన్యవిషయాః అర్థకామాదివిషయాః, అత ఏవ, రచనానువాదాన్, మతిఘ్నీః, రచ్యన్తే సంపాద్యన్తే అనయేతి రచనా-ఉపాయః -తస్యానువాదాత్ అనుకీర్తనాత్, స్వసంపాదనోపాయబోధకదణ్డనీతికామతన్త్రాద్యనుకీర్తనాత్, మతిఘ్నీః బుద్ధిభ్రంశకరీః, కుకథాః, యే శృణ్వన్తి త ఇత్యర్థః-పునః కుకథా ఏవ విశినష్టి-యాస్తు కుకథాః-హతభగైః నిర్భాగ్యైః నృభిర్నరైః, శ్రుతాః, అత ఏవ, ఆత్తసారాః ఆత్తః స్వీకృతః సారః శ్రోతౄణాం పుణ్యం యాభి, రేవం భూతాః సత్యః, తాంస్తాన్ శ్రోతౄన్, అశరణేషు నిరాలమ్బనేషు-తమస్సు నరకేషు, క్షిపన్తి పాతయన్తి ✻ ॥ ౨౩ ॥ ✻ ప్రసఙ్గాత్తానేవార్థకామపరాన్ శ్రోతౄన్ శోచయతి ॥ య ఇతి ॥ యే హతభాగ్యాః, అభ్యర్థితాం ప్రార్థనీయాం, నృగతిం మనుష్యజన్మ, ప్రపన్నా అపి-యత్ర మనుష్యజన్మని, సహధర్మ నివృత్తిధర్మసహితం, జ్ఞానం తత్త్వజ్ఞానం-నో ప్రపన్నాః న ప్రాప్తాః, అత ఏవ భగవత ఆరాధనం, సంసిద్ధిసాధనం భజనం, న వితరన్తి న కుర్వన్తి కిం త్వముష్య భగవతః, వితతయా దురత్యయయా మాయయా, హతభాగ్యాస్సంమోహితా భవన్తి, బతేతి ఖేదే, యద్వా, తత్త్వజ్ఞానం, సధర్మ యత్ర యస్మిన్మనుష్యజని, యన్మనుష్యజన్మసాధ్యం, తాదృశీం గతిం ప్రపన్నా భగవత ఆరాధనం న కుర్వన్తి కిం త్వస్య మాయయా సంమోహితా ఏవేత్యన్వయః, అస్మిన్పక్షే అభ్యర్థితామపి చ నో ఇత్యత్ర, నః, అస్మాభి, రప్యభ్యర్థనీయాం ప్రార్థనీయాం నృగతిమిత్యర్థః ✻ ॥ ౨౪ ॥ ✻ ఏవం భగవత్కథాదిషు విముఖానాం తల్లోకాప్రాప్యత్వమభిధాయ-తాంశ్చానుశోచ్య-తత్కథా

శ్రీవత్సప్రవణచిత్తైస్తల్లోకస్య ప్రాప్యత్వమాహ ॥ యచ్చేతి ॥ యద్వైకుణ్ఠనిలయం-అనిమిషాం దేవానాం-వృషభః శ్రేష్ఠో భగవాన్-తస్య అనువృత్త్యా భక్త్యా - వ్రజన్తి-కథంభూతా వ్రజన్తి, దూరేయమాద్యుచితసత్స్పృహణీయశీలాః-దూరే చిరకాలేన-యమాద్యుచితశ్లాఘ్యశీలాః, "దూరేయమాహ్యుపరినస్స్పృహణీయశీలాః," ఇత్యపి పాఠః-తత్ర - ఉపరి ఉపరిస్థితం, యద్వైకుణ్ఠనిలయం వ్రజన్తి-కథంభూతాః-నః అస్మాభిరపి-స్పృహణీయం శ్లాఘనీయం, శీలం, యేషాం తే-దూరే చిరకాలేన-యమః యమోపలక్షితశమదమాదిగుణో యేషాం తే, కిం చ-భర్తుః హరేః-సుయశసః మిథః పరస్పరం, కథనేన, యోఽనురాగస్తేన-యద్వైక్లబ్యమధార్ష్ట్యం-తేన - యా, బాష్పకలా తయా పులకీకృతం ఉదఞ్చితరోమ అఙ్గం శరీరం యేషాం తే, వ్రజన్తీత్యర్థః ✻ ॥౨౫॥ ✻ ఏవం వైకుణ్ఠనిలయమనువర్ణ్య అథానన్తరకథాం స్తౌతి ॥ తదితి ॥ మునయస్సనకాదయః, తత్ ఉక్తవిధం-వికుణ్ఠం వైకుణ్ఠనిలయం-యోగమాయాబలేన అణిమాద్యైశ్వర్యబలేన- ఉపేత్య ప్రాప్య-అపూర్వాం తత్పూర్వమననుభూతాం, పరాం ఉత్కృష్టాం-ముదం సన్తోషం-ఆపుః ప్రాపుః-కథంభూతం వైకుణ్ఠం-అపూర్వం అదృష్టపూర్వం-విబుధాగ్ర్యాః దేవశ్రేష్ఠాః-తేషాం-విమానైః శోచిః ప్రకాశో యస్మిన్-విచిత్రం అద్భుతం, దివ్యం అమానుషం, భువనైః, ఏకం ప్రాధాన్యేన-వన్ద్యం బహుమన్తవ్యం-తత్ర హేతుః-విశ్వగురుణా భగవతా - అధికృతం అధిష్ఠితం ✻ ॥ ౨౬ ॥ ✻ తస్మిన్ వైకుణ్ఠే షట్ కక్ష్యాః ప్రాకారద్వారాణి, అతీత్య అతిక్రమ్య- అసజ్జమానాః భగవద్దిదృక్షాశ్రద్ధయా తత్తద్వస్తుదర్శనే ఆసక్తిరహితాః, మునయస్సనకాదయః, అథ అనన్తరం -సప్తమ్యాం కక్ష్యాయాం , దేవౌ-అచక్షత దృష్టవన్తః-కథంభూతౌ దేవౌ

త్యా ✻ దూరేయమాద్యుచితసత్స్పృహణీయశీలాః। భర్తుర్మిథస్సుయశసః కథనానురాగవైక్లవ్యబాష్పకలయా పులకీకృతాఙ్గాః ॥౨౫॥ తద్విశ్వగుర్వధికృతం భువనైకవన్ద్యం దివ్యం విచిత్రవిబుధాగ్ర్యవిమానశోచిః ।ఆపుః పరాం ముదమపూర్వముపేత్య యోగమాయాబలేన మునయస్తదథో వికుణ్ఠమ్ ॥౨౬॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ తస్మిన్నతీత్య మునయష్షడసజ్జమానాః కక్ష్యాస్సమానవయసావథ సప్తమాయామ్। దేవావచక్షత గృహీతగదౌ పరార్ధ్యకేయూరకుణ్డలకిరీటవిటఙ్కవేషౌ ॥ ౨౭ ॥ మత్తద్విరేఫవనమాలికయా నివీతౌ విన్యస్తయాఽసితచతుష్టయబాహుమధ్యే ।వక్త్రం భ్రువా కుటిలయా స్ఫుటనిర్గమాభ్యాం రక్తేక్షణేన చ మనాగ్రభసం దధానౌ ॥౨౮॥ ద్వార్యేతయోర్నివివిశుర్మిషతోరపృష్ట్వా పూర్వా యథా పురటవజ్రకవాటికా యాః । సర్వత్ర తేఽవిషమయా మునయస్స్వదృష్ట్యా † యే సంచరన్త్యవిహతా విహతాభిశఙ్కాః ॥౨౯॥ తాన్వీక్ష్య వాతరశనాంశ్చతురః కుమారాన్వృద్ధాన్ దశార్ధవయసో విదితాత్మతత్త్వాన్। వేత్రేణ చాస్ఖలయతామతదర్హణాంస్తౌ తేజో విహస్య భగవత్ప్రతికూలశీలౌ ॥ ౩౦ ॥ తాభ్యాం మిషత్స్వనిమిషేషు నిషిధ్యమానాస్స్వర్హత్తమా హ్యపి హరేః ప్ర

వౌ - సమానం వయో యయోస్తౌ, గృహీతే గదే యాభ్యాం తౌ-పరార్ధ్యైః శ్రేష్ఠైః కేయూరాదిభిః విటఙ్కో రుచిరః వేషః యయోః ✻ ॥౨౭॥ ✻ పునస్తావేవ వర్ణయతి ॥ మత్తేతి ॥ అసితం నీలం-యద్బాహుచతుష్టయం-తస్య మధ్యే, విన్యస్తయా-మత్తాః ద్విరేఫాః భ్రమరాః యస్యాం తయా, వనమాలయా, నివీతౌ, వనమాలాం కణ్ఠాలమ్బినీం కృతవన్తౌ ఇత్యర్థః-భ్రువా-కుటిలయా భ్రువా, స్ఫుటౌ వికసితౌ - యౌ-నిర్గమౌ శ్వాసమార్గౌ నాసాపుటే-తాభ్యాం, రక్తే క్షణేన చ రక్తనేత్రేణ చ, మనాక్ ఈషత్, రభసం ఉగ్రం యథా భవతి తథా, వక్త్రం, దధానౌ ✻ ॥ ౨౮ ॥ ✻ ద్వారీతి ॥ ఏతయోర్దేవయోః-మిషతోః పశ్యతోస్సతోః-తౌ-వనాదృత్య అపృష్ట్వైవ - యాః పూర్వాః ద్వారః-కనకవజ్రమయకవాటికాః యథా నివివిశుః - తథాఽస్యాం సప్తమాయాం ద్వారి నివివిశురిత్యర్థః ॥ అపృష్ట్వైవ నివేశే కారణమాహ ॥ యద్యస్మాత్- తే మునయః, అవిషమాయసమయాః, విద్యావినయసంపన్నే చ బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని, "ఇత్యుక్తవిషయా-స్వదృష్ట్యా, విగతాభిశఙ్కాః -అత ఏవ సర్వత్ర - అవిహతాః అనివారితాశ్చరన్తి, "యే సంచరన్తీతి పాఠే," మునయస్సర్వత్రావిహతాశ్చరన్తి, తే నివివిశురిత్యేకాన్వయః ✻ ॥ ౨౯ ॥ ✻ తానితి ॥ భగవత్ప్రతికూలశీలౌ, తౌ దేవౌ, వాతరశనాన్ నగ్నాన్, వృద్ధానపి, దశార్ధవయసః పఞ్చవర్షబాలకవదవస్థితాన్ విదితం ఆత్మతత్త్వం పరమాత్మయాథాత్మ్యం, యైస్తాన్, మునీన్-వీక్ష్య, తేజః తేషాం ప్రభావం విహస్య అహో అతిప్రభవతాం ధార్ష్ట్యమిత్యేవం పరిహాస్యేత్యర్థః అతదర్హాన్ నివారణానర్హాన్, వేత్రేణ, దణ్డేన, వకారాద్వాచా చ, అస్ఖలయతాం నివారితవన్తౌ, భగవత్ప్రతికూలశీలావితి హేతుగర్భం, భగవత్ప్రతికూలశీలత్వాన్నివారితవన్తావితి భావః ✻ ॥ ౩౦ ॥ ✻ తాభ్యామి

౨౫॥శ్లో॥పా ✻ దూరేయమాహ్యుపరినస్స్పృహణీయ. ౨౯॥శ్లో॥పా † యేసంతరన్త్యవిహతా.

ఽహో దేవస్య భగవతః, ప్రతిహారపాభ్యాం ద్వారపాలాభ్యాం, తాభ్యాం దేవాభ్యాం, అనిమిషేషు అన్యేషు దేవేషు - మిషత్సు పశ్యత్సు, అర్హత్తమాః స్వయం పూజ్యా అపి, హరేర్మహానుభావాః నివారణేన పరిమ్లానాః - అతఏవ, సుహృత్తమో భగవాన్, తస్య, దిదృక్షితం దర్శనేచ్ఛా, తస్య భఙ్గేన - హేతునా, ఈషత్కామానుజేనాల్పక్రోధేన, సహసైవ - సహసా తస్మిన్, ఉపప్లుతాని వ్యాకులాని, అక్షీణి యేషాం - తథాభూతాస్సన్తః, ఊచుః॥ ౩౧॥ * ఉక్తిమేవాహ॥ కో వామిత్యాదిభిస్త్రిభిః॥ ఉచ్చైశ్చర్యమాణయా, భగవత్పరిచర్యయా - ఇహాస్మిన్ వైకుణ్ఠలోకే, ఏత్య ప్రాప్య, ఇమం లోకం ప్రాప్యేత్యర్థః, నివసతాం - తద్ధర్మిణాం, తత్సమానధర్మిణాం - కో వా - విషమస్స్వభావః - ఇహ నివసతాం నిరుపమస్వభావోఽన్యస్య నాస్తీత్యర్థః॥ నను ద్వారపాలకయోరావయోరయం ధర్మ ఏవ - నూతనప్రవేశనిరోధనం, నవ్యవాసస్యానుకూలదణ్డధారత్వాదిత్యాశఙ్కాయామాహ॥ అస్మిన్నితి॥ ప్రశాన్తాః పురుషా యస్మిన్, గతో విగ్రహః కలహో యస్మాత్తస్మిన్, తస్మిన్లోకే, పారుష్యవివాదాదిదోషరహితేఽస్మిన్ లోకే, ఆత్మవత్ ఆత్మానమివ, అన్యోన్యసకలశత్రుకల్పకః ప్రవిశన్తీతి త్వేవం పరిశఙ్కనీయః, కుహకయోః కపటిలిఙ్గినోస్తయోర్వాం యువయోః కో వాస్తి, యది పరిశఙ్కనీయస్స్యాత్ తదా భవద్భ్యాం కశ్చిత్కుహకో లోకేఽత్ర స్థితస్స్యాదిత్యయం శఙ్కనీయో నివారణీయశ్చ, అన్యథా ప్రశాన్తాద్యాపాతాపత్తిశ్చ - యతస్తు ఇహ, ప్రాకృతవాక్పారుష్యవివాదాదిదోషరహితోఽయం దేశః - అత ఇయమాశఙ్కాఽనుపపన్నేత్యర్థః ॥ ౩౨॥ * నన్వస్త్వయం లోక ఏవం, కిన్తు ద్వారస్యైతస్య కశ్చిత్కుహక, తథాపి భవతామన్తఃప్రవేశో భగవతోఽనిష్ట ఇతి నుత్త్వా వారయావ ఇత్యత్రాహ ॥ నహీతి॥ సమస్తం విశ్వం కుక్షౌ యస్య, తస్మిన్ భగవతి, అన్తరం, అయమన్తఃప్రవేశయోగ్యో, నాయమిత్యేతదన్తరం, వైషమ్యం, న హ్యాస్తీత్యర్థః॥ సమస్తకుక్షావితి విశేషణేన, భగవతా స్వోదరే నివేశ్యమానం జగద్వైషమ్యం ... నివారితమిత్యభిప్రేతం, భగవత్యన్తరాభావమేవాహ, యత్ర యస్మిన్, స్వాత్మని పరమాత్మని, ఆత్మానం జీవాత్మానం, నభసి మహాకాశే, నభో ఘటాద్యాకాశమివ, ధీరా యోగినః, పశ్యన్తి అపృథక్సిద్ధత్వే

~~~

నీహారపాభ్యామ్। ఊచుస్సుహృత్తమదిదృక్షితభఙ్గ ఈషత్కామానుజేన సహసా త ఉపప్లుతాక్షాః॥ ౩౧ ॥ మునయ ఊచుః ॥ కో వా ఇహైత్య భగవత్పరిచర్యయోచ్చైస్తద్ధర్మిణాం నివసతాం విషమస్స్వభావః । అస్మిన్ప్రశాన్తపురుషే గతవిగ్రహే వాం కో వాఽఽత్మవత్కుహకయోః పరిశఙ్కనీయః ॥ ౩౨ ॥ న హ్యన్తరం భగవతీహ సమస్తకుక్షావాత్మానమాత్మని నభో నభసీవ ధీరాః । పశ్యన్తి యత్ర యువయోస్సురలిఙ్గినోః కిం వ్యుత్పాదితం హ్యుదరభేది భయం యతోఽస్య॥ ౩౩। తద్వామముష్య పరమస్య వికుణ్ఠభర్తుః కర్తుం ప్రకృష్టమిహ

~~~

తాన్ సంబన్ధమిత్యర్థః, అథవా, అవిభాగసామ్యమేవ నభోదృష్టాన్తః, న తు తాదాత్మ్యదృష్టాన్తః, తస్యాకాశప్రదేశానాం - పార్థివానాం ఘటపటాదీనామివ తత్త్వేన తాదాత్మ్యాసంభవాత్, ఆకాశస్య ప్రదేశభేదానభ్యుపగమే, ఘటాదేర్విమత్త్వమాకాశస్యాల్పత్వం వా ప్రసజేత్, అథవా - కింఘటాదేః కృత్స్నేనాకాశేన సంబన్ధః, ఉత ప్రదేశభేదేన, పూర్వస్మిన్పక్షే, ఘటాదేర్విభుత్వమాకాశస్యాల్పపరిమాణత్వం వా, ద్వితీయే తు, ప్రదేశభేదాఙ్గీకార ఏవ, వేదాన్తినిష్ఠనభో నిరవయవ వాదోఽపసిద్ధాన్తః, వేదాన్తేషు తస్యాం నిషేధనపక్షే ... ప్రదేశా, లోకవేదాం తేనవాయుత్వేన పరిణామవాదాత్, నభ్యుత్పత్తిప్రలయరహితత్వాచ్చ, అతఏవ ‹‹ఘటద్వంసే ఘటాకాశో నాశమేతి నభో యథా॥ బ్రహ్మణో హోయమద్వంసే ... తథాపరమ›› ఇతి శౌనకవచనమపి, నభస్యం శభేదాభిప్రాయమేవ, జీవస్య పరస్మాదాత్మన ఔపాధికస్వపృథక్సిద్ధిదృష్టాన్తసహ్యత్వం పరం వేదితవ్యం, ‹‹యథాఽగ్నేరుగ్నిసంయిత్తస్సమానత్వముపైతి›› ఇతి త్రైవిధ్యాభిప్రాయాకారేణాభిధానాత్, ఆత్మజీవాత్మనః పరమాత్మానం ప్రతిశరీరతత్వ, స్వాభావికస్య పృథక్సిద్ధతైకస్యావాభావ్యా, జీవపరయోరివాస్తవైధర్మ్యేపి, జ్ఞానైకాకారత్వేన సామ్యాచ్చావిభాగవచనదృష్టాన్తః, అతఏవ హ్యవిభాగేనోపాసనం ముక్తానుభవశ్చ బ్రహ్మసూత్రే ‹‹ఆత్మేతి తూపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తి చ›› ‹‹అవిభాగేన దృష్టత్వాత్›› ఇతి చ అతో యథోక్త ఏవార్థః, అతో భగవతస్సర్వాత్మకత్వాన్నైవైషమ్యమస్తీత్యర్థః, సురలిఙ్గినోః అనుకూలవేషయోః - యువయోః - సురలిఙ్గిభ్యాం యువాభ్యామిత్యర్థః, కిం వ్యుత్పాదితం, భగవత్పరహితేఽస్మిన్ దేశే, కిం భవద్భ్యాం న స్యాద్వివారణవ్యుత్పత్తిః కృతా - నహ్యత్రైవంవిధవ్యుత్పత్తిసంభవః - అస్య దేశస్య - ఉదరభేది - ఉత్, అపి అక్రమం అల్పం, భేదం అన్తరం - వైషమ్యమితి యావత్ - తద్వత్ ఉదరభేది అల్పమప్యన్తరనిమిత్తమిత్యర్థః, ఏవంవిధం భయం యతః కారణాదనగమ్యతే - తాదృశవ్యుత్పత్తిః కిం కృతేత్యర్థః ‹‹యద్వా›› యథాఽన్యస్య రోగాదేరుదరభేదయుక్తం భయం భవతి - తథాఽస్య హరేస్తాదృగ్భయం యేన కారణేన సురవేషధారిణోర్యువయోర్విశేషేణోత్పాదితం త - త్కిం - నకిం ... ॥ ౩౩॥ * తత్తస్మాత్, అముష్య పరమస్య సమాభ్యధికరహితస్య, వికుణ్ఠభర్తుర్వైకుణ్ఠనాథస్య, మన్దబుద్ధిభ్యాం,

వాంయువాభ్యాం, వికుణ్ఠభర్తుస్సంబన్ధిభ్యాంయువాభ్యాం-కర్తుం-యత్ప్రకృష్టంయుక్తం-త్వ-ధీమహివిచారయామః-కింతదితిచేత్-ఇతఃలోకాల్లోకాన్-వ్రజతగచ్ఛత-కాన్ లోకానిత్యత్రాహ॥ అన్తరభావదృష్ట్యాపరకీయస్వకీయవైషమ్యసద్భావబుద్ధ్యా-పాపీయసః-త్రయః-కామక్రోధలోభరూపాః-రిపవఃశత్రవః-యత్రయేషులోకేషు-భవన్తి తాన్వ్రజతేత్యర్థః యదిభగవదభిప్రాయేణవయంనాపరాధినః-యువామేవాపరాధినౌతతో వ్రజతమిత్యాశయః ‚‚అస్మాసువాయదుచితోధిక్రియతాంసదణ్డో యేఽనాగసావయనయుష్మవాకిల్బిషేణే‚‚తివక్ష్యమాణత్వాత్,, ననుసమహాత్మాసుదుర్లభ,, ఇతిభగవతాగీతత్వాత్కదంనిత్యసద్గానాంశాపానుభవః- తేహి - సదాసమస్తహేయరహితాఃనిత్యాసంకుచితజ్ఞానైశ్వర్యాదిగుణాశ్చ‚‚నిత్యజ్ఞానక్రియైశ్వర్యభోగోపకరణాన్వితా,, ఇతిహ్యుచ్యతే ‚‚సత్యం,, తథావిధాఃపరమాకాశవర్తినఃపురుషాః - ఇమౌతుద్వారపాలౌ-పరమవ్యోమనిలయనిత్యసిద్ధభగవత్పరిజనసమానరూపౌ-సుకృతవిశేషాల్లబ్ధద్వాస్స్థాధికారౌ-అన్యథాభగవద్భక్తప్రాతికూల్యాయోగాత్-లక్ష్మ్యాఃప్రవేశనివారణాయోగాచ్చ - సాక్షాద్భగవత్పరిజనానాంహి-నిత్యజ్ఞానక్రియైశ్వర్యవచనాద్భగవదభిప్రాయానభిజ్ఞత్వంనోపపద్యతే-భగవదనుచరత్వప్రాప్తిశ్చానుష్ఠానవిశేషాన్భవతీతిస్మర్యతే‚‚భూమావ్రస్తగశౌయీచవిష్ణోరనుచరోభవే,,దిత్యాది-యథా- అనన్తవైనతేయవ్యతిరేకేణనాగసుపర్ణజాతీయాబహవోవిద్యన్తే, ఏవంసుకృతవశాద్భగవత్పరిజనతుల్యరూపతామాపన్నాబహవస్సంభవన్తి అత్రాపి‚‚వసన్తియత్రపురుషాస్సర్వేవైకుణ్ఠమూర్తయః-యేఽనిమిత్తనిమిత్తేనధర్మేణారాధయన్ హరి,,మితిసామాన్యతఉక్తః‚‚కౌవాఇహైత్యభగవత్పరిచర్యయోచ్చై,,రిత్యనయోర్భగవదారాధనేనతద్దశప్రాప్తిర్విశేషతఉక్తా॥కించ॥ నన్దస్సునన్దోఽథజయోవిజయఃప్రబలోబలః॥కుముదఃకుముదాక్షశ్చవిష్వక్సేనఃపతత్రిరాట్-జయశ్చశ్రుతదేవశ్చపుష్పదన్తోఽథసాత్వతః- సర్వేనాగాయుతప్రాణాశ్చమూస్తేజఘ్నురాసురీ,,రితి త్రివిక్రమణకాలేజయవిజయస్థానావగమాచ్చ, శాపాభిభూతౌజయవిజయా

ధిమహామనన్ధిభ్యామ్।లోకానితో వ్రజతమన్తరభావదృష్ట్యా పాపీయసస్త్రయఇమేరిపవోఽస్యయత్ర॥౩౪॥
తేషామితీరితముభావవధార్య ఘోరం తద్బ్రహ్మదణ్డమనివారితమస్త్రపూగైః । సద్యోహరేరనుచరావురుబిభ్యతస్తత్పాదగ్రహావపతతామతికాతరేణ॥౩౫॥ భూయాదఘోనిభగవద్భిరకారిదణ్డోయోఽనౌసహరేతసురహేళనమప్యశేషమ్ । మావోఽనుతాపకలయాభగవత్స్మృతిఘ్నో మోహోభవేదపితునౌవ్రజతోరధోఽధః॥౩౬॥ ఏవంతదైవభగవానరవిన్దనాభస్స్వానాంవిబుధ్యసదతిక్రమమార్యహృద్యః । తస్మిన్యయాపర

సాక్షాజ్జయవిజయాభ్యామన్యావిశ్చితౌ-కృష్ణావతారేశాపాన్మోక్ష్యమాణయోస్తయో-ర్వామనావతారేపారిషదత్వాపత్త్యనుపపత్తేః-అస్యలోకస్యపరమాకాశాదన్యత్వంపూర్వముపపాదితం-అతస్త్రపాద్విభూతివర్తిభగవత్పరిజనవ్యతిరిక్తత్వమనయోస్సిద్ధమితినప్రమాణాన్తరవిరోధః ॥౩౪॥ అథైవంమునిభిరుక్తౌభగవద్ద్వాస్స్థౌతేషాంపాదమూలేపతితౌవిజ్ఞాపయామాసతురిత్యాహ॥ తేషామితిద్వాభ్యామ్॥ తేషాంమునీనాం, తత్, ఈరితంభాషణం-కథంభూతం - బ్రహ్మదణ్డంబ్రహ్మశాపరూపం-అతఏవ-అస్త్రపూగైఃఅస్త్రసమూహైః, అనివారితంఅనివారణీయం-ఇత్యుక్తప్రకారేణ-అవధార్యశ్రుత్వా-సద్యఃతదైవ-హరేః-అనుచరౌభృత్యౌ- అతికాతర్యేణ-తత్పాదగ్రహౌ తేషాంమునీనాంపాదగ్రహౌపాదౌగృహీతవన్తౌ-ఉరుబిభ్యతః-ఉరుఅధికం-బిభ్యతఃభీతాన్ - అహోఅస్మాభిర్నిరపరాధాభ్యాంభగవద్భక్తాభ్యామపరాద్ధ, మనేనభాగవతాపచారేణవయముపసంసరేమేతిభయకమ్పితాన్ మునీన్ప్రతి- అపతతాం దణ్డవత్ప్రణామపూర్వకంవిజ్ఞాపయామాసతురిత్యర్థః ॥౩౫॥ విజ్ఞాపనమేవాహ॥ భూయాదితి॥అఘోనిఅపరాధవతి-య-ఉచితోదణ్డః-స-భగవద్భిర్యుష్మాభిఃరకారికృతః-నాత్రకశ్చిద్భవతామపరాధః-అతోఽసౌదణ్డః-నౌ-ఆవయోఃభూయాత్-అశేషంసురహేళనం-భవత్తిరస్కారరూపంపాపంచ-హరేతఅపనుద్యాచ్చ, కింతు-అధోఽధః-మూఢయోనిషువ్రజతోరపి-నౌ ఆవయోః-భగవద్విషయస్మృతినాశకః మోహః-వః యుష్మాకం-అనుతాపకలయా-యః, కృపానిమిత్తోనుతాపః-తస్య- కలయాలేశేన-మాభవేత్ నభవే,దిత్యనుగృహ్ణీతేత్యర్థః ॥౩౬॥ ఏవంస్వానాంమహత్స్వతిక్రమముపరాధం-తదైవతత్క్షణమేవ- అవబుధ్యజ్ఞాత్వా - ఆర్యాణాంభక్తానాం హృద్యఃమనోజ్ఞః-అరవిన్దనాభోభగవాన్-తస్మిన్-యత్రదేశేసనకాదయోద్వాస్స్థౌచ-తత్రదేశే, యయౌజగామ-కథంభూతస్సన్-సహశ్రీఃలక్ష్మీసహితః-పరమహంసా-యేమహామునయఃసనకాదయ - స్తైరన్వేషణీయౌసంశీలనీయౌ-చరణౌ-చలయన్ మచ్చరణదర్శనప్రతిఘాతహేతుకంక్రోధం-తౌ-దర్శయన్నపనయిష్యామీతిత్వరావ్యాజేన-పద్భ్యామేవయయావితిభావః- మిథునస్యైవోపాస్యత్వప్రాప్యత్వద్యోతనాయ - మాతృసన్నిధానుతరాంతేషాంకోపముపశమ

ముఖంచ-సశ్రియఅగమనమిత్యభిప్రాయః ॥౩౭॥ అథాగచ్ఛన్తం భగవన్తమనన్యప్రయోజనైః సనకాదిభిః ॥౩౮॥ ఆగతమా ఖ్యాతం భగవన్తం- తేమునయః-అపశ్యన్, అక్ష్ణోర్విషయం-చక్షుర్విషయమాత్మనో భగవన్తం, స్వపుమ్భి స్స్వపార్షదైః-ప్రతిహృతం ప్రత్యాహృతం-మౌపయికం-ఛత్రచామరాదియుపకరణం యస్యతం, స్వానాం భక్తానాం,యస్సమాధిః, తస్య, భాగ్యం ఫలం-అక్ష్ణోః విషయం-అక్షివిషయం-సమాధిభాగ్యం హంసవత్ శ్రియౌ యయోః, తయోః-వ్యజనయోః చామరయోః, శివవాయునా-లోలచ్ఛుభ్ర ఆతపత్రం ఛత్రం-తదేవ శశీ-తస్య, కేసరాః ముక్తాదామవిలమ్బాః, తేభ్యశ్శీకరాః-బిన్దవః-తేభ్యో అమ్బు-సలిలం, హంససదృశా చామరయోః ప్రశంసావాయునా లోలచ్ఛుభ్రాతపత్ర-శశికేసర-శీకరామ్బుమిత్యర్థః ॥౩౮॥ కృత్స్నప్రసాదసుముఖం-కృత్స్నప్రసాదో పూర్ణానుగ్రహః-తత్ర సుముఖం పూర్ణానుగ్రహం కర్తుమన్తరభిముఖమిత్యర్థః, స్పృహణీయధామకం కామనీయ ధామ-ఆశ్రయం, స్నేహయుక్తోయోఽవలోకః,తస్య, కలయా-ప్రసరణేన హృది సంస్పృశన్తం చిత్తం హరన్తమిత్యర్థః, పృథౌ విశాలే చ శ్యామే ఉరసి-శోభితయా ప్రకాశమానయా- శ్రియాలక్ష్మ్యా, స్వర్లోకస్య చూడామణిమివస్థితం, ఆత్మధిష్ణ్యం స్థానం- వైకుణ్ఠలోకం-సుభగయన్తమివశోభయన్తమివస్థితమ్ ॥౩౯॥ పీతాంశుకే పృథునితమ్బిని విస్ఫురన్త్యా- కాఞ్చ్యా మేఖలయా-పృథునితమ్బే పరివృతే పీతామ్బరోపరి విరాజమానయా కాఞ్చ్యేత్యర్థః, అలిభిర్భ్రమరైః, విరుతయా నాదితయా,వనమాలయా చ, మధుపానమత్తైర్భ్రమరైర్యుక్తయేత్యర్థః - ఉపలక్షితమిత్యధ్యాహారః- య

మిహాంసఉహామునీనామస్వేషణే చరణౌ చలయన్సహాస్యైః ॥౩౭॥ తం త్వాగతం ప్రతిహృతౌపయికం స్వపుమ్భిస్తేఽచక్షతాక్షవిషయం స్వసమాధిభాగ్యమ్। హంసశ్రియోర్వ్యజనయోశ్శివవాయులోలచ్ఛుభ్రాతపత్ర శశికేసరశీకరామ్బుమ్ ॥౩౮॥ కృత్స్నప్రసాదసుముఖం స్పృహణీయధామ స్నేహావలోకకలయా హృది సంస్పృశన్తమ్। శ్యామే పృథావురసి శోభితయా శ్రియా స్వశ్చూడామణిం సుభగయన్తమివాత్మధిష్ణ్యమ్ ॥౩౯॥ పీతాంశుకే పృథునితమ్బిని విస్ఫురన్త్యా కాఞ్చ్యాఽలిభిర్విరుతయా వనమాలయా చ। వల్గుప్రకోష్ఠవలయం వినతాసుతాంసే విన్యస్తహస్తమితరేణ ధునానమబ్జమ్ ॥౪౦॥ విద్యుత్క్షిపన్మకరకుణ్డలమణ్డనార్హగణ్డస్థలోన్నసముఖం మణిమత్కిరీటమ్। దోర్దణ్డషణ్డవివరే హరతా పరార్ధ్యహారేణ కన్ధరగతేన చ కౌస్తుభేన ॥౪౧॥ అత్రోపసృష్టమితి చోత్స్మితమిన్దిరాయాః స్వానాం ధియా విరచితం బహుసౌష్ఠవాఢ్యమ్। మహ్యం భవస్య భవతాం చ భజన్తమఙ్గం నేముర్నిరీక్ష్య నవితృప్తదృశో ముదా కైః ॥౪౨॥ తస్యారవిన్దనయనస్య పదారవిన్దకిఞ్జల్క-

వ్వా - సుభగయన్తమితిపూర్వేణైవసంబన్ధః, వల్గుః సున్దరః ప్రకోష్ఠే వలయో యస్యతం వినతాసుతో గరుడః - తస్యాంసే స్కన్ధే-విన్యస్తః-హస్తః-హస్తో యేనతం-ఇతరేణ దక్షిణహస్తేన- అబ్జం సనాళం కమలం-ధునానం లీలయా భ్రామయన్తమ్ ॥౪౦॥ కించ॥ విద్యుతం విటితం క్షిపన్తీతి విద్యుత్క్షిపతీ-యే-మకరాకృతీకుణ్డలే, తాభ్యాం, యత్, మణ్డనమలంకరణం తస్మై అర్హే గణ్డస్థలే యస్మిన్, తచ్చ తదున్నసంచ - ఉన్నతనాసికం- ముఖంచ-యస్యతం,మణిమతి మణియుక్తం కిరీటం యస్యతం,దోర్దణ్డానాం భుజదణ్డానాం యఃషణ్డస్సమూహస్తస్య- వివరే మధ్యే,స్థితేన,హరతా మనోహరేణ, పరార్ధ్యః ఉత్కృష్టో,యోహారో ముక్తాహార-స్తేన-కంధరాయాం కణ్ఠే గతేన స్థితేన-కౌస్తుభేనచ-ఉపలక్షితం ॥౪౧॥ కించ॥ఇన్దిరాయా ఇతి॥ అహం నిరతిశయసౌన్దర్యనిధిరితి-యదుత్స్మితం యస్యాః-విస్మయ ఇతియావత్-తత్ భగవతో దివ్యదేహవిస్మయే-ఉపసృష్టం అన్తర్హితం - అహో యమేదం నిరతిశయం సౌన్దర్యమితి యల్లక్ష్మ్యా ఉత్స్మితం తదత్ర దివ్యదేహే అన్తర్హితం నిరతిశయసౌన్దర్యవత్త్వాల్లక్ష్మ్యా అపి సున్దరమిత్యర్థః స్వానాం భక్తానాం-ధియా విరచితం భక్తైస్స్వమనస్యేవం వితర్కితమిత్యర్థః - బహుసౌష్ఠవేన నిరతిశయసౌన్దర్యేణాఢ్యం యుక్తం-మహ్యం మమ,బ్రహ్మణః-భవస్య రుద్రస్య-భవతాం దేవతానాంచ భజన్తం భజనీయం-కర్మణి శతృప్రత్యయ ఆర్షత్వాత్-అఙ్గ హే దేవాః-నిరీక్ష్య దృష్ట్వా- నవితృప్తదృశః నవితృప్తాః నిదృశో పర్యాప్తిమప్రాప్తాః - దృశః అక్షిణి యేషాం తే,మునయః-కైః శిరోభిః-ముదా-నేముః నమశ్చక్రుః ॥౪౨॥ తస్యారవిన్దనయనస్య పుణ్డరీకాక్షస్య భగవతః-పదారవిన్దయోః కిఞ్జల్కాః-అఙ్గుళయః తైర్మిశ్రః తత్రదత్తో మిశ్రః-యస్తులసీ మకరన్ద - స్తస్య-వాయుః-స్వవివరేణ స్వనాసారన్ధ్రేణ అన్తర్గతః అన్తః ప్రవిష్టస్సన్- అక్షరజుషాం అపి ఆత్మానుసన్ధానేనాపి కృతి చమనసాంచపి- తేషాం మునీనాం-చిత్తతన్వోః- స్సంక్షోభం,చకార-చిత్తసంక్షోభః ఆనన్దపారవశ్యం-త

సుక్షోభో రోమాఞ్చః ॥౪౩॥ సంక్షోభకారితం సంభ్రమమాహ ॥ త ఇతి ॥ తే వై మునయః - అముష్య భగవతః వదనమేవ అసితపద్మకోశః తం వీక్ష్య ఊర్ధ్వం వీక్ష్య, శ్యామవర్ణత్వాదసితపద్మకోశే దృష్టాన్తితః - అథ మాతోపమాచేయం - కథంభూతం - సున్దరతరాదరకున్దహాసం సుష్ఠు దరతరే అరుణే - అధరోష్ఠే - కున్దవద్ధాసో యస్య తం, తం లబ్ధాశిషః లబ్ధమనోరథాస్సన్తః - పునస్తదీయం భగవత్సంబన్ధి. నఖా ఏవ అరుణమణయః - తైః శోభాం - శ్రయణం ఆశ్రయం - అఙ్ఘ్రిద్వన్ద్వం చరణద్వయం నిరీక్ష్య - పునః పునరేవం నిరీక్ష్య - యుగపత్సర్వాఙ్గలావణ్యాగ్రహణశక్తాః - పశ్చాన్నిదధ్యుః ధ్యాతవన్తః ॥౪౪॥ ఏవం నిరతిశయసర్వాఙ్గలావణ్యయుక్తం భగవన్తం స్వహృది ధ్యాత్వా అథ స్తువన్తీత్యాహ ॥ పుంసామితి ॥ ఇహ అస్మిన్ లోకే - యోగాః కర్మయోగజ్ఞానయోగభక్తియోగాదీనాం, యే మార్గాః ప్రకారాః - తైః, గతిం స్వరూపం - మృగయతాం చిన్తయతాం - కర్మజ్ఞానయోగయోః ప్రకారౌ భక్తియోగసాధనతైకరూపౌ - భక్తియోగస్య తు ముక్తిసాధనతైకరూపః ప్రకారః - తైః - మృగయతాం జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీతభక్తియోగేన, స్వరూపం - చిన్తయతామిత్యర్థః, తేషాం పుంసాం - ధ్యానాస్పదం ధ్యానస్య విషయభూతం, బహుమతం అత్యాదరాస్పదం - అత ఏవ, నయనయోరభిరామం - పౌంస్నం పౌరుషం వపుః శరీరం - దర్శయానం దర్శయన్తం - అనన్యసిద్ధైః స్వాసాధారణైః ఔత్పత్తికైః స్వాభావికైః - అష్టభోగైః అణిమాద్యష్టవిభూతిభిః - యద్వా, అహింసా ప్రథమం పుష్పం పుష్పమిన్ద్రియనిగ్రహ ఇత్యాద్యుక్తైః - ర్యుతం యుక్తం భగవన్తం, సమగృణన్ సమ్యక్ స్తువన్ ॥౪౫॥ స్తుతిమేవాహ ॥ యావదధ్యాయపరిసమాప్తి ॥ తత్ర చిరమస్మాభిర్హృదయే ధ్యాతస్త్వమస్మద్భాగ్యవశాదద్య నయనవిషయతాం గతోఽసీత్యాత్మనః కృతార్థతామాహుః ॥ య ఇతి ॥ దురాత్మనామయోగినాం - హృది - గతోఽపి విద్యమానోఽపి - అన్తర్హితః తిరోహితో - యః - స - త్వమద్యైవ, నోఽస్మాకం, నయనమూలం నయనవిషయతాం - హే, అన

శ్రతులసీమకరన్దవాయుః । అన్తర్గతస్స్వవివరేణ చకార తేషాం సంక్షోభమక్షరజుషామపి చిత్తతన్వోః ॥౪౩॥
తే వా అముష్య వదనాసితపద్మకోశముద్వీక్ష్య సున్దరతరాధరకున్దహాసమ్ । లబ్ధాశిషః పునరవేక్ష్య తదీయమఙ్ఘ్రిద్వన్ద్వం నఖారుణమణిశ్రయణం నిదధ్యుః ॥౪౪॥ పుంసాం గతిం మృగయతామిహ యోగమార్గైర్ధ్యానాస్పదం బహుమతం నయనాభిరామమ్ । పౌంస్నం వపుర్దర్శయానమనన్యసిద్ధైరౌత్పత్తికైస్సమగృణన్యుతమష్టభోగైః ॥౪౫॥ కుమారా ఊచుః ॥ యోఽన్తర్హితో హృది గతోఽపి దురాత్మనాం త్వం సోఽద్యైవ నో నయనమూలమనన్తరాద్ధః । యర్హ్యేవ కర్ణవివరేణ గుహాం గతో నః పిత్రాఽనువర్ణితరహా భవదుద్భవేన ॥౪౬॥ తం త్వాం విదామ భగవన్పరమాత్మతత్త్వం సత్త్వేన సమ్ప్రతి రతిం రచయన్తమేషామ్ । యత్తేఽనుతాపవిదితైర్దృఢభక్తియోగైరుద్గ్రన్థయో హృది విదుర్మునయో విరాగాః ॥౪౭॥ నాత్యన్తికం విగణయన్త్యపి తే ప్రసాదం కిం వాన్యదర్పిత

న్త - రాద్ధః ప్రాప్తః, యర్హ్యేవ యదైవ, భవత ఉత్పన్నేన - పిత్రా అస్మత్పిత్రా చతుర్ముఖేన - అనువర్ణితరహాః ఉపదిష్టస్వరూపరూపగుణవిభూతిః - ర్భవాన్ - స భవాన్ - తర్హ్యేవ - కర్ణవివరేణ - నః అస్మాకం - గుహాం హృదయగుహాం - ప్రవిష్టః - త్వత్పుత్రాదస్మత్పితుశ్చతుర్ముఖాదుపదిష్టరహాస్త్వం తత్ప్రభృత్యేతావన్తం హృదయే ధ్యాత - ఇదానీం నయనమూలం గతోసి, అతో వయం కృతార్థా ఇతి భావః ॥౪౬॥ నను భవత్పిత్రోపదిష్టమాత్మతత్త్వమన్యదహం త్వన్యః - తత్కథం మద్దర్శనేన కృతార్థతేత్యత్రాహ ॥ తమితి ॥ హే పరమ - పరో, మా, న యస్మాత్స పరమః - సర్వోత్కృష్ట - స్తస్య సంబోధనం హే సర్వోత్కృష్ట - భగవన్ - సత్త్వేన శుద్ధసత్త్వమయదేహేన - ఏషాం భక్తానాం - సమ్ప్రతి సమ్యక్ - ప్రతిక్షణం - రతిం అనురాగం - రచయన్తం - తం - అనేన, “న వా అరే పత్యుః కామాయ పతిః ప్రియో భవత్యాత్మనస్తు కామాయ” ఇతి స్మారితం - పూర్వోక్తవిధం - త్వామేవ - ఆత్మతత్త్వం పిత్రోపదిష్టమాత్మతత్త్వం విదామ ప్రత్యభిజానీమః కింతదాత్మతత్త్వం, యన్మదభిన్నం జానీథేత్యత్రాహుః ॥ అనుతాపవిదితైః - అనుతాపస్సంసారనిర్వేద, స్తేన లబ్ధైః - దృఢభక్తియోగైః నిశ్చలభక్తియోగైః - విరాగాః విగతశబ్దాదివిషయాభిలాషాః - ఉద్గ్రన్థయః నిరహంకారాః - తే ప్రసిద్ధాః - మునయో - హృది - యత్ ఆత్మతత్త్వం - విదురుపాసరన్ - మునిభిరుపాస్యం శుద్ధసత్త్వమయవిగ్రహవదేవాత్మతత్త్వమస్మత్పిత్రోపదిష్టమితి ప్రత్యభిజ్ఞాతస్త్వామేవ జానీమ ఇతి కృతార్థతోపపన్నేతి భావః ॥౪౭॥ నను కథం మద్దర్శనమాత్రేణ కృతార్థతా - యతో ధర్మాదీనామేవ పురుషార్థత్వమిత్యాశఙ్క్యాకైముత్యన్యాయేన దర్శనస్యైవ కృతార్థతాపాదకత్వమాహుః ॥ నాత్యన్తికమితి ॥ అఙ్గ హే భగవన్ - యే త్వదఙ్ఘ్రిరేవ శరణం స్వరక్షోపాయో యేషాం తే - భగవచ్ఛరణాగతా ఇత్యర్థః - అత ఏవ కుశలాః దుష్కరోపాయేభ్యో నివృత్తత్వాత్ -

కీర్తన్యం కీర్తనీయం - తీర్థం పవిత్రం యశో యస్య - తస్య భవతః కథాయాః రసజ్ఞాః రసానుభవపరాస్సన్తః - తే తేన - ప్రసాదరూపమాత్యన్తికం మోక్షమపి - న విగణయన్తి - తే తవ - భ్రువోః ఉన్నయైర్విజృమ్భితైః - అర్పితం హితం భయం యస్మిన్ తత్స్వర్గస్వారాజ్యాదికం - న విగణయన్తీతి కిము వక్తవ్యమిత్యర్థః - త్వత్కథాశ్రవణమాత్రేణ స్వాత్మనః కృతార్థతాం మన్యమానాస్తత్త్వస్ఫురణాగతాః పరమపురుషార్థం మోక్షమపి నాద్రియన్తే - కిముత - వాఙ్మనసాగోచరస్వరూపస్వభావం భవద్దర్శనేనాస్మాకం కృతార్థతేతి భావః ॥౪౭॥ కింబహునా దర్శనస్య కృతార్థతాపాదకత్వం కథనీయ - మేతావతైవ సర్వేషాం కృతార్థతా స్యాదితి సూచయన్తస్తదేవ ప్రార్థయన్తో నమస్కుర్వన్తి ద్వాభ్యామ్ ॥ కామమితి ॥ హే భగవన్ - స్వవృజనైః స్వేషామస్మాకం వృజినైః దురితైః - కామం - నః అస్మాకం - నిరయేషు నిరయప్రాయేషు నీచయోనిషు - భవః జన్మ - స్యాత్, ను వితర్కే - యది నూనం, తే తవ - పదయోః - నః, చేతః చిత్తం - అళివత్ భృఙ్గవత్ రమేత - యది - నః - వాచః గిరః - తులసివత్ - తే అఙ్ఘ్రిశోభాః అఙ్ఘ్రిం శోభయన్తీత్యఙ్ఘ్రిశోభాః - స్తుతిపరాస్స్యురిత్యర్థః - యది నః కర్ణరన్ధ్రం - తే గుణగణైః - పూర్యేత - నిత్యం త్వద్గుణగణశ్రవణపరం స్యాదిత్యర్థః - ఇదం శిరఃపాణ్యాదీనాం భగవద్వన్దనార్చనాదేరుపలక్షణం తత్తద్దురితానుసారేణ జన్మ స్యాన్న తత్ర శోకః - ఇదం తు భవన్తం ప్రతి ప్రార్థనీయమవశిష్యతే - యచ్చేతఆదీనాం భవత్పాదారవిన్దధ్యానాదిప్రావణ్యమితి - ... తైవ కృతార్థా భవేయురిత్యర్థః, ఇదం తు లోకదృష్ట్యోక్తమ్ ॥౪౮॥ అథ స్వదృష్ట్యా స్వకృతార్థతాం వదన్తో నమన్తి ॥ ప్రాదురితి ॥ హే పురుహూత - పురుభిః బహుభిః హూత స్తుత్య - సర్వోపనిషద్వేద్యేత్యర్థః, "యద్వా,, రూపవిశేషణం పురుభిః హూతం వేద్యం సర్వోపనిషత్ప్రతిపాద్యమిత్యర్థః, యదిదం రూపం దివ్యమఙ్గళవిగ్రహం - ప్రాదుశ్చకర్థ ప్రకటీకృతవా

భయం భ్రువ ఉన్నయైస్తే । యేఽఙ్గ త్వదఙ్ఘ్రిశరణా భవతః కథాయాః కీర్తన్యతీర్థయశసః కుశలా రసజ్ఞాః ॥౪౭॥
కామం భవస్స్వవృజనైర్నిరయేషు నస్స్యాచ్చేతోఽళివద్యది ను తే పదయో రమేత । వాచశ్చ నస్తులసివద్యది
తేఽఙ్ఘ్రిశోభాః పూర్యేత తే గుణగణైర్యది కర్ణరన్ధ్రః ॥౪౮॥ ప్రాదుశ్చకర్థ యదిదం పురుహూత రూపం తే
నేశ నిర్వృతిమవాపురలం దృశో నః । తస్మా ఇదం భగవతే నమ ఇద్విధేమ యోఽనాత్మనాం దురుదయో భగవా
న్ప్రతీతః ॥౫౦॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, పఞ్చదశోఽధ్యాయః ॥

బ్రహ్మోవాచ ॥ ఇతి తద్గృణతాం తేషాం మునీనాం యోగధర్మిణామ్ । ప్రతినన్ద్య జగాదేదం వైకుణ్ఠనిలయో
విభుః ॥౧॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ ఏతౌ హి పార్షదౌ మహ్యం జయో విజయ ఏవ చ । కదర్థీకృత్య మాం యద్వో బహ్వ
కార్ష్టామతిక్రమమ్ ॥౨॥ యస్త్వేతయోర్ధృతో దణ్డో భవద్భిర్మామనువ్రతైః । స ఏవానుమతోఽస్మాభిర్మునయో
దేవహేళనాత్ ॥౩॥ తద్వః ప్రసాదయామ్యద్య బ్రహ్మ దైవం పరం హి మే । తద్ధి హ్యాత్మకృతం మన్యే యత్స్వపు

సి - తేన రూపేణ తద్దర్శనేనేత్యర్థః - హే ఈశ - అస్మాకం - దృశః నేత్రాణి - నిర్వృతిం సుఖం - అలం భృశం, అవాపుః ప్రాపుః - అనాత్మనాం - న విద్యతే ఆత్మా అన్తఃకరణం స్వవశం యేషాం - తేషామయోగినాం - దురుదయః దురవగమః - యో భగవాన్ - ఇత్ - ఇత్థం - అవధారణే వా, ప్రతీతః దృష్టః - అస్మాభిరితి శేషః - తస్మై భగవతే తుభ్యం - ఇదం నమః కుర్మ ఇత్యర్థః ॥౫౦॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే పఞ్చదశోఽధ్యాయః ॥

ఏవం మునిభిరావేదితస్వరూపరూపగుణవిభూతిః - స్తత్ప్రసాదితో భగవానాశ్రితసులభః "ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః,, జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్,, ఇతి - స్వగీతోక్తరీత్యా - నిరతిశయప్రీతివిషయాన్ మునీన్ప్రసాదయితుమువాచేత్యాహ బ్రహ్మా ॥ ఇతీతి ॥ మునీనాం శుభాశ్రయసంశీలనశీలానాం - యోగధర్మిణాం భగవద్భక్తియోగ ఏవ ధర్మో యేషామస్తీతి తేషాం - ఇతి ఉక్తప్రకారేణ - గృణతాం స్తువతాం - తేషాం సనకాదీనాం - తద్భాషితం - ప్రతినన్ద్య శిరసా సంశ్లాఘ్య - వికుణ్ఠస్థానం నిలయో యస్య - స - విభుర్భగవాన్ - ఇదం వక్ష్యమాణం - జగాద ఉక్తవాన్ ॥౧॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ ఏతావిత్యాదిభిరేకాదశభిః - జయో విజయ ఏవ చేత్యేతౌ, మహ్యం మమ, పార్షదౌ, మాం, కదర్థీకృత్య అవజ్ఞాయ, యద్యస్మాత్, వః యుష్మభ్యం, బహు భృశం - అతిక్రమం అపచారం - అకార్ష్టామకురుతామ్ ॥౨॥ తస్మాత్ - మాం - అనువ్రతైః భజద్భిః - భవద్భిః ఏతయోర్యో దణ్డో ధృతః కృతః - స ఏవ దణ్డః - అస్మాభిః - హే మునయః, దేవహేళనాత్, దేవానాం యుష్మాకం హేళనాత్ అవజ్ఞానాన్నిమిత్తాత్ అనుమతం అస్త్విత్యఙ్గీకృతః ॥౩॥ తత్తస్మాత్, అస్మద్భృత్యకృతయుష్మద్విషయాపచారణాత్, వః యుష్మాన్ అద్య అధునా - ప్రసాదయామి క్షమాపయామి, నను, సత్యస్యాపరాధే తత్ప్రష్టా ఏవ క్షమాపయితవ్యా ఇత్యత్రాహ - హియ

స్మాత్, బ్రహ్మబ్రాహ్మణాః, మే, మమ, పరం, ఉత్కృష్టం, దైవం, అతో వః ప్రసాదయామి-నచ కిమపరాద్ధం భవతా, యేన ప్రసా
దయామీతి భాషసే ఇత్యత్రాహ॥ స్వపుమ్భిః సుదీర్ఘైః పుమ్భిః, అపకృతా అవజ్ఞాతా, ఇతి-యత్, తద్ధి, ఆత్మకృతం మయాకృత
మిత్యేవ, మన్యే ॥౪॥ భృత్యకృతమాగస్స్వామిన్యేవ పర్యవస్యతీత్యాహ॥ యన్నామానీతి॥ భృత్యైః కృతాగసి కృతాప
రాధే సతి-యన్నామాని యస్య స్వామినో నామానీవ-జనః, గృహ్ణాతి అనేన స్వామినా భృత్యద్వారా-ఏవమేవ-మపరాధః కృత,
మతోఽయం దురాత్మేత్యాదీని నిన్దకనామాని, లోకో వదతి, సః అసాధువాదః, తత్కీర్తిం తస్య స్వామినః కీర్తిం, హన్తి నాశయ
తి, త్వచం, ఆమయ ఇవ-ఆమయోఽత్ర శ్విత్రకుష్ఠాదిరోగః, స యథా త్వచ్యుత్పన్నస్తద్గతం సౌన్దర్యం హన్తి తద్వదిత్యర్థః, భృత్య
కృతాపరాధనిమిత్తోఽసాధువాదస్స్వామిని పర్యవసన్నస్తత్కీర్తిమేవ నాశయతీతి భావః ॥౫॥ తస్మాదాశ్రితవాత్సల్యాది
కల్యాణగుణ ఇతి యశస్సంపన్నోఽహం నిరతిశయప్రియాణాం భవతాం విరోధిచేత్స్వబాహుమపి లునామీత్యాహ॥ యస్యేతి॥ య
స్యమమ అమలామృతయశశ్శ్రవణావగాహః, అమలం పవిత్రం-అమృతతుల్యం, యద్యశః, తస్య, శ్రవణావగాహః శ్రోత్ర
ప్రవేశః, ఆశ్వపచం శ్వపాకపర్యన్తం, జగత్, సద్యః-పునాతి పవిత్రయతి-సోఽహం-వికుణ్ఠః శ్రోత్రప్రవేశమాత్రేణ సద్యో
జగత్పావనకరయశస్సంపన్నః-వికుణ్ఠః ప్రతిహతకిరణాలిః-భవద్భిర్నిమిత్తమాత్రైః «భవద్భ్య ఇతి పఞ్చమ్యన్తపాఠేఽపి,,
తదా-భవద్భ్యో హేతుభ్యః, ఉపలబ్ధసుతీర్థకీర్తిః, ఆశ్రితమగ్నభ ఇత్యధిక్షిప్తకీర్తిరహం, వ యుష్మాకం-ప్రతికూలావృత్తి
ర్యస్య తం, స్వబాహుమపి, ఛిన్ద్యాం-వః ప్రతికూలవృత్తిశ్చేత్స్వబాహుం ఛిన్ద్యామిత్యర్థః ॥౬॥ ఏవం స్వస్య
భక్తేషు నిరతిశయప్రీతిం తద్విరోధినిరసనం చాభిప్రేతమావిష్కృత్య « వినస్త్రిస్రా రాజ్ఞో యదపవపుః కోశకథ
న,, మితిన్యాయేన, స్వప్రశంసార్థం స్వభక్తాన్ బ్రాహ్మణాన్ ప్రశంసతి ॥ యత్సేవయేత్యాదిభిః పఞ్చభిః ॥ నను
కథమాత్మప్రశంసా నిన్దితా భగవతా క్రియత ఇతి న శఙ్కనీయం, అవిద్యమానగుణారోపణే నాత్మప్రశంసాయా

మిర్భసత్కృతాః॥౪॥ యన్నామాని చ గృహ్ణాతి లోకో భృత్యే కృతాగసి । సోఽసాధువాదస్తత్కీర్తిం హన్తి త్వ
చమివామయః॥౫॥ యస్యామలామృతయశశ్శ్రవణావగాహస్సద్యః పునాతి జగదాశ్వపచాద్వికుణ్ఠః। సోఽ
హం భవద్భిరుపలబ్ధసుతీర్థకీర్తిశ్ఛిన్ద్యాం స్వబాహుమపి వః ప్రతికూలవృత్తిమ్॥౬॥ యత్సేవయా చరణపద్మప
విత్రరేణుం సద్యః క్షతాఖిలమలం ప్రతిలబ్ధశీలమ్ । న శ్రీర్విరక్తమపి మాం విజహాతి యస్యాః ప్రేక్షాలవార్థమిత
రే నియమాన్వహన్తి॥౭॥ నాహం తథాఽద్మి యజమానహవిర్వితానే శ్చ్యోతద్ఘృతప్లుతమదన్హుతభుఙ్ముఖేన

న్నిన్దితత్వా-దియం తు ప్రశంసా «స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ,, ఇతి శ్రుత్యుక్తవిధయా, స్వాభావికగుణానుకథన
రూపేతి న దోషః, యత్సేవయా యేషాం బ్రాహ్మణానాం సేవయా, చరణపద్మయోః స్థితః పవిత్రో రేణుః యస్య తం,
స్వపాదరేణూనాం పవిత్రత్వం బ్రాహ్మణసేవయా లబ్ధమితి భావః, అత ఏవ, సద్యః క్షతో నిరస్తః అఖిలస్య లోకస్య మలో యే
న తం ప్రతిలబ్ధం ప్రాప్తం శీలం యేన తం, ఏతే గుణాః బ్రాహ్మణసేవయైవ స్వేన లబ్ధా ఇతి భావః, ఏవంవిధం విరక్తమనాదృత
మపి, మాం, శ్రీః లక్ష్మీః-ర్న జహాతి, తదత్యాగోఽపి బ్రాహ్మణసేవయైవేతి హృదయం, కదృశీ సా లక్ష్మీః, యా మాం న జహాతీ
త్యుచ్యత ఇత్యత్రాహ॥ యస్యాః లక్ష్మ్యాః-ప్రేక్షాలవార్థం కటాక్షలేశప్రసరణాయ, ఇతరే బ్రహ్మాదయః-నియమాన్ వ్రతాని-
వహన్తి కుర్వన్తి, బ్రహ్మాదిభిరుపాస్యా సా లక్ష్మీరనాదృతవన్తమపి మాం బ్రాహ్మణసేవాప్రభావేనైవ న విజహాతీత్యర్థః ॥౭॥
కించ, వితానే యజ్ఞే శ్చ్యోతద్ఘృతప్లుతం శ్చ్యోతతా క్షరతా ఘృతేన ప్లుతం విలోడితం - యజమానహవిః యజమానసం
బన్ధి హవిః - తేన దేవతోద్దేశ్యేన త్యక్తం చరుపురోడాశాదిరూపం హవిరిత్యర్థః హుతభుఙ్ముఖేన అగ్నిముఖేన - అదన్నశ్న
న్నహం, తథా, నాద్మి నాశ్నామి, యత్ యథా, మయి, అవసితైః అర్పితైః - నిజకర్మపాకైః స్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మఫ
లైః, తుష్టస్య, నిజకర్మఫలాని మయి సమర్ప్య స్వత ఏవ తుష్టస్యేత్యర్థః, అనుగ్రాసం ప్రతికబళం, చరతో భుఞ్జానస్య బ్రాహ్మ
ణస్య, ముఖతః ముఖేన, అద్మి «అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ,, ఇత్యుక్తరీత్యా, సర్వయజ్ఞఫలప్రదః «
తదేవాగ్నిస్తద్వాయుః,, రితి శ్రుత్యుక్తరీత్యా అగ్న్యాద్యన్తర్యామిత్వేన యాగీయం హవిః భుఞ్జానో భగవాన్ యదా బ్రా
హ్మణముఖేన భుఞ్జానస్తుష్యతి, తథా న తుష్యతీత్యర్థః «యజమానహవిర్వితానే,, ఇత్యపి పాఠః, తదా-నిజకర్మపాకైః
స్వవర్ణ్యాసఫలరూపైః, మయ్యవసితైరర్పితై, ర్యజమానహవిర్వితానైః యజమానసమ్బన్ధిహవిర్విస్తారైర్హుతభుఙ్ముఖేన
తథా నాద్మి-యథా శ్చ్యోతద్ఘృతప్లుతం, అనుగ్రాసం, చరతః-స్వత ఏవ తుష్టస్య, బ్రాహ్మణస్య-ముఖేనాద్మీత్యన్వయః-

---

౬॥శ్లో॥పా॥ సోఽహం భవద్భ్య ఉపలబ్ధ.   ౭॥శ్లో॥పా॥ హవిర్వితానైః

ఫలాభిసంధిరహితయశ్చభగవదారాధకనిష్కామభగవద్భక్తబ్రాహ్మణముఖేనభగవదారాధనస్యభగవత్సంతోషాతి
శయాధాయకత్వమత్యుక్తంభవతి ॥౮॥ కించ॥ యేషాంబ్రాహ్మణానాం,అమలంపవిత్రం,యదఙ్ఘ్రిరజః పాదరజ,
స్త-దహంకిరీటైర్బిభర్మి-తాన్విప్రాన్-కోనవిషహేత-తిరస్కుర్వతోపిబ్రాహ్మణాన్కోనసహేత-కథంభూతోఽహం,అ
ఖణ్డాఅనన్తావికుణ్ఠాప్రతిహతిరహితా-యోగమాయా-విభూతిఃస్వాపృథక్సిద్ధత్వేనయుజ్యమానాశ్చర్యశక్తి-ర్విభూతికా
ర్యాత్మకావిభవాయస్యసః-యస్యమమ-అర్హణామ్భఃతీర్థోదకరూపాగఙ్గా-సహచన్ద్రలలామలోకాన్,చన్ద్రలలామచి
హ్నంయస్య-సమహాదేవ-స్తత్సహితాన్లోకాన్-పునాతి॥తథాచవక్ష్యతే॥ యచ్ఛౌచనిస్సృతసరిత్ప్రవరోదకేనతీర్థేనమూ
ర్ధ్న్యధికృతస్సశివశ్శివోఽభూ,,దితి-ఏవంపరమపావనోఽప్యహంతత్పాదరజోబిభర్మీతిభావః ॥౯॥ ఏవంబ్రాహ్మణాన్
ప్రస్తుత్యాదతానేవస్తువన్-తేషుకృతాపరాధానన్నిగ్రహవిషయాః-కృతోపచారాస్తుమదనుగ్రహవిషయాఇత్యాహద్వా
భ్యామ్॥ యేమేఇతి ॥ మేమమతనూఃశరీరభూతాన్-ద్విజవరాన్-మదీయాఃమచ్ఛరీరభూతాః-దుహతీఃగాశ్చ-ప్రశంసాప్రస
క్త్యాసహత్యాద్యుక్తిః అలబ్ధశరణానిరక్షకహీనాని-భూతానిమచ్ఛరీరాణి-భూతాన్తరాణిచ-యేపురుషాః-అఘంపాపం,
తేనక్షతాఃఅనువిద్ధాః-దృశోయేషాంతే-అతఏవాహిమన్యవః - అహిస్సర్పః-సఇవమన్యుఃక్రోధోయేషాంతథాభూతాస్స
న్తోభేదబుద్ధ్యామదాత్మకత్వవిరహబుద్ధ్యా-ద్రక్ష్యన్తి-తాన్మమమన్నియామ్యస్య-దణ్డనేతుఃయమస్య-అధిఅధినాః-గృధ్రాః
అయోముఖాగృధ్రాః-కుషన్తినేత్రాణిలుమ్పన్తీత్యర్థః॥౧౦॥ యేపునః-క్షిపతస్తిరస్కుర్వతోపి-బ్రాహ్మణాన్మయిధియా
మదాత్మకత్వబుద్ధ్యా-అర్చయన్తః-తుష్యద్ధృదఃసంతుష్టచిత్తాః-స్మితంహాస-స్తదేవసుధా-తయోక్షితంసిక్తం-పద్మమివవ

ఖేన। యద్బ్రాహ్మణస్యముఖతశ్చరతోఽనుఘాసంతుష్టస్యమయ్యవహితైర్నిజకర్మపాకైః॥౮॥ యేషాంబిభ
ర్మ్యహమఖణ్డవికుణ్ఠయోగమాయావిభూతిరమలాఙ్ఘ్రిరజఃకిరీటైః । విప్రాంస్తుకోనవిషహేతయదర్హ
ణామ్భస్సద్యఃపునాతిసహచన్ద్రలలామలోకాన్॥ ౯॥ యేమేతనూర్ద్విజవరాన్దుహతీర్మదీయాభూతాన్యల
బ్ధశరణానిచభేదబుద్ధ్యా।ద్రక్ష్యన్త్యఘక్షతదృశోహ్యహిమన్యవస్తాన్గృధ్రారుషామమకుషన్త్యధిదణ్డనేతుః॥
యేబ్రాహ్మణాన్మయిధియాక్షిపతోఽర్చయన్తస్తుష్యద్ధృదస్స్మితసుధోక్షితపద్మవక్త్రాః।వాచాఽనురాగకల
యాఽఽత్మజవద్గృణన్తస్సంబోధయన్త్యహమివాహముపాకృతస్తైః॥౧౧॥ తన్మేస్వభర్తురవసాయమల
క్షమాణౌయుష్మద్వ్యతిక్రమగతింప్రతిపద్యసద్యః । భూయోమమాన్తికమితాంతదనుగ్రహోమేయత్క
ల్ప్యతామచిరతోభృతయోర్వివాసః॥౧౨॥బ్రహ్మోవాచ॥అథతస్యోశతీందేవీమృషికుల్యాంసరస్వతీమ్।ఆస్వా

క్త్రంయేషాంతే-అనురాగకలయాఅనురాగేణకలయాకలితయాయుక్తయా-వాచాగిరా- ఆత్మజవత్పుత్రమివ-గృణన్తో
భాషమాణాః-సంబోధయన్తి-తైః-అహమివ-ఉపాకృతః-ఉపకారితః- తేమదనుగ్రహవిషయాఇతిభావః ॥౧౧॥ ఏవంబ్రా
హ్మణాన్ప్రశస్యాదమునివిహితందణ్డంస్వయమప్యనుమనుతే॥తన్మ ఇతి॥తస్మాత్స్వభర్తుస్స్వయోరాత్మనోర్భర్తు-ర్మమ అ
వసాయముక్తవిధంనిశ్చయ-మలక్షమాణావజానన్తౌ- యుష్మాసుయోవ్యతిక్రమోఽపరాధ-స్తస్యగతింఫలం -ప్రతిపద్య-స
ద్యఃఆశు-భూయఃపునః-మమాన్తికంసమీపం-ఇతాంప్రాప్నుతాం-యద్యస్మద్ధృతోదణ్డఏవభవతామనుమతస్స్యాత్- తవకో
భృత్యానుగ్రహకారితేత్యత్రాహ॥భృతయోఃభృత్యయోః-అచిరతఃఆశు-వివాసఃయుష్మద్వ్యతిక్రమగతిసమాప్తిః-కల్ప్య
తాంకల్ప్యతఇతియ-త్తదేవ-మే-అనుగ్రహః - మహదతిక్రమఫలమవాప్యపునరాశుమత్సమీపాగమనమేవమదనుగ్రహఇత్య
ర్థః ॥౧౨॥ ఏవమాశ్రితసౌలభ్యసౌశీల్యాదిగుణగణసంపన్నేనభగవతోక్తాని,,బ్రహ్మదైవపరంహిమే,,యత్సేవయాచర
ణపద్మపవిత్రరేణుంసద్యశ్రీర్విరక్తమపిమాంవిజహాతి,, యేషామమలాఙ్ఘ్రిరజఃకిరీటైర్బిభర్మ్యహ,,మిత్యాదివచాంస్యాశ్రుత్య
మునయ,,స్తంనైవతానాంపరమంచదైవత,,మిత్యాదిశ్రుతిభిః-పరమదైవతత్వేనకీర్తితోభగవాన్నిమస్తద్వ్యచ్ఛనాన్నైవం
వదతి-అపితుస్విత్-ధర్మసంస్థాపనార్థాయ,,యద్యదాచరతిశ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరోజన,,ఇతిస్వగీత్యనుసారేణవదతీతి-తత్తా
త్పర్యమజానన్తో-నూనమసౌ-నభక్తాన్వఞ్చయతి-కింతు - ధర్మసంస్థాపనాయైవవదతీతిపునర్నిశ్చిచీషయా-తదుక్తానివాక్యా
న్యస్యతాత్పర్యకత్వేనప్రతిపాదయిష్యన్తస్తంప్రత్యూచురిత్యాహబ్రహ్మేతిభిః॥అథఉక్తవిధభగవద్వాక్యశ్రవణానన్తరం-
తస్యభగవతః-ఋషికుల్యాం వేదసజాతీయాం-ఉశతీంకమనీయాం-దేవీమమానుషాం-సరస్వతీం-ఆస్వాద్యఅనుభూయ-ఆ
శ్రుత్య-మన్యునావిషసమానేనక్రోధేన-దష్టానాంవ్యాప్తానాం- తేషాంమునీనా-మాత్మాఅన్తఃకరణం నవ్యతృప్యత-తద్వా

క్యతాత్పర్యాజ్ఞానాన్మన్యదష్టత్వాచ్చ చిత్తం నాతిప్రసన్నమభూదిత్యర్థః ❀॥౧౩॥❀ సతీం సాధ్వీం - లక్ష్మీం లఘ్వక్షరాం - గురుభిర్బహుభిర్వైదుష్య - రర్థైరభిధేయైః - గహ్వరాం దుర్విజ్ఞేయాం, అగాధగమ్భీరాం - అభిప్రాయతోఽగాధా - మర్థతో గమ్భీరాం - సరస్వతీమిత్యనుషఙ్గః - శృణ్వన్తః - విగాహ్య విలోడ్య, ఆదాయ ఆహృత్య - ఇదమేషాం వాక్యానాం తాత్పర్యమితి పరిష్కృత్యేత్యర్థః - తేన భగవతా చికీర్షితం కర్తుమిష్టం - న విదుః విచార్య పరిష్కృత్య న విదుః - కింతు - తూష్ణీమాపాతతో విదురిత్యర్థః ❀॥ ౧౪ ॥❀ యోగమాయయా ఆత్మీయయా విచిత్రసర్గకారిణ్యా ప్రకృత్యా - ఆరబ్ధస్య కృత్స్నస్య జగతః - య - త్పారమేష్ఠ్యం సర్వోత్కృష్టమాధిపత్యం - తస్య ఉదయో యస్మాత్తం, అస్మదాధిపత్యప్రదాతారమిత్యర్థః, తం భగవన్తం - తే విప్రాః - కుపితత్వచః - సంశయావహవాక్యశ్రవణక్రుద్ధా - త్వక్ - యేషాం తే - ప్రహృష్టాః నిరతిశయకల్యాణగుణగణాకరస్యాత్మదైవతస్య భగవతో దర్శనతత్సంభాషణతత్కృపావలోకనాదిజనితహర్షయుక్తాశ్చ - ప్రాఞ్జలయః, ప్రోచుః ❀॥ ౧౫ ॥❀ ఉక్తిమేవాహుః॥ న వయమిత్యాదిభిర్దశభిః॥ హే భగవన్ దేవ - తవ త్వయా - చికీర్షితం, వయం, న విద్మః, కిం భవానస్మాననుజిఘృక్షతి - ఉత నానుజిఘృక్షతీతి త్వత్తాత్పర్యం విశిష్య న జానీమః, కింతు - మేనహ్యాం - ప్రత్యేకాభిప్రాయైకవచనం - అనుగ్రహశ్చేతి - అనుగ్రహః కృత ఇత్యాపాతతో విద్మః ఆపాతతోఽపానుగ్రహః కృతః కథం జానథేత్యత్రాహుః॥ యస్మాత్, అధ్యక్షః వాఙ్మనసాగోచర - స్త్వ - మక్షివిషయః ప్రభాషసే ❀ ॥ ౧౬ ॥ ❀ ఏవం స్వాత్మనాం తదభిప్రాయానభిజ్ఞత్వమావేద్య, తదుక్తీనాం తాత్పర్యం కోడీకుర్వన్తో "బ్రహ్మదైవం పరం హి మే,, ఇత్యాద్యుక్తయో, ధర్మమర్యాదావస్థాపనాయైవ ప్రవృత్తా ఉపపన్నా నాన్యథేత్యాహుః ॥ బ్రహ్మణ్యస్యేత్యాదిభిష్షడ్భిః ॥ హే ప్రభో, బ్రహ్మణ్యస్య బ్రాహ్మణతన్మర్యాదాపాలకస్య - తవ - బ్రాహ్మణాః, పరం దైవతం కిల, కిలేత్యనేన లోకశిక్షా సూచితా॥ యదిభ

ద్యమన్యదష్టానాం తేషామాత్మాపహృత్య స్పృహత ॥౧౩॥ స తే మా దాయ్యశ్శృణ్వన్తో లక్ష్మీం గుర్వర్థగహ్వరామ్। విగాహ్యాగాధగమ్భీరాం న విదుస్తచ్చికీర్షితమ్॥౧౪ ॥ తే యోగమాయయారబ్ధపారమేష్ఠ్యమహోదయమ్। ప్రోచుః ప్రాఞ్జలయో విప్రాః ప్రహృష్టాః కుపితత్వచః॥ ౧౫॥ కుమారా ఊచుః॥ న వయం భగవన్విద్మస్తవ దేవ చికీర్షితమ్। కృతో మేఽనుగ్రహశ్చేతి యదధ్యక్షః ప్రభాషసే ॥ ౧౬ ॥ బ్రహ్మణ్యస్య పరం దైవం బ్రాహ్మణాః కిల తే ప్రభో। విప్రాణాం దేవదేవానాం భగవానాత్మదైవతమ్॥ ౧౭ ॥ త్వత్తస్సనాతనో ధర్మో రక్ష్యతే తనుభిస్తవ। ధర్మస్య పరమో గుహ్యో నిర్వికారో భవాన్మతః॥౧౮ ॥ తరన్తి హ్యఞ్జసా మృత్యుం నివృత్తా యదనుగ్రహాత్। యోగినస్స భవాన్కింస్విదనుగృహ్యేత యత్పరైః॥ ౧౯ ॥ యం వై విభూతిరుపయాత్యనువేలమన్యైరర్థార్థి

వాన్ బ్రాహ్మణాన్ పరదైవతభావేన చానువర్తసే - తత స్త్వత్తోఽపరేజనా బ్రాహ్మణా - న బహుమన్యన్తే న శ్రేయః - రతో లోకశిక్షార్థమేవ బ్రహ్మదైవం పరం హి మ ఇత్యుక్తమితి భావః "వస్తుతస్తు,, దేవదేవానాం దేవేనత్వయాపి దేవానాం బహుమన్తవ్యానాం, విప్రాణాం - భగవాన్ షాడ్గుణ్యపూర్ణః - ఆత్మదైవతం త్వమేవ పరం దైవతం, ఆత్మదైవతమితి హేతుగర్భం విశేషణం, ఆత్మదైవతస్య తవ న దేవతాన్తరం సంభవతీత్యర్థః॥ తథా చ శ్రూయతే॥ పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరం "యస్మాత్పరం నాపరమస్తి,, న తస్యేశే కశ్చ న తస్య నామ మహద్యశః "స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత, ఇత్యాది ❀॥౧౭ ॥❀ బ్రహ్మణ్యత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి॥ త్వత్త ఇతి॥ ధర్మః - చాతుర్వర్ణ్యచాతురాశ్రమ్యవ్యవస్థయావస్థితః - సనాతనో ధర్మ, స్త్వత్త ఏవ ప్రవృత్తః - తవ తనుభిరవతారైః, రక్ష్యతే చ - ఈదృశస్య ధర్మస్య, పరమః [illegible] ఫలం - నిర్వికారో భవానేవ - మతః జ్ఞాతః, శ్రుతిభిరితి శేషః॥ తథా చ శ్రూయతే॥ ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః ,, ఏష భూతపాల ఏష సేతుర్విధరణః "అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయామృతమశ్నుతే,, ఇత్యాది "నిర్వికార ఇత్యనేన - కర్మసు రుచిమాత్రజనకానామవాన్తరఫలానాం క్షయిష్ణుత్వం సాతిశయత్వం, భగవతస్తు అనన్తస్థిరఫలత్వం సూచితం, అతో ధర్మసంస్థాపనార్థమేవ బ్రహ్మదైవమిత్యుక్తమ్ ❀ ॥ ౧౮ ॥ ❀ అస్య థైదమనుపపన్న [illegible] స్తీతి ॥ నివృత్తాః నివృత్తిధర్మనిష్ఠాః, యోగినః, మృత్యుం సంసారం, యదనుగ్రహాత్ యస్య తవానుగ్రహాత్ - అఞ్జసా సుఖేన, తరన్తి॥ తథా చ శ్రుతిః॥ అమృతస్యైష సేతురితి॥ సేతుః ప్రాపకః - స భవాన్ పరైరన్యైః అనుగ్రాహ్యో [illegible] నానుగృహ్యత ఇత్యర్థః "అనుగ్రాహ్యాయ తే పరమితి పాఠాన్తరం,, తదా, పరం బ్రాహ్మణ - మనుగ్రహకర్తారం కరోషి కిమిత్యర్థః ❀ ॥ ౧౯ ॥ ❀ యదుక్తం "న శ్రీర్విరక్తమపి మాం విజహాతీతి, తదపియ

౧౯॥శ్లో॥పా ❀ అనుగ్రాహ్యాయ తే పరం.

ధాత్రశ్రుతాభిప్రాయకత్వే, అత్యన్తానుపపన్నమితి మత్వా, తత్తాత్పర్యం పరిష్కుర్వన్త ఆహుః స్వార్థేన॥ యమితి॥ యం త్వాం విమాతిర్లక్ష్మీః-కథం భూతా, అర్థాదిభిః చతుర్విధపురుషార్థిభిః, స్వశిరసా, ధృతః పాదరేణుర్యస్యాస్సా, తథా చోక్తం,, ఆకిఞ్చన్యైకశరణాః కేచిద్భాగ్యాధికాః పునః॥ తత్పాదామ్భోరుహద్వన్ద్వం ప్రపద్య ప్రీతమానసాః, లక్ష్మీం పురుష కారేణ వృతవన్తో వరాననే ఇతి,, ఏవంభూతా లక్ష్మీః-ధన్యార్పితాఙ్ఘ్రితులసీనవదామధామ్నః, ధన్యైర్భాగవతైః అర్పితం నూతనతులసీమాలాయాః స్థానం యస్య, తస్య మధువ్రతపతేః భృఙ్గరాజస్య, లోకం స్థానం, శ్రీపాదపద్మం కామయానేవ, యం త్వా- మనువేలం తత్తదుచితావసరేషు - ఉపయాతి సేవతే॥ ౨౦ ॥ తాం లక్ష్మీం వివిక్తైః పరిశుద్ధైః-రచితైః స్వనుష్ఠానైః-అనువర్తమానాం సేవమానామపి, యో భవాన్- నాత్యాద్రియత్ నాత్యాదృతవాన్-కుతః, యతః- త్వం పరమభాగవతేష్వేవ ప్రకృష్టసఙ్గవాన్ ,, అయం భావః ,, ఏవంభూతా లక్ష్మీస్త్వామనే అయం హి సారగ్రాహీ మధువ్రతో ఽలిర్యథా పుష్పలక్ష్మీం అర్పితాఙ్ఘ్రితులస్యామపి కరోతి, అకామో ఽఙ్ఘ్రితులస్యా ఉపరి కుర్యాత్, తతో హం వత్సుసిద్ధితా పి యోగిజనాభిబహుసేవ సమ్మర్దమఙ్గీకృత్యాపి, తులస్యా సహ-సాపత్న్యేనాపి వర లౌకికవిస్మయాభ్యుతి,, ఏవమాత్మసేవానువర్తమానామపి-తాం-త్వం - పరమభాగవతప్రసఙ్గేనావసరమలభమానో నాతివాదృతవానితి,, యదుక్తం,, యత్సేవయా చరణపద్మపవిత్రరేణుమితి ,, తదపి పాదాన్తర్మితి ఛద్మద్భిర్బ్రాహ్మణాస్సేవితవ్యా ఇత్యేతత్తాత్పర్యకమిత్యభిప్రేత్యాహ,, యేషామమలాఙ్ఘ్రిరజోఽభిభర్షీత్యస్య తాత్పర్యం పరిష్కుర్వన్త ఆహురర్థేన॥ తమితి॥ తం ధర్మమర్యాదాప్రతిష్ఠాపయితారం-శ్రియాపి సమాశ్రయణీయం లావణ్యనిధిం త్వాం, ద్విజానా-మను పథం పథి పథి లగ్నం, యత్పుణ్యం రజం-తథా శ్రీవత్సలక్ష్మ చ శ్రీవత్సచిహ్నం చ-కిం పునీతః పవిత్రీకురుతః కిం-కిమర్థం-న - తేఽభూ, భగభాజనః నిరతిశయసౌన్దర్యాశ్రయ- స్త్వం, మ గాః ప్రాప్తవానసి, భూషణత్వేన స్వీకృతవానసి,, పునీతేతి పాఠాన్తరం ,, తదా-ద్విజానుపథపుణ్యరజః పునీతే కిం-న పునీ

భిస్సర్వశిరసా ధృతపాదరేణుః। ధన్యార్పితాఙ్ఘ్రితులసీనవదామధామ్నో లోకం మధువ్రతపతేరివ కామయానా॥ ౨౦ ॥ యస్యాం వివిక్తచరితైరనువర్తమానాం నాత్యాద్రియత్పరమభాగవతప్రసఙ్గః। తం త్వాం ద్విజానుపథపుణ్యరజః పునీతః శ్రీవత్సలక్ష్మ కిమగా భగభాజనస్త్వమ్॥ ౨౧॥ ధర్మస్య తే భగవతస్త్రియుగ త్రిభిస్స్వైః పద్భిశ్చరాచరమిదం ద్విజదేవతార్థమ్। నూనం భృతం తదభిఘాతి రజస్తమశ్చ సత్త్వేన నో వరదయా తనువా నిరస్య॥ ౨౨ ॥ న త్వం ద్విజోత్తమకులం యది హాత్మగోపం గోప్తా వృషస్స్వర్హణేన ససూనృతేన

త ఇత్యర్థః-తర్హి కిమర్థం రజోఽభిభర్షి శ్రీవత్సలక్ష్మ కిం కిమర్థమగాః, భూషణత్వేనేతి చేత్, రజోఽపభూషణత్వే నైవ బిభర్షి తిశజోఽన్తరత్వేన వ్యాఖ్యేయమ్॥ ౨౧ ॥ ఏవమలఙ్కారార్థమేవ రజో బిభర్షీత్యభిధాయ, అథ లోకమర్యాదాపాలకేన భవతాఽవశ్యం భర్తవ్యమేవేతి ప్రతిపిపాదయిషవోఽవశ్యం లోకమర్యాదా భవతా పాల్యా ఏవ, అన్యథా ,, ఉత్సీదేయురిమే లోకా,, ఇత్యముమర్థ-మన్వయవ్యతిరేకాభ్యాముపపాదయన్త ఆహుస్త్రిభిః-హే త్రియుగ త్రీణి యుగాని యుగ్మాని జ్ఞానశక్త్యాదిషడ్గుణానాం యస్యేతి త్రియుగ, స్తస్య, సంబోధనం-ధర్మస్య ధర్మరూపస్య భగవత-స్తే తవ, త్రిభిః-స్వైః అసాధారణైః, పద్భిః తపోదానదయాత్మకైః-ద్విజదేవతాసంరక్షణార్థం,, నిజదేవతార్థ,, మితి పాఠే తు, స్వకీయదేవతాసంరక్షణార్థం-తదభిఘాతి తేషాం ధర్మస్య పదానాం అభిఘాతి అభిఘాతుకం, యద్రజః తమశ్చ, రజస్తమః ప్రచురాం స్తాన్ సత్త్వేన శుద్ధసత్త్వమయేన-తనువా మూర్త్యా, అవతారైరిత్యర్థః-నిరస్య చరాచరాత్మకమిదం జగత్-భృతం, నూనం-స్వేచ్ఛాప్రాప్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళవిగ్రహాశుద్ధసత్త్వమయమూర్త్యా ద్విజదేవతార్థం ధర్మవిరోధినో రజస్తమః ప్రచురాన్నిరస్య కృత్స్నం జగత్తపోదానదయాఖ్యైః ధర్మపాదైః పోషయసీత్యర్థః॥ ౨౨ ॥ న త్వమితి॥ ఆత్మనా భవతా గోపం గోపనీయం రక్షణీయం, ద్విజోత్తమానాం కులం, అర్హణేన సమర్హణేన-సూనృతేన ప్రియవాక్యేన చ-యది- శ్రేష్ఠస్త్వం గోప్తా రక్షితా-న చేత్-స్వయం ధర్మాననుతిష్ఠన్ లోకాంస్తేషు ప్రవర్తయసేన చేదిత్యర్థః-తర్హ్యేవ తదైవ-శివః శ్రేయస్సంపాదకః-తవ త్వత్సంబన్ధి వేదపన్థాః వేదమార్గః కర్మోపాసనాత్మకః నఙ్క్ష్యతి నాశం యాస్యతి-హి యస్మాత్ ఋషభస్య శ్రేష్ఠస్య-య-దాచరితం తదేవ-లోకః-ప్రమాణం ప్రమాణత్వేన అగ్రహీష్యత్॥ తదేవ గీతం॥ యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః। స యత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తత ఇతి॥ న మే పార్థాస్తి కర్తవ్యం త్రిషు లోకేషు కించన॥ నానవాప్తమవాప్తవ్యం వర్త ఏవ చ కర్మణి॥ యది హ్యహం న వర్తేయం జాతు కర్మణ్యతన్ద్రితః। మమ వర్త్మానువర్తన్తే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః॥ ఉత్సీదేయురిమే లోకా

౨౧॥ శ్లో॥ పా॥ రజః పునీతే.   ౨౨॥ శ్లో॥ పా॥ నిజదేవతార్థమ్.

నకుర్యాంకర్మ చేదహమ్। సంకరస్యచకర్తాస్యాముపహన్యామిమాః ప్రజా ఇతి॥౨౩॥ త్వయైవగీతత్వాద్వేదమార్గనాశనం తవాఽనుచితమేవేత్యాహుః॥ తత్తైఇతి॥ సత్త్వనిధేశ్శుద్ధసత్త్వాశ్రయస్య-అతఏవ, జనాయ, క్షేమంవిధాతుంకర్తుమిచ్ఛోః-స్వ జశక్తిభిర్నిజావతారైః-యద్ధృతాః నిర్మూలితాః అరయోధర్మవిరోధినోయస్య-తేతవ-తత్ వేదమార్గనాశనం, అనభీష్టమివఅన భీష్టమేవేత్యర్థః-హేత్ర్యధిపతేత్రిలోకాధిపతే-విశ్వస్యభర్తుర్ధారకస్యపోషకస్యచ-అవనతస్యబ్రాహ్మణాన్ప్రణతస్యఅత్ర ప్రణతస్యేతిరజోధారణస్యాప్యుపలక్షణంతవ-ఏతావతాప్రణతిమాత్రేణ-తేజఃప్రభావః-నక్షతంనవిహతం-కింతు సః-ప్ర ణామః-తేవినోదఃలోకప్రేరణరూపః॥౨౪॥ ఏవంయథామతిభగవదుక్తీనాంతాత్పర్యంపరిష్కృత్యతచ్చికీర్షితమజానన్త స్స్వాపరాధానుగుణదణ్డధారణంచనివేదయన్తఆహురేకేన॥ యమితి॥ హేఅధీశ-భవాన్- అనయోర్భృత్యయోః-యంవా- దమం-అస్మాభిర్విహితమన్యంవాదణ్డం - వృత్తింవాయథాపూర్వమత్రలోకేవర్తనంవా-విధత్తే- తత్-నిర్వ్యళీకంసత్యం।యు థాతథా-అనుమన్మహేఅనుమన్యామహే-అస్మాసు,చ,ఉచితఃస్వాపరాధానురూపః-యోదణ్డః-స్వదీయతాంవిధీయతాం-భ వద్భిఃకిమపరాద్ధమితిచేత్-యేవయం-అనాగసౌనిరపరాధినౌ-కిల్బిషేణశాపేన-అయుజ్మహియోజితవన్తః-ద్వాస్స్థయోర పూర్వజననివారణంస్వాభావికమిత్యభిప్రాయేణానాగసావిత్యుక్తమ్॥౨౫॥ ఏవంమునిభిరావేదితహార్దోమునీనాంభృ త్యయోశ్చానుగ్రహంకర్తుమనాభగవాన్ మునీన్ప్రత్యాహైకేన॥ ఏతౌపార్షదౌ-సురేతరగతిం ఆసురంజన్మ- ప్రతిపద్య-స ద్యఃజన్మప్రభృతి-మయి-యస్సంరమ్భఃక్రోధః-తేనసంభృతఃసంజాతః స్సమాధిరనవరతభావనా- తేన - అనుబద్ధఃఅనుస్య

నాతర్హ్యేవనష్ట్ఋతిశివస్తవవేదపన్థాః॥ లోకోఽగ్రహీష్యదృషభస్య హితత్ప్రమాణమ్॥౨౩॥ తత్తేఽనభీష్టమి వసత్త్వనిధేర్విధిత్సోః క్షేమంజనాయనిజశక్తిభిరుద్ధృతారేః। నైతావతాత్ర్యధిపతేతవవిశ్వభర్తుస్తేజః క్షతంత్వవనతస్యసతేవినోదః॥౨౪॥ యంవాఽనయోర్దమమధీశభవాన్విధత్తేవృత్తింతువాతదనుమన్మహేని ర్వ్యళీకమ్। అస్మాసువాయఉచితోధ్రియతాంసదణ్డోయేఽనాగసౌవయమయుఙ్క్ష్మహికిల్బిషేణ॥ శ్రీభగవా నువాచ॥ ఏతౌసురేతరగతింప్రతిలభ్యసద్యస్సంరమ్భసంభృతసమాధ్యనుబద్ధయోగౌ। భూయస్సకాశము పయాస్యతఆశుయోవశ్శాపోమయైవవిహితస్తదవేతవిప్రాః॥౨౬॥ అథతేమునయోదృష్ట్వానయనానన్దభా జనమ్। వైకుణ్ఠంతదధిష్ఠానంవికుణ్ఠంచస్వయంప్రభమ్॥౨౭॥ భగవన్తంపరిక్రమ్యప్రణిపత్యానుమాన్యచ। ప్ర తిజగ్ముఃప్రముదితాశ్శంసన్తోవైష్ణవీంశ్రియమ్॥౨౮॥ భగవాననుగావాహయాతంమాభైష్టమస్తుశమ్। బ్రహ్మ తేజస్సమర్థోపిహన్తుంనేచ్ఛేమతంహిమే॥౨౯॥ ఏతత్పురైవనిర్దిష్టంరమయాక్రుద్ధయాయదా। పురానివారి తాద్వారివిశన్తీమయ్యుపారతే॥౩౦॥ మయిసంరమ్భయోగేననిస్తీర్యబ్రహ్మహేళనమ్। ప్రత్యేష్యతంనికాశం మేకాలేనాల్పీయసాపునః॥౩౧॥ ద్వాఃస్థావాదిశ్యభగవాన్విమానశ్రేణిభూషణమ్। సర్వాతిశయయాలక్ష్మ్యా

త్తః-యోగోమత్సంబన్ధోయయోస్తౌ-అతఏవ, ఆశు పున-స్సకాశంమత్సమీపం-ఉపయాస్యతః- హేవిప్రాః-వఃయుష్మాకం, యశ్శాపః-స మయైవత్వన్ముఖేనమయైవ-విహితః, తత్ విహితఇతి-అవేతఅవగచ్ఛత॥౨౬॥ ఏవంభగవతోక్తామున యోయయురిత్యాహద్వాభ్యామ్॥ అథఅనన్తరం-నయనయోఃఆనన్ద- స్తస్యభాజనంవిషయం, వైకుణ్ఠం-తస్యవైకుణ్ఠస్య అధిష్ఠానస్థానం-స్వప్రకాశం-వికుణ్ఠలోకంచ-దృష్ట్వా- తేమునయః భగవన్తం-పరిక్రమ్యప్రదక్షిణీకృత్యప్రణిపత్యప్రణమ్య అనుమాన్యఅనుజ్ఞాప్య-వైష్ణవీంభాగవతీం-శ్రియంసంపదం-శంసన్తఃప్రశంసన్తః-ముదితాఃహృష్టాః, ప్రతిజగ్ముః॥౨౮॥ మునిగమనానన్తరంద్వాఃస్థౌసాన్త్వయన్ భగవానువాచేత్యాహత్రిభిః-భగవాన్-అనుగౌభృత్యౌప్రతి, ఆహఉవాచ॥ ఉక్తి మేవాహ॥ యాతంగచ్ఛతం-మాభైష్టంభయంమాకురుతం-శంసుఖమేవ, గచ్ఛతోరపి-యువయోః, అస్తు -యద్యావయోరను గ్రహఏవభవతాక్రియతే-తర్హి-బ్రహ్మదణ్డఏవకింననివర్త్యతఇత్యత్రాహ, తేజఃబ్రహ్మదణ్డం - తేజఃకార్యత్వాద్దణ్డస్యాపితేజ శ్శబ్దేననిర్దేశః హన్తుంనిరసితుం-సమర్థోపి నేచ్ఛే, కుతః, హియస్మాత్-మేమమ-చఏవంసంమతమ్॥౨౯॥ నకేవలంమమై వేదంబ్రహ్మతేజోనుమతం కింతులక్ష్మ్యాఅపీత్యాహ॥ ఏతదితి॥ ఏతత్ యువయోరితోనిర్గమనం, పురాపూర్వకాలేక్రుద్ధయారమ యాలక్ష్మ్యైవ-నిర్దిష్టం, పురేత్యుక్తే, పురాపకేదేత్యత్రాహ-మయి, ఉపారతేప్రణయకలహవశాత్తూష్ణీంశయానేసతి-మ న్నిలయాద్బహిర్నిర్గత్య-పునరన్తఃప్రవిశన్తీ ద్వారి-యువాభ్యాం, యదానివారితాతదేత్యర్థః॥౩౦॥ అతో-మయి, సంరమ్భఃక్రోధఃతస్యయోగఃఅనవరతసంబన్ధః-బ్రహ్మవిదపరాధజన్యంఫలం, నిస్తీర్యనిరవశేషమపోహ్య, అల్పీయసైవకా లేన, పునః-మే-నికాశంసమీపం-ప్రత్యేష్యతంప్రత్యాగచ్ఛతమ్॥౩౧॥ ఏవంద్వాఃస్థావాదిశ్యభగవాన్స్వస్థానమావివే

శేత్యాహ॥ భగవాన్ద్వాస్స్థౌ ఆదిశ్య ఆజ్ఞాప్య, విమానశ్రేణ్యయ ఏవ మాషణాం యస్మిన్ సర్వాతిశయయా నిరతిశయయా-అత్మ్యాసంపదా, జుష్టం ''యద్వా'' జుష్టం ప్రియం-స్వధిష్ణ్యం స్వకీయస్థానం లక్ష్మ్యా సహ-ఆవిశత్ *॥౩౨॥* అథ తౌ కిమభూతాం కిమకుర్వతాం చేత్యత్రాహ॥ తావితి॥ గీర్వాణఋషభౌ పార్షదప్రవరౌ- ద్వాస్స్థౌ ముత్తరాఘ్న్య ప్రేష్ఠాశాపాద్ధతౌ, హరిలోకతః, హరిలోక ఏవ, హతశ్రియౌ భ్రష్టతేజస్కౌ, అత ఏవ, విగతస్మయౌ వినష్టగర్వౌ, అభూతామ్ *॥౩౩॥* తదా వికుణ్ఠస్థానాత్తయోర్నిపతమానయోస్సతోః, సపుత్రకాః, దేవాః, విమానాగ్రేషు వసతాం, మహాన్ ఉచ్చైః, హాహాకార ఆసీత్ *॥౩౪॥* తావేవ-హరేః పార్షదశ్రేష్ఠౌ, దితేః-జఠరే కశ్యపేన-నిర్విష్టం ప్రవిష్టం-కశ్యపసంబన్ధి-ఉల్బణం, తేజో వీర్యం ప్రతి - అధునా, ఆశు-ప్రాప్తౌ ॥౩౫॥ తయోరసురయోః సురజన్మనోః యమయోస్సహైవ గర్భం ప్రవిశ్య ఉత్పత్స్యమానయోః- తేజసా- అద్య-వః యుష్మాకం, తేజః, ఆక్షిప్తం అభిభూతం- ఏతర్హి ఇదానీం-భగవాన్-తత్ భవతాం తేజః, విధాస్యతి-తౌ నిహత్య భవత్తేజో యథావస్థితం కరిష్యతీత్యర్థః ॥౩౬॥ భగవాన్ కదా విధాస్యతి-విధాతుం సమర్థో భవేన్న వేతి శఙ్కాద్వయం పరిహరన్నితిహాసం నిగమయతి॥ విశ్వస్యేతి॥ విశ్వస్య జగతః-స్థితిలయోత్పత్తిహేతుత్వమితి ఫలితం-ఏవంభూత - త్ర్యధీశః త్రిలోకాధిపతిః-యో భగవాన్, స ఏవ, నోఽస్మాకం-క్షేమం విధాస్యతి-సర్వగణోత్కర్షకాలే కరిష్యతి-తత్రేహ-తథాభూతే-ఏతస్మిన్ భగవతి అస్మదీయస్య అస్మదిష్టస్య - విమృశేన-కియానర్థః కియత్ప్రయోజనం, కృత్స్నవిశ్వస్థితిలయోద్భవలీలస్య అచిన్త్యవివిధవిచిత్రరచనాసమర్థసమాధీశస్య షాడ్గుణ్యపూర్ణస్య త్రిలోకాధిపతేః స్వాశ్రితాస్మదీయ నివర్తనమత్యల్పం ప్రయో-

జుష్టం స్వం ధిష్ణ్యమావిశత్॥౩౨॥ తౌ తు గీర్వాణఋషభౌ దుస్తరాద్ధరిలోకతః। హతశ్రియౌ బ్రహ్మశాపాద భూతాం విగతస్మయౌ॥౩౩॥ తదా వికుణ్ఠభవనాత్తయోర్నిపతమానయోః। హాహాకారో మహానాసీద్విమానాగ్రేషు పుత్రకాః॥౩౪॥ తావేవ హ్యధునా ప్రాప్తౌ పార్షదప్రవరౌ హరేః। దితేర్జఠరనిర్విష్టం కాశ్యపం తేజ ఉల్బణమ్॥౩౫॥ తయోరసురయోరద్య తేజసా యమయోర్హి వః। ఆక్షిప్తం తేజ ఏతర్హి భగవాంస్తద్విధాస్యతి॥ విశ్వస్య యః స్థితిలయోద్భవహేతురాద్యో యోగేశ్వరైరపి దురత్యయయోగమాయః। క్షేమం విధాస్యతి స నో భగవాంస్త్ర్యధీశస్తత్రాస్మదీయవిమృశేన కియానిహార్థః॥ ౩౭ ॥ * * * * * * * * *

* * * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, షోడశోఽధ్యాయః * * * * *

మైత్రేయ ఉవాచ॥ నిశమ్యాత్మభువా గీతం కారణం శఙ్కయోజ్ఝితాః। తతస్సర్వే న్యవర్తన్త త్రిదివాయ దివౌకసః॥౧॥ దితిస్తు భర్తురాదేశాదపత్యపరిశఙ్కినీ। పూర్ణే వర్షశతే సాధ్వీ పుత్రౌ ప్రసుషువే యమౌ॥౨॥ ఉత్పాతా బహవస్తత్ర నిపేతుర్జాయమానయోః। దివి భువ్యన్తరిక్షే చ లోకస్యోరుభయావహాః॥౩॥ సహాచలా భువశ్చేలుర్దిశస్సర్వాః ప్రజజ్వలుః। సోల్కాశ్చాశనయః పేతుః కేతవశ్చార్తిహేతవః॥౪॥ వవౌ వాయుస్సుదు

జనమిత్యర్థః ॥౩౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికావ్యాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే షోడశోఽధ్యాయః * * * * * * * * *

ఏవం ''అథాత్రాపీతిహాసోఽయం శ్రుతో మే వర్ణితః పురా। బ్రహ్మణా దేవదేవేన దేవానామనుపృచ్ఛతామ్'' ఇత్యుపక్రాన్తం దేవబ్రహ్మసంవాదరూపమితిహాసం ప్రస్తుత్య, తమేవ నిగమయన్ ప్రకృతమనుప్రకృతం హిరణ్యాక్షవధం ప్రస్తౌతి। బ్రహ్మనారదసంవాదోపోద్ఘాతమితిహాసాన్తరం పరమప్రకృతే నసజ్జమయన్ హిరణ్యాక్షజన్మప్రభృతి వృత్తాన్తమాహ॥ మైత్రేయ॥ ఆత్మభువా బ్రహ్మణా-గీతం, కారణం-స్వవ్యసనకారణం నిశమ్య-శఙ్కయా-ఉజ్ఝితాః క్షేమం విధాస్యతీతి బ్రహ్మవచనాచ్ఛఙ్కయా త్యక్తాః-సర్వే-త్రివిష్టపవాసినః దేవాః, తతః-బ్రహ్మణో లోకాత్-త్రిదివాయ త్రిదివం ప్రతి-జగ్ముః ॥౧॥ దితిస్తు-భర్తుః కాశ్యపస్య-ఆదేశాత్ ''లోకాన్ సపాలాంస్త్రీంశ్చణ్డి ముహురాక్రన్దయిష్యతః'' ఇతి వాక్యాత్-స్వాపత్యాభ్యాం-దేవోపద్రవమాశఙ్కమానా సతీ-వర్షశతే, పూర్ణే సతి, యమౌ పుత్రౌ - ప్రసుషువే ప్రసూతవతీ - యుగపజ్జాతౌ యమావిత్యుచ్యేతే॥౨॥ తత్ర తజ్జన్మదేశే, తయోః జాయమానయోస్సతోః, దివి-భువి - అన్తరిక్షే చ, బహవః చిత్రాః - లోకస్య - ఉరు భృశం- భయావహాః భయఙ్కరాః- ఉత్పాతాః-నిపేతుః పతితాః ॥ ౩ ॥ ఆర్తిహేతవః లోకపీడాసూచకాః- కేతవః ధూమకేత్వాదయః-ఉద్బభూవురితి శేషః ॥౪॥ సుదుస్స్పర్శః కఠినస్పర్శః - ఫూట్కారాన్ ఇతి, తీవ్రవాయుశబ్దానుకరణం- తాన్-ముహుః - ఈరయన్ ధ్వనయన్ - నగపతీన్ వృక్షశ్రేష్ఠాన్ - ఉన్మూలయన్-వాత్యాశ్చక్రవాయవః- తేషామనీకస్సమూహో యస్య - రజ ఏవ ధ్వజో యస్య-తం ''వాత్యానీకే ఇతి పాఠే'' వాత్యాభిరానీతం ఉద్ధృతం రజ ఏవ ధ్వజో యస్యేత్యర్థః-

వంవిధో వాయుర్వవౌ ప్రాసరత్ ✽॥౫॥✽ ఉచ్చైర్హసన్త్య ఇవ తటితో యేషు-తేషామమ్భోదానాం మేఘానాం-ఘటయా సమూహేన-నష్టో భాగణః సూర్యాదిప్రభాసమూహో యస్మిన్ - వ్యోమ్ని - ప్రవిష్టతమసా ప్రవిష్టగాఢాన్ధకారేణ-పదం తత్తత్స్థానం న వ్యాదృశ్యత న స్మ ఈషదపి నాదృశ్యతేత్యర్థః ✽॥౬॥✽ వార్ధిః సముద్రః-విమనాః దుఃఖితచిత్త ఇవ -ఊర్మిభిః తరఙ్గైః క్షుభితముదరం ఉదరస్థానమకరాదయో యస్య సః-చుక్రోశ-శుష్కాణి పఙ్కజాని యాసు తాః- ఉదపానాః ఉదకాని పిబన్త్యస్మిన్నిత్యుదపానాః-వాపీకూపతటాకాదయః-తైస్సహితా నద్యః - చుక్షుభుః క్షుభితవత్యః ✽॥౭॥✽ సరాహ్వోః రాహుగ్రస్తయోః-శ్శశిసూర్యయోః-ముహుః పునః పునః-పరిధయః పరివేషాః- అభూవన్-నిర్ఘాతాః నిరభ్రగర్జితాని-రథనిర్హ్రాదాః రథధ్వనితుల్యధ్వనయః-వివరేభ్యః గిరిగహ్వరేభ్యః - ప్రజజ్ఞిరే జాతాః ✽॥౮॥✽ అన్తర్గ్రామేషు గ్రామమధ్యేషు-ముఖతో ముఖైః - ఉల్బణం-వహ్నిం - వమన్త్యః ఉద్గిరన్త్యః - శివాః గోమాయవః-సృగాలానాం ఉలూకానాం చ-టఙ్కారైః ధ్వనిభిస్సహ-అశివం యథా తథా-ప్రణేదుః ధ్వనితవత్యః - శివాః సృగాలజాత్యవాన్తరజాతీయాః-గ్రామేషు యాసాం ధ్వననుత్యన్తారిష్టసూచకం లోకా వదన్తి ✽ ॥౯॥ ✽ గ్రామసింహాః శ్వానః-శిరోధరాం కంధరాం-ఉన్నమయ్య ఉద్ధృత్య-సంగీతవద్రోదనవచ్చ-వివిధాః-వాచో భాషణాని-తతస్తతః తత్ర తత్ర- వ్యాముఞ్చన్ అకుర్వన్నిత్యర్థః ✽॥౧౦॥✽ ఖరాః గర్దభాః-కర్కశైః కఠినైః-ఖురైః-ధరాతలం-ఘ్నన్తః తాడయన్తః-ఖార్కారో గర్దభజాతిశబ్దః-తస్మిన్ రభసః సంభ్రమ- స్తేన-అమత్తాః రభసస్సంభ్రమో యేషాం త ఇతి వా-వరూథశస్సంఘశః-పర్యధావన్ ✽॥౧౧॥✽ రావసంత్రస్తాః శుభధ్వనిభితాః-

స్పర్శః శాట్కారాణీరయన్ముహుః। ఉన్మూలయన్నగపతీ ✽ న్వాత్యానీకో రజోధ్వజః ॥౫॥ ఉద్ధసత్తటిదమ్భోదఘటయా నష్టభాగణే। వ్యోమ్ని ప్రవిష్టతమసా న స్మ వ్యాదృశ్యతే పదమ్ ॥౬॥ చుక్రోశ విమనా వార్ధిరూర్మిభిః క్షుభితోదరః। సోదపానాశ్చ సరితశ్చుక్షుభుశ్శుష్కపఙ్కజాః ॥౭॥ ముహుః పరిధయోఽభూవన్సరాహ్వోశ్శశిసూర్యయోః। నిర్ఘాతా రథనిర్హ్రాదా వివరేభ్యః ప్రజజ్ఞిరే ॥౮॥ అన్తర్గ్రామేషు ముఖతో వమన్త్యో వహ్నిముల్బణమ్। సృగాలోలూకటఙ్కారైః ప్రణేదురశివం శివాః ॥౯॥ సఙ్గీతవద్రోదనవదున్నమయ్య శిరోధరామ్। వ్యముఞ్చన్వివిధా వాచో గ్రామసింహాస్తతస్తతః ॥౧౦॥ ఖరాశ్చ కర్కశైః క్షత్తః ఖురైర్ఘ్నన్తో ధరాతలమ్। ఖార్కారరభసా మత్తాః పర్యధావన్వరూథశః ॥౧౧॥ రుదన్తో రావసంత్రస్తా నీడాదుదపతన్ఖగాః। ఘోషేఽరణ్యే చ పశవశ్శకృన్మూత్రమకుర్వత ॥౧౨॥ గావోఽత్రసన్నసృగ్దోహాస్తోయదాః పూయవర్షిణః। వ్యరుదన్దేవలిఙ్గాని ద్రుమాః పేతుర్వినానిలమ్ ॥౧౩॥ గ్రహాన్పుణ్యతమానన్యే భగణాంశ్చాపి దీపితాః। అతిచేరుర్వక్రగత్యా యుయుధుశ్చ పరస్పరమ్ ॥౧౪॥ దృష్ట్వాఽన్యాంశ్చ మహోత్పాతానతత్తత్త్వవిదః ప్రజాః। బ్రహ్మపుత్రానృతే భీతా మేనిరే విశ్వసంప్లవమ్ ॥౧౫॥ తావాదిదైత్యౌ సహసా వ్యజ్యమానాత్మపౌరుషౌ। వవృధాతేఽశ్మసారేణ కాయేనాద్రిపతీ ఇవ ॥౧౬॥ దివిస్పృశౌ హేమకిరీటకోటిభి † ర్నిరుద్ధకాష్ఠౌ స్ఫురదఙ్గదాభుజౌ। గాం కమ్పయన్తౌ

రుదన్తః ధ్వనిం కుర్వన్తో, నీడాత్ -ఉదపతన్ ఉద్గమ్య నిపేతుః-ఘోషే ఆభీరపల్ల్యాం-అరణ్యే చ- యే పశవ-స్తే శకృత్ పురీషం మూత్రం చ-అకుర్వత ఉత్ససర్జుః ✽॥౧౨॥✽ గావః అసృగ్దోహాః రక్తం దుహన్త్యః అత్రసన్ ఉద్వేజితవత్యః - తోయదాః మేఘాః-పూయవర్షిణః కశ్మలవర్షిణోఽభూవన్-దేవలిఙ్గాని దేవతాప్రతిమాః-వ్యరుదన్ - అశ్రూణి ముముచుః-అనిలం వాయుం-వినా అన్తరణాపి-ద్రుమాః పేతుః పతితవన్తః ॥౧౩॥ పుణ్యతమాన్ శుభకరాన్-గ్రహాన్ గురుబుధాదీన్-భగణాన్ బహూని నక్షత్రాణి చ - అన్యే క్రూరగ్రహాః అఙ్గారకాదయోఽప-పడితాః పుణ్యగ్రహైః పడితాః-యద్వా కర్తరి క్తః అగ్ని తప్త్వాపీడాకరాః - అతిచేరుః అతిక్రమ్య జగ్ముః - వక్రగత్యా ప్రత్యావృత్త్యా పరస్పరం యుయుధుశ్చ ✽॥౧౪॥✽ అన్యాంశ్చ ఉక్తాన్ అన్యాంశ్చ ఉత్పాతాన్-దృష్ట్వా-అతత్తత్త్వవిదః తత్తదుత్పాతఫలమజానన్త్యః-బ్రహ్మపుత్రాన్ మరీచ్యాదీన్ ఋతే అన్తరేణ సర్వాః ప్రజాః భీతాః విశ్వసంప్లవం కృత్స్నజగత్సంహారం-మేనిరే అమన్యన్త - బ్రహ్మపుత్రాస్తు త్రైకాల్యవస్తువిషయజ్ఞానసంపన్నా-న భీతాః ✽॥౧౫॥✽ తౌ ఆదిదైత్యౌ- సహసా ఆశు-వ్యజ్యమానం ఆత్మపౌరుషం పూర్వసిద్ధం స్వపౌరుషం యయోస్తౌ - అశ్మసారేణ అయస్తుల్యేన కాయేన, అద్రిపతీ ఇవ పర్వతశ్రేష్ఠావివ వవృధాతే ✽ ॥౧౬॥ ✽ పునస్తావేవ విశినష్టి। దివితి ॥ హేమకిరీటకోటిభిః స్వర్ణమయమకుటాగ్రైః - దివిస్పృశౌ దివం స్పృశన్తౌ - నిరుద్ధాః కాష్ఠా దిశో యాభ్యాం తౌ,, నిరుద్ధకోష్ఠావితి పాఠాన్తరం ,, తదాభూషణబద్ధప్రకోష్ఠావిత్యర్థః , స్ఫురన్త్యఙ్గదాని యేషు తే భుజా యయో

౫॥శ్లో॥పా ✽ వాత్యానీతరజోధ్వజః. ౧౭॥శ్లో॥పా † నిరుద్ధకోష్ఠౌ.

యోస్తౌ అఙ్ఘ్రి దేశేటాబ న్తత్వమార్ష ం- చరణైః పాదైః - పదేపదే ప్రతిపదవిన్యాసం-గాంభూమిం-కమ్పయన్తౌ చాలయ న్తౌ, సుశోభనా కాఞ్చీ రశనా మేఖలా యయోస్తాభ్యాం, తయా-కట్యా అర్కం సూర్యం-అతీత్య అతిక్రమ్య-తస్థతుః స్థితవన్తౌ ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ తయోర్యమయోర్మధ్యే, యః - స్వదేహాత్-ప్రథమం - అజాయత-తం-హిరణ్యకశిపుం-యదాపిదుః సావితిః, యం ప్రథమ మసూత-తం-హిరణ్యాక్షం, యథావిదుః, తథా-నామనామధేయం-ప్రజాపతిః కశ్యపః-అకార్షీత్ కృతవాన్-అయంభా వః యదాహి గర్భాధానసమయే యోఽపప్లవం సిద్ధ్వ్యాఽఽద్వారావిఫ క్తమాదితః - ప్రాక్ప్రచ్ఛాద్వైవ ప్రవిశతి, తదాయ మాధనతః-తయోస్స్వపత్యతః ప్రవేశ క్రమవిపర్యయేణ మాతృతః ప్రసూతిః ,, యదాఽవిశద్ద్వితీయః ప్రాక్ ప్రత్యాప్ పరక్షరత్ । ద్వితాధాన గర్భపూర్వతే ప్రసవపర్యయా ,, ఇతి ప్రసిద్ధిస్మరణాత్ , అతః స్వదేహాత్పూర్వం యోజాత, స్తస్య హిరణ్యకశిపురితి, ఇతి ప్రథమం ప్రసూతస్య హిరణ్యాక్ష ఇతి- నామకృతవానితి ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ హిరణ్యకశిపు, స్స్వ దోర్భ్యాం స్వభుజాభ్యాం-ఉద్ధతః-బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య, వరేణ, అకుతోమృత్యుః కుతశ్చిదపమృత్యురహితః, సపాలాన్ లోకపాలసహితాన్-త్రీన్ లోకాన్ -వశేవశే స్వాధీనానాకార్షీత్ ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ తస్య హిరణ్యకశిపోః-అనుజః-పితుః కర్మాదనుజః-హిరణ్యాక్షః-ప్రియః-ప్రీతివిషయః- అన్వహం - స్వయమగ్రజప్రీతికృత్-గదాపాణిః సహాయాన్ యుయుత్సుః యోద్ధుమిచ్ఛుః-అతఏవ-రణం యుద్ధం -మృగయన్-దివం-యాతో గతః ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ తం హిరణ్యాక్షం-దుస్సహజవం దుర్ధర్ష బలం - రణన్తీధ్వనన్తీ కాఞ్చనమయే నూపురే యస్య తం - వైజయన్త్యా స్రజా , పుష్పపల్లవాదినిర్మిత స్రగ్వి

చరణైః పదే పదే కట్యా సుకాఞ్చ్యాఽర్కమతీత్య తస్థతుః॥ ౧౭ ॥ ప్రజాపతిర్నామ తయోరకార్షీ ❁ ద్యః ప్రాక్స్వదేహాద్యమయోరజాయత । తం వై హిరణ్యకశిపుం విదుః ప్రజా ❁ యం తం హిరణ్యాక్షమసూత సాఽగ్రతః ॥ చక్రే హిరణ్యకశిపుర్దోర్భ్యాం బ్రహ్మవరేణ చ॥ వశే సపాలాన్లోకాంస్త్రీనకుతోమృత్యురుద్ధతః ॥ ౧౯ ॥ హిరణ్యాక్షోఽనుజస్తస్య ప్రియః ప్రీతికృదన్వహమ్। గదాపాణిర్దివం యాతో యుయుత్సుర్మృగయన్రణమ్ ॥ ౨౦॥ తం వీక్ష్య దుస్సహజవం రణత్కాఞ్చననూపురమ్॥ వైజయన్త్యా స్రజా జుష్టమంసన్యస్తమహాగదమ్॥ ౨౧॥ మనోవీర్యవరోత్సిక్తమసృణ్యమకుతోభయమ్। భీతా నిలిల్యిరే దేవాస్తార్క్ష్యత్రస్తా ఇవాహయః॥ ౨౨॥ స వై తిరోహితాన్దృష్ట్వా మహసా స్వేన దైత్యరాట్। సేన్ద్రాన్దేవగణాన్ ❁ క్షీబానపశ్యన్వ్యనదద్భృశమ్॥ ౨౩॥ తతో నివృత్తః క్రీడిష్యన్గమ్భీరం భీమనిస్వనమ్। విజగాహే మహాసత్త్వో వార్ధిం మత్త ఇవ ద్విపః॥ ౨౪ ॥ తస్మిన్ప్రవిష్టే వరుణస్య సైనికా యాదోగణాస్సన్నధియస్ససాధ్వసాః। అహన్యమానా అపి తస్య వర్చసా ప్రధర్షితా దూరతరం ప్రదుద్రువుః॥ ౨౫॥ స వర్ష పూగానుదధౌ మహాబలశ్చరన్మహోర్మీఞ్ఛ్వసనేరితాన్ముహుః। మౌర్వ్యాభిజఘ్నే గదయా విభావరీమాసేదివాం స్తాత పురం ప్రచేతసః ॥ ౨౬ ॥ తత్రోపలభ్యాసురలోకపాలకం యాదో

శేషో వైజయన్తీ తయా ప్రజాః-జుష్టం అలంకృతం-అంసే స్కన్ధే, న్యస్తా నిహితా-మహతీ గుర్వీ-గదా-యేన తమ్ ॥ ౨౧॥ ❁ మనసా - వీర్యేణ బలేన వరేణ చ, ఉత్సిక్తం గర్వితం - అసృణ్యం నిరఙ్కుశం - అకుతోభయం కుతశ్చిదపి భీతిమకుర్వాణం-వీక్ష్య-దేవాః - భీతాస్సన్తో- నిలిల్యిరే అన్తర్హితాః - తత్ర దృష్టాన్తః - తార్క్ష్యాత్ గరుత్మతః-త్రస్తాః అహయః సర్పా ఇవే తి ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ స దైత్యరాట్-హిరణ్యాక్షః-స్వేన మహసా తేజసా తిరోహితాన్- ఇన్ద్రసహితాన్ దేవసమూహాన్- దృష్ట్వా జ్ఞాత్వా- క్షీబో మత్తః - న పశ్యన్ తానపశ్యన్ ,, క్షీబానపశ్యదితి పాఠే,, పౌరుషహీనా-న పశ్యత్ జ్ఞాతవాన్-అతఏ వ-భృశం-వ్యనదత్ అనదత్ ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ తతో-దివః-నివృత్తః ప్రత్యాగతః-క్రీడిష్యన్ విహరిష్యన్- గమ్భీరం అగాధం-భీమః స్వనః తరఙ్గజన్యో ధ్వనిర్యస్మిన్ - తం - వార్ధిం సముద్రం - మహాసత్త్వో మహాబలః-హిరణ్యాక్షః, ద్విపో గజ ఇవ-విజ గాహే విలోడితవాన్ ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ తస్మిన్ హిరణ్యాక్షే- ప్రవిష్టే సతి , వరుణస్య సైనికాః, యాదసాం గణాః ససాధ్వ సాః భయయుక్తాః అతఏవ, సన్నధియః విశీర్ణ బుద్ధయః, యద్వా-అవసన్నబుద్ధయః-దుఃఖితచిత్తా ఇతియావత్ ॥ అహన్యమా నా అపి, తస్య అసురస్య-వర్చసా తేజసా-ప్రధర్షితా అభిభూతాస్సన్తో-దూరతరం-ప్రదుద్రువుః-పలాయితవన్తః ॥ ౨౫ ॥ ❁ సః మహాబలోఽసురః-వర్షపూగాన్ బహూన్ సంవత్సరాన్, ఉదధౌ సముద్రే చరన్ చరన్-శ్వసనేన పవనేన ఈరితాన్ ఉత్థి తాన్, మహోర్మీన్ ఉచ్చైస్తరాంతరఙ్గాన్, ముహుర్ముహుః - మౌర్వ్యా అయోమయ్యా , గదయా- అభిజఘ్నే ప్రజహార-త తో విభావరీం విభావర్యాఖ్యాం, ప్రచేతసః వరుణస్య, పురీం-ఆసేదివాన్ ప్రాప్తవాన్ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ తత్ర విభావర్యాం అ,

౨౩॥ శ్లో॥ పా ❁ క్షీబానపశ్యత్.

సురాణాంయోలోకఃపాతాళం-తస్యపాలకం-యాదోగణానాం , ఋషభంఅధిపతిం,ప్రచేతసంవరుణం-ఉపలభ్యసమీపేప్రాప్య-స్మయన్-ఈషద్ధసన్-ప్రలబ్ధుం-నీచవత్-ప్రణిపత్యప్రణమ్య, హేఅధిరాజవరుణ - మేమహ్యం,సంయుగందేహీతిజగాద-మయాసహయుధ్యస్వేత్యుక్తవాన్ ॥ ౨౭ ॥ తస్యయుయుత్సాముత్పాదయిషురాహ॥త్వమితి ॥ త్వంలోకపాలానాంఅధిపతిః,బృహచ్ఛ్రవాఃమహాయశాః,దుర్మదా - మే-వీరమాత్మానంమన్యన్తేతేషాం,వీర్యాపహర్తాకథమహమేవంవిధస్త్వయానిశ్చితఇత్యత్రాహ।యత్ యస్మాత్-పురాపూర్వం- అఖిలాన్ దైత్యాన్-దానవాంశ్చ,విజిత్య,రాజసూయేన-అయజఃఇష్టవాన్-హేప్రభో ॥౨౮॥ సఃభగవాన్, నపాంపతిఃవరుణః-ఉత్సిక్తమదేన,విద్విషా అసురేణఏవముక్తః-దృఢంయథాతథా , ప్రలబ్ధోవిప్రలబ్ధః,సముత్థంరోషంఉత్పన్నంక్రోధం,స్వయాధియా-శమయన్ఉవాచ , అఙ్గహేఅసుర-వయం-ఉపశమంయుయుత్సాయాముపరమం-గతాఃప్రాప్తాః ॥ ౨౯ ॥ కించసనాతనాత్పురుషాత్పరమపురుషాత్, హేఅసురర్షభ-యుద్ధమార్గేషుకోవిదంనిపుణంత్వాం, యః , సంయుగే-ఆరాధయిష్యతితోషయిష్యతి-తమన్యం-నపశ్యామి,అతస్తంపరమపురుషం,ఇహి,గచ్ఛ-కీదృశోఽసౌపురుషః, యమిహాత్యుచ్యతఇత్యత్రాహ॥ భవాదృశాః-మనస్వినఃస్వైరాః-యంపురుషం-గృణతేస్తువన్తి ॥ ౩౦॥ వీరంతంపరమపురుషం ఆరాత్సమీపే-అభిపత్య,విస్మయోవిగతగర్వఃవిరశయేరణప్రదేశే-శ్వభి-ర్వృతఃపరివేష్టితః-శయిష్యసే । భవానివసోపినయుయుత్సతిచేత్కింవిధేయమిత్యత్రాహ॥యోభగవాన్॥త్వద్విధానా- మసతాం ప్రశాన్తయేవినాశాయ,సతామనుగ్రహేచ్ఛయా-చ-రూపాణివరాహాద్య

దోగణానామృషభంప్రచేతసమ్ । స్మయన్ప్రలబ్ధుం ప్రణిపత్యనీచవజ్జగాదమే దేహ్యధిరాజసంయుగమ్॥
త్వంలోకపాలాధిపతిర్బృహచ్ఛ్రవావీర్యాపహో దుర్మదవీరమానినామ్ । విజిత్యలోకేఽఖిలదైత్యదానవాన్యద్రాజసూయేనపురాఽయజః ప్రభో ॥ ౨౮ ॥ సఏవముత్సిక్తమదేనవిద్విషాదృఢంప్రలబ్ధోభగవానపాంపతిః।రోషంసముత్థంశమయన్స్వయాధియావ్యవోచదఙ్గోపశమంగతావయమ్ ॥ ౨౯ ॥పశ్యామినాన్యంపురుషాత్సనాతనాద్యస్సంయుగేత్వాంరణమార్గకోవిదమ్।ఆరాధయిష్యత్యసురర్షభేహితంమనస్వినోయంగృణతేభవాదృశాః ॥ ౩౦ ॥ తంవీరమారాదభిపత్యవిస్మయశ్శయిష్యసే వీరశయేశ్వభిర్వృతః।యస్త్వద్విధానామసతాంప్రశాన్తయేరూపాణిధత్తేసదనుగ్రహేచ్ఛయా ॥ ౩౧ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే,సప్తదశోఽధ్యాయః

మైత్రేయఉవాచ ॥ తదేవమాకర్ణ్యజలేశభాషితంమహామనాస్తద్విగణయ్యదుర్మదః । హరేర్విదిత్వాగతిమఙ్గనారదాద్రసాతలంనిర్వివిశేత్వరాధికః ॥ ౧ ॥ దదర్శతత్రాభిజితంధరాధరంప్రోన్నీయమానావనిమగ్రదంష్ట్రయా।ముష్ణన్తమక్ష్ణా స్వరుచాఽరుణశ్రియాజహాసచాహోవనగోచరోమృగః ॥ ౨ ॥ఆహ్వైనమే

వతారాన్-ధత్తేబిభర్తి ॥౩౧ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతేచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్ధేసప్తదశోఽధ్యాయః

ఏవంవరుణేనాభాషితోసురస్తంభగవన్తమన్వేషయన్గతఇత్యాహమునిః ॥ తదితి॥తత్తతః,ఏవముక్తప్రకారేణ, జలేశభాషితంవరుణభాషితం,మాకర్ణ్యనిశమ్య-మహామనాఃప్రతియోద్ధారంశ్రుత్వాహృష్టచిత్తః,దుర్మదః-అతఏవ, తత్-శయిష్యతఇతియదుక్తంతత్-దగణయిత్వా,అఙ్గహేవిదుర-హరేర్భగవతో,గతింమార్గం-నారదాద్విదిత్వాజ్ఞాత్వా-త్వరాన్వితో,రసాతలంనిర్వివిశేప్రవిష్టవాన్ ॥ ౧ ॥ తత్రరసాతలే-అభితస్సర్వతః-జయతఇత్యభిజితం-హరిం-కథంభూతం,ధరాధరంభూధరం-పర్వతమివస్థితం, అగ్రదంష్ట్రయాదంష్ట్రాగ్రేణ-ప్రోన్నీయమానాఊర్ధ్వంనీయమానాఅవనిర్యేనతంఅరుణశ్రియా,అక్ష్ణాస్వరుచా-హిరణ్యాక్షతేజాంసి,ముష్ణన్తంహరన్తం ,,అమ్బురుహారుణశ్రియమితిపాఠేతు,,అక్ష్ణా అరుణామ్బురుహశ్రియంముష్ణన్తమిత్యర్థః,దదర్శ - అహో-వనగోచరఃవనేషులక్ష్యమాణో,మృగః,అత్రదృశ్యతఇతిజహాసచఅపహసితవాన్ ॥ ౨ ॥ తతఏనంభగవన్తమాహ॥ఉవాచ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ఏహిఆగచ్ఛ- హేఅజ్ఞ-మహీం-విముఞ్చ,రసౌకసాంపాతాళవాసినాం,నఃఅస్మాకం,విశ్వసృజాబ్రహ్మణా,ఇయంభూమిః - అర్పితా,అన్యథాపాతాళావతరణమస్యానఘటతఇతిభావః,హిరణ్యాక్షేసాధిక్షేపార్థంప్రయుక్తాపియంభారతివస్తుతోభగవన్తంస్తౌతి॥తథాహి- వనగోచరః,జలశయోనారాయణః,సఏవయోగిభిఃమృగ్యతఇతిమృగః , దుష్టాన్నిహన్తుం, మృగయతఇతివామృగః,అజ్ఞజ్ఞోనాస్తియ

౨ ॥శ్లో॥పా॰ అక్ష్ణాఽమ్బురుహోఽరుణశ్రియమ్

స్మాత్పర్వ ఇత్యర్థః- హేసురాధమ-మమ ఈక్షతః పశ్యతస్సతః, అనయా మామ్యా సహ-స్వస్తిమజ్జలం యథాతథా - నయాస్యసి- స్తుతిపక్షేతు, సురాః అసమాః యస్మాత్, హేసుసత్తమ-మమెక్షమాణస్యాపసతః మాను నాస్య్క్యా, త్వ-మనయాసహ వర్తమానోఽపః అస్మదీయం-స్వస్తిసమస్తం మజ్జనం- రాజ్యం యాస్యసి పాప్స్యసీత, ధాస్యస్మక్యా పయాపినుష్యేత్యర్థః, ఆసాదితా లీలయా-స్వీకృతా సూకరాకృతి ర్యేనసః, తస్యసమ్బోధనమ్ ॥ ౩ ॥ సపత్నైః మర్త్యైః- అస్మాకం, అభావాయనాశాయ-త్వం, భృతః పుష్టోఽసి-యః నష్ట త్వం, పరోక్షజిత్ పరోక్షం జయతీతి పరోక్షజిత్ - మాయయా-అసురాన్-హంసి-త్వాం. యోగమాయా ఆత్మీయసంకల్ప ఏవ బలం యస్యతం, అతఏవా - ల్పపౌరుషం అల్పబలం-సంస్థాప్య హత్వా- హే మూఢ-సుహృదాం-శుచః అశ్రూణి-ప్రమృజే, స్తుతిపక్షేతు,, నస్సపత్నైః, అభావాయ మో, త్వం యుభృతః కిం ఆశ్రితః కిల, మోఘవాన్, పరోక్షేణ ఇన్ద్రాదిద్వారేణ, జిత్ మాయయా ఆత్మీయసంకల్పేన అసురాన్- హంసి-నతు తవాస్తి వైషమ్యం కింతు లీలైవేత్యర్థః, యోగమాయాబలం ఆత్మీయమచిన్త్య బలం-అతఏవాల్పం పౌరుషం యస్మాత్తం-త్వాం, సంస్థాప్య హ్యాదిసమ్యగ్భక్త్యా స్థాపయిత్వా-పృథక్కృత్యేత్యర్థః- హేమూఢ ప్రమూఢాన్ ప్రత్యాప్యాయయతీతి వా మూఢ ప్రపూర్త్యాపిత ధాతుః, సుహృదాం బద్ధానాం, శుచః సంసారదుఃఖాని, ప్రమృజే నాశయామి యత స్త్వం, స్మర్తౄన్ బన్ధవానపి మోచయసీత్యర్థః ॥ ౪ ॥ త్వయి ॥ అస్మద్భుజచ్యుతయా అస్మద్ధస్తవిసృష్టయా-గదయా శీర్ణం భిన్నం శిరః యస్య- తస్మిన్-త్వయి-సంస్థితే హతే సతి తుభ్యం, బలిం పూజాం- యే చ-ఋషయో - యేచ దేవాః హరన్తి కుర్వన్తి-సర్వే స్వయం స్వమేవ ప్రణాన్నమస్తరేణ-అమూలాః అనాశ్రయాః, నభవిష్యన్తి నశ్యన్తి,, స్తుతిపక్షేతు ,, అస్మద్భుజచ్యుతయా-గదయా, శీర్ణశీర్షణ్యపి, త్వ

ఏష్యాజ్ఞమహీం విముఞ్చ నో రసౌకసాం విశ్వసృజేయమర్పితా । నస్వస్తి యాస్యస్యనయా మమేక్షతః సురాధమాసాదితసూకరాకృతే ॥ ౩ ॥ త్వం నస్సపత్నైరభవాయ కిం భృతో యో మాయయా హంస్యసురాన్ పరోక్షజిత్ । త్వాం యోగమాయాబలమల్ప పౌరుషం సంస్థాప్య మూఢ ప్రమృజే సుహృచ్ఛుచః ॥ ౪ ॥ త్వయి సంస్థితే గదయా శీర్ణశీర్షణ్యస్మద్భుజ[illegible] । బలిం హరన్త్యృషయో యేచ దేవాస్స్వయం చ సర్వే న భవిష్యన్త్యమూలాః । [illegible]క్తితోమరైర్దంష్ట్రాగ్రగాం గాముపలక్ష్య భీతామ్ । తోదం మృషన్నిరగాదమ్బుమధ్యాద్గ్రాహాహతస్సకరేణుర్యథేభః ॥ ౬ ॥ తం నిస్సరన్తం సలిలాదనుద్రుతో హిరణ్యకేశో ద్విరదం యథా ఝషః । కరాళదంష్ట్రోఽశనినిస్వనోఽబ్రవీద్గతహ్రియాం కింన్వసతాం విగర్హితమ్ ॥ ౭ ॥ స గాముదస్తాత్సలిలస్య గోచరే విన్యస్య తస్యామదధాత్స్వసత్త్వమ్ । అభిష్టుతో విశ్వసృజా ప్రసూనైరాపూర్యమాణో విబుధైః పశ్యతోఽరేః ॥ ౮ ॥ పరానుషక్తం తపనీయోపకల్పం మహాగదం కాఞ్చనచిత్రదంశమ్ ।

యి-సంస్థితే సమ్యక్ స్థితే సతి తుభ్యం, యే-బలిం హరన్తి ఋషయో దేవాశ్చ - తే సర్వే, అమూలాః నభవిష్యన్తి-కింతు దృఢమూలా ఏవ భవిష్యన్తీత్యర్థః ॥ ౫ ॥ సభగవాన్, అరేరసురస్య-దురుక్తయ ఏవ తోమరాః శస్త్రవిశేషాః- తైః-తుద్యమానః వ్యథమానః-భీతాం-దంష్ట్రాగ్రగతాం-గాం భూమిం-ఉపలక్ష్య, తోదం దురుక్తి వ్యథాం- మృషన్ సహమాన ఏవ-అబ్ధిమధ్యాత్ గ్రాహేణ మకరేణ-ఆహత-స్సకరేణుః హస్తీ-సహితః-ఇభో గజ ఇవ-నిరగాత్ నిర్గతః ॥ ౬ ॥ నిస్సరన్తం సలిలాన్నిర్గచ్ఛన్తం, భగవన్తం-ద్విరదం గజం యథా-ఝషో మకర- స్తథా, అనుద్రుతః అనుధావన్ - హిరణ్యకేశో హిరణ్యాక్షః-కరాళా భయంకరా దంష్ట్రా యస్య, అశనిరివ నిస్వనో యస్య సః-అబ్రవీత్ ॥ తదేవాహ ॥ గతహ్రియాం అసతాం నిర్లజ్జానాం, కింను విగర్హితమస్తి-నిన్దాభయాభావాత్పలాయనం నాయుక్తమితి భావః,, స్తుతిపక్షేతు ,, గతహ్రియాం అస్మాకం-కిం విగర్హితమస్తి, లోకోపకారార్థం భువముద్ధరన్తం భగవన్తం ప్రత్య, సతామస్మాకమనుద్రవణముచితమేవేత్యర్థః ॥ ౭ ॥ సభగవాన్, స సలిలస్య-ఉదస్తాత్ ఉపరి, గోచరే వ్యవహారగోచరే దేశే- గాం భూమిం-విన్యస్య-నిధాయ, తస్యాం-గవి-స్వసత్త్వం స్వబలరూపాం ఆధారశక్తిం-అదధాత్ నిహితవాన్ - కథంభూతో నిహితవాన్ - అరేరసురస్య, పశ్యతస్సతః-విశ్వసృజా బ్రహ్మణా-అభిష్టుతః-విబుధైః కర్తృభిః ప్రసూనైః పుష్పైః-ఆపూర్యమాణః వికీర్యమాణః,, యద్వా,, అభిష్టుతః-తం బభాషే ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౮ ॥ పరాప్పష్ఠతః-అనుషక్తం అనులగ్నం, అనుద్రవన్తం - తపనీయోపకల్పం సువర్ణమయ భూషణం, మహతీ గుర్వీ గదా యస్య తం-కాఞ్చనమయః విచిత్రః దంశః కవచః యస్య తం - దురుక్తైః దుర్వాక్యైః అభీక్ష్ణం పునః మర్మాణి-ప్రతుదన్తం విధ్యన్తం-తమసురం ప్రతి-ప్రచణ్డః ఉత్కటః మన్యుః క్రోధో యస్య- సభగవాన్-ప్రహసన్, బభా

షే, సోపాలమ్భమితి శేషః * ॥ ౯ ॥ * భో హే అసుర-వయం-వనగోచరా మృగా ఇతి - యదుక్తం-తత్సత్యమేవ-కింతు యుష్మద్విధాన్ భవాదృశాన్-గ్రామసింహాన్ శునః, మృగయన్ అన్వేషయన్, మృగయితుమహం మృగో జాత ఇత్యర్థః ॥ మృగయ ఇతి పాఠే తు అన్వేషయామీత్యర్థః ॥ మృత్యోః పాశైః ప్రతిముక్తస్య బద్ధస్య- తవ అభద్రమమఙ్గళం-వికత్థనం శ్లాఘనం, వీరాః-నానుగృహ్ణన్తి నాభినన్దన్తి-మృత్యుపాశైః ప్రతిముక్తస్యేతి హేతుగర్భం- మృత్యుపాశప్రతిబద్ధత్వాద్వికత్థనం తన్న గృహ్ణన్తీత్యర్థః * ॥౧౦॥ * తదుక్తేర్విపర్యయపర్యవసాయిత్వమాహ ॥ రసౌకసాం రసాతలవర్తినాం యుష్మాకం-న్యాసహారాః ఏతే వయం-న్యస్యన్తి నిక్షిపన్తి పాదావస్మిన్నితి న్యాసః ఆధారః-భవతా మాధారభూతా హారా వయం, అయం కాకుః-న హీయం మామిర రసాతలవర్తినాం న్యాస ఇత్యర్థః-ఏతే వయం-గతలజ్జాః-త్వయా కర్త్రా-గదయా-ద్రావితాః ధావితాః-అయమపి కాకుః-అస్మాభిరేవ యూయం ద్రావయిష్యన్త ఇతి భావః-అథాపి-గదయా ద్రావితా అపి-కథంచిత్ కేనాపి ప్రకారేణ-ఆజౌ యుద్ధే-తిష్ఠామహే, బలినా త్వయా సహ-వైరం విరోధం-ఉత్పాద్య-క్వయామః గమిష్యామః - అత్రాపి భవదపేక్షయా విలక్షణేనైవ ప్రకారేణ ఆజౌ తిష్ఠామహే స్థాతుమిచ్ఛామహే-బలిభిరస్మాభిర్విరోధముత్పాద్య క్వయాస్యసీతి విపర్యయపర్యవసానమభిప్రేతమ్ * ॥౧౧॥ * త్వమితి ॥ పద్రథానాం పదాతీనాం-యూథపాః తేషాం-అధిపతిస్త్వం, నః అస్మాకం-మస్వస్తయే పరిభవాయ-ఆశు-ఘటయస్వ యతస్వ, అనూహః అశఙ్కః-త్వం-అస్మాన్-సంస్థాప్య హత్వా-స్వకానాం, అశ్రు, ప్రమృజ-

మర్షాణ్యభిన్నం ప్రతుదన్తం దురుక్తైః ప్రచణ్డమన్యుః ప్రహసంస్తం బభాషే ॥ ౯ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ సత్యం వయం భో వనగోచరా మృగా * యుష్మద్విధాన్ * మృగయన్ గ్రామసింహాన్ । న మృత్యుపాశైః ప్రతిముక్తస్య వీరా వికత్థనం తవ గృహ్ణన్త్యభద్రమ్ ॥ ౧౦ ॥ ఏతే వయం న్యాసహరా రసౌకసాం * గతహ్రియో గదయా ద్రావితాస్తే । * తిష్ఠామహేఽథాపి కథంచిదాజౌ-స్థేయం క్వ యామో బలినోత్పాద్య వైరమ్ ॥౧౧॥ త్వం పద్రథానాం కిల యూథపాధిప * ఘటస్వ నోఽస్వస్తయ ఆశ్వనూహః । సంస్థాప్య చాస్మాన్ ప్రమృజాశ్రు స్వకానాం యః స్వాం ప్రతిజ్ఞాం * నాతిపిపర్త్యసభ్యః ॥౧౨॥ సోఽధిక్షిప్తో భగవతా ప్రలబ్ధశ్చ రుషా భృశమ్ । ఆజహారోల్బణం క్రోధం క్రీడ్యమానోఽహిరాడివ ॥౧౩॥ సృజన్నమర్షితః శ్వాసాన్ మన్యుప్రచలితేన్ద్రియః । ఆసాద్య గదయా దైత్యస్తరసాఽభ్యహనద్ధరిమ్ ॥౧౪॥ భగవాంస్తు గదావేగం విసృష్టం రిపుణోరసి । అవఞ్చయత్తిరశ్చీనో యోగారూఢ ఇవాన్తకమ్ ॥౧౫॥ పునర్గదాం తామాదాయ భ్రామయన్తమభీక్ష్ణశః । అభ్యధావద్ధరిః క్రుద్ధః సంరమ్భాద్దష్టదచ్ఛదమ్ ॥౧౬॥ తతశ్చ గదయాఽరాతిర్దక్షిణాంసభువః ప్రభుః । ఆజఘ్నే స తు తాం సౌమ్య గదయా కోవిదోఽహనత్ ॥౧౭॥ ఏవం గదాభ్యాం గుర్వీభ్యాం హర్యక్షో హరిరేవ చ । జిగీషయా సుసంరబ్ధావన్యోన్యమభిజఘ్నతుః ॥౧౮॥ తయోః స్పృధోస్తిగ్మగదాహతాఙ్గయోః క్షతాస్రవాఘ్రాణవివృద్ధమన్వ్యోః * విచి

యః పుమాన్, స్వాం స్వీయాం-ప్రతిజ్ఞాం-నాతిపిపర్తి న పూరయతి-ప్రతిజ్ఞాతార్థనిర్వర్తనేన న సఫలయతి-సః అసభ్యః సభాయామనర్హః, అత్రాపి త్వం పద్రథానామిత్యాదీనాం విపర్యయపర్యవసాయిత్వం భగవతోఽభిప్రేతమ్ * ॥౧౨॥ * భగవతా అధిక్షిప్తః తిరస్కృతః ఉక్తరీత్యా, సః-రుషా-భృశం, ప్రలబ్ధః ప్రహసితశ్చ, సురః ఉల్బణం క్రోధం ఆజహార స్వీకృతవాన్, చక్రోధేత్యర్థః- యథా క్రీడ్యమానః అహిరాట్ సర్పశ్రేష్ఠస్తథేతి ద్రష్టవ్యం * ॥౧౩॥ * అమర్షితః క్రుద్ధః, అత ఏవ-శ్వాసం నిశ్వాసం-సృజన్ త్యజన్ - అత ఏవ-మన్యునా ప్రచలితాని ఇన్ద్రియాణి యస్య, స దైత్యః ఆసాద్య సమీపమాగత్య-తరసా బలేన-గదయా-హరిం- అభ్యహనత్ తాడితవాన్ * ॥ ౧౪ ॥ * భగవాంస్తు -రిపుణా అసురేణ-ఉరసి, విసృష్టం- గదాయాః వేగం, తిరశ్చీనః తిర్యగ్గమనస్సన్ - అన్తకం మృత్యుం - యోగారూఢః నిష్పన్నయోగీవ - అవఞ్చయత్ పరిహృతవాన్ * ॥ ౧౫ ॥ * పునస్తాం - అప్రాప్తామేవ గదా-మాదాయ - అభీక్ష్ణశః పునః పునః-భ్రామయన్తం - అసురం ప్రతి-క్రుద్ధో హరిః- అత ఏవ-సంరమ్భాత్ రోషాద్ధేతోః - దష్టదచ్ఛదః దష్టాధరః - అభ్యధావత్ అభిముఖమగాత్ * ॥ ౧౬ ॥ * తతః అభిధావనానన్తరం ప్రభుర్భగవాన్ - స్వగదయా - అరాతిం శత్రుం - దక్షిణాంసభువి దక్షిణపార్శ్వే, ఆజఘ్నే ప్రజహార- హే సౌమ్య విదుర-సః అసురస్తు-కోవిదః గదాయుద్ధే కుశలః-అత ఏవ- దక్షిణాంసభువి హరిణా ప్రయుక్తా- మప్రాప్తామేవ-గదయా - అభ్యహనత్ ఆజఘ్నే * ॥ ౧౭ ॥ * హర్యక్షో హిరణ్యాక్షః-హరిశ్చ - సుసంరబ్ధౌ, జిగీషయా-అన్యోన్యం జేతుమిచ్ఛయా-గుర్వీభ్యాం గదాభ్యాం-అన్యోన్యం పరస్పరం అభిజఘ్నతుః * ॥౧౮॥ * తయోః హర్యసురయోః, స్పృధోః

౧౦॥ శ్లో॥ పా * మృగయే గ్రామసింహాన్.

స్పర్ధమానయోః, తిగ్మాభ్యాం తీక్ష్ణాభ్యాం, గదాభ్యాం, ఆహతాని తాడితాని, అఙ్గాని యయోః, తత ఏవ - క్షతాత్ గదాఘాతాదాస్రవతీత్యాస్రవం, రుధిరం, తస్య ఘ్రాణేన ఆఘ్రాణేన, వివృద్ధః మన్యుః యయోస్తయోః, అత ఏవ, ఇలాయాం భూమ్యాం నిమిత్తభూతాయాం, ఇలార్థమిత్యర్థః, జిగీషయా పరస్పరజయేచ్ఛయా, విచిత్రమార్గాన్ గదాయుద్ధక్రమణప్రభేదాన్ - చరతోః, శుష్మిణోః బలినోః, మృధః సఙ్గ్రామః - శుష్మిణోరివమత్తవృషభయోరివ, వ్యభాత్ బభౌ ❁॥ ౧౯ ॥ ❁ దైత్యస్య - యజ్ఞావయవస్య యజ్ఞమూర్తే - ర్మాయయా స్వసఙ్కల్పేన - గృహీతవారాహతనుర్యస్య - తస్య, మహాత్మనః దైత్యేఽప్యనుగ్రహప్రవణచిత్తస్య, భగవతశ్చ - హే కౌరవ్య, మహ్యాం భూమ్యాం నిమిత్తభూతాయాం, ద్విషతోర్యుధ్యమానయోః - విమర్దనం యుద్ధం - దిదృక్షుః ద్రష్టుమిచ్ఛుః - స్వరాట్ బ్రహ్మా, ఋషిభిర్మరీచ్యాదిభిర్వృతః పరివృతః అగాత్ ఆగతవాన్ ❁॥ ౨౦ ॥ ❁ ఆగతశ్చ - సహస్రణీః సైవ సహస్రం నయతీతి దేవసహస్రనేతా - భగవాన్ బ్రహ్మా, దైత్యం - విలక్ష్య - ఆదిసూకరం నారాయణం - జగాద - కథంభూతం దైత్యం - ఆసన్నం ప్రాప్తం శౌణ్డీర్యం మదో - యేన - తం - అహార్యః అసహ్యః విక్రమో యస్య తం ❁॥ ౨౧ ॥ ❁ ఉక్తమేవాహ॥ యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ ఏష దైత్యః, హే దేవ - తే తవ, అఙ్ఘ్రిమూలం పాదమూలం, ఉపేయుషాం శరణం గతానాం - దేవానాం విప్రాణాం - సౌరభేయీణాం ధేనూనాం, అనాగసాం నిరపరాధినామపి - భూతానాం ఆగస్కృత్ నిరిమిత్తమపరాధకృత్, తత్పరిహారాయ ప్రవృత్తో భయకృత్, భీతాన్ జ్ఞాత్వా దుష్కృత్ అర్థప్రాణాదిహర్తా, అస్మత్తో రాద్ధో లబ్ధో వరో యేన సః, స్వయమ ప్రతిరథః, ప్రతిపక్షరహితః, అన్వేషన్ ప్రతిరథం మృగయన్, కణ్టక ఇవ, లోకాన్ పర్యటతే

త్రమార్గాంశ్చరతోర్జిగీషయా వ్యభాదిలాయామివ శుష్మిణోర్మృధః ॥ ౧౯ ॥ దైత్యస్య యజ్ఞావయవస్య మాయయా గృహీతవారాహతనోర్మహాత్మనః। కౌరవ్య మహ్యాం ద్విషతోర్విమర్దనం దిదృక్షురాగాదృషిభిర్వృతః స్వరాట్ ॥ ౨౦ ॥ ఆసన్నశౌణ్డీర్యమపేతసాధ్వసం కృతప్రతీకారమహార్యవిక్రమమ్। విలక్ష్య దైత్యం భగవాన్సహస్రణీర్జగాద నారాయణమాదిసూకరమ్ ॥ ౨౧ ॥ బ్రహ్మోవాచ॥ ఏష తే దేవ దేవానామఙ్ఘ్రిమూలముపేయుషామ్। విప్రాణాం సౌరభేయీణాం భూతానామప్యనాగసామ్ ॥ ౨౨ ॥ ఆగస్కృద్భయకృద్దుష్కృదస్మద్రాద్ధవరోఽసురః। అన్వేషన్నప్రతిరథో లోకానటతి కణ్టకః ॥ ౨౩ ॥ ఏనం మాయావినం దృప్తం నిరఙ్కుశమసత్తమమ్। మాక్రీడ బాలవద్దేవ యథాఽఽశీవిషముత్థితమ్ ॥ ౨౪ ॥ న యావదేష వర్ధేత స్వాం వేలాం ప్రాప్య దారుణః। స్వాం దేవ మాయామాస్థాయ తావజ్జహ్యఘమచ్యుత ॥ ౨౫ ॥ ఏషా ఘోరతమా సన్ధ్యా ❁ లోకచ్ఛమ్బట్కరీ ప్రభో। ఉపసర్పతి సర్వాత్మన్ సురాణాం జయమావహ ॥ ౨౬ ॥ అధునైషోఽభిజిన్నామ యోగో మౌహూర్తికోఽభ్యగాత్ । శివాయ నస్త్వం సుహృదామాశు నిస్తర దుస్తరమ్ ॥ ౨౭ ॥ దిష్ట్యా త్వాం విహితం

చరతి ❁॥ ౨౨॥ ౨౩ ॥ ❁ హే దేవ - మాయావినం విచిత్రచతురస్రాఽబలోత్పాదకాశ్చర్యశక్తిసమ్పన్నం, అత ఏవ - దృప్తం గర్వితం - నిరఙ్కుశం నిరఙ్కుశగజమివ స్థితం, అసత్తమం దురాత్మానం, ఏనం దైత్యం ప్రతి, ఉత్థిత, మాశీవిషం సర్పం, పుచ్ఛాకర్షణాదినా, బాలకవత్, మాక్రీడ ❁॥ ౨౪ ॥ ❁ దారుణః ఉగ్రః, ఏష దైత్యః, యావ, త్స్వాం స్వబలకరీం, వేలాం సన్ధ్యారూపాం ప్రాప్య, న వర్ధేత, తావదేవ, తతః పూర్వమేవ, హే దేవ, స్వాం ఆత్మీయాం, మాయాం బల, మాస్థాయ ఆశ్రిత్య, జహి హ, యద్వా, స్వాం పూర్వోక్తవిధాం, మాయా, మాస్థాయ, స్వాం వేలాం ప్రాప్య, యావదేష న వర్ధేత, తావజ్జహీత్యన్వయః, హే దేవ అచ్యుత, ఆశ్రితాన్న చ్యావిత ఇత్యచ్యుత ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ కాల అసౌ వేలా ఆయాస్యతి, యాం ప్రాప్య, వర్ధేతేత్యత్రాహ - హే ప్రభో లోకచ్ఛమ్బట్కరీ లోకానాం ప్రలయాలకరీ, లోకచ్ఛద్మకరీతి పాఠే, మోహనకరీత్యర్థః॥ ఘోరతమా భయఙ్కరా, ఏషా సన్ధ్యా ఉపసర్పతి ఆయాస్యతి - హే సర్వాత్మన్ సురాణాం - జయం - ఆవహ సమ్పాదయ - అసురాణాం జయావహేతి పాఠే, సన్ధ్యావిశేషణమ్ ❁॥ ౨౬ ॥ ❁ అధునా ఇదానీం - ఏషః - అభిజిన్నామా అభిజిదాఖ్యః - మౌహూర్తికః మధ్యాహ్నముహూర్తరూపః, యోగః యుక్తః కాలః - అగాత్ ఆగతః - తత్తస్మాత్సుహృదాం త్వత్సుహృదాం - నః - శ్శివాయ స్వస్త్యే - దుస్తరం దుర్జయం - దైత్య - మాశు - నిస్తర జహి ❁॥ ౨౭ ॥ ❁ విహితం త్వయైవ శాపానుగ్రహకాలే విహితం, యద్వా, తదా విశ్వేశ్వరః క్రుద్ధో భగవాన్ లోకభావనః। హనిష్యత్యవతీర్యాసౌ యథేన్ద్రో వజ్రభృత్తపర్వభృ, దితి పితా కశ్యపేనైవ విహితం - మృత్యుం - త్వాం - అయమసురః - స్వయం - దిష్ట్యా దైవేనైవ - ఆసాదితః - ఏనమసురం, మృధే యుద్ధే, విక్రమ్య పరాక్రమ్య -

౨౬ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ లోకచ్ఛద్మకరీ ప్రభో। ఉపసర్పతి సర్వాత్మన్సురాణాం జయావహా.

హత్వా, లోకాన్-శర్మణి సుఖే, ఆధేహి-సుఖోత్తరాన్ కుర్విత్యర్థః ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే అష్టాదశోఽధ్యాయః ❁❁❁

ఏవం బ్రహ్మణా భాషితో భగవాం స్తద్వచోఽభినన్ద్యాసురాణాం బలకర్యామపి వేలాయాం స్వపరాక్రమమేవ ప్రదిదర్శయిషుః పునర్యుయుధ ఇత్యాహ మునిః ॥ విరిఞ్చస్య బ్రహ్మణో - నిర్వ్యళీకం నిర్దోష - మమృతతుల్యం-వచోఽవధార్య శ్రుత్వా, ప్రహస్య కాలాత్మనా సర్వసంహర్తుర్మమాప్యరిబలాద్భయం బ్రవీతీతి ప్రహస్య - సః భగవాన్ - ప్రేమగర్భేణ ప్రేమసహితేన- అపాఙ్గేన కటాక్షేణ - తత్ "విక్రమ్యైనం మృధే హత్వా లోకానాధేహి శర్మణి" ఇతి వచః-అగ్రహీత్ గృహీతవాన్ ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ తతః వచోగ్రహణానన్తరం, అకుతో భయం కుతశ్చిదభీతం, అత ఏవ, ముఖతః అభిముఖత, శ్చరన్తం-సపత్నం అసురం, అక్షజో బ్రహ్మణో ఘ్రాణేన్ద్రియాదావిర్భూతో భగవాన్, ఉత్పత్య ఉద్ధృత్య, గదయా, హనౌ కపోలాధోదేశే, జఘాన ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ సా భగవత్ప్రయుక్తా అపి తస్యైవ గదా, తేనాసురేణ కర్త్రా-గదయా, హతా, భగవత్కరాత్-విహతా చ్యుతా సతి-విఘూర్ణితా ధ్వనయుక్తా, ఆపతత్-తతో రేజే రరాజ, తద్భగవత్కరాద్విహత్య పతనం, అద్భుతం పశ్యతామాశ్చర్యమివాఽభూత్ ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ సోఽసురః తదా, లబ్ధతీర్థో లబ్ధావకాశోఽపి, నిరాయుధం- విష్వక్సేనం భగవన్తం, మృధే యుద్ధే, ధర్మం, సమ్మానయన్, ప్రకోపయన్నపి న బబాధే, న ప్రహరత్ ‹‹ సమ్మృధే ఇతి పాఠే తు,, న లబ్ధతీర్థోఽపి న బబాధే, సః మానయన్ బభూవేతి వాక్యభేదేనాన్వయాద పౌనరుక్త్యం బోధ్యమ్ ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ గదాయాం-మపవిద్ధాయాం స్వహస్తాద్విహ

మృత్యుం మాయామాసాదితస్స్వయమ్। విక్రమ్యైనం మృధే హత్వా లోకానాధేహి శర్మణి ॥ ౨౮ ॥ ❁
❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, హిరణ్యాక్షయుద్ధం నామాష్టాదశోఽధ్యాయః ❁
మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అవధార్య విరిఞ్చస్య నిర్వ్యళీకామృతం వచః । ప్రహస్య ప్రేమగర్భేణ తదపాఙ్గేన సోఽగ్రహీత్ ॥ ౧ ॥ తతస్సపత్నం ముఖతశ్చరన్తమకుతోభయమ్। జఘానోత్పత్య గదయా హనావసురమక్షజః ॥ ౨ ॥ సా హతా తేన గదయా విహతా భగవత్కరాత్। విఘూర్ణితాఽపతద్రేజే తదద్భుతమివాభవత్ ॥ ౩ ॥ స తదా లబ్ధతీర్థోఽపి న బబాధే నిరాయుధమ్। స ❁ మ్మానయన్మృధే ధర్మం విష్వక్సేనం ప్రకోపయన్ ॥ ౪ ॥ గదాయామపవిద్ధాయాం హాహాకారే చ నిర్గతే । మానయామాస తద్ధర్మం సునాభం చాస్మరద్విభుః ॥ ౫ ॥ తం వ్యగ్రచక్రం దితిపుత్రాధిపేన ❁ స్వపార్షదముఖ్యేన విషజ్యమానమ్। చిత్రా వాచస్తద్విదాం ఖేచరాణాం తత్ర స్మాసన్ స్వస్తి తేఽముం జహీతి ॥ ౬ ॥ స తం నిశామ్యాత్తరథాఙ్గమగ్రతో వ్యవస్థితం పద్మపలాశలోచనమ్। విలోక్య చామర్షపరిప్లుతేన్ద్రియో రుషా స్వదన్తచ్ఛదమాదశచ్ఛ్వసన్ ॥ ౭ ॥ కరాళదంష్ట్రశ్చక్షుర్భ్యాం సంచక్షాణో దహన్నివ। అభిద్రుత్య స్వగదయా హతోఽసీత్యహనద్ధరిమ్ ॥ ౮ ॥ పదా సవ్యేన తాం సాధో భగవాన్యజ్ఞసూకరః। లీలయా మిషతశ్శత్రోః ప్రాహరద్వాతరంహసమ్ ॥ ౯ ॥ ఆహ చాయుధమాధత్స్వ ఘటస్వ త్వం జిగీషసి। ఇత్యుక్త

తాయాం సత్యాం, పశ్యతాం-హాహాకారే చ నిర్గతే సతి -విభుర్భగవాన్, తస్య దైత్యస్య, ధర్మం నిరాయుధాబాధనరూపం ధర్మం-మానయామాస బహ్వమన్యత-సునాభం చక్ర-మస్మరచ్చ, స్మరణేన స్వహస్తస్థితమకరోదిత్యర్థః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ తం భగవతా స్మృతం, దితిపుత్రాధిపేన దితిపుత్ర ఇతి నామ్నా వ్యవహ్రియమాణేన- స్వపార్షదముఖ్యేన-విషజ్జమానం విశేషేణ సఙ్గం ప్రాప్నువన్తం వ్యగ్రచక్రం సంభ్రమయుక్తం-చక్రం ప్రతి - దృష్ట్వేతి శేషో వా- తద్విదాం తచ్చక్రప్రభావవిదాం-ఖేచరాణాం- చిత్రాః బహువిధాః - వాచః - అముమసురం జహి- తే స్వస్త్యస్త్విత్యేవమాదికాః-తత్ర యుద్ధదేశే, ఆసన్ స్మ ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ సః అసురః-పద్మపలాశాక్షం-ఆత్తం ధృతం రథాఙ్గం చక్రం యేన తం-భగవన్తం-నిశమ్య దృష్ట్వా, అగ్రతో వ్యవస్థితం చ - విలోక్య అమర్షేణ క్రోధేన - పరిప్లుతాని క్షుభితాని ఇన్ద్రియాణి యస్య సః - రుషా క్రోధేన, శ్వసన్ నిశ్వసన్, స్వదన్తచ్ఛదం స్వాధరోష్ఠం, ఆదశత్ సమన్తాద్దష్టవాన్ ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ కరాళదంష్ట్రః భయజనకరదంష్ట్రోఽసురః-చక్షుర్భ్యాం-దహన్నివ - సంచక్షాణః పశ్యన్, అభిద్రుత్య అభిముఖమాగత్య -హరిం భగవన్తం, హతోఽసీత్యుచ్చరన్, స్వగదయా - అహనత్ ప్రజహార ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ యజ్ఞసూకరః యజ్ఞమూర్తిరాదిసూకరో భగవాన్ - వాతరంహసం వాయువేగాం, తామసురప్రయుక్తామేవ గదాం, సవ్యేన పదా వామపాదేన, శత్రోః, మిషతః పశ్యతస్సతః, లీలయా, ప్రాహరత్ ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ తతః-ఆయుధం, ఆధత్స్వ గృహాణ, ఘటస్వ యతస్వ, త్వ-వ వశ్యం జిగీషసి, త్యాహ చ ఉక్తవాంశ్చ-ఇతి ఏవ,

౪॥ శ్లో॥ పా ❁ మానయన్ సమ్మృధే ధర్మమ్,

నదత్ ❀ ॥౧౦॥ తాం అసురేణ ప్రయుక్తాం - ఆపతన్తీం ఆగచ్ఛన్తీం - గదాం - వీక్ష్య - భగవాన్, సమవస్థితః యథావదేవావతిష్ఠన్ - ప్రాప్తాం స్వసమీపం ప్రాప్తాం - గదాం - గరుత్మాన్ - పన్నగీం సర్పీమివ లీలయా జగ్రాహ ❀ ॥౧౧॥ ❀ ఏవం స్వపౌరుషే స్వశౌర్యే - ప్రతిహతే విహతే సతి - హతః విగతః మానో గర్వో యస్య - సోఽసురః - అత ఏవ విగతప్రభః వినష్టతేజాః - హరిణా - దీయమానామపి - గదాం, నైచ్ఛత్ - గ్రహీతుమితి శేషః ❀ ॥౧౨॥ ❀ కింతు - త్రిశిఖం తిస్రః శిఖాః అగ్రభాగా యస్య తం - జ్వలత్ - జ్వలనోఽగ్నిః - స ఇవ లోలుపః స్వకార్యకరణే వ్యగ్రం - శూలం - ధృతవరాహరూపాయ - యజ్ఞాయ యజ్ఞమూర్తయే జగ్రాహ ప్రాహిణోత్ - యజ్ఞాయ ధృతరూపాయేతి - సర్వయజ్ఞలిఙ్గే సర్వయజ్ఞభోక్తరి తత్ఫలప్రదే స్వేచ్ఛోపాత్తప్రాకృతదివ్యవరాహరూపే భగవతి శూలస్య స్వకార్యాకరణం సూచితం, ఏతదేవ దృష్టాన్తేన స్పష్టయతి, విప్రాయ బ్రాహ్మణాయ ఇదం విప్రముద్దిశ్య, అభిచరన్ మారణయోగం కుర్వన్ - యథా న మారయతి - తద్వదిత్యర్థః ❀ ॥౧౩॥ ❀ ఓజసా వీర్యేణ, దైత్యానాం మధ్యే మహాభటేన మహాశూరేణ, అర్పితం ప్రయుక్తం - ఉదీర్ణా ఉద్గతా దీధితిర్యస్య తత్, అన్తఃఖే ఆకాశమధ్యే, చకాసతం ప్రకాశమానం - తత్త్రిశూలం - నిశాతనేమినా నిశితధారేణ - చక్రేణ - చిచ్ఛేద హరిరిన్ద్రో, యథా, ఉజ్ఝితం తార్క్ష్యపతత్రం, తార్క్ష్యేణోజ్ఝితం త్యక్తం పతత్రం - పక్షమివేత్యర్థః - పురా ఖలు దేవాన్నిర్జిత్యామృతకలశం నయతా గరుడేనేన్ద్రప్రయుక్తస్య వజ్రాయుధస్యామోఘస్య మానం దాతుం పత్రమేకం త్యక్తం తచ్చేన్ద్రో వజ్రేణ చిచ్ఛేదేతి ఇతిహాసోఽత్రానుసన్ధేయః ❀ ॥౧౪॥ ❀ అరిణా చక్రేణ - స్వశూలే - బహుధా వృక్ణే ఛిన్నే సతి, ప్రవృద్ధః రోషో యస్య - సోఽసురః - ప్రత్యేత్య అభిముఖమాగత్య - స్వకఠినతరముష్టినా - విభూతిమత్ లక్ష్మ్యా - ఆశ్రయభూతం - విస్తీర్ణం - హరేర్భగవతః - ఉరః వక్షః - నదన్ - ప్రహృత్య ప్రతాడ్య - అన్తరధీయత అన్తర్హితవాన్ ❀ ॥౧౫॥ ❀ హే క్షత్తః - తేన అసురేణ ఇత్థం ముష్టినా - ఆహతః తాడితః - ఆదివరాహో భగవాన్ - మనాక్ ఈషదపి నాకమ్పత న చలితవాన్ - స్రజా పుష్పదామ్నా - హతో గజ ఇవ ❀ ॥౧౬॥ ❀ అథ అన్తర్ధానానన్తరం, యోగమాయేశ్వరే యుజ్యన్త ఇతి యోగాః - తాసాం మాయానామీశ్వరే స్వసంబన్ధినీనామాశ్చర్యశక్తీనాం - నేతరి - హరౌ భగవతి - ఉరుధా బహుధా - మాయాః - అసృజత్ కథంభూతా మాయా - యాః - అసృజదిత్యుచ్యత ఇత్యత్రాహ - యాం మాయాం - విలోక్య దృష్ట్వా - త్రస్తా భీతాః - సర్వాః ప్రజాః - అస్య విశ్వస్య - ఉపసంయమం ప్రలయం మేనిరే అమన్యన్త ❀ ॥౧౭॥ ❀ మాయాం ప్రపఞ్చయతి । ప్రవవురిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ॥ ప్రచణ్డాః ప్రచణ్డవేగాః - వాయవః - పాంసవం పాంసుకృతం - తమః, ప్రైరయన్ ప్రవవుః ప్రసృతవన్త - గ్రావాణః అశ్మానః - దిగ్భ్యః, క్షేపణైః యన్త్రవిశేషైః, ప్రహితాః ప్రయుక్తా ఇవ ❀ ॥౧౮॥ ❀ పూయం దుర్గన్ధి - అసృగ్రక్తం - విట్ విష్ఠా పూయాదీని - సకృత్ పునః పునర్వర్షద్భిః సవిద్యుత్స్తనయిత్నుభిః విద్యుత్సహితం యథా తథా ధ్వనద్భిః - మేఘైః ద్యౌః నష్టభగణా నష్టో నక్షత్రగణో యస్యాః సా, అభూత్, నష్టభగణత్వేన చతుర్ముఖోక్తసన్ధ్యావేలాతిక్రమస్సూచితః - అహ్నా నక్షత్రాణామసంభవాత్ ❀ ॥౧౯॥ ❀ గిరయః పర్వతాః - నానాయుధముచః నానాయుధం ముఞ్చన్తః - ప్రత్యదృశ్యన్త దృష్టా బభూవుః । తథా యాతుధాన్యశ్చ - ప్రత్యదృశ్యన్త, కథంభూతాః - దిగ్వాససః దిగమ్బరాః - శూలిన్యః శూలధారిణ్యః - ముక్తాః ప్రసారితాః మూర్ధజాః కేశా యాసాం - తాః ❀ ॥౨౦॥ ❀ తథా - ఆతతాయిభిః హింసాశీలైః బహుభిః యక్షరక్షోభిః, పత్తిః పదాతిః - పత్త్యాదిభిశ్చ - ఉత్సృష్టాః ప్రయుక్తాః - అతివైశ

స్వనరాహాయ తాం గదాం వ్యనదద్భృశమ్ ॥౧౦॥ తాం స ఆపతతీం వీక్ష్య భగవాన్సమవస్థితః । జగ్రాహ లీలయా ప్రాప్తాం గరుత్మానివ పన్నగీమ్ ॥౧౧॥ స్వపౌరుషే ప్రతిహతే హతమానో మహాసురః । నైచ్ఛద్గదాం దీయమానాం హరిణా విగతప్రభః ॥౧౨॥ జగ్రాహ త్రిశిఖం శూలం జ్వలజ్జ్వలనలోలుపమ్ । యజ్ఞాయ ధృతరూపాయ విప్రాయాభిచరన్యథా ॥౧౩॥ తదోజసా దైత్యమహాభటార్పితం చకాసదన్తఃఖ ఉదీర్ణదీధితి । చక్రేణ చిచ్ఛేద నిశాతనేమినా హరిర్యథా తార్క్ష్యపతత్రముజ్ఝితమ్ ॥౧౪॥ వృక్ణే స్వశూలే బహుధాఽరిణా హరేః ప్రత్యేత్య విస్తీర్ణమురో విభూతిమత్ । ప్రవృద్ధరోషస్స కఠోరముష్టినా నదన్ప్రహృత్యాన్తరధీయతాసురః ॥౧౫॥ తేనేత్థమాహతః క్షత్తర్భగవానాదిసూకరః । నాకమ్పత మనాక్క్వాపి స్రజా హత ఇవ ద్విపః ॥౧౬॥ అథోరుధాసృజన్మాయాం యోగమాయేశ్వరే హరౌ । యాం విలోక్య ప్రజాస్త్రస్తా మేనిరేఽస్యోపసంయమమ్ ॥౧౭॥ ప్రవవుర్వాయవశ్చణ్డాస్తమః పాంసవమైరయన్ । దిగ్భ్యో నిపేతుర్గ్రావాణః క్షేపణైః ప్రహితా ఇవ ॥౧౮॥ ద్యౌర్నష్టభగణాభ్రౌఘైస్సవిద్యుత్స్తనయిత్నుభిః । వర్షద్భిః పూయవిణ్మూత్రకేశానస్థీని చాసకృత్ ॥౧౯॥ గిరయః ప్రత్యదృశ్యన్త నానాయుధముచోఽనఘ । దిగ్వాససో యాతుధాన్యశ్శూలిన్యో ముక్తమూర్ధజాః ॥౨౦॥ బహు

సాః-అత్యుగ్రాః-హింస్రాః-క్రూరాః ఛిన్ధి భిన్ధీత్యేవంరూపాః-వాచః-ప్రత్యషుః-ఇవ్యన్త- అశ్వాదిశబ్దైరశ్వాద్యారూఢా ఉచ్యన్తే ❁॥౨౧॥ ❁ ప్రాదుష్కృతానాం ప్రాదుర్భూతానాం-ఆసురీణామసురసంబన్ధినీనాం-మాయానాం-వినాశయన్ వినాశయితుం-మాయానామితి ద్వితీయార్థే షష్ఠీ "వినాశనమితి పాఠేతు" యథాశ్రుతైవ షష్ఠ్యుపపన్నా- దయితం స్వస్య నిరతిశయప్రియం-సుదర్శనాస్త్రం - త్రిపాద్భగవాన్ - త్రిపాచ్ఛబ్దేన త్రిపాద్విభూతిమానుపచారాద్వివక్షితః - ప్రాయుఙ్క్త ప్రయుక్తవాన్ ❁॥౨౨॥ ❁ తదా భర్తుః కశ్యపస్య - ఆదేశం లోకభావనో భగవాననవతీర్ణో న్యర్వావ్యమిత్యేవంరూపం నిదేశం-స్మరన్త్యా దితేః-హృది-సహసా ఆశు-వేపథుః కమ్పః సమభవత్ ఉత్పన్నః - స్తనాత్, అసృక్ రుధిరం చ, ప్రసుస్రువే ॥౨౩॥ స్వమాయాసు వినష్టాసు సతీషు - అసురః-భూయః పునశ్చ - అభిముఖమాగత్య - రుషా కేశవం భగవన్తం ఉపగూహమానః బాహ్వోరన్తరే విధాయ, సంఘట్టయన్ - అముం కేశవం, బహిః బాహుమధ్యాద్బహిః- అవస్థితం దదృశే ❁॥౨౪॥ ❁ వజ్రసారైః వజ్రవదేవాభేద్యైః - ముష్టిభిః - నిఘ్నన్తం తాడయన్తం - తమసురం కరేణ హస్తేన-కర్ణమూలే- అహన్ జఘాన-యథా-మరుత్పతిరిన్ద్రః-త్వాష్ట్రం విశ్వరూపమ్ ❁॥౨౫॥ ❁ విశ్వసృజా భగవతా-అవజ్ఞయా నిమిత్తభూతయా-ఆహతః-సః అసురః- భగవద్భాగవతావహేళనమేవ తద్వధనిమిత్తమిత్యవజ్ఞయేత్యనేన సూచితం - పరిభ్రమత్ గాత్రం శరీరం యస్య-ఉదస్తే బహిర్నిర్గతే లోచనే యస్య-విశీర్ణాః క్షిప్తాః బాహ్వాదయో యస్య-సః అపతత్ -యథా-నభస్వతా వాయునా-లులితః ఉత్పాటితః-నగేన్ద్రః మహాద్రుమః ❁॥౨౬॥ ❁ క్షితౌ భూమ్యాం- శయానం-తథాప్యప్రతిహతతేజసం-భయంక

భిర్వ్యక్షురక్షోభిః పత్త్యశ్వరథకుఞ్జరైః । ఆతతాయిభిరుత్సృష్టా హింస్రా వాచోఽతివైశసాః ॥౨౧॥ ప్రాదుష్కృతానాం మాయానామాసురీణాం ❁ వినాశయన్ । సుదర్శనాస్త్రం భగవాన్ప్రాయుఙ్క్త దయితం త్రిపాత్ ॥౨౨॥ తదా దితేస్సమభవత్సహసా హృది వేపథుః । స్మరన్త్యా భర్తురాదేశం స్తనాచ్చాసృక్ప్రసుస్రువే ॥౨౩॥ వినష్టాసు స్వమాయాసు భూయశ్చాగత్య కేశవమ్ । రుషోపగూహమానోఽముం దదృశేఽవస్థితం బహిః ॥ తం ముష్టిభిర్వినిఘ్నన్తం వజ్రసారైరధోక్షజః । కరేణ కర్ణమూలేఽహన్యథా త్వాష్ట్రం మరుత్పతిః ॥౨౫॥ స ఆహతో విశ్వసృజా హ్యవజ్ఞయా పరిభ్రమద్గాత్ర ఉదస్తలోచనః । విశీర్ణబాహ్వఙ్ఘ్రిశిరోరుహోఽపతద్యథా నగేన్ద్రో లులితో నభస్వతా ॥౨౬॥ క్షితౌ శయానం తమకుణ్ఠవర్చసం కరాళదంష్ట్రం పరిదష్టదచ్ఛదమ్ । అజాదయో వీక్ష్య శశంసురాగతా అహో ఇమాం కో ను లభేత సంస్థితిమ్ ॥౨౭॥ యం యోగినో యోగసమాధినా రహో ధ్యాయన్తి లిఙ్గాదసతో ముముక్షయా । తస్యైష దైత్యఋషభః పదాహతో ముఖం ప్రపశ్యంస్తనుముత్ససర్జ హ ॥౨౮॥ ఏతౌ తౌ పార్షదావస్య శాపాద్యాతావసద్గతిమ్ । పునః కతిపయైః స్థానం ప్రపత్స్యేతే హ జన్మభిః ॥౨౯॥ దేవా ఊచుః ॥ నమో నమస్తేఽఖిలయజ్ఞతన్తవే స్థితౌ గృహీతామలసత్త్వమూర్తయే । దిష్ట్యా హ

రదంష్ట్రం- పరితో దష్టాధరోష్ఠం-తమసురం-ఆగతాః-అజాదయో బ్రహ్మాదయో వీక్ష్య దృష్ట్వా- శశంసుః ప్రశశంసుః ॥ తదేవాహ ॥ అహో ఆశ్చర్యం-ఇమాం ఈదృశీం, భగవతే త్యాగతి-సంస్థితిం మరణం, కో ను లభేత న కోఽపీత్యర్థః ॥౨౭॥ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ద్వాభ్యామ్ ॥ యోగినః-అసతః అచేతనపరిమాణాత్- లిఙ్గాద్దేహాత్-ముముక్షయా మోక్తుమిచ్ఛయా-సంసారనివృత్త్యర్థం-యోగసమాధినా సమాధియోగేన-యద్వా, కర్మజ్ఞానయోగాభ్యాం యుక్తో యస్సమాధిస్తేన, యద్వా- యుజ్యన్త ఇతి యోగాః వివేకవిమోకాదయః, తద్యుక్తో యస్సమాధిః - తేన-రహః ఏకాన్తే-యం భగవన్తం ధ్యాయన్తి-భజన్తి-తస్యైవ భగవతః-పదా పాదేన-దైత్యఋషభః దైత్యశ్రేష్ఠః, హతః-వరాహస్య పూర్వపాదయోరేవ కరత్వాత్ కరేణాహనిష్టి పదాహత ఇతి చావిరుద్ధం, ముఖం భగవతో ముఖం-ప్రపశ్యన్-తనుం శరీరం ఉత్ససర్జ - తత్యాజ హేత్యాశ్చర్యే ❁॥౨౮॥ ❁ ఏతౌ హిరణ్యాక్షహిరణ్యకశిపూ - అస్య భగవతః-పార్షదౌ, శాపాత్ - అసద్గతిం అసురయోనిం యాతౌ ప్రాప్తౌ, పునః కతిపయైః జన్మభిః-స్థానం భగవతః స్థానం-ప్రపత్స్యేతే గమిష్యతః ❁ ॥౨౯॥ ❁ ఏవం తత్సంస్థితిం ప్రశస్య భగవన్తమాహుర్దేవాః ॥ అఖిలయజ్ఞతన్తవే సమస్తయజ్ఞాన్ ఛిత్తిహేతవే- ప్రవర్తకాయేత్యర్థః - స్థితౌ జగద్రక్షణనిమిత్తే గృహీతా స్వేచ్ఛోపాత్తా- అమలా రజస్తమోభ్యామననువిద్ధా సత్త్వమూర్తిర్యేన-తస్మై-తే - నమో నమః ఆదరాద్వీరుక్తిః- జగతాం లోకానాం -మరుస్తుదః మర్మభేత్తా, అయమసురః-దిష్ట్యా దైవాద్ధతః- హే ఈశ-త్వత్పాదయోః భక్త్యా-వయం, నిర్వృతాః -సుఖితాః-త్వత్పాద

౨౨ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ వినాశనన్.

భక్తిరేవాభిలషితశ్రేయస్సాధనీ-అతఏవవయంవిరక్తాశ్శశ్వత్సుఖితాఇతిభావః ❁॥౩౦॥❁ ఏవంవిదురేణ "తేనైవతుముని శ్రేష్ఠహరిణాయజ్ఞమూర్తినా" ఇత్యాదినాపృష్టం - హిరణ్యాక్షవృత్తాన్తం సప్రపఞ్చమభిధాయతన్నిగమయతిమైత్రేయోద్వాభ్యామ్॥ అసహ్యవిక్రమం దుర్ధర్షపరాక్రమం-హిరణ్యాక్ష-మేవముక్తప్రకారేణ-సాదయిత్వానిహత్య-ఆదిసూకరః-స-భగవాన్-పుష్కరవిష్టరాదిభిఃబ్రహ్మాదిభి-స్సమీడితస్సంస్తుతః-అఖణ్డితఃఅనన్తఃఉత్సవోయస్మింస్తం- స్వంస్వీయం, లోకంవైకుణ్ఠంజగామ ❁॥౩౧॥❁ అతిదుష్కరమిదంభగవతాకృతమితిత్వయానవిస్మయ కార్యఇత్యాహ॥మయేతి॥ హే సుమిత్రవిదుర-కృతావతారస్యవృతవరాహరూపస్య-హరే-శ్చేష్టితం,మయా-తేతుభ్యం-అనూక్తంఅనుక్రమేణోక్తం-యదాతథా-యథాఅనాయాసేనైవావాదికథితం-తథా-ఉదారవిక్రమః-హిరణ్యాక్షః, మృధేయుద్ధే - క్రీడనవత్ క్రీడనమివ-నిరాకృతఃహతః-భగవతేతిశేషః-యథాహిరణ్యాక్షఇతిపాఠేతు-యథాయేనప్రకారేణ, క్రీడనవద్భగవతాహిరణ్యాక్షో నిరాకృతః-తంప్రకారమనతిక్రమ్యైవయథానూక్తంగురూక్తిమనతిక్రమ్య-హరేశ్చేష్టితంమయావాదీతినిగమనపరత్వేనాన్వేతవ్యమ్ ❁॥౩౨॥❁ ఏవం,,నిశమ్యనాచోపవదతోమునేః,, ఇత్యాదినోపక్రాన్తంభగవచ్చరిత్రప్రసక్తానుప్రసక్త్యాప్రసక్తస్వాయంభువమనుచరిత్రతదనుప్రసక్తవారాహచరిత్రప్రశ్నోత్తరరూపంవిదురమైత్రేయసంవాదముపసంహరతిభగవాన్ శ్రీశుకోయావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ ఇతీతి॥ ఉక్తప్రకారేణ-కౌషారవాఖ్యాతాం మైత్రేయకథితాం భగవత్కథాం భగవత్కథాగర్భాంస్వాయంభువకథామిత్యర్థః॥ భగవత్కథాయాఏవప్రాధాన్యేనకథనీయత్వాత్ భగవత్కథామితి నిర్దేశః।భగవత్కథానిగమనేనైవతదుపక్రమరూపాస్వాయంభువకథానిగమితప్రాయైవేత్యభిప్రేత్యభగవత్కథామిత్యు-

తోఽసౌజగతామరుస్తుదస్త్వత్పాదభక్త్యావయమీశనిర్వృతాః॥౩౦॥ మైత్రేయఉవాచ॥ ఏవంహిరణ్యాక్షమసహ్యవిక్రమంసంపాదయిత్వాహరిరాదిసూకరః । జగామలోకంస్వమఖణ్డితోత్సవంసమీడితఃపుష్కరవిష్టరాదిభిః ॥ ౩౧ ॥ మయా ❁ యథానూక్తమవాదితేహరేఃకృతావతారస్యసుమిత్రచేష్టితమ్। † తథాహిరణ్యాక్షఉదారవిక్రమోమహామృధేక్రీడనవన్నిరాకృతః ॥ ౩౨ ॥ శ్రీశుకఉవాచ ॥ ఇతికౌషారవాఖ్యాతామాశ్రుత్యభగవత్కథామ్ । క్షత్తానన్దంపరంలేభేమహాభాగవతోనృప ॥ ౩౩ ॥ అన్యేషాంపుణ్యశ్లోకానాముద్దామయశసాంకథామ్ । ఉపశ్రుత్యభవేన్మోదశ్శ్రీవత్సాఙ్కస్యకింపునః ॥ ౩౪ ॥ యోగజేన్ద్రం ఝషగ్రస్తంధ్యాయన్తంచరణామ్బుజమ్।క్రోశన్తీనాంకరేణూనాంకృచ్ఛ్రాచ్చామోచయద్ద్రుతమ్॥ ౩౫ ॥తంసుఖారాధ్యమృజుభిరనన్యశరణైర్నృభిః।కృతజ్ఞఃకోనసేవేతదురారాధ్యమసాధుభిః ॥ ౩౬ ॥ యోవైహిరణ్యాక్షవధంమహాద్భుతంవిక్రీడితంకారణసూకరాత్మనః । శృణోతిగాయత్యనుమోదతేఽఞ్జసావిముచ్యతేబ్రహ్మవధా

క్తం-ఆశ్రుత్యాకర్ణ్య-మహాభాగవతః-క్షత్తావిదురః-ఉత్కృష్టమానన్దం-లేభేలబ్ధవాన్, హేనృపపరీక్షిద్రాజ-మహాభాగవతఇతిహేతుగర్భం,యతోఽసౌక్షత్తామహాభాగవతస్తతోభగవత్కథామాశ్రుత్యపరమానన్దంలేభఇత్యర్థః॥౩౩॥ ఏతదేవకైముత్యన్యాయేనాహ॥అన్యేషామితి॥పుణ్యశ్లోకానాంపుణ్యైకాచారాణాంఉద్దామయశసాంఉదీర్ణకీర్తిమతాం-అన్యేషామపి-కథా-మాశ్రుత్యమోదో-భవేత్ - శ్రీవత్సాఙ్కస్య భగవతః-కథాముపశ్రుత్యమోదోభవేదితికింపునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః ❁॥౩౪॥❁ ఏవంకైముత్యన్యాయేనభగవత్కథాశ్రవణాదానన్దావాప్తిమభిధాయ ఆశ్రితార్తినిరసనైకశీలస్యాశ్రితసులభస్యార్థిపురుషార్థదస్యభగవతఃకథాంకృతఘ్నమన్తరేణకోనసేవేతేత్యాహద్వాభ్యామ్॥యఇతి॥ ఝషేణమకరేణ, గ్రస్తంగృహీతం-స్వచరణామ్బుజం-ధ్యాయన్తం గజేన్ద్రంకరేణూనాంహస్తినీనాంక్రోశన్తీనాంరుదన్తీనాంసతీనాం-యోభగవాన్-కృచ్ఛ్రాత్ఝషగ్రహణదుఃఖాత్-ద్రుతమాశు-అమోచయత్త్యాజితవాన్ ❁॥౩౫॥❁ తంభగవన్తం-కథంభూతం-అనన్యశరణైఃరక్షకాన్తరహీనైః-నృభిర్నరైఃఋజుభిరుపాయైరితిశేషఃసుఖేనారాధయితుంశక్యం-అసాధుభి-ర్దురారాధ్యం-కృతజ్ఞః-కోనసేవేతకృతఘ్నాన్తరేణసర్వోఽపిసేవేతైవేత్యర్థః ❁॥౩౬॥❁ ఏవంభగవత్కథాసర్వైరప్యుపాదేయేత్యభిధాయప్రకృతహిరణ్యాక్షవధవృత్తాన్తశ్రవణకీర్తనానుమోదనఫలమవాన్తరంప్రధానంచాహ ॥ యోవాఇతిద్వాభ్యామ్॥మహాద్భుతంభృశంవిస్మయనీయం-కారణసూకరాత్మనఃజగద్రక్షణకారణాద్ధృతసూకరశరీరస్య-భగవతోవిక్రీడితంక్రీడారూపం-హిరణ్యాక్షవధం-యోద్విజః,శృణోతి-గాయతికీర్తయతి-అనుమోదతేఅభినన్దతివా-సః-అఞ్జసాఆశు- బ్రహ్మవధాత్ ,,బ్రహ్మహత్యాశ్వమేధాభ్యాంనాపరంపుణ్యపాపయోః,, ఇతినిరతిశయపాపత్వేనకీర్తితాత్బ్రహ్మవ

౩౧ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ యథానూక్తం. † పా ॥ తథాహిరణ్యాక్ష.

ధాదపి-విముచ్యతేత్యజ్యతే ॥ ౩౭ ॥ ఏతద్ధిరణ్యాక్షవధవృత్తాన్తరూపంభగవచ్చరితం-మహాపుణ్యసంపాదకం-అతఏవ-అలంభృశం-పవిత్రం-ధన్యంధనసంపాదకం-యశస్యం యశస్సంపాదకం -ఆయుషః-ఆశిషాంప్రార్థితపురుషార్థానాంచ పదం-పద్యతేఽనేనేతిపదంసాధనం-యుధియుద్ధే-ప్రాణానా-మిన్ద్రియాణాంచ-శౌర్యవర్ధనంసామర్థ్యవర్ధనం-ఏవమవాన్తరఫలముక్తం-ప్రధానఫలమాహ ॥ అఙ్గహేరాజన్-శ్రుణ్వతాంనృణాం -అన్తేదేహాన్తే- నారాయణో-గతిఃఫలం-తత్ప్రాప్తిరేవఫలమిత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్ధే ఏకోనవింశోఽధ్యాయః ॥

ద్వితీయస్కన్ధాన్తే,, యథాసౌభగవాన్సూతక్షత్తాభాగవతోత్తమ,, ఇత్యాదినావిదురమైత్రేయసంవాదోరాజ్ఞాపృష్టః-శుకేనోక్తః, అతోరాజశుకప్రశ్నోత్తరానుసారేణైవ - విదురమైత్రేయసంవాదంవర్ణయామీత్యుపక్రమ్యసూతేనఏకోనవింశత్యధ్యాయగణేనవర్ణితేసతి- పునఃశౌనకః,,సవైస్వాయంభువస్సమ్రాడ్,,ఇత్యాదినావిదురపృష్టం,,యదాస్వభార్యయాసాక,, మితిమైత్రేయేణోపక్రాన్తంస్వాయంభువచరిత్రం-ప్రష్టుకామః,పరమప్రకృతాన్-దశమాధ్యాయాదౌ ,, అన్తర్హితేభగవతిబ్రహ్మాలోకపితామహః । ప్రజాస్ససర్జ కతిధేతి,,విదురపృష్టాన్దైహికమానసికప్రజాసృష్టిభేదాన్,కాంశ్చిన్మైత్రేయేణవర్ణితానేవ - సూతముఖాదాశ్రుత్యావశిష్టాంస్తద్భేదాన్ప్రకృతమనుచరితంపృచ్ఛతి॥మహీమిత్యాదిభిర్నవభిః॥ యద్యపిపారీక్షితప్రశ్న ఏవశౌనకేనప్రష్టవ్యం-శుకోత్తరమేవసూతేనాపివక్తవ్యంనతువిదురపృష్టంప్రష్టవ్యం, నాపిమైత్రేయేణోక్తంసూతేనవక్తవ్యం, సూతశౌనకసంవాదస్యశుకపరీక్షిత్సంవాదరూపత్వాత్తథాపివిదురప్రశ్నప్రశ్నేనైవపారీక్షితప్రశ్నోఽపిపృష్టప్రాయఇత్యభిప్రేత్యసాక్షాద్విదురప్రశ్నమేవపృచ్ఛతిశౌనకః-

దపిద్విజః ॥ ౩౭ ॥ ఏతన్మహాపుణ్యమలంపవిత్రంధన్యం యశస్యం పదమాయురాశిషామ్ । ప్రాణేన్ద్రియాణాంయుధిశౌర్యవర్ధనంనారాయణోఽన్తేగతిరఙ్గశృణ్వతామ్ ॥ ౩౮ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, హిరణ్యాక్షవధోనామైకోనవింశోఽధ్యాయః ॥

శౌనకఉవాచ॥మహీంప్రతిష్ఠామధ్యాస్యసౌతేస్వాయంభువోమనుః। కాన్యన్వతిష్ఠద్ద్వారాణిమార్గాయావరజన్మనామ్ ॥ ౧ ॥ క్షత్తామహాభాగవతఃకృష్ణస్యైకాన్తికస్సుహృత్। యస్తత్యాజాగ్రజంకృష్ణేసాపత్యమఘవానితి ॥ ౨ ॥ ద్వైపాయనాదనవమోమహిత్వేతస్యదేహజః।సర్వాత్మనాశ్రితఃకృష్ణంతత్పరాంశ్చాప్యనువ్రతః॥౩॥కిమన్వపృచ్ఛన్మైత్రేయంవిరజాస్తీర్థసేవయా। ఉపగమ్యకుశావర్తఆసీనంతత్త్వవిత్తమమ్॥౪॥

హేసౌతేసూతస్యలోమహర్షణస్యపుత్ర, మహీం మామిం-ప్రతిష్ఠాం యథాస్థానం - అధ్యస్యప్రాప్య,స్వాయంభువోమనుః- అవరమర్వాచీనంజన్మయేషాం తేషాం-మార్గాయ-మృగ్యతఇతిమార్గః-ధర్మాదిచతుర్విధరూపఃపురుషార్థ-స్తస్మై-కానిద్వారాణిఉపాయాన్ - అన్వతిష్ఠత్ అనుతిష్ఠితవాన్ ॥ యద్యదాచరతిశ్రేష్ఠ,,ఇతిన్యాయేనకాన్పురుషార్థోపాయాన్లోకమర్యాదాపాలనాయస్వయమన్వతిష్ఠదిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ ఏవంప్రకృతంమనుచరిత్రంపృష్ట్వాపరమప్రకృతప్రజాసృష్టిభేదాఃవైదురికప్రశ్నప్రశ్నేనైవపృష్టప్రాయాఇత్యభిప్రేత్యవైదురికప్రశ్నమపిపృచ్ఛిషయాప్రథమంవిదురంప్రశంసతి ॥ క్షత్తేత్యాదిద్వాభ్యామ్ ॥ క్షత్తావిదురఃమహాభాగవతఃనిరతిశయభగవద్భక్తియుక్తః-అతఏవ-కృష్ణస్యభగవతః-ఐకాన్తికఃఅసాధారణ - స్సుహృత్నిరతిశయప్రీతివిషయః । అత్ర,,ప్రియోహిజ్ఞానినోఽత్యర్థమహంసచమమప్రియ,,ఇతిభగవదుక్తరీత్యా - భగవానపితస్యసుహృదితిబోధ్యం ॥ సుహృత్త్వమేవస్పష్టయతి॥యఃక్షత్తా-సాపత్యందుర్యోధనాద్యపత్యసహితం - అగ్రజంధృతరాష్ట్రం,కృష్ణేభగవతి, అఘవాన్కృతాపరాధఇతి-తత్యాజత్యక్తవాన్ - శ్రీకృష్ణోక్తమన్త్రినాదరాద్భగవత్ప్రియేషుధర్మమర్యాదానువర్తిషుపాణ్డుతనయేషుద్రోహాచరణాచ్చ కృష్ణేఅఘవానితిభావః ॥౨॥ కించమహత్వేమాహాత్మ్యే-ద్వైపాయనాత్-ద్వైపాయనదేహజోవిదురః, అనవమఃఅన్యూనః-సర్వాత్మనాసమస్తభావేన,, మాతాపితాభ్రాతానివాసశ్శరణంసుహృద్గతిశ్చనారాయణఇత్యుక్తభావేనేత్యర్థః-కృష్ణంభగవన్తమాశ్రితః-తత్పరాన్భగవత్పరాంశ్చ - అనువ్రతఃఅనువర్తమానః సేవమానఇత్యర్థః ॥౩॥ ఏవంవిదురంప్రస్తుత్యతత్పృష్టమనుపృచ్ఛతి॥కిమిత్యాదిభిస్త్రిభిః॥తీర్థానాంగఙ్గాదిపుణ్యతీర్థానాం - సేవయాత్రిషవణస్నానాదినా,విరజాఃవిధూతబాహ్యాభ్యన్తరమలః-విదురః- కుశావర్తే - హరిద్వారకుశావర్తబిల్వకనీలపర్వతకన్యలాఖ్యానిపఞ్చతీర్థానిగఙ్గాద్వారేసన్తి-తత్రకుశావర్తేఆసీనం-తత్త్వవిదగ్రేసరం -మైత్రేయ- ముపగమ్యప్రణిపాతపురస్సరముపపద్య-కి-మన్వపృచ్ఛత్ అను

పృష్టవాన్ ॥౪॥ యదితిమప్యపృచ్ఛత్ కింతదిత్యత్రాహ॥ హేసూత, తయోర్విదురమైత్రేయయోః, సంవదతోస్సంవాదంకుర్వతోస్సతోః, అమలాఃశ్రుణ్వల్లోకపావన్యః, కథాఃభగవత్కథాః, ప్రవృత్తాఃభవేయుః, అమలత్వేదృష్టాన్తః, హరేర్భగవతః, పాదామ్బుజాశ్రయాఃపాదామ్బుజప్రసూతాః, అఘఘ్న్యః ఉపస్పృశతామఘనివర్తకాః, గాఙ్గాః గఙ్గాసంబన్ధిన్యఃఆపఇవేతి ॥౫॥ కీర్తన్యోదారకర్మణఃకీర్తనీయజగద్వ్యాపారాదివిస్తరచేష్టితస్య, భగవతః, తాఃకథాః, నఃఅస్మభ్యం, కీర్తయకథయ, తేతుభ్యం, భద్రంమఙ్గళమస్తు, పునఃపునర్భగవత్కథామేవకింపృచ్ఛసీత్యత్రాహ॥ రసజ్ఞఃభగవత్కథారసజ్ఞః, హరేర్లీలైవఅమృతం, తత్పిబన్, కోఽనుతృప్యేత, నకోపీత్యర్థః, అతోఽతృప్యన్ పృచ్ఛామీత్యభిప్రాయః ॥౬॥ నైమిశంనిమిశక్షేత్రం అయనంస్థానం యేషాంతైఃనైమిశక్షేత్రవాసిభిఃశౌనకాదిభిః ఏవముక్తప్రకారేణ, పృష్టః, ఉగ్రశ్రవాస్సూతః, భగవతిఅర్పితంనిహితం అధ్యాత్మం అన్తఃకరణం యేనసఃతాన్నైమిశాయనాన్ప్రతి, శ్రూయతామిత్యాహ॥ ఏవంవిధానివచనాన్యేతద్గ్రన్థకృతాత్రైకాల్యజ్ఞానేనభగవతాబాదరాయణేనస్వకృతగ్రన్థస్యతత్తచ్ఛ్రోతృవక్తృక్రమేణభావినీంప్రవృత్తిమాలోచ్యతత్సందర్భార్థంన్యస్తాని, అతఇదంవచనంద్వైపాయనీయమేవేతిసాంప్రదాయికాః। తచ్ఛిష్యప్రశిష్యైస్సందర్భాయవిరచయ్యన్యస్తానీత్యపరే ॥౭॥ ఏవమాపృష్టస్సూతోవృత్తవారాహకథాశ్రవణజాతహర్షోవిదురఃప్రకృతంస్వాయంభువచరితం ప్రత్యక్ పరమప్రకృతాన్ ప్రజాసృష్టిభేదానపృచ్ఛదిత్యాహ॥ హరేరిత్యేకేన॥ స్వమాయయాస్వసఙ్కల్పేన, ధృతక్రోడతనోర్ధృతవరాహరూపస్య, హరేర్లీలాంలీలారూపం-రసాతలాద్గోర్భూమేరుద్ధరణం, అవజ్ఞయా, హతంహిరణ్యాక్షంచ, నిశమ్యశ్రుత్వా, సంజాతహర్షో, భారతఃవిదురః, మునింమైత్రే

తయోస్సంవదతోస్సూతప్రవృత్తాహ్యమలాఃకథాః। ఆపోగఙ్గా * ఇవాఘఘ్న్యోహరేఃపాదామ్బుజాశ్రయాః॥౫॥ తానఃకీర్తయభద్రంతేకీర్తన్యో * దారకర్మణః। రసజ్ఞఃకోనుతృప్యేతహరిలీలామృతంపిబన్॥౬॥ ఏవముగ్రశ్రవాఃపృష్టఋషిభిర్నైమిశాయనైః। భగవత్యర్పితాధ్యాత్మస్తానాహశ్రూయతామితి॥౭॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ హరేర్ధృతక్రోడతనోస్స్వమాయయానిశమ్యగోరుద్ధరణంరసాతలాత్। లీలాంహిరణ్యాక్షమవజ్ఞయాహతంసంజాతహర్షోమునిమాహభారతః॥౮॥ విదుర ఉవాచ॥ ప్రజాపతిపతిస్సృష్ట్వాప్రజాసర్గేప్రజాపతీన్। కిమారభతమేబ్రహ్మన్ప్రబ్రూహ్యవ్యక్తమార్గవిత్॥౯॥ యేమరీచ్యాదయోవిప్రాఃయస్తుస్వాయంభువోమనుః। తేవైబ్రహ్మణఆదేశాత్కథమేతదభావయన్ ॥౧౦॥ సద్వితీయాఃకిమసృజన్స్వతన్త్రాఉతకర్మసు। ఆహోస్విత్సంహతాస్సర్వఇదంస్మసమకల్పయన్ ॥౧౧॥ మైత్రేయఉవాచ॥ దైవేనదుర్వితర్క్యేణపరేణా

యం ఆహ॥ ఉక్తిమేవాహత్రిభిః॥ ప్రజాపతీనాంమరీచ్యాదీనాంపతిఃబ్రహ్మా, ప్రజాసర్గనిమిత్తే, ప్రజాపతీన్సృష్ట్వా, కిమారభత కిమకురుత-మేమహ్యం, ప్రబ్రూహి, హేబ్రహ్మన్, యతస్త్వమప్యవ్యక్తమార్గవిత్ నవ్యజ్యతఇత్యవ్యక్తం అతీన్ద్రియం తస్యమార్గంస్వరూపంవేత్తీతితథా, అతస్త్వంప్రబ్రవీతుంసమర్థఇత్యర్థః ॥౮॥౯॥ మరీచ్యాదయో, యేవిప్రాః, యశ్చ, స్వాయంభువోమనుః, తేవై, బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య, ఆదేశాన్నిదేశా, దేతద్విశ్వం, కథం, అభావయన్ అసృజన్ ॥౧౦॥ కథమితిస్వాయంభువకల్పపృష్టమేవ ప్రకారంమునిముఖాన్నిశ్చిచీషయావికల్పయతి ॥ సద్వితీయాఇతి ॥ సద్వితీయాస్సభార్యాః, కిమసృజన్, కింశబ్దఃప్రశ్నే ఉతఆహోస్విత్, కర్మసుసృష్ట్యాదివ్యాపారేషు, స్వతన్త్రాఃభార్యానిరపేక్షాః, ఆహోస్విత్సర్వేమరీచ్యాదయస్సంహతాఃపరస్పరసాపేక్షాఃఇదంవిశ్వంసమకల్పయన్స్మ ఆసృజన్స్మ ॥౧౧॥ ఏవమాపృష్టోమైత్రేయస్సర్గభేదానాంప్రతిపిపాదయిషయాపూర్వోక్తాంమహదాద్యవిద్యాపఞ్చపర్వాన్తాంసృష్టిమనువదతి॥ దైవేనేత్యాదిభిస్సప్తభిః॥ దుర్వితర్క్యేణఅచిన్త్యప్రభావేన, దైవేనేశ్వరేణకర్త్రా, పరేణప్రకృతిపురుషవిలక్షణపరమాత్మాత్మకేన, అనిమిషేణచకాలేనచహేతునా-జాతక్షోభః-కార్యోన్ముఖ్యరూపవ్యాపారోయస్య, తస్మాద్భగవతః-భగవత్సంబన్ధినఃతచ్ఛరీరభూతాదిత్యర్థః, గుణత్రయాత్సత్త్వాదిగుణత్రయాత్మకాత్ప్రధానాత్-మహాన్ మహత్తత్త్వం, ఆసీత్, అత్రభగవతోగుణత్రయాదిత్యనేన, బ్రహ్మాత్మకప్రధానస్యోపాదానత్వకథనేన, విశిష్టోపాదానత్వం, దైవేత్యనేనకేవలస్యబ్రహ్మణోనిమిత్తత్వంపరేణకాలేనేతికాలస్యాపిపరమాత్మాత్మకత్వకథనేనబ్రహ్మణస్సృష్ట్యాదివ్యాపారేఉపకరణాన్తరనైరపేక్ష్యం, అనిమిషేణగుణత్రయాదితికాలప్రధానయోస్సృష్టేఃప్రాగపిసద్భావావగమేన తదావిజాతీయవస్తుసత్త్వం, దుర్వితర్క్యేత్యనేన, నిమిత్తత్వోపాదానత్వోపయుక్తాచిన్త్యసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వసత్యకామత్వాదిప్రభావవత్త్వావగమేన, స్వ

గతభేదసత్త్వం, తయోరుపలక్షణత్వేన సజాతీయజీవభేదసత్త్వం చోక్తం భవతి ॥ ౧౨ ॥ దైవేన భగవతా, చోదితాత్ప్రేరితాద్రజఃప్రధానాత్-మహతః- స్వతస్సత్త్వప్రధానత్వేపి మహతః కార్యోన్ముఖ్యదశాయాం రజస్తమస్సత్త్వయోరుభయోరప్యనుగ్రాహకత్వేన రజఃప్రధానాదిత్యుక్తం, జాతః- త్రిలిఙ్గః పఞ్చమహాభూతజ్ఞానకర్మేన్ద్రియాత్మకః భూతాదిరహంకారః- వియదాదీని ఆకాశాదీని- ఆదిశబ్దేన తన్మాత్రాణి జ్ఞానేన్ద్రియాణి చోక్తాని- పఞ్చశః ప్రత్యేకం పఞ్చసంఖ్యాకాని- ససర్జ ॥ ౧౩ ॥ తాని చ వియదాదీని- ఏకైకశః పరస్పరమసమేతాని - భౌతికమణ్డం స్రష్టు-మసమర్థాన్యభూవన్- అథ- దైవయోగేన భగవదనుప్రవేశేన- సమేత్య- అనేన పఞ్చీకరణం వివక్షితం - హైమం ప్రకాశబహులం- అణ్డం బ్రహ్మాణ్డం అసృజన్ ॥ ౧౪ ॥ సః అణ్డకోశః నిరాత్మకం అధిష్ఠాతృచేతనరహితః- అధిసలిలం సలిలే- అనేనాణ్డసృష్టేః ప్రాగుదకసృష్టిరర్థసిద్ధా, ఆశయిష్ట అధ్యవసత్- తమణ్డకోశ-మీశ్వరోఽనిరుద్ధః సాగ్రం సంపూర్ణం- సంవత్సరసాహస్రం - అన్వవాత్సీత్- జలవేష్టితం జలపూర్ణమణ్డం భగవానధ్యశేతేత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ కోఽసౌ భగవాన్- యోఽన్వవాత్సీదిత్యత్రాహ॥ యస్య అణ్డేశయానస్య భగవతో, నాభేస్సకాశాత్- సహస్రసంఖ్యాకాదిత్యవత్ ఉరుప్రకాశం- పద్మ-మభూత్ - స ఈశ్వరోఽవాత్సీదిత్యర్థః॥ కీదృశం పద్మం- యన్నాభేరభూదిత్యత్రాహ ॥ సర్వేషాం జీవానాం దేవాదీనాం- నికాయః సమూహః- స్తస్య- ఓకః స్థానం- యత్ర పద్మే, స్వరాట్ బ్రహ్మా స్వయ-మభూత్ ఉత్పన్నః - తత్పద్మమభూదిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ సః- బ్రహ్మా -భగవతా- అనువిష్టః సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనానుప్రవిష్టః- కోఽసౌ భగవాన్- యేనానుప్రవిష్ట ఇత్యత్రాహ॥ సలిలాశయే గర్భోదకస్యాన్తే- యశ్శేతే, తేనేత్యర్థః- భగవతానుప్రవిష్టో- బ్రహ్మా- యథాపూర్వం పూర్వకల్పానుసారేణ - లోకసంస్థాం లోకా

నిమిషేణ చ। జాతః క్షోభాద్భగవతో మహానాసీద్గుణత్రయాత్ ॥ ౧౨ ॥ రజఃప్రధానాన్మహతస్త్రిలిఙ్గో దైవచోదితాత్। జాతస్ససర్జ భూతాదిర్వియదాదీని పఞ్చశః ॥ ౧౩ ॥ తాని చైకైకశస్స్రష్టుమసమర్థాని భౌతికమ్। సంహత్య దైవయోగేన హైమమణ్డమథాఽసృజన్ ॥ ౧౪ ॥ సోఽశయిష్టాధిసలిలమణ్డకోశో నిరాత్మకః। సాగ్రం వై వర్షసాహస్రమన్వవాత్సీత్తమీశ్వరః ॥ ౧౫ ॥ యస్య నాభేరభూత్పద్మం సహస్రార్కోరుదీధితి। సర్వజీవనికాయౌకో యత్ర స్వయమభూత్స్వరాట్ ॥ ౧౬ ॥ సోఽనువిష్టో భగవతా యశ్శేతే సలిలాశయే। లోకసంస్థాం యథాపూర్వం నిర్మమే సంస్థయా స్వయా ॥ ౧౭ ॥ ససర్జ చ్ఛాయయాఽవిద్యాం పఞ్చపర్వాణమగ్రతః। తామిస్రమన్ధతామిస్రం తమో మోహం మహాతమః ॥ ౧౮ ॥ విససర్జాత్మనః కాయం నాభినన్దంస్తమోమయమ్। జగృహుర్యక్షరక్షాంసి రాత్రిం క్షుత్తృట్సముద్భవామ్ ॥ ౧౯ ॥ క్షుత్తృడ్భ్యాముపసృష్టాస్తే తం జగ్ధుమభిదుద్రువుః। మా రక్షతైనం జక్షధ్వమిత్యూచుః క్షుత్తృడర్దితాః ॥ ౨౦ ॥ దేవస్తానాహ సంవిగ్నో మా మాం రక్షత జక్షత। అహో మే యక్షరక్షాంసి ప్రజా యూయం బభూవిథ ॥ ౨౧ ॥ దేవతాః ప్రభయా దీవ్యన్స్రష్టా ప్రముఖతోఽసృజత్। తే అహార్షుర్దేవయన్తో విసృష్టాం తాం ప్రభామహః ॥ ౨౨ ॥ దేవోఽదేవాన్ జఘనతః

నాం- సంస్థానం విన్యాసం- స్వయా- అసాధారణయా సంస్థయా దేవాదినామరూపాత్మికయా- అకల్పయత్ కృతవాన్ ॥ ౧౭ ॥ ఛాయయా తమోగుణేన, పఞ్చపర్వాణమవిద్యాం ససర్జ- పఞ్చపర్వాణ్యేవాహ॥ తామిస్రమిత్యర్ధేన॥ తామిస్రాదిస్వరూపం తు పూర్వమేవ ప్రపఞ్చితమ్ ॥ ౧౮ ॥ ఏవం సాధారణీం సృష్టిమనూద్య సాధారణాన్ సృష్టిభేదానాహ యావదధ్యాయం॥ నాభినన్దన్ అనభినన్దన్- తమోమయం తమఃప్రచురం- కాయం ఛాయారూపాం తనుం- విససర్జ- సర్వత్ర తనుత్యాగో నామ తత్తదవస్థాపరపర్యాయభావత్యాగో వివక్షితః- గ్రహణం చ తత్తద్భావాపత్తిః- యక్షరక్షాంసి- విసృష్టాత్కాయాత్సముత్పన్నాని యక్షరక్షాంసి- తమేవ కాయం- స్వాత్మనాం క్షుత్తృషోః క్షుత్పిపాసయోః సముద్భవో యస్యాం తాం రాత్రిం రాత్రిధర్మరూపేణ పరిణమ్యమానం -జగృహుః ॥ ౧౯ ॥ తే యక్షాదయః క్షుత్తృడ్భ్యాముపసృష్టాః పీడితాః తం కాయం జగ్ధుం అత్తుం అభిదుద్రువుః అభ్యధావన్, యతో వయం క్షుత్తృడ్భ్యామర్దితాః, అత ఏనం కాయం- పితేతి కృపయా మా రక్షత త్యక్తేత్యూచుః- అపరే పునః జక్షధ్వం భక్షయతేత్యూచుః ॥ ౨౦ ॥ దేవో బ్రహ్మా- సంవిగ్నః భీతః- తాన్ యక్షాదీన్ ప్రతి మాం మత్కాయం - మా జక్షత న భక్షయత - కిం తు- రక్షతేత్యాహ ॥ అహో హే యక్షరక్షాంసి- యూయం - మే- ప్రజాః పుత్రాః - బభూవిథ జాతాః - ఏవం తమస్స్వభావా జాతా ఇత్యర్థః - తత్ర యే జక్షధ్వమిత్యూచుః - తే యక్షాః - యే తు మా రక్షతేత్యూచుః - తే తు రాక్షసా ఇతి విజ్ఞేయమ్ ॥ ౨౧ ॥ ప్రభయా ఛాయా ప్రతియోగిన్యా తేజసేత్యర్థః దీవ్యన్ ప్రకాశమానః - స్రష్టా - ప్రముఖతః ప్రాఙ్ముఖం దేవతాః దేవాన్ అసృజత్ - తే దేవాః - దేవయన్తః ద్యోతమానాః - విసృష్టాం త్యక్తాం - అహః అహర్ధర్మరూపాం - ప్రభాం - అహార్షుః స్వీకృతవన్తః ॥ ౨౨ ॥ దే

నః బ్రహ్మా - జఘనతః జఘనాత్ - అతిలోలుపాన్ అతీవకామాసక్తాన్ - అదేవానసురాన్ సృజతిస్మ - అతిలౌల్యేనభా
వేనాసృజత్ - తేఅదేవాః - అతిలోలుపతయా అతికామాసక్తతయా - మైథునాయ - ఏనంబ్రహ్మాణం - అభిపేదిరే అభి
తఃప్రాప్తాః ॥ ౨౩ ॥ సభగవాన్ బ్రహ్మా-హసన్-నిరపత్రపైః నిర్లజ్జైః-రసురైః-రన్వీయమానః అభిపద్యమానః- అతఏవ, క్రు
ద్ధోభీతస్సన్, తరసా ఆశు-పరాపతత్ పర్యధావత్ ॥ ౨౪ ॥ సంబ్రహ్మా, భక్తానామనుగ్రహాయ, అనురూపం తత్తద్భక్తాభి
ధ్యేయరూపం-ఆత్మానందర్శయతీతి తం, ప్రపన్నదుఃఖహరం-వరదమభీష్టార్థదం-హరింభగవన్తముపవ్రజ్యసమీపమేత్య, ఆ
హేతి శేషః ॥ ౨౫ ॥ ఉక్తిమేవాహద్వాభ్యామ్ ॥ హేపరమాత్మన్, మాం, పాహి పాలయ, తేతవ, ప్రేక్షణేనసఙ్కల్పేన,
ప్రజాః, అహం, అసృజం, తాః త్వత్సఙ్కల్పేనమయాసృష్టాః, పాపాః, ఇమాః అసురరూపాః, ప్రజాఃయభితుం మైథునంక
ర్తుం, మాముపక్రామన్తి పరివేష్టన్తే ॥ ౨౬ ॥ హే ప్రభో, త్వమేక ఏవ-క్లిష్టానాం దుఃఖితానాం లోకానాం, క్లేశనాశనః
చాభానివర్తకః కిల, తవ, అనాసన్నపదాం, అనాసన్నానామనాశ్రితౌ పాదౌ యైస్తే, తవపాదమనాశ్రితానాం, తేషాంలోకా
నాం, త్వమేవ, క్లేశదః క్లేశసంపాదకః ॥ ౨౭ ॥ వివిక్తాధ్యాత్మదర్శనః వివిక్తం వివేదం యథాతథా, అధ్యాత్మదర్శనం పరాభి
ప్రాయజ్ఞః సభగవాన్, అస్యబ్రహ్మణః-కార్పణ్యం క్లేశ-ముపధార్యజ్ఞాత్వా, ఘోరాం అతిలౌల్యరూపాం ఆత్మతనుం ఆ
త్మనోభావం, విముఞ్చ, త్యజేతి శేషః, ఏవముక్తో భగవతా బ్రహ్మా, తాంతనుం భావం, విముమోచ విససర్జ, సా- తేనవిసృ
ష్టాతనుః, సాయంతనీసంధ్యా, బభూవ, సాచకామోద్రేకవేలా ॥ ౨౮ ॥ అసురాశ్చ రాజసత్వాత్ స్త్రీలంపటాః, యత

సృజతిస్మాతిలోలుపాన్ । తఏనం లోలుపతయా మైథునాయాభిపేదిరే ॥ ౨౩ ॥ తతో హసన్స భగవానసురైర్ని
రపత్రపైః । అన్వీయమానస్తరసా క్రుద్ధో భీతః పరాపతత్ ॥ ౨౪ ॥ స ఉపవ్రజ్య వరదం ప్రపన్నార్తిహరం హరి
మ్ । అనుగ్రహాయ భక్తానామనురూపాత్మదర్శనమ్ ॥ ౨౫ ॥ పాహి మాం పరమాత్మంస్తే ప్రేషణేనాసృజం ప్ర
జాః । తా ఇమా యభితుం పాపా ఉపక్రామన్తి మాం ప్రభో ॥ ౨౬ ॥ త్వమేకః కిల లోకానాం క్లిష్టానాం క్లేశనాశ
నః । త్వమేవ క్లేశదస్తేషామనాసన్నపదాం తవ ॥ ౨౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సోఽవధార్యాస్య కార్పణ్యం వివిక్తా
ధ్యాత్మదర్శనః । విముఞ్చాత్మతనుం ఘోరామిత్యుక్తో విముమోచ హ ॥ కామోద్రిక్తా తద్విసృష్టా సాయంసం
ధ్యా బభూవ సా ॥ ౨౮ ॥ తాం క్వణచ్చరణామ్భోజాం మదవిహ్వలలోచనామ్ । కాఞ్చీకలాపవిలసద్దుకూలచ్ఛ
న్నరోధసమ్ ॥ ౨౯ ॥ అన్యోన్యాశ్లేషణోత్తుఙ్గనిరన్తరపయోధరామ్ । సునాసాం సుద్విజాం స్నిగ్ధహాసలీలావలో
కనామ్ ॥ గూహన్తీం వ్రీడయాఽఽత్మానం నీలాలకవరూథినీమ్ । ఉపలభ్యాసురా ధర్మ తాదృశీం ముముహుః స్త్రి
యమ్ ॥ ౩౧ ॥ అహో రూపమహో ధైర్యమహో అస్యా నవం వయః । మధ్యే కామయమానానామకామేవ విసర్ప
తి ॥ ౩౨ ॥ వితర్కయన్తో బహుధా తాం సన్ధ్యాం ప్రమదాకృతిమ్ । అభిసమ్భావ్య విస్రమ్భాత్పర్యపృచ్ఛన్ కు
మేధసః ॥ ౩౩ ॥ కాసి కస్యాసి సుశ్రోణి కో వార్థస్తేఽత్ర భామిని । రూపద్రవిణపణ్యేన దుర్భగాన్నో వి

స్తాం సంధ్యామేవ స్త్రియం కల్పయిత్వా సంముముహు, రిత్యాహ త్రిభిః ॥ తాం సంధ్యారూపాం, స్త్రీత్వేనకల్పితాం తనుం-క
థంభూతాం, క్వణచ్చరణామ్భోజాం నూపురాభ్యాం ధ్వనచ్చరణకమలాం, మదేనవిహ్వలే లోచనే యస్యాస్తాం, కాఞ్చీకలా
పేనమేఖలారత్నభూషణేన-విలసద్-దుకూలం క్షౌమవాసస్తేన-చన్నం పిహితం, రోధం నితమ్బప్రదేశో యస్యాస్తా
మ్ ॥ ౨౯ ॥ అన్యోన్యాశ్లేషణేన పరస్పరోపమర్దనేన, ఉత్తుఙ్గౌ ఉన్నతౌ-నిరన్తరౌ సంశ్లిష్టౌ-పయోధరౌ స్తనౌ-యస్యాస్తాం
సునాసాం తిలపుష్పతుల్యనాసికాం, సుద్విజాం కున్దకుట్మలసదృశదన్తపఙ్క్తిం, స్నిగ్ధో హాసో యస్మిం స్తల్లీలావలోకనం యస్యాః
స్తామ్ ॥ ౩౦ ॥ వ్రీడయా లజ్జయా, ఆత్మానం దేహం, ఉపగూహన్తీం వస్త్రాఞ్చలేనావృణ్వతీం నీలానాం అలకానాం చూ
ర్ణకున్తలానాం వరూథస్సమూహో యస్యాస్తాం, స్త్రియ-ముపలభ్యమత్వా, సర్వే అసురాః, హేధర్మ విదుర- సంముము
హుః ॥ ౩౧ ॥ మోముహ్యమానానామసురాణాం ప్రలపనమాహ ॥ అహో ఇతి పఞ్చభిః ॥ అహో ఇత్యాశ్చర్యే, రూపమా
కారః, స్థైర్యం లావణ్యం వయః యౌవనం-కామయమానానామస్మాకం మధ్యే, అకామేవ అకామయమానేవ-విసర్పతి గచ్ఛ
తి ॥ ౩౨ ॥ బహుధా వితర్కయన్తః రూపమైః దృశమిదృశమస్యాయాపాదికమిత్యూహయన్తః, ప్రమదాకృతిం స్త్రీరూపత
్వేనకల్పితాం తాం సన్ధ్యాం, అభిసంభావ్య సత్కృత్య, విస్రమ్భాత్ ప్రణయాత్-కుమేధసః కుబుద్ధయోఽసురాః, పర్యపృ
చ్ఛన్ ॥ ౩౩ ॥ పృచ్ఛామేవాహ ॥ కాసి-కిం దేవతా, అథ మానుషీ, ఉత అన్యా వా-కస్య సంబన్ధిన్యసి, హేరమ్భోరు రమ్భాకదలీ,
తద్వదూరూ యస్యాస్సా, హేభామిని కోపనే, అత్ర అస్మిన్మధ్యే, తే-కో వాఽర్థః కిం ప్రయోజనం-రూపమేవ ద్రవిణ-మన్యత్ర

వస్తుత దేవపణ్యాం క్రయార్హాం, తేన తత్సమర్పణేన - దుర్భగాన్ భాగ్యహీనాన్, నోఽస్మాన్ - బాధసే క్లేశయసి ॥ ౩౪ ॥ ❁ కిం జా
తికులాదిప్రశ్నేన - యా వా కాచిద్భవసి, హే అబలే - దిష్ట్యా అస్మద్భాగ్యవశేన - తవ - సందర్శనం జాతం ఈక్షమాణానాం
పశ్యతాం - నోఽస్మాకం - మనః - కన్దుకక్రీడయా ఉత్సునోషి హరసి - మథ్నాసి వా ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ మథితమనసాం వాక్యం - హే
శాలిని సున్దరి పతత్పతఙ్గం ఉత్ప్లుత్య పతన్తం కన్దుకం - ముహుః - కరతలేన ఘ్నన్త్యాః తవ - పాదపద్మం - ఏకత్ర - న జయతి న
తిష్ఠతి - బృహతోః స్తనయోర్భారాత్ భీతం - తవ - కృశం మధ్యం - విషీదతి క్లిశ్యతి - శ్రామ్యతి వా - దృష్టిః - శ్రాన్తా - మన్దః ప్రస
రతి - సుశిఖాసమూహః శోభనః కేశకలాపః „ సుశిఖాబధానేతి పాఠే ,, శోభనకేశాన్ వికీర్యమాణాన్ బధానేత్యర్థః అత్ర
చాస్తం గచ్ఛన్ సూర్య ఏవ పతఙ్గః మేఘవిచ్ఛేదో మధ్యవిషాదః - తారకరూపా దృష్టిః - తమ ఏవ కేశాః - ఇత్యాద్యూ
హ్యమ్ ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ ఇతి ఉక్తరీత్యా ప్రమదాయతీం స్త్రీవాచరన్తీం, సాయంతనీం సన్ధ్యాం - ప్రలోభయన్తీం మోహయ
న్తీం స్త్రియం మత్వా, మూఢధియోఽసురాః - జగృహుః ఉపాదదుః - నను కథం ఛాయా ॥ ప్రభా లౌలుప్యానాం బ్రహ్మణో
పాత్తత్యక్తానాం రాత్ర్యహస్సంధ్యాకాలరూపవత్త్వం - కాలో హి ఛాయాదీనామపి పరిచ్ఛేదకస్తేభ్యో విలక్షణ ఏవ-
సత్యం - ఛాయాదయో హి రాత్ర్యహస్సంధ్యాకాలైః పరిచ్ఛిద్యన్తే - అతః పరిచ్ఛేద్యపరిచ్ఛేదకయోరభేదవివక్షయా ఛా
యాం రాత్రిం ప్రభామహః లౌలుప్యం సంధ్యామిత్యభేదనిర్దేశః - పరమార్థతస్తు యం యం ధర్మముపాదాయ యాన్యాన
సృజత్తే తే తత్తద్ధర్మప్రధానా జాతాః - రాత్ర్యాదికాలవిశేషాణాం నిద్రాదితమః కార్యాదిహేతుత్వాత్స్వగుణానుసా
రేణ తత్తత్కాలవిశేషమేవ స్వవ్యవహారాయోపాదదురిత్యభిప్రాయః ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ భగవాన్ బ్రహ్మా, భావేన అభిప్రాయవిశే

బాధసే ॥ ౩౪ ॥ యా వా కా వా త్వమబలే దిష్ట్యా సందర్శనం తవ। ఉత్సునోషీక్షమాణానాం కన్దుకక్రీడయా మ
నః ॥ ౩౫ ॥ నైకత్ర తే జయతి శాలిని పాదపద్మం ఘ్నన్త్యా ముహుః కరతలేన పతత్పతఙ్గమ్। మధ్యం విషీదతి బృహ
త్స్తనభారభీతం శ్రాన్తేవ దృష్టిరమల ❁ సుశిఖాసమూహః ॥ ౩౬ ॥ ఇతి సాయంతనీం సంధ్యామసురాః ప్రమ
దాయతీమ్। ప్రలోభయన్తీం జగృహుర్మత్వా మూఢధియః స్త్రియమ్ ॥ ౩౭ ॥ ప్రహస్య భావగమ్భీరం జిఘ్ర
న్త్యాత్మానమాత్మనా। కాన్త్యా ససర్జ భగవాన్ గన్ధర్వాప్సరసాం గణాన్ ॥ ౩౮ ॥ విససర్జ తనుం తాం వై జ్యో
త్స్నాం కాన్తిమతీం ప్రియామ్। త ఏవ చాదదుః ప్రీత్యా విశ్వావసుపురోగమాః ॥ ౩౯ ॥ సృష్ట్వా భూతపిశాచాం
శ్చ భగవానాత్మతన్ద్రిణా। దిగ్వాససో ముక్తకేశాన్వీక్ష్య చామీలయద్దృశౌ ॥ ౪౦ ॥ జగృహుస్తద్విసృష్టాం
తాం జృమ్భణాఖ్యాం తనుం ప్రభోః। నిద్రామిన్ద్రియవిక్లేదో యయా భూతేషు దృశ్యతే। యేనోచ్ఛిష్టాన్ధర్షయ
న్తి తమున్మాదం ప్రచక్షతే ॥ ౪౧ ॥ ఊర్జస్వన్తం మన్యమాన ఆత్మానం భగవానజః। సాధ్యాన్గణాన్పితృగణాన్ప

షేణ - గమ్భీరం యథా తథా ప్రహస్య - ఆత్మానం దేహం - ఆత్మనా - స్వయం జిఘ్రన్ - కాన్త్యా సౌన్దర్యేణ గన్ధర్వాణా - మప్స
రసాం చ - గణాన్ - ససర్జ ప్రహసనం, స్వాత్మావఘ్రాణనం చ సౌన్దర్యానుభావచాతుర్యవికారః ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ తాం కాన్తి
మతీం కాన్తిబహులాం - ప్రియాం స్వాభిమతాం - జ్యోత్స్నాం ప్రాక్సంధ్యారూపాం - తనుం - విససర్జ - త ఏవ గన్ధ
ర్వాప్సరసాం గణాః - విశ్వావసుః పురోగమో ముఖ్యో యేషాం తే - ప్రీత్యా - తాం తనుమాదదుః ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ భగవాన్
బ్రహ్మా ఆత్మతన్ద్రిణా ఆత్మనః తన్ద్రిణా ఆలస్యేన భూతాని పిశాచాంశ్చ - సృష్ట్వా - ఏతాన్ - ముక్తకేశాన్ వికీర్ణకేశాన్ - ది
గ్వాససః దిగమ్బరాన్ భూతాని పిశాచాంశ్చ వీక్ష్య - దృశౌ నేత్రే అమీలయత్ నిమీలితవాన్ ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ తన్ద్రిరాలస్యం జృ
మ్భణ నిద్రోన్మాదరూపశ్చతుర్విధః - తత్రాలస్యాదీనాముత్తరోత్తరహేతుత్వం సూచయన్నిద్రోన్మాదయోః స్వరూపం చ
కథయన్ భూతపిశాచానాం చతుర్విధతన్ద్రిప్రధానత్వమాహ ॥ జగృహురితి సార్ధేన ॥ తేన బ్రహ్మణా - విసృష్టాం, ప్రభో
ర్బ్రహ్మణః, తాం జృమ్భణాఖ్యాం తనుం జగృహుః ఉపాదదుః, తన్ద్రిచాతుర్విధ్యసూచనాయ తదవాన్తరభేదేన జృమ్భణా
ఖ్యామితి నిర్దేశః, యయా జృమ్భణాఖ్యయా - ఇన్ద్రియవిక్లేదః ఇన్ద్రియవిరసత్వం ఇన్ద్రియవైక్లబ్యం - భూతేషు, దృశ్య
తే - తాం నిద్రాం - ప్రచక్షత ఇత్యుత్తరాన్వయః - యేన ఇన్ద్రియవిక్లేదేన - ఉచ్ఛిష్టాన్ ఉపరిశుద్ధాన్ - ధర్షయన్తి సహన్తే - స్వా
ర్థే ణిచ్ - తం ధర్షణ, మున్మాదమితి ప్రచక్షతే - భూతపిశాచా అప్యేతచ్చతుర్విధతన్ద్రిప్రధానా ఇతి భావః ❁ ॥ ౪౧ ॥ ❁ ప్రభుర్భ
గవానజో బ్రహ్మా, ఆత్మానమూర్జస్వన్తం బలవన్తం, మన్యమానః, సాధ్యాన్ గణాన్, గుణగుణినోరభేదవివక్షయా సా

౩౫ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ సుశిఖాబధాన.

మానాధికరణ్యాన్నిర్దేశః, పితౄణాంగణాంశ్చ, పరోక్షేణానభిముఖం, అసృజత్ ❈॥౪౨॥❈ ఆత్మసర్గం ఆత్మనాం సా
ధ్యానాం పితౄణాంచసర్గః ఉత్పత్తిర్యస్మాత్తం, తత్కాయంబ్రహ్మణః ఊర్గ్రూపంకాయంపితరః, ప్రతిపేదిరే, పితరఇతి
సాధ్యానామప్యుపలక్షణం - ఊర్జస్వన్తోఽభూవన్నితిభావః- అతఏవోర్జస్వత్త్వమిచ్ఛద్భిస్తైఇజ్యన్తఇత్యాహ॥కవయఃక
ర్మకుశలాః-సాధ్యేభ్యశ్చపితృభ్యశ్చ-య-ద్యదూర్జంవితన్వతేయజ్ఞైరారాధయన్తి ,,సాధ్యాన్సంసాధకోవిశాం,,తంతుం
తన్వాన్పితౄన్యజతి ఇతిద్వితీయస్కన్దోక్తరీత్యా పితృపతిత్వసంతతివృద్ధ్యాదిభిరాత్మనోబలసంపాదనాయసాధ్యాన్పి
తౄంశ్చయజన్తీత్యర్థః-యద్వా ఊర్క్-ప్రాణనం- ప్రకృష్టంజీవనం-తద్వన్తంమన్యమానస్సాధ్యాదీనసృజత్-అతఏవ,
పితృపతిత్వసంతత్యాదిభిరిహాముత్రచప్రాణనమిచ్ఛద్భిరిజ్యన్తఇత్యర్థః ❈॥౪౩॥❈ సఃబ్రహ్మా, తిరోధానేనస్వేతరైరదృశ్య
త్వశక్త్యా సిద్ధాన్విద్యాధరాంశ్చాసృజత్-తేభ్యస్సిద్ధవిద్యాధరేభ్య, స్తమన్తర్ధానాఖ్య, మాత్మానంకాయం, అద్భుతంఆశ్చ
ర్యం-దదౌ-తేఅన్తర్ధానాఖ్యశక్తిప్రధానాఅభూవన్నిత్యర్థః ❈॥౪౪॥❈ ప్రభుర్బ్రహ్మాఆత్మా, భాసంఆత్మప్రతివిమ్బం,
విలోకయన్-తమాత్మానంప్రతిబిమ్బరూపంకాయంమానయన్ప్రత్యాత్మ్యేనప్రతిబిమ్బేన- కిన్నరసహితాన్కింపురుషా-న
సృజత్ ❈॥౪౫॥❈ తేతుకిన్నరాదయః-పరమేష్ఠినా-యత్త్యక్తం - తత్ప్రత్యాత్మరూపంకాయంజగృహుః- అతఏవ-తేకి
న్నరాఃకింపురుషాశ్చ-పరస్పరంమిథునీభూయ-బిమ్బప్రతిబిమ్బయోర్యాదృశోఽభిమానస్తమభిమానంకృత్వా , తమేవబ్ర
హ్మాణ-ముషసి-కర్మభిఃతచ్చేష్టితస్తుతిరూపైః-స్తైగాయన్తోబభూవుః ,,ఆత్మభాసంవిలోకయన్నితి,, పాఠేతు-ఆత్మభాసం
స్వప్రకాశం-విలోకయన్ తమాత్మానంస్వవిశేషణత్వేనస్వాభిన్నం మన్యమాన - స్తేనప్రత్యాత్మ్యేనాత్మప్రకాశేన- అస్వ

రోక్షేణాసృజత్ప్రభుః॥౪౨॥తదాత్మసర్గంతత్కాయంపితరఃప్రతిపేదిరే।సాధ్యేభ్యశ్చపితృభ్యశ్చకవయోయ
ద్వితన్వతే॥౪౩॥సిద్ధాన్విద్యాధరాంశ్చైవతిరోధానేనసోఽసృజత్। తేభ్యోఽదదాత్తమాత్మానమన్తర్ధానా
ఖ్యమద్భుతమ్॥౪౪॥సకిన్నరాన్కింపురుషాన్ప్రత్యాత్మ్యేనాఽసృజత్ప్రభుః। మానయన్నాత్మనాఽఽత్మాన
❈మాత్మాభాసంవిలోకయన్॥౪౫॥తేతుతజ్జగృహూరూపంత్యక్తంయత్పరమేష్ఠినా। మిథునీభూయగాయ
న్తస్తమేవోషసికర్మభిః॥౪౬॥ దేహేనవైభోగవతాశయానోబహుచిన్తయా।సర్గేఽనుపచితేక్రోధాదుత్స
సర్జహతద్వపుః ॥ ౪౭ ॥ యేఽహీయన్తాముతఃకేశాఅహయస్తేఽఙ్గజజ్ఞిరే।సర్పాఃప్రసర్పతఃక్రూరానా
గాభోగోరుకంధరాః॥ ౪౮ ॥సఆత్మానంమన్యమానఃకృతకృత్యమివాత్మభూః।తదామనూన్ససర్జాన్తేమన
సాలోకభావనాన్ ॥౪౯॥ తేభ్యస్సోఽత్యసృజద్బ్రహ్మాపురంపురుషమాత్మనః। తాన్దృష్ట్వాయేపురాసృష్టాః
ప్రశశంసుఃప్రజాపతిమ్॥౫౦ ॥ అహోబతజగత్స్రష్టస్సుకృతంబతతేకృతమ్।ప్రతిష్ఠితాఃక్రియాయస్మిన్సా
కమన్నమదామహే॥౫౧॥తపసావిద్యయాయుక్తోయోగేనసుసమాధినా । ఋషీన్నృషిర్హృషీకేశస్ససర్జాభిమ

జత్ - అతఏవ-తత్సృష్టాః-గానాఖ్యేకర్మణి-పరస్పరంగుణప్రధానభావేన - అభిన్నప్రయోజనానాత్మనోమత్వా మిథునీ
భూయగాయన్తోబభూవురిత్యర్థః ❈॥౪౬॥❈ భోగవతాసౌకుమార్యవతా - దైర్ఘ్యవతా- దేహేనబహుచిన్తయాశయా
నః, సర్గే, అనుపచితే అప్రవృద్ధేసతి-క్రోధాత్-తద్వపుః భోగక్రోధనబహుచిన్తారూపంవపుః ఉత్ససర్జహ ❈॥౪౭॥❈ అముతః
భోగవతో దేహాత్ - యేకేశాఃఅహీయన్తప్రచ్యుతాః-తేకేశాఃఅహయోజజ్ఞిరే అఙ్గహేవిదుర ప్రసర్పతఃపాదాద్యాకుంచ
నైః-ప్రచలతోఽముష్మాద్దేహాత్సర్పాః- ప్రజజ్ఞిరే- ప్రసర్పతోజాతత్వాదేవ- తేనాగాఃనగచ్ఛన్తీత్యగాఃనఅగాఃనాగాః
అతివేగాఇత్యర్థః॥క్రోధాత్త్యక్తకాయాజ్జాతత్వాత్క్రూరాః-బహుచిన్తాక్రాన్తాః భోగవతోజాతత్వాద్భోగాః-స్సుఖస్ప
ర్శదేహాదీర్ఘాశ్చ-శయానాజ్జాతత్వాద్దీర్ఘకంధరాః ❈॥౪౮॥❈ సఃఆత్మభూః-యదా-ఆత్మానంకృతకృత్యమివ-మన్యమానఆ
సీత్-తదా-అన్తే-సాక్షాత్స్వకర్తృకసర్గాన్తే- మనసా-లోకభావనాన్ప్రజాస్రష్టౄన్ మనూన్-అసృజత్ ❈॥౪౯॥❈ తే
భ్యోమనుభ్యః, సఃబ్రహ్మా-ఆత్మనస్స్వస్య-పురుషంపురుషాకారం-పురందేహం-అత్యసృజత్ దదౌ-ఆత్మవత్ పురుషాకారదే
హవిశిష్టానకరోదిత్యర్థః॥పురాపురుషాకారదేహేన-తద్విశిష్టత్వేనరూపేణేత్యర్థః॥ యేపురాసృష్టాఇతిహేతుగర్భం-య
తః-పురుషాకారదేహవిశిష్టత్వేనసృష్టాఃఅతస్తే-పురం- దృష్ట్వాప్రజాపతింప్రశశంసుః ❈॥౫౦॥❈ ప్రశంసామేవాహ॥అ
హోఇతి॥ హేజగత్స్రష్టః- తేత్వయా-కృతంనిర్మితం-ఏతత్పురుషాకారంశరీరం- అహో-సుకృతం-సుష్ఠుకృతం యస్మిన్
పౌరుషేదేహే- క్రియాఃస్వర్గాపవర్గసాధనభూతాఃక్రియాః , ప్రతిష్ఠితాః, సర్వాఃక్రియాఃపౌరుషశరీరసాధ్యాఇత్యర్థః,
అతః-సాకం పౌరుషశరీరేణసహ-అన్నం భోగ్యజాతం-అదామహేఅనుభవేమ ❈॥౫౧॥❈ విద్యాభగవదుపాసనా,త

౪౫॥శ్లో॥పా ❈ ఆత్మభాసం.

పః-వివేకాదిసాధనసప్తకం-తాభ్యాం యుక్తః- హృషీకాణాం వ్యష్టీన్ద్రియాణాం ఈశః జితేన్ద్రియః-ఋషిర్బ్రహ్మా-యోగేన ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగేన-సమానాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ చ-ఋషీన్ ఋషిరూపాః అభిమతాః-ప్రజాః-ససర్జ ॥౫౨॥ అజః బ్రహ్మా-స్వస్య-దేహస్య శరీరస్య-ఏకైకమంశం-తేభ్య ఋషిభ్యః- అదాత్ దదౌ-కిం తచ్ఛరీరం యస్యైకైకమదాదిత్యత ఆహ-యత్ శరీరం-తపోవిద్యాసమాధియోగాః పూర్వోక్తాః, బుద్ధిరణిమాద్యైశ్వర్యం విరక్తిర్విషయేషు నిస్పృహత్వం ఏభిర్యుక్తమిత్యర్థః ॥౫౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే వింశోఽధ్యాయః.

ఏవమసాధారణాన్ సృష్టిభేదానాకర్ణ్య ప్రకృతం స్వాయమ్భువమనుచరిత్రం తద్వంశం చ పృచ్ఛతి విదురః॥ స్వాయమ్భువస్యేత్యాదిభిః పఞ్చభిః॥ స్వాయమ్భువస్య మనోః - పరమ ఉత్కృష్టః-సమ్మతః స్వతామితి శేషః-కథ్యతాం-యత్ర వంశే-మైథునేన కర్మణా, ప్రజాః ఏధిరే వవృధిరే ॥ ౧ ॥ స్వాయమ్భువస్య పుత్రౌ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ ధర్మ్యం యథా తథా తత్తద్వర్ణాశ్రమధర్మాననతిక్రమ్యేత్యర్థః- సప్తద్వీపయుక్తాం పృథ్వీం, యథా జుగుపతుః-యథా రక్షితవన్తౌ-తత్ప్రకారశ్చ కథ్యతామిత్యర్థః ॥౨॥ తస్య స్వాయమ్భువస్య - దుహితా పుత్రీ దేవహూతిరితి శ్రుతా, త్వత్తో మయేతి శేషః- హే బ్రహ్మన్ అనఘ కర్దమస్య ప్రజాపతేః-పత్నీతి త్వయోక్తా చ ॥ ౩ ॥ యోగలక్షణైః శమదమాదిభిర్యుక్తాయాం-తస్యాం దేవహూత్యాం, మహాయోగీ పరిపక్వభగవదుపాసనాత్మకయోగనిష్ఠః-స వై, కర్దమః, కతిధా కతిభిః ప్రకారైః-వీర్యం-

---

తః ప్రజాః ॥ ౫౨ ॥ తేభ్యశ్చైకైకశస్స్వస్య దేహస్యాంశమదాదజః। యత్తత్సమాధియోగర్ద్ధి తపోవిద్యావిరక్తిమత్॥౫౩॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, వింశోఽధ్యాయః.

విదుర ఉవాచ॥ స్వాయమ్భువస్య చ మనోర్వంశః పరమసమ్మతః। కథ్యతాం భగవన్యత్ర మైథునేనైధిరే ప్రజాః ॥ ౧ ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ సుతౌ స్వాయమ్భువస్య వై। యథాధర్మం జుగుపతుస్సప్తద్వీపవతీం మహీమ్॥ ౨ ॥ తస్య వై దుహితా బ్రహ్మన్దేవహూతిరితి శ్రుతా। పత్నీ ప్రజాపతేరుక్తా కర్దమస్య త్వయాఽనఘ॥ తస్యాం స వై మహాయోగీ యుక్తాయాం యోగలక్షణైః। ససర్జ కతిధా వీర్యం తన్మే శుశ్రూషవే వద॥౪॥ రుచిర్యో భగవాన్బ్రహ్మన్దక్షో వా బ్రహ్మణస్సుతః। యథా ససర్జ భూతాని లబ్ధ్వా భార్యాం చ మానవీమ్ ॥ ౫ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ప్రజాస్సృజేతి భగవాన్కర్దమో బ్రహ్మణోదితః। సరస్వత్యాం తపస్తేపే సహస్రాణాం సమా దశ॥౬॥ తతస్సమాధియుక్తేన క్రియాయోగేన కర్దమః। సమ్ప్రపేదే హరిం భక్త్యా ప్రపన్నవరదాశుషమ్॥ తావత్ప్రసన్నో భగవాన్పుష్కరాక్షః కృతే యుగే। దర్శయామాస తం క్షత్తః శాబ్దం బ్రహ్మ దధద్వపుః ॥ ౮ ॥

ససర్జ -కత్యపత్యాన్యసృజదిత్యర్థః-తత్ శుశ్రూషవే శ్రోతుమిచ్ఛవే, మహ్యం-కథయ ॥౪॥ హే బ్రహ్మన్-భగవాన్-రుచిర్దక్షశ్చ-బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య, సుతః - మానవీం మనుపుత్రీం- ఆకూతిం, ప్రసూతిం చ, భార్యాం, లబ్ధ్వా, భూతాన్యపత్యాని, యథా, ససర్జ-తత్ప్రకారమేవ వదేతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౫ ॥ ఏవమాపృష్టో మైత్రేయః తద్యథావన్మనుపుత్రీచరిత్రం వక్ష్యమాణస్తావద్దేవహూత్యాఖ్యభార్యాలాభాయ కర్దమస్య తపశ్చర్యాప్రకారమాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన, ప్రజాస్సృజేత్యుక్తో- భగవాన్ కర్దమః - సరస్వత్యాఖ్యాయాం నద్యాం-సహస్రాణాం దశ-సమాః దశసహస్రసంవత్సరాన్-తపః- తేపే చకార-పాకం పచతీతివన్నిర్దేశః ॥ ౬ ॥ తతః, తస్మిన్ తపసి-కర్దమః-సమాధిశ్చిత్తైకాగ్ర్యం, తేన యుక్తేన, క్రియాయోగేన స్వవర్ణాశ్రమోచితానభిసంహితఫలభగవదారాధనరూపక్రియాయోగేన-భక్త్యా ధ్రువానుస్మృతిరూపోపాసనయా చ-ప్రపన్నానాం-వరదాశుషం వరప్రదం-హరిం-ప్రపేదే సిషేవే ॥ ౭ ॥ కృతయుగే తావద్దశసహస్రవర్షపర్యన్తతపశ్చర్యాన్తే పుణ్డరీకాక్షో, భగవాన్- ప్రసన్నః తపసా తోషితః- హే క్షత్తః-శాబ్దం పఞ్చోపనిషన్మన్త్రవేద్యం-బ్రహ్మ-సౌగన్ధ్యసౌకుమార్యలావణ్యయౌవనాద్యనన్తకల్యాణగుణాకరం-వపుః-దివ్యమఙ్గళవిగ్రహం-దధత్ బిభ్రత్-తం కర్దమం ప్రతి-దర్శయామాస-స్వాత్మానమితి శేషః,,యద్వా,,తమితి విగ్రహాపేక్షయా పుల్లిఙ్గనిర్దేశః-తం విగ్రహం-దర్శయామాసేత్యర్థః ॥౮॥ తమేవ భగవన్తమనువర్ణయన్-తం ప్రణమ్యాస్తావీదిత్యాహ చతుర్భిః॥ కర్దమః-తం భగవన్తం-దృష్ట్వా-కథంభూతం-విరజం నిర్మలం, అర్కాభం సూర్యస్యేవాభా యస్య తం-సితానాం పద్మానాం ఉత్పలానాం చ, స్రగ్యస్య తం-స్నిగ్ధా నీలాశ్చ - యే అలకాః కున్తలాః, తేషాం వ్రాతో వక్త్రాబ్జే యస్య తం-విరజం నిర్మలమమ్బ

రం యస్య తమ్ ॥౯॥ కిరీటధారిణం-కుణ్డలధారిణం - త్రిభిర్హస్తైశ్శఙ్ఖచక్రగదాః వహన్తం- శ్వేతోత్పలం క్రీడాసాధనం యస్య-తం-ఏకేన కరేణ - లీలార్థం శ్వేతోత్పలం వహన్తమిత్యర్థః-మనస్స్పర్శస్మితేక్షణం హరిహాసయుక్తావలోకనయుక్తమ్ ॥౧౦॥ గరుత్మతో గరుడస్య- అంసదేశే స్కన్ధప్రదేశే విన్యస్తే నిహితే-చరణపద్మే-యేన తం-వక్షసి శ్రీర్యస్య తం-కౌస్తుభం కన్ధరాయాం యస్య తం-ఖే ఆకాశే- అవస్థితం తిష్ఠన్తం-భగవన్తం-దృష్ట్వా లబ్ధమనోరథః యేన సః అతఏవ-జాతః ఉత్పన్నః హర్షః ఆనన్దో యస్య సః-క్షితౌ మహ్యాం। మూర్ధ్నా - అపతత్ దణ్డవత్ప్రణతవానిత్యర్థః-తతః-ప్రీతిరేవ స్వభావో యస్య-స ఆత్మా మనో యస్య-సః - కృతాఞ్జలిస్సన్ గీర్భిస్తన్నామప్రతిపాదకవాగ్భిః-అభ్యగృణాత్ స్వాభిప్రేతం నివేదయన్నస్తావీదిత్యర్థః ॥౧౧॥౧౨॥ దేవహూతివచః॥ హే ఈడ్య స్తుత్య-అఖిలసత్త్వరాశేః పరిపూర్ణశుద్ధసత్త్వమయస్య - తవ-దర్శనాత్ నః అస్మాకం అక్ష్ణోస్సాంసిద్ధ్యం సంసిద్ధివిషయభూతం ఫలం-అద్య జుష్టం ప్రాప్తం- బతేతి హర్షే,, యదా తవదర్శనమితి పాఠః,, తదానోఽస్మాకం సాంసిద్ధ్యం-సంసిద్ధిస్తపసః ఫలాఖ్యవహితసాధనత్వదశా- తయా-సాధ్యం యత్ఫలం త్వద్దర్శనరూపం-న,,అక్ష్ణోః అక్షిభ్యాం-జుష్టమిత్యర్థః-దర్శనస్య సాంసిద్ధ్యత్వముపపాదయతి ॥ యస్య తవ-దర్శనం,, యోగరూఢాః యోగః రూఢః ఆరూఢో యైస్తే- ప్రాప్తయోగా ఇత్యర్థః-సద్భిస్సాత్త్వికైః జన్మభిః ఆశాసతే ప్రార్థయన్తే-అరూఢయోగాస్త్వబహుజన్మ చిరపేయతస్తవదర్శనమేవ ప్రార్థ్యతే అతస్తదేవ నిరతిశయసంసిద్ధిరిత్యర్థః ॥౧౩॥ ననుధర్మాదివన్యతమవవపురుషార్థం నతుమద్దర్శనమిత్యత్రాహ॥ య ఇతి ॥ తే-మాయయా - మోహితమేధసః మోహితబుద్ధయః- జనాః భవస్సంసారస్స ఏవ సిన్ధుస్సముద్రః-తస్మిన్ , పోతం నౌకారూపం,,త్వచ్చరణారవిన్దం- కామలవాయ కామ్యన్త ఇతి కామాః సుఖాని-కామానాం లేశాయ- ఉపాసతే-నిరయేపి నిరయప్రాయేసంసారేపి - యే కామాః-స్యుః తాన్ కా

సతం విరజమర్కాభం సితపద్మోత్పలస్రజమ్ । స్నిగ్ధనీలాలకవ్రాతవక్త్రాబ్జం విరజామ్బరమ్॥౯॥ కిరీటినం కుణ్డలినం శఙ్ఖచక్రగదాధరమ్। శ్వేతోత్పలక్రీడనకం మనస్స్పర్శస్మితేక్షణమ్॥౧౦॥ విన్యస్తచరణామ్భోజమంసదేశే గరుత్మతః। దృష్ట్వా ఖేఽవస్థితం వక్షశ్శ్రియం కౌస్తుభకన్ధరమ్॥౧౧॥ జాతహర్షోఽపతన్మూర్ధ్నా క్షితౌ లబ్ధమనోరథః। గీర్భిస్త్వభ్యగృణాత్ప్రీతిస్వభావాత్మా కృతాఞ్జలిః॥౧౨॥ కర్దమ ఉవాచ॥ జుష్టం బతాద్యాఖిలసత్త్వరాశేస్సాంసిద్ధ్యమక్ష్ణోస్తవ దర్శనాన్నః। యద్దర్శనం జన్మభిరీడ్య సద్భిరాశాసతే యోగినో రూఢయోగాః॥౧౩॥ యే మాయయా తే హతమేధసస్త్వత్పాదారవిన్దం భవసిన్ధుపోతమ్। ఉపాసతే కామలవాయ తేషాం రాసీశ కామాన్నిరయేపి యే స్యుః॥౧౪॥ తథా స చాహం పరివోఢుకామస్సమానశీలాం గృహమేధధేనుమ్। ఉపేయివాన్మూలమశేషమూలం దురాశయః కామదుఘాఙ్ఘ్రిపస్య ॥౧౫॥ ప్రజాపతేస్తే వచసాధీ

మాన్-తేషాం-కామలవార్థం త్వచ్చరణముపాసీనానాం-రాసి దదాసి-యే భవసిన్ధూత్తరణప్లవరూపం త్వచ్చరణారవిన్దం నిరయేష్వపి సంభవత్సుఖలేశలిప్సయోపాసతే- తేషాం తత్సుఖలేశానపి దదాసి - తథాపి- తే-సుమేరుమహాపద్మవరాటికాద్యన్వేషయన్త ఇవ నిత్య నిరతిశయానన్దజలధిం త్వాం మహాపద్యానన్దలేశమాశాసానాస్త్వన్మాయయాహతబుద్ధయ ఏవ- అతో ధర్మాదిషుపురుషార్థత్వదృష్ట్యా త్వాం భజన్తో మూఢ ఏవేతి భావః ॥౧౪॥ యోఽహం కామకామినో నిన్దామి-సోఽహమపి కామకామీత్యాహ॥ తథాపీతి॥ తదా అహమపి-గృహమేధధేనుం గార్హస్థ్యవర్ధనీం-సమానశీలాం-భార్యాం- పరివోఢుకామః ఉద్వోఢుమిచ్ఛన్-అతఏవ-దురాశయః దుష్టాన్తఃకరణః - కామదుఘాఙ్ఘ్రిపస్య కల్పవృక్షవద్వాఞ్ఛితార్థదస్య - తవ-అశేషమూలం అశేషపురుషార్థానాం మూలం కారణం-మూలం పాదమూలం-ఉపేయివాన్ ప్రాప్తవాన్ ॥౧౫॥ నన్వేవం హేయోపాదేయవిభాగకుశలస్త్వం కథం కామకామీ మాముపేయివానిత్యత్రాహ॥ ప్రజాపతేరితి ॥ హే అధీశ ప్రజాపతేస్తవ వచసా వేదాత్మకవచోరూపయా,,తన్త్యా రజ్జ్వా- అయం లోకః సాంసారికలోకః- కామహతః కామైరభిభూతః-అనుబద్ధః పశురివబద్ధః,,యామిమాం పుష్పితాం వాచం ప్రవదన్త్యవిపశ్చితః। వేదవాదరతాః పార్థ నాన్యదస్తీతి వాదినః ॥ కామాత్మానస్స్వర్గపరా జన్మకర్మఫలప్రదామ్। క్రియావిశేషబహులాం భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి,,ఇత్యుక్తరీత్యా- కామాత్మానః త్రైవర్గికమేవ ఫలం బహుమన్వానాస్తత్రైవాసక్తాః అహమపి-లోకాన్ సంసారిలోకాన్-అనుగతోఽనుసృతః-హే శుక్లనిర్మల అనిమిషాయ కాలరూపిణే - తుభ్యం-బలిం-హరామి-యద్యప్యహం త్వాద్యోపాదేయవివేకసమ్పన్నః-తథాప్యహం త్వన్నిదేశానువర్తీ అస్మత్పిత్రా బ్రహ్మణా ప్రజాస్సృజేత్యనుశిష్టో గృహమేధీయైర్దేవధర్మైస్త్వామారాధయితుం ప్రార్థ

యామీతి భావః॥ అనిమిషాయేతి హేతుగర్భం -యత- స్త్వం-కాలరూపేణ సంసారిణాం నిరర్థకమాయుః క్షపయసి అతోఽహం సాంసారికధర్మాననుతిష్ఠన్కాలాత్మకాత్త్వత్తో భీతస్సన్ అస్మదాయుషస్సద్వ్యయం చికీర్షుః పితృనిర్దేశం చ పాలయన్ కాలరూపాయ తుభ్యమేవ పూజాం కరోమీత్యభిప్రాయః ❀॥౧౬॥❀ అనిమిషాయేత్యనేనాభిప్రేతం సంసారిణామేవ వృథాయుఃక్షపయితృత్వం వ్యతిరేకముఖేనాహ॥ లోకాంశ్చేతి ద్వాభ్యామ్॥ యే లోకాన్ సంసారిణః-తదనుగతానజ్ఞాంశ్చ-హిత్వా త్యక్త్వా-పరస్పరం మిథః, త్వత్తవ-గుణానాం వాదః కథనం-తదేవ, శీధు మధురం-పీయూషం అమృతం- తేన, నిర్వాపితాః నిరస్తాః-దేహధర్మాః జరామరణాదయో-యేషాం తే-తవ చరణావేవాతపత్రం-తాపత్రయనివర్తకత్వాదాతపత్రత్వరూపణం-ఆశ్రితాః ❀, తేన జరాక్షభ్రమిః జరామరణాదిక్షుత్పిపాసాదిపరివృత్తిమన్తః - భ్రమిః భ్రమణం-తద్వన్త ఇత్యర్థః - ఆర్షమేకవచనం-జరాక్షరూపేణ భ్రమణం యస్యేతి కాలచక్రవిశేషణం వా-కాలచక్రరూపవిశేష్యం విశేషణసామర్థ్యసిద్ధం-అస్మిన్పక్షే, యే-ఆశ్రితాః- తేషామాయురితి సంబన్ధః- తేతవ, సంవత్సరాత్మకం కాలచక్రం-జగ-దాచ్ఛిద్య-ధావదపి-నైషామాయురాచ్ఛిద్య ధావదిత్యర్థః, తేషామాయుస్సఫలమిత్యుక్తం భవతి ,, తేజరాక్షభ్రమిరితి పాఠే,, అజరాక్షభ్రమిరితిచ్ఛేదః-అజరః అనుపరతః, అక్షభ్రమిః అక్షభ్రమణం-యస్యేతి చక్రవిశేషణమేవ ,,యద్వా,, అజరో అవిశీర్ణః- అక్షో యస్య-స చాసౌ భ్రమిర్యస్యేత్యర్థః-అజరమక్షరం బ్రహ్మ-తస్మిన్నక్షరూపేణ భ్రమణం యస్యేతి వా కథంభూతం కాలచక్రం-త్రయోదశారా-అధికమాసయుక్తాః ద్వాదశ మాసాః-అరాః, యస్య తత్ -త్రిశతం షష్టిశ్చ అహోరాత్రాణి పర్వాణి యస్య-శతశబ్దే విభక్తేరలుగార్షః-షట్-ఋతవో, నేమయో యస్య-అనన్తాః క్షణలవాదయః-ఛదాదళాని-అస్య సన్తీతి తథా, త్రిణాభి-సమాధికస్యానగతిమన్తిత్రిణి చాతుర్మాస్యాన్యేవ నాభయో రథ్యా యస్య, కరాళం తీవ్రం స్రోతో వేగో-యస్య తత్, ఈదృశం-త్వదాత్మకం కాలచక్రం- కేవలసంసారిణామేవాయురాచ్ఛిద్య, ధావత్, వృథా తదాయుర్హరతి, నతు-త్వద్గుణానుభవపరాణాం, మతః కాలచక్రశరీరకస్యాశ్రితకామదుఘస్య భగవత ఏవ పాదమూలముపేయివానహమితి భావః ❀॥౧౭॥౧౮॥❀ నను-బ్ర

శతతన్త్రీ లోకః కీలాయం కామహతోఽనుబద్ధః। అహంచలోకానుగతో వహామి బలిం చ శుక్లానిమిషాయ తుభ్యమ్॥౧౬॥ లోకాంశ్చ లోకానుగతాన్పశూంశ్చ హిత్వాశ్రితాస్తే చరణాతపత్రమ్। పరస్పరం త్వద్గుణవాదశీధుపీయూషనిర్వాపితదేహధర్మాః॥౧౭॥ ❀ న తేజరాక్షభ్రమిరాయురేషాం త్రయోదశారం త్రిశతం షష్టిపర్వ। షణ్నేమ్యనన్తచ్ఛది యత్త్రిణాభి కరాళ ❀ స్రోతో జగదాచ్ఛిద్య ధావత్॥౧౮॥ ఏకస్స్వయం యో జగత

స్స్రష్టురుదావిషు బహుషు సత్స్వపి-తాననాదృత్య, మత్పాదమూల ఏవ కిం విశేషేణోపేయివానిత్యాశఙ్కాయాం-కశ్చధ్యేయః-కారణం తు ధ్యేయ ఇతి శ్రుత్యైవ ప్రశ్నోత్తరరూపేణ జగత్కారణస్యైవోపాస్యత్వాభిధానాత్-జగత్కారణభూత స్త్వమేవోపాస్య ఇత్యభిధాస్యన్-తావత్కారణత్వముపపాదయతి॥ ఏక ఇతి॥ స్వయమేకస్సన్ ఏకశబ్దేన ,, సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మేతి,, కారణత్వపరశ్రుతిస్మారితా, తథా చాయమర్థః॥ సృష్టేః ప్రాక్- ఏక ఏవ నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిత్కాలశరీరకస్సన్-ఉపాదానత్వేన విద్యమానః-తత్రాపి, శ్రుతావివ - ఏవకారార్థగర్భమిదం ఏక-ఏవ ఉపాదానకారణాన్తరశూన్యః-ఏకత్వం చ సృష్ట్యనన్తరభావి నామరూపవిభాగనిబన్ధనబహుత్వప్రతిసన్ధి నామరూపవిభాగాభావాధీనమేవ వివక్షితం-నతు ప్రకృతిపురుషాదిరాహిత్యం, ఏక ఇత్యద్వితీయమిత్యస్యాప్యుపలక్షణం-తథాచ, నిమిత్తకారణాన్తరశూన్యః సదిత్యనేన కారణత్వేనావస్థితస్య ప్రమాణసంబన్ధార్హత్వరూపసత్తాయోగిత్వకథనాదసత్కార్యవాదో నిరస్తః, ఏకమిత్యనేనోపలక్షితాద్వితీయపదేన చోపాదానత్వనిమిత్తత్వోపయుక్తసర్వశక్తిత్వసర్వజ్ఞత్వాదయో ధర్మా ఆక్షిప్యన్తే, ఏవం చ-మృత్కులాలయోరివ నిమిత్తోపాదనయోర్భేద ఏవ నాభేద ఉపపద్యత ఇతి శఙ్కాపరాస్తా-మృద స్త్వజ్ఞత్వాత్కులాలస్యాసర్వశక్తిత్వాచ్చ నిమిత్తత్వోపాదానత్వయోరుభయోరపి మృత్కులాలయోరన్యతరస్మిన్నసంభవః, ఇహ తు బ్రహ్మణః ,, పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ యస్సర్వజ్ఞస్సర్వ,, విదితి సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాద్యనన్తకల్యాణగుణాకరత్వేన శ్రుతత్వస్యైకస్యైవోపాదానత్వం నిమిత్తత్వం చోభయమప్యుపపన్నతరమేవ-ఏవం చ-నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వాకారేణ ఉపాదానత్వేన ప్రకృతిపురుషకాలనియన్తృత్వాకారేణ నిమిత్తత్వేన చ తదుపయుక్తసర్వశక్తిత్వసర్వజ్ఞత్వాదిగుణవిశిష్టత్వేన చ, సృష్టేః ప్రాగ్విద్యమానః - జగతః, నామరూపవిభాగార్హస్థూలచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మాత్మకజగతః, సిసృక్షయా స్రష్టుమిచ్ఛయా హేతునా-అనేన ,,తదైక్షత బహుస్యాం,,

౧౮॥ శ్లో॥ పా॥ ❀ నతేఽజరాక్షభ్రమి.

మిత్యస్యార్థో వివృతః, ద్వితీయయా స్వరూపతస్స్వభావతశ్చ స్వస్మాదత్యన్తభిన్నయా, యోగమాయయా, యుజ్యత ఇతి యోగా, స్వసంబన్ధినీ, స్వశరీరభూతేత్యర్థః, తయా, మాయయా ప్రకృత్యా, అద్వితీయమేత్యపిచ్ఛేత్తుం శక్యం తదా, స్వాపృథక్సిద్ధయా, అతఏవ, యోగమాయయా స్వశరీరభూతయా మాయయా, ద్వారేణ ఆత్మన్యధి, స్వాత్మన్యేవ, అదః నామరూపవిభాగార్హం చేతనాచేతనాత్మకం జగత్, సృజసి, పాసి రక్షసి, పునర్గ్రసిష్యసి సంహరసి, మాయాద్వారేణ సృజసీతి సద్వారకోపాదానత్వకథనేన-సర్గాద్యుక్తవికారాణాం ద్వారభూతప్రకృతిగతత్వావగమాన్నిర్వికారశ్రుతివిరోధః పరిహృతః, ఆత్మని సృజసీత్యనేనాధారాన్తరవ్యావృత్తిః తథా చ శ్రుతిః॥ బ్రహ్మవనం బ్రహ్మ స వృక్ష ఆసీద్యతో ద్యావాపృథివీ నిష్టతక్షుః,, రితి, అనయా శ్రుత్యా, నిమిత్తముపాదానమాధార ఉపకరణాని చ, స్వయమేవేత్యుక్తం, ఏతదేవోర్ణనాభిదృష్టాన్తేన స్పష్టయతి, హే భగవన్, ఊర్ణా నాభౌ యస్య సః, ఊర్ణనాభిః, తన్తూన్ సంతన్యమానః కీటవిశేషః, స, యథా స్వశక్త్యా, సృజతే, తన్తూనితి శేషః, పునర్గ్రసిష్యతే, తథా, త్వమపి, స్వశక్తిభిరేవ, స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతైః ప్రకృతికాలసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదిభిః, సృజసి, రక్షసి, పునస్సంహరసీత్యర్థః, తస్మాజ్జగత్కారణమాశ్రితకల్పద్రుమం, త్వామేవ, కామకామిలోకాననుసరన్, పరివోఢుకామ ఉపేయివానహమితి భావః ❋॥౧౯॥❋ నను కుత ఏతత్కాచిత్కామకామినోఽన్యే త్వస్మదాదయః, త్వత్పదానభిలాషిణ ఇతి త్యత్రాహ॥ నైతదితి॥ హే అధీశ, మాయయా ప్రకృత్యా, స్వసఙ్కల్పేన వా, అహముహఙ్కారం, తస్మాద్భూతసూక్ష్మం, భూతాన్యాకాశాదీని, తత్సూక్ష్మాణి శబ్దాదీని చ, తనుషే సృజసి, భూతసూక్ష్మమితి సమాహారద్వన్ద్వః,, నస్తనుషే భూతసూక్ష్మమితి పాఠే తు,, భూతానాం సూక్ష్మం, కారణ, మహఙ్కారమిత్యర్థః, కారణం హి కార్యాత్సూక్ష్మమితి సూక్ష్మశబ్దేనాహఙ్కార ఉక్తః, మాయయా భూతసూక్ష్మం సృజసీతి యు,క్తేన, తవ, పదం నేప్సితం నాభిలషితం, త్వత్సృష్టా

స్ససృక్షయా ద్వితీయయాత్మన్యధి యోగమాయయా। సృజస్యదః పాసి పునర్గ్రసిష్యసే యథోర్ణనాభిర్భగవన్స్వశక్తిభిః॥౧౯॥ నైతద్బతాధీశ పదం తవేప్సితం ❋యన్మాయయా హం తనుషే ౹భూతసూక్ష్మమ్। †అనుగ్రహాయాస్త్వపి యర్హి మాయయా లసత్తులస్యా భగవాన్విలక్షితః॥౨౦॥ తం త్వానుభూత్యోపరతక్రియార్థం స్వమాయయా వర్తితలోకతన్త్రమ్। నమామ్యభీక్ష్ణం నమనీయపాదసరోజమల్పీయసి కామవర్షమ్॥౨౧॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇత్యవ్యలీకం ప్రణుతోఽబ్జనాభస్తమాబభాషే వచసామృతేన। సుపర్ణపృష్ఠోపరిరోచమానః ప్రేమస్మితోద్వీక్షణవిభ్రమద్భ్రూః॥౨౨॥ శ్రీభగవానువాచ॥ విదిత్వా తవ చైత్యం మే పురైవ సమయోజితమ్।

హంకారవశ్యత్వాదస్మాభిస్తు త్వత్పదం నాభిలషితమిత్యర్థః॥ బతేతి ఖేదే, యద్యప్యహమహఙ్కారగ్రస్తస్త్వత్పదం నాభిలషామి, తథాపి, మామనుగృహ్య త్వత్పదమపి మహ్యం దాస్యసీతి మే ప్రతిభాతీత్యాహ॥ అపీతి, తథాపి, మయా త్వత్పదేఽనభిలషితేఽపి, యర్హి యదా, లసత్తులస్యా, లసన్తీ తులసీమాలా యస్యాః, స్తయా, మాయయా ఆశ్చర్యవిగ్రహేణ-భవాన్విలక్షితః దృష్టః, మయేతి శేషః-తదైవ-అనుగ్రహాయ త్వత్పదప్రాపణరూపానుగ్రహార్థం-భవాన్-అస్తు స్యాత్-ఇతి నిశ్చినోమీత్యధ్యాహారః-అస్త్వితి తిపాఠే తు క్రియాపదమాత్రమధ్యాహర్తవ్యమ్ ❋॥౨౦॥❋ నను-స్వాత్మానుభవానన్దపూర్ణముదాసీనం మాం కథం జగత్కారణం ప్రతిపాదితవానసీత్యాశఙ్కాం పరిహరన్ స్తుతిముపసంహరతి॥ తం-అస్మదనుగ్రహైకనిరతం-త్వాం-అభీక్ష్ణం పునఃపునః-నమామి-కథంభూతం-అనుభూత్యా స్వాత్మానుభవేన ఉపరతః అనపేక్షితః-క్రియార్థః జగద్వ్యాపారరూపక్రియాప్రయోజనం-యస్య-తమపి-స్వమాయయా స్వలీలాసఙ్కల్పమాత్రేణ-వర్తితం ప్రవర్తితం లోకతన్త్రం జగద్వ్యాపారో యేన తం-అల్పీయసి ‘‘స్వల్పమప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్,, దితి త్వదుక్తరీత్యా ఈషదపి త్వదీయారాధనం కుర్వత్యపి పురుషే-కామాన్ వర్షతీతి తథా-తం-అతఏవ-నమనీయం వన్దనీయం పాదసరోరుహం యస్య తమ్ ❋॥౨౧॥❋ ఏవం కర్దమేన స్తుతస్తేన నివేదితాభిప్రాయశ్చ భగవాంస్తమువాచేత్యాహ మైత్రేయః॥ ఇతి ఏవం-వ్యలీకం-విగతాళీకం, సత్యం యథా తథా అవ్యలీకమితి పాఠేఽప్యయమేవార్థః-ప్రణుతః ప్రకృష్టగుణవిశిష్టత్వేన స్తుతః-సుపర్ణస్య గరుడస్య-పృష్ఠోపరి స్కన్ధదేశే-రోచమానః ప్రకాశమానః ప్రేమ్ణా-స్మితేన-ఉద్వీక్షణేన చ-విభ్రమన్తీ భ్రూర్యస్య సోఽబ్జనాభః పద్మనాభో-భగవాన్-అమృతేన అమృతతుల్యేన-వచసా-తం కర్దమం-ఆబభాషే ఉవాచ ❋॥౨౨॥❋ ఉక్తిమేవాహ దశభిః॥ తవ-చైత్యమభిప్రాయం-విదిత్వా జ్ఞాత్వా మే మయా-తత్-త్వదభిప్రేతం-పురైవ సమయోజి సంఘటితం॥ కిం తదిత్యత్రాహ॥ యదర్థం-యత్కన్యా

౨౦॥ శ్లో॥ పా❋యన్మాయయా న స్తనుషే †పా॥ అనుగ్రహాయాస్త్వితి.

లాభార్థం ఆత్మనో-నియమైః శమదమాదిభిః- త్వయా - అహమేవ-సమర్చితః సమ్యగారాధితః ॥ ౨౩ ॥ హే ప్రజాధ్య
క్ష - మదర్హణం మదారాధనం-జాతు కదాచిదపి-మృషా వ్యర్థం, న స్యాదేవ-మయి సంగృ[illegible]హీతః-ఏకాగ్రీకృ
తః - ఆత్మా మనో యైః- తేషు భవద్విధేషు భవాదృశేషు-సుతరామపి మదర్హణం నమృషేత్యర్థః ‹‹ సంగ్రభితాత్మనామితి ష
ష్ఠ్యన్తపాఠే,, సంగృభితాత్మనాం మదర్హణం నమృషైవ-భవద్విధేషు సుతరామపి నమృషేతి యోజ్యమ్ ॥ ౨౪ ॥ యః ప్ర
జాపతేర్బ్రహ్మణః పుత్రః-సమ్రాట్ సార్వభౌమో- విఖ్యాతం ప్రసిద్ధం సుమఙ్గళం సుమఙ్గళాచారో యస్య సః - శ్రౌతస్మార్తసదా
చారనిష్ఠో, మనుః బ్రహ్మావర్తం బ్రహ్మావర్తాఖ్యం దేశ-మధ్యవసత్-అధిష్ఠాయ అవసత్ - సప్తఅర్ణవాః సముద్రాః యస్యాం
తాం-మహీం పృథ్వీం-శాస్తి ధర్మతః పాలయతి ॥ ౨౫ ॥ స చ రాజర్షిః మనుః-శతరూపయా శతరూపాఖ్యయా-మహి
ష్యా భార్యయా సహ-ధర్మకోవిదం ధర్మేషు మదారాధనరూపేషు ధర్మేషు కుశలం - త్వాం-దిదృక్షుః ద్రష్టుమిచ్ఛుః- పరశ్వః-ఇ
తో౽నాగతే ద్వితీయే౽హని-ఆయాస్యతి ఆగమిష్యతి ॥ ౨౬ ॥ ఆయాతు మనుః కిమిత్యత్రాహ ॥ అసితాపాఙ్గీమితి నీలకనీనికా
యుక్తనేత్రాం-వయసా- శీలేన సుస్వభావేన సద్వృత్త్యా చ గుణైర్ధృతేన్ద్రియత్వాదిభిశ్చాన్వితాం-పతిం స్వానురూపం భ
ర్తారం-మృగయన్తీం దూతప్రేషణాదిభిః పరిశీలయన్తీం-ఆత్మజాం దేవహూత్యాఖ్యాం తనయాం- అనురూపాయ-వయశ్శీ
లాదిభిరనురూపాయ-తే తుభ్యం- దాస్యతి - హే ప్రభో వశ్యేన్ద్రియ ॥ ౨౭ ॥ యత్ర యస్యాం మనుకన్యాయాం - ఇ
మాన్ యావతః పరివత్సరాన్ సంవత్సరాన్-అత్యన్తసంయోగ ద్వితీయా, తే-హృదయం చిత్తం, సమ్యక్, ఆహితం భోగాస
క్తం తావత్సంవత్సరపర్యన్తం, సా నృపవధూః మనుకన్యా, హే బ్రహ్మన్- త్వాం, అనుక్షణవత్, కామం-భజిష్యతి అను

యదర్థమాత్మనియమైస్త్వయైవాహం సమర్చితః ॥ ౨౩ ॥ నైవ జాతు మృషైవం స్యాత్ప్రజాధ్యక్ష మదర్హణమ్ ।
భవద్విధేష్వతితరాం మయి సంగృభితాత్మసు ॥ ౨౪ ॥ ప్రజాపతిసుతః సమ్రాణ్మనుర్విఖ్యాతమఙ్గళః ॥ బ్ర
హ్మావర్తం యో౽ధివసన్ శాస్తి సప్తార్ణవాం మహీమ్ ॥ ౨౫ ॥ స చేహ విప్ర రాజర్షిర్మహిష్యా శతరూపయా ।
ఆయాస్యతి దిదృక్షుస్త్వాం పరశ్వో ధర్మకోవిద ॥ ౨౬ ॥ ఆత్మజామసితాపాఙ్గీం వయశ్శీలగుణాన్వితామ్ । మృ
గయన్తీం పతిం దాస్యత్యనురూపాయ తే ప్రభో ॥ ౨౭ ॥ సమాహితం తే హృదయం యత్రేమాన్ పరివత్సరాన్ ।
సా త్వాం బ్రహ్మన్నృపవధూః కామమాశు భజిష్యతి ॥ ౨౮ ॥ యా త ఆత్మభృతం వీర్యం నవధా ప్రసవిష్యతి ।
వీర్యే త్వదీయే ఋషయ ఆధాస్యన్త్యఞ్జసాత్మనః ॥ ౨౯ ॥ త్వం చ సమ్యగనుష్ఠాయ నిదేశం మ ఉశత్తమః । మయి
తీర్థీకృతాశేషక్రియార్థో మాం ప్రపత్స్యసే ॥ ౩౦ ॥ కృత్వా దయాం చ జీవేషు దత్త్వా చాభయమాత్మవాన్ । మ
య్యాత్మానం సహ జగద్ద్రక్ష్యస్యాత్మని చాపి మామ్ ॥ ౩౧ ॥ అహం చ స్వాంశకలయా త్వద్వీర్యేణ మహామునే ।
తవ క్షేత్రే దేవహూత్యాం ప్రణేష్యే తత్త్వసంహితామ్ ॥ ౩౨ ॥ ఏవం తమనుభాష్యాథ భగవాన్ప్రత్యగక్షజః ।

భవిష్యతి - త్వయా సహ బహువర్షపర్యన్తం కామాన్ క్షణమా[illegible] ॥ ౨౮ ॥ యా మనుకన్యా, ఆ
త్మన్ స్వస్యాం- తే త్వయా, భృతం నిహితం- వీర్యం, నవధా నవపుత్రీః ప్రసవిష్యతి, త్వదీయే౽పి వీర్యే త్వదీయవీర్యజాతాసు న
వసు పుత్రీషు-ఋషయః మరీచ్యాదయః-అఞ్జసా అను, ఆత్మనః పుత్రాన్ ‹‹ఆత్మా వై పుత్రనామాసి,, ఇతి శ్రుతేః-ఆధాస్యన్తి ఉ
త్పాదయిష్యన్తి ॥ ౨౯ ॥ త్వం-మే మమ-నిదేశం ఆజ్ఞాం సమ్యక్, అనుష్ఠాయ పరిపాల్య-ఉశత్తమః కమనీయమదారాధన
నిష్ఠః మయి-తీర్థీకృతః-తీర్థశబ్దేన పాత్రముచ్యతే, తేన దానం లక్ష్యతే-తీర్థీకృతః సమర్పితః అశేషక్రియార్థః సమస్తక్రియాఫ
లం, యేన-సః, మాం-ప్రపత్స్యసే ప్రాప్స్యసి ॥ ౩౦ ॥ ఆత్మవాన్ జితాన్తఃకరణ-స్త్వం, మాతేషు చరాచరాత్మకే
షు, దయాం, కృత్వా, అభయం చ దత్త్వా, మయి-అన్తః ప్రవిశ్య ధారకే మయి జగత్కృత్స్నం చరాచరాత్మకం జగత్ - ఆత్మా
నం స్వాత్మానం చ-సహైవ ద్రక్ష్యసి-వ్యాప్తం ధార్యం చ ద్రక్ష్యసి - ఆత్మని ధార్యే స్వాత్మని చ, మాం ధారకం వ్యాప
కం చ-ద్రక్ష్యసీత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ స్వాంశకలయా స్వాంశాంశేన, అహం చ-త్వద్వీర్యేణ ద్వారభూతేన - హే మహాము
నే తవ, క్షేత్రే క్షేత్రభూతాయాం దేవహూత్యాం, ఆవిర్భూయ ఇతి శేషః, తత్త్వసంహితాం తత్త్వానాం ప్రకృ
తిపురుషేశ్వరాణాం స్వరూపవివేచనీం సంహితాం - ప్రణేష్యే కథయిష్యామి ॥ ౩౨ ॥ ఏవం కర్దమమాభాష్య స్వ
స్థానం ప్రతి భగవాన్ గత ఇత్యాహ ॥ మైత్రేయః ॥ ప్రత్యక్షు ప్రత్యాహృతేషు, అక్షేషు ఇన్ద్రియేషు, జాయతే
ఆవిర్భవతీతి ప్రత్యగక్షజో భగవాన్, కర్దమ, మనుభాష్య, అథానన్తరం, సరస్వత్యా నద్యా పరిశ్రితాత్ పరివేష్టితాద్బిన్దు

[illegible] సంగ్రభితాత్మనాం.

సరసః బిన్దుసరోవరతీరస్థాత్ కర్దమాశ్రమాత్, జగామ ❋॥౩౩॥ ❋ కదంజగామేత్యత్రాహ ॥ నిరీక్షత ఇతి ॥ తస్య కర్దమస్య నిరీక్షతః పశ్యత ఏవ సః అశేషసిద్ధేశ్వరైః సర్వయోగీశ్వరైః అభిష్టుతః సిద్ధం స్వతస్సిద్ధః, మార్గః కల్యాణగుణగణయాపప్రకారో యస్య సః పత్త్రరథేన్ద్రో గరుడః, తస్య, పక్షైః ఉచ్చారితం ఉదీర్ణే అభివ్యక్తే, సామనీ బృహద్రథన్తరే యస్మిన్, తం, స్తోమం సామాధారభూతం ఋక్సముదాయం "బృహద్రథన్తరే పక్షౌ స్తోమ ఆత్మా" ఇతి శ్రుతేః ఆకర్ణయన్ శృణ్వన్ యయౌ జగామ ❋॥ ౩౪ ॥ ❋ గతే భగవతి కర్దమః కిమకరోదిత్యపేక్షాయాం మనస్తత్పుత్రీమాహ ॥ అథేత్యాదినా ॥ శుక్లే భగవతి సంప్రస్థితే సత్యప్రియాతే సతి - భగవాన్, కర్దమ ఋషిః తం కాలం "దిదృక్షుస్త్వాం పరశ్వః" ఇతి భగవతా నిర్దిష్టం కాలం ప్రతిపాలయన్ ప్రతీక్షమాణః, బిన్దుసరసి బిన్దుసరస్తటే - ఆస్తే స్మ ఉపవిష్టః కిల ❋ ॥౩౫॥ ❋ మనుః స్వాయంభువః - శాతకౌమ్భః సువర్ణమయః, పరిచ్ఛదః అలంకారా యస్మిన్, తం - స్యన్దనం రథం - ఆస్థాయ అధిష్ఠాయ, ఆరుహ్యేత్యర్థః - తత్ర స్వాం దుహితరం ఆరోప్య - సభార్యః శతరూపయా సహితః, మహీం, దుహితుః పత్యన్వేషణార్థం - పరితస్సంచరన్ ❋ భగవాన్ - యదహః సమాదిశత్ నిర్దిష్టవాన్, తస్మిన్నహని, హే సుధన్వన్ విదుర - శాన్తవ్రతస్య ఉపశమశీలస్య, మునేః ఆశ్రమస్థానం ప్రతి, ఉపాయాత్ ఉపాగాత్ ❋ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ❋ ఆశ్రమపదం, వర్ణయతి సప్తభిః ॥ ప్రపన్నే కర్దమే - భృశమత్యన్తం, అర్పితయా నిహితయా, కృపయా - సంపరీతస్య సమ్యక్ పరితో వ్యాప్తస్య భగవతో, నేత్రాత్, హర్షబిన్దవః ఆన

జగామ బిన్దుసరః సరస్వత్యా పరిశ్రితాత్ ॥౩౩॥ నిరీక్షతస్తస్య యయావశేషసిద్ధేశ్వరాభిష్టుతసిద్ధమార్గః।
ఆకర్ణయన్పత్త్రరథేన్ద్రపక్షైరుచ్చారితం స్తోమముదీర్ణసామ ॥ ౩౪ ॥ అథ సంప్రస్థితే శుక్లే కర్దమో భగ
వానృషిః। ఆస్తే స్మ బిన్దుసరసి తం కాలం ప్రతిపాలయన్ ॥ ౩౫ ॥ మనుస్స్యన్దనమాస్థాయ శాతకౌమ్భపరిచ్ఛ
దమ్। ఆరోప్య స్వాం దుహితరం సభార్యః పర్యటన్మహీమ్ ॥ ౩౬ ॥ తస్మిన్సుధన్వన్నహని భగవాన్యత్సమాది
శత్। ఉపాయాదాశ్రమపదం మునేశ్శాన్తవ్రతస్య తత్ ॥ ౩౭ ॥ యస్మిన్భగవతో నేత్రాన్న్యపతన్హర్షబిన్ద
వః। కృపయా సంపరీతస్య ప్రపన్నేఽర్పితయా భృశమ్ ॥ ౩౮ ॥ తద్వై బిన్దుసరో నామ సరస్వత్యా పరిశ్రితమ్।
పుణ్యం శివామృతజలం మహర్షిగణసేవితమ్ ॥ ౩౯ ॥ పుణ్యద్రుమలతాజాలైః కూజత్పుణ్యమృగద్విజైః। సర్వ
ర్తుఫలపుష్పాఢ్యం వనరాజిశ్రియాన్వితమ్ ॥ ౪౦ ॥ మత్తద్విజగణైర్ఘుష్టం మత్తభ్రమరవిభ్రమమ్। మత్తబర్హి
నటాటోపమాహ్వయన్మత్తకోకిలమ్ ॥ ౪౧ ॥ కదమ్బచమ్పకాశోకకరఞ్జబకులాసనైః। కున్దమన్దారకుటజై
శ్చూతపోతైరలంకృతమ్ ॥ ౪౨ ॥ కారణ్డవైః ప్లవైర్హంసైః కురరైర్జలకుక్కుటైః। సారసైశ్చక్రవాకైశ్చ
చకోరైర్వల్గుకూజితమ్ ॥ ౪౩ ॥ తథైవ హరిణైః క్రోడైః శ్వావిద్గవయకుఞ్జరైః। గోపుచ్ఛైర్హరిభిర్మర్కై
ర్నకులైర్నాభిభిర్వృతమ్ ॥ ౪౪ ॥ ప్రవిశ్య తత్తీర్థవరమాదిరాజస్సహానుగః। దదర్శ మునిమాసీనం తస్మిన్హుత
హుతాశనమ్ ॥ ౪౫ ॥ విద్యోతమానం వపుషా తపస్యుగ్రయుజా చిరమ్। నాతిక్షామం భగవతస్స్నిగ్ధాపా

న్దాశ్రూణి యస్మిన్ సరసి, అపతన్ ❋॥౩౮॥ ❋ తత్సరః బిన్దుసరో నామ - బిన్దుసర ఇతి ప్రసిద్ధం, ఇదమేవ బిన్దుసరశ్శబ్దస్య ప్రవృత్తినిమిత్తం యద్ధరిహర్షబిన్దునిపతనాత్ తదావిర్భావః ॥ కదంభూతం, సరస్వత్యా నద్యా పరితః శ్రితం సరస్వత్యా వలయితమిత్యర్థః ॥ పుణ్యం ఉపరిదర్శనాదిభిః పుణ్యసాధనం శివమరోగం, అమృతతుల్యం జలం యస్మిన్, మహర్షిగణైః సేవితం అహరహరుపస్పృశ్యమానమ్ ❋॥౩౯॥ ❋ కూజన్తః పుణ్యాః మృగాః ద్విజాః శకునయశ్చ యేషు తైః, పుణ్యానాం ద్రుమాణాం లతానాం చ జాలైః సమూహైః - సర్వర్తుషు షట్స్వృతుషు యాని ఫలాని, పుష్పాణి చ, తైః ఆఢ్యా శాలినీ, యా వనరాజిః వనపఙ్క్తిః, తస్యాః, శ్రియా శోభయా, అన్వితం యుక్తమ్ ❋॥౪౦॥ ❋ మత్తైః ద్విజైః ఘుష్టం నాదితం మత్తాః మధుపానమత్తాః - యే భ్రమరాః తేషాం విభ్రమో విలాసో యస్మిన్, మత్తా బర్హిణో మయూరా ఏవ నటాః తేషామాటోపో నృత్తసంభ్రమో యస్మిన్, ఆహ్వయన్తో మిథః, మత్తాః కోకిలాః యస్మిన్ ❋॥౪౧॥ ❋ కదమ్బాదిభిః పుష్పవృక్షైః అలంకృతం ❋ కారణ్డవాదిభిః పక్షిభిః వల్గు మధురం, సున్దరం వా, యథా తథా - కూజితం ❋ తథా హరిణాదిభిః మృగైః వృతం, తత్ర క్రోడః సూకరః, శ్వావిట్ శల్యకః, మర్కః - మర్కటః, తద్విశేషో గోపుచ్ఛః, హరిః సింహః, నాభిః కస్తూరీమృగః ❋॥౪౨॥౪౩॥౪౪॥ ❋ సహానుగః సభృత్యః, ఆదిరాజో మనుః, తత్ తీర్థశ్రేష్ఠం, ప్రవిశ్య, తస్మిన్ తత్ర, హుతః హుతాశనో యేన కృతాగ్నికార్యమిత్యర్థః, ఆసీనముపవిష్టం, మునిం, దదర్శ ❋॥౪౫॥ ❋ పునర్మునిమేవ విశినష్టి సార్ధద్వయేన ॥ తపసి చిరముగ్రో యుగ్యోగో యస్య, తేన వపుషా, విద్యోతమా

సం భగవతస్స్నేహయుక్తం, యదపాఙ్గావలోకనం కటాక్షప్రసరణం-తస్మాత్ ॥౪౬॥ తస్య భగవతో వ్యాహృతం భాషణమేవామృతకలా - అమృతమయస్య చన్ద్రస్య కలా తన్మయం పీయూషం తస్య శ్రవణేన చ-నాతిక్షామం తపసా నాతికృశం, ప్రాంశుం ఉన్నతం-ఉపసంసృత్య సమీపమాగత్య-మలినం దదర్శేతి పూర్వేణాన్వయః-అర్హణైః-నేపథ్యార్హణం మహారత్నం-తదసంస్కృతమనిర్ణిక్తం- యథా మలినం దృశ్యతే-తద్వత్ ॥౪౭॥ అథ అనన్తరం-ఉటజం పర్ణశాలా-ముపాయాన్తం ప్రాప్తం-పురః పాదయోస్సమీపే-ప్రణతం-నృదేవం మనుం- ప్రతినన్ద్య ఆశీర్భిరభినన్ద్యానురూపయా-సపర్యయా పూజయా-సత్కృతవాన్ ॥౪౮॥ గృహీతం ప్రతిగృహీతం అర్హణం పూజనం యేన తం-ఆసీనముపవిష్టం- సంయతం స్వవాక్యశ్రవణే సమ్యగ్యతమానం-మనుం-మునిః కర్దమః - శ్లక్ష్ణయా మధురయా-గిరా స్వాగతప్రశ్నరూపయా వాచా నృపం - ప్రీణయన్ తర్పయన్, ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణ-ఆహ జగాద ॥౪౯॥ హే దేవ మనో తే తవ-చఙ్క్రమణం పర్యటనం-సతాం రక్షణాయ- అసతాం వధాయ చ-యద్యస్మాత్- త్వం, పాలినీ జగత్పాలినీ-హరేర్భగవతః-శక్తిః హరేర్జగత్పాలకత్వశక్తియుక్తస్త్వమిత్యర్థః ॥౫౦॥ ప్రసంగాత్స్మృతం భగవన్తం ప్రణమతి॥ య ఇతి॥ యో విష్ణు-రర్కాదీనాం రూపాణి-శిలాపుత్రకస్యేదం శరీరమితివదభేదసంసర్గేపి, అర్కాదిరూపాణి శరీరాణి-స్థానే తత్తదుచితజగత్పరిపాలనావసరే, ఆదత్తే బిభర్తి తస్మై విష్ణవే-శుక్లాయ నిర్మలాయ తే తుభ్యం, భగవతే-నమః ॥౫౧॥ ఏవం విష్ణుం ప్రణమ్య మునిర్మనోరాగమ ప్రయోజ

జ్ఞానావలోకనాత్ ॥ ౪౬ ॥ తద్వ్యాహృతామృతకలాపీయూషశ్రవణేన చ । ప్రాంశుం పద్మపలాశాక్షం జటిలం చీరవాససమ్ ॥ ఉపసంసృత్య మలినం యథార్హణమసంస్కృతమ్॥ ౪౭ ॥ అథోటజముపాయాన్తం నృదేవం ప్రణతం పురః । సపర్యయా ప్రత్యగృహ్ణాత్ప్రతినన్ద్యానురూపయా ॥ ౪౮ ॥ గృహీతార్హణమాసీనం సంయతం ప్రీణయన్మునిః । స్మరన్భగవదాదేశమిత్యాహ శ్లక్ష్ణయా గిరా॥ ౪౯ ॥ నూనం చఙ్క్రమణం దేవ సతాం సంరక్షణాయ తే । వధాయ చాసతాం యస్త్వం హరేశ్శక్తిర్హి పాలినీ॥ ౫౦ ॥ యోఽర్కేన్ద్వగ్నీన్ద్రవాయూనాం యమధర్మప్రచేతసామ్ । రూపాణి స్థాన ఆధత్తే తస్మై శుక్లాయ తే నమః ॥ ౫౧ ॥ న యదా రథమాస్థాయ జైత్రం మణిగణార్పితమ్ । విస్ఫూర్జచ్చణ్డకోదణ్డో రథేన త్రాసయన్నఘాన్ ॥ ౫౨ ॥ స్వసైన్యచరణక్షుణ్ణం వేపయన్మణ్డలం భువః । వికర్షన్బృహతీం సేనాం పర్యటస్యంశుమానివ ॥ ౫౩ ॥ తదైవ సేతవస్సర్వే వర్ణాశ్రమనిబన్ధనాః । భగవద్రచితా రాజన్భిద్యేరన్బత దస్యుభిః॥ ౫౪ ॥ అధర్మశ్చ సమేధేత లోలుపైర్వ్యఙ్కుశైర్నృభిః । శయానే త్వయి లోకోఽయం దస్యుగ్రస్తో వినఙ్క్ష్యతి॥ ౫౫ ॥ తథాపి పృచ్ఛే త్వాం వీర యదర్థం త్వమిహాగతః । తద్వయం నిర్వ్యలీకేన ప్రతిపద్యామహే హృదా॥ ౫౬ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, మన్వాగమనం నామైకవింశోఽధ్యాయః

నం ప్రష్టుకామః ప్రథమం తత్ప్రశ్నే జగద్రక్షణాయ పర్యటన్తం మాం కిమర్థమాగతోసీతి కథం పృచ్ఛసీతి మా వాదీరిత్యభిప్రాయేణ, ప్రధానప్రయోజనం జగద్రక్షణమేవ- ఆనుషఙ్గికమిహాగమనప్రయోజనం యత్కించిదస్తి చేత్కథ్యతామిత్యాహ॥ యావదధ్యాయం॥ త్వం-జైత్రం జయశీలం, మణిగణైరర్పితం ఖచితం రథ- మాస్థాయాధిరుహ్య-చణ్డం పరేషాం భయజనకం- కోదణ్డం ధనుర్యస్య సః-విస్ఫూర్జన్ ధ్వనయన్, కోదణ్డమితి శేషః- ద్వితీయాన్తపాఠే తు కర్మధారయః-చణ్డకోదణ్డం విస్ఫూర్జన్-రథేన, అఘాన్ ధర్మవిరోధినః-త్రాసయన్ ఉద్వేజయన్ ॥౫౨॥ స్వసైన్యానాం చరణైః క్షుణ్ణం సంఘట్టితం భువో మణ్డలం వేపయన్ కమ్పయన్-మహతీం సేనాం వికర్షన్నాకర్షయన్, సూర్య ఇవ-యదా యర్హి - న పర్యటసి తదైవ-వర్ణాశ్రమప్రయుక్తాః, భగవతా కల్పితాః - సర్వే సేతవః ధర్మమర్యాదాః, హే రాజన్, దస్యుభిః ధర్మవిరోధిభిః- భిద్యేరన్, బతేతి ఖేదే ॥౫౩॥౫౪॥ వ్యఙ్కుశైః నిష్ప్రతిపక్షైః లోలుపైః కేవలార్థకామపరాయణైః నృభిః-రధర్మశ్చ, సమేధేత వర్ధేత-త్వయి శయానే సతి, అయం లోకః, దస్యుగ్రస్తః ఏనః జన్మకృతినాశం యాస్యతి, అతో లోకరక్షణమేవ తవాటనస్య ప్రధానం ప్రయోజనమ్ ॥౫౫॥ తథాపి, హే వీర, త్వం, యదర్థమిహాస్మదాశ్రమే ఆగతః, తత్ప్రయోజనం, త్వాం ప్రతి, పృచ్ఛే, వయం తత్త్వదాగమనప్రయోజనం, నిర్వ్యలీకేన నిష్కపటేన, హృదా చిత్తేన, ప్రతిపద్యామహే అఙ్గీకుర్మహే ॥౫౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకవింశోఽధ్యాయః

శ్లో॥ ౫౨ ॥ పా. చణ్డకోదణ్డమ్.

ఏవం కర్దమేనోక్తో మనుస్తమువాచేత్యాహ మైత్రేయః ॥ ఏవమితి ॥ ఆవిష్కృతానాం గుణానాం, కర్మణాం చ ఉదయ ఉత్కర్షో యస్య సః, అత ఏవ, సవ్రీడ ఇవ స్వకీర్తిశ్రవణాల్లజ్జిత ఇవ సన్ సమ్రాట్ మనుః, ఉపారతం నివృత్తిధర్మనిష్ఠం, తం మునిమువాచ- సోఽతిహర్షేణ ॥౧॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ త్రయోదశభిః- మదీయాం కన్యాం త్వయా పరిణేయామితి విజ్ఞాపయిష్యంస్తావదస్మదస్మత్సృష్టౌ ఈశ్వరేణ బ్రహ్మణా పూర్వమేవ సంఘటిత ఇత్యాహ మనుః ॥ బ్రహ్మేతి సార్ధద్వయేన ॥ ఛన్దోమయో వేదప్రచురః, బ్రహ్మా, స్వముఖాత్- తపః కర్మయోగః- విద్యా భగవదుపాసనా- యోగః జ్ఞానయోగః- ఏతైర్యుక్తాన్ అలమ్పటాన్ విషయేష్వలాలసాన్- యుష్మాన్- వేదమయాన్ బ్రాహ్మణాన్ ఆత్మపరీప్సయా వేదమయస్యాత్మనః పరిరక్షిషయా వేదమయస్యాత్మనః పరీప్సా వేదరిరక్షిషైవ- ఆత్మపరీప్సయా ఆత్మజ్ఞానప్రవర్తనశ్రద్ధయా వా- చతుర్ముఖశరీరకః- పరమాత్మా, స్వముఖాత్ అసృజత్ ॥౨॥ తేషాం బ్రాహ్మణానాం, త్రాణాయ రక్షణాయ- అస్మాన్ క్షత్రియాన్- సహస్రపాత్ సర్వతః పాణిపాదాదికార్యకర్తా- భగవాన్- దోస్సహస్రాత్ మజసహస్రాత్ - అసృజత్- తస్య బ్రహ్మణో హృదయం బ్రహ్మకులం- క్షత్త్రం క్షత్రియకులమఙ్గం- ప్రచక్షతే ॥౩॥ అతః- వేదపాలనాయ బ్రాహ్మణాన్- బ్రాహ్మణపాలనాయాస్మాంశ్చ- యతస్సృష్టవాన్ అతః బ్రహ్మక్షత్త్రం చ- అన్యోన్యం మిథః- ఆత్మానం- రక్షతః రక్షాం కురుతః ॥ ఏవం పరస్పరం రక్షిష్యమాణే- ఉభయమపి- సదసదాత్మకః కార్యకారణరూపః- ఏవమప్యవ్యయః- కార్యగతవికారైరస్పృష్టః- యద్వా సదసదాత్మకః చేతనాచేతనశరీరకః అత ఏవావ్యయః- న హి శరీరగతైర్వికారైశ్శరీరీ స్పృశ్యతే యో దేవ- స్స రక్షతి ॥౪॥ తస్మై స్వాభిప్రేతం నివేదయితుకామః తద్దర్శనాదికం ప్రశంసతి త్రిభిః ॥ తవ దర్శనాదేవ- మే- సర్వే సంశయాః, ప్రష్టవ్యార్థవిషయాః- ఛిన్నాః, హే భగవన్ కర్దమ- యద్య

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏవమావిష్కృతాశేషగుణకర్మోదయో మనుః । సవ్రీడ ఇవ తం సమ్రాడుపారతమువాచ హ ॥౧॥ మనురువాచ ॥ బ్రహ్మాసృజత్స్వముఖతో యుష్మానాత్మపరీప్సయా । ఛన్దోమయాంస్తపోవిద్యాయోగయుక్తానలమ్పటాన్ ॥౨॥ తత్త్రాణాయాసృజచ్చాస్మాన్ దోస్సహస్రాత్సహస్రపాత్ । హృదయం తస్య హి బ్రహ్మ క్షత్త్రమఙ్గం ప్రచక్షతే ॥౩॥ అతో హ్యన్యోన్యమాత్మానం బ్రహ్మ క్షత్త్రం చ రక్షతః । రక్షతి స్మావ్యయో దేవస్స యస్సదసదాత్మకః ॥౪॥ తవ సన్దర్శనాదేవ ఛిన్నా మే సర్వసంశయాః । యత్స్వయం భగవాన్ ప్రీత్యా ధర్మమాహ రిరక్షిషోః ॥౫॥ దిష్ట్యా మే భగవాన్ దృష్టో దుర్దర్శో యోఽకృతాత్మనామ్ । దిష్ట్యా పాదరజస్స్పృష్టం శీర్ష్ణా మే భవతశ్శివమ్ ॥౬॥ దిష్ట్యా త్వయాఽనుశిష్టోఽహం కృతశ్చానుగ్రహో మహాన్ । అపావృతైః కర్ణరన్ధ్రైర్జుష్టా దిష్ట్యోశతీర్గిరః ॥౭॥ స భవాన్ దుహితృస్నేహపరిక్లిష్టాత్మనో మమ । శ్రోతుమర్హసి దీనస్య శ్రావితం కృపయా మునే ॥౮॥ ప్రియవ్రతోత్తానపదోస్స్వసేయం దుహితా మమ । అన్విచ్ఛతి పతిం యుక్తం వయశ్శీలగుణాదిభిః ॥౯॥ యదా తు భవతశ్శీలశ్రుతరూపవయోగుణాన్ । అశృణోన్నారదాదేషా త్వయ్యాసీత్కృతనిశ్చయా ॥౧౦॥ తత్ప్రతీచ్ఛ ద్విజాగ్ర్యేమాం శ్రద్ధయోపహృతాం మయా । సర్వాత్మనానురూపాం తే గృహమేధిషు కర్మసు ॥

స్మాత్స్వయమేవ- భవాన్- రిరక్షిషోః ప్రజాః పాలయితుమిచ్ఛోః, మమ- ధర్మం- ఆహ । న యదా రథమాస్థాయేత్యాదినాఽఽఉక్తవాన్ ॥౫॥ అకృతాత్మనామకృతసుకృతైః దుర్దర్శః ద్రష్టుమశక్యః- భగవాన్ త్వం- మే మయా- దిష్ట్యా అస్మద్భాగ్యేన- దృష్టః- భవతః- శివం మఙ్గళకరం- పాదరజః- మే- శీర్ష్ణా శిరసా- స్పృష్టం ధృతమ్ ॥౬॥ అనుశిష్టః అనుశిక్షితః- మహాన్- అనుగ్రహః అనుశాసనాదిరూపస్త్వయా కృతః అపావృతైః అనావృతైః కర్ణరన్ధ్రైః ఉశతీః ఉశత్యః కమనీయాః, గిరః దిష్ట్యా జుష్టాః ॥౭॥ ఏవమాత్మనః కృతార్థతామావేద్య తం ప్రసాదయన్ స్వాభిప్రేతం నివేదయతి ॥ స ఇతి సప్తభిః ॥ దుహితరి స్నేహేన పరిక్లిష్టః ఆత్మా మనో యస్య - అత ఏవ- దీనస్య- మమ మయా- శ్రావితం విజ్ఞాపితం స భవాన్- కృపయా - శ్రోతుమర్హసి ॥౮॥ కిం తదిత్యత్రాహ ॥ ఇయం దేవహూతిః- ప్రియవ్రతోత్తానపదోః- స్వసా భగినీ- మమ- దుహితా చ, ప్రియవ్రతోత్తానపదోస్స్వసేత్యనేన పుత్రీకరణశఙ్కా- నిరస్తా- మమ దుహితేత్యనేన క్షత్రియకన్యాత్వయోగ్యతా దర్శితం వయశ్శీలాదిభిర్యుక్తం పతిమన్విచ్ఛతీత్యనేన స్వయంవరేతి సూచితమ్ ॥౯॥ తదేవ విశదయతి ॥ యదేతి ॥ యదా తు యస్మాదేవ- భవతః- శీలాదీన్- నారదోపదేశాత్- అశృణోత్ తస్మాదేవ త్వయి- కృతః నిశ్చయః త్వమేవ వోఢేతి నిశ్చయో యయా సా ॥౧౦॥ తత్తస్మాత్, హే ద్విజాగ్ర్య- మయా శ్రద్ధయా- ఉపహృతాం సమర్పితాం- తవ- గృహమేధిషు గార్హస్థ్యే కర్మసు సర్వాత్మనా సర్వప్రకారైః- అనురూపామనుకూలాం, ఇమాం కన్యాం - ప్రతీచ్ఛ ప్రతిగృహాణ ॥౧౧॥ ప్రతిగ్రహప్రత్యాఖ్యానశఙ్కాయాం తం పరిత్యాజయన్నాహ త్రిభిః ॥ ఉద్యతస్య దైవాత్స్వతః ప్రాప్తవిషయస్య- కామస్యాభిలాషస్య - ప్రతివాదః ప్రత్యా

ఖ్యానం-నిర్ముక్తసఙ్గస్యాపి నశస్యతే కర్తుమితి శేషః-కామాసక్తస్య-కింపునః-ప్రతివాదో-వశస్యత ఇతికింపునర్వక్తవ్యమిత్యర్థం ॥౧౨॥ ప్రతివాదే కింస్యాదిత్యత్రాహ॥యఇతి॥యః పుమాన్-ఉద్యంతం కామ మనాదృత్య-పశ్చాత్-కీనాశం కృపణ-మభియాచతే స్వీతం ప్రవృద్ధమపి తస్య పుంసో-యశః-క్షీయతే నశ్యతి-అవజ్ఞయా పరావమానేన మానః-బహుమానశ్చ-హతః-వినష్టో భవేత్ ॥౧౩॥ నను సత్యం త్వదుక్తం సర్వం పరివోఢుకామస్య, అహం తు న తాదృశ ఇత్యత్రాహ॥అహమితి॥ హే విద్వన్, త్వాముద్వాహార్థం, సముద్యతం యతమానమహం, అశృణవం శ్రుతవాన్, అతః త్వం, దుపకుర్వాణః నైష్ఠికేతరబ్రహ్మచారీ, సావధికబ్రహ్మచర్యవాన్, త్వం, మేమయా ప్రత్తాం దత్తాం, కన్యాం ప్రతిగృహాణ ॥౧౪॥ ఏవమనునావిజ్ఞాపితః కర్దమస్తదుక్తమఙ్గీకుర్వన్నాహ॥బాఢమితిషడ్భిః॥బాఢమిత్యఙ్గీకారే, అహం, ముద్వోఢుకామః పరిణేతుకామః తవాత్మజా పుత్రీ, అప్రత్తా కస్మైచిదప్రతిశ్రుతా చ, అతః, ఆవయోః, అనురూపః, ఆద్యః బ్రాహ్మణః, వైవాహికః వివాహరూపః, విధిర్విధానమస్త్వితి శేషః॥ హే నరదేవ, తే తవ, అస్యాః పుత్ర్యాః, యస్సమామ్నాయవిధౌ వేదరూపచోదనాయాం, ప్రతీతః ప్రఖ్యాత, స్సకామః వివాహః, భూయాత్ ఏవం తద్విజ్ఞాపితమనుమత్యాహం త్వత్తో ప్రీత్యా హేన ప్రతిగ్రహీష్యామ్యపి త్వస్యాస్సౌన్దర్యం వయశ్శీలాదీన్ శ్రుత్వాఽస్యామేవ కృతనిశ్చయో భగవతా దిష్టశ్చ ప్రతీచ్ఛామీతి వదంస్తాం వర్ణయతి॥ క ఇత్యాదినా॥ తే సార్వభౌమస్య తవ, తనయాం కో నామ నాద్రియేత, కథం భూతాం, స్వయైవ ఆభరణాదిభిర్వినా, కాన్త్యా సౌన్దర్యేణ శ్రియం భూషణాదికృతశోభాం, క్షిపతీమివ స్థితాం-భూషణభూషణాఙ్గీమిత్యర్థః ॥౧౫॥౧౬॥ కించ, హర్మ్యపృష్ఠే ప్రాసాదోపరి, క్వణతో రుణ్వపురాభ్యాం శబ్దం కుర్వతో-రఙ్ఘ్ర్యోః పాదయోః శోభా యస్యాస్తాం, విక్రీడతిం, కన్దుకే, విహ్వలేచఞ్చలే

ఉద్యతస్య హి కామస్య ప్రతివాదో న శస్యతే । అపి నిర్ముక్తసఙ్గస్య కామరక్తస్య కింపునః॥౧౨॥ య ఉద్యతమనాదృత్య కీనాశమభియాచతే। [illegible] క్షీయతే మానశ్చావజ్ఞయా హతః ॥౧౩॥ అహం త్వాఽశృణవం విద్వన్ వివాహార్థం సముద్యతమ్। అతస్త్వముపకుర్వాణః ప్రత్తాం ప్రతిగృహాణ మే॥౧౪॥ ఋషిరువాచ॥ బాఢముద్వోఢుకామోఽహమప్రత్తా చ తవాత్మజా । ఆవయోరనురూపోఽసావాద్యో వైవాహికో విధిః॥౧౫॥ కామస్స భూయాన్నరదేవ తస్యాః పుత్ర్యాస్సమామ్నాయవిధౌ ప్రతీతః।క ఏవ తే తనయాం నాద్రియేత స్వయైవ కాన్త్యా క్షిపతీమివ శ్రియమ్॥౧౬॥ యాం హర్మ్యపృష్ఠే క్వణదఙ్ఘ్రిశోభాం విక్రీడతీం కన్దుకవిహ్వలాక్షీమ్। విశ్వావసుర్న్యపతత్స్వాద్విమానాద్విలోక్య సంమోహవిమూఢచేతాః॥౧౭॥ తాం ప్రార్థయన్తీం లలనాలలామమసేవితశ్రీచరణైరదృష్టామ్। వత్సాం మనోరుచ్చపదస్య సారం కో నానుమన్యేత బుధోఽభియాతామ్॥౧౮॥ అతో భజిష్యే సమయేన సాధ్వీం యావత్తు తేజో బిభృయాదాత్మనో మే । అథో ధర్మాన్ పారమహంస్యముఖ్యాన్ శుక్లప్రోక్తాన్ బహు మన్యేఽవిహింస్రాన్ ॥౧౯॥ యతోఽభవద్విశ్వమిదం విచిత్రం సంస్థాస్యతే యత్ర

అక్షిణీ యస్యాస్తాం, యాం తవ కన్యాం, విలోక్య, సంమోహేన విమూఢం వ్యాకులం చేతో యస్య సః, విశ్వావసుః, స్వాద్విమానాన్న్యపతత్-తాం కో నానుమన్యేతేత్యుత్తరేణాన్వయః ॥౧౭॥ కథం భూతాం ప్రార్థయన్తీం, పతిమితి శేషః-లలనాలలామం లలనానాం లలామం యోషితాం భూషణభూతాం శ్రేష్ఠామిత్యర్థః, అసేవితశ్రియో లక్ష్మ్యాశ్చరణౌ యైః-తైః-రదృష్టాం ద్రష్టుమప్యశక్యాం, మనోస్తవ, వత్సాం పుత్రీం, ఉత్తానపదః, భగినీం, స్వయమేవ ప్రాప్తాం, బుధః కుశలః, కో నామ, నానుమన్యేత నాఙ్గీకుర్యాత్ ॥౧౮॥ అతః ఉక్తహేతుభ్యః, మే మమ-తేజః వీర్యం, యావత్-బిభృయాత్-తావతా సమయేన కాలేన-సాధ్వీం, మిమాం-భజిష్యే స్వీకరిష్యే, అపత్యజననావధి స్వీకరిష్య ఇత్యర్థః, అథో అనన్తరం-పారమహంస్యే పరమహంసాశ్రమే ముఖ్యాన్ ప్రధానభూతాన్ శుక్లేన భవతా-ప్రోక్తాన్- అవిహింస్రాన్ సాత్వికాన్-ధర్మాన్ వివేకవిమోకాదీన్-బహుమన్యే అనుష్ఠాస్యామి-అపత్యోత్పత్త్యనన్తరం నివృత్తిధర్మనిష్ఠోఽహమిమాం త్యక్ష్యామీతి భావః ॥౧౯॥ అయం భాషాబన్ధో న కేవలం మయైవ కృతః-కింతు-సమస్తజగదుదయవిభవలయలీలేన భగవతైవ నిర్దిష్ట ఇత్యాహ ॥యత ఇతి॥ ఇదం దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాదిభేదేన తదవాన్తరభేదేన చ విచిత్రం-విశ్వం, యతో భగవతః, అభవత్ ఉదపద్యత-యత ఇతి హేతౌ పఞ్చమీ, హేతుత్వస్య నిమిత్తోపాదానసాధారణత్వాత్-తథా చ, యతో నిమిత్తభూతాదుపాదానభూతాచ్చేత్యర్థః, యత్ర యస్మిన్ కారణభూతే భగవతి-సంస్థాస్యతే సంహారం యాస్యతి-యత్ర చ యస్మిన్నన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకే భగవతి, అవతిష్ఠేత్ ప్రశాసితవ్యత్వేన ధార్యత్వేన చావతిష్ఠేత్-తిష్ఠత-స ఏషః, ప్రజాపతీనాం బ్రహ్మాదీనామపి-పతిరనన్తః "సత్యం జ్ఞానమనన్తం" మిత్యుక్తలక్షణో భగవాన్-పరం కేవలం-ప్రమాణం అస్మదుక్తభాషాబన్ధే ప్రమాణమిత్యర్థః

తస్మైవహిభగవతాభిహితం॥ తేహ్యాగయ,,మిత్యారభ్యేతిభావః ❋॥౨౦॥ ❋ కర్దమోక్తిముపసంహరతిమైత్రేయః॥సఇతి॥ హేఉగ్రధన్వన్విదుర-సఃకర్దమః-ఇయదేవఏతావదేవ-ఆబభాషేఉక్తవాన్॥అనన్తర-మరవిన్దనాభంభగవన్తం-ధియా-ఉపగృహ్ణాన్చిన్తయన్-తూష్ణీంమౌనేన-ఆసీత్స్థితవాన్-స్మితేనమన్దహాసేన-శోభితంయన్ముఖం-తేన-దేవహూత్యాశ్చిత్తం-లులుభేమోహితవాన్ ❋॥౨౧॥ ❋ అథఅనన్తరం-సఃమనుః - మహిష్యాఃభార్యాయాః - దుహితుశ్చ-వ్యవసితంనిశ్చితం-స్ఫుటంవ్యక్తంయథాభవతితథా,జ్ఞాత్వా, గుణగణైరాఢ్యాయయుక్తాయ-తస్మైకర్దమాయ-తుల్యాంవయశ్శీలాదిభిస్తుల్యాం,కన్యాం-ప్రహర్షితః-దదౌదత్తవాన్-ప్రధర్షఇతిపాఠేగుణవివశఇత్యర్థః ❋॥౨౨॥ ❋ మహారాజ్ఞ్యస్యమనోస్స్త్రీ-శతరూపా - పారిబర్హానుపాయనరూపాన్-భూషాదీన్-వాసాంసివస్త్రాణి - పరిచ్ఛదాన్గృహోపకరణాని-దంపత్యోఃదుహితృజామాత్రోఃపర్యదాత్ ❋॥౨౩॥ ❋ సదృశాయసదృశాయ- ప్రత్తాందత్తాం-దుహితరం-సమ్రాట్మనుః-గతవ్యథః నిరస్తదుహితృపత్యన్వేషణదుఃఖః,బాహుభ్యా- ముపగూహ్యఆలిఙ్గ్య - ఔత్కణ్ఠ్యేనపుత్రీప్రేమాతిశయేనఉన్మథితఃక్షుభితఃఆశయోఽన్తఃకరణంయస్యసః ❋॥౨౪॥ ❋ అతఏవ- తస్యాఃదుహితుర్విరహంవిశ్లేషంఅశక్నువన్-సోఢుమితి శేషః-అతఏవ-ముహుఃబాష్పకలాఃనేత్రామ్బుకణాన్ముఞ్చన్-హేఅమ్బహేవత్సేతిసంబోధయన్-నేత్రజలైః-దుహితుశ్శిఖాంఆసిఞ్చన్ ❋॥౨౫॥ ❋ మునివరంకర్దమ,మామన్త్ర్యానుజ్ఞాప్య-తేనానుజ్ఞాతః - సభార్యో-రథమారుహ్య-నృపోమనుః-సహానుగ-స్స్వపురంప్రతి-ప్రతస్థే గతవాన్ ❋॥౨౬॥ ❋ గచ్ఛన్తమనువర్ణయతిద్వాభ్యామ్॥ఋషికుల్యాయాఃఋషి

చవావతిష్ఠేత్।ప్రజాపతీనాంపతిరేషమహ్యాంపరంప్రమాణంభగవాననన్తః॥౨౦॥సఉగ్రధన్వన్నియదేవాబ
భాష ఆసీచ్చతూష్ణీమరవిన్దనాభమ్। ధియోఽపగృహ్ణన్స్మితశోభితేనముఖేనచేతోలులుభేదేవహూత్యాః॥
సోఽనుజ్ఞాత్వావ్యవసితంమహిష్యాదుహితుస్స్ఫుటమ్।తస్మైగుణగణాఢ్యాయదదౌతుల్యాం ❋ ప్రహర్షితః॥
శతరూపామహారాజ్ఞీ పారిబర్హాన్మహాధనాన్।దంపత్యోఃపర్యదాత్ప్రీత్యాభూషావాసఃపరిచ్ఛదాన్॥౨౩॥
దత్త్వాదుహితరంసమ్రాట్సదృశాయగతవ్యథః। ఉపగూహ్యచబాహుభ్యామౌత్కణ్ఠ్యోన్మథితాశయః॥
అశక్నువంస్తద్విరహంముఞ్చన్బాష్పకలాంముహుః।ఆసిఞ్చన్నమ్బవత్సేతినేత్రోదైర్దుహితుశ్శిఖామ్॥౨౫॥
ఆమన్త్ర్యతంమునివరమనుజ్ఞాతస్సహానుగః।ప్రతస్థేరథమారుహ్యసభార్యస్స్వపురంనృపః॥౨౬॥ఉభయో
ఋషికుల్యాయాస్సరస్వత్యాస్సురోధసోః।ఋషీణాముపశాన్తానాంపశ్యన్నాశ్రమసమ్పదః॥ ౨౭ ॥ తమా
యాన్తమభిప్రేత్య+బ్రహ్మావర్తాత్ప్రజాఃపతిమ్।గీతసంస్తుతివాదిత్రైఃప్రత్యుదీయుఃప్రహర్షితాః॥ ౨౮ ॥ బ
ర్హిష్మతీనామపురీసర్వసంపత్సమన్వితా।న్యపతన్యత్రరోమాణియజ్ఞస్యాఙ్గంవిధున్వతః॥౨౯॥ కుశకాశా
స్తఏవాసన్శశ్వద్ధరితవర్చసః।ఋషయోయైఃపరాభావ్యయజ్ఞఘ్నాన్యజ్ఞమీజిరే॥ ౩౦ ॥ కుశకాశమయంబ

కులసహితాయాః-సరస్వత్యాః - ఉభయోః - సురోధసోఃశోభనతటయోః-ఉపశాన్తానాంశమదమాదిగుణసమ్పన్నానా-మృషీణా-మాశ్రమేషు- సమ్పదఃభగవదారాధనోపయుక్తతులసీపుష్పఫలాదిసమృద్ధీః - పశ్యన్-ప్రతస్థఇతిపూర్వేణాన్వయః ❋॥౨౭॥ ❋ ఆయాన్తమాగచ్ఛన్తం-పతింమను-మభిప్రేత్యజ్ఞాత్వా-ప్రజాః-ప్రహర్షితాః-బ్రహ్మావర్తాద్దేశా-ద్గీతసంస్తుతిమృదఙ్గాదివాద్యధ్వనిభిః ప్రత్యుదీయుః-ప్రత్యుజ్జగ్ముః,,బ్రహ్మావర్తా,, దితిద్వితీయాన్తపాఠే-బ్రహ్మావర్తాన్ప్రతి-ఆయాన్తమిత్యన్వయః॥ప్రజాపతిమితిసమస్తపాఠేప్రజానాంపతింమనుం బ్రహ్మావర్తస్థాలోకాః,ప్రత్యుదీయురిత్యన్వయః ❋॥౨౮॥ ❋ కాసాపురీ-యాంప్రతస్థఇత్యుక్తమిత్యత్రాహ॥బర్హిష్మతీనామపురీ - కథంభూతా-సర్వాభిస్సమ్పద్భిరైశ్వర్యైర్యుక్తా-సాపికుత్రేత్యత్రాహ॥యజ్ఞస్యఆదివరాహస్య - అఙ్గంశరీరంవిధున్వతఃకమ్పయతస్సతః-రోమాణితనూరుహాణి-యత్రపతన్-తత్రేత్యర్థః ❋॥౨౯॥ ❋ పతితానిరోమాణికిమాసన్నిత్యత్రాహ॥ తఏవ,పతితాన్యేవరోమాణి,శశ్వత్సదా-హరితవర్ణాః-కుశాః-కాశాశ్చ-ఆసన్సమ్పన్నాః- కస్తేషాముపయోగఇత్యత్రాహ॥ యైఃకుశైఃకాశైశ్చ-యజ్ఞఘ్నాన్,యజ్ఞవిరోధినోరాక్షసాన్-పరాభావ్యఅభిభూయ- యజ్ఞం , ఈజిరేకృతవన్తఃపాకంపచతీతివన్నిర్దేశః,యద్వా యజ్ఞంభగవన్తంఈజిరేఇష్టవన్తః-భగవదారాధనరూపయజ్ఞేషుఉపయుక్తాఇత్యర్థః ❋॥౩౦॥ ❋ అతఏవ,భగవాన్మనుః-కుశకాశరూపం బర్హి-రాస్తీర్యయతోభగవతోవరాహా-ద్భువ-స్థానంప్రతిష్ఠాం - లబ్ధాలబ్ధవాన్-తమేవయజ్ఞపురుష,మయజత్యజ్ఞైరారాధితవాన్- అనేన - ఇదమేవబర్హిష్మతిశబ్దస్యప్రవృత్తినిమిత్తం-యత్కుశకాశరూపబర్హిస్సాయుక్తత్వ, మిత్యు

౨౨॥శ్లో॥పా ❋ ప్రధర్షితః॥   ౨౮॥శ్లో॥పా+బ్రహ్మావర్తాన్ప్రజాపతిమ్

క్తం భవతి ॥ ౩౦ ॥ విభుర్మను-ర్యాం బర్హిష్మతీం నామ పురీం-నివిశ్య ప్రవిశ్య -పూర్వం సమావసత్ -తస్యాం పుర్యాం- ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికరూపతాపత్రయరహితం-భవనం స్వగృహం, ప్రవిష్టః, సభార్యః, సపుత్రశ్చ, అన్యావిరోధతః వర్ణాశ్రమప్రయుక్తభగవదారాధనరూపధర్మావిరోధేన, కామాన్ - బుభుజే అనుబభూవ ॥ ౩౨ ॥ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి సఙ్గీయమానేత్యాదిభిష్షడ్భిః। ప్రత్యూషేషు ప్రత్యూషస్సు సస్త్రీకైః స్త్రీభిస్సహితైః సురగాయకైః, సురాః గన్ధర్వకిన్నరాదయః-త ఏవ గాయకాస్తైస్సమ్యక్ గీయమానా సతీ నిర్మలా కీర్తిర్యస్య - సోఽపి అనుబద్ధేన ప్రేమానుబద్ధేన హృదా-హరేః కథాః-శృణ్వన్-కామాన్- బుభుజ ఇతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౩౩ ॥ మునిం శుభాశ్రయసంశీలనపరం భగవత్పరం భగవద్గుణానుచిన్తనపరం-స్వాయంభువం మనుం- భోగాః కామభోగాః - యోగమాయాసు భగవదాశ్చర్యశక్తికామేషు నిష్ణాతం ఆసక్తం యథా తథా ఆ భ్రంశయితుం ఈషదపి పాతయితుం-యత్ యస్మాత్ న శేకుః న సమర్థాః, అత-స్తస్య యామాః అయాతయామా ఆసన్నిత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ ౩౪ ॥ విష్ణోః కథాః-శృణ్వతః- బ్రువతః కథయతః కుర్వతః, భగవదారాధనమితి శేషః-ధ్యాయతః-విష్ణుమితి శేషః, తస్య మనోః స్వాన్తరం మన్వన్తరాఖ్యకాలం, యాపయన్తి నయన్తీతి- తే యామాః కాలావయవాః, ప్రహరాః అయాతయామాస్సఫలా ఆసన్ యామా ఇత్యనైకస్మిన్నపి యామే భగవదారాధనాభావరాహిత్యం సూచ్యతే ॥ ౩౫ ॥ స మనుః, ఏవం - భగవత్కథాశ్రవణకీర్తనధ్యానతదారాధనాదిభి-ర్యుగానామేకసప్తతిపరిమాణం-స్వాన్తరం కాలం-వాసుదేవప్రసక్తః ప్రసఙ్గేన-పరిభూతం గతిత్రయం,, ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్తి సత్త్వస్థా మ

రిహారాస్తీర్థ్య భగవాన్మనుః। అయజద్యజ్ఞపురుషం లబ్ధాస్థానం యతో భువః ॥ ౩౦ ॥ బర్హిష్మతీం నామ పురీం యాం నివిశ్య సమావసత్। తస్యాం ప్రవిష్టో భవనం తాపత్రయవినాశనమ్ ॥ కామాన్సర్వాన్సమాసీనో బుభుజేన్యావిరోధతః ॥ ౩౨ ॥ సంగీయమానసత్కీర్తిస్సస్త్రీకైస్సురగాయకైః। ప్రత్యూషేష్వనుబద్ధేన హృదా శృణ్వన్హరేః కథామ్ ॥ ౩౩ ॥ నిష్ణాతం యోగమాయాసు మునం స్వాయంభువం మునిమ్। యదా భ్రంశయితుం భోగా న శేకుర్భగవత్పరమ్ ॥ ౩౪ ॥ అయాతయామాస్తస్యాసన్యామాస్స్వాన్తరయాపనాః। శృణ్వతో ధ్యాయతో విష్ణోః కుర్వతో బ్రువతః కథాః ॥ ౩౫ ॥ స ఏవం స్వాన్తరం నిన్యే యుగానామేకసప్తతిమ్। వాసుదేవప్రసఙ్గేన పరిభూతగతిత్రయః ॥ ౩౬ ॥ శారీరా మానసా దివ్యా వైయాసే యే చ మానుషాః। భౌతికాశ్చ కథం క్లేశా బాధన్తే హరిసంశ్రయమ్ ॥౩ ॥ యః పృష్టో మునిభిః ప్రాహ ధర్మాన్నానావిధాన్ఛుభాన్। నృణాం వర్ణాశ్రమాణాం చ సర్వభూతహితస్సదా ॥ ౩౮ ॥ ఏతత్త ఆదిరాజస్య మనోశ్చరితమద్భుతమ్। వర్ణితం వర్ణనీయస్య తదపత్యోదయం శృణు ॥ ౩౯ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ద్వావింశోఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ॥ పితృభ్యాం ప్రస్థితే సాధ్వీ పతిమిఙ్గితకోవిదా। నిత్యం పర్యచరత్ప్రీత్యా భవానీవ భవం ప్ర

ధ్యే తిష్ఠన్తి రాజసాః। జఘన్యగుణవృత్తిస్థా అధో గచ్ఛన్తి తామసాః,, ఇత్యుక్తగతిత్రయం యేన సః-నిన్యే యాపయామాస-యద్వా-గతయోఽవగతయః క్లేశావగతయః, తాసాం త్రయం నిరస్తాధ్యాత్మికాదితాపత్రయ ఇత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ ఏతదేవ విశదయతి॥ శారీరా ఇతి॥ హే వైయాసే విదుర, శారీరాః వ్యాధిరూపాః, మానసాః ఆధయః ఏతే ఆధ్యాత్మికాః క్లేశాః దివ్యాః అన్తరిక్షా అశనిశీతోష్ణవాతవర్షాదిప్రభవాః ఏతే ఆధిదైవికాః క్లేశాః, భౌతికాః శత్రువ్యాఘ్రచోరసర్పాదిభూతప్రభవాః, ఏతే ఆధిభౌతికాః, ఏతే సర్వే, మానుషాః మనుష్యైరనుభావ్యాః క్లేశాః, హరిః సంశ్రయః ఆశ్రయో యస్య తం కథం, బాధేరన్, ఆశ్రితక్లేశహరభగవదాశ్రయం మనుం న కథంచిదపి బాధేరన్నిత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ హరిసంశ్రయమిత్యనేన, సూచితం తస్య జ్ఞానాతిశయమాహ॥ య ఇతి॥ సర్వభూతహితః, యో మనుః, మునిభిః పృష్టః-నృణాం-తత్రాపి వర్ణాశ్రమాణాం చ అత ఏవ నానావిధాన్, శుభాన్ స్వర్గాపవర్గసాధనభూతాన్, ధర్మాన్, ప్రాహ ॥ ౩౮ ॥ ఏవం వర్ణితం మనుచరిత్రం నిగమయం స్తదపత్యచరిత్రమవతారయతి। వర్ణనీయస్య శ్లోకనీయకీర్తేః- ఆదిరాజస్య మనోః, అద్భుతం విస్మయనీయ-మేతచ్చరితం- తే తుభ్యం-వర్ణితం-మయేతి శేషః, అథ తస్య మనోః అపత్యం దేవహూతిస్తస్యాః, ఉదయం ప్రభవం-ఉత్కర్షం వా - శృణు మత్త ఇతి శేషః ॥ ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ద్వావింశోఽధ్యాయః.

తదపత్యోదయం శృణ్వితి ప్రతిజ్ఞాతమేవ వర్ణయితుమారభతే-మైత్రేయః॥ పితృభ్యామితి ॥ మనుశతరూపాభ్యాం ప్ర

స్థితే గమనేకృతే సతి, సాధ్వీ ఇఙ్గితకోవిదా - పత్యురభిప్రాయాభిజ్ఞా, దేవహూతిః - ప్రేమ్ణా, భవం రుద్రం, భవానీవ పతిం - కర్దమం - ప్రీత్యా - పర్యచరత్ ఆరాధితవతీ ॥ ౧ ॥ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ద్వాభ్యామ్॥ విస్రమ్భేణేతి॥ విశ్వాసేన - ఆత్మశౌచేన ఆత్మనోఽన్తఃకరణస్య శౌచేన శమేనేత్యర్థః, గౌరవేణ సర్వాతిశయబుద్ధ్యా - దమేన బాహ్యేన్ద్రియనిగ్రహేణ శుశ్రూషయా హితాహితయోః శ్రోతుమిచ్ఛయా - చ, సౌహార్దేన - మధురయా వాచా చ ॥ ౨ ॥ కామాదీన్విసృజ్య - తత్ర, దమ్భః కాపట్యం - అఘం నిషిద్ధాచరణం। మదో గర్వః - అప్రమత్తా అనవధానరహితా - ఉద్యతా తత్సన్దేశాచరణోద్యుక్తా - తేజీయాంసమతిశయిత తేజస్సమ్పన్నం - పతిం కర్దమం, మతోషయత్ ॥ ౩ ॥ స వై - దేవర్షివర్యః కర్దమః - తామనువ్రతమానాం - మానవీం మనోః పుత్రీం - దేవహూతిం - ప్రేమ్ణా గద్గదస్వరయా - వాచా గిరా - పీడితః అవినిస్సృతవాక్ - కృపయా - అబ్రవీత్ - కథంభూతాం - మానవీం - దైవాదపి - గరీయసః గరీయస్త్వేనానుసంహితాత్ - యద్వా దైవభావేనానుసంహితాత్ - శ్రేష్ఠతమాత్ - పత్యుర్భర్తుః - మహాశిషం అపత్యప్రాప్తిరూపాం - మహతీం ఆశిషం - పురుషార్థం - ఆశాసానాం ప్రార్థయన్తీం వ్రతచర్యయా - కర్శితాం - తత్ర భూయసా కాలేన క్షామాం అతికృశామ్ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ఉక్తిమేవాహ త్రిభిః ॥ హే మానిని, పరమయా శుశ్రూషయా - పరయా భక్త్యా చ - మయి సంమానమేవ కుర్వత్యా - త్వయేత్యర్థః త్వత్తుభ్య - మద్యాధునా అహం - తుష్టః ప్రీతోఽస్మి - దేహినా - మతీవ సుహృత్ ప్రియతమో - యో - దేహః స్వదేహః - సముచితః శ్లాఘ్యోఽపి - మదర్థే - క్షపితుం కర్శితుం - నాపేక్షితః ఉపేక్షితః - ఉచితమపదేహమనాదృత్య సమదర్థే క్షపిత ఇత్యర్థః ॥ ౬ ॥ స్వధర్మనిరతస్య స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేషు నిరతస్య - మేమయా - తపః కర్మ, యోగః - సమాధిశ్చిత్తైకాగ్ర్యం - విద్యా భగవదుపాసనా ఆత్మయోగః ప్రకృతివివిక్తాత్మ

భుమ్ ॥ విస్రమ్భేణాత్మశౌచేన గౌరవేణ దమేన చ। శుశ్రూషయా సౌహృదేన వాచా మధురయా విభో ॥ ౨ ॥ విసృజ్య కామం దమ్భం చ ద్వేషం లోభమఘం మదమ్। అప్రమత్తోద్యతా నిత్యం తేజీయాంసమతోషయత్ ॥ ౩ ॥ స వై దేవర్షివర్యస్తాం మానవీం సమనువ్రతామ్। దైవాద్గరీయసః పత్యురాశాసానాం మహాశిషః ॥ ౪ ॥ కాలేన భూయసా క్షామాం కర్శితాం వ్రతచర్యయా। ప్రేమగద్గదయా వాచా పీడితః కృపయాఽబ్రవీత్ ॥ ౫ ॥ కర్దమ ఉవాచ॥ తుష్టోఽహమద్య తవ మానవి మానదాయాః శుశ్రూషయా పరమయా పరయా చ భక్త్యా। యో దేహినామయమతీవ సుహృత్స్వదేహో నావేక్షితః సముచితః క్షపితుం మదర్థే ॥ ౬ ॥ యే మే స్వధర్మనిరతస్య తపస్సమాధివిద్యాత్మయోగవిజితా భగవత్ప్రసాదాః। తానేవ తే మదనుసేవనయాఽవరుద్ధాన్ దృష్టిం ప్రపశ్య వితరామ్యభయానశోకాన్ ॥ ౭ ॥ అన్యే పునర్భగవతో భ్రువ ఉద్విజృమ్భవిభ్రంశితార్థరచనాః కిమురుక్రమస్య। సిద్ధాసి భుఙ్క్ష్వ విభవాన్నిజధర్మదోహాన్ దివ్యాన్నరైర్దురధిగాన్నృపవిక్రియాభిః ॥ ౮ ॥ ఏవం బ్రువాణమబలాఽఖిలయోగమాయావిద్యావిచక్షణమవేక్ష్య గతాధిరాసీత్। సంప్రశ్రయప్రణయవిహ్వలయా గిరేషద్వ్రీడావలోకవిల

యాథాత్మ్యజ్ఞానయోగః - ఏతైర్విజితాః లబ్ధాః భగవత్ప్రసాదాః భగవత్ప్రసాదహేతుకాః॥ ప్రసాదా ఇతి పాఠాన్తరం॥ తదా - తప ఆదిభిః హేతుభిర్యో భగవత్ప్రసాదః తస్మాద్గతో - విజితాః - యే - భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానాదయః - తానేవ నవిద్యతే భయం యేషు తాన్ - అత ఏవాశోకాన్ అశోచ్యానిత్యర్థః॥ మదనుసేవయా మత్సేవయా, అవరుద్ధాన్ త్వయా వివశీకృతాన్ - ప్రపశ్య - తే తవ - దివ్యాం దృష్టిం వితరామి దదామి ॥ ౭ ॥ నను సర్వోఽపవర్గ్యాన్భోగ్యాదీననాదృత్య తప ఆదిభిరార్జితాన్ విలక్షణాన్వితరామీతి కిముచ్యత ఇత్యాశఙ్కాయామభయానశోకానితి సూచితమితరభోగ్యాదీనాం తుచ్ఛత్వం వదన్స్వసమ్పాదితానామేవ సర్వోత్తమత్వమాహ ॥ అన్య ఇతి ॥ ఉరుక్రమస్య భగవతః, యా భ్రూః తస్యా ఉద్విజృమ్భః విక్షేపః - తేన విభ్రంశితాః అర్థరచనాః ప్రయోజనాభిలాషా యేషు తే, అన్యే పునః కిం తైః, అతితుచ్ఛా స్త ఇత్యర్థః, అతో యతస్త్వం, సిద్ధాఽసి - పతిపారార్థ్యాదిభిః, దుహ్యన్తే ప్రపూర్యన్తే సాధ్యన్త ఇతి యావత్ - తాన్, స్వభావాన్ భోగవిస్తారాన్ నృపవిక్రియాభిః నృపాణాం సార్వభౌమాణామపి - విక్రియాభోగాభిలాషో, యాసు - తాభిర్భోగ్యాదిసమ్పద్భిరితి శేషః, భుఙ్క్ష్వ అనుభవ ॥ ౮ ॥ భర్త్రైవముక్తా దేవహూతిస్తమువాచేత్యాహ॥ మైత్రేయః ॥ ఏవమిత్యేకేన - ఏవం ఇతి బ్రువాణం భాషమాణం అఖిలాః, యాః యోగమాయాః విచిత్రసర్గకారిస్వసంబన్ధిసామర్థ్యాపరపర్యాయాశ్శక్తయ, స్తాసాం - విద్యా, స్వకార్యజననప్రవర్తనానుగుణం జ్ఞానం - తస్మిన్, విచక్షణం నిపుణం పతిం, అవేక్ష్య అబలా దేవహూతిః - గతాధిః గతమనోవ్యథా, ఆసీత్, తతస్సంప్రశ్రయః వినయః, ప్రణయః ప్రేమా, తాభ్యాం, విహ్వలా గద్గదా తయా, గిరా వా

౭॥ శ్లో॥ పా॥ భగవత్ప్రసాదాత్.

చా, ఈషద్వ్రీడాసహితో, యోఽవలోక, స్తేన-విలసద్ధసితం-యస్మిం స్తత్ ఆననం ముఖం యస్యాః, సతీ ఆహ ॥౮॥ ఉక్తిమేవాహ॥ రాద్ధమితి ద్వాభ్యామ్॥ హే ద్విజవర - అమోఘాః సప్రయోజనాః-యాః యోగమాయాః పూర్వోక్తాస్తాసా, మధీశే విభో-త్వయి-ఏత-త్త్వదుక్తం, సర్వం-రాద్ధం సిద్ధ-మేవేత్య-వైమి జానామి బతేతి హర్షే, హే భర్తః- తే త్వయా-య స్సకృత్ అపత్యజననపర్యన్తం-అఙ్గసఙ్గో యస్మిన్ సమయః కాలోఽభిహితః-స-భూయాత్, యస్మాత్ గరీయసి శ్రేష్ఠే-భర్తరి హేతుభూతే-సతీనాం స్త్రీణాం-ప్రసవః అపత్యం-గుణః మహాన్ లాభః॥ గుణప్రసవ ఇతి పద మస్త పారేతు॥ గరీయసి పత్యౌ-సతీనాం-యతో-గుణప్రసవః గుణవిస్తారో భవతి, అతః-పుత్రోత్పత్త్యా గుణవిస్తారే జాతే సతి,, దృష్టిం ప్రవిశ్య వితరామీతి,, య త్త్వదుక్తం తత్సర్వం భవతీతి భావః ॥౯,౧౦॥ అఙ్గసఙ్గార్థమితికర్తవ్యతాం చ సంపాదయేత్యాహ॥ తత్రేతి॥ హే ఈశ-తత్ర అఙ్గసఙ్గే ఇతికృత్యం ఇతికర్తవ్యతాం-సాధకకలాపం-యథోపదేశం కామతన్త్రోక్తానుసారేణ-ఉపశిక్ష సంపాదయ కిం తదితికృత్యం, యదుపశిక్షణీయం-తత్రాహ తే త్వయైవ-కృతః ఉత్పాదితః-యో-మనోభవః కామ-స్తేన ధర్షితాయాః పీడితాయాః-మే మయా-అతిరిరంసయా భృశం రన్తుమిచ్ఛయా-కర్శితః-అతఏవ, దీనః, ఏష ఆత్మా దేహః- యేన ఇతికృత్యేన సిధ్యేత కార్శ్యదైన్యాదిపరిహారేణ స్వస్థో భవే-త్తదితికృత్యం, ముపశిక్ష యేత్యర్థః॥ తస్మాత్ సదృశం అనురూపం-భవనం భోగస్థానం ఇహ సంభోగ్యాదీనామప్యుపలక్షణం-విచక్ష్వ కల్పయ ॥౧౧॥ ఏవముక్తః కర్దమో భోగ్యాదీన సృజదిత్యాహ మైత్రేయః॥ హే క్షత్తః-ప్రియాయాః భార్యాయాః, ప్రియం-అన్విచ్ఛన్ కర్తుమితి శేషః-కర్దమః యోగం ఉక్తయోగమాయాం-ఆశ్రితః-కామం యథేచ్ఛం గచ్ఛతీతి త-ద్విమానం-తర్హ్యేవ తత్క్షణమేవ-ఆవిరచీకరత్ ఆవిర్భావయామాస ॥౧౨॥

సద్ధసితాననాఽఽహ ॥౮॥ దేవహూతిరువాచ ॥ రాద్ధం బత ద్విజవృషైతదమోఘయోగమాయాధిపే త్వయి
విభో తదవైమి భర్తః। యస్తేఽభ్యధాయి సమయః సకృదఙ్గసఙ్గో భూయాద్గరీయసి గుణః ప్రసవః సతీనామ్॥
తత్రేతికృత్యముపశిక్ష యథోపదేశం యేనైష మే కర్శితోఽతిరిరంసయాఽఽత్మా। సిధ్యేత తే కృతమనోభ
వధర్షితాయా దీన స్తదీశ భవనం సదృశం విచక్ష్వ ॥౧౧॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ప్రియాయాః ప్రియమన్విచ్ఛన్ కర్ద
మో యోగమాశ్రితః। విమానం కామగం క్షత్త స్తర్హ్యేవావిరచీకరత్॥౧౨॥ సర్వకామదుఘం దివ్యం సర్వరత్న
సమన్వితమ్। సర్వర్ద్ధ్యుపచయోదర్కం మణిస్తమ్భై రుపస్కృతమ్॥౧౩॥ దివ్యోపకరణోపేతం సర్వకాలసు
ఖావహమ్। పట్టికాభిః పతాకాభిర్విచిత్రాభిరలంకృతమ్॥౧౪॥ స్రగ్భిర్విచిత్రమాల్యాభిర్మఞ్జుశిఞ్జత్షడఙ్ఘ్రిభిః
దుకూలక్షౌమకౌశేయైర్నానావస్త్రైర్విరాజితమ్॥౧౫॥ ఉపర్యుపరి విన్యస్తనిలయేషు పృథక్పృథక్। క్షిప్తైః
కశిపుభిః కాన్తం పర్యఙ్కవ్యజనాసనైః॥౧౬॥ తత్ర తత్ర వినిక్షిప్తనానాశిల్పోపశోభితమ్। మహామరకతస్థ
ల్యాం జుష్టం విద్రుమవేదిభిః॥౧౭॥ ద్వాఃసు విద్రుమదేహల్యా భాతం వజ్రకవాటయా। శిఖరేష్విన్ద్రనీలేషు హే
మకుమ్భై రధిశ్రితమ్ ॥౧౮॥ చక్షుష్మత్పద్మరాగాగ్ర్యైర్వజ్రభిత్తిషు నిర్మితైః। జుష్టం విచిత్రవైతానై ర్మహార్హై

తద్దేవవిమానం వర్ణయతి నవభిః॥ సర్వకామదుఘం సర్వాభిలషితపూరకం, దివ్యమమానుషం-సర్వర్ద్ధీనాం సర్వసంపదాం-యః ఉపచయ, స్తస్యోదర్కః ఉత్తరోత్తరాభివృద్ధి-ర్యస్మిన్-మణిమయైః స్తమ్భైరుపస్కృతం పరికర్మితం॥౧౩॥ దివ్యైరుపస్కరణైః పరికరై-రుపేతం యుక్తం, సర్వస్మిన్ కాలే సుఖమేవావహతి ప్రాపయతి తథా-పట్టికా అల్పవిస్తారాః పట్టవస్త్రవిశేషాః-పతాకా వితతా-స్తాభిశ్చ- విచిత్రాభి, రలంకృతమ్॥౧౪॥ విచిత్రాణి మాల్యాని మాలానిర్మాణయోగ్యాని పుష్పాణి, యాసు తాభిః-మఞ్జుమధురం యథాతథా శిఞ్జన్తః, ధ్వనన్తః-షడఙ్ఘ్రయో భ్రమరా, యాసు తాభిః-స్రగ్భిః, అలంకృతం-దుకూలైః క్షౌమైః, ధౌతైః కౌశేయై-ర్నైవ్యైశ్చ నానావిధైః వస్త్రైః, విశేషేణ రాజితమ్ ॥౧౫॥ ఉపర్యుపరి న్యస్తేషు విరచితేషు-గృహేషు-పృథక్పృథక్ విభక్తం- కల్పితైః - కశిపుభిః-శయ్యాభిః-కాన్తం కమనీయం-తథా-పర్యఙ్కాదిభిశ్చ కాన్తం ॥౧౬॥ తత్రతత్ర భిత్త్యాదిషు, వినిక్షిప్తైర్విరచితైః నానావిధైః శిల్పైః-ఉపశోభితం, మహామరకతస్థల్యాం ఇన్ద్రనీలమణిమయ భూమ్యాం, రచితాభి-ర్విద్రుమవేదికాభిర్జుష్టం యుక్తం-స్థల్యాతిపారే-తయా విద్రుమవేదికాభిశ్చ యుక్తమ్ ॥౧౭॥ ద్వార్షు ద్వారేషు-విద్రుమమయదేహల్యా ఉదుమ్బరేణ-భాన్తం శోభితం-వజ్రఖచితకవాటయుక్తం-ఇన్ద్రనీలమణిమయేషు-శిఖరేషు-సువర్ణమయకలశైరధిష్ఠితమ్ ॥౧౮॥ చక్షుష్మన్త ఇవ యే పద్మరాగశ్రేష్ఠాః-వజ్రభిత్తిషు ఖచితాః-తైర్జుష్టం విచిత్రై ర్వైతానై ర్వితానసమూహైః-ర్మహార్హై - ర్హేమమయ

౧౦॥ శ్లో॥ పా॥ గుణప్రసరః.　　౧౭॥ శ్లో॥ పా॥ స్వమరకతస్థల్యా.

తోరణైశ్చ, జుష్టం ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽ కృత్రిమానపి - హంసాదీన్ - స్వాన్ స్వసజాతీయా - న్మన్యమానైర్హంసానాం పారావతానాంచ సమూహైః - స్తత్రతత్ర - అధిరుహ్య అవరుహ్యచ - వికూజితమ్ ✽ ॥ ౨౦ ॥ ✽ యథోపజోషం యథాసుఖం, రచితైః కల్పితైః, విహారస్థానాదిభిర్యుక్తమితి, శేషః, యద్వా, విహారస్థానాదిభిరాత్మనః, స్వస్య, మాయావినోఽపి, విస్మాపనమివ విస్మయజనకమివావస్థితం ఆపిరచికరదితిపూర్వేణాన్వయః ॥ తత్ర, విహారస్థానం క్రీడాప్రదేశః విశ్రామః శయనగృహం - సంవేశ ఉపభోగస్థానం, ప్రాఙ్గణం గృహోద్బహిరచితం అజిరం ప్రాకారాద్బహిః ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ ఈదృగేవంవిధం, తద్గృహం విమానం నాతిప్రీతేన అనతిసంతుష్టేన చేతసా, పశ్యన్తీం దేవహూతిం స్వయం, సర్వభూతానామాశయమభిప్రాయం జానాతీతి సః, కర్దమః, ప్రావోచత్ ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ హేభీరు, ఇదం తీర్థం, శుక్లకృతం శుక్లేన భగవతా కృతం, ఆనన్దాశ్రునిపాతేన కృతం నృణాం, మాశిషాం కాంక్షితానాం, ప్రాపకం, అతోఽస్మిన్హ్రదే బిన్దుసరసి, నిమజ్జస్నాహి, ఇదం విమాన, మారుహ అధిరుహ ✽ ॥ ౨౩ ॥ ✽ సా కువలయేక్షణా దేవహూతిః భర్తుః కర్దమస్య, వచః, స్సమాదాయ గృహీత్వా, సరజం మలినం, వాసః వస్త్రం, వేణీభూతాన్ కేశాన్, మలపఙ్కేన సంఛన్నం, అతఏవ శబలౌ వివర్ణౌ, స్తనౌ యస్మిన్ తదఙ్గం శరీరంచ, బిభ్రతీ సతీ సితానాం నిర్మలానాం, జలానా, మాశయం ఆశ్రయం సరస్వత్యా పరిక్షితమితి శేషః, షష్ఠ్యన్తపాఠే - తన్మధ్యస్థమిత్యర్థః, సరః బిన్దుసరః, ఆవివేశ ప్రవిష్టవతీ ✽ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ✽ సా అన్తస్సరసి నిమగ్నా సతి, తత్ర, వేశ్మస్థాం మన్దిరస్థాః, దశశ

హైమైశ్చతోరణైః ॥ ౧౯ ॥ హంసపారావతవ్రాతైస్తత్రతత్ర వికూజితమ్ । కృత్రిమాన్మన్యమానైస్స్వానధిరుహ్యావరుహ్యచ ॥ ౨౦ ॥ విహారస్థానవిశ్రామసంవేశప్రాఙ్గణాజిరైః । యథోపజోషంరచితైర్విస్మాపనమివాత్మనః ॥ ౨౧ ॥ ఈదృగ్గృహంతత్పశ్యన్తీం నాతిప్రీతేనచేతసా । సర్వభూతాశయాభిజ్ఞః ప్రావోచత్కర్దమస్స్వయమ్ ॥ ౨౨ ॥ నిమజ్జాస్మిన్హ్రదేభీరువిమానమిదమారుహ । ✽ ఇదంశుక్లకృతంతీర్థమాశిషాంహేతవేనృణామ్ ॥ ౨౩ ॥ సాచభర్తుస్సమాదాయవచఃకువలయేక్షణా । సరజంబిభ్రతీవాసోవేణీభూతాన్స్వమూర్ధజాన్ ॥ ౨౪ ॥ అఙ్గంచమలపఙ్కేనసంఛన్నంశబలస్తనమ్ । ఆవివేశ ✽ సరస్వత్యాస్సరశ్శివజలాశయమ్ ॥ ౨౫ ॥ సాన్తస్సరసివేశ్మస్థాశ్శతానిదశకన్యకాః । సర్వాఃకిశోరవయసోదదర్శోత్పలగన్ధయః ✽ ॥ ౨౬ ॥ తాందృష్ట్వాసహసోత్థాయప్రోచుఃప్రాఞ్జలయస్స్త్రియః । వయంకర్మకరీస్తుభ్యంశాధినఃకరవామకిమ్ ॥ ౨౭ ॥ స్నానేనతాంమహార్హేణస్నాపయిత్వామనస్వినీమ్ । దుకూలేనిర్మలేనూత్నేదదురస్యైచమానదాః ॥ ౨౮ ॥ భూషణానిపరార్ధ్యానివరీయాంసిద్యుమన్తిచ । అన్నంసర్వగుణోపేతంపానంచైవామృతాసవమ్ ॥ ౨౯ ॥ అథాదర్శేస్వమాత్మానంస్రగ్విణంవిరజోఽమ్బరమ్ । విరజస్కంస్వస్త్యయనంకన్యాభిర్బహుమానితమ్ ॥ ౩౦ ॥ స్నాతంకృతశిరస్స్నానంసర్వాభరణభూషితమ్ । నిష్కగ్రీవంవలయినంకూజత్కాఞ్చననూపురమ్ ॥ ౩౧ ॥ శ్రోణ్యోరధ్యస్త

తాని, కన్యకాః, దదర్శ, కథంభూతాః, సర్వాః కిశోరవయసః, ఉత్పలస్యేవ దేహగన్ధో యాసాం తాః ✽ ॥ ౨౬ ॥ ✽ తాం దేవహూతిం, దృష్ట్వా, దశశతాని, స్త్రియః, సహసా ఆశు, ప్రోత్థాయ, జలస్థాద్వేశ్మనో బహిర్నిర్గత్య, ప్రాఞ్జలయః, వయం, తుభ్యం, కర్మకరీః కింకరీః, నః అస్మాన్, శాధి అనుశిక్షయ, కిం దాస్యం కరవామేతి ప్రోచుః ✽ ॥ ౨౭ ॥ ✽ మహార్హేణ శ్రేష్ఠతమేన, స్నానేన స్నానయోగ్యేన సుగన్ధితైలాదినా, తాం, మనస్వినీం దేవహూతిం స్నాపయిత్వా, మానదాస్స్త్రియః, అస్యై దేవహూత్యా ఏవ, నిర్మలే, నూతనే నవీనే, దుకూలే దదుః దత్తవత్యః ✽ ॥ ౨౮ ॥ ✽ తథా, పరార్ధ్యాని శ్రేష్ఠతమాని - ద్యుమన్తి దీప్తిమన్తి, వరీయాంసి తత్ప్రియాణి భూషణాని - సర్వగుణోపేతం షడ్రసోపేతం - అన్నం అమృతం స్వాదు - ఆసవం మాదకం - పానం పేయంచ - అస్యై - దదుః ✽ ॥ ౨౯ ॥ ✽ అసౌ దేవహూతిః - స్వమాత్మానం స్వదేహ - మాదర్శే దర్పణే - దదర్శేతి శేషః - కథంభూతం - స్రగ్విణం స్రజం బిభ్రతం - విరజః నిర్మలం అమ్బరం వాసో యస్య తం విరజస్కం మలహీనం కృతం స్వస్త్యయనం మఙ్గళానామాచరణం యస్య తం - కన్యకాభిస్సంమానితమ్ ✽ ॥ ౩౦ ॥ ✽ స్నాతం ఉద్వర్తనక్షాళితం - కృతం శిరస్స్నానమభ్యఙ్గో యేన తం - సర్వైర్వరాభరణైః - ర్భూషితం అలఙ్కృతమ్ - ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి । నిష్కం పదకం గ్రీవాయాం యస్య తం, కూజన్తీ కాఞ్చనమయే నూపురే యస్య తమ్ ✽ ॥ ౩౧ ॥ ✽ శ్రోణ్యోః నితమ్బయోరధ్యస్తయా ధృతయా - కాఞ్చనమయ్యా - బహూని రత్నాని యస్యాం - తయా - కాఞ్చ్యా మేఖలయా - మహార్హేణ హారేణ - రుచకేన మఙ్గళద్రవ్యేణ చ కుఙ్కుమాదినా - తదుక్తం విశ్వప్రకా

౨౫ ॥ శ్లో ॥ పా ✽ సరస్వత్యాస్సరః.

శే, రుచకం మఙ్గళద్రవ్యం గ్రీవాభరణ దన్తయో,, రితి-విభూషితమ్ ❁ ॥౩౨॥ ❁ సుభ్రువా శోభనయా భ్రువా-సుదతా సున్దరద
న్తపఙ్క్త్యా శ్లక్ష్ణః, మనోహరః స్నిగ్ధోఽపాఙ్గః నేత్రప్రాన్తో యస్మిన్-పద్మకోశస్పృధా పద్మకోశస్పర్ధినా-చక్షుషా నేత్రే
ణ-సుభ్రువా చక్షుషేతి జాతావేకవచనం-తథా-నీలైః-అలకైశ్చ - లస - న్ముఖం- యస్యతమ్ ❁ ॥౩౩॥ ❁ ఏవంభూతమా
త్మానం, దృష్ట్వా, యదా ఋషీణామ్- వృషభం శ్రేష్ఠం దయితం ప్రియం, పతిం భర్తారం, సస్మార స్మృతవతీ-తదా-యత్ర-సః ప్ర
జాపతిః కర్దమః-ఆస్తే-తత్ర-స్వయమపి-స్త్రీభిస్సహ- ఆస్తే ఉపవివేశేత్యర్థః ❁ ॥౩౪॥ ❁ భర్తుః-పురస్తాదగ్రే-స్త్రీసహ
స్రైః-వృత-మాత్మానం- నిశామ్య దృష్ట్వా, తస్య భర్తుః, యోగగతిం యోగప్రభావం ప్రతి - సంశయం-ప్రత్యపద్యత-కీదృశ
యం యోగగతిరితి సంశయం విస్మయం ప్రాప్తవతీత్యర్థః ❁ ॥౩౫॥ ❁ హే అమిత్రహన్ విదుర, జితారిషడ్వర్గ - సః కర్దమః,
జాతభావస్సన్ పూర్వవత్ వివాహాత్ ప్రాగ్వత్-ఆత్మనస్స్వస్యాః-రూపం బిభ్రతీం- అత ఏవ-విశేషేణ భ్రాజమానాం-సం
వీతౌ ప్రావృతౌ రుచిరౌ స్తనౌ యస్యాస్తాం-ప్రాకారాన్తరే తు-రూపవిశేషణం-శోభనే వాససీ యస్యాం స్తాన్ ❁ ॥౩౬॥౩౭॥ ❁
అలుప్తమహిమా అలుప్తప్రభావః-ప్రియయా భార్యయా-ఽనుషక్తః అనుసంగతః - విద్యాధరీభిః-ఉపచీర్ణం శుశ్రూషితం
వపుర్యస్య - స-మునిః కర్దమః తస్మిన్ విమానే, బభ్రాజ రరాజ- తత్ర దృష్టాన్తః ఉత్కచకుముద్గణవాన్ వికసత్కుముదగణ
వాన్-అపీచ్యో దర్శనీయః-తారకాభి-రావృతో నభస్థః-ఉడుపతిః పూర్ణచన్ద్ర ఇవేతి-పూర్ణచన్ద్ర ఇవ మునిః-నభ ఇవ విమా

యా కాఞ్చ్యా కాఞ్చన్యా బహురత్నయా । హారేణ చ మహార్హేణ రుచకేన విభూషితమ్ ॥౩౨॥ సుభ్రువా సు
దతా శ్లక్ష్ణస్నిగ్ధాపాఙ్గేన చక్షుషా । పద్మకోశస్పృధా నీలైరలకైశ్చ లసన్ముఖమ్ ॥౩౩॥ యదా సస్మార ఋష
భమృషీణాం దయితం పతిమ్ । తత్ర చాస్తే సహ స్త్రీభిర్యత్రాస్తే స ప్రజాపతిః ॥౩౪॥ భర్తుః పురస్తాదాత్మానం
స్త్రీసహస్రవృతం తదా । నిశామ్య తద్యోగగతిం సంశయం ప్రత్యపద్యత ॥౩౫॥ స తాం కృతమలస్నానాం వి
భ్రాజన్తీమపూర్వవత్ । ఆత్మనో బిభ్రతీం రూపం ❁ సంవీతరుచిరస్తనీమ్ ॥౩౬॥ విద్యాధరీసహస్రేణ సేవ్య
మానాం సువాససమ్ । జాతభావో విమానం తదారోహయదమిత్రహన్ ॥౩౭॥ తస్మిన్నలుప్తమహిమా ప్రియ
యాఽనుషక్తో విద్యాధరీభిరుపచీర్ణవపుర్విమానే । బభ్రాజ ఉత్కచకుముద్గణవానపీచ్యస్తారాభిరావృత ఇవో
డుపతిర్నభస్థః ॥౩౮॥ తేనాష్టలోకపవిహారకులాచలేన్ద్రద్రోణీష్వనఙ్గసఖమారుతసౌభగాసు । సిద్ధైర్ను
తో ద్యుధునిపాతశివస్వనాసు రేమే చిరం ధనదవల్లలనావరూథీ ॥౩౯॥ వైస్రమ్భకే సురసనే నన్దనే పుష్పభద్ర
కే । మానసే చైత్రరథ్యే చ స రేమే రమయా రతః ॥౪౦॥ భ్రాజిష్ణునా విమానేన కామగేన మహీయసా । వైమా
నికానత్యశేత చరన్ లోకాన్ యథాఽనిలః ॥౪౧॥ కిం దురాపాదనం తేషాం పుంసాముద్దామచేతసామ్ । యైరాశ్రి
తస్తీర్థపదశ్చరణో వ్యసనాత్యయః ॥౪౨॥ ప్రేక్షయిత్వా భువో గోళం పత్న్యై యావాన్ స్వసంస్థయా । బ
హ్వాశ్చర్యం మహాయోగీ స్వాశ్రమాయ న్యవర్తత ॥౪౩॥ విభజ్య నవధాఽఽత్మానం మానవీం సురతోత్సుకామ్ ।

నం-తారా ఇవ స్త్రియః కుముదానీవ తాసాం నేత్రాణీతి విజ్ఞేయమ్ ❁ ॥౩౮॥ ❁ తేన విమానేన-అష్టలోకపాలానాం విహా
రాయస్మిన్ సం-కులాచలేన్ద్రో మేరు- స్తస్య-ద్రోణీషు దరీషు - కథంభూతాసు - అనఙ్గస్య-య-స్సఖా మారుతః, శీతసుగన్ధి
మన్దానిలః- తేన-సౌభగం సౌన్దర్యం యాసు-ద్యుధునీ గఙ్గా- తస్యాః- పాతేన-శివః స్వనో-యాసు తాసు-లలనావరూథీ స్త్రీర
త్నసమూహవాన్-మునిః-ధనదవత్ కుబేర ఇవ రేమే ❁ ॥౩౯॥ ❁ వైస్రమ్భకాదిషు దేవోద్యానేషు-మానసే చ సరసి-రతః
ప్రీతస్సన్, రమయా స్త్రియా సహ- రేమే ❁ ॥౪౦॥ ❁ భ్రాజిష్ణునా ప్రకాశమానేన, మహీయసా శ్రేష్ఠేన-కామగేన, విమా
నేన, అనిల ఇవ, సర్వత్రాప్రతిహతగత్యా చరన్-వైమానికాన్ లోకా-నత్యశేత అతిక్రమ్య స్థితః ❁ ॥౪౧॥ ❁ కీదృశోఽయం
మునేః ప్రభావ ఇతి న విస్మయనీయ మిత్యాహ ॥ కిమితి ॥ యైః పుమ్భిః తీర్థపదః భగవతః - వ్యసనాత్యయః తాపత్రయనాశనశ్చ
రణః పాద-ఆశ్రితః- తేషా-ముద్దామచేతసాం యోగపరిశుద్ధమనసాం - పుంసాం-కిం దురాపాదనం దుష్ప్రాపం కిమస్తీత్య
ర్థః ❁ ॥౪౨॥ ❁ స్వసంస్థయా ద్వీపవర్షాదిసంస్థానేన - యావాన్- భూగోళ-స్తావన్తం-బహ్వాశ్చర్యమతివిస్మయనీయం,
భువో గోళం-పత్న్యై భార్యాయై, దర్శయిత్వా, మహాయోగీ కర్దమః - పునః, స్వాశ్రమాయ, న్యవర్తత స్వాశ్రమం ప్రత్యా
గతవాన్ ❁ ॥౪౩॥ ❁ నవధా-ఆత్మానమపత్యం-విభజ్య , నవధాఽపత్యముత్పాదయిష్యామీతి మనసా స్వవీర్యం విభజ్యేత్య
ర్థః-సురతే ఉత్సుకాం ఉత్సాహవతీం , మనోః పుత్రీం , రామాం స్వస్త్రియం, విశేషేణ, రమయన్, వర్షపూగాన్ వర్షగ

౩౬॥ శ్లో॥ పా ❁ సంవీతరుచిరస్తనస్

ణాన్, ముహూర్తవత్-రేమే ॥ ౨౪ ॥ తస్మిన్ విమానే-ఉత్కృష్టాం నిరతిశయసుఖస్పర్శాం రతికరీం రతివర్ధనీం, శయ్యాం-శ్రితా, అపీచ్యేన సున్దరేణ-పత్యా భర్త్రా, సంగతా సంయుక్తా సతీ - తం అనేకవర్షసమూహాత్మకం, కాలం-నచాబుధ్యత ఏతావాన్ కాలోఽతీత ఇతి న జ్ఞాతవతీ ॥ ౨౫ ॥ కియాన్ కాలోఽతీత ఇత్యత ఆహ ॥ ఏవమితి ॥ యోగానుభావేన యోగప్రభావేన, కామాసక్తయోః - దంపత్యోః, రమమాణయోస్సతోః-శతం, శరదః సంవత్సరాః-మనాక్ ఈషత్కాలమివ-వ్యతియుః అతిక్రాన్తాః ॥ ౨౬ ॥ ఆత్మవిత్ జీవపరమాత్మయాథాత్మ్యవిత్ - తత్కర్దమః-తాం ప్రియాం ఆత్మనాస్వదేహార్ధరూపేణ అతిప్రీత్యా, ఆత్మనా మనసా-భావయన్ అభిప్రయన్- సర్వసంకల్పవిత్ తస్యాం బహ్వపత్యసంకల్పం జానన్- విభుస్తథా కర్తుం సమర్థః, స్వం స్వయం-రూపం వీర్యం - నోధా విధాయ నవధా విభజ్య, తత్ రేతః, తస్యాం పత్న్యాం, ఆధత్త నిహితవాన్ ॥ ౨౭ ॥ తతః అనన్తరం-సా దేవహూతిః-సద్యః ఆశు- స్త్రియః స్త్రీః-ప్రజాః అపత్యాని, సుషువే ప్రసూతవతీ-కథంభూతాః ప్రజాః- తాస్సర్వాః, నవ స్త్రియః - చారూణి సర్వాణ్యఙ్గాని అవయవా యాసాం-లోహితోత్పలస్యేవ-గన్ధో యాసాం తాః ॥ ౨౮ ॥ తదా అపత్యోత్పత్త్యనన్తరం - ప్రవ్రజిష్యన్తం సంన్యస్యన్తం-పతిం ఆలక్ష్య వితర్క్య. ఉశతీ కమనీయా, సా, సతీ దేవహూతిః-బహిః, స్మయమానా ఈషద్ధసమానా, అన్తస్తు-విక్లబేన వ్యాకులితేన-విదూయతా పరితప్యమానేన, హృదయేన మనసా అధోముఖీ - నఖా ఏవ మణయః, తేషాం శ్రీశ్శోభా యస్మిన్ - తేన -పదా చరణేన, భువం, లిఖన్తీ అనేన దురన్తచిన్తా సూచ్యతే - అశ్రుకణాన్-శనైః, నిరుధ్య లలితాం నృశ్వీం-వాచం ఉవాచ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ హే భగవన్, మహ్యం, యత్ప్రతిశ్రుతం, తత్సర్వం-ముపోవాహ ఉపావహత్, సంపాదితవాన్-తథా

రామాం విరమయన్నేమే వర్షపూగాన్ముహూర్తవత్ ॥ ౨౪ ॥ తస్మిన్విమాన ఉత్కృష్టాం శయ్యాం రతికరీం శ్రితా । న చాబుధ్యత కాలం తం పత్యాఽపీచ్యేన సంగతా ॥ ౨౫ ॥ ఏవం యోగానుభావేన దమ్పత్యో రమమాణయోః । శతం వ్యతీయుశ్శరదః కామలాలసయోర్మనాక్ ॥ ౨౬ ॥ తస్యామాధత్త రేతస్తాం భావయన్నాత్మనాఽఽత్మవిత్ । నోధా విధాయ తద్రూపం సర్వసఙ్కల్పవిత్ప్రభుః ॥ ౨౭ ॥ తతస్సా సుషువే సద్యో దేవహూతి స్త్రియః ప్రజాః । సర్వాస్తాశ్చారుసర్వాఙ్గ్యో లోహితోత్పలగన్ధయః ॥ ౨౮ ॥ పతిం సా ప్రవ్రజిష్యన్తం తదాఽఽలక్ష్యోశతీ సతీ । స్మయమానా విక్లబేన హృదయేన విదూయతా ॥ ౨౯ ॥ లిఖన్త్యధోముఖీ భూమిం పదా నఖమణిశ్రియా । ఉవాచ లలితాం వాచం నిరుధ్యాశ్రుకలాం శనైః ॥ ౩౦ ॥ దేవహూతిరువాచ ॥ సర్వం తద్భగవన్మహ్యముపోవాహ ప్రతిశ్రుతమ్ । అథాపి మే ప్రపన్నాయా అభయం దాతుమర్హసి ॥ ౩౧ ॥ బ్రహ్మన్దుహితృభిస్తుభ్యం విమృగ్యాః పతయస్సమాః । కశ్చిత్స్యాన్మే విశోకాయ త్వయి ప్రవ్రజితే వనమ్ ॥ ౩౨ ॥ ఏతావతాఽలం కాలేన వ్యతిక్రాన్తేన మే విభో । ఇన్ద్రియార్థప్రసఙ్గేన పరిత్యక్తపరాత్మనః ॥ ౩౩ ॥ ఇన్ద్రియార్థేషు సజ్జన్త్యాః ప్రసఙ్గస్త్వయి మే కృతః । అజానన్త్యాః పరం భావం తథాప్యస్త్వభయాయ మే ॥ ౩౪ ॥ సఙ్గో హి సంసృతేర్హేతు

ః, ప్రపన్నాయాః- మే, అభయం, దాతుమర్హసి అభయప్రదానం కరోషి చేత్కథయామీతి భావః ॥ ౩౧ ॥ ఓం-తత్కిమిత్యత ఆహ ॥ హే బ్రహ్మన్-దుహితృభిః- సమాః వయశ్శీలగుణాదిభిస్తుల్యాః - పతయః తాసాం భర్తారః-తుభ్యం త్వయా, విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః, విమృగ్యాః అన్వేషణీయాః, త్వయి వనం ప్రతి, ప్రవ్రజితే సంన్యస్య గతే సతి, మమ-విశోకాయ, విగతః శోకో యస్మాత్స విశోకః బ్రహ్మజ్ఞానం "తరతి శోకమాత్మవి" దితి శ్రుతేః, తేన తదుపదేశో లక్ష్యతే, తస్మై -కశ్చిత్పుత్రస్స్యాత్ స్యాత్కిమిత్యర్థః-కచ్చిదితి పారాన్తర్యం, తదా కిం స్యాత్- పుత్ర ఇతి శేషః ॥ ౩౨ ॥ ఏవం స్వాభిప్రేతం-నివేద్య అథ సంసారాత్స్వనిర్వేదమావేదయన్త్యాహ ॥ యావదధ్యాయం ॥ హే విభో, ఇన్ద్రియార్థేషు శబ్దాదివిషయేషు ప్రసఙ్గేన, ప్రకృష్టాసఙ్గేన, పరిత్యక్తః అనుపాసితః పరాత్మా పరమాత్మా యయా-తస్యాః -మే మమ-వ్యతిక్రాన్తేన అతిక్రాన్తేన-ఏతావతా శతవర్షపరిమితేన-కాలేన-అలమ్ ॥ ౩౩ ॥ స్వకృతమనుశోచన్త్యాహ ॥ ఇన్ద్రియార్థేషు సజ్జన్త్యా ఆసక్తాయాః-మే మయా, త్వయి-ప్రసఙ్గః ప్రకృష్టాసఙ్గః-కృతః, తథాపి-పరం భావం ఉత్కృష్టం భావం-త్వం బ్రహ్మవిదితి భావం, అజానన్త్యా అపి-మే, అభయాయ, అస్తు-త్వయి కృతస్సఙ్గ ఇత్యనుషఙ్గః ॥ ౩౪ ॥ కథమిన్ద్రియార్థప్రసఙ్గో మయి కృతోఽప్యభయాయ స్యాదిత్యత ఆహ సఙ్గ ఇతి ॥ అధియా అజ్ఞానేన-అసత్సు, విహితః కృతో, యస్సఙ్గః సంసృతేర్హేతుః, స ఏవ-అధియా కృతోఽపి-సఙ్గః-సాధుషు భావదృశేషు-కృతశ్చేత్, నిస్సఙ్గత్వాయ విరాగత్వాయైవ, కల్పతే అన్తతో వైరాగ్యమేవ జనయతీత్యర్థః ॥ ధీమతి భేదే బుద్ధిపూర్వకోఽప్యసత్సు విహితస్సఙ్గః సంసృతేర్హేతుః, కిముతా-ధియా, సాధుషు తూభయవిధోఽపి సఙ్గః, నిస్సఙ్గత్వాయైవ భవతీత్య

౩౨ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ కచ్చిత్స్యాన్మే.

ర్థః ॥ ౫౫ ॥ ఇహలోకే- యత్కర్మయస్యపుంసః స్వభావతః ప్రవృత్తమపికర్మ-ధర్మాయ, నకల్పతే, నిస్సఙ్గతః ప్రవృత్తమప్యాహారవిహారచేష్టితనిద్రాదిరూపం కర్మ "యుక్తాహారవిహారస్య యుక్తచేష్టస్య నిత్యశః। యుక్తస్వప్నావబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖహా" ఇత్యుక్తరీత్యా "సాత్త్వికానేవ సేవేత" "ఋతాఢపేయా" ఇత్యాదిశాస్త్రానుమతద్రవ్యకాలాదివిశేషవిషయం స-ప్రత్యవాయపరిహారేణ, భగవదారాధనరూపకర్మయోగాఖ్యకర్మనిర్వృత్తమపి, నభవేదిత్యర్థః-సఏవధర్మః, విరాగాయవిగతో రాగో యస్మాత్సతః, జ్ఞానయోగః "రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తత" ఇతిభగవతాగీతత్వాత్ తస్మై -నకల్పతే-చేదిత్యర్థః యద్యపికర్మయోగస్యభక్తియోగాఙ్గస్య-జ్ఞానయోగాఙ్గత్వమనుపపన్నం॥ తథాపి॥ "కర్మణ్యకర్మయః పశ్యేదకర్మణిచకర్మ యః" ఇత్యుక్తరీత్యా కర్మయోగజ్ఞానయోగయోః పరస్పరోపకర్తృత్వమప్యస్తీతి బోధ్యం-సచధర్మో-విరాగశ్చ, తీర్థపదసేవాయై తీర్థపదస్య భగవత-స్సేవాయై భక్త్యై నకల్పతే చేత్ - సః-జీవన్నేవమృతో హి-జీవచ్ఛవః ఖల్విత్యర్థః-తస్యజీవనంవ్యర్థమితిభావః ॥ ౫౬ ॥ స్వాత్మానం ప్రతినిర్విద్యః సా ఇన్ద్రియార్థేష్వేవసజ్జన్తీ అహం-భగవతో-మాయయా "దైవీహ్యేషాగుణమయీ" ఇత్యుక్తవిధయా-దృఢం వఞ్చితా మోహితా-యాఽహం-విముక్తిదం ముక్తిసాధనజ్ఞానప్రదం- త్వాం-ప్రాప్యాపి-బన్ధనాత్సంసారాత్-నముముక్షేయమోక్తుం నేచ్ఛతిస్మ ॥ ౫౭ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే త్రయోవింశోఽధ్యాయః.

ఏవం నిర్విద్యమానాం భార్యాం ప్రత్యాహకర్దమ ఇత్యాహ మైత్రేయః॥ ఏవమితి॥ నిర్వేదం కథయన్తీం మనోజ్ఞహాతరాం, శాలినీం స్వగృహిణీం ప్రతి-మునిః కర్దమః-దయాలుః - శుక్లాభివ్యాహృతం "అహం చ స్వాంశకలయా" ఇతి, భగవద్వచనం స్మ

రసత్త్వవిహతోఽధియా। సవైసా సాధుకృతోఽసిస్స్నిగ్ధత్వాయకల్పతే॥ ౫౫ ॥ నేహయత్కర్మధర్మాయనవిరాగాయకల్పతే। నతీర్థపదసేవాయై జీవన్నపిమృతోహి సః ॥ ౫౬ ॥ సాఽహం భగవతోనూనం వఞ్చితా మాయయాదృఢమ్ । యత్త్వాంవిముక్తిదం ప్రాప్య నముముక్షేయబన్ధనాత్ ॥ ౫౭ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, త్రయోవింశోఽధ్యాయః

శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ నిర్వేదవాదినీమేవం మనోర్దుహితరం మునిః। దయాలుశ్శాలినీమాహ శుక్లాభివ్యాహృతం స్మరన్॥ ౧॥ ఋషిరువాచ॥ మాఖిదో రాజపుత్రీత్థమాత్మానం ప్రత్యనిన్దితే। భగవాంస్తేఽక్షరో గర్భమదూరాత్సంప్రపత్స్యతే॥ ౨॥ ధృతవ్రతాఽసి భద్రం తే దమేన నియమేన చ। తపోద్రవిణదానైశ్చ శ్రద్ధయా చేశ్వరం భజ ॥ ౩॥ సత్వయాఽఽరాధితశ్శుక్లో వితన్వన్మామకం యశః। ఛేత్తా తే హృదయగ్రన్థిమౌదర్యో బ్రహ్మభావనః॥ ౪॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ దేవహూత్యపి సన్దేశం గౌరవేణ ప్రజాపతేః। సమ్యక్ శ్రద్ధాయ పురుషం కూటస్థమభజద్గురుమ్॥ ౫॥ తస్యాం బహుతిథే కాలే భగవాన్మధుసూదనః। కార్దమం వీర్యమాపన్నో జజ్ఞేఽగ్నిరివ దారుణి॥ ౬॥

రన్, ఆహ ॥ ౧ ॥ ఉక్తిమేవాహ ఋషిః॥ హేరాజపుత్రి, అనిన్దితే అనవద్యాచారే ఆత్మానం ప్రతి, ఇత్థం, మాఖిదః ఖేదంమాకార్షీః-అక్షరో నిరస్తప్రాకృతగుణో-భగవాన్ అనన్తకల్యాణగుణగణో హరిః - అదూరాత్ ఆశు-తేతవ-గర్భం-ప్రపత్స్యతే ॥ ౨॥ తే తుభ్యం, భద్రం మఙ్గళం, అస్తు, ధృతం వ్రతం భగవదారాధనరూపం వ్రతం యయా-సాసతీ-త్వం, దమేన బాహ్యేన్ద్రియనియమనేన నియమేన అన్తరిన్ద్రియనియమనేన చ పాతివ్రత్యస్యోచితతపసా-ద్రవిణానాం హిరణ్యాదీనాం-దానైశ్చ, శ్రద్ధయా ప్రాప్స్యతే భగవదారాధనే త్వరయా చే-శ్వరం భగవన్తం-భజ ॥ ౩॥ త్వయా, ఆరాధిత-స్స-శుక్లో భగవాన్-మదీయం-యశో-వితన్వన్ విస్తారయన్-ఔదర్యః త్వదుదరేజాతః - బ్రహ్మభావనః తవ బ్రహ్మోపదేష్టా-భూత్వా - తే-హృదయగ్రన్థిం అజ్ఞానం-ఛేత్తా ఛేత్స్యతి ॥ ౪॥ ఏవముక్తా దేవహూతిస్తథాఽకరోదిత్యాహ మైత్రేయః॥ దేవహూతిరపి-ప్రజాపతేః కర్దమస్య-సన్దేశం నిదేశం-గౌరవేణ-సమ్యక్ శ్రద్ధాయ విశ్వస్య - కూటస్థం నిర్వికారం-గురుం అజ్ఞాననివర్తకం-పురుషం పరమపురుషం-అభజత్ ॥ ౫ ॥ బహుతిథే బహుతరే-కాలే-గతే సతి భగవాన్ మధుసూదనః-తస్యాం దేవహూత్యాం కార్దమం కర్దమసమ్బన్ధి-వీర్య-మాపన్నః ప్రాప్తః-దారుణ్యగ్నిరివ-జజ్ఞే-కార్దమవీర్యసంశ్లిష్టజీవవిశేషమావిష్టావతతారేత్యర్థః-అయమావేశావతారో జామదగ్న్యవత్- ఆవేశావతారో నామ జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్యైవ భగవతః జీవద్వారా జ్ఞానశక్త్యాదిగుణవిశేషాన్యతమావిర్భావః తావతైవ తస్మిన్ జీవే స్వస్యాన్యేషాం చేశ్వరత్వాభిమానః ॥ ౬॥ తదా అవతరణసమయే-వ్యోమ్ని-వాదిత్రాణి శఙ్ఖమృదఙ్గదున్దుభ్యాదీని అవాదయన్ అధ్వయన్-దేవా ఇతి శేషః-ఘనాఘనాఇత్యేకంపదం వర్షన్తో మేఘా-అభూవన్నిత్యర్థః-సగన్ధర్వాః కిన్నరాదయః-గాయన్తిస్మ గీతవన్తః - అప్సరసః

ముదాహర్షేణ-నృత్యన్తి స్మ అనృత్యన్ ✽ ॥ ౭ ॥ ✽ ఖేచరైర్దివిజైః-రపవర్జితాః-ముక్తాః-సుమనసః పుష్పాణి-పేతుః పతితవ
న్తః-సర్వాః-దిశః-అమ్భాంసి జలాని-మనాంసి సర్వేషాం చిత్తాని చ-ప్రసేదుః ప్రసన్నాన్యభూవన్ ✽ ॥ ౮ ॥ ✽ సరస్వత్యా ప
రివేష్టితం-కర్దమాశ్రమస్థానం ప్రతి-స్వయమ్భూః-చతురాననో-మరీచ్యాదిభిః ఋషిభిస్సహ- అభ్యాగచ్ఛత్ ✽ ॥ ౯ ॥ ✽ హే
శత్రుహన్ విదుర - అంశేన స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణేన-సత్త్వేన నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానగుణేన-పరం బ్రహ్మైవ-తత్త్వానాం ప్రకృ
తిపురుషేశ్వరాణాం-సంఖ్యానం యాథాత్మ్యకథనం-తేన - విజ్ఞప్త్యై జ్ఞాపనాయ- ప్రకృత్యాదియాథాత్మ్యకథనేన తద్యా
థాత్మ్యం లోకం ప్రతి గ్రాహయితుమిత్యర్థం-జాతమవతీర్ణం-భగవన్తం విద్వాన్ జానన్-స్వరాట్-అజో బ్రహ్మా- భగవదావే
శావతారత్వాద్భగవద్దృష్ట్యా బ్రహ్మణస్స్వరాట్త్వమకర్మవశ్యత్వముక్తమ్ ✽ ॥ ౧౦ ॥ ✽ తస్యావతీర్ణస్య భగవతశ్చికీర్షి
తం విశుద్ధేన మనసా-సభాజయన్ సమ్మానయన్ - అభినన్దయన్నితి యావత్ - అత ఏవ-ప్రహృష్యమాణైః-రసుభిః-ఇన్ద్రియైః-
రానన్దాశ్రుపూర్ణరోమాఞ్చితగద్గదస్వరాదియుక్తనేత్రత్వగ్వాగాదీన్ద్రియైః - రుపలక్షితః-కర్దమం-చ చకారాద్దేవహూ
తిం చ ప్రతీదం వక్ష్యమాణం-అభ్యధాత్ అభ్యభాషత ✽ ॥ ౧౧ ॥ ✽ తత్ర త్వయేతి పఞ్చభిః కర్దమం ప్రత్యాహ॥ హే తాత పుత్ర-
త్వయా-అపచితిః పూజా -నిర్వ్యలీకతః ప్రేమాతిశయేన-మే మహ్యం - కల్పితా విహితా-తర్హి కాఽపచితిస్త్వయా కల్పితేత్య
త్రాహ॥ హే మానద-భవాన్-వాక్యం మద్వచః-మానయన్-జగృహే గృహీతవాన్-ఇతి యత్-తదేవ-మమాపచితిః ✽ ॥ ౧౨ ॥ ✽
త్వద్వాక్యకరణమాత్రేణ కథమపచితిః కల్పితేత్యత్రాహ॥ పితరి పుత్రైః-కార్యా-శుశ్రూషా అపచితిః-రేతావత్యేవ-యద్గు

అవాదయంస్తదా వ్యోమ్ని వాదిత్రాణి ఘనాఘనాః। గాయన్తి స్మ గన్ధర్వా నృత్యన్త్యప్సరసో ముదా॥ ౭॥ పే
తుస్సుమనసో దివ్యాః ఖేచరైరపవర్జితాః । ప్రసేదుశ్చ దిశస్సర్వా అమ్భాంసి చ మనాంసి చ ॥ ౮॥ తత్కర్దమా
శ్రమపదం సరస్వత్యా పరిశ్రితమ్ । స్వయమ్భూస్సాకమృషిభిర్మరీచ్యాదిభిరభ్యగాత్॥ ౯॥ భగవన్తం పరం బ్ర
హ్మ సత్త్వేనాంశేన శత్రుహన్ । తత్త్వసంఖ్యానవిజ్ఞప్త్యై జాతం విద్వానజస్స్వరాట్॥ ౧౦॥ సభాజయన్విశుద్ధే
న చేతసా తచ్చికీర్షితమ్। ప్రహృష్యమాణైరసుభిః కర్దమం చేదమభ్యధాత్ ॥ ౧౧ ॥ బ్రహ్మోవాచ॥ త్వయా మేఽ
పచితిస్తాత కల్పితా నిర్వ్యలీకతః। యన్మే సంజగృహే వాక్యం భవాన్మానద మానయన్ ॥ ౧౨ ॥ ఏతావత్యేవ శు
శ్రూషా కార్యా పితరి పుత్రకైః। బాఢమిత్యనుమన్యేత గౌరవేణ గురోర్వచః ॥ ౧౩ ॥ ఇమా దుహితరస్సత్యస్తవ
వత్స సుమధ్యమాః । సర్గమేతం ప్రభావైస్స్వైర్బృంహయిష్యన్త్యనేకధా॥ ౧౪॥ అతస్త్వమృషిముఖ్యేభ్యో
యథాశీలం యథారుచి । ఆత్మజాః పరిదేహ్యద్య విస్తృణీహి యశో భువి॥ ౧౫॥ వేదాహమాద్యం పురుషమవతీ
ర్ణం స్వమాయయా। భూతానాం శేవధిం దేహం బిభ్రాణం కపిలం మునే ॥ ౧౬ ॥ జ్ఞానవిజ్ఞానయోగేన కర్మణా
ముద్ధరన్ జటాః । హిరణ్యకేశః పద్మాక్షః పద్మముద్రాపదామ్బుజః ॥ ౧౭॥ ఏష మానవి తే గర్భం ప్రవిష్టః కైట
భార్దనః । అవిద్యాసంశయగ్రన్థిం ఛిత్త్వా గాం విచరిష్యతి ॥ ౧౮ ॥ అయం సిద్ధగణాధీశస్సాంఖ్యాచార్యైస్సు

రోః పితుర్వచో వాక్యం-గౌరవేణ-బాఢ-మనుమన్యేత అఙ్గీక్రియేతేతి-ప్రజాస్సృజేతి మయాఽభిహితస్త్వం తథైవాకార్షీః
అతో మదపచితిః కల్పితేతి భావః ✽ ॥ ౧౩ ॥ ✽ హే వత్స సుమధ్యమాః శోభనాఙ్గ్యః -ఇమాః-సత్యః సాధుశీలాః-స్తవ దుహితరః-
స్వైః ప్రభావైః రంశైస్సర్గం - అనేకధా తత్తదపత్యపరమ్పరాభిః-బృంహయిష్యన్తి వర్ధయిష్యన్తి ✽ ॥ ౧౪ ॥ ✽ అత- స్త్వ-
మృషిముఖ్యేభ్యో మరీచ్యాదిభ్యః-ఆత్మజాః దుహితౄః తత్తద్దుహితౄరుచిశీలానతిక్రమేణ-పరిదేహి ప్రయచ్ఛ-అద్య అధునా-
భువి యశః-విస్తృణీహి వితను ✽ ॥ ౧౫ ॥ ✽ తవ పుత్రస్తు సాక్షాదీశ్వర ఇత్యాహ॥ హే మునే-స్వమాయయా ఆత్మీయసఙ్కల్పే
న-అవతీర్ణం-కిమర్థం - భూతానాం-శేవధిం నిధిం-దేహం-బిభ్రాణం-నిధిమివాభీష్టప్రదానాయ దేహం బిభ్రాణం-కపిలం-ఆ
ద్యం జగత్కారణం-పరమపురుషమేవా-హం-వేద జానామి ✽ ॥ ౧౬ ॥ ✽ దేవహూతిం ప్రత్యాహ త్రిభిః॥ హే మానవి మనుపు
త్రి-కైటభార్దనః కైటభారిర్భగవాన్-జ్ఞానవిజ్ఞానయోగేన జీవపరయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగోపదేశేన-కర్మణాం-శుశ్రూష
తాం పుంసాం అనాదిపుణ్యపాపరూపకర్మణాం జటాః మూలాని-ఉద్ధరన్ ఉత్పాటయితుమిత్యర్థః- తే తవ-గర్భం-ప్రవిష్టో
జాత ఇత్యర్థః - కథమ్భూతః-హిరణ్యకేశః హిరణ్యవత్ప్రకాశమానాః కేశాః యస్య సః-పద్మాక్షః పుణ్డరీకాక్షః- పద్మాకారా
ముద్రా రేఖా యస్మిన్-తత్పదామ్బుజం యస్య, స ఏషః అవిద్యా దేహాత్మాభిమానః-సంశయః అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రాత్మాభిమా
నః-ఉభయాత్మకో-యః తద్గ్రన్థిః-హృద్గతమజ్ఞానం-తచ్ఛిత్త్వా నిరస్య-గాం భూమిం విచరిష్యతి ✽ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ✽ అయం త్వ
త్పుత్రస్సిద్ధగణానాం యోగిసమూహానా-మధీశః సంఖ్యా బుద్ధిః- బుద్ధ్యావధారణీయమాత్మతత్త్వం సాంఖ్యం-తత్ప్రతిపా-

దశాంకతన్త్రమపి సాంఖ్యమేవ - తస్యాచార్యాః స్వయమనుష్ఠానేనోపదేష్టారః - తైస్సుసంమతః బహుమతః- లోకే-కపిలఇత్యాఖ్యాం నామధేయం, గన్తా గమిష్యతి- ప్రాప్స్యతీత్యర్థః- తే తవ- కీర్తివర్ధనః ❁ ॥౧౯॥ ❁ ఏవముక్త్వా బ్రహ్మా స్వలోకం యయావిత్యాహ మైత్రేయః। తావితి కర్దమదేవహూతీ ఆశ్వాస్య సాన్త్వయిత్వా- జగత్స్రష్టా, హంసో బ్రహ్మా - కుమారైస్సహేతి శేషః- సహ నారదః నారదసహితశ్చ- హంసేన యానేన వాహనేన త్రిధామ్నః స్వర్గాత్- పరమం ఉపరిస్థితం- సత్యలోకం ప్రతి- యయౌ ❁ ॥౨౦॥ ❁ శతధృతౌ బ్రహ్మణి- గతే సతి- హే క్షత్తః - తేన బ్రహ్మణా- చోదితః ఆదిష్టః- కర్దమః- తతః- స్వదుహితౄః- విశ్వసృజాం విశ్వసృడ్భ్యః- యథోచితం యథానురూపం- ప్రాదాత్ ప్రాయచ్ఛత్ ❁ ॥౨౧॥ ❁ కస్మై కాం ప్రాదాదిత్యత్రాహ ॥ మరీచయ ఇతి ॥ మరీచ్యత్ర్యఙ్గిరఃపులస్త్యపులహక్రతుభృగువసిష్ఠాథర్వభ్యః- యథాక్రమం- కలానసూయాశ్రద్ధాహవిర్భూగతిక్రియాఖ్యాత్యరున్ధతీశాన్త్యాఖ్యాః- దుహితౄః- ప్రాయచ్ఛదిత్యర్థః- తత్ర- యుక్తాం నయ ఆదిభిరితి శేషః- ఇదం సర్వాసామప్యుపలక్షణం- యయా శాన్త్యా- యజ్ఞః క్రతుర్వితన్యతే విస్తార్యతే- బహుయజ్ఞవర్ధనీత్యర్థః- దంపత్యోస్సహాధికారాద్యమేత్యుక్తం- కృతోద్వాహాన్ కృతవివాహాన్- సదారాన్- మరీచ్యాదీన్- సమలాలయత్ వైవాహికవస్త్రాభరణాదిప్రదానేన సంతోషితవాన్ ❁ ॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥ ❁ హే క్షత్తః- తతః- కృతదారాః ప్రతిగృహీతదారాః- తే మరీచ్యాదయ ఋషయః- తం కర్దమం- నిమన్త్ర్య అనుజ్ఞాప్య- నన్దం హర్షమాపన్నాః ప్రాప్తాస్సన్తః- స్వం స్వమాశ్రమస్థానం- ప్రాతిష్ఠన్ ప్రావిశన్ ❁ ॥౨౫॥ ❁ హే భరతర్షభ- సః కర్దమః- త్రీణి యుగాని జ్ఞానశక్త్యాదిగుణయుగ్మాని- యస్య- తం- భగవన్తం- కపిల

సంమతః। లోకే కపిల ఇత్యాఖ్యాం గన్తా తే కీర్తివర్ధనః॥౧౯॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ తావాశ్వాస్య జగత్స్రష్టా కుమారైస్సహ నారదః। హంసో హంసేన యానేన త్రిధామ్నః పరమం యయౌ ॥౨౦॥ గతే శతధృతౌ క్షత్తః కర్దమస్తేన చోదితః। యథోదితం స్వదుహితౄః ప్రాదాద్విశ్వసృజాం తతః ॥౨౧॥ మరీచయే కలాం ప్రాదాదనసూయామథాత్రయే। శ్రద్ధామఙ్గిరసేఽయచ్ఛత్పులస్త్యాయ హవిర్భువమ్॥౨౨॥ పులహాయ గతిం యుక్తాం క్రతవే చ క్రియాం సతీమ్। ఖ్యాతిం చ భృగవేఽయచ్ఛద్వసిష్ఠాయాప్యరున్ధతీమ్ ॥౨౩॥ అథర్వణేఽదదాచ్ఛాన్తిం యయా యజ్ఞో వితన్యతే। విప్రర్షభాన్కృతోద్వాహాన్సదారాన్సమలాలయత్ ॥౨౪॥ తతస్త ఋషయః క్షత్తః కృతదారా నిమన్త్ర్య తమ్। ప్రాతిష్ఠన్నన్దమాపన్నాః స్వం స్వమాశ్రమమణ్డలమ్॥౨౫॥ స చావతీర్ణం త్రియుగమాజ్ఞాయ భరతర్షభ। వివిక్త ఉపసంగమ్య ప్రణమ్య సమభాషత ॥౨౬॥ అహో పాపచ్యమానానాం నిరయే స్వైరమఙ్గళైః। కాలేన భూయసా నూనం ప్రసీదన్తీహ దేవతాః॥౨౭॥ బహుజన్మవిపక్వేన సమ్యగ్యోగసమాధినా। ద్రష్టుం యతన్తే యతయశ్శూన్యాగారేషు యత్పదమ్॥౨౮॥ స ఏవ భగవానద్య హేళనామగణయ్య నః। గృహేషు జాతో గ్రామ్యాణాం యస్స్వానాం పక్షపోషణః॥౨౯॥ స్వీయం వాక్యమృతం కర్తుమవతీర్ణోఽసి మే గృ

రూపేణావతీర్ణ- మాజ్ఞాయ విదిత్వా- వివిక్తే ఏకాన్తే- ఉపసంగమ్య సమీపమేత్య- ప్రణమ్య- సమ్యక్- అభాషత ❁ ॥౨౬॥ ❁ భాషణమేవాహ॥ అహో ఇత్యష్టభిః॥ తావత్సామాన్యేన దేవతాప్రసాదో దుర్లభ ఇత్యాహ॥ స్వైరమఙ్గళైర్దుష్కృతైః - నిరయే సంసారే, పాపచ్యమానానాం భృశం దహ్యమానానాం- భూయసా కాలేన- దేవతాః- ప్రసీదన్తి ప్రసన్నా భవన్తి- నూనం నిశ్చయః- అహో ఆశ్చర్యమ్ ❁ ॥౨౭॥ ❁ వాఙ్మనసాగోచరస్వరూపస్వభావస్త్వం భక్తేషు స్వసౌలభ్యం దర్శయన్నస్మద్భాగ్యవశాన్నయనవిషయతాం గతోఽసీత్యాహ॥ బహ్విత్యాదినా త్రయేణ ॥ బహుభిర్జన్మభిః- ర్విపక్వేన పరిపాకదశామాపన్నేన- బహుజన్మానుష్ఠితకర్మజ్ఞానయోగాభ్యామనుగృహీతేనేత్యర్థః, సమ్యగ్యోగసమాధినా- సమ్యగ్యోగో భగవద్భక్తియోగో యస్మిన్ - తేన- సమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ- యస్య తవ, పదం స్వరూపం - శూన్యాగారేషు రాగాదిరహితేషు హృదయస్థానేషు - ద్రష్టుం సాక్షాత్కర్తుం - యతన్తే - అనేన ప్రాకృతమనసాఽద్యగోచరత్వముక్తమ్ ❁ ॥౨౮॥ ❁ స ఏవ- భగవాన్ భవాన్ - హేళనాం - కథమహం నిస్సమాభ్యధికో గ్రామ్యాణాం గృహేషు నిరయప్రాయేషు జాయ యేత్యవజ్ఞామపి అగణయ్య గ్రామ్యాణాం- నః అస్మాకం- గృహేషు జాతః అవతీర్ణః- భక్తసులభస్య భవతస్తదిదముచితమేవేత్యాహ॥ యస్త్వం, స్వానాం స్వభక్తానాం- పక్షం పోషయతి తథా సః. అనేన భక్తసౌలభ్యముక్తమ్ ❁ ॥౨౯॥ ❁ స్వీయం వాక్యం ‹‹అహం చ స్వాంశకలయా›› ఇతి వాక్యం, ఋతం సత్యం, కర్తుం- మమ గృహే, అవతీర్ణోఽసి, ఇదం సంకల్పితకరణం, మస్మద్భాగ్యమేవేతి భావః, అవతారప్రయోజనమాహ ॥ జ్ఞానం జ్ఞాయతేఽనేనేతి జ్ఞానసాధనం, సాంఖ్యం తన్త్రం, తచ్చికీర్షుః కర్తుమిచ్ఛుః, భక్తానాం, మానం బహుమానం- వర్ధయతీతి తథా సన్, అవతీర్ణోఽసి- సాధూన్ పరిత్రాతుం లోకోజ్జీవయిషయా సాంఖ్యతే

న్త్రం చకర్తుమవతీర్ణ ఇత్యర్థః ॥౩౦॥ పునర్భక్తానుగ్రాహకత్వమేవాహ ॥ తాన్యేవేతి ॥ అరూపిణః కర్మాయత్తదేవమను ష్యాదిరూపరహితస్య-తవ-యానియాని-చతుర్ముఖాదీని రూపాణి-స్వజనానాం స్వభక్తానాం- రోచన్తే, తాన్యేవ రూపాణి, తే తవాపి - అభిరూపాణి, అభిమతాని, రూపాణి స్వజనానుగ్రహీతుమేవ తద్రుచ్యనుసారేణ దివ్యాని రూపాణి బిభర్షీత్య ర్థః ॥౩౧॥ ఏవం సౌలభ్యాదిగుణవిశిష్టత్వేన ప్రస్తుత్య పునశ్శరణవ్రజ్యోపయుక్తకల్యాణగుణాన్తరవిశిష్టత్వేన ప్రస్తు వన్ శరణం వ్రజతి ద్వాభ్యామ్ ॥ సూరిభిస్సూరిభిః -తత్త్వబుభుత్సయా స్వాపగతాధిక ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథాత్మ్యం బో ద్ధుమిచ్ఛయా, సదా, అభివాదనయోగ్యం పాదపీఠం యస్య- తం, ఐశ్వర్యాదిభిః-పూర్ణం, తత్రావబోధః జ్ఞానం, శ్రీస్తేజః, ఏ వంభూతం-త్వాం-ప్రపద్యే శరణం వ్రజామి ॥౩౨॥ పరం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం- ప్రధానం ప్రకృతిశరీరకం పురుషం జీవశరీరకం-కాలం కాలశరీరకం- అనేన కారణావస్థప్రకృతిపురుషకాలశరీరకత్వముక్తం - అథ కార్యావస్థతచ్ఛరీరకత్వ ముచ్యతే, మహాన్తం మహచ్ఛరీరకం - త్రివృతం త్రయాణాం సత్త్వరజస్తమసాం-వృత్ వర్తనం యస్మిన్-కార్యావస్థే జీవే-త చ్ఛరీరకమిత్యర్థః-శరీరవాచకశబ్దశ్శరీరిపర్యన్తమభిధత్త ఇత్యతోఽప్రపత్తిః పూర్వమేవాసకృదుక్తా అనేన కార్యావస్థకార ణావస్థచిదచిదన్తరాత్మత్వకథనేన కారణత్వముక్తం, తదుపయుక్తసర్వజ్ఞత్వాదిగుణయోగమాహ ॥ కవిం సర్వజ్ఞం- స్వ చ్ఛన్దశక్తిం స్వాయత్తసర్వశక్తిత్వాదియుక్తం - పాలకత్వమాహ-లోకపాలం లోకపం-చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చం పాల యతీతి తం, సంహర్తృత్వముచ్యతే-ఆత్మానుభూత్యాఽనుగతప్రపఞ్చమితి ॥ ఆత్మనః స్వస్య - అనుభూత్యా సంహారాద్యుప యుక్తజ్ఞానశక్త్యా, అనుగతః స్వస్మిన్ లీనః-ప్రపఞ్చో యస్య తం, ఆత్మానుభూత్యేతి పూర్వత్రాప్యన్వేతి-కాకాక్షిన్యాయాత్- తతశ్చ జగత్పాలనోపయుక్తస్వకీయజ్ఞానశక్త్యా లోకపాలకమిత్యర్థః, ఏవంవిధం-కపిలం త్వాం, ప్రపద్యే ॥౩౩॥ ఏవం భగవన్తం ప్రస్తుత్య స్వాభిప్రేతమావేదయతి ॥ ఆస్మేతి ॥ ప్రజానామధిపతిం-త్వా, మహ-మాభిపృచ్ఛే స్మ - ఈషదభిపృచ్ఛా మి స్మేత్యర్థః-కింతదిత్యత్రాహ-త్వయా-ప్రజారూపేణ త్వయా- అవతీర్ణర్ణః అవతారితఋణత్రయః, ఆప్తః అనుభూతః కా

హి । చికీర్షుర్భగవాన్ జ్ఞానం భక్తానాం మానవర్ధనః ॥౩౦॥ తాన్యేవ తేఽభిరూపాణి రూపాణి భగవంస్తవ ।
యాని యాని చ రోచన్తే స్వజనానామరూపిణః ॥౩౧॥ త్వాం సూరిభిస్తత్త్వబుభుత్సయాఽద్ధా సదాఽభివాదా
ర్హణపాదపీఠమ్ । ఐశ్వర్యవైరాగ్యయశోఽవబోధవీర్యశ్రియా పూర్తమహం ప్రపద్యే ॥౩౨॥ పరం ప్రధానం పు
రుషం మహాన్తం కాలం కవిం త్రివృతం లోకపాలమ్ । ఆత్మానుభూత్యాఽనుగతప్రపఞ్చం స్వచ్ఛన్దశక్తిం క
పిలం ప్రపద్యే ॥౩౩॥ ఆస్మాభిపృచ్ఛేఽద్య పతిం ప్రజానాం త్వయాఽవతీర్ణర్ణ ఉతాప్తకామః । పరివ్రజాం పదవీ
మాస్థితోఽహం చరిష్యే త్వాం హృది యుఞ్జన్ విశోకః ॥౩౪॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ మయా ప్రోక్తం హి లోకస్య ప్ర

మస్స్వాం పారికో భోగో యేన-సోఽహం, ఇదానీం-త్వామేవ-హృది యుఞ్జన్ ధ్యాయన్ -అత ఏవ-విగతశోకః, తాపత్రయజని తదుఃఖం యస్య సః-వీతశోకమితి సాహాన్తరం-తదాత్మానమిత్యస్యాపి విశేషణం, తచ్చ - అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకోపలక్ష ణం, హృదీత్యనేన-దహరవిద్యాప్రత్యభిజ్ఞానాత్-పరివ్రజాం తుర్యాశ్రమిణాం-పదవీం మార్గం, సన్న్యాసధర్మ- మాశ్రితః, చరి ష్యే సంచరిష్యామి ॥౩౪॥ ఏవముక్తో భగవాన్ కపిలః స్వచికీర్షితసాంఖ్యశాస్త్రస్య ప్రామాణ్యం తావన్నిదర్శనేన ప్రదర్శ యన్నవతారప్రయోజనం చ కథయన్నభిప్రేతార్థప్రతిపత్తిరమాదిశతి షడ్భిః ॥ మయేతి ॥ సత్యలౌకికే-సత్యం పుణ్యం- ఋతపర్యా యత్వాత్-ఋతంచ పుణ్యమేవ-అపుణ్యస్య కర్మణ 'ఏవమన్వ్రతాదాత్మానం జుగుప్సే' దిత్యుక్తేః 'ఋతం పిబన్తౌ సుకృతస్య లో కే' ఇతి చోక్తేః, తచ్చ పుణ్యం-కర్మోపాసనం చేతి ద్వివిధమత్ర వివక్షితం కథం కర్మవాచి పుణ్యశబ్దేనోపాసనమభిధీయత ఇతి న శ ఙ్క్యం-ఉపాసనస్యాపి-మనోవ్యాపారరూపత్వేన తేనాభిధానసంభవాత్ అత ఏవ హి 'వాచికైః పక్షిమృగతాం మానసై రన్త్యజాతితామ్ । శరీరజైః కర్మదోషైర్యాతి స్థావరతాం నర' ఇతి, మానసవ్యాపారస్యాపి- కర్మదోషైరిత్యనేన - క్రియా రూపత్వమవగతం, భగవదనుగ్రహవిశేషస్యైవ పుణ్యస్వరూపత్వేనోపాసనస్యాపి తదనుగ్రహహేతుత్వేన తదభిధానస్య న్యాయ్యత్వాచ్చ-లోక్యత ఇతి లోకః ఫలం, తత్సాధనం లౌకికం-తచ్చ-స్వర్గాపవర్గసాధ్యభేదేన కర్మోపాసన[illegible]-త స్మిన్ విషయే, యన్మయా ప్రోక్తం-సాఙ్ఖ్యం-తత్ప్రమాణమేవేత్యర్థః-వక్ష్యమాణే హి సాఙ్ఖ్యే-భగవద్భక్తియోగనిష్ఠానామ ర్చిరాదిగత్యా భగవత్ప్రాప్తిః 'నివృత్తిధర్మనిరతా' ఇత్యారభ్య 'సూర్యద్వారేణ తే యాన్తి' ఇత్యనేన, 'అథ యో గృహమే ధీయాన్ ధర్మా' నిత్యారభ్య 'గత్వా చాన్ద్రమసం లోకం సోమపాః పునరేష్యతి' ఇతి స్వర్గాసక్తమనసాం తత్సాధనానుష్ఠానేన పిత్ర్యయాణగత్యా తద్భోగానుభవశ్చ వక్ష్యతే, యద్వా-'సత్యం బ్రహ్మ' 'సత్యం జ్ఞానమనన్త' మితి శ్రుతేః, లోక్యతే సాక్షాత్క్రి యత ఇతి లోకః ఫలం-తత్సాధనం లౌకికం, సత్యం చ లౌకికం చేతి సమాహారద్వన్ద్వః-తస్మిన్-బ్రహ్మస్వరూపతదనుభవరూపఫ

లకతత్సాధనాదివిషయఇత్యర్థః-తత్ర,యత్,త్వయాప్రోక్తంసాఙ్ఖ్యం-తత్ప్రమాణమేవహీత్యర్థః॥ఏతన్నిదర్శయతి॥ హేము
నే అథఅతఏవ,తుభ్యం,మహం,యత్ ,,అహంచస్వాంశకలయాత్వద్వీర్యేణ,,త్యవోచం-త,ద్వృతంసత్యం,కర్తుమితి శేషః,అ
తోవితథవాచీబుతశబ్ద ఔచిత్యాత్,బుతంయథాతథా,మయా-అజనిఅవాతారి॥ ❀ ॥ ౩౫॥ ❀ అవతారప్రయోజనమాహ॥
ఏతవితి॥దురాశయాత్ దుష్టఆశయోఽన్తఃకరణంయస్మిన్,తస్మా-దాత్మత్వేనానుసంహితాద్దేహాన్ముముక్షూణాంమోక్తుమి
చ్ఛతాం,సంసృతిమనిచ్ఛతామిత్యర్థః-తేషా-మాత్మదర్శనేప్రకృతివివిక్తజీవాత్మ పరమాత్మ యాథాత్మ్యవిజ్ఞానే-సంమతా
యఅభిమతాయ-ఉపయుక్తాయేతియావత్ - తత్త్వానాంప్రకృతపురుషేశ్వరయాథాత్మ్యరూపతత్త్వానాం - ప్రసఙ్ఖ్యా
నాయప్రకదనాయవివేచనాయా- స్మిన్లోకే - ఏత - న్మమజన్మా-భూదిత్యర్థః ❀ ॥ ౩౬॥ ❀ ననుపూర్వమేవావిచ్ఛిన్న
తత్త్వచ్ఛోత్రృవక్తృపరంపరాభిస్త్వయోక్త ఆత్మపథోఽవికల ఏవావతిష్ఠతే- కిమిదానీంత్వదవతారసాధ్యమిత్యాహ॥
ఏషఇతి॥ఏష- ఆత్మపథః - ఆత్మమార్గః - ఆత్మతత్త్వమితియావత్ - సః - అవ్యక్తస్సూక్ష్మః - పరమదుర్జ్ఞేయః - అతఏ
వ - మయా - పూర్వ - ముపదిష్టోపి - భూయసాకాలేనబహుకాలవిలమ్బేన - నష్టః పరిభ్రష్టః-తమేవాత్మపథం - ప్రవ
ర్తయితుం-మమే-మందేహంధృతమితి - విద్ధి జానీహి ❀ ॥ ౩౭॥ ❀ ఏవమవతారప్రయోజనమభిధాయతమాదిశతి॥గచ్ఛేతి॥
మయా-ఆపృష్ట ఆదిష్టః - కామంయథేచ్ఛం - గచ్ఛయాహి - మయి సంన్యస్తేనసమర్పితేన - కర్మణాఅనభిసంహితఫలేన
మదారాధనైకవేషేణానుష్ఠితేనకర్మణా- సుదుర్జయముపాయాన్తరైర్జేతుమశక్యం-మృత్యుంజ్ఞానోత్పత్తివిరోధిపుణ్యా
పాపరూపంప్రాచీనంకర్మ-జిత్వాఅపోహ్య- అమృతత్వాయమత్ప్రాప్తిరూపామృతత్వవిరోధిప్రాచీనకర్మనిరసనాయే
తిభావః-మాం-భజ-అత్రేదం-వేదితవ్యం-మే -అనాదిపుణ్య పాపరూపంకర్మ - కించి-న్మోక్షోపాయభూతభగవదుపాసనో
త్పత్తివిరోధికించిచ్చకర్మోపాయభగవత్ప్రాప్తివిరోధి - తత్రోపాయవిరోధినఃకర్మణోఽనభిసంహితఫలకర్మణానివృత్తిః

మాణంసత్యలౌకికే । అథాజనిమయాతుభ్యంయదవోచమృతంమునే॥ ౩౫॥ఏతన్మేజన్మలోకేఽస్మిన్ముముక్షూ
ణాందురాశయాత్ । ప్రసఙ్ఖ్యానాయతత్త్వానాంసమ్మతాయాత్మదర్శనే ॥ ౩౬॥ ఏషఆత్మపథోఽవ్యక్తోన
ష్టఃకాలేనభూయసా। తంప్రవర్తయితుందేహమిమంవిద్ధిమయాధృతమ్॥ ౩౭॥గచ్ఛకామంమయాఽఽపృష్టో
మయిసన్న్యస్తకర్మణా । జిత్వాసుదుర్జయంమృత్యుమమృతత్వాయమాంభజ ॥ ౩౮ ॥ మామాత్మానంస్వయం
జ్యోతిస్సర్వభూతగుహాశయమ్ । ఆత్మన్యేవాత్మనావీక్ష్య విశోకోఽభయమృచ్ఛతి॥ ౩౯॥మాత్రఆధ్యాత్మి
కీంవిద్యాంశమనీంసర్వకర్మణామ్ । వితరిష్యేయయాచాసౌభయంచాతితరిష్యతి ॥ ౪౦॥ శ్రీమైత్రేయఉవాచ॥
ఏవంసముదితస్తేనకపిలేనప్రజాపతిః । ప్రదక్షిణీకృత్యసుతంవనమేవజగామహ॥ ౪౧॥వ్రతంసఆస్థితోమౌన

,,ధర్మేణపాపమపనుదతి,అవిద్యయామృత్యుంతీర్త్వావిద్యయాఽమృతమశ్నుతే-కషాయేకర్మభిఃపక్వేతతోజ్ఞానంప్రవర్త
తే,, ఇత్యాభిఃశ్రుతిభిరుక్తా-అతో-విద్యయాఅనభిసంహితఫలకర్మణా-మృత్యుముపాయోత్పత్తిప్రతిబన్ధకకర్మ - తీర్త్వాఅ
పోహ్య,విద్యయాజ్ఞానేన-అమృతత్వమశ్నుతేప్రాప్నోతీతిశ్రుత్యర్థః-తథాచస్మృతిః,,ఇయాజసోపిసుబహూన్యజ్ఞాన్జ్ఞా
నవ్యపాశ్రయః। బ్రహ్మవిద్యామధిష్ఠాయతర్తుంమృత్యుమవిద్యయే,, తి ఉపేయవిరోధినస్తుకర్మణః-భగవదుపాసనాంశభ
క్త్యాద్యపరపర్యాయజ్ఞానేనైవనివృత్తిః,,తమేవవిదిత్వాఽతిమృత్యుమేతినాన్యఃపన్థాః,ఏవమేవంవిదిపాపంకర్మనశ్లిష్యతే
క్షీయన్తేచాస్యకర్మాణితస్మిన్దృష్టేపరావరే।నిచాయ్యతంమృత్యుముఖాత్ప్రముచ్యతే।జ్ఞాత్వాదేవంము-చ్యతేసర్వపాపైః,
జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణిభస్మసాత్కురుతేతథా ,, ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిశతసిద్ధా-తదేత-దభిప్రేత్యమయిసన్న్యస్తకర్మణేత్యా
దినోచ్యతఇతిసంక్షేపః ❀ ॥ ౩౮॥ ❀ తేనమద్భజనేన-మా-మాత్మన్యేవస్వాత్మన్యేవ-ఆత్మనామనసా - అన్వీక్ష్యసాక్షాత్కు
ర్వన్-విశోకఃవిగతశ్శోకశ్శోకహేతుమత్ప్రాప్తివిరోధిప్రాచీనంకర్మ- యస్యసః - అభయంనవిద్యతేభయంయస్మాత్తం-
మా-మృచ్ఛసిప్రాప్స్యసి-కథంభూతం-మాం , ఆత్మానం-జీవాన్తరాత్మానం,స్వయంప్రకాశం , సర్వభూతానాం, గుహా
యాంహృదయకుహరేశయానమ్ ❀ ॥ ౩౯॥ ❀ మయిగతేసతికింభవాన్కరిష్యతీత్యత్రాహ॥మాత్రఇతి॥ అసౌ-మమమాతా-
యయాచ-బ్రహ్మవిద్యయా,మదుపదిష్టయాభయంమృత్యుం అతితరిష్యతి-తా-మాధ్యాత్మికీం,సర్వకర్మశమనీంపూర్వోత్త
రాఘవినాశనీం-విద్యాం-మాత్రేపితరిష్యేఉపదేక్ష్యామిత్యర్థః ❀ ॥ ౪౦॥ ❀ ఏవంకపిలేనోక్తఃకర్దమస్తదుక్తమేవాకరోది
త్యాహమైత్రేయః॥ఏవమితి॥ తేనకపిలేన,సముదితస్సమ్యగుక్తః,ప్రజాపతిఃకర్దమః-తంకపిలం,ప్రదక్షిణీకృత్యప్రక్రమ్య-ప్రీ
తస్సుష్టా-వనంప్రత్యేవజగామ-హ-అనేనసర్వసమృత్సమృద్ధస్వగృహత్యాగోవిస్మయతే ❀ ॥ ౪౧॥ ❀ సఃకర్దమః-మౌనంవ్ర
త-మాస్థితః-ఆశ్రితః-ఆత్మాపరమాత్మైవ,ఏకం-శరణముపాయోరక్షకశ్చ-యస్యసః-మునిఃశుభాశ్రయసంశీలనపరః- నిస్స

గ్నిః ఇష్టిక్రియార్థేష్వాసక్తిరహితః, సంసారిజనసఙ్గరహితో వా అనగ్నిః త్యక్తగృహాశ్రమత్వాదాహవనీయాద్యగ్నిరహితః-అనికేతనః నియతావసథరహితః, క్షోణీం భూమిం-వ్యచరత్ ॥ ౪౨ ॥ యత్సదసతః చిదచితోః, పరం విలక్షణం, తస్మిన్ బ్రహ్మణి-గుణావభాసే గుణైరవభాసో యస్యేతి బహువ్రీహిః, మఙ్గళగుణావభాసితే విగుణే హేయగుణరహితే- మనో-యుఞ్జానః ఏకాగ్రీకుర్వన్-నిరహంకృతిర్దేహాత్మాభిమానరహితః, నిర్మమః దేహాపత్యకళత్రాదిషు స్వీయత్వబుద్ధిరహితః-నిర్ద్వన్ద్వః శీతోష్ణాదిదేహధర్మైరనాకులః, సమదృక్ "విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని," ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా సమదర్శనః-స్వదృక్ ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మదర్శీ - ప్రత్యక్ప్రశాన్తధీః ప్రత్యగాత్మని బ్రహ్మాత్మకే జీవాత్మని ప్రశాన్తా ధీర్యస్య సః-బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మానుభవతః-నిస్తరఙ్గితోదధిరివ స్వయమప్యశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్య్వాఖ్యోర్మిషట్కరహితః-సర్వజ్ఞే-ప్రతిచః జీవస్య - ఆత్మని అన్తః ప్రవిశ్య నియన్తరి షాడ్గుణ్యపూర్ణే-సర్వభూతధారకే, పరమపురుషే, పరేణ ధ్రువానుస్మృతిత్వప్రత్యక్షతాపన్న నిరతిశయప్రీతిరూపత్వాదిదశామాపన్నేన భక్తియోగేన-లబ్ధాత్మా లబ్ధమతిః-ధార్యేషు సర్వభూతేష్వ- వస్థితం, భగవన్తమాత్మానం-ధారకే పరమాత్మని-భగవతి-భూతాని-ధార్యాణి-అపశ్యత్-పూర్వోత్తరాభ్యాం భగవతో వ్యాప్తధారకత్వం చోచ్యతే ॥ ౪౩ ॥౪౪॥౪౫॥౪౬॥ ఇచ్ఛాద్వేషాదిప్రాకృతగుణరహితేన, సర్వత్ర భూతేషు-సమచేతసా- తత్తత్కర్మాయత్తదేవత్వమనుష్యత్వాదివైచిత్ర్యాదరేణ ప్రకృతిపరిణామరూపాన్ దేహాన్, ప్రతిశరీరం జీవానాం భేదేఽపి సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా ఏకరూపాన్ జీవాన్, తత్తత్కర్మానుసారేణ నియన్తృత్వభేదేఽప్యన్తర్యామిత్వే నిరస్తసమస్తదోషత్వానన్తకల్యాణగుణాకరత్వేన చైకరూపమీశ్వరం చ-పశ్యతా-యుచ్ఛిన్తే

మాత్మైకశరణో మునిః। నిస్సఙ్గో వ్యచరత్ క్షోణీమనగ్నిరనికేతనః ॥ ౪౨ ॥ మనో బ్రహ్మణి యుఞ్జానో యత్తత్సదసతః పరమ్ । గుణావభాసే విగుణ ఏకభక్త్యాఽనుభావితే ॥ ౪౩ ॥ నిరహంకృతిర్నిర్మమశ్చ నిర్ద్వన్ద్వః సమదృక్ స్వదృక్ । ప్రత్యక్ప్రశాన్తధీర్ధీరః ప్రశాన్తోర్మిరివోదధిః ॥ ౪౪ ॥ వాసుదేవే భగవతి సర్వజ్ఞే ప్రత్యగాత్మని । పరేణ భక్తిభావేన లబ్ధాత్మా ముక్తబన్ధనః ॥ ౪౫ ॥ ఆత్మానం సర్వభూతేషు భగవన్తమవస్థితమ్ । అపశ్యత్సర్వభూతాని భగవత్యపి చాత్మని ॥ ౪౬ ॥ ఇచ్ఛాద్వేషవిహీనేన సర్వత్ర సమచేతసా । భగవద్భక్తియోగేన ప్రాప్తా భాగవతీ గతిః ॥ ౪౭ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే చతుర్వింశోఽధ్యాయః

కపిలదేవహూతిసంవాదారమ్భఘట్టః

శ్రీశౌనక ఉవాచ ॥ కపిలస్తత్త్వసంఖ్యాతా భగవానాత్మమాయయా । జాతః స్వయమజః సాక్షాదాత్మప్ర

త-స్సమచేతః- తే-న-భగవద్భక్తియోగేనచ, భాగవతీగతిః-ముక్తిః, ప్రాప్తా లబ్ధా, పారాన్తరే స ఏవ-తాం భాగవతీం గతిం-ప్రాప్తః ॥ ౪౭ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే చతుర్వింశోఽధ్యాయః

ఏవమాకర్ణితమనుతదపత్యచరిత్రః శౌనకః-కపిలోక్తసాంఖ్యశుశ్రూషు-రుక్తానువాదపూర్వకం పృచ్ఛతి త్రిభిః-కపిల ఇత్యాదినా॥ నను, శారీరకమీమాంసాయాం "ఈక్షతేర్నాశబ్దం-రచనానుపపత్తేశ్చ నానుమానం-విప్రతిషేధాచ్చాసమఞ్జస," మిత్యాదిష్వ-బ్రహ్మాత్మకప్రధానోపాదానకారణత్వసృష్ట్యనుపపత్తిపరస్పరవిరుద్ధార్థత్వాదిభిర్దూషితం సాంఖ్యం కేవలబ్రహ్మస్వరూపరూపగుణవిభూతితదుపాసనతద్విరోధితత్ప్రాప్త్యాదిప్రతిపాదకవేదాన్తార్థోపబృంహణే, పరేఽస్మిన్ స్వకర్తృకే-పురాణే, కథం భగవతా బాదరాయణేన నివేశితం, ఉచ్యతే-దూషితాంశపరిహారేణ, తదుక్తవైదికపరిగృహీతసత్కార్యవాదాంశపరిగ్రహేణ చ, కాపిలమపి మతం శిక్షయితుం - తదేవ మతం సమీచీనన్యాయోపపన్నం కర్తుం చ-తదుక్తజ్ఞానయోగస్య భగవద్భక్తియోగాఙ్గత్వకథనాయాత్ర నివేశితం -అతఏవ -శారీరకవిరుద్ధాః కపిలోక్తా అత్ర న నివేశితాః, కథం పునర్భగవదవతారరూపేణ కపిలేన వైదికాపరిగృహీతా బ్రహ్మాత్మకప్రధానకారణత్వాదివాదాః పరిగృహీతా ఇతి చేత్, తస్య విశిష్టభవచ్ఛక్తిత్వేఽపి స్వస్య క్షేత్రజ్ఞత్వేన స్వాజ్ఞానమూలత్వాద్వేదవిరుద్ధార్థపరిగ్రహస్య యథా హిరణ్యగర్భస్య భగవదవతారత్వేఽపి క్షేత్రజ్ఞస్వాజ్ఞానమూలా యోగస్మృతిస్తేన రచితా- తథేదమపీతి జ్ఞేయం, అజః కర్మాయత్తజన్మరహితః భగవాన్-ఆత్మమాయయా స్వసంకల్పేన సృష్టా-మాత్మప్రజ్ఞప్తయే ఆత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యవిశదీకరణాయ, తత్త్వసంఖ్యా

౪౭॥ శ్లో॥ పా॥ ప్రాప్తో భాగవతీం గతిమ్.

తాత్త్వత్రయప్రకథకః-కపిలః-జాతః-అవతీర్ణః ❁॥౧॥ ❁ పుంసాం వర్ష్మణః శ్రేష్ఠస్య-సర్వయోగినాం-వరిష్ఠః వరిష్ఠస్య అస్య కపిలస్య-విశ్రుతాః కీర్త్యాం-కీర్తిశ్రవణ ఇత్యర్థః-శ్రుతో దేవః కపిలో యేన-తస్య-మమ-సవః -ఇన్ద్రియాణి-భూరిభృశం న తృప్యన్తి ❁॥౨॥ ❁ స్వచ్ఛన్దాత్మా స్వేచ్ఛోపాత్తశరీరో భగవాన్ కపిల-ఆత్మమాయయా ఆత్మీయసఙ్కల్పేన-యద్యచ్చరితం-విధత్తే కరోతి-అకరోదిత్యర్థః-తాని కీర్తనీయాని చరితాని-శ్రద్దధానస్య శుశ్రూషాత్వరాన్వితస్య-మే మహ్యం-కీర్తయ ❁॥౩॥ ❁ ఏవమాపృష్టస్సూతో విదురేణైవ మైత్రేయః పృష్టో మైత్రేయ ఉక్తవానిత్యాహ ॥ ద్వైపాయనసఖః ద్వైపాయనస్య సఖా-భగవాన్ మైత్రేయః-ఏవం-ఆన్వీక్షిక్యాం తత్త్వనిరూపణే ప్రచోదితః ప్రవర్తితః విదురం-ప్రాహ ఉవాచ ❁ ॥౪॥ ❁ ఉక్తిమేవాహ పితరీత్యాదినా ॥ పితరి కర్దమే అరణ్యం ప్రతి-ప్రస్థితే గతే సతి-భగవాన్ కపిలః-మాతుర్దేవహూత్యాః-ప్రియం కర్తుమిచ్ఛయా తస్మిన్నేవ బిన్దుసరస్తీరే-అవాత్సీత్-ఉషితవాన్ ❁॥౫॥ ❁ ఆసీనముపవిష్టం-తత్త్వమార్గస్యాగ్రం పారం పశ్యతీతి తం-స్వసుతం తం కర్దమం-దేవహూతిః-ధాతుః-వచః ,, ఏష మానవి తే గర్భం ప్రవిష్టః కైటభార్దనః । అవిద్యాసంశయగ్రన్థిం ఛిత్త్వా గాం విచరిష్యతి,, ఇతి బ్రహ్మవాక్యం ,, ఛేత్తా తే హృదయగ్రన్థిమౌదర్యో బ్రహ్మభావన,, ఇతి కర్దమవాక్యం వా-సంస్మరతీ ఆహ ❁॥౬॥ ❁ తదేవాహ ॥ హే భూమన్-అసతాం ప్రకృతిపరిణామరూపాణాం-ఇన్ద్రియాణాం తర్పణాత్-నితరాం భృశం-నిర్విణ్ణా ఖిన్నాఽస్మి-ఇన్ద్రియతర్పణాన్మోదనైవ భవితవ్యం- కదంసి క్వేదముదితమిత్యత్రాహ ॥ హే ప్రభో-సంభావ్యమానేన

జ్ఞప్తమేనృణామ్॥౧॥ నహ్యస్య వర్ష్మణః పుంసాం వరిష్ఠస్సర్వయోగినామ్ । విశ్రుతౌ శ్రుతదేవస్య భూరితృప్యన్తి మేఽసవః॥౨॥ యద్యద్విధత్తే భగవాన్ స్వచ్ఛన్దాత్మాఽఽత్మమాయయా । తాని మే శ్రద్దధానస్య కీర్తనీయాని కీర్తయ॥౩॥ శ్రీసూత ఉవాచ॥ ద్వైపాయనసఖస్త్వేవం మైత్రేయో భగవాంస్తదా । ప్రాహేదం విదురం ప్రీత ఆన్వీక్షిక్యాం ప్రచోదితః॥౪॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ పితరి ప్రస్థితేఽరణ్యం మాతుః ప్రియచికీర్షయా । తస్మిన్బిన్దుసరేఽవాత్సీద్భగవాన్కపిలః కిల ॥ ౫ ॥ తమాసీనమకర్మాణం తత్త్వమార్గాగ్రదర్శినమ్ । స్వసుతం దేవహూత్యాహ ధాతుస్సంస్మరతీ వచః॥ దేవహూతిరువాచ॥ నిర్విణ్ణా నితరాం భూమన్నసదిన్ద్రియతర్పణాత్ । యేన సంభావ్యమానేన ప్రవిష్టాఽన్ధం తమః ప్రభో॥౬॥ తస్య త్వం తమసోఽన్ధస్య దుష్పారస్యాద్య పారగః । సచ్చక్షుర్జన్మనామన్తే లబ్ధం మే త్వదనుగ్రహాత్ ॥౭॥ య ఆద్యో భగవాన్ పుంసామీశ్వరో వై భవాన్ కిల । లోకస్య తమసాన్ధస్య చక్షుస్సూర్య ఇవోదితః॥౮॥ అథ మే దేవ సమ్మోహమపాక్రష్టుం త్వమర్హసి । యోఽవగ్రహోఽహంమమేతీత్యేతస్మిన్యోజితస్త్వయా॥౧౦॥ తం త్వాం గతాహం శరణం శరణ్యం స్వభృత్యసంసారతరోః కుఠారమ్ । జిజ్ఞాసయాఽహం ప్రకృతేః పూరుషస్య నమామి సద్ధర్మవిదాం వరిష్ఠమ్॥౧౧॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇతి స్వమాతుర్నిరవద్యమీప్సితం నిశమ్య పుంసామపవర్గవర్ధనమ్ । ధియాఽభినన్ద్యాత్మవతాం సతాం గతిర్బభాష ఈషత్స్మితశోభితాననః॥౧౨॥ శ్రీభగవానువాచ॥ యోగ ఆధ్యాత్మికః పుంసాం మతో నిశ్శ్రేయసాయ మే । అత్యన్తోపరతిర్యత్ర దుఃఖస్య

సంపాద్యమానేన యేనేన్ద్రియతర్పణేన-అన్ధం అన్ధయతీత్యన్ధం -తమః-అజ్ఞానం-ప్రవిష్టాఽస్మి ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ దుష్పారస్య అపారస్య- తస్యాన్ధస్య తమసః-పారఙ్గమయతీతి పారగః త్వమేవ-శ్రేష్ఠం - చక్షుః మే మయా-జన్మనామన్తే బహుజన్మాన్తే త్వత్ప్రసాదాల్లబ్ధమ్ ❁॥౮॥ ❁ తదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ య ఇతి ॥ పుంసాం జీవానాం, ఈశ్వరో నియన్తా, ఆద్యో జగత్కారణభూతో, యో, భగవాన్, స ఏవ, భవాన్, తమసా, అన్ధస్య, లోకస్య, చక్షుః చక్షురధిష్ఠాతా, సూర్య ఇవోదితః, యద్వా, సూర్య ఇవేత్యేతస్యోత్తరత్రాన్వయః, స్తనాం చ ఉరూపఉదితస్సూర్య ఇవ, మేమమ, సంమోహం, అపాక్రష్టుం అపనేతుం, హే దేవ, త్వం, అర్హసి, కోఽసౌ సంమోహం, యోఽపాక్రష్టవ్య ఇత్యత్రాహ ॥ ఏతస్మిన్ దేహే, అహంమమేతి, ద్వైవంరూపో, యోఽవగ్రహోఽభిమాన, స్త్వయైవ యోజిత, స్స ఏవేత్యర్థః, త్వత్సఙ్కల్పాదేవోత్పన్నో మోహస్త్వయైవ నివర్త్యం, యో బన్ధకస్స ఏవ మోచక ఇతి న్యాయాదితి భావః ❁॥౯॥౧౦॥ ❁ తముక్తవిధం, స్వభక్తానాం సంసార ఏవ తరుస్తస్య కుఠారం, కర్తురేవ సాధకత్వం వివక్షితం, సద్ధర్మవిదాం నివృత్తిధర్మవిదాం, వరిష్ఠం శ్రేష్ఠం, శరణ్యం శరణార్హం, త్వాం, అహం, ప్రకృతేః పురుషస్య జీవస్య, ఇదం పరమాత్మనోఽప్యుపలక్షణం, జిజ్ఞాసయా జ్ఞాతుమిచ్ఛయా, శరణం గతాస్మి, నమామి ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ ఏవముక్తః కపిలస్తామాబభాష ఇత్యాహ మైత్రేయః ॥ పుంసాం, అపవర్గవర్ధనం మోక్షరుచికరం, నిర్దుష్టం, మాతురభిప్రేతం, ఏవం, నిశమ్య శ్రుత్వా, ధియా మనసాఽభినన్ద్య ఆత్మవతాం నిగృహీతమనసాం, సతాం, గతిః ముక్త్యుపాయః, కపిలః, ఈషత్స్మితేన మన్దహాసేన, శోభితమాననం ముఖం యస్య, సః, తాం దేవహూతిం, ఆబభాషే ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ తత్ర జ్ఞానకర్మయోగాదిభిరనుగృ

హితభగవద్భక్తియోగస్యైవ సాక్షాన్ముక్త్యుపాయత్వముత్తరాధ్యాయేషు విస్తరేణ ప్రతిపాదయిష్యమాణమత్ర సఙ్గ్రహేణ ప్రతిపాదయన్ ప్రథమం జ్ఞానయోగమవతారయతి॥ యోగ ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ ఆధ్యాత్మికః ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయాపో యోగః, పుంసాం ముముక్షూణాం, నిశ్శ్రేయసాయ మోక్షాయ- మే మయా-మతః జ్ఞానయోగో ముముక్షూణాం మోక్షసాధనమితి మన్మతమిత్యర్థః, ఆత్మజ్ఞానయోగం ప్రశంసన్నాహ॥ అత్యన్తేతి ॥ యత్ర యస్మిన్నాధ్యాత్మికే యోగే, నిష్పన్నే సతి, దుఃఖస్య సుఖస్య చ, వైషయికసుఖదుఃఖయోః, రత్యన్తముపరతిర్వినాశః, భవతి ॥ ౧౩ ॥ మయాఽఽత్మయోగం శ్రోతుకామానాం శుశ్రూషమాణానామృషీణాం, పూర్వకాలే, అహం, మయాచం ఉక్తవాన్, తమిమమాత్మయోగం, ఉరుభిర్బహుభి, రఙ్గైర్యమనియమాదిభిర్నైపుణం యథా భవతి తథా, తే తుభ్యం వక్ష్యామి ॥ ౧౪ ॥ ఏవమధ్యాత్మయోగమవతార్య తత్ర ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపగ్రహణయోగ్యమనసస్స్వరూపం కథయిష్యన్ తావన్మనస ఏవ బన్ధమోక్షకారణత్వమాహ॥ చేత ఇతి ॥ అస్యాత్మనో జీవస్య - బన్ధాయ-మోక్షాయ చ-చేత ఏవ-మతం ఖలు-కారణమితి శేషః-కీదృశం బన్ధాయ-కీదృశం ముక్తయ ఇత్యత్రాహ॥ గుణేషు శబ్దాదివిషయేషు-సక్తమాసక్తం- చేతః-బన్ధాయ-భవతి-పుంసీశ్వరే-రక్తం వా ఆసక్తం తు-ముక్తయే భవతి ॥ ౧౫ ॥ ప్రకృతివివిక్తాత్మజ్ఞానస్వరూపగ్రహణయోగ్యమనస్స్వరూపమాహ ॥ అహమితి త్రిభిః॥ అహం మమాభిమానాభ్యాం-అనాత్మని దేహే ఆత్మాభిమానః అహమభిమానః- అస్వీయే స్వీయాభిమానః-మమాభిమానః-తథా చ స్మర్యతే "అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వే స్వమితి యా మతిః। అవిద్యాతరుసంభూతం బీజమేతద్ద్విధా స్థితమితి " ఆభ్యామభిమానాభ్యాం, ఉత్పన్నైః-కామలోభాదిభిః-మలైః-కామాదిహేతుకైః పుణ్యాపుణ్యరూపైర్మలైః, వీతం రహితం-అనభిసంహితఫలేశ్వరారాధనరూపతత్తద్వర్ణాశ్రమోచితధర్మైః కామాదిరహితం-అత ఏవ-శుద్ధం-అత ఏవ-అదుఃఖ-మసుఖమైన్ద్రియికసుఖదుఃఖైరనభిభూతం- అత ఏవ-సమం సదైకరూపం యదా భవతి తదా-పురుషః ఉక్తవిధమనస్కః పుమాన్-జ్ఞా

చ సుఖస్య చ॥ ౧౩ ॥ తమిమం తే ప్రవక్ష్యామి యమవోచం పురాఽనఘ । ఋషీణాం శ్రోతుకామానాం యోగం సర్వాఙ్గనైపుణమ్॥ ౧౪ ॥ చేతః ఖల్వస్య బన్ధాయ ముక్తయే చాత్మనో మతమ్। గుణేషు సక్తం బన్ధాయ రక్తం వా పుంసి ముక్తయే ॥ ౧౫ ॥ అహం మమాభిమానోత్థైః కామలోభాదిభిర్మలైః। వీతం యదా మనశ్శుద్ధమదుఃఖమసుఖం సమమ్॥ ౧౬ ॥ తదా పురుష ఆత్మానం కేవలం ప్రకృతేః పరమ్। నిరన్తరం స్వయం జ్యోతిరణిమానమఖణ్డితమ్ ॥ ౧౭ ॥ జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తేన భక్తియుక్తేన చాత్మనా। పరిపశ్యత్యుదాసీనం ప్రకృతిం చ హతౌజసమ్ ॥ ౧౮ ॥ నయు

న వైరాగ్యయుక్తేన జ్ఞానమత్ర శాస్త్రజన్యమాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యావగాహిజ్ఞానం - వైరాగ్యం విషయేష్వనాసక్తిః-తాభ్యాం యుక్తేన-విశేష్యభూతభగవద్భక్తియుక్తేన చ-ఆత్మనా మనసా- ప్రకృతేః ప్రకృతికార్యశరీరేన్ద్రియమనఃప్రాణాదిభ్యః-పరం స్వరూపతః స్వభావతశ్చాత్యన్తవిలక్షణ-మత ఏవ- కేవలం సత్త్వాదిగుణరహితం-ప్రకృతిపరిణామగతదేవత్వమనుష్యత్వాద్యాకారరహితం - అత ఏవ-నిరన్తరం ప్రతిశరీరం భిన్నత్వేపి సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా వైషమ్యరహితం "నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మే" తి హ్యుచ్యతే-అణిమానం అణుతరం-స్వరూపకథనమిదం-జ్ఞానస్వరూపస్యాప్యుపలక్షణమిదం-అణిమత్వాదేవాఖణ్డితం-ఖణ్డనానర్హం-ఇదమదాహ్యత్వాక్లేద్యత్వాదీనామప్యుపలక్షణం-ఖణ్డనదహనక్లేదనసాధనభూతా హి పరశ్వగ్న్యుజలాదయశ్ఛేద్యం దాహ్యం క్లేద్యం ప్రాప్య చ్ఛేదనాదీని కుర్వన్తి - ఆత్మనస్తు-నిరతిశయాణుత్వేన-సర్వాన్తః ప్రవేశయోగ్యతయా-వ్యాపకత్వా - ద్వాయ్వప్పరశ్వాదిసాధ్యైశ్ఛేదనాదిభిరవినాశ ఇత్యర్థః-స్వయం జ్యోతిః స్వయం - ప్రకాశం-దీపాదివదితి దృష్టాన్తోఽత్రాభిప్రేతః - తత్ర-యథా దీపాదిస్తైజసస్వరూపస్తేజోధర్మకశ్చ స్వయం ప్రకాశ - స్తద్వదయమాత్మాపి జ్ఞానస్వరూపో జ్ఞానగుణకస్స్వప్రకాశశ్చేతి భావః ఏవంవిధ-ముదాసీనం నిర్వ్యాపారయం ప్రకాశ - ... హతౌజసం సంసారయితృత్వరూపబలహీనాం-ప్రకృతిం చ-పశ్యతి ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ఏవమాత్మానం ప్రత్యగాత్మానం హతౌజసం సంసారయితృత్వరూపబలహీనాం-ప్రకృతిం చ-పశ్యతి ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ఏవమాత్మగ్రహణయోగ్యమనస్స్వరూపశిక్షా-ఆత్మయాథాత్మ్యశిక్షా చ-కృతా - అత్ర భగవద్భక్తియుక్తాత్మనాం పశ్యతీత్యనేన-న కేవలప్రకృతివిలక్షణతయాఽఽత్మస్వరూపచిన్తనామాత్రేణ ప్రత్యగాత్మసాక్షాత్కారః-కింతు-బ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుసంధానేనైవ ప్రత్యగాత్మసాక్షాత్కారోపి భవతీతి సూచ్యతే - బ్రహ్మాత్మకత్వమేవ తస్య ప్రత్యగాత్మనస్స్వాభావికం స్వరూపం-తత్ర విశేష్యభూతబ్రహ్మణోఽననుసంధానే విశేషణమాత్రప్రత్యగాత్మానుసంధానాసంభవ ఏవ-న హి వ్యక్తిగుణాదీన్ వినా జాతిగుణాదయః పృథగుపలభ్యన్తే తస్మాత్ప్రకృతివిలక్షణప్రత్యగాత్మచిన్తనమపి బ్రహ్మశరీరతయైవ కార్యం - ఏవంవిధం చ చిన్తనమేవ-పశ్చాద్విశేష్యభూతభగవద్భక్తిరూపాపన్నం ముక్తిసాధనం న కేవలమిత్యాహ ॥ నేతి॥ అఖిలా

త్మని అఖిలానాం జీవానామాత్మభూతే భగవతి - యుజ్యమానయా భక్త్యా - సదృశస్తుల్యః బ్రహ్మసిద్ధయే భావప్రధానో బ్రహ్మశబ్దః - ద్వ్యేకయోరిత్యాదివత్ - బ్రహ్మత్వసిద్ధయ ఇత్యర్థః - బ్రహ్మత్వం బ్రహ్మప్రకారః బ్రహ్మప్రకారసిద్ధయే - బ్రహ్మవదపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావిర్భావసిద్ధయ ఇతి యావత్ - యోగినాం - శివః అవ్యాననపేక్షః - పన్థాః ఉపాయః, అన్యో నాస్తి, బ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుసన్ధానపూర్వకప్రత్యగాత్మశరీరకభగవద్భక్తిసదృశో ముక్త్యుపాయః కశ్చిదన్యో నాస్తీత్యర్థః - ఏవమనభిసంహితఫలస్య ధర్మనిరస్తకామాదికోషవిశుద్ధాన్తఃకరణానుసంహిత బ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగపూర్వకభగవద్భక్తిర్మోక్షసాధనమిత్యుక్తమ్ ॥ ౧౯ ॥ అథాస్య సర్వస్య నివృత్తిధర్మస్య రుచిజననే సత్సఙ్గతిరేవ ప్రథమం కారణమసత్సఙ్గతిస్సంసృతిహేతురితి వదన్ సతాం స్వరూపం చాహ ॥ ప్రసఙ్గమితి పఞ్చభిః ॥ ప్రసఙ్గం అసత్స్వితి శేషః - అసత్సు ఇన్ద్రియార్థేషు - తత్పరాయణేషు - ప్రసఙ్గం ప్రకృష్టాసక్తిం ఆత్మనో జీవస్య జరం అశిథిలం - పాశబన్ధనం - కవయః సుధియో - విదుః - స ఏవ ప్రసఙ్గ ఏవ - స ఇత్యనేనాసదూర్ధ్వవిషయపరిహారేణ ప్రసఙ్గమాత్రస్య పరామర్శః, సాధుషు కృతః - అపావృతమవిఘ్నాపహతం - మోక్షద్వారం మోక్షోపాయః ॥ ౨౦ ॥ కే తే సాధవ ఇత్యత్రాహ ॥ తితిక్షవః మూర్ఖైష్వపి క్షితివత్సహనశీలాః - కారుణికాః స్వార్థనిరపేక్షపరదుఃఖనిరాచికీర్షవః - అత ఏవ - సర్వదేహినాం - సుహృదః మిత్రాణి - అత ఏవ - అజాతాః అవిద్యమానాశ్శత్రవో యేషాం తే - శాన్తాః - ఇదం దమాదీనాముపలక్షణం - శమదమాదిసంపన్నాః - సాధవః పరకార్యసాధకాః, సాధుశీలం - తదేవ భూషణం యేషాం, తే - సాధవ ఇతి శేషః - యద్వా - సాధవ ఇతి విధేయవిశేషణం - ఏతే సాధవ ఇత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ కిఞ్చ - మయి ఈశ్వరే - కపిలస్యానుప్రవేశావతారత్వేపి జీవశక్తేరభిభూతత్వాద్భగవచ్ఛక్తేరేవోద్భూతత్వాచ్చ - మయీతి వ్యపదేశః - అనన్యేన అవ్యభిచరితేన - భావేన అన్తఃకరణేన - అభిప్రాయవిశేషేణ వా - యే - దృఢామ్ అవిచాల్యాం - భక్తిం - కుర్వన్తి తే సాధవ ఇత్యుత్తరత్రాన్వయః - తానేవ విశినష్టి - మ

జ్యమానయా భక్త్యా భగవత్యఖిలాత్మని। సదృశోఽస్తి శివః పన్థా యోగినాం బ్రహ్మసిద్ధయే ॥ ౧౯ ॥ ప్రసఙ్గమజరం పాశమాత్మనః కవయో విదుః । స ఏవ సాధుషు కృతో మోక్షద్వారమపావృతమ్ ॥ ౨౦ ॥ తితిక్షవః కారుణికాస్సుహృదస్సర్వదేహినామ్ । అజాతశత్రవశ్శాన్తాస్సాధవస్సాధుభూషణాః ॥ ౨౧ ॥ మయ్యనన్యేన భావేన భక్తిం కుర్వన్తి యే దృఢామ్ । మత్కృతే త్యక్తకర్మాణస్త్యక్తస్వజనబాన్ధవాః ॥ ౨౨ ॥ మదాశ్రయకథామృష్టాశ్శృణ్వన్తి కథయన్తి చ । తపన్తి వివిధాస్తాపా నైనాన్మద్గతచేతసః ॥ ౨౩ ॥ త ఏతే సాధవస్సాధ్వి సర్వసఙ్గవివర్జితాః। సఙ్గస్తేష్వథ తే ప్రార్థ్యస్సఙ్గదోషహరా హి తే ॥ ౨౪ ॥ సతాం ప్రసఙ్గాన్మమ వీర్యసంవిదో భవ

త్కృతే మదర్థం - త్యక్తాని కర్మాణి యైస్తే పరిత్యక్తమదారాధనవిరోధిప్రవృత్తిధర్మాః - స్తథా త్యక్తస్వజనవిరోధిస్వజనబాన్ధవాః ॥ ౨౨ ॥ అహమేవాశ్రయో విషయో యాసాం - తాభిః - కథాభిః హృష్టాః - కథామృష్టత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి - శృణ్వన్తి కథయన్తి చేతి ॥ మదాశ్రయకథాశ్రవణకథనాదిభిర్హృష్టా ఇత్యర్థః - యద్వా - కథాస్మరణేన హృష్టాః - పునస్తా ఏవ శృణ్వన్తి కథయన్తి చ - యద్వా - హృష్టా ఇతి వ్యస్తం పదం - హృష్టాస్సన్తుష్టాస్సన్తో మదాశ్రయకథాః శృణ్వన్తి, కథయన్తి చేత్యర్థః - మయ్యేవ - గతం న్యస్తం - చేతో - యైస్తే - అత ఏవైనాన్ - వివిధా నానావిధా - స్తాపా ఆధ్యాత్మికాదయః - న తపన్తి న క్లేశయన్తి - ఐకాత్మ్యగతచేతస ఇతి పాఠాన్తరం ॥ ఏకస్య భగవత ఏవ ఆత్మత్వం, అన్యేషాం చేతనాచేతనానాం తచ్ఛరీరత్వాత్ - ఏక ఏవ పరమపురుష ఆత్మా - తద్గతం చేతో యేషాం తానిత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ హే సాధ్వి - త ఏతే, సర్వైః సఙ్గైర్విషయాసఙ్గైర్వివర్జితా విరహితాః - స్సాధవః - తేషు సాధుషు - అథేతి ప్రాధమ్యే ప్రథమం - తే త్వయా - సఙ్గః, ప్రార్థ్యః ప్రార్థనీయః - హి యస్మాత్, తే సాధవ - స్సఙ్గదోషహరాః ఇన్ద్రియార్థప్రసఙ్గహేతుకానాదిపుణ్యపాపరూపదోషహరాః ॥ ౨౪ ॥ కథం సతాం ప్రసఙ్గాన్నివృత్తిధర్మాభిరుచిరుత్పద్యత ఇత్యత్రాహ ॥ సతామితి ॥ సతాం సాధూనాం, ప్రసఙ్గాత్ - మమ - వీర్యసంవిదః వీర్యాణి సంవేదయన్తీతి వీర్యసంవిదః - శిజర్ధగర్భమిదం - యద్వా, భావే క్విప్, వీర్యాణాం సంవిత్ సంవేదనం యాసు తాః, కథాః, యద్వా - వీర్యేణ నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానగుణేన, సంవేత్తి సర్వం స్వరూపతః స్వభావతశ్చ సాక్షాత్కరోతీతి తథా, తస్య సర్వజ్ఞస్య - మమేత్యర్థః - కథాః - హృత్కర్ణయోః రసాయనాః అమృతవద్రుచికరాః, భవన్తి ప్రవర్తన్తే, తజ్జోషణాత్ తాసాం కథానాం జోషణాత్ సేవనాత్, ఆశు - అపవర్గవర్త్మని - అపవర్గస్య మోక్షస్య వర్త్మని ద్వారభూతే గురూపసదనే - శ్రద్ధా త్వరా, భవ ఉత్పద్యతే, సత్సఙ్గే భగవత్కథాశ్రవణే సతి, తత్ర, తద్యథేహాకర్మచితో లోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పు

౨౩ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ నైకాత్మ్యగతచేతసః

ర్యాచితో లోకః క్షీయతే, నాస్త్యకృతః కృతేన తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్ ,, ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున। మాముపేత్య తు కౌన్తేయ పునర్జన్మ న విద్యతే ,, ఇతి స్వర్గాదీనాం సుఖానాం, సాతిశయత్వం క్షయిష్ణుత్వం - బ్రహ్మోపాసనస్యానన్తస్థిరఫలత్వం, కేవలకర్మణామనన్తత్వాద్దుష్కరత్వాత్పరిమితఫలత్వాత్ప్రచ్యుతత్వం, నివృత్తధర్మాణామంతద్వ్యపగతత్వం చ శ్రుతవతః - జాతవిరాగస్య పుంసః - స్వాత్మదర్శననివృత్తిధర్మా జాయన్త ఇత్యర్థః - ప్రత్యేకాభిప్రాయేణానుక్రమిష్యతీత్యేకవచననిర్దేశః ॥ ౨౫ ॥ సత్సఙ్గతిప్రభృతి ప్రపఞ్చాద్యా భగవతి ప్రీతిరూపాపన్నభక్త్యా పుత్త్వన్యాయాంతరైర్విచిత్తం సావధానం నియమేతేత్యాహ ॥ భక్త్యేతి ॥ మమ, రచనానాం సృష్ట్యాదివ్యాపారాణాం చిన్తా - యస్యాం - తయా - భక్త్యా - అనేన బ్రహ్మస్వరూపవద్గుణానామప్యుపాస్యత్వముక్తం - దృష్టశ్రుతాగైహికాముష్మికాద్దృష్ట్యన్నపశుపుత్రస్వర్గాదిరూపాత్ఫలాత్ - తస్మిన్నిత్యర్థః - జాత ఉత్పన్నోఽపి రాగో యస్య సః - పుమాన్ - యోగయుక్తః అనభిసంహితఫలకర్మయోగజ్ఞానయోగాభ్యాం యుక్తస్సన్ - ఋజుభిశ్చైత్తైకరూప్యసంపాదకైః - యోగస్య భగవద్భక్తియోగస్య - మార్గైస్సాధనైః - వివేకవిమోకాభ్యాసాదిభిః - చిత్తస్య - గ్రహణే నియమనే - యత్తః ప్రమాదరహితః యతి వ్యతేయత్నం కుర్యాదిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ యోగమార్గానేవ దర్శయన్ - అనయైవ భక్త్యా పుమాన్మాం ప్రాప్నోతీత్యాహ ॥ ప్రకృతేర్గుణానాం సత్త్వాదిగుణపరిణామరూపాణాం - అపిహితాప్రతిషిద్ధనిషిద్ధానాం - కళఞ్జగృఞ్జనచణ్డాలపతితాదిసంబన్ధికేశోచ్ఛిష్టాద్యుపహతరూపజాత్యాశ్రయనిమిత్తదుష్టానామన్నాదీనామసేవయా - అనేన వివేక ఉక్తః - వైరాగ్యేణ విజృమ్భితం యజ్జ్ఞానం - తేన - వైరాగ్యం కామానభిష్వఙ్గః, శమదమాదిరితి యావత్ - జ్ఞానశబ్దేన ప్రకృతివిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగః - శుభాశ్రయసంశీలనరూపజ్ఞానం చ - వివక్షితం - అనేనాభ్యాస ఉక్తః, యోగేన అనభిసంహితఫలకర్మయోగేన - అనేన క్రియా ఉక్తా - చకారేణ కల్యాణానవసాదానుద్ధర్షా వివక్షితాః - తత్ర సత్యార్జవదయాదానాహింసానభిధ్యాః కల్యాణాని - అనభిధ్యా పరకృతదోషాచిన్తనం పుత్రవిపత్త్యాదిస్మరణజనితఖేదాభావోఽనవసాదః - అనుద్ధర్షః పుత్రజన్మాదినిమిత్తాతిసంతోషః -

---

నివృత్తికర్మ రసాయనాః కథాః। తజ్జోషణాదాశ్వపవర్గవర్త్మని శ్రద్ధా రతిర్భక్తిరనుక్రమిష్యతి ॥ ౨౫ ॥ భక్త్యా పుమాఞ్జాతవిరాగ ఐన్ద్రియాద్దృష్టశ్రుతాన్మద్రచనానుచిన్తయా । చిత్తస్య యత్తో గ్రహణే యోగయుక్తో యతిష్యతే ఋజుభిర్యోగమార్గైః ॥ ౨౬ ॥ అసేవయాఽయం ప్రకృతేర్గుణానాం జ్ఞానేన వైరాగ్యవిజృమ్భితేన। యోగేన మయ్యర్పితయా చ భక్త్యా మాం ప్రత్యగాత్మానమిహావరున్ధే ॥ ౨౭ ॥ దేవహూతిరువాచ ॥ కాచిత్త్వయ్యు

ఎతైః ప్రకృతిగుణాసేవాదిభిః, మయ్యర్పితయా సమర్పితయా - ఐశ్వర్యకైవల్యాదిప్రయోజనవిధురయేత్యర్థః - భక్త్యా - ఇహైవ దేహావసానే - ప్రతిచో జీవస్యాత్మానం అన్తరాత్మానం - మా - మవరున్ధే ప్రాప్నోతి - యద్వా - ప్రత్యగాత్మశరీరిణం మామిత్యర్థః - అథవా - ప్రత్యగ్జీవః - ఆత్మానం మాం - అవరున్ధ ఇత్యర్థః - అత్ర గుణాసేవాదిభిర్భక్త్యేతి న సమోపాయసముచ్చయః - కింత్వసేవాదిభిరనుగృహీతాయా భక్తేరేవ సాక్షాత్సాధనత్వ - మితరేషాం తదనుగ్రాహకత్వేనైవ పరంపరయా సాధనత్వమిత్యభిప్రాయేణ గుణాసేవాదిభిస్సహ భక్త్యేత్యుక్తం - ఇహావరున్ధ ఇత్యనేన - ఇహ జీవద్దశాయామేవ ముక్తిం లభత ఇతి జీవన్ముక్తిరియముచ్యత ఇతి వ్యాఖ్యానం నాదర్తవ్యం - జీవన్ముక్తేరప్రామాణికత్వాత్ - తథా హ్యాపస్తమ్బే న జీవన్ముక్తిర్నిరస్తా ,, వేదానిమం లోకమముం చ పరిత్యజ్యాత్మానమన్విచ్ఛేత్ బుద్ధే క్షేమప్రాపణం తచ్ఛాస్త్రైర్విప్రతిషిద్ధం బుద్ధే చేత్ క్షేమప్రాపణమిహైవ న దుఃఖముపలభేతైతేనాపరం వ్యాఖ్యాతమితి ॥ కా చేయం జీవన్ముక్తిః - సశరీరస్యైవ మోక్ష ఇతి చేత్ - మాతా మే వన్ధ్యేతివద్వ్యాహతార్థమిదం - యతస్సశరీరత్వం బన్ధః - అశరీరత్వమేవ మోక్ష ఇతి ,, న హ వై సశరీరస్య సతః ప్రియాప్రియయోరపహతిరస్త్యశరీరం వావ సన్తం న ప్రియాప్రియే స్పృశతః ,, ఇత్యాదిశ్రుతిభిస్తైనైవోపపాదితత్వాదితి దిక్ - విస్తరస్తు భాష్యాదిష్వనుసంధేయః ,, అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే ,, ఇతి శ్రుతేర్జీవన్ముక్తిమభిదధాతీతి చేన్న - అత్రోపాసనదశాయామపి - బ్రహ్మాశ్నుతేఽనుభవతీతి - శ్రుత్యర్థవర్ణనాత్ - అన్యథా దేహపాతావధివిలమ్బపరాయా ,, స్తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్య ఇతి ,, శ్రుతేర్విరోధాపత్తేః, తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః ॥ ౨౭ ॥ ఎవం వివేకాదిభిర్జ్ఞానయోగేన చానుగృహీతభగవద్భక్తియోగస్యైవ ముక్త్యుపాయత్వం సంగ్రహేణ శ్రుత్వా పునస్తద్విస్తరబుభుత్సయా పృచ్ఛతి దేవహూతిః - యద్వా జ్ఞానయోగప్రతిపాదనసాధుస్వరూపప్రతిపాదనప్రసఙ్గాత్సంగ్రహేణోక్తభగవద్భక్తియోగస్య

---

౨౮ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ కాస్వత్త్వయ్యుచితా.

ప్రాధాన్యేనతత్స్వరూపతదఙ్గస్వరూపవిస్తరబుభుత్సయాపృచ్ఛతి త్రిభిః ॥ ఉచితా-ముక్తింసాధయితుంయోగ్యా, త్వయిభక్తిః కాచేతిభక్తిస్వరూపప్రశ్నః - కాస్విదిత్యపిపాఠాన్తరం తదాప్యయమేవార్థః ॥ కీదృశీతి ॥ మమ-గోచరాయోగ్యా అనేనభక్త్యధికారానుసారేణసమ్భావితోఽవాన్తరభేదశ్చపృష్టః-యయాభక్త్యా-అహంతాపత్రయాతురా-తేతవ నిర్వాణంనిరతిశయసుఖం-పద-మఞ్జసాసుఖేన-అన్వశ్నవై అనుప్రాప్నువాని-అత్ర-అహమిత్యుపాసకప్రశ్నః - తేపదం స్వరూపమిత్యనేన-ప్రాప్యప్రశ్నః-నిర్వాణమితిప్రాప్తిఫలప్రశ్నః - అఞ్జసేతివిఘ్నానుపహతత్వప్రతీత్యావిరోధివర్గోఽపి పృష్టః ❁ ॥౨౮॥ ❁ యోనిర్వాణాత్మకః నిరతిశయానన్దరూప-భగవద్బాణః-లక్ష్యరూపేభగవతి,బాణరూపేణ ప్రయుక్తో యోగః-త్వయాఉదితఉక్తః-సకీదృశః కిం ప్రకారః-తస్యాఙ్గాని-కతికతిసఙ్ఖ్యాకాని-యతఃయేభ్యోఽఙ్గేభ్యః, తత్త్వస్యపరమాత్మతత్త్వస్యా-వబోధనంఅవబుధ్యతేఽనేనేత్యవబోధనం-సాక్షాత్కారసాధనముపాసనం-నిర్వర్తతఇత్యర్థః-కీదృశ ఇతిప్రకారప్రశ్నః-కతిచాఙ్గానీత్యఙ్గగణనాప్రశ్నః-ఏవమర్థపఞ్చకంపృష్టంభవతి ❁ ॥౨౯॥ ❁ తదేతత్ ఉపాయోపేయోపేతృవిరోధిఫలస్వరూపం-దుర్జ్ఞేయం-హేహరే-యోషా - అతఏవ-మన్దధీ- రహం భవదనుగ్రహాత్ - సుఖంబుధ్యేయ జానీయాం-తథా మేమహ్యంవిజానీహిజ్ఞాపయ ❁ ॥౩౦॥ ❁ ఏవమాపృష్టః కపిలోభగవద్భక్తియోగమవతారయామాసేత్యాహమైత్రేయః ॥ విదిత్వేతి ॥ కపిలో,మాతుర్దేవహూత్యా - అర్థంభక్తియోగాదిరూపార్థసమ్బన్ధి,శుశ్రూషితంస్వరూపం-విదిత్వా-జాతస్నేహఃమాతర్యుత్పన్నస్నేహః-తత్ర హేతుః-యత్రయస్యాం-తన్వాదేహేన-అభిజాతః-తత్త్వామ్నాయం తత్త్వశాస్త్రంసాఙ్ఖ్యం తత్త్వసఙ్ఖ్యానేనాత్మస్వరూపప్రకాశకం య-ద్వదన్తి- తద్భక్తివితానయోగంభక్తివిస్తరరూపంయోగం-ప్రావోచత్-జ్ఞానయోగస్యభక్తియోగాఙ్గత్వాదేకీకృత్యోక్తమ్ ॥౩౧॥ తత్రభగవాన్ కపిల-స్సవిస్తరంసా

చితాభక్తిః కీదృశీమమగోచరా । యయాపదంతేనిర్వాణమఞ్జసాన్వశ్నవా అహమ్ ॥ ౨౮ ॥ యోయోగో
భగవద్బాణోనిర్వాణాత్మంస్త్వయోదితః । కీదృశః కతివాఙ్గానియతస్తత్త్వావబోధనమ్ ॥ ౨౯ ॥ తదేతన్మే విజా
నీహియథాఽహంమన్దధీర్హరే । సుఖంబుధ్యేయదుర్బోధంయోషాభవదనుగ్రహాత్ ॥ ౩౦ ॥ శ్రీమైత్రేయఉవాచ ॥
విదిత్వాఽర్థంకపిలోమాతురిత్థంజాతస్నేహోయత్రతన్వాఽభిజాతః । తత్త్వామ్నాయంయత్ప్రవదన్తి
సాఙ్ఖ్యంప్రోవాచవైభక్తివితానయోగమ్ ॥ ౩౧ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ దేవానాంగుణలిఙ్గానామానుశ్ర
వికకర్మణామ్ । సత్త్వఏవైకమనసోవృత్తిస్స్వాభావికీతుయా ॥ ౩౨ ॥ అనిమిత్తాభాగవతీభక్తిస్సిద్ధేర్గరీయసీ ।
జరయత్యాశుయాకోశంనిగీర్ణమనలోయథా ॥ ౩౩ ॥ నైకాత్మతాంమేస్పృహయన్తి కేచిన్మత్పాదసేవాభిర

జ్ఞంముక్త్యుపాయంభక్తియోగమష్టావింశాధ్యాయేన ప్రతిపిపాదయిషు - స్తదఙ్గభూతాత్మయోగవిషయభూతప్రత్యగాత్మస్వరూపంసవిస్తరంసప్తవింశాధ్యాయేనశోధయిష్యన్-భజనీయస్యపరస్యబ్రహ్మణోమాహాత్మ్యసూచనాయజగత్సృష్ట్యాదిలీలాంషడ్వింశేన కథయిష్యన్-తావద్భక్తియోగంసంగ్రహేణతత్స్వరూపకథనపూర్వకంప్రశంసతి ॥ దేవానామితి ॥ గుణలిఙ్గానాం-గుణాశ్శబ్దాదివిషయాః-తేషాంలిఙ్గానాం జ్ఞాపకానాం-దేవానాందేవాధిష్ఠితానాం-స్వస్వదేవతాధిష్ఠితానాంజ్ఞానేన్ద్రియాణామిత్యర్థః-తథా-ఆనుశ్రవికకర్మణాం-అనుసృత్యావిచ్ఛిన్నపారమ్పర్యేణశ్రూయతఇత్యనుశ్రవోవేదః తద్విహితమానుశ్రవికం-ఆనుశ్రవికంకర్మయేషాం-శాస్త్రసిద్ధవ్యాపారానుష్ఠానపరాణాంకర్మేన్ద్రియాణామిత్యర్థః- తేషాముభయవిధేన్ద్రియాణాం-ఏకాగ్రస్యమనసశ్చ - సత్త్వేశుద్ధసత్త్వమయే-భగవద్విగ్రహే-యా-స్వాభావికీ అనిమిత్తా-ఫలాభిసన్ధిరహితేతియావత్-వృత్తిః ❁ సా-అనిమిత్తా-భాగవతీభగవత్సమ్బన్ధినీభక్తిరిత్యర్థః- ఉభయేన్ద్రియాణాంమనసశ్చసత్త్వేవృత్తిర్నామ-శ్రవణకీర్తనస్మరణాదిః ॥ అథభక్తింప్రస్తౌతి ॥ సిద్ధేఃఐశ్వర్యకైవల్యాదిసిద్ధేః- గరీయసీ శ్రేష్ఠా-నిరతిశయానన్దరూపభగవదనుభవఫలసాధనత్వాదితిభావః-సిద్ధేర్గరీయస్త్వమేవాహ ॥ యా-భాగవతీభక్తిః - కోశ-మనాదిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మవాసనాకోశం-జరయతిజీర్ణంకరోతి-నాశయతీతియావత్-తత్రదృష్టాన్తః-నిగీర్ణంభుక్తమన్నపానాది-అనలోజాఠరాగ్నిర్యథేతి ❁ ॥౩౨॥౩౩॥ ❁ పునర్భక్తిమేవ ప్రస్తోతుంనిరతిశయానన్దభగవదనుభవరూపభక్తియోగనిష్ఠాస్తత్సాధర్మ్యరూపముక్తిమపినేచ్ఛన్తీత్యాహ-కేచి-న్మత్పాదయోఃసేవాయామభిరతాఆసక్తాః మయ్యేవ ఈహాస్సర్వేన్ద్రియచేష్టాఃయేషాం-భాగవతాః-అన్యోన్యతఃపరస్పరం-మమ-పౌరుషాణికల్యాణగుణప్రకాశకానిచేష్టితాని-ప్రసజ్యప్రస్తూయ-సభాజయన్తఃసమ్యగనుమోదయన్తః-పౌరుషప్రసఙ్గజనితానన్దసంప్లుతాస్సన్తః-మేమమ,ఏకాత్మ

తామేకస్వభావతాం-మత్సమానగుణకతాం-మమ సాధర్మ్యమాగతా ఇతి వ్యుచ్యతే-న స్పృహయన్తి నేచ్ఛన్తి ॥౩౪॥ కింతు-హే అమ్బ-తే-సన్తః-మే మమ-రుచిరాణి సుందరాణి-ప్రసన్నాని వక్త్రారుణలోచనాని యేషు-తాని-దివ్యాన్యమానుషాణి-వరప్రదాన్యభిమతార్థప్రదాని-రూపాణి దివ్యమఙ్గళశరీరాణి-పశ్యన్తి ధ్యాయన్తి-రూపైః-సాకం సహ-స్పృహణీయాం-వాచం మదుక్తిం-వదన్తి పరస్పరం కథయన్తి ॥౩౫॥ యద్యపి-ముక్తిం నైర్నప్రార్థ్యతే తథాపి-తేషామవశ్యం మద్భక్త్యా ముక్తిర్భవతీత్యాహ ॥ తైరితి ద్వాభ్యామ్ ॥ దర్శనీయాః అవయవాః యేషు తైః - విలాసో లీలా, మన్దహాసయుక్తమీక్షణమవలోకనం, వామసూక్తం మధురభాషణం, ఉదారాణి విలాసాదీని యేషు, తైః మద్రూపైః- హృతఆత్మా మనః యేషాం-హృతాః ప్రాణాః జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణి యేషాం - తాన్ అనిచ్ఛతః ముక్తిమప్రార్థయమానానపి- భక్తిః మద్భక్తిః-అణ్వీం సూక్ష్మాం-ఏకపదీమిత్యర్థః-గతిం అర్చిరాదికాం గతిం ప్రతి - అర్చిరాదిగతేర్బహుభిరక్షుణ్ణత్వాదణ్వీమిత్యుక్తం, ప్రయుఙ్క్తే ప్రారబ్ధావసానే ప్రవర్తయతి గమయతీతి యావత్ ॥ ౩౬ ॥ అథో-అర్చిరాదిగత్యా గమనారమ్భానన్తరం, మమ -మాయయా, విసృష్టాం విశేషేణ సృష్టాం, విభూతిం బ్రహ్మలోకపర్యన్తమాతిం-తథా - అనుప్రవృత్తం భక్తిమనుసృత్య ప్రవృత్తం, అష్టాఙ్గం అణిమాద్యష్టప్రకారకమైశ్వర్యం-భాగవతీం శ్రియం ముక్తిం-న స్పృహయన్తి భాగవతీం శ్రియమితి దృష్టాన్తార్థం, యథా, భాగవతీం శ్రియం న స్పృహయన్తి తథా మాయావిభూత్యాదీనిత్యర్థః - కైముత్యన్యాయద్యోతనార్థం వా, భాగవతీం శ్రియమేవ న స్పృహయన్తి కిం మాయావిభూత్యాదీన్ స్పృహయన్తీతి వక్తవ్యమితి - అథవా, బ్రహ్మాణ్డాన్తస్థభగవల్లోకస్థశ్రియమపి నేచ్ఛన్తి-కింతు-తే, ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్య, మే మమ, లోకే నిత్యవిభూతౌ అశ్నువతే ప్రాప్నువన్తి-క్షయిష్ణూన్ సాతిశయసుఖాన్ లోకాన్ ప్రాప్నువన్తి, కింతు నిత్యనిరతిశయసుఖం మల్లోకం ప్రాప్నువన్తీత్యర్థః ॥౩౭॥ నను లోక

తామదీహః । యేఽన్యోన్యతో భాగవతాః ప్రసజ్య సభాజయన్తే మమ పౌరుషాణి ॥ ౩౪ ॥ పశ్యన్తి మే రుచిరాణ్యమ్బ సన్తః ప్రసన్నవక్త్రారుణలోచనాని । రూపాణి దివ్యాని వరప్రదాని * సాకం వాచం స్పృహణీయాం వదన్తి ॥ ౩౫ ॥ తైర్దర్శనీయావయవైరుదారవిలాసహాసేక్షితవామసూక్తైః । హృతాత్మనో హృతప్రాణాంశ్చ భక్తిరనిచ్ఛతో మే గతిమణ్వీం ప్రయుఙ్క్తే ॥ ౩౬ ॥ అథో విభూతిం మమ మాయా* విసృష్టామైశ్వర్యమష్టాఙ్గమనుప్రవృత్తమ్ । శ్రియం చ యే న స్పృహయన్తి * భాగవతీం పరస్య మే తేఽశ్నువతే తు లోకే ॥ ౩౭ ॥ న కర్హిచిన్మత్పరాః శాన్తరూపే నఙ్క్ష్యన్తి నో మేఽనిమిషో లేఢి హేతిః । యేషామహం ప్రియ ఆత్మా సుతశ్చ సఖా గురుః సుహృదో దైవమిష్టమ్ ॥ ౩౮ ॥ ఇమం లోకం తథైవాముమాత్మానముభ*యాయినమ్ । ఆత్మానమను యే చేహ యే రాయః

త్వా విశేషాత్స్వర్గాదివద్భోక్తృభోగ్యభోగోపకరణానాం నాశస్స్యాదిత్యత్రాహ ॥ నేతి ॥ హే శాన్తరూపే యద్వా-శాన్తరూపే శుద్ధసత్త్వమయాత్మకే, మల్లోకే, మత్పరాః మదనుభవపరాః - కర్హిచిత్కదాచిదపి, న నఙ్క్ష్యన్తి న మదనుభవహీనా భవన్తి, మే మదీయ-ఽనిమిషః- హేతిః కాలచక్రం - న లేఢి న గ్రసతి , తత్ర హేతుస్త్వేషామితి । యేషాం నిరతిశయప్రీతివిషయ ఆత్మాఽహం, సుత ఇవ స్నేహవిషయః, సఖేవ విశ్వాసాస్పదం , గురురివ హితోపదేష్టా-సుహృదివ హితకారీ-ఇష్టదైవమివ పూజ్యః- ఏవం సర్వభావేనోపాసీనాన్ - అహరహరనుష్ఠీయమానవర్ణాశ్రమధర్మానుగృహీతమదుపాసనరూపమత్సమారాధనప్రీతోఽహం మద్యాథాత్మ్యానుభవరూపానన్దం ప్రాపయ్య, పునర్నావర్తయామీతి భగవతోఽభిప్రాయః తథా చ భగవతా స్వయమేవోక్తం ,, మాముపేత్య పునర్జన్మ దుఃఖాలయమశాశ్వతమ్ । నాప్నువన్తి మహాత్మానస్సంసిద్ధిం పరమాం గతాః ॥ ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున । మాముపేత్య తు కౌన్తేయ పునర్జన్మ న విద్యత ఇతి చ ॥ శ్రుతిరపి ॥ స ఖల్వేవం వర్తయన్యావదాయుషం బ్రహ్మలోకమభిసంపద్యతే న చ పునరావర్తత ఇత్యాదికా,, ఏతేన,, యది పరపురుషాయత్తం ముక్తైశ్వర్యం తర్హి తస్య స్వాతన్త్ర్యేణ తత్సంకల్పాన్ముక్తస్య పునరావృత్తిసంభావనాశఙ్కా-పరాస్తా న హి పరమపురుషస్సత్యసంకల్పోఽత్యర్థప్రియం జ్ఞానినం లబ్ధ్వా కదాచిదావర్తయిష్యతి ॥ ఉక్తం హి ॥ ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః ॥ ఉదారాస్సర్వ ఏవైతే జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్ ॥ ఆస్థితస్స హి యుక్తాత్మా మామేవానుత్తమాం గతిమ్ । బహూనాం జన్మనామన్తే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే ॥ వాసుదేవస్సర్వమితి స మహాత్మా సుదుర్లభ ఇతి,, ॥౩౮॥ న స్వపహతపాప్మత్వాదేస్సత్యసంకల్పత్వపర్యన్తస్య గుణగణస్య ప్రత్యగాత్మనస్స్వాభావికస్యైవావిర్భావః, అతో న ముక్తైశ్వర్యం పరమపురుషాయత్తమితి చే-దుచ్యతే - తస్య తథావిధత్వమేవ పరమపురుషాయత్తం, తస్య నిత్యస్థితిశ్చ తదాయత్తా-పరమపురుషస్యైతన్నిత్యతాయా నిత్యేష్టత్వాన్నిత్యతయావర్తత ఇతి న కశ్చిద్విరోధః, ఏవమేవ పరమపురుషభోగోపకరణ

స్యలీలోపకరణస్య చ నిత్యతయా శాస్త్రావగతస్య పరమపురుషస్య నిత్యేష్టత్వాదేవ తథాఽవస్థానమస్తీతి శాస్త్రాదవగమ్యతే॥ ఏతత్సర్వమభిప్రేత్యాహ ఇమమితి ద్వాభ్యామ్॥ ఇమం లోకం-అముం లోకం పరలోకం చ-విసృజ్య-ఉభావపి లోకౌ హేయావితి నిశ్చిత్యేత్యర్థః-ఉభౌ లోకౌ యాత్యనేనేతి ఉభయయాయి-తమాత్మానం-ఉభయలౌకికధర్మసాధనం దేహమిత్యర్థః-విసృజ్య తస్మిన్ దేహే ఆత్మాభిమానం పరిత్యజ్యేత్యర్థః, తథా-ఆత్మానం దేహమను-యే-అనుబన్ధినో-యే-పుత్రకళత్రాదయః-యే చ, రాయః ధనాని-పశవో-గృహాశ్చ-తానన్యాంశ్చ - పరిగ్రహాదీన్విసృజ్య తేషు మమతామపోహ్యేత్యర్థః-విశ్వతోముఖం సర్వజ్ఞం-మాం-ఏవం సుహృత్సఖిగురుత్వాదిభావేన, అనన్యయా విషయాన్తరవితృష్ణయా-భక్త్యా-భజన్తి ఆరాధయన్తి-తాన్-మృత్యోస్సంసారాత్, అతిపారయే అత్యన్తం పారం నయామి పునర్న సంసారయామి, ఏతన్మమ నిత్యేష్టమితి భావః ॥౩౯॥౪౦॥ అనన్యయేత్యనేన సూచితం దేవతాన్తరభక్తైరముక్తిసాధనత్వం వక్తుం దేవతాన్తరాణాం క్షేత్రజ్ఞత్వాత్కర్మవశ్యత్వాన్మన్నిదేశానువర్తిత్వాచ్చ, న తద్భజనాన్ముక్తిరిత్యాహ ॥ నాన్యత్రేతి ॥ సర్వభూతానాం సర్వజీవానాం, ఆత్మనః ధారకస్య, అనేన సర్వభూతానాం ధార్యత్వేన శరీరత్వముక్తం, ప్రధానపురుషయోస్సర్వావస్థచేతనాచేతనయోః, ఈశ్వరాత్ అన్తః ప్రవిశ్య నియన్తుః, అనేన కర్త్రాయత్తసర్వావస్థావస్థిత ప్రధానపురుషయోర్నియామ్యత్వముక్తం, మద్భగవతః, అహం చాసౌ భగవాంశ్చ, తస్మాత్, పూర్ణషాడ్గుణ్యాన్మత్త ఇత్యర్థః, అనేన స్వస్యైవ ముక్తిప్రదత్వ, మితరేషాం దుర్భగత్వేనానుత్తారకత్వం చ, సూచితం, అన్యత్ర అన్యస్మిన్, సేవ్యమాన ఇతి శేషః, తీవ్రం దుస్సహం, భయం గర్భజన్మజరామరణాదిసాంసారికభయం, న నివర్తతే ॥౪౧॥ ప్రధానపురుషేశ్వరాదిత్యనేన సూచితమితరేషాం బ్రహ్మాద్యన్తక్షేత్రజ్ఞానాం స్వనియామ్యత్వమాహ॥ మద్భయాదితి॥ వాయుసూర్యాదయః మన్నిర్దిష్టస్వవ్యాపారాకరణే, వత్స్యంజాతమహాభయ

పశవో గృహాః॥౩౯॥ విసృజ్య సర్వానన్యాంశ్చ మామేవం విశ్వతోముఖమ్। భజన్త్యనన్యయా భక్త్యా తాన్మృత్యోరతిపారయే ॥౪౦॥ నాన్యత్ర మద్భగవతః ప్రధానపురుషేశ్వరాత్। ఆత్మనస్సర్వభూతానాం భయం తీవ్రం నివర్తతే ॥౪౧॥ మద్భయాద్వాతి వాతోఽయం సూర్యస్తపతి మద్భయాత్। వర్షతీన్ద్రో దహత్యగ్నిర్మృత్యుశ్చరతి మద్భయాత్॥౪౨॥ జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తేన భక్తియోగేన యోగినః। క్షేమాయ పాదమూలం మే ప్రవిశన్త్యకుతోభయమ్॥౪౩॥ ఏతావానేవ లోకేఽస్మిన్పుంసాం నిశ్శ్రేయసోదయః। తీవ్రేణ భక్తియోగేన మనో మయ్యర్పితం స్థిరమ్ ॥౪౪॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, పఞ్చవింశోఽధ్యాయః.

అథ తే సమ్ప్రవక్ష్యామి తత్త్వానాం లక్షణం పృథక్। యద్విదిత్వా విముచ్యేత పురుషః ప్రాకృతైర్గుణైః ॥౧॥ జ్ఞా

నమితి తద్ధ్యానముద్భావయన్తః స్వకీయవ్యాపారేషు జాగరూకాస్తిష్ఠన్తీత్యర్థః, అత్ర "భీషాస్మాద్వాతః" ఇత్యాదిశ్రుత్యర్థ ఉక్తః, మద్భజనాదేవ మోక్ష ఇత్యత్ర సదాచారం ప్రమాణయతి-తస్మా, ద్యోగినో మదుపాసకాః, జ్ఞానవైరాగ్యాభ్యాం జ్ఞానయోగవివేకాదిసాధనప్రాప్తాభ్యాం, యుక్తేన, మద్భక్తియోగేన, క్షేమాయ నిత్యనిరతిశయానన్దరూపమదనుభవాత్మకక్షేమాయ, అకుతోభయం కుతశ్చిద్భయరహితం, మత్పాదమూలమేవ, ప్రవిశన్తి భజన్తే ప్రాప్నువన్తీతి వా ॥౪౨॥౪౩॥ "ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి" ఇతి న్యాయేన, ఉక్తం వక్ష్యమాణం చ కృత్స్నశాస్త్రార్థం సుఖగ్రహణాయ సంగృహ్య నిర్దిశతి॥ ఏతావానితి॥ తీవ్రేణ అన్తరాయానుపహతేన, భక్తియోగేన, మనశ్చిత్తం, మయి, అర్పితం సత్, తత్రైవ, స్థిరం నిశ్చలం, భవతీత్యేతావానేవ, అస్మిన్ప్రకృతిమణ్డలే, పుంసాం బద్ధజీవానాం, నిశ్శ్రేయసోదయ పరమపురుషార్థోత్కర్షః ॥౪౪॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే పఞ్చవింశోఽధ్యాయః.

ఏవం ముక్త్యుపాయభూతం భగవద్భక్తియోగం ప్రస్తుత్య, తస్య జగత్కారణవిషయత్వస్య "కారణం తు ధ్యేయః" ఇతి శ్రుత్యైవోక్తత్వాద్, భజనీయస్య భగవతస్సృష్ట్యాదివ్యాపారాన్వివక్షు, స్తస్య లక్షణభూతసృష్ట్యాదికారణత్వం ప్రకృతిపురుషకాలశరీరకస్య ప్రకృతిపురుషాదిస్వరూపశోధనమన్తరేణ, తచ్ఛరీరకస్య తస్య, సృష్ట్యాకారణత్వకథనాయోగా, త్ప్రథమం ప్రకృత్యాదిస్వరూపశోధనం, తద్వివేకస్య ముక్త్యుపాయకథనపూర్వకం ప్రతిజానీతే॥ అథేతి॥ తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషకాలాదీనాం, లక్షణం స్వరూపనిరూపకనిరూపితస్వరూపప్రతిపన్నధర్మజాతం, పృథక్, అసఙ్కరేణ తే తుభ్యం వక్ష్యామి, అప్రస్తుతప్రసఙ్గాశఙ్కాం వారయతి ॥ యదితి॥ యత్, ప్రకృత్యాదితత్త్వానాం లక్షణం, విదిత్వా, పురుషః ముముక్షుః, ప్రకృతేర్గుణైస్సత్త్వాదిభిః, సత్త్వాదిగుణకార్యానాదిబన్ధకపుణ్యపాపరూపైర్దురితైరిత్యర్థః, విముచ్యేత, ప్రకృత్యాదివివేకహేతుకహేయోపాదేయవివేకేన భగవదుపాసనద్వారా విముచ్యేత ఇతి భావః ॥౧॥ యత్సాక్షాన్ముక్త్యుపాయభూతం జ్ఞా

సం, తదపి వక్ష్యామీత్యాహ॥ జ్ఞానమితి॥ ఆత్మదర్శనం, ఆత్మా పరమపురుషః దృశ్యతే సాక్షాత్క్రియతేఽనేనేత్యాత్మదర్శనం, యజ్జ్ఞానం, పురుషస్య ముముక్షోః, నిశ్శ్రేయసాయ మోక్షాయ, ఆహుః, వేదాన్తాస్తజ్జ్ఞాశ్చ, తజ్జ్ఞానం, హృదయగ్రన్థిభేదనం అజ్ఞాననివర్తకం, తేషు భవ్యం, యజ్జ్ఞాత్వా॥ తత్తవ, హృదయగ్రన్థిభేదనం వర్ణయే ॥౨॥ తావత్ప్రకృతివిలక్షణాత్మస్వరూపం శోధయతి॥ అనాదిరితి ద్వాభ్యామ్॥ పురుషో జీవః, తస్య స్వరూపనిరూపకధర్మద్వయమాహ॥ స్వయఞ్జ్యోతిః స్వయం ప్రకాశః యస్స్వాత్మానమన్యాంశ్చ ప్రకాశయతి తత్స్వయఞ్జ్యోతిరిత్యుచ్యతే- యథా దీపాదిః, తద్వదయమపి స్వయఞ్జ్యోతిః- తర్హి తద్వదేవ కిం జడస్వరూప ఇత్యత ఆహ॥ ప్రత్యగ్ధామా- స్వస్మై భాసమానత్వం ప్రత్యక్త్వం పరస్మై భాసమానత్వం పరాక్త్వం- ఏతదేవ జడత్వం- ప్రత్యక్ స్వస్మై ప్రకాశమానం- ధామ స్వరూపం, యస్య సః - అనేన పరాగ్ధామదీపాదిభ్యో జడేభ్యో వైలక్షణ్యసిద్ధ్యా జ్ఞానస్వరూపత్వసిద్ధిః, స్వయఞ్జ్యోతిరిత్యనేన- జ్ఞానగుణకత్వసిద్ధిః, తేనహి స్వపరప్రకాశకత్వముచ్యతే- తత్ర- యథా దీపాదిశ్చతురఙ్గులపరిమితస్తైజసరూప ఏకదేశస్థస్సన్ స్వప్రభక్సద్ధర్మభూతయా ప్రభయాఽన్యాన్ప్రకాశయతి, స్వధర్మభూతప్రభామనపేక్ష్యైవ స్వయమపి ప్రకాశతే- తద్వదాత్మాపి స్వధర్మభూతజ్ఞానేనాన్యాన్ ప్రకాశయతి స్వధర్మభూతజ్ఞాననిరపేక్షమేవ స్వయమపి ప్రకాశత ఇతి హ్యుచ్యతే- ఏతావాంస్తు విశేషః- పరాగ్ధామదీపాదిస్స్వాత్మానమన్యాంశ్చ పరస్మై ప్రకాశయతి - ఆత్మా తు- ప్రత్యక్త్వేన స్వాత్మానమన్యాంశ్చ స్వస్మా ఏవ ప్రకాశయతీతి- ప్రకాశో వ్యవహారానుగుణ్యాపాదనం- ఏవఞ్చ- స్వయంప్రకాశత్వం దీపాదిష్వాత్మని చావిశిష్టం, ప్రత్యగ్ధామత్వం త్వాత్మన్యేవాసాధారణమితి జ్ఞానగుణకం జ్ఞానస్వరూపం చేతి జడాద్విలక్షణమాత్మస్వరూపమితి ఫలితం - తదేవాహ- ప్రకృతేః ప్రకృతిపరిణామరూపాచ్ఛరీరేన్ద్రియమనఃప్రాణాదేః - పరః స్వరూపతస్స్వభావతశ్చాత్యన్తవిలక్షణః- అత ఏవ- నిర్గుణః ప్రాకృతసత్త్వాదిగుణరహితః తథా వ్యాత్మా- శరీరాన్తః ప్రవేశేన తద్ధారకః- యేనాత్మస్వరూపేణ - విశ్వం ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తస్థూలసూక్ష్మశరీరాత్మకం విశ్వం, వ్యాప్తం- యేనేత్యేకవచననిర్దేశః ,, ఏకోఽపి హ్యసుసంపన్నస్సుపుష్టం కురుతే ప్రజాః,, ఇతి

నం నిశ్శ్రేయసార్థాయ పురుషస్యాత్మదర్శనమ్ । యదాహుర్వర్ణయే తత్తే హృదయగ్రన్థిభేదనమ్॥ ౨॥ అనాదిరా
త్మా పురుషో నిర్గుణః ప్రకృతేః పరః । ప్రత్యగ్ధామా స్వయఞ్జ్యోతిర్విశ్వం యేన సమన్వితమ్ ॥ ౩ ॥ న జాయతే న
మ్రియతే సహ దేహాద్యుపాధిభిః । నిమిత్తైరాత్మ తద్ధర్మా యథా స్వప్నేతదీక్షితా ॥ ౪ ॥ స ఏష ప్రకృతిం సూ

న- జాత్యభిప్రాయకృతిః- అనేన- దేవాదిశరీరాణాం వ్యాప్యత్వమాత్మనో వ్యాపకత్వం నిరతిశయసూక్ష్మత్వం చోక్తమ్ ॥౩॥ అత ఏవ, వ్యాపకత్వాన్నిరతిశయసూక్ష్మత్వాదనాదిత్వాద్దేహాదివిలక్షణత్వాచ్చ దేహాదీనాముపాధిభిరుత్పత్తివినాశాదిభిర్దేహాదిరూపైరుపాధిభిర్వా - న జాయతే న మ్రియతే న నశ్యతి - నను దేవోఽహం దేవోఽయం మనుష్యోఽహం మనుష్యోఽయం స్థూలోఽహం స్థూలోఽయమితి స్వస్య పరేషాఞ్చ దేహాత్మనోరభేదేనైవ ప్రతీతేః కథం దేహాదిభిస్సహ న జననాదిరాత్మన ఇత్యత్రాహ॥ నిమిత్తైః పుణ్యపాపరూపైః అత్తః దేవోఽహం స్థూలోఽహమిత్యాద్యారోపితః దేహధర్మో యస్య సః - అతో న దేహాదిభిస్సహ జననాదిరిత్యర్థః, ఏతదేవ దృష్టాన్తేన స్పష్టయతి॥ యథేతి॥ యథా స్వప్నద్రష్టా, స్వాప్నపదార్థనాశేపి న నశ్యతి, ఏవం జాగరాద్యవస్థాసు దృశ్యతే, దేహాదినాశేపి న నశ్యతీత్యర్థః ॥ ౪॥ ఏవం ప్రకృతివిలక్షణమాత్మస్వరూపం విశోధ్య- ఏవంవిధస్య తస్య కథం కర్తృత్వభోక్తృత్వాదికమిత్యాశఙ్కాయాం- ప్రకృతిసంసర్గకృతం కర్తృత్వాదివైశిష్ట్యమితి వక్తుం- ప్రకృతిసంసర్గప్రకారమాహ॥ స ఇతి॥ స ఏష ఉక్తలక్షణః - విభుః నిరతిశయసూక్ష్మత్వేన సర్వాన్తర్వ్యాపనసమర్థః- ప్రత్యగాత్మా, సూక్ష్మాం నామరూపవిభాగానర్హాం నిరతిశయసూక్ష్మదశామాపన్నామిత్యర్థః- అనేన , జగదాదావపితి సామర్థ్యాల్లభ్యతే, తదైవ ప్రకృతేస్సూక్ష్మదశాపన్నత్వాత్, దైవీం దేవస్య విష్ణోర్లీలార్థాం అత ఏవ - లీలయా దేవసంబన్ధిపరమార్థలీలయా హేతుభూతయా ,, పరాభిధ్యానేన ,, ఇతి వక్ష్యమాణత్వాద్దైవీమిత్యుక్తత్వాచ్చ- యదృచ్ఛయైవోపగతాం ప్రాప్తాం- జీవస్య ప్రకృతిసంబన్ధస్య సహజత్వాభావాత్ కాదాచిత్కమిత్యర్థః గుణమయీం సత్త్వాదిగుణప్రచురాం- మాయాం - అభ్యపద్యత అపశ్యత్ - అత్ర కేచిదావరణవిక్షేపశక్తిభేదేన ప్రకృతిం ద్విధా విభజ్య- పురుషమపి జీవేశ్వరరూపేణ ద్విధా విభజ్య ఏకస్య ప్రకృత్యవివేకేన సంసారః , ఇతరస్య ప్రకృతిం స్వవశీకుర్వతస్సృష్ట్యాదివ్యాపారస్తత్ర- ప్రకృత్యవివేకేన యస్సంసరత్యావరణశక్త్యా తిరోహిత, స్తస్య సంసారప్రకారోఽనేన శ్లోకేనోచ్యత ఇతి వ్యాచక్షతే- తదయుక్తం, నిత్యానవిద్యాప్రత్యనీకస్వప్రకాశస్వరూపస్య ప్రకృత్యవివేకానుపపత్తేః- స్వలీలారూపసృష్ట్యాదివ్యాపారనిర్వృత్తయే ఆవరణశక్త్యా ముహ్యతీతి చేన్న - వికల్పాసహత్వాత్ - కిం భ్రాన్తిహేతుర్లీలా - ఉత- భ్రాన్తికార్యం - ఉత - భ్రాన్తిరేవ- నాద్యః లీలయా

స్వభ్రమసంపాదనానుపపత్తేః ,, బహుస్స్యా ,, మితిసంకల్పేన హీశ్వరో లీలారూపం సృష్ట్యాదికం కరోతి - న హ్యకస్మి
ద్భ్రాన్తస్స్యామితి సంకల్ప్య భ్రామ్యతి - కించ, ఈశ్వరస్సర్వజ్ఞశ్చేత్ స్వస్యానర్థరూపసంసారం న ప్రవర్తయతి, అజ్ఞశ్చేత్సర్వ
జ్ఞత్వశ్రుతివిరోధః - వివేకనిష్పాదనేన స్వానర్థపరిహారాయ జగత్సృజతీతి చేత్ తథాపి లీలాత్వమనుపపన్నం - న హి వ్యాధ్యు
పహతస్యౌషధపానాయ ప్రవృత్తిర్లీలా భవతి, న ద్వితీయః, ప్రథమసంకల్పస్య లీలాత్వానుపపత్తేః - తద్వదేవోత్తరత్రాపి లీ
లామన్తరేణ భ్రమోపపత్తేశ్చ , నాపి తృతీయః - ద్విచన్ద్రజ్ఞానస్య లీలాత్వాప్రసిద్ధేః, స్వయమభ్రాన్తస్యైవేశ్వరో లీలయా ప
రాన్మోహయతీతి చేత్, న - త్వన్మతే భ్రాన్త్యాదినా పరదర్శనాయోగాత్, పరదర్శనే సంభవతి తేషాం స్వానన్యత్వజ్ఞానాచ్చ
నిర్విశేషసన్మాత్రస్య బ్రహ్మణో నిర్విశేషత్వాదేవ న లీలాసంభవః, ఈశ్వరస్య తు, సర్వజ్ఞత్వేన, సంసారరహితత్వేన, జీవాన్
స్వానన్యత్వేన జానతో, జన్మమరణాదినిర్వర్తననరకపతనాదివ్యాపారో న లీలా భవితుమర్హతి , తస్మాన్నిఖిలహేయప్ర
త్యనీకానన్తకల్యాణగుణగణమహోదధేరీశ్వరస్య లీలోపకరణభూతయా తన్నియామ్యయా మాయయా తన్నియామ్యస్య
తచ్ఛరీరభూతస్యానాదిత్వాద్వ్యక్తధర్మకస్య తస్మాద్విలక్షణస్య ప్రత్యగాత్మనః పరమార్థభూతేశ్వరలీలారూపజగత్సృ
ష్ట్యాదివ్యాపారనిర్వృత్తౌ నాభిప్రవృత్తిరనేన శ్లోకేన ప్రతిపాద్యత ఇత్యభ్యుపగన్తవ్యం - అత్ర లీలయా యదృచ్ఛయా ఉపగ
తామభ్యపద్యతేత్యస్యాన్వేతుం శక్యం - తదా, లీలయైవేతి, అధ్యయనేన వసతీతి - వత్ఫలత్వే, సైన్యేన హేతుత్వేన వివక్షయా హే
తుతృతీయా , లీలయా భగవల్లీలారసనిర్వృత్త్యర్థం - యదృచ్ఛయా యాదృచ్ఛికభగవత్సంకల్పేన - ఉపగతాం ప్రాప్తా
మిత్యర్థః ॥౫॥ అస్తు ప్రకృత్యభిపత్తిః, కర్తృత్వాదేః కథం యాతమిత్యాశఙ్క్య - యాన్వభిపత్తిహేతుకస్వస్వరూప
తిరోధానకృతమోహననిమిత్తం కర్తృత్వాదికమితి వక్తుం ప్రకృతిం - సూక్ష్మామిత్యుక్తసూక్ష్మావస్థాప్రతిసంబన్ధిస్థూలా
వస్థాంవదన్ - తయా ప్రకృత్యా ప్రత్యగాత్మనస్స్వస్వరూపతిరోధానేన మోహమాహ॥ గుణైరితి॥ విచిత్రాః దేవమనుష్యా
దిరూపేణ బహువిధాః - సరూపాః సర్వాసాం ప్రకృతిపరిణామరూపత్వేనైకరూపాః - ప్రజాః గుణైస్సత్త్వాదిభిః - సృజ

త్మాం దైవీం గుణమయీం విభుః। యదృచ్ఛయైవోపగతామభ్యపద్యత లీలయా॥ ౫ ॥ గుణైర్విచిత్రాస్సృజతీం
సరూపాః ప్రకృతిం ప్రజాః । విలోక్య ముముహే సద్యస్స ఇహ జ్ఞానగూహయా॥౬॥ ఏవం పరాభిధ్యానేన కర్తృ
త్వం ప్రకృతేః పుమాన్ । కర్మసు క్రియమాణేషు గుణైరాత్మని మన్యతే॥౭॥ తదస్య సంసృతిర్బన్ధః పారతన్త్ర్యం
చ తత్కృతమ్। భవత్యకర్తురీశస్య సాక్షిణో నిర్వృతాత్మనః॥౮॥ కార్యకారణకర్తృత్వే కారణం ప్రకృతిం వి

తీం కార్యదశాయాం సృష్టవతీం - ప్రకృతిం - విలోక్య - తయా - జ్ఞానగూహయా జ్ఞానతిరోధాయిన్యా - సద్యః - స ఇహ ముముహే,
తస్యాం స్వానన్యత్వబుద్ధిమకరోదిత్యర్థః ॥౬॥ ఏవం పరాభిధ్యానేన ప్రకృత్యా తిరోహితస్వస్వరూపవిస్మరణపూర్వ
కం ప్రకృతిచిన్తనేన, పుమాన్ జీవః - ప్రకృతేర్గుణైః - కర్మసు - క్రియమాణేషు సత్సు - తాని కర్మాణి - ఆత్మని మన్యతే - తాని స్వక
ర్తృకాణీతి మన్యత ఇత్యర్థః - సాంసారికప్రవృత్తిష్వస్య కర్తృతా సత్త్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతా - న స్వరూపప్రయుక్తే
తి భావః ॥౭॥ తత్తస్మాత్సత్త్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతాత్కర్తృత్వాదస్య జీవస్య - సంసృతిర్బన్ధః సంసారరూపో బ
న్ధః - తత్కృతం కర్తృత్వప్రయుక్తమేవ పారతన్త్ర్యం కర్మవశ్యత్వం చ భవతి - న తు - స్వరూపప్రయుక్తమితి భావః - స్వరూ
పప్రయుక్తత్వాభావమేవ విశదయితుం తస్య ముక్త్యవస్థాయామవస్థితం ప్రకృతివియుక్తం స్వరూపం విశినష్టి॥ అకర్తురితి ॥
అకర్తుః - న త్వత్ర ప్రయత్నాశ్రయత్వం నిషిధ్యతే కింతు గమనాగమనాదిసాంసారికప్రవృత్తిరహితస్యేత్యర్థః ॥ తత్ర హే
తుః - ఈశస్య అకర్మవివశస్య - సాక్షిణః జ్ఞానాశ్రయస్య - జ్ఞానగుణకస్యేత్యర్థః - సాక్షాద్ద్రష్టృత్వమేవ హి సాక్షిత్వం ,,సాక్షా
ద్ద్రష్టరి సంజ్ఞాయాం,, మిత్యనుశాసనానురోధాత్ - అనేన జ్ఞానగుణకత్వముక్తం - జ్ఞానస్వరూపత్వమాహ ॥ నిర్వృతాత్మ
న ఇతి ॥ నిర్వృతం నిర్వృతిః - భావే క్తః ఆనన్దస్వరూపస్యేత్యర్థః, తథా చ శ్రుతిః ,,నిర్వాణమయ ఏవాయమాత్మే,, తి అనుకూ
లజ్ఞానమేవ హ్యానన్దః । ఈశస్యేత్యనేనాకర్మవివశత్వోక్త్యా - అనాదిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మతిరోహితాపహతపాప్మత్వాది
స్వాభావికగుణాష్టకస్య - ముక్తిదశాయాం తిరోధాననివృత్త్యా ఆవిర్భావస్సూచ్యతే - అనేన జ్ఞానగుణకత్వజ్ఞానస్వరూ
పత్వాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టం ప్రకృతివియుక్తం ప్రత్యగాత్మస్వరూపమిత్యుక్తమ్ ॥౮॥ అత్రా
యమర్థోఽనుసంధేయః - జీవాత్మానస్స్వయమసంకుచితాపరిచ్ఛిన్ననిర్మలజ్ఞానస్వరూపాస్సన్తః - కర్మరూపావిద్యా
వేష్టితాః, తత్తత్కర్మానురూపజ్ఞానసంకోచమాపన్నాః, బ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తవివిధవిచిత్రదేహేషు ప్రవిష్టాః, తత్త
ద్దేహోచితజ్ఞానప్రసరాః, తత్తద్దేహాత్మాభిమానినః, తదుచితకర్మాణి కుర్వాణాః, తదనుగుణసుఖదుఃఖోపభోగరూపసం

సారప్రవాహం ప్రతిపద్యన్తే, నను జ్ఞానస్వరూప ఆత్మా స్వయంప్రకాశశ్చ, తస్య దేవాదిస్వరూపాత్మాభిమానే స్వరూపప్రకాశతిరోధానమవశ్యాశ్రయణీయం, స్వరూపప్రకాశే సత్యాత్మన్యాకారాన్తరాధ్యాసాయోగాత్, తతశ్చ, స్వరూపప్రకాశతిరోధానే స్వరూపనాశప్రసఙ్గః, మైవం, నహి స్వరూపభూతజ్ఞానస్య తిరోధానముచ్యతే, అపితు ధర్మభూతజ్ఞానస్యైవ, నను, ధర్మభూతజ్ఞానస్యాపి నాతిరోధానమవశ్యమాశ్రయణీయం, తిరోధానం చ, కర్మరూపావిద్యయా ప్రకాశోత్పత్తిప్రతిబన్ధో వా, విద్యమానప్రకాశనివృత్తిర్వేతి కోటిద్వయమేవ హి సంభావితం, ఉభయథాఽపి, నిత్యత్వేనాభిమతధర్మభూతజ్ఞానస్యాపి నాశప్రసఙ్గ ఇతి చేత్, ఉచ్యతే, ఆత్మధర్మభూతస్యైతస్య స్వాభావికస్యాపి కర్మణా పారమార్థికం సంకోచం వికాసం చాభ్యుపగచ్ఛామః, తత్ర, దేహాదిభ్రమస్యాధిష్ఠానస్ఫురణసాపేక్షత్వాద్ధర్మిస్వరూపం స్వయంప్రకాశరూపమధిష్ఠానతయా స్ఫురతి-నాత్ర జ్ఞానాన్తరాపేక్షా, అజడత్వాత్, జడత్వాద్ధి శుక్త్యాదేర్జ్ఞానాన్తరాపేక్షా, ఏవం ధర్మిస్వరూపమధిష్ఠానం స్ఫురతి, భ్రమవిరోధినో నిత్యత్వాణుత్వాద్యాకారాః, తే జ్ఞానాన్తరవేద్యా ఇతి, తత్తిరోధానాద్భ్రమ ఉపపద్యతే, తిరోధానం చ ప్రకాశనివృత్తిః, ప్రకాశశ్చ, న జ్ఞానస్వరూపమపి తు, ప్రసరాఖ్యో ధర్మభూతజ్ఞానస్య ధర్మః ప్రకాశః, ప్రకాశరూపప్రసరాభావశ్చ సంకోచః, భావస్యైవాభావాభావత్వాత్-సఙ్కోచాభావః ప్రసరః, స ఏవ తిరోధాననివృత్తిః-న చ తదా భ్రమః-ఏవం చ సతి-జ్ఞానం ధర్మిస్వరూపం చ నిత్యం-జ్ఞానధర్మభూతప్రసరస్యైవ ప్రకాశత్వాత్-తదభావస్య చ సంకోచత్వాత్ - ప్రసరాఖ్యప్రకాశనివృత్తిరూపతిరోధానముపపద్యతే, నిర్విశేష ప్రకాశస్వరూపాత్మవాదే తు - ప్రకాశస్యైవాత్మస్వరూపత్వాత్తత్ర ధర్మాన్తరానభ్యుపగమాత్తత్తిరోధానే స్వరూపనాశో దుష్పరిహరః న చ-జ్ఞానస్య జ్ఞానాన్తరాశ్రయత్వం న దృష్టమితి చేత్-తర్హి అవ్యాప్త్యా-ఉత శ్రుత్యా - నాద్యః-జ్ఞానస్య కస్యచిద్ధర్మత్వేనైవ దృష్టత్వాత్తస్య స్వతన్త్రవస్తుత్వానుపపన్నమతో జ్ఞానస్వరూప ఆత్మా కస్యచిద్ధర్మస్స్యాత్, శ్రుత్యా చేత్ - తయైవ జ్ఞానస్య జ్ఞానాశ్రయత్వమపి ప్రతిపాద్యతే, తథా చ శ్రుతిః ,,కర్తా బోద్ధా విజ్ఞానాత్మా,, ఇతి నన్వత్ర ,,ప్రకృతేః పుమాన్ కర్మసు క్రియమాణేషు గుణైరాత్మని మన్యతే,, ఇత్యనేన, స్వయమకర్తైవ సన్ ప్రత్యగాత్మాఽచేతనానాం గుణానాం కర్తృత్వమాత్మన్యన్యస్యతీత్యవగమ్యతే-యుక్తం చైతత్- ఆత్మనో హ్యకర్తృత్వం గుణానామేవ చ కర్తృత్వమధ్యాత్మశాస్త్రేషు శ్రూయతే-తథా హి కఠవల్లీషు ,,న జాయతే మ్రియతే,, ఇత్యాదినా-జన్మజరామరణాదికం సర్వం ప్రకృతిధర్మం ప్రతిషిధ్య-హననాదిషు క్రియాసు కర్తృత్వమపి ప్రతిషిధ్యతే ,,హన్తా చేన్మన్యతే హన్తుం హతశ్చేన్మన్యతే హతమ్ । ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హన్తి న హన్యతే,, ఇతి హన్తారమాత్మానం జానన్నజానాత్యాత్మానమిత్యర్థః - తథా చ భగవతా స్వయమేవ, జీవస్యాకర్తృత్వం స్వరూపం కర్తృత్వాభిమానస్తు వ్యామోహ ఇత్యుచ్యతే ,,ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః । అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాఽహమితి మన్యతే ॥ నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారం యదా ద్రష్టాఽనుపశ్యతి । కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతిరుచ్యతే ॥ పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే,, ఇతి-అతః పురుషస్య భోక్తృత్వమేవ- ప్రకృతేరేవ కర్తృత్వం-ఏవం చ ,,కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్,, ఇత్యధికరణవిరోధః- తత్ర హ్యాత్మైవ కర్తా - న గుణాః - ఇత్యుచ్యతే॥ తథా హి ,,యజేత స్వర్గకామః-ముముక్షుర్బ్రహ్మోపాసీత,, ఇత్యేవమాదీని శాస్త్రాణి స్వర్గమోక్షాదిఫలస్య భోక్తారమేవ కర్తృత్వే నియుఞ్జతే - న హ్యచేతనస్య కర్తృత్వేఽన్యో నియుజ్యతే-శాసనాచ్చ శాస్త్రం- శాసనం చ ప్రవర్తనం-శాస్త్రస్య ప్రవర్తకత్వం బోధజననద్వారేణ-అచేతనం చ ప్రధానం న బోధయితుం శక్యం-అతశ్శాస్త్రాణామర్థవత్త్వం భోక్తుశ్చేతనస్యైవ కర్తృత్వే భవేత్, తదుక్తం ,,శాస్త్రఫలం ప్రయోక్తరి,, ఇతి అతః కథమయం విరోధః పరిహరణీయ ఇతి చేత్ అత్రోచ్యతే-కర్త్రధికరణే హి శరీరాధిష్ఠాతృరూపకర్తృత్వమాత్మన ఏవేత్యుచ్యతే - హన్తా చేదిత్యత్రాత్మనో నిత్యత్వాద్ధననాద్యభావ ఉక్తః- అత్ర ,,ప్రకృతేః క్రియమాణాని,, ఇతి గీతాయాం చ-సాంసారికప్రవృత్తిషు జీవస్య కర్తృతా- అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం సత్త్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతా-న స్వరూపప్రయుక్తేతి గుణానామేవ కర్తృత్వమిత్యుచ్యతే, న హి సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం గుణసంసర్గకృతమిత్యేతావన్మాత్రేణ స్వతః కృత్యాశ్రయత్వరూపకర్తృత్వం ప్రతిషిధ్యతే, తథా చ తత్రైవ గీతాయాం ,,కారణం గుణసఙ్గోఽస్య సదసద్యోనిజన్మసు,, ఇతి సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం గుణసంసర్గకృతమిత్యభిహితం- తథా చ తత్రైవాత్మనశ్చ కర్తృత్వమభ్యుపేత్యోచ్యతే ,,శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః । న్యాయ్యం వా విపరీతం వా పఞ్చైతే తస్య హేతవః॥ తత్రైవం సతి కర్తారమాత్మానం కేవలం తు యః। పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్న స పశ్యతి దుర్మతిః,, ఇతి ,, అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధమ్ । వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పఞ్చమమ్,, ఇతి-దైవమీశ్వరః-అధిష్ఠానాదిదైవపర్యన్తసాపేక్షత్వే సత్యాత్మనః కర్తృత్వే-య ఆత్మానమేవ కేవలం కర్తారం మన్యతే-న స పశ్యతీత్యర్థః- అతః-క

ర్త్రధికరణే పురుషస్యాధిష్ఠానభూతస్వశరీరాధిష్ఠాతృత్వరూపకర్తృత్వముచ్యతే, "ప్రకృతేః క్రియమాణేష్వి"త్యాదౌతు-సాంసారికవ్యాపారాశ్రయత్వరూపకర్తృత్వం ప్రకృతిసంసర్గకృతం న స్వరూపప్రయుక్తమిత్యుచ్యత ఇత్యతో-న-తదధికరణవిరోధ ఇతి ఏతదేవ సాంసారికప్రవృత్తిషుకర్తృత్వం ప్రకృతిసంసర్గకృతం న స్వరూపకృతమితి విశదయన్ సాంసారికప్రవృత్తిష్వపి స్వశరీరాధిష్ఠాతృత్వరూపకర్తృత్వాశ్రయత్వాత్ప్రవృత్తిఫలసుఖదుఃఖాశ్రయత్వమాత్మన ఏవేత్యాహ ॥ కార్యేతి॥ కార్యం శరీరం కారణాని సమస్తానీన్ద్రియాణి-తేషాం, కర్తృత్వే బహిర్గమనాగమనాదిక్రియాకారిత్వే-ప్రకృతిం పురుషాధిష్ఠితాం శరీరాకారేణ పరిణతాం ప్రకృతిం కారణం హేతుం, విదుః-పురుషాధిష్ఠితశరీరాకారపరిణతప్రకృత్యాశ్రయా భోగసాధనభూతాః క్రియా ఇత్యర్థః - పురుషస్య స్వాధిష్ఠాతృత్వమేవ తదపేక్షయాఽధికం కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాదిత్యాదిషూక్తం-శరీరాధిష్ఠానరూపప్రయత్నహేతుత్వమేవ హి పురుషస్య కర్తృత్వం - అతఏవ-సుఖదుఃఖానాం పురుషాధిష్ఠితశరీరాకారపరిణతప్రకృతిహేతుకవ్యాపారజన్యసుఖదుఃఖానాం-భోక్తృత్వే-ప్రకృతేశ్శరీరాత్పరం విలక్షణం-తదధిష్ఠాతారం పురుషమాత్మానం-కారణం-విదుః-స్వశరీరాధిష్ఠానరూపప్రయత్నాశ్రయత్వాత్తదధిష్ఠేయహేతుకక్రియాఫలసుఖదుఃఖాశ్రయ ఇత్యర్థః ॥౯॥ ఏవం ప్రకృతివిలక్షణే తత్సంసృష్టే ఆత్మస్వరూపే-కార్యకారణభావేనావస్థితే ప్రకృతిస్వరూపే చాభిహితే, పునస్తయోరేవ సంసృష్టయోః ప్రకృతిపురుషయోః కార్యావస్థాస్సప్రపఞ్చం శుశ్రూషమాణా పృచ్ఛతి దేవహూతిః॥ హే పురుషోత్తమ-ప్రకృతేః కార్యావస్థప్రధానస్య-తథా పురుషస్యాపి కార్యావస్థస్య బ్రహ్మాత్మకస్య-కథంభూతయోః-అస్య జగతః-కారణయోః- కార్యావస్థాయాః పూర్వం కృత్స్నజగత్కారణత్వేన నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మదశాపన్నత్వే భగవచ్ఛరీరత్వేనావస్థితయోః లక్షణం స్వరూపం-బ్రూహి- బ్రహ్మాత్మకయోః ప్రకృతిపురుషయోః కార్యభేదాన్కథయేత్యర్థః-సదసచ్చ యదాత్మకం-కారణభూతాః పిత్రాదయః కార్యభూతాః పుత్రాదయశ్చ- యత్ప్రకృతిపురుషాత్మకం-

---

దుః । భోక్తృత్వే సుఖదుఃఖానాం పురుషం ప్రకృతేః పరమ్॥౯॥ దేవహూతిరువాచ ॥ ప్రకృతేః పురుషస్యాపి లక్షణం పురుషోత్తమ । బ్రూహి కారణయోరస్య సదసచ్చ యదాత్మకమ్ ॥౧౦॥ శ్రీభగవానువాచ॥ యత్తత్త్రిగుణమవ్యక్తం నిత్యం సదసదాత్మకమ్ । ప్రధానం ప్రకృతిం ప్రాహురవిశేషం విశేషవత్ ॥౧౧॥ పఞ్చభిః పఞ్చభిర్బ్రహ్మ చతుర్భిర్దశభిస్తథా । ఏతచ్చతుర్వింశతికం గణం ప్రాధానికం విదుః ॥౧౨॥ మహాభూతాని పఞ్చైవ భూరాపోఽగ్నిర్మరున్నభః। తన్మాత్రాణి చ తావన్తి గన్ధాదీని చ తాని మే ॥౧౩॥ ఇన్ద్రియాణి దశ శ్రోత్రం త్వగ్దృగ్రసననాసికాః । వాక్కరౌ చరణౌ మేఢ్రం పాయుర్దశమ ఉచ్యతే ॥౧౪॥ మనో బుద్ధిరహంకారశ్చిత్తమిత్యన్త

తయోర్లక్షణం బ్రూహీత్యర్థః-న హి కేవలప్రకృతేః కేవలాత్మస్వరూపస్య వా పితృపుత్రత్వాది-అతఉభయాత్మకత్వం-సదసదితి-చిదచిత్సముదాయరూపం విశ్వం వా వివక్షితమ్ ॥౧౦॥ ఏవం పృష్టో బ్రహ్మాత్మకప్రకృతిపురుషకార్యావస్థాస్సప్రపఞ్చముపపాదయిష్యన్-తావత్ప్రకృతేః కారణావస్థాం కార్యావస్థాం సంగ్రహేణాహ॥ యత్తదితి॥ యత్ప్రధానం, తదేవ ప్రకృతిం ప్రాహురిత్యన్వయః-కిం తత్ప్రధానం-అవిశేషం కారణావస్థాయాం పృథివ్యాదివిశేషరహితం-అతఏవావ్యక్తం నామరూపవిభాగానర్హం-త్రిగుణం సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకం నిత్యం త్రిగుణాత్మకమిత్యనేన జీవాత్మపరమాత్మవైలక్షణ్యముక్తం-నిత్యమిత్యనేన మహదాద్యవస్థానామనిత్యత్వేఽప్యవస్థావతో ద్రవ్యస్య నిత్యత్వముక్తం- ఏవం ప్రకృతేః కారణావస్థోక్తా - కార్యావస్థామాహ॥ విశేషవత్ -కార్యావస్థాయాం పృథివ్యాదివిశేషవత్ -సదసదాత్మకం-మహదాదిపృథివ్యన్తకారణరూపేణ బ్రహ్మాణ్డాది స్తమ్బపర్యన్తశరీరరూపకార్యరూపేణ చ-కార్యకారణమిత్యర్థః ॥౧౧॥ ఏవమవస్థాద్వయమభిధాయ-తస్యైవ ప్రధానస్య కార్యాణాం మహదాదీనాం సృష్టిమనుక్రమిష్యన్ - తావత్తత్కార్యాణి గణయన్, సుఖగ్రహణాయ సంగృహ్ణాతి ॥ పఞ్చభిరితి ॥ పఞ్చభిః పఞ్చభిః, పఞ్చభిర్భూతైః - పఞ్చభిస్తన్మాత్రైః- చతుర్భిర్మనోఽహంకారమహదవ్యక్తైః-దశభిర్జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియైరిత్యేవం సంఖ్యాభేదేన ఏతచ్చతుర్వింశతికం- ఏతాని చతుర్వింశతిర్యస్మిన్-తం-ప్రాధానికం ప్రధానకార్యాత్మకం-గణం సమూహం-విదుః ॥౧౨॥ ఏతద్వివృణోతి॥ మహాభూతానీతి త్రిభిః ॥ మహాభూతాన్యాకాశాదీని-పఞ్చైవ-ఏవకారోఽధికసంఖ్యావ్యవచ్ఛేదార్థః-తాని గణయతి॥ భూరితి॥ స్పష్టోఽర్థః-గన్ధాదీని గన్ధ ఆదిర్యేషాం, తాని, తన్మాత్రాణి ద్రవ్యాణీత్యర్థః- గన్ధాదయో హి పృథివ్యాదీనామవస్థావిశేషాః-తావన్తి పఞ్చైవ మే మయా-మతాని జ్ఞాతాని-ఇదం, మమ భగవతో-మతమిత్యర్థః-ఏవం చ తేజోఽబన్నాత్మకం భూతత్రయమేవేతి మతాన్తరవ్యావృత్తిః ॥౧౩॥ ఇన్ద్రియాణీతి దశ గణయతి॥ ఇన్ద్రియాణీతి॥ శ్రోత్రాదీని జ్ఞానేన్ద్రియాణి-వాగాదీని కర్మేన్ద్రియాణి, తత్ర, పాయుర్గుదమ్ ॥౧౪॥ అ

న్తఃకరణం విభజతి ॥ మన ఇతి ॥ అన్తరాత్మకమన్తఃకరణం-వృత్త్యా స్వగుణవృత్త్యా సఙ్కల్పాధ్యవసాయాభిమానచిన్తారూపయా-లక్షణరూపయా చిహ్నమాత్రయా-మనో-బుద్ధి-రహంకార-శ్చిత్త-మితి చతుర్ధా లక్ష్యత ఇత్యన్వయః - అత్రాయం భావః-ఏకమేవాన్తరిన్ద్రియం సఙ్కల్పాదివృత్తిభేదేన చతుర్విధం-తత్ర చిత్తబుద్ధ్యహంకారాణాం క్రమేణ మూలప్రకృతిమహదహంకారా అనుగ్రాహకాః-మూలప్రకృత్యాద్యనుగ్రాహ్యత్వేఽపి జన్మనశ్చిత్తాదిభేదవ్యపదేశః - అనుగ్రాహ్యానుగ్రాహకయోరభేదవివక్షయా క్వచిదభేదనిర్దేశో "మహాన్ సైవ బుద్ధిలక్షణః" ఇత్యాదిః - ఏషాం చావ్యక్తమహదహంకారాణామధిష్ఠాతారో వాసుదేవాదయో వక్ష్యన్తే, ఏవం చాత్ర బుద్ధిశబ్దేనాన్తరిన్ద్రియస్య-స్వవృత్తిరూపాధ్యవసాయజననేనానుగ్రాహకం మహత్తత్త్వం వివక్షితం చిత్తశబ్దేన చిన్తాజనకస్యాన్తరిన్ద్రియస్యానుగ్రాహకత్వాచ్చిన్తనీయత్వాచ్చావ్యక్తాఖ్యా మూలప్రకృతిర్వివక్షితా-తత్రానుగ్రాహ్యానుగ్రాహకయోరభేదవివక్షయా చతుర్వ[illegible]ం-భేదవివక్షాయాం తు సప్తవింశతికో గుణో బోద్ధవ్యః ॥ ౧౪ ॥ ఏవం తత్త్వాని సఙ్కలయ్య సఙ్గృహ్ణన్ కాలస్వరూపం లక్షయతి ॥ ఏతావానితి ॥ సగుణస్య సత్త్వాదిగుణకస్య, బ్రహ్మణః ప్రధానస్య "తస్మాదేతద్బ్రహ్మ నామరూపమన్నం చ జాయతే-ద్వే బ్రహ్మణీ వేదితవ్యే" ఇత్యాదిశ్రుతౌ "మమ యోనిర్మహద్బ్రహ్మ తస్మిన్ గర్భం దధామ్యహమ్" ఇతి స్మృతౌ చ, ప్రకృతావపి బ్రహ్మశబ్దప్రయోగాత్, ఉపక్రమానుగుణ్యాచ్చ, యద్వా, ఉక్తానాం తత్త్వానాం "యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్, యశ్చక్షుషి తిష్ఠన్" ఇతి బ్రహ్మాత్మకత్వశ్రవణాత్ సత్త్వాదిగుణాత్మకప్రకృతికార్యభూతపృథివ్యాదిశరీరకస్య, పరబ్రహ్మణః పరమాత్మన ఇత్యర్థః, సన్నివేశః అవస్థావిశేషః, మయా ప్రోక్తః ఏతావానేవ చతుర్వింశతిసఙ్ఖ్యాక ఏవ, సఙ్ఖ్యాతః గణితః తత్త్వజ్ఞైరితి శేషః, అథ కాలస్వరూపం లిలక్షయిషుస్తస్య తావత్ తత్త్వాన్తరత్వమాహ ॥ యః కాల-స్స, పఞ్చవింశకః పూర్వం పరిగణితచతుర్వింశతిభిస్సహాస్య పరిగణనేఽయం పఞ్చవింశకో భవతీత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ తత్ర-కాలో న తత్త్వాన్తరమితి మతాన్తరముపన్యస్యతి ॥ ప్రభావ

రాత్మకమ్ । చతుర్ధా లక్ష్యతే భేదో వృత్త్యా లక్షణరూపయా ॥ ౧౪ ॥ ఏతావానేవ సఙ్ఖ్యాతో బ్రహ్మణస్సగుణస్య హ । సన్నివేశో మయా ప్రోక్తో యః కాలః పఞ్చవింశకః ॥ ౧౫ ॥ ప్రభావం పౌరుషం ప్రాహుః కాలమేకే యతో భయమ్ ॥ అహంకారవిమూఢస్య కర్తుః ప్రకృతిమీయుషః ॥ ౧౬ ॥ ప్రకృతేర్గుణసామ్యస్య నిర్విశేషస్య మానవి । చేష్టా యతస్స భగవాన్ కాల ఇత్యుపలక్షితః ॥ ౧౭ ॥ అన్తః పురుషరూపేణ కాలరూపేణ యో బహిః । సమన్వేత్యేష సత్త్వానాం భగవానాత్మమాయయా ॥ ౧౮ ॥ దైవాత్క్షుభితధర్మిణ్యాం స్వస్యాం యోనౌ పరః పుమాన్ । ఆ

మితి ॥ పౌరుషం పరమపురుషసమ్బన్ధినం - ప్రభావమేవ కాల-మేకే-ఆహుః-కోఽసౌ పౌరుషః ప్రభావ ఇత్యత్రాహ ॥ యతః పౌరుషాత్ప్రభావా-ద్భయం - జగతస్సర్గసంహారాదిరూపసంసారభయం-భవతి-పరమపురుషస్య సర్గసంహారాదిషు జగన్నియమనసామర్థ్యం కాలః-న-తత్త్వాన్తరమిత్యర్థః-ఏక ఇత్యుక్త్యా-ఏతాన్తరత్వం గమ్యతే-స్వమతమాహ ॥ అహంకారేతి ॥ అనాత్మన్యాత్మాభిమానో అహంకార-స్తేన-మూఢస్య తిరోహితస్వస్వరూపస్య-ప్రకృతిం "అక్షరం తమసి లీయత" ఇతి తమశ్శబ్దవాచ్యం నిరతిశయసూక్ష్మదశాపన్నం ప్రధానం-ప్రకృతికారణం పరమాత్మానం వా-ఈయుషః సంహారదశాయాం ప్రాప్తస్య-కర్తుర్జీవస్య ॥ తథా-హే మానవి -ప్రకృతేః ప్రధానస్య-యద్గుణసామ్యం-తస్య-నిర్విశేషస్య నామరూపాదివిశేషశూన్యస్య - నామరూపాదివిశేషపరిహారేణ సంహారదశాయాం సామ్యావస్థాపన్నగుణత్రయస్య ప్రధానస్య చేత్యర్థః-యత-శ్చేష్టా వ్యాపారో-భవతి-స భగవాన్-భగవదాత్మకః కాల ఇత్యు-పలక్షితః సంహారదశాయాం నామరూపవిభాగానర్హనిరతిశయసూక్ష్మావస్థామాపన్నయోః ప్రకృతిపురుషయోః పరమాత్మాత్మకయోస్తస్మిన్నేవ లీనయోః పునస్సృష్టిదశాయాం జగదాకారేణ పరిణామరూపో యో వ్యాపారస్తద్ధేతుభూతస్స కాల-స్స చ-భగవదాత్మక ఇత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ఏవం ప్రకృతిపురుషకాలస్వరూపం శోధితం తే - త్రయోఽపి భగవద్రూపాణి "ప్రధానపురుషావ్యక్తకాలాస్తు ప్రవిభాగశః రూపాణి" ఇత్యుక్తేః తేషు పృథివ్యాదిస్థూలరూపేణ పరిణతత్వాత్ప్రాయేణ ప్రకృతిః స్ఫుటస్వరూపా-పురుషకాలయోస్తు తాదృశస్థూలపరిణామాభావాత్తయోః ప్రతీయమానత్వం యుక్త్యా దర్శయన్ - తయోశ్శాస్త్రైకసమధిగమ్యం భగవదాత్మకత్వం చ స్త్రిభిశ్శ్లోకైరాహ ॥ యః-ఆత్మమాయయా స్వసఙ్కల్పేన సత్త్వానాం పృథివ్యాదిసంఘాతదేహానా-మన్తః-పురుషరూపేణ - ఇచ్ఛామి ద్వేష్మి-సుఖ్యామి దుఃఖ్యామి-తీచ్ఛాద్వేషసుఖాద్యాశ్రయజీవాఖ్యరూపేణా-న్తః ప్రవిశ్య-తథా-భవత్యభూద్భవిష్యతీతి - తేషామేవ సత్త్వానాం విశేషణత్వేన బహిః కాలాఖ్యరూపేణ చ - సమన్వేతి అవభాసతే, స భగవాన్ పరమపురుషః ॥ ౧౮ ॥ ఏవం సృష్ట్యుపయోగితయా ప్రకృతిపురుషశరీరకత్వం భగవత ఉక్తం, అథ సృష్టిమాహ ॥ దైవా

దితి॥ పరః పుమాన్ పరమపురుషః, స్వస్యాం స్వీయాయాం, యోనౌ జగద్యోనౌ ప్రకృతౌ, దైవాత్స్వసంకల్పాత్ క్షుభితధర్మిణ్యాం ,, రజస్తమశ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత॥ రజస్సత్త్వం తమశ్చైవ తమస్సత్త్వం రజస్తథేత్యుక్తరీత్యా క్షుభితసత్త్వాదిగుణాయాం, వీర్యం మహదాదిప్రపఞ్చసృష్టిసామర్థ్యం - చేతనసమష్టిం వా, ఆధత్త ఆయుఙ్క్త, తతస్సా యోనిః హిరణ్మయం ప్రకాశబహులం - మహత్తత్త్వం, అసూత ప్రసూతవతీ ॥ ౨౦ ॥ క్షుభితధర్మిణ్యామిత్యుక్తసత్త్వాదిగుణక్షోభో నామ, గుణానాం సామ్యావస్థాప్రహాణేనాన్యతమగుణాభిభవపూర్వకమన్యగుణావిర్భావః - తత్ర మహత్తత్త్వసృష్టిః, కస్య గుణస్యాభిభవాదిత్యత్రాహ॥ విశ్వమితి ॥ జగదఙ్కురః, జగదఙ్కురస్థానీయం, యస్య సః, జగదఙ్కురః, జగత్కారణభూతః, కూటస్థోఽవ్యాకరోన్నిర్వికారో భగవాన్, ఆత్మగతం,, సోఽభిధ్యాయ శరీరాత్స్వా,, దితి ప్రకారేణ, స్వశరీరభూతప్రకృతిలీనం, విశ్వం, వ్యఞ్జయన్ వ్యఞ్జయితుం, స్వతేజసా స్వసంకల్పరూపజ్ఞానేన, ఆత్మప్రస్వాపనం జీవాత్మనాం జ్ఞానసంకోచకం, తమః, తమోగుణం, అపిబత్ అభిభూతమకరోదిత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ కస్య గుణస్యావిర్భావాదిత్యపేక్షాయాం తద్దర్శయన్ మూలప్రకృతిమహతోర్వాసుదేవాఖ్యవ్యూహాధిష్ఠితత్వం తయోరన్తఃకరణభేదచిత్తబుద్ధ్యనుగ్రాహకత్వం చాహ ॥ యత్తదితి ॥ భగవతః పదం ,, తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమనామయ,, మిత్యుక్తరీత్యా, సత్త్వస్య ప్రకాశకత్వా, త్తద్గుణకస్య చిత్తస్య భగవదుపలమ్భస్థానత్వమిత్యర్థః, శాన్తం అభిభూతతమస్కం, అత ఏవ, స్వచ్ఛం ప్రకాశకం, సత్త్వగుణకం - యచ్చ - వాసుదేవాఖ్యం వాసుదేవాఖ్యభగవద్వ్యూహాధిష్ఠితం - యచ్చిత్తం అన్తఃకరణభేదచిత్తానుగ్రాహకం, మూలప్రకృత్యపరపర్యాయమవ్యక్తం, తదేవ, మహదాత్మకం మహత్తత్త్వాత్మనాఽవస్థితమిత్యర్థః, అత్ర వాసుదేవాఖ్యం చిత్తమిత్యధిష్ఠాత్రధిష్ఠేయయోరనుగ్రాహ్యానుగ్రాహకయోశ్చాభేదవివక్షయా నిర్దేశః, నాత్ర చిత్తస్య వైకారికాహంకారకార్యాన్తఃకరణభేదస్య వాసుదేవాధిష్ఠితత్వం మహదాత్మకత్వం చోచ్యతే,,

ధత్త వీర్యం సాఽసూత మహత్తత్త్వం హిరణ్మయమ్॥ ౨౦ ॥ విశ్వమాత్మగతం వ్యఞ్జన్ కూటస్థో జగదఙ్కురః।
స్వతేజసాఽపిబత్తీవ్రమాత్మప్రస్వాపనం తమః॥ ౨౧ ॥ యత్తత్సత్త్వగుణం స్వచ్ఛం శాన్తం భగవతః పదమ్। య
దాహుర్వాసుదేవాఖ్యం చిత్తం తన్మహదాత్మకమ్॥ ౨౨ ॥ స్వచ్ఛత్వమవికారిత్వం శాన్తత్వమితి చేతసః। వృ
త్తిభిః లక్షణం ప్రోక్తం యథాఽపాం ప్రకృతిః పరా ॥ ౨౩ ॥ మహత్తత్త్వాద్వికుర్వాణాద్భగవద్వీర్యచోదితా
త్। క్రియాశక్తిరహంకారస్త్రివిధస్సమపద్యత॥ ౨౪ ॥ వైకారికస్తైజసశ్చ తామసశ్చ యతో భవః। మనస

చిత్తం చైత్యస్తతోఽభవ,, దితి చిత్తస్య క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితత్వస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ - మహత్కార్యాహంకారకార్యస్య చిత్తస్య మహదాత్మనావస్థానాయోగాచ్చ, కారణం హి కార్యాత్మనాఽవతిష్ఠతే, న తు కార్యం కారణాత్మనా, తత్తు సంహారదశాయాం యద్యపి సంభవతి - తథాప్యత్ర సృష్టిప్రకరణే తథాఽవస్థానమయుక్తం వక్తుం - నాపి మహదాత్మకమితి చిత్తస్యాన్తఃకరణభేదస్య మహదనుగ్రాహ్యత్వముచ్యతే, మహతో బుద్ధ్యనుగ్రాహకత్వాత్ ,, మహాన్ వై బుద్ధిలక్షణ ఇత్యుక్తేః - న చాత్ర చిత్తశబ్దేన బుద్ధేరేవాన్తఃకరణభేదో వివక్షిత ఇతి వక్తుం శక్యం - బుద్ధేర్వాసుదేవాధిష్ఠితత్వానుపపత్తేః ,, బుద్ధేర్గిరాం పతి,, రితి వక్ష్యమాణత్వాత్ - తస్మాదత్ర అభిభూతతమస్కముద్భూతసత్త్వగుణమవ్యక్తమేవ వాసుదేవాధిష్ఠితం మహదాత్మనా పరిణతమిత్యవధారణీయం - తత్ర - యదవ్యక్తస్యాధిష్ఠాతా వాసుదేవ - స ఏవ మహతోఽప్యధిష్ఠాతా - అధిష్ఠాత్రన్తరానుక్తేః ॥ ౨౨ ॥ కథం చాన్తఃకరణమవ్యక్తానుగృహీతం సచ్చిత్తమితి లక్ష్యత ఇత్యత్రాహ॥ స్వచ్ఛత్వమితి॥ స్వచ్ఛత్వం భగవద్బిమ్బగ్రాహిత్వం, అవికారిత్వం విక్షేపాదిరాహిత్యం - అత ఏవ - శాన్తత్వం రజస్తమోభ్యామనభిభూతత్వం ఇత్యేవంరూపైః స్వచ్ఛత్వాదిభిశ్చేతసో వృత్తిభిర్లక్షణం - ప్రోక్తం - యదా స్వచ్ఛత్వాదిగుణకం మనస్తదా సత్త్వోత్తరావ్యక్తానుగృహీతమితి చేతోవృత్తిభిర్లక్ష్యత ఇత్యర్థః - స్వచ్ఛత్వాదౌ దృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి॥ అపాం యథా అపాం - పరా ప్రకృతిః అనారోపితస్వస్వభావః - యథా - అపాం స్వభావరూపం స్వచ్ఛత్వం ఫేనతరఙ్గాదిరాహిత్యం ఏవం స్వచ్ఛత్వాదికం యదా భవతి - తదాఽవ్యక్తానుగృహీతం మన ఇత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ ఏవమధ్యవసాయాదివృత్తిభిర్బుద్ధేర్మహత్తత్త్వానుగృహీతత్వం వేదితవ్యం। అథాహంకారోత్పత్తిప్రకారం వదంస్తత్స్వరూపం తదవాన్తరభేదం తదధిష్ఠాతారం చాహ త్రిభిః॥ మహత్తత్త్వాదితి॥ భగవతో, వీర్యేణ సంకల్పరూపజ్ఞానేన - చోదితాత్ ప్రేరితాత్ - అత ఏవ, వికుర్వాణాత్ మహత్తత్త్వాద్వైకారికతైజసతామసభేదేన త్రివిధః - క్రియాశక్తిః క్రియాశబ్దేన ప్రవర్తకరజోగుణ ఉచ్యతే రజోగుణోద్రిక్త ఇత్యర్థః - అహంకారః - సమపద్యత ఉదభూత్ ॥ ౨౪ ॥ కోఽసావహంకార ఇత్యత్రాహ। యతః త్రివిధాహంకారాత్ - మనసః ఇన్ద్రియాణాం

జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణాం-మహతాంభూతానాంఆకాశాదీనాం- అపిశబ్దాచ్ఛబ్దాదితన్మాత్రాణాం చ-భవః ఉత్పత్తిః-మనఆ
దీనాం కారణమిత్యర్థః ॥౨౪॥ తస్యాహంకారస్య సఙ్కర్షణాధిష్ఠితత్వమాహ॥ సహస్రశిరసమితి॥ సహస్రశిరసం సహ
స్రఫణం-మనన్తశబ్దవాచ్యం। సాక్షాత్సఙ్కర్షణాఖ్యం భగవద్వ్యూహం - పురుషం పరమపురుషం-భూతేన్ద్రియమనోమయం
భూతాదీనాం కారణం-మహంకారం- ప్రచక్షతే సఙ్కర్షణాధిష్ఠితమహంకారం ప్రచక్షత ఇత్యర్థః ॥౨౫॥ అస్యాహంకా
రస్య లక్షణం తస్య స్వకార్యభూతాన్తఃకరణ ద్వారాహంకారానుగ్రాహకత్వం-తద్వృత్తిభిర్లక్ష్యత్వం చాహ ॥ కర్తృత్వమి
తి॥ కర్తృత్వాభిమాన ఆత్మని గమనాద్యాం క్రియాయాం కర్తృత్వాభిమానో యదా మనసి స్యాత్ - తదాఽహంకారానుగృహీతం మన ఇత్య
ర్థః ॥ ఏవం కరణత్వమిన్ద్రియత్వం-కార్యత్వం దేహత్వం- చేతి, లక్షణమహంకారస్య లక్షణం,చిహ్నం,భూతేన్ద్రియకారణ
త్వాదహంకారస్యేత్యర్థః - శాన్తత్వం ప్రకాశకత్వం-ఘోరత్వం విక్షిప్తత్వం - మూఢత్వం చేతి వాఽహంకృతేర్లక్షణం
తత్తత్కారణగుణత్రయరూపేణాహంకారో లక్ష్యత ఇత్యర్థః ॥౨౬॥ అథ మనస ఉత్పత్తిపూర్వకం తల్లక్షణమధిష్ఠాతా
రం చాహ ॥ వైకారికాదితి ॥ వికుర్వాణాద్వైకారికాత్సాత్త్వికాహంకారాన్మనస్తత్త్వమజాయత, యన్మనః సఙ్క
ల్పవికల్పాభ్యాం వర్తతే, సఙ్కల్పః- సమిత్యేకీకారే, దేహాదిభిరాత్మనోఽపృథక్త్వేన చిన్తనం-వికల్పో- వివిధవిషయచిన్త
నం-యదాఽన్తఃకరణే తైజసాహంకారానుగ్రహాత్, సఙ్కల్పవికల్పౌ భవతః తదా తదేవాన్తఃకరణం మన ఇత్యాఖ్యాయత ఇత్య
ర్థః-తస్య ప్రద్యుమ్నాధిష్ఠితత్వమాహ ॥ కామసమ్భవ ఇతి॥ వైకారిక ఇతి శేషః, కామః ప్రద్యుమ్నః- తస్య సమ్భవ స్సమ్యగ్భ
వతి తిష్ఠతీతి సమ్భవః, తస్యాభివ్యక్తిరిత్యర్థః - అయమధిష్ఠాతా ప్రద్యుమ్నో మనఃకారణస్య వైకారికాహంకారస్య - న తు మనసః
"మనసశ్చేన్ద్రియాణాం చ" ఇతి తదధిష్ఠాతుర్వక్ష్యమాణత్వాత్-అస్య మనసోఽనుగ్రాహకస్తు-తైజసోఽహంకారః "లో
భః ప్రవృత్తిరారమ్భః కర్మణామశమస్స్పృహా, రజస్యేతాని" ఇతి స్పృహాదీనాం రజఃకార్యత్వగానాత్-తస్య ప్రవర్తకాత్మ

శ్చేన్ద్రియాణాం చ భూతానాం మహతామపి॥౨౪॥ సహస్రశిరసం సాక్షాద్యమనన్తం ప్రచక్షతే। సఙ్కర్షణా
ఖ్యం పురుషం భూతేన్ద్రియమనోమయమ్॥౨౫॥ కర్తృత్వం కరణత్వం చ కార్యత్వం చేతి లక్షణమ్। శాన్తఘో
రవిమూఢత్వమితి వా స్యాదహంకృతేః॥౨౬॥ వైకారికాద్వికుర్వాణాన్మనస్తత్త్వమజాయత। యత్సఙ్కల్ప
వికల్పాభ్యాం వర్తతే కామసమ్భవః॥౨౭॥ యం విదుర్హ్యనిరుద్ధాఖ్యం హృషీకాణామధీశ్వరమ్। శారదేన్దీవ
రశ్యామం సంరాధ్యం యోగిభిశ్శనైః॥౨౮॥ తైజసాత్తు వికుర్వాణాద్బుద్ధితత్త్వమభూత్సతి। ద్రవ్యస్ఫురణ
విజ్ఞానమిన్ద్రియాణామనుగ్రహః॥౩౦॥ సంశయోఽథ విపర్యాసో నిశ్చయస్స్మృతిరేవ చ। స్వాప ఇత్యుచ్యతే బు

కక్రియాశక్తియుక్తత్వాచ్చ - ఏవం తామసాహంకారకార్యస్యాకాశాదేరపి స్వస్వకార్యజననే తైజసోఽహంకారోఽను
గ్రాహకో వేదితవ్యః-ఏవం చ, సామాన్యేనోక్తమహంకారాధిష్ఠాతృత్వం, సఙ్కర్షణస్య-తత్తామసాహంకారాధిష్ఠాతృత్వ
మేవేతి విశేషే పర్యవసన్నం బోధ్యమ్ ॥౨౭॥ అస్య తైజసాహంకారస్యాధిష్ఠాతారం వదన్ కోఽసావిన్ద్రియేషు తత్కృ
తోఽనుగ్రహ ఇత్యపేక్షాయాం జ్ఞానస్వరూపమాత్రజననసామర్థ్యాదిరేవ సర్వేన్ద్రియేష్వనుగ్రహత్వం వృత్తిభిర్లక్ష్యత ఇ
త్యాహ ॥ యమితి త్రిభిః॥ హృషీకాణామిన్ద్రియాణామధీశ్వరం అధిష్ఠాతారం- అనిరుద్ధాధిష్ఠేయతైజసాహంకారానుగ్రా
హ్యత్వాదిన్ద్రియాణామప్యనిరుద్ధాధిష్ఠితత్వముక్తం-శరత్కాలీనేన్దీవరవచ్ఛ్యామం యోగిభిశ్శనైస్సమ్యగారాధనీయమని
రుద్ధాఖ్యవ్యూహం, యం తైజసాహంకారం, విదుః అనిరుద్ధాధిష్ఠితం తైజసాహంకారం విదురిత్యర్థః ॥౨౮॥ తస్మాత్తైజసాద్వి
క్రియమాణాత్, హే సతి-ఇన్ద్రియాణామనుగ్రహరూపం బుద్ధితత్త్వం-బుధ్యతేఽనేనేతి బుద్ధిః-జ్ఞానస్య ప్రసరజననసామర్థ్య-
మభూత్, కథం బుద్ధితత్త్వస్యేన్ద్రియానుగ్రహత్వమవగమ్యత ఇత్యాశఙ్కాయాం స్వవృత్తిభిరిత్యాహ॥ ద్రవ్యేతి॥ ద్రవ్యస్ఫురణవి
జ్ఞానాదయో బుద్ధితత్త్వస్య వృత్తయః, తత్ర ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానం ద్రవ్యమాత్రావభాసరూపం జ్ఞానం, వ్యావర్తకాకారజ్ఞా
నాభావాత్ ॥౩౦॥ సంశయ ఇతి॥ సంశయో వికల్పజ్ఞానం-విపర్యాసశబ్దేనాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానే వివక్షితే, తత్ర ధర్మాన్త
రస్య ధర్మ్యన్తరే ప్రతీతిరన్యథాజ్ఞానం-యథా పీతశ్శఙ్ఖ ఇతి-ధర్మ్యన్తరస్య ధర్మ్యన్తరత్వేన ప్రతీతిర్విపరీతజ్ఞానం-యథేదం
రజతమితి శుక్తిశకలే, నిశ్చయః ప్రమారూపం-స్మృతిరనుభూతవస్తువిషయం జ్ఞానం-స్వాపో నిద్రా సంశయాదిస్వాపాన్తా
భిః, పృథగసఙ్కరేణ-వృత్తితః వృత్తిభిః బుద్ధేర్బుద్ధితత్త్వస్య-లక్షణమిన్ద్రియానుగ్రహత్వరూపలక్షణ-ముచ్యతే- యదిన్ద్రి
యాణాం ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానాదిజనకత్వం-తదా-తానీన్ద్రియాణి బుద్ధితత్త్వానుగృహీతానీత్యుచ్యత ఇత్యర్థః॥ యద్వా॥ ఇన్ద్రి
యాణామితి కర్తరి షష్ఠీ-ఇన్ద్రియాణాం కార్యభూతం, ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానం ద్రవ్యస్ఫురణమర్థేన్ద్రియసంబన్ధస్ఫురణం-తజ్జ

స్వవిజ్ఞానశబ్దవాచ్యం బుద్ధితత్త్వం - తైజసాహంకారా - దభూత్ - తదనుగ్రాహ్యేన్ద్రియకార్యత్వాదిత్యర్థః ॥ సంశయాదయో జ్ఞానవిశేషా ఇత్యాహ ॥ సంశయ ఇతి ॥ బుద్ధేర్లక్షణం బుద్ధేః ప్రకారాః - వృత్తితోఽసచోషనిర్దోషేన్ద్రియవృత్తిభిరిత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ ఉభయేన్ద్రియాణాముత్పత్తిం తేషాం లక్షణం చాహ ॥ తైజసానీతి ॥ క్రియాజ్ఞానవిభాగశః జ్ఞానేన్ద్రియకర్మేన్ద్రియవిభాగేన, ఉభయవిధానీన్ద్రియాణి - తైజసాన్యేవ - ఏవకారోఽహఙ్కారాన్తరకార్యత్వవ్యుదాసార్థః - నను - పూర్వమిన్ద్రియాణామనుగ్రాహ ఇతి తైజసాహఙ్కారస్యేన్ద్రియానుగ్రాహకత్వముక్తం అత్ర త్విన్ద్రియాణాం తత్కార్యత్వమేవోచ్యత ఇతి విరోధః - మైవం - పూర్వత్ర - కోఽసావిన్ద్రియేషు తైజసకృతోఽనుగ్రహ ఇత్యపేక్షాయాం ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానరూపోఽనుగ్రహ ఇత్యుక్తం - నచ తత్రాన్తఃకరణభేదస్య బుద్ధితత్త్వస్యైవోత్పత్తిరుచ్యత ఇతి వక్తుం శక్యం - మహత్తత్త్వానుగృహీతాన్తఃకరణాధ్యవసాయాత్మకవృత్తివిశేషస్యైవ బుద్ధితత్త్వ "ద్వైకారికాద్వికుర్వాణాన్మనస్తత్త్వమజాయత", ఇతి మనస ఉత్పత్తికథనేనైవ సిద్ధత్వాత్, పృథగ్బుద్ధ్యుత్పత్తికథనస్యానపేక్షితత్వాత్ - అన్యథా చిత్తాహఙ్కారయోరపి పృథగుత్పత్తికథనాపత్తేశ్చ - నచ తత్ర - నిశ్చయస్స్మృతిరేవ - ఇతి బుద్ధేర్వృత్తివిశేషస్య నిశ్చయస్య కథనాదధ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిరేవ బుద్ధితత్త్వమహత్ ఇతి త్యుచ్యత ఇతి చేన్న - అధ్యవసాయాత్మికాన్తఃకరణవృత్తివిశేషాయా బుద్ధేః పునర్వృత్త్యన్తరానుపపత్తేః - అన్యథాతస్యా అపి పునర్వృత్త్యన్తరం స్యాదిత్యనవస్థాప్రసఙ్గః తస్మాద్బుద్ధితత్త్వమభూదిత్యనేన జ్ఞానస్వరూపమాత్రజననసామర్థ్యమభూత్ - నిశ్చయః ప్రమాత్మకం జ్ఞానమితి యథోక్త ఏవార్థస్సాధుః - తస్మాత్పూర్వత్ర బుద్ధితత్త్వరూప ఏవేన్ద్రియేషు తైజసకృతోఽనుగ్రహ ఇతి దర్శితం - అత్ర తు - సర్వేన్ద్రియాణామిన్ద్రియకారణస్య వైకారికస్య చ తైజసానుగ్రాహ్యత్వమేవ - నత్వహఙ్కారాన్తరానుగ్రాహ్యత్వమిత్యుచ్యతే - అత ఏవోత్పత్తివాచకశ్శబ్దోఽత్ర న ప్రయుక్తః - యుక్తం చైతత్ - సహి తైజసస్య ప్రవర్తనాత్మకక్రియాశక్తియుక్తస్యానుగ్రాహకత్వమన్తరేణ పృథక్కార్యజననసామర్థ్యమస్తి నచైవం బుద్ధితత్త్వస్యాపి తైజసాదుత్పత్తిరనుపపన్నా కరముక్తైరితి వాచ్యం - తస్య తైజసకృతానుగ్రహప్రకారప్రదర్శనమాత్రపరత్వా

ద్ధేర్లక్షణం వృత్తితః పృథక్ ॥ ౩౦ ॥ తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవ క్రియాజ్ఞానవిభాగశః । ప్రాణస్య హి క్రియాశక్తిర్బు
ద్ధేర్విజ్ఞానశక్తితా ॥ ౩౨ ॥ తామసాత్తు వికుర్వాణాద్భగవద్వీర్యచోదితాత్ । శబ్దమాత్రమభూత్తస్మాన్నభ
శ్శ్రోత్రం తు శబ్దగమ్ ॥ ౩౩ ॥ అర్థాశ్రయత్వం శబ్దస్య ద్రష్టుర్లిఙ్గత్వమేవ చ । తన్మాత్రత్వం చ నభసో లక్షణం క

త్ - తస్మాత్తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవేత్యస్యాయమర్థః - తైజసాహఙ్కారానుగృహీతవైకారికాహఙ్కారకార్యాణ్యేవోభయవిధానీన్ద్రియాణీతి - ఇన్ద్రియాణాం తైజసానుగృహీతవైకారికాదేవోత్పత్తిర్ద్వితీయస్కన్ధేఽభిహితా ॥ ఏతదేవ సహేతుకముపపాదయతి ॥ ప్రాణస్య హీతి ॥ హి యస్మాత్ - ప్రాణస్య కర్మేన్ద్రియగణస్య "ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తి", ఇతి సర్వేన్ద్రియాణాం ప్రాణశబ్దవాచ్యత్వేఽపి - బుద్ధేరితి జ్ఞానేన్ద్రియగణస్య పృథగుపాదానాద్గోబలీవర్దన్యాయేనాత్ర కర్మేన్ద్రియవర్గపరః ప్రాణశబ్దః - తస్య కర్మేన్ద్రియగణస్య - క్రియా గమనాదిః క్రియారూపా - శక్తిర్దృశ్యతే యతస్సా బుద్ధేః - బుధ్యతేఽనేనేతి బుద్ధిః జ్ఞానేన్ద్రియవర్గః - తస్య - విజ్ఞానమత్ర ప్రకాశనం - ప్రకాశనరూపశక్తతా - దృశ్యతే ఇతి తస్తైజసాహఙ్కారానుగృహీతసాత్త్వికాహఙ్కారకార్యాణ్యేవోభయేన్ద్రియాణీత్యర్థః - బుద్ధేర్విజ్ఞానశక్తితేత్యనేన జ్ఞానేన్ద్రియగణస్య వైకారికత్వం స్పష్టమేవోక్తం "తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమ్", ఇతి సత్త్వస్యైవ ప్రకాశకత్వాత్ - నను భయేన్ద్రియాణామపి తైజసానుగృహీతవైకారికత్వే - ఉభయేషామపీన్ద్రియాణాం జ్ఞానక్రియాశక్తిద్వయవత్త్వమేవ స్యాత్ తత్తు న దృష్టమితి చేన్న - సత్త్వరజసోరుద్భవాభిభవయోగేన జ్ఞానేన్ద్రియోత్పాదనవేలాయాం - వైకారికే సత్త్వస్యోద్భవః - రజసోఽభిభవః - కర్మేన్ద్రియోత్పత్తివేలాయాం తు, రజస ఉద్భవ, స్సత్త్వస్యాభిభవ - ఇత్యాశయాత్ ॥ ౩౨ ॥ అథ తామసాత్ప్రవృత్తిపూర్వకమాకాశాదిమహాభూతోత్పత్తిం తయోః కార్యాపరపర్యాయం లక్షణం చాహ ॥ తామసాదితి పఞ్చదశభిః ॥ భగవద్వీర్యచోదితాత్ భగవత్సఙ్కల్పచోదితాత్, అతఏవ, వికుర్వాణాత్, తామసాదహఙ్కారాత్, శబ్దమాత్రం శబ్దతన్మాత్రద్రవ్యం, అభూత్ ఉదభూత్, తస్మాచ్ఛబ్దమాత్రాత్ - నభః - ఉదభూత్, స శబ్దః కేన గృహ్యత ఇత్యత్రాహ ॥ శ్రోత్రమితి ॥ శ్రోత్రం తు శబ్దగమిత్యాదినా - శ్రోత్రాదీనాం నభ ఆదిభ్యో నోత్పత్తిరుచ్యతే, శ్రోత్రాదీనాం తైజసానుగృహీతవైకారికాదుత్పత్తేరుక్తత్వాత్ - కిన్తు - శబ్దాదిరూపవిషయోత్పత్త్యనన్తరం శ్రోత్రాదీనాం తత్సంబన్ధమాత్రముచ్యతే - శ్రోత్రం శ్రోత్రేన్ద్రియం - శబ్దగం శబ్దజ్ఞాపకమ్ ॥ ౩౩ ॥ కిం తచ్ఛబ్దతన్మాత్రం - కీదృశం తత్

భ, ఇత్యపేక్షాయాం, తయోః కార్యముఖేన స్వరూపం శోధయతి ద్వాభ్యామ్॥ అర్థాశ్రయత్వం అర్థవాచకత్వం, ద్రష్టృలిఙ్గత్వం ద్రష్టుస్సర్వజ్ఞస్య భగవతః లిఙ్గత్వం ప్రమాణభూతత్వం, భగవతశ్శాస్త్రయోనిత్వాత్, ద్రష్టుః ఘటపటాద్యర్థద్రష్టుః లిఙ్గ్యతే ప్రతీయతే అనేనేతి ద్రష్టృలిఙ్గం - తస్య భావస్తత్త్వమితి వా, ఘటపటాద్యర్థద్రష్టృభిః తద్వాచకశ్శబ్దః ప్రతీయతే - యద్యపి శబ్దశ్రవణాదప్యర్థః ప్రతీయతే, తదాపి తదపి శబ్దస్య లక్షణమేవ, తదేవ హ్యర్థాశ్రయత్వమిత్యుక్తం, అర్థాశ్రయత్వం నామ శ్రోతురర్థప్రత్యాయకత్వమేవ, వక్తుర్దృష్టస్యైవానుమాపకత్వం వా, అర్థం దృష్ట్వా హి వక్తాఽభివదతి, కుడ్యాద్యన్తరితస్యాపి వక్తుర్జ్ఞాపకత్వం వా, నభస్తన్మాత్రం ఆకాశస్యాసాధారణగుణత్వం, సూక్ష్మత్వం వా, శబ్దస్య, లక్షణం కార్యం, కవయో విదుః ✽ ॥ ౩౪ ॥ ✽ నభసో లక్షణమాహ॥ భూతానామితి॥ భూతానాం బ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తభూతానాం, ఛిద్రదాతృత్వమవకాశదాతృత్వం, బహిరన్తర్వ్యవహారాస్పదత్వం, ప్రాణానాం ఇన్ద్రియాణాం, మాత్మనశ్చ, ధిష్ణ్యత్వం స్థానత్వం, నాడ్యాదిచ్ఛిద్రరూపేణ నభస ఆకాశస్య, వృత్తిలక్షణం, వృత్తిః ఛిద్రదాతృత్వాదికార్యమేవ, లక్షణం ఏవముత్తరత్రాప్యేకేన శ్లోకేన తన్మాత్రమహాభూతయోరుత్పత్తిః, ద్వితీయేన తన్మాత్రలక్షణం, తృతీయేన మహాభూతలక్షణమిత్యనుసంధేయమ్ ✽ ॥ ౩౫ ॥ ✽ నభస ఇతి॥ శబ్దతన్మాత్రాత్, శబ్దస్తన్మాత్రమసాధారణో యస్య, తస్మాత్, కాలగత్యా కాలశరీరకభగవత్సంకల్పేన, వికుర్వతో విక్రియమాణాత్, నభస ఆకాశాత్ - స్పర్శః స్పర్శతన్మాత్రమభవత్, తతస్స్పర్శాద్వాయురభవత్, కోఽసౌ స్పర్శస్య గ్రాహక ఇత్యత్రాహ॥ త్వక్ త్వగిన్ద్రియం, స్పర్శస్య, సంగ్రహః సమ్యగ్గ్రాహకః, ✽ సమ్యగ్గ్రహో

వయో విదుః॥ ౩౪ ॥ భూతానాం ఛిద్రదాతృత్వం బహిరన్తరమేవ చ। ప్రాణేన్ద్రియాత్మధిష్ణ్యత్వం నభసో వృత్తిలక్షణమ్॥ ౩౫ ॥ నభసశ్శబ్దతన్మాత్రాత్కాలగత్యా వికుర్వతః। స్పర్శోఽభవత్తతో వాయుస్త్వక్స్పర్శస్య చ సంగ్రహః ॥ ౩౬ ॥ మృదుత్వం కఠినత్వం చ శైత్యముష్ణత్వమేవ చ। ఏతత్స్పర్శస్య స్పర్శత్వం తన్మాత్రత్వం నభస్వతః॥ ౩౭ ॥ చాలనం వ్యూహనం ప్రాప్తిర్నేతృత్వం ద్రవ్యశబ్దయోః । సర్వేన్ద్రియాణామాత్మత్వం వాయోః కర్మాభిలక్షణమ్॥ ౩౮ ॥ వాయోశ్చ స్పర్శతన్మాత్రాద్రూపం దైవేరితాదభూత్। సముత్థితం తతస్తేజశ్చక్షూ రూపోపలమ్భనమ్॥ ౩౯ ॥ ద్రవ్యాకృతిత్వం గుణతా వ్యక్తిసంస్థానమేవ చ। తేజస్త్వం తేజసస్సాధ్వి రూపమాత్రస్య వృత్తయః॥ ౪౦ ॥ ద్యోతనం పచనం పానమదనం హిమమర్దనమ్। తేజసో వృత్తయస్త్వేతాశ్శోషణం క్షుత్తృడేవ చ ॥ ౪౧ ॥ రూపమాత్రాద్వికుర్వాణాత్తైజసాద్దైవచోదితాత్ । రసమాత్రమభూత్తస్మాదమ్భో జిహ్వా రసగ్రహః॥ ౪౨ ॥ కషాయో మధురస్తిక్తః కట్వమ్ల ఇతి నైకధా । భౌతికానాం వికారేణ రస ఏకో విభిద్య

యయానేతి వా ॥ ✽ సమ్యక్ గ్రహో యయానేతి వేతి వ్యాఖ్యానం తు స్త్రీలిఙ్గపాఠాభిప్రాయేణ ✽॥ ౩౬॥ ✽ మృదుత్వాద్వయః, నభస్వతః వాయోః - తన్మాత్రత్వమసాధారణగుణత్వం చ, స్పర్శస్య స్పర్శత్వం లక్షణమిత్యర్థః ✽ ॥ ౩౭ ॥ ✽ చాలనం వృక్షశాఖాదేః, వ్యూహనం విభాగకరణం, ప్రాప్తిశ్చలితయోస్సంయోజకత్వం - ద్రవ్యశబ్దయోర్నేతృత్వం - ద్రవ్యనేతృత్వం శబ్దనేతృత్వం, తత్ర ద్రవ్యనేతృత్వం ద్రవ్యస్య గన్ధవతో ఘ్రాణం ప్రతి, శబ్దనేతృత్వం దూరస్థశబ్దస్య శ్రోత్రగ్రాహ్యత్వకరణం - సర్వేన్ద్రియాణామాత్మత్వం ధారకత్వం, వాయోః, కర్మైవాభిలక్షణమ్ ✽ ॥ ౩౮ ॥ ✽ వాయోరితి॥ స్పర్శః తన్మాత్రోఽసాధారణగుణో యస్య - తస్మా - ద్దైవేరితాదీశ్వరప్రేరితా, ద్వాయోః, రూపం రూపతన్మాత్రమభూత్ - తతః రూపా - త్తైజసః - సముత్థితం ఉత్పన్నమభూత్, కిం తద్రూపస్య గ్రాహకమిత్యత్రాహ॥ చక్షుః చక్షురిన్ద్రియం - రూపోపలమ్భనం రూపగ్రాహకమ్ ✽ ॥ ౩౯ ॥ ✽ ద్రవ్యాకృతిత్వం ద్రవ్యస్య భూతాన్తరవ్యావర్తకత్వం, గుణతా నిత్యం ద్రవ్యాశ్రయత్వం, వ్యక్తిసంస్థానం వ్యక్తేర్వ్యక్త్యన్తరవ్యావర్తకత్వం, తేజసః, తేజస్త్వమసాధారణగుణత్వం చ, హే సాధ్వి, రూపమాత్రస్య రూపతన్మాత్రస్య, వృత్తయః లక్షణానీత్యర్థః ✽ ॥ ౪౦ ॥ ✽ ద్యోతనం ప్రకాశనం, పచనం తణ్డులాదేః, క్షుత్తృట్ అశనాయాపిపాసే చ - తద్ద్వారేణ పాన - మదనం చ - హిమమర్దనం హిమాభిభవ - శ్శోషణం చ, తేజసో, వృత్తయః లక్షణాని - కార్యాణీతి యావత్ ॥ ✽ ॥ ౪౧ ॥ ✽ రూపమాత్రాదితి ॥ దైవేన, చోదితాత్ ప్రేరితాత్ - వికుర్వాణా - ద్రూపమాత్రాత్ రూపం తన్మాత్రం యస్య - తస్మా - త్తైజసః, రసమాత్రం రసతన్మాత్ర - మభూత్ - తస్మాద్రసతన్మాత్రా - దమ్భః - అభూత్ - కా రసతన్మాత్రస్య గ్రాహికేత్యత్రాహ॥ జిహ్వా రసనేన్ద్రియం - రసస్య గ్రహః గ్రాహికా ✽ ॥ ౪౨ ॥ ✽ కషాయ ఇతి॥ కషాయాదిషు లవణోఽపి ద్రష్టవ్యః, భౌతికానాం సాంసర్గికద్రవ్యాణాం - వికారేణ, ఏక ఏవ రసః, కషాయాదిభేదేన, అనేకధా

ఃఖిన్నతణిన్యక్రః ✽ ॥౪౩॥ ✽క్లేదనమార్ద్రీకరణం, పిణ్డనం మృదాదేః పిణ్డీకరణం-తృప్తిః తృప్తిదాతృత్వం, ప్రాణనం సి
వనం, "ఆపోమయః ప్రాణ" ఇతి శ్రుతేః, ఆప్యాయనం తృడ్వైక్లబ్యనివర్తనం, ఔన్దనం మృదూకరణం, మాయస్త్వం
తాపాపనోదః తస్యాపి పునరుద్భవః, ప్రాచ్ఛభాతిశ్వాసైః జలాంశస్య నాయస్త్వం వా - తథా చ సూత్రకారః "తాశ్చ
త్మకత్వాత్తు భూయస్త్వా" దితి, ఇమాః క్లేదనాదయః తేజసో వృత్తయః ✽ ॥౪౪॥ ✽దైవచోదితాత్ ద్విఫుర్వాణాత్ ద్ర
సమాత్రాత్, దమ్భసః, గన్ధతన్మాత్రం, మభూత్, తస్మాద్గన్ధమాత్రాత్-పృథ్వీ, అభూత్, ఘ్రాణః ఘ్రాణేన్ద్రియం-గన్ధగః
గన్ధగ్రాహకః ✽ ॥౪౫॥ ✽ఏక ఏవ గన్ధః, ద్రవ్యాణాం సంసర్గి ద్రవ్యాణాం, వైషమ్యాద్వికారాత్, పృథక్ కరమ్భా
దిభేదేన-విభిద్యతే, తత్ర కరమ్భో మిశ్రగన్ధః - యథా వ్యఞ్జనాదీనాం హిఙ్గ్వాదిసంస్కారైః-పూతిర్దుర్గన్ధః, సౌరభ్యం
కర్పూరాదేః, శాన్తం శతపత్రాదేః ఉగ్రో లశునాదేః, ఆమ్లః పర్యుషితభుక్తాన్నాదేః ✽ ॥౪౬॥ ✽భావనం ఘటాదిని
ష్పాదనం, బ్రాహ్మణస్థానం బ్రాహ్మణశబ్దశ్చరాచరోపలక్షణార్థః, సర్వేషామాధారత్వమిత్యర్థః, బ్రహ్మణ ఇతి పా
ఠేతు, బ్రహ్మణః బ్రహ్మకులస్య - స్థానమితి స ఏవార్థః, సద్విశేషణం సతాం కార్యాణాం విశేషకత్వం, వ్రీహ్యాదికార్యా
ణాం దేశభేదేన సారాసారత్వదర్శనాత్ - సర్వసత్వగుణోద్భేదః సత్వగుణస్య ప్రాశస్త్యానామాకారవిశేషహేతుత్వం,
యద్వా, శబ్దాదిసర్వసత్వగుణవత్త్వం చేతి, పృథివ్యావృత్తిః కార్యమేవ లక్షణమిత్యర్థః ✽ ॥౪౭॥ ✽శ్రోత్రాదీనాం
శబ్దాదిగ్రాహకత్వముక్తం, తేషాం చ లక్షణం తదేవేత్యాహ పఞ్చభిరర్ధైః ॥ నభస ఆకాశస్య, గుణవిశేషః, శబ్దో, య

తే॥ ౪౩ ॥ క్లేదనం పిణ్డనం తృప్తిః ప్రాణనాప్యాయనోన్దనమ్ । తాపాపనోదో భూయస్త్వమమ్భసో వృ
త్తయస్త్విమాః॥ ౪౪॥ రసమాత్రాద్వికుర్వాణాదమ్భసో దైవచోదితాత్ । గన్ధమాత్రమభూత్తస్మాత్పృథ్వీ
ఘ్రాణస్తు గన్ధగః, ౪౫ ॥ కరమ్భపూతిసౌరభ్యశాన్తోగ్రామ్లాదిభిః పృథక్ । ద్రవ్యావయవవైషమ్యాద్గన్ధ ఏ
కో విభిద్యతే॥౪౬॥ ✽భావనం బ్రాహ్మణస్థానం ధారణం సద్విశేషణమ్ । సర్వసత్వగుణోద్భేదః పృథివీవృత్తి
లక్షణమ్॥ ౪౭ ॥ నభోగుణవిశేషోఽర్థో యస్య తచ్ఛ్రోత్రముచ్యతే । వాయోర్గుణవిశేషోఽర్థో యస్య తత్స్ప
ర్శనం విదుః ॥ ౪౮ ॥ తేజోగుణవిశేషోఽర్థో యస్య తచ్చక్షురుచ్యతే । అమ్భోగుణవిశేషోఽర్థో యస్య తద్రసనం
విదుః॥ భూమేర్గుణవిశేషోఽర్థో యస్య తద్ఘ్రాణముచ్యతే॥ ౪౯ ॥ పరస్య దృశ్యతే ధర్మో హ్యపరస్మిన్ సమన్వ
యాత్ । అతో విశేషో భావానాం భూమావేవోపలక్ష్యతే ॥ ౫౦ ॥ ఏతాన్యసంహత్య యదా మహదాదీని సప్త
వై । [న శేకుః పురుషం స్రష్టుం భోగాయతనముత్తమమ్] । కాలకర్మగుణోపేతో జగదాదిరుపావిశత్ ॥౫౧॥ తతస్తే
నానువిద్ధేభ్యో యుక్తేభ్యోఽణ్డమచేతనమ్ । ఉత్థితం పురుషో యస్మాదుదతిష్ఠదసౌ విరాట్॥౫౨॥ ఏతదణ్డం వి శే

స్యార్థ విషయః, గ్రాహ్య ఇతి యావత్, తత్, శ్రోత్రముచ్యతే, ఆకాశాసాధారణగుణశబ్దగ్రాహకత్వమేవ శ్రోత్రత్వ
మిత్యర్థః, ఏవముత్తరత్రాపి వేదితవ్యమ్ ✽ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ✽యదుక్తం పృథివ్యాస్సర్వసత్వగుణోద్భేద ఇతి లక్షణం తద్విశ
దయతి ॥ పరస్యేతి॥ హి యస్మాత్, పరస్య కారణస్య, ధర్మః శబ్దాది, రపరస్మిన్ కార్యే వాయ్వాదౌ, సమన్వయాత్ సమ
వాయాత్-దృశ్యతే-అతస్తస్మాత్-భావానామాకాశాదీనాం-విశేషః - శబ్దాదిః, భూమౌ పృథివ్యామేవ, ఉపలక్ష్యతే దృశ్య
తే ✽ ॥ ౫౦ ॥ ✽ఏవం మహదాదిపృథివ్యన్తభూతసృష్టిమభిధాయ తేభ్యోఽణ్డోత్పత్తిమభిధాస్యన్ "నానావీర్యాః పృథ
గ్భూతాస్తతస్తే సంహతిం వినా, శ్నువన్ ప్రజాః స్రష్టుమసమేత్య కృత్స్నశః" ఇత్యుక్తరీత్యా, ఈశ్వరానుప్రవేశమన్తరేణ కార్యాసామర్థ్యం వదన్-తేష్వీశ్వరానుప్రవే
శమాహ॥ ఏతానీతి ॥ ఏతాని మహదాదీని [illegible] తత్త్వాని-తన్మాత్రాణి నాతేషు-ఇన్ద్రియాణ్యహంకారే చాన్తర్భా
వ్యసప్తేతి నిర్దేశః-యదా అసంహత్య అమిళిత్వా-స్థితాని-తదా-కాలకర్మగుణోపేతః - కర్మ అదృష్టం-గుణస్సత్వాదిః కాలాది
భిరుపేతః జగదాదిరీశ్వరః-తాని మహదాదితత్త్వాని, ఉపావిశత్ ✽ ॥ ౫౧॥ ✽మేలనం సంహతత్వసమాగతత్వభేదేన ద్వివి
ధం సంహతత్వం నామ పృథక్స్థిత్యర్హసంయోగమాత్రం- సమాగతత్వం పృథక్స్థిత్యనర్హసంశ్లేషవిశేషః-ఏతద్ద్వయాభావా
త్సృష్ట్యసమర్థాన్యవస్థితానితత్త్వానీశ్వరానుప్రవేశాదుభయం ప్రాప్తేభ్యస్తేభ్యోఽణ్డం సృష్టమిత్యాహ ॥ తత ఇతి॥ తతః
ఈశ్వరానుప్రవేశానన్తరం- తేన ఈశ్వరానుప్రవేశేన హేతునా-అనువిద్ధేభ్యస్సమాగతేభ్యః - యుక్తేభ్యస్సంహతేభ్య
స్తత్త్వేభ్యః-అచేతనమధిష్ఠాతృచేతనరహితం-అణ్డం-ముత్థితం ఉత్పన్నం కీదృశం తదేతదణ్డమిత్యత్రాహ - యస్మాదణ్డాత్ అ
సౌ-విరాట్ సమష్టిపురుషో బ్రహ్మా -ఉదతిష్ఠత్ ఉదభూత్ ✽ ॥ ౫౨ ॥ [illegible] విశేషాఖ్యమణ్డం బ

౪౭॥శ్లో॥పా ✽భావనం బ్రహ్మణస్థానం

హైః-ప్రధానేన ప్రకృత్యా-ఆవృతైః - క్రమవృద్ధైః క్రమశః ఉత్తరోత్తరమధికైః-కియదాధిక్యం తత్రాహ-దశోత్తరైః దశగుణతోత్తరైః-ఉత్తరోత్తరం దశగుణాధికైరిత్యర్థః-తోయాదిభిః- తోయగ్రహణం పృథివ్యాద్యుపలక్షణం-పృథివ్యాదిభిరిత్యర్థః-పరివృతం పరివేష్టితమ్ ॥ ౫౩ ॥ యత్ర యస్మిన్నణ్డే లోకవితానః దేవమనుష్యాదిలోకవిస్తరః- భవతి-తద్భగవతో హరే-రూపం శరీరమిత్యర్థః ॥ ౫౪ ॥ ఏవం మహదాదిచతుర్ముఖాన్తసృష్టిరుక్తా-అథ సమష్టిభూతచతుర్ముఖశరీరస్య తత్తదవయవాద్దేవాదివ్యష్టిశరీరాణామిన్ద్రియతత్స్థానతదభిమానిదేవతానాం విభాగం వివక్షుస్సోఽపి విభాగశ్చతుర్ముఖశరీరకపరమాత్మకర్తృక ఏవేత్యాహ॥ హిరణ్మయాదితి॥ సలిలేశయాత్ ఉషితాత్- హిరణ్మయాత్ ప్రకాశబహులాత్-దణ్డకోశాదుత్థాయ అణ్డకోశేశయానోఽనిరుద్ధరూపీ భగవాన్-తత-ఉత్థాయ ప్రవృత్త్యున్ముఖో భూత్వా- తం చతుర్ముఖమావిశ్య-స మహాదేవో భగవాన్-ఖమిన్ద్రియగణం బహుధా అనేకధా-నిర్బిభేద-సమష్టిభూతచతుర్ముఖశరీరస్థమిన్ద్రియగణం-వ్యష్టిరూపేణానేకధా విభక్తమకరోదిత్యర్థః ॥ ౫౫ ॥ విభాగమేవాహ నిరభిద్యతేత్యష్టభిః-అస్య బ్రహ్మణః ప్రథమం-ముఖం-నిరభిద్యత, న తస్య శ్రుణోతీతివ-దస్యేతి షష్ఠ్యర్థస్సైవ శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీబోధ్యా - సమష్టిభూతబ్రహ్మశరీరముఖాద్దేవాదీనాం వాగిన్ద్రియాధిష్ఠానం వ్యష్టిముఖం విభక్తమభూదిత్యర్థః-తతో వాణీ-వాగ్వ్యష్టి-రభవత్-వాణ్యాః వాగిన్ద్రియాత్- తదధిష్ఠాతా వహ్నిరభవత్ విభక్తోఽభూత్-అథో అనన్తరం అస్య - నాసే ఘ్రాణేన్ద్రియాధిష్ఠానే నాసాబిలే-వ్యష్టీనాం నిరభిద్యేతామ్ ॥ అతః నాసాభ్యాం - ఘ్రాణః ఘ్రాణేన్ద్రియవ్యష్టిః - ఏతయోః ఏతస్య ఘ్రాణేన్ద్రియస్య - అధిష్ఠానాపేక్షయా ఏతయోరితి ద్వివచననిర్దేశః, యద్వా-ఏతయోః నాసయోః-ప్రాణః ప్రాణాదీనః, ఘ్రాణ-ఏతయోరభవదిత్యనుషఙ్గః ॥ ౫౬ ॥ ఘ్రా

పాఖ్యం క్రమవృద్ధైర్దశోత్తరైః । తోయాదిభిః పరివృతం ప్రధానేనావృతైర్బహిః॥ ౫౩॥ యత్ర లోకవితానో
ఽయం రూపం భగవతో హరేః॥ ౫౪॥ హిరణ్మయాదణ్డకోశాదుత్థాయ సలిలేశయాత్ । తమావిశ్య మహాదేవో
బహుధా నిర్బిభేద ఖమ్॥ ౫౫॥ నిరభిద్యతాస్య ప్రథమం ముఖం వాణీ తతోఽభవత్ । వాణ్యా వహ్నిరథో నాసే ప్రా
ణోఽతో ఘ్రాణ ఏతయోః॥ ౫౬॥ ఘ్రాణాద్వాయురభిద్యేతామక్షిణీ చక్షురేతయోః । తస్మాత్సూర్యోఽన్వభిద్యే
తాం కర్ణౌ శ్రోత్రం తతో దిశః॥ ౫౭॥ నిర్బిభేద విరాజస్త్వగ్రోమశ్మశ్ర్వాదయస్తతం । తత ఓషధయశ్చాసన్ శి
శ్నం నిర్బిభిదే తతః॥ ౫౮॥ రేతస్తస్మాదాప ఆసన్ నిరభిద్యత వై గుదమ్ । గుదాదపానోఽపానాచ్చ మృత్యుర్లోక
భయఙ్కరః॥ ౫౯॥ హస్తౌ చ నిరభిద్యేతాం బలం తాభ్యాం తతస్స్వరాట్ । పాదౌ చ నిరభిద్యేతాం గతిస్తాభ్యాం
తతో హరిః॥ ౬౦॥ నాడ్యోఽస్య నిరభిద్యన్త తాభ్యో లోహితమాభృతమ్ । నద్యస్తతస్సమభవన్నుదరం నిరభి
ద్యత॥ ౬౧॥ క్షుత్పిపాసే తతస్స్యాతాం సముద్రస్త్వేతయోరభూత్ । అథాస్య హృదయం భిన్నం హృద
యాన్మన ఉత్థితమ్॥ ౬౨॥ మనసశ్చన్ద్రమా జాతో బుద్ధిర్బుద్ధేర్గిరాం పతిః। అహఙ్కారస్తతో రుద్రశ్చిత్తం

ణాదనన్తరం తదధిష్ఠాతా వాయుశ్చ-ప్రాణాధీనత్వం సర్వేన్ద్రియేష్వపి ద్రష్టవ్యం- తథాహ-ఛాన్దోగవాజసనేయినాం ప్రాణవిద్యాయాం ‘‘తే హేమే దేవతా అహం శ్రేయసే వ్యూదిరే అహం శ్రేయసే వివదమానాః’’ ఇతి చోపక్రమ్య, వాగాదీన్యేకైకాపక్రమణే అ[illegible] ఇన్ద్రియాణాం శరీరస్య చ స్థితిం తత్కార్యం చావికలం ప్రతిపాద్య-ప్రాణోత్క్రమణే సర్వేషాం విశరణమకార్యకరత్వం చాభిధాయ, సర్వేషాం ప్రాణాధీనస్థితిత్వమభిహితం- అక్షిణీ చక్షురిన్ద్రియాధిష్ఠానే-అభిద్యేతాం విభక్తే అభవతాం-ఏతయోరక్ష్ణోః చక్షురిన్ద్రియం, నిరభిద్యత, తస్మాచ్చక్షుషః సూర్యశ్చక్షుషోఽధిష్ఠాతా-అభవత్-కర్ణౌ శ్రోత్రేన్ద్రియాధిష్ఠానే-నిరభిద్యేతాం తతః శ్రోత్రేన్ద్రియం-తదధిదేవతా దిశశ్చ - నిరభిద్యన్త ॥ ౫౭ ॥ విరాజో బ్రహ్మణః-రోమశ్మశ్ర్వాదయస్త్వగిన్ద్రియాధిష్ఠానభూతా - స్తత-స్త్వగిన్ద్రియం తత స్తదధిదేవతా ఓషధయశ్చా-సన్-ఏవం శిశ్నముపస్థేన్ద్రియాధిష్ఠానమ్ ॥ ౫౮ ॥ రేత ఉపస్థేన్ద్రియం-తదధిదేవతా ఆపః-గుదం పాయ్విన్ద్రియాధిష్ఠానం-పాయ్విన్ద్రియరూపోఽపానః ప్రాణః, తదధిష్ఠాతా లోకసంహర్తా మృత్యుః ॥ ౫౯ ॥ హస్తౌ పాణీన్ద్రియాధిష్ఠానం బలాఖ్యం పాణీన్ద్రియం-తదధిష్ఠాతా స్వరాట్-స్వరాడత్రేన్ద్రః ‘‘స్వరాడిన్ద్రః ప్రథమమాసీ’’ దితి శ్రుతేః-పాదౌ పాదేన్ద్రియాధిష్ఠానం, గత్యాఖ్యం పాదేన్ద్రియం తదధిదేవతా హరిరుపేన్ద్రః ॥ ౬౦ ॥ అస్య బ్రహ్మణః-నాడ్యః అధిష్ఠానం- ఆభృతం పూర్ణం-లోహితమిన్ద్రియస్థానీయం-తదధిదేవతా నద్యః ఉదరమధిష్ఠానమ్ ॥ ౬౧ ॥ క్షుత్పిపాసే ఇన్ద్రియస్థానీయే-సముద్రోఽధిదేవతా-హృదయపుణ్డరీకాకారమధిష్ఠానం-మనస్సఙ్కల్పాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నాన్తరిన్ద్రియమ్ ॥ ౬౨ ॥ చన్ద్రమా అధిదేవతా-హృదయాదేవాధిష్ఠానాద్, వ్యవసాయాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నబుద్ధిరూపం తదిన్ద్రియం-తదధిదేవతా

గిరాంపతిర్బ్రహ్మా - తథా-హృదయమేవాధిష్ఠానం-తత్రాభిమానాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నాహంకారాఖ్యమన్తఃకరణమిన్ద్రియం,తదధిదేవతారుద్ర- స్తథా-హృదయమేవాధిష్ఠానం చిత్తాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నచిత్తాఖ్యమన్తఃకరణమిన్ద్రియం,తదభిమానీచైత్యః క్షేత్రజ్ఞః-నిరభిద్యతేత్యర్థః-అత్ర-చతుర్ముఖశరీరాచ్చతుర్ముఖస్యోపేన్ద్రస్యాపిభాగోక్తిరిన్ద్రియాభిమానిదేవతాత్వాకారేణేతనవిరోధః ॥౬౩॥ ఏవంసమష్టిభూతచతుర్ముఖదేహస్థవాగాదీన్ద్రియతదధిష్ఠానేభ్యోదేవాదివ్యష్టీనామిన్ద్రియతత్స్థానతదధిదేవతాసృష్టిరుక్తా- అథ-క్షేత్రజ్ఞభోగాయతనత్వాద్దేవాదిశరీరాణాంతత్రప్రాధాన్యం భోక్తుః క్షేత్రజ్ఞస్యేత్యన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంప్రతిపిపాదయిషుర్వాగాదీన్ద్రియతదధిష్ఠాతృదేవతానాంసమష్టీనాందేవాదివ్యష్టిశరీరస్థాధిష్ఠానేషుప్రవిష్టానామపి క్షేత్రజ్ఞానుప్రవేశమన్తరేణవ్యష్టిశరీరభూతజాతస్యప్రవృత్తిక్షమత్వసంపాదనాసామర్థ్యమాహ॥ఏతఇతి ॥ ఏతేదేవాః ఇన్ద్రియసహితాస్తదభిమానివాగాదిదేవాః అభ్యుత్థితాఃసమష్టిచతుర్ముఖశరీరాదుత్పన్నాః-అస్యదేవాదివ్యష్టిశరీరరూపభూతజాతస్యప్రవిశ్యేతిశేషః ఉత్థాపనే ప్రవృత్త్యున్ముఖీకరణే-నాశకన్ అసమర్థాబభూవుః-ఏతదేవప్రపఞ్చయతి॥ పునరావివిశురిత్యాదినా ॥ పునశ్శబ్దోఽసామర్థ్యప్రతిపాదనారమ్భద్యోతకః-తం-దేవాదివ్యష్టిశరీరం-ఖానిగోవాధిష్ఠితానీన్ద్రియాణి-ఉత్థాపయితుంప్రవృత్త్యున్ముఖంకర్తుం-క్రమాత్-ఆవివిశుఃతత్తదధిష్ఠానంప్రవివిశుః ॥౬౪॥ కాదేవతాకేనేన్ద్రియేణతత్రప్రవిష్టాఉత్థాపనాశక్తా అభూదిత్యత్రాహ॥ వహ్నిరిత్యాదిభిస్సప్తభిః ॥ వహ్నిరధిదేవతా-వాచావాగిన్ద్రియేణసహ-ముఖందేవాదివ్యష్టిముఖం- భేజేఆవిశత్ - తదా-అసౌవిరాట్ విరాట్కార్య

చైత్త్యస్తతోఽభవత్ ॥ ౬౩ ॥ ఏతేహ్యభ్యుత్థితాదేవానైవాస్యోత్థాపనేఽశకన్ । పునరావివిశుఃఖానితముత్థాపయితుంక్రమాత్ ॥ ౬౪ ॥వహ్నిర్వాచాముఖంభేజేనోదతిష్ఠత్తదావిరాట్।ఘ్రాణేననాసికేవాయుర్నోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్ ॥ ౬౫ । అక్షిణీచక్షుషాదిత్యోనోదతిష్ఠత్తదావిరాట్।శ్రోత్రేణకర్ణౌచదిశోనోదతిష్ఠత్తదావిరాట్ ॥౬౬॥ త్వచంరోమభిరోషధ్యోనోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్। రేతసాశిశ్నమాపస్తునోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్ ॥ ౬౭ ॥ గుదంమృత్యురపానేననోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్। విష్ణుర్గత్యైవచరణౌనోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్॥౬౮॥హస్తావిన్ద్రోబలేనైవనోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్ । నాడీర్నద్యోలోహితేననోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్॥ క్షుత్తృడ్భ్యాముదరంసిన్ధుర్నోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్।హృదయంమనసాచన్ద్రోనోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్॥౭౦॥ బుద్ధ్యాబ్రహ్మాపిహృదయంనోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్।రుద్రోఽభిమత్యాహృదయంనోదతిష్ఠత్తతోవిరాట్॥౭౧ చిత్తేనహృదయంచైత్యఃక్షేత్రజ్ఞఃప్రావిశద్యదా।విరాట్తదైవపురుషస్సలిలాదుదతిష్ఠత ॥ ౭౨ ॥యథాప్రసుప్తంపురుషంప్రాణేన్ద్రియమనోధియః।ప్రభవన్తివినాయేననోత్థాపయితుమోజసా॥౭౩॥తస్మింస్తం

భూతవ్యష్టిశరీరజాతం-నోదతిష్ఠత్ - నప్రవృత్త్యున్ముఖోఽభూత్ ఏవముత్తరత్రాపిద్రష్టవ్యమ్ - సర్వత్రవిరాట్ఛబ్దేనవిరాట్కార్యభూతత్వాద్వ్యష్టిశరీరభూతజాతంలక్ష్యతే- అగ్న్యాద్యాచతుర్ముఖసృష్టానాంవహ్న్యాదీనాంచతుర్ముఖశరీరోత్థాపకత్వాశక్తేః ॥ ౬౫ ॥ ౬౬॥౬౭॥౬౮॥౬౯॥౭౦॥ ౭౧॥ ఏవంస్వతస్సేన్ద్రియాణాం దేవానాముత్థాపనాశక్తిమభిధాయ క్షేత్రజ్ఞాధీనం తేషాముత్థాపకత్వమిత్యాహ॥చిత్తేనేతి॥చైత్యఃచిత్తాధిదేవః క్షేత్రజ్ఞః-హృదయమధిష్ఠానం-చిత్తేనసహయదా - ప్రావిశత్ , తదైవ-విరాట్పురుషఃవిరాట్కార్యభూతోదేవాదిరూపఃపురుషః- సలిలాత్ సలిలకార్యభూతబ్రహ్మాణ్డాత్-ఇయంల్యబ్లోపేపఞ్చమీ,సలిలమావిశ్యేత్యర్థః,ఉదతిష్ఠత్ప్రవృత్తిక్షమోఽభూదిత్యర్థః ॥ ౭౨ ॥ ఏతదేవసదృష్టాన్తమాహ॥యథేతి॥యథాప్రాణాదయః-ఓజసాస్వబలేన-ప్రసుప్తం,పురుషం-యేనవినాక్షేత్రజ్ఞేనవినా. యస్యేచ్ఛాంవినేత్యర్థః-ఉత్థాపయితుం-నప్రభవన్తినసమర్థాః-తథా-వహ్న్యాదయోఽపిస్వాధిష్ఠేయైరిన్ద్రియైస్సహ - దేవాదిశరీరాణిప్రవిశ్యాపి-క్షేత్రజ్ఞానుప్రవేశమన్తరేణోత్థాపనాశక్తాఇత్యర్థః ॥ ౭౩ ॥ ఏవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంభోక్తుఃక్షేత్రజ్ఞస్యైవప్రాధాన్యముక్తం-తస్యైవతస్య క్షేత్రజ్ఞస్యానుచిన్తనంభగవద్భక్తియోగాఙ్గత్వేనకార్యమిత్యాహ॥తమితి॥ ప్రత్యగాత్మా[illegible], యోగేతద్యాథాత్మ్యవివేచనరూపయోగే - ప్రవృత్తయాధియాఅస్మిన్దేహే-వివిచ్య శరీరబుద్ధీన్ద్రియప్రాణాదిభ్యఃపృథక్కృత్య-భక్త్యాఈశ్వరభక్త్యా-విరక్త్యాకామానభిష్వఙ్గేణజ్ఞానేనబ్రహ్మాత్మకత్వజ్ఞానేనచ-ఆత్మనిమనసి-చిన్తయేత్,యద్వా, ప్రత్యగాత్మానం-ధియావివిచ్యాత్మనితస్మిన్ ప్రత్యగాత్మని,పరమాత్మానమితిశేషః-విరక్త్యాఅవిహతాప్రతిషిద్ధనిషిద్ధవిషయవైరాగ్యేణ - అనేనకర్మయోగఉక్తః జ్ఞానేనప్రత్యగాత్మనయాథాత్మ్యజ్ఞా

నయోగేన-భక్త్యా ఈశ్వరభక్త్యా జ్ఞానకర్మయోగాభ్యామనుగృహీతయా భక్త్యేత్యర్థః, చిన్తయేత్ ॥ ౭౨ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే షడ్వింశోఽధ్యాయః. *** *

ఏవం జగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారకథనేన భజనీయస్య భగవత ఐశ్వర్యమావేద్య-తత్ప్రాప్త్యుపాయభూతభక్తియోగాఙ్గాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగముపపిపాదయిషు-రతీన్ద్రియమాత్మస్వరూపం కథమనుసంధాతుం శక్యమిత్యాశఙ్కాం వారయితుం తస్య ప్రత్యగాత్మనో జాగరాద్యవస్థాసు విశదతరావభాసం కథయిష్యన్-తస్యైవ తస్యాత్మనః ప్రకృతిసంసర్గకృతమేవ జాగరాద్యవస్థారూపసాంసారికప్రవృత్తిషు-కర్తృత్వం, తదాయత్తసుఖదుఃఖభోక్తృత్వం చ-న స్వరూపప్రయుక్తమితి పూర్వోక్తమనువదతి॥ ప్రకృతిస్థ ఇతి॥ పురుషో జీవః ప్రకృతిస్థోఽపి దేహస్థోఽపి-ప్రాకృతైర్గుణైర్ధర్మైః దేవత్వమనుష్యత్వాదిభిః-సత్త్వాదిహేతుకైః సుఖదుఃఖాదిభిశ్చ-నాజ్యతే స్వతో న స్పృశ్యతే కుతః అవికారాత్ స్వతో దేవమనుష్యాదిరూపేణ పరిణామాభావాత్. అకర్తృకత్వాత్ గమనాదివాహ్యసాంసారికవ్యాపారాశ్రయత్వాభావాత్-నిర్గుణత్వాత్ స్వతస్సత్త్వాదిగుణాన్వయాభావాత్-స్వతో నాజ్యత ఇత్యత్ర దృష్టాన్తః॥ జలార్కవదితి॥ మఠాకాశాదేరప్యుపలక్షణమిదం నను జలాదిషు సూర్యాదయో భ్రాన్త్యా తత్రస్థా ఇవ గృహ్యన్తే న పరమార్థతస్తత్రస్థాః అతో జలగతవృద్ధిహ్రాసకమ్పనాదిదోషాస్పర్శస్సూర్యాదిషు యుక్తః-ప్రత్యగాత్మనస్తు-దేవాదిశరీరేష్వవస్థితేః కథం తద్గుణైర్నాజ్యత ఇత్యుచ్యత ఇతి చేత్-ఉచ్యతే-దేశవిప్రకర్షః కాలవిప్రకర్షః-స్వభావవిప్రకర్షశ్చ-త్రివిధో విప్రకర్షః-అత్రైకవిప్రకర్షోఽపి దోషాస్పర్శస్య హేతుః-అత్ర దేశవిప్రకర్షస్యోదాహరణం జలసూర్యాదిః, స్వభావవిప్రకర్షస్యోదాహరణమాకాశాదిః తత్ర-దేశవిప్రకర్షవత్స్వభావవిప్రకర్షస్యాపి దోషాస్పర్శహేతుత్వా-ద్యథా ఘటకరకాదిషు వృద్ధిహ్రాసభాక్షు పృథక్పృథక్సంయుజ్యమానమప్యాకాశం వృద్ధిహ్రాసాదిదోషైర్న స్పృశ్యతే యథా జలాధారేష్వివ మేఘేషు దృశ్యమానోఽప్యంశుమాన్ దేశవిప్రకర్షాత్ తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిభిర్న స్పృ

ప్రత్యగాత్మానం ధియా యోగప్రవృత్తయా। భక్త్యా విరక్త్యా జ్ఞానేన వివిచ్యాత్మని చిన్తయేత్॥ ౭౨ ॥ ** *

** ** ** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే షడ్వింశోఽధ్యాయః. *** , **

ప్రకృతిస్థోఽపి పురుషో నాజ్యతే ప్రాకృతైర్గుణైః। అవికారాదకర్తృత్వాన్నిర్గుణత్వాజ్జలార్కవత్ ॥ ౧ ॥
స ఏష యర్హి ప్రకృతేర్గుణేష్వభివిషజ్జతే। అహంక్రియావిమూఢాత్మా కర్తాఽస్మీత్యభిమన్యతే॥ ౨॥ తేన సంసార
పదవీమవశోఽభ్యేత్యనిర్వృతః। ప్రాసఙ్గికైః కర్మదోషైస్సదసన్మిశ్రయోనిషు॥ ౩ ॥ అర్థే హ్యవిద్యమానే

శ్యతే తథాఽయం ప్రత్యగాత్మాపి దేవాదిచతుర్విధశరీరేష్వవస్థితస్తద్గతైర్ధర్మైస్స్వతో నాజ్యతే స్వభావవిప్రకర్షాదితి॥ తర్హ్యాకాశ ఏవ దృష్టాన్తీకర్తవ్యః-నార్క-ఇతి చేన్న-దోషాస్పర్శమాత్రాభిప్రాయకత్వాత్ తద్దృష్టాన్తస్య-దృశ్యతే చైవం-సర్వాత్మనా సాధర్మ్యాభావేఽపి వివక్షితాంశసాధర్మ్యాద్దృష్టాన్తోపాదానం సింహో మాణవక ఇత్యాదౌ, యద్వా, ప్రకృతిగతా దేవత్వమనుష్యత్వాదయః ప్రకృతేరేవ ధర్మాః-నాత్మనః - తస్య దేవమనుష్యాద్యాకారస్య స్వతోఽభావాత్- దేవోఽయం మనుష్యోఽయమితి ప్రతీత్యా తేఽప్యాత్మాకారా ఇతి చే- త్సా ప్రతీతిర్భ్రాన్తిరూపేతి సదృష్టాన్తమాహ ॥ ప్రకృతిస్థ ఇతి॥ దేహస్థోఽపి, పురుషో జీవః, అకర్తృత్వాదిభ్యో హేతుభ్యః- ప్రాకృతైర్గుణైర్దేవత్వాదిధర్మై-ర్నాజ్యతే-అత్రాఞ్జిర్గత్యర్థః- స్వతో దేవత్వాదివైశిష్ట్యేన న గమ్యతే, తథా నానుసంధీయత ఇతి యావత్-తత్ర దృష్టాన్తః జలార్కవదితి॥ యథా జలే ప్రతిబిమ్బితస్సూర్యో జలగతైర్ధర్మైర్వైశిష్ట్యేన పరమార్థతో న ప్రతీయతే తేషాం జలగతత్వాత్ - ఏవం ప్రకృతిధర్మైరాత్మాపి పరమార్థతో న ప్రతీయతే, తేషాం ప్రకృత్యాకారత్వేనాత్మాకారత్వాభావాత్ - తేషామాత్మగతత్వేన ప్రతీతిర్భ్రాన్తిరూపేత్యర్థః ॥ ౧॥ ఏవంవిధస్యాత్మనః కథం దేవమనుష్యాదిదేహయోగః-కథం వా సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం- సుఖదుఃఖానుభవశ్చేత్యాశఙ్కాయాం-సర్వమిదం దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానకృతమిత్యాహ॥ స ఇతి॥ స ఏషః ప్రకృతివిలక్షణోఽప్యాత్మా, అహంక్రియావిమూఢాత్మా - అహంక్రియా అనాత్మని దేహే ఆత్మాభిమానః- తయా-విమూఢః తిరోహితః-ఆత్మా స్వరూపం - యస్య సః-యర్హి యదా - ప్రకృతే-ర్గుణేషు శబ్దాదిషు-విషజ్జతే శబ్దాదివిషయప్రవణస్స్యాత్- యదా చ కర్తాఽస్మి స్వతన్త్ర ఇత్యభిమన్యతే అనేన స్వతన్త్రాభిమానోఽపి బన్ధహేతురిత్యుక్తమ్ ॥ ౨ ॥ తదా, తేన ఉభయవిధాభిమానేన-అవశః కర్మపరతన్త్రస్సన్-అత ఏవానిర్వృతః కర్మాయత్తసుఖదుఃఖోపభోగేన నితరాం సుఖమలభమానః-ప్రాసఙ్గికైః ప్రకృతిసంసర్గకృతైః-కర్మదోషైః పుణ్యాపుణ్యరూపైర్దోషైః-సదసన్మిశ్రయోనిషూత్తమాధమమధ్యమభూతేషు దేవతిర్యఙ్నరాదిషు, సంసారపదవీ-మభ్యేతి-ప్రాప్నోతి ॥ ౩॥ నను దేవాద్యాకారాణామాత్మనస్స్వభావ

వికారాకారత్వాభావాత్తైః కోఽనర్థ ఆత్మన ఇత్యత్రాహ ॥ అర్థేతి ॥ అర్థే ఆత్మనో దేవత్వమనుష్యత్వాద్యాకారే-స్వతోఽవిద్యమానేఽపి-అస్యాత్మనః విషయాన్ శబ్దాదీన్- ధ్యాయతః చిన్తయతః-సంసృతిర్న నివర్తతే సంసారరూపోఽనర్థో న నివర్తతే - యథా స్వప్నశరీరాణామాత్మాకారత్వాభావేఽపి విషయచిన్తనద్వారా సుఖదుఃఖరూపానర్థహేతుత్వం-తద్వజ్జాగరేపి దేహాకారాణామాత్మాకారత్వాభావేఽపి-విషయప్రావణ్యజననద్వారాఽనర్థరూపబన్ధహేతుత్వమిత్యర్థః హేయస్మాదేవమ్ ॥ ४ ॥ అత ఏవ-మనో నియన్తవ్యమిత్యాహ ॥ అతఏవేతి ॥ అసతాం ప్రకృతపరిణామరూపాణామిన్ద్రియాణాం-పథి శబ్దాదివిషయే-ప్రసక్తం నితరామాసక్తం-చిత్తం -తీవ్రేణ అన్తరాయానుపహతేన-భగవద్భక్తియోగేన-విరక్త్యా కామానభిష్వఙ్గేణ చ-శనైః - వశం నయేత్ - స్వవశం కుర్యాత్ -విరక్తిస్సాధనసప్తకోపలక్షణం విరక్త్యనుగృహీతభగవద్భక్త్యా స్వసమీహితభగవదనుచిన్తనపరం కుర్యాత్, ఏవం చేద్బన్ధో నివర్తత ఇత్యభిప్రాయః ॥ ५ ॥ భక్తియోగానుగ్రాహకాన్యేవ వర్ణయన్ భక్త్యా మోక్షప్రకారమాహ షడ్భిః ॥ శ్రద్ధయా మనోనియమనవిషయయాత్వరయా-యుక్తః-యోగపథైర్భక్తియోగేతికర్తవ్యతాభూతైః-యమాదిభిః శమదమాదిభిః మయి ఈశ్వరే భావేన, మాతాపితాభ్రాతేత్యుక్తవిధభావేన సత్యేన సత్యవచనేన, ॥ ६ ॥ సర్వభూతసమత్వేన ప్రకృతిపురుషశరీరకేశ్వరాత్మకత్వానుచిన్తనేన- అత ఏవ-నిర్వైరేణ-అప్రసఙ్గతః శబ్దాదివిషయానాసక్త్యా - బ్రహ్మచర్యేణ స్త్రీసఙ్గాదిరాహిత్యేన మౌనేన మితవాక్యేన-బలీయసా భక్తియోగానుగ్రాహకాణాం మధ్యే బలవత్తరేణ, స్వధర్మేణ స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేణ చ-అభ్యసన్ భక్తియోగమితి శేషః ॥ ७ ॥ యదృచ్ఛయోపస్థితేన దైవాదుపనతేనాన్నాదినా-సంతుష్టః- దైవాదుపనతమపి మితమేవ భుఞ్జానః - మునిః భోజనాదిదశాస్వపి శుభాశ్రయసంశీలనపరః-వివిక్తశరణః ఏకాన్తవసతిః-శాన్తః భయాదిరహితః మైత్రః భయజనకైరపి భూతైర్మైత్రీమేవ

పి సంసృతిర్న నివర్తతే। ధ్యాయతో విషయానస్య స్వప్నేఽనర్థాగమో యథా ॥ ४ ॥ అత ఏవ శనైశ్చిత్తం ప్రసక్తమసతాం పథి। భక్తియోగేన తీవ్రేణ విరక్త్యా చ నయేద్వశమ్ ॥ ५ ॥ యమాదిభిర్యోగమార్గైరభ్యసన్ శ్రద్ధయాన్వితః। మయి భావేన సత్యేన మత్కథాశ్రవణేన చ ॥ ६ ॥ సర్వభూతసమత్వేన నిర్వైరేణాప్రసఙ్గతః। బ్రహ్మచర్యేణ మౌనేన స్వధర్మేణ బలీయసా ॥ ७ ॥ యదృచ్ఛయోఽపస్థితేన సంతుష్టో మితభుఙ్మునిః। వివిక్తశరణశ్శాన్తో మైత్రః కరుణ ఆత్మవాన్ ॥ ८ ॥ సానుబన్ధే చ దేహేఽస్మిన్నకుర్వన్నసదాగ్రహమ్। జ్ఞానేన దృష్టతత్త్వేన ప్రకృతేః పురుషస్య చ ॥ ९ ॥ నివృత్తబుద్ధ్యవస్థానో దూరీభూతాన్యదర్శనః। ఉపలభ్యాత్మనాఽఽత్మానం చక్షుషేవార్కమాత్మదృక్ ॥ १० ॥ ముక్తలిఙ్గం సదాభాసమసతి ప్రతిపద్యతే। సతో బన్ధుమసచ్చక్షుస్సర్వానుస్యూతమద్వ

కామయమానః-కరుణః తేష్వపకారుణికః-ఆత్మవాన్ ప్రశస్తమనస్కః ॥ ८ ॥ సానుబన్ధే పుత్రకళత్రాద్యనుబన్ధసహితేఽస్మిన్ దేహే-అసదాగ్రహం అహంమమాభిమతిం- అకుర్వన్-దృష్టం తత్త్వం యాథాత్మ్యం యస్మిన్- తేన-ప్రకృతేః పురుషస్య చ జ్ఞానేన ప్రకృతిపురుషయోర్హేయోపాదేయత్వజ్ఞానేనేత్యర్థః ॥ ९ ॥ నివృత్తాని-బుద్ధేర్మనసోఽవస్థానాని సఙ్కల్పవికల్పాదీని-యస్య సః - అత ఏవ-దూరీభూతమన్యస్య భగవద్వ్యతిరిక్తస్య దర్శనం-యస్య సః -ఆత్మదృక్ ప్రకృతివివిక్తాత్మదర్శీ అసతి దేహే- చక్షుషా ఆదిత్యాధిష్ఠితచక్షురిన్ద్రియేణ-అర్కమధిష్ఠాతారమాదిత్యమివ-ఆత్మనా పరమాత్మాధిష్ఠితేన ప్రత్యగాత్మనా-ఆత్మానం పరమాత్మానం - ఉపలభ్య సాక్షాత్కృత్య - పశ్చాన్ముక్తలిఙ్గః ప్రారబ్ధావసానే ముక్తదేవాదిశరీరః-ద్వితీయాన్తపాఠే-ముక్తకర్మాయత్తదేవాదిశరీరం-సదాభాసం నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానస్వరూపం-సతః ప్రత్యగాత్మనః బన్ధుం, "పితా వరక్షకశ్శేషీ భర్తే"త్యాద్యుక్తసర్వవిధబన్ధుం-అసచ్చక్షుః అసతో దేహాదేరపి చక్షురివ ప్రకాశకం, "తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీ"తి శ్రుతేః-సర్వానుస్యూతం సర్వాన్తర్యామిణం - అద్వయం స్వసమాభ్యధికరహితం-పరమపురుషం-ప్రతిపద్యతే ప్రాప్నోతి ॥ १० ॥ ११ ॥ ఆత్మదృగాత్మనాఽఽత్మానముపలభ్యేత్యనేన ప్రకృతివివిక్తస్వాత్మరూపం పశ్యన్నేవ తదన్తర్యామిణం పరమాత్మానముపలభ్య తం ప్రతిపద్యత ఇత్యుక్తం, తత్ర కథమతీన్ద్రియం నిరతిశయసూక్ష్మమాత్మస్వరూపం దర్శనయోగ్యమిత్యాశఙ్కాయాం దేహేన్ద్రియాదిభ్యో విలక్షణాత్మస్వరూపప్రత్యవమర్శనప్రకారమాత్మోపలబ్ధిస్య జాగరాద్యవస్థాస్వతివిశదతరత్వకథనముఖేన సదృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ ప్రథమం దృష్టాన్తం శిక్షయతి-యథేత్యేకేన ॥ స్థలస్థేన ఆభాసేన-తృణలోష్టాదిప్రకాశకేనాదిత్యాలోకేనైవేత్యర్థః-జలస్థ ఆభాసః ఆదిత్యప్రతిబిమ్బం - దృశ్యతే అనాదిత్యే ఆదిత్యబుద్ధిర్హి సా-తథా-స్వాభాసేన స్వాలోకేన-జలస్థేన జలేవి ప్రతిబిమ్బం ప్రకాశయతా తేనైవ- దివిస్థితస్సాక్షాదాదిత్యో-దృశ్య

౧౧॥శ్లో॥పా ముక్తలిఙ్గస్సదాభాస

తే-అనాదిత్యాదిత్యయోరాదిత్యావలోకనైవ ప్రతీతిరిత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ దృష్టాన్తేనశిక్షితమర్థం దార్ష్టాన్తికే దర్శయతి॥ఏ
వమితి ॥ ఏవంభూతేన్ద్రియమనోమయైః భూతేన్ద్రియమనఆత్మకైః త్రిభిస్స్వకార్యైః -త్రిప్రకారోఽహఙ్కారాఖ్యః
ప్రకృతిపరిణామవిశేషః-స్వాభాసైః స్వధర్మభూతజ్ఞానైః- ఆత్మన్యారోపితైః లక్షితః గృహ్యతే-సోఽహమిన్ద్రియమనో
అహఙ్కారపఞ్చభూతరూపదేహాత్మవిషయాత్మబుద్ధిభ్రాన్తిః-తదా తేనైన స్వాభాసేన స్వాభావికస్వప్రభాభూతజ్ఞా
నేన-సత్యదృక్ నిర్వికారజ్ఞానస్వరూప ఆత్మా గృహ్యత ఇత్యర్థః-స్వాభాసైరితి బహువచనం దేవోఽహం మనుష్యోఽహం కృ
శోఽహమిత్యాదినానాకారవిషయత్వాభిప్రాయం-అయమర్థః-నహ్యన్ధకారే ప్రతిబిమ్బజ్ఞానం-అతోఽనాదిత్యే ఆదిత్యభ్రా
న్తిః సాక్షాదాదిత్యే ఆదిత్యబుద్ధిశ్చాదిత్యధర్మభూతాలోకేనైవ - ఏవమాత్మని దేహే ఆత్మభ్రాన్తిస్సాక్షాదాత్మన్యాత్మ
ప్రతిపత్తిశ్చాత్మధర్మభూతజ్ఞానేనైవ భవతీతి ॥ ౧౩ ॥ అథేన్ద్రియాద్యనవధానదశాయామప్యాత్మావభాసమాహ॥
భూతేతి॥ బుద్ధిగ్రహాత్-ఆదిశబ్దాదహఙ్కారద్రవ్యం - భూతసూక్ష్మాదిషు నిద్రయా-లీనేషు అనవభాసమానేషు అకార్యకరే
ష్వితి వా-తదా - అసతి దేహే-యః వినిద్రః వీతనిద్రః-నిరహఙ్క్రియః దేహాత్మాభిమానరహితః-తమాత్మానం ప్రతిపద్యత
ఇతి తృతీయేనాన్వయః ॥ ౧౪ ॥ నను-యది తదా వినిద్రోఽసావస్తి-తర్హి-జాగ్రత్స్వప్నయోరివ స్ఫుటం కిం నావభాసతే-
తత్రాహ॥ మన్యమాన ఇతి॥ పూర్వం - సద్రష్టా దేహాదేర్ద్రష్టృత్వేన సవికల్పకతయా స్ఫుటం ప్రతీత- స్తదా సుషుప్తౌ-దేహా
దేరనాత్మన్యాత్మాభిమానరూపాహఙ్కారవిషయస్య లీనత్వాత్ - తద్విషయేఽహఙ్కరణే నష్టే సతి-స్వయమనష్టోఽపి-మృ
షైవాత్మానం నష్టమివ మన్యమానో-యః- అన్యస్య నాశే అన్యస్య నష్టతుల్యత్వే దృష్టాన్తః-నష్టవిత్తో-యథాఽఽతురో వివశః-న
ష్టవద్భవతి-తథేత్యర్థః-నను సుషుప్తౌ న కించిదనుభూయతే- తథా చ శ్రుతిః-నాహం ఖల్వయమేవం సంప్రత్యాత్మానం జానాత్య
యమహమస్మీతి-మైవం॥ తమోగుణాభిభవాత్ప్రాగర్థానుభవాభావాచ్చాహమర్థస్యాత్మనోఽపి వివిక్తబాహ్యజ్ఞానత్వాద్యవిస్ఫుట
ప్రతిభాసాభావేఽప్యప్రబోధాదహమిత్యేకాకారేణాత్మనః స్ఫురణాత్సుషుప్తావపి నాహమర్థస్యాత్మనో విగమః అత ఏవ హే

యమ్॥ ౧౧ ॥ యథా జలస్థ ఆభాసస్స్థలస్థేనావదృశ్యతే । స్వాభాసేన యథా సూర్యో జలస్థేన దివి స్థితః ॥ ౧౨ ॥ ఏ
వం త్రివృదహఙ్కారో భూతేన్ద్రియమనోమయైః । స్వాభాసైర్లక్షితోఽనేన సదాభాసేన సత్యదృక్ ॥ ౧౩ ॥
భూతసూక్ష్మేన్ద్రియమనోబుద్ధ్యాదిష్విహ నిద్రయా । లీనేష్వసతి యస్తత్ర వినిద్రో నిరహఙ్క్రియః ॥ ౧౪ ॥ మ
న్యమానస్తదాఽఽత్మానమనష్టో నష్టవన్మృషా । నష్టేఽహఙ్కరణే ద్రష్టా నష్టవిత్త ఇవాతురః ॥ ౧౫ ॥ ఏవం ప్ర

సుప్తోత్థితస్యైవం పరామర్శః-సుఖమహమస్వాప్సం న కించిదవేదిషం మామప్యహం న జ్ఞాతవానితి - అనేన ప్రత్యవమర్శేన త
దానీమప్యహమర్థస్యైవాత్మనస్సుఖిత్వం జ్ఞాతృత్వం చ జ్ఞాయతే-సుఖమహమస్వాప్సమితి పరామర్శే హి - సుఖమిత్యనేన-త
దానీమనుకూలతయాభాసమానస్వరూపత్వమనుసంహితం భవతి-అహమిత్యనేన-స్వస్మై భాసమానత్వరూపప్రత్యక్త్వం చా
నుసంహితం భవతి-యథా మన్నమగచ్ఛం-మధురమగాయమితి పరామర్శే-పూర్వం గమనేన సహ తదానీంతనతద్గన్తృత్వం గా
నేన సహ తదానీంతనతన్మాధుర్యం చానుసంహితం భవతి-తద్వత్ -నన్వేతావన్తం కాలం న కించిదహమజ్ఞాసిషమితి చ పరామృ
శతీతి చేత్- తతః కిం-న కించిదితి కృత్స్నప్రతిషేధ ఇతి చేన్న - అహమవేదిషమితి వేదితురహమర్థస్యానువృత్తేః-వేద్యవిషయో
హి సప్రతిషేధః మామప్యహం న జ్ఞాతవానిత్యహమర్థస్యాపి తదానీమననుసన్ధానం ప్రతీయత ఇతి చేన్న - మామప్యహం న జ్ఞా
తవానితి పరామర్శే హి - అహమర్థస్య జ్ఞాతురనువృత్తేర్న స్వరూపం నిషిధ్యతే - అపితు ప్రబోధసమయేఽనుసన్ధీయమానస్యా
హమర్థస్య వ్యావర్తకబాహ్యజ్ఞానత్వాది బాహ్యధర్మవిశిష్టత్వేన బుద్ధిసుఖాద్యన్తరధర్మవిశిష్టత్వేన చ ప్రతిభాసాభావోఽ
హం మాం న జ్ఞాతవానిత్యుక్తేర్విషయో వివేచనీయః-జాగరితావస్థానుసంహితజాత్యాదివిశిష్టోఽస్మదర్థో మామిత్యంశస్య వి
షయః-స్వాపాఖ్యయావస్థా ప్రసిద్ధావిశదస్వానుభవైకతానశ్చాహమర్థోఽహమిత్యంశస్య విషయః-అత్ర సుప్తోఽహమీదృ
శోఽహమితి చ మామపి న జ్ఞాతవానహమిత్యేవ ఖల్వనుభవప్రకారః "నాహం ఖల్వయమేవం సంప్రతి" ఇత్యాదావప్యత్ర శ్రు
తౌ-అహమయమిత్యనేన-అహమయమీదృశజాత్యాదివిశిష్ట ఇతి న జానాతీత్యుచ్యతే-తస్మా - దహమర్థస్యాత్మనస్సుషుప్తౌ స్ఫు
రణమస్త్యేవ ॥ ౧౫ ॥ ఏతదేవాభిప్రయన్నాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవం సుషుప్తావహమర్థస్యాత్మనోఽనువృత్తిం-ప్రత్యవమృశ్య ప
రామృశ్య-అసౌ ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపజిజ్ఞాసుః-ఆత్మానం ప్రకృతివివిక్తం ప్రత్యగాత్మానం - ప్రతిపద్యతే యథావజ్జానీ
యాత్ -పునరాత్మానమేవ విశినష్టి ॥ సాహఙ్కారస్య-ద్రవ్యస్య పఞ్చభూతసముదాయస్య-యః-అవస్థానం అవస్థాపక ఇత్య
ర్థః-ఆత్మవిశ్లేషే దేహస్య విశరణస్వభావత్వాత్ -అనుగ్రహః అనుగ్రాహకః, దేహస్య ప్రవృత్తిహేతురిత్యర్థః- నహి నిరా

త్మకో దేహః ప్రవర్తతే ✻ ॥ ౧౬ ॥ ✻ ఏవమిన్ద్రియాద్యనవధానదశాయాం-తదవధానదశాయాంచా-త్మనోవిశదతరావభాసఉపపాదితః - అథైవంవిధప్రత్యగాత్మస్వరూపచిన్తనంభగవద్భక్తియోగానుగ్రహద్వారామోక్షసాధనమితిపుత్రస్యవివక్షామాలోచ్యాన్తరా ప్రకృతిపురుషయోరనాదిత్వాత్తయోర్మిథస్సంబన్ధస్యాప్యనాదిత్వాత్కథముభయోర్విశ్లేష ఇతిముక్త్యసమ్భావముద్భావయన్తీ పృచ్ఛతి దేవహూతిః॥ పురుషమితిచతుర్భిః॥ హేబ్రహ్మన్-పురుషంజీవం-ప్రకృతిఃకదాచిదపి-నవిముఞ్చతినత్యజతి-కుతః - అనయోః ప్రకృతిపురుషయో రన్యోన్యాపాశ్రయత్వాత్ -పరస్పరందృఢతరసంబన్ధత్వాత్-నచాన్యతరవినాశేనాపవిశ్లేషస్సమ్భావ్యేత-యత స్తయోర్నిత్యత్వం చో హేతౌ-యతఇత్యర్థః- హేప్రభో-పృథగవస్థానంనసమ్భవతీతి ప్రశ్నాభిప్రాయః ✻ ॥ ౧౭ ॥ ✻ ఇదమేవపృథగవస్థానందృష్టాన్తైనదృఢీకరోతి ॥ యథేతి ॥ యథా భూమేఃపృథివ్యాః-గన్ధస్యతదపృథక్సిద్ధస్యగన్ధగుణస్యచ-వ్యతిరేకతఃపృథక్-భావఃఅవస్థానం-నసంభవతి-యథాచ-అపాం రసస్యతదపృథక్సిద్ధరసగుణస్యచపృథగ్భావోనాస్తి-తథా-బుద్ధేఃప్రకృతేః-తతఃపరస్యాత్మనశ్చ- పృథగ్భావోనాస్తి-యద్వాబుద్ధేఃపరస్యబోద్ధురాత్మనః - ప్రకృతేశ్చేత్యధ్యాహారేణయోజనా ✻ ॥ ౧౮ ॥ ✻ కించా-కర్తుఃస్వతస్సాంసారికగమనాదిప్రవృత్త్యనాశ్రయస్య-పురుషస్యాత్మనఃఅయంకర్మబన్ధఃకర్మరూపోబన్ధః-యదాశ్రయ యత్సంజన్ధాధీనః,యచ్ఛబ్దః ప్రకృతిపరః,తస్యాఃప్రకృతే - ర్గుణేషుసత్స్విత్యన్వయః, యచ్ఛబ్దస్సత్త్వాదిగుణపరోవా, తేష్విత్యన్వయస్వారస్యాత్, తేషు ప్రకృతేర్గుణేషు,సత్త్వాదిషు,సత్సు-అతఃగుణేభ్యః ప్రకృతేర్వా-కైవల్యంవిముక్తత్వం-కథంభవేత్ ✻ ॥ ౧౯ ॥ ✻ తత్త్వజ్ఞానేనాత్మానంవిముఞ్చతిప్రకృతిరితిచేత్తత్రాహ॥ క్వచిదితి ॥ ఉల్బణంసంసారరూపభయం-క్వచి- త్తత్త్వావమర్శనపూ

త్యవన్నృశ్యాసావాత్మానంప్రతిపద్యతే।సాహఙ్కారస్యద్రవ్యస్యయోఽవస్థానమనుగ్రహః ॥౧౬॥ దేవహూతిరువాచ॥పురుషంప్రకృతిర్బ్రహ్మన్నవిముఞ్చతికర్హిచిత్ । అన్యోన్యాపాశ్రయత్వాచ్చనిత్యత్వాదనయోః ప్రభో॥౧౭॥యథాగన్ధస్యభూమేశ్చనభావోవ్యతిరేకతః।అపాంరసస్యచయథాతథాబుద్ధేఃపరస్యచ॥౧౮॥ అకర్తుఃకర్మబన్ధోఽయంపురుషస్యయదాశ్రయః । గుణేషుసత్సుప్రకృతేఃకైవల్యంతేష్వతఃకథమ్॥౧౯॥క్వచిత్తత్త్వావమర్శేననివృత్తంభయముల్బణమ్ । అనివృత్తనిమిత్తత్వాత్పునః ప్రత్యవతిష్ఠతే ॥ ౨౦ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥అనిమిత్తనిమిత్తేనస్వధర్మేణామలాత్మనా।తీవ్రయామయిభక్త్యాచశ్రుతసంభృతయాచిరమ్ ॥౨౧॥ జ్ఞానేనదృష్టతత్త్వేనవైరాగ్యేణబలీయసా।తపోయుక్తేనయోగేనతీవ్రేణాత్మసమాధినా॥ ౨౨ ॥ప్రకృతిఃపురుషస్యేహదహ్యమానాత్వహర్నిశమ్ । తిరోభవిత్రీశనకైరగ్నేర్యోనిరివారణిః ॥ ౨౩ ॥ముక్తభోగాపరిత్య

ర్త్వాక్త్వావమర్శనేన-నివృత్తంనివృత్తప్రాయమపి-అనివృత్తనిమిత్తత్వాత్ అనివృత్తప్రకృతిసంబన్ధత్వాత్-పునః - ప్రత్యవతిష్ఠతేఉపస్థితంభవతి ✻ ॥ ౨౦ ॥ ✻ సత్యమేవం-తథాపి-బహ్వాఙ్గోపకృతభక్తియోగారాధితపరమపురుషప్రసాదాదాత్మానంవిముఞ్చతిప్రకృతిఃక్వచిదుద్భవ స్తుసాధనవైకల్యాదిత్యాహ కపిలః॥అనిమిత్తేతి॥నిమిత్తంఫలం,త,దనిమిత్తంప్రవర్తకం-యస్మిన్-ఫలాభిసన్ధిరహితేనేత్యర్థః-స్వధర్మేణస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేణ-అమలాత్మనాపిశుద్ధాన్తఃకరణేన,, ధర్మేణపాపమపనుదతి,, తీవ్రయా-శ్రుతసంభృతయామత్కథాశ్రవణేనసంభృతయావర్ధితయా - తీవ్రయావిస్మృతానుపహతయా-మయిభక్త్యాఅనభిసంహితఫలకర్మయోగపరిశుద్ధాన్తఃకరణనిష్పాద్యయా-మత్కథాశ్రవణాదిభిరుపకృతయా-మద్భక్త్యా - ప్రకృతిస్తిరోభవిత్రీత్యన్వయః ✻ ॥౨౧॥ ✻ అన్యాన్యపిభక్తియోగాఙ్గాన్యాహ॥దృష్టంతత్త్వంప్రకృతిపురుషయోర్యాథాత్మ్యం హేయోపాదేయత్వరూపంయస్మిన్- తేన జ్ఞానేన-బలీయసా - వైరాగ్యేణకామానభిష్వఙ్గేణ-తపోయుక్తేనదేహశోషణాదితపోయుక్తేన,యోగేనప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యచిన్తనేన-తీవ్రేణ-ఆత్మసమాధినాచిత్తైకాగ్ర్యేణచో-పకృతయా-మద్భక్త్యా ✻ ॥ ౨౨ ॥ ✻ అహర్నిశం-దహ్యమానాపీడ్యమానా-పురుషస్య-ప్రకృతిఃఆత్మబన్ధకరీప్రకృతిః-శనకైస్తిరోభవిత్రీఅబన్ధకరీభవిష్యతి-నిశ్శేషంనివర్తిష్యతఇత్యర్థఃతత్రదృష్టాన్తః॥ అగ్నేరితి ॥ అగ్న్యావిర్భావహేతురప్యరణిర్యథాగ్నినాదహ్యతే-తథా-తత్త్వజ్ఞానసంపత్తిహేతురపిప్రకృతి-స్తేనదహ్యతఇత్యర్థః-యద్వా, అగ్నితిరోధాయికాఽరణిరివ-ఆత్మతిరోధాయికాప్రకృతిర్దహ్యతఇత్యర్థః ✻ ॥ ౨౩ ॥ ✻ ఏవంసతినపునస్సంసరయత్యాత్మానంప్రకృతిరిత్యాహ ॥ ముక్తభోగేతి॥ముక్తఃభోగోయస్యాః,నిత్యశస్సదా-దృష్టోదోషోయస్యాః - అతఏవ-పరిత్యక్తాసతీ-ప్రకృతిః-ఈశ్వరస్యాకర్మవశస్యస్వమహిమ్నిస్థితస్యఅపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకలక్షణమహిమవతః, ఆత్మనః,అశుభంసంసారం,నధత్తేనసంపాదయ

తిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ అజ్ఞస్య ప్రకృతిసంబన్ధో జ్ఞానవతస్తు న సంబన్ధ ఇత్యత్ర దృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి॥ యథా-అప్రతిబుద్ధస్య నిద్రాముపగతస్య-పుంసః-ప్రస్వాపః స్వప్నః-బహ్వనర్థకృత్ స్వశిరశ్ఛేదాదిబహ్వనర్థకారీ, స ఏవ ప్రస్వాపః ప్రబుద్ధస్య జాగ్రతః-మోహాయానర్థాయ-న కల్పతే న సమర్థో భవేత్-అనర్థస్యాస్థిరత్వాదిత్యస్వప్నదృష్టాన్తః ॥ ౨౫ ॥ ఏవం విదితతత్త్వస్య విదితప్రకృతిపురుషేశ్వరతత్త్వత్రయస్య-మయి, మానసం యుఞ్జత ఆత్మారామస్య ఆత్మన్యేవ రమమాణస్య-ప్రకృతివిలక్షణస్వాత్మపరమాత్మానుభవపరస్య-కర్హిచిత్ కదాచిదపి ప్రకృతిర్నాపకురుతే న బధ్నాతీత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ ఉక్తిముపసంహరతి॥ యదైతి॥ యదా అధ్యాత్మరతః ఆత్మారామః, బహూని జన్మాని యస్మిన్-తేన-కాలేన-ప్రతిబుద్ధార్థః విదితతత్త్వః హితపురుషార్థః ఆబ్రహ్మభవనాత్ సత్యలోకపర్యన్తలోకేషు - జాతవైరాగ్యః సాతిశయత్వక్షయిత్వాద్యస్థిరభోగ్యతాబుద్ధిరహితః - మద్భక్తః నిరతిశయప్రీతిరూపమద్భక్తియుక్తః - భూయసా మత్ప్రసాదేన - నిశ్శ్రేయసం పురుషార్థరూపం, మదాశ్రయం, అనేన నిష్కృష్టజీవస్వరూపస్య భగవచ్ఛేషత్వముక్తం ॥ ఇహ ప్రాప్నోతీత్యుపాసనదశాయాం సాక్షాత్కరోతి, తతః స్వస్య శేషభగవదాత్మకస్వాత్మసాక్షాత్కారేణ, ఛిన్నసంశయః విగతదేహాత్మాభిమానః యోగీ మద్భక్తియోగనిష్ఠః - లిఙ్గవినిర్గమే వా ప్రారబ్ధావసానే-యత్స్థానం, గత్వా ప్రాప్య, న నివర్తేత పునర్నావర్తేత, తత్పరమం స్థానం ప్రాప్నోతి ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ పూర్వశ్లోకోక్తసాక్షాత్కారవతోఽవాన్తరసిద్ధివితృష్ణస్య భగవత్ప్రాప్తిమాహ॥ యదేతి॥ అఙ్గ హే మాతః, సిద్ధస్య పరినిష్పన్నభక్తియోగస్య-పుంసః, చేతః, యోగోపచితాసు యోగసాధ్యాసు, అనన్యహేతుషు యోగాదన్యో హేతుర్నాస్తి యాసు, యత్రయాసు, మృత్యోస్సంసారస్య, హాసో

క్తాదృష్టదోషా చ నిత్యశః। నేశ్వరస్యాశుభం ధత్తే స్వే మహిమ్ని స్థితస్య చ ॥ ౨౪ ॥ యథా హ్యప్రతిబుద్ధస్య ప్రస్వాపో బహ్వనర్థకృత్ । స ఏవ ప్రతిబుద్ధస్య న వై మోహాయ కల్పతే ॥ ౨౫ ॥ ఏవం విదితతత్త్వస్య ప్రకృతిర్మయి మానసమ్ । యుఞ్జతో నాపకురుత ఆత్మారామస్య కర్హిచిత్ ॥ ౨౬ ॥ యదైవమధ్యాత్మరతః కాలేన బహుజన్మనా। సర్వత్ర జాతవైరాగ్య ఆబ్రహ్మభవనాన్మునిః ॥ ౨౭ ॥ మద్భక్తః ప్రతిబుద్ధార్థో మత్ప్రసాదేన భూయసా। నిశ్శ్రేయసం స్వసంస్థానం కైవల్యాఖ్యం మదాశ్రయమ్ ॥ ౨౮ ॥ ప్రాప్నోతీహాఞ్జసా ధీరః స్వదృశా చ్ఛిన్నసంశయమ్ । యద్గత్వా న నివర్తేత యోగీ లిఙ్గవినిర్గమే ॥ ౨౯ ॥ యదా న యోగోపచితాసు చేతో మాయాసు సిద్ధస్య విషజ్జతేఽఙ్గ। అనన్యహేతుష్వథ మే గతిస్స్యాదాత్యన్తికీ యత్ర న మృత్యుహాసః ॥ ౩౦ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, సప్తవింశోఽధ్యాయః

శ్రీభగవానువాచ॥ యోగస్య లక్షణం వక్ష్యే సబీజస్య నృపాత్మజే । మనో యేనైవ విధినా ప్రసన్నం యాతి సత్పథమ్ ॥ ౧ ॥ స్వధర్మాచరణం శక్త్యా విధర్మాచ్చ నివర్తనమ్। దైవాల్లబ్ధేన సన్తోష ఆత్మవిచ్చరణార్చనమ్ ॥ ౨ ॥ గ్రా

నాశో, న భవతి, తాసు మాయాసు ఆశ్చర్యరూపాస్వణిమాదిసిద్ధిషు, యదా, న విషజ్జతే నాసక్తం భవతి, అథ తదా, ఆత్యన్తికీ నిరతిశయా, మే గతిః మత్ప్రాప్తిః-స్యాత్ ॥ ౩౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే సప్తవింశోఽధ్యాయః.

ఏవం, పురుషః ప్రకృతిస్థోఽపి, స్థితిపృష్టస్య బహ్వాగోపకృతభక్తియోగారాధితభగవత్ప్రసాదేన బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మసాక్షాత్కారపూర్వకపరమాత్మప్రాప్త్యా ప్రకృతిర్విముచ్యతే ఇత్యుత్తరముక్తం, భక్తియోగాఙ్గభూతబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుచిన్తనరూపజ్ఞానయోగశ్చోక్తః అథ సవిస్తరం భక్తియోగం తదఙ్గజాతం చ వివక్షుః ప్రతిజానీతే కపిలః॥ యోగస్యేతి॥ హే నృపాత్మజే మనుపుత్రి-సబీజస్య సకారణస్య, ససాధనకస్యేత్యర్థః, యోగస్య భగవద్భక్తియోగస్య, గతిం స్వరూపం ప్రకారం చ-వక్ష్యే సప్రపఞ్చం కథయిష్యామి । కోఽసౌ యోగ ఇత్యత్రాహ॥ యేన విధినా, విధీయత ఇతి విధిః-కర్మణ్యుపసర్గే ఘుః కిః,, విహితేన యేన-దైవయోగేన-మనః- ప్రసన్నం రాగాద్యకలుషితం సత్-సత్పథం శుభాశ్రయం-యాతి తత్రైవ స్థిరం భవతీత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తత్ర ప్రథమం యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధారణధ్యాననిదిధ్యాసనరూపాష్టాఙ్గయోగాన్వివక్షుర్యమనియమాన్తర్భూతవివేకాదిసాధనసప్తకమాహ ॥ స్వధర్మేతి॥ శక్త్యా స్వశక్త్యనుసారేణ-స్వధర్మాచరణం అనభిసంహితఫలస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మానుష్ఠానం-విధర్మాచ్చ నివర్తనం అవిహితాత్ప్రతిషిద్ధనిషిద్ధవ్యాపారాన్నివర్తనం-దైవాల్లబ్ధేనాన్నాదినా సన్తోషః, ఆత్మవిచ్చరణార్చనం భాగవతసమారాధనమ్ ॥ ౨ ॥ గ్రామ్యధర్మనివృత్తిః త్రైవర్గికధర్మాన్నివృత్తిః, మోక్షధర్మే షు రతిశ్చ ॥ ఏవం సాధనసప్తకాన్తర్భూతక్రియోక్త్వా అథ వివేకమాహ॥ శశ్వత్

సదా-వివిక్తక్షేమసేవనం-జాత్యాశ్రయనిమిత్తదుష్టేభ్యోఽన్నాదిభ్యో, వివిక్తానాం పృథక్కృతానాం, క్షేమాణాం సాత్త్వికానామన్నాదీనాం-సేవనం-తదపి-మితిమేధ్యాదనం, మితం యథాభవతి తథా, మేధ్యానాం జాత్యాదిభిరదుష్టానాం, అదనరూపం, తత్ర-జాతిదుష్టాః కలఞ్జగృఞ్జనాదయః, ఆశ్రయదుష్టం చణ్డాలపతితాదిద్రవ్యం, నిమిత్తదుష్టం కేశోచ్ఛిష్టాద్యుపహతమ్ ✻॥౩॥ ✻కల్యాణమాహ ॥ అహింసేతి ॥ ఏవం వివేకాదిష్వేవాస్తేయాన్తయోః యథాసమ్భవమన్తర్భావ్యాః, తత్రాస్తేయయావదర్థపరిగ్రహౌ తపశ్చ స్వాధ్యాయపురుషార్చనాదయః క్రియాయామన్తర్భావ్యాః, బ్రహ్మచర్యం విమోకేఽన్తర్భావ్యం, మౌనమభ్యాస-శ్శుభాశ్రయసంశీలనరూపః, ఏవమన్యేఽప్యనవసాదాదయో వివక్షితాః ద్రష్టవ్యాః యావదర్థపరిగ్రహః యావతాఽర్థేనాన్నాదినా దేహయాత్రాభవేత్తావతోఽర్థస్య పరిగ్రహః, బ్రహ్మచర్యం జితేన్ద్రియత్వం, తపః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిః-శౌచమాచారః-స్వాధ్యాయః వేదాధ్యయనాదిః పురుషార్చనం భగవత్పూజనమ్ ॥౪॥ ఆసనాదీన్యఙ్గాన్యాహ త్రిభిః॥ సదా-ఆసనజయేన స్థైర్యం-శనైః, ప్రాణజయః ప్రాణవాయోస్స్వవశీకరణం-ఇన్ద్రియాణాం-మనసా-విషయాత్ శబ్దాదివిషయాత్, హృది ప్రత్యాహారః - మనసా ఇన్ద్రియాణి విషయేభ్యః ప్రత్యాహృత్య హృద్యవస్థాపనమిత్యర్థః ✻ ॥౫॥ ✻తథా, స్వధిష్ణ్యానాం ప్రాణాపానాదిస్థానానాం-హృదయగుదాదిస్థానానాం, మధ్యే, ఏకస్మిన్, మనసా సహ ప్రాణానాం ధారణం-వైకుణ్ఠస్య భగవతో, లీలానాం జగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారరూపాణాం లీలానాం అభిధ్యానం-తథా, ఆత్మనో మనసస్సమాధానం ఏకాగ్రీకరణమ్ ✻ ॥౬॥ ✻ఏతైరన్యైశ్చ స్వధర్మాచరణాదిభిః, అన్యైశ్చ వ్రతదానాదిభిః-పథిభిరుపాయైః అసత్పథమిన్ద్రియార్థప్రవణ-మత ఏవ, దుష్టం మనః, బుద్ధ్యా, శనకైః, యుఞ్జీత శుభాశ్రయ

~~~

మ్యధర్మనివృత్తిశ్చ మోక్షధర్మరతిస్తథా । మితమేధ్యాదనం శశ్వద్వివిక్తక్షేమసేవనమ్॥ ౩॥ అహింసా సత్య మస్తేయం యావదర్థపరిగ్రహః । బ్రహ్మచర్యం తపశ్శౌచం స్వాధ్యాయః పురుషార్చనమ్॥౪॥ మౌనం సదాసనజయస్స్థైర్యం ప్రాణజయశ్శనైః । ప్రత్యాహారశ్చేన్ద్రియాణాం విషయాన్మనసా హృది॥౫॥ స్వధిష్ణ్యానామేకదేశే మనసా ప్రాణధారణమ్। వైకుణ్ఠలీలాభిధ్యానం సమాధానం తథాఽఽత్మనః ॥ ౬ ॥ ఏతైరన్యైశ్చ పథిభిర్మనో దుష్టమసత్పథమ్। బుద్ధ్యా యుఞ్జీత శనకైర్జితప్రాణో హ్యతన్ద్రితః॥ ౭ ॥ శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య విజితాసన ఆసనమ్। తస్మిన్స్వస్తికమాసీన ఋజుకాయస్సమభ్యసేత్॥౮॥ ప్రాణస్య శోధయేన్మార్గం పూరకుమ్భకరేచకైః। ప్రతికూలేన వా చిత్తం యథా స్థిరమచఞ్చలమ్ ॥ ౯ ॥ మనోఽచిరాత్స్యాద్విరజం జితశ్వాసస్య యోగినః। వాయ్వగ్నిభ్యాం యథా లోహం ధ్మాతం త్యజతి వై మలమ్॥౧౦॥ ప్రాణాయామైర్దహేద్దోషాన్ధారణాభిశ్చ కిల్బిషాన్। ప్రత్యాహారేణ సంసర్గాన్ధ్యానేనానీశ్వరాన్గుణాన్॥౧౧॥ యదా మనస్స్వం విరజం ✻

~~~

ప్రవణం కుర్యాత్, కథంభూతో యుఞ్జీత-జితప్రాణః-అతన్ద్రితః తన్ద్రారహితః ✻ ॥౭॥ ✻ఆసనాదిని ప్రపఞ్చయతి॥ శుచావితి॥ విజితాసనః చిరముపవిశన్నపి క్లమరహితః - శుచౌ దేశే, ఆసనం చేలాజినకుశోత్తరమాస్తరణం-ప్రతిష్ఠాప్య, తస్మిన్నాసనే, స్వస్తికే స్వస్తికాసనే ఋజుకాయః అకుటిలదేహః, ఆసీనః, సమభ్యసేత్ ప్రణవమితి శేషః, "ఊరుజఙ్ఘాన్తరా పాదౌ పాదాగ్రే జానుమధ్యగే॥ యోగినో యదవస్థానం స్వస్తికం తద్విదుర్బుధాః" ఇతి స్వస్తికాసనలక్షణమ్ ✻ ॥౮॥ ✻బాహ్యవాయోరన్తః ప్రవేశః పూరకః, ధారణం కుమ్భకః ధృతస్య బహిర్నిస్సరణం రేచకః-ప్రతికూలేన రేచకపూరకకుమ్భకైర్వా, యద్వా-ఇడయా రేచనం పిఙ్గలయా పూరణం-పునః పిఙ్గలయా రేచనమిడయా పూరణమిత్యేవం ప్రతికూలేన, చిత్తం, స్థిరం సత్పునరప్యచఞ్చలం యథా స్యాత్తథా, ప్రాణస్య మార్గం శోధయేత్ ✻॥౯॥ ✻ప్రాణే స్వవశే-తద్బన్ధనం మనోఽపి స్వవశం భవేత్-తథా చ శ్రూయతే ఛాన్దోగ్యే "యథా శకునిస్సూత్రేణ ప్రబద్ధో దిశం దిశం పతిత్వాఽన్యత్రాయతనమలబ్ధ్వా బన్ధనమేవోపశ్రయత ఏవమేవ ఖలు సోమ్య తన్మనో దిశం దిశం పతిత్వాఽన్యత్రాయతనమలబ్ధ్వా ప్రాణమేవోపశ్రయతే ప్రాణబన్ధనం హి సోమ్య మన" ఇతి-కిం చ, జితశ్వాసస్య జితప్రాణస్య, యోగినః, అచిరాత్-ఆశు-విరజం విగతరజోగుణం-రజోగుణేనావిక్షిప్తం-నిర్మలం వా-స్యాత్ యథా-లోహం సువర్ణాది-వాయ్వగ్నిభ్యాం-ధ్మాతం సుతప్తం సత్-మలం, త్యజతి-తథా ✻ ॥౧౦॥ ✻ప్రాణాయామాదీనాం సమాధేర్ద్వారకార్యాణ్యాహ॥ప్రాణాయామైరితి॥ ప్రాణాయామైః ప్రాణనియమైః, దోషాన్వాతపిత్తశ్లేష్మాదీన్-దహేత్-ధారణాదిభిః, కిల్బిషం పాపం-ప్రత్యాహారేణ - సంసర్గాన్ శబ్దాదివిషయసంసర్గాన్-ధ్యానేనానీశ్వరాన్ గుణాన్ క్లేశాదీన్, దహేత్-మనసశ్శుభాశ్రయేఽవస్థాపనం ధారణం-ధృతస్య మనసో వృత్తిసన్తతిర్ధ్యానం-సన్తతిర్విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వం, సమాధిరితి భేదః ✻॥౧౧॥ ✻అథ ధారణాపూర్వకం ధ్యానమాహ॥ యదేతి॥ యదా-స్వం స్వీయం మ

నః, యోగేన ప్రాణాయామాదియోగేన-విరజం-సుసమాహితం సమ్యక్ఛాస్త్రేణ మనిహితం-స్యాత్-తదా-స్వనాసాగ్ర గోపితదృష్టిః-భగవతః-కాష్ఠాం విగ్రహం, ధ్యాయేత్ ✽ ॥ ౧౨ ॥ ✽ విగ్రహమేవ విశినష్టి -ప్రసన్నేతి సప్తభిః॥ ప్రసన్నం వదనామ్భోజం యస్య తం-ధ్యాయేదితి పఞ్చానాన్వయః, పద్మగర్భవదరుణే నేత్రే యస్య-నీలోత్పలదలవత్ శ్యామమ్ ॥ ౧౩ ॥ ✽ లసత్పఙ్కజకిఞ్జల్కవ-త్పీతే-కౌశేయే-వాససీ, యస్య, శ్రీవత్సలాఞ్ఛనం, వక్షసి యస్య, భ్రాజత్కౌస్తుభేనాముక్తా సంశ్లిష్టా కంధరా యస్య ✽ ॥ ౧౪ ॥ ✽ మత్తద్విరేఫానాం కలో మధురః ధ్వనిర్యస్యాం, తయా వనమాలయా-పరితం వ్యాప్తం-పరార్ధ్యాన్యమూల్యాని-హారాదీని-యస్య ✽ ॥ ౧౫ ॥ ✽ కాఞ్చీగుణేన మణిమయమేఖలాసూత్రేణోల్లసన్తీ శ్రోణిర్యస్య-భక్తానాం హృదయామ్భోజమేవ విష్టరం ఆసనం యస్య-భక్తానాం మనో నయనానివర్ధయతి హర్షయతీతి తథా ✽ ॥ ౧౬ ॥ ✽ అపీచ్యదర్శనం అపీచ్యమతిసున్దరం భక్తివిషయం దర్శనం యస్య, కైశోరే కౌమారే - వయసి - సన్తం, భృత్యానామనుగ్రహే-కాతరం వ్యగ్రమ్ ✽ ॥ ౧౭ ॥ ✽ కీర్తన్యం కీర్తనార్హం, తీర్థం, యశో, యస్య, పుణ్యశ్లోకా బలిభీష్మాదయ, స్తేషాం, యశస్కరం, సమగ్రాణి అఙ్గాని, యస్మిన్ యథా భవతి తథా-ఏవం-ధ్యాయేత్ ✽ ॥ ౧౮ ॥ ✽ తతో ఉపాసకస్స్వేచ్ఛానుసారేణ-స్థిత-ముత్తిష్ఠన్త-మాసీన, ముపవిష్టం-శయానం వా-గుహాశయం హృదయగుహాయామసన్తం-ప్రేక్షణీయమీహితం లీలా యస్య తం-భగవన్తం-శుద్ధః రాగాద్యకలుషితః భావః వృత్తిర్యస్య తేన-చేతసా-ధ్యాయేత్ ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽ ఏవం ధ్యేయరూపసముదా

యోగేన సుసమాహితమ్। కాష్ఠాం భగవతో ధ్యాయేత్స్వనాసాగ్రావలోకనః ॥ ౧౨ ॥ ప్రసన్నవదనామ్భోజం పద్మగర్భారుణేక్షణమ్। నీలోత్పలదలశ్యామం శఙ్ఖచక్రగదాధరమ్॥ ౧౩ ॥ లసత్పఙ్కజకిఞ్జల్కపీతకౌశేయవాససమ్। శ్రీవత్సవక్షసం భ్రాజత్కౌస్తుభాముక్తకంధరమ్॥ ౧౪ ॥ మత్తద్విరేఫకలయా పరీతం వనమాలయా। పరార్ధ్యహారవలయకిరీటాఙ్గదనూపురమ్॥ ౧౫ ॥ కాఞ్చీగుణోల్లసచ్ఛ్రోణిం హృదయామ్భోజవిష్టరమ్। దర్శనీయతమం శాన్తం మనోనయనవర్ధనమ్॥ ౧౬ ॥ అపీచ్యదర్శనం శశ్వత్సర్వలోకనమస్కృతమ్। సన్తం వయసి కైశోరే భృత్యానుగ్రహకాతరమ్॥ ౧౭ ॥ కీర్తన్యతీర్థయశసం పుణ్యశ్లోకయశస్కరమ్। ధ్యాయేద్దేవం సమగ్రాఙ్గం యావన్నచ్యవతే మనః॥ ౧౮ ॥ స్థితం వ్రజన్తమాసీనం శయానం వా గుహాశయమ్। ప్రేక్షణీయేహితం ధ్యాయేచ్ఛుద్ధభావేన చేతసా॥ ౧౯ ॥ తస్మిన్లబ్ధపదం చిత్తం సర్వావయవసంస్థితమ్। విలక్ష్యైకత్ర సంయుజ్యాదఙ్గే భగవతో మునిః॥ ౨౦ ॥ సంచిన్తయేద్భగవతశ్చరణారవిన్దం వజ్రాఙ్కుశధ్వజసరోరుహలాఞ్ఛనాఢ్యమ్। ఉత్తుఙ్గరక్తవిలసన్నఖచక్రవాలజ్యోత్స్నాభిరాహతమహద్ధృదయాన్ధకారమ్॥ ౨౧ ॥ యచ్ఛౌచనిస్సృతసరిత్ప్రవరోదకేన తీర్థేన మూర్ధ్న్యధికృతేన శివశ్శివోఽభూత్। ధ్యాతుర్మనశ్శమలశైలనిసృష్టవజ్రం ధ్యాయేచ్చిరం భగవతశ్చరణారవిన్దమ్॥ ౨౨ ॥ జానుద్వయం జలజలోచనయా జనన్యా లక్ష్మ్యాఽఖిలస్య సురవన్దితయా విధాతుః। ఊర్వోర్నిధాయ కరపల్లవరోచిషా యత్సంలాలితం హృది విభోరభవస్య

యదుక్తః-అథ దివ్యాఙ్గేష్వేకైకతో ఉపాసనాకార్యేత్యాహ॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ విగ్రహే-లబ్ధం పదం స్థితిర్యేన తత్-సర్వావయవేషు సమ్యక్ స్థితం చిత్తం-విలక్ష్య విశేషేణ లక్షీకృత్య-భగవత-ఏకత్రైకస్మిన్నఙ్గే సంయుజ్యాత్ ✽ ॥ ౨౦ ॥ ✽ ఏతదేవ పాదాదిక్రమేణ ప్రపఞ్చయతి॥ సంచిన్తయేదితి త్రయోదశభిః॥ భగవతశ్చరణారవిన్దం సమ్యక్చిన్తయేత్-కథంభూతం-పాదతలరేఖాత్మకాని వజ్రాదీని లాఞ్ఛనాని-తై-రాఢ్యం యుక్తం -ఉత్తుఙ్గాశ్చ-రక్తాశ్చ-విలసన్తో-యే-నఖా-స్తేషాం, చక్రవాళం మణ్డలం తస్య జ్యోత్స్నాభి-రాహతో-మహతాం ధ్యాతౄణాం-హృదయాన్ధకారో-యేన తం-మహత్త్వమన్ధకారవిశేషణం వా, ఏతచ్చ సర్వముపాదేయవిశేషణం ధ్యేయత్వేనోచ్యతే ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ కించ-యస్య చరణారవిన్దస్య-శౌచేన ప్రక్షాళనజలేన-నిస్సృతాయా-స్సరిత్ప్రవరాయాః గఙ్గాయా-ఉదకేన తీర్థేన-సంసారతారకేణ- మూర్ధ్న్యధికృతేన శివో రుద్రః-శివః మఙ్గళయుక్తోఽభూదిత్యర్థః - ధ్యాతు-ర్మనసి-యశ్శమలశైలః - పాపపర్వతః-తస్మిన్విసృష్టం క్షిప్తం-వజ్రమివ-యద్వా-శమలశైలే నిసృష్టం స్వలాఞ్ఛనరూపం వజ్రం యేన తద్భగవతశ్చరణారవిన్దం-చిరం-ధ్యాయేత్ ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ జానుద్వయమితి॥ అఖిలస్య జగతః - జనన్యా మాత్రా, నిత్యైవైషా జగన్మాతా విష్ణోశ్శ్రీరనపాయినీత్యుక్తేః, సురవన్దితయా బ్రహ్మాదిభిరారాధితయా-జలజలోచనయా లక్ష్మ్యా, స్వస్యాః, ఊర్వో, ర్నిధాయ, కరపల్లవరోచిషా ప్రకాశమానకరపల్లవేన-సంలాలితం స్పర్శనచాతుర్యేణ సంసేవితం-సంసారిత్వప్రతీతిం వారయతి॥ అభవస్యేతి ॥ విధాతుః జగత్కర్తుః, విభోర్వ్యా

గవతః, జానుద్వయం పాదపర్యన్తజఙ్ఘాద్వయం, హృది, కుర్యాత్ ధ్యాయేత్ ❀ ॥౨౩॥ ❀ ఊరూ ఇతి ॥ సుపర్ణస్య గరుత్మతః, భుజయోః స్కన్ధయోః, అధి ఉపరి, శోభమానౌ, ఓజసః బలస్య ఔజ్జ్వల్యస్య వా, నిధీ ఆశ్రయౌ, అతసకాకుసుమకాన్తివత్కాన్త్యాభాసమానౌ, ఊరూ, హృది కుర్యాదితి పూర్వేణాన్వయః - తథా, వ్యాలమ్బి, ఆగుల్ఫం లమ్బమానం యత్, పీతం పరమనర్ఘం, వాసః - తస్మిన్, వర్తమానో, యః కాఞ్చీకలాపః - తేన, పరిరమ్భః సంశ్లేషో విద్యతే యస్య, తత్ - ద్విభోః, నితమ్బబిమ్బం చ - హృది కుర్యాత్ ❀ ॥౨౪॥ ❀ నాభిహ్రదమితి ॥ అముష్య భగవతః, నాభిహ్రదం ధ్యాయేత్ - కథంభూతం, భువనానాం కోశస్య, గృహమధిష్ఠానం, య దుదరం, తత్ర స్థితం, యత్ర నాభిహ్రదే, ఆత్మయోనేర్బ్రహ్మణః - ధిషణం ధిష్ణ్యం అధిష్ఠానం, అఖిలలోకాత్మకం, పద్మం, వ్యూఢం ఉత్థితం, తథా, హరిన్మణివృషౌ మరకతమణిశ్రేష్ఠావివ - యౌ స్తనౌ - తయోర్ద్వయం, విశదహారస్య మయూఖైః, గౌరం శ్వేతం - ధ్యాయేత్ వక్షోఽపి శేషణం వా ❀ ॥౨౫॥ ❀ వక్ష ఇతి ॥ మహావిభూతేర్మహాలక్ష్మ్యాః, అధివాసం స్థానం, పుంసాం ధ్యాతౄణాం - మనోనయనయోః, నిర్వృతిమానన్దమాదధానం - ఋషభస్య వక్షః, ధ్యాయేత్, తథా - అఖిలైః - లోకైః బ్రహ్మాదిభిః - నమస్కృతస్య సేవితస్య - భగవతః - కణ్ఠం చ - మనసి కుర్యాత్ ధ్యాయేత్ - కథంభూతం - కౌస్తుభమణేః - భూషణార్థం కృత - స్తస్యాధికం భూషణ - మర్థః ప్రయోజనం - యస్య తం - కౌస్తుభమణిమేవ స్వయమలంకుర్వన్తమిత్యర్థః ❀ ॥౨౬॥ ❀ బాహూనితి ॥ మన్దరగిరేః - పరివర్తనేన పరిభ్రమణేన - నిర్ణిక్తాన్యుజ్జ్వలీకృతాని - బాహువలయాన్యఙ్గదాని - యేషు - అధిశ్రితా లోకపాలా యేషు తాన్ - బాహూన్ - సంచిన్తయేత్ - తథా దశశతారం సహస్రారం - న సహ్యం తే

కుర్యాత్ ॥౨౩॥ ఊరూ సుపర్ణభుజయోరధిశోభమానావోజోనిధీ అతసికాకుసుమావభాసౌ । వ్యాలమ్బిపీతవరవాససి వర్తమానకాఞ్చీకలాపపరిరమ్భి నితమ్బబిమ్బమ్ ॥౨౪॥ నాభిహ్రదం భువనకోశగుహోదరస్థం యత్రాత్మయోనిధిషణాఖిలలోకపద్మమ్ । వ్యూఢం హరిన్మణివృషస్తనయోరముష్య ధ్యాయేద్ద్వయం విశదహారమయూఖగౌరమ్ ॥౨౫॥ వక్షోఽధివాసమృషభస్య మహావిభూతేః పుంసాం మనోనయననిర్వృతిమాదధానమ్ । కణ్ఠం చ కౌస్తుభమణేరధిభూషణార్థం కుర్యాన్మనస్యఖిలలోకనమస్కృతస్య ॥౨౬॥ బాహూంశ్చ మన్దరగిరేః పరివర్తనేన నిర్ణిక్తబాహువలయానధిలోకపాలాన్ । సంచిన్తయేద్దశశతారమసహ్యతేజః శఙ్ఖం చ తత్కరసరోరుహరాజహంసమ్ ॥౨౭॥ కౌమోదకీం భగవతో దయితాం స్మరేత దిగ్ధామరాతిభటశోణితకర్దమేన । మాలాం మధువ్రతవరూథగిరోపఘుష్టాం చైత్యస్య తత్త్వమమలం మణిమస్య కణ్ఠే ॥౨౮॥ భృత్యానుకమ్పితధియేహ గృహీతమూర్తేః సంచిన్తయేద్భగవతో వదనారవిన్దమ్ । యద్విస్ఫురన్మకరకుణ్డలవల్గితేన విద్యోతితామలకపోలముదారనాసమ్ ॥౨౯॥ యచ్ఛ్రీనికేతమలిభిః పరిసేవ్యమానం భూత్యా స్వయా కుటిలకున్తలబృన్దజుష్టమ్ । మీనద్వయాశ్రయమధిక్షిపదబ్జనేత్రం ధ్యాయేన్మనోమయమతన్ద్రిత ఉల్లసద్భ్రు ॥౩౦॥ తస్యావలోకమధికం కృపయాఽతిఘోరతాపత్రయోపశమనాయ నిసృష్టమక్ష్ణోః । స్నిగ్ధస్మితానుగుణితం విపులప్రసా

జో యస్య తం - చక్రం - తస్య భగవతః - కరసరోరుహస్య - రాజహంసమివ స్థితం, శఙ్ఖం చ - సంచిన్తయేత్ ❀ ॥౨౭॥ ❀ కౌమోదకీమితి ॥ తథా - భగవతో - దయితాం ప్రియాం - అరాతయశ్శత్రవో - యే - యోద్ధారః తేషాం శోణితమేవ కర్దమ - స్తేన - దిగ్ధాం లిప్తాం కౌమోదకీం గదాం - స్మరేత - ❀ తథాఽస్య భగవతః - కణ్ఠే మాలాం మణిం చ - స్మరేత ❀ కథంభూతాం మాలాం - మధువ్రతానాం భృఙ్గాణాం - వరూథస్య సఙ్ఘస్య - గిరా - ఉపఘుష్టాం నాదితాం - మణిం - కథంభూతం - అమలం - చైత్యస్య జీవస్య - తత్త్వం స్వరూపం జీవస్వరూపాధిష్ఠాతృదేవతారూపమిత్యర్థః ॥ తదుక్తం వైష్ణవే పురాణే ॥ "ఆత్మానమస్య జగతో నిర్లేపమగుణామలమ్ ॥ బిభర్తి కౌస్తుభమణిస్వరూపం భగవాన్ హరిః" ఇతి ❀ ॥౨౮॥ ❀ భృత్యేతి ॥ భృత్యేష్వనుకమ్పితా కృతానుకమ్పా, యా, ధీః - తయా - గృహీతా మూర్తిర్యేన తస్య - భృత్యానుగ్రహాయ స్వేచ్ఛోపాత్తతనోరిత్యర్థః - భగవతః - యద్వదనారవిన్దం - సంచిన్తయేత్ - కథంభూతం, విస్ఫురన్తీ యే మకరకుణ్డలే - తయోః - వల్గితేన ప్రచలితేన - విద్యోతితౌ - అమలౌ - కపోలౌ - యస్మిన్ - ఉదారా ఉన్నతా నాసా యస్మింస్తత్ ❀ ॥౨౯॥ ❀ యచ్చ - స్వయా - విభూత్యా శోభయా - అలిభిః - పరిషేవ్యమాణం, మీనద్వయాశ్రయం చ - శ్రీనికేతం పద్మం - అధిక్షిపత్ అతివర్తయత్ - తద్ధ్యాయేత్ - తత్ర - కున్తలైరలీనామధిక్షేపః - నేత్రద్వయేన మీనద్వయస్యేతి ద్రష్టవ్యం - అబ్జే ఇవ నేత్రే ఇత్యుపమానాన్తరం - ఉల్లసన్త్యౌ భ్రువౌ యస్మిన్ - మనోమయం యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యం - వదనారవిన్దమతన్ద్రితో౽వహితమనాః - ధ్యాయేత్ ❀ ॥౩౦॥ ❀ తస్యేతి ॥ తస్య భగవతః - అవలోకనం - హృది - వితతభావనయా - చిరం - ధ్యాయేత్ - పాకం పచతివత్ భావనయా ధ్యాయేదితి నిర్దేశః - భావనాం కుర్యాదిత్యర్థః - క

ధరిణాతమవలోకం-అధికమత్యర్థం-కృపయా - అక్ష్ణోః అక్షిభ్యాం -అతిదుస్సహాధ్యాత్మికాదితాపత్రయోపశాన్తయే
నిసృష్టం ప్రయుక్తం స్నిగ్ధేనస్మితేనానుగుణితం సంపృక్తం-విపులప్రసాదో యస్మిన్-తమిత్యర్థః ॥౩౧॥ హాసమితి
అవనతా-యే - అఖిలలోకాః - తేషాం, తీవ్రశోకేనయాన్యశ్రూణి-తేషాం సాగరం విశోషయతీతి తథా-హరేర్హాసం, ధ్యా
యేత్-అస్యాత్యుదారం భ్రూమణ్డలం ధ్యాయేత్ కథంభూతం-మునికృతే మునిసమ్మోహనాయ- ప్రవృత్తస్య-మకరధ్వజస్య
కామస్య-సమ్మోహనాయ, నిజమాయయా ఆత్మీయసఙ్కల్పేన-రచితం పరిగృహీతమ్ ॥౩౨॥ మన్దహాసధ్యానముక్త్వా స్ప
ష్టహాసధ్యానమాహ ॥ ధ్యానాయనమితి ॥ విష్ణోః-ప్రహసితముచ్చైర్హసితం-ధ్యాయేత్-కీదృశం-అతిసున్దరతయా ప్రయత్నం
వినైవ ధ్యానవిషయభూతం-సౌన్దర్యమేవాహ, బహులయా-అధికయా అధరోష్ఠస్య భాసా -అరుణీభూతా-స్తనవస్సూక్ష్మా-
ద్విజా దన్తా ఏవ-కున్దముకుళాని- తేషాం పఙ్క్తిః యస్మిన్-తత్-ఏవం ధ్యానముక్త్వా వదసమాధిమాహ ॥ స్వదేహకుహరే హృద
యకుహరే అవసితస్య ధ్యాతస్య-విష్ణోః- ప్రచురసేనార్ద్రయా-భక్త్యా, తస్మిన్నేవార్పితమనాస్సన్, పృథగ్వ్యతిరిక్తం భ
గవద్విగ్రహవ్యతిరిక్తం-నదిదృక్షేత్ విజాతీయప్రత్యయం నకుర్యాదిత్యర్థః ॥౩౩॥ ఏవం దివ్యవిగ్రహచిన్తావసానే-దివ్యా
త్మస్వరూపచిన్తా తత్ప్రకారత్వేన ప్రత్యగాత్మచిన్తా చ కార్యేత్యాహ ॥ ఏవమితి ద్వాభ్యామ్ ॥ ఏవముక్తవిధయా-హరౌ భగవ
తి-ప్రతిలబ్ధః భావః ప్రేమాతిశయో యేన-భక్త్యా - ద్రవద్ధృదయం యస్య- ప్రమోదాదుద్గతాని పులకాని యస్య-ఔత్కణ్ఠ్య
ప్రవృత్తాశ్రుకలయా-ముహురర్ద్యమాన ఆనన్దసంప్లవేన మజ్జ్యమానః, చిత్తబడిశం బడిశం మత్స్యబన్ధనం-దుర్గ్రాహస్య భగ
వతో గ్రహణే-మత్స్యబన్ధనమివోపాయభూతం చిత్తమపి- ధ్యేయాత్ భగవద్విగ్రహాత్-శనకైర్వియుఙ్క్తే వియుఞ్జ్యాత్-య
ద్వా-చిత్తస్య బడిశం చిత్తాకర్షకం భగవద్విగ్రహం-ప్రతి-అపాదానస్యైవ కర్మత్వవివక్షయా ద్వితీయా-తతశ్చిత్తం నియు

దం ధ్యాయేచ్చిరం వితతభావనయా గుహాయామ్ ॥౩౧॥ హాసం హరేరవనతాఖిలలోకతీవ్రశోకాశ్రుసాగరవి
శోషణమత్యుదారమ్ । సమ్మోహనాయ రచితం నిజమాయయాఽస్య భ్రూమణ్డలం మునికృతే మకరధ్వజస్య ॥
ధ్యానాయనం ప్రహసితం బహులాధరోష్ఠభాసాఽరుణాయితతనుద్విజకున్దపఙ్క్తి । ధ్యాయేత్స్వదేహకు
హరేఽవసితస్య విష్ణోర్భక్త్యార్ద్రయార్పితమనా న పృథగ్దిదృక్షేత్ ॥౩౩॥ ఏవం హరౌ భగవతి ప్రతిలబ్ధభావో భ
క్త్యా ద్రవద్ధృదయ ఉత్పులకః ప్రమోదాత్ । ఔత్కణ్ఠ్యబాష్పకలయా ముహురర్ద్యమానస్తచ్చాపి చిత్తబడి
శం శనకైర్వియుఙ్క్తే ॥౩౪॥ ముక్తాశ్రయం యర్హి నిర్విషయం విరక్తం నిర్వాణమృచ్ఛతి మనః సహసా యథా
ఽర్చిః । ఆత్మానమత్ర పురుషోఽవ్యవధానమేకమన్వీక్షతే ప్రతినివృత్తగుణప్రవాహః ॥౩౫॥ సోఽప్యేతయా చరమ
యా మనసో నివృత్త్యా తస్మిన్మహిమ్న్యవసితః సుఖదుఃఖబాహ్యే । హేతుత్వమప్యసతి కర్తరి దుఃఖయో

త్తే ఇత్యర్థః ॥౩౪॥ తతః-యథా ఽర్చిః నిర్ధూమవిపశిఖేవ-విరక్తం శబ్దాద్యప్రవణం-అతఏవ-నిర్విషయం శబ్దాదివిషయశూ
న్యం-యర్హి యదా-ముక్తాశ్రయం ముక్తవిగ్రహచిన్తనం మనః-నిర్వాణం బాహ్యవ్యాపారోపరతి-మృచ్ఛతి-తదా-అత్ర పర
రమాత్మని-అవ్యవధానం సాక్షాదేవ ప్రకారతయా సంబద్ధం ఏకం-దేవాదిభేదరహితం-ఆత్మానం విశుద్ధస్వరూపం-ప్రతినివృ
త్తగుణప్రవాహః అపగతదేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానస్సన్ - ఈక్షతే-పరమాత్మప్రకారతయా జీవస్వరూపం చి
న్తయేదిత్యర్థః ॥౩౫॥ ఏవం సప్రపఞ్చం భక్తియోగముపపాద్య-చానయా భక్త్యా-ఆప్రయాణాదనువర్తమానయా
ప్రారబ్ధావసానే పరమాత్మానం ప్రాప్తస్య న పునస్సంసార ఇత్యాహ ॥ సోఽపీతి ॥ చరమయా ప్రత్యాసన్నాద్యపేక్షయా చర
మయా, యద్వా-ప్రారబ్ధావసానపర్యన్తమనువర్తమానయా-ఏతయా ఉక్తయా-మనసః-అనివృత్త్యా-నివృత్తిర్వ్యాపా
రః-తదితరా అనివృత్తిః-మనోవ్యాపారరూపయా భక్త్యేత్యర్థః-నివృత్త్యేతిచ్ఛేదే-మనసో నివృత్త్యా నవిద్యతే వృత్తిశ్శబ్దాదివి
షయా-యస్యాం తయా-ఏతయా భక్త్యా-ఉపలబ్ధా-పరమాత్మనః-కాష్ఠా స్వరూపం-యస్య సః -అతఏవ సుఖదుఃఖాతిగే-స్వే
మహిమ్ని అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకలక్షణే మహిమ్ని, అవసితః అధ్యవసితః స్థిత ఇత్యర్థః-పరమాత్మానముపసంపద్యా
విర్భూతస్వస్వరూప ఇత్యర్థః-పరమాత్మప్రాప్తిపూర్వకో హి స్వస్వరూపావిర్భావః- తథా చ శ్రూయతే ,, ఏష సంప్రసా
దోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరం జ్యోతిరుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ,, ఇతి-స్వాత్మన్ స్వాత్మని-పూర్వం దుఃఖ
యోః-సుఖదుఃఖయోః, ర్యద్ధేతుత్వం - హేతుర్దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానాది, స్తస్యభావస్తత్త్వం-తదపి కర్తరి
గమనాదిబాహ్యవ్యాపారాశ్రయే, అసతి దేహేనిమిత్తభూతే-విధత్తే కరోతి- కర్మాయత్తప్రకృతిపరిణామరూపదేహసం
బన్ధాయత్తమేవ సుఖదుఃఖాది హేతుదేహాత్మాభిమానాదికం పశ్యతీత్యర్థః-దేహాత్మాభిమానాదికం పూర్వసిద్ధం పునర్న భజ

తీతిభావః ॥౩౬॥ కిముతవక్తవ్యం పూర్వసిద్ధదేహాత్మాభిమానాదికం నకరోతీతియతః ప్రాక్తనం దేహమపనస్మరతీత్యాహ॥ దేహమితి॥ చరమః ప్రారబ్ధావసానపర్యన్తమనువృత్తప్రత్యయః- తతస్సిద్ధః పరమాత్మోపసంపత్త్యాఽఽవిర్భూతస్వస్వరూపః, దైవాదీశ్వరసంకల్పాదుపేతం ప్రాప్తం-పునర్దైవా -దపేతంఅపగతం-అవస్థితం దాహాదిసంస్కారరహితత్వేన స్థితం-ఉత్థితం దాహాదిభిస్సంస్కృతం వా, ఉత్థానం దాహాదీనామప్యుపలక్షణం, దేహంచ- నపశ్యతి నస్మరతి-అత్ర,, యదు చాస్మైశ్శవ్యం కుర్వన్తియదుచన, నోపజనంస్మరన్నిదంశరీర,, మిత్యాదిశ్రుత్యర్థోఽభిప్రేతః-శవ్యంశవసంబన్ధికర్మ, ఉపజనంస్వజనానాంసమీపేఉపశోచ్యం-కుతోనపశ్యతి- యతః-స్వరూపంఆనన్దరూపంఆవిర్భూతగుణాష్టకం, స్వస్వరూపం అధ్యగమత్ ప్రాప్తవాన్ , నిత్యనిరతిశయానన్దబ్రహ్మస్వరూపం తత్ప్రకారంప్రత్యగాత్మానంచానుభవన్నానన్దసంప్లవేనిమజ్జన్ ప్రాక్తనదేహాదికం నస్మరతీత్యర్థః, నపశ్యతీత్యత్రదృష్టాన్తః , మదిరాయాస్సురాయా, మదేనాన్ధః పరవశః-పరికృతంపరిధృతం, వాసఃవస్త్రం, నపశ్యతి-తద్వత్ , కేచిదిమంశ్లోకముపాసనాదశాయామేవతజ్జనితానన్దపూర్ణః కిమపిదేహాదికంనపశ్యతీత్యేవంపరత్వేనవ్యాచక్షతే-తన్మన్దం-యతోఽధ్యగమత్స్వరూపమితి హేతూపన్యాసాత్ ,, పరంజ్యోతిరుపసంపద్యస్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత,, ఇతిపరమాత్మప్రాప్త్యనన్తర్య శ్రవణాత్స్వస్వరూపప్రాప్తేస్సాక్షాత్కృతపరమాత్మస్వరూపాణామపిసనకాదీనాం దేహాదిదర్శనాచ్చ - అతోయథోక్తఏవార్థస్సాధీయాన్ ॥ ౩౭ ॥ ఏవంవిధభక్తియోగనిష్ఠస్యకదాముక్తిః-కిముముక్తస్యపునరావృత్తిస్స్యాదిత్యాశఙ్కాంశమయన్నాహ ॥ దేహోఽపీతి ॥ దైవవశగః ఈశ్వసంకల్పరూపపుణ్యాపుణ్యాయత్తః, దేహోఽపిస్వారమ్భకంస్వసత్తానిమిత్తం, కర్మ-యావత్ యావన్ననశ్యతి-తావ-త్సాసుఃఇన్ద్రియప్రాణసహితః-ప్రతిసమీక్షతఏవఖలు - యావత్స్వారమ్భకంకర్మ ప్రతిసమీక్షతఇతివాఽన్వయః, ఖలు

ర్యత్స్వాత్మన్విధత్తఉపలబ్ధపరాత్మకాష్ఠః॥ ౩౬ ॥ దేహంచనశ్వరమవస్థితముత్థితంవాసిద్ధోనపశ్యతియతోఽధ్యగమత్స్వరూపమ్ । దైవాదుపేతమథదైవవశాదపేతంవాసోయథాపరికృతంమదిరామదాన్ధః ॥ దేహోఽపిదైవవశగఃఖలుకర్మయావత్స్వారమ్భకం ప్రతిసమీక్షతఏవసాసుః । తంసప్రపఞ్చమధిరూఢసమాధియోగస్స్వాప్నంపునర్నభజతేప్రతిలబ్ధవస్తుః ॥ ౩౮ ॥ యథాపుత్రాచ్చమిత్రాచ్చపృథఙ్మర్త్యః ప్రతీయతే । అప్యాత్మత్వేనాభిమతాద్దేహాదేఃపురుషస్తథా ॥ ౩౯ ॥ యథోల్ముకాద్విస్ఫులిఙ్గాద్ధూమాద్వాపిస్వసంభవాత్ । అప్యాత్మత్వేనాభిమతాద్యథాఽగ్నిఃపృథగుచ్యతే ॥ ౪౦ ॥ భూతేన్ద్రియాన్తఃకరణాత్ప్రధానాజ్జీవసంజ్ఞితాత్ । ఆత్మాతథాపృథగ్ద్రష్టాభగవాన్బ్రహ్మసంజ్ఞితః ॥ ౪౧ ॥ సర్వభూతేషుచాత్మానం

శబ్దేనశ్రుతిప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే॥ తథాచశ్రుతిః॥ ,, తస్యతావదేవచిరంయావన్నవిమోక్ష్యేఽథసంపత్స్య ,, ఇతిప్రారబ్ధావసానావధివిలమ్బ ఇత్యర్థః- అధిరూఢస్సమాధియోగో యేనసః తతః ప్రతిబుద్ధం ఆవిర్భూతం-వస్తుగుణాష్టకవిశిష్టమాత్మస్వరూపంయస్యసః-ప్రారబ్ధావసానేముక్తింప్రాప్తఇత్యర్థః - స్వాప్నంస్వప్నపదార్థతుల్యం-తద్వదనిత్యమిత్యర్థః సప్రపఞ్చం పుత్రకళత్రాదిసహితం- తం దేహం పునర్నభజతేనప్రాప్నోతి ,, నచపునరావర్తతే-సర్గేపినోపజాయన్తేప్రలయేనవ్యథన్తిచే,, త్యాద్యత్రానుసంధేయమ్ ॥ ౩౮ ॥ ఏవం ,,కాచత్వయ్యుచితాభక్తిః కీదృశీమమగోచరే,, త్యస్యోత్తరముక్తం అథ,, పురుషం ప్రకృతిర్బ్రహ్మన్నవిముఞ్చతి ,, తిప్రశ్నస్యయదుత్తరముక్తం ప్రకృతివిలక్షణాత్మస్వరూపచిన్తనపూర్వకస్వవర్ణాశ్రమధర్మాద్యనుగ్రహీతభగవద్భక్తియోగాత్ప్రకృతిసంబన్ధరాహిత్యరూపకైవల్యసద్ధిరితి తదుపసంహర్తుం పూర్వోక్తమేవప్రకృతిపురుషేశ్వరాణాంమిథోఽత్యన్తవైలక్షణ్యం సదృష్టాన్తమనువదతియథేతిపఞ్చభిః॥ తత్రైకేన దేహాత్మనోర్వైలక్షణ్యం-తతోద్వాభ్యాం ప్రకృతిపురుషాభ్యాం పరమాత్మనః, తతఏకేనజీవానాంపరస్పరసామ్యం - తత ఏకేనజీవానాం దేహకృతోదేవాదిభేదోనస్వత ఇత్యుచ్యతఇతివివేకః - యథాఽత్యన్తప్రీతివిషయాత్పుత్రా- ద్విత్తాచ్చ-మర్త్యః-పృథగేవ - ప్రతీయతే-తథాఽత్యన్తప్రియత్వేనాత్మత్వేనస్వాభిన్నత్వేనాభిమతాద్దేహాదేరపి-పురుషః ప్రత్యగాత్మాపృథగేవేత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ యథేతి॥ ఆత్మత్వేనాభిమతాత్ అత్యన్తావివేకినోఽగ్న్యభిన్నత్వేనాభిమతా-త్స్వసంభవాదగ్నేరుత్పన్నాద్ధూమా-దుల్ముకాద్విస్ఫులిఙ్గాచ్చా , ప్యగ్నిర్యథాపృథగుచ్యతే తథాభూతేన్ద్రియాన్తఃకరణరూపాత్ప్రధానా, జ్జీవసంజ్ఞితాత్క్షేత్రజ్ఞాచ్చ, ఆత్మా తయోరన్తఃప్రవిశ్యప్రశాసనేనధారకః - ద్రష్టాసర్వజ్ఞః భగవాన్ షాడ్గుణ్యపూర్ణః బ్రహ్మసంజ్ఞితః సాక్షాద్బ్రహ్మపదవాచ్యః, పృథగేవేత్యర్థః - అత్రదృష్టాన్తోధూమః ప్రధానస్థానే- ఉల్ముకాదికంజీవస్థానేవేదితవ్యమ్ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ సర్వభూతేషు దేవాదిచతుర్విధశరీరేషు , ఆత్మానం తేష్వన్తః ప్రవిశ్యధారకత్వేనావస్థితం జీ

వాత్మానం,అనన్యభావేన , సర్వత్రజ్ఞానైకాకారత్వాణుపరిమాణత్వాద్యైకరూప్యేణైవ-ఈక్షేత,ఆత్మానమిత్యేకవచననిర్దేశఏకోఽహమితి ప్రత్యగాత్మజ్ఞానాత్యభిప్రాయకః-తదా ఆత్మని, ధార్యతయా ఽవస్థితాని-సర్వభూతానిదేవాదిచతుర్విధభూతాని,అనన్యభావేనకస్మాద్యత్రావాన్తరవైచిత్ర్యంపరిత్యజ్యప్రకృతిపరిణామరూపత్వైనైకరూప్యేణ-పశ్యేత్ భూతేష్వపి,అపేక్షితా జీవేష్వపి-తదాత్మతాం పరమాత్మకత్వం,ఈక్షేత ॥ ౪౨ ॥ స్వయోనిష్వగ్న్యాదిషు- ఏకమేవ-జ్యోతిరగ్నిః,యోనీనాంగుణవైషమ్యాత్ , ద్యోతిభూతతృణదార్వాదిగతహ్రస్వదీర్ఘత్వకుటిలత్వాదిగుణకృతవైషమ్యాత్,యథా నానాప్రతీయతే-తథా-ప్రకృతౌదేవాదిశరీరేస్థితః-ఆత్మాప్రత్యగాత్మాపి-దేవాదికృతభేదేననానాప్రతీయతే- వస్తుతస్తు సర్వత్రజ్ఞానైకాకారతయైకరూపఏవేత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ పురుషంప్రకృతిర్బ్రహ్మన్నిత్యాదిప్రశ్నస్యోత్తరముపసంహరతి॥తస్మాదితి॥ దైవీందేవస్యవిష్ణోస్సంబన్ధినీం - సదసదాత్మికాం కార్యకారణరూపేణావస్థితాం-దుస్స్వభావ్యాందురత్యయాం,మిమాం,స్వప్రకృతింస్వసంబన్ధినీంప్రకృతిం - పరాభావ్యఉక్తవిధభగవద్భక్తియోగేనతిరోభావ్య,స్వరూపేణగుణాష్టకవిశిష్టస్వరూపేణ, వతిష్ఠతేనపునస్సంసరతీత్యర్థః ॥ ౪౪ ॥ ఇతిశ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్ధే అష్టావింశోఽధ్యాయః

ఏవంసప్రపఞ్చముపపాదితంసాఙ్గంమోక్షసాధనభక్తియోగమాకర్ణ్య - పునరుక్తానువాదపూర్వకంతస్యైవభక్తియోగస్యభేదాన్-తదఙ్గవైరాగ్యోత్పత్తిహేతుంజీవస్య స్వర్గనరకాదిగమనాదిరూపసంసృతిం-కాలస్వరూపంచ-పృ

సర్వభూతానిచాత్మని । ఈక్షేతానన్యభావేనభూతేష్వపితదాత్మతామ్ ॥ ౪౨ ॥ స్వయోనిషుయథాజ్యోతిరేకంనానాప్రతీయతే । యోనీనాంగుణవైషమ్యాత్తథాఽఽత్మాప్రకృతౌస్థితః ॥ ౪౩ ॥ తస్మాదిమాంస్వాంప్రకృతిందైవీంసదసదాత్మికామ్ । దుర్విభావ్యాంపరాభావ్యస్వరూపేణావతిష్ఠతే ॥ ౪౪ ॥

॥ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,తృతీయస్కన్ధే,కపిలోపాఖ్యానేసాధనానుష్ఠానంనామాష్టావింశోఽధ్యాయః॥

దేవహూతిరువాచ॥లక్షణంమహదాదీనాంప్రకృతేఃపురుషస్యచ । స్వరూపంలక్ష్యతేఽమీషాంయేనతత్పారమార్థికమ్ ॥ ౧ ॥ యథాసాంఖ్యేషుకథితంయన్మూలంతత్ప్రచక్షతే। భక్తియోగస్యమేమార్గంబ్రూహివిస్తరతఃప్రభో ॥ ౨ ॥ విరాగోయేనపురుషోభగవత్సర్వతోభవేత్ ।ఆచక్ష్వజీవలోకస్యవివిధామమసంసృతీః॥ ౩॥ కాలస్యేశ్వరరూపస్యపరేషాంచపరస్యతే।స్వరూపంబతకుర్వన్తియద్ధేతోఃకుశలంజనాః ॥ ౪ ॥లోకస్యమిథ్యాభిమతేరచక్షుషశ్చిరంప్రసుప్తస్యతమస్యనాశ్రయే । శ్రాన్తస్యకర్మస్వనుబద్ధయాధియాత్వమావిరాసీఃకిలయోగభాస్కరః ॥ ౫ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥ఇతిమాతుర్వచశ్శ్లక్ష్ణంప్రతినన్ద్యమహామునిః।ఆబభాషేకురుశ్రే

ష్ఠ ప్రీతస్తాంకరుణార్దితః

చ్ఛతిదేవహూతిః ॥ లక్షణమితి ॥ ప్రకృతేఃమూలప్రకృతేః - తత్కార్యభూతానాంమహదాదీనాం-పురుషస్యప్రత్యగాత్మనః,చకారాత్పరమాత్మనశ్చ-త్యమీషాం - పారమార్థికమబాధితం-స్వరూపం - యేన-లక్ష్యతేజ్ఞాయతే-తల్లక్షణం,కథితంత్వయేతి శేషః ॥ ౧ ॥ ఏవముక్తానువాదఃకృతః - సాఙ్ఖ్యేషుసిద్ధాన్తేషు,తత్ప్రకృత్యాదీనాంలక్షణం -యన్మూలం యస్యభక్తియోగస్యమూలంప్రచక్షతే, తస్యభక్తియోగస్య - మార్గంభేదం-యథాయథావత్ - విస్తరతః-మేమహ్యం-బ్రూహి, హేప్రభో ॥ ౨ ॥ యేనసంసృతివర్ణనేన,పురుషఃముముక్షుః,సర్వత్రఇహాముత్రచ - విరాగఃవీతరాగఃభవేత్, తాఃజీవలోకస్య-వివిధా , స్సంసృతీః , మమఆచక్ష్వకథయ ॥ ౩ ॥ తథాఽన్యస్యకాలస్యస్వరూపస్య-పరేషాంబ్రహ్మాదీనామపి-పరస్యప్రభోః-కాలస్య,స్వరూపం-మే-వదకథయ-యద్ధేతోఃయస్మాత్కాలాద్ధేతోః -కుశలంనివృత్తిధర్మం,జనాఃకుర్వన్తియత్కాలహేతుకజన్మమరణాదిసాంసారికదర్శాతివృత్తయేకుశలమనుతిష్ఠన్తితస్యకాలస్యస్వరూపంకథయేత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ఏవంప్రష్టవ్యంపృష్ట్వాపుత్రంప్రసాదయతి॥లోకస్యేతి ॥ మిథ్యాభిమతేః మిథ్యాఅభిమతిరభిమానోయస్య - మిథ్యాభూతదేహాత్మాభిమానస్యతన్త్రాత్మాభిమానస్యేత్యర్థః-అతఏవా,చక్షుషఃస్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానరహితస్య-అతఏవ-కర్మసుస్వర్గనరకాదిసాధనేషుకర్మసు- అనుబద్ధయాఆసక్తయా-ధియా,శ్రాన్తస్య,అతఏవ అనాశ్రయేఅపారే-తమసిసంసారే,ప్రసుప్తస్య , లోకస్య,ప్రబోధాయ-త్వం-యోగభాస్కరఃఆవిరాసీఃఆవిర్భూతోసికిల ॥ ౫ ॥ ఏవమాపృష్టఃకపిలోభక్తియోగమార్గాదీన్కథయితుమాబభాషఇత్యాహమైత్రేయః॥ఇతిచ॥ హేకురుశ్రేష్ఠ విదుర,ఇతిఉక్తవిధం,శ్లక్ష్ణంసరసంసున్దరంవా-మాతుర్వచఃప్రతినన్ద్య,మహామునిఃకపిలః-ప్రీతస్సమీచీనప్రశ్నేనజాతప్రీ

న్దః-మాతరి కరుణయా అర్దితః, పరిప్లుతః-తామ్మాతరం ప్రతి-ఆబభాషే ॥౬॥ ఇతి దేవాహ॥ భక్తియోగ ఇతి ॥ హే భామిని పుంసాం, స్వభావగుణమార్గేణ సత్త్వాదిగుణవృత్తివశేన మార్గైః ప్రకారవిశేషైః భక్తియోగో బహుధా నానా భావ్యతే నిష్పాద్యతే, హి యతః పుంసాం-భావః మనోవృత్తిః-భిద్యతే- అత, స్తదధీనోఽపి భక్తియోగ-స్తామసరాజససాత్త్వికాదిభేదేన భిద్యత ఇత్యర్థః ॥౭॥ తానేవ భేదానాహ॥ అభిసంధాయేతి॥ హింసాదమ్భమాత్సర్యాణామన్యతమం ద్వయం త్రితయం వా-ఽభిసంధాయ సజల్ప్య, సంరమ్భీ క్రోధీ-భిన్నదృక్ అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదర్శీ, మయీశ్వరే భావం భక్తిం-యః కుర్యాత్-సః-త్రివిధోఽపి-తామసః తామసభక్తియోగయుక్తః తత్రాపి హింసాదమ్భమాత్సర్యాదిభిరధమమధ్యమోత్తమత్వం బోధ్యమ్ ॥౮॥ విషయాన్ శబ్దాదివిషయలాభం యశః ఐశ్వర్యం వా అన్యతమం యథారుచి ద్వయం త్రయం వా ఽభిసంధాయ-పృథగ్భావః, పరమాత్మనస్స్వాత్మశరీరకత్వమజ్ఞాత్వా దేవతామాత్రబుద్ధిత్వం పృథగ్భావత్వం-ఏవంవిధః, అర్చాదౌ - మాం యోఽర్చయేత్, స-రాజసః ॥౯॥ కర్మనిర్హారం పాపక్షయం-పరస్మిన్ పరమపురుషే, తదర్పణం కర్మసమర్పణం-భగవత్ప్రీతిముద్దిశ్యేత్యర్థః-యష్టవ్యమితి, శేషిణ ఈశ్వరస్యాజ్ఞారూపత్వాద్వేదైర్విధమవశ్యం స్వరూపానుబన్ధి కర్తవ్య- మకరణే భగవతా నిగృహీతస్స్యామితి వా, అభిసంధాయ అపృథగ్భావః స్వాత్మనో బ్రహ్మశరీరత్వం జానన్-యో, మాం-యజేత్-స-సాత్త్వికో భక్తః-అత్ర-పృథగ్భావ ఇతిచ్ఛిత్త్వా భేదదర్శిత్వం త్రిష్వపి సమానమితి కేచిద్యోజయన్తి, తత్ర సాత్త్వికత్వమసంగతం సత్త్వస్య యథావస్థితవస్తుప్రకాశకత్వస్య „సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానం-తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకం,, మితి భగవతా గీతత్వేన, పృథగ్భావస్య సత్త్వకార్యత్వాభావాత్, అతోఽపృథగ్భావ ఇత్యేవచ్ఛేదః, అయమపి సాత్త్వికః కర్మనిర్హారాద్యభిసంధిభేదాదధమమధ్యమోత్తమభేదేన త్రివిధః ॥౧౦॥ ఏవంచ తామసాదయస్త్రయోఽప్యవాన్తరభేదైర్నవవిధాః తత్ర నవమస్యైవ భక్తియోగస్య సాక్షాన్ముక్త్యుపాయత్వం వక్ష్యన్, తస్య ఫలావ్యవహితదశారూపలక్షణమాహ ద్వయేన॥ మద్గుణేతి॥ సర్వ

ష్టప్రీతస్తాం కరుణార్దితః ॥౬॥ భక్తియోగో బహువిధో మార్గైర్భామిని భావ్యతే। స్వభావగుణమార్గేణ పుంసాం భావో విభిద్యతే॥ ౭ ॥ అభిసంధాయ యద్ధింసాం దమ్భం మాత్సర్యమేవ చ। సంరమ్భీ భిన్నదృగ్భావం మయి కుర్యాత్స తామసః॥ ౮ ॥ విషయానభిసంధాయ యశ ఐశ్వర్యమేవ వా। అర్చాదావర్చయేద్యో మాం పృథగ్భావస్స రాజసః॥ ౯ ॥ కర్మనిర్హారముద్దిశ్య పరస్మిన్వా తదర్పణమ్। యజేద్యష్టవ్యమితి వా పృథగ్భావస్స సాత్త్వికః॥ ౧౦ ॥ మద్గుణశ్రుతిమాత్రేణ మయి సర్వగుహాశయే। మనోగతిరవిచ్ఛిన్నా యథా గఙ్గామ్భసోఽమ్బుధౌ॥ లక్షణం భక్తియోగస్య నిర్గుణస్య హ్యుదాహృతమ్। అహైతుక్యవ్యవహితా యా భక్తిః పురుషోత్తమే॥౧౨॥ సా

గుహాశయే సర్వేషాం హృదయకుహరే వర్తమానే పురుషోత్తమే-మయి మద్గుణశ్రవణమాత్రేణ, గఙ్గామ్భసః అమ్బుధావివ-అవిచ్ఛిన్నా విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితా, అహైతుకీ ఫలాద్యుపాధిరహితా, అవ్యవహితా మోక్షం-ప్రత్యుపాయాన్తరవ్యవధానరహితా భక్తిం ప్రీతిపూర్వకానుస్మరణరూపా, మనోవృత్తిరితి, యా-సా, నిర్గుణస్య సత్త్వాదినైర్గుణ్యసంపాదకస్య ముక్తిసాధనస్యేత్యర్థః భక్తియోగస్య లక్షణం స్వరూపమిత్యర్థః ॥౧౧॥౧౨ ॥ అహైతుకీత్యనేనోక్తం నిర్గుణభక్తియోగనిష్ఠానాం ఫలకామనారాహిత్యం కైముత్యన్యాయేన ప్రథయతి ॥ సాలోక్యేతి ॥ మత్సేవనం మదనుభవ, మన్తరేణ, మయా దీయమానం - సాలోక్యాదిరూపం పఞ్చవిధం మోక్షమపి న గృహ్ణన్తి - జనాః నిర్గుణభక్తాః-కిముత, సాంసారికఫలం న గృహ్ణన్తీతి, అత్ర ఏకత్వం ఏకాకారత్వం, సాయుజ్యమిత్యర్థః, సాలోక్యం సమానలోకవాసిత్వం, సార్ష్టిస్సమానభోగః, సామీప్యం నికటవర్తిత్వం, సారూప్యం సమానవిగ్రహవత్త్వం, నను „వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వాత్,, ఇతి ముక్తౌ ఫలతారతమ్యం ప్రతిషిద్ధం - మైవం, ఏతేన సర్వే సాయుజ్య ఏవాన్తర్భూతాః, తత్ర సాయుజ్యం నామ, సమానగుణయోగః, గుణాష్టకావిర్భావరూపః, యుజ్యత ఇతి యుగ్ధర్మః, ధర్మో హి ధర్మిణాం యుజ్యతే-సమానం యుగ్యస్య సయుక్ సయుజో భావస్సాయుజ్యం సాధర్మ్యం-తచ్చోక్తం భగవతా „మమ సాధర్మ్యమాగతాః,, ఇతి, అత్ర సాలోక్యాదిచతుష్టయస్యాపి బ్రహ్మసాయుజ్యాన్తర్భూతత్వజ్ఞాపనాయ సాలోక్యాదీనాం భేదేనోపాదానం-సాధర్మ్యే సతి హి సాలోక్యాదికం సర్వం సంపన్నమేవేతి సాలోక్యాదేస్సాయుజ్యాన్తర్భూతత్వం యుక్తం, దేవతాన్తరప్రాప్తౌ హి సాలోక్యాదిభేదావాప్తిః, బ్రహ్మప్రాప్తౌ తు సాయుజ్యాన్తర్భూతత్వేనైవ సాలోక్యాదిప్రాప్తిరితి విశేషః, యద్వా, భగవత్ప్రాప్తావపి శ్రీవిష్ణులోకాదిష ద్వారకాదిష్వివ తథావిధభేదోఽస్తీతి తదపేక్షిణాం ప్రాప్యభేదద్యోతనాయ పృథఙ్నిర్దేశః ॥ యదాహుః „లోకేషు విష్ణోర్నివసన్తి కేచిత్సమీపమృచ్ఛన్తి చ కేచిదన్యే। అన్యే తు రూపం సదృశం భజన్తే సాయుజ్యమన్యే స తు మోక్ష ఉక్తః,, ఇతి, త

స్తాస్తు క్తాపలతారతమ్యాశహానకార్యా ॥ ౧౩ ॥ అస్య భక్తియోగస్య లక్షణముపసంహరతి॥ స ఏవేతి॥ యేన-త్రిగుణాన్-సత్త్వాదీన్-అతిక్రమ్య ప్రకృతిసమ్బన్ధనిర్ముక్త ఇత్యర్థః, అనేన నిర్గుణస్యేతి పూర్వముక్తం నిర్గుణత్వం స్పష్టీకృతం-మద్భావాయ మత్స్వభావాయ, మత్సామ్యాపత్తయ ఇత్యర్థః, ఉపపద్యతే యోగ్యో భవతి-స ఏవ, భక్తియోగః, ఆత్యన్తికః-పరమకాష్ఠాం గతః, ఇత్యుదాహృతః, మత్స్వభావాపత్తిరూపఫలావ్యవహితసాధనత్వాదస్యైవ నవమస్య భక్తియోగస్య స్వరూపముదాహృతమిత్యర్థః ॥ ౧౪॥ తస్య సాధనాన్యాహ పఞ్చభిః-నిషేవితేనానుష్ఠితేన, అనిమిత్తేన ఫలాభిసన్ధిరహితేన, స్వధర్మేణ స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేణ, మహీయసా అజ్ఞానాం చ ధ్యేబలవత్తరేణ - శస్తేన ప్రశస్తేన, క్రియాయోగేన పఞ్చరాత్రోక్తపూజాయోగేన ॥౧౫॥ మద్ధిష్ణ్యం మత్ప్రతిమా యతనాది స్తస్య-దర్శనాదిభిః, భూతేషు మద్భావనయా మదాత్మకత్వబుద్ధ్యా-సత్త్వేన ధైర్యేణ-అసఙ్గమేన వైరాగ్యేణ ॥ ౧౬ ॥ మహతాం స్వాధికానాం-బహుమానేన-దీనానాం స్వాపేక్షయాఽధమానాం-మనుకమ్పయా, విషమేష్వపి - ఆత్మతుల్యేషు మైత్ర్యా, తథా చ వక్ష్యతి,, గుణాధికాన్ముదం లిప్సేదనుక్రోశం గుణాధమాత్। మైత్రీం సమానాదన్విచ్ఛేన్న తాపైరభిభూయతే,, ఇతి-యమేన-నియమేన చ-ఇదమాసనాదీనామప్యుపలక్షణమ్ ॥ ౧౭ ॥ ఆధ్యాత్మికస్య వేదాన్తశాస్త్రస్యానుశ్రవణాదార్జవేన మనోవాక్కాయానామైకరూప్యేణ-ఆర్యసఙ్గేన సత్సఙ్గేన నిరహఙ్క్రియయా దేహాత్మాభిమానాదిరాహిత్యేన- ఏతైర్గుణైః, మద్ధర్మిణః భగవద్ధర్మానుష్ఠాతుః పురుషస్య - ఆశయశ్చిత్తం పరిసంశుద్ధః నిర్మలః శ్రుతమాత్రః గుణః యస్య తం-మాం- అఞ్జసా అప్రయత్నేన-అభ్యేతి,

లోక్యసార్ష్టి సామీప్యసారూప్యైకత్వమిత్యుత। దీయమానం న గృహ్ణన్తి జనా మత్సేవనం వినా॥౧౩ ॥ స ఏవ భక్తియోగాఖ్య ఆత్యన్తిక ఉదాహృతః। యేనాతివ్రజ్య త్రిగుణాన్ మద్భావాయోపపద్యతే॥ ౧౪ ॥ నిషేవితేనానిమిత్తేన స్వధర్మేణ మహీయసా। క్రియాయోగేన శస్తేన నాతిహింస్రేణ నిత్యశః॥౧౫ ॥ మద్ధిష్ణ్యదర్శనస్పర్శపూజాస్తుత్యభివన్దనైః। భూతేషు మద్భావనయా సత్త్వేనాసఙ్గమేన చ॥౧౬॥ మహతాం బహుమానేన దీనానామనుకమ్పయా। మైత్ర్యా చైవాత్మతుల్యేషు యమేన నియమేన చ॥ ౧౭ ॥ ఆధ్యాత్మికానుశ్రవణాన్నామసంకీర్తనేన చ। ఆర్జవేనార్యసఙ్గేన నిరహఙ్క్రియయా తథా॥౧౮ ॥ మద్ధర్మిణో గుణైరేతైః పరిసంశుద్ధ ఆశయః। పురుషస్యాఞ్జసాభ్యేతి శ్రుతమాత్రగుణం హి మామ్॥౧౯॥ యథా వాతరథో ఘ్రాణమావృఙ్క్తే గన్ధ ఆశయాత్। ఏవం యోగరతం చేత ఆత్మానమవికారి యత్॥ ౨౦ ॥ అహం సర్వేషు భూతేషు భూతాత్మావస్థితః సదా। తమవజ్ఞాయ మాం మర్త్యః కురుతేఽర్చావిడమ్బనమ్॥ ౨౧ ॥ యో మాం సర్వేషు భూతేషు సన్తమాత్మానమీశ్వరమ్। హిత్వార్చాం భజతే మౌఢ్యాద్భస్మన్యేవ జుహోతి సః॥ ౨౨ ॥ ద్విషతః పరకాయే మాం మానినో భిన్నదర్శినః। భూతేషు బద్ధవైరస్య న మనః శాన్తిమృచ్ఛతి॥ ౨౩ ॥ అహముచ్చావచైర్ద్రవ్యైః క్రియయోత్పన్నయాఽన

మద్గుణశ్రవణమాత్రేణ మయ్యాసక్తో భవతీత్యర్థః ॥౧౮, ౧౯॥ ప్రయత్నం వినైవాభ్యేతీత్యత్ర దృష్టాన్తః॥ యథేతి॥ వాతః వాయుః రథః ప్రాపకో యస్య సః, గన్ధః ఆశ్రయాత్పుష్పాదేస్సకాశాత్-ఘ్రాణేన్ద్రియం ప్రత్య, యత్నేనైవ-ఆవృఙ్క్తే ప్రాప్నోతి॥ ఏవం-యోగరతం అత ఏవ-అవికారి యచ్చేతః, తత్, ఆత్మానం-మాం-ఆవృఙ్క్తే-ఆత్మసాత్కరోతీత్యర్థః ॥౨౦॥ ఏవం నిర్గుణభక్తియోగస్య సాఙ్గస్య స్వరూపమభిధాయ, తమేవ ప్రస్తోష్యన్, తామసాదిభక్తియోగాన్నిన్దతి - అహమితి షడ్భిః। యోఽహం-సదా-సర్వేషు భూతేషు-భూతాత్మాఽవస్థితః, భూతానామాత్మని ప్రత్యగాత్మన్యవస్థితః అన్తరాత్మతయాఽవస్థితః-తం మామవజ్ఞాయ అనభిజ్ఞాయ, అజ్ఞాత్వేత్యర్థః-మర్త్యస్సంసారీ, అర్చాయాం పూజాయాం విడమ్బనం కురుతే- ఈశ్వరత్వమిహాపుష్కలమితి జ్ఞానరహితానామర్చనం విడమ్బనమిత్యుచ్యతే - సత్యవతారప్రభావ అరస్కార ఇహ క్రియతే ॥ ౨౧ ॥ ఏతదేవ స్పష్టయతి॥ యో మామితి॥ సర్వేషు భూతేషు ఆత్మానం సన్తం అన్తరాత్మతయాఽవస్థితం-మాం-హిత్వా-హిగతా-అజ్ఞాత్వేత్యర్థః-అర్చాం భజతే య-స్స, భస్మన్యేవ జుహోతి ఈశ్వర ఇహ స్థిత ఇతి జ్ఞానరహితానామర్చనాదికం భస్మహుతం-అతోఽర్చావతారే పరత్వం జ్ఞాతవ్యమిత్యర్థః-అన్యథా,, మద్దర్శనస్పర్శ-పన్యస్తి మే రుచిరాణి-అతో రూపాణి దివ్యాని వరప్రదానీ-త్యాది ప్రాకరణికగ్రన్థవిరోధాత్ ॥౨౨॥ మానినో దేహాత్మాభిమానినః-అత ఏవ-పరకాయే-మాం ద్విషతః-భిన్నదర్శినః అర్చాదౌ భేదదర్శినః-భూతేషు బద్ధవైరస్య-మనః-శాన్తిం నార్చతి న ప్రాప్నోతి ॥౨౩॥ హే అనఘే-ఉచ్చావచైర్ద్రవ్యైః-రుత్పన్నయా అనుష్ఠితయా-క్రియయా పూజయా-అర్చాయా-మర్చితోఽప్యహం-భూతసమూహావ

మానినః-నైవతుష్యే నతుష్టోస్మి ॥౨౪॥ అతః స్వహృది సర్వభూతేషుచ అవస్థిత-మీశ్వరం మాం యావన్న వేద-తావ-త్స్వధర్మదృక్ స్వధర్మనిష్ఠః-అర్చాదౌ-అర్చయేత్-అర్చాదావర్చనం హృత్పద్మే సాక్షాత్కారసాధనం-అత స్తత్సిద్ధితః ప్రాగర్చాయామర్చనవిచ్ఛేదో నకర్తవ్య ఇత్యర్థః ॥౨౫॥ ఆత్మన ఇతి ॥ స్వాత్మనః-పరస్యాపి ఉదరం - ఉత్ అపి-అరం అల్పం-ఈషదపిత్యర్థః-అన్తరా భేదం-యః కరోతి - బ్రహ్మాత్మకానాం సర్వేషాం జీవానాం జ్ఞానైకాకారతయా సామ్యే సతి కర్మాయత్తదేవాదిశరీరకృతవైచిత్ర్యమాత్మగతత్వేన యో ఽనుసంధత్తే-తస్యాభిన్నదృశః-మృత్యుర్యమః-ఉల్బణం-భయం విధత్తే-స నరకపాతీత్యర్థః ॥౨౬॥ నిర్గుణస్యానుష్ఠానప్రకారమాహ ॥ అథేతి ॥ అథ-సర్వేషు భూతేషు-కృతాలయం కృతావాసం-తత్ర హేతుః-భూతాత్మానం-భూతశబ్దో దేవాదిదేహవిశిష్టజీవపర్యన్తః - తస్య తచ్ఛరీరత్వేనాత్మానం తేషా-మాత్మానమన్తర్యామిణం-మాం - అభిన్నేన సమేన-చక్షుషా జ్ఞానేన - మైత్ర్యా-దానమానాభ్యాం చార్హయేత్-స్వాధికేషు బహుమానం-సమేషు మైత్రీ-అధమేషు దానం-సర్వేషు జ్ఞానైకాకారత్వబ్రహ్మాత్మకత్వానుసన్ధానమవిశేషేణ కర్తవ్యమిత్యర్థః - మామర్హయేదిత్యనేన-మదాత్మకత్వబుద్ధ్యా భూతేషు కృతం దానాదికం మత్సంతోషకరమిత్యుక్తం భవతి ॥ ౨౭ ॥ అథ భూతేషు యథోత్తరం దానమానాద్యతిశయః కర్తవ్య ఇతి వక్తుం నిర్గుణభక్తస్య సర్వోత్తమత్వం వక్తుం భూతానాం తారతమ్యమాహ ॥ సార్ధైః షడ్భిః ॥ జీవన్తీతి జీవాః-సర్గప్రళయాన్తరకాలస్థితిజీవనాశ్శరీరిణః-తే పృథివ్యాద్యచేతనేభ్యః శ్రేష్ఠా ఇత్యర్థః-అజీవానామిత్యపాదానస్య శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ- తతోఽపి, ప్రాణభృతః ప్రాణవన్తః- హేతుభే-తత-స్సచిత్తాః జ్ఞానవన్తః-ప్రవరాః-తత స్తేభ్యః-ఇన్ద్రియవృత్తయః ఇన్ద్రియాణాం వృత్తయో యేషు తే-వృక్షాదయః-వృక్షాణామపీన్ద్రి

ఘ ॥ నైవ తుష్యేఽర్చితోఽర్చాయాం భూతగ్రామావమానినః ॥౨౪॥ అర్చాదావర్చయేత్తావదీశ్వరం మాం స్వధర్మదృక్ । యావన్న వేద స్వహృది సర్వభూతేష్వవస్థితమ్ ॥౨౫॥ ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి యః కరోత్యన్తరోదరమ్ । తస్య భిన్నదృశో మృత్యుర్విదధే భయముల్బణమ్ ॥ ౨౬ ॥ అథ మాం సర్వభూతేషు భూతాత్మానం కృతాలయమ్ । అర్హయేద్దానమానాభ్యాం మైత్ర్యాఽభిన్నేన చక్షుషా ॥ ౨౭ ॥ జీవాః శ్రేష్ఠా హ్యజీవానాం తతః ప్రాణభృతః శుభే । తతస్సచిత్తాః ప్రవరా స్తతశ్చేన్ద్రియవృత్తయః ॥ ౨౮ ॥ తత్రాపి స్పర్శవేదిభ్యః ప్రవరా రసవేదినః । తేభ్యో గన్ధవిదః శ్రేష్ఠా స్తతశ్శబ్దవిదో వరాః ॥ ౨౯ ॥ రూపభేదవిద స్తత్ర తతశ్చోభయతోదతః । తేషాం బహుపదాః శ్రేష్ఠాశ్చతుష్పాదా స్తతో ద్విపాత్ ॥౩౦ ॥ తతో వర్ణాశ్చ చత్వార స్తేషాం బ్రాహ్మణ ఉత్తమః । బ్రాహ్మణేష్వపి వేదజ్ఞో హ్యర్థజ్ఞోఽభ్యధిక స్తతః ॥ ౩౧ ॥ అర్థజ్ఞాత్సంశయచ్ఛేత్తా తతః శ్రేయాన్ స్వకర్మకృత్ । ముక్తసఙ్గ స్తతో భూయానదోగ్ధా ధర్మమాత్మనః । తస్మాన్మయ్యర్పితాశేషక్రియార్థాత్మా నిరన్తరః ॥ ౩౨ ॥ మయ్యర్పితాత్మనః పుంసో మయి సంన్యస్తకర్మణః । న పశ్యామి పరం భూతమకర్తుస్సమదర్శనాత్ ॥ ౩౩ ॥ మనసైతాని

యవృత్తయః సూక్ష్మస్త్వేవ-తథాహి మహాభారతే స్మర్యతే ,,తస్మాత్పశ్యన్తి పాదపాః- స్తస్మాజ్జిఘ్రన్తి పాదపాః,, ఇతి తేభ్యః-స్పర్శవేదినః స్పర్శవేదితాద్యవాన్తరభేదా స్త్వత్యల్పద్రష్టవ్యాః-ప్రభూతా తు స్పర్శనేన్ద్రియవృత్తిరేవ, తేభ్యస్స్పర్శవేదిభ్యః-రసనేన్ద్రియవృత్తయో మత్స్యాదయ శ్శ్రేష్ఠాః, గన్ధవిదో భ్రమరాదయః, శబ్దవిదస్సర్పాదయః, రూపవిదః కాకాదయః, తేభ్య ఉభయతోదతః, తేభ్యో బహుపదాః, తేభ్యశ్చతుష్పాదః, తతో ద్విపాత్ మనుష్యః, ద్విపాత్స్వపి చత్వారో బ్రాహ్మణాదయో వర్ణాః, వర్ణానాం మధ్యే బ్రాహ్మణః, బ్రాహ్మణేష్వపి వేదాధ్యాయీ, తతోఽపి వేదార్థజ్ఞః, అర్థజ్ఞాదపి సంశయచ్ఛేత్తా మీమాంసకః, తతోఽపి కేవలాత్ స్వకర్మకృత్, తతో ముక్తసఙ్గః, భూయాన్ శ్రేష్ఠః, తస్య లక్షణం, ఆత్మనో ధర్మమదోగ్ధా నిష్కామ ఇత్యర్థః, తస్మాదపి, మయి, అర్పితాశేషక్రియార్థాత్మా, అర్పితాః అశేషాః క్రియార్థాః క్రియాఫలాని, ఆత్మా దేహః, స్వాత్మా చ, యేనసః ,,ఓమిత్యాత్మానం యుఞ్జీత,, ఇత్యుక్తరీత్యా న్యస్తాత్మరక్షాభర ఇత్యర్థః, అత ఏవ-నిరన్తరః భేదరహితః ,, జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతం,, ఇత్యుక్తరీత్యా మమాత్మత్వేనాభిమత ఇత్యర్థః, ఏతస్మాత్ కస్మిన్నాధికోఽస్తీత్యాహ ॥ మయీతి ॥ మయి శేషిణి రక్షకే అన్తర్యామిణి, అర్పితాత్మనః న్యస్తాత్మరక్షాభరస్య, మయి ప్రయోజకకర్తరి క్రియాఫలప్రదే, సంన్యస్తం కర్మ యేనసః ,,మయి సర్వాణి కర్మాణి సంన్యస్యాధ్యాత్మచేతసా । నిరాశీర్నిర్మమో భూత్వా,, ఇత్యుక్తరీత్యా, సర్వేషామాత్మనామాత్మభూతే సర్వక్రియాప్రవర్తకే మయ్యేవానుసంహితక్రియాకర్తృత్వాదిత్యర్థః, అత ఏవ, అకర్తుః స్వస్మిన్ కర్తృత్వాభిమానరహితాత్-సమదర్శనాత్ చేతనాచేతనాత్మకం కృత్స్నం జగద్బ్రహ్మాత్మకమిత్యేవం విధజ్ఞానవతః-పరముత్కృష్టం, భూతం, న పశ్యామి ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ సమదర్శనమేవ స్పష్టయన్నాహ ॥ మనసేతి ॥ ఈశ్వరో భగ

వాన్, జీవకలయా, పరికలనం కలా, అన్తః ప్రవేశనం, జీవానాం కలయా జీవాన్తర్యామితయేత్యర్థః, ప్రవిష్ట ఇతి-మనసా బుద్ధ్యా ఏతాని చరాచరాణి భూతాని, బహుమానయన్, ప్రణమేత్ ॥౩౪॥ ఏవం సాఙ్గస్య సావాన్తరభేదస్య భక్తియోగస్య స్వరూపం ప్రతిపాదితం-తదఙ్గభూతప్రకృతివివిక్తబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుసన్ధానరూపజ్ఞానయోగశ్చ పూర్వముక్తః-ఇదానీం తయోరన్యతరోపేయముక్తిం సాధయతీతి వదన్నుపసంహరతి ॥ భక్తియోగశ్చేతి॥ హే మానవి-మయా-భక్తియోగః భగవదుపాసనాత్మకభక్తియోగః, తథా-యోగః ప్రకృతివివిక్తబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుచిన్తనరూపో జ్ఞానయోగశ్చ ఉదీరితః కథితః-యయోర్భక్తియోగయోగయోర్మధ్యే - అన్యతరేణైవ పురుషః బ్రహ్మప్రేప్సుః-పురుషం పరమపురుషం ప్రవిశేత్ ప్రాప్నుయాత్-నను-పూర్వం జ్ఞానయోగస్య భక్తియోగాఙ్గత్వముక్తం-అత్రతు-సాక్షాత్ జ్ఞానస్యైవ ముక్తిసాధనత్వముచ్యత ఇతి విరోధః-ఉచ్యతే-త్రివిధం హి ప్రత్యగాత్మోపాసనం-అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రాత్మోపాసనం-భగవదుపాసనాఙ్గతయా అప్రాధాన్యేనోపాసనం-బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మోపాసనం చేతి-తత్రాద్యస్య-న భగవత్ప్రాప్తిసాధనత్వం "సర్వే-చ్యవనధర్మాణః ప్రతిబుద్ధస్తు మోక్షభాగీ" ఇతి తన్నిష్ఠస్య చ్యవనధర్మత్వోక్తేః - అప్రాధాన్యేనాత్మానచిన్తనం తు భగవద్భక్తినిర్వర్తకమితి పూర్వముక్తం- ప్రాధాన్యేన బ్రహ్మాత్మకప్రకృతివియుక్తాత్మస్వరూపోపాసనం తు-సాక్షాదేవ ముక్తిసాధనమిత్యత్రోచ్యతే-తథాహి ఛాన్దోగ్యపఞ్చాగ్నివిద్యాయాం పరబ్రహ్మోపాసీనాన్ బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మానం చోపాసీనాంశ్చ "తద్య ఇత్థం విదుర్యే చేమేఽరణ్యే శ్రద్ధా తప ఇత్యుపాసతే" ఇతి నిర్దిశ్య "తేఽర్చిషమభిసమ్భవన్తి" ఇత్యర్చిరాదిగత్యా బ్రహ్మప్రాప్తిరామ్నాయతే ॥ ౩౫ ॥ అథ "ఆచక్ష్వ జీవలోకస్య వివిధా మమ సంసృతీః" రితి ప్రశ్నస్యోత్తరాధ్యాయత్రయేణోత్తరం వివక్షుః కాలస్యైశ్వరరూపస్యేతి ప్రశ్నస్యోత్తరమాహ-యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ ఏతదితి॥ ప్రధానం ప్రకృతిః-పురుషో జీవః-దైవమీశ్వరసఙ్కల్పః-కర్మ అదృష్టం-ప్రధానాదిభ్యః పరమిత్యర్థః- దైవకర్మాత్మ చేష్టితమితి పాఠే-దైవకర్మాత్మవస్తు

భూతాని ప్రణమేద్బహుమానయన్ । ఈశ్వరో జీవకలయా ప్రవిష్టో భగవానితి ॥ ౩౪ ॥ భక్తియోగశ్చ యోగశ్చ మయా మానవ్యుదీరితః । యయోరేకతరేణైవ పురుషః పురుషం వ్రజేత్ ॥ ౩౫ ॥ ఏతద్భగవతో రూపం బ్రహ్మణః పరమాత్మనః । పరం ప్రధానం పురుషం దైవం కర్మ చ చేష్టితమ్ ॥ ౩౬ ॥ రూపభేదాస్పదం దివ్యం కాల ఇత్యభిధీయతే । భూతానాం మహదాదీనాం యతో భిన్నదృశాం భయమ్ ॥ ౩౭ ॥ యోఽన్తః ప్రవిశ్య భూతాని భూతైరత్త్యఖిలాశ్రయః । స విష్ణ్వాఖ్యోఽధియజ్ఞోఽసౌ కాలః కలయతాం ప్రభుః ॥ ౩౮ ॥ న చాస్య కశ్చిద్దయితో న ద్వేష్యో న చ బాన్ధవః । ఆవిశత్యప్రమత్తోఽసౌ ప్రమత్తం జనమన్తకృత్ ॥ ౩౯ ॥ యద్భయాద్వాతి వాతో

స్వభావానుగుణచేష్టితం, ప్రధానపురుషాభ్యాం, పరం విలక్షణం-కాలాఖ్యం-భగవత-ఏతద్రూపం శరీర-మభిధీయతే-భగవానేవ కాలశరీరకత్వేనావస్థిత ఇతి భావః-ప్రధానం పురుషమితి - ఆర్షత్వాద్వ్యత్యయేన పఞ్చమ్యర్థే ద్వితీయా-దైవం కర్మ విచేష్టితమితి పాఠే-కర్మణాపి చేష్టితం సంసృతిలక్షణం యస్మాత్- తత్- ప్రధానాదిభ్యః పరం, భగవతో రూపం కాల ఇత్యర్థః-కాలప్రేరితకర్మకృతా హి సంసృతిః-పునర్భగవదాత్మకం కాలం విశినష్టి॥ మహదాదీనాం భూతానాం-రూపభేదాస్పదం రూపవిశేషహేతుం-పరిణామహేతుః కాల ఇత్యర్థః-ఉక్తం హి "కాలాద్గుణవ్యతికర" ఇతి-వక్ష్యతే చ "గుణవ్యతికరః కాల" ఇతి- భిన్నదృశాం సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారే ఆత్మని దేవమనుష్యాదివైచిత్ర్యం పశ్యతాం దేహాత్మాభిమానినామిత్యర్థః-యతః కాలరూపాద్భగవతః-భయం జన్మమరణాదిభయం-భవతి-యః కాలరూపే భగవాన్ - అన్తః ప్రవిశ్య-భూతైరేవ-భూతాన్యత్తి అభిసంహరతి-అసౌ కాలః-యో అఖిలాశ్రయః అఖిలాధారో విష్ణ్వాఖ్యో భగవాన్-స ఏవ-శరీరశరీరిభావనిబన్ధనమిదం సామానాధికరణ్యం - పూర్వం "ఏతద్భగవతో రూప" మితి వ్యధికరణనిర్దేశనాత్ర సామానాధికరణ్యనిర్దేశేన చ శరీరాత్మభావస్య నియతత్వం వివక్షితం-శరీరవాచిశబ్దేన శరీరిపర్యన్తబోధనమాకృత్యధికరణసిద్ధమిత్యన్యత్ర విస్తరః అధియజ్ఞః యజ్ఞాత్మకః-కాలే హి కర్మ చోద్యతే-కలయతాం సర్వం స్వవశీకుర్వతాం బ్రహ్మాదీనామపి-ప్రభుః స్వవశీకర్తా ॥౩౬॥ ౩౭ ॥ ౩౮॥ అస్య కాలాత్మనో భగవతః కశ్చిత్-ప్రియో-ద్వేష్యో-బాన్ధవో వా-న విద్యతే స్వయమప్రమత్తో-ఽసౌ కాలాత్మకో భగవాన్-ప్రమత్తం జనం అన్తకృత్ సంహర్తా స-న్నావిశతి పరిచ్ఛినత్తి ॥౩౯॥ యద్భయాత్ యస్య కాలాత్మనో భగవతో భయాత్-వాతో-వాతి ప్రసరతి "భీషాఽస్మాద్వాతః పవతే" ఇతి శ్రుత్యర్థోఽత్రాభిప్రేతః-దేవః పర్జన్యః- గణో నక్షత్రగణః-యతో భీతాః సరితః స్రవన్తి- యతో భీత - ఉదధిః సముద్రః-నోత్సర్పతి న పృథివీం ప్లావయతి యతో భీతోఽగ్నిరిన్ధే దీప్యతి సహ గిరిభిర్భూ

౩౬ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ దైవకర్మాత్మ చేష్టితమ్॥ దైవం కర్మ విచేష్టితమ్.

ర్న నిమజ్జతి-అదో నభః - యన్నియమనాత్-శ్వసతాం ప్రాణినాం-మార్గమవకాశం-దదాతి-మహాన్ మహతామపి మహత్తమః-కాలాత్మకో భగవాన్, సప్తభిః పృథివ్యాదిసప్తావరణైః-ఆవృతం-స్వదేహం స్వశరీరభూతం బ్రహ్మాణ్డం-తనుతే ఉత్పాదయతి, యద్వా, యన్నియమనాదిత్యనువర్తతే, మహాన్ మహత్తత్త్వం, సప్తభిః పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశాహఙ్కారేన్ద్రియైరావృతం, స్వదేహం స్వపరిణామరూపం జగత్తనుతే విస్తారయతి, యద్వా సప్తభిర్ధాతుభిరావృతమ్ ✻ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ✻ గుణాభిమానినః రజస్తమోగుణప్రధానా, దేవాః బ్రహ్మాదయః, అస్య విశ్వస్య సర్గాదిషు సృష్ట్యాదిషు, అనుయుగం ప్రతికల్పం వర్తన్తే- యేషాం దేవానాం, వశే - ఏతచ్చరాచరాత్మకం, జగద్వర్తతే, చరాచరాత్మకం జగత్స్వవశీకుర్వన్తో బ్రహ్మాదయోఽపి కాలాత్మనో భగవతో భయాత్స్వస్వవ్యాపారేషు జాగరూకా వర్తన్త ఇత్యర్థః ✻ ॥ ౪౪ ॥ ✻ సః కాలాత్మా భగవాన్-అనన్తః అన్యేనాపరిచ్ఛిన్నః- జనేన పిత్రాదినా, జనం పుత్రాదిం, జనయన్, ఆదికృత్, మృత్యునా మృత్యోరపి మృత్యునా స్వేన, అన్తకం మృత్యుమపి, మారయన్ అన్తకరః, స్వయం త్వనాదిరనన్తోఽవ్యయ ఇత్యర్థః ✻ ॥ ౪౫ ॥ ✻ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః ॥ ✻✻✻

ఏవం “కాలస్యేశ్వరరూపస్య” ఇతి ప్రశ్నోత్తరముక్తం, అథ కాలప్రభావవర్ణనపూర్వకం ప్రాప్యభూతపరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తవస్తువైతృష్ణ్యరూపవైరాగ్యరూపోపాసనాఙ్గమభ్యర్థితోపాయసిద్ధ్యర్థం - మిహాముత్ర సంచరతో జీవస్య గర్భజన్మబాల్యకౌమారపౌగణ్డయౌవనజరామరణజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిమూర్ఛాదిషు క్లేశాన్, “ఆచక్ష్వ జీవలోకస్య వివిధా మమ సంసృతీః” ఇతి పృష్టానేవ ప్రపఞ్చయత్యధ్యాయత్రయేణ కపిలః ॥ తత్ర జీవాస్త్రివిధాః కేచన, ఇష్టాపూర్తదత్తాద్య

యం సూర్యస్తపతి యద్భయాత్ । యద్భయాద్వర్షతే దేవో భగణో భాతి యద్భయాత్ ॥ ౪౦ ॥ యద్వనస్పతయో భీతా లతాశ్చౌషధిభిస్సహ । స్వే స్వే కాలేఽభిగృహ్ణన్తి పుష్పాణి చ ఫలాని చ ॥ ౪౧ ॥ స్రవన్తి సరితో భీతా నోత్సర్పత్యుదధిర్యతః । అగ్నిరిన్ధే సగిరిభిర్భూర్న మజ్జతి యద్భయాత్ ॥ ౪౨ ॥ నభో దదాతి శ్వసతాం మార్గం యన్నియమాదదః । లోకం స్వదేహం తనుతే మహాన్సప్తభిరావృతమ్ ॥ ౪౩ ॥ గుణాభిమానినో దేవాస్సర్గాదిష్వస్య యద్భయాత్ । వర్తన్తేఽనుయుగం యేషాం వశ ఏతచ్చరాచరమ్ ॥ ౪౪ ॥ సోఽనన్తోఽన్తకరః కాలోఽనాదిరాదికృదవ్యయః । జనం జనేన జనయన్మారయన్మృత్యునాఽన్తకమ్ ॥ ౪౫ ॥ ✻✻✻

✻✻✻ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః ॥ ✻✻✻

శ్రీకపిల ఉవాచ ॥ తస్యైతస్య జనో నూనం నాయం వేదోరువిక్రమమ్ । కాల్యమానోఽపి బలినో వాయోరివ ఘనావళిః ॥ ౧ ॥ యం యమర్థముపాదత్తే దుఃఖేన సుఖహేతవే । తం తం ధునోతి భగవాన్ పుమాన్ శోచతి యత్కృతే ॥ ౨ ॥ యదధ్రువస్య దేహస్య సానుబన్ధస్య దుర్మతిః । ధ్రువాణి మన్యతే మోహాద్గృహక్షేత్రవసూని చ ॥ ౩ ॥ జన్తుర్వై

కారిణః కేవలపాపకర్మాణః - అన్యే పునరిష్టాదికారిణః పుణ్యకర్మాణః, అపరే త్విష్టాదిపూర్వకబ్రహ్మోపాసకాః, తత్ర కేవలేష్టాదికారిణాం భగవదుపాసకానాం చ యావజ్జీవం స్వానుష్ఠేయపరాణాం ధూమాద్యర్చిరాదిగతిభ్యాం చన్ద్రమసః స్థానం భగవల్లోకం చ ప్రాప్తానాం - తత్ర భోగానుభవం-తత్ర భగవన్తం ప్రాప్తానామపునరావృత్తిం చన్ద్రమసః స్థానం ప్రాప్తానాం తు పునరావృత్తిరితి ద్వాత్రింశేనాధ్యాయేన వక్ష్య, న్నిషిద్ధాదికారిణాం కేవలపాపకారిణాం యావద్దేహమనర్హేషు దేహకళత్రపుత్రాదిపోషణరతిం-తద్ధేతుకక్లేశాన్ తతో మృతానాం యమయాతనానుభవప్రకారం, పునర్గర్భజన్మాదిక్లేశానుభవప్రకారం, చోపపాదయత్యధ్యాయద్వయేన ॥ తస్యేతి ॥ తస్య భగవదాత్మకస్య ఏతస్య ప్రకృతస్య, బలినః-కాలస్య, ఉరువిక్రమం, అయం జనః-కాల్యమానోఽప్యయం తేన పరిచ్ఛిద్యమానోఽపి-న వేద నూనం ధ్రువం- వాయోర్విక్రమం యథా మేఘపఙ్క్తిర్న వేద ✻ ॥ ౧ ॥ ✻ విక్రమమేవాహ ॥ యం యమితి ॥ అయం పుమాన్-దుఃఖేన ప్రయాసేన-సుఖహేతవే సుఖార్థం-యం యమర్థముపాదత్తే సంపాదయతి-తం తమర్థం, కాలాత్మకో భగవాన్, ధునోతి విహతం కరోతి-యత్కృతే యదర్థనిమిత్తం పుమాన్ శోచతి ✻ ॥ ౨ ॥ ✻ శోకే హేతుః యద్యస్మాత్, సానుబన్ధస్య కళత్రాదిసహితస్య-అధ్రువస్య-దేహస్య సంబన్ధీని గృహాదీని-వసు ధనం - అనుక్తసముచ్చయార్థశ్చకారః-దుర్మతి-రయం జనః-మోహాత్-ధ్రువాణి-మన్యతే అతస్తద్విహతౌ శోచతీత్యర్థః ✻ ॥ ౩ ॥ ✻ దుర్మతిత్వం దర్శయన్ యౌవనజరయోః శోకం ప్రపఞ్చయతి ॥ జన్తురితి చతుర్దశభిః ॥ ఏతస్మిన్ భవే సంసారే, అయం జన్తుః జీవః, యాం యాం-దేవమనుష్యాదియోనిం, ప్రాప్నుయాత్తస్యాం తస్యాం యోనౌ, ని

ర్నిర్వృతిం సుఖం - నలభతే - నవిరజ్యతే నవిరక్తో భవతి చ ❀ ॥ ౪ ॥ ❀ నరకస్థోఽపపుమాన్ - భగవన్మాయావిమోహితః - నారక్యాం నరకాహారాదిభిర్జాతాయాం - నిర్వృతౌ సత్యాం - దేహం నారకదేహమపి - త్యక్తుం - నేచ్ఛతి ❀ ॥ ౫ ॥ ❀ ఆత్మా దేహః - అగారం గృహం - ద్రవిణం ధన - మాత్మాదిషు - నిరూఢమూలం ప్రసృతమహోరరం - హృదయం - యస్య సః - ఆత్మానం - బహుమన్యతే శ్లాఘతే ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ ఏషామాత్మాదినా - ముద్వహనాదినా పోషణచిన్తయా - పరితప్తసర్వాఙ్గః - అతఏవ - మూఢః - దురాశయః దుష్టచిత్తః - దురితాన్యేవా - విరతం కరోతి ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ దురాశయత్వమాహ ॥ అసతీనాం పుంశ్చలీనామపి - స్త్రీణాం - మాయయా రహసి రచితయా - సమ్భోగాదిరూపయా మాయయా - కలభాషిణాం మధురభాషిణాం - శిశూనాం - మాలాపైశ్చ - ఆక్షిప్తాని ఆసక్తాని - ఆత్మేన్ద్రియాణి సమనస్కానీన్ద్రియాణి - యస్య సః ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ గృహేషు గృహాశ్రమే కూటాః అవిచార్యాధర్మా యేషు - దుఃఖప్రధానేషు, గృహేషు, అతన్ద్రితో - దుఃఖప్రతికారం దుఃఖనివృత్తికరమివ - కించిత్కర్మ, కుర్వన్, తత్సుఖమివ మన్యతే ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ ఇతస్తతః గుర్వ్యా బహులయా - హింసయా హింసాపాదినా ఉపాయేనా, పాదితైస్సంపాదితైః - రర్థైర్విత్తాదిభిః - తాన్ పుత్రకళత్రాదీన్ - పుష్ణాతి - యేషాం పుత్రాదీనాం - పోషణే - శేషముక్తతత్పోషణోపయుక్తావశిష్టమనుభవన్, లేశోఽపి తస్య దుర్లభ ఇతి భావః - స్వయం - అధః నిరయం యాతి ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ వార్తాయాం జీవికాయాం - పునఃపునరారబ్ధాయాం - లుప్యమానాయాం దైవేన విహతాయాం సత్యాం - లోభేనా - భిభూతః వ్యాప్తః, ని

భవ ఏతస్మిన్ యాం యాం యోనిమనుప్రవిశేత్ । తస్యాం తస్యాం స లభతే నిర్వృతిం న విరజ్యతే ॥ ౪ ॥ నరకస్థోఽపి దేహం వై న పుమాంస్త్యక్తుమిచ్ఛతి । నారక్యాం నిర్వృతౌ సత్యాం దేవమాయావిమోహితః ॥ ౫ ॥ ఆత్మజాయాసుతాగారపశుద్రవిణబన్ధుషు । నిరూఢమూలహృదయ ఆత్మానం బహుమన్యతే ॥ ౬ ॥ సందహ్యమానసర్వాఙ్గ ఏషాముద్వహనాధినా । కరోత్యవిరతం మూఢో దురితాని దురాశయః ॥ ౭ ॥ ఆక్షిప్తాత్మేన్ద్రియః స్త్రీణామసతీనాం చ మాయయా । రహోరచితయాఽఽలాపైః శిశూనాం కలభాషిణామ్ ॥ ౮ ॥ గృహేషు కూటధర్మేషు దుఃఖతన్త్రేష్వతన్ద్రితః । కుర్వన్ దుఃఖప్రతీకారం సుఖవన్మన్యతే గృహీ ॥ ౯ ॥ అర్థైరాపాదితైర్గుర్వ్యా హింసయేతస్తతశ్చ తాన్ । పుష్ణాతి యేషాం పోషేణ శేషభుగ్యాత్యధః స్వయమ్ ॥ ౧౦ ॥ వార్తాయాం లుప్యమానాయామారబ్ధాయాం పునఃపునః । లోభాభిభూతో నిఃసత్త్వః పరార్థే కురుతే స్పృహామ్ ॥ ౧౧ ॥ కుటుమ్బభరణాకల్పో మన్దభాగ్యో వృథోద్యమః । శ్రియా విహీనః కృపణో ధ్యాయన్ శ్వసితి మూఢధీః ॥ ౧౨ ॥ ఏవం స్వభరణాకల్పం తత్కళత్రాదయస్తథా । నాద్రియన్తే యథాపూర్వం ❀ కీనాశా ఇవ గోజరమ్ ॥ ౧౩ ॥ తత్రాప్యజాతనిర్వేదో భ్రియమాణః స్వయంభృతైః । జరయోపాత్తవైరూప్యో మరణాభిముఖో గృహే ॥ ౧౪ ॥ ఆస్తేఽవమత్యోపన్యస్తం గృహపాల ఇవాహరన్ । ఆమయావ్యప్రదీప్తాగ్నిరల్పాహారోఽల్పచేష్టితః ॥ ౧౫ ॥ వాయునోత్క్రమతోత్తారః కఫసంరుద్ధనాడికః । కాసశ్వాసకృతాయాసః కణ్ఠే ఘురఘురాయతే ॥ ౧౬ ॥ శయానః

స్సత్త్వః అశక్తః - పరార్థే పరస్వే - స్పృహాం కురుతే ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ కుటుమ్బభరణే, అకల్పః అసమర్థః - మన్దభాగ్యః భాగ్యహీనః అతఏవ - వృథోద్యమః వ్యర్థప్రయత్నః - శ్రియా విహీనః సత్ క్రియారహితః - కృపణో దీనః - ధ్యాయన్ వృథాచిన్తయన్ - మూఢధీః శ్వసితి ❀ ॥ ౧౨ ॥ ❀ ఏవం స్వభరణేఽప్యశక్తం తత్కళత్రాదయః - పూర్వం కుటుమ్బపోషణదశాయాం - యథా ఆద్రియన్తే - తథా నాద్రియన్తే నాదరం కుర్వన్తి - యథా గోజరం వృద్ధబలీవర్దం - కీనాశాః కృషీవలాః నాద్రియన్తే - తద్వత్ - గోరజమితి పాఠాన్తరం - తదా యథా గాం హిత్వా - అజం నేచ్ఛన్తి - తద్వదిత్యర్థః ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ తత్రాపి అనాదరణేఽపి అజాతనిర్వేదః అనుత్పన్నపరితాపః, స్వయమాత్మనా - పూర్వం - భృతైః పుష్టైః - భ్రియమాణః పోష్యమాణః - జరయా - ఉపాత్తం ప్రాప్తం వైరూప్యం పలితవలితాది, యస్య సః, మరణాయాభిముఖః - గృహే ఆస్తే, అవమత్యా, ఉపన్యస్తం పరిభవపూర్వకమగ్రే పాతిత - మన్నాదికం - గృహపాలః శ్వేవ - ఆహరన్ అదన్ ఆమయావీ రోగీ, అప్రజ్వలితజాఠరాగ్నిః అతఏవాల్పాహారః, అతఏవాల్పం చేష్టితం వ్యాపారో యస్య సః - కఫేన శ్లేష్మణా - సంరుద్ధాః నాడయః యస్య తేన, వాయునా కఫనిరుద్ధనాడీరూపమార్గేణ వాయునా - ఉత్క్రమితే బహిర్నిర్గమితే - తారే నేత్రే యస్య, కాసశ్వాసాభ్యాం - కృత ఆయాసో, యస్య సః, కణ్ఠే ఘురఘురాయతే ఘురఘురశబ్దం కరోతి ❀ ॥ ౧౪, ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ❀ శయానః, పరిత - శ్శోచద్భిః, స్వజనైః, పరివేష్టితః, వాచ్యమానోఽపి, సంబోధ్య, తాతేత్యాహూతోఽపి, కించిదపి న బ్రూతే, యతః - కాలపాశవశం మృత్యుపాశవ

౧౩ ॥ శ్లో ॥ పా ❀ కీనాశ ఇద గోరజమ్.

శం, గతః ప్రాప్తః - ఏవం యౌవనజరయోః క్లేశా ఉక్తాః ❀ ॥ ౧౭ ॥ ❀ అథ మరణక్లేశానాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ ఏవం, కుటుమ్బభరణే - వ్యాపృతౌ వ్యాపారితౌ, ఆత్మా నః దేహేన్ద్రియాణి మనసః, అత ఏవ అజితేన్ద్రియః - ఉరువేదనయా బహులయా మరణవేదనయా, అస్తధీః నష్టమతిః - స్వానాం స్వబన్ధూనాం, రుదతాం సతాం, మ్రియతే ❀ ॥ ౧౮ ॥ ❀ తదా మరణసమయే, ప్రాప్తౌ ఆగతౌ, సరభసం సక్రోధమీక్షణం, యయోస్తౌ - భీమౌ భయంకరౌ, యమస్య దూతౌ, దృష్ట్వా, సః - మ్రియమాణః, త్రస్తహృదయః, శకృన్మలం, మూత్రం చ - ముఞ్చతి ❀ ॥ ౧౯ ॥ ❀ మృతస్య పుణ్యపాపాభ్యాం ద్వేగతీ, తత్ర పాపగతిమాహ యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ తౌ యమదూతౌ మృతం - యాతనాదేహే, ఆవృత్య నిరుధ్య, కణ్ఠే బలాత్పాశైర్బద్ధ్వా - దీర్ఘమధ్వానం నయతః గమయతః యథా లోకే దణ్డనార్హం రాజభృత్యాః, తద్వత్ ❀ ॥ ౨౦ ॥ ❀ తయోర్దూతయోః - తర్జనైః, నిర్భిన్నం హృదయం యస్య సః, అత ఏవ, సంజాతశరీరకమ్పః, పథి, శ్వభిః - భక్ష్యమాణః దశ్యమానశరీరః, ఆర్తస్సన్, స్వీయమఘం పాపమనుస్మరన్, చలతీతి ద్వితీయేనాన్వయః ❀ ॥ ౨౧ ॥ ❀ క్షుత్తృడ్భ్యాం పరీతో వ్యాప్తః - తప్తాః వాలుకాః యస్మిన్, తస్మిన్పథి సూర్యదావాగ్నిభ్యామనిలేన చ సన్తప్యమానః, పృష్ఠే కశయా చర్మమయ్యా రజ్జ్వా, తాడితః, అశక్తో గన్తుమసమర్థోఽపి - నిరాశ్రమోదకే - నిర్గతః ఆశ్రమః విశ్రమాదిస్థానమ్ ఉదకం చ - యస్మిన్, తస్మిన్పథి కృచ్ఛ్రేణాతిప్రయాసేన చలతి ❀ ॥ ౨౨ ॥ ❀ తమసా తమఃప్రచురేణ, తామసకర్మప్రాప్యేణ వా - పాపిష్ఠేన పథా మార్గేణ - యమసాదనం యమసన్నిధిం

పరిశోచద్భిః పరివీతస్స్వబన్ధుభిః । వాచ్యమానోఽపి న బ్రూతే కాలపాశవశం గతః ॥ ౧౭ ॥ ఏవం కుటుమ్బభరణే వ్యాపృతాత్మాఽజితేన్ద్రియః । మ్రియతే రుదతాం స్వానామురువేదనయాఽస్తధీః ॥ ౧౮ ॥ యమదూతౌ తదా ప్రాప్తౌ భీమౌ సరభసేక్షణౌ । స దృష్ట్వా త్రస్తహృదయశ్శకృన్మూత్రం చ ముఞ్చతి ॥ ౧౯ ॥ యాతనాదేహ ఆవృత్య పాశైర్బద్ధ్వా గలే బలాత్ । నయతో దీర్ఘమధ్వానం దణ్డ్యం రాజభటా యథా ॥ ౨౦ ॥ తయోర్నిర్భిన్నహృదయస్తర్జనైర్జాతవేపథుః । పథి శ్వభిర్భక్ష్యమాణ ఆర్తోఽఘం స్వమనుస్మరన్ ॥ ౨౧ ॥ క్షుత్తృట్పరీతోఽర్కదవానలానిలైస్సన్తప్యమానః పథి తప్తవాలుకే । కృచ్ఛ్రేణ పృష్ఠే కశయా చ తాడితశ్చలత్యశక్తోఽపి నిరాశ్రమోదకే ॥ ౨౨ ॥ తత్ర తత్ర పతఞ్ఛ్రాన్తో మూర్ఛితః పునరుత్థితః । పథా పాపీయసా నీతస్తరసా యమసాదనమ్ ॥ ౨౩ ॥ యోజనానాం సహస్రాణి నవతిం నవ చాధ్వనః । త్రిభిర్ముహూర్తైర్ద్వాభ్యాం వా నీతః ప్రాప్నోతి యాతనామ్ ॥ ౨౪ ॥ ఆదీపనం స్వగాత్రాణాం వేష్టయిత్వోల్ముకాదిభిః । ఆత్మమాంసాదనం క్వాపి స్వకృత్తం పరతోఽపి వా ॥ ౨౫ ॥ జీవతశ్చాన్త్రాభ్యుద్ధారశ్శ్వగృధ్రైర్యమసాదనే । సర్పవృశ్చికదంశాద్యైర్దశద్భిశ్చాత్మవైశసమ్ ॥ ౨౬ ॥ కృన్తనం చావయవశో గజాదిభ్యోఽభిదాపనమ్ । పాతనం గిరిశృఙ్గేభ్యో రోధనం చామ్బుగర్తయోః ॥ ౨౭ ॥ యాస్తామిస్రాన్ధతామిస్రరౌరవాద్యాశ్చ యాతనాః । భుఙ్క్తే నరో వా నారీ వా మిథస్సఙ్గేన నిర్మితాః ॥ ౨౮ ॥ అత్రైవ నరకస్స్వర్గ ఇతి మాతః ప్రచక్షతే । యా యాతనా వై నారక్యస్తా ఇహాప్యుపలక్షితాః ॥ ౨౯ ॥ ఏవం కుటుమ్బభరణ ఉదరమ్భర ఏవ వా । విసృజ్యేహోభయం ప్రేత్య భుఙ్క్తే తత్ఫలమీదృశమ్ ॥ ౩౦ ॥ ఏకః ప్రపద్య

ప్రాపితో నీతో భవతి ❀ ॥ ౨౩ ॥ ❀ తత్రైవ విశేషమాహ ॥ అధ్వనస్సమ్బన్ధినాం, యోజనానాం, నవతిం నవ చ సహస్రాణి, త్రిభిర్ముహూర్తైః - పాపాధిక్యే, ద్వాభ్యాం ముహూర్తాభ్యాం వా - నీతః యాతనాం ప్రాప్నోతి ❀ ॥ ౨౪ ॥ ❀ యాతనాస్సంక్షేపతో దర్శయతి చతుర్భిః ॥ ఉల్ముకాదిభిః - వేష్టయిత్వా - స్వాఙ్గానామ్ - ఆదీపనం ప్రజ్వాలనం - స్వేన కృత్తం ఛిన్నమ్ - అన్యేన వా కృత్తం, యత్స్వమాంసం తస్యాదనం భక్షణమ్ ❀ ॥ ౨౫ ॥ ❀ యమసాదనే - శ్వగృధ్రైః, జీవత ఏవ - స్వస్యాన్త్రాణామభ్యుద్ధారః బహిర్నిష్కాసనం దశద్భిః, సర్పాదిభిః, ఆత్మవైశసనం ఆత్మపీడామ్ ❀ ॥ ౨౬ ॥ ❀ అవయవశః - కృన్తనం ఛేదనం - గజాదిభ్యః భిదాపనం భేదప్రాపణం, అమ్బుగర్తయోర్నిరోధనమిత్యేవంరూపాః ❀ ॥ ౨౭ ॥ ❀ యాశ్చ తామిస్రాదయః, పఞ్చమే, విస్తరేణ వర్ణ్యమానా యాతనాః, స్త్రీ - పురుషో వా, పరస్పరం సఙ్గేన, నిర్మితాః సమ్పాదితాః, యాతనాః, భుఙ్క్తే అనుభవతి ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ న చైతదసమ్భావితమితి మన్తవ్యం ప్రత్యక్షదృశ్యమానత్వాదిత్యాహ ॥ అత్రైవేతి ॥ హే మాతః - స్వర్గో - నరకశ్చ, అత్రైవ లోకే - వర్తత ఇత్యాచక్షతే, నారక్యః నరకసమ్బన్ధిన్యః, యాః, యాతనాః - తాః, ఇహాప్యుపలక్షితాః దృష్టా వై ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ ఏవం కుటుమ్బభరణః కుటుమ్బపోషణపరః - ఉదరమ్భరః స్వదేహపోషణమాత్రపరో వా, ఉభయం కుటుమ్బం స్వదేహం చ విసృజ్య, ప్రేత్య పరలోకం ప్రాప్య, ఈదృశముక్తవిధం కేవలకుటుమ్బపోషణాదిఫలం - భుఙ్క్తే ❀ ॥ ౩౦ ॥ ❀ పాపార్జితం ధనం భుఞ్జతే బహవః, ఏకస్తైవ నరకం యాతీత్యాహ ॥ ఏక ఇతి ॥ భూతద్రోహేణ, యద్భృతం పుష్టం - తత్స్వకళే

బరంచే, హైవ, హిత్వా, కుశలాత్పుణ్యాదితరత్పాపం, తదేవ, పాథేయం భోగ్యం, యస్య సః అధ్వానం నిరయమార్గమేక
ఏవ ప్రపద్యతే ॥ ౩౧ ॥ నను పాపమపి విహాయ గచ్ఛతు తత్రాహ ॥ దైవేనేతి ॥ తస్య కుటుమ్బపోషణస్య, శమలం పాపం-
దైవేనేశ్వరేణ-ప్రాపితం-నిరయే, పుమాన్భుఙ్క్తే, అపహృతవిత్త ఇవ-ఆతురః ॥ ౩౨ ॥ నను కుటుమ్బపోషణం విహాతిమే
వ, తత్రాహ ॥ కేవలేనేషదపి ధర్మలేశరహితేనాధర్మేణ, కుటుమ్బభరణాసక్తః, జీవః-తమసో నరకస్య-చరమం-పదం స్థా
న-మన్ధతామిస్రాఖ్యం యాతి ॥ ౩౩ ॥ పునర్మనుష్యశరీరప్రాప్తిమాహ ॥ నరలోకస్య మనుష్యదేహప్రాప్తేః-రధస్తాదర్వా
గ్యావత్యో-యాతనా-స్సర్వాః-క్రమేణ సంప్రాప్య-శుచిం భోగేన కర్మక్షయాచ్ఛుచిస్సన్-నత్ర, పునర్నరత్వం ప్రాప్నుయాదిత్య
ర్థః ॥ ౩౪ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే త్రింశోఽధ్యాయః.
ఏవం యావనజరామరణానన్తరక్లేశాః కథితాః అథ గర్భజన్మాదిక్లేశానాహ కపిలః ॥ తత్ర పునరత్రాగమనమిత్యుక్తం, తదేవ
విశేషతో దర్శయతి ॥ కర్మణేతి ॥ దైవమీశ్వర-స్స ఏవ-నేత్రప్రవర్తకం-యస్య-తేన-పూర్వకృతేన కర్మణా-జన్తుః జీవః-దేహో
పపత్తయే దేహప్రాప్తయే, పుంసః కస్యచిత్పురుషస్య - రేతః కణాశ్రయః -, ఇదమిష్టాదికారిణోఽప్యుపలక్షణం-సోఽపి స్వపు
ణ్యఫలభోగావసానే రేతో ద్వారా స్త్రియా ఉదరం ప్రవిష్టో భవతి- నను రేతః కణాశ్రయః - రేతః కణ ఆశ్రయో యస్య వ్రీహ్యా
ద్యోషధిద్వారా రేత ఆశ్రిత్య రేతోద్వారా స్త్రియా ఉదరం ప్రవిష్టో భవతి - నను భోగేన సర్వకర్మణాం వినష్టత్వాత్కర్మణా
దైవనేత్రేణేతి కథమేతదుచ్యతే, శ్రుతిరపి కృత్స్నకర్మఫలోపభోగమాహ- ,, యావత్సంపాతముషిత్వాఽథైతమేవాధ్వా
నం పునర్నివర్తన్త ఇతి,, సంపతన్త్యనేన స్వర్గనరకాదికమితి సంపాతః కర్మోచ్యతే శ్రుత్యన్తరం చ ,, ప్రాప్యాన్తం కర్మణస్త
స్య యత్కించేహ కరోత్యయం । తస్మాల్లోకాత్పునరేత్యస్మై లోకాయ కర్మణ ,, ఇతి-అత ఇదం విప్రతిషిద్ధం కృత్స్నకర్మోపభో

తేఽధ్వానం హిత్వేహ స్వకళేబరమ్ । కుశలేతరపాథేయో భూతద్రోహేణ యద్భృతమ్ ॥ ౩౧ ॥ దైవేనాసా
దితం తస్య నిరయే శమలం పుమాన్ । భుఙ్క్తే కుటుమ్బపోషస్య హృతవిత్త ఇవాతురః ॥ ౩౨ ॥ కేవలేన హ్యధర్మేణ కు
టుమ్బభరణోత్సుకః । యాతి జీవోఽన్ధతామిస్రం చరమం తమసః పదమ్ ॥ ౩౩ ॥ అధస్తాన్నరలోకస్య యావతీ
ర్యాతనాస్తు తాః । క్రమశస్సమనుక్రమ్య పునరత్రావ్రజేచ్ఛుచిః ॥ ౩౪ ॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, త్రింశోఽధ్యాయః.
శ్రీభగవానువాచ ॥ కర్మణా దైవనేత్రేణ జన్తుర్దేహోపపత్తయే । స్త్రియాః ప్రవిష్ట ఉదరం పుంసో రేతః కణా
శ్రయః ॥ ౧ ॥ కలిలం త్వేకరాత్రేణ పఞ్చరాత్రేణ బుద్బుదమ్ । దశాహేన చ కర్కన్ధుః పేశ్యణ్డం వా తతః పరమ్ ॥ ౨ ॥
మాసేన తు శిరో ద్వాభ్యాం బాహ్వఙ్ఘ్ర్యాద్యఙ్గవిగ్రహమ్ । నఖరోమాస్థిచర్మాణి లిఙ్గచ్ఛిద్రోద్భవస్త్రిభిః ॥ ౩ ॥

గేన శుచిత్వం పునరత్రాగమనం చేతి-మైవం - అభుక్తఫలానామకృతప్రాయశ్చిత్తానాం చ కర్మణాం కర్తాన్తరఫలానుభవేన
నాశాసంభవాత్, తైభ్యః పునరత్రాగమనం చేతి-మైవం- అభుక్తఫలానామకృతప్రాయశ్చిత్తానాం చ కర్మణాం కర్తాన్తరఫ
లానుభవేన నాశాసంభవాత్, తైభ్యః పునరత్రాగమనోపపత్తేః-శుచిత్వస్యోపభుక్తఫలకర్మవిషయత్వాచ్చ, తథా చాభు
క్తఫలైః కర్మభిర్విశిష్టః పునరాయాతీతి శ్రుతిః స్మృతిశ్చాహ, శ్రుతిస్తావత్ ,, య ఇహ రమణీయచరణా అభ్యాశో హ యత్తే ర
మణీయాం యోనిమాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణయోనిం క్షత్రియయోనిం వైశ్యయోనిం వా అథ య ఇహ కపూయచరణా అభ్యాశో
హ యత్తే కపూయాం యోనిమాపద్యేరన్ శ్వయోనిం సూకరయోనిం చణ్డాలయోనిం వే ,, తి-అముష్మాల్లోకాద్య్ అభ్యాశః అ
భ్యాగన్తారః, తేషాం మధ్యే, యే రమణీయకర్మాణ-స్తే రమణీయాం, బ్రాహ్మణాదియోనిం-కపూయచరణాః కుత్సితకర్మాణః
కుత్సితాం శ్వసూకరాదియోనిం, ప్రతిపద్యన్త ఇత్యర్థః, స్మృతిరపి ,, వర్ణాశ్రమాశ్చ స్వకర్మనిష్ఠాః ప్రేత్య కర్మఫలమనుభూ
య తతశ్శేషేణ విశిష్టదేశజాతికులరూపాయుశ్శ్రుతివృత్తవిత్తసుఖమేధసో జన్మ ప్రతిపద్యన్తే విష్వఞ్చో విపరీతా నశ్యన్తి
తథా తత్పరివృత్తౌ కర్మఫలశేషేణ జాతిం రూపం వర్ణ ,, మిత్యాదికా - యావత్సంపాతమిత్యత్ర ఫలదానప్రవృత్తకర్మవిశేషవిష
యం, యత్కించేహ కరోత్యయమిత్యపి తద్విషయమేవ ॥ ౧ ॥ తజ్జీవేనాశ్రితం రేతః - స్త్రియా ఉదరం ప్రవిష్టం స-దేక
రాత్రేణ-కలిలం శోణితమిశ్రం-భవతి-పఞ్చరాత్రేణ - బుద్బుదం వర్తులం-భవతి, దశాహానన్తరం-కర్కన్ధుః బదరీఫలాకా
రం-కించిత్కఠినం-పేశీ మాంసపిణ్డాకారం-అణ్డం వా-తిర్యగాదియోన్యన్తరాపేక్షయా ఇదముక్తమ్ ॥ ౨ ॥ తతో మా
సేన శిరః ద్వాభ్యాం మాసాభ్యాం బాహ్వఙ్ఘ్ర్యాద్యఙ్గానాం, విగ్రహాః విభాగో, భవతి-తత-స్త్రిభిర్మాసై-ర్నఖాదీని-లిఙ్గం,
ఛిద్రాణి చ, తేషాముద్భవః ॥ ౩ ॥ తతశ్చతుర్భిర్మాసైస్సప్తధాతవః-తతః పఞ్చభిః క్షుత్తృడుత్సముద్భవః-తతష్షడ్భిర్మాసై

స్యైః-జరాయుణా గర్భవేష్టనేన వీతః ప్రావృతః, కుక్షౌ, దక్షిణపార్శ్వే భ్రామ్యతి - సర్వత్ర పఞ్చరాత్ర దశరాత్ర మాసాదిసంఖ్యా ఉదరప్రవేశకాలమారభ్యైవ - నతు పూర్వపూర్వకాలమారభ్య - షోడశదినాధికసప్తవింశతిమాసగణనాపత్తేరితి బోధ్యమ్ ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ మాతుర్జగ్ధేన భక్షితేన - అన్నేన - పానాద్యైశ్చ ఏధన్తః - వర్ధమానాః - ధాతవో - యస్య సః - జన్తూనాం సంభవో యస్మిన్, అసమ్మతేపి విణ్మూత్రయోర్గర్తే - గర్భే శేతే ॥౫॥౬॥ ❁ తత్ర తైః - క్షుధితైః - పునః పునః - క్రిమిభిః - క్షతాని ఖాద్యమానాని - సర్వాణ్యఙ్గాని - యస్య సః సౌకుమార్యాత్ - ఉరుః అధికః క్లేశో యస్య సః ప్రతిక్షణం - మూర్ఛామాప్నోతి ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ ఉల్బణైర్దుస్సహైః - మాత్రా భుక్తైః - కట్వాదిభి - ఉపస్పృష్టః - సర్వేష్వఙ్గేషు, తిక్తా వేదనా - యస్య స, ఆస్త ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ❁ ॥౮॥ ❁ ఉల్బేన జరాయుణా, వీతః - బహిరాన్త్రైరావృతః - భుగ్నం కుటిలీభూతం - పృష్ఠం, శిరోధరా గ్రీవా చ, యస్య సః - శిరః కుక్షౌ - నిధాయ - స్వాఙ్గానాం - చేష్టాయాం వ్యాపారే - పఞ్జరే నిబద్ధః - శకున్తః పక్షీవ - అకల్యః అసమర్థ ఆస్తే ❁ ॥౯॥ ❁ తతః - దైవాత్ పూర్వకర్మవశాల్లబ్ధా స్మృతిర్యేన సః - జన్మశతోద్భవం బహుజన్మసఞ్చితం కర్మ - స్మరన్ - దీర్ఘం దూరతరమనుచ్ఛ్వాసం - యథా భవతి తథా - తత్రస్థితస్సన్ - కిం నామ - శర్మ సుఖం విన్దేత లభేత ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ సప్తమాన్మాసాదారభ్య లబ్ధః బోధః సుఖదుఃఖాదిజ్ఞానం - యేన - సూతిహేతుభిర్వాతైరతివేపితః అత ఏవ దుఃఖితః - సోదరః సమానోదరజన్మా - విష్ఠాభూః క్రిమిరివ - నైకత్రాస్తే ❁ ॥౧౧॥ ❁ నాథమానః ఉపతప్యమానః - యాచమాన ఇతి వా - ఋషిర్జీవః - సప్తవధ్రిః గర్భవాసేన సప్తవ

చతుర్భిర్ధాతవస్సప్త పఞ్చభిః క్షుత్తృడుద్భవః । షడ్భిర్జరాయుణా వీతః కుక్షౌ భ్రామ్యతి దక్షిణే ॥ ౪ ॥ సప్తమే జన్మ కర్మాణి గతాని స్మరత్యృషిః । జగత్యాం నిజదేహస్య మాయయా బద్ధమాత్మనః ॥ ౫ ॥ మాతుర్జగ్ధాన్నపానాద్యైరేధద్ధాతురసమ్మతే । శేతే విణ్మూత్రయోర్గర్తే స జన్తుర్జన్తుసంభవే ॥ ౬ ॥ కృమిభిః క్షతసర్వాఙ్గస్సౌకుమార్యాత్ప్రతిక్షణమ్ । మూర్ఛామాప్నోత్యురుక్లేశస్తత్రత్యైః క్షుధితైర్ముహుః ॥ ౭ ॥ కటుతీక్ష్ణోష్ణలవణక్షారామ్లాదిభిరుల్బణైః । మాతృభుక్తైరుపస్పృష్టస్సర్వాఙ్గోత్థితవేదనః ॥ ౮ ॥ ఉల్బేన సంవృతస్తస్మిన్నాన్త్రైశ్చ బహిరావృతః । ఆస్తే కృత్వా శిరః కుక్షౌ భుగ్నపృష్ఠశిరోధరః ॥ అకల్పస్స్వాఙ్గచేష్టాయాం శకున్త ఇవ పఞ్జరే ॥ ౯ ॥ తత్ర లబ్ధస్మృతిర్దైవాత్కర్మ జన్మశతోద్భవమ్ । స్మరన్దీర్ఘమనుచ్ఛ్వాసం శర్మ కిం నామ విన్దతే ॥ ఆరభ్య సప్తమాన్మాసాల్లబ్ధబోధోఽపి వేపితః । నైకత్రాస్తే సూతివాతైర్విష్ఠాభూరివ సోదరః ॥ ౧౧ ॥ నాథమాన ఋషిర్భీతస్సప్తవధ్రిః కృతాఞ్జలిః । స్తువీత తం విక్లబయా వాచా యేనోదరేఽర్పితః ॥ ౧౨ ॥ జీవ ఉవాచ ॥ తస్యోపసన్నమవితుం జగదిచ్ఛయాఽఽత్తనానాతనోర్భువి చలచ్చరణారవిన్దమ్ । సోఽహం వ్రజామి శరణం హ్యకుతోభయం మే యేనేదృశీ గతిరదర్శ్యసతోఽనురూపా ॥ ౧౩ ॥ యస్త్వత్ర బద్ధ ఇవ కర్మభిరావృతాత్మా భూతేన్ద్రియాశయమయీమవలమ్బ్య మాయామ్ । ఆస్తే విశుద్ధమవికారమఖణ్డబోధమాతప్యమానహృదయేఽవసితం నమామి ॥ ౧౪ ॥ యః పఞ్చభూతరచితే రహితశ్శరీరే ఛన్నోఽయథేన్ద్రియగుణార్థచిదాత్మకోఽహమ్ । తే

ధ్రియో బన్ధనహేతుభూతా వధ్రయో యస్య సః - భీతః ఉక్తవిధగర్భవాసాదిభయాద్భీతః - విక్లబయా వ్యాకులయా వాచా - యేన - ఉదరేఽర్పిత - స్తం భగవన్తం కృతాఞ్జలిస్సన్ స్తౌతి ❁ ॥౧౨॥ ❁ స్తుతిమేవాహ ॥ తస్యేతి ॥ ఉపసన్నం స్వేనైవ సృష్టమిదం జగదవితుం రక్షితుం - స్వేచ్ఛయైవ - గృహీతనానామూర్తేః - తస్య భగవతో - భువి చలచ్చరణారవిన్ద - మకుతోభయం సోఽహం - శరణం వ్రజామి - అసతః - మమ - అనురూపా యోగ్యా - ఈదృశీ - గతిః యేన - దర్శితా - తస్య - చరణారవిన్దం వ్రజామీత్యన్వయః ॥ నన్వేవం శరణాగతం కథం భగవాన్ పరిత్యజతీతి న శఙ్క్యం - సదాచార్యానుగ్రహాభావాత్పురుషకారసాన్నిధ్యాభావాచ్చేతి ద్రష్టవ్యమ్ ❁ ॥౧౩॥ ❁ కోఽసౌ - యం శరణం వ్రజసి - కో వా - తస్య తవ చ విశేషః - యేన శరణ్యత్వశరణాగన్తృత్వే ఇత్యాకాఙ్క్షాయామాహ ॥ యస్త్వితి ॥ అత్ర మాతుర్దేహే భూతేన్ద్రియాశయమయీం భూతాదిరూపేణ పరిణతాం మాయాం - అవలమ్బ్య ధృత్వా - కర్మభిరావృతాత్మా కర్మరూపావిద్యాతిరోహితస్వస్వరూపః - బద్ధో - జీవస్స ఇవ - యస్స్వయమప్యాస్తే - తేన సహ ప్రకృతౌ వసతీత్యర్థః - ఏవం జీవేన సహ వసన్తమపి - విశుద్ధం ప్రకృతిగతదోషైరస్పృష్టం - అనేనాపహతపాప్మత్వముక్తం - అవికారం జరామృత్యుశోకమోహాశనాయాపిపాసావికారరహితం - అనేన హేయగుణరాహిత్యముక్తం - కల్యాణగుణజాతమాహ - అఖణ్డబోధం నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానగుణకం జ్ఞానస్వరూపం - ఆతప్యమానే - హృదయే - అవసితం ప్రతితం - నమామి కర్మవశ్యో జీవ ఇవ స్వయమశుచిదేహే వసన్నపి తద్గతదోషైరస్పృష్టో యస్తం నమామీత్యర్థః ❁ ॥౧౪॥ ❁ నను భగవతోఽకర్మవశ్యత్వే సత్యపి నానావిధాశుచిదేహసమ్బన్ధోఽపురుషార్థ ఏవ - తన్నియమనార్థం స్వేచ్ఛయా తత్ప్రవేశేఽప్యపు

రుషార్థసమ్బన్ధోఽవర్జనీయః-పూయశోణితాదిమజ్జనంవా స్వేచ్ఛాకారితమప్యపురుషార్థఏవ-అతో-యద్యపజగదేకకారణం సర్వజ్ఞతాదికల్యాణగుణాకరంచబ్రహ్మ-తథాపి ,,యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్-య ఆత్మనితిష్ఠన్-యో రేతసితిష్ఠ,, న్నిత్యాదివచనాత్తత్రతత్రావస్థితిస్యాపురుషార్థాస్స్యాత్స్యైవ-మైవం-నిరస్తనిఖిలదోషత్వస్యసమస్తకల్యాణగుణాకరత్వస్యచాత్రైవోక్త్యాఽపురుషార్థప్రతిషేధా జ్జీవస్యతు-తత్స్వరూపంకర్మణాతిరోహితమిత్యపురుషార్థసమ్బన్ధోఽవర్జనీయః-జీవస్యకర్మవశ్యత్వాత్తత్తత్కర్మానుగుణ్యేనతత్తద్వస్తుసమ్బన్ధఏవాపురుషార్థః - పరస్యతుబ్రహ్మణస్స్వాధీనస్యసఏవసమ్బన్ధస్తద్విచిత్రనియమనరూపలీలారసాయైవస్యాత్-నను స్వేచ్ఛయానియమనంకుర్వతోఽపి తత్తద్వస్తుస్వభావాయత్తోఽపురుషార్థసమ్బన్ధోఽవర్జనీయః- మైవం-నహ్యచిద్వస్తుస్వరూపస్వభావతోఽపురుషార్థస్వరూపం-కర్మవశ్యానాంతు-కర్మస్వభావానుగుణ్యేనపరమపురుషసఙ్కల్పాదేకమేవవస్తుకాలభేదేనపురుషభేదేనచదుఃఖాయసుఖాయచభవతి - వస్తుస్వరూపప్రయుక్తేతుతాదృశ్యేసర్వంసర్వదాసర్వస్యసుఖాయదుఃఖాయైవవాస్యాన్నచైవందృశ్యతే॥ తథాచోక్తమ్ ,, నరకస్వర్గసంజ్ఞేవై పాపపుణ్యేద్విజోత్తమ।వస్త్వేకమేవదుఃఖాయసుఖాయేర్ష్యాగమాయచ॥ కోపాయచయతస్తస్మాద్వస్తువస్త్వాత్మకంకుతః।తదేవప్రీతయేభూత్వాపునర్దుఃఖాయజాయతే॥తదేవకోపాయయతః ప్రసాదాయచజాయతే।తస్మాద్దుఃఖాత్మకంనాస్తి నచకించిత్సుఖాత్మకం,,మితి-తస్మాత్కర్మవశ్యత్వాకర్మవశ్యత్వహేయార్హత్వహేయప్రతిభటత్వాదిభిర్జీవపరయోర్వైలక్షణ్యమవిహతమేవ ఏతదేవవైలక్షణ్యంస్పష్టయన్ననుస్మరతి॥ య ఇతి॥పఞ్చభూతరచితే పఞ్చభిరాకాశాదిమాత్రైరారబ్ధే-శరీరే,యథాఽహం-ఛన్నః ఆవృతః -శరీరేణావృతః - తదాఛన్నోఽపి-యోభగవాన్-రహితః శరీరసమ్బన్ధాయత్తదోషైరస్పృష్టః - తత్రహేతుః - ఇన్ద్రియగుణార్థచిదాత్మకః ఇన్ద్రియాణి-జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణి గుణార్థాః-గుణపరిణామరూపాశ్శబ్దాదయః-యద్వా-గుణాస్సత్త్వాదయః - అర్థాశ్శబ్దాదయః-చిత్ జీవః- ఏతే,ఆత్మాశరీరం-యస్యసః- చిదచితోర్నియన్తృత్వేనావస్థితః-నత్వహమివకర్మసఙ్కుచితస్వభావః- ప్రకృతిపారవశ్యేననియామ్యతయాఽవస్థితఇత్యర్థః-

నావికుణ్ఠమహిమానమృషింతమేనంవన్దేపరంప్రకృతిపూరుషయోఃపుమాంసమ్॥౧౪॥ యన్మాయయోరుగుణకర్మనిబన్ధనేఽస్మిన్సాంసారికేపథిచరంస్తదభిశ్రమేణ। నష్టస్మృతిఃపునరయంప్రవృణీతలోకంయుక్త్యాకయామహదనుగ్రహమన్తరేణ॥౧౫॥ జ్ఞానంయదేతదదధాత్కతమస్సదేవస్త్రైకాలికంస్థిరచరేష్వనువర్తి

యద్వా-ఇన్ద్రియగుణార్థచిదాత్మకఇత్యహమిత్యస్యాపి శేషణం-ఇన్ద్రియాణాంగుణపరిణామరూపేషుశబ్దాదిష్వేవ-చిత్ భోగ్యతాజ్ఞానం-యస్య-విషయాసక్తచిత్తోఽహమిత్యర్థః - తేనశరీరేణ-అకుణ్ఠమహిమానంనిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానం-ఏనం-ఋషింసర్వజ్ఞం-ప్రకృతిపూరుషయోః-పరంవిలక్షణం-తంనియన్తారం - పుమాంసంపరమపురుషంవన్దేసంసృతినివృత్తికామశ్శరణంవ్రజామీత్యర్థః ❁ ॥౧౪॥ ❁ కథంమచ్ఛరణవరణేనసంసృతిర్నివర్త్యతఇత్యపేక్షాయాం,,యఏవబన్ధకస్సఏవమోచక,, ఇతిన్యాయేన-త్వత్సఙ్కల్పాయత్తావేవబన్ధమోక్షావిత్యాహ॥ యన్మాయయేతి॥ అయం జీవః - యన్మాయయాయస్యభగవతస్సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేన - ఉరూణి సత్త్వాదిగుణనిమిత్తకానికర్మాణిబన్ధసాధనాని-యస్మిన్ - తాం సాంసారికే సంసారసమ్బన్ధిని - పథిప్రవృత్తిమార్గే- చరన్-తదభిశ్రమేణతత్రసంచారశ్రమేణ - నష్టస్మృతిః వినష్టజీవపరయాథాత్మ్యజ్ఞానః - పునర్మహదనుగ్రహమన్తరేణ మహతస్తస్య భగవతోఽనుగ్రహం వినా - కయాయుక్త్యా కేనోపాయేన - పునర్లోకం స్వలోకం - ఆవిర్భూతగుణాష్టకస్వస్వరూపం - ప్రవృణీత ప్రాప్నుయాత్ - యద్వాలోకంస్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానరూపంముక్త్యుపాయం,ప్రాప్నుయాదిత్యర్థః ❁ ॥౧౫॥ ❁ భగవానేవజ్ఞానప్రదానద్వారాసంసృతేర్మోచకః - నబ్రహ్మాదిష్వన్యతమోజీవః - నహిస్వయంనిగళితోఽన్యాన్నిగళాన్మోచయేదితివదన్నాహ॥జ్ఞానమితి॥ యదేతత్త్రైకాలికంత్రివిధకాలేష్వసంకుచితం - జీవపరయాథాత్మ్యజ్ఞానం - మహదనుగ్రహమన్తరేణ, కతమోజీవః,వ్యధాత్ దధ్యాదిత్యర్థః,కింతు- సఏవదేవః ఈశ్వరఏవ - నత్వన్యఃత్వత్తః ప్రకృష్టోజీవోఽపిదధాతు-నేత్యాహ-వయంబ్రహ్మాదయోవయం-జీవానాంఆత్మనాం-యానికర్మాణి-సంసృతికరాణి-తేషాం- పదవీంపరంపరాం - అనువర్తమానాః-సర్వేవయంకర్మరూపావిద్యాతిరోహితజ్ఞానాఇత్యర్థః-అతస్తద్వ్యతిరేకేణకోఽపినసమర్థఇత్యర్థః - అన్యస్యాసంభవముక్త్వాతస్యసంభవమాహ-స్థిరచరేషుస్థావరజఙ్గమేషుశరీరేషు - అనువర్తితః అన్తరాత్మతయా,అంశఃస్వాంశభూతోజీవో,యేనసః - జీవాన్తరాత్మతయావస-న్నిత్యాసంకుచితజ్ఞానస్వరూపజ్ఞానగుణకస్తం-భజేమ-ఏవంజీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య సర్వజ్ఞస్య భగవతోజ్ఞానప్రదానద్వారామోచకత్వాత్తస్యైవభజనీయత్వం నత్వన్యేషామిత్యా

క్తమ్ ✽ ॥౧౭॥ ✽ అథ విజ్ఞాపయన్నాహ॥ దేహీతి॥ హే భగవన్ అన్యదేహావివరే మాతురుదరకుహరే - యః - అసృగ్విణ్మూత్రరూపః కూపః - తస్మిన్ - పతితః - తత్ర - జఠరాగ్నినా భృశం తప్తో దేహో యస్య సః - అత ఏవ - కృపణా ధీర్యస్య సః, ఇతో వివరాద్వివసితుం నిర్గన్తుమిచ్ఛన్ - స్వమాసాన్ - గణయన్ - అసౌ - దేహీ జీవః - కదా ను బహిర్నిర్వాస్యతే నిర్గమిష్యతి ✽ ॥౧౮॥ ✽ ఏవం స్వదైన్యమావేద్య జ్ఞానప్రదానరూపం భగవత్కృతం మహోపకారం స్మరన్ తస్య ప్రత్యుపకార్యతామాహ॥ యేనేతి॥ హే ఈశ - భవాదృశేన త్వత్సమేన - నిరుపమేనేత్యర్థః - పురుదయేన నిరతిశయదయావతా, యేన త్వయా - దశమాస్యః గశమాసపరిమితో, జీవః, ఈదృశం, గతిం వివేకం - సమ్యగ్గ్రాహితః, స దీననాథో భగవాన్ - స్వేనైవ కృతేన స్వకల్పితేనైవోపకారేణ - తుష్యతు స్వయమేవ తుష్యతు, అఞ్జలిం వినా కో నామ పుమాన్, తత్ప్రతికుర్యాత్ తత్కృతోపకార ప్రత్యుపకారం కుర్యాదిత్యర్థః ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽ ఏవం భగవత్త ఏవ వివేకాదిసంపత్తిస్తస్య మహోపకర్తృత్వం చోక్తం, ఇమామేవ భగవతో వివేకాదిసంపత్తిం వివేకిజననిదర్శనేన స్వస్మిన్నపి ప్రార్థయతే॥ పశ్యతీతి॥ శారీరకే, శారీరః పరమపురుషః, తత్సంబన్ధినిపరను పురుషాధిష్ఠితే బ్రహ్మపుర ఇతి యావత్, తస్మిన్ స్వదేహే స్వస్య జీవస్య దేహే - జీవకర్మాయత్త ఇత్యర్థః, అపరః శారీరాద్భిన్నః, సప్తవధ్రిః సప్తత్వగ్వేష్టితదేహధారీ, అయం దమశరీరీ శమదమాదియుక్తో జీవః - యోగీతి యావత్, యత్సృష్టయా యస్మిన్ కృతయా - యేనేశ్వరేణ దత్తయా వా - ధిషణయా ఉపాసనాత్మికయా బుద్ధ్యా - యత ఈశ్వరాద్ధేతోః సృష్టయా కల్పితయేతి వా - అనేన నిరన్తరాయముపాసనా నివృత్తిరపి పరమపురుషప్రసాదాదేవేత్యుక్తం - యం - పశ్యతి సాక్షాత్కరోతి, తం - చైత్యం యోగపరిశుద్ధచిత్తగ్రాహ్యం - పురాణం పురుషం - స ఇవ దమశరీరీవ - అహమపి - బహిః - హృది చ, ప్రతీతం ప్రతి

తాంశః॥ తం జీవకర్మపదవీమనువర్తమానాస్తాపత్రయోపశమనాయ వయం భజేమ॥౧౭॥ దేహ్యన్యదేహవివరే జఠరాగ్నినాఽసృగ్విణ్మూత్రకూపపతితో భృశతప్తదేహః । ఇచ్ఛన్నితో వివసితుం గణయన్స్వమాసాన్నిర్వాస్యతే కృపణధీర్భగవన్ కదా ను॥౧౮॥ యేనేదృశీం గతిమసౌ దశమాస్య ఈశ సంగ్రాహితః పురుదయేన భవాదృశేన। స్వేనైవ తుష్యతు కృతేన స దీననాథః కో నామ తత్ప్రతి వినాఞ్జలిమస్య కుర్యాత్॥౧౯॥ పశ్యత్యయం ధిషణయా నను సప్తవధ్రిః శారీరకే దమశరీర్యపరః స్వదేహే । యత్సృష్టయాసం తమహం పురుషం పురాణం పశ్యే బహిర్హృది చ చైత్యమివ ప్రతీతమ్॥౨౦॥ సోఽహం వసన్నపి విభో బహుదుఃఖవాసం గర్భాన్న నిర్జిగమిషే బహిరన్ధకూపే। యత్రోపయాతముపసర్పతి దేవమాయా మిథ్యామతిర్యదను సంసృతిచక్రమేతత్॥౨౧॥ తస్మాదహం విగతవిక్లబ ఉద్ధరిష్య ఆత్మానమాశు తమసః సుహృదాత్మనైవ । భూయో యథా వ్యసనమేతదనేకరన్ధ్రం మా మే భవిష్యదుపసాదితవిష్ణుపాదః ॥ ౨౨ ॥ శ్రీకపిల ఉవాచ॥ ఏవం కృతమతిర్గర్భే దశమాస్యః స్తువన్ ఋషిః । సద్యః క్షిపత్యవాచీనం ప్రసూత్యై సూతిమారుతః ॥ ౨౩ ॥

తి విషయం - యత్సృష్టయా ధిషణయా పశ్యామి సాక్షాత్కరోమీత్యర్థః ✽ ॥౨౦॥ ✽ కిం విశేషేణ మమ ఉపాసనాతో మత్సాక్షాత్కారం ప్రార్థయసే - యథాపూర్వం గర్భాన్నిర్గత్య ప్రవృత్తిధర్మం నేచ్ఛసీత్యత్ర, గర్భాన్నిర్గతస్య స్వస్యానర్థం స్వాభిప్రేతం చ నివేదయన్నుపసంహరతి॥ సోఽహమితి ద్వాభ్యామ్ ॥ హే విభో - బహూనాం దుఃఖానాం వాసో వసతిర్యస్మిన్, బహుదుఃఖాస్పదం గర్భం - ప్రతివసన్నపి, సోఽహం గర్భాద్బహిః, నిర్జిగమిషే నిర్గన్తుం నేచ్ఛామి - కుతః, యత్ర గర్భాద్బహిః, రన్ధకూపే అన్ధకూపవత్స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞాన తిరోధాయకే గాఢాన్ధకారే - ఉపయాతం ఉపగతం, మాం, దేవస్య భగవతః స్వసంబన్ధినీ - మాయా, "దైవీ హ్యేషా గుణమయీ", ఇత్యుక్తవిధా - దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానకారిణీ, మాయా - ఉపసర్పతి, యదను, యస్యాః మాయాయాః - అను పశ్చాత్ - మిథ్యామతిః దేహాత్మాభిమానాదిరూపమిథ్యాభిమానః - తత్ప్రయుక్తసుఖదుఃఖానుభవః - పునర్గర్భవాసాది - రిత్యేతత్ - ఏవంభూతం సంసృతిచక్రం, చక్రవత్పరివర్తమానం సంసరణముపయాతి ✽ ॥౨౧ ॥ ✽ తస్మాత్ - విగతవిక్లబః విగతాధార్ష్ట్యః - అహం - మా ఆత్మానం, సుహృదాత్మనైవ సర్వహితసుహృదాత్మనా త్వయైవ హేతుభూతేన, తమసః సంసృతేః - ఆశు - ఉద్ధరిష్యే - అనేకరన్ధ్రం నానాగర్భవాసరూపం - ఏతత్ - వ్యసనం దుఃఖం - పునః - యథా, మే, మా భవిష్యత్, కిమత్ర సాధనం తత్రాహ॥ ఉపసాదితౌ శరణం ప్రాప్తౌ విష్ణోః పాదౌ యేన, సోఽహమ్ ✽ ॥౨౨॥ ✽ ఏవం సప్తమాసాదారభ్య ఆదశమాసాన్తం గర్భస్థజీవనిర్వేదమభిధాయానన్తరావస్థామాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవముక్తరీత్యా, గర్భే, కృతనిశ్చయం, స పదితదా, దశమాస్యం దశమాసపరిమితం, ఋషిం జీవం, సద్యస్తత్క్షణమేవ, అవాచీనమవాఙ్ముఖం, తం, ప్రసూతిహేతుర్మారుతః, ప్రసూత్యై, క్షిపతి ప్రేరయతి, బహిర్నిస్సారయితుం చాలయతీత్య

ర్థః ❁ ॥౨౩॥ ❁ తేనసూతివాయునా, అపస్పృష్టః స్పృష్టః చాలితః, శిరః, అవాక్ అధః, కృత్వా, ఆతురః దుఃఖితః, ఉచ్ఛ్వాససరహితః, హతస్మృతిః వినష్టగర్భస్థదశాస్మృతిః, అతికృచ్ఛ్రేణ అతిసంకటేన, నిష్క్రామతి ❁ ॥ ౨౪॥ ❁ అసృజాలోహితేన, దిగ్ధో లిప్తః, భువిపతితః, విష్ఠాభూః క్రిమిరివ, చేష్టతే, జ్ఞానేగర్భవాసకాలికేజ్ఞానే, గ... ప్రాప్తః, రోరూయతే భృశం రోదితి ❁ ॥౨౫॥ ❁ పరస్య శిశోః, ఛన్దమభిప్రాయం, న విదుషా, జనేన, సః శిశుః, పుష్యమాణః- అనభిప్రేతం స్తన్యార్థం రోదనే, ఉదరవ్యథాం పరికల్ప్య పాయ్యమానం నిమ్బరసాదికం, ఉదరవ్యథయా గోదనేఽపీయమానం స్తన్యాదికం, ఆపన్నః ప్రాప్తః ❁ ॥౨౬॥ ❁ జన్తవః మశకమక్షికాదయః, స్వేదజాశ్చ, తైః, దూషితే, అశుచిపర్యఙ్కే, శాయితః శయనం కారితః, అఙ్గానాం కణ్డూయనే, ఆసనాదౌ చ, నేశః అసమర్థః- రోరూయత ఇత్యనుషఙ్గః ❁ ॥౨౭॥ ❁ ఆమా కోమలా- త్వక్ యస్య, తం, దంశాః దంశనస్వభావాః మత్కుణాదయః - విగతం గర్భజ్ఞానం యస్య తం, తుదన్తి వ్యథయన్తి- యథా, క్రిమయః, క్రిమిమ్ ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ శైశవం పంచవర్షపరిమితం వయః శిశుత్వం, తద్దుఃఖం, తతః పౌగణ్డం యౌవనాత్ప్రాగవస్థా, తద్దుఃఖంచ, భుక్త్వా, కరోతీత్యుత్తరత్రాన్వయః ॥ పౌగణ్డం దుఃఖమాహ ॥ అలబ్ధమభీప్సితం యేన, ఇద్ధం, అజ్ఞానాత్ ఇద్ధః, మన్యుః క్రోధో, యస్య సః, శుచా, అర్పితః వ్యాప్తః, శోకం ప్రాప్తః ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ యౌవనదుఃఖమాహ ॥ సహేతి ॥ దేహేనసహైవ, వర్ధమానేనాభిమానేన, మన్యునాచ, ఆత్మనోఽన్తాయ నాశాయ, కామిషు- విగ్రహం విరోధం, క

దృష్టిమ్। సద్యః క్షిపత్యవాచీనం ప్రసూత్యై సూతిమారుతః ॥౨౩॥ తేనాఽపస్పృష్టసహసా కృత్వాఽవాక్ఛిర ఆతురః। వినిష్క్రామతి కృచ్ఛ్రేణ నిరుచ్ఛ్వాసో హతస్మృతిః ॥౨౪॥ పతితో భువ్యసృఙ్మిగ్ధో విష్ఠాభూరివ చేష్టతే। రోరూయతి గతే జ్ఞానే విపరీతాం మతిం గతః ॥౨౫॥ పరచ్ఛన్దం న విదుషా పుష్యమాణో జనేన సః। అనభిప్రేతమాపన్నః ప్రత్యాఖ్యాతుమనీశ్వరః ॥ ౨౬॥ శాయితోఽశుచిపర్యఙ్కే జన్తుస్స్వేదజదూషితే। నేశః కణ్డూయనేఽఙ్గానామాసనోత్థానచేష్టనే ॥ ౨౭ ॥ తుదన్త్యామత్వచం దంశా మత్కుణా మశకాదయః। రుదన్తం విగతజ్ఞానం క్రిమయః క్రిమికం యథా ॥ ౨౮ ॥ ఇత్యేవం శైశవం భుక్త్వా దుఃఖం పౌగణ్డమేవ చ। అలబ్ధాభీప్సితోఽజ్ఞానాదిద్ధమన్యుశ్శుచార్పితః ॥౨౯॥ సహ దేహేన మానేన వర్ధమానేన మన్యునా। కరోతి విగ్రహం కామీ కామిష్వన్తాయ చాత్మనః ॥ ౩౦ ॥ భూతైః పఞ్చభిరారబ్ధే దేహే దేహ్యబుధోఽసకృత్। అహం మమేత్యసద్గ్రాహః కరోతి కుమతిర్మతిమ్ ॥౩౧ ॥ తదర్థం కురుతే కర్మ యద్బద్ధో యాతి సంసృతిమ్। యోఽనుయాతి దదత్క్లేశమవిద్యాకర్మబన్ధనః ॥ ౩౨ ॥ యద్యసద్భిః పథి పునః శిశ్నోదరకృతోద్యమైః। ఆస్థితో రమతే జన్తుస్తమో విశతి పూర్వవత్ ॥౩౩॥ సత్యం శౌచం దయా మౌనం బుద్ధిర్హ్రీః శ్రీర్యశః క్షమా। శమో దమో భగశ్చేతి యత్సఙ్గాద్యాతి సంక్షయమ్ ॥ ౩౪ ॥ తేష్వశాన్తేషు మూఢేషు ఖణ్డితాత్మస్వసాధుషు। సఙ్గం న కుర్యాచ్ఛోచ్యేషు యోషిత్క్రీడామృగేషు చ ॥౩౫॥ న తథాఽస్య న... ఙ్గశ్చాన్యప్రసఙ్గతః। యోషిత్సఙ్గాద్యథా పుంసో యథా తత్సఙ్గిసఙ్గతః ॥౩౬॥ ప్రజాపతిస్స్వాం దుహితరం దృష్ట్వా తద్రూపధర్షితః। రోహిద్భూతాం సోఽన్వధావదృ

రోతి, స్వయం కామీ స్వకామవిరోధిషు విగ్రహం కరోతీత్యర్థః ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ యావదావస్థామేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ భూతైరితి ॥ పఞ్చభిర్భూతైః- ఆరబ్ధే, దేహే, అసద్గ్రాహః, అహం మమేతి- కుమతిం కరోతి ❁ ॥౩౧ ॥ ❁ తదర్థం దేహార్థం, కర్మ, కరోతి, యేన కర్మణా, బద్ధః, సంసృతిం పునర్యాతి, తదేవాహ । యో దేహీ, అవిద్యాకర్మబన్ధనః, అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా తృతీయా శక్తిరిష్యత, ఇత్యుక్తకర్మాఖ్యావిద్యావశ్యః, దదత్, క్లేశం, క్లేశావహం, దేహం, అనుయాతి పునః పునరనువర్తతే ❁ ॥౩౨॥ ❁ అసద్భిర్దారాదిభిః, ఆస్థితః, తేషాం పథి అసన్మార్గే, స్థితః, శిశ్నోదరార్థం కృతప్రయత్నః, యది రమతే వైషయికేషు సుఖేషు, తర్హి, పూర్వవత్, తమః, యాతనాదేహ ఆవృత్త్యా, త్యాదిపూర్వోక్తప్రకారేణ, నరకం ప్రవిశతి ॥౩౩॥ ❁ అసత్సఙ్గం నిన్దతి ॥ సత్యమితి త్రిభిః ॥ యత్సఙ్గాత్ యేషామసతాం సఙ్గాత్- సత్యాదయః, క్షయం నాశం, యాన్తి ❁ ॥౩౪॥ ❁ అశాన్తేషు విషయవైతృష్ణ్యరహితేషు- ఖణ్డితాత్మసు దేహాత్మబుద్ధిషు, మూఢేషు, యోషితాం క్రీడామృగవదధీనేషు- శోచ్యేషు- వివేకిభిరితి శేషః, తేష్వసాధుషు- సఙ్గం, నకుర్యాత్ ❁ ॥౩౫॥ ❁ యోషితాం సఙ్గాత్, యోషిత్సఙ్గిసఙ్గతో, యథా, పుంసో, మోహో- బన్ధశ్చ, భవేత్, తథాఽన్యప్రసఙ్గతో, మోహాదిర్న భవేత్ ❁ ॥౩౬॥ ❁ యోషిత్సఙ్గస్యానర్థహేతుతాం ప్రపఞ్చయతి, ప్రజాపతిరితి సప్తభిః ॥ ప్రజాపతిర్బ్రహ్మా, స్వాం దుహితరం సరస్వతీం, దృష్ట్వా, తస్యా దుహితుః, రూపేణ శరీరసౌన్దర్యేణ ధర్షితః మోహితః - రోహిద్భూతాం మృగీభూతాం, సః, ఋశ్యరూపీ- స్వయమపి మృగరూపీ సన్- గతలజ్జో

ఽన్వధావత్ అన్వవర్తత-తయాసహ రేమ ఇత్యర్థః ✽॥ ౩౭ ॥ ✽ తేన బ్రహ్మణా-సృష్టా మరీచ్యాదయః, తైస్సృష్టాః కాశ్యపాదయః, తైరపి సృష్టా దేవమనుష్యాదయః, తేషు మధ్యే, కః పుమాన్, నారాయణమృషిం వినా, యోషిన్మయ్యా, మాయయా భగవన్మాయయా-అఖణ్డితధీః, నాకృష్టమనాః, సర్వోఽపి ఖణ్డితధీరేవ, భగవన్మాయాయా మోహకత్వాత్తత్సమానధర్మత్వాద్యోషిన్మాయాత్వేన రూపితా ✽॥ ౩౮ ॥ ✽ స్త్రీరూపాయాం-మే మమ, మాయాయాః, బలం మోహకత్వరూపం సామర్థ్యం, పశ్య, యా స్త్రీ కేవలం భ్రూవిజృమ్భేణైవ, దిశాం జయినః దిగ్విజయినశ్శూరానపి-స్వాధీనం కరోతి ✽॥ ౩౯ ॥ ✽ అతః, యోగస్య, పరం పారం అన్తం భక్తియోగఫలం మత్పదమిత్యర్థః, ఆరోఢుమిచ్ఛుః-మత్సేవయా, ప్రతిలబ్ధః ఆత్మలాభః ప్రకృతివిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం, యస్య సః-ప్రమదాసు, కదాచిదపి, సఙ్గం, న కుర్యాత్, యాః ప్రమదాః-అస్య ముముక్షోః నిరయద్వారం నరకద్వారం-వదన్తి అతః-తాసు సఙ్గం న కుర్యాదిత్యర్థః ✽॥ ౪౦ ॥ ✽ యేతి॥ శనైః శుశ్రూషాదివ్యాజేన దేవేన భగవతా, నిర్మితా-యా యోషిద్రూపా మాయా- ఉపయాతి, తాం యోషితం, ఆత్మనో, మృత్యుం అనర్థకరీం, మీక్షేత, తృణైరావృతం కూపమివ ✽॥ ౪౧ ॥ ✽ ఏవం ముముక్షుణా పురుషేణ స్త్రీసఙ్గో న కార్య ఇత్యుక్తం, అథ ముముక్షోః స్త్రియా అపి పురుషసఙ్గో న కార్య ఇత్యాహ॥ యామితి ద్వాభ్యామ్॥ అయమాత్మా, స్త్రీసఙ్గాదన్తకాలే స్త్రియమేవ ధ్యాయన్, యం యం వాపి స్మరన్ భావం త్యజత్యన్తే కళేబరమ్, ఇత్యుక్తరీత్యా, స్త్రీత్వం ప్రాప్తః, అహం స్త్రీతి మన్యమానః, ఋషభవదాచరన్తీం భర్తృరూపామిత్యర్థః-మే యాం మాయాం, మోహాత్, విత్తాదిప్రదం, పతిం-మన్యతే, పత్యురపి మోహకత్వాద్దేవమాయాత్వరూపణం తం విత్తాద్యాశ్రయం పతిం-ఆత్మనో-దైవోపసాదితం-మృత్యుం, జానీయాత్, యథా-మృగయోర్వ్యాధస్య, గాయనం మృగస్య మృత్యుకరం, తథేత్యర్థః ✽॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ✽ ఏవం గర్భజన్మాదియాతనాన్తాః క్లేశా ఉక్తాః,

శ్యరూపీగతత్రపః॥ ౩౭॥ తత్సృష్టసృష్టసృష్టేషు కోన్వఖణ్డితధీః పుమాన్। ఋషిం నారాయణమృతే యోషిన్మయ్యేహ మాయయా॥ ౩౮ ॥ బలం మే పశ్య మాయాయాః స్త్రీమయ్యా జయినో దిశామ్। యా కరోతి పదాక్రాన్తాన్ భ్రూవిజృమ్భేణ కేవలమ్॥ ౩౯॥ సఙ్గం న కుర్యాత్ప్రమదాసు జాతు యోగస్య పారం పరమారురుక్షుః। మత్సేవయా ప్రతిలబ్ధాత్మలాభో వదన్తి యా నిరయద్వారమస్య ॥ ౪౦॥ యోపయాతి శనైర్మాయా యోషిద్దేవవినిర్మితా। తామీక్షేతాత్మనో మృత్యుం తృణైః కూపమివావృతమ్॥ ౪౧॥ యాం మన్యతే పతిం మోహాన్మన్మాయామృషభాయతీమ్। స్త్రీత్వం స్త్రీసఙ్గతః ప్రాప్తో విత్తాపత్యగృహప్రదమ్ ॥ ౪౨ ॥ తమాత్మనో విజానీయాద్విత్తాపత్యగృహాత్మకమ్। దైవోపసాదితం మృత్యుం మృగయోర్గాయనం యథా ॥ ౪౩ ॥ దేహేన జీవభూతేన లోకాల్లోకమనువ్రజన్। భుఞ్జాన ఏవ కర్మాణి కరోత్యవిరతం పుమాన్ ॥ ౪౪ ॥ జీవో హ్యస్యానుగో దేహో భూ

జరామరణాదిక్లేశాస్తు పూర్వస్మిన్నేవాధ్యాయే ప్రపఞ్చితాః, తత్ర నిత్యస్యాత్మనః కథం జన్మమరణే సమ్భవతః, సమ్భవే వా-తయోః స్వరూపం కిం, భోగేన సర్వకర్మక్షయే సతి కథం శరీరాచ్ఛరీరాన్తరగమనం-తత్సమ్భవేఽపి-కిం ప్రాక్తనైర్భూతసూక్ష్మైస్సంపరిష్వక్తో గచ్ఛతి-ఉత-తాని విహాయ గచ్ఛతీత్యాశఙ్కా-నిరాకుర్వన్ వైరాగ్యసిద్ధ్యర్థం దేహస్యానాత్మత్వప్రతిపాదనాయ తదేకదేశస్యేన్ద్రియస్యాప్యనాత్మత్వమాహ॥ దేహేనేతి చతుర్భిః॥ పుమాన్ జీవః, జీవభూతేన జీవాభిన్నత్వేనాభిమతేన-దేహేన భూతేన్ద్రియమనఆత్మకేన- సూక్ష్మేణ దేహేన, లోకాత్ సూక్ష్మపరిణామరూపాత్ స్థూలాచ్ఛరీరాత్, లోకాన్తరం తత్పరిణామరూపం దేహాన్తరమనువ్రజన్- కర్మాణి ప్రాక్తనస్థూలశరీరనిష్పాదితకర్మఫలాని, భుఞ్జానః, పునరుత్తరశరీరారమ్భకాణి కర్మాణి, అవిరతమవిచ్ఛేదేన, కరోతి ✽ ॥ ౪౪ ॥ ✽ కుత ఏతద్దేహేన లోకాల్లోకాన్తరగమనం జ్ఞాయత ఇత్యత్రాహ॥ సూక్ష్మో, యో-భూతేన్ద్రియమనోమయో దేహః-అస్య దేహస్య, అనుగో జీవః అనుసృత్య గన్తా, దేహేన సహ గన్తేత్యర్థః, యద్వా, జీవః జీవత్వేనాభిమతః, భూతేన్ద్రియాత్మకో దేహః సూక్ష్మదేహః, అస్యాత్మనోఽనుగో, హీతి శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి, శ్రుతిస్తావత్ "పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తి" ఇత్యాదికా-స్మృతిరపి "మనష్షష్ఠానీన్ద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి। శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః॥ గృహీత్వైతాని సంయాతి" ఇత్యాదికా, అత్రావిరతం కర్మాణి కరోతీత్యనేన, కర్మణామసమాప్తిరుక్తా, అభ్యుపగతప్రారబ్ధానాం భోగేన వినాశేఽప్యనభ్యుపగతప్రారబ్ధానామవినష్టత్వాత్॥ నన్వేవమపి కథం నిత్యస్యాత్మనో జన్మమరణే సంభవత ఇత్యత్రాహ॥ తన్నిరోధ ఇతి తస్మిన్ సూక్ష్మే శరీరే, స్థూలస్య- నిరోధః సంహారః స్థూలావస్థాం పరిత్యజ్య సూక్ష్మావస్థాప్రాప్తిరేవాస్య జీవస్య మరణం-ఆవిర్భావః పునః సూక్ష్మావస్థాపరిహాణేన స్థూలావస్థాప్రాప్తిరేవాస్య సంభవః, దేహద్వారకే ఉత్పత్తిమరణే, న స్వత ఇత్య

ర్థః ॥ ౪౫ ॥ ఏతదేవోపపాదయన్ జన్మమరణస్వరూపమాహ ॥ ద్రవ్యేతి ॥ ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య పృథివ్యాదిభూతోపలబ్ధిస్థానస్య దేహస్య, యథా ద్రవ్యేక్షాయోగ్యతా, పార్థివాప్యతైజసాదిద్రవ్యాణాం నిరీక్షణాయోగ్యతా, సూక్ష్మావస్థేత్యర్థః, యదా పుంసో భవతి - తదేవాస్య పఞ్చత్వం మరణం, పృథివ్యాదిద్రవ్యత్వేన జ్ఞాయమానదేహస్యాత్మాభిమానవిషయత్వాత్తస్య ద్రవ్యాణాం నిరీక్షణాయోగ్యతైవ పుంసో మరణమిత్యర్థః, అహంమానాద్ద్రవ్యదర్శనం అహమిత్యభిమానేన ద్రవ్యదర్శనమేవ దేహస్యోత్పత్తిః - సైవ పుంస ఉత్పత్తిరిత్యర్థః ॥ అత్రేదమవధేయమ్,, తదేతదక్షయం నిత్యం జగన్ముని వరజఙ్గమమ్ । ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి,, త్యాద్యుక్తరీత్యా - ప్రకృతిపురుషయోరుభయోరపి నిత్యత్వాన్నోత్పత్తివినాశౌ యద్యపి సంభవత - స్తథాప్యాత్మనోఽపరిణామిత్వాన్న సాక్షాదుత్పత్త్యాదిసంభవః, కిన్తు, ప్రకృతిద్వారా సంభవత్యేవోత్పత్త్యాదిః, ప్రకృతేస్తు, సాక్షాదుత్పత్త్యాదయస్సంభవన్త్యేవ - నచైవం తస్యానిత్యతాశఙ్కా, ద్రవ్యస్యనిత్యత్వాత్ - ఉత్పత్తివినాశాదయో హి సతో ద్రవ్యస్యావస్థావిశేషాః - తన్తుప్రభృతీని హి ద్రవ్యాణి సన్త్యేవరచనావిశేషయుక్తాని పటాదీన్యుచ్యన్తే, అసత్కార్యవాదినాఽపి తదేవోపలభ్యతే - నహి తత్ర తతన్తుసన్తానవిశేషాతిరేకేణాన్యత్పదార్థాన్తరం ప్రతీయతే - కారకవ్యాపారనామాన్తరభజనవ్యవహారవిశేషాణామేతావతైవోపపత్తేర్న ద్రవ్యాన్తరకల్పనాయుక్తా, అత ఉత్పత్తివినాశాదయస్సతో ద్రవ్యస్యావస్థావిశేషాః, ఉత్పత్త్యాఖ్యామవస్థాముపజాతస్య ద్రవ్యస్య తద్విరోధ్యవస్థాన్తరప్రాప్తిర్వినాశ ఇత్యుచ్యతే, మృద్ద్రవ్యస్య పిణ్డత్వఘటత్వకపాలత్వచూర్ణత్వాదివత్పరిణామిద్రవ్యస్య పరిణామపరంపరాఽవర్జనీయా, తత్ర చూర్ణత్వావస్థద్రవ్యస్యోత్తరావస్థాప్రాప్తిర్వినాశః, సైవ తదవస్థస్యోత్పత్తిరితి ॥ ౪౬ ॥ ఏవముత్పత్తివినాశస్వరూపముపపాదితం, అథవైరాగ్యోదయాయ సాక్షాదుత్పత్తివినాశయోర్నిద్రవ్యస్య దేహస్యానాత్మత్వం వక్తుం తదేకదేశస్యేన్ద్రియస్యానాత్మత్వముపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ చక్షురిన్ద్రియాధిష్ఠానం గోలకమక్షీత్యుచ్యతే,, ఆదిత్యశ్చక్షుర్భూత్వాఽక్షిణీ ప్రావిశ,, దితిశ్రుతేః ఇహాపి ,, నిరభిద్యేతామక్షిణీ చక్షురేతయో-

---

తేన్ద్రియమనోమయః । తన్నిరోధస్తు మరణమావిర్భావస్తు సంభవః ॥ ౪౫ ॥ ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య ద్రవ్యేక్షాయోగ్యతా యదా । తత్పఞ్చత్వమహంమానాదుత్పత్తిర్ద్రవ్యదర్శనమ్ ॥ ౪౬ ॥ యథాఽక్ష్ణోర్ద్రవ్యావయవద

రిత్యుక్తత్వాత్ - అక్ష్ణోః ఇన్ద్రియగోళకయోః - దర్శనాయోగ్యతా యథా - తథైవ చక్షురిన్ద్రియస్యాపి దర్శనాయోగ్యతాసిద్ధా - కాచతిమిరాద్యుపహతదృష్టేశ్చక్షుర్గోచరసద్భావేదర్శనాభావాదిన్ద్రియగోలకస్య నద్రష్టృత్వం - ఏవం శోభనదృష్టేరపి పురుషస్యాత్మన్యనభిమతే సత్యున్మీలితమపి చక్షుర్న పశ్యతీతి చక్షుషో ద్రష్టృత్వాయోగ్యతా భవతి - తస్మాచ్చేతనస్యైవ ద్రష్టృత్వం - ద్రష్టృతాఽయోగ్యతానయోరితి పారాన్తరం - తత్ర - ద్రష్టుశ్చేతనస్యైవ ద్రష్టృతా ద్రష్టృత్వం - అనయోః చక్షుర్ద్రష్ట్రోః - యోగ్యతా సంబన్ధయోగ్యతా - కరణత్వ కరిణత్వ రూప సంబన్ధయోగ్యతేత్యర్థః, ఏవం చ యథా చక్షుషోనాత్మత్వం, తథా దేహస్యాప్యనాత్మత్వం సిద్ధం - అత్ర,, తన్నిరోధస్తు మరణమావిర్భావస్తు సంభవ,, ఇత్యస్యానన్తరం ,, ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య ద్రవ్యేక్షాయోగ్యతా యథా - తథైవ చక్షుషో ద్రష్టుర్ద్రష్టృత్వాయోగ్యతాఽనయో,, రితి క్వచిదధికః పఠ్యతే - తం చైవం కేచిద్వ్యాచక్షతే - ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య నేత్రగోళకాదేర్ద్రవ్యేక్షాయాం రూపాదిదర్శనే - కాచకామిలాదిదోషేణ యథాఽయోగ్యతా భవతి - తథైవ - చక్షుష ఇన్ద్రియస్యాయోగ్యతా - అనయోః స్థానచక్షుషోర్యథాఽయోగ్యతా - తథైవ ద్రష్టుర్జీవస్య ద్రష్టృత్వాయోగ్యతేతి - నిరోధావిర్భావయోరేవ జన్మమరణత్వే దృష్టాన్త ఇతి, తత్ర - స్థానచక్షుషోరివ ద్రష్టుర్జీవస్యాప్యద్రష్టృత్వే - కస్య తర్హి ద్రష్టృత్వమితి ప్రష్టవ్యం - వ్యాహతం చైతద్ద్రష్టురద్రష్టృత్వమితి - దృష్టాన్తోఽప్యసంగతః - నహ్యానేన కించిద్దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికగతం సాధర్మ్యముచ్యతే - తస్మాదేవం వ్యాఖ్యేయః - యదితన్నిరోధ ఏవ మరణం - తర్హి సూక్ష్మావస్థయాఽవస్థితస్య దేహస్యోపలమ్భస్స్యాత్తత్రాహ ॥ ద్రవ్యేతి ॥ ద్రష్టుశ్శోభనద్రష్టుర్జీవస్య, చక్షుషశ్చేత్యనయోర్ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య, పృథివ్యాదిభూతోపలబ్ధిస్థానస్య - స్థూలదేహస్య - ద్రవ్యేక్షాయోగ్యతా పార్థివాప్యతైజసాదిద్రవ్యదర్శనయోగ్యతా - యథా భవతి, స్థూలత్వాత్, అతస్తస్య యథా దర్శనవిషయతా స్వభావసిద్ధా - తథా - సూక్ష్మేపి శరీరే అనయోశ్చక్షురాత్మనోర్ద్రష్టృత్వాయోగ్యతా - సూక్ష్మత్వాత్తస్య దర్శనవిషయత్వయోగ్యతా నాస్తీత్యర్థః ఇ

---

౪౭ శ్లో॥ పా॥ సప్తచత్వారింశే యథేత్యాదిశ్లోకే యథాశబ్దద్వయమేవోపలభ్యతే వ్యాఖ్యానేతు తత్ప్రయోజనం నోక్తమిత్యతో యథాసంభవం యోజనీయం బుద్ధిమద్భిః

తి ❀॥౪౭॥❀ఉపసంహరతి॥తస్మాదితి॥తస్మాత్సాక్షాజ్జన్మమరణాదిభాజో దేహస్యానాత్మత్వాత్-సంత్రాసః దేహప్రయుక్తాగామిజన్మమరణాదిదుఃఖవిషయజ్ఞానరూపభయం-న కార్యః, కార్పణ్యం-అతీతపుత్రమరణాదిస్మృతినిమిత్తం దైన్యం-సమ్భ్రమః పుత్రజన్మాదినిమిత్తసన్తోషశ్చ న కార్యః-కింతు ధీరః సుఖదుఃఖసమః, జీవగతిం బ్రహ్మాత్మకప్రకృతివిలక్షణాత్మస్వరూపం, బుధ్వా, ముక్తసఙ్గః దేహాపత్యకళత్రాదిష్వనాసక్తః-ఇహలోకే-చరేత్ ❀॥౪౮॥❀ తథా-సమ్యగ్దర్శనయా-సమ్యక్ అబాధితం దర్శనం శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం యస్యాం తయా-జ్ఞానం ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం-వైరాగ్యం కామానభిష్వఙ్గః-స చ ప్రాప్యపరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తవస్తువైతృష్ణ్యరూపః-తాభ్యాం యుక్తయా-ధియా వివేకాదిజన్యభగవదుపాసనాత్మికయా బుద్ధ్యా-మాయావిరచితేఽస్మిన్ లోకే-కళేబరం-న్యస్యత్యక్త్వా-కళేబరే ఆసక్తిమకృత్వేత్యర్థః-చరేత్ నివృత్తిధర్మమితి శేషః ❀॥౪౯॥❀ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకత్రింశోఽధ్యాయః

ఏవమతీతాధ్యాయద్వయేన వైరాగ్యసిద్ధ్యర్థం గర్భజన్మజరామరణాదిక్లేశాః- అనిష్టాదికారిణాం గతిశ్చోపపాదితాః-అథేష్టాదికారిణాం పరబ్రహ్మోపాసకానాం చ గతిమాహ॥తత్ర తావదిష్టాదికారిణాం గతిమాహ ॥అథేతి చతుర్భిః॥అథ నను-యో-గృహాశ్రమి గృహ ఏవావసన్ గృహమేధీయాన్ గృహమేధో గృహాశ్రమః-తత్ప్రయుక్తాన్ ధర్మానేవ-అనుతిష్ఠన్నితి శేషః-ధర్మానేవేత్యేవకారేణ నివృత్తిధర్మవ్యావృత్తిః- ధర్మానావసన్ కుర్వన్నిత్యర్థః-స్వకాన్ ధర్మాన్ కామ-మర్థం చ-దోగ్ధి ప్రపూరయతి-ధర్మాననుతిష్ఠన్ కామార్థౌ లభత ఇత్యర్థః, స భూయస్తాన్ ధర్మాన్, పిపర్తి పాలయతి॥❀౧॥ ❀ఏవకారసూచితమర్థమాహ॥స ఇతి॥స చాపి కేవలగృహమేధీయధర్మ-కామేన విషయాసఙ్గేన-మూఢః- అత ఏవ-భగవద్ధర్మాత్-పరాఙ్ముఖః ప్రతిని

ర్దర్శనాయోగ్యతాయథా, తథైవ చక్షుషో ద్రష్టద్రష్టృతాయోగ్యతా చ నయోః॥౪౭॥ తస్మాన్న కార్యస్సంత్రాసో న కార్పణ్యం న సమ్భ్రమః।బుధ్వా జీవగతిం ధీరో ముక్తసఙ్గశ్చరేదిహ ॥ ౪౮ ॥సమ్యగ్దర్శనయా బుద్ధ్యా యోగవైరాగ్యయుక్తయా।మాయావిరచితే లోకే చరేన్న్యస్య కళేబరమ్ ॥ ౪౯ ॥ ********************
*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ఏకత్రింశోఽధ్యాయః ********
శ్రీభగవానువాచ॥అథ యో గృహమేధీయాన్ ధర్మానేవావసన్ గృహే । కామమర్థం చ ధర్మాన్స్వాన్ దోగ్ధి భూయః పిపర్తి సః॥౧॥స చాపి భగవద్ధర్మాత్కామమూఢః పరాఙ్ముఖః । యజతే క్రతుభిర్దేవాన్పితౄంశ్చ శ్రద్ధయాన్వితః॥ తచ్ఛ్రద్ధయాక్రాన్తమతిః పితృదేవవ్రతః పుమాన్ ।గత్వా చాన్ద్రమసం లోకం సోమపాః పునరేష్యతి॥౩॥ యదా చాహీన్ద్రశయ్యాయాం శేతేఽనన్తాసనో హరిః।తదా లోకా లయం యాన్తి త ఏతే గృహమేధినామ్॥ ౪॥ యే స్వధర్మాన్న దుహ్యన్తి ధీరాః కామార్థహేతవే।నిస్సఙ్గా న్యస్తకర్మాణః ప్రశాన్తాః శుద్ధచేతసః ॥౫॥ నివృత్తిధర్మనిరతా నిర్మమా నిరహంక్రియాః।స్వధర్మాఖ్యేన సత్త్వేన పరిశుద్ధేన చేతసా ॥ ౬ ॥ సూర్యద్వారేణ తే యాన్తి పురు

వృత్తః-శ్రద్ధయా ప్రవృత్తిధర్మశ్రద్ధయా-యుక్తః- క్రతుభి-ర్దేవాన్ పితౄంశ్చ యజతే ❀॥౨॥ ❀తచ్ఛ్రద్ధయా పితృదేవయజనశ్రద్ధయా - ఆక్రాన్తా మతిర్యస్య - పితౄర్థం దేవార్థం చ వ్రతం నియమో యస్య సః-సోమపాః-పుమాన్-చాన్ద్రమసం లోకం గత్వా-ధూమరాత్ర్యపరపక్షదక్షిణాయనషణ్మాసపితృలోకాకాశచన్ద్రక్రమేణ-ఆరుహ్య-పున-శ్చన్ద్రమసః స్థానాదాకాశవాయుధూమాభ్రక్రమేణ-ఏష్యతి అవరోహతి ❀॥౩॥❀ కల్పాన్తస్థాయిచన్ద్రాదిలోకగతానాం తు యిష్ణుఫలత్వముక్తం-అథ కేవలేష్టాదికారిప్రాప్యానాం లోకానాం క్షయిష్ణుత్వమాహ॥యదేతి॥ యదా కల్పాన్తే-అనన్తాసనః శేషాసనో భగవాన్ - అహీన్ద్రస్యైష-స్య ఏవ శయ్యా - తస్యాం శేతే-తదా-యే-కేవలగృహమేధినాం ప్రాప్యా లోకాః- త ఏతే లోకా-లయం నాశం-యాన్తి ❀॥౪॥ ❀అథ పరబ్రహ్మోపాసకానాం గతిమాహ॥య ఇతి॥యే-ధీరాః ధీధృతిమన్తః, కామార్థయోర్నిమిత్తం-స్వధర్మాన్ వర్ణాశ్రమోచితధర్మా-న్న దుహ్యన్తి నానుతిష్ఠన్తి-కింతు-నిస్సఙ్గాః, అసత్సఙ్గరహితాః న్యస్తాని భగవతి సమర్పితాని కర్మాణి-స్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మాణి - యైస్తే - ప్రశాన్తాః శమదమాదిసంపన్నాః-శుద్ధచేతసస్స్వధర్మానుష్ఠానేన నిర్మలాన్తఃకరణాః ❀ ॥౫॥ ❀నివృత్తిధర్మా భగవద్గుణశ్రవణకీర్తనాదయః- తేషు-నిరతాః-సత్త్వేన, "త్యాగో హి పురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధస్సంప్రకీర్తితః। యస్తు కర్మఫలత్యాగస్స త్యాగస్సాత్త్వికస్స్మృత" ఇత్యుక్తసాత్త్వికత్యాగయుక్తేన-స్వధర్మాఖ్యేన పఞ్చమహాయజ్ఞాదినా-యద్వా, స్వధర్మాఖ్యేన సత్త్వేనేత్యుపచారాదుక్తం, స్వధర్మజన్యేనేత్యర్థః, పరిశుద్ధేన చేతసా భగవత్ప్రవణేన చేతసా ❀ ॥ ౬॥ ❀అహఙ్కారమమకారరహితాః- తే-సూర్యద్వారేణ-సూర్యద్వారేణేత్యర్చిరాదీనాముపలక్షణం-అర్చిరహస్సితపక్షోదగయనాబ్దమరుదర్కచన్ద్రవిద్యుద్వరుణేన్ద్రధాతృక్రమేణ-పురుషం పరమపురుషం, మా-ముపయా

న్తి-పునరనావర్తయిత్వసూచనాయపురుషంవిశినష్టి॥అస్యవిశ్వస్య-ప్రకృతింబన్ధమోక్షకారణం-పరమపురుషసఙ్కల్పా దేవహిబన్ధోమోక్షశ్చ - అస్యవిశ్వస్య- ఉత్పత్తిస్థితిసంహారాన్భావయతికరోతీతితథా-విశ్వతోముఖంసర్వజ్ఞం-పరేబ్రహ్మోదయోఽపరేయస్మా-త్సచాసావీశ్వరశ్చ-అనేనవిశేషణజాతేనస్వసఙ్కల్పకృత-జగదుదయవిభవలయమోక్షలీలత్వాన్నిరతిశయప్రీతివిషయాన్స్వభక్తాన్స్వపదంప్రాపయ్యపునరనావర్తయితుంసమర్థఇత్యుక్తంభవతి- ప్రతిపాదితంచైతత్పురస్తాత్-అత్రసూర్యద్వారేణేత్యనేన‚‚సూర్యద్వారేణతేవిరజాః ప్రయాన్తియత్రామృతస్సపురుషోహ్యవ్యయాత్మా‚‚ఇతిశ్రుత్యర్థఉక్తః ✻॥౭॥✻ ఏవంధూమాదిరర్చిరాదిశ్చేతిమార్గద్వయముక్తంఅథయోగియానేనచతుర్ముఖలోకగతానామపిబ్రహ్మణాసహమహాప్రళయదశాయాంముక్తిరుచ్యతే- ద్విపరార్ధేత్యాదినా‚‚ఉత్తరోదేవయానస్తుయోగియానస్తుమధ్యమః। దక్షిణఃపితృయానస్తుతత్రాన్త్యానాగవీధికే‚‚ఇతిహ్యుచ్యతే-ద్విపరార్ధావసానంద్వయోఃపరార్ధయోఃపూర్వోత్తరయోరవసానమన్తోయస్మిన్-ద్విపరార్ధావసానరూపోవా-యఃబ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్యప్రలయ- స్తావత్తదవధి-పరస్యపరమాత్మనః-పరిచిన్తకాఃయోగినః-లోకంబ్రహ్మణోలోకం-లోకే‚‚అధిశీఙ్స్థాసాంకర్మే‚‚త్యాధారస్యైవకర్మసంజ్ఞాయాం ద్వితీయా-అధ్యాసతే- అనేన-నిష్కామకర్మణామపిపుష్కలజ్ఞానోత్పత్తేః - ప్రాగేవమరణేబ్రహ్మలోకప్రాప్త్యాతత్రజ్ఞానాభ్యాసఉక్తః ✻॥౮॥✻ క్ష్మామ్భ ఇతి॥క్ష్మాదీనివియదన్తానిపఞ్చమహాభూతాని-మనశ్చేన్ద్రియాణిచా- ర్థాశ్చశబ్దాదయః-భూతాదిస్తామసాహఙ్కారః-ఏవమాదిభిః-పరివృతంయుక్తం-బ్రహ్మాణ్డం - సంజిఘృక్షుస్సంహర్తుమిచ్ఛుః-గుణత్రయంసత్త్వాదిగుణమయం-జగ-ద్యస్యా-త్మాశరీరం-స్థూలచిదచిద్విశిష్టఇత్యర్థః- గుణత్రయస్యాత్మేతివా సభగవాన్-యర్హియదా-అవ్యాకృతంవిశతి-నామరూపవిభాగానర్హనిరతిశయసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వావస్థాంప్రవిశతి-ప్రాప్నోతి-తదా - పరఃఇన్ద్రాదిభ్యఉత్కృష్టః - స్వయంభూర్బ్రహ్మ- ద్విపరార్ధాఖ్యంకాల-మనుభూయ-పురాణంపురుషంయాతీతివిభక్తివిపరిణామేనోత్తర

షంవిశ్వతోముఖమ్।పరాపరేశంప్రకృతిమస్యోత్పత్త్యన్తభావనమ్ ॥ ౭ ॥ద్విపరార్ధావసానేయఃప్రళయో
బ్రహ్మణస్తుతే। తావదధ్యాసతేలోకంపరస్యపరిచిన్తకాః ॥ ౮ ॥ క్ష్మామ్భోఽనలానిలవియన్మనఇన్ద్రియార్థ
భూతాదిభిఃపరివృతంప్రతిసంజిఘృక్షుః । అవ్యాకృతంవిశతియర్హిగుణత్రయాత్మాకాలంపరాఖ్యమనుభూ
యపరస్స్వయంభూః॥౯॥ఏవంపరేత్యభగవన్తమనుప్రవిష్టాయేయోగినోజితమరున్మనసోవిరాగాః। తేనైవ
సాకమమృతంపురుషంపురాణంబ్రహ్మప్రధానముపయాన్త్యగతాభిమానాః ॥౧౦॥ అథతంసర్వభూతానాం
హృత్పద్మేషుకృతాలయమ్।శ్రుతానుభావంశరణంభజభావేనభామిని ॥౧౧॥ ఆద్యఃస్థిరచరాణాంయోవేదగ

త్రాన్వయః ✻ ॥౯॥✻ ఏవంతథా-యేయోగినః-భగవన్తంహిరణ్యగర్భ-మనుప్రవిష్టాఃప్రాప్తా- స్తేపి-తత్రజితమరున్మనసఃజితప్రాణేన్ద్రియాః-విరాగాఃప్రాప్యపరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తాణిమాద్యష్టైశ్వర్యవైతృష్ణ్యయుక్తాః విగతదేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానా- స్తేనైవసాకంబ్రహ్మణాసహ-ప్రధానంసర్వోత్కృష్టం-బ్రహ్మస్వరూపతోగుణతశ్చనిరతిశయబృహ-త్పురాణంపురాతనం।పురుషంపరమపురుషం-ఉపయాన్తి‚అత ‚‚స్సన్న్యాసయోగాద్యతయశ్శుద్ధసత్త్వాః తేబ్రహ్మలోకేతుపరాన్తకాలేపరామృతాత్పరిముచ్యన్తిసర్వే॥ బ్రహ్మణాసహతేసర్వేసంప్రాప్తేప్రతిసంచరే। సర్వస్యాన్తేకృతాత్మానఃప్రవిశన్తిపరంపద‚‚మిత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యర్థఉక్తః ✻॥౧౦॥✻ ఏవమత్రాపరిపక్వభగవద్భక్తియోగానాంకేషాంచిద్ధిరణ్యగర్భలోకప్రాప్తిపూర్వకంపరిపూర్ణభగవద్భక్తినిష్పాదనేనభగవత్ప్రాప్తిరుక్తా-అథాత్రైవపూర్ణభక్తియోగానామవిలమ్బేనార్చిరాదిగత్యాభగవత్ప్రాప్తి-రతస్త్వమపిపూర్ణభక్తియోగంనిర్వర్తయేత్యాహ॥అథే॥ హేభామిని-అథతస్మా-త్సర్వభూతహృత్పద్మావాసం- శ్రుతప్రభావమత్తస్త్వయాశ్రుతప్రభావం-తంభగవన్తం శరణం-భావేన‚‚మాతాపితాభ్రాతానివాసశ్శరణంసుహృ‚‚దిత్యాద్యుక్తభావేన-భజవ్రజ-పూర్వంసాఙ్గస్సపరికరోభక్తియోగఉక్తః-అత్రతదఙ్గభూతశరణాగతిరుక్తా- ఏవంచరమశ్లోకోక్తరీత్యాశరణ్యో భగవాన్భక్తియోగవిరోధీనిపాపానినిరస్యభక్తియోగంనిర్వర్తయతీతిహృదయం‚‚ఉపయాన్త్యగతాభిమానా‚ ఇతిబ్రహ్మలోకవాసినామపిదేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానరహితానామేవభగవత్ప్రాప్తిరుక్తా - అథయదికేనచిత్సుకృతవిశేషేణబ్రహ్మలోకంప్రాప్తాఃఫలాసఙ్గరహితకర్మాణోఽపిదేహాత్మాభిమానాదియుక్తాశ్చేత్తేపునస్సంసరేయుః-అన్యేపునస్సాభిమానాస్సంసరన్తీతికిమువక్తవ్యమ్ ✻॥౧౧॥✻ బ్రహ్మాపిసాభిమానశ్చేత్సోపిసనకాదిభిస్సహసంసరేదిత్యాహ ॥ ఆద్యఇతిచతుర్భిః ॥ స్థిరచరాణాం స్థావరజఙ్గమానాం-ఆద్యోయఃకారణభూతస్రష్టేత్యర్థః - సపురుషస్సమష్టిపురుషో - వేదగర్భో బ్రహ్మాపి - సనత్కుమారప్రభృతిభిః మరీ

న్యాదిభిః ఋషిభిః - తథా - యోగప్రవర్తకైరన్యైశ్చ సిద్ధైస్సహ - భేదదృష్టిరబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదృష్టిః - తయా - అభిమానశ్శరీరాత్మాభిమాన - స్తేన - నిస్సఙ్గేనాపికర్మణా - సగుణం సామ్యావస్థాపన్న గుణత్రయవిశిష్టం బ్రహ్మసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టం - పురుషం పరమాత్మానం - వ్రజేత్ ప్రాప్నుయాత్ - సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టే బ్రహ్మణి లీనో భవేత్ - కుతః - కర్తృత్వాద్భేదదృష్ట్యభిమానపూర్వకం నిస్సఙ్గకర్మకర్తృత్వాత్ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ సంసృత్య సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టే బ్రహ్మణి సంసర్గం ప్రాప్య - పున - రీశ్వరమూర్తినా కాలేన - కాలే,, తదైక్షత బహుస్స్యా,, మితి బహుభవనసంకల్పదశాయాం - గుణవ్యతికరే గుణవైషమ్యే - జాతే సతి - పునస్సృష్టిదశాయామిత్యర్థః - యథాపూర్వం పూర్వవత్ - ప్రజాయతే ॥ ౧౪ ॥ పారమేష్ఠ్యమపి ఐశ్వర్యం - ధర్మవినిర్మితం కర్మార్జితమేవ - అత - స్తదపి నిషేవ్య అనుభూయ - పరమాత్మని లీనః పునర్గుణవ్యతికరే సత్యాయాతీత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ ఏవం నిష్కామకర్మణామపి సాభిమానానాం పునస్సంసార ఉక్తః సాభిమానాస్సకామకర్మాణస్సంసరేయురితి కిం వక్తవ్యమితి వక్ష్యం స్తాన్నిన్దతి॥ యేత్వితిచతుర్భిః ॥ ఇహ పారమేష్ఠ్యైశ్వర్యాన్తేషు ఆసక్తచిత్తాస్తత్సాధనేషు కర్మసు - త్వరయా యుక్తాః - అప్రతిషిద్ధాని కామ్యాని నిత్యాన్యపి చ - కర్మాణి, స్వర్గాద్యర్థతయా - కుర్వన్తి ॥ ౧౬ ॥ రజోగుణేన విక్షిప్తమనసః - కామాసక్తచిత్తాః - అత ఏవాజితేన్ద్రియాః - అత ఏవ - గృహేష్వాసక్తాన్తఃకరణా, అనుదినం పితౄన్ - యజన్తి ॥ ౧౭ ॥ కథనీయనిరతిశయకీర్తేర్హరిమేధసః సంసృతినాశకోపాసనాత్మకజ్ఞానవిషయస్య - మధుద్విషో భగవతః - కథాయాం విముఖాస్సన్తో - యే - త్రైవర్గికాః ధర్మార్థకామపరాయణాః - తే, యే చాచ్యు

ర్షిస్సమహర్షిభిః। యోగేశ్వరైః కుమారాద్యైస్సిద్ధైర్యోగప్రవర్తకైః ॥ ౧౨ ॥ భేదదృష్ట్యాఽభిమానేన నిస్సఙ్గేనాపి కర్మణా। కర్తృత్వాత్సగుణం బ్రహ్మ పురుషం పురుషర్షభం వ్రజేత్ ॥ ౧౩ ॥ స సంసృత్య పునః కాలే కాలేనేశ్వరమూర్తినా। జాతే గుణవ్యతికరే యథాపూర్వం ప్రజాయతే ॥ ౧౪ ॥ ఐశ్వర్యం పారమేష్ఠ్యం తదపి ధర్మవినిర్మితమ్। నిషేవ్య పునరాయాతి గుణవ్యతికరే సతి ॥ ౧౫ ॥ యే త్విహాసక్తమనసః కర్మసు శ్రద్ధయాన్వితాః। కుర్వన్త్యప్రతిషిద్ధాని నిత్యాన్యపి చ కృత్స్నశః ॥ ౧౬ ॥ రజసా కుణ్ఠమనసః కామాత్మానోఽజితేన్ద్రియాః। పితౄన్ యజన్త్యనుదినం గృహేష్వభిరతాశయాః ॥ ౧౭ ॥ త్రైవర్గికాస్తే పురుషా విముఖా హరిమేధసః। కథాయాం కథనీయోరువిక్రమస్య మధుద్విషః ॥ ౧౮ ॥ నూనం దైవేన విహతా యే చాచ్యుతకథాసుధామ్। హిత్వా శృణ్వన్త్యసద్గాథాః పురీషమివ విడ్భుజః ॥ ౧౯ ॥ దక్షిణేన పథాఽర్యమ్ణః పితృలోకం వ్రజన్తి తే। ప్రజామను ప్రజాయన్తే శ్మశానాన్తక్రియాకృతః ॥ ౨౦ ॥ తతస్తే క్షీణసుకృతాః పునర్లోకమిమం ప్రతి। పతన్తి వివశా దైవైస్సద్యో విభ్రంశితోదయాః ॥ ౨౧ ॥ తస్మాత్త్వం సర్వభావేన భజస్వ పరమేష్ఠినమ్। తద్గుణాశ్రయయా భక్త్యా భజనీయపదామ్బుజమ్ ॥ ౨౨ ॥ వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగః ప్రయోజితః। జనయత్యాశు వైరాగ్యం జ్ఞానం యద్బ్రహ్మదర్శనమ్ ॥ య

తకథాసుధాం, హిత్వా - విడ్భుజస్సూకరాదయః - పురీషమివ - అసతాం గాథాః శృణ్వన్తి తే చ - నూనం దైవేన విహతాః ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ తేషాం కాం గతిరిత్యత్రాహ॥ అర్యమ్ణో దక్షిణేన పథా - ధూమాదిమార్గేణ పితృలోకం - వ్రజన్తి - పితృలోకాత్పునః - ప్రజామను స్వపుత్రాదిషు - జాయన్తే - తతో - గర్భాధానాదిశ్మశానాన్తసంస్కారిణః - పున - రముం లోకం - ప్రాప్య - తత్ర - భోగేన, క్షీణసుకృతాః - తత్ర తైర్దైవైః, సద్య ఏవ, విభ్రంశితాః ఉదయా భోగోత్కర్షా యేషాం తే - వివశాః - కర్మవశ్యాః, పున - రిమం లోకం ప్రతి - పతన్తి ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ఏవం కామ్యకర్మణాం గతిమభిధాయ మాతుః పూర్వోక్తభగవద్భక్తియోగశ్రద్ధాఽపైకల్యాయ పునస్తామాహ యతి ॥ తస్మాదితి ॥ తస్మాత్సకామకర్మిణాం గతేరేవంవిధత్వాత్ - త్వం, సర్వభావేన,, యేషామహం ప్రియ ఆత్మా సుతశ్చే,, త్యాద్యుక్తసర్వభావేన, పరమేష్ఠినం పరమవ్యోమాధిపతిం, భజనీయం సురారాధ్యం పదామ్బుజం, యస్య తం - భగవన్తం, స భగవాన్, గుణాః జ్ఞానశక్తిబలాదయః। స ఏవాశ్రయః విషయో యస్యాం - తయా, స్వరూపరూపగుణవిషయయేత్యర్థః - భక్త్యా ప్రేమపూర్వానుధ్యానాత్మికయా భక్త్యా, భజస్వ ॥ ౨౨ ॥ కథం భక్తియోగారమ్భాభ్యర్హితోపాయవైరాగ్యమన్తరేణ మమ భక్తియోగారమ్భ ఇత్యత్రాహ॥ వాసుదేవ ఇతి ॥ భగవతి, వాసుదేవే। భక్తియోగః, ప్రయోజితః - యద్యస్మాద్బ్రహ్మ దృశ్యతేఽనేనేతి బ్రహ్మదర్శనం, సాక్షాత్కారోపాయభూతం - భక్తియోగాత్మకం జ్ఞాన, ముత్పద్యతే, తద్వైరాగ్య, మాశు జనయతి ఆరబ్ధభక్తియోగ ఏవ వైరాగ్యమపి జనయతీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ కదాఽయమారబ్ధభక్తియోగో బ్రహ్మసాక్షాత్కుర్యాదిత్యత్రాహ॥ యదేతి ॥ అస్యోపాసకస్య - చిత్తం - యదా - ఇన్ద్రియవృత్తిభి, రర్థేషు శబ్దాదిషు - సమం - అనుకూలప్రతికూలశబ్దాదివిషయాన్ప్రాప్యావికృతం స - దనుకూలాదివిషయసంబన్ధకృతం

ప్రియాప్రియరూపం వైషమ్యం, నగృహ్ణాతి - యదా చ - చిత్తం నిస్సఙ్గశబ్దాదివిషయసఙ్గరహితం - స, దత ఏవ హేయోపాదేయరహితం ద్వేష్యాద్వేష్యవిషయరహితం - సమదర్శనం సమం దర్శనం యస్య తత్ - సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వానుసంధానపరం పదం శుభాశ్రయం ప్రత్యారూఢం భవతి, స, తదైవా, త్మనాఽఽఉక్తవిధేన చిత్తేనా - త్మానమీశ్వర - మీక్షతే సాక్షాత్కరోతీత్యన్వయః సమదర్శనమిత్యనేన సర్వస్య జగతో బ్రహ్మాత్మకత్వేనానుసంధానముక్తమ్ ॥ ౨౪॥ ౨౫॥ కథం విశ్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వమిత్యత్రాహ॥ జ్ఞానమాత్రమతి॥ జ్ఞానమాత్రం నత్వాపజడమిత్యర్థః - పరం బ్రహ్మ - పరమాత్మాదిశబ్దవాచ్యః - జ్ఞానమాత్రస్వరూపః పరమపురుషో భగవా - నేక ఏవ - దృశ్యాదిభిః పృథివ్యాదిభిః - పృథగ్భావైః పరస్పరవిలక్షణధర్మైః - ఈయతే ప్రతీయతే - భగవానేక ఏవ పృథివ్యాదిపఞ్చభూతసంఘాతాత్మకదేవాదిరూపభేదేన ప్రతీయతే - అతస్సర్వం జగద్భగవదాత్మకమిత్యర్థః ॥ ౨౬॥ అత్రాన్తరా చిన్తాన్యాయేన కిమస్య భక్తియోగస్య ఫలమిత్యత్రాహ॥ ఏతావానితి॥ యోగినాం సమగ్రేణ సాఙ్గేన భక్తియోగేన - అభిమతః - అర్థః పురుషార్థః - యుజ్యతే - నిరతిశయసుఖరూపః పరమపురుషార్థరూపాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టస్వరూపేణ యుక్తో భవతి - కృత్స్నశః కార్త్స్న్యేన - సఙ్గః ప్రకృతిసంబన్ధరాహిత్యం చేత్యే - తావానేవ అనిష్టనివృత్తిరిష్టప్రాప్తిరేవ - భక్తియోగఫలమిత్యర్థః ॥ ౨౭॥ దృశ్యాదిభిరితి పరమాత్మనః పృథివ్యాదివిశిష్టత్వముక్తం - జీవస్య పృథివ్యాదివిశిష్టత్వే విశేషమాహ॥ జ్ఞానమితి॥ నిర్గుణం సత్త్వాదిగుణరహిత - మేకం - జ్ఞానస్వరూపం - బ్రహ్మజీవః "బ్రహ్మణో హి ప్రతిష్ఠాఽహ,, మితి జీవేఽపి క్వచిద్బ్రహ్మశబ్దప్రయోగాత్ - పరాచీనైః పరస్మై ప్రకాశకైరిన్ద్రియై - శ్శబ్దాదిధర్మిణా అర్థరూపేణ శబ్దాదిధర్మకాకాశాదిపఞ్చభూతారబ్ధదేవాదిరూపేణ భ్రాన్త్యా అవభాతి - పరస్య సర్వవిశిష్టస్యాపి

దా ఽస్య చిత్తమర్థేషు సమేష్విన్ద్రియవృత్తిభిః। నవిగృహ్ణాతి వైషమ్యమప్రియం ప్రియమిత్యుత ॥౨౪॥ సతదైవాత్మనాఽఽత్మానం నిస్సఙ్గం సమదర్శనమ్। హేయోపాదేయరహితమారూఢం పదమీక్షతే॥౨౫॥ జ్ఞానమాత్రం పరం బ్రహ్మ పరమాత్మేశ్వరః పుమాన్। దృశ్యాదిభిః పృథగ్భావైర్భగవానేక ఈయతే॥౨౬॥ ఏతావానేవ యోగేన సమగ్రేణేహ యోగినః। యుజ్యతేఽభిమతో హ్యర్థో యదసఙ్గస్తు కృత్స్నశః॥౨౭॥ జ్ఞానమేకం పరాచీనైరిన్ద్రియైర్బ్రహ్మ నిర్గుణమ్। అవభాత్యర్థరూపేణ భ్రాన్త్యా శబ్దాదిధర్మిణా॥౨౮॥ యథా మహానహంరూపస్త్రివృత్పఞ్చవిధస్స్వరాట్। ఏకాదశవిధస్తస్య వపురణ్డం జగద్యతః॥౨౯॥ ఏతద్వై శ్రద్ధయా భక్త్యా వైరాగ్యేణ చ నిత్యశః। సమాహితాత్మా నిస్సఙ్గో విరక్తః పరిపశ్యతి॥౩౦॥ ఇత్యేతత్కథితం గుర్వి జ్ఞానం తద్బ్రహ్మదర్శనమ్। యేనానుబుధ్యతే తత్త్వం ప్రకృతేః పురుషస్య చ ॥౩౧॥ జ్ఞానయోగశ్చ మన్నిష్ఠో నైర్గుణ్యో భక్తిలక్షణః। ద్వయోరప్యేక ఏవార్థో భగవచ్ఛబ్దలక్షణః॥ ౩౨ ॥ యథేన్ద్రియైః పృథగ్ద్వారైరర్థో బహుగుణాశ్రయః। ఏకో

సర్వజ్ఞత్వాన్న భ్రాన్తిః - జీవస్య తు జ్ఞానస్వరూపస్య సత్త్వాదిగుణరహితస్య స్థూలాకారాది దేహాకారో భ్రాన్తిరిత్యర్థః ॥ ౨౮॥ పరమప్రస్తుతం సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వముపపాదయతి॥ యథేతి॥ మహాన్మహత్తత్త్వం అహంరూపః అహంకారః - స చ - త్రివృత్ వైకారికాదిభేదేన త్రిధా వర్తమానః - పునశ్చ - భూతరూపేణ పఞ్చవిధః - ఇన్ద్రియరూపేణైకాదశవిధః - ఏతత్తత్త్వాత్మకం - య - దణ్డం స్వరాట్ బ్రహ్మా చ - యతః యత ఉత్పన్నం - తస్యైవ, తత్సర్వం జగ - ద్వపుశ్శరీరం - యథా యథావత్పరమార్థ ఇత్యర్థః ॥ ౨౯॥ కేనోపాయేనాయం సర్వాత్మకత్వేన బ్రహ్మ సాక్షాత్కుర్యాదిత్యత్రాహ॥ ఏతదితి॥ ఏతత్కృత్స్నస్య బ్రహ్మాత్మకత్వం - శ్రద్ధయా - భక్త్యా - వైరాగ్యేణ - పరిపశ్యతి - శ్రద్ధాభక్తివైరాగ్యాభిస్సర్వాత్మకం బ్రహ్మ సాక్షాత్కుర్యాదిత్యర్థః ॥ ౩౦॥ అధ్యాయద్వయ్యా ప్రతిపాదితమర్థముపసంహర్తుం సుఖప్రతిపత్తయే సంక్షేపేణానువదతి॥ ఇతీతి॥ హే గుర్వి పూజ్యే - ఇతీదముక్తరీత్యా ఏతత్కథితం - కిం తదిత్యత్రాహ॥ యేన ప్రకృతేః - అచేతనాయా భూమ్యాదిరూపాయాః "భూమిరాపోఽనలో వాయు,, రిత్యాద్యుక్తాయాః - తథా "అపరేయమితస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరా,, మిత్యుక్తాయా జీవాత్మకప్రకృతేశ్చ, పురుషస్య పరమపురుషస్య చ - తత్త్వం యాథాత్మ్య - మవబుధ్యతే - తద్బ్రహ్మదర్శనం బ్రహ్మదర్శనోపాయభూతం జ్ఞానం - కథితమిత్యర్థః ॥ ౩౧॥ తథా జ్ఞానయోగః ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మోపాసనరూపో జ్ఞానయోగః - నైర్గుణ్యస్సత్త్వాదిగుణరాహిత్యసంపాదకో - మన్నిష్ఠో మద్విషయో భక్తిలక్షణో భక్తిరూపో - యోగశ్చ - కథితః ద్వయోరపి జ్ఞానయోగభక్తియోగయోరుభయోరపి - భగవచ్ఛబ్దో లక్షణం "తత్ర పూజ్యపదార్థోక్తిపరిభాషాసమన్విత,, ఇత్యుక్తరీత్యాఽనుపచారేణ బోధకో - యస్య - స ఏవ - పరమపురుషః - ఏక ఏవా - ర్థః ప్రయోజనం ఫలమితి "భక్తియోగశ్చ యోగశ్చ మయా మానవ్యుదాహృత,, ఇతి కథితః ॥ ౩౨॥ కథం జ్ఞానయోగభక్తియోగాభ్యాం భగవానేవ ప్రాప్య ఇత్యత్రా

హ॥ యథేతి॥ పృథగ్ద్వారైః-పృథగ్భిన్నాని-ద్వారాణి రూపరసాదిగ్రహణాని-యేషాంతైరిన్ద్రియైః-బహూనాం గుణానాం రూపరసాదీనా-మాశ్రయోఽర్థః-క్షీరాదిరూపోఽర్థ-ఏకఏవ-నానా-ఈయతే ప్రతీయతే రూపగ్రాహకేణ చక్షుషా శుక్లాదిగుణవిశిష్టత్వేన-రసనేన్ద్రియేణ మధురాదిగుణవిశిష్టతయా-త్వగిన్ద్రియేణ శీతోష్ణాదిస్పర్శవిశిష్టతయా చ, యథా గృహ్యత ఇత్యర్థః, తథా భగవా, నేక ఏవ - శాస్త్రోక్త తత్తన్మార్గవిశేషై రారాధ్యత్వాకారేణ ప్రాప్యత్వాకారేణ చ బుధ్యత ఇత్యర్థః ॥౩౩॥ శాస్త్రీయమార్గవిశేషాన్ప్రపఞ్చయతి త్రిభిః, క్రియయా పఞ్చరాత్రోదితపూజాకలాపేన, క్రతుభిర్వైదపూర్వభాగోదితయజ్ఞైః దానతపసీ స్మృతిచోదితే, తత్ర-తపః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాది-స్వాధ్యాయః వేదాధ్యయనం-మర్శనం వేదార్థావమర్శనం-ఆత్మజయః శమః-ఇన్ద్రియజయో దమః-కర్మణాం సంన్యాసః ఫలాసఙ్గరహితకర్మానుష్ఠానం-వివిధాఙ్గేన బహ్వఙ్గోపకృతేన, భక్తియోగేన-తథావిధేన యోగేన ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగేన - ఉభయచిహ్నేన సకామనిష్కామలక్షణేన ధర్మేణ తమేవాహ ॥ య ఇతి॥ సకామధర్మప్రాప్యం స్వర్గాద్యపి భగవత ఏవేత్యర్థః-అత్ర,, ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః ॥ తదేవాగ్ని స్తద్వాయు స్తత్సూర్య స్తదు చన్ద్రమాః ॥ అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ ॥ యో యో యాం యాం తనుం భక్తః శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి। తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామ్యహమ్॥ స తయా శ్రద్ధయా యుక్త స్తస్యారాధనమీహతే। లభతే చ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హితాన్॥ అన్తవత్తు ఫలం తేషాం తద్భవత్యల్పమేధసామ్। ఫలమత ఉపపత్తేః,, రిత్యాదిశ్రుతిస్మృతిసూత్రార్థోఽభిప్రేతః, తస్మాదాత్మతత్త్వావబోధేన ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగేన, దృఢేన, వైరాగ్యేణ చ, ఏభిః క్రియాభిశ్చ-సగుణః మఙ్గళగు

నానేయతే తద్వద్భగవాఞ్ఛాస్త్రవర్త్మభిః ॥ ౩౩ ॥ క్రియయా క్రతుభిర్దానై స్తపస్స్వాధ్యాయమర్శనైః । ఆత్మేన్ద్రియజయేనాపి సంన్యాసేన చ కర్మణామ్॥ ౩౪ ॥ యోగేన వివిధాఙ్గేన భక్తియోగేన చైవ హి। ధర్మేణోభయచిహ్నేన యః ప్రవృత్తినివృత్తిమాన్॥౩౫॥ ఆత్మతత్త్వావబోధేన వైరాగ్యేణ దృఢేన చ। ఈయతే భగవానేభిస్సగుణో నిర్గుణస్స్వదృక్ ॥౩౬॥ ప్రావోచం భక్తియోగస్య స్వరూపం తే చతుర్విధమ్। కాలస్య చావ్యక్తగతేర్యోఽన్తర్ధావతి జన్తుషు॥౩౭॥ జీవస్య సంసృతీర్బహ్వీరవిద్యాకర్మనిర్మితాః। యాస్వఙ్గ ప్రవిశన్నాత్మా న వేద గతిమాత్మనః॥౩౮॥ నైతత్ఖలాయోపదిశేన్నావినీతాయ కర్హిచిత్॥ న స్తబ్ధాయ న భిన్నాయ నైవ ధర్మధ్వజాయ చ॥౩౯॥ న లోలుపాయోపదిశేన్న గృహారూఢచేతసే। నాభక్తాయ చ మే జాతు న మద్భక్తద్విషామపి॥౪౦॥ శ్రద్దధానాయ భక్తాయ వినీతాయానసూయవే। భూతేషు కృతమైత్రాయ శుశ్రూషాభిరతాయ చ॥ ౪౧॥ బహిర్జాతవిరాగాయ శాన్తచిత్తాయ ధీమతే। నిర్మత్సరాయ శుచయే యస్యాహం ప్రేయసాం ప్రియః॥౪౨॥ య ఇ

ణకః, నిర్గుణః హేయగుణరహితః, స్వదృక్ స్వప్రకాశః-భగవా-నేక ఏవ, ఈయతే ప్రాప్యతే, తత్ర, క్రత్వాదిభిరిన్ద్రాదిరూపేణారాధ్యమానోఽన్తవత్ఫలప్రదం, సాక్షాత్ జ్ఞానయోగభక్తియోగాదిభిరారాధిత స్తు నిరతిశయమోక్షాఖ్యఫలప్రద ఇతి భావః ॥ ౩౪॥౩౫॥౩౬ ॥ అన్యదపి పూర్వోక్తమనువదతి॥ ప్రావోచమితి ద్వాభ్యాం॥ తథా, భక్తియోగస్య, చతుర్విధం, తామసరాజససాత్త్వికభేదేన, సాత్త్వికావాన్తరభేద నైర్గుణ్యరూపేణ చ, చతుర్విధం, స్వరూపం, నైర్గుణ్యభక్తియోగస్య సాత్త్వికభక్త్యన్తర్భూతత్వేపి తస్య సర్వోత్కృష్టత్వాత్తదభిప్రాయేణ చతుర్విధమిత్యుక్తం, జన్తుషు, అన్తః-యో, ధావతి పరిచినత్తి, తస్యావ్యక్తగతే, ర్వ్యక్తైరిన్ద్రియైరనభివ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తాగతిర్యస్య, తస్య, కాలస్య, స్వరూపమ్॥ ౩౭ ॥ తథా, హే అమ్బ, ఆత్మా జీవః-యాసు ప్రవిశ, న్నాత్మనో గతిః ప్రకారః యాథాత్మ్యమిత్యర్థః, తాం-న వేద-తాః-అవిద్యాఖ్యకర్మనిర్మితాః, జీవస్య సంసృతీశ్చ, ప్రావోచం ఉక్తవానహమ్ ॥౩౮॥ మయోక్తమిదం సర్వవేదాన్తార్థరూపమితి గోప్యమనధికారిణేనోపదేష్టవ్యమధికారిణ ఏవోపదేష్టవ్యమితి వదన్నేతచ్ఛ్రవణకీర్తనాదిఫలంచ దర్శయన్నుపసంహరతి॥ నైతదితి॥ ఖలాయ పరోద్వేజకాయ స్తబ్ధాయ మూర్ఖాయ-భిన్నాయ దురాచారాయ-ధర్మధ్వజాయ దామ్భికాయ॥ ౩౯॥౪౦॥ అధికారిణమాహ॥ శ్రద్ధధానాయ- శుశ్రూషాత్వరాన్వితాయ - బహిర్జాతవిరాగాయేతి దమ ఉక్తః-శాన్తచిత్తాయేతి శమ ఉక్తః, ఇదం వశమదమాదిగుణజాతం శ్రవణోపయుక్తం- న త్వాత్యన్తికముచ్యతే, తస్య శ్రవణానన్తరభావిన స్తతః పూర్వతనత్వాసంభవాత్,, ప్రశాన్తచిత్తాయ శమాన్వితాయే,, త్యాదివత్ - శుచయే సదాచారనిష్ఠాయ-యస్య, ప్రేయసాం ప్రీతివిషయాణాం వస్తూనాం మధ్యే-అహం-ప్రియః నిరతిశయప్రీతివిషయః- తస్మై ॥౪౧॥౪౨ ॥ య ఇతి॥ హే అమ్బ, ఇత్థం మదుక్తమష్టాధ్యాయ్యాత్మకం, యః పురుషః, శ్రద్ధయా-సకృదపి, శృణుయా-ద్వ్యాచా,భిధత్తే, సోపి-మచ్చిత్తః-జాతవైరా

గ్యోనుదుపాసననిష్ఠో భూత్వా - మే - పదవీం మార్గం, ముక్తిం - ఏతి ప్రాప్నోతి ॥ ౪౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ద్వాత్రింశోఽధ్యాయః.

ఏవం శ్రుతతత్త్వహితపురుషార్థా దేవహూతిః కిమకరోదిత్యత్రాహ మైత్రేయః ॥ ఏవముక్తరీత్యా, కర్దమస్య - దయితా భార్యా, కపిలస్య, జనిత్రీ మాతా - సా దేవహూతిః - కపిలస్య వచో, నిశమ్య శ్రుత్వా, విస్రస్తః ధ్వస్తః మోహః అజ్ఞానం స ఏవ పటలమావారకః యస్యాః, సా సతీ - తత్త్వవిషయా జ్ఞప్తిర్యస్య తత్ సిద్ధభూమిం తత్త్వాని ప్రకృతిపురుషేశ్వరరూపాణి - తాని - విషయో యస్య తత్ - జ్ఞానం - తేనాఙ్కితాః ప్రసిద్ధాః సిద్ధా యోగినః - తేషాం భూమిరాశ్రయ - స్తం, విషయాఙ్కితసిద్ధీతి పాఠే, తత్త్వవిషయేణాఙ్కితా జ్ఞాపితా - సిద్ధిర్యోగసిద్ధిర్యేషాం, తేషామాశ్రయ ఇత్యర్థః - తం కపిలం - ప్రణమ్య, తుష్టావ స్తుతవతీ ॥ ౧॥ స్తుతిమేవాహ సప్తభిః ॥ తత్ర ప్రథమం బ్రహ్మణాపి సమాధిగమ్యవిగ్రహో జగదుత్పత్తిస్థితిలయలీలస్సర్వజ్ఞత్వాద్యనన్తకల్యాణగుణనిధిస్త్వం మదుదరాజ్జాతః, అత ఏతదస్మద్భాగ్యఫలమిత్యాహ ॥ అథాపీతి ॥ అథ హే భగవన్ - యస్య తవ, జఠరాబ్జాన్నాభికమలా - జ్జాతోఽజో బ్రహ్మాపి - తే తవ - వపుర్విగ్రహం, దధ్యౌ ధ్యానేన సాక్షాత్కృతవాన్ వపుః కథంభూతం - అన్తస్సలిలే శయానం - భూతాని పృథివ్యాదీని, ఇన్ద్రియాణ్యేకాదశేన్ద్రియాణి - అర్థాశ్శబ్దాదయః, ఆత్మానో జీవా, స్తన్మయం తత్ప్రచురం, జఠరగతచిదచిత్సముదాయమిత్యర్థః - అత ఏవ, శేషస్య కార్యజాతస్య, బీజం కారణం - సత్, గుణప్రవాహం స్వాన్తర్యామ్యాత్ ప్రకృతిగతసత్త్వాదిగుణప్రవృత్తిహేతుత్వాద్గుణప్రవాహమిత్యర్థః ॥ ౨॥ స ఏవ భగవాన్, గుణప్రవాహేణ బ్రహ్మాదీనాం రజ ఆదిగుణోన్మేషేణ, విభక్తవీర్యః బ్రహ్మాదిగుణోన్మేషానుగుణం ప్రవిభక్తసర్గాదిశక్తిః బ్ర

దంశృణుయాదమ్బ శ్రద్ధయా పురుషస్సకృత్। యో వాఽభిధత్తే మచ్చిత్తస్స హ్యేతి పదవీం చ మే ॥ ౪౩॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ద్వాత్రింశోఽధ్యాయః.

శ్రీమైత్రేయః ॥ ఏవం నిశమ్య కపిలస్య వచో జనిత్రీ సా కర్దమస్య దయితా కిల దేవహూతిః। విస్రస్తమోహపటలా తమభిప్రణమ్య తుష్టావ తత్త్వవిషయాఙ్కిత సిద్ధభూమిమ్ ॥ ౧ ॥ అథాప్యజోఽన్తస్సలిలే శయానం భూతేన్ద్రియార్థాత్మమయం వపుస్తే। గుణప్రవాహం సదశేషబీజం దధ్యౌ స్వయం యజ్జఠరాబ్జజాతః ॥ ౨॥ స ఏవ విశ్వం భగవాన్విధత్తే గుణప్రవాహేణ విభక్తవీర్యః। సర్గాద్యనీహోఽవితథాభిసన్ధిరాత్మేశ్వరోఽతర్క్యసహస్రశక్తిః ॥ ౩॥ స త్వం భృతో మే జఠరేణ నాథ కథం ను యస్యోదర ఏతదాసీత్। విశ్వం యుగాన్తే వటపత్ర ఏకశ్శేతే స్మ మాయాశిశురఙ్ఘ్రిపానః ॥ ౪ ॥ త్వం దేహతన్త్రః ప్రశమాయ పాప్మనాం నిదేశభాజాం చ విభో విభూతయే। యథావతారాస్తవ సూకరాదయస్తథాఽయమప్యాత్మపథోపలబ్ధయే ॥ ౫॥ యన్నామధేయశ్ర

హ్మాదిష్వనుప్రవేశేన తద్గుణానుగుణమావాహా జగత్సర్గాదిశక్త్యా నేతి యావత్ - స్వయ - మనీహో నిర్వ్యాపారోఽపి, వితథాభిసన్ధిస్సత్యసఙ్కల్పః - సఙ్కల్పమాత్రకృతజగదుదయాదిలీల ఇత్యర్థః - ఆత్మేశ్వరః స్వయమీశ్వరా న్తరరహితః, ఏతం విశ్వస్యాత్మేశ్వర, మితి శ్రుతేః, కథం సఙ్కల్పమాత్రనిర్వర్తితజగదుదయాదిలీల ఇత్యత్రాహ ॥ అప్రతర్క్యా అచిన్త్యా అనన్తాశ్శక్తయో, యస్య, స భగవాన్, తస్య విశ్వస్య, సర్గాదిసృష్ట్యాదీన్, విధత్తే ॥ ౩॥ యుగాన్తే కల్పాన్తే, ఇదం విశ్వం, యస్య ఉదరే ఆసీత్ లీనమాసీత్, యశ్చ, తథాభవాన్ - మాయాశిశుః స్వసఙ్కల్పేన శిశుభావం ప్రాప్త - ఏక ఏవ, వటపత్రే, శేతే స్మ, స త్వం, మమ - ఉదరేణ, కథం భృతః, తత్ర కారణం న విద్మః, అస్మద్భాగ్యమేవేతి భావః ॥ ౪ ॥ ఇదం తు ప్రసిద్ధం సర్వావతారసాధారణం కారణం జానీమ ఇత్యాహ ॥ త్వమితి ॥ పాప్మనాం దుష్కృతాం వినాశాయ - నిదేశభాజాం భవదాజ్ఞానువర్తినాం, విభూతయే పరిత్రాణాయ చ, త్వం, దేహతన్త్రః దేహపరికరః - పరిగృహీతదేహోఽసి - యథాఽన్యే, తవ - సూకరాదయోఽవతారా, స్తథాఽయమప్యవతార, స్సాధూనామాత్మమార్గజ్ఞాపనాయాభూదితి విద్మ ఇత్యర్థః ॥ ౫॥ కిం వా భవత్త్వవతారప్రయోజనం నాస్మై వసర్వవృజిననిరసనేన నిరతిశయపాప్మనః కృతార్థయత స్తవదర్శనాద్వయం కృతార్థా అభూమేతి కైముత్యన్యాయేనాహ ॥ యన్నామేతి ॥ క్వచిదపి, యస్య తవ, నామ్నః, శ్రవణా - దనుకీర్తనాత్, ప్రహ్వణాత్ప్రణామా - త్స్మరణాచ్చ, శ్వాదః శ్వపచోఽపి, సద్యః, సవనాయ తత్పరిగ్రహావసరాయ - కల్పతే యోగ్యో భవతి - భవతానుగృహీతో భవతి - హే భగవన్, తవ దర్శనాద్వయం కృతార్థా ఇతి కుతః పునః కిం పునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః ఏవంవిధాని నామస్మరణాదినా పాపినామపి కృతార్థతాప్రతిపాదకాని వచనాన్యనన్తిమస్మరణవిషయాణి ద్రష్టవ్యాని, తథా చోక్తం పురస్తాత్, యస్యా

౧॥ శ్లో॥ పా ॥ సిద్ధిభూమిమ్.

వతారగుణకర్మవిడమ్బనాని నామాని యేఽసువిగమే వివశా గృణన్తీతి ॥౬॥ ఏవం దేవహూతిర్భగవన్నామానుస్మరణం స్వపాకాంతపఆదీనాం బహుజన్మోపార్జితానాం ఫలమిత్యాహ ॥అహోఇతి॥ తుభ్యం తవ-నామ, యస్య, జిహ్వాగ్రే, వర్తతే-స, శ్వపచోఽపి గరీయాన్-కుత ఇత్యత ఆహ॥ యే-తే-తవ-నామ-గృణన్త్యన్తకాలే-తే పూర్వం అన్తిస్మరణార్థమేవ, ఆర్యాః శ్రేష్ఠాః-తప, స్తేపుః చక్రుః-జుహువుః హోమం కృతవన్తః - సస్నుః తీర్థేషు స్నాతాః బ్రహ్మ వేద మనూచురధీతవన్తః ప్రబల ప్రతిబన్ధవశాచ్ఛ్వపచాదిజన్మ ప్రాప్తావపి పూర్వజన్మసు తప ఆదిభిర్భగవన్తమారాధితవన్త ఇత్యనుమన్యామహ ఇతి భావః ॥ ౭॥ స్తుతిముపసంహరతి॥ తమితి॥ ప్రత్యక్స్రోతసి ప్రత్యగ్గతౌ ప్రత్యక్ప్రకాశే-స్వస్మై ప్రకాశమాన ఇతి యావత్, తస్మిన్నాత్మని జీవే-అన్తరాత్మతయా భావితవ్యం చిన్తనీయం-బ్రహ్మ బృహత్త్వబృంహణత్వాదిగుణయుక్తం-స్వతేజసా స్వప్రకాశేన-ధ్వస్తః - గుణానాం సత్త్వాదీనాం ప్రవాహః ప్రవృత్తిస్సంసారః-యస్య సః జీవాన్తరాత్మతయా వసతోఽపి నిత్యాసఙ్కుచితానన్తస్వప్రకాశేన హేయప్రతిభటమిత్యర్థః వేదాః గర్భే యస్య తం కపిలాఖ్యం-విష్ణుం పరమపురుషం-తము క్తవిధం త్వా-త్వాం-వన్దే ॥౮॥ కపిలాఖ్యః-పరపురుషః-భగవాన్-ఏవం - ఈడితః స్తుతః-పితృవత్సలః పిత్రోః వత్సలః-అవిక్లబయా గమ్భీరయా-వాచా-మాతరం-ప్రతి ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణాహ ఉవాచ ॥౯॥ హే మాతః-మేవయా-ఉదితేన కథితేన-సుసేవ్యేణ సుఖమనుష్ఠేయేనా-నేన మార్గేణ-ఆస్థితేన త్వయా అనుష్ఠితేన ఆశు-పరాం కాష్ఠాం ఫలపర్యన్తదశాం-ము

వణానుకీర్తనాద్యత్ప్రహ్వణాద్యత్స్మరణాదపి క్వచిత్ । శ్వాదోఽపి సద్యస్సవనాయ కల్పతే కుతః పునస్తే భగవన్ను దర్శనాత్ ॥౬॥ అహో బత శ్వపచోఽతో గరీయాన్ యజ్జిహ్వాగ్రే వర్తతే నామ తుభ్యమ్ । తేపుస్తపస్తే జుహువుస్సస్నురార్యా బ్రహ్మానూచుర్నామ గృణన్తి యే తే ॥ ౭ ॥ తం త్వాఽహం బ్రహ్మ పరం పుమాంసం ప్రత్యక్స్రోతస్యాత్మని భావితవ్యమ్ । స్వతేజసా ధ్వస్తగుణప్రవాహం వన్దే విష్ణుం కపిలం వేదగర్భమ్ ॥౮॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ ఈడితో భగవానేవం కపిలాఖ్యః పరః పుమాన్ । వాచాఽవిక్లబయేత్యాహ మాతరం పితృవత్సలః ॥ ౯ ॥ శ్రీభగవాన్ కపిల ఉవాచ ॥ మార్గేణానేన మాతస్తే సుసేవ్యేనోదితేన మే । ఆస్థితేన పరాం కాష్ఠామచిరాదవరోత్స్యసి ॥౧౦॥ శ్రద్ధత్స్వైతన్మతం మహ్యం జుష్టం యద్బ్రహ్మవాదిభిః । యేన మామభయం యాయా మృత్యుమృచ్ఛన్త్యతద్విదః ॥౧౧॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇతి ప్రదిశ్య భగవానుశతీమాత్మనో గతిమ్ । స్వమాత్రా బ్రహ్మవాదిన్యా కపిలోఽనుమతో యయౌ ॥ ౧౨ ॥ సా చాపి తనయోక్తేన యోగాదేశేన యోగయుక్ । తస్మిన్నాశ్రమ ఆపీడే సరస్వత్యాస్సమాహితా ॥౧౩॥ అభీక్ష్ణావగాహకపిశాన్ జటిలాన్ కుటిలాలకాన్ । ఆత్మానం చోగ్రతపసా బిభ్రతీ చీరిణం కృశమ్ ॥ ౧౪ ॥ ప్రజాపతేః కర్దమస్య తపోయోగవిజృమ్భితమ్ । స్వగార్హస్థ్యమనౌపమ్యం ప్రార్థ్యం వైమానికైరపి ॥ ౧౫ ॥ పయఃఫేననిభాశ్శయ్యా దాన్తా రుక్మపరిచ్ఛదాః । ఆసనాని చ హైమాని సుస్పర్శాస్తరణాని చ ॥౧౬॥ స్వచ్ఛస్ఫటికకుడ్యేషు మహామరకతేషు చ । రత్నదీపాః భ్రాజన్తి లలనారత్నసంయుతాః ॥

క్తిమితి యావత్ -అవరోత్స్యసి ప్రాప్స్యసి ॥౧౦॥ ఏతన్మహ్యం మమ-మతం, శ్రద్ధత్స్వ ఏతస్మిన్మతే శ్రద్ధాం కుర్విత్యర్థః, మతం విశినష్టి-యన్మతం - బ్రహ్మవాదిభిః బ్రహ్మోపదేష్టృభిః- జుష్టం పునః పునస్సంశీలితం- యేన మతేన-అభయం మాం-యాయాః ప్రాప్నుయాః-అతద్విదః మన్మతానభిజ్ఞాః-మృత్యుం సంసార-మృచ్ఛన్తి ॥౧౧॥ ఇతి ఏవం-భగవాన్ కపిలః-ఉశతీం కమనీయా-మాత్మనో గతిం జ్ఞానమార్గం-మాత్రే-ప్రదర్శ్య-తయా బ్రహ్మవాదిన్యా-మాత్రా- అనుమత ఆజ్ఞాపితః-యయౌ గతవాన్ ॥౧౨॥ సా చాపి దేవహూతిరపి పుత్రోపదిష్టేన-యోగానుశాసనేన-తస్మిన్నేవ-సరస్వత్యా నద్యా- ఆపీడే అలఙ్కారభూతే-ఆశ్రమే-సమాహితచిత్తా-అభూత్ ॥౧౩॥ కథంభూతా సతీ సమాహితా సా-అభీక్ష్ణావగాహః త్రిషవణస్నానం- తేన-కపిశాన్ పిశఙ్గాన్-స్వత ఏవ-కుటిలా-నలకాన్ కేశాన్-తథా - ఉగ్రతపసా-కృశం చీరిణం వల్కలధారిణం చాత్మానం దేహం-బిభ్రతీ ॥ ౧౪ ॥ కర్దమస్య ప్రజాపతేస్తపోయోగాభ్యాం - విజృమ్భితమతిశయితం-వైమానికైరపి-ప్రార్థ్యం - స్వగార్హస్థ్యం గృహాశ్రమసంబన్ధిగృహం హిత్వా పుత్రవిరహాతురా సతీవ దనం కించిచ్చకారేతి వక్ష్యమాణేనాన్వయః ॥౧౫॥ గార్హస్థ్యం విశినష్టి॥ యత్ర గార్హస్థ్యే-క్షీరఫేనవన్మృదులా-దాన్తాశ్శుభ్రాశ్చ-స్వర్ణమయాః పరిచ్ఛదాః పరికరా-ఆసనాని పీఠాదీని-సువర్ణమయాని-సుఖస్పర్శాని ఆస్తరణాని ॥౧౬॥ మహాన్త్యనర్ఘాణి-మరకతాని ఇన్ద్రనీలాని స్థల జాలార్థం సంయుక్తాని-యేషు తేషు-స్వచ్ఛస్ఫటికమయకుడ్యేషు-లలనా ఏవ ప్రతిబిమ్బితాః రత్నాని-తైస్సంయుతాః రత్నాని పద్మరాగాదీన్యేవ దీపా- స్తే భ్రాజన్తి ॥౧౭॥ బహుభిరమరద్రుమైః పారిజాతాదిభిః కుసుమితైః రమ్యం

గృహోద్యానం హిత్వేత్యుత్తరత్రాన్వయః। గృహోద్యానం [illegible] ద్విహఙ్గానాం మిథునాని యస్మిన్ - గాయన్తో మధుపానమత్తా భ్రమరా యస్మిన్ యత్ర గృహోద్యానే - ప్రవిష్టమాత్మానం దేహం, విబుధానుచరాః కిన్నరాదయః, జగుః, ఉత్పలగన్ధిన్యాం వాప్యాం కర్దమేనోపలాలితం - ఆత్మానం చ, హిత్వా - ఆఖణ్డలస్యైన్ద్రస్య - యోషితామపీప్సితతమమభీప్సితతమం, త్యక్త్వా తత్ర అహం మమతామకృత్వాపి, పుత్రస్య, విశ్లేషణేనాతురా దుఃఖితా సతీ - వదనం, కిఞ్చిత్సఙ్కుచితం - చకార ✽ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ✽ సుహృద్భ్యాం పతిపుత్రాభ్యాం వియోగస్య దుస్సహతామాహ ॥ వనమితి ॥ పత్యా కర్దమే వనం ప్రతి - ప్రవ్రజితే సన్న్యస్య గతే సతి - నితరాం పుత్రవిశ్లేషేణ ఖిన్నా సతీ, జ్ఞాతం తత్త్వం చిదచిదీశ్వరయాథాత్మ్యం యయా - సాపి - వత్సే నష్టే సతి - వత్సలా గౌరివాభూత్ ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ తమేవాపత్యం కపిలాఖ్యం, హరిం దేవం, హే వత్స విదుర, అచిరతో బహుకాలం, ధ్యాయన్తీ, తాదృశే తస్మిన్ గృహే, నిస్స్పృహాఽభూత్ ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ తత్సుతః కపిలో భగవాన్, ధ్యానయోగ్యం, యద్భగవతో రూపం "ప్రసన్నవదనాంభోజ" మిత్యాదినాఽఽహ ॥ తదేవ ప్రసన్నవదనాదియుక్తం, భగవద్రూపం, కార్త్స్న్యేనావయవశశ్చ, చిన్తయా॥ భక్తేః, ప్రవాహః ప్రవృత్తిః, స ఏవ యోగః తేన బలీయసా, వైరాగ్యేణ - తథా యుక్తానుష్ఠానం స్వోచితపూజాదిరూపకర్మానుష్ఠానం - తేన, జాతేన జ్ఞానేన ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన - బ్రహ్మహేతునా బ్రహ్మప్రాప్తిహేతునా - జ్ఞానయోగకర్మయోగవైరాగ్యాదిభిరనుగృహీతేన ముక్త్యుపాయభూతేన భక్తియోగేనేత్యర్థః - విశుద్ధేనాత్మనా మనసా - ఆత్మానం - విశ్వతోముఖం సర్వజ్ఞం - స్వానుభూత్యా స్వప్రకాశేన - విరహితా, మాయాగుణాస్సత్త్వాదయః

గృహోద్యానం కుసుమితై రమ్యం బహ్వమరద్రుమైః। కూజద్విహఙ్గమిథునం గాయన్మత్తమధువ్రతమ్॥ ౧౮॥ యత్ర ప్రవిష్టమాత్మానం విబుధానుచరా జగుః। వాప్యాముత్పలగన్ధిన్యాం కర్దమేనోపలాలితమ్॥ ౧౯ ॥ హిత్వా తదీప్సితతమమప్యాఖణ్డలయోషితామ్। కిఞ్చిచ్చకార వదనం పుత్రవిశ్లేషణాతురా॥ ౨౦ ॥ వనం ప్రవ్రజితే పత్యావపత్యవిరహాతురా। జ్ఞాతతత్త్వాప్యభూన్నష్టే వత్సే గౌరివ వత్సలా॥ ౨౧ ॥ తమేవ ధ్యాయతీ దేవమపత్యం కపిలం హరిమ్। బభూవాచిరతో వత్స నిస్స్పృహా తాదృశే గృహే॥ ౨౨॥ ధ్యాయతీ భగవద్రూపం యదాహ ధ్యానగోచరమ్। సుతః ప్రసన్నవదనం సమస్తవ్యస్తచిన్తయా॥ ౨౩॥ భక్తిప్రవాహయోగేన వైరాగ్యేణ బలీయసా। యుక్తానుష్ఠానజాతేన జ్ఞానేన బ్రహ్మహేతునా॥ ౨౪॥ విశుద్ధేన తదాఽఽత్మానమాత్మనా విశ్వతోముఖమ్। స్వానుభూత్యా విరహితమాయాగుణవిశేషణమ్ ॥ ౨౫॥ బ్రహ్మణ్యవస్థితమతిర్భగవత్యాత్మసంశ్రయే। నివృత్తజీవాపత్తిత్వాత్ క్షీణక్లేశాప్తనిర్వృతిః॥ ౨౬॥ నిత్యారూఢసమాధిత్వాత్పరావృత్తగుణభ్రమా। న సస్మార తదాఽఽత్మానం స్వప్నే దృష్టమివోత్థితః॥ ౨౭ ॥ తద్దేహః పరతః పోష్యోఽప్యకృశశ్చాధ్యసంభవాత్। బభౌ మలైరవచ్ఛన్నస్సధూమ ఇవ పావకః॥ ౨౮ ॥ స్వాఙ్గం తపోయోగమయం ముక్తకేశం

తేషాం విశేషణాని విశేషాః, శోకమోహాదయో యస్య తం - అశనాయాద్యూర్మిషట్క - రహిత, మాత్మానం పరమపురుషం ధ్యాయన్తీ॥ ఆత్మనాం జీవానాం సంశ్రయే ఆశ్రయే, భగవతి బ్రహ్మణి - అవస్థితా మతి - ర్యస్యాస్సా, నివృత్తజీవాపత్తిః జీవస్యాపత్తిః క్లేశాద్యాపత్తిర్యతః, సా ప్రకృతిః - యద్వా - ఆపత్తిరాప - క్లేశాదిరూపా - యత, స్సా ప్రకృతిః - నివృత్తా నివృత్తప్రాయా జీవాపత్తిర్యస్యాస్సా, తస్యా భావస్తత్త్వం - తస్మాత్ - నివృత్తప్రాయప్రకృతిసంబన్ధత్వాదిత్యర్థః, విక్షీణక్లేశా విగతశీతోష్ణాదిక్లేశా - ఆప్తా - పరమాత్మానుభవరూపా నిర్వృతిరానన్దో - యయా సా నిత్య - మారూఢస్సమాధిర్యయా - సా - తస్యా భావస్తత్త్వం - తస్మా - న్నిత్యం ప్రకృతివిలక్షణప్రత్యగాత్మశరీరకపరమాత్మని సమాహితచిత్తత్వాత్ - పరావృత్తః నివృత్తః - తమ ఆదిప్రకృతిగుణకార్యదేహాత్మాభిమానాదివిపరీతభ్రమో, యస్యా - స్సా సతీ, ఆత్మానం శరీరం - న సస్మార - స్వప్నాదుత్థితః పురుషః, స్వప్నే దృష్టం వస్తుజాతమివ, యథా స్వప్నాదుత్థితః పురుషస్స్వాప్నం వస్త్వనిత్యమితి నిశ్చిత్య స్వాప్నవస్త్వాయత్తసుఖదుఃఖాదిభిరనాకులః, ఏవం దేహ దేహానుబన్ధి - సర్వం, కర్మాయత్తమస్థిరమితి మత్వా తత్పోషణాపోషణాదినిమిత్తసుఖదుఃఖైరనభిభూతా సతీ, దేహః పుష్టః కర్శిత ఇతి వా న సస్మారేత్యర్థః ✽ ॥ ౨౩॥ ౨౪ ॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ✽ అతః, తస్యాః దేహః - పరతః పరైః, పోష్యోఽపి - పరాయత్తపోషణోఽపి, అకృశః, కుతః, ఆధ్యసంభవాత్ పోషణాభావప్రయుక్తమనఃపీడాయా అభావాత్, మలైరవచ్ఛన్నః అభ్యఙ్గోద్వర్తనాభావాన్మలైర్వ్యాప్తోఽపి సధూమః పావక ఇవ బభౌ ✽ ॥ ౨౮ ॥ ✽ తపోయోగపరిచురం, ముక్తకేశం వికీర్ణశిరోజం, విగతవస్త్రమపి, స్వాఙ్గం దేహం దైవగుప్తం దైవేన రక్షితం, న బుబుధే న బుద్ధవతి, తత్ర హేతుః, వాసుదేవే భగవతి, ప్రవిష్టా ధీర్యస్యాస్సా, భ

గవదనుభవజనితానన్దసంప్లవే మగ్నత్వాన్న బుబుధ ఇత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ ఏవం కపిలోపదిష్టేన జ్ఞానమార్గేణ, తు-సా దేవహూతిః, పరబ్రహ్మనిరతిశయానన్దరూపం భగవన్తమవాప-హేతివిస్మయే ॥ ౩౦ ॥ హే వీర విదుర-యత్ర సా, ముక్తి-మవాప, తత్పుణ్యతమం క్షేత్రం-నామ్నా-త్రైలోక్యే-విశ్రుతం ప్రసిద్ధమాసీత్ ॥ కిం నామ, తత్రాహ ॥ యత్ర క్షేత్రే-సిద్ధపదం సిద్ధశబ్దః, ప్రవర్తతే-సిద్ధాశ్రమ ఇత్యుచ్యత ఇత్యర్థః - సిద్ధపదప్రవృత్తౌ నిమిత్తమాహ ॥ యత్ర క్షేత్రే-సా దేవహూతిః, సంసిద్ధిం ముక్తి-ముపేయుషీ ప్రాప్తవతీ-అతస్తత్సిద్ధక్షేత్రమితి ప్రసిద్ధమిత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ హే సౌమ్య-తస్యాః-మర్త్యం శరీరం-తద్యోగవిధుతమార్త్యం-తస్యాః దేవహూత్యాః- యోగేన-విధుతాః నిరస్తాః, మార్త్యాః పలితవలితాదయో ధర్మాః-యస్మిన్, తత్తథాభూతం స-త్తయా-త్యక్తం శరీరం స్రోతసాం నదీనాం మధ్యే-ప్రవరా-సిద్ధాదిభిస్సేవితా-సరిత్-అభూత్ సరిద్రూపేణ ప్రావహత్ ॥ ౩౨ ॥ కపిలోఽనుమతో యయావిత్యుక్తం క్వ యయావిత్యత్రాహ ॥ హే విదుర-మహాయోగీ భగవాన్ కపిలోఽపి-మాతరం సమనుజ్ఞాప్య మాత్రానుజ్ఞాతః ప్రాగుదీచీం-ఈశానదిశం ప్రతి, యయౌ ॥ ౩౩ ॥ తత్ర-సిద్ధచారణాదిభిః-స్తూయమానః-సముద్రేణ దత్తమర్హణం సపర్యాణం-నికేతనం నివాసస్థానం చ-యస్య సః, సాంఖ్యాచార్యైః కపిలోక్తసాంఖ్యప్రవర్తకయోగిభిః-అభిష్టుతః-లోకానా-ముపశాన్త్యై క్షేమాయ-సమాహితమనాః-స్స్వయమపి యోగమాస్థాయాధ్యాస్త ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ "స్వాయంభువస్య చ మనోర్వంశః" ఇత్యాదినా కృతస్య ప్రశ్నస్య యదుత్త

గతామ్బరమ్ । దైవగుప్తం న బుబుధే వాసుదేవే ప్రవిష్టధీః ॥ ౨౯ ॥ ఏవం సా కపిలోక్తేన మార్గేణాచిరతః పరమ్ । ఆత్మానం బ్రహ్మనిర్వాణం భగవన్తమవాప హ ॥ ౩౦ ॥ తద్వీరాసీత్పుణ్యతమం క్షేత్రం త్రైలోక్యవిశ్రుతమ్ । నామ్నా సిద్ధపదం యత్ర సా సంసిద్ధిముపేయుషీ ॥ ౩౧ ॥ తస్యాస్తద్యోగవిధుతమార్త్యం మర్త్యమభూత్సరిత్ । స్రోతసాం ప్రవరా సౌమ్య సిద్ధిదా సిద్ధసేవితా ॥ ౩౨ ॥ కపిలోఽపి మహాయోగీ భగవాన్పితురాశ్రమాత్ । మాతరం సమనుజ్ఞాప్య ప్రాగుదీచీం దిశం యయౌ ॥ ౩౩ ॥ సిద్ధచారణగన్ధర్వైర్మునిభిశ్చాప్సరోగణైః । స్తూయమానస్సముద్రేణ దత్తార్హణనికేతనః ॥ ౩౪ ॥ ఆస్తే యోగం సమాస్థాయ సాంఖ్యాచార్యైరభిష్టుతః । త్రయాణామపి లోకానాముపశాన్త్యై సమాహితః ॥ ౩౫ ॥ ఏతన్నిగదితం తాత యత్పృష్టోఽహం తవానఘ । కపిలస్య చ సంవాదో దేవహూత్యాశ్చ పావనః ॥ ౩౬ ॥ య ఇదమనుశృణోతి యోఽభిధత్తే కపిలమునేర్మతమాత్మయోగగుహ్యమ్ । భగవతి కృతధీస్సుపర్ణకేతావుపలభతే భగవత్పదారవిన్దమ్ ॥ ౩౭ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే పారమహంస్యాం సంహితాయాం
తృతీయస్కన్ధే కపిలోపాఖ్యానం నామ త్రయస్త్రింశోఽధ్యాయః

రముక్తం తదుపసంహరతి ॥ ఏతదితి ॥ హే అనఘ-అహం-యత్పృష్టః యత్ప్రతి త్వయా పృష్టః - తదేతత్ - తాత-తుభ్యం-నిగదితం-మయా-తత్ప్రసఙ్గాత్ కపిలస్య దేవహూత్యాశ్చ-లోకపావనస్సంవాదోఽపి నిగదితః ॥ ౩౬ ॥ కపిలదేవహూతిసంవాదశ్రవణశ్రావణఫలమాహ ॥ య ఇతి ॥ కపిలేన పూర్వం ఫలముక్తం-అత్ర తు మైత్రేయేణేతి వక్తృభేదాన్న పౌనరుక్త్యం ఇదమాత్మయోగరూపం-గుహ్యతమం-కపిలమునేర్మతం-యః శృణోతి-యో వాఽభిధత్తే-శ్రావయతి-స పుమాన్-గరుడధ్వజే భగవతి, కృతధీః నిష్పన్నభక్తియోగో-భూత్వా, భగవత్పదారవిన్దం-లభతే ॥ ౩౭ ॥ ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోస్సుతేన తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా కృతాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే త్రయస్త్రింశోఽధ్యాయః

శ్రీశ్రీనివాసబ్రహ్మతన్త్రపరకాలగురువరచరణారవిన్దాభ్యాం నమః

శ్రీ శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలమహాదేశికాయ నమః

తృతీయస్కన్ధస్సమాప్తః

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః.

శ్రీ వీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహిత శ్రీమద్భాగవతమ్

చతుర్థస్కన్ధవ్యాఖ్యానప్రారమ్భః.

తృతీయే " స్వాయంమనవస్యచ వనోర్వంశః పరమసంమత " ఇతి స్వాయంభువచరిత్రతత్సంతతిపృష్టే - తత్ర స్వాయంభువచరితమభిధాయ " ఏతత్త ఆదిరాజస్య మనోశ్చరితమద్భుతమ్ । వర్ణితం వర్ణనీయస్య తదపత్యోదయం శృణ్వ " ఇతి, తత్సంతతికథనం ప్రతిజ్ఞాయ - తావద్దేవహూతిసంతతిం ప్రక్రమ్య కలాఽనసూయాదయో నవపుత్రికాః కపిలాఖ్యః పుత్రస్తచ్చరితమిత్యేతాని కథితాని - ఇదానీమస్మిన్స్కన్ధే మనుపుత్రస్యోత్తానపదస్సంతతిం విస్తరేణ వక్ష్యమాణస్తత్రాదావాకూతిప్రసూత్యోర్వంశం దేవహూతిదుహితృసంతతిం చాహ ॥ మైత్రేయః ॥ మనోస్త్వితి ॥ హే సువ్రత విదుర, ఆకూత్యాదయస్తిస్రః కన్యాః - మనోః స్వాయంభువాత్ - తద్భార్యాయాం శతరూపాయాం జజ్ఞిరే - చకారాద్ద్వౌ పుత్రౌ చ జజ్ఞాత ఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥ మనోస్త్వితి తుశబ్దాదన్యోపి పుత్రలాభస్సూచితస్తం దర్శయితుమాహ ॥ ఆకూతిమితి ॥ నృపో మనుః - భ్రాతృ

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ మనోస్తు శతరూపాయాం తిస్రః కన్యాశ్చ జజ్ఞిరే। ఆకూతిర్దేవహూతిశ్చ ప్రసూతిరితి విశ్రుతాః ॥ ౧ ॥ ఆకూతిం రుచయే ప్రాదాదపి భ్రాతృమతీం నృపః। పుత్రికాధర్మమాశ్రిత్య శతరూపానుమోదితః॥ ప్రజాపతిస్స భగవాన్రుచిస్తస్యామజీజనత్। మిథునం బ్రహ్మతేజస్వీ పరమేణ సమాధినా ॥ ౩ ॥ యస్తయోః పురుషస్సాక్షాద్విష్ణుర్యజ్ఞస్వరూపభృత్। యా స్త్రీ సా దక్షిణా భూతేరంశభూతాఽనపాయినీ ॥ ౪ ॥ ఆనిన్యే స్వగృహం పుత్ర్యాః పుత్రం వితతరోచిషమ్। స్వాయంభువో ముదా యుక్తో రుచిర్జగ్రాహ దక్షిణామ్ ॥ ౫ ॥ తాం కామయానాం భగవానువాహ యజుషాం పతిః। తుష్టాయాం తోషమాపన్నోఽజనయద్ద్వాదశాత్మజాన్ ॥ ౬ ॥ [తుష్టయోరభవ[illegible]యామా నామ మహాబలాః॥ తోషః ప్రతోషస్సంతోషో భద్రశ్శాంతిరిడస్పతిః। ఇధ్మః కవిర్వి

మతీం ప్రియవ్రతోత్తానపాదభ్రాతృమతీమపి - స్వమహితరమాకూతిం - పుత్రికాధర్మమాశ్రిత్య " అభ్రాతృకాం ప్రదాస్యామి తుభ్యం కన్యామలంకృతామ్ । అస్యాం యో జాయతే పుత్రస్స మే పుత్రో భవిష్యతి " ఇతి భాషాబన్ధపూర్వకప్రదానం పుత్రికాధర్మ - మాశ్రిత్య పుత్రబాహుల్యకామ - ఉక్తభాషాబన్ధనం కృత్వా రుచయే ప్రాదాత్ దత్తవాన్ ॥ ౨ ॥ స లబ్ధభార్యో - బ్రహ్మతేజస్వీ బ్రహ్మవర్ణోచితధర్మానుష్ఠానజనితతేజోవిశేషయుక్తః - భగవాన్ప్రజాపతిః రుచిః - సర్వోత్కృష్టేన సమాధినా - భగవన్తమారాధ్య - తస్యామాకూత్యాం - మిథునం స్త్రీపుంమిథునం - అజీజనత్ ఉత్పాదయామాస ॥ ౩ ॥ కిం తన్మిథునం - యదజీజనత్తత్రాహ ॥ యస్తయోరితి ॥ తయోరపత్యయోర్మధ్యే - యః పురుషః - స - యజ్ఞాః క్రతవః - త ఏవ - స్వం స్వీయం - రూపం శరీరం - తద్బిభర్తీతి తథా - సాక్షాద్విష్ణుః విష్ణోరంశః - అయమపి కపిలవదంశావతారః - యజ్ఞస్వరూపభృదిత్యనేన - యజ్ఞనామకత్వం సూచితం - తయోర్యా స్త్రీ - సా - నామ్నా దక్షిణా - భూతేః - లక్ష్మ్యాః - అంశభూతా విష్ణోరనపాయినీ - అతస్తయోర్మిథో వివాహో నవిరుద్ధ ఇతి భావః ॥ ౪ ॥ స్వాయంభువో మనుః - ముదా యుక్తః - మిథునజన్మనిమిత్తహర్షయుక్తః - స్వపుత్ర్యాః ఆకూత్యాః - పుత్రం - వితతతేజసం విష్ణ్వంశసముద్భూతం - యజ్ఞం - పూర్వకృతభాషాబన్ధనాద్ధేతోః - స్వగృహం ప్రతి - ఆనిన్యే ఆనీతవాన్ - రుచిస్తు - దక్షిణాం స్వకన్యాం - జగ్రాహ - పుత్రికామేవ పుత్రత్వేనాపాలయదిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ కామయానాం పతిం కామయమానాం - తాం దక్షిణాం యజుషాం యజ్ఞానాం మన్త్రాణాం వా - పతిర్యజ్ఞాఖ్యో భగవాన్ - ఉవాహ ఉపయేమే ॥ పశ్చా - త్తుష్టాయాం స్వస్మిన్ప్రీతియుక్తాయాం దక్షిణాయాం స్వయమపి ప్రీతియుక్తః - ద్వాదశపుత్రానజనయత్ ॥ అత్ర - తుష్టయోరభవన్ దేవా ద్వాదశైతే మహాబలా ఇతి - పాఠాన్తరం - తదా - తుష్టయోః పరస్పరం సన్తోషయుక్తయోః - యజ్ఞదక్షిణయోః - ద్వాదశ - పుత్రా - అభవన్నిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ తానాహ ॥ తోష ఇతి ॥

తోషాదయో-ద్విషట్ద్వాదశ-పుత్రాః ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ సర్వే - తుషితానామతుషతాఇతిప్రసిద్ధాః పరస్పరతుష్టాభ్యాం పితృభ్యాం జాతత్వాదితిభావః- తేతుషితాదేవా-మరీచిప్రభృతయఃఋషయ-స్సురగణేశ్వరోయజ్ఞశ్చ-స్వాయంభువమన్వన్తరే, ఆసన్ స్వస్వసన్తానవర్ధనేనలోకమర్యాదాపాలనేనచాసన్ - అనేనస్వాయంభువమన్వన్తరగతంషట్కంకథితం ,, మన్వన్తరంమనుర్దేవామనుపుత్రామహారాజసః । ఋషయోఽంశావతారశ్చహరేష్షడ్విధముచ్యత,, ఇతిహివక్ష్యతి-తత్రస్వాయంభువోమనుఃతుషితాదేవాః-మరీచిముఖ్యాఋషయో-యజ్ఞోహరేరవతారః-సఏవసురగణేశ్వరఇన్ద్రః ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ-మనుపుత్రౌపృథ్వీపాలకౌ-తయోఃప్రియవ్రతోత్తానపదోః - పుత్రపౌత్రనప్త్రాణాం-వంశైః- రనువృత్తంవ్యాప్తంపాలితంచ తన్మన్వన్తరమిత్యర్థః ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ ఏవమాకూతిసంతతిఃకథితా-అథదేవహూతిదుహితృసంతతిం కథయిష్యన్ దేవహూతిచరిత్రంతుపిస్తరేణతృతీయేత్వయాశ్రుతమిత్యాహ॥దేవహూతిమితి ॥తత్సంబన్ధిదేవహూతిసంబన్ధిచరితం-గదతోమమ-మత్తఃభవతాశ్రుతప్రాయంబాహుళ్యేనశ్రుతత్వాచ్ఛ్రుతప్రాయమిత్యుక్తమ్ ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ ప్రసూతిసంతతిస్తుతత్ప్రసజ్గానుప్రసఙ్గేనమహతాగ్రన్థేనకథనీయేతిసాపిపశ్చాద్వక్ష్యత ఇత్యభిప్రాయేణాత్రసంగృహ్ణాతి ॥ దక్షాయేతి॥యత్కృతఃదక్షప్రసూతిభ్యాంకృతః-సర్గ- స్త్రిలోక్యాం - వ్యాపృతతః-ఆకూత్యాదిసంతత్యపేక్షయాప్రసూతిసన్తతేర్వైపుల్యమనేనకథితమ్ ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ అథదేవహూతిదుహితృసంతతిరుచ్యతఇత్యాహ॥యాఇతి॥ హేక్షత్తః కర్దమస్యసుతాఃకలాదయో-మరీచ్యాదీనాంపత్న్యఃపత్న్యః, యాఉక్తా స్తృతీయే, తాసాంకర్దమసుతానాం-ప్రసూతైః ప్రభవంపుత్రపౌత్రాదిసన్తానవిస్తరం , మేమయా, ప్రోచ్యమానంకథ్యమానం, నిబోధ ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ తదేవాహ॥పత్నీతి॥కర్దమసుతామరీచేఃపత్నీ, కలాకలానామ్నీ, కశ్యపం-పూర్ణిమానంచ, ద్వౌపుత్రౌ, సుషువే-పుత్రౌవిశినష్టి ॥ యయోఃకశ్యప

భూర్వహ్నిస్సుదేవారోచనోద్విషట్ ॥ ౭ ॥ తుషితానామతేదేవాఆసన్స్వాయంభువాన్తరే। మరీచిముఖ్యాఋషయోయజ్ఞస్సురగణేశ్వరః ॥ ౮ ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌమనుపుత్రౌ మహౌజసౌ । తత్పుత్రపౌత్రనప్త్రాణామనువృత్తంతదన్తరమ్ ॥ ౯ ॥ దేవహూతిమదాత్తాతఃకర్దమాయాత్మజాంమనుః। తత్సంబన్ధి శ్రుతప్రాయంభవతాగదతోమమ ॥ ౧౦ ॥ దక్షాయబ్రహ్మపుత్రాయప్రసూతిం భగవాన్మనుః । ప్రాయచ్ఛద్యత్కృతస్సర్గస్త్రిలోక్యాంవితతోమహాన్ ॥ ౧౧ ॥ యాః కర్దమసుతాఃప్రోక్తాఆసన్బ్రహ్మర్షిపత్న్యః। తాసాంప్రసూతిప్రసవంప్రోచ్యమానంనిబోధమే ॥ ౧౨ ॥ పత్నీమరీచేస్తుకలాసుషువేకర్దమాత్మజా।కశ్యపంపూర్ణిమానంచయయోరాపూరితంజగత్ ॥ ౧౩ ॥ పూర్ణిమాఽసూతవిరజంవిశ్వ[illegible]పసత్తమ। దేవకుల్యాంహరేఃపాదశౌచాద్యాఽభూత్సరిద్దివః ॥ ౧౪ ॥ అత్రేఃపత్న్యనసూయాత్రీన్ సుషువేసుయశస్సు

పూర్ణిమ్నా, స్వంశజై, ర్జగ-దాపూరితవ్యాప్తమ్ ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ హేసత్తమ -పూర్ణిమామరీచిపుత్రః-విరజం-విశ్వగం చాపి-పుత్రౌ [illegible] కన్యాంచ -అసూతఉత్పాదయామాస-దేవకుల్యాంవిశినష్టి ॥ హరేర్భగవతః-పాదశౌచాత్ పాదప్రక్షాళనా, ద్యా - దివస్సరిద్గఙ్గా-అభూత్ - సైవేయందేవకుల్యా-దివస్సరిదభిమానినీదేవతేత్యర్థః ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ అత్రేర్యాపత్నీ - అనసూయా-కర్దమస్యద్వితీయాదుహితా-సుయశసఃనిర్మలకీర్తిసంపన్నాన్, జజ్ఞే, తానాహ ॥ దత్తందూర్వాససంసోమంచేతి ॥ తాన్విశినష్టి ॥ ఆత్మేశబ్రహ్మసంభవాన్ - ఆత్మాపరమపురుషః , ఈశోరుద్రః - బ్రహ్మాచతుర్ముఖః-తేభ్యస్సమ్భవాన్ పదంశభూతానిత్యర్థః ॥ యద్వా ॥ ఆత్మేశబ్రహ్మణాంసమ్భవఃఅభివ్యక్తిర్యేషుతాన్ , అత్రాత్మశబ్దేన ,, తవాన్తరాత్మామమచే ,, త్యాదినాప్రసిద్ధంవిష్ణోఃపరమాత్మత్వం , ఇతరయోర్జీవత్వంచసూచ్యతే -నను, పరమాత్మనఃసర్వాన్తర్యామిణోజీవద్వారాజ్ఞానశక్త్యాద్యన్యతమగుణావిర్భావరూపాంశావతారత్వం యుక్తం - కథంపునఃపరమాత్మాంశభూతయోరణుస్వరూపయోర్జీవవిశేషయోర్బ్రహ్మరుద్రయోఃపునర్జీవాన్తరానుప్రవేశరూపాంశావతారత్వం , సత్యం ,, అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాఽన్యాతృతీయాశక్తిరిష్యతే । యయాక్షేత్రజ్ఞశక్తిస్సావేష్టితానృపసర్వగా ॥ సంసారతాపానఖిలానవాప్నోత్యతిసంతతాన్ । తయాతిరోహితత్వాచ్చశక్తిః క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞితా ॥ సర్వభూతేషుభూపాలతారతమ్యేనవర్తత ,, ఇత్యుక్తరీత్యా , జీవస్యయద్ధర్మభూతంజ్ఞానం , తదవిద్యాకర్మణాతిగోపితంసత్తారతమ్యేనావలిష్ఠతే - తత్రపరమాత్మప్రసాదాదవిద్యాఖ్యావరణస్యనివృత్తావసంకోచేనప్రసృతంభవతి - అతఏవముక్తానిశ్శేషమావరణనివృత్తౌ ,, సచానన్త్యాయకల్ప్యత ,, ఇతధర్మభూతజ్ఞానస్యసఙ్కోచేనప్రసరాదానన్త్యంజీవస్యశ్రుతం , సూత్రితంచ ,, ప్రదీపవదావేశస్తథాహిదర్శయతి ,, తిఅణోరప్యాత్మనఏకదేహస్థితస్యాప్యసఙ్కుచితధర్మభూతజ్ఞానద్వారాస్వ

ల్పపరిమాణస్య దీపస్య స్వధర్మభూత ప్రభాద్రవ్యద్వారేణానేక ఘటపటాది ప్రకాశకత్వవదనేకశరీర పరిగ్రహ ఇతి సూత్రార్థః - ఏవంచ, బ్రహ్మరుద్రయోః పరమపురుషప్రసాదాత్ జ్ఞానావరణనివృత్త్యా అస్మదాద్యపేక్షయా జ్ఞాన ప్రసర బాహుల్యాత్తద్ధర్మభూతజ్ఞానస్య దూర్వాససోమయో రనుప్రవేశాత్తదంశావతారత్వం తయో రుపపన్నం - ఏవమన్యత్రాపి యత్రక్వచిజ్జీవస్య జీవాన్తరాంశత్వముచ్యతే, తత్రాప్యయమేవ న్యాయో వేదితవ్యః ❁ ॥౧౫॥ ఏవం దత్తాదీనామాత్మాద్యంశావతారత్వముక్తం - తత్రాన్తరేణ నిమిత్తం పరమాత్మాదీనామవతరణాసమ్భవాత్తత్కారణం పృచ్ఛతి విదురః ॥ అత్రేరితి ॥ స్థిత్యాదికర్తారః, సురశ్రేష్ఠాః, ఆత్మాదయః, అత్రేర్గృహే - కింస్విచ్చికీర్షవః కింకర్తుమిచ్ఛవః, జాతాః, తజ్జననప్రయోజనం, హే గురో - మమహ్యం, ఆఖ్యాహి కథయ ❁ ॥౧౬॥ ❁ తత్ర నిమిత్తం కథయన్నాహ ॥ బ్రహ్మణేతి ॥ బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన, సృష్టౌ నిమిత్తమాత్రాయాం, సృష్ట్యర్థమిత్యర్థః, చోదిత ఆదిష్టః, బ్రహ్మవిదగ్రేసరోఽత్రిః పత్న్యా అనసూయయా సహ, ఋక్షాఖ్యం కులాచలం, తపసే తపశ్చర్తుం, స్థితః ఆస్థితః ❁ ॥౧౭॥ ❁ స చ మునిః తస్మిన్ కులాద్రౌ ప్రసూనానాం స్తబకాః, యేషు పలాశాశోకేషు, తేషాం కాననే, నిర్విన్ధ్యాఖ్యాయా నద్యాః, స్రవద్భిః, ర్వార్భిః, సమన్తాదుద్ఘుష్టే నాదితే ❁ ॥౧౮॥ ❁ ప్రాణాయామేన - మనో నియమ్య, శీతోష్ణాదిసహః వాయుభక్షః, సంవత్సరశత - మేకపాదేన, భువమవష్టభ్య - తపః - ఆతిష్ఠత్ ❁ ॥౧౯॥ ❁ తస్యాత్రేరభిసంధివిశేషమాహ ॥ శరణమితి ॥ య ఏవ ,, యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే ,, ఇత్యాది శ్రుతి ప్రసిద్ధ ఏవ, జగదీశ్వరః జగత్సృష్టిస్థితిప్రలయప్రవర్తకః - తం, శరణ

తాన్ । దత్తం దూర్వాససం సోమమాత్మేశబ్రహ్మసమ్భవాన్ ॥౧౫॥ విదుర ఉవాచ ॥ అత్రేర్గృహే సురశ్రేష్ఠాః స్థిత్యుత్పత్త్యన్తహేతవః । కింస్విచ్చికీర్షవో జాతా ఏతదాఖ్యాహి మే గురో ॥౧౬॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ బ్రహ్మణా చోదితః సృష్టావత్రిర్బ్రహ్మవిదాం వరః । సహ పత్న్యా యయావృక్షం కులాద్రిం తపసి స్థితః ॥౧౭॥ తస్మిన్ప్రసూనస్తబకపలాశాశోకకాననే । వార్భిః స్రవద్భిరుద్ఘుష్టే నిర్విన్ధ్యాయాః సమన్తతః ॥౧౮॥ ప్రాణాయామేన సంయమ్య మనో వర్షశతం తపః । అతిష్ఠదేకపాదేన నిర్ద్వన్ద్వోఽనిలభోజనః ॥౧౯॥ శరణం తం ప్రపద్యేఽహం య ఏవ జగదీశ్వరః । ప్రజామాత్మసమాం మహ్యం ప్రయచ్ఛత్వితి చిన్తయన్ ॥౨౦॥ తప్యమానం త్రిభువనం ప్రాణాయామైధసాగ్నినా । నిర్గతేన మునేర్మూర్ధ్నః సమీక్ష్య ప్రభవస్త్రయః ॥౨౧॥ అప్సరోమునిగన్ధర్వసిద్ధవిద్యాధరోరగైః । వితాయమానయశసస్తదాశ్రమపదం యయుః ॥౨౨॥ తత్ప్రాదుర్భావసంయోగవిద్యోతితమనా మునిః । ఉత్తిష్ఠన్నేకపాదేన దదర్శ విబుధర్షభాన్ ॥౨౩॥ ప్రణమ్య దణ్డవద్భూమావుపతస్థేఽర్హణాఞ్జలిః । వృషహంససుపర్ణస్థాన్ స్వైః స్వైశ్చిహ్నైశ్చ చిహ్నితాన్ ॥౨౪॥ కృపావలోకేన హసద్వదనేనోపలమ్భితాన్ । తచ్ఛోచిషా ప్రతిహతే నిమీల్య మునిరక్షిణీ ॥౨౫॥ చేతస్తత్ప్రవణం యుఞ్జన్నస్తావీత్సంహతాఞ్జలిః । శ్లక్ష్ణయా సూక్తయా వాచా సర్వలోకగరీయసః ॥౨౬॥ అత్రిరువాచ ॥ విశ్వోద్భ

మహం ప్రపద్యే, మహ్యం, ఆత్మసమాం స్వతుల్యాం - ప్రజాం, ప్రయచ్ఛత్వితి చిన్తయన్ ఆతిష్ఠదితి పూర్వేణాన్వయః ❁ ॥౨౦॥ ❁ ప్రాణాయామ ఏవ ఏధః దారు నిచయో - యస్య తేన - మునేరత్రేః - మూర్ధ్నః శీర్షకపాలాత్ - నిర్గతేనాగ్నినా తపోఽగ్నినా - సన్తప్యమానం - త్రైలోక్యం - సమీక్ష్య - త్రయః ప్రభవః ఆత్మేశబ్రహ్మాణః ❁ ॥౨౧॥ ❁ అప్సరోమునిప్రభృతిభిః ప్రస్తూయమానకీర్తయ - స్తదాశ్రమస్థానం, యయుః అత్ర - య ఏవ జగదీశ్వర - స్తం శరణం ప్రపద్య ఇతి సృష్టిస్థితిప్రళయప్రవర్తకత్వేనాకారేణ పరమాత్మన ఉపాసితత్వాత్తస్య బ్రహ్మరుద్రాన్తర్యామితయా తాదృశ్యా ణసృష్టిసంహారకారణత్వాత్తయోశ్చ బ్రహ్మరుద్రయోరపి తత్రాగమనముపపన్నమితి వేదితవ్యమ్ ❁ ॥౨౨॥ ❁ తేషామాత్మేశబ్రహ్మణాం - ప్రాదుర్భావః ప్రాకట్యం, తస్య - సంయోగః సాన్నిధ్యం, తేన - విద్యోతితం మనో యస్య - స మునిరత్రి - రేకపాదేనోత్తిష్ఠన్, విబుధశ్రేష్ఠానాత్మేశబ్రహ్మణో - దదర్శ ❁ ॥౨౩॥ ❁ తతో - భూమౌ - దణ్డవత్ప్రణమ్య - అర్హణైః పూజ్యతేఽనేనేత్యర్హణం పుష్పాదికం అఞ్జలౌ యస్య సః, ఉపతస్థే సమీపే స్థిత్వా తుష్టావ, ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ గరుడవృషాద్యారూఢాన్ - స్వైః స్వైశ్చిహ్నైః శఙ్ఖచక్రత్రిశూలకమలకమణ్డలాదిభిర్లక్షితాన్ ❁ ॥౨౪॥ ❁ కృపయా అవలోకో యస్మిన్, హసచ్చ తద్వదనం చ - తేనోపలమ్భితాన్ ప్రసన్నత్వేన జ్ఞాపితాన్ - తేషాం శోచిషా దీప్త్యా - ప్రతిహతే అక్షిణీ నేత్రే, నిమీల్య ❁ ॥౨౫॥ ❁ చేతశ్చిత్తం తత్ప్రవణం విబుధర్షభాసక్తం - కృత్వా, బద్ధాఞ్జలిస్సన్ - మునిరత్రిః శ్లక్ష్ణమధురయా వాచా సర్వలోకేభ్యః శ్రేష్ఠాన్, విబుధర్షభాన్ అస్తావీత్ స్తుతవాన్ ❁ ॥౨౬॥ ❁ స్తుతిమేవాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ విశ్వేతి ॥ విశ్వోద్భ

వాదిషు నిమిత్తభూతేషు - విశ్వసర్గాద్యర్థమిత్యర్థః - అనుయుగం ప్రతికల్పం, విభజ్యమానైః - మాయాయా గుణైః సత్త్వరజస్తమోభి-రుపలక్షితాః, గృహీతా దేహా యైః - తే - యూయం - బ్రహ్మవిష్ణుగిరిశాః అత - తేభ్యో, వః యుష్మభ్యం ప్రణతోఽస్మి, యుష్మాకం మధ్యే - క ఏవ భగవాన్ జగదీశ్వర ఉపహూతః, శరణం తం ప్రపద్య ఇత్యేక ఏవ నిర్దిష్టత్వాత్స ఏవ యుష్మాసు కతమ ఇతి, యుష్మాభిరేవ కథనీయ ఇత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ ఏక ఇతి ॥ ప్రధానః సర్వోత్కృష్టః, ఏక ఏవ - భగవాన్ సర్వేశ్వరః, వివిధైరుపచారైర్మయా - ప్రజననాయ సర్వేశ్వరతుల్యపుత్రలాభాయ - చిత్తీకృతః చిత్తవిషయీకృతః ఉపాసిత ఇతి యావత్ - అత్ర తనుభృతాం దేహినాం - మనసోఽపి దూరాత్ మనసాపి గ్రహీతుమశక్యాః - యూయం త్రయోఽపి - కథముత్రాగతాః - తత్ర కారణం బ్రూత కథయత - ప్రసీదత మహ్యం ప్రసన్నా భవత - అత్ర త్రయాణామాగమనేన మమ మహాన్విస్మయో వర్తతే ॥ ౨౭ ॥ ఇత్యేవం - తస్యాత్రేః - వచశ్శ్రుత్వా - త్రయో బ్రహ్మవిష్ణుశివాః, ప్రహస్య - శ్లక్ష్ణయా గమ్భీరయా - వాచా - హే ప్రభో వశ్యేన్ద్రియ - విదుర - తమృషిమత్రిం - ప్రత్యాహుః ॥ ౨౮ ॥ ఉక్తమేవాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ తే త్వయా - యథాకృతస్సఙ్కల్పః - స్తేనైవ తథా భావ్యం - నాన్యథా అసత్యః సత్యసఙ్కల్పస్య - తే, సఙ్కల్పః - కథమేకస్మిన్ధ్యాతే త్రయ ఆగతాస్తత్రాహుః హే బ్రహ్మన్ త్వం - య - దేకం జగదీశ్వరాఖ్యం తత్త్వం - ధ్యాయసి తద్వయం తద్దేవతత్త్వం సద్వారకమద్వారకం చ త్రిమూర్తిరూపేణావస్థితమిత్యర్థః - మూర్తిరపి శేషస్థిరధారణమన్తరేణ జగత్సృష్టిస్థితిలయహేతురీశ్వర ఇతి హి త్వత్సఙ్కల్పః, అతో వయమాగతా ఇత్యభిప్రాయః నను యదైవ ధ్యాయసి తద్వయమిత్యనేన త్రిమూర్త్యైక్యం ప్రతీయతే, సత్య - మైక్యమన్యైవ-తతః కిం - బ్రహ్మశివయోర్భగవత్పారతన్త్ర్యవస్మిన్పురాణేపూర్వాపరగ్రన్థేషు శ్రూయమాణం విరుధ్యేత ఇతి చేన్న, ‘‘ సర్వగత్వాదనన్తస్య స ఏవాహమవస్థితః । మత్తస్సర్వమహం సర్వం మయి సర్వం సనాతన ,, ఇతివద్బ్రహ్మాత్మకత్వబుద్ధ్యా చతు

వస్థిలయేషు విభజ్యమానైర్మాయాగుణైరనుయుగం ప్రగృహీతదేహాః । తే బ్రహ్మవిష్ణుగిరిశాః ప్రణతోఽస్మ్యహం వ స్తేభ్యః క ఏవ భగవాన్మ ఇహోపహూతః ॥ ౨౬ ॥ ఏకో మయేహ భగవాన్విబుధప్రధానశ్చిత్తీకృతః ప్రజననాయ కథన్ను యూయమ్ । అత్రాగతాస్తనుభృతాం మనసోఽపి దూరాద్బ్రూత ప్రసీదత మహానిహ విస్మయో మే ॥ ౨౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి తస్య వచశ్శ్రుత్వా త్రయస్తే విబుధర్షభాః । ప్రత్యాహుశ్శ్లక్ష్ణయా వాచా ప్రహస్య తమృషిం ప్రభో ॥ ౨౮ ॥ దేవా ఊచుః ॥ యథాకృతస్తే సఙ్కల్పో భావ్యం తేనైవ నాన్యథా ।

ర్ముఖశివయోరభేదవ్యవహారోపపత్తేః - తథాహి తయోర్బ్రహ్మాత్మకత్వం స్ఫుటముచ్యతే మహాభారతే ‘‘ తవాన్తరాత్మా మమ చ యే చాన్యే దేహసంజ్ఞితాః । సర్వేషాం సాక్షిభూతోఽసౌ న గ్రాహ్యః కేనచిత్క్వచి ,, దితి - సద్వారకమద్వారకం చావస్థితం తద్బ్రహ్మైవ వయమిత్యర్థః - అత్రేదమవధేయం, యద్యపి క్వచిత్క్వచిత్ ‘‘ బ్రహ్మా నారాయణశ్శివశ్చ నారాయణః, బ్రహ్మా నారాయణాఖ్యోఽసౌ కల్పాదౌ భగవాన్యథా । ప్రజాస్ససర్జ భగవాన్బ్రహ్మా నారాయణాత్మకః ॥ తతస్స భగవాన్విష్ణూరుద్రరూపధరోఽవ్యయః । తతః కాలాగ్నిరుద్రోఽసౌ భూత్వా సర్వహరో హరిః ॥ సర్గస్థిత్యన్తకరణీం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికాం । స సంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దన ,, ఇత్యాదిషు త్రిమూర్త్యైక్యం ప్రతీయతే, తథాపి ‘‘ నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే, నారాయణాద్రుద్రో జాయతే, నారాయణాద్ద్వాదశాదిత్యా రుద్రా వసవస్సర్వాణి ఛన్దాంసి చ, ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశానః ,, యన్నాభిపద్మాదభవన్మహాత్మా ప్రజాపతిః । తత్ర బ్రహ్మా చతుర్ముఖోఽజాయత సోఽగ్రే భూతానాం మృత్యుమసృజత్త్ర్యక్షం త్రిశిరస్కం త్రిపాదం ఖణ్డపరశుం । బ్రహ్మా దక్షాదయః కాలస్తథైవాఖిలజన్తవః । విభూతయో హరేరేతా జగతస్సృష్టిహేతవ ,, ఇత్యాదిషు భగవతస్తయోశ్చ భేదావగమాత్సామానాధికరణ్యస్య చ ‘‘ సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే । హరో హరతి తద్వశ ,, ఇత్యాద్యానుగుణ్యేనాన్తర్యామిత్వేనాప్యుపపత్తేరభేదో యుక్తః, నన్వేవమపి ‘‘ బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేన్ద్రాస్తే సర్వే సమ్ప్రసూయన్త ,, ఇతి బ్రహ్మాద్యవిశేషేణ విష్ణోరప్యుత్పత్తిశ్రవణాత్త్రిమూర్త్యన్తర్గతం తత్త్వాన్తరమేష్టవ్యం, తదేవైతత్త్రిమూర్త్యాకారేణావస్థితమితి, మైవం, సదేవేత్యాదివాక్యేషు కణ్ఠోక్త్యా ‘‘ సర్వం వాక్యం సావధారణ ,, మితి న్యాయాచ్చ సావధారణేషు ప్రత్యేకమేకైకస్య వ్యతిరిక్తసమస్తకారణత్వబోధనాత్పునశ్చ్యైకకారణత్వానుపపత్తేః, కారణత్వోపాస్యత్వబోధకవాక్యస్థితసామాన్యశబ్దానాం విశేషవాచిపదసమభివ్యాహారే విశేషపర్యవసానస్య చ్ఛాగపశున్యాయసిద్ధత్వాత్, దచితస్సర్వకారణత్వానుపపత్తేరీక్షణాద్యర్థవిరోధాచ్చ విశేష్యస్యావస్థాపకత్వానుపపత్తే, శివేశేషాసాధారణబ్రహ్మరుద్రేన్ద్రవైశ్వానరాదిపదవాచ్యానాం పురోవాదప్ర

సిద్ధేన్ద్రాదీనాం కార్యత్వకర్మవశ్యత్వయోశ్శ్రుత్యైవ ప్రతిపన్నత్వాత్, తద్వాచినాం తేషాం విశేష్యవ్యవస్థాపకత్వానుపపత్తేః, శ్రీపతేరసాధారణపురుషనారాయణాదిపదవాచ్యస్య కుత్రాపి కర్మవశ్యత్వాశ్రవణాత్, తదుత్పత్తేశ్చ "అజాయమానో బహుధా విజాయతే" ఇత్యవతారత్వస్య శ్రవణేన కర్మకృతత్వస్యాప్రతిపాదితత్వాత్, దితరోత్పత్తేస్తదపవాదాభావాత్, తస్య సర్వకారణత్వోపపత్తేస్తస్య సకలజగత్కారణత్వబోధకశ్రుత్యైకార్థ్యాత్, నారాయణస్యైవ సర్వోత్కృష్టత్వమేష్టవ్యమిత్యన్యత్రవిస్తరః ✽ ॥ ౩౦ ॥ ✽ అథ-హే మునే అస్మదంశేన సముద్భూతాః-సుతాః, లోకవిశ్రుతా భవిష్యన్తి తేతవ-యశః-విస్రప్స్యన్తి విస్తృతం కరిష్యన్తి, తే-భద్రమస్తు ✽ ॥ ౩౧ ॥ ✽ ఏవ-మభీష్టం-వరం దత్వా, తయోర్దమ్పత్యోర్ర్రత్ర్యనసూయయోః - సన్య-జ్జ్మషతోః పశ్యతోస్సతోః-సమ్య-క్పూజితాస్సురేశ్వరాః ప్రతిజగ్ముః ✽ ॥ ౩౨ ॥ ✽ తతః, బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్యాంశేన సోమః, విష్ణోరంశేన దత్తాత్రేయః-శమ్భోరంశేన దూర్వాసాశ్చ, జాతః, అథాఙ్గిరసః అఙ్గిరస ఉత్పన్నాః ప్రజా మయా కథ్యమానాశ్శృణు ✽ ॥ ౩౩ ॥ ✽ అఙ్గిరసః పత్నీ శ్రద్ధాఖ్యా, కర్దమస్య తృతీయా దుహితా, చతస్రః కన్యాః ప్రసూతవతీ-కన్యా నిర్దిశతి సినీతి ✽ ॥ ౩౪ ॥ ✽ అపరావపి తత్పుత్రౌ అఙ్గిరసః పుత్రౌ, ఉచథ్యః బృహస్పతి-రితి-ఖ్యాతౌ ప్రసిద్ధౌ-స్వారోచిషే మన్వన్తరే-అస్తాం, భగవాన్ బ్రహ్మిష్ఠ ఇతి పుత్రద్వయవిశేషణమ్ ✽ ॥ ౩౫ ॥ ✽ పులస్త్యః, పత్న్యాం స్వభార్యాయాం, హవిర్భుగాఖ్యాయాం-కర్దమస్య చతుర్థ్యాం దుహితరి - అగస్త్యమజనయత్-అగస్త్యం విశినష్టి ॥ యో

సత్పజన్మాస్య తే బ్రహ్మన్ యజ్ఞస్యాధ్యాయతి తద్వయమ్ ॥ ౩౦ ॥ అథాస్మదంశభూతాస్త ఆత్మజా లోకవిశ్రుతాః। భవితారోఙ్గ భద్రం తే విస్రప్స్యన్తి చ తే యశః ॥ ౩౧ ॥ ఏవం కామవరం దత్వా ప్రతిజగ్ముస్సురేశ్వరాః। సభాజితాస్తయోస్సమ్యగ్దమ్పత్యోర్మిషతోస్తతః ॥ ౩౨ ॥ సోమోఽభూద్బ్రహ్మణోంఽశేన దత్తో విష్ణోస్తు యోగవిత్। దుర్వాసాశ్శఙ్కరస్యాంశో నిబోధాఙ్గిరసః ప్రజాః ॥ ౩౩ ॥ శ్రద్ధా త్వఙ్గిరసః పత్నీ చతస్రోఽసూతకన్యకాః। సినీవాలీ కుహూ రాకా చతుర్థ్యనుమతిస్తథా ॥ ౩౪ ॥ తత్పుత్రావపరావాస్తాం ఖ్యాతౌ స్వారోచిషేఽన్తరే। ఉచథ్యో భగవాన్సాక్షాద్బ్రహ్మిష్ఠశ్చ బృహస్పతిః ॥ ౩౫ ॥ పులస్త్యోఽజనయత్పత్న్యామగస్త్యం చ హవిర్భుజి। సోఽన్యజన్మని దహ్రాగ్నిర్విశ్రవాశ్చ మహాతపాః ॥ ౩౬ ॥ తస్య యక్షపతిర్దేవః కుబేరస్త్విడవిడా సుతః। రావణః కుమ్భకర్ణశ్చ తథాఽన్యస్యాం విభీషణః ॥ ౩౭ ॥ పులహస్య గతిర్భార్యా త్రీనసూత సతీ సుతాన్। కర్మశ్రేష్ఠం వరీయాంసం సహిష్ణుం చ మహామతే ॥ ౩౮ ॥ క్రతోరపి క్రియా భార్యా వాలఖిల్యానసూయత। ఋషీన్షష్టిసహస్రాణి జ్వలతో బ్రహ్మతేజసా ॥ ౩౯ ॥ ఊర్జాయాం జజ్ఞిరే పుత్రా వసిష్ఠస్య పరన్తప। చిత్రకేతుప్రధానాస్తే సప్త బ్రహ్మర్షయోఽమలాః ॥ ౪౦ ॥ చిత్రకేతుస్సురోచిశ్చ విరజా మిత్ర ఏవ చ। ఉల్బణో వసుభృద్యానో ద్యుమాన్ శక్త్యాదయోఽపరే ॥ ౪౧ ॥ ✽ శాన్తాత్వథర్వణః పత్నీ లేభే పుత్రం ధృతవ్రతమ్। దధ్యఞ్చమశ్వశిరసం భృగోర్వంశం నిబోధ మే ॥ ౪౨ ॥ భృగుః ఖ్యాత్యాం మహాభాగః పత్న్యాం పుత్రానజీజనత్।

ఽగస్త్యః అన్యజన్మని-దహ్రాగ్నిః జాఠరాగ్నిః, రభూత్-తథా-మహాతపాః-విశ్రవాశ్చ-పులస్త్యసుత ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౩౬ ॥ ✽ తస్య విశ్రవస ఇతి ॥ ఇలబిలాసుతః ఇలబిలాయాం జాతః - యక్షాణాం పతిః ప్రభు-ర్దేవః కుబేరః, తథా, అన్యస్యాం భార్యాయాం కైకస్యాం-రావణాదయస్త్రయః పుత్రాః- విశ్రవస ఏవ జాతాః ✽ ॥ ౩౭ ॥ ✽ పులహస్య భార్యా గత్యాఖ్యా-కర్దమస్య పఞ్చమీ దుహితా-సతీ పతివ్రతా-త్రీన్ సుతాన్, నసూత ప్రసూతవతీ - పుత్రాన్నిర్దిశతి ॥ కర్మశ్రేష్ఠమితి ॥ హే మహామతే ✽ ॥ ౩౮ ॥ ✽ క్రతోరపి భార్యా క్రియాఖ్యా-కర్దమస్య-షష్ఠీ సుతా-బ్రహ్మతేజసా - జ్వలతః ప్రకాశమానాన్, షష్టిసహస్రాణి-వాలఖిల్యాన్ వానప్రస్థానృషీన్-అసూయత ✽ ॥ ౩౯ ॥ ✽ తథా-వసిష్ఠస్య భార్యాయామూర్జాయాం-కర్దమస్య నవమ్యాం సుతాయాం-హే పరన్తప-చిత్రకేతుప్రభృతయ-స్సప్త-మహర్షయః-నిర్మలాచారాః జజ్ఞిరే-అరున్ధత్యా ఏవ నామాన్తరమూర్జేతి వేదితవ్యమ్ ✽ ॥ ౪౦ ॥ ✽ పుత్రాన్నిర్దిశతి ॥ చిత్రకేతురితి ॥ ద్యుమాన్ తేజస్వీత్యర్థః, శక్త్యాదయః, అపరే, అన్యస్యాం భార్యాయాం జాతా ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౪౧ ॥ ✽ అథర్వణః పత్నీ-కర్దమస్యాష్టమీ సుతా-శాన్తాఖ్యా, చిత్తిరితి పాఠాన్తరం-తదా-త-త్తస్యా ఏవ నామాన్తరం - ధృతవ్రతం దధ్యఞ్చ -మశ్వశిరసం చ-పుత్రం-లేభే లబ్ధవతీ-అథ మే మత్తః-భృగోర్వంశం-నిబోధ శృణు ✽ ॥ ౪౨ ॥ ✽ హే మహాభాగ, ఖ్యాత్యాం ఖ్యాత్యాఖ్యాయాం- కర్దమస్య సప్తమ్యాం దుహితరి -భృగుః ధాతా విధాతా పుత్రౌ పుత్రానిత్యార్షం బహువచనం - భగవత్పరాం భగవానాశ్రయో యస్యాస్తాం- శ్రియం లక్ష్మీం

శభూతాం-కన్యాం చా-జీజనత్ * ॥ ౪౩ ॥ * మేరుః, స్వస్య-సుతే, ఆయతిం నియతించ, తయోర్ధాతృవిధాత్రోః-రదాత్ దత్తవాన్ -తాభ్యాం ధాతృ విధాతృభ్యాం, తయోర్మేరుదుహిత్రో రాయతి నియత్యోః - యథాక్రమం మృకణ్డుః, ప్రాణశ్చా-భవత్ * ॥ ౪౪ ॥ తతః-మృకణ్డో-ర్మార్కణ్డేయః-ప్రాణా-ద్వేదశిరాః మునిరభవత్ - ఉశనాఖ్యః-యస్య వేదశిరసః - సుత - స్సకవిశ్శుక్రశ్చ - భార్గవః భృగువంశసమ్భూత ఇత్యర్థః * ॥ ౪౫ ॥ * దేవహూతిదుహితృసంతతిముపసంహరతి ॥ నవేతి ॥ హే క్షత్తః, ఏతే-నవ-మరీచ్యాదయః - స్వర్గైస్స్వవంశ్యైః - ర్లోకా - నభావయన్ ఉత్పాదయామాసుః, కర్దమదుహితృసంతతిశ్రవణఫలమాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ కర్దమదౌహిత్రః కర్దమదుహితృసమ్బన్ధి - సన్తానో, మయా - కథితః - శ్రద్ధాపూర్వకం శృణ్వతః పాపనివర్తకః * ॥ ౪౬ ॥ * ఏవం-దేవహూతిసంతతిమభిధాయా-థమనో-స్తృతీయాయాః దుహితుః, ప్రసూతే-స్సన్తానమాహ ॥ ప్రసూతిమితి ॥ అజాత్మజో బ్రహ్మపుత్రో, దక్షః, మానవీం స్వాయంభువమనుదుహితరం, ప్రసూతి - ముపయేమే ఉవోఢ-తస్యాం ప్రసూత్యాం అమలలోచనాః సౌన్దర్యశాలినీః -షోడశ-దుహితౄః, ససర్జ * ॥ ౪౭ ॥ * తత్ర త్రయోదశ-దుహితౄః-విభు స్తత్తదభిప్రాయవిజ్ఞానసమర్థో-దక్షః-ధర్మాయ-దదౌ ఏకాం దుహితరం, మగ్నయే-ఏకాం, యుక్తేభ్యో మిళితేభ్యః, పితృభ్యః - ఏకాం, భవచ్ఛిదే-భవాయ రుద్రాయ, అదాత్-జ్ఞానప్రదత్వాద్రుద్రస్య భవచ్ఛిత్త్వం వివక్షితమ్ * ॥ ౪౮ ॥ * తత్ర ధర్మపత్నీ స్త్రయోదశదుహితౄర్నిర్దిశతి ॥ శ్రద్ధేతి * ॥ ౪౯ ॥ * తాసాం

ధాతారం చ విధాతారం శ్రియఞ్చ భగవత్పరామ్ ॥ ౪౩ ॥ ఆయతిం నియతించైవ సుతే మేరుస్తయోరదాత్ ।
తాభ్యాం తయోరభవతాం మృకణ్డః ప్రాణ ఏవ చ ॥ ౪౪ ॥ మార్కణ్డేయో మృకణ్డస్య ప్రాణాద్వేదశిరా మునిః
కవిశ్చ భార్గవో యస్య భగవానుశనా సుతః ॥ ౪౫ ॥ న వై తే మునయః క్షత్తర్లోకాన్సర్గైరభావయన్ । ఏష కర్దమ
దౌహిత్రసన్తానః కథితస్తవ ॥ శృణ్వతశ్శ్రద్దధానస్య సద్యః పాపహరః పరః ॥ ౪౬ ॥ ప్రసూతిం మానవీం దక్ష
ఉపయేమే హ్యజాత్మజః । తస్యాం ససర్జ దుహితౄః షోడశామలలోచనాః ॥ ౪౭ ॥ త్రయోదశాదాద్ధర్మాయ త
థైకామగ్నయే విభుః । పితృభ్య ఏకాం యుక్తేభ్యో భవాయైకాం భవచ్ఛిదే ॥ ౪౮ ॥ శ్రద్ధా మైత్రీ దయా శాన్తి
స్తుష్టిః పుష్టిః క్రియోన్నతిః । బుద్ధిర్మేధా తితిక్షా హ్రీర్మూర్తిర్ధర్మస్య పత్నయః * ॥ ౪౯ ॥ శ్రద్ధాఽసూత శుభం
మైత్రీ ప్రసాదమభయం దయా । శాన్తిస్సుఖం ముదం తుష్టిస్స్మయం పుష్టిరసూయత ॥ ౫౦ ॥ యోగం క్రియో
న్నతిర్దర్పమర్థం బుద్ధిరసూయత । మేధా స్మృతిం తితిక్షా వై క్షేమం హ్రీః ప్రశ్రయం తథా ॥ ౫౧ ॥ మూర్తిస్స
ర్వగుణోత్పత్తిర్నరనారాయణావృషీ । యయోర్జన్మన్యదో విశ్వమభ్యనన్దత్సునిర్వృతమ్ ॥ ౫౨ ॥ మనాంసి క
కుభో వాతాః ప్రసేదుస్సరితోఽద్రయః । దివ్యవాద్యన్త తూర్యాణి పేతుః కుసుమవృష్టయః ॥ ౫౩ ॥ మునయస్తు
ష్టువుస్తుష్టా జగుర్గన్ధర్వకిన్నరాః । నృత్యన్తి స్మ స్త్రియో దేవ్య ఆసీత్పరమమఙ్గళమ్ ॥ దేవా బ్రహ్మాదయస్సర్వ
ఉపతస్థురభిష్టవైః ॥ ౫౪ ॥ దేవా ఊచుః ॥ యో మాయయా విరచితం నిజయాఽఽత్మనీదం ఖే రూపభేదమివ త

ప్రత్యేకం సన్తతిమాహ ॥ శ్రద్ధేతి ॥ ఆసాం-శ్రద్ధాదినామత్వం - తదపత్యానాం శుభాదినామత్వం చ-శ్రద్ధాదిధర్మయుక్తత్వేన, శ్రద్ధాదికార్యశుభాదిధర్మయుక్తత్వేన చ బోధ్యం, నామ్నామన్వర్థత్వాత్- యద్వా, శ్రద్ధాశుభాద్యభిమానిదేవతాత్వాద్వా తాసాం తేషాం చ-తన్నామత్వమ్ * ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ * త్రయోదశానాం మధ్యే, మూర్త్యాఖ్యా ధర్మపత్నీ-సర్వేషాం-గుణానాం కల్యాణగుణానా, ముత్పత్తిరభివ్యక్తిర్యయోస్తౌ-ఋషీ నరనారాయణౌ-భగవదవతారభూతౌ, అసూత-యయోర్నరనారాయణయో, ర్జన్మని జన్మకాలే, అదః ఏత, ద్విశ్వం, సుఖితం స, దభ్యనన్దత్ * ॥ ౫౨ ॥ * సర్వేషాం, మనాంసి-దిశ, స్సరితః సముద్రా-వాతాశ్చ, ప్రసన్నా, అభూవన్, తూర్యాణి వాద్యాని-దైవై- రవాద్యన్త ధ్వనితాః * ॥ ౫౩ ॥ * దేవ్యః దేవానాం సమ్బన్ధిన్యస్త్రియః-అవతీర్ణౌ-నరనారాయణౌ - ద్రష్టుకామాః-సర్వే, బ్రహ్మాదయో దేవాః-అభిష్టవై-రుపతస్థుః, ఆగత్య సమీపే అభితః స్థిత్వా స్తోత్రైస్తుష్టువురిత్యర్థః * ॥ ౫౪ ॥ * స్తుతిమేవాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ య ఇతి ॥ నిజయా ఆత్మీయయా మాయయా సఙ్కల్పేన స్వాత్మన్యేవాధారభూతే, ఖే ఆకాశే, రూపభేదం సితనీలాదిరూపభేదమివ, విరచితం, ఇదం విశ్వం, రచితం, తత్ర కాశదృష్టాన్తేన స్వస్యాస్పృష్టస్య జ్యవస్తుదోషత్వముచ్యతే, యద్వా, యస్స్వాత్మని జీవే, ఆకాశే రూపభేదమివ - ఇదం దేవతిర్యగాదిరూపభేదం రచితం-తత్ర కాశదృష్టాన్తేన సితనీలాదిరూపమేఘాదికృతో వస్తుత ఆకాశాదతిరిక్తోఽపి భ్రాన్తదృష్టీనామాకాశాభిన్నత్వేన ప్రతీతః, తద్వద్దేవాదిరూపభేదాత్మస్వరూపాత్తదభిన్నత్వేనైవ భ్రాన్తదృష్టీనాం ప్రతీయమానో దేవాదిరూపభేద ఇతి వివక్షితం- తథోక్త

దిభేదేన యథైకం దృశ్యతే నభః। భ్రాన్తదృష్టిభిరాత్మాపి తథైకస్సన్ పృథక్పృథ,, గితి అస్మిన్పక్షే - యో మాయయా ఆత్మనిరచితమిత్యుక్త్యా - భగవతస్సఙ్కల్పాదేవ జీవస్య బన్ధ ఇత్యుక్తం భవతి - తత్ప్రతిచక్షణాయ - తస్య దేవాదిరూపసంసృష్టస్యాత్మనః - ప్రతిచక్షణాయ ప్రతిబోధనాయ - దేవాదిరూపభేదాద్విలక్షణబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మస్వరూపబోధనాయ - తద్ద్వారా సంసారమోచనాయేత్యభిప్రాయః। ఏతేన - దేవమనుష్యాదిసజాతీయేన స్వసఙ్కల్పప్రాప్తేనాప్రాకృతాకర్మవశ్యేన ఋష్యాకారేణ, ధర్మస్య గృహే - యో భగవాన్ ప్రాదుశ్చకార ప్రాదుర్భూతః, తస్మై పరమపురుషాయ - తేన నమః ॥ ౫౫ ॥ సోఽయం స్వసఙ్కల్పకృతజగద్బన్ధమోక్షో భగవాన్ - అనుమేయతత్త్వః శాస్త్రైకవేద్యవివిధవిచిత్రశక్తిమత్స్వరూపః - స్థితివ్యతికరోపశమాయ - స్థితిః పాలనం వ్యతికరః సృష్టిః, ఉపశమస్సంహారః, తేషాం - సమాహారో ద్వన్ద్వః - తస్మై జగత్పాలనాద్యర్థం - పాలనాధికృతభగవదంశభూతేన్ద్రాద్యభిప్రాయేణ స్థితిపదం ప్రయుక్తం - సత్త్వేనేతి గుణత్రయోపలక్షణం - స్థిత్యాద్యనుగుణసత్త్వాదిగుణవిశిష్టత్వేన - సృష్టాన్ అస్మాన్ సురగణాన్ - అదభ్రకరుణేన అనల్పదయాయుక్తేన - విలోకనేన - దృశ్యాత్ - ఆశీర్లిఙ ఆర్ధధాతుకత్వాత్ పశ్యాదేశాభావః - దృశ్యాదితి ద్వితీయాన్తపాఠే తు - పశ్యత్వితి క్రియాపదమధ్యాహర్తవ్యం - దృశ్యాన్ - కృపావలోకనవిషయత్వయోగ్యాన్ అస్మాన్ పశ్యత్విత్యర్థః - కథంభూతేన విలోకనేన - యచ్ఛ్రియో లక్ష్మ్యాః - నికేతం స్థానం, అరవిన్దం కమలం - తత్ - క్షిపతా తిరస్కుర్వతా ॥ ౫౬ ॥ హే తాత - ఏవం లబ్ధః కృపావలోకో యైస్తైః - సురగణైః - అభిష్టుతౌ - భగవన్తౌ నరనారాయణౌ - గన్ధమాదనాఖ్యం పర్వతం ప్రతి - యయతుః గతవన్తౌ ॥ ౫౭ ॥

త్ప్రతిచక్షణాయ। ఏతేన ధర్మసదనే ఋషిమూర్తినాఽద్య ప్రాదుశ్చకార పురుషాయ నమః పరస్మై ॥ ౫౫ ॥ సోఽయం స్థితివ్యతికరోపశమాయ సృష్టాన్ సత్త్వేన నస్సురగణాననుమేయతత్త్వః। దృశ్యాదదభ్రకరుణేన విలోకనేన యచ్ఛ్రీనికేతమమలం క్షిపతారవిన్దమ్ ॥ ౫౬ ॥ ఏవం సురగణైస్తాత భగవన్తావభిష్టుతౌ। లబ్ధావలోకైర్యయతురర్చితౌ గన్ధమాదనమ్ ॥ ౫౭ ॥ తావిమౌ వై భగవతో హరేరంశావిహాగతౌ। భారవ్యయాయ చ భువః కృష్ణౌ యదుకురూద్వహౌ ॥ ౫౮ ॥ స్వాహాఽభిమానినశ్చాగ్నేరాత్మజాంస్త్రీనజీజనత్। పావకం పవమానం చ శుచిం చ హుతభోజనమ్ ॥ ౫౯ ॥ తేభ్యోఽగ్నయస్సమభవంశ్చత్వారింశచ్చ పఞ్చ చ। త ఏవైకోనపఞ్చాశత్సాకం పితృపితామహైః ॥ ౬౦ ॥ వైతానికే కర్మణి యన్నామభిర్బ్రహ్మవాదిభిః। ఆగ్నేయ్య ఇష్టయో యజ్ఞే నిరూప్యన్తేఽగ్నయస్తు తే ॥ ౬౧ ॥ అగ్నిష్వాత్తా బర్హిషదస్సౌమ్యాః పితర ఆజ్యపాః। సాగ్నయోఽనగ్నయస్తేషాం పత్నీ దాక్షాయణీ స్వధా ॥ ౬౨ ॥ తేభ్యో దధార కన్యే ద్వే వయునాం ధరణీం స్వధా। ఉభే తే బ్రహ్మ

తావేవ హరేరంశతయాఽవతీర్ణౌ - ఇమౌ - నరనారాయణౌ - భువః - భారవ్యయాయ భారక్షపణాయ - యదుకులశ్రేష్ఠౌ, ఇమౌ కృష్ణార్జునౌ - విహాగతౌ - తావేవ కృష్ణార్జునరూపేణావతీర్ణావిత్యర్థః ॥ ౫౮ ॥ ఏవం, ధర్మపత్నీనాం దక్షదుహితౄణాం త్రయోదశానాం సన్తతిః కథితా - అథ చతుర్దశ్యా దక్షదుహితుస్సన్తానమాహ ॥ స్వాహేతి ॥ అభిమానినః, స్వాహాం భార్యాం స్వస్యాత్యన్తమనుకూలాం మన్యమానాదగ్నేః - తద్భార్యా, స్వాహా స్వాహాఖ్యా, త్రీన్ పుత్రాన్, ప్రసూతవతీ - అభిమానిన ఇత్యాత్మజవిశేషణం వా, త్రేతాగ్న్యభిమానినో దేవానిత్యర్థః - తానాహ ॥ పావకమితి హుతభోజనమితి త్రయాణాం విశేషణం, హుతం దేవతోద్దేశేన త్యక్తం చరుపురోడాశాదికం భుఞ్జత ఇతి హుతభోజనస్తం ॥ ౫౯ ॥ తేభ్యః పావకాదిభ్యః పఞ్చచత్వారింశదగ్నయస్సమభవన్ - త ఏవ - పఞ్చచత్వారింశదగ్నయః, పితృపితామహైః - సాకం సహ, ఏకోనపఞ్చాశత్, తత్ర - పితరస్త్రయః పితామహ ఏకః ॥ ౬౦ ॥ పఞ్చచత్వారింశదగ్నీన్ విశినష్టి ॥ వైతానిక ఇతి ॥ యన్నామభిః యేషామగ్నీనాం నామభిః, వైతానికే వైదికే కర్మణి, తథా - యజ్ఞే, యజ్ఞరూపే వైతానికే కర్మణి - ఆగ్నేయ్యః, అగ్నిదేవతాకా - ఇష్టయో యాగాః - బ్రహ్మవాదిభిర్వైదికైః, నిరూప్యన్తే - త ఏతే - అగ్నయ ఇత్యర్థః ॥ ౬౧ ॥ అథ, పఞ్చదశ్యా దక్షదుహితుస్సన్తతిం వర్ణయం స్తత్పతీన్ పితౄన్ విభజతి ॥ అగ్నిష్వాత్తా ఇతి ॥ అగ్నిష్వాత్తా అయజ్వానః - తే ఽనగ్నయః - యేషామగ్నికరణం నాస్తి - తేఽనగ్నయః - తే చాజ్యపాః, యే చ బర్హిషదో యజ్వానస్తే సాగ్నయః। అగ్నికరణవన్తః, సోమ్యాః సోమపాశ్చ। తథా చ శ్రుతిః,, యే వై యజ్వానస్తే పితరో బర్హిషదః - యే వా ఽయజ్వానో గృహమేధినస్తే పితరోఽగ్నిష్వాత్తా,, ఇతి॥ తేషాముభయవిధపితౄణాం - పత్నీ - దాక్షాయణీ దక్షదుహితా స్వధాఖ్యా ॥ ౬౨ ॥ తేభ్యః పితృభ్యః -

---

౫౬॥ శో॥ పా దృశ్యానదభ్ర.

స్వధాం-మేధాం-వై తరణీంచ-ద్వే-కన్యే-దధార, గర్భే ధృతవతీ-ప్రసూతవతీత్యర్థః-తయోస్సన్తతిర్నాస్తీత్యాహ॥ ఉభే ఇతి॥ తేఉభే మేధావైతరణ్యౌ-బ్రహ్మవాదిన్యౌ బ్రహ్మోపదేష్ట్ర్యౌ-జ్ఞానం శాస్త్రజన్యం-విజ్ఞానం వివేకాదిజన్యం-తయోః-పారమన్తం-గతవత్యౌ-సనకాదివదూర్ధ్వరేతసే-తేఇతి భావః॥ ౬౩॥ భవస్య రుద్రస్య-యా పత్నీ సతీనామ్నీ- సాపి-గుణశీలాదిభి-రాత్మనః స్వస్యా, స్సదృశం-దేవం భవం-నిత్యం సేవమానాపి-పుత్రం-నలేభే ॥ ౬౪॥ తత్ర హేతుం-స్వపితరి దక్షే - అనాగసే నిరపరాధినే-భవాయ రుద్రాయ-రుషా క్రోధేన-అప్రతిరూపే అసదృశే-ప్రతికూలే సతి- ఆత్మనా స్వయమేవ- ఆత్మానం దేహం-అపోఢైవ బాల్యైవ సతి-యోగసంయుతా-అజహత్ తత్యాజ-యోగాగ్నినా దేహం దదాహేత్యర్థః ॥ ౬౫ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ప్రథమోఽధ్యాయః॥

భవాయ పితర్యప్రతిరూపే సత్యాత్మానం తత్యాజేతి సఙ్గ్రహేణోక్తం దేహత్యాగనిమిత్తం త్యాగం చాశ్రుత్య తద్విస్తరబుభుత్సయా పృచ్ఛతి విదురః ॥ భవ ఇతి త్రిభిః॥ శీలవతాం నిర్వైరత్వసమదర్శనత్వాదిరూపస్వభావవతాం మధ్యే, శ్రేష్ఠే, భవే రుద్రే-దుహితృషు వత్సలో, దక్షః సతీనామ్నీ - మాత్మజాం, మనాదృత్య-కస్మాద్ధేతో, ర్విద్వేషమకరోత్-నచ దుహితృజామాతరౌ విద్వేష్టార్హావితి భావః ॥ ౧ ॥ ఇతశ్చ న భవోఽపి ద్వేష్టార్హ ఇత్యాహ॥ క ఇతి॥ కో బ్రహ్మా దక్షః, చరాచరాణాం, గురుం జ్ఞానోపదేష్టారం , అచరాణామపి జ్ఞానసమ్పాదనసమర్థః, కిముత చరాణామితి కైముతికన్యాయద్యోతనాయాచరపదం ప్రయుక్తం-జగతః జిజ్ఞాసోర్లోకస్య, మహద్దైవతం ఆరాధ్యం, "రుద్రగ్ం స్తారకం బ్రహ్మ వ్యాచష్టే-శఙ్కరాద్జ్ఞానమన్విచ్ఛే",

---

వాదిన్యౌ జ్ఞానవిజ్ఞానపారగే॥ ౬౩ ॥ భవస్య పత్నీతు సతీ భవం దేవమనువ్రతా । ఆత్మనస్సదృశం పుత్రం న లేభే గుణశీలతః ॥ ౬౪ ॥ పితర్యప్రతిరూపే స్వే భవాయానాగసే రుషా । అపోఢైవాత్మనాఽఽత్మానమజహాద్యోగసంయుతా ॥ ౬౫ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ప్రథమోఽధ్యాయః॥

విదుర ఉవాచ ॥ భవే శీలవతాం శ్రేష్ఠే దక్షో దుహితృవత్సలః । విద్వేషమకరోత్కస్మాదనాదృత్యాత్మజాం సతీమ్ ॥ ౧ ॥ కస్తం చరాచరగురుం నిర్వైరం శాన్తవిగ్రహమ్ । ఆత్మారామం కథం ద్వేష్టి జగతో దైవతం మహత్ ॥ ౨ ॥ ఏతదాఖ్యాహి మే బ్రహ్మన్ జామాతుశ్శ్వశురస్య చ। విద్వేషస్తు యతః ప్రాణాంస్తత్యజే దుస్త్యజాం సతీ॥ ౩ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ పురా విశ్వసృజాం సత్రే సమేతాః పరమర్షయః। తథాఽమరగణాస్సర్వే సానుగా మునయోఽగ్నయః॥ ౪ ॥ తత్ర ప్రవిష్టమృషయో దృష్ట్వాఽర్కమివ రోచిషా। భ్రాజమానం వితిమిరం కుర్వన్తం తన్మహత్సదః॥ ౫॥ ఉదతిష్ఠన్సదస్యాస్తే స్వధిష్ణ్యేభ్యస్సహాగ్నయః । ఋతే విరిఞ్చం శర్వం చ తద్భాసాఽఽక్షిప్తతేజసః॥ ౬॥ సదసస్పతిభిర్దక్షో భగవాన్సాధుసత్కృతః। అజం లోకగురుం నత్వా నిషసాద తదాజ్ఞయా॥

ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం, జ్ఞానార్థం జిజ్ఞాసుభిరారాధ్యమితి భావః ॥ నిర్వైరం, తం భవం కథం ద్వేష్టి అద్వేషీదిత్యర్థః-నిర్వైరత్వే హేతుః, శాన్తవిగ్రహం శాన్తిరేవ విగ్రహో యస్య-శాన్తిప్రచురమిత్యర్థః , ఆత్మని సర్వభూతాన్తరాత్మని పరమపురుషే, ఆరామో రతిర్యస్య తం "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాన్త ఉపాసీత", ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా శమదమాదిభిస్సర్వాత్మకం బ్రహ్మైవోపాసీనమిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ జామాతుర్భవస్య, శ్వశురస్య దక్షస్య చ-యతో హేతో-ర్విద్వేషోఽభవత్-యతశ్చ విద్వేషా, ద్దక్షస్య దుహితా, సతీ-ప్రాణాన్ తత్యాజ-ఏతన్మహ్యం, హే బ్రహ్మన్-ఆఖ్యాహి కథయ ॥ ౩ ॥ ఏవమాపృష్టో మైత్రేయో భవదక్షయోర్విద్వేషనిమిత్తం తన్నిమిత్తసతీదేహత్యాగం చ-సప్రపఞ్చముపపాదయిషురాపోద్ఘాతికీం కథాం ప్రస్తౌతి ॥ పురేతి ॥ విశ్వసృజాం మరీచ్యాదిప్రజాపతీనాం, సత్రే బహుయజమానకర్తృకో యాగః సత్రం-తస్మిన్-పరమర్షయ-స్తథా-సభృత్యా, ఇన్ద్రాదయః సురగణాః - అగ్నయో అగ్న్యభిమానిన్యో దేవతాశ్చ, సమేతాస్సఙ్ఘీభూతా, ఆసన్ ॥ ౪ ॥ తత్ర యజ్ఞే యేదశే-ప్రవిష్టం, దక్షమితి శేషః-దృష్ట్వా, చతుర్ముఖం శివం చ వినా-సర్వే, తస్య దక్షస్య, భాసా-ఆక్షిప్తమభిభూతం, తేజః, యేషాం తే-సహాగ్నయః అగ్న్యభిమానిదేవతాసహితాః, సదస్యాః సదసి సంస్థితాః, స్వాసనేభ్య, ఉదతిష్ఠన్ ఉత్థితవన్తః - దక్షం కథం భూతం-శోచిషా దేహకాన్త్యా , ఆదిత్యమివ భ్రాజమానం-మహత్సదః మహతీం సభాం, వితిమిరం,సధాతథా-కుర్వన్తం ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ తత-స్స భగవాన్దక్షః-సదసస్పతిభిః-సాధు యథాతథా-సత్కృతః పూజితః, లోకగురు, మజం బ్రహ్మాణం-ప్రణమ్య, తస్యాజస్యాజ్ఞయా-నిషసాద ఉపవిష్టవాన్ ॥ ౭ ॥ ప్రాక్-స్వోపవేశాత్పూర్వమేవాగత్య , నిషణ్ణముపవిష్టం, మృడం శివం, దృష్ట్వా , తేన మృడేనా , నాదృతః ప్రత్యుత్థానాదిభిరసత్కృతో, దక్షః

చాఞ్చల్యాత్ న సేహే - వామం వక్రం యథా తథా, దహన్నివ చక్షుర్భ్యామభివీక్ష్య - ఉవాచ ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ ఉక్తిమేవాహ ॥ శ్రూయతామిత్యాదినా యజ్ఞభాగం న లభతామిత్యన్తేన - హే సహాగ్నయో మహర్షయః - సాధూనాం, వృత్తమాచారం, బ్రువతః కథయతో - మే - వచః వాక్యం, వక్ష్యమాణం శ్రూయతాం యుష్మాభిరితి శేషః, ఇదం వక్ష్యమాణం వచః - అజ్ఞానాన్మత్సరాచ్చ న కథ్యత ఇత్యాహ ॥ అజ్ఞానాదితి ॥ అజ్ఞానాన్మత్సరాచ్చ న కథయిష్యామీత్యర్థః ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ అయం రుద్రః - నామ్నాఽనిర్దిష్టమసహమానోఽయమితి సర్వనామ్నా నిర్దిష్టవాన్ - ఏవముత్తరత్రాపి। లోకపాలానాం, యశోనాశకః - నిరపత్రపః లజ్జారహితః - స్తబ్ధః శబ్దైనవిహితధర్మపరిత్యాగినా మూర్ఖేణవా - యేన రుద్రేణ - సద్భిః, ఆచరితః అనుష్ఠితః, పన్థాః వైదికాచారః, దూషితః దోషం ప్రాపితః, వినాశిత ఇతి యావత్ ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ స్తబ్ధతామేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ ఏష ఇతి ద్వాభ్యాం ॥ ఏష రుద్రః - యత్ యస్మాత్ - మే మమ - శిష్యతాముపగతః, మే దుహితుః సత్యాః పాణిం - విప్రాగ్నిసాక్షికం - సాధువత్ - అగ్రహీత్ - సాధువదితి వతిప్రత్యయేన వస్తుతోఽసాధురితి వ్యఞ్జితమ్ ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ మర్కటస్యేవ లోచనే యస్య - సోఽయం రుద్రః - మృగశాబస్య హరిణబాలకస్య - అక్షిణీ ఇవ అక్షిణీ యస్యాః - తస్యాః సత్యాః - పాణిం గృహీత్వా - ఊర్ధ్వం - ప్రత్యుత్థానాభివాదనాదియోగ్యే మయి - వాఙ్మాత్రేణాపి - ఉచితం సత్కారం - నాకృత నకృతవాన్ ❀ ॥ ౧౨ ॥ ❀ అనర్హాయ కన్యాం దత్తవానహమిత్యనుతప్యమాన ఆహ ॥ లుప్తక్రియాయేతి సార్ధైశ్చతుర్భిః ॥ లుప్తక్రియాయ లుప్తా - క్రియా సదాచారః - యేన - అత ఏవాశుచయే - మానినే దురహంకారిణే - భిన్నసేతవే భిన్నః భ్రంశితః సేతుః ధర్మమర్యాదా - యేన తస్మై - అనిచ్ఛన్నపి - దాతుమితి శేషః - అహం - బాలాం కన్యాం - అదాం దత్తవాన్ - యథా శూద్రాయ - ఉశతీం నిర్దుష్టాం - వేదలక్షణాం గిరం - తథేత్యర్థః ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ ప్రే

ప్రాఙ్నిషణ్ణం మృడం దృష్ట్వా నామృష్యత్తదనాదృతః। ఉవాచ వామం చక్షుర్భ్యామభివీక్ష్య దహన్నివ ॥ ౮॥
శ్రూయతాం బ్రహ్మర్షయో మే సహదేవాః సహాగ్నయః। సాధూనాం బ్రువతో వృత్తం నాజ్ఞానాన్న చ మత్సరాత్ ॥ ౯ ॥ అయం తు లోకపాలానాం యశోఘ్నో నిరపత్రపః। సద్భిరాచరితః పన్థా యేన స్తబ్ధేన దూషితః॥
ఏష మే శిష్యతాం ప్రాప్తో యన్మే దుహితురగ్రహీత్। పాణిం విప్రాగ్నిముఖతః సావిత్ర్యా ఇవ సాధువత్ ॥౧౧॥
గృహీత్వా మృగశాబాక్ష్యాః పాణిం మర్కటలోచనః। ప్రత్యుత్థానాభివాదార్హే వాచాప్యకృత నోచితమ్॥౧౨
లుప్తక్రియాయాశుచయే మానినే భిన్నసేతవే। అనిచ్ఛన్నప్యదాం బాలాం శూద్రాయేవోశతీం గిరమ్॥౧౩॥ ప్రేతావాసేషు ఘోరేషు ప్రేతైర్భూతగణైర్వృతః। అటత్యున్మత్తవన్నగ్నో వ్యుప్తకేశో హసన్రుదన్॥౧౪॥
చితాభస్మకృతస్నానః ప్రేతస్రఙ్న్రస్థిభూషణః। శివాపదేశో హ్యశివో మత్తో మత్తజనప్రియః॥ పతిః ప్రమథభూతానాం తమోమాత్రాత్మకాత్మనామ్ ॥ ౧౫ ॥ తస్మా ఉన్మాదనాథాయ నష్టశౌచాయ దుర్హృదే। దత్తా

తావాసేషు శ్మశానేషు - ఘోరైః వికృతైః - ప్రేతైః భూతగణైశ్చ - వృతః వేష్టితః నగ్నః వివసనః - వ్యుప్తకేశః విశీర్ణకేశః ఉన్మత్త ఇవ - హసన్ - రుదంశ్చ - అటతి పర్యటతి ❀ ॥౧౪॥ ❀ చితాభస్మనా శ్మశానభస్మనా - కృతం స్నానం - యేన - ప్రేతానాం స్రజో మాల్యాని యస్య సః - అస్థిభూషణః - నృణామస్థీని భూషణాని యస్య సః - స్వయమశివోఽమఙ్గలోఽపి - శివాపదేశః శివ ఇతి వ్యవహారమాత్రం యస్య - స్వయం మత్తః - మత్తానాం జనానాం ప్రియశ్చ తమోమాత్రాత్మకః కేవలతమోరూపః - ఆత్మా స్వభావో యేషాం - తేషాం - ప్రమథభూతానాం ప్రమథాఖ్యభూతవిశేషాణాం పతిః ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ తస్మై ఉన్మాదానాం భూతవిశేషాణాం - నాథాయ - దుర్హృదే దుష్టచిత్తాయ - నష్టశౌచాయ ఆచారహీనాయ - సాధ్వీ సతీ - కన్యా, మయా, దత్తా - పరమేష్ఠినా చోదిత ఆదిష్టోఽహం దత్తవానిత్యధ్యాహారః। చోదిత ఇత్యార్షత్వాద్వ్యత్యయేన తృతీయార్థే ప్రథమా వా, బతేతి ఖేదే - కేచిదత్ర లుప్తక్రియాయాశుచయే ఇత్యాది గ్రన్థం రుద్రనిన్దాపరం యథాశ్రుతం వ్యాఖ్యాయ - వాస్తవస్త్వయమర్థ ఇత్యుపక్రమ్య, లుప్తాః క్రియాః యస్మిన్ పరబ్రహ్మత్వాత్ - అత ఏవ న శుచిర్యస్మాత్, అమానినే అభిన్నసేతవే ఇతిచ్ఛేదః, తస్య పరమేశ్వరస్య, మదీయా మానుషీ కన్యా - కథం యోగ్యా స్యాదితి లజ్జయా, దాతుమనిచ్ఛన్నప్యేతత్సన్ధ్యర్థలోభేన దత్తవాన్ - శూద్రాయేత్యనర్హత్వమాత్రే దృష్టాన్తః - న హీనత్వే అన్యథా పూర్వాపరస్య గ్రన్థవిరోధాపత్తేః ॥ ఏతదుక్తం భవతి - యథా కశ్చిచ్ఛూద్రాయ వేదమర్థలోభేన దదాతి తద్వదితి ॥ ప్రేతావాసేష్విత్యాది సర్వం విడమ్బనమాత్రమితి స్వయమేవాహ ॥ ఉన్మత్తవదితి - అన్యథా, ఉన్మత్త ఇత్యేవావక్ష్యత్ - అశివః - నాస్తి శివో యస్మాత్ - అమత్తః - అమత్తజనప్రియ ఇతిచ్ఛేదః, పతిః, ప్రమథభూతానామితి భక్తవాత్సల్యమాహ ॥ తామసానామపి దోషమపనీయ పాతీతి పతిః, నష్టానామపి శౌచం శుద్ధిర్యస్మాత్ దుష్టేష్వప్యేతేషు దయయానుకమ్ప్యా ఇతి - హృన్మనో, యస్య, దుర్హృత్ - తస్మై బ

తైత్తిహార్ద - ఇతిరుద్రప్రశంసాపరత్వేనవ్యాచక్షతే - తత్రాయంవాస్తవోర్థః కిందక్షస్యాభిప్రేతః , ఉతైతత్పురాణక
ర్తుః - ఉతాన్యస్యత్వాదృశస్యకస్యచిత్ - నాద్యః ,, సాధూనాంబ్రువతోవృత్తంనాజ్ఞానాన్నచమత్సరాత్,,దితివాస్తవిక
త్వముపక్రమ్య ,, లోకపాలానాంయశోఘ్నోనిరపత్రపః , యేనస్తబ్ధేనదూషితః-ఏషమేశిష్యతాంప్రాప్త,,ఇత్యాదినా
నిన్దయతోఽభిప్రేతత్వాసమ్భవాత్-నిన్దాయామేవతస్యతాత్పర్యాతిశయావగమాత్ - అతఏవహి,,దక్షోగిరిత్రాయవిసృ
జ్యశాపంతస్మాద్వినిష్క్రమ్యవివృద్ధమన్యుః-జగామ,,తినిన్దాపూర్వకశాపకరణత్వవివృద్ధక్రోధత్వవినిష్క్రమణాదయో
వక్ష్యమాణాఉపపన్నాః- నద్వితీయః - వేదాన్తార్థోపబృంహణరూపత్వాదస్యపురాణస్య-వేదాన్తేషుచ,,అనపహతపా
ప్మావాఅహమస్మి - నారాయణాద్రుద్రోజాయత,, ఇత్యాదిషుకర్మవశ్యత్వకార్యత్వాదిశ్రవణాత్తద్విరుద్ధార్థానామత్రనిబ
ద్ధమయుక్తత్వేనైతత్పురాణకర్తృభిప్రేతత్వాసమ్భవాత్॥ అతఏవహి,,సద్యోజాయతతన్మన్యుఃకుమారోనీలలోహితః।
సవైరురోదదేవానాంపూర్వజోభగవానజః॥ నామానికురుమేధాతః - స్థానానిచజగత్పతే, ,ఇతి-వేదాన్తార్థానుసారే
ణైవకార్యత్వకర్మవశ్యత్వచతుర్ముఖకృతనామస్థానాదిమత్త్వముపబృంహితం - క్వచిత్త్రిమూర్త్యైక్యాదికంప్రతీయ
మానంప్రతర్దనన్యాయేనాన్యథాప్యుపపన్నమితిపూర్వమేవప్రతిపాదితం - నతృతీయః- అగ్రహమూలకత్వాత్,నిన్దాప
రగ్రన్థస్యయథాకథంచిద్విపరీతార్థపర్యవసానకరణేసర్వత్రాప్యేవమేవస్యాదితిస్తుతినిన్దయోర్వ్యవస్థానుపపత్తేశ్చ,
యదప్యుక్తం , లుప్తాఃక్రియాయస్మిన్పరబ్రహ్మత్వాదితి,తదయుక్తంపరబ్రహ్మత్వేపరామకృష్ణాద్యవతారేషు,లుప్తక్రియా
త్వాదర్శనేనహేతోర్వ్యభిచారాత్ , అమానినేఅభిన్నసేతవఇతిపదచ్ఛేదఇత్యప్యయుక్తం,,సద్భిరాచరితఃపన్థాయేనస్త
బ్ధేనదూషిత,,ఇతి,,యజ్ఞభాగంనలభతాందేవైర్దేవగణాధిప,, ఇతిపూర్వోత్తరవ్యాఘాతాత్॥తస్యపరమేశ్వరస్యమదీ
యామానుషీకన్యేత్యాద్యప్యయుక్తం ,భవదక్షయోరుభయోరపిచతుర్ముఖాత్ప్రసూతత్వేనదక్షకన్యాయామానుషీత్వాస

బతమయాసాధ్వీచోదితఃపరమేష్ఠినా ॥ ౧౬ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥వినిన్ద్యైవంసగిరిశమప్రతీపమవస్థితమ్।దక్షో
థాపఉపస్పృశ్యక్రుద్ధశ్శప్తుంప్రచక్రమే ॥ ౧౭ ॥ దక్షఉవాచ ॥ అయంతుదేవయజనఇన్ద్రోపేన్ద్రాదిభిర్భవః।
సహభాగంనలభతాందేవైర్దేవగణాధమః ॥ ౧౮ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥నిషిధ్యమానస్ససదస్యముఖ్యైర్దక్షో
గిరిశాయవిసృజ్యశాపమ్। తస్మాద్వినిష్క్రమ్యవివృద్ధమన్యుర్జగామకౌరవ్యనిజంనికేతమ్ ॥ ౧౯ ॥ విజ్ఞాయశా
పంగిరిశానుగాగ్రణీర్నన్దీశ్వరోరోషకషాయదూషితః। దక్షాయశాపంవిససర్జదారుణంయేచాన్వమోదంస్త
దవాచ్యతాంద్విజాః ॥ ౨౦ ॥ నన్ద్యువాచ ॥ ❁యఏతన్మర్త్యముద్దిశ్యభగవత్యప్రతిద్రుహి। ద్రుహ్యత్యజ్ఞః

మ్భవాత్,మనోర్జాతావఙ్గ్యతౌముక్తేతిహిమానుషశబ్దోవ్యుత్పాదితః - తామసానపిదోషమశేషముపనీయపాతీత్యాద్యపిను
ష్టం-తానహంద్విషతఃక్రూరాన్సంసారేషునరాధమాన్।క్షిపామ్యజస్రమశుభానాసురీష్వేవయోనిషు॥ఆసురీంయోనిమా
పన్నామూఢాజన్మనిజన్మని। మామప్రాప్యైవకౌన్తేయతతోయాన్త్యధమాంగతి ,, మితితామసానాంనిగ్రాహ్యత్వ
గానాత్,తస్మాద్యథోక్తఏవార్థః ❁॥౧౬॥❁ సదక్షః,అప్రతీపంఅప్రతిక్రియం,ముదాసీన-మవస్థితమాసీనం,గిరిశ , మేవము
క్తవిధయా,వినిన్ద్య,గ,అపఉపస్పృశ్యాచమ్యేత్యర్థః,క్రుద్ధఃశప్తుంప్రచక్రమఉపక్రాన్తవాన్ ❁॥౧౭॥ ❁అయంభవో
రుద్రః,తుర్హేతౌ.యతః- దేవగణాధమః - సర్వేభ్యోదేవేభ్యోఽధమః - తత-ఇన్ద్రాదిభిర్దేవైస్సహ, దేవయజనేదేవోద్దే
శ్యకయాగే-యజ్ఞభాగంయజ్ఞియభాగం-నలభతాంనప్రాప్నుయాత్ ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ హేకౌరవ్యవిదుర-సదక్షః-సదస్య
ముఖ్యైఃసభ్యశ్రేష్ఠైః, నిషిధ్యమానఃనివార్యమాణోఽపి - వివృద్ధోమన్యుఃక్రోధోయస్యసః,గిరిత్రాయరుద్రాయ-శాపం
యజ్ఞభాగానర్హతారూపం - విసృజ్య , తస్మాత్సత్రదేశాద్బహిర్వినిర్గత్య , స్వీయంనికేతనంగృహంప్రతి - జగా
మ ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁గిరిశానుగానాంరుద్రపార్షదానాం - అగ్రణీర్ముఖ్యః,నన్దీశ్వరః,దక్షవిసృష్టంశాపం,జ్ఞాత్వా-రోష
ఏవకషాయ, స్తేనరూషితః , ఆరక్తనేత్రఇత్యర్థః,తథా , తస్యరుద్రస్య - అవాచ్యతాంవచనానర్హతాంవినిన్ద్యతాం,
యేచసదస్యాద్విజాః , అన్వమోదన్ననుభ్యనన్దన్ ॥ తేభ్యశ్చశాపంవిససర్జేత్యర్థః ❁॥౨౦॥ ❁తత్రదక్షంశపతిసార్ధైస్త్రి
భిః ॥ యోదక్షః - అజ్ఞఃదేహాదివిలక్షణాత్మజ్ఞానరహితః , అతఏవ - పృథగ్దృష్టిః-అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదర్శీ,అ
ప్రతిద్రుహి - ప్రతిద్రోహమకుర్వతి - భగవతిభగవదంశావతారభూతే , భవే , మర్త్యముద్దిశ్యమరణాదిధర్మభాజ
ముద్దిశ్య, కేవలనికృష్టమజ్ఞాత్వేత్యర్థః - ద్రుహ్యతిఅపకరోతి , ఏతత్ ఏతస్మాత్కారణాత్ ఏతమితిపాఠే,ఏతంభవంమ

౨౧॥శ్లో॥పా ❁ యఏతంమర్త్య.

ర్థ్యత్వేనజ్ఞాత్వేత్యర్థః, సదక్షః, తత్త్వతః ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథార్థ్యాత్-విముఖః పరాఙ్ముఖః-భవేత్-తత్త్వత్రయజ్ఞానరహితో భవేదిత్యర్థః-అయం ప్రథమశ్శాపః ✻ ॥ ౨౧ ॥ ✻ ఏవం తత్త్వవైముఖ్యరూపం శాపం విసృజ్య తత్కార్యరూపం అతాత్త్వికలోకకర్మాభిరుచిరూపం శాపం విసృజతి ॥ గృహేష్వితి ॥ కూటధర్మేషు- అవిచాల్యానికర్మాణి యేషు-ప్రాకృతగుణసఙ్గాద్దుర్నివార-కర్మస్వితి యావత్ - గృహేషు-గ్రామ్యసుఖేచ్ఛయా సాంసారికవైషయికసుఖేచ్ఛయా-ఆసక్తః-అత ఏవ-వేదవాదైః అల్పాస్థిరఫలసాధనానికర్మాణ్యనన్తస్థిరఫలసాధనత్వేన ప్రరోచయద్భిః "అపామసోమమమృతా అభూమ, అక్షయ్యగ్ంహ వై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతం భవతి," త్యాదిభిరర్థవాదైః-విపన్నా వినష్టా ధీర్యస్య సః-కర్మతన్త్రం కర్మకలాపం-వితనుతాం అల్పాస్థిరఫలసాధనకర్మాణి కుర్యాదిత్యర్థః - అయం ద్వితీయశ్శాపః ✻ ॥ ౨౨ ॥ ✻ పరో దేహాదిః - తమేవాత్మత్వేన అభిధ్యాతుం శీలమస్యా - స్తయా బుద్ధ్యా - విస్మృతా ఆత్మగతిః జీవాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యావగతిః, యేన, అతఏవ, పశుః పశుతుల్యః - అతఏవ - అతితరాం నితరాం - స్త్రీకామః, సదక్షః, అచిరాదాశు, బస్తముఖః బస్తస్య మేషస్య ముఖమివ ముఖం యస్య సః - అస్తు భవేత్ ✻ ॥ ౨౩ ॥ ✻ తథా - కర్మమయ్యాం కర్మాత్మికాయామవిద్యాయాం, ఇయమేవ విద్యేతి తత్త్వవిద్యేతి బుద్ధిర్యస్య - అతఏవ, సో దక్షః - అజః అజతుల్యః, పశుప్రాయః - అస్తు స్యా, దితి తృతీయశ్శాపః - అథ రుద్రావమానినో దక్షానుకూలాన్ద్విజాన్ శపతి॥ సంసరన్త్వితి సార్ధద్వయేన-శర్వం రుద్రమవమన్యత ఇతి శర్వావమానీ-తమిమం దక్షం - అనుసృత్య-యే చ దక్షకృతశాపాభినన్దిన ఇత్యర్థః-తే-ఇహ లోకే - సంసరన్తు జన్మజరామరణాదిభాజో భవన్తు- అయం ప్రథమశ్శాపః ✻ ॥ ౨౪ ॥ ✻ యే హరద్విషః-తే-పుష్పిణ్యాః

పృథగ్దృష్టిస్తత్త్వతో విముఖో భవేత్ ॥ ౨౧ ॥ గృహేషు కూటధర్మేషు సక్తో గ్రామ్యసుఖేచ్ఛయా। కర్మతన్త్రం వితనుతాం వేదవాదవిపన్నధీః॥ ౨౨ ॥ బుద్ధ్యా పరాభిధ్యాయిన్యా విస్మృతాత్మగతిః పశుః॥ స్త్రీకామస్సోఽస్త్వతితరాం దక్షో బస్తముఖోఽచిరాత్ ॥ ౨౩ ॥ విద్యాబుద్ధిరవిద్యాయాం కర్మమయ్యామసావజః। సంసరన్త్విహ యే చేమమను శర్వావమానినమ్॥ ౨౪ ॥ గిరశ్శ్రుతాయాః పుష్పిణ్యా మధుగన్ధేన భూరిణా। మథ్నా చోన్మథితాత్మానస్సంముహ్యన్తు హరద్విషః॥ ౨౫ ॥ సర్వభక్షా ద్విజా వృత్త్యై ధృతవిద్యాతపోవ్రతాః। విత్తదేహేన్ద్రియారామా యాచకా విచరన్త్విహ॥ ౨౬ ॥ తస్యైవం వదతశ్శాపం శ్రుత్వా బ్రహ్మకులాయ వై। భృగుః ప్రత్యసృజచ్ఛాపం బ్రహ్మదణ్డం దురత్యయమ్॥ ౨౭ ॥ భృగురువాచ॥ భవవ్రతధరా యే చ యే చ తాన్సమనువ్రతాః। పాషణ్డినస్తే భవేయుస్సచ్ఛాస్త్రపరిపన్థినః॥ ౨౮ ॥ నష్టశౌచా మూఢధియో జటాభస్మాస్థిధారిణః। విశన్తు శివదీక్షా

పుష్పమాత్రఫలాయాః ఆపాతరమణీయాయా ఇత్యర్థః, యద్వా, పుష్పవన్మనః క్షోభకత్వాదర్థవాదాః పుష్పశబ్దేన వివక్షితాః పుష్పిణ్యాః తద్బహులాయా ఇత్యర్థః -అథవా-పుష్పగన్ధవత్ క్షణమాత్రోపభోగ్యస్వర్గాదిసుఖప్రకాశికాయాః శ్రుతాయాః వేదపూర్వభాగరూపాయాః-గిర ఇత్యర్థః "యామిమాం పుష్పితాం వాచ," మిత్యాదివత్ -మథ్నా మనః క్షోభకేణ-భూరిణా మధుగన్ధేన-మధుగన్ధతుల్యేన స్వర్గాదిసుఖప్రకాశకేన- ఉన్మథితః క్షోభితః ఆత్మా మనః యేషాం తే హరద్విష-స్తే-సంముహ్యన్తు మోహం ప్రాప్నువన్తు-నిత్యానిత్యధర్మాధర్మాదిషు సర్వత్ర విపరీతజ్ఞానా భవన్త్వితి ద్వితీయశ్శాపః ✻ ॥ ౨౫ ॥ ✻ సర్వభక్షాః-సర్వం అవిహితాప్రతిషిద్ధనిషిద్ధం- భక్షం భక్ష్యం - యేషాం తే-హరద్విషో ద్విజాః-వృత్త్యై కేవలశరీరాపత్యకళత్రాదిపోషణాయైవ, ధృతాని విద్యాతపోవ్రతాని యైస్తే -విత్తదేహాదిష్వేవ ఆరామో రతిర్యేషాం- తే యాచకాస్సన్తో విచరన్త్వితి తృతీయశ్శాపః ✻ ॥ ౨౬ ॥ ✻ ఏవం శపన్తం నన్దీశ్వరమాలోక్య భృగుః ప్రత్యశపదిత్యాహ మైత్రేయః ॥ తస్యేతి ॥ తస్య నన్దీశ్వరస్య - బ్రహ్మకులాయైవ శాపం బ్రువతస్సత-స్తం శాపం శ్రుత్వా-భృగుః-దురత్యయం దురతిక్రమం - బ్రహ్మదణ్డం బ్రహ్మదణ్డకల్పం-శాపం-ప్రత్యసృజత్ ప్రత్యదాత్ ✻ ॥ ౨౭ ॥ ✻ తమేవాహ॥ భవేతి॥ భవస్య రుద్రస్య వ్రతం పిశాచచర్యాదికం-తద్యే ధరన్తి-యే చ భవవ్రతధర్మా-నను వ్రతాః అనుసరన్తః -తే సర్వే-పాషణ్డినో వేదవిరుద్ధకర్మనిష్ఠాః-సచ్ఛాస్త్రాణాం భగవచ్ఛాస్త్రాణాం పఞ్చరాత్రాదీనాం పరిపన్థినః ప్రతికూలాః-భవేయుః ✻ ॥ ౨౮ ॥ ✻ పాషణ్డిత్వమేవ విశదయతి ॥ నష్టశౌచా ఇతి॥ నష్టశౌచా దురాచారాః మూఢధియః పరావరతత్త్వజ్ఞానరహితాః-జటాదిధారిణః-శివదీక్షాయాం "ముద్రికాషట్కతత్త్వజ్ఞః పరముద్రావిశారదః । భగాసనస్థమాత్మానం ధ్యాత్వా నిర్వాణమృచ్ఛతీ," త్యాద్యుక్తవిధశివదీక్షాయాం-ప్రవిశన్తు-యత్ర దీక్షాయాం-సురాపైష్టీ-ఆసవం తాలాదిసమ్భవం మద్యం-ద్వన్ద్వైక్యాత్క్లీబత్వం-తత్-దైవం దైవమివ పూజ్యం-స్వ

రాకుమ్భస్థాపనతత్స్నదేవపూజాదేశైవాగమాదిష్వభిధానాదేవముక్తమ్ * ॥ ౨౯ ॥ * భవతామయం శాపోఽనసురూప ఏవేతివదం స్తమేవ గ్రథయతి॥ బ్రహ్మేతి॥ యతో-యూయం-పాషణ్డం పాషణ్డధర్మం-ఆశ్రితాః-యత్ యస్మాచ్చ-పుంసాం వర్ణాశ్రమవతాం-సేతుం స్వర్గాపవర్గసాధనయజ్ఞోపాసనాదిప్రకాశనేన పురుషార్థప్రాపకం-మర్యాదారూపం వా-విధరణం -మాతాపితృసహస్రవద్ధితోపదేశాదినా విశేషధారకం-ప్రవర్తకమితియావత్-ఏవంభూతం-బ్రహ్మ వేదం బ్రాహ్మణాంశ్చ-పరినిన్దథ పరినిన్దితవన్తః-తతో విగర్హ్యం పాషణ్డం యాతేత్యుత్తరత్రాన్వయః * ॥ ౩౦ ॥ * వేదస్య సేతుత్వవిధరణత్వే ప్రపఞ్చయతి॥ ఏషఇతి॥ ఏషఏవ వేదఏవ-లోకానాం వర్ణాశ్రమవతాం-శివః సుఖకరః-పన్థాః స్వప్రకాశ్యయజ్ఞోపాసనాదిద్వారా స్వర్గాపవర్గోపాయః-సనాతనః అనాదినిధనః ‘‘అనాదినిధనా హ్యేషా వాగుత్సృష్టా స్వయంభువేత్యుక్తత్వాత్’’, యం వేదం-తదుక్తయజ్ఞోపాసనాదిరూపధర్మమిత్యర్థః - పూర్వేచ సాత్త్వికా ఋషయః-చకారాదపరేచ-అనుసంతస్థుః అనుష్ఠితవన్తః-అనేనశిష్టపరిగ్రహకథనేన శైవాగమానాంతద్విపరీత్యమావేదితం-జనార్దనో భగవాన్-యదేవ వేదాఖ్యం బ్రహ్మప్రమాణం యస్య సః ఆర్షత్వాత్క్లీబత్వం - వేదాః ప్రమాణమితివద్విధేయప్రామాణ్యాపేక్షయా వా- అనేన బ్రహ్మణోఽపి శాస్త్రయోనిత్వకథనేన సర్వాధిక్యశ్రేయస్సమ్పత్తిర్వేదాధీనేత్యుక్తం-యద్వా, యస్మిన్వేదే-జనార్దనః-ప్రమాణం మూలం కారణమితియావత్ ‘‘తస్య హవా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద’’, ఇతిశ్రుతేః॥ అనేనపౌరుషేయత్వకథనేన పౌరుషేయత్వప్రయుక్తభ్రమవిప్రలమ్భాదిదోషరాహిత్యసిద్ధిః, శైవాగమానాం పౌరుషేయత్వం-తత్ప్రయుక్తదోషవత్త్వంచ-సూచితమ్ * ॥ ౩౧ ॥ * తత్తస్మాత్-పరమం నిరతిశయశ్రేయస్సాధనప్రకాశకత్వేన సర్వోత్కృష్టం, శుద్ధమ

యాం యత్ర దైవం సురాసవమ్॥ ౨౯ ॥ బ్రహ్మ చ బ్రాహ్మణాంశ్చైవ యద్యూయం పరినిన్దథ। సేతుం విధరణం పుంసామతః పాషణ్డమాశ్రితాః ॥ ౩౦ ॥ ఏష ఏవ హి లోకానాం శివః పన్థాః సనాతనః। యం పూర్వే చానుసంతస్థుర్యత్ప్రమాణం జనార్దనః ॥ ౩౧ ॥ తద్బ్రహ్మ పరమం శుద్ధం సతాం వర్త్మ సనాతనమ్। విగర్హ్య యాత పాషణ్డం దైవం వో యత్ర భూతరాట్॥ ౩౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ తస్యైవం వదతః శాపం భృగోః స భగవాన్భవః। నిశ్చక్రామ తతః కించిద్విమనా ఇవ సానుగః ॥ ౩౩ ॥ తేఽపి విశ్వసృజః సత్రం సహస్రపరివత్సరమ్। సంవిధాయ మహేష్వాస యత్రేజ్య ఋషభో హరిః॥ ౩౪ ॥ ఆప్లుత్యావభృథం యత్ర గఙ్గా యమునయాన్వితా। విరజేనాత్మనా సర్వే స్వం స్వం ధామ యయుస్తతః ॥ ౩౫ ॥ **************************

**********ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ద్వితీయోఽధ్యాయః ********

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సదా విద్విషతోరేవం కాలో వై ధ్రియమాణయోః। జామాతుః శ్వశురస్యాపి సుమహానతిచక్రమే॥ ౧ ॥ యదాభిషిక్తో దక్షస్తు బ్రహ్మణా పరమేష్ఠినా। ప్రజాపతీనాం సర్వేషామాధిపత్యే స్మయో

పౌరుషేయం, సనాతనం-సతాం వర్త్మ-బ్రహ్మ వేదం, విగర్హ్య విగర్హణాద్ధేతోరిత్యర్థః -పాషణ్డం పాషణ్డధర్మం-యాత ప్రాప్నుత-పాషణ్డధర్మ ఏవ నిష్ఠావన్తో భవతేత్యర్థః -యత్ర యస్మిన్ పాషణ్డే- వః యుష్మాకం, భూతానాం తామసానాం, పతిః రుద్రో-దైవమ్ * ॥ ౩౨ ॥ * అథ శాపప్రతిశాపానిగమయన్ అనన్తరకథాం ప్రస్తౌతి మైత్రేయః ॥ హే సాధో-తస్య భృగోః, ఏవం వదతస్సతః-భగవాన్భవో రుద్రః-సానుగః సభృత్యః - కించిద్విమనా ఇవ-ఇవశబ్దేన వస్తుతస్సమదర్శిత్వాద్వైమనస్యాభావస్సూచ్యతే, తతః-యజ్ఞభూమేః-నిశ్చక్రామ నిష్క్రాన్తవాన్ * ॥ ౩౩ ॥ * హే మహేష్వాస విదుర యత్ర యస్మిన్ సత్రే -ఋషభః పురుషోత్తమో హరిః-ఇజ్యః ఆరాధనీయః-తద్విశ్వసృజాం సత్రం, సహస్రపరివత్సరపర్యన్తమనుష్ఠేయం-సంవిధాయ అనుష్ఠాయ- తేఽపి భృగ్వాదయః * ॥ ౩౪ ॥ * యత్ర ప్రదేశే-గఙ్గా యమునయా సహ, స్వితా యుక్తా-తత్ర-అవభృథం స్నానం ఆప్లుత్య కృత్వా, తతః-స్వం స్వం, ధామ స్థానం, యయుః ప్రాపుః * ॥ ౩౫ ॥, * ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రిచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ద్వితీయోఽధ్యాయః **********************

‘‘దక్షో దుహితృవత్సలః। విద్వేషమకరోత్కస్మా’’, దితిపృష్టం విద్వేషనిమిత్తం [illegible], అ[illegible]ణాం స్తత్యాజదుస్త్యజాన్సతీ,, ఇతి పృష్టం ప్రాణత్యాగనిమిత్తం తత్ప్రకారశ్చోచ్యతే-తత్ర ప్రాణత్యాగనిమిత్తమరాద్రకయాగారమ్భః-సచగర్వా- ద్గర్వశ్చ ప్రాజాపత్యాదధికారాత్, ఇతి వక్ష్యన్-తావద్దక్షభవయోర్విద్విషతోస్సతోర్మహాన్కాలోఽతీత ఇత్యాహ॥ సదేతి॥ ఏవముక్తరీత్యా, సదాపి ద్విషతోర్మిథో ద్వేషం కుర్వతోః, జామాతుశ్శర్వస్య శ్వశురస్య దక్షస్య-చ ధ్రియమాణయోరేవ తిష్ఠమానయోస్సతోః సుమహాన్ భూయాన్, కాలః-అతిచక్రమే వ్యతీతః * ॥ ౧ ॥ * గర్వనిమిత్తమాహ॥ యదేతి॥ పర

మేష్ఠినా చతుర్ముఖేన, బ్రహ్మణా, యదా, సర్వేషాం ప్రజాపతీనా, మాధిపత్యే, దక్షోఽభిషిక్తః, స్తదా-తస్య-స్మయో గర్వః, అభవత్, ఉపపద్యతే స్మ ✻ ॥ ౨ ॥ ✻ స్మయాచ్చారాద్రకం యాగమారేభ ఇత్యాహ॥ ఇష్ట్వేతి॥ సదక్షః, బ్రహ్మిష్ఠాన్ బ్రహ్మిష్ఠాత్మకాన్, సర్వేషాం బ్రహ్మాత్మకత్వే ఽపి రుద్రాదిదేవర్షిప్రముఖాణ ఆవేశావతారత్వాదతిశయేన బ్రహ్మత్వమిష్టం ప్రీత్యా యేన వివక్షితం - రుద్రాదిసుచరతదారాధకాభిప్రాయేణ బహువచనం - అభిభూయ పరాభావ్య - తేభ్యో యజ్ఞభాగం న దాస్యామీత్యేవం సఙ్కల్ప్యేత్యర్థః - వాజపేయేనేష్ట్వా వాజపేయాఖ్యం యాగం కృత్వా - బృహస్పతిసవం నామ బృహస్పతిసవాఖ్యం క్రతూత్తమ, మారేభే ఆరబ్ధవాన్ ,, వాజపేయేనేష్ట్వా బృహస్పతిసవేన యజేత ,, ఇతి శ్రుతేః ✻ ॥ ౩ ॥ ✻ తస్మిన్ బృహస్పతిసవే సమారబ్ధే, సర్వే బ్రహ్మర్షయః, తథా-దేవర్షయః, పితరో దేవతాశ్చ, తథా-తేషాం పత్న్యశ్చ, కృతస్వస్త్యయనాః కృతమఙ్గళాః, సర్వాలఙ్కారభూషితాః, సభర్తృకాశ్చ సన్-తత్రాగత్యోపవివిశురిత్యర్థః, సభర్తృకా ఇత్యనేన భర్తృసాన్నిధ్యాదానన్దాతిశయస్సూచ్యతే ✻ ॥ ౪ ॥ ✻ తత్తథా-నభసి, ఖేచరాణాం ప్రజల్పతాం, పితృయజ్ఞమహోత్సవం-శ్రుత్వా - దాక్షాయణీ సతి ॥ తత్ర-సర్వాభ్యో దిగ్భ్యః, వ్రజన్తీ - రుపదేవానాం గన్ధర్వాణాం-వరస్త్రియః వరస్త్రీః, వాంశసోరితియజ్ -స్వనిలయాభ్యాశే స్వగృహసమీపే, దృష్ట్వా- ఔత్సుక్యాత్పతిమభ్యభాషత తేతి త్రయాణామన్వయః, కథం భూతాః స్త్రియః - దృష్ట్వా, విమానాని యానాని గమనసాధనాని యాసాం తాః-సప్రేష్ఠాః ప్రియైస్సహితాః నిష్కానిపదకాని, కణ్ఠే యాసాం-శోభనానివాసాంసి యాసాం, లోలాని చఞ్చలాని అక్షీణి యాసాం-మృష్టాన్యుజ్జ్వలాని-కుణ్డలాని యాసాం తాః ✻ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ✻ హే వామశమ్భో, తే తవ-శ్వశురస్య ప్రజాపతేర్దక్షస్య, కర్తరి షష్ఠీ, యజ్ఞరూపో మహోత్సవః,

---

ఽభవత్ ॥ ౨ ॥ ఇష్ట్వా చ వాజపేయేన బ్రహ్మిష్ఠానభిభూయ సః। బృహస్పతిసవం నామ సమారేభే క్రతూత్తమమ్ ॥ ౩ ॥ తస్మిన్ బ్రహ్మర్షయస్సర్వే దేవర్షిపితృదేవతాః । ఆసన్ కృతస్వస్త్యయనా స్తత్పత్న్యశ్చ సభర్తృకాః॥ ౪ ॥ తదుపశ్రుత్య నభసి ఖేచరాణాం ప్రజల్పతామ్। సతీ దాక్షాయణీ దేవి పితృయజ్ఞమహోత్సవమ్॥ వ్రజన్తీస్సర్వతో దిగ్భ్య ఉపదేవవరస్త్రియః । విమానయానాస్సప్రేష్ఠా నిష్కకణ్ఠీస్సువాససః ॥ ౬ ॥ దృష్ట్వా స్వనిలయాభ్యాశే లోలాక్షీర్మృష్టకుణ్డలాః। పతిం భూతపతిం దేవమౌత్సుక్యాదభ్యభాషత ॥ ౭ ॥ సత్యువాచ॥ ప్రజాపతేస్తే శ్వశురస్య సామ్ప్రతం నిర్యాపితో యజ్ఞమహోత్సవః కిల । వయం చ తత్రాభిసరామ వామ తే యద్యర్థితాఽమీ విబుధా వ్రజన్తి హి ॥ ౮ ॥ తస్మిన్ భగిన్యో మమ భర్తృభిస్స్వకైర్ధ్రువం గమిష్యన్తి సుహృద్దిదృక్షవః। అహం చ తస్మిన్ భవతాఽభికామయే సహోపనీతం పరిబర్హమర్హితుమ్ ॥ ౯ ॥ తత్ర స్వసౄర్మే ననుభర్తృసమ్మితా మాతృష్వసౄః క్లిన్నధియం చ మాతరమ్ । ద్రక్ష్యే చిరోత్కణ్ఠమనా మహర్షిభి రున్నీయమానం చ మృడాధ్వరధ్వజమ్ ॥ ౧౦ ॥ త్వయ్యేతదాశ్చర్యమజాత్మమాయయా వినిర్మితం భాతి గుణత్రయాత్మకమ్ । త

సమ్ప్రతి-నిర్యాపితః-ప్రవర్తితః, తత్ర చ-విబుధా వ్రజన్తి హీత్యపారోక్ష్యం ద్యోత్యతే, యద్యర్థితా అర్థినో భావః అర్థితా, యది వర్తత ఇత్యర్థః, తర్హి, తత్ర-వయమప్యభిసరాను గచ్ఛామః ✻ ॥ ౮ ॥ ✻ స్వాభిప్రాయం ప్రకటయన్త్యాహ షడ్భిః ॥ తస్మిన్ యజ్ఞమహోత్సవే-మమ భగిన్యః, స్వస్వభర్తృభిస్సహ, సుహృద్దిదృక్షవః భగినీమాతాపిత్రాదీన్ ద్రష్టుమిచ్ఛవః, ఆగమిష్యన్తి ధ్రువం నిశ్చయః, ఆయాంతు కింతవ, తత్రాహం అహమపి, తస్మిన్నుత్సవే-భవతా సాకం, ఉపనీతం అస్మత్పిత్రాదిసమర్పితం, పారిబర్హం వస్త్రాభరణాద్యుపాయన, మర్హితుం గ్రహీతుం-కామయే ఇచ్ఛామి ✻ ॥ ౯ ॥ ✻ కించ-హే మృడ-చిరోత్కణ్ఠమనా బహుకాలమౌత్సుక్యావిష్టమనాః, అహం-మే మమ, భర్తృభి-స్సమానీతాః-స్వస్యా భగినీః, భర్తృసమ్మితా ఇత్యనేన స్వస్యా అపి భర్త్రాఽనుగ్రాహ్యత్వం సూచ్యతే, తథా-మాతృష్వసౄః మాతృభగినీః - క్లిన్నధియం స్నిగ్ధదర్శనాలాభేన క్లిన్నధియం ఖిన్నచిత్తాం - మయి ప్రేమార్ద్రచిత్తాం వా-మాతరం-మహర్షిభిరున్నీయమానం ఊర్ధ్వం క్రియమాణం, అధ్వరధ్వజం యూపం చ-ద్రక్ష్యే ✻ ॥ ౧౦ ॥ ✻ అహో కింతత్రాధ్వరే ఆశ్చర్యం, యేన త్వం దిదృక్షసీత్యత్రాహ ॥ త్వయీతి ॥ అజాత్మమాయయా అజస్య కర్మాయత్తజన్మాదిరహితస్యాత్మనః పరమాత్మనః విష్ణోర్మాయయా సఙ్కల్పేన, వినిర్మితం, గుణత్రయాత్మకం సత్త్వాదిగుణత్రయాత్మకప్రకృతిపరిణామాత్మక, మేతద్వివిధవిచిత్రసన్నివేశం, జగత్త్వయి, ఆశ్చర్యం భాతి-వివిధవిచిత్రసన్నివేశజగద్దర్శనమేవ జ్ఞానినిత్వయ్యాశ్చర్యబుద్ధిజనకం-న తత ఆశ్చర్యకరం కించిత్తత్రాస్తీత్యర్థః, జ్ఞానినో హి విచిత్రం జగద్దృష్ట్వా ఽఽశ్చర్యం ప్రాప్నువన్తీతి భావః, అత్రాజాత్మన స్తవ మాయయాత్వయ్యేవ వినిర్మితం జగదాశ్చర్యం భాతీత్యన్వయోఽసఙ్గతః-సద్బ్రహ్మాత్మాకాశశివేన్ద్రాదిశబ్దానాం భాగపత్యున్యాయేన ...

కోహవై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశాన ,, ఇతి - నారాయణరూప విశేషే పర్యవసానాత్తస్యైవ కారణత్వేన జగతస్తన్మాయయా వినిర్మితత్వాత్, యుక్తంచైతత్ ,, అనపహతపాప్మా వా ఽహమస్మి , నారాయణాద్రుద్రో జాయత ,, ఇతి , కార్యత్వకర్మవశత్వాదియుక్తస్య రుద్రస్య కారణత్వాసమ్భవాత్ , అన్యథా పూర్వాపరవిరోధాత్, తథాపి తవాశ్చర్యకరస్యాన్యస్యాభావేప్య, హం , యోషిచ్చాఞ్చల్యస్వభావా , అతత్త్వవిత్ పరాపరతత్త్వమజానన్తీ , అనేన విశేషణద్వయేన స్థిరచిత్తానాం తత్త్వవిదాంచ భగవద్విభూతిత్వేన జగదవలోకనమేవాశ్చర్యజనకమితి సూచితమితి యథోక్త ఏవార్థస్సాధీయాన్ , అతో దీనా కృపణా సతి , హే భవ- మే , భవక్షితిం జన్మభూమిం , దిదృక్షే ద్రష్టుమిచ్ఛామి ॥ ౧౧ ॥ దిదృక్షామేవ కైముత్యన్యాయేన వ్యనక్తి ॥ పశ్యేతి ద్వాభ్యాం ॥ హే భవ - అన్యా అపి మత్పితృసమ్బన్ధరహితా అపి , యోషితః , వరూథశః, సఙ్ఘశః , ప్రయాన్తి , తాః పశ్య , కథంభూతాః స్త్రియః - కాన్తైః ప్రియైస్స ఏవ సఖాయాసాంతాః , హే శితికణ్ఠ , యాసాం యోషితాం , వ్రజద్భిః , కలహంసవత్పాణ్డురైశ్శుభ్రైః , ర్విమానైర్నభస్స్థలం మణ్డితం భూషితమ్ ॥ ౧౨ ॥ హే సురవర్య సురశ్రేష్ఠ , పితృగేహే కౌతుకముత్సవం నిశమ్య - సుతాయాః- దేహః- కథం నేఙ్గతే ద్రష్టుం న చలతి , అథాప్యనాహూతాస్సన్తః కథం వాగమిష్యామస్తత్రాహ ॥ సౌహృదం సుహృదో నికేతనం , తథా భర్త్రాదీనాం గృహాన్ప్రత్య, నాహూతా అపి, అభియన్తి గచ్ఛన్తి సన్తః, హ్రస్వత్వమార్షమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఉపసంహరతి ॥ తదితి ॥ హే అమర్త్య దేవ- తత్తస్మాత్, ప్రసీద, ఇదం- మే వాఞ్ఛితం, కారుణికో భవాన్, కర్తుమర్హతి ॥ కారుణికత్వమేవాహ ॥ అదభ్రచక్షుషా అనల్పదయాదృష్ట్యా, త్వయా - ఆత్మనో దేహస్యార్ధసమంశే - అహం, నిరూపితా ధృతా- యతో ఽర్ధధారీ

ధాప్యహం యోషిదతత్త్వవిచ్చ తే దీనా దిదృక్షే భవ మే భవక్షితిమ్ ॥ ౧౧ ॥ పశ్య ప్రయాన్తీరభవాన్యయోషితో ఽప్యలంకృతాః కాన్తసఖా వరూథశః । యాసాం వ్రజద్భిః శితికణ్ఠ మణ్డితం నభో విమానైః కలహంసపాణ్డుభిః ॥ ౧౨ ॥ కథం సుతాయాః పితృగేహకౌతుకం నిశమ్య దేహస్సురవర్య నేఙ్గతే । అనాహుతా అప్యభియన్తి సౌహృదం భర్తుర్గురోర్దేహకృతశ్చ కేతనమ్ ॥ ౧౩ ॥ తన్మే ప్రసీదేదమమర్త్య వాఞ్ఛితం కర్తుం భవాన్కారుణికో బతార్హతి । త్వయాఽఽత్మనోఽర్ధేఽహమదభ్రచక్షుషా నిరూపితా మాఽనుగృహాణ యాచితః ॥ ౧౪ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏవం గిరిత్రః ప్రియయాఽభిభాషితః ప్రత్యభ్యధత్త ప్రహసన్సుహృత్ప్రియః । సంస్మారితో మర్మభిదః కువాగిషూన్యానాహ కో విశ్వసృజాం సమక్షతః ॥ ౧౫ ॥ శ్రీశఙ్కర ఉవాచ ॥ త్వయోదితం శోభనమేవ శోభనే అనాహుతా అప్యభియన్తి బన్ధుషు । తే యద్యనుత్పాదితదోషదృష్టయో బలీయసానాత్మ్యమదేన మన్యునా ॥ ౧౬ ॥ విద్యాతపోవిత్తవపుర్వయఃకులైః సతాం గుణైః షడ్భిరసత్తమేతరైః । స్మృతౌ హతాయాం

శ్వర ఇతి ప్రఖ్యాతోసి , అతో మయా యాచితస్త్వం మామనుగృహాణ ॥ ౧౪ ॥ ఏవమాభాషితో భవః ప్రత్యభాషతేత్యాహ మైత్రేయః ॥ ఏవమితి ॥ గిరిత్రః గిరిం కైలాసం త్రాయత ఇతి గిరిత్రః - భవః - ఏవముక్తరీత్యా - ప్రియయా సత్యా, అభిభాషితః , తస్యాః ప్రియః సుహృదపి - మర్మచ్ఛిదః - దక్షస్య కువాగిషూన్ కుత్సితాన్ సిద్ధాపరావాచ ఏవ ఇషవస్తాన్ప్రతి, సంస్మారితః స్మరణం ప్రాపితః- నివృత్తప్రేరణాత్మని రతేర్వాణిజన్తాత్కర్తరి క్తః - సంస్మరన్నిత్యర్థః, బహుః ప్రహసన్నివ- ప్రత్యభ్యధత్త ప్రత్యభాషత- కే తే కువాగిషవః, యాన్స్మరన్ ప్రత్యభ్యధత్తేత్యత్రాహ ॥ కః దక్షః- విశ్వసృజాం ప్రజాపతీనాం, సమక్షతో ఽపరోక్షం- యానాహ ,, అయం హా లోకపాలానాం యశోఘ్నో నిరపత్రప ,, ఇత్యాదినా- ఉక్తవాన్ తాన్స్మరన్నిత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ ప్రియయోక్తమనూద్య ప్రత్యుత్తరయతి భవః ॥ త్వయోదితమిత్యా అధ్యాయసమాప్తి ॥ హే శోభనే, యత్- త్వయోదితముక్తం , అనాహుతా అపి బన్ధుష్వభియన్తీతి- తచ్ఛోభనమేవ సత్యమేవ, కింతు, బలీయసా అనాత్మ్యం గేహాభిమానస్తత్కృతో యో మదః- తేన- మన్యునా క్రోధేన చ- తే బన్ధవో - యద్యనుత్పాదితదోషదృష్టయో న ఉత్పాదితాః గుణేషు సత్స్వపి దోషేష్వేవ దృష్టిర్దర్శనం యైస్తే భవన్తి - తర్హ్యనాహూతా అప్యభియన్తీతి శోభనమిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ నను విద్యాతపఆదిసమ్పన్నో దక్షః - తాదృశే త్వయి , కథమనుత్పాదితదోషదృష్టిస్స్యాదత ఆహ ॥ విద్యేతి ॥ సతాం సాధూనాం గుణైః, విద్యాతపఆదిభిష్షడ్భిః- అసత్తమైః- తరైర్దోషరూపతాం ప్రాప్తైః, విద్యాదయ ఏవాశ్రయభేదేన గుణా దోషాశ్చ స్యురితి భావః , స్మృతౌ హతాయాం వివేకజ్ఞానే నష్టే సతి- భృతమానదుర్దృశః- భృతః పుష్టః మానః అహం విద్వానహం తాపస ఇత్యాదిగర్వః, తేన దుష్టా దృష్టిర్యేషాం- తే భూయసాం మహత్తమానాం- తేజ- స్తథాయ

థాన్తితం-న పశ్యన్తి, హీత్యనేన తత్ప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి ✽ ॥ ౧౭ ॥ ✽ తస్మాదేతాదృశానామనవస్థితచిత్తానాం, గృహాన్-స్వజనవ్యపేక్షయా స్వజన ఇతి బుద్ధ్యా, న ప్రతీయాత్ న గచ్ఛేత్-అనవస్థితాత్మత్వమేవాహ ॥ యే-వక్రా కుటిలా, తయా దృష్ట్యా-వక్రధియేతి పాఠే, కుటిలబుద్ధ్యేత్యర్థః, ఆరోపితాః ఉత్క్షిప్తా భ్రువో యేషాం, తైః, అమర్షణైః స్వాకోపైః, అక్షిభిః గృహాన్ ప్రత్యభ్యాగతాన్, పశ్యన్తి ✽ ॥ ౧౮ ॥ ✽ పశ్యన్త్వేవ మథాపి సోఢ్వా గన్తవ్యమేవ బన్ధుభిస్తత్రాహ ॥ తథేతి ॥ అరిభిః శత్రుభిః, శిలీముఖైః బాణైః అర్దితాఙ్గః భిన్నాఙ్గోఽపి-తథా న వ్యథతే యతః శేతే స్వపితి-యథా, స్వానాం, వక్రధియాం దురుక్తిభి-ర్మర్మసు, తాడితః, దూయతా వ్యథమానేన-హృదయేన, దివానిశం- తప్యతి, దురుక్తీనాం సోఢుమశక్యత్వాన్న తద్గృహాన్ప్రతి గన్తవ్యమిత్యర్థః ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽ మాస్తు త్వదాగమనమహమేకా వ్రజిష్యామీతి చేన్-మామనాదృత్య గతాయాస్తవాపి పితృకృతః పరాభవః ప్రాణవిపత్తిరేవ స్యాదిత్యాహ ॥ వ్యక్తమితి యావత్సమాప్తి ॥ హే సుభ్రు-యద్యపి-త్వముత్కృష్టగతేః, ఉత్కృష్టా గతిః ప్రాజాపత్యాధికారరూపా గతి-ర్యస్య-తస్య, ప్రజాపతేర్దక్షస్య - ఆత్మజానాం దుహితౄణాం మధ్యే, ప్రియా ప్రీతివిషయాఽసి-మే మతా జ్ఞాతా-వ్యక్తం, స్ఫుటం తథాపి, మదాశ్రయాన్మదాశ్రయణాన్మత్సమ్బన్ధాద్ధేతోస్త్వం పితు-స్సకాశాత్, మానం సమ్మాననం న లప్స్యసే, యతః, మత్సమ్బన్ధాత్కః దక్షః-పరితప్యతే క్లిశ్యతి ✽ ॥ ౨౦ ॥ ✽ నను కుతస్స వ్యాయాదక్షస్త్వయి తప్యతే, యతోఽసౌ త్వాం ద్వేష్టి తత్రాహ ॥ పాపచ్యమానేనేతి ॥ పూరుషబుద్ధిసాక్షిణాం పూరుషో జీవః-బుద్ధిర్మహాన్, తేషాం సాక్షాత్పశ్యన్తీతి తథా, తేషాం బ్రహ్మాత్మైకత్వేన ప్రకృతిపురుషయాథాత్మ్యవిదాం- బ్రహ్మవిదామితి యావత్, తేషాం, సమృద్ధిభిః, పుణ్యకీర్త్యాదిభిః - తేషాం పూరుషబుద్ధిసాక్షిణాం, పదం స్థానమైశ్వర్యమధికారం వా, అధిరోఢుం ప్రాప్తుం, న సమర్థః - అత ఏవ - పాపచ్యమానేన భృశం తప్యమానేన

భృతమానదుర్గ్రహాస్తథా న పశ్యన్తి హి ధామ భూయసామ్ ॥ ౧౭ ॥ నైతాదృశానాం స్వజనవ్యపేక్షయా గృహాన్ ప్రతీయాదనవస్థితాత్మనామ్ । యేఽభ్యాగతాన్ ✽ వక్రతయాఽభిచక్షతే హ్యారోపితభ్రూభిరమర్షణాక్షిభిః ॥ ౧౮ ॥ తథాఽరిభిర్న వ్యథతే శిలీముఖైః శేతేఽర్దితాఙ్గో హృదయేన దూయతా । స్వానాం యథా వక్రధియాం దురుక్తిభిర్దివానిశం తప్యతి మర్మతాడితః ॥ ౧౯ ॥ వ్యక్తం త్వముత్కృష్టగతేః ప్రజాపతేః ప్రియాఽఽత్మజానామసి సుభ్రు మే మతా । అథాపి మానం న పితుః ప్రపత్స్యసే మదాశ్రయాత్కః పరితప్యతే యతః ॥ ౨౦ ॥ పాపచ్యమానేన హృదాఽఽతురేన్ద్రియః సమృద్ధిభిః పూరుషబుద్ధిసాక్షిణామ్ । అకల్ప ఏషామధిరోఢుమఞ్జసా పరం పదం ద్వేష్టి యథాఽసురా హరిమ్ ॥ ౨౧ ॥ ప్రత్యుద్గమప్రశ్రయణాభివాదనం విధీయతే సాధు మిథస్సు

హృదయేన, ఆతురేన్ద్రియః, దుఃఖితేన్ద్రియః, తాం, స్వపరం కేవలం ద్వేష్టి, స్వయం మూర్ఖోఽజ్ఞో దుర్భగశ్చ మహాత్మనస్సామ్యమలభమానస్తాన్కేవలం ద్వేష్టి, యథాఽసురాః హరిం ద్విషన్తి ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ నను గురుభూతో దక్షస్త్వయా ప్రణామాదిభిరసత్కృతస్త్వాం ద్వేష్టీతి తత్రాహ ॥ ప్రత్యుద్గమేతి ॥ హే సుమధ్యమే, ప్రాజ్ఞైరదేహమానిభి-ర్మిథః - పరస్పరం, ప్రత్యుద్గమప్రశ్రయణాభివాదనం ప్రత్యుత్థానప్రణామాభివాదనం, విధీయతే, మనోవాక్కాయైరితి శేషః - ప్రాజ్ఞాజ్ఞసన్నిపాతే తు, ప్రాజ్ఞైర్గుహాశయాయాన్తర్యామిణే, పరస్మై పురుషాయైవ-చేతసైవ విధీయతే, న తు దేహాభిమానినే కరణత్రయేణేత్యర్థః - ప్రాజ్ఞైః పరస్పరం మనసైవ విధీయతే పరిపూర్ణే తస్మిన్ కాయికవ్యాపారాయోగా-దిత్యర్థవర్ణనం త్వశోభనం, ప్రాజ్ఞైష్వపి మిథస్తస్య కరణత్రయేణ "వైష్ణవో వైష్ణవం దృష్ట్వా దణ్డవత్ప్రణమేద్భువి" త్యాదిభిర్విహితత్వాత్, అన్తర్యామ్యుద్దేశేన మానసికం ప్రత్యుద్గమనాదికమస్మై దేహాభిమానినే దక్షాయ విహితమేవ మమేతి భావః ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ నను-కింవిశేషేణ చేతసైవ ప్రణతిర్విధీయత ఇత్యుచ్యతే, న తు మనోవాక్కాయానామన్యతమేనే త్యత్ర కారణమాహ ॥ సత్త్వమితి ॥ విశుద్ధం రజస్తమోభ్యామనభిభూతం -సత్త్వం సత్త్వప్రధానం చిత్తం, వసుదేవశబ్దితం వసుదేవశబ్దేనోచ్యత ఇత్యర్థః, విశుద్ధసత్త్వే వసుదేవశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ యదితి ॥ యత్ యస్మాత్- తత్ర సత్త్వే, పుమాన్వాసుదేవః-అపావృతః అపగతమాత్మావరణం యస్మాత్, సః, ఈయతే ప్రతీయతే ప్రకాశ్యత ఇతి యావత్ "తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశక"మిత్యుక్తరీత్యా వాసుదేవస్వరూపరూపాదిప్రకాశకసత్త్వప్రధానత్వాచ్చిత్తస్య ద్యోతమానత్వాద్దేవత్వం - భగవతో వాసభూతత్వాచ్చ వసుత్వమితి వసుదేవశబ్దితం సత్త్వమిత్యర్థః, తస్మింశ్చ సత్త్వాఖ్యే చిత్తే, అధోఽక్ష

---

౧౮ ॥ శ్లో ॥ పా ✽ వక్రధియా.

జః - అధఃకృతేష్వక్షేషు ఇన్ద్రియేషు జాయతే ఆవిర్భవతీత్యధోఽక్షజః - ఇన్ద్రియాన్తరాగోచరః - కేవలపరిశుద్ధచేతస్సంగ్రాహ్యః - భగవాన్వాసుదేవః - మే మయా - నమసా విధీయతే నమస్క్రియత ఇత్యర్థః - అతశ్చేతసైవ భగవాన్ ప్రణమ్యత ఇతి భావః ॥ ౨౩ ॥ తస్మాత్ త్వయా పితాపి దేహకృదపి - పాలకపితృత్వాదివ్యావృత్త్యర్థం దేహకృదిత్యుక్తం - మద్విట్ మద్వేషీ - దక్షో - న నిరీక్ష్యః నిరీక్షితుమయోగ్యః - తథా - తం దక్షం - యే - అనువ్రతాః - తేపి న నిరీక్ష్యాః - హే వరోరు - యో దక్షః - విశ్వసృడ్యజ్ఞగతం విశ్వసృజాం సత్రే గతం - అనాగసం నిరపరాధినం - మాం - దుర్వచసా దురుక్త్యా - తిరః, అకరోత్ తిరస్కృతవాన్ ॥ ౨౪ ॥ మద్వచోఽతిహాయాతిక్రమ్య - యది వ్రజిష్యసి - తర్హి - భవత్యాస్తవ, భద్రం సమ్మానం - న భవతి న భవిష్యతి - ప్రత్యుత పరాభవ ఏవ స్యాదితి భావః ॥ బన్ధుకృతపరాభవో న దుఃఖాయ భవేదితి చేత్తత్రాహ ॥ సంభావితస్య సత్రసమ్మానితస్య, స్వజనాద్యః పరాభవః, స, సద్యో మరణాయ, కల్పతే భవతి ॥ ౨౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే తృతీయోఽధ్యాయః ॥

భవోక్తిమర్థేనోపసంహరన్ భవాన్యాస్స్వాభిప్రేతార్థాలాభనిమిత్తశోకం - తన్నిమిత్తం భర్తరి క్రోధం - భర్తారమనాదృత్యాధ్వరే గమనం - తత్ర పితృకృతపరాభవం - తన్నిమిత్తదేహత్యాగప్రకారం చాహ ॥ ఏతావదితి శఙ్కరః ॥ ఏతావదభిధాయ - ఉభయత్ర పత్న్యాస్తత్ర గమనే అగమనే చానుజ్ఞాదానే బలాన్నివారణే వా - తచ్ఛరీరనాశం - చిన్తయన్,

---

మధ్యమే । ప్రాజ్ఞైః పరస్మై పురుషాయ చేతసా గుహాశయాయైవ న దేహమానినే ॥ ౨౨ ॥ సత్త్వం విశుద్ధం వసుదేవశబ్దితం యదీయతే తత్ర పుమానపావృతః । సత్త్వే చ తస్మిన్భగవాన్వాసుదేవో హ్యధోఽక్షజో మే నమసా విధీయతే ॥ ౨౩ ॥ తత్తే నిరీక్ష్యో న పితాఽపి దేహకృద్దక్షో మమ ద్విట్తదనువ్రతాశ్చ యే । యో విశ్వసృడ్యజ్ఞగతం వరోరు మామనాగసం దుర్వచసాఽకరోత్తిరః ॥ ౨౪ ॥ యది వ్రజిష్యస్యతిహాయ మద్వచో భద్రం భవత్యా న తతో భవిష్యతి । సంభావితస్య స్వజనాత్పరాభవో యదా స సద్యో మరణాయ కల్పతే ॥ ౨౫ ॥ ******

****** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, తృతీయోఽధ్యాయః ******

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏతావదుక్త్వా విరరామ శఙ్కరః పత్న్యఙ్గనాశం హ్యుభయత్ర చిన్తయన్ । సుహృద్దిదృక్షుః పరిశఙ్కితా భవాన్నిష్క్రామతీ నిర్విశతీ ద్విధాఽఽస సా ॥ ౧ ॥ సుహృద్దిదృక్షాప్రతిఘాతదుర్మనాస్స్నేహాద్రుదత్యశ్రుకలాతివిహ్వలా । భవం భవాన్యప్రతిపూరుషం రుషా ప్రధక్ష్యతీవైక్షత జాతవేపథుః ॥ ౨ ॥ తతో వినిశ్వస్య సతీ విహాయ తం శోకేన రోషేణ చ దూయతా హృదా । పిత్రోరగాత్స్త్రైణవిమూఢధీర్గృహాన్ప్రేమ్ణాఽఽత్మనో యోఽర్ధమదాత్సతాం ప్రియః ॥ ౩ ॥ తామన్వగచ్ఛన్ ద్రుతవిక్రమాం సతీమేకాం త్రినేత్రానుచరాస్సహస్రశః । సపార్షదయక్షా మణిమన్మదాదయః పురోవృషేన్ద్రాస్తరసా గతవ్యథాః ॥ ౪ ॥ తాం శారికాకన్దుకదర్పణామ్బుజశ్వేతాతపత్రవ్యజనస్రగాదిభిః । గీతాయనైర్దున్దుభిశఙ్ఖవేణుభిర్వృషే

విరరామ తూష్ణీమాస, తతః - సా సతీ, సుహృద్దిదృక్షుః మాతాపిత్రాదీన్ ద్రష్టుమిచ్ఛన్తీ - నిష్క్రామతీ గృహాద్బహిర్నిర్గచ్ఛన్తీ - పునః - భవాచ్ఛఙ్కరాత్, పరిశఙ్కితా భర్తుర్వచోఽతిహాయ గమనే కా వా హానిస్స్యాదితి పరిశఙ్కితా చ - తదా, ద్విధా, ఆస బభూవ ॥ ౧ ॥ సుహృదాం దిదృక్షాయాః ద్రష్టుమిచ్ఛాయాః - యః ప్రతిఘాతః నిరోధః, తేన, దుర్మనాః దుఃఖితచిత్తా, బన్ధుషు స్నేహాద్రుదన్తీ - అశ్రూణాం కలాభిః లేశైః - అతివిహ్వలా వ్యాకులా - భవానీ సతీ, అప్రతిపూరుషం సమదర్శిత్వేన ప్రతిపక్షరహితం - భవం రుద్రం, రుషా - జాతవేపథుః ఉత్పన్నశరీరకమ్పా, ప్రధక్ష్యతీవ భస్మీకుర్వన్తీవ ఐక్షత అపశ్యత్ ॥ ౨ ॥ తదా తతః, సతీ, వినిశ్వస్య దీర్ఘం నిశ్వాసం విధాయ - సతాం జిజ్ఞాసూనాం - ప్రియో యశ్చ - ప్రేమ్ణా - ఆత్మనో దేహస్యార్ధమదాద్దత్తవాన్ అనేన త్యాగానర్హత్వముక్తం తం రుద్రం - విహాయ, స్త్రైణం స్త్రీభావః - తేన - విమూఢధీః నష్టమతిః - శోకేన బన్ధుదర్శనాసమ్భావనానిమిత్తశోకేన - రోషేణ దిదృక్షాప్రతిఘాతనిమిత్తక్రోధేన - పున - ర్దూయతా భర్తృవచోఽతిక్రమనిమిత్తానర్థసమ్భావనాపరితప్తేన హృదయేన చ పిత్రోర్గృహాన్ ప్రత్యగాత్ ॥ ౩ ॥ ద్రుతవిక్రమాం శీఘ్రం పాదవిక్షేపేణ కుర్వతీం - ఏకామసహాయాం - తాం సతీం - త్రినేత్రానుచరా - స్సహస్రశోఽనుయయుః ॥ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి సార్ధేన ॥ సపార్షదైః యక్షైశ్చ సహితాః, మణిమాన్ మదశ్చాదిర్యేషాం తే, పురః పురతః వృషేన్ద్రో యేషాం - తే - తరసా బలేన - గతవ్యథాః నిర్భయాః, యద్వా - ఆగతవ్యథా ఇతి చ్ఛేదః, రుద్రగమనాభావాదగతవ్యథాః - సభయాః ॥ ౪ ॥ తరసా బలాత్ - తాం సతీం - వృషేన్ద్రమారోప్య నన్దీశ్వరే ఉపవేశ్య - శారికాదిభిః క్రీడోపకరణైః - శారికా -

పరనసిప్రః పక్షివిశేషః, శ్వేతాతపత్రాదిభిః రాజచిహ్నైశ్చ-విటఙ్కితాః అలఙ్కృతాః-యయుః ❁ ॥౫॥ ❁ ఆసమన్తాద్బ్రహ్మఘోషేణ వేదఘోషేణ- ఊర్జితం వ్యాప్తం - యజ్ఞసమ్బన్ధివైశసం విశసనం-యస్మిన్-తత్-బ్రహ్మఘోషోర్జితం చ తద్యజ్ఞవైశసం చేతి కర్మధారయః- విప్రర్షిభిః బ్రహ్మర్షిభిః-జుష్టం సేవితం-తథా-విబుధైర్దేవైశ్చ-సర్వతో జుష్టం-మృద్దాదిభిః-నిసృష్టాని నిర్మితాని-భాణ్డాని పాత్రాణి-యస్మిన్-యజనం యాగస్థానం - సమావిశత్ ❁ ॥౬॥ ❁ తత్ర-ఆగతాం-తాం సతీం - జననీం స్వస్రూః - ఋతే వినా- కశ్చన కోఽపి-నాద్రియత్-నాదృతవాన్-కుతః-యజ్ఞకృతో దక్షాద్భయాత్-భయం-తస్మాత్ - తత్ర హేతుః, తేన-విమానితాం అవమానితాం-తాస్తు సోదరాః- ప్రేమాశ్రుభిర్నిరుద్ధః కణ్ఠో యాసాం, తథాభూతాః తాం ముదా పరిషస్వజుః ఆలిఙ్గితవత్యః ❁ ॥౭॥ ❁ మాత్రా - మాతృష్వసృభిః-మాతృభగినీభిశ్చ-సౌదర్యసమ్ప్రశ్నసమస్తవార్తయా - సోదరీణాం భగినీనాం చ సమ్బన్ధీ-యః- కుశలప్రశ్నాదిః-తత్పూర్వయా సమస్తవార్తయా సకలవృత్తాన్తేన సహ-సమర్థవార్తయేతి పాఠే-సౌదర్యేణ సోదరత్వేన - భగినీనాం యస్సంప్రశ్నః - తత్ర సమర్థా యోగ్యా- యా వార్తా-తయా - సాదరం ఆదరేణ సహితం యథా తథా - దత్తాం సపర్యాం పూజాం -ముత్సృష్టమాసనం చ-సతీ-నాదత్త న స్వీకృతవతీ-తత్ర హేతుః-పిత్రా దక్షేణ- అప్రతినన్దితా అనాదృతా ❁ ॥౮॥ ❁ అరుద్రభాగం న విద్యతే రుద్రస్య భాగో యస్మిన్-తం-మధ్వరం యాగం విభౌ, దేవే రుద్రే-పిత్రా దక్షేణ-కృతం హేళనం, అపరాధం చాహ్వానాద్యకరణాత్ అవేక్ష్య, తథా, స్వయం, యజ్ఞసదసి-పిత్రా-అనాదృతా చ-రుషా-లోకాన్-ధక్ష్యతీ భస్మీకుర్వాణేవ-చుకోప క్రుద్ధవతీ ❁ ॥౯॥ ❁ సా సతి దే

న్ద్రమారోప్య విటఙ్కితా యయుః ॥౫॥ ఆబ్రహ్మఘోషోర్జితయజ్ఞవైశసం విప్రర్షిజుష్టం విబుధైశ్చ సర్వశః । మృద్దార్వయఃకాఞ్చనదర్భచర్మభిర్నిసృష్టభాణ్డం యజనం సమావిశత్ ॥౬॥ తామాగతాం తత్ర న కశ్చనాద్రియద్విమానితాం యజ్ఞకృతో భయాజ్జనః । ఋతే స్వసౄస్స్వాం జననీం చ సోదరాః ప్రేమాశ్రుకణ్ఠ్యః పరిషస్వజుర్ముదా ॥౭॥ సౌదర్యసమ్ప్రశ్న ❁ సమస్తవార్తయా మాత్రా చ మాతృష్వసృభిశ్చ సాదరమ్ । దత్తాం సపర్యాం పరమాసనం చ సా నాదత్త పిత్రాఽప్రతినన్దితా సతీ ॥౮॥ అరుద్రభాగం తమవేక్ష్య చాధ్వరం పిత్రా చ దేవే కృతహేళనం విభౌ । అనాదృతా యజ్ఞసదస్యధీశ్వరీ చుకోప లోకానివ ధక్ష్యతీ రుషా ॥౯॥ జగర్హ ❁ సాఽమర్షవిపన్నయా గిరా శివద్విషం ధూమపథశ్రమస్మయమ్ । స్వతేజసా భూతగణాన్సముత్థితాన్నిగృహ్య దేవీ జగతోఽభిశృణ్వతః ॥౧౦॥ దేవ్యువాచ ॥ న యస్య లోకేఽస్త్యతిశాయినః ప్రియస్తథాఽప్రియో దేహభృతాం ప్రియాత్మనః । తస్మిన్సమస్తాత్మని ముక్తవైరకే ❁ ఋతే భవన్తం కతమః ప్రతీపయేత్ ॥౧౧॥ దోషాన్పరేషాం హి ❁ గుణేషు సాధవో గృహ్ణన్తి కేచిన్న భవాదృశా ద్విజ । గుణాంశ్చ ఫల్గూన్బ

వీ-అమర్షవిపన్నయా - అమర్షేణ కోపేన-విపన్నయా అవ్యక్తయా, గిరా వాచా, రుగ్ణాదిహేళనాదినా-సముత్థితాన్ దక్షం హన్తుముద్యతాన్-స్వభూతగణాన్ మణిమన్మదాదీన్ - స్వతేజసా స్వబలేన-నిగృహ్య నివార్య-ధూమపథశ్రమస్మయం-ధూమపథేషు ధూమాదిమార్గప్రదకర్మసు - పరిశ్రమోత్థగర్వం - శివం ద్వేష్టీతి శివద్విట్-తం దక్షం-జగర్హ నిన్దితవతీ-నిన్దావాక్యాన్యుక్తవతీత్యర్థః ❁ ॥౧౦॥ ❁ తాన్యేవాహ॥ న యస్యేతి త్రయోదశభిః॥ ప్రియాత్మనః-ప్రియః నిరతిశయప్రీతివిషయః ఆత్మా పరమపురుషో- యస్య సః "ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః" ఇతి గీతత్వాత్-యస్య రుద్రస్య-లోకే భువనే- దేహభృతాం మధ్యే, అతిశాయనః అతిశయితః, ప్రియః ప్రీతివిషయః-తథాఽప్రియో వా-నాస్తి, సర్వాన్తరాత్మానం పరమాత్మానమేవ నిరతిశయప్రీతిరూపాపన్నయా భక్త్యా భజతస్తస్య సర్వం బ్రహ్మాత్మకతయాఽనుసన్దధతః ప్రియాదివిభాగో నాస్తీత్యర్థః - తస్మిన్-ముక్తవైరకే - సర్వభూతసుహృది-సమస్తాత్మని సమస్తస్యాత్మా ఆత్మవత్ప్రియః-తస్మిన్-యద్వా- సమస్తైః ఆత్మా బ్రహ్మపూర్ణమితి చిత్తం యస్య - తస్మిన్ "తద్ధైతత్పశ్యన్నృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదేఽహం మనురభవం సూర్యశ్చ కక్షీవానృషిరస్మి విప్రః" ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తవిధయా సర్వాత్మకం బ్రహ్మ సర్వాత్మకత్వేన స్వస్మిన్ సాక్షాత్కుర్వతీతి వాఽర్థః॥ యోఽహం శరీరకః పరమాత్మా స ఏవ మన్వాదిశరీరక ఇతి శ్రుత్యర్థః - యద్వా-బ్రహ్మణ ఆవేశావతారత్వాద్రుద్రే బ్రహ్మదృష్ట్యా వేదముక్తం సర్వాత్మనీతి-అస్మిన్పక్షే తత్పురుషస్సఙ్గతః - ఏవంవిధే రుద్రే-భవన్తం వినా - కతమః కో వా, ప్రతీపయేత్ ప్రాతికూల్యమాచరేత్ ❁ ॥౧౧॥ ❁ ఏవం బ్రహ్మవిదగ్రేసరస్య రుద్రస్య ప్రతీపావిషయత్వముక్తం, అథైతస్మిన్నాస్తి ఘా బ్రహ్మవిదికృతాపరాధాద్దుర్జనాత్త్వత్త ఉత్పన్నమిదం శరీరం త్యక్ష్యామీతి వక్ష్యన్తీ ప్రథమం సాధ్వ

౮॥శ్లో॥పా॥ ❁ సమర్థవార్తయా

సాధులోకౌవిభజతి ॥ దోషానితి ॥ హేద్విజపితృశబ్దేనాసమ్బోధనంతదధిక్షేపాయ- భవాదృశాః కేచిత్త్వాదృశాదుర్జనాః- పరేషాంస్వాపేక్షయాఽన్యేషాం - గుణేషుసత్స్వపి - దోషానేవగృహ్ణన్తితానేవోద్ఘాటయన్తినతుగుణాం - న్తేఽసాధవఇత్యర్థః- యేపునఃరుద్రాదయః - దోషాన్నగృహ్ణన్త-కింతు-ఫల్గూనపిఅల్పానపి-గుణానేవ-బహులీకరిష్ణవఃవితనోతుమిచ్ఛవో-భవన్తి - తేమహత్తమాః - గుణేషుసాధవఇతిపాఠే-యేసాధవః-ఫల్గూనపిగుణాన్బహులీకరిష్ణవః-తేమహత్తమాఇత్యన్వయః_తేషుచమహత్తమేషుచ-భవాన్-అఘంఅపరాధం-అవిదత్ లబ్ధవాన్కృతవానిత్యర్థః ॥౧౨॥ అసతాంత్వాదృశానామిదంమహత్స్వపచరణంయుక్తమేవేత్యాహ ॥ నాశ్చర్యమితి ॥ కుణపాత్మవాదిషుకుణపంశవప్రాయంశరీరమేవాత్మేతియేవదన్తి-తేషు-భవాదృశేష్వసత్సు - సర్వదా-సేర్ష్యంఈర్ష్యాఅక్షమా-సేర్ష్యంయథాభవతితథా-మహద్వినిన్దామహత్తమపిషయనిన్దేతియ - త్తదాశ్చర్యంనభవతి-ప్రత్యుత-మహాపూరుషపాదపాంసుభిఃమహాపూరుషామహత్తమా-స్తేషాం అఙ్ఘ్రిరజోభిః-నిరస్తం తేజఃప్రభావో-యేషాం-తేషుత్వాదృశేషు-తదేవమహద్వినిన్దనమేవ-శోభనం ఉచితం-యద్యపిమహాన్తస్స్వనిన్దాంసహన్తే - తథాపి-తత్పాదరేణవస్తదసహమానాస్తేషాంతేజోనిరస్యన్తి - అతోఽసత్సుమహద్వినిన్దనమేవోచితమిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ కోసావపచారోమహత్సుమయాకృతఇత్యత్రాహ॥యదితిద్వాభ్యామ్॥యస్యరుద్రస్య - ద్వ్యక్షరంశివఇత్యక్షరద్వయాత్మకం-నామనామధేయం - ప్రసఙ్గాదప-సకృ - ద్గిరావాగిన్ద్రియేణ-రితముచ్చారితం-నృణా-మఘంపాపం , ఆశువాక్ -హరతినివర్తయతి-సతామపినామోచ్చారణాద్భగవన్నామవదఘనివర్తకత్వాదితిభావః - అలఙ్ఘ్యమనతిక్రమణీయంశాసనంఆజ్ఞా-యస్య - తం శివ-మశివోఽమఙ్గళో-భవాన్-ద్వేష్టి - అహోకష్టం - అమఙ్గళోద్వేష్టీత్యనేనతద్ద్వేషాద్భవతోఽమఙ్గళమన్తరభావితిభావః ॥ ౧౪ ॥ కించ - బ్రహ్మరసాసవార్థిభిః-

హులీకరిష్ణవో । మహత్తమాస్తేష్వవిదద్భవానఘమ్ ॥ ౧౨ ॥ నాశ్చర్యమేతద్యదసత్సుసర్వదామహద్వినిన్దాకుణపాత్మవాదిషు। సేర్ష్యంమహాపూరుషపాదపాంసుభిర్నిరస్తతేజస్సుతదేవశోభనమ్ ॥ ౧౩ ॥ యద్ద్వ్యక్షరంనామగిరేరితంనృణాంసకృత్ప్రసఙ్గాదఘమాశుహన్తితత్ । పవిత్రకీర్తింతమలఙ్ఘ్యశాసనంభవానహోద్వేష్టిశివంశివేతరః॥౧౪ ॥యత్పాదపద్మంమహతాంమనోఽలిభిర్నిషేవితంబ్రహ్మరసాసవార్థిభిః।లోకస్యయద్వర్షతిచాశిషోఽర్థినస్తస్మైభవాన్ద్రుహ్యతివిశ్వబన్ధవే ॥ ౧౫ ॥ కింవాశివాఖ్యమశివంనవిదుస్త్వదన్యేబ్రహ్మాదయస్తమవకీర్యజటాశ్శ్మశానే । తన్మాల్యభస్మనృకపాల్యవసత్పిశాచైర్యేమూర్ధభిర్దధతితచ్చర

బ్రహ్మరసోబ్రహ్మానన్దః-స ఏవాసవోమకరన్దః-స్తదర్థిభిర్బ్రహ్మానన్దానుభవమధులిప్సుభిః-మహతాంమనాంస్యేవాళయోభృఙ్గాస్తై-ర్యస్యరుద్రస్య-పాదపద్మం-నిషేవితం ,, ఈశ్వరాజ్జ్ఞానమన్విచ్ఛే,,దితిజ్ఞానప్రదత్వాదితిభావః- కీదృశంతత్పాదపద్మంమునిషేవితంతత్రాహ ॥ యత్పాదపద్మం , అర్థినోలోకస్యయాచమానస్యజనస్య - ఆశిషోఽభీష్టాని-వర్షతిదదాతి-తస్మై-విశ్వబన్ధవేవిశ్వానుకూలాయ-భవాన్-ద్రుహ్యతిఅపకరోతి-క్రుధద్రుహేతిచతుర్థీ ॥ ౧౫ ॥ నన్వమఙ్గళాచారత్వాత్తన్నామైవనస్మర్తవ్యమిత్యత్రాహ॥ కింవేతి ॥యోరుద్రం-శ్మశానే జటాః-అవకీర్యవిక్షిప్య-తన్మాల్యభస్మనృకపాలీశ్మశానమాల్యభస్మనరకపాలవాన్-పిశాచైస్సహ -అవసత్-త-మేవ-మశివమఙ్గళాచారం-రుద్రం-తచ్చరణావసృష్టం- రజఇత్యధ్యాహారః యేబ్రహ్మాదయో-మూర్ధభిశ్శిరోభిః-దధతి-ధారయన్తి-తే,త్వదన్యేత్వత్తోఽన్యే - బ్రహ్మాదయఃమరీచ్యాదినవబ్రహ్మప్రభృతయః-యద్వా-అతద్గుణసంవిజ్ఞానోబహువ్రీహిః,అన్యథా ,,అజంలోకగురుంనత్వా,,త్యాదిపూర్వాపరవిరోధాత్-శివాఖ్యంశివఇతి-ఆఖ్యానామ-యస్యతథాభూతం-నవిదుఃకింవిదురేవేత్యర్థః - అమఙ్గళాచారస్త్వనుకరణమాత్రమితిభావః-ననుపరస్యబ్రహ్మణోవిష్ణోస్సర్వోత్తమత్వజగత్కారణత్వోపాస్యత్వమోక్షప్రదత్వాదిప్రతిపాదకవేదాన్తార్థోపబృంహణపరేఽస్మిన్పురాణేనద్యతత్రతత్రరుద్రాదిజీవవిశేషస్యకార్యత్వకర్మవశ్యత్వాదీన్ప్రతిపాద్యపున ,,స్సమస్తాత్మనిముక్తవైరకే-బ్రహ్మాదయోయేమూర్ధభిర్దధతితచ్చరణావసృష్టం। నాహంనయజ్ఞోనచయూయమన్యేయేదేహభాజోమునయశ్చతత్త్వం-విదుఃప్రమాణంబలవీర్యయోర్వా,,త్వమేవభగవన్నేతచ్ఛివశక్త్యోస్స్వరూపయోః ।విశ్వంసృజసిపాస్యత్సిక్రీడన్నూర్ణపటోయథా ॥ అహంబ్రహ్మాచశర్వశ్చజగతఃకారణంపరం।త్రయాణామేకభావానాంయోనపశ్యతివైభిదాం॥సర్వేషామాత్మనాంబ్రహ్మన్ సశాన్తిమధిగచ్ఛతి ,, త్యాదిషుభవాన్ బ్రహ్మవిష్ణ్వాదివచనేషుసర్వోత్తమత్వజగత్కారణత్వోపాస్యత్వాదీన్ విరుద్ధాన్ప్రతిపాదయన్ భగవాన్పారాశర్యఃకథంవిశ్వసనీయఇతిచేన్న - అత్రపురాణేపరస్పరవిరుద్ధార్థ

౧౨॥శ్లో॥పా ॥ గుణేషుసాధవో.

కథనంనక్వాప్యస్తి।క్వచిత్ప్రతీయమానమపి దేవతాన్తరస్యోత్తమత్వకారణత్వోపాస్యత్వాదికంప్రదర్శనాధికరణన్యాయే నరుద్రాదిశరీరకపరమాత్మాభిప్రాయకం। రుద్రాదేర్భగవదావేశావతారత్వాద్వాభగవద్దృష్ట్యోపపన్నమేతత్-అథవా యథావస్థితభూతపూర్వవృత్తాన్తస్యైవాస్మిన్పురాణేకథనాత్తత్రతత్రకథాసుభవానిప్రభృతిభిర్యానివాక్యాన్యభిహితాని-తేషామేవాత్రనిబద్ధత్వాత్-తత్రభవాన్యావివాక్యానాంపతిపారార్థ్యబ్రహ్మాత్మకత్వప్రశంశాత్మకత్వాదితాత్పర్యవిశేష ప్రవృత్తత్వాన్నపారాశర్యేణవిరుద్ధమభిహితం-నన్వేవమపిబ్రహ్మాత్మకత్వేనాపిరుద్రాద్యుపాసనంకర్తవ్యమితి,,యద్ద్వ్యక్షరంనామగిరేరితంనృణాంసకృత్ప్రసఙ్గాదఘమాశుహన్తి,, ప్రవిత్రకీర్తిం-యేమూర్ధభిర్దధతితచ్చరణావసృష్ట-మిత్యాది వచనేభ్యఃప్రతీయతే-క్వచిత్క్వచిత్సాత్వికతన్త్రే ,,నాన్యం దేవంనమస్కుర్యాన్నాన్యం దేవంనిరీక్షయేత్।నాన్యంప్రసాదమారోహేన్నాన్యదాయతనంవిశే,,దిత్యాభిర్దేవతాన్తరవన్దనాదిప్రతిషేధః-తథాతద్భక్తైస్సహదర్శనసమానాసన సంస్పర్శసహసమ్భాషణదృష్టిభుక్త్యాదయఃప్రతిషిద్ధాః , ప్రత్యుత-దేవతాన్తరతద్భక్తాదయస్తత్రతత్రనిన్ద్యన్తే-అతః-సాత్వతేతత్పురాణయోర్విరోధః-మైవం-బ్రహ్మోపాసనంహిద్వివిధం-స[illegible]చేతి॥ తత్రసద్వారకోపాస నంనామరజస్తమఃప్రకృతిబ్రహ్మరుద్రాదిజీవశరీరకపరమాత్మోపాసనం - అద్వారకంతు-శుద్ధసత్వమయస్వేచ్ఛోపాత్తది వ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్టస్యనిరస్తనిఖిలదోషస్యానన్తకల్యాణగుణాకరస్యశ్రియఃపత్యురాఽరాధణస్యోపాసకరుచ్యనుసా రేణవాసుదేవసఙ్కర్షణరామకృష్ణాదివ్యూహవిభవాదిభజనోపాసనం-తత్రాద్యముపాసనంతత్తత్ఫలలిప్సుభిఃకార్యం-ద్వితీయంతుముముక్షుభిఃకామిభిశ్చ-ఎతచ్చసర్వంభగవతాగీతాచార్యేణైవాభిహితం ,, యోయోయాంయాంతనుంభక్తశ్శ్రద్ధయాఽర్చితుమిచ్ఛతి,,త్యాదినా-అనన్యాశ్చిన్తయన్తోమామిత్యాదినా-దేవాన్దేవయజోయాన్తి,,త్యాదినాచ-అత్రాప్యప్యష్టకమే ప్రథమస్కన్ధేఽభిహితం,,రజస్తమఃప్రకృతయస్సమశీలాన్భజన్తివై। పితృభూతప్రజేశాదీన్శ్రియైశ్వర్యప్రజ

ణావసృష్టమ్॥ ౧౭॥ కర్ణౌపధాయనిరియాద్యదకల్పఈశేధర్మావితర్యసృణిభిర్నృభిరస్యమానే।ఛిన్ద్యాత్ప్రసహ్యరుశతీమసతీంప్రభుశ్చేజ్జిహ్వామసూనపితతోవిసృజేత్సధర్మః॥ ౧౮ ॥ అతస్తవోత్పన్నమిదంకళేబరంనధారయిష్యేశితికణ్ఠగర్హిణః। జగ్ధస్యమోహాద్ధివిశుద్ధిమన్ధసోజుగుప్సితస్యోద్గిరణంప్రచక్షతే॥౧౯॥ నవేదవాదాననువర్తతేమతిస్స్వ ఎవలోకేరమతోమహామునేః। యథాగతిర్దేవమనుష్యయోఃపృథక్స్వఎవధర్మేన

ప్సవేః॥శ్రేయాంసితత్రఖలుసత్వతనోర్నృణాంస్యు ,, రితి,తథాశ్వితీయే ,, అకామస్సర్వకామోవా మోక్షకామఉదారధీః।తీవ్రేణభక్తి[illegible]తేచ,,ధర్మార్థకామమోక్షాణాంయఇచ్ఛేచ్ఛ్రేయఆత్మనః।ఏకమేవ హరేస్తత్ర కారణంపాదసేవన ,,మితి,ఎవంస్థితేద్వివిధయాప్యుపాసనయా అవ్యభిచారణైవభజనీయమితిముముక్షుయా భజతాంస్వోపాస్యాద్దేవతాన్తరవైభవాదిదర్శనేన నమస్కారాదికరణేనచ స్వదేవతాభక్తిర్వ్యభిచరితాస్యాదితిసర్వ థాముముక్షూణాందేవతాన్తరభజనంనిషిధ్యతే-సర్వదేవతానాం బ్రహ్మాత్మకత్వేనానుసన్ధానంత్వవిరుద్ధమేవేతి-నసాత్వతైతత్పురాణయోర్విరోధః-దేవతాన్తరతద్భక్తాదినిన్దాతు,,నహినిన్దానిన్ద్యంనిన్దితుంప్రవృత్తాకింతునిన్ద్యాదితరత్స్తోతు,,మితిన్యాయేనయనోపపన్నేత్యవగన్తవ్యమ్ ❀ ॥౧౭॥ ❀ భవతుబహుధాభవోమయాభిమాతస్తథాపి,కింభవత్యాభవితవ్యమిత్యత్రాహ॥కర్ణావితిద్వాభ్యాం॥ధర్మావితరిధర్మరక్షకే,ఈశే ఈశ్వరాంశభూతేమహత్తమే అసృణిభిర్నిరఙ్కుశైః అనివారితైః-నృభిర్దుర్జనైః-రస్యమానేఅధిక్షిప్యమాణేసతి-యద్యధిక్షేపంశ్రోతుమసమర్థః-[illegible]కర్ణౌశ్రోత్రేఆవృత్య , తతోనిరియాత్ నిర్గచ్ఛేత్,యదిప్రభుస్సమర్థశ్చేత్,రుశతీంగుష్టాం,జిహ్వాం, ప్రసహ్యబలాత్-ఛిన్ద్యాత్-తతస్స్వయమప్యసూన్‌పిసృజేదితియుత్సధర్మః ❀ ॥౧౮॥ ❀ అతశ్శితికణ్ఠగర్హిణఃశఙ్కరద్వేషిణః, స్తవ - అపాదానస్యైవశేషత్వవివక్షయాషష్ఠీ - ఉత్పన్నం - మమమదీయం-కళేబరంనధారయిష్యే , ప్రమాదాదాపన్నస్యాపవిత్రస్యత్యాగంవినానశుద్ధిరిత్యత్రదృష్టాన్తమాహ॥మోహాత్,జగ్ధస్యభక్షితస్య-జుగుప్సితస్యదుష్టస్యాన్ధసఃఅన్నస్య ఉద్గిరణంవమనమేవ-పునర్విశుద్ధిం,ప్రచక్షతేకథయన్తి ❀ ॥ ౧౯ ॥ ❀ననుపృథాకిమేవమాగృహ్ణాసి- యతోఽసావమఙ్గళో లోకే-లోక్యతేపరిశుద్ధమనసాదృశ్యతఇతిలోకఃబ్రహ్మ-తస్మిన్ - నిరమాణస్య-మహామునేరుద్రస్య , మతిః-వేదవాదాన్‌,,అవాదానాననువర్తతే తేషునాసక్తాభవతి - నివృత్తిమార్గనిష్ఠస్యనప్రవృత్తిమార్గైరుచిరుత్పద్యతఇతినతస్యవైదికపథాస

నువర్తనమితిభావః-అనయోః ప్రవృత్తినివృత్తిధర్మనిష్ఠయోరాచారః పృథగేవ దృశ్యతే-యథా-దేవమనుష్యయోః-గతిః-పృథగేవ-దేవానాంగతిరాకాశఏవ-మనుష్యాణాంగతిః పృథివ్యామేవ-తద్వత్-అథాపిభవానేవ శ్రేష్ఠః తథాప్యుత్కృష్టః-స్వకీయేధర్మేస్థితోవర్తమానః-పరంనికృష్టం-నక్షిపేన్నాధిక్షిపే-దితియత్-సఏవధర్మః ॥౧౯॥ *ప్రవృత్తిధర్మమపివైదికత్వావిశేషాత్కిమితినానువర్తతేభవఇత్యత్రాహ॥కర్మేతి॥ప్రవృత్తంస్వర్గాదిఫలోద్దేశేనప్రవృత్తం-కర్మ తథా-నివృత్తంఫలకామనాతోనివృత్తంచకర్మ-ఉభయలిఙ్గంఫలాభిసన్ధిసహితత్వాసహితత్వాభ్యాంచిహ్నాభ్యాంయుక్తం- యథాభవతితథా వేద-వివిచ్య-ఆశ్రితం,,స్వర్గకామోయజేత-శాన్తోదాన్తఉపరతః- తమేతంవేదానువచనేనబ్రాహ్మణావివిదిషన్తియజ్ఞేనదానేనతపసానాశకేన,ధర్మేణపాపమపనుదతి,,త్యాది-వేదే అస్మాజ్జైర్యేణయద్యపివిహితం - తథాప తద్ద్వయంప్రవృత్తినివృత్తిభేదేనద్వివిధంకర్మ యౌగపద్యేనఏకకర్తర్యేకస్మిన్నధికారిణివిరోధిపరస్పరవిరుద్ధం -అతో -బ్రహ్మణిబ్రహ్మజ్ఞానేకర్మప్రవృత్తంనివృత్తంచోభయంకర్మ-నర్ఛతినప్రాప్నోతి, సాధనతామితిశేషః, కేవలంనివృత్తంకర్మైవజ్ఞానమార్గానుగుణంనతూభయమిత్యర్థః,నివృత్తంకర్మశివేనాపిక్రియతఇతిభావః * ॥౨౦॥ *యతఏవోభయవిధంకర్మాధికారిభేదేనవ్యవస్థితమతఏవాస్మదనుష్ఠితనివృత్తిధర్మసాధ్యా అణిమాదయస్సిద్ధయః ప్రవృత్తిధర్మపరాయణానాంభవతాంనసన్తీత్యాహ॥ హేపితః, అస్మదాశ్రితాఃఅస్మాభిరాశ్రితాఃపరిగృహీతాఇత్యర్థః, పదవ్యఃఅణిమాదయస్సిద్ధయః,వఃయుష్మాకం,మా-నసన్తీత్యర్థః, తర్హ్యస్మాకంసిద్ధయోరుద్రస్యనసన్తీతిచేత్తత్రాహ ॥ యాభవదీయాఃస్వర్గాదిపదవ్యః, తాః, అనుధూమవర్త్మభిఃధూమాదిమార్గప్రదయజ్ఞాదికర్మానుయాయిభిః, కదన్నతృప్తైర్గర్హ్యేణ్ణ మేనకుత్సితాన్నేనతృప్తైః రసు

పరంక్షిపేత్స్థితః ॥౧౯॥కర్మప్రవృత్తంచనివృత్తమప్యృతంవేదేవివిచ్యోభయలిఙ్గమాశ్రితమ్।విరోధితద్యౌగపదైకకర్తరిద్వయంతథాబ్రహ్మణికర్మనర్ఛతి॥ ౨౦ ॥ మావఃపదవ్యఃపితరస్మదాస్థితాయాయజ్ఞశాలాస్వనుధూమవర్త్మభిః।కదన్నతృప్తైరసుభృద్భిరీడితాఅవ్యక్తలిఙ్గాఅవధూతసేవితాః ॥ ౨౧ ॥ నైతేనదేహేనహరేకృతాగసోదేహోద్భవేనాలమలంకుజన్మనా । వ్రీడామమాభూత్కుజనప్రసఙ్గతస్తజ్జన్మధిగ్యోమహతామవద్యకృత్ ॥ ౨౨ ॥ గోత్రంత్వదీయంభగవాన్వృషధ్వజోదాక్షాయణీత్యాహయదాసుదుర్మనాః।వ్యపేతనర్మస్మితమాశుతద్ధ్యహంవ్యుత్స్రక్ష్యఏతత్కుణపంత్వదఙ్గజమ్ ॥ ౨౩ ॥ మైత్రేయఉవాచ ॥ ఇత్యధ్వరేదక్షమనూద్యశత్రుహన్ క్షితావుదీచీంనిషసాదశాన్తవాక్ ।స్పృష్ట్వాజలంపీతదుకూలసంవృతానిమీల్యదృ*గ్యోగపథంసమావిశత్॥ ౨౪ ॥ కృత్వాసమానావనిలౌజితాసనాసోదానముత్థాప్యచనాభి

భృద్భిఃప్రాణిభిః, యజ్ఞశాలాస్వీడితాఃస్తుతాః, అస్మదాస్థితాస్తుపదవ్యః,అవ్యక్తలిఙ్గాదురవగమచిహ్నాఃదుర్విభావ్యాః, అవధూతైర్నిరస్తనిఖిలజరామరణాదిసాంసారికధర్మైః, సేవితాఃపరిగృహీతాః, అతఃభవతోఽనుష్ఠానతశ్చమహదేవవైలక్షణ్యంప్రవృత్తినివృత్తధర్మయోరితినమహత్తమానాంప్రవృత్తిధర్మైరుచిరుత్పద్యతఇతిభావః * ॥౨౧॥ * కింబహునోక్తేనస్వదేహంత్యక్ష్యామ్యేవేత్యాహ ॥నైతిద్వాభ్యామ్॥ హరేరుద్రేకృతాగసఃకృతాపరాధస్య-తవ-దేహోద్భవేనదేహాదుత్పన్నేన ఆర్షత్వాత్సాపేక్షస్యాపిసమాసః,నిత్యసాపేక్షత్వాద్వా, ఏతేనకుజన్మనామదీయేనకుత్సితేనదేహేన-న-నప్రయోజనం-కింతు, అలమలంనను శ్లాఘ్యమిమందేహంకథంత్యక్ష్యసీత్యత్రాహ ॥ కుజనస్యతవప్రసఙ్గాత్సంబన్ధాన్మమ- వ్రీడాలజ్జా- అభూత్ - అతో-మహతా-మవద్యకృద్విప్రియకర్తాదేహః,తస్మాద్యజ్జన్మ -తద్ధిఙ్నిన్దితం-త్వత్సంబన్ధాదశ్లాఘ్యమిత్యర్థః * ॥౨౨॥ * కించవృషభధ్వజోరుద్రః-పరిహాసాదిషునర్మోక్తిషు-మాం-దాక్షాయణీతిసమ్బోధయన్, త్వత్సమ్బన్ధబోధకం-గోత్రంనామ యదా, ఆహగృహ్ణాతి-తదాఽహం,వ్యపేతనర్మస్మితం,వ్యపేతంఅపగతం-నర్మపరిహాసః,స్మితంచ-యథాభవత్యేవంసుదుర్మనాఃఅతిదుఃఖచిత్తా,భవామి,తత్తస్మాత్,హినిశ్చితం - ఏత-త్కుణపప్రాయంత్వదఙ్గాజ్జాత,మిదంకళేబరం,వ్యుత్స్రక్ష్యేత్యక్ష్యామి * ॥౨౩॥ * హేశత్రుహన్విదుర,ఇత్యుక్తప్రకారేణ,అధ్వరేయజ్ఞే-దక్ష,మనూద్యప్రత్యుచ్య - ఉదీచీముత్తరదిశం, ప్రవిశ్యేతిశేషః - శాన్తవాక్గృహీతమనాః,నిషసాదఉపవిష్టవతి-తత్ర, జలంస్పృష్ట్వాఆచమ్యేత్యర్థః, పీతదుకూలవస్త్రేణ, సంవృతాప్రావృతా-దృక్దృశం,ఆర్షత్వాద్ద్వితీయాయాలుక్-నిమీల్య,యోగపథంయోగినాందేహత్యాగప్రకారం, సమావిశత్ఆశ్రితవతీత్యర్థః * ॥ ౨౪ ॥ * యోగపథాశ్రయణమేవాహ॥ కృత్వేతి॥జితం, ఆసనంయయాసా,క్లమరహితా,అనిన్దితానిర్దుష్టాసతీ,అనిలౌప్రాణాపానౌ,ఊర్ధ్వాధోవృత్తినిరో

౨౦॥శ్లో॥పా * యౌగపద్యైకకర్తరి.

ధేన, సమానో సమానవృత్తిః - నాభిచక్రైక్యత్వా, తత, ఉదానవాయుముత్థాప్య, ధియా సహ, శనైర్హృది - స్థాప్య స్థాపయిత్వా, ఉరసి స్థితం, తము దానవాయుం, కణ్ఠాత్కణ్ఠమార్గేణ, భ్రువోర్మధ్యం, మనయత్ ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ మహతామపి మహీయసా మహత్తమేన రుద్రేణ - ముహుః పునః పునః, అఙ్కముత్సఙ్గం ప్రత్యారోపితం స్వదేహ, మేవం, దక్షే క్రోధేన - జిహాసతి త్యక్తుమిచ్ఛన్తీ, మనస్వినీ స్వతన్త్రా - స్వచ్ఛన్దమరణేత్యర్థః, సతీ భవానీ - గాత్రేషు అఙ్గేషు, అనిలాగ్నిధారణాం - దధార, అనిలాగ్నిధారణాఖ్యాం ధారణాం చకారేత్యర్థః - తయా హి ధారణయా అనిలాగ్న్యోరుత్పత్తిః ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ తతః జగద్గురోః జగతాం జిజ్ఞాసూనాం గురోః, స్వభర్తుః రుద్రస్య, చరణామ్బుజాసవం చరణామ్బుజే ఆసవమాన్దనం - చిన్తయన్తీ అనుభవన్తీ, అత ఏవా, కల్మషా పాపా పరహితా, భర్తురపరం సా, న దదర్శ న చిన్తితవతీ, దేహశ్చ - సద్యః, స్వమాధినా, యో౽గ్నిస్తేన, ప్రజజ్వాల ప్రజ్వలితో౽భూత్ ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ తత్ - దద్భుతమాశ్చర్యం, పశ్యతాం, భువి - ఖే ఆకాశే చ, సుమహాన్ ఉచ్చైః హాహేతి వాదః ఘోషః - అభూత్ ॥ తదేవాహ ॥ దేవతమస్య దేవశ్రేష్ఠస్య రుద్రస్య - దేవీ - ప్రియా, సతీ - కేన దక్షేణ, ప్రకోపితా కోపం ప్రాపితా, అసూన్ ప్రాణాన్ జహౌ అత్యజత్ ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ అహో ప్రజాపతేర్దక్షస్య, సుహృదనాత్మ్యం దౌర్జన్యం అద్య, పశ్యత, చరాచరం - విశ్వం - యస్య రుద్రస్య - ప్రజాః ప్రజావత్ప్రీతివిషయం - విశ్వసుహృద ఇత్యర్థః, తస్య రుద్రస్య, సతీ భార్యా - యద్వా, యస్య దక్షస్య, చరాచరం, ప్రజాః ప్రజావత్స్నేహవిషయం, సర్వత్ర స్నేహ ఏవాస్య న్యాయ్య ఇతి భా

చక్రతః। శనైర్హృది స్థాప్య ❋ ధియోరసి స్థితం కణ్ఠాద్భ్రువోర్మధ్యమనిన్దితా౽నయత్ ॥ ౨౫ ॥ ఏవం స్వదేహం మహతాం మహీయసా ముహుస్సమారోపితమఙ్కమాదరాత్ । జిహాసతీ దక్షరుషా మనస్వినీ దధార గాత్రేష్వనిలాగ్నిధారణామ్ ॥ ౨౬ ॥ తతస్స్వభర్తుశ్చరణామ్బుజాసవం జగద్గురోశ్చిన్తయతీ న చాపరమ్। దదర్శ దేహో హతకల్మషా సతీ సద్యః ప్రజజ్వాల సమాధినా౽గ్నినా ॥ ౨౭ ॥ తత్పశ్యతాం ఖే భువి చాద్భుతం మహద్ధా హేతి వాదస్సుమహానజాయత । హన్త ప్రియా దైవతమస్య దేవీ ❋ జహావసూన్ కేన సతీ ప్రకోపితా ॥ అహో ❋ అనాత్మ్యం ❋ మహదస్య పశ్యత ప్రజాపతేర్యస్య చరాచరం ప్రజాః। జహావసూన్యద్విమతా౽౽త్మజా సతీ మనస్వినీ మానమభీక్ష్ణమర్హతి ॥ ౨౯ ॥ సో౽యం ❋ దుర్మర్షహృదయో బ్రహ్మబన్ధుర్లోకే౽పకీర్తిం మహతీమవాప్స్యతి। యదఙ్గజాం స్వాం పురుషద్విడుద్యతాం న ప్రత్యషేధన్మృతయే౽పరాధతః ॥ ౩౦ ॥ వదత్యేవం జనే సత్యా దృష్ట్వా౽సుత్యాగమద్భుతమ్ । తం దక్షం పార్షదా హన్తుముదతిష్ఠన్నుదాయుధాః ॥ ౩౧ ॥ తేషామాపతతాం వేగం నిశామ్య భగవాన్ భృగుః। యజ్ఞఘ్నఘ్నేన యజుషా దక్షిణాగ్నౌ జుహావ హ ॥ ౩౨ ॥ అధ్వర్యుణా హూయమానే దేవా ఉత్పేతురోజసా। ఋభవో నామ తపసా సోమం ప్రాప్తాస్సహస్రశః ॥ ౩౩ ॥ తైరలాతాయుధైస్సర్వైః ప్రమథాస్సహగుహ్యకాః । దహ్యమానా దిశో భేజురుశద్భిర్బ్రహ్మతేజ

వః - తేన దక్షేణ, విమతా విమానితా, అసూన్, జహౌ న త్వియం విమానయోగ్యేత్యాహుః, ఆత్మజా, తత్రాపి, మనస్వినీ ప్రశస్తమనస్కా - గుణవతీత్యర్థః - అత ఏవా, అభీక్ష్ణం పునః పునః - మానం సన్మానం ప్రతి - అర్హతి ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ దుర్మర్షమసహ్యం స్వాసహమానం - హృదయం - యస్య, సో౽యం, బ్రహ్మబన్ధుర్బ్రాహ్మణాపశదో - దక్షః, లోకే అసతీం కీర్తిమపకీర్తిం చ - అవాప్స్యతి, చకారాన్నరకం చ, యద్యతః, స్వీయాం - అఙ్గజాం, అపరాధతః స్వావజ్ఞయా, మృతయే మరణాయ, ఉద్యతాం ఉద్యుక్తాం, పురుషద్విట్ శివద్వేషీ - దక్షః - తత్పురుషాయ విద్మహే మహాదేవాయేతి ప్రయోగాత్, యద్వా రుద్రస్య భగవదాత్మకత్వాత్ రుద్రం ద్విషన్నపి భగవన్తం ద్వేష్టీత్యర్థః - న ప్రత్యషేధత్ నన్యవారయత్ ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ సత్యాః దాక్షాయణ్యాః అద్భుతమసుత్యాగం ప్రాణత్యాగం దృష్ట్వా జనే, ఏవం వదతి సతి, రుద్రపార్షదాః - దక్షం - హన్తుం, ముద్యతాన్యాయుధాని యైస్తే, ఉదాయుధాః ఉత్థితవన్తః ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ తేషాం - ఆపతతాం - ఆసమన్తాదాగచ్ఛతాం, పార్షదానాం, వేగం - నిశామ్య దృష్ట్వా - భగవాన్ భృగుః - యజ్ఞఘ్నాన్ హన్తీతి యజ్ఞఘ్నఘ్నం, తేన యజుషా " అపహతా అసురా రక్షాంసి పిశాచా " ఇతి మన్త్రేణ - దక్షిణాగ్నౌ, జుహావ, హేతి విస్మయే ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ అధ్వర్యుణా భృగుణా - హూయమానే సతి - యే - తపసా సోమం ప్రాప్తాస్తే, ఋభవో - నామ - దేవాః, సహస్రశః, ఉత్పేతురుత్థితాః ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ బ్రహ్మతేజసా, ఉశద్భిః దీప్యమానైః, అలాతాన్యేవాయుధాని, యేషాం - తైః ఋభుభిః - దహ్యమానాః - ప్రమథాః రుద్రపార్షదాః, దిశో భేజుః పలాయిత

వన్త ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే చతుర్థోఽధ్యాయః ॥

ఏవం సత్యాః ప్రాణత్యాగనిమిత్తం త్యాగప్రకారశ్చ సప్రపఞ్చముక్తం, అథ తత్ప్రసఙ్గాత్ప్రసక్తం దక్షాధ్వరవినాశం పునస్తత్సన్ధానం చ సప్రపఞ్చమాహ త్రిభిరధ్యాయైః ॥ తత్రాద్యేనాధ్వరవినాశప్రకారమాహ మైత్రేయః ॥ భవ ఇతి ॥ ప్రజాపతేర్దక్షస్య - కర్తరి షష్ఠీ - తేనా - సత్కృతాయాః భవాన్యాస్సత్యాః - నిధనం - తథా - తస్య దక్షస్యాధ్వరే - యే ఋభవో దేవాః, తైర్విద్రావితం పలాయితం - స్వపార్షదానాం - సైన్యం చ - నారదాచ్ఛ్రుత్వా - రవగమ్య శ్రుత్వా - అపారం క్రోధం, ఆదధే కృతవానిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తత, స్స ధూర్జటీ రుద్రః, ఘోరస్సన్ క్రుద్ధస సన్దష్టోష్ఠపుటో - యేన సః - తటితాం, వహ్నీనాం చ - సటాః జ్వాలాః, తద్వదుగ్రం - రోచి - ర్యస్యా - స్తాం - జటాం, ముత్కృత్య ఉత్పాట్య - ఉత్థితః - గమ్భీరో నాదో యస్య సః - హసన్ - తాం జటాం - భువి - విససర్జ అపాతయత్ ॥ ౨ ॥ తతో - జటాయాస్సకాశాత్, దతికాయో - యో వీరభద్రః - ఆవిరభూదితి శేషః ॥ తం విశినష్టి తనువా దేహేన, దివం - స్పృశన్ అత్యుచ్చ ఇత్యర్థః - ఘనరుక్ కృష్ణవర్ణః - తిస్రః సూర్యసదృశో దృశో - యస్య । కరాళా ఉగ్రాః దంష్ట్రాః, యస్య, జ్వలన్నగ్నిరివ మూర్ధజా యస్య - కపాలానాం మాలా అస్యాస్తీతి తథా - వివిధాని ఉద్య

సా ॥ ౩౪ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, చతుర్థోఽధ్యాయః ॥

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ భవో భవాన్యా నిధనం ప్రజాపతేరసత్కృతాయా అవగమ్య నారదాత్ । స్వపార్షదసైన్యం చ తదధ్వరర్భుభిర్విద్రావితం క్రోధమపారమాదధే ॥ ౧ ॥ క్రుద్ధస్సుదష్టోష్ఠపుటస్స ధూర్జటిర్జటాం తటిద్వహ్నిసటోగ్రరోచిషమ్ । ఉత్కృత్య రుద్రస్సహసోత్థితో హసన్ గమ్భీరనాదో విససర్జ తాం భువి ॥ ౨ ॥ తతోఽతికాయస్తనువా స్పృశన్ దివం సహస్రబాహుర్ఘనరుక్త్రిసూర్యదృక్ । కరాళదంష్ట్రో జ్వలదగ్నిమూర్ధజః కపాలమాలీ వివిధోద్యతాయుధః ॥ ౩ ॥ తం కిం కరోమీతి గృణన్తమాహ బద్ధాఞ్జలిం భగవాన్భూతనాథః । దక్షం సయజ్ఞం జహి మద్భటానాం త్వమగ్రణీ రుద్రభటాంశకో మే ॥ ౪ ॥ ఆజ్ఞప్త ఏవం కుపితేన మన్యునా స దేవదేవం పరిచక్రమే ప్రభుమ్ । మేనే తదాఽఽత్మానమసఙ్గరంహసా మహీయసాం తాత సహస్సహిష్ణుమ్ ॥ ౫ ॥ అన్వీయమానస్స తు రుద్రపార్షదైర్భృశం నదద్భిర్వ్యనదత్సుభైరవమ్ । ఉద్యమ్య శూలం జగదన్తకాన్తకం సంప్రాద్రవద్ఘోషణభూషణాఙ్ఘ్రిః ॥ ౬ ॥ అథర్త్విజో యజమానస్సదస్యాః కకుభ్యుదీచ్యాం ప్రసమీక్ష్య రేణుమ్ । తమః కిమేతత్కుత ఏతద్రజోఽభూదితి ద్విజా ద్విజపత్న్యశ్చ దధ్యుః ॥ ౭ ॥ వాతా న వాన్తి న హి సన్తి దస్యవః ప్రాచీనబర్హిర్జీవతి హోగ్రదణ్డః । గావో న కాల్యన్త ఇదం కుతో రజో లోకోఽధునా కిం

తాన్యాయుధాని యస్య సః ॥ ౩ ॥ కిం కరోమి కిం కరవాణీతి - గృణన్తం భాషమాణం, బద్ధాఞ్జలిం - తం వీరభద్రం - భూతనాథో - భగవాన్ రుద్రః - ఆహ ఉవాచ - హే రుద్ర, హే భట యుద్ధకుశల మద్భటానాం - త్వ - మగ్రణీః నాయకః - మే - అంశభూతః - సయజ్ఞం - దక్షం - జహి వినాశయ ॥ ౪ ॥ కుపితేన - మన్యునా రుద్రేణ - ఏవమాజ్ఞప్తో - దేవదేవం రుద్రం - పరిచక్రమే ప్రదక్షిణీచకార - తదా, అసఙ్గరంహసా ప్రతిఘాతరహితవేగేన - మహీయసాం బలీయసామపి - మహస్తేజో బలం - తత్సహిష్ణుం - పారిషదైః సోఢుం క్షమమాత్మానం - మేనే అమన్యత ॥ ౫ ॥ స తు వీరభద్రః, నదద్భిర్ధ్వనద్భిః - రుద్రపారిషదైః - రన్వీయమానః పరివేష్టితః - సుభైరవం అతిభయజనకం యథా భవతి తథా - వ్యనదత్ ననాద - తతః - స వీరభద్రో - జగదన్తకో మృత్యుః, స్తస్యాప్యన్తకోపమం - శూలముద్యమ్య - ఘోషణాని ధ్వనన్తి - భూషణాని నూపురాదీని - యయో - స్తావఙ్ఘ్రీ - యస్య సః - ప్రాద్రవత్ దక్షాధ్వరం ప్రత్యగాత్ ॥ ౬ ॥ అథ తతః - ఋత్విజో దక్షాధ్వర్యవే ఋత్విజః - యజమానః దక్షః - తథా సదస్యాః సభ్యాః, ద్విజాః - స్తత్పత్న్యశ్చ - ఉదీచ్యాం - కకుభి దిశి రేణుం పరాగం - సమీక్ష్య - తమో న భవతి - కిం తు రజ ఇతి జ్ఞాత్వా - ఆహుః - రజ ఏతత్కుతోఽభూదితి - దధ్యుశ్చిన్తయామాసుః ॥ ౭ ॥ హేత్వన్తరాసమ్భవేనాత్పాతికం కల్పయన్త ఆహుః ॥ వాతా ఇతి ॥ వాతాశ్చణ్డవాయవః - న వాన్తి న ప్రసరన్తి - దస్యవశ్చోరాదయః - న సన్తి - తత్ర హేతుః - హి యస్మా - దుగ్రః దణ్డో దమనం ప్రశాసనం - యస్య సః - ప్రాచీనబర్హిః తదానీన్తనో రాజా - జీవతి తస్మిన్ జీవతి - న దస్యవస్సన్తీతి భావః - హేత్వాకస్మికత్వద్యోతకం - గావో న కాల్యన్తే న శీఘ్రం నీయన్తే - అత ఇదం రజః - కుత ఉత్థితం - అధునా - లోకః - ప్రళయాయ

నాశాయ-కల్పతే సమ్భావ్యత ఇత్యర్థః ❁॥౮॥ ❁ప్రసూతిర్దక్షస్య పత్నీ-తన్మిశ్రాః తత్సహితాః-స్త్రియః-ఉద్విగ్నచిత్తాః-ఉద్విగ్నం భీతం చిత్తం యాసాం తాః ఊచుః-తస్య దక్షస్య, యత్-వృజినం పాపం-తస్యైవ-అయం, విపాకః ఫలం, యత్ యస్మాత్, ప్రజేశో దక్షః, దుహితౄణాం, పశ్యన్తీనాం సతీనాం, అనేన తస్యాః దుఃఖాధిక్యం సూచితం, అనాగసం నిరపరాధాం-సుతాం సతీం భవానీ-మవదధ్యౌ అనజ్ఞాతవాన్ ❁॥౯॥ ❁అసహ్యపరాక్రమం రుద్రం కోపయతో దక్షస్యాఽమఙ్గళమవశ్యం భావీత్యాహుర్ద్వాభ్యాం ॥ యస్త్వితి ॥ యో రుద్రోఽన్తకాలే ప్రళయకాలే-వ్యుప్తో వికీర్ణః-జటాకలాపో-యస్య-స్వశూలస్య-సూచ్యా అగ్రేణ-అర్పితాః ప్రోతాః - దిగ్గజేన్ద్రాః యేన-ఉదితాని ఉన్నమితాని-అస్త్రాణి, యైస్తై-దోషః బాహవ ఏవ ధ్వజాః-స్తాన్ - వితత్య ప్రసార్య - ఉచ్చైః అట్టహాస-స్స ఏవ స్తనయిత్నుర్గర్జితం-తేన-భిన్నా విదీర్ణాః-దిశో-యేన సః-హస్తైః నన్నృత్యతి ❁॥౧౦॥ ❁తమేవం భూత-మసహ్యానుప్రతిఘాతం-తేజో-యస్య తం-రుద్ర-మమర్షయిత్వా అసహనయుక్తం కృత్వా-మన్యునా క్రోధేన-ప్లుతం వ్యాప్తం, అతఏవ, దుర్నిరీక్ష్యం ద్రష్టుమశక్యం, భ్రుకుట్యా ఉగ్రదంష్ట్రాభిశ్చ-ఉదస్తః ఉత్క్షిప్తో, భాగణో నక్షత్రసఙ్ఘో, యేన తం - కోపయతో, విధాతురపి-కింస్విత్ స్యాత్, విధాతురప్యేవమన్యస్య కాకథేత్యర్థః ❁॥౧౧॥ ❁ఉద్విగ్నాః ప్రచలితాః-దృగ్యస్య - తేన-జనేన-బహుధా భవత్యేవం-ఉచ్యమానే సతి-సహస్రశః-ఉత్పాతతమాః మహోత్పాతాః, మహాత్మనః స్థిరచిత్తస్యాపి - దక్షస్య, భయావహాః, దివి, భూమౌ చ-పర్యక్స్ఫురితః, ఉత్థి

ప్రళయాయ కల్పతే ॥౮॥ ప్రసూతిమిశ్రాః స్త్రియ ఉద్విగ్నచిత్తా ఊచుర్విపాకో వృజినస్యైవ తస్య । పశ్యన్తీనాం దుహితౄణాం ప్రజేశః సుతాం సతీమవదధ్యావనాగసమ్ ॥౯॥ యస్త్వన్తకాలే వ్యుప్తజటాకలాపః స్వశూలసూచ్యర్పితదిగ్గజేన్ద్రః । వితత్య నృత్యత్యుదితాస్త్రదోర్ధ్వజానుచ్చాట్టహాసస్తనయిత్నుభిన్నదిక్ ॥౧౦॥ అమర్షయిత్వా తమసహ్యతేజసం మన్యుప్లుతం దుర్నిరీక్ష్యం భ్రుకుట్యా । కరాళదంష్ట్రాభిరుదస్తభాగణం స్యాత్స్వస్తి కిం కోపయతో విధాతుః ॥౧౧॥ బహ్వేవముద్విగ్నదృశోచ్యమానే జనేన దక్షస్య ముహుర్మహాత్మనః । ఉత్పేతురుత్పాతతమాః సహస్రశో భయావహా దివి భూమౌ చ పర్యక్ ॥౧౨॥ తావత్స రుద్రానుచరైర్మఖో మహాన్నానాయుధైర్వామనకైరుదాయుధైః । పిఙ్గైః పిశఙ్గైర్మకరోదరాననైః పర్యాద్రవద్భిర్విదురాన్వరుధ్యత ॥౧౩॥ కేచిద్బభఞ్జుః ప్రాగ్వంశం పత్నీశాలాం తథాపరే । సద ఆగ్నీధ్రశాలాం చ తద్విహారం మహానసమ్ ॥౧౪॥ రురుజుర్యజ్ఞపాత్రాణి తథైకేఽగ్నీననాశయన్ । కుణ్డేష్వమూత్రయన్ కేచిద్బిభిదుర్వేదిమేఖలాః ॥౧౫॥ అబాధన్త మునీనన్యే ఏకే పత్నీరతర్జయన్ । అపరే జగృహుర్దేవాన్ప్రత్యాసన్నాన్పలాయితాన్ ॥౧౬॥ భృగుం బబన్ధ మణిమాన్వీరభద్రః ప్రజాపతిమ్ । చణ్డీశః పూషణం దేవం భగం నన్దీశ్వరోఽగ్రహీత్ ॥౧౭॥ సర్వ ఏవర్త్విజో దృష్ట్వా సదస్యాః సదివౌకసః । తైరర్ద్యమానాః సుభృశం గ్రావభిర్నైకధాఽద్రవన్ ॥౧౮॥ జుహ్వతః స్రువహస్తస్య శ్మశ్రూణి భగవాన్భవః । భృగోర్లులుఞ్చే సదసి

తాః ❁॥౧౨॥ ❁తావత్తదా- ఆశు-రుద్రానుచరైః, మహాన్-మఖో యాగః - హే విదుర-అన్వరుధ్యత ప్రత్యబధ్యత-వినాశిత ఇతియావత్, రుద్రానుచరైః కథం భూతైః, నానావిచిత్రాణ్యాయుధాని - యేషాం తైః, వామనకైః హ్రస్వైః, ఉద్యతాయుధైః, పిశఙ్గైః పతైః, మకరస్యేవ ఉదరమాననం చ - యేషాం తైః, పరితో ధావద్భిః ❁॥౧౩॥ ❁మఖానురోధమేవ ప్రపఞ్చయతి కేచిద్రుద్రపార్షదాః ప్రాచీనవంశం, బభఞ్జుః, త్రుటితవన్తః, తథా, కేచిదపరే, పత్నీశాలాం బభఞ్జురిత్యనుషఙ్గః, ప్రాచీనపూర్వం పశ్చిమస్తమ్భార్పితపూర్వపశ్చిమాయతతిర్యక్కాష్ఠం ప్రాగ్వంశః, తథైకే, సదః యజ్ఞశాలాయాః పూర్వతః స్థితం మణ్డపం సదః, సదసః పురతో హవిర్ధానం, తస్యోత్తరత ఆగ్నీధ్రశాలాం, తద్విహారం యజమానగృహం, మహానసం పాకభోజనశాలామ్ ❁॥౧౪॥ ❁రురుజుః బభఞ్జుః, అమూత్రయన్ మూత్రం కృతవన్తః, తథోత్తరవేద్యాం, మేఖలాః సీమాసూత్రాణి, బిభిదుః ❁॥౧౫॥ ❁అతర్జయన్ అభర్త్సయన్ - అపరే, పలాయితాన్ పునరనుధావనేన ప్రత్యాసన్నాన్ దేవాన్, జగృహుః గృహీతవన్తః ❁॥౧౬॥ ❁మణిమాన్ రుద్రానుచరాగ్ర్యః, భృగుం బబన్ధ, వీరభద్రః, ప్రజాపతిం దక్షం, చణ్డీశః, పూషణం పూషణాఖ్యం దేవం-భగాఖ్యం, నన్దీశ్వరః అగ్రహీత్ ❁॥౧౭॥ ❁సర్వే, దివౌకోభిర్దేవైః, సహితాః, సదస్యాః సభ్యాః-ఋత్విజః రుద్రానుచరైర్బధ్యమానాన్ భృగ్వాదీన్, దృష్ట్వా, భృశం, గ్రావభిః శిలాభిః, అర్ద్యమానాః తాడ్యమానాః, అనేకధా, దుద్రువుః ❁॥౧౮॥ ❁స్రువం హోమసాధనం-హస్తే, యస్య తస్య, జుహ్వతః హోమం కుర్వతో, భృగోః శ్మశ్రూణి భగవాన్భ

వీరభద్రః, లులుఞ్చ ఉత్పాటితవాన్ కంచిద్విశేషేణ శ్మశ్రూణ్యేవోత్పాటితవాన్, తత్రాపి హ, యో భృగుః, శ్మశ్రూణి, దర్శయన్-అహసత్ రుద్రం పరిహసితవాన్, అతః శ్మశ్రూణ్యేవ లులుఞ్చ ఇత్యర్థః, ఏవముత్తరత్రాపి ॥ ౧౯ ॥ భగవాన్ వీరభద్రః, రుషా క్రోధేన-భూమౌ-పాతితస్య - భగస్య - నేత్రే - ఉజ్జహార ఉద్ధృతవాన్, యో భగః సదసి సభాయాం స్థితః సన్-శపన్తం శివనిన్దాం కుర్వన్తం దక్షం అక్ష్ణా, నేత్రేణ, అసూసుచత్ సూచితవాన్ ప్రేరితవానిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ కాలిఙ్గస్య కలిఙ్గదేశరాజస్య, బలః బలభద్రః-యథా, తథా, పూష్ణః, దన్తాన్-అపాతయత్ పాతితవాన్-యః పూషా, గరిమణి గురుతరే రుద్రే, శప్యమానే సతి, దతః దన్తాన్, దర్శయన్ అహసత్, పూష్ణోరితి ద్వివచనపాఠే తు-తదిన్ద్రాపౌష్ణశ్చరుర్భవతీత్యత్రాన్యసహితస్యాపి పూష్ణో దన్తపాతనప్రాప్త్యర్థమ్ ॥ ౨౧ ॥ త్ర్యమ్బకో వీరభద్రః -దక్షస్యోరసి-ఆక్రమ్య పాదం విన్యస్య-శితధారేణ నిశితధారేణ, హేతినా ఖడ్గేన-ఛిన్దన్నపి, తదా- తచ్ఛిర ఇత్యపకృష్యతే, ఉద్ధర్తుం, తదా, నాశక్నోత్ అసమర్థోఽభవత్ ॥ ౨౨ ॥ అస్త్రాన్వితైః మన్త్రసహితైః, శస్త్రైః, అనిర్భిన్నా త్వక్, యస్య, తథాభూతమేనం దక్షం, దృష్ట్వా అతిశేషః, పశుపతిర్వీరో వీరభద్రః-పరం విస్మయమాపన్నః ప్రాప్తః-చిరం, దధ్యౌ శిరస ఉద్ధరణోపాయం చిన్తితవాన్ ॥ ౨౩ ॥ పశూనాం పతిః స వీరభద్రః, మఖే అధ్వరే, సంజ్ఞపనం మారణం, యోగముపాయం, దృష్ట్వా యాజ్ఞీయపశువదయం హన్తవ్య ఇతి దృష్ట్వా, నిశ్చిత్య, తస్య, యజమానో దక్ష ఏవ పశుః, తస్య, యద్వా, యజమానస్య, యః పశుః దేవతోద్దేశేన యజ

యోఽహసచ్ఛ్మశ్రు దర్శయన్ ॥ ౧౯ ॥ భగస్య నేత్రే భగవాన్పాతితస్య రుషా భువి। ఉజ్జహార సదస్థోఽక్ష్ణా యః శపన్తమసూసుచత్॥ ౨౦ ॥ పూష్ణశ్చాపాతయద్దన్తాన్ కాలిఙ్గస్య యథా బలః। శప్యమానే గరిమణి యోఽహసద్దర్శయన్దతః॥ ౨౧ ॥ ఆక్రమ్యోరసి దక్షస్య శితధారేణ హేతినా। ఛిన్దన్నపి తదుద్ధర్తుం నాశక్నోత్త్ర్యమ్బకస్తదా॥ ౨౨ ॥ శస్త్రైరస్త్రాన్వితైరేవమనిర్భిన్నత్వచం హరః। విస్మయం పరమాపన్నో దధ్యౌ పశుపతిశ్చిరమ్ ॥ ౨౩ ॥ దృష్ట్వా సంజ్ఞపనం యోగం పశూనాం స పతిర్మఖే। యజమానపశోస్తస్య కాయాత్తేనాహరచ్ఛిరః॥ ౨౪ ॥ సాధువాదస్తదా తేషాం కర్మ తత్తస్య శంసతామ్। భూతప్రేతపిశాచానామన్యేషాం తద్విపర్యయః ॥ ౨౫ ॥ జుహావైతచ్ఛిరస్తస్మిన్దక్షిణాగ్నావమర్షితః। తద్దేవయజనం దగ్ధ్వా ప్రాతిష్ఠద్గుహ్యకాలయమ్॥ ౨౬ ॥ *******

******* ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, పఞ్చమోఽధ్యాయః ॥ *******

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అథ దేవగణాస్సర్వే రుద్రానీకైః పరాజితాః। శూలపట్టిసనిస్త్రింశగదాపరిఘముద్గరైః॥ ౧ ॥ సంఛిన్నభిన్నసర్వాఙ్గాస్సర్త్విక్సభ్యా భయాకులాః। స్వయమ్భువే నమస్కృత్య కార్త్స్న్యేనైతన్న్యవేదయన్॥ ౨ ॥ ఉపలభ్య పురైవైతద్భగవానబ్జసమ్భవః। నారాయణశ్చ విశ్వాత్మా న కస్యాధ్వరమీయ

మానేన త్యక్ష్యమాణః పశుః, తస్య, సంజ్ఞపనం మారణం-యోగముపాయం, నిశ్చిత్య, తేనైవ యోగేన, తస్య దక్షస్య, కాయాచ్ఛిరః, ఆహరత్ ఉద్ధృతవాన్ ॥ ౨౪ ॥ తచ్ఛిరశ్ఛేదనరూపం కర్మ-శంసతాం స్తువతాం, భూతాదీనాం, సాధువాదః అభవత్, అన్యేషాం బ్రాహ్మణాదీనాం, తద్విపర్యయః అసాధువాదః, అభవదిత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ ఏతస్య దక్షస్య, శిరః తస్మిన్ తదధ్వరసమ్బన్ధిని-దక్షిణాగ్నౌ, అమర్షితః క్రుద్ధః, జుహావ తస్య దక్షస్య దేవయజనమేవం, దగ్ధ్వా నాశయిత్వా, గుహ్యకాలయం కైలాసం, ప్రాతిష్ఠత్ ప్రయయౌ ॥ ౨౬ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే పఞ్చమోఽధ్యాయః ॥ *******

ఏవం దక్షాధ్వరవినాశ ఉక్తః, అథ పునస్తత్సన్ధానప్రకారం వివక్షుస్తదుపోద్ఘాతరూపం దేవకృతరుద్రప్రసాదం వక్ష్యంస్తావద్దేవానాం రుద్రపారిషదతాడితానాం స్వయమ్భువే విజ్ఞాపనం వదన్ తేన సహ రుద్రసన్నిధిం గతా ఇత్యాహ మైత్రేయః॥ అథేతి॥ అథ దక్షాధ్వరవినాశానన్తరం, సర్త్విక్సభ్యాః ఋత్విగ్భిస్సభ్యైశ్చ సహితాః, సర్వే దేవగణాః, రుద్రానీకైః రుద్రసైన్యైః కర్తృభిః శూలాదిభిస్సాధనైః, సమ్యక్, ఛిన్నాని విదీర్ణాని, సర్వాణ్యఙ్గాని, యేషాం తే, అత ఏవ, పరాజితాః, భయాకులాస్సన్తః, స్వయమ్భువే చతుర్ముఖాయ, నమస్కృత్య, ఏతద్వృత్తం, కార్త్స్న్యేన, న్యవేదయన్ విజ్ఞాపితవన్తః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ కిం స్వయమ్భువే విజ్ఞాపితవన్త ఇత్యుచ్యతే బ్రహ్మాపి దక్షాధ్వరే ఆగతస్తద్వృత్తం జానాత్యేవ, తత్రాపి హ ॥ ఉపలభ్యేతి ॥ అబ్జసమ్భవో భగవాన్ బ్రహ్మా సర్వాన్తరాత్మా నారాయణశ్చ, పురైవ, ఏతత్ భావిదక్షాధ్వరవినాశనముపలభ్య

౨౧॥ శ్లో॥ పా ॥ పూష్ణో.

జ్ఞాత్వా, భగవాన్ విశ్వాత్మేతి విశేషణాభ్యాం తయోస్సర్వజ్ఞత్వం సూచితం, కస్య దక్షస్యాధ్వరం ప్రతి, నేయతుః న గతవన్తౌ ॥ ౩ ॥ విభుర్బ్రహ్మా, తద్దేవైర్నివేదితమాకర్ణ్య శ్రుత్వా, ఆహ ఉవాచ ॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ తేజీయసీత్యాదినా ॥ తేజీయసి తేజిష్ఠే రుద్రే కృతమాగోఽపరాధో యైస్తేషాం, బుభూషతాం భవితుమిచ్ఛతాం, శ్రేయస్కామానామితి యావత్ భూయసే క్షేమాయ శ్రేయసే, ప్రాయేణ ప్రాయశః, న భూయాత్, తేజీయానితి విభక్తిః విపరిణామేనానుషజ్యతే, అసత్కృతస్తేజీయాన్ స్వశ్చాత్ప్రసాద్యమానోఽపి క్షేమకృన్న స్యాదిత్యర్థః । ప్రాయేణేతి లోకోక్తిః ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ యద్యప్యేవ, మథాపి యే భవన్తో బర్హిషః యజ్ఞస్య భాగభాజో భాగం భజన్తి ప్రాప్నువన్తీతి తథా, తాన్ పరాదుః బహిష్కృతవన్తః తే యూయం పరిశుద్ధచేతసా నిష్కపటచిత్తేన, ప్రగృహీతాఙ్ఘ్రిపద్మం పాదావుపసంగృహ్యేత్యర్థః, భవం రుద్రం, ప్రసాదయధ్వం కథం పాదోపసంగ్రహమాత్రేణ ప్రసన్నో భవేత్, తత్రాహ, క్షిప్రప్రసాదం పాదగ్రహణస్యానతిక్రమణీయతామాలోచ్యాశ్వనుగ్రహకారిణమితి భావః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ అధ్వరస్య యజ్ఞస్య, జీవితం పునస్సంధానం, ఆశాసానాః ప్రార్థయమానాః యూయం, యస్మిన్ ప్రద్రుకుపితే సతి, సపాలో దిక్పాలసహితో లోకో, నాస్తి నశ్యేదిత్యర్థః ॥ తం, దురుక్తైర్దక్షాదీనాం దుర్వాక్యైః, హృది విద్ధం తాడితం, అధునా, ప్రియయా భార్యయా చ, విహీనం, దేవం భవ, మాశు, క్షమాపయధ్వం ప్రసాదయధ్వమ్ ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ వయం తత్రాగస్త్వం బిభిమస్త్వమేవ కంచిదుపాయం చిన్తయేత్యత్రాహ రుద్రం ప్రస్తౌతి ॥ నాహమితి ॥ యస్య రుద్రస్య, తత్త్వం యాథాత్మ్యం, బలవీర్యయోః ప్రమాణమియత్తాం చ, అహం, న విద్యాం, యజ్ఞ ఇన్ద్రః, న చ న విద్యాత్,

---

తుః ॥ ౩ ॥ తదాకర్ణ్య విభుః ప్రాహ తేజీయసి కృతాగసామ్ । క్షేమాయ భూయసే భూయాన్న ప్రాయేణ బుభూషతామ్ ॥ ౪ ॥ అథాపి యూయం కృతకిల్బిషా భవం యే బర్హిషో భాగ*భాజం పరాదుః । ప్రసాదయధ్వం పరిశుద్ధచేతసా క్షిప్రప్రసాదం *ప్రగృహీతాఙ్ఘ్రిపద్మమ్ ॥ ౫ ॥ ఆశాసానా జీవితమధ్వరస్య *లోకస్సపాలః కుపితే న యస్మిన్ । తమాశు దేవం ప్రియయా విహీనం క్షమాపయధ్వం *హృది విద్ధం దురుక్తైః ॥ ౬ ॥ నాహం న యజ్ఞో న చ యూయమన్యే యే దేహభాజో మునయశ్చ తత్త్వమ్ । విదుః ప్రమాణం బలవీర్యయోర్వా యస్యాత్మనః క ఉపాయం విధిత్సేత్ ॥ ౭ ॥ స ఇత్థమాదిశ్య సురానజస్తైః *సమన్వితః పితృభిస్సప్రజేశైః । *యయౌ స్వధిష్ణ్యాన్నిలయం పురద్విషః కైలాసమద్రిప్రవరం ప్రియం ప్రభోః ॥ ౮ ॥ జన్మౌషధితపోయోగమన్త్రసిద్ధైర్నరేతరైః । జుష్టం కిన్నరగన్ధర్వైరప్సరోభిర్వృతం సదా ॥ ౯ ॥ నానామణిమయైశ్శృఙ్గైర్నానాధాతువిచిత్రితైః । నానాద్రుమలతాగుల్మైర్నానామృగగణాన్వితైః ॥ ౧౦ ॥ నానామలప్రస్రవణైర్నానాకన్దరసానుభిః । రమణం విహరన్తీనాం రమణైస్సిద్ధయోషితామ్ ॥ ౧౧ ॥ మయూరకేకాభిరుతం మదాన్ధాళివిమూర్ఛితమ్ । ప్లావితై

యూయం, న చ, న విద్యాత, తథా మునయో, యే, అన్యే చ దేహధారిణోఽతీన్ద్రియార్థదర్శినో, న విదుః, బ్రహ్మాద్యప్యేవముక్తం, తస్యాత్మనః పరమాత్మావేశావతారభూతస్య, ఉపాయం క్షమాపాయం కో విధిత్సేత్ న కోఽపి విధాతుమిష్యాదిత్యర్థః, భవద్భిః పాదోపసంగ్రహమన్తరేణాన్యః కః కముపాయం విధిత్సేదితి భావః ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ సోఽజః బ్రహ్మా, సురాన్ ప్రత్యేవ, మాదిశ్యాజ్ఞాప్య, తైర్దేవైః, సప్రజాపతిభిః పితృభిశ్చ సహ, స్వధిష్ణ్యాత్ స్వస్థానాత్, పురారేః ప్రభోః రుద్రస్య, ప్రియం, నిలయం స్థానభూత, మద్రిశ్రేష్ఠం కైలాసం ప్రతి, యయౌ ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ కైలాసం వర్ణయతి ॥ జన్మౌషధీత్యాదిభిశ్చతుర్దశభిః ॥ జన్మనా ఓషధ్యాదిభిశ్చ, యే సిద్ధాః, తైః నరేతరైర్దేవయోనిభిః, తత్ర జన్మతస్సిద్ధాః ఓషధ్యాద్యనపేక్షమేవ సృష్టివేలాయామేవ దేవత్వేన సృష్టాః, ఓషధ్యాదిసిద్ధాస్తు, దేవత్వసమ్పాదకౌషధ్యాద్యుపాయైర్దేవత్వేన సిద్ధాః, యోగః రుద్రోపాసనారూపయోగః, మన్త్రః, యావజ్జీవం శివపఞ్చాక్షర్యాదిమన్త్రావృత్తిః జుష్టం సేవితం, తథా చ గీతం భగవతా దేవాన్ దేవయజో యాన్తి పితౄన్యాన్తి పితృవ్రతా ఇతి, తథా అప్సరోభిః కిన్నరాదిభిశ్చ సదా వృతమ్ ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ శృఙ్గైః శిఖరైః రమణైః ప్రియైస్సహ, విహరన్తీనాం, సిద్ధానాం యా యోషితః తాసాం రమణం రతిప్రదం శృఙ్గైః కథంభూతైః నానాధాతుభిర్గైరికాదిభిః విచిత్రితైః నానాద్రుమాః లతాగుల్మాని చ యేషు తైః ॥ నానా అమలాని స్వచ్ఛాని ప్రస్రవణాని స్రోతాంసి యేషు తాదృశా, కన్దరాః సానూని చ యేషు తైః ❁ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ❁ తథా మయూరాణాం కేకాస్వనైః అభితస్సర్వతః, రుతం నాదితం మదేన మకరన్దపానజనితమదేన అన్ధైః అళిభిః భృఙ్గైః విమూర్ఛితం మూర్ఛనాఖ్యరాగగీతివిశేషేణ వ్యాప్తం, రక్తకణ్ఠానాం కోకిలానాం, ప్లావితైః స్త్రీమాత్రశబ్దైః తథాఽన్యేషాం పతత్త్రిణాం పక్షిణాం చ, కూజితైః ॥ ఉద్ధస్తైర్హస్తి

శాఖైః-కామదుఘైర్ద్రుమైశ్చ ద్విజాన్పక్షిణః, ఆహ్వయన్తమివ స్థితం-లోకే హి హస్తముత్క్షిప్య ఉచ్చైః స్వరేణాహ్వానమర్థినాం కామధుక్-అద్రిశ్చ ఉత్క్షిప్తహస్తాకారైర్ద్రుమైః పతత్త్రిణాం స్వనైశ్చ తథా లక్ష్యత ఇత్యర్థః- వ్రజద్భిర్మాతఙ్గైర్గజైర్వ్రజన్తమివ-నిర్ఝరాణాం ధ్వనిభి- ర్గృణన్తం భాషమాణమివ స్థితం-మన్దారాదిభిర్వృక్షవిశేషైరుపశోభితం॥చూతైరామ్రవిశేషైః॥స్వర్ణార్ణశతపత్రైః స్వర్ణవర్ణైః కుశేశయైః-కున్దాదిభిర్లతావిశేషైశ్చ-మణ్డితం- రేణుకా ఏలా -జాతిర్మాలతీ-పనసాదిభిర్ద్రుమైః - స్తథాన్యైశ్చ ద్రుమజాతిభిర్ద్రుమసామాన్యైర్వేణుకీచకైశ్చ, రాజితం మణ్డితం, నీరన్ధ్రసరన్ధ్రత్వేన వేణుకీచకయోర్భేదః-కుముదాదిసమృద్ధిభిః శతపత్రాణామస్వర్ణవర్ణానాం బుద్ధిభిః- రాజితం-నలినీషు సరస్సు-కలం మధురం యథా భవతి తథా - కూజద్భిః- ఖగబృన్దైః పక్షిసఙ్ఘైరుపశోభితం-మృగాదిభి-ర్జుష్టం నిషేవితం-కర్ణాన్త్రైర్గోకర్ణాఖ్యైః ఊర్ణామృగైః-ఏకపదైః అశ్వముఖైశ్చ, మృగనాభిభిః కస్తూరీమృగైశ్చ, నితరాం జుష్టం॥కదళీషణ్డైస్సంరుద్ధాన్యావృతాని, నలినీనాం కమలాకరాణాం పులినాని, తైః శ్రీశ్శోభా, యస్మిన్ తం-స్నానేన పుణ్యకరం పుణ్యసమ్పాదకం, ఉదకం-యస్యాం-తయా- సత్యా నిర్మలయా-నన్దయా గఙ్గయా-పరీతం పరివేష్టితం-భూతేశస్య రుద్రస్య-గిరిం కైలాసం-విలోక్య-దేవాః-విస్మయం-యయుః ప్రాపుః॥౧౨॥ ౧౩॥౧౪॥౧౫॥౧౬ ॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥౨౨॥ తే దేవాః-తత్ర గిరౌ, తస్య రు

రక్తకణ్ఠానాం కూజితైశ్చ పతత్త్రిణామ్॥౧౨॥ఆహ్వయన్తమివోద్ధస్తైర్ద్విజాన్కామదుఘైర్ద్రుమైః। వ్రజన్తమివ మాతఙ్గైర్గృణన్తమివ నిర్ఝరైః ॥౧౩॥ మన్దారైః పారిజాతైశ్చ సరలైశ్చోపశోభితమ్ । తమాలైః శాలతాలైశ్చ కోవిదారాసనార్జునైః ॥ ౧౪ ॥ చూతైః కదమ్బైర్నీపైశ్చ నాగపున్నాగచమ్పకైః। పాటలాశోకవకుళైః కున్దైః కురవకైరపి ॥ ౧౫ ॥ స్వర్ణార్ణశతపత్రైశ్చ వరరేణుకజాతిభిః। కుటజైర్మల్లికాభిశ్చ మాధవీభిశ్చ మణ్డితమ్ ॥ ౧౬ ॥ పనసోదుమ్బరాశ్వత్థప్లక్షన్యగ్రోధహిఙ్గుభిః। భూర్జైరోషధిభిః పూగై రాజపూగైశ్చ జమ్బుభిః ॥ ౧౭ ॥ ఖర్జూరామ్రాతకామ్రాద్యైః ప్రియాలమధుకేఙ్గుదైః । ద్రుమజాతిభిరన్యాభిరాజితం వేణుకీచకైః ॥ ౧౮ ॥ కుముదోత్పలకహ్లారశతపత్రసమృద్ధిభిః। నలినీషు కలం కూజత్ఖగబృన్దోపశోభితమ్ ॥ ౧౯ ॥ మృగైః శాఖామృగైః క్రోడైర్మృగేన్ద్రైరృక్షశల్యకైః। గవయైః శరభైర్వ్యాఘ్రై రురుభిర్మహిషాదిభిః॥౨౦॥ కర్ణాన్త్రైకపదాశ్వాస్యైర్నిర్జుష్టం మృగనాభిభిః। కదళీషణ్డసంరుద్ధనళినీపులినశ్రియమ్ ॥ ౨౧ ॥ పర్యస్తం నన్దయా సత్యాః స్నానపుణ్యకరోదయా। విలోక్య భూతేశగిరిం విబుధా విస్మయం యయుః ॥ ౨౨ ॥ దదృశుస్తత్ర తే రమ్యామలకాం నామ వై పురీమ్ । వనం సౌగన్ధికం చాపి యత్ర తన్నామ పఙ్కజమ్ ॥ ౨౩ ॥ నన్దా చాలకనన్దా చ సరితౌ బాహ్యతః పురః। తీర్థపాదపదామ్భోజరజసాఽతీవ పావనే ॥ ౨౪ ॥ యయోస్సురస్త్రియః క్షత్తరవరుహ్య స్వధిష్ణ్యతః। క్రీడన్తి పుంసస్సిఞ్చన్త్యో విగాహ్య రతికర్శితాః ॥ ౨౫ ॥ యయోస్తత్స్నానవిభ్రష్టనవకుఙ్కుమపిఞ్జరమ్ । వితృషోఽపి పిబన్త్యమ్భః పాయయన్తో గజా గజీః ॥ ౨౬ ॥ తారహేమమహారత్నవిమానశతసఙ్కులామ్ । జుష్టాం పుణ్యజనస్త్రీభిర్యథా ఖం సతటిద్ఘనమ్ ॥ ౨౭ ॥ హిత్వా యక్షేశ్వరపురీం వనం సౌగ

ద్రస్య-అలకాం నామ అలకేతి ప్రసిద్ధాం, రమణీయాం-పురీం సౌగన్ధికాఖ్యం వనం చాపి దదృశుః॥సౌగన్ధికనామోఽన్వర్థతామాహ॥యత్ర వనే సౌగన్ధికం నామ పఙ్కజం-భవతి-జాతావేకవచనమ్ ॥ ౨౩ ॥ పురీం వర్ణయతి॥నన్దా చేతి చతుర్భిః॥ పురః పురాత్-బాహ్యతః బాహ్యే-నన్దా - అలకనన్దా చేతి-ద్వే-సరితౌ-భవతః॥సరితౌ విశినష్టి॥సార్ధద్వయేన ॥తీర్థపాదస్య హరేః- పదామ్భోజరజసా - అతివాత్యన్తం-పావనే భగవత్పాదామ్భోజరజోయుక్తత్వాదత్యన్తపావిత్ర్యకరే ఇత్యర్థః ॥౨౪॥ హే క్షత్తః-సురస్త్రియః-స్వధిష్ణ్యతః స్వవిమానేభ్యః-అవరుహ్య చ-రతికర్శితాః పరిశ్రాన్తాస్సత్యః యయోః-సరితోః విగాహ్య-స్వపుంసః స్వప్రియాన్-సిఞ్చన్త్యః-క్రీడన్తి జలక్రీడాం కుర్వన్తి ॥ ౨౫ ॥ యయోస్సరితోః-రమ్భః -వితృషోఽపి విగతతృష్ణా అపి - గజాః గజీః కరిణీః - అమ్భః పాయయన్త్యః పానం కారయన్త్యః, పిబన్తి-తత్ర హేతుః-తాసాం సురస్త్రీణాం-స్నానేన విభ్రష్టం గళితం-యన్నవకుఙ్కుమం- తేన-పిఞ్జరం పీతవర్ణమ్ ॥ ౨౬ ॥ పునః పురీం విశినష్టి॥ తారేతి ॥ తారం రూప్యం - తారాదిమయ విమానానాం-శతైః-సఙ్కులాం -పుణ్యజనైర్యాతుధానైస్తేషాం స్త్రీభిశ్చ-జుష్టాం - తత్ర దృష్టాన్తః - తటిద్భిర్మేఘైస్సహితం-ఖమాకాశం-యథేతి॥తత్ర విమానాని ఖమివ-పుణ్యజనా మేఘా ఇవ, తత్స్త్రియస్తటిత ఇవ ॥౨౭ ॥ ఏవం భూతాం, యక్షేశ్వరస్య కుబేరస్య-పురీం అలకాం, హిత్వా అతిక్ర

మ్య-తత్సౌగన్ధికాఖ్యం వనం చ - దృష్ట్వా - తే దేవాః, ఆరాత్-వటం దదృశురితి చతుర్థేనాన్వయః, కథంభూతం వనం, విచిత్రాణి-మాల్యాని మాలాయోగ్యాని, పుష్పకిసలయాదీని - పరిచ్ఛదాని ❁క్రీడోపకరణాని, యేషు తైః-కామాన్ వర్షద్భిః-ద్రుమైః-హృద్యం మనోహరమ్ ❁ ॥ ౨౮ ॥ రక్తకణ్ఠఖగానాం కోకిలపక్షిణాం, అనీకస్య సమూహస్య, స్వరైః మణ్డితాః షట్పదా-యస్మిన్-కలహంసానాం కులస్య-ప్రేష్ఠం, ఖరదణ్డాని పద్మాని, తైర్యుక్తాః, జలాశయాః, యస్మిన్ ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁వనకుఞ్జరైః సంఘృష్టాః హరిచన్దనద్రుమాః, తత్సంబన్ధినా వాయునా, పుణ్యజనస్త్రీణాం, మనః, అధ్యధికం, ముహుః, ఉన్మథయత్ పరవశీకుర్వత్ ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁వైదూర్యైః మణిభిః, కృతాని కల్పితాని, సోపానాని యాసు, ఉత్పలానాం, మాలాః పఙ్క్తయో యాసు తాః, ఆర్షత్వాద్వ్యత్యయేన ద్వితీయా, వాప్యః, కింపురుషైః ప్రాప్తాః, యస్మిన్ వనే సన్తి, తద్వనం దృష్ట్వా, యద్వా, వాప్య ఇతి వ్యత్యయాత్ప్రథమా, వనం-వాపీశ్చ, దృష్ట్వా ఆరాత్ సమీపే-వటం-తే దేవాః, దదృశుః ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁వటం విశినష్టి ॥ స ఇతి ॥ స వటః, యోజనశతముత్సేధః ఉచ్ఛ్రాయో యస్య, పాదోనైః సర్వతః పఞ్చసప్తతియోజనప్రమాణైః, విటపైః శాఖాభిశ్చ, యతో విస్తృతః, పర్యక్ పరితః, కృతా, అచలా నిశ్చలా, ఛాయా, యేన, నిర్గతం-నీడం కులాయం-యస్మాత్, తాపేన సూర్యాద్యాతపేన, రహితః ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁మహాయోగమయే మహాయోగో భగవదుపాసనాయోగః-తత్ప్రచురే, మహాయోగనిష్ఠపురుషప్రాచుర్యాత్తత్స్థానస్య మహాయోగమయత్వం, ముముక్షవః అజ్ఞానాన్మోక్తుమిచ్ఛవో జిజ్ఞాసవ ఇతి యావత్-తేషాం-శరణే ఆశ్రయే, తస్మిన్ వటమూలే - ఆసీనముపవిష్టం, త్యక్తామర్షో, యోఽన్తక, స్తత్తుల్యం, శివం సురా దదృ

న్ధికం చ తత్ । ద్రుమైః కామదుఘైర్హృద్యం చిత్రమాల్యఫలచ్ఛదైః ॥ ౨౮ ॥ రక్తకణ్ఠఖగానీకస్వరమణ్డితషట్పదమ్ । కలహంసకులప్రేష్ఠం ఖరదణ్డజలాశయమ్ ॥ ౨౯ ॥ వనకుఞ్జరసంఘృష్టహరిచన్దనవాయునా । అధి పుణ్యజనస్త్రీణాం ముహురున్మథయన్మనః ॥ ౩౦ ॥ వైదూర్యకృతసోపానా వాపీరుత్పలమాలినీః । ప్రాప్తాః కింపురుషైర్దృష్ట్వా త ఆరాద్దదృశుర్వటమ్ ॥ ౩౧ ॥ స యోజనశతోత్సేధః పాదోనవిటపాయతః । పర్యక్కృతాచలచ్ఛాయో నిర్నీడస్తాపవర్జితః ॥ ౩౨ ॥ తస్మిన్మహాయోగమయే ముముక్షుశరణే సురాః । దదృశుః శివమాసీనం త్యక్తామర్షమివాన్తకమ్ ॥ ౩౩ ॥ సనన్దనాద్యైర్మహాసిద్ధైః శాన్తైః సంశాన్తవిగ్రహమ్ । ఉపాస్యమానం సఖ్యా చ భర్త్రా గుహ్యకరక్షసామ్ ॥ ౩౪ ॥ విద్యాతపోయోగపథమాస్థితం తమధీశ్వరమ్ । చరన్తం విశ్వసుహృదం వాత్సల్యాల్లోకమఙ్గళమ్ ॥ ౩౫ ॥ లిఙ్గం చ తాపసాభీష్టం భస్మదణ్డజటాజినమ్ । అఙ్గేన సన్ధ్యాభ్రరుచా చన్ద్రరేఖాం చ బిభ్రతమ్ ॥ ౩౬ ॥ ఉపవిష్టం దర్భమయ్యాం బృస్యాం బ్రహ్మ సనాతనమ్ । నారదాయ ప్రవోచన్తం పృచ్ఛతే శృణ్వతాం సతామ్ ॥ ౩౭ ॥ కృత్వోరౌ దక్షిణే సవ్యం పాదపద్మం చ జానుని । బాహుం ప్రకోష్ఠేఽక్షమాలామాసీనం తర్కముద్రయా ॥ ౩౮ ॥ తం బ్రహ్మనిర్వాణసమాధిమాశ్రితం వ్యుపాశ్రితం గిరిశం యోగకక్ష్యామ్ ।

శుః ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁శివం విశినష్టి ॥ సనన్దనాద్యైరితి పఞ్చభిః ॥ మహాసిద్ధైః-శాన్తైః-సనన్దనాద్యైః-గుహ్యకరక్షసాం, భర్త్రా ప్రభుణా - సఖ్యా వైశ్రవణేన చ, ఉపాస్యమానం సేవ్యమానం-శాన్తవిగ్రహం నిర్వైరం కృతాపరాధేష్వపి దేవేష్వపి కృపాలుమిత్యర్థః ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁విద్యా జ్ఞానయోగః, తపః కర్మయోగః, తాభ్యాం యుక్తో-యో యోగపథః భగవద్భక్తిమార్గః, తమాస్థితం జ్ఞానకర్మానుగృహీతభగవద్భక్తియోగనిష్ఠమిత్యర్థః, అధీశ్వరం జితేన్ద్రియం - విశ్వసుహృదం-చరాచరాణి సర్వాణి భూతాని భగవద్వపుః అతస్తదానుకూల్యం మే స్యాదిత్యుక్తరీత్యా విశ్వానుకూలం, అత ఏవ-వాత్సల్యాత్, లోకానాం మఙ్గళం క్షేమమేవ, చరన్తం కుర్వన్తమ్ ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁సన్ధ్యాభ్రరుచా రక్తవర్ణేన, అఙ్గేన, తాపసానామిష్టం భస్మాది లిఙ్గం, చన్ద్రరేఖాం చ బిభ్రతమ్ ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁దర్భమయ్యాం బృస్యాం బ్రువన్త్యస్యాం సీదన్తీతి బృసీ, పృషోదరాదిత్వాత్సాధుః ఆస్తరణవిశేషః-తస్యాం, ఉపస్థితముపవిష్టం-పృచ్ఛతే నారదాయ-సతామన్యేషాం సనన్దనాదీనాం-శృణ్వతాం సతాం-సనాతనం బ్రహ్మ పరమాత్మానం, ప్రణవం వా ప్రవోచన్తమ్ ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁సవ్యపాదం-దక్షిణే ఊరౌ-కృత్వా విన్యస్య, జానుని సవ్యే, సవ్యబాహుం కృత్వా, దక్షిణే, బాహుప్రకోష్ఠే మణిబన్ధస్థానే, అక్షమాలాం కృత్వా, దక్షిణహస్తకృతయా తర్కముద్రయా, ఉపలక్షిత - మాసీనమిత్యర్థః ॥ తదుక్తం యోగశాస్త్రే ,,ఏకం పాదమథైకస్మిన్ విన్యస్యేదూరుసంస్థితం । ఇతరస్మింస్తథా బాహుం వీరాసనమిదం స్మృతమ్ ,, తర్కముద్రా ప్రోక్తా,, తర్జన్యఙ్గుష్ఠయోర్మధ్యే మిథస్సంయోజ్య చాఙ్గులీః ప్రసార్య బోధనం ప్రాహుస్తర్కముద్రేతి మాన్త్రికా ఇతి ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁తం, బ్రహ్మనిర్వాణసమాధిం ఆనన్దరూపబ్రహ్మవిషయసమాధి-మాశ్రితం - యోగకక్ష్యాం యోగపట్టం - వ్యుపాశ్రితం విశేషేణోపాశ్రితం-మునీనా-మాద్యం ముఖ్యం-ము

నిం గిరీశం-లోకపాలసహితాః మునయః-బద్ధాఞ్జలయః-ప్రణేముః నమస్కృతవన్తః ॥ ౩౯ ॥ సతు గిరీశః సురాసురేశైః-రభివన్దితాఙ్ఘ్రిః యస్య-త-మాగతం, ఆత్మయోనిం బ్రహ్మాణముపలభ్య జ్ఞాత్వా-తస్మై బ్రహ్మణే, ఉత్థాయేతి సార్ధాన్తరం-తదా-ఆసనాదుత్థాయ, శిరసా, అభివన్దనం ప్రణామం చక్రే-మహత్తమోఽపి విష్ణుర్వామనరూపః, యథా కశ్యపస్య కశ్యపప్రజాపతేః, యద్వా, కస్య చతుర్ముఖస్య, అభివన్దనం, చక్రే కస్య రుద్రాభివన్ద్యత్వాసదృష్టాన్తమాహ ॥ మహత్తమ ఇతి ॥ విష్ణుర్యథా, రుద్రస్య, మహత్తమః పూజ్యః, తథా కో పీత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ నీలలోహితం రుద్రం యే-పరే సిద్ధగణాః, అనువర్తన్తే, తైః-మహర్షిభిస్సహ, నమస్కృతః ఆత్మభూః బ్రహ్మా, కృతప్రణామం, కృతః చతుర్ముఖవిషయః ప్రణామో-యేన తం-శశాఙ్కశేఖరం-కృతప్రణామ ఇతి ప్రథమాన్తపాఠే-రుద్రేణ కృతప్రణామః ప్రాహ ॥ ౪౧ ॥ రుద్రస్య భగవదాత్మకత్వాత్తదావేశావతారత్వాచ్చ రుద్రం బ్రహ్మా సామానాధికరణ్యేన నిర్దిశన్ యస్మిన్ సకృష్టస్య బ్రహ్మణోఽసాధారణం ప్రకృతిపురుషశరీరకత్వ జగత్కారణత్వ ధర్మమర్యాదాస్థాపకత్వానుగ్రహీతృత్వనిగ్రహీతృత్వాదితత్సర్వం రుద్రప్రశంసామైరుద్రరూపేణావస్థితస్య బ్రహ్మణ ఆహ ॥ జానే త్వామిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ॥ హే ఈశ రుద్ర-విశ్వస్య కృత్స్నస్య చిదచిదాత్మకస్య, జగతః-యోనిబీజయోః యోనిబీజభూతయోః-క్షేత్రే బీజవత్ప్రకృతౌ పురుషస్య నిక్షిప్తత్వాత్తయోర్యోనిబీజశబ్దాభ్యాం నిర్దేశః, శక్తేః-బ్రహ్మణోఽపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాయాః త్రిగుణాత్మికాయాః ప్రకృతేః-తథా శివస్య "నిర్వాణమయ ఏవాయమాత్మా" ఇత్యాది శ్రుత్యా ప్రత్యగాత్మనస్సుఖరూపత్వాభిధానాజ్జీవస్య శివశబ్దేన నిర్దేశః- తస్య చ, య-త్పరం విలక్షణం "తస్య పరమా ప్రమేడత" మితి నిర్దేశాన్న పరశబ్దేన యోగే "అన్యారాదితరర్తేదిక్ఛబ్దే" త్యాదినా పఞ్చమీ, ప్రకృతిపురుషాభ్యాం స్వరూపతస్స్వభావతశ్చ విలక్షణమిత్యర్థః-త-ద్య, నిరన్తరం నిర్భేదం-తత్తత్ప్రకృతపురుషాన్తరాత్మతయాఽవస్థితమపి నిరస్తనిఖిలహేయత్వేన సమస్తకల్యాణగుణాత్మకత్వేన చైకరూపమిత్యర్థః ॥ యద్వా-నిరన్తరం-అన్త

* సలోకపాలా మునయో మునీనామాద్యం మునిం ప్రాఞ్జలయః ప్రణేముః ॥ ౩౯ ॥ స తూపలభ్యాగతమాత్మయోనిం సురాసురేశైరభివన్దితాఙ్ఘ్రిః । ఉత్థాయ చక్రే శిరసాభివన్దనం మహత్తమః కస్య యథైవ విష్ణుః ॥ ౪౦ ॥ తథాపరే సిద్ధగణా మహర్షిభిర్యే వై సమన్తాదను నీలలోహితమ్ । నమస్కృతం ప్రాహ శశాఙ్కశేఖరం కృతప్రణామం ప్రహసన్నివాత్మభూః ॥ ౪౧ ॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ జానే త్వామీశ విశ్వస్య జగతో యోనిబీజయోః । శక్తేశ్శివస్య చ పరం యత్తద్బ్రహ్మ నిరన్తరమ్ ॥ ౪౨ ॥ త్వమేవ భగవన్నేతచ్ఛివశక్త్యోస్స్వరూపయోః । విశ్వం

రం విచ్ఛేదః-తస్మాన్నిర్గతం సర్వానుస్యూతం సర్వాన్తరాత్మతయాఽవస్థితమితి యావత్-అథవా, కార్త్స్న్యేన జ్ఞానస్వరూపం-న తు ప్రదేశభేదేన జడమిత్యర్థః-తద్బ్రహ్మ-త్వాం-జానే, ఇదం చ సామానాధికరణ్యం శరీరాత్మభావనిబన్ధనం, నావేశావతారత్వనిబన్ధనం చ-న తు తాదాత్మ్యనిబన్ధనం "ఏతౌ ద్వౌ విబుధశ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధసమ్భవౌ । మయా దర్శితపన్థానౌ సృష్టిసంహారకారకౌ ॥ సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే । నారాయణాద్రుద్రోఽజాయత, అనపహతపాప్మా వా అహమస్మి" ఇత్యాదిభిః కార్యత్వకర్మవశ్యత్వాద్యభిధానేన రుద్రాదేర్జీవత్వనిశ్చయాత్తాదాత్మ్యాసమ్భవాత్, అత ఏవ "భవాంస్తు పుంసః పరమస్య మాయయా దురన్తయాస్పృష్టమతిస్సమస్తదృ" గితి వ్యతిరేకేణ నిర్దేక్ష్యతి ॥ ౪౨ ॥ ఏవం బ్రహ్మా సామానాధికరణ్యేన రుద్రం నిర్దిశ్య బ్రహ్మదృష్ట్యా తస్య చిదచిచ్ఛరీరకత్వం సృష్ట్యాదికర్తృత్వం చాహ ॥ త్వమితి ॥ హే భగవన్-స్వాంశయోః, స్వస్య తవ-అంశయోః, శివశక్త్యోః ప్రకృతిపురుషయోః-అత్ర విశిష్టవస్త్వేకదేశత్వరూపమంశత్వం వివక్షితం-న తు విశేష్యవస్త్వేకదేశత్వం- ప్రకృతిపురుషయోర్వికారరూపం, ఏతత్ జగత్-త్వమేవ "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మే" తివత్సామానాధికరణ్యమిదం శరీరాత్మభావనిబన్ధనమేవ, కథం రుద్రాఖ్యజీవవిశేషస్య కృత్స్నం ప్రపఞ్చం ప్రత్యాత్మత్వం జగతశ్చ శరీరత్వం-కథఞ్చిచ్ఛరీరాత్మభావసమ్భవేఽపి శరీరవాచిపదస్య శరీరివాచకేన కథం సామానాధికరణ్యమితి చేదుచ్యతే-న హ్యత్ర రుద్రాఖ్యజీవవిశేషస్యాత్మత్వం జగతస్తచ్ఛరీరత్వం చోచ్యతే- కిం తు బ్రహ్మవిదామహం త్వమాదిశబ్దాః అహం త్వమాదిబుద్ధయశ్చ బ్రహ్మపర్యన్తాః "తద్ధైతత్పశ్యన్నృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదే అహం మనురభవం సూర్యశ్చ కక్షీవానృషిర్విప్రస్సాస్మి- త్వం వా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసి భగవో దేవతే, తద్యోఽహం సోఽసౌ యోఽసౌ సోఽహం- అహం హరిస్సర్వమిదం జనార్దన" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభిస్తథా ప్రతీతేః, ఏవం చాత్ర ప్రస్తోతుశ్చతుర్ముఖస్య బ్రహ్మవిదగ్రేసరత్వేన తత్ప్రయుక్తా అహం త్వమాదిశబ్దాస్తద్బుద్ధయశ్చ బ్రహ్మపర్యన్తా ఇతి, రుద్రస్య భగవదాత్మకత్వేన తత్పర్యన్తత్వమగమ్య బ్రహ్మసామానాధికరణ్యేన స నిర్దిష్ట ఇతి, విశేష్యభూతస్య బ్రహ్మణః కృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మత్వం, త

యోశ్శరీరత్వంచయుక్తమేవ - ఏవమపకథమాత్మవాచినాశరీరవాచిశబ్దస్యసామానాధికరణ్యమితిచేత్ - గవాదిశబ్దానాం జాతిగుణాదిమాత్రపరతయాఽవ్యుత్పన్నానాంశుక్లోగౌరిత్యాదిషువ్యక్తిగుణ్యాదిపర్యన్తత్వమన్తరేణాపర్యవసన్నానాం యథావ్యక్త్యాదిపర్యన్తత్వేనసామానాధికరణ్యం, ఏవం జాతిగుణాదివచ్ఛరీరస్యాప్యపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వాత్తద్వాచిమాత్రపరతయాఽలౌకైర్వ్యుత్పన్నస్సశరీరిపర్యన్తమనభిధత్తఇతి, ఆత్మాదేవోజాతఇతివత్తస్యాత్మవాచినాసామానాధికరణ్యముపపన్నమేవ - నచవ్యక్తేరాక్షేపాల్లక్షణయావాగౌశ్శుక్లఇత్యాదిప్రయోగోపపత్తిః - అపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచిశబ్దత్వస్యలక్షణాదిప్రతిబన్ధకత్వాత్, దన్యథాజాత్యాకృతిగోత్వగుణాదిశబ్దానామపిలక్షణాదినాగోత్వంశుక్లమిత్యాదిప్రయోగాపత్తేః, నన్వేవంజాత్యాదిశబ్దానామప్యపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచినాంవ్యక్త్యాదిపర్యన్తపర్యవసానేనసామానాధికరణ్యాపత్తిరితిచేన్నైవం, నియతనిష్కర్షవాచినాంకదాచిదపివిశేష్యపర్యన్తత్వాభావస్యభాష్యాదిషూక్తత్వాత్ - అతఏవ - శరీరదేహాదిశబ్దానాంకదాచిదపినాత్మవాచినాసామానాధికరణ్యమితభాష్యాదిషువిస్తరః, కృత్స్నచిదచిదాత్మకప్రపఞ్చశరీరకస్త్వం - క్రీడన్నేవవిశ్వం - సృజసి - పాసి రక్షసి - అత్సి సంహరసి - క్రీడన్నిత్యనేనజగద్వ్యాపారోభగవతోలీలేత్యుక్తం - ఊర్ణపదః ఊర్ణనాభిర్యథేతిదృష్టాన్తః "యథోర్ణనాభిస్సృజతేగృహ్ణతేచ" ఇతిశ్రుతిప్రసిద్ధః ❋ ॥ ౪౩ ॥ ❋ ఏవంపరబ్రహ్మాదృష్ట్యచిదచిచ్ఛరీరకత్వంసృష్ట్యాదికారణత్వమభిధాయపునస్తద్దృష్ట్యప్రకృతాధ్వరసంధిత్సోత్పాదనాయపురుషార్థావబోధిశాస్త్రప్రవర్తకత్వంధర్మమర్యాదాపాలకత్వంచాహ ॥ త్వమేవేతి ॥ ధర్మార్థధుక్ ధర్మార్థదోగ్ధేతిధర్మార్థధుక్, ధర్మాదిప్రపూరక, స్త్వమేవ, అభిపత్తయే పురుషార్థావాప్తయే, దక్షేణసమర్థేన, సూత్రేణసూచితేనశాస్త్రేణ, అధ్వరం, ససర్జిథసృష్టవానసి - పురుషార్థసాధనభూతధర్మార్థసంపాదనోపాయావబోధిశాస్త్రప్రవర్తకస్త్వమేవేత్యర్థః - సేతవో వర్ణాశ్రమధర్మమర్యాదాశ్చ, త్వయైవా, వసితానిబద్ధాః, కేతే సేతవః - యేఽవసితాఇత్యత్రాహ ॥ యాన్ సేతూన్, ధృతవ్రతాః

సృజసిహంస్యత్సిక్రీడన్నూర్ణపదోయథా ॥ ౪౩ ॥ త్వమేవధర్మార్థదుఘాభిపత్తయేదక్షేణసూత్రేణససర్జిథాధ్వరమ్। త్వయైవలోకేఽవసితాశ్చసేతవోయాన్బ్రాహ్మణాః శ్రద్దధతేధృతవ్రతాః ॥ ౪౪ ॥ త్వంకర్మణాం మఙ్గళమఙ్గళానాం❋కర్తుస్స్వలోకంతనుషేస్వః పరంవా। ❋అమఙ్గళానాంచతమిస్రముల్బణంవిపర్యయః కేనతదేవకస్యచిత్ ॥ ౪౫ ॥ నవైసతాంత్వచ్చరణార్పితాత్మనాంభూతేషుసర్వేష్వభిపశ్యతాంతవ। భూతానిచాత్మన్యపృథగ్దిదృక్షతాంప్రాయేణరోషోఽభిభవేద్యథాపశుమ్ ॥ ౪౬ ॥ పృథగ్ధియః కర్మదృశోదురాశయాః పరోదయేనార్పితహృద్రుజోఽనిశమ్। పరాన్దురుక్తైర్వితుదన్త్యరుంతుదాస్తాన్మావధీద్దైవవధాన్భవద్విధః

వ్రతనిష్ఠాః - సన్తోబ్రాహ్మణాః, శ్రద్దధతేశ్రద్ధాపూర్వకమనుతిష్ఠన్తి ❋ ॥ ౪౪ ॥ ❋ పునర్బ్రహ్మా దృష్ట్యైవసర్వకర్మకారయితా తత్ఫలప్రదశ్చత్వమేవేత్యాహ ॥ త్వమితి ॥ హేమఙ్గళశివ, లోకే - మఙ్గళానాం కుశలానాంకర్మణాం, కర్తుః కర్త్రే, ఇత్యర్థః - స్వః స్వర్గం, పరంమోక్షంవా, తనుషే ప్రదదాస, అభిసంహితఫలకర్మణాంకర్తుః స్వర్గం, అనభిసంహితఫలకర్మణాంకర్తుస్తు, మోక్షం - తనుష ఇత్యర్థః, అమఙ్గళానామకుశలానాంకర్మణాం, కర్తుః ఉల్బణం, తమిస్రంనిరయం - తనుషే - విపర్యయః అమఙ్గళానాంకర్మణాంకర్తుః కస్యచిదపిస్వర్గమోక్షప్రాప్తిరూపః విపర్యయః, కేనకేనహేతునాభవేత్ నకేనాపీత్యర్థః, అత, స్తదేవతత్కృతంఫలమేవ - భవతి, నతద్విపర్యయఇత్యర్థః ❋ ॥ ౪౫ ॥ ❋ ఏవం బ్రహ్మాదృష్ట్యారుద్రంప్రస్తూయతస్యప్రసాదోత్పాదయిషయాసతాంరోషోనయుక్తఇతిక్షైఽ [illegible] ణేసమర్పితః, ఆత్మాచిత్తం యేషాం, సర్వేషుభూతేషు, తవ, ద్వితీయార్థేషష్ఠీ, త్వామిత్యర్థః, అత్ర త్వాం [illegible] పర్యన్తం భగవచ్చరణారవిన్దసమర్పితచిత్తానాంసర్వాణిభూతానిభగవదాత్మకతయాపశ్యతామిత్యర్థః, భూతానిచాత్మనిపరమాత్మని, అపృథక్ అపృథక్సిద్ధాని - దిదృక్షతాంద్రష్టుమిచ్ఛతాంపశ్యతామిత్యర్థః - సర్వభూ— [illegible] పృథక్సిద్ధత్వేనం శ్యతామిత్యర్థః, ఏవంభూతానాంసతాం - అత్రాపిద్వితీయార్థేషష్ఠీ సతః సైః, అనర్థకారిత్వేనప్రసిద్ధః రోషః, నాభిభవేత్ అభిభూతాన్నకుర్యాత్, యథాపశుంమూర్ఖంఅభిభవేత్, అతస్తవరోషోనయుక్తఇతికిముపక్తవ్యమింభావః ❋ ॥ ౪౬ ॥ ❋ కృతాపరాధేష్వపిమహాన్తః కృపావన్తోభవన్తి, అతః కృతాపరాధమపిదక్షమనుగృహీతుమర్హసీత్యాహ త్రిభిః - పృథగ్ధియః అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదర్శినః, దేవమనుష్యదేహాత్మాభిమానభిన్నధియోవా, కర్మణ్యేవదృష్టిర్యేషాం, దుష్టఆశయోఽన్తఃకరణంయేషాంఅనిశం - పరేషాం, ముదయేనసంపదా, అర్పితా, హృదిరుగ్వ్యథా - యేషాం, అరున్తుదామర్మచ్ఛేత్తారః - దురుక్తైః - పరాన్ - తుదన్తివ్యథయన్తితానేవంభూతాన్దైవేనైవవధోయేషాంతాన్ - భవద్విధో

నిరుపమకరుణః, మావధీత్ మాహన్యాత్ ॥ ౪౭ ॥ ప్రత్యుత సాధూనాం వృత్తమాలోచ్యానుగ్రహమేవ కర్తుమర్హసీత్యాహ, యస్మిన్నితి, యదా కాలే-దుర్దృశ్యయా దురత్యయయా, పుష్కరనాభస్య పద్మనాభస్య భగవతః, మాయయా, ముష్టధియో మోహితచిత్తాః, పృథగ్దృశో భవన్తి జ్ఞానైకాకారతయా ఏకరూపేష్వప్యాత్మసు దేవమనుష్యాదిభేదదర్శినః తథా ఽబ్రహ్మాత్మకత్వదర్శినశ్చ భవన్తీత్యర్థః-తత్రాపరాధిషు, సాధవో హ్యనుకమ్పయా అనన్తరమేవ పరదుఃఖాసహిష్ణుతయా చిత్తప్రకమ్పేన, కృపాం, కుర్వన్తి, నత్వాక్రమమప్రియం, కుతః, దైవబలాత్కృతే ఽర్దైమ మద్దైవమేవంభూతం కోఽత్రాపరాధస్తేషామితి మత్వా కృపామేవ కుర్వన్తీత్యర్థః ॥ ౪౮ ॥ అతో భవాన్ పరమస్య పుంసః పరమపురుషస్య దురన్తయా - మాయయా, అస్పృష్టమతిః భగవత్ప్రపన్నత్వేనామోహితబుద్ధిః, అతఏవ - సమస్తదృక్ సర్వార్థదర్శీ - తయా మాయయా, హతాత్మసు మోహితచిత్తేషు, అత ఏవ - అనుకర్మచేతస్సు కర్మానుగుణచిత్తవృత్తిషు సాపరాధజనేషు-అనుగ్రహం-కర్తుమర్హసి-హే ప్రభో సమర్థ ॥ ౪౯ ॥ ఏవం సామాన్యేనోక్త్వా ప్రస్తుతమాహ ॥ కుర్వితి త్రిభిః ॥ హే మన్యో రుద్ర-త్వయా- హతస్య-అతఏవ-సమాప్తస్య-ప్రజాపతేర్దక్షస్య-అధ్వరస్య-ఉద్ధరణం పునరుద్ధారం -కురు కుర్యాః-కుయజ్ఞికస్య దక్షస్య - యత్రాధ్వరే-భాగినః భాగార్హస్య-తవ-భాగం-నదదుః-యేన త్వయా హేతునా-మఖో-ననీయతే న సమాప్యతే-ననీయత ఇతి పాఠాన్తరం -తదా కిమర్థమధ్వరోద్ధరణాయ మాం ప్రార్థయస ఇత్యత్రా

థః ॥ ౪౭ ॥ యస్మిన్యదా పుష్కరనాభమాయయా దురన్తయా ముష్టధియః పృథగ్దృశః । కుర్వన్తి తత్ర హ్యనుకమ్పయా కృపాం న సాధవో దైవబలాత్కృతే క్రమమ్ ॥ ౪౮ ॥ భవాంస్తు పుంసః పరమస్య మాయయా దురన్తయాఽస్పృష్టమతిస్సమస్తదృక్ । త్వయా హతాత్మస్వనుకర్మచేతస్స్వనుగ్రహం కర్తుమిహార్హసి ప్రభో ॥ ౪౯ ॥ కుర్వధ్వరస్యోద్ధరణం హతస్య భోః త్వయాఽసమాప్తస్య మనో ప్రజాపతేః । న యత్ర భాగం తవ భాగినో దదుః కుయజ్వనో యేన మఖో ననీయతే ॥ ౫౦ ॥ జీవతాద్యజమానోఽయం ప్రపద్యతాక్షిణీ భగః । భృగోశ్శ్మశ్రూణి రోహన్తు పూష్ణో దన్తాశ్చ పూర్వవత్ ॥ ౫౧ ॥ దేవానాం భగ్నగాత్రాణామృత్విజాం చాయుధాశ్మభిః । భవతానుగృహీతానామాశు మన్యోఽస్త్వనాతురమ్ ॥ ౫౨ ॥ ఏష తే రుద్రభాగోఽస్తు యదుచ్ఛిష్టోఽధ్వరస్య వై । యజ్ఞస్తే రుద్రభాగేన కల్ప్యతామద్య యజ్ఞహన్ ॥ ౫౩ ॥ * * * * * * *

* * * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, షష్ఠోఽధ్యాయః * * *

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్యజేనానునీతేన భవేన పరితుష్యతా । అభ్యధాయి మహాబాహో ప్రహస్య శ్రూయతామితి ॥ ౧ ॥ భవ ఉవాచ ॥ నాఘం ప్రజేశ బాలానాం వర్ణయే నానుచిన్తయే । దేవమాయాభిభూతానాం దణ్డస్తత్ర కృతో మయా ॥ ౨ ॥ ప్రజాపతేర్దగ్ధశీర్ష్ణో భవత్వజముఖం శిరః । మిత్రస్య † చక్షుషీక్షేత భాగం స్వం బర్హిషో భగః

హ ॥ మఖం-యేన త్వయా హేతునా-ననీయతే సమాప్యతే-యదపచారాన్మఖో వినష్టః పునస్తస్యైవ భవతోఽనుగ్రహాన్మఖస్సమాపనీయ ఇతి భావః ॥ ౫౦ ॥ అయం యజమానో దక్షః-జీవతాత్ జీవతు-భగః-అక్షిణీ ప్రపద్యతాం ప్రాప్నుయాత్ ॥ ౫౧ ॥ ఆయుధైః అశ్మభిశ్చ -భగ్నగాత్రాణాం-ఋత్విజాం - దేవానాం చ పునః-భవతాఽనుగృహీతానాం - హే మన్యో-అనాతురం ఆరోగ్యం-ఆశు అస్తు ॥ ౫౨ ॥ భాగశ్చ తవాస్త్విత్యాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ హే రుద్ర-యావదిత్యధ్యేయదిత్యవ్యయం-అధ్వరస్య యదుచ్ఛిష్టః యజ్ఞే కృతే యావానవశిష్టోఽర్థః-స త్వావా - ఏష తవ భాగోఽస్తు- హే రుద్ర -యజ్ఞహన్-అద్య అధునా - తే తవ-భాగేన యజ్ఞః కల్ప్యతాం సజ్కల్ప్యతామ్ ॥ ౫౩ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే షష్ఠోఽధ్యాయః. * * * * * * *

ఏవం బ్రహ్మణా ప్రసాదితో రుద్రో దేవాననుగృహ్ణన్ తద్విజ్ఞాపితమఙ్గీచకారేత్యాహ మైత్రేయః ॥ ఇతీతి ॥ అజేన బ్రహ్మణా-అనునీతేన ప్రార్థితేన, అతఏవ-పరితుష్యతా, భవేన - హే మహాబాహో విదుర-ప్రహస్య-శ్రూయతామిత్యామన్త్ర్య అభ్యధాయి అభ్యభాషి ॥ ౧ ॥ తదేవాహ ॥ నాఘమితి ॥ హే ప్రజేశ ప్రజేశానాం అస్మదాదీనామీశ ప్రభో-భగవన్మాయయా మోహితానాం-బాలానాం మూర్ఖాణాం-అఘమపరాధం - అధునా-నవర్ణయే-ఏవమేవ నుపచరితమితి న కథయామీత్యర్థః-నానుచిన్తయే నస్మరామి చ కిన్త్వపరాధాచరణదశాయాం మయా దణ్డః కృతః శిక్షామాత్రం కృతమిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ తదనుగ్ర

౫౦॥శ్లో॥పా మఖోఽనీయతే. ౩॥శ్లో॥పా చక్షుషేక్షేత.

హ—ప్రకారమేవాహ॥ ప్రజాపతేరిత్యాదిభిస్త్రిభిః॥ దగ్ధశీర్ష్ణః దక్షిణాగ్నౌ దగ్ధం శిరో యస్య, తస్య, ప్రజాపతేర్దక్షస్య-అజముఖం కణ్ఠాదుపర్యేవ అజస్య ముఖం యస్మిన్ - తచ్ఛిరో- భవతు మిత్రస్య మిత్రనామ్నో దేవస్య, చక్షుషీ నేత్రే భవేతాం-చక్షుషీ క్షేతేత్యత్రార్షత్వాత్ "ఈదూదేద్ద్వివచనం" ఇతి ప్రగృహ్యత్వాఽభావః- మిత్రస్య చక్షుర్భఙ్గః పూర్వం కృత ఇత్యర్థసిద్ధం చక్షుషేతి తృతీయాన్తశ్చ పఠ్యతే, తదా, మిత్రస్య చాజముఖం శిరో భవతు, అస్మిన్పక్షే మిత్రస్య శిరోభఙ్గః పూర్వమర్థసిద్ధో వేదితవ్యః- భగః భగాఖ్యో దేవః, బర్హిషో యజ్ఞస్య-స్వీయం భాగం, చక్షుషా, ఈక్షేత పశ్యతు-భగస్య నేత్రే ఉత్పద్యేయాతామిత్యర్థః, అయమేవార్థస్సాధుః "భగస్య నేత్రే భగవాన్పాతితస్య రుషేతి" పూర్వం భగస్యైవ నేత్రభఙ్గాభిధానాత్ ✻ ॥ ౩॥ ✻ పూషా దేవః, యజమానసమ్బన్ధి, పిష్టం భుఙ్క్తే ఇతి తథా, దద్భిర్దన్తైః, జక్షతు అద్యాత్, పూష్ణో దన్తాశ్చోత్పద్యేరన్నిత్యర్థః, యే దేవాః, మే మహ్యం ఉచ్ఛేషణం యజ్ఞావశిష్టం దదుః దత్తవన్తః, తే సర్వే, ప్రకర్షేణ కృతాని సమ్యక్కల్పితాని, సర్వాణ్యఙ్గాని- యేషాం - తే-భవేయురిత్యర్థః, ప్రకృత్తసర్వాఙ్గా ఇతి పాఠాన్తరం-తదా-యే దేవాః - ప్రకృత్తసర్వాఙ్గాః నితరాం ఛిన్నసర్వావయవాః, యే చ-మహ్యముచ్ఛేషణం - దదుః దాతుం మతిం కృతవన్త ఇత్యర్థః-అనుగ్రహాత్పూర్వముచ్ఛేషణదానాభావాత్-తే సర్వే ✻ ॥ ౪॥ ✻ అధ్వర్యవః ఋత్విజశ్చ- అశ్వినోర్బాహుభ్యాం-కృతబాహవః త్వాపదితబాహవః పూష్ణో హస్తాభ్యాం - కృతహస్తాశ్చ-భవన్త్విత్యన్వయః - భృగుః -బస్తశ్మశ్రుః-బస్తస్య మేషస్య శ్మశ్రూణీవ శ్మశ్రూణి యస్య ✻॥ ౫॥ ✻ ఏవం రుద్రేణానుగృహీతా దేవాః కిమకుర్వతేత్యత్రాహ మైత్రేయః॥ తదేతి॥ మీఢుష్టమోదితం-మీఢుష్టమశ్శివతమో రుద్ర - స్తేనో - దితం గదితం-శ్రుత్వా-సర్వాణి భూతాని-పరితుష్టాత్మభిః పరితుష్టచిత్తైః-హే తాతవి

గః ॥ ౩॥ పూషా తు యజమానస్య దద్భిర్జక్షతు పిష్టభుక్। దేవాః ప్రకృతసర్వాఙ్గా యే మ ఉచ్ఛేషణం దదుః॥౪॥
బాహుభ్యామశ్వినోః పూష్ణో హస్తాభ్యాం కృతబాహవః। భవన్త్వధ్వర్యవశ్చాన్యే బస్తశ్మశ్రుర్భృగుర్భవేత్ ॥౫॥
మైత్రేయ ఉవాచ ॥ తదా సర్వాణి భూతాని శ్రుత్వా మీఢుష్టమోదితమ్। పరితుష్టాత్మభిస్తాత సాధు సాధ్వి
త్యథాబ్రువన్ ॥౬॥ తతో మీఢ్వాంసమామన్త్ర్య శునాసీరాస్సహర్షిభిః। భూయస్తద్దేవయజనం సమీఢ్వద్వే
ధసో యయుః॥౭॥ విధాయ కార్త్స్న్యేన చ తద్యదాహ భగవాన్భవః। సన్దధుః కస్య కాయేన సవనీయపశో
శ్శిరః ॥౮॥ సన్ధీయమానే శిరసి దక్షో రుద్రాభివీక్షితః। సద్యస్సుప్త ఇవోత్తస్థౌ దదృశే చాగ్రతో మృడమ్॥౯॥
తదా వృషధ్వజద్వేషకలిలాత్మా ప్రజాపతిః। శివావలోకాదభవచ్ఛరద్ధ్రద ఇవామలః॥౧౦॥ భవస్తవాయ
కృతధీర్నాశక్నోదనురాగతః। ఔత్కణ్ఠ్యాద్బాష్పకలయా సంపరేతాం సుతాం స్మరన్॥౧౧॥ కృచ్ఛ్రాత్సం
స్తభ్య చ మనః ప్రేమవిహ్వలితస్సుధీః। శశంస నిర్వ్యలీకేన భావేనేశం ప్రజాపతిః॥౧౨॥ దక్ష ఉవాచ ॥ భూ

దుర-సాధు సాధ్వీత్యూచుః ✻ ॥ ౬॥ ✻ తతః మీఢ్వాంసం రుద్రం, త్వయాఽఽగత్య సర్వం కార్యమిత్యామన్త్ర్య సమ్పృష్ట్వా శునాసీరాః ఇన్ద్రోపలక్షితా దేవాః- ఋషిభిః భృగుణాఽఽహూయమానదక్షిణాగ్నిప్రభవైః ఋభ్వాఖ్యైర్దేవైః సహ-సమీఢ్వద్వేధసః మీఢుషా రుద్రేణ వేధసా బ్రహ్మణా చ సహితాః, భూయః పునః, తద్దేవయజనం -దేవా ఇజ్యన్తే అస్మిన్నితి దేవయజనం యాగదేశం, యయుః జగ్ముః ✻॥ ౭॥ ✻ భగవాన్భవో రుద్రో, యథాహ, "ప్రజాపతేర్దగ్ధశీర్ష్ణో భవత్వజముఖం శిర" ఇత్యాదినా - తథా-కార్త్స్న్యేన విధాయ హస్తబాహ్వాదికం విధాయ-సవనీయపశోః అజస్య సమ్బన్ధి, శిరః, కస్య దక్షస్య, కాయేన శరీరేణ-సన్దధుః ✻ ॥ ౮॥ ✻ సవనీయపశోశ్శిరసి సన్ధీయమానే సతి- రుద్రేణాభివీక్షితో-దక్షః సుప్త ఇవో, త్తస్థౌ ఉదతిష్ఠత్ అగ్రతః పురతోవస్థితం, మృడం రుద్రం దదృశే చ ✻॥ ౯॥ ✻ పూర్వం, వృషధ్వజే రుద్రే, ద్వేషేణ, కలిలః కలుషీకృతః, ఆత్మా యస్య, సః, ప్రజాపతిర్దక్షః, శివావలోకాత్, శరత్కాలీనహ్రద ఇవామలోఽభవత్ ✻॥౧౦॥ ✻ భవస్తవాయ రుద్రస్తుతయే, కృతధీః కృతమనాః, సంపరేతాం పరలోకం గతాం-సుతాం సతీం- అనురాగతః, స్మరన్ తస్యా ఔత్కణ్ఠ్యాద్బాష్పకలా నేత్రజలలేశస్తేన, నాశక్నోత్ స్తోతుం న సమర్థోఽభూత్ ✻॥౧౧॥ ✻ ప్రేమ్ణా విహ్వలితః విహ్వలచిత్తత్వాత్, కృచ్ఛ్రాత్ప్రయాసేన-మనస్సంస్తభ్య స్వవశం కృత్వా, సుధీః స్తుతిసమర్థబుద్ధిమాన్, ప్రజాపతిర్దక్షః, ఈశం రుద్రం, నిర్వ్యలీకేన ప్రీతియుక్తేన, భావేన, అభిప్రాయవిశేషేణ, శశంస తుష్టావ ✻ ॥ ౧౨॥ ✻ యదపి యద్యపి ప్రలబ్ధో మయా పరిభూతో, భవాన్, తథాపి త్వయా, దణ్డో ధృతః శిక్షా కృతా, న తూపేక్షితోఽస్మి, యుక్తమేవైతదిత్యాహ, బ్రహ్మే

౪॥శ్లో॥పా ✻ ప్రకృత్తసర్వాఙ్గాః.

బన్ధుషు బ్రాహ్మణాభాసేష్వపి, తుభ్యం తవ, హరేర్విష్ణోశ్చేతి, వా అయుక్తయోః, అవజ్ఞా ఉపేక్షా, నాస్తి, ధృతవ్రతేషు స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మనిష్ఠేషు బ్రాహ్మణేషు, కుత ఏవావజ్ఞా స్యాత్ న కుతశ్చాపీత్యర్థః, హే భగవన్ ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ తత్ర హేతుం వదన్ "శాస్త్రదృష్ట్యా తూపదేశో వామదేవవ" దితి న్యాయేన పరమాత్మదృష్ట్యా స్తౌతి ॥ విద్యేతి ॥ బ్రహ్మ త్వం, చతుర్ముఖరూపీ త్వం, ప్రథమం కల్పాదౌ, ఆత్మతత్త్వం జీవపరయాథాత్మ్యం, స్వాధ్యాయోపదేశాభ్యాం, అవితుం రక్షితుం, విద్యా శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం తపశ్చ దమాదికృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిచ, వ్రతం వర్ణాశ్రమోచితో ధర్మః, ఏతాని బిభ్రతి తాన్ విప్రాన్ముఖతః అస్రాక్షీః సృష్టవానసి, తత్తస్మాత్, హే పరమ, సర్వవిపత్సు సర్వాస్వాపత్సు బ్రాహ్మణాన్, పశూన్ పాలః పశుపాలక ఇవ, ప్రగృహీతదణ్డః సాపరాధేషు కృతశిక్షః, పాసి రక్షసి ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ స్వస్యాకిఞ్చన్యం నివేదయన్ క్షమాపయతి ॥ యో ఽసావితి అవిదితతత్త్వదృశా అప్రాప్తతత్త్వజ్ఞానేన, మయా, అగణయ్య తృణీకృత్య, సభాయాం, దురుక్తయ ఏవ విశిఖా బాణాః, తైః, క్షిప్తః తాడితః, యో ఽసౌ భవాన్ - అర్హత్తమస్య పూజ్యస్య, తవ, నిన్దయా, అర్వాక్పతన్తం అధోలోకాన్ గచ్ఛన్తం, మాం - దయార్ద్రయా దృష్ట్యా, అపాత్ అగణయ్య విస్మృత్య, మత్కృతాపరాధం అపాత్ అరక్షదితి వా ఽన్వయః, స భగవాన్ భవాన్ స్వకృతేనోపకారేణ తుష్యేత్, న మయా తత్ప్రతికర్తుం శక్యమిత్యర్థః, అనేన స్వస్యాకిఞ్చన్యం నివేదితమ్ ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ స దక్షః, మీఢ్వాంసం రుద్రం, ఏవం, క్షమాప్య ప్రసాద్య, బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన, చ శబ్దాద్రుద్రేణ చ, అనుమన్త్రితః అనుజ్ఞాతః, ఉపాధ్యాయసహితైః, ఋత్విగాదిభిః - కర్మ అధ్వరం, అనువర్తయామాస, ప్రవర్తయామాస - సన్తారయామాసేతి పాఠాన్తరం, సన్తారయామాస సమాపయామాస ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ కథం కృత్వా సన్తారిత ఇత్యత్రాహ ॥ వైష్ణవ

యాననుగ్రహ, అసావభవతా కృతో మే దణ్డస్త్వయా మయి భృతో యదపి ప్రలబ్ధః । న బ్రహ్మబన్ధుషు చ వాం భ
గవన్నవజ్ఞా తుభ్యం హరేశ్చ కుత ఏవ ధృతవ్రతేషు ॥ ౧౩ ॥ విద్యాతపోవ్రతధరాన్ ముఖతః స్మ విప్రాన్ బ్రహ్మా
త్మతత్త్వమవితుం ప్రథమం త్వమస్రాక్షీః । తద్బ్రాహ్మణాన్ పరమ సర్వవిపత్సు పాసి పాలః పశూనివ విభో ప్ర
గృహీతదణ్డః ॥ ౧౪ ॥ యో ఽసౌ మయా ఽవిదితతత్త్వదృశా సభాయాం క్షిప్తో దురుక్తివిశిఖైరగణయ్య తన్మామ్ ।
అర్వాక్పతన్తమర్హత్తమనిన్దయా ఽపాద్దృష్ట్యా ఽఽర్ద్రయా స భగవాన్ స్వకృతేన తుష్యేత్ ॥ ౧౫ ॥ మై
త్రేయ ఉవాచ ॥ క్షమాప్యైవం స మీఢ్వాంసం బ్రహ్మణా చానుమన్త్రితః । ❁ కర్మానువర్తయామాస సోపా
ధ్యాయర్త్విగాదిభిః ॥ ౧౬ ॥ వైష్ణవం యజ్ఞసన్తత్యై త్రికపాలం ద్విజోత్తమాః । పురోడాశం నిరవపన్ వీరసం
సర్గశుద్ధయే ॥ ౧౭ ॥ అధ్వర్యుణా ఽఽత్తహవిషా యజమానో విశాంపతే । ధియా విశుద్ధయా దధ్యౌ తథా ప్రా
దురభూద్ధరిః ॥ ౧౮ ॥ తదా స్వప్రభయా తేషాం ద్యోతయన్త్యా దిశో దశ । ముష్ణంస్తేజ ఉపానీతస్తార్క్ష్యేణ స్తో
త్రవాజినా ॥ ౧౯ ॥ శ్యామో హిరణ్యరశనో ఽర్కకిరీటజుష్టో నీలాలకభ్రమరమణ్డితకుణ్డలాస్యః । కమ్బ్వబ్జచ
క్రశరచాపగదాసిచర్మవ్యగ్రైర్హిరణ్మయభుజైరివ కర్ణికారః ॥ ౨౦ ॥ వక్షస్యధిశ్రితవధూర్వనమాల్యు

మితి ॥ యజ్ఞసన్తత్యై యజ్ఞవిచ్ఛేదపరిహారాయ, వీరసంసర్గశుద్ధయే చ వీరాణాం ప్రమథానాం సంసర్గకృతదోషశుద్ధయే, వీరభద్రసంసర్గశుద్ధయే వా - వైష్ణవం విష్ణుదేవతాకం, త్రికపాలం త్రిషు కపాలేషు సంస్కృతం పురోడాశం, ద్విజోత్తమాః ఋత్విజః, నిరవపన్ ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ హే విశాంపతే విదుర - ఆత్తహవిషా ఉపాత్తహవిషా, అధ్వర్యుణా సహ, యజమానో దక్షః, విశుద్ధయా నిర్మలయా, బుద్ధ్యా, దధ్యౌ ధ్యాతవాన్ ॥ తదా తదైవ, హరిః, ప్రాదురభూత్ ఆవిర్బభూవ, తథేతి పాఠే యథా యేన ప్రకారేణ దధ్యౌ - తథా తం ప్రకారమనతిక్రమ్య ప్రాదురభూదిత్యర్థః ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ దశ దిశః, ద్యోతయన్త్యా, ఆత్మనః స్వప్రభయా - తేషాం సదస్యానాం - తేజః, ముష్ణన్ తిరస్కుర్వన్, హరిః, స్తోత్రైర్బృహద్రథన్తరైః, వాజౌ పక్షౌ యస్య, తేన, బృహద్రథన్తరే పక్షావితి శ్రుతేః, స్తోత్రదక్షిణేన వా, తార్క్ష్యేణ గరుడేన ఉపానీతః సమీపం ప్రాపితః ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ ఆవిర్భూతం భగవన్తం వర్ణయతి ద్వాభ్యాం ॥ శ్యామ ఇతి ॥ హిరణ్యవద్రశనా యస్యేతి వస్త్రం లక్ష్యతే, అర్కతుల్యేన కిరీటేన - జుష్టం, నీలాలకా ఏవ భ్రమరాః, తైర్మణ్డితకుణ్డలం - ఆస్యం - యస్య - కమ్బుః శఙ్ఖః అబ్జం కమలం - చాపః శార్ఙ్గం, అసిః ఖడ్గః, చర్మ ఖేటః, కమ్బుప్రభృతిభిరాయుధైః - భృత్యరక్షణార్థం, వ్యగ్రైః సత్వరైః, హిరణ్మయైః భుజైః, కేయూరాదిభూషితైః, భుజానాం హిరణ్మయత్వం కేయూరాదిభిర్భూషితత్వాదవగన్తవ్యం - పుష్పితైః శాఖావిశేషైః - కర్ణికార ఇవ శోభమానః ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ వక్షస్యధిశ్రితా వధూర్యస్య - వనమాలా అస్యాస్తీతి వనమాలీ - ఉదారహాససంయుక్తో - యో ఽవలోకః, తస్య - కలయా అపాఙ్గేన విశ్వం - రమయన్ - పార్శ్వయోరుభయోః - భ్రమన్తీ - వ్యజనచామరే ఏవ - రాజహంసౌ - యస్య

౧౬ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ కర్మ సన్తారయామాస. ౧౮ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ తథా ప్రాదురభూత్.

సః-శుభ్రాతపత్రమేవ శశీ- తేనోప-రి రజ్యమానః శోభాతిశయం నీయమానః ❀ ॥ ౨౧ ॥ ❀ ఉపాగతం సమీపే ప్రాప్తం తం భగవన్తం-మాలక్ష్య దృష్ట్వా - బ్రహ్మేన్ద్రత్ర్యక్షా నాయకా ముఖ్యా యేషాం తే- సర్వే-సురగణాదయః-సహసా త్వరయో-త్థాయ ప్రణేముః, నమశ్చక్రుః ❀ ॥ ౨౨ ॥ ❀ తస్య భగవత- స్తేజసా హతరుచ స్తిరస్కృతప్రభాః, సన్నజిహ్వాః గద్గదవాచః ససాధ్వసాః తన్మహిమ్నా క్షోభితచిత్తాః, మూర్ధ్నా, ధృతాఞ్జలిపుటాః యేషాం తే , మూర్ధసు ధృతాఞ్జలిపుటా ఇత్యర్థః, అధోక్షజ, ముపతస్థుః తుష్టువుః ❀ ॥ ౨౩ ॥ ❀ యస్య భగవతో-మహిమానం ప్రత్య, ర్వాగ్వృత్తయో అధస్తాదేవ వృత్తయః యేషాం తే, కార్త్స్న్యేన తన్మహిమానమవగన్తుమనర్హమనోవృత్తయోఽపి-భవాదయః శర్వాదయః, కృతానుగ్రహవిగ్రహం, కృతః ప్రకటీకృతః, అనుగ్రహార్థం విగ్రహో యేన, తం- యద్వా, కృతః అనుగ్రహ ఏవ విగ్రహో - యేన-తం-భక్తానుగ్రహైకప్రధానమూర్తిమిత్యర్థః॥ యథామతి గృణన్తి స్మ, స్మేతి విస్మయే -వ్యాజ నసాగోచరమహిమానం వాఙ్మనసప్రవృత్తిభి స్తుష్టువురిత్యాశ్చర్యమ్ ❀ ॥ ౨౪ ॥ ❀ తత్ర తావద్దక్ష స్తుతిప్రకారమాహ॥ దక్ష ఇతి॥ గృహీతార్హణసాధనోత్తమం అర్హతే పూజ్యతే అనేనేత్యర్హణం అర్హణసాధనం గన్ధపుష్పాదికం, గృహీతం అర్హణం యేన, స చాసౌ సాధనోత్తమ, స్తం, సాధనేషూత్తమః సాధనోత్తమః, పురుషార్థప్రాపకానాం మధ్యే ఉత్తమమిత్యర్థః-తథాచ వక్ష్యతి ‹‹ ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యం య ఇచ్ఛే›› దిత్యాది , అనేన సమీహితఫలసాధనప్రకారిస్త్రాధ్వరాపేక్షయా సుఖేన పురుషార్థప్రాపకత్వాదుత్తమోపాయభూతమిత్యుక్తం భవతి, యద్వా-ప్రగృహీతం కర్తవ్యత్వేనోపాత్తం ప్రకారిన్తమిన్నియానవత్ , అర్హణం భగవదారాధనభూతయాగరూపం పూజనం, తస్య , యాని సాధనాని నిర్వర్తకాని ప్రయాజాదీని-తేభ్య ఉత్తమం యాగనిర్వర్తకమిత్యర్థః ‹‹ ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభి›› రితి శ్రుతేః, బిభర్తి పోషయతి నిర్వర్తయతీతి యావత్, అత ఏవ హి పూర్వం తదాగమనాభావాద్యాగానిర్వృత్తిః, న కేవలం యాగనిర్వర్తకమేవ, పితు-తత్ఫలప్రదో భోక్తా చేత్యా

వారః అసావలోకకలయా రమయంశ్చ విశ్వమ్। పార్శ్వే భ్రమద్వ్యజనచామరరాజహంసః శ్వేతాతపత్రశశినోపరి రజ్యమానః ॥ ౨౧ ॥ తముపాగతమాలక్ష్య సర్వే సురగణాదయః। ప్రణేముస్సహసోత్థాయ బ్రహ్మేన్ద్రత్ర్యక్షనాయకాః ॥ ౨౨ ॥ తత్తేజసా హతరుచస్సన్నజిహ్వాస్ససాధ్వసాః । మూర్ధ్నా ధృతాఞ్జలిపుటా ఉపతస్థురధోక్షజమ్ ॥ ౨౩ ॥ అప్యర్వాగ్వృత్తయో యస్య మహి త్వాత్మభువాదయః । యథామతి గృణన్తి స్మ కృతానుగ్రహవిగ్రహమ్ ॥ ౨౪ ॥ దక్షో గృహీతార్హణసాధనోత్తమం యజ్ఞేశ్వరం విశ్వసృజాం పరం గురుమ్ । సునన్దనన్దాద్యనుగైర్వృతం ముదా గృణన్ప్రపేదే ప్రయతః కృతాఞ్జలిః ॥ ౨౫ ॥ దక్ష ఉవాచ ॥ శుద్ధం స్వ

హ॥ యజ్ఞేశ్వరం యజ్ఞానాం భోక్తారం, తత్ఫలదం చేత్యర్థః-తథా చ గీతం ‹‹ అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చే›› తి-అత్రేశ్వరత్వోక్త్యా స్వత్వం భోక్తృత్వం రక్షకత్వం చ, ఈశ్వరో హి స్వం సుస్తైగక్షతి చ-న కేవలం యజ్ఞస్యైవ పరక్షక, మపి తు, యజకర్తుర్యజమానస్య దక్షస్యాపీత్యాహ-విశ్వసృజాం మరీచ్యాదీనాం -పతిం పాలయితారం, సృష్టృత్వస్యాప్యుపలక్షణమిదం పతిత్వమపి హితోపదేశేనేత్యాహ, గురుం , హితోపదేష్టారం-సునన్దనన్దప్రభృతిభిః, భృత్యైరనుగైస్సురైః, స్వావృతం పరివేష్టితం-అనేన నిత్యవిభూత్యధిపతిత్వముక్తం, ఏవంభూతం భగవన్తం - కృతాఞ్జలిర్బద్ధాఞ్జలి-ర్దక్షో గృణన్ స్తువన్ ప్రయతః సమాహితచిత్తః-ప్రపేదే శరణం గతః ❀ । ౨౫ ॥ ❀ తత్ర ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం పరమాత్మస్వరూపం సర్వశక్తిమద్విశోధ్యతమనుసన్దధానః ప్రపద్యతే దక్షః॥ శుద్ధమితి॥ శుద్ధమపాపవిద్ధం , కర్మరూపోపాధిరహితమకర్మవశ్యమితి యావత్, అత ఏవ స్వధామ్ని స్వస్వరూపే, మాయాం, ప్రతిషిధ్య నిరస్య స్వేన రూపేణ , అస్పృష్టప్రకృతిజన్యదోషమిత్యర్థః, శుద్ధత్వే హేతుః, ఉపరతాఖిలబుద్ధ్యవస్థం ఉపరతాః శశ్వన్నివృత్తాః అఖిలాస్సర్వాః బుద్ధ్యవస్థా మనోవృత్తయో , యస్య తత్, నిత్యనివృత్తప్రకృతిపరిణామరూపాన్తర్బాహ్యేన్ద్రియసర్వవృత్తిత్వాదపాపవిద్ధమితి భావః ॥ యద్వా-స్వధామ్ని ఉపరతాః ప్రశాన్తా అఖిలబుద్ధ్యవస్థా-యస్య తత్, స్వస్వరూపానుభవేనైవ నిత్యనివృత్తసర్వమనోవృత్తిరిత్యర్థః, తత్కుతః-ఏకం సమాభ్యధికరహితం-స్వస్య రూపస్య నిస్సమాభ్యధికానన్దరూపత్వాత్తదేకానుభవేన నిత్యనివృత్తసర్వేన్ద్రియవృత్తిత్వాచ్ఛుద్ధమిత్యర్థః, కిమేవంవిధం స్వరూపం జడం-నేత్యాహ- చిన్మాత్రం జ్ఞానైకరసం - క్వచిదప్యజడం, న కేవలం స్వయమేవ శుద్ధమపి త్వన్యేషామపి శుద్ధత్వాపాదకమిత్యాహ -అభయం న విద్యతే భయం యస్మాత్తదభయం - యదుపాసనాదశుద్ధత్వాపాదకభయాఖ్యసంసారనివృత్తిస్తదభయమిత్యుచ్యతే-తథా చ-శ్రుతిః ‹‹ యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నదృశ్యేఽనాత్మ్యేఽనిరుక్తేఽనిలయనేఽభయం ప్రతిష్ఠాం విన్దతే అథ సోఽభయం గతో భవతి ›› తి-ఏవంరూపం స్వరూపం ప్రతితిష్ఠన్ అజహదిత్యర్థః-తయైవ మాయయైవ-పురుషత్వం పురుషాకారతాముపేత్య, మాయాయాం దేవాదిశరీరతయా పరిణమయ్య-త

న్సైః జీవా న్తరాత్మతయాఽవస్థాయేత్యర్థః-స్వయమాత్మ తన్త్రః స్వతన్త్రో భవన్ - తస్యాం మాయాం-మపరిశుద్ధాః కర్మవశ్యా ఇవా స్తే-అహో మహదిదం సర్వశక్తిత్వమితి భావః ॥ ౨౬ ॥ అథ ఋత్విజః పరమాత్మతత్త్వానభిజ్ఞతాం మాత్రయా మా వేదయన్త స్తం సర్వయజ్ఞారాధ్యత్వేన స్తువన్తి ॥ తత్త్వమితి ॥ హే అనఘ అనఘ-పుణ్యాపుణ్యరూపమలరహితేత్యర్థః-వయం-నన్దికేశ్వరస్య శాపాత్-కర్మణ్యేవ-అవగ్రహధియః దురాగ్రహచిత్తాః-తేతవ - తత్త్వం యాథాత్మ్యం, న ఏవ వామః న జానీమః-కింతు-హే భగవన్ పూర్ణషాడ్గుణ్య మూర్తే త్రివృత్ త్రియాణాం సత్త్వాదీనాం గుణానాం వృత్, భావే క్విప్-వర్తనం-యస్మిన్-తత్, త్రిభిర్గుణైర్వర్తత ఇతి వా, "త్రైగుణ్యవిషయా వేదాః" ఇత్యుక్తరీత్యా తత్తద్గుణానుసారేణ హ్యాధ్వరాదికర్మ విహితం-ధర్మోపలక్షణం-ధర్మస్య క్రియాజన్యస్యాపూర్వస్య - దేవతాప్రసాదస్యవా - ఉపలక్షణం-ఉపలక్ష్యతే అనేనేత్యుపలక్షణం జ్ఞాపకం - ఉత్పాదకమిత్యర్థః "తృప్త ఏవైనమిన్ద్రః ప్రజయా పశుభిస్తర్పయతి" ఇతి దేవతాప్రసాదాదేర్జ్ఞాపకత్వే న హి చోదితం - ఇదమధ్వరాఖ్యం కర్మ జ్ఞాతం - అస్మాభిరితి శేషః - కిదృశం తత్కర్మ తత్రాహ యదర్థం యత్ప్రయోజనాయ - యత్కర్మ ఫలప్రదానాయ యత్కర్మారాధ్యత్వాయ చేత్యర్థః - అదః ఏతద్దైవం ఇన్ద్రాది దైవతం అధివ్యవస్థాః - విశేషేణాధిష్ఠాయ స్థితవానిత్యర్థః - వ్యవస్థా ఇత్యత్రాఽడాగమాభావ ఆర్షః, అనేన ఇన్ద్రాదిరూపేణ సర్వయజ్ఞారాధ్యస్తత్ఫలదశ్చ త్వమేవేత్యుక్తం భవతి ॥ ౨౭ ॥ అథ సదస్యాస్తాపత్రయాభిభూతాః - జననపదవ్యాహే యతా మా పిషు కర్వన్తో భగవచ్చరణారవిన్దశరణాగతిం ప్రార్థయన్త ఆహుః ॥ ఉత్పత్త్యధ్వనీతి ॥ హే శరణద శరణప్రద, ఉపాయనిర్వర్తక, శరణ్యేతి యావత్, ఉత్పత్త్యధ్వని సంసారమార్గే వర్తమానం, అజ్ఞానాం, సార్థస్సమూహః, కామేనోపసృష్టః పీడితః, తేతవ, పాదౌకః, పాదావేవ ఓకః విశ్రాన్తిస్థానం-కల్పతరుమూలవద్విశ్రాన్తిజ

ధామ్న్యపరతాఖిలబుద్ధ్యవస్థం చిన్మాత్రమేకమభయం ప్రతిషిధ్య మాయామ్ । తిష్ఠం స్తయైవ పురుషత్వము పేత్య తస్యా మా స్తే భవానపరిశుద్ధ ఇవాత్మతన్త్రః ॥ ౨౬ ॥ ఋత్విజ ఊచుః ॥ తత్త్వం న తే వయమనఘ ఞ్జనరుద్రశాపాత్కర్మణ్యవగ్రహధియో భగవన్విదామః । ధర్మోపలక్షణమిదం త్రివృదధ్వరాఖ్యం జ్ఞాతం యదర్థమధిదైవమదోవ్యవస్థాః ॥ ౨౭ ॥ సదస్యా ఊచుః ॥ ఉత్పత్త్యధ్వన్యశరణ ఉరుక్లేశదుర్గేఽన్తకోగ్రవ్యాళాన్విష్టే విషయమృగతృష్ణ్యాత్మగేహోరుభారే । ద్వన్ద్వశ్వభ్రే ఖలమృగభయే శోకదావేఽజ్ఞసార్థః పాదౌకస్తే శరణద కదా యాతి కామోపసృష్టః ॥ ౨౮ ॥ రుద్ర ఉవాచ ॥ తవ వరద వరాఙ్ఘ్రావాశిషే వాఖిలార్థే హ్యపి మునిభిరసక్తైరాదరేణార్హణీయే । యది రచితధియం మాఽవిద్యలోకోఽపవిద్ధం జపతి న గణయే తత్త్వత్పరానుగ్రహేణ ॥ ౨౯ ॥ భృగురువాచ ॥ యన్మాయయా గహనయాఽపహృతాత్మబోధా బ్రహ్మాదయస్తనుభృతస్తమసి

నకస్థానమిత్యర్థః, కదా యాతి శరణం గచ్ఛతి, కథంభూతే ఉత్పత్త్యధ్వని, అశరణే విశ్రమస్థానశూన్యే, ఉరుక్లేశా ఏవ దుర్గమస్థానాని యస్మిన్-న్తకః ఏవోగ్రో, వ్యాధః, తేనాన్విష్టే లక్షీకృతే, విషయమృగతృష్ణాత్మగేహోరుభారే, విషయరూపామృగతృష్ణికా - ఆత్మా ఆత్మాభిమానాస్పదం చ శరీరం, గేహం మమత్వాస్పదం గృహం, తాన్యేవోరుభారో యస్మిన్-ప్రథమాన్తపాఠే, అజ్ఞసార్థస్యవిశేషణం, విషయమృగతృష్ణాదయ ఏవ ఉరుభారో యస్య స ఇతి, ద్వన్ద్వాని సుఖదుఃఖాదీన్యేవ, శ్వభ్రాణి గర్తాః, యస్మిన్, ఖలా దుర్జనా ఏవ మృగాః వ్యాఘ్రాదయః, తేభ్యో భయం యస్మిన్, శోక ఏవ దావాగ్నిర్యస్మిన్ ॥ ౨౮ ॥ రుద్రస్తు మమ నిన్దా దుస్సహాసీత్పూర్వమిదానీం తు తాం న గణయామీత్యాహ ॥ తవేతి ॥ హే వరద- ఇహాఽస్మిఁల్లోకే, ఆశిషాం కామే వ, అఖిలైరర్థ్యేఽఆరాధనీయే, తథా అసక్తైర్ముముక్షుభిశ్చాదరేణార్హణీయే, తవ వరాఙ్ఘ్రౌ నిరతిశయసుకుమారత్వసుగన్ధత్వాదియుక్తే వరణారవిన్దే, రచితధియం న్యస్తచిత్తం, మాం, అవిద్యలోకోఽజ్ఞలోకో, యదియద్యపి, అపవిద్ధం ఆచారహీనం - జపతి జల్పతి, తథాపి, తజ్జల్పనం, న గణయే న గణయామి, నిన్దకాన్న నిగృహ్ణామీత్యర్థః, కుతః త్వత్పరానుగ్రహేణ - తవ, యః పరానుగ్రహః, పరేషు అనుగ్రహ- స్తేన హేతునా, తవ పరానుగ్రహైకనిరతత్వాత్త్వచ్చరణారవిన్దాసక్తచిత్తానామస్మాకమపి పరానుగ్రహ ఏవోచిత ఇతి భావః ॥ ౨౯ ॥ భృగుస్త్వవిద్యాతిరోహితస్వరూపత్వేన దేహపరవశత్వాత్సర్వే బ్రహ్మాదయో జీవా అపరాధైకపరాస్త్వం త్వపరాధసహనైకశీలోఽసి, అతః కృతకృతోఽపరాధస్త్వయా తు సహ్య ఇత్యాహ ॥ యన్మాయయేతి ॥ బ్రహ్మాదయః, సర్వే, తనుభృతో దేహినః-జీవా ఇతి యావత్-గహనయా దురత్యయయా-యస్య తవ-మాయయా- అపహృతః తిరోహితః-ఆత్మనో, బోధః ధర్మభూతం జ్ఞానం-యేషాం

౨౮ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ గేహోరుభారః ॥

తే అతఏవ - తమసి తమశ్శబ్దవాచ్యసూక్ష్మప్రకృతిపరిణామరూపే శరీరే - స్వపన్తః శయానాః వర్తమానాః యద్వా, తమఃకార్యే జన్మజరామరణాదిరూపే సంసారే - శయానాః - ఆత్మన్ ఆత్మని - శ్రితం ఆశ్రితం - జీవాన్తరాత్మతయా అధిష్ఠితమిత్యర్థః. తవ - తత్త్వం - స్వరూపయాథాత్మ్యం - అధునాపి - న విదన్తి న జానన్తి - సోఽయం - ప్రణతానాం శరణాగతానాం - ఆత్మబన్ధుః ఆత్మవన్నిరతిశయప్రీతివిషయః ప్రియతమాంశ్చ బన్ధుః - యద్వా - ప్రణతానాం ఆత్మనాం - బన్ధుః ప్రసీదతు అస్మాననుగృహ్ణాతు ॥ ౩౦ ॥ అథ బ్రహ్మా, "నాత్మన్ శ్రితం తవ విదన్త్యధునాపి తత్త్వ"మితి భగవత్తత్త్వస్యావేద్యత్వం యదుక్తం, తదేవ ప్రపఞ్చయన్నాహ ॥ నైతదితి ॥ భవతః ఏతత్ వాఙ్మనసాగోచరం - స్వరూపం - పురుషో జీవః - పదార్థానాం - భేదం స్వాసాధారణం - ధర్మం - గృహ్ణన్తీతి పదార్థభేదగ్రహాః, పదార్థభేదో గృహ్యతే ఏభిరితి వా పదార్థభేదగ్రహాః - రూపస్పర్శాదిగ్రాహకైశ్చక్షురాదిభిరిన్ద్రియైరిత్యర్థః - నేక్షేత్ న సాక్షాత్కుర్యాత్ కుతః - యావత్ యావతా - యత ఇత్యర్థః - అసౌ పురుషః - జ్ఞానస్య - జ్ఞాయతే అనేనేతి జ్ఞానం - కరణే ల్యుట్ - తస్య ఇన్ద్రియవర్గస్య, అర్థస్య శబ్దాదేర్విషయస్య - గుణస్య చ జ్ఞానార్థయోః కారణస్య సత్త్వాదిగుణస్య చ, ఆశ్రయః - త్వం తు - మాయామయాన్మాయాపరిణామరూపాద్దేహాదేః, తత్త్వం సృష్టాచ్చ జీవాత్ - వ్యతిరిక్తః అత్యన్తవిలక్షణః - ప్రాకృతం హి చక్షురాదీన్ద్రియం ప్రాకృతమేవ గృహ్ణీయాన్న త్వప్రాకృతం త్వత్స్వరూపమితి భావః ॥ ౩౧ ॥ ఇన్ద్రస్తు భగవదవతారస్య ధర్మసంస్థాపనార్థత్వమనుసన్దధన్నాహ ॥ ఇదమితి ॥ హే అచ్యుత - ఇదం - తవ - వపుః శరీరం - విశ్వభావనం విశ్వం భావయతి సుఖితం కరోతీతి విశ్వభావనం - అతఏవ - మనోదృశాం మనసాం దృశాం చ - ఆనన్దం కరోతీత్యానన్దకరం - అస్య రూపస్య ధర్మసంస్థాపనార్థత్వాత్తస్య చాధర్మవిరతిపూర్వకత్వాదధార్మికవిరత్యుపయుక్తత్వం విగ్రహస్యాహ - సురవిద్విషః అసురాణాం - విద్విషః అసురాస్తాన్ క్షపయన్తీతి తైః - ఉద్ధృ

> స్వపన్తః । నాత్మన్ శ్రితం తవ విదన్త్యధునాపి తత్త్వం సోఽయం ప్రసీదతు భవాన్ప్రణతాత్మబన్ధుః ॥ ౩౦ ॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ నైతత్స్వరూపం భవతోఽసౌ పదార్థభేదగ్రహైః పురుషో యావదీక్షేత్ । జ్ఞానస్య చార్థస్య గుణస్య చాశ్రయో మాయామయాద్వ్యతిరిక్తో యతస్త్వమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఇన్ద్ర ఉవాచ ॥ ఇదమప్యచ్యుత విశ్వభావనం వపురానన్దకరం మనోదృశామ్ । సురవిద్విట్క్షపణైరుదాయుధైర్భుజదణ్డైరుపపన్నమష్టభిః ॥ ౩౨ ॥ పత్న్య ఊచుః ॥ యజ్ఞోఽయం తవ యజనాయ కేన సృష్టో విధ్వస్తః పశుపతినాద్య దక్షకోపాత్ । తం నస్త్వం శవశయనాభశాన్తమేధం యజ్ఞాత్మన్నళినరుచా దృశా పునీహి ॥ ౩౩ ॥ ఋషయ ఊచుః ॥ అనన్వితం తవ భగవన్విచేష్టితం యదాత్మనా చరసి హి కర్మ నాజ్యసే । విభూతయే యత ఉపసేదురీశ్వరీం న మన్యతే స్వయమనువర్తినీం భవాన్ ॥ ౩౪ ॥ సిద్ధా ఊచుః ॥ అయం తే కథామృష్టపీయూషనద్యాం మనోవారణః క్లేశదావాగ్నిదగ్ధః । తృషాఽఽ

తాన్యాయుధాని యైస్తైః - అష్టభిః - భుజదణ్డైర్దణ్డవద్దీర్ఘైర్భుజైః - ఉపపన్నం యుక్తమ్ ॥ ౩౨ ॥ ఋత్విక్పత్న్యస్తు భగవదారాధనత్వేనోపక్రాన్తం విచ్ఛిన్నమధ్వరం కృపాదృష్ట్యా పవిత్రీకుర్విత్యాహుః ॥ యజ్ఞ ఇతి ॥ అయం యజ్ఞః - తవ - యజనాయ ఆరాధనాయ, కేన బ్రహ్మణా - పూర్వం సృష్టః - దక్షేణ వా ఆరబ్ధః - స చేదానీం - పశుపతినా రుద్రేణ - దక్షకోపాద్విధ్వస్తః - హే యజ్ఞాత్మన్ - యజ్ఞ ఆత్మా మూర్తిర్యస్య, తస్య సంబుద్ధిః - నోఽస్మాకం - యజ్ఞం - నలినకాన్త్యా, దృశా నేత్రేణ, పునీహి, పవిత్రం కురు కథంభూతం యజ్ఞం, శవాః శేరతే యస్మిన్నితి శవశయనం శ్మశానం, తద్వదాభా ప్రతీతిర్యస్య సః, మేధశబ్దేన పశుహింసాద్యుత్సవో లక్ష్యతే - శాన్తః మేధో, యస్య సః, ఉపరతోత్సవః - శవశయనాభశ్చాసౌ శాన్తమేధశ్చేతి కర్మధారయః ॥ ౩౩ ॥ ఋషయస్తు యత్పరమాత్మనోఽసాధారణమపహతపాప్మత్వం దేవమనుష్యాదిపుణ్యాపుణ్యసజాతీయచేష్టితత్వేఽపి తత్ఫలాననుభవితృత్వరూపం తదనుసన్దధానాః పరిపూర్ణత్వేన స్తువన్తి ॥ అనన్వితమితి ॥ హే భగవన్, తే తవ, విచేష్టితం, ఇదమనన్వితమఘటమానం, విస్మయనీయమిత్యర్థః, కిం తత్రాహ, ఆత్మనా స్వయం, కర్మ, పుణ్యాపుణ్యసజాతీయం కర్మ, చరసి అనుతిష్ఠసి, నాజ్యసే తత్ఫలేన న లిప్యస ఇత్యర్థః, ఇదమప్యన్యదపి విస్మయమిత్యాహ ॥ యత ఇతి ॥ చతుర్థ్యర్థే తసిః, తస్య సార్వవిభక్తికత్వాత్, యస్మై వివిభూతయే, యద్విభూత్యర్థం ఈశ్వరీం లక్ష్మీం, ఉపసేదుః భేజుః, బ్రహ్మాదయ ఇతి శేషః, ద్వితీయార్థే వా తసిః - విభూతయే సమ్పదే, యామీశ్వరీం, భేజుః, తాం స్వయమనువర్తినీం స్వయమేవానువర్తమానాం - భవాన్ న మన్యతే నాద్రియతే, ఉపేక్షత ఇత్యర్థః అనేన పరిపూర్ణత్వముక్తమ్ ॥ ౩౪ ॥ సిద్ధాస్తు తత్కథాసుఖమభినన్దన్తః స్తువన్తి ॥ అయమితి ॥ అయం - నోఽస్మాకం, మనోవారణః మనోగజః, క్లేశా ఆధ్యాత్మికాదయస్తాపాస్త ఏవ దావాగ్నయస్తైర్దగ్ధః, అతఏవ, తృషా శబ్దాదివిషయయాసక్త్యా - ఆర్తః పీడితః తే తవ - త్వత్కథైవ - మృష్టం శుద్ధం - పీయూ

షం-తన్మయీ-యా నదీ-తస్యాం-అవగాఢః ప్రవిష్టః-దావం దావాగ్నితుల్యం సాంసారికాధ్యాత్మికాదితాపం-న సస్మార న స్మరతి-న చ తతో నిర్గచ్ఛతి-బ్రహ్మసమ్పన్నవత్ ముక్తవత్-సుఖిత ఏవావతిష్ఠత ఇత్యర్థః ॥౩౫॥ దక్షపత్నీ యజమానీ స్తౌతి॥ స్వాగతమితి॥ హే ఈశ, తే తవ- స్వాగతం భద్రమాగమనం జాతం- హే శ్రీనివాస-ప్రసీద ప్రసన్నో భవ-అస్మాకమితి శేషః-తే తుభ్యం-నమః- హే అధీశ-యథా-శిరసా హీనః కబన్ధమాత్రః పురుషః-అఙ్గైః కరచరణాద్యవయవైః-శోభమానైరపి-న శోభతే-తథా త్వాం వినా-కేవలం ప్రయాజాద్యఙ్గైః-ర్మఖో- న శోభతే-అతో నః శ్రియా కాన్తయా సహ- త్రాయస్వ పాలయేత్యర్థః ॥౩౬॥ లోకపాలాస్తు భగవతస్సౌలభ్యం తన్మాయావైభవమనుసన్దధానాస్స్తువన్తి॥ దృష్టా ఇతి॥ త్వం వాఙ్మనసాగోచరస్వరూపస్వభావస్త్వం -నః అస్మాకం-దృగ్భిః మాంసచక్షుర్భిః-కిం దృష్టః కథం దృష్ట ఇత్యర్థః-స్వయం వాఙ్మనసావేద్యస్వరూపస్వభావత్వే సతి- అఖిలజననయనవిషయతాగతస్వరూపసౌలభ్యేనైవ దృష్ట ఇత్యర్థః-నో ఇతి నిపాతో వా నఞ్పర్యాయః- దృగ్భిర్నో దృష్టః - కిం దృష్ట ఏవేత్యర్థః-సౌలభ్యమేవాత్ర కారణమితి భావః-యద్వా-ఏషా-దృగవిషయోఽపి దృగ్విషయో జాత ఇత్యేషా - భవదీయా మాయా భవదీయో విచిత్రస్సఙ్కల్ప ఇత్యర్థః - మాయాశబ్దస్య విచిత్రసర్గకారిశక్తివిశేషపరత్వేఽప్యుపర్యుక్త ఏవాన్వయస్సాధుః - ఇదమపి తవ మాయాకార్యమేవేత్యాహ - అసద్గ్రాహైః అసతి దేహే తదనుబన్ధిని చ- గ్రహః ఆగ్రహః - అహం మమతాభిమానః - యేషాం తైః-దేహాత్మాభిమానిభిరిత్యర్థః-దృశ్యం శరీరం-యేన కారణేన-ప్రత్యగ్ద్రష్టా దృశ్యతే ప్రత్యక్త్వేన దృశ్యతే - ఆత్మత్వేనాభిమన్యత ఇత్యర్థః - ఏషా దృశ్యస్య ప్రత్యక్త్వేన దృష్టిః-భవదీయా మాయాపి చిత్రా శక్తిరిత్యర్థః - తత్కారణభూతా భవదీయా మాయేతి భావః - హి శబ్దః శ్రుతిం స్మృతిం చ ప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి ,, అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేతత్ తస్మింశ్చాన్యో మాయయా సన్నిరుద్ధః-నాసదాసీన్నో సదాసీత్తదానీం తమ ఆసీత్తమసా గూఢమగ్రే ప్రకేతం , దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా ,, త్యాదికా శ్రుతిస్మృతిశ్చైతాన్యనుసన్ధేయాః , ఏతేన దేహాత్మభ్రమో భగవన్మాయామూల ఏవేత్యుక్తం భవతి , ఏవం జీవేశైక్యభ్రమోఽపి తన్మాయామూల ఏ

స్తోఽవగాఢో న సస్మార దావం న నిష్క్రామతి బ్రహ్మసమ్పన్నవన్నః ॥ ౩౫ ॥ యజమాన్యువాచ॥ స్వాగతం తే
ప్రసీదేశ తుభ్యం నమః శ్రీనివాస శ్రియా కాన్తయా త్రాహి నః । త్వామృతేఽధీశ నాఙ్గైర్మఖశ్శోభతే శీర్షహీ
నః కబన్ధో యథా పూరుషః ॥ ౩౬ ॥ లోకపాలా ఊచుః॥ దృష్టః కిం నో దృగ్భిరసద్గ్రహైస్త్వం ప్రత్యగ్ద్రష్టా దృ
శ్యతే యేన దృశ్యమ్। మాయా హ్యేషా భవదీయా హి భూమన్ యస్త్వం షష్ఠః పఞ్చభిర్భాసి భూతైః ॥ ౩౭ ॥ యో

వేత్యాహుః, హే భూమన్, అనేన జీవవైలక్షణ్యం సూచితం , జీవస్యాణుస్వరూపత్వాత్, యస్త్వం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్త్వం , పఞ్చభిర్భూతైః పృథివ్యాదిభిః, సహిత ఇతి శేషః , అత్ర పఞ్చభిర్భూతైరిత్యనేన తత్పరిణామరూపం శరీరం లక్ష్యతే, తద్విశిష్టః షష్ఠః చిద్విలక్షణో జీవః-పఞ్చ సూత్రప్రస్తావాత్ షష్ఠ ఇత్యుక్తిః, భాసి జీవత్వేన ప్రతీయసే, ఏషాపి ప్రతీతిస్త్వన్మాయయైవ మాయాకార్యభూతైవేత్యర్థః, హి శబ్దస్స్వతన్త్రాత్మభ్రమవత్సు పురుషేషు ప్రసిద్ధిద్యోతకః ॥౩౭॥ లోకపాలైర్భగవతో రూపసౌలభ్యాద్యనుసన్ధానపూర్వకం మాయావైభవరూపజీవేశైక్యప్రతీతేర్భ్రమత్వే ఉక్తే యోగీశ్వరాః పరమపురుషాత్స్వతన్త్రభేదం వారయన్తస్తద్భేదస్య పారతన్త్ర్యం -తస్య చ శరీరశరీరిభావ శేషశేషిభావాదినిబన్ధనత్వం చావిష్కుర్వన్తో వాత్సల్యగుణవిశిష్టత్వేన స్తువన్తి ॥ ప్రేయానితి ॥ హే ప్రభో-విశ్వాత్మని-విశ్వస్య చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చస్యాన్తః ప్రవిశ్య స్వయమపరిత్యక్తస్వరూపస్వభావత్వేన ప్రశాసనేన ధారకే, అనేన విశ్వస్య శరీరత్వముక్తమితి జీవానాం పరతన్త్రభేదోఽప్యుపగత ఇతి వేదితవ్యం విశ్వాత్మని త్వయి విశ్వస్మాద్విలక్షణే త్వయి-యః పుమాన్-ఆత్మనః స్వస్య పృథక్త్వం పృథక్సిద్ధత్వం - స్వస్యాబ్రహ్మాత్మకత్వమిత్యర్థః-నేక్షేత్ న పశ్యేత్-స్వాత్మానం పరమాత్మశరీరత్వేన తదపృథక్సిద్ధత్వేన బ్రహ్మాత్మకత్వేనానుపశ్యేదిత్యర్థః- అముతః అముష్మాత్ తత్త్వదర్శినః-అన్యః- తే తవ-ప్రేయాన్ ప్రీతివిషయో-నాస్తి-తథైవ హి భగవతా ,, ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః ,, ఇతి గీతమితి భావః॥ అత్ర పృథక్త్వం నేక్షేతేత్యనేన తాదాత్మ్యేన దర్శనం విహితమిత్యపవర్ణనం త్వయుక్తం॥ విశ్వాత్మని భృత్యేశతమేతి పూర్వోత్తరవ్యాఘాతాత్॥ విశ్వతాదాత్మ్యం తు సర్వసమయవిరుద్ధం , జడాజడయోరప్యైక్యప్రసఙ్గాత్ , అతో విశ్వాత్మనీతి వ్యతిరేకనిర్దేశ ఏవ, అత ఆత్మనః పృథక్సిద్ధత్వేనైవ దర్శనం ప్రతిషిధ్యతే - అనేన పరతన్త్రభేద ఉక్తః, శరీరాత్మభావవచనేన తదన్తర్భూతా శేషశేషిభావాదయోఽప్యర్థాదుక్తాః-ఏవం శరీరత్వేన శేషత్వేన చాత్మానమనుసన్దధానో భవత్ప్రియ ఇతి త్వయైవోక్తమితి సత్వయానుగృహ్యత ఇతి సిద్ధమేవ, కిం తు, యోఽసౌ శాస్త్రప్రసిద్ధశరీరాత్మభావాదిజ్ఞానశూన్యః- కేవలస్వస్వామిభావవిజ్ఞానవాన్-సో

ఽపి వాత్సల్యవతా త్వయాఽనుగ్రాహ్యా ఏవేత్యాహుః ॥ తథాపీతి ॥ యద్యప్యాత్మనోఽపృథక్త్వేన న పశ్యతి-లోక-సిద్ధం స్వామిభృత్యభావమేవ పశ్యతి, తథాపి, భృత్యైశతయా-భృత్యస్వామిభావేన ఉపధావతాం సమీపగతిం ప్రాప్తానాం -అనిష్పన్నజ్ఞానానామిత్యర్థః, అనన్యవృత్త్యా అనుగ్రహైకదృష్ట్యా - అనుగృహాణ ప్రసీద-హే వత్సల-దోషేఽపి గుణబుద్ధిర్వాత్సల్యం-యథా మాతుః పుత్రే- వత్సలస్య తవాజ్ఞానుగ్రహ ఉచిత ఇతి భావః - యద్వా, అనన్యవృత్త్యా అవ్యభిచరిణ్యా భక్త్యా ఉపధావతాం అనుగృహాణేత్యన్వయః ❀ ॥౩౮॥ ❀ నను భగవతో విశ్వాత్మకత్వే విశ్వగతదోషాణాం పరమాత్మన్యాపత్తిః తతస్సుఖదుఃఖాద్యనుభవశ్చ జీవవత్ తత్రాహుః ॥ జగదితి ॥ జగత-ఉత్పత్తిస్థితిలయేషు నిమిత్తభూతేషు-జగదుద్భవాద్యర్థమిత్యర్థః, దైవతో దైవాత్, దేవో భగవాన్ తత్సమ్బన్ధి సఙ్కల్పో దైవ - స్తస్మాత్-బహుభిద్యమానగుణయా - బహుధా భిద్యమానా గుణాః బ్రహ్మరుద్రాదిదేహరూపేణ పరిణమ్యమానాః సత్త్వాదిగుణా, యస్యా, స్తయా-ఆత్మమాయయా, రచితాత్మభేదమతయే - రచితః ఆత్మని యో భేదః దేవత్వమనుష్యత్వాదిరూపః - తద్విషయా మతిర్బుద్ధిర్యస్య-తస్మై -దేహాత్మాభిమానాన్విత క్షేత్రజ్ఞ శరీరాయేత్యర్థః -యద్వా - బహుభిద్యమానగుణయా బహుభిద్యమానాః దేవమనుష్యపశుపాదపాదిరూపేణ పరిణమ్యమానాస్సత్త్వాదిగుణా యస్యాః - తయా ఆత్మనః పరమాత్మనో మాయయా తచ్ఛరీరభూతయా మాయయేత్యర్థః "అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీం ప్రజాం జనయన్తీం స్వరూపాం । గుణైర్విచిత్రాస్సృజతీం స్వరూపాః ప్రకృతిం ప్రజాః," ఇత్యాదికమత్రానుసన్ధేయం ఏవంభూతయా మాయయా - దైవాత్ భగవత్సఙ్కల్పాత్-జగదుద్భవస్థితిలయేషు సత్సు, అత్రాత్మమాయయేత్యనేన ఆత్మసమ్బన్ధిత్వావగమాత్సమ్బన్ధసామాన్యస్య విశేషపర్యవసానజిజ్ఞాసాయాం "యస్యాక్షరం శరీరం యస్యావ్యక్తం శరీర," మితి శ్రుతివ్యవస్థాపితశరీరశరీరిభావరూపసమ్బన్ధవిశేషపర్యవసానాత్ బ్రహ్మాత్మికాయా మాయాయా జగదుపాదానత్వమవగన్తవ్యం, జగదుపాదానభూతయా మాయయా జగదుత్పత్త్యాదిషు సత్సు, స్వసంస్థయా - స్వస్య సంస్థా సమ్యగవస్థితి- స్తయా రచితాత్మభేదమతయే రచితాః ఆత్మభేదాః ఆ

గేశ్వరా ఊచుః ॥ శ్రేయాన్న తేఽన్యోఽస్త్యముతస్త్వయి ప్రభో విశ్వాత్మనీక్షేన్న పృథగ్య ఆత్మనః । తథాపి భృత్యేశతయోపధావతామనన్యవృత్త్యాఽనుగృహాణ వత్సల ॥౩౮॥ జగదుద్భవస్థితిలయేషు దైవతో బహుభిద్యమానగుణయాఽఽత్మమాయయా । రచితాత్మభేదమతయే స్వసంస్థయా వినివర్తితభ్రమగుణాత్మనే నమః ॥ ౩౯ ॥ శబ్దబ్రహ్మోవాచ ॥ నమస్తే శ్రితసత్త్వాయ ధర్మాదీనాం ప్రసూతయే । నిర్గుణాయ చ యత్కాష్ఠాం

త్మగతా దేవత్వమనుష్యత్వాదయో భేదా - స్తద్విషయా మతిర్యస్య, తస్మై "తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్-తదనుప్రవిశ్య సచ్చ త్యచ్చాభవత్- అనేన జీవేనాత్మనాఽనుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి - నామరూపే వ్యాకరో," దిత్యాది శ్రుత్యుక్తరీత్యా స్వస్య చిదచిదన్తరాత్మతయాఽనుప్రవేశేన చిదచిద్గతనామరూపభేదస్య స్వపర్యన్తత్వం వ్యాచికీర్షవే ఇత్యర్థః - చిదచిద్గతనామరూపభేదస్య చిదచిద్ద్వారా స్వపర్యన్తత్వానుద్రష్ట్రే ఇత్యర్థః- ఏవంభూతాయాపి వినివర్తితభ్రమగుణాత్మనే- విశేషేణ నివర్తితా వినివర్తితాః - నిత్యనివర్తితాః, భ్రమః అన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానాదిరూపః, గుణాః తద్ధేతవో రజస్తమ ఆదిగుణాః ఆత్మని-యేన తస్మై -స్వేనైవ ప్రకాశేన నిత్యనివర్తితహేయాయేత్యర్థః-అనేన విశ్వగతదోషాపత్తిః పరిహృతా, ఏవంభూతాయ-తే-నమః- కేవలం నమస్కుర్మో న తు త్వద్గుణాన్వర్ణయితుం శక్నుమ ఇతి భావః ❀ ॥ ౩౯ ॥ ❀ యోగీశ్వరైర్నిరస్తనిఖిలహేయత్వేన స్తుతే భగవతి స భగవాన్ కిం నిర్గుణ ఇత్యాశఙ్కాయాం నిరస్తనిఖిలహేయస్సన్ సమస్తకల్యాణగుణశ్చేతి స్తువన్నమస్కరోతి శబ్దబ్రహ్మ ॥ నమ ఇతి ॥ అత్ర శబ్దబ్రహ్మశబ్దేన వేదా వివక్షితాః ॥ నిర్గుణాయ - నిర్గతాస్సత్త్వరజస్తమ ఆదయో హేయగుణా యస్మాత్ -తస్మై- నిరస్తనిఖిలదోషాయేత్యర్థః ॥ కల్యాణగుణవత్త్వమాహ ॥ ధర్మాదీనాం ధర్మార్థాదీనాం ప్రసూతయే ప్రకృష్టా సూతిర్యస్మాత్ స ప్రసూతిః - తస్మై ప్రసవిత్ర ఇత్యర్థః -ధర్మప్రసవితృత్వం ధర్మప్రకాశకవేదోత్సర్జనద్వారా ॥ తథా చ శ్రుతిః ॥ "తస్య హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద," ఇతి "యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై," ఇతి చ ॥ స్మృతిశ్చ "అనాదినిధనా హ్యేషా వాగుత్సృష్టా స్వయంభువా । ఆదౌ వేదమయీ నామ్నా యతస్సర్వాః ప్రసూతయః," ఇతి ॥ అనేన సర్వకారణత్వతదుపయుక్తసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వసహితోపదేష్టృత్వవాత్సల్యాదికల్యాణగుణజాతం వివక్షితం - తర్హి - కతి కల్యాణగుణా ఇత్యత్ర తేషామానన్త్యమాహ ॥ యత్కాష్ఠాం, తేషాం తత్స్వరూపరూపగుణవిభూతీనాం కాష్ఠామవధిం-అహం శబ్దబ్రహ్మ-న వేద న జానామి ॥ అపరే బ్రహ్మాదయోఽపి - న విదుః - అహమేవ న జానామి కుతోఽపరే మదాయత్తసూక్ష్మదర్శినో జానీయురితి క్రైముత్యన్యాయోఽత్ర వివక్షి

తః అత్ర జ్ఞేయత్వనిషేధో న స్వరూపగుణాదివిషయః - కింతు తదీయత్తావిషయః - తథాచ శ్రూయతే ‘‘యస్యామతం తస్య మతం మతం యస్య న వేద సః ॥ యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్ ॥ అవిజ్ఞాతం విజానతాం విజ్ఞాతమవిజానతాం - పరిచ్ఛిన్నత్వేన జానతోఽమతం అపరిచ్ఛిన్నత్వేన జానతస్తు మతమిత్యర్థః ❁ ॥౪౦॥ ❁ ఏవం శబ్దబ్రహ్మణి నిరస్తనిఖిలహేయత్వేన సమస్తకల్యాణవిశిష్టత్వేన చ భగవన్తం స్తుతవతి తదభినన్ద్యాగ్నిః సర్వతేజసామాచ్ఛాదకత్వసర్వతేజః ప్రకాశాపాదకత్వాదికల్యాణగుణాన్తరవిశిష్టత్వేన స్తువన్నమస్కరోతి ॥ యత్తేజసేతి ॥ యస్య భగవతః తేజసా ప్రకాశేన సుష్ఠు సమిద్ధం ప్రదీప్తం, తేజో, యస్య - సోఽహం - అనేన స్వస్య తత్ప్రకాశేన సుసమిద్ధతేజస్త్వకథనేన తత్తేజసా వినా స్వస్యాసుసమిద్ధతేజస్త్వముక్తం - ఏతదేవ హి సర్వతేజసామాచ్ఛాదకత్వం, యత్స్వాయత్తం సర్వతేజసాం ప్రకాశనమితి ॥ అహమితి సూర్యాదీనాముపలక్షణం ॥ తథా చ శ్రూయతే ॥ ‘‘న తత్ర సూర్యో భాతి న చన్ద్రతారకం నేమా విద్యుతో భాన్తి కుతోఽయమగ్నిః - తమేవ భాన్తమనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి’’ ఇతి ॥ త్వదాహితశక్తీనామేవాస్మాకం స్వస్వకార్యక్షమత్వమిత్యాహ ॥ యత్తేజసా సుసమిద్ధతేజాః - అహం - మధ్వరే - ఆజ్యసిక్తం హవిర్వహామి ఉద్దేశ్యామిన్ద్రాదిదేవతాం ప్రతి నయామీత్యర్థః - తం - యజ్ఞియం యజ్ఞాయ హితం - యజ్ఞోద్దేశ్యేన్ద్రాదిదేవతామూర్తిమిత్యర్థః - పఞ్చవిధం త్రేతాసభ్యావసథ్యరూపేణ పఞ్చవిధాగ్నిశరీరిణం - పఞ్చభిర్యజుర్భిః ‘‘ఆశ్రావయేతి చతురక్షరం అస్తు శ్రౌషడితి చతురక్షరం యజేతి ద్వ్యక్షరం యే యజామహ ఇతి పఞ్చాక్షరం ద్వ్యక్షరో వషట్కార’’ ఇతి శ్రుత్యుక్తైః పఞ్చభిర్యజుర్భిః, స్విష్టం సుష్ఠు పూజితం తథా చోక్తం ‘‘చతుర్భిశ్చ చతుర్భిశ్చ ద్వాభ్యాం పఞ్చభిరేవ చ । హూయతే చ పునర్ద్వాభ్యాం స మే విష్ణుః ప్రసీదతు’’ ఇతి నిత్యం ప్రణతోఽస్మి నమస్కృతవానస్మి ❁ ॥౪౧॥ ❁ అగ్నావిన్ద్రాదిదేవతాత్మకత్వేన సర్వయజ్ఞమూర్తిత్వేన చ భగవన్తం స్తువతి - జగత్కారణస్య తవేదం సర్వముపపన్నమితి మన్వానా దేవాస్సౌలభ్యాదికల్యా

నాహం వేదాపరేఽపి వా ॥ ౪౦ ॥ అగ్నిరువాచ ॥ యత్తేజసాఽహం సుసమిద్ధతేజా హవ్యం వహే స్వధ్వర ఆజ్యసిక్తమ్ । తం యజ్ఞియం పఞ్చవిధం చ పఞ్చభిః స్విష్టం యజుర్భిః ప్రణతోఽస్మి యజ్ఞమ్ ॥ ౪౧ ॥ దేవా ఊచుః ॥ పురా కల్పాపాయే స్వకృతముదరీకృత్య వికృతం త్వమేవాద్యస్తస్మిన్సలిల ఉరగేన్ద్రాధిశయనే । పుమాన్ శేషే సిద్ధైర్హృది విమృశితాధ్యాత్మపదవిః స ఏవాద్యాక్ష్ణోర్యః పథి చరసి భృత్యానవసి నః ॥ ౪౨ ॥ గన్ధర్వా ఊచుః ॥ అంశాంశాస్తే దేవ మరీచ్యాదయ ఏతే బ్రహ్మేన్ద్రాద్యా దేవగణా రుద్రపురోగాః । క్రీడాభాణ్డం విశ్వమిదం యస్య విభూమన్ తస్మై నిత్యం నాథ నమస్తే కరవామ ॥ ౪౩ ॥ విద్యాధరా ఊచుః ॥ త్వన్మాయయాఽర్థమభి

ణగుణాన్తరవిశిష్టత్వేన స్తువన్తి ॥ పురేతి ॥ ఆద్యః సర్గోత్పాదనభూతః పుమాన్ పురా అగ్రే సృష్టేః ప్రాగిత్యర్థః, కల్పాపాయే ప్రాక్తనకల్పాన్తే, స్వకృతం స్వసృష్టం, వికృతం కార్యవర్గముదరీకృత్య ఉదరే నిక్షిప్య, సంహృత్యేతి యావత్, ఉరగేన్ద్రః శేషః స ఏవాధిశయనం శయ్యా - యస్మిన్ - తస్మిన్ - సలిలే - శేషే శయితవానసి - సిద్ధైః జనోలోకవాసిభిః - హృది విమృశితా అధ్యాత్మపదవిః స్వాత్మతత్త్వజ్ఞానమార్గో - యస్య సః - యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్య ఇత్యర్థః - ఏవం భూతోఽపి త్వమేవాద్య అధునా - అక్ష్ణోః పథి చరసి ప్రత్యక్షోఽసి - వాఙ్మనసాగోచరస్త్వం సౌలభ్యాతిరేకాత్ప్రత్యక్షోఽసీత్యర్థః - భృత్యాన్నః అస్మాన్ - అవసి పాలయసి - అనేన భృత్యానుగ్రహకాతరత్వముక్తమ్ ❁ ॥ ౪౨ ॥ ❁ దేవేషు సర్వకారణత్వసౌలభ్యాదిగుణవిశిష్టత్వేన స్తుతవత్సు గన్ధర్వాప్సరసస్తవ కార్యభూతమిదం కృత్స్నం జగత్ త్వల్లీలోపకరణమితి స్తువన్తో నమస్కుర్వన్తి ॥ అంశాంశా ఇతి ॥ హే విభూమన్ - కృత్స్నం జగదన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్య వర్తమాన, హే దేవ ద్యోతమాన మరీచిరాదిర్ముఖ్యో యేషాం - తథా బ్రహ్మేన్ద్రావాద్యౌ ముఖ్యౌ యేషాం - రుద్రః పురోగో ముఖ్యో యేషాం - ఏతే - దేవగణాః - స్తే తవ - అంశాంశాః - అత్ర దేవగణానాం మరీచిబ్రహ్మేన్ద్రరుద్రముఖ్యత్వకథనం సృష్టిస్థిత్యాద్యధికారాధికృతదేవతాబహుత్వాభిప్రాయేణ - తత్ర వ్యష్టిసృష్టికర్తౄణాం మధ్యే చతుర్ముఖస్య మరీచ్యాదీనాం చ ప్రధానత్వాద్బ్రహ్మాదయో మరీచ్యాదయ ఇత్యుక్తం - తత్రాపి ప్రాధాన్యాప్రాధాన్యాభిప్రాయేణ బ్రహ్మాదయో మరీచ్యాదయ ఇతి చ కోటిద్వయనోక్తిః - ఇన్ద్రపురోగత్వకథనం పాలనాధికారిదిగీశాన్తరాభిప్రాయేణ - రుద్రపురోగత్వకథనం తు సంహారాధికార్యభిప్రాయేణ - ఏవం సర్వేషాం భగవదంశాంశత్వం జ్ఞానశక్త్యాదిభగవద్గుణలేశాభివ్యక్తికృతమితి వేదితవ్యం విశిష్టవస్త్వేకదేశరూపాంశత్వం తు సర్వజీవసాధారణమితి తద్విశేష్యణ వక్తవ్యం - క్రీడాభాణ్డం క్రీడాపరికరః - ఇదం విశ్వం బ్రహ్మాణ్డం - యస్య తస్మై - తే తుభ్యం - నమః - హే నాథ - తే కరవామ కుర్యామ ఇతి శేషః ❁ ॥ ౪౩ ॥ ❁ ఏవం దక్షాదిషు గన్ధర్వాప్సరోఽన్తేషు తత్తత్కల్యాణగుణవిశిష్టం

భగవన్తం స్తుతవన్తః - తావదాస్తాం కల్యాణగుణవర్ణనమసంఖ్యేయత్వాత్తేషాం - ఇదం త్వద్భుతమాహాత్మ్యం త్వత్కథామృతమిత్యాహుర్విద్యాధరాః॥ త్వన్మాయయేతి ॥ త్వన్మాయయాత్వత్సఙ్కల్పేన - అర్థం సర్వపురుషార్థసాధనం నృదేహమనుభిపద్య - అస్మిన్కలేబరే - తదనుబన్ధిని చ - మమాహమితి - దుర్మతిం దుర్బుద్ధిం - కృత్వాపి - దుర్గతిరితి ప్రథమాన్తపాఠే ఽహమితి శేషః - అహం మమాభిమానం కృత్వేత్యర్థః - అతఏవ - దుర్మతిః వైషయికసుఖాలాభేదుఃఖితచిత్తోపి - ఉత్పథైః లోకవేదమర్యాదోల్లఙ్ఘిభిః - స్వైః పుత్రాదిభిః - క్షిప్తోఽపి తిరస్కృతోపి - అసద్విషయేషు ప్రకృతిపరిణామరూపశబ్దాదివిషయేష్వాసక్తోఽపి యది యుష్మత్కథామృతనిషేవకః - యుష్మత్కథైవామృతం - తత్సేవత ఇతి యుష్మత్కథామృతనిషేవకః - సేవనమత్ర శ్రవణశ్రావణాదిరూపం వివక్షితం - తర్హి - ఆత్మమోహం ఆత్మనో మోహం అహంకారమమకారరూపం మోహం, ఉద్వ్యుదస్యేత్ ఉచ్చైర్వ్యుదస్యేత్ పరిత్యజేత్ - ముక్తో భవేదితి భావః - అహంమమాభిమానగ్రస్తస్యాసద్విషయప్రవణస్యాప్యాత్మమోహనివర్తనద్వారా ముక్తిసాధనం త్వత్కథామృతమేవ నాన్య ఉపాయోస్తీతి దం త్వత్కథామృతమాహాత్మ్యమిత్యద్భుతమితి భావః ॥ ౪౪ ॥ బ్రాహ్మణాస్తు - తావదాస్తాం కథామృతమాహాత్మ్యమిదం త్వద్భుతమనన్తమనుమాహాత్మ్యమితి కథయిష్యన్తః ప్రకృతయజ్ఞనిర్వృత్త్యాచికాఙ్క్షయా యజ్ఞయజ్ఞసాధనమూర్తిత్వేన స్తువన్తస్తత్ప్రసాదం ప్రార్థయన్తే॥ త్వమితి త్రిభిః ॥ త్వం - క్రతుర్యజ్ఞః - హవిః పురోడాశాదిః - సదస్యాశ్చ ఋత్విజశ్చ తే త్వమేవ - హుతాశస్త్రేతాగ్నిరూపః - దేవతా ఇన్ద్రాదయః - అగ్నిహోత్రం అగ్నిహోత్రాఖ్యకర్మవిశేషః - క్రతురిత్యనేన యాగాత్మకత్వముక్తం - అగ్నిహోత్రమితి హోమాత్మకత్వం - దేవతోద్దేశేన ద్రవ్యత్యాగాత్మకో యాగః - స ఏవ ప్రక్షేపాదికో హోమః - సర్వత్ర సామానాధికరణ్యం శరీరాత్మభావనిబన్ధనమ్ ॥ ౪౫ ॥ యజ్ఞానుష్ఠానోపయుక్తపృథివ్యుద్ధర్తా

పద్యకలేబరేఽస్మిన్కృత్వా మమాహమితి దుర్మతిముత్పథైః స్వైః । క్షిప్తోఽప్యసద్విషయలాలస ఆత్మమోహం యుష్మత్కథామృతనిషేవక ఉద్వ్యుదస్యేత్ ॥ ౪౪ ॥ బ్రాహ్మణా ఊచుః ॥ త్వం క్రతుస్త్వం హవిస్త్వం హుతాశస్స్వయం త్వం హి మన్త్రస్సమిద్దర్భపాత్రాణి వై । త్వం సదస్యర్త్విజో దమ్పతీ దేవతా హ్యగ్నిహోత్రం స్వధా సోమ ఆజ్యం పశుః॥ ౪౫ ॥ త్వం పురా గాం రసాయా మహాసూకరో దంష్ట్రయా పద్మినీం వారణేన్ద్రో యథా । స్తూయమానో నదన్ లీలయా యోగిభిర్వ్యుజ్జహర్థ త్రయీగాత్ర యజ్ఞక్రతుః ॥ ౪౬ ॥ స ప్రసీద త్వమస్మాకమాకాఙ్క్షతాం దర్శనం తే పరిభ్రష్టసత్కర్మణామ్ । కీర్త్యమానే నృభిర్నామ్ని యజ్ఞేశ తే యజ్ఞవిఘ్నాః క్షయం యాన్తి తస్మై నమః ॥ ౪౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇతి దక్షః కవిర్యజ్ఞం భద్ర రుద్రాభిమర్శితమ్ । కీర్త్యమానే హృషీకేశే సన్నిన్యే యజ్ఞభావనే ॥ ౪౮ ॥ భగవాన్స్వేన భాగేన సర్వాత్మా సర్వభాగభుక్ । దక్షం బభాష ఆభాష్య ప్రీయమాణ ఇవానఘ ॥ ౪౯ ॥ శ్రీభగవానువాచ॥ అహం బ్రహ్మా చ శర్వశ్చ జగతః కార

యజ్ఞావబోధివిధ్యర్థవాదాదిరూపేణావస్థితవేదమూర్తిశ్చ త్వమేవేత్యాహుః ॥ త్వమితి॥ పురా కల్పాదౌ - మహాసూకరః శ్వేతవరాహరూపం - త్వం - వారణేన్ద్రో గజశ్రేష్ఠః - పద్మినీం యథా సరసీమివ - అనూత్తోపమేయం - న హి వారణేన్ద్రే ణ పద్మిన్యుద్ధరణం క్వచిద్దృష్టం - రసాయాః రసాతలాత్ - గాం పృథివీం - దంష్ట్రయా - నదన్నట్టహాసం కుర్వన్ - యోగిభిః - స్తూయమానః - వ్యుజ్జహర్థ విశేషేణోద్ధృతవానసి - హే త్రయీగాత్ర వేదమూర్తే - అతస్త్వమేవ - యజ్ఞః క్రతుః - యజ్ఞో యాగః - క్రతురారాధనరూపకర్మ యస్య సః - యద్వా, హే యజ్ఞ విష్ణో "యజ్ఞో వై విష్ణుః, యజ్ఞాయాచరతః కర్మ" ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం - క్రతుః - క్రతుమూర్తిరిత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ స ఏవం భూతస్త్వం - పరిభ్రష్టః సత్కర్మ వైదికం త్వదారాధనరూపం యాగాఖ్యం కర్మ - యేషాం - అతఏవ - తద్భ్రంశపరిహారాయ తవ దర్శనమాకాఙ్క్షతాం కామయమానానాం - అస్మాకం - ప్రసీద ప్రసన్నో భవ - హే యజ్ఞేశ - యస్య - తే తవ - నామ్ని - నృభిర్నరైః - కీర్త్యమానే సతి - యజ్ఞస్య విఘ్నాః క్షయం - నాశం - యాన్తి - తస్మై - తే - నమః ॥ ౪౭ ॥ దక్షాదీనాం స్తుతిముపసంహరన్ తైః స్తుతో భగవాన్ తాననుగృహ్ణన్ బభాష ఇత్యాహ మైత్రేయః॥ ఇతీతి ద్వాభ్యాం॥ హే భద్ర విదుర - ఇత్యనేన ప్రకారేణ - సర్వైః - విశ్వభావనే విశ్వకారణే - హృషీకేశే కీర్త్యమానే సతి కవిః కర్మసుకుశలో - దక్షః - రుద్రాభిమర్శితం రుద్రేణ విహతం - యజ్ఞం - సన్నిన్యే ప్రవర్తయామాస - రుద్రేణ సంస్పృష్టమివ - పూర్వం రౌద్రభాగాభావాద్రుద్రాణాభిమర్శితమిదానీం తు తద్భాగప్రధానాత్తదభిమర్శితమిత్యవగన్తవ్యమ్ ॥ ౪౮ ॥ సర్వాత్మా సర్వస్యాత్మా - సర్వాత్మతయా - సర్వభాగభోక్తాపి - భగవాన్ - స్వేన భాగేన త్రికపాలపురోడాశేన - ప్రీయమాణ ఏవ - దక్షమాభాష్యాభిముఖీకృత్య బభాషే ॥ ౪౯ ॥ తత్ర హితోపదేష్టా భగవాన్ కార్యకారణ

రూపేణావస్థితః ప్రకృతిపురుషశరీరకోఽహమేక ఏవ స్వచ్ఛగిరభూతబ్రహ్మరుద్రాద్యఖిలజీవానుప్రవేశేన జగత్సృష్ట్యాదిసంహారామిస్వావతారరూపేణ పాలయామి - అతో - మత్తః స్వచ్ఛగిరభూతాచ్చ నవ్యతిరిక్తం వస్త్వస్తీత్యబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదృష్టిరేవాత్మభ్రాన్తిస్వతన్త్రాత్మభ్రాన్తిమూలా - నతు తాత్త్వికీ - సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వదృష్టిస్తు తాత్త్వికీమిత్యపాయభూతేత్యాహ॥ అహమితషడ్భిః॥ అహం నిరస్తనిఖిలహేయత్వేన సమస్తకల్యాణగుణాత్మకత్వేన చ భవద్భ్యస్సర్వేభ్యస్సమాభ్యధికరహితోఽహం - బ్రహ్మా చ శర్వశ్చ, మదనుప్రవిష్టత్వేన మత్సృజ్యత్వేన మదాయత్తసృష్ట్యాద్యుపయుక్తజ్ఞానవత్త్వేన చ ప్రసిద్ధౌ మత్ప్రియౌ బ్రహ్మరుద్రౌ చ, జగతః - పరం కారణం స్థిత్యుద్భవప్రళయకారణం॥ అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి - యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై, ఏతౌ ద్వౌ విబుధశ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధసమ్భవౌ - మదాదర్శితపన్థానౌ సృష్టిసంహారకారకౌ, సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే,, ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యనురోధాదయమర్థో లభ్యతే, నను ప్రతినియతసృష్ట్యాద్యధికారభేదేన పృథక్త్రయాణాం కారణత్వేఽభిహితే కథం కృత్స్నస్య జగతో బ్రహ్మైకకారణత్వముచ్యతే, అతఏవ హి తత్ర తత్ర ॥ బ్రహ్మాణో వై సర్వా దేవతాః, న కిరిన్ద్రాదనుత్తరః, అగ్నిస్సర్వా దేవతాః, ఏక ఏవ రుద్రః, సోమః పవతే జనితా మతీనాం జనితా పృథివ్యాః జనితాఽగ్నేర్జనితా సూర్యస్య జనితేన్ద్రస్య జనితోత విష్ణోః, ఆపో వా ఇదగ్ం సర్వమిత్యాదిభిర్బ్రహ్మణాగ్నీన్ద్రాదీనామపి సమాభ్యధికరాహిత్యప్రతీతేరర్థతత్త్వమవ్యాకులం, అతోఽభ్యతే, సర్వేషాం పృథక్కారణత్వే సమాభ్యధికరాహిత్యే వ ప్రతీతే ఽపి తద్వ్యాహతం, అన్యపరతయాఽవగతం చేత్యనాదరణీయం, అతఏవ, తత్త్వప్రధానేషు సృష్టిప్రళయప్రకరణేషు యదేవస్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహత్త్వముక్తం, తదేకమేవ బ్రహ్మ జన్మస్థితిప్రళయసముదాయరూపేణ జిజ్ఞాస్యలక్షణేన లక్షితం సూత్రకారేణ ॥ జన్మాద్యస్య యతః,, ఇతి తత్ర హి కారణభూతవస్తుపరామర్శినా యత ఇత్యనేన కారణవాక్యేషు ॥ భృగుర్వై వారుణిః,, ఇతి సౌత్రన్యాయాత్సద్బ్రహ్మాదిశబ్దానాం సామాన్యానాం నారాయణాదివిశేషపర్యవసాయిత్వాత్పాహ॥ విశేషపర్యవసాయిత్వావశ్యంభావాత్సర్వశ్రుతీనాం నారాయణ ఏవ పర్యవసానభూమిరితి ॥ యతో వా ఇమానీ,, త్యాదిశ్రుతేర్బ్రహ్మైతదయమితి సూత్రకారాభిప్రాయో జ్ఞాయతే - అతః సృష్ట్యాదిభిర్లక్ష్యం కారణమేకమేవ - నతు నానాభూతం, అహం బ్రహ్మా చ శర్వశ్చేత్యాదిభిః ప్రతినియతస్థిత్యాదికారణత్వకీర్తనం తు ప్రయోజ్యప్రయోజకభావేన, నన్వేవమపి సృష్ట్యాదీనాం ప్రత్యేకం లక్షణత్వాత్తల్లక్ష్యమపి కారణం వస్తు నానాభూతమితి చేన్న, సముదాయస్యైవ లక్షణత్వాత్ సృష్టిస్థితిప్రళయానాం సముదాయో హి లక్షణం, నత్వేకైకం, సముదాయస్య లక్షణత్వం హి శ్రుతిస్వారస్యాదవసీయతే ॥ యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే, యేన జాతాని జీవన్తి, యత్ప్రయన్త్యభిసంవిశన్తి,, త్యత్ర హి స ప్రతివాక్యం తద్బ్రహ్మేత్యుక్తం - అన్యథైకతరలక్షణవైయర్థ్యం చ స్యాత్ - నను న సముదితం లక్షణం - వ్యావర్త్యాభావాత్, న హి జగదుత్పత్తినిమిత్తోపాదానభూతం స్థిత్యాదికారణత్వవ్యవచ్ఛేద్యం కిమపి వస్త్వస్తీతి చేత్, సత్యం వ్యవచ్ఛేద్యం నేష్యతే, తథాపి - శ్రుత్యనురోధాత్సూత్రకారేణ ॥ జన్మాదీ,, త్యేకవచనాన్తేన సముదాయవాచినా సముదాయస్య లక్షణత్వముక్తం, శ్రుతిశ్చ, తద్విజిజ్ఞాసస్వేతి విధిత్సితోపాసనోపయోగి నిరతిశయబృహత్త్వవిపరీతబృహత్త్వశఙ్కావ్యవచ్ఛేదార్థం సముదాయమాహ॥ శఙ్కితవ్యవచ్ఛేదేనాపి హి న ప్రయోజనత్వం స్యాత్, లక్ష్యాకారవిపరీతాకారశఙ్కానిరాకరణేన వినా లక్ష్యాకారనిశ్చయాయోగాత్, న చ జన్మాదిష్వేకైకకారణత్వం లక్ష్యాకారవిపరీతశఙ్కానిరాకరణక్షమం, తథాహి, ఉత్పత్తికారణత్వేఽభిహితేఽపి స్థిత్యాదికారణత్వం న చేత్తదనుగుణజ్ఞానశక్తివిరహాత్ స్థితిప్రళయకారణభూతవస్త్వన్తరసద్భావాచ్చ జన్మమాత్రకారణస్య నిరతిశయబృహత్త్వం న స్యాత్, ముక్తైర్గ్లయాన్తర్భావాన్మోక్షప్రదతయోపాస్యస్యైవ ప్రాప్యత్వాచ్చ మోక్షప్రదత్వప్రాప్యత్వానుగుణైశ్చ బృహత్త్వం న సిధ్యతి, అతో జన్మకారణత్వమాత్రస్య సవస్తువస్తువ్యవచ్ఛేదకత్వేఽపి జన్మాదిసముదాయకారణత్వస్యైవ నిరతిశయబృహత్త్వోపయోగిత్వాత్సృష్టిస్థితిప్రళయసముదాయకారణత్వం లక్షణమితి జ్ఞాపితం, అతస్సముదాయస్యైవ లక్షణత్వాదపి తల్లక్ష్యం వస్త్వేకమేవ సాక్షాద్బ్రహ్మేశాన్ప్రతి ప్రయోజకత్వేన వ కారణమితి సుస్థం, నన్వేకస్యైవ తత్తత్సద్వారకతయాఽద్వారకతయా చ కారణత్వే పి సృష్టేః ప్రాక్కథమవస్థితః - కథం సృజసి, కథం తరాం బ్రహ్మరుద్రాదీనాం సంజ్ఞానాం త్వయి పర్యవసానమిత్యత్రాహ॥ స్వధిగ్నేన ఆత్మేశ్వర ఇతి॥ ఆత్మనః స్వస్య, ఈశ్వరః - ఆత్మేశ్వరః ॥ పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వర,, మితి శ్రుతేః॥ అనేన స్వస్య ప్రయోజకాన్తరాప్రయోజ్యత్వముక్తం,

ఆత్మనాం స్వస్మిన్ లీనానాం జీవానామీశ్వరః - అన్తః ప్రవిశ్య నియన్తృత్వేనావస్థిత ఇతి వా, ఉపద్రష్టా ఉపద్రశ్య దేవమనుష్యాదినామరూపాభావాత్ కేవలం ద్రష్టృత్వేనావస్థిత ఇత్యర్థః - అనేన పదద్వయేన నామరూపవిభాగానర్హాతిసూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకత్వం ఫలితం "యస్యాక్షరం శరీరం యస్యావ్యక్తం శరీరం, అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్, తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీ"దితి చ శ్రవణాత్ - ఏవం చ నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్వైశిష్ట్యేనైవ కారణవస్తుస్థిరితి ఉక్తం భవతి - కారణత్వోపయుక్తకల్యాణగుణత్వమాహ ॥ స్వయందృగితి ॥ నిత్యావిర్భూతాసఙ్కుచితజ్ఞాన ఇత్యర్థః - స్వయం ఆత్మానం పశ్యతీతి స్వయందృగితి వ్యుత్పత్తేః - అనేన నిమిత్తత్వోపయుక్తనిరుపాధికసర్వజ్ఞత్వముక్తం - స్వయందృగిత్యుపాదానత్వోపయుక్తసర్వశక్తత్వాదేరప్యుపలక్షణం - హేయగుణరాహిత్యమాహ ॥ అవిశేషణః విశేషణాని ప్రకృతిపురుషగతజడత్వపరిణామిత్వాసర్వజ్ఞత్వదుఃఖిత్వాదయో వ్యావర్తకాకారాః తద్రహిత ఇత్యర్థః - అవిశేషణ ఇతి న సర్వగుణనిషేధః స్వయందృగితి కల్యాణగుణవిధానాత్ - కారణత్వోపయుక్తగుణకథనస్యాపేక్షితత్వాన్నిషేధస్య విహితేతరవిషయత్వాచ్చ - సోఽహం సూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకో నిరస్తనిఖిలహేయస్సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోఽహం - హే ద్విజదక్ష - గుణమయీం త్రిగుణాత్మికాం ఆత్మమాయాం ఆత్మీయాం ప్రకృతిం - సమావిశ్య జీవద్వారా సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనానుప్రవిశ్య, జగత్సృజన్ బ్రహ్మద్వారా సృజన్ - రక్షన్ అద్వారా పాలయన్ - హరన్ రుద్రరూపేణ సంహరన్ - క్రియోచితాం సద్వారకాద్వారకసర్గాదిక్రియోచితాం - సంజ్ఞాం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికాం సంజ్ఞాం, దధ్రే బిభర్మి అతః కృత్స్నచిదచిదాత్మకప్రపఞ్చరూపకార్యరూపేణ సూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకత్వేన కారణరూపేణావస్థితోఽహమేక ఏవేతి నమద్వ్యతిరిక్తం వస్త్వస్తీతి భావః ॥ తథా చ శ్రూయతే "నామరూపే వ్యాకరవాణి, తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్, తదనుప్రవిశ్య సచ్చత్యచ్చాభవ"దితి - నన్వనుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీత్యనుప్రవేశపూర్వకత్వం సృష్టేః ప్రతీయతే "తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశ"దిత్యనుప్రవేశస్య సృష్టిపూర్వకత్వం ప్రతీయతే - కథమేతద్విప్రతిషిద్ధముపపద్యతే - ఉచ్యతే - అత్ర హ్యనుప్రవేశ

ణం పరమ్ । ఆత్మేశ్వర ఉపద్రష్టా స్వయందృగవిశేషణః ॥ ౫౦ ॥ ఆత్మమాయాం సమావిశ్య సోఽహం గుణమయీం
ద్విజ । సృజన్ రక్షన్ హరన్ విశ్వం దధ్రే సంజ్ఞాం క్రియోచితామ్ ॥ ౫౧ ॥ తస్మిన్ బ్రహ్మణ్యద్వితీయే కేవలే పరమా
త్మని । బ్రహ్మరుద్రౌ చ భూతాని భేదేనాజ్ఞోఽనుపశ్యతి ॥ ౫౨ ॥ యథా పుమాన్న స్వాఙ్గేషు శిరఃపాణ్యాదిషు క్వ

సృష్ట్యోః సమానకర్తృకత్వమాత్రమేవ వివక్షితం - న తు పౌర్వాపర్యమపీతి జ్ఞాపనాయ విప్రతిషిద్ధనిర్దేశః - అత ఏవ హి "తస్య త్వష్టా విదధద్రూపమేతి"త్యనుప్రవేశస్య సృష్ట్యోర్యౌగపద్యమన్యత్ర శ్రుతం "తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశ"దితి స్థిత్యర్థానుప్రవేశో వా వేదితవ్యః ✿ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ✿ ఏవం సర్వస్య మదాత్మకత్వాన్మద్వ్యతిరిక్తస్వతన్త్రవస్త్వభావాదమదాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదృష్టిర్దేహాత్మభ్రాన్తిమూలేత్యాహ ॥ తస్మిన్నితి ॥ తస్మిన్ కార్యావస్థకారణావస్థప్రకృతిపురుషేశ్వరే కిం నియన్తృత్వం రాజాదివత్ - నేత్యాహ ॥ పరమాత్మని ప్రకృతిపురుషయోరన్తః ప్రవిశ్య తద్గతైర్దోషైరస్పృష్టే ప్రశాసనే న భర్తరి, ఏవమేవ హి పరమాత్మశబ్దార్థో గీతాచార్యేణోక్తః "ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః - యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః" ఇతి అత్ర లోకత్రయమిత్యనేన ప్రకృతిపురుషావుక్తౌ తదాత్మకత్వాల్లోకత్రయస్య ఆవిశ్యేత్యత్ర "అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానా"మితి శ్రుత్యన్తరానురోధేన సామర్థ్యాదన్తః ప్రవిశ్యేత్యర్థః - అవ్యయ ఇత్యనేనావికారిత్వాచ్చిదచిత్ప్రకృతిపురుషగతదోషాస్పర్శిత్వముక్తం ఈశ్వర ఇత్యనేన నియన్తృత్వమభిహితం - బిభర్తీత్యనేన ధారకత్వం ఫలితం, కిమేవంభూతస్త్వదన్యః కశ్చిదస్తి నేత్యాహ ॥ అద్వితీయే స్వసమానద్వితీయవస్త్వన్తరరహిత ఇత్యర్థః "యథా చోళనృపస్సమ్రాడద్వితీయోఽస్తి భూతలే" ఇతివత్, కేవలే స్వాధికవస్త్వన్తరరహితే తథా చ శ్రూయతే "న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే" స్మర్యతే చ "న త్వత్సమోఽస్త్యభ్యధికః కుతోఽన్యః" ఇతి - యది బ్రూయాద్ద్వితీయ ఇతి స్వసమానవస్తునిషేధాదేవ తదధికవస్తునిషేధః కైముత్యన్యాయసిద్ధ ఇతి - తర్హి - కేవలే నిరస్తనిఖిలహేయే - బ్రహ్మణస్స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహతి - అనన్తకల్యాణగుణాత్మకస్వరూప ఇత్యర్థః ఏవంభూతే మయి భూతాని మదన్తరాత్మకతయా మదాయత్తసత్తాస్థితినియమచ్ఛరీరతయా మదపృథక్సిద్ధత్వేన స్థితాని బ్రహ్మరుద్రాదిభూతాని - భేదేన పృథక్స్థిత్యర్హత్వేన స్వతన్త్రాణి - అజ్ఞః బ్రహ్మాత్మకత్వజ్ఞానరహితః దేహ ఏవ ఆత్మబుద్ధిశ్చ - విపశ్యతి, అనేన దేహాత్మభ్రాన్తిస్స్వతన్త్రాత్మభ్రాన్తిశ్చ భేదదర్శనమూలమిత్యుక్తమ్ ✿ ॥ ౫౨ ॥ ✿ సర్వస్య మదాత్మకత్వజ్ఞానినస్తు న భూతాని భేదేన పశ్యన్తీతి సదృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ పుమాన్ దేహాత్మభ్రాన్తిమానపి పురుషః, స్వాఙ్గేషు స్వాపృథక్సిద్ధేష్వఙ్గేషు - శిరఃపాణ్యాద్యవయవేషు క్వ

క్వచిత్కస్మింశ్చిదప్యవయవే-పారక్యబుద్ధిం-పరస్యేదం పరకీయం-తస్య భావః పారక్యం - తేన-పృథక్ స్థిత్యనర్హత్వం లక్ష్యతే-పరకీయం హ్యఙ్గం స్వస్మాత్ పృథక్స్థిత్యర్హం తద్బుద్ధిం నకురుతే - ఏవం- మత్పరః మదాసక్తచిత్తః-సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వజ్ఞానసమ్పన్న ఇత్యర్థః-భూతేషు మత్పృథక్స్థిత్యనర్హత్వబుద్ధిం కురుత ఇత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥ ఏవం కృత్స్నస్య జగతః స్వాత్మకత్వేన స్వపృథక్స్థిత్యనర్హవిశేషణత్వేన స్వప్రకారతాముపపాద్యాపృథగీశ్వరత్వేన శఙ్కితయోర్బ్రహ్మరుద్రయోరపిమదాయత్తసత్తాదిమత్త్వేన మత్ప్రకారత్వజ్ఞానం మనః ప్రశాన్తిద్వారా ముక్తిసాధనమిత్యాహ ॥ త్రయాణామితి ॥ హే బ్రహ్మన్ దక్ష-ఏకభావానాం ఏకో భావః సత్తా యేషాం, భావ ఇతి స్తిత్యాదీనామప్యుపలక్షణం - ఏకవిధసత్తాదిమతాం మదాయత్తసత్తాదిమతామిత్యర్థః-ఏకస్మిన్భావో యేషామితి వ్యధికరణబహువ్రీహిర్వా- త్రయాణాం బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణాం-తత్ర బ్రహ్మరుద్రయోః పరమాత్మాయత్తసత్తాదికథనేన తయోః పరమాత్మానం ప్రత్యపృథక్సిద్ధప్రకారతోక్తా-విష్ణో స్తు విష్ణ్వాయత్తసత్తాదిమత్త్వకథనేనానన్యాధీనసత్తాదిమత్త్వం ఫలితం ॥ తథా చ శ్రూయతే ‹‹ స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠితః- పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరం ›› మితి-ఏకశబ్దేన మూర్తిత్రయాతిరిక్తం పరం వస్తూపలక్ష్య త్రయాణాం తదాయత్తభావాదిమత్త్వకథనం త్వసఙ్గతం పరత్వస్య జగత్కారణనిష్ఠత్వేన కారణత్వస్య ‹‹ బ్రహ్మ విష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ ›› ఇత్యాదినా విష్ణోరేవ ప్రతిపాదితత్వాత్ తదతిరిక్తో త్కృష్టవస్త్వన్తరాభావాత్ ‹‹ తస్మిన్ బ్రహ్మ ణ్యద్వితీయే కేవలే పరమాత్మని ›› ఇతి విష్ణోః పరత్వస్యాత్రైవోక్తత్వాచ్చ ఏకభావానాం ఏకస్వరూపాణామితి త్రయాణాం తాదాత్మ్యవర్ణనం చాయుక్తం - బ్రహ్మరుద్రయోః కర్మవశ్యత్వసృజ్యత్వపాల్యత్వనియామ్యత్వాదేః ‹‹ న అపహతపాప్మా వా అహమస్మి, నారాయణా ద్బ్రహ్మా జాయత ›› ఇత్యాదిషు శ్రుతత్వాజ్జీవత్వనిశ్చయాత్, యద్యపి ‹‹ బ్రహ్మా నారాయణః-శివశ్చ నారాయణః , బ్రహ్మ నారాయణాఖ్యోఽసౌ కల్పాదౌ భగవాన్స్వధా-ప్రజాస్సృజ భగవాన్ బ్రహ్మ నారాయణాత్మకః ॥ తతస్స భగవాన్విష్ణూ రుద్రరూపధరోఽవ్యయః ॥ తతః కాలాగ్నిరుద్రో సౌ భూత్వా సర్వహరో హరిః ॥ స గ్రస్త్యేవం తికరణీం బ్రహ్మ విష్ణుశివాత్మకామ్ ॥ స సంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దనః ›› ఇత్యాదిప్రమాణాత్ త్రిమూర్త్యైక్యమఙ్గీకార్యం । తథాపి ‹‹ నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే నారాయణాద్రుద్రో జాయతే నా

చిత్ । పారక్యబుద్ధిం కురుత ఏవం భూతేషు మత్పరః ॥ ౫౩ ॥ త్రయాణామేకభావానాం యో న పశ్యతి వై భి

రాయణాద్వాదశాదిత్యా రుద్రా వసవస్సర్వాణిచ్ఛన్దాంసి నారాయణాదేవ సముత్పద్యన్తే ॥ ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశానః ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా న చ శఙ్కరః స మునిర్భూత్వా సమచిన్తయత్ తత ఏతే వ్యజాయన్త విశ్వో హిరణ్యగర్భోఽగ్నిర్యమవరుణరుద్రేన్ద్రాః-యన్నాభిపద్మాదభవన్మహాత్మా ప్రజాపతిః-తత్ర బ్రహ్మా చతుర్ముఖోఽజాయత సోఽగ్రే భూతానాం మృత్యుమత్యసృజత్ త్ర్యక్షం త్రిశిరసం త్రిపాదం ఖణ్డపరశుం, బ్రహ్మణః పుత్రాయ జ్యేష్ఠాయ-బ్రహ్మదక్షాదయః కాలస్తథైవాఖిలజన్తవః-విభూతయో హరేరేతా జగతస్సృష్టిహేతవః - రుద్రః కాలాన్తకాద్యాశ్చ సమస్తాశ్చైవ జన్తవః ,, ఇత్యాదిషు భగవతస్తయోశ్చ పరస్పరభేదావగమాత్, సామానాధికరణ్యస్య ‹‹ సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే-హరో హరతి తద్వశ ,, ఇత్యాద్యానుగుణ్యేనాన్తర్యామిత్వేనాప్యుపపత్తేః , భేదనిర్దేశస్యాప్యభాపికభేదాభ్యుపగమేన వినాఽనుపపత్తేశ్చ న త్రిమూర్త్యైక్యముపపన్నం-తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః-సర్వభూతాత్మనాం, తత్ర విష్ణోస్సర్వభూతాత్మత్వం ‹‹ ఏష సర్వభూతాన్తరాత్మాఽపహతపాప్మా దివ్యో దేవ ఏకో నారాయణః-అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం సర్వాత్మా-మమాన్తరాత్మా తవ చ యే చాన్యే దేహిసంజ్ఞితాః ,, ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యుక్తసర్వభూతాన్తరాత్మత్వరూపం, మితరయోస్త్వ-ణోశ్చేతనస్య చేతనాన్తరవ్యాప్త్యసంభవేన సర్వభూతానాం బ్రహ్మరుద్రాభ్యాం జీవవ్యాప్త్యసమ్భవాన్నాన్తరాత్మత్వరూపం సర్వభూతాత్మత్వ-మపితు ‹‹ తద్ధైతత్పశ్యన్నృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదే అహం మనురభవం సూర్యశ్చ కక్షీవానృషిర్విప్రః త్వం వా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై -త్వమసి భగవో దేవతే తద్యోఽహం సోఽసౌ యోఽసౌ సోఽహం-అహం హరిః సర్వమిదం జనార్దనః-ఆత్మేతి తూపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తి చ ,, త్యాది శ్రుతిస్మృతి సూత్రోక్తవిధయా స్వభూతాన్తరాత్మత్వేన ప్రత్యక్షిత పరమాత్మత్వరూపం, కథమేకస్య సకృదుపాత్తస్య సర్వభూతాత్మశబ్దస్యార్థద్వయపరత్వం-ఉచ్యతే-ఏకస్యాపి సర్వభూతాత్మశబ్దస్య కృత్తైకశేషస్య బహువచనాన్తస్యానిర్దిష్టార్థాన్యాదృక్తానామపి శబ్దానాం స్వరూపాణామేకశేషవిధానాత్ యథోక్తార్థపరత్వోపపత్తిః-అనేన బ్రహ్మరుద్రయోస్సర్వభూతాన్తరాత్మత్వేన ప్రత్యక్షితః మత్స్వరూపత్వేన ‹‹ ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః । జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతం ,, మితి మదుక్తరీత్యా నిరతిశయ మత్ప్రీతివిషయత్వాన్మచ్ఛరీరత్వాచ్చ తద్ద్వయమేకత్వేనోఽఽపరాధో మయ్యేవ పర్యవస్యతీత్యభిప్రేతం-ఏవం చ బ్రహ్మరుద్ర

పరాసర్వభూతాత్మశబ్దౌ సర్వభూతేష్వాత్మా పరమాత్మా యయోస్తావితి వ్యధికరణబహువ్రీహిర్వేదితవ్యః - ఏవంభూతానాం త్రయాణాం యః పుమాన్ - భిదాం న పశ్యతి ఈశ్వరాస్త్రయ ఇతి న పశ్యతి, అపితు - ఏక ఏవ బ్రహ్మరుద్రరూపేణ స్వావతారరూపేణ చ స్థిత ఇతి పశ్యతీత్యర్థః పూర్వాపరానుగుణ్యాత్ప్రమాణానురోధాచ్చ, హే బ్రహ్మన్ - స సర్వాత్మకబ్రహ్మదర్శీ - శాన్తిం మనసః ప్రశాన్తిమధిగచ్ఛతి శాన్త్యధిగమద్వారా ముక్తో భవేదిత్యర్థః ॥ ౫౪ ॥ దక్షాధ్వరప్రసఙ్గముపసంహరతి ॥ మైత్రేయః ॥ ఏవమితి ॥ భగవతైవమాదిష్టః ప్రజాపతీనాం పతిః ప్రజాపతిః బ్రహ్మపతిర్యస్యేతి వా దక్షః - స్వేన స్వకర్తృకేన క్రతునా హరిం - అర్చయిత్వా - స్వేన త్రికపాలవైష్ణవయాగేన హరిమర్చిత్వేతి వా - ఉభయతో దేవాన్ దివిష్ఠాన్ భూమిష్ఠాంశ్చ అయజత్ స్వస్వభాగాదిభిర్యథాయోగ్యమారాధితవానిత్యర్థః ॥ ౫౫ ॥ తథా - సమాహితచిత్తః, రుద్రంచ, స్వేన భాగేన శేషరూపేణ భాగేన - ఉపాధావత్ అన్వవర్తత - అయజదిత్యర్థః ఉదవస్యతే సమాప్యతేఽనేనేత్యుదవసానం తేన కర్మణా సమాప్తికర్మణా - సోమపాః - ఇతరాన్ అసోమపాంశ్చ దేవాన్ - ఉపాధావదిత్యనుషఙ్గః ॥ ౫౬ ॥ ఋత్విగ్భిస్సహోదవస్య కర్మ సమాప్య - అవభృథరూపం యథా భవతి తథా - సస్నౌ స్నాతవాన్, స్వేనైవానుభావేన ప్రభావేన - అవాప్తరాధసే ప్రాప్తసిద్ధయే - తస్మై దక్షాయాపి - ధర్మవిషయ ఏవ బుద్ధిం దత్వా అస్య మతిర్ధర్మాసక్తా స్యాదిత్యనుగృహ్యేత్యర్థః - త్రిదశా దేవాః - దివం యయుః ॥ ౫౭ ॥ ప్రకృతం పరమప్రకృతేన సఙ్గమయతి ॥ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తరీత్యా, దాక్షాయణీ సతీ - పూర్వశరీరం - హిత్వా - హిమవతః క్షేత్రభూతాయాం మేనాయాం - జజ్ఞే - ఉద్భూతా ఇతి శుశ్రుమ పరాశరాదిభ్య ఇ

దామ్ । సర్వభూతాత్మనాం బ్రహ్మన్ స శాన్తిమధిగచ్ఛతి ॥ ౫౪ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏవం భగవతాఽఽదిష్టః ప్రజాపతిపతిర్హరిమ్ । అర్చిత్వా క్రతునా స్వేన దేవానుభయతోఽయజత్ ॥ ౫౫ ॥ రుద్రంచ స్వేన భాగేన హ్యుపాధావత్సమాహితః । కర్మణోదవసానేన సోమపానితరానపి ॥ ౫౬ ॥ ఉదవస్య సహర్త్విగ్భిస్సస్నావవభృథం తతః । తస్మా అప్యనుభావేన స్వేనైవావాప్తరాధసే ॥ ధర్మ ఏవ మతిం దత్వా త్రిదశాస్తే దివం యయుః ॥ ౫౭ ॥ ఏవం దాక్షాయణీ దేవీత్యక్త్వా పూర్వకళేబరమ్ । జజ్ఞే హిమవతః క్షేత్రే మేనాయామితి శుశ్రుమ ॥ ౫౮ ॥ తమేవ దయితం భూయ ఆవృఙ్క్తే పతిమమ్బికా । అనన్యభావైకగతిం శక్తిస్సుప్తేవ పూరుషమ్ ॥ ఏతద్భగవతశ్శమ్భోః కర్మ దక్షాధ్వరద్రుహః । శ్రుతం భాగవతాచ్ఛిష్యాదుద్ధవాన్మే బృహస్పతేః ॥ ౬౦ ॥ ఇదం పవిత్రం పరమీశచేష్టితం యశస్యమాయుష్యమఘౌఘమర్షణమ్ । యో నిత్యదాఽఽకర్ణ్య నరోఽనుకీర్తయేద్ధునోత్యఘం కౌరవ భక్తిభావనః ॥ ౬౧ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే చతుర్థస్కన్ధే సప్తమోఽధ్యాయః

తి శేషః, అనేన స్నోక్తేః ప్రామాణ్యం సూచితమ్ ॥ ౫౮ ॥ భూయో, ద్వితీయే జన్మని - అమ్బికా పార్వతీ - అనన్యభావా పతిపారార్థ్యజ్ఞానవతీ - ఏకగతిం ఏకా అమ్బికైవ గతిః ప్రవృత్త్యుపాయో యస్య తం - తమేవ చిన్తయన్తం, అతఏవ దయితం ప్రీతివిషయం - తమేవ రుద్రం పతిం - ఆవృఙ్క్తే భజతిస్మ - యథా ప్రళయకాలే - పూరుషం పరమపూరుషం, లీనా, శక్తిః - చిదచిదాత్మికా శక్తిః - యథా చిదచిచ్ఛక్తిః ప్రళయేఽపి నైవ పునస్సృష్టిదశాయాం తత్ప్రకారతైకస్వభావే తదధీనే తథా ఆవృఙ్క్తే స్మేతి భావః ॥ ౫౯ ॥ ఉక్తాయాః కథాయాస్సాంప్రదాయికతామాహ ॥ ఏతదితి ॥ దక్షాధ్వరద్రుహః దక్షాధ్వరవినాశినో భగవతశ్శమ్భోః - ఏతచ్చరితం బృహస్పతేశ్శిష్యాత్ - భాగవతాదుద్ధవాన్మయా - శ్రుతమ్ ॥ ౬౦ ॥ ఉక్తాయాః కథాయాశ్శ్రవణశ్రావణాదిఫలమాహ ॥ ఇదమితి ॥ పరమేశచేష్టితం - పరో - మాన, యస్మాత్స పరమో భగవాన్, స ఏవేశో యస్య తస్య రుద్రస్య - చేష్టితం - పరమేశయోశ్చేష్టితమితి వా - యశస్యం యశస్కరమాయుష్యం ఆయుష్కరం - పవిత్రం - అతఏవ అఘౌఘమర్షణం పాపనివర్తకం - యః పుమాన్ - నాకర్ణ్య తథా - యథా శ్రుత - మనుకీర్తయేత్ శ్రావయేత్, స సర్వదా భక్తిభావనః భక్తిం భావయతీతి భక్తిభావనః - భగవద్భక్తినిష్ఠః - ద్వితీయాన్తపాఠే - చేష్టితవిశేషణం - హే కౌరవ అఘం ధునోతి క్షిపతి - నాశయతీత్యర్థః ॥ ౬౧ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే సప్తమోఽధ్యాయః

ఏవం ‘‘ప్రసూతిం మానవీం దక్ష ఉపయేమే హ్యజాత్మజః । తస్యాం ససర్జ దుహితౄష్షోడశామలలోచనాః ’’ ఇత్యాది

---

౬౦ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ భక్తిభావనమ్.

నాప్రసూతివంశముపక్రమ్య తత్ప్రసక్తానుప్రసక్తమభిహితం - ఏవం తావన్మనుకన్యాన్వయో వర్ణితః - అథ మనుపుత్రాన్వయం వివక్షురనుసర్గకథనేఽవశిష్టం కించిదాహ ॥ సనకాద్యా ఇతి ॥ యతిరితి, ప్రత్యేకం సనకాదివిశేషణం తన్త్రేణోపాత్తం ప్రత్యేకాభిప్రాయమేకవచనాన్తనిర్దేశః, అరుణిరపి విశేషణం వా ప్రత్యాసత్తేః, ఏతే బ్రహ్మపుత్రాః, గృహాన్ గృహాశ్రమాన్ నావసన్నాశ్రితాః, తత్ర హేతుః, ఊర్ధ్వరేతసః నైష్ఠికాః - అతస్తేషాం వంశో నాస్తి ❀ ॥౧॥ ❀ అధర్మోఽపి బ్రహ్మపుత్రః, తస్య వంశమాహ ॥ మృషేతి చతుర్భిః ॥ అధర్మస్య, భార్యా, మృషా అనృతం పరప్రతారణం, మాయా తదుచితా చేష్టా, ఏతదుభయాత్మకం మిథునం, అసూత ప్రసూతవతీ, హే శత్రుహన్, సోదరయోరపి మాయాదమ్భయోర్దామ్పత్యం చ ధర్మాంశతయా ఏవముపర్యపి ద్రష్టవ్యం, తచ్చ దమ్భమాయాత్మకం మిథునం - అప్రజోఽపుత్రో నిరృతిర్జగృహే గృహీతవాన్, దమ్భే పుత్రాభిమానం మాయాయాం స్నుషాభిమానం చ కృతవానిత్యర్థః ❀ ॥౨॥ ❀ హే మహామతే, తయోర్మాయాదమ్భయోః, లోభః - నికృతిశ్శఠతా చ, సమభవత్, తాభ్యాం నికృతిలోభాభ్యాం క్రోధోఽమర్షో హింసా చ, సమభవదిత్యనుషఙ్గః, యత్ యాభ్యాం క్రోధహింసాభ్యాం, కలిశ్చ, తస్య, స్వసా భగినీ, దురుక్తిశ్చ, సమభవత్ ❀ ॥ ౩ ॥ ❀ దురుక్తౌ - కలిః, భయం భీతిం మృత్యుం చ, ఆధత్త ఉత్పాదయామాస, హే సత్తమ, తాభ్యాం భీతిమృత్యుభ్యాం, యాతనా స్త్రీ, నిరయః పుమాన్, ఏతదుభయాత్మకం మిథునం, జజ్ఞే ❀ ॥ ౪ ॥ ❀ అధర్మవంశముపసంహరన్ తస్య సంసృతిహేతుత్వాచ్ఛ్రేయః కామిభిరసేవ్యతామాహ ॥ ఏత ఇతి ॥ అధర్మ ఏవ వృక్షస్తస్య, వంశ్యాః వంశే భవాః, శాఖారూపా ఇతి భావః, హి యస్మాత్, సంసృతిహేతవః, అతః శ్రేయస్కామః స్వర్గాపవర్గకామః, న సేవేత అధర్మవంశ్యానితి శేషః, విభక్తివిపరిణామేనానుషఙ్గో వా, ఆశ్రమోత్తమః

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సనకాద్యా నారదశ్చ ఋభుర్హంసోఽరుణిర్యతిః । నైతే గృహాద్బ్రహ్మసుతా హ్యావస
న్నూర్ధ్వరేతసః ॥౧॥ మృషాఽధర్మస్య భార్యాఽఽసీద్దమ్భం మాయాం చ శత్రుహన్ । అసూత మిథునం తచ్చ
నిరృతిర్జగృహేఽప్రజః ॥౨॥ తయోస్సమభవల్లోభో నికృతిశ్చ మహామతే । తాభ్యాం క్రోధశ్చ హింసా చ యద్దు
రుక్తిస్స్వసా కలిః ॥ ౩ ॥ దురుక్తౌ కలిరాధత్త భయం మృత్యుం చ సత్తమ । తయోశ్చ మిథునం జజ్ఞే యాతనా నిర
యస్తథా ॥౪॥ ఏతే హ్యధర్మవృక్షస్య వంశ్యాస్సంసృతిహేతవః । శ్రేయస్కామో న సేవేత సుతరామాశ్రమో
త్తమః ॥ ౫ ॥ సంగ్రహేణ మయాఽఽఖ్యాతః ప్రతిసర్గస్తవానఘ । త్రిశ్శ్రుత్వైతత్పుమాన్పుణ్యం విధునో
త్యాత్మనో మలమ్ ॥ ౬ ॥ అథాతః కీర్తయే వంశం పుణ్యకీర్తేః కురూద్వహ । స్వాయంభువస్యాపి మనోర్హరే
రంశాంశజన్మనః ॥ ౭ ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ శతరూపాపతేస్సుతౌ । వాసుదేవస్య కలయా రక్షాయాం జగతః

❀ త్తమ ఆశ్రమో యస్య సః, చతుర్థాశ్రమనిష్ఠ ఇత్యర్థః, ఆహితాగ్న్యాదిత్వాదాశ్రమశబ్దస్య పూర్వనిపాతః నితరాం న సేవేత ❀ ॥ ౫ ॥ అథాధర్మవంశస్య ప్రతిసర్గాన్తర్భావం వదంస్తముపసంహరంస్తచ్ఛ్రవణఫలమాహ ॥ సఙ్గ్రహేణేతి ॥ హే అనఘ తవ తుభ్యం, మయా - ప్రతిసర్గస్సఙ్గ్రహేణాఖ్యాతః, ప్రళయహేతుత్వాదధర్మవంశస్య ప్రతిసర్గత్వం - ఏతమధర్మవంశం, పుణ్యం వర్జనద్వారా పుణ్యహేతుత్వాత్పుణ్యం, శ్రుత్వా, పుమాన్, ఆత్మనః స్వస్య, మలం పాపం విధునోతి ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ ఏవం కన్యాన్వయమభిధాయాథ మనుపుత్రాన్వయం వక్తుముపచక్రమతే ॥ అథాత ఇతి ॥ హే కురూద్వహ, అత "మనోస్తు శతరూపాయాం తిస్రః కన్యాః ప్రజజ్ఞిరే" ఇత్యుపక్రాన్తమనుకన్యాన్వయకథనానన్తరం, అతః ఉపక్రాన్తస్య వృత్తత్వాద్ధేతోః, స్వాయమ్భువస్య మనోః, - ర్వంశం పుత్రాన్వయం కీర్తయే కథయామీతి సమ్బన్ధః - అత్ర మనుకన్యామనుపుత్రవంశకథనయోః పౌర్వాపర్యే హేతుహేతుమద్భావే చ సమాసవ్యాసత్వహేతుకస్స్వేచ్ఛాయత్తోపక్రాన్తత్వోపక్రమిష్యమాణత్వమేవ నిబన్ధనం - కాకదన్తశ్రవణవదశ్రావ్యత్వశఙ్కామపనుదన్మనుం విశినష్టి - పుణ్యకీర్తేః - పుణ్యాశుశ్రూషతాం పుణ్యాపాదికా - కీర్తి - ర్యస్య, తత్ర హేతుః - హరేరంశాంశజన్మనః, స్మరణాదిమాత్రేణాశ్రితదురితహారిణో భగవతః - అంశో బ్రహ్మా - తస్య అంశాచ్ఛిరసః - జన్మ యస్య, తస్య - హర్యంశాంశసమ్భూతత్వాద్ధరిభక్తత్వాచ్చ హరిచరిత్రవన్మనుపుత్రాన్వయకథనశ్రవణాదికమపి దురితవినాశనద్వారా పుణ్యసమ్పాదకమిత్యర్థః ❀ ॥౭॥ ❀ ప్రతిజ్ఞాతమనువంశం వర్ణయతి ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదావిత్యాదినా, ఆ భూగోళవర్ణనాత్ - ప్రియవ్రతశ్చ ఉత్తానపాదశ్చ తౌ, ఇమే అన్వర్థనామనీ - ప్రియం భగవత్ప్రీతికరం వ్రతం యస్య సః ప్రియవ్రతః - ఉత్తానే ఉన్నతే పదే యస్యేత్యుత్తానపాదః, శతరూపాపతేర్మనోః - సుతౌ - వాసుదేవస్య కలయా సర్వాన్తరాత్మభగవద్గుణవిశేషావి

ర్థ్యా వేనజగతోరక్షాయాంస్థితౌ ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ తయోర్మధ్యే, య ఉత్తానపాద- స్తస్య-సునీతిఃసురుచిశ్చేతి, జాయేభార్యే,తత్ర యోస్సునీతిసురుచ్యోర్మధ్యేసురుచిః-పత్యురుత్తానపాదస్య,ప్రేయసీనితరాంప్రీతివిషయా , ఇతరాసునీతి స్తు-నప్రియసీ- యత్సుతః యస్యాఃఅప్రేయస్యాఃసునీతేః, స్సుతఃపుత్రోధ్రువః ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ అత్రసునీత్యాఅప్రేయ స్త్వమేవప్రపఞ్చయన్ తత్సుతధ్రువచరిత్రమాహ॥ఏకదేత్యాదినాపఞ్చభిరధ్యాయైః॥ఏకదాకదాచిత్-రాజాఉత్తానపాదః-సురుచేఃపుత్ర- ముత్తమసంజ్ఞం,ఆరురుక్షన్తం-అఙ్కమారోఢు-మిచ్ఛన్తం- అఙ్కమారోప్యఉత్సఙ్గేనిపాద్య - లాలయన్-తథాచికీర్షమాణంఅఙ్కారోహణేచ్ఛావన్త మిచ్ఛన్తం సపత్న్యాస్సునీతేః, స్తనయంధ్రువం-నాభ్యనన్దత్ , యద్వా-ఉత్తమమఙ్కమారోప్యలాలయన్-అఙ్కమారురుక్షన్తంధ్రువం నాభ్యనన్దతేతిసమ్బన్ధః- సురుచిఃరాజ్ఞోఽభిప్రాయజ్ఞా-తథాచికీర్షమాణం- తంధ్రువంప్రతి-రాజ్ఞఃశృణ్వతస్సతః, అతిగర్వితాసతి - అతఏవ - సేర్ష్యంఅకుమారహితం యథాభవతితథాఆహ - ఉవాచ ❁ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ❁ గర్వోక్తిమేవాహ॥నవత్సేతిత్రిభిః॥ హేవత్సనృపతే-ర్ధిష్ణ్యమాసనం - ఆరోఢుంభవాన్నార్హతి నృపాత్మజోఽహమారోఢుమర్హ ఏవ - తత్రాహ , త్వం , నృపాత్మజోఽపియత్ యస్మాత్ - మయా , కుక్షౌ- నగృహీతః నధృతః మద్గర్భజ ఏవనృపాసనార్హ ఇత్యభిప్రాయః ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ త్వం మయాకుక్షౌనగృహీత ఇత్యహమేవనవేద్మి - అపితుభవానపివేదేత్యాహ ॥ బాలోఽపీతి ॥ భవాన్ - బాలోఽప్యాత్మాన - మన్యస్త్రీగర్భసంభృతంమత్సపత్నీగర్భధృతం - నవేదబత , నవేదకిం - అపితువేదైవేత్యర్థః - నూనమితినిశ్చయే , యద్వా - బా

స్థితౌ॥౮॥జాయే ఉత్తానపాదస్యసునీతిస్సురుచిస్తయోః । సురుచిఃప్రేయసీపత్యుర్నేతరాయత్సుతోధ్రువః॥
ఏకదాసురుచేఃపుత్రమఙ్కమారోప్యలాలయన్ । ఉత్తమంనారురుక్షన్తంధ్రువంరాజాభ్యనన్దత ॥ ౧౦ ॥తథాచికీర్షమాణంతంసపత్న్యాస్తనయంధ్రువమ్।సురుచిశ్శృణ్వతోరాజ్ఞస్సేర్ష్యమాహాతిగర్వితా॥ ౧౧॥
నవత్సనృపతేర్ధిష్ణ్యంభవానారోఢుమర్హతి।నగృహీతోమయాయత్త్వంకుక్షావపినృపాత్మజః ॥ ౧౨ ॥ బాలోఽపిబతనాత్మానమన్యస్త్రీగర్భసమ్భృతమ్।నూనంయస్యభవాన్వేదదుర్లభేఽర్థేమనోరథః ॥ ౧౩॥ తపసాఽఽరాధ్యపురుషంతస్యైవానుగ్రహేణమే।గర్భేత్వంసాధయాఽఽత్మానంయదీచ్ఛసినృపాసనమ్ ॥౧౪ ॥
మైత్రేయఉవాచ॥ మాతుస్సపత్న్యాస్సదురుక్తివిద్ధశ్శ్వసన్రుషాదణ్డహతోయథాఽహిః । హిత్వామిషన్తంపితరంసన్నవాచంజగామమాతుఃప్రరుదన్సకాశమ్॥ ౧౫ ॥ తంనిశ్వసన్తంస్ఫురితాధరోష్ఠంసునీతిరుత్సఙ్గ ఉదూహ్యబాలమ్ ॥ నిశమ్యతత్పౌరముఖాన్నితాన్తంసావివ్యథేయద్గదితంసపత్న్యా ॥ ౧౬ ॥సోత్సృజ్యధైర్యంవిలలాపశోకదావాగ్నినాదగ్ధలతేవబాలా । వాక్యంసపత్న్యాస్స్మరతీసరోజశ్రియాదృశాబాష్పకలామువాహ॥ ౧౭ ॥ దీర్ఘంశ్వసన్తీవృజనస్యపారమపశ్యతీబాలకమాహబాలా।మాఽమఙ్గళం

లోభవాన్న జానాతిఅహంతువేద్మీత్యాహ ॥ బాలఇతి ॥ అపిస్త్వర్థకః - భవానిత్యనేనసమ్బధ్యతే - బాలఇతిహేతుగర్భం - భవాంస్తుబాలత్వాదాత్మానమన్యస్త్రీగర్భసమ్భృతంనవేద,అహం తువేద్మీత్యభిప్రాయః - అతో- యస్యతవ,దుర్లభేలబ్ధుమయోగ్యేఅర్థేనృపాసనారోహణరూపేఽర్థేమనోరథఃఆసీదిత్యర్థః బతేత్యాశ్చర్యే ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ యదిదుర్లభోఽప్యర్థోమయాసాధ్యఇతితవాగ్రహః-తర్హ్యేవంసాధయేత్యాహ॥ తపసేతి ॥ యదిత్వంనృపాసనమిచ్ఛసి, తర్హి -తపసా-పురుషంపరమపురుష,మారాధ్య-తస్యారాధితస్యపరమపురుషస్య, అనుగ్రహేణైవ,నతూపాయాన్తరేణేత్యర్థః,మేమమ,గర్భే,ఆత్మానంసాధయఆత్మనోమద్గర్భే-ఉత్పత్తింసాధయేత్యర్థః ❁ ॥ ౧౪॥ ❁ ఏవముక్తోధ్రువఃకిమకరోదిత్యత్రాహమైత్రేయః॥మాతురితి॥సపత్న్యామాతుః,దురుక్తేనదుర్వచసా-భావేక్తః,విద్ధఃతాడితః-ధ్రువః-దణ్డేనహతస్సర్పోయథా,తథా,రుషా,శ్వసన్శ్వాసంముఞ్చన్మిషన్తంపశ్యన్తం , సన్నవాచంకుణ్ఠితవాచం-పితరం , హిత్వా , ప్రరుదన్నితరామశ్రూణిపిముఞ్చన్మాతుర్జనన్యాస్సునీతేః,సమీపంజగామ ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ తం సకాశమాగతం,నిశ్వసన్తంస్ఫురితఃకమ్పితఃఅధరోష్ఠోయేనతం, బాలంధ్రువంసపత్న్యా,యద్గదితంసాసునీతిరుత్సఙ్గముదూహ్య అఙ్కమారోప్య-పౌరముఖాదన్తఃపురజనముఖాత్,తం,నిశామ్యశ్రుత్వా-నితాన్తంనితరాం - వివ్యథేవ్యథితవతీ ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ వ్యథామేవాహ॥సేతి॥సాసునీతిః,ధైర్య,ముత్సృజ్యహిత్వా,విలలాప - శోకఏవదావాగ్నిః, తేనదావాగ్నినాదగ్ధాలతేవస్థితా సాబాలాసునీతిః-సపత్న్యాః,వాక్యం,స్మరతీ,సరోజశ్రియాసరోజస్యశ్రీరివశ్రీః , శోభాయస్యా- స్తయా-దృశా,బాష్పకలాంఅశ్రుకణికా-మువాహదధార ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ సపత్నీగదితవ్యథయాదీర్ఘంయథాతథా - శ్వాసంముఞ్చన్తీ వృజి

నస్య దుఃఖస్య, పారమవధిమపశ్యన్తీ-అపారదుఃఖాక్రాన్తేత్యర్థః॥ బాలాసునీతి, ర్బాలకంధ్రువ - మాహ, హే తాత, అమఙ్గళమపరాధం, పరేషు-మామంస్థాః మాస్మాశ్లీః యత్ యస్మాత్, యోజనః పరదుఃఖదః పరేభ్యోదుఃఖం దదాతీతిపరదుఃఖదః, సః, తద్దుఃఖమేవ, భుఙ్క్తే అనుభవతి ॥ ౧౮ ॥ సురుచ్యాఽభిహితం సోపాలమ్భ మనువదన్త్యాత్మజం తపసే చోదయతి॥ సత్యమితి॥ సురుచ్యా, యదభిహితం, తత్సత్యమితి సమ్బన్ధః కిమభిహితం తత్రాహ, దుర్భగాయాః భాగ్యహీనాయాః, మమయా ఉదరే భవాన్ గృహీతః, మదుదరే జాత ఇత్యర్థః, న కేవలం జాత ఏవ మద్గర్భే, అపితు - తస్యా ఏవ మమ, స్తన్యేన స్తనయోర్భవం స్తన్యం, తేన, వృద్ధశ్చ, దుర్భగత్వమేవాహ, ఇడాభూమిః, ఇలయోరభేదాత్, పారస్కరాదిత్వాత్సుడాగమః, ఇడస్పతిర్భూపతిర్మాం- భార్యేత్యావోఢుం స్వీకర్తుం వాచావక్తుం వా, విలజ్జతే ॥ ౧౯ ॥ హే తాత తస్మాత్, త్వం, విమత్సరః విగతమత్సరః, సమాత్రా, సమాతా మాతుస్సపత్నీ, తయాఽపి, యదుక్తం ,, తపసాఽఽరాధ్య పురుష,, మిత్యాది తదవ్యలీకం నిర్దోషం యథా భవతి తథా- ఆతిష్ఠ కురు- సమాత్రాయదుక్తమితి సామాన్యేనోక్తం విశేషనిష్ఠం కరోతి, ఉత్తమో యథా, తథా త్వమధ్యాసనం నృపాసనం, ఇచ్ఛసి యది తర్హ్యధోక్షజపాదపద్మ, మారాధయ ॥ ౨౦॥ కిం కశ్చిదధోక్షజపాదపద్మమారాధ్యాధ్యాసనాదిస్వాభిలషితమవాపేత్యత్ర బ్రహ్మాణం మనుం చ నిదర్శయతి ॥ యస్యేతి ద్వాభ్యామ్॥ విశ్వవిభావనాయ విశ్వస్య పాలనాయ, ఆత్తగుణాభిపత్తేః, గుణానాం కల్యాణగుణానామభిపత్తిః వ్యక్తిర్యస్యాం ఆత్తా స్వీకృతా-గుణాభిపత్తిః-కల్యాణగుణాశ్రయదివ్యమఙ్గళమూర్తిర్యేన తస్య, యస్యాధోక్షజస్య, జితః, ఆత్మా మనః, శ్వసనః ప్రాణవాయుశ్చ యైస్తైః, రభివన్ద్యం, అఙ్ఘ్రిపద్మం పరిచర్య ఆరాధ్య, అజో బ్రహ్మా పారమేష్ఠ్యం పదం చతుర్దశమవనానాం పత్యుత్కృష్టం సర్వోపరివర్తమానం సత్యలోకరూపం స్థానం, మధ్యతిష్ఠదధిష్ఠితవాన్ ఖలు ॥ ౨౧ ॥ తథా, వః యుష్మాక

తాతపరేష్వమంస్థాః భుఙ్క్తే జనో యత్పరదుఃఖదస్తత్ ॥ ౧౮ ॥ సత్యం సురుచ్యాఽభిహితం భవాన్మే యద్దుర్భగాయా ఉదరే గృహీతః। స్తన్యేన వృద్ధశ్చ విలజ్జతే యాం భార్యేతి వా వోఢుమిడస్పతిర్మామ్॥ ౧౯ ॥ ఆతిష్ఠ తత్తాత విమత్సరస్త్వముక్తం సమాత్రాఽపి యదవ్యలీకమ్। ఆరాధయాధోక్షజపాదపద్మం యదీచ్ఛసేఽధ్యాసనముత్తమో యథా ॥ ౨౦ ॥ యస్యాఙ్ఘ్రిపద్మం పరిచర్య విశ్వవిభావనాయాత్తగుణాభిపత్తేః। అజోఽధ్యతిష్ఠత్ఖలు పారమేష్ఠ్యం పదం జితాత్మశ్వసనాభివన్ద్యమ్॥ ౨౧॥ తథా మనుర్వో భగవాన్పితామహో యమేకమత్యా పురుదక్షిణైర్మఖైః। ఇష్ట్వాఽభిపేదే దురవాపమన్యతో భౌమం సుఖం దివ్యమథాపవర్గ్యమ్॥ ౨౨ ॥ తమేవ వత్సాశ్రయ భృత్యవత్సలం ముముక్షుభిర్మృగ్యపదాబ్జపద్ధతిమ్ । అనన్యభావే నిజధర్మభావితే మనస్యవస్థాప్య భజస్వ పూరుషమ్॥ ౨౩ ॥ నాన్యం తతః పద్మపలాశలోచనాద్దుఃఖచ్ఛిదం తే మృగయామి కఞ్చన । యో మృ

కం, పితామహః పితుః పితా భగవాన్, మనురపి, ఏకమత్యా అవ్యభిచరితభక్త్యా, పురుదక్షిణైః బహుదక్షిణైర్మఖైః క్రతుభిః యం భగవన్తమిష్ట్వా ఆరాధ్య, అన్యతః అన్యైర్దురవాపం-దివ్యం దివి భవం దివ్యం సుఖం, స్వర్గం భౌమం సుఖం సార్వభౌమత్వం, అపవర్గ్యం మోక్షసుఖం చాభిపేదే, అనేనాధోక్షజస్య కులదైవతత్త్వముక్తం అన్యతః ఏకమితి వ్యతిరిక్తోపాయాన్తరేణ, దురవాపం, యమితి, సమ్బన్ధః అన్యతః అన్యస్మాద్బ్రహ్మరుద్రాదేః, దుర్లభం సుఖత్రయమితి వా సమ్బన్ధః ॥ ౨౨ ॥ భజ న్తమపి మాం రాగద్వేషాద్యసద్గుణదృష్ట్యోపేక్షేత, తత్రాహ ॥ తమితి॥ హే వత్స, భక్తవత్సలం భక్తేషు వత్సలం, స్తం, సత్స్వపి దోషేషు తాననాదృత్య భోగ్యతాబుద్ధిమత్త్వం వాత్సల్యం, తమేవాశ్రయ। అనేనాశ్రయణసౌకర్యాపాదకగుణసమ్పత్తిరుక్తా, ఆశ్రితకార్యాపాదకగుణసమ్పత్తిమాహ ॥ ముముక్షుభిః సంసారబన్ధాన్ముక్తుమిచ్ఛద్భిః, మృగ్యా అన్వేషణీయా చిన్తనీయేతి యావత్, పదాబ్జయోః పద్ధతిర్మార్గో యస్య తం, ముక్తిప్రదమితి భావః అనేన నిత్యసంసారిణాం నిత్యసూరిపరిషత్సఙ్ఘటనోపయోగిత్వరూపాఘటితఘటనాసామర్థ్యరూపాశ్రితకార్యాపాదకగుణసమ్పత్తిరుక్తా, కథమాశ్రయణీయత్వాదిస్వవర్ణాశ్రమధర్మానుగృహీతభక్తియోగేనాశ్రయేత్యాహ॥ అనన్యభావే, న విద్యతేఽన్యస్మిన్భావో యస్మిన్-విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహిత ఇత్యర్థః, నిజధర్మైః, స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మైః, భావితే నిష్పాదితే, మనసి, తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపే మనోవ్యాపారే, విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితతైలధారావదచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపాహి భక్తిః, అవస్థాప్య విషయీకృత్య, పూరుషం, పూస్సంజ్ఞకస్వశరీరాన్తస్స్థితదహరకుహరేవసన్తం పరమపురుషం భజస్వ ॥ ౨౩ ॥ తమేవేత్యనేన సూచితం సర్వోత్తమత్వం సుఖత్రయప్రదత్వం చ ప్రతిపాదయతి ॥ నాన్యమితి ॥ తతస్తస్మాత్, పద్మపలాశలోచనాత్పుణ్డరీకాక్షాదన్యం పురుషం, తవ దుఃఖచ్ఛిదం దుఃఖనిరాసకం

నన్వగయామి అన్విష్యాపి నపశ్యామీతి భావః ॥ అనేన తాపత్రయ నిరసనద్వారా సుఖత్రయప్రదో భగవానేత్యుక్తం భవతి ॥ సర్వోత్తమత్వ మాహ ॥ యో భగవా, నితరైర్బ్రహ్మాదిభిః, స్వాభిలషిత సిద్ధయే - మృగ్యమాణ యాచనః ప్రణిదానే నచిన్త్యమానయా, హస్తేనగృహీతం పద్మంయయా, తయా, శ్రియామహాలక్ష్మ్యా, అఙ్గ హే ధ్రువ, మృగ్యతే, అనేనలక్ష్మీ పతిత్వముక్తం, తేనచసర్వైశ్వర్యత్వం జగత్కారణత్వంచ సామర్థ్యాదుక్తంభవతి ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ సునీత్యుక్తిముపసంహరన్ ధ్రువస్యచేష్టామాహ॥ మునిః॥ ఏవమితి॥ మాతుః-స్సఞ్జల్పితం విలాపనం-తతః అర్థాగమం అర్థస్యస్వాభిలషితస్యార్థస్యాగమో యస్మా-త్తథాభూతం-వచశ్చ ఆకర్ణ్య-ఆత్మనా స్వేనైవా-త్మానం మన-స్సంనియమ్య సమాధాయ-పితురుత్తానపాదస్య-పురా-న్నిశ్చక్రామ నిర్గతః ❁॥ ౨౫ ॥ ❁ తన్నిశ్చక్రమణ-ముపాకర్ణ్య ఆశ్రుత్య, త్రైకాల్యజ్ఞో నారదః - అస్య ధ్రువస్య-చికీర్షితం జ్ఞాత్వాచ - ఆగత్యేతి శేషః-అఘఘ్నన గురితహారిణా-పాణినా శిరసి సంస్పృశ్య, విస్మితః ప్రాహ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ విస్మిత ఇత్యుక్తంతదేవాహ॥ అహో ఇతి॥ మానభఙ్గం అభిమానవిహతి-మమృష్యతాం అసహమానానాం- క్షత్రియాణాం - తేజః ప్రభావః-అహో విస్మయనీయః-యద్యస్మా-దయం ధ్రువః-బాలోఽపి- సమాతుస్సాపత్న్యాః - అసద్వచః దుష్టవాక్యం-యత్-హృదా హృదయేన-ధత్తే మనసి స్థాపయతీత్యర్థః ❁॥ ౨౭॥ ❁ నారదోక్తిమేవాహ ॥ క్వేతి॥ హే వత్స భవాన్-బుద్ధిమత్సమృద్ధిమత్-స్వగృహం-హిత్వా-ఏకః అసహాయః-క్వ- యాతి గచ్ఛతి- అఙ్గ హే ధ్రువ - త్వాం- స్వజనా- దుత్థయా ఉత్పన్నయా అవమత్యా పరాభూత్యా సన్తప్తం నితరాంతప్తం-లక్షయే ఉత్ప్రేక్షయే ❁॥ ౨౮ ॥ ❁ అత్ర క్వచిత్పుస్తకేషు "కిమేతద్భగవన్ ధ్యానాద్దృష్టం కిం యోగరాధసా నోత్సహే సురుచేర్వాచా సమాధాతుం మనః క్షత,,మిత్యధికశ్లోకః॥ పఠ్యతే ॥ తత్రాయం ధ్రువోత్తరత్వేన వ్యాఖ్యేయః, హే

గ్యతే హస్తగృహీతపద్మయా శ్రియేతరైరఙ్గ విమృగ్యమాణయా॥ ౨౪ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఏవం సఞ్జల్పితం మాతురాకర్ణ్యార్థాగమం వచః । సంనియమ్యాత్మనాఽఽత్మానం నిశ్చక్రామ పితుః పురాత్॥ ౨౫ ॥ నారదస్తదుపాకర్ణ్య జ్ఞాత్వాచాస్య చికీర్షితమ్। స్పృష్ట్వా మూర్ధన్యఘఘ్నేన పాణినా ప్రాహ విస్మితః॥ ౨౬ ॥ శ్రీ నారద ఉవాచ॥ అహో తేజః క్షత్రియాణాం మానభఙ్గమమృష్యతామ్ । బాలోఽప్యయం హృదా ధత్తే యత్సమాతురసద్వచః॥ ౨౭ ॥ క్వయాత్యేకో భవాన్వత్స హిత్వా స్వగృహమృద్ధిమత్ । లక్షయే త్వాఽవమత్యాఽఙ్గ సంతప్తం స్వజనోత్థయా॥ ౨౮॥ ధ్రువ ఉవాచ॥ కిమేతద్భగవన్ ధ్యానాద్దృష్టం కిం యోగరాధసా। నోత్సహే సురుచేర్వాచా సమాధాతుం మనః క్షతమ్ ॥ ౨౯ ॥ నారద ఉవాచ॥ నాధునాప్యవమానం తే సన్మానం వాపి పుత్రక। లక్షయామః కుమారస్య సక్తస్య క్రీడనాదిషు॥ ౩౦ ॥ వికల్పే విద్యమానేఽపి నహ్యసంతోషహేతవః। పుంసాం మో

భగవన్ నారద-ఏతన్మమ స్వజనోత్థ పరాభవసన్తాపాదికం - యోగరాధసా యోగప్రభావేన-యద్ధ్యానం-తస్మాత్ స్తుసాక్షాత్కారాపాదకం -తస్మా-ద్దృష్టం కిం -త్వయేతి శేషః అహంతు -సురుచేర్వాచా -క్షతం వ్యధితం -మనః-సమాధాతుం-నోత్సహే నశక్నోమి ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ ఏవముక్తో నారదః పునరాహ ॥ నాధునాప్యవమానమితి॥ ఏతచ్ఛ్లోకాభావే సర్వోఽపి గ్రన్థో నారదోక్తిపరత్వేన వ్యాఖ్యేయః- హే పుత్రక, కుమారస్య అతఏవ- క్రీడనాదిష్వాసక్తస్య-తేవ-అధునా బాల్యదశాయామపి అవమానం-సన్మానంవా -నపశ్యామి - బాలో - హి మానావమానావనాదృత్య పతం క్రీడాసక్తః-అతస్తవాపి మానావమానౌ నస్త ఇతి పశ్యామీత్యభిప్రాయః ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ యదిబ్రూయా అహం వయసా బాలో నబుద్ధ్యేతి తత్రాహ॥ వికల్ప ఇతి॥ వికల్పే మానావమానవివేకే - విద్యమానేఽపి సత్యపి మోహం వినా- భిన్నాః వ్యతిరిక్తాః-అసన్తోషహేతవో నసన్తి--కింతు- మోహ ఏవాసంతోషే హేతురిత్యర్థః-కుతః - యతస్సుఖం దుఃఖంవా -లోకే - తన్నిజకర్మభిరేవ భవతి-యద్వా-అహం బాలోఽపి మానావమానబుద్ధిమానితి బ్రూయాస్తర్హ్యయం అసంతోషమూలాబుద్ధిర్దేహాత్మభ్రమమూలా- నతాత్త్వికీత్యాహ-వికల్ప ఇతి-సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా ఏకరూపే ఆత్మని, వికల్పే దేవమనుష్యాదిభేదే-అవిద్యమానే ఇతి చ్ఛేదః, అసత్యపి - దేవమనుష్యాదిభేదానామాత్మాకారత్వాభావేపీత్యర్థః పుంసాం జీవానాం - మోహమృతే దేవాదిశరీరేష్వాత్మాభిమానంవినా - అసంతోషహేతవో నసన్తి దేహాత్మభ్రమ ఏవాసంతోష హేతురిత్యర్థః - విద్యమాన ఇతి వా ఛేదః-అపిశబ్ద ఉక్తసముచ్చయార్థః, వికల్ప ఇత్యనేన సమ్బధ్యతే - వికల్పే దేవమనుష్యాదిభేదే-అపిశబ్దాత్తత్ప్రయుక్తమానావమానాదికే చ సతి-మోహం దేహాత్మాభిమానమృతే అసంతోష హేతురన్యోనాస్తీత్యర్థః, అసంతోషస్య దేహాత్మాభిమానాధీనత్వే హేతుమాహ॥ భిన్నా, యదితి॥ అత్ర లోకా ఇతి ప్రథమాన్తపాఠస్సుగమః, లోకాశ్చేతనవర్గాః నిజకర్మభిరేవ భిన్నాః కర్మకృతదేవా

దిదేహాభిన్నా ఇతియత్ అతో దేహాసతితత్రాత్మభ్రమ ఏవావమానద్వారాఽసంతోషహేతుః - అసంతుష్టస్య చేతనస్య దేహాత్మాభిమానిత్వాదిత్యర్థః, యద్వా, సత్త్వన్యస్త ఏవహారః - భిన్నేతి భావే క్తః, స్త్రీత్వమార్షం భిదేత్యర్థః, దేవాదిదేహభేదకో హేతుస్తత్రాహ ॥ లోకేజ్ఞానైః కాకారేచేతనవర్గే, భిన్నా దేవమనుష్యాదిభిధాయత్ యతః, కర్మభిర్భవతి అనేనకర్మకృతో దేవాదిదేహభేదస్తత్కృతో మానావమానమూలో దేహాత్మభ్రమస్తతోఽసన్తోషరూపం దుఃఖమిత్యభిప్రేతమ్ ❁ ॥౩౦॥ ❁ ఏతదేవోపశమోపదేశేననివర్తయతి ॥ పరితుష్యేదితిషడ్భిః ॥ తతో దేహాత్మభ్రమస్యైవాసన్తోషహేతుత్వా - ద్బుధః దేహావిలక్షణాత్మజ్ఞానీ పురుషః, ఈశ్వరగతిం వీక్ష్య ఈశ్వరానుకూల్యం వినా నోద్యమాః ఫలహేతవ ఇతి జ్ఞాత్వా, యావత్సుఖం దైవేనోపసాదితం - ప్రాపితం తావన్మాత్రేణ, పరితుష్యేత్, నాధికం లిప్సేత్, అతో ధికసుఖార్థం నోద్యమః కార్య ఇతి భావః ❁ ॥౩౨॥ ❁ దుష్కరశ్చ తవాయముద్యమ ఇత్యాహ ॥ అథేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ అథనను, మాత్రోపదిష్టేన, భక్తియోగేన, యస్య భగవతః, ప్రసాదం, అవరోద్ధుం ప్రాప్తుమిచ్ఛసి, స వై భగవాన్ - పుంసాం దుఃఖేనాప్యారాధయితుమశక్య ఇతి, మేమయా, జ్ఞాతో మతః ❁ ॥౩౩॥ ❁ నిస్సఙ్గేన దేహాతదనుబన్ధిసఙ్గాన్నిర్గతేన, తీవ్రయోగః విఘ్నానుపహతో జ్ఞానయోగః కర్మయోగశ్చ, తద్యుక్తేన సమాధినా, యస్య భగవతః - పదవీం మార్గం, మృగయన్తోఽపి, మునయో, బహుజన్మభిరపి, న విదుః స దేవో భగవాన్, దురారాధ్యో, మమమత ఇతి పూర్వేణ సమ్బన్ధః ❁ ॥౩౪॥ ❁ అతో, దేవస్యాపి దురారాధ్యత్వాద్ధేతోః, నివర్తతాం గృహాన్ప్రతియాతు, భవాన్, తవైష నిర్బన్ధ ఉద్యమరూపో నిర్బన్ధో, నిష్ఫలః అనర్థకః, అయతమానస్య మమ కథం శ్రేయః ప్రాప్తిరిత్యాశఙ్కమానం ప్రత్యాహ ॥ యతిష్యతీతి ॥ దైవాచ్ఛ్రేయసాంకాలే, సముపస్థితేసతి

హమృతే భిన్నా యల్లోకే నిజకర్మభిః ॥౩౦॥ పరితుష్యేత్తతస్తాత తావన్మాత్రేణ పూరుషః । దైవోపసాదితం యావద్వీక్ష్యేశ్వరగతిం బుధః ॥ ౩౨ ॥ అథ మాత్రోపదిష్టేన యోగేనావరురుత్ససి । యత్ప్రసాదం స వై పుంసాం దురారాధ్యో మతో హి మే ॥౩౩॥ మునయః పదవీం యస్య నిస్సఙ్గేనోరుజన్మభిః । న విదుర్మృగయన్తోఽపి తీవ్రయోగసమాధినా ॥ ౩౪ ॥ అతో నివర్తతామేష నిర్బన్ధస్తవ నిష్ఫలః । యతిష్యతి భవాన్కాలే శ్రేయసాం సముపస్థితే ॥౩౫॥ యస్య యద్దైవవిహితం స తేన సుఖదుఃఖయోః । ఆత్మానం తోషయన్దేహీ తమసః పారమృచ్ఛతి ॥౩౬॥ గుణాధికాన్ముదం లిప్సేదనుక్రోశం గుణాధమాత్ । మైత్రీం సమానాదన్విచ్ఛేన్న తాపైరభిభూయతే ॥౩౭॥ ధ్రువ ఉవాచ ॥ సోఽయం శమో భగవతా సుఖదుఃఖహతాత్మనామ్ । దర్శితః కృపయా పుంసాం దుర్దర్శోఽస్మద్విధైస్తు యః ॥౩౮॥ అథాపి మేఽవినీతస్య క్షాత్రం ఘోరముపేయుషః । సురుచ్యా దుర్వచోబాణైర్న భిన్నే శ్రయతే హృది ॥ ౩౯ ॥ పదం త్రిభువనోత్కృష్టం జిగీషోః సాధు వర్త్మ మే । బ్రూహ్యస్మత్పితృభిర్బ్రహ్మన్నన్యైరప్యనధిష్ఠి

భవాన్, యతిష్యతి యత్నం కరిష్యతి, అధునాతూద్యమో నిష్ఫల ఇతి భావః ❁ ॥౩౫॥ ❁ కించ, యస్య పుంసః, యత్సుఖం దుఃఖం వా - దైవేనేశ్వరేణ, విహితం, స పుమాన్, దైవవిహితయోస్సుఖదుఃఖయోర్మధ్యే - తేన దైవవిహితేన, సుఖేన దుఃఖేన వా - ఆత్మానం - తోషయన్ - సుఖే సతి పుణ్యం క్షీయతే, అసుఖే త్వపుణ్యం, అతః పుణ్యాపుణ్యక్షయేణ సంసృతేర్మోక్ష్య ఇత్యాత్మానం తోషయన్నిత్యర్థః, దేహీ దేహవాన్ - తమసః పారం ప్రకృతిమణ్డలాతీతం - విష్ణోః పదమృచ్ఛతి యాతి ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ అపి చ - యః పుమాన్ - గుణైరధికః స్వాపేక్షయాఽధికస్తస్మాత్ - ఇయం ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ గుణాధికం దృష్ట్వేత్యర్థః, ముదం లిప్సేత్ లబ్ధుమిచ్ఛేత్ ప్రీతిం కుర్యాత్ - న త్వసూయామిత్యర్థః - గుణాధమాత్ గుణాధమం వీక్ష్య - అనుక్రోశం కృపాం - లిప్సేత్ - న తు తిరస్కారం - సమానాన్మైత్రీం న తు స్పర్ధాం సః, తాపైరాధ్యాత్మికాదితాపైః - నాభిభూయతే తాపత్రయాభిహతో న భవతీత్యర్థః ❁ ॥౩౭॥ ❁ ఏవం నారదేనోపదిష్టక్రమో ధ్రువః స్వమనీషితే అవిచాల్యమతిస్తద్దర్శనం తదుక్తిం చాభినన్దన్ తం ప్రత్యాహ ॥ సోఽయమితి చతుర్భిః ॥ భగవతా త్వయా - సుఖదుఃఖాభ్యాం, హతః పరాభూతః - ఆత్మా మనో యేషాం, తేషాం పుంసామస్మాకం - సోఽయం - శమః మనః ప్రశాన్త్యుపాయః, కృపయా - దర్శితః - జ్ఞాపితః, యో భగవాం - స్తు - అస్మద్విధైర్మాదృశైః, దుర్దర్శః ద్రష్టుమశక్యః, యద్వా - యశ్శమః అస్మద్విధైర్దుర్దర్శః జ్ఞాతుమశక్య ఇతి శమప్రశంసా వా ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ అథాపి - త్వయోపదిష్టశమస్యాపి, మమ ఘోరం - క్షాత్రం స్వభావం, ఉపేయుషః ప్రాప్తవతః - అత ఏవావినీతస్య, సురుచ్యాః, దుర్వచాంస్యేవ బాణాః - తైర్భిన్నే, హృది - న శ్రయతే - శమ ఇత్యనుషజ్యతే శమో న తిష్ఠతీత్యర్థః ❁ ॥౩౯॥ ❁ అతో మన్మనీషానుసారేణైవ మామనుగృహ్య మనీషితోపాయప్రకారం బ్రూహీత్యాహ ॥ పదమితి ॥ అస్మత్పితృభి - స్తేభ్యోఽన్యైర-

ష్య, నధిష్ఠితం-త్రిభువనోత్కృష్టం, పదం, జేతుమిచ్ఛోః, మే, సాధు, వర్త్మమార్గం-బ్రూహి ❋ ॥ ౪౦ ॥ ❋ స్వోపదేశోల్లం
ఘనాన్మాంనిగృహ్యేదిత్యాశఙ్క్యతంప్రసాదయతి ॥ నూనమితి ॥ భవాన్పరమేష్ఠినోబ్రహ్మణః, జగద్ధితకారిణోఽఙ్గజః దే
హజః-అఙ్కజఇతిపాఠే, ఉత్సఙ్గాజ్జాతః, వీణాం, వితుదన్ధ్వనయన్, జగతోహితాయ, సూర్యవదటతిచరతి, అతోమన్మ
నీషాపాదనమేవజగద్ధితకారిణ స్తవోచితమితిభావః ❋ ॥౪౧॥ ❋ ఏవందృఢసఙ్కల్పస్యధ్రువస్యవచఆకర్ణ్యతమనుగృహ్ణ
న్నాహనారదఇత్యాహమైత్రేయః॥ఇతీఉక్తప్రకారేణ-ఉదీరితంగదిత-మాకర్ణ్య భగవాన్నారదః-దృఢసఙ్కల్పదర్శనేన
నితరాంప్రీతః, స్తంబాలకంప్రతి, కృపయా, సద్వాక్యం- హితవాక్యం, మాహ ❋ ॥ ౪౨ ॥ ❋ ఉక్తిమేవాహ॥జనన్యాఇత్యా
దినా॥విరక్తశ్చేన్నిశ్శ్రేయసరతాపిత్యక్తేన । తత్రతావద్భగవానేవభక్త్యాప్రసన్నోధర్మాదిపురుషార్థచతుష్టయప్రదోఽత
స్తద్భక్తిరేవకార్యేతివదన్నుపాసనోపయుక్తం దేశమాచారంతస్యభగవతోధ్యానప్రకారంజప్యంమన్త్రంభగవత్స
పర్యాప్రకారమాహారనియమంచకథయన్నేవమారాధితోభగవానేవత్వత్సమీహితమభినిర్వర్తయతీత్యాహ ॥ జనన్యా
సునీత్యా, ఉక్తః, యఃపన్థాఃఉపాయః, సవైసఏవ, తేతవ, నిశ్శ్రేయసాయనిశ్చితంశ్రేయఃనిశ్శ్రేయసం-తస్మై, భవతి, జనన్యభి
హితోపాయఏవ, తదభిప్రేతార్థసాధనమిత్యర్థః-॥కోఽసౌజనన్యాభిహితఃపన్థాస్తత్రాహ ॥భగవాన్వాసుదేవ, ఏవ, అతః,
స్తత్ప్రవణాత్మనాభగవత్ప్రవణచిత్తేన, తంభగవన్తం, భజ ❋ ॥ ౪౩ ॥ ❋ భగవాన్వాసుదేవఇత్యేతదేవప్రపఞ్చయతి॥
ధర్మేత్యాది॥యఃపుమాన్, ధర్మాద్యన్యతమంశ్రేయః, ఆత్మనస్స్వస్య, ఇచ్ఛేత్, తత్రహరేఃపాదసేవనమేకమేవ, కారణ

తమ్ ॥ ౪౦ ॥ నూనంభవాన్భగవతో ❋ యోఽఙ్గజః పరమేష్ఠినః। వితుదన్నటతేవీణాంహితాయజగతోర్క
వత్ ॥ ౪౧ ॥ ఇత్యుదీరితమాకర్ణ్య భగవాన్నారదస్తదా । ప్రీతఃప్రత్యాహతంబాలంసద్వాక్యమనుకమ్ప
యా ॥ ౪౨ ॥ జనన్యాఽభిహితఃపన్థాస్సవైనిశ్శ్రేయసస్యతే । భగవాన్వాసుదేవస్తంభజతత్ప్రవణాత్మ
నా ॥ ౪౩ ॥ ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యంయఇచ్ఛేచ్ఛ్రేయఆత్మనః। ఏకంహ్యేవహరేస్తత్రకారణంపాదసేవ
నమ్ ॥ ౪౪ ॥ తత్తాతగచ్ఛభద్రంతేయమునాయాస్తటంశుచి । పుణ్యం మధువనంయత్రసాంనిధ్యంనిత్యదా
హరేః ॥ ౪౫ ॥ స్నాత్వాఽనుసవనంతస్మిన్కాళిన్ద్యాస్సలిలేశివే । కృత్వోచితానినివసన్నాత్మనఃకల్పితాస
నః ॥ ౪౬ ॥ ప్రాణాయామేనత్రివృతాప్రాణేన్ద్రియమనోమలమ్ । శనైర్వ్యుదస్యాభిధ్యాయేన్మనసాగురు
ణాగురుమ్ ॥ ౪౭ ॥ ప్రసాదాభిముఖంశశ్వత్ప్రసన్నవదనేక్షణమ్ । సునాసంసుభ్రువంచారుకపోలంసురసు
న్దరమ్ ॥ ౪౮ ॥ తరుణంరమణీయాఙ్గ ❋ మరుణోష్ఠేక్షణాధరమ్। ప్రణతాశ్రయణంనృమ్ణంశరణ్యంకరుణార్ణ

ముపాయః ❋ ॥ ౪౪ ॥ ❋ తత్తస్మాద్భగవత్పాదసేవనస్యైవధర్మాదిసాధనత్వాత్-హేతాత, యమునాయాః-శుచిశు
ద్ధం, తటంతీరంగచ్ఛ, తేతవ, భద్రంమఙ్గళ-మస్తు, తటంవిశినష్టి, యత్రతటే, పుణ్యంపుణ్యావహంమధువనమస్తి-కథం
భూతంమధువనం, సర్వదాహరేర్భగవతస్సాంనిధ్యంసాంనిధ్యమత్-తటశబ్దస్యైవతటస్థితమధువనేలక్షణా, తత్కథం
భూతంమధువనం-యత్రమధువనేహరేస్సాన్నిధ్యమస్తి ❋ ॥౪౫॥ ❋ కాళిన్ద్యాయమునాయాః, శివేమఙ్గళేసలిలే, త్రిషవణం
స్నాత్వా, తత్రవనే, ఆత్మనఃస్వస్య, ఉచితానియోగ్యాని - దేవతానమస్కారాదీని-కృత్వా, కుశాదిభిః-స్వస్తికాదిభిశ్చక
ల్పితమాసనంయస్యసః-నివిశన్ఉపావిశన్ ❋ ॥౪౬॥ ❋ త్రివృతా, త్రయాణాం రేచకపూరకకుమ్భకానాం, వృత్వర్తనం,
యస్మిన్, తేనప్రాణాయామేన, త్రివృతాప్రణవేన, [illegible]ఇత్యర్థః-ప్రాణానామిన్ద్రియాణాం
మనసశ్చ, మలంచాఞ్చల్యం-శనైర్వ్యుదస్యఅపోహ్య, గురుణాశ్రేష్ఠేన - ప్రాణాయామైర్నిర్మలేనేత్యర్థః మనసా, గురుం
భగవన్తంధ్యాయేత్, అత్రఉచితానికృత్వేతియమనియమాఉక్తాః, కల్పితాసనఇత్యాసనం, మలంవ్యుదస్యేతిప్రాణాయా
మప్రత్యాహారౌ, ధ్యాయేద్గురుమితిధ్యానంధారణాఖ్యానేనైవోక్తా, ధారణాపూర్వకత్వాద్ధ్యానస్య, ఏవమష్టాఙ్గయు
క్తోయోగఉపదిష్టః ❋ ॥ ౪౭ ॥ ❋ ధ్యేయంగురుంవిశినష్టి॥ప్రసాదేతి॥శశ్వత్సదా-ప్రసాదేఅనుగ్రహే, అభిముఖం - ప్రస
న్నంవదనంఈక్షణేచ, యస్యతం, శోభనానాసికాయస్య, శోభనేభ్రువౌయస్య, చారూసున్దరౌకపోలౌయస్య, సురస్సున్ద
రం దేవవత్సున్దరం-సురేభ్యోఽపిసున్దరమితివా ❋ ॥ ౪౮ ॥ తరుణంబాలం, రమణీయాన్యఙ్గానియస్యతం, అరుణోష్ఠేక్షణా
రుణంఅధరోష్ఠౌఈక్షణేచారుణేయస్యతం, అరుణోష్ఠేక్షణాధరమితిపాఠాన్తరం, తదాఅరుణమోష్ఠమీక్షణేచాధారయ

౪౦॥శ్లో॥పా ❋ యోఽఙ్గజః.   ౪౮॥శ్లో॥పా ❋ అరుణప్రేక్షణాధరమ్.

తీతితం, ప్రణతైర్భక్తైరాశ్రయణమాశ్రయణీయం, నృషు మంసు ఖరూపం - యద్వా, నృణాం ధనం - సర్వపురుషార్థనిధిమిత్యర్థః, శరణ్యం సమీహితోపాయత్వేనాధ్యవసనీయమ్, కరుణానిధిమ్ ॥ ౪౯ ॥ శ్రీవత్సమఙ్కం చిహ్నం యస్య - ఘనశ్యామం నీలామ్బుదశ్యామం పురుషం పురుషలక్షణయుక్తం - వనమాలాఽస్యాస్తీతి వనమాలీ - తం - శఙ్ఖాదిభిరభివ్యక్తాశ్శోభమానాశ్చతురో భుజా యస్య తమ్ ॥ ౫౦ ॥ కిరీటమస్యాస్తీతి తం, కుణ్డలేఽస్యస్త ఇతి తం, కేయూరాభ్యాం వలయాభ్యాం చ యుక్తం, కౌస్తుభాఖ్యమాభరణం గ్రీవాయాం యస్య తం - పీతం కౌశేయం - వాసో వస్త్రం యస్య తమ్ ॥ ౫౧ ॥ కాఞ్చీకలాపేన పర్యస్తం పరివేష్టితం - లసత్కాఞ్చనే నూపురే యస్య తం - అతిశయేన దర్శనీయం యోగ్యం - శాన్తం అనుగ్రం - ధ్యాతౄణాం మనసా నయనయోశ్చ వర్ధనం హర్షకరమ్ ॥ ౫౨ ॥ నఖా ఏవ మణయః - తేషాం, శ్రేణ్యా పఙ్క్త్యా - విలసద్భ్యాం, పద్భ్యాం, యుక్తం సమర్చతాం, హృత్పద్మకర్ణికాయా, ధిష్ణ్యం మధ్యస్థానం - తదాక్రమ్య అర్చతామాత్మని స్థితమ్ ॥ ౫౩ ॥ స్మయమానమీషద్ధసన్తం - అనురాగయుక్తోఽవలోకో యస్య, పురుషోత్తమం, నియతేన విజాతీయప్రత్యయరహితేన - ఏకభూతేన ఏకాగ్రేణ మనసా - అభిధ్యాయేత్, అభితః పాదాదిశిరః ప్రభృతి వా ధ్యాయేత్ ॥ ౫౪ ॥ ఏవం ధ్యాయమానాకారమభిధాయ ఏదృశశుభాశ్రయధ్యానసుఖితం మనస్తత్తూర్ణం న నివర్తత ఇత్యాహ ॥ ఏవమితి ॥ సుభద్రం నిరతిశయమఙ్గళగుణాకరం - ధ్యానవిషయం - భగవతో రూపమభిధ్యాయేదితి శేషః - పరయా నిర్వృత్యా నిరతిశయేన సుఖేన సమ్పన్నం యుక్తం - మన ఇతి శేషః, తూర్ణం న నివర్తతే - యద్వా - పరయా నిర్వృత్యా సమ్పన్నం మనస్తూర్ణం యథా న నివర్త

వమ్ ॥ ౪౯ ॥ శ్రీవత్సాఙ్కం ఘనశ్యామం పురుషం వనమాలినమ్ । శఙ్ఖచక్రగదాపద్మైరభివ్యక్తచతుర్భుజమ్ ॥ ౫౦ ॥ కిరీటినం కుణ్డలినం కేయూరవలయాన్వితమ్ । కౌస్తుభాభరణగ్రీవం పీతకౌశేయవాససమ్ ॥ ౫౧ ॥ కాఞ్చీకలాపపర్యస్తం లసత్కాఞ్చననూపురమ్ । దర్శనీయతమం శాన్తం మనోనయనవర్ధనమ్ ॥ ౫౨ ॥ పద్భ్యాం నఖమణిశ్రేణ్యా విలసద్భ్యాం సమర్చతామ్ । హృత్పద్మకర్ణికాధిష్ణ్యమాక్రమ్యాత్మన్యవస్థితమ్ ॥ స్మయమానమభిధ్యాయేత్సానురాగావలోకనమ్ । నియతేనైకభూతేన మనసా పురుషోత్తమమ్ ॥ ౫౪ ॥ ఏవం భగవతో రూపం సుభద్రం ధ్యాయతో మనః । నిర్వృత్యా పరయా తూర్ణం సమ్పన్నం న నివర్తతే ॥ ౫౫ ॥ జపశ్చ పరమో గుహ్యః శ్రూయతాం మే నృపాత్మజ । యం సప్తరాత్రం ప్రపఠన్పుమాన్పశ్యతి ఖేచరాన్ ॥ ౫౬ ॥ ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయ ॥ మన్త్రేణానేన దేవస్య కుర్యాద్ద్రవ్యమయీం బుధః । సపర్యాం వివిధైర్ద్రవ్యైర్దేశకాలవిభాగవిత్ ॥ ౫౭ ॥ సలిలైః శుచిభిర్మాల్యైర్వన్యైర్మూలఫలాదిభిః । శస్తాఙ్కురాంశుకైశ్చార్చేత్తులస్యా ప్రియయా ప్రభుమ్ ॥ ౫౮ ॥ లబ్ధ్వా ద్రవ్యమయీమర్చాం క్షిత్యమ్బ్వాదిషు వార్చయేత్ । ఆహృ

తే, తథా భగవతో రూపం ధ్యాయేదితి క్రియావిశేషణత్వేన పక్షద్వాభ్యాం యోజనీయమ్ ॥ ౫౫ ॥ ఏవమష్టాఙ్గయుక్తం భక్తియోగమభిధాయ తదనుగ్రాహికాం ద్రవ్యమయీం సపర్యామభిధాస్యన్ తదుపయుక్తం జప్యం మన్త్రం సప్రభావమాహ ॥ జపశ్చేతి ॥ హే నృపాత్మజ పరమో నిరతిశయః - అత ఏవ, గుహ్యో గోపనీయః - మన్త్రః - మే మత్తః, శ్రూయతాం - యం మన్త్రం - పుమాన్ - సప్తరాత్రం, ప్రపఠన్ ప్రజపన్, ఖేచరాన్ పశ్యతి ॥ ౫౬ ॥ కోఽసౌ మన్త్ర ఇత్యత్రాహ ॥ ఓమితి ॥ అయం వాసుదేవద్వాదశాక్షరో మన్త్రః అస్యార్థస్తు సమ్ప్రదాయతోఽవగన్తవ్యః - ఏతన్మన్త్రపూర్వకద్రవ్యమయీమర్చామాహ ॥ మన్త్రేణేతి ॥ దేవస్య - అనేన మన్త్రేణ - నానావిధైర్ద్రవ్యైః - ద్రవ్యమయీం - ద్రవ్యప్రచురాం సపర్యాం - దేశకాలయోః సపర్యోపయుక్తానుపయుక్తదేశకాలయోః - విభాగం వేత్తీతి దేశకాలవిభాగవిత్ - కుర్యాత్ - సపర్యోపయుక్తో దేశః చణ్డాలపతితయవనాద్యసేవితః - కాలస్తు ప్రాతర్మధ్యందినసాయాహ్నాదిరూపః - తదితరావనుపయుక్తౌ దేశకాలౌ ॥ ౫౭ ॥ ద్రవ్యాణ్యాహ ॥ సలిలైరితి ॥ శుచిభిరితి సలిలాదిభిస్సర్వైరన్వేతి - వన్యైః వనేషు భవైః - శస్తాఙ్కురాంశుకైః ప్రశస్తైః దూర్వాద్యఙ్కురైః - వన్యైరేవాంశుకైర్భూర్జత్వగాదిభిశ్చ ప్రియయా భగవతః ప్రీతివిషయయా - తులస్యా - హరిం - అర్చయేత్ ఆరాధయేత్ ॥ ౫౮ ॥ ఏవం ద్రవ్యమయీమర్చాం - లబ్ధ్వా సమ్పాద్య - క్షిత్యమ్బ్వాదిషు చక్రాబ్జమణ్డలాదిభిరలఙ్కృతాయాం క్షితౌ - గఙ్గాజలాదిషు - ఆదిశబ్దాద్విష్ణ్వాదిత్యమణ్డలాదిషు చ అర్చయేత్ - పూజాసాద్గుణ్యహేతూనాహ ॥ సార్ధాభ్యాం ॥ అదృతాత్మా ఆదృతచిత్తః - మునిః ధ్యానానుపయుక్తదశాసు శుభాశ్రయసంశీలనపరః - శాన్తః జితేన్ద్రియః - యతవాక్ మితభాషణః - మితం యథా భవతి తథా వన్యం భు

జ్ఞ ఇతి తథా ❀॥౫౯॥ ❀ స్వేచ్ఛావతారచరితైః స్వేచ్ఛయైవోపాత్తాః, న తు కర్మణా - యేఽవతారా వరాహాదయోఽవతారాః - తైః తేషాం - చరితైః వ్యాపారైః - నిజమాయయా ఆత్మీయసఙ్కల్పేన - ఉత్తమశ్లోకో భగవాన్ - యత్ - అచిన్త్యం కర్మ వశ్యదేవమనుష్యాదిసజాతీయత్వేన చిన్తయితుమశక్యం - కరోతి సాధుపరిత్రాణదుష్కృద్వినాశనాదికం కరోతి - తం - హృదయఙ్గమం మనోహరం - ధ్యాయేత్ - తదానీమవతారప్రాచుర్యాభావాత్ కరిష్యతీతి భవిష్యన్నిర్దేశః ❀ ॥౬౦॥ ❀ యావత్యః, భగవతః పరిచర్యాః, పూర్వం సేవితాః సేవనం కారితాః - కార్యత్వేన వివక్షితాః, తాస్సర్వాః - మన్త్రహృదయేనైవ ద్వాదశాక్షరమన్త్రానుసన్ధానయుక్తమనసైవ - మన్త్రమూర్తిర్విగ్రహో యస్య - తస్మై - భగవతే - ప్రయుఞ్జ్యాద్యుక్తాః కుర్యాత్ ❀॥౬౧॥ ❀ ఏవమారాధితో భగవానారాధకానాం సమీహితధర్మాదిశ్రేయో దిశతీత్యాహ ॥ ఏవమితి ద్వాభ్యామ్ ॥ అమాయినామవఞ్చకానామ్ - మత ఏవ సమ్యగ్భజతామ్ - కర్మాయత్తదేహభృతామ్ - పుంసామ్ - భావవర్ధనః సమ్మానకారీ భగవాన్, భక్తిమతీ, యా - పరిచర్యా, తయా - పరిచర్యమాణః - ధర్మాదిషు - యత్ - ఆరాధకాభిమతం, తచ్ఛ్రేయో దిశతీత్యుభయోరన్వయః ❀ ॥౬౨॥౬౩॥ ❀ ఏవం ధర్మాదిసాధారణ్యేన తత్సాధనభూతా భక్తిరభిహితా, తత్ర - ముక్తిసాధనభూతాయాం భక్త్యాం విశేషం వదన్నుపసంహరతి ॥ విరక్త ఇతి ॥ ఇన్ద్రియరతౌ ఇన్ద్రియసాధ్యక్రీడాయాం, విరక్తః, నిరన్తరభావేన విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితప్రత్యయేన, భూయసా బహ్వఙ్గోపకృతేన ప్రయాణాదనువర్తమానేన, భక్తియోగేన ప్రేమాత్మకానుధ్యానరూపేణ "ప్రీతిపూర్వమనుధ్యానం భక్తిరిత్యభిధీయతే" ఇతి స్మృతిః ॥ అత్ర విరక్త ఇతి విమోక్షోక్త్యా సాధనసప్తకం వివక్షితం, భూయసేత్యనేన జ్ఞానయోగశమదమబాల్యపాణ్డిత్యమౌనాదయో వివ

తాత్మా మునిర్వాఙ్నియతో వన్యభుక్ ॥౫౯॥ స్వేచ్ఛావతారచరితైరచిన్త్యం నిజమాయయా। కరిష్యత్యుత్తమశ్లోకస్తం ధ్యాయేద్ధృదయఙ్గమమ్ ॥౬౦॥ పరిచర్యా భగవతో యావత్యః పూర్వసేవితాః। తా మన్త్రహృదయేనైవ ప్రయుఞ్జ్యాన్మన్త్రమూర్తయే ॥౬౧॥ ఏవం కాయేన మనసా వచసా చ మనోగతమ్। పరిచర్యమాణో భగవాన్భక్తిమత్పరిచర్యయా ॥౬౨॥ పుంసామమాయినాం సమ్యగ్భజతాం భావవర్ధనః। శ్రేయో దిశత్యభిమతం యద్ధర్మాదిషు దేహినామ్ ॥౬౩॥ విరక్తశ్చేన్ద్రియరతౌ భక్తియోగేన భూయసా। తం నిరన్తరభావేన భజేతాద్ధా విముక్తయే ॥౬౪॥ ఇత్యుక్తస్తం పరిక్రమ్య ప్రణమ్య చ నృపార్భకః। యయౌ మధువనం పుణ్యం హరేశ్చరణచర్చితమ్ ॥౬౫॥ తపోవనం గతే తస్మిన్ప్రవిష్టోఽన్తఃపురం మునిః। అర్హితార్హణకో రాజ్ఞా సుఖాసీన ఉవాచ హ ॥౬౬॥ శ్రీనారద ఉవాచ॥ రాజన్ కిం ధ్యాయసే దీర్ఘం ముఖేన పరిశుష్యతా। కిం వా న రిష్యతే కామో ధర్మో వార్థేన సంయుతః ॥౬౭॥ రాజోవాచ॥ సుతో మే బాలకో బ్రహ్మన్ స్త్రైణేనాకరుణాత్మనా। నిర్వాసితః పఞ్చవర్షః సహ మాత్రా మహాన్కవిః ॥౬౮॥ అప్యనాథం వనే బ్రహ్మన్మా స్మాదన్త్యర్భకం వృకాః। శ్రాన్తం

క్షితాః, ఏవం మహతేన భక్తియోగేన, విముక్తయే, తం భగవన్తం, అద్ధా సాక్షాద్భజేత్, అద్ధేత్యనేన సద్వారకోపాసనం వ్యావర్తితమ్ ❀ ॥౬౪॥ ❀ ఏవముపదిష్టభగవదారాధనప్రకారో ధ్రువో మధువనం గతవానితి వదన్ననన్తరం నారదోత్తానపాదయోస్సంవాదమాహ ॥ ఇతీత్యాదినా ॥ ఇతి ఉక్తరీత్యా, ఉక్తః, నృపార్భకో ధ్రువః, తం నారదం, పరిక్రమ్య ప్రదక్షిణీకృత్య, ప్రణమ్య చ - హరేర్భగవతశ్చరణాభ్యాం, చర్చితం సఞ్చారితం - అత ఏవ - పుణ్యం, మధువనం - యయౌ ❀ ॥౬౫॥ ❀ తస్మిన్ ధ్రువే, తపోవనం, గతే సతి, మునిర్నారదోఽన్తఃపురం ప్రవిష్టః, రాజ్ఞా ఉత్తానపాదేన, అర్హితం సత్కృత్య సమర్పితమర్హణమర్ఘ్యాదికం యస్య సః, సుఖాసీనః సుఖావహే ఆసనే యథా సుఖమాసీనో, నారద ఉవాచ ❀ ॥౬౬॥ ❀ హే రాజన్, పరిశుష్యతా, ముఖేన - దీర్ఘం, కిం ధ్యాయసి, అర్థేన, సంయుతః సహితః - కామో ధర్మశ్చ, చశబ్దో వాశబ్దార్థః, ధర్మో వా, కిం వా, న రిష్యతే న నశ్యతీతి, సవితర్కః ప్రశ్నః ❀ ॥౬౭॥ ❀ ఏవముక్తో రాజాఽఽహ ॥ సుత ఇతి ॥ హే బ్రహ్మన్, స్త్రైణేన స్త్రీవశవర్తినా, స్త్రీణాం వశమితి వా - స్త్రీబుద్ధీనేన స్త్రీభిర్జితేనేతి యావత్ - అత ఏవ, అకరుణాత్మనా కరుణారహితచిత్తేన [illegible] నానా పరిత్యాజ్యతాగమ్యతే - పఞ్చవర్ష ఇత్యనేన సితిరాం ॥ మాత్రా సహ నిర్వాసితః తస్యా అప్యనాదృతత్వేన నిర్వాసితప్రాయత్వాన్మాత్రా సహేత్యుక్తిః, తథా చ భార్యాపుత్రయోరపరిత్యాజ్యతా స్మృతా "వృద్ధౌ చ మాతాపితరౌ సాధ్వీ భార్యా సుతశ్శిశుః। అప్యకార్యశతం కృత్వా భర్తవ్యా మనురబ్రవీత్" ఇతి, నను "త్యజేదేకం కులస్యార్థే" ఇత్యుక్తరీత్యోత్పథగస్య పుత్రస్య లోపిత్యాజ్య ఏవ, తత్రాహ, మహాన్కవిః, మహాన్ వినయాదిగుణసమ్పన్నః, కవిః బుద్ధిమాన్ ❀ ॥౬౮॥ ❀ హే బ్రహ్మన్ - వనే క్షుధితం, శ్రాన్తం, మత ఏవ - పరిత్రాణరహి

మ్లానంముఖామ్బుజంయస్యాః, తవవశయానం, మత్సకే, మనాథంవశుకసీనం - మాస్మాదస్త్వయిమాస్మఖాదస్త్రికింస్విదిత్యర్థః ॥౧౯॥ ఆత్మానంనిన్దన్ స్తౌతి ॥ అహోఇతి ॥ స్త్రీయాజితస్య, మేమమ-దౌరాత్మ్యం, అవధారయనిశ్చిను-అహోబతేతిఖేదే దౌరాత్మ్యందర్శయతి -యోఽహంసత్తమః, అఙ్కమారురుక్షన్తమారోఢుమిచ్ఛన్తం, సుతం, ప్రేమ్ణా, నాభ్యనన్దం నాభినన్దితవానస్మి ॥౨౦॥ ఏవముక్తో నారదస్తమాశ్వాసయన్నాహ ॥ మేతి ॥ హేవిశాంపతే మనుజపతే, దైవగుప్తమితి హేతుగర్భం, దైవేనఈశ్వరేణగుప్తత్వాద్రక్షితత్వాత్, తనయంప్రతి-తస్యతనయస్యప్రభావ-మవిజ్ఞాయఅజ్ఞాత్వా అవిజ్ఞాయేత్యత్రక్త్వాస్థానే ల్యబిత్యుపసర్గేణసమాసేక్త్వోల్యబాదేశేచపశ్చాన్నఞాసమాసః, అతోఽనఞ్పూర్వఇతినల్యబ్నిషేధః- మామాశుచస్త్వమాశుచస్వేత్యర్థః ॥ వీప్సాతాత్పర్యేణమాజోద్విరుక్తస్యప్రయోగః, ప్రభావమేవవివృణోతి-ప్రావృఙ్క్తఇతిసపాదేనశ్లోకేన-యస్యతవపుత్రస్య, యశః-జగత్, ఆవృణ్వానావ్యాప్నోతి ॥౨౧॥ ప్రభుర్జితేన్ద్రియో, ధ్రువః, లోకపాలైరిన్ద్రాదిభిరపి, సుదుష్కరంకర్తుమశక్యం, కర్మతపసాభగవత్తోషణపూర్వకసర్వోత్కృష్టపదసమ్పాదనరూపం కర్మ, కృత్వా, అతఏవ, తవ-యశో-విపులయన్విస్తారయన్-హేరాజన్, అచిరతఆశు, ఏష్యత్యాగమిష్యతి ॥౨౨॥ ఏవంనారదేనాభాషితోరాజాపుత్రమేవానుచిన్తయన్నాసీదిత్యాహ ॥ మైత్రేయః ॥ ఇతీతి ॥ ఇతిఏవం, దేవర్షిణానారదేన, ప్రోక్తంవిమృశ్యసవిమర్శమాశ్రుత్య-జగతీపతిరుత్తానపాదః-రాజ్యలక్ష్మీం, మనాదృత్య, ధ్రువమేవాన్వచిన్తయత్ ॥ ౨౩ ॥ ధ్రువోమధువనేకిమకరోదిత్యపేక్షాయామాహ ॥ తత్రేత్యాదినా ॥ అభిషిక్తఃస్నాతః-యమునాయామితిశేషః -యస్యాం, ప్ర

శయానంక్షుధితంపరిమ్లానముఖామ్బుజమ్ ॥ ౧౯ ॥ అహోమేబతదౌరాత్మ్యంస్త్రీజితస్యోపధారయ । యోఽఙ్కంప్రేమ్ణాఽఽరురుక్షన్తంనాభ్యనన్దమసత్తమః ॥ ౨౦ ॥ శ్రీనారదఉవాచ ॥ మామాశుచస్స్వతనయందేవగుప్తంవిశాంపతే । తత్ప్రభావమవిజ్ఞాయప్రావృఙ్క్తేయద్యశోజగత్ ॥ ౨౧ ॥ సుదుష్కరంకర్మకృత్వాలోకపాలైరపిప్రభుః । ఏష్యత్యచిరతోరాజన్యశోవిపులయంస్తవ ॥ ౨౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతిదేవర్షిణాప్రోక్తంవిమృశ్యజగతీపతిః । రాజ్యలక్ష్మీమనాదృత్యపుత్రమేవాన్వచిన్తయత్ ॥ ౨౩ ॥ తత్రాభిషిక్తఃప్రయతస్తాముపోష్యవిభావరీమ్ । సమాహితఃపర్యచరద్దిష్టాదేశేనపూరుషమ్ ॥ ౨౪ ॥ త్రిరాత్రాన్తేత్రిరాత్రాన్తేకపిత్థబదరాశనః । ఆత్మవృత్త్యనుసారేణమాసంనిన్యేఽర్చయన్హరిమ్ ॥ ౨౫ ॥ ద్వితీయంచతథామాసంషష్ఠేషష్ఠేఽర్భకోదినే । తృణపర్ణాదిభిర్జీర్ణైఃకృతాన్నోఽభ్యర్చయన్విభుమ్ ॥ ౨౬ ॥ తృతీయంచనయన్మాసంనవమేనవమేఽహని । అబ్భక్షఉత్తమశ్లోకముపాధావత్సమాధినా ॥ ౨౭ ॥ చతుర్థమపివైమాసంద్వాదశేద్వాదశేఽహని । వాయుభక్షోజితశ్వాసోధ్యాయన్దేవమధారయత్ ॥ ౨౮ ॥ పఞ్చమేమాస్యనుప్రాప్తేజితశ్వాసోనృపాత్మజః । ధ్యాయన్బ్రహ్మపదైకేనతస్థౌస్థాణురివాచలః ॥ ౨౯ ॥ సర్వతోమనఆకృష్యహృదిభూతేన్ద్రియాశ

యతఃతపసేప్రయతితవాన్, తాం, ప్రథమాంరాత్రిం, తత్రమధువనే-ఉపోష్య, విభావరీమిత్యత్యన్తసంయోగేద్వితీయా-ఉపవసతేరభుక్త్యర్థస్యాధారస్తువనమితితత్రేతిసప్తమీబోధ్యా-సమాహితచిత్తః- దిష్టాదేశేనఉపదిష్టమార్గేణ-పూరుషం పరమపురుషం పర్యచరత్ పరిపూజితవాన్ ॥ ౨౪ ॥ తిసృణాంరాత్రీణాంసమాహారస్త్రిరాత్రం, తస్యాన్తే-కపిత్థానిబదరాణిచఫలానిఅశనంయస్యసః - ఆత్మనోదేహస్య, వృత్తిఃస్థితి-స్తదనుసారేణదేహధారణమాత్రోపయుక్తాహారేణేత్యర్థః-హరి-మర్చయన్-మాసం, నిన్యేఅతిచక్రమే ॥ ౨౫ ॥ అర్భకోధ్రువః-తథా-షష్ఠేషష్ఠేదినేజీర్ణైః-స్తృణాదిభిః-కృతమన్నంయస్య-జీర్ణతృణాద్యశనః-విభు, మభ్యర్చయన్-ద్వితీయంమాసం-నిన్యేఇత్యనుషఙ్గః ॥ ౨౬ ॥ నవమేనవమేఽహని - అబ్భక్షోఽపఏవభక్షయన్ తృతీయంచ-మాసం-నయన్ - ఉత్తమశ్లోకంభగవన్తం, సమాధినా, ఉపాధావత్ ఆరాధితవాన్ ॥ ౨౭ ॥ వాయుభక్షః-వాయుమేవభక్షయన్-చతుర్థమపిమాసం-నయన్-జితశ్వాసఃజితప్రాణః-దేవంభగవన్తం, ధ్యాయ-న్నధారయత్ ధారణాంకృతవాన్ - ప్రతిమాసమాహారసఙ్కోచంతపోఽతిరేకంచకృతవానిత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ పఞ్చమేమాసిత్వనుప్రాప్తే-జితప్రాణో-రాజసుతః-బ్రహ్మభగవన్తం-ధ్యాయన్ -ఏకేన-పదాచరణేన-స్థాణురివ, నిశ్చలోభూత్వా, తస్థౌస్థితవాన్ ॥ ౨౯ ॥ భూతేన్ద్రియాశయం, భూతానిభూతసూక్ష్మాణిశబ్దాదీనితద్గ్రాహకాణీన్ద్రియాణిశ్రోత్రాదీని, శబ్దాదివిషయప్రవణానీన్ద్రియాణీత్యర్థః-తానిఆశేరతేయస్మిన్-శయనమత్రనిర్వ్యాపారః-అవ్యాపారిశ్రోత్రాదీన్ద్రియవ-న్మనస్సర్వతస్సఙ్కల్పవికల్పాదే- రాకృష్యనివర్త్య, హృదిహృదయపుణ్డరీకే, భగవతో, రూపందివ్యవిగ్రహం, ధ్యాయన్-భగవతోరూపాదపరవస్త్వం, నాద్రాక్షీన్నాపశ్యత్ ॥ అన్యన్నాద్రాక్షీదిత్యనేన

ధ్యానస్య విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వకథనేన ధ్యానస్య పరినిష్పత్తిః ఫలితా, సాధనస్య నిష్పత్తిర్నామ ఫలావ్యవహితపూర్వదశోక్తా ॥ ౨౦ ॥ తామేవ ప్రపఞ్చయిష్యన్ తత్ప్రభావమాహ ॥ ఆధారమితి త్రిభిః ॥ మహదాదీనాం మహదాదిపృథివ్యన్తానాం భూతానాం, తత్సంసృష్టానాం చేతనానాంచ - ఆధారం ధారకం, అనేన స్థూలచిదచిచ్ఛరీరకత్వముక్తం, సూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకత్వమాహ ॥ ప్రధానపురుషేశ్వరం ప్రధానం సూక్ష్మమచిత్తత్త్వం, పురుషాస్తత్సంసృష్టాశ్చేతనాః, తేషామీశ్వరం అన్తః, ప్రవిశ్య నియన్తారం, అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తేతి శ్రుతేః, అనేన, యన్మహదీనాం ధారత్వముక్తం తదప్యన్తః, ప్రవిశ్య నియమనేనైవేతి విశేషనిష్ఠం బోధ్యం, ఏవంభూతం భగవన్తం బ్రహ్మ, ధారయమాణస్య సతః - తస్య, తేజసో దుర్వహత్వాదన్త - త్రయో లోకాశ్చకమ్పిరే కమ్పితాః ॥ ౨౧ ॥ స పార్థివార్భకో ధ్రువః, ఏకేన పాదేన, యదా, తస్థౌ, తత్ర, తస్యాఙ్గుష్ఠేన, నిపీడితా నితరాం పీడితా - ఆక్రాన్తా సతీ, మహీ భూమిః, అర్ధం, ననామ ప్రహ్వీబభూవ, అర్ధశబ్దస్యాత్ర సమాంశవాచిత్వాభావే పవిధేయనమనక్రియావిశేషణత్వాభిప్రాయేణ క్లీబత్వనిర్దేశః, ఇభేన్ద్రేణ గజశ్రేష్ఠేనాధిష్ఠితా అధిష్ఠితా, తరీ నౌః, యథా, పదేపదే ప్రతిపదం సవ్యేతరతః, సవ్యతో వామతో దక్షిణతశ్చ, నమతి, తద్వత్ ॥ ౨౨ ॥ కించ - తస్మిన్ ధ్రువే - ఆత్మనస్స్వస్య, విశ్వం ద్వారం సర్వాణీన్ద్రియాణి, ద్వారశబ్దశ్శ్రోత్రాదీన్ద్రియపరః - అసుం ప్రాణం చ - నిరుధ్య, అనన్యయా విషయాన్తరరహితయా, ధియా, ధ్యాయతి సతి - భగవన్తమితి శేషః - యద్వా, విశ్వశబ్దో భగవత్పరః "విశ్వం విష్ణుర్వషట్కారః" ఇతి సహస్రనామసు, విష్ణోర్నామసహస్ర ,, మిత్యుపక్రమ్య "విశ్వం విష్ణు,, రిత్యుక్తత్వాత్, విశ్వాత్మకత్వాద్వా, విశ్వో విష్ణుః, లోకా ఇన్ద్రాదిభిస్సహితాః, భృశం నితరాం - నిరుచ్ఛ్వాసేన ఉచ్ఛ్వాసాభావేన - నిపీడితాః, హరిం, శరణం, యయుః ప్రాప్తాః

యమ్ । ధ్యాయన్భగవతో రూపం నాద్రాక్షీత్కించనాపరమ్ ॥ ౨౦ ॥ ఆధారం మహదాదీనాం ప్రధానపురుషేశ్వరమ్ । బ్రహ్మ ధారయమాణస్య త్రయో లోకాశ్చకమ్పిరే ॥ ౨౧ ॥ యదైకపాదేన స పార్థివార్భకస్తస్థౌ తదఙ్గుష్ఠనిపీడితా మహీ । ననామ తత్రార్ధమిభేన్ద్రధిష్ఠితా తరీవ సవ్యేతరతః పదే పదే ॥ ౨౨ ॥ తస్మిన్నభిధ్యాయతి విశ్వమాత్మనో ద్వారం నిరుధ్యాసుమనన్యయా ధియా । లోకా నిరుచ్ఛ్వాసనిపీడితా భృశం సలోకపాలాశ్శరణం యయుర్హరిమ్ ॥ ౨౩ ॥ దేవా ఊచుః ॥ నైవం విదామో భగవన్ప్రాణరోధం చరాచరస్యాఖిలసత్త్వధామ్నః । విధేహి తన్నో వృజినాద్విమోక్షం ప్రాప్తా వయం త్వాం శరణం శరణ్యమ్ ॥ ౨౪ ॥ భగవానువాచ ॥ మా భైష్ట బాలం తపసో దురత్యయాన్నివర్తయిష్యే ప్రతియాత స్వధామ । యతో హి వః ప్రాణనిరోధ ఆసీదౌత్తానపాదిర్మయి సఙ్గతాత్మా ॥ ౨౫ ॥ ****************************

*********** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, అష్టమోఽధ్యాయః. ***********

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ త ఏవముత్సన్నభయా ఉరుక్రమే కృతప్రణామాః ప్రయయుస్త్రివిష్టపమ్ । సహస్రశీర్షాపి

ప్తః ॥ ౨౩ ॥ శరణప్రాప్తిమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ నైవమితి ॥ హే భగవన్, చరాచరస్య, ఏవంవిధం ప్రాణనిరోధం - న విదామః కదాచిదపి న జానీమః అచరగ్రహణం దృష్టాన్తార్థం - తేషాముచ్ఛ్వాసనిశ్వాసయోరభావాత్, యథా, అచరస్యోచ్ఛ్వాసాదిర్నాస్తి, తథా చరస్యాపి ప్రాప్త ఇతి - తత్ తస్మాత్, అఖిలసత్త్వధామ్నః కృత్స్నచిదచిచ్ఛరీరకస్య, తవ, నః సమ్బన్ధినామస్మాకం - వృజినాత్ప్రాణనిరోధరూపాద్దుఃఖాత్ - విమోక్షం - విధేహి కురు - వయం - శరణ్యం సమీహితసాధనత్వేనాధ్యవసనీయం త్వాం - శరణం ఉపాయం - ప్రాప్తాః - ఉపాయత్వేనాధ్యవస్యామ ఇత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ ఏవం శరణం గతానాహ ॥ శరణ్యో భగవాన్మా భైష్టేతి ॥ మా భైష్ట భయం మా కురుత తపసో - దురత్యయం అనుల్లఙ్ఘ్యం - బాలం నివర్తయిష్యే నిష్పాదయిష్యామి - సమీహితేన సంయోజయామీత్యర్థః - అతో యూయం స్వధామ స్వస్థానం ప్రతి - యాత గచ్ఛత - కోసౌ బాలః కథం చైకస్య ప్రాణనిరోధాద్విశ్వస్య ప్రాణనిరోధ ఇత్యత ఆహ - యతః యదీయప్రాణనిరోధాద్ధేతోః - వః యుష్మాకం - ప్రాణనిరోధ - ఆసీత్ - సః ఔత్తానపాదిః ఉత్తానపాదస్య పుత్రో బాలో ధ్రువః - మయి విశ్వప్రాణిప్రాణనహేతుభూతే మయి "కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాద్యదేష ఆకాశ ఆనన్దో న స్యాత్ - యత్సాక్షాదపరోక్షాద్బ్రహ్మ య ఆత్మా సర్వాన్తరస్తన్మే వ్యాచక్ష్వేతి - యః ప్రాణేన ప్రాణితి స త ఆత్మా సర్వాన్తరః యోఽపానేనాపానితి స త ఆత్మా సర్వాన్తర ,, ఇతి శ్రుతేః, సఙ్గతః ఆత్మా అన్తఃకరణం యస్య - సోఽభూత్, స్వప్రాణనిరోధేనోచ్ఛ్వాసనిశ్వాసయోరప్యత్యుత్కటేన విశ్వప్రాణిప్రాణనహేతుభూతస్య మమ తేన హృది నిరుద్ధత్వాత్సర్వప్రాణిప్రాణనిరోధోఽభూదితి భావః ॥ ౨౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే అష్టమోఽధ్యాయః **************

ఏవం భగవతోక్తేషు దేవేషు స్వధాగమతేషు భగవాన్స్వభక్తానుజిఘృక్షయా ధ్రువేణ ప్రత్యక్షితస్తేన స్తుతస్తం సమీహితే

నసంయోజ్యస్వధామాగాత్-తథా ధ్రువోఽపిసంసాధితసమీహితస్స్వధామజగామేత్యాహనవమేనమునిః॥ ఏవంభగవద్వాక్యేనఉత్పన్నభయాఃగతభయాః-దేవాః - ఉరుక్రమేభగవతివిషయే-కృతః ప్రణామోయైః-తే-త్రివిష్టపంసురలోకం-యయుర్జగ్ముః-తతస్సహస్రశీర్షాభగవానపి-భృత్యదిదృక్షయాభృత్యదర్శనేచ్ఛయా-మధోర్వనం-గరుత్మతావాహనభూతేనసహ-గతఃజగామ ॥ ౧ ॥ సవై ధ్రువః-యోగవిపాకతీవ్రయాయోగస్య-ధ్యానయోగస్య,విపాకఃఅపరోక్షప్రతీతిరూపత్వాదివిశేషణవిశిష్టత్వం - తేన-తీవ్రయావిజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితయా ధియాప్రథమం-హృత్పద్మకోశే-స్ఫురితంసాక్షాత్కృతం-తత-స్సహసైవ-తిరోహితం-తతఃపునర్బహిఃస్థితం-తటిత్ప్రభం-అన్తరావిర్భూతస్యసహసాతిరోధానేనతటిత్సామ్యమభిప్రేత్యతటిత్ప్రభమిత్యుక్తం- తదవస్థంయాదృ-గన్త-రస్ఫుర-త్తాదృశ-ముపలక్ష్యప్రత్యభిజ్ఞాయ-దదర్శసాక్షాత్కృతవాన్ ॥ ౨ ॥ తస్యభగవతో-దర్శనేన- ఆగతసాధ్వసఃజాతసమ్భ్రమః - అర్భకఃధ్రువఃఅఙ్గంశరీరం-క్షితౌభూమౌ-దణ్డవ-ద్వినమయ్యనతంకృత్వా - అవనతనమస్కృతవాన్-సంభ్రమమేవాహ ॥దృగ్భ్యాం-ప్రపశ్యన్-పిబన్నివఅవనతఆస్యేనచుమ్బన్నివావనత-భుజాభ్యాం మాశ్లిషన్నాలిఙ్గన్నివావనత భుజైరితిబహువచనమార్షమ్ ॥ ౩ ॥
తంధ్రువం వివక్షన్తంగుణాన్వక్తుమిచ్ఛన్తంతుష్టూష న్తమిత్యర్థః - పున-రతద్విదంస్తోతుమజానన్తం -అస్యధ్రువస్య-సర్వలోకస్యచ-హృదిహృదయే- అవస్థితః-హేతుగర్భమిదం-హృద్యవస్థితత్వాత్-జ్ఞాత్వా-సహరిః-బ్రహ్మమయేన-బ్రహ్మ: పవణవః-వేదోవా-తత్ప్రచురేణ-ధ్వనేఃప్రణవాద్యనుకారిత్వాద్బ్రహ్మమయేనేత్యుక్తం॥ కమ్బునాశఙ్ఖేన-కపోలేగణ్డే-బాలంధ్రువం-కృపయా-పస్పర్శమమార్జ ॥౪॥ సవైధ్రువః-దైవీందేవస్యసమ్బన్ధినీంజవేనభగవతాఽఽవిర్భావితామిత్యర్థః-తాంవేదార్థప్రచురాం-గిరంవాచం-తదైవస్వగ్నోత్తరకాలమేవ - ప్రతిపద్యలబ్ధ్వా-పరితోజ్ఞాతఃకార్త్స్న్యేనవిదితః-పరాత్మ

తతోగరుత్మతామధోర్వనంభృత్యదిదృక్షయాగతః ॥ ౧ ॥ సవైధియాయోగవిపాకతీవ్రయాహృత్పద్మకోశే స్ఫురితంతటిత్ప్రభమ్। తిరోహితంసహసైవోపలక్ష్యబహిఃస్థితంతదవస్థందదర్శ ॥ ౨ ॥తద్దర్శనేనాగతసాధ్వసఃక్షితావవన్దతాఙ్గంవినమయ్య దణ్డవత్ । దృగ్భ్యాం ప్రపశ్యన్ప్రపిబన్నివార్భకశ్చుమ్బన్నివాస్యేన భుజైరివాశ్లిషన్ ॥ ౩ ॥ సతంవివక్షన్తమతద్విదంహరిర్జ్ఞాత్వాఽస్యసర్వస్యచహృద్యవస్థితః । కృతాఞ్జలింబ్రహ్మమయేనకమ్బునాపస్పర్శబాలంకృపయాకపోలే ॥ ౪ ॥సవైతదైవప్రతిపాదితాంగిరందైవీంపరిజ్ఞాతపరాత్మనిర్ణయః । తంభక్తిభావోఽభ్యగృణాదసత్వరఃపరిశ్రుతోరుశ్రవసంధ్రువక్షితిః ॥ ౫ ॥ ధ్రువఉవా

నోఃపరమాత్మజీవాత్మనోః-నిర్ణయోయాథాత్మ్యం-యేన-అతఏవ-భక్తిభావఃభక్త్యాత్మకోభావోఽభిప్రాయో-యస్య-ధ్రువాస్థిరాశాశ్వతీ-క్షితిఃస్థానంయస్య-అయంభావినిర్దేశః-అసత్వరః-త్వరారహితః - పరిశ్రుతంసర్వతోవిఖ్యాతం-ఉరునిరవధికంశ్రవఃకీర్తి-ర్యస్యతం-భగవన్తం-అభ్యగృణాత్-అస్తావీత్ ॥ ౫ ॥ తత్రస్వకీయవాగాదీన్ద్రియసంజీవకత్వేనస్వానుభవసిద్ధేనజ్ఞానప్రదంచిదచిచ్ఛరీరంనిఖిలజగదేకకారణంనిరస్తనిఖిల హేయగన్ధం ముక్త్యుపాయత్వముక్తిప్రదత్వాశ్రితదురితౌఘనివర్తకత్వనిరతిశయయశస్సంపన్నత్వనిరతిశయానన్దత్వాద్యపరిమితోదారగుణసాగరత్వేనభగవన్తంపఞ్చభిఃపరిస్తుత్యతస్మిన్స్వమనఃప్రావణ్యమేకేనసమ్ప్రార్థ్యతత్పదారవిన్దధ్యానాసక్తచిత్తస్యదేహతదనుబన్ధిహేతుకసుఖదుఃఖాద్యననుభూతిమేకేనాభిధాయతతస్సాధుపరిత్రాణాయస్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళవిగ్రహంపరత్వేనశఙ్కితబ్రహ్మాదిదేవతానామపికారణభూతంస్వావతారేణసాక్షాజ్జగదవితారం త్రిభిఃప్రస్తుత్యైకేనతంశరణమాగత్యపురుషార్థమూర్తేస్తస్యభజనాచాశిషాంసత్యతాంవదన్నిరతిశయవాత్సల్యమేకేనస్తౌతి॥ య ఇతిద్వాదశభిః॥తత్రతావద్వాగాదీన్ద్రియసంజీవయితృత్వేనస్వస్మైనిదర్శితేనజ్ఞానప్రదత్వంనిశ్చిన్వన్నమస్కరోతి ॥ య ఇతి॥ యోభగవాన్,ప్రసుప్తాంస్వకార్యాక్షమాం,మిమాంస్తోతుంప్రవృత్తాం-మేస్తోతుకామస్యమమ,వాచంవాగిన్ద్రియ- మన్తఃప్రవిశ్యస్వజ్ఞల్పరూపజ్ఞానేనాత్మానుప్రవేశఉచ్యతే,పూర్వమేవప్రవిష్టత్వాత్, సంజీవయతి-తత్రహేతుః,అఖిలశక్తిధరఃఅఘటితఘటనాదిసర్వశక్తస్తవేదముపపన్నమితిభావః,తథా-స్వధామ్నాస్వధామభూతాన్స్వశరీరభూతానితియావత్ ,తృతీయాన్తపాఠే,స్వధామ్నాస్వకీయసఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనాన్తఃప్రవిశ్యేత్యన్వయః,హస్తచరణశ్రవణత్వగాదీన్,హస్తచరణగ్రహణంపాయూపస్థయోఃకర్మేన్ద్రియయోరుపలక్షణం , శ్రవణత్వగ్గ్రహణమవశిష్టజ్ఞానేన్ద్రియాణాం , అపిశబ్దేనాన్తఃకరణచతుష్టయాధిష్ఠాతృదేవతాసంగ్రహః అన్యాన్ప్రాణాన్ఇన్ద్రియాణి , సంజీవయతి,తస్మై,భగవతేపూర్ణషాడ్గుణ్యమూర్తయే,పురుషాయపురు

షాన్తర్యామిణే, అనేనజీవాన్తర్యామిత్వముక్తం, పూర్వమచిదన్తర్యామిత్వకథనాత్, తుభ్యంనమః, కృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మత్వేనతత్సంజీవయితృత్వేనజ్ఞానప్రదత్వంత్వయ్యేవోపపన్నమితిభావః ✽॥౬॥ ✽నను,, తత్సృష్ట్వాతదేవానుప్రావిశత్, అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణీ,, తిజగత్సృష్టేరేవానుప్రవేశస్మరణాన్మహంచిదచిదన్తరాత్మేత్యత్రజగత్స్రష్టాపిత్వమేవేత్యాహ॥ ఏకఇతి ॥ హేభగవన్, ఇదంపరిదృశ్యమానం, మహదాదిసమష్టివ్యష్ట్యాత్మక-మశేషంసర్వం - జగత్-ఉరుగుణయావివిధపరిణామక్షమసత్త్వాదిగుణయా, ఆత్మశక్త్యా-ఆత్మనఃస్వస్యసంబన్ధిన్యాశక్త్యాకార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయామాయాఖ్యయాప్రకృత్యా, సృష్ట్వా, సదసద్గుణేషుకార్యకారణభూతేషుసత్త్వాదిగుణమయపదార్థేషు, పురుషోజీవశరీరకః, అనుప్రవిశ్య, త్వమేకఏవసన్, దారుషుహ్రస్వదీర్ఘఋజువక్రాదిభేదభిన్నేషుదారుషు, విభావసువదగ్నివ - నానేవబహుధేవ-విభాసి, అత్రవిభావసుదృష్టాన్తేనస్వశరీరభూతచిదచిద్గతగుణాస్పర్శోవివక్షితః, ఇవశబ్దేనవస్తుతఏకత్వం దేవమనుష్యాదిశరీరసంసృష్టజీవాన్తరాత్మత్వకృతంబహుత్వమపివివక్షితమ్ ✽॥౭॥ ✽ఏవంనిఖిలజగదేకకారణత్వేనకృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మత్వేననిరస్తనిఖిలదోషత్వేనచవాగాదీన్ద్రియసంజీవయితృత్వాత్తస్యైవజ్ఞానప్రదత్వముక్తం, తదేవనిదర్శయన్తస్యైవనిరతిశయపురుషార్థసాధనత్వేనభజనీయతామాహ॥త్వద్దత్తయేతి॥ త్వదీయయా,, తేషాంసతతయుక్తానాంభజతాంప్రీతిపూర్వకం-దదామిబుద్ధియోగంతం,, మితివదతాత్వయా, దత్తయా, వయునయాజ్ఞానేన, శ్రీత్వమాక్ష్ణం, హేనాథ-భవన్తం, ప్రపన్నఃశరణంగతో, బ్రహ్మాచతుర్ముఖః, సుప్తప్రబుద్ధఇవపూర్వంసుప్తఃపశ్చాత్ప్రబుద్ధఇవ, విశ్వమచష్ట అపశ్యత్, విశ్వరచనోపయోగిజ్ఞానవిధురస్త్వత్ప్రపత్త్యాత్వద్దత్తజ్ఞానేనాసృజదిత్యర్థః, నాత్రభూతార్థవివక్షా, పశ్యతీత్యర్థః, హేఆర్తబన్ధోఆర్తానాంతాపత్రయాతురా

చ॥యోఽన్తఃప్రవిశ్యమమవాచమిమాంప్రసుప్తాంసంజీవయత్యఖిలశక్తిధరః ✽స్వధామ్నా। అన్యాంశ్చహస్తచరణశ్రవణత్వగాదీన్ప్రాణాన్నమోభగవతేపురుషాయతుభ్యమ్ ॥ ౬ ॥ఏకస్త్వమేవభగవన్నిదమాత్మశక్త్యా మాయాఖ్యయోరుగుణయామహదాద్యశేషమ్। సృష్ట్వానువిశ్వపురుషస్సదసద్గుణేషునానేవదారుషువిభావసువద్విభాసి ॥ ౭ ॥ త్వద్దత్తయావయునయేదమచష్ట విశ్వంసుప్తప్రబుద్ధఇవనాథభవత్ప్రపన్నః। † తస్యాపవర్గశరణంతవపాదమూలంవిస్మర్యతేకృతవిదాకథమార్తబన్ధో ॥ ౮ ॥ నూనంవిముష్టమతయస్తవమాయయాతేయేత్వాభవాప్యయవిమోక్షణమన్యహేతోః। అర్చన్తికల్పకతరుంకుణపోపభోగ్యమిచ్ఛన్తియత్స్పర్శజంనరకేపినృణామ్॥ ౯ ॥ యానిర్వృతిస్తనుభృతాంతవపాదపద్మధ్యానాద్భవజ్జనకథాశ్రవణేనవాస్యాత్। సాబ్రహ్మణిస్వమహిమన్యపినాథమాభూత్కిన్త్వన్తకాసిలులితాత్ప

తానాం, బన్ధో, అపవర్గశరణంముక్త్యుపాయం- ఆపవర్గ్యమితిపాఠేస్వార్థేష్యఞ్ అపవర్గేభవంఆపవర్గ్యంసుఖం-తత్సాధనమితివా, తవ-పాదమూలం, కృతవిదాసర్వేన్ద్రియోపజీవనేనజ్ఞానప్రదత్వాద్యుపకారజ్ఞేనకథంవిస్మర్యతే,, ఏవంమహోపకారిణంత్వామభజన్తఃకృతఘ్నా ఏవేత్యర్థః ✽॥౮॥ ✽తథాత్వాంభజన్తోఽపిమాదృశాస్సకామాఃమన్దభాగ్యాఏవేత్యాహ ॥నూనమితి॥కల్పకతరుంకల్పకతరుతుల్యం, ఆశ్రితార్థప్రదత్వేనకల్పకతరుతౌల్యంవివక్షితం, తతోనిరతిశయగుణవత్తామాహ॥ భవాప్యయవిమోక్షణంభవోజన్మ, అప్యయోమరణం-తయోర్మోక్షణంమోచనం, యస్మాత్తం, యద్వా, భవాప్యయాపిమోచయతీతిణ్యన్తాత్కర్తరిల్యుట్బాహులకత్వాత్, ముక్తిప్రదమిత్యర్థః, ఏవంభూతంత్వాం, యే, మాదృశాలోకాః, అన్యహేతోః, అన్యస్యత్రివర్గస్య, హేతోఃకారణాద్భజన్తి, తేజనాః, స్తవ, మాయయా,, మమమాయాదురత్యయే,, త్యుక్తవిధయా, విముష్టమతయః అపహృతజ్ఞానాః, నూనమితినిశ్చయే-కుతస్తేవిముష్టమతయఇత్యత్రాహ, యద్యస్మాత్, స్పర్శజంవిషయేన్ద్రియసమ్బన్ధజం, అతఏవ,, ఏతద్వైనిరయాస్తాతస్థానస్యపరమాత్మనః,, ఇతినరకప్రాయేపిసంసారే, నృణాం, కుణపోపభోగ్యంకుణపేనశవతుల్యేనశరీరేణోపభోగ్యం, సుఖమితిశేషః-ఇచ్ఛన్తి ✽॥౯॥ ✽ననుస్వర్గస్యాపిసుఖత్వప్రతిపత్తేఃకింతదర్థంభజమానాన్నిన్దిత్వానిష్కామాన్ప్రశంససీత్యాశఙ్క్యాయాంస్పర్శజస్యాల్పాస్థిరత్వాన్నిన్ద్యామిత్యభిప్రేత్యకింవక్తవ్యంనిష్కామభజనసాధ్యస్యాపవర్గికసుఖస్యనిరవధికత్వాన్నతేనస్పర్శజస్యసామ్యమితియాత స్త్వచ్చరణధ్యానత్వద్భక్తజనకథాశ్రవణజన్యసుఖేనాపినకైవల్యమపిసమానమితికైముత్యనయేనాహ॥యేతి ॥ తనుభృతాందేహినాం, తవ-చరణకమలధ్యానాత్-

---

౬॥శ్లో॥పా ✽స్వధామ్నః. ౮॥శ్లో॥పా†తస్యాపవర్గ్య.

భవజ్జనా భాగవతాః, తైస్సహాం కథాశ్రవణేన వా - యా - నిర్వృతిస్సుఖం, స్యాత్, సా నిర్వృతిః - హే నాథ - స్వమహిమన్యపి స్వాభావికగుణాష్టకరూపమహిమ్ని బ్రహ్మణి స్వగతాత్మన్యనుభూయమానేఽపి, మాభూన్నాస్తీత్యర్థః, అన్తకాసిలులితాత్ అన్తకాఖ్యశస్త్రక్షతాత్, విమానాత్, పతతాం స్వర్గిణాం, నిర్వృతిః, స్యాత్ కిం - నాస్త్యేవేత్యర్థః ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ ఏవం నిత్యనిరతిశయానన్దసాధనభూతం త్వాం క్షయిష్ణుసాతిశయాల్పసుఖసాధనత్వేన భజన్తో మాదృశా మన్దభాగ్యా ఏవేత్యుక్త్వా స్వస్య సత్సఙ్గతికథాశ్రవణాదిప్రణాడ్యా భక్తిమహైతుకీం ప్రార్థయతే ॥ భక్తిమితి ॥ హే అనన్త దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరహిత - త్వమనిరస్తనిఖిలదోషే సార్వజ్ఞ్యనిరతిశయానన్దత్వాద్యపరిమితోదారగుణసాగరే త్వయి, ముహుః పునః పునః నిరన్తరమిత్యర్థః, భక్తిం - ప్రవహతాం కుర్వతాం అత ఏవామలః ఆశయోఽన్తఃకరణం - యేషాం, మహతామక్రోధాద్యాత్మగుణయుక్తానాం, ప్రసఙ్గః ప్రకృష్టస్సఙ్గః - మహతామితి సమ్బన్ధమాత్రే షష్ఠీ - మహత్స్వస్మదీయస్సఙ్గః మహత్సు సఙ్గమ ఇత్యర్థః మే స్యాత్, యేన మహత్సఙ్గేన, హేతునా, ప్రవృత్తా, యా, భగవతో గుణకథా, సైవ మధు, తస్య, పానేన, మత్తస్సత్తః, నిరస్తతాపత్రయ ఇత్యర్థః ఉరువ్యసనమధికదుఃఖగర్భం, అత ఏవాల్పేన దుస్సహం, భవాబ్ధిం నేష్యే తరామి ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ న కేవలం సత్సఙ్గతేః కథాశ్రవణాది ప్రణాడ్యాఽఽపవర్గికసుఖసాధనత్వమేవ కిన్తు జీవద్దశాయామపి దేహతదనుబన్ధినిమిత్తసుఖదుఃఖాద్యహేతుత్వమపీత్యాహ ॥ త ఇతి ॥ హే ఈశ, మర్త్యం మరణశీలమపి, అతితరాం నితరాం, ప్రియం, శరీరం, యే చ, అనుమర్త్యమనుసృత్య గచ్ఛన్తి వర్తన్త ఇత్యనుగాః, సుతాదయః, తాంశ్చ, తే జనాః, న స్మరన్తి నాభిమన్యన్త ఇత్యర్థః కే త ఇత్యత్రాహ, హే అబ్జనాభ, యే జనాః, భవదీయపదారవిన్దయోః, యః, సౌగన్ధ్యం తేన, తస్మిన్వా, లుబ్ధం హృదయం యేషాం, తేషు భాగవతేషు, కృతః ప్రసఙ్గో యైస్త ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ అబ్జనాభేత్యనేన నిరతిశయసౌన్దర్యదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవైశిష్ట్యముక్తం, మహదాద్యశేషం సృష్ట్వాఽనుప్రవిశ్య పురుష ఇత్యనేన ప్రకృతిప్రాకృతపురుషశరీరకత్వం చ, ఏవం స్థూ

తతాం విమానాత్ ॥ ౧౦ ॥ భక్తిం ముహుః ప్రవహతాం త్వయి మే ప్రసఙ్గో భూయాదనన్త మహతామమలాశయానామ్ । యేనాఞ్జసోల్బణమురువ్యసనం భవాబ్ధిం నేష్యే భవద్గుణకథామృతపానమత్తః ॥ ౧౧ ॥ తే న స్మరన్త్యతితరాం ప్రియమీశ మర్త్యం యే చానుగాస్సుతసుహృద్గృహవిత్తదారాః । యే త్వబ్జనాభ భవదీయపదారవిన్దసౌగన్ధ్యలుబ్ధహృదయేషు కృతప్రసఙ్గాః ॥ ౧౨ ॥ తిర్యఙ్నగద్విజసరీసృపదేవదైత్యమర్త్యాదిభిః పరిచితం సదసద్విశేషమ్ । రూపం స్థవిష్ఠమజ తే మహదాద్యనేకం నాతః పరం పరమ వేద్మి న యత్ర వాదః ॥ ౧౩ ॥ కల్పాన్త ఏతదఖిలం జఠరేణ గృహ్ణన్ శేతే పుమాన్స్వదృగనన్తసఖస్తదఙ్కే । యన్నాభిసిన్ధురుహకాఞ్చనలోకప

లసూక్ష్మశరీరద్వయముక్తం, అనన్తేత్యనేన సత్యజ్ఞానానన్తలక్షణం దివ్యాత్మస్వరూపం చ, ఏతత్త్రితయమేవ యథావద్వేద, వేద చ యః శరణం వ్రజతి, తిర్యగిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః, తత్రాద్యేన స్థూలరూపం ప్రపఞ్చయతి ॥ తిర్యగితి ॥ హే పరమ - స్థూలసూక్ష్మరూపాభ్యాం విలక్షణ, నిస్సమాభ్యధిక, అత ఏవ, అజ - స్థూలరూపగతోత్పత్తివినాశాదిరహిత, నగాః స్థావరాణి, ఏతచ్చరాణామప్యుపలక్షణం - తిర్యఞ్చః పశుమృగాదయః, ద్విజాః అణ్డజాః, ఏషాం తిర్యక్త్వాదేవ సఙ్గ్రహసిద్ధే గోబలీవర్దన్యాయేన పృథగ్గ్రహణం, ఏవం సరీసృపగ్రహణం చ, ఆదిశబ్దేన స్వేదజోద్భిజ్జసఙ్గ్రహః, తిర్యగాదిభిః పరిచితం పరితో వ్యాప్తం, సదసత్ చిదచిదాత్మకం విశేషం, విశేషః, పృథివీ, సోఽస్యాస్తీతి విశేషం, అర్శఆదేరాకృతిగణత్వాదచ్, విశేషపర్యన్తమిత్యర్థః మహదాది, మహాన్, ఆదిర్యస్య తత్, అనేకం వివిధవిచిత్రసన్నివేశం స్థవిష్ఠం స్థూలం బ్రహ్మాణ్డాత్మకం, తే తవ, రూపం - వేద్మి, త్వచ్ఛరీరత్వేన వేద్మీత్యర్థః - అతః, స్థూలరూపాత్, పరం - విలక్షణం, యద్దివ్యమఙ్గళవిగ్రహాత్మకం సూక్ష్మరూపం - తదపి న వేద్మీతి న, కిన్తు - త్వత్ప్రసాదాద్వేద్మ్యేవేత్యర్థః - పరం రూపం విశినష్టి, యత్ర యద్విషయే, వాదః ప్రాకృతత్వాప్రాకృతత్వవాదః, ప్రవర్తత ఇత్యర్థః, యద్వా - అవేద్మీతిచ్ఛేదః, అవేద్మీత్యకారో నిపాతో నఞ్ పర్యాయః ॥ తతశ్చ ॥ అతః స్థవిష్ఠాద్రూపాత్పరం విలక్షణం, "న భూతసఙ్ఘసంస్థానో దేహోఽస్య పరమాత్మనః" ఇత్యుక్తాప్రాకృతదివ్యవిగ్రహాత్మకం రూపం తతః పరం దివ్యాత్మస్వరూపం, సత్యం జ్ఞానమనన్తమిత్యుక్తవిధం చ అవేద్మీతి న, న వేద్మీతి న - కిన్తు త్వత్ప్రసాదాజ్జానామ్యేవేత్యర్థః - రూపం స్వరూపం చోభయం విశినష్టి - యత్ర వాద ఇతి - యత్ర స్వరూపే రూపే చ విషయే, వాదః - దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిసజాతీయత్వవాదః, నిర్విశేషత్వవాదశ్చ - న ప్రవర్తత ఇత్యర్థః - యత్ర - వాదశ్శబ్దవ్యాపారో - నాస్తి - తద్బ్రహ్మస్వరూపం చ న వేద్మీతి వ్యాఖ్యానం త్వయుక్తం, "సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి - శాస్త్రయోనిత్వాత్ - వచసాం వాచ్యముత్తమం నతాస్మ సర్వవచసాం, ప్రతిష్ఠా యత్ర శాశ్వతీ - వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యః" ఇత్యాదిశ్రుతిసూత్రస్మృతిభిస్తస్యైకవేద్యత్వాభిధానాత్ ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ కిం చ యః పుమాన్ - ఏతచ్చిదచిదాత్మకం జగత్కల్పాన్తే ప్రళయే - జఠరేణ గృహ్ణన్ కుక్షౌ

నివేశ్యేత్యర్థః, స్వస్మిన్నద్రక్ యస్య స్వానుభవైకశీలఇత్యర్థః, అనన్తసఖః, శేషసహాయః, తదఙ్కే-అనన్తభోగే - శేతే యోగనిద్రాగూఢో భవతి, యస్యపుంసో, నాభిరేవసిన్ధుః, తస్మిన్ రుహముద్భూతం, కాఞ్చననుయం, లోకాత్మకంపద్మం తస్య, గర్భేకర్ణికాయాం, ద్యుమాన్ తేజస్వీ, బ్రహ్మాభవతి, తస్మైభగవతే-తుభ్యం, ప్రణతోస్మి ✻ ॥ ౧౪ ॥ ✻ ఏవంరూపం విశిష్యప్రపన్నస్వరూపం విశినష్టి॥ త్వమితిద్వాభ్యామ్॥ వనుజీవవన్న మాపిస్థూలసూక్ష్మశరీరవత్త్వే వతతః కోవిశేషఇత్యత్రాహ ॥ త్వమితి॥ త్వం, అకర్మాయత్తస్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళగుణాస్పదవిగ్రహవిశిష్టస్త్వం, స్థితానిమిత్తభూతాయాం జగత్పాలనార్థమిత్యర్థః అధిమఖః యజ్ఞారాధ్యో యజ్ఞఫలప్రదశ్చ, వ్యతిరిక్తః ప్రకృతిపురుషవిలక్షణః ఆస్సేతిప్రసిద్ధిః అత్రాధిమఖ ఇత్యనేన, స్థితావిత్యనేనచ ,, పరిత్రాణాయసాధూనాం ,, మిత్యుక్తరీత్యా సర్వయజ్ఞారాధ్యత్వాయ సాధుపరిత్రాణాయచ త్వజ్జన్మ, నతుజీవవత్కర్మాయత్తమిత్యవగమ్యతే - అవ్యతిరిక్తఇతిచ్ఛేదః-ప్రకృతిపురుషవిలక్షణఏవ -తాభ్యామపృథక్త్వేనావస్థితఇత్యర్థః, నన్వనన్తవిచిత్రస్థిరచరాత్మకస్య జగతో ధారణపోషణభోగాద్యాత్మకం పాలనంకథమేకేన మయా యుగపత్కర్తుం శక్యమిత్యత్రాహ, బుద్ధ్యవస్థితం, బుద్ధ్యావవస్థితం, విషయభూతం, సఙ్కల్పరూపజ్ఞానవిషయమితియావత్ అఖణ్డితయా అసఙ్కుచితయా - స్వదృష్ట్యా స్వసంకల్పరూపజ్ఞానేన - ద్రష్టాసాక్షాత్కర్తాఽసి-కృత్స్నస్య జగతస్సర్వదేశకాలావస్థాస్వనిష్టనిరసనేష్టప్రాపణాత్మకపరిపాలనోపయోగ్య సఙ్కుచితస్వకీయసఙ్కల్పరూపజ్ఞానాశ్రయోఽసీత్యర్థః-స్థితావధిమఖో వ్యతిరిక్తఇత్యపపాఠః, తత్ర- అజః ప్రకృతిపురుషగతస్వరూపాన్యథాభావస్వభావాన్యథాభావయోఘాత్పత్త్యాదిరహితః-అతఏవ, వ్యతిరిక్తః ప్రకృతిపురుషాభ్యాంవిలక్షణః, స్థితావధింవ్యవస్థితావధిమత్, స్థావరపర్యన్తం వాయత్తజ్జగత్సర్వమఖణ్డితజ్ఞానేన సాక్షాత్కర్వన్నాస్స ఇత్యర్థః ఏవంత్వంనిత్యముక్తః, వ్యాప్యవస్తుగతదోషాస్పృష్టః అనేనాచిద్వ్యావృత్తిః, అచిద్ధిన్యగ్రంహి అవ్యక్తమహదాదికంస్వకార్యేషు పృథివ్యాదిషు వ్యాప్తం తద్గతదోషైః స్పృష్టం, ఏవంజీవవ్యావృత్తిశ్చ, జీవోపిదేవాదిశరీరేషువ్యాప్తః, పరమార్థతస్తద్గతదోషైరస్పృష్టోప్యహంమమాభిమానా

దృగ్బద్ధ్యమాన్భగవతే ప్రణతోఽస్మి తస్మై ॥ ౧౪ ॥ త్వం నిత్యముక్తపరిబుద్ధవిశుద్ధ ఆత్మా కూటస్థ ఆదిపురుషో భగవాంస్త్ర్యధీశః । యద్బుద్ధ్యవస్థితమఖణ్డితయా స్వదృష్ట్యా ద్రష్టా స్థితా ✻ విధిమఖో వ్యతిరిక్త ఆస్సే ॥ యస్మిన్విరుద్ధమతయోఽప్యనిశం పతన్తి విద్యాదయో వివిధశక్తయ ఆనుపూర్వ్యాత్ । తద్బ్రహ్మవిశ్వభవమే

ఖ్యాంక్లిశ్యతీత్యనిత్యముక్తః, త్వంతునిత్యముక్తఇతిభావః - తత్రహేతుః, విశుద్ధః అకర్మవశ్యః, నిత్యముక్తశబ్దాత్పరస్యపౌనరుక్త్యపరిహారః - కర్మధారయోవా-విశుద్ధత్వే హేతుః పరిబుద్ధః అసఙ్కుచితజ్ఞానః - జీవోహికర్మాయత్తసఙ్కోచవికాసరూపావస్థావజ్జ్ఞానాశ్రయోనపరిబుద్ధః-త్వంతుపరిబుద్ధఇతిభావః, తత్రహేతుః, కూటస్థః-నిర్వికారః, స్వరూపతస్స్వభావతోపినిర్వికారస్త్వం, జీవస్తుస్వభావతో వికారీ, నను - నిత్యముక్తత్వపరిబుద్ధత్వవిశుద్ధత్వానిముక్తేషు నిత్యసిద్ధేషుచాతివ్యాప్తాని, తత్రాహ, ఆత్మా తేష్వన్తః ప్రవిశ్య ధారకః, నన్వాత్మత్వమప్యతిప్రసక్తమతఉక్తం, ఆదిపురుషో భగవాంస్త్ర్యధీశఇతి, ఆదిపురుషఇతికర్మధారయః-ఆదిశ్చ కారణవాచీ - కారణంహి కార్యస్యాదిః, జగత్కారణభూతః పురుషఇత్యర్థః, జగత్కారణత్వంచనముక్తేషూపపన్నం ,, జగద్వ్యాపారవర్జం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ, భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ ,, ఇతిముక్తేషు జగద్వ్యాపారాభావస్యసూత్రితత్వాత్, భగవచ్ఛబ్దేన సమగ్రషాడ్గుణ్యపరిపూర్ణత్వముచ్యతే, తదప్యనతిప్రసక్తమేవ, త్ర్యధీశః త్రయాణాంసత్త్వరజస్తమసాం తత్పరిణామరూపాణాం త్రయాణాంలోకానాంవా అధీశః-ఇదమప్యనతిప్రసక్తమేవేత, త్రివిధచేతనవ్యావృత్తిః ✻ ॥ ౧౫ ॥ ✻ ననుకదమచేతనేషు చేతనేషుచావస్థితస్యాపి తద్గతదోషాస్పర్శః, నచాకర్మవశ్యత్వాదుపపత్తిః, పుణ్యాపుణ్యసజాతీయచేష్టితాని కుర్వతస్తదవశ్యత్వానుపపత్తేరిత్యత్రాహ యస్మిన్నితి ॥ విరుద్ధమతయః - విరుద్ధానుబుద్ధ్యనుగతాః ఆశ్రయాన్తరేషు సామానాధికరణ్యానర్హాః, విద్యాదయో జ్ఞానాదయః, వివిధాశ్శక్తయః, ఆనుపూర్వ్యాత్ క్రమేణ - యస్మిన్-పతన్త్యావిర్భవన్తి, శక్తిర్హికార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధపిశేషణం, తత్ర సృష్టిస్థిత్యన్తః ప్రవేశనియమనసంహారాదీనాం క్రమికత్వేన పౌర్వాపర్యాత్తదుపయుక్తశక్తీనామపి తద్ద్వారా పౌర్వాపర్యమత్రవివక్షితం, సర్వదా సర్వశక్తేస్తస్య క్రమేణశక్త్యాశ్రయత్వాయోగాత్, ఏవంచ, సర్వశక్తేస్తస్య సర్వముక్తముపపన్నమితిభావః, ఉక్తాకారం బ్రహ్మ జగత్కారణత్వేనలక్షణేన లక్షయన్సంగ్రహేణ తత్స్వరూపముపశోధయన్ శరణం వ్రజతి॥ తదితి॥ తద్బ్రహ్మ విశ్వభవమేకమిత్యనేన ,, యతో వా ఇమాని భూతాని ,, ఇతివాక్యం స్మారితం, అవికారమానన్దమాత్రమనన్తమితిపదత్రయేణ ,, సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ ,, ఇతివాక్యం స్మారితం, తత్రహి జన్మాదివాక్యే జగ

తాకారత్వేనోపలక్షితస్య బ్రహ్మణః స్వరూపం సత్యాదివాక్యైశ్శోధితం, ఏవమత్రాపి, తథాహి, పద్యాదయో వివిధ
శక్తయ ఇత్యనేన సృష్ట్యాద్యుపయుక్తాః "పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ", ఇత్యుక్తశక్తి
నామభిధానేన జగజ్జన్మాదయోప్యుపస్థాపితాః, సర్వశక్తిమత్త్వేన ప్రసిద్ధం బ్రహ్మ యస్మిన్నిలియచ్ఛబ్దేనానూద్యోప
స్థితానాం జన్మాదీనాం లక్షణత్వముచ్యతే ॥ విశ్వభవమితి ॥ భవత్యస్మాదితి భవం, విశ్వస్య భవం విశ్వోత్పత్తికారణమి
త్యర్థః, ఏకశబ్దేనోపాదానత్వనిమిత్తత్వే స్థితిసంహారకారణత్వే చైకస్యైవేతి వివక్షితం, తద్బ్రహ్మేత్యనేన "అధీ
హి భగవో బ్రహ్మ", ఇత్యుపక్రమే పృష్టస్య ప్రతివచనత్వసమర్పకం "తద్విజిజ్ఞాసస్వ తద్బ్రహ్మ", ఇతి వాక్యం స్మారితం, ఏ
వం జగత్కారణత్వేనోపలక్షితం బ్రహ్మ స్వరూపతో లక్షయతి ॥ అవికారమితి ॥ అనేన సత్యపదం స్మారితం, తేన హి సతతప
రిణామినోఽచేతనాత్తత్సంసృష్టాచ్చేతనాచ్చ వైలక్షణ్యముక్తం, ఏవమత్రాప్యవికారపదేన, ఆనన్దమాత్రం దుఃఖాస
మ్భిన్నజ్ఞానమాత్రం - మాత్రచాక్వాపిజడత్వవ్యావృత్తిః అనేన జ్ఞానపదం స్మారితం - అనుకూలజ్ఞానమేవ హ్యానన్దః, శ్రౌత
స్యాపి జ్ఞానపదస్యానన్దరూపజ్ఞానపర్యవసానత్వద్యోతనాయానన్దశబ్దః ప్రయుక్తః - అనేనానన్దపదేన నిత్యాఽసఙ్కుచి
తానుకూలజ్ఞానాశ్రయత్వం వివక్షితం తేన ముక్తచేతనవ్యావృత్తిః - తే హి బద్ధదశాయాం సఙ్కుచితజ్ఞానత్వేన నిత్యాస
ఙ్కుచితజ్ఞానాః, అనన్తపదేన దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యం వివక్షితం - అనేన నిత్యసిద్ధవ్యావృత్తిః - తేషాం
స్వరూపస్యాణుపరిమాణత్వేనానన్త్యాభావాత్ - తత్ర - దేశపరిచ్ఛేదో నామ ఇదమత్ర న భవతీతి, కాలప
రిచ్ఛేదో నామ ఇదమిదానీం న భవతీత్యేవం రూపః, ఏతద్ద్వయరహితం వస్తుపరిచ్ఛేదో నామ సర్వవస్తుసామా
నాధికరణ్యానర్హత్వం, ఏవంభూతం బ్రహ్మాహం ప్రపద్యే శరణంగతోఽస్మి ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ ఏవం బ్రహ్మస్వరూపగు

కమనన్తమాద్యమానన్దమాత్రమవికారమహం ప్రపద్యే ॥ ౧౬ ॥ సత్యాశిషో హి భగవంస్తవ పాదపద్మమా
శీస్తథాఽనుభజతః పురుషార్థమూర్తేః । అప్యేవమార్య భగవాన్పరిపాతి దీనాన్వాశ్రేవ వత్సకమనుగ్రహకా
తరోఽస్మాన్ ॥ ౧౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అథాభిష్టుత ఏవం వై సత్సఙ్కల్పేన ధీమతా । భృత్యానురక్తో భగవా
న్ప్రతినన్ద్యేదమబ్రవీత్ ॥ ౧౮ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ వేదాహం తే వ్యవసితం హృది రాజన్యబాలక । తత్ప్రయ
చ్ఛామి భద్రం తే దురాపమపి సువ్రత ॥ ౧౯ ॥ నాన్యైరధిష్ఠితం భద్ర యద్భ్రాజిష్ణు ధ్రువక్షితి । యత్ర గ్రహర్క్షతా
రాణాం జ్యోతిషాం చక్రమాహితమ్ ॥ ౨౦ ॥ మేఢ్యాం గోచక్రవత్ స్థాస్ను పరస్తాత్కల్పవాసినామ్ । ధర్మోఽ
గ్నిః కశ్యపశ్శుక్రో మునయో యే వనౌకసః ॥ చరన్తి దక్షిణీకృత్య భ్రమన్తో యత్సతారకాః ॥ ౨౧ ॥ ప్రస్థితే తు వ

ణాన్విశోధ్య తం ప్రపద్య ప్రపన్నస్య జనస్య ఫలావినాభావమావిష్కుర్వన్ వాత్సల్యనిధేస్తస్యాభిమతార్థాదప్యతిశయితపురుషా
ర్థప్రదత్వమాహ ॥ సత్యాశిష ఇతి ॥ హే భగవన్ - సత్యాశిషః ఆశిషస్సత్యాః క్రియన్తే యేన స సత్యాశీః - తస్య - పురుషార్థమూ
ర్తేః స్వయం పురుషార్థభూతరూపస్య, తవ - పాదపద్మం - యథా ఆశీః - తథా - ఇ[illegible] - అనుభజతో ఽతఏవ
దీనాన్ త్రివర్గనిష్ఠానప్యేవంభూతాన్ అస్మాన్ - అనుగ్రహకాతరః అనుగ్రహైకవివశః - భగవాన్ - షాడ్గుణ్యపరిపూర్ణో భ
వాన్ - వత్సకం - స్వార్భకం - వాశ్రా సేనవ ప్రసూతా ధేనురివ - హే ఆర్య స్వామిన్ - పరిపాతి అభిమతప్రదానేన పరిపాతి - పరీత్యు
పసర్గేణ సర్వతః పాతి సంసారభయాచ్చ పాతీత్యయమర్థో వివక్షితః ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ స్తుతిముపసంహరతి ॥ అథేతి ॥ సత్సఙ్కల్పేన
దృఢసఙ్కల్పేన ధీమతా ధ్రువేణ - ఏవమభిష్టుతః స్తుతః - అనన్తరం - భక్తేష్వనురక్తో నిరతిశయప్రీతిమాన్ - భగవాన్ - ప్రతినన్ద్య
స్తుతమితి శేషః - ఇదం వక్ష్యమాణమబ్రవీత్ ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ ఉక్తిమేవాహ ॥ వేదేతి ॥ హే రాజన్యబాలక - తే త్వయా - హృది వ్యవసి
తం - అభిమతవిషయత్వేన నిశ్చితమహం వేద జానామి తత్ త్వయా వ్యవసితమితరైర్దురాపం దుర్లభమపి - హే సువ్రత - తే తు
భ్యం - ప్రయచ్ఛామి దదామి ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ వ్యవసితమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ నాన్యైరితి ॥ సార్ధద్వయమేన - హే భద్ర ధ్రువ - శాశ్వతీ
క్షితిర్వాసో యస్మిన్ - భ్రాజిష్ణు దీప్తిమత్ - అన్యైరనధిష్ఠితం - యత్ర స్థానే - జ్యోతిషాం జ్యోతీరూపాణాం గ్రహాదీనాం చ
క్రమాహితమర్పితమ్ ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ ధాన్యాక్రమణాయ భ్రామ్యమాణానాం పశూనాం బన్ధనస్తమ్భో మేఢిః - తస్యాం - గో
చక్రవత్ [illegible] - సన్నిహితమిత్యర్థః - కల్పవాసినామవాన్తరకల్పవాసినాం - పరస్తాదపి - స్థాస్ను లోకత్రయనాశే
ప్యనశ్వరం - ధర్మాగ్న్యాదయో నక్షత్రరూపాః - వనౌకసో మునయః సప్తర్షయః - యత్ - ప్రదక్షిణీకృత్య భ్రమన్తశ్చర
న్తి ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ తత్ స్థానం రాజ్యాదనన్తరం ప్రాప్స్యసీత్యాహ ॥ ప్రస్థిత ఇతి ॥ తుభ్యం - గాం పృథివీం దత్త్వా - పిత్రా ఉత్తాన
పాదేన - వనం - ప్రస్థిత ఇతి భావే క్తః - వనం ప్రతిగమనే సతి - ధర్మసంశ్రయః వర్ణాశ్రమధర్మపరిపాలకః - భవాన్ - షడ్వింశద్వ

ర్షసాహస్రం-వర్షాణాం సహస్రాణి-తతస్సమాహారో ద్విగుః - అవ్యాహతేన్ద్రియః అవిహతేన్ద్రియం-యథా తథా రక్షిష్యసి-గామిత్యనుషఙ్గః ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ త్వయాఽసంకల్పితమపి మద్భక్తైత్వయి దోహదేవం భవిష్యతీత్యాహ స్త్రైకేన ॥ త్వద్భ్రాతరీతి ॥ ఉత్తమాఖ్యే త్వద్భ్రాతరి-మృగయాయాం - నష్టే సతి-తస్మిన్నుత్తమే మనో యస్యాః-సా మాతా సురుచిః-వనం ప్రత్యన్వేషన్తీ దవాగ్నిం ప్రవేక్ష్యతి ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ కించ, యజ్ఞహృదయం యజ్ఞస్య హృదయం తాత్పర్యభూమిం-యజ్ఞారాధ్యమిత్యర్థః-మాం యజ్ఞానాం ప్రభుం-పుష్కలదక్షిణైస్సమగ్రదక్షిణైర్యజ్ఞై, రారాధ్య-ఇహ రాజ్యే-సత్యాః దృఢసఙ్కల్పజాః-ఆశిషః-ఇచ్ఛావిషయాన్-భుక్త్వా అనుభూయ-అన్తే భోగానన్తరం-మాం-అనుస్మరిష్యసి ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ తత, స్సర్వైర్లోకైస్సప్తర్షిపర్యన్తై-ర్నమస్కృతం-మత్స్థానం మదనుగ్రహాల్లబ్ధం -గన్తాసి ప్రాప్స్యసి-స్థానం విశినష్టి-ఋషిభ్యః-ఉపరిష్టాత్-స్థితం, యతః-పునఃప్రయతనశీలః గత్వా యతః స్థానా-త్పున-ర్నావర్తతే, నావ్యాగవరోహతి, అపతు-తతో వైకుణ్ఠమేవ యాతీత్యర్థః ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ భగవదుక్తిముపసంహరన్ భగవాం స్తిరోదధ ఇత్యాహ మైత్రేయః-ఇత్యుక్తప్రకారేణా-ర్చితః ఆరాధితో-భగవాన్ ఆత్మనః-పదం స్థాన-మతిదిశ్య-దత్త్వా-బాలస్య ధ్రువస్య-పశ్యతస్సతః, గరుడధ్వజో గరుడవాహనః-తదఙ్కిత ధ్వజశ్చ భగవాన్ - స్వధామ వైకుణ్ఠస్థాన-మగాత్-ప్రద్యపద్యత ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ సోఽపి ధ్రువోఽపి, విష్ణోః-పాదసేవయా-ఉపసాదితం ప్రాపితం - సంకల్పజం తపశ్చర్యారమ్భే ఫలసఙ్కల్పాజ్జాతం - సఙ్కల్పనిర్వాణం సఙ్కల్పస్య నిర్వాణం సమాప్తిర్యస్మిన్-కృతకసుఖం-నతుస్వాభావికానన్దావిర్భావరూపమితి భావః - ప్రాప్యాపి, నాతిప్రీతః-నితరామప్రహృష్టచిత్తః-పురమ

నం పిత్రా దత్త్వా గాంధర్వసంశ్రయః । షట్త్రింశద్వర్షసాహస్రం రక్షితాఽవ్యాహతేన్ద్రియః ॥ ౨౨ ॥ త్వద్భ్రాతర్యుత్తమే నష్టే మృగయాయాం తు తన్మనాః । అన్వేషన్తీ వనం మాతా దవాగ్నిం సా ప్రవేక్ష్యతి ॥ ౨౩ ॥ ఇష్ట్వా మాం యజ్ఞహృదయం యజ్ఞైః పుష్కలదక్షిణైః । భుక్త్వా చేహాశిషస్సత్యా అన్తే మాఽనుస్మరిష్యసి ॥ ౨౪ ॥ తతో గన్తాసి మత్స్థానం సర్వలోకనమస్కృతమ్ । ఉపరిష్టాదృషిభ్యస్త్వం యతో నావర్తతే యతిః ॥ ౨౫ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్యర్చితస్స భగవానతిదిశ్యాఽఽత్మనః పదమ్ । బాలస్య పశ్యతో ధామ స్వమగాద్గరుడధ్వజః ॥ సోఽపి సఙ్కల్పజం విష్ణోః పాదసేవోపసాదితమ్ । ప్రాప్య సఙ్కల్పనిర్వాణం నాతిప్రీతోఽభ్యగాత్పురమ్ ॥ ౨౬ ॥ విదుర ఉవాచ ॥ సుదుర్లభం యత్పరమం పదం హరేర్మాయావినస్తచ్చరణార్చనార్జితమ్ । లబ్ధ్వాప్యసిద్ధార్థమివైకజన్మనా కథం స్వమాత్మానమమన్యతార్థవిత్ ॥ ౨౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ మాతుస్సపత్న్యా వాగ్బాణైర్హృది విద్ధస్తు తాన్స్మరన్ । నైచ్ఛన్ముక్తిపదాన్ముక్తిం పశ్చాత్తాపముపేయివాన్ ॥ ౨౮ ॥ ధ్రువ ఉవాచ ॥ సమాధినా నైకభవేన యత్పదం విదుస్సనన్దాదయ ఊర్ధ్వరేతసః । మాసైరహం షడ్భిరముష్య పాదయోశ్ఛాయాముపేత్యాపగతః పృథఙ్మతిః ॥ ౩౦ ॥ తత్పశ్యైతమమానాత్మ్య మహో శోచ్యం బతే యత్ । గత్వా భవచ్ఛిదః పాద

గాత్ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ అనతిప్రీతికారణం పృచ్ఛతి-విదురః ॥ సుదుర్లభమితి ॥ మాయావినః మాయాధిపతేస్సచ్ఛన్ది-తేన దత్తమిత్యర్థః-ఇతరైస్సుదుర్లభ-అతికష్టేనాప్యలభ్యం - యత్పదం స్థానం -తస్య భగవత-శ్చరణార్చనేనా-ర్జితం సంపాదితం-తత్స్థానం - ఏకజన్మనా - లబ్ధ్వాపి స్వీతిమేశరీరేణ సత్యేవ లబ్ధ్వేత్యర్థః - ఆత్మవి-ద్ధ్రువః స్వమాత్మానమసిద్ధార్థమివ అపరిపూర్ణార్థమివ - కథమమన్యత ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ ముక్త్యర్థం భగవదనారాధనమేవాప్రీతికారణమితి వదన్ తస్య పరితాపమాహ ఋషిః ॥ మాతురితి ॥ స పత్న్యాః మాతుస్సురుచే-ర్వాచ ఏవ బాణా - స్తై-ర్హృది - విద్ధః జాతవ్యథ - స్తాన్ వాగ్బాణాన్స్మరన్ - ముక్తిప్రదాద్భగవతః - ముక్తిం నైచ్ఛత్ తత్ప్రయుక్తం పశ్చాత్తాప - ముపేయివాన్ ప్రాప్తః ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ పశ్చాత్తాపవిషయాం ధ్రువోక్తిమాహ ॥ సమాధినేతి సార్ధశ్లోకః ॥ ఊర్ధ్వరేతసః జితేన్ద్రియాస్సనన్దాదయః- నైకభవేన నైక అనేక భవా యస్మిన్ - బహుజన్మనాభ్యస్తేనేత్యర్థః -సమాధినా - యస్య భగవతః పదం స్వరూపం - విదుస్సాక్షాత్కృతవన్తః- అముష్య భగవతః - పాదయోశ్ఛాయా - మహం , షడ్భిరేవ మాసై, రుపేత్యాపి - ప్రణామస్తుత్యాదిసమయే గరుడారూఢస్య హరేః పాదచ్ఛాయాయాం స్థిత్వాపీత్యర్థః - పృథఙ్మతిః దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాభిమానగ్రస్తః-అపగతః - భగవత్పాదచ్ఛాయాయాస్సకాశాద్దూరీకృతః ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ అనాత్మా దేహః-తస్య కర్మ ఆనాత్మ్యం-దౌర్జన్యమిత్యర్థః - తత్పశ్యత తచ్ఛోచ్యమితి - అహో బతేతి హాకష్టమితి భావః - శోకకారణం వ్యనక్తి- యద్యస్మా-ద్భవచ్ఛిదః గర్భజన్మజరామరణాద్యాత్మకసంసారభయనివర్తకస్య , భగవతః - పాదమూలం గత్వా సాక్షాత్కృత్య, అన్తవత్

లం - యాచే - యాచితవాన్ - నతు నిత్యనిరతిశయానన్దాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావిర్భావపూర్వకబ్రహ్మానుభవాత్మకానన్దమితి భావః ॥౩౧॥ స్వస్యాల్పాస్థిరసాంసారికభోగయాచ్ఞాకారణం నిశ్చినోతి ॥ మతిరితి ॥ పతద్భిః స్వస్వభోగాన్తే స్వర్గాత్పతద్భిః పతనశీలైః - అతఏవాసహిష్ణుభిః, మదపేక్షయాఽధఃపదప్రాప్తత్వాత్ పరసమృద్ధిమసహిష్ణుభిః, దేవైర్మమ - మతిర్బుద్ధిః - విదూషితా సాంసారికభోగలౌల్యసంపాదనేన దోషం ప్రాపితా - స్వకార్యస్యైవ వ్యాఘ్నియస్సరితపతి - యోఽహం - అసత్తమః దుర్జనః - అతఏవ - నారదవచః "నికల్పే విద్యమానేపి న హ్యసన్తోషహేతవ" ఇత్యాదినోక్తం వచః - తథ్యం, నాగ్రహీషం న గృహీతవాన్ ॥౩౨॥ ప్రసుప్త ఇవాహమపి దైవీం - గుణమయీం - దురత్యయాం - మాయాముపాశ్రిత్య - అతఏవ - భిన్నదృక్ దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానీ ద్వితీయేఽబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుని అసత్యపి భ్రాన్త్యైవ భ్రాతృవ్యః శత్రురితి - యా రుగ్రోగః తయా - తప్యే తాపమనుభవామి ॥౩౩॥ కించ - మయా యత్ప్రార్థితం తద్వ్యర్థమిత్యాహ ॥ మయేతి ॥ దుఃఖేనాపి ప్రసాదయితుమశక్యం, భవచ్ఛిదం - జగదన్తరాత్మానం - తపసా - ప్రసాద్య - భవం సంసారమేవ - యాచే యాచితవానస్మి హేతి ఖేదే - యతోఽహం భాగ్యవివర్జితః దుర్భగః ॥౩౪॥ దౌర్భాగ్యమేవ సదృష్టాన్తం వ్యనక్తి ॥ స్వారాజ్యం - స్వరాట్ అకర్మవశ్య, స్తస్య భావస్స్వారాజ్యం "స స్వరాడ్భవతి - సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి" ఇత్యుక్తం ముక్తైశ్వర్యం - యచ్ఛతో దదతో - భగవత్సకాశాత్ - కేవలం - మే మయా - మానః అభిమానః - అభిభిక్షితః యాచితః నిర్ధనః క్షీణం చ తత్పుణ్యం తేన - ఈశ్వరాత్ సార్వభౌమాత్ ఫలీకారానివ సతుషతణ్డులకణానివేతి దృష్టాన్తః ॥౩౫॥

మూలం యాచేఽన్తవత్ఫలమ్ ॥౩౧॥ మతిర్విదూషితా దేవైః పతద్భిరసహిష్ణుభిః । యో నారదవచస్తథ్యం నాగ్రహీషమసత్తమః ॥౩౨॥ దైవీం గుణమయీం మాయాముపాశ్రిత్య దురత్యయామ్ । అసత్యపి ద్వితీయేఽత్ర ప్రసుప్త ఇవ భిన్నదృక్ । భ్రాతృభ్రాతృవ్యేతిరుజా తప్యేఽహమపి హృద్రుజా ॥౩౩॥ మయా ప్రసాద్య తపసా దుష్ప్రసాదం భవచ్ఛిదమ్ । యాచేఽహం జగదాత్మానం భవం భాగ్యవివర్జితః ॥౩౪॥ స్వారాజ్యం యచ్ఛతో మౌనః కేవలం మేఽభిభిక్షితః । నిర్ధనక్షీణపుణ్యేన ఫలీకారానివేశ్వరాత్ ॥౩౫॥ న వై ముకున్దస్య పదారవిన్దయో రజోజుషస్తాత భవాదృశా జనాః । వాఞ్ఛన్తి తద్దాస్యమృతేఽర్థమాత్మనో యదృచ్ఛయా లబ్ధమనస్సమృద్ధయః ॥ ఆకర్ణ్యాత్మజమాయాన్తం సమ్పరేతమివాగతమ్ । రాజా న శ్రద్దధే భద్రమభద్రస్య కుతో మమ ॥౩౭॥ శ్రద్ధాయ వాక్యం దేవర్షేర్హర్షవేగేన ధర్షితః । వార్తాహర్తురతిప్రీతో హారం ప్రాదాన్మహాధనమ్ ॥౩౮॥ సదశ్వం రథమారుహ్య కార్తస్వరపరిచ్ఛదమ్ । బ్రాహ్మణైః కులవృద్ధైశ్చ పర్యస్తోఽమాత్యబాన్ధవైః ॥౩౯॥ శఙ్ఖదున్దుభినాదేన బ్రహ్మఘోషేణ భూయసా । నిశ్చక్రామ పురాత్తూర్ణమాత్మజావేక్షణోత్సుకః ॥౪౦॥ సునీతిస్సురుచిశ్చాస్య మహిష్యౌ రుక్మభూషితే । ఆరుహ్య శిబికాం సార్ధముత్తమేనాభిజగ్మతుః ॥౪౧॥ తం దృష్ట్వోపవనాభ్యాశ ఆయాన్తం తరసా రథాత్ । అవరుహ్య నృపస్తూర్ణమాసాద్య ప్రేమవిహ్వలః ॥౪౨॥ పరిరేభేఽఙ్గజం దోర్భ్యాం దీ

దుర్లభమర్థం ప్రాప్యాపి కథమేవం తస్య తితిక్షయా న శక్యమిత్యాహ మునిః ॥ నవా ఇతి ॥ ముకున్దస్య ముక్తిప్రదస్య భగవతః పదారవిన్దయోః - రజః పరాగః - తజ్జుషః సేవమానాః - భవాదృశా జనాః - అస్య భగవతో - దాస్యం శేషత్వం - ఋతేపి నా - అన్యమర్థం, ఆత్మనః స్వస్య - నైవ వాఞ్ఛన్తి నైవేచ్ఛన్తి యత - స్తే జనాః - యదృచ్ఛయా దైవాత్ - లబ్ధా మనసః సమృద్ధిర్యేషాం, తే ॥౩౬॥ ప్రస్తుతమాహ ॥ ఆకర్ణ్యేతి ॥ రాజా ఉత్తానపాదః - ఆత్మజం ధ్రువం - ఆయాన్తం ఆగచ్ఛన్తం ఆకర్ణ్యాపి సమ్పరేత మృత్వా - యథాఽఽగతం పునరాగతమివ - న శ్రద్దధే న విశ్వస్తవాన్, సమ్పరేత్య యథాగతమిత్యాగమనదౌర్లభ్యముచ్యతే - తచ్చ - భాగ్యహీనత్వాభిప్రాయేణ - తదేవ వ్యనక్తి అభద్రస్య భాగ్యహీనస్య - మమ - భద్రం పుత్రాగమనరూపం మఙ్గళం - కుతో హేతోస్స్యాదిత్యభిప్రాయేణ - న శ్రద్దధ ఇత్యన్వయః ॥౩౭॥ తతో - దేవర్షేర్నారదస్య - వాక్యం "ఏష్యత్యచిరతో రాజన్యశో విపులయం స్తవ" ఇతి వాక్యం, తాత్కాలికం వా - శ్రద్ధాయ విశ్వస్య - హర్షయోగేన పుత్రాగమననిమిత్తసన్తోషయోగేన - ధర్షితః ప్రగల్భితః - ఉద్రిక్తానన్ద ఇతీయావత్, వార్తాహర్తుః పుత్రాగమనవార్తాకథయితుః, మహాధనమనర్ఘ్యం, హారం ముక్తామణిమయం - అతిప్రీత్యా ప్రాదాత్ ॥౩౮॥ అమాత్యబాన్ధవైరితి ద్వన్ద్వః - బ్రాహ్మణాదిభిః - పర్యస్తః పరివృతః ॥౩౯॥ బ్రహ్మఘోషేణ స్వస్తివాచనాత్మకేన, ఆత్మజాభీక్షణోత్సుకః పుత్రదర్శనోత్సుకః - నిశ్చక్రామ నిష్క్రాన్తవాన్ ॥౪౦॥ అస్య రాజ్ఞో - మహిష్యౌ భార్యే, సునీతిః, సురుచిశ్చ - ఉత్తమేన సార్ధం, శిబికాం నరవాహనమారుహ్యాభిజగ్మతుః ॥౪౧॥ ఉపవనస్యాభ్యాశే సమీపే ఆయాన్తం, తం ధ్రువం - దృష్ట్వా తరసా శీఘ్రం రథాదవరుహ్య, తూర్ణం, పుత్రమాసాద్య, ప్రేమ్ణా విహ్వలః పరవశః - నృపః ఉత్తానపాదః ॥౪౨॥ దీర్ఘోత్క-

ణ్ఠ్యమనాః, అతఏవ-శ్వసన్ శ్వాసం ముఞ్చన్, దోర్భ్యాం, పరిరేభే, అఙ్గజం విశినష్టి, విష్వక్సేనస్య భగవతోఽఙ్ఘ్రిసంస్పర్శేన హతమశేషమఘాత్మకం బన్ధనం సంసృతికారణం యస్య తమ్ ❀॥ ౪౩ ॥ ❀ జాతఉద్దామో మహాన్మనోరథో యస్య సః, రాజా, ద్వితీయాన్తపాఠే, తనయవిశేషణం, మూర్ధ్ని, ఆజఘ్రన్ ఆఘ్రాణం కుర్వన్, శీతైః శీతలైః, నయనవారిభిః స్నాపయామాస ❀॥ ౪౪ ॥ ❀ పితురుత్తానపాదస్య, పాదౌ, అభివన్ద్య నమస్కృత్య, పితురాశీర్భిః-అభిమన్త్రితః కృతసంభాషణః-సత్కృతః సమ్మానితః-సజ్జనశ్రేష్ఠః ధ్రువః-శిరసా, మాతరౌ సురుచిసునీతీ ననామ ❀॥ ౪౫ ॥ ❀ సురుచిః-పాదయోరవనత-మర్భకం-తం ధ్రువ, ముత్థాప్య, పరిష్వజ్యాలిఙ్గ్య, బాష్పైః-గద్గదస్వరయుక్తయా, గిరా వాచా, చిరంజీవేత్యాహ ❀॥ ౪౬ ॥ ❀ సురుచ్యాః ప్రీతిర్న సంభావితేత్యత్రాహ॥ యస్యేతి॥ మైత్ర్యాదిభిరాత్మగుణైః-యస్య, హరిః ప్రసన్నః, తస్మై, సర్వభూతాని, నమన్తి ప్రహ్వీభవన్తి, ఆపః, యథా, స్వయమేవ, నిమ్నం దేశం-ప్రతి, ప్రవహన్తి ❀ ॥ ౪౭ ॥ ❀ ఉత్తమో ధ్రువశ్చ, ఉభావితరేతరం - ప్రేమవిహ్వలౌ, అఙ్గసఙ్గాదాలిఙ్గనాదుత్పులకౌ, అస్రౌఘం ఆనన్దాశ్రుకణసమూహం-ముహుః పునః పునః-ఊహతుః ముముచతుః ❀ ॥ ౪౮ ॥ ❀ అస్య ధ్రువస్య, జననీ సునీతిః, ఉపగూహ్యాలిఙ్గ్య, తస్య తనయస్యాఙ్గస్పర్శేన-నిర్వృతా సుఖితా, ఆధిం మనఃపీడాం, జహౌ తత్యాజ ❀॥ ౪౯ ॥ ❀ హే వీర-వీరసువః ధ్రువస్య జనన్యాస్సునీతేః, శివైః శ్లాఘ్యైః-నేత్రజైః-సలిలైః, అభిషిచ్యమానాభ్యాం, స్తనాభ్యాం-పయః, సుస్రావ ❀ ॥ ౫౦ ॥ ❀ ఉత్తానపాదం, జనాః,

ఘోత్కణ్ఠ్యమనాశ్శ్వసన్। విష్వక్సేనాఙ్ఘ్రిసంస్పర్శహతాశేషాఘబన్ధనమ్ ॥ ౪౩ ॥ అథాజిఘ్రన్ముహుర్మూర్ధ్ని శీతైర్నయనవారిభిః। స్నాపయామాస తనయం జాతోద్దామ ❀ మనోరథః ॥ ౪౪ ॥ అభివన్ద్య పితుః పాదావాశీర్భిశ్చాభిమన్త్రితః। ననామ మాతరౌ శీర్ష్ణా సత్కృతస్సజ్జనాగ్రణీః ॥ ౪౫ ॥ సురుచిస్తం సముత్థాప్య పాదావనతమర్భకమ్ । పరిష్వజ్యాహ జీవేతి బాష్పగద్గదయా గిరా ॥ ౪౬ ॥ యస్య ప్రసన్నో భగవాన్గుణైర్మైత్ర్యాదిభిర్హరిః। తస్మై నమన్తి భూతాని నిమ్నమాప ఇవ స్వయమ్ ॥ ౪౭ ॥ ఉత్తమశ్చ ధ్రువశ్చోభావన్యోన్యం ప్రేమవిహ్వలౌ। అఙ్గసఙ్గాదుత్పులకావస్రౌఘం ముహురూహతుః ॥ ౪౮ ॥ సునీతిరస్య జననీ ప్రాణేభ్యోఽపి ప్రియం సుతమ్ । ఉపగూహ్య జహావాధిం తదఙ్గస్పర్శనిర్వృతా ॥ ౪౯ ॥ పయః స్తనాభ్యాం సుస్రావ నేత్రజైః సలిలైః శివైః । తదాభిషిచ్యమానాభ్యాం వీర వీరసువో ముహుః ॥ ౫౦ ॥ తాం శశంసుర్జనా రాజన్ దిష్ట్యా తే పుత్ర ఆర్తిహా । ప్రతిలబ్ధశ్చిరం నష్టో రక్షితా మణ్డలం భువః ॥ ౫౧ ॥ అభ్యర్చితస్త్వయా నూనం భగవాన్ప్రణతార్తిహా। యదనుధ్యాయినో ధీరా మృత్యుం జిగ్యుః సుదుర్జయమ్ ॥ ౫౨ ॥ లాల్యమానో జనైరేవం ధ్రువం సభ్రాతరం నృపః। ఆరోప్య కరిణీం హృష్టస్స్తూయమానోఽవిశత్పురమ్ ॥ ౫౩ ॥ తత్ర తత్రోపసఙ్క్లృప్తైర్లసన్మకరతోరణైః। సవృన్దైః కదలీస్తమ్భైః పూగపోతైశ్చ తద్విధైః ॥ ౫౪ ॥ చూతపల్లవవాసస్స్రఙ్ముక్తాదామవిలమ్బిభిః। ఉపస్కృతం ప్రతిద్వారమపాం కుమ్భైస్సదీపకైః ॥ ౫౫ ॥ ప్రాకారైర్గోపురాట్టాలైశ్శాతకౌమ్భపరిచ్ఛదైః। సర్వతోఽలఙ్కృతం శ్రీమద్విమానశిఖరద్యుతి ॥ ౫౬ ॥ మృష్టచత్వరరథ్యాట్టమార్గం చన్దనచర్చితమ్।

ప్రశశంసుః-ప్రశంసామేవాహ । హే రాజన్, ఆర్తిహా దుఃఖాపహర్తా, పుత్రః, చిరం, నష్టో దర్శనమప్రాప్తః, ఇదానీం, దిష్ట్యా భాగ్యేన, తే త్వయా, ప్రతిలబ్ధః ప్రాప్తః, అయం-మహీమణ్డలం-రక్షితా రక్షిష్యతి ❀ ॥ ౫౧ ॥ ❀ ప్రణతార్తిహా భక్తానాం దుఃఖాపహర్తా, భగవాన్, త్వయా నూనం, జన్మాన్తరే అభ్యర్చితః, యస్య భగవతోఽనుధ్యాయినో ధ్యాతారః, సుదుర్జయం మృత్యుం సంసారం, జిగ్యుః జితవన్తః ❀ ॥ ౫౨ ॥ ❀ ఏవం జనైః, లాల్యమానో-రాజా-సభ్రాతరం సోత్తమం, ధ్రువం, హృష్టః, కరిణీం హస్తినీ, మారోప్య, జనైః స్తూయమానః, పుర-మవిశత్ ❀॥ ౫౩ ॥ ❀ పురం వర్ణయతి॥ తత్ర తత్రేతి-చతుర్భిః ॥ ఉపసమీపే, సమ్యక్కల్పితైః మకరతోరణైః, సవృన్దైః ఫలమఞ్జరీయుక్తైః, కదలీస్తమ్భైః, తద్విధైః సవృన్దైః, పూగానాం పోతైః బాలవృక్షైః ❀ ॥ ౫౪ ॥ ❀ చూతపల్లవాశ్చ, వాసాంసి చ-స్రజశ్చ, ముక్తాదామాని చ-తేషాం-విశిష్టం లమ్బనమస్తి, యేషు కుమ్భేషు, తైః, సదీపకైః, అపాం కుమ్భైః-ప్రతిద్వార-ముపస్కృతం అలఙ్కృతమ్ ❀ ॥ ౫౫ ॥ ❀ గోపురైః అట్టాలైశ్చ, కథం భూతైః, శాతకౌమ్భాః స్వర్ణమయాః, పరిచ్ఛదాః పరికరాః, యేషు తైః, సర్వతః పరితః అలఙ్కృతం-శ్రీమత్ సర్వసమృద్ధిమత్, విమానానామివ శిఖరైర్ద్యుతిర్యస్మిన్ ❀ ॥ ౫౬ ॥ ❀ రథ్యా రాజమార్గః-అట్టః ఉచ్చస్య ప్రాకారస్యోపరి నిర్మితా భూమికా- మార్గో వాన్తరః-మృష్టాస్సమ్మార్జితాః, చత్వరాదయో-యస్మిన్-చన్దనచర్చితం చ

౪౪॥ శ్లో॥ పా ❀ మనోరథమ్.

ద్ధనాన్యభిస్సిక్తం-సిద్ధార్థాః శ్వేతసర్షపాః ఉపజహ్రుః వ్యకిరన్-సతీస్సత్యః-విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః-తాసాం సతీనాం-
వల్గూని శ్రావ్యాణి-గీతాని-శృణ్వన్-పితుర్భవనం గృహం ప్రావిశత్ ॥౫౭॥౫౮॥౫౯॥ అనర్ఘ్యమణిసమూహమయే-
భవనశ్రేష్ఠే-పిత్రా నితరాం-లాలితః-దివి-దేవవ-న్న్యవసత్ ॥౬౦॥ భవనం వర్ణయతి॥ యత్ర భవనే-శయ్యాః-దా
న్తాః దాన్తాః-క్షీరఫేనవన్మృదులాః-స్వభాభిశ్చ-రుక్మపరిచ్ఛదాః సువర్ణమయాః పరికరాః-అనర్ఘ్యాణ్యాసనాని రౌప్యాః రాజ
తాః-ఉపస్కరాశ్చ-సన్తి ॥౬౧॥ యత్ర భవనే స్ఫటికమయకుడ్యేషు ఇన్ద్రనీలమణిఖచితేషు-ప్రతిఫలితాః-లలనాః స్త్రీ
య ఏవ రత్నాని తైస్సంయుతాః-మణిప్రదీపాః ఉపమితసమాసః ఆభాన్తి ॥౬౨॥ రమ్యాణ్యుద్యానాని చ-యత్ర సన్తీ
త్యనుషఙ్గః-తాని విశినష్టి-విచిత్రైః-అమరద్రుమైః సన్తానపారిజాతాదిభిః-ద్రుమైః-కథంభూతైః-కూజన్తి విహఙ్గా
నాం మిథునాని యేషు-గాయన్తో-మత్తా మధుపానమత్తా-మధువ్రతా భృఙ్గా-యేషు తైర్ద్రుమైః-ర్యుక్తానీతి శేషః ॥౬౩॥
వాప్యశ్చ, యత్ర సన్తీత్యర్థః, వాపీర్విశినష్టి-వైడూర్యమణిమయాని సోపానాని యాసు, పద్మాని ఉత్పలాని కుముదాని చ ఆసు
సన్తీతి తాః, విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః-హంసానాం కారణ్డవానాం చ కులైస్సఙ్ఘైః-శ్చక్రవాకైస్సారసైశ్చ, ఘుష్టాః శబ్ది
తాః ॥౬౪॥ అథ కతిపయవర్షానన్తరం, ఊఢవయసం ప్రాప్తయౌవనం ప్రకృతీనాం మన్త్రిణాం-సమ్మతం-అనుర

లాజాక్షతైః సపుష్పైశ్చ తణ్డులైర్బలిభిర్యుతమ్ ॥౫౭॥ ధ్రువాయ పథి దృష్టాయ తత్ర తత్ర పురస్త్రియః। సిద్ధార్థా
క్షతదధ్యమ్బుదూర్వాపుష్పఫలాని చ ॥౫౮॥ ఉపజహ్రుః ప్రయుఞ్జానా వాత్సల్యాదాశిషః సతీః। శృణ్వం
స్తద్వల్గుగీతాని ప్రావిశద్భవనం పితుః ॥౫౯॥ మహామణివ్రాతమయే స తస్మిన్భవనోత్తమే। లాలితో నితరాం
పిత్రా న్యవసద్దివి దేవవత్ ॥౬౦॥ పయఃఫేననిభాః శయ్యా దాన్తా రుక్మపరిచ్ఛదాః। ఆసనాని మహార్హాణి య
త్ర రౌప్యా ఉపస్కరాః ॥౬౧॥ యత్ర స్ఫటికకుడ్యేషు మహామారకతేషు చ। మణిప్రదీపా ఆభాన్తి లలనారత్న
సంయుతాః ॥౬౨॥ ఉద్యానాని చ రమ్యాణి విచిత్రైరమరద్రుమైః। కూజద్విహఙ్గమిథునైర్గాయన్మత్తమ
ధువ్రతైః ॥౬౩॥ వాప్యో వైడూర్యసోపానాః పద్మోత్పలకుముద్వతీః। హంసకారణ్డవకులైర్జుష్టాశ్చక్రా
హ్వసారసైః ॥౬౪॥ వీక్ష్యోఢవయసం పుత్రం ప్రకృతీనాం చ సమ్మతమ్। అనురక్తప్రజం రాజా ధ్రువం చక్రే
భువః పతిమ్ ॥౬౫॥ ఆత్మానం చ ప్రవయసమాకలయ్య విశాంపతిః। వనం విరక్తః ప్రాతిష్ఠద్విమృశన్నాత్మ
నో గతిమ్ ॥౬౬॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ॥ ప్రజాపతేర్దుహితరం శిశుమారస్య వై ధ్రువః। ఉపయేమే భ్రమిం నామ తత్సుతౌ కల్పవత్స
రౌ ॥౧॥ ఇడాయామపి భార్యాయాం వాయోః పుత్ర్యాం మహాబలః। పుత్రముత్కలనామానం యోషిద్రత్న
మజీజనత్ ॥౨॥ ఉత్తమస్త్వకృతోద్వాహో మృగయాయాం బలీయసా। హతః పుణ్యజనాద్రౌ తన్మాతా
ఽస్య గతిం గతా ॥౩॥ ధ్రువో భ్రాతృవధం శ్రుత్వా కోపామర్షశుచార్పితః। జైత్రం స్యన్దనమాస్థాయ గతః

క్తాః అనురాగయుక్తాః ప్రజాః-యస్మిన్-తం-పుత్రం ధ్రువం, వీక్ష్య, భువః పతిం చక్రే రాజ్యాభిషిక్తమకరోత్ ॥౬౫॥
తత ఆత్మానం-ప్రవయసం వృద్ధం-ఆకలయ్య ఆలోచ్య, విశాంపతిః రాజా, ఆత్మనః స్వస్య, గతిం ముక్త్యుపాయం, విమృశన్
అత ఏవ, విరక్తః-వనం-ప్రాతిష్ఠత్ ప్రావిశత్ ॥౬౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యా
ఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే నవమోఽధ్యాయః

అథ దశమే ధ్రువః కృతోద్వాహ ఉత్పాదితపుత్రో జితభ్రాతృహన్తృపుణ్యజన ఆసేత్యాహ మునిః॥ ప్రజాపతేరితి॥ శిం
శుమారాఖ్యస్య-ప్రజాపతేః, దుహితరం, భ్రమిముపయేమే ఉదువాహ, తయోర్భ్రమిధ్రువయోః, సుతౌ కల్పవత్సరా
ఖ్యౌ ॥౧॥ పునరుదూఢాయాం-వాయోర్దుహితరి, ఇడాఖ్యాయాం, భార్యాయాం, మహాబలో ధ్రువః ఉత్కలనామా
నం, పుత్రం, కథంభూతం, యోషితాం రత్నమివాతిమనోహరం, కన్యారత్నమితి వా, పుత్ర్యాం అజీజనత్ ఉత్పాదయామా
స ॥౨॥ ఉత్తమస్తు, అకృతోద్వాహ ఏవ, కదాచిన్మృగయాయాం-బలీయసః, పుణ్యజనాద్యక్షాత్, అద్రౌ హిమవతి
హతః-తస్యోత్తమస్య, మాతా సురుచిః, తస్య పుత్రస్య, గతిం గతా మరణం ప్రాప్తేత్యర్థః ॥౩॥ ధ్రువః, భ్రాతురుత్తమ
స్య, వధం, శ్రుత్వా, కోపామర్షశుగితి సమాహారద్వన్ద్వః, తేన, అమర్షః అక్షమా, అర్పితః వ్యాప్తః, జైత్రం జయశీలం-స్యన్ద

నం, రథ, మాస్థాయాధిరుహ్య, పుణ్యజనాలయమలకాంపురీం, గతః గతవాన్ ❁ ॥౪॥ ❁ రుద్రానుచరా భూతాదయః, తైః-సేవితాం, గుహ్యకైర్యక్షైః, సఙ్కులాం వ్యాప్తాం-పురీమలకాం, హిమవతో, ద్రోణ్యాం, దదర్శ ❁ ॥౫॥ ❁ బృహద్బాహుః ధ్రువః-ఖమన్తరిక్షం దిశః దశ దిశశ్చానునాదయన్ ప్రతిధ్వనయన్, శఙ్ఖం, దధ్మౌ నాదితవాన్ యేన శఙ్ఖనినాదేన - ఉద్విగ్నాః చలితాః దృశః యాసాం తాః, ఉపదేవ్యో యక్షస్త్రియః, హే క్షత్తః, భృశం నితరాం, అత్రసన్ భీతవత్యః ❁ ॥౬॥ ❁ ఉపదేవాశ్చ తే మహాభటాః, తే, బలిష్ఠాః, తతః అలకాయాః, నిష్క్రమ్య, తస్య ధ్రువస్య, శఙ్ఖనినాదమసహన్తః, ఉదాయుధాః ఉద్యతాస్త్రశస్త్రాః, అభితః పేతుః ఉపర్యాగతవన్తః ❁ ॥౭॥ ❁ ఉగ్రం భీమం ధ[illegible] ధ్రువః, ఆపతత, స్సర్వానపీరాన్-యుగపదేవ, ప్రత్యేకం - త్రిభిస్త్రిభిర్బాణైరహన్-ప్రత్యేకం త్రిభిస్త్రిభిర్బాణైస్సర్వాన్ త్రయోదశాయుతాని యుగపన్నిజఘాన ❁ ॥౮॥ ❁ తే వై ఉపదేవాస్సర్వే, లలాటమగ్నైః, తైః త్రిభిస్త్రిభిరిషుభి-ర్ఆత్మానం-నిరస్తం పరాజితం మత్వా, తస్య ధ్రువస్య, తత్కర్మ అశంసన్ ప్రశశంసుః ❁ ॥౯॥ ❁ తేపి చ యక్షాః, ఉరగాస్సర్పాః-పాదస్పర్శం పాదాహతిమివ-అముం ధ్రువ-మమృష్యన్తః అసహమానాః, ద్విగుణం యథా భవతి తథా, షడ్భిష్షడ్భిః, ప్రతికర్తుమిచ్ఛన్తః, శరైర్యుగపదవిధ్యన్ నిజఘ్నుః ❁ ॥౧౦॥ ❁ తతః-పరిఘాదిభిశ్శస్త్రవిశేషైః, రవిధ్యన్, తథా, చిత్రవాజైశ్చిత్రపక్షైః, శ్శరైర

పుణ్యజనాలయమ్ ॥౪॥ గత్వోదీచీం దిశం రాజా రుద్రానుచరసేవితామ్ । దదర్శ హిమవద్ద్రోణ్యాం పురీం గుహ్యకసఙ్కులామ్ ॥౫॥ దధ్మౌ శఙ్ఖం బృహద్బాహుః ఖం దిశశ్చానునాదయన్ । యేనోద్విగ్నదృశః క్షత్తరుపదేవ్యోఽత్రసన్ భృశమ్ ॥౬॥ తతో నిష్క్రమ్య బలిన ఉపదేవమహాభటాః । అసహన్తస్తన్నినాదమభిపేతురుదాయుధాః ॥౭॥ స తానాపతతో వీర ఉగ్రధన్వా మహారథః । ఏకైకం యుగపత్సర్వానహన్బాణైస్త్రిభిస్త్రిభిః ॥౮॥ తే వై లలాటలగ్నైస్తైరిషుభిస్సర్వ ఏవ హి । మత్వా నిరస్తమాత్మానమశంసన్కర్మ తస్య తత్ ॥౯॥ తేపి చాముమమృష్యన్తః పాదస్పర్శమివోరగాః । శరైరవిధ్యన్యుగపద్ద్విగుణం ప్రచికీర్షవః ॥౧౦॥ తతః పరిఘనిస్త్రింశైః ప్రాసశూలపరశ్వధైః । శక్త్యృష్టిభిర్భుశుణ్డీభిశ్చిత్రవాజైశ్శరైరపి ॥౧౧॥ అభ్యవర్షన్ప్రకుపితాస్సరథం సహసారథిమ్ । ఇచ్ఛన్తస్తత్ప్రతికర్తుమయుతానాం త్రయోదశ ॥౧౨॥ ఔత్తానపాదిస్స తదా శస్త్రవర్షేణ భూరిణా । నోపాదృశ్యత తచ్ఛన్న ఆసారేణ యథా గిరిః ॥ హాహాకారస్తదైవాసీత్సిద్ధానాం దివి పశ్యతామ్ । హతోఽయం మానవస్సూర్యో మగ్నః పుణ్యజనార్ణవే ॥౧౪॥ నదత్సు యాతుధానేషు జయకాశిష్వథో మృధే । ఉదతిష్ఠద్రథస్తస్య నీహారాదివ భాస్కరః ॥౧౫॥ ధనుర్విస్ఫూర్జయన్దివ్యం ద్విషతాం ఖేదముద్వహన్ । అస్త్రౌఘం వ్యధమద్బాణైర్ఘనానీకమివానిలః ॥౧౬॥ తస్య తే చాపనిర్ముక్తా భిత్త్వా వర్మాణి రక్షసామ్ । కాయానావివిశుస్తిగ్మా గిరీనశనయో యథా ॥౧౭॥ భల్లైస్సఞ్ఛిద్యమానానాం శిరోభి

పి నిరన్తరం కుపితాః, అయుతానాం త్రయోదశ, యక్షాః, తత్ప్రతికర్తుం తత్ప్రతిక్రియాం కర్తుమిచ్ఛన్తః, సరథం, ససారథిం-తమభ్యవర్షన్ ❁ ॥౧౧॥౧౨॥ ❁ తదా-స ఔత్తానపాదిః ధ్రువః, భూరిణా, శస్త్రవర్షేణ-ఛన్న ఆవృతః, ఆసారేణ ధారావర్షేణ, యథా గిరిః పర్వత ఇవ, నోపాదృశ్యత ❁ ॥౧౩॥ ❁ తదైవ-దివి, పశ్యతాం, సిద్ధానాం, మహాన్-హాహాకారః, ఆసీత్ మానవః మనోర్గోత్రాపత్యం పుమాన్, అయం ధ్రువ ఏవ-సూర్యః, పుణ్యజనా ఏవ-అర్ణవస్సముద్రః-తస్మిన్, మగ్నః, హతః ఇతి హా కష్టమిత్యేవం రూపహాహాకార ఆసీదిత్యర్థః ❁ ॥౧౪॥ ❁ అథో-మృధే యుద్ధే-యాతుధానేషు రాక్షసేషు, జయకాశిషు జితం జితమస్మాభిరితి జయం ప్రకాశకేషు సత్సు, జయశాలిష్వితి పాఠే, జయశీలేషు సత్సు, నీహారాద్భాస్కరస్సూర్య ఇవ, తస్మాచ్ఛస్త్రవర్షాద్రథాత్, ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ, రథమాస్థాయ ధ్రువ ఉదతిష్ఠత్ ఉత్థితః ❁ ॥౧౫॥ ❁ తత, ఉగ్రం, ధనుః, విస్ఫూర్జయన్ జ్యాఘోషం, కుర్వన్-ద్విషతాం పుణ్యజనానాం-ఖేద-ముద్వహన్ ప్రాపయన్, బాణైరస్త్రౌఘం ద్విషత్ప్రయుక్తమస్త్రసమూహం, ఘనానీకం వాయురివ, మేఘపఙ్క్తిం, వ్యధమత్ చూర్ణయామాస ❁ ॥౧౬॥ ❁ తస్య ధ్రువస్య-చాపాన్ధనుషో-వినిర్ముక్తాః-తిగ్మాస్తీక్ష్ణాః, బాణాః, గిరీన్పర్వతాన్-అశనయో యథా అశనయ ఇవ రక్షసాం, వర్మాణి కవచాని, భిత్త్వా-కాయాన్ దేహాన్, ఆసమన్తాద్వివిశుః ❁ ॥౧౭॥ ❁ భల్లైర్బాణైః, సఞ్ఛిద్యమానానాం, రక్షసాం చారూణి సున్దరాణి కుణ్డలాని యేషు, తైః, శిరోభిః, స్వర్ణమయతాళవృక్షసదృశైః, ఊరుభిః, వలయైస్సున్దరైర్బాహుభిః, మహాధనైర్రత్నైః, హారాదిభిశ్చ, స్తృతాశ్ఛన్నాః-స్తాః రణ

ఘూమయః, వీరాణాం మనోహరాః, విరేజుః బభుః ✽ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ✽ హతేభ్యోఽవశిష్టాః, ఇతరే, రక్షోగణాః, క్షత్రియవర్య
స్య ధ్రువస్య, సాయకైః ర్బాణైః, ప్రాయం బాహుల్యేన - వివృక్ణాః సంఛిన్నాః, అవయవాః, యేషాం తే - రణాజిరాత్ రణభూ
మేః - సింహేన - విక్రీడితగజా ఇవ, విదుద్రువుః పలాయితవన్తః ✽ ॥ ౨౦ ॥ ✽ తదా - మానవశ్రేష్ఠః, స ధ్రువః - మహామృధమహతి
యుద్ధే, ఆతతాయినం శస్త్రపాణిమ, పశ్యమానః పురీం దిదృక్షన్నపి ద్రష్టుకామోఽపి, మాయినాం ద్విషాం ప్ర్యజనానాం,
చికీర్షితం - జనో న వేద ఇత్యేవం బుద్ధ్యా - నాపిశత్ న ప్రవిష్టవాన్ ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ స చిత్రరథో ధ్రువః - సారథిం ప్రతి, ఇతి నమాయి
నాం వేద చికీర్షితం జన ఇత్యేవం, వదన్ - పరేషాం ద్విషాం - ప్రతియోగం - ప్రతిక్రియాం ప్రతిశఙ్కితః శఙ్కమానః - అంఎ
వ - యుత్తః యత్నవాన్, జలదైర్మేఘైరీరే - రితం శబ్దితం, గర్జితమిత్యర్థః, శబ్దం శుశ్రావ - తతస్తదనన్తరమేవ - నభస్వతా
వాయునా సహ - దిక్షు రజో ధూళిః, రన్వదృశ్యత దృష్టమ్ ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ వ్యోమామ్బరం - విస్ఫురన్త్యస్తటితో యస్మిన్, తాని స
యన్తః, స్తనయిత్నవోఽశనయో, యస్మిం స్తేన - మేఘసమూహేన, సర్వతశ్ఛురితం వ్యాప్తమ్ ✽ ॥ ౨౩ ॥ ✽ రుధిరౌఘాద
యః, వవృషుః నిపేతురిత్యర్థః, నస్సృజతి న త్యజతి శరీరమిత్యసృగిహ శ్లేష్మాదిః - రుధిరస్య పృథగుపాదానాత్, మేదసః పుంస్త్వ
మార్షం, మేదాంసి, కబన్ధాని శిరోహీనశరీరాణి చ, గగనాత్ తస్య ధ్రువస్య, అగ్రతో నిపేతుః ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ తతః - ఖే ఆకాశే,

శ్చారుకుణ్డలైః। ఊరుభిర్హేమతాలాభైర్దోర్భిర్వలయవల్గుభిః ॥ ౧౮ ॥ హారకేయూరముకుటైరుష్ణీషైశ్చ మ
హాధనైః। ఆస్తృతాస్తా రణభువో రేజుర్వీరమనోహరాః ॥ ౧౯ ॥ హతావశిష్టా ఇతరే రణాజిరాద్రక్షోగణాః
క్షత్రియవర్యసాయకైః। ప్రాయో వివృక్ణావయవా విదుద్రువుర్మృగేన్ద్రవిక్రీడితయూథపా ఇవ ॥ ౨౦ ॥ అప
శ్యమానః స తదాఽఽతతాయినం మహామృధే కంచన మానవోత్తమః। పురీం దిదృక్షన్నపి నావిశద్ద్విషాం
న మాయినాం వేద చికీర్షితం జనః ॥ ౨౧ ॥ ఇతి బ్రువంశ్చిత్రరథః స్వసారథిర్యతః పరేషాం ప్రతియోగశఙ్కయా।
శుశ్రావ శబ్దం జలధేరివేరితం నభస్వతో దిక్షు రజోఽన్వదృశ్యత ॥ ౨౨ ॥ క్షణేనచ్ఛురితం వ్యోమ మేఘానీకేన స
ర్వతః। విస్ఫురత్తటితా దిక్షు త్రాసయత్స్తనయిత్నునా ॥ ౨౩ ॥ వవృషూ రుధిరౌఘాసృక్పూయవిణ్మూత్రమేదసః।
నిపేతుర్గగనాదస్య కబన్ధాన్యగ్రతోఽనఘ ॥ ౨౪ ॥ తతః ఖేఽదృశ్యత గిరిర్నిపేతుః సర్వతో దిశమ్। గదాపరిఘని
స్త్రింశముసలాః సాశ్మవర్షిణః ॥ ౨౫ ॥ అహయోఽశనినిశ్వాసా వమన్తోఽగ్నిం రుషాఽక్షిభిః। అభ్యధావన్గ
జా మత్తాః సింహవ్యాఘ్రాశ్చ యూథశః ॥ ౨౬ ॥ సముద్ర ఊర్మిభిర్భీమః ప్లావయన్సర్వతో భువమ్। ఆససాద మ
హాహ్రాదః కల్పాన్త ఇవ భీషణః ॥ ౨౭ ॥ ఏవంవిధాన్యనేకాని త్రాసనాన్యమనస్వినామ్। ససృజుస్తిగ్మగతయ ఆ
సుర్యా మాయయాఽసురాః ॥ ౨౮ ॥ ధ్రువే ప్రయుక్తామసురైస్తాం మాయామతిదుస్తరామ్। నిశామ్య తస్య ము
నయః శమాశంసన్సమాగతాః ॥ ౨౯ ॥ ఔత్తానపాద భగవాంస్తవ శార్ఙ్గధన్వా దేవః క్షిణోత్వవనతార్తిహ
రో విపక్షాన్। యన్నామధేయమభిధాయ నిశమ్య చాద్ధా లోకోఽఞ్జసా తరతి దుస్తరమఙ్గ మృత్యుమ్ ॥ ౩౦ ॥ ✽

✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః. ✽

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ నిశమ్య వదతామేవమృషీణాం ధనుషి ధ్రువః। సందధేఽస్త్రముపస్పృశ్య యన్నారాయణనిర్మి

గిరిః, రదృశ్యత, సర్వతో దిశం, సర్వాసు దిక్షు, సాశ్మవర్షిణః, అశ్మసహితం యద్వర్షం, తద్వన్తః, గదాదయః నిపే
తుః ✽ ॥ ౨౫ ॥ ✽ అశనివన్నిశ్వాసో యేషాం తే - అహయస్సర్పాః అక్షిభి - రగ్నిం - వమన్తః ఉద్గిరన్తః - క్రుద్ధా - గజాః సింహా
వ్యాఘ్రాశ్చ - యూథశస్సఙ్ఘశః - అభ్యధావన్ అభిముఖం తూర్ణమాగతవన్తః ✽ ॥ ౨౬ ॥ ✽ ఊర్మిభిస్తరఙ్గైర్భీమో భయఙ్క
రః - సముద్రః సర్వతస్సమన్తా - ద్భువం ప్లావయన్ - ప్రయయ ఇవ - మహాన్ హ్రాదః ధ్వనిర్యస్యాఽతఏవాతిభీషణః - ఆససాద ప్రా
ప్తః ✽ ॥ ౨౭ ॥ ✽ ఉక్తవిధాన్య - న్యాని చ - అమనస్వినామజ్ఞానాం - త్రాసకాని భయఙ్కరాణి - తిగ్మాః క్రూరా గతిః ప్రవృత్తి
ర్యేషాం తే - అసురాః - మాయయా - ససృజుః ✽ ॥ ౨౮ ॥ ✽ అసురైర్ధ్రువే ప్రయుక్తా - మతిదుస్తరాం - తాం మాయాం నిశామ్య
దృష్ట్వా, ఆగతాస్సర్వే మునయః - తస్య ధ్రువస్య - శం సుఖం మఙ్గళ - మాశంసన్ ప్రార్థితవన్తః ✽ ॥ ౨౯ ॥ ✽ ఆశంసామేవ వి
వృణోతి ॥ ఔత్తానపాదేతి ॥ అఙ్గ హే, ఔత్తానపాద ధ్రువ - అవనతార్తిహరః భృత్యదుఃఖాపహర్తా - శార్ఙ్గధన్వా భగవాన్ -
దేవః - తవ - విపక్షాన్ శత్రూన్ - క్షిణోతు నాశయతు - భగవన్తం విశినష్టి - యస్య భగవతో - నామధేయం నిశమ్య శ్రుత్వా - అభి
ధాయ ఉక్త్వా వా - లోకః - అద్ధా సాక్షాత్ - అఞ్జసా సుఖేనైవ - దుస్తరం - మృత్యుం - తరతి ✽ ॥ ౩౦ ॥ ✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచ
న్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే దశమోఽధ్యాయః. ✽

మునిభిరేవమాశంసితో ధ్రువః స్వధనుః ప్రయుక్తనారాయణాస్త్రో వినాశితప్రతిపక్షః స్వపితామహానునీతహృదయః

స్వపురంగతేఽథత్యాహైకాదశేన మునిః॥ నిశమ్యేతి॥ ఏవం-గదతాం-ఋషీణాం-నిశమ్యశ్రుత్వా, వచ ఇతి శేషః ఉపస్పృశ్య అప ఇతి శేషః-ఆచమ్యేత్యర్థః, యన్నారాయణేన నిర్మితం-తన్నారాయణాస్త్రం, సందధే ✽ ॥ ౧ ॥ ✽ ఏతస్మిన్నారాయణాస్త్రే సన్ధీయమానే ప్రయుజ్యమానే సతి గుహ్యకైర్యక్షై-ర్నిర్మితాః-మాయాః-హేవిదుర-జ్ఞానోదయే సతి-యథా క్లేశాః రాగద్వేషాదయ ఇవ, క్షిప్రమాశు, వినేశుః నాశం ప్రాప్తాః ✽ ॥ ౨ ॥ ✽ ఆర్షం ఋషేర్నారాయణాదుద్భూతం-అస్త్రం, ధనుషి-తస్య ధ్రువస్య ప్రయుఞ్జతస్సన్దధతస్సతః, స్వర్ణమయాః-పుఙ్ఖా మూలప్రాన్తా -యేషాం-కలహంసానాం వాసాంసి పక్షాః యేషాం తే శరా-వినిస్సృతాః ధనుషో వినిర్గతాః-ద్విషతాం -బలం, ఆవివిశుః ఆవిష్టవన్తః-భీమః భయజనకో-రవో ధ్వని-ర్యేషాం-తే-శిఖణ్డినః మయూరాః -యథా - వనం - విశన్తి-తద్వత్ భీమరవా ఇతి దార్ష్టాన్తికేఽప్యన్వేతవ్యమ్ ✽ ॥ ౩ ॥ ✽ తైః, తిగ్మధారైస్తీక్ష్ణధారైః శిలీముఖైర్బాణైః-ప్రధనే యుద్ధే- ఉపద్రుతాః తాడ్యమానాః-పుణ్యజనాః-ఇతస్తతః-తం ధ్రువం-ప్రకుపితాశ్చ-తే-ఊర్ధ్వముద్ధృతాయుధాస్సన్తః - ఉన్నద్ధా ఉచ్ఛ్రితాః ఫణా యేషాం తే అహయస్సర్పా ఇవ సుపర్ణం గరుడం-అభ్యధావన్ ✽ ॥ ౪ ॥ ✽ మృధే యుద్ధే-అభిముఖం-ధావన్తః, పృషత్కైర్బాణైః, నికృత్తాస్సంఛిన్నా-బాహ్వాదయో యేషాం తాన్-పుణ్యజనాన్-పరంలోకం - నినాయ - కథంభూతం-ఊర్ధ్వరేతసస్సన్న్యాసినః, అర్కమణ్డలం, నిర్భిద్య-యం-వ్రజన్తి ✽ ॥ ౫ ॥ ✽ ఏవ-మనాగసో నిరపరాధినః-చిత్రరథేన ధ్రువేణ-బహుశః-హన్యమానాన్ పీడ్యమానాన్, గుహ్యకానభివీక్ష్య-ధ్రువస్య- పితామహో-మనుస్స్వాయంభువః-కృపయా-మహర్షిభిస్సహ, ఉపగతః సమీపం ప్రాప్తః-ఔత్తానపాదిం-జగాద ఉవాచ ✽ ॥ ౬ ॥ ✽ ఉక్తిమేవాహ॥ అలమిత్యాదినా ॥ హేవత్స తమోద్వారేణ సమ్మోహ-

తమ్ ॥ ౧ ॥ సన్ధీయమాన ఏతస్మిన్మాయా గుహ్యకనిర్మితాః। క్షిప్రం వినేశుర్విదుర క్లేశా జ్ఞానోదయే యథా ॥ ౨ ॥ తస్యార్షమస్త్రం ధనుషి ప్రయుఞ్జతస్సువర్ణపుఙ్ఖాః కలహంసవాససః। వినిస్సృతా ఆవివిశుర్ద్విషద్బలం వనం యథా భీమరవాశ్శిఖణ్డినః ॥ ౩ ॥ తైస్తిగ్మధారైః ప్రధనే శిలీముఖైరితస్తతః పుణ్యజనా ఉపద్రుతాః। తమభ్యధావన్కుపితా ఉదాయుధాస్సుపర్ణమున్నద్ధఫణా ఇవాహయః ॥ ౪ ॥ స తాన్పృషత్కైరభిధావతో మృధే నికృత్తబాహూరుశిరోధరోదరాన్। నినాయ లోకం పరమర్కమణ్డలం వ్రజన్తి నిర్భిద్య యమూర్ధ్వరేతసః॥ తాన్హన్యమానానభివీక్ష్య గుహ్యకాననాగసశ్చిత్రరథేన భూయసా। ఔత్తానపాదిం కృపయా పితామహో మనుర్జగాదోపగతస్సహర్షిభిః ॥ ౬ ॥ మనురువాచ॥ అలం వత్సాతిరోషేణ తమోద్వారేణ పాప్మనా। యేన పుణ్యజనానేతానవధీస్త్వమనాగసః ॥ ౭ ॥ నాస్మత్కులోచితం తాత కర్మైతత్సద్విగర్హితమ్। వధో యదుపదేవానామారబ్ధస్తేఽకృతైనసామ్ ॥ ౮ ॥ నన్వేకస్యాపరాధేన తత్సఙ్గాద్బహవో హతాః। భ్రాతుర్వధాభితప్తేన త్వయాఙ్గ భ్రాతృవత్సల॥ ౯ ॥ నాయం మార్గో హి సాధూనాం హృషీకేశానువర్తినామ్। యదా ✽ త్మానమసఙ్గృహ్య పశువద్భూతవైశసమ్ ॥ ౧౦ ॥ సర్వభూతాత్మభావేన భూతావాసం హరిం భవాన్। ఆరాధ్యాప దురారాధ్యం విష్ణోస్తత్పరమం పదమ్ ॥ ౧౧ ॥ స త్వం హరేరనుధ్యాతస్తత్పుంసామపి సమ్మతః। కథం త్వ

త్మకాజ్ఞానహేతునా, "క్రోధాద్భవతి సమ్మోహః" ఇతి స్మరణాత్-పాప్మనా నిరయహేతునా-రోషేణా-లం-యేన రోషేణా-నాగస-ఏతాన్ పుణ్యజనాం- స్త్వమవధీర్హతవానసి ✽ ॥ ౭ ॥ ✽ హే తాత- సద్భిర్విగర్హితం-అతఏవైత-త్కర్మాస్మత్కులోచితం-న భవతి-అకృతాగసాం-యక్షాణా-మయం వధ, స్తే త్వయా, ఆరబ్ధః ✽ ॥ ౮ ॥ ✽ ననుమద్భ్రాతృహన్తార ఏతే ఉపదేవాః కథమనాగసస్తత్రాహ ॥ నన్వితి॥ అఙ్గ హే-భ్రాతృవత్సల - భ్రాతురుత్తమస్య-యో వధ- స్తేనా, భితప్తేన-త్వయా, ఏకస్య యక్షస్యా - పరాధేన హేతునా , తస్యాపరాధిన-స్సఙ్గాత్సంబన్ధా-ద్బహవో, హతాః భూతితాః ✽ ॥ ౯ ॥ ✽ ఆత్మానం మనః-అసఙ్గృహ్య అనియమ్య, పరాగ్గృహ్యేతి పాఠే - పరాభవవిషయం దేహమాత్మాత్వేన గృహీత్వా, పశవో- యథా , దేహాత్మాభిమానేనాన్యోన్యం ఘ్నన్తి-తథా, భూతానాం - వైశసం హింసనేతి యత్, అయం, భగవద్భక్తానాం సాధూనాం, మార్గో-న భవతి ✽ ॥ ౧౦ ॥ ✽ సత్యం భగవద్భక్తానామయం మార్గో భవతీతి మమతూచితమిత్యత్రాహ॥ సర్వభూతాత్మభావేనేతి॥ ఆవసన్త్యస్మిన్నిత్యావాసః - ఆవసతీతి వా ఆవాసః, భూతానా-మావాసం ధారకమన్తరాత్మానం, ఇతరైర బ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదర్శిభి-ర్దురారాధ్యం - హరిం-సర్వభూతాత్మభావేన సర్వభూతాన్తరాత్మత్వేనాకారేణా, రాధ్య, పరమం సర్వోత్కృష్టం - తత్ప్రసిద్ధం, విష్ణోః, పదం లోకం, ఆప ప్రాప్తవానసి, ఇతః పూర్వమప్రాప్తమపి భగవతా దత్తత్వాత్ ప్రాప్తప్రాయమితి మత్వా, ఆపేత్యుక్తమ్ ✽ ॥ ౧౧ ॥ ✽ హరేరభిధ్యానాద్భజనాత్, సః హరిభక్తః

౧౦॥శ్లో॥పా ✽ ఆత్మానంపరాగ్గృహ్య

స్త్వం, తత్త్వం సాం హరిభక్తానామపి-సమ్మతః భాగవతోత్తమత్వేన సమ్మతః, సతాం సాధూనాం-వ్రతం-అనుశిక్షయన్, లోకస్యేతి శేషః-కథ-మవద్యం వక్తుమప్యనర్హం పాపం-కృతవాన్, భగవద్భక్తస్య నితరామేతదనుచితమిత్యర్థః ॥౧౨॥ భూతద్రోహేణ భగవద్భక్తేః కో విరోధ ఇత్యత్రాహ ॥ తితిక్షయేతి ॥ తితిక్షయా-అపరాధిషు సహనేన-కరుణయా-పరదుఃఖాసహిష్ణుత్వేన-అఖిలజన్తుషు తరతమభావేనావస్థితజన్తుషు, మైత్ర్యా స్వసామ్యబుద్ధికృతహితాచరణేన సమత్వేన దేహాకారాన్ ప్రకృతిపరిణామరూపత్వేన-జీవాన్ జ్ఞానైకాకారత్వేన-పరమాత్మానం తు సర్వాన్తరాత్మత్వేనైత్యేవం రూపసమత్వేన-సర్వాత్మా భగవాన్, సంప్రసీదతి-సర్వాత్మేతి హేతుగర్భం, భగవతస్సర్వాత్మత్వాత్సర్వాన్తరాత్మతయా దేవమనుష్యాదిరూపేణావస్థితత్వాత్సర్వేషాం శరీరాణామీశ్వరశరీరత్వే నశరీరే కృతో ద్రోహశ్శరీరిణ్యాత్మన్యేవ భగవతి పర్యవస్యతీతి భూతద్రోహే భగవాన్న ప్రసీదతీత్యర్థః ॥౧౩॥ భగవత్ప్రసాదఫలమాహ ॥ సుప్రసన్న ఇతి ॥ పురుషస్సర్వాత్మబ్రహ్మోపాసనపరః పుమాన్, తితిక్షాదిభిర్భగవతి ప్రసన్నే సతి-ప్రాకృతైః కామక్రోధాదిభిః-గుణైర్బద్ధదశాయాం-విముక్తః-అన్తే, అజీవాత్ప్రకృతే, ర్నితరాం ముక్తః, నిర్వాణం నిరతిశయానన్దరూపం-బ్రహ్మ ఋచ్ఛతి ప్రాప్నోతి ॥౧౪॥ ఏవం సర్వభూతసుహృత్త్వాదీన్ భగవత్ప్రసాదహేతూన్ ప్రసాదఫలభూతాం బ్రహ్మప్రాప్తిం చాభిధాయ తత్త్వోపదేశమన్తరేణ భ్రాతృమరణదుఃఖితస్యాస్య నమనః, ప్రశామ్యతీత్యభిప్రేత్య-న భ్రాతుర్హననకర్మత్వం-నాపి యక్షాణాం కర్తృత్వం-కిన్తు దైవమేవ కారణ-మితి వక్తుం భ్రాత్రాదిశరీరాణాముత్పత్తిమరణాదికం యథావద్వివేచయన్ తదుపయుక్తమీశ్వరస్యానన్తవివిధశక్తిమత్త్వమాహ ॥ భూతైరితి ॥ పఞ్చభిర్భూతైః పృథివ్యాదిభిః-ఆరబ్ధః దేవమనుష్యాదిశరీరరూపేణ పరిణతః-యోషిత్పురుష-శ్చేత్యయం-ద్వివిధో జనః ప్రసిద్ధః-తయోర్యోషిత్పురుషయోః, అన్యోన్యవ్యవాయాన్మైథునాత్సం భూతి, రిహ, భవతి-తస్మాదుద్భూతం ప్రాణిజాతమిత్యర్థః-పఞ్చభూతపరిణామరూపస్త్రీపుంసాత్మకశరీరద్వయ

వద్యం కృతవాననుశిక్షన్సతాం వ్రతమ్ ॥౧౨॥ తితిక్షయా కరుణయా మైత్ర్యా చాఖిలజన్తుషు। సమత్వేన చ
సర్వాత్మా భగవాన్సంప్రసీదతి ॥౧౩॥ సుప్రసన్నే భగవతి పురుషః ప్రాకృతైర్గుణైః। విముక్తోఽజీవనిర్ముక్తో
బ్రహ్మనిర్వాణమృచ్ఛతి ॥౧౪॥ భూతైః పఞ్చభిరారబ్ధో యోషిత్పురుష ఏవ హి। తయోర్వ్యవాయాత్సంభూతి
ర్యోషిత్పురుషయోరిహ ॥౧౫॥ ఏవం ప్రవర్తితస్సర్గస్థితిస్సంయమ ఏవ చ। గుణవ్యతికరాద్రాజన్మాయయా
పరమాత్మనః ॥౧౬॥ నిమిత్తమాత్రం తత్రాసీన్నిర్గుణః పురుషర్షభః। వ్యక్తావ్యక్తమిదం విశ్వం యత్ర భ్రమ

సంబన్ధాదుద్భూతమపి ప్రాణిజాతం పఞ్చభూతాత్మకమేవేతి భావః ॥౧౫॥ ఏవం వ్యష్టిసర్గ ఉక్తః। అథ సర్వశరీరాణాం పఞ్చభూతారబ్ధత్వే కదా సర్వభూతాత్మకభూతసృష్టిః, తేషాం శరీరాణాం స్థితికారణం సంహారకారణం చ కిం, తచ్చద్వయం కదా, కదా వా ఈశ్వరకృత్యం చ కిం తత్రాహ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం యథా స్త్రీపుంసాత్మకో జనస్తద్వ్యవాయసంభవః-ఏవం పరమాత్మనో మాయయాః పరమాత్మాధిష్ఠితాయాస్తచ్ఛరీరభూతాయా మాయయా-యాః, గుణానాం సత్త్వాదీనాం, వ్యతికరాత్ తారతమ్యేన సంబన్ధాత్, హే రాజన్ ధ్రువ, సర్గస్సృష్టిః-స్థితిస్సంహారశ్చ, ప్రవర్తతే, తత్ర రజసోఽభివృద్ధావితరయోర్హ్రాసే సర్గః, సత్త్వస్య వృద్ధావితరయోర్హ్రాసే స్థితిః, తమసో వృద్ధౌ తు సంయమః-త్రయాణాం సామ్యే త్రితయాభావః ॥౧౬॥ నను స్త్రీపుంసాత్మకశరీరాణాం వైషమ్యేణ సంబద్ధానాం గుణానాం వా జడత్వేన ప్రవృత్తిశూన్యానాం వ్యష్టిసమష్ట్యాత్మనా కథం పరిణామసామర్థ్యం, సామర్థ్యేఽపి కథం దేవమనుష్యాదివైచిత్ర్యం సుఖదుఃఖతారతమ్యం చేత్యత్రాహ ॥ నిమిత్తమాత్రమితి ॥ నిమిత్తమేవ నిమిత్తమాత్రం-నత్వనిమిత్తమిత్యర్థః, తత్ర, గుణానాం మహదాద్యాకారేణ పరిణామే మహదాదీనాం దేహాద్యాకారేణ పరిణామే చ, దేవాదివైచిత్ర్యే, సుఖదుఃఖయోశ్చ, నిర్గుణస్సత్త్వాదిగుణరహితః, పురుషర్షభ ఈశ్వరః-నిమిత్తమాత్రం-గుణానాం పరిణామస్య తేషాం తత్స్వాభావ్యనిబన్ధనత్వా, ద్దేవాదివైచిత్ర్యస్య సుఖదుఃఖతారతమ్యస్య చ కర్మనిబన్ధనత్వాదీశ్వరస్సాధారణకారణం కాలాకాశాదివదిత్యర్థః-నిమిత్తత్వమేవ దృష్టాన్తత్వేన విశదయతి, యత్ర పరమాత్మని నిమిత్తే, అయస్కాన్తసన్నిధౌ, లోహవత్, ఇదం, వ్యక్తావ్యక్తం-అవ్యక్తం ప్రధానం, తత్కార్యం మహదాదివ్యక్తం, కార్యకారణాత్మకం, విశ్వం, భ్రమతి ప్రవర్తతే అత్ర లోకే మృత్కులాలయోర్విభిన్నయోరేవ నిమిత్తోపాదానత్వదర్శనాదుపాదానస్య పరమాత్మనో జగత్సృష్ట్యాదినిమిత్తత్వానుపపత్తిరితి మాం శఙ్కాం నిరాచికీర్షుణా మాత్రపదం ప్రయుక్తం, న తూపాదాననిరాచికీర్షయా, పరమాత్మనో మాయయా ‚‚ గుణవ్యతికరా ,, దిత్యుపాదానత్వాభిధానాత్, సంబన్ధసామాన్యాభిధాయిన్యా అపి షష్ఠ్యాః ‚‚యస్యా

వ్యక్తం శరీర" మిత్యాదిశ్రుత్యనుసారేణ శరీరాత్మభావరూపసమ్బన్ధవిశేషపర్యవసానాచ్ఛరీరస్య చ కార్యోపయోగ్య పృథక్సిద్ధాకారత్వాచ్ఛ్లక్ష్ణతాదివిశిష్టమృదాదికార్యభూతఘటాదీనామివ మహదాదికార్యాణాం ప్రకృత్యాదిశరీరక పరమాత్మకార్యత్వాత్, అత్ర నిర్గుణ ఇత్యనేన సత్త్వాదిగుణవశ్యత్వాయత్తకర్తృత్వసుఖదుఃఖాదిభాగిత్వవైలక్షణ్యమభిప్రేతమ్ * ॥ ౧౭ ॥ * తదేవ విశదయతి ॥ స ఇతి ॥ స-భగవాన్ హేయప్రతిభటపూర్ణషాడ్గుణ్యః, కాలశక్త్యా కాలాత్మికయా స్వాపృథక్సిద్ధకార్యోపయోగివిశేషణభూతయా శక్త్యా, గుణక్షోభహేతుభూతయా, యో, గుణానాం సత్త్వాదీనాం, ప్రవాహస్సర్గః, తేన, విభక్తవీర్యః విభక్తం కర్మాయత్తదేవమనుష్యాదివైచిత్ర్యేణ సుఖదుఃఖతారతమ్యేన చ వ్యవస్థాపితం, వీర్యం శక్తిః, జగదితి యావత్ "ఏకదేశస్థితస్యాగ్నేర్జ్యోత్స్నా విస్తారిణీ యథా। పరస్య బ్రహ్మణశ్శక్తిస్తథేదమఖిలం జగ" దిత్యుక్తత్వాత్, అత్ర స్యామిత్యధ్యాహ్రియతే, విభక్తవీర్యస్స్యామితి, ఇదం-కరోతి [illegible] గుణక్షోభనిమిత్తకాలప్రకృతిపురుషశరీరకోఽహం జగత్సృష్ట్వాఽనన్తవివిధవిచిత్రస్థిరత్రసరూపస్స్యామితి సఙ్కల్ప్యేదం జగత్సృజతీత్యర్థః, యద్వా, గుణప్రవాహేణేతి హేత్వర్థే తృతీయా-హేతుశ్చాత్ర ఫల-మధ్యయనేన వసతీతివత్-తతశ్చ గుణప్రవాహేణ గుణప్రవాహార్థం-ప్రవాహశబ్దేన గుణకార్యసృష్ట్యాదిత్రయం వివక్షితం-సృష్ట్యాద్యర్థం, విభక్తం, వీర్యం సృష్ట్యాద్యుపయుక్తసామర్థ్యం, యేన సః-బ్రహ్మవిష్ణురుద్రరూపో భూత్వేత్యర్థః-అకర్తైవ-దేవాదివైచిత్ర్యసుఖదుఃఖాదౌ చాకర్తైవ-దేవాదివైచిత్ర్యాదేస్తత్తజ్జీవాదృష్టాయత్తత్వాత్-ఇదం జగత్-కరోతి ఉత్పాదయతి-తథా, అహన్తైవ-యం హననాద్యనాశ్రయ ఏవ-హన్తి "చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం గుణకర్మవిభాగశః। తస్య కర్తారమపి మాం విద్ధ్యకర్తారమవ్యయమ్ ॥ ప్రధానకరణీభూతాయతో వై సృజ్యశక్తయ" ఇతి స్మృతేః "హన్తా చేన్మన్యతే హన్తుం హతశ్చేన్మన్యతే హతం। ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హన్తి న హన్యతే" ఇతి శ్రుతేశ్చ-అత్ర కర్తృత్వం హన్తృత్వం చ ప్ర

తిలోహవత్ ॥ ౧౭ ॥ స ఖల్విదం భగవాన్కాలశక్త్యా * గుణప్రవాహేణ విభక్తవీర్యః । కరోత్యకర్తైవ నిహ
న్త్యహన్తా చేష్టా విభూమ్నః ఖలు దుర్విభావ్యా ॥ ౧౮ ॥ సోఽనన్తోఽన్తకరః కాలోఽనాదిరాదికృదవ్యయః।
జనం జనేన జనయన్మారయన్మృత్యునాన్తకమ్ ॥ ౧౯ ॥ న వై స్వపక్షోఽస్య విపక్ష ఏవ వా పరస్య మృత్యోర్విశ
తస్సమం ప్రజాః । * తం ధావమానమనుధావన్త్యనీశా యథా రజాంస్యనిలం భూతసఙ్ఘాః ॥ ౨౦ ॥ ఆయుషో

యోజకత్వరూపేణ-అకర్తృత్వమహన్తృత్వం చ ప్రయోజ్యత్వరూపేణేతి వివేకః-నన్విదమఘటమానం కర్తృత్వమకర్తృత్వం చైకస్మిన్ కథముపపద్యతే-తత్రాహ విభూమ్నః-భగవతః "భూమా త్వేవ విజిజ్ఞాసితవ్య" ఇతి శ్రుతేః-చేష్టా-దుర్విభావ్యా అప్రతర్క్యా ఖలు * ॥ ౧౮ ॥ * ప్రయోజకత్వమేవ విశదయతి ॥ స ఇతి ॥ సః-కాలః కాలశరీరకః పరమాత్మా-జనేన పిత్రాదినా-ప్రయోజ్యకర్త్రా-జనం ఉత్పత్త్యున్ముఖం పుత్రాదిం-జనయన్-ఆదికృత్-అన్తకం వినాశోన్ముఖం-మృత్యునా ప్రయోజ్యకర్త్రా-మారయన్-స్వయం త్వ-నాదిరుత్పత్తిరహితః-అవ్యయః నాశరహితః-అనన్తః-అన్తకరః-పిత్రాదిద్వారా జనకః, మృత్యాదిద్వారా అన్తకరః-నతు సాక్షాత్-అతః-స్సాక్షాదకర్తృత్వం సద్వారకం కర్తృత్వం చైకస్మిన్వివిధవిచిత్రానన్తశక్తిమతీశ్వర ఉపపన్నమితి భావః * ॥ ౧౯ ॥ * నను ప్రయోజక ఇత్యుత్వనుపకథమీశ్వరస్యోపపన్నం వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిప్రసఙ్గాదిత్యాశఙ్క్యాయాం తత్తత్కర్మానురూపం ప్రయోజయితుః పక్షపాతాభావాదుపపన్నమేవ ప్రయోజయితృత్వమిత్యాహ ॥ న వా ఇతి ॥ మృత్యోస్సంసార-ప్రవర్తకస్య-అస్పృష్టసంసారస్యేత్యర్థః-యద్వా-మృత్యుశరీరకస్య "యో మృత్యుమన్తరే సఞ్చరన్యస్య మృత్యుశ్శరీర" మితి శ్రుతేః-పరస్య పరమాత్మనః-సమం యథా భవతి తథా-ప్రజాః కర్మభూతాః-విశతః తత్తత్కర్మానురూపనియమనార్థమన్తరాత్మతయా ప్రవిశతః-న-స్వపక్షః-నాపి విపక్షో వాఽస్తి-పక్షపాతాభావం దృష్టాన్తేనోపపాదయతి ॥ తమితి ॥ యథా-రజాంసి ధావమాన-మనిల-మనుసృత్య ధావన్తి-తథా-అనీశాః అనియన్తారః-కర్మానురూపం నియామ్యా ఇత్యర్థః-భూతసఙ్ఘాః-స్తత్తత్కర్మానుసారం ధావమానం నియన్తారం పరమాత్మాన-మనుసృత్య-ధావన్తి ప్రవర్తన్తే-యథా హర్మ్యతలశ్వభ్రాదిషు రజాంస్యనునేతుర్వాయోర్వైషమ్యం నాస్త్యేవం పరమాత్మనోఽపీత్యర్థః * ॥ ౨౦ ॥ * కర్మానురూపనియమనమేవోపపాదయతి ॥ ఆయుష ఇతి ॥ విభుస్సర్వాన్తరోఽసౌ భగవాన్-జన్తోః కర్మవశ్యస్య-తత ఏవ, దుష్టస్య కర్మాయత్తసుఖదుఃఖాదిభాజః-ఆయుషః-అపచయం హ్రాసం-తథా, ఉపచయం వృద్ధిం చ, స్వయ-ముభాభ్యాం ఉపచయాపచయాభ్యాం-రహితః-అత ఏవ, స్వస్థః స్వేనైవ హేయప్రతిభటకల్యాణైకతానత్వస్వభావేన స్థితః-విదధాతి కరోతి

తి ఏవముత్పత్తిమరణయోర్దైవాదివైచిత్ర్యసుఖదుఃఖయోశ్చోద్బోధకంకారణంతత్తత్కర్మైవ, ఈశ్వరస్తుప్రయోజయితృకారణమిత్యుక్తంభవతి ॥ ౨౧ ॥ ఏవంసర్వభూతాన్తరాత్మానంస్వసఙ్కల్పకృతజగదుదయవిభవలయలీలంసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాద్యపరిమితోదారగుణసాగరంతత్తత్కర్మానుగుణంజగన్నియన్తారం సర్వభూతసుహృదం పరమాత్మానమవిజ్ఞాయ-ఏతమేవ కాలకర్మాదిరూపేణవివదన్తి కేచిదిత్యాహ॥ కేచిదితి॥ఏవంసుఖదుఃఖాదిహేతుం- కేచిత్, కర్మ-పుణ్యాపుణ్యరూపంకర్మేతి-వదన్తి, హేనృప, అపరే, స్వభావం-ప్రకృతిపురుషయోఃస్వరూపాన్యథాభావస్వభావాన్యథాభావరూపపరిణామస్వభావం,వదన్తి-ఏకే, కాలంసత్త్వాదిగుణక్షోభహేతుంకాలం వదన్తి-పరేపున, దైవంవిధిం-అపరేఉతఅపరే పునః-పుంసఃపరమపురుషస్య-కామంసఙ్కల్పం-వదన్తి ,అయమేవపక్షశ్శ్రేయాన్-పుణ్యాపుణ్యరూపస్యకర్మణఃతజ్జన్యాదృష్టస్యాపిభగవన్నిగ్రహానుగ్రహరూపత్వేనతత్సఙ్కల్పానతిరిక్తత్వాత్ - కాలస్వభావయోరపితత్సఙ్కల్పాయత్తత్వాత్-పుంసోజీవస్యకామఇతివ్యాఖ్యానంత్వయుక్తం - దుఃఖవిషయకస్య కామానుపపత్తేః - అతోయథోక్తార్థఏవసాధుః ॥ ౨౨ ॥ పుంసఃకామమితిపక్షస్యైవసాధుత్వంజ్ఞాపయన్ కామస్యదుర్జ్ఞేయత్వమాహ॥అవ్యక్తస్యేతి॥ హేతాత,

అవ్యక్తస్యవ్యక్తైరిన్ద్రియైరనభివ్యఞ్జ్యకఇత్యవ్యక్తః-అతఏవా, ప్రమేయస్యదేశాదిభిరపరిచ్ఛిన్నస్య-ఐన్ద్రియకంహిసర్వం దేశకాలాదిభిఃపరిచ్ఛిద్యగృహ్యతే-అనేకవిశేషణద్వయేనప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యసిద్ధిః ,ప్రకృతేరవ్యక్తత్వాత్పురుషస్యాణుత్వాత్-ఉభయవైలక్షణ్యాపాదకంవిశేషణాన్తరమాహ। నానాశక్తీనాంవివిధశక్తీనాం ,,పరాఽస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతేస్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచే ,,త్యాదిశ్రుతేః- ఉదయఃఅభివ్యక్తిః,యస్మాత్-తస్య-భగవతః-చికీర్షితంకర్తుమిచ్ఛావిషయం - కథంభూతం-స్వసంభవంస్వస్యలోకస్యసంభవంజగదుత్పత్తిరూపం, సంభవగ్రహణంసంహారాదీనామప్యుపలక్షణం-అద్ధాతత్త్వతః-కోఽపి-కో-వేద-నకోఽపీత్యర్థః - ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్యానన్తవివిధశక్తేఃపరమపురుషస్యకర్తవ్య

ఉపచయంజన్తోస్తథైవాపచయంవిభుః।ఉభాభ్యాంరహితస్స్వస్థోదుస్థస్యవిదధాత్యసౌ ॥ ౨౧ ॥ కేచిత్కర్మవదన్త్యేనంస్వభావమపరేనృప।ఏకేకాలంపరేదైవంపుంసఃకామముతాపరే ॥ ౨౨ ॥ అవ్యక్తస్యాప్రమేయస్యనానాశక్త్యుదయస్యచ । నవైచికీర్షితంతాతకోవేదాథస్వసంభవమ్ ॥ ౨౩ ॥ నచైతేపుత్రకభ్రాతుర్హన్తారోధనదానుగాః।విసర్గాదానయోస్తాతపుంసోదైవంహికారణమ్ ॥ ౨౪ ॥సఏవవిశ్వంసృజతిసఏవావతిహన్తియ్యజః।తథాపిహ్యనహఙ్కారాన్నాజ్యతేగుణకర్మభిః॥ ౨౫ ॥ఏషభూతానిభూతాత్మాభూతేశోభూ

తాసఙ్కల్పవిషయంజగదుత్పత్తిస్థితిసంహారాదిరూపంవ్యాపారం -ఏవంవిధఇతితత్త్వతఃకోఽపినజానాతీత్యర్థః-తథాచశ్రూయతే,,కఇద్ధావేదకఇహప్రవోచత్ కుత ఆజాతాకుతఇయంవిసృష్టి ,, రిత్యాదికా-అత్రభగవత్స్వరూపస్యైవాతీన్ద్రియత్వాత్తత్సఙ్కల్పవిషయయోస్సుతరాందుర్విజ్ఞేయత్వజ్ఞాపనాయావ్యక్తస్యేత్యుక్తమ్ ॥ ౨౩ ॥ ఏవముపపాదితంభగవతఏవోత్పత్తిమరణాదినిమిత్తత్వంప్రకృతేఉపసంహరతి॥ నచైతఇతి ॥ హేపుత్రక-ఏతే-ధనదస్యకుబేరస్య-అనుగాభృత్యా- స్త్వద్భ్రాతృహన్తారో,నభవన్తి-కింతు-పుంసఃకర్మవశ్యస్య - విసర్గాదానయోఃఉత్పత్తిమరణయోః-దైవమీశ్వరఏవహి, కారణమ్ ॥ ౨౪ ॥ నన్వీశ్వరశ్చేదుత్పత్త్యాదికారణం-తర్హి, జీవవత్సోఽపిసత్త్వాదిగుణవిశిష్టత్వాత్తత్ప్రయుక్తజగద్వ్యాపారరూపక్రియాశ్రయత్వాచ్చగుణకర్మభిర్బధ్యేత ॥ తత్రాహ॥సఇతి॥యద్యపిసఏవేశ్వరఏవ, విశ్వం, సృజతి,అవతిరక్షతి,హన్తిచ-తథాపిఅనహఙ్కారాత్ -దేహాత్మనోస్తాదాత్మ్యాభిమానోఽహఙ్కార, స్తదభావాత్ ,గుణకర్మభిః,గుణానాంసత్త్వాదీనాంకర్మభిఃగుణకార్యభూతైఃకర్మభిః , నాజ్యతేనబధ్యతే,యద్యపి - జగదుత్పత్త్యాదిష్వగుణకార్యభూతాన్వ్యాపారానకరోతీశ్వరః-తథాపి-స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషాత్మకేషుదేవాదిపదార్థేషుస్వసఙ్కల్పప్రసూతోత్పత్తిస్థితిలయేషుస్వతాదాత్మ్యాభిమానాభావాత్స్వయమజహత్స్వస్వభావత్వాచ్చనకర్మభిర్బధ్యతే - జీవస్తు-కర్మణాసఙ్కుచితజ్ఞానత్వేనజహత్స్వభావ్యాద్దేవాదిశరీరేషుస్వతాదాత్మ్యాభిమానాచ్చబధ్యతఇత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ ఏవంభూతాద్దేవాదిశరీరాణాముత్పత్తిమరణాదినిమిత్తం - నిమిత్తస్యానన్తవివిధవిచిత్రశక్తియోగ - స్తతఏవ-నిత్యముక్తత్వం-చాభిహితం-అథయఏవంభూతోభగవాంస్తమేవరాగద్వేషాదిభిర్విముక్తస్త్వంసర్వాత్మనాభజస్వేత్యాహ॥ ఏషఇత్యాదినా॥యఏషభగవాన్-భూతాత్మాభూతానాందేవమనుష్యాదీనామాత్మా , సకింజీవః-నేత్యాహ-భూతేశః ,, ఈశ్వరస్సర్వభూతానాంహృద్దేశేఽర్జునతిష్ఠతి ,, ఇత్యుక్తరీత్యాచిదచిదాత్మకభూతానామన్తఃప్రవిశ్యతత్తత్కర్మానురూపంనియన్తా,సకేవలంభూతేశఏవ- అపితు , తత్కారణంచేత్యాహ-భూతభావనః-భూతానిభావయత్యుత్పాదయతీతిభూతభావనః,య

ద్వా, భూతానిభావయతిసృష్ట్యాదిభిస్సత్తావన్తికరోతీతివా భూతభావనః-భూతానాంసత్తాస్థితిప్రవృత్తిహేతురిత్యర్థః-కారణత్వమపిననిష్కృష్టస్వరూపేణ, అపితువిశిష్టవేషేణేత్యాహ, స్వశక్త్యాకార్యోపయోగిస్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా-మాయయా-యుక్తః ,, మాయావయునంజ్ఞాన ,, మితిజ్ఞానపర్యాయోఽప్యత్రమాయాశబ్దోజీవవాచీ-అనేననిర్వికారత్వశ్రుతివిరోధోఽపిపరిహృతః-వికారాణాంప్రకృతిపురుషగతత్వాత్, భూతానిసృజతి - అత్తిసంహరతి-పాతిరక్షతి చ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ తముక్తవిధం-మృత్యుంచభజతాంబన్ధకం, భజతాం-త్వ-మృతంమోచకం-దైవంస్వతేజసాదీప్యమానం-జగతాం-పరమయనంప్రాప్యంప్రాపకమాధారంచ-సర్వాత్మనాసర్వప్రకారేణ-మనోవాక్కాయైరిత్యర్థః- సర్వాత్మకబ్రహ్మభావేనేతివా-యద్వా - ప్రాప్యంప్రాపకమాధారశ్చేతిబుద్ధ్యా-ఏతదేవజగత్పరాయణమిత్యనేనాభిప్రేతం-ఉపేహిశరణంగచ్ఛ -యుక్తంచైతదిత్యాహ-యస్మైభగవతే-విశ్వస్రష్టారఃచతుర్ముఖమరీచ్యాదయః-బలింపూజాం-హరన్తికుర్వన్తి-విశ్వసృజోహరన్తీత్యనేనసర్వేశ్వరేశ్వరత్వముక్తంవిశ్వసృజోహిసర్వేషామీశ్వరాస్తేషామపిపూజ్యఇతితత్సిద్ధిః-నను-విశ్వసృజోహరన్తుబలిం-తస్యాపిగోబ్రాహ్మణాదివత్పూజ్యత్వా-దిత్యాశఙ్కాంనిరాకర్తుందృష్టాన్తమాహ -గావఇతి-గావోబలీవర్దాః, యథా, నసినావికాయాం-దామ్నాసూత్రేణయన్త్రితాః, ప్రేరితాఃపురుషస్యకర్మకుర్వన్తి తథా, తద్వశంగతాబలింహరన్తి అనేనసర్వవశిత్వంసిద్ధం - యస్యవశేసర్వంవర్తతేసవశీత్యుచ్యతే-తథాచశ్రూయతే,,సర్వస్యవశీసర్వస్యేశానః-ఏషభూతాధిపతిరేషభూతపాలఏషసేతుర్విధరణఏషాంలోకానామసంభేదాయ-నతస్యకశ్చిత్పతిరస్తిలోకేనచేశితానైవచతస్యలిఙ్గం -సకారణంకరణాధిపాధిపోనచాస్యకశ్చిజ్జనితానచాధిప,,ఇతియోఽయదధీనస్తస్యతదనువర్తనంయుక్తమితిభావః ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ తివతువిశిష్యతద్భజనమేవయుక్తమాబాల్యంతత్రైవాభ్యస్తత్వాదిత్యాహ॥యఇతి॥

తభావనః। స్వశక్త్యామాయయాయుక్తస్సృజత్యత్తిచపాతిచ॥ ౨౬ ॥ తమేవమృత్యుమమృతంతాతదైవం * సర్వాత్మనోపేహిజగత్పరాయణమ్। * యస్మైబలింవిశ్వసృజోహరన్తి * గావోయథావైనసిదామయన్త్రితాః ॥ ౨౭ ॥ యఃపఞ్చవర్షోజననీంత్వంవిహాయమాతుస్సపత్న్యావచసాభిన్నమర్మా। వనంగతస్తపసాప్రత్యగక్షమారాధ్యలేభేమూర్ధ్నిపదంత్రిలోక్యాః ॥ ౨౮ ॥ తమేవమచ్యాత్మనిముక్తవిగ్రహేవ్యపాశ్రితంనిర్గుణమేకమక్షరమ్। ఆత్మానమన్విచ్ఛవిముక్తమాత్మదృగ్యస్మిన్నిదంవిశ్వమసత్ప్రతీయతే ॥ ౨౯ ॥ త్వంప్రత్యగాత్మనితదాభగవత్యనన్తఆనన్దమాత్రఉపపన్నసమస్తశక్తౌ। భక్తింవిధాయపరమాంశనకైరవిద్యాగ్రన్థిం

యోభవాన్, పఞ్చవర్షాణ్యస్యపఞ్చవర్షస్సన్, సపత్న్యామాతుర్వచసా- భిన్నంమర్మహృదయం-యస్యసఃజననీంసునీతిం-విహాయ-వనంప్రవిష్టస్తత్ర - ప్రత్యగక్షంప్రత్యఞ్చిఅక్షాణీన్ద్రియాణియస్మిన్కర్మణియథాతథా- అవ్యాపృతేన్ద్రియమిత్యర్థః, క్రియావిశేషణమిదం, యంభగవన్తం, ఆరాధ్య, త్రిలోక్యాః, మూర్ధ్నిఉపరిష్టాత్, పదంస్థానం, లేభేలబ్ధవాన్-తమేవాత్మానంపరమాత్మాన- మాత్మదృక్తచ్ఛరీరభూతజీవాత్మదర్శీ అన్విచ్ఛఅనువర్తస్వేత్యన్వయః ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ అన్వేషణప్రకారమేవాహ॥అఙ్గహేధ్రువ -యస్మిన్జీవాత్మని-ఇద-మసత్ దేవమనుష్యాదిరూపం, సతతపరిణామివస్త్వసచ్ఛబ్దవాచ్యం - సతతపరిణామినోవస్తున ఉత్తరోత్తరావస్థాప్రాప్త్యాపూర్వపూర్వావస్థాత్యాగాత్సర్వదాసదితివ్యపదేష్టుమర్హత్వాత్-తదుక్తంవైష్ణవేపురాణే ,,మహీఘటత్వంఘటతఃకపాలికాకపాలికాచూర్ణరజస్తతోఽణుః। జనైస్స్వకర్మస్తిమితాత్మనిశ్చయైరాలక్ష్యతేబ్రూహికిమత్రవస్తు। సచ్చావఏవంభవతోమయోక్తోజ్ఞానంయథాసత్యమసత్యమన్యత్॥ అనాశీపరమార్థశ్చప్రాజ్ఞైరభ్యుపగమ్యతే। తత్తునాశీనసందేహోనాశిద్రవ్యోపపాదిత ,, మితి-విశ్వం -ప్రతీయతే-అసదిత్యస్యవిధేయవిశేషణత్వేతు-యస్మిన్జీవే-ఇదంవిశ్వ-మసత్ప్రతీయతే-అవిద్యమానమేవప్రతీయతే -స్వతోజీవేదేవమనుష్యాద్యాత్మకంవిశ్వమవిద్యమానమపిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మణాప్రతీయతే -నతుమిథ్యాప్రతీయతఇత్యర్థః - తస్మిన్ముక్తవిగ్రహేనిరవయవే- ఆత్మనిజీవే - వ్యపాశ్రితంవ్యవస్థితం - నిర్గుణంనిరస్తహేయగుణ, మేకంనిస్సమాభ్యధికం -అక్షరంనిర్వికారం, విముక్తంనిత్యముక్తం-తమాత్మానం-ఏవంఉక్తవక్ష్యమాణప్రకారేణ-అన్విచ్ఛేత్యర్థః ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ ననూపాసితఏవమయాభగవాన్కిమధునాభజస్వేత్యుచ్యతఇత్యాశఙ్కాయామసిరస్తాహమ్మ, మాభిమానేనత్రివర్గలిప్సునాత్వయోపాసితోభగవానతఏవప్రాకృతంస్థానమగాఇదానీంనిర్హైతుకభక్తింవిధాయమోక్ష్యసీత్యాహ ॥త్వమితి॥ ప్రత్యగ్జీవ, స్తస్యాత్మని - జీవాన్తరాత్మని-ప్రత్యగాత్మాశరీరంయస్యేతివా, భగవతిపూర్ణషాడ్గుణ్యేఅనన్తేత్రివిధపరిచ్ఛేదరహితే- ఆనన్దమాత్రేఆనన్దైకర

స్మైనతుక్వాపిజడ ఇత్యర్థః - ఉపపన్నసమస్తశక్త్యా ఉపగతాశేషజ్ఞానబలక్రియాదిశక్త్యా, పరమపురుషే-త్వం-పరమాం అహైతుక్యవ్యవహితేత్యుక్తవిధాం-భక్తిం-శనకైస్సమాహితచిత్తః, విధాయ, తదా, మమాహమభిమానాఖ్యాం-రూఢ మూలాం, మవిద్యాత్మకం గ్రన్థిం-విశేషేణనిర్మూలం భేత్స్యసి ॥ ३० ॥ యదర్థం తత్త్వోపదేశస్తమాహ॥ సంయచ్ఛేతి॥ శ్రేయసాంపురుషార్థానాం, పరం కేవలం - ప్రతిపం ప్రతికూలం, రోషం, భూయసా శ్రుతేన తత్త్వశ్రవణేన-అగదేనఔషధేన-ఆమయం రోగం-యథా, తథోపసంహరేత్యర్థః ॥ ३१ ॥ రోషస్య శ్రేయః ప్రతీపత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి॥ యేనేతి॥ యేన రోషేణోపసృష్టాద్వ్యాప్తాత్పురుషాల్లోకః, భృశం నితరాం, ముద్విజతే బిభేతి, ఆత్మనః స్వస్యా-భయం, లోకోద్వేజనాదధర్మాత్పురుషార్థనాశ ఇతి భావః - నిశ్శ్రేయస-మిచ్ఛన్బుధో విద్వాం - స్తద్వశం, రోషవశం, న గచ్ఛేన్న ప్రాప్నుయాత్ ॥ ३२ ॥ కించ-గిరిశస్య రుద్రస్య-యో భ్రాతా-తస్య కుబేరస్య- హేలనమవమానం, త్వయా కృతం, యద్యతః -పుణ్య జనాన్యక్షాన్, భ్రాతృఘ్నా-నితి-మత్వా-అమర్షితః క్రుద్ధః జఘ్నివాన్ ఘాతితవాన్-భ్రాతృఘ్నాన్నిత్యస్యేతిశబ్దాస్వయేప్రథమాన్తత్వం యద్యపి న్యాయ్యం - భ్రాతృఘ్నా ఇతిమత్వా జఘ్నివానితికోడీకారాత్-తథాపి-పుణ్యజనవిశేషణత్వదృష్ట్యా ద్వితీయా ప్రయుక్తా ॥ ३३ ॥ తం ధనదం-సన్నత్యా ప్రణామేన -ప్రశ్రయోక్తిభిర్వినయవాగ్భిశ్చ - హే వత్స-ఆశు ప్రసాదయ ప్రసన్నం కారయ-మహతాం ధనదాదీనాం- తేజః - అస్మాకం కులం-యావన్నాభిభవిష్యతి-నాశయతి-తతః పూర్వమేవాశు ప్రసాదయేత్యర్థః ॥ ३४ ॥ మనూక్తిముపసంహరతి ముని॥ ఏవమితి॥ స్వాయంభువో మనుః-పౌత్రం ధ్రువ-మేవముక్త

విభేత్స్యసి మమాహమితి ప్రగ్రథితమ్ ॥ ३० ॥ సంయచ్ఛ రోషం భద్రం తే ప్రతీపం శ్రేయసాం పరమ్ । శ్రుతేన భూయసా రాజన్నగదేన యథాఽఽమయమ్ ॥ ३१ ॥ యేనోపసృష్టాత్పురుషాల్లోక ఉద్విజతే భృశమ్ । న బుధస్తద్వశం గచ్ఛేదిచ్ఛన్నభయమాత్మనః ॥ ३२ ॥ హేలనం గిరిశభ్రాతుర్ధనదస్య త్వయా కృతమ్ । యజ్జఘ్నివాన్పుణ్యజనాన్భ్రాతృఘ్నానిత్యమర్షితః ॥ ३३ ॥ తం ప్రసాదయ వత్సాశు సన్నత్యా ప్రశ్రయోక్తిభిః । న యావన్మహతాం తేజః కులం నోఽభిభవిష్యతి ॥ ३४ ॥ ఏవం స్వాయంభువః పౌత్రమనుశాస్య మనుర్ధ్రువమ్ । తేనాభివన్దితస్సాకమృషిభిస్స్వపురం యయౌ ॥ ३५ ॥ ***

*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే ఏకాదశోఽధ్యాయః. ***

మైత్రేయ ఉవాచ॥ ధ్రువం నివృత్తం ప్రతిబుధ్య వైశసాదపేతమన్యుం భగవాన్ధనేశ్వరః । తత్రాగతశ్చారణయక్షకిన్నరైస్సంస్తూయమానోఽభ్యవదత్కృతాఞ్జలిమ్ ॥ १ ॥ ధనద ఉవాచ॥ భో భోః క్షత్రియదాయాద పరితుష్టోఽస్మి తేఽనఘ । యత్త్వం పితామహాదేశాద్వైరం దుస్త్యజమత్యజః ॥ २ ॥ న భవానవధీద్యక్షాన్న యక్షా భ్రాతరం తవ । కాల ఏవ హి భూతానాం ప్రభురప్యయభావయోః ॥ ३ ॥ అహం త్వమిత్యపార్థా ధీరజ్ఞానాత్పు

ప్రకారేణా - నుశాస్య, ఆదిశ్య, తేన ధ్రువేణాభివన్దితః-ఋషిభిస్సహ-స్వపురం యయౌ ॥ ३५ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ఏకాదశోఽధ్యాయః. ***

ఏవం పితామహేన స్వాయంభువేనానుశిష్ట ఔత్తానపాదిః పుణ్యజనవధాన్నివృత్తః కుబేరాల్లబ్ధవరస్స్వధర్మారాధితగోవిన్దో గుప్తాఖిలక్షితిమణ్డలో లబ్ధధ్రువక్షితిర్బభూవేత్యాహాస్మిన్ద్వాదశే ॥ ధ్రువమితి ॥ స్వాయంభువోపదేశేన అపగతక్రోధ - మత ఏవ - వైశసాత్పుణ్యజనానాం వధా-న్నివృత్తం-ధ్రువం-ప్రతిబుధ్య జ్ఞాత్వా-భగవాన్ధనేశ్వర- స్తత్ర ధ్రువసన్నిధా-వాగత-శ్చారణాదిభిః-సంస్తూయమానః-బద్ధాఞ్జలిం-ధ్రువ-మభ్యవదదువాచ ॥ १ ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ భో భో ఇతి షడ్భిః॥ హే క్షత్రియదాయాద క్షత్రియపుత్ర - క్రోధత్యాగనిమిత్తహర్షాతిశయాద్ద్విరుక్తిః, హే అనఘ యుక్షవధనిమిత్తపాపరహిత-తేత్యర్థః - పరితుష్టోఽస్మి-కుతః, యద్యస్మాత్-పితామహస్య స్వాయంభువస్యా-దేశాదనుశాసనా-ద్దుస్త్యజమపి-వైర- మత్యజః త్యక్తవానసి ॥ २ ॥ నను నాహమనఘః పుణ్యజనహననకర్తృత్వనిమిత్తపాపసంబన్ధా-త్తత్రాహ॥ నేతి॥ భవా-న్యక్షా-న్నహతవాన్ -నాపి -యక్షా - స్తవ భ్రాతరం-హతవన్తః-కుతః-హి యస్మా-ద్భూతానా-మప్యయభావయోర్మరణోత్పత్త్యోః, కాలః కాలశరీర ఈశ్వర ఏవ-ప్రభుస్సమర్థః ॥ ३ ॥ నను హన్తృత్వం తత్ప్రయుక్తస్యేదశ్శరీరావికం చ మయా యక్షైశ్చాపరోక్షమనుభూయమానమపహ్నుత్యేశ్వర ఏవ కథం హన్తేత్యుచ్యతే॥ తత్రాహ॥ అహం త్వమితి - పురుషస్యాజ్ఞానాద్దేహవిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావాత్-అత-ద్దేహ- స్తస్య-భ్యానాత్-అసద్ధ్యానాదితి పారేప్యయమేవార్థః॥ అహం త్వమితి-అత్ర హన్తేత్యభ్యాహ్రియతే- సామర్థ్యా-దేవాదిదేహేషు తత్సంసృష్టేషు జీవే

షుచ - అహంహన్తాత్వంహన్తేత్యేవంరూపా అతఏవ - పార్థార్థశూన్యా - అహంత్వమితిప్రతీతౌ - యోఽర్థోవిషయః ప్రత్యగ్రూప - స్తద్రహితా - హన్తేప్రతీతౌ యోఽర్థోవిషయ స్తద్రహితాచ - అన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానరూపేతియావత్ - ధీ ర్బుద్ధిః స్వాప్నీవస్వాప్నధీరివ ఆభాతి, ధర్మ్యన్తరధర్మాన్తరప్రతీతిరన్యథాజ్ఞానం - యథాపీతశ్శఙ్ఖ ఇతిశుక్లేపీతిమ్నః ప్రతీతేః, ధర్మ్యన్తరస్యధర్మ్యన్తరత్వేన ప్రతీతిర్విపరీతజ్ఞానం - యథేదంరజతమితిశుక్తిత్వాశ్రయస్యధర్మిణోరజతత్వా శ్రయత్వేన ప్రతీతేః - హన్తాఽహమితిజ్ఞానంతూభయవిధమపి - అనహమర్థస్యదేహరూపధర్మిణోఽహమర్థాత్మరూప ధర్మ్యన్తరత్వేన ప్రతీతేర్విపరీతజ్ఞానరూపత్వం - అహన్త్వర్యాత్మనిదేహోవహన్తృత్వాదిరూపధర్మాన్తరప్రతీతేరన్య థాజ్ఞానరూపత్వంచ, ఆభాతిప్రతీయత ఇత్యర్థః ప్రతీతిః ప్రమిత్యప్రమితిసాధారణంజ్ఞానం, ఆత్మనోఽహన్తృత్వాదికం భగవతాగీతం "య ఏనంవేత్తిహన్తారం యశ్చైనంమన్యతేహతమ్। ఉభౌతౌనవిజానీతో నాయంహన్తినహన్యత" ఇతియ

ద్యప్యహన్తురాత్మనోఽజ్ఞానాద్ధన్తృత్వాదిప్రతీతిమాత్రం - తథాపి - దేహస్యతదస్త్యేవేతిచే - న్నైవం - దేహస్యాపినిత్యం జాతమృతస్యతదభావాత్ - తథాచోక్తం "అథచైనంనిత్యజాతంనిత్యంవామన్యసేమృతమ్। తథాపిత్వంమహాబాహో నత్వంశోచితుమర్హసీ" తి, నిత్యంమృతమితిహేతుగర్భం, నిత్యంమృతత్వాత్తస్యనరస్యమరణకర్తృత్వకర్మత్వప్రయుక్త శోకోనకార్యఇత్యర్థః, ఏవంచహననకర్తృత్వకర్మత్వానాశ్రయయోర్దేహాత్మనోర్హన్తృత్వబుద్ధిరన్యథాజ్ఞానవిప రీతజ్ఞానజనకానాద్యవిద్యాత్మకాజ్ఞానకార్యత్వాత్స్వాప్నబుద్ధిరివబాధితవిషయేతిభావః, అజ్ఞానస్యానాత్మన్యాత్మ బుద్ధిరూపవిపరీతజ్ఞానజనకత్వముక్తం "అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వే స్వమితియామతిః। అవిద్యాతరుసంభూతం బీజ మేతద్ద్విధాస్థిత" మితి అత్రస్వాప్నీవాపార్థాభాతీత్యనేనదృష్టాన్తేనధియోబాధితవిషయత్వంవివక్షితం - విషయస్యాపి బాధోనామతత్రప్రవృత్తిప్రతిబన్ధ ఏవ, నత్వసత్యత్వం, దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోరుభయోరపిజ్ఞానతద్విషయయోః పార మార్థ్యాత్, తత్రయథాస్వాప్నానాంగజతురగాదీనాం "నతత్రరథానరథయోగానపన్థానోభవన్త్యథరథాన్రథయోగా న్పథస్సృజత" ఇతిశ్రుత్యుక్తరీత్యేశ్వరసృష్టానాంస్వాప్నద్రష్ట్రైకానుభావ్యానాంతత్కాలమాత్రావసాయినాంపరమా

రుషస్యహి। స్వాప్నీవాభాత్య ॥ తద్ధ్యావాద్యయాబన్ధవిపర్యయా॥౪॥ తద్గచ్ఛనృపభద్రంతే భగవన్తమధోక్షజ

ర్థానామపితేషుజాతఙ్ఘ్నగజతురగాద్యర్థినః ప్రవృత్తిప్రతిబన్ధరూపోబాధః, ఏవందేహాత్మభ్రాన్తినిమిత్తాత్పాది త్స్యయాప్రవర్తితుమిచ్ఛోః ప్రవృత్తిప్రతిబన్ధరూపోబాధః ఆత్మనిదేహేచహన్తృత్వాదినిమిత్తశోకాదౌప్రవృత్తిప్రతిబన్ధ రూపబాధ ఇత్యుభయత్రానుగతోఽర్థః కోవిదైఃకర్తవ్యః, దేహాత్మబుద్ధిస్స్వాప్నధీవన్నశ్వరసుఖదుఃఖావిమాత్రహే తు, రపేతూత్తరోత్తరజన్మమరణాదిరూపసంసృతిహేతుత్వేనమహానర్థకరీత్యాహ ॥ యయేతి॥ యయాఅహంత్వమితిబు ద్ధ్యా, బన్ధః జన్మమరణాదిరూపస్సంసార - స్తత్ప్రయుక్తోవిపర్యయః, స్వాభావికాపహతపాప్మత్వాద్యాకారవిపరీతా నపహతపాప్మత్వాద్యాకారశ్చభవతీత్యర్థః, అయంభావః, యద్యప్యపరోక్షంత్వయాయత్తైశ్చైవ ఘాతయతేహన్తృత్వా దికంతత్ప్రయుక్తస్వేదశమాదికంచ - తథాపిదేహాత్మనోరుభయోరపి "హన్తాచేన్మన్యతేహన్తుం య ఏనంవేత్తిహన్తా రం అథచైనంనిత్యజాత" మిత్యాదిప్రమాణైర్హన్తృత్వాదిబుద్ధేరజ్ఞానమూలత్వప్రతిపాదనాత్ "అహంకృత్స్నస్యజగ తః ప్రభవః ప్రలయస్తథే" త్యాదిభిరీశ్వరస్యైవకాలశరీరకస్యహన్తృత్వప్రతిపాదనాచ్చ, స్వేచ్ఛయామాదేశ్చసర్వాధార తేయామీశ్వరఏవ "కాలిన్యవామోఽభిభర్తీతస్మైభూమ్యాత్మనేనమ" ఇత్యుక్తభూమిద్వారకకారిత్వవదుపపత్తేర్నకోపి ప్రమాణబాధ ఇతి ॥౪॥ తత్తస్మాత్కాలశరీరకస్యభగవత ఏవోత్పత్తిమరణాదిహేతుత్వా - త్తమేవభగవన్తం, సర్వాణి భూతానిప్రథివ్యాదీని ఆత్మాజీవశ్చవిగ్రహశ్శరీరంయస్యతం, మధోక్షజం, సర్వభూతాత్మవిగ్రహమిత్యనేనయుష్మ విభగవదాత్మకత్వబుద్ధిఃకార్యేతివివక్షితం, భజస్వేత్యుత్తరత్రాన్వయః ॥ అభవాయముక్తయే, హేధ్రువ, తేతుభ్యం, భద్రంమఙ్గళం, మస్తు, గచ్ఛ, గృహాన్ప్రతీతిశేషః, భజనప్రకారమాహ ॥ సర్వభూతాత్మభావేనచిదచిచ్ఛరీరకత్వేన ప్రకారేణ, అధోక్షజం అధఃకృతాః పరావృత్తాః అక్షజాః ఇన్ద్రియవృత్తయోయస్మాత్తం, ఇన్ద్రియాగోచరమిత్యర్థః, నన్వ ధోక్షజశ్చేత్కథంభజనీయ, స్తత్రాహ, భజనీయాఙ్ఘ్రీ చరణౌయస్యతం, మతీన్ద్రియత్వేపియోగయుజ్జ్మనసాధ్యేయచరణ మిత్యర్థః, నన్వస్మదాదివత్తస్యాపిసంసారిత్వాత్కథమభవాయభజస్వేత్యుచ్యతే, తత్రాహ, భవచ్ఛిదంభవంసంసారం ఛినత్తీతితం, నకేవలంస్వయమసంసార్యేవ, అపితు, భజతామపిభవచ్ఛిదిత్యర్థః - నను ప్రకృతిసంబన్ధతత్కార్యాదికమేవ

౪॥ శ్లో॥ పా ॥ భాత్యసద్ధ్యానాత్.

హీనసంసారః, ఏవంచజీవవత్సర్వభూతాత్మవిగ్రహమితిప్రకృతిసంబన్ధాభిధానాత్కథంతస్యభవచ్ఛిత్త్వం,తత్రాహ, సత్వాదిగుణమయ్యాశక్త్యాకార్యోపయుక్తస్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాయాఆత్మనస్స్వస్యసంబన్ధిన్యామాయయాప్రకృత్యా,యుక్తంనియన్తృత్వేనయుక్తం,తయావిశేషేణరహితంతాదధీన్యేనతయావిరహితమిత్యర్థః, జీవస్తుమాయాపరవశఇతిసంసారీ,పరమేశ్వరస్తుతస్యాఃప్రభురిత్యసంసారీతిభావః ॥౫॥౬॥ ఏవంపరమపురుషార్థలక్షణమోక్షసాధకత్వేనప్రకృతిపురుషశరీరకస్యాచ్యుతేశ్వరస్య భగవతోభక్తింపిధేహీత్యుపదిశ్యతిన్నః పరిశీలనాయ త్రివర్గేణప్రలోభయతి ॥ వృణీహీతి ॥ హేఔత్తానపదే,నృప,యన్మనోగతంమనీషితం, తం, కామంవరం,అవిశఙ్కితఃఅసఙ్కోచేన,త్వం,వృణీహివరయధర్మాదీనాంత్రయాణాంమధ్యేయత్తవేప్సితంతద్వృణీహీత్యర్థః, త్రివర్గవరణంతవానుచితమిత్యభిప్రాయేణాహ,అఙ్గహేధ్రువ, పరంకేవలం, షడ్గుణైశ్వర్యాదిభిరప్యర్హః,త్రైతిత్యర్థః,అమ్బుజనాభస్యభగవతః,పాదయోః,అనన్తరంఅవ్యవహితం-నిరన్తరంభగవత్పాదారవిన్దసమాహితచిత్తమిత్యర్థః, త్వాంశుశ్రుమ ॥౭॥ ఏవంత్రివర్గైఃప్రలోభితోమహాభాగవతోధ్రువస్త్రివర్గమనాదృత్యభగవచ్చరణారవిన్దభక్తిదార్ఢ్యమేవావృణోదిత్యాహముని ॥ సఇతి॥సః,రాజరాజేనకుబేరేణ,వరవరణాయచోదితఃప్రవర్తితః,సధ్రువః,మహాభాగవతః,మహామతిః, హేతుగర్భమిదంవిశేషణద్వయం,భాగవతానాంత్రివర్గస్యనిరయప్రాయత్వాదితిభావః, హరౌభగవతిఅచలితాంధృఢాం, స్మృతిం,వవ్రేసవరాయచోదితఇత్యనువాదరూపంపృథగ్వాక్యం-అతః, సవవ్రఇతి తచ్ఛబ్దస్యనపౌనరుక్త్యం, దృఢాయాఃస్మృతేఃఫల

జమ్।సర్వభూతాత్మభావేనసర్వభూతాత్మవిగ్రహమ్ ॥౫॥భజస్వభజనీయాఙ్ఘ్రిమభవాయభవచ్ఛిదమ్। యుక్తంవిరహితంశక్త్యాగుణమయ్యాత్మమాయయా ॥౬॥ వృణీహికామంనృపయన్మనోగతంమత్తస్త్వమౌత్తానపదేఽవిశఙ్కితః। వరంవరార్హోమ్బుజనాభపాదయోరనన్తరంత్వాంవయమఙ్గశుశ్రుమ॥౭॥ మైత్రేయఉవాచ॥సరాజరాజేనవరాయచోదితోధ్రువోమహాభాగవతోమహామతిః। హరౌసవవ్రేఽచలితాంస్మృతింయయాతరత్యయత్నేనదురత్యయంతమః ॥౮॥ తస్యప్రీతేనమనసాతాందత్వైలబిలస్తతః।పశ్యతోఽన్తర్దధేసోఽపిస్వపురంప్రత్యపద్యత ॥౯॥ అథాయజతయజ్ఞేశంక్రతుభిర్భూరిదక్షిణైః।ద్రవ్యక్రియాదేవతానాం కర్మకర్మఫలప్రదమ్॥౧౦॥ సర్వాత్మన్యచ్యుతేసర్వేతీవ్రౌఘాంభక్తిముద్వహన్। దదర్శాత్మనిభూతేషుతమేవావస్థితంవిభుమ్ ॥౧౧॥ తమేవంశీలసంపన్నంబ్రహ్మణ్యందీనవత్సలమ్।గోప్తారంధర్మసేతూనాంమేనిరేపితరంప్రజాః॥౧౨॥ షట్త్రింశద్వర్షసాహస్రంశశాసక్షితిమణ్డలమ్।భోగైఃపుణ్య

మాహ,యతః,అచలితాయాఃస్మృతేః,దురత్యయందురతిక్రమణీయమపి, తమఃతమఃకార్యంసంసారాత్మకంబన్ధం,తరతివ్యపోహతి॥స్మృతిలమ్భేసర్వగ్రన్థీనాంవిప్రమోక్షఇతిశ్రుతేః ॥౮॥ ఐలబిలఃకుబేరః,ప్రీతేనమనసాతుష్టేనమనసా,తాంభగవత్యచలితాంగతిం,దత్వా-తస్యధ్రువస్య,పశ్యతస్సతః, అన్తర్దధేఅన్తర్హితవాన్, సోఽపిధ్రువోఽపిస్వపురం,ప్రత్యపద్యతఅగాత్ ॥౯॥ అథానన్తరంభూరిదక్షిణైః,ద్రవ్యంపురోడాశాది,క్రియాఋత్విగ్వ్యాపారః, దేవతాఇన్ద్రాది, స్తేషాం,సంబన్ధమాత్రేషష్ఠీ-ద్రవ్యాదిసంబన్ధిభిఃద్రవ్యాదిసమవాయరూపైరితియావత్, క్రతుభిఃకర్మసాధ్యం,ఆరాధ్యమితియావత్,నకేవలంకర్మైవ-అపితుకర్మణాంఫలప్రదంయజ్ఞానాంఈశంప్రయోజయితారంచా, యజతఇష్టవాన్-కామకర్మఫలప్రద, మితిపాఠేవిహితప్రతిషిద్ధయోఃఫలమిత్యర్థః ॥౧౦॥ నకేవలంయజ్ఞైరేవాయజత,అపితుపితామహోద్యుపదేశానుసారేణసర్వాత్మకత్వేనభగవన్తమలభతచేత్యాహ॥ సర్వేషామాత్మని అన్తఃప్రవిశ్యప్రశాసనేనధారకేఅతఏవ,సర్వశబ్దవాచ్యే,సత్వఇతిపాఠే,శుద్ధసత్వమయదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్టఇత్యర్థః అసత్వఇతిచ్ఛేదేతు,సత్వాదిగుణరహితఇత్యర్థః-అచ్యుతేఆశ్రితవాత్సల్యైకదీక్షేభగవతి తీవ్రౌఘాంఅవిచ్ఛిన్నప్రసరాం-భక్తిం, ముద్వహన్ ఆత్మనిస్వస్మిన్, సర్వేషుభూతేషుచా, వస్థితమాత్మత్వేనావస్థితం, భగవన్తంతమేవాచ్యుతం,దదర్శ సాక్షాత్కృతవాన్ ॥౧౧॥ ప్రజాః,శీలసంపన్నంసుస్వభావసద్వృత్తాదియుక్తం, బ్రహ్మణ్యంబ్రాహ్మణసేవాపరాయణం,దీనేషువత్సలందోషానపేక్షయారక్షకం,ధర్మమర్యాదానాంపాలకం,తమేవధ్రువమేవ, పితరం, మేనిరే,పితరమివామన్యన్తేత్యర్థః ॥౧౨॥ భోగైస్సుఖానుభవైః,పుణ్యక్షయం-అభోగైర్దుఃఖానుభవైః-అశుభక్షయంపాపక్షయంచకుర్వన్

౯॥శ్లో॥పా॥ కామకర్మఫలప్రదమ్. ౧౧॥శ్లో॥పా॥ అచ్యుతేసత్వే.

పుణ్యపాపయోరుభయోరపి స్వఫలజననద్వారా బ్రహ్మప్రాప్తివిరోధిత్వేనానుభవేనైవ పుణ్యపాపే విధున్వన్నిత్యర్థః- షడ్వింశద్వర్షసాహస్రం-వర్షాణాం సహస్రాణి షడ్వింశతిసాహస్రాణి తత్సమాహారద్విగుః, షడధికవింశతిసహస్రసంఖ్యాకవర్షపర్యన్తమిత్యర్థః, క్షితిమణ్డలం, శశాస అనుశిష్టవాన్ ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ బహుసవం, బహవః సవాః యాగోపలక్షితాస్సంవత్సరా యస్మిన్, తం-త్రివర్గోపయుక్తం త్రివర్గసాధనం-కాలం, అవికలేన్ద్రియః అవ్యాహతేన్ద్రియః-తథాపి, మహాత్మా జితేన్ద్రియో-నీత్వా, పుత్రాయ-నృపాసనమదాత్ ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ తత-ఇదం దేవనసస్యాద్యాత్మకం, విశ్వం - ఆత్మని జీవే-మాయారచితం ప్రకృతిసంసర్గకృతం, తదపి-అవిద్యారచితం- అవిద్యాశబ్దస్తదన్యవ్యుత్పత్త్యా ప్రకృతివాచీ-ప్రకృతిపరిణామరూపం, స్వప్నగన్ధర్వనగరోపమం స్వప్నగన్ధర్వనగరమివ స్థితం, మన్యమానః ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ తథా, ఆత్మా దేహః స్త్రియో దారాః-అపత్యాని పుత్రాదయః-సుహృదశ్చ-తాన్-ఋద్ధం సమృద్ధం-పూర్వోత్తరాన్వయి, బలం, చతురఙ్గబలయుక్తం సైన్యం, కోశం ధనం, రమణీయాః, పరివిహారభువః, పరితో విహారభువః, ప్రతివిహారభువ ఇత్యపిపాఠేఽయమేవార్థః, జలధిర్మేఖలా యస్యాః తత్-జమ్బూద్వీపాత్మకం భూమణ్డలం చ-సర్వం-కాలోపసృష్టం కాలేనోపద్రుతం-అస్థిరమితి యావత్ ఆకలయ్య విచార్య-సః ధ్రువః-విశాలాం బదరికాశ్రమం యయౌ ❀ ॥ ౧౬ ॥ ❀ తత్ర కృతమష్టాఙ్గయోగమాహ ॥ తస్యామితి ॥ తస్యాం విశాలాయాం-శివం నిర్మలం పవిత్రం చ వాః-వారి-విగాహ్య ప్రవిశ్య, అనేన స్నానాదినియమ ఉక్తః-విశుద్ధకరణః విశుద్ధేన్ద్రియః-అనేన శమదమాదయో యమా ఉక్తాః-బద్ధాని ఆసనాని స్వస్తికాదీని యేన సః- జితో మరుత్ ప్రాణో యేన సః - మన

క్షయం కుర్వన్నభోగైరశుభక్షయమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఏవం బహు సవం కాలం మహాత్మాఽవికలేన్ద్రియః । త్రివర్గోపయికం నీత్వా పుత్రాయాదాన్నృపాసనమ్ ॥ ౧౪ ॥ మన్యమాన ఇదం విశ్వం మాయారచితమాత్మని । అవిద్యారచితం స్వప్నగన్ధర్వనగరోపమమ్ ॥ ౧౫ ॥ ఆత్మస్త్ర్యపత్యసుహృదో బలమృద్ధకోశమన్తఃపురం ❀ పరివిహారభువశ్చ రమ్యాః । భూమణ్డలం జలధిమేఖలమాకలయ్య కాలోపసృష్టమితి స ప్రయయౌ విశాలామ్ ॥ ౧౬ ॥ తస్యాం విశుద్ధకరణశ్శివవార్విగాహ్య బద్ధాసనో జితమరున్మనసాఽఽహృతాక్షః । స్థూలే దధార భగవత్ప్రతిరూప ఏతద్ధ్యాయంస్తదవ్యవహితో వ్యసృజత్సమాధౌ ॥ ౧౭ ॥ భక్తిం హరౌ భగవతి ప్రవహన్నజస్రమానన్దబాష్పకలయా ముహురర్ద్యమానః । విక్లిద్యమానహృదయః పులకాచితాఙ్గో నాత్మానమస్మరదసావితి ముక్తలిఙ్గః ॥ ౧౮ ॥ స దదర్శ విమానాగ్ర్యం నభసోఽవతరద్ధ్రువః । విభ్రాజయద్దిశో రాకాపతిమివోద్యతమ్ ॥ ౧౯ ॥ తత్రాను దేవప్రవరౌ చతుర్భుజౌ శ్యామౌ కిశోరావరుణామ్బుజేక్షణౌ । స్థితావవష్టభ్య గదాం సువాససౌ కిరీటహారాఙ్గదచారుకుణ్డలౌ ॥ ౨౦ ॥ విజ్ఞాయ తావుత్తమగాయకింకరావభ్యుత్థితస్సాధ్వసవిస్మృతక్రమః । ననామ నామాని గృణన్మధుద్విషః పార్ష*త్ప్రధానావితి సంహతాఞ్జలిః ॥ ౨౧ ॥ తం కృష్ణపా

సా, ఆహృతాని ప్రత్యాహృతాని అక్షాణి శ్రోత్రాదీనీన్ద్రియాణి యేన, ఏవమాసనాదీని స్ఫుటమేవోక్తాని-స్థూలే, భగవత్ప్రతిరూపే భగవద్దివ్యవిగ్రహే, దివ్యాత్మస్వరూపాపేక్షయా స్థౌల్యమత్ర వివక్షితం-దధార మనో నివేశితవాన్, ఏవం ధారణా ఉక్తా, ఏతద్భగవత్ప్రతిరూపమవ్యవహితః విజాతీయప్రత్యయాన్తరరహితః, ధ్యాయన్, తద్దివ్యాత్మస్వరూపం „ఓం తత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధః స్మృతః,, ఇతి స్మరణాత్-సమాధౌ-వ్యసృజత్ అనుసంహితవాన్, యద్వా-తత్ భగవత్ప్రతిరూపం, వ్యసృజత్ విసృష్టవాన్-దివ్యవిగ్రహం విసృజ్య దివ్యాత్మస్వరూపమనుసంహితవానిత్యర్థః-శుభాశ్రయే మనసో నివేశమాత్రం ధారణా, శుభాశ్రయగతసౌకుమార్యాదిగుణచిన్తనం ధ్యానం, తజ్జనితానన్దాతిశయాత్ పారవశ్యం సమాధిరితి భేదః ❀ ॥ ౧౭ ॥ ❀ ఏవమజస్రం నిత్యం, భగవతి-ప్రకర్షేణ, భక్తిం-వహన్-కుర్వన్ అసౌ ధ్రువః-ఆత్మానం - న సస్మార మనుష్యత్వాదిబాహ్యాకారవిశిష్టత్వేన న స్మృతవాన్-యతో ముక్తలిఙ్గః త్యక్తదేహాత్మాభిమానః, తత్ర హేతవః-ఆనన్దబాష్పకలయా ఆనన్దబాష్పబిన్దుప్రవాహేణ, విఘూయమానః, విక్లిద్యమానం హృదయం యస్య సః-పులకైర్వ్యాప్తాఙ్గః ❀ ॥ ౧౮ ॥ ❀ సః ధ్రువః-ఉద్యతం ఉదితం రాకాపతిమివ పూర్ణిమాచన్ద్రమివ-దశ, దిశః- విభ్రాజయత్-నభసః, అవతరత్-అవరోహత్-విమానశ్రేష్ఠం దదర్శ ❀ ॥ ౧౯ ॥ ❀ అను అనన్తరం-తత్ర విమానాగ్రే, దేవప్రవరౌ దదర్శేత్యనుషఙ్గః తౌ విశినష్టి-కిశోరౌ యౌవనారమ్భజుషౌ-గదాం-అవష్టభ్య స్థితౌ, కిరీటాదిభిస్సహితే చారుకుణ్డలే యయోః ❀ ॥ ౨౦ ॥ ❀ ఉత్తమగాయః, పుణ్యశ్లోకో భగవాన్, తస్య-కింకరౌ-విజ్ఞాయ-మధుద్విషః-పార్షత్ప్రధానావితి హేతోః - సాధ్వసేన సంభ్రమేణ-విస్మృతపూజాక్రమః-కేవలం-తస్య-నామాని, గృణన్, సంహతాఞ్జలిర్బద్ధాఞ్జలిస్సన్ ననామ ❀ ॥ ౨౧ ॥ ❀ కృష్ణస్య-పాదయోః రథినిష్ఠా

౧౬॥శ్లో॥పా ❀ ప్రతివిహార

చేతనాచిత్తం, యస్య-ప్రశ్రయేణ వినయేన-నమ్రా ప్రహ్వా నతా, కన్ధరా-యస్య తం - ధ్రువ - ముపసృత్య సమీపమాగత్య-పుష్కరనాభస్య పద్మనాభస్య భగవతః, సమ్మతౌ భృత్యౌ-సునన్దనన్దౌ - సస్మితం స్మితేన సహితం యథా తథా , ప్రీత్యా ప్రీతిపూర్వ-మూచతుః ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ హే రాజన్-తుభ్యం, భద్ర-మస్తు, నోఽస్మాకం-వాచ - మవహితః సావధానచిత్తస్త్వం-శృణు కేన్తత్రాహ॥ యో భవాన్-పఞ్చవర్షః, తపసా, దేవం భగవన్తం , అతీతృపత్ తర్పితవాన్ ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ తస్యా-ఖిలజగన్నిర్మాణచతురస్య-సర్వేశ్వరేశ్వరస్య-శార్ఙ్గిణో భగవతః, పార్షదౌ, ఆవాం, త్వాం- భగవత్పదం ప్రతి-నేతుం ఇహ, సంప్రాప్తౌ ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ సుదుర్జయం త్వదితరైర్దుఃఖేనాప్యసాధ్యం, విష్ణుపదం-త్వయా, జితం సాధితం, సుదుర్జయత్వమేవాహ, సూరయః-సర్వేషాముపరిష్టాదవస్థితాః సప్తర్షిప్రభృతయః, యత్పద, మప్రాప్యైవ, పరం కేవలం-విచక్షతే పశ్యన్తి-తథా-యత్పదం-చన్ద్రాదయః సోమప్రభృతిగ్రహాదయశ్చ-ప్రదక్షిణం యథా భవత్యేవం, పరియన్తి పరితో భ్రమన్తి తదాతిష్ఠ ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ తే తవ-పితృభిర్మన్వాదిభిః - తథా , అన్యైరపి-అఙ్గ హే ధ్రువ , కదాచిదప్య , నాస్థితమనధిష్ఠిత, మత ఏవ, జగతాం, వన్ద్యం విష్ణోస్సంబన్ధి-పరమం సర్వోత్కృష్టం-త-త్త్వయా జితం, పదం స్థాన-మాతిష్ఠ ❁॥ ౨౬ ॥❁ హే ఆయుష్మన్, ఉత్తమశ్లోకానాం మౌళినా ముఖ్యేన భగవతా ఏతద్విమానశ్రేష్ఠం, ఉపస్థాపితం ప్రేషితం - ఏతద్విమానాగ్ర్యం, అధిరోఢుం, త్వ-మర్హసి అత్రాయుష్మన్నితి సంబోధనం - సశరీరయాత్రాభిప్రాయకం, అత్ర వైకుణ్ఠపరమపదవి

దాభినివిష్టచేతసం బద్ధాఞ్జలిం ప్రశ్రయనమ్రకన్ధరమ్ । సునన్దనన్దావుపసృత్య సస్మితం ప్రత్యూచతుః పుష్కరనాభసమ్మతౌ ॥ ౨౨ ॥ భో భో రాజన్సుభద్రం తే వాచం నోఽవహితః శృణు । యః పఞ్చవర్షస్తపసా భవాన్దేవమతీతృపత్ ॥ ౨౩ ॥ తస్యాఖిలజగద్ధాతురావాం దేవస్య శార్ఙ్గిణః । పార్షదావిహ సమ్ప్రాప్తౌ నేతుం త్వాం భగవత్పదమ్ ॥ ౨౪ ॥ సుదుర్జయం విష్ణుపదం జితం త్వయా యత్సూరయోఽప్రాప్య విచక్షతే పరమ్ । ఆతిష్ఠ తచ్చన్ద్రదివాకరాదయో గ్రహర్క్షతారాః పరియన్తి దక్షిణమ్ ॥ ౨౫ ॥ అనాస్థితం తే పితృభిరన్యైరప్యఙ్గ కర్హిచిత్ । ఆతిష్ఠ జగతాం వన్ద్యం తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ ౨౬ ॥ ఏతద్విమానప్రవరముత్తమశ్లోకమౌళినా । ఉపస్థాపితమాయుష్మన్నధిరోఢుం త్వమర్హసి ॥ ౨౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ నిశమ్య వైకుణ్ఠనియోజ్యముఖ్యయోర్మధుచ్యుతాం వాచమురుక్రమప్రియః । కృతాభిషేకః కృతనిత్యమఙ్గళో మునీన్ప్రణమ్యాశిషమభ్యవాదయత్ ॥ ౨౮ ॥ పరీత్యాభ్యర్చ్య ధిష్ణ్యాగ్ర్యం పార్షదావభివన్ద్య చ । ఇయేష తదధిష్ఠాతుం బిభ్రద్రూపం హిరణ్మయమ్ ॥ ౨౯ ॥ తదా దున్దుభయో నేదుర్మృదఙ్గపణవాదయః । గన్ధర్వముఖ్యాః ప్రజగుః పేతుః కుసుమవృష్టయః ॥ ౩౦ ॥ స చ స్వర్లోకమారోక్ష్యన్సునీతిం జననీం ధ్రువః । అన్వస్మరదగం హిత్వా దీనాం యాస్యే త్రివిష్టపమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఇతి వ్యవసితం తస్య వ్యవసాయ సురోత్తమౌ । దర్శయామాసతుర్దేవీం దేవయానేన గచ్ఛతీమ్ ॥ ౩౨ ॥ తత్ర తత్ర ప్రశంసద్భిః పథి వైమానికైస్సురైః । అవకీర్యమాణో దదృశే కుసుమైః క్రమశో గ్రహాన్ ॥ ౩౩ ॥ త్రిలోకీం దేవయానేన సోఽతివ్రజ్య మునీనపి । పరస్తాద్యద్ధ్రువగతిర్విష్ణోః పదమభ్యగాత్ ॥ ౩౪ ॥ యద్భ్రాజమానం స్వరుచైవ

ష్ణుపదాదిశబ్దాః భగవత్స్థానసామ్యాత్పరమవ్యోమ్నిదవిష్ణ్వభిమానవిషయే ధ్రువలోకే ప్రయుజ్యన్తే , తత్రాపి హి భక్తానుజిఘృక్షయా భగవాన్సర్వదా సన్నిహితః-భక్తానుగ్రహాదేవ పార్షదవిమానాది ప్రేషణముపపన్నమ్ ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ వైకుణ్ఠనియోజ్యముఖ్యయోర్భగవత్పార్షదప్రవరయో - ర్మధుచ్యుతామమృతస్రావిణీం, వాచం, నిశమ్య-భగవత్ప్రియో ధ్రువః-కృతమఙ్గళస్నానః - కృతం నిత్యకర్మ మఙ్గళమలఙ్కరణం చ యేన సః-మునీ, న్ప్రణిపత్య- శిష-మభ్యవాదయత్ వాచయామాస ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ విమానశ్రేష్ఠం పరీత్య పరిక్రమ్య-తి దేవ గృహం వపు-ర్హిరణ్మయం జ్యోతిర్మయం-బిభ్రత్సన్-తద్విమానాగ్ర్య-మధిష్ఠాతు, మిదమేషవిచ్ఛత్ ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ పేతుః పతితవత్యః ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ స చ ధ్రువ-స్స్వర్లోకం-ఆరోక్ష్యన్-దీనాం మాతరం-హిత్వా-అగం దుర్గమం-త్రివిష్టపం-యాస్యే - ఇత్యేవం-జననీ-మన్వస్మరత్ ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ ఇత్యేవం భూతం-తస్య ధ్రువస్య వ్యవసితం చ భిప్రాయం-వ్యవసీయ జ్ఞాత్వా -సురోత్తమౌ సునన్దనన్దౌ- దేవయానేన దేవప్రవరోపస్థాపితవిమానేన_గచ్ఛన్తీం - దేవీం సునీతిం-దర్శయామాసతుః ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ తత్ర తత్ర-పథి, విమానారూఢైః దేవైః ప్రశంసద్భిః కుసుమవృష్టిభి రవకీర్యమాణో గ్రహానాదిత్యాదిస్థానాని - క్రమశో దృష్టవాన్ ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ దేవయానేన సునన్దనన్దనాఖ్య దేవ ప్రవరోపస్థాపితవిమానేన-త్రిలోకీం-మునీన్ సప్తర్షీ నప్య-తివ్రజ్యాతిక్రమ్య-తతః పరస్తా-ద్య-ద్విష్ణోః పదం, త-ద్ధ్రువా శాశ్వతీ గతిర్యస్య-స-ధ్రువః ఆకల్పస్థాయిత్వాద్ధ్రువత్వం-అభ్యగాత్ ప్రాప్తవాన్ ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ విష్ణోః పదం విశినష్టి॥ యదితి॥ స్వరుచై

వ-య-ద్భ్రాజమాన-మనుసృత్య-తస్యరుచా - ఏతే త్రయో లోకా-భ్రాజన్తే-యచ్చ-జన్తుషు భూతేషు యేఽననుగ్రహా నిరనుగ్రహాః నిష్కృపా -స్తే - నావ్రజన్ న గతవన్తః, యే చ జన్తుషు భద్రాణి సుహృత్త్వాదీన్య-నిశం -చరన్తి కుర్వన్తి-తే వ్రజన్తి, తత్పదమభ్యగాదితి పూర్వేణ సంబన్ధః- ధ్రువస్థానం ప్రాప్తానామపి సత్యలోకగతానామివ ప్రాయేణ పునరావృత్త్యభావాత్ కల్పాన్తే మోక్ష్యమాణత్వాద్భూతసుహృత్త్వాదీనామేవ ముక్తిహేతుత్వాచ్చైవముక్తమ్ ✽ ॥ ౩౫ ॥ ✽ కించ యదచ్యుతపద, మచ్యుతః ప్రియో యేషాం భాగవతానాం, తే, బాన్ధవా యేషాం, తే, శాన్తాః శమదమాదియుక్తాః, సమదృశః దేహాత్మేశ్వరాణాం ప్రకృతిపరిణామరూపత్వజ్ఞానైకాకారత్వసర్వాన్తరాత్మత్వాదిరూపసమదర్శినః, అతఏవ సర్వభూతాని, యథాయోగ్యం దానమానాదిభిరనురఞ్జయన్తి ప్రీణయన్తీతి సర్వభూతానురఞ్జనాః, సిద్ధాః సిద్ధప్రాయాః, నతు నితరాం సిద్ధాః, తేషామర్చిరాదిగత్యా బ్రహ్మలోకావాప్తేః, అఞ్జసా సుఖేన, యాన్తి తత్పదమభ్యగాదితి పూర్వేణైవ సంబన్ధః-అయమర్థః, శమదమాదిభిస్సర్వభూతసుహృత్త్వాదిభిశ్చ పరబ్రహ్మోపాసననిష్ఠా అపేక్షితా, నిత్యారబ్ధవశాద్భగవద్వశాద్వాఽన్తరాయవిహతాస్సత్యలోకవద్ధ్రువలోకం గతాస్తత్రత్యభోగోత్తరం పరిపూర్ణయోగా ముచ్యన్త ఇతి ✽ ॥ ౩౬ ॥ ✽ ఇత్యుక్తప్రకారేణ, కృష్ణో భగవాన్, పరమయనం ప్రాప్యం ప్రాపకమాధారశ్చ, యస్య స ధ్రువ-స్త్రయాణాం లోకానా, మమల, శ్చూడామణిః శిఖామణిరివాభూత్, అచల ఇతి దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోరుభయోరపి విశేషణమ్ ✽ ॥ ౩౭ ॥ ✽ హే కౌరవ్య విదుర, మేధ్యాం ధాన్యాక్రమణాయ బలీవర్దబన్ధనస్తమ్భవిశేషే, గమ్భీరవేగో, గవాం గణః బలీవర్దసమూహ ఇవ, జ్యోతి

సర్వతో లోకాస్త్రయో హ్యనువిభ్రాజన్త ఏతే । యన్నావ్రజన్ జన్తుషు యేఽననుగ్రహా వ్రజన్తి భద్రాణి చరన్తి యేఽనిశమ్ ॥ ౩౫ ॥ శాన్తాస్సమదృశస్సిద్ధాస్సర్వభూతానురఞ్జనాః । యాన్త్యఞ్జసాఽచ్యుతపదమచ్యుతప్రియబాన్ధవాః ॥ ౩౬ ॥ ఇత్యుత్తానపదః పుత్రో ధ్రువః కృష్ణపరాయణః । అభూత్త్రయాణాం లోకానాం చూడామణిరివామలః ॥ ౩౭ ॥ గమ్భీరవేగో హ్యనిశం జ్యోతిషాం చక్రమర్పితమ్ । యస్మిన్ భ్రమతి కౌరవ్య మేధ్యామివ గవాం గణః ॥ ౩౮ ॥ మహిమానం విలోక్యాస్య నారదో భగవానృషిః । ఆతోద్యం వితుదన్ శ్లోకాన్ సత్రేఽగాయత్ప్రచేతసామ్ ॥ ౩౯ ॥ నూనం సునీతేః పతిదేవతాయా-స్తపః ప్రభావస్య సుతస్య తాం గతిమ్ । దృష్ట్వాఽభ్యుపాయానపి వేదవాదినో నైవాధిగన్తుం ప్రభవన్తి కిం నృపాః ॥ ౪౦ ॥ యః పఞ్చవర్షో గురుదారవాక్శరైర్భిన్నేన యాతో హృదయేన దూయతా । వనం మదాదేశకరోఽజితం ప్రభుం జిగాయ తద్భక్తగుణైః పరాజితమ్ ॥ ౪౧ ॥ యః క్షత్రబన్ధుర్భువి తస్యాధిరూఢ-మన్వారురుక్షేదపి వర్షపూగైః । యః పఞ్చవర్షో యదహోభిరల్పైః ప్రసాద్య వైకుణ్ఠమవాప తత్పదమ్ ॥ ౪౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏతత్తేఽభిహితం సర్వం యత్పృష్టోఽహమిహ త్వయా । ధ్రువస్యోద్దామయశసశ్చరిత్రం సమ్మతం సతామ్ ॥ ౪౩ ॥ ధన్యం యశస్యమాయుష్యం పుణ్యం స్వస్త్యయనం మ

షాం సూర్యచన్ద్రాదిజ్యోతిషాం-చక్రం, యస్మిన్ ధ్రువే, ఆహితం సత్, అనిశం భ్రమతి ✽ ॥ ౩౮ ॥ ✽ అస్య ధ్రువస్య, మహిమానం, విలోక్య, భగవాన్నారదః ఋషిః, ఆతోద్యం వీణాం, వితుదన్నాదయన్, ప్రచేతసాం సత్రే బ్రహ్మసత్రే, భగవన్మాహాత్మ్యప్రసఙ్గే చ, శ్లోకాన్ ధ్రువమహిమప్రతిపాదనపరాన్, త్రీన్ శ్లోకా, నగాయత్ ✽ ॥ ౩౯ ॥ ✽ శ్లోకానేవాహ ॥ నూనమితి ॥ పతిదేవతాయాస్సునీతేః-సుతస్య ధ్రువస్య, యస్తపః ప్రభావ, స్తస్య ఫలభూతాం -తాం గతిం, అభ్యుపాయాన్ గతిసాధనభూతాన్ భగవదారాధనరూపానుపాయానపి-దృష్ట్వా, వేదవాదినోఽపి బుధా యోగినః, అధిగన్తుం ప్రాప్తుం, నైవ ప్రభవన్తి న సమర్థా భవన్తి, కిం పునర్నృపాః నృపా న ప్రభవన్తీతి కిము వక్తవ్యమిత్యర్థః ✽ ॥ ౪౦ ॥ ✽ గురుదారాః పితృపత్నీ సురుచి, స్తస్యా, వాచ ఏవ బాణాస్తైర్భిన్నేనా, తఏవ దూయతా తప్తేన, హృదయేన, యో ధ్రువః, పఞ్చవర్ష ఏవ, వనం ప్రతిగత, స్తత్రాపి మదాజ్ఞావశవర్తీ అజితమతి, విభుం భగవన్తం, తద్భక్తగుణైః భగవద్భక్తానాం గుణై ర్ద్యుతమైత్ర్యాదిభిః, పరాజితం వశంగతం, "అహం భక్తపరాధీనో హ్యస్వతన్త్ర" ఇతి భగవదుక్తేః, భక్తపరాధీనమిత్యర్థః, జిగాయ వశీకృతవాన్ ✽ ॥ ౪౧ ॥ ✽ తస్య ధ్రువస్యాధిరూఢం తేన ప్రాప్తమిత్యర్థః, పదం స్థానం, యో, భువి, క్షత్రబన్ధుః క్షత్రియాభాసః, వర్షసమూహైరపి, అధిరోఢుమిచ్ఛేదపి కిం, తత్సంకల్పోఽప్యశక్యః, దూరత ఆరోహణమిత్యర్థః, కథంభూతం పదం షట్పఞ్చవర్షాణి యస్య సః, అల్పైరేవా, హోభిర్దినై, ర్వైకుణ్ఠం, ప్రసాద్య ప్రసన్నం కారయిత్వా, యత్తస్య పదమవాప ✽ ॥ ౪౨ ॥ ✽ తద్ధ్రువచరితం నిగమయన్ తచ్ఛ్రవణశ్రావణాదిఫలమాహ మునిః ॥ ఏతదితి ॥ త్వయా, యత్, ప్రతిపృష్టోఽహం, తత్సర్వం, తుభ్యం, కథితం, కిం తత్ప్రాహ, ఉద్దామయశసః ఉత్కృష్టకీర్తేః, ధ్రువస్య, చరితం, సతాం హరిభక్తానాం, సమ్మతమ్ ✽ ॥ ౪౩ ॥ ✽ ధ

స్యం, ధనేచ్ఛయా శ్రద్ధయా శ్రావయతాం చ ధనసంపాదకం, తథా, యశస్యం యశస్కరం, ఆయుష్కరం, స్వస్త్యయన సంమఙ్గళకరం, స్వర్గ్యం స్వర్గసంపాదకం, ధ్రౌవ్యం ధ్రువస్థానప్రాపకం, సౌమనస్యం మనఃపీడానిరాసకం, ప్రశస్యం ప్రాశస్త్యసంపాదకం, అఘమర్షణం పాపనిరాసకమ్ ❀ ॥ ౪౪ ॥ ❀ ఏతత్, అచ్యుతప్రియస్య ధ్రువస్య, చేష్టితం, అభీక్ష్ణం పౌనఃపున్యేన, శ్రద్ధయా, శ్రుత్వా యో వర్తతే, తస్య, భగవతి భక్తిర్భవతి, భక్తిఫలమాహ, యయా భక్త్యా, క్లేశానాం ఆధ్యాత్మికాదీనాం, సంక్షయో భవతి ❀ ॥ ౪౫ ॥ ❀ మహత్త్వం సర్వోత్కృష్టత్వం, ఇచ్ఛతాం కామయమానానాం తీర్థం మహత్త్వప్రాప్త్యుపాయః భవేదిత్యనుషఙ్గః, తథా శ్రోతుః శీలాదయో గుణాః భవేయురిత్యనుషక్తస్య వచనపరిణామేన సంబన్ధః, యత్ర యస్మిన్ ధ్రువచరితే శ్రూయమాణ ఇతి శేషః తదిచ్ఛతాం తేజ ఇచ్ఛతాం తేజో భవేత్ తేజసో విధేయత్వేన బుద్ధిస్థత్వాత్సన్నిహితత్వాత్ప్రకృతత్వాత్తచ్ఛబ్దేన పరామర్శాదుద్దేశ్యవిశేషణత్వోపపత్తిః, తథా, యత్ర యస్మిన్ చరితే మనస్వినాం ప్రశంసాయాం నిత్యయోగ వామత్వర్థీయోఽ "స్మాయామేధాస్రజోవినిః" రితి వినిప్రత్యయః మనః ప్రాశస్త్యం భగవతి మనసో నిత్యయోగం వేచ్ఛతాం, మనః, ప్రశస్తం నిత్యయుక్తం వా మనో భవేదిత్యర్థః ❀ ॥ ౪౬ ॥ ❀ అర్థసామర్థ్యాత్ప్రాతః సాయం చ సాయంకాలే చ ప్రయతః మనఃప్రణిధానయుక్తః ద్విజన్మనాం బ్రాహ్మణానాం సమవాయే సభాయాం పుణ్యశ్లోకస్య ధ్రువస్య మహత్ సమీహితసాధనం చరితం కీర్తయేత్ ❀ ॥ ౪౭ ॥ ❀ పౌర్ణమాస్యాం సినీవాల్యాం దృష్టేన్దుకలాయామమావాస్యాయాం శ్రవణనక్షత్రయుక్తే దినే అర్కదినే సప్తమీభానువాసరాదౌ చ కీర్తయేదితి సంబన్ధః ❀ ॥ ౪౮ ॥ ❀ నేచ్ఛన్నిష్కామః తీర్థం పాదయస్య స తీర్థపాదో భగవాన్ తస్య పాదాశ్రయః నాగవతః శ్రద్ధ

హత్। స్వర్గ్యం ధ్రౌవ్యం సౌమనస్యం ప్రశస్యమఘమర్షణమ్ ॥ ౪౪ ॥ శ్రుత్వైతచ్ఛ్రద్ధయాఽభీక్ష్ణమచ్యుతప్రియచేష్టితమ్। భవేద్భక్తిర్భగవతి యయా స్యాత్క్లేశసంక్షయః ॥ ౪౫ ॥ మహత్త్వమిచ్ఛతాం తీర్థం శ్రోతుః శీలాదయో గుణాః। యత్ర తేజస్తదిచ్ఛూనాం మానో యత్ర మనస్వినామ్ ॥ ౪౬ ॥ ప్రయతః కీర్తయేత్ప్రాతః సమవాయే ద్విజన్మనామ్। సాయం చ పుణ్యశ్లోకస్య ధ్రువస్య చరితం మహత్ ॥ ౪౭ ॥ పౌర్ణమాస్యాం సినీవాల్యాం ద్వాదశ్యాం శ్రవణేఽథవా। దినక్షయే వ్యతీపాతే సంక్రమేఽర్కదినేఽపి వా ॥ ౪౮ ॥ శ్రావయేచ్ఛ్రద్దధానానాం తీర్థపాదపదాశ్రయః। నేచ్ఛంస్తత్రాత్మనాత్మానం సన్తుష్ట ఇతి సిధ్యతి ॥ ౪౯ ॥ జ్ఞానమజ్ఞాతతత్త్వాయ యో దద్యాత్సత్పథేఽమృతమ్। కృపాలోర్దీననాథస్య దేవాస్తస్యానుగృహ్ణతే ॥ ౫౦ ॥ ఇదం మయా తేఽభిహితం కురూద్వహ ధ్రువస్య విఖ్యాతవిశుద్ధకర్మణః। హిత్వాఽర్భకః క్రీడనకాని మాతుర్గృహం చ విష్ణుం శరణం జగామ ॥ ౫౧ ॥
❀❀❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ద్వాదశోఽధ్యాయః ❀❀❀
శ్రీశుక ఉవాచ ॥ నిశమ్య కౌషారవిణోపవర్ణితం ధ్రువస్య వైకుణ్ఠపదాధిరోహణమ్। ప్రరూఢభావో భగవత్య

ధానాన్ శ్రద్ధాయుక్తాన్ప్రతి ఇదం చరితం శ్రావయేత్ భాగవతస్య నితరామేతచ్చరితశ్రావణం యుక్తమితి భావః తత్ర నిష్కామనయా శ్రావణే ఆత్మనా స్వయమేవ ఆత్మానం శ్రావయితా శ్రద్ధాత్మానం ప్రతి సన్తుష్ట ఇతి సన్తుష్టో భగవాన్ భవేదితి హేతోః సిధ్యతి నిష్కామనయా యః శ్రావయతి తస్మై భగవాన్ స్వయమేవ సన్తుష్ట ఇతి సోఽపి సిధ్యత్యేవ ముక్తిం ప్రాప్నోత్యేవేత్యర్థః ❀ ॥ ౪౯ ॥ ❀ న కేవలం నిష్కామనయా శ్రావయితారం భగవానేవానుగృహ్ణీతే అపి తు సర్వే ఏవ దేవా అనుగృహ్ణత ఇత్యాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ అజ్ఞాతం తత్త్వం తత్త్వత్రయయాథాత్మ్యం యేన తస్మై సత్పథే సతాం మార్గే భగవన్మార్గ ఇత్యర్థః అమృతరూపం జ్ఞానం యో దద్యాత్ తస్య కృపాలోః అత ఏవ దీననాథస్య దేవా అనుగృహ్ణతే అనుగ్రహం కుర్వన్తి ❀ ॥ ౫౦ ॥ ❀ హే కురూద్వహ విఖ్యాతం ప్రసిద్ధం విశుద్ధం శ్రోతౄణామప్యఘశోధకం కర్మ చేష్టితం యస్య తస్య ధ్రువస్య ఇదం చరితం తుభ్యం మయాఽభిహితం కథితం యో ధ్రువః అర్భక ఏవ సన్ మాతృగృహం క్రీడనకాని బాలక్రీడాసాధనాని చ త్యక్త్వా విష్ణుం శరణం జగామ ఏతత్పునః పునర్విస్మయతే ❀ ॥ ౫౧ ॥ ❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ద్వాదశోఽధ్యాయః ❀❀❀

ఏవం కార్త్స్న్యేన శ్రుతధ్రువచేష్టితో విదురః "మహిమానం పిలోక్యాస్య నారదో భగవానృషిః। ఆతోద్యం వితుదఞ్ఛ్లోకాన్సత్రేఽగాయత్ప్రచేతసా" మిత్యుక్తప్రచేతస్సత్రే తత్ర తత్ర వర్ణితభగవత్కథాబుభుత్సయా పృచ్ఛతీత్యాహ బాదరాయణిః ॥ నిశమ్యేతి ॥ కౌషారవిణా మైత్రేయేణ ఉపవర్ణితం ధ్రువస్య వైకుణ్ఠస్థానాధిరోహణం తత్ నిశమ్య శ్రుత్వా పునః అధోక్షజే భగవతి ప్రరూఢః అభివృద్ధః భావో భక్తిర్యస్య సః విదురః తం కౌషారవిణం మైత్రేయం ప్రష్టుముపక్రా

న్తవాన్ ❁॥౧॥ ❁ప్రశ్నమేవాహ॥ కేతఇతి॥ తే "ప్రచేతసాంసత్రే" ఇత్యుక్తాః ప్రచేతసః-కే-ఇతిజాతిప్రశ్నః-హేసువ్రత మైత్రేయ-కస్య-అపత్యాని-పుత్రాః ఇతియోనిసంబన్ధప్రశ్నః, కస్యాన్వవాయే-వంశే-ప్రఖ్యాతాః-ప్రసిద్ధాః ఇతివంశప్రశ్నః-కుత్రవాసత్రమాసత-తేతి-సత్రదేశప్రశ్నః ❁॥౨॥ ❁నారదేనప్రచేతసాంవర్ణితాః కథాః ప్రష్టుంతన్మహిమానమాహ॥ మన్యఇతి॥ దేవదర్శనం-దేవోభగవాన్-తస్యదర్శనం-దృశ్యతేఅనేనేతిదర్శనంకరణేల్యుట్-తత్త్వోపదేశేనభగవత్సాక్షాత్కారోపాయభూతఇత్యర్థః-దేవస్యదర్శనంసాక్షాత్కారోయస్యయస్మాద్వేతిబహువ్రీహిః-స్త-మత ఏవమహాభాగవతం-మన్యే-తమేవవిశినష్టి-యేననారదేన-హరేః-పరిచర్యావిధిః-పూజాప్రకారరూపః క్రియాయోగః-ప్రోక్తః-పఞ్చరాత్రాద్యుపదేశేనకథితః ❁॥౩॥ ❁క్రియాయోగమేవవిశదయన్ నారదంప్రస్తౌతి॥ స్వధర్మేతి॥ భక్తిమతానిరతిశయభగవద్భక్తిమతా-నారదేన-యజ్ఞపూరుషః-యజ్ఞానాంభోక్తా ప్రభుశ్చభగవాన్-స్వధర్మశీలైః స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితభగవదారాధనరూపపఞ్చమహాయజ్ఞాద్యనుష్ఠానపరైః-పురుషైః-ఇజ్యమానఆరాధ్యమాన-ఈరితః కథితం కిల-సర్వయజ్ఞారాధ్యభగవత్పరిచర్యారూపత్వేనస్వస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మాఅనుష్ఠేయాఇతిపఞ్చరాత్రాదౌ నారదేనభగవతాకథితమిత్యర్థః ❁॥౪॥ ❁ఏవంనారదంప్రస్తుత్యప్రచేతోభ్యస్తదుపదిష్టకథాః పృచ్ఛతి॥ యాఇతి॥ దేవర్షిణానారదేన-తత్రతత్ర ప్రచేతసాంబ్రహ్మసత్రే-యాభగవత్కథా-వర్ణితాః-స్తాః కథాః-శుశ్రూషవేశ్రోతుమిచ్ఛవే-మహ్యం-కార్త్స్న్యేన-వక్తుమర్హసి ❁॥౫॥ ❁ఏవమాపృష్టోమునిః ప్రచేతసోధ్రువవంశజాతా ఇతివక్తుంధ్రువవంశమనుక్రామతి॥ ధ్రువస్యే॥ ధ్రువస్యపుత్రః-ఉత్కలాఖ్యః-పితరిధ్రువే-వనంప్రతిగచ్ఛతిసతి-సార్వభౌమశ్రియంపితురధిరాజాసనంచ-నైచ్ఛత్ ❁॥౬॥ ❁

ధోక్షజౌ పృష్టంపునస్తం విదురః పరిచక్రమే॥ ౧॥ విదురఉవాచ॥ కేతేప్రచేతసోనామకస్యాపత్యానిసువ్రత। కస్యాన్వవాయే ప్రఖ్యాతాః కుత్రవాసత్రమాసత॥ ౨॥ మన్యేమహాభాగవతంనారదందేవదర్శనమ్। యేనప్రోక్తః క్రియాయోగః పరిచర్యావిధిర్హరేః॥ ౩॥ స్వధర్మశీలైః పురుషైర్భగవాన్యజ్ఞపూరుషః। ఇజ్యమానోభక్తిమతానారదేనేరితః కిల॥ ౪॥ యాస్తాదేవర్షిణాతత్రవర్ణితాభగవత్కథాః। మహ్యంశుశ్రూషవేబ్రహ్మన్ కార్త్స్న్యేనాచష్టుమర్హసి॥ ౫॥ మైత్రేయఉవాచ॥ ధ్రువస్యచోత్కలఃపుత్రః పితరిప్రస్థితేవనమ్। సార్వభౌమశ్రియంనైచ్ఛదధిరాజాసనంపితుః॥ ౬॥ సజన్మనోపశాన్తాత్మానిస్సఙ్గస్సమదర్శనః। దదర్శలోకేవితతమాత్మానంలోకమాత్మని॥ ౭॥ ఆత్మానంబ్రహ్మనిర్వాణంప్రత్యస్తమితవిగ్రహమ్। అవబోధరసైకాత్మ్యమానన్దమనుసన్తతమ్॥ ౮॥ అవ్యవచ్ఛిన్నయోగాగ్నిదగ్ధకర్మమలాశయః। స్వరూపమవరున్ధానోనాత్మనోన్యత్తదైక్షత॥ ౯॥ జడాన్ధబధిరోన్మత్తమూకాకృతిరతన్మతిః। లక్షితః పథిబాలానాం ప్రశాన్తార్చిరివానలః॥ ౧౦॥

అనిచ్ఛాయాంకింకారణమిత్యపేక్షాయాంబహుజన్మసిద్ధయోగమాహాత్మ్యప్రత్యక్షితస్వాత్మయాథాత్మ్యానుభవతృప్తత్వాదన్యత్పురుషార్థభూతంనైచ్ఛదితివక్తుంతస్యస్వాత్మానన్దానుభవమాహ॥ సఇతి॥ సఉత్కలః-జన్మనాజన్మప్రభృతి-ఉపశాన్తంరాగాదిభిరకలుషితం-ఆత్మామనః-యస్య-అత ఏవ-నిస్సఙ్గః రాగాభిస్సఙ్గరహితః-సమదర్శనస్సన్-లోకేవితతంవ్యాప్త-మాత్మానం-ఆత్మని-లోకంచ-దదర్శ-లోకేవితతమాత్మానమితిశరీరవ్యాపకత్వముక్తం-ఆత్మనిలోకమిత్యాత్మనోధారకత్వముక్తం-లోక్యతేదృశ్యతఇతిలోకశ్శరీరమ్ ❁॥ ౭॥ ❁ఆత్మానంప్రత్యగాత్మానం-బ్రహ్మ-ధర్మభూతజ్ఞానబృహత్తయాబ్రహ్మశబ్దవాచ్యం-నిర్వాణంసుఖరూపం-ప్రత్యస్తమితవిగ్రహందేహవినిర్ముక్తం "అశరీరంశరీరేష్వి"తిశ్రుతేః, అవబోధరసైకాత్మ్యంఅవబోధఏవరసః ఐకాత్మ్యంఏకస్వభావత్వంయస్య, తం-క్వచిదప్యంశేజాడ్యరహితమిత్యర్థః, ఆనన్దంధర్మభూతానన్దగుణవిశిష్టం "గుణవచనేభ్యోమతుపోలుగ్వక్తవ్య" ఇత్యనుశాసనాత్, అనుసన్తతంఅత్యన్తంనిత్యమ్ ❁॥ ౮॥ ❁స్వరూపంస్వస్వరూపభూతం-అవరున్ధానః అనుసందధానః-అత ఏవ, అవ్యవచ్ఛిన్నయోగాగ్నిదగ్ధకర్మమలాశయః, అవ్యవచ్ఛిన్నః నిరన్తరః, యోగః ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగ, స ఏవాగ్నిః, తేన, దగ్ధంకర్మరూపమలం-యస్య, స, ఆశయో-న్తఃకరణం, యస్యేతి, బహువ్రీహిగర్భోబహువ్రీహిః, అన్యత్, ఆత్మస్వరూపాదన్యత్పురుషార్థభూతదేహతదనుబన్ధ్యాదికం-స్వయమన్యైః దేహాదిభ్యోవిలక్షణః, నైక్షతనాపశ్యత్ ❁॥ ౯॥ ❁జడాదితుల్యవేషః, అతన్మతిః జడాదితుల్యమతిరహితః, ప్రశాన్తాన్యర్చీంషిజ్వాలాయస్య, సోఽగ్నిరివస్థితః, బాలానాం-పథిమార్గే-స్వమాహాత్మ్యావిష్కారరూపే-లక్షితః ❁॥ ౧౦॥ ❁తముత్కలం-మన్త్రిభిస్సహితాః-స్వైతత్కులవృద్ధాః-జడమున్మత్తంచ-జ్ఞా

త్వా-తంవిహాయేత్యర్థః-భ్రమేస్సుతం-యవీయాంసంకనీయాంసం-వత్సరంభూపతిం,రాజానం-చక్రుః ॥౧౧॥ వత్స
రస్య, ఇష్టాశీలరూపగుణాదిభిరిష్టతరామనుకూలా, సర్వర్ధ్యాఖ్యా - భార్యాపుష్పార్ణాదీన్- షట్పుత్రాన్ - అసూతసుషు
వే॥౧౨॥ తత్రషణ్ణాంపుత్రాణాంమధ్యే-పుష్పార్ణాఖ్యస్యజ్యేష్ఠస్య,ప్రభాదోషేతి-ద్వేభార్యే-బభూవతుః॥తత్రత్రభా
ర్యాస్సుతాఃప్రాతరాదయస్త్రయోబభూవుః,దోషాసుతాః-ప్రదోషాదయస్త్రయఆసన్॥తత్రవ్యుష్టిః-పుష్కరిణ్యాఖ్యా
యాంభార్యాయాం- సర్వతేజసాఖ్యంసుత-మాదధేజనయామాస ॥౧౩॥ ౧౪॥ సఃసర్వతేజసః-ఆకూత్యాఖ్యా
యాంపత్న్యాం,చక్షుస్సంజ్ఞం-సుతం-మనుం - అవాప-మనోశ్చక్షుస్సంజ్ఞస్య-నడ్వలాఖ్యామహిషీ-భార్యా-విరజాన్
శుద్ధాన్-సుతాన్పురుప్రముఖాన్ద్వాదశపుత్రాన్-అసూత ॥౧౫॥ ౧౬॥ తతోల్ముకః,పుష్కరిణ్యాంభార్యాయా-
ముత్తమాన్శ్రేష్ఠాన్-అఙ్గాదీన్షట్పుత్రా-నజనయత్ ॥౧౭॥ తత్రాఙ్గస్యయా-సునీథాఖ్యాభార్యా-సా-ఉల్బణందు
రాత్మానం వేననామకం-పుత్రం - సుషువే-దౌరాత్మ్యమేవప్రపఞ్చయతి-యదిత్యాదినా॥యస్యవేనస్యదౌశ్శీల్యాద్దుష్టస్వ
భావాద్ధేతోః-సరాజర్షిరఙ్గః-నిర్విణ్ణఃనితరాందుఃఖితః పురా-న్నిరగాత్నిర్గతః ॥౧౮॥ అఙ్గహేవిదురమునయః-
కుపితాఃవేనేనకోపంప్రాపితాఃవాగేవవజ్రంయేషాంతే- యంవేనం - శేపుఃకిలశప్తవన్తః-శాపాద్గతప్రాణస్యతస్యవే

మత్వాతంజడమున్మత్తంకులవృద్ధాస్సమన్త్రిణః।వత్సరంభూపతించక్రుర్యవీయాంసంభ్రమేస్సుతమ్॥౧౧॥
సర్వర్ధివత్సరస్యేష్టాభార్యాఽసూతషడాత్మజాన్।పుష్పార్ణంతిగ్మకేతుంచఇషమూర్జంవసుంజయమ్॥౧౨॥
పుష్పార్ణస్యప్రభాభార్యా దోషాచద్వేబభూవతుః। ప్రాతర్మధ్యన్దినంసాయ మితిహ్యాసన్ప్రజాసుతాః॥
ప్రదోషోనిశిథోవ్యుష్టిరితిదోషాసుతాస్త్రయః।వ్యుష్టిస్సుతంపుష్కరిణ్యాంసర్వతేజసమాదధే॥ ౧౪ ॥ స
చక్షుస్సుతమాకూత్యాంపత్న్యాంమనుమవాపహ।మనోరసూతమహిషీవిరజాన్నడ్వలాసుతాన్॥౧౫॥పు
రుంకుత్సంత్రితంద్యుమ్నంసత్యవన్తమృతం వ్రతమ్। అగ్నిష్టోమమతీరాత్రంప్రద్యుమ్నంశిబిముల్ముకమ్॥
ఉల్ముకోఽజనయత్పుత్రాన్పుష్కరిణ్యాంషడుత్తమాన్। అఙ్గంసుమనసంఖ్యాతిం క్రతుమఙ్గిరసంగ
యమ్॥౧౭॥ సునీథాఽఙ్గస్యయాపత్నీసుషువేవేనముల్బణమ్।యద్దౌశ్శీల్యాత్సరాజర్షిర్నిర్విణ్ణోనిరగాత్పు
రాత్॥౧౮॥ యమఙ్గశేపుఃకుపితావాగ్వజ్రామునయఃకిల।గతాసోస్తస్యభూయస్తేమమన్థుర్దక్షిణంకరమ్॥
అరాజకేతదాలోకేదస్యుభిఃపీడితాఃప్రజాః।జాతోనారాయణాంశేనపృథురాద్యఃక్షితీశ్వరః॥౨౦॥ విదు
రఉవాచ॥ తస్యశీలనిధేస్సాధోర్బ్రహ్మణ్యస్యమహాత్మనః। రాజ్ఞఃకథమభూద్దుష్టా ప్రజాయద్విమనాయ
యౌ॥౨౧॥ కింవాంఽహోవేనముద్దిశ్యబ్రహ్మదణ్డమయూయుజన్। దణ్డవ్రతధరేరాజ్ఞిమునయోధర్మకోవి
దాః॥౨౨॥ నావధ్యేయఃప్రజాపాలఃప్రజాభిరఘవానపి। యదసౌలోకపాలానాంబిభర్త్యోజస్స్వతేజ
సా॥౨౩॥ ఏతదాఖ్యాహిమేబ్రహ్మన్ సునీథాత్మజచేష్టితమ్। శ్రద్ధధానాయభక్తాయ త్వంపరావరవిత్త

మస్య,దక్షిణం,కరంహస్తం-పునస్తేమునయో,మమన్థుఃమథితవన్తః ॥౧౯॥ మథనే హేతుమాహ॥అరాజకఇతి॥తదా
శాపానన్తరం, లోకే, అరాజకేరాజ్ఞారహితేసతిఅతఏవ-దస్యుభిఃపీడితాఃప్రజా,బభూవు, స్తదాపృథుర్నామ-ఆద్యః
పురగ్రామాదీనాంతేనరచితత్వాత్,క్షితీశ్వరోరాజా-నారాయణాంశేనజాతః ॥౨౦॥ ఏవందత్తప్రశ్నావసరఃక్ష
త్తాపృచ్ఛతి॥తస్యేతి॥ శీలనిధేస్సుస్వభావస్యసద్వృత్త్యాయశస్యా,తఏవ,బ్రహ్మణ్యస్యబ్రాహ్మణసేవాపరాయణస్య,బ్రహ్మ
నిష్ఠస్యేతివా,అతఏవ - మహాత్మనఃసార్వాత్మ్యబ్రహ్మోపాసనపరమనోయుక్తస్యసాధోఃపరకార్యసాధనశీలస్య ,తస్యా
ఙ్గస్యరాజ్ఞః,దుష్టా , ప్రజాపుత్రః , కథ,మభూత్ అజాయత-యత్ యతః-దుష్టాయాఃప్రజాయాహేతోః-ర్విమనాఃదుఃఖి
తమనాః,యయౌపురాన్నిర్గతః ॥౨౧॥ దణ్డఃఅసాధునిగ్రహరూపోదణ్డ-స్సఏవ,వ్రతం,తద్బిభర్తీతి-తస్మిన్రాజ్ఞి
వేనే-ధర్మకోవిదామునయః-కింవా- అంహఃఅపరాధ-ముద్దిశ్యఆలక్ష్య, వేనం-బ్రహ్మదణ్డంప్రతిఅయూయుజన్బ్రహ్మశా
పేనయుక్తంకృతవన్తఃప్రజాపరిపాలననిష్ఠేరాజ్ఞి శాపకరణంమునిభిరనుచితమితిభావః ॥౨౨॥ తదేవాహ నేతి॥అఘ
వానపిఅపరాధ్యపి-ప్రజాపాలఃరాజా-ప్రజాభి - ర్నావధ్యేయఃఅవజ్ఞేయఃనభవతి-యత్ యస్మా-దసౌప్రజాపాలః-లోక
పాలానా-మోజః-స్వతేజసా-బిభర్తి ॥౨౩॥ హేబ్రహ్మన్-ఏతత్సునీథాత్మజస్యవేనస్య-చేష్టితం-శ్రద్దధానాయశు
శ్రూషాత్వరాయుక్తాయ-భక్తాయమహ్యం - అనేనస్వస్యశ్రవణేయోగ్యతోక్తా- పరావరవిత్తమః,పరఃపరమాత్మాఅవ

రః ప్రకృతిపురుషాదిః-తద్విదాం మధ్యే-శ్రేష్ఠః- త్వం- అనేన శ్రవణే యోగ్యతోక్తా ఆఖ్యాహి కథయ ॥ ౨౪ ॥ ఏవమాపృష్టో మునిః, బ్రహ్మవిత్, కామ్యకర్మణి బలాదాపాతితోఽపి తేన న సుఖ్యతీతి ద్యోతయన్ అఙ్గస్య పుత్రోత్పత్తిక్రమమాహ॥ అఙ్గ ఇత్యాదినా॥ రాజాఽసౌ ఋషిః-అఙ్గః - క్రతూనాం మధ్యే, ఉత్తమమశ్వమేధం, ఆజహార ఆరబ్ధవాన్, తస్మిన్నశ్వమేధే క్రతౌ, బ్రహ్మవాదిభిః శ్రుతాధ్యయనాదిసంపన్నైః, ఋత్విగ్భిః, ఆహూతా అపి దేవతాః-నాజగ్ముః నాగతవత్యః ॥ ౨౫ ॥ హే తాత-ఋత్విజో, విస్మితాః, యజమానమఙ్గ -మూచుః, ఉక్తిమేవాహ॥ తే త్వయా త్వత్సంబన్ధినా హూయమానాని దేవతోద్దేశేన ప్రక్షేపపూర్వకం త్యక్తాని - అయాతయామాని అగతవీర్యాణి - సారవన్తీత్యర్థః హవీంషి పురోడాశాదీని - దేవతాః-న గృహ్ణన్తి ॥ ౨౬ ॥ హే రాజన్, హవీంషి-అదుష్టాని శుద్ధాని- తే త్వయా - శ్రద్ధయాసాధితాని సంపాదితాని చ తథా, ఛన్దాంసి క్రత్వఙ్గభూతా మన్త్రాః, అయాతయామాని స్వరవర్ణాదిభిరగతవీర్యాణి - తత్ర హేతుః ధృతవ్రతైః స్వరవర్ణాదియుక్తత్వేన మన్త్రోచ్చారణమేవ దృఢం వ్రతం యేషాం తైః-ఋత్విగ్భిః, యోజితాని ప్రయుక్తాని ॥ ౨౭ ॥ ఏవం యథావదనుష్ఠీయమానే క్రతౌ - దేవహేళనం దేవానాం ప్రతి హేళనమపరాధం- అణ్వల్పమపి-వయం - న విదామ న జానీమః, యద్యస్మాద్ధేళనాత్, స్వకీయాన్ భాగాన్, కర్మసాక్షిణః కర్మణి గుణదోషద్రష్టారో, దేవాః, న గృహ్ణన్తి, అతోఽవశ్యం కేనచిద్దేవహేళనేన భవితవ్యం, పరం తు, తద్వయం, న విదామ ఇత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ ఏవమృత్విగ్భిరుక్తోఽఙ్గస్తానాహేత్యాహ మునిః॥ ద్విజవచః-శ్రుత్వా, అథానన్తరం, సుతరాం, దుఃఖితమనాః, యజమానోఽఙ్గః, యజ్ఞే గృహీతమౌనోఽపి, సదస్యాన్

వః ॥ ౨౪ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అఙ్గోఽశ్వమేధం రాజర్షిరాజహార క్రతూత్తమమ్ । నాజగ్ముర్దేవతాస్తస్మిన్నాహూతా బ్రహ్మవాదిభిః ॥ ౨౫ ॥ తమూచుర్విస్మితాస్తత్ర యజమానమథర్త్విజః । హవీంషి హూయమానాని న తే గృహ్ణన్తి దేవతాః ॥ ౨౬ ॥ రాజన్హవీంష్యదుష్టాని శ్రద్ధయాసాధితాని తే । ఛన్దాంస్యయాతయామాని యోజితాని ధృతవ్రతైః ॥ ౨౭ ॥ న విదామేహ దేవానాం హేలనం వయమణ్వపి । యన్న గృహ్ణన్తి భాగాన్స్వాన్యే దేవాః కర్మసాక్షిణః ॥ ౨౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అఙ్గో ద్విజవచః శ్రుత్వా యజమానః సుదుర్మనాః । తత్ప్రష్టుం వ్యసృజద్వాచం సదస్యాంస్తదనుజ్ఞయా ॥ ౨౯ ॥ నాగచ్ఛన్త్యాహుతా దేవా న గృహ్ణన్తి గ్రహానిహ । సదసస్పతయో బ్రూత కిమవద్యం మయా కృతమ్ ॥ ౩౦ ॥ సదస్యా ఊచుః ॥ నరదేవేహ భవతో నాఘం తావన్మనాక్స్థితమ్ । అస్త్యేకం ప్రాక్తనమఘం యదిహేదృక్త్వమప్రజః ॥ ౩౧ ॥ తథా సాధయ భద్రం తే ఆత్మానం సుప్రజం నృప । ఇష్టస్తే పుత్రకామస్య పుత్రం దాస్యతి యజ్ఞభుక్ ॥ ౩౨ ॥ తథా స్వభాగధేయాని గ్రహీష్యన్తి దివౌకసః । యద్యజ్ఞపురుషః సాక్షాదపత్యాయ హరిర్వృతః ॥ ౩౩ ॥ తాంస్తాన్కామాన్హరిర్దద్యాద్యాన్యాన్కామయతే జనః । ఆరాధితో యథైవైష తథా పుంసాం ఫలోదయః ॥ ౩౪ ॥ ఇతి వ్యవసితా విప్రాస్తస్య రాజ్ఞః ప్రజాత

సదసి స్థితాన్ ప్రతి, తదనుజ్ఞయా సదస్యానుజ్ఞయా, త్యక్తమౌనః, తద్దేవతానాగమనకారణం-ప్రష్టుం, వాచం, వ్యసృజత్ ప్రాయుఙ్క్త ॥ ౨౯ ॥ వాగ్విసర్గమేవాహ॥ నాగచ్ఛన్తీతి॥ ఇహ క్రతౌ- దేవతా, ఆహూతాః, నాగచ్ఛన్తి, గ్రహాన్ సోమపాత్రాణి, న గృహ్ణన్తి, హే సదసస్పతయః-మయా, కిమవద్యం హేళనం, కృతం, తద్యూయం-బ్రూత ॥ ౩౦ ॥ హే నరదేవ ఇహ జన్మని, భవతః బ్రహ్మవిదః, తావన్మనాగీషదప్యఘం, న స్థితం, కిం తు, ప్రాక్తనమేకమఘమస్తి, యద్యస్మాదఘాదీదృగ్గుణాధికోఽపి, త్వమప్రజః ప్రజారహితో, బభూవిథ ॥ ౩౧ ॥ అతో దేవా యథా హవీంషి గృహ్ణీయుః, తథాఽఽత్మానం సుప్రజం సపుత్రం, సాధయ, కథం సాధనీయం, తత్రాహ, ఇష్ట ఇతి, యజ్ఞభుగ్భగవాన్, పుత్రం, కామయమానస్య, తే త్వయా, ఇష్ట ఇజ్యమానః, సన్ శుభం, పుత్రం, దాస్యతి ॥ ౩౨ ॥ తథా తథా సతి, దివౌకసో దేవాః-స్వభాగధేయాని స్వభాగాన్ "భాగరూపనామభ్యో ధేయః" ఇతి స్వార్థే ధేయప్రత్యయః, గ్రహీష్యన్తి-యద్యతః, యజ్ఞపురుషో హరిః, సాక్షాదపత్యాయ పుత్రార్థం వృతః స్యాత్, అతస్తేన సహ సర్వే దేవా ఆగమిష్యన్తీత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ నన్వేతే తు వాఞ్ఛాకామాన్ హరిః కథం దద్యాత్, తత్రాహ॥ తాంస్తానితి॥ జనో-యాన్యాన్, కామాన్, ప్రార్థయతే, తాంస్తాన్, హరిర్దద్యాత్, యథా యేన ప్రకారేణ, భగవాన్, ఆరాధితో జనైస్తేషాం-తథా స్వస్వకామానుసారేణ-ఫలోదయః ఫలావాప్తిర్భవతి ॥ ౩౪ ॥ ఇతీత్థం, వ్యవసితా నిశ్చితవన్తః, ఋత్విజః-రాజ్ఞోఽఙ్గస్య, ప్రజాపతయే ప్రజోత్పత్త్యై శిపివిష్టాయ-శిపివిశిష్టత్వగుణవిశిష్టాయ-విష్ణవే-పురోడాశం-నిరవపన్, శిపిభిః రశ్మిభిః నివిష్ట ఆవిష్టః, శిపివిష్టస్తస్మై, తథా చ మన్త్రః "కిమిత్తే విష్ణో పరిచక్ష్యం భూత్ప్రయద్వవక్షే శిపివిష్టో అస్మి" ఇత్యాదిః, అర్థవాదశ్చ "యః పశోర్భూమా యా పుష్టిస్తద్విష్ణుః శిపివిష్టః" ఇత్యాదిః, నిరుక్తం చ "యదుత ప్రబ్రూషి శిపివి

ష్టో౽స్మీతి ప్రతిపన్నరశ్మిః శిపయో రశ్మయ ఉచ్యన్తే తైరావిష్టో భవతి,, ఇతి, యద్వా, శిపేషు పశుషు యజ్ఞరూపేణ ప్రవిష్టో యత ధాచ శ్రుతిః,, యజ్ఞో వై విష్ణుః పశవశ్శిపిర్యజ్ఞ ఏవ పశుషు ప్రతితిష్ఠతీ,, తి * ॥ ౩౫ ॥ * తస్మాత్ అగ్నేరిత్యర్థః, అర్థసామర్థ్యాత్, హేమమయాని-మాల్యాన్య, మలాన్యమ్బరాణిచ యస్యసః పురుషః, హిరణ్మయపాత్రేణ -సిద్ధం సమ్యక్పక్వం, పాయసాన్నం, ఆదాయ గృహీత్వా, ఉత్తస్థౌ ఉత్థితవాన్ * ॥ ౩౬ ॥ * బుద్ధిమాన్, స రాజా అఙ్గః- విప్రానుమతః విప్రైరభ్యనుజ్ఞాతః, అఞ్జలినా, ఓదనం పాయసం, గృహీత్వా, స్వయమాఘ్రాయ, హర్షయుక్తః, పత్న్యై, ప్రాదాత్ * ॥ ౩౭ ॥ * సా రాజ్ఞీ రాజ్ఞః స్త్రీ సునీథా, పుంసవనం పుమాంసం సూతే అనేనేతి పుంసవనం, తదోదనం, ప్రాశ్య భుక్త్వా, పత్యుస్సకాశాత్, గర్భం, మాదధే ధృతవతీ, గర్భకాలే గర్భధారణకాలే, ఉపావృత్తే అతీతే సతి, కుమారం, సుషువే * ॥ ౩౮ ॥ * సః పురుషః, కుమారో బాలఏవ, బాల్యాత్ప్రభృతిత్యర్థః, అధర్మాంశోద్భవం-మాతామహం-మృత్యుం, మృత్యోర్హి పుత్రీ సునీథా, అనువ్రతః అనుసృతో౽భూత్-తేన మాతామహానుసారేణా-యమప్య, ధార్మికో౽భవత్ * ॥ ౩౯ ॥ * అధార్మికత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ స ఇతి ॥ స అఙ్గః, శరాసనం ధను-రుద్యమ్య, ధనుష్యారోపితశర ఇత్యర్థః-మృగయుర్లుబ్ధకస్సన్, అతఏవ-వనగోచరః, అసాధుః, దీనాన్, మృగాన్-హన్తి అవధీత్-తం-దృష్ట్వా, అసౌ వేన ఆగచ్ఛతీ-తి-సర్వో జనః, స్వరాత్ చుక్రోశ * ॥ ౪౦ ॥ * ఆక్రీడే క్రీడాస్థానే క్రీడతః-బాలాన్-వయస్యాన్ యానో౽పిదారుణః క్రూరః- అతఏవ-నిరనుక్రోశః కృపారహితస్సన్, పశుమారను

మే । పురోడాశం నిరవపన్ శిపివిష్టాయ విష్ణవే ॥ ౩౫ ॥ తస్మాత్పురుష ఉత్తస్థౌ హేమమాల్యమలామ్బరః । హిరణ్మయేన పాత్రేణ సిద్ధమాదాయ పాయసమ్ ॥ ౩౬ ॥ స విప్రానుమతో రాజా గృహీత్వా౽ఞ్జలినౌదనమ్ । అవఘ్రాయ ముదాయుక్తః ప్రాదాత్పత్న్యా ఉదారధీః ॥ ౩౭ ॥ సా తత్పుంసవనం రాజ్ఞీ ప్రాశ్య వై పత్యురాదధే । గర్భం కాల ఉపావృత్తే కుమారం సుషువే౽ప్రజా ॥ ౩౮ ॥ స బాల ఏవ పురుషో మాతామహమనువ్రతః । అధర్మాంశోద్భవం మృత్యుం తేనాభవదధార్మికః ॥ ౩౯ ॥ స శరాసనముద్యమ్య మృగయుర్వనగోచరః । హన్త్యసాధుర్మృగాన్దీనాన్వేనో౽సావిత్యరౌజ్జనః ॥ ౪౦ ॥ ఆక్రీడే క్రీడతో బాలాన్వయస్యానపదారుణః । ప్రసహ్య నిరనుక్రోశః పశుమారమమారయత్ ॥ ౪౧ ॥ తం విచక్ష్య ఖలం పుత్రం శాసనైర్వివిధైర్నృపః । యన్న శాసయితుం కల్పో భృశమాసీత్సుదుర్మనాః ॥ ౪౨ ॥ ప్రాయేణాభ్యర్చితో దేవో యే౽ప్రజా గృహమేధినః । కదపత్యకృతం దుఃఖం యే న విన్దన్తి దుర్భరమ్ ॥ ౪౩ ॥ యతః పాపీయసీ కీర్తిరధర్మశ్చ మహాన్నృణామ్ । యతో విరోధస్సర్వేషాం యత ఆధిరనన్తకః ॥ ౪౪ ॥ కస్తం ప్రజాపదేశం వై మోహబన్ధనమాత్మనః । పణ్డితో బహు మన్యేత యదర్థాః క్లేశదా గృహాః ॥ ౪౫ ॥ కదపత్యం * వరం మన్యే సదపత్యాచ్ఛుచాం పదాత్ । నిర్విద్యేత గృహాన్మర్త్యో యత్క్లేశనివహా గృహాః ॥ ౪౬ ॥ ఏవం స నిర్విణ్ణమనా నృపో గృహాన్నిశీథ ఉత్థాయ మహోదయోదయాత్ । అలబ్ధని

మారయత్ పశూనివామారయత్ * ॥ ౪౧ ॥ * స నృప అఙ్గః, ఖలం దురాత్మానం పుత్రం-నానావిధైః, శాసనైః స్వామూద్యపాయై, ర్విచక్ష్య అనుశాస్యేత్యర్థః, యదా శాసితుం న కల్పః న సమర్థః, తదా-భృశం నితరాం, సుదుర్మనాః దుఃఖితమనాః ఆసీత్ * ॥ ౪౨ ॥ * తస్య కుపుత్రనిన్దావాక్యాన్యాహ త్రిభిః ॥ యే, గృహమేధినో గృహాశ్రమిణః, అప్రజాః అపుత్రాః, యే చ పుత్రిణో౽పి-కుత్సితాపత్యకృతం-దుర్భరం ధారయితుమశక్యం, దుఃఖం న విన్దన్తి న లభన్తే, తై, ర్భగవాన్ దేవః, ప్రాయేణా, భ్యర్చితః * ॥ ౪౩ ॥ * యతః కదపత్యా, త్పాపీయసీ కీర్తిః అపకీర్తిః, మహాన్-అధర్మశ్చ-నృణాం-భవేత్-యథాయతః, కదపత్యా, త్సర్వేషాం-విరోధః, అనన్తకో౽పారః, ఆధిః మానసీవ్యథా చ, జాయతే * ॥ ౪౪ ॥ * తం ప్రజాపదేశం పుత్రనామమాత్రమప్య, ఆత్మనో-మోహేన బన్ధనం-కః పణ్డితో, బహుమన్యేత-యదర్థాః యత్పుత్రాపదేశనిమిత్తాః, క్లేశసంపాదకా-గృహా, భవన్తి, పుత్రాపదేశమాత్రమపి క్లేశాకరగృహాదిహేతుత్వేనాత్మనో బన్ధకత్వాత్పణ్డితో న బహుమన్యేతేత్యర్థః * ॥ ౪౫ ॥ * ఇదానీం నిర్వేదహేతుత్వేన కుత్సితమేవాపత్యమభినన్దతి ॥ కదపత్యమితి ॥ శుచాం పదాత్ శోకానాం స్థానాత్, ఉత్తరోత్తరం గృహాసక్తిజననద్వారా సంసారదుఃఖహేతుత్వాదితి భావః-సదపత్యా-త్కదపత్యం, వరం శ్రేష్ఠం-మన్యే, వరత్వే హేతుః-మర్త్యో, గృహాన్, నిర్విద్యేత నిర్వేదం ప్రాప్నుయాత్, తత్కుతః, యద్యతః కదపత్యా-ద్గృహాః, క్లేశనివహాః, శోకావహాః, భవన్తి, కదపత్యం వరమితి పాఠే, తస్య వరత్వం వైరాగ్యహేతుత్వాత్ * ॥ ౪౬ ॥ * ఏవముక్తప్రకారం, నిర్విణ్ణమనా, స్స నృప అఙ్గః, మహతా, ముదయనాం విభూతీనా-ముదయస్సమృద్ధి, ర్యస్మిన్, తస్మాద్గృహాత్-నిశీథే, ఉత్థా

---

౪౬ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ * వరం మన్యే.

య, అలబ్ధనిద్రస్త్యక్తనిద్రః-ప్రసుప్తాం, వేనసువం వేనస్య జననీం సునీథాం, హిత్వా-నరైః- రనవలక్షితః అదృష్టః, గతః-వనం, ప్రతీతి శేషః ❀ ॥ ౪౭ ॥ ❀ పురోహితాదయః-సర్వాః ప్రజాః, పతిం రాజానం-నిర్విద్యగతం నిర్వేదం ప్రాప్యగతం విజ్ఞాయ, అత ఏవా-త్యన్తశోకేన-కాతరాస్సన్తః - ఉర్వ్యాం పృథ్వ్యాం -విచిక్యుః అన్వేషణం చక్రుః, తం తు-తత్రైవ సన్తమపి నాపశ్యన్ ఇతి దృష్టాన్తేనాహ ॥ యథేతి ॥ నిగూఢం హృదయే వసన్తమపి తిరోహితం-పురుషం పరమపురుషం యథా-కుయోగినోఽన్వేషయన్తి-తథేతి ❀॥౪౮॥ ❀ ప్రజాపతేః రాజ్ఞః-పదవీం మార్గ-మలక్షయన్తోఽజానన్తః-అత ఏవ, హతప్రయత్నాః-తే పురోహితాదయః-పురీం ప్రత్యు-పసృత్య ఆగత్య - హే పౌరవ విదుర-సాశ్రవః శోకాశ్రుసహితాః-సమేతాన్ మిళితాన్-ఋషీన్ - ప్రణమ్య - భర్తుః -విప్లవం నాశమదర్శనం-న్యవేదయన్ విజ్ఞాపితవన్తః ❀ ॥ ౪౯ ॥ ❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే త్రయోదశోఽధ్యాయః. ❀❀❀❀❀❀

ఏవం పురోహితాదిభిర్నివేదితా ఋషయస్తమేవ ఖలం వేనమభిషిచ్య పునస్తేన పీడితాస్తం స్వతేజసా నిహత్య తద్బాహుమథనాదపతీర్ణం భగవదంశభూతం పృథుం ససుత్రీకమభిషిచ్య రాజ్యే ప్రతిష్ఠాపయామాసురిత్యాహ చతుర్దశే మునిః, భృగ్వాదయ ఇతి ॥ లోకానాం క్షేమదర్శినః క్షేమచిన్తకాః - తే విజ్ఞాపితాః, భృగ్వాదయః ఋషయః-నృణాం-గోప్తరి త్రాతర్య, సత్యవిద్యమానే సతి-పశుసాత్మతాం పశుసరూపతాం - పశ్యన్తః - పశుసామ్యతామితి పాఠే -పశుభిస్సామ్యం లమే

దోపి ఉనుపలక్షితో నృభిర్హిత్వాగతో వేనసువం ప్రసుప్తామ్ ॥ ౪౭ ॥ విజ్ఞాయ నిర్విణ్ణగతం పతిం ప్రజాః పురోహితామాత్యసుహృద్గణాదయః । విచిక్యురుర్వ్యామతిశోకకాతరా యథా నిగూఢం పురుషం కుయోగినః ॥ అలక్షయన్తః పదవీం ప్రజాపతేర్హతోద్యమాః ప్రత్యుపసృత్య తే పురీమ్ । ఋషీన్ సమేతానభివన్ద్య సాశ్రవో న్యవేదయన్ పౌరవ భర్తృవిప్లవమ్ ॥ ౪౯ ॥ ❀❀❀❀❀❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, త్రయోదశోఽధ్యాయః ❀❀❀❀❀❀

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ భృగ్వాదయస్తే మునయో లోకానాం క్షేమదర్శినః । గోప్తర్యసతి వై నృణాం పశ్యన్తః ❀ పశుసాత్మ సామ్ ॥ ౧ ॥ వీరమాతరమాహూయ సునీథాం బ్రహ్మవాదినః । ప్రకృత్యసమ్మతం వేనమభ్యషిఞ్చన్ పతిం భువః ॥ ౨ ॥ శ్రుత్వా నృపాసనగతం వేనమత్యుగ్రశాసనమ్ । నిలిల్యుర్దస్యవస్సద్యస్సర్పత్రస్తా ఇవాఖవః ॥ స ఆరూఢనృపస్థాన ఉన్నద్ధోష్టవిభూతిభిః । అవమేనే మహాభాగాన్ స్తబ్ధస్సంభావితస్స్వతః ॥ ౪ ॥ ఏవం మదాన్ధ ఉత్సిక్తో నిరఙ్కుశ ఇవ ద్విపః । పర్యటన్ రథమాస్థాయ కమ్పయన్నివ రోదసీ ॥ ౫ ॥ న యష్టవ్యం న దాతవ్యం న హోతవ్యం ద్విజాః క్వచిత్ । ఏవం న్యవారయత్సర్వం భేరీఘోషేణ సర్వతః ॥ ౬ ॥ వేనస్యావేక్ష్య మునయో దుర్వృత్తస్య విచేష్టితమ్ । విమృశ్య లోకవ్యసనం కృపయోచుస్స్మ సత్రిణః ॥ ౭ ॥ అహో ఉభయతః ప్రాప్తం లోకస్య వ్యసనం మహత్ । దారుణ్యుభయతో దీప్త ఇవ తస్కరపాలయోః ॥ ౮ ॥ అరాజకభయాదేష కృతో రాజాఽ

షాం తే పశుసామ్యాః- తేషాం భావః పశుసామ్యతా- తాం పశ్యన్తః ❀ ॥ ౧ ॥ ❀ బ్రహ్మవాదినః-ఋషయో వేనస్య, మాతరం సునీథాం, ఆహూయ, తస్యై విజ్ఞాప్యేత్యర్థః- ప్రకృతీనామమాత్యాదీనా, మసమ్మతమపి- వేనం, భువః పతిం, అభ్యషిఞ్చన్, భువః, పతిం చక్రురిత్యర్థః ❀॥౨॥ ❀ అత్యుగ్రదణ్డం-వేనం- రాజాసనే ప్రతిష్ఠితం, శ్రుత్వా దస్యవశ్చోరాదయః-సర్పేభ్యః, త్రిస్తాభీతా-ఆఖవః మూషకా ఇవ-సద్యః, నిలిల్యుః లీనా బభూవురిత్యర్థః ॥౩॥ ❀ స వేనః ఆరూఢం నృపస్థానం రాజాసనం యేన సః-అష్ట విభూతిభిః లోకపాలైశ్వర్యైః, అణిమాదిభిర్వా, ఉన్నద్ధః గర్వితః-అత ఏవ, స్తబ్ధః వివేకశూన్యః, స్వతస్స్వయం-సంభావితః-నత్విత రైరితి భావః-ఆత్మానం, మహాభాగం-మహర్ద్ధిమన్తం-మహాభాగ్యవన్తం వా మేనే ❀॥౪॥ ❀ ఏవం తథా ఐశ్వర్యమదేనాన్ధః అజ్ఞః, నిరఙ్కుశో, ద్విపః గజ ఇవో, త్సిక్తః ఉత్పథః రథ - మాస్థాయ అధిరుహ్య రోదసీ, ద్యావాపృథివీ-కమ్పయన్నివ, పర్యటన్ ❀॥౫॥ ❀ హే ద్విజాః, క్వచిదపి, న యాగదానహోమాదికం కర్తవ్య, మిత్యేవంరూపం ధర్మం ధర్మాభాసం, భేరీధ్వనినా, న్యవారయత్, యత ఏవ-మత్తో దుర్మదః ❀॥౬॥ ❀ మునయో భృగ్వాదయ, స్సత్రిణః యాజ్ఞికాశ్చ, మిళితాస్సన్తః-దుర్వృత్తస్య, వేనస్య, చేష్టిత-మవేక్ష్య, లోకానాం, వ్యసనం దుఃఖం-విమృశ్య, కృపయా, ఊచుః ❀॥ ౭ ॥ ❀ ఉక్తిమేవాహ ॥ అహో ఇతి ॥ మూలతశ్చాగ్రతశ్చ, ప్రదీప్తే జ్వలితే, కాష్ఠే-తన్మధ్యవర్తినాం పిపీలికాదీనాం, యథోభయతో వ్యసనం, ఏవం తస్కరేభ్యః, పాలకాత్పార్థివాచ్చ, దుఃఖం ప్రాప్తమిత్యర్థః ❀॥౮ ॥ ❀ తదేవాహ ॥ అరాజకభయాదితి ॥ అతద్బ్రాహ్మణః రాజ్యానర్హోఽప్యేష వేనోఽరాజకభయాద్, ద్విజాకృతః, తతో రాజ్ఞోఽప్యస్య, భయ, మాసీత్, దేహినాం-కథం,

౧॥శ్లో॥పా ❀ పశుసామ్యతామ్.

స్వస్తిసుఖం, స్యాత్ ✽ ॥ ౯ ॥ ✽ అస్మాకమప్యనిష్టం జాతమిత్యాహుః ॥ అహేస్సర్పస్య, యథా - పయఃపోషః క్షీరేణపోషణం - పోషకస్యాప్యనర్థం కరోతి - తథా - తదేవాహుః - సునీథాయాః గర్భాత్సంభూతో - వేనః - ప్రకృత్యాస్వభావేనైవ - ఖలః - దురాత్మా ✽ ॥ ౧౦ ॥ ✽ అస్మాభిః - ప్రజాపాలో - నిరూపితః నియుక్త - స ఏవ - ప్రజాః - జిఘాంసతి హన్తుమిచ్ఛతి - తథాపి భూతుకత్వేఽప్యముం వేనం - సాన్త్వయేమ ఉపపత్తిభిః ప్రార్థయిష్యామః - తత - స్తస్య - పాతకం - అస్మాన్, న స్పృశేత్ ✽ ॥ ౧౧ ॥ ✽ నిషేధస్య ప్రసక్తిపూర్వకత్వాత్తామాహుః - తత్తస్య దౌరాత్మ్యం - విద్వద్భిర్జానద్భిరప్య - స్మాభి - రసద్వృత్తో వేనః - నృపః - కృతః - అస్మాభిస్స్వీకరణాద్ధేతోరయం భూతాని ద్రుహ్యతి - అతోఽస్మాభిస్సాన్త్వితశ్చేన్న భూతద్రోహకృతం పాపమస్మాన్ స్పృశేదిత్యర్థః - సాన్త్వనేనాప్రసన్నే సతి కృత్యమాహుః, సాన్త్విత ఇతి - సాన్త్వితః ప్రార్థితః - అధర్మకృ, దయం వేనోఽస్మాకం, యాచ్ఞాం - న గ్రహీష్యతి చేత్ - తర్హి - లోకానాం, ధిక్కారేణ నిన్దయా, నితరాం, దగ్ధం - స్వతేజసా, స్వేషామస్మాకం, తేజసా తపోబలేన - దహిష్యామః - ✽ ॥ ౧౨ ॥ ✽ ఏవ, మధ్యవసాయ నిశ్చిత్య, గూఢో మన్యుః క్రోధో యేషాం తే, మునయః, ఏన - ముపవ్రజ్య సమీపమాగత్య - సామభిః ప్రియోక్తిభిః, వేనం సాన్త్వయిత్వా అబ్రువన్ ప్రార్థనాపూర్వకమబ్రువన్నిత్యర్థః ✽ ॥ ౧౩ ॥ ✽ హే నృపవర్య - వయం, యద్విజ్ఞాపయామహే, తన్నిబోధ - సావధానచిత్త ఆదత్స్వ - కథంభూతం తత్ - తవ ఆయురాదీనాం - వివర్ధనం విశేషణవర్ధకమ్ ✽ ॥ ౧౪ ॥ ✽ కిం తదిత్యాహుః - ధర్మ ఇత్యాదిభిరష్టాభిః, పుంసాం - వాఙ్మనఃకాయానాం, వృత్తిభిర్వ్యాపారైః - ధర్మః ఈశ్వరారాధనరూపో ధర్మ ఆచరితోఽనుష్ఠితః లోకా - న్విశోకాన్నిర్దుః

తిదర్హణః । తతోఽప్యాసీద్భయం త్వద్య కథం స్యాత్స్వస్తి దేహినామ్ ॥ ౯ ॥ అహేరివ పయఃపోషః పోషకస్యాప్యనర్థకృత్ । వేనః ప్రకృత్యైవ ఖలస్సునీథాగర్భసమ్భవః ॥ ౧౦ ॥ నిరూపితః ప్రజాపాలస్స జిఘాంసతి వై ప్రజాః । తథాపి సాన్త్వయేమాముం నాస్మాంస్తత్పాతకం స్పృశేత్ ॥ ౧౧ ॥ తద్విద్వద్భిరసద్వృత్తో వేనోఽస్మాభిః కృతో నృపః । సాన్త్వితో యది నో యాచ్ఞాం న గ్రహీష్యత్యధర్మకృత్ । లోకధిక్కారసన్దగ్ధం దహిష్యామస్స్వతేజసా ॥ ౧౨ ॥ ఏవమధ్యవసాయైనం మునయో గూఢమన్యవః । ఉపవ్రజ్యాబ్రువన్వేనం సాన్త్వయిత్వా చ సామభిః ॥ ౧౩ ॥ నృపవర్య నిబోధైతద్యత్తే విజ్ఞాపయామ భోః । ఆయుశ్శ్రీబలకీర్తీనాం తవ తాత వివర్ధనమ్ ॥ ధర్మ ఆచరితః పుంసాం వాఙ్మనఃకాయబుద్ధిభిః । లోకాన్విశోకాన్వితరత్యథానన్త్యమసఙ్గినామ్ ॥ ౧౫ ॥ స తే మా వినశేద్వీర ప్రజానాం క్షేమలక్షణః । యస్మిన్వినష్టే నృపతిరైశ్వర్యాదవరోహతి ॥ ౧౬ ॥ రాజన్నసాధ్వమాత్యేభ్యశ్చోరాదిభ్యః ప్రజా నృపః । రక్షన్యథా బలిం గృహ్ణన్నిహ ప్రేత్య చ మోదతే ॥ ౧౭ ॥ యస్య రాష్ట్రే పురే చైవ భగవాన్యజ్ఞపూరుషః । ఇజ్యతే స్వేన ధర్మేణ జనైర్వర్ణాశ్రమాన్వితైః ॥ ౧౮ ॥ తస్య రాజ్ఞో మహాభాగ భగవాన్భూతభావనః । పరితుష్యతి విశ్వాత్మా తిష్ఠతో నిజశాసనే ॥ ౧౯ ॥ తస్మింస్తుష్టే కిమప్రాప్యం జగతామీశ్వరేశ్వరే । లోకాస్సపాలా హ్యేతస్మై హరన్తి బలిమాదృతాః ॥ ౨౦ ॥ తం సర్వలోకామరయజ్ఞసఙ్గ్రహం

ఖాన్వితరతి కరుతే అసఙ్గినాం విరక్తానాం - ఆనన్త్యం మోక్షసుఖానన్త్యమపి - వితరతి ✽ ॥ ౧౫ ॥ ✽ హే వీర, సః లోకసుఖమోక్షసుఖానన్త్యకరశ్చ ధర్మః మా వినశేత్ న నశ్యేత్ - యస్మిన్నుక్తధర్మే వినష్టే సతి, నృపతిః పార్థివః ఐశ్వర్యాదవరోహతి భ్రశ్యతి ✽ ॥ ౧౬ ॥ ✽ హే రాజన్, అసాధవో, యే, అమాత్యాః, తేభ్యః, చోరాదిభ్యః - యథా, యథాశాస్త్రం, ప్రజాః, పాలయన్ - తాభ్యో - బలిం పూజాం, గృహ్ణన్ స్వీకుర్వ - న్నిహ లోకే, ప్రేత్య పరలోకం ప్రాప్య చ మోదతే సుఖీభవతి ✽ ॥ ౧౭ ॥ ✽ యస్య రాజ్ఞో, రాష్ట్రే - పురే చ - స్థితైః, చాతుర్వర్ణ్యచాతురాశ్రమ్యయోః వ్యవస్థయాఽవస్థితైః, జనైః - యజ్ఞానాం, భోక్తా - ప్రభుశ్చ - భగవాన్ - స్వధర్మేణ పఞ్చమహాయజ్ఞాదిరూపేణ - ఇజ్యతే ఆరాధ్యతే ✽ ॥ ౧౮ ॥ హే మహాభాగ - తస్య, నిజశాసనే - నిజం స్వకీయం - యచ్ఛాసనం శాస్త్రవిహితం ప్రజాపాలనాదిరూపం కర్మ, తస్మిన్ - తిష్ఠతః - రాజ్ఞః - విశ్వాత్మా సర్వాత్మా - భూతభావనః భూతాని భావయత్యుత్పాదయతీతి భూతభావనః జగత్కారణభూతో - భగవాన్ - పరితుష్యతి ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽ తుష్యతు భగవాన్ కిం తేన తత్రాహ ॥ తస్మిన్నితి ॥ జగతామీశ్వరా బ్రహ్మాదయో - స్తేషామపీశ్వరే, తస్మిన్భగవతి - తుష్టే సతి సపాలాః పాలకైస్సహితా - లోకాః - ఆదృతాః ఆదరణయుక్తాః - ఏతస్మై - పరితుష్టభగవతే, రాజ్ఞే, బలిం - హరన్తి ప్రాపయన్తి ✽ ॥ ౨౦ ॥ ✽ సర్వాన్లోకాన్ - తత్పతీంశ్చ అమరా - నమరత్వప్రాపకాన్యజ్ఞాంశ్చ - సఙ్గృహ్ణాతి నియచ్ఛతీతి - తథా - తం - త్రయీమయం ధర్మాధర్మాదిబోధకత్రయీప్రచురం వేదైకప్రమాణకత్వేన తత్ప్రాచుర్యం వివక్షితం - త్రయ్యా భాగద్వయాత్మకత్వాత్ కిం రూపం పూర్వభాగప్రాచుర్యం కిం రూపం చోపరితనభాగప్రాచుర్యమిత్యత్ర

తద్విశేషయన్విశినష్టి - యజ్ఞమయం తపోమయమితి - యజ్ఞప్రచురం - పూర్వభాగోదితానాం తేషామారాధనత్వేన తత్ప్రాచుర్యం వివక్షితం - ఆరాధనప్రకారప్రకాశకత్వేన పూర్వభాగస్య తస్మిన్ప్రామాణ్యమితి భావః - అత్ర "సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తి - వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్య" ఇత్యాదికమనుసన్ధేయం - తపోమయం - తపాంసి ఉపాసనాని - తత్ప్రచురం - ఆరాధ్యస్వరూపగుణాది ప్రకాశకత్వేనోపరితనభాగస్య ప్రామాణ్యమితి భావః - తం - విచిత్రైర్ద్రవ్యదేవతాదిభిర్నానావిధైః - ర్యజ్ఞైః - తే - అభవాయ ముక్తయే - భవాయేతిచ్ఛేదః - తే తవ - సమృద్ధయ ఇత్యర్థః - యజతః యాగం కుర్వాణాన్ - స్వదేశాన్ తద్వాసినో జనాన్ - అనురోద్ధుమనువర్తితుం - హే రాజన్ - అర్హసి ❁ ॥౨౧॥ ❁ యస్య రాజ్ఞో దేశవాసిభిర్యజ్ఞైరిజ్యతే భగవాన్ సోపి ముచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణ తే భవాయేత్యుక్తం - తదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ యజ్ఞేనేతి ॥ యుష్మద్విషయే తవ దేశే, ద్విజాతిభి - ర్వితాయమానేన నిరన్తరం క్రియమాణేన - యజ్ఞేన - హరేర్భగవతః - కలాః శరీరభూతాః - సురాః ఇన్ద్రాదయో దేవాః - స్విష్టాః యథాశాస్త్రమిజ్యమానాః - అతఏవ - తుష్టాః - తవ - వాఞ్ఛితం - ప్రదిశన్తి ప్రయచ్ఛన్తి - హే వీర తద్ధేలనం - తేషాం దేవానాం - హేలనమవజ్ఞాం - చేష్టితుం కర్తుం - భవాన్ - నార్హతి ❁ ॥౨౨॥ ❁ ఏవం విజ్ఞాపితో వేన ఆహేత్యాహ ॥ వేన ఇతి ॥ యూయం - బాలిశాః అజ్ఞాః - వై నూనం - కుతః - యతః - అధర్మే - ధర్మమానినః ధర్మం మన్వానాః - తదేవ ప్రపఞ్చయతి - యే భవాదృశా జనాః వృత్తిదమన్నాదిప్రదం - ప్రభుం హిత్వా - జారం పతిముపాసతే ❁ ॥౨౩॥ ❁ యే చ మూఢాః - నృపరూపేణావస్థిత - మీశ్వర - మవజానన్తి అవజ్ఞాం కుర్వన్తి - తే జనాః - ఇహ - పర

త్రయీమయం యజ్ఞమయం తపోమయమ్। యజ్ఞైర్విచిత్రైర్యజతో భవాయ తే రాజన్స్వదేశాననురోద్ధుమర్హసి ॥ ౨౧ ॥ యజ్ఞేన యుష్మద్విషయే ద్విజాతిభిర్వితాయమానేన సురాః కలా హరేః। స్విష్టాః సుతుష్టాః ప్రదిశన్తి వాఞ్ఛితం తద్ధేలనం నార్హసి వీర చేష్టితుమ్ ॥ ౨౨ ॥ వేన ఉవాచ ॥ బాలిశా బత యూయం వా అధర్మే ధర్మమానినః। యే వృత్తిదం పతిం హిత్వా జారం పతిముపాసతే ॥ ౨౩ ॥ అవజానన్త్యమీ మూఢా నృపరూపిణమీశ్వరమ్। నానువిన్దన్తి తే భద్రమిహ లోకే పరత్ర చ ॥ ౨౪ ॥ కో యజ్ఞపురుషో నామ యత్ర వో భక్తిరీదృశీ। భర్తృస్నేహవిదూరాణాం యథా జారే కుయోషితామ్ ॥ ౨౫ ॥ విష్ణుర్విరిఞ్చో గిరిశ ఇన్ద్రో వాయుర్యమో రవిః। పర్జన్యో ధనదః సోమః క్షితిరగ్నిరపాంపతిః ॥ ౨౬ ॥ ఏతే చాన్యే చ విబుధాః ప్రభవో వరశాపయోః। దేహే వసన్తి నృపతేః సర్వదేవమయో నృపః ॥ ౨౭ ॥ తస్మాన్మాం కర్మభిర్విప్రా యజధ్వం గతమత్సరాః। బలిం చ మహ్యం హరత మత్తోఽన్యః కోఽగ్రభుక్పుమాన్ ॥ ౨౮ ॥ ఇత్థం విపర్యయమతిః పాపీయానుత్పథం గతః। అనునీయమానస్తద్యాచ్ఞాం న చక్రే భ్రష్టమఙ్గళః ॥ ౨౯ ॥ ఇతి తేఽసత్కృతాస్తేన ద్విజాః పణ్డితమానినా। భగ్నాయాం భవ్యయాచ్ఞాయాం తస్మై విదుర చుక్రుధుః ॥ ౩౦ ॥ హన్యతాం హన్యతామేష పాపః ప్రకృతిదారుణః। జీవఞ్జగదసావాశు కురుతే భస్మసాద్ధ్రువమ్ ॥ ౩౧ ॥ నాయమర్హత్యసద్వృత్తో నరదేవవరాసనమ్। యోఽధియజ్ఞపతిం వి

త్ర చ, లోకే - భద్రం కల్యాణం - నానువిన్దన్తి న ప్రాప్నువన్తి - కిన్తు దుఃఖినో భవన్తీత్యర్థః ❁ ॥౨౪॥ ❁ భర్తృస్నేహవిదూరాణాం తాసాం కుయోషితాం నిన్దితస్త్రీణాం - యథా - జారపురుషే - భక్తిః - స్నేహః - యత్ర యజ్ఞపురుషే - వః యుష్మాకమీదృశీ భక్తిః స యజ్ఞపురుషః - కో నామ - కింశబ్దః కుత్సాయామసమ్భావనాయాం వా ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ వరశాపయోరనుగ్రహనిగ్రహయోః - ప్రభవః సమర్థాః - విష్ణ్వాదయో - న్యే చ దేవాః - నృపతే రాజ్ఞో - దేహే - వసన్తి - అతో - నృపః సర్వదేవమయః సర్వదేవతాప్రచురః ❁ ॥౨౬॥౨౭॥ ❁ తస్మాన్నృపస్య సర్వదేవమయత్వాత్ - మామేవ - హే విప్రాః - గతమత్సరాః యూయం యజధ్వం - మహ్యమేవ - బలిం స్వామిగ్రాహ్యభాగాదికం, హరత సమర్పయత, మత్తః - అగ్రభుక్ ఆరాధ్యః - కః పుమానస్తి ❁ ॥౨౮॥ ❁ ఇత్థమేవం విపరీతమతిః - పాపీయాన్, ఉత్పథం దుర్మార్గం, ప్రాప్తః, అనునీయమానః ప్రార్థ్యమానోఽపి తేషాం ఋషీణాం - యాచ్ఞాం, న చక్రే, యతోఽయం, భ్రష్టమఙ్గళః ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ ఇతీత్థం - పణ్డితమాత్మానం మన్వానేన, తేన వేనేన, సత్కృతా అవజ్ఞాతా, స్తే మునయః, భవ్యయాచ్ఞాయాం లోకశుభావహాయాం యాచ్ఞాయాం - భగ్నాయాం సత్యాం - హే విదుర, తస్మై - చుక్రుధుః కుపితవన్తః ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ క్రోధమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ హన్యతామితి ॥ ప్రకృత్యా స్వభావేన, దారుణో ఘాతుకః, అతఏవ, పాపీయాన్, ఏష వేనో, హన్యతాం, కోపాద్ద్విరుక్తిః, యతోఽసౌ, జీవన్, జగత్, భస్మసాత్ భస్మీభూతం, ఆశు, కురుతే, ధ్రువం నూనమ్ ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ అసద్వృత్తోఽయం వేనో, రాజాసనం ప్రతి, నార్హతి యోగ్యో న భవతి, హి యస్మాద్వేనః, అనపత్రపో నిర్లజ్జః, యజ్ఞపతిం విష్ణుం, వినిన్ద

ఠి ✽ ॥ ౩౨ ॥ ✽ అశుభమశుభాచారం, వేనం - మేకం, మృతేవినా, కోవై-పుమాన్, తంవిష్ణుం, పరిచక్షీతనిన్దేత్, వేనస్యకృతఘ్నతామాహుః, యస్యవిష్ణో, రనుగ్రహభాజనఃఅనుగ్రహవిషయస్సన్-ఈదృశ, మైశ్వర్యం, ప్రాప్తః ✽ ॥ ౩౩ ॥ ✽ ఇత్థం, వ్యవసితానిశ్చిన్వానా, ఋషయః, రూఢమన్యవః- పూర్వం గూఢమన్యవఇదానీంరూఢమన్యవస్సన్తః-పూర్వమేవ భగవన్నిన్దయాహతప్రాయం, వేనం, హుఙ్కారై, ర్నిజఘ్నుః ✽ ॥ ౩౪ ॥ ఏవంహుఙ్కారైరేవవేనంనిహత్య, ఋషిభిః-స్వాశ్రమస్థానే, గతేప్రాప్తేసతి-శోచన్తీ, సునీథా, పుత్రస్యవేనస్య-కళేబరం-విద్యాయోగేనమన్త్రసహితయాయుక్త్యా, పాలయామాస ✽ ॥ ౩౫ ॥ ✽ తేమునయ-ఏకదా-సరస్వత్యాస్సలిలై-రాప్లుతాఃస్నాతాఃపుంవద్భావఆర్షః అగ్నింహుత్వా ప్రాతరగ్నికార్యంకృత్వా-సరితస్సరస్వత్యా, స్తటే, ఉపవిష్టాస్సన్తః, సత్కథాంభగవత్కథాం, చక్రుః కథయామాసుః ✽ ॥ ౩౬ ॥ ✽ తదా, ఉత్థితాన్, మహోత్పాతాన్, వీక్ష్య, ఉత్పాతై, ర్యల్లోకానాంభయం, తేనాతురాదుఃఖితాః, అనాథాయాః, భువః, దస్యుభ్యశ్చోరాదిభ్యోఽభద్రం, నభవేదిత్యాహుః ✽ ॥ ౩౭ ॥ ✽ ఏవం, ఋషిషు, బ్రువత్సుసత్సు, సర్వతోదిశం సర్వాసుదిక్షు-ధావతాం, అభితో ధనాదికం-లుమ్పతాం-హరతాం-చోరాణాం-భూరిర్బహులః-పాంసు-స్సముత్థితోఽభూత్ ✽ ॥ ౩౮ ॥ ✽ వసుధనం-లుమ్పతాంహరతాం చోరాణాం, భర్తరిరాజ్ఞి- ఉపరతేనష్టేసత్య-న్యోన్యం, జిఘాంసతాంహన్తుమిచ్ఛతాం-లోకానాంచ-తం తథావిధముపద్రవమ్ ✽ ॥ ౩౯ ॥ ✽ తథాచోరప్రాయ-మరాజకంహీన

ష్ణుం వినిన్దత్యనపత్రపః ॥ ౩౨ ॥ కోవై తం పరిచక్షీత వేనమేకమృతేఽశుభమ్ । ప్రాప్త ఈదృశమైశ్వర్యం యదనుగ్రహభాజనః ॥ ౩౩ ॥ ఇత్థం వ్యవసితా హన్తుమృషయో గూఢమన్యవః । నిజఘ్నుర్హుఙ్కృతైర్వేనం హతమచ్యుతనిన్దయా ॥ ౩౪ ॥ ఋషిభిస్స్వాశ్రమపదం గతే పుత్రకళేబరమ్ । సునీథా పాలయామాస విద్యాయోగేన శోచతీ ॥ ౩౫ ॥ ఏకదా మునయస్తే తు సరస్వత్సలిలాప్లుతాః । హుత్వాఽగ్నీన్ సత్కథాశ్చక్రురుపవిష్టాస్సరిత్తటే ॥ ౩౬ ॥ వీక్ష్యోత్థితాన్మహోత్పాతానాహుర్లోకభయఙ్కరాన్ । అప్యభద్రమనాథాయా దస్యుభ్యో న భవేద్భువః ॥ ౩౭ ॥ ఏవం బ్రువత్సు ఋషిషు ధావతాం సర్వతోదిశమ్ । పాంసుస్సముత్థితో భూరిశ్చోరాణామభిలుమ్పతామ్ ॥ ౩౮ ॥ తముపద్రవమాజ్ఞాయ లోకస్య వసు లుమ్పతామ్ । భర్తర్యుపరతే తస్మిన్నన్యోన్యం చ జిఘాంసతామ్ ॥ ౩౯ ॥ చోరప్రాయం జనపదం హీనసత్త్వమరాజకమ్ । లోకాన్నావారయఞ్ఛక్తా అపి తద్దోషదర్శినః ॥ ౪౦ ॥ బ్రాహ్మణస్సమదృక్ శాన్తో దీనానాం సముపేక్షకః । స్రవతే బ్రహ్మ తస్యాపి భిన్నభాణ్డాత్పయో యథా ॥ ౪౧ ॥ నాఙ్గస్య వంశో రాజర్షేరేష సంస్థాతుమర్హతి । అమోఘవీర్యా హి నృపా వంశేఽస్మిన్ కేశవాశ్రయాః ॥ ౪౨ ॥ వినిశ్చిత్యైవమృషయో విపన్నస్య మహీపతేః । మమన్థురూరుం తరసా తత్రాసీద్బాహుకో నరః ॥ ౪౩ ॥ కాకకృష్ణోఽతిహ్రస్వాఙ్గో హ్రస్వబాహుర్మహాహనుః । హ్రస్వపాన్నిమ్ననాసాగ్రో రక్తాక్షస్తామ్రమూర్ధజః ॥ ౪౪ ॥ తం తు తేఽవనతం దీనం కిం కరోమీతి వాదినమ్ । నిషీదేత్యబ్రువంస్తాత స నిషాద

సత్త్వం చ-జనపద-మాజ్ఞాయజ్ఞాత్వా -శక్తాఅపవేనమివహుఙ్కారైరేవచోరాన్ హన్తుం శక్తాఅపి, ఋషయః-తద్దోషదర్శినః తస్మాచ్చోరాదిహననా-ద్యోదోషఃపాపం-తం-పశ్యన్తః, మాతుంనఘాతుకోభవేత్ ఇతిస్వధర్మం పశ్యన్త ఇతభావః-నావారయన్ననువారితవన్తః ✽ ॥ ౪౦ ॥ ✽ నన్వేవమృషీణామపశక్తానాంచోరోపద్రుతదీనలోకోపేక్షాయాంతపోనాశప్రసఙ్గస్స్యాదితిబ్రాహ్మణస్సమదృగిత్యనేనాశఙ్క్య స్వతపసోనాశాభావార్థం రాజాన్తరమేవసంపాద్యతన్ముఖేనైవదీనపరిత్రాణం కార్యమిత్యభిప్రాయేణరాజాన్తరకరణోపాయమూరుమథనాదికంచక్రురిత్యాహ ॥ నాఙ్గస్యేతిద్వాభ్యామ్ ॥ సమదృక్సర్వస్యబ్రహ్మాత్మకత్వదర్శీ - తదుపయుక్తశమాదిసమ్పన్నోఽపి-బ్రాహ్మణో-యదిదీనానాం-సముపేక్షక-స్స్యాత్తర్హి-తస్యాపి-బ్రహ్మబ్రాహ్మ్యం-తప ఇతియావత్-స్రవతిగచ్ఛతి-యథాభిన్నభాణ్డస్థం జలం-తద్వత్ ✽ ॥ ౪౧ ॥ ✽ అతఉపేక్షారూపదోషపరిహారాయనాఙ్గస్యేత్యాదివినిశ్చిత్యమహీపతేరూరుం తరసామమన్థురిత్యన్వయః - రాజర్షేరఙ్గస్యైషవంశః-సంస్థాతుమవసానంప్రాప్తుం- నార్హతి-యతోఽస్మిన్వంశే, జాతా, నృపాః-అమోఘవీర్యాః-తత్ర హేతుః-కేశవాశ్రయాః ✽ ॥ ౪౨ ॥ ✽ ఏవమిత్థం-వినిశ్చిత్య-ఋషయః-విపన్నస్యవిపత్తింప్రాప్తస్య-మృతస్యేత్యర్థః -ఊరుం, తరసాబలేన-మమన్థుః మథితవన్తః-తత్రమథితేఊరౌ-బాహుకో-నామతో-నర-ఆసీత్ ఉద్బభూవ ✽ ॥ ౪౩ ॥ ✽ బాహుకమేవ విశినష్టి ॥ కాకేతి ॥ కాకఇవకృష్ణః - అతివహ్రస్వాఙ్గః + హ్రస్వౌబాహూయస్య -మహాన్తౌహనూకపోలప్రాన్తౌయస్య-హ్రస్వావాఙ్ఘ్రయస్య-నిమ్నం నతంనాసికాగ్రంయస్య -రక్తేఅక్షిణీయస్య-తామ్రవర్ణామూర్ధజాః కేశాఃయస్యసః ✽ ॥ ౪౪ ॥ ✽ తం

బాహుకం,దీనం,కింకరోమీతిదీనవాదినంచ,రాజ్యానర్హమభిప్రేత్య - నిషీద ఇతి ఉపవిశేత్య - బ్రువన్ , హే తాత,తతః,నిషీదేతి ఋషివచనాత్సబాహుకః-నిషాదోఽభవత్ నిషాదజాతిరభవదిత్యర్థః ✽ ॥ ౪౫ ॥ ✽ తస్య బాహుకస్య - యే వంశ్యాః - తే - నైషాదాః,గిరికాననగోచరాః ఆశ్రయో- న తు పురాదిప్రదేశో, యేషాం తే- అభవన్ -తత్ర హేతుః,యేన కారణేన-సః-బాహుకో,జాయమాన-ఉల్బణం ఉత్కటం - కల్మషం పాపం,నహరత్ స్వీకృతవాన్ - తత - స్తస్య వంశా స్తథాభూతా ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౪౬ ॥ ✽ అథ అనన్తరం - అపుత్రస్య తస్య - మహీపతే ర్వేనస్య - బాహుభ్యాం - పున - ర్విప్రై - ర్మథ్యమానాభ్యాం - మిథునం స్త్రీపుంసాత్మకం - సమపద్యత ఉద్బభూవ ✽ ॥ ౪౭ ॥ ✽ బ్రహ్మవాదినః ఋషయః - తజ్జాతం,మిథునం,దృష్ట్వా - భగవత్కలాం భగవదంశం,విదిత్వా - అత ఏవ - పరమసంతుష్టా - ఊచుః ✽ ॥ ౪౮ ॥ ✽ కిమూచురిత్యత ఆహ॥ఏష ఇతి॥చతుర్భిః॥ఏష పుమాన్,భగవతో విష్ణో, ర్భువనపాలినీ కలా భువనపాలనార్థం కలయావతీర్ణ ఇత్యర్థః,ఇయం చ స్త్రీ,లక్ష్మ్యాః,సంభూతిస్సంభవః తస్యాః కలేత్యర్థః,తత్ర హేతుః,పురుషస్యానపాయినీ పురుషమనువిహాయజాతేతి భావః "రాఘవత్వేఽభవత్సీతా రుక్మిణీ కృష్ణజన్మని।అన్యేషు చావతారేషు విష్ణోరేషానపాయినీ" తి,వచనార్థోఽత్రానుసన్ధేయః ✽ ॥ ౪౯ ॥ ✽ అయం మిథునేయః పుమాన్ సోఽయం - రాజ్ఞాం - ప్రథమః ముఖ్యః,యతోఽయం,యశః, కీర్తిం,ప్రథయితా విస్తారయితా,అతః , పృథుశ్రవాః పురుకీర్తిసంపన్నః,పృథు,ర్నామ,మహారాజో,భవిష్యతి, నామశబ్దః ప్రసిద్ధౌ , ప్రథయతి యశః పృథురితి యోగరూఢిభ్యాం ప్రఖ్యాతో మహారాజో భవిష్యతీత్యర్థః ✽ ॥ ౫౦ ॥ ✽ ఇయం తస్మిన్ మిథునే యా స్త్రీ - సేయం,సుదతి శోభనదన్తవతి

స్తతోఽభవత్ ॥ ౪౫ ॥ తస్య వంశ్యా స్తు నైషాదా గిరికాననగోచరాః। యేనాహరజ్జాయమానో వేనకల్మషముల్బణమ్ ॥ ౪౬ ॥ అథ తస్య పునర్విప్రై రపుత్రస్య మహీపతేః । బాహుభ్యాం మథ్యమానాభ్యాం మిథునం సమపద్యత ॥ ౪౭ ॥ తం దృష్ట్వా మిథునం జాత మృషయో బ్రహ్మవాదినః। ఊచుః పరమసంతుష్టా విదిత్వా భగవత్కలామ్ ॥ ౪౮ ॥ ఋషయ ఊచుః॥ ఏష విష్ణోర్భగవతః కలా భువనపాలినీ। ఇయం చ లక్ష్మ్యాః సంభూతిః పురుషస్యానపాయినీ ॥ ౪౯ ॥ అయం తు ప్రథమో రాజ్ఞాం పుమాన్ ప్రథయితా యశః । పృథుర్నామ మహారాజో భవిష్యతి పృథుశ్రవాః॥ ౫౦ ॥ ఇయం చాపి సుదతీ గుణభూషణభూషణా। అర్చిర్నామ వరారోహా పృథుమేవావరున్ధతీ ॥ ౫౧ ॥ ఏష సాక్షాద్ధరేరంశో జాతో లోకరిరక్షయా । ఇయం చ తత్పరా హి శ్రీరనుజజ్ఞేఽనపాయినీ ॥ ౫౨ ॥ ప్రశంసన్తి స్మ తం విప్రా గన్ధర్వప్రవరా జగుః । ముముచుస్సుమనోధారాః సిద్ధా నృత్యన్తి స్వఃస్త్రియః ॥ ౫౩ ॥ శఙ్ఖతూర్యమృదఙ్గాద్యా నేదుర్దున్దుభయో దివి । తత్ర సర్వ ఉపాజగ్ము ర్దేవర్షిపితృణాం గణాః ॥ ౫౪ ॥ బ్రహ్మా జగద్గురు ర్దేవైః సహాసృత్య సురేశ్వరైః। వైన్యస్య దక్షిణే హస్తే దృష్ట్వా చిహ్నం గదాభృతః ॥ ౫౫ ॥ పాదయో రరవి

ఇతరావయవసౌష్ఠవస్యాప్యుపలక్షణమిదం,వరారోహా స్త్రీ,యతో - గుణానాం భూషణానాం చ భూషణా భూషణవదాజ్వల్యవిశిష్టాశ్రయభూతేత్యర్థః,తతోఽర్చి, ర్నామ, అర్చ్యతే ఉజ్జ్వలతీత్యర్చిరితి యోగరూఢిభ్యాం ప్రఖ్యాతా, పృథుమేవ,వరున్ధతి భర్తృత్వేన భజన్తీ భవిష్యతి ✽ ॥ ౫౧ ॥ ✽ అత్ర హేతుః॥ఏష ఇతి ॥ రక్షితుమిచ్ఛా రిరక్షా లోకస్య రిరక్షయా, సాక్షాద్ధరేరంశ,ఏష పృథు - ర్జాతః ఆవేశావతారోఽయం , తత్పరా తదనన్యార్హా,అత ఏవా,నపాయినీ,శ్రీర్లక్ష్మీ - రియం - జజ్ఞే లక్ష్మ్యంశజాతేత్యర్థః ✽ ॥ ౫౨ ॥ ✽ తం పృథుం విప్రాః ప్రశంసన్తి స్మ ప్రశశంసుః,గన్ధర్వశ్రేష్ఠాః జగుః గానం కృతవన్తః సిద్ధాః సుమనోధారాః,పుష్పవృష్టిం - ముముచుః, స్వఃస్త్రియః , స్వః స్వర్గః,తత్రత్యాః - స్త్రియః అప్సరసః,నృత్యన్తి ననృతుః ✽ ॥ ౫౩ ॥ ✽ శఙ్ఖాదయో దున్దుభయో,దివి - నేదుః,తత్ర పృథోస్సమీపే,దేవాదీనాం గణా,ఉపాజగ్ముః ✽ ॥ ౫౪ ॥ ✽ జగతాం,గురుః పితామహో తోపదేష్టా చ,బ్రహ్మా చతుర్ముఖః, దేవైస్సహాగత్య,వైన్యస్య వేనాపత్యస్య పృథో , ర్దక్షిణే హస్తే గదాభృతో భగవత,శ్చిహ్నం రేఖాత్మకం చక్రాదికం , దృష్ట్వా ✽ ॥ ౫౫ ॥ ✽ తథా పాదయో,రరవిన్దం చ,దృష్ట్వేత్యర్థః,హరేః,కలామంశం,మేనే,అప్రతిహతం రేఖాస్తదైరభిన్నం, చక్రం సుదర్శనం,యస్య,చిహ్నం,తస్య పరమేష్ఠినః పరమపురుషస్యాంశస్య, వ్యధికరణే ఇమే షష్ఠ్యౌ - పరమేష్ఠినా ఇతి తృతీయాన్తరేషు, తస్య పృథోః,పరమేష్ఠినా బ్రహ్మణా , బ్రాహ్మైస్సహాభిషేక - ఆరబ్ధ,ఇత్యన్వయః ,అంశస్స్వస్తి పాఠే,అప్రతిహతం రేఖాం స్తదైరసజీర్ణం,చక్రం రేఖాత్మకం చక్రం అంశస్సన్ సుదర్శనాంశస్సన్,యస్య,స్థితమితి శేషః అంశశబ్దాపేక్షయా సన్నిత్వ పుల్లింగనిర్దేశః॥ అభిషేచకాన అభిషేకసాధ

నాని-సర్వతోదిగ్భ్యోజనాః అస్మై పృథవే, ఆజహ్రుః ఆహృతవన్తః ✽ ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ ✽సరితః, సముద్రాశ్చ, గిరయో హి
మవదాదయః, నాగాస్సర్పాః, ఖగాశ్శకునయో ద్యౌరాదయశ్చ, క్ష్మైవం, సర్వభూతాని, పాయనం సాన్నానికం సమాజ
హ్రుః ✽ ॥ ౫౮ ॥ ✽స మహారాజః పృథురభిషిక్తః, సువాసాః కౌశేయాదిమహార్హవస్త్రః, స్రగ్వీ, స్రగస్య జయస్తీతి అస్యా
స్తీతి స్రగ్వీ, అలఙ్కృతః-కిరీటాద్యాభరణైరితి శేషః-తథా, ఽలఙ్కృతయా, భార్యయా అర్చిషా సహ, అపరోఽగ్నిరివ
రేజేరరాజ ✽ ॥ ౫౯ ॥ ✽సర్వభూతాని సమాజహ్రురుపాయనమిత్యేతదేవ ప్రపఞ్చయతి॥ తస్మా ఇతి ॥ హే వీర-తస్మై పృ
థవే, ధనదః, హైమం హిరణ్మయం, శ్రేష్ఠం సింహాసనం-జహార-సలిలస్యస్రావో యస్మాత్తథాభూతం, శశిప్రభం, మాతపత్రం
వరుణః, జహారేత్యనుషఙ్గః ✽ ॥ ౬౦ ॥ ✽వాయు-ర్ద్వే వాలవ్యజనే, కీర్తిమయీం కీర్తిప్రచురాం, కీర్తిసంపాదకత్వేన తత్ప్రా
చుర్యమత్ర వివక్షితం, స్రజం, ధర్మః జహారేతి సర్వత్రానుషఙ్గః, సంయమనం దుష్కృద్విషయ సమీచీననియమన సాధనం,
దణ్డమ్ ✽ ॥ ౬౧ ॥ ✽బ్రహ్మా చతుర్ముఖః-బ్రహ్మమయం వేదప్రచురం బ్రహ్మ ప్రవచనాపాదక సామర్థ్యవత్త్వేన బ్రహ్మప్రా
చుర్యమత్ర వివక్షితం, వర్మ కవచం, భారతీ-సరస్వతీ ఉత్తమం మహార్హం, హారం, హరిరుపేన్ద్రః-సుదర్శనం చక్రం, యదా-
పృథౌ భగవదంశోఽనుప్రవిష్టః తదేదం చక్రమపి సుదర్శనాంశేనానుప్రవిష్టమితి భావః, తత్పత్నీ హరేః పత్నీ శ్రీః, అవ్యాహ
తాం, శ్రియం సంపదం ✽ ॥ ౬౨ ॥ ✽దశచన్ద్రాకారాణి బిమ్బాని కోశే యస్య, తమసిం ఖడ్గం, రుద్రః, ఆజహార-రుద్రపత్న్య

స్థం చతం పైమేనే హరేః కలామ్। యస్యాప్రతిహతం చక్ర ✽ మంశస్స్యాత్పరమేష్ఠినః ॥ ౫౬ ॥ తస్యాభిషేక ఆరబ్ధో
బ్రాహ్మణైర్బ్రహ్మవాదిభిః। అభిషేచనికాన్యస్మా ఆజహ్రుస్సర్వతో జనాః ॥ ౫౭ ॥ సరిత్సముద్రా గిరయో నగా
గావః ఖగా మృగాః। ద్యౌః క్షితిస్సర్వభూతాని సమాజహ్రురుపాయనమ్ ॥ ౫౮ ॥ సోఽభిషిక్తో మహారాజస్సు
వాసాస్సాధ్వలఙ్కృతః। పత్న్యార్చిషాఽలఙ్కృతయా విరేజేఽగ్నిరివాపరః ॥ ౫౯ ॥ తస్మై జహార ధన
దో హైమం వీరవరాసనమ్। వరుణస్సలిలస్రావమాతపత్రం శశిప్రభమ్ ॥ ౬౦ ॥ వాయుశ్చ వాలవ్యజనే ధర్మః
కీర్తిమయీం స్రజమ్। ఇన్ద్రః కిరీటముత్కృష్టం దణ్డం సంయమనం యమః ॥ ౬౧ ॥ బ్రహ్మా బ్రహ్మమయం వర్మ భారతీ
హారముత్తమమ్। హరిస్సుదర్శనం చక్రం తత్పత్న్యవ్యాహతాం శ్రియమ్ ॥ ౬౨ ॥ దశచన్ద్రమసిం రుద్రశ్శత
చన్ద్రం తథాంబికా। సోమోఽమృతమయానశ్వాం స్త్వష్టా రూపాశ్రయం రథమ్ ॥ ౬౩ ॥ అగ్నిరాజగవం
చాపం సూర్యో రశ్మిమయానిషూన్। భూః పాదుకే యోగమయ్యౌ ద్యౌః పుష్పం బలిమన్వహమ్ ॥ ౬౪ ॥ నాట్యం
సుగీతం వాదిత్రమన్తర్ధానం చ ఖేచరాః। ఋషయశ్చాశిషస్సత్యాస్సముద్రశ్శఙ్ఖమాత్మజమ్ ॥ ౬౫ ॥ సిన్ధవః పర్వ
తా నద్యో రథవీథీర్మహాత్మనః। సూతోఽథ మాగధో వన్దీ తం స్తోతుముపతస్థిరే ॥ ౬౬ ॥ స్తావకాంస్తానభిప్రే
త్య పృథుర్వైన్యః ప్రతాపవాన్। మేఘనిర్హ్రాదయా వాచా ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్ ॥ ౬౭ ॥ పృథురువాచ॥ భోః
సూత హే మాగధ సౌమ్య వన్దిన్ లోకేఽధునాఽస్పష్టగుణస్య మే స్యాత్। కిమాశ్రయో మే స్తవ ఏష యుజ్యతాం ✽

మ్బికా, శతచన్ద్రం శతం చన్ద్రాకారాణి బిమ్బాని యస్మిన్, తచ్ఛతచన్ద్రం, శతచన్ద్రాఖ్యం ఖేటాపరపర్యాయం చర్మేత్య
ర్థః సోమశ్చన్ద్రః, అమృతమయాన్ అమృతస్రావిత్వేన తత్ప్రాచుర్యమత్ర వివక్షితం-అశ్వాన్, ఆజహార, రూపాశ్రయమతి
సున్దరం, రథమ్ ✽ ॥ ౬౩ ॥ ✽అగ్నిరాజగవం అజస్య గోశ్చ శృఙ్గాభ్యాం నిర్మితం, చాపం, సూర్యః, రశ్మిమయాన్ రశ్మివత్స
ర్వత్ర ప్రవేశసామర్థ్యేన తత్ప్రాచుర్యమత్ర వివక్షితం, అన్వహం అహరహః, బలిం పూజాం, పూజార్హం పుష్పం ద్యౌః, ఆజహా
ర ✽ ॥ ౬౪ ॥ ✽ఖేచరాః సిద్ధసాధ్యగన్ధర్వాదయః, నాట్యాదీని జహ్రుః ప్రాపయామాసుః, ఋషయః-సత్యాః, ఆశిషః, జ
హ్రుః కృతవన్త ఇత్యర్థః, సముద్రః, ఆత్మజం స్వస్మాదుద్భవం, శఙ్ఖం-ఆజహార ✽ ॥ ౬౫ ॥ ✽సిన్ధవో నదాః, నద్యః-పర్వతాశ్చ-మ
హాత్మనః పృథోః-రథవీథీః రథమార్గాన్ జహ్రుః, దదుః-ధాతూనామనేకార్థత్వాద్దానే వృత్తిః, తతః, సూతాదయః-తం పృ
థుం, స్తోతుముపతస్థిరే ఉపసమీపే స్థితవన్తః ✽ ॥ ౬౬ ॥ ✽తాన్ సూతాదీన్-స్తావకాన్ స్తోతుముద్యుక్తాన్-అభిప్రేత్య-ప్రతా
పవాన్ మహాప్రభావః, వేనస్యాపత్యం, పృథుః, మేఘనిర్హ్రాదయా గర్జితవద్గమ్భీరయా - వాచా- ప్రహసన్ స్మితపూర్వమి
దం వక్ష్యమాణ-మబ్రవీత్ ✽ ॥ ౬౭ ॥ ✽ఉక్తమేవాహ॥ హే సూతాదయః, లోకే-అధునా - అస్పష్టగుణస్యసతో, మే మ
మ-ఏష యుష్మాభిః కరిష్యమాణః, స్తవః, కిమాశ్రయో, యోజ్యతాం లోకే ప్రఖ్యాతా హి గుణాః-స్తోత్రవిషయాః అప్రఖ్యాత
గుణస్య మే స్తవో విషయాభావాద్వితథస్స్యాత్, అతో, వో యుష్మాకం- స్తుతిగిరః-మయి, వితథా-మా భూవన్, మమయ

౫౬॥ శ్లో॥ పా ✽ అంశస్స్వపరమేష్ఠినా.

స్తోకం చానిష్టాపత్తిస్స్యాదితి భావః ॥ ౧౮ ॥ తస్మాత్పరోక్షే కాలాన్తరేస్పష్టేషు గుణేషు సత్సు, అస్మాసుపాశ్రితాని య
శాంసి ప్రతి-స్తోత్ర-మలమత్యర్థం - కరిష్యథ-హే అపీచ్యవాచః మధురవాచః-సూతాదయః-సభ్యైః ప్రేరితా వయం త్వామే
వ స్తుమ ఇతి చే-త్తత్రాహ-ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతో, గుణానువాదే, కార్యే సతి జుగుప్సితమనుత్తమశ్లోకం మాదృశం-సభ్యా-
న స్తవయన్తి న స్తుతిం కారయన్తి ॥ ౧౯ ॥ నను గుణానామధునాఽస్పష్టత్వేఽపి భవిష్యద్గుణైరాత్మానం జనస్స్తావయతీ
తి చేత్తత్రాహ-మహద్గుణానితి-అధునా, అసతోఽపి - మహతాం-గుణా-నాత్మని స్వస్మిన్-కర్తుం సంపాదయితు-మీశశ్శ
క్తోఽపి-స్తావకైః స్తోతృభిః - కః -స్తావయతే స్తుతిం కారయతి-నకోఽపీత్యర్థః-యదికశ్చి, దేతే గుణాః అభవిష్యన్నితి-కరిష్య
మాణశత్రుజయాదిభిశ్శౌర్యాదయో గుణాస్సర్వే అస్మిన్నభవిష్యన్నితి బుద్ధ్యాఽఽత్మానం - స్తావయతే-సకుమతి-ర్విప్రలబ్ధోఽ
ధిక్షిప్తో-జనానామపహాసం న వేద ॥ ౨౦ ॥ సుమతయస్స్వాత్మస్తుతిం నిన్దన్తీత్యాహ॥ ప్రభవ ఇతి॥ పరమోదారాః నిర
తిశయౌదార్యాదిగుణసంపన్నాః ప్రభవోఽపి సద్గుణానాత్మని సంపాదయితుం శక్తా అపి -విశ్రుతాః ప్రఖ్యాతా అపి, హ్రీ
మన్తో లజ్జాయుక్తాస్సన్తః-ఆత్మనః స్వస్యాపగర్హితం, పౌరుషం, తద్విషయం స్తోత్రం వా-జుగుప్సన్తి నిన్దన్తి ॥ ౨౧ ॥ హే
సూతాద్యాః సూతప్రభృతయః-లోకే - అవిదితా అప్రఖ్యాతా-వయంతు-వివరీమభిః-నితరాం వరిష్ఠైః-దీర్ఘ ఆర్షః-సూతా
ద్యా అపీతి పాఠే-సూతేతి జాత్యభిప్రాయమేకవచనం, తచ్చ మాగధాదీనామప్యుపలక్షణం, హే సూతాదయః, అద్యాపి అ
ధునాపి -వరీమభిర్వరిష్ఠైః కర్మభిః - లోకే - అవిదితా-వయం, అతః కథమహం బాలవదాత్మానం గాపయిష్యామి గైశబ్దే, ణి
చ్యాత్వే, అర్తిహ్రీవ్లీత్యాదినా పుక్-తస్మాల్లృట్యుత్తమైకవచనం, స్తావయిష్యామీత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవ

మామయ్యశోభనవదపి తథాగిరో వః ॥ ౧౮ ॥ తస్మాత్పరోక్షేఽస్మదుపశ్రుతాన్యలం, కరిష్యథ స్తోత్రమపీచ్య
వాచః । సత్యుత్తమశ్లోకగుణానువాదే జుగుప్సితం న స్తవయన్తి సభ్యాః ॥ ౧౯ ॥ మహద్గుణానాత్మని కర్తుమీ
శః కస్స్తావకైస్స్తావయతేఽసతోఽపి । తేఽస్యాభవిష్యన్నితి విప్రలబ్ధో జనావహాసం కుమతిర్న వేద ॥ ౨౦ ॥ ప్రభవో
హ్యాత్మనస్స్తోత్రం జుగుప్సన్త్యపి విశ్రుతాః । హ్రీమన్తః పరమోదారాః పౌరుషం వా విగర్హితమ్ ॥ ౨౧ ॥
వయం త్వవిదితా లోకే సూతాద్యాపి వరీమభిః । కర్మభిః కథమాత్మానం గాపయిష్యామి బాలవత్ ॥ ౨౨ ॥ ***

*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే చతుర్థస్కన్ధే, చతుర్దశోఽధ్యాయః. ***

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి బ్రువాణం నృపతిం గాయకా మునిచోదితాః । తుష్టువుస్తుష్టమనసస్తద్వాగమృతసేవ
యా ॥ ౧ ॥ నాలం వయం తే మహిమానువర్ణనే యో దేవవర్యోఽవతతార మాయయా । వేనాఙ్గజాతస్య చ పౌరు
షాణి తే వాచస్పతీనామపి బభ్రముర్ధియః ॥ ౨ ॥ అథాప్యుదారశ్రవసః పృథోర్హరేః కలావతారస్య కథామృ

తచన్ద్రిచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం-చతుర్థస్కన్ధే చతుర్దశోఽధ్యాయః. ***

ఏవమవికత్థయిత్రా పృథునాఽఽత్మస్తుతౌ వారితా అపి తుష్టా మాగధా గాయకాస్తుష్టువురిత్యాహ మునిః పఞ్చదశే
న॥ ఇతీతి॥ గాయకాస్సూతాదయః- తస్య పృథో - ర్వాగేవామృతం-తస్య-సేవయా- తుష్టం మనో యేషాం తే-మునిభిః-భగ
వదంశభూతస్య పృథో - రవికత్థయితృత్వాదికల్యాణగుణజాతాభిజ్ఞైర్మునిభిః - ప్రచోదితాస్సన్తః- ఇత్యుక్తప్రకారేణ-
బ్రువన్తమపి-నృపతిం పృథుం -తుష్టువుః ॥ ౧ ॥ తత్ర గాయకాః పృథోః కల్యాణగుణానువర్ణనాత్మికస్తుతావాత్మనా
మసామర్థ్యమాపాదయన్తః పునర్మున్యనుగృహీతానాం తత్సామర్థ్యమాహుః॥ నాలమితి ద్వాభ్యామ్॥ తే తవ-మహిమ్నః-
అనువర్ణనే-వయం -నాలం న సమర్థాః-కుతః - యో భవాన్-దేవదేవః దేవానాం సద్గుణైర్దీప్యమానానామపి బ్రహ్మాదీనాం-
దేవః నిరతిశయానన్తకల్యాణగుణజాతైర్దీప్యమానో, భవాన్ - మాయయా-ఆత్మీయసఙ్కల్పరూపజ్ఞానేన "మాయావ
యునం జ్ఞాన" మితి మాయాశబ్దస్య జ్ఞానపర్యాయత్వాత్ - అవతతార అవతీర్ణః, అనన్తకల్యాణగుణాకరో భగవానేవ
త్వద్రూపేణావతీర్ణః - అతః కథమనన్తానాం గుణానాం వర్ణనే వయం ప్రభవ ఇత్యర్థః, నను సత్యమనన్తానాం భగవద్గుణా
నాం వర్ణనే యూయమసమర్థా ఇతి- అహం మానుషస్తత్కథం-మద్గుణానువర్ణనే యూయమప్రభవస్తత్రాహుః వేనస్యా
ఙ్గాజ్జాతస్యావతీర్ణస్యాపి - తే - అజహదనన్తకల్యాణగుణజాతస్య భగవదంశభూతస్య తవ-పౌరుషాణి-ప్రతీతి శేషః-అప్ర
తర్క్యకీర్త్యా-వాచస్పతీనాం బ్రహ్మాదీనామపి-ధియో - బభ్రముః-కిముత త్వర్వాంచ వయమసమర్థా ఇతి యతో బ్రహ్మాదయ ఏవమ
ముహురిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ యద్యపి త్వన్మహిమానువర్ణనే వయం నాలం-తథాపి విపులకీర్తేః, హరేః, అంశావతారభూతస్య-

---

౨౨॥ శ్లో॥ పా॥ సూతాద్యాపివరీమభిః

పృథోః-కథామృతే-ఆదృతాస్సాదరా-వయం-మునిభి-రుపదేశో యథా భవతి తథా, ప్రచోదితాః ప్రేరితాస్సన్తః-శ్లాఘ్యా న్యనవద్యాని కర్మాణి వితన్మహే విస్తారయామః ॥ ౩ ॥ విస్తరమేవ ప్రపఞ్చయన్ ॥ ఏష ఇతి ॥ ఏష పృథుః-ధర్మభృతాం వర్ణాశ్రమానుబన్ధిధర్మానుష్ఠానపరాణాం మధ్యే - శ్రేష్ఠః "యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః । స యత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తతే" ఇత్యుక్తరీత్యా స్వయం కృత్స్నవిదప్యకృత్స్నవిల్లోకసఙ్గ్రహార్థం నితరాం స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మానుష్ఠానపర ఇత్యర్థః- అత ఏవ-లోకం అకృత్స్నవిల్లోకం-ధర్మే - అనువర్తయన్ అనువర్తయితా-స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మమనుష్ఠాపయితా -ధర్మసేతూనాం - ధర్మస్సేతుః యేషాం తేషాం-సేతుర్హి తీరాన్తరప్రాపకః-తద్వత్-శాస్త్రోక్తధర్మస్స్వసమీహితప్రాపకో యేషాం - తే ధర్మసేతవః- ధర్మైకశరణాస్సాధవ ఇత్యర్థః - తేషాం-గోప్తా తత్పరిపన్థినాం ధర్మవిరోధినామసాధూనాం, శాస్తా -- యద్వా-ధర్మా ఏవ సేతవః మర్యాదా- తేషాం-గోప్తా- కేనాకారేణేత్యపేక్షాయాం లోకం ధర్మేఽనువర్తయన్నిత్యపేక్షితప్రకారనిర్దేశః ॥ ౪ ॥ ఏష పృథుః, స్వయమేక ఏవ-లోకపాలానాం సూర్యేన్ద్రాదీనాం తనూః తనువల్లోకోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతానసాధారణగుణాన్ , తనుశబ్దస్య శరీరపరత్వేఽపి కార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వమేవ ప్రవృత్తినిమిత్తం తద్గుణపరత్వేఽపి తుల్యం - తనౌ స్వదేహే , కాలే కాలే, యథాభాగం భాగమనతిక్రమ్య , ఉభయోర్లోకయోః , హితం యథా భవతి తథా , బిభర్తి , ఇహలోకస్య పాలనపోషణానురఞ్జనద్వారేణ, అముష్య లోకస్య యజ్ఞాదిప్రవర్తనేనేత్యేవం యథాభాగం, హితం యథా భవతి తథా , బిభర్తీత్యర్థః ॥ ౫ ॥ తత్ర సూర్యాదితనుధారణమేవాహ త్రిభిః ॥ వసు ధనం, కాలే కదాచన కాలే - ఉపాదత్తే స్వీకరోతి-కా

తాదృతాః । యథోపదేశం మునిభిః ప్రచోదితాః శ్లాఘ్యాని కర్మాణి వయం వితన్మహే ॥ ౩ ॥ ఏష ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠో లోకం ధర్మేఽనువర్తయన్ । గోప్తా చ ధర్మసేతూనాం శాస్తా తత్పరిపన్థినామ్ ॥ ౪ ॥ ఏష వై లోకపాలానాం బిభర్త్యేకస్తనౌ తనూః । కాలే కాలే యథాభాగం లోకయోరుభయోర్హితమ్ ॥ ౫ ॥ వసు కాల ఉపాదత్తే కాలే చాయం విముఞ్చతి । సమస్సర్వేషు భూతేషు ప్రతపన్ సూర్యవద్విభుః ॥ ౬ ॥ తితిక్షత్యక్రమం వైన్య ఉపర్యాక్రమతామపి । భూతానాం కరుణశ్శశ్వదార్తానాం క్షితివృత్తిమాన్ ॥ ౭ ॥ దేవేఽవర్షత్యసౌ దేవో నరదేవవపుర్హరిః । కృచ్ఛ్రప్రాణాః ప్రజా హ్యేష రక్షిష్యత్యఞ్జసేన్ద్రవత్ ॥ ౮ ॥ ఆప్యాయయత్యసౌ లోకం వదనామృతమూర్తినా । సానురాగావలోకేన విశదస్మితచారుణా ॥ ౯ ॥ అవ్యక్తవర్త్మైష నిగూఢకార్యో గమ్భీరవేధా ఉపగుప్తవిత్తః । అనన్తమాహాత్మ్యగుణైకధామా పృథుః ప్రచేతా ఇవ సంవృతాత్మా ॥ ౧౦ ॥ దురాసదో దుర్విషహ ఆసన్నోఽపి విదూరవత్ । నైవాభిభవితుం శక్యో వేనారణ్యుత్థితోఽనలః ॥ ౧౧ ॥ అన్తర్బహిశ్చ భూతా

లే దుర్భిక్షకాలే, విముఞ్చతి, అష్టౌ మాసాన్ సూర్యో యథా ప్రతపన్ వసు జలమాదత్తే వర్షాసు విముఞ్చతి తద్వత్, అత ఏవ సర్వేషు భూతేషు సమః ॥ ౬ ॥ వైన్యః పృథుః, ఉపరి మస్తకే, పాదాదినా-ఆక్రమతామపి ఆర్తానాం, భూతానాం కరుణః కరుణావాన్-అతిక్రమం, తితిక్షతి సహిష్యతే-అతః - క్షితివృత్తిమాన్-క్షితేర్భూమేః-వృత్తిస్సర్వసహనం సా వృత్తిర్యస్యాస్తీతి తథా ॥ ౭ ॥ తథా- దేవే-అవర్షతి సతి-కృచ్ఛ్రం గతాః ప్రాణా యాసాం తాః-ప్రజాః-స్వయం వృష్టిం కృత్వా-ఇన్ద్రవ, ద్రక్షిష్యతి-అత్ర హేతుః-అసౌ నరదేవవపుర్హరిరితి ॥ ౮ ॥ అసౌ పృథుర్వదనామృతమూర్తినా-వదనమేవ అమృతమూర్తిశ్చన్ద్రః- తేన-లోకమాప్యాయయతి వర్ధయతి-వదనామృతమూర్తినా కథంభూతేన- అనురాగసహితో అవలోకో యస్మిన్-విశదం-యత్స్మితం- తేన-చారుసున్దరం, తేన, అత్ర క్వచిత్ క్వచిద్వర్తమాననిర్దేశో "వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవద్వా" ఇతి భూతనిర్దేశ "ఆశంసాయాం భూతవచ్చ" ఇతి ద్రష్టవ్యః ॥ ౯ ॥ అవ్యక్తం ప్రవేశనిర్గమయోరవిజ్ఞాతం-వర్త్మమార్గో-యస్య-నిగూఢం నిష్పత్తేః పూర్వమపరైరవిజ్ఞాతం , కార్యం , యస్య, గమ్భీరవేధాః మర్మమిదం కృతవానిత్యపరైరజ్ఞాతాభిప్రాయః, ఉపగుప్తం సురక్షితం-విత్తం-యస్య , అనన్తమాహాత్మ్యం ఏషాం గుణానాం-ఏకం ముఖ్యం, ధామ ఆశ్రయః, ప్రచేతా ఇవ-సంవృతాత్మా- సముద్రావరణేన వరుణ ఇవ చతుర్భిస్సముద్రైః జలప్రాకారాదిభిర్వా పరివేష్టితమూర్తిః, వరుణస్యాప్యుక్తగుణా ద్రష్టవ్యాః ॥ ౧౦ ॥ దురాసదః శత్రుభిర్మనసాపి ప్రాప్తుమశక్యః, దుర్విషహః శత్రుభిస్సోఢుమశక్యః, ఆసన్నః సన్నిహితోఽపి-విదూరవత్-శత్రుసేనాభిభవితుమశక్యః, వేన ఏవారణిస్తస్మాదుత్థితోఽనలోఽగ్నిరివ-అనలస్యాప్యేతే గుణా ద్రష్టవ్యాః ॥ ౧౧ ॥ చారైర్గూఢపురుషైః అన్తర్బహిశ్చ, భూతానాం, కర్మాణి, పశ్యన్నపి, స్తుతినిన్దాదావుదాసీనో-వర్తిష్యతే-దేహినామధ్యక్షో దేహధారణప్రధానహేతుభూతః, సూత్రాత్మా సూత్రరూపో వాయురివ

భూతాత్మేతిహ్రస్వఆర్షః, వాయురాత్మైవదేహినామితిపాఠాన్తరం-తత్ర, ఆత్మా అన్తఃప్రవిశ్యధారకోవాయురివేత్యర్థః-ఉదాసీనఇవఉదాసీనవదాస్తఇత్యత్రిదృష్టాన్తః ❁ ॥౧౨॥ ❁ ఏషపృథుః,ఆత్మద్విషాంశత్రూణామపి,సుత-మదణ్డ్యం నదణ్డయతి,సుతగ్రహణంస్వాత్మజసామ్యార్థం ఆత్మజమపి దణ్డ్యం,దణ్డయతి యతోఽసౌ , ధర్మపథస్థితఃయమస్యవృత్తౌ స్థితః ❁ ॥౧౩॥ ❁ అస్యపృథోశ్చక్రమాజ్ఞా,రథచక్రంచ-అప్రతిహతంసత్ - మానసాచలమభివ్యాప్య ,వర్తతే-కింవక్తవ్యమామానసాచలాదితి-యతోఽసౌ-వర్కః-సూర్యో,యావద్గోగణైఃకిరణసమూహైః- స్తపతి-తావద్వర్తతే ❁ ॥౧౪॥ ❁ రాజశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తంప్రజారఞ్జనరూపమస్మిన్నేవపుష్కలమిత్యాహుః,రఞ్జయిష్యతీతి - అయంపృథుః, ఆత్మనస్స్వస్య,విచేష్టితైర్వ్యాపారైః,యతః-లోకం,రఞ్జయిష్యతి-అథ - తతః,మనోరఞ్జనైర్హేతుభి-రముం , రాజానం ప్రజా ఆహుః ❁ ॥౧౫॥ ❁ దృఢవ్రతఃఅప్రతిహతసఙ్కల్పః-సఙ్కల్పోఽపితస్యనాసమీచీనవిషయఇత్యాహుః,సత్యసన్ధః,సత్యం సమీచీనం,సన్ధత్తేసఙ్కల్పయతఇతిసత్యసన్ధః-బ్రహ్మణ్యఃబ్రాహ్మణేషుసాధుః-వృద్ధానాంజ్ఞానవృద్ధానాం, సేవకః-సర్వభూతానాం-శరణ్యఃరక్షకత్వేనవిశ్వసనీయః-మానదఃసమ్మానకారః-దీనేషువత్సలః ❁ ॥౧౬॥ ❁ పరస్త్రీషుపరదారేషు-మాతరీవ-భక్తిర్భజనం-యస్య,ఆత్మనోదేహస్యార్ధఇవ - పత్న్యాం - వర్తతే-ప్రజాసు,పితృవత్,స్నిగ్ధఃస్నేహానవేతేన ప్రీతిపూర్వమనువర్తనశీలః-బ్రహ్మవాదినాం-కింకరోదాసః ❁ ॥౧౭॥ ❁ దేహినా - మాత్మవన్నిరతిశయప్రీతివిషయః-సుహృదా-మానన్దంసుఖంవర్ధయతితథా,ముక్తసఙ్గేషువీతరాగేషు-ప్రకృష్టస్సఙ్గోయస్య- అసాధుషు,దణ్డపాణిరివేత్యపరాధాత్తుమోచ్యతే-నాదణ్డ్యమిత్యత్రతపక్షపాతాభావఇత్యపౌనరుక్త్యమ్ ❁ ॥౧౮॥ ❁ ఏషమహావీరః, పృథుః, ఓజసాబలేన-సతీం-గాం నూనమి- మోషధీర్దోగ్ధా,భూమేరోషధీర్దోక్ష్యతీత్యర్థః॥అకథితంచే॥, తదుహేర్ద్వికర్మకత్వాద్గామితిద్వితీ

నాంపశ్యన్కర్మాణిచారకైః । ఉదాసీనఇవాధ్యక్షో వాయురాత్మేవదేహినామ్ ॥౧౨॥ నాదణ్డ్యందణ్డయత్యేషసుతమాత్మద్విషామపి ।దణ్డయత్యాత్మజమపిదణ్డ్యంధర్మపథేస్థితః ॥౧౩॥ అస్యాప్రతిహతంచక్రంపృథోరామానసాచలాత్ । వర్తతేభగవానర్కోయావత్తపతిగోగణైః ॥౧౪॥ రఞ్జయిష్యతియల్లోకమయమాత్మవిచేష్టితైః।అథాముమాహూరాజానంమనోరఞ్జనకైఃప్రజాః ॥౧౫॥ దృఢవ్రతస్సత్యసన్ధోబ్రహ్మణ్యోవృద్ధసేవకః।శరణ్యస్సర్వభూతానాంమానదోదీనవత్సలః ॥౧౬॥ మాతృభక్తిఃపరస్త్రీషుపత్న్యామర్ధఇవాత్మనః । ప్రజాసుపితృవత్స్నిగ్ధఃకింకరోబ్రహ్మవాదినామ్ ॥౧౭॥ దేహినామాత్మవత్ప్రేష్ఠస్సుహృదానన్దవర్ధనః ।ముక్తసఙ్గప్రసఙ్గోయందణ్డపాణిరసాధుషు ॥౧౮॥ ఓజసైషమహావీరోదోగ్ధాగామోషధిస్సతీమ్ । ఇమాంచస్వధనుఃకోట్యాసమాంపరికరిష్యతే ॥౧౯॥ అయంతుసాక్షాద్భగవాంస్త్ర్యధీశఃకూట

యోనిర్దేశః-తథా-ఇమాంభూమిం-స్వధనుష్కోట్యా-పరిత-స్సమాం-కరిష్యతే ❁ ॥౧౯॥ ❁ కింబహునాఽయంసద్గుణానామాశ్రయఇతియతోసావనన్తకల్యాణగుణనిధిర్భగవానేవావతీర్ణఇత్యాహుః॥అయంత్వితి॥అయంత్విత్యనేన, నిస్సమాభ్యధికత్వమభిప్రేతం-తత్రహేతు-స్సాక్షాద్భగవాన్ భగవచ్ఛబ్దప్రవృత్తినిమిత్తభూతజ్ఞానాదిషాడ్గుణ్యపూర్ణః - హేయగుణరాహిత్యముచ్యతేకూటస్థఇతి-నిర్వికారఇత్యర్థః,త్ర్యధీశః,త్రిలోకేశః, త్రివిధచేతనానామీశఇతివా , ఏవంభూతో-యఃపరమాత్మా ,స-కలయాస్వాంశేనజీవేనా- వతీర్ణః-శరీరభూతపృథ్వాఖ్యజీవోపలక్షితోఽవతీర్ణః-ఆవేశావతారఇత్యర్థః-యద్వా-యోభగవాన్,స,ఆత్మజీవశరీరకః, విశేష్యసంనిధౌగవాదిశబ్దానాంవ్యక్తిపర్యన్తత్వవజ్జీవవాచినోప్యాత్మశబ్దస్యశరీరిపరమపురుషపర్యన్తత్వస్యాకృతినయసిద్ధత్వాత్-కలయా-ఇత్థంభూతలక్షణేతృతీయేయం , స్వాపృథక్సిద్ధజ్ఞానాదిగుణవిశేషేణోపలక్షితోఽవతీర్ణఇత్యర్థః-కోఽసావాత్మా- యచ్ఛరీరకోఽవతీర్ణఇత్యత్రాహ ॥ యస్మిన్నితి॥యస్మిన్నేవ, ప్రతీతమపి-అవిద్యారచితంప్రకృతిపరిణామానురూపం-నానాత్వం దేవమనుష్యాదిభేదం - నిర్గతమర్థాద్వస్తునః-నిరర్థక- నవాస్తవికం-పశ్యన్తి-తత్త్వదర్శినఇతిశేషః-పరమార్థతఆత్మన్యవిద్యమానందేహాత్మాభిమానినామాత్మని ప్రతీతమపినానాత్వం దేహవిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యదర్శినః ప్రకృతిపరిణామరూపత్వేనతద్గతమేవపశ్యన్తీత్యర్థః-యస్మిన్నప్రతీతంనానాత్వమిత్యనేనాత్మనినానాత్వస్యప్రతీతివిషయత్వం-నతుప్రమితివిషయత్వమిత్యుక్తం-అనేన,జీవేనానాత్వమవిద్యాసంబన్ధకృతం-నతుస్వాభావికమిత్యుక్తంభవతి,యద్వా-నను,జీవశరీరకఃకలయాఽవతీర్ణశ్చేజ్జీవస్యావిద్యాసంబన్ధాదావిర్యకాజైవాన్దోషాఃపరస్మిన్నపిప్రసజ్యేయు, స్తత్రాహుః-యస్మిన్నితి-యస్మిన్ భగవతి-ప్రతీతమపి జీవశరీరకత్వాదినా హేతునాప్రతీయమానమప్య,విద్యాకృతం-నానాత్వం, దేవాదిరూపనానాత్వం-నిరర్థకం-పశ్యన్తి-అర్థాత్ప్రయోజనాన్నిర్గ

తం నిరర్థక-మకార్యకరం-యద్యపి జీవశరీరకత్వాదినా హేతునా ప్రతీయతే-తథాపి - జీవఇవ బాల్యయువత్వాదికం జవా దిదేహసంబన్ధాత్ప్రతీయమానమపి నవాస్తవికం-కిన్తు-దేవాదిదేహగత-మేవం పరస్మిన్నపి పురుషే జీవసంబన్ధాత్ప్రతీతమపి జీవగతమేవ నతు పరమపురుషగతం నచైవం జీవవచ్ఛరీరత్వాదవాస్తవికేనాపి నానాత్వేనానర్థప్రసక్తిరితి వాచ్యం- జీవ స్యాప్యనర్థప్రసక్తేస్సశరీరత్వప్రయుక్తత్వాభావాత్ ప్రకృతివశ్యత్వాద్యాయత్తత్వాత్ -పరమాత్మనస్తు మాయాం స్వవ శీకుర్వతః ప్రకృతివశ్యత్వకర్మవశ్యత్వాద్యభావేన అనర్థాప్రసక్తేః-ఏతదేవాభిప్రేత్య నిరర్థకం పశ్యన్తీత్యుక్తమ్ ❁॥౨౦॥❁ అయం నరదేవనాథః పృథుః - ఓదయాద్రేరుదయాద్రిపర్యన్తం భువోమణ్డలం గోప్తా రక్షిష్యతి, రక్షణార్థం, ఏకవీరః స్వస మాభ్యధికవీరాన్తరశూన్యః - జైత్రం జయశీలం-రథ-మాస్థాయ అధిష్ఠాయ, ఆత్తః ధృతః-చాపో ధను-ర్యేన సః-అర్క-ఇవ, ద క్షిణతః, పర్యేష్యతే ప్రదక్షిణీకరిష్యతీత్యర్థః ❁॥ ౨౧ ॥❁ తస్మై తథా ప్రదక్షిణం కుర్వతే పృథవే, లోకపాలై రిన్ద్రాదిభిస్సహి తా, నృపాలా రాజానః, తత్ర తత్ర, బలిముపాయనం, హరన్తి సమర్పయన్తి-ఏషాం సలోకపాలానాం నృపాణాం, స్త్రియ. స్తస్య పృథో, ర్యశ-ఉచ్చరన్త్యః కథయన్త్యః, ఆదిరాజం పృథుం, చక్రాయుధం భగవన్తం, మంస్యన్తే జ్ఞాస్యన్తి * ॥ ౨౨ ॥ * తద్యశః కథనయాపం స్త్రీణాం వాక్యమాహురయమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః , అయమిత్యాదికం నసూతాదివాక్యం ,, ఏషదోగ్ధా మహీరోగాం సతీ,, మిత్యనేనపౌనరుక్త్యాపత్తేః ,అతఏవ-దుదుహే అకరోత్ నిలిల్యురితి భూతనిర్దేశోపపత్తిః అయమధిరా

స్థ ఆత్మా కలయాఽవతీర్ణః। యస్మిన్నవిద్యారచితం నిరర్థకం పశ్యన్తి నానాత్వమపి ప్రతీతమ్ ॥ ౨౦ ॥ అయం భువోమణ్డలమోదయాద్రేర్గోప్తైకవీరో నరలోకనాథః । ఆస్థాయ జైత్రం రథమాత్తచాపః పర్యేష్యతే దక్షిణ తో యథాఽర్కః ॥ ౨౧ ॥ అస్మై నృపాలాః కిల తత్ర తత్ర బలిం హరిష్యన్తి సలోకపాలాః । మంస్యన్త ఏషాం స్త్రియ ఆదిరాజం చక్రాయుధం తద్యశ ఉచ్చరన్త్యః ॥ ౨౨ ॥ అయం మహీం గాం దుదుహేఽధిరాజః ప్రజాప తిర్వృత్తికరః ప్రజానామ్ । యో లీలయాఽద్రీన్స్వశరాగ్రకోట్యా భిన్దన్సమాం గామకరోద్యథేన్ద్రః ॥ ౨౩ ॥ విస్ఫూర్జయన్నాజగవం ధనుస్స్వయం యదాఽచరత్క్ష్మామవిషహ్యవిక్రమః । తదా నిలిల్యుర్దిశి దిశ్యసన్తో లా ఙ్గూలముద్యమ్య యథా మృగేన్ద్రః ॥ ౨౪ ॥ ఏషోఽశ్వమేధాఞ్ శతమాజహార సరస్వతీ ప్రాదురభావి యత్ర అహార్షీ ద్యస్య హయం పురందరశ్శతక్రతోశ్చరమే వర్తమానే ॥ ౨౫ ॥ ఏష స్వసద్మోపవనం సమేత్య సనత్కు మారం భగవన్తమేకమ్। ఆరాధ్య భక్త్యాఽలభతామలం తజ్జ్ఞానం యతో బ్రహ్మ పరం విదన్తి ॥ ౨౬ ॥ తత్ర తత్ర గిరస్తాస్తా ఇతి విశ్రుతవిక్రమః। శ్రోష్యత్యాత్మాశ్రితా గాథాః పృథుః పృథుపరాక్రమః ॥ ౨౭ ॥ దిశో విజిత్యాఽ ప్రతిరుద్ధచక్రస్స్వతేజసోత్పాటితలోకశల్యః । సురాసురేన్ద్రైరుపగీయమానమహానుభావో భవితా ప

జః పృథుః, ప్రజాపతిః ప్రజాపాలనాధికృతః, ప్రజానాం, జీవనోపాయకరః జీవనోపాయం చికీర్షురిత్యర్థః పర్యవసానం బోధ్యం గాం గోరూపధరాం, మహీం, దుదుహే, ఇన్ద్ర ఇవ , స్వశరాగ్రకోట్యా శరశబ్దో ధనుః పరః-ధనుఃకోట్యేతిపూర్వముక్త త్వాత్, శరాగ్రస్య ధనుశ్శ్రేష్ఠస్య, కోట్యా అగ్రేణ-లీలయా - అద్రీన్-భిన్దన్-గాం భూమిం-సమా-మకరోత్ కరిష్యతీత్య ర్థః ॥ ౨౩॥ * లాఙ్గూలం పుచ్ఛముద్యమ్య ఉన్నమయ్య, యథా-మృగేన్ద్రస్సింహశ్చరతి-తథా ఆజగవం ధను-ర్విస్ఫూర్జయన్ శ త్రుభిస్సోఢుమశక్యో విక్రమో యస్య సః-యదా-క్ష్మా-మచరత్, తదా ,అసన్తో ధర్మవిరోధినో, దిశిదిశి, నిలిల్యుః లీనా బభూ వుః * ॥ ౨౪ ॥ * ఏష పృథుః-సరస్వతీ సరస్వత్యాఖ్యా మహానదీ-యత్ర యస్మిన్ బ్రహ్మావర్తే ప్రాదురభావి ప్రాదురభూత్-కర్మక ర్త రిచిణ్ తత్ర దేశే-శతమశ్వమేధా-నాజహార అకరోత్- యస్య శతక్రతోః క్రతుశతం సఙ్కల్ప్య అనుష్ఠితః పృథో, శ్చరమేశ, తతమే క్రతౌ - వర్తమానే ప్రవర్తమానే సతి - పురన్దర ఇన్ద్రో - హయమశ్వం - అహార్షీత్ హృతవాన్ ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ ఏ ష పృథు-స్స్వసద్మనః స్వగృహస్య-ఉపసమీపే-య- ద్వనం - త-త్సమేత్య-తత్రైకమసహాయం, భగవన్తం సనత్కుమా రం-భక్త్యా-ఆరాధ్య-త-దమలం-జ్ఞాన-మలభత-కింతత్ -యతో జ్ఞానాత్-పరం బ్రహ్మ విదన్తి ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ విశ్రుతాః విక్ర మాః యశాంసి యస్య-పృథుః పరాక్రమో యస్య-సః - పృథుః-ఆత్మాశ్రయాః స్వవిషయాః-గాథాః ప్రబన్ధరూపాః తాస్తాః- గిరః-ఇత్యేవం- శ్రోష్యతి ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ స్వతేజసా స్వబలేన ఉత్పాటితాః నిర్మూలితాః-లోకానాం-శల్యసదృశాః దురాత్మా నో-యేనసః - అతఏవ - అప్రతిరుద్ధచక్రః అప్రతిహతాజ్ఞః దిశో-విజేష్యతే-సురాసురశ్రేష్ఠై-రుపగీయమానః మహానను

భావో యస్య సః-భువః పతి-ర్భవితా భవిష్యతి ✽ ॥ ౨౮ ॥ ✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే పఞ్చదశోఽధ్యాయః ✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽

ఏవం సూతాదిభిః ప్రఖ్యాపితోరుగుణగణః పృథుః ప్రతిపూజితసూతబ్రాహ్మణభృత్యామాత్యాదిగణః క్షుత్పీడితజనైః ప్రాప్తశరణ ఆత్మనిరుద్ధబీజాం మహీం జిఘాంసుః పునస్తయా ప్రసాదితోఽభూదిత్యాహ మునిః షోడశేన-ఏవమితి-భగవాన్-వైన్యః పృథు-రేవం-గుణైః కర్మభిశ్చాత్మీయైః, ఖ్యాపితః ప్రసిద్ధిం ప్రాపిత-స్తాన్ సూతాదీన్-కామైస్తత్తదిచ్ఛావిషయైర్వస్త్రాభరణాదిభిః-ప్రతిపూజ్య-తేషాం స్తుతిమభినన్ద్య చ-ఛన్దయామాస తోషితవాన్ ✽ ॥ ౧ ॥ ✽ బ్రాహ్మణాదీన్-చతురో-వర్ణాన్-భృత్యాన్-అమాత్యాన్-పురోధసః పురోహితాన్-శ్రేణీన్ తైలికతాంబూలికాదీన్-పౌరాన్ పురవాసినః-జానపదాన్ దేశవాసినో జనాన్-ప్రకృతీర్నిజయోగినః-సమ్యగపూజయత్ ✽ ॥ ౨ ॥ ✽ ఏవం సూతాదిస్తుతికథనవ్యాజేన సమాసతః శ్రావితపృథుచరితం మునిం పునస్తచ్చరితవిస్తరశుశ్రూషయా క్షత్తా పృచ్ఛతి ॥ విదుర ఇతి ॥ బహురూపిణీ కామరూపిణీ-ధరిత్రీ-కస్మాద్ధేతోః-గోరూపం-దధార-యాం ధరిత్రీం-పృథుర్దుగ్ధ-దోహ తత్ర-వత్సః కః, దోహనం దోహనసాధనం పాత్రమ్ ✽ ॥ ౩ ॥ ✽ ప్రకృత్యా స్వభావేన-విషమా పర్వతాదిభిర్నిమ్నోన్నతా-దేవీ ధరిత్రీ-కథం సమా కృతా-తస్య పృథో-ర్మేధ్యం యజ్ఞార్హం, హయమశ్వం, దేవ ఇన్ద్రః, కస్మాద్ధేతోః-అపాహరత్ ✽ ॥ ౪ ॥ ✽ హే భగవన్ మైత్రేయ-బ్రహ్మవిదాం

తిర్భువః ✽ ॥ ౨౮ ॥ ✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽

✽✽✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, పఞ్చదశోఽధ్యాయః. ✽✽✽

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏవం స భగవాన్ వైన్యః ఖ్యాపితో గుణకర్మభిః । ఛన్దయామాస తాన్ కామైః ప్రతిపూజ్యాభినన్ద్య చ ॥ ౧ ॥ బ్రాహ్మణప్రముఖాన్ వర్ణాన్ భృత్యామాత్యపురోధసః । పౌరాన్ జానపదాన్ శ్రేణీః ప్రకృతీః సమపూజయత్ ॥ ౨ ॥ విదుర ఉవాచ ॥ కస్మాద్దధార గోరూపం ధరణీ బహురూపిణీ । యాం దుదోహ పృథుస్తత్ర కో వత్సో దోహనం చ కిమ్ ॥ ౩ ॥ ప్రకృత్యా విషమా దేవీ కృతా తేన సమా కథమ్ । తస్య మేధ్యం హయం దేవః కస్య హేతోరపాహరత్ ॥ ౪ ॥ సనత్కుమారాద్భగవతో బ్రహ్మన్ బ్రహ్మవిదుత్తమాత్ । లబ్ధ్వా జ్ఞానం సవిజ్ఞానం రాజర్షిః కాం గతిం గతః ॥ ౫ ॥ యచ్చాన్యదపి కృష్ణస్య భగవాన్ భగవతః ప్రభోః । శ్రవః సుశ్రవసః పుణ్యం పూర్వదేహకథాశ్రయమ్ ॥ ౬ ॥ భక్తాయ మేఽనురక్తాయ తవ చాధోక్షజస్య చ । వక్తుమర్హసి యోఽదుహ్యద్వైన్యరూపేణ గామిమామ్ ॥ ౭ ॥ సూత ఉవాచ ॥ చోదితో విదురేణైవం వాసుదేవకథాం ప్రతి । ప్రశస్య తం ప్రతమనా మైత్రేయః ప్రత్యభాషత ॥ ౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ యదాభిషిక్తః పృథురఙ్గ విప్రైరామన్త్రితో జనతాయాశ్చ పాలః । ప్రజా నిరన్నే క్షితిపృష్ఠ ఏత్య క్షుత్క్షామదేహాః పతిమభ్యవోచన్ ॥ ౯ ॥ వయం రాజఞ్జాఠరేణాభితప్తా యథాఽగ్నినా కోటరస్థేన వృక్షాః । త్వామద్య యాతాః శరణం శరణ్యం యః సాధితో వృత్తికరః పతిర్నః ॥ ౧౦ ॥ త

మేధ్యం, ఉత్తమాత్, సనత్కుమారాత్-బ్రహ్మవిషయం-సవిజ్ఞానం ఉపాసనాత్మకజ్ఞానసహితం-జ్ఞానం శ్రవణజన్యం జ్ఞానం-లబ్ధ్వా-రాజర్షిః పృథుః-కాం గతిం-గతః ప్రాప్తః ✽ ॥ ౫ ॥ ✽ సుశ్రవసః శోభనకీర్తేః-ప్రభో-ర్భగవతః కృష్ణస్య-యః పూర్వదేహః ప్రథమావతారః-పృథు-స్తస్య-యా కథా-తదాశ్రయం తత్ప్రతిపాద్యం-పుణ్యం శృణ్వతాం పుణ్యసంపాదకం-శ్రవో యశః-యచ్చాన్యదపృష్టమపి-తత్సర్వమ్ ✽ ॥ ౬ ॥ ✽ తవ-అధోక్షజస్య చ-భక్తాయ-అనురక్తాయ మే మహ్యం-వక్తుమర్హసి కోఽసావధోక్షజో యస్య భక్తాయేత్యుక్తం-తత్రాహ-యోఽధోక్షజో-వైన్యరూపేణ పృథురూపేణా-వతీర్ణ-ఇమాం-గాం పృథ్వీ-మదుహ్యత్ దుగ్ధవాన్ ✽ ॥ ౭ ॥ ✽ ఏవమాపృష్టో మునిర్విస్తరేణ పృథుచరితం వక్తుముపచక్రమ ఇత్యాహ సూతః-చోదిత ఇతి ॥ అస్య శుకవచనత్వం తు న్యాయ్యం-విదురేణ, ఏవం-వాసుదేవస్య పృథోః-కథాం ప్రతి-చోదితో-మైత్రేయః-ప్రీతమనాస్సన్-తం విదురం-ప్రశస్య ప్రస్తూయ-ప్రత్యభాషత ✽ ॥ ౮ ॥ ✽ అఙ్గ హే విదుర-విప్రైః-యదా-పృథు-రభిషిక్తః-జనతాయాః జనసమూహస్య "గ్రామజనబన్ధుభ్యస్తల్" ఇతి, సమూహార్థే తల్ప్రత్యయః-పాల ఇత్యా-మన్త్రితో నియుక్తశ్చ-తదా-క్షితిపృష్ఠే భూమణ్డలే-నిరన్నే అన్నరహితే సతి-క్షుధా-క్షామాః క్షీణా-దేహా-యాసాం తాః-ప్రజాః-ఏత్య-పతిం పృథు-మబ్రువన్ ✽ ॥ ౯ ॥ ✽ హే రాజన్-యథా-కోటరగతేన-వహ్నినా-వృక్షా-అభితప్తా-భవన్తి-తథా-వయం జాఠరేణా-గ్నినా-అభితప్తాస్సన్తః-యో భవాన్-నో అస్మాకం-వృత్తికరః-పతిః-విప్రైః-సాధితః మథనేన సంపాదిత-స్తం-శరణ్యం-త్వా-మధునా-శరణం-యాతాః గతాః ✽ ॥ ౧౦ ॥ ✽ తస్మాత్-హే నరదేవ-ఉజ్జీవ్యో

ర్జాః త్యక్తాన్నాః - వయం యావత్ - ననఙ్క్ష్యామ హే వినాశం యాస్యామః - తావదేవ క్షుధా అర్దితానాం పీడితానాం నో-
స్మాకం - అన్నం - దాతవే దాతుం భవాన్ - ఈహతు యత్నం కరోతు, యత, స్త్వం - వార్తాయాః జీవికాయాః - పతిః రక్షితా, లో
కానాం పాలకశ్చ ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ ప్రజానాం, క[illegible] వ్యక్రుశత్వా - పృథుః దీర్ఘం చిరం, దధ్యౌ చిన్తి
తవాన్, హే కురుశ్రేష్ఠ సపృథుః, నిమిత్తం లోకస్య నిరన్నత్వే నిమిత్తం హేతుం - అన్వపద్యత జ్ఞాతవాన్ ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ ఇ,
పృథివ్యా ఓషధిబీజాని గ్రస్తానితి, వ్యవసితః నిశ్చితవాన్ సః - ప్రగృహీతం - శరాశనం ధను - ర్యేన సః - యథా - త్రిపురహన్తా రుద్రః -
తథా - భూమ్యై స్తోతః - క్రుద్ధః - విశిఖం బాణం - సందధే ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ ఉదాయుధం శరాసనే సంహితశరం - పృథుం - నిశామ్య
దృష్ట్వా - ధరణీ - ప్రవేపమానా నితరాం భయాత్ కమ్పమానా - గౌః సతి గోరూపం సంధృతవతీ - మృగయునా వ్యాధేన - ద్రుతా అనుయు
తా, భీతా - మృగీవ హరిణీవ - అపాద్రవత్ పలాయితవతీ ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ వైన్యః పృథుః - కుపితః కోపయుక్తః - అతఏవ - అతిశయిత
రా - మరుణే - ఈక్షణే - యస్య సః - ధనుషి - బాణం - సన్ధాయ - యత్ర యత్ర - సా పలాయతే పలాయితవతీ, తత్ర తత్ర - తామేవ ధృ
తగోరూపాం, ధరణీ - మనుసృత్య, గతవాన్ ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ సా దేవీ ధరిత్రీ - దిశో - విదిశః రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ - తయోరన్త
రమన్తరిక్షం చ - ధావన్తీ [illegible], ఏనం పృథుం - అనుపృష్ఠతః - ఉద్యతముద్ధృతమాయుధం యేన తం దదర్శ ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ మృత్యోర్భీతాః ప్రజా ఇవ వైన్యాత్ పృథోః - త్రస్తా సతీ - త్రాణం రక్షణోపాయం - లోకే నావిన్దత నాలభ

నోఽన్నభవానీహతు రాతవేఽన్నం క్షుధార్దితానాం నరదేవదేవ । యావన్న నఙ్క్ష్యామహ ఉజ్ఝితోర్జా వార్తా
పతిస్త్వం కిల లోకపాలః ॥ ౧౧ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ పృథుః ప్రజానాం కరుణం నిశమ్య పరిదేవితమ్ । దీర్ఘం దధ్యౌ
కురుశ్రేష్ఠ నిమిత్తం సోఽన్వపద్యత ॥ ౧౨ ॥ ఇతి వ్యవసితో బుద్ధ్యా ప్రగృహీతశరాసనః । సందధే విశిఖం భూమేః
క్రుద్ధస్త్రిపురహా యథా ॥ ౧౩ ॥ ప్రవేపమానా ధరణీ నిశామ్యోదాయుధం చ తమ్ । గౌః సత్యపాద్రవద్భీతా మృ
గీవ మృగయుద్రుతా ॥ ౧౪ ॥ తామన్వధావత్తద్వైన్యః కుపితోఽత్యరుణేక్షణః । [illegible]
త్రపలాయతే ॥ ౧౫ ॥ సా దిశో విదిశో దేవీ రోదసీ చాన్తరం తయోః । ధావన్తీ తత్ర తత్ర తం దదర్శానూద్యతా
యుధమ్ ॥ ౧౬ ॥ లోకే నావిన్దత త్రాణం వైన్యాన్మృత్యోరివ ప్రజాః । త్రస్తా తదా నివవృతే హృదయేన విదూ
యతా ॥ ౧౭ ॥ ఉవాచ చ మహాభాగ ధర్మజ్ఞాపన్నవత్సల । త్రాహి మామపి భూతానాం పాలనేఽవస్థితో భ
వాన్ ॥ ౧౮ ॥ స త్వం జిఘాంససే కస్మాద్దీనామకృతకిల్బిషామ్ । అహనిష్యత్కథం యోషాం ధర్మజ్ఞ ఇతి యో మ
తః ॥ ౧౯ ॥ ప్రహరన్తి న వై స్త్రీషు కృతాగస్స్వపి జ[illegible]దీనవత్సలాః ॥ ౨౦ ॥
మాం విపాట్యాజరాం నావం యత్ర విశ్వం ప్రతిష్ఠితమ్ । ఆత్మానం చ ప్రజాశ్చేమాః కథమమ్భసి ధాస్యసి ॥ ౨౧ ॥
పృథురువాచ ॥ వసుధే త్వాం వధిష్యామి మచ్ఛాసనపరాఙ్ముఖీమ్ । భాగం బర్హిషి యా వృఙ్క్తే న తనోతి చ నో వ
సు ॥ ౨౨ ॥ యవసం జగ్ధ్యనుదినం నైవ దోగ్ధ్యౌధసం పయః । తస్యామేవం హి దుష్టాయాం దణ్డో నాత్ర న శ

త - కిన్తు - తదా - విదూయతా నితరాముపతప్తేన, హృదయేన - నివవృతే న్యవర్తత ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ ఉవాచ చ - ఉక్తమేవాహ - హే
మహాభాగ మహాబుద్ధిమన్, పరేఙ్గితజ్ఞ ఇత్యర్థః - ధర్మజ్ఞ స్త్రీణాం వధానర్హత్వరూపధర్మజ్ఞ - ఆపన్నవత్సల - ఆపన్నేషు ఆప
దం ప్రాప్తేషు - వాత్సల్యవిశిష్ట - భూతానాం, పాలనే, అవస్థితో, భవాన్ - అతో భూతేష్వన్తర్భూతాం మామపి త్రా
హి ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ సత్వం భూతపాలనాధికృతస్త్వం - అకృతకిల్బిషాం నిరపరాధాం [illegible] సేహ
న్తుమిచ్ఛసి - అనేన స్వస్యావధ్యత్వముక్తం - హన్తృత్వం తవానుచితమిత్యాహ - అహనిష్యదితి, అన్యో న ప్రాన రుక్త్యం - ధర్మ
జ్ఞ ఇతి, మతః జ్ఞాతో - యో భవాన్ - యోషాం - మాం, కథ - మహనిష్యత్ హనిష్యతి ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ హే రాజన్ - సామాన్యజనా అ
ప - కృతాగస్స్వపి కృతాపరాధాస్వపి - స్త్రీషు, న వై ప్రహరన్తి - కిముత - దీనవత్సలాః కరుణాః - త్వాదృశాః, న ప్రహరన్తీ
తి ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ కిఞ్చ - యత్ర మయి - విశ్వం జగత్ - ప్రతిష్ఠితం - తా - మజరాం దృఢాం - నావం నౌరూపాం - విపాట్య విభిద్య, ఆ
త్మానమిమాః ప్రజాశ్చ, అమ్భసి - కథం, ధాస్యసి ధారయిష్యసి ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ ఏవముక్తో ధరిత్ర్యా పృథుస్తదుక్తిం ప్రతివక్ష్యన్నా
హ ॥ వసుధ ఇతి ॥ య, త్త్వయోక్తం జిఘాంససి కస్మాద్దీనామకృతకిల్బిషామితి, తన్నేత్యాహ - త్రిభిః । హే వసుధే, మచ్ఛాసనప
రాఙ్ముఖీం మదాజ్ఞాతివర్తినీం, త్వాం, వధిష్యామి, రాజ్ఞో మమాజ్ఞాతిలఙ్ఘనమేవాయం భవత్యాః ప్రథమోఽపరాధ ఇతి భా
వః - కిఞ్చ, యా భవతి, బర్హిషి యజ్ఞే, భాగం వృఙ్క్తే దేవతారూపేణ భాగం భజతే - యా చ - త్వం, వసు, ధాన్యాదికం, న తనోషి
న దదాసి, ఉపకారానభిజ్ఞాయాస్తవాయం ద్వితీయోఽపరాధ ఇతి భావః ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ నను సాపరాధాయ అపి గోరూపా

యామనవధోఽనుచిస్తత్రాహ ॥ యవసమితి ॥ యా గౌ-రనుదినం-యవసం తృణమేవ-పరం-జగ్ధి, అత్తి-అథ, పయస్తు, నైవ సందోగ్ధి న ప్రపూరయతి, తస్యాం దుష్టాయాం గవి-దణ్డ ఏవ, ఉచితం అన్యత్రాపి దుష్టాయాం గవి-దణ్డో-న ప్రశస్యత ఇత్యయం ధర్మో దృశ్యత ఇతి భావః ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ స్వయం మయా బ్రహ్మణా-భూతానాం జీవనార్థత్వేన, ప్రాక్కల్పాదౌ-సృష్టాని, ఓషధిబీజాని-ఆత్మని స్వస్యాం, రుద్ధాని ఆత్మని గ్రస్తానీత్యర్థః, మాం భూతపాలనాధికృత-మవజ్ఞాయ పరాభూయ-అత ఏవ మన్దధీః, త్వం-నముఞ్చసి-అథ త్వద్వధ ఉచిత ఏవేతి భావః ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ తర్హి కిం మద్వధసాధ్యం, ప్రత్యుత మద్వధే అన్నం న స్యాత్, తత్రాహ ॥ అమూషామితి ॥ క్షుత్పరీతానాం క్షుధా పరితో వ్యాప్తానా, మత ఏవా, ఆర్త్తానా, మమూషాం ప్రజానాం, పరిదేవితం దుఃఖం-మద్బాణైర్భిన్నాయా-స్తవ, మేదసా మాంసేన-శమయిష్యామి ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ యదప్యుక్తం ,, అహనిష్యత్కథం మే షాం ధర్మజ్ఞ ఇతి యో మత ,, ఇతి-తత్రాహ ॥ పుమానితి ॥ పుమాన్, యోషిద్వా-క్లీబః నపుంసకో వా, ఆత్మసంభావితః ఆత్మనైవ సంభావితః-నతు పరైః, అత ఏవాధమః, భూతేషు-నిరనుక్రోశః, నిర్ఘృణః, స్యా-త్తర్హి పుమాదివిభాగమనాదృత్య తద్వధ ఏవ నృణాముచిత ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ యదప్యుక్తం ,, మాం విపాట్య ,, ఇత్యాదినా-తత్రాహ ॥ త్వామితి ॥ మాయాగాం మాయయాధృతగోరూపాం-తథా-దుర్మదాం-మదభావే కథమంభసి ప్రజా ధాస్యతీత్యేవంరూపదుర్మదవిశిష్టాం-త్వాం, శరైర్మద్బాణై-స్తిలశః తిలప్రమాణాని ఖణ్డానీత్యేవంభూతామవస్థాం నీత్వా ప్రాపయ్య-ఆత్మనో మమ-యోగబలేన యోగసామర్థ్యేనైవా-హం, ప్రజా-ఆత్మానం చ-ధారయిష్యామి ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ ఏవం, మన్యుమయీం మన్యుప్రచురాం-మూర్తిం విగ్రహం-బిభ్రతం-కృతాన్తమివ స్థితం, పృథుమిత్యర్థః, నతు కృతాన్తవన్మన్యుమయీం మూర్తిం, బిభ్రతమితి-కృతాన్తస్య తదభావాత్-ప్రణతా ప్రహ్వీభూతా, మహీ ధరిత్రీ, సంజాతకమ్పా ప్రాఞ్జలిః-ప్రాహ ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ పృథుం నైవం ప్రత్యుక్తా పృథ్వీ సాక్షాద్భగవదవతారభూతోఽయం పృథుస్సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తి

స్యతే ॥ ౨౩ ॥ త్వం ఖల్వోషధిబీజాని ప్రాక్సృష్టాని స్వయంభువా । నముఞ్చస్యాత్మరుద్ధాని మామవజ్ఞాయ మన్ద
ధీః ॥ ౨౪ ॥ అమూషాం క్షుత్పరీతానామార్త్తానాం పరిదేవితమ్ । శమయిష్యామి మద్బాణైర్భిన్నాయాస్తవ మే
దసా ॥ ౨౫ ॥ పుమాన్యోషిదుత క్లీబ ఆత్మసంభావితోఽధమః । భూతేషు నిరనుక్రోశో నృపాణాం తద్వధోఽవ
ధః ॥ ౨౬ ॥ త్వాం స్తబ్ధాం దుర్మదాం నీత్వా మాయాగాం తిలశశ్శరైః । ఆత్మయోగబలేనైవ ధారయిష్యామ్య
హం ప్రజాః ॥ ౨౭ ॥ ఏవం మన్యుమయీం మూర్తిం కృతాన్తమివ బిభ్రతమ్ । ప్రణతా ప్రాఞ్జలిః ప్రాహ మహీ
సంజాతవేపథుః ॥ ౨౮ ॥ నమః పరస్మై పురుషాయ మాయయా విన్యస్తనానాతనవే గుణాత్మనే । నమస్స్వరూ

ర్క్షమయావజ్ఞాయితుం శక్య ఇత్యాలోచ్య స్వత ఓషధీబీజనిర్గమోపాయముపదిదిక్షు స్త్రీక్రోధాదయం స్వోపదిష్టోపాయం మాం గ్రహీదిత్యాశఙ్క్య, తావత్తత్క్రోధో-పశమనాయాత్మనోద్వైన్యమాకిఞ్చన్యం చ నివేదయన్తీ, తం చిదచిచ్ఛరీరత్వేన జగత్సృష్ట్యాదికారణత్వేన ధర్మపరిత్రాణనిమిత్తావతారవిశిష్టత్వేన చ స్తౌతి ॥ నమస్తస్మా ఇతి ॥ మాయయా స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా మాయయా ప్రకృత్యా-విన్యస్తనానాతనవే నిష్పాదితదేవమనుష్యాదివ్యష్టిక్షేత్రజ్ఞశరీరాయ-అనేన ప్రకృతిపురుషశరీరకత్వం, జగత్కారణత్వం, తచ్చ సద్వారక-మితి చోక్తం భవతి-సద్వారకత్వమేవ వ్యనక్తి గుణాత్మనే ప్రకృతిగుణవిశిష్టత్వాత్తద్ద్వారా సత్త్వాదిగుణస్వభావాయ-యథా ,, కాఠిన్యవాన్యో విభర్తి తస్మై భూమ్యాత్మనే నమ ,, ఇతి భూమిద్వారా కాఠిన్యవత్త్వం, నతు స్వరూపతో గుణాత్మకత్వం, నిర్గుణశ్రుతివిరోధాత్, ప్రకృతిపురుషశరీరకత్వోపపాదితద్వైలక్షణ్యేన స్థితిమాహ, పరస్మై ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాయ, వైలక్షణ్యే హేతుమాహ, స్వరూపానుభవేన నిర్ధుతద్రవ్యక్రియాకారకవిభ్రమోర్మయే, స్వరూపానుభవః స్వరూపవిషయం యథావస్థితం జ్ఞానం, స్వరూపశబ్దేన ప్రకృతిపురుషేశ్వరస్వరూపాణి త్రీణ్యపి వివక్షితాని, స్వరూపాణాం-ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణా-మనుభవేన యాథాత్మ్యజ్ఞానేన నిర్ధుతాః నిరస్తాః-ద్రవ్యక్రియాకారకవిభ్రమాః, ద్రవ్యక్రియేతి ద్వన్ద్వః, విభ్రమశబ్దః ప్రత్యేకం సంబధ్యతే-ద్వన్ద్వాన్తే శ్రుతత్వాత్, తత్ర ద్రవ్యభ్రమో నామ, పృథివ్యాది ద్రవ్యారబ్ధేషు దేహేష్వాత్మభ్రమః-గచ్ఛామీచ్ఛామి ద్వేష్మీతి దేహగతక్రియాణామాత్మని భ్రమః క్రియాభ్రమః-కారకభ్రమః కర్తృత్వభ్రమః-సచ ,, అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధం । వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పఞ్చమం ॥ శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః । న్యాయ్యం వా విపరీతం వా పఞ్చైతే తస్య హేతవః ॥ తత్రైవం సతి కర్తారమాత్మానం కేవలం తు యః । పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్న స పశ్యతి దుర్మతి ,, రితి కర్తరి కర్తృత్వస్య అధిష్ఠానాదిషు పఞ్చస్వనుగతత్వే హ్యననుగతత్వేనైవ ప్రతిపత్తిరూపః-ఏతే త్రయో భ్రమాః, తత్ప్రయుక్తాః, ఊర్మయః

అశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యవ్యాఖ్యాః - తస్మై సర్వదా యుగపత్ప్రత్యక్షతసర్వవస్తువిషయప్రమితిరూపసాక్షాత్కారనిరస్తదోషమూలభ్రమనుతత్కార్యత్వాద్వైలక్షణ్యసిద్ధిః, గుణభేదాభిప్రాయేణ నమసో ద్విరుక్తిః, అత్ర జగత్కారణత్వకథనేన తదుపయుక్తసార్వజ్ఞ్య సర్వశక్తిత్వాదిమత్త్వస్యాప్యభిప్రేతత్వాత్సార్వజ్ఞ్యం సర్వశక్తిం త్వాం త్వత్కార్యజగదన్తర్భూతాఽహం వఞ్చయితుమసమర్థేత్యభిప్రేతం - అనేన స్వస్యాకిఞ్చన్యమిత్యుక్తమ్ ✻ ॥ ౨౯ ॥ ✻ తదేవ విశదయన్త్యాహ॥ యేనేతి॥ యేన ధాత్రా, దధాతి పిదధాతి సృజతి లిధాతా- తేన త్వయా, ఆత్మాయతనం-ఆత్మనాం వ్యష్టిజీవానామాయతనం స్థానభూతా, అహం-వినిర్మితా సృష్టా కథం భూతాఽహం, యతః-యస్యాం మయి -గుణసర్గసఙ్గ్రహః గుణమయప్రకృతిపరిణామాత్మకదేవాదిప్రపఞ్చః-వర్తతే-స ఏవ-ధాతా, భవాన్ - ఉదాయుధః ఉద్ధృతాయుధః-స్వరాట్ స్వతన్త్రస్సన్, స్వరాడిత్యనేన, న హ్యన్యో నివారకోఽస్తీత్యభిప్రేతం-మాం స్వసృష్టాం మాం, హన్తుం - ముపస్థితః తత- స్త్వత్తోఽన్యం-కం-శరణం రక్షణోపాయం, మా శ్రయే నకమపి-కిన్తు త్వామేవేత్యభిప్రాయః ✻ ॥ ౩౦ ॥ ✻ నను- య ఏవ స్రష్టా స ఏవ హన్తి చేత్త్వయా విధేయం సత్యం- స్రష్టుర పిహన్తృరూపధారణ ఏవ మాన నైవ ప్రవృత్తిరుచితా న త్వవిశృత్వరూపధారిణస్తవేత్యాహ॥ య ఏతదితి॥ యో భవా- నేతచ్చరాచరాత్మకం జగత్ - ఆత్మా ఆశ్రయో యస్యాస్తయా-అవితర్క్యయా ఏవమ్ విధేతి చిన్తయితుమశక్యయా-స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా, ప్రకృత్యా, మాయాశబ్దస్సఙ్కల్పరూపజ్ఞానపరో వా, అవితర్క్యాస్స్వసఙ్కల్పేనా, సృజత్, స ఏవ భవాన్, తయైవ సఙ్కల్పేన, గోప్తుం చరాచరాత్మకం జగద్రక్షితుము, ముద్యతః ఉద్యుక్తః-న తు కాలాగ్నిరుద్రాద్యవతారేణైవ హన్తుం ప్రవృత్త ఇత్యర్థః, అతః-ప్రజాపాలనరూపధర్మప్రవృత్తస్త్వం, మాం ప్రజానాం భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానాదిరూపాం మాం, కథన్ను, జిఘాంససి హన్తుమిచ్ఛసి ✻ ॥ ౩౧ ॥ ✻

పాసు భవేన నిర్ధుతద్రవ్యక్రియాకారకవిభ్రమోర్మయే ॥ ౨౯ ॥ యేనాహమాత్మాయతనం వినిర్మితా ధాత్రా యతోఽయం గుణసర్గసఙ్గ్రహః । స ఏవ మాం హన్తుముదాయుధస్స్వరాడుపస్థితోఽన్యం శరణం కమాశ్రయే ॥ య ఏతదాదావసృజచ్చరాచరం స్వమాయయాఽఽత్మాశ్రయయాఽవితర్క్యయా । తయైవ సోఽయం కిల గోప్తుముద్యతః కథన్ను మాం ధర్మపరో జిఘాంససి ॥ ౩౧ ॥ నూనం బతేశస్య సమీహితం జనైస్తన్మాయయా దుర్జయయాఽకృతాత్మభిః । న లక్ష్యతే యస్త్వకరోదకారయద్యోఽనేక ఏకః పరతశ్చ ఈశ్వరః ॥ ౩౨ ॥ సర్గాదియోఽస్యానురుణద్ధి శక్తిభిర్ద్రవ్యక్రియాకారకచేతనాత్మభిః । తస్మై సమున్నద్ధనిరుద్ధశక్తయే నమః పరస్మై పురుషాయ వేధసే ॥ ౩౩ ॥ స వై భవానాత్మవినిర్మితం జగద్భూతేన్ద్రియాన్తఃకరణాత్మకం విభో । సంస్థాపయిష్యన్నజ

విచిత్రానన్తశక్తేస్తవ ప్రభావమజానత్వ్యానుమేదం త్వదీయం కృత్యమనుచితమివ ప్రతిభాతే, త్వచ్చికీర్షితం తు న కేఽపి జానీయురిత్యాహ॥ నూనమితి॥ అకృతాత్మభిః అవశీకృతచిత్తైః, త్వామప్రపన్నైరితి యావత్, దుర్జయయా జేతుమశక్యయా, స్వమాయయా ఆత్మీయమాయయా కరణభూతయా, ఈశస్య తవ సమీహితం చేష్టితం, ద్వాభ్యాం చికీర్షితం జనైర్న లక్ష్యతే న జ్ఞాయతే, యద్వా, దుర్జయయా, స్వమాయయా హేతుభూతయా, అకృతాత్మభిః మోహితచిత్తైర్మాదృశైర్జనైః, ఈశస్య తవ, సమీహితం న లక్ష్యత ఇత్యర్థః, కోఽసావీశ్వరః యస్య సమీహితం న లక్ష్యతే తత్రాహ, యః, స్వతః ఏకోఽపి, పరతః బ్రహ్మరుద్రాదిదేవత్రజ్ఞరూపశరీరభేదాదనేకస్సన్, అకరోత్ మహదాది, పృథివ్యన్తజగత్సృష్టిం అకారయత్, వ్యష్టిసృష్టిమిత్యర్థః, స ఈశ్వరః, త్వమేవేతి భావః ✻ ॥ ౩౨ ॥ ✻ అతోఽచిన్త్యశక్తయే తుభ్యం కేవలం నమ ఇత్యాహ॥ సర్గాదీతి॥ యో భవాన్, అస్య జగతః, సర్గాది సృష్ట్యాదికం, ద్రవ్యక్రియాకారకచేతనాత్మభిః-ద్రవ్యం ప్రధానాత్మకమచిద్ద్రవ్యం, క్రియా జీవాదృష్టాఖ్యం కర్మ, కారకః కరోతి గుణక్షోభమితి కారకః కాలః, చేతనో జీవః, ఏతద్రూపాభిస్స్వశక్తిభిః, అనురుణద్ధి అనువర్తతే కరోతీతి యావత్, తస్మై-సమున్నద్ధాః కార్యోన్ముఖాః - విరుద్ధాః, శక్తయో, యస్య తస్మై, సృష్టిస్థితిసంహారాణాం యుగపద్విరుద్ధత్వాత్తద్ద్వారా తదుపయుక్తశక్తీనాం విరోధః, యుగపత్సృష్ట్యాదీనాం మిథో విరుద్ధత్వేఽపి కాలభేదాదుపపన్నత్వేన సృష్ట్యాద్యుపయుక్తశక్తిమత్త్వముపపన్నం, వేధసే కారణభూతాయ, పరస్మై ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాయ, పురుషాయ, తుభ్యం నమః ✻ ॥ ౩౩ ॥ ✻ తవ సమున్నద్ధనిరుద్ధశక్తిమత్త్వం న మానాన్తరగమ్యం, మయి త్వపరోక్షం మయైవానుభూతమిత్యాహ ॥ స వా ఇతి ద్వాభ్యాం॥ సోఽవిభో, ఆత్మనా, ఆత్మనాస్వయం, వినిర్మితం - భూతాని పృథివ్యాదీని, ఇన్ద్రియాణి శ్రోత్రాదీన్యన్తఃకరణం చైతదాత్మకం, జగత్సంస్థాపయిష్యన్,

హేఽజకర్మాయత్తోత్పత్తిశూన్య, తథాపి, ఆదిసూకరః స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యవరాహావతారో, భూత్వా, సవై ప్రసిద్ధః, భవాన్, త్వం త్వన్నిర్మితజగదాధారభూతాం మాం, అంభసః అంభసి ప్రవిశ్య,, ల్యబ్లోపే కర్మణ్యధికరణే చ,, త్యధికరణే పఞ్చమీ, రసాతలాత్, అభ్యుజ్జహార ఉద్ధృతవాన్ * ॥ ౩౪ ॥ * సధరాధరః ఆదివరాహః, అద్య, అపాం, ముపస్థే ఉపరి, నాపి నౌకావదాధారభూతాయాం, మయి, అవస్థితాః, ప్రజాః, రిరక్షిషుః రక్షితుమిచ్ఛుః, భవాన్ సమభూత్ భవద్రూపేణావతీర్ణః, స ఏవ త్వం, మధునా, వీరమూర్తిః కోపనరూపః- ఉగ్ర స్తీక్ష్ణశ్శరో యస్య- పయసినిమిత్తే- గాంగోరూపాం-మాం-జిఘాంససి హన్తుమిచ్ఛసి-కిలేత్యేతద్విరుద్ధశక్తిమత్త్వం మయైవోపలబ్ధమిత్యర్థః * ॥ ౩౫ ॥ * ఏవమచిన్త్యవివిధశక్తిమత్త్వేన భగవన్తం స్తుత్వా తదేవ పునరనుసందధతీ సర్వానవతారాన్నమస్కరోతి॥ నూనమితి॥ యేషామీశ్వరాణామీశ్వరావతారాణాం, ఈహితం చికీర్షితం - తద్గుణసర్గమాయయా- తస్య ఈశ్వరస్య సంబన్ధిన్యా- సత్త్వాదిగుణకార్యప్రపఞ్చమూలయా- మాయయా- మోహితం- యచ్చిత్తం- తస్యవర్త్మని- వృత్తయో- యేషాం తై- రస్మాదృశై రజ్ఞై ర్జనై- రవిజ్ఞాయతే- నూనం నిశ్చయే- తేభ్యః - వీరాణామన్యేషామపి యశస్కరేభ్యో హిరణ్యాక్షాదీనాం భగవతా యుద్ధే నిహతానాం ఇత్యేవం రూపకీర్తిసంపాదకేభ్యః- అవతారేభ్యో- నమః * ॥ ౩౬ ॥ * ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే షోడశోఽధ్యాయః ************************

ఏవం సర్వకారణత్వేన విచిత్రశక్తిత్వేన చ పృథుం ప్రస్తూయ తదభిమతౌషధిబీజనిర్గమోపాయం వివక్షుస్తత్ర తం వి-

---

మాం రసాతలాదభ్యుజ్జహారామ్భస ఆదిసూకరః ॥ ౩౪ ॥ అపాముపస్థే మయి నావ్యవస్థితాః ప్రజా భవానద్య రిరక్షిషుః కిల। స వీరమూర్తిస్సమభూద్ధరాధరో యో మాం పయస్యుగ్రశరో జిఘాంససి॥ ౩౫ ॥ నూనం జనైరీహితమీశ్వరాణామస్మద్విధైస్తద్గుణసర్గమాయయా । న జ్ఞాయతే మోహితచిత్తవర్త్మభి * స్తేభ్యో నమో వీరయశస్కరేభ్యః ॥ ౩౬ ॥ ****************************

************ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే షోడశోఽధ్యాయః **********

మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇత్థం పృథుమభిష్టూయ రుషా ప్రస్ఫురితాధరమ్ । పునరాహావనిర్భీతా సంస్తభ్యాత్మానమాత్మనా ॥ ౧ ॥ పృథివ్యువాచ ॥ సంనియచ్ఛాభిభో మన్యుం నిబోధ శ్రావితం చ మే। సర్వతస్సారమాదత్తే యథా మధుకరో బుధః ॥ ౨ ॥ అస్మిన్లోకేఽథవాముష్మిన్మునిభిస్తత్త్వదర్శిభిః। దృష్టా యోగాః ప్రయుక్తాశ్చ పుంసాం శ్రేయః ప్రసిద్ధయే ॥ ౩ ॥ తానాతిష్ఠతి యస్సమ్యగుపాయాన్పూర్వదర్శితాన్ । అవరశ్శ్రద్ధయోపేత ఉపేయాన్విన్దతేఽఞ్జసా ॥ ౪ ॥ తాననాదృత్య యోఽవిద్వానర్థానారభతే స్వయమ్। తస్య వ్యభిచరన్త్యర్థా ఆరబ్ధాశ్చ పునః పు-

---

శ్శ్వాసయితుం ప్రసాదయన్త్యాహ మహీత్యాహ మునిః ॥ ఇత్థం పూర్వోక్తప్రకారేణ- పృథు- మభిష్టూయ తతోఽప్యనివృత్తరుషా- ప్రస్ఫురితః నితరాం చలితః- అధరోష్ఠో- యస్య తం- దృష్ట్వేతి శేషః- భీతా సత్య- వనీ - ఆత్మానం మనః- ఆత్మనా బుద్ధ్యా సంస్తభ్య సుస్థిరం కృత్వా- ఆహ * ॥ ౧ ॥ * ఉక్తిమేవాహ భో హే పృథో- అభిః అభితః కాత్స్న్యేన మన్యుం క్రోధం- సంనియచ్ఛ ఉపసంహర- మే మయా- శ్రావితం విజ్ఞాపితం- నిబోధ జానీహి- కిం తదిత్యత్రాహ బుధః సారాసారవిభాగజ్ఞః - యథా- మధుకరః భృఙ్గ- స్తథా- సర్వతః సర్వేభ్యోపి స్తుత్య, సారం- ఆదత్తే గృహ్ణాతి- వక్ష్యమాణకీర్త్యా మత్తస్సారభూతక్షీరాదానం నైవేష్టసిద్ధా కిం వృథా మవ్యాం క్రున్ధ్యసీతి భావః * ॥ ౨ ॥ * మయా గీర్ణా ఓషధీరుపాయేన గృహాణేతి వక్తుముపాయేన సర్వం సిధ్యతి నాన్యథేత్యాహ॥ అస్మిన్నితి త్రిభిః॥ పుంసాం కామినాం - శ్రేయసః పురుషార్థస్య- ప్రసిద్ధయే నిష్పత్తయే, తత్త్వదర్శిభిః మునిభిః - అస్మిన్లోకే- యే - ఉపాయాః కృషిగోరక్షావాణిజ్యాదయః జీవనోపాయాః- దృష్టాః విజ్ఞాతాని ర్ణితా ఇతియావత్- యే చా- ముష్మిన్ పరస్మిన్లోకే- స్వర్గసాధనభూతా అగ్నిహోత్రాదయ ఉపాయాః, ప్రయుక్తా అనుష్ఠితాశ్చ, చశబ్దాద్దృష్టాశ్చ * ॥ ౩ ॥ * తానేవ పూర్వైర్మునిభిర్దర్శితానుపాయాన్, యోఽవరోఽర్వాచీనః- సమ్యక్, శ్రద్ధయా కర్తవ్యేషు త్వరయా, ఉపేతః యుక్తస్స- న్నాతిష్ఠత్యనుతిష్ఠతి- స ఏవాఽఞ్జసా సుఖేనో- పాయాన్, ఉపాయసాధ్యా- న్విన్దతే లభతే * ॥ ౪ ॥ * అన్యస్తు న విన్దత ఇత్యాహ॥ తానితి॥ యోఽవిద్వాన్, న విద్వాన్, తాన్పూర్వదర్శితానుపాయాన్, అనాదృత్య- స్వయ- మర్థాన్ స్వబుద్ధిమాత్రేణైవ పురుషార్థసాధనత్వేనావధారణీయాన్ పురుషార్థోపాయాభాసా - నారభతే- తస్య- అర్థా స్తదుపాయాభాసాః - పునః పునః ప్రారబ్ధాశ్చ - అన్తరాఽన్తరాయవిహతౌ పునః పునరనుష్ఠితా అపి- వ్యభిచరన్తి నఫలజనకా భవన్తీత్య

ర్థః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ నన్వస్త్వేవం కోఽసావోషధిబీజనిగ్రహోపాయః - కిమర్థం చ తాని త్వయా గ్రస - ఇత్యత ఆహ ॥ పురేతి ॥ హే వి శాంపతే - బ్రహ్మణా - పురా - యాః - ఓషధయః - సృష్టాః - ఇహ జీవనార్థత్వేన యజ్ఞానుష్ఠానద్వారా పరత్ర లోకే స్వర్గార్థత్వే న చ - సృష్టాః - తా ఓషధయః - అధృతవ్రతైః లోకపాలనయజ్ఞాద్యనుష్ఠానరూపవ్రతరహితైః - ఖలైరేవాసద్భిః - భుజ్యమానాః - మయా - దృష్టాః అసద్భిర్భుజ్యమానా ఇమా ఓషధయస్సమూలం నశ్యేయురిత్యాలోచితా ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ అహం చ - భవద్భిః - ఋభవాదృశైః - లోకపాలైః - అపాలితా - అనాదృతా చ సతీ - లోకే సర్వస్మిన్ - చోరీభూతే చోరప్రాయే సతి - యజ్ఞార్థే యజ్ఞనిమిత్తం - ఓషధీః - అగ్రసం గిలితవతీ, అసద్భిర్భుజ్యమానానాం గోప్యన్తితతశ్చ యజ్ఞాదయో న సిద్ధ్యేయురిత్యాలోచ్యాగ్రసమిత్యర్థః ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ తా వయాగీర్ణాః - వీరుధః ఓషధయః - భూయసా మహతా - కాలేన - మయి - క్షీణాః జీర్ణాః - నూనం నిశ్చయే - తత్ర జీర్ణానాం పునర్నిర్గమనే దృష్టేన నిశ్చితేన - యోగేన ఉపాయేన - ఆదాతుం గ్రహీతుం - అర్హతి ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ కోఽసౌ దృష్టో యోగస్తత్రాహ ॥ వత్సమితి త్రిభిః ॥ హే వీర - మహాబాహో - హే భూతభావన, యది భవాన్ భూతానాం - ఊర్జస్వత్ బలప్రదమన్నం - వాఞ్ఛతి, తర్హి, మే గోరూపాయా మమ, అనురూపం, వత్సం - దోహనం దుహ్యతే అస్మిన్నితి దోహనం, పాత్రం, దోగ్ధారం చ, కల్పయ, యేన వత్సాదిసామగ్రీసంపాదనేన అహం, తవ వత్సలా త్వద్విషయే వాత్సల్యవతీ, క్షీరమయాన్ క్షీరవికారాన్, మత్క్షీరప్రకృతికాన్, కామాన్ కామ్యన్త ఇతి కామాః, ఓషధీరసోన్నవీర్యౌజోబలాసవాదయః, తాన్, ధోక్ష్యే క్షీరరూపేణ ప్రపూరయిష్యామి ❁ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ❁ హే విభో, మాం పర్వతాదిభిర్నిమ్నోన్నతాం పృథ్వీం, సమాం, కురు, కిం త్వత్సమీకరణసాధ్యం, తత్రాహ, దేవవృష్టం వర్షాసు దేవేన పర్జన్యేన వృష్టం, పయః జలం, అపర్తావపి వర్షర్త్వ

నః ॥ ౫ ॥ పురా సృష్టా హ్యోషధయో బ్రహ్మణా యా విశాంపతే। భుజ్యమానా మయా దృష్టా అసద్భిరధృతవ్ర
తైః ॥ ౬ ॥ అపాలితాఽనాదృతా చ భవద్భిర్లోకపాలకైః। చోరీభూతేఽథ లోకేఽహం యజ్ఞార్థేఽగ్రసమోష
ధీః ॥ ౭ ॥ నూనం తా వీరుధః క్షీణా మయి కాలేన భూయసా। తత్ర దృష్టేన యోగేన భవానాదాతుమర్హతి ॥ ౮ ॥
వత్సం కల్పయ మే వీర యేనాహం వత్సలా తవ। ధోక్ష్యే క్షీరమయాన్కామాననురూపం చ దోహనమ్ ॥ ౯ ॥ దో
గ్ధారం చ మహాబాహో భూతానాం భూతభావన। అన్నమీప్సితమూర్జస్వద్భగవాన్వాఞ్ఛతే యది ॥ ౧౦ ॥ స
మాం చ కురు మాం రాజన్దేవవృష్టం యథా పయః। అపర్తావపి భద్రం తే ఉపావర్తేత మే విభో ॥ ౧౧ ॥ ఇతి ప్రియం
హితం వాక్యం భువ ఆదాయ భూపతిః। వత్సం కృత్వా మనుం పాణావదుహత్సకలౌషధీః ॥ ౧౨ ॥ తథాపరే చ
సర్వత్ర సారమాదదతే బుధాః। తతోఽన్యే చ యథాకామం దుదుహుః పృథుభావితామ్ ॥ ౧౩ ॥ ఋషయో దుదు
హుర్దేవీమిన్ద్రియేష్వథ సత్తమ। వత్సం బృహస్పతిం కృత్వా పయశ్ఛన్దోమయం శుచి ॥ ౧౪ ॥ కృత్వా వత్సం సు
రగణా ఇన్ద్రం సోమమదూదుహన్। హిరణ్మయేన పాత్రేణ వీర్యమోజో బలం పయః ॥ ౧౫ ॥ దైతేయా దాన

పగమేఽపి, మే మమ, యథా, ఉపావర్తేత సర్వతో వర్తేత, తదర్థం సమీకరణాభావే క్వాపి మయి జలం న తిష్ఠేదతస్సమాఽహం కర్తవ్యేత్యర్థః, హే ప్రభో, తే తుభ్యం, భద్రం దోహనసమీకరణాభ్యాం భద్రం, భూయాదిత్యర్థః ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ ఏవం ధరిత్ర్యాభిహితః పృథుస్తథైవాకరోదిత్యాహ మునిః ॥ ఇత్యుక్తవిధం, ప్రియం హితం చ, భువః, వాక్యం - ఆదాయస్వీకృత్యానుమన్య, మనుం స్వాయంభువం, వత్సం, కృత్వా, పాణౌ దోహనపాత్రే, స్వయం దోగ్ధా భూత్వా, సకలౌషధీః, అదుహత్ సకలౌషధిప్రకృతిభూతం క్షీరమదుహత్, క్షీరం ప్రదుహ్య ధరిత్ర్యై తద్వికారాన్ ఓషధీః ప్రాదుర్భావయామాసేత్యర్థః, ఏవమగ్రేఽపి బోధ్యమ్ ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ యథా పృథురేవ, మపరే చ, బుధాస్సారాసారవివేకకుశలాః, సర్వత్ర సర్వేషు పదార్థేషు, సారం, ఆదదతే, గోరూపాయా ధరిత్ర్యాః క్షీరం ప్రదుహ్య సర్వవస్తుషు సారం నిహితవన్త ఇత్యర్థః ఏతదేవాహ, అన్యే ఋషిప్రభృతయః, యథాకామం స్వస్వకామానురూపం, పృథుభావితాం పృథునా వశీకృతాం, గాం, దుదుహుః ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ కే కే కిం కిమదుహన్, తత్రాహ ॥ ఋషయ ఇతి ॥ ఋషయో వసిష్ఠాదయః, బృహస్పతిం, వత్సం, కృత్వా, దేవీం ధరిత్రీం, ఇన్ద్రియేషు పాత్రభూతేషు, వాఙ్మనశ్శ్రోత్రేష్వేవ గ్రహణాదిన్ద్రియాణాం పాత్రత్వం, హే సత్తమ విదుర, శుచి పవిత్రం, ఛన్దోమయం ఛన్దః ప్రచురం, ఛన్దః ప్రకృతిత్వేన తత్ప్రాచుర్యమత్ర వివక్షితం, పయః క్షీరం - దుదుహుః దుగ్ధవన్తః ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ తథా, సురగణాః, ఇన్ద్రం, వత్సం కృత్వా, హిరణ్మయేన, పాత్రేణ, వీర్యం మనశ్శక్తిః, ఓజః ఇన్ద్రియశక్తిః, బలం దేహశక్తిః, ఏతత్త్రయసంపాదకం, సోమమమృతం, పరాత్మకం, పయః, అదూదుహన్ ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ దితేరపత్యాని, దానవాః, దోగ్ధారః, అసురశ్రేష్ఠం, ప్రహ్లాదం, వత్సం, విధాయ కృత్వా, అయస్పాత్రే, గౌడీసైష్టీ చ మా

ణ్యేచవిజ్ఞాయా త్రివిధాసురే,,తి, త్రివిధాం సురాం, మాసవంచ తాళాదిమద్యం, పయః, ముదుహుః, కార్యకారణయోరభేదోపచారేణసురాసవం పయోదుదుహురిత్యభేదనిర్దేశః, ఏవమగ్రేఽపి ❁ ॥౧౬॥ ❁ గన్ధర్వా, అప్సరసశ్చ, దోగ్ధారః విశ్వావసుంవత్సం-కృత్వా - పద్మమయేపద్మాత్మకే-పాత్రే-గాన్ధర్వంగన్ధర్వాణాంసంబన్ధి మధు-వాఙ్మాధుర్యం-సౌభగమప్సరసాంసంబన్ధిసౌన్దర్యంచ-పయః-అధుక్షన్ దుదుహుః ❁ ॥౧౭॥ ❁ శ్రాద్ధదేవతాః పితరః పిత్ర్యవిపిత్రుగణాః-దోగ్ధారః-అర్యమ్ణావత్సేన-అర్యమణం-వత్సం-కృత్వేత్యర్థః-ఆముపాత్రేఅపక్వేమృణ్మయేపాత్రే-శ్రద్ధయా-కవ్యంపిత్రాన్నామన్నం-క్షీర-మధుక్షతదుదుహుః - అధుక్షతాఽఽఽవ్యత్యయేనాదాదేశః - కవ్యస్యవిశేషేణశ్రద్ధయాదేయత్వజ్ఞాపనాయశ్రద్ధయాఅధుక్షతేత్యుక్తం, యద్యపిశ్రద్ధయాదేయంశ్రాద్ధంతస్యదేవతాఇత్యవయవార్థాదేవకవ్యస్యశ్రద్ధాపూర్వకత్వం ప్రతీయతే-తథాపి - గచ్ఛతీతిగౌః - గమేర్డోస్-గౌర్గచ్ఛతీత్యత్రప్రకృత్త్యుపాత్తగమనస్యేవప్రకృత్త్యుపాత్తశ్రద్ధాయాఅవివక్షితత్వాచ్ఛ్రద్ధయేత్యుక్తమ్ ❁ ॥౧౮॥ ❁ సిద్ధాదోగ్ధారః-కపిలంమునిం-వత్సం-ప్రకల్ప్యవిధాయ-నభస్యాకాశేపాత్రే-సఙ్కల్పనామయీంసఙ్కల్పప్రచురాం - అణిమాదేస్సఙ్కల్పానుసారభావిత్వాత్సఙ్కల్పనామయీమిత్యుక్తం -సిద్ధింఅణిమాదిసిద్ధి-మధుక్షన్త-తథా - యేచవిద్యాధరాదయః-తేదోగ్ధారః-తే-పితరమేవ-వత్సంకపిలం-ప్రకల్ప్య-నభస్యేవపాత్రే-ఖేచరత్వాదిరూపాంవిద్యాం-క్షీరాత్మనా-దుదుహుః ❁ ॥౧౯॥ ❁ అథాన్యేచమాయినః ఆశ్చర్యరూపధారిణః కింపురుషాదయో-దోగ్ధారః-వత్సత్వేవత్సభావే-మయం వత్సంకృత్వేత్యర్థః-ధారణామయీంధారణాప్రచురాం-మనోవ్యాపారవిశే

వావత్సంప్రహ్లాదమసురర్షభమ్। విధాయాదూదుహన్ క్షీరమయఃపాత్రేసురాసవమ్ ॥౧౬॥ గన్ధర్వాప్సరసోఽధుక్షన్ పాత్రేపద్మమయేపయః। వత్సంవిశ్వావసుంకృత్వాగాన్ధర్వంమధుసౌభగమ్॥ ౧౭ ॥ వత్సేనపితరోఽర్యమ్ణాకవ్యంక్షీరమధుక్షత। ఆమపాత్రేమహాభాగాశ్శ్రద్ధయాశ్రాద్ధదేవతాః ॥ ౧౮ ॥ ప్రకల్ప్యవత్సంకపిలంసిద్ధాస్సంకల్పనామయీమ్। సిద్ధింనభసివిద్యాంచయేచవిద్యాధరాదయః॥ ౧౯ ॥ అన్యేచమాయినోమాయామన్తర్ధానాద్భుతాత్మికామ్। మయంప్రకల్ప్యవత్సత్వేదుదుహుర్ధారణామయీమ్॥౨౦॥ యక్షరక్షాంసిభూతానిపిశాచాఃపిశితాశనాః। భూతేశవత్సాదుదుహుఃకపాలేక్షతజాసవమ్ ॥ ౨౧ ॥ తథాఽహయోదన్దశూకాస్సర్పానాగాశ్చతక్షకమ్। విధాయవత్సందుదుహుర్బిలపాత్రేవిషంపయః॥ ౨౨ ॥ పశవోయవసంక్షీరంవత్సంకృత్వాచగోవృషమ్। అరణ్యపాత్రేచాధుక్షన్ మృగేన్ద్రేణచదంష్ట్రిణః ॥ ౨౩ ॥ క్రవ్యాదాఃప్రాణినఃక్రవ్యందుదుహుస్స్వేకళేబరే। సుపర్ణవత్సావిహగాశ్చరంచాచరమేవచ ॥౨౪॥ వటవత్సావనస్పతయఃపృథగ్రసమయంపయః। గిరయోహిమవద్వత్సానానాధాతూన్స్వసానుషు ॥౨౫॥ సర్వేస్వముఖ్యవత్సేనస్వేస్వేపాత్రేపృథక్పయః। సర్వకామదుఘాంపృథ్వీందుదుహుఃపృథుభావితాః॥౨౬॥ ఏవంపృథ్వా

షధారణాఖ్యయోగానుసారిత్వాద్ధారణామయీమిత్యుక్తం-ఏతచ్చైకాదశస్కన్ధేస్ఫుటీభవిష్యతి-అన్తర్ధానమద్భుతరూపంచేత్యేతదుభయకారిత్వేనతదాత్మికాం-మాయాం-విచిత్రరూపసర్గకారిణీంశక్తిం-దుదుహుః ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ పిశితాశనాఃమాంసభక్షాః-యక్షాదయో-దోగ్ధారః - భూతేశోరుద్రో,వత్సో-యేషాంతే-భూతేశం-వత్సం-విధాయేత్యర్థః-కపాలేపాత్రే-క్షతజంరుధిరం-తదేవాసవం-ఆసవవన్మాదకత్వాదాసవమిత్యుక్తం-దుదుహుః ❁ ॥౨౧॥ ❁ అహయోనిష్ఫణాః, దన్దశూకాఃదంశనస్వభావాస్సర్పాస్సఫణాః - తఏవకద్రూసంతతిజాతాః నాగా - దోగ్ధారః-తక్షకం-వత్సం-విధాయ-బిలాన్యేవపాత్రాణి-తేషు-విషం-పయః-దుదుహుః ❁ ॥౨౨॥ ❁ తథా-పశవోదోగ్ధారః-గోవృషం-గోషువృషం-శ్రేష్ఠం-రుద్రవాహనంవృషభం-వత్సం- కృత్వా-అరణ్యమేవపాత్రంతస్మిన్, యవసంతృణం-క్షీరం-అదుక్షన్, మృగేన్ద్రేణేత్యుత్తరత్రాన్వయః ❁ ॥౨౩॥ ❁ క్రవ్యాదాః మాంసాశనాః, దంష్ట్రిణోవ్యాఘ్రాదయః ప్రాణినః, దోగ్ధారః, మృగేన్ద్రేణసింహేన, వత్సేన, స్వకళేబరేపాత్రే, క్రవ్యంమాంసం, దుదుహుః, విహగాః పక్షిణః, సుపర్ణః గరుడః వత్సోయేషాంతే, చరంకీటాదికం, అచరంఫలాదికంచ, దుదుహుః ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ వనస్పతయః, వృక్షాః, వటోవత్సోయేషాంతథాభూతాస్సన్తః, పృథక్కట్వామ్లమధురాదిభిన్నం, రసమయం, పయః, దుదుహుః, గిరయః పర్వతాః, దోగ్ధారః, హిమవాన్ వత్సోయేషాంతథాభూతాస్సన్తః, స్వసానుషుపాత్రభూతేషునానాధాతూన్ గైరికాదీన్, దుదుహుః ❁ ॥౨౫॥ ❁ అనుక్తసఙ్గ్రహార్థమాహ॥ సర్వే, స్వజాతౌ, యోముఖ్య, స్తేనవత్సేన, స్వేస్వేపాత్రే, సర్వాన్స్వాపేక్షితాన్ కామాన్ దోగ్ధ్రీం, తాంసర్వకామదుఘాం, పృథ్వీం, పృథక్పృథక్పయః-దుదుహుః ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ ఉపసంహరతి॥ఏవమితి॥ఏవం, మన్వాదాః అ

న్నకాంక్షిణః పృథ్వాదయః, ఆత్మనః స్వస్య - స్వన్నం సమీచీనమన్నం, స్వాభీష్టమన్నమిత్యర్థః, తదేవ క్షీరభేదం, దోహః పాత్రం, దోహాదిభేదేన, దుదుహుః, హే కురూద్వహ ॥ ౨౭ ॥ తతో, మహీపతిః పృథుః ప్రీతః - సర్వకామదుఘా - మిమాం పృథ్వీం - ప్రేమ్ణా - దుహితృత్వే చకార దుహితరమమన్యతేత్యర్థః - యతోఽయం దుహితృవత్సలః ॥ ౨౮ ॥ తతో - రాజరాట్ రాజ్ఞాం రాజో - విభుస్సమర్థః, వైన్యః పృథుః - స్వధనుష్కోట్యా స్వధనుషోఽగ్రేణ - గిరికూటాని గిరిశృఙ్గాణి - చూర్ణయన్ - భూమణ్డలం - ప్రాయశః - స్సమం - చక్రే - ప్రాయోగ్రహణాత్తేనాసమీకృతమపి క్వచిత్క్వచిద్దృశ్యత ఇత్యభిప్రేతమ్ ॥ ౨౯ ॥ అథ దోహనసమీకరణానన్తరం ప్రజానాం - వృత్తిదః జీవికాప్రదః - పితా పల్యవద్రక్షకశ్చ - భగవాన్ - వైన్యః పృథుః - యథార్హతః, యథాయోగ్యం, తత్ర తత్ర అస్మిన్ భూమణ్డలే - ప్రజానాం నివాసాన్ - కల్పయాంచక్రే ॥ ౩౦ ॥ కే తే నివాసాస్తత్కల్పితా ఇత్యత్రాహ ॥ గ్రామానితి ॥ గ్రామాన్ హట్టాదిశూన్యాన్ - పురః హట్టాదిమత్యః - పత్తనాని, దుర్గాణి వివిధాని ఔదకపార్వతవార్క్షాదిభేదభిన్నాని - ఘోషాన్ ఆభీరాణాం నివాసాన్ - వ్రజాన్ గవాం నివాసస్థానాని - శిబిరాన్ సేనానివాసస్థానాని - ఆకరాన్ స్వర్ణోత్పత్తిస్థానాని - ఖేటాన్ కృషీవలగ్రామాన్ - ఖర్వటాన్ పర్వతప్రాన్తగ్రామాన్ - కల్పయామాసేత్యన్వయః ॥ ౩౧ ॥ కిం పృథోః ప్రాగ్గ్రామాదయో నాభూవన్ - నేత్యాహ, ఇహ భూమణ్డలే - పృథోః - ప్రాక్ పూర్వం - ఏషా - పురగ్రామాదికల్పనా - నైవ నాస్త్యేవేత్యర్థః, తత్ర పృథుకల్పితగ్రామాదిషు, నాస్తి కుతోఽపి భయం యాసాం తాః ప్రజాః - యథాసుఖం స్వస్వసుఖానుసారేణ వసన్తి స్మ అవసన్నిత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికా

దయః పృథ్వీం దుదుహుస్స్వన్నమాత్మనః । దోహవత్సాదిభేదేన క్షీరభేదం కురూద్వహ ॥ ౨౭ ॥ ఏవం మహీపతిః ప్రీతస్సర్వకామదుఘాం పృథుః । దుహితృత్వే చకారేమాం ప్రేమ్ణా దుహితృవత్సలః ॥ ౨౮ ॥ చూర్ణయన్ స్వధనుష్కోట్యా గిరికూటాని రాజరాట్ । భూమణ్డలమిదం వైన్యః ప్రాయశ్చక్రే సమం విభుః ॥ ౨౯ ॥ అథాస్మిన్ భగవాన్ వైన్యః ప్రజానాం వృత్తిదః పితా । నివాసాన్ కల్పయాంచక్రే తత్ర తత్ర యథార్హతః ॥ ౩౦ ॥ గ్రామాన్ పురః పత్తనాని దుర్గాణి వివిధాని చ । ఘోషాన్ వ్రజాంశ్చ శిబిరానాకరాన్ ఖేటఖర్వటాన్ ॥ ౩౧ ॥ ప్రాక్పృథోరిహ నైవైషా పురగ్రామాదికల్పనా । యథాసుఖం వసన్తి స్మ తత్ర తత్రాకుతోభయాః ॥ ౩౨ ॥ ***

*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, సప్తదశోఽధ్యాయః ***

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అథాదీక్షత రాజా తు హయమేధశతేన సః । బ్రహ్మావర్తే మనోః క్షేత్రే యత్ర ప్రాచీ సరస్వతీ ॥ తదభిప్రేత్య భగవాన్ కర్మాతిశయమాత్మనః । శతక్రతుర్న మమృషే పృథోర్యజ్ఞమహోత్సవమ్ ॥ ౨ ॥ యత్ర యజ్ఞపతిస్సాక్షాద్భగవాన్ హరిరీశ్వరః । అన్వభూయత సర్వాత్మా సర్వలోకగురుః ప్రభుః ॥ ౩ ॥ అన్వితో బ్రహ్మశర్వాభ్యాం లోకపాలైస్సహానుగైః । ఉపగీయమానో గన్ధర్వైర్మునిభిశ్చాప్సరోగణైః ॥ ౪ ॥ సిద్ధా విద్యాధరా

ఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే సప్తదశోఽధ్యాయః ***

ఏవం పృథుర్ధరిత్ర్యా గోరూపధరాయాః [illegible] ఔషధిబీజస్సమీక్ష్య తద్భూమిః కల్పితప్రజానివాసోఽభూదిత్యుక్తం - అథ స సఙ్కల్పితశతాశ్వమేధః స్వానుష్ఠితైకోనశతాశ్వమేధశతక్రత్వపహృతచరమాశ్వమేధపశుర్జిఘాంసితశతక్రతుశ్చతురాననని దేశేన నివృత్తశతక్రతువధో విరతచరమక్రతుః కృతశతక్రతుసఖ్యః కృతావభృథస్నానః ప్రాప్తదేవవరో విప్రగణాశాసితోదత్తబుద్ధిత్విగ్దక్షిణః పూజితదేవర్షిగణో బభూవేత్యాహ మునిరష్టాదశేన ॥ అథేతి ॥ అథ దోహనసమీకరణప్రజానివాసకరణానన్తరం - స రాజర్షిః పృథుః - హయమేధశతేన నిమిత్తేన - అదీక్షత దీక్షితోఽభూత్ - శతాశ్వమేధసఙ్కల్పమకరోదిత్యర్థః, కుత్రేత్యత్రాహ, మనోః స్వాయంభువస్య - క్షేత్రే తదుషితక్షేత్రే, "సరస్వతీదృషద్వత్యోర్దేవనద్యోర్యదన్తరమ్ । తం దేవనిర్మితం దేశం బ్రహ్మావర్తం ప్రచక్షత", ఇతి ప్రసిద్ధే - బ్రహ్మావర్తాఖ్యే - యత్ర క్షేత్రే [illegible], సరస్వతీ నదీ ప్రవహత ఇతి శేషః ॥ ౧ ॥ భగవాన్ - శతక్రతురిన్ద్రః, తత్ - ఆత్మనః స్వస్య - కర్మ అతిశేత ఇత్యతిశయం, అభిప్రేత్య జ్ఞాత్వా, ఆత్మన ఇతి పఞ్చమీ వా - పృథోర్యజ్ఞమహోత్సవం న మమృషే న సేహే ॥ ౨ ॥ కర్మాతిశయం ప్రపఞ్చయన్ బ్రహ్మావర్తం ప్రస్తౌతి యత్రేతి సప్తభిః ॥ యత్ర మహోత్సవదేశే ఈశ్వర, స్సర్వాన్తరాత్మా, షాడ్గుణ్యపూర్ణః - సర్వలోకహితోపదేష్టా, ప్రభుః - ర్యజ్ఞారాధ్యః - తత్ఫలప్రదశ్చ - హరిః, సాక్షాదన్వభూయత ప్రత్యక్షోఽభూత్, తత్రాపి విచ్ఛభూవేతియావత్ ॥ ౩ ॥ కథం భూతోఽన్వభూయత - తత్రాహ - బ్రహ్మరుద్రాభ్యాం, తథా - సభృత్యైః - లోకపాలైశ్చ - అన్వితో యుక్తః గన్ధర్వాదిభిరుపగీయమానః అన్వభూయత ॥ ౪ ॥ సిద్ధాదయస్సనన్దనన్దాప్రముఖా ముఖ్యా యేషాం తే - హరేర్భగవ

తాః, పార్షదప్రవరాశ్చ ❀ ॥ ౫ ॥ ❀ తథా, కపిలాదయః - యే చాన్యే, భగవతో భక్తాః, తేఽపి, తత్సేవనే భగవత్సేవనే, ఉత్సుకాః ఆసక్తాస్సన్తః, తం భగవన్తమన్వీయుః అనుసృతవన్తః ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ హే భారత, యత్ర బ్రహ్మావర్తే, ధర్మదుఘా ఘృతాది హవిర్దోగ్ధ్రీ-భూమిః, సర్వకామదుఘా, తత్తదీప్సితాననీప్సితాంశ్చ కామాన్ దుహన్తీ - యజమానస్య పృథోః, అభీప్సితానర్థాన్, దోగ్ధి స్మ, దుదుహే ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ నద్యః-సర్వరసాన్ ఇక్షురసాదిరసాన్, క్షీరం-దధి-చ-అన్నం పానకాది - గోరసం ఘృతం తక్రం చ, ఊహుః వహన్తి స్మ - తరవః, భూరీణి విస్తృతాని-వర్ష్మాణి శరీరాణి- యేషాం-తథాభూతాః, మధుశ్చ్యుతః మధుస్రావిణస్సన్తః-ప్రాసూయన్త పుష్పఫలాదికమితి శేషః ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ సిన్ధవస్సముద్రాః-రత్నానాం, నికరాన్ సమూహాన్-ధృతవన్త ఇతి యోగ్యక్రియాధ్యాహారః- యద్వా -, అనుషక్తస్య ప్రాసూయన్తేత్యస్య ప్రకృతోపయుక్తార్థపరత్వం- గిరయః-చతుర్విధం భక్ష్యభోజ్యచోష్యలేహ్యభేదేన చతుర్విధ-మన్నం-ప్రదదుః-సపాలకాస్సర్వే జనాః, ఉపాయనం సామ్మానిక-ముపాజహ్రుః సమర్పితవన్తః ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ అధోక్షజో భగవానీశో నాథో యస్య, తస్య పృథోః - భగవదవతారభూతస్యావ్యావేశావతారత్వాజ్జీవాభిప్రాయేణాధోక్షజేశస్యేత్యుక్తం ఏతదుక్తవిధం పరమః ఉదయో వృద్ధిర్యస్మిన్ - తత్కర్మ-అసూయన్ అసహమానః-ప్రతిఘాతం విఘ్నం-అచీకరత్ అకరోత్- నివృత్తప్రేరణాత్కర్తుర్ణిచ్ ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ ప్రతిఘాతకరణమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ చరమేణేత్యాదినా ॥ యజుష్పతిం, భగవత్ప్రీతిపతిత్వేఽపి ప్రకృతస్యాశ్వమేధస్య యజుర్వేదవిహితత్వాత్తదధిపతిత్వాభిప్రాయేణ యజుష్పతిమిత్యుక్తం యజుష్పతిం భగవ

దైత్యా మానవా గుహ్యకాదయః। సునన్దనన్దప్రముఖాః పార్షదప్రవరా హరేః॥ ౫ ॥ కపిలో నారదో దత్తో యోగేశాస్సనకాదయః। తమన్వీయుర్భాగవతా యే చ తత్సేవనోత్సుకాః॥ ౬ ॥ యత్ర ధర్మదుఘా భూమిస్సర్వకామదుఘా సతీ। దోగ్ధి స్మాభీప్సితానర్థాన్యజమానస్య భారత॥ ౭ ॥ ఊహుస్సర్వరసాన్నద్యః క్షీరదధ్యన్నగోరసాన్। తరవో భూరివర్ష్మాణః ప్రాసూయన్త మధుశ్చ్యుతః ॥ ౮ ॥ సిన్ధవో రత్ననికరాన్గిరయోఽన్నం చతుర్విధమ్। ఉపాయనముపాజహ్రుస్సర్వే లోకాస్సపాలకాః॥ ౯ ॥ ఇతి చాధోక్షజేశస్య పృథోస్తు పరమోదయమ్। అసూయన్భగవానిన్ద్రః ప్రతిఘాతమచీకరత్॥ ౧౦ ॥ చరమేణాశ్వమేధేన యజమానే యజుష్పతిమ్। వైన్యే యజ్ఞపశుం స్పర్ధన్నపోవాహ తిరోహితః॥ ౧౧ ॥ తమత్రిర్భగవానైక్షత్త్వరమాణం విహాయసా। ఆముక్తమివ పాఖణ్డం యోఽధర్మే ధర్మవిభ్రమః ॥ ౧౨ ॥ అత్రిణాజ్ఞాపితో హన్తుం పృథుపుత్రో మహారథః। అన్వధావత సంక్రుద్ధస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్ ॥ ౧౩ ॥ తం తాదృశాకృతిం వీక్ష్య మేనే ధర్మం శరీరిణమ్। జటిలం భస్మనాచ్ఛన్నం తస్మై బాణం న ముఞ్చతి ॥ ౧౪ ॥ వధాన్నివృత్తం తం భూయో హన్తవేఽత్రిరచోదయత్। జహి యజ్ఞహనం తాత మహేన్ద్రం విబుధాధమమ్ ॥ ౧౫ ॥ ఏవం వైన్యసుతః ప్రోక్తస్త్వరమాణం విహాయసా। అన్వద్రవదభిక్రుద్ధో రావణం

న్తం చరమేణ శతతమేన - అశ్వమేధేన - వైన్యే పృథౌ, యజమానే ఆరాధయతి సతి - స్పర్ధన్ స్పర్ధమానః - చక్షిఙో ఙిత్కరణేన అనుదాత్తేత్త్వలక్షణస్యాత్మనేపదస్యానిత్యత్వజ్ఞాపనాచ్ఛత్రాదేశః - తిరోహితస్సన్ - యజ్ఞపశుమశ్వం - మపోవాహ అపహృతవానిత్యర్థః ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ తమిన్ద్రం, విహాయసా ఆకాశే-త్వరమాణం ధావన్తం, భగవాన్-అత్రిర్మునిరైక్షత్, కథంభూతం అధర్మే ధర్మవిభ్రమః ధర్మభ్రాన్తికరజటిలత్వాద్యాకారలక్షణో యః పాఖణ్డః, స్తం, ఆముక్తం ప్రవిష్టం, యద్వా, ఆముక్తమివ కవచితమివ, పాఖణ్డం పాఖణ్డరూపం కవచమివ గృహీతవన్తమిత్యర్థః, కోఽసౌ పాఖణ్డః-యేనాముక్తస్తత్రాహ య ఇతి పూర్వవదర్థః ❀ ॥ ౧౨ ॥ ❀ అత్రిణా-చోదితః జ్ఞాపితః, పృథోః-పుత్రః - సంక్రుద్ధస్సన్, తం పశుహర్తార-మన్వధావత్-తిష్ఠ తిష్ఠేత్యబ్రవీచ్చ ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ తాదృశాకృతిం పాఖణ్డాకృతిం-తమశ్వహర్తారం, వీక్ష్య, జటిలం జటాధారిణం-భస్మనాచ్ఛన్నం - హేతుగర్భమిదం విశేషణద్వయం, జటిలత్వాద్భస్మనాచ్ఛన్నత్వాచ్చ, శరీరిణం మూర్తం, ధర్మం మేనే బభ్రామేత్యర్థః - అత - స్తస్మై అశ్వహర్త్రే, బాణం న ముఞ్చతి-నాముఞ్చత్-జటిలత్వాదినా రూపేణ అధర్మేఽపి ధర్మభ్రమకరేణ భ్రాన్తస్తస్మై బాణం నాముఞ్చదిత్యర్థః ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ వధాదశ్వహర్తుర్వధాన్నివృత్తం, తం పృథుపుత్ర-మత్రిః, భూయః పునః-హన్తుం, అచోదయత్ ప్రేరయామాస, చోదనామేవాహ- హే తాత-యజ్ఞహనం యజ్ఞవిఘ్నకర్తార-మత ఏవ, విబుధాధమం - యజ్ఞస్య విబుధారాధనరూపస్య హన్తృత్వాదధమమిత్యభిప్రాయః-మహేన్ద్రం, జహి సంహార ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ ఏవం ప్రోక్తో-వైన్యసుతః పృథుపుత్రః విహాయసా ఆకాశే-త్వరమాణం ధావన్త-మిన్ద్రం

సారణం గజం-మృగరాడివ సింహ ఇవ-అత్యన్తం క్రుద్ధః, అన్వద్రవత్ అనుపృష్ఠతః అద్రవత్ అధావీత్ * ॥ ౧౬ ॥ * స-స్వరాడిన్ద్రః-తత్పాఖణ్డం రూప-మశ్వంచ, హిత్వా, అన్తర్హిత స్తిరోహిత-స్తస్థౌ స్థితవాన్, స వీరః పృథుపుత్రః-పశుమశ్వ-మాదాయ గృహీత్వా పితుః పృథోః యజ్ఞం, ఉపేయివాన్ ప్రాప్తవాన్ * ॥ ౧౭ ॥ * తస్య చ పృథుపుత్రస్య-త-దద్భుతం విస్మయనీయం-కర్మ ఇన్ద్రవిజయేనాశ్వాహరణరూపవ్యాపారం విచక్ష్య దృష్ట్వా - పరమర్షయోఽత్రిప్రభృతయ-స్తస్మై - తస్మై పృథుపుత్రాయ విజితాశ్వః విజయేనాహృతః అశ్వో యేన స, విజితాశ్వ, ఇత్యన్వర్థం నామధేయం, దదుశ్చక్రుః- హే ప్రభో విజితేన్ద్రియ, విదుర * ॥ ౧౮ ॥ * ప్రభుర్హరిరిన్ద్రః, తీవ్రం నిబిడం, తమః, ఉపసృజ్య సృష్ట్వా, తేన తమసా, ఛన్నస్సన్, చషాలయూపే చషాలోఽగ్రే స్థితః కాష్ఠకటక, స్తద్యుక్తాద్యూపాదిత్యర్థః, హిరణ్యనిర్మితా రశనా యస్య తం, అశ్వం, పునర్జహార అపహృతవాన్ * ॥ ౧౯ ॥ * పూర్వవ, ద్విహాయసా, త్వరమాణం, మిన్ద్రం, మత్రిర్మునిః, వైన్యాయ, సన్దర్శ-యామాస, సన్దర్శితోఽపి, వీరో విజితాశ్వః, ఏనమిన్ద్రం - కపాలఖట్వాఙ్గధరం, హేతుగర్భమిదం-కపాలఖట్వాఙ్గధరత్వా, న్నాబోధత నజ్ఞాతవాన్ * ॥ ౨౦ ॥ * అత్రిణా, పున-స్స ఏవేన్ద్ర ఇతి-చోదితో-విజితాశ్వః, రుషా-తస్మై ఇన్ద్రాయ-విశిఖం బాణం, సన్దధే-ఇన్ద్రః, అశ్వం, తద్రూపం కపాలఖట్వాఙ్గధరత్వాదిరూపంచ, హిత్వా, అన్తర్హిత, స్తస్థౌ *॥ ౨౧ ॥* అనన్తరం, వీరో విజితాశ్వః, స్వాశ్వం స్వపితుర్యజ్ఞార్హమశ్వ, ముపాదాయ గృహీత్వా, పితుః పృథో, ర్యజ్ఞ, మవ్రజత్,

---

మృగరాడివ ॥ ౧౬ ॥ సోఽశ్వం రూపం చ తద్ధిత్వా తస్థావన్తర్హితస్స్వరాట్ । వీరస్స్వపశుమాదాయ పితుర్యజ్ఞముపేయివాన్ ॥ ౧౭ ॥ తత్తస్య చాద్భుతం కర్మ విచక్ష్య పరమర్షయః । నామధేయం దదుస్తస్మై విజితాశ్వ ఇతి ప్రభో ॥ ౧౮ ॥ ఉపసృజ్య తమస్తీవ్రం జహారాశ్వం పునర్హరిః । చషాలయూపాత్ఛన్నో హిరణ్యరశనం విభుః ॥ ౧౯ ॥ అత్రిస్సన్దర్శయామాస త్వరమాణం విహాయసా । కపాలఖట్వాఙ్గధరం వీరో నైనమబోధత ॥ అత్రిణా చోదితస్తస్మై విశిఖం సన్దధే రుషా । సోఽశ్వం రూపం చ తద్ధిత్వా తస్థావన్తర్హితస్స్వరాట్ ॥ ౨౧ ॥ వీరస్స్వాశ్వముపాదాయ పితృయజ్ఞమథావ్రజత్ । తదవద్యం హరే రూపం జగృహుర్జ్ఞానదుర్బలాః ॥ ౨౨ ॥ యాని రూపాణి జగృహే ఇన్ద్రో హయజిహీర్షయా । తాని పాపస్య ఖణ్డాని లిఙ్గం ఖణ్డమిహోచ్యతే ॥ ౨౩ ॥ ఏవమిన్ద్రే హరత్యశ్వం వైన్యయజ్ఞజిఘాంసయా । తద్గృహీతవిసృష్టేషు పాఖణ్డేషు మతిర్నృణామ్ ॥ ౨౪ ॥ ధర్మ ఇత్యుపధర్మేషు నగ్నరక్తపటాదిషు । ప్రాయేణ సజ్యతే భ్రాన్త్యా పేశలేషు చ వాగ్మిషు ॥ ౨౫ ॥ తదభిజ్ఞాయ భగవాన్ పృథుః పృథుపరాక్రమః । ఇన్ద్రాయ కుపితో బాణమాదత్తోద్యతకార్ముకః ॥ ౨౬ ॥ తమృత్విజశ్శక్రవధాభిసన్ధితం విచక్ష్య దుష్ప్రేక్ష్యమసహ్యరంహసమ్ । నివారయామాసురహో మహామతే న యుజ్యతేఽత్రాన్యవధః ప్రచోదితాత్ ॥ ౨౭ ॥ వయం మరుత్వన్తమిహార్థనాశనం హ్వయామహే త్వచ్ఛ్రవసా హతత్విషమ్ । అయాత

తత్ప్రభృతి-పాఖణ్డమార్గః ప్రవృత్త ఇత్యాహ-తదవద్యమితి సార్ధైస్త్రిభిః, హరేరిన్ద్రస్య-త-దవద్యం నిన్దితం రూపం, జ్ఞానదుర్బలా జ్ఞానహీనా జగృహుః * ॥ ౨౨ ॥ * ఏతదేవోపపాదయతి-హయస్యాశ్వస్య, జిహీర్షయా గ్రహీతుమిచ్ఛయా యాని యాని రూపాణి జగ్రాహ - తాని తాని రూపాణి-పాపస్య ఖణ్డాని సమూహా ఇతి వర్ణలోపేన నిరుక్తాని రూపాణి, లిఙ్గం ఖణ్డలిఙ్గం పాపిత్వజ్ఞాపకం-ఖణ్డం సమూహ ఇత్యన్వర్థనామ్నా-ఇహాస్మిన్ లోకే-ఉచ్యత ఇత్యర్థః * ॥ ౨౩ ॥ * ఏవం, వైన్యస్య పృథో-ర్యజ్ఞజిఘాంసయా యజ్ఞవిఘ్నం కర్తుమిచ్ఛయా, అశ్వ, మిన్ద్రే, హరతి సతి, అశ్వహరణోపాయతయా, తేన ఇన్ద్రేణ-గృహీతేషు-పునః పునః విసృష్టేషు * ॥ ౨౪ ॥ * ఉపధర్మేషు ధర్మాభాసేషు-అత ఏవ, పేశలేషు మృదులేషు అనుకూలాభాసేష్వితి యావత్-వాగ్మిషు-మితమివ సమ్యగివ, వాదిషు, నగ్నరక్తపటాదిషు, భావప్రధానో నిర్దేశః, నగ్నత్వరక్తపటాదిత్వవత్సు, పాఖణ్డేషు, నృణాం, మతిర్ధర్మ ఇతి-భ్రాన్త్యా, ప్రాయేణ ప్రాయశ-స్సజ్యతే ఆసక్తా భవతి * ॥ ౨౫ ॥ * త-దిన్ద్రకృతం క్రతువిఘ్న, మభిజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా, అపరిమితపరాక్రమః, పృథుః-కుపితస్సన్-ఉద్యతం కార్ముకం ధనుర్యస్య సః, ఇన్ద్రాయ-బాణ, మాదత్త, ఇన్ద్రం హన్తుం బాణం గృహీతవానిత్యర్థః * ॥ ౨౬ ॥ * శక్రవధే అభిసన్ధితం కృతాభిప్రాయం-అత ఏవ-క్రోధేన-దుష్ప్రేక్ష్యం, అసహ్యం పరైస్సోఢుమశక్యం రంహః బలం వేగశ్చ యస్య తం పృథు- మృత్విజః అత్రిప్రభృతయః, నివారయామాసుః, నివారణమేవాహ, అహో-మహామతే, ప్రచోదితాద్విహితా-త్పశోర్వధాత్-అన్యస్య, వధ, స్తు న యుజ్యతే * ॥ ౨౭ ॥ * తద్వధం తు వయం కరిష్యామ ఇత్యాహ-వయమితి-ఇహ, అర్థనాశనం యజ్ఞనాశకం-త్వచ్ఛ్రవసా-హత

[illegible] ద్దుఃస్వస్థాము న్న ౧౦ , వయ మాంహ్వా [illegible] అయాతయా మైపగతపిరై [illegible] గుపహామై రా [illegible]
[illegible] హీరా [illegible] తము స్త ౧౦ [illegible] ॥ అ ॥ ❀ ఇతి [illegible]

[illegible]

॥ ౩౦ ॥ [illegible] ॥ ౩౧ ॥ [illegible]

[illegible] ॥ ౩౨ ॥ [illegible]

నీతాం-జహి-ప్రభో, తథా కర్తుం సమర్థస్త్వమిత్యభిప్రాయేణ ప్రభో ఇతి సంబోధనమ్ ❋ ॥ ౩౮ ॥ ❋ ఉపసంహరతి ఇత్థమితి పఞ్చభిః ॥ ఇత్థమేవం-లోకగురుణా బ్రహ్మణా, సమ్యగాదిష్టో, దిశాంపతిః విశ్వపతిః, సపృథుః, మఘోనా ఇన్ద్రేణ సహ, తథా చ బర్హిష్మత్కర్తృత్వాత్-సఖ్యం, కృతవాన్-తేనైవ చ-సందధే సన్ధిం కృతవాన్ ❋ ॥ ౩౯ ॥ ❋ కృతమవభృథసంబన్ధి స్నానం యేన తస్మై, భూరికర్మణే విపులవ్యాపారాయ - పృథవే - తస్య పృథోః, బర్హిష్మతి యజ్ఞే, యే-తర్పితా- స్తే వరదా దేవా, వరాన్ దదుః ❋ ॥ ౪౦ ॥ ❋ సత్యాః ఫలావినాభూతాః- ఆశిషః ఆశీర్వాదాః, యేషాం తే విప్రాః-శ్రద్ధయా-ప్రాప్త దక్షిణాః, అత ఏవ-తుష్టాః, పునశ్చ-సత్కృతాః, హే క్షత్తః, ఆదిరాజాయ పృథవే, ఆశిషః యుయుజుః కృతవన్తః ❋ ॥ ౪౧ ॥ ❋ హే మహాబాహో విదుర-తథా న్యే, యే తత్ర యజ్ఞే సమాగతా స్తే సర్వే, ఆదృతాః ప్రీతివిషయీకృతాః, యథాయోగ్యం, దానసమ్మానాభ్యాం, పూజితాః పిత్రాదయః ❋ ॥ ౪౨ ॥ ❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే అష్టాదశోఽధ్యాయః. ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋

ఏవం చతుర్ముఖాదేశనివృత్తకోపః కృతశతక్రతుసఖ్య ఆదృతర్త్విగ్దేవర్షిగణ ఆసీదిత్యుక్తం, అథ భగవతా నివేదితే న్ద్రక్షమాపణః ప్రతిబోధితతత్త్వత్రయయాథాత్మ్యః స్వధర్మపరవరణ ప్రవర్తితః ప్రతినివృత్తత్రివర్గలిప్సః ప్రపూజిత పరమపురుషః స్వపురమగాదిత్యాహ మునిరేకోనవింశేన ॥ భగవానపి ॥ షాడ్గుణ్యపూర్ణ యజ్ఞరక్షకః, సర్వయజ్ఞారాధ్యో, వైకుణ్ఠః పరమపురుషః, పృథ్వనుష్ఠితైర్యజ్ఞైః, స్వారాధితో-మఘవతా సహ ఇన్ద్రేణ సహ, తం పృథు-మభాషత జగాద ❋ ॥ ౧ ॥ ❋

మాతరం ప్రచణ్డపాషణ్డపథం ప్రభో జహి ॥ ౩౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్థం స లోకగురుణా సమాదిష్టో దిశాంపతిః । తథా చ కృతవాన్ సఖ్యం మఘోనాఽపి చ సందధే ॥ ౩౯ ॥ కృతావభృథస్నానాయ పృథవే భూరికర్మణే । వరాన్ దదుస్తే వరదా యే తద్బర్హిషి తర్పితాః ॥ ౪౦ ॥ విప్రాః సత్యాశిష స్తుష్టాః శ్రద్ధయా లబ్ధదక్షిణాః । ఆశిషో యుయుజుః క్షత్తరాదిరాజాయ సత్కృతాః ॥ ౪౧ ॥ తథాఽఽదృతా మహాబాహో సర్వ ఏవ సమాగతాః । పూజితా దానమానాభ్యాం పిత్రృదేవర్షిమానవాః ॥ ౪౨ ॥ ❋❋❋❋❋❋❋❋❋

❋❋❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే అష్టాదశోఽధ్యాయః ❋❋❋

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ భగవానపి వైకుణ్ఠః సాకం మఘవతా విభుః । యజ్ఞైర్యజ్ఞపతిస్తుష్టో యజ్ఞభుక్తమభాషత ॥ ౧ ॥ ఏష తేఽకార్షీద్భఙ్గం హయమేధశతస్య హి । క్షమాపయత ఆత్మానమముష్య క్షన్తుమర్హసి ॥ ౨ ॥ సుధియః సాధవో లోకే నరదేవ నరోత్తమాః । నాభిద్రుహ్యన్తి భూతేభ్యో యర్హి నాత్మా కలేవరః ॥ ౩ ॥ పురుషా యది ముహ్యన్తి త్వాదృశా దేవమాయయా । శ్రమ ఏవ పరం జాతో దీర్ఘయా వృద్ధసేవయా ॥ ౪ ॥ అతః కాయమిమం విద్వానవిద్యాకామకర్మభిః । ఆరబ్ధ ఇతి నైవాస్మిన్ ప్రతిబుద్ధోఽనుషజ్యతే ॥ ౫ ॥ అసంసక్తశ్శరీరేఽస్మి

న్నుక్తిమేవాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ ఏష ఇన్ద్రః, తే తవ హయమేధశతస్య అశ్వమేధశతసఙ్కల్పస్య, హి యస్మాత్, భఙ్గమకార్షీత్-అతః ఆత్మానం త్వాం, క్షమాపయతః క్షమాం కారయతః-అముష్య ఇన్ద్రస్య, క్షన్తుమర్హసి, ఇన్ద్రోపి షయే క్షమాం కర్తుమర్హసీత్యర్థః ❋ ॥ ౨ ॥ ❋ కథం దుస్సహో పరాధః క్షన్తుం శక్యస్తత్రాహ సుధియ ఇతి ॥ హే నరదేవ-లోకే-నరోత్తమాః, సుధియః దేహాత్మయాథాత్మ్యవిదః, సాధవః పరోపకారపరాః, భూతేభ్యః ఆగస్కృద్భ్యోపి భూతేభ్యః, నాభిద్రుహ్యన్తి కుతః-యర్హి యస్మాత్-కళేబర-మానాత్మా ఆత్మేతరత్ అతస్తదభిమానేన ద్రోహం న కుర్వన్తీత్యర్థః, సుధియాం సోఢుం శక్యమేవేతి భావః ❋ ॥ ౩ ॥ ❋ [illegible] తద్ద్రోహకరణమభిధాయ వ్యతిరేకముఖేనాహ ॥ పురుషా ఇతి ॥ యది-త్వాదృశా-స్సుధియః, పురుషాః, ఈశ్వరమాయయా-యది-ముహ్యన్తి మోహం ప్రాప్నువన్తి, దేహాత్మమోహేన దేహప్రయుక్తభూతద్రోహాదికం కుర్వన్తి, తర్హి-త్వాదృశైః, చిరకాలం కృతయా మహతాం సేవయా, శ్రమ ఏవ-పరం కేవలం జాతస్సంపాదితః-తేషు ర్ధియ ఏవేతి భావః ❋ ॥ ౪ ॥ ❋ అత-స్సుధియాం దేహాత్మాభిమానప్రయుక్త భూతద్రోహాదేరభావాత్, అన్యథా దుర్ధీత్వప్రసఙ్గాచ్చ, ఇమం, కాయం దేహం, అవిద్యాకామకర్మభిః- అవిద్యా అజ్ఞానం-తచ్చ [illegible] స్వతన్త్రాభిమానరూపేణ ద్వివిధం-కామః అవిద్యామూలకశ్శబ్దాదివిషయేష్విచ్ఛావిశేషః, కర్మ కామమూలకం పుణ్యాపుణ్యరూపం - ఏభి-రారబ్ధ ఉత్పాదిత, ఇత్యేవ-మిమం, కాయం దేహం-విద్వాన్ జానన్, అత ఏవ, ప్రతిబుద్ధః చిదచిదీశయాథాత్మ్యజ్ఞః-అస్మిన్దేహే, నైవానుషజ్యతే-ఏవకారేణ నితరామాసక్త్యభావస్సూచ్యతే ❋ ॥ ౫ ॥ ❋ దేహ ఏవానాసక్తః కథం దేహానుబన్ధిష్వ

సక్తస్స్యాదిత్యాహ॥ అసంసక్త ఇతి॥ అస్మిన్ శరీరే అసంసక్తః, సమిత్యేకీకారే - ఆత్మనా సహ దేహమేకీకృత్య తస్మిన్నాసక్త ఇత్యర్థః, అమునా శరీరేణోత్పాదితే సంపాదితే - గృహే, అపత్యే పుత్రాదౌ, ద్రవిణేఽపి త్వేచ - మమతాం, కో వా బుధః కుర్యాత్, న కోఽపి బుధః కుర్యాత్ అజ్ఞస్తు కుర్యాదిత్యర్థః, అతో - బుధః - దేహార్థం దేహానుబన్ధ్యర్థం వా భూతద్రోహాదికం న కుర్యాదితి భావః ॥౬॥ బుధ ఇత్యనేన చిదచిదీశయాథాత్మ్యజ్ఞానవత్త్వముపక్షిప్తం, తత్ - దృశమిత్యపేక్షాయాం, తత్త్రైక ఇతి ద్వాభ్యాం చిదచిదీశస్వరూపం విశోధ్య, తతో య ఏవమిత్యేకేనాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగస్య భగవజ్జ్ఞానాఙ్గత్వం, తత ఏకేన కర్మయోగస్యాపి తదఙ్గత్వమభిధాయ, తదుభయానుగృహీతభగవద్భక్తియోగస్య భగవత్ప్రాప్త్యుపాయతామభిధాయ మేదృశభగవదుపాసననిష్ఠస్య దేహతదనుబన్ధిప్రయుక్తవికారా న స్యురిత్యాహ॥ ఏక ఇత్యాదినా ॥ ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపశోధనేన ప్రకృతిపరిణామరూపదేహస్య తద్విపరీతధర్మవత్త్వస్యార్థాదేవ సిద్ధేః పృథక్తచ్ఛోధనం నాపేక్షితమితి తావదాత్మస్వరూపం ప్రకృతివివిక్తం శోధయతి॥ ఏకః జ్ఞానైకాకారతయా సర్వత్రైకస్వరూపః, "ఏకోత్రివాస్సు సంపన్నస్సపుష్పం కురుతే ప్రజాః,, ఇతివదయం నిర్దేశః - నానాకారేషు దేవమనుష్యాదిశరీరేష్వవస్థితోఽపి, సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా ఏకరూప ఇత్యర్థః - దేహస్తు దేవమనుష్యపశుపాదపతదవాన్తరభేదభిన్నః, శుద్ధః నిర్మలః, దేహస్తు మలినః, స్వయంజ్యోతిః స్వయం ప్రకాశః - నిర్గుణః రాగద్వేషాదిరహితః - గుణాశ్రయః జ్ఞానానన్దాదిగుణాశ్రయః - సర్వగః అణుస్వరూపత్వేఽపి ధర్మభూతజ్ఞానేన సర్వవ్యాపీ - అనావృతః దేహ ఇవ గృహాదిభిరనావృతః - సాక్షీ దేహేన్ద్రియాదీనామపరోక్షం ద్రష్టా - దేహస్తు - పరప్రకాశ్యః, రాగద్వేషాదిగుణాశ్రయః - జ్ఞానాదిగుణాశ్రయః, వ్యాప్యః - ఆవృతః - దృశ్యశ్చేత్యర్థసిద్ధం - పరం కేవలం, ఆత్మా దేహాదిష్వన్తః ప్రవిశ్య ధారకః, దేహస్తు ధార్యః, అతః, ఆత్మనః దేహాత్ పరః విలక్షణః ॥ ౭ ॥ అత ఏవ, దేహాదిభిః, ఉపాత్తాః స్వీకృతాః, ఆదిశబ్దః ప్రాణేన్ద్రియపరః, తద్ధర్మాస్తేషాం దేహాదీనాం ధర్మాః, బాల్యయౌవనాశనాయాపిపాసాదయః, తచ్ఛబ్దేన బాల్యాదీనాం తదేకాన్తత్వం సూచ్యతే, తద్ధిష్టస్తస్య దేహాదేర్ద్రష్టు, రాత్మనో జీవస్య - న స్యుః - తస్యాత్మనో - య - త్రైకాల్యం దేహగతజాత్యాదిరాహిత్యమేవ - తస్య - దేహాద్వైధర్మ్యముక్తం - దేహవిలక్షణమాత్మస్వరూపం

న్నమునోత్పాదితే గృహే। అపత్యే ద్రవిణే వాపి కః కుర్యాన్మమతాం బుధః ॥ ౬ ॥ ఏకశ్శుద్ధస్స్వయంజ్యోతిర్ని
ర్గుణోఽపి గుణాశ్రయః । సర్వగోఽనావృతస్సాక్షీ పరమాత్మాఽఽత్మనః పరః ॥ ౭ ॥ దేహాద్యుపాత్తాస్తద్ధర్మా

కదాప్యనతత్యశజాగ్రయాం సుషుప్త్యతాంద్రిన్యోర్నిత్యభిప్రాయః - తత్ర సుషుప్తిర్జీవదవస్థాయామేవాహరహరనుభూయమానత్వేన సుషుప్తిరేవ నిదర్శనమిత్యాహ - తత్ తత్ర సుషుప్తం సుప్తిః - భావే క్తః - నిదర్శనం ఉదాహరణమిత్యర్థః - సుషుప్తౌ హి దేహగతబాల్యస్థాణుత్వాదిబాహ్యాకారో నానుభూయతే - కింతు దేహవిలక్షణం స్వస్వరూపం - తథా చోక్తం తృతీయే,, "భూతసూక్ష్మేన్ద్రియమనోబుద్ధ్యాదిష్విహ నిద్రయా। లీనేష్వసతి యస్తత్ర వినిద్రో నిరహంక్రియః,, ఇతి అనేన దేహతద్ధర్మాణాం నాత్మప్రతీత్యవిషయత్వముచ్యతే - ఏవం ప్రకృతిపురుషయోస్స్వరూపే నిరూపితే - యద్వా - ఇదం శ్లోకద్వయం ప్రధానజీవవిలక్షణపరమాత్మస్వరూపకథనపరం - ప్రకృతిపురుషస్వరూపం త్వర్థాద్విశోధితం భవతి - ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపవివేచనపరత్వే హి సుషుప్తం తన్నిదర్శనమిత్యస్వరసం స్యాత్ - సుషుప్తౌ దేహాదేరప్రతీతావపి ఉక్తవిధత్వేనాత్మస్వరూపస్యాప్రతీతేః - తస్మాదయమర్థః - ఏకస్స్వసమాభ్యధికద్వితీయవస్త్వన్తరరహితః - శుద్ధః అపాపవిద్ధః - అపహతపాప్మేత్యర్థః - స్వయంజ్యోతిః - నిరుపాధికస్వయంప్రకాశః - నిర్గుణః ప్రకృతిపురుషగతాజ్ఞత్వదుఃఖిత్వాది హేయగుణరహితః - గుణాశ్రయః - అనన్తకల్యాణగుణాశ్రయః - సర్వగః స్వరూపతః స్వభావతశ్చ విభుః - అనావృతః - దేహాదిష్వవస్థితోఽపి తైరపరిచ్ఛిన్నః - సాక్షీ సర్వం యుగపత్సాక్షాత్కర్తా - ఉదాసీనో వా - ఆత్మనః ఉక్తాకారవిపరీతాజ్ఞత్వాత్వకః విలక్షణః - పరమాత్మా - పరో మాయస్మాత్స పరమః - స చాసావాత్మా చ - స్వసమానాధికాత్మాన్తరాభావాత్ స్వవ్యతిరిక్తస్య సర్వస్యాన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకః - జీవస్తు నైకః - కింతు బహవస్సమానాకారాః "నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానాం - న త్వేవాహం జాతు నాస,, మిత్యాదికమత్రానుసన్ధేయం - యద్యపి జీవస్వరూపమపి స్వయంజ్యోతిరేవ - తథాపి తత్స్వరూపసత్తాస్థితిప్రవృత్త్యాదేః పరమాత్మేచ్ఛాయత్తత్వస్య "ద్రవ్యం కర్మ చ కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ। యదనుగ్రహతస్సన్తి న సన్తి యదుపేక్షయా,, ఇతి స్మరణాన్న నిరుపాధికస్వయంజ్యోతిష్ట్వం - తథా జీవో దేహద్వారా రాగద్వేషాదియుక్తః నాపి శుద్ధః - యద్యపి ప్రజాపతివాక్యే జీవస్యాప్యపహతపాప్మత్వం "ఏష ఆత్మాఽపహతపాప్మా,, ఇత్యాదినా శ్రుతం తథాపి - తత్కర్మణా సఙ్కుచితం - ముక్తౌ తు పరమాత్మప్రసాదాదావిర్భూతమితి న సర్వదాఽపి శుద్ధత్వం - తథా చ

శ్రుతిః ఏవ సంప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరం జ్యోతిరుపసంపద్య ,, సూత్రం చ సంపద్యావిర్భావః స్వేన శబ్దాత్ ,, ఇతి తథా చ కల్యాణగుణాః ప్రకటా భవన్తి-ఇతి తుక్త ... దిహ ... అప్రాకృత ... శ్రీయుతబ్రాహ్మాం హేయగుణనిషేధకల్యాణగుణవిధీ ... అపహతపాప్మా ... సమూలఘాతం ... మనదహరవిద్యాయాం ఏష ఆత్మాఽపహతపాప్మా ,, ఇత్యాదినా హేయగుణాన్ప్రతిషిధ్య సత్యకామ, ఇత్యాదినా కల్యాణగుణాన్విదధత్ శ్రుతిరేవ ప్రమాణం-తథా జీవానాం సర్వగతత్వాత్-తథా చ శ్రుతిః ఏష అణురాత్మా చేతసా వేదితవ్యః ... వాలాగ్రశతభాగస్య శతధా కల్పితస్య చ ,, ఇతి అత ఏవ పరిచ్ఛిన్నః-నాపసాక్షీ కిం ముకర్మ ... తథా ... అనశ్నన్నన్యోఽభిచాకశీతి ... ఫలం స్వాద్వత్తి ,, ఇతి తథా స్వస్మాదధికేన పరమాత్మనా వ్యాప్యత్వాదాధార్యత్వాచ్చ య ఆత్మని తిష్ఠన్ ,, ఇత్యాదిశ్రుతిభిరేవ ... పరమార్థాద్విభక్తం ద్రష్టవ్యం పూర్వ్యాభ్యాం కర్తృత్వాద్ప్రకృతిసంసర్గాద్ ... ప్రకృతిపురుషాభ్యాం ... త్మా - అత ఏవ హేతుః దేహాద్వ్యావృత్తః - అవిద్యాసంబంధాత్ ... ప్రాకృతః పరిణామిత్వ ...

ఖిత్వాదయః ఔపాధికా ధర్మాః తద్ధర్మాః ప్రకృతిపురుషకాన్తాః జడత్వాచ్ఛుద్ధత్వాదయస్స్వభావా ... రుప ... ఆత్మనః ఇతరయోరన్తర్యామి ... నియన్తృత్వ ... కైవల్యం ... రాత్మ్యాణుత్వాదివిపరీత ప్రత్యక్త్వాద్యపరిచ్ఛిన్నత్వానిర్గుణత్వ ... ప్రకృతిపురుషాభ్యాం వైలక్షణ్యం ... తత్త్వత్రయ-జీవాత్మపరమాత్మనోర్వైధర్మ్యం ... సుషుప్త్యవస్థా ... నైరపేక్ష్యోపలక్షణం-కథమ్-సుషుప్త్యాద్యవస్థాత్రయప్రత్యగాత్మనో ద్రష్టృత్వ పరమాత్మనో ... కృత్యే వేలావద్వజసనేయకే ... కతమ ఆత్మా యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు ,, ఇ-ప్రకృత ప్రత్యగాత్మ ... సుషుప్త్యవస్థాయాం అకించిజ్జస్య సర్వజ్ఞేన పరమాత్మనా పరిష్వజ్య ఆమ్నాయతే ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సంపరిష్వక్తో న బాహ్యం కించన వేదనాన్తరం ,, ఇతి తథా ... ప్రాజ్ఞేనాత్మనాన్వారూఢ ఉత్సర్జన్యాతి ,, ఇ-న ... స్వపలక్షణం ...

నస్యుస్తురస్తురాత్మనః । కైవల్యం తస్య వై ధర్మ్యం తత్సమస్తం ... ॥ ౯ ॥ య ఏవం సన్తమాత్మాన మాత్మస్థం వేదపూరుషః । నాజ్యతే ప్రకృతిస్థోఽపి తద్గుణైస్స మయి స్థితః ॥ ౯ ॥ యస్స్వధర్మేణ మాం నిత్యం నిరాశీశ్శ్రద్ధయాన్వితః । భజతే శనకైస్తస్య మనో రాజన్ప్రసీదతి ॥ ౧౦ ॥ పరిత్యక్తగుణస్సమ్యగ్దర్శనో విశదాశయః । శాన్తం మే సమవస్థానం బ్రహ్మకైవల్యమశ్నుతే ॥ ౧౧ ॥ ఉదాసీనమివాధ్యక్షం ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మనామ్ ।

కించిజ్జస్య తదానీమేవ స్వేనైవ సర్వజ్ఞేన సతా పరిష్వక్తస్యాన్వ ... సంభవతి - న చ ... క్షేత్రజ్ఞాన్తరేణ తస్య ... సంభవాత్, తస్మాత్తత్ర ప్రాజ్ఞేనేతి సర్వజ్ఞః పరమాత్మోక్తః న బాహ్యం కించన వేదనాన్తరమిత్యజ్ఞోఽవగమ్యతే - తస్మాత్తత్ర వైధర్మ్యం నిదర్శితం-ఇతి తథా చ సూత్రం ,, సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యోర్భేదేన ॥ ౯ ॥ ... పరమాత్మనో ధార్యతయా వ్యాప్యతయా, ఆత్మని పరమాత్మని స్థితం, సన్తం- ఆత్మా సంప్రాప్య గాత్మానం ... సతుత ముపాసనమాత్రపరః - కింతు మయి అన్తర్యామిణి-పూర్వోక్తకైవల్యాదిధర్మిణి, స్థితః-మదుపాసననిష్ఠ ... తిష్ఠతేర్ధాతోరుపాసనపరత్వం ,, అథ యం ప్రతిష్ఠాం విన్దతే-తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్ ,, ఇత్యాదిశ్రుతిసూత్రాభ్యాం ... వగమ్యతే - జ్ఞానయోగానుగృహీతమద్భక్తియోగనిష్ఠ ఇత్యర్థః ప్రకృతిస్థోఽపి తదుపాసనదశాయాం ప్రకృతిసంసర్గ ... ననసర్వ ... త్యనన్తరం-తద్గుణైః ప్రకృతిగుణైః - నాజ్యతే న సంయుజ్యతే, కింతు-ముక్తో భవతీత్యర్థః ॥ ౯ ॥ ... ప్రమాణ్ - స్వధర్మేణ స్వవర్ణాశ్రమోచితపఞ్చమహాయజ్ఞాదినిత్యనైమిత్తికాదిభిః ... నిరాశీః స్వధర్మసాధ్య ... హితః, అనభిసంహితఫలకర్తృసఙ్గ ఇత్యర్థః-మాం సర్వకర్మారాధ్యం-ఇన్ద్రాదినిర్వాహకత్వేన ... నిత్యం-శ్రద్ధయా కర్తవ్యమిత్యకర్మసు త్వరాయాం, హే రాజన్ పృథో - తస్య జ్ఞానకర్మయోగాభ్యామనుగృహీత భక్తియోగనిష్ఠస్య-మనః ... ప్రకృతిరాగాదిభిరకలుషితం భవతి ॥ ౧౦ ॥ ఏవం ... తదా రాగాదిదోషరహితః విశదాశయః నిర్మలాన్తఃకరణః, అత ఏవ-సమ్యగ్దర్శనః ... మాత్మస్వరూపదర్శీ-నాన్యదశనాయాపిపాసాద్యూర్మిషట్కరహితం , మే-మత్సంబన్ధి-సమవస్థానం సమ్య ... భావం ... ప్రకృతిరహితమిత్యర్థః, బ్రహ్మగుణైర్బృహత్త్వాద్బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం, కైవల్యం ... ప్రకృతివియుక్తమపి ... హతపాప్మత్వాదిగుణకం, మాత్మస్వరూపం, అశ్నుతే ప్రాప్నోతి, బ్రహ్మత్మకం స్వరూపమితి ... భవతి ముక్తో భవతీత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ ఏవం తత్త్వత్రయవిమర్శనపూర్వకం జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీతభగవద్భక్తి-

గస్యామృతత్వప్రాప్త్యుపాయతామభిధాయైవం విధస్య పుంసో జీవదవస్థాయామవస్థానప్రకారమాహ ॥ ఉదాసీనమితి ॥ ద్రవ్యం పృథివ్యాదిభూతాని-జ్ఞానం శ్రోత్రాదిజ్ఞానేన్ద్రియాణి క్రియా వాగాదీని కర్మేన్ద్రియాణి-ఆత్మా మనః-ఏషాం-అధ్యక్షం అధిపం-కూటస్థం స్వరూపతో నిర్వికారం అతఏవ-ఇమ-మాత్మానం ప్రత్యగాత్మానం, ఉదాసీనమివస్థితం, యో వేద, ద్రవ్యాధ్యక్షత్వం ప్రకృతిసమ్బన్ధకృతం, పరమార్థతస్తు కూటస్థ ఉదాసీనః-ఇత్యేవ, మాత్మానం, యో-వేద-స-శోభనమాప్నోతి-జీవద్దశాయామపి సుఖమేవాప్నోతీత్యర్థః ❀॥౧౨॥❀ నను విప్రతిషిద్ధమేతదుచ్యతే ద్రవ్యాద్యధ్యక్షత్వం కూటస్థత్వము దాసీనత్వం చేతి-కరణప్రవర్తకత్వమేవ హి కరణాధిపత్వం - తచ్చ వికార-స్తదభావః కూటస్థత్వముదాసీనత్వం-తత్రాహ ॥ భిన్నస్యేతి ॥ ద్రవ్యక్రియాకారకచేతనాత్మనః-ద్రవ్యం పృథివ్యాది- క్రియాకారకాణి కర్మేన్ద్రియాణి- చేతనాజ్ఞానేన్ద్రియజాతం-ఏతదాత్మకస్యేత్యర్థః-క్రియాకర్మేన్ద్రియాణి-కారకాణి జ్ఞానకరణాని శ్రోత్రాదీని-చేతనాచిత్తం - ఏతదాత్మకస్యేతివార్థః - ద్రవ్యాద్యాత్మకస్య - అతఏవ - భిన్నస్య దేవమనుష్యాదిభావేన- భిన్నస్య - లిఙ్గస్య శరీరస్య - గుణప్రవాహః గుణపరిణామో-భవతి అయం భావః - యద్యపి ద్రవ్యాద్యధ్యక్షత్వరూపవికార ఆత్మన్యస్తి- తథాపి - సవికారః -జ్ఞానవికాసాదిరూప - స్వచధర్మభూతజ్ఞానగతో న స్వరూపగత ఇతి స్వరూపతః కూటస్థత్వముదాసీనత్వం చ - దేవాదిరూపేణ పరిణామస్తు ద్రవ్యాదిసఙ్ఘాతస్యైవేతి - నను - ధర్మతో వాఽపి సవికారేణ కూటస్థతోపపత్తిః - కూటస్థతా హి నిర్వికారతా-సా చ నిత్యతాపరపర్యాయా-ధర్మతో వా అనిత్యత్వే కథం నిత్యతేతి చేత్, ఉచ్యతే-ధర్మభూతం జ్ఞానద్రవ్యం నిత్యమేవ-తస్య చ కర్మణా కదాచిత్సఙ్కోచః కదాచిద్వికాసశ్చేత్యవస్థాద్వయమఙ్గీక్రియతే - తత్ర సఙ్కోచో నామ ప్రసరాభావః తదభావో వికాసః ప్రసరరూపః-అభావాభావస్య భావరూపత్వాత్ - అతో ధర్మభూతం జ్ఞానద్రవ్యమపి నిత్యమేవేతి ధర్మతోఽపి కూటస్థత్వం ప

కూటస్థమిమమాత్మానం యో వేదాప్నోతి శోభనమ్ ॥౧౨॥ భిన్నస్య లిఙ్గస్య గుణప్రవాహో ద్రవ్యక్రియాకారకచేతనాత్మనః। దృష్టాసు సమ్పత్సు విపత్సు సూరయో న విక్రియన్తే మయి బద్ధసౌహృదాః ॥౧౩॥ సమః సమానోత్తమమధ్యమాధమః సుఖే చ దుఃఖే చ జితేన్ద్రియాశయః। మయోపక్లృప్తాఖిలలోకసంయుతో విధత్స్వ వీరాఖిలలోకరక్షణమ్ ॥౧౪॥ శ్రేయః ప్రజాపాలనమేవ రాజ్ఞో యత్సామ్పరాయే సుకృతాత్ షష్ఠమంశమ్। హర్తాఽన్యథా హృతపుణ్యః ప్రజానామరక్షితా కరహారోఽఘమత్తి ॥౧౫॥ ఏవం ❀ద్విజాగ్ర్యానుమతానువృత్తధర్మప్రధానోఽన్యతమోఽవితాస్యాః। హ్రస్వేన కాలేన గృహోపయాతాన్ ద్రష్టాసి సిద్ధాననురక్త

త్తిః-పృథివ్యాదీనాం తు స్వరూపతః స్వభావతశ్చ వికార ఇతి న కూటస్థత్వం- అత ఆత్మనః స్వతో జ్ఞానైకరూపత్వాద్దేహస్య ప్రకృతిగుణపరిణామిత్వాదపురుషార్థరూపత్వా -ద్దేహప్రయుక్తాసు-దృష్టాసు-ప్రాప్తాసు-సమ్పత్సు-విపత్సు చ సూరయస్తత్త్వవివేచనచతురాః-న విక్రియన్తే సమ్పదాపత్ప్రయుక్త హర్షశోకాభ్యాం న యుజ్యన్త ఇత్యర్థః - కథం న విక్రియన్తే తత్ప్రయుక్తహర్షశోకాసమ్బన్ధ-స్తత్రాహ-మయి నిరతిశయప్రీతివిషయే-బద్ధం సౌహృదం యైస్తే- సౌహృదశబ్దేన సుహృద్ధర్మో నిరతిశయప్రేమోచ్యతే- తేన ప్రీతిరూపముపాసనం లక్ష్యతే-బద్ధశబ్దేన తస్యావిచ్ఛిన్నప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వం వివక్షితం-తథా చ-విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితమద్విషయనిరతిశయప్రతిరూపధ్యానా అపి స్మృతదేహధర్మా హర్షశోకాభ్యాం న యుజ్యన్త ఇత్యర్థః-త్వం చ సూరిః ❀ ॥౧౩॥ ❀అతః-సుఖే దుఃఖే చ-దేహప్రయుక్తే - సమస్సన్-సామ్యం కథం సమ్భవే-త్తత్రాహ - విజితేన్ద్రియాశయః వశీకృతబాహ్యేన్ద్రియాన్తఃకరణః-జితేన్ద్రియస్యైవ సుఖదుఃఖయోః సామ్యం సమ్భవేదిత్యర్థః అత ఏవ-సమానాః మధ్యమోత్తమాధమాః యస్య సః-నిర్యజ్ఞ్మస ఓ దేవాదిషు నాహమితి కర్తృత్వ సామాన్యాత్ సన్ధానపర-స్తేషాం చ బ్రహ్మాత్మకత్వే సామ్యధీ-స్త్వం - అఖిలలోకరక్షణం-విధత్స్వ-కథమేకేన మయా కర్తుం శక్యం-తత్రాహ-మయేశ్వరేణ-ఉపక్లృప్తాస్సమ్పాదితాః అమాత్యాదయో యే అఖిలాలోకా-స్తైస్సంయుతః ॥౧౪॥ నను ముముక్షోర్మమ తద్వ్యాకిమఖిలలోకరక్షణం విధత్స్వేత్యుచ్యతే-తత్రాహ॥ శ్రేయ ఇతి ॥ రాజ్ఞః-ప్రజాపాలనమేవ-శ్రేయః శ్రేయస్సాధనం సమీహితపురుషార్థసాధనమిత్యర్థః-కుతః-యద్యస్మాత్ప్రజాపాలనాత్-సామ్పరాయే దేహాన్తరే వా-ప్రజాభి-ర్యత్కృతం సుకృతం-తస్య-షష్ఠమంశం-హర్తాహరతి - అన్యథా లోకరక్షణాభావే-ప్రజానామరక్షితా-ప్రజాపీడనాదినా-తద్దత్తం, కరం స్వామిగ్రాహ్యభాగం హరతి హారకః-తథాభూతః-అత ఏవ-ప్రజాభిరాత్తపుణ్యః-స్తాసామఘమత్తి ఆదత్తే❀ ॥౧౫॥ ❀తస్మాద్యది ప్రజాః పాలయసి ధర్మ అస్త దాతవముక్తి రపి సులభస్యాదిత్యాహ॥ ఏవమితి

౧౬॥ శ్లో॥ పా ❀ద్విజాగ్ర్యానుమతో.

తి॥ ద్విజాగ్ర్యైః-అనుమతశ్చాసావనువృత్తశ్చ, వ్యస్తపారేఽనుమతోఽనువృత్తశ్చ-ధర్మప్రధానః అనభిసంహితఫలస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మప్రధానః-అన్యతమః ప్రజానాం మధ్యే అన్యతమ ఇవ స్వస్మిన్స్వాతన్త్ర్యమనారోప్యేత్యర్థః-అవితా రక్షితా, యది-స్యాః భవేః-తదా-హ్రస్వేన అసన్నేన-కాలేన-గృహాన్ప్రత్యుపగతాన్-సిద్ధాన్సనకాదీన్-అనురక్తాః స్వస్మిన్ననురాగయుక్తాః-లోకాః-యస్య-సత్వం-ద్రష్టాఽసి-తైః-రుపదిష్టతత్త్వోఽమృతత్త్వం యాస్యసీత్యర్థః॥౧౬॥ కించ-హే మానవేన్ద్ర-మత్-మత్తస్సకాశాత్-కంచి-ద్వరం-వృణీష్వ - తే తవ-గుణాః శమాదయః-శీలం నిర్మత్సరాదిస్వభావ-స్తైః-ర్యన్త్రితః వశీకృతోఽహం-త ద్రహాత్తైస్తు-మఖైర్యాగైః-స్తపోభిః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిభి-ర్యోగేన వా-నాహం-సులభః కుతః-యద్యస్మాత్-సమంచిత్తం యేషాం-తేష్వేవ-వర్తితుం శీలమస్య, సోఽహమ్ ॥౧౭॥ స-విశ్వజిత్పృథురేవం-లోకగురుణా-విష్వక్సేనేన భగవతా-అనుశిష్టః-హరేః-రాదేశమాజ్ఞాం-శిరసా జగృహే-అతీవాదృతవానిత్యర్థః ॥౧౮॥ తతః, పాదయోః-క్షమాపయితుం స్పృశన్తం - స్వేన స్వీయేన అశ్వాపహరణాదికర్మణా - వ్రీడితం లజ్జితం శతక్రతుమిన్ద్రం-ప్రేమ్ణా-పరిష్వజ్య ఆలిఙ్గ్య-తస్మిన్-విద్వేషం-విససర్జ అత్యాక్షీత్ - హేతి విస్మయే- ఆర్ద్రాపరాధజనితవిద్వేషం తత్ క్షణదైవ విససర్జేతి విస్మయతే ॥౧౯॥ తతో-విశ్వాత్మా-భగవానపి పృథునా, ఉపహృతం-సమర్పితం-అర్హణం అర్ఘ్యాదికం, యస్య-సముజ్జిహానయా సముద్రిక్తయా-భక్త్యా, గృహీతౌ చరణౌ అమ్బుజే ఇవ-యస్య-ప్రస్థానాభిముఖః స్వలోకం ప్రతి ప్రయాణాభిముఖోఽపి అనుగ్రహేణ-విలమ్బితస్సంజాతవిలమ్బః, సతాం భక్తానాం, సుహృత్ నిరతిశయప్రీతిమాన్ -ఏనం పృథుం-పశ్యన్-

లోకః॥౧౬॥ వరంచ మత్కంచన మానవేన్ద్ర వృణీష్వ తేఽహం గుణశీలయన్త్రితః । నాహం మఖైర్వై సులభస్తపోభిర్యోగేన వా యత్సమచిత్తవర్తీ॥౧౭॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ స ఇత్థం లోకగురుణా విష్వక్సేనేన విశ్వజిత్ । అనుశాసిత ఆదేశం శిరసా జగృహే హరేః॥౧౮॥ స్పృశన్తం పాదయోః ప్రేమ్ణా వ్రీడితం స్వేన కర్మణా । శతక్రతుం పరిష్వజ్య విద్వేషం విససర్జ హ॥౧౯॥ భగవానపి విశ్వాత్మా పృథునోపహృతార్హణః । సముజ్జిహానయా భక్త్యా గృహీతచరణామ్బుజః॥౨౦॥ ప్రస్థానాభిముఖోఽప్యేనమనుగ్రహవిలమ్బితః । పశ్యన్పద్మపలాశాక్షో న ప్రతస్థే సుహృత్సతామ్॥౨౧॥ స ఆదిరాజో రచితాఞ్జలిర్హరిం విలోకితుం నాశకదశ్రులోచనః । న కించనోవాచ చ బాష్పవిక్లబో హృదోపగుహ్యాముమధాదవస్థితః॥౨౨॥ అథావమృజ్యాశ్రుకలా విలోకయన్నతృప్తదృగ్గోచరమాహ పూరుషమ్ । పదా స్పృశన్తం క్షితిమంస ఉన్నతే విన్యస్తహస్తాగ్రమురఙ్గవిద్విషః ॥౨౩॥ పృథురువాచ॥ వరాన్విభో త్వద్వరదేశ్వరాద్బుధః కథం వృణీతే గుణవిక్రియాత్మనామ్ । యే నారకాణామపి సన్తి దేహినాం తానీశ కైవల్యపతే వృణే న చ ॥౨౪॥ న కామయే నాథ తదప్యహం క్వచిన్న యత్ర యు

పద్మదలవద్విశాలే అక్షిణీ యస్య సః - పద్మపత్రవద్విశాలాభ్యామక్షిభ్యాం పశ్యన్నితి భావః - న ప్రతస్థే నయయావిత్యర్థః ॥౨౦॥ ॥౨౧॥ ఏవం భగవతో భక్తే పృథౌ కృపాతిరేక ఉక్తః - పృథోర్భగవతి భక్త్యుద్రేకమాహ ॥ స ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ స ఆదిరాజః పృథు-ర్బద్ధాఞ్జలి-రానన్దాశ్రుపూర్ణలోచనః-అత ఏవ-హరిం - అవలోకితుం, నాశకత్ న సమర్థోఽభూత్-బాష్పైః-ర్విక్లబః అస్పష్ట, స్తూష్ణీమవస్థితస్సన్, కించిదపి నోవాచ చ-కింత్వ - ముం హరిం-హృదా - ఉపగుహ్య ఆస్పృశ్య, సంశ్లిష్య-ఆలిఙ్గ్యేతి యావత్-అధాత్ ధృతవాన్ ॥౨౨॥ అథానన్తరం - అశ్రుకలాః అశ్రుకణాన్, హస్తేనావమృజ్య-అతృప్తయోర్దృశోర్గోచరం విషయభూతం, పదా చరణేన, క్షితిం భూమిం-స్పృశన్తం, అయం భావః, నఖలు దేవాః పదా భువం స్పృశన్తి అతః కృపాపారవశ్యాన్మానుషం హరిరాత్మానం విస్మృతవానివేతి - ఉరగద్విషో వైనతేయస్య-ఉన్నతేఽంసే స్కన్ధే-విన్యస్తం హస్తాగ్రం యేన తం-పూరుషం పరమపూరుషం, ఆహ ఉవాచ ॥౨౩॥ తత్ర యదుక్తం వరం వృణీష్వేతి తదసహమాన ఆహ, హే విభో - వరదానాం బ్రహ్మాదీనాం, ఈశ్వరాద్వరదాత్, త్వత్త్వత్తస్సకాశాత్-బుధః అర్థకామాదీనాం సాతిశయత్వం నశ్వరత్వం చ జానన్, వరాన్-వృణీతే, కీదృశాన్ - యే వరాః, గుణవిక్రియాత్మనాం సత్త్వాదిగుణానుసారేణ, విక్రియా వికారా, యస్మిన్నాత్మని స్వభావే-స, ఆత్మా స్వభావో, యేషాం, నారకాణాం సంసారిణామపి దేహినాం, సన్తి-తేషామపి భోగ్యా ఇత్యర్థః, తస్మాత్, హే కైవల్యపతే ముక్త్యధిపతే-ముక్తిప్రదేత్యర్థః - హే ఈశ సర్వాన్తర, తాన్ క్షుద్రాన్, న వృణే ॥౨౪॥ తర్హి కైవల్యమేవ వరయ, తత్రాహ॥ నేతి॥ హే నాథ-మహాత్మనాం భాగవతానాం, అన్తర్హృదయాన్ముఖద్వారేణ నిర్గతో, భగవత్పాదామ్బుజమకరన్దో యశః శ్రవణాదిసుఖం- యత్ర-నాస్తి, తాదృశం చే-త్కైవల్యమపి, తన్న కామయే న వృణే-తర్హి కిం కామయసే తత్రాహ, త్వద్గుణశ్రవణాయ, మేమహ్యం

కర్ణాయుతం కర్ణానామయుతం, అయుతశబ్దఆనన్త్యపరః - గుణానామానన్త్యాదనన్తగుణశ్రవణార్థమనన్తశ్రోత్రాణి విధత్స్వ దేహి - ఏష ఏవ - మమాభిమతో వర ఇత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ కిం మద్గుణశ్రవణసాధ్యం యదర్థం - కర్ణాయుతం ప్రార్థయసే - తత్రాహ ॥ స ఇతి ॥ హే ఉత్తమశ్లోక, మహతాం త్వద్భక్తానాం - ముఖాచ్చ్యుతః - సః, భవతః పదామ్బుజయోర్యా, సుధా తస్యాః - యో, లేశః, తత్సంబన్ధీ యోఽనిలో వాయుః, దూరాదపి కించిద్యశశ్శ్రవణమాత్రమిత్యర్థః - విస్మృతం - తత్త్వవర్త్మ తత్త్వమార్గః - యైః - కుయోగిభిః - తేషామపి, నః అస్మాకం - త్వద్విషయాం, స్మృతిం భక్తిం, వితరతి దదాతి - అతో, వరైః పురుషార్థాన్తరసాధనభూతైః - అలమ్ ॥ ౨౫ ॥ త్వద్విషయభక్తివర్ధకత్వాత్త్వద్గుణానుశ్రవణస్య యదృచ్ఛయాపి త్వద్గుణానేవ శృణుయామిత్యాహ ॥ యశ ఇతి ॥ హే సుశ్రవః శోభనకీర్తే - సతాం - సఙ్గమే సతి, సకృదపి యదృచ్ఛయాపి, తే తవ, యశః కీర్తిమేవ, పరం, శృణోమి - సకృదపి యదృచ్ఛయాపీత్యనేన అసకృదత్యాదరేణ యశస్సంశ్రోతవ్యతా సూచ్యతే, తదుపపాదయతి, యః కశ్చిత్పుమాన్, గుణజ్ఞస్సారగ్రాహీ చేత్ పశుం కర్మజడం, బిభృతే, కథం, విరమేత్, గుణానుశ్రవణాదితి శేషః అగుణజ్ఞః పశుశ్చేత్త్వద్యశస్సకృదాశ్రుత్య తతో విరమేదిత్యర్థః గుణజ్ఞస్యావిరామమేవ సదృష్టాన్తముపపాదయతి, యద్యస్మాత్ - శ్రీర్లక్ష్మీర్గుణానాం భవదీయకల్యాణగుణానాం, సఙ్గ్రహేచ్ఛయా సంస్మరణేచ్ఛయా, ప్రవవ్రే త్వామితి శేషః, యద్వా గుణానాం సర్వపురుషార్థానాం సఙ్గ్రహస్వస్మిన్ సమాహారః - స్తదిచ్ఛయా, య - త్త్వద్యశః, ప్రవవ్రే నితరాం వృతవతీ ॥ ౨౬ ॥ అతో లక్ష్మీరివానన్యపరిత్యాగేన త్వామేవాహం భజామీత్యాహ ॥ అథేతి ॥ అథ - హే భగవన్ - అఖిలపురుషోత్తమం - అఖిలేభ్యః బద్ధముక్తనిత్యభేదేన త్రివిధేభ్యః, పూరుషేభ్యః, ఉత్తమం పఞ్చమీభయేనేత్యత్ర ‹‹పఞ్చమీ›› ఇతి యోగవిభాగాత్సమాసః, అనేన జీవానామభజనీయత్వం వివక్షితం, అఖిలపూరుషోత్తమత్వే హేతు, ర్గుణాలయం త్రివిధేష్వపి చేతనే

స్వచ్చరణామ్బుజాసవః। మహత్తమాన్తర్హృదయాన్ముఖచ్యుతో విధత్స్వ కర్ణాయుతమేష మే వరః ॥ ౨౪ ॥ స ఉత్తమశ్లోక మహన్ముఖచ్యుతో భవత్పదామ్భోజసుధాకణానిలః। స్మృతిం పునర్విస్మృతతత్త్వవర్త్మనాం కుయోగినాం నో వితరత్యలం వరైః ॥ ౨౫ ॥ యశశ్శివం సుశ్రవ ఆర్యసఙ్గమే యదృచ్ఛయా చోపశృణోమి తే సకృత్। కథం గుణజ్ఞో విరమేద్వినా పశుం శ్రీర్యత్ప్రవవ్రే గుణసఙ్గ్రహేచ్ఛయా ॥ ౨౬ ॥ అథాభజం త్వాఖిలపూరుషోత్తమం గుణాలయం పద్మకరేవ లాలసః। అప్యావయోరేకపతిస్పృధోః కలిర్న స్యాత్కృతత్వచ్చరణైకతానయోః ॥ ౨౭ ॥ జగజ్జనన్యాం జగదీశ వైశసం స్యాదేవ యత్కర్మణి నస్సమీహితమ్। కరోషి ఫల్గ్వప్యురు

ష్వసంభావితనిత్యనిరుపాధికానన్యాధీనసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వసర్వకారణత్వసత్యసఙ్కల్పత్వజ్ఞానత్వానన్తత్వాదికల్యాణగుణాశ్రయం, త్వామేవ, పద్మకరేవలక్ష్మీరివ, లాలసః అత్యాసక్తః అభజం భజేయమిత్యర్థః - నను, ద్వయోరపమాం భజమానయోరిన్ద్రిణసహావతవకలహస్స్యా - త్తత్రాహ, ఏకపతిస్పృధోః ఏకస్మిన్పత్యౌ స్పర్ధమానయోః - ఏకభర్తృశ్రద్ధావతోరివ తయోర్ ఆవయోః లక్ష్మ్యా మమ చ, కలిః కలహః, న స్యాత్ అసంభావితః - అసంభవమేవోపపాదయతి, త్వచ్చరణైకతానయోః, త్వచ్చరణయోరేకతానో మనస ఐకాగ్ర్యం యయోస్తయోః, రావయోః, స్తత్కలిరిత్యేతత్, క్వ, నభవేదేవేత్యర్థః - విషయస్యాపరిచ్ఛిన్నత్వాదితి భావః ॥ ౨౭ ॥ భవతు నామ కలిస్తథాపి భయమిత్యాహ ॥ అథేతి ॥ హే జగదీశ జగజ్జనన్యాం జగన్మాతరి లక్ష్మ్యాం, వైశసం విరోధః స్యాదేవ, తత్ర హేతుః, యస్యాః, కర్మణి - నః - సమీహితమిచ్ఛా, భవతి, తథాపీన్ద్రవిరోధమత్పక్షపాతవదత్రాపి కేవలమత్పక్షపాత ఏవ స్యాదిత్యాహ, ఫల్గ్వతుచ్ఛమపి - ఉరు బహు, కరోషి - యతో దీనేషు వత్సలః, స్వధిష్ణ్యే స్వస్వరూప ఏవ - రతస్య, తవ తయా జగజ్జనన్యా, కిం ప్రయోజనం - తాం నాద్రియస ఇత్యర్థః, యద్వా, నన్వేవం సంకాలం కర్మఫలాసంగేనానుష్ఠిత మధునా ఫలాసం గాభావేప్యవశ్యం మాం భజతోఽస్య హా కం ఫలం దాస్యామ్యేవ, తత్రాహ ॥ జగజ్జనన్యామితి ॥ హే జగదీశ, కర్మణి యజ్ఞాదౌ - జగజ్జనన్యాప్రకృత్యా, ను - నః అస్మాకం, సమీహితం ఫలం - త - ద్వైశసం అనర్థరూపం ఫలం - సంసారాభివృద్ధిరేవ వైశసమిత్యుక్తం - స్యాదేవ - ప్రాకృతం ఫలం స్యాదేవేత్యర్థః - కింతు ఫల్గ్వపి ప్రాకృతఫలసాధనత్వేన తుచ్ఛమపి - యజ్ఞాదికర్మ - ఉరు - కరోషి తస్మిన్స్వారాధనైకపరతామాపాద్య స్వవిషయభక్త్యుత్పాదనద్వారాఽనన్తస్థిరముక్తిఫలసాధనతాసంపాదనేనోరుకరోషీత్యర్థః - యతో భవాన్, దీనవత్సలం - దీనేషు - వత్సలః - దోషాదర్శీ - అయం భావః యద్యపి వయమనాదిప్రకృతిసంబన్ధాద్యజ్ఞ కర్మణాం త్వదారాధనరూపతామజానన్తః పశుపుత్రవృష్ట్యన్నస్వర్గాద్యైహికాముష్మికఫలసాధనతామాపాతతశ్చరనాభ్యః ప్రపప్నమన

౨౮ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ జగజ్జగత్స్యం.

లభ్యకర్మానుతిష్ఠామః-తథాపిత్వం దీనేషు దాసేషు దోషాదర్శీ ఫలాకాంక్షానివర్త్యాన స్వస్థిరఫలసాధనతామేవ సమ్పాదయసి -
జగజ్జగత్యామితి పాఠే-ప్రాణిపూర్ణాభువన ఇత్యర్థః - ఫల్గుత్వమేవోపపాదయతి-స్వ ఏవ ధిష్ణ్యే స్వస్వరూప ఏవ-అభిరతస్య
స్వాత్మారామస్యేత్యర్థః - తయా-జగజ్జనన్యా-కిం కిం ప్రయోజనం, స్వాత్మారామస్య ప్రాకృతం ఫలం కిమపి న భవతి అతః
మిత్యర్థః-స్వాత్మారామస్య జగజ్జగత్యాం ఫల్గుపరలోకప్రాప్తిరిత్యర్థః ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ ఏవమైశ్వర్యాన్తరభ్య ఆత్మానుభవ
స్యాతిశయ ఉక్తః - తతోఽపి భగవదనుభవస్యాతిశయత్వం సూచయన్ స్వాత్మానుభవపూర్వకభక్తియోగస్య కర్తవ్యతాం-
సోదాహరణమాహ॥ భజన్తీతి॥ అత ఏవ కేవలకర్మణాం ఫల్గుత్వాదేవ-సాధవో నిష్కామాః-అథ ప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞా
నానన్తరం-త్వాం, భజన్తి- కథంభూతం -వ్యుదస్తమాయా గుణవిభ్రమోదయం-మాయాయాః-యే-గుణాః రజస్తమ ఆద
యః-తన్మూలకో-యో-భ్రమః దేహాత్మభ్రమః స్వతన్త్రాత్మభ్రమశ్చ-తస్య-యః-ఉదయః ఉద్రేకః వ్యుదస్తః-నిరస్తః-మాయా
గుణవిభ్రమోదయో-యేన-తం-సంశ్రితమాయాగుణభ్రమనిరాసకమిత్యర్థః - నిరతిశయానన్దరూపమాత్మానుభవం లబ్ధ్వా
ఽపి మాం కిమర్థం భజన్తే॥ తత్రాహ ॥ హే భగవన్, సతాం-భవత్పదానుస్మరణాదృతే త్వత్పదామ్బుజస్మరణం వినా-అన్యత్,
నిమిత్తం ఫలం-న విద్మహే నిత్యనిరతిశయానన్తానన్దరూపే త్వచ్చరణస్మరణే - సముద్రే విప్రుడివ కేవలస్వాత్మానుభవోఽప్య
తుచ్ఛ ఇతి భావః ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ వరైః ప్రలోభనం కృపాళోస్తవానుచితమిత్యాశయేనాహ॥ మన్య ఇతి॥ త్వాం-భజన్తం మాం
వరం - వృణీష్వేతి - యద్వాక్యమవోచః-తాం-తే తవ-గిరం-జగతాం-విమోహినీం-విషమిశ్రపయఃపానప్రలోభనవాక్యమి
వ-మన్యే- త్వదభజనాత్ప్రాప్తసంసారాణాం దైవాత్త్వద్భజనే సతి పునస్తేషాం వరప్రలోభనైస్సంసారహేతుమే
వాపాదయసి-భక్తానుగ్రహైకశీలస్య దయాళోస్తవ తన్నిగ్రహోఽనుచిత ఇతి భావః - నను అహో- తే తవ-తన్త్యా దామ్నా

దీనవత్సలస్స్వ ఏవ ధిష్ణ్యేఽభిరతస్య కిం తయా ॥ ౨౯ ॥ భజన్త్యథ త్వామత ఏవ సాధవో వ్యుదస్తమాయాగుణవి
భ్రమోదయమ్ । భవత్పదానుస్మరణాదృతే సతాం నిమిత్తమన్యద్భగవన్న విద్మహే ॥ ౩౦ ॥ మన్యే గిరం తే జగ
తాం విమోహినీం వరం వృణీష్వేతి భజన్తమాత్థ యత్ । వాచా ను తన్త్యా యది తే జనోఽసితః కథం పునః కర్మ
కరోతి మోహితః ॥ ౩౧ ॥ త్వన్మాయయాద్ధా జన ఈశ ఖణ్డితో యదన్యదాశాస్త ఋతాత్మనోఽబుధః । యథా చ
రేద్బాలహితం పితా స్వయం తథా త్వమేవార్హసి నస్సమీహితమ్ ॥ ౩౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ తే సాధు వర్ణితం
రాజన్నాశాస్సే న యదాశిషః । స్వర్గాపవర్గనరకాన్సమం పశ్యతి మత్పరః ॥ ౩౩ ॥ ప్రీతోఽహం తే మహారాజ
గోషం దుస్త్యజమత్యజః । మదాదేశం శ్రద్దధాన స్తన్మహ్యం పరమర్హణమ్ ॥ ౩౪ ॥ ఇత్యాదిరాజేన నుతస్స వి
శ్వదృక్తమాహ రాజన్మయి భక్తిరస్తు తే । దిష్ట్యేదృశీ ధీర్మయి తే కృతా యయా మాయాం మదీయాం తరతి స్మ

ల్యయా-బద్ధక్యా, వాచా "అపామ సోమమమృతా అభూమ- అక్షయ్యం హ వై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతం భవతి" ఇత్యా
దికయా "యామిమాం పుష్పితాం వాచం" ఇతి త్వదుక్తవిధయా వేదగిరా - జనో లోకః, యద్యసితః అబద్ధస్స్యాత్ "ఛిన్ధి బ
న్ధం" అపాతతః ప్రతిపన్నఫలాశానిర్ముక్తో ముముక్షుస్స్యాదిత్యర్థః-తర్హి కథం పునః- వఘ్నే-మోహితస్సన్, కర్మ-ప్రవృత్తిధ
ర్మం, కరోతీత్యర్థః ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ త్వన్మాయయా మోహితస్య త్వయా పునర్మోహనం న కార్యం-కింతు హితమేవ చేష్టితవ్యమి
త్యాహ॥ త్వన్మాయయేతి॥ హే ఈశ -త్వన్మాయయా - అబుధః-స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానవిధురః-జనః లోకః-ఋ
తాత్మనో-త్వాం-భజన్ - ఋతాత్మనః సత్యాదాత్మనః, త్వత్తః - యదన్యదర్థకామాదికమాశాస్తే తర్హి -ఖణ్డితః ప్రచ్యు
తః -దూరీకృత ఏవ స్యాదిత్యర్థః - ఈశేతి హేతుగర్భం, ఆత్మనా ఈశేన త్వయా ఆత్మీయమీశితవ్యం దూరీకృతం స్యాదితి శ
త్వమేవ విప్లుతం స్యాదితి భావః - అతస్స్వయమవిజ్ఞాపిత ఏవ-త్వం-బాలహితం పుత్రహితం-పితా-యథా- చరేత్కుర్యాత్-
తథా-నస్సమీహితం-కర్తుమర్హసి ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ ఏవముక్తో భగవాంస్తదుక్తమనుజగ్రాహేత్యాహ మునిః॥ హే రాజన్-
తే త్వయా-సాధు వర్ణితం - యద్యస్మాదాశిషః ఐహికపురుషార్థాన్నాశాస్సే నేచ్ఛసి అతో భవాన్-మత్పరః-స్వర్గాపవర్గ
నరకాన్-సమం యథా తథా-పశ్యతి-అపవర్గోఽత్ర కైవల్యం- నరకగ్రహణం దృష్టాన్తార్థం, నరకవత్స్వర్గాపవర్గావపి హే
యావద్రష్టుం ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ హే మహారాజ, తే తుభ్యమహం ప్రీతః-యస్మాత్త్వం-మదాదేశం, శ్రద్దధానః విశ్వస్యన్-
దుస్త్యజమపి గోషమత్యజః, తస్మాదాదేశవిశ్వసనమేవ, మహ్యం, పరముత్కృష్టమర్హణమారాధనమ్ ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁
ఇతి పూర్వోక్తరీత్యా, ఆదిరాజేన పృథునా- నుతః స్తుత - స్స, విశ్వదృగ్భగవాన్, తమాదిరాజం ప్రత్యాహ॥ ఉక్తిమేవాహ॥
హే రాజన్, మయి- తే తవ-భక్తిరస్తు వర్ధతాం-దిష్ట్యా దైవవశేన-తే త్వయా-మయి, ఈదృశీ, ధీర్భక్తిః, కృతా, వదం నూ

తా, యయాధియా, దుస్త్యజామపి, మదీయాం, మాయాం-తరతస్త ॥ ౩౫ ॥ ఉపసంహరతి॥ఇతీతి॥ వైన్యస్య, రాజశ్రేష్ఠః పృథోః, అర్థవత్ శ్రుత్వా తామపిపురుషార్థసాధనం, వచః అభినన్ద్య-తేనపూజితః-ఏనం వైన్యం, అనుగృహ్య, చ్యుతో భగవాన్-గన్తుం-మతిం-చక్రే ॥ ౩౬ ॥ తదా-దేవాదయః-సర్వే-రాజ్ఞా-యజ్ఞేశ్వరధియాభగవదాత్మకత్వధియా-యథాయోగ్యం, వాగాదిభిః, సభాజితాః పూజితాః - తతః యజ్ఞభూమేః, వైకుణ్ఠం భగవన్తమనుసృత్యగతాః, యయుః ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ సోపాధ్యాయస్య-రాజ్ఞః, పశ్యతస్సతః, అముష్యరాజ్ఞో, మనో-హరన్నివ-భగవాన్-స్వధామ, ప్రత్యగాత్ ॥ ౩౯ ॥ అదృష్టాయచక్షుర్విషయతామప్రాప్తాయ-సందర్శితఆత్మాయేనతస్మై, దేవానాం బ్రహ్మాదీనామపి, దేవాయ- వాసుదేవాయ ,,వసన్తియత్రభూతానిభూతాత్మనీ,, తి-నిరుక్తవాసుదేవపదవాచ్యాయ, నమస్కృత్య, స్వపురం, యయౌ ॥ ౪౦ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంచతుర్థస్కన్ధేఏకోనవింశోఽధ్యాయః. * * * * *

పురంయయావిత్యుక్తం, తత్పురమనువర్ణయతి॥మౌక్తికైరితి॥మౌక్తికైర్ముక్తాదామభిః, చన్దనాగరుయుక్తైః, తోయైరార్ద్రా-రథ్యాదయః - అస్మిన్ సన్తీతితథా- తోకైర్యవాఙ్కురైః-అర్చిభిర్దీపైశ్చ ॥౧॥౨॥ పూగపోతైర్బాలపూ

దుస్త్యజామ్॥౩౫॥[తత్త్వం కురు మయోద్దిష్టమప్రమత్తః ప్రజాపతే। మదాదేశకరో లోకస్సర్వత్రాప్నుహి శోభనమ్] ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ఇతి వైన్యస్య రాజర్షేః ప్రతినన్ద్యార్థవద్వచః। పూజితోఽనుగృహీత్వైనం గన్తుం చక్రేఽచ్యుతో మతిమ్ ॥ ౩౬ ॥ దేవర్షిపితృగన్ధర్వసిద్ధచారణపన్నగాః। కిన్నరాప్సరసో మర్త్యాః ఖగా భూతాన్యనేకశః ॥ ౩౭ ॥ యజ్ఞేశ్వరధియా రాజ్ఞా వాక్చిత్తాఞ్జలిభక్తిభిః । సభాజితా యయుస్సర్వే వైకుణ్ఠానుగతాస్తతః॥౩౮॥ భగవానపి రాజర్షేస్సోపాధ్యాయస్య పశ్యతః। హరన్నివ మనోఽముష్య స్వధామ ప్రత్యగాత్ప్రభుః ॥ ౩౯ ॥ అదృష్టాయ నమస్కృత్య నృపస్సందర్శితాత్మనే । వాసుదేవాయ దేవానాం దేవాయ స్వపురం యయౌ ॥ ౪౦ ॥ * * * * *

* * * * * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ఏకోనవింశోఽధ్యాయః. * * * * *

మైత్రేయ ఉవాచ॥ మౌక్తికైః కుసుమస్రగ్భిర్దుకూలైస్స్వర్ణతోరణైః। మహాసురభిభిర్ధూపైర్మణ్డితం తత్ర తత్ర వై ॥౧॥ చన్దనాగరుతోయార్ద్రరథ్యాచత్వరమార్గవత్ । పుష్పాక్షతఫలైస్తోకైర్లాజైరర్చిభిరర్చితమ్॥౨॥ సవృన్తైః కదళీస్తమ్భైః పూగపోతైః పరిష్కృతమ్ । తరుపల్లవమాలాభిస్సర్వతస్సమలఙ్కృతమ్ ॥ ౩ ॥ ప్రజాస్తం దీపబలిభిస్సంభృతాశేషమఙ్గలైః। అభిజగ్ముర్మృష్టకన్యామృష్టకుణ్డలమణ్డితాః॥౪॥ శఙ్ఖదున్దుభిఘోషేణ బ్రహ్మఘోషేణ చర్త్విజామ్। వివేశ భవనం వీరః స్తూయమానో గతస్మయః ॥ ౫॥ పూజితః పూజయామాస తత్ర తత్ర మహాయశాః। పౌరాన్జానపదాంస్తాంస్తాన్ ప్రీతః ప్రియవరప్రదః ॥౬॥ స ఏవమాదీన్యనవద్యచేష్టితః కర్మాణి భూయాంసి మహాన్మహత్తమః। కుర్వన్ శశాసావనిమణ్డలం యశః స్ఫీతం నిధాయారురుహే పరం పదమ్॥ సూత ఉవాచ॥ తదాదిరాజస్య యశో విజృమ్భితం గుణైరశేషైర్గుణవత్సభాజితమ్। క్షత్తా మహాభాగవతస్సదస్ప

గైః-పరిష్కృతమలఙ్కృతం - సంభృతాన్యశేషాణిమఙ్గళద్రవ్యాణిదధ్యాదీనితైస్సహ-అభిజగ్ముః రాజ్ఞోఽభిముఖం యయుః॥మృష్టానినిర్ఘృష్టానికుణ్డలానియాసాం తాః-మృష్టాః ఉజ్జ్వలాః-కన్యాశ్చ-అభిముఖం యయుః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ తత-శ్శఙ్ఖాదిఘోషేణ- ఋత్విజాం వేదఘోషేణ చసహావన్దిభిః -స్తూయమానోఽపి , గతస్మయః నిరహఙ్కారః-వీరః పృథుః-భవనం-వివేశ ॥ ౫ ॥ తత్రతత్రరథ్యాదిషు పౌరాదిభిః , పూజితః-మహాయశాః విపులకీర్తిః-పౌరాన్ పురవాసినః, జానపదాన్ దేశవాసినశ్చ - తదీయపూజాదిభిః - ప్రీత- స్తేభ్యస్సమీహితవరప్రదో-భూత్వా - యథాయోగ్యం పూజయామాస ॥౬॥ తథా-గుణైః-మహాన్- అతఏవ - మహత్తమః పూజ్యతమః అతఏవా-నవద్యచేష్టితః నిర్దుష్టోదారవ్యాపారః-ఏవమాదీని దోహనాదీని-భూయాంసి-కర్మాణి-కుర్వన్ - భూమణ్డలం-శశాస అనుశిష్టవాన్-తతః-స్ఫీతం విపులం-యశః, ఇహలోకే, నిధాయ-పరంపదం వైకుణ్ఠం, ఆరురుహే అధిరూఢవాన్ ॥ ౭ ॥ ఏవం శ్రుతపృథుచరిత్రః క్షత్తా ఏవమాదీనీత్యాదిశబ్దోపక్షిప్తాన్యతదుదారచేష్టితశుశ్రూషయా పునః ప్రాహేత్యాహ సూతః ॥ శ్రుత్వేతి॥ అశేషైర్గుణైః-విజృమ్భితం ఊర్జితం-గుణవద్భిః-సభాజితం సత్కృతం-అధిరాజస్య రాజాధిరాజస్య పృథోః-యశః శ్రుత్వా-మహాభాగవతః క్షత్తా

హే సదస్యతే శౌనక - గృణన్తం కథయన్తం కౌషారవిం మైత్రేయ - మర్చయన్ సాధు సాధ్వితి సమ్మానయన్ - ప్రాహ ॥ ౮ ॥ ❁ ఉక్తిమేవాహ ॥ స ఇతి ద్వాభ్యాం ॥ విప్రైర్ఋత్విగ్భిః రాజ్యేఽభిషిక్తః - లబ్ధం అశేషాణాం అఖిలానాం ఇన్ద్రాదీనాం అర్హణం యేన సః - వైష్ణవం విష్ణోస్సంబన్ధి తేజః వీర్యం - బాహ్వోః - బిభ్రచ్చ బిభ్రాణశ్చ - యాభ్యాం వైష్ణవతేజశ్శాలిభ్యాం బాహుభ్యాం - గాం - దుదోహ - ఏవంభూతః కిమకరోదితి శేషః ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ శ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కుర్వన్ ప్రార్థయతే ॥ కో న్వితి ॥ అస్య పృథోః - కీర్తిమభిజ్ఞశ్చ - కోను - న శృణోతి - కథంభూతస్య - యస్య - విక్రమః పృథ్వీదోహాదిరూపః తస్య - యదుచ్ఛిష్టం ఉచ్ఛిష్టతుల్యం - కామం, మద్యాప్య - శేషభూపాః, లోకపాలైస్సహితా లోకాశ్చ, ఉపజీవన్తి, శుద్ధం నిరవద్యం తత్కర్మ తదీయం చేష్టితం - మే మహ్యం, వద ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ ఏవముక్తో మునిరాహ ॥ గఙ్గాయమునయోరిత్యాదినా ॥ యద్యప్యత్ర మునిరాహేత్యాహేత్యేవంరూపం సూతవాక్యమపేక్షితం, తథాప్యర్థసిద్ధత్వాత్ తన్నేత్యవగన్తవ్యం, ఏవం ప్రశ్నేఽపి శుకవాక్యమర్థసిద్ధం జ్ఞేయం - గఙ్గాయమునయోర్మహానద్యోః - అన్తరా మధ్యే స్థితం - బ్రహ్మావర్తాఖ్యం క్షేత్రం క్షేత్రే ఆవసన్ ‘‘ఉపాన్వధ్యాఙ్వస,, ఇత్యాధారస్య కర్మసంజ్ఞాయాం ద్వితీయా - ఆరబ్ధానేవ ప్రాచీనకర్మాయత్తానేవ భోగాన్, న త్వపూర్వసాధనానుష్ఠానారబ్ధాన్ - తత్ర హేతుః - పుణ్యజిహాసయా పుణ్యక్షపణేచ్ఛయా - ముముక్షోః పాపవత్పుణ్యస్యాపి స్వఫలజననద్వారా మోక్షవిరోధిత్వేన పుణ్యస్యాపి జిహాసితవ్యత్వబుద్ధిమతో మోక్షవిరోధిభోగసాధనత్వేన కర్మానుష్ఠానాసంభవాదితి భావః బుభుజే అనుమాతవాన్ ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ సర్వత్ర - అస్ఖలిత ఆదేశ ఆజ్ఞా యస్య, స సప్తద్వీపేషు, ఏక ఏవ దణ్డం ధారయతీతి తథా, స్వసమానరాజాన్తరరహిత ఇత్యర్థః, దణ్డధారణం కిం సర్వత్ర, న, బ్రాహ్మణకులాదన్యత్రైకం సర్వత్ర, న కిం తు

తే కౌషారవిం ప్రాహ గృణన్తమర్చయన్ ॥ ౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సోఽభిషిక్తః పృథుర్విప్రైర్లబ్ధాశేషసురార్హణః । బిభ్రచ్చ వైష్ణవం తేజో బాహ్వోర్యాభ్యాం దుదోహ గామ్ ॥ ౯ ॥ కో న్వస్య కీర్తిం న శృణోత్యభిజ్ఞో యద్విక్రమోచ్ఛిష్టమశేషభూపాః । లోకాస్సపాలా ఉపజీవన్తి కామమద్యాపి తన్మే వద కర్మ శుద్ధమ్ ॥ ౧౦ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ గఙ్గాయమునయోర్నద్యోరన్తరా క్షేత్రమావసన్ । ఆరబ్ధానేవ బుభుజే భోగాన్పుణ్యజిహాసయా ॥ ౧౧ ॥ సర్వత్రాస్ఖలితాదేశస్సప్తద్వీపైకదణ్డధృత్ । అన్యత్ర బ్రాహ్మణకులాదన్యత్రాచ్యుతగోత్రతః ॥ ౧౨ ॥ ఏకదాఽఽసీన్మహాసత్త్రదీక్షా తత్ర దివౌకసామ్ । సమాజో బ్రహ్మర్షీణాం చ దేవర్షీణాం చ సత్తమ ॥ ౧౩ ॥ తస్మిన్నర్హత్సు సర్వేషు స్వర్చితేషు యథార్హతః । ఉత్థితస్సదసో మధ్యే తారాణాముడురాడివ ॥ ౧౪ ॥ ప్రాంశుః పీనాయతభుజో గౌరః కంజారుణేక్షణః । సునాసస్సుముఖస్సౌమ్యః పీనాంసస్సుద్విజస్మితః ॥ ౧౫ ॥ వ్యూఢవక్షా బృహచ్ఛ్రోణిర్వలివల్గుదలోదరః । ఆవర్తనాభిరోజస్వీ కాఞ్చనోరురుదగ్రపాత్ ॥ ౧౬ ॥ సూక్ష్మవక్రాసితస్నిగ్ధమూర్ధజః కమ్బుకన్ధరః । మహాధనే దుకూలాగ్ర్యే పరిధాయోపవీయ చ ॥ ౧౭ ॥ వ్యఞ్జితాశేషగాత్రశ్రీర్నియమే న్యస్తభూషణః । కృష్ణాజినధరశ్శ్రీమాన్కుశపాణిః కృతోచితః ॥ ౧౮ ॥ శిశిరస్నిగ్ధతారాక్షస్సమైక్షత సమన్తతః । ఊచి

అచ్యుతగోత్రతః అచ్యుతగోత్రాత్ - అన్యత్ర జాత్యన్తరేష్వపి భాగవతకులాదన్యత్రేత్యర్థః ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ ఏకదా - మహాసత్త్రదీక్షా, ఆసీత్, మహాసత్త్రసఙ్కల్పం కృత్వా తత్ర దీక్షితోఽభూదిత్యర్థః, తత్ర మహాసత్త్రే, దివౌకసాం దేవానాం, బ్రహ్మర్షీణాం, దేవర్షీణాం చ, సమాజః సభా, ఆసీదిత్యర్థః, హే సత్తమ ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ తస్మిన్ సమాజే, మహత్సు పూజ్యేషు, సర్వేషు, యథాయోగ్యం పూజితేషు సత్సు, స్వేనేతి శేషః, సదసః, మధ్యే, ఉత్థితస్సన్, సమన్తతస్సమైక్షతేతి వక్ష్యమాణేనాన్వయః, తం విశినష్టి, తారాణాం మధ్యే, ఉడురాడివ చన్ద్ర ఇవ స్థితః ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ ప్రాంశురున్నతః, పీనావాయతౌ దీర్ఘౌ భుజౌ యస్య, పద్మవదరుణే ఈక్షణే యస్య, శోభనా నాసా యస్య, సున్దరం ముఖం, యస్య, సౌమ్యః ప్రసన్నః, పీనావంసౌ స్కన్ధౌ యస్య, శోభనాః ద్విజాః దన్తాః యస్మిన్ తత్స్మితం యస్యేతి బహువ్రీహిగర్భబహువ్రీహిః ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ వ్యూఢం విస్తీర్ణం వక్షః యస్య, బృహన్తౌ పీనౌ శ్రోణీ నితమ్బౌ యస్య, వలిభిస్త్రివృద్భిః, వల్గు సున్దరం, దళవదశ్వత్థపత్రవత్ ఉపరి విస్తృతమధస్తాత్సఙ్కుచితమ్, ముదరం, యస్య, ఆవర్తవన్నిమ్నా నాభిర్యస్య ఓజస్వీ ఇన్ద్రియశక్తిమాన్ కాంచనవదుజ్జ్వలావూరూ యస్య ఉదగ్రౌ ఉన్నతౌ పాదౌ యస్య ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ సూక్ష్మాశ్చ వక్రాశ్చ అసితాశ్చ స్నిగ్ధాశ్చ మూర్ధజా, యస్య, కమ్బువత్ త్రిరేఖాఙ్కితా కన్ధరా కణ్ఠః, యస్య, మహాధనే అనర్ఘే, దుకూలశ్రేష్ఠే, పరిధాయ వసిత్వా ఉపవీయ ఉత్తరీయం కృత్వా ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ నియమే నిమిత్తే, న్యస్తాని త్యక్తాని అశేషభూషణాని, యేన, అతఏవ తైరనావృతత్వాద్వ్యఞ్జితా, అశేషేష్వవయవేషు శ్రీస్స్వాభావికీ శోభా, యేన, శ్రీమాన్ సముదాయకాన్తిమాన్, కుశపాణిః పవిత్రపాణిః, కృతాని ఉచితాని కర్మాణి యేన ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ శిశిరే సన్తాపహరే, స్నిగ్ధే చ, తారే, యయోస్తే, అక్షిణీ, యస్య,

ఏవంభూతః, ఉర్వీశః, సదస్యాన్, సన్తోషయన్నివ, ఇదం వక్ష్యమాణం, వాక్యం, ముక్తవాన్, వాక్యం విశినష్టి, చారు శ్రోత్రప్రియం, చిత్రాణి పదాని యస్మిన్, శ్లక్ష్ణం ప్రసన్నం, మృష్టం శుద్ధం అనపశబ్దితం, గూఢం గమ్భీరం అగాధార్థం, అవిక్లబం అవ్యాకులమ్ ॥ ౧౯ ॥ అయమస్మాన్ప్రతి సర్వజ్ఞ ఇవ ధర్మాన్నుపదేష్టుముత్సహత ఇతి బుద్ధ్యా సభ్యా మా క్రుధ్యేయురితి మనీషయా స్వవాక్యశ్రవణాయ సభ్యాన్ప్రార్థయతే ॥ సభ్యా ఇతి ॥ హే సభ్యాః సభాయాముపవిష్టాః, అనుపవిష్టాన్ సంబోధయతి, ఇహ సత్రభూమౌ, యే, ఆగతాః, యూయం శృణుత భద్రం వః, మూర్ధ్నా చ స్తామ సూయేరన్నిత్యభిప్రాయేణ విశినష్టి ॥ సాధవ ఇతి ॥ నాహం జ్ఞః, కిన్తు జిజ్ఞాసుర్జిజ్ఞాసితవ్యం విజ్ఞాపయామీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ ధర్మం జిజ్ఞాసుభిః, స్వమనీషితం, జ్ఞేయం, సత్సు సతాం సమీపే, ఆవేద్యం విజ్ఞాపనీయం ప్రజానుశాసనవ్యాజేన జిజ్ఞాసైవ క్రియతే-న తు యుష్మాన్ప్రతి ధర్మ ఉపదిశ్యత ఇతి భావః ॥ ౨౦ ॥ ఇదానీం ప్రజారక్షణాదికం మమావశ్యకమిత్యాహ ॥ అహమితి త్రిభిః ॥ ధాత్రా భగవతా-ప్రజానాం-దణ్డధరత్వేన-అహం-యోజితో నియుక్తః - న కేవలం దణ్డధర ఏవ-కిన్తు రక్షితృత్వేన-ఆజీవికాప్రదత్వేన-స్వేషు స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితేషు-సేతుషు ధర్మమర్యాదాసు-పృథగసఙ్కరేణ, స్థాపయితృత్వేన చ యోజిత ఇత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ కిం ప్రజారక్షణాదిసాధ్యం ఫలం తత్రాహ ॥ తస్యేతి ॥ బ్రహ్మవాదినః వేదార్థతత్త్వస్యానుష్ఠానేనోపదేష్టారః, ప్రజారక్షణాదినా-రాజ్ఞః-యాన్ పుణ్యలోకాన్-ప్రాప్యత్వేన-ఆహుః, తే లోకాః-తస్య ప్రజారక్షణాదినిష్ఠస్య, మే-తదనుష్ఠానాత్ప్రజారక్షణాద్యనుష్ఠానాత్-కామసన్దోహాః మత్సమీహితకామపూరణాః-భవేయుః స్యురితి-సంభావనాయాం లిఙ్, స్వస్య ముముక్షుత్వేన ప్రాకృతలోకస్య ప్రాప్యత్వాభావాత్-అతో హేత్వర్థమాహ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య ప్రజారక్షణాదినిష్ఠస్య, దిష్టదృక్ ప్రజారక్షణాదికర్మసాక్షీ ఈశ్వరః-తుష్యతి-తస్మిం స్తుష్టే ముక్తిరపి సులభేతి భావః ॥ ౨౨ ॥ అన్యథా త్వనిష్టం స్యాదిత్యాహ ॥ య ఇతి ॥ యో రాజా-

వాచేదముర్వీశః సదస్సం హర్షయన్నివ ॥ చారుచిత్రపదం శ్లక్ష్ణం మృష్టం గూఢమవిక్లబమ్ ॥ ౧౯ ॥ రాజోవాచ ॥ సభ్యాః శృణుత భద్రం వః సాధవో య ఇహాగతాః । సత్సు జిజ్ఞాసుభిర్ధర్మమావేద్యం స్వమనీషితమ్ ॥ ౨౦ ॥ అహం దణ్డధరో రాజా ప్రజానామిహ యోజితః । రక్షితా వృత్తిదః స్వేషు సేతుషు స్థాపితా పృథక్ ॥ ౨౧ ॥ తస్య మే తదనుష్ఠానాద్యానాహుర్బ్రహ్మవాదినః । లోకాః స్యుః కామసన్దోహా యస్య తుష్యతి దిష్టదృక్ ॥ ౨౨ ॥ య ఉద్ధరేత్కరం రాజా ప్రజా ధర్మేష్వశిక్షయన్ । ప్రజానాం శమలం భుఙ్క్తే భగం స్వం చ జహాతి సః ॥ ౨౩ ॥ తత్ప్రజా భర్తృపిణ్డార్థం స్వార్థమేవానసూయవః । కురుతాధోక్షజధియస్తర్హి మేఽనుగ్రహః కృతః ॥ ౨౪ ॥ యూయం తదనుమోదధ్వం పితృదేవర్షయోఽమలాః । కర్తుః శాస్తురనుజ్ఞాతుస్తుల్యం యత్ప్రేత్య తత్ఫలమ్ ॥ ౨౫ ॥ అస్తి

ధర్మేషు, ప్రజాః, అశిక్షయన్-కరం స్వామిగ్రాహ్యభాగం, ఉద్ధరేత్-కరమాత్రం గృహ్ణీయాదిత్యర్థః, తర్హి, ప్రజానాం సంబన్ధి, శమలం పాపమేవ-భుఙ్క్తే, సః-స్వీయం-భగం జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాదికం చ-జహాతీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ తత్తస్మాత్, హే ప్రజాః-భర్తుర్మమ-పిణ్డార్థం పిణ్డదానవత్పరలోకహితార్థం స్వార్థం స్వప్రయోజనమేవ-స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మమేవ, అనసూయవః అసూయారహితాః కురుత అనుతిష్ఠత, అధోక్షజధియః-భగవద్విషయకబుద్ధయః తదర్పణబుద్ధ్యైవేతి యావత్, «తత్కర్మ భగవదర్పణం», ఇతి స్మృతేః-తర్హ్యేవం క్రియతే చేత్, మహ్యం, మమ అనుగ్రహ ఏవ-యుష్మాభిః-కృతః స్యాత్ ఏవం ప్రజా అనుశాస్య దేవాదీన్ ప్రార్థయతే యూయమితి ॥ హే పితృదేవర్షయః-నిర్మలాః అసూయాదిరహితాః, యూయం తన్మదనుశాసనమనుమోదధ్వం, కిం చానుమోదనమాత్రసాధ్యం తత్రాహ ॥ కర్తురితి ॥ యద్యస్మాత్, కర్తుః ప్రయోజ్యస్య, శాస్తుః ప్రయోజకస్య, అనుజ్ఞాతుః అనుమన్తుః, తత్ర ప్రవృత్తస్య ప్రవర్తకత్వం ప్రయోజకత్వం, ప్రవృత్తస్య ప్రవర్తకత్వమనుమన్తృత్వమితి వివేకః, ప్రేత్యేతి ల్యబన్తయోగాత్కర్తరి శమేషష్ఠీ కర్త్రాదిభిః ప్రేత్య పరలోకం ప్రాప్య తుల్యం ఫలమనుభూయత ఇత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ అత్ర «ధర్మ్యేషు [illegible] దిష్టదృక్-కురుతాధోక్షజధియః», ఇతి కర్మణాం భగవదారాధనరూపత్వ-మారాధితాత్కర్మభిర్భగవతశ్చ ఫలప్రాప్తిరవగమ్యతే- తత్ర నిరీశ్వరవాదినాం కేషాంచిన్మత ఇదముక్తమనుపపన్నమిత్యాభాష్య ఈశ్వరసిసాధయిషయా తత్సద్భావం తావత్ప్రతిజానీతే ॥ అస్తీతి ॥ తేహి [illegible] - ప్రకృతిపురుషాతిరేకేణేశ్వరాఖ్యః కశ్చిత్పదార్థో న విద్యతే-ప్రమాణాభావాత్-న తావత్ప్రత్యక్షం-తదవిషయత్వాత్తస్య-నాప్యనుమానం- ప్రత్యక్షోపలబ్ధసాధ్యధర్మావ్యభిచారిసాధనధర్మవిషయత్వేనానుమానస్య ప్రత్యక్షావిషయే తదప్రవృత్తేః - నాపి శబ్దః-న తావత్ [illegible] భ్రమప్రమాదాదిదోషసంస్పర్శసంభావనయా తస్య ప్రామాణ్యానిశ్చయాయోగాత్-నాపి «సత్యం జ్ఞానమనన్తం-నిష్క్రియం శాన్తం» [illegible]

మిత్యాదివైదికశబ్దం-లోకేవృద్ధవ్యవహారాదన్యత్రశబ్దస్య బోధకత్వశక్త్యవధారణాసంభవాత్,వృద్ధవ్యవహారస్యచకార్యబుద్ధిపూర్వకత్వేనకార్యరూపార్థఏవశబ్దస్యప్రామాణ్యమితి-లౌకికవ్యుత్పత్త్యనుసారేణవైదికశబ్దానామపికార్యవస్తుపరత్వేనైవవ్యుత్పత్తినిశ్చయాత్ - సిద్ధరూపేఈశ్వరేతేషాంప్రామాణ్యాసంభవాత్- అతఏవ-తస్మాత్ఫలప్రాప్తిశ్చసంభావినీ నచే,,ష్టాపూర్తంబహుధాజాతం-బ్రహ్మవిదాప్నోతిపర ,, మిత్యాదిచాఐహికాముష్మికంబ్రహ్మోపాసనాతత్ప్రాప్తిరూపంఫలంశ్రుతమితివాచ్యం - తస్యకర్మసుకర్తృభూతస్యప్రత్యగాత్మనోయాథాత్మ్యవేదనప్రతిపాదనపరత్వాత్ అతఃకర్తుస్సంస్కారద్వారేణవిద్యాయాఃక్రతుశేషత్వాత్తత్రఫలశ్రుతిరర్థవాదమాత్రం - నచవిచిత్రసృష్ట్యన్యథానుపపత్త్యాఈశ్వరసిద్ధిస్తతఃఫలసిద్ధిశ్చేతివక్తుంయుక్తం - పుణ్యాపుణ్యరూపానుష్ఠితకర్మసంస్కృతాయాఃప్రకృతేరేవ పురుషార్థానురూపంవిచిత్రపరిణామసంభవాత్ , యథావిషాదిదూషితానామన్నపానాదీనాం ఔషధవిశేషోపస్కృతానాంచసుఖదుఃఖహేతుభూతపరిణామవిశేషస్య దేశకాలాదివ్యవస్థయాదర్శనం- తద్వదితిసఙ్గ్రహః - హేసత్తమాః కేషాంచిదాస్తికానాంమతే-యజ్ఞపతిర్నామయజ్ఞారాధ్యస్తత్ఫలప్రదశ్చేశ్వరాఖ్యః - కశ్చిదస్తి - తత్రతావద్విచిత్రసృష్ట్యన్యథానుపపత్తింప్రమాణయన్॥ఇహాముత్రచేతి॥ఇహలోకేచఅముష్మింశ్చలోకే , జ్యోత్స్నావత్యఃప్రకాశబహులాః -భువఃవిచిత్రాఃభోగభూమయః-తద్భోక్తారోవిచిత్రశరీరాశ్చ- దృశ్యన్తే - ఏతచ్చదర్శనమీశ్వరమన్తరేణానుపపన్నం- యదుక్తంప్రకృతేరేవజీవకర్మానుగుణంవిచిత్రపరిణామసంభవ ఇతి-నైతదుపపద్యతే,సర్వజ్ఞేశ్వరానధిష్ఠితాయాస్తస్యాఃవిచిత్రపరిణామాసంభవాత్ - యద్యనధిష్ఠితాయాఅపిపరిణామస్సంభావ్యేత-తర్హి-ప్రలయదశాయాంతస్యాఃవిచిత్రపరిణామార్థమీశ్వరానపేక్షణాత్సతతపరిణామస్వభావత్వేనాపరిణామిత్వేనావస్థానంనస్యాత్-ఈశ్వరాధిష్ఠితత్వేతు, తస్యసత్యసఙ్కల్పత్వేనవిచిత్రసృష్టితదభావావుపపన్నౌ-నచక్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితత్వేనతావుపపన్నావితివక్తుంశక్యం-తేషామనున్మత్తానాంస్వేచ్ఛయైవస్వానర్థావహాపుణ్యానుష్ఠానపూర్వకపశుపాదపత్వాదిశరీరాపాదనస్యా

యజ్ఞపతిర్నామ కేషాంచిదిహసత్తమాః । ఇహాముత్రచలక్ష్యన్తేజ్యోత్స్నావత్యఃక్వచిద్భువః॥౨౮॥ మనో
రుత్తానపాదస్యధ్రువస్యాపిమహీపతేః । ప్రియవ్రతస్యరాజర్షేరఙ్గస్యాస్మత్పితుఃపితుః॥౨౯॥ ఈదృశానా

సంభవాత్-ఈశ్వరాభ్యుపగమేతు,,ఇష్టాపూర్తంబహుధాజాతంజాయమానం , యతఃప్రవృత్తిర్భూతానాంయేనసర్వమిదంతతం-స్వకర్మణాతమభ్యర్చ్యసిద్ధింవిన్దతిమానవః॥ తానహంద్విషతఃక్రూరాన్సంసారేషునరాధమాన్ । క్షిపామ్యజస్రమశుభానాసురీష్వేవయోనిష్వ ,, త్యుక్తరీత్యాభగవాన్పురుషోత్తమోఽవాప్తసమస్తకామస్సర్వజ్ఞస్సత్యసఙ్కల్పఃస్వమాహాత్మ్యానుగుణలీలాప్రవృత్తఏతానికర్మాణిసమీచీనాన్యేతాన్యసమీచీనానీతికర్మద్వైవిధ్యంసంవిధాయ-తదుపాదానోచితదేహేన్ద్రియాదికంతన్నియమనశక్తించసర్వేషాంక్షేత్రజ్ఞానాంసామాన్యేనప్రదిశ్యస్వశాసనావబోధివేదాఖ్యశాస్త్రంచప్రదర్శ్యతదుపసంహారార్థంచాన్తరాత్మతయాఽనుప్రవిశ్యానుమన్తృతయాచనియచ్ఛన్తత్ర పుణ్యరూపకర్మకారిణంస్వశాసనానువర్తినంజ్ఞాత్వాధర్మార్థకామమోక్షైర్వర్ధయతే - శాసనాతివర్తినంచతద్విపర్యయైర్యోజయతీతిసర్వమేతదుపపన్నంవైచిత్ర్యమితిభావః - నచసత్యంజ్ఞానమిత్యాదిభిఃకర్మాఙ్గభూతప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యంవివిచ్యతఇతివక్తుంశక్యం,కర్తుఃప్రత్యగాత్మనఃశుద్ధస్యాశుద్ధస్యచఖద్యోతకల్పస్యావిద్యాదిహేయసంబన్ధయోగ్యస్యాసంభావనీయయోఃనిరస్తనిఖిలహేయగన్ధానన్తకల్యాణగుణాకరస్వసఙ్కల్పకృతజగదుదయవిభవలయలీలసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వజ్ఞానానన్దాదిస్వరూపస్వభావయోఃపరమాత్మైకాన్తయోఃశ్రవణాత్- తథాహి ,, అపహతపాప్మావిజరోవిమృత్యుర్విశోకోవిజిఘత్సోఽపిపాసస్సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్పః , తదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయేయేతితత్తేజోఽసృజత-యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్,,యతోవాచోనివర్తన్తేఅప్రాప్యమనసాసహే,,తి-నచైషాంవాక్యానాంసిద్ధవస్తుపరత్వాసంభవః - యాదృచ్ఛికవ్యుత్పత్తేరపిశారీరకమీమాంసాయాంసిద్ధాన్తితత్వేనకార్యార్థఏవవ్యుత్పత్తిరితినిర్బన్ధస్యనిర్నిబన్ధనత్వాత్ -ఫలశ్రుతిరర్థవాదరూపేత్యపినయుక్తిమత్ - అర్థవాదాదేఃప్రతీయమానార్థతాత్పర్యాభావేఽపిరాత్రిసత్రప్రతిష్ఠాఽపగోరణశతయాతనాసాధ్యసాధనశర్కరాఞ్జనద్రవ్యపశువిశేషాదేరర్థవాదాద్యుక్తస్యాపివివక్షితత్వాదితిసఙ్క్షేపః॥౨౮॥కేషాంచిదిత్యుక్తానాస్తికాన్ప్రదర్శయన్ తేషామీశ్వరాభ్యుపగమోఽస్తీత్యాహ॥ మనోరితి॥అస్మత్పితుఃఅస్మత్పితామహస్యాఙ్గస్య॥౨౯॥అజస్యచతుర్ముఖస్యభవస్యరుద్రస్య,మన్వాదీనాం,గదాభృతాభ

గవతా, కృత్యం కర్తవ్యం కర్మ-ఫలదానరూపం ప్రయోజనమస్తి-మన్వాదీనాం మతే ఆవశ్యం కర్మఫలదాతా భవితవ్యమి త్యభ్యుపగతమిత్యర్థః ❋ ॥ ౨౮ ॥ ❋ నన్వచేతనస్య క్షణభావినః కర్మణః ఫలప్రదత్వాసంభవేఽప్యపూర్వాఖ్యశక్తికల్పనా ద్వారా కర్మణ ఏవ ఫలప్రదాతృత్వం స్యాత్-విధ్యుద్దేశశ్రుతదేవతాయా వా, కిమీశ్వరేణేతి చేత్ ఆశఙ్కాం పరిహరన్ దర్శయతి-వర్గస్త్రివర్గో ధర్మాదిః-స్వర్గో ధర్మఫలం, అపవర్గో మోక్షః, ఏషాం ప్రాయశః - ఐకాత్మ్యహేతునా ఏకమాత్మస్వరూపం యేషాం తేషాం భావ ఐకాత్మ్యం ఏకస్యైవ ప్రదేయత్వరూపైకాత్మ్యం, తద్రూపేణ హేతునా - వర్గాదీనామేకస్యైవ ప్రదేయత్వశ్రవణస్మరణరూపహేతునా - ఈశ్వరో౽భ్యుపగతో మన్వాదిభిరిత్యర్థః-తథాచ శ్రూయతే ,,ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః- తదేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదు చన్ద్రమాః ఇత్యాది, స్మర్యతే చ ,,యో యో యాం యాం తనుం భక్తః,, ఇత్యాది ,,ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యం య ఇచ్ఛే,, దిత్యాది, అయం భావః యజదేవపూజాయామితి దేవతారాధనరూపతయా గాద్యారాధ్యభూతాగ్నివాయ్వాదిదేవతానామేవ తత్తత్ఫల హేతుతయా తస్మింస్తస్మిన్నపి వాక్యే వ్యపదేశస్తావద్దృశ్యతే ,,వాయవ్యగ్ శ్వేతమాలభేత భూతికామో వాయుర్వై క్షేపిష్ఠా దేవతా వాయుమేవ స్వేన భాగధేయేనోపధావతి స ఏవైనం భూతిం గమయతి,, త్యాదిషు - తత్ర హి కామినస్సిషాధయిషితఫలసాధనత్వప్రకారోపదేశో విధ్యపేక్షిత ఏవేతి నాతత్పరత్వశఙ్కా-యుక్తా॥ ఏవమపేక్షితే౽పి ఫలసాధనత్వప్రకారే శబ్దాదేవావగతే సతి తత్పరిత్యాగేనాశ్రుతాపూర్వాఖ్యశక్తికల్పనమనుపపన్నం-యద్వా వాయ్వాదీనాం ఫలసాధనత్వం ,,స ఏవైనం భూతిం గమయతీ,, త్యాదినా ప్రతీతం-తద్వాయ్వాద్యాత్మనా౽౽రాధ్యతయా ఫలదాయిత్వేనావస్థితస్య పరపురుషస్యైవేతి శ్రూయతే ,,ఇష్టాపూర్త,, మిత్యాదికా ,,తదేవాగ్నిస్తద్వాయు,, రిత్యాదికా చేతి, అతో౽పూర్వస్య దేవతాయా వా న ఫలసాధనత్వమితి, మన్వాద్యుపాదానం ప్రదర్శనమాత్రం న తు పరిగణనమిత్యాశయేనాహ ,,॥ దౌహిత్రాదీ

మథాన్యేషామజస్య చ భవస్య చ । ప్రహ్లాదస్య బలేశ్చాపి కృత్యమస్తి గదాభృతా ॥ ౨౮ ॥ దౌహిత్రాదీన్ ఋతేమృత్యోశ్శోచ్యాన్ ధర్మవిమోహితాన్ । వర్గస్వర్గాపవర్గాణాం ప్రాయేణైకాత్మ్యహేతునా ॥ ౨౯ ॥ యత్పాదసేవాభిరుచిస్తపస్వినామశేషజన్మోపచితం మలం ధియః । సద్యః క్షిణోత్యన్వహమేధతీ ❋ సతీ యథా పదాఙ్గుష్ఠవినిస్సృతా సరిత్ ॥ ౩౦ ॥ వినిర్ధుతాశేషమనోమలః పుమానసఙ్గవిజ్ఞానవిశేషవీర్యవాన్ । యదఙ్ఘ్రిమూలే కృతకేతనః పునర్న సంసృతిం క్లేశవహాం ప్రపద్యతే ॥ ౩౧ ॥ తమేవ యూయం భజతాత్మవృత్తిభిర్మనోవచః

నితి ॥ ధర్మవిమోహితాన్ ధర్మస్వరూప తదనుష్ఠాన తత్సాధన తత్ఫలసాధనాదికమజానానాన్ - అత ఏవ - శోచ్యాన్-మృత్యో-ర్దౌహిత్రాదీన్, ఆదిశబ్దః ప్రకారే-తత్సదృశానిత్యర్థః-వేనాదీ - నృతే వినా, సర్వేషాం మతే ఈశ్వరో౽స్తీత్యర్థః ❋॥ ౨౯ ॥ ❋ ఏవం కేవలకర్మణాం తన్మూలకాపూర్వస్యాస్వాతన్త్ర్యేణ దేవతాయాశ్చ ఫలసాధనత్వాభావః పరమపురుషస్యైవ సాధనభావశ్చోపపాదితః ఇదానీం తద్ద్విధిమేతస్య భగవత్పాదారవిన్దభజనస్యైవానర్థనిరాసకత్వపూర్వకపురుషార్థాపాదకత్వమాహ ॥ యత్పాదేతి ॥ తపస్సన్తాప ఆధ్యాత్మికాదిః ,,తప సన్తాప ,, ఇతి ధాత్వర్థానుగోభాత్ - తద్వతాం తాపత్రయాతురాణామిత్యర్థః-యస్య భగవతః, పాదయో, ర్యా, సేవా భక్తి- స్తస్యా, మభిరుచి- రహరహః - ప్రవర్ధమానా సతీ-అనేకజన్మభిరనన్తజన్మభి, రుపచితం సంవర్ధితం, ధియో మనసః - మలం, సద్యః -క్షిణోతి క్షపయతి-తమేవ భజతేతి తృతీయేనాన్వయః-తత్పాదసంబన్ధస్యైవ షావనహిమేతి దృష్టాన్తేనాహ॥ యథేతి॥ యథా - తత్పదాఙ్గుష్ఠాద్వినిస్సృతా, సరిద్గఙ్గా మలం-క్షిణోతి-తథేత్యర్థః ❋ ॥ ౩౦ ॥ ❋ కిం మలక్షపణసాధ్యం తత్రాహ॥ వినిర్ధుతం నిరస్తం-అశేషం, మనోమలం - యస్య-అసఙ్గో వైరాగ్యం, ఇదం సాధనసప్తకోపలక్షణం-విజ్ఞానం ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యవేదనం- లాభ్యాం ❋ విశేష్యత ఇతి విశేషం ❋ అఙ్గభూతజ్ఞానకర్మకృత ఉపకార ఇత్యర్థః-తదేవ వీర్యం బలం యస్య భక్తియోగస్య, సో౽స్యాస్తీతి తథా -యస్య భగవతో౽ఙ్ఘ్రిమూలే, కృతకేతనః కృతస్థానః - తదేకనిరతః అనేన భక్తియోగస్య విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వం వివక్షితం, ఈదృశః పుమాన్-క్లేశవహాం గర్భజన్మజరామరణాదిక్లేశకారిణీం-సంసృతిం- పునర్న ప్రతిపద్యతే ❋ ॥ ౩౧ ॥ ❋ తస్మాత్స్వకర్మభిస్స్వవర్ణాశ్రమోచితైః పఞ్చమహాయజ్ఞాదిభిః, ఆత్మవృత్తిభిః ,,శమోదమస్తపశ్శౌచం క్షాన్తిరార్జవమేవ చే,, త్యాదిస్థానోక్తశమాదిభిః-మనోవచః-కాయగుణైః ధ్యానస్తుతిపరిచర్యాదిభిః, అమాయినో నిష్కపటాస్సన్తః, కధం భూతం, కామం సమీహితం దోగ్ధి ప్రపూరయతీతి కామదుఘం, త, దఙ్ఘ్రిపఙ్కజం యస్య - యథాధికారావసితార్థసిద్ధయః-అధికారః ఫలం, అధికర్మణ్యధికృత్య- క్రియతే సాధ్యత ఇతి వ్యుత్పత్తేః - యథాధికారం స్వస్వసమీహితఫలమనతిక్రమ్య

❋ పా॥ విశేషమిత్యస్య కర్మార్థకఘఞన్తత్వాత్ సంబన్ధమనువరత ఇతి భావ్యప్రయోగో౽త్ర త్రిలిఙ్గత్వాన్న నపుంసకత్వానుపపత్తిః

అవసితాః నిశ్చితాః అర్థసిద్ధిః ఫలసిద్ధిర్యేషాం తే స్వస్వసమీహితానుసారేణ ఫలసిద్ధిర్భావినీత్యేవం నిశ్చితబుద్ధయ ఇత్యర్థః, నిశ్చయస్యాప్యనుష్ఠానోపయోగిత్వాత్ సంశయస్యానర్థావహత్వాత్, తథా చ స్మర్యతే "నాయం లోకోఽస్తి న పరో న సుఖం సంశయాత్మనః। అజ్ఞశ్చాశ్రద్దధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతీ"తి చ * ॥ ౩౨ ॥ * నను కర్మణాం ద్రవ్యదేవతాదిభేదాదేవ భేదః-అన్యథా కర్మైక్యమేవ స్యాత్-తతశ్చ ప్రతినియతసాధనోపసంహారప్రయాసో వ్యర్థః స్యాత్-ఏవం చ కథమేకదేవతోద్దేశేన సర్వకర్మానుష్ఠానం కుర్వత ఇత్యుచ్యతే-తత్రాహ॥ అసావితి॥ అత్ర గుణాధ్వర ఇతి పాఠః-గుణోఽధ్వర ఇతి చ-తత్ర వ్యస్తపాఠే అగుణ ఇతి చ్ఛేదః, భగవద్విశేషణం-హేయగుణరహిత ఇత్యర్థః అనేకగుణ ఇతి శుభగుణవిధానాత్, సమస్తపాఠే తు-అధ్వరవిశేషణం, సత్త్వాదిగుణాన్విత ఇత్యర్థః-కర్త్రుద్వారా తదన్వయో బోధ్యః, తత్ర, స్వరూపతః, స్వరూపేణ-విజ్ఞానఘనః-విజ్ఞానశబ్దేనానుకూలాత్మకం జ్ఞానం వివక్షితం ఘనశబ్దేన తస్యైవ సాన్ద్రత్వమభిప్రేతం-విజ్ఞానైకస్వరూప ఇత్యర్థః అగుణః నిరస్తహేయగుణః, అనేకగుణః అనన్తకల్యాణగుణః యోఽసౌ పరమాత్మా, స ఏవ-పృథగ్విధాని-ద్రవ్యాణి వ్రీహ్యాజ్యపశ్వాదీని, గుణాః "శుక్లామాలభేత కృష్ణామాలభేతే"త్యాదివిధ్యుద్దేశ్యశ్రుతశుక్లాదయః క్రియాః అవహననావేక్షణాలమ్భనాదయః, ఉక్తయో మన్త్రాః-పృథగ్విధత్వం త్రివృత్త్వస్వేతత్వం, పృథగ్విధద్రవ్యాదిభిః, అధ్వరస్య అధ్వరస్య ద్రవ్యాదిసఙ్ఘాతరూపత్వాద్ద్రవ్యాదీనాం భగవచ్ఛరీరత్వాత్ అధ్వరరూపో భూత్వేత్యర్థః అర్థాశయలిఙ్గనామభిస్సంపద్యతే అర్థః అధ్వరప్రయోజనం-స్వర్గాదిరూపం ఫలం-తస్య, ఆశయాః ఆశ్రయభూతాని-లిఙ్గాన్యగ్నీన్ద్రాదిరూపశరీరాణి, నామాని వాచకాగ్నీన్ద్రాదిశబ్దాః, తైస్సంపద్యతే, అగ్నీన్ద్రాదిలిఙ్గస్య ఫలాశ్రయత్వం ఫలదానక్రియాయా అగ్నీన్ద్రాద్యాశ్రయత్వాద్బోధ్యం, అధ్వరారాధ్యత్వేన తత్ఫలదత్వేనావగతాగ్నీన్ద్రాదినామరూపాత్మకో భవతీత్యర్థః-తథా చ శ్రుతిః "యజ్ఞో వై విష్ణుః-తే దేవా అగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదు చన్ద్రమాః" ఇతి అగ్నీన్ద్రాదిద్వారభేదేన ద్రవ్యాదిభేదేన చ కర్మ

కాయగుణైస్స్వకర్మభిః। అమాయినః కామదుఘాఙ్ఘ్రిపఙ్కజం యథాధికారావసితార్థసిద్ధయః ॥ ౩౨ ॥ అసావిహానేకగుణోఽగుణోఽధ్వరః పృథగ్విధద్రవ్యగుణక్రియోక్తిభిః। సంపద్యతేఽర్థాశయలిఙ్గనామభిర్విశుద్ధవిజ్ఞానఘనస్స్వరూపతః ॥ ౩౩ ॥ ప్రధానకాలాశయకర్మసఙ్గ్రహే శరీర ఏష ప్రతిపద్య చేతనామ్। క్రియాఫలత్వేన విభుర్విభావ్యతే యథాఽనలో దారుషు తద్గుణాత్మకః ॥ ౩౪ ॥ అహో మమామీ వితరన్త్యనుగ్రహం

ణాం భేదః అగ్న్యాద్యన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య పరమపురుషస్యైకస్యైవారాధ్యత్వఫలదత్వాద్యుపపత్తేస్తాత్పర్యతః ఏకదేవతారాధనత్వముపపన్నమితి భావః * ॥ ౩౩ ॥ * ఏవం కర్మతదారాధ్యదేవతారూపత్వముక్తం అథ కర్మఫలభోక్తృజీవరూపత్వం తత్ఫలరూపత్వం చాహ॥ ప్రధానేతి॥ ఏష భగవాన్-ప్రధానం ప్రకృతిః-కాలస్తద్గుణక్షోభకః ఆశయో వాసనా, ధర్మః అదృష్టం, ఏభిస్సఙ్గృహ్యతే ఉత్పాద్యత ఇతి తథా తస్మిన్-శరీరే, చేతనాం శబ్దాద్యనుభవరూపం జ్ఞానం ప్రతిపద్య జీవద్వారా ప్రతిపద్యేత్యర్థః-తత్ర జీవాదిభిస్సామానాధికరణ్యే చ హేతుః, విభుః "య ఆత్మని తిష్ఠ"న్నిత్యుక్తరీత్యా జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థానాత్ సర్వజగదుపాదానత్వాదుపాదానత్వస్య చ భావ్యవస్థాపి శేషవతః ప్రాగవస్థాయోగిత్వరూపత్వాజ్జీవం ప్రత్యుపాదానత్వే న చ జీవధర్మభూతజ్ఞానసఙ్కోచవికాసరూపవికారాశ్రయత్వస్యాపి జీవద్వారకత్వేన విభోః పరస్య సత్త్వాచ్ఛబ్దాద్యనుభవరూపచేతనాం ప్రతిపద్యేత్యుక్తం-క్రియాఫలత్వేన స్వర్గాదిరూపతయా-విభావ్యతే నిశ్చీయతే-ఏవం కర్మతదారాధ్యతత్ఫలభోక్తృతత్ఫలరూపత్వముక్తం, తత్ర కర్మాదిగతదోషసంస్పర్శమాశఙ్క్య తన్నేత్యభిప్రాయేణ దృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి॥ దారుషు-అనలోఽగ్నిః, యథా-తద్గుణాత్మకః దారుగతదైర్ఘ్యవక్రత్వాదిమాన్-ప్రతీయతే-తద్వత్-వస్తుత ఏకరూపోఽప్యనలోఽధిష్ఠానవైచిత్ర్యాద్విచిత్ర ఇవ ప్రతీయతే-తథేత్యర్థః సామానాధికరణ్యేఽప్యయమేవ దృష్టాన్తః-వస్తుతః ఖాదిరత్వాదివ్యపదేశశూన్యోఽప్యనలః ఖాదిరోఽనలః ప్లాక్షోఽనల ఇతి ఖాదిరత్వప్లాక్షత్వనైయగ్రోధత్వాదిగుణకసామానాధికరణ్యేన వ్యపదిశ్యతే ఖాదిరాదిదారుష్వభివ్యాప్తేః తద్వచ్చేతనాచేతనేష్వభివ్యాప్తత్వాదభివ్యాప్తినిబన్ధనేన సామానాధికరణ్యేన వ్యపదిశ్యత ఇతి * ॥ ౩౪ ॥ * తదేవమప్రవృత్తాన్భగవద్భజనే ప్రవర్త్య స్వతః, ప్రవృత్తానాం ప్రవృత్త్యభినన్దనేన ప్రథయతి॥ అహో ఇతి॥ యే-భూతలే-మామకాః-మద్విషయవాసినో జనాః-దృఢవ్రతాః దృఢసఙ్కల్పాః-స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మయోగేన యజ్ఞభుజామిన్ద్రాదీనాం, అధీశ్వరమన్తరాత్మానం గురుం హితోపదేష్టారం-హరిం స్వాశ్రితదురితహరం-నిత్యం-భజన్తి, తే అమీజనాః-మమ-అనుగ్ర

హం-వితరన్తి కుర్వన్తి- అహో ఇతి హర్షే ॥ ౩౫ ॥ ఇదానీం భగవద్భక్తిదార్ఢ్యాయ బ్రాహ్మణభక్తిం విధత్తే మాజాత్విత్యష్టభిః । తత్ర తావద్బ్రాహ్మణకులస్య రాజకులనిగ్రహావిషయత్వం ప్రార్థయతే ॥ మహర్ధిభిః మహత్యశ్చ తాః ఋద్ధయః తాభిః-ర్య, ద్రాజకులస్య తేజస్తస్మాత్సకాశాత్ ద్విజానాం కథంభూతానాం, అజితో భగవాన్ - దేవతా-యేషాం-తేషాం-కులే, జాతు కదాచిదపి, మా ప్రభవేత్ప్రాభవం నకరోతు-కథంభూతే - సమృద్ధిభిర్వినాపి-స్వయమేవ తితిక్షాదిభిర్దేదీప్యమానే - యద్వా, రాజకులస్య బ్రాహ్మణకులనిగ్రహావిషయత్వం ప్రార్థయతే, అజితదేవతానాం ద్విజానాం, కులే-తితిక్షయా ద్వన్ద్వసహనేన - తపసా కృచ్ఛ్రాదినా- బ్రహ్మోపాసనయా వా - ఆతిథ్యయా అతిథ్యారాధనయా, చకారాచ్ఛమదమాదిసద్గుణైః, ఏభిర్దేదీప్యమానే సతి - తేషాం- తేజః, మహర్ధిభిః, రాజకులాదుద్ధతాత్, కదాచిన్మా ప్రభవేత్ మహర్ధిప్రయుక్తగర్వసహితాద్రాజకులాద్బ్రాహ్మకులం కుపితం మాభూదిత్యర్థః, కులద్వయమన్యోన్యం యథాయోగ్యమనుగృహ్ణాత్విత్యభిప్రాయః ॥ ౩౬ ॥ యచ్చరణాభివన్దనాత్ యేషాం బ్రాహ్మణానాం చరణాభివన్దనాత్, హరిర్లక్ష్మీ, మనపాయినీం-జగత్పవిత్రం - యశశ్చ - అవాప - యత్సేవయా చేశ్వరస్తుష్యతి తదేవ బ్రహ్మకులం నిషేవ్యతామితి ద్వయోరన్వయః - హరిం విశినష్టి- బ్రహ్మణ్యదేవః బ్రాహ్మణసేవాపరాయణానాం మన్వాదీనాముపదేవః - పురాణః పురుష ఇతి-నచైవమీశ్వరస్య లక్ష్మీయశస్సంబన్ధస్యసో బాధికత్వప్రసఙ్గః -భగవదితరేషాం యశఆదిసంబన్ధస్య బ్రాహ్మణసేవాయత్తత్త్వైకకథనమాత్ర తాత్పర్యకత్వాదస్య శ్లోకస్య - అర్థవాదవాక్యస్య స్వార్థే తాత్పర్యాభావాత్-విధిశేషత్వాత్-నచార్థవాదస్య స్వార్థే తాత్పర్యాభావే సతి తరేషామపి యశఆదిసంబన్ధేఽపి తాత్పర్యం నాస్తీతి వక్తుం శక్యం- బ్రాహ్మణసేవావిధ్యపేక్షితఫలసమర్పకత్వేన తత్ర తాత్పర్యనిశ్చయాత్, నహ్యసతా గుణేన ప్రరోచనా సంభవతి, నచ పయః పిబ శిఖా తే వర్ధత ఇతి బాలాద్యుపచ్ఛన్దనవాక్యే అసతాపి గుణేన ప్రరోచనాదృశ్యత ఇతి వాచ్యం, తత్రాపి- యద్యసత్త్వనిశ్చయ

హరిం గురుం యజ్ఞభుజామధీశ్వరమ్। స్వధర్మయోగేన యజన్తి మామకా నిరన్తరం క్షోణితలే దృఢవ్రతాః॥ ౩౫॥
మా జాతు తేజః ప్రభవేన్మహర్ధిభిస్తితిక్షయా తపసా విద్యయా చ। దేదీప్యమానేఽజితదేవతానాం కులే స్వయం రాజకులాద్ద్విజానామ్ ॥ ౩౬॥ బ్రహ్మణ్యదేవః పురుషః పురాతనో నిత్యం హరిర్యచ్చరణాభివన్దనాత్।
అవాప లక్ష్మీమనపాయినీం యశో జగత్పవిత్రం చ మహత్తమాగ్రణీః ॥ ౩౭ ॥ యత్సేవయాఽశేషగుహాశయస్స్వరాడ్విప్రప్రియస్తుష్యతి కామమీశ్వరః । తదేవ తద్ధర్మపరైర్వినీతైః సర్వాత్మనా బ్రహ్మకులం నిషేవ్యతామ్ ॥ ౩౮ ॥ పుమాఁల్లభేతానతివేలమాత్మనః ప్రసీదతోఽత్యన్తశమం స్వతః స్వయమ్। యన్నిత్యసంబ

న్ధస్య ప్రవృత్తైః ప్రవృత్త్యర్థప్రరోచనాయా ఏవానుపపత్తేః-తస్మాత్తత్రాపి సత్త్వమజానతాం బాలానాం పయః పానాదిప్రవృత్త్యర్థం శిఖావర్ధనాదిగమసదపి ఫలత్వేన కీర్త్యతే, తత్రాపి సత్త్వం ప్రత్యక్షతోఽవగతం, ఇహ తు మన్వాదిషు బ్రాహ్మణసేవకేషు యశస్సంబన్ధస్యైవ ప్రత్యక్షతుల్యశాస్త్రైకావగమాదసత్త్వనిశ్చాయకస్య ప్రమాణాన్తరస్యాభావాత్, నచ తేషాం తత్సంబన్ధే బ్రాహ్మణసేవాతిరిక్తమదృష్టాన్తరమేవ కారణమితి వక్తుం యుక్తం, అదృష్టాన్తరస్యాపి స్వస్వవర్ణాశ్రమైకాన్తనిత్యనైమిత్తికాదిపూర్వకయాగజన్యత్వాత్స్వవర్ణాశ్రమధర్మేషు బ్రాహ్మణసేవాయా అప్యనుప్రవిష్టత్వాత్, స్వరాట్ స్వతన్త్రః అకర్మవశ్యః, తథాపి విప్రప్రియః విప్రాధీనః, బహుప్రవిహాయస్థితత్పురుషసమాసద్వారేణాన్యోన్యం భృశం ప్రీతివిషయత్వలాభాద్విషయస్య లక్షణయా ధీనత్వాల్పారతన్త్ర్యస్య స్వతన్త్రస్యాపి స్వేచ్ఛయా పారతన్త్ర్యోపపత్తేః ఈశ్వరః, తుష్యతి, ఈశ్వరస్యాకర్మవశ్యత్వం నామ, దేవమనుష్యాదిసజాతీయచేష్టాం కుర్వతోఽపి తచ్చేష్టాయత్తసుఖదుఃఖాద్యస్పర్శిత్వం, నహి తద్విప్రతిషిద్ధం, యచ్చేష్టనం తత్ప్రయుక్తసుఖాద్యస్పర్శనం చేతి, స్వర్గినారకవ్యాపారేషు తథాదర్శనాత్ - ఏవం చేశ్వరస్య బ్రాహ్మణసేవాతదభావజన్యసుఖాద్యస్పర్శినోఽపి తత్సేవాపరాయణత్వకథనేన ద్విజసేవాయా ఆవశ్యకత్వద్యోతనాయ స్వరాడితి విశేషణం, నన్వన్యసేవయాఽన్యః కథం తుష్యేత్, తత్రాహ, అశేషగుహాశయః సేవకసేవ్యయోరుభయోరపి హృదయగుహాయాం తదన్తరాత్మతయా నివిష్టత్వేన సేవాజన్యద్విజాతినిష్ఠప్రీతేరపి ద్విజాతిద్వారాఽఽశ్రయస్సన్ సేవకనిష్ఠసేవాశ్రద్ధాదికమపేక్ష్య తుష్యతీత్యర్థః, కామం తుష్యతీత్యనేన ద్విజసేవాతోఽధికతోషహేతుర్నాస్తీతి ద్యోత్యతే, తస్మాద్ద్విజసేవాయా యశఆదిహేతుత్వాత్, భగవత్తోషహేతుత్వాచ్చ, తద్ధర్మపరైః ద్విజసేవైకశీలైః, తదుపయుక్తం గుణమాహ, వినీతైః ఏకవచశేషణోపాదానేన ద్విజప్రసాదననియమమన్తరేణాన్యో హేతురనపేక్షిత ఇవ సూచితం, సర్వాత్మనా కరణత్రయైక్యేన, బ్రహ్మకులం, నిషేవ్యతామ్ ॥ ౩౭, ౩౮ ॥ కించ, ప్రసాదేన

ర్వదుఃఖానాం హానిరస్యోపజాయతే, ప్రసన్నచేతసో హ్యాశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతే,, ఇత్యుక్తరీత్యా సర్వదుఃఖహానిహేతుభూ
తమనఃప్రసాదనిర్వర్తకత్వాదపి ద్విజసేవైవ కార్యేత్యాహ ॥ పుమానితి ॥ యేషాం బ్రాహ్మణానాం, నిత్యసమ్బన్ధరూపసే
వయా, పుమాన్, అనతివేలం శీఘ్రం, స్వయమేవ ప్రయత్నాన్తరమన్తరేణైవ, ప్రసీదతః, ఆత్మనః మనసః-శమం శాన్తిం,
లభేత, తతః శాన్తాన్మనసః, పరం-కిమస్తి, అసాధ్యమితి శేషః, శాన్తమనసా అసాధ్యం కించిదపి నాస్తీత్యర్థః-కించ హవిర్భు
జాం ఇన్ద్రాదీనాం, ముఖం, బ్రాహ్మణకులం, బ్రాహ్మణసేవయైవ తేషు ముఖానాం హవిర్భుజాం యజ్ఞారాధ్యదేవానామపి
సేవాకృతా స్యాత్ ,,బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖమాసీత్,, ఇతి బ్రాహ్మణకులస్య భగవదావేశావతారస్య బ్రహ్మణో ముఖత్వాత్త
దారాధనేనైవ హవిర్భుగన్తరాత్మతయాఽవస్థితః, పరమాత్మా తుష్యతి ఇతి బ్రాహ్మణా ఏవాన్నాదిభిరారాధ్యా ఇతి భా
వః ※॥౩౯॥ ※నన్వ,,గ్నిముఖా వై దేవా,, ఇతి దేవానామగ్నిముఖత్వశ్రవణాదగ్నౌ హుతమేవ హవిర్భుగన్తరాత్మభూ
తపరమాత్మప్రీతయే భవిష్యతి-తత్రాహ॥అశ్నాతీతి॥సత్యమగ్నిరపి తన్ముఖమితి-తథాపి-తత్త్వకోవిదైః బ్రాహ్మణానాం
భగవత్ప్రియతమశరీరత్వం జానద్భిః ,,నబ్రాహ్మణాన్మే దయితం రూపమేతచ్చతుర్భుజ,, మితి భగవద్వచనాత్-ఇజ్యానా
మభిః ఆరాధ్యేన్ద్రాదినామభిః-యస్య బ్రాహ్మణస్య-ముఖే శ్రద్ధయా, హుతం, హవి, రనన్తో భగవాన్, యథా అశ్నాతి-తథా
చేతనయా బహిష్కృతే రహితే హుతాశనే అగ్నౌ హుతం - నాశ్నాతి - కుత ఏవంభూతోఽసౌ-తత్రాహ, పారమహం
స్యం పర్యగుః, పరమహంసాః భగవదుపాసకాస్తేషాం భావః కర్మ వా పారమహంస్యం - జ్ఞాననిష్ఠేతి యావత్, యద్వా,
చతుర్వర్ణాదిత్వాత్స్వార్థే ష్యఞ్-పరమహంసా ఏవ పారమహంస్యాః - తాన్పరిత్యజ్య న గచ్ఛతి-అగః,,గాఙ్ గతౌ,, ఇత్య
స్మాన్నఙ్పూర్వాత్ ,,ఉర్భ్రిశ్చ,, ఇత్యాణాదికసూత్రేణ ప్రత్యయనిర్దేశాద్ధాత్వన్తరాదపిడుప్రత్యయస్యాభ్యుపగమా
డు-ప్రత్యయే,,ఆతో లోప ఇటి చ,, ఇత్యాలోపః - నచ తత్రాపి సన్వద్భావస్యాపి విధానాద్ద్విత్వాపత్తిః-బహులగ్రహణా

న్ధనిషేవయా తతః పరం కిమత్రాస్తి ముఖం హవిర్భుజామ్॥ ౩౯ ॥అశ్నాత్యనన్తః ఖలు తత్త్వకోవిదైః శ్రద్ధా
హుతం యన్ముఖ ఇజ్యనామభిః।న వై తథా చేతనయా బహిష్కృతే హుతాశనే పారమహంస్యపర్యగుః॥౪౦॥
యద్బ్రహ్మ నిత్యం విరజం సనాతనం శ్రద్ధాతపోమఙ్గలమౌనసంయమైః । సమాధినా బిభ్రతి హార్థదృష్టయే
యత్రేదమాదర్శ ఇవావభాసతే ॥ ౪౧ ॥ తేషామహం పాదసరోజరేణుమార్యా వహేయాధికిరీటమాయుః।
యం నిత్యదా బిభ్రత ఆశు పాపం నశ్యత్యముం సర్వగుణా భజన్తి॥౪౨॥ గుణాలయం శీలధనం కృతజ్ఞం

త్తదభావాత్, యద్వా, మృగయ్వాదేరాకృతిగణత్వాత్కు-ప్రత్యయః ,,ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రి
యః ※జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మత,, మితి భగవదుక్తరీత్యా నిరతిశయప్రీతివిషయాన్ పరమహంసాన్ అత్యాదరేణావేక్షమా
ణస్తత్రైవ నిత్యం సన్నిహిత ఇతి తస్మిన్దత్తం సాక్షాత్స్వముఖే న్యస్తమివ భుఙ్క్త ఇతి భావః ※ ॥ ౪౦ ॥ ※న కేవలం చేతన
త్వేన హుతాశనాద్విశేషః - కింతు-వేదతదర్థజ్ఞానానుష్ఠానాదినాపీత్యాహ॥యదితి॥యద్బ్రహ్మకులం-విరజం రాగాద్యపే
తం భ్రమప్రమాదిపురుషదోషవినిర్ముక్తం చ - సనాతనమనాది బ్రహ్మపరం బ్రహ్మ, తత్స్వరూపప్రకాశకం వేదం చ - శ్ర
ద్ధా ఉపాసనాయామధ్యయనాధ్యాపనజపపారాయణాదిషు చ త్వరా, తపః ఉపాసనోపయుక్తజ్ఞానకర్మయోగః, అధ్య
యనాద్యుపయుక్తకాణ్డవ్రతాదిశ్చ, కర్మయోగస్య కృచ్ఛ్రాదిరూపానశనాదిగర్భత్వాత్తపశ్శబ్దేనాభిధానం యుక్తం
మఙ్గలం విశుద్ధాచారః-మౌనం వాఙ్నియమః - ఆరమ్భణసంశీలనం చ-సంయమః ధ్యానోపయుక్తశమదమాదిః, అధ్యయనా
ద్యుపయుక్తకరణనియమశ్చ - సమాధినా ధ్యానేన, ధారణయా చ, అర్థదృష్టయే-అర్థః పురుషార్థరూపం బ్రహ్మ, అభిధే
యం యజ్ఞోపాసనాదిశ్చ, తద్దృష్టయే తత్సాక్షాత్కారాయ -తజ్జ్ఞానాయ చ, ఇహాస్మిన్లోకే, బిభ్రతి బిభ్రాణం, యద్బ్రా
హ్మణకులం, పునర్బ్రహ్మ విశినష్టి, యత్ర బ్రహ్మణి పరస్మిన్, వేదే చ- ఇదం విశ్వం, పరమాత్మస్వరూపాదికం చ, ఆదర్శ ఇవ
దర్పణ ఇవ ఆభాసతే ప్రకాశతే※ ॥ ౪౧ ॥ ※తేషాం బ్రాహ్మణానాం, పాదసరోజరేణుం, హే ఆర్యాః, ఆయుః ఆయు రి
త్యాప్రశ్లేషోఽత్ర బోధ్యః, యావజ్జీవమిత్యర్థః, అధికిరీటం మకుటోపరి, వహేయమేతి ప్రార్థనాయాం లిఙ్, కిం తద్వహన
సాధ్యం, తత్రాహ, యం బ్రాహ్మణపాదసరోజరేణుం, నిత్యదా, బిభ్రతః వహతః పురుషస్య పాపమాశు, నశ్యతి అముం,
వహన్తం, సర్వగుణాః కల్యాణగుణాః, భజన్తి ఆశ్రయన్తే※ ॥ ౪౨ ॥ ※తం చ-గుణాలయం శుభగుణాశ్రయం, శీలమేవ ధ
నం యస్య తం, కృతముపకారం జానాతీతి తం కృతజ్ఞం, వృద్ధాన్ జ్ఞానాధికానాశ్రయత ఇతి తం, సర్వాస్సంపదః సంవృణ
తే, వృఙ్ ఆచ్ఛాదనే,, ఆత్మనేపదేష్వనత,, ఇతి రుడాదేశః ,,శ్నాభ్యస్తయో,, రిత్యాలోపః సమ్యక్ భజన్తే ఉపసంహార

న్తి, బ్రహ్మకులంద్విజకులం, గవాంచకులం-సానుచరస్సభృత్యః, భగవాంశ్చ-మహ్యం-ప్రసీదతామ్ ॥ ౪౩ ॥ ఏవంవదన్తం నృపతింపృథుం-పిత్రాదయస్సాధవః-గుణజ్ఞాః, తుష్టమనసః - సాధువాదేనసాధుసాధ్వితివాదేన - తుష్టువుః స్తుతవన్తః ॥ ౪౪ ॥ స్తుతిమేవాహ ॥ పుత్రేణేతి ॥ పుత్రేణ-శ్లోకాన్ పతా-జయతిసాధయతీ-తి-శ్రుతిః జనశ్రుతిః సత్యవతీ అబాధితా-పుత్రేణేతిపుత్రశబ్దావయవార్థవిషయభూతేనేత్యర్థః-పుంసంజ్ఞకాన్నరకాత్త్రాయత ఇతిహిపుత్రశబ్దంనిదర్శయన్తి-యత్ యస్మా-ద్వేనోఽపి-తమః నరక-మతరత్ ॥ ౪౫ ॥ తథా, హిరణ్యకశిపురపి, భగవన్నిన్దయా-తమో-వివిక్షుః ప్రవేశమాశకృతః,, ఆశకాయాంసన్యస్త్వ,, ఇతిసన్దంతా ,, త్సనాశంసభిక్షుఃడ,, దిత్యుః, సూనోః ప్రహ్లాదస్యానుభావతః ప్రభావాత్తమోనరక మత్యగాత్ -అతిక్రమ్యభగవన్తమగాదిత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ తస్మాద్ధేవీరశ్రేష్ఠపృథ్వ్యాః పతి- స్త్వం-శాశ్వతీ-స్సమాస్సంవత్సరాన్-సంజీవ ,, కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగ,, ఇతిద్వితీయా-యస్యతవ-సర్వలోకానా-మేకస్మిన్నద్వితీయే-భర్తర్య-చ్యుతే-ఈదృశీ-భక్తి-రస్తి ॥ ౪౭ ॥ హేపవిత్రకీర్తే-వయంత్వయైవ-నాథేన-ముకున్దనాథాః త్వన్నాథత్వమేవాస్మాకంముకున్దనాథత్వేపర్యవసితమిత్యర్థః -కుతః-యోభవాన్-బ్రహ్మణ్యదేవస్య-ఉత్తమశ్లోకస్య-విష్ణోః-కథాం-వ్యనక్తిప్రకాశయతి ॥ ౪౮ ॥ హేనాథ-తవ-ఆజీవ్యానుశాసనంరాజానమాజీవన్త్యుపజీవన్త్యాజీవ్యాః-తేషామస్మాక-మనుశాసన-మితియ-దిదం-నాత్యద్భుతం-కుతః-మహాత్మనాం-కరుణాత్మనాంకృపాస్వభావానాం-ప్రజాస్వ-నురాగః-ప్రకృతిః స్వభా

వృద్ధాశ్రయంసంవృణతేనుసమ్పదః । ప్రసీదతాం బ్రహ్మకులంగవాంచజనార్దనస్సానుచరశ్చమహ్యమ్ ॥
మైత్రేయఉవాచ ॥ ఇతిబ్రువాణం నృపతిం పితృదేవద్విజాతయః । తుష్టువుర్హృష్టమనసస్సాధువాదేనసాధవః ॥ ౪౪ ॥ పుత్రేణజయతేలోకానితిసత్యవతీశ్రుతిః । బ్రహ్మదణ్డహతః పాపోయద్వేనోఽత్యతరత్తమః ॥ ౪౫ ॥ హిరణ్యకశిపుశ్చాపిభగవన్నిన్దయాతమః । వివిక్షురత్యగాత్సూనోః ప్రహ్లాదస్యానుభావతః ॥ ౪౬ ॥ వీరవర్యపితః పృథ్వ్యాస్సమాస్సఞ్జీవశాశ్వతీః । యస్యేదృశ్యచ్యుతేభక్తిస్సర్వలోకైకభర్తరి ॥ ౪౭ ॥ అహోవయంహ్యద్యపవిత్రకీర్తేత్వయైవనాథేనముకున్దనాథాః । యఉత్తమశ్లోకతమస్యవిష్ణోర్బ్రహ్మణ్యదేవకస్యకథాంవ్యనక్తి ॥ ౪౮ ॥ నాత్యద్భుతమిదంనాథతవాజీవ్యానుశాసనమ్ । ప్రజానురాగోమహతాంప్రకృతిః కరుణాత్మనామ్ ॥ అద్యనస్తమసః పారస్త్వయోపాసాదితః ప్రభో । భ్రామ్యతాంనష్టదృష్టీనాంకర్మభిర్దైవసంజ్ఞితైః ॥ ౫౦ ॥ నమోవివృద్ధసత్త్వాయపురుషాయమహీయసే । యోబ్రహ్మక్షత్రమావిశ్యబిభర్తీదంస్వతేజసా ॥ ౫౧ ॥ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, వింశోఽధ్యాయః ॥
మైత్రేయఉవాచ ॥ జనేషుప్రగృణత్స్వేవంపృథుంపృథులవిక్రమమ్ । తత్రోపజగ్ముర్మునయశ్చత్వారస్సూర్యవర్చసః ॥ ౧ ॥ తాన్సనసిద్ధేశ్వరాన్రాజావ్యోమ్నోఽవతరతోఽర్చిషా । లోకానపాపాన్కుర్వాణాన్సానుగోఽచష్టలక్షితాన్ ॥ ౨ ॥ తద్దర్శనోద్గతాన్ప్రాణాన్ప్రత్యాదిత్సురివోత్థితః । ససదస్యానుగోవైన్యఇన్ద్రియేశోగు

వః ॥ ౪౯ ॥ హేప్రభో-దైవసంజ్ఞితైః దైవాపరపర్యాయైః కర్మభిః-భ్రమతాంసంసరతాం-అతఏవ-నష్టదృష్టీనాం-నః అస్మాకమధునా-త్వయా-తమసః నరకస్య-పారస్తీర-ముపాసాదితః ప్రాపితః ॥ ౫౦ ॥ ఈశ్వరదృష్ట్యాప్రణమన్తి-నమ ఇతి-బ్రాహ్మణజాతి-మధిష్ఠాయ-యః-క్షత్రం-బిభర్తి-క్షత్రమావిశ్యబ్రహ్మకులంబిభర్తి - తదుభయమావిశ్య-ఇదంవిశ్వం-బిభర్తి-తస్మై- భరణోపయుక్తగుణమాహ-వివృద్ధసత్త్వాయరజస్తమోభ్యామనభిభూతసత్త్వప్రచురాయ- అతఏవ-మహీయసే-పరమపురుషాయపరమపురుషవిభూతిభూతాయ-తుభ్యం-నమః ॥ ౫౧ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంచతుర్థస్కన్ధేవింశోఽధ్యాయః ॥

యదుక్తంభగవతా ,, హ్రస్వేనకాలేనగృహోపయాతాన్ద్రష్టాససిద్ధా,, నితికుమారాగమనం తైశ్చతత్త్వోపదేశ ఇతి-తద్విస్తరేణవర్ణయితుంకుమారాగమనమాహమునిః ॥ జనేష్వితి ॥ విపులపరాక్రమం-పృథుంప్రత్యే-వం-జనేషు-ప్రగృణత్సువదత్సుసత్సు-సూర్యస్యేవవర్చో యేషాంతే-చత్వారో-మునయః-తత్రోపజగ్మురిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ లోకా-నపాపా-న్కుర్వత్యా-అర్చిషా-లక్షితాన్సనకాదయఇతిజ్ఞాపితాన్-వ్యోమ్నః ఆకాశాదవరోహతః-తాన్ సిద్ధేశ్వరాన్-సానుగస్సభృత్యో-రాజా-అచష్టాద్రాక్షీత్ ॥ ౨ ॥ తేషాం, దర్శనేనో-ద్గతాన్-ప్రాణా-న్పునః-ప్రాప్తుమిచ్ఛురివ ,, ఊర్ధ్వంప్రాణాహ్యుత్క్రామన్తియూనస్థవిరఆయతి । ప్రత్యుత్థానాభివాదాభ్యాంపునస్తాన్ప్రతిపద్యత,, ఇత్యయమర్థస్సూచితః, ప్రాణాస్తావత్తత్తేజసాక్షిప్తాః ప్రత్యుద్గచ్ఛన్తి -స్వయమననుగచ్ఛతః ప్రాణహానిస్స్యాదితిభయాదివససంభ్రమః సదస్యైర

సుహృద్భిశ్చసహితః యథేన్ద్రియేశః క్షేత్రజ్ఞః-గుణాన్ శబ్దాదీ-న్సద్గచ్ఛతి-తథా తత్సకాశ్యద్దృష్టాన్తః-ఉత్థితః ❀ ॥ ౩ ॥ ❀ గౌరవా-ద్య న్త్రితః వశీకృత-స్సద్యః- ప్రశ్రయేణ వినయేన-నతా కన్ధరా యస్య సః -గృహీత-మర్ఘ్యర్హణమర్ఘ్య-మాసనంచ-యైస్తా-న్యథావిధి-పూజయాంచక్రే ❀॥౪॥❀ తత్పాదానాం-శౌచైః,సలిలైః,ర్మార్జితం ప్రక్షాళితం,అలకబన్ధనం-కేశబన్ధనం-యస్య,శీల వతాం-వృత్తం-మానయన్నివ-స్వయమాచరన్ ❀॥౫॥❀ హాటకాసనే సువర్ణాసనే-స్వధిష్ణ్యే వేదికాయాం-పావకానివా- సీనానుపవిష్టాన్- శ్రద్ధాసంయమాభ్యాం తద్వాక్యశ్రవణత్వరా తదుపయుక్తకరణనియమనాభ్యాం-సంయుక్తః-భవాగ్ర జాన్ రువాచేతి పూర్వజాన్-సనకాదీన్-ప్రాహ ❀ ॥౬॥ ❀ ఉక్తమేవాహ॥ అహో ఇతి దశభిః॥ హే మఙ్గళాయనాః-మే మయా- కిం మఙ్గళం-కిం పుణ్యం - అహో- ఆచరితం కృతం-యతః-యస్య మే-యోగిభిరపి-దుర్దర్శానాం దుఃఖేనాపి ద్రష్టుమశక్యానాం- వో యుష్మాకం,దర్శనమాసీత్ -సుకృతమన్తరేణ మాదృశానాం భవద్దర్శనం న సంభావ్యమిత్యర్థః ❀॥౭॥❀ కిమస్మద్దర్శనసా ధ్యం తత్రాహ॥ యస్య పుంసః-విప్రాః భవాదృశాః,శివో రుద్రో-మఙ్గళరూపో వా-విష్ణుశ్చ- ప్రసీదన్తి-తస్య-ఇహ-పరత్ర వా- లోకే-కిం దుర్లభతరమస్తి-సర్వం సులభమేవేత్యర్థః ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ దుర్దర్శత్వమేవాహ॥ నైవేతి॥ లోకా-న్పర్యటతోఽపి-యాన్ యుష్మాన్,లోకో, నైవ లక్షయతే న పశ్యతి-యథా-సర్వదృశం సర్వజ్ఞ-మాత్మానం పరమాత్మానం-అస్య విశ్వస్య-హేతుభూ తాః,బ్రహ్మాదయ-స్సర్వేఽపి-న లక్షయన్తి-తథేత్యర్థః -యస్య హేతవ ఇతి పాఠే హేతుభూతా బ్రహ్మాదయః-సర్వే-యస్య య త్సంబన్ధినః-యస్య శేషభూతా-స్తం సర్వజ్ఞ -మాత్మానం-యథా న లక్షయన్తి-తథేత్యర్థః ❀ ॥౯॥ ❀ తద్దర్శనేన స్వస్య ధన్య తామావిష్కరోతి॥ అధనా ఇతి ॥ గృహమేధినః- అధన్యా అపి-యద్విసాదవ- స్తిష్ఠన్తే-ధన్యా ఏవ,హి-యతః-యేషాం గృహమే

నాసవ॥౩॥ గౌరవాద్యన్త్రితస్సద్యః ప్రశ్రయానతకన్ధరః। విధివత్పూజయాంచక్రే గృహీతాధ్యర్హణాసనాన్॥
తత్పాదశౌచసలిలైర్మార్జితాలకబన్ధనః। తత్ర శీలవతాం వృత్తమాచరన్మానయన్నివ॥౫॥ హాటకాసన ఆసీనాన్
స్వధిష్ణ్యేష్వివ పావకాన్। శ్రద్ధాసంయమసంయుక్తః ప్రీతః ప్రాహ భవాగ్రజాన్॥౬॥ పృథురువాచ॥ అహో ఆ
చరితం కిం మే మఙ్గళం మఙ్గళాయనాః। యస్య వో దర్శనం హ్యాసీద్దుర్దర్శానాం చ యోగిభిః॥౭॥ కిం తస్య దుర్లభతరమి
హ లోకే పరత్ర చ। యస్య విప్రాః ప్రసీదన్తి శివో విష్ణుశ్చ సానుగః॥౮॥ నైవ లక్షయతే లోకో లోకాన్పర్యటతోఽపి
యాన్। యథా సర్వదృశం సర్వ ఆత్మానం ❀ యేఽస్య హేతవః॥౯॥ అధనా అపి తే ధన్యాః సాధవో గృహమేధినః।
యద్గృహా హ్యర్హవర్యామ్బుతృణభూమీశ్వరావరాః॥౧౦॥ వ్యాలాలయద్రుమా వై తేఽప్యరిక్తాఖిలసంపదః।
యద్గృహాస్తీర్థపాదీయపాదతీర్థవివర్జితాః॥౧౧॥ స్వాగతం వో ద్విజశ్రేష్ఠా యద్వ్రతాని ముముక్షవః। చరన్తి
శ్రద్ధయా ధీరా బాలా ఏవ బృహన్తి వై॥౧౨॥ కచ్చిన్నః కుశలం నాథా ఇన్ద్రియార్థార్థవేదినామ్। వ్యసనావాప
ఏతస్మిన్ పతితానాం స్వకర్మభిః॥౧౩॥ భవత్సు కుశలప్రశ్న ఆత్మారామేషు నేష్యతే। కుశలాకుశలా యత్ర న సన్తి

నాం సాధూనాం-గృహాః , అర్హాః పూజ్యాః భవాదృశైః స్తైర్వర్యా వరణీయాః స్వీకార్యాః-అమ్బు జలం-తృణం,భూమిః-ఈ శ్వరో గృహస్వామీ,అపరే గృహవాసినో భృత్యాదయశ్చ- యేషు-తథా-భూతా భవన్తి ❀ ॥౧౦॥ ❀ ఏవమన్వయముఖేన ధ న్యతామావిష్కృత్య వ్యతిరేకముఖేనాప్యావిష్కరోతి ॥ వ్యాళేతి॥ అరిక్తాఖిలసంపదః,అరిక్తాః పూర్ణాః-అఖిలా-స్సంపదః- యేషు-తాదృశా అపి- యద్గృహా గృహమేధినాం గృహాః-యది-తీర్థపాదభగవాన్-తత్సంబన్ధిన స్తీర్థపాదీయాః భాగవతా-స్తే షాం పాదతీర్థేన వివర్జితాః, స్తర్హి-ఏతే గృహాః-వ్యాళాలయద్రుమాః సర్పావాసచన్దనద్రుమప్రఖ్యాః ❀ ॥౧౧॥ ❀ ఏవమన్వయ వ్యతిరేకాభ్యాం తదాగమనేన స్వస్య ధన్యతామభిధాయ- తేషాం స్వాగతప్రశ్నపూర్వకం స్వాభావికీం ధన్యతామాహ॥ స్వా గతమితి ॥ హే ద్విజశ్రేష్ఠాః-వః యుష్మాభిః-స్వాగతం కుశలమాగతం కిం భవతామకుశలమస్తీత్యభిప్రాయః,యద్వ్యస్తా -ద్బా లా ఏవ-భవన్తః-ముముక్షవః- అత ఏవ-ధీరా జితేన్ద్రియా స్సన్తః,బృహన్తి-వ్రతాని-చరన్తి యద్వా-యేషాం వో వ్రతాని-యు ష్మాభిర్దర్శితాన్యేవాన్యే ముముక్షవః-బృహన్తి దీర్ఘకాలనిర్వర్త్యాని,నివృత్తిధర్మరూపవ్రతాని-చరన్తి ❀॥౧౨॥❀ కాక్వాభిప్రే తకుశలాభావమేవ న్యఞ్జం స్వస్య తావత్కుశలాభావం వ్యనక్తి॥ కచ్చిదితి॥ కిమస్మాకం కుశలమస్తీత్యర్థః-కథం భూతానాం- హే నాథాః-ఇన్ద్రియార్థాన్ శబ్దాదీనేవార్థాన్ పురుషార్థరూపాన్ విదన్తీతి తథా-తేషాం - అత ఏవ యస్మిన్నుప్యన్తే బీజాని స ఆవాపః క్షేత్రం-వ్యసనానాం ఆవాపస్సంసారః-తస్మిన్ స్వకర్మభిః-పతితానామ్ ❀॥౧౩॥❀ న స్వభ్యాగతానాం నః కుశ లం కిం న పృచ్ఛసి తత్రాహ॥ భవత్స్వితి ॥ భవత్సు-కుశలప్రశ్నో నేష్యతే-తత్ర హేతుః-ఆత్మారామేషు బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మాను భ

౯॥ శ్లో॥ పా ❀ ఆత్మానం యస్య హేతవః.

వైకల్పకేషు-ఆత్మారామాణామపికదాచిదకుశలసంభావనయాకుశలప్రశ్న ఇత్యత్రాహ-యత్రఆత్మారామేషు-కుశలాకుశలయాపాః-మతివృత్తయఏవ, నసన్తి- కుశలాకుశలవిషయచిన్తనరూపమతివృత్తయోహిసఙ్గకామక్రోధసమ్మోహాదిజననద్వారాసుఖదుఃఖాదిహేతవః-అతస్తాసామేవాభావాత్కుతోభవత్స్వకుశలసంభావనేత్యర్థః-మతివృత్తీనాం చసఙ్గాదిద్వారాఽకుశలనిమిత్తత్వంభగవతాగీతం ,,ధ్యాయతోవిషయాన్పుంసస్సఙ్గస్తేషూపజాయతే। సఙ్గాత్సంజాయతేకామఃకామాత్క్రోధోఽభిజాయతే॥ క్రోధాద్భవతిసమ్మోహస్సమ్మోహాత్స్మృతివిభ్రమః। స్మృతిభ్రంశాద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతి,,తి॥ ॥౧౪॥ ॥తత్తస్మా-దహంకృతవిశ్వాసస్సన్-తపస్వినాంతాపత్రయాతురాణామస్మాకం-సుహృదో-యుష్మాన్-ఏతస్మిన్సంసారేవర్తమానస్య-కేనహేతునా-క్షేమస్సుఖం- మోక్షఇతియావత్ - అఞ్జసాసుఖేన-భవే-దితిసంపృచ్ఛే॥ ॥౧౫॥ ॥స్వభక్తాననుగ్రహీతుంభవానేవభవాదృశరూపశ్చరతీత్యాహ॥ వ్యక్తమితి॥ఆత్మవతాం-ప్రశంసాయాంమతుప్ - ప్రశస్తచిత్తానాంజ్ఞానినా - మాత్మానిరతిశయప్రీతివిషయః ప్రీతిమాంశ్చ - తథాహిగీతమ్,,ప్రియోహిజ్ఞానినోఽత్యర్థమహంసచమమప్రియ,, ఇతి, ఆత్మశబ్దేనాత్మత్వప్రయుక్తంతదుభయంవివక్షితం - ఆత్మాహినిరతిశయప్రీతివిషయః - స్వశరీరే ప్రీతిమాంశ్చ - ఆత్మభావనః - ఆత్మనః జీవాన్ - భావయతిస్వ విషయజ్ఞాన ప్రదానాదినాసత్తావతః కరోతీత్యాత్మభావనః - స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానవిధురాహిజీవాః స్థావరపర్యన్తజన్మభిఃఅసత్ప్రాయాస్తానాత్మవతఃకరోతిత్యర్థః, సిద్ధాఃజ్ఞానినః - తదుక్తపః - తథాచగీతంభగవతా ,,జ్ఞానీత్వాత్మైవమేమత,,మితి - అజో భగవాన్ - స్వానాంభక్తానా - మనుగ్రహాయ - స్వాననుగ్రహీతు - మిమాంపృథివీం, చరతి ॥ ॥౧౬॥ ॥ఏవంపృథో-స్సూక్తంశోభనంవచః - సారంన్యాయ్యం - సుష్ఠుగమ్భీరార్థం - మితమల్పం - మధుశ్రోత్రప్రియం-శ్రుత్వా- ప్రీత్యా-స్మయమానఇవ-కుమారస్సనత్కుమారః - ప్రత్యువాచ ॥౧౭॥ ॥తత్రసత్సఙ్గత్యాదిప్రదానాద్యుత్తరోత్తరమహారహారమతివృత్తయః॥౧౪॥

తదహంకృతవిస్రమ్భస్సుహృదోఽత్రతపస్వినామ్।సంపృచ్ఛే భవఏతస్మిన్క్షేమః కేనాఞ్జసాభవేత్॥౧౫॥వ్యక్తమాత్మవతామాత్మాభగవానాత్మభావనః।స్వానామనుగ్రహాయేమాంసద్ధరూపీచరత్యజః॥౧౬॥మైత్రేయఉవాచ॥పృథోస్తత్సూక్తమాకర్ణ్యసారంసుష్ఠుమితంమధు।స్మయమానఇవప్రీత్యాకుమారఃప్రత్యువాచహ॥౧౭॥సాధుపృష్టంమహారాజసర్వభూతహితాత్మనా।భవతావిదుషాచాపిసాధూనాంగతిరీదృశీ॥౧౮॥సఙ్గమఃఖలుసాధూనాముభయేషాంచసమ్మతః।యత్సంభాషణసంప్రశ్నస్సర్వేషాంవితనోతిశమ్॥౧౯॥అస్త్యేవరాజన్భవతోమధుద్విషఃపాదారవిన్దస్యగుణానువాదనే। రతిస్సదాయావి

భ్యాసాధేయాతిశయసాధనసప్తకానుగృహీతాప్రయాణానువృత్తప్రీతిరూపాపన్నాపిచ్ఛిన్నప్రత్యక్షతాపన్నపరభక్త్యపరపర్యాయభగవద్భక్తియోగఏవక్షేమహేతురితివివక్షుస్తావత్ప్రశ్నమభినన్దతి॥సాధ్వితి॥హేమహారాజ-భవతా-సాధుసమ్యక్-పృష్టం-కథంభూతేన-విదుషాపితత్త్వహితపురుషార్థజ్ఞానవతాఽపిసర్వభూతహితాత్మనాసర్వభూతహితకరణప్రవృత్తబుద్ధిమతా-భూతహితార్థమేవత్వయాపృచ్ఛ్యతే - నతుస్వయంవేత్తుం - స్వతఏవజ్ఞత్వాదిత్యర్థః - భూతహితాచరణమేవసాధూనాంస్వభావఇత్యాహ॥ సాధూనాంసాధ్నువన్తి పరకార్యమితిసాధవ - స్తేషాం - గతిఃప్రవృత్తిః ॥౧౮॥ ॥ఈదృశీభూతహితాచరణరూపాసత్సఙ్గతిస్తావన్మూలకారణమిత్యాహ॥సఙ్గమఇతి॥ఉభయేషాంబుభుక్షూణాంముముక్షూణాంచ-స్వసమీహితభోగమోక్షాదేఃప్రథమంసాధనంసాధూనాంసఙ్గమఏవేతి-సమ్మతః- సత్సఙ్గమస్యభోగమోక్షసాధనత్వముపపాదయతి॥యేషాంసాధూనాం-సంభాషణసహితఃప్రశ్నస్సంభాషణసంప్రశ్నః-శాకపార్థివాదిత్వాదుత్తరపదలోపీసమాసః-యద్వా- సంభాషణేసంభాషణావసరే - సంప్రశ్నఃసమ్యక్స్వర్గాపవర్గసాధనప్రశ్నః-సర్వేషాముభయేషాం-శంస్వర్గాపవర్గసుఖం-వితనోతి - సతిసంప్రశ్నేసాధుభిర్భోగమోక్షసాధనేఉపదిష్టేఇతిసాధూన్ప్రతిసంప్రశ్నశ్శమపేక్షితంవితనోతీత్యర్థః ॥౧౯॥ ॥ఏవంసత్సఙ్గస్యభోగమోక్షప్రథమకారణత్వముక్తం-తత్రభోగసాధనత్వమేవం - ప్రథమంసత్సఙ్గ - స్తతస్సంభాషణం-తతఃప్రశ్నః-తతస్తత్సాధనయాగాద్యుపదేశస్తతస్సాధనోపసంహారేణయాగాద్యనుష్ఠానం- తతోభోగఇతి-ఇయంచప్రణాడీముముక్షూధికృతస్యకర్మణామల్పాస్థిరఫలత్వనిర్ణయపూర్వకానన్తస్థిరఫలాపాతప్రతీతేఃపురుషస్యనవక్తవ్యేతితామనాదృత్యసత్సఙ్గతేర్మోక్షసాధనత్వంప్రణాడ్యోపపిపాదయిషుస్తావ-త్సత్సఙ్గతిస్తతస్సంభాషణం-తతఃప్రశ్నః-తతోభగవద్గుణానుశ్రవణం-తతస్తత్రానురాగ-ఇత్యేతత్పఞ్చకంతావత్త్వయిసద్ధమేవేత్యాహ॥అస్త్యేవేతి॥హేరాజన్మధుద్విషఃపాదారవిన్దయోర్యేగుణా - స్తేషా-మనువాదనేఅను

శ్రవణే-సదా-రతిః- భవతోఽస్త్వేవ-రతిరస్త్వేవేత్యనేన తత్పూర్వభావి సత్సఙ్గత్యాదిచతుష్టయమప్యస్తీత్యర్థాదుక్తం భవతి-తేన వినా రత్యసంభవాత్ - అస్తీతి సిద్ధవన్నిర్దేశేన రత్యన్తం పఞ్చకమవశ్యం ముముక్షూణాం ప్రథమం సంపాదనీయమిత్యుక్తం భవతి-యతో రతిస్సిద్ధా-తతో భక్త్యన్తర-ముత్తరోత్తరసాధ్యం సిద్ధప్రాయమేవేత్యభిప్రాయేణాహ॥ యేతి॥ యా నైష్ఠికీ అవ్యభిచారితా-భగవద్గుణానువాదరతిః-అన్తరాత్మనో మనసః-మలరూపం కషాయం-ధాతురాగవదనివర్త్యం-పుణ్యాపుణ్యరూపం కర్మ-కామం భృశం-విధునోతి క్షపయతి ॥౨౦॥ రత్యనన్తరభావి సాధనజాతం వివక్షుస్సాక్షాన్మోక్షసాధనభూతాముక్తవిధాం భక్తిరేవేత్యాహ॥ శాస్త్రేష్వితి॥ నృణాం-క్షేమస్య-మోక్షస్య సధ్ర్యఙ్ సమీచీన - స్సాధనవిమర్శో-యేషు-తేషు-శాస్త్రేషు-సాక్షాన్నిరపేక్షో-హేతుస్సాధనం-ఇయానేవ-సునిశ్చితః - ఏవకారేణ "తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతి నాన్యః పన్థా అయనాయ విద్యతే, తమేవం విదిత్వాఽతిమృత్యుమేతి" త్యుక్తానితరోపాయత్వం వివక్షితం-ఇయానిత్యుక్తః కోఽసౌ-తత్రాహ-నిర్గుణే సత్త్వాదిగుణత్రయరహితే-ఆత్మని-కిం జీవే-నేత్యాహ- బ్రహ్మణి స్వరూపేణ గుణైశ్చ బృహతి-బ్రహ్మణీత్యనేనైవ గుణత్రయరాహిత్యపరత్వం నిర్గుణశబ్దస్య నిశ్చితం-యా దృఢా-రతిః- యశ్చ-ఆత్మవ్యతిరిక్తేషు-అసఙ్గస్సఙ్గాభావశ్చేతి-ఇయానేవేత్యర్థః- అత్ర రతిశబ్దేనోక్తవిధపరభక్తిజన్యభగవత్స్వరూపసాక్షాత్కారలక్షణపరజ్ఞానజన్యభగవత్ప్రీత్యతిశయరూపా పరమభక్తిర్వివక్షితా, తస్యా దార్ఢ్యం నామ, చాఞ్చల్యరాహిత్యం, చాఞ్చల్యం చ మధ్యే మధ్యే విషయాన్తరానుచిన్తనరూపం-తచ్చ విషయాన్తరాసక్తిజననద్వారా భక్తివిరోధీతి చాఞ్చల్యకార్యమపనిషిధ్యతే అసఙ్గ ఆత్మవ్యతిరిక్త ఇతి-అత ఏవాత్మవ్యతిరిక్తాసఙ్గస్యాపృథగ్వా, రత్యా సహ వా, ఉపాయత్వభ్రమో వా న కార్యః॥౨౧॥ ఏవం విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితప్రీత్యతిశయరూపాపన్నా పరమభక్తిః సాక్షాత్ క్షేమహేతురిత్యుక్తం- ఏవంభూతా పరమభక్తిః కథం నిష్పద్యత ఇతి జిజ్ఞాసాయాం తత్సాధనాన్యుపదిశతి॥ సేతి॥ నిర్గుణే బ్రహ్మణి సా రతిః సదసత్యనాత్మని అసఙ్గశ్చ శ్రద్ధాదిభిస్స్యాదితి చతుర్థేనాన్వయః-తత్ర నిర్గుణ ఇత్యస్య పూర్వవదర్థః-అనాత్మని ఆత్మవ్యతిరిక్తే శబ్దాదివిషయే- తస్య సదసత్త్వం నామ-సన్నిహితాసన్నిహితత్వం, యద్యప్యత్ర శ్రద్ధాదీనామవశ్య సంపాదనీయత్వాభిప్రాయేణ సంభావితక్ర

ధునోతి నైష్ఠికీ కామం కషాయం మలమన్తరాత్మనః॥ ౨౦ ॥ శాస్త్రేష్వియానేవ సునిశ్చితో నృణాం క్షేమస్య స
ధ్ర్యఙ్విమృశేషు హేతుః। అసఙ్గ ఆత్మవ్యతిరిక్త ఆత్మని సాక్షాద్ దృఢా బ్రహ్మణి నిర్గుణే రతిః॥౨౧॥ సా శ్రద్ధయా భ

మాశ్రమపి క్రమమనాదృత్య తే కథితాః-తథాపి క్రమమాశ్రిత్యైవ వ్యాఖ్యాయన్తే-తత్ర ప్రథమం-నిత్యం- యోగీశ్వరోపాసనయా-యోగీశ్వరా భాగవతాః-తేషా-ముపాసనా సేవా-తదానుకూల్యేన వృత్తి- స్తయా- తతః-పుణ్యశ్రవఃకథయా-పుణ్యశ్రవసః భగవతః-కథయా-భగవత్పుణ్యకథాశ్రవణేనేత్యర్థః- ఆశ్రయతస్స్వతశ్చ పుణ్యరూపత్వఖ్యాపనాయ పుణ్యశ్రవఃకథయా పుణ్యయేత్యుక్తం॥ తతః-అర్థేన్ద్రియారామసగోష్ఠ్యతృష్ణయా-అర్థారామా అర్థపరాయణాః-ఇన్ద్రియారామాః కామపరాయణాః-తైస్సహ-యా-గోష్ఠీ-తస్యాం-యా, అతృష్ణా అనాసక్తి, స్తయా- తేషామర్థేన్ద్రియారామాణాం-సమ్మతా, అర్థాః-కామాశ్చ, తేషా-మపరిగ్రహేణ-భగవద్గుణానుశ్రవణేన భగవత ఏవ పురుషార్థరూపత్వ-మర్థకామయోస్తద్విపర్యయరూపత్వం చ జ్ఞాత్వా తయోర్విరక్తిస్స్యాదితి గుణానుశ్రవణతృష్ణయోః పౌర్వాపర్యం యుక్తం, తతః-జిజ్ఞాసయా తత్త్వహితపురుషార్థ పిపిత్సయా, తత ఆచార్యవత్తయేత్యర్థ సిద్ధం-పుమానాచార్యవానితి వక్ష్యమాణత్వాత్ "ఆచార్యవాన్పురుషో వేద, ఆచార్యాద్ధైవ విద్యా విదితా సాధిష్ఠం ప్రాప" దితి శ్రుతేరాచార్యవత్తాయా అపి సాధనత్వనిశ్చయాత్-అనేన "పరీక్ష్య లోకాన్కర్మచితాన్ బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయాన్నాస్త్యకృతః కృతేన॥ తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిశ్శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠ-మిత్యన్తశ్రుత్యర్థోఽనుసంహితః-తత-ఆధ్యాత్మికయోగనిష్ఠయా- ఆచార్యోపదిష్టో భగవదుపాసనాత్మకో య ఆధ్యాత్మికో యోగ, స్తస్మిన్-యా-నిష్ఠా మననాత్మికా, తయా, తతః - శ్రద్ధయా ఆధ్యాత్మికయోగానుష్ఠానవిషయయా త్వరయా-ఏవం పూర్వకాలసాధనజాతముక్తం - అథ సమకాలసాధనజాతముచ్యతే- అత్ర తు న పౌర్వాపర్యం-సముచ్చాయ సర్వేషామనుష్ఠానవిధానాత్-తతః-భగవద్ధర్మచర్యయా-భగవద్ధర్మాః భగవదారాధనైకవేషాః పఞ్చమహాయజ్ఞాదయో నిత్యనైమిత్తికాః-తేషాం-చర్యా ఆధ్యాత్మికయోగాఙ్గత్వేనానుష్ఠానం-తయా-తథా, పారమహంస్యా పరమహంసానాం సంబన్ధినీ-యా-చర్యా బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మయాథాత్మ్యానుభవరూపా తయా-ఆధ్యాత్మికయోగస్య జ్ఞానకర్మయోగాభ్యాం నిర్వర్త్యత్వాత్-వివిక్తరుచ్యా జాత్యాశ్రయనిమిత్తాదుష్టాన్నాదిషు రుచ్యా - ఆత్మన్ ఆత్మని-యః పరితోష-స్తేన ఆత్మానుభవజనితసంతోషమాత్రేణైవ-న తు తద్వ్యతిరిక్తసంతోషేణేత్యర్థః- తస్మిన్కిం భగవద్గుణానుభవ

జనితసన్తోషోఽపి నిషిధ్యత ఇత్యాహ - హరేర్భగవతో-గుణపీయూషం గుణానుశ్రవణస్మరణరూపం- పీయూషమమృతం, తస్య-పానాద్వినా అన్యవిషయానుభవజాతసన్తోషాభావ ఇత్యర్థః ॥ అహింసయా భూతసుహృత్త్వేన స్మృత్యా భోజనాద్యయుక్తదశాస్వపి శుభాశ్రయసంశీలనరూపస్మృత్యా - తథా-భోజనోత్తరాదిదశాసు-ముకున్దస్య, చరితాని చేష్టితాని- తాన్యేవ, అగ్ర్యం శ్రేష్ఠం, సీధు అమృతం-తచ్చరితశ్రవణ గానకీర్తన స్మరణరూపామృతసుఖేనేత్యర్థః - యమైర్వాహ్యేన్ద్రియనిగ్రహైః-అకామైరన్తరిన్ద్రియనిగ్రహైః శమైరిత్యర్థః-నియమైః శౌచాచారాదిభిః, అనిన్దయా-ఇతరసాధ్యసాధనాదీనామనిన్దయా - తన్నిన్దాయాం చిత్తస్య తత్ప్రవణ్యప్రయుక్తం చాఞ్చల్యం స్యాదితి భావః నిరీహయా దేహధారణాద్యనుపయుక్తచేష్టారాహిత్యేన, ద్వంద్వానాం శీతోష్ణాధివ్యాధ్యాదీనాం, తితిక్షా సహిష్ణుతా, తయా-హరేర్భగవత, స్తత్పరా భాగవతా, స్తేషాం, కర్ణపూరాః కర్ణాలఙ్కారభూతాః, కర్ణేషు ప్రవాహరూపా వా, యే గుణాః-గుణశబ్దస్య సాపేక్షత్వేపి సంబన్ధిశబ్దత్వాత్సమాసః, తేషామభిధానేన, విజృమ్భమాణయా, భక్త్యా పరభక్త్యా భగవద్గుణశ్రవణస్మరణాదరర్ధకామవైతృష్ణ్యతత్త్వహితపురుషార్థవివిత్సాజననద్వారాఽఽచార్యోపసత్తిహేతుత్వాభిప్రాయేణ పుణ్యశ్రవఃకథయా పుణ్యయా చేత్యుక్తం, ఉపాసనదశాయామప్యానన్దకరత్వాభిప్రాయేణ ముకున్దాచరితాగ్ర్యసీధునేత్యుక్తం, అత్రతు, ఆప్రయాణానువర్తమానాహరహరభ్యాసాధేయాతిశయదర్శన సమానాకారధ్యానోపాసనాదిశబ్దవాచ్యపరభక్తిస్తజ్జనిభగవత్స్వరూపసాక్షాత్కారలక్షణపరజ్ఞానజన్య భగవత్ప్రీత్యతిశయరూపసమాధిపరమభక్త్యాద్యపరపర్యాయరతినిష్పాదకత్వేన, గానకీర్తనాభిప్రాయేణ హరేర్ముహుస్తత్పరకర్ణపూరగుణాభిధానేనేత్యుక్తమితి న పౌనరుక్త్యమ్. ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ఏవం శ్రద్ధాదిసహకృతపరభక్తిజన్యపరజ్ఞానజన్యసమాఖ్యపరపర్యాయరతేః క్షేమసాధన

భగవద్ధర్మచర్యయా జిజ్ఞాసయాఽఽధ్యాత్మికయోగనిష్ఠయా । యోగేశ్వరోపాసనయా చ నిత్యం పుణ్యశ్రవఃకథయా పుణ్యయా చ ॥ ౨౨ ॥ అర్థేన్ద్రియారామసగోష్ఠ్యతృష్ణయా తత్సమ్మతానామపరిగ్రహేణ చ । వివిక్తరుచ్యా పరితోష ఆత్మన్ వినా హరేర్గుణపీయూషపానాత్ ॥ ౨౩ ॥ అహింసయా పారమహంస్యచర్యయా స్మృత్యా ముకున్దాచరితాగ్ర్యసీధునా । యమైరకామైర్నియమైశ్చాప్యనిన్దయా నిరీహయా ద్వన్ద్వతితిక్షయా చ ॥ ౨౪ ॥ హరేర్ముహుస్తత్పరకర్ణపూరగుణాభిధానేన విజృమ్భమాణయా । భక్త్యా హ్యసఙ్గస్సదసత్యనాత్మని స్యాన్నిర్గుణే బ్రహ్మణి చాఞ్జసా రతిః ॥ ౨౫ ॥ యదా రతిర్బ్రహ్మణి నైష్ఠికీ పుమానాచార్యవాన్ జ్ఞానవిరాగరంహసా । దహత్యవీర్యం హృదయం జీవకోశం పఞ్చాత్మకం యోనిమివోత్థితోఽగ్నిః ॥ ౨౬ ॥ దగ్ధాశయో ముక్తసమస్తతద్గుణో నైవాత్మనో బహిరన్తర్విచష్టే । పరాత్మనోర్యద్వ్యవధానం పురస్తాత్స్వప్నే యథా

త్వముపపాద్య కేన ప్రకారేణ రతేస్సాధనత్వమితి వివిత్సాయామాహ ॥ యదేతి ॥ యదా చ బ్రహ్మణి-నైష్ఠికీ దృఢా-రతిస్తదా, ఆచార్యవాన్ ఆచార్యానుగ్రహవిషయః పురుషః - జ్ఞానవిరాగయోః, రంహసా-విరాగసహకృతరత్యాత్మకజ్ఞానవేగేన, ఉద్రిక్తరత్యేత్యర్థః, హృదయం, హృత్స్థానం ప్రాప్య ఏవ జీవాత్మా, "హృది హ్యయమాత్మే" తి శ్రుతేః-పఞ్చాత్మకం పఞ్చభూతాత్మకం-జీవకోశం-శరీరం-అవీర్యం బీజరహితం, భిన్నాజ్ఞానరూపమూలం యథా తథా, యద్వా-భిన్నపుణ్యపాపమూలం యథా తథా, దహతి సన్తాపయతి - అజ్ఞానకృతపుణ్యపాపమూలో హి దేహసంబన్ధః, దేహసంబన్ధనిమిత్తాజ్ఞానమూలకపుణ్యపాపాత్మకం కర్మ-నిశ్శేషం దహతి, స్తైరతః క్షేమసాధమిత్యర్థః - దేహమాశ్రిత్యతిష్ఠతో జీవస్యాజ్ఞానాచ్ఛిన్నస్య స్వాశ్రయదేహదాహే దృష్టాన్తమాహ ॥ యోనిమివేతి ॥ ఉత్థితః జ్వలితోఽగ్నిః-యోనిమరణిమివేత్యర్థః-దహత్యవీర్యమితి పాఠేఽప్యయమేవార్థః-దేహస్య, వీర్యం బలం-పుణ్యపాపాత్మకం కర్మైవ ॥ ౨౬ ॥ ఏవం దేహసంబన్ధనిమిత్తం పుణ్యపాపరూపం కర్మ నిశ్శేషం దహన్త్యా రత్యా ముక్తస్య న పునః పఞ్చాత్మకజీవకోశసంబన్ధ ఇత్యాహ ॥ దగ్ధాశయ ఇతి ॥ ఏవం దగ్ధాశయః దగ్ధశరీరః-ముక్తాస్సమస్తాస్తద్గుణా దేహగుణా రాగాదయో, యేన సః- ఆత్మనః-బహిర్భూతం, శరీరం-అన్తః అన్తర్భూతం రాగాదిదోషజాతం చ-న విచష్టే న పశ్యతి-న పునర్దేహాదిసంబన్ధం ప్రాప్నోతీత్యర్థః, బహిరన్తశ్చ విశినష్టి - తద్వినాశే దేహవినాశే-పునః పురస్తాత్సంసృతిదశాయాం-పరాత్మనోః జీవపరయోః, యద్, వ్యవధానం వ్యవధాయకం-సంబన్ధజ్ఞానచ్ఛాదకం భవతి, తచ్ఛరీరం, తజ్జన్యరాగద్వేషాదికం చ-న పశ్యతి, పరాత్మనోర్యద్వ్యవధానం పురస్తాదిత్యనేన ముక్తౌ జీవపరయోస్సంబన్ధజ్ఞానప్రచ్ఛాదో నేత్యుక్తం భవతి, స్వప్నే యథా దేహం రాగాదికం చ న పశ్యతి తథేత్యర్థః, దేహాద్యస్థిరత్వేశ్చ

౨౬ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ దహత్యబీజం.

రస్పృష్టత్వజ్ఞాపనాయస్వప్నదృష్టాన్తః ॥ ౨౭ ॥ కుతో న పశ్యతి తత్రాహ॥ ఆత్మానమితి॥ ఆత్మానం దేహం, ఇన్ద్రియార్థం శబ్దాదికం, ఉభయోర్దేహేన్ద్రియార్థయోః, యత్పరమన్యత్, భోగోపకరణభోగస్థానాదికం తత్సర్వం, మాశయేవాసకాఖ్యేఉపాధౌ, సతి, పుమాన్, పశ్యతి, నాన్యథేత్యర్థః, వాసనా, కరణకళేబరభోగ్యభోగస్థానభోగోపకరణాదిషు సాన్నిధ్యం ॥ ౨౮ ॥ ఏవముక్త్వోపాధ్యభావే ఉపాధికదేహాద్యసంబన్ధస్స్వాభావికజీవపరసంబన్ధజ్ఞానసద్భావశ్చోక్తః, సంసృతావుపాధిసద్భావాజ్జీవపరసంబన్ధజ్ఞానాభావమాహ॥ నిమిత్త ఇతి ॥ జడం శరీరం, సర్వస్మిన్, జడాదౌ, నిమిత్తే శరీరాద్యుపాధౌ సతి, ఆత్మనస్స్వస్య, పరస్య పరమాత్మనశ్చ, భిదాం సంబన్ధవిరహం, పశ్యతి- అన్యదా ఉపాధ్యభావే, ముక్తావిత్యర్థః, న పశ్యతి, యద్వా, భిదాం వైషమ్యం, పశ్యతి, నాన్యదా శరీరాద్యుపాధివిగమే, పరమసామ్యాపత్త్యా వాన్యవైషమ్యం పశ్యతీత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ అత్ర-దృఢారతి-రైన్ద్రియకరతిరితి-అన్తరా విషయాన్తరానుచిన్తనం రతివిరోధిత్యవగమ్యతే-తస్య చ విరోధిత్వం సఙ్గాదిజననద్వారేతి సఙ్గః ప్రతిషిద్ధః, అసఙ్గ ఆత్మవ్యతిరిక్తే, అసఙ్గస్సదసత్యనాత్మని జ్ఞానవిరాగకరం హ సేతి, తద్విషయచిన్తనాయాస్సఙ్గాదిద్వారా రతివిరోధిత్వముపపాదయతి॥ ఇన్ద్రియైరిత్యాదినా॥ ధ్యాయతాం విషయచిన్తనం, కుర్వతాం, విషయైశ్శబ్దాదిభి-రాకృష్టానీయానీన్ద్రియాణి - తై - ర్మన ఆకృష్టం ఆక్షిప్తం సత్, బుద్ధేః పురుషార్థతత్సాధనవ్యవసాయాత్మికాయా బుద్ధే-శ్చేతనాం తత్సంబన్ధిజ్ఞానం, పురుషార్థతత్సాధనవిషయం వ్యవసాయరూపం బుద్ధివృత్తిం, హరతే-తత్ర దృష్టాన్తః, స్తమ్బః తీరస్థకుశాది స్తమ్బః, కేనచిదాకృష్టో- యథా తీరశైథిల్యహేతుతయా హ్రదాత్తోయమపిబ్యావయతి తద్వదితి యద్వా - స్తమ్బో యథా మూలే తోయం హ్రదాదుపహరతి తద్వదితి-చిన్తనావిషయశబ్దాదివిషయాక్షిప్తబాహ్యేన్ద్రియాక్షిప్తమనసి శబ్దాదివిషయేష్వన్యపరే సతి మోక్షతదుపాయాన్వ్యవసితుం బుద్ధిర్న శక్నోతీత్యుక్తం భవ

పురుషస్తద్వినాశే ॥ ౨౭ ॥ ఆత్మానమిన్ద్రియార్థం చ పరం యదుభయోరపి । సత్యాశయ ఉపాధౌ వై పుమాన్పశ్యతి నాన్యదా॥ ౨౮॥ నిమిత్తే సతి సర్వస్మిన్జడాదావపి పూరుషః । ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి భిదాం పశ్యతి నాన్యదా ॥ ౨౯ ॥ ఇన్ద్రియైర్విషయాకృష్టైరాక్షిప్తం ధ్యాయతాం మనః । చేతనాం హరతే బుద్ధేస్స్తమ్బస్తోయమివ హ్రదాత్ ॥ ౩౦ ॥ భ్రశ్యత్యనుస్మృతిశ్చిత్తం జ్ఞానభ్రంశస్స్మృతిక్షయే । తద్రోధం కవయః ప్రాహురాత్మాపహ్నవమాత్మనః ॥ ౩౧ ॥ నాతః పరతరో లోకే పుంసస్స్వార్థవ్యతిక్రమః । యదస్త్యన్యస్య ప్రేయస్త్వమాత్మనస్స్వవ్యతిక్రమాత్ ॥ ౩౨ ॥ అర్థేన్ద్రియార్థాభిధ్యానం సర్వార్థాపహ్నవో నృణామ్ । భ్రంశితో జ్ఞానవిజ్ఞానాద్యేనావిశతి ముఖ్యతామ్ ॥ ౩౩ ॥ న కుర్యాత్కర్హిచిత్సఙ్గం తమస్తీవ్రం తితీరిషుః । ధర్మార్థకామమోక్షాణాం యదత్యన్తవిఘాతకమ్ ॥ ౩౪ ॥ తత్రాపి మోక్ష ఏవార్థ ఆత్యన్తికతయేష్యతే । త్రైవర్గ్యోఽర్థో యతో నిత్యం కృతాన్తభయ

తి ॥ ౩౦ ॥ ఏవం వ్యవసాయే బఙ్గే సతి-అనుస్మృతిరుపాసనం యోగకాలానుసన్ధానం - భ్రశ్యతి-తదనుగ్రాహకం కాలాన్తరేషూపాస్యసంశీలనరూపం-చిత్తం చిన్తనం చ - భ్రశ్యతి-ఏవం-స్మృతిక్షయే ఉపాసనాక్షయే సతి-జ్ఞానభ్రంశః స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానభ్రంశో, భవతి-తద్రోధం జ్ఞానభ్రంశం-కవయస్సూరయః, ఆత్మన ఏవ హేతో-రాత్మాపహ్నవం ఆత్మనస్తిరోధానం, ప్రాహుః ఉపాసనవిచ్ఛేదాదాత్మస్వయాపస్యభగవచ్ఛేషతయానపిశదావభాస ఇత్యర్థః తథాచోక్తం "యోఽన్యథా సన్తమాత్మానమన్యథా ప్రతిపద్యతే। కిం తేన న కృతం పాపం చోరేణాత్మాపహారిణా" ఇతి ॥ ౩౧ ॥ ఏతదేవాహ॥ నాత ఇతి॥ ఆత్మనః హేతోః-స్వస్య వ్యతిక్రమాత్ స్వస్వరూపాతిలఙ్ఘనాత్ -స్వస్వరూపమపిహాయాత్మనోఽన్యస్య ప్రేయస్త్వం శబ్దాదివిషయప్రేయస్త్వం, యదస్తి-అతః, పరతరః పుంసః స్వార్థవ్యతిక్రమః స్వపురుషార్థవిరహః లోకే నాస్తి ॥ ౩౨ ॥ విషయధ్యానతత్సఙ్గయోరనర్థకారిత్వముపసంహరతి ॥ అర్థేన్ద్రియేతి ద్వాభ్యాం॥ అర్థేన్ద్రియాణి శబ్దాద్యర్థవిషయాణి శ్రోత్రాదీని- తేషామర్థస్య శబ్దాదే, రభిధ్యానం, నృణాం, సర్వార్థాపహ్నవః సర్వపురుషార్థవిరోధీత్యర్థః, స్వర్గాదిసాధనభూతయాగాదేరపి తదేకమనస్త్వేన కార్యత్వాత్సర్వపురుషార్థవిరోధీత్యుక్తం, యేన శబ్దాద్యభిధ్యానేన, జ్ఞానవిజ్ఞానాద్భ్రంశితః, జ్ఞానం శాస్త్రజన్యం, విజ్ఞానముపాసనాత్మకం, తయోస్సమాహారద్వంద్వః, తస్మాద్భ్రంశితః, ముఖ్యతాం స్థావరతాం, ఆవిశతి ప్రాప్నోతి ॥ ౩౩ ॥ తీవ్రం అనర్థకృత్, తమః అజ్ఞానం, తితీరిషుః తరితుమిచ్ఛుః, కర్హిచిత్సఙ్గం, న కుర్యాత్, యద్విషయాసంజనం, ధర్మాదీనామత్యన్తవిఘాతకమ్ ॥ ౩౪ ॥ ధర్మాదిభిస్సాకం మోక్షస్య తుల్యవన్నిర్దేశాత్తస్యేతరపురుషార్థసామ్యం వారయతి ॥ తత్రాపీతి ॥ తత్రాపి చతుర్ణాం మధ్యే - మోక్ష ఏవ పురుషార్థః - ఆత్యన్తికతయా అన్తమతీత్య వర్తమానతయా-నిత్యతయేత్యర్థః - ఇష్యతే ఇచ్ఛావిషయో భవతి - త్రైవర్గరూపార్థః-కృతా

న్తః కాలః-తద్భయసంయుతః అనిత్యః ॥౩౫॥ అనిత్యతామేవాహ॥ పరావరేఽతి॥ ఉత్కృష్టాపకృష్టరూపాః-యే-భావాః-పదార్థాః-ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తాః-గుణవ్యతికరాత్ గుణవైషమ్యరూపసృష్టే-రనుపశ్చా-ద్భవన్తి-న తు ప్రలయే-అత-ఏషాం-ఈశేన కాలరూపేణ పరమాత్మనా-విధ్వంసితా ఆశిషో యేషాం-క్షేమో-న విద్యతే ॥౩౬॥ ఏవమచిద్వికారాణామనిత్యత్వముక్తం-అథ పారమహంస్యచర్యామేత్యుపక్షిప్తం ప్రకృతిప్రాకృతవిలక్షణస్య నిత్యస్యాత్మస్వరూపస్య భగవదాత్మకత్వేనానుసన్ధానమాహ॥ తదితి॥ తత్తస్మాత్-హే నరేన్ద్ర-అసవః ప్రాణాః-ధిషణాత్మశబ్దేన జ్ఞానద్వారభూతం మన ఉచ్యతే-దేహేన్ద్రియప్రాణమనోభి-రావృతానాం-గేహాద్యాత్మకానామిత్యర్థః-తస్థుషాం స్థావరాణాం-జగతాం జఙ్గమానాం చ-క్షేత్రవిదః క్షేత్రజ్ఞాః-స్థావరజఙ్గమాన్తస్థా జీవాః-తపతి అన్తరాత్మతయా నియచ్ఛతీతి తపః-తస్య భావస్తత్తా-తయా జీవాన్తరాత్మతయా-యః-హృది-స్థితః-ప్రత్యక్ స్వస్మై భాసమానః-అనేన పరాఙ్చోఽచేతనాద్వైలక్షణ్యముక్తం-విశ్వగావిః-విష్వక్ సర్వతః, ఆవిః ప్రకాశమానః, స్వరూపేణ గుణైశ్చ వ్యాపక ఇత్యర్థః-అనేన జీవవైలక్షణ్యముక్తం-భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యః-అనేనోభయవైలక్షణ్యముక్తం-చకాస్తి-స భగవా-న్ అహమస్మీత్యవేహి-భగవదాత్మకోఽహమస్మీతి బుధ్యస్వేత్యర్థః-యద్వా-దేహేన్ద్రియప్రాణమనోభిరావృతానాం స్థావరజఙ్గమదేహస్థచేతనానాం-యః-క్షేత్రవిత్తే-అహఙ్కారమమకారాస్పదశరీరవిత్తే-తపతీతి క్షేత్రవిత్తపః-తస్య భావస్తత్తా-తయా జీవరూపతయా-పరాగర్థవిలక్షణః-ప్రత్యగ్భూతో-హృది-చకాస్తి-తం జీవాత్మానం-స భగవానస్మీత్యవేహి, భగవదాత్మకోఽహమితి బుధ్యస్వేత్యర్థః "తత్త్వమసి-అయమాత్మా బ్రహ్మ" ఇత్యాదివదయం సామానాధికరణ్యేనానుసన్ధాననిర్దేశః-శరీరవిషయబుద్ధిశబ్దాదీనాం శరీరిపర్యన్తత్వమాకృతినయేన ఖణ్డో గౌరిత్యాదివద్బోధ్యమ్ ॥౩౭॥ నను భగవతః క్షేత్రజ్ఞశరీరత్వేన తద్రూ

సంయుతః ॥౩౫॥ పరావరే చ యే భావా గుణవ్యతికరాదను। న తేషాం విద్యతే క్షేమ ఈశవిధ్వంసితాశిషామ్॥
తత్త్వం నరేన్ద్ర జగతామథ తస్థుషాం చ దేహేన్ద్రియాసుధిషణాత్మభిరావృతానామ్। యః క్షేత్రవిత్తపత
యా హృది విశ్వగావిః ప్రత్యక్ చకాస్తి భగవాంస్తమవేహి సోఽస్మి ॥౩౭॥ యస్మిన్నిదం సదసదాత్మతయా వి
భాతి మాయావివేకవిధుతి స్రజి వాఽహిబుద్ధిః। తం నిత్యముక్తపరిశుద్ధవిబుద్ధతత్త్వం ప్రత్యూఢకర్మకలిలప్రకృ
తిం ప్రపద్యే ॥౩౮॥ యత్పాదపఙ్కజపలాశవిలాసభక్త్యా కర్మాశయం గ్రథితముద్గ్రథయన్తి సన్తః। తద్వన్న రి
క్తమతయో యతయోఽపి రుద్ధస్రోతోగణాస్తమరణం భజ వాసుదేవమ్ ॥౩౯॥ కృచ్ఛ్రో మహానిహ భవార్ణవమ
ప్లవేశాం షడ్వర్గనక్రమసుఖేన తితీర్షయన్తి। తత్త్వం హరేర్భగవతో భజనీయమఙ్ఘ్రిం కృత్వోడుపం వ్యసన

పతయాఽవస్థితౌ క్షేత్రజ్ఞగతదోషప్రసక్తిః-మైవమిత్యాహ॥ యస్మిన్నితి॥ యస్మిన్ క్షేత్రజ్ఞరూపే-మాయావివేకవిధుతిః-మాయాయాః సకాశాత్-జీవపరయోః వివేకః-తస్య విధూననహేతుః-వివేకజ్ఞానవిరోధి సదసదాత్మతయా కార్యకారణరూపేణ-ఇదం దేవమనుష్యాదినానావిధరూపజాతం స్రజి-సర్పబుద్ధిరివ-విభాతి-స్రజి వేత్యత్ర వాశబ్ద ఇవార్థకః జీవతాదాత్మ్యేన ప్రతిభాతీత్యర్థః-తన్నిత్యముక్తపరిశుద్ధవిబుద్ధతత్త్వం-స్వతః ప్రకృతిసమ్బన్ధరహితస్వప్రకాశస్వరూపం-తథాపి ప్రత్యూఢకర్మకలిలప్రకృతిం-ప్రత్యూఢం అనాదితయా రూఢమూలం-యత్కర్మ-తేన-కలిలా మిశ్రా-ప్రకృతి-ర్యస్య-తేన-స్వసంసృష్టకర్మమిశ్రవాసనమిత్యర్థః-ప్రపద్యే అనుసన్దధే-యథా నృసింహో భగవాన్ శ్వేత ఇతి నృసింహమూర్తేర్భగవతః శ్వేతత్వం విగ్రహద్వారకం-న త్వవ్యవధానేన-ఏవం క్షేత్రజ్ఞరూపస్య భగవతః క్షేత్రజ్ఞద్వారైవ కర్మసమ్బన్ధాజ్ఞానాదికం-న త్వవ్యవధానేనేత్యర్థః ॥౩౮॥ ఏవం క్షేత్రజ్ఞశరీరత్వేనావస్థానం నిర్దోషత్వం చోక్తం-అథ స్వేన రూపేణావస్థితిమాహ॥ యత్పాదేతి॥ యద్వా-తుభ్యముపదిష్టం భగవద్భక్తియోగం సర్వేఽపి ముముక్షవోఽనుతిష్ఠన్తి, అతస్త్వమపి తమేవానుతిష్ఠేత్యాహ॥ యత్పాదేతి॥ రిక్తేషు భగవద్వ్యతిరిక్తేషు-మతిః-రిక్తమతిః, అభగవదాత్మకస్వబుద్ధిర్వా-న విద్యతే రిక్తమతిర్యేషాం తేఽరిక్తమతయః-తమేవ మన్వానా ఇత్యర్థః-నిరుద్ధస్రోతోగణాః-నిరుద్ధః ప్రత్యాహృతః-స్రోతోగణః ఇన్ద్రియవర్గో, యైస్తే-సన్తః సాధవః-యస్య భగవతః-పాదపఙ్కజయోః-పలాశా ఇవాఙ్గులయ-స్తేషాం-విలాసః కాన్తి-స్తస్య-భక్త్యా-కర్మ చ ఆశయశ్చ కర్మాశయం-ఆశయో వాసనా-గ్రథితం స్వసమ్బద్ధం ఉద్గ్రథయన్తి మోచయన్తి-తస్మాత్-త్వమపి-తమేవ అరణం "ఋ గతౌ" కరణే ల్యుట్-స్వప్రాపకమిత్యర్థః-వాసుదేవం-భజస్వ-భగవద్భక్తిమనన్తరేణ సంసారార్ణవో దుస్తరః ॥౩౯॥ అతస్తమేవ భజస్వేత్యుపసంహరతి॥ అప్లవేశాః ఈశ్వరాఖ్యప్లవరహితాః-షడ్వర్గనక్రం షడిన్ద్రియవర్గగ్రాహం-భవార్ణవం-ఇహ-దుఃఖేన-యే-తితీర్షయన్తి తరితుమిచ్ఛన్తి-తేషాం-మహాన్, కృచ్ఛ్రః క్లేశః-తత్తస్మాత్త్వం-హరే

ర్భగవతః-భజనీయంసుఖారాధ్యం-అఙ్ఘ్రి ప్రోం- ఉడుపంప్లవం-కృత్వా-వ్యసనందుఃఖాత్మకం దుస్తరార్ణంతరితుమశక్యం-
భవార్ణవం-అర్ణశబ్దేవకారాభావఆర్షః ఉత్తర-పారంగచ్ఛ ॥ ౪౦ ॥ ఆత్మమేధసాబ్రహ్మవిదా, బ్రహ్మపుత్రేణసనత్కు-
మారేణ-దర్శితా ఆత్మనో-గతి స్తత్త్వం-యస్య-స-నృపః-పృథుః-సమ్య-క్ప్రశంసాంకృత్వా-తంకుమార-మువాచ-॥ ౪౧ ॥
ఆర్తానాంతాపత్రయాతురాణా, మనుకమ్పినా-హరిణా,పూర్వం- మేమహ్యా, మనుగ్రహః, కృతః-హేబ్రహ్మ,న్భగవన్-
తమనుగ్రహ, మాపాదయితుంనిష్పాదయితుం, యూయమాగతాః ॥ ౪౨ ॥ దయాళుభి, ర్భవద్భిఃయుష్మాభి,ర్య
త్సమీహితం,కార్త్స్న్యేననిష్పాదితం,బ్రహ్మోపదేష్ట్రే తుభ్యంమదీయంకిందేయమస్తీత్యాహ॥సాధూచ్ఛిష్టమితి॥ ఆత్మ
నాదేహేన,సర్వం,మేమదీయం,సాధూనామచ్ఛిష్టంసాధూనామనుగ్రహాల్లబ్ధమిత్యర్థః,అతో భవదనుగ్రహాల్లబ్ధంభవద్భ్యః
కిందదే-గురుదక్షిణార్థంకిందదే-నహ్యనుగ్రహీతాప్రదత్తంపునస్తస్మైదీయతఇత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ యద్యప్యేవం-తథాపిరాజ్ఞో
భృత్యేనేవమయానివేదితంస్వీకురుతేత్యాహ ॥ప్రాణాఇతి॥ ప్రాణాఃఅసవః-రాయఃధనాని- సపరిచ్ఛదాస్సోపకరణాః-గృ
హాః,రాజ్యం-బలం- మహీకోశఃమహ్యాత్మకఃకోశః-పృథ్వ్యాఃపద్మాకారత్వాత్కోశఇత్యుక్తం - యద్వా-కోశఃరత్నభా
ణ్డాదిరూపః- రైశబ్దస్తద్వ్యతిరిక్తధనపరః - ఇతిశబ్దఃప్రకారే - ఏవంవిధమన్యత్సర్వమపి - నివేదితం - తుభ్యంమయేతిశే
షః ॥ ౪౪ ॥ ననుమద్యోగ్యమేవమహ్యంసమర్పణీయంతత్రాహ ॥ సైనాపత్యంసేనానాయకత్వం - దణ్డనేతృత్వం
దణ్డనాయకత్వం - తథాసర్వలోకాధిపత్యంచ - వేదశాస్త్రవిదర్హతి ॥ ౪౫ ॥ ఏతదేవోపపాదయతి॥ బ్రాహ్మణ-

---

ముత్తరదుస్తరార్ణమ్ ॥ ౪౦ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥సఏవంబ్రహ్మపుత్రేణకుమారేణాత్మమేధసా।దర్శితాత్మ
గతిస్సమ్యక్ప్రశస్యోవాచతంనృపః॥ ౪౧ ॥ రాజోవాచ॥కృతోమేఽనుగ్రహఃపూర్వంహరిణార్తానుకమ్పినా।
తమాపాదయితుంబ్రహ్మన్భగవన్యూయమాగతాః॥ ౪౨ ॥ నిష్పాదితశ్చకార్త్స్న్యేనభగవద్భిఃకృపాలుభిః।
సాధూచ్ఛిష్టంహిమేసర్వమాత్మనాసహకిందదే ॥ ౪౩ ॥ ప్రాణాదారాయస్సుతాబ్రహ్మన్గృహాశ్చసపరిచ్ఛ
దాః।రాజ్యంబలంమహీకోశఇతిసర్వంనివేదితమ్ ॥ ౪౪ ॥ సైనాపత్యంచరాజ్యంచదణ్డనేతృత్వమేవచ । స
ర్వలోకాధిపత్యంచవేదశాస్త్రవిదర్హతి॥ ౪౫ ॥స్వమేవబ్రాహ్మణోభుఙ్క్తేస్వంవస్తేస్వందదాతిచ।తస్యైవా
నుగ్రహేణాన్నంభుఞ్జతేక్షత్రియాదయః ॥ ౪౬ ॥యైరీదృశీభగవతోగతిరాత్మవాదఏకాన్తతోనిగమభిఃప్ర
తిపాదితానః । తుష్యన్త్వదభ్రకరుణాస్స్వకృతేననిత్యంకోనామతత్ప్రతికరోతివినోదపాత్రమ్ ॥ ౪౭ ॥
తఆత్మయోగపతయఆదిరాజేనపూజితాః।శీలంతదీయంశంసన్తఃఖేఽభూవన్మిషతాంనృణామ్ ॥ ౪౮ ॥ వై
న్యస్తుధుర్యోమహతాంసంస్థిత్యాఽధ్యాత్మశిక్షయా।ఆప్తకామమివాత్మానంమేనఆత్మన్యవస్థితః ॥ ౪౯ ॥కర్మా
ణిచయథాకాలంయథాదేశంయథాబలమ్।యథోచితంయథావిత్తమకరోద్బ్రహ్మసాత్కృతమ్॥ ౫౦ ॥ఫలం

స్వమేవస్వీయమేవాన్నం - భుఙ్క్తే - స్వీయమేవవస్త్రాదికం - వస్తేపరిధత్తే-దదాతిచక్షత్రియాదిభ్యః - తస్యైవబ్రాహ్మ
ణస్యైవ - అనుగ్రహేణ - లబ్ధమన్నం-క్షత్రియాదయో - భుఞ్జతే ॥ ౪౬ ॥ సత్యపిస్వత్వేసర్వస్వేనాపినగురోఃప్ర
త్యుపకర్తుంశక్యమిత్యాహ ॥ యైరితి ॥ ఆత్మవాదేఅధ్యాత్మవిచారే- ఏకాన్తతోనిశ్చయేన-నిగమభిఃనిగమానుసారిభిః-యై
ర్యుష్మాభిః - ఈదృశీదుస్తరమహావ్యసనాత్మకసంసారార్ణవనిస్తరణోపాయభూతా-నఃఅస్మభ్యం-ప్రతిపాదితా- తే-ని
త్యం,అనల్పకరుణాః,భవన్తఃస్వకృతేనార్తోద్ధరణకర్మణా,తుష్యన్తు,కోనామ,తత్కృతముపకారంప్రతి,స్వయముపక
రోతి,ఉదపాత్రంతోయాఞ్జలింవినా,ఉదకప్రదానపూర్వకమఞ్జలిబన్ధనమేవతస్యప్రత్యుపకారఇత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥ ఆత్మయో
గంప్రాప్త్యనుష్ఠానానుష్ఠాపనాభ్యామిత్యాత్మయోగపతయ, స్తేసనకాదయ,ఆదిరాజేనపృథునా, పూజితాస్సన్తః, తదీ
యంపృథోస్సంబన్ధి,శీలంప్రశంసన్తః ,నృణాం , మిషతాంపశ్యతాంసతాం , ఖే , అభూవన్ , ఆకాశమారూఢాఇత్య
ర్థః ॥ ౪౮ ॥ ధుర్యఃశ్రేష్ఠో,వైన్యస్తు,మహతాంసనత్కుమారాదీనా, మధ్యాత్మశిక్షయా హేతుభూతయా,యా-సంస్థితిర్నిష్ఠా,తయా
ఆత్మన్యేవా-వస్థితః-పరమాత్మోపాసననిష్ఠః-ఆత్మాన-మాప్తకామమవాప్తసమస్తకామమివ-మేనే ॥ ౪౯ ॥ తథా-
ప్యాత్మోపాసనాఙ్గత్వేన-దేశకాలాదికమనతిక్రమ్య-కర్మాణివర్ణాశ్రమోచితాని-బ్రహ్మణ్యర్పితం యథాభవతితథా-అక
రోత్ ॥ ౫౦ ॥ ఏవముపాసనాఙ్గత్వేనకర్మయోగమకరోదిత్యుక్తం-తచ్చకర్మయోగంఫలసఙ్గకర్తృత్వత్యాగాత్మ
యాథాత్మ్యానుభవపూర్వకమకరోదిత్యాహ ॥ ఫలమితి ॥ బ్రహ్మణి-ఫలం-సన్న్యస్య-ఫలస్యబ్రహ్మాయత్తతామనుసన్ధాయ-న
ఋష్యానుష్ఠీయమానకర్మాయత్తతామిత్యర్థః-తథా- నిర్విషఙ్గఃఇదంకర్మేతిమమతారహితః-అనేనసఙ్గత్యాగఉక్తః-కర్మా

ధ్యక్షం కర్మసు కర్తృత్వాభిమానినం - ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మానం - ప్రకృతేః, పరం - మన్వానః - కర్తృత్వాభిమానః ప్రకృతి
సంసర్గకృతో న తు స్వాభావిక ఇత్యేవం మన్వాన ఇత్యర్థః - అకరోదితి పూర్వేణాన్వయః ❀॥౫౧॥ ❀ స పృథుః - గృహేషు భో
గస్థానేషు, వర్తమానోఽపి, సామ్రాజ్యశ్రియాఽన్వితోఽపి - సన్నిహితభోగ్యభోగోపకరణోఽపి - నిరహమ్మతిః దేహాత్మ
భ్రమరహితః - అత ఏవ, ఇన్ద్రియార్థేషు, నాసజ్జత నాసక్తోఽభూత్ , యథా, సూర్యః - స్వప్రభయా పఙ్కాదిషు వ్యాప్ను
వన్నపి తైర్నలిప్తస్తద్వదిత్యర్థః ❀ ॥౫౨॥ ❀ ఏవమధ్యాత్మయోగేన భగవద్భక్తియోగేన, అధ్యయనేన వసతీతివద్ధేత్వర్థే
తృతీయా, అధ్యాత్మయోగార్థమిత్యర్థః , యద్వా - ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగపూర్వకం - కర్మాణి, అనుదేశ
కాలానుసారేణ, సమాచరన్ , అర్చిషి అర్చిర్నామ్న్యాం భార్యాయాం , ఆత్మసమ్మితానాత్మతుల్యాన్, సమ్మతానితి పా
ఠే, ఆత్మానుకూలానిత్యర్థః, పుత్రాన్, ఉత్పాదయామాస ❀॥౫౩॥ ❀ పుత్రాన్ ప్రతినిర్దిశతి॥ విజితాశ్వమిత్యర్ధేన॥ విజితాశ్వా
దీన్ పుత్రానిత్యన్వయః - సర్వేషామిన్ద్రాదీనాం , పృథక్ ప్రత్యేకం , యో యోఽసాధారణో గుణః, తాన్ సర్వాన్, ఏక ఏవ, అ
చ్యుతాత్మనః అచ్యుతస్య పరమాత్మనో, యా జగత్సృష్టిస్తస్యాః, గోపీథాయ రక్షణాయ, స్వే స్వే కాలే ఉచితకాలే, దధౌ
దధార ❀॥౫౪॥ ❀ మనోవాక్కాయైః, సౌమ్యైః, గుణైశ్చ, ప్రజాః, స్సంరఞ్జయన్, రాజేతి - నామధేయమధాత్ దధార, అ
పర - స్సోమరాజ ఇవ , సోమశ్చాసౌ రాజా చ సోమరాజః , స ఇవ, లోకరఞ్జనాత్సోమశ్చన్ద్రో రాజేతి నామ యథా ధాత్, త

బ్రహ్మణి విన్యస్య నిర్విషఙ్గస్సమాహితః । కర్మాధ్యక్షం చ మన్వాన ఆత్మానం ప్రకృతేః పరమ్ ॥ ౫౧ ॥ గృహే
షు వర్తమానోఽపి స సామ్రాజ్యశ్రియాయుతః । నాసజ్జతేన్ద్రియార్థేషు నిరహమ్మతిరర్కవత్ ॥ ౫౨ ॥ ఏవమ
ధ్యాత్మయోగేన కర్మాణ్యనుసమాచరన్ । పుత్రానుత్పాదయామాస పఞ్చార్చిష్యాత్మ ❀ సమ్మితాన్ ॥ ౫౩ ॥
విజితాశ్వం ధూమ్రకేశం హర్యక్షం ద్రవిణం వృకమ్ । సర్వేషాం లోకపాలానాం దధారైకః పృథగ్గుణాన్ ॥ గోపీ
థాయ జగత్సృష్టేః కాలే స్వే స్వేఽచ్యుతాత్మకః ॥ ౫౪ ॥ మనోవాగ్వృత్తిభిస్సౌమ్యైర్గుణైస్సంరఞ్జయన్ప్ర
జాః । రాజేత్యధాన్నామధేయం సోమరాజ ఇవాపరః ॥ ౫౫ ॥ సూర్యవద్విసృజన్గృహ్ణన్ప్రతపంశ్చ భువో వ
సు । దుర్ధర్షస్తేజసేవాగ్నిర్మహేన్ద్ర ఇవ దుర్జయః ॥ ౫౬ ॥ తితిక్షయా ధరిత్రీవ ద్యౌరివాభీష్టదో నృణామ్ । వర్ష
తి స్మ యథాకామం పర్జన్య ఇవ తర్పయన్ ॥ ౫౭ ॥ సముద్ర ఇవ దుర్బోధస్సత్త్వేనాచలరాడివ । ధర్మరాడివ శిక్షా
యామైశ్వర్యే హిమవానివ ॥ ౫౮ ॥ కుబేర ఇవ కోశాఢ్యో గుప్తార్థో వరుణో యథా ॥ మాతరిశ్వేవ సర్వాత్మా బలే
న మహసౌజసా ॥ ౫౯ ॥ అవిషహ్యతయా దేవో భగవాన్భూతరాడివ । కన్దర్ప ఇవ సౌన్దర్యే మనస్వీ మృగరాడి
వ ॥ ౬౦ ॥ వాత్సల్యే మనువన్నౄణాం ప్రభుత్వే భగవానజః । బృహస్పతిర్బ్రహ్మవాద ఆత్మవత్త్వే స్వయం
హరిః ॥ ౬౧ ॥ భక్త్యా గోగురువిప్రేషు విష్వక్సేనానువర్తిషు । హ్రియా ప్రశ్రయశీలాభ్యామాత్మతుల్యః పరో
ద్యమే ॥ ౬౨ ॥ కీర్త్యోర్ధ్వగీతయా పుమ్భిస్త్రైలోక్యే తత్ర తత్ర హ । ప్రవిష్టః కర్ణరన్ధ్రేషు స్త్రీణాం రామస్స

థేత్యర్థః ❀॥౫౫॥ ❀ లోకపాలాసాధారణగుణానుచితకాలేష్వేవ ఏవాధాదిత్యుక్తం, తదేవోపపాదయతి॥ సూర్యవది
త్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తి॥ భువః, వసు ధనం, గృహ్ణన్ , విసృజన్ అసౌ, సూర్య ఇవ - ప్రతపన్ - ప్రతపన్ ఆజ్ఞాం కు
ర్వన్, తేజసా - అగ్నిరివ, దుర్ధర్షః పరైరభిభవితుమశక్యః, మహేన్ద్ర ఇవ - దుఃఖేనాపి జేతుమశక్యః ❀॥౫౬॥ ❀ తితిక్షయా
సహనేన, ధరిత్రీవ , అపరాధతితిక్షాసమయే ధరిత్రీతుల్యః - నృణాం, మభీష్టదానావసరే, ద్యౌరివ స్వర్గ ఇవ, పర్జన్య ఇవ,
తర్పయన్, నృణాం, కామాన్ - వర్షతి స్మ ❀॥౫౭॥ ❀ సముద్ర ఇవ - దుర్బోధః - అపరిచ్ఛేద్యః, సత్త్వేన, అచలరాడివ మేరురివ -
శిక్షాయాం - ధర్మరాడివ యమ ఇవ ఐశ్వర్యే హిమవానివ - హిమవాన్ హిరణ్యాకరః, మఘవానితి పాఠే, ఇన్ద్ర ఇవ, ॥ వరుణ
ఇవ - గుప్తార్థః గుప్తమన్త్రః, మాతరిశ్వా వాయురివ, సర్వాత్మా సర్వగః, బలేన ఓజసా మహసా చ ❀ ॥౫౮॥ ౫౯॥ ❀ అవిష
హ్యతయా చ, భగవాన్, భూతరాడ్రుద్ర ఇవ - బలం శరీరబలం, ఓజః ఇన్ద్రియబలం, మహః దేహకాన్తిః, సౌన్దర్యేణ కన్దర్ప
ఇవ, మృగరాట్ సింహ ఇవ, మనస్వీ స్వైరీ ❀॥౬౦॥ ❀ మనుస్స్వాయమ్భువః , అజశ్చతుర్ముఖః, ప్రభుత్వే బ్రహ్మవాదే వేద
వాదే, బృహస్పతిరివ, ఆత్మవత్త్వే, యదధీనం ధనం స హ ధనవాన్, యదధీన ఆత్మా స ఆత్మవాన్, స్వాధీనత్వ ఇత్యర్థః ❀॥౬౧॥ ❀
గోషు, గురుషు, విప్రేషు చ, విష్వక్సేనానువర్తిషు, భక్తః, హ్ర్యాదిభిః, పరార్థోద్యమే, ఆత్మతుల్యః నిరుపమః ❀॥౬౨॥ ❀ త్రై
లోక్యే తత్ర తత్ర పురగ్రామాదివాసిభిః , పుమ్భిః, ఊర్ధ్వం ఉచ్చైః , గీతయా, కీర్త్యా, స్త్రీణాం, కర్ణరన్ధ్రేషు, రామస్సీతా

౫౩॥ శ్లో॥ పా ❀ సమ్మతాన్.

పతిరివ ॥ ౬౩ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ఏకవింశోఽధ్యాయః. ************************************

ఏవం సర్వగుణసంపన్నః పాలితలోక ఆసీదిత్యుక్తం, అథాత్మజేష్వారోపితరాజ్యభరస్సభార్యః ప్రవిష్టతపోవనః కుమారోపదిష్టాధ్యాత్మయోగనిష్ఠః ప్రాప్తపరమపురుష ఆసీత్ తత్ప్రాప్తిం తల్లోకమగాదితి వదన్ పృథువృత్తాన్తముపసంహరతి మునిః ॥ దృష్ట్వేతి ॥ వైన్యః పృథుః - ఆత్మవాన్ స్వర్గస్వారాజ్యాదీనామల్పాస్థిరత్వజ్ఞానవాన్, ఆత్మానం - ప్రవయసం వృద్ధం, దృష్ట్వా - తపోవనమగాదిత్యుత్తరేణాన్వయః - ఆత్మనా స్వేన - వర్ధితః - అశేషః - స్వానుసర్గః స్వవిషయవర్త్యనుసర్గః వ్యష్టిసర్గః యస్య ॥ ౧ ॥ జగతః జఙ్గమస్య - తస్థుషః స్థావరస్య చాపి వృత్తిదః జీవికాప్రదః సతాం ధర్మభృత్ నిష్పాదితః - ఈశ్వరాదేశః ప్రజాపాలనాదిరూపో - యేన యదర్థం యల్లోకపాలనాద్యర్థం - జజ్ఞివాన్ జాతః - తత్సర్వం కృత్వేత్యర్థః ॥ ౨ ॥ ఆత్మజేషు ఆత్మజాం పుత్రీకృతాం భూమిం, కథంభూతాం - విరహాత్, పృథోర్విశ్లేషాత్ రుదతీమివ స్థితాం, విన్యస్య - ప్రజాసు, విమనస్సు చిన్తాతురాసు సతీషు - సదారః సభార్యః - ఏకః అసహాయః ॥ ౩ ॥ తత్ర తపోవనే, ఉపాత్తాః, స్వీకృతాః, ఆత్మనో, నియమాః శమదమాదయః, యేన - అక్షోభ్యనియమ ఇతి పాఠే, విఘ్నైర్నాశయితుమశక్యాః నియమా యస్య, వైఖానసానాం వానప్రస్థానాం - సుసమ్మతే, ఉగ్రే తపసి ఆరబ్ధః ప్రవృత్తః, కర్తరి క్తః, స్వస్య, ధరామణ్డలస్య, విజయే, పూర్వం, యథా, మహతా యత్నేన ప్రవృత్తః ॥ ౪ ॥ ఉగ్రం తపో వర్ణయ

తామివ ॥ ౬౩ ॥ ************************************

*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే చతుర్థస్కన్ధే ఏకవింశోఽధ్యాయః. ***

మైత్రేయ ఉవాచ । దృష్ట్వాఽఽత్మానం ప్రవయసమేకదా వైన్య ఆత్మవాన్ । ఆత్మనా వర్ధితాశేషస్వానుసర్గః ప్రజాపతిః ॥ ౧ ॥ జగతస్తస్థుషశ్చాపి వృత్తిదో ధర్మభృత్సతామ్ । నిష్పాదితేశ్వరాదేశో యదర్థమిహ జజ్ఞివాన్ ॥ ౨ ॥ ఆత్మజేష్వాత్మజాం న్యస్య విరహాద్రుదతీమివ । ప్రజాసు విమనస్స్వేకస్సదారోఽగాత్తపోవనమ్ ॥ ౩ ॥ తత్రాప్యుపాత్తనియతో వైఖానససుసమ్మతే । ఆరబ్ధ ఉగ్రతపసి యథా స్వవిజయే పురా ॥ ౪ ॥ కన్దమూలఫలాహారశ్శుష్కపర్ణాశనః క్వచిత్ । అబ్భక్షః కతిచిత్పక్షాన్ వాయుభక్షస్తతః పరమ్ ॥ ౫ ॥ గ్రీష్మే పఞ్చతపా వీరో వర్షాస్వాసారషాణ్మునిః । ఆకణ్ఠమగ్నశ్శిశిర ఉదకే స్థణ్డిలేశయః ॥ ౬ ॥ తితిక్షుర్యతవాగ్దాన్త ఊర్ధ్వరేతా జితానిలః । ఆరిరాధయిషుః కృష్ణమచరత్తప ఉత్తమమ్ ॥ ౭ ॥ తేన క్రమానురుద్ధేన ధ్వస్తకర్మామలాశయః । ప్రాణాయామైస్సన్నిరుద్ధషడ్వర్గశ్ఛిన్నసంశయః ॥ ౮ ॥ సనత్కుమారో భగవాన్ యదాహాధ్యాత్మికం పరమ్ । యోగం తేనైవ పురుషమభజత్పురుషర్షభః ॥ ౯ ॥ భగవద్ధర్మిణస్సాధోశ్శ్రద్ధయా యతతస్సదా । భక్తిర్భగవతి బ్రహ్మణ్యనన్యవిషయాఽభవత్ ॥ ౧౦ ॥ తస్యానయా భగవతః పరికర్మశుద్ధసత్త్వాత్మనస్తదనుసంస్మరణాను

తి ॥ కన్దమూలైరితి త్రిభిః ॥ కన్దాద్యలాభే కదాచిత్తృణాద్యశనః - యద్వా, కాంశ్చిత్పక్షాన్ కన్దాద్యాహారః, కాంశ్చిత్తృణాద్యశనః - కాంశ్చిదబ్భక్షణః, తతః వాయుభక్ష ఏవ ॥ ౫ ॥ గ్రీష్మ ఋతౌ - చతుర్దిక్షు చత్వారోఽగ్నయః ఉపరి సూర్యః, తైః పఞ్చ, తపః తాపో యస్య వర్షాసు ఋతౌ - ఆసారం ధారాసంపాతం - సహత ఇత్యాసారసారషాట్, మునిస్సదా శుభాశ్రయసంశీలనపరః, శిశిరే ఋతౌ, ఆకణ్ఠమగ్నః, స్థణ్డిలేశయః దర్భాదిభిః పరిష్కృతభూమిశయః ॥ ౬ ॥ తితిక్షుః శీతోష్ణాదిసహః, యతవాక్ మౌనవ్రతః, దాన్తః దమయుక్తః, ఊర్ధ్వరేతాః శాన్తః, జితానిలః జితప్రాణః, ఏవంభూతః, కృష్ణం భగవన్తమ్, ఆరిరాధయిషుః, ఏవంవిధమ్, ఉత్తమం తపః, ఆచరత్ ॥ ౭ ॥ క్రమానురుద్ధేన శనైశ్శనైః ప్రాప్తేన, తపసా, ధ్వస్తాని కర్మాణి యస్య, ప్రాణాయామైః, అమల ఆశయోఽన్తఃకరణం యస్య, సన్నిరుద్ధః ప్రత్యాహృతః, షడిన్ద్రియవర్గో, యేన - ఛిన్నాని బన్ధనాని వ్యసనాని, యస్య ॥ ౮ ॥ సనత్కుమారో - యమ్, ఉత్కృష్టమ్, ఆధ్యాత్మికం యోగమ్, ఆహ, తేనైవ యోగేన, పురుషర్షభః పృథుః, పురుషం పరమపురుషమ్, అభజత్ ॥ ౯ ॥ భగవద్ధర్మిణః నివృత్తిధర్మిణః, శ్రద్ధయా, యతతః యత్నం కుర్వతః - సాధోః పృథోః - భగవతి పూర్ణషాడ్గుణ్యే, బ్రహ్మణ్యనన్యవిషయా అవ్యభిచారిణీ, భక్తిరభవత్ ॥ ౧౦ ॥ భగవతః, పరికర్మణా పరిచర్యయా, శుద్ధసత్త్వాత్మనః శుద్ధసత్త్వమనసః, తస్య పృథోః, తస్య భగవతః, సంస్మరణం పూర్వోక్తపరభక్తిః, తస్యాః, అనుపూర్తిః పరిపూర్ణతా, తయా, జాతమ్, యత్పరజ్ఞానమ్ - విరక్తిశ్చ, తదభూత్, కీదృశం జ్ఞానమ్ - యేన నిశితేన జ్ఞానేన, సంశయపదం సంశయస్థానం ద్రష్టుమశక్యస్వరూపం, జీవకోశం ప్రకృతితత్త్వం, చిచ్ఛేద స్వస్మిన్నసం

బద్ధమకరోత్-తాదృశం జ్ఞానముదభూదిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ ఛిన్నాన్యధీః, ఛిన్నప్రకృతిధీః దేహాత్మబుద్ధిరహితః, అధిగతాఽఽత్మగతిరాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యం - యేన-అతఏవ నిరీహః నిర్వ్యాపారః-యేన వయునేన-ఇదం ప్రకృతిసంబన్ధం-అచ్ఛినత్ తదపిజ్ఞానం-తత్యజేతత్యాజ- అనిత్యం జడం శరీరమనుసంధాయ తదన్యోఽస్మీతి హి వివేకజ్ఞానముదేతి, తత్ర శరీరమపి ప్రతిసంబన్ధితయా బుద్ధిస్థం స్యాత్, యోగకాష్ఠాయాం బ్రహ్మాత్మస్వాత్మని సాక్షాత్కృతే దేహప్రతిసంబన్ధితయా జ్ఞానాభావాత్తత్యజ ఇత్యుక్తం, నహి కేవలం ఘట ఇత్యనుభవే పటాదన్య ఇతి పటప్రతిసంబన్ధితయా జ్ఞానమనువర్తతే, తద్వాదిత్యర్థః ఏవమేకాగ్రతాయాం హేతుమాహ॥ తావదితి॥ భగవత్కథాసు-రతిం, యావన్న కరోతి-తావ-ద్యోగగతిభి,రప్రమత్తో, నభవతి-అశ్రుతభగవత్కథానాం ప్రమాదస్స్యాదేవ అస్య తు భగవత్కథారతిత్వాన్నప్రమాద ఇత్యర్థః॥ ౧౨॥ సవీరశ్రేష్ఠః పృథుః ఆత్మాన-మాత్మని పరమాత్మని - సంయోజ్య సమర్ప్య - స్వతస్సిద్ధమపృథక్సిద్ధసంబన్ధమనుసన్ధాయేత్యర్థః ఆవిర్భూతగుణాష్టకతయా బ్రహ్మప్రకారం ప్రాప్తః- కాలే అభ్యుపగత ప్రారబ్ధావసానకాలే, స్వశరీరం - తత్యాజ, బ్రహ్మభావప్రాప్తేః కలేబరత్యాగానన్తరభావిత్వేఽపి సిద్ధవదభిప్రాయకృతిః పూర్వకాలనిర్దేశః ॥ ౧౩ ॥ కలేబరత్యాగపూర్వకబ్రహ్మభావప్రాప్తిప్రకారమేవోపపాదయతి ॥ సంపీడ్యేతి ॥ గుల్ఫాభ్యాం, పాయుం గుదం సంపీడ్య సన్నిరుధ్య-మూలాధారా- ద్వాయుం, శనైరుత్సారయన్ ఊర్ధ్వం నయన్-నాభ్యామవస్థాప్య, తతః- హృదయాదిషు-కోష్ఠేషు స్థానేషు, అవస్థాప్య - హృదయాదీనాం ద్వంద్వైక్యం ప్రాణ్యఙ్గత్వాత్, తత్ర-శీర్షం భ్రూమధ్యం "సుప్రీవోర్మధ్యే ప్రాణమావేశ్య సమ్యక్" ఇతి శ్రుతేః ॥ ౧౪ ॥ తం చ తతః, మూర్ధ్ని బ్రహ్మరన్ధ్రే-ఉత్సర్పయన్ ఊర్ధ్వం నయన్ - క్రమేణ బ్రహ్మరన్ధ్రే చావేశ్య, నిస్పృహః అణిమాద్యైశ్వర్యాదికైవల్యాదిషు స్పృహారహితః, యద్యపేక్షాస్యాద్యోగినస్తదైశ్వర్యాదికముపస్యాదితి నిస్పృహ ఇత్యనుసన్ధేయమ్.

పూర్త్యా ఽఽజ్ఞానం విరక్తిరుదభూన్నిశితేన యేన చిచ్ఛేద సంశయపదం నిజజీవకోశమ్ ॥ ౧౧ ॥ ఛిన్నాన్యధీరధిగతాత్మగతిర్నిరీహస్తత్తత్యజేఽచ్ఛినదిదం వయునేన యేన । తావన్న యోగగతిభిర్యతిరప్రమత్తో యావద్గదాగ్రజకథాసు రతిం న కుర్యాత్ ॥ ౧౨ ॥ ఏవం స వీరప్రవరస్సంయోజ్యాత్మానమాత్మని । బ్రహ్మభూతో దృఢం కాలే తత్యాజ స్వం కలేబరమ్ ॥ ౧౩ ॥ సంపీడ్య పాయుం పార్ష్ణిభ్యాం వాయుముత్సారయఞ్ఛనైః । నాభ్యాం కోష్ఠేష్వవస్థాప్య హృదురఃకణ్ఠశీర్షణి ॥ ౧౪ ॥ ఉత్సర్పయంస్తతో మూర్ధ్ని క్రమేణావేశ్య నిస్పృహః । వాయుం వాయౌ క్షితౌ కాయం తేజస్తేజస్యయూయుజత్ ॥ ౧౫ ॥ ఖాన్యాకాశే ద్రవం తోయే యథాస్థానం విభాగశః । క్షితిమమ్భసి తత్తేజస్యదో వాయౌ నభస్యముమ్[*] ॥ ౧౬ ॥ ఇన్ద్రియేషు మనస్తాని తన్మాత్రేషు యథోద్భవమ్ । †భూ

శ్వర్యాదికముపస్యాదితి నిస్పృహ ఇత్యనుసన్ధేయమ్ - వాయుం స్వదేహస్థం-వాయౌ మహాభూతే- కాయం దేహరూపపృథివీం - క్షితౌ మహాభూతే, ఏవముగ్రేఽపి-అయూయుజత్ లీనమనుసంహితవాన్ ॥ ౧౫ ॥ ఖానీన్ద్రియాధిష్ఠానాని దేహవివరాణి, ద్రవం దేహస్థం జలం తోయే-మహాభూతే- యథాస్థానం యథాకారణం విభాగశః అసఙ్కరేణ, ఆయూయుజత్, ఏవం దేహస్థభూతానాం తేషాం మహాభూతసమష్టితయాఽనుసన్ధానముక్తం, అథ పృథివ్యాదితత్త్వానాముత్పత్తిక్రమేణ లయానుసన్ధానముచ్యతే, క్షితిం మహాభూతం, అమ్భసి మహాభూతే-అయూయుజదిత్యనుషజ్యతే-తత్ అమ్భః, తేజసి అదః తేజః, వాయౌ, అముం వాయుం-నభస్యాకాశే ॥ ౧౬ ॥ తదేవం తామసాహఙ్కారకార్యాణామాకాశపర్యన్తం లయముక్త్వా సాత్త్వికాహఙ్కారకార్యాణాం లయానుసన్ధానమాహ ॥ ఇన్ద్రియేషు మన ఇతి ॥ సవికల్పకజ్ఞానేన మనస ఇన్ద్రియైరాకర్షణాత్తేషు లయానుసన్ధానముక్తం-నతు తత్కార్యత్వాత్- వైకారికత్వాన్మనసః, యదుక్తం గీతాసు "ఇన్ద్రియాణాం హి చరతాం యన్మనోఽనువిధీయత" ఇతి-అత్రాపి "ఇన్ద్రియైర్విషయాకృష్టైరాకృష్టం ధ్యాయతాం మన" ఇతి తానీన్ద్రియాణి, తన్మాత్రేషు, అత్రాపీన్ద్రియాణాం వైకారికత్వేఽపి తేషాం శబ్దాదితన్మాత్రైరాకర్షణాత్తన్మాత్రేష్విత్యుక్తం-అయమర్థః, తామసాహఙ్కారకార్యాణాం పృథివ్యాదీనామాకాశపర్యన్తం లయమభిధాయ, తద్ధర్మాణాం గన్ధాదితన్మాత్రాణామిన్ద్రియాకర్షకత్వేన, ఇన్ద్రియాణాం చ మనస ఆకర్షకత్వేన మనస ఇన్ద్రియార్థానాముత్తరోత్తరానువర్తిత్వేన కార్యకారణయోరివ ప్రదర్శయితుం లయానుసన్ధానకీర్తనమితి, పరమార్థత ఇన్ద్రియాణాం వైకారికేఽహఙ్కారే, ఆకాశస్య సశబ్దస్య భూతాదౌ లయ ఇతి వివేకః, తైజసస్యత్వహఙ్కారస్య వైకారిక భూతాద్యోరనుగ్రాహకత్వమాత్రమేవ, నతు కార్యాన్తరమస్తీతి న తత్కార్యలయ ఉక్తః - యథోద్భవం యథాప్రవృత్తి, మన ఆదీనాముత్తరోత్తరాధీన

* ౧౬॥ శ్లో॥ పా॥ నభస్తాని.   † పా॥ భూతాదినాసముత్కృష్య.

ప్రవృత్తికత్వాత్, ఇన్ద్రియేషునభ ఇత్యపిపాఠో దృశ్యతే, నభః ఆకాశం, శబ్దాదితన్మాత్రేష్విన్ద్రియవిషయేషు విషయేత ద్వచ్ఛబ్ద ఉపచారాత్ప్రయుక్తః, భూతానాంతన్మాత్రేషు యతోద్భవం లయ ఇత్యర్థః, తానితన్మాత్రాణి, యథోద్భవం ఉద్భవమనతిక్రమ్య, ఉద్భవత్యస్మాదిత్యుద్భవః, కారణేభూతాదావిత్యర్థః, భూతాదిశబ్దో వైకారికతైజసయోరపిప్రద ర్శనార్థః-భూతాదినామానిభూతాదివైకారికతైజసనామాని, ఉపసంహృతకార్యాణి, ఉత్కృష్య, ఆత్మని, ఆత్మచిత్తం తదనుగ్రాహకే మహత్తత్త్వే, సందధే అనుసంహితవాన్, భూతాదినాసముత్కృష్యేతిపాఠే, తానితన్మాత్రాణిభూతా దినా తామసాహఙ్కారేణ కారణభూతేనసహ, సముత్కృష్య తస్మిన్విలాప్యేత్యర్థః, యద్యస్య కారణవస్తునాసహాసం శ్లేషరూపత్వాత్సాహిత్యవివక్షయా తృతీయా, తంభూతాదింమహతీత్యన్వయః ॥ ౧౭ ॥ తంమహాన్తం, సర్వగుణ విన్యాసబీజే గుణవైషమ్యహేతుభూతే, మాయామయే ప్రధానే, న్యధాత్, స్వార్థేమయట్, తంసర్వగుణవిన్యాసంజీవే మాయామయే, ఇతిపాఠేతు, తంమహాన్తం, సర్వేషాంగుణానాం కార్యాణాం, విన్యాసః స్థితిః, యస్మిన్, తత్, ప్రధానమ వ్యక్తంప్రతి-న్యధాత్, ప్రధానేన్యధాదిత్యర్థః, తచ్చావ్యక్తం, మాయామయే అచిత్సమష్టిసంసృష్టే జీవే, న్యధాదిత్యర్థః, మహానవ్యక్తేలీయతేఽవ్యక్తమక్షరేలీయత, ఇతిశ్రుత్యనురోధాత్, అనుశయో భుక్తశిష్టంకర్మ, తద్వాననుశయీ, పూ ర్వంసంసృతిదశాయామనుశయీ క్షీణప్రాయదోష ఇత్యర్థః, పుమాన్ జీవః, అసౌపృథుః, తం అచిత్సమష్టిసంసృష్టం ఆత్మ స్థంస్వస్వరూపస్థం-నితరాం ప్రకృతిసంబన్ధవియుక్త-మనుసంహితవానిత్యర్థః-తతో జ్ఞానవైరాగ్యబలేన-అనుశయం భు క్తావశిష్టం-పూర్వోక్తభేదేనసంచితానభ్యుపగతబుద్ధిపూర్వకభేదేనచభిన్నం పుణ్యాపాపాత్మకంకర్మ-అజహాత్ అత్యా

తాదినామాన్యుత్కృష్య మహత్యాత్మనిసందధే ॥ ౧౭ ॥ +తం సర్వగుణవిన్యాసబీజే మాయామయే న్యధాత్। తంచానుశయమాత్మస్థమసావనుశయీ పుమాన్ ॥ జ్ఞానవైరాగ్యవీర్యేణ స్వరూపస్థోఽజహాత్ప్రభుః ॥ ౧౮ ॥ అర్చిర్నామ మహారాజ్ఞీ తత్పత్న్యనుగతా వనమ్। సుకుమార్యతదర్హా చ యత్పద్భ్యాం స్పర్శనం భువః ॥ ౧౯ ॥ అతీవ భర్తుర్వ్రతధర్మనిష్ఠయా శుశ్రూషయా చార్షదేహయాత్రయా। నావిన్దతార్తిం పరికర్శితాపి సా ప్రేయస్కరస్పర్శనమాననిర్వృతిః ॥ ౨౦ ॥ దేహం విపన్నాఖిలచేతనాదికం పత్యుః పృథివ్యా దయితస్య చాత్మనః। ఆలక్ష్య కించిచ్చ విలప్య సా సతీ చితామథారోపయదద్రిసానుని ॥ ౨౧ ॥ విధాయ కృత్యం హ్రదినీజలాప్లుతా దత్త్వోదకం భర్తురుదారకర్మణః। నత్వా దివిస్థాంస్త్రిదశాంస్త్రిః పరీత్య వివేశ వహ్నిం ధ్యాయతీ భర్తృపాదమ్ ॥ ౨౨ ॥ విలోక్యానుగతాం సాధ్వీం పృథుం వీరవరం పతిమ్। తుష్టువుర్వరదా దేవైర్దేవపత్న్యః సహస్రశః ॥ ౨౩ ॥ కుర్వత్యః కుసుమాసారం తస్మిన్మన్దరసానుని। నదత్స్వమరతూర్యేషు గృణన్తి స్మ

క్షిత్-తతః-ప్రచురకర్మవశ్యోభూత్వా, స్వరూపస్థః పరమాత్మాత్మకావిర్భూతగుణాష్టకస్వస్వరూపేణావస్థితోఽ భూత్-ముక్తోఽభవదిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ అథా-ర్చిర్నామ్నీ-పృథోః పత్నీమహారాజస్య స్త్రీ-సుకుమారీ-అతదర్హా వన గమనాదిక్లేశమనర్హాప్యపి-పతిమనుసృత్య, వనం-గతా ప్రవిష్టా-అతదర్హత్వమేవాహ-యస్యాః అర్చిషః, పద్భ్యాంభు వః స్పర్శనం-పద్భ్యాంభువమస్పృశన్తీ మహాభోగశాలినీ సాపి త్పద్భ్యాంవనం ప్రవిష్టవతీత్యతదర్హత్వముక్తమ్ ॥ ౧౯ ॥ అతీవ-యద్భర్తృవ్రతం స్థణ్డిలశయనాదిరూపం-తద్వ్రతే-యా, నిష్ఠా-తయా-భర్తృశుశ్రూషయా-ఋషీణామియమా ర్షీ-దేహయాత్రా-కన్దమూలాద్యాహారరూపా-తయాచ-కృశీభూతాఽపి ఆర్తిందుఃఖం-నావిన్దత, యతః, ప్రేయసః ప్రియ తమస్య పృథోః-కరస్పర్శనాదిరూపః-యస్సంమానః, తేన-నిర్వృతా ॥ ౨౦ ॥ ఆత్మనః స్వస్యాః, పృథివ్యాశ్చ-పత్యుః పృథోః-దేహం, విపన్నానివిగతాని-అఖిలచేతనాదీని అఖిలాని బుద్ధీన్ద్రియప్రాణాదీని-యస్మిన్-తథాభూతం-మాలక్ష్యదృ ష్ట్వా-కించి-ద్విలప్య చ-సా, సతీ అర్చిః-తద్దేహం-అద్రేస్సానుని-చితా-మారోపయత్ ॥ ౨౧ ॥ తత-స్తత్కాలోచి తంకృత్యంచ, విధాయ-హ్రదిన్యాః సరస్యా-జలేష్వా-ప్లుతాసతీ-ఉదారకర్మణో-భర్తు-రుదకం దత్త్వా-దివిస్థాన్, త్రిద శా-న్నత్వా-భర్తుః-పాదం-ధ్యాయతి, చితాం-త్రిః, పరీత్య ప్రదక్షిణీకృత్య, వహ్నిం-వివేశ ॥ ౨౨ ॥ వీరశ్రేష్ఠంప తిం, పృథు-మనుసృత్యగతాం సాధ్వీ-ం-విలోక్య-వరదాః-దేవపత్న్యః-దేవైస్సహ-సహస్రశ-స్తుష్టువుః ॥ ౨౩ ॥ తదా-తస్మి, న్మన్దగసానుని, కుసుమవర్షం, కుర్వత్యః, అమరతూర్యేషు దేవదున్దుభ్యాదిషు-నదత్సుసత్సు-పరస్పరం, గృణ

౧౮॥శ్లో॥పా+తంసర్వగుణవిన్యాసంజీవే.

న్తిస్మ అభాషన్త * ॥౨౪॥ * భాషణమేవాహ ॥ అహో ఇతి ॥ ఇయం వధూరర్చిః-ధన్యా కృతార్థా, అహో ఇత్యాశ్చర్యే, హర్షే వా, యా వధూః-భూభుజాం రాజ్ఞాం-పతిం, పతిం భర్తారం , సర్వాత్మనా సర్వప్రకారేణ-భేజే ప్రాప్తా-యజ్ఞేశం భగవన్తం-శ్రీరూపిణీ వధూరివ * ॥౨౫॥ * తస్మాత్తే నైషా - సతీ అర్చిః, పశ్యతోఽస్మాన్ -నతీత్య, దుర్విభావ్యేన చిన్తయితుమశక్యేన-కర్మణా పతిపారార్థ్యాదినా-పతిం స్వభర్తారం-వైన్యం పృథుమనుసృత్య-ఊర్ధ్వం-వ్రజతి నూనమ్ * ॥౨౬॥ * భగవాన్పద్యతే గమ్యతే నేనేతి భగవత్పదం భగవత్ప్రాప్తిసాధనం - నైష్కర్మ్యం నివృత్తిధర్మం - యే-విద్యుదివచఞ్చలాయుషోఽపి, సాధయన్తి- తేషాం భగవద్భక్తానాం అన్యద్దేవాదిపదం, కిము దుర్లభం న కించిదిత్యర్థః * ॥౨౭॥ * అథ స్తం శోచన్తి ॥ స ఇతి ॥ యః పుమాన్ - న పవర్గ్యమపవర్గ సాధనం-మానుష్యం మనుష్యజన్మ-కృచ్ఛ్రేణ దుస్సాధేన-మహతా కర్మపరిపాకేన-భువి-లబ్ధ్వాఽపి-విషయేషు-విసజ్జతే-స వఞ్చితో-దైవేన బతేతి ఖేదే * ॥౨౮॥ * ఏవం-సురస్త్రీషు- స్తువన్తీషు-సతీషు-వధూరర్చిః- పతిలోకం-గతా ప్రాప్తా కోసౌ పతిలోకః ఆత్మవతాం జ్ఞానినాం-ధుర్యః శ్రేష్ఠః-వైన్యః పృథుః అచ్యుతాశ్రయం భగవతో నివాసభూతం-వైకుణ్ఠాఖ్యం-యం లోకం-ప్రాప తం లోకం గతేత్యర్థః * ॥౨౯॥ * ఉపసంహరతి ॥ ఇత్థం భూతానుభావ ఇతి ॥ భగవత్తమః - భగవతాం ,,ఉత్పత్తిం ప్రలయం చైవ భూతానామాగతిం గతిమ్ । వేత్తి విద్యామవిద్యాం చ స వాచ్యో భగవానితి ,, త్యుక్తవిధభగవతాం మధ్యే శ్రేష్ఠః , అసౌ పృథుః-ఇత్థం భూతానుభావః ఉక్తవిధప్ర

పరస్పరమ్ ॥౨౪॥ దేవ్య ఊచుః ॥ అహో ఇయం వధూర్ధన్యా యా చైవం భూభుజాం పతిమ్ । సర్వాత్మనా పతిం
భేజే యజ్ఞేశం శ్రీర్వధూరివ ॥౨౫॥ సైషా నూనం వ్రజత్యూర్ధ్వమను వైన్యం పతిం సతి । పశ్యతోఽస్మానతీత్యా
ర్చిర్దుర్విభావ్యేన కర్మణా ॥౨౬॥ తేషాం దురాపం కిం త్వన్యన్మర్త్యానాం భగవత్పదమ్ । భువి లోలాయుషో యే
వై నైష్కర్మ్యం సాధయన్త్యుత ॥౨౭॥ స వఞ్చితో బతాత్మధ్రుక్ కృచ్ఛ్రేణ మహతా భువి । లబ్ధ్వాఽపవ
ర్గ్యం మానుష్యం విషయేషు విషజ్జతే ॥౨౮॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ స్తువన్తీషు సురస్త్రీషు పతిలోకం గతా వధూః ।
యం వా ఆత్మవిదాం ధుర్యో వైన్యః ప్రాపాచ్యుతాశ్రయః ॥౨౯॥ ఇత్థం భూతానుభావోఽసౌ పృథుస్స భగ
వత్తమః । కీర్తితం తస్య చరితముద్దామ చరితస్య తే ॥౩౦॥ య ఇదం సుమహత్పుణ్యం శ్రద్ధయాఽవహితః పఠేత్ ।
శ్రావయేచ్ఛృణుయాద్వాపి స పృథోః పదవీమియాత్ ॥౩౧॥ బ్రాహ్మణో బ్రహ్మవర్చస్వీ క్షత్రియో జగతీపతిః ।
విట్పతిస్తు భవేద్వైశ్యశ్శూద్ర ఉత్తమతాం లభేత్ * ॥౩౨॥ త్రిః కృత్వ ఇదమాకర్ణ్య నరో నార్యథవాఽదృ
తా । అప్రజాస్సుప్రజతమో నిర్ధనో ధనవత్తమః ॥ అస్పష్టకీర్తిస్సుయశా మూర్ఖో భవతి పణ్డితః ॥౩౩॥ ఇదం స్వ
స్త్యయనం పుంసామమఙ్గల నివారణమ్ । ధన్యం యశస్యమాయుష్యం స్వర్గ్యం కలిమలాపహమ్ ॥౩౪॥ ధ
ర్మార్థకామమోక్షాణాం సమ్యక్సిద్ధిమభీప్సుభిః । శ్రద్ధయైతదనుశ్రావ్యం చతుర్ణాం కారణం పరమ్ ॥౩౫॥ విజ
యాభిముఖో రాజా శ్రుత్వైతదభియాతి యాన్ । బలిం తస్మై హరన్త్యస్యై రాజానః పృథవే యథా ॥౩౬॥ ము

భావసంపన్నః - ఉదారచరితస్య పృథోః-చరితం-తే తుభ్యం-మయా కీర్తితమ్ * ॥౩౦॥ * ఏతచ్చరిత్రకీర్తనశ్రవణశ్రావణఫలమాహ ॥ య ఇతి ॥ యః పుమాన్-సుమహత్పుణ్యం పుణ్యసాధన - మిదం చరిత్రం-అవహితమనాః సమాహితచిత్తః-శ్రద్ధయా-పఠేత్-శ్రావయేద్వా-స-పృథోః - పదవీం గతి-మియాత్ప్రాప్నుయాత్ * ॥౩౧॥ * ఆనుషఙ్గికం ఫలమాహ ॥ బ్రాహ్మణ ఇతి ॥ బ్రాహ్మణః , బ్రహ్మవర్చస్వీ-భవేత్-రాజన్యః క్షత్రియః, పఠనాదికం కుర్వన్-జగతీపతి-ర్భవేత్-వైశ్యః-విట్పతిః వైశ్యానాం పతిః-శూద్ర-ఉత్తమతాం-స్వజాతీయేషు-ప్రాప్నుయాత్ * ॥౩౨॥ * నరో, నారీ వా, ఆదృతా ఆదరణయుక్తా, త్రిః కృత్వః త్రివార-మాకర్ణ్య, అప్రజా, సుప్రజః-విద్యారూపద్రవిణబలాదియుక్తపుత్రవాన్ , భవేత్, తథా, నిర్ధనః, ధనవతాం మధ్యే శ్రేష్ఠః, అనభివ్యక్తకీర్తిః, విపులకీర్తిః-మూర్ఖః జ్ఞానవిధురః-పణ్డితో-భవేత్ * ॥౩౩॥ * స్వస్తి మఙ్గళం-ఈయతేఽనేనేతి తథా, అమఙ్గలం నివారయతీతి తథా ధన్యం ధనసంపాదకం, యశస్కరం, ఆయుష్కరం, స్వర్గసాధనం, కలిదోషహరమ్ * ॥౩౪॥ * ధర్మాదీనాం-సిద్ధిం, సమ్యగ్లిప్సుభిః, చతుర్ణాం ధర్మాదీనాం-పరం, కారణం సాధన-మేతచ్చరిత్రం-శ్రద్ధయా, అనుశ్రావ్యమ్ * ॥౩౫॥ * ఏతచ్చరిత్రం, శ్రుత్వా, రాజన్యః, సంగ్రామాభిముఖో, యాన్ , యాతి, తే, తస్మై అభియాత్రే, బలిం-హరన్తి, యథా రాజానః పృథవే * ॥౩౬॥ * యద్యప్యేవం విధాని బహూని ఫలాని-తథాపి-త్యక్తాన్యఫలసఙ్గః, భగవతి - భక్తిం ఉద్వహన్ కుర్వన్, వైచిత్ర్యవీర్యాణాం విచిత్రవీర్యశాలినాం-అభిమతం-మహతో భగవతో, మాహాత్మ్యస్య, సూచకం , పుణ్యం, వైన్యస్య చరితం, శృణుయాత్ , శ్రావయేత్-పఠేచ్చ, ఏవం చేదస్మిన్భగవతి, కృ

తమతి,ర్మర్త్యః, పార్థివీం పృథునాలబ్ధాం-గతి-మాప్నుయాత్ ॥ ౩౭।౩౮ ॥ యః,ఇదం పృథుచరిత-ముత్యాదరేణ, అనుదినం,శృణ్వన్ , శ్రావయన్ కీర్తయన్,విముక్తాన్యపలాసఙ్గః,స-మర్త్యః,భవసిన్ధోః పోతాత్మవరూపౌ , పాదౌ, యస్య, తస్మిన్,భగవతి,నిపుణాం-మతిం,లభతే ॥ ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం,శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ద్వావింశోఽధ్యాయః.

ఏవం కాత్స్న్యేన పృథుచరిత్రమభిధాయ తత్సన్తతిం తచ్చరిత్రం చాభిధాతుముపక్రమతే మునిః ॥ విజితాశ్వ ఇతి ॥ విజితాశ్వః, పృథోః పుత్రః , విపులకీర్తిః,అధిరాజ,ఆసీత్, భ్రాతృవత్సలః, విజితాశ్వః, యవీయోభ్యః కనిష్ఠేభ్యః భ్రాతృభ్యః, కాష్ఠాః దిశః-అదాత్ ॥ ౧ ॥ కాం కాం కాష్ఠాం కస్మా అదాదిత్యత్రాహ॥ హర్యక్షాయ, ప్రాచీం దిశం, ధూమ్రకేశాయ,దక్షిణాం దిశం - వృకసంజ్ఞాయ , ప్రతీచీం దిశం, తురీయాయ చతుర్థీ ముదీచీం దిశం - ద్రవిణసే,విభుర్విజితాశ్వః, అదిశదదాత్ ॥ ౨ ॥ పృథోరశ్వమేధే అశ్వవిజయావసరే-శక్రాదన్తర్ధానగతిం తిరోధానగతిం-లబ్ధ్వా,అన్తర్ధానసంజ్ఞితః అన్తర్ధానాఖ్యోఽభూత్ , విజితాశ్వస్యైవాన్తర్ధాన ఇతి నామాన్తరమిత్యర్థః, అన్తర్ధానసంజ్ఞితో విజితాశ్వః, శిఖణ్డిన్యాం,సుసమ్మతం,అపత్యత్రయం,ఆస్తత ఉత్పాదయామాస ॥ ౩ ॥ అపత్యత్రయమేవాహ॥ పావక ఇతి ॥ పురా యో,వసిష్ఠస్య, శాపః,తస్మాత్, త్రయోఽగ్నయః , గార్హపత్యాహవనీయదక్షిణాగ్నయః, పావకాదిరూపేణ,మనుష్యే,

క్తాన్యసఙ్గో భగవత్యచలాం భక్తిముద్వహన్ । వైన్యస్య చరితం పుణ్యం శృణుయాచ్ఛ్రావయేత్పఠేత్ ॥ ౩౭ ॥ వైచిత్ర్యవీర్యాభిమతం మహన్మాహాత్మ్యసూచకమ్ । అస్మిన్కృతమతిర్మర్త్యః పార్థివీం గతిమాప్నుయాత్ ॥ అనుదినమిదమాదరేణ శృణ్వన్ పృథుచరితం ప్రథయన్విముక్తసఙ్గః । భగవతి భవసిన్ధుపోతపాదే స చ నిపుణాం లభతే రతిం మనుష్యః ॥ ౩౯ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే,చతుర్థస్కన్ధే, ద్వావింశోఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ॥ విజితాశ్వోఽధిరాజాఽసీత్పృథుపుత్రః పృథుశ్రవాః। యవీయోభ్యోఽదదాత్కాష్ఠా భ్రాతృభ్యో భ్రాతృవత్సలః ॥ ౧ ॥ హర్యక్షాయాదిశత్ప్రాచీం ధూమ్రకేశాయ దక్షిణామ్। ప్రతీచీం వృకసంజ్ఞాయ తుర్యాం ద్రవిణసే విభుః॥ ౨॥ అన్తర్ధానగతిం శక్రాల్లబ్ధ్వాఽన్తర్ధానసంజ్ఞితః । అపత్యత్రయమాధత్త శిఖణ్డిన్యాం సుసమ్మతమ్॥ ౩॥ పావకః పవమానశ్చ శుచిరిత్యగ్నయః పురా। వసిష్ఠశాపాదుత్పన్నాః పునర్యోగగతిం గతాః ॥ ౪ ॥ అన్తర్ధానో నభస్వత్యాం హవిర్ధానమవిన్దత । య ఇన్ద్రమశ్వహర్తారం విద్వానపి న జఘ్నివాన్ ॥ ౫ ॥ రాజ్ఞాం వృత్తిం కరాదానదణ్డశుల్కాదిదారుణామ్। మన్యమానో దీర్ఘసత్త్రవ్యాజేన విససర్జ హ॥ తత్రాపి హంసం పురుషం పరమాత్మానమాత్మదృక్ । యజంస్తల్లోకతామాప కుశలేన సమాధినా ॥ ౬ ॥ హవిర్ధానాద్ధవిర్ధానీ విదురాసూత షట్సుతాన్। బర్హిషదం గయం శుక్రం కృష్ణం సత్యం జితవ్రతమ్ ॥ ౭ ॥ బర్హిషత్సుమహాభాగో హావిర్ధానిః ప్రజాపతిః। క్రియాకాణ్డేషు నిష్ణాతో యోగేషు చ కురూద్వహ ॥ ౮ ॥ యస్యేదం దేవయజనమనుయజ్ఞం వితన్వతః। ప్రాచీనాగ్రైః కుశైరాసీదాస్తృతం వసుధాతలమ్ ॥ ౧౦ ॥ సాముద్రీం దేవ

భూత్వాన్నా, స్తే,పున,ర్యోగగతిమగ్నిత్వం , ప్రాప్తాః,ఆహవనీయత్వాదేస్సం ప్రాప్తత్వా త్తేషాం మనుష్యయోపేణోత్పత్త్యనర్హత్వాత్తదభిమానిదేవతానామత్పత్తిరత్ర వివక్షితా ॥ ౪ ॥ నభస్వత్యాం,నభస్వత్యాం భార్యాయాం,అన్తర్ధానో విజితాశ్వః,హవిర్ధానం,పుత్రం , లేభే,అన్తర్ధానం విశినష్టి , యః అన్తర్ధానోఽశ్వహర్తారం,విద్వాన్ జానన్నపి,న జఘ్నివాన్ , ఏతేన శక్రాదన్తర్ధానగతిలాభే కారణముక్తమ్ ॥ ౫ ॥ స చాన్తర్ధానః,రాజ్ఞాం,వృత్తిం , కరాదానదణ్డశుల్కాదిభి-రతిదారుణాం పరపీడాత్మికాం-మన్యమానః-దీర్ఘసత్త్రముష్ఠానవ్యాజేన విససర్జ-హేత్యాశ్చర్యే ॥ ౬ ॥ తత్రాపి దీర్ఘసత్త్రేఽపి- హంసం స్వేషాం క్లేశం హన్తీతి హంసం , శుద్ధం వా పరమాత్మానం-పరమపురుషం-ఆత్మదృక్ ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానీ సన్ - యజన్ , కుశలేన దీర్ఘానుష్ఠితేన- సమాధినా-భగవల్లోక-మవాప ॥ ౬ ॥ హే విదుర, హవిర్ధానాదన్తర్ధానపుత్రాద్ధవిర్ధానీ తద్భార్యా,బర్హిషదాదీన్,షట్పుత్రాన్,అసూత ॥ ౭ ॥ హే మహాభాగ , హావిర్ధానిః హవిర్ధానస్యాపత్యం , బర్హిషత్ , ప్రజాపాలనపరః క్రియాకాణ్డేషు,యోగేషు చ,నిష్ణాతః నిష్ణాతోఽభూత్, హే కురూద్వహ ॥ ౮ ॥ క్రియాకాణ్డేషు నిష్ణాతత్వమేవాహ॥ యస్యేతి॥ ఇదం వసుధాతలం, దేవయజనం యజ్ఞవాటం , వితన్వతః , యత్ర దేశ ఏకో యజ్ఞః కృతస్తత్సమీప ఏవ దేశే పునర్యజ్ఞాన్తరం కుర్వతః , ప్రాచీనాగ్రైః,కుశైః, కృత్స్నం , వసుధాతలం, మాస్తృతం , మాసీత్,అత ఏవ , ప్రాచీనబర్హిరిత్యుచ్యతే ॥ ౧౦ ॥ సః

విప్రాచీనబర్హిః-స్సముద్రస్యపుత్రీం, దేవదేవేనబ్రహ్మణా-ఉపదిష్టాం, శతద్రుత్యాఖ్యాం, ఉపయేమే, తాంశతద్రుతింవిశినష్టి, కైశోరీంబాలాం, చారూణిసున్దరాణిసర్వాణ్యఙ్గానియస్యాస్తాం, సుష్ఠు, అలఙ్కృతాం, ఉద్వాహేవివాహే, పరిక్రమన్తీముగ్నిం, యాంశతద్రుతిం, అగ్నిః, చకమే శుకీమివ, అయమర్థః, సప్తర్షీణాంసత్రేతద్భార్యాదర్శనేనాగ్నిః కామావిష్టోభూత్, తంచతద్భార్యాస్వాహానామసప్తర్షిభార్యారూపధారిణీసతీరమయామాస, రమయిత్వాచతద్రేతశ్శుకీరూపేణశరస్తమ్బేనిధాయాగచ్ఛత్-తాంచయథాసప్తర్షిభార్యాభ్రాన్త్యాగ్నిః కామితవాన్, తద్వదితి, స్తుకీమితిపాఠేస్తోకస్తోకఘ్నతథారామివేత్యర్థః ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ నూత్యయానవోఢయైవనూపురైః-క్వణయన్త్యా-శతద్రుత్యా-విబుధాదయ, స్సర్వేపిజితాఃవశీకృతాః-మోహితాఇతియావత్ ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ ప్రాచీనబర్హిషస్సకాశాత్-శతద్రుత్యాం దశపుత్రా-అభవన్ఉదభవన్-పుత్రాన్విశినష్టి, తుల్యం, నామ-వ్రతమాచారో-యేషాంతే, ధర్మస్నాతాఃధర్మనిష్ణాతాః-ధర్మపారగాఇతియావత్-నిష్ణాతశబ్దోహిసర్వత్రపివక్షితానుష్ఠానానన్తరభావ్యవభృథస్నానస్థానీయమన్తగమనమాహ-ప్రచేతసఃప్రచేతోనామానః ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ ప్రజాసర్గేపిత్రా-ఉపదిష్టాః-ప్రథమం, తపశ్చరితుం-వనమరణ్యమావిశన్-దశసఙ్ఖ్యాకాని-వర్షాణాంవత్సరాణాం-సహస్రాణి-తపసాంపతిం-భగవన్తం-తపసా-అర్చన్అర్చయామాసుః ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ పథిమార్గేదృష్టేన-ప్రసీదతా-గిరిశేనరుద్రేణ, యత్-ఉక్తముపదిష్టం తత్-ధ్యాయన్తస్తదర్థంధ్యాయన్తః-జపన్తశ్చ-సమాహితచిత్తాః-పూజయన్తశ్చ-అర్చన్తీతిపూర్వేణాన్వయః ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ గిరిశేనోక్తంధ్యాయ

దేవోక్తాముపయేమేశతద్రుతిమ్। తాంవీక్ష్యచారుసర్వాఙ్గీంకిశోరీంసుష్ఠ్వలంకృతామ్॥ పరిక్రమన్తీముద్వాహేచకమేగ్నిః❁శుకీమివ॥౧౧॥ విబుధాసురగన్ధర్వామునిసిద్ధనరోరగాః। విజితాస్సూర్యయాదిక్షుక్వణయన్త్యైవనూపురైః॥౧౨॥ ప్రాచీనబర్హిషఃపుత్రాశ్శాతద్రుత్యాం దశాభవన్। తుల్యనామవ్రతాస్సర్వేధర్మస్నాతాఃప్రచేతసః॥౧౩॥ పిత్రాఽఽదిష్టాఃప్రజాసర్గేతపసేవనమావిశన్। దశవర్షసహస్రాణితపసాఽఽర్చంస్తపస్పతిమ్॥౧౪॥ యదుక్తంపథిదృష్టేనగిరిశేనప్రసీదతా। తద్ధ్యాయన్తోజపన్తశ్చపూజయన్తశ్చసంయతాః॥౧౫॥ విదురఉవాచ॥ ప్రచేతసాంగిరిత్రేణయథాఽఽసీత్పథిసఙ్గమః। యదుతాహహరఃప్రీతస్తన్నోబ్రహ్మన్వదార్థవత్॥౧౬॥ సఙ్గమఃఖలువిప్రర్షేశివేనేహశరీరిణామ్। దుర్లభోమునయోదధ్యురసఙ్గాద్యమభీప్సితమ్॥౧౭॥ ఆత్మారామోఽపియస్త్వస్యదీనలోకస్యరాధసే। శక్త్యాయుక్తోవిచరతిఘోరయాభగవాన్భవః॥౧౮॥ మైత్రేయఉవాచ॥ ప్రచేతసఃపితుర్వాక్యంశిరసాఽఽధాయసాధవః। దిశంప్రతీచీంప్రయయుస్తపస్యాదృతచేతసః॥౧౯॥ సముద్రముపవిస్తీర్ణమపశ్యన్సుమహత్సరః। మహన్మనఇవస్వచ్ఛంప్రసన్నసలిలాశయమ్॥౨౦॥ నీలరక్తోత్పలామ్భోజకల్హారేన్దీవరాకరమ్। హంససారసచక్రాహ్వకారణ్డవనికూ

న్తఇత్యాద్యుక్తం, తత్ర-కిముక్తంగిరిశేనేతిపృచ్ఛతివిదురః-యదాయస్మిన్కాలే-పథి, గిరిత్రేణసహ-ప్రచేతసాం-సఙ్గమ ఆసీత్-హేబ్రహ్మన్-ప్రీతో-హరోరుద్రః-అర్థవత్పురుషార్థసాధనం-యత్-ఆహ-తన్నోఽస్మభ్యం-వద ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ శివసఙ్గమస్యదౌర్లభ్యమాహ॥ హేవిప్రర్షే, శరీరిణాం-ఇహసంసారే-శివేనసాకంసఙ్గమోదుర్లభః దుఃఖేనాపలబ్ధుమశక్యః-మునయః, అభీప్సితంఆప్తుమిష్టం-యంశివం-అసఙ్గాత్విషయాన్తరసఙ్గత్యాగాత్-దధ్యురేవకేవలం-నతుప్రాపుః-తేనశివేన ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ నమునీనాంకింతద్ధ్యానేనఘోరత్వాదిత్యాశఙ్క్యాహ॥ యోఽయం-భగవాన్ఉత్పత్త్యాదిజ్ఞానవాన్-హరః-ఆత్మారామోఽపిఆత్మారామత్వేనలోకసంచారప్రయోజనరహితోఽపిత్యర్థః-దీనలోకస్య-రాధసేసిద్ధయే-దీనాననుగ్రహీతుమితియావత్, శక్త్యాస్త్రియాసహ-యుక్తః, ఘోరయా-మూర్త్యా-ఉపలక్షితో-విచరతి ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ ఏవమాపృష్టోమునిస్తద్యథావద్వక్తుముపక్రమతే॥ ప్రచేతసఇతి॥ సాధవఃప్రచేతసః-పితుః ప్రాచీనబర్హిషః-వాక్యం-ప్రజాస్సృజేతేతివాక్యం-శిరసా-ఆధాయఅతిగౌరవేణశిరసాఽనుమోద్య-స్వీకృత్యేత్యర్థః-తపస్యా-దృతచేతసఃప్రతీచీందిశంప్రతిప్రయయుః ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ సముద్రముపసమువ్రాత్కించిన్న్యూనం "ఉపాఽధికే" తి-కర్మప్రవచనీయత్వాత్తద్యోగాద్ద్వితీయా-సముద్రసమీపేవా-విస్తీర్ణం-సుశోభనం-మహత్శ్రేష్ఠంసరః-అపశ్యత్-మహత్త్వమేవస్పష్టయతి॥ మహతాంజ్ఞానినాం-మనఇవస్వచ్ఛంనిర్మలం-ప్రసన్నాః-సలిలాశయాఃనుత్యాదయః-యస్మిన్ ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ నీలోత్పలాదీనామాకరంజన్మస్థానం-ఉత్పలానిరాత్రివికాసీని-అమ్భోజానిదివావికాసీనికల్హారాణిసన్ధ్యావికాసీని, ఇన్దీవరంనీలోత్పలం-తస్యపునరు

౧౧ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ స్తుకీమివ.

క్తిః ప్రాచుర్యజ్ఞాపనార్థా-హంసాదిభిర్వికూజితం చక్రాహ్వాః చక్రవాకాః ॥ ౨౧ ॥ మత్తా-యే-భ్రమరాః తైః సౌస్వరేణ మధురస్వరేణ-హృష్టరోమాణో-లతాఙ్ఘ్రిపాః-యస్మిన్ -ఉపశ్లిష్టలతాగ్రాః-హృష్టరోమాణఇవ-అఙ్ఘ్రిపాః,యస్మిన్-తదిత్యర్థః-పద్మకోశేషుయే-రజః-తత్-దిక్షు,విక్షిపతా-పవనేనఉత్సవోయస్మిన్ ॥ ౨౨ ॥ తత్ర-మృదఙ్గాదిభిరన్వితం దివ్యైర్మార్గభేదైః ప్రకారభేదైర్మనోహరం,గాన్ధర్వంగానమాకర్ణ్య-తే రాజపుత్రాః-విసిస్మ్యుః విస్మయం ప్రాప్తాః ॥ ౨౩ ॥ తదైవ తస్మాత్సరసో వినిర్గచ్ఛన్తం-విబుధానుగైర్గన్ధర్వకిన్నరాదిభిః,ఉపగీయమాన-మమరశ్రేష్ఠమ్ ॥ ౨౪ ॥ తప్తహేమరాశిసదృశకాన్తిం-నీలః కణ్ఠోయస్యతం ,ప్రసాదాభిముఖం-త్రిలోచనంరుద్రం,వీక్ష్య-సంజాతహర్షాః ప్రచేతసః-ప్రణేముర్నమస్కృతవన్తః ॥ ౨౫ ॥ స,భక్తవత్సలో-భగవాన్ గిరిశః,ప్రపన్నాన్ నమస్కుర్వాణాన్-ధర్మజ్ఞాన్,వినయాదిశీలసంపన్నాన్-తాన్ ప్రచేతసః-స్వదర్శనప్రీతాన్,స్వయమపిప్రీత,ఉవాచ ॥ ౨౬ ॥ ఉక్తిమేవాహ॥యూయమితియావదధ్యాయసమాప్తి ॥ యూయం-వేదిషదః ప్రాచీనబర్హిషః , పుత్రాః -వః యుష్మాకం-చికీర్షితంభగవదారాధనంచ,విదితం వః అనుగ్రహాయయుష్మాననుగ్రహీతుం,మేమమ-దర్శనం,కృతంకారితం,మమేత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ అనుగ్రహకారణమాహ॥యఇతి॥త్రిగుణాత్మకాత్తమసః ప్రధానాత్,జీవసంజ్ఞితాత్ క్షేత్రజ్ఞాచ్చ-సాక్షాత్పరంవిలక్షణం-సూక్ష్మాదితిపాఠే,త్రిగుణాత్కార్యావస్థాత్సూక్ష్మాత్కారణావస్థాచ్చ , తమసః ప్రధానాత్ , క్షేత్రజ్ఞాచ్చ-పరమిత్యర్థః-భగవన్తంప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యాపాదకపూర్ణజ్ఞానాదిషాడ్గుణ్యంవాసుదేవంయః,ప్రపన్నః,స,మే,ప్రియః,భగవద్భక్తస్యసర్వోత్కృ

జితమ్ ॥ ౨౧ ॥ మత్తభ్రమరసౌస్వర్యహృష్టరోమలతాఙ్ఘ్రిపమ్ । పద్మకోశరజోదిక్షువిక్షిపత్పవనోత్సవమ్॥
తత్రగాన్ధర్వమాకర్ణ్య దివ్యమార్గమనోహరమ్ । విసిస్మ్యూ రాజపుత్రాస్తే మృదఙ్గపణవాద్యన్వితమ్ ॥ ౨౩ ॥
తర్హ్యేవసరసస్తస్మాన్నిష్క్రామన్తంసహానుగమ్ । ఉపగీయమానమమరప్రవరంవిబుధానుగైః॥ ౨౪ ॥
తప్తహేమనికాయాభంశితికణ్ఠంత్రిలోచనమ్। ప్రసాదసుముఖంవీక్ష్యప్రణేముర్జాతకౌతుకాః॥ ౨౫ ॥ స
తాన్ప్రపన్నార్తిహరోభగవాన్ధర్మవత్సలః।ధర్మజ్ఞాన్ శీలసంపన్నాన్ప్రీతాన్ప్రీతఉవాచహ॥ ౨౬ ॥ రుద్ర
ఉవాచ॥యూయంవేదిషదఃపుత్రావిదితంవశ్చికీర్షితమ్। అనుగ్రహాయభద్రంవఏవంమేదర్శనంకృతమ్॥ ౨౭ ॥
యః పరంతమసః సాక్షాత్త్రిగుణాజ్జీవసంజ్ఞితాత్ । భగవన్తంవాసుదేవం ప్రపన్నస్సప్రియోహిమే ॥
స్వధర్మనిష్ఠశ్శతజన్మభిః పుమాన్విరిఞ్చితామేతితతః పరం హిమామ్ । అవ్యాకృతంభాగవతోఽథవైష్ణవంపదంయథాఽహంవిబుధాః కలాత్యయే ॥ ౨౯ ॥ అథభాగవతాయూయం ప్రియాః స్థభగవాన్యథా।నమద్భాగవతానాంచప్రేయానన్యోస్తికశ్చన ॥ ౩౦ ॥ ఇదంవివిక్తంజప్తవ్యంపవిత్రంమఙ్గలంపరమ్ । నిశ్శ్రేయసకరంచాపిశ్రూయతాంతద్వదామివః ॥ ౩౧ ॥ మైత్రేయఉవాచ ॥ ఇత్యనుక్రోశహృదయోభగవానాహతాన్ శివః। బద్ధాఞ్జలీన్రాజపుత్రాన్నారాయణపరోవచః ॥ ౩౨ ॥ రుద్రఉవాచ ॥ జితంతఆత్మవిద్ధుర్యస్వ

ష్టత్వాదితిభావః ॥ ౨౮ ॥ సర్వోత్కృష్టత్వమేవాహ॥స్వధర్మనిష్ఠఇతి॥పుమాన్,శతజన్మభిః, కేవలస్వవర్ణాశ్రమధర్మనిష్ఠః విరిఞ్చితాంవిరిఞ్చసాలోక్యం-తత్సామ్యంవా,ఏతి-మామిత్యత్రాప్యేవం-తతః పరంతతః పరస్తాత్,మాం,మేతి,అథానన్తరం,భాగవతః నివృత్తధర్మానుష్ఠానపరః , అవ్యాకృతచక్షురాద్యనవగమ్యం,వక్తుమయోగ్యంవా,వైష్ణవంవిష్ణుసంబన్ధి,పదంస్థానం , ఏతి , అహం-విబుధాః బ్రహ్మేన్ద్రాదయశ్చ-కలాత్యయేస్వస్వాధికారాన్తే , యథాప్రాప్నువన్తితథేత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ అథ,ననుయూయం-భగవతాః,స్థ-భవథ , అతో,మమ,భగవాన్యథా,ప్రియః,ఏవం,యూయమపి,ప్రియాభవథ,భాగవతానాంభాగవతేభ్యః,మే , అన్యః,ప్రియః,కశ్చిత్,నాస్తి ॥ ౩౦ ॥ తత,ఇదంవక్ష్యమాణం,జప్తవ్యంశ్రూయతామిత్యన్వయః,జప్తవ్యంవిశినష్టి , వివిక్తంఅసఙ్కీర్ణం-యద్వా-వివిక్తంకర్తరిక్తః,వివేచకం,ప్రకృతిపురుషవిలక్షణత్వేనపరమాత్మవివేచకమిత్యర్థః,అతఏవ,పవిత్రం - అతఏవ-మఙ్గలం,ధర్మాదిపురుషార్థసాధనం,నిశ్శ్రేయసకరంముక్తిసాధనం-అతఏవ-పరం-వః యుష్మభ్యం-వదామి ॥ ౩౧ ॥ ఇత్యేవంవదామీతిప్రతిజ్ఞాపూర్వకం-అనుక్రోశహృదయః కృపాయుక్తహృదయః -భగవాన్నారాయణఏవ-పరః ప్రాప్యం ప్రాపకశ్చ -యస్యసః-శివః-బద్ధానిఅఞ్జలిపుటాని-యైస్తాన్-రాజపుత్రాన్ప్రతి-వచః వాక్య-మాహ ॥ ౩౨ ॥ స్వరూపస్వభావైస్సర్వోత్కృష్టత్వంభక్తానుగ్రహార్థమేవనస్వార్థమితివదన్ సర్వాన్తరాత్మత్వగుణవిశిష్టంనమస్కరోతి ॥జితమితి॥ హే ఆత్మవద్ధుర్య-ఆత్మవతాంజ్ఞా

---

౨౮ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ సూక్ష్మాత్త్రిగుణ॰

నినాం-ధుర్యరక్షక- తేతవ-జితముత్కర్షః - స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయోత్కర్షః - జితమితి భావే క్తః - స్వస్తయే-ఆత్మవిదామితి శేషః-యద్వా - ఆత్మవిద్ధుర్యా యోగేశ్వరాస్తేషాం-స్వస్తయే సుఖాయ-త్వాముపాసీనానాం నిరతిశయానన్దావహోఽస్తు త్వత్స్వరూపరూపగుణా భక్తాననుగ్రహైకప్రయోజనా ఇత్యర్థః-అతో-మే-త్వాముపాసీనస్య మమ-స్వస్తిః త్వదనుభూతిసంభూతం సుఖం - అస్తు-నత్వసత్త్వాం ప్రాప్నుయామిత్యర్థః - మే స్థాయిత్వేనావతిష్ఠత్విత్యభిప్రాయః - నను విషయానన్దవన్మదనుభూతిసంభూతానన్దోపి క్షణిక ఏవ స్యాత్ తత్రాహ॥ రాధసా సిద్ధరూపేణ భవతా-సిద్ధం సంసిద్ధం, సాధ్యత్వేన విషయాణామస్థిరత్వాత్ తదనుభవసంభూతానన్దోఽప్యస్థిరః-భవతు సిద్ధరూపత్వాత్త్వాం నిత్యమనుభవతో మమ త్వదనుభవసంభూతానన్దః స్థాయీతి భావః - అత్ర పరమాత్మానన్దసాధనభూత తద్విషయభక్తిస్థైర్యం ప్రార్థ్యతే- నను మమ కథం సర్వోత్కృష్టతా మనుష్యాపి దేవాదీనామప్యన్యతమత్వాదిత్యత్రాహ - సర్వస్మా ఆత్మన ఇతి-సర్వస్మై ప్రపఞ్చరూపాయ-తత్ర హేతుః - ఆత్మన ఇతి-యథా దేవమనుష్యాదిశరీరేష్వాత్మతయానుప్రవిష్టో జీవః దేవోఽయమితి దేవాదిసామానాధికరణ్యేన వ్యపదిశ్యతే తద్వత్పరమాత్మా ‘‘యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్’’ ‘‘య ఆత్మని తిష్ఠన్’’ ఇతి, చిదచిదన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్తద్వ్యపదేశేన వ్యపదిశ్యతే - తత్తదన్తరాత్మత్వమేవ తత్తద్వ్యపదేశవ్యపదేశ్యత్వనిమిత్తమితి యుక్తమాత్మత్వస్య సర్వత్వవ్యపదేశహేతుత్వం-యద్వా ‘‘ఆత్మన ఆకాశస్సమ్భూత’’ ఇత్యత్రేవాత్మశబ్దః కారణాత్మపరః-తథా చాయమర్థః-కారణం హి మృద్ద్రవ్యం కార్యాత్మనాపరిణతం మృదయం ఘట ఇతి కార్యాభేదేన వ్యపదిశ్యతే-తథా సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టః కారణభూతః పరమాత్మా స్థూలచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మరూపప్రపఞ్చవ్యపదేశవ్యపదేశ్య ఇత్యుక్తం- కారణాత్మత్వస్య సర్వత్వవ్యపదేశహేతుత్వం-ఏవం చేదృశం సర్వాత్మత్వసర్వకారణత్వప్రయుక్తసర్వాత్మకత్వం త్వయ్యైవైకాన్తమితి త్వమేవ సర్వోత్కృష్ట ఇతి భావః ॥ ౩౩ ॥ అన్యదప్యుత్కర్షోపపాదకం గుణజాతం వదన్ తద్విశిష్టం నమస్కరోతి॥ నమ ఇతి॥ పఙ్కజనాభాయ లోకాత్మకం పఙ్కజం నాభౌ యస్య తస్మై, ఏవం కార్యావస్థప్రపఞ్చరూపత్వముక్తం - కారణావస్థప్రపఞ్చరూపతామాహ-

---

స్తయే స్వస్తిరస్తు మే। భవతాఽఽరాధసా రాద్ధం సర్వస్మా ఆత్మనే నమః ॥ ౩౩ ॥ నమః పఙ్కజనాభాయ భూతసూక్ష్మేన్ద్రియాత్మనే। వాసుదేవాయ శాన్తాయ కూటస్థాయ స్వరోచిషే॥ ౩౪ ॥ సఙ్కర్షణాయ సూక్ష్మాయ దురన్తాయాన్తకాయ చ। నమో విశ్వప్రబోధాయ ప్రద్యుమ్నాయాన్తరాత్మనే॥౩౫॥ నమో నమోఽనిరు-

---

హ-భూతసూక్ష్మాణామిన్ద్రియాణాం చాత్మనే ఆశ్రయాయ, ఉభయనిర్వాహకమన్తరాత్మత్వం తత్ప్రయుక్తదోషాస్పృష్టత్వం చాహ, వాసుదేవాయ, వాసుశ్చాసౌ దేవశ్చేతి తస్మై ‘‘సర్వత్రాసౌ సమస్తం చ వసత్యత్రేతి వై యతః’’ ఇత్యుక్తకర్త్రధికరణవ్యుత్పత్తినిరుక్తవాసుశబ్దవాచ్య సర్వాన్తరాత్మత్వగుణవిశిష్టాయ - తథాపి-దేవాయ వ్యాప్యగతదోషాస్పర్శనేన దేదీప్యమానాయ-అత ఏవ, శాన్తాయ అశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యుభిరూర్మిభిర్విరహితాయ, అత ఏవ కూటస్థాయ నిర్వికారాయ, అత ఏవ-స్వరోచిషే నిత్యాసఙ్కుచితాపరిచ్ఛిన్నస్వప్రకాశాయ ॥ ౩౪ ॥ కారణావస్థప్రపఞ్చాత్మకత్వస్య ప్రపఞ్చసంహారపూర్వకత్వాజ్జగత్సంహర్తృత్వగుణవిశిష్టతామాహ ॥ సఙ్కర్షణాయేతి ॥ సఙ్కర్షణాయ, సమిత్యేకీకారే, అవిభక్తనామరూపత్వేన కర్షణాయ - కర్షయత్యాకర్షయతి స్వస్మిన్ జగదుపసంహరతి తథా - తస్మై కేనాకారేణ సంహర్తృత్వం, తత్రాహ, అన్తకాయ - ముఖాగ్నినా లోకదాహకాయ, అత ఏవ, సూక్ష్మాయ నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టాయ, ఏవం భూతాయాపి- దురన్తాయ అన్తరహితాయ, అనుపసంహార్యాయేత్యర్థః, సంహారో హి కార్యస్య కారణేన సహ సంశ్లేషః-తస్య కారణాన్తరాభావేనానుపసంహార్యత్వాత్ కారణకాష్ఠాభూతాయేత్యర్థః - ఫలితః - ఏవం కార్యావస్థకారణావస్థప్రపఞ్చరూపత్వ తదనుగుణగుణయుక్తం నమస్కృత్య జగద్రక్షకత్వతదుపయుక్తగుణవిశిష్టం నమస్కరోతి ॥ నమ ఇతి ॥ విశ్వప్రబోధాయ-విశ్వం ప్రబోధయతి ధర్మాదిపురుషార్థతత్సాధనప్రకాశకవేదాఖ్యశాస్త్రోపదేశేన వేదయతీతి విశ్వప్రబోధః-తస్మై-విశ్వోజ్జీవయిత్రే ఇత్యర్థః - న కేవలముపదేశమాత్రేణాపి తు, వ్యూహవిభవాన్తర్యామిత్వాదిరూపేణ-విభవమూలత్వ సాధ్వసాధునిగ్రహానుగ్రహదేహేన్ద్రియాదిసంజీవయితృత్వాదిభిశ్చేత్యాహ, ప్రద్యుమ్నాయ- దుష్కృన్నిగ్రహసాధ్వనుగ్రహైకప్రయోజనరామకృష్ణాదివిభవమూలప్రద్యుమ్నవ్యూహాయ - అన్తరాత్మనే-సర్వదేశకాలావస్థాసు యుగపత్సర్వజగదన్తఃప్రవేశపూర్వకం ప్రశాసనేన భర్త్రే ॥ ౩౫ ॥ నను సోఽనిరుద్ధ ఇతి స్తుతిస్తద్గుణవిశేషవిశిష్టత్వాభి

ప్రియవశఃకృతా - అనిరుద్ధాయ అనిరుద్ధవ్యూహాయ - హృషీకాణామిన్ద్రియాణాం - య - దీశం మనః - ఇన్ద్రియాణి చ - తదాత్మనే తద్రూపాయ, సర్వాత్మకత్వే ఉపపిశిష్య హృషీకేశేన్ద్రియగ్రహణమనిరుద్ధోపాసనస్థానకృతం - తథాచోక్తం తృతీయే ,,యద్విదుర్హ్యనిరుద్ధాఖ్యం హృషీకాణామధీశ్వరం। శారదేన్దీవరశ్యామం సంరాధ్యం ఋషిభిశ్శనైః,, రితి - ఉక్తస్య జగద్రూపత్వాన్నిర్జీవస్య దేవాదిరూపత్వవత్కర్మాయత్తత్వశఙ్కాయామాహ - పరమహంసాయ - హీనస్త్రికర్మాఖ్యం పుణ్యాపుణ్యరూపం నలమాశ్రితేషు స్వస్మిం శ్చేతి హంసః - తతః కర్మధారయాచ్చతుర్థీ అపహతపాప్మన ఇత్యర్థః - పూర్ణాయ అన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్యస్థితాయ - నిత్యనిరుపాధికాన్తర్బహిర్వ్యాప్తికృతం జగద్రూపత్వం న భగవత ఔపాధికం - జీవస్య తు దేవాదిశరీరేష్వభివ్యాప్తిః ,,పిప్పలం స్వాద్వత్తి,, తి శ్రుతేః కర్మకృతేతి తస్య దేవాదిరూపత్వమౌపాధికమితి తతః పరమాత్మనో వైలక్షణ్యసిద్ధిః - యద్వా - పరమహంసాయ అపహతపాప్మనే - అతఏవ - నిర్వృతాత్మనే శోకరహితాయ నిభృతాత్మన ఇతి పాఠే క్షయవృద్ధిశూన్యాయ - అతఏవ - పూర్ణాయ సర్వదా అన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్యస్థితాయ - యద్వా - పూర్ణాయ వ్యాపకాయ - నిభృతాత్మనే అవాప్తసమస్తకామాయ - అయమపి జగద్రక్షణోపయుక్త ఏవ గుణః - అవాప్తసమస్తకామో హ్యాశ్రితానభిమతకామప్రదానేన సమ్యక్పాలయతి న తు దరిద్రః ❁॥౩౬॥❁ అన్యదపి రక్షణోపయుక్తం గుణజాతమాహ॥ స్వర్గాపవర్గయోః, ద్వారాయ సాధనభూతాయ ,,ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః - అమృతస్యైష సేతు,, రిత్యాది శ్రుతేః - సేతురివ సేతుర్లబ్ధకః ప్రాపకః - సేతుర్హి తీరాన్తరప్రాపకః - స్వర్గాపవర్గద్వారత్వమేవోపపాదయన్నమస్కరోతి - నిత్యం సదా - శుచిషు యోగిచిత్తేషు సీదతి గమత ఇతి శుచిషత్ - యోగిభిర్నిత్యముపాస్యత్వేన తత్సమీహితాపవర్గప్రదాత్ర ఇత్యర్థః - హిరణ్యం వీర్యం యస్యాసౌ అగ్నిః - స్తస్మై - అగ్నిరూపాయ - చతుర్ణాం హోతౄణామయం చాతుర్హోత్రః - చతుర్భిః హోతృభిః సాధ్యః - తస్మై - తన్తవే యజ్ఞాయ - తద్రూపాయేత్యర్థః యజ్ఞరూపత్వ యజ్ఞారాధ్య

ధాయ హృషీకేశేన్ద్రియాత్మనే। నమః పరమహంసాయ పూర్ణాయ ❁ నిర్వృతాత్మనే॥౩౬॥ స్వర్గాపవర్గద్వారాయ నిత్యం శుచిషదే నమః। నమో హిరణ్యవీర్యాయ చాతుర్హోత్రాయ తన్తవే॥౩౭॥ నమ ఊర్జ ఇషే త్రయ్యాః పతయే యజ్ఞరేతసే। తృప్తిదాయ చ జీవానాం నమస్సర్వరసాత్మనే॥౩౮॥ సర్వసత్త్వాత్మదేహాయ విశేషాయ స్థవీయసే। నమస్త్రైలోక్యపాలాయ సహ ఓజోబలాయ చ॥౩౯॥ శబ్దలిఙ్గాయ నభసే నమోఽన్తర్బహిరాత్మనే।

త్వాత్తత్ఫలదత్వాదిభిః స్వర్గద్వారాయేత్యర్థః ❁॥౩౭॥❁ ఊర్క్ పితౄణామన్నం - ఇట్ దేవానామన్నం - తద్రూపాయ ఊర్గిషాదిరూపేణ పిత్రాదీనాం తృప్తిమాపాదయత తదన్తర్యామిరూపేణ యః ఫలదః - తస్మా ఇత్యర్థః త్రయ్యాః వేదస్య - పతయే రక్షకాయ - ప్రతిపాద్యాయ చ - యజ్ఞస్య రేతః ఫలం, తద్రూపాయ అత్ర హిరణ్యరూపాయేత్యాహవనీయాద్యగ్నిరూపత్వముక్తం, చాతుర్హోత్రాయ తన్తవ ఇతి ద్రవ్యక్రియామన్త్రాద్యాత్మక యజ్ఞరూపత్వం, ఊర్జ ఇష ఇతి యజ్ఞారాధ్య దేవతారూపత్వం, త్రయ్యాః పతయ ఇతి స్వర్గాపవర్గ తత్సాధన ప్రకాశక వేదకారణత్వం, ఏవం స్వర్గాపవర్గ ద్వారత్వముక్తం, స్వర్గద్వారశబ్దేన ఐహలౌకిక సుఖసాధనత్వమభిప్రేతం, తదుపపాదయన్నమస్కరోతి - జీవానాం, తృప్తిదాయ శబ్దస్పర్శాదివిషయానుభవజసుఖప్రదాయేత్యర్థః, ఏతదుపపాదకం సర్వరసాత్మన ఇతి, సర్వరసాః, కట్వామ్లలవణమాధుర్యాదయః, తదాత్మనే తద్రూపాయేత్యర్థః, కట్వాదిరసానామబ్గుణపరిణామరూపత్వాత్ ,,రసోఽహమప్సు కౌన్తేయ,, ఇతి రసస్య తద్విభూతిత్వగానాత్సర్వగసాత్మన ఇత్యుక్తం - ఇదం శబ్దస్పర్శరూపాత్మకత్వస్యాప్యుపలక్షణం, స్థవీయసే స్థూలాయ, విశేషాయ పృథివ్యాత్మనే - గన్ధరూపాయేత్యర్థః ,,పుణ్యో గన్ధః పృథివ్యాం చేతి గానాత్ ❁ ॥౩౮॥౩౯॥ ❁ ఏవం గన్ధరసాదిభోగ్యరూపేణ తృప్తిదత్వముక్తం, అథ భోక్తృభోగోపకరణ భోగస్థానాదిరూపేణ తృప్తిదత్వమాహ॥ సర్వ ఇతి॥ సర్వసత్త్వాత్మదేహాయ, సర్వం చేతనజాతం భోగోపకరణ భోగస్థానరూపం, సర్వే ఆత్మానో భోక్తారో జీవాశ్చ దేహశ్శరీరం యస్య, తస్మై ప్రకారాన్తరేణాపి తృప్తిదత్వమాహ - సహః ప్రవృత్తిసామర్థ్యమిన్ద్రియశక్తిః, ఓజస్తేజః - బలం ధారణసామర్థ్యం దేహశక్తిః, స్తద్రూపాయేత్యర్థః, సహ ఆదిరూపేణాపి తృప్తిదాయేత్యర్థః, ఏవమాకారేణ జగద్రక్షకత్వమిత్యాహ, త్రైలోక్యపాలాయ, ఉక్తప్రకారేణ త్రైలోక్యాన్తర్భూతకృత్స్న జగత్పాలాయేత్యర్థః॥ ఏవం జగదుపాదానత్వాత్తదన్తరాత్మత్వాత్తదనన్యత్వాత్తత్సంహర్తృత్వాదిభిః తదేకాసాధారణైః ధర్మైః సర్వోత్కృష్టం నమస్కృత్య - అథ చిదచిదాత్మకం సర్వమ

౩౬॥శ్లో॥పా ❁ నిభృతాత్మనే.

ఏవ స్తుత్యచ్ఛరీరమేవ-అత స్తత్తద్గోత్కృష్టమ స్తోత్రైస్త్రిపాత్రమేణ సర్వాత్మకత్వేన నమస్కరోతి ॥ శబ్దలిఙ్గాయేతి॥ శబ్ద ఆకాశగుణః - స లిఙ్గం శరీరం యస్య-తస్మై, నభసే ఆకాశరూపాయ వ-ఇదం వాయ్వాదితద్గుణశరీరకత్వస్యాప్యుపలక్షణం-శబ్దాదిషు నియమనపూర్వకం వ్యాప్య తచ్ఛరీరకత్వేన స్థితాయేత్యర్థః - వ్యాప్తిశ్చ వేద్యామగ్నిరివ న బహిరేవ-తిలేషు తైలమివ నాన్తరేవ - కిన్త్వన్తర్బహిశ్చేత్యాహ-అన్తర్బహిరాత్మన ఇతి-అతతి సన్తతమవిచ్ఛేదేన వ్యాప్నోతీత్యాత్మా- అన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్య స్థితాయేత్యర్థః-తథాచ శ్రూయతే ,, అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణస్స్థిత ,, ఇతి-పుణ్యాయ యజ్ఞదానాదిరూపపుణ్యశరీరాయ-అముష్మై తత్సాధ్యస్వర్గాదిలోకరూపాయ - లోకాయ ఏతల్లోకరూపాయ-భూరివర్చసే జ్ఞానప్రచురజీవరూపాయ ॥౪౦॥ ప్రవృత్తాయ నివృత్తాయ చ కర్మణే ప్రవృత్తినివృత్త్యాత్మకకర్మరూపాయ, పితృదేవాయ ప్రవృత్తికర్మారాధ్య తత్ఫలప్రదపితృదేవాదిశరీరాయ, ధర్మవిపాకాయ-ధర్మోఽత్రానభిసంహితఫలభగవదారాధనరూపః-తస్య-విపాకః ఫలం, తస్మై, నివృత్తిధర్మఫలరూపాయేత్యర్థః - తథా, మృత్యవే దుఃఖదాయ దుఃఖప్రదమృత్యురూపాయ ॥౪౧॥ హే ఆశిషామీశ - యద్వా-హే ఈశ-ఆశిషాం ధర్మాదీనాం, కారణాత్మనే ఫలప్రకాశకాయ-మనవే సర్వజ్ఞాయ, స్వాయంభువాదిమనురూపాయ వా - మన్వన్తరాధిదైవతాయ వా-మన్త్రరూపాయ వా - ఏవం సర్వాత్మకత్వేన నమస్కృత్య సాక్షాన్నమస్కరోతి-బృహతే స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహత్త్వాయ-ధర్మాయ కృష్ణాయ, కృష్ణాఖ్యసిద్ధరూపధర్మాయ సిద్ధరూపేఽపి ధర్మశబ్దః ప్రయుజ్యతే, తథాచ శ్రీమహాభారతే ,, యేచ వేదవిదో విప్రా యే చాధ్యాత్మవిదో జనాః । తే వదన్తి మహాత్మానం కృష్ణం ధర్మం సనాతనం,, మితి అకుణ్ఠమేధసే అప్రతిహతజ్ఞానాయ ॥౪౨॥ పురుషాయేతి॥ పురాణ పురుషాయ-కపిలాద్యంశావతారరూపేణ నమస్కరోతి-సాఙ్ఖ్యేశ్వరః కపిలః-యోగేశ్వరో హిరణ్యగర్భః, తద్రూపాయ- శక్తిత్రయం సర్గాదిసామర్థ్యం-తద్యుక్తాయ-నవబ్రహ్మాన్తరిః కాలరుద్రరూపాయేత్యర్థః-మీఢుషే ,, మిహ సేచనే,, వర్షప్ర

నమః పుణ్యాయ లోకాయ అముష్మై భూరివర్చసే ॥ ౪౦ ॥ ప్రవృత్తాయ నివృత్తాయ పితృదేవాయ కర్మణే । నమోఽధర్మవిపాకాయ మృత్యవే దుఃఖదాయ చ ॥౪౧॥ నమస్త ఆశిషామీశ మనవే కారణాత్మనే । నమో ధర్మాయ బృహతే కృష్ణాయాకుణ్ఠమేధసే ॥౪౨॥ పురుషాయ పురాణాయ సాఙ్ఖ్యయోగేశ్వరాయ చ । శక్తిత్రయసమేతాయ మీఢుషేఽహఙ్కృతాత్మనే ॥ చేత ఆకూతిరూపాయ నమో వాచో విభూతయే ॥౪౩॥ దర్శనం నో దిదృక్షూణాం దేహి భాగవతార్చితమ్ । రూపం ప్రియతమం స్వానాం సర్వేన్ద్రియగుణాఞ్జనమ్ ॥౪౪॥ స్నిగ్ధప్రావృడ్ఘనశ్యామం సర్వసౌన్దర్యసఙ్గ్రహమ్ । చార్వాయతచతుర్బాహుం సుజాతరుచిరాననమ్ ॥౪౫॥ పద్మకోశ

దసూర్యాత్మకపర్జన్యరూపాయ ,, తపామ్యహమహం వర్షం నిగృహ్ణామ్యుత్సృజామి చ ,, ఇతి పర్జన్యస్యాపి భగవద్విభూతిత్వజ్ఞాపనాత్-అహఙ్కృతం అహఙ్కారతత్త్వం, తస్యాత్మనే-చేతఆకూతిరూపాయ- చేతస ఆకూతిః స్వరూపం తదేవ యస్య రూపం, స తథోక్తః, తస్మై ,, యస్యాహఙ్కారశ్శరీరం యస్య మనశ్శరీర ,, మితి శ్రుతేః-వాచో విభూతయే వాక్ప్రపఞ్చాయ-యద్వా, చేతశ్చాకూతిశ్శరీరం చ యస్య రూపం-స తథోక్తః, తస్మై, మనోవాక్కాయరూపత్రయాత్మనే, మనఆదివిషయరూపాయేత్యర్థః- ఇదమనుక్తరూపత్వసఙ్గ్రాహకం - కిఞ్చిద్ధి వస్తు ఇక్షుశర్కరాదిగతమాధుర్యాదివ దేవం విధమితి వాచా వక్తుమశక్యమపి మనసా చిన్తయితుం శక్యం- కిఞ్చిచ్చ వస్తు దూరస్థమేర్వాదివచ్చక్షురాదిభిరనుభవితుమశక్యమప్యేవంవిధమితి వాచా వక్తుం శక్యం- కిఞ్చిద్ధి కాయేనానుభవితుం శక్యం యనాసన్నికృష్టఘటపటాదికం-ఏవంవిధవస్తుశరీరాయేత్యర్థః ॥౪౩॥ ఏవం పారమైశ్వర్యాపాదకగుణగణవిశిష్టం భగవన్తం నమస్కృత్య తదీయదివ్యమఙ్గలవిగ్రహదర్శనం ప్రార్థయమానో విగ్రహం చ వర్ణయతి ॥ దర్శనమితి నవభిః ॥ భాగవతైః, రర్చితం- తే-రూపం, దిదృక్షూణాం ద్రష్టుమిచ్ఛూనాం, నోఽస్మాకం, దర్శనం- దేహీత్యన్వయః, రూపం విశినష్టి, స్వానాం భక్తానాం-ప్రియతమం- సర్వేషామిన్ద్రియాణాం, యే-గుణా అసాధారణధర్మాః శ్రవణస్పర్శనదర్శనాఘ్రాణనాదయః- తైరఞ్జనం అభివ్యంగ్యం యథా తథా-దేహీతి క్రియావిశేషణం - యద్వా-సర్వేషామిన్ద్రియాణామప్రాకృతానాం-తద్గుణానాం శబ్దాదీనాం చ, అఞ్జనమభివ్యక్తి-ర్యస్మిన్, తదితి ,,సర్వకర్మా సర్వకామస్సర్వగన్ధస్సర్వరస ,, ఇతి శ్రుతేః ॥౪౪॥ స్నిగ్ధః, ప్రావృషి వర్షర్తౌ, యో ఘనః- స్తద్వత్-శ్యామం, సర్వేషాం సౌన్దర్యాణాం సఙ్గ్రహో యస్మిన్ - చారవస్సున్దరాః, ఆయతా ఆజానులమ్బిన-శ్చత్వారో-బాహవో, యస్మిన్, సుజాతం సుకుమారం-రుచిరం సున్దర-మాననం-యస్మిన్ ॥౪౫॥ పద్మస్య కోశమధ్యే, యాని పలాశాని-తద్వ, దక్షిణీ యస్మిన్-సున్దర్యౌ భ్రువౌ యస్మిన్, శోభనా నాసికా యస్మిన్, శోభనాః ద్విజాః దన్తాః యస్మిన్- సుకపోలమాస్యం యస్మిన్

తిబహువ్రీహిగర్భో బహువ్రీహిః, సమౌ కర్ణావేవ విభూషణం యస్మిన్ కుణ్డలయోరగ్రే వక్ష్యమాణత్వాత్ ॥ ౪౬ ॥ ప్రీత్యా, ప్రహసితాపి వా, పాఙ్గా - యస్మిన్ - అలకైః కున్తలైః, ఉపశోభితం - నూతనపఙ్కజకిఞ్జల్కవత్పిశఙ్గం దుకూలం యస్మిన్ వృష్టే నిర్మలే కుణ్డలే యస్య ॥ ౪౭ ॥ స్ఫురన్తి కిరీటాదీని యస్మిన్ శఙ్ఖాదిభిరుత్తమాఙ్గ బుద్ధిర్లక్ష్మీరస్మిన్నస్తీతి తథా ॥ ౪౮ ॥ సింహస్కన్ధత్విష ఇతి ద్వితీయాబహువచనం - సింహస్కన్ధే పరితః ప్రసరన్తః కేసరా ఇవ సర్వతోయాస్త్విష స్తా బిభ్రతి - యా - సౌభగా - గ్రీవా - తస్యాం - కౌస్తుభో యస్మిన్ - యద్వా, సింహస్యేవ యౌ స్కన్ధౌ - తయోః త్విషః కుణ్డల హారాదిదీప్తీర్బిభ్రతీతి పృథగ్విశేషణం - సౌభగయుక్తగ్రీవాయాం కౌస్తుభో యస్మిన్ - సౌభగా గ్రీవా యస్య సకౌస్తుభో యస్మిన్నితి బహువ్రీహిగర్భో వా బహువ్రీహిః, శ్రియా హేతుభూతయా - అక్షిప్తః తిరస్కృతో - నికషాశ్మా సువర్ణరేఖాఙ్కితో నికషపాషాణో యేన, తాదృశేన - ఉరసా - ఉల్లసచ్ఛోభమానం - యద్వా, శ్రియా ఉపలక్షితేన - నికషోపర్యుపరక్తసువర్ణరేఖాసదృశశ్రియా ఉపలక్షితేనేత్యురోవిశేషణం, ఆక్షిప్తః శఙ్కితః - నికషాశ్మా, యేన - తేన - ఉరసా - ఉల్లసత్ శోభమానం - లక్ష్మీసహితం శ్యామం వక్షః కనకనికషరేఖాన్వితమశ్మానం శఙ్కయతీత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ పూరకరేచకాభ్యాం శ్వాసోచ్ఛ్వాసాభ్యాం, సంవిగ్నాశ్చపలా, వలయస్తాభిః, వల్గుసున్దరం, దలవదశ్వత్థపత్రసదృశ, ముదరం - యస్మిన్ - యద్వా, స్పృష్ట్వాపూర్యతే పాల్యత ఇతి వా గజత్పూరం - తత్ - రేచకం సంపూరణసమర్థం - యస్మిన్ - సంవిగ్నాః సమ్మగ్నాః - వలయో యస్మిన్ - దలవదుదరం - పూరకరేచకసంవిగ్నవలి - వల్గు, దలోదరం యస్మిన్నితి త్రిపదబహువ్రీహిః - పూర్వయోః కర్మధారయే - న్యపదో వా బహువ్రీహిః - యతో నాభిద్వారా నిర్గతం - విశ్వం - ఆవర్తవద్గభీరయా - నాభ్యా - ప్రతిసఞ్జిహీర్షయత్ పునః ప్రవేశయదివస్థితం - గంభీరనాభిద్వారేణ బహిష్ఠం విశ్వం అన్తః ప్రవేశయదివ స్థితమిత్యర్థః ॥ ౫౦ ॥ శ్యామయోః శ్రోణ్యో

పలాశాక్షం సున్దరభ్రు సునాసికమ్ । సుద్విజం సుకపోలాస్యం సమకర్ణవిభూషణమ్ ॥ ౪౬ ॥ ప్రీతి ప్రహసితాపాఙ్గమలకై రుపశోభితమ్ । లసత్పఙ్కజకిఞ్జల్కదుకూలం మృష్టకుణ్డలమ్ ॥ ౪౭ ॥ స్ఫురత్కిరీటవలయహారనూపురమేఖలమ్ । శఙ్ఖచక్రగదాపద్మమాలామణ్యుత్తమర్ద్ధిమత్ ॥ ౪౮ ॥ సింహస్కన్ధత్విషో బిభ్రత్సౌభగగ్రీవకౌస్తుభమ్ । శ్రియాఽనపాయిన్యాఽఽక్షిప్తనికషాశ్మోరసోల్లసత్ ॥ ౪౯ ॥ పూరరేచకసంవిగ్నవలివల్గుదలోదరమ్ । ప్రతిసఙ్క్రామయద్విశ్వం నాభ్యాఽఽవర్తగభీరయా ॥ ౫౦ ॥ శ్యామశ్రోణ్యధిరోచిష్ణుదుకూలస్వర్ణమేఖలమ్ । సమచార్వఙ్ఘ్రిజఙ్ఘోరునిమ్నజానుసుదర్శనమ్ ॥ ౫౧ ॥ పదా శరత్పద్మపలాశరోచిషా నఖద్యుభిర్నోఽన్తరఘం విధున్వతా । ప్రదర్శయ స్వీయమపాస్తసాధ్వసం పదం గురో మార్గగురుస్తమోజుషామ్ ॥ ౫౨ ॥ ఏతద్రూపమనుధ్యేయమాత్మశుద్ధిమభీప్సతామ్ । యద్భక్తియోగోఽభయదః స్వధర్మమనుతిష్ఠతామ్ ॥ ౫౩ ॥ భవాన్భక్తిమ

ర్నితమ్బయోః - అధికం - రోచిష్ణు - యత్పీతం దుకూలం, తత్ర - స్వర్ణమయీ మేఖలా - యస్మిన్ - అఙ్ఘ్రీ చ జఙ్ఘే చ ఊరూ చ నిమ్నే అనున్నతే - జానునీ చ - సమైశ్చారుభిః, జాన్వాదిభిః శోభనం దర్శనం యస్య ॥ ౫౧ ॥ ఏవం విగ్రహమనువర్ణ్య తద్దర్శనం ప్రార్థయతే, పదేతి శరది - యత్పద్మం - తస్య, యాని పలాశాని - తద్వద్రోచిర్యస్య - తేన - పదా చరణేన - నోఽస్మాకం - అన్తరఘం అన్తస్స్థితం పాపహేతుమజ్ఞానం - నఖకాన్తిభిర్విధున్వతా అపనయతా - శరత్పద్మస్థానీయచరణస్థపలాశస్థానీయాఙ్గుళిస్థనఖరోచిర్భిః - అఘం విధున్వతా - పదా - అపాస్తం నిరస్తం, సాధ్వసం భక్తానాం భయం - యస్మిన్ - త - త్స్వీయం - పదం రూపం, యద్వా, ఉక్తవిధేన పదా - ఉపలక్షితః త్వం, అపాస్తసాధ్వసం, స్వీయం, పదం - పద్యతే అవగమ్యత ఇతి పదం రూపం - ప్రదర్శయత - స్త్వమేవ - తమోజుషామజ్ఞానినాం, గురో మార్గగురుః గురుమార్గప్రదర్శకో భవసి ॥ ౫౨ ॥ నను ,, న మాంసచక్షురభిపిశుతేతం - న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనం హృదా మనీషా మనసాభిక్లృప్త ,, ఇతి ప్రాకృతచక్షురాదిభిరగ్రాహ్యం యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యమప్రాకృతం మదీయరూప - మపరిశుద్ధమనసస్తవ కథం ప్రదర్శయేతి ప్రార్థయస ఇత్యాశఙ్క్యాహ ॥ ఏతదితి ॥ ఏతదుక్తవిధం - తవ రూపం - ఆత్మశుద్ధిమన్తఃకరణనైర్మల్య - మభీప్సతా - మస్మాకం - కేవల - మనుధ్యేయమేవ - ఏతద్రూపస్య ధ్యానవిషయత్వమేవ ప్రదర్శయేతి ప్రార్థ్యతే - న తు సాక్షాత్కార ఇతి భావః - కిం ధ్యానవిషయత్వమాత్రసాధ్యం - తత్రాహ - యతః ధ్యానవిషయాత్త్వద్రూపాత్ - ధ్యానయోగాఙ్గత్వేన స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మమనుతిష్ఠతాం పుంసాం - అభయదః సాక్షాత్కారస్య సాధనభూతో - భక్తియోగః పరమభక్తియోగో - భవతి - ధ్యానయోగోఽపి పరజ్ఞానప్రసాదాద్యాపరమభక్తియోగరూపేణ పరిణమత ఇత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥ పరమభక్తిమతా తు భవాన్ లభ్య ఇత్యాహ ॥ భవానితి ॥ సర్వదేహినాం దుర్లభోఽపి భవాన్ - భక్తిమతా - ప్రశంసాయాం మతుప్, పరమభక్తిమతా - ల

భ్య ఏవ - దుర్లభత్వమేవాహ - స్వారాజ్యస్యేతి, ఆత్మవిదాం ఉక్తభక్తియోగనిష్ఠానాం, గతిః ప్రాప్యస్త్వం - స్వారాజ్యస్య స్వేన రాజత ఇతి స్వరాట్ - తస్య భావ - స్స్వారాజ్యం కైవల్యం - అపాదానస్య సంబన్ధమాత్రవివక్షయా షష్ఠీ - స్వారాజ్యాదపి - అభిమతః స్పృహణీయః, స్వారాజ్యం హి సర్వస్మాదభిమతం, తతోఽప్యభిమతస్త్వమిత్యర్థః ॥౫౪॥ అతోఽతీవ స్పృహణీయాత్త్వత్తోఽన్యన్న కించిద్వాంఛామీత్యాహ ॥ తమితి ॥ తం, దురారాధ్యం ఉపాయాన్తరైరారాధయితుమశక్యం - భవన్తం, సతామపి, దురాపయా దుస్సాధయా, ఏకాన్తభక్త్యా, అవ్యభిచారిణ్యా భక్త్యా, ఆరాధ్య, త్వత్పాదమూలం వినా, బహిః అన్యత్, స్వర్గాదిసుఖం, కో వా వాఞ్ఛేత్ న కోఽపీత్యర్థః ॥౫౫॥ తత్ర హేతుః, యత్ర పాదమూలే, అరణం శరణం ప్రవిష్టం పాదమూలే శరణం గతమిత్యర్థః, కృతాన్తః కాలో, మయాఽయం వశీకృత ఇతి నాభిమానం కరోతి, కిం కుర్వన్, వీర్యం ప్రభావః, శౌర్యముత్సాహః, తాభ్యాం విస్ఫూర్జితయా క్షుభితయా భ్రువా, విశ్వం, విధ్వంసయన్ నాశయన్ ॥౫౬॥ త్వత్పాదమూలం ప్రపన్నస్య కృతాన్తభయాభావః కియానయం లాభః, యావతా త్వద్భక్తసఙ్గలేశ ఏవ సకలపురుషార్థశ్రేణీశిరస ఉపరి వర్తత ఇత్యాహ, భగవతస్తవ, సఙ్గినాం త్వద్భక్తానామిత్యర్థః, తేషాం, సఙ్గస్య, క్షణార్ధేనాపి, న, స్వర్గం, తులయేమ సమానం గణయామి, న వా అపునర్భవం మోక్షం, భాగవతసఙ్గస్య స్వర్గమోక్షౌ న సదృశౌ, కిం పునర్మరణశీలానాం - ఆశిషః ఆశీర్విషయపుత్రపశ్వన్నాదయ ఇత్యర్థః ॥౫౭॥ ఏవం నిరతిశయగుణవత్తరత్వాద్భాగవతసఙ్గస్య, అథ అతో హేతోః - అనఘా అఘహరా అఙ్ఘ్రిర్యస్య, తస్య, తవ - కీర్తిర్యశః, తీర్థం గఙ్గా, తయోః - క్రమేణ, అన్తర్బహిస్స్నానాభ్యాం, విధూతః పాప్మా యేషాం, అత ఏవ, భూతేష్వనుక్రోశః కృపా, సుసత్త్వం సత్త్వోత్తరం చిత్తం, శీలం ఆర్జవాదికం చ, యేషాం సన్తి, తేషాం, సఙ్గమోఽస్మాకం, స్యాత్ ఏషః, నోఽస్మాకం - త్వదనుగ్రహః ॥౫౮॥ త్వత్త

తాలభ్యో దుర్లభస్సర్వదేహినామ్ । స్వారాజ్యస్యాప్యభిమత ఏకాన్తేనాత్మవిద్గతిః ॥౫౪॥ తం దురారాధ్యమారాధ్య సతామపి దురాపయా । ఏకాన్తభక్త్యా కో వాఞ్ఛేత్పాదమూలం వినా బహిః ॥౫౫॥ యత్ర ప్రవిష్టమరణం కృతాన్తో నాభిమన్యతే । విశ్వం విధ్వంసయన్వీర్యశౌర్యవిస్ఫూర్జితభ్రువా ॥౫౬॥ క్షణార్ధేనాపి తులయే న స్వర్గం నాపునర్భవమ్ । భగవత్సఙ్గిసఙ్గస్య ముక్తానాం కిముతాశిషః ॥౫౭॥ అథానఘాఙ్ఘ్రేస్తవ కీర్తితీర్థయోరన్తర్బహిస్స్నానవిధూతపాప్మనామ్ । భూతేష్వనుక్రోశసుసత్త్వశీలినాం స్యాత్సఙ్గమోఽనుగ్రహ ఏష నస్తవ ॥౫౮॥ న యస్య చిత్తం బహిరర్థవిభ్రమం తమోగుహాయాం చ విశుద్ధమావిశత్ । యద్భక్తియోగానుగృహీతమఞ్జసా మునిర్విచష్టే నను తత్ర తే గతిమ్ ॥౫౯॥ యత్రేదం వ్యజ్యతే విశ్వం విశ్వస్మిన్నవభాతి యత్ । తత్త్వం బ్రహ్మ పరం జ్యోతిరాకాశమివ విస్తృతమ్ ॥౬౦॥ యో మాయయేదం పురురూపయాసృజద్బిభర్తి

తోఽనుగ్రహః త్వజ్ఞానమపి భాగవతసఙ్గాదేవ భవతీత్యాహ ॥ న యస్యేతి ॥ యేషాం భాగవతానాం - భక్తియోగేన - అనుగృహీతం - శుద్ధం సత్త్వప్రవణం, సద్యః స్యపుంసః, చిత్తం బహిరర్థాః శబ్దాదిబాహ్యవిషయాః, తేషు - విభ్రమం న భవతి ప్రాప్యతాభ్రాన్తిమన్న భవతి, తమోరూపాయాం గుహాయాం చ నావిశత్ నలీనం స్యాత్ - తదా స మునిః, తే, గతిం స్వరూపం, అఞ్జసా సుఖేన, విచష్టే జానాతి ॥౫౯॥ గతిం విశింషన్ ప్రపద్యతే ॥ యత్రేతి ద్వాభ్యాం ॥ ఇదం కృత్స్నం చిదచిదాత్మకం, విశ్వం, యత్ర ఆధారభూతే త్వత్స్వరూపే, వ్యజ్యతే వ్యక్తం భవతి - యచ్చ త్వత్స్వరూపం, విశ్వస్మిన్ కృత్స్నే ప్రపఞ్చే - అవభాతి ప్రకాశతే, వ్యాప్నోతి, తదేవ పరబ్రహ్మాఖ్యం తత్త్వమిత్యర్థః - యత్రేత్యనేనాధారత్వముక్తం - కథమమూర్తస్యాధారత్వమితి శఙ్కాయాం అభివ్యాపకత్వరూపమాధారత్వమిత్యాశయేన విశ్వస్మిన్నవభాతి యదిత్యుక్తం - ఆధారో హి త్రివిధః, ఔపశ్లేషికః - వైషయికః, అభివ్యాపకశ్చేతి - సర్వం వ్యాప్యావస్థితస్యాపి వ్యాప్యవస్తుగతదోషాస్పర్శే దృష్టాన్తమాహ జ్యోతిరాకాశమివ విస్తృతమితి - విస్తృతమాకాశమివ - జ్యోతిస్సూర్యాదిరివేతి దృష్టాన్తద్వయమభిప్రేతం, తథా హ్యుభయం దృష్టాన్తీకృతమభియుక్తైః ,,ఆకాశమేకం హి యథా ఘటాదిషు పృథక్పృథక్ । తథాత్మైకోప్యనేకస్థో జలాధారేష్వివాంశుమాన్,, ఇతి - అయమభిప్రాయః - ఘటకరకాదిషు యథా వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వేన పృథక్ పృథక్ సంయుజ్యమానమప్యాకాశం దోషహేత్వభావాద్వృద్ధిహ్రాసాదిదోషైర్న స్పృశ్యతే - యథా చ జలాధారేషు విషమేషు వస్తుతోఽనవస్థితస్తత్ర దృశ్యమానోఽప్యంశుమాన్ దోషహేత్వభావాత్తత్తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిభిర్న స్పృశ్యతే తద్వదితి ॥౬౦॥ ఏవం విశ్వాధారత్వముక్తం - అథ విశ్వస్య నిమిత్తముపాదానం చ కారణం త్వమేవేత్యాహ ॥ య ఇతి ॥ యో భవాన్, ఇదం స్వాత్మకం, విశ్వం, బహురూపయా బహుధా పరిణామశీలయా - మాయయా - సృజన్ బిభర్తి - పునః, క్షపయతి - సంహరతి,

తథాప్యవిక్రియః నిర్వికారః, కథంభూతయా మాయయా, ఆత్మదుస్స్థయా ఆత్మసు జీవేషు, దుస్స్థయా దుష్టం యథా భవ
తి తథా స్థితయా, సంసారిరూపేణానర్థకారిత్వేన స్థితయేత్యర్థః, యయా ఆత్మదుస్స్థయా మాయయా, యద్యస్మాదీశ్వరా
ద్భేదబుద్ధిః స్వనిష్ఠబుద్ధిః సదివ సదర్థవిషయజ్ఞానమివ భవతి తం త్వా మాత్మతన్త్రం స్వతన్త్రం, ప్రతీమహి ప్రపద్యామ
హీత్యర్థః - అత్రాత్మదుస్స్థయేతి జీవేషు దుస్స్థత్వకథనేన పరమాత్మన్యనర్థకారిత్వముక్తం యద్భేదబుద్ధిస్సదివేతి స్వతన్త్రా
త్మభ్రమహేతుత్వాత్ స్వాభావ్యుపలక్షణం, అవిక్రియ ఇత్యనేనోపాదానత్వముక్తం, నిషేధో హి ప్రసక్తిపూర్వకః ప్రసక్తిశ్చో
పాదానత్వేన నిమిత్తస్య వికారప్రసక్త్యభావాత్, భావ్యవస్థావిశేషవతః ప్రాగవస్థాయోగో హ్యుపాదానత్వం, తత
శ్చావస్థాయోగిత్వప్రయుక్తవికారప్రసక్తౌ తన్నిషేధో యుక్తః - వికారస్యాపృథక్సిద్ధవిశేషణీభూతచేతనాచేతనగత
త్వాద్విశేష్యే వికారాభావాదవిక్రియ ఇత్యుక్తం - నను, నిమిత్తకారణస్యాపి కులాలాదేః స్వేదశ్రమాదివికారదర్శనాత్తద్వ
త్పరస్మిన్నపి నిమిత్తత్వప్రయుక్తవికారో నిషేధ్య ఇతి చేన్న ,,తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజోఽసృజత,, ఇతి స
ఙ్కల్పమాత్రేణ జగత్సృజతో వికారప్రసక్త్యభావాత్ - సృజన్నితి నిమిత్తత్వముక్తం, కర్తృత్వమేవ హి నిమిత్తత్వం - తత్ర
విశిష్టత్వాకారేణోపాదానత్వం విశిష్టేఽపి విశేష్యాకారేణ నిమిత్తత్వమితి వివేకః - బిభర్షి క్షపయసీతి రక్షితృత్వం సంహ
ర్తృత్వం చ తస్యైవేత్యుక్తం భవతి - ఆత్మతన్త్రమిత్యనేన అకర్మవశ్యత్వముక్తం - అనేన శ్లోకద్వయేన ,, బ్రహ్మ వనం బ్ర
హ్మ స వృక్ష ఆసీత్ యతో ద్యావాపృథివీ నిష్టతక్షుః। మనీషిణో మనసా ప్రబ్రవీమి వో యదధ్యతిష్ఠద్భువనాని ధారయన్,, ఇతి శ్రు
త్యర్థ ఉక్తః - అత్ర కింస్విద్వనమిత్యాదినా వృక్షశబ్దోపలక్షితముపాదానం - వనశబ్దోపలక్షితమాధారః - యదధ్యతిష్ఠదితి ని
మిత్తం చ కిమితి ప్రశ్నపూర్వకం బ్రహ్మణ ఏవోపాదానత్వనిమిత్తత్వాధారత్వాదీని నాన్యస్యేవేతి ప్రతిజ్ఞాపూర్వకోత్తర
పరత్వమస్య వాక్యస్యావగమ్యతే - యతః వృక్షశబ్దోపలక్షితోపాదానాద్బ్రహ్మణః ద్యావాపృథివ్యుపలక్షితం కృత్స్నం జగ
త్ - నిష్టతక్షుః నిష్టతక్షుస్ససర్జేత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ ఈదృశభగవత్స్వరూపవిషయకం భక్త్యాత్మకం జ్ఞానం భాగవతసఙ్గా

భావయః క్షపయత్యవిక్రియః। యద్భేదబుద్ధిస్సదివాత్మదుస్స్థయా తమాత్మతన్త్రం భగవన్ ప్రతీమహి ॥ ౨౧ ॥ క్రి
యాకలాపైరిదమేవ యోగినః శ్రద్ధాన్వితాస్సాధు యజన్తి సిద్ధయే। భూతేన్ద్రియాన్తఃకరణోపలక్షణం వేదే
చ తన్త్రే తత ఏవ కోవిదాః ॥ ౨౨ ॥ త్వమేక ఆద్యః పురుషః సుప్తశక్తిస్తయా రజస్సత్త్వతమో విభిద్యతే। మహా

దేవ లభ్యత ఇత్యుక్తం - ఇదానీం భాగవతసఙ్గవత్స్వవర్ణాశ్రమోచితానభిసంహితధర్మానుష్ఠానమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞా
నయోగశ్చ భక్త్యఙ్గమిత్యాహ॥ క్రియాకలాపైరితి॥ యే యోగినః ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగ ఏషామస్తీతి యో
గినః - శ్రద్ధాయుక్తాస్సన్తః, క్రియాకలాపైః స్వవర్ణాశ్రమోచితైః కర్మకలాపైః - అనభిసంహితఫలైరిదమేవోక్తవిధమేవోక్త
విధమేవ భగవత్స్వరూపసిద్ధయే ముక్తయే - సాధు సమ్యక్ - యజన్తి ఆరాధయన్తి - ఇదం కథంభూతం భూతేన్ద్రియాదిభిః ప్రా
కృతైః శుద్ధసత్త్వమయైః ఉపలక్ష్యత ఇత్యుపలక్షణం - అప్రాకృతోక్తవిధదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్టమిత్యర్థః - త ఏవ యోగినః -
వేదే కర్మయోగప్రకాశకే - తన్త్రే ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగప్రకాశకే సాఙ్ఖ్యతన్త్రే చ - కోవిదాః కుశలా భవన్తి ॥ ౨౨ ॥
అవిక్రియ ఇత్యనేనోపాదానకారణత్వముపక్షిప్తం - బిభర్షీతి భర్తృత్వం - క్షపయసీతి సంహర్తృత్వం చ - తముపపాద
యతి ॥ త్వమితి చతుర్భిః ॥ తత్ర త్వమిత్యుపాదానముపపాదయతి ॥ త్వముక్తవిధస్వరూపరూపగుణవిభూతిస్త్వం పు
రుషః - ఆద్యః ఆదౌ సృష్టేః పూర్వం భవ ఆద్యః - సృష్టేః పూర్వం ప్రలయదశాయామాసీరిత్యర్థః - కథంభూత ఆసీరిత్యత్రా
హ - సుప్తశక్తిః - సుప్తాః స్వస్మిన్ లీనాః - శక్తయః చిదచిదాదిశక్తయో యస్య - అత ఏవ - ఏకః అసహాయః - వక్ష్యమాణనామరూ
పవిభాగనిబన్ధబహుత్వప్రతిసమ్బన్ధినామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వే నాసహాయ ఏవావస్థిత ఇత్యర్థః - తయా - స్త
యా స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా శక్త్యా - రజస్సత్త్వతమ ఇతి ద్వన్ద్వైక్యం - తదపేక్షయా విభిద్యత ఇత్యేకవచనం - రజ
స్సత్త్వతమాంసి - విభిన్నాని విభక్తాన్యభూవన్ - యతో రజ ఆదేర్మహాన్ - మహతోఽహఙ్కారస్త్రివిధః - తతో,
భూతాదిభ్యః క్రమేణ - ఖమాకాశః తతో - మరుద్వాయుః - తతోఽగ్నిః - తతో - వాః ఆపః - తతో - ధరా పృథ్వీ
తేభ్యః ఖాదిభ్యః - పఞ్చీకృతేభ్యో - ఽణ్డోత్పత్తిద్వారా - సురా బ్రహ్మాదయః - ఋషయో మరీచ్యాదయః - అన్యే
ఽపి మానవా మనుజతిర్యగాదయశ్చ అభూవన్ - సృష్టేః పూర్వం స్వస్మిన్నుపసంహృతచిదచిచ్ఛక్తిర్నామరూపవి
భాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకస్త్వమేక ఏవ కారణతయాఽవస్థితోఽపేక్షితకర్తృకరణాధికరణాద్యుపకర
ణజాతస్సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిః స్వలీలైకప్రయోజనస్స్వాత్మికాం మాయాం జీవద్వారాఽనుప్రవిశ్య మాయా

శరీరకం స్వాత్మానమేవ సఙ్కల్పమాత్రేణ మహదాదిపృథివ్యన్తసమష్టిరూపేణ దేవాదిచతుర్విధవ్యష్టిభూతభౌతికరూపేణ చ పరిణమయ్య స్వపర్యన్తతత్తన్నామరూపభాగాసీదిత్యర్థః ✽ ॥ ౬౩ ॥ ✽ త్వం పురుష ఇత్యుక్తం తత్ర పురుషశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం దర్శయన్ పురుషశబ్దవాచ్యతామాహ ॥ సృష్టమితి ॥ యతః యో భగవాన్, స్వశక్త్యా ప్రకృతిరూపయా, సృష్టమిదం చతుర్విధం దేవమనుష్యతిర్యక్స్థావరభేదేన చతుర్విధం-పురం శరీరం- ఆత్మనోంఽశకేన అంశభూతేన-జీవేన జీవాన్తరాత్మతయా పుర-మనుప్రవిష్టః అథో అతః-తం భగవన్తం అన్తః -పురస్యాన్తః, జీవాన్తరాత్మతయా సన్తం, పురుషం విదుః-పురుషశబ్దవాచ్యం విదుః తథా చోక్తం ,, పూస్సంజ్ఞే వై శరీరేఽస్మిన్ శయనాత్పురుషో హరిః। శకారస్య షకారోఽయం వ్యత్యయేన ప్రయుజ్యతే,, ఇతి కోఽసావాత్మనోంఽశః-యదన్తరాత్మతయా పురమనుప్రవిష్టః -తత్రాహ-యో జీవః హృషీకైరిన్ద్రియైః-సారఘం-సారఘాః మధుమక్షికాః-సారం పుష్పాదిగతం ఘ్నన్తి గచ్ఛన్తి ప్రాప్నువన్తీతి వ్యుత్పత్తేః-అత్ర సారఘశబ్దస్తదుపార్జితమధులక్షణికః - మధుకరోపార్జితమధ్విప మధుకరస్థానీయేన్ద్రియోపార్జితశబ్దాదిభోగ్యజాతం భుఙ్క్తే అనుభవతి స ఇత్యర్థః, అత్ర జీవాన్తరాత్మతయా అనుప్రవేశకథనం నియతదేశకాలకర్మాద్యానుగుణ్యేన జగద్రక్షణార్థానుప్రవేశాభిప్రాయకమ్ ✽ ॥ ౬౪ ॥ ✽ అథ సంహర్తృత్వముపపాదయతి ॥ య ఏష కాలశరీరకస్త్వం, అత్యుగ్రవేగః కాలవేగమనుసన్దధతా మాయయా క్షయనిమిత్తభయోత్పాదాత్ అలక్ష్యమాణరూపః - అవిషహ్యవేగో - వాయుర్మేఘపఙ్క్తీరివ-భూతైరేవ భూతాని, కాలయానః పీడయన్, వికర్షసి సంహరసి ✽ ॥ ౬౫ ॥ ✽ వికర్షణప్రకారమేవాహ ॥ ప్రమత్తమితి ॥ ఇతికృత్యమేవం కర్తవ్యమితి, చిన్తయోచ్చైః భృశం, ప్రమత్తం, విషయేషు శబ్దాదిషు, లాలసం అతికాము

నహ్యఙ్గ కిం చ మరుదగ్నివార్ధరాస్స్వర్క్ష యో భూతగణా ఇదం యతః ॥ ౬౩ ॥ సృష్టం స్వశక్త్యేదమనుప్రవిష్టశ్చతుర్విధం ✽ పురమాత్మాంశకేన । అథో విదుస్తం పురుషం ✽ సన్తమన్తర్భుఙ్క్తే హృషీకైర్మధుసారఘం యః ॥ స ఏష లోకానతిచణ్డవేగో వికర్షసి త్వం ఖలు కాలయానః । భూతాని భూతైరనుమేయతత్త్వో ఘనావలీర్వాయురివావిషహ్యః ॥ ౬౫ ॥ ప్రమత్తముచ్చైరితికృత్యచిన్తయా ప్రవృద్ధలోభం విషయేషు లాలసమ్ । త్వమప్రమత్తస్సహసాఽభిపద్యసే క్షుల్లేలిహానోఽహిరివాఖుమన్తకః ॥ ౬౬ ॥ కస్త్వత్పదాబ్జం విజహాతి పణ్డితో యస్తేఽవమానవ్యయమానకేతనః । విశఙ్కయాఽస్మద్గురురర్చతి స్మ యద్వినోపపత్తిం మనవశ్చతుర్దశ ॥ ౬౭ ॥ అథ త్వమసి నో బ్రహ్మన్పరమాత్మన్విపశ్చితామ్ । విశ్వం రుద్రభయధ్వస్తమకుతశ్చిద్భయా గతిః ॥ ౬౮ ॥ ఇదం జపత భద్రం వో విశుద్ధా నృపనన్దనాః । స్వధర్మమనుతిష్ఠన్తో భగవత్యర్పితాశయాః ॥ ౬౯ ॥ తమేవాత్మానమాత్మస్థం సర్వభూతేష్వవస్థితమ్ । పూజయధ్వం గృణన్తశ్చ ధ్యాయన్తశ్చాసకృద్ధరిమ్ ॥ ౭౦ ॥ యోగాదేశముపాసాద్య

కం, ప్రాప్తేఽపి విషయే, ప్రవృద్ధలోభం-జనమ్-అప్రమత్తః, కాలరూప-స్త్వం, సహసా బలాదన్తకోఽభిపద్యసే ప్రాప్నోషి-యథా, క్షుధా-లేలిహానః జిహ్వయోష్ఠప్రాన్తౌ స్పృశన్-సర్పో, మూషక-మిత్యర్థః ✽ ॥ ౬౬ ॥ ✽ ఏవం సర్వోత్కర్షత్వాత్ కృత్స్నజగదుదయవిభవలయలీలత్వాత్ త్వామేవ భజామీతి సనిదర్శనమాహ ॥ క ఇతి ॥ తవ-అవమానేన అనాదరణేన-వ్యయమానం క్షీయమాణం-కేతనం జ్ఞానం-యస్య - సః-త్వదవమానాదినా లీనచైతన్య ఇత్యర్థః - ఏవంవిధోఽపి-యో, దైవాత్, పణ్డితో బుద్ధిమాన్, స్యాత్ సోఽపి-త్వత్పాదాబ్జం, విజహాతి-న కోఽపీత్యర్థః-అత ఏవాస్మద్గురుః-విశఙ్కయా-త్వత్పదాబ్జమేవ, అర్చతి ఆరాధయతి స్మ - కోఽసౌ తవ గురుర్యో న మర్చయతి-యస్య బ్రహ్మణో-దినోపపత్తిర్దివసనిష్పత్తిర్నామ-చతుర్దశ మనవః-చతుర్దశ మనవో యస్య దివసనిష్పత్తిరూపాః, స బ్రహ్మైవాస్మద్గురుః పితేత్యర్థః ✽ ॥ ౬౭ ॥ ✽ అతస్త్వమేవ ప్రాప్య ఇతి వదన్నుపసంహరతి ॥ అథేతి ॥ హే బ్రహ్మన్ పరమాత్మన్, కృత్స్నం విశ్వం, రుద్రభయాత్ త్వదాత్మకస్య రుద్రస్య భయాత్-ధ్వస్తం, త్వం తు-విపశ్చితాం నః - అకుతశ్చిద్భయా, నాస్తి కుతోఽపి భయం యస్యాస్సా అకుతశ్చిద్భయా, గతిరసీతి-రుద్రభయాదితి పరోక్షనిర్దేశో రుద్రాన్తరసాధారణ్యాభిప్రాయః ✽ ॥ ౬౮ ॥ ✽ ఏవం స్వస్మై బ్రహ్మోపదిష్టస్తోత్రేణ భగవన్తం ప్రస్తూయ-తేభ్యః ప్రచేతోభ్య ఉపదిశ్య, తస్మిన్ స్తోత్రే తదర్థే వా తాన్ రోచయన్నాహ రుద్రః ॥ హే నృపనన్దనాః-విస్రబ్ధాః విశ్వాసయుక్తాః, కర్తరి క్తః, ఇదం భగవత్స్తవనం జపత అర్థతః శబ్దతశ్చానుసన్ధధ్వమ్ ✽ ॥ ౬౯ ॥ ✽ అనేన జపేన-వః యుష్మాకం-భద్రం మఙ్గలం-భవితా, తథా, స్వధర్మం స్వవర్ణాశ్రమోచితం ధర్మమనుతిష్ఠన్తః- భగవత్యర్పితాన్తఃకరణాః - అసకృత్ పౌనఃపున్యేన-హరిం ధ్యాయన్తో గృణన్తః స్తువన్తః -తమేవ-సర్వభూతేష్వవస్థితం, ఆత్మస్థం-స్వాన్తరాత్మతయాఽవస్థితం-పూజయధ్వమ్ ✽ ॥ ౭౦ ॥ ✽ యోగాదేశం నామైతత్స్తోత్రం ఉపాసాద్య, ప్రాప్య,

మనసా, ధారయన్తః, సమాహితచిత్తాః, మౌనవ్రతనిష్ఠాః ఆదృతాః ఆదరయుక్తాః, సర్వే యూయమభ్యసత ❁ ॥ ౭౧ ॥ ❁ స్తోత్రస్య సాంప్రదాయికత్వమాహ ॥ విశ్వసృజాం మరీచ్యాదీనాం-పతి-ర్విశ్వసృట్ప్రేష్ఠః, ఆత్మజానాం, స్రష్టుమిచ్ఛతాం భృగ్వాదీనామస్మాకం పురా - ఆహ ఉపదిష్టవాన్ ❁ ॥ ౭౨ ॥ ❁ తేనోపదిష్టస్తోత్రాః- వయం-ప్రజాసర్గే నిమిత్తే-ప్రచోదితాస్సన్తః-అనేన స్తోత్రేణ-నిరస్తాజ్ఞానాః-వివిధాః-ప్రజాః-సిసృక్ష్మ స్రష్టవన్తః ❁ ॥ ౭౩ ॥ ❁ పుమాన్, సమాహితచిత్తో-వాసుదేవః, పర-మయనం ప్రాప్యం ప్రాపకమాధారశ్చ, యస్య తథాభూతః, ఇదం, నిత్యదా, జపన్, ఆశు, స్వసమీహితం, శ్రేయ, ఆప్నోతి ❁ ॥ ౭౪ ॥ ❁ శ్రేయసామపి మధ్యే జ్ఞానస్యైవ నిరతిశయపురుషార్థరూపమోక్షసాధనత్వేన నిరతిశయశ్రేయస్త్వం వదన్ తత్సాధనతామస్య స్తోత్రస్యాహ ॥ శ్రేయసామితి ద్వాభ్యామ్ ॥ సర్వేషామపి శ్రేయసాం మధ్యే, జ్ఞానం భగవద్భక్త్యాత్మకం జ్ఞానమేవ, నిశ్శ్రేయసం నితరాం శ్రేయః, స్మృతం, కుతః, యతః-జ్ఞానినో భగవద్భక్త్యాత్మకజ్ఞానవన్తః, ఉపాయాన్తరైర్దుస్తరమపి-వ్యసనార్ణవం దుఃఖసాగరాత్మకం సంసారం, తరన్తి ❁ ॥ ౭౫ ॥ ❁ యః పుమాన్, మయా, గీతమిదం స్తోత్రం శ్రద్ధయాయుక్తః, అధీయానః అధ్యయనం కుర్వాణః, ఉపాయాన్తరైర్దురారాధ్యమపి హరిం, ఆరాధయతి హరివిషయాం భక్తిం లభత ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౭౬ ॥ ❁ తతో-మయా-ఉద్గీతం, స్తోత్రం, తస్య, గీతాత్, భావే క్తః, గానాద్ధేతోః, సుప్రీతాత్, శ్రేయసాం సర్వపురుషార్థానాం, వల్లభాత్ ప్రభోః, అముష్మాత్, భక్త్యాఽఽరాధితాత్స

ధారయన్తో మునివ్రతాః । సమాహితధియస్సర్వ ఏతదభ్యసతాదృతాః ॥ ౭౧ ॥ ఇదమాహ పురాఽస్మాకం భగవాన్విశ్వసృట్పతిః । భృగ్వాదీనామాత్మజానాం సిసృక్షుస్సంసిసృక్షతామ్ ॥ ౭౨ ॥ తే వయం చోదితాస్సర్వే ప్రజాసర్గే ప్రజేశ్వరాః । అనేన ధ్వస్తతమసస్సిసృక్ష్మ వివిధాః ప్రజాః ॥ ౭౩ ॥ అథేదం నిత్యదా యుక్తో జపన్నవహితః పుమాన్ । అచిరాచ్ఛ్రేయ ఆప్నోతి వాసుదేవపరాయణః ॥ ౭౪ ॥ శ్రేయసామపి సర్వేషాం జ్ఞానం నిశ్శ్రేయసం పరమ్ । సుఖం తరన్తి దుష్పారం జ్ఞాననౌర్వ్యసనార్ణవమ్ ॥ ౭౫ ॥ య ఇమం శ్రద్ధయా యుక్తో మద్గీతం భగవత్స్తవమ్ । అధీయానో దురారాధ్యం హరిమారాధయత్యసౌ ॥ ౭౬ ॥ విన్దతే పురుషోఽముష్మాద్యద్యదిచ్ఛత్యసత్వరమ్ । మద్గీతగీతాత్సుప్రీతాచ్ఛ్రేయసామేకవల్లభాత్ ॥ ౭౭ ॥ య ఇదం కల్య ఉత్థాయ ప్రాఞ్జలిశ్శ్రద్ధయాఽన్వితః । శృణుయాచ్ఛ్రావయేన్మర్త్యో ముచ్యతే కర్మబన్ధనైః ॥ ౭౮ ॥ గీతం మయేదం నరదేవనన్దనాః పరస్య పుంసః పరమాత్మనస్స్తవమ్ । జపన్త ఏకాగ్రధియస్తపో మహచ్చరధ్వమన్తే తత ఆప్స్యథేప్సితమ్ ॥ ౭౯ ॥ ❁❁❁❁❁

❁❁❁❁❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే త్రయోవింశోఽధ్యాయః ❁❁❁❁

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి సన్దిశ్య భగవాన్బార్హిషదైరభిపూజితః । పశ్యతాం రాజపుత్రాణాం తత్రైవాన్తర్దధే హరః ॥ ౧ ॥ రుద్రగీతం భగవతః స్తోత్రం సర్వే ప్రచేతసః । జపన్తస్తే తపస్తేపుర్వర్షాణామయుతం జలే ॥ ౨ ॥ ప్రాచీనబర్హిషం క్షత్తః కర్మస్వాసక్తమానసమ్ । నారదోఽధ్యాత్మతత్త్వజ్ఞః కృపాలుః ప్రత్యబోధయత్ ॥ ౩ ॥ శ్రేయస్త్వం కతమద్రాజన్ కర్మణాఽఽత్మన ఈహసే । దుఃఖహానిస్సుఖావాప్తిశ్శ్రేయస్తన్నేహ

రమపురుషా, ద్యద్యచ్ఛ్రేయ ఇచ్ఛతి, అసత్వరన్ స్థిరస్సన్ తత్సర్వం, విన్దతే లభతే ❁ ॥ ౭౭ ॥ ❁ యః పుమా-నిదం, కల్యే ఉషసి, ఉత్థాయ, ప్రాఞ్జలిః-శృణుయాత్, అన్యాన్, శ్రావయేద్వా, స మర్త్యః, సర్వైః, కర్మరూపైః, బన్ధనైః, ముచ్యతే ముక్తో భవతి ❁ ॥ ౭౮ ॥ ❁ హే నరదేవనన్దనాః -మయా గీత, మిదం, పరమపురుషస్య స్తవం జపన్తస్సమాహితచిత్తాః, తపశ్చరధ్వం కురుధ్వం, అన్తే తపసోఽన్తే, తతస్తస్మా, దీప్సితం, అవాప్స్యథ ప్రాప్స్యథ ❁ ॥ ౭౯ ॥ ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే త్రయోవింశోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁

ఏవం రుద్రోపదిష్టభగవత్స్తోత్రతదారాధనప్రకారేషు ప్రచేతస్సు తపశ్చరత్సు ప్రాచీనబర్హిర్నారదోపదిష్టాధ్యాత్మ్యపారోక్ష్యః పుత్రైర్వ్యాపోపితమహీభారో భగవన్తముపాస్య తల్లోకమగాదిత్యాహ మునిః పఞ్చభిరధ్యాయైః ॥ ఇత్యుక్తప్రకారం, సన్దిశ్య ఉపదిశ్య, భగవాన్ రుద్రః, బార్హిషదైః, స్సమ్యక్పూజితః, రాజపుత్రాణాం ప్రచేతసాం, పశ్యతాం సతాం, తత్రైవా, న్తర్హితవాన్ ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ తత, ఇదం, రుద్రేణ గీతం, భగవతః, స్తోత్రం జపన్తః, ప్రచేతసో వర్షాణా, మయుతం దశసాహస్రపర్యన్తం-జలే, తప-స్తేపుః-పాకం పచతీతివన్నిర్దేశః-తపశ్చక్రురిత్యర్థః ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ హే క్షత్తః తత-ఆత్మవి-న్నారదో, భగవాన్, ఆగత్య, కేవలం-కర్మస్వేవాసక్తచిత్తం, ప్రాచీనబర్హిషం-బోధితవాన్ ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ బోధనప్రకారమేవాహ ॥ శ్రేయ ఇతి ॥ అత్ర ప్రచేతసాం కథామసమాప్యైవాన్తరా ప్రాచీనబర్హిషః కథాఽవశిష్టా ప్రస్తు

యత ఇత్యేవం గన్తవ్యం - హే రాజన్, ఆత్మనే స్వస్మై, కర్మణా అనుష్ఠీయమానేన యజ్ఞాదికర్మణా, కతమచ్ఛ్రేయః కింవా శ్రేయః సాధ్యమీహసే ఇచ్ఛసి, దుఃఖనివృత్తిస్సుఖప్రాప్తిశ్చేదీహ్యతే, తర్హి, హ కర్మణి, తదుభయం, నేష్యతే కేవలకర్మణా తదుభయం, న సాధ్యత ఇత్యర్థః ॥౪॥ ఏవం కేవలకర్మణామపురుషార్థసాధనతాం ప్రతిబోధిత ఉద్విగ్నమనా రాజాఽఽహ ॥ నేతి ॥ హే మహాభాగ - కర్మభి - రాక్షిప్తా ధీర్యస్య, సోఽహం, పరం శ్రేయో - న జానామి - అత - స్త్వం - విమలం అన్తఃకరణనైర్మల్యాపాదకం, జ్ఞానం - మే మహ్యం - బ్రూహి ఉపదిశ - యేన జ్ఞానేనాహం - కర్మరూపాద్బన్ధనాద్బన్ధహేతోః - ముచ్యేయ ముక్తో భవేయమ్ ॥౫॥ కూటధర్మేషు అతిబాల్యధర్మేషు - అవర్జనీయప్రవృత్తిధర్మేష్వితి యావత్ - అత ఏవ - సంసారద్వారేషు, భ్రామ్యన్ మమతాం కుర్వన్ పుత్రాదిషు - అర్థధీః పురుషార్థబుద్ధిః - అత ఏవ - మూఢో - మాదృశః, పరం శ్రేయో - న విన్దతే ॥౬॥ కర్మఫలేషు వైరాగ్యముత్పాద్య బ్రహ్మవిద్యాముపదేష్టుం యోగానుభావేన యజ్ఞపశూన్ ప్రత్యక్షం ప్రదర్శ్యాహ ॥ భో భో ఇతి ॥ హే హే ప్రజాపతే రాజన్ - అధ్యాత్మతత్త్వశ్రోతృలాభప్రయుక్తాదరాత్సంభ్రమాద్వా భో భో ఇతి ద్విరుక్తిః, యద్వా - హే ప్రజాపతే - హే రాజన్ - ఇతి - విశేషణద్వయాభిప్రాయేణ ద్విరుక్తిః - నిష్కరుణేన - త్వయా - అధ్వరే - సంజ్ఞాపితాన్ మారితాన్ - జీవసంఘరూపాన్ పశూన్ సహస్రశః - పశ్య ॥౭॥ ఏతే పశవః తవ వైశసం త్వత్కృతాం పీడాం, స్మరన్తః, త్వాం - సంపరేతం మృతం, ప్రతీక్షన్తే కదాఽయం మరిష్యతీతి ప్రతీక్షన్త ఇత్యర్థః, యదా చ త్వం మరిష్యసి తదా, తే పశవ - ఉత్థితమన్యవః సంజాతక్రోధాః - అయఃకూటైః లోహవదపి శీర్ణైః - శృఙ్గైః త్వాం ఛిన్దన్తి చేత్స్యన్తి ॥౮॥ నను,, న వా ఉ వేతన్మ్రియసే న రిష్యసి దేవాఁ ఇదేషి పథిభిస్సుగేభిః । యత్ర యన్తి సుకృతో నాపి దుష్కృతస్తత్ర త్వా దేవస్సవితా దధాతు,, ఇతి యాగీయసంజ్ఞపనస్య హింసాత్వాభావశ్రవణాత్తాదాత్వికదుఃఖజనకత్వేఽపి నిహీనపశుజన్మనివర్తనద్వారా స్వర్గోపభోగయోగ్యసున్దరతరజన్మసంపాదకత్వేన తాదాత్వికదుఃఖాదిజనకౌషధపానకర్ణభేదనక్షౌరాదికర్మకారయితృచికిత్స

చేష్యతే ॥౪॥ రాజోవాచ ॥ న జానామి మహాభాగ పరం కర్మాపవిద్ధధీః । బ్రూహి మే విమలం జ్ఞానం యేన ముచ్యేయ కర్మభిః ॥ ౫ ॥ గృహేషు కూటధర్మేషు పుత్రదారధనార్థధీః । న పరం విన్దతే మూఢో భ్రామ్యన్ సంసారవర్త్మసు ॥ నారద ఉవాచ ॥ భో భోః ప్రజాపతే రాజన్ పశూన్ పశ్య త్వయాఽధ్వరే । సంజ్ఞాపితాన్ జీవసంఘాన్ నిర్ఘృణేన సహస్రశః ॥ ౭ ॥ ఏతే త్వాం సంప్రతీక్షన్తే స్మరన్తో వైశసం తవ । సంపరేతమయఃకూటైశ్ఛిన్దన్త్యుత్థితమన్యవః ॥ అత్ర తే కథయిష్యేఽహమితిహాసం పురాతనమ్ । పురఞ్జనస్య చరితం నిబోధ గదతో మమ ॥ ౯ ॥ ఆసీత్పురఞ్జనో నామ

కవత్తాదివద్ధితకారిణి సంజ్ఞపితరి పశూనాం క్రోధాసంభవాచ్చ కథమేవముచ్యత ఇతి చేన్న - కర్మఫలేషు వైరాగ్యజననార్థత్వేనాన్యపరత్వాత్తదుక్తేః, అత ఏవ - వైరాగ్యోదయాయాన్యాపదేశముఖేనాధ్యాత్మోపదేశాత్మకేతిహాసం సంప్రస్తోతుం ప్రతిజానీతే ॥ అత్రేతి ॥ అత్ర - నిరతిశయపురుషార్థతత్సాధనాద్యజ్ఞానరూపే సఙ్కటే, తత్త్వహితపురుషార్థనిశ్చాయకం, పురాతనం - పురఞ్జనాఖ్యరాజచరిత్రాత్మక - మితిహాసం, తే తుభ్యం, కథయిష్యే - గదతః ఇతిహాసం సమ్యక్కథయతో, మమ మత్సకాశాత్ - నిబోధ అవహితమనాః శృణు ॥౯॥ ఏవం ప్రతిజ్ఞాతమితిహాసం ప్రస్తౌతి ॥ ఆసీదితి ॥ అత్రాన్యాపదేశముఖేనాధ్యాత్మోపదేశః క్రియతే - నను సాక్షాదేవాధ్యాత్మోపదేశః కిం న క్రియతే సాక్షాత్తదుపదేశేఽపి వైరాగ్యోదయసంభవాత్ - ఉచ్యతే - దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానగ్రస్తస్య తత్త్వహితపురుషార్థాద్యనభిజ్ఞస్య వైషయికమేవ సుఖం పరమం పురుషార్థమభిమన్యమానస్య హఠాత్తత్త్వోపదేశః క్రియమాణోఽపి న సుప్రతిష్ఠితస్స్యాదిత్యాలోచ్య చిరమనభ్యస్తస్త్రీపుంనపుంసకగర్భజన్మజరామరణజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాద్యాత్మకసంసారమనువర్ణ్య తత్ర దోషానుద్ఘాట్య హేయతాముద్ధృత్యోత్పాదనద్వారా క్రియమాణస్తత్త్వోపదేశస్సుప్రతిష్ఠితస్స్యాదితి తత్ర జీవో రాజత్వేన శరీరం పురత్వేన పరమాత్మా సఖిత్వేన బుద్ధిర్భార్యాత్వేనేతి రూప్యతే - తత్ర పురఞ్జనాదీన్ స్వయమేవ తతః పఞ్చమేఽధ్యాయే వ్యాఖ్యాస్యతి ॥ తథాపి, సుఖగ్రహణాయ యథోపదేశాత్ కించిద్వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ అత్ర - హే రాజన్ - పురం వ్యనక్తి జనయతీతి నిర్వాపయతీతి పురఞ్జనః - కశ్చిత్, రాజా - స్వకర్మభిః పురస్థానీయశరీరోత్పాదకజీవస్థానీయో వివక్షితః, ఆసీదిత్యనేనాపణీయే జీవే అనాదిసత్తాని[illegible]హితా - తం విశినష్టి - బృహచ్ఛ్రవాః - బృహత్ విస్తృతం, శ్రవః కీర్తి - ర్యస్య ,, అపహతపాప్మా విజరో విమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాసస్సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్పః నిర్వాణమయ ఏవాయమాత్మా, అచ్ఛేద్యోఽయమదాహ్యోఽయమక్లేద్యోఽశోష్య ఏవ చ । నిత్యస్సర్వగతస్స్థాణురచలోఽయం సనాతనః,, ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధకల్యాణగుణవిశిష్ట ఇత్యర్థః - తస్య పురఞ్జనస్య - అవిజ్ఞాతం నామధేయం యస్య - సతథాభూతః - కశ్చి - దవిజ్ఞాతచేష్టిత - స్సఖా - ఆసీత్, అత్ర పరమాత్మస్థానీయం వి

త్రం వివక్షితం - పరమాత్మా హి జీవస్య మిత్రం శ్రూయతే "మాతా పితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం సుహృద్గతిశ్చ నారాయణః" ఇతి - ఏవం హితాచరణశీలం, సఖాయం పరమాత్మానం - తదాజ్ఞామతిలఙ్ఘ్య యస్సంసారిజీవః - నామతోఽపి న జానాతి, కిముత స్వరూపరూపగుణవిభూతిభిరితి ఖ్యాపనాయ అవిజ్ఞాతనామేత్యుక్తం - యద్వా, సఖేత్యనేనాభిప్రేతం యద్దోషానవేక్షణేన హితాచరణశీలత్వం తత్స్థాపయితుం అవిజ్ఞాతనామేత్యుక్తం - అవిజ్ఞాత ఇతి "గతిబుద్ధిశబ్దార్థేభ్యశ్చ" ఇతి కర్తరి క్తః, అవిజ్ఞాతేత్యర్థః "అవిజ్ఞాతా సహస్రాంశుః" ఇత్యవిజ్ఞాతృశబ్దో హి నామసహస్రే భగవన్నామతయా వినియుక్తః - తత్ర స్వాశ్రితాన్ స్వసమత్వేనానుసన్ధాయ తద్ధితైషణపరోఽపారకారుణ్యపరవశ ఆశ్రితదోషాన్న జానాతీత్యవిజ్ఞాతేత్యభియుక్తైర్వ్యాఖ్యాతం - ఏవం చ - విపులాపరాధవత్త్వేఽపి సంశ్రయణమాత్రరూపకించిదానుకూల్యేన రిరక్షిషురిత్యర్థః - ఇహ త్వవిజ్ఞాతశబ్దః కర్తృసాధనః క్తాన్త ఇతి విశేషః - అవిజ్ఞాతచేష్టిత ఇతి చ్ఛేదః జీవేనావిజ్ఞాతం చేష్టితం అన్తఃప్రవిశ్య నియమనాదిరూపం యస్య స ఇత్యర్థః, కథాపక్షే తు అన్యైరవిజ్ఞాతచేష్టిత ఇత్యర్థః - విజ్ఞాతచేష్టిత ఇతి చ్ఛేదే తు ప్రసిద్ధం జగద్వ్యాపారరూపచేష్టితం యస్య - యద్వా - విజ్ఞాతం చేష్టితం జీవప్రేరణాదిలక్షణం జీవపారతన్త్ర్యస్యానుభవసిద్ధత్వాత్ - కథాపక్షే తు - రాజవత్సఖాఽపి విపులకీర్తిరిత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ స పురఞ్జనః ప్రభుః - కరణాదిమత్త్వాత్ శరణం భోగాయతనం శరీరం - కథాపక్షే నివాసస్థానం - అన్వేషమాణః - పృథివీం కర్మఫలోదయతభోగాయతనప్రకృతిపరిణామరూపం బ్రహ్మాణ్డం - బభ్రామ దేవాదిస్థావరాన్తశరీరేష్వనుప్రవిష్టః ప్రకృతిమణ్డలే సమసరదిత్యర్థః - కథాపక్షే - భూమణ్డలస్థపురాణ్యనుప్రవిశ్య తత్ర తత్ర కంచిత్కాలం నివసన్ కృత్స్నాం పృథివీం చచారేత్యర్థః, యదా చ - స్వస్యానురూపం - శరణం దేవమనుష్యాదిశరీరం, నావిన్దన్నాలభత కింతు - తిర్యక్స్థావరాదిశరీరమవిన్దత్ - తదా - విమనా ఇవ - బభూవ - పాదపాదిశరీరేషు చైతన్యానభివ్యక్తేర్విమనా ఇత్యుక్తం, నిశ్చైతన్య ఇవాభూదిత్యర్థః - న తు దుఃఖితమనా - ఇతి - దేహాత్మాభిమానినో జీవస్య నిహీనశరీరస్యాపి ప్రీతివిషయ

మరాజా రాజన్ బృహచ్ఛ్రవాః । తస్యావిజ్ఞాతనామాఽఽసీత్సఖాఽవిజ్ఞాతచేష్టితః ॥ ౧౦ ॥ సోఽన్వేషమాణశ్శరణం బభ్రామ పృథివీం ప్రభుః । నానురూపం యదాఽవిన్దదభూత్స విమనా ఇవ ॥ ౧౧ ॥ కామాన్ కామయమానోఽసౌ తస్య తస్యోపపత్తయే । న సాధు మేనే తాస్సర్వా భూతలే యావతీః పురః ॥ ౧౨ ॥ స ఏకదా హిమవతో దక్షిణేష్వథ సానుషు । దదర్శ నవభిర్ద్వార్భిః పురం లక్షితలక్షణామ్ ॥ ౧౩ ॥ ప్రాకారోపవనాట్టాలపరిఖైరక్షతోరణైః । స్వర్ణరౌప్యాయసైశ్శృఙ్గైస్సఙ్కులాం సర్వతో గృహైః ॥ ౧౪ ॥ నీలస్ఫటికవైదూర్యముక్తామర

త్వాత్ - కథాపక్షే తు - దుఃఖితమనా ఇత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ కామాన్ భోగ్యాన్ శబ్దాదీన్ - సర్వానపి, కామయమానోఽసౌ పురఞ్జనః - తస్య తస్య శబ్దాదేర్విషయస్య - ఉపపత్తయే లబ్ధయే - భూతలే - యావత్యః పురః, తాస్సర్వాః పురః సాధు న మేనే - శబ్దాదిసర్వవిషయోపభోగోపయుక్తశరీరాణి కామయమానః కేషుచిచ్ఛరీరేషు కేషాంచిదిన్ద్రియాణామనభివ్యక్తత్వాదనభివ్యక్తకతిపయేన్ద్రియశరీరాణ్యనుప్రవిశన్ తత్ర సర్వవిషయాలాభాత్తాని న సాధు మేన ఇత్యర్థః - కథాపక్షే తు - తత్ర పురే కేషాంచిద్భోగ్యవస్తూనాం సత్త్వేఽపి సర్వేషామభావాన్న సాధు మేన ఇత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ అథ ఏవం దాసుకృతవిశేషపరిపాకదశాయాం - హిమవతో, దక్షిణేషు సానుషు - కర్మతత్ఫలోత్పత్తియోగ్యేషు కర్మక్షేత్రేషు - భారతవర్ష ఇత్యర్థః - పురం మనుష్యశరీరం - లక్షితాని దృష్టాని సర్వాణి లక్షణాని యస్యాం, తాం - అన్ధపఙ్గుత్వాదిదోషరహితామిత్యర్థః - కథాపక్షే - వక్ష్యమాణప్రాకారాదిసర్వచిహ్నోపయుక్తాం, నవభిర్ద్వార్భిర్నవభిర్ద్వారైః - చక్షుర్ద్వయశ్రోత్రద్వయనాసికాద్వయముఖపాయూపస్థరూపైః, ఉపలక్షితాం, పక్షాన్తరే స్పష్టం - దదర్శ, అభివ్యక్తసర్వేన్ద్రియం సర్వవిషయభోగోపయుక్తం మనుష్యశరీరముపలబ్ధవానిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ తాని లక్షణానీతి వివిత్సాయాం తాని వదన్ తాం పురీం వర్ణయతి త్రిభిః "ప్రాకారైః" ఇత్యాది ॥ యద్యప్యత్ర ప్రాకారాదిసాధర్మ్యేణ రూపణీయాః పదార్థాశ్శరీరే న సన్తి - తథాపి - కించిత్సాదృశ్యమవలమ్బ్య కథాసాన్దర్భ్యాయ ప్రాకారాదీన్యనువర్ణ్యన్తే పరిఖైరిత్యపి పుంస్త్వమార్షం - అన్యథా పరవల్లిఙ్గతాయాం పరిఖాభిరితి స్యాత్ - అక్షాః గవాక్షాః అత్ర త్వగాదయః ప్రాకారత్వేన రూప్యన్తే రోమపఙ్క్తిరుపవనం - స్కన్ధోపరిభాగోఽట్టాలం రుధిరౌఘః పరిఖా - నవ ద్వారాణ్యక్షాః - అక్షిపక్ష్మ తోరణం స్వర్ణాదిశృఙ్గైశ్శిఖరైః, యుక్తా - యే గృహాః, తైస్సఙ్కులాం వ్యాప్తాం - అత్ర మూలాధారాదీని షట్చక్రాణి గృహత్వేన రూప్యన్తే - రాజసాదిస్వభావాశ్శృఙ్గత్వేన వివక్షితాః ॥ ౧౪ ॥ నీలాదిభిః, క్లృప్తా హర్మ్యస్థలీ యస్యాం, హర్మ్యస్థలీతి హృదయం వివక్షితం - హృదగ్రైకశతనాడ్యః కేసరాణి నీలాదిభావేన రూప్యన్తే - అత ఏవ, నాగాన్

రైరాఢ్యైరిభిర్వ్యాప్తత్వా - ద్భోగవతీం నాగానాం పురీమివ, శ్రియా దీప్తామ్ ॥ ౧౫ ॥ సభా సమాజస్థానం, చత్వరం చతుష్పథః, రథ్యా రాజమార్గః - ఆక్రీడాయతనం ద్యూతాదిస్థానం - ఆపణో హట్టః - చైత్యం జనానాం విశ్రమస్థానం, ధ్వజేషు పతాకాః - తాభి - ర్విద్రుమవేదికాభిశ్చ - యుక్తామ్, అత్ర హర్మ్యస్థలీత్వేన రూపితమేవ హృదయం పునస్సభాచత్వరక్రీడాయతనగుణయోగాత్సభాదిభావేన రూప్యతే, "హృది హ్యయమాత్మా ప్రతిష్ఠిత," ఇతి జీవస్య హృదయస్థానత్వశ్రవణాజ్జీవాశ్రితత్వ చ్చేన్ద్రియప్రాణానాం సర్వేన్ద్రియకన్దరరూపత్వాద్ధృదయస్య సభారూపత్వాత్, తత ఏవ - చత్వరరూపత్వమపి - పరమాత్మనః క్రీడాస్థానత్వాత్క్రీడాయతనం చ - చక్షూరాదీన్ద్రియస్థానాని హట్టాః - తేభ్యో హి శబ్దాదీన్యాకృష్యానుభవతి పురఞ్జనః సుషుమ్నా రథ్యా - రాజవద్గచ్ఛతో జీవస్య ముక్తిమార్గత్వాత్ సుషుమ్నాయాం పురీతత్ చైత్యం - జీవస్య సుషుప్తౌ విశ్రమస్థానత్వాత్ - ఆధారాదిచక్రస్థాః కర్ణికాః విద్రుమవేదికాః ధ్వజపతాకాః కరతలపాదతలాని ॥ ౧౬ ॥ ఏవం దేహం పురభావేన రూపయిత్వా విషయవర్గం దేహానుబన్ధికళత్రాపత్యాదివర్గం బాహ్యోపవనత్వేన రూపయతి ॥ పుర్యాశ్చేతి ॥ బాహ్యోపవనే ప్రమదాం దదర్శేతి చతుర్థేనాన్వయః - దివ్యద్రుమాశ్లిష్టలతాభి - రాకులే - నదతాం విహఙ్గకులానామళికులానాం చ కోలాహలో యేషు - తే జలాశయా - యస్మిన్ ॥ ౧౭ ॥ హిమనిర్ఝరాణాం విప్రుషో బిన్దవ - స్తద్వతా, కుసుమాకరసంబన్ధినా - వాయునా - చలన్తః - ప్రవాలవిటపాశ్శాఖా - యేషాం తై - ర్ద్రుమై - ర్నలినీనాం - తటేషు - సంపత్సమృద్ధి - ర్యస్మిన్ ॥ ౧౮ ॥ నానావిధై - ర్వన్యమృగసమూహై - రనాబాధే తత్కృతబాధారహితే - తత్ర హేతు - ర్మునివ్రతైరహింస్రై - ర్యత్రోపవనే - కోకిలకూజితైః - పాన్థః - స్వాత్మాన - మాహూతమివ - మన్యతే - ఏవం విషయవర్గో బాహ్యోపవనత్వేన రూపితః - తస్య శరీరాద్బహిష్ఠత్వాత్ - కోలాహలశబ్దేన శబ్దస్య - కుసుమాకరవాయుశబ్దాభ్యాం గన్ధస్పర్శయోః - చలత్ప్రవాళేతి సౌన్దర్యకథనేన రూపస్య - జలాశయహిమనిర్ఝరనళినీశబ్దై రసస్య చ - ప్రత్యభిజ్ఞానాచ్చ తద్విశేషాః స్రక్చన్దనాదయో దివ్యలతాదిభావేన రూప్య

కటాటుహైః। క్లిప్తహర్మ్యస్థలీదీప్తాం శ్రియా భోగవతీమివ ॥ ౧౫ ॥ సభాచత్వరరథ్యాభిరాక్రీడాయతనాపణైః। చైత్యధ్వజపతాకాభిర్యుక్తాం విద్రుమవేదిభిః॥ ౧౬ ॥ పుర్యాస్తు బాహ్యోపవనే దివ్యద్రుమలతాకులే। నదద్విహఙ్గాలికులకోలాహలజలాశయే ॥ ౧౭ ॥ హిమనిర్ఝరవిప్రుష్మత్కుసుమాకరవాయునా। చలత్ప్రవాలవిటపనలినీతటసంపది ॥ ౧౮ ॥ నానారణ్యమృగవ్రాతైరనాబాధే మునివ్రతైః। ఆహూతం మన్యతే పాన్థో యత్ర కోకిలకూజితైః ॥ ౧౯ ॥ యదృచ్ఛయాఽఽగతాం తత్ర దదర్శ ప్రమదోత్తమామ్। భృత్యైర్దశభిరాయాన్తీమేకైకశతనాయకైః ॥ ౨౦ ॥ పఞ్చశీర్షాహినా గుప్తాం ప్రతిహారేణ సర్వతః। అన్వేషమాణామృష

స్తే - యద్వా - దేహానుబన్ధివర్గోఽత్ర బాహ్యోపవనత్వేన రూప్యతే - తత్ర సంసారిపుమాన్ ద్రుమః - ద్రుమవత్తచ్ఛాయావికారాత్మదేహసంస్పృష్టత్వాత్ - తమాశ్రితాః స్త్రియో లతాః - ద్రుమస్య లతా ఇతి షష్ఠీసమాసః - తదాశ్రితాన్యపత్యాని విహఙ్గకులం - యోషిత్సఙ్గినోఽళికులం - అపత్యాదీనాం మధురాలాపాః కోలాహలః వాపీకుల్యాతటాకాదీన్యాజీవికాదిరూపాణి జలాశయహిమనిర్ఝరనలిన్యాదిరూపేణ రూప్య న్తే - కుసుమాకరశబ్దేన పుష్పవాటికాదీనీవ క్షితాని చలత్ప్రవాళవిటపేత్యావిష్కృత సచ్ఛాయఫలజాతివృత్త్యావివక్షితాః - ఆరణ్యకమృగవ్రాతైరిత్యనేన స్యాలశ్వశురాదయో బాన్ధవా వివక్షితాః - తే హ్యరణ్యకమృగవత్ప్రతుల్యధనాపహారిణః - ధనాపహారిత్వమపి తేషాం హింసయా - కిన్తు సాన్త్వనేనేతి ద్యోతయితుం మునివ్రతైరితి విశేషణం - యత్ర యస్మిన్నేవంభూతే బాహ్యోపవనే - కోకిలకూజితతుల్యకలత్రాపత్యాదిమధురోక్తిభిః - పాన్థః నివృత్తిమార్గనిష్ఠోఽపి - స్వాత్మాన, మాహూతమివ దేహానుబన్ధివర్గైరాసక్తిం ప్రాపితమివ - మన్యతే ॥ ౧౯ ॥ తత్రోపవనే - ఆసక్తాం - బుద్ధిం - యదృచ్ఛయోపగతాం దదర్శ - యద్యప్యత్ర జీవస్య బుద్ధ్యా సహ సంబన్ధదశాయాం బుద్ధేర్బాహ్యోపవనరూపదేహానుబన్ధివర్గసంబన్ధాభావేన బుద్ధేస్తదాసక్తిర్నాస్తి - తథాఽపి భవిష్యద్దేహానుబన్ధివర్గాసక్త్యభిప్రాయేణ కథా సౌన్దర్యాయైవం వర్ణితమిత్యవగన్తవ్యం - యదృచ్ఛయాఽఽగతామిత్యనేన జీవబుద్ధ్యోస్సంబన్ధో న స్వసఙ్కల్పకృతః - కిన్తు దైవకృత ఇతి సూచ్యతే - యా పాణ్డ్రికారాదియుక్తా పురీ - యస్యాః పుర్యాః బాహ్యోపవనే కోకిలకూజితైః పాన్థ ఆత్మానమాహూతం మన్యతే, తాం, యదృచ్ఛయా - ఆగతాం - పురీం - తత్రోపవనే - ప్రమదాం చ - దదర్శేత్యన్వయప్రకారః - అస్మిన్పక్షే మానుషదేహస్య దుర్లభత్వం సూచితం కథాపక్షే తు స్పష్టోర్థః - ప్రమదోత్తమాం విశినష్టి దశభిః - జ్ఞానకర్మేన్ద్రియైః - ఏకైకం ప్రత్యేకం - శతమనన్తాన్వృత్తయ - స్తాసాం - నాయకైః పతిభిర్భృత్యైస్సహ - ఆయాన్తీమభిముఖం గచ్ఛన్తీమ్ ॥ ౨౦ ॥ పఞ్చశీర్షాణి వృత్తయో - యస్య - తేనాహినా ప్రాణేన ప్రతిహారేణ పాలకేన - అహోరాత్రయభక్షత్వేన తత్ప్రచురత్వాత్

హేనేత్యుక్తం-సర్వతోగుప్తాం రక్షితాం-సన్ద్రష్టామిన్ద్రియాణాం ప్రాణాధీనవృత్తిత్వాదహినాగుప్తామిత్యుక్తం-ఋషభం పతిం-అన్వేషమాణాం, అనేన చేతనైకధార్యత్వం తత్ప్రవర్త్యత్వం చ వివక్షితం - అప్రౌఢామితి బుద్ధేశ్చేతనేన సహాసంబన్ధదశాయామప్రౌఢత్వమేవ కార్యాక్షమత్వేఽపత దోర్భోగ్యతాఽస్తీతి సూచయతి-కామరూపిణీమిత్యనేన గన్ధరసాదిజ్ఞానభేదభిన్నతాం సూచయతి ॥ ౨౦ ॥ తదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ సునాసామితి ॥ బుద్ధివృత్తయో హి గన్ధరసాదిజ్ఞానభేదేన తదవాన్తరభేదేన చ బహువిధాః-తాభిర్బుద్ధివృత్తిభిస్తస్యాస్సునసత్వాదిరూప్యతే - సునాసాం శోభనా నాసా గన్ధాత్మికా ఘ్రాణేన్ద్రియవృత్తిర్యస్యాస్తాం-ఏవమగ్రేఽపి-దన్తకపోలాననశ్రోణిపాదస్తనాదివ్యాపారజన్యహర్షాదీనామపి బుద్ధివృత్తిత్వాత్తాభిస్సుదన్తత్వాదిరూపణం క్రియతే-నాసికాదన్తకపోలాననకరశ్రోణిపాదస్తనాదివిశేషణభూతానాం శోభనత్వసమవిన్యస్తత్వాదీనామపి స్వవిశేష్యభూతనాసికాదేర్గన్ధాదివృత్తిద్వారా బుద్ధివిశేషణత్వం ద్రష్టవ్యం-సమం విన్యస్తౌ రచితౌ-కర్ణౌ-తాభ్యాం-కుణ్డలశోభాం-దధతీం'' అన్నమయం హి సోమ్యమన ఇతి-యత్కృష్ణం తదన్నస్య,, త్యాదిశ్రుత్యనుసారేణ శ్యామామిత్యుక్తం-కుణ్డలశ్రీసంబన్ధః కుణ్డలాలంకృతకర్ణాధికరణశ్రోత్రేన్ద్రియశ్రవణవృత్తిద్వారా ॥ ౨౧ ॥ ఏవం-పిశఙ్గనీవీకనకమేఖలాసంబన్ధోఽపి స్తననాభినితమ్బవ్యాపారజన్యహర్షాదివృత్తిద్వారేతి ద్రష్టవ్యం- నూపురైః-క్వణద్భ్యాం పద్భ్యాం-చలన్తీం-నూపురగమనసంబన్ధోఽపి పాదేన్ద్రియవృత్తిద్వారా-కథా పక్షే స్పష్టం నూపురైరితి బహువచనం పాదాఙ్గులీయకానాముపలక్షణం-అన్యథా నూపురాభ్యామితి శ్రూయేత ॥ ౨౨ ॥ వ్యఞ్జితం-కైశోరం యౌవనోపక్రమో యాభ్యాం-సమౌ చ తౌ వృత్తౌ చ నిర్గతావన్తరాత్, సంశ్లిష్టావిత్యర్థః- స్తనౌ- వ్రీడయా లజ్జయా, వస్త్రాన్తేన-నిగూహన్తీ-గజ ఇవ గచ్ఛతీతి గజగామినీ- తామ్ ॥ ౨౩ ॥ వ్రీడయా సహితం-యత్-స్మితం- తేన శోభనాం సున్దరాం ప్రతి వీరః-పురఞ్జనః-ప్రేమ్ణా- ఉచ్చై-

భమప్రౌఢాం కామరూపిణీమ్ ॥ ౨౦ ॥ సునాసాం సుదతీం బాలాం సుకపోలాం వరాననామ్ । సమవిన్యస్తకర్ణాభ్యాం బిభ్రతీం కుణ్డలశ్రియమ్ ॥ ౨౧ ॥ పిశఙ్గనీవీం సుశ్రోణీం శ్యామాం కనకమేఖలామ్ । పద్భ్యాం క్వణద్భ్యాం చలన్తీం నూపురైర్దేవతామివ ॥ ౨౨ ॥ స్తనౌ వ్యఞ్జితకైశోరౌ సమవృత్తౌ నిరన్తరౌ । వస్త్రాన్తేన నిగూహన్తీం వ్రీడయా గజగామినీమ్ ॥ ౨౩ ॥ తామాహ లలితం వీరః సవ్రీడస్మితశోభనామ్ । స్నిగ్ధేనాపాఙ్గపుఙ్ఖేన స్పృష్టః ప్రేమోద్భ్రమద్భ్రువా ॥ ౨౪ ॥ కా త్వం కఞ్జపలాశాక్షి కస్యాసీహ కుతస్సతి । ఇమాముపపురీం భీరు కిం చికీర్షసి శంస మే ॥ ౨౫ ॥ క ఏతేఽనుపథా యే త ఏకాదశ మహాభటాః । ఏతా వా లలనాస్సుభ్రు కోఽయం తేఽహిః పురస్సరః ॥ ౨౬ ॥ త్వం హ్రీర్భవాన్యస్యథ వాగ్రమా పతిం విచిన్వతీ కిం మునివద్రహో వనే । త్వదఙ్ఘ్రికామాప్తసమస్తకామం క్వ పద్మకోశః పతితః కరాగ్రాత్ ॥ ౨౭ ॥ నాసాం వరోర్వన్యతమా భువిస్పృక్ పురీమిమాం వి

ర్భ్రమన్త్యా-భ్రువా-యస్మిన్-తేన-స్నిగ్ధేన- అపాఙ్గ ఏవ-పుఙ్ఖో మూలప్రాన్తో-యస్య-కటాక్షబాణస్య- తేన స్పృష్టో విద్ధః-సలలితం యథా తథా-ఆహ, తయోస్సంవాదోక్తిస్సంబన్ధవార్త్యాయ ॥ ౨౪ ॥ హే పద్మదళలోచనే-కా త్వం కింజాతీయేతి ప్రశ్నః-కస్య సంబన్ధినీ పుత్రీ-అసి-కుతః స్థానాత్, ఇహ-ఆగతాసి- హే సతి- ఇమాముపపురిమస్యాః పుర్యాస్సమీపే-కిం కర్తుమిచ్ఛసి ॥ ౨౫ ॥ ఏతే-అనుపథా అనువర్తినః-క ఏతే - ఏకాదశ మహాభటాః-బుద్ధిమనసోర్వృత్తికృతమేవ భేదమాశ్రిత్య-మనసా సహేన్ద్రియాణామేకాదశత్వా-దేకాదశో మహాభటో మనో యూపో-యేషాం-తే, క ఏత ఇత్యుక్తం-హే సుభ్రు-ఏతాః-లలనాః-కా ఇతి-వృత్త్యభిప్రాయేణ ప్రశ్నః- తాసామానన్త్యాదేతా ఇతి నిస్సఙ్ఖ్యకో నిర్దేశః- పురస్సరతి గచ్ఛతీతి పురస్సరోఽహిస్సర్పః-కః-ప్రాణేవ్యాప్రియమాణే తదనుసన్ద్రియవ్యాపారాత్పురస్సర ఇత్యుక్తం-బుద్ధిస్వరూపతత్కారణతత్సంబన్ధకారణతత్కార్యవివిత్సయా ప్రాచీనబర్హిరాదిలోకాభిప్రాయకం కా త్వమితి ప్రశ్నకథనం-జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణాం ప్రవృత్తిర్బుద్ధ్యాయత్తా-ఉత-స్వత ఇతి సంశయనిరాచికీర్షాభిప్రాయకం క ఏతేఽనుపథా ఇతి ప్రశ్నకథనం-బుద్ధిరపి ప్రాణాయత్తప్రవృత్తిరితి ఖ్యాపనాయ కోఽయం తేఽహిః పురస్సర ఇతి ప్రశ్నోక్తిః ॥ ౨౬ ॥ యస్యాస్తవాఙ్ఘ్రికామనయైవాప్తాః సమస్తాః కామాః యస్య-తం-పతిం మునివత్-వనే, రహః ఏకాన్తే-విచిన్వతి-త్వం-వరాహం విచిన్వతీ హ్రీః-ఉత-శఙ్కరం, విచిన్వతీ భవానీ ఆహో స్విద్బ్రహ్మాణం విచిన్వతీ వాక్సరస్వతీ-అథవా-విష్ణుం విచిన్వతీ-రమా లక్ష్మీః-యది రమా-తర్హి పద్మకోశః కరాగ్రాత్క్వ, పతితః-కరాగ్రపద్మకోశాభావాన్న రమేత్యర్థః - ఏవం రమాదిరూపేణోత్ప్రేక్షోక్తిః రమాదీనాం విష్ణ్వాదిభిరివానాదిర్బుద్ధేశ్చేతనసంబన్ధఖ్యాపనాయ - కథాసౌన్దర్యాయ వా - ఏవమగ్రేప్యనుపయుక్తం తత్సౌన్దర్యాయేతి ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౨౭ ॥ ఏవం హ్రీర్భవాన్యతమాత్వేన సంభావ్య ఆసాం మధ్యే కాపి న భవసీత్యాహ ॥ నేతి ॥ హే వరోరు-ఆసాం హ్రీర్భవానీ వాగ్రమా

ణాం మధ్యే-అన్యతమా, నాసి న భవసి తత్ర హేతుః-భూస్పృక్ భువం స్పృశతీతి భూస్పృక్, న హి రమాదీనామన్యతమా దే వతా భువం స్పృశతీతి భావః, అదభ్రకర్మణా-అనల్పకర్మణా, వీరవరేణ మయా సాక-మిమాం పురీం - అలఙ్కర్తుం, మర్హసి పరం లోకం వైకుణ్ఠం యజ్ఞపుంసా విష్ణునా సహ - శ్రీర్లక్ష్మీరివ ॥ ౨౯ ॥ యదస్మాన్-త్వయా, అపాఙ్గేన-విఖణ్డితం- ఇన్ద్రియం మనో, యస్య, తం-మాం, సవ్రీడం-య-ద్భావేన ప్రేమ్ణా, స్మితం-తేన-విభ్రమా-యా, భ్రూః, త్వయా ఉపస్పృష్టః ప్రేరితః-ఏష మనోభవః కామః, ప్రబాధతే, అథ అతః, అనుగృహాణ, హే శోభనే ॥ ౩౦ ॥ యన్ముఖం వ్రీడయా అభిముఖం, న భవతి-తత్స్వమాననముత్-ఉన్నీయ, మహ్యం, దర్శయ, ఆననం విశినష్టి॥ శోభనే భ్రువౌ యస్మిన్, సుతారకే సుకనీనికే, లోచనే-యస్మిన్, వ్యాలమ్బినో దీర్ఘా-యే-నీలాలకాః, తైః వృన్దైః-సంవృతం-వల్గూని-వాచకాని వాక్యాని యస్మిన్ శుచిస్మితం యస్మిన్-శుచిస్మితే ఇతి పాఠే సంబోధనమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఏవమధీరవదవిజితేన్ద్రియవ - ద్యాచమానం-పురఞ్జనం-నారీ ప్రమదా, వీరం-తం, దృష్ట్వా, మోహితా సతీ-వీరం మోహయన్తీ-అభ్యనన్దత అనేనాన్యోన్యపారతన్త్ర్యం సూచ్యతే ॥ ౩౨ ॥ యత్పృష్టం కస్యాసీత్యనేన కస్య పుత్రీ జాతేతి, కా త్వమితి కిం స్విదిహాసీతి, తత్రాహ ॥ ఆత్మనో మమ పరస్య తవాపి కర్తారం స్రష్టారం, సమ్యఙ్న విద్మః, కర్తారం విశినష్టి, గోత్రం నామ చ, యత్కృతం యేన కర్త్రా కృతం, భవతి ॥ ౩౩ ॥ ఇహ అస్యాం పుర్యాం, మనాగ్, సన్తం వసన్త-మాత్మానం-పురీమన్తః ప్రవిశ్య నియన్తారం-త్వాం, జానీమః, తత ఆత్మనస్త్వత్తః మత్తశ్చ, పరం విలక్షణం-పురుషం-న విదామః, కోఽసౌ పరః యం న విద్మ ఇతి వదసి, తత్రాహ, హే వీర-ఆత్మనస్తవ మమ చ శరణ-మియం, పురీ, నిర్మితా-తమిత్యర్థః, ఇహాద్య సన్తమాత్మానం విదామ ఇత్యనేన- కేవలసంసారిణో జీవస్య బుద్ధిః తత్స్వరూ

రవరేణ సాకమ్ । అర్హస్యలఙ్కర్తుమదభ్రకర్మణా లోకం పరం శ్రీరివ యజ్ఞపుంసా ॥ ౨౯ ॥ యదేష మాపాఙ్గవిఖణ్డితేన్ద్రియం సవ్రీడభావస్మితవిభ్రమద్భ్రువా । త్వయోపసృష్టో భగవాన్మనోభవః ప్రబాధతేఽథానుగృహాణ శోభనే ॥ ౩౦ ॥ త్వదాననం సుభ్రు సుతారలోచనం వ్యాలమ్బినీలాలకబృన్దసంవృతమ్ । ఉన్నీయ మే దర్శయ వల్గువాచకం యద్వ్రీడయా నాభిముఖం శుచిస్మితే ॥ ౩౧ ॥ ఇత్థం పురఞ్జనం నారీ యాచమానమధీరవత్ । అభ్యనన్దత తం వీరం హసన్తీ వీర మోహితా ॥ ౩౨ ॥ న విదామ వయం సమ్యక్కర్తారం పురుషర్షభ । ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి గోత్రం నామ చ యత్కృతమ్ ॥ ఇహాద్య సన్తమాత్మానం విదామ న తతః పరమ్ । యేనేయం నిర్మితా వీర పురీ శరణమాత్మనః ॥ ౩౪ ॥ ఏతే సఖాయః సఖ్యో మే నరా నార్యశ్చ మానద । సుప్తాయాం మయి జాగర్తి నాగోఽయం పాలయన్పురీమ్ ॥ ౩౫ ॥ దిష్ట్యాఽఽగతోఽసి భద్రం తే గ్రామ్యాన్కామానభీప్ససి । ఉద్వహిష్యామి తాంస్తేఽహం స్వబన్ధుభిరరిన్దమ ॥ ౩౬ ॥ ఇమాం త్వమధితిష్ఠస్వ పురీం నవముఖీం విభో । మయోపనీతాన్గృహ్ణానః కామభోగాన్ శతం సమాః ॥ ౩౭ ॥ కం ను త్వదన్యం రమయే హ్యరతిజ్ఞమకోవిదమ్ । అసామ్పరాయాభి

పమవిశదావభాసం గృహ్ణాతి న తు యాథాత్మ్యేనేత్యుక్తం - న విదామ వయం వీర కర్తారం తతః పరం యేనేయం నిర్మితా వీర పురీత్యనేన, జీవస్య కరణకళేబరాదిసంపాదనచతురం కృత్స్నజగదుదయవిభవలయలీలం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం పరమపురుషమాహ తతస్తత్త్వతశ్చ న విషయీకరోతీత్యుక్తమ్ ॥ ౩౪ ॥ యత్పృష్టం క ఏతేఽనుపథా ఇతి-తత్రాహ ॥ ఏత ఇతి॥ ఏతే నరా ఏకాదశ భటాః, నార్యశ్చ, మే మమ-సఖాయః సఖ్యశ్చ, అనువర్తినో భృత్యా ఇత్యర్థః, అనేనేన్ద్రియాణాం తద్వృత్తీనాం చ బుద్ధ్యేకాయత్తత్వముక్తం, యత్పృష్టం కోఽయం తేఽహిః పురస్సర ఇతి-తత్రాహ - మయి, సుప్తాయాం అయం నాగః, పురీం, పాలయన్, జాగర్తి అనేన-బుద్ధీన్ద్రియమనఆదిషు సర్వేషు, సుప్తేషు, నిర్వ్యాపారేషు సత్స్వపి, ప్రాణవ్యాపారోఽస్తీతి సర్వాపేక్షయా ప్రాణస్య ప్రాధాన్యముక్తమ్ ॥ ౩౫ ॥ ఆస్తాం నామ గోత్రాది, దిష్ట్యా పురీం, ఆగతోఽసి, అనేన మనుష్యదేహసంబన్ధో దైవకృతో దుర్లభ ఇత్యుక్తం, అత-స్తే-భద్రం, తావ-న్గ్రామ్యానిన్ద్రియగ్రాహ్యాన్ శబ్దాదీన్-అవాప్స్యసి, హే అరిన్దమ-అహం, స్వబన్ధుభిః సఖిభిరిన్ద్రియైస్సహేత్యర్థః-తాన్ గ్రామ్యాన్ భోగాన్ - తే తుభ్యం- ఉద్వహిష్యామి సంపాదయిష్యామి ॥ ౩౬ ॥ హే విభో-నవద్వారా, మిమాం, పురీం-త్వం - శతం, సమాః సంవత్సరాన్మయా, ఉపనీతాన్ ప్రాపితాన్ కామాన్ - గృహ్ణానః - అధితిష్ఠస్వ - మనుష్యదేహప్రవేశాభిప్రాయేణ శతమిత్యుక్తమ్ ॥ ౩౭ ॥ సంసారిణో జీవస్య ప్రవృత్తిస్వభావత్వాత్ నివృత్తినిష్ఠాపూర్వకం తత్సఙ్గమమభినన్దతి పఞ్చభిః॥ త్వత్తోఽన్యం, కం-రమయే క్రీడయామి, అనేన-నివృత్తిమార్గనిష్ఠా న బుద్ధ్యధీన ఇత్యుక్తం - తత్ర హేతుః - అరతిజ్ఞం నైష్ఠికం, విరక్తమిత్యర్థః, అత ఏవ, అకోవిదం అనిపుణం, అవిశుద్ధసుఖస్యాపి త్యాగినం, అసామ్పరాయాభిముఖం-సామ్పరాయో మృత్యు-స్తద

నభిముఖం, మరణాభీరుమితివా,, కృతకృత్యాః ప్రతీక్షన్తే మృత్యుం ప్రియమివాతిథిం,, మిత్యుక్తేః - అశ్వస్తనవిదం - శ్వోభవం శ్వస్తనం కాలాన్తరానుభావ్యం స్వర్గాది - భోగ్యత్వేన నవేత్తీత్యశ్వస్తనవిత్తం ,, ఏతేవై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మన,, ఇతి,, వాసుదేవమనో యస్య జపహోమార్చనాదిషు । తస్యాన్తరాయో మైత్రేయ దేవేన్ద్రత్వాదికం ఫలం,, మితి స్వర్గాది సుఖస్య ముముక్షోర్హేయత్వాదిత్యర్థః, పశుం పశుతుల్యమితి నిన్దతి ॥ ౩౮ ॥ ఏవం నివృత్తిధర్మస్థం నిన్దిత్వా - ప్రవృత్తిస్వభావం స్తౌతి ॥ ధర్మోహీతి ॥ అత్ర ప్రవృత్తిమార్గే - ధర్మః స్వర్గాది సాధనో యాగాదిరూపో ధర్మః - తథా, అర్థకామౌ, ప్రజానన్దః పుత్రసుఖం, అమృతం మోక్షః కీర్తిః, విశోకాః నిర్దుఃఖాః, విరజాః నిర్మలాః - లోకాః పుణ్యలోకాశ్చ - సిధ్యన్తీతి శేషః, లోకాన్ విశన్తి, యాన్ లోకాన్, కేవలినో నివృత్తి ధర్మస్థాః, న విదుః ॥ ౩౯ ॥ కించ, అస్మిన్భవే, గృహాశ్రమమితి యత్, ఏత, త్పిత్రాదీనాం, క్షేమార్హం, శరణమాశ్రయం, వదన్తి, పిత్రాదీనాం గృహాశ్రమిణమారాధకమాశ్రిత్యావస్థానాత్ ॥ ౪౦ ॥ హే వీర, విఖ్యాతం కామిత్వేన ప్రసిద్ధం, వదాన్యం త్యాగినం - కామార్థం విహితమపి త్యజన్తమిత్యర్థః, అత ఏవ, ప్రియేషు శబ్దాదికామేషు, దర్శనం దృష్టి - ర్యస్య, తం, కథాపక్షేపి, ఖ్యాతం యశస్వినం - వదాన్యం దానశీలం - ప్రియదర్శనం సున్దరమిత్యర్థః, ఈదృశం త్వాదృశం, నిస్సమం - పతిం, దైవాత్ప్రాప్తం, మాదృశీ - నిస్సమానా, కావా, స్వయం, నవృణీత వృణుయాదేవేత్యర్థః ॥ ౪౧ ॥ హే మహాభుజ, భుజగేన్ద్రభోగయోః సర్పదేహాకారయోః, తవ - భుజయోః, కస్యాః స్త్రియాః, మనః, న సజ్జేన్నాసక్తం భవేత్, యో భవాన్, అనాథవర్గాః దీనస్తోమాః, తేషాం, మాధిం - అలమత్యర్థం, అపోహితం సర్వత్ర - చరతి, కేన హేతునా అపోహితుం, ఘృణయా ఉద్ధతః అతిశయితో - యః స్మితపూర్వకోఽవలోకస్తేన ॥ ౪౨ ॥ ఏకం సంబన్ధదార్ఢ్యఖ్యాపనాయ తయోస్సంవాదమభిధాయోపసంహరంస్తయోర్వ్యాపారమాహ ॥ నారదః ॥ తౌ దంపతీ పురఞ్జనపురఞ్జన్యౌ, మిథః అన్యోన్యం - సమయం స

ముఖమశ్వస్తనవిదం పశుమ్ ॥ ౩౮ ॥ ధర్మోహ్యత్రార్థకామౌ చ ప్రజానన్దోఽమృతం యశః । లోకా విశోకా విరజా యాన్న కేవలినో విదుః ॥ ౩౯ ॥ పితృదేవర్షిమర్త్యానాం భూతానామాత్మనశ్చ హ । క్షేమం వదన్తి శరణం భవేఽస్మిన్యద్గృహాశ్రమమ్ ॥ ౪౦ ॥ కా నామ వీర విఖ్యాతం వదాన్యం ప్రియదర్శనమ్ । న వృణీత పతిం ప్రాప్తం మాదృశీ త్వాదృశం స్వయమ్ ॥ ౪౧ ॥ కస్యా మనస్తే భుజగేన్ద్రభోగయోః స్త్రియా న సజ్జేద్భుజయోర్మహాభుజ । యోఽనాథవర్గాధిమలం ఘృణోద్ధతస్మితావలోకేన చరత్యపోహితుమ్ ॥ ౪౨ ॥ నారద ఉవాచ ॥ ఇతి తౌ దమ్పతీ తత్ర సముద్య సమయం పునః । తాం ప్రవిశ్య పురీం రాజన్ ముముదాతే శతం సమాః ॥ ౪౩ ॥ ఉపగీయమానో లలితం తత్ర తత్ర చ గాయకైః । క్రీడన్పరివృతః స్త్రీభిర్హ్రదినీమావిశచ్ఛుచౌ ॥ ౪౪ ॥ సప్తోపరి కృతా ద్వా

తం, సముద్య సముదీర్య - ద్వైవాదన్యోన్యం దృఢతరం సంబధ్యేత్యర్థః - హే రాజన్ ప్రాచీనబర్హిః - తాం పురీం - ప్రవిశ్య, శతం - సమాః సంవత్సరాన్, ముముదాతే ॥ ౪౩ ॥ ఏవం జీవబుద్ధ్యోర్జీవకర్మానురూప దైవాఖ్యా[illegible]ల్పాయత్త దృఢతర సంబన్ధం - తత్ప్రయుక్తం దేహసంబన్ధం చ - పారోక్ష్యరూపేణాభిధాయ శుశ్రూషోః ప్రాచీనబర్హిషః ప్రాప్యపర బ్రహ్మవ్యతిరిక్తవైతృష్ణ్యజననార్థం ప్రాప్యతృష్ణాజననార్థం సంసరతో జీవస్య జాగ్రత్సుషుప్తిస్వప్నమరణావస్థాసు దోషానుద్ఘాటయితుం జాగ్రదాద్యవస్థాః ప్రతిపిపాదయిషుః కథావ్యాజేన తావత్సమాసతస్సుషుప్త్యవస్థామాహ ॥ ఉపగీయమాన ఇతి ॥ లలితం యథా భవతి తథా - గీయమానః - పురఞ్జనః, స్త్రీభిః పరివృత - స్తత్ర తత్ర - క్రీడన్ - శుచౌ ఆషాఢే - క్రీడానిమిత్తశ్రమాపనోదనాయ - హ్రదినీం సరసీం, ఆవిశదితి కథాపక్షేఽర్థః - వస్తుతస్తు రేతు జాగ్రదవస్థాయాం - స్త్రీభిరిన్ద్రియవృత్తిభి, స్తత్ర తత్ర క్రీడన్ శబ్దాదివిషయాననుభవన్ - వ్యాపృతకరణత్వాత్తత్ప్రయుక్త శ్రమనిర్హరణాయ - శుచౌ - హ్రదినీ - మావిశత్ - హ్రదినీశబ్దేన పురీతదాఖ్యా నాడీ వివక్షితా - శుచిశబ్దేన - శుచౌ బ్రహ్మణి - ఆవిశ్య - తద్ద్వారా హ్రదినీమావిశదిత్యర్థః, ప్రాసాదఖట్వాపర్యఙ్కవత్సముచ్చయేన నాడీపురీతద్బ్రహ్మాణి హి జీవస్య సుషుప్తిస్థానం - నతు వికల్పేన ,, అథయత్రైతత్సుప్తస్సమస్తస్సంప్రసన్నస్స్వప్నం న విజానాత్యాసు తదా నాడీసు సుప్తో భవతి అథ యదా సుషుప్తో భవతి - యదా న కస్య చన వేద హితా నామ నాడ్యో ద్వాసప్తతిస్సహస్రాణి హృదయాత్పురీతతమభిప్రతిష్ఠన్తే తాభిః ప్రత్యవసృప్య పురీతతి శేత,, ఇతి, తథా ,, యత్రైతత్పురుషస్స్వపితి నామ సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతి,, తిత్రయాణామపి సుషుప్తి స్థానత్వశ్రవణాత్ కార్యభేదేన సముచ్చయే సంభవతి పాక్షికబాధగర్భవికల్పస్యాన్యాయ్యత్వాత్ - సంభవతి చ ప్రాసాద ఖట్వాపర్యఙ్కవన్నాడ్యాదీనాం కార్యభేదః, తత్ర నాడీపురీతతౌ ప్రాసాదఖట్వాస్థానీయౌ - బ్రహ్మ చ పర్యఙ్కస్థానీయం - అతో బ్రహ్మైవ సాక్షాత్సుషుప్తిస్థానమ్ ॥ ౪౪ ॥ ఇదానీం జాగ్రదవస్థాం ప్రతిపాదయతి ॥ సప్తేతి ॥ యావదధ్యాయసమాప్తి ॥

తత్ర “నవభిర్ద్వార్భిః, పురిం లక్షితలక్షణామ్” ఇతి ద్వారత్వేన రూపితానాం చక్షురాదీన్ద్రియస్థానానామిన్ద్రియాణాం చ గౌణనామాని తత్కార్యాణి తద్విషయాంశ్చ కథయన్నాహ॥ సప్తేతి॥ తస్యాః-పురః పుర్యాః, సప్త-ద్వారః ఉపరి-కృతాః-చక్షుర్ద్వయం శ్రోత్రద్వయం నాసికాద్వయం ముఖం చేతి-ద్వే, ద్వారౌ-అధః, కృతే కల్పితే గుదం లిఙ్గం చేతి-కిమర్థమేవం కల్పితా ఇత్యత్రాహ॥ తస్యాః పుర్యాః-యః కశ్చన- ఈశ్వరః - తస్య-పృథక్ సఞ్చరణేన-విషయాన్ శబ్దాదీన్ ప్రతి గత్యర్థం విషయానవగన్తుమిత్యర్థః - సంసారిణో జీవస్య స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావాన్మనుష్యశరీరస్యానియతత్వాచ్చ యః కశ్చనేత్యుక్తం, కథాపక్షే విషయశబ్దో జనపదః - దేశాన్ ప్రతి గత్యర్థమిత్యర్థః ॥౪౫॥ పఞ్చేతి॥ తత్ర తాసు సప్తసు ద్వార్షు- పఞ్చ ద్వారః పౌరస్త్యాః పూర్వదిగ్భవాః, ఏకా - దక్షిణా-తథా- ఏకా ఉత్తరా-ద్వే, పశ్చిమే పశ్చిమదిగ్భవే-హే నృప-తే తుభ్యమ్-అమూషాం ద్వారాం-నామాని గుణవాచీని-వర్ణ్యే ॥౪౬॥ ఖద్యోతేతి॥ ఖద్యోతవదల్పప్రకాశా-వామనేత్రరూపా- ఆవిః ప్రకటం - ముఖం-యస్యాః సా-బహులప్రకాశా దక్షిణనేత్రరూపా-స్వానుభవాచ్చ తత్ర ప్రకాశాధిక్యమవగన్తవ్యం-ఏతే ద్వారౌ-ఏకత్ర-నిర్మితే లగ్నే - తాభ్యాం ఖద్యోతావిర్ముఖీభ్యాం-ద్వార్భ్యాం-ద్యుమత్సఖః-ద్యుమాన్ సూర్యః, తదధిష్ఠేయం చక్షురిన్ద్రియమపి ద్యుమత్-తదేవ సఖా-యస్య సః, యద్వా, ద్యుమతః సఖా ద్యుమత్సఖః “రాజాహస్సఖిభ్యః” ఇతి టచ్, చక్షుషా సహిత ఇత్యర్థః, విభ్రాజితం ఆలోకాదినా ప్రకాశితం రూపం-జనపదం విషయం-యాతి అవగచ్ఛతి-కథాపక్షే తు-ఖద్యోతాదిశబ్దా అశ్వకర్ణాదిశబ్దవత్కేవలసంజ్ఞాశబ్దా ఇత్యవగన్తవ్యం, జనపదం దేశం యాతి గచ్ఛతీత్యర్థః ॥౪౭॥ నలినీతి॥ నలనాళవద్ద్వౌ ఛిద్రవచనౌ, నలమస్యా అస్తీతి నలినీ, ఏవం నాలినీ, వామదక్షిణనాసికే, అత్రాపి సంజ్ఞాభేదాదేవ కార్యస్యాప్యాధిక్యం పూర్వవజ్జ్ఞేయం, అవధూనయతి కమ్పయతీత్యవధూతో వాయుః, తత్సఖో వాయ్వధిష్ఠితో ఘ్రాణః, తాభ్యాం నలినీనాలినీభ్యాం ద్వార్భ్యాం, సౌరభం గన్ధం, విషయం, యాతి ॥౪౮॥ ముఖ్యేతి॥ ముఖ్యా ప్రధానా ఆస్య

రః పురస్తస్యాస్తు ద్వావధః। పృథగ్విషయగత్యర్థం తస్యాం యః కశ్చనేశ్వరః ॥౪౫॥ పఞ్చ ద్వారస్తు పౌరస్త్యా
దక్షిణైకా తథోత్తరా। పశ్చిమే ద్వే అమూషాం తే నామాని నృప వర్ణ్యే ॥౪౬॥ ఖద్యోతాఽఽవిర్ముఖీ చ ప్రా
గ్ద్వారావేకత్ర నిర్మితే। విభ్రాజితం జనపదం యాతి తాభ్యాం ద్యుమత్సఖః ॥౪౭॥ నలినీ నాలినీ చ ప్రాగ్ద్వారావే
కత్ర నిర్మితే। అవధూతసఖస్తాభ్యాం విషయం యాతి సౌరభమ్ ॥౪౮॥ ముఖ్యా నామ పురస్తాద్ద్వాస్తయాపణ
బహూదనౌ। విషయౌ యాతి పురరాడ్రసజ్ఞవిపణాన్వితః ॥౪౯॥ పితృహూర్నృప పుర్యా ద్వార్దక్షిణేన పురఞ్జ

రూపా, ద్వాః, పూర్వదిగ్భవా- తయా ముఖ్యయా ద్వారా - పణః పణనం వ్యవహారః భాషణం, బహూదనశ్చిత్రమన్నం, బహ్వోదన ఇత్యనుక్తిః పరోక్షవాదత్వాయ, పణబహూదనౌ విషయౌ పురరాట్ పురఞ్జనః రసజ్ఞో రసనేన్ద్రియం, విపణో వాగిన్ద్రియం-తాభ్యామన్వితః-యాతి ॥౪౯॥ పుర్యాః-దక్షిణేన దక్షిణస్యాం దిశి - ఏనబన్తావ్యయం-పితృహూర్నామ-ద్వాః-పితౄన్ జనస్తేన గచ్ఛత్యనయేతి పితృహూః “ఓహాఙ్ గతౌ” ఇత్యస్మాత్ “నృతిశృధ్యోః కూః” ఇతి, కూప్రత్యయో బాహులకాత్ పితృలోకప్రాప్తిసాధనభూతాయాగాదిక్రియా-తదవబోధినీ త్రయీపూర్వభక్తిశ్చ పితృహూశబ్దార్థః -తత్ర దక్షిణకర్ణస్య బలాధిక్యాత్ - శ్రోత్రాణాం ప్రథమం త్రివర్గప్రాపణ్యాచ్చ ప్రవృత్తిశాస్త్రశ్రవణే ప్రవర్తత ఇతి ప్రథమం శ్రోతవ్యపితృలోకప్రాప్తిసాధనకర్మప్రకాశకప్రవృత్తిశాస్త్రశ్రవణసాధనత్వాద్దక్షిణకర్ణః పితృహూః - అనన్తరశ్రోతవ్యబ్రహ్మప్రాప్తిఫలనివృత్తిధర్మప్రకాశకోత్తరశాస్త్రశ్రవణసాధనత్వాద్వామకర్ణో దేవహూః ననూత్తరభాగతదర్థశ్రవణాదావపి బలాధిక్యాద్దక్షిణకర్ణ ఏవ ప్రథమం ప్రవర్తత ఇతి కథమేతదుచ్యత ఇతి చేత్ - ఏవం తర్హ్యేతదేవ గుణనామధేయబలాత్పూర్వభాగతదర్థానాం శాస్త్రప్రాధాన్యేన దక్షిణకర్ణశ్రవణవిధానముత్తరభాగతదర్థానాం తు వామకర్ణప్రాధాన్యేన శ్రవణవిధానం చానుమీయతే-యథా, “దక్షిణం ప్రోక్షితః పూర్వమాస్తైనస్యం హవనుష్యా అఙ్క్తే” ఇత్యత్ర దృష్టార్థత్వాన్మనుష్యాస్సవ్యనయనాఞ్జనం పూర్వం కుర్యురిత్యేవం ప్రమాణాన్తరేణాప్రాప్తస్య సవ్యనయనాఞ్జనస్యాసిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్త్యా సవ్యనయనస్య ప్రథమమఞ్జనేన వృష్టపి శేషాలాభాత్ ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్త్యా మానుషీభిరవశ్యం ప్రథమం సవ్యనయనాఞ్జనం కర్తవ్యమితి విధిరనుమీయతే-తద్వత్-యథా వా “తస్మాదపవధ్యం ప్రపన్నం న ప్రత్యర్పయన్తి” ఇతి శరణాగతస్య ప్రత్యర్పణం ప్రమాణాన్తరేణాప్రాప్తమపి తస్మాదితి ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్త్యా శరణాగతో న ప్రత్యర్పణీయ ఇతి విధిరనుమీయతే-తద్వ - త్పూర్వోత్తరభాగయోః యథాక్రమం దక్షిణోత్తరకర్ణప్రాధాన్యేన శ్రవణమన్యతోఽప్రాప్తమప్యనేనైవ ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశగుణనామధేయబలేన విధీయత ఇతి నిరవద్యం- పురఞ్జనః పితృహూద్వారా శ్రుతిధరః-శ్రోత్రేన్ద్రియం శ్రవణ

విషయం శబ్దం ధరతి అవగచ్ఛత్యనేనేతి వ్యుత్పత్తేః- తేనాన్వితో యుక్తః- దక్షిణపాఞ్చాలం దక్షిణద్వారాగవ్యం పాఞ్చాలం-ప
ఞ్చతే వ్యక్తీకరోతీతి పాఞ్చాలం-పఞ్చతేర్వ్యక్తీక్రియత ఇతి వా పాఞ్చాలం ,,పచివ్యక్తీకరణ,, ఇత్యస్మాత్ ,,తమివిశిచడివృ
ణికులికపిపలిపఞ్చిభ్యః కాలజ,, త్యాణాదికః కాలచ్ప్రత్యయాన్తః పాఞ్చాలశబ్దః- స్తతః ప్రజ్ఞాదిత్వాత్స్వార్థేఽణ్-ప్రవృ
త్తిధర్మప్రకాశకశాస్త్రాత్మకం రాష్ట్రం యాతి ❋॥౫౦॥❋ ఏవం-పుర్యాః - ఉత్తరేణ ఉత్తరస్యాం దిశి-దేవహూర్నామ-
ద్వాః- స్తయా పురఞ్జనః-శ్రుతధరాన్వితః - ఉత్తరపాఞ్చాలం-యాతి యద్యపి ప్రవృత్తినివృత్త్యవబోధినశ్శబ్దస్య నిస్సం
సారిణో జీవస్య శ్రోతవ్యత్వ, స్తథాపి శ్రోతవ్యానాం మధ్యే ప్రవృత్త్యవబోధిశాస్త్రాత్మకశబ్దస్యైవ శ్రోతవ్యత్వాభిప్రాయేణ
దక్షిణపాఞ్చాలముత్తరపాఞ్చాలమిత్యుక్తం-ఏవం పూర్వత్రాపి యాతి సౌరభమిత్యాదిషు ద్రష్టవ్యం ❋॥౫౧॥❋ పుర్యాః-ప
శ్చాదాసురీనామ-ద్వాః - అస్య తేషీష్వితి అనేనేన్ద్రియమితి ఆసురం మేఢ్రం-తత స్వార్థే, అణ్ ,,టిడ్ఢాణఞ్,, త్యాదినా జీప్, త
యా, పురఞ్జనః, దుర్మదేన, దురుద్ధరః- మదో యస్య తేన, ఉపస్థేన్ద్రియేణ, సమన్వితం, గ్రామ్యకం గ్రామస్థజనానాం కర్మ మై
థునాదికం, యాతి ❋॥౫౨॥❋ పుర్యాః-పశ్చాన్నిర్ఋతిర్నామ, మృత్యుద్వారత్వాత్ గుదం నిర్ఋతిః-తయా పురఞ్జనః లుబ్ధకేన
పాయ్విన్ద్రియేణ తేనోత్సర్గాన్తస్య దుఃఖప్రాప్తేర్లుబ్ధకసామ్యం తేన-సమన్వితః-వైశసం నారకం దుఃఖం యాతి ❋॥౫౩॥❋
అమీషాం పౌరాణాం పుర్యాస్సంబన్ధినాం ద్వారాణాం-మధ్యే, ఉభౌ ద్వౌ-పాదపాణీ-అన్ధౌ అజ్ఞౌ నిర్వాక్పేశస్కృతౌ-వాక్ఛబ్దేనా
త్ర వాగిన్ద్రియాధిష్ఠానం ముఖరూపం ఛిద్రం లక్ష్యతే-నిశ్ఛిద్రశరస్కృతత్వాదమ్యాన్నిర్వాక్పేశస్కృతావిత్యుచ్యేతే-పేశస్కృ

నః। రాష్ట్రం దక్షిణపాఞ్చాలం యాతి శ్రుతిధరాన్వితః ॥౫౦॥ దేవహూర్నామ పుర్యా ద్వా ఉత్తరేణ పురఞ్జ
నః। రాష్ట్రముత్తరపాఞ్చాలం యాతి శ్రుతిధరాన్వితః॥౫౧॥ ఆసురీ నామ పశ్చాద్ద్వాస్తయా యాతి పురఞ్జనః।
గ్రామ్యకం నామ విషయం దుర్మదేన సమన్వితః ॥౫౨॥ నిర్ఋతిర్నామ పశ్చాద్ద్వాస్తయా యాతి పురఞ్జనః। వైశ
సం నామ విషయం లుబ్ధకేన సమన్వితః॥౫౩॥ అన్ధావమీషాం పౌరాణాం నిర్వాక్పేశస్కృతావుభౌ। అక్షణ్వతామ
ధిపతిస్తాభ్యాం యాతి కరోతి చ ॥౫౪॥ స యర్హ్యన్తఃపురగతో విషూచీనసమన్వితః। మోహం ప్రసాదం హ
ర్షం వా యాతి జాయాత్మజోద్భవమ్॥౫౫॥ ఏవం కర్మసు సంసక్తః కామాత్మా వఞ్చితోఽబుధః। మహిషీ యద్య
దీహేత తత్తదేవాన్వవర్తత ॥౫౬॥ క్వచిత్పిబన్త్యాం పిబతి మదిరాం మదవిహ్వలః। అశ్నన్త్యాం క్వచిదశ్నా
తి జక్షత్యాం సహ జక్షితి॥౫౭॥ క్వచిద్గాయతి గాయన్త్యాం రుదన్త్యాం రోదితి క్వచిత్। క్వచిద్ధసన్త్యాం హసతి
జల్పన్త్యామనుజల్పతి॥౫౮॥ క్వచిచ్ఛ్చతి ధావన్త్యాం తిష్ఠన్త్యామనుతిష్ఠతి। అను శేతే శయానాయామన్వాస్తే
క్వచిదాసతీమ్॥౫౯॥ క్వచిచ్ఛోచతీం జాయామనుశోచతి దీనవత్। అనుహృష్యతి హృష్యన్త్యాం స్పృశన్త్యాం
స్పృశతి క్వచిత్ ॥౬౦॥ విప్రలబ్ధో మహిష్యైవం సర్వప్రకృతివఞ్చితః। నేచ్ఛన్ననుకరోత్యజ్ఞః క్లైబ్యాత్క్రీడా

న్నామాహీకీటవిశేషస్స్వపాన్నిస్సృతైస్తన్తుభిస్స్వనివాసభూతం కరణ్డం నిర్మాయ స్వనిర్గమనద్వారం తన్ముఖమజ్ఞా
నేనపిధాయ తత్రైవ వినశ్యతి- తద్వత్పాణిపాదయోశ్ఛిద్రత్వాజ్ఞానాభావాచ్చ తౌ నిర్వాక్పేశస్కృతావిత్యుచ్యేతే, తా
భ్యాం ద్వారాభ్యాం-అక్షణ్వతామిన్ద్రియవతాం దేహానా-మధిపతిః పురఞ్జనః-యాతి గచ్ఛతి కరోతి కర్మ కరోతి ❋॥౫౪॥❋
అన్తఃపురం హృదయం-ప్రవిష్టం ,,హృది హ్యయమాత్మా ప్రతిష్ఠిత,, ఇతి శ్రుతేః-స పురఞ్జనః-యదా విషూచీనేన మనసా-విష్వగ
ఞ్చతి సర్వతో వ్యాప్రియత ఇతి విషూచీనమితి వ్యుత్పత్తేః-సమన్వితో-భవతి-తదా జాయా బుద్ధిః-ఆత్మజా ఇన్ద్రియవృత్తయః-తా
భ్యాముద్భవం-మోహాదీనామన్యతమం-యాతి, మోహప్రసాదహర్షాః తమస్సత్త్వరజఃకార్యాణి మనోగుణాః-అత్ర త్వగిన్ద్రి
యస్యానుక్తిః సర్వేష్వనువర్తమానత్వాత్ ❋॥౫౫॥❋ ఏవమిన్ద్రియస్థానవిషయాణాం గౌణనామాని కార్యాణి చాభిధాయ మనసః ప
ర్యన్తసర్వేన్ద్రియయుక్తస్య జీవస్య బుద్ధిపారవశ్యమాహ ॥ ఏవమితి ॥ అజ్ఞః- అత ఏవ-కామప్రవణ-మాత్మా మనో, యస్య,
కర్మసు కామసాధనేషు కర్మస్వాసక్తః అత ఏవ-దైవేన వఞ్చితః మహిషీ బుద్ధి- ర్యద్యదీహేత వ్యాప్రియేత-యద్యచ్ఛబ్దాదివిష
యం ప్రతీన్ద్రియాణి ప్రవర్తయతీత్యర్థః-తత్తదేవా-న్వవర్తత అనువర్తితవాన్ ❋॥౫౬॥❋ అనువర్తనమేవోపపాదయతి॥
క్వచిదితి॥ పిబన్త్యాం పానే వ్యాపృతత్వాం బుద్ధౌ పిపాసాముత్పాదయన్త్యాం సత్యామిత్యర్థః మదవిహ్వలః మదిరాం పిబతి ఏ
వముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యం అశ్నత్యాం మజ్జన్త్యాం భక్షయన్త్యాం చరన్త్యాం ❋॥౫౭॥౫౮॥❋ ఆసతీం ఆసీనాం ఆసీనాం జన
యన్తీమనుసృత్యాస్తే ❋॥౫౯॥❋ ఏవం శోచితి మనుశోచతీత్యాదిరర్థః ❋ ॥ ౬౦ ॥ ❋ ఏవం మహిష్యా-విప్రలబ్ధః విశేషేణ వి
మోహితః-అత ఏవ-సర్వప్రకృతిః అక్రోధాద్యాత్మస్వభావః వఞ్చితా - యస్య సః-త్యక్తస్వస్వభావ ఇత్యర్థః- నేచ్ఛన్ అజ్ఞ

చ్ఛన్నపి-తైశ్చ్యాత్మా పరవశ్యా - దనుకరోతి-యథాక్రీడార్థోమృగః ॥ ౭౧ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రిచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంచతుర్థస్కన్ధేచతుర్వింశోఽధ్యాయః ॥

ఏవంసుషుప్త్యవస్థాంచాభిధాయేదానీంస్వప్నావస్థామాహ॥ సఏకదేతిదశభిః ॥సపురఞ్జనః-ఏకదాసుషుప్త్యనన్తరం-మహాత్ ఇష్వాసోధనుఃకర్తృత్వభోక్తృత్వాద్యభినివేశోయస్యసః-రథమారుహ్య, పఞ్చప్రస్థంవనమగాదితిత్రుతిమేణాన్వయః-రథశబ్దేనాత్రశరీరంవివక్షితం ,,ఆత్మానంరథినంవిద్ధిశరీరంరథమేవచ।బుద్ధింతుసారథింవిద్ధిమనః ప్రగ్రహమేవచ॥ఇన్ద్రియాణిహయానాహుః,, రిత్యాదిశ్రుత్యాడుపాసననిర్వృత్త్యైశరీరాదీనాంరథాదిభావేనాన్యత్రరూపితత్వాత్ - తచ్ఛశరీరనత్వోచిత్యాత్ స్వాప్నంవివక్షితం-తద్ధితదానీమేవస్వప్నద్రష్టృ - పుణ్యాపాపానురోధేనేశ్వరసృష్టంభవతి- జాగ్రద్దేహస్యతుశతసంవత్సరోపభోగ్య పురత్వేనోక్తత్వాత్ రథంపిశినష్టి పఞ్చజ్ఞానేన్ద్రియాణ్యశ్వాయస్య - ఆశుగంశీఘ్రగం-అనేనాపిస్వాప్నమేవశరీరమత్రవివక్షితమిత్యవగమ్యతే-జాగ్రద్దేహస్యాశుగత్వాసంభవాత్- ద్వౌఅహఙ్కారమమకారౌ ఈషేదణ్డకేయస్య ద్వేపుణ్యాపాపేచక్రేయస్య - ఏకంప్రధానమక్షోయస్య - త్రయోగుణాఃవేణవోధ్వజాయస్య -పఞ్చప్రాణాబన్ధురాణిబన్ధనానియస్య ॥ ౧ ॥ ఏకంమనోరశ్మిఃప్రగ్రహఃరజ్జుఃయస్య - ఏకాబుద్ధిర్మనస్సారథిర్యస్య,ఏకంహృదయంనీడంరథిన ఉపవేశస్థానంయస్య - ద్వౌ శోకమోహౌకూబరంయుగబన్ధనస్థానంయస్య పఞ్చశబ్దాదయోవిషయాః ప్రహీయన్తేప్రక్షిప్యన్తేఅపాత్యన్తేయస్మిన్-సప్తధాతవోవరుథాఃచర్మాద్యావరణానియస్య-పఞ్చకర్మేన్ద్రియాణివిక్రమాగతిప్రకారాయస్య ॥ ౨ ॥ హైమోపస్కరంసువర్ణాభరణం - స్వర్ణాభరణవిశిష్టస్వాప్నదేహసంసృష్టిసంభవాభిప్రాయేణహైమోపస్కరమిత్యుక్తం - కథాసౌన్దర్యాయవా - ఏవమనుపయుక్తంకథాసౌన్దర్యాయేతిద్రష్ట

మృగోయథా॥ ౭౧ ॥ **

********* ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,మహాపురాణే,చతుర్థస్కన్ధే , చతుర్వింశోఽధ్యాయః ********

నారదఉవాచ॥సఏకదామహేష్వాసోరథంపఞ్చాశ్వమాశుగమ్। ద్వీషంద్విచక్రమేకాక్షంత్రివేణుంపఞ్చబన్ధురమ్॥౧॥ఏకరశ్మ్యేకదమనమేకనీడంద్వికూబరమ్। పఞ్చప్రహరణంసప్తవరూథంపఞ్చవిక్రమమ్॥౨॥హైమోపస్కరమారుహ్యస్వర్ణవర్మాక్షయేషుధీః।ఏకాదశచమూనాథఃపఞ్చప్రస్థమగాద్వనమ్॥౩॥చచారమృగయాంతత్రదృప్తఆత్తేషుకార్ముకః।విహాయజాయామతదర్హాంమృగవ్యసనలాలసః॥౪॥ఆసురీంవృత్తిమాశ్రిత్యఘోరాత్మానిరనుగ్రహః।న్యహనన్నిశితైర్బాణైర్వనేషువనగోచరాన్ ॥౫॥ తీర్థేషుప్రతిదృష్టేషురాజా

ష్యంస్వర్ణమయం-వర్మకవచం-రజోగుణవృత్తి-ర్యస్యసః-అక్షయేషుధిః- ఇషవోబాణాఃధీయన్తేఽస్మిన్నితీషుధిర్నిషఙ్గః-అక్షయః-ఇషుధిఃఅనన్తవాసనాశ్రయః - అహఙ్కారో - యస్యసః- తత్రబుద్ధిపూర్వకప్రవృత్తిహేతుస్సంస్కారవిశేషోవాసనా,సాచా-జ్ఞానవాసనా-కర్మవాసనా,ప్రకృతిసంబన్ధవాసనాచే,తిత్రిప్రకారా -అవిద్యానామజ్ఞానానుదయాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానరూపేణత్రివిధమజ్ఞానంప్రకృతిసంబన్ధఃస్థూలసూక్ష్మరూపచిత్సంబన్ధః- సచదేవమనుష్యాదిదేహభేదేనబహువిధః-సజాతీయకర్మారమ్భేచ్ఛారుచిః సాచవిషయభేదాద్బహుప్రకారా,పుణ్యాపుణ్య రూపేణద్వివిధంకర్మేతిజ్ఞేయం-ఏకాదశేన్ద్రియవృత్త్యాత్మకసేనాధిపతిః - పఞ్చశబ్దాదయోవిషయాః- ప్రస్థాస్సానవో,యస్మిన్-తద్వనం -భోగస్థానమగాత్ ॥ ౩ ॥ సతత్రవనేదృప్తఃగర్వితస్స్వాప్నదేహపరవశఇత్యర్థఃఆత్తాఃస్వీకృతా-ఇషవఃవాసనారూపాః- కార్ముకకర్తృత్వాద్యభినివేశో - యస్య,అతదర్హాంత్యాగానర్హాం , జాయాంఆధ్యాత్మికాం- సాత్త్వికీంబుద్ధిం-విహాయ-త్యాగహేతుః-మృగ్యన్తఇతిమృగాఃశబ్దాదివిషయా-స్తేషు-యద్వ్యసనమలాభనిమిత్తందుఃఖం,తేన-లాలసఃఅన్వేషణాసక్తః ॥ ౪ ॥ ఆసురీంతామసీం-వృత్తింబుద్ధిం-ఆశ్రిత్య-ఘోరాత్మా,ఘోర-ఆత్మా-చిత్తంయస్యసఃరజోగుణకార్యక్రోధావిష్టః-కామాదివిరోధిషుక్రుద్ధచిత్తఇత్యర్థః , అతఏవ -నిరనుగ్రహంవిరోధిష్వనుగ్రహరహితః,నిశితైఃకార్యక్షమైః-విషయసాన్నిధ్యాపాదకైరితియావత్ - బాణైఃకర్మవాసనారూపైశ్శరైర్వనేషుభోగస్థానేషు - వనగోచరాన్వనగోచరమృగతుల్యాన్-దైవోపసాదితానిత్యర్థః - న్యహనత్ఆక్ష్మసాత్కృతవాన్-కథాపక్షేతుస్పష్టమేవ ॥ ౫ ॥ నన్వాసురీంవృత్తిమాశ్రిత్యేతిమృగయాసిన్దానయుక్తాకథాపక్షేరాజ్ఞస్తస్యాఃవిహితత్వాత్- అధ్యాత్మపక్షేఽపిదైవోపపాదితవిషయభోగోవిహితఏవేత్యత్రాహ ॥ తీర్థేష్వితిత్రిభిః ॥ మృగయాయారాగప్రాప్తత్వాన్నసావిధీయతే,కింతునియమ్యతే - మృగయాప్రవృత్తిస్సఙ్కోచ్యతఇత్యర్థః- నియమమేవషడ్విధముపదర్శయతి-ఉద్ధోరాగిసన్-యదినిహన్యాత్-తర్హి,తీర్థేషుశ్రాద్ధాది

ష్వేవనిమిత్తేషు - తత్రాపి ప్రతిదృష్టేషు విహితమాంసకేష్వేవేతి - తత్రాపి రాజ్ఞైవ మేధ్యానేవ - వనమేవ - యావదుప
ష్వేవనిమిత్తేషు - తత్రాపి ప్రతిదృష్టేషువిహితమాంసకేష్వే వేతి -తత్రాపిరాజ్ఞైవ - మేధ్యానేవ-వనమేవ-యావదుప
యోగమేవేతి - అధ్యాత్మపక్షేపి -జీవస్యయావదుపయోగమేవవిషయభోగోనియమ్యత ఇతి భావః ॥౬॥ ॥ య ఏవం-
విద్వాన్ , హింసాయాఃవిషయభోగస్యచరాగప్రాప్తతాంతన్నియమంచవిద్వాన్ కుర్వీత - హింసాంవిషయభోగం
చకుర్యాత్ - నవానకుర్వాద్వా - రాగప్రాప్తత్వేనావశ్యకత్వాభావాదితిభావః - రాగప్రాప్తస్య నియమేనహాపక్షే
ప్రత్యవాయాభావమాత్రంక్రియతే - నాదృష్టం , అతస్సుతరాంరాగప్రాప్తస్యత్యాగేనప్రత్యవాయ ఇతి-నవేత్యుక్తం-
తేనఏవంనియతేనకర్మణా - జ్ఞానేన - ఏవంకృతేనకర్మణాయజ్జ్ఞానంభవతి-తేనహేతునాసహ-కర్త్రా - నలిప్యతే - పాపై
రితిశేషః-యద్వా -సఃవిద్వాన్-జ్ఞానేనరాగప్రాప్తానాంత్యాజ్యోపాదేయాదివివేకజ్ఞానరూపేణహేతునా- కర్మణా అ
నాదిపాపరూపకర్మణా - నలిప్యతే ॥ ౭ ॥ అన్యథా-నియతంకర్మ , కుర్వాణః- అహంమమాభిమానారూఢః- కర్మ
భిరనాదిపుణ్యాపుణ్యకర్మభి - రనుబధ్యతేవశీక్రియతే - తతఃకర్మపారవశ్యా - ద్గుణప్రవాహేసంసారే-పతితః - నష్టదే
హాత్మవివేకః - అధఃనరకం - వ్రజతి ॥ ౮ ॥ ఏవంప్రాసఙ్గికం పరిసమాప్య ప్రకృతాం మృగయామనువర్ణయ
తి ॥ తత్రేతి॥ చిత్రవాజాఃనానావిధవాసనారూపాఃవిచిత్రపక్షాః , యేషాం-తైః , వాసనాభిరుపోద్వలితైరిత్యర్థః-శి
లీముఖైఃపుణ్యాపుణ్యకర్మభిస్తైరుమాతైః- నిర్భిన్నానిఅనుభవేనజీర్ణా-నిగాత్రాణిఅవయవా - యేషాం- తేషాం-మృగా
ణాంవిషయాణాం-విప్లవోనాశః- కరుణాత్మనాంకృపాలూనాం దుస్సహోఽమాత్ కామభిరనుభవజీర్ణావయవాన్వి
నష్టాన్శబ్దాదివిషయాననుసందధతాంసర్వభూతసహృదాంజ్ఞానినాంవిషయవిప్లవోమనసాపిస్మర్తుమసహ్యోఽభూది

మేధ్యాన్పశూన్వనే । యావదర్థమలంలుబ్ధోహన్యాదితినియమ్యతే॥ ౬ ॥య ఏవంకర్మనియతంవిద్వాన్కుర్వీత
వానవా । కర్మణాతేనరాజేన్ద్ర జ్ఞానేననసలిప్యతే॥ ౭ ॥అన్యథాకర్మకుర్వాణోమానారూఢోఽనుబధ్యతే।
గుణప్రవాహపతితోనష్టప్రజ్ఞోవ్రజత్యధః॥౮॥తత్రనిర్భిన్నగాత్రాణాంచిత్రవాజైశ్శిలీముఖైః। విప్లవోఽ
భూద్దుఃఖితానాందుస్సహఃకరుణాత్మనామ్ ॥ ౯ ॥ శశాన్వరాహాన్మహిషాన్గవయాన్రురుశల్యకాన్ ।మే
ధ్యానన్యాంశ్చవివిధాన్వినిఘ్నన్శ్రమమధ్యగాత్ ॥ ౧౦ ॥ తతఃక్షుత్తృట్పరిశ్రాన్తోనివృత్తోగృహమేయి
వాన్ । కృతస్నానోచితాహారఃసంవివేశగతక్లమః ॥ ౧౧ ॥ ఆత్మానమర్హయాంచక్రేధూపలేపస్రగాదిభిః।
సాధ్వలఙ్కృతసర్వాఙ్గోమహిష్యామాదధేమనః ॥౧౨॥ తృప్తోహృష్టస్సుదృప్తశ్చకన్దర్పాకృష్టమానసః।

త్యర్థః-కథాపక్షేస్పష్టోర్థః ॥ ౯ ॥ శశాన్వరాహానిత్యాదికథనంశబ్దాదిభేదేనతదవాన్తరభేదనచవిషయవైచిత్ర్య
జ్ఞాపనాయ-కథాపక్షేతుతత్సౌన్దర్యాయ-మేధ్యాన్విహితాన్,అన్యానవిహితాంశ్చ - విషయాన్వినిఘ్నన్నాత్మసాత్కు
ర్వన్వ్యాపృతకరణత్వాచ్ఛ్రమం-అధ్యగాత్ప్రాప్తవాన్ ॥ ౧౦ ॥ ఏవంరాజస్యాబుద్ధేఃకార్యభూతాంజాగ్రద
వస్థాంతామస్యాఃకార్యభూతాంస్వప్నావస్థాంచాభిధాయఇదానీంవిద్వాన్కుర్వీతేతిసూచితవివేకఃకథముదేతీతివివి
త్సాయాంప్రణయకలహనిమిత్తకోపాధావిష్టప్రియానునయనకదనవ్యాజేనసంసారిణోజీవస్యవివేకాత్మకసాత్త్వికబుద్ధ్యా
ర్లభ్యాంద్యోతయన్,ప్రవృత్తించనివృత్తించకార్యాకార్యేభయాభయే। బన్ధమోక్షంచయావేత్తిబుద్ధిస్సాపార్థసాత్త్వికీ,
త్యుక్తవిధసాత్త్వికబుద్ధ్యలాభదశాయాందైవాత్తదలాభనిమిత్తపరితాపోదయం,తతస్తల్లిప్సాం -తతస్తదుచితసాధనై
స్తల్లబ్ధించ- ద్యోతయన్కథాపక్షేతత్సౌన్దర్యాయుతాంబుద్ధింమహిషీత్వేనస్త్రియవృత్తిరన్తఃపురస్త్రీత్వేనపరికల్ప్యతత
దనునయప్రకారమాహ॥తతఇత్యాదినా॥ క్షుత్తృడ్భ్యామశనాయాపిపాసాభ్యాం - పరిశ్రాన్తః-స్వాప్నశరీరేఽపిక్షు
త్తృషోరనువృత్తేరేవముక్తం , తతఃస్వాప్నవిషయానుభవరూపమృగయాయాః-నివృత్తః,గృహంపురత్వేనరూపితజా
గ్రద్దేహగతహృదయస్థానం-ఏయివాన్ప్రాప్తః-తతః- కృతస్నాన-ముచితఆహారశ్చ-యేనసః,అతఏవ-గతశ్రమః-సమ్య
గుపవిష్టవాన్ ॥౧౧॥ తతో-ధూపాదిభి,రాత్మాన-మర్హయాంచక్రే - తత-స్సాధునవ్యగలఙ్కృతానిసర్వాణ్య
ఙ్గాని-యేనసః-మహిష్యాం ,మన ఆదధే-కృతస్నానోచితాహారఇత్యనేనసుఖజనకవివేకాత్మకసాత్త్వికబుద్ధ్యుత్పత్తిప్రా
రమ్భావస్థాయాస్సుఖకరత్వంసూచ్యతే-స్నానాహారధూపాలేపస్రగ్భూషణాద్యలఙ్కారైర్జాతానన్దనఇవ-మహిష్యాం
వివేకాత్మికాయాంబుద్ధౌ,మన-ఆదధేనిహితవానిత్యర్థః-కథాపక్షేతుస్పష్టోర్థః ॥ ౧౨॥ ఉచితాహారేణతృప్తః-ధూ
పాలేపస్రగాదిభిఃహృష్టః,తృప్తిహృష్టిభ్యాంసుతరాందృప్తః,అతఏవ-కన్దర్పేణా-కృష్టంవశీకృతం- మానసం - యస్యసః-

గృహమేధినస్స్వస్య-సంబన్ధినీం-గృహిణీం గృహమస్యా అస్తీతి గృహిణీ, తాం, స్వాశ్రయఏవస్థితాం, వరారోహాం స్త్రియం, నవ్యచష్ట నదదర్శ, యథాకామమపరవశస్స్వగృహఏవక్వచిదవస్థితాం ప్రియాం నాపశ్యత్తథాఽయం జీవః వివేకాత్మకబుద్ధిలిప్సా పరవశస్తాం స్వాశ్రయస్థితాం నలబ్ధవానిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ హే వేదిషత్ హే ప్రాచీనబర్హిః, విమనా ఇవ దుఃఖితమనా ఇవ, అన్తఃపురస్త్రియస్తత్సఖీః-అపృచ్ఛత్, పురఞ్జనః, తదలాభనిమిత్తవైమనస్యః బుద్ధిమూలకేన్ద్రియవృత్తీః పప్రచ్ఛ, కథమేన్ద్రియవృత్త్యా బుద్ధిస్సా వికీస్యాదితి పరిశీలితవానిత్యర్థః-ప్రశ్నమేవాహ ॥ అపివ ఇతి త్రిభిః॥ హే రామాః స్త్రియః, సేశ్వరీణాం స్వామినీసహితానాం వో యుష్మాకం- అపి కుశలం, అపిశబ్దః ప్రశ్నే, కుశలప్రశ్నే హేతుః, హి యస్మాత్ గృహేషు, పురా మహిష్యా వ్యాపారదశాయాం, గృహసంపదః యథైవరోచన్తే-నతథేదానీం రోచన్తే, వివేకాభావేన నకోఽపి పురుషస్య గుణః ప్రకాశతే, అతో వివేకః, కిముదేష్యతీతి చిన్తితవానిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ గృహే, మాతా వా, పతిర్దేవతా యస్యాః, సా, పత్నీ వా-యదిన స్యాత్-తర్హి వ్యఙ్గైశ్చక్రాశ్వాదిరహితే, రథఇవ-ప్రాజ్ఞో బుద్ధిమాన్, కో నామ పురుషో దీనవ-దాసీతనివసేదిత్యర్థః- వివేకాభావే దేహాత్యాగోవరమితి భావః ॥ ౧౫ ॥ సాలలనా క్వవర్తతే-కథం భూతా-యా లలనా, వ్యసనార్ణవే దుఃఖార్ణవే-మజ్జన్తం మాం, పదేపదే, స్వయం, ప్రజ్ఞా-దీపయన్తీ బోధయన్తీ సతీ-ఉద్ధరతి-వ్యసనార్ణవాత్-యథా విరహశోకాతురం పుమాంసం ప్రౌఢా ప్రియా తదనుకూలాచరణహితోపదేశాదినా శోకమపనుద్య సుఖయతి, తద్వద్వివేకాత్మికా బుద్ధిరపి పదేపదే హితాహితం ప్రకాశయన్తీ పుమాంసముద్ధరతి వ్యసనార్ణవాత్- ఈదృశ ఏద్ధీః క్వవర్తత ఇతి ప్రశ్నే నతల్లిప్సా వ్యజ్యతే ॥ ౧౬ ॥ హే నరనాథ- త్వత్ప్రియా - యద్వ్యవస్యతి నిశ్చినోతి-తన్న జానీమః యదర్థం వైమనస్యమాపన్నా తద్వైమనస్యహేతుం న జానీమః-త్వత్ప్రియాం తు జానీమ ఇత్యాహుః- హే శత్రుహన్-నిర

నవ్యచష్ట వరారోహాం గృహిణీం గృహమేధినీమ్ ॥ ౧౩॥ అన్తఃపురస్త్రియోఽపృచ్ఛద్విమనా ఇవ వేదిషత్ । అపి వః కుశలం రామాస్సేశ్వరీణాం యథా పురా ॥ నతథైతర్హి శోభన్తే గృహేషు గృహసంపదః ॥ ౧౪॥ యది న స్యాద్గృహే మాతా పత్నీ వా పతిదేవతా । వ్యఙ్గే రథ ఇవ ప్రాజ్ఞః కో నామాసీత దీనవత్ ॥ ౧౫ ॥ క్వ వర్తతే సా లలనా మజ్జన్తం వ్యసనార్ణవే । యా మాముద్ధరతే ప్రజ్ఞాం దీపయన్తీ పదే పదే ॥ ౧౬ ॥ రామా ఊచుః ॥ నరనాథ న జానీమస్త్వత్ప్రియా యద్వ్యవస్యతి । భూతలే నిరవస్తారే శయానాం పశ్య శత్రుహన్ ॥ ౧౭ ॥ పురఞ్జనస్స్వమహిషీం నిరీక్ష్యావధుతాం భువి । తత్సఙ్గోన్మథితజ్ఞానో వైక్లబ్యం పరమం యయౌ ॥ ౧౮ ॥ సాన్త్వయన్ శ్లక్ష్ణయా వాచా హృదయేన విదూయతా ॥ ప్రేయస్యాః ప్రేమసంరమ్భలిఙ్గమాత్మని నాభ్యగాత్ ॥ ౧౯ ॥ అనునిన్యేఽథ శనకైర్వీరోఽనునయకోవిదః । పస్పర్శ పాదయుగళమాహ చోత్సఙ్గలాలితామ్ ॥ ౨౦ ॥ నూనం త్వకృతపుణ్యాస్తే భృ

వస్తారే ఆస్తరణరహితే, భూతలే-అవధూతాం శయానాం - పశ్యేతి కథాపక్షేర్థః అధ్యాత్మపక్షే త్వ, బాధితేన్ద్రియవృత్తీనాం సర్వాసాం నిశ్చయాత్మకబుద్ధిమూలకత్వాత్తయా పీన్ద్రియవృత్త్యా సానో దత్తేత్యాలోచ్య యదనాదరవశాత్ప్రియా నాదృతా సతివమద్విముఖ్య భూదిత్యనుసంహితవానిత్యర్థః ఆదరో బుద్ధేశ్శిక్షణమ్ ॥ ౧౭ ॥ పురఞ్జనో - భువి, పతితాం, మహిషీం, నిరీక్ష్య తత్సఙ్గేన, న్మథితం వ్యాకులం జ్ఞానం-యస్య సః - పరమం భృశం వైక్లబ్యం శోకపారవశ్యం-యయౌ, అహో మదీయేయం బుద్ధిరేతావన్తం కాలమేవం విపరీతాఽభూదితి వైక్లబ్యం యయావిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ తతః శ్లక్ష్ణయా మృద్వ్యా - వాచా, విదూయతా పరితప్తేన, హృదయేన మనసా, సాన్త్వయన్ అనునయన్-ప్రేయస్యాః ప్రియాయాః - ప్రేమసంరమ్భః ప్రణయేన స్నిగ్ధయః కోప, స్తస్య, లిఙ్గం కారణం ఆత్మని మనసి, నాభ్యగాత్ ననిశ్చితవాన్, వివేకోదయసాధనభూతస్వాదరణమన్విచ్ఛన్ తావదేతావత్కాలం తదనుదయే కారణమన్వేషయన్నపి తన్నాభ్యగాదిత్యర్థః, తస్యదైవాయత్తత్వాదితి భావః ॥ ౧౯ ॥ వీరః పురఞ్జనః, అనునయే సాన్త్వనే, కోవిదః కుశలః అనునయకోవిదైరితి తృతీయాన్తపాఠే తు వాక్యైరితి విశేష్యమధ్యాహార్యం శనకైః-మహిషీమనునిన్యే సాన్త్వయామాస ॥ అనునయప్రకారమేవాహ ॥ పాదయుగళం పస్పర్శ, ప్రియాయాః పాదౌ గృహీతవాన్-తత ఉత్సఙ్గారోపణాదినా లాలితాం, ఆహ, అధ్యాత్మపక్షే తు - అనునయే స్వవశీకారే-కోవిదైర్నిపుణైః-రుపాయైః, స్వవశాం-మనునిన్యే-పస్పర్శ పాదయుగళమిత్యనేనాద్యప్రభృతి వివేకాత్మికాం బుద్ధిమనుసృత్యైవ వర్తేయమేతి ప్రతిజ్ఞాతవానిత్యుక్తం భవతి - ఉత్సఙ్గలాలితామాహేత్యనేన స్వవశీకృతయా వివేకాత్మికయా బుద్ధ్యైవమనుసంహితవానిత్యుక్తమ్ ॥ ౨౦ ॥ హే శుభే, ఈశ్వరాః స్వామినః- యేషు - కృతాపరాధేషు భృత్యేషు ఆత్మసాత్కృత్వా చదధీనా ఏతే అతో నైతే దణ్డనీయా ఇతి మత్వా-శిక్ష

ర్థం దణ్డం న కుర్వన్తి, తే భృత్యాః, మన్దభాగ్యాః ॥ ౨౧ ॥ కుతః, యతః, ప్రభుణా భృత్యేష్వర్పితో, దణ్డః-పరమోఽనుగ్రహః, భృత్యానాం హితాయైవ భవతీత్యర్థః, యస్తు దణ్డితో విషీదతి సోఽజ్ఞ ఇత్యాహ ॥ బాల ఇతి॥ అమర్షణః దణ్డం న సమ్యక్ష్యతీత్యమర్షణః, హే తన్వి, తద్బన్ధోః స్వామినః, కృత్యం శిక్షాకరణం, న వేద అనుగ్రహ ఇతి న వేద, స, బాలో మూర్ఖః, అజ్ఞ ఇత్యర్థః, అతో మమ శిక్షార్థమేవ, స్వామినీ, త్వం, విముఖ్యభూరిత్యర్థః, అధ్యాత్మపక్షే తు, స్వామినీ వస్మద్రక్షణైకాన్తాయా బుద్ధ్యా వివేకాత్మికాయా ఇతః పూర్వ్వ మనదయోఽస్మదనుగ్రహార్థ ఏవ, యతోఽహమిదానీం వివేకాలాభనిమిత్తపరితాపయుక్తః తామేవాతివాదృతవానిత్యనుసందధ ఇత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ హే సుదతి- హే సుభ్రు, హే మనస్విని, సా, త్వ, మస్మాకం స్వామినీ, అత్ర, స్వానాం నో-ముఖం, ప్రదర్శయ, కీదృశం, అనురాగభారేణ, వ్రీడయా చ, యో, విడమ్బో మన్థర, స్తేన, విలసన్ హసితావలోకో యస్మిన్, నీలాలకా ఏవాలయ, స్తైః, రుపస్కృతం భూషితం, ఉచ్చనాసికం, వల్గు, వాక్యం, యస్మిన్, ఉక్తవిధముఖావలోకనసఞ్జాతమానన్దమనుభవన్నివాహం స్థిరే నిరతిశయసుఖాపాదకవివేకోదయే సుఖీత్యనుసంహితవానిత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ సో వీరపత్ని, వీరస్య మమ భార్యే, యు, స్తే తుభ్యం కృతకిల్బిషః కృతాపరాధ స్తస్మిన్, అహం, బ్రాహ్మణకులాదన్యత్ర కులేఽపి, మురరిపుదాసాదితరత్ర దమం దణ్డం దధే కరోమి, మే త్వత్సహాయస్య మమ, క్రుద్ధస్య సతః, త్రిలోక్యాః, బహిరపీతి శేషః, త్రైలోక్యా, ద్బహిశ్చ అన్తశ్చ, ఉచ్చైర్ముదితం, విగతభయం చ-తం పురుషం-న పశ్యామి, యదీయం వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిస్త్వమనుప్రతిష్ఠితాస్యాత్తదా తత్సహాయోఽహం తద్విరోధినో నిరస్యామి, వివేకినామయాఽసాధ్యం కిమపి త్రిలోక్యా అన్తర్బహిశ్చ న విద్యతే, మురరిపుదాసాదయస్తు వివేకినో మమానుకూలా ఏవేత్యనుసంద

త్యాయమేష్వీశ్వరాశ్శుభే । కృతాగస్స్వాత్మసాత్కృత్వా శిక్షాదణ్డం న యుఞ్జతే ॥ ౨౧ ॥ పరమోఽనుగ్రహో దణ్డో భృత్యేషు ప్రభుణాఽర్పితః । బాలో న వేద తత్తన్వి బన్ధుకృత్యమమర్షణః ॥ ౨౨ ॥ సా త్వం ముఖం సుదతి సుభ్ర్వనురాగభారవ్రీడావిలమ్బవిలసద్ధసితావలోకమ్ । నీలాలకాలిభిరుపస్కృతమున్నసం నస్స్వానాం ప్రదర్శయ మనస్విని వల్గువాక్యమ్ ॥ ౨౩ ॥ తస్మిన్దధే దమమహం తవ వీరపత్ని యోఽన్యత్ర భూసురకులాత్కృతకిల్బిషస్తమ్ । పశ్యే న వీతభయమున్ముదితం త్రిలోక్యామన్యత్ర వై మురరిపోరితరత్ర దాసాత్ ॥ ౨౪ ॥ వక్త్రం న తే వితిలకం మలినం విహర్షం సంరమ్భభీమమవిమృష్టమపేతరాగమ్ । పశ్యే స్తనావపి శుచోపహతౌ సుజాతౌ బిమ్బాధరం విగతకుఙ్కుమపఙ్కరాగమ్ ॥ ౨౫ ॥ తన్మే ప్రసీద సుహృదః కృతకిల్బిషస్య స్వైరం గతస్య మృగయాం వ్యసనాతురస్య । కా దేవరం వశగతం కుసుమాస్త్రవేగవిస్రస్తపౌంస్యముశతీ న భజేత కృత్యే ॥ ౨౬ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, పఞ్చవింశోఽధ్యాయః

నారద ఉవాచ ॥ ఇత్థం పురఞ్జనం సధ్ర్యగ్వశమానీయ విభ్రమైః । పురఞ్జనీ మహారాజం రేమే రమయతీ పతిమ్

ధే ॥ ౨౪ ॥ తవ వక్త్రమితః, పూర్వం, కదాచిదపి-వితిలకం తిలకరహితం-న పశ్యామి-ఇదానీం తు, మలినం, విగతహర్షం, సంరమ్భేణ క్రోధావేశేన, భీమం భయఙ్కరమవిమృష్టమనుజ్వలం, అపేతరాగం స్నేహశూన్యం, తథా, తే, సుజాతౌ శోభనౌ, స్తనావపి, శోకాశ్రుభి, రుపహతౌ చ, తథా బిమ్బఫలాకార, మధరం చ, విగతః కుఙ్కుమపఙ్కతుల్య, స్తామ్బూలరాగో యస్మిన్, తాదృశం, పశ్యామి, కుత ఏవం జాతమితి శేషః, వ్యవసాయాత్మకబుద్ధేరభివ్యక్తేః ప్రాగ్రమ్యదశాయామవిశదత్వాత్తాదృశావస్థాం తాం ప్రియానాదరనిమిత్తక్రోధేనాత్మానమనలంకుర్వతీం శోచన్ స్త్రీం స్త్రియమివోత్ప్రేక్షత ఇత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ తస్మా, తత్కృతం, కిల్బిషమపరాధో మే నతస్య కిల్బిషమేవాహ॥ స్వైరం స్వాతన్త్ర్యేణ త్వామపృష్ట్వా, మృగయాం, గతస్య, మే, ప్రసీద ప్రసన్నా భవ, దేవం దేవనం క్రీడాం, రాతి దదాతీతి దేవరః కాన్త, స్తం, కామవేగేన విస్రస్తం గతం, పౌంస్యం పౌరుషం స్థైర్యం, యస్య, తం, అత ఏవ, వశగతం, కా స్త్రీ, కామయమానా, కృత్యైకర్తుం యోగ్యేఽర్థే, న భజేత భజేతైవేత్యర్థః, వివేకాభావాదప్రసన్నస్య మమ స్వప్నావస్థాఽభూత్ అతో వివేకాత్మకబుద్ధియుక్తోఽహం ప్రసన్నో భవ త్వయా - ఏవమహం మమాభిమానో విహాయ వశంగతం కార్యోపాదకం మాం వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిరపి హానువర్తిష్యత ఇత్యనుసంహితవానిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే పఞ్చవింశోధ్యాయః

ఏవం జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాదిభిరవస్థాభిస్సంసరతో జీవస్య దుర్లభోఽపి కదాచిద్దైవాత్సంజాతపరితాపస్య, వివేకాత్మకబుద్ధ్యుదయ ఉక్తః -ఇదానీమేవం సంజాతవివేకమప్యనన్తవాసనారుచిప్రకృతిసంబన్ధాదియుక్తం పుమాంసం॥ యయా ధర్మమధర్మం చ కార్యం చాకార్యమేవ చ । అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధిస్సా పార్థ రాజసీ ॥ అధర్మం ధర్మమితి యా మన్య

నైతమసావృతా । సర్వార్థాన్విపరీతాంశ్చ బుద్ధిస్సా పార్థ తామసీ ,, ఇత్యుక్తవిధరజస్తమః ప్రచురా సతీ బుద్ధిః పునః ప్రసహ్య స్వవశీకృత్య సంసారయామాసేత్యాహ॥ ఇత్థమితి ॥ హే మహారాజ, ఇత్థం, దైవాత్కదాచిత్సంజాతవివేకమపి, పురఞ్జనం, విభ్రమైః ధర్మాధర్మకార్యాకార్యాదివిషయకైర్విభ్రమైః, భ్రమజననద్వారేత్యర్థః, సధ్రియక్ సమ్యక్ శనైః, స్వవశమానీయ, పురఞ్జనీ రజః ప్రచురా బుద్ధిః, పతిం, రమయతి స్వకార్యప్రవణం కరోతి, స్వయం, రేమే వ్యాపృతవతీ, కథాపక్షే తు - సన్న్యగ్విభ్రమైః విలాసైః, అన్యత్ స్పష్టం, కేచిదత్ర ప్రతిపదం కథంచిదధ్యాత్మపక్షే యోజయితుం శక్యమేవ - శ్రీనారదేన తు జీవస్య స్త్రీపురుషవాసనాదార్ఢ్యేన విచిత్రసంసృతిర్భవతీత్యేతావదేవ కథాతాత్పర్యం దర్శితం ,, క్వచిత్పుమాన్క్వచిచ్చ స్త్రీ క్వచిన్నోభయమన్ధధీః । దేవో మనుష్యస్తిర్యగ్వా యథాకర్మగుణం భవ ,, ఇతి వదతా, తత్రాపి పుంస్త్వేన సంసృతిరధ్యాయత్రయేణోక్తా, తతశ్చైకేనాధ్యాయేన స్త్రీత్వేన సంసృతిం ప్రదర్శ్యేశ్వరప్రసాదాల్లబ్ధజ్ఞానేన మోక్ష ఇత్యుక్తం, తత్తదేవ యథోపదేశం వ్యాఖ్యాతమితి పశ్చాదధ్యాయ్యర్థః ప్రతీయతే - ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనా తు దుర్ఘటా నిష్ప్రయోజనా చేతి స్వప్రౌఢిఖ్యాపనమనాదృత్య యథోపయోగమేవ వ్యాఖ్యాస్యామ ఇత్యాహుః, తత్ర, ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనమనుపయుక్తం చేత్కిమర్థం తత్కథనమితి ప్రష్టవ్యం న చ కథాసౌందర్యాయైవేతి వక్తుం శక్యం, అధ్యాత్మోపయుక్తాంశకథనేనైవ తత్సౌన్దర్యలాభాత్, అన్యథా కథాసౌన్దర్యార్థమనుపయుక్తాంశానాం బహూనాం సత్త్వేన తేషామపి కథనాపత్తేః, యదపి, క్వచిత్పుమానిత్యాది, తన్న, క్వచిత్పుమానిత్యాదిగ్రన్థస్య నిగమనపరత్వేన ప్రధానప్రతిపాద్యస్యైవ నిగమనీయత్వేన తస్య ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనాభావే ప్రమాణత్వాభావాత్, న హి యావన్తోఽర్థాః కథితాః తే సర్వే నిగమనీయా ఇత్యస్తి నియమః యదపి, యథోపదేశం వ్యాఖ్యాతమిత్యాది, తదపి న, అప్రసిద్ధపదవ్యుత్పత్తికథనేన తదనుకూలతయా ప్రసిద్ధవ్యుత్పత్తీనాం పదానాం వ్యాఖ్యాతుం శక్యత్వేన తావన్మాత్రవ్యుత్పత్తిప్రదర్శనాత్, యదపి చోక్తం - ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనా దుర్ఘటా నిష్ప్రయోజనా చేతి, తత్ర నిష్ప్రయోజనత్వం యథోపదేశం వ్యా

తిమ్॥౧॥ స రాజా మహిషీం రాజన్ సుస్నాతాం రుచిరాననామ్। కృతస్వస్త్యయనాం తృప్తామభ్యనన్దదుపాగతామ్ ॥ ౨ ॥ తయోపగూఢః పరిరబ్ధకన్ధరో రహోఽనుమన్త్రైరపకృష్టచేతనః। న కాలరంహో బుబుధే దురత్యయం దివానిశేతి ప్రమదాపరిగ్రహః ॥ ౩ ॥ శయాన ఉన్నద్ధమదో మహామనా మహార్హతల్పే మహిషీభుజోపధిః । తామేవ వీరోఽమనుత వ్యవాయతస్తమోఽభిభూతో న నిజం పరం చ తత్ ॥ ౪ ॥ తయైవం రమమాణస్య

ఖ్యాతేషు పురఞ్జనాదిష్వప్యవిశిష్టం, జీవస్య స్త్రీపురుషవాసనాదార్ఢ్యేన విచిత్రసంసృతిర్భవతి, ఈశ్వరప్రసాదలబ్ధజ్ఞానేన మోక్ష ఇత్యుక్త్యైవ చారితార్థ్యేన పశ్చాదధ్యాయార్థస్య స్పష్టత్వాత్, దుర్ఘటా చేతి పరమవశిష్యతే, తత్రాపి వ్యస్తదుర్ఘటం యత్పదమధ్యాత్మపక్షే తద్విహాయాన్యాని పదాని సర్వాణి తత్పక్షే వ్యాఖ్యేయాన్యేవ, అనుపయుక్తపదనుగత్యా కథాసౌన్దర్యాయేతి వక్తుం యుక్తం, యత్ర శ్లోకస్థానాం సర్వేషామపి పదానాం దౌర్ఘట్యం ,, సా త్వం ముఖం సుదతి సుభ్రు అనురాగభారే ఇత్యాదౌ, తత్ర పదసఙ్ఘాతాత్మకవాక్యార్థద్యోత్యత్వస్య కస్యచిదుపయుక్తార్థస్య యోజనా కర్తవ్యా ❁॥౧॥ ❁ తథాహ, హే రాజన్, స రాజా పురఞ్జనః, సుస్నాతాం కృతమఙ్గలస్నానాం, రుచిరముజ్జ్వలమమ్బరం యస్యాః, కృతం స్వస్త్యయనం మఙ్గలం కుఙ్కుమసిన్దూరాదిభిర్యస్యాస్తాం, తృప్తాం స్వాద్వన్నపానాదిభిః, ఉపాగతాం సమీపమాగతాం, మహిషీం, అభ్యనన్దత్, సుస్నాతాం రుచిరామ్బరాదిభిః సున్దరతరాం మహిషీమభినన్దన్నిత్రివ రాజసీం బుద్ధిమనుకూలామమన్యతేత్యర్థః ❁ ॥౨॥ ❁ తయా మహిష్యా, ఉపగూఢః ఆశ్లిష్టః, పరిరబ్ధా ఆశ్లిష్టా, మహిష్యాః, కన్ధరా, యేన సః, అనేన జీవబుద్ధ్యోరన్యోన్యం దృఢతరసమ్బన్ధః ఏకత్వేనానుసన్ధానం చ వ్యజ్యతే, రహః ఏకాన్తే, అనుకూలైః, గుహ్యభాషణైః శబ్దాదివిషయచిన్తనైః, అపకృష్టా, చేతనా వివేకో - యస్య, ప్రమదైవ ప్రమాదాలస్యకారిణీ బుద్ధిరేవ, పరిగ్రహో, న వివేకో యస్య ❁॥౩॥ ❁ మహార్హతల్పే ఉత్కృష్టశయ్యాయాం, హృదయే, శయానః అధితిష్ఠన్, కాలరంహః ఆయుష్యం, దురత్యయం సంసారిణోఽవర్జనీయం - దివానిశేత్యేవంరూపేణ, న బుబుధే నానుసంహితవాన్, కథాపక్షే తు స్పష్టం, మహార్హతల్పే హృదయే, మహిష్యాః, భుజ ఏవ - ఉపధిః ఉపధీయతే, అస్మిన్ శిర ఇత్యుపధిరుపధానం, ముచ్ఛీర్షకం యస్య సః - శయానః - అనేన బుద్ధిపారవశ్యం సూచితం - వ్యవాయతః విషయభోగాత్, తమోఽభిభూతః అజ్ఞానతిరోహితః - తామేవ మహిషీమేవ, బుద్ధిసఙ్కృతం వైషయికసుఖమేవ పురుషార్థం, మమనుత, న తు నిజం స్వరూపం - తత్పరం పరమాత్మస్వరూపం చ - నాన్వవస్యతేత్యర్థః ❁॥౪॥ ❁ తయైవ మహిష్యా, ఏవం తత్పారవశ్యేన, రమమాణస్య సంసరతః, అత ఏవ, కా

మైశ్నబాదిభిః - అనుభూయమానైః - కశ్మలం మలినం - చేతో - యస్య - హే రాజేన్ద్ర, నవం నూతనం - వయః - క్షణార్ధ మివ - వ్యతిక్రాన్తం - దేహవిశిష్టస్యైవ భోక్తృత్వాద్దేహాభిప్రాయేణ నవం వయోఽతిక్రాన్తమిత్యుక్తం, పక్షాన్తరేఽప్యయమేవార్థః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ తస్యాం మహిష్యాం, పురఞ్జనః, పుత్రాన్ ఇన్ద్రియపరిణామరూపాన్, ఏకాదశశతాని, అజీజనత్ ఉత్పాదయామాస, హే విరాట్ ఇతి సంబోధనం, ఆయుషః శతసంవత్సరాత్మకస్యార్ధం పఞ్చాశద్వర్షాత్మకం, అతిక్రాన్త, మభూత్, ఇదమపి దేహాభిప్రాయేణోక్తమ్ ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ దుహితౄరిన్ద్రియపరిణామానన్తరభావినీర్బుద్ధివృత్తిరూపాః, దశాధికశతం, పిత్రోర్జీవబుద్ధ్యోః, ప్రాణానామిన్ద్రియపరిణామానాంచ, యశస్కరీః అనుకూలాః, అనుకూలో హి యశస్కరో, నతు ప్రతికూలః, శీలం రాజసతామసస్వభావః, అనన్తసుఖాభివ్యక్తిజనకత్వరూపం, ఔదార్యం, రూపఞ్చ, యో గుణస్తేన, ఉపేతా యుక్తాః, అజీజనదిత్యనుషఙ్గః, సర్వా అపి దుహితరో దశాధికశతం, పౌరఞ్జన్యః, పురఞ్జనస్యాపత్యత్వాత్ పౌరఞ్జన్య ఇత్యుచ్యన్తే, సోఽపి ప్రజాపతే, అత్ర పుత్రసఙ్ఖ్యా, బాహుల్యమాత్రాభిప్రాయా, దుహితృసఙ్ఖ్యా చ పుత్రేభ్యో న్యూనత్వేన గార్హస్థ్యసౌన్దర్యార్థా ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ సః పాఞ్చాలపతిః - పఞ్చన్తి విషయాన్వ్యక్తీకుర్వన్తి అనుభావయన్తీతి పఞ్చాలాః ఇన్ద్రియాణి - పఞ్చాలా ఏవ పాఞ్చాలాః - ప్రజ్ఞాదిత్వాత్స్వార్థేఽణ్ - తేషాం పతిః కరణాధిపో జీవ ఇత్యర్థః - పిత్రోర్వంశం - విశేషేణ వర్ధయన్తీతి తాన్ - ఇన్ద్రియపరిణామరూపాన్ - దారైర్హితాహితచిన్తారూపాభిః భార్యాభిః, సంయోజయామాస - తథా దుహితౄః, వ్వరైః రుచితైర్విషయభోగరూపైః పతిభి - స్సంయోజయామాస ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ పుత్రాణాం పుత్రాః పుణ్యాపుణ్యరూపకర్మరూపాః - ఏకైకస్య - శతం శతం శతశబ్దో బాహుల్యాభిప్రాయ

కామకశ్మలచేతసః। క్షణార్ధమివ రాజేన్ద్ర వ్యతిక్రాన్తం నవం వయః ॥ ౫ ॥ తస్యామజనయత్పుత్రాన్పురఞ్జన్యాం పురఞ్జనః। శతాన్యేకాదశ విరాడాయుషోఽర్ధమథాత్యగాత్ ॥ ౬ ॥ దుహితౄర్దశోత్తరశతం పితృమాతృయశస్కరీః। శీలౌదార్యగుణోపేతాః పౌరఞ్జన్యః ప్రజాపతే ॥ ౭ ॥ స పాఞ్చాలపతిః పుత్రాన్ పితృవంశవివర్ధనాన్। దారైః సంయోజయామాస దుహితౄః సదృశైర్వరైః ॥ ౮ ॥ పుత్రాణాం చాభవన్పుత్రా ఏకైకస్య శతం శతమ్। యైర్వై పౌరఞ్జనో వంశః పాఞ్చాలేషు సమేధితః ॥ ౯ ॥ తేషు తద్రిక్థహారేషు గృహకోశానుజీవిషు। నిరూఢేన మమత్వేన వ్యాసక్తో నాన్వబుధ్యత ॥ ౧౦ ॥ ఈజే చ క్రతుభిర్ఘోరైర్దీక్షితః పశుమారకైః। దేవాన్పితౄన్భూతపతీన్నానాకామో యథా భవాన్ ॥ ౧౧ ॥ యుక్తేష్వేవం ప్రసక్తస్య కుటుమ్బాసక్తచేతసః। ఆససాద స వై కాలో యోఽప్రియః ప్రియయోషితామ్ ॥ ౧౨ ॥ చణ్డవేగ ఇతి ఖ్యాతో గన్ధర్వాధిపతిర్నృప। గన్ధర్వాస్తస్య బలినః షష్ట్యుత్తరశతత్రయమ్ ॥ ౧౩ ॥ గన్ధర్వ్యస్తాదృశీరస్య మైథున్యశ్చ సితాసితాః। పరివృత్త్యా విలుమ్ప

కం - అభవన్ - పౌత్రాన్విశినష్టి - యైః పౌత్రైః - పౌరఞ్జనో వంశస్సంసారః - పాఞ్చాలేషు శబ్దాదివిషయేషు నిమిత్తేషు నిమిత్తమిహ ఫలం శబ్దాదివిషయభోగార్థమిత్యర్థః - సమేధితః సంవర్ధితః యద్వా - వంశః ఇన్ద్రియపరిణామతదనన్తరబుద్ధివృత్తిరూపపుత్రపుత్ర్యాదిరూపో వంశః శబ్దాదివిషయేషు కర్మభిరేవ సమేధిత ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ తేషు - తస్య పురఞ్జనస్య రిక్థహారేషు పుత్రేషు - గృహం శరీరం - కోశః అహంమమాభిమానాశ్రయోఽహఙ్కారః - అనుజీవిన ఇన్ద్రియప్రాణాదయః - తేషు - నిరూఢేన రూఢమూలేన - మమత్వేన మమకారేణ - విశేషణాసక్తః - న ప్రాబుధ్యత - స్వస్వరూపపరమాత్మస్వరూపే ఇతి శేషః ❁ ॥ ౧౦ ॥ నానాకామః నానాభూతాన్ శబ్దాదివిషయాన్ కామయమానః - పశుమారకైః హింసాగర్భైః - అత ఏవ - ఘోరైః - క్రతుభిః కర్మేన్ద్రియవ్యాపారరూపైః - దీక్షితః - కృతసఙ్కల్పః - కర్మేన్ద్రియవ్యాపారరూపాన్ క్రతూనారభ్యేత్యర్థః, తేషాం ప్రాయశః పఞ్చసూనాదిహింసాగర్భత్వాత్పశుమారకైరిత్యుక్తం - దేవాదీన్ - ఈజే ఇష్టవాన్ - దేవశబ్దో దేవాధిష్ఠితేన్ద్రియపరః - ఇన్ద్రియాణ్యతార్పీదిత్యర్థః - పితౄన్భూతపతీనితి దృష్టాన్తాభిప్రాయకం - యథా భవాన్ దేవపితృభూతపతీనీజే - తథాఽయం దేవానీజ ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ యుక్తేషు దృఢతరాభిసన్ధియుక్తేషు కర్మసు - ప్రసక్తస్య నితరామాసక్తస్య - కుటుమ్బే బుద్ధితద్వృత్త్యాదౌ - ఆసక్తచిత్తస్య - స వై కాలః జరాసమయః - ఆససాద ప్రాప్తః - దేహదృష్ట్యేదముక్తం - కాలం విశినష్టి, యః కాలః ప్రియయోషితాం - పరస్పరమప్రియకరః ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ చణ్డవేగః ఆశువేగః, సంవత్సరరూపః - ఖ్యాతః ప్రసిద్ధః, స హి గన్ధర్వాణాం గన్ధర్వ్యశ్చ గన్ధర్వాశ్చ "పుమాన్ స్త్రియా" ఇత్యేకశేషః - తేషామధిపతిః - తస్య - బలినః ప్రసహ్యాయుర్హరతశ్చణ్డవేగస్య భృత్యాః షష్ట్యధికశతత్రయదివసాత్మకాః - గన్ధర్వాః పరోక్షమాయారూపధనాపహారిత్వాద్గన్ధర్వత్వేన రూప్యన్తే ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ తథా తాదృశీః అస్య చణ్డవేగస్య సంబన్ధిన్యస్తాదృశ్యః, అర్థాత్త్వాద్వ్యత్య

యేన ద్వితీయా - షష్ట్యుత్తరశతత్రయసఙ్ఖ్యాకాః గన్ధర్వ్యః రాత్ర్యాత్మికాః - మైథున్యః దివసైరేవ మిథునీభూయ స్థితాః - సితాశ్చాసితాశ్చ శుక్లకృష్ణపక్షీయాః - పరివృత్త్యా పరిభ్రమణేన - సర్వైః కామైః శబ్దాదిభిస్తత్కారణైశ్చ - వినిర్మితాం - పురీం శరీరం - విలుమ్పన్తి అపహరన్తి - అపహర్తుమారేభిర ఇత్యర్థః - జరాప్రాప్త్యనన్తరం న్యూనదివసాః ప్రాప్తా ఇత్యర్థః - ఏతత్సర్వం దేహదృష్ట్యోక్తమితి ద్రష్టవ్యమ్ ✽ ॥౧౪॥ ✽ చణ్డవేగస్యానుచరాస్తే గన్ధర్వాః - పురఞ్జనస్య - పురీం - యదా - హర్తుమారేభిరే ఆరబ్ధవన్తః, తత్ర పుర్యాం - యః ప్రజాగరః ప్రాణః - సుషుప్త్యవస్థాయామపి ప్రాణవ్యాపారాత్ప్రజాగర ఇత్యుక్తం - ప్రత్యషేధత్ న్యవారయత్, యావత్ప్రాణవ్యాపారస్తావచ్ఛరీరకస్యావైకల్యేనావస్థానాత్ ప్రత్యషేధదిత్యుక్తమ్ ✽ ॥౧౫॥ ✽ స ఏకః ప్రజాగరః - సప్తభిర్వింశత్యా సప్తవింశతిసంఖ్యాకైః భూతపఞ్చకతన్మాత్రపఞ్చకజ్ఞానేన్ద్రియపఞ్చకకర్మేన్ద్రియపఞ్చకప్రాణాదిప్రాణచతుష్టయమనోబుద్ధ్యహఙ్కారాత్మకైశ్శరైః, శతం సమా ఇతి ప్రారబ్ధోపలక్షణం - యావత్ప్రారబ్ధావసానం - పురఞ్జనపురస్య, అధ్యక్షః పాలకః బలీ గన్ధర్వైస్సహ, యుయుధే యుద్ధం చకార - శరీరం నల్లోపయామాసేత్యర్థః ✽ ॥౧౬॥ ✽ బహుభిస్సాకం యుధి, ఏకస్మిన్ స్వసంబన్ధిని స్వసామర్థ్యే - క్షీయమాణే సతి - శతవత్సరావసాన ఇత్యర్థః, రాష్ట్రాదిభిస్సహితః ప్రజాగరః పరాం చిన్తా - మవాప, కథం శరీరం ప్రాణయామీతి చిన్తామవాపేత్యర్థః ✽ ॥౧౭॥ ✽ స పురఞ్జనః - మధుభుక్ - స్వపార్షదైరిన్ద్రియైః, పాఞ్చాలేషు శబ్దాదివిషయేషు నద్యా, ఉపనీతం ప్రాపితం బలిం - శబ్దాద్యన్యతమం విషయం - గృహ్ణన్ అనుభవన్, స్త్రీయా బుద్ధ్యా, జితో వశీకృతః - భయం - మృత్యుభయం నావిన్దత్ నాలోతవాన్ ✽ ॥౧౮॥ ✽ కాచిత్ కాలస్య - దుహితా - జరారూపా, కాచిదస్తి - సా - త్రిలోక్యాం - వరం పతి - మిచ్ఛతీ - పర్యటత్, హే

ఃన్తి సర్వకామవినిర్మితామ్ ॥౧౪॥ తం చణ్డవేగానుచరాః పురఞ్జనపురీం యదా । హర్తుమారేభిరే తత్ర ప్రత్యషేధత్ ప్రజాగరః ॥౧౫॥ స సప్తభిశ్శతైరేకో వింశత్యా చ శతం సమాః । పురఞ్జనపురాధ్యక్షో గన్ధర్వైర్యుయుధే బలీ ॥౧౬॥ క్షీయమాణే స్వసంబన్ధే ఏకస్మిన్బహుభిర్యుధి । చిన్తాం పరాం జగామార్తః సరాష్ట్రపురబాన్ధవః ॥౧౭॥ స ఏవ పుర్యాం మధుభుక్పాఞ్చాలేషు స్వపార్షదైః । ఉపనీతం బలిం గృహ్ణన్ స్త్రీజితో నావిదద్భయమ్ ॥౧౮॥ కాలస్య దుహితా కాచిత్త్రిలోకీం వరమిచ్ఛతి । పర్యటన్తీ న బర్హిష్మన్ప్రత్యనన్దత కశ్చన ॥౧౯॥ దౌర్భాగ్యేనాత్మనో లోకే విశ్రుతా దుర్భగేతి సా । యా తుష్టా రాజఋషయే వృతాఽదాత్పూరవే వరమ్ ॥౨౦॥ కదాచిదటమానా సా బ్రహ్మలోకాన్మహీం గతమ్ । వవ్రే బృహద్వ్రతం మాం తు జానతీ కామమోహితా ॥౨౧॥ మయి సంరభ్య విపులమదాచ్ఛాపం సుదుస్సహమ్ । స్థాతుమర్హసి నైకత్ర మద్యాచ్ఞావిముఖో మునే ॥౨౨॥ తతో విహతసఙ్కల్పా కన్యకా యవనేశ్వరమ్ । మయోపదిష్టమాసాద్య వవ్రే నామ్నా భయం పతిమ్ ॥౨౩॥ ఋషభం యవనానాం త్వాం వృణే వీరేప్సితం పతిమ్ । సఙ్కల్పస్త్వయి భూతానాం కృతః కిల న రిష్యతి ॥౨౪॥

బర్హిష్మన్ తాం కాలకన్యాం - కోఽపి పుమాన్, న ప్రత్యనన్దత నావృణోత్ ✽ ॥౧౯॥ ✽ అనభినన్దనే హేతుం వదన్ తన్నిమిత్తం గుణనామధేయమాహ ॥ దౌర్భాగ్యేన - దుష్టం భగం సౌన్దర్యం యస్యాః భవతి స దుర్భగ - స్స ఏవ దౌర్భాగ - స్తేన, త్మరూపేణ - లోకే - దుర్భగేతి - విశ్రుతా ప్రఖ్యాతా, తాం విశినష్టి - యా కాలకన్యా, యయాతిపుత్రేణ పూరుణా - వృతా సతీ, తుష్టా - తస్మై రాజర్షయే - పూరవే - వరం రాజాసనరూపం - అదాత్, యయాతిర్దేవయానీగమనక్రుద్ధశుక్రశాపాజ్జరాం ప్రాప్య పుత్రాననువాచేమాం జరాం గృహ్ణీతేతి - తాం జ్యేష్ఠాశ్చత్వారో న జగృహుః - పూరుస్తు జగ్రాహ, తతో యయాతిస్తస్మై రాజ్యం దదావితి జరైవాదాదిత్యుక్తమ్ ✽ ॥౨౦॥ ✽ కదాచిత్, సా కాలకన్యా - భూలోకే, పర్యటన్తీ, బ్రహ్మలోకాత్ సత్యలోకాన్మహీం భూమిం, గతం ప్రాప్తం, మాం, బృహద్వ్రతం నైష్ఠికం, జానత్యపి - కామమోహితా, వవ్రే ✽ ॥౨౧॥ ✽ తతో మయి ప్రత్యాఖ్యాతవతీ మయి - సంరభ్య క్రోధం కృత్వా - విపులం మహాన్తం - దుస్తరం దురతిక్రమణీయం, శాప - మదాత్ - శాపమేవాహ - హే మునే - త్వం, యతో - మద్యాచ్ఞావిముఖ - స్తత ఏకత్ర - చిరేణ, స్థాతుం నార్హసీతి ✽ ॥౨౨॥ ✽ తతో - విహతసఙ్కల్పా కాలకన్యకా - అథ మోవ్యాధయశ్చ యవనాః, తద్వత్పీడాకారిత్వా - త్తేషామీశ్వరం - మయా - ఉపదిష్టం - నామ్నా భయం భయనామానం పతి - మాసాద్య, వవ్రే ✽ ॥౨౩॥ ✽ వరణప్రకారమేవాహ ॥ హే వీర - యవనానాం - ఋషభమీశ్వరం - త్వామీప్సితం పతిం - వృణే, త్వయి కృతో, భూతానాం, సఙ్కల్పః, న నరిష్యతి న నశ్యతి ✽ ॥౨౪॥ ✽ త్వయాఽహం న ప్రత్యాఖ్యేయేత్యాహ ॥ లోకతో - వేదతశ్చ - య - ద్దేయత్వేన గ్రాహ్యత్వేన చో - పనతం ప్రాప్తం - త - ద్యాచమానాయా - యో న దదాతి, యచ్చ, దీయమానం - యో, నేచ్ఛతి న గృహ్ణాతి - ఇమౌ - ద్వౌ, అసదవగ్రహౌ, అసద్వ్యర్థః, అవగ్రహః అభిమానః [illegible]

యయోః, స్తః - అతఏవ - బాలౌ అజ్ఞౌ - కర్మభూతౌ, అనుశోచన్తి - ఇమౌ ప్రత్యనుశోచన్తి సన్త ఇత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ హే భద్ర భజన్తీం - మాం భజస్వ, మయి, దయాం, కురు - పౌరుషః పూరుషేణ కర్తవ్యో ధర్మః, ఏతావానేవ, కింతత్, యత్, దార్తాననుకమ్పతే ॥ ౨౬ ॥ కాలకన్యయా - ఉదితం, వచః శ్రుత్వా, సయవనేశ్వరో, భయనామా - దేవగుహ్యం మరణం - తద్ధిప్రాణినాం వైరాగ్యానుదయాయ దేవైర్గోప్యతే కర్తుమిచ్ఛుః, స్మితేన సహితం యథా తథా, సమభాషత ॥ ౨౭ ॥ తుభ్యం మయా, ఆత్మసమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ, బహుధా విచార్యేత్యర్థః - లోకరూపః, పతి ర్నిరూపితో నిశ్చితః, కోఽసావిత్యత్రాహ, యాచ్యమానోఽయం లోకస్త్వా, మభద్రా, మసత్తమాం - నేచ్ఛతి ॥ ౨౮ ॥ అతోఽవ్యక్తగతిః కుతః ప్రాప్తేత్యలక్షితగతిస్సతి కర్మనిర్మితం, లోక - మాక్రమ్య - భుఙ్క్ష్వ, ఏవం సర్వో పి హి లోక స్తవ పతిస్స్యాదిత్యర్థః నన్వేవం త్వయా శఙ్కనీయం మాం ప్రతికూలాం లోకా హనిష్యన్తీతి - యస్మాత్త్వమేవ లోకస్య నాశం కరిష్యసీత్యాహ ॥ యాహీతి ॥ యా మదీయా - పృతనా, యవనానాం సేనా, తయా, యుక్తా, యాహి ॥ ౨౯ ॥ ప్రజ్వారో వైష్ణవజ్వర - స్త్వాం, ప్రణేష్యతి, లోకం ప్రతిపాదయిష్యతి, అత్ర ప్రజ్వార ఇతి మారకో వైష్ణవజ్వరో వివక్షితః, న మాహేశ్వరజ్వరః, మాహేశ్వరస్య వ్యాధ్యన్తః పాతిత్వేన మారకత్వాభావాత్, ప్రజ్వారో మమ, భ్రాతా, భవతి, త్వం చ, మే - భగినీ స్వసా, భవ - ఉభాభ్యాం ప్రజ్వారకాలకన్యాభ్యాం, యువాభ్యాం సహ, అహం - భీమసైనికః యవనసేనానాయకః, అవ్యక్తగతిస్సన్ లోకే చరామి ॥ అత్ర కాలస్య దుహితా కాచిదిత్యాది శ్లోకద్వయేన జరాయా లోకవిద్వేషవిషయత్వముక్తం, కదాచిదటమానేత్యనేన శ్లోకత్రయేణ నారదస్య జరానాక్రాన్తత్వముక్తం, ఏతచ్చ నైష్ఠికసనకాదీనామప్యుపలక్షణం, స్వస్య శాపగ్రస్తత్వకథనం తస్యావర్జనీయత్వాభి

ద్వావిమావనుశోచన్తీ బాలావసదవగ్రహౌ। యల్లోకశాస్త్రోపనతం న రాతి న తదిచ్ఛతి ॥ ౨౫ ॥ అథో భజస్వ మాం భద్ర భజన్తీం మే దయాం కురు। ఏతావాన్ పౌరుషో ధర్మో యదార్తాననుకమ్పతే ॥ ౨౬ ॥ కాలకన్యోదితవచో నిశమ్య యవనేశ్వరః। చికీర్షుర్దేవగుహ్యం స సస్మితం తామభాషత ॥ ౨౭ ॥ మయా నిరూపితస్తుభ్యం పతిరాత్మసమాధినా। నాభినన్దతి లోకోఽయం త్వామభద్రామసత్తమామ్ ॥ ౨౮ ॥ అతోఽవ్యక్తగతిర్భుఙ్క్ష్వ లోకం కర్మవినిర్మితమ్। యాహి మే పృతనాయుక్తా ప్రజానాశం ప్రణేష్యసి ॥ ప్రజ్వారోఽయం మమ భ్రాతా త్వం చ మే భగినీ భవ। చరామ్యుభాభ్యాం లోకేఽస్మిన్నవ్యక్తో భీమసైనికః ॥ ౩౦ ॥ ****************

****** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, షడ్వింశోఽధ్యాయః ** *******

నారద ఉవాచ ॥ సైనికా భయనామ్నో యే బర్హిష్మన్దిష్టకారిణః। ప్రజ్వారకాలకన్యాభ్యాం విచేరురవనీమిమామ్ ॥ ౧ ॥ త ఏకదా తు రభసా పురఞ్జనపురీం నృప। రురుధుర్భౌమభోగాఢ్యాం జరత్పన్నగపాలితామ్ ॥ ౨ ॥ కాలకన్యాపి బుభుజే పురఞ్జనపురం బలాత్। యయాఽభిభూతః పురుషః సద్యో నిస్సారతామియాత్ ॥ ౩ ॥ త

ప్రాయకం, తతో విహతసఙ్కల్పత్వాదినా జరాధివ్యాధిప్రజ్వారభయానాం పూర్వపూర్వస్యోత్తరోత్తరహేతుత్వమన్యోన్యసాహిత్యేన మరణహేతుత్వం - చోక్తం, జరాదీనాం పరస్పరభాషణాదికథనం తేషాం మూర్తిమత్త్వాభిప్రాయేణ తదధిష్ఠాతృదేవతాభిప్రాయేణ వా, ఉపపన్నమ్ ॥ ౩౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే షడ్వింశోఽధ్యాయః ************************

ఏవం జరాదీనాముత్తరోత్తరహేతుత్వం సంభూయ మృతిహేతుత్వం చాభిధాయ, ఇదానీమేతే సర్వే పురఞ్జనపురీమావిశ్య పీడయన్తో విప్లావయామాసురితి వదన్ "యం యం వాఽపి స్మరన్ భావం త్యజత్యన్తే కళేబరమ్। తం తమేవైతి కౌన్తేయ సదా తద్భావభావితః" ఇత్యుక్తరీత్యా కథాపక్షే పురఞ్జనస్య రాజ్ఞః స్త్రీచిన్తయా స్త్రీజన్మప్రాప్తికథనవ్యాజేనాధ్యాత్మపక్షేఽపి జీవస్య కర్మవశాత్ స్త్రీత్వప్రాప్తిం తత్ర పునరదృష్టవిశేషాద్భాగవతసఙ్గమీశ్వరప్రసాదం చాహ నారదః ॥ హే బర్హిష్మన్, భయనామ్నః, యే, సైనికాః సేనాయాం భవాః సైన్యనికాః - దిష్టకారిణః ఆదేశకారిణః, ఈశ్వరస్యేతి శేషః, ప్రజ్వారకాలకన్యాభ్యాం సహ, ఇమాం భూమిం - విచేరుః పర్యాటుః ॥ ౧ ॥ తే సైనికాః కదాచిద్దేహారమ్భకప్రారబ్ధావసానే జరత్పన్నగేన జీర్ణప్రాణేన, పాలితాం, భౌమైః భూమ్యాం భవైః - భోగ్యైః శబ్దాదివిషయభోగైః, ఆఢ్యాం, పురఞ్జనపురీం, రురుధుః ॥ ౨ ॥ కాలకన్యా జరా, పురఞ్జనపురీం - బలాత్, బుభుజే పురఞ్జనపురం జరావ్యాధ్యాదిగ్రస్తమభూదిత్యర్థః - కాలకన్యాం విశినష్టి, యయా కాలకన్యయా, అభిభూతః, పురుషః, నిస్సారతాం, ప్రాప్నుయాత్ ॥ ౩ ॥ తయా కాలకన్యయా ఉపభుజ్యమానాం సకలాం పురఞ్జనపురీం - యవనాః, సర్వతో దిశం, ద్వార్భిః

ప్రవిశ్య చక్షురాదిషు రోగరూపేణ ప్రవిశ్య, భృశమధికం - ప్రార్ధయన్ పీడితవన్తః ❁ ॥ ౪॥ ❁ తస్యాం పుర్యాం - యవనాదిభిః ప్రపీడ్యమానాయాం - మమేయం పురీత్య - భిమానీ - పురఞ్జనః, కుటుమ్బబుద్ధిర్నిర్యమనఆదిరూపే - యా - మమతా - తయా - ఆకులః ఆక్షిప్తచిత్తః - బహువిధాన్, తాపాన్ క్లేశాన్, ప్రాప ❁ ॥ ౫॥ ❁ కన్యయా బుద్ధ్యా - ఉపగూఢః దృఢతరం సంశ్లిష్టః - విషయేష్వేవ - ఆత్మా చిత్తం యస్య - అతః కృపణః - అతఏవ - నష్టవివేకః, నష్టాః శ్రీః భోగాత్మికా యస్య - యవనైః - ర్బలాత్ - హృతం - ఐశ్వర్యం ఉత్తరాదిశక్తిరూపం, యస్య సః - తత్ప్రతిక్రియాం న లేభ ఇతి తృతీయేనాన్వయః ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ విశీర్ణాం శిథిలాం - స్వపురం - తథా - ప్రతికూలాన్ అనపేక్షితవిషయప్రాపకాన్ - అనాదృతాన్ ఆదరమకుర్వాణాన్ - స్వాధీనత్వాభావాత్ - పుత్రాన్ - ఇన్ద్రియపరిణామరూపాన్ - పౌత్రాన్ పుణ్యాపుణ్యకర్మరూపాన్ - తదనుగానిన్ద్రియాణి - అమాత్యానిన్ద్రియదేవతాః గతం సౌహృదం స్నేహః - యస్యాస్తాం - జాయాం - తస్యా అపి స్వాధీనత్వాభావాత్ ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ కన్యయా జరయా - గ్రస్తం ఆత్మానం శరీరం - అరిభిర్విఘ్నాదిభిః - దూషితాన్ - పాఞ్చాలాన్ విషయాంశ్చ - వీక్ష్య దృష్ట్వా - అపారచిన్తాం - ఆపన్నః - తస్య పురాదివిశీర్ణత్వాదేః - ప్రతిక్రియాం ప్రతికార్యం - పరిహారోపాయం - న లేభే ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ కాలకన్యయా హేతుభూతయా, యాతయామాన్నిస్సారానపి - కామాన్ అభిలషన్ దీనః కృపణః - విగతా - ఆత్మనో - గతిః పారలౌకికీ ఐహికః పుత్రాదిస్నేహశ్చ - యస్య - పుత్రదారాన్ ఇన్ద్రియపరిణామబుద్ధీః - లాలయన్ ఉపచ్ఛన్దయన్ ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ గన్ధర్వైరహోరాత్రరూ

యోపభుజ్యమానాం వై యవనాస్సర్వతో దిశమ్ । ద్వార్భిః ప్రవిశ్య సుభృశం ప్రార్ధయన్ సకలాం పురీమ్ ॥ ౪ ॥
తస్యాం ప్రపీడ్యమానాయామభిమానీ పురఞ్జనః । అవాపోరువిధాంస్తాపాన్ కుటుమ్బీ మమతాఽఽకులః ॥ ౫ ॥
కన్యోపగూఢో నష్టశ్రీః కృపణో విషయాత్మకః । నష్టప్రజ్ఞో హృతైశ్వర్యో గన్ధర్వయవనైర్బలాత్ ॥ ౬ ॥ విశీ
ర్ణాం స్వపురీం వీక్ష్య ప్రతికూలాననాదృతాన్ । పుత్రాన్ పౌత్రానుగామాత్యాన్ జాయాం చ గతసౌహృదామ్ ॥ ౭ ॥
ఆత్మానం కన్యయా గ్రస్తం పాఞ్చాలాంశ్చారిదూషితాన్ । దురన్తచిన్తామాపన్నో న లేభే తత్ప్రతిక్రియామ్ ॥
కామానభిలషన్ దీనో యాతయామాంశ్చ కన్యయా । విగతాత్మగతిస్నేహః పుత్రదారాంశ్చ లాలయన్ ॥ ౯ ॥
గన్ధర్వయవనైర్భుగ్నాం కాలకన్యోపమర్దితామ్ । హాతుం ప్రచక్రమే రాజా తాం పురీమనికామతః ॥ ౧౦ ॥ భ
యనామ్నోఽగ్రజో భ్రాతా ప్రజ్వారః ప్రత్యుపస్థితః । దదాహ తాం పురీం కృత్స్నాం భ్రాతుః ప్రియచికీర్ష
యా ॥ ౧౧ ॥ తస్యాం సన్దహ్యమానాయాం సపౌరస్సపరిచ్ఛదః । కౌటుమ్బికః కుటుమ్బిన్యా ❁ ఉపాతప్యత
సాన్వయః ॥ ౧౨ ॥ యవనోపరుద్ధాయతనో గ్రస్తాయాం కాలకన్యయా । పుర్యాం ప్రజ్వారసంసృష్టః పుర
పాలోఽన్వతప్యత ॥ ౧౩ ॥ న శశాకోషితుం తత్ర ❁ పురుకృచ్ఛ్రోరువేపథుః । గన్తుమైచ్ఛత్తతో వృక్షకోటరా
దివ సానలాత్ ॥ ౧౪ ॥ శిథిలావయవో యర్హి గన్ధర్వైర్హృతపౌరుషః । యవనైర్బలిభీ రాజన్నుపరుద్ధో రురో
దహ ॥ ౧౫ ॥ దుహితౄః పుత్రపౌత్రాంశ్చ జామిజామాతృపార్షదాన్ । స్వత్వావశిష్టం యత్కిఞ్చిద్గృహ

పైః - భుగ్నాం కుటిలాం - కాలకన్యయా, అవమర్దితాం పీడితాం - పురీం - అనికామతః అనిచ్ఛయాఽపి - రాజా పురఞ్జనో - హాతుం త్యక్తుం - ప్రచక్రమే ఉపక్రాన్తవాన్ ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ భయనామ్నో - యోఽగ్రజో - భ్రాతా - ప్రజ్వారస్స - ఉపస్థితః - పురఞ్జనపురీమధిష్ఠితః - భ్రాతుర్భయనామ్నః - ప్రియం కర్తుమిచ్ఛయా - కృత్స్నాం, తాం పురీం - దదాహ, ప్రజ్వారాఖ్యో వైష్ణవజ్వరశ్శరీరం ప్రవిశ్య భృశం తేప ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ తస్యాం పుర్యాం - నితరాం - ప్రజ్వారేణ - తప్యమానాయాం భార్యాసహితః - భృత్యవర్గసహితశ్చ - కుటుమ్బేన సహ దీవ్యతీతి కౌటుమ్బికః, కుటుమ్బిన్యా సహ, సాన్వయః పుత్రాదిసహితః - ఉపాతప్యత ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ కాలకన్యయా - పుర్యాం - గ్రస్తాయాం సత్యాం, యవనైః - రుపరుద్ధాన్యాయతనాని యస్య - స పురపాలః ప్రజాగరః - ప్రజ్వారేణ - సంసృష్టః అన్వతప్యత - స పురపాలః ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ పురుబహు - కృచ్ఛ్రం దుఃఖం తేన, ఉరుర్వేపథుః కమ్పో యస్య - పురేఽతిపారే - పుర్యాం - ఉషితుం అవస్థాతుం - న శశాక నాశక్నోత్ - కిన్తు - తతః - పుర్యాః - అగ్నిసహితాత్, వృక్షకోటరాత్సర్ప ఇవ - గన్తుం, ఐచ్ఛత్ ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ యదా - గన్ధర్వైః, శ్శిథిలా - అవయవా - యస్య - హృతం, పౌరుషం సామర్థ్యం, యస్య, తదా, ఽయం - హే రాజన్ - యవనైశ్శత్రుభిరుపరుద్ధః రురోద - వ్యాధ్యాదిభిర్నిరుద్ధమార్గో ఘుర్ఘురధ్వనిం చకార ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ దుహితౄన్ - దధ్యౌ ధ్యాతవా - నిత్యుత్తరేణాన్వయః - దుహితౄరితి దేహానుబన్ధిచిన్తాభిప్రాయకం - జామాతయోఽత్ర స్నుషాః, తాంశ్చ, జామాతరః దుహితౄణాం పతయః - పార్షదా భృత్యాశ్చేతి - ద్వన్ద్వః, తాన్, స్వ

౧౪॥శ్లో॥పా ❁ పురేకృచ్ఛ్రోరు.

త్వనూత్రేణా, వశిష్టం-భోగస్తుప్రాగేవ క్షీణః, యత్కించిద్గృహోపరూపం వస్తు ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ తచ్చ-అహంమమాభిమా
నవిషయంకృత్వా-గృహేషుదారేషు, కుమతిః, కుత్సితామతిర్యస్య, ఆసక్తబుద్ధిః గృహీ పురఞ్జనః, ప్రమదయాసహ, విప్ర
యోగవిశ్లేషే - ఉపస్థితే ప్రతీతేసతి, దధ్యౌబుద్ధ్యాత్మికాం ప్రమదాం విహాయ గమిష్యామి-ఉత, సహైవేతి, చిన్తామక
రోత్ ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ ధ్యానమేవాహ ॥ మయి - లోకాన్తరం ప్రతిగతవతిసతి, ఇయం, అనాథా, కుటుమ్బినీ బాలకా
న్ప్రతి, అనుశోచన్తీ-కథం వర్తిష్యతే ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ మయ్యనాశితే అభోజితే, నభుఙ్క్తే, ఏవముత్తరత్రాపి - భర్తరి స్నాతే భర్తస్న
సైకృతే, భయా, ధృతవాక్ నియతా వాగ్యస్యాః, మౌనంబిభర్తీత్యర్థః ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ అవిజ్ఞం అవివేకినం, మాం-ప్రబో
ధయతి-వ్యుషితే దేశాన్తరం గతే-శోకేన-కర్శితా-గృహమేధీయం వర్త్మ గృహస్థధర్మం, కిం నేష్యతి అనువర్తిష్యతే-యుక్తమే
తత్-యతో-వీరసూః పుత్రవతీ-కింవా, మద్విరహమసహమానా మరిష్యతి ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ దారకాః పుత్రాః, దారికాః దుహిత
రశ్చ, అపరాయణాః - నవిద్యతే పరమయనమాశ్రయో యేషాం తేఅపరాయణాః - మయిగతేసతి-కథం నువర్తిష్యన్తే, భి
న్నానావ్యస్యాం- తే పురుషా - ఉదధౌ సముద్రఇవేతి - అత్రలోకాన్తరం గతవతీత్యనేన సర్వేన్ద్రియపరిణామహేతుభూ
తాజీవైకాయత్తాబుద్ధిర్లోకాన్తరం గచ్ఛతా జీవేన సహగచ్ఛతీతి - ఉత, నత్యాశజోఽత్తాపితా, వర్త్మైతద్గృహమేధీయమి
త్యర్థేనసహైవగచ్ఛతీత్యుక్తం - తథా కథం దారకా ఇత్యనేన పరిణామపరిణామి తదనన్యబుద్ధివృత్తికరణానీన్ద్రియాణ్య
పికింసహైవగచ్ఛన్తి, ఉతనే - తిసంశయ్యసహైవగచ్ఛన్తీత్యుక్తంభవతి-ఏతదేవకథాసాన్దర్భ్యాయుపరోక్షమభిధీయతే-
తథాచగీతం భగవతా "మనష్షష్ఠానీన్ద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి । శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః॥

కోశపరిచ్ఛదమ్ ॥ ౧౬ ॥ అహం మమేతి స్వీకృత్య గృహేషు కుమతిర్గృహీ । దధ్యౌ ప్రమదయా దీనో విప్రయోగ ఉ
పస్థితే ॥ ౧౭ ॥ లోకాన్తరం గతవతి మయ్యనాథా కుటుమ్బినీ । వర్తిష్యతే కథం త్వేకా బాలకాననుశోచతీ ॥ ౧౮ ॥
న మయ్యనాశితే భుఙ్క్తే నాస్నాతే స్నాతి మత్పరా । మయి రుష్టే సుసంత్రస్తా భర్త్సితే యతవాగ్భయాత్ ॥ ౧౯ ॥
ప్రబోధయతి మాఽవిజ్ఞం వ్యుషితే శోకకర్శితా । వర్త్మైతద్గృహమేధీయం వీరసూరపి నేష్యతి ॥ ౨౦ ॥ కథం ను
దారకా దీనా దారికావాఽపరాయణాః । వర్తిష్యన్తే మయి గతే భిన్ననావ ఇవోదధౌ ॥ ౨౧ ॥ ఏవం కృపణయా
బుద్ధ్యా శోచన్తమతదర్హణమ్ । గ్రహీతుం కృతధీరేనం భయనామాఽభ్యపద్యత ॥ ౨౨ ॥ పశువద్యవనైరేష
నీయమానో యథాస్వకమ్ । అన్వద్రవన్ననుపథాః శోచన్తో భృశమాతురాః ॥ ౨౩ ॥ పురీం విహాయోపగత ఉపరు
ద్ధో భుజఙ్గవత్ । యదా తమేవాను పురీ విశీర్ణా ప్రకృతిం గతా ॥ ౨౪ ॥ వికృష్యమాణః ప్రసభం యవనేన బలీయ
సా । నావిన్దత్తమసాఽఽవిష్టః సఖాయం సుహృదం పురః ॥ ౨౫ ॥ తం యజ్ఞపశవోఽనేన సంజ్ఞప్తా యేఽదయాలునా

గృహీత్వైవ తాని సంయాతి వాయుర్గన్ధానివాశయాత్" ఇతిబుద్ధేర్మనోవృత్తివిశేషరూపత్వేన మనసస్సహగమనకథనేన
బుద్ధేరపగమనం గీతం భవతీతి గమ్యతే ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ ఏవం, కృపణయా, బుద్ధ్యా, శోచన్తం, అతదర్హణం శోకానర్హం వస్తు
తస్తస్యాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టత్వాత్, ఏవం పురఞ్జనం-గ్రహీతుం పురాద్విశ్లేషయితుం, కృతధీః, భయనా
మా మృత్యుః, ప్రాప్తః ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ యథాస్వకం స్వకీయకర్మానుగుణం స్థానం ప్రతి, యవనైః, పశువ, న్నీయమానం, త
దా, అనుపథాః ప్రాణా ఇన్ద్రియాణి చ, శోచన్తః-యవనైః పీడితాః, అతఏవాతురాః, శోచన్తో, అన్వద్రవన్ అనుస్సృ
త్యగతవన్తః, తథాచ శ్రుతిః "తముత్క్రామన్తం ప్రాణోఽనూత్క్రామతి ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అ
నూత్క్రామన్తీతి" ప్రాణో జ్యేష్ఠప్రాణః-సర్వేప్రాణాః సర్వేన్ద్రియాణీత్యర్థః ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ యవనైః, ఉపరుద్ధః, పురీం
స్థూలశరీరంతు - విహాయైవగతః, భుజఙ్గవత్, దహ్యమానం వృక్షకోటరం విహాయ యథా భుజఙ్గో గచ్ఛతి తద్వదిత్యర్థః,
యదాగతః, తదాతమేవ తద్గమనానన్తరమేవ, పురీ, విశీర్ణా శిథిలా సతి ప్రకృతిం మహాభూతాత్మతాం, గతా ప్రాప్తవతి
కథాపక్షేతు, దారాపత్యాదయస్సర్వే పురఞ్జనవిశ్లేషమసహమానాస్తైస్తైర్యవనసహావినష్టా అభూవన్, పురీచ వినష్టాభూ
దిత్యర్థః ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ బలీయసా-యవనేన, ప్రసభం, పురం పుర్యాః, వికృష్యమాణః, తమః అజ్ఞానం, ఆవిష్టః, సఖాయం స్వే
నసహవర్తమానం, సహవృత్తిర్హి సఖ్యుర్ధర్మః, సుహృదం విపులాపరాధత్వేఽపి కించిదానుకూల్యేన రిరక్షిషాబుద్ధిమన్తం
పరమాత్మానం, నావిన్దత్ నసస్మార ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ అదయాలునాదయారహితేన, అనేనపురఞ్జనేన, యజ్ఞే కర్మేన్ద్రియవ్యా
పారరూపే యజ్ఞే, యేపశవః సంజ్ఞప్తాః హింసితాః, తేపశవః ఆత్మవైశసం స్వవిషయే కృతం ద్రోహం, స్మరన్తః, అత

ఏవ, క్రుద్ధాః, కురరాః సదృశైః శృఙ్గైః, రేవం, చిచ్ఛిదుః ※ ॥ ౨౬ ॥ ※ అనన్తపారే అపారే, తమసి నరకే-మగ్నః, అత ఏవ, గతవివేకః, శాశ్వతీః, సమాః సంవత్సరాన్ "కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగే" ఇతి ద్వితీయా, ఆర్తిం దుఃఖం, అనుభూయ, ప్రమదాసఙ్గదూషితః ప్రమదాసఙ్గేన దూషితచిత్త ఇత్యర్థః, ప్రమదాఽత్ర దేహానుబన్ధినీ భార్యా వివక్షితా, న తు బుద్ధిరూపా-బుద్ధిసఙ్గస్యాసంసారమనువర్తమానత్వేన సర్వేషాం సర్వదా స్త్రీజన్మాపత్తేః ※ ॥ ౨౭ ॥ ※ తామేవ భార్యామేవ-మనసా -గృహ్ణన్ అన్తకాలే స్మరన్- అనన్తరం-రాజసింహస్య విదర్భస్య-వేశ్మని-ప్రమదోత్తమా-బభూవ, ఏవం తిర్యగాదిరూపేణ సంసరతో జీవస్యాదృష్టవిశేషపరిపాకవశాన్మనుష్యజన్మప్రాప్తస్య తత్రాపి జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థాసు దోషానుకీర్త్యపునర్వైవాత్కదాచిత్సంజాతవివేకస్యాపి ప్రబలకర్మరూపప్రతిబన్ధవశాద్రజస్తమః ప్రచురబుద్ధిపారవశ్యే స్వదేహదేహానుబన్ధివిషయాహంమమాభిమానగ్రస్తస్య జరామరణాద్యవస్థాసు దోషానభిధాయేదానీం దేహావసానే దేహానుబన్ధిప్రమదాస్మరణనిమిత్తస్త్రీజన్మప్రాప్తిం తత్రాపి ప్రాప్తకనకాదాచిత్కయాదృచ్ఛికపుణ్యావశాత్సత్కుల ప్రసూతిం తతో మహాభాగవతభర్తృసంబన్ధం తత్సేవాప్రకారం తతస్తేన తుష్టస్య భగవతః ప్రసాదాజ్జ్ఞానోదయం చాహ ॥ తత్ర కథాపక్షే విదర్భాదిపదానాం శ్రౌతవ ఏవార్థః అధ్యాత్మపక్షే తు - విదర్భస్య విశిష్టం దర్భోపలక్షితం కర్మ యస్య తస్య, రాజస్తేన తత్కర్మానుష్ఠానేనేతి రాజానః- కర్మానుష్ఠానపరాస్తేషాం ముఖ్య-సింహస్య శ్రేష్ఠస్య-వేశ్మని గృహే-ప్రమదా- బభూవ - పురఞ్జనః కర్మవిశేషేణ విశిష్టకులే స్త్రీత్వం ప్రాప్త ఇత్యర్థః ※ ॥ ౨౮ ॥ ※ తాం - వైదర్భీం విదర్భస్య దుహితరం - వీర్యం భగవద్భక్తియోగానుష్ఠానమేవ - పణః శుల్కః-బన్ధనం - యస్యాస్తాం-భాగవతమేవ వృణవానీత్యేవం సఙ్కల్పవతీం - మలయధ్వజః - మలయపర్వతోపలక్షితో దక్షిణదేశః-తత్ర-ధ్వజ ఇవ దర్శనీయః - స హి విష్ణుభక్తిప్రధానో దేశః - తత్ర ముఖ్యో భాగవత ఇత్యర్థః - తథా - పాణ్డ్యః పణ్డా బుద్ధిర్నిశ్చయాత్మికా-

నా। కురరైశ్చిచ్ఛిదుః క్రుద్ధాః స్మరన్తోఽహ్యాత్మవైశసమ్ ॥ ౨౬ ॥ అనన్తపారే తమసి మగ్నో నష్టస్మృతిః సమాః।
శాశ్వతీరనుభూయార్తిం ప్రమదాసఙ్గదూషితః ॥ ౨౭ ॥ తామేవ మనసా గృహ్ణన్ బభూవ ప్రమదోత్తమా। అనన్తరం విదర్భస్య రాజసింహస్య వేశ్మని ॥ ౨౮ ॥ ఉపయేమే వీర్యపణాం వైదర్భీం మలయధ్వజః। యుధి నిర్జిత్య రాజన్యాన్పాణ్డ్యః పరపురఞ్జయః ॥ ౨౯ ॥ తస్యాం స జనయాఞ్చక్ర ఆత్మజామసితేక్షణామ్। యవీయసః సప్త సుతాన్సప్త ద్రవిడభూభృతః ॥ ౩౦ ॥ ఏకైకస్యాభవంస్తేషాం రాజన్నర్బుదమర్బుదమ్। భోక్ష్యతే యద్వంశధరైర్మహీ మన్వన్తరం పరమ్ ॥ ౩౧ ॥ అగస్త్యః ప్రాగ్దుహితరముపయేమే ధృతవ్రతామ్। యస్యాం దృఢచ్యుతో

త్మా నర్హతీతి పాణ్డ్యః-పరస్య పరమాత్మనః - పురం పురవద్వాసస్థానం శరీరం "అథ యదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురం" ఇతి శ్రుతేః, తజ్జయతీతి పురఞ్జయః - దేహాద్యనాత్మజిత ఇత్యర్థః, యుధి ఇన్ద్రియజయరూపే, యుద్ధే, రాజన్యాన్ జితేన్ద్రియాన్, నిర్జిత్య జితేన్ద్రియేషు శ్రేష్ఠో భూత్వేత్యర్థః, ఉపయేమే యద్యప్యత్ర "రాజ్ఞో జాతావేవేతి వాచ్యం" ఇతి జాతౌ నియమితో యత్ప్రత్యయః, స్తదన్యో రాజన్యశబ్దః క్షత్రియజాతివచనస్తథాప్యత్ర గౌణ్యా వృత్త్యా జితేన్ద్రియపరః - క్షత్రియజాతీయో హి జయమేన రాజత ఇతి జయగుణయోగాజ్జితేన్ద్రియే తస్య వృత్తేస్సంభవాత్ ※ ॥ ౨౯ ॥ ※ సః-మలయధ్వజ-స్తస్యాం వైదర్భ్యాం, అసితేక్షణాం, అసితే కృష్ణే ఈక్షణే దృష్టీ యయా - తాం, కృష్ణసేవారుచిరూపాం, ఆత్మజాం జనయాఞ్చక్రే, వైదర్భ్యా భాగవతసఙ్గేన భగవత్సేవారుచిరభూదిత్యర్థః, తథా, యవీయసః ఆత్మజాయా అనుజాన్-సప్త, సుతాన్ "శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోః స్మరణం పాదసేవనమ్। అర్చనం వన్దనం దాస్యం" మిత్యేవంరూపాన్-సఖ్యాత్మనివేదనయోస్తు భగవదనపాయిత్వతశ్చైవ తత్కానుసంధానయాపయోర్భగవత్యైవోత్తరత్ర ప్రపఞ్చ్యమాణయోరిదానీమనుక్తేస్సప్తేత్యుక్తం, భగవద్ధర్మరుచ్యా తచ్ఛ్రవణకీర్తనాదికం జాతమిత్యర్థః, ద్రవిడభూమిపాలకాన్ ద్రవిడభూమిర్హి శ్రవణాదిభిరేవ సురక్షితాఽస్తీతి ప్రసిద్ధమ్ ※ ॥ ౩౦ ॥ ※ సో రాజన్ - తేషాం పుత్రాణాం, ఏకైకస్యార్బుదం, పుత్రాః, అభవన్, శ్రవణకీర్తనాదీనాం ప్రత్యేకమనేకప్రకారా అభవన్నిత్యర్థః, యేషాం, వంశధరైర్వ్యక్తైః ప్రసూతైస్సంప్రదాయభేదైః, మన్వన్తర-మతః పరం చ, మహీ-భోక్ష్యతే అనుభూయతే-శ్రవణకీర్తనాదిసంప్రదాయభేదైర్మహీ వ్యాప్తేత్యర్థః ※ ॥ ౩౧ ॥ ※ అగస్త్యః అగస్త్యోపలక్షితో ముముక్షుః, ధృతవ్రతాం అవ్యభిచారిణీం, దుహితరం భగవత్సేవారుచ్యాత్మికాం, ఉపయేమే స్వీకృతవాన్, దుహితరం విశినష్టి యస్యాం దుహితరి, ఇధ్మవాహాత్మజః- ఇధ్మవాహస్సమిత్పాణిః, తేన తత్పూర్వక గురూపసత్తిర్లక్ష్యతే "గురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం" మితి శ్రుతిప్రసిద్ధసమిద్వాహపూర్వక గురూపసాధా

జ్ఞాతో బ్రహ్మోపదేశాత్మకో మునిః-ఉపదిష్టస్యార్థస్య మననప్రచురత్వాన్మునిః-దృఢం,వ్రతం,శ్రవణోపయుక్తశమదమాత్మకం వ్రతం,యస్య సః,,ప్రశాన్తచిత్తాయశమాన్వితాయై,,లిఙ్గైః,ఉపాసనోపయుక్తశమాదీనాం శ్రవణకాలేఅభావాచ్చ-జాతః బభూవ ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ తనయేభ్యః శ్రవణకీర్తనాదిభ్యః పుత్రేభ్యః , క్ష్మాం సోపజీవ్యాం భగవద్భక్త్యాత్మికాం పృథ్వీం-విభజ్య శ్రవణకీర్తనాదిసాధ్యామనుసన్ధాయ,సమలయధ్వజః కృష్ణ - మారాధయితుమిచ్ఛుః, కులాచలం మలయపర్వతం ప్రతి,జగామ ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ గుడాపసత్తిపూర్వకశమాదియుక్తశ్రవణమననాదిపూర్వికాం శ్రవణకీర్తనాదిసాధ్యభగవత్సేవారుచిం వైదర్భ్యా ముత్పాద్యతయా సహ భగవన్తమారాధయితుం వివిక్తం పుణ్యదేశం యయావిత్యుక్తం - అథ మలయధ్వజస్య మహాభాగవతస్యాష్టాఙ్గయుక్తభగవద్భక్తియోగానుష్ఠానప్రకారం వైదర్భ్యాః పత్యుః పరిచర్యాప్రకారం చాహ ॥ హిత్వేత్యాదినా ॥ మనోదధ ఇత్యన్తైదగ్రన్థేన-మదిరం భగవత్సేవాహర్ష రూపం-ఈక్షణం జ్ఞానం-యస్యాః-సా వైదర్భీ-సుఖాన్ సుఖప్రదాన్-గృహాన్-సుఖశబ్దస్తత్సాధనేషూపచారాత్ప్రయుక్తః- అత ఏవ,పుంస్త్వం త్యక్త్వా-పాణ్డ్యేశం మలయధ్వజం-అన్వధావత అనుసృత్య గతవతీ-యథా-రజనీకరం చన్ద్రం- జ్యోత్స్నా చన్ద్రికా ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ తత్ర కులాచలే-చన్ద్రవసా,తామ్రపర్ణీ ప్రసిద్ధా నదీ-తస్యాః- పుణ్యైః-సలిలైః-రాత్మనః స్వస్య ఉభయతాన్తర్బహిశ్చ-మలం,మృజన్ స్నానపానాదిభిః శోధయన్-తప ఆస్థిత ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ కన్దాష్టయః కన్దబీజాని-కన్దాష్ట్యాదిభిః పూర్వపూర్వాలాభే ఉత్తరోత్తరైః-ర్వర్తమానః దేహధారణం కుర్వాణః, పశ్చాచ్ఛనైః, గాత్రకర్షణం శరీరశోషణం-

జాత ఇధ్మవాహాత్మనో మునిః॥ ౩౨ ॥విభజ్య తనయేభ్యః క్ష్మాం రాజర్షిర్మలయధ్వజః।ఆరిరాధయిషుః కృష్ణం సజగామ కులాచలమ్॥ ౩౩ ॥హిత్వా గృహాన్సుఖాన్భోగాన్వైదర్భీ మదిరేక్షణా।అన్వపద్యత పాణ్డ్యేశం జ్యోత్స్నేవ రజనీకరమ్ ॥ ౩౪ ॥తత్ర చన్ద్రవసా నామ తామ్రపర్ణీ వటోదకా।తత్పుణ్యసలిలైర్నిత్యముభయత్రాత్మనో మృజన్ ॥ ౩౫ ॥ కన్దాష్టిభిర్మూలఫలైః పుష్పపర్ణైస్తృణోదకైః । వర్తమానః శనైర్గాత్రకర్షణం తప ఆస్థితః॥ ౩౬ ॥శీతోష్ణవాతవర్షాణి క్షుత్పిపాసే ప్రియాప్రియే।సుఖదుఃఖే ఇతి ద్వన్ద్వాన్యజయత్సమదర్శనః ॥ ౩౭ ॥ తపసా విద్యయా పక్వకషాయో నియమైర్యమైః । యుయుజే బ్రహ్మణాఽఽత్మానం విజితాక్షానిలాశయః॥ ౩౮ ॥ ఆస్తే స్థాణురివైకత్ర దివ్యం వర్షశతం స్థిరః।వాసుదేవే భగవతి నాన్యద్వేదోద్వహన్రతిమ్॥ ౩౯ ॥ స వ్యాపకతయాఽఽత్మానం వ్యతిరిక్తతయాఽఽత్మని।విద్వాన్స్వప్న ఇవామృశ్య సాక్షిణం విరరామ హ ॥ ౪౦ ॥ సాక్షాద్భగవతోక్తేన హరిణా గురుణా నృప ।విశుద్ధజ్ఞానదీపేన స్ఫురతా విశ్వతోముఖమ్॥ ౪౧ ॥పరే బ్రహ్మణి చాత్మానం పరం బ్రహ్మ తథాఽఽత్మని।ఈక్షమాణో విహాయేక్షామస్మాదుపరరామ హ ॥ ౪౨ ॥ పతిం పరమధర్మజ్ఞం వైదర్భీ మలయధ్వజమ్। ప్రేమ్ణా పర్యచరద్ధిత్వా భోగాన్సా పతిదేవతా ॥౪౩॥చీరవాసా వ్రతక్షామా వేణీభూ

తపః అనశనతప-ఆస్థితః ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ తత - స్సమదర్శినః శీతోష్ణాదినిమిత్తచిత్తవికారరహితః-శీతోష్ణాదిద్వన్ద్వాని - అజయత్ ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ తపసా కర్మయోగేన విద్యయా జ్ఞానయోగేన,పక్వః నిరస్తః- కషాయః ధాతురాగవదనివర్త్యం పుణ్యాపుణ్యాత్మకం పాపం యస్య సః,యమైః-ర్నియమైశ్చ- విజితాన్యక్షాణీన్ద్రియాణి అనిలః ప్రాణః-ఆశయో అన్తఃకరణం-యేన-బ్రహ్మణా పరమాత్మనా- ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మానం - యుయుజే -అధికరణస్య కరణత్వవివక్షయా తృతీయా-బ్రహ్మణ్యాత్మానం యుయుజే బ్రహ్మాత్మకం స్వాత్మానమనుసంహితవానిత్యర్థః ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ స్థాణురివ- ఏకత్ర దేశే-దివ్యం వర్షశతం-నిశ్చలః-ఆస్తే ఉపవిష్టవాన్-భగవతి వాసుదేవే-రతిం అనురాగాత్మికాం భక్తిం-ఉద్వహన్ కుర్వన్-అన్యచ్ఛరీరాదికం-న వేద న సస్మార ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ సః మలయధ్వజః-సాక్షాద్ద్రష్టారం ఆత్మానం పరమాత్మానం-ఆత్మని జీవాత్మని-వ్యాపకతయా-విలక్షణతయా-వ్యాపకత్వరూపవైలక్షణ్యేనేత్యర్థః- విద్వాన్-స్వప్న ఇవామృశ్య స్వప్న ఇవానిత్యం దేహవృత్తాన్తమామృశ్య-తస్మాద్విరరామ- కేవలపరమాత్మానుసన్ధానపరోఽభూదిత్యర్థః ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ సాక్షాద్భగవాన్ హరిరేవ గురుః - స్తేన- ఉక్తేన సర్వతోముఖం-స్ఫురతా- అకుణ్ఠితేన-విశుద్ధజ్ఞానదీపేన,స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానదీపేన ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మానం-పరే బ్రహ్మణి-పరం బ్రహ్మ , ప్రత్యగాత్మని చేక్షమాణః ఉపాసనేన సాక్షాత్కుర్వన్నిత్యర్థః, పరే బ్రహ్మణీతి ధారకత్వముక్తం-పరం బ్రహ్మాత్మనీతి వ్యాపకత్వముక్తం,తత- ఈక్షాం విహాయ ఉపరరామ ఉపాసనాత్మకం జ్ఞానం హిత్వా ఉపరరామ యావదుపరమం ఆమరణముపాసితవానితి భావః ❁ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ❁ వైదర్భీ-భోగాన్ హిత్వా-పతిరేవ దేవతా యస్యాః సా-భగవదారాధనరూపసర్వోత్కృష్టధర్మనిష్ఠం-మలయధ్వజం.పతిం,ప్రేమ్ణా-పర్యచరత్ పరిచరితవతీ ❁ ॥ ౪౩ ॥ ❁ చీరం-వాసో వ

స్త్రం-యస్యాః, ప్రవణేన అనశనాదినా-క్షామా కృశీభూతా, వేణీభూతాః జటీభూతాః-శిరోరుహాః కేశాః-యస్యాస్సా- ఉ పపతిం పత్యుస్సమీపే, యద్వా- పత్యుః కించిన్మాత్రం న్యూనాత్సమానాసతిత్యర్థః ఉపాధికే నే,, తికర్మప్రవచనీయత్వేత ద్యోగే ద్వితీయా- శాన్తమఙ్గారావస్థం-అనలం-శాన్తా నిర్ధూమా-శుద్ధా శిఖా జ్వాలా- యథా భాతి తథా బభౌ ॥ ౪౪ ॥ యదా- పతిరుపరరామ- తదానీమపి సుస్థిర-మాసన-మాసాద్యాబధ్య అతఏవ-ఉపగతం మృతం- ప్రియతమం పతి-మజానతీ- అఙ్గనా వైదర్భీ- యథాపూర్వం- పత్యు-రఙ్ఘ్రి -ముపాచరత్ పర్యచరత్ ॥ ౪౫ ॥ యదా చ- అర్చన్తీ- పత్యురఙ్ఘ్రౌ- ఊ ష్మాణం, నోపలభేత నోపలబ్ధవతి- తదా- సంవిగ్నహృదయా దుఃఖితచిత్తా- ఆసీదభూత్ -యూథాత్స్వసమూహాత్, భ్రష్టా వి యుక్తా- మృగీ హరిణీ- తద్వత్ ॥ ౪౬ ॥ అబన్ధుం పతిరహిత మతఏవ -దీన-మాత్మానం-శోచన్తీ-విక్లవాశ్రుభిః, శోకోద్గత నేత్రజలైః- స్తనా- వాసిచ్య- ఏకాన్తే-సుస్వరం-ప్రరురోద- హేతిఖేదే ॥ ౪౭ ॥ తదేవాహ ॥ హే రాజర్షే జితేన్ద్రియ శ్రేష్ఠ- ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ- క్షత్రబన్ధుభ్యః అధార్మికక్షత్రియేభ్యః అతఏవ- దస్యురూపేభ్యః కేవల త్రివర్గనిష్ఠేభ్య ఇత్యర్థః- బిభ్యతీం భయం ప్రాప్నువతీం- నివృత్తిమార్గలోపేన బిభ్యతీమిత్యర్థః - ఇమా- ముదధిమేఖలాం సముద్రవేష్టితాం- భూమిం- పాతుం స మ్యఙ్నివృత్తిధర్మప్రవర్తనేన రక్షితు-మర్హసి ॥ ౪౮ ॥ పతి- మనుసృత్య, విజనే అరణ్యే, గతా- బాలా వైదర్భీ- ఏవం- విలప న్తీ భర్తుః పాదయోః- పతితా- రుదన్తీ, అశ్రూణ్య -వర్తయత్ ప్రవర్తయామాస ॥ ౪౯ ॥ దారుమయీం- చితిం- కృ త్వా విరచయ్య- తస్యాం చిత్యాం- పత్యుః- కలేబర-మాదీప్య ప్రజ్వాల్య- విలపన్తీ - అనుమరణే సహగమనే- మనో- దధే ధృతవ తీ ॥ ౫౦ ॥ తత్ర తస్మిన్నవసరే, పూర్వతరః పురాతనః ఈశ్వరరూపః, కశ్చిత్, సఖా, ఆత్మవాన్ బ్రాహ్మణః- ఆగత్య, వల్గు

తచ్ఛిరోరుహా। బభావుపపతిం శాన్తా శిఖా శాన్తమివానలమ్ ॥ ౪౪ ॥ అజానతీ ప్రియతమం యదోపరతమఙ్గనా।
సుస్థిరాసనమాసాద్య యథాపూర్వముపాచరత్ ॥ ౪౫ ॥ యదా నోపలభేతాఙ్ఘ్రావూష్మాణం పత్యురర్చతీ।
ఆసీత్సంవిగ్నహృదయా యూథభ్రష్టా మృగీ యథా ॥ ౪౬ ॥ ఆత్మానం శోచతీ దీనమబన్ధుం విక్లవాశ్రుభిః। స్త
నావాసిచ్య విజనే సుస్వరం ప్రరురోద హ ॥ ౪౭ ॥ ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ రాజర్షే ఇమాముదధిమేఖలామ్। దస్యుభ్యః క్ష
త్రబన్ధుభ్యో బిభ్యతీం పాతుమర్హసి ॥ ౪౮ ॥ ఏవం విలపతీ బాలా విజనేఽనుగతా పతిమ్। పతితా పాదయోర్భ
ర్తూ రుదత్యశ్రూణ్యవర్తయత్ ॥ ౪౯ ॥ చితిం దారుమయీం కృత్వా తస్యాం పత్యుః కలేబరమ్ । ఆదీప్య చాను
మరణే విలపన్తీ మనో దధే ॥ ౫౦ ॥ తత్ర పూర్వతరః కశ్చిత్సఖా బ్రాహ్మణ ఆత్మవాన్ । సాన్త్వయన్ వల్గునా సామ్నా
తామాహ రుదతీం ప్రభో ॥ ౫౧ ॥ కా త్వం కస్యాసి కో వాఽయం శయానో యస్య శోచసి । జానాసి కిం సఖా
యం మాం యేనాగ్రే విచచర్థ హ ॥ ౫౨ ॥ అపి స్మరసి చాత్మానమవిజ్ఞాతసఖం సఖే। హిత్వా మాం పదమన్విచ్ఛన్
భౌమభోగరతో గతః ॥ ౫౩ ॥ హంసావహం చ త్వం చార్య సఖాయౌ మానసాయనౌ । అభూతామన్తరా

నా మధురేణ- సామ్నా సామవాక్యేన- సాన్త్వయన్- ఉపలాలయన్, రుదన్తీం ప్రత్యాహ, హే ప్రభో, నిరుపాధికసఖో యా దృచ్ఛికసుకృతమాత్రసంతుష్టో భగవాన్ బ్రాహ్మణరూపేణాగత్య వైదర్భీం సాన్త్వయన్నాహ॥ భాగవతసంబన్ధమాత్రతు ష్టో భగవాన్వైదర్భ్యనుజగ్రాహేతి యావత్ ॥ ౫౧ ॥ ఉక్తిమేవాహ కా త్వమిత్యాదినా తథైవాన్తరమావయోరిత్యన్తేన॥ కా త్వమితి కథం జాతీయా కేతి ప్రశ్నః- కస్యాసి కస్య సంబన్ధిన్యసి- కో వాఽయమిత్యపి తథా- యస్య శోచసి యదర్థం శోచసి శయా నస్య- స్వస్య చ- స్వరూప- ముభయోస్సంబన్ధం దేహప్రయుక్తమవిదిత్వా కిం వృథా శోచసీత్యభిప్రాయః సఖాయం- మాం జా నాసి కిం- స్వస్వరూపమేవాజానతి త్వం కథం మత్స్వరూపం జానాసీత్యర్థః- తత్ర హేతుః- యేన మయా హేతునా- అగ్రే సృష్ట్యా దౌ- విచచర్థ, వికృతవానసి- అనాదిత్వతత్కర్మానుగుణమత్సఙ్కల్పేన స్వపరస్వరూపం విస్మృత్య దేవమనుష్యాదివికారం ప్రాప్తోఽసీత్యర్థః ॥ ౫౨ ॥ యద్యపి మాం న జానాసి, తథాప్యాత్మానం త్వ- మవిజ్ఞాతసఖం అవిజ్ఞాతః కశ్చిన్మే సఖా ఆసీదితి- కిం స్మరసి- హే సఖే ఇతి పుంస్త్వనిర్దేశః - ప్రకృతివిలక్షణపురుషస్వరూపస్మరణాయ సఖ్యం స్మారయన్ స్వవియోగకృతమన ర్థమాహ॥ హిత్వేతి సార్ధేన శ్లోకేన ॥ మామన్తరాత్మభూతం- హిత్వా- భౌమభోగశబ్దాదివిషయానుభవ- స్తస్మిన్నాసక్తః- పదం భోగస్థానం దేవమనుష్యాదిశరీర -మన్విచ్ఛన్- గతః మద్వియోగం ప్రాప్తః స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానవిధురో జాత ఇత్య ర్థః ॥ ౫౩ ॥ హే ఆర్య- త్వం చ- అహం చ- సహస్రపరివత్సరాన్ అనన్తకాలం- అన్తరా వోకః శరీరరూపగృహమధ్య ఏవ- అన్తరేతి మధ్యే అవ్యయం- వా శబ్ద ఏవార్థః - ఓకో గృహం- మానసాయనౌ హృత్పద్మగృహౌ గతౌ- సఖాయా- హంసావభూ తాం సఖిశబ్దార్థసామానాధికరణ్యా,, చ్ఛేషే ప్రథమ ,, ఇతి ప్రథమపురుషః- అత్ర హంసత్వవిధానాయ యుష్మదస్మదర్థయో

సఖిత్వముద్దిశ్య తేఽహమ్ద్దేశ్యానుగుణా చ సర్వత్ర విభక్తిః ప్రయుజ్యతే-తద్యథా,, త్వం వా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసి భగవో దేవతే। తత్త్వమసి,, ఇతి అత్ర సఖిత్వం నపి ధేయం-యుష్మదస్మదర్థోద్దేశ్యేన,, తత్ర పూర్వతరః కశ్చిత్సఖా-అవిజ్ఞాతసఖం సఖే,, ఇత్యనేనైవ ప్రాప్తత్వాత్-హంసత్వం స్వప్రాప్తం హంసత్వం శుద్ధత్వం - హీన స్తి నిరస్యతి పికారానితి హంసః-తతశ్చాయమర్థః-అపాస్తమరణౌ-స్వతో నిరస్తవిషయసుఖావితి - ఔపాధికో హజీవస్య విషయభోగః-కథా పక్షే మానససరసి స్థితౌ పక్షిణావివ భూతావామ్ ❀॥౫౪॥❀ సత్వం హంస స్త్వం-బన్ధుం సఖాయం-మాం-విహాయ విస్మృత్య-గ్రామ్యేషు శబ్దాదిషు మతి-ర్యస్య సః-మహీం ప్రకృతిమణ్డలం-గతః -తత్రాపి పదం వాసస్థానం-విచరన్విచిన్వన్-యద్వా-మహ్యాం విచరన్-కదాచి-త్పద-మద్రాక్షీరిత్యన్వయః-పదం విశినష్టి-స్త్రియా ప్రకృత్యా-నిర్మితమ్ ❀॥౫౫॥❀ పఞ్చ-ఆరామా ఉపవనాని యస్మిన్-నవ-ద్వారాణి ఛిద్రాణి-యస్మిన్-ఏకః-పాలః పాలకో-యస్మిన్- త్రీణి కోష్ఠాని ప్రాకారా-యస్మిన్-షట్-కులాని అభీష్టవిషయసమర్పకాణి యస్మిన్-పఞ్చ విపణా హట్టా - యస్మిన్, పఞ్చ-ప్రకృతిః ఉపాదానకారణం-యస్య-స్త్రీ-ధవా స్వామినీ యస్మిన్ ❀ ॥ ౫౬ ॥ ❀ స్వయమేవ శ్లోకం వ్యాచష్టే॥ పఞ్చేతి॥ పఞ్చేన్ద్రియార్థాశ్శబ్దాదయ-ఆరామాః-ప్రాణాయ ॥ ప్రాణాధీనాః ఇన్ద్రియాణి చక్షురాదీని- తేషాం ప్రాణాయత్తప్రవృత్తిత్వాత్తదాశ్రయత్వాచ్చ - నేత్రద్వయశ్రోత్రద్వయాదిరూపచ్ఛిద్రాణి నవ-ద్వారః - ఏకః-ప్రాణః పాలో యస్మిన్ ఇతి స్పష్టత్వాన్న వ్యాఖ్యాతం- తేజోబన్నాని తేజశ్చ ఆపశ్చ అన్నం పృథివీ చ-ఏతాని కోష్ఠానీత్యర్థః ఇన్ద్రియసఙ్గ్రహః మనసా సహ జ్ఞానేన్ద్రియషట్క-సముదాయః ప్రత్యేకం - కులవదభీష్టప్రాపకత్వాత్కులమ్ ❀ ॥౫౭॥ ❀ క్రియాశక్తిః కర్మేన్ద్రియాణి పఞ్చ-విపణాః-పఞ్చప్రకృతిత్యస్య వ్యాఖ్యానం భూతప్రకృతిరితి-భూతాని పఞ్చ పృథివ్యాదీన్యేవ- అవ్యయానిత్యా, ప్రకృతిరుపాదానకారణం-అత్ర-భూతాన్తర్గతా

వాసః సహస్రపరివత్సరాన్ ॥ ౫౩ ॥ సత్త్వం విహాయ మాం బన్ధో గతో గ్రామ్యమతిర్మహీమ్ । విచరన్పదమద్రాక్షీః కయాచిన్నిర్మితం స్త్రియా ॥ ౫౪ ॥ పఞ్చారామం నవద్వారమేకపాలం త్రికోష్ఠకమ్ । షట్కులం పఞ్చవిపణం పఞ్చప్రకృతి స్త్రీధవమ్ ॥ ౫౫ ॥ పఞ్చేన్ద్రియార్థా ఆరామా ద్వారః ప్రాణా నవ ప్రభో । తేజోఽబన్నాని కోష్ఠాని కులమిన్ద్రియసఙ్గ్రహః ॥ ౫౬ ॥ విపణస్తు క్రియాశక్తిర్భూతప్రకృతిరవ్యయా । శక్త్యధీశః పుమాంస్త్వత్ర ప్రవిష్టో నావబుధ్యతే ॥ ౫౭ ॥ తస్మింస్త్వం రామయా స్పృష్టో రమమాణోఽశ్రుతస్మృతిః । తత్సఙ్గాదీదృశీం ప్రాప్తో దశాం పాపీయసీం విభో ॥ ౫౮ ॥ న త్వం విదర్భదుహితా నాయం వీరస్సుహృత్తవ । న పతిస్త్వం పురఞ్జన్యా రుద్ధో నవముఖే యయా ॥ ౫౯ ॥ మాయా హ్యేషా మయా సృష్టా యత్పుమాంసం స్త్రియం సతీమ్ । మన్యసే

నాం తేజోఽబన్నానాం త్రయాణాం శరీరారమ్భకత్వాత్ప్రకృతిత్వం కోష్ఠస్థానీయాస్థిరుధిరమాంసరూపేణ పరిణామాత్తేజోఽబన్నాని కోష్ఠానీత్యుక్తం, తథా చ శ్రూయతే ,, అన్నమశితం త్రేధా విధీయతే తస్య యః స్థవిష్ఠో భాగస్తత్పురీషం భవతి యో మధ్యమస్తన్మాంసం-ఆపః పీతాస్త్రేధా విధీయన్తే తాసాం యః స్థవిష్ఠో భాగస్తన్మూత్రం భవతి యో మధ్యమస్తల్లోహితం తేజోఽశితం త్రేధా విధీయతే తస్య యః స్థవిష్ఠో భాగస్తదస్థి ,, ఇతి యద్యపి కోష్ఠస్థానీయత్వేన పరిణతేషు తేజోఽబన్నేషు పఞ్చీకరణప్రక్రియయా వాయ్వాకాశావపి ప్రవిష్టౌ, తథాపి భూతత్రయాంశానాం బాహుల్యాత్త్రికోష్ఠమిత్యుక్తం-భూతాత్మకోపాదానస్య ప్రతిక్షణపరిణామశీలత్వేప్యవస్థావద్ద్రవ్యస్య ప్రధానాఖ్యస్య నిత్యత్వాదవ్యయేత్యుక్తం తథా చ శ్రుతిః,, గౌరనాద్యన్తవతీ,, ఇతి,, అజామేకాం,, మితి చ, స్మర్యతే చ,, ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి,, ఇతి-స్త్రీధవమిత్యస్య వ్యాఖ్యా శక్త్యధీశ ఇతి-శక్తిర్బుద్ధిరధీశా యస్య, తద్వశస్య ఇత్యర్థః-పుమాన్ భవాన్ , తత్ర పదే-ప్రవిష్టః-నావబుధ్యతే స్వాత్మానం మాం చ న జానాతి ❀॥౫౮॥❀ తస్మిన్పదే త్వం-రామయా స్త్రియా బుద్ధ్యా-స్పృష్టోఽభిభూతః రమమాణః విషయాననుభవన్, అత ఏవ గతా-స్మృతిః స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానరూపా, యస్య సః - తత్సఙ్గాత్ బుద్ధినిమిత్తదేహానుబన్ధిస్త్రీసఙ్గాత్-పాపీయసీ-మీదృశీం స్త్రీయోనిరూపాం-దశాం-ప్రాప్తః, హే విభో ధర్మతో వ్యాపకస్వభావ ❀॥౫౯॥❀ ఏవం స్వస్యాపి యాగనిమిత్తప్రకృతిపరిణామరూపబుద్ధిపారవశ్యనిమిత్తేయం సంసృతిరూపానర్థపరమ్పరేత్యభిధాయ- సర్వం ప్రకృతిపరిణామరూపవైచిత్ర్యం నాత్మనో ధర్మః-కిన్తు-బుద్ధిసఙ్గనిమిత్తమౌపాధికమాత్మని ప్రతీయత ఇతి వదన్ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యముపదిశతి॥ నేతి॥ త్వం, విదర్భస్య, దుహితా-న భవసి అయం , వీరో మలయధ్వజ- స్తవ-పతిరపి, న భవతి, వైద్యా రేపురే, యయా బుద్ధ్యా, రుద్ధోఽసి తస్యాః పురఞ్జన్యాః-త్వం, పతిరపి-న భవసి విదర్భదుహితృత్వాదీనాం దేహాకారత్వేనాత్మాకారత్వాభావాదితి భావః ❀ ॥ ౬౦ ॥ ❀ యద్యస్మాద్ధేతోః, పూర్వజన్మని పుమాంసం, ఇదానీం, సతీం శ్రేష్ఠాం స్త్రీ

యం, మన్యసే, ఏషా హి తు మాయా-మయా సృష్టా-మాయైవ, అత, ఉభయమప్యాత్మనినవ స్తుతోఽస్తి హి యస్మాత్, ఆవాం, హంసౌ శుద్ధౌ-నౌ ఆవయోః, అద్య అధునా, గతిం వక్ష్యమాణం స్వరూపం, పశ్య విమృశ్య ॥ ౬౧ ॥ అహం, భవాన్ భవచ్ఛరీరకం, త్వమేవాహం స్వదేహే ఏవాహం, త్వం కదాచిదపి న మచ్ఛరీరస్య రహితః, అహం తవ సదా ఆత్మా-త్వం తు మమ సదా శరీరమిత్యర్థః-న చాన్యస్త్వం అతో న త్వమన్యః, న మత్సంబన్ధవిధురః ఇత్యర్థః, విచక్ష్వ విమృశ్య, నౌ ఆవయోః, ఛిద్రం సంబన్ధవైధుర్యం, మనాగీషదపి, కవయో, న పశ్యన్తి ఏవం సంబన్ధనియమకథనేన, అపృథక్సిద్ధజాతిగుణప్రభాదివిశేషణవిశిష్టవ్యక్తిగుణిమణ్యాదివజ్జీవేశ్వరాత్మకం వస్తు విశిష్టరూపేణైకమేవేత్యుక్తం భవతి ॥ ౬౨ ॥ ఏతదేవ దృష్టాన్తేన దర్శయతి ॥ యథేతి ॥ పురుషం పురుషాకారం, మాంసాత్మానం స్వం, ఆదర్శే ముకురే ఆత్మోపాధౌ, చక్షుషి పరస్య చక్షుష్యప్యుపాధౌ, ద్విధాభూతం వృద్ధిభాక్త్వేన హ్రాసభాక్త్వేన చ ద్విధాభూతం, యథా అవేక్షేత పశ్యేత్, తథా, ఆవయోరప్యన్తరం, యథా జాతిగుణాద్యపృథక్సిద్ధవిశేషణవిశిష్టం పురుషాఖ్యం మాంసపిణ్డం తత్తద్విశేషణాపేక్షయుక్తమేకమేవ విశిష్టం వస్త్వాదర్శచక్షురాద్యుపాధిద్వయయుక్తవృద్ధిహ్రాసాదిగుణవిశిష్టమవేక్షేత, ఏవం శరీరాత్మభావేన నియతవిశేషణవిశేష్యభూతజీవేశ్వరాత్మకం విశిష్టమేకమేవ వస్తు స్థూలసూక్ష్మశరీరద్వయప్రవిష్టముపాధిభేదేన నానాభూతమివ పశ్యన్తీత్యర్థః-పురుషమవేక్షేత ఇత్యనేనాయమర్థోఽవగమ్యతే, పురుషో హి జాతిగుణాద్యనేకవిశేషవిశిష్టః, జాతివ్యక్త్యోరివ గుణగుణినోరివ ప్రభాప్రభావతోరివ శరీరాత్మనోరావయోర్భేద ఇతి భావః-బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరివ జీవేశయోరౌపాధికో భేదః న స్వాభావిక ఇతి తు నార్థః ఆదర్శచక్షుషోరిత్యుపాధిద్విత్వకథనాత్, ఆదర్శచక్షుర్గతయోః, ప్రతిబిమ్బయోర్బిమ్బేన సాకమభేదేఽపి తయోః పరస్పరం భేదసద్భావావగమాత్, న హ్యాదర్శప్రతిబిమ్బాచ్చక్షుఃప్రతిబిమ్బో నాన్యః-బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరభేదం వదతాఽప్యవశ్యం ప్రతిబిమ్బానాం భేదోఽభ్యుపగన్తవ్యః - అన్యథా బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరివ తేషు వైలక్షణ్యం న ప్రతీయేత అభేదసాధకసామగ్ర్యభావాచ్చ, న హ్యేకప్రతిబిమ్బత్వం సాధకం - ప్రతిబిమ్బానాం బిమ్బావస్థాత్వేన తాసాం భిన్నత్వాత్-అత ఏవ హి పిణ్డత్వఘటత్వకపాలత్వాద్యవస్థానాం పరస్పరభేదః - ఏకమృద్ద్రవ్యావస్థాత్వమాత్రేణాభేదాభ్యుపగ-

నోభయం యద్వై హంసౌ పశ్యావయోర్గతిమ్ ॥ ౬౧ ॥ అహం భవాన్న చాన్యస్త్వం త్వమేవాహం విచక్ష్వ
భోః । న నౌ పశ్యన్తి కవయశ్ఛిద్రం జాతు మనాగపి ॥ ౬౨ ॥ యథా పురుష ఆత్మానమేకమాదర్శచక్షుషోః ।
ద్విధాభూతమవేక్షేత తథైవాన్తరమావయోః ॥ ౬౩ ॥ ఏవం స మానసో హంసో హంసేన ప్రతిబోధితః । స్వ-
స్థస్తద్వ్యభిచారేణ నష్టామాప పునః స్మృతిమ్ ॥ ౬౪ ॥ బర్హిష్మన్నేతదధ్యాత్మం పారోక్ష్యేణ ప్రదర్శితమ్ ।

మః ప్రతీతిపరాహతః, తస్మాన్నాత్ర బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరౌపాధికభేదప్రతిపాదనపరోఽయం శ్లోకః, కిం తు, యథోక్తార్థపర ఏవ, అస్తు వాఽత్ర బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరేవ దృష్టాన్తత్వం, తథాపి, తయోర్యత్సాధర్మ్యం తదేవాత్ర దృష్టాన్తీకృతం న తు తాదాత్మ్యమపి, అవిరుద్ధోపయుక్తాంశమాత్రేణ దృష్టాన్తసంభవాత్, జీవబ్రహ్మణోస్తాదాత్మ్యం త్వేతత్ప్రకరణవిరుద్ధం, స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావనిమిత్తదేహాత్మభ్రమస్య తన్నివృత్తిమవతస్తన్నివృత్తిమేవ క్రియమాణేఽస్మింస్తత్త్వోపదేశప్రకరణే జీవపరయోః పారమార్థికసఖిత్వప్రతిపాదనాత్-సఖిత్వం హి పదార్థద్వయనిరూపితం, న చ సఖిత్వమపి స్త్రీపుంసభావాదివదౌపాధికమేవ నాత్రోపదిశ్యత ఇతి వక్తుం శక్యం, తత్ర హి హేయోపదిష్టానాం హంసత్వాదీనామప్యౌపాధికత్వప్రసఙ్గాత్ ''మాయా హ్యేషా మయా సృష్టా'' ఇతీశ్వరస్య సంసారాయుక్తత్వావగమాచ్చ, న హి సర్వజ్ఞ ఈశ్వరోఽనన్యత్తస్యానర్థరూపం సంసారం స్వస్మిన్నారోపయతీతి యుక్తిమత్, కిం చ ''యేనాగ్రే చిత్కర్ష'' ''మాయా హ్యేషా మయా సృష్టా'' ఇతి స్రష్టృత్వాప్తసర్వజ్ఞత్వాదిగుణవిశిష్టపరమాత్మవాచినోఽహంశబ్దస్య, బాధనాగ్రహణోపమోహ్యజ్ఞత్వసంసారిత్వవిశిష్టజీవవాచినో భవచ్ఛబ్దస్య చ, ముఖ్యార్థపరిత్యాగేనైక్యస్య మాత్రైక్యప్రతిపాదనపరత్వమస్వరసమితి దిక్, విస్తరస్తు, తత్త్వమస్యాదివాక్యస్య న బ్రహ్మతాదాత్మ్యపరత్వే భాష్యోక్తదూషణానుసారేణానుసన్ధేయః, స్వపక్షే ఉపపత్తిర్గవేషితమస్మత్కృతశైవ్యాద్యానుసన్ధేయా ॥ ౬౩ ॥ సఖ్యోః సంవాదముపసంహరతి ॥ ఏవమితి ॥ హంసేన పరమాత్మనా, ప్రతిబోధితః ఆవేదితస్వపరయాథాత్మ్యః మానసః మనసా సహావర్తమానో జీవః-తద్వ్యభిచారేణ పూర్వం స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావేన-నష్టాం, స్మృతిం-పునః, ఆప, స్వాత్మనో భగవచ్ఛేషత్వైకరసతామనుసన్దధానో ముక్తోఽభూదితి భావః ॥ ౬౪ ॥ ఉపాఖ్యానముపసంహరతి ॥ హే బర్హిష్మన్, ఏతదధ్యాత్మం, అధ్యాత్మం ఆత్మానమధికృత్య ప్రవృత్తం, పారోక్ష్యేణ అన్యాపదేశముఖేన, ప్రదర్శితం - అతో న త్వయా కేవలకథామాత్రబుద్ధిః కర్తవ్యేతి భావః, పారోక్ష్యేణ కిమ-

ర్థముపదిష్టం-తత్రాహ, యద్యస్మాద్విశ్వస్య-కారణభూతో, భగవాన్పరోక్షప్రియః "పరోక్షప్రియా ఇవ హి దేవాః" ఇతి శ్రుత్యా దేవానాం పరోక్షప్రియత్వావగమాద్దేవతాసార్వభౌమో భగవాన్ పరోక్షవాదేనాతితరాం తుష్యతీత్యేవముక్తమిత్యర్థః, ఇదం శ్రోతురస్మిన్ శ్రద్ధాదార్ఢ్యాయోక్తం "పరోక్షప్రియా ఇవ హి దేవాః" ఇత్యస్యార్థవాదత్వా-దన్యథా సాక్షాత్కృతైశ్శ్రవణకీర్తనాదిభిః -భగవతస్తోషాభావప్రసఙ్గాచ్చ-తస్మాత్పారోక్ష్యకీర్తనం శ్రోతుర్బుద్ధ్యవతరణార్థమేవేతి ద్రష్టవ్యమ్ ॥౬౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే సప్తవింశోఽధ్యాయః

ఏతదధ్యాత్మం పారోక్ష్యేణ ప్రదర్శితమిత్యుక్తం, తత్రాధ్యాత్మత్వే కథం పురఞ్జనాదిపదవ్యుత్పత్తిరితి వివిత్సయా రాజా పృచ్ఛతి॥ భగవన్నితి॥ హే భగవన్ - తే అధ్యాత్మవిదుత్తమస్య, వచః పరోక్షరూపం వాక్యం, అస్మాభిః కేవలం దేహాత్మబుద్ధిభిః, సమ్యక్ నావబుధ్యతే - అధ్యాత్మవిదస్త్వద్వచో జానన్తి, కర్మణ్యేవ యజ్ఞాదౌ-మోహితాః, యద్వా, కర్మణా పుణ్యాపుణ్యాదికర్మణా-తిరోహితస్వపరయాథాత్మ్యాః, వయం-కథం జానీమః ॥౧॥ ఏవమాపృష్టో భగవాన్నారదః పురఞ్జనాదీని పదాన్యధ్యాత్మపక్షానుకూలతయా వ్యుత్పాదయతి ॥ పురుషమిత్యాదినా ॥ పురుషం క్షేత్రజ్ఞం పురఞ్జనం పురఞ్జనశబ్దబోధ్యం, విద్యాత్ - పురుషే పురఞ్జనపదప్రవృత్తినిమిత్తమాహ॥ యః పురుషః-ఆత్మనా మనసా సహ, పురం శరీరం వ్యనక్తి ప్రథతరం సంబధ్నాతీతి పురఞ్జనః - పూః శబ్ద ఉపపదే అఞ్జేర్ల్యుట్ ॥ పూశ్శబ్దస్తు శరీరే గౌణ్యా వృత్త్యా ప్రయుజ్యతే నహ్యత్ర సర్వాణి పదాని ముఖ్యార్థాన్యేవేత్యాగ్రహ ఇతి భావః॥ పురం విశినష్టి-ఏకద్విత్రాదయః పాదా యస్య, బహవః పాదా యస్య, న విద్యన్తే పాదా యస్య ॥౨॥ యః అవిజ్ఞాతశబ్దేన, ఆహృతః ఉక్తః, తస్య పురఞ్జనాఖ్యస్య పురుషస్య, సఖా, స

యత్పరోక్షప్రియో దేవో భగవాన్విశ్వభావనః ॥౬౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, సప్తవింశోఽధ్యాయః

ప్రాచీనబర్హిరువాచ ॥ భగవంస్తే వచోఽస్మాభిర్న సమ్యగవగమ్యతే। కవయస్తద్విజానన్తి న వయం కర్మమోహితాః ॥౧॥ నారద ఉవాచ ॥ పురుషం పురఞ్జనం విద్యాద్యద్వ్యనక్త్యాత్మనః పురమ్। ఏకద్విత్రిచతుష్పాదం బహుపాదమపాదకమ్॥౨॥ యోఽవిజ్ఞాతాహృతస్తస్య పురుషస్య సఖేశ్వరః। యన్న విజ్ఞాయతే పుమ్భిర్నామభిర్వా క్రియాగుణైః ॥౩॥ యదాఽజిఘృక్షత్పురుషః కార్త్స్న్యేన ప్రకృతేర్గుణాన్। నవద్వారం ద్విహస్తాఙ్ఘ్రి తత్రామనుత సాధ్వితి ॥౪॥ బుద్ధిం తు ప్రమదాం విద్యాన్మమాహమితి యత్కృతమ్। యామధిష్ఠాయ దేహేఽస్మిన్పుమాన్భుఙ్క్తేఽక్షిభిర్గుణాన్ ॥౫॥ సఖాయ ఇన్ద్రియగణా జ్ఞానం కర్మ చ యత్కృతమ్ ।సఖ్యస్తద్వృత్త

ఈశ్వరః -తస్మిన్నవిజ్ఞాతశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ యద్యస్మాత్పుమ్భి-ర్నామాదిభిర్న విజ్ఞాయత ఇత్యవిజ్ఞాతః, యద్యపి హరివిష్ణ్వాదినామభిర్జగద్వ్యాపారాది క్రియాభిస్సత్యజ్ఞానాదిగుణైశ్చ శాస్త్రతో జ్ఞాయత ఏవ, తథాపీయత్తయా న జ్ఞాయతే నామక్రియాగుణానామానన్త్యాదితి భావః, న విజ్ఞాయత ఇతి కర్మణి వ్యుత్పత్తిః కర్తరి వ్యుత్పత్తేరప్యుపలక్షణం, సా చ దర్శితా పురస్తాత్ ॥౩॥ యదాఽయం - పురుషః క్షేత్రజ్ఞః, ప్రకృతేర్గుణాన్ జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియవిషయాన్-కార్త్స్న్యేన, అజిఘృక్షత్ గ్రహీతుమైచ్ఛత్ అనుభవితుమైచ్ఛదిత్యర్థః - తదా, నవ-ద్వారాణి ఛిద్రాణి-యస్య-ద్విహస్తౌ పాదౌ చ యస్య, త-న్మనుష్యశరీరం, సాధు సమీచీన - మిత్య, మనుత, తిర్యగాదిశరీరేషు సత్స్విన్ద్రియాణామనభివ్యక్తేస్సర్వవిషయానుభవాసంభవాన్మనుష్యశరీరమేవ సర్వవిషయానుభవయోగ్యం మత్వా దైవాత్తదుపలభ్య సాధ్విత్యమనుతేత్యర్థః, అనేన "సోఽన్వేషమాణశ్శరణం" మిత్యాది "కోకిలకూజితైః" రిత్యన్తం వ్యాఖ్యాతమ్ ॥౪॥ బుద్ధిం ప్రమదాం-విద్యాత్-తత్ర ప్రమదాశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమాహ॥ య - ద్యయా బుద్ధ్యా, మమాహమితి-కృతం-మదర్థిత్తవికారః అహం మమాభిమానరూపమదహేతుత్వాద్బుద్ధిః ప్రమదేత్యుచ్యత ఇత్యర్థః - కించ, యాం బుద్ధిం, అధిష్ఠాయ - అక్షిభిరిన్ద్రియై-ర్గుణాన్ శబ్దాదీన్ - అస్మిన్దేహే-భుఙ్క్తే, గుణానుభవజన్యమదహేతుత్వాచ్చ ప్రమదా బుద్ధిరిత్యర్థః ॥౫॥ భృత్యైర్దశభిరిత్యస్యార్థమాహ ॥ ఇన్ద్రియగణః జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియగణ - స్సఖాయః -తత్ర సఖిశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమాహ-తద్వృత్తయ ఇన్ద్రియవృత్తయః, జ్ఞానం శబ్దాదివిషయకం జ్ఞానం - వ్యవహారాదానగత్యాదిరూపం కర్మ చ బుద్ధిసాధ్యం, యత్కృతం మేనేన్ద్రియగణేన కృతం - సహ ప్రవృత్తిమత్త్వేఽన్యోన్యాపేక్షత్వరూపం సఖిత్వమత్ర వివక్షితం - ఏకైకశతనాయకై రిత్యస్యార్థమాహ, తద్వృత్తయ ఇన్ద్రియవృత్తయః, సఖ్యః, పఞ్చశీర్షాహినేత్యస్యార్థమాహ-ప్రాణ ఇతి-ప

ఙ్చవృత్తిత్వాత్పఞ్చశిరాః సర్పఇవ ప్రాణః ॥ ౬ ॥ అన్యత్తు సగమిత్యభిప్రేత్య ఏకాదశమహాభటా ఇత్యనేనోక్తమేకాద
శం మహాభటమాహ ॥ స్వవిషయేషు ప్రసహ్య ప్రవర్తకత్వాద్బృహద్బలం తత్ - అత ఏవ జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణాం నా
యకం, మనః, ఏకాదశో మహాభట ఇత్యర్థః - అత్ర ప్రకరణే పాఞ్చాలశబ్దో బహువ్వర్థేషు ప్రయుక్తః, దక్షిణపాఞ్చాల, ము
త్తరపాఞ్చాలమిత్యత్ర శ్రోత్రే, సపాఞ్చాలపతిరిత్యత్రేన్ద్రియేషు, పౌరఞ్జనో వంశః, పాఞ్చాలేష్వితి విషయేషు, తత్ర ము
ఖ్యార్థమాహ - పఞ్చ - శబ్దాదయో విషయాః పాఞ్చాలాః - పఞ్చ్యన్తే వ్యక్తీక్రియన్త ఇతి వ్యుత్పత్తేః - తత్సమ్బన్ధిషు లాక్షణికః ప్ర
యోగః - అనేకార్థకల్పనాఽయోగాదితి భావః "సప్తోపరికృతా ద్వారః" ఇత్యాదేరర్థమాహ - యత్పురం మధ్యే యస్య పుర
స్య మధ్యే - నవానాం - ఖానాం ద్వారాణాం - సమాహారః నవఖం - అక్షినాసికాదిరూపమిత్యర్థః - యద్వా - పురం మధ్యే య
స్య నవఖం యాని నవద్వారాణి - తత్ర - ద్వే అక్షిణీ, ద్వే నాసికే, ద్వౌ కర్ణౌ - శిశ్నగుదౌ ద్వౌ - విత్యేవం ద్వేద్వే ద్వారౌ, ముఖమే
కమితి మిళిత్వా నవఖమిత్యన్వయః, ద్యుమత్సఖ ఇత్యాదేరర్థం సంక్షేపేణాహ, యః, స్తదిన్ద్రియసంయుతః అక్ష్యాదిచ్ఛి
ద్రగతేన్ద్రియయుక్తః - స ఆత్మా, తాభిర్ద్వార్భిః - బహిర్యాతి బహిఃస్థాన్ శబ్దాదివిషయాననుభవతి ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ "పఞ్చ ద్వా
రస్తు పౌరస్త్యః" ఇత్యస్యార్థమాహ - అక్షిణీ, నాసికే, ఆస్యం ముఖం - ఇత్యేవం, పఞ్చ - ద్వారః - పూర్వభాగకృతాః, అత్ర
వ్యాఖ్యాయాం క్రమో న వివక్షితః, దక్షిణోత్తరద్వారావాహ - దక్షిణో, దక్షిణః కర్ణః, అత్ర దక్షిణేతి ప్రతీకోపాదానం,
దక్షిణః కర్ణ ఇతి తస్య వ్యాఖ్యానం, ఏవమగ్రేఽపి ॥ ౯ ॥ పశ్చిమే ద్వే ఇత్యుక్తే, పశ్చిమే ద్వారావాహ - పశ్చిమ ఇతి - తత్ర
పశ్చిమే ఇతి ప్రతీకగ్రహణం, తస్యాధో ద్వారావితి వ్యాఖ్యానం, తే చాధో ద్వారౌ క ఇత్యత ఆహ, గుదశిశ్నావిహోదితా

యః ప్రాణః పఞ్చవృత్తిర్యథోరగః ॥ ౬ ॥ బృహద్బలం మనో విద్యాదుభయేన్ద్రియనాయకమ్। పాఞ్చాలాః ప
ఞ్చ విషయా యన్మధ్యే నవఖం పురమ్ ॥ ౭ ॥ అక్షిణీ నాసికే కర్ణౌ ముఖం శిశ్నగుదావితి। ద్వే ద్వే ద్వారౌ బహిర్యాతి
యస్తదిన్ద్రియసంయుతః ॥ ౮ ॥ అక్షిణీ నాసికే ఆస్యమితి పఞ్చ పురః కృతాః। దక్షిణో దక్షిణః కర్ణశ్చోత్తరా చో
త్తరస్స్మృతః ॥ ౯ ॥ పశ్చిమే ఇత్యధో ద్వారౌ గుదశిశ్నావిహోదితౌ। ఖద్యోతాఽఽవిర్ముఖీ చాత్ర నేత్రే ఏకత్ర ని
ర్మితే ॥ ౧౦ ॥ రూపం విభ్రాజితం తాభ్యాం విచష్టే చక్షుషేశ్వరః। నలినీ నాలినీ నాసే గన్ధః సౌరభ ఉచ్యతే ॥ ౧౧ ॥ ఘ్రా
ణోఽవధూతో ముఖ్యాస్యం విపణో వాగ్రసవిద్రసః। ఆపణో వ్యవహారోఽత్ర చిత్రమన్ధో బహూదనమ్ ॥ ౧౨ ॥ పి
తృహూర్దక్షిణః కర్ణ ఉత్తరో దేవహూస్స్మృతః। సంవత్సరశ్చణ్డవేగః కాలో యేనోపలక్షితః ॥ ౧౩ ॥ తస్యాహా
నీహ గన్ధర్వా గన్ధర్వ్యో రాత్రయస్స్మృతాః। హరన్త్యాయుః పరిక్రాన్త్యా షష్ట్యుత్తరశతత్రయమ్ ॥ ౧౪ ॥ కా

వితి - ఇహాస్మిన్ప్రకరణే, ఉదితౌ కథితౌ, ఖద్యోతాఽఽవిర్ముఖీ చేత్యాదేరర్థమాహ - ఖద్యోతేతి - ఏకత్ర నిర్మితే లగ్నే
యే, ఖద్యోతాఽఽవిర్ముఖీశబ్దవివక్షితే ద్వారౌ - తే - అత్ర ప్రకరణే నేత్రే ఇత్యర్థః, అత్ర నేత్రే ఇతి వ్యాఖ్యానం శేషః ప్రతీ
కః ॥ ౧౦ ॥ ఏవం విభ్రాజితమిత్యస్య వ్యాఖ్యానం రూపమితి - శేషః ప్రతీకః - ఈశ్వరః పురఞ్జనః, ఖద్యోతాదిశబ్దాస్తు గౌ
ణాః - అతోఽత్ర న ప్రవృత్తినిమిత్తముక్తం, నాసే గన్ధ ఇతి చ వ్యాఖ్యానం - శేషః ప్రతీకః ॥ ౧౧ ॥ ఘ్రాణ ఇతి వ్యాఖ్యానం -
అవధూత ఇతి ప్రతీకః - ముఖ్యేతి ప్రతీక, స్తస్య వ్యాఖ్యానమాస్యమితి - రసజ్ఞ విపణౌ వ్యాచష్టే - విపణో వాగితి - విపణ ఇతి
ప్రతీకః - వాగ్వాగిన్ద్రియమితి వ్యాఖ్యా - రసవిదిత్యర్థతః ప్రతీకః "రసజ్ఞ విపణాన్విత" ఇతి మూలాత్, రసః రసనేన్ద్రియమితి
వ్యాఖ్యానం ఆపణబహూదనౌ వ్యాచష్టే - ఆపణ ఇతి ప్రతీకః, వ్యవహారః వాగ్వ్యవహార ఇతి వ్యాఖ్యా, బహూదనమితి ప్ర
తీకః - చిత్ర, మన్ధః అన్నమితి వ్యాఖ్యా ॥ ౧౨ ॥ పితృహూరిత్యనువాదః, దక్షిణకర్ణావితి వ్యాఖ్యానం దక్షిణా దక్షిణః కర్ణ
ఇత్యనేన దక్షిణైకా తథోత్తరేతి వ్యాఖ్యాతం - పితృహూర్దక్షిణః కర్ణ ఇత్యనేన తు పితృహూర్నామ పుర్యా ద్వాః - దేవహూ
ర్నామ పుర్యా ద్వారిత్యుక్తగుణనామవిషయాద్దక్షిణేతరకర్ణావేవేత్యుచ్యత ఇతి భేదః - క్రమమనాదృత్య తృతీయాధ్యాయో
క్తచణ్డవేగాదిపదార్థానాహ సార్ధైస్త్రిభిః ॥ చణ్డవేగ ఇతి ప్రతీకః, సంవత్సర ఇతి వివరణం - తత్ర తత్ప్రవృత్తినిమిత్తమా
హ - కాలః పురుషాయుషరూపః కాలః, యేన సంవత్సరేణ చక్రవత్తూర్ణం భ్రమతా, ఉపలక్షితః జ్ఞాపితః - పరిచ్ఛిన్నః, చ
క్రవత్తూర్ణం వేగేన పురుషాయుషస్య పరిచ్ఛేదకత్వాచ్చణ్డవేగ ఇత్యుచ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ తస్య చణ్డవేగస్య సమ్బ
న్ధినో - గన్ధర్వా, గన్ధర్వ్యశ్చ, యథాక్రమం, అహాని, రాత్రయశ్చ, స్మృతా ఇత్యర్థః, తత్ర గన్ధర్వపదప్రవృత్తినిమిత్త
మాహ, యతః షష్ట్యుత్తరశతత్రయ, మహాని, రాత్రయశ్చ, పరిక్రాన్త్యా పరివర్తనేన, గన్ధర్వవత్ప్రోక్షేణ, ఆయుః పురు
షాయుషం, హరన్తి, అతో గన్ధర్వగుణయోగాత్తత్పదబోధ్యా ఇత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ కాలకన్యేత్యస్య వ్యాఖ్యా జరేతి,

కాలస్య పురుషాయుషం హరతః దుహితృ వజ్జరాయాః ప్రీత్యావహత్వాత్ సా కాలదుహితేత్యుచ్యతే ‹‹ త్రిలోక్యాం వర మిచ్ఛతీ,, త్యాదేః ‹‹ ప్రజ్వారస్త్వాం ప్రణేష్యతీ ,, త్యస్య సఙ్గ్రహేణార్థమాహ లోకస్తాం నాభినన్దతి,, ఇతి, ప్రజ్వారో ఽయం మమేత్యస్యార్థః, స్వసారమితి సార్ధేన - క్షయాయ లోకస్యేతి శేషః ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ భీమాః సైనికా యస్యేతి బహువ్రీహ్యర్థం, ప్రత్యుపసర్జనీమాత భీమ సైనికానాహ - ఆధయః మనః పీడాః , వ్యాధయః దేహపీడాః, దుర్వ్యవసవద్ధింస్ర త్వాద్యవనాః , అతీవ దుఃఖావహత్వాదరయః . ఉపసర్గాస్సుఖదుఃఖరాగద్వేషభయాభిమానప్రమాదోన్మాదశోకమో హలోభమాత్సర్యేర్ష్యావమానక్షుత్పిపాసాధివ్యాధిజన్మజరామరణాదయః , తత్రాధివ్యాధీనాం భీమసైనికత్వ రూపణాత్ - మృత్యోస్తస్యేతి , ప్రాధాన్యేన నిర్దేశాత్తద్వ్యతిరిక్తపర ఉపసర్గశబ్దః - ప్రజ్వారపదార్థమాహ ద్వివిధో జ్వర ఇతి ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ ఏవం క్రమమనాదృత్య ప్రతీయాధ్యాయస్థ పదాని వ్యాఖ్యాయ సింహావలోకితన్యాయేన పునరేత దధ్యాయస్థపదాన్యేవావశిష్టాని వ్యాఖ్యేయాని వ్యాచష్టే ॥ ప్రవృత్తం చేతి ॥ దక్షిణపాఞ్చాలం చోత్తరపాఞ్చాలమిత్యు క్తపాఞ్చాలశబ్దార్థమాహ, ప్రవృత్తం ప్రవర్తకం, కర్తరి క్తః - త్రివర్గతత్సాధకస్వరూపావబోధనేన ప్రవర్తకం శాస్త్రం ప్రవృత్తమిత్యుచ్యతే, నివృత్తం నివర్తకం - త్రివర్గతత్సాధనేభ్యస్సన్నివృత్తం త్రివర్గస్యాస్థిరఫలత్వోపదేశ పూర్వకం తతో నివృత్త్యా నన్తస్థిరఫలబ్రహ్మోపాసనతత్స్వరూపగుణాదిప్రకాశకం శాస్త్రం నివృత్తమిత్యుచ్యతే - తదేవం శాస్త్రద్వయం పాఞ్చాలసంజ్ఞితమిత్యర్థః - పఞ్చేతి వ్యక్తికగోతి త్రివర్గతత్సాధనతన్నివృత్తిరితి వ్యుత్పత్తేః - ఏవం పాఞ్చా లశబ్దస్య ప్రవృత్తినివృత్త్యాత్మకశాస్త్రద్వయపరత్వం సామాన్యేనాభిధాయ సవ్యదక్షిణోత్తరాభ్యాం పి శేషితస్య ప్రవృత్తే నివృత్తేశ్చ క్రమేణ ప్రవృత్తౌ సమిత్తమాహ ॥ పితృయాణమితి ॥ పితరో హి దాక్షిణాత్యాః - స్తా- న్యాన్త్యనేనేతి పితృయాణం ప్ర

~~~~~~

లకన్యా జరా సాక్షాల్లోకస్తాం నాభినన్దతి । స్వసారం జగృహే మృత్యుః క్షయాయ యవనేశ్వరః ॥౧౫॥ ఆధ యో వ్యాధయస్తస్య సైనికా యవనాః ఖలాః । భూతోపసర్గాశురయః ప్రజ్వారో ద్వివిధో జ్వరః॥ ౧౬ ॥ ప్రవృత్తం చ నివృత్తం చ శాస్త్రం పాఞ్చాలసంజ్ఞితమ్ । పితృయాణం దేవయానం శ్రోత్రాచ్ఛ్రుతధరాద్వ్రజేత్ ॥౧౭॥ ఆ సురీ మేఢ్రమర్వాగ్ద్వార్వ్యవాయో గ్రామిణాం రతిః । ఉపస్థో దుర్మదః ప్రోక్తో నిరృతిర్గుద ఉచ్యతే ॥౧౮॥ వైశసం నారకం పాయుర్లుబ్ధకోఽన్ధౌ తు మే శృణు । పాణిపాదౌ పుమాంస్తాభ్యాం యుక్తో యాతి కరోతి చ ॥ ౧౯ ॥ అన్తః పురం చ హృదయం విషూచిర్మన ఉచ్యతే । తత్ర మోహం ప్రసాదం వా హర్షం ప్రాప్నోతి తద్గుణైః ॥౨౦॥ యదా

~~~~~~

వృత్తశాస్త్రోదితకర్మణా దాక్షిణాత్యాః పితౄణాం ఆరాధ్యతాం ప్రాప్నువన్తీతి దాక్షిణాత్యపితృప్రాప్తిసాధనప్రకాశకత్వా త్పితృయాణం శాస్త్రం దక్షిణపాఞ్చాలమిత్యుచ్యతే- ఏవం దేవయానముత్తరపాఞ్చాలమితి శ్రుతధరాస్వితి ఇత్యుక్తం శ్రుతధర పదార్థమాహ ॥ శ్రోత్రాదితి ॥ శ్రోత్రేన్ద్రియాత్ - శ్రుతధరాదితి ప్రతీకం - శ్రోత్రాదితి వ్యాఖ్యానం - తత్రాన్వితఇత్యుక్తేఽస్వ యం- కింరూప ఇతి వివిత్సాయాం హేతుత్వేనేద్యోతనాయ హేతుపఞ్చమీ ప్రయుక్తా - కిం ప్రతిహేతుత్వమితి వివిత్సాయా మత్ర వ్రజేదిత్యుక్తం - క్షేత్రజ్ఞ ఇతి శేషః ‹‹ వ్రజ గతౌ ,, సర్వే గత్యర్థా జ్ఞానార్థా, ఇతి న్యాయేన పిత్ర్యాణ దేవయానాపరప ర్యాయ దక్షిణోత్తరపాఞ్చాలశాస్త్రే శ్రోత్రేన్ద్రియేణ సాధనభూతేన హేతునావగచ్ఛతి క్షేత్రజ్ఞ ఇత్యర్థః ❁ ॥౧౭॥ ❁ ‹‹ఆసురీ నామ పశ్చాద్వా,, రిత్యస్యార్థమాహ ॥ ఆసురీ మేఢ్రమితి ॥ ఆసురీతి ప్రతీకః - మేఢ్రమితి వ్యాఖ్యా - పశ్చాదిత్యస్య వ్యాఖ్యా అర్వాగితి - ఆసురీపదప్రవృత్తినిమిత్తం తూక్తం పురస్తాత్ - అత్రానుక్తిస్తు స్పష్టత్వాత్ - గ్రామ్యకమిత్యర్థతోఽనువదతి - గ్రామిణాం రతిః - తస్య వ్యాఖ్యా వ్యవాయ ఇతి - మైథునమిత్యర్థః దుర్మదశబ్దానువాదేన తదర్థమాహ, ఉపస్థ ఇతి, నిరృతిరితి ప్రతీకః - గుద ఇతి వ్యాఖ్యా ❁ ॥౧౮॥ ❁ వైశసశబ్దానువాదేన తదర్థమాహ ॥ వైశసం నారకమితి, నరకే భయం నారకం దుఃఖమిత్యర్థః - లుబ్ధక ఇతి ప్రతీకః - పాయురితి వ్యాఖ్యా ‹‹అన్ధావమీషా,, మిత్యస్యార్థమాహ, అన్ధావితి, మేమత్తః - అన్ధశబ్దార్థా - శృణు పాణి పాదౌ - అన్ధావితి ప్రతీకః - పాణిపాదావితి వ్యాఖ్యా - జాతిపరోఽయం నిర్దేశః - పాణీ పాదౌ చేతి వివక్షితోఽర్థః - అన్ధపదప్ర వృత్తినిమిత్తం తు నిర్వాక్పేశస్కరత్వం పూర్వమేవోక్తం - శేషోఽనువాదః ❁ ॥౧౯॥ ❁ సయహ్రీత్యస్యార్థమాహ ॥ అన్తఃపు రమితి ॥ అన్తఃపురమిత్యనువాదః - హృదయమితి వ్యాఖ్యా, విషూచీనమిత్యర్థతోఽనూద్యతే - విషూచిరితి మన ఇతి తదర్థః - శేషో ఽనువాదః ❁ ॥౨౦॥ ❁ ‹‹ఏవం కర్మసు,, త్యాదేః సఙ్గ్రహేణార్థమాహ ॥ యదేతి ॥ యదా, స్వప్నే, విక్రియతే - కర్మణి లకా రః - బుద్ధిరితి శేషః, యదా చ - జాగ్రతి - వికరోతి ఇన్ద్రియాణి పరిణమయతి - తదా తదా స్వప్నజాగ్రదవస్థయోః - స్తస్యాః గు

ణైః అక్షోభితః, ఆత్మా, స్వభావతః-ఉపద్రష్టాఽపి-తస్యాః, వృత్తీః దర్శనశ్రవణాద్యాః ప్రత్యనుకార్యతే ॥౨౧॥ ఏవం ప్రథమాధ్యాయస్థపదాని వ్యాఖ్యాతాని-అథ ద్వితీయాధ్యాయస్థపదాని వ్యాచష్టే దేహ ఇతి త్రిభిః ॥ దేహో రథ ఉక్తః, స దేహః-యే చాశ్వా ఉక్తాః-తే, ఇన్ద్రియరూపా ఏవాశ్వాః - ఆశుగమిత్యత్ర వివక్షితా గతిస్సంవత్సరరయః-సంవత్సరవేగతుల్యా తూర్ణప్రతిపత్తిః - స్వాప్నదేహప్రతిపత్తిస్థితతత్కాలమాత్రావసాయిత్వాదతూర్ణా-ద్వి పుణ్యాపుణ్యరూపే కర్మణీ చక్రే-యస్య సః-పుణ్యాపుణ్యే కర్మణీ ఏవ ద్విచక్రమితి చక్రశబ్దేన వివక్షితే ఇత్యర్థః-త్రివేణుమిత్యత్రాపి వివక్షితా వేణవో ధ్వజాః సత్త్వరజస్తమోగుణా ఇత్యర్థః పఞ్చ, అసవః ప్రాణాః ,,ఏతదనమనగఙ్గంకురుత,, ఇతి శ్రుతేః-బన్ధురాః బన్ధనాని-యస్య-బన్ధురత్వేన వివక్షితాః పఞ్చప్రాణా ఇత్యర్థః-పఞ్చాసుబన్ధుర ఇతి వ్యవహారః వ్యాఖ్యాయాం విశేషానవగమాత్ ॥౨౨॥ రశ్మిః ప్రగ్రహత్వేన యో వివక్షితః-స-మనః-యః-సూత ఉక్తః-స-బుద్ధిః- యస్య నీడం రథినః ఉపవేశనస్థానం-తత్-హృత్-హృదయస్థానం, ద్వన్ద్వం శోకమోహౌ - కూబరం యుగబన్ధనస్థానం యస్య - ద్వికూబరమిత్యుక్తాద్వ్యపదార్థౌ ద్వన్ద్వం ద్వాత్మక శోకమోహావిత్యర్థః- పఞ్చ ప్రహరణమిత్యుక్తాని పఞ్చ ప్రహరణాని లక్షణాద్యాః పదార్థాః పఞ్చేన్ద్రియార్థాః శబ్దాదయ ఇత్యర్థః-పఞ్చేన్ద్రియార్థాః-ప్రక్షేపాః-యస్య, ఇతి బహువ్రీహిః-సప్తధాతవః-వసాధాన్యశ్చర్మాద్యావరణాని-యస్య సప్తవరూథమిత్యత్ర వరూథత్వేన రూపితాస్సప్తపదార్థాస్సప్తధాతవ ఇత్యర్థః ॥౨౩॥ పఞ్చవిక్రమమిత్యత్ర విక్రమత్వేన గతిప్రకారత్వేన వివక్షితా-ఆకూతిః పఞ్చ కర్మేన్ద్రియాణీత్యర్థః-బాహ్యాః బహిష్ఠవిషయాసక్తః-ఏకాదశేన్ద్రియాత్మైవ-చమూస్సేనా-యస్య సః-పఞ్చసూనా హింసా ఏవ-వినోద-స్తం-కరోతీతి తథా-మృగతృష్ణాం మరీచికావత్సుఖాభాసరూపాం విషయానుధావతిం కరోతీత్యర్థః-అత్ర ,,స ఏకదా మహేష్వాసో రథం పఞ్చాశ్వమాశుగ,, మిత్యాదీనాం దశానాం శ్లోకానాం స్వప్నావస్థాపరత్వేన పూర్వైర్వ్యాఖ్యాతత్వాదస్మాభిరపి స్వప్నావస్థాపరత్వేనైవ వ్యాఖ్యాతాః-తద్వ్యాఖ్యారూపమిదం ,, దేహో రథస్త్విన్ద్రియాశ్వా,, ఇతి శ్లోకత్రయం చ తదనురోధేన వ్యాఖ్యాతం-వస్తుతస్తు, దశశ్లోకీ జాగ్రద్దేహతద్వ్యాపారప

యదా వికి్రయతే గుణాక్తో వికరోతీవ చ । తదా తదుపద్రష్టాత్మా తద్వృత్తిరనుకార్యతే ॥ ౨౧ ॥ దేహో రథస్త్వి
న్ద్రియాశ్వస్సంవత్సరరయోఽగతిః । ద్వికర్మచక్రస్త్రిగుణధ్వజః పఞ్చాసుబన్ధురః ॥ ౨౨ ॥ మనోరశ్మిర్బుద్ధిసూ
తో హృన్నీడో ద్వన్ద్వకూబరః । పఞ్చేన్ద్రియార్థప్రక్షేపస్సప్తధాతువరూథకః ॥ ౨౩ ॥ ఆకూతిర్విక్రమో బా

రత్వేనైవ వ్యాఖ్యేయా-వ్యాఖ్యానస్వారస్యాత్-వ్యాఖ్యానే హి ,, సంవత్సరరయోఽగతి,, రిత్యుక్తం-న హి స్వాప్నదేహస్య సంవత్సరవేగాత్మకగతిస్సంభవతి-తస్య తత్కాలమాత్రావసాయిత్వాత్-తస్య తత్సదృశప్రతీతిమాత్రపరత్వే స్వారస్యం ,, ఏకాదశేన్ద్రియచమూపతి,, రిత్యుక్తత్వాచ్చ-న హి స్వాప్నే ఏకాదశేన్ద్రియాణాం వ్యాపృతిస్సంభవతి-తత్సంబన్ధమాత్రవివక్షాయామస్వారస్యం ,,పఞ్చసూనావినోదకృ,, దిత్యుక్తత్వాత్-న హి పఞ్చసూనానాం స్వాప్నదేహనిష్పాద్యత్వం యుక్తం, తస్మా, దిదం జాగ్రద్దేహతద్వ్యాపారపరమేవ వ్యాఖ్యేయం-తథాహి-భోగాయతనత్వఖ్యాపనాయ పూర్వం పురవనరూపితం జాగ్రదవస్థమనుష్యశరీరమేవేదానీం రథత్వేన రూప్యతే-దేహో రథిత్వేన, ఇన్ద్రియాదయోఽశ్వాదిత్వేన-కిమర్థమేవం రూపణమితి చే, దుచ్యతే-రథో హి స్వాభిమతదేశాన్తరప్రాపణసమర్థః-తద్వన్మనుష్యశరీరమపి వైష్ణవపదప్రాప్తిసాధనానుష్ఠానోపయోగీతి జ్ఞాపనాయ రథభావేన రూప్యతే , తథా హి కఠవల్లీష్వామ్నాయతే ,, ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథమేవ చ । బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవ చ ॥ ఇన్ద్రియాణి హయానాహుర్విషయాం స్తేషు గోచరాన్ । ఆత్మేన్ద్రియమనోయుక్తం భోక్తేత్యాహుర్మనీషిణః ॥ యస్త్వవిజ్ఞానవాన్భవత్యమనస్కస్సదాఽశుచిః । న స తత్పదమాప్నోతి యస్మాద్భూయో న జాయతే ॥ విజ్ఞానసారథిర్యస్తు మనః ప్రగ్రహవాన్నరః । సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పద,, మితి ఏతచ్ఛ్రుత్యర్థ ఏవాత్రోపబృంహ్యత ఇతి శ్రుత్యాం నాదిభావేన రూపితానామేవ దేహాదీనామత్రాపి తద్భావరూపణరూపసంవాదాత్, తర్హి శ్రుతౌ మృగయా నోక్తా, అత్ర తూచ్యత ఇతి చేత్, అత్ర వివక్షితా మృగయా శ్రుతావప్యుక్తైవ ,, యస్త్వవిజ్ఞానవాన్భవత్యమనస్క,, ఇత్యత్ర పరబ్రహ్మప్రాప్తిసాధనోపసంహారోపయుక్తశరీరం దైవాల్లబ్ధవతః క్షేత్రజ్ఞస్య బ్రహ్మస్వరూపతదుపాసనాదిప్రకాశకవేదశాస్త్రోల్లఙ్ఘనేన పునరనాదిదురితనిమిత్తావివేకాదినా నిషిద్ధకామచారో హ్యత్ర మృగయా వివక్షితా-సా చ ముక్తిమార్గవిరోధినీతి వివేకలబ్ధిప్రార్థనయాఽవగమ్యతే, ఏతదేవ ,, యస్త్వవిజ్ఞానవా,, నిత్యాదినాఽవగమ్యతే, అవిజ్ఞానవాన్, వివిచ్య జ్ఞానం వివేక, స్సోఽస్యాస్తీతి విజ్ఞానవా, న్స న భవతీత్యవిజ్ఞానవాన్ , వివేకాత్మకసాత్త్వికబుద్ధ్యా విరహిత ఇత్యర్థః-న విద్యతే శుచిః కామచారాదినా యస్య సోఽశుచిరిత్యర్థావగమాత్ - శ్లోకార్థస్తు పూర్వోక్త ఏవ

నచైవంపృథక్స్వప్నావస్థావకథితాస్యాత్, కథస్చేత్స్వప్నదోషానుకీర్తనేనశ్రోతుర్వైరాగ్యోదయోనస్యాదితివాచ్యం
జాగ్రదవస్థాప్రపఞ్చనైవస్వప్నావస్థాప్యేవంవిధేతిజ్ఞాతుంశక్యత్వేన, తస్యాఃప్రభగవత్కర్తృకత్వాత్, అతఏవహిసూ
త్రేస్వప్నావస్థాపృథఙ్నోక్తేతిసఙ్గ్రహః ॥ ౨౪ ॥ ఏవంపరోక్షేణోక్తమర్థంవ్యాఖ్యాయకృత్స్నకథాతాత్పర్యమాహ ॥ ఏవ
మిత్యాదినా ॥ త్రిభిస్తాపైః- స్తదవాన్తరభేదేనబహువిధైర్దుఃఖైః, ఏవం, శతవర్షంయావచ్ఛరీరం-క్లిశ్యమానః, దేహీక్షేత్ర
జ్ఞః, తమోవృతఃతమసాఅజ్ఞానేన, వృతోఽభినూతః ॥ ౨౫ ॥ ప్రాణాదిధర్మాన్- ఆత్మన్యధ్యస్య, పిపాసురహం, బు
భుక్షురహంకాణోఽహం, బధిరోఽహం, దుఃఖ్యహం, సుఖ్యహ, మిత్యేవంప్రాణాదేర్ధర్మాన్-ఆత్మన్యారోప్య, సుఖలేశాన్,
చిన్తయన్ అహంమమాభిమానాభ్యాం, పునర్దేహాన్తరప్రాప్తిహేతుభూతకర్మాణి, కుర్వన్- శరీరేవసతి ॥ ౨౬ ॥
కుతోఽయంసంసారఇతివివిత్సాయాంస్వపరయాథాత్మ్యరూపోపాసనాపన్నజ్ఞానాభావాదేవేత్యాహ ॥ యదేతి ॥ స్వా
త్మానం, హితోపదేష్టారం-ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం, షాడ్గుణ్యపూర్ణం, పరమాత్మానంచ, జ్ఞాత్వా, క్షేత్రజ్ఞః స్వభావత,
స్స్వదృక్ స్వానుభవపరోఽపిప్రకృతేర్గుణేషుశబ్దాదిషుయదావిసజ్జతితదాతాంసక్తోభవేత్ ॥ ౨౭ ॥ గుణేష్వేవశబ్దా
దిషు, అభిమానీభోగ్యతాబుద్ధిమాన్, అతఏవ, విషయపరవశఃవిషయలాభసాధనతయా, శుక్లంసాత్త్వికం, కృష్ణంతామసం
లోహితంరాజస, మిత్యేవంరూపేణ, త్రివిధానికర్మాణి, కురుతే, తదా-యథాస్వంస్వస్వకర్మానుసారేణ, అభిజాయతేప్ర
వర్జన్మాన్తరంప్రతిపద్యతే ॥ ౨౮ ॥ తదేవాహ ॥ శుక్లాత్సాత్త్వికాత్కర్మణోహేతోః, ప్రకాశభూయిష్ఠాన్ప్రకాశో
భూయిష్ఠఃప్రచురో, యేషుతాన్, దేహాన్, కర్హిచిత్ప్రాప్నోతి-కర్హిచిదిత్యనేనసాత్త్వికంకర్మతత్ప్రయుక్తస్సాత్త్వికోదే

హెయ్యాన్మృగతృష్ణాంప్రధావతి। ఏకాదశేన్ద్రియచమూఃపఞ్చసూనావినోదకృత్ ॥ ౨౪ ॥ ఏవంబహువిధైర్దుః
ఖైర్దైవభూతాత్మసంభవైః। క్లిశ్యమానశ్శతంవర్షందేహోదేహీతమోవృతః ॥ ౨౫ ॥ ప్రాణేన్ద్రియమనోధర్మా
నాత్మన్యధ్యస్యనిర్గుణః। శేతేకామలవాన్ధ్యాయన్మమాహమితికర్మకృత్ ॥ ౨౬ ॥ యదాఽఽత్మానమవిజ్ఞాయభ
గవన్తంపరంగురుమ్। పురుషస్తువిషజ్జేతగుణేషుప్రకృతేస్స్వదృక్ ॥ ౨౭ ॥ గుణాభిమానీసతదాకర్మాణికు
రుతేఽవశః। శుక్లంకృష్ణంలోహితంవాయథాస్వమభిజాయతే ॥ ౨౮ ॥ శుక్లాత్ప్రకాశభూయిష్ఠాన్లోకా
న్ప్రాప్నోతికర్హిచిత్। దుఃఖోదర్కాన్క్రియాయాసాంస్తమశ్శోకోత్కటాన్క్వచిత్ ॥ ౨౯ ॥ క్వచిత్పుమా
న్క్వచిచ్చస్త్రీక్వచిన్నోభయమన్ధధీః। దేవోమనుష్యస్తిర్యగ్వాయథాకర్మగుణంభవః ॥ ౩౦ ॥ యథాదీనః
క్షుత్పరీతస్సారమేయోగృహంగృహమ్। చరన్విన్దతియద్దిష్టందణ్డమోదనమేవవా ॥ ౩౧ ॥ తథాకామాశయో
జీవఉచ్చావచపథాభ్రమన్। ఉపర్యధోవామధ్యేవాయాతిదిష్టంప్రియాప్రియమ్ ॥ ౩౨ ॥ దుఃఖేష్వేకతరే

హశ్చదుర్లభఇత్యుక్తం- క్రియాయాసాన్ రాజసాత్కర్మణః, దుఃఖోదర్కాన్ దుఃఖముదర్కఉత్తరం, యేషాంతాన్దుఃఖప
రంపరాసంపాదకానిత్యర్థః, తాన్లోకాన్, తమ, స్తామసాత్కర్మణః-విభక్తిలుగార్షః-యద్వా, తమశ్శోకౌఅజ్ఞానశోకౌ,
ఉత్కటౌ, యేషుతాన్, తామసాత్కర్మణఇతిశేషః, క్వచిద్రజస్తనఃప్రచురమ్లేచ్ఛాదిదేశేషు, సాత్త్వికాదికర్మస్వరూపం
తత్కర్తృస్వరూపంతద్బుద్ధిస్వరూపంచస్పష్టంగీతంభగవతా,, నియతంసఙ్గరహితమరాగద్వేషతఃకృతమ్। అఫలప్రేప్సు
నాకర్మ సాహఙ్కారేణవాపునః॥ క్రియతేబహులాయాసంతద్రాజసముదాహృతమ్। అనుబన్ధంక్షయంహింసామనపేక్ష్య
చపౌరుషమ్। మోహాదారభ్యతేకర్మతత్తామసముదాహృత,, మిత్యాదినా ॥ ౨౯ ॥ గుణకర్మానుసారేణజన్మాపిన
పుంస్త్వాదిరూపేణనియతంప్రాప్నోతి, కింత్వనియతమిత్యాహ ॥ క్వచిదితి ॥ అన్ధధీఃఅజ్ఞః-నోభయంనపుంసకంభవతీత్యర్థః
తత్రాపియథాకర్మ గుణంకర్మ గుణానతిక్రమ్య, దేవాదిరూపేణ - భవఃజన్మ, భవతీతిశేషః ॥ ౩౦ ॥ ఏవంవిధేషుజ
న్మసుసుఖలాభోదుర్లభఇతిసదృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతిద్వాభ్యాం ॥ యథా, క్షుధా, పరివృతఃవ్యాప్తః అతఏవ, దీన, స్సార
మేయఃశ్వా, ప్రతిగృహం, చరన్, యద్దిష్టంయత్స్వకర్మాయత్తం, దణ్డేనతాడనం, ఓదనంవా, విన్దతిప్రాప్నోతి ॥ ౩౧ ॥
ఏవం, జీవోఽపి, కామవ్యాప్తఆశయోయస్య, ఉచ్చావచపథాఉత్కృష్టాపకృష్టమార్గేణ, ఉపర్యూర్ధ్వలోకేషు, అధఃఅ
ధోలోకేషు, నరకేషు, మధ్యేఇహలోకేషు-భ్రమన్ ,,ఊర్ధ్వంగచ్ఛన్తిసత్త్వస్థామధ్యేతిష్ఠన్తిరాజసాః। జఘన్యగుణవృత్తిస్థా
అధోగచ్ఛన్తితామసా,, ఇత్యుక్తరీత్యా, భ్రమన్, దిష్టందైవాయత్తం, ప్రియ, మప్రియంవా, యాతిప్రాప్నోతి ॥ ౩౨ ॥
ననుతర్హిసుఖస్యాసంభవాద్దుఃఖస్యప్రతికారరూపకర్మాన్తరసంభవాన్నైకాన్తతోహేయత్వం, తత్రాహ, దుఃఖేష్వితి
దైవభూతాత్మహేతుష్వధిదైవికాధిభౌతికాధ్యాత్మికతాపరూపేణత్రివిధేషుదుఃఖేషు, అన్యతరస్య, ప్రతిక్రియా, స్యా

శ్చేత్, తథాప్యన్యతరేణ, న వ్యవచ్ఛేదః నాసంబన్ధః-భగవదుపాసనముక్తరేణ తాపత్రయవినాశనసమర్థా ప్రతిక్రియాస్తీతి భావః ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ ప్రతిక్రియాఽపి దుఃఖరూపేతి దృష్టాన్తమాహ ॥ యథా హీతి ॥ యథా, పుమాన్- గురుం భారం-శిరసా, ఉద్వహన్-శిరసో విశ్రాన్త్యై, తద్భారం-స్కన్ధేన ఆధత్తే ఉద్వహతి, తథా, సర్వాః ప్రతిక్రియాః, దుఃఖప్రతికారాస్తాదాత్వికాల్పవిశ్రాన్తికరాః, స్తాః అపి దుఃఖరూపా ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ కించ ప్రతికారోఽపి కర్మాత్మక ఏవ, దుఃఖహేతురపకర్మైవ, తతో హి భయోరప్యజ్ఞానమూలత్వేన దుఃఖహేతౌ కర్మణి కర్మాన్తరేణ ప్రతికృతేఽపి న మూలం నివర్తతే, తతశ్చ పునరపి దుఃఖనిమిత్తకర్మోదయాన్నైకాన్తతః కర్మణాం ప్రతికారస్సంభవతీత్యాహ, కేవలం జ్ఞానవిధురం, కర్మ, కర్మణాం దుఃఖహేతూనాం, ఏకాన్తతః నిశ్శేషతః, ప్రతీకారో, న భవతి, ద్వయం నివర్త్యం నివర్తకం చేత్యుభయవిధం కర్మ, హి యస్మాత్ -అవిద్యోపసృతం దేహాత్మభ్రాన్తిరూపాహఙ్కారమమకారాత్మకాజ్ఞానేన-ఉపసృష్టం గర్భితం, తన్మూలమిత్యర్థః-తత్ర దృష్టాన్తః, స్వప్నే స్వప్న ఇవేతి-స్వశిరశ్ఛేదాదివిషయే స్వప్నే జాగరణేన నివృత్తేఽప్యజ్ఞానస్య మూలస్యానివృత్తేః పునస్స్వప్నో భవతి, తద్వత్, స్వప్నం నివర్తకం స్వప్నాన్తరమివేతి వా - జ్ఞానహీనస్య కర్మణి ప్రతికృతేఽపి నావిద్యానివృత్తిరిత్యర్థః ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ నన్వహం మమాభిమానరూపాజ్ఞానమేవ కర్మద్వారా దుఃఖహేతురిత్యుక్తం, తర్హ్యజ్ఞానమేవ ప్రతిక్రియతాం తత్రాహ ॥ అర్థ ఇతి ॥ అర్థే ఆత్మని-అవిద్యమానేఽపి దేవత్వమనుష్యత్వాద్యాకారాధారేఽపి దేహాత్మభ్రాన్తిమూలా-దుఃఖరూపా-సంసృతిర్న నివర్తతే-కుత ఇత్యత్రాహ ॥ మనసేతి ॥ లిఙ్గరూపేణ హస్తు దేహాత్మాభిమానహేతుభూతమనస్సద్భావాదిత్యర్థః-మనసో భ్రాన్తిజననద్వారా దుఃఖాదిహేతుత్వే దృష్టాన్తమాహ ॥ స్వప్న ఇతి ॥ యథా-స్వప్నే విచరతః సఙ్కల్పవికల్పాదికం కుర్వతో, మనసో హేతోః, దేశాన్తరగమనరాజ్యాభిషేకస్వశిరశ్ఛేదాదినిమిత్తసుఖదుఃఖాదికం భవతి-

---

ణాపి దేవభూతాత్మహేతుషు । జీవస్య న వ్యవచ్ఛేదస్స్యాచ్చేత్తత్ప్రతిక్రియా ॥ ౩౩ ॥ యథా హి పురుషో భారం శిరసా గురుముద్వహన్ । తం స్కన్ధేన స ఆధత్తే తథా సర్వాః ప్రతిక్రియాః ॥ ౩౪ ॥ నైకాన్తతః ప్రతీకారః కర్మణాం కర్మ కేవలమ్ । ద్వయం హ్యవిద్యోపసృతం స్వప్నే స్వప్న ఇవానఘ ॥ ౩౫ ॥ అర్థే హ్యవిద్యమానేఽపి సంసృతిర్న నివర్తతే । మనసా లిఙ్గరూపేణ స్వప్నే విచరతో యథా ॥ ౩౬ ॥ అథాత్మనోఽర్థభూతస్య యతోఽనర్థపరంపరా । సంసృతిస్తద్వ్యవచ్ఛేదో భక్త్యా పరమయా గురౌ ॥ ౩౭ ॥ వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగస్సమాహితః । సధ్రీచీనేన వైరాగ్యం జ్ఞానం చ జనయిష్యతి ॥ ౩౮ ॥ సోఽచిరాదేవ రాజర్షే స్యాదచ్యుతకథాశ్రయః । శృణ్వతః శ్రద్దధానస్య నిత్యదా స్యాదధీయతః ॥ ౩౯ ॥ యత్ర భాగవతా రాజన్ సాధవో విమలాశయాః । భగవద్గుణానుకథనశ్రవణవ్యగ్రచేతసః ॥ ౪౦ ॥ తస్మిన్ మహన్ముఖరితా మధుభిచ్చరిత్రపీయూ

తథేత్యర్థః ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ అతః పురుషార్థభూతస్యాత్మనో దేహాత్మభ్రాన్త్యహఙ్కారమమకారతన్మూలోచ్చావచకర్మద్వారా అనర్థరూపసంసారహేతుత్వాన్మనస్తదేవ వశీకర్తవ్యం - వశీకరణోపాయశ్చ భగవద్భక్తిరేవేత్యాహ ॥ అథేతి ॥ అథ అతః, పురుషార్థభూతస్య, ఆత్మనః అనర్థపరంపరా దుఃఖపరంపరారూపా-సంసృతిః-యతో మనసో భవతి, తద్వ్యవచ్ఛేదః తస్య మనసో వ్యవచ్ఛేదః-దుఃఖనిమిత్తదేహాత్మభ్రాన్త్యాద్యజనకత్వరూపో వ్యవచ్ఛేదః-ముక్తిరితి యావత్, గురౌ భగవతి పరమయా, భక్త్యా, భవతి ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ కథం తద్వ్యవచ్ఛేదహేతుసంబన్ధస్తత్రాహ ॥ వాసుదేవ ఇతి ॥ సధ్రీచీనేన సమీచీనేన ప్రకారేణ, వాసుదేవే భగవతి, సమాహితో నిహితః-కృత ఇతి యావత్, భక్తియోగః పరభక్తియోగః వైరాగ్యం విషయానాసక్తిం-జ్ఞానం పరజ్ఞానం చ, జనయిష్యతి - పరభక్త్యాదిప్రణాడ్యా సుఖదుఃఖాదినివర్తకః పరమభక్తియోగ ఉదేష్యతీత్యర్థః-పరభక్తియోగోఽపి కుతస్స్యాత్తత్రాహ, స ఇతి, అచ్యుతకథాశ్రయః అచ్యుతస్య కథైవాశ్రయో యస్య సః, పరభక్తియోగః, అచిరాదేవ స్యాత్, హే రాజర్షే భగవత్కథాశ్రవణాత్పరభక్తియోగ ఉదేష్యతీత్యర్థః ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ పరభక్తియోగోఽపి కుతస్స్యాత్తత్రాహ ॥ స ఇతి ॥ అచ్యుతకథాశ్రయః, అచ్యుతస్యైవ కథా ఆశ్రయో యస్య సః, పరభక్తియోగః, అచిరాదేవ, స్యాత్, హే రాజర్షే-భగవత్కథాశ్రవణాత్, పరభక్తియోగ, ఉదేష్యతీత్యర్థః, అచ్యుతకథాశ్రయః పరభక్తియోగః, కథంభూతస్య స్యాత్తత్రాహ, నిత్యదా, అచ్యుతకథాః, శృణ్వతః, శ్రద్దధానస్య కథాశ్రవణవిషయనిస్సఙ్గయుక్తస్య, నిత్యమధీయతః, కథా అధీయానస్య ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ కుత్ర శృణ్వతస్తత్రాహ ॥ యత్రేతి ॥ హే రాజన్, సాధవః విమలాన్తఃకరణాః భగవతో గుణానుకథనే, శ్రవణే చ-వ్యగ్రం సత్వరం-చేతో, యేషాం తే, యత్ర, వసన్తి, తత్రేత్యర్థః ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ తత్ర కథం శ్రవణం లభ్యతే, తత్రాహ ॥ తస్మిన్నితి ॥ తస్మిన్ దేశే సద్భిర్ముఖరితాః, మధుభిదశ్చరిత్రమేవ, పీయూషం, తదేవ, శేషః-శిష్య

తే ఇతి శేషః, అసారాంశరహితస్సారాంశో యాసు తాః-సరితో నదీరూపాః, అచ్యుతకథాః, పరితః, స్రవన్తి ప్రవర్తన్తే-భాగవతప్రచురే దేశే సులభమేవ భగవత్కథాశ్రవణమితి భావః, తాస్సరిద్రూపాః భగవత్కథాః, యే జనాశ్చ, వితృషః అలంబుద్ధిశూన్యాః సన్తో గాఢైః సావధానైః-కర్ణైః పిబన్తి శృణ్వన్తి-తాన్, అశనాదయః, న స్పృశన్తి న బాధన్తే ॥ ౪౧ ॥ భగవత్కథాశ్రవణవిరోధినః అశనాదయ ఏవేత్యాహ ॥ స్వభావజైః దేహస్వభావప్రయుక్తైః- ఏతైరశనాదిభిః-నిత్యముపద్రుతో, జీవలోకః, హరేః-కథామృతసముద్రే, రతిం-న కరోతి-నూనం నిశ్చయః, భగవత్కథాశ్రవణాభిముఖ్యవిరోధినోఽశనాదీన్-శనైస్సాత్త్వికదేశస్థభాగవతసఙ్గలబ్ధభగవద్గుణశ్రవణేన నిరస్యేదిత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ ఏవం ప్రథమం భాగవతసఙ్గః తతో భగవద్గుణానాం శ్రవణం, తతో భగవదుపాసనం-తతో విరాగస్తతో భగవత్సాక్షాత్కారరూపం పరజ్ఞానం తతో భగవదనుభవజన్యప్రీత్యుత్కర్షరూపా పరభక్తిః, తతో ముక్తిరితి ప్రణాడీ కథితా, ఇదానీం ప్రాప్యస్య పరమాత్మనో వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావస్య ప్రాప్త్యుపయుక్తభక్తియోగానుష్ఠానకారణం-తదనుగ్రహమన్తరేణ నాన్యోఽస్తీత్యాహ ॥ ప్రజాపతిరిత్యాదినా ॥ ప్రజాపతిశ్చతుర్ముఖః-గిరిశో రుద్రః-మనుః స్వాయమ్భువః, ప్రజాధ్యక్షా దక్షాదయః ఆదిశబ్దేన కస్యపాదయో గ్రాహ్యాః-తథా నైష్ఠికబ్రహ్మచారిణః సనకాదయః ॥ ౪౩ ॥ మరీచ్యాదయో-మదన్తా నారదపర్యన్తాః సర్వే బ్రహ్మవాదినః ॥ ౪౪ ॥ తథా చ వాచస్పతయః బృహస్పతివ్యాసాదయోఽద్యాపి-తపోవిద్యాద్యుపాయైః-పశ్యన్తోఽపి ఉపాసీనా అపి-సర్వజ్ఞం పరమేశ్వరం న పశ్యన్తి, ఇయత్తయా న పశ్యన్తి వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావత్వాదితి భావః ॥ ౪౫ ॥ ఏత ఏవ న జానన్తి, కిము కర్మజడాస్త్వాదృశా న జానన్తీత్యాహ ॥ శబ్దబ్రహ్మణీతి ॥ ఉరువిస్తరే, "అనన్తా వై వేదాః" ఇతి శ్రుతవిస్తరే-దుష్పారే దురధిగమతాత్పర్యే - శబ్దబ్రహ్మణి శబ్దాత్మకే బ్రహ్మణి వేదే, చరన్తః తత్ర శ్రుతపశుపుత్రవృష్ట్యన్నస్వర్గాద్యైహి

పీయూషశేషసరితః పరితస్స్రవన్తి। తా యే పిబన్త్యవితృషో నృప గాఢకర్ణైస్తాన్న స్పృశన్త్యశనతృడ్భయశోకమోహాః ॥ ౪౧ ॥ ఏతైరుపద్రుతో నిత్యం జీవలోకస్స్వభావజైః। న కరోతి హరేర్నూనం కథామృతనిధౌ రతిమ్ ॥ ౪౨ ॥ ప్రజాపతిపతిస్సాక్షాద్భగవాన్గిరిశో మనుః। దక్షాదయః ప్రజాధ్యక్షా నైష్ఠికాస్సనకాదయః ॥ ౪౩ ॥ మరీచిరత్ర్యఙ్గిరసౌ పులస్త్యః పులహః క్రతుః। భృగుర్వసిష్ఠ ఇత్యేతే మదన్తా బ్రహ్మవాదినః ॥ ౪౪ ॥ అద్యాపి వాచస్పతయస్తపోవిద్యాసమాధిభిః। పశ్యన్తోఽపి న పశ్యన్తి పశ్యన్తః పరమేశ్వరమ్ ॥ ౪౫ ॥ శబ్దబ్రహ్మణి దుష్పారే చరన్త ఉరువిస్తరే। మన్త్రలిఙ్గైర్వ్యవచ్ఛిన్నం భజన్తో న విదుః పరమ్ ॥ ౪౬ ॥ యదా యస్యానుగృహ్ణాతి భగవానాత్మభావితః। స జహాతి మతిం లోకే వేదే చ పరినిష్ఠితామ్ ॥ ౪౭ ॥ తస్మాత్కర్మసు బర్హిష్మన్నజ్ఞానాదర్థకాశిషు। మాఽర్థదృష్టిం కృథాః శ్రోత్రస్పర్శిష్వస్పృష్టవస్తుషు ॥ ౪౮ ॥ స్వం లోకం న విదుస్తే వై యత్ర దేవో జనార్దన

కాముష్మికఫలలిప్సవః - మన్త్రలిఙ్గైః మన్త్రశ్రుతవజ్రహస్తత్వాదిగుణలిఙ్గైః-వ్యవచ్ఛిన్నం-ఇన్ద్రాద్యధిదేవతావర్గం-భజన్తః సమీహితసాధనతయా యజన్తః, పరం పరయా, ఆత్మానం-న విదుః అపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావస్య ఇయత్తయా వేద్యత్వాసమ్భవి- అపరిచ్ఛిన్నత్వేన జ్ఞానేఽపి-తదుపాసనమేవ కారణం-న కేవలం కర్మేతి భావః ॥ ౪౬ ॥ యదా-భగవాన్- ఆత్మభావితః ఆత్మనా స్వేనైవ, భావితః, యదీయానుషఙ్గికప్రాసఙ్గికయాదృచ్ఛికాద్యన్యతమాజ్ఞాతసుకృతవ్యాజమాత్రసన్తుష్టేన స్వేనైవ - భావితః రక్షణోన్ముఖః, యమనుగృహ్ణాతి, స పుమాన్, లోకే దేహయాపనోపయుక్తే కర్మణి శిశ్నోదరాదివ్యాపారే - వేదే చ వేదపూర్వభాగమాత్రోదితే చ కర్మణి, పరినిష్ఠితాం- మతిం, జహాతి, భగవతాఽనుగృహీత ఏవ ముక్త్యుపాయోపసంహారాయ ప్రభవతీత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥ తస్మాద్భగవదనుగ్రహస్యైవ కారణత్వాత్ - హే బర్హిష్మన్, భగవదనుగ్రహానుప్తసత్సఙ్గ, త్వం - అర్థకాశిషు స్వర్గాదిఫలశోభిషు, కర్మసు, అజ్ఞానాత్, తద్దృష్టం పురుషార్థసాధనమతిం-మా కృథాః, తత్ర హేతుః, శ్రోత్రస్పర్శిషు ప్రరోచనయా కేవలం శ్రోత్రప్రియేషు, న స్పృష్టం-వస్తు నిరతిశయపురుషార్థరూపం-యైః- తేషు-అనిత్యాల్పఫలేషు బహ్వాయాసేష్విత్యర్థః ॥ ౪౮ ॥ నన్వ "పామ సోమమమృతా అభూమ", "అక్షయ్యగ్ం హ వై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతం" ఇత్యాదిభిః కర్మసాధ్యఫలస్యాపి నిత్యత్వావగమాత్కథమస్పృష్టవస్తుష్విత్యుక్తం, తత్రాహ ॥ స్వమితి ॥ ధూమ్రధియః రజస్తమఃప్రచురబుద్ధయః, ధూమవదావరకత్వాత్తమసో ధూమ్రధియ ఇత్యుక్తం, యత్ర పూర్వోత్తరభాగాత్మకే వేదే జనార్దనో భగవాన్, కర్మభిరారాధ్యత్వేనోపాస్యత్వేన చ ప్రతిపన్నః, తం వేదం, సకర్మకం కర్మణా సహితం, కేవలకర్మతాత్పర్యకం, ఆహుః తే అతద్విదః వేదతాత్పర్యానభిజ్ఞాః, న బ్రహ్మవేదిన ఇత్యర్థః, యత ఏతే, స్వరూపభూతం - లోకం ఆత్మతత్త్వమపి-న విదుః, కేవలదేహాత్మవేదినః "అక్షయ్యగ్ం హ వా" ఇ

త్యాదివాక్యాని భగవదారాధనత్వేనకృతార్థాని - చాతుర్మాస్యాదికర్మాణి భగవదుపాసననిర్వర్తనద్వారా నిశ్శ్రేయసరూపామృతత్వప్రాప్తి ప్రతిపాదనపరాణీత్యేవంవిధతాత్పర్యమజానన్తస్తానివాక్యాని కేవలస్వర్గాదిసుఖసాధనభూతకర్మపరాణీతిమన్వానాః కేవలమజ్ఞా ఇత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ తస్మాత్త్వమపి కేవలకర్మజడో భూత్వా, ప్రాగగ్రైర్దర్భైః, కృత్స్నం క్షితిమణ్డలం, మాస్తీర్య ఆస్తరణపూర్వకమిష్ట్వా, బృహద్వధాత్ - బహుపశుహింసయా - మానీ మహాయజ్వాఽహమిత్యభిమానీ, అతః, స్తబ్ధోఽవినీతః, కర్మ భగవదారాధనరూపం కర్మ, నావైషి న జానాసి, కిం తత్కర్మ, యత్పరం శ్రేష్ఠం పరమపురుషార్థభూతమోక్షసాధనభూతం నివృత్తిధర్మాపరపర్యాయమ్ ॥ ౫౦ ॥ అముక్తిసాధనం కర్మ విద్యాం చ నిన్దతి ॥ తదితి ॥ హరితోషం భగవత్తోషకారణం, యత్ - తదేవ, కర్మ, ప్రశస్తం, ఇతరన్నిన్దితం, యయా విద్యయా జ్ఞానేన, తస్మిన్ హరౌ మతిః హరిభక్తిః, ర్భవతి, సైవ విద్యా ప్రశస్తా, ఇతరా నిన్దితేత్యర్థః, తథా చోక్తం తత్కర్మ యన్న బన్ధాయ సా విద్యా యా విముక్తయే। ఆయాసాయాపరం కర్మ విద్యాఽన్యా శిల్పనైపుణం, మితి, కాసౌ విద్యా, యయా హరిమతిరితి వివిత్సాయాం, తత్త్వహితపురుషార్థజ్ఞానమేవేత్యాహ, హరిరితి, భగవాన్ నిరస్తనిఖిలదోషః, సమస్తకల్యాణగుణాకరః, ఈశ్వరః, స్వయం ప్రకృతిః జగదుపాదానకారణం, దేహభృతాం, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకః, నిరస్తనిఖిలదోషసమస్తకల్యాణగుణాకరత్వసర్వాన్తరాత్మత్వవిశిష్టత్వరూపం పరతత్త్వం భగవచ్ఛరీరత్వతత్ప్రాప్యత్వాదిరంశ్వస్యతత్త్వమ్ ॥ ౫౧ ॥ ఏవం తత్త్వముక్తం, హితమాహ ॥ తస్య భగవతః, ఆత్మనో నిరుపాధికశేషిణః, పాదమూలం, శరణం సమీహితోపాయః ఇహ, యతః యత్పాదమూలశరణవరణాత్, నృణాం, క్షేమః సుఖం, భవేదిత్యర్థః, ఏవం హితముక్తం, సహ్యుపాయః, పురుషార్థమాహ, స వై భగవాన్, అస్య శరణం గతస్య, ప్రియతమః నిరతిశయప్రీతివిషయః ‹‹ ప్రయోహ్యజ్ఞానినోఽత్యర్థ ›› మితి భగవదుక్తేః, ఏవం పురుషార్థ ఉక్తః, నిరతిశయసుఖమేవ హి పురుషార్థః, భగవతో నిరతిశయపురుషార్థసుఖరూప

సః। ఆహుర్ధూమ్రధియో వేదం సకర్మకమతద్విదః॥ ౪౯ ॥ ఆస్తీర్య దర్భైః ప్రాగగ్రైః కార్త్స్న్యేన క్షితిమణ్డలమ్। స్తబ్ధో బృహద్వధాన్మానీ కర్మ నావైషి యత్పరమ్॥ ౫౦ ॥ తత్కర్మ హరితోషం యత్సా విద్యా తన్మతిర్యయా। హరిర్దేహభృతామాత్మా స్వయం ప్రకృతిరీశ్వరః॥ ౫౧ ॥ తత్పాదమూలం శరణం యతః క్షేమో నృణామిహ । స వై ప్రియతమశ్చాత్మా యతో న భయమణ్వపి ॥ ౫౨ ॥ ఇతి వేద స వై విద్వాన్ యో విద్వాన్స గురుర్హరిః। ప్రశ్న ఏవం హి సంఛిన్నో భవతః పురుషర్షభ ॥ ౫౩ ॥ అత్ర మే వదతో గుహ్యం నిశామయ సునిశ్చితమ్॥ ౫౪ ॥ క్షుద్రం చరం సు

త్వస్య ‹‹ ఆనన్దో బ్రహ్మేతి వ్యజానా ›› దిత్యాదిశ్రుత్యాఽవగమాత్ ‹‹ కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాద్యదేష ఆకాశ ఆనన్దో న స్యాత్ - ఏష హ్యేవానన్దయాతీ ›› త్యానన్దావహత్వశ్రవణాద్భగవదనుభవ ఏవ పురుషార్థ ఇతి భావః ॥ ౫౨ ॥ ఇత్యుక్తవిధానాత్, తత్త్వహితపురుషార్థాన్ - యో - వేద - స వై సఏవ, విద్వాన్, యశ్చ విద్వాన్, స ఏవ గురుః, యశ్చ గురుః - స ఏవ హరిః ‹‹ ఆచార్యో బ్రహ్మణో మూర్తి ›› రిత్యుక్తేః - తత్త్వహితపురుషార్థజ్ఞానమేవావశ్యముపాదేయమితి భావః ‹‹ బ్రూహి మే విపులం జ్ఞానం యేన ముచ్యేయ బన్ధనా ›› దితి త్వయా కృతస్య జ్ఞానవిషయప్రశ్నస్య ఇదమేవ ‹‹ హరిర్దేహభృతా ›› మిత్యుక్తం ప్రధానముత్తరం - అన్యత్సర్వమేతదుపపాదకమిత్యభిప్రాయేణోపసంహరతి - ప్రశ్న ఇతి - హే పురుషర్షభ - భవతః - ప్రశ్నః - ఏవం సంఛిన్నః - హేయోపాదేయజ్ఞానవిషయః ప్రశ్నః - తజ్జ్ఞానవివేచనాద్ధత్తోత్తరో జాత ఇత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥

తదేవమాత్మనో బన్ధమోక్షకారణే కథితే అధునైవం కథితార్థమవినా తి నిర్విణ్ణచిత్తం పుత్రాగమం ప్రతీక్షమాణం సన్తం తత్క్షణమేవ మహాభయకమ్పితసకలగాత్రం గృహాన్నిర్యాపయితుం హరిణరూపకమాహ ॥ అత్రేతి ॥ వదతో, మే వచః, సునిశ్చితం గుహ్యం, నిశామయ శృణు ॥ ౫౪ ॥ కింతదిత్యత్రాహ ॥ క్షుద్రం - చరం - సుమనసాం - శరణే - మిథిత్వా - రక్తం - షడంఘ్రిగణసామసు - లుబ్ధకర్ణం - అగ్రే - వృకాన్ - అసుతృపః - అవిగణయ్య - యాన్తం - పృష్ఠే - మృగయ - లుబ్ధకబాణభిన్నం - చరతి తథా, అలుగాష్టిః - బాహులకాత్ క్షశ్ ప్రత్యయః పూర్వపదస్య కుమాగమోవా - క్రియావిశేషణం - సుమనసాం పుష్పాణాం - శరణే ఆశ్రమే - వాటికాయాం మిథిత్వా మిథః పరస్పరం స్త్రియా సహ మిలిత్వా - తత్రైవ - రక్తం - షడంఘ్రయో భ్రమరాః - తేషాం - గణాః - తైః సామం - సామసు గీతేషు - లుబ్ధః - కర్ణో - యస్య - తం పరేషాం - మసుభిః - స్వీయాః - నసూన్ స్తర్పయన్తీత్యసుతృపః - తాన్ - వృకాన్ - అవిగణయ్య అనాలోచ్య - యాన్తం - వర్తన్తం - పృష్ఠే - లుబ్ధకస్య - బాణేన - భిన్నం - మృగం హరిణం - మృగయ అన్వేషయ - విచారయేతి మృగపక్షేఽర్థః - ప్రకృతార్థస్తు - క్షుద్రచరం క్షుద్రఫలభోక్తారం - సుమనసాం స్త్రీణాం - శరణే గృహే - మిథిత్వా మిథునీభూయ - షడంఘ్రిగణసామసుభృఙ్గసదృశగాయకగీతేషు - వృకాన్ వృకసదృశాన్ - అహోరాత్రాదీన్ - నసుతృపః ఆయుర్హరాన్ - అవిగణయ్య స - పృష్ఠే పరోక్షే - లుబ్ధకబాణభిన్నం మృత్యుపాశగ్రస్తం - మృగసదృశం - మాత్మానం

మృగయం పర్యాలోచయేతి ॥ ౫౫ ॥ ఉక్తమేవ శ్లోకం ప్రస్తుతేఽర్థే యోజయన్ వ్యాచష్టే ॥ సుమనస ఇతి ॥ సుమనోభిః పుష్పైః - సమానో ధర్మో - యాసాం - తాసాం - పరిణామవికారిత్వాత్ - స్త్రీణాం శరణ ఇతి - ప్రతీకః - ఆశ్రమ ఇతి వ్యాఖ్యా - గృహాశ్రమ ఇత్యర్థః - క్షుద్రచరమితి వ్యాచష్టే - పుష్పేతి - పుష్పగతమకరన్దలేశవదల్పం - కామ్యకర్మణాం పరిణామజం కామసుఖలవం - కామ్యన్త ఇతి కామా విషయాః - తేషాం సుఖలేశం జైహ్వ్యం జిహ్వయా ఆస్వాదితం - ఔపస్థం ఉపస్థేన్ద్రియేణాస్వాదితం చాదిర్యస్య తత్ - విచిన్వన్తం - మిథిత్వేత్యస్య వ్యాఖ్యానం మిథునీభూయేతి - రక్తమిత్యస్య వ్యాఖ్యా తదభినివేశితమనసమితి - తాసు అభినివేశితం మనో యేన తం - షడఙ్ఘ్రిగణసామస్వితి వ్యాచష్టే - భ్రమరగణానాం సామగీతవదతిమనోహరా యే స్త్రీజనాలాపాస్తేషు లుబ్ధకర్ణమితి వ్యాచష్టే - అతితరాం ప్రలోభితౌ కర్ణౌ యస్య తం - అగ్ర ఇత్యాది వ్యాచష్టే - అగ్రే పురతః - వృకసమూహవదాత్మనః స్వస్య - ఆయుర్హరాన్ - అహోరాత్రాదికాలవిశేషాన్ - అవిగణయ్య ఆయాన్తమితి వ్యాచష్టే - గృహేషు విహరన్తం వైషయికసుఖదుఃఖాదికమనుభవన్తం పృష్ఠ ఇతి సప్తమ్యన్తం సార్వవిభక్తికతసిప్రత్యయాన్తేనానూద్య వ్యాచష్టే - పృష్ఠతః పరోక్షమితి - లుబ్ధకబాణభిన్నమితి వ్యాచష్టే - అనుప్రవృత్త ఇతి సామర్థ్యలబ్ధం లుబ్ధక ఇత్యస్య వ్యాఖ్యానం కృతాన్త ఇతి - అన్తః స్వీకృతః - శరః మారణరూపః - యేన - ఇహ శరీరిణం దేహినం - పరావిధ్యతి దూరాదేవ తాడయతి - మృగమేతి వ్యాచష్టే - తమిమం - దేహినం ఆత్మానం స్వాత్మానం, ద్రష్టుం ఆలోచయితుం - అర్హసి - తత్ర దృష్టాన్తః - యథేతి ॥ ౫౬ ॥ ఉపదేశసారమాహ ॥ స ఇతి ॥ స త్వముక్తవిధస్త్వం మృగచేష్టితం - విచక్ష్య ఆలోచ్య, ఆత్మనః స్వస్య శ్రోత్రాదిహృదయగుహా

మనసాం శరణే మిథిత్వా రక్తం షడఙ్ఘ్రిగణసామసు లుబ్ధకర్ణమ్ । అగ్రే వృకాననసుతృపోఽవిగణయ్య యాన్తం పృష్ఠే మృగం మృగయ లుబ్ధకబాణభిన్నమ్ ॥ ౫౫ ॥ సుమనస్సమానధర్మాణాం స్త్రీణాం శరణ ఆశ్రమే, పుష్పమధుగన్ధవత్ క్షుద్రతమం కామ్యకర్మవిపాకం కామసుఖలవం జైహ్వ్యౌపస్థ్యాది విచిన్వన్తం మిథునీభూయ రక్తం తదభినివేశితమానసం షడఙ్ఘ్రిగణసామగీతవదతిమనోహరవనితాజనాలాపేష్వతితరాం ప్రలోభితకర్ణమగ్రే వృకయూథవదాత్మన ఆయుర్హరతోఽహోరాత్రాదికాన్ కాలవిశేషానవిగణయ్య గృహేషు విహరన్తం పృష్ఠతః పరోక్షమనుప్రవృత్తో లుబ్ధకః కృతాన్త అన్తః శరో యమిహ పరావిధ్యతీతి తమిమమాత్మానమహో రాజన్ నిర్భిన్నహృదయం ద్రష్టుమర్హసీతి యథా మృగయహతం మృగమితి ॥ ౫౬ ॥ స త్వం విచక్ష్య మృగచేష్టితమాత్మనోఽన్తశ్చిత్తం నియచ్ఛ హృది కర్ణధునీం చ చిత్తే । జహ్యఙ్గనాశ్రమమసత్తమ*యూథగాథం ప్రీణీహి హంసశరణం విరమ క్రమేణ ॥ ౫౭ ॥ రాజోవాచ ॥ శ్రుతమా†న్వీక్షికం బ్రహ్మన్ భగవాన్ యదభాషత । నైతజ్జానన్త్యుపాధ్యాయాః కిం న బ్రూయుర్విదుర్యది ॥ ౫౮ ॥ సంశయోఽత్ర తు మే విప్ర సఞ్ఛిన్నస్తత్కృతో మహాన్ । ఋషయోఽపి హి ముహ్యన్తి యత్ర నేన్ద్రియవృత్తయః ॥ ౫౯ ॥ కర్మాణ్యారభతే యేన పుమానిహ విహాయ తమ్ । అ

యాం చిత్తం మనః - నియచ్ఛ నియతం కురు, చిత్తే చ, కర్ణధునీం కర్ణయోర్ధునీం నదీమివ స్థితాం - ధ్వనినా నదీమివ శ్రూయమాణాం - కర్మసు రుచ్యుత్పాదికామర్థవాదాత్మికాం శ్రుతిం - నియచ్ఛ కర్మసు రుచిం త్యజేత్యర్థః, కర్ణయోర్ధునీం వృత్తిమివా - అస్మిన్నపి పక్షే స ఏవార్థః - అఙ్గనాయాః - ఆశ్రమం గృహం - జహి గృహాశ్రమం త్యజ - కీదృశం అసత్తమానాం అతికాముకానాం - యాని - యూథాని - తేషాం - గాథా వార్తా - యస్మిన్ - హంసానాం జీవానాం - శరణమిష్టోపాయం - రక్షితారం చ - భగవన్తం - ప్రీణీహి ప్రణు - శరణం గచ్ఛ - అసత్తమయూథనాథమితి పాఠే - అసత్తమయూథః - నాథః నిర్వాహకో - యస్య - తత్ - దఙ్గనాశ్రమమిత్యర్థః - విరమ - సాంసారికప్రవృత్తేరితి శేషః ॥ ౫౭ ॥ ఏవముపదిష్టచిదచిదీశ్వరతత్త్వః కర్మసు సముత్పాదితవైరాగ్యో రాజా ఉక్తమభినన్దన్ పునరన్యాని సంశయపదాన్యాపిపృచ్ఛిషుః పృచ్ఛతి ॥ శ్రుతమితి ॥ హే బ్రహ్మన్ - భగవాన్ భవాన్ - యత్ - అభాషత - తత్ - దాన్వీక్షికం ఆత్మాన్వీక్షణోపయోగి - శ్రోతవ్యమర్థజాతం మయా - శ్రుతం - అన్వీక్షితమితి పాఠే - విచారితమిత్యర్థః - ఏతద్భవతోపదిష్టం - మస్మదుపాధ్యాయాః కర్మోపదేష్టారః - తే - న జానన్తి - తత్ర లిఙ్గమాహ - యది విదుః - తర్హి కిం - కిమర్థం - న బ్రూయుః - అతోఽకరణాన్న జానన్త్యేవ - అతిగుహ్యం భవతోపదిష్టమితి భావః ॥ ౫౮ ॥ అత - స్తత్కృతః ఉపాధ్యాయకృతః - తద్వాక్యవిరోధేనాత్మతత్త్వేఽసంభావనారూపో - మహాన్ సంశయః - సంఛిన్నః - త్వయా అత్ర తు కశ్చిత్సంశయో వర్తతే యత్ర సంశయపదే - ఇన్ద్రియవృత్తీనామప్రవృత్తి - స్తత్ర - ఋషయోఽపి ముహ్యన్తి ॥ ౫౯ ॥ కిమత్ర సంశయపదం - తదాహ ॥ కర్మాణీతి ॥ పుమాన్ - యేన దేహేన - కర్మాణి పుణ్యాపుణ్యరూపాణి - అత్ర లోకే - ఆరభతే కరోతి - తం దేహం - ఇహైవ - వి

౫౭ ॥ శ్లో ॥ పా * యూథనాథమ్ ౫౮ ॥ శ్లో ॥ పా † అన్వీక్షితమ్.

హాయ-కర్మాపస్థాపితేన-అన్యేన-దేహేన-జుష్టాని సంపాదితాని విషయాకృతాని-సుఖదుఃఖాని-అసకృత్పునః పునః భుఙ్క్తే * ॥౬౦॥ * ఇత్యేవంవిధాః-వేదవిదాం భవాదృశానాం- వాచః-స్తత్రతత్రస్మృతిపురాణాదిషు-శ్రూయన్తే-తథాహ సూత్రం «వర్ణాశ్చాశ్రమాశ్చ స్వకర్మనిష్ఠాః ప్రేత్యకర్మఫలమనుభూయ తతశ్శేషేణ విశిష్టకులజాతిరూపాయుశ్శ్రుతవిత్తసుఖమేధసో జన్మ ప్రతిపద్యన్తే విష్వఞ్చో విపరీతా నశ్యన్తి» ఇతి, భగవతాప్యుక్తం «గుణాభిమానీస తదా కర్మాణి కురుతేఽవశః । శుక్లం కృష్ణం» మిత్యాదినా-సంశయవిషయముద్ఘాటయతి-కర్మచేతి- ప్రోక్తం సుఖదుఃఖహేతుత్వేన బ్రహ్మవాదిభిః ప్రోక్తం-పుణ్యాపుణ్యరూపం కర్మ-క్రియతే-జన్తుభిః-తచ్చానన్తరక్షణ ఏవ-పరోక్షమదృశ్యం సత్- న ప్రకాశతే-న ప్రకాశత ఇతి వర్తమాననిర్దేశేన ప్రాక్తనదేహకృతానాం యథాఽస్మిన్ దేహే న ప్రకాశస్తథైతద్దేహకృతానాముత్తరజన్మని అప్రకాశః-తథా-యథైవ పూర్వపూర్వక్షణగోచరాణాముత్తరోత్తరక్షణాగోచరత్వం తథేతి చ దృష్టాన్తద్వయమభిప్రేతం - చకారేణ కర్మణి హేతుభూతం సత్త్వాదిగుణయుక్తం మనః - తద్యుక్తం శరీరం చ-న ప్రకాశత ఇతి వివక్షితం-న హి పూర్వదేహకృతకర్మాణి-తన్నిమిత్తం సత్త్వాదిగుణయుక్తం మనః- తద్యుక్తం శరీరం చేదానీముపలభ్యన్తే- అతస్తే కర్మగుణమనోదేహాః పూర్వం నాసన్- అతః-స్తే - నేదానీం సుఖాదిహేతవః - ఏవం తత్తద్దేహకృతకర్మగుణమనోదేహా ఉత్తరజన్మసుఖదుఃఖాదిహేతవో న భవిష్యన్తి-కిం తు-నిర్నిమిత్తమేవ సుఖదుఃఖప్రాప్తిరితి మే ప్రతిభాతీత్యర్థః * ॥౬౧॥ * ఏవమాపృష్టో నారదస్తత్ప్రశ్నం పరిహరతి॥ యేనైవేతి॥ తత్ర యదుక్తముత్తరోత్తరజన్మసుఖదుఃఖాదిహేతుభూతకర్మాశ్రయపూర్వపూర్వదేహానాం వినష్టత్వాత్తన్నిమిత్తం సుఖదుఃఖాదికమనుపపన్నం-న హ్యాశువినాశస్వభావనిరాశ్రయకర్మాన్యకాలికసుఖాదిహేతుః-న హి వినష్టానాం కులాలచీవరదణ్డచక్రాదివ్యాపారాణాం కాలాన్తరభావిఘటాదిహేతుత్వమితి ॥ తత్రాహ-యేనైవేతి-యేనైవ మనసా-నిమిత్తభూతేన-పురుషః-కర్మ-ఆరభతే- తేనైవ-అవ్యవధానేన అవిశ్లిష్టేన- లిఙ్గేన పుణ్యాపుణ్యకర్మహేతుభూతేన-మన

ముత్రాన్యేన దేహేన జుష్టాన్యశ్నుత ఇత్యుత ॥౬౦॥ ఇతి వేదవిదాం వాదః శ్రూయతే తత్ర తత్ర హ । కర్మ యత్క్రియతే ప్రోక్తం పరోక్షం న ప్రకాశతే ॥ ౬౧ ॥ నారద ఉవాచ ॥ యేనైవారభతే కర్మ తేనైవాముత్ర తత్పుమాన్ । భుఙ్క్తే హ్యవ్యవధానేన లిఙ్గేన మనసా స్వయమ్ ॥ ౬౨ ॥ శయానమిమముత్సృజ్య శ్వసన్తం పురుషో యథా । కర్మాత్మన్యాహితం భుఙ్క్తే తాదృశేనేతరేణ వా ॥ ౬౩ ॥ మమైతే మనసా యద్యదసావహమితి బ్రువన్ । గృహ్ణీయాత్తత్పుమాన్రాద్ధం కర్మ యేన పునర్భవః ॥౬౪॥ యథాఽనుమీయతే చిత్తముభయై * రిన్ద్రియేహితైః । ఏవం ప్రాగ్

సా స్వకం స్వకర్మానుగుణం-సుఖదుఃఖాదిఫలం - అముత్ర పరలోకే-భుఙ్క్తే-స్థూలశరీరకర్మణో వినాశేఽపి మనసో లిఙ్గభూతస్య సాధ్వసాధుకర్మనిమిత్తభగవదనుగ్రహరూపపుణ్యాపుణ్యవిషయస్య క్షేత్రజ్ఞస్య చ దేహాన్తరేఽప్యనువృత్తేస్సుఖాద్యుపపత్తిరితి భావః-పుణ్యాపుణ్యయోర్భగవన్నిగ్రహానుగ్రహరూపత్వం తదధిగమాధికరణే భాష్యాదౌ స్పష్టముక్తమ్ * ॥౬౨॥ * లిఙ్గాత్మనోఽనువృత్త్యా భోగోపపత్తిం దృష్టాన్తేన స్పష్టయతి ॥ శయానమితి ॥ శయానమిమం జాగ్రద్దేహం-శ్వసన్తం జీవన్తం-ఉత్సృజ్య తదభిమానం త్యక్త్వా - ఆత్మని మనసి - ఆహితం దైవోపసాదితం-కర్మ- స్వప్నద్రష్ట్రైకానుభావ్యం తత్కాలమాత్రావస్థాయి, సుఖదుఃఖాదిస్వకర్మఫలం, యథా, పుమాన్, తాదృశేన శయానదేహసదృశేన మనుష్యదేహేన - అన్యేన దేవాదిశరీరేణ వా - స్వప్నే- భుఙ్క్తే -లిఙ్గాత్మనోఽనువృత్తేః- స్తథా లోకాన్తరేఽపీతి భావః * ॥ ౬౩ ॥ * యదుక్తం కర్మ క్రియమాణమనన్తరక్షణ ఏవ వినష్టం సత్ కాలాన్తరానుభావ్యఫలహేతుః కథమితి-తత్రాహ॥ మమేతి ॥ పుమాన్-నసావహం బ్రాహ్మణోఽహం క్షత్రియోఽహమిత్యేవం - బ్రువన్ -దేహాత్మాభిమానయుక్త ఇత్యర్థః మమైతే తన్మత్ఫలసాధనత్వాన్మదర్థమిదం కర్మేతి-మనసా-యత్ యత్కర్మ- గృహ్ణీయాత్ కుర్యాదిత్యర్థః -తత్ - తత్కర్మేతి - రాద్ధం సిద్ధం - కర్మణో వినాశేఽపి కర్మణశ్శక్తిరీశ్వరస్య నిగ్రహానుగ్రహరూపా సిద్ధైవేత్యర్థః - కర్మ విశినష్టి - యేన కర్మణా - పునర్భవః పునర్జన్మ- భవేత్ * ॥ ౬౪ ॥ * మనసః కర్మణః పూర్వజన్మనశ్చ సద్భావే ప్రమాణమాహ ॥ యథేతి ॥ ఉభయైః జ్ఞానకర్మరూపైః-రిన్ద్రియేహితైరిన్ద్రియాణామీహితైః కాదాచిత్కప్రవృత్తిభి - ర్మనోఽనుమీయతే, సత్యపి సర్వేన్ద్రియవిషయసంబన్ధే యుగపద్జ్ఞానానుపపత్తేః - తదుక్తమక్షపాదేన « యుగపజ్జ్ఞానానుత్పత్తిర్మనసో లిఙ్గ »మితి ఏవం చిత్తవృత్తిభిరపి పూర్వదేహజం కర్మ లక్ష్యతే-తాసామపి యుగపదనుపపత్తేః-ఇన్ద్రియైర్హితైరిత్యపి పాఠః - తత్ర -హితైర్గతైర్విన్యస్తవ్యాపారై-రిన్ద్రియై-రుభయైర్జ్ఞానకర్మరూపేణ ద్వివిధైః-మనోఽనుమీయతే- తేషాం క్రమవ్యాపారదర్శనాదిత్యర్థః- ఏవం చిత్తవృత్తి

౬౫ ॥ శ్లో ॥ పా * ఇన్ద్రియైర్హితైః.

భిః పూర్వదేహకృతకర్మానుమీయతే ॥ ౬౫ ॥ తదేవ వివృణోతి ॥ నానుభూతమిత్యాదినా ॥ యాదృగాత్మనః-మృగాత్మకో ఘట ఇతి వదయం నిర్దేశః-యాదృశస్య వస్తునో-యద్రూప-మనేన దేహేనోపలక్షితేన పుంసా-కుత్రచిదపి-నదృష్టం, నశ్రుత-మిన్ద్రియాన్తరేణ ప్రమాణాన్తరేణ చాననుభూతం-త-న్నకదాచిత్స్వప్నమనోరథాదిషూ-పలభ్యతే-నబుద్ధిస్థం భవేత్-ఇహజన్మన్యననుభూతమపి కించిత్కదాచిద్బుద్ధిస్థం భవతి-ఇచ్ఛావిషయతయా మనసి వర్తత ఇత్యర్థః ॥ ౬౬ ॥ తతః కిమిత్యత్రాహ ॥ తేనేతి ॥ అస్య, లిఙ్గినః మనోయుక్తస్య పుంసః-తేన-అనుభూతార్థసై్యవ మనోరథవిషయత్వేన హేతునా-హే రాజన్-తాదృశం మనోరథావిషయ తదర్థానుభవయోగ్యం - దేహసంభవం - శ్రద్ధత్స్వ విశ్చ యేన మన్యస్వ -అననుభూతార్థో నమనః స్ప్రష్టుమర్హతి-నహ్యననుభూతోఽర్థో-మనః మనసి-స్రష్టుం స్ఫురితుమర్హతి- నపూర్వకాలాననుభూతార్థః కాలాన్తరే మనోరథవిషయస్స్యాదిత్యర్థః - అనుభూతార్థ ఏవ మనోరథః, ఇహజన్మన్యనుభూతార్థవిషయమనోరథో వాసనయా-సా చ పూర్వానుభవాత్ - అనుభవశ్చ దేహయోగేనేతి పూర్వజన్మసిద్ధిః, జన్మతారతమ్యనిమిత్తకత్వా యోగాత్కర్మతారతమ్యసిద్ధిశ్చేత్యర్థః ॥ ౬౭ ॥ మన ఏవేతి ॥ ఇదానీం సదసద్రుచివిశేషాన్వితం మన ఏవ - మనుష్యస్య, పూర్వరూపాణి - శంసతి - ప్రకృష్టాప్రకృష్టవాసనానిమిత్తసత్త్వాదిగుణప్రచురపూర్వదేహయోగానను మాపయతి, భవిష్యతో దేహయోగాన్ - నభవిష్యతః వర్తమానాన్ - సత్త్వాదిగుణప్రచురదేహయోగాంశ్చ-శంసతి-సతి సత్త్వైకనిష్ఠ ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ - యద్వా - నభవిష్యతః అభవిష్యతః వర్తమానమనుష్యరూపాణీత్యర్థః - భద్రం త ఇతి సభ్యగవధారణార్థమాశిషాఽభినన్దతి ॥ ౬౮ ॥ అననుభూతార్థానాం మనోరథావిషయత్వం "నానుభూతం క్వ చానేన" ఇతి వ్యతిరేకముఖేనాభిధాయాన్వయముఖేనాప్యాహ ॥ అదృష్టమితి ॥ ఇహజన్మని, క్వచిదప్యదృష్ట - మశ్రుతం చ-మనసి దృశ్యతే మనోరథగోచరో భవతీత్యర్థః-కేనాకారేణ మనోరథగోచరత్వం పూర్వానుభవశ్చ-తత్రాహ- యథాయథా

హ జన్కర్మలక్ష్యతే చిత్తవృత్తిభిః ॥ ౬౫ ॥ నానుభూతం క్వ చానేన దేహేనాదృష్టమశ్రుతమ్ । కదాచిదుపలభ్యేత యద్రూపం యాదృగాత్మని ॥ ౬౬ ॥ తేనాస్య తాదృశం రాజన్ లిఙ్గినో దేహసమ్భవమ్ । శ్రద్ధత్స్వాననుభూతోఽర్థో న మనః స్ప్రష్టుమర్హతి ॥ ౬౭ ॥ మన ఏవ మనుష్యస్య పూర్వరూపాణి శంసతి । భవిష్యతశ్చ భద్రం తే తథైవ న భవిష్యతః ॥ ౬౮ ॥ అదృష్టమశ్రుతం చాత్ర క్వచిన్మనసి దృశ్యతే । యథా యథాఽనుమన్తవ్యం దేశకాలక్రియాశ్రయమ్ ॥ ౬౯ ॥ సర్వే క్రమానురోధేన మనసీన్ద్రియగోచరాః । ఆయాన్తి సర్వశో యాన్తి సర్వే సమనసో జ

థేతి-దేశకాలక్రియాశ్రయం-దేశాశ్రయం, కాలాశ్రయం-క్రియాశ్రయం చ-రూపం, యథా యథా యేన యేన ప్రకారేణ-బుద్ధిస్థం భవతి-తత్తథానుమన్తవ్యం -నత్వేవం భూతమితి కార్త్స్న్యేన వక్తుం శక్యం, బుద్ధిస్థానాం రూపాణామానన్త్యాదిత్యర్థః మమ నివాసదేశ ఈదృశస్స్యాత్-ఏవంవిధః కాలో భవేత్-అహమేవం కరవాణీతి, మనుష్యాణామసంభావితమర్థవిశేషం ప్రతి మనోరథసహస్రం యథారుచి మనసి వర్తత ఇతి యావత్ ॥ ౬౯ ॥ తతః కిం పూర్వజన్మనః కర్మణశ్చ సిద్ధావిత్యత్రాహ ॥ సర్వ ఇతి ॥ ఇహజన్మని-మనోరథవిషయభూతాః పదార్థాః-పూర్వజన్మని-క్రమేణేన్ద్రియగోచరాః, భూత్వా, క్రమేణేతి మనస్సద్భావోఽపి దర్శితః - మనసోఽభావే సర్వేన్ద్రియసంబన్ధాద్యుగపత్సర్వేన్ద్రియవృత్తిప్రసఙ్గః తత్సద్భావేతు మనేన్ద్రియేణ మనసస్సంయోగస్తసై్యవేన్ద్రియస్య వ్యాపార ఇత్యుపపత్తిః-అత్ర, క్రమేణేన్ద్రియగోచరా భూత్వా మనసి వర్తన్తే-పూర్వానుభవజనితవాసనావిశేషేణ ప్రతిపురుషం రుచివిశేషః, నహి వినా కారణేన కార్యం భవతి ఏవం మనసి వర్తమానమనోరథసహస్రానుగుణం వాసనాఽనుమీయతే, సా చ పూర్వానుభవమనుమాపయతి, ఇహజన్మని తాదృగనుభవాభావాద్దేహాన్తరేణ తదనుభవ ఇతి పూర్వజన్మసిద్ధిః-జన్మతారతమ్యస్యనిమిత్తకత్వాయోగాద్వివిధాదృష్టసిద్ధిరితి మనసః కర్మణః పూర్వజన్మనశ్చోపాదానం కృతం భవతి, ఆయాన్తి, వాసనోన్మేషాదాయాన్తి-బుద్ధిస్థా భవన్తి యాన్తి వాసనాభిభవాన్న బుద్ధిస్థా భవన్తి యది కశ్చిదమనా భవేత్తర్హ్యేవం న స్యాన్నత్వేతదస్తీత్యాహ-సర్వ ఇతి, అతస్సర్వేషాం సమనస్కత్వాన్మనసి చ సర్వార్థానాం క్రమాద్వాసనానుసారేణ ప్రవేశాన్నాత్యన్తాననుభూతోఽర్థః కస్యాపి కశ్చిదస్తీత్యర్థః, నను-ఇహజన్మని జన్మాన్తరే వాఽనుభూతార్థ ఏవ మనోరథవిషయ ఇత్యుక్తం, యద్యేవం తర్హి ముక్తానన్దోఽపి ముముక్షోః కదాచిన్మనోరథవిషయో భవేదితి సోఽపి పూర్వమనుభూత ఏవ స్యాత్, అస్త్వితి చేన్న- పునర్జన్మానుపపత్తేః "నచ పునరావర్తత" ఇతి శ్రుతేః "అనావృత్తిశ్శబ్దా" దిత్యాదిసూత్రస్య చ విరోధప్రసఙ్గాత్, మైవం-ప్రకృతిపరిణామాత్మకదేహానుభావ్యానామేవాననుభూతానాం మనోరథవిషయత్వాసంభవాభిప్రాయత్వాత్తదుక్తేః-అస్తు వా ముక్తానన్దోఽపి మనోరథవి

షయస్తథాపి మనోరథవిషయో భవన్ ముక్తానన్దః ‘‘సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణా’’ ఇత్యాదివాక్యావగతనిరతిశయానన్దరూపత్వేన పరోక్షమేవ మనోరథవిషయో భవేత్, అనుభవోఽపి పూర్వం శబ్దజన్యప్రమితివిషయత్వేన పరోక్షమేవ స్యాత్-అత ఏవ హి ‘‘యద్రూపం యాదృగాత్మనః, యథా యథాఽనుమన్తవ్యం దేశకాలక్రియాశ్రయ’’ మిత్యుక్తం-యాదృగ్రూపేణ పూర్వమనుభూతం తాదృగ్రూపేణైవ మనోరథవిషయో భవతీతి హి తదర్థః, తతశ్చేదానీం మనోరథవిషయస్యాపి ముక్తానన్దస్య ‘‘సోఽశ్నుత’’ ఇత్యాదినుక్తానన్దప్రకరణావగతప్రకారవైశిష్ట్యేన పరోక్షమేవ మనోరథవిషయత్వాత్తస్య పూర్వానుభవోఽపి తాదృశ ఏవ కల్ప్యత ఇత్యపరోక్షమనుభూయమాన ఏవ ముక్తానన్దః పునర్భవాభావహేతురితి న శ్రుతిసూత్రాదివిరోధః, న చ దేశకాలాదయోఽప్యపరోక్షం న మనోరథవిషయా ఇతి తేషామపరోక్ష ఏవ పూర్వానుభవ ఇతి న కస్యాపి సాక్షాత్పూర్వానుభవోఽనుమీయత ఇతి వాచ్యం, అపరోక్షం ప్రాకృతదేహానుభవయోగ్యానామపి పరోక్షానుభవకల్పనాయాం మానాభావాత్, కల్పకస్య పరోక్షవిషయమనోరథస్య పరోక్షమపరోక్షం చానుభూతవస్తువిషయకత్వదర్శనాత్ ❁ ॥ ౭౦ ॥ ❁ ఇదమేవాభిప్రేత్యాహ ॥ సత్త్వైకనిష్ఠ ఇతి ॥ సత్త్వైకప్రచురే, మనసి భగవత్పార్శ్వవర్తిని భగవద్భజనోపక్రమం కుర్వాణే సతి-తమః అజ్ఞానం-చన్ద్రమస్యుదితే సతి-తమస్తిమిరమివ-ఉపరజ్యావభాసతే ఉపరాగవద్భూత్వాఽవభాసతే, జ్ఞానశబలమవభాసతే చన్ద్రోదయే హి ఆదిత్యోదయ ఇవ న నిశ్శేషతమఃక్షయః, అపి తు జ్యోత్స్నామిశ్రం తమః, ఏవం భగవద్భజనోపక్రమదశాయాం జ్ఞానమజ్ఞానశబలం వర్తతే- శాస్త్రజన్యజ్ఞానస్య పరోక్షరూపత్వాద్బ్రహ్మస్వరూపతదానన్దాదయః పరోక్షమేవ విషయా భవన్తీత్యర్థః- దేహాత్మభ్రమస్య దేహసమ్బన్ధాధీనసుఖదుఃఖాదేశ్చాపరోక్షత్వాత్తే సాక్షాదనుభవవిషయా ఏవేతి భావః ❁ ॥ ౭౧ ॥ ❁ కిం వక్తవ్యం సంసారదశాయాం బ్రహ్మస్వరూపతదానన్దాదికమపరోక్షం నావభాసత ఇతి-యతః-స్వాత్మస్వరూపమేవాపరోక్షం నావభాసత ఇతి సహేతుకమాహ ॥ అహమితి ॥ అనాదిమాన్ జీ

నాః ॥ ౭౦ ॥ సత్త్వైకనిష్ఠే మనసి భగవత్పార్శ్వవర్తిని । తమశ్చన్ద్రమసీవేదముపరజ్యావభాసతే ॥ ౭౧ ॥ నాహం మమేతి భావోఽయం పురుషే వ్యవధీయతే । యావద్బుద్ధిమనోఽక్షార్థగుణ+వ్యూహో హ్యనాదిమాన్ ॥ ౭౨ ॥ సుప్తిమూర్ఛోపతాపేషు ప్రాణాయనవిఘాతతః । నేహతేఽహమితి జ్ఞానం మృత్యుప్రజ్వారయోరపి ॥ ౭౩ ॥ గర్భే బాల్యేఽప్యపౌష్కల్యాదేకాదశవిధం తథా । లిఙ్గం న దృశ్యతే యూనః కుహ్వాం చన్ద్రమసో యథా ॥ ౭౪ ॥ అర్థే హ్య

వః-అక్షమిన్ద్రియం, అర్థాః శబ్దాదయః, గుణాః సత్త్వాదిః, ఏతైర్వ్యూహః సఙ్ఘాతః అనాదిః, వ్యూహ ఇతి పాఠే, యావద్బుద్ధ్యాదయో వ్యూహః సఙ్ఘో యస్యేత్యర్థః-తావదహం మమేతి భావో వ్యవధీయతే వ్యవధివదాచర్యతే-స్వరూపతిరోధాయకోఽహం మమాభిమానో న నివర్తతే కిం త్వనువర్తత ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౭౨ ॥ ❁ కిమతః సంసారిణో జీవస్య బుద్ధ్యాదిభ్యో విలక్షణం స్వస్వరూపమపరోక్షం నావభాసత ఇతి, యతోఽనహమర్థోఽప్యజ్ఞానాదహంబుద్ధివిషయత్వేనావభాసమానః, దేహః, సుషుప్త్యాదౌ నావభాసత ఇత్యాహ ॥ సుప్తీతి ॥ ఉపతాపశబ్దేన అతిశయితదుఃఖసమ్భేదో వివక్షితః, మృత్యుః మరణం, ప్రజ్వారో జ్వరః ఉపలక్షణమేతత్-జ్వరాదిమూలే మరణే చేతి యావత్ - ఏతాస్వవస్థాసు, ప్రాణాయనస్య ప్రాణాశ్రయస్య జీవస్య విఘాతతః జ్ఞానస్యాతిసఙ్కోచాత్ -నహి జ్ఞానసఙ్కోచాదపరస్తదానీం విఘాతస్సమ్భవతి, తేన-అహమితి జ్ఞానం - నేహతే న స్ఫురతి దేహోఽహంబుద్ధిరస్తీతి దేహప్రతిపత్త్యభావాదిత్యర్థః ❁ ॥ ౭౩ ॥ ❁ నను సుప్త్యాదావపి జ్ఞానసఙ్క్షోభమేవేన్ద్రియగుణస్య మనసశ్చ సద్భావాదహమితి జ్ఞానం కుతో నేహతే-తత్రాహ ॥ గర్భ ఇతి ॥ యూనస్తరుణస్య స్ఫుటం, య - దేకాదశవిధం లిఙ్గం కర్మేన్ద్రియజ్ఞానేన్ద్రియమనఆత్మకం లిఙ్గం, వ్యాపారహేతుభూతం, త - ద్గర్భే, బాల్యే, అపిశబ్దాత్సుషుప్త్యాదౌ చ - అపౌష్కల్యాత్ అపుష్కలశక్తిత్వాత్, న దృశ్యతే నాభివ్యక్తం, నష్టప్రాయం భవతీత్యర్థః - సతోఽప్యనభివ్యక్తౌ దృష్టాన్తః, కుహ్వామమావాస్యాయాం, చన్ద్రమసో - లిఙ్గం రూపమివేతి ❁ ॥ ౭౪ ॥ ❁ నను యది గర్భాదౌ లిఙ్గమేకాదశవిధమనభివ్యక్తం, తర్హి తద్వ్యాపారాభావాత్సంసృతిర్న స్యాత్తత్రాహ । అర్థే ఇతి ॥ అనభివ్యక్తశక్తిత్వాదిన్ద్రియాణాం తద్వ్యాపారాభావాదర్థే శబ్దాదివిషయే, అవిద్యమానేఽపి శబ్దాదివిషయానుభవాభావేఽపి విషయాన్ ధ్యాయతః - వర్తమానసామీప్యే లటశ్శత్రాదేశః - విషయధ్యానప్రయుక్తవాసనావిశిష్టస్యేత్యర్థః, సంసృతిర్న నివర్తతే తద్భోగానువృత్త్యా సంసారోఽనువర్తతే - యథా స్వాప్నపదార్థానాం ప్రబోధదశాయామవిద్యమానత్వేఽపి స్వాప్నజ్ఞానసూచితసుఖదుఃఖాద్యనర్థాగమస్తద్వదిత్యర్థః, తథా చ శ్రుతిః ‘‘య

---

౭౨ ॥ శ్లో ॥ పా + గుణవ్యూహో హ్యనాదిమాన్

దాకర్మసుకామ్యేషు స్త్రియస్స్వప్నేషుపశ్యతి । సమృద్ధింతత్రజానీయాత్తస్మిన్స్వప్ననిదర్శనే ,, ఇతి ,, అథస్వప్నేపురుషంకృష్ణం కృష్ణదన్తంపశ్యతి సఏనంహన్తీ,,త్యాదికా ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ ఏవంప్రశ్నస్యోత్తరమభిధాయపునరపిస్మరణాయ దేహాత్మనోరాకారంవదన్ దేహసంబన్ధస్యోత్తరోత్తరదేహసంబన్ధద్వారాఽనర్థహేతుత్వమాహ ॥ ఏవమితి ॥ పఞ్చవిధంపఞ్చప్రకారంపఞ్చభూతాత్మకం, షోడశవిస్తరం, ఏకాదశేన్ద్రియతదాశ్రయప్రాణాదిపఞ్చకోపేతం, త్రివృత్ త్రిగుణాత్మకం, లిఙ్గంశరీరం, ఏవం ఏవంభూతమితిదేహాకారఉక్తః, జీవస్వరూపమాహ, ఏషఇతి, చేతనయాయుక్తః, ఏష, జానామీతిజ్ఞానాశ్రయతయాస్ఫుటతరమవభాసమానోఽహం, మర్త్యో, జీవఇత్యభిధీయతఇత్యర్థః ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ అనేనలిఙ్గేన, యుక్తః, స్తథేదానీమవభాసమానః, సపురుషః, ఈదృశాన్ బహూన్దేహాన్, ఉపాదత్తే, విముఞ్చతి తత్కృతహర్షశోకాదికంచ, విన్దతి, ఆగామిసుఖవిషయం జ్ఞానంహర్షః, ఆగామిదుఃఖవిషయంజ్ఞానంభయం, తత్రదేహానుపాదదత్, జీవః, అనేనోపాదీయమానేనరమణీయదేహేన, హర్షం సుఖంచవిన్దతి, అనభిమతేనతుశోకం, విముచ్యమానేనతు భయందుఃఖంచవిన్దతి, ఉపాత్తదేహత్యాగస్యానిష్టత్వాత్ ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ అనిష్టతామేవాహ ॥ యథేతి ॥ యథా, యత్ప్రసిద్ధా, తృణజలూకా, స్వావష్టబ్ధంతృణంహిత్వా, నోపయాతితృణాన్తరంప్రతినగచ్ఛతికింతు-తదేవతృణముపయాన్తీ దృఢతరంసంశ్లిష్యతి, ఏవంమ్రియమాణోఽపిజనః, మరణే, ప్రాగ్దేహాభిమతిం, నత్యజతీత్యర్థః, నాపయాత్యపయాతి పారేయథాదైవవశాదపయాతిమనసాత్యక్తుంనేచ్ఛతి-దేహాభిమానపరిత్యాగస్యావధిమాహ ॥ యావదితి ॥ కర్మణావ్యవధానేనకర్మభిస్తిరోధానేన, యావత్, దేహాదన్యమాత్మానం, నవిన్దేత, తావత్, సంసృత్యజనిత్యర్థః ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ ప్రకరణార్థ

విద్యమానేఽపిసంసృతిర్ననివర్తతే। ధ్యాయతోవిషయానస్యస్వప్నేఽనర్థాగమోయథా॥ ౨౫ ॥ఏవంపఞ్చవిధంలిఙ్గంత్రివృత్షోడశవిస్తృతమ్। ఏషచేతనయాయుక్తోజీవఇత్యభిధీయతే ॥ ౨౬ ॥ అనేనపురుషోదేహానుపాదత్తేవిముఞ్చతి।హర్షంశోకంభయందుఃఖంసుఖంచానేనవిన్దతి॥ ౨౭ ॥యథాతృణజలూకేయంనాపయాత్యపయాతిచ । నత్యజేన్మ్రియమాణోఽపిప్రాగ్దేహాభిమతింజనః । యావదన్యంనవిన్దేతవ్యవధానేనకర్మణా॥ ౨౮ ॥ మనఏవమనుష్యేన్ద్రభూతానాంభవభావనమ్।యదక్షైశ్చరితాన్ధ్యాయన్కర్మాణ్యాచినుతేఽసకృత్॥ ౨౯ ॥ సతకర్మణ్యవిద్యాయాంబన్ధఃకర్మజఆత్మనః । అతస్తదపవాదార్థంభజసర్వాత్మనాహరిమ్॥ ౩౦ ॥పశ్యంస్తదాత్మకంవిశ్వంస్థిత్యుత్పత్త్యప్యయాయతః ॥ ౩౧ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥భాగవతముఖ్యోభగవాన్నారదోహంసయోర్గతిమ్।ప్రదర్శ్యనృపమామన్త్ర్యసిద్ధలోకంతతోఽగమత్॥ ౩౨ ॥ ప్రాచీనబర్హీరాజర్షిఃప్రజాసర్గాభిరక్షణే । ఆదిశ్యపుత్రానగమత్తపసేకపిలాశ్రమమ్॥ ౩౩ ॥తత్రైకాగ్రమనా

ముపసంహరతి॥మనఏవేతి॥ హేమనుష్యేన్ద్ర,భూతానాం, భవభావనం,జన్మహేతుర్మనఏవ,తదేవోపపాదయతి,అక్షైరిన్ద్రియైః, శ్చరితాన్పూర్వముపభుక్తాన్విషయాన్,యత్, ధ్యేనమనసా, ధ్యాయన్,కర్మాణి, అసకృదాచినుతేకరోతి ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ సతకర్మణి, అవిద్యాయాబన్ధఃఅవిద్యాయా ఇతిపఞ్చమీ,కర్మణిసఆతత్కృతదేహేనాహంకారమమకారరూపావిద్యయా,ఆత్మనో,బన్ధః,స్యాత్, సచావిద్యాయాబన్ధః,కర్మకృతః,కర్మచవిషయానుభవహేతుః,అవిద్యాయాః కర్మకర్మణాచావిద్యేత్యనాదిఃప్రవాహఇత్యర్థః, తన్మోచనోపాయమాహ॥ అతఇతి॥తస్యదేహవిలక్షణస్యబ్రహ్మాత్మకస్య స్వాత్మనోఽవబోధార్థంసర్వాత్మనాకరణత్రయేణ, హరింభగవన్తం, భజ, ఆత్మాపరోక్ష్యమపిభగవత్ప్రసాదాదేవ భవతీతిభావః ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ కథంభూతోభజనీయ - ఇత్యత్రాహ - విశ్వంచిదచిదాత్మకంజగత్-భగవదాత్మకం, పశ్యన్, విశ్వస్యతదాత్మకత్వేహేతుంవదన్హరింవిశినష్టి - యతోహరేర్హేతోః విశ్వస్య, స్థితిరప్యయోనాశశ్చ, త్యమీ-భవన్తి,హరేర్విశ్వస్థిత్యాదికారణత్వాత్తదాత్మకంవిశ్వంపశ్యేత్యర్థః, స్థిత్యాదీనాంతదాత్మకత్వేహేతుత్వంశ్రుతం ,,సర్వం ఖల్విదంబ్రహ్మతజ్జలానితి,,తి ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ సంవాదముపసంహరతిమునిః-భాగవతానాంమధ్యే,ముఖ్యః,భగవాన్-నారదో-హంసయోర్జీవపరయోః -గతింస్వరూపం - ప్రదర్శ్యఉపదిశ్య,నృపంప్రాచీనబర్హిషం,మామన్త్ర్య అనుజ్ఞాప్య, తతోబ్రహ్మలోకంఅగాత్ ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ తతః, ప్రాచీనబర్హిః, ప్రజాసృష్టౌ,తద్రక్షణేచ-స్వపుత్రాననుజ్ఞాప్య,స్వయంతపశ్చర్తుం-కపిలాశ్రమం,అగాత్ ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ తత్రచాశ్రమే, ధీరోవశీకృతేన్ద్రియః-ఏకాగ్రచిత్తః-విముక్తో-భగవచ్చరణామ్బుజం-ధ్యాయన్-తద్భక్త్యా- తత్సామ్యతాం తేనసామ్యంయస్యేతి బహువ్రీహిః-తత్సామ్యవత్త్వమిత్యర్థః-ఇయాత్ అగాత్

తత్సాత్మ్యతామితి పాఠే - తేన భగవతా సమానాత్మతాం తత్సాధర్మ్యమిత్యర్థః ॥ ౭౪ ॥ శ్రవణశ్రావణాదిఫలమాహ॥ ఏతదితి॥ హే అనఘ - దేవర్షిణా - గీత - మేతదధ్యాత్మపారోక్ష్యం - యః పుమాన్ - శ్రావయేత్ - శృణుయాద్వా, స - లిఙ్గేన సంసృతిహేతునా మనసా - దుఃఖహేతునా బన్ధేన వా - విముచ్యతే ముక్తో భవేదిత్యర్థః ॥ ౭౫ ॥ ఏతదధ్యాత్మపారోక్ష్యం, ముకున్దయశసా, యుక్తమితి శేషః - అత ఏవ - భువనం - పునానం పవిత్రం కుర్వాణం - నారదముఖాన్నిర్గళితం ఆత్మశోధనం మనశ్శోధకం - పారమేష్ఠ్యం సర్గోత్కృష్టఫలదం - కీర్త్యమానం కథ్యమానం - యః పుమాన్ - అధిగచ్ఛతి - స పుమాన్, నిరస్తసమస్తబన్ధః, అస్మిన్ సంసారే, న భ్రమతి ॥ ౭౬ ॥ ఉక్తార్థానుపసంహరతి, అద్భుతతమమిదమధ్యాత్మపారోక్ష్యం, అధ్యాత్మతత్త్వస్య, పారోక్ష్యం పరోక్షవాదో - యస్మిన్ అత ఏవా - ద్భుతం ఆశ్చర్యం - అధ్యాత్మస్య పారోక్ష్యం దుశ్శకమిత్యద్భుతమిత్యర్థః, మయా - తుభ్య - మభిహితం - తథా, పుంసః క్షేత్రజ్ఞస్య స్త్రియా శ్రమః గృహస్థాశ్రమత్వేన రూపితస్సంసారశ్చ, కథితః అముత్ర పరలోకే, సంశయః ఫలానుభవవిషయో భవదీయసంశయశ్చ - ఛిన్నః నిరస్తః ॥ ౭౭ ॥

ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే అష్టావింశోఽధ్యాయః.

ఏవం ప్రచేతసాం వృత్తం సమాప్య వా న్తరే ప్రాచీనబర్హిషో వృత్తాన్త ఉక్తః - ఇదానీం తద్వృత్తాన్తశేషం శుశ్రూషయా పృచ్ఛతి విదురః॥ య ఇతి ॥ హే బ్రహ్మన్ మైత్రేయ - యే, ప్రాచీనబర్హిషః పుత్రాః - త్వయాఽభిహితాః, తే - రుద్రగీతేన స్తోత్రేణ, హరిం - ప్రతోష్య తోషయిత్వా - కాం సిద్ధిం కిం ఫలమాపుః ప్రాపుః ॥ ౧ ॥ హే బార్హస్పత్య మైత్రేయ

ధీరో గోవిన్దచరణామ్బుజమ్। విముక్తసఙ్గోఽనుభజన్ భక్త్యా తత్సాత్మ్యతామియాత్॥ ౭౪ ॥ ఏతదధ్యాత్మపారోక్ష్యం గీతం దేవర్షిణాఽనఘ। యః శ్రావయేద్యశ్శృణుయాత్స లిఙ్గేన విముచ్యతే॥ ౭౫ ॥ ఏతన్ముకున్దయశసా భువనం పునానం దేవర్షివర్యముఖనిస్సృతమాత్మశౌచమ్ । యః కీర్త్యమానమధిగచ్ఛతి పారమేష్ఠ్యం నాస్మిన్ భవే భ్రమతి ముక్తసమస్తబన్ధః॥ ౭౬ ॥ అధ్యాత్మపారోక్ష్యమిదం మయాభిహితమద్భుతమ్। ఏవం స్త్రియాశ్రమః పుంసశ్ఛిన్నోఽముత్ర చ సంశయః॥ ౭౭ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, అష్టావింశోఽధ్యాయః

విదుర ఉవాచ ॥ యే త్వయాఽభిహితా బ్రహ్మన్ సుతాః ప్రాచీనబర్హిషః। తే రుద్రగీతేన హరిం సిద్ధమాపుః ప్రతోష్య కామ్॥ ౧ ॥ కిం బార్హస్పత్యేహ పరత్ర వాఽథ వా కైవల్యనాథప్రియపార్శ్వవర్తినః। ఆసాద్య దేవం గిరిశం యదృచ్ఛయా ప్రాపుః పరం నూనమథ ప్రచేతసః॥ ౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ప్రచేతసోఽన్తరుదధౌ పితురాదేశకారిణః। జపయజ్ఞేన తపసా నిరస్తేనమతోషయన్॥ ౩ ॥ దశవర్షసహస్రాన్తే పురుషస్తు సనాతనః। తేషామావిరభూత్కృచ్ఛ్రం శాన్తేన శమయన్రుచా॥ ౪ ॥ సుపర్ణస్కన్ధమారూఢో మేరుశృఙ్గమివామ్బుదః। పీతవాసా మణిగ్రీవః కుర్వన్వితిమిరా దిశః॥ ౫ ॥ భ్రాజిష్ణునా కనకవర్ణవిభూషణేన భ్రాజత్కపోలవదనో విలసత్కిరీ

కసాన్త్యం చిన్వి ద్వాదశ్యాం బృహస్పతేశ్శిష్యః మైత్రేయః, యదృచ్ఛయా గిరీశం ప్రాప్య, కైవల్యనాథస్య మోక్షాధిపతేర్భగవతో - యః ప్రియో రుద్రః - తస్య పార్శ్వవర్తినస్తేనానుగృహీతాః - ప్రచేతసః, నూనం - పరం మోక్షం - ప్రాపురథ, తతః పూర్వం క్వ, ఇహత్రలోకే, పరత్రలోకే వా, కిం ప్రాపుః ॥ ౨ ॥ ఏవమాపృష్టో మునిః ప్రచేతసాం కథాశేషమాహ॥ ప్రచేతస ఇతి ॥ పితు - రాజ్ఞాకారిణః, అన్తరుదధౌ సముద్రజలమధ్యే, రుద్రగీతజపయజ్ఞేన, తపసా, తప ఆలోచనే, నిదిధ్యాసనేన చ, నిరస్తం అపహతపాప్మానం, పరమపురుషం, అతోషయన్ ॥ ౩ ॥ సనాతనః పరమపురుషః, దశవర్షసహస్రాన్తే దశసహస్రసఙ్ఖ్యాతవత్సరపర్యన్తం తపశ్చర్యాన్తే, తేషాం, కృచ్ఛ్రం తపఃక్లేశం, రుచా కాన్త్యా, శమయన్ - శాన్తేన శుద్ధసత్త్వమయేన - వపుషా - ఆవిరభూత్ ॥ ౪ ॥ హరిం విశినష్టి॥ సుపర్ణస్కన్ధమితి సార్ధద్వయేన॥ సుపర్ణస్య గరుడస్య, స్కన్ధం - ఆరూఢః, తముపలక్షయతి, మేరోః, శృఙ్గం, అమ్బుదో నీలమేఘ ఇవేతి - పీతం పిశఙ్గం వాసో వస్త్రం - యస్య - మణిః కౌస్తుభః - గ్రీవాయాం, యస్య - దిశః వితిమిరాః ప్రకాశబహులాః - కుర్వాణః ॥ ౫ ॥ కనకమయశోభనవర్ణవిభూషణేన, తదేవ, భ్రాజిష్ణునా ప్రకాశస్వభావేన - భ్రాజమానం కపోలం వదనం, యస్య, ప్రకాశమానకిరీటయుక్తః, అష్టాయుధైః శఙ్ఖచక్రగదాపద్మశార్ఙ్గశరఖడ్గఖేటైః, పద్మస్యాయుధానన్తర్భావాత్త్వపిచ్ఛత్రిన్యాయేనాయుధశబ్దః ప్రయుక్తః, పరశుపాశాఙ్కుశాద్యన్యతమో వా తాత్పర్యమవివక్షితః, అనుచరైః పార్షదైః, మునిభిః, సురేన్ద్రైర్బ్రహ్మాదిభిశ్చ, సేవితః, గరుడ ఏవ కిన్నరః, తస్య వేదాత్మకపక్షధ్వనిర్గరుడకిన్నరశబ్దవివక్షితః, తేన, గీతా కీర్తిర్యస్య, సః

ద్వా, గరుడా గరుడజాతీయాః, కిన్నరాశ్చ, తైః, గీతా కీర్తిర్యస్య ❀ ॥౬॥ ❀ పీనాశ్చ తే ఆయతాశ్చ, అష్టౌ, భుజాః, తేషాం-మణ్డలం సమూహః, తన్మధ్యే, స్థితయా, లక్ష్మ్యా, స్పర్ధమానా - శ్రీః శోభా, యస్యాః, తయా వనమాలయా, పరివృతః, ఆద్యః ఆదౌ భవః జగత్కారణభూతః పురుషః- ప్రపన్నాన్, బర్హిష్మతస్సుతాన్ ప్రతి, పర్జన్యనాద ఇవ, రుతం నాదో, యస్యాః, తయా-వాచా సఘృణః కృపాయుక్తో ఽవలోకో, యస్య స ఆహ ❀ ॥౭॥ ❀ హే నృపనన్దనాః-యూయం, మే ఉత్తః-వరం-వృణీధ్వం, వః భద్రమస్తు-పరస్పరసౌహృదేన, పృథగ్ధర్మాః తుల్యధర్మాణః యూయం-వః యుష్మాకం-సౌహృదేన-అహం, తుష్టః ❀ ॥౮॥ ❀ యో నరః, అనుదినం సాయం ప్రాతః, శయ్యాయాం, యుష్మాననుస్మరతి-తస్య నరస్య, భ్రాతృషు, ఆత్మసామ్యం ఆత్మనా తుల్యం-స్వాత్మనీవ ప్రీతిః-తథా-భూతేషు-సౌహృదం చ భవిష్యతి ❀ ॥౯॥ ❀ ఏ నరాః-సాయం ప్రాతః-సమాహితచిత్తాస్సన్తో-రుద్రగీతేన-మాం- స్తువన్తి-తేభ్యో ఽప్యహం కామవరాన్-కామ్యన్త ఇతి కామాః తాన్ వరానభీష్టాన్ వరాన్-ప్రజ్ఞాం చ దాస్యే-కింపునర్యుష్మాకమ్ ❀ ॥౧౦॥ ❀ యత్ యస్మాత్ యూయం-పితుః-ఆదేశం-ఆజ్ఞాం-ముదా యుక్తాస్సన్తో ఽగ్రహీష్ట గృహీతవన్తః-అతః-వః యుష్మాకం - ఉశతీ కమనీయా కీర్తిః-లోకాన్-అనుభవిష్యతి ప్రాప్స్యతి లోకేషు విస్తరిష్యతీత్యర్థః ❀ ॥౧౧॥ ❀ కణ్డోర్మునేర్దుహితరం యూయముద్వహతే, ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ తత్కన్యాం చ ప్రస్తౌతి భవితేతి-విశ్రుతః-విశ్రుతనామ్నః పుత్రః-గుణైః విశ్రుతః- పితుర్నావమః న న్యూనః-విశ్రుతాసమః భవితా భవిష్యతీత్యర్థః-

టః । అష్టాయుధైరనుచరైర్మునిభిస్సురేన్ద్రైరాసేవితో గరుడకిన్నరగీతకీర్తిః ॥౬॥ పీనాయతాష్టభుజమణ్డలమధ్యలక్ష్మ్యా స్పర్ధచ్ఛ్రియా పరివృతో వనమాలయాఽఽద్యః । బర్హిష్మతః పురుష ఆహ సుతాన్ ప్రపన్నాన్ పర్జన్యనాదరుతయా సఘృణావలోకః ॥ ౭॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ వరం వృణీధ్వం భద్రం వో యూయం మే నృపనన్దనాః । సౌహార్దేనాపృథగ్ధర్మాస్తుష్టో ఽహం సౌహృదేన వః ॥౮॥ యో ఽనుస్మరతి శయ్యాయాం యుష్మాననుదినం నరః । తస్య భ్రాతృష్వాత్మసామ్యం తథా భూతేషు సౌహృదమ్ ॥ ౯॥ యే తు మాం రుద్రగీతేన సాయం ప్రాతస్సమాహితాః । స్తువన్త్యహం కామవరాన్దాస్యే ప్రజ్ఞాం చ శోభనామ్ ॥ ౧౦ ॥ యద్యూయం పితురాదేశమగ్రహీష్ట ముదాన్వితాః । అథో వ ఉశతీ కీర్తిర్లోకాననుభవిష్యతి ॥౧౧ ॥ భవితా విశ్రుతః పుత్రో ఽనవమో విశ్రుతో గుణైః । య ఏతామాత్మవీర్యేణ త్రిలోకీం పూరయిష్యతి ॥ ౧౨ ॥ కణ్డోః ప్రమ్లోచయా లబ్ధా కన్యా కమలలోచనా । తాం చాపవిద్ధాం జగృహుర్భూరుహా నృపనన్దనాః ॥ ౧౩ ॥ క్షుత్క్షామాయా ముఖే రాజా సోమః పీయూషవర్షిణీమ్ । దేశినీం రోదమానాయా నిదధే స దయాన్వితః ॥ ౧౪ ॥ ప్రజాసర్గో వ ఆదిష్టః పిత్రా మామనువర్తతా । తత్ర కన్యాం వరారోహాం తాముద్వహత మా చిరమ్ ॥౧౫॥ అపృథగ్ధర్మశీలానాం సర్వేషాం వస్సుమధ్యమా । అపృథగ్ధర్మశీలేయం భూయాత్పత్న్యర్పితాశయా ॥ ౧౬ ॥ దివ్యవర్షసహస్రాణాం సాహస్రమమితౌజసః । భౌమాన్భోక్ష్యథ భోగాన్వై దివ్యాంశ్చానుగ్రహాన్మమ ॥౧౭॥ అథ మయ్యనపాయిన్యా భక్త్యా ❀ పక్వగుణా

యో-విశ్రుతః ఏతాం త్రిలోకీం-ఆత్మనో వీర్యేణ సన్తానేన-పూరయిష్యతి ❀ ॥౧౨॥ ❀ వై శ్రుతస్య కణ్డోస్సకాశాత్ -ప్రమ్లోచయా తపోనాశార్థమిన్ద్రప్రేషితయా ప్రమ్లోచాఖ్యయా అప్సరస్స్త్రియా-యా-కన్యా - అమలలోచనా లబ్ధా తాం కన్యాం-అపవిద్ధాం-పునస్స్వర్గం ప్రతిగచ్ఛన్త్యా ప్రమ్లోచయా వృక్షేషు త్యక్తాం- భూరుహా వనస్పతయః-జగృహుః ఉదుహితరమస్యన్త-హే నృపనన్దనాః ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ క్షుధా పీడితాయాః-రోదమానాయాః తస్యాః కన్యాయాః-ముఖే-వనస్పతీనాం రాజా-సోమ ఇతి ప్రసిద్ధః-అమృతస్రావిణీం- దేశినీం తర్జనీం నిదధే నిహితవాన్-అనేనాప్సరసో గర్భసంభవేనాన్నాహారేణ చ తస్యా లావణ్యం క్లేదస్వేదదౌర్గన్ధ్యాదిరాహిత్యం చోక్తమ్ ❀ ॥౧౪॥ ❀ మాం-అనువర్తమానేన-పిత్రా బర్హిష్మతా-వః-యుష్మభ్యం-ప్రజాసర్గః-ఆదిష్టః ఆజ్ఞాపితః-అతః తత్ర ప్రజాసర్గే-యతమానాః-యూయం- తాం-పతిమాకాఙ్క్షన్తీం-కన్యాం-ఉద్వహత-చిరం విలమ్బం మా కురుత ❀ ॥౧౫॥ ❀ సను బహూనాం కథమేకా భార్యా స్యాత్- ఇత్యత్రాహ-అపృథగ్ధర్మశీలం యేషాం-సర్వేషాం-వః యుష్మాకం-పతిషు భవత్సు అర్పితః-ఆశయో-యయా-అపృథగ్- ధర్మశీలం-యస్యాః సేయం-సుమధ్యమా పత్నీ భూయాత్-ధర్మశీలయోరైక్యాన్మద్వాక్యాచ్చ నదృష్టవిరోధ ఇతి భావః ❀ ॥౧౬॥ ❀ దివ్యానాం దేవమానపరిచ్ఛిన్నానాం- వర్షసహస్రాణాం-సాహస్రం కాలం - అమితౌజసః - అమితం ఓజః ఇన్ద్రియశక్తిర్యేషాం-తే, యూయం-భౌమాన్-భోగాన్ భోక్ష్యథ ❀ ॥ ౧౭ ॥ ❀ అనన్తరం-అవ్యభిచారిణ్యా-మయి-భక్త్యా-పక్వగుణాః దగ్ధకామాదిమలాః-ఆశయో ఽన్తఃకరణ

౧౮ శ్లో॥ ❀ పా॥ పక్వగుణాశ్రయాః.

ణం-యేషాం తే- అతో-నిరయాత్సంసారా-న్నిర్విద్యనిర్వేదం లబ్ధ్వా-పక్వగుణాశ్రయా ఇతిపాఠే-శాన్తసత్త్వాదిగుణవాస నాః, మద్ధామమత్స్థానం, ఉపయాస్యథ ప్రాప్స్యథ ✽॥ ౧౮ ॥ ✽ నను భౌమభోగాసక్తానాం న స్త్వద్భక్తిః కథం భవిష్యతి, తత్రాహ॥ గృహేషు, అవిశతాం ప్రవిష్టానామపి, కుశలం, మనభిసంహితఫలం, కర్మ యేషాం, మద్వార్తాయాతయామానాం మత్కథాక్షపితకాలానాం, గృహాః, బన్ధాయ, నను తాః బన్ధకా న భవన్తి ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽ త్వద్వార్తాశ్రోత్రాణాం గృహైర్న బన్ధ ఇత్యేతత్ కుత స్తత్రాహ॥ నవ్యవదితి॥ యద్యస్మాత్, మత్కథాశ్రవణాత్, జ్ఞః సర్వజ్ఞోఽహ, మీశ్వరః, బ్రహ్మవాదిభిః ప్రవక్తృభి ర్నిమిత్తభూతైః, శ్రోతౄణాం, హృత్ హృదయం, నవ్యవత్ ప్రతిపదం నూతనవత్, అయే ప్రాప్నోమి, మనస్యభివ్యక్తో భవామి, బ్రహ్మసాక్షాత్కారో భవతీత్యర్థః, నను త్వత్కథాశ్రవణే కథం బ్రహ్మసాక్షాత్కారః, తత్రాహ, యోఽహమేతదేవ బ్రహ్మ-తత్ర హేతుం, యతో గతాః యం మాం ప్రాప్తాస్సన్తో-మోహశోకహర్షాన్న ప్రాప్నువన్తి- అతో మత్కథాశ్రవణేన నవ్యవన్మమ హృద్యావిర్భావాదస్యైవ బ్రహ్మసాక్షాత్కారత్వాద్గృహేషు వసతామపి న బన్ధ ఇత్యర్థః - నవ్యవచ్ఛిద్యతే యజ్ఞ ఇతి పాఠే-గృహేషు - పరబ్రహ్మభూతం మాం-కథయద్భిః -యజ్ఞో మద్భక్త్యాత్మకజ్ఞానయజ్ఞో-నవ్యవచ్ఛిద్యతే విచ్ఛిన్నో న భవతి-యజ్ఞం విఘ్నపి న నష్టి-యతో జ్ఞానయజ్ఞాత్-సద్గతిం, గతాః, ప్రాకృతైర్మోహాదిభి ర్యుక్తా న భవన్తి ✽॥ ౨౦ ॥ ✽ ఏవముక్తప్రకారేణ బ్రువాణం-పురుషార్థానా-మాశ్రయం-సుహృత్తమం-జనార్దనం-తస్య జనార్దనస్య- దర్శనేన-ధ్వస్తాని-కామక్రోధాదీని-రజఆదికార్యరూపాణి మలాని, యేషాం తే, ప్రాఞ్జలయః - గద్గదగిరా-అగృణన్ తుష్టువుః ✽॥ ౨౧ ॥ ✽ అధ్యాత్మికాదిదుఃఖానాం నాశాయ-ఉదారగుణాః - యస్యాహ్వనైర్నామభిః నిరూపితాః, స, నిరూపితోదారగుణాహ్వయః తస్మై, మనోవ

శ్రేయాః। ఉపయాస్యథ మద్ధామ నిర్విద్య నిరయాదతః॥ ౧౮॥ గృహేష్వావిశతాం చాపి పుంసాం కుశలకర్మణామ్। మద్వార్తాయాతయామానాం న బన్ధాయ గృహా మతాః॥ ౧౯॥ ✽ నవ్యవద్ధృదయే యజ్జ్ఞో బ్రహ్మైతద్బ్రహ్మవాదిభిః। న ముహ్యన్తి న శోచన్తి న హృష్యన్తి యతో గతాః॥ ౨౦॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఏవం బ్రువాణం పురుషార్థసాధనం జనార్దనం ప్రాఞ్జలయః ప్రచేతసః। తద్దర్శనధ్వస్తతమోరజోమలా గిరాఽగృణన్ గద్గదయా సుహృత్తమమ్॥ ప్రచేతస ఊచుః॥ నమో నమః క్లేశవినాశనాయ నిరూపితోదారగుణాహ్వయాయ। నమో వచోవేగపురోజవాయ సర్వాక్షమార్గైరగతాధ్వనే నమః ✽॥ ౨౨॥ శుద్ధాయ శాన్తాయ నమస్స్వనిష్ఠయా మనస్యపార్థే విలసద్ద్వయాత్మనే। నమో జగత్స్థానలయోదయేషు గృహీతమాయాగుణవిగ్రహాయ॥ ౨౩ ॥ నమో విశుద్ధసత్త్వాయ హరయే హరిమేధసే। వాసుదేవాయ కృష్ణాయ ప్రభవే సర్వసాత్వతామ్ ॥ ౨౪ ॥ నమః కమలనాభాయ నమః కమలమాలినే। నమః కమలపాదాయ నమస్తే కమలేక్షణ ॥ ౨౫ ॥ నమః కమలకిఞ్జల్కపిశఙ్గామలవాససే। సర్వభూతని

చసో, ర్వాగాదపే, పురోఽగ్రతో, వేగో, యస్య, వాఙ్మనసాగోచరా యేత్యర్థః సర్వేషా, మక్షాణామిన్ద్రియాణాం, మార్గా వృత్తయ, స్తైః, రగతః అవిషయీకృతః, అధ్వా స్వప్రాప్త్యుపాయః, యస్య, ఇన్ద్రియద్వారాఽగోచరస్వప్రాప్త్యుపాయాయేత్యర్థః ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ శుద్ధాయ కర్మోపాధిరహితాయ, శాన్తాయ ఊర్మిషట్కరహితాయ, తత్ర హేతుః స్వనిష్ఠయా-స్వస్మిన్నిష్ఠా అవిచ్ఛేదః, అవిచ్ఛిన్నస్వానుభూత్యా, అపార్థే అపగతపురుషార్థే, పురుషార్థభూతస్వరూపజ్ఞానరహితే మనసి, విలసతి పరస్వరవైలక్షణ్యేన స్ఫురత్, ద్వయం దేహాత్మనోర్ద్వయం, యేషాం తే, విలసద్ద్వయాః, స్వస్వరూపజ్ఞానవిధురమనసి భగవత్ప్రసాదవశాద్దేహాత్మజ్ఞానసంపన్నా ఇత్యర్థః, తేషాం జీవానాం, ఆత్మనే నిరతిశయప్రీతివిషయాయ, జగతః, స్థానలయోదయేషు స్థితిలయోత్పత్తిషు నిమిత్తభూతాసు, జగత్స్థిత్యాద్యర్థం, గృహీతా-మాయా సఙ్కల్పాత్మకం జ్ఞానం ;; మాయా వయునం జ్ఞానం,, మితిజ్ఞానపర్యాయత్వాన్మాయాశబ్దస్య, గుణౌ తమోరజసీ, ఏవ విగ్రహః అపృథక్సిద్ధ విశేషణం యస్య-స్థిత్యర్థం స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళవిగ్రహః, లయార్థమృత్పత్త్యర్థం తు తమోరజః ప్రధాన రుద్రబ్రహ్మవిగ్రహ-స్తస్మా ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౨౩ ॥ ✽ స్థిత్యర్థపిష్టతనోః ప్రాకృతత్వశఙ్కాపరిహారాయ ప్రాహుః - విశుద్ధసత్త్వాయేతి హరయే బన్ధహారిణే- హరిమేధసే దురితహారిమనీషావిషయాయ - సర్వభూతాన్తరాత్మనే ఆనన్దకరాయ-సాత్వతాం భక్తానాం-ప్రభవే ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ కమలం జగదుత్పత్తిస్థానాత్మకం, నాభౌ యస్య, కమలమాలాఽస్యాస్తీతి తస్మై వ్రీహ్యాదిత్వాన్మత్వర్థీయ ఇనిః-కమలవత్పాదౌ కోమలౌ సుగన్ధీ సున్దరౌ చ యస్య-కమలదళవద్విశాలే అక్షిణీ యస్య ✽ ॥ ౨౫ ॥ ✽ కమలకిఞ్జల్కవత్పిశఙ్గం-అమలం-చ, వాసో వస్త్రం, యస్య, సర్వభూతానాం-నివాసాయ ఆధారాయ, సర్వాణి, భూతాని-నివాసః వా

౨౦॥ శ్లో॥ ✽ పా॥ నవ్యవచ్ఛిద్యతే యజ్ఞః.

సస్థానం శరీరం - యస్యేతి వా - యద్యపీదమపి శేషణత్వేన వాసుదేవాయేత్యనేనైవ గతం - తథాపి తద్వివరణరూపమిదం వ్యాఖ్యేయం - సాక్షిణే సర్వసాక్షాద్ద్రష్ట్రే - తుభ్యం - నమో - యజ్ఞహోకరవామ ॥ ౨౬ ॥ భగవద్దర్శనేనైవాత్మనామవాప్తసమస్తపురుషార్థతామాహుః, ఆవిష్కృతమితి అశేషాణాం - క్లేశానాం - సంక్షయో - యస్మాత్, తదేతద్రూపం, భవతా, తాపత్రయాతురాణామస్మాకం ఆవిష్కృతం ప్రకటీకృతం - ఇతోఽన్యత్కిమనుకమ్పనమస్తి ఇయమేవ త్వయా కర్తవ్యాఽనుకమ్పేత్యర్థః అతో నాస్మాభిర్వరణీయోఽస్తీతి భావః ॥ ౨౭ ॥ హే అమఙ్గళనిరాసక - వత్సలైః - ప్రభుభిః - దీనేషు భావ్యం కర్తవ్యమేతావదేవ కింతత్తదాహ, అస్మదీయా ఏత ఇతి బుద్ధ్యా ఉచితకాలేఽనుస్మర్యత ఇతి యత్ - త్వయాఽఽతురూపమద్య దర్శితమితి భావః ॥ ౨౮ ॥ యేనానుస్మరణేన, క్షుల్లకానాం క్షుద్రాణాముపశాన్తిః - దురితోపశాన్తిర్భవతి, కించ, ఈహతాం కామయమానానాం, నోఽస్మాకమన్తర్హృదయే - అన్తరాత్మత్వేన స్థితో - భవాన్ - ఆశిషః కామాన్, కస్మాద్ధేతో - ర్న వేద, జానాత్యేవేత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ తథాపి వక్తవ్యం చేత్, తర్హి, యేషామస్మాకం, భగవాన్, ప్రసన్నః, అసావేవ, వరః కుతః, యతః - త్వమపవర్గగురుః ముక్తిసాధనోపదేష్టా - గతిః అపవర్గసాధనభూతశ్చ ॥ ౩౦ ॥ యద్యప్యేవం, తథాపి - హే నాథ, పరతో దేహవిలక్షణాత్, ఆత్మనః, పరాత్ విలక్షణాత్, త్వత్ త్వత్తః - ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాత్త్వత్త ఇత్యర్థః, వరం వృణీమహే, కం వరం, శృణు తేఽవివిత్సాయాం, త్వదీయానన్తగుణగణానుకథనానుశ్రవణపరాయణానాం భాగవతానాం సఙ్గమితి వక్తుం తావదనన్తత్వమాహ, యత్ యస్మాత్ త్వద్విభూతీనా - మన్తో నహ్యస్తి, అత, స్త్వం, మనన్త ఇతి గీయ

వాసాయ నమో యజ్ఞసాక్షిణే ॥౨౬॥ రూపం భగవతా త్వైతదశేషక్లేశసంక్షయమ్ । ఆవిష్కృతం నః క్లిష్టానాం కిమన్యదనుకమ్పితమ్ ॥౨౭॥ ఏతావదేవ విభుభిర్భావ్యం దీనేషు వత్సలైః । యదనుస్మర్యతే కాలే స్వబుద్ధ్యాఽభద్రరన్ధన ॥౨౮॥ యేనోపశాన్తిర్భూతానాం క్షుల్లకానామపీహతామ్ । అన్తర్హితోఽన్తర్హృదయే కస్మాన్నో వేద నాశిషః ॥౨౯॥ అసావేవ వరోఽస్మాకమీప్సితో జగతః పతే । ప్రసన్నో భగవాన్యేషామపవర్గగురుర్గతిః ॥ వరం వృణీమహేఽథాపి నాథ త్వత్పరతః పరాత్ । న హ్యన్తస్త్వద్విభూతీనాం సోఽనన్త ఇతి గీయసే ॥౩౧॥ పారిజాతేఽఞ్జసా లబ్ధే సారఙ్గోఽన్యన్న సేవతే । త్వదఙ్ఘ్రిమూలమాసాద్య సాక్షాత్కిం కిం వృణీమహే ॥ ౩౨ ॥ యావత్తే మాయయా స్పృష్టా భ్రమామ ఇహ కర్మభిః । తావద్భవత్ప్రసఙ్గానాం సఙ్గః స్యాన్నో భవే భవే ॥౩౩॥ తులయామ లవేనాపి న స్వర్గం నాపునర్భవమ్ । భగవత్సఙ్గిసఙ్గస్య మర్త్యానాం కిముతాశిషః ॥ ౩౪ ॥ యత్రేడ్యన్తే కథా మృష్టాస్తృష్ణాయాః ప్రశమో యతః । నిర్వైరం యత్ర భూతేషు నోద్వేగో యత్ర కశ్చన ॥౩౫॥ యత్ర నారాయణః సాక్షాన్న్యాసినాం పరమా గతిః । ప్రస్తూయతే సత్కథాసు ముక్తసఙ్గైః పునః పునః ॥ ౩౬ ॥ తేషాం విచరతాం పద్భ్యాం తీర్థానాం పావనేచ్ఛయా । భీతస్య కిం న రోచేత తావకానాం సమాగమః ॥ ౩౭ ॥ వయం తు సాక్షాద్భగవన్భవస్య ప్రియస్య సఖ్యుః క్షణసఙ్గమేన । సుదుశ్చికిత్స్యస్య భవస్య మృత్యోర్భిషక్తమం

సే ॥ ౩౧ ॥ భాగవతసఙ్గలభ్యత్వగుణానుభవమస్తాగిణాన్యం నస్పృశేమహ ఇత్యాహుః - పారిజాత ఇతి కగస్థనిర్భరే, లబ్ధే సతి, సారఙ్గో భృఙ్గోఽన్యన్న సేవతే, ఏవం, త్వదఙ్ఘ్రిమూలం రతిశయసుఖావహమాసాద్య - కింకిం వృణీమహే, న కించిదిత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ ఏతావదేవ ప్రార్థయామ ఇత్యాహుః - తే తవ - మాయయా, స్పృష్టా మోహితాస్సన్తో - వయం స్వకర్మభిరిహ సంసారే, యావద్భ్రమామ - స్తావద్భవతః ప్రసఙ్గో యేషాం, తేషాం, భాగవతానాం, సఙ్గః ప్రతిజన్మ, నోఽస్మాకం, స్యాత్, ఇత్యేష ఏవ, వరోఽస్మాభిః - ర్వరణీయః ॥ ౩౩ ॥ ననురాజ్యభోగస్వర్గాదీన్హిత్వా కిమిదం ప్రార్థ్యత ఇత్యత్రాహుః ॥ తులయామేతి ॥ భగవత్సఙ్గినాం, సఙ్గస్య, లవేనాపి లేశేనాపి స్వర్గాదికం, న తులయామ న తుల్యం మన్యామహే కిముత - మర్త్యానాం మరణశీలానాం, ఆశిషః రాజ్యభోగాదిరూపాః, తులయామ ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ సత్సఙ్గస్యైశ్వర్యం ప్రపఞ్చయన్తి ॥ యత్రేతి త్రిభిః ॥ యత్ర భాగవతేషు, మృష్టాః, కటరరిక్తాః, పాపశోధికాః, మధురా వా - కథాః భగవత్కథాః, ఈడ్యన్తే ప్రస్తూయన్తే, యతః యాభ్యః కథాభ్యః శ్రూయమాణాభ్యః - తృష్ణాయా విషయబుభుక్షాయాః - ప్రశాన్తిః, యత్ర సత్సఙ్గే సతి - భూతేషు నిర్వైరం వైరాభావః - యత్ర సత్సఙ్గే సతి - కశ్చన - ఉద్వేగః భయం చ - నాస్తి ॥ ౩౫ ॥ యత్ర సత్కథాసు - ముక్తసఙ్గైః, సద్భిః - పునః పునః - భగవాన్నారాయణ ఏవ - న్యాసినాం సంన్యాసినాం - గతిరిష్టప్రాప్యః ప్రస్తూయతే ॥ ౩౬ ॥ తేషాం సతాం, తీర్థానాం గఙ్గాదీనాం, పావనేచ్ఛయా గఙ్గాదీన్పవిత్రీకర్తుమిచ్ఛయా, పద్భ్యాం - చరతాం తావకానాం త్వద్భక్తానాం - సమాగమః - సఙ్గమః - సంసారాద్భీతస్య - కిం న రోచేత రోచత ఏవేత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ సత్సఙ్గ

స్యఫలమస్మాభిరేవానుమోదితమిత్యాహుః॥వయంత్వితి॥ హేభగవన్-ప్రియస్య-త్వత్సఖస్య-భవరూపమృత్యుచికిత్స
కస్య-భవస్యరుద్రస్య-క్షణమాత్రసఙ్గమేన-భిషక్తమంసంసృతిరూపరోగనివారకం-త్వాం,గతింశరణం-గతాఃప్రాప్తాః
స్మ ॥౩౮॥ ఏవంసత్సఙ్గంప్రతావరాన్తరం వృణుతే॥యన్న ఇతిద్వాభ్యాం॥ యదస్మదీయమధ్యయనాదికం-తదేత
త్సర్వం,సర్వాన్తరాత్మనః పరమపురుషస్య-తవ,పరితోషణాయవృణీమహే , త్వత్పరితోషణాయభవత్విత్యన్వయః-నో
ఽస్మాభిః-ప్రసాదితాఃప్రసాదంప్రాపితాః,సన్తత-మనువృత్త్యా-గురవో-వృద్ధా-విప్రాశ్చ-ప్రసాదితాఃఆర్యాగుర్వాద
యో-నతానమస్కృతాః-తథా-సుహృదాదయః-అనసూయయైవ-ప్రసాదితాః-నిరన్ధసాంనిరన్నానాం-నః-అదభ్రంబ
హుకాలం-అప్సుజలేషు-యత్సుతప్తం-తపః-ఏతత్ అధ్యయనగుర్వాదిప్రసాదననమస్కారతపఆదికమ్ ॥౩౯॥౪౦॥
అజానతామప్యస్మాకంత్వత్స్తుతిర్న్యాయ్యేత్యాహుః॥ మన్వాదయః-తత్ర-భవోరుద్రః-తథా-యే తపోజ్ఞానాభ్యాం
కర్మయోగజ్ఞానయోగాభ్యాం-విశుద్ధం-సత్త్వంఅన్తఃకరణం-యేషాం-తే-తవ-మహిమ్నోఽదృష్టంపారంయైస్తే-తథా
భూతాఅపి-త్వా-మాత్మసమంస్వమత్యనురూపంయథాతథా-స్తువన్తి అథోఅతః-వయమపి-గృణీమః ॥౪౧॥ ఏవ
మాత్మనాం స్తుత్యర్హతామావిష్కృత్య స్తువన్తోనమస్కుర్వన్తి-సమాయసర్వభూతసమాయ-వైషమ్యరహితాయేత్య
ర్థః-తత్రహేతుః-శుద్ధాయఅపాపవిద్ధాయ-పాపహేతుకంవావైషమ్యం-పరమపురుషాయ-శుద్ధసత్త్వమూర్తయే-వా
సుదేవాయ-నమః ॥౪౨॥ ఏవంప్రచేతోభిరభిష్టుతో,భగవాన్-ప్రీతఃతత్స్తుత్యాతథేత్యాహ-యుష్మద్వరణానుసా

ఽద్య గతింగతాః స్మ ॥౩౮॥ యన్నస్స్వధీతంగురవఃప్రసాదితా విప్రాశ్చవృద్ధాశ్చసదాఽనువృత్త్యా।ఆర్యా
నతాః సుహృదోభ్రాతరశ్చభూతానిసర్వాణ్యనసూయయైవ ॥౩౯॥ యన్నస్సుతప్తంతపఏతదీశనిరన్ధ
సాంకాలమదభ్రమప్సు। సర్వంతదేతత్పురుషస్యభూమ్నోవృణీమహే తేపరితోషణాయ ॥౪౦॥ మనుస్స్వ
యంభూర్భగవాన్భవశ్చయేఽన్యేతపోజ్ఞానవిశుద్ధసత్త్వాః।అదృష్టపారాఅపియన్మహిమ్నస్స్తువన్త్యథో
త్వాఽఽత్మసమంగృణీమః ॥౪౧॥ నమస్సమాయశుద్ధాయపురుషాయపరాయచ।వాసుదేవాయసత్త్వాయ
తుభ్యంభగవతేనమః ॥౪౨॥ మైత్రేయఉవాచ ॥ ఇతిప్రచేతోభిరభిష్టుతోహరిః ప్రీతస్తథేత్యాహశరణ్యవ
త్సలః। అనిచ్ఛతాంయానమతృప్తచక్షుషాంయయౌస్వధామాఽనపవర్గవీర్యః॥౪౩॥ అథనిర్యాయసలి
లాత్ప్రచేతసఉదన్వతః। వీక్ష్యాకుప్యన్ద్రుమైశ్ఛన్నాంగాంగాంరోద్ధుమివోచ్ఛ్రితైః ॥౪౪॥ తతోఽగ్ని
మారుతౌరాజన్నముఞ్చన్ముఖతోరుషా। మహీంనిర్వీరుధంకర్తుంసంవర్తకఇవాత్యయే ॥౪౫॥ భస్మసా
త్క్రియమాణాంస్తాన్ద్రుమాన్వీక్ష్యపితామహః। ఆగత్యశమయామాసపుత్రాన్బర్హిష్మతోనయైః ॥౪౬॥
తత్రావశిష్టాయేవృక్షాభీతాదుహితరంతదా।ఉజ్జహ్రుస్తేప్రచేతోభ్యఉపదిష్టాస్స్వయంభువా ॥౪౭॥ తే
చబ్రహ్మణఆదేశాన్మారిషాముపయేమిరే। యస్యాంమహదవజ్ఞానాదజన్యజనయోనిజః ॥౪౮॥ చాక్షుషే
త్వన్తరేప్రాప్తే ప్రాక్సర్గేకాలవిద్రుతే।యస్ససర్జప్రజాఇష్టాస్సదక్షోదైవచోదితః॥౪౯॥ యోజాయమా

రేణయుష్మదిష్టసిద్ధిరస్త్విత్యాహ, స్వలావణ్యానుభవేనాతృప్తాని-చక్షూంషి,యేషాం-తేషాం-అతఏవ-స్వయానం-అని
చ్ఛతాం,ప్రచేతసాంఅనపవర్గవీర్యః అపారపరాక్రమోభగవాన్-శరణ్యవత్సలః-స్వలోకంప్రతియయౌ ॥౪౩॥
అథ-ప్రచేతస-ఉదన్వతఃసముద్రస్య-జలాన్నిర్గత్య,గాంస్వర్గం,రోద్ధుమివ-ఉచ్ఛ్రితైరున్నతైర్ద్రుమైః-గ్గాంమహీం ఛ
న్నాంవీక్ష్య-ద్రుమేభ్యో-ఽకుప్యన్-తదాహ-ప్రాచీనబర్హిషిప్రవ్రజితత్వాదరాజకత్వస్యాద్యభావాద్భూమిర్ద్రుమైః
ప్రచ్ఛన్నాఽభూత్ ॥౪౪॥ మహీంనిరస్తావీరుధఃయస్యాస్తథాభూతాం-కర్తుం-సంవర్తకకల్పాన్తే అత్యయేనాశే-
ఉపస్థితేసతి,యథా-తథా-హేరాజన్-రుషా-స్వముఖేభ్యః-అగ్నివాయూ,అముఞ్చన్ ॥౪౫॥ తాభ్యాం-ద్రుమాన్-
భస్మారాశీక్రియమాణాన్-తాన్ప్రచేతసశ్చ-వీక్ష్య, చతుర్ముఖ-ఆగత్య, నయైరుక్తిభిః-బర్హిష్మతస్సుతాన్,శమయా
మాసశాన్తానకరోత్ ॥౪౬॥ తత్ర-తేషుశాన్తేషుసత్సు-అవశిష్టా-యే, వృక్షాఃవృక్షాభిమానిదేవతాః-భీతాస్సన్తః
స్వయంభువా, ఉపదిష్టాః-దుహితరంప్రచేతోభ్య, ఉపజహ్రుః సమర్పయామాసుః ॥౪౭॥ తేచప్రచేతసః-బ్రహ్మ
ణ,ఆజ్ఞయా-మారిషాఖ్యాం-స్త్రియ,ముపయేమిరే-యస్యాంమారిషాయాం, అజనయోనిజః-అజనోబ్రహ్మ-సఏవ-యోనిః
తస్మాజ్జాతో,దక్షో-మహదవజ్ఞానాత్ రుద్రావహేలనాద్ధేతోః అజనిఉత్పాదితః-ప్రచేతోభిరితి శేషః ॥౪౮॥ కోఽసావ
జనయోనిజః-యో,మారిషాయాంజాత,స్తత్రాహ,చాక్షుషేమన్వన్తరే-ప్రాప్తే,పూర్వమన్వన్తరసర్గే-కాలేన,విద్రుతే
ఉపసంహృతేసతి-దైవేనేశ్వరేణ,చోదితస్సన్,ఇష్టాః,ప్రజాః,యః,ససర్జసృష్టవాన్,సః,నామ్నా,దక్షః॥౪౯॥తస్మిన్

దక్షశబ్దస్య ప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ యఇతి ॥ యోజాయమానః-స్వయా, రుచా ప్రభయా, సర్వేషాం తేజస్వినాం, తేజః-ఉపాదత్త ఆచ్ఛాదితవాన్, తస్మాద్దాక్ష్యాత్ పరతేజఃప్రచ్ఛాదనసమర్థత్వాత్, కర్మణాం చ నిమిత్తేన, కర్మణి దక్షత్వాచ్చ, దక్షఇత్యబ్రువన్, లోకాఇతి శేషః ॥౨౦॥ యం చ, కర్మదాక్ష్యాద్దక్షమబ్రువన్ తమనాదిర్భగవాన్ బ్రహ్మా-ప్రజానాం-సర్గరక్షాయాం చ-యుయోజ ఆదిదేశ-సదక్షోఽన్యాన్మరీచ్యాదీన్, ప్రజాపతీన్, తద్వ్యాపారేషు-నియుక్తవాన్ ॥౨౧॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః.

ఏవం తపస్తోషితప్రత్యక్షితపరమాత్మానః ప్రచేతసో మారిషాముపయమ్య తస్యాం పుత్రముత్పాదయామాసురిత్యుక్తం - అథ భగవదాదిష్టదివ్యసహస్రపర్యన్తానుభూతరాజ్యభోగా ఆత్మజారోపితరాజ్యభారాః ప్రవిష్టజాజల్యాశ్రమాః నారదోపదిష్టాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యా ఉపాసితపరమాత్మానస్తత్పదమాపురితి ఏతదత్రోపసంహరతి త్రింశేన మునిః॥
తత ఇతి॥ దివ్యవర్షసహస్రాణాం సహస్రాన్తే-ఉత్పన్నవివేకాత్మకజ్ఞానాః-అధోక్షజస్య-భాషితం వచః - స్మరన్తః-ఆత్మజే దక్షే-భార్యాం-విసృజ్య-భార్యాపోషణమాత్మజాధీనం కృత్వా-గృహాత్ప్రావ్రజన్ ॥౧॥ బ్రహ్మసత్త్రేణ జ్ఞానయజ్ఞేన-న్యాసవిధినా వా, దీక్షితాః, సఙ్కల్పితబ్రహ్మసత్త్రా బభూవురిత్యర్థః, బ్రహ్మసత్త్రం విశినష్టి-సర్వభూతాత్మమేధసేతి॥ సర్వభూతేషు- ఆత్మా పరమాత్మా, మేధా జ్ఞానం, యస్మిన్- తేన సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనాత్మకజ్ఞానేనేత్యర్థః-ప్రథమాన్తపాఠే, ప్రచేతసాం విశేషణం, సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనయుక్తాః, క్వ దీక్షితాః- తత్రాహ-ప్రతీచ్యాం దిశి-వేలాయాం

నస్సర్వేషాం తేజస్తేజస్వినాం రుచా। స్వయోపాదత్త దాక్ష్యాచ్చ కర్మణాం దక్షమబ్రువన్ ॥ ౨౦ ॥ తం ప్రజాసర్గరక్షాయామనాదిర్భరతర్షభ। యుయోజ యుయుజేఽన్యాంశ్చ స వై సర్వప్రజాపతీన్ ॥౨౧॥ ****
**** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః ****
మైత్రేయ ఉవాచ॥ తత ఉత్పన్నవిజ్ఞానా ఆశ్వధోక్షజభాషితమ్। స్మరన్త ఆత్మజే భార్యాం విసృజ్య ప్రావ్రజన్ గృహాత్ ॥౧॥ దీక్షితా బ్రహ్మసత్త్రేణ సర్వభూతాత్మమేధసా। ప్రతీచ్యాం దిశి వేలాయాం సిద్ధోఽభూద్యత్ర జాజలిః॥౨॥ తాన్నిర్జితప్రాణమనోవచోదృశో జితాసనాన్ శాన్తసమానవిగ్రహాన్। పరేఽమలే బ్రహ్మణి యోజితాత్మనః సురాసురేడ్యో దదృశే స్మ నారదః॥ ౩ ॥ తమాగతం త ఉత్థాయ ప్రణిపత్యాభివాద్య చ। పూజయిత్వా యథాదేశం సుఖాసీనమథాబ్రువన్॥౪॥ స్వాగతం తే సురర్షేఽద్య దిష్ట్యా నో దర్శనం గతః। తవ చఙ్క్రమణం బ్రహ్మన్నభయాయ యథా రవేః॥౫॥ యదాదిష్టం భగవతా శివేనాధోక్షజేన చ। తద్గృహేషు ప్రసక్తానాం ప్రాయశః క్షపితం ప్రభో॥ ౬ ॥ తన్నః ప్రద్యోతయాధ్యాత్మజ్ఞానం తత్త్వార్థదర్శనమ్। యేనాఞ్జసా తరిష్యామో దుస్తరం భవసాగరమ్॥౭॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇతి ప్రచేతసా పృష్టో భగవాన్నారదో మునిః। భగవత్యుత్తమశ్లోక ఆవిష్టాత్మాఽబ్రవీన్నృపాన్॥౮॥ నారద ఉవాచ॥ తజ్జన్మ తాని కర్మాణి తదాయుస్తన్మనో వచః।

సముద్రతటే-యత్ర, జాజలిర్నామ ఋషిః, సిద్ధోఽభూత్ ముక్తో బభూవ ॥౨॥ తాన్ప్రచేతసః, నిర్జితాః ప్రాణమనోవచోదృశో-యై-స్తే, జితమాసనం యైస్తే, శాన్తాః నిర్వ్యాపారాః, సమానాముల్లాధారాదారభ్య ఋజవః, విగ్రహాః- యేషాం- పరే, బ్రహ్మణి, యోజితః, ఓమిత్యాత్మానం యుఞ్జీతేత్యుక్తరీత్యా సమర్పిత-ఆత్మా ప్రత్యగాత్మా, యైస్తే, తాన్, సురాసురైరీడ్యః స్తుత్యో-నారదః, దదృశే దృష్టవాన్ ॥౩॥ సమ్యగుత్థాయ-ప్రణిపత్య దణ్డవత్ప్రణమ్య అభివాద్య గోత్రసూత్రనామాదికం సఙ్కీర్త్య, యథావిధి పూజయిత్వా, సుఖే మృదులే, ఆసనే, ఆసీనం, అబ్రువన్ ఊచుః ॥౪॥ ఉక్తమేవాహ ॥ స్వాగతమితి॥ హే సురర్షే, తే త్వయా, స్వాగతం-దిష్ట్యా దైవవశేన, నోఽస్మాకం, దర్శనం గతః అస్మదీయచక్షుర్విషయో జాతః, హే బ్రహ్మన్, తవ-చఙ్క్రమణం, లోకానామభవాయ ముక్తిసాధనోపదేశేన రక్షణాయ, నవిద్యతే భవో యస్మాత్తస్మై, యథా రవేశ్చఙ్క్రమణం, తద్వత్, సూర్యచఙ్క్రమణం హి సమీహితసాధనానుష్ఠాపనేన లోకరక్షణార్థమ్ ॥౫॥ శివేనాధోక్షజేన చ, యదాత్మతత్త్వముపదిష్టం, తత్-గృహేషు ప్రసక్తానాం, నః-క్షపితం విస్మృతమ్ ॥౬॥ తద్విస్మృతం, తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషేశ్వరతత్త్వానాం, అర్థానాం పురుషార్థానాం చ, దర్శనం జ్ఞానం, యస్మిన్, తత్, అధ్యాత్మం జ్ఞానం నోఽస్మభ్యం, ప్రద్యోతయ ప్రకాశయ - యేన త్వయా ప్రద్యోతితేనాధ్యాత్మజ్ఞానేన, దుస్తరం భవార్ణవం, అఞ్జసా సుఖేన-తరిష్యామః ॥౭॥ ఇత్యేవం, ప్రచేతసా-పృష్ట ఇతి ప్రాధాన్యాదేకవచననిర్దేశః- ప్రచేతోభిః పృష్ట ఇత్యర్థః, భగవతి, ఆవిష్టః ఆసక్త ఆత్మా మనో, యస్య, స-భగవాన్నారదః, మునీన్ మననశీలాన్ ప్రచేతసః ప్రత్యబ్రవీత్ ॥౮॥ అహో గృహప్రసక్త్యా హరిసేవాం వినా సర్వం జన్మకర్మాదికం వ్యర్థీకృతమితి శోచన్నాహ॥ తజ్జన్మేతి చతుర్భిః॥ యేన జన్మాదినా-విశ్వాత్మా, హరి-స్సేవ్య

తైః-త దేవజన్మకర్మాదికం, సార్థకం, భగవత్సేవావిధురంతువ్యర్థమిత్యర్థః ॥౯॥ శౌక్లం యానం, విశిష్టయోన్యుత్పత్తిరూపం, సావిత్రం ఉపనయననిమిత్తం జన్మ, యాజ్ఞికం యజ్ఞదీక్షయా జన్మ, ఏభిస్త్రిభిర్జన్మభి, ర్భగవత్సేవావిధురైః, కింసాధ్యమస్తి-తథా-త్రయీవిహితైః, కర్మభిః - పుంసః, ప్రభూతానామివపుర్దీర్ఘాయుషాఽపి-వచోభిర్వాగ్విలాసైః-నిపుణయాసూక్ష్మయా-బలేనఇన్ద్రియాణాం-రాధసాపాటవేన ॥౧౦॥౧౧॥ యోగేనప్రాణాయామాదినా-సాఙ్ఖ్యేన దేహాదివ్యతిరిక్తాత్మజ్ఞానమాత్రేణ-చతుర్థాశ్రమాధ్యయనాభ్యాం-శ్రేయస్సాధనైరన్యైర్వ్రతైశ్చ,, యఆత్మదాబలదా,, ఇతిశ్రుత్యుక్తరీత్యాఽఽత్మపర్యన్తప్రదానచతుర, ఆశ్రితబన్ధహరో, భగవాన్, న్యత్రజన్మాదిషునాస్తి, యైర్జన్మాదిభిర్నారాధ్యతే, తైః, కింప్రయోజనమిత్యర్థః ॥౧౨॥ ననుజన్మాదీనాం ప్రతినియతఫలానాం భగవత్సేవావైధుర్యమాత్రేణకుతోనైష్ఫల్యం తత్రాహ॥ అర్థతఃవస్తుతః, సర్వేషామపిశ్రేయసాం, పరమాత్మాహరిః, అవధిఃపరాకాష్ఠా, హరేరన్యచ్ఛ్రేయోనాస్తీత్యర్థః, కుతః, యతో, హరిఃసర్వేషాం, ప్రియఃనిరతిశయప్రీతివిషయః, నిరతిశయానన్దరూపప్రీతివిషయఏవహిపరమంశ్రేయః, ప్రియత్వేహేతుః, ఆత్మా, ఆత్మాహినిరతిశయప్రీతివిషయః, యస్యప్రత్యగాత్మనస్సంబన్ధాద్దేహపత్న్యగృహపశ్వాదికం సంబన్ధపారంపర్యేణవ్యవస్థితప్రీతివిషయంతస్యాప్యాత్మేత్యర్థః, నకేవలంప్రియఏవ, కింతు, స్వాత్మపర్యన్తపురుషార్థప్రదశ్చ, బలిప్రభృతిభ్యస్స్వాత్మదానంప్రసిద్ధమ్ ॥౧౩॥ కించతత్ఫలసాధనతయేన్ద్రాదిదేవతారాధనమపిభగవత్యేవపర్యవస్యతి తస్యసర్వదేవతాన్తరాత్మత్వాత్, తతస్సాక్షాత్తదారాధనమేవసర్వదేవతాప్రీతిద్వారాసమీహితపురుషార్థహేతురితిసదృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి॥ తరోర్వృక్షస్య, మూలనిషేచనేనజలసేకేన-స్కన్ధాదయః యథాతృప్యన్తి-నతుప్రత్యేకంస్కన్ధాదిసేచనేన-తత్రస్కన్ధామూలాత్పృథగ్విభాగాః, భుజాస్తేషాంవిభాగాఃఊర్ధ్వాస్తేషామపివిభాగాఃశాఖాస్తేషామపివిభాగాఉపరిశాఖాః, ఏతదు

నృణాం యేనహివిశ్వాత్మాసేవ్యతేహరిరీశ్వరః॥౯॥ కింజన్మభిస్త్రిభిర్వేహశౌక్లసావిత్రయాజ్ఞికైః। కర్మభిర్వాత్రయీప్రోక్తైఃపుంసోఽపివిబుధాయుషా॥౧౦॥ శ్రుతేనతపసావాకింవచోభిశ్చిత్తవృత్తిభిః। బుద్ధ్యావాకింనిపుణయాబలేనేన్ద్రియరాధసా॥౧౧॥ కింవాయోగేనసాఙ్ఖ్యేనన్యాసస్వాధ్యాయయోరపి। కింవాశ్రేయోభిరన్యైశ్చనయత్రాత్మప్రదోహరిః॥౧౨॥ శ్రేయసామపిసర్వేషామాత్మాహ్యవధిరర్థతః। సర్వేషామపిభూతానాంహరిరాత్మాత్మదఃప్రియః॥౧౩॥ యథాతరోర్మూలనిషేచనేనతృప్యన్తితత్స్కన్ధభుజోపశాఖాః। ప్రాణోపహారాచ్చయథేన్ద్రియాణాంతథైవసర్వార్హణమచ్యుతేజ్యా॥౧౪॥ యథైవసూర్యాత్ప్రభవన్తివారఃపునశ్చతస్మిన్ప్రవిశన్తికాలే। భూతానిభూమౌస్థిరజఙ్గమానితథాహరావేవగుణప్రవాహః॥౧౫॥ ఏతత్పదంతజ్జగదాత్మనఃపరంసకృద్విభాతంసవితుర్యథాప్రభా। యథాఽసవోజాగ్రతిసుప్తశక్తయోద్రవ్యక్రియాజ్ఞానభిదాభ్రమాత్యయః॥౧౬॥ యథానభస్యభ్రతమఃప్రకాశాభవన్తిభూమోనభవన్త్యనుక్రమాత్।

పలక్షణం, తత్రపుష్పఫలాదయోఽపితృప్యన్తి- యథాచ, ప్రాణోపహారాత్ ప్రాణాద్యాహుతే, ర్భోజనాదితియావత్, సర్వేన్ద్రియాణాంప్రీతిర్భవతి, నతుకర్ణాదిష్విన్ద్రియేషుపృథగన్నలేపనేన, తథాఽచ్యుతేజ్యాభగవదారాధనం, సర్వార్హణంసర్వదేవతార్హణసామ్యంఫలంసాధయతి ॥౧౪॥ కుతః, సర్వకారణత్వాత్సర్వాన్తరాత్మత్వాచ్చేతిసదృష్టాన్తమాహ॥ యథైవేతిద్వాభ్యాం॥ యథైవ, వారఃఆపఃవర్షాకాలే, సూర్యాత్ప్రభవన్తి, ఉద్భవన్తి, గ్రీష్మేచ, తస్మిన్నేవ, ప్రవిశన్తి, అస్యాప్రసిద్ధత్వేనదృష్టాన్తాన్తరమాహ॥ యథా, భూతాని-స్థావరజఙ్గమాత్మకాని-భూమావేవ, ప్రభవన్తి, ప్రవిశన్తిచ, తథా, గుణప్రవాహఃగుణపరిణామరూపఃప్రపఞ్చః, హరావేవకారణభూతే, ఉద్భవతిలీనోభవతిచ ॥౧౫॥ ఏవంసర్వకారణత్వముక్తం, అథసర్వాత్మతామాహ ॥ తదేత, జ్జగదాత్మనః-పరం, పదంవాసస్థానం-గృహాదిసామ్యవ్యావృత్త్యర్థమాహ ॥ సవితుర్యథాప్రభేతి ॥ సవితుఃప్రభేవకృత్స్నంజగత్పరమాత్మనోఽపృథక్సిద్ధవిశేషణంశరీరమిత్యర్థః, జగతోఽనిత్యత్వాత్తన్నిరూపితమాత్మత్వమపిపరమాత్మన్యనియతమిత్యాశఙ్కాంనిరాకర్తుంజగద్విశినష్టి, సకృద్విభాతం, సృష్టిదశాయాంస్థూలతయాసకృద్విభాతం, సకృద్విభాతమిత్యనేన, సకృత్సంహారదశాయాంసూక్ష్మతయానావభాతమితివివక్షితం, స్థూలసూక్ష్మధర్మనివృత్త్యాఽపిద్రవ్యనిత్యత్వమనేనాభిప్రేతం, ఏవదేవస్పష్టయితుంసకృద్భానాభానయోర్దృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ అసుశబ్దేనప్రాణాయత్తవ్యాపారాణీన్ద్రియాణిలక్ష్యన్తే, అసవః, కదాజ్జాగ్రతివ్యాప్రియన్తే, కదాచి, త్సుప్తశక్తయఃనివృత్తవ్యాపారాః, కదేత్యత్రాహ॥ ద్రవ్యేతి॥ ద్రవ్యంభూతపఞ్చకం, జ్ఞానక్రియాశబ్దాభ్యాంజ్ఞానేన్ద్రియాణికర్మేన్ద్రియాణిచలక్ష్యన్తే, ఇన్ద్రియభూతసఙ్ఘాతరూపదేవమనుష్యాదిదేహాత్మభ్రమాత్యయేసుషుప్తావిత్యర్థః, నహితదానీందేహాత్మాభిమానః, యథాప్రాణాజాగ్రతి, సుప్తనివృత్తయశ్చభవన్తి, ఏవంజగతఆవిర్భావతిరోభావనిమిత్తేభానాభానే, నత్వేతావతాద్రవ్యానిత్యతాశఙ్కేతిభావః ॥ ౧౬ ॥ ఏతదేవదృ

ష్టాన్తాన్తరేణసాధయతి॥ యథేతి॥ యథా, నభస్యాకాశే, అభ్రతమఃప్రకాశాః, భవన్తి, కదాచిద్విభాతా భవన్తి, కదాచిన్నవిభాతా భవన్తి, నహిభానాభావమాత్రేణా భ్రాదీనామసత్త్వాశఙ్కితుం యుక్తా ఏవం-హేయభూతాః ప్రవాహాః - ప్రవహమానాః, రజస్తమస్సత్త్వమిత్యేవంరూపాః, అమూః, శక్తయః కార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాః, పరేబ్రహ్మణి, కదాచిద్భవన్తి-నభవన్తివ, వేదాః ప్రమాణమితివచ్ఛక్తయః ప్రవహాఇత్యుక్తమ్ ॥ ౧౭ ॥ తేనావస్థానాంస్థూలత్వసూక్ష్మత్వాదీనామనిత్యత్వేఽపి తదాశ్రయస్య ప్రకృతిపురుషాత్మకద్రవ్యస్యనిత్యత్వాత్తస్య పరమాత్మానం ప్రతినియతశరీరత్వేనా, శేషదేహినా, మేకం, ఆత్మానం, కాలం కాలశరీరకం-ప్రధానం ప్రకృతిశరీరకం పురుషం జీవశరీరకం ప్రకృతిసంబన్ధప్రయుక్తసంసారిత్వశఙ్కాంనిరస్యతి - స్వతేజసాస్వప్రకాశేన, ధ్వస్తః గుణప్రవాహాదయః సంసారో-యస్య, నియన్తృతయా ప్రకృతిసంబన్ధోనతుజీవస్యేవవశ్యతయేతి భావః - ఏవంభూతం-పరేషాం బ్రహ్మాదీనామపీ, శం, ఆత్మైకభావేనసర్వాత్మకత్వేన, సర్వేషామాత్మనామేకోఽన్తరాత్మేతిబుద్ధ్యాఅద్ధాసాక్షాత్, భజధ్వమ్ ॥ ౧౮ ॥ కీదృశంతద్బ్రహ్మస్వరూపం-యద్భజధ్వమిత్యుచ్యత, ఇతివివిక్తాయాం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం ,,సత్యంజ్ఞానమనన్తం,, మితిస్వరూపశోధకవాక్యావగతం బ్రహ్మస్వరూపం శోధయుం స్తద్భజతేత్యాహ॥ నిరస్తేతి॥ నిరస్తసఙ్కల్పవికల్పం, మానసబుద్ధిసుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషాదివికల్పరహితమిత్యర్థః, అనేనబద్ధజీవవ్యావృత్తిః, అద్వయం-ద్వయం ద్వయోస్సముదాయః, తదన్యత్ స్వసజాతీయద్వితీయవస్త్వభావాత్-యథా ,, నతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చదృశ్యత ,, ఇతి అద్వితీయమిత్యర్థః-అనేనముక్తవ్యావృత్తిః, తేషాం సజాతీయద్వితీయసద్భావాత్-ద్వయాపవాదోపరమోపలమ్భనం- ద్వయశబ్దేనద్వైతం వివక్షితం-తదపవాదః బ్రహ్మజ్ఞానబాధకం-దేవమనుష్యాదిభేదాపవాదవిరమేణోపలమ్భనం యస్య- తత్తథోక్తం-దేహాత్మభ్రమనివృత్త్యావుపలభ్యమిత్యర్థం-అజస్రనిర్వృతం నిత్యానన్దధర్మకం-నిత్యానన్దస్వరూపం వా - అతోఽపి ప్రాగుక్తార్థఉచితః అనాదిమధ్యా

మాత్ ,,। ఏవంపరేబ్రహ్మణిశక్తయస్త్వమూరజస్తమస్సత్త్వమితిప్రవాహాః ॥ ౧౭ ॥ తేనైకమాత్మానమశేషదేహినాంకాలంప్రధానంపురుషంపరేశమ్। స్వతేజసాధ్వస్తగుణప్రవాహమాత్మైకభావేనభజధ్వమద్ధా॥ నిరస్తసఙ్కల్పవికల్పమద్వయంద్వయాపవాదోపరమోపలమ్భనమ్। సంజ్ఞప్తిమాత్రంభజతామయాకృశాహ్యనాదిమధ్యాన్తమజస్రనిర్వృతమ్ ॥ ౧౯ ॥ దయయాసర్వభూతేషుసంతుష్ట్యాయేనకేనవా। సర్వేన్ద్రియోపశాన్త్యాచతుష్యత్యాశుజనార్దనః ॥ ౨౦ ॥ అపహృతసకలైషణామలాత్మన్యవిరతమేధితభావనోపహూతః। నిజజనవశగత్వమాత్మనోఽయన్నసరతిఛిద్రవదక్షరస్సతాంహి॥ ౨౧ ॥ నభజతికుమనీషిణాంసఇజ్యాంహరిరధనాత్మధనప్రియోరసజ్ఞః। శ్రుతధనకులకర్మణాంమదైర్యేవిదధతిపాపమకించనేషుసత్సు॥ ౨౨ ॥ శ్రియ

న్తమితినిత్యత్వస్యకథితత్వాత్ - అజస్రశబ్దస్యపునరుక్తిప్రసక్తాత్-సంజ్ఞప్తిమాత్రంక్వచిదప్యజడస్వరూపం-అముయా కృశాపూర్వోక్తజ్ఞానేన-భజత-నిరస్తసఙ్కల్పవికల్పమితిపదేన ,, విశోకోవిజిఘత్సోఽపిపాసః అస్థూలమనణ్వహ్రస్వ ,, మితివాక్యోక్తప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యావదమలత్వముక్తం - అనాదిమధ్యాన్తమితిసత్యత్వముక్తం-నిర్వికారత్వం హిసత్యత్వం-సంజ్ఞప్తిమాత్రమితిజ్ఞానశబ్దార్థఉక్తః-అజస్రనిర్వృతమిత్యనేన ,, సఏకోబ్రహ్మణఆనన్దః, ఆనన్దోబ్రహ్మా ,, త్యాద్యర్థఉక్తః-సమాభ్యధికరాహిత్యవాచినాఽద్వయశబ్దేనానన్తత్వముక్తం-సద్వితీయం హి సర్వం దేశాదిభిః పరిచ్ఛిన్నం-అతోఽద్వితీయత్వాదనన్తత్వసిద్ధిః ॥ ౧౯ ॥ తదేవం సత్యత్వజ్ఞానత్వానన్తత్వామలత్వవిశిష్టం శోధకవాక్యావగతం పరమాత్మస్వరూపముక్తం - అనుమేత్యుక్తాయాకృశస్సాధనాన్యాహ॥ దయయేతి॥ సర్వేషుచాపచేషుభూతేషుయథోచితసత్కారోపయోగిన్యాదయయా-యేనకేనచిద్దైవాల్లబ్ధేనాన్నాదినా- అన్తర్బాహ్యేన్ద్రియనిగ్రహేణచా-నుగృహీతయా-కృశా-జనార్దన-స్తుష్యతి ॥ ౨౦ ॥ తతస్తుష్టోభగవాన్నకదాచిత్త్యజతీత్యాహ॥ అపహృతేతి ॥ అపహృతానిరస్తా-స్సకలా-ఏషణాః కామా-యస్మాత్-సచాసా-వమల - ఆత్మాన - స్తస్మిన్ - ఏవంవిధే-సతాం మనసి-నిరన్తర-మేధితయా-భావనయాభక్త్యా-ఉపహూతః సన్నిధాపతస్సన్- అక్షరోహరిః-ఛిద్రవత్ పృథక్సిద్ధవత్-తతో-నసరతినాపయాతి-కింకుర్వన్-ఆత్మనో నిజజనవశ్యత్వం స్వభక్తాధీనత్వం-యన్గచ్ఛన్ ॥ ౨౧ ॥ సతాంపశ్యోసౌ-అసతాంపూజామపినగృహ్ణాతీత్యాహ॥ నేతి॥ అధనాశ్చ-ఆత్మనదాశ్చభగవద్ధనా- స్తే-ప్రియా-యస్య ,, సచమమప్రియః ,, ఇతిభగవదుక్తేః-భక్తసఙ్గఏవ్యానన్దరసజ్ఞః-సహరిః-కుమనీషిణాంకుత్సితమతీనా-మిజ్యాం-నభజతినగృహ్ణాతి-కేకుమనీషిణ- స్తత్రాహ- శ్రుతాదీనాం మదాః శ్రుతాదినిమిత్తామదా-స్తైరన్ధాః అకిఞ్చనేషువిరాగిషుసత్సు-యే-పాపంతిరస్కారం-విదధతికుర్వన్తి ॥ ౨౨ ॥ భక్తపరాధీనత్వమేవప్రపఞ్చయంస్తంకోనభజేదిత్యాహ॥ శ్రియమితి॥ అనుచరతీం అనువర్తమానామపి-శ్రియం-తదర్థినాం తాం శ్రియమర్థ

యస్త్విత్యర్థః తథోక్తాన్ శ్రీకటాక్షలేశకాఙ్క్షిణః-ద్విపదపతీన్-విబుధాన్దేవాంశ్చ-నిజభృత్యవర్గరక్తో-భగవాన్-నభజతినానువర్తతే కుతః-యః-స్వపూర్ణః స్వతఏవావాప్తసమస్తకామత్వాన్నశ్రియాదీన్-భజతి ఏవంభూత-మముంభక్తవత్సలం-రసజ్ఞః పుమాన్-కథముద్విసృజేత్ ✻॥౨౩॥✻ సంవాదముపసంహరతిమునిః॥ఇతిత్రిభిః॥ హేరాజన్ విదుర-యద్వాభిప్రాయేణ రాజన్నితిసంబోధనం-ఇతి-ఉక్త్వా-అన్యాశ్చ-భగవత్కథాః-ప్రచేతసః ప్రతి, శ్రావయిత్వా-స్వాయంభువో నారదో మునిః, సత్యలోకం-యయౌ ✻॥౨౪॥✻ తత-స్తే ప్రచేతసః, నారదముఖనిస్సృతం-సకలలోకాఘహరం-భగవద్యశో-నిశమ్య-భగవచ్చరణారవిన్దం-ధ్యాయన్త-స్తల్లోక-మాపుః ✻॥౨౫॥✻ హేక్షత్తః-త్వం మాంప్రతి-యత్పృష్టవాన్-ప్రచేతసాంనారదస్యచ-సంవాదవ్యాజం హరికీర్తనం-తేతుభ్యం-మయాఽభిహితమ్ ✻॥౨౬॥✻ స్కన్ధార్థముపసంహరన్నుత్తరస్కన్ధప్రవృత్తినిమిత్తమాతశ్లోకముత్థాప్యాహ॥ఏషఇతిద్వాభ్యామ్॥ మానవస్యమనుపుత్రస్యఉత్తానపద-ఏష-వంశోఽనువర్ణితః-అథ-ప్రియవ్రతస్యఉత్తానపాదానుజస్య నృపాణాంసమ్మతం-వంశం-నిబోధశృణు ✻॥౨౭॥✻ తద్వంశభూతస్యైకస్యాసమాసత స్తచ్చరిత్రమాహ॥యః ప్రియవ్రతః, ప్రథమం విరక్త్యావనం ప్రవిష్టః, నారదా, దాత్మవిద్యా, మధిగమ్యప్రాప్య-పునర్మహీం, భుక్త్వా పరిపాల్య-పుత్రేభ్యః-ఐశ్వర్యంరాజ్యం-విభజ్య-పదంభగవత్పదం, సమగాత్, సమ్యక్ సాధనోపసంహారేణాగాత్ ॥౨౮॥ విదురమైత్రేయసంవాదముపసంహరతిబాదరాయణిః॥ఇదంత్వితి త్రిభిః॥ కౌషారవిణా మైత్రేయేణో-పవర్ణి

మనుచర ✻ లీం తదర్థినశ్చ ద్విపదపతిన్విబుధాంశ్చ యస్స్వపూర్ణః । నభజతి నిజభృత్యవర్గతన్త్రః కథమముముద్విసృజేత్పుమాన్రసజ్ఞః ॥ ౨౩ ॥ మైత్రేయఉవాచ ॥ ఇతిప్రచేతసో రాజన్నన్యాశ్చ భగవత్కథాః । శ్రావయిత్వాబ్రహ్మలోకం యయౌస్వాయంభువోమునిః॥ ౨౪ ॥ తేఽపి తన్ముఖనిర్యాతం యశోలోకమలాపహమ్ । హరేర్నిశమ్యతత్పాదం ధ్యాయన్తస్తద్గతిం యయుః॥ ౨౫ ॥ ఏవం తేఽభిహితం క్షత్తర్యన్మాం త్వం పరిపృష్టవాన్ । ప్రచేతసాం నారదస్య సంవాదం హరికీర్తనమ్॥ ౨౬ ॥ శ్రీశుకఉవాచ॥ యఏషఉత్తానపదో మానవస్యానువర్ణితః। వంశః ప్రియవ్రతస్యాపనిబోధనృపసమ్మతమ్॥ ౨౭ ॥ యోనారదాదాత్మవిద్యామధిగమ్య పునర్మహీమ్। భుక్త్వా విభజ్యపుత్రేభ్య ఐశ్వర్యం సమగాత్పదమ్ ॥ ౨౮ ॥ ఇమాంతు కౌషారవిణోపవర్ణితాం క్షత్తానిశమ్యాజితపాదసత్కథామ్। ప్రబద్ధభావోఽశ్రుకలాకులో మునేర్దధార మూర్ధ్నా చరణం హృదా హరేః॥ ౨౯ ॥ విదురఉవాచ॥ సోఽయం తవ మహాయోగిన్ భవతా కరుణాత్మనా। దర్శితస్తమసః పారో యత్రాకిఞ్చనగో హరిః॥ ౩౦ ॥ శ్రీశుకఉవాచ॥ ఇత్యానమ్య తమామన్త్ర్య విదురో గజసాహ్వయమ్। స్వానాం దిదృక్షుః ప్రయయౌ జ్ఞాతీనాం నిర్వృతాశయః ॥ ౩౧ ॥ ఏతద్యశ్శృణుయాద్రాజన్ రాజ్ఞాం హర్యర్పితాత్మనామ్। ఆయుర్ధనం యశస్స్వస్తి గతిమైశ్వర్యమాప్నుయాత్ ॥ ౩౨ ॥ ✻ ✻ ✻

✻ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, త్రింశోఽధ్యాయః సమాప్తః. ✻

తం, అజితస్యభగవతః, పాదః గుణానువాదః, సతాం కథాశ్చ, తత్సమాహారరూపం, ఇదం తృతీయతురీయస్కన్ధాత్మకం, నిశమ్య, వివృద్ధేన, భావేన స్నేహేన, యాఅశ్రూణాం, కలాః మాత్రాః, స్తాభి, రాకులితచిత్తః, క్షత్తావిదురః, మునేర్మైత్రేయస్య, చరణంమూర్ధ్నా, హరేశ్చరణం, హృదాదధార ✻॥౨౯॥✻ తత, హేతాత, మహాయోగిన్, కరుణాత్మనా దయాళునా, త్వయా, సోఽయం, తమసస్సంసారస్య, పారః పారప్రాప్తిహేతురుపాయః, దర్శితః, యత్రతమసః పారే, వర్తమానే, రకించనే, గమ్యో, భవతి, హరిః ✻॥౩౦॥✻ ఇత్యేవం, వద, న్నానస్య ప్రణమ్య-త, మనుజ్ఞాప్య, స్వానాం జ్ఞాతీనాం, దిదృక్షుః శేషపక్షీస్వాన్ద్రష్టుమిచ్ఛుః, జ్ఞానయోగేనపూర్ణాన్తఃకరణః, గజసాహ్వయం హస్తినపురం, యయౌ ✻ ॥ ౩౧॥ ✻ విదురమైత్రేయసంవాదశ్రవణఫలమాహ॥ ఏతదితి ॥ హేరాజన్, హరౌ, అర్పిత, ఆత్మా మనో, యేషాం తేషాం-రాజ్ఞాం స్వాయంభువమన్వాదీనా, మేతచ్చరిత్రం, యః, శృణుయాత్, స- ఆయురాదీన్, ప్రాప్నుయాత్, స్వస్తిగతింముక్తిం, తత్రస్వస్తిగతిః ప్రధానఫలం, ఆయురాదయ ఆనుషఙ్గికఫలాని, స్వస్తీతిపృథక్పదంవా, గతింముక్తిం, స్వస్తిమఙ్గలమ్ ✻॥౩౨॥✻

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోస్సుతేన తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా కృతాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే త్రింశోఽధ్యాయః.

✻ చతుర్థస్కన్ధవ్యాఖ్యా సమాప్తా. శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు. హరిః ఓం తత్సత్ ✻